

# SUBHĀSITA-RATNA-BHĀNDĀGĀRA

OR

## GEMS OF SANSKRIT POETRY

BEING

*A Collection of witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive Verses  
With their Sources*

ENLARGED AND RE-EDITED

WITH SOURCES ETC, BY

NĀRĀYAṆ RĀM ĀCHĀRYA "Kāvya-tīrth"

"Why are not more gems from our great authors scattered over the Country? Great books are not in every body's reach; and though it is better to know them thoroughly than to know them only here and there, yet it is a good work to give a little to those who have neither time nor means to get more".

—Coleridge

"I have gathered a posie of other men's flowers, and nothing but the thread that binds them is mine own."

—Montaigne

EIGHTH EDITION : 1952

NIRNAYA SAGAR PRESS, BOMBAY 2

[ All rights reserved by the publisher ]

Printer & Publisher -Laxmibai Narayan Chaudhari, for the Nirmaya Sagar Press,  
26 23, Kolbhat Street, Bombay 2



# सुभाषितरत्नभाण्डागारम्

नाम

विविधकाव्यालङ्कार-नाटक-कथा-पुराण-स्मृत्यादिसुभाषितग्रन्थेभ्यः समुद्धृतः

स्थाननिर्देशसमेतः

सहृदयहृदयाह्लादकः सूक्तिसमुच्चयः

•

‘ तं सज्जना. सुकविशिक्षितवित्वपुष्पाण्यादाय गुम्फितवतः सुगुणैर्ममैतत् ।

संचारयन्तु कुसुमोन्मूलहाररूपं वन्दे सुभाषितमपास्यसमस्तदोषम् ॥”

— शाङ्करः

श्रीमद्विद्वाकांततीर्थचरणान्तेऽस्तिभि.

नारायण राम आचार्य “काव्यतीर्थ”

इत्येतैः स्थाननिर्देशादिभिरलङ्कृत्य संशोधितम्

परिवर्धितमष्टमं संस्करणम्: १९५२

निर्णयसागर प्रेस, मुंबई २

## INTRODUCTION

---

This edition of the *Subhāṣita-ratna-bhāṇḍāgāra* replaces the seventh, published by the Nirṇaya Sagar Press in 1935 and long out of print. During the course of its growth through the first seven editions, the work had already become the largest published and probably the largest known collection of Sanskrit epigrams. Such lyric and gnomic verse is one of the glories of Sanskrit literature. Even the greatest of our poets, in composing a *mahākāvya*, drama, or connected narrative on a classical theme took pains to insert such polished stanzas, each of which is complete in itself as well as independent of its context. A collection such as the present thus serves a much broader purpose than that of a specialized anthology. In its own way, it is an essence, as it were, of the whole of classical Sanskrit literature; moreover, a considerable proportion of the lines carry a moral or at least a sententious weight of their own which has made them bywords, adages, maxims, with their own translations or equivalents in every modern Indian language that possesses a literature. They are thus an important segment of India's literary heritage. The whole of this explanation would have seemed trivially obvious in the days of our grandparents. But modern Indian education has reduced Sanskrit, like every other subject, to the dead level of examination study, where the student is tested for his ability in rapid extrusion during the course of a three hour examination paper. This collection will not serve the purpose of such an examination textbook, but is meant to give the reader some idea of the variety of secular thought and emotion transmitted to us by our ancestors. The words are their own; if the expression and style vary from the most lucid and penetrating to the stilted and mannered superficiality, it is for us to inquire into the reasons, to draw the proper conclusions, which may not always be those the author intended to convey.

Certain major changes have been made in this edition. To the original six *prakaraṇas* a seventh on miscellaneous topics has been added in the general tradition of classical anthologies. Throughout the entire work, some stanzas which seemed to have little merit have been dropped, being generally replaced by others which convey the sentiment with more force or charm. This is necessarily a matter of taste; here I have exercised an editor's prerogative as fully as did my predecessors. It should be kept in mind that the *Subhāṣita-ratna-bhāṇḍāgāra* is not an anthology that was made centuries ago, but began as, and still remains, an eclectic collection of choice Sanskrit verse made by the learned pundits associated with the Nirṇaya Sagar Press.



The earlier editions were rather perfunctory about citation of the sources from which they drew the stanzas. In the index to this edition, the source of an epigram is given as far as it could be traced. It would be quite out of the question to trace every stanza to a definite author, seeing that most of the verses have been current for a millennium or so, during which the greater portion have been known only from citations, often anonymous and sometimes self-contradictory, in the older anthologies. But at least the reader has now something to go upon and can make his own further researches with more of a start than was given by our previous editions.

In conclusion, it is a great pleasure to thank the management and the workers of this Press for their cheerful co-operation during a period of hardship, both internal and external for all of us. I also acknowledge my gratitude to the ever-obliging Librarian Shri D. N. Marshall, M. A., Dip. Lib. for access to the Bombay University's collection of books and manuscripts. To my friend Prof. D. D. Kosambi of the Tata Institute of Fundamental Research I owe many valuable suggestions for possible improvements within the framework of the original plan of the edition.

Sastry Department,  
NIRNAYA SAGAR PRESS,  
Bombay, May 1, 1952 }

N. R. ACHARYA

# सुभाषितरत्नभाण्डागारस्य

## विषयानुक्रमकोशः

### १. मङ्गलाचरणप्रकरणम्

विषयः	पृष्ठे	श्लोका	विषयः	पृष्ठे	श्लोका	विषयः	पृष्ठे	श्लोका
परब्रह्म	१	१-१९	त्रिमूर्त्य	१४	१-४	(सीता)	२१	१३
गणेश	२	१-३५	निष्णु	१४	१-४९	(हनुमान्)	२१	१४-१५
सरस्वती	३	१-१३	राक्ष	१६	४४-४५	(रामकृष्ण)	२१	१६-१८
शिव	३	१-१६५	चक्रम्	१६	१६-४७	कृष्ण	२२	१९-१९४
जटानट	५	१२०-१२३	गरुड	१६	४८	(बलभद्र)	२६	१९५-१९७
गङ्गा	५	१२३-१२४	शेष	१६	४९	(रुक्मिणी)	२६	१९८
शशिष्ठेया	५	१२५-१२७	रक्ष्सी	१६	१-१५	(राधा)	२६	१९९-२००
शोचनम्	५	१२८-१४२	समुद्र	१७	१५	(नन्दक)	२६	२०१
सम्पद	१०	१४३-१४६	शङ्खा	१७	१-४	(वेणु)	२६	२०२
शिरोमणिरात्रि	१०	१४७	दण्डान्तारा	१७	१-११२	बुद्ध	२६	२०३-२०९
गण	१०	१४८	मात्स्य	१८	५-१५	कल्कि	२७	२१०-२१२
नन्दी	१०	१४९	कूर्म	१८	१६-२०	सूर्य	२७	१-२०
ताण्डवम्	१०	१५०-१६०	वराह	१८	२३-४०	(किरण)	२७	१७-१९
अर्चनतीक्ष्ण	१०	१६१-१६७	हस्ति	१९	४१-५९	(जुरगा)	२८	२०
पार्वती	११	१-५४	वामन	२०	६०-६८	चन्द्र	२८	१-३
पञ्चव	१३	१-३	परशुराम	२०	६९-७४	शुक्ल	२८	१
हरिहरी	१३	१-१०	रामचन्द्र	२०	७५-९३			

### २. सामान्यप्रकरणम्

सुभाषितप्रशंसा	२९	१-२१	विहण	३५	२९	छान्दसप्रशंसा	४१	१
मियाप्रशंसा	२९	१-१६	अक्षरहरिचन्द्र	३५	३०	छान्दसनिन्दा	४१	१
काव्यप्रशंसा	३०	१-५०	अभ्युक्ति	३६	३१-३३	वैयाकरणप्रशंसा	४१	१-८
नाट्यप्रशंसा	३०	१-२	भाग	३६	३४	वैयाकरणनिन्दा	४१	१-३
सुखस्यनिन्दा	३२	१-५	मयूर	३३	३५-३६	नैयायिकप्रशंसा	४१	१-५
सामान्यविप्रशंसा	३३	१-६८	मातङ्गदिवानर	३६	३७	नैयायिकनिन्दा	४३	१-१०
विशिष्टविप्रशंसा	३४	२-७१	मुरारि	३६	३८-४०	मीमांसकप्रशंसा	४३	१-५
धर्मरहिण	३४	१	रक्षोघेयशक्ति	३६	४१	मीमांसकनिन्दा	४३	१-२
कालिदास	३४	२-७	राजशेखर	३६	४२-४३	वैद्यप्रशंसा	४३	१-६
गणेश्वर	३५	८	राजनीति	३६	४४-५२	सुवैद्यनिन्दा	४४	१-९
शुणाद्य	३५	९-११	त्रिजया	३६	५३	गणकप्रशंसा	४४	१-६
गोविन्दराज	३५	१२	विजया	३६	५४	कुम्भप्रशंसा	४४	१-६
जगन्नाथप्रशिक्षित	३५	१३-१६	व्याघ्र	३६	५५-५८	पौराणिकनिन्दा	४४	१
जयदेव	३५	१७	शास्त्रमन्त्र	३७	५९	पुरोहितनिन्दा	४५	१
पद्योक्तिपरा	३५	१८	सातवाहन	३७	६०	काव्यनिन्दा	४५	१-४
रक्ष्सी	३५	१९-२०	सुरसेन	३७	६१	राजनप्रशंसा	४५	१-२७८
द्रोण	३५	२१	सुरसु	३७	६२	हुजैननिन्दा	४५	१-२८३
धनद	३५	२२	पतिवृत्त्य	३७	६३-७१	रक्ष्मीलभाषा	४५	१-४३
नरहरि	३५	२३	प्रकृतिनिन्दा	३७	१-३०	धनप्रशंसा	४५	१-१६
प्रसन्नमेन	३५	२४	पण्डितप्रशंसा	३८	१-२८	धननिन्दा	४५	१-२०
भाग.	३५	२५-२८	कुपण्डितनिन्दा	३९	१-७७	धनिकप्रशंसा	४५	१-१५

विषयाः	पृष्ठे	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठे	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठे	श्लोकाः
हरिप्रदिन्दा	६५	१-८७	क्षमाप्रशंसा	८३	१-३	पुत्रप्रशंसा	८९	१-१४
दानप्रशंसा	६८	१-२८	विनयप्रशंसा	८३	१	कन्यापितृनिन्दा	९०	१
लोभनिन्दा	६९	१-११	सत्यप्रशंसा	८३	१-३	सत्पुत्रप्रशंसा	९०	१-१३
उदारप्रशंसा	७०	१-४४	असत्यनिन्दा	८३	१-४	कुपुत्रनिन्दा	९०	१-१२
कृपणनिन्दा	७१	१-६१	आत्मश्लाघानिन्दा	८३	१-५	दैवस्थानम्	९०	१-१३ १
याचकनिन्दा	७३	१-४८	सम्भाववर्णनम्	८३	१-२३	जरावर्णनम्	९५	१-१८
परोपकारप्रशंसा	७४	१-१४	वाग्मणनम्	८४	१-१७	क्षुधावर्णनम्	९६	१-२
कृतघ्ननिन्दा	७५	१-४	नाम्निप्रशंसा	८५	१-१५	मिक्षुकः	९६	१-५
संतोषप्रशंसा	७५	१-१९	सौम्यगुणः	८६	१-४	परशुहवासः	९६	१-४
तृष्णानिन्दा	७५	१-५७	स्वानमाहृत्यम्	८६	१-१४	उदरपूरणकूपणम्	९६	१-१४
धीरप्रशंसा	७७	१-१४	सत्यंतिप्रशंसा	८६	१-३६	सेवकनिन्दा	९७	१-१८
नीरप्रशंसा	७८	१-१५	असत्यंतिनिन्दा	८७	१-१३	जीवितसाफल्यम्	९७	१-११
तेजस्विप्रशंसा	७८	१-२३	लेह्यवचनम्	८८	१-२	शृणम्	९८	१-३
मनस्विप्रशंसा	८१	१-४९	सुमित्रप्रशंसा	८८	१-२०	प्रवासः	९८	१-५
अपौरुषत्वनिन्दा	८१	१-२	कुमित्रनिन्दा	८८	१-२	व्यापारिणः	९८	१-४
गुणप्रशंसा	८१	१-४८	संसारः	८८	१-६	कलमहिमा	९८	१-३३
जयमप्रशंसा	८२	१-२०	युद्धस्थाभ्रमप्रशंसा	८९	१-६	मद्यपानगर्हणम्	१००	१-६
संहतिप्रशंसा	८३	१-३	युद्धस्थाभ्रमकूपणम्	८९	१-४	तमाखः	१००	१-७

## ३. राजप्रकरणम्

राजसभावर्णनम्	१०१	१-१	पारसीकक्षितिषः	११६	६५	विक्रमार्कः	१२२	१७८-१८१
राजमिलनम्	१०१	१	पृथ्वीराजः	११६	६६	बिप्रहराजः	१२२	१८२
सामान्यराजप्रशंसा	१०१	१-२९५	वज्रालिदासः	११६	६७	वीरभावः	१२२	१८३-१८४
विशिष्टराजप्रशंसा	११३	१-१५४	बलालः	११६	६८	वीरवरः	१२२	१८५-१८६
अकबरः	११३	१-४	बलालक्षोणिपालः	११६	६९	वीरसिंहः	१२२	१८७-१८९
अनङ्गसीमः	११३	५	मीसलः	११६	७०	वेङ्कटपतिः	१२३	१९०
अर्जुनेन्द्रः	११३	६	भावसिंहः	११६	७१	बाहिजहानः	१२३	१९१
कणः	११३	७-१०	भीमः	११६	७२	सिन्धुरापीश्वरः	१२३	१९२
कर्णाटवसुंधराधिपः	११४	११	भैरवः	११७	७३	हम्मीरः	१२३	१९३-१९४
कलिशेखरः	११४	१२-१३	भोजः	११७	७४-९८	राजविभूपावर्णनम्	१२३	१-८
कल्याणदासः	११४	१४	मणिपालः	११७	९९	गजप्रशंसा	१२३	१-४
काविलेन्द्रः	११४	१५-१६	मल्लेशाहः	११८	१००-१०२	तुरगप्रशंसा	१२३	१-११
कार्तवीर्यः	११४	१७	माणिकः	११८	१०३-१०४	खड्गप्रशंसा	१२४	१-१८
कुमुनेन्द्रसाहिः	११४	१८	माधवः	११८	१०८	राजयात्रावर्णनम्	१२५	१-४३
कृष्णः	११४	१९-२२	मानसिंहः	११८	१०९	पताका	१२६	२८
शुंजराधीशः	११४	२३	मालवाखण्डलः	११८	११०	कुन्दुभिः	१२६	२९-३१
चोलन्द्रः	११४	२४-२५	मुकुन्ददेवः	११८	१११	गवाक्षविलोकनम्	१२६	३२-४३
जगदेवः	११४	२६	मुखः	११८	११२	रणसामथ्री	१२७	१-२४
जनकः	११४	२७	मुद्राकरसाहः	११८	११३	रणवर्णनम्	१२७	१-१२५
दलपतिरायः	११४	२८	राजाबहादुरः	११८	११४	अरिपलायनम्	१२७	१-४७
दशरथः	११५	२९-३०	राजेन्द्रसिंहः	११८	११५	प्रतापवर्णनम्	१२७	१-३०
दिलीन्द्रचूडामणिः	११५	३१	रामचन्द्रः	११८	११६-११८	कीर्तिवर्णनम्	१२७	१-९१
नामा	११५	३२	रामनामः	१२२	११९	कीर्तिप्रतापी	१२८	१-९
निजामशाहः	११५	३३-४०	रामनाथः	१२२	१२०	राज्याधिकारगर्हणम्	१२९	१-५
रसिंहः	११५	४१-५८	रघुः	१२२	१२१-१२५	राजसेवकः	१२९	१-९
परशुरामः	११६	५९-६१	रूपनारायणः	१२२	१२६	रथवेगवर्णनम्	१२९	१-६
पाण्ड्यः	११६	६२-६४	रूपमणिः	१२२	१२७	समुद्रवर्णनम्	१३०	१-६

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका
परितवर्णनम्	१४०	१-९	तुरगा	१४३	५०-५७	ताम्बूलम्	१४४	१०४
सरोवरणम्	१४०	१	खड्ग	१४३	५८-५९	शङ्खधारणम्	१४५	१०५
वनश्रीवर्णनम्	१४०	१-७	सैन्यम्	१४३	६०-६७	छत्रधारणम्	१४५	१०६
मृगयावर्णनम्	१४१	१-७	दुर्ग	१४३	६३-६८	चामरम्	१४५	१०७
शृङ्गयानिशृति	१४१	१	दुत	१४४	६९-७३	सिंहामनम्	१४५	१०७
श्रद्धाश्रमवर्णनम्	१४१	१-१४	माण्डागारी	१४४	७४	मालाधारणम्	१४५	१०८
राजनीति	१४२	१-४७३	लेखक	१४४	७५	चन्दनटोप	१४५	१०८
राजा	१४२	१-१५	प्रतीहारी	१४४	७६	मृगया	१४५	१०९
समासद	१४२	१६-१७	सर्पकार	१४४	७७	कटकप्रयाणम्	१४५	११०
पुरोहित	१४२	१८	चारा	१४४	७८	उपवनानि	१४५	१११-११२
धर्माध्यन	१४२	१९	अत पुरवर्गा	१४४	७९	तख	१४५	११३-११४
दैव	१४२	२०	क्षिप्र	१४४	८०-८१	नीति	१४५	११५-४२३
मन्त्री	१४२	२१-३७	सहिषा	१४४	८२	सामान्यनीति	१४५	१-१०५८
सेनापति	१४३	३३-३४	सूया	१४४	८३-१०२			
गजा	१४३	३५-४९	ज्ञानम्	१४४	१०३			

## ४. चित्रप्रकरणम्

समस्याग्रयानम्	१८१	१-७७	माना युतकादय	१९५	१-१५	महोष	२०७	१५
प्रहेलिका	१८४	१-३९	माना युतकम्	१९५	१-२	धेनु	२०७	१६
अपद्रुतय	१८६	१-१५	हिन्दु युतकम्	१९५	३-४	रामम	२०७	१७
कृतानि	१८६	१-९६	विषम युतकम्	१९५	५-६	अज	२०७	१८
क्रियाश्रुतादय	१९३	१-७३	अक्षर युतकम्	१९५	७-८	मेघ	२०७	१९
क्रियाश्रुतम्	१९३	१-१७	स्थान युतकम्	१९५	९-१०	मयूर	२०७	२०
कर्तृश्रुतम्	१९६	१८-२५	व्यजनयुतकम्	१९६	११-१७	चानक	२०७	२१
कर्मश्रुतम्	१९४	२६-३८	च्युतताक्षरम्	१९६	१३-१५	पारतन	२०८	२२
करणश्रुतम्	१९४	२९-३२	अन्तरागा	१९६	१-४४	बक	२०८	२३-२४
सप्रदानश्रुतम्	१९६	३१-३२	बहिरागा	१९६	१-१२०	कुङ्कु	२०८	२५-२६
अपादानश्रुतम्	१९४	३३-३४	प्रक्षोत्तराणि	२०५	१-१०	गौरखकृष्णलता	२०८	२७
सर्वधनुश्रुतम्	१९४	३५-३७	चित्रम्	२०५	१-१८	सर्प	२०८	२८
अधिकरणश्रुतम्	१९४	३८-३९	मापाचित्रम्	२०६	१-३	पुलिन्द	२०८	२९
आमिश्रितश्रुतम्	१९५	४०-४३	जालिवर्णनम्	२०७	१-४१	पथिक	२०८	३०-३३
कृतृक्रियाश्रुतम्	१९५	४४	सिंह	२०७	१-४	धर	२०८	३४
कर्मक्रियाश्रुतम्	१९५	४५-४६	संरक्ष	२०७	५	वाला	२०८	३५-३६
सधिवर्णनम्	१९५	४७	करिण	२०७	६	कुमार	२०८	३७
समासश्रुतम्	१९५	४८-४९	मृग	२०७	७	मर्तडी	२०८	३८
लिङ्गश्रुतम्	१९५	५०-५१	मृग	२०७	८	खेवनकर्म	२०८	३९-४०
सुखचनश्रुतम्	१९५	५२	हय	२०७	९-१३	कलमकण्डवी	२०८	४८
सिद्धयचनश्रुतम्	१९५	५३	वपि	२०७	१४	गीतय	२०८	४८

## ५. अन्योक्तिप्रकरणम्

सर्पाव्योचय	२०९	१-१८	मेघ	२१५	५	रोहण	२१५	१३-१५
चन्द्रान्योचय	२०९	१-४९	सिन्धु	२१५	६	(पवनदरी)	२१५	१६
मेघान्योचय	२११	१-८४	मलय	२१५	७-८	(गिरिनिहार)	२१५	१७
वाय्वन्योचय	२१४	१-१३	मन्दर	२१५	९	समुद्रान्योचय	२१५	१-८२
परतायाचय	२१५	१-१७	मेनाव	२१५	१०-११	क्षीरसागर	२१७	४०-४१
दिमान	२१५	२-४	लोहानेक	२१५	१२	अमृत्य	२१७	४३-४६

विषयाः	पृष्ठे	श्लोकः	विषयाः	पृष्ठे	श्लोकः	विषयाः	पृष्ठे	श्लोकः
रत्नानि	२१७	४७-६३	(शेषः)	२३५	१६५-१६५	पलाण्डुः	२४३	१९३
(वज्रमणिः)	२१८	६४	जलचरान्योक्तयः	२३५	१-५	तृणानि	२४३	१९४-१९४
(कौस्तुभमणिः)	२१८	६५	मत्स्यः	२३५	१	कल्पाः	२४३	१९६-१९७
(सोमचन्द्र-सूर्य- कान्तौ)	२१८	६६	(रोहितः)	२३५	२	ताम्रचूर्णम्	२४३	१९८-१९९
(चन्द्रकान्तः)	२१८	६७	(राक्षसः)	२३५	३	तुम्बी	२४३	२००-२०१
(स्फटिकः)	२१८	६८	कूर्मः	२३५	४-५	वैद्यः	२४३	२०२
(मरकतः)	२१८	६९-७१	वृक्षान्योक्तयः	२३६	१-२४३	कुन्दः	२४३	२०३-२०४
(माणिक्यम्)	२१८	७२	कल्पद्रुमः	२३७	२१-३७	कमलानि	२४३	२०५-२४२
काचः	२१८	३२	पारिजातः	२३७	३८-३९	लताः	२४५	२४३
शङ्खः	२१८	७४-८०	चन्दनः	२३७	४०-६१	संकीर्णान्योक्तयः	२४५	१-१०४
(पाञ्चजन्यः)	२१८	८१-८२	अमरः	२३८	६२-६३	शिखः	२४५	१-६
नवान्योक्तयः	२१८	१-११	चम्पकः	२३८	६४-७१	परशुरामः	२४५	७
गङ्गा	२१९	९-१०	यकुलः	२३८	७२-७३	रामचन्द्रः	२४५	८
शोणः	२१९	११	अशोकः	२३८	७४-७७	सीता	२४५	९
तडागान्योक्तयः	२१९	१-१९	यूरी	२३८	७८	इन्द्रः	२४५	१०
मानसम्	२२०	२०	मालती	२३८	७९-८८	सरः	२४५	११
कृपान्योक्तयः	२२०	१-९	मलिका	२३९	८९	आकाशम्	२४५	१२
मरुस्थलान्योक्तयः	२२०	१-६	दमनकः	२३९	९०	पृथ्वी	२४५	१३
दावानलान्योक्तयः	२२०	१-९	केतकी	२३९	९१-९६	जलम्	२४५	१-१५
वाङ्मानलः	२२०	९	पाटला	२३९	९७	माततः	२४५	१६
व्योमचरान्योक्तयः	२२१	१-२३९	सहकारः	२३९	९८-१३२	भूमतृणिका	२४५	१७
गरुडः	२२१	१-२	पनसः	२४०	१३३	सुवर्णम्	२४६	१८-१९
ईशः	२२१	३-४०	तमालः	२४१	१३४	मौक्तिकम्	२४६	२०-२२
मधुकरः	२२२	४१-११४	कदली	२४१	१३५	सुवर्णकारः	२४६	२३
कोकिलः	२२५	११५-१४७	द्राक्षा	२४१	१३६-१३७	हारः	२४६	२४-२९
चातकः	२२६	१४८-१६८	दाडिमः	२४१	१३८-१३९	कम्बुकः	२४६	३०
मयूरः	२२६	१६९-१७८	नालिकेरः	२४१	१४०	कुण्डलम्	२४६	३१
चक्रवाकः	२२६	१७९-१८०	तालः	२४१	१४१-१४२	नासाभूषणम्	२४६	३२
शुकः	२२७	१८१-२०३	भूजः	२४१	१४३-१४४	चलयः	२४६	३३
काकः	२२८	२०४-२२५	अथत्यः	२४१	१४५	रत्नः	२४६	३४
वक्रः	२२९	२२६-२३२	न्यग्रोधः	२४१	१४६-१४८	वीणादण्डः	२४६	३५
धृकः	२२९	२३३	मधूकः	२४१	१४९-१५०	मुरली	२४६	३६-३७
खयोतः	२२९	२३४-२३९	शाल्मलिः	२४१	१५१-१५२	कुविन्दः	२४६	३८
स्थलचरान्योक्तयः	२२९	१-१६५	निम्बः	२४१	१५५-१५९	लाङ्गुलिकः	२४६	३९
सिंहः	२२९	१७-५४	वन्धुलः	२४२	१६०-१६३	कर्णधारः	२४६	४०-४१
गजः	२२९	५५-८८	खदिरः	२४२	१६४-१६६	तैलिकः	२४६	४२
स्युः	२३३	९९-१२३	किङ्कः	२४२	१६५-१६९	पञ्जरावकः	२४६	४३
करमः	२३३	१२४-१३७	शाखोटः	२४२	१७०-१७१	व्याघ्रः	२४६	४४-४५
रासभः	२३४	१३८	पीठः	२४२	१७२	विषमन्त्री	२४७	४६
धृपः	२३४	१३९-१४९	करीरः	२४२	१७३-१७४	भालाकारः	२४७	४७
कपिः	२३५	१५०-१५२	विलः	२४२	१७५	कायस्थः	२४७	४८
वराहः	२३५	१५३-१५४	शालिः	२४२	१७६	कविः	२४७	४९
(आदिवाहः)	२३५	१५५	कुटजः	२४२	१७७	बालः	२४७	५०
श्वः	२३५	१५६	इक्षुः	२४२	१७८-१८०	शैलपः	२४७	५१
शुभिकः	२३५	१५७	लवङ्गी	२४८	१८१-१८३	कुन्नीलवाः	२४७	५२
भेकः	२३५	१५८-१५९	कापासः	२४२	१८४-१८६	बाला	२४७	५३
जम्बुकः	२३५	१६०	दाणः	२४३	१८७	पक्षीपतिपुत्री	२४७	५४
सर्पः	२३५	१६१-१६३	कण्टकारिका	२४३	१८८	पान्यः	२४७	५५-५६
			पशुरः	२४३	१८९-१९२	कस्तुरिका	२४७	५७-६१

विपयः	पृष्ठे	श्लोकः	विपयः	पृष्ठे	श्लोकः	विपयः	पृष्ठे	श्लोकः
दीपः	२४७	६२-६७	शरः	२४८	७५	नन्दवर्णनम्	२४८	८१
गुला	२४७	६८-६९	लम्बाकः	२४८	७६	वसन्तः	२४८	८२
कुम्भः	२४८	७०-७१	खलः	२४८	७७	मुगलः	२४८	८३
कलशः	२४८	७२	कष्टकः	२४८	७८	संक्षीर्णः	२४८	८४-१०४
दुग्धम्	२४८	७३	कालकूटम्	२४८	७९			
वदित्यदण्डः	२४८	७४	विह्वलः	२४८	८०			

### ६. नवरसप्रकरणम्

भट्टारकसन्निदेशः	२५०	वलि नयम्	२६७	३२८-३३८	मयूखविपयकोषः	२८३	१६६
मन्त्रसिद्धिप्रदेशः	२५०	रोमावली	२६७	३३९-३६९	मुकाकल्पः		
क्षीप्रदेशः	२५०	पृष्ठभागः	२६८	३७०	प्रत्युक्तिः	२८३	१६७
सुवर्णनयम्	२५२	नितम्बः	२६८	३७१-३७९	विद्योमिन्ना विप्रलम्भाः	२८३	२-४९
यातावर्णनम्	२५३	(काष्ठी)	२६८	३८०-३८१	मदनं प्रत्युक्तयः	२८५	४३-४५
वयःसंधिर्गणनम्	२५४	जपनम्	२६८	३८२-३८५	चन्द्रं प्रत्युक्तयः	२८५	४६-४८
तरुणीपृथग्वयववर्णनं	२५७	मदनमान्दिरम्	२६८	३८६-३८७	रोहिणीं प्रत्युक्तिः	२८५	४९
केदापासाः	२५७	ऊरु	२६८	३८८-३९८	नायिकां प्रति गच्छी-		
(लम्बाङ्गारम्)	२५७	जह्व	२६९	३९९-४०२	वचनम्	२८५	१-३३
(सीमन्तरचनम्)	२५८	चरणौ	२६९	४०३-४१६	द्वितीं प्रति खावस्था-		
(सीमन्त्रसिद्धारम्)	२५८	शुल्फौ	२६९	४१७	कथनम्	२८७	१-१०
लम्बाङ्गः	२५८	पादाङ्गुल्यः	२६९	४१८	नायकं प्रति द्वितीयगणम्		
(निलकः)	२५८	नाखाः	२६९	४१९-४२१	नायकस्याने द्रव्युक्तयः	२८७	१-९७
ध्रुवौ	२५८	(गमनम्)	२६९	४२२-४२५	नायकं प्रति नायिका-		
नैत्रे	२५९	(कुम्भा)	२६९	४२६-४२७	संदेशः	२९१	१-४
(वयोक्षः)	२६०	(निद्रा)	३७०	४२८-४३०	नायिकां प्रति संदेश-		
(अभूषणं)	२६०	(कान्तिः)	३७०	४३१-४३३	प्रेषणम्	२९१	१
नासा	२६०	समप्रतीतिरूपवर्णनम्	३७०	१-७७	नायिकां प्रति नायक-		
(नामाभूषणम्)	२६०	परस्परदर्शनम्	२७३	१-३	संदेशः	२९१	१-३६
वर्णौ	२६०	नायकदर्शनम्	२७३	१-६	द्वितीं प्रति नायिका-		
(वर्णभूषणम्)	२६१	नायिकादर्शनम्	२७३	१-३४	प्रश्नाः	२९३	१-३
कमोली	२६१	विरहः	२७४	१	द्रव्यपदावप्रश्नाः	२९३	१-१२
अधरः	२६१	विद्योगिनोऽवस्था-			नायिकां प्रति नायक-		
हस्ताः	२६१	वर्णनम्	२७४	१-९	वस्थाकथनम्	२९३	१-५
चिबुकः	२६१	विद्योगिन्ना अवस्था-			सुप्रतीतिमन्त्रमयवर्ण-		
सुखम्	२६२	वर्णनम्	२७५	१-६५	नम्	२९३	१-७३
(सितम्)	२६३	विद्योगिनो विप्रलम्भाः	२७७	१-१६७	चक्रवाक्यावस्थावर्णनम्	२९६	१-१३
कण्ठः	२६३	मदनं प्रत्युक्तयः	२८२	१२३-१४३	संस्थावर्णनम्	२९६	१-६
(वाणी)	२६३	चन्द्रं प्रत्युक्तयः	२८२	१४४-१४८	रत्नविषयनम्	२९६	१-६
ग्राह	२६४	पवनं प्रत्युक्तयः	२८३	१४९-१५०	तमोवर्णनम्	२९६	१-४०
करी	२६४	मेघं प्रत्युक्तयः	२८३	१५१-१५३	अभिसारीचक्रवाक-		
(कङ्कणम्)	२६४	ज्योतिः प्रत्युक्तिः	२८३	१५४-१५५	कथनम्	२९८	१-२३
(हस्तरेखा)	२६४	तमालं प्रत्युक्तिः	२८३	१५६	नक्षत्रोदयवर्णनम्	२९९	१-२
अङ्गुल्यः	२६४	स्फणालाहारी प्रत्युक्तिः	२८३	१५७	चन्द्रोदयवर्णनम्	२९९	१-१६४
(मुद्रिता)	२६४	मयूखं प्रत्युक्तयः	२८३	१५८-१६१	चन्द्रकलावर्णनम्	३०३	१२३
स्तनौ	२६४	हंसं प्रत्युक्तिः	२८३	१६२	ज्योत्स्नावर्णनम्	३०३	१२४-१३८
कमुदी	२६६	चक्रोदय प्रत्युक्तिः	२८३	१६३	सकलचन्द्रवर्णनम्	३०३	१२५-१६४
(हारः)	२६६	कृष्णसारं प्रत्युक्तिः	२८३	१६४	नायक्यमनावस्था-		
मण्यदेशः	२६६	सारां प्रत्युक्तिः	२८३	१६५	वर्णनम्	३०४	१-६
नाभिः	२६७						

विषय	पृष्ठे	श्लोका	विषय	पृष्ठे	श्लोका	विषय	पृष्ठे	श्लोका
नायकागमने नायिका			नायक प्रति नायिको			कन्दुकप्रीडा	३४६	३४-४३
प्रति सखीवचनम्	३०४	१-४	धन्य	३३०	१-८	हेम-तवायव	३४७	४४-४
नायिकातिथ्यवर्णनम्	३०५	१-४	नायिक प्रति सखी-			हेम-पथि	३४७	४७-५२
नायकस्य नायिका			वाक्यम्	३३०	१-४	शिरारवर्णनम्	३४७	१-२२
प्रति प्रभ	३०५	१-३	सखाय प्रति नाय			शिशिरसमयसभा		
प्रणयकलहे नायि			कोक्ति	३३०	१	वाग्व्यानम्	३४७	२-१५
कानुनय	३०५	१-७०	नायिका प्रति सखी			हृद्गोलनप्रीडा	३४७	१६-६७
सरयनुनय	३०७	१-२३	वाक्यम्	३३०	१	शिशिरवायव	३४८	१८-१९
कलहान्तरिताप्रला	८		देशा तरेपगतो नायक		१-३	शिशिरपथि	३४८	२०-३३
पाष्यानम्	३०९	१-१६	वसन्तवर्णनम्	३३०	१-१४७	स्त्रीसभावनिन्दा	३४८	१-८३
नायकानुनय	३०	१-४	वसन्तसमयसभा			सतीरग्नम्	३५०	१-४१
नायकयोः किप्रसू			वाग्व्यानम्	३३१	४-१०१	भसतीचरितम्	३५१	१-६६
काय	३०९	१-१२	मदनपूजा	३३३	१०२	पायसेकेत	३५४	६७-८८
नायकशिक्षा	३१०	१-८	कुसुमावचय	३३४	१०३-११९	वेदयागर्हणम्	३५५	१-११
नायिकाप्रसाद	३१०	१-५	वस्त-तपायव	३३४	११०-१३७	भट्टनायिका	३५५	१-१०३
परस्परप्रसाद	३१०	१-३२	वसन्तपथिका	३३५	१३८-१४७	स्वाधीनपतिता	३५७	१-९
प्रियबाहूकथ	३१३	१-७९	श्रीम्भवर्णनम्	३३५	१-१३०	खण्डिता	३५६	१०-२१
पानगोक्षीवर्णनम्	३१४	१-६७	श्रीम्भसमयसभा			अभिसारिणी	३५६	२२-४०
धृतक्रीडावर्णनम्	३१६	१-६	वाग्व्यानम्	३३५	३-३२	कलहान्तरिता	३५७	४१-६८
बाहिरत-क्रीडावर्णनम्	३१६	१-२८	मप्याह	३३६	३३-५८	विप्रलब्धा	३५८	६९-७९
आलिङ्गनम्	३१६	१-११	जलकेलि	३३७	५९-११६	प्रेषितभर्तृक	३५९	८०-८७
सुम्भनम्	३१६	१२-१६	प्रपापठिका	३३९	१२०-१२३	वातकस्तब्ध	३५९	८८-९६
विहार	३१७	१७-२८	श्रीम्भवायव	३३९	१२४-१२६	उत्ता	३५९	९७-१०३
सुरतप्रसा	३१७	१-९	श्रीम्भपथिका	३३९	१२७-१३०	धीररसनिर्देश	३६०	१-५१
नववधूत्तमने सखी			वर्षावर्णनम्	३४०	१-१११	करुणरसनिर्देश	३६१	१-४१
वाक्यम्	३१७	१-४	वर्षासमयसभा			मधुररसनिर्देश	३६३	१-२३
नववधूत्तगम	३१७	१-१९	वाग्व्यानम्	३४०	५-७२	हास्यरसनिर्देश	३६३	१-५६
सुरतवैलिकथनम्	३१८	१-११	होलावैलि	३४२	७३-७७	भयानकरस	३६३	
विपरीतरतक्रिया	३२०	१-२१	वर्षावायव	३४२	७८-८०	निर्देश	३६५	१-१४
सुरतनिवृत्ति	३२१	१-३४	वर्षापथिका	३४२	८१-९६	भीमरसरसनिर्देश	३६६	१-७
चन्द्रास्तसमयवर्णनम्	३२२	१-१४	वर्षापथिकामिनी	३४३	९७-१०९	रौद्ररसनिर्देश	३६६	१-१६
मध्यपन्क्रीडावर्णनम्	३२३	१-५	खयोत	३४३	११०	शान्तरसनिर्देश	३६७	१-२६३
प्रभातवर्णनम्	३२३	१-६८	हस्त	३४४	१११	वैराग्यम्	३६७	१-११४
प्रभातवासुवर्णनम्	३२५	१-४१	शरद्वर्णनम्	३४४	१-५८	विषयोपदास	३७१	११५-१३७
सूर्योदयवर्णनम्	३२७	१-२५	शरदसमयसभा			गर्भवासप्रवृत्त		
नायिकानिर्गमनम्	३२८	१-६	वाग्व्यानम्	३४४	४-४७	खु-खम्	३७२	१३८-१४३
समोगाविवर्णनम्	३२८	१-२३	भ्रमरक्रीडा	३४५	४८-५४	अनित्यतादिरूप		
प्रियप्रस्थानावस्था			शरदायव	३४५	५५-५६	णम्	३७२	१४४-१८८
कथनम्	३२९	१-२४	शरदपथिक	३४५	५७-५८	कालचरितम्	३७३	१८९-२०४
सखी प्रति नायिका			हेम-वर्णनम्	३४५	१-५२	यथात्ताप	३७४	२०५-२३०
वाक्यम्	३३०	१-२	हेम-तसमयसभा			विचार	३७५	२३१-२६३
			वाग्व्यानम्	३४५	४-३३			

## ७. संकीर्णप्रकरणम्

संकीर्णश्लोका ३७७/१-७०६

## ABBREVIATIONS AND SOURCES

[ THE EDITOR EXPRESSES HIS GRATITUDE TO DR V RAGHAVAN FOR THE HELP AND CO-OPERATION KINDLY EXTENDED BY HIM ]

N. B.—NSP refers to a publication of the Nirṇaya Sagar Press, by year, KM denotes a volume of the NSP Kāvya-mālā Series, by number.

अनर्घ रा = अनर्घराघवम् of Muṇai, styled Balavalmiki, son of Vardhamāna, 9th  
■ A. D., probably patronised by a Kāṭya King of Maluṣmati NSP 1908  
अमर. = अमरशतकम् (also called Śrngaraśataka) of Amaruha, 8th cent A. D.  
NSP 1929

अरसी. = अरसीशुक्ल probably Anisimha, teacher and associate of Amaracandra, of the time of Vastupala, first half of the 13th cent A. D.

अलं को = अलंकारनैस्तुम of Visveśvara Pandita (Pandeya) of Almora, son of Lakṣmidhara, beginning of the 18th cent NSP 1898

अलं. स = अलंकारसंस्तरम् of Rajanaka Ruṣyaka of Kashmir, son of Tilaka, guru of Mankhuka, c 1150 A. D. NSP 1893

अ शा, अ शाकु. = अभिज्ञानशाकुन्तलम् of Kalidasa NSP 1947.

अष्ट रत्न. = अष्टरत्नम् Ptd HABERLIN'S Anthology and Jivananda's Kavyasamgraha

आनन्द. (देवीश) = देवीशतकम् of Anandavardhana of Kashmir, son of Nona, end of the 9th cent KM ix

आसी. प्र = आसीनगम्भाकारप्रशस्ति quoted in the Śrngadharapaddhati

उत्तर.; उत्तर. रा = उत्तररामचरितम् of Bhavabhūti, son of Nilakantha and Jatukarni. He was a contemporary of Vakpatiraja and lived under Yaśovarman of Kanauj, beginning of the 8th cent A. D. NSP 1949

ओचित्य = ओचित्यविचारचर्चा of Ksemendra of Kashmir, styled Vyāsadasa, pupil of Abhinavagupta, son of Prakāśendra, guru of Bhatta Udayasimha and prince Lakṣmanaditya, wrote under the Kashmirian kings Ananta and Kalaśa, first half of 11th cent, KM i

कथार्ण = कथार्ण of Sivadasa, a late work

कथास. = कथासरित्सागर of Somadeva of Kashmir, son of Rama, written for Suryamati, queen of King Ananta (1028-1063 A. D.) NSP 1930 and also of Hermann Brockhaus

कवि क = कविकण्ठाभरणम् of Ksemendra KM iv, written under King Ananta. See also above.

कविता = कवितामृतम् A choice collection of Sanskrit couplets compiled and published in Calcutta, 1826

करीन्द्र = करीन्द्रकण्ठाभरणम् of Visveśvara Pandita (Pandeya) KM viii. See above under Alankāra Kaustubha

का द.; काव्या = काव्यादर्श of Dandin, 7th cent ed प प्रेमचन्द्र वर्तमानिक, Bibl Indica 1863 and also of Pt Rangacarya Reddy 1938

का. नीति.; काम नी = कामन्दकीयनीति c 700 A. D., ed Triv Slt Ser no xiv



का प्र, काव्य प्र = काव्यप्रकाश of Mammata Bhatta and Allata (Alaka) (1050-1100 A D) Ed Vāmanacārya Jhalakikar 1917.

काव्यप्र = काव्यप्रदीप of Govinda Bhatta (Thakkura) of Mithila son of Kośava  
end of 15th cent NSP 1933

काव्याल = काव्यालम्बर of Rudrata surnamed शतानन्द, son of Vāmuka (850 A D)  
NSP 1886

काव्याल सू = काव्यालकारसूत्राणि of Vamana, minister under Jayapida of Kashmir  
(779-813 A D) NSP 1926

काशीख = काशीखण्ड from Skandapurāṇa

किरात = किरातहर्षनीयम् of Bhāravī, first mentioned in the Aihole inscription (634 A D), c 550 A D NSP 1942

कुट्टनीमित. = कुट्टनीमितम् of Damodaragupta, of the court of Jayapida of Kashmir  
(779-813 A D) KM in, edited also with commentary by T M Tripathi, Gujarati Printing Press, Bombay, 1924

कुमार = कुमारसम्भन्ध of Kālidāsa NSP 1946

कुच = कुचलयानन्द of Appayya Dikṣita of Tamil country, author of 104 works,  
patronised by Cinna Bomma of Vellore and Venkatāpatināya of Vijayanagari,  
flourished between 1552 and 1624 or 1520 and 1593 NSP 1942

कृष्ण कर्ण = कृष्णकर्णसूत्रम् of Lalāsuka-Bhūvamangala, son of Damodara and Nili,  
pupil of Īśanadeva, 11th cent

क्षेमेन्द्र = See above under Aucṛtyavicaracarca and Kavikanthabharana, author  
also of Kavikarmika, Svṛttatilaka, Rāmāyanamañjarī, Bhāratamañjarī,  
Bṛhatkathamañjarī, Lavanyavati, Nītilatā, Munimatimūlmsa Caturvarga  
sangraha Baudhavadana-kālpalātā Avasarasāra, Lālitārātnamālā, Citā  
bharatanātaka, Vatsyāyanasūtrasāra, Samayamātrkā, Pavanapancāsilā,  
Sevyaseval opadesa, Carucarya, Kāvīlāsā, Padya Kādambai, Saṁsṛvamsa,  
Kanakajanakī, Deśopadesa, Narmamālā, Mukṭavahī, Amṛtatārāṅgākāvya,  
Darpadalāna, Dasavatāracarita, Rājavahī, Lokaprakāśa, Vinayavallī and  
Vyasaśataka

खण्डप्र, खण्डप्रशस्ति = खण्डप्रशस्तिकव्यम् attributed to Hanumat Kavi, a Ms

गरड = गरडपुराणम् NSP 1938

गीत = गीतगोविन्दम् or गीतपदी of Jayadeva Miśra of Kindubilva in Orissa, son of  
Bhojadeva, flourished in the court of Lakṣmānsena of Bengal, 12th cent.  
A D NSP 1949

गुण, गुण रत्न = गुणरत्नम् Subhāṣita, ascribed to Bhavabhūti Ptd HÄBERLIN'S  
Anthology and Jivananda's Kavyasamgraha

गोभट्ट = गोभट्ट or गोपभट्ट Styled Suci-Gobhata quoted in Saduktikārnāmṛta and  
Suktimuktavahī

घट ख = घटखर्षकाव्यम् of Ghatakharpāra (also called यमकाव्यम्) of ten attributed  
to Kālidāsa Ptd in the Kashmir Text Series with Abhinavagupta's  
commentary

चाणक्य = चाणक्यनीतिसार of Canakya ed Häberlin

- चातका. = चातकाष्टकम् Ptd. in Haberlin's Anthology.
- चा. नी. = (छु) चाणमयप्रवक्तव्यम् of Cāṇakya; a Ms.
- चोर. पं. = चोरपंचादिका of Bilhana of Kashmir; came south to the Cālukya court of Vikramāditya VI (1076-1127 A. D.) ed. Bohlen.
- छलित. = छलितरामनाटकम् quoted in Daśarūpa, Sarasvatikaṇṭhābharana, Śṛṅgāra-prakāśa, Nāṭyadarpaṇa, etc.
- ज्योतिस्तत्त्व = of Raghunandana Bhaṭṭācārya (A. D. 1490-1570); quoted in the Nirṇayasindhu (1612).
- दंपती.; दं. = दम्पतीतिहास of Nilaratnaśarma ed. श्रीरामपुर सन् १२४० (A. D. 1843) (Bengali and Sanskrit).
- दर्प. द. = दर्पदलम् of Kṣemendra. See above. KM vi.
- दश.; दशरू. = दशरूपकम् of Dhanañjaya, son of Viṣṇu, of the court of King Muñja-Vākpatirāja of Dhārā (974 A. D.); brother of Dhanika, author of Daśa-rūpakāvaloka. NSP 1941.
- दशकु. = दशकुमारचरितम् of Daṇḍin. See above under Kāvya-darśa. NSP 1951.
- द. श.; दृष्टांत. = दृष्टान्तकलिकावतकम् or दृष्टान्तकवतकम् of Kusumadeva; quoted by Vallabha-deva; in his Subhāṣitāvali. KM xiv and also cf. Haberlin's Anth.
- धनंजय. = धनंजयविजयन्यायोगः of Kāñcana, son of Nārāyaṇa Vāgiśvara; wrote by the order of King Jayadeva, in his court, presided over by Gadādhara; quoted by Simhābhūpāla (Rasārṇavasudhākara c. 400).
- धर्म.; धर्मवि. = धर्मविवेकः of Halāyudha (1000-1100 A. D.). Haberlin Anth.
- धूर्तस. = धूर्तमानसः of Jyotirīśvara Kaviśekhara of Mithilā 14th cent. A. D. Ed. CAPPELLER and LARSEN.
- ध्वन्या. = ध्वन्यालोकः of Ānandavardhana. See above under Devīśataka. NSP 1935.
- नकुल. = Mentioned in Brahmapaivaśvatapurāṇa.
- न. र. = नवरत्नसौम्यम् Ptd. HABERLIN.
- नल. चं. = नलचंपू; or दमयन्तीकथा of Trivikrama Bhaṭṭa, of Śāṇḍilya gotra, son of Nemāditya and grandson of Śrīdhara; composed the Nausari inscription of Raṣṭrakūṭa Indra III in 915 A. D. NSP 1931.
- नव. साहस्राङ्क. = नवसाहस्राङ्कचरितम् of Padmagupta *alias* Parimala; c. 1005 A. D.; celebrates Sindhurāja of Malwa.
- नागा. = नागानन्दम् of King Harṣavardhana, 7th century A. D. Triv. Skt. Series no. LIX.
- नीतित. = नीतितत्त्वः of Viśveśvaradatta.
- नीति. स. = नीतिसंख्य Ed. Gildemeister lib.
- नीतिप्र. = नीतिप्रदीपः of Vetāla Bhaṭṭa; Ptd. HABERLIN and JIVANANDA.
- नै.; नैपद्य. = नैपद्यीयचरितम् of Śrīharṣa, son of Hira and Māmalladevi; wrote under Vijayacandra and Jayacandra of Kanauj; 2nd half of the 12th century A. D. NSP 1952 and Calcutta 1836.
- पंच. रत्न. = पंचरत्नसौम्यम् Ptd. HABERLIN.
- प. त.; पंच. = पञ्चतन्त्रम् of Viṣṇuśarma with Saralā Comm. NSP 1950 and also cf. Kosegarten.

- पद्यवेणी** = पद्यवेणी of Venidatta, son of Jagajivana, composed in 1644 A D Ptd  
CALCUTTA
- पद्य स** = पद्यसमूह of Kavibhatta Ptd HABERLIN
- पार्वती प** = पार्वतीपरिणयम् of Vamanabhatta bha son of Komatiyajvan and pupil  
of Vidyaranya patronised by Komati Vemabhupala of Kondavidu begin  
ning of the 15th cent NSP 1923
- पुण्य मा** = पुण्यमायवाक्यम् of Candiasel hata, the father of Visvanatha author of  
the Sthityadaipana (1300 1381 A D)
- पूर्वचातका** = पूर्वचातराष्ट्रम् Ptd Jivananda, Kavyasamgraha and also edited by  
Sri Dinanatha Nyayaratna, 1869
- प्रदीप** = प्रदीप
- प्रद्यो**, **प्रद्य च** = प्रद्योद्यद्योदयम् of Kṛṣṇamīra written for the Candella King  
Kirtivarman 2nd half of the 11th, cent A D NSP 1985
- प्र भ**, **प्रसंग** = प्रसंगभरणम् an anthology Ptd Grantharatnamala IV nos 10,  
11 Bombay
- प्र रा**, **प्र राघव** = प्रसन्नराघवम् of Jayadeva poet and logician, son of Mahadeva and  
Sumitra known also as Pakṣadharamisra and Piyuṣavaṛsa author of Candrī  
loka etc 18th cent A D NSP 1922
- वाल रा** = वालरामायणम् Nataka of Rajasekhara, author of Kavyamimamsa,  
Haravilasa etc son of Durduka and Silavati flourished in the courts of  
Mahendrapala and Mahipala of Kanauj beginning of the 10th cent A D
- विह्वल** = See above under Corapacificāki Author also of Vikramadeva  
carita, and Karnasundari from Kashmir migrated to the court of Karna  
of Dahala, Calukya Karnadeva of Anhilvad (1064-94) and Calukya  
Vikramatya of Kalyan (1076-1127)
- बृह नीति** = बृहत्नीतिनितिसार (गण्डपुराण)
- ब्रह्मांड** = ब्रह्माण्डपुराणम् Bombay edn
- भट्टि** = भट्टिकाव्यम् of Bhatti or Bhartṛsvāmīn written in Valabhi under Śrīdhara  
sona 7th cent A D NSP 1931
- भर्तृ** = भर्तृहरिशतकत्रयम् of Bhartṛhari ed Bohlen See below under Bhartṛhari  
Subhāṣita Samgraha
- भर्तृ स** = भर्तृहरिसुभाषितसमूह a collection of couplets generally attributed to Bhar  
trhari Critical edn by Prof D D KOSAMBI
- भट्टट** = भट्टटशतकम् of poet Bhallata wrote in the reign of Sankaravarman of  
Kashmir (883 902) K.M. IV
- भविष्य** = भविष्यपुराणम् Bombay edn
- भा**, **भार** = महाभारतम् Calcutta ed 1834 39 also Bombay edn with Nila  
kanthi commentary
- भाग** = भागवतपुराणम् NSP 1950 and also ed Burnouf
- भास्मिनी** = भास्मिनीमिलस of Jagannātha Panditarāja, a Tailanga brahmin, son of  
Perubhatta pupil of his father and Seṣa Viśeṣvara at Benaras flourished in  
the court of Shah Jehan (1628-1658 A D) patronised also by Asaf Khan  
of the same court (died 1641 A D) and prince Dara Shikoh and King  
Prīṇanarayana of Assam NSP 1928

भा० = भावनात्म्य of Bhāvamīśra, a Ms

भोज.; भोजप्र. = भोजप्रत्यय of Ballāla, 16th cent A D. NSP 1932.

धमरा = धमराष्टकम् Ptd Jivananda, Kāvyaśaṃgraha

म; मनु. = मनुस्मृति of Manu with comm of Kullukabhattacha NSP 1946

म वी. च; महावीर. = महावीरचरितम् of Bhavabhūti See above under Uttaraśāma carita NSP 1926

महा. ना = महानाट्यम् of Hanūmat Kavi, 11th cent. A D Gildemeister's Lab

मात्स्य. पु = मात्स्यपुराणम् Bombay edn

मा. मा.; मालती. = मालतीमाधवम् of Bhavabhūti See above under U. R Carita, NSP 1937.

मालवि. = मालविकाग्निमित्रम् of Kālidāsa NSP 1935.

मुकुंद. = मुकुन्दमाला of Kulaśekhara, traditionally identified with the Tamil Vaisnava Saint, the Cera king of that name, hymn earlier than the 10th cent A. D NSP 1952

मुद्रा. रा. = मुद्राराक्षसम् of Viśākhadatta, 9th cent A D. NSP 1935.

मुरा.; मुरारि = See above under Anargharāghava.

मृच्छ. = मृच्छकटिकम् of Śūdraka NSP 1950

मेघ. = मेघदूतम् of Kālidāsa NSP 1935.

मोहमुद्र. = मोहमुद्रम् Ascribed to Śaṅkarācārya Haberlin's Anth

याज्ञ. = याज्ञवल्क्यस्मृति of Yājñavalkya Muni NSP 1926

योगयात्रा = योगयात्रा of Varāhamihira, died 586 A D

रघु. = रघुवताम् of Kālidāsa with comm of Mallinātha and extracts from 5 comm NSP 1948

रत्ना = रत्नावली Nāṭikā of Harsavardhana See above under Nagānanda. NSP 1938

र.; रामायण. = रामायणम् of Vālmiki. NSP 1930 and also ed Schlegel.

रवि = (भदन्त) रविवृत्त author of the Candraprabhāvijaya; quoted in the Jaya mangala on the Kāmasūtras

रसगं. = रसगाधर of Jagannātha Panditarāja See above under Bhaṃinīvilāsa NSP 1947.

राज. त., राज. = राजतरङ्गिणी of Kālhana of Kashmir, son of Campaka, minister of Harsa, written in 1149-50 A. D under Jayasimha Ptd. Calcutta 1835.

राजेन्द्र. = राजेन्द्रवर्णन of Śāmbhu Kavi of Kashmir, written in praise of King Harsa of Kashmir (1089-1101), Śāmbhu wrote also Anyoktimuktalata (K.M III) and is mentioned by Mankhuka (SKC XXV. 96-97) as the father of the celebrated vaidya Ānanda.

राघव = राघवदेव father of Gopala, Damodara and Devadasa, grandfather of Śārngadhara (au of Śārngadhara-paddhati), flourished in the court of Hammira (died 1295 A D)

- राघवचेतन्य = Au of Mahaganapatistotia ( K M 1 ) and Kavikalpalata (?) quoted in Sarngadharapaddhati
- राघववि = राघवविलासनायम् of Visvanatha Kavirayan quoted in साहित्यदर्पण
- राघवा = राघवानन्द quoted in साहित्यदर्पण
- रामरक्षा = of Valmiki
- लक्ष्मणसेन = King of Bengal, son of Ballala Sena and patron of Jayadeva, Umapatidhara, Dhoyi and Govardhana completed the Adbhutasagara begun in 1168 A D by his father
- लटक = लटकनेलकप्रहसनम् of Sankhadhara au of Kavikalpalata, written under Govindacandra of Kanauj in the beginning of the 12th cent NSP 1900
- वराह = वराहपुराणम् Bombay edn
- वाक्यप जेन = जेनराज commentary on वाक्यपदीय a work on the philosophy of grammar, by Bhartrhari
- धानरा = धानराष्टकम् Ptd Haberland and Jivananda
- धानर्य = धानर्यष्टकम् Ptd Haberland and Jivananda
- धामन सू = काव्यालंकारसूत्राणि See above under Kavyalankanasutram
- धायु = धायुपुराणम् Bombay edn
- बाल्मीकि = बाल्मीकि
- वासवदत्ता = वासवदत्ता of Subandhu, middle of 7th cent A D ed Fitz Edward Hall in Bibl Ind
- वासिष्ठ = योगवासिष्ठम् attributed to Valmiki 11th century (?) NSP 1937
- विनम , विनमच = विनमचरितम् of Lekharambha, a Ms
- विक्रम उ विक्रमो = विक्रमोर्वशीय of Kalidasa NSP 1942
- विक्रमाङ्क दे = विक्रमाङ्कदेवचरितम् of Bilhana historical poem on Calukya Vikramaditya VI Tribhuvanamalla (1076-1127 A D ) of Kalyan See above under Corapaucāsika and Bilhana
- विदग्ध मु = विदग्धमुलमण्डनम् enigmatology of the Buddhist Dharmadasa NSP 1926
- विद्ध शा , विद्ध = विद्धनालमञ्जिकान्तिका of Rajasekhara See above under Bilharayana Ed K R Godbole, Poona 1886 and also a Ms
- विष्णु पुराण = विष्णुपुराणम् Bombay edn
- वृ चा , वृ चाणक्य = (वृद्ध) चाणक्यशतकम् of Canakya Ed Bombay सवत् १९१५
- वे = वेतालपचरितिका a Ms
- वेणीदत्त = author of Padyaveni and Pancatattvaprasika (Lex ), son of Jagajivana grandson of Laksmiana See above under पद्मवेणी
- वेणी , वे स = वेणीसहस्रम् of Bhatta Narayana, before 800 A D NSP 1905
- शशि व = शशिवश of Ksemendra See above under Aucityavivacaracarcā and Ksemendra
- शाश , शाशिश = शान्तिशतकम् of Silhana before 1205 A D Ptd HABERLIN and JIVANANDA

- शा. प. = शाङ्गपरपद्धति: of Śārngadhara. See above under Rāghavadeva; compiled in 1963 A. D. Ed. Dr. P. PETERSON 1888.
- शाङ्गधर. = author of the Śārngadhara-paddhati. See above.
- शिग्रु. = शिग्रुपालयम् (also called मावकायम्) of Māgha son of Dattaka Sarvāśraya, and grandson of Suprabhaddeva minister of Varmalāta; 7th century A. D. NSP 1933.
- शुक. = शुकमहाकवि: ed. Lassen; also some Mss.
- शृङ्ग. ; शृङ्ग. ति. = शृङ्गारलिङ्गम् of Rudra Bhaṭṭa; KM III. 9th-10th century A. D.; au. also of a work Tripuravadha.
- शृङ्गारति. ; शृङ्गार. = शृङ्गारलिङ्गम् attributed to Kalidāsa. NSP 1952.
- शृङ्गारश. = शृङ्गारशतम् of Amaruka. See above under Amaru.
- शौनकी. नी. = शौनकीयनीतिसारः (गृह्यपुराण)
- श्रीकंड. च. = श्रीकण्ठचरितम् of Mankhaka, son of Viśvāvarta, author of Mankhakośa etc., 1135-45 A. D. NSP 1900.
- सं. पाटोप. = संस्कृतपाटोपमावकतत्त्वबोधिनी
- स. कं. = सारम्भवीरुण्टाभरणम् of Bhoja (1005-1055 A. D.); NSP 1934.
- सत. रत्न. = सतरत्नम् Ptd. Jivananda's Kāvya-saṅgrāha.
- सहृदया. = सहृदयानन्दम् of Kṛṣṇānanda of Kapiūjala race, quoted in साहित्यदर्पण. NSP 1910.
- साहि. कौ. = साहित्यकौमुदी of Baladeva Vidyābhūṣana, of the Caitanya School; wrote his Utkalikāvallari in 1765 A. D.; refers to Pratāparudra Gajapati of Orissa. NSP 1897.
- सा. द. = साहित्यदर्पणम् of Viśvanātha Kavirāja, son of Candrasekhara, great grandson of Nārāyaṇa. He quotes his works Candrakalā, Kuvalyaśvacarita, Prabhāvatī-parinaya, Prasastiratnāvalī and Rāghavavilāsa in his सा. द. (c. 1300-1380 A. D.) NSP 1931.
- साधन. = साधनपञ्चकम् of Śaṅkarācārya. NSP 1952.
- सु. = सुभाषितवलि: of Vallabhadeva of Kashmir; quoted by Sarvānanda in his commentary on the Amarakośa (1160 A. D.); text inflated later. Ed. Dr. PETERSON 1886.
- सुवृत्त. ति. = सुवृत्तलिङ्गम् of Kṣemendra; see above under Aucityavicāracarcā and Kṣemendra. KM II.
- सुश्रु. = सुश्रुतमंहिता of Suśruta. NSP 1938.
- सुक्ति. = सुत्तिमुक्तावलि: of Jalhana, surnamed Ārohaṇa-Bhagadatta; edn. GOS, no. 82. Compiled for him by Vaidya Bhānu Paṇḍita in A. D. 1257, during the reign of the Yādava King Kṛṣṇa of Devagiri.
- सुक्ति. स. = सुत्तिसहस्रम् a collection of thousand elegant verses.
- सूर्य. श. = सूर्यशतकम् or मयूरशतकम् of Mayūra; 7th century NSP 1927.
- स्कान्द. = स्कान्दपुराणम् Bombay edn.

हनु. ; हनु. ना. = हनुमन्नाटकम् of Hanumat Kavi. See above under Mahānāṭaka.  
Ptd. Sanskrit Book Depot, Benaras, 1934.

हरवि. = हरविजयः of Ratnākara, of Kashmir, styled Vāgīśvara Ja ; flourished under  
Jayāpīḍa and Avantivarman ; middle of 11th cent. NSP 1914.

हरि. ; हरिवं. = हरिवंशम् ed. Calcutta also Bombay शके 1783.

हर्ष. = श्रीहर्षः

हि. = हितोपदेशः of Nārāyaṇa Paṇḍita ; c. 10th-14th A. D. NSP 1947.



श्रीः

# सुभाषितरत्नभाण्डागारम्

## प्रथमं मङ्गलाचरणप्रकरणम्

### परब्रह्म

अथ स्वस्वाय देवाय नित्याय हेतुभाष्येने । त्यक्तकर्म-  
विभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥ १ ॥ दिक्कालचैन-  
च्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये । स्वातुभूत्यकर्मोनाय नमः शा-  
न्ताय तेजसे ॥ २ ॥ अनन्तनामधेयाय सर्वाकारविधायिने ।  
समस्तमद्ववाच्याय विश्वैकपतये नमः ॥ ३ ॥ कर्णिकादि-  
पिब स्वर्णमर्णवादिपिबोदकम् । मेदिप्यमेदि यत्तस्य परस्यै  
महसे नमः ॥ ४ ॥ नमो वाचानसातीतमहिम्ने परमेष्ठिने ।  
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिर्गुणमूर्तये ॥ ५ ॥ यथा तथापि यः  
पूज्यो यत्र तथापि योऽर्चितः । ओऽपि वा सोऽपि वा  
योऽसौ देवसस्यै नमोऽस्तु मे ॥ ६ ॥ नमः स्वतन्त्रचिच्छक्ति-  
सुद्रितस्वविभूतये । अव्यक्तव्यक्तरूपाय कस्यचिन्मन्त्रमूर्तये  
॥ ७ ॥ अद्यचरजगत्कारस्फुरत्सामान्यमिमे । दुर्विज्ञेय-  
रहसाय युक्तरूप्यात्मने नमः ॥ ८ ॥ भवबीजाङ्कुरजलदा  
रागाद्याः क्षयसुरागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो  
जिनो वा नमस्तस्मै ॥ ९ ॥ नित्यं निरादृति निजातुमवैक-  
मानमानन्दधाम जगदङ्कुरवीर्यमेकम् । दिग्देशकालक-  
लनादिसमसहस्रमर्दासहं दिशतु शर्म महम्महो वः  
॥ १० ॥ लोकप्रयस्वितिलयोदयकैलिकारः कार्येण यो  
हरिहरदृष्टिपत्यमेति । देवः ॥ विश्वजनवाञ्छनसातिवृत्त-  
शक्तिः शिवं दिशतु शश्वदनश्वरं वः ॥ ११ ॥ सर्वः  
क्रियायमवयवः पुरुषाणुकर्मकायादिकारणगणो यदनु-  
ब्रहेण । विश्वप्रपञ्चरचनाचतुरत्यमेति स त्रायतां त्रि-  
सुवनैकमहेश्वरो वः ॥ १२ ॥ मध्याहार्कमरीचिकाखिव  
पयःपुरो यदज्ञानतः खं बाधुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलो-

क्यमुन्मीलति । यत्तत्त्वं विदुषां निमीलति पुनः सैमोमि-  
भोगोपमं सान्द्रानन्दसुपासहे तदमलं स्वात्मावबोधं महः  
॥ १३ ॥ यस्माद्विश्वसुदेति यत्र रमते यस्मिन्नुनर्लभ्यते  
मासा यस्य जगद्विभाति सहजानन्दोच्चलं यन्महः ।  
शान्तं शाश्वतमैक्यं यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं ह्रतप्राप्तम-  
पास यान्ति कृतिनः प्रस्तौमि तं पुरुषम् ॥ १४ ॥ यः  
सृष्टिस्यितिसंहतीर्वितनुते ब्रह्मादिभूतिप्रिकैर्यस्वाधीनतया  
स्थितानि सदसत्कर्माण्यपि प्राणिनाम् । नित्येच्छाकृतिबुद्धि-  
मानय परो जीवात्परात्मा स्वयं सोऽयं यो विदुषातु पूर्ण-  
मचिराच्चेतोगतं यद्भवेत् ॥ १५ ॥ शक्यं यत्र विशेषतो  
निगदितुं प्रमेयं यच्चिन्तितं मृद्वङ्गीवदनेन्दुमण्डलमिय  
स्वातं विधत्ते सुन्दम् । यन्मुग्धानयनान्तचेष्टितमिर्माध्यक्षे-  
ऽपि नो लक्षितं तत्तेजो विनयादेर्मन्दबुद्धयानन्दाय बन्दा-  
महे ॥ १६ ॥ विष्णुर्वा त्रिपुगन्तको भवतु वा ब्रह्मा सुरे-  
न्द्रोऽथवा मानुर्वा शशलक्ष्णोऽथ भगवान्मुद्बोऽथ सिद्धो-  
ऽथवा । रागद्वेषविषातिमोहरहितः सत्त्वानुकम्पोद्यतो यः  
सर्वः सह संस्कृतो गुणगणैस्तस्यै नमः सर्वदा ॥ १७ ॥  
विश्वेशो वः स पायात्रिगुणैस्तच्चितां योऽवलम्ब्यैनुवारं  
विर्विद्वीचीनसृष्टिस्थितिबिलयमजः स्वेच्छया निर्मिमीते ।  
यत्सेर्येषामतीत्य प्रभवति महिमा कोऽपि लोकैर्न्यतीतस्त्यक्तो  
यश्चक्षुराद्यैरपि निपुणतमेवांक्षणादिक्रियासु ॥ १८ ॥ ब्रह्मा  
दक्षः कुबेरो यमवरुणमरुद्वह्निचन्द्रेन्द्ररुद्राः शैला नद्यः

१ ब्रह्मविभ्रतया तत्त्वेन अमविषयीभवति. २ उवाच्यवि-  
रूपतद्विज्ञत्वेन अमविषयीभवति. ३ अमेगं गृहीतो मायया  
सर्पकाय इव. ४ निबिडानन्दस्वरूपम्. ५ ब्रह्मात्मकज्ञानस्-  
वरूपम्. ६ तेजः. ७ निबलम्. ८ पुनस्तत्त्वमावाय. ९ भा-  
नन्दम्. १० समीपसेऽपि. ११ बहु. १२ सत्वरजस्तम-  
सहायताम्. १३ नारदारम्. १४ नराचरनिष्ठम्. १५ सोनाम्.  
१६ सकललोकातीतम्.

१ नाशितकिलिषाय. २ त्रिभिः. ३ अविषयीकृता. ४ प्रमा-  
णम्. ५ भाकाये इत्यमानगलजलव्यमानरदिमसमूहः, मृग-  
मृगेति बाधः.



समुद्रा ग्रहगणमनुजा दैत्यगन्धर्वनागा । द्वीपा नक्षत्र  
तारारविमनुमन्यो व्योम भूरश्विनौ च सर्लाणा यस्य सर्वे  
वपुषि स भगवान् पातु वो विश्वरूप ॥ १९ ॥

### गणेशः

वन्दे वेन्दारुमन्दारमिन्दुभूषणनन्दनम् । अमन्दान-  
न्दसदोहवेन्दुर सिन्धुराननम् ॥ १ ॥ जालम्बे जैगदा-  
लम्बे हेरम्बचरणाम्बुजे । शुष्यन्ति यद्रज स्वर्शात्सद्यः  
प्रत्यह्वार्धय ॥ २ ॥ गजाननाय महसे प्रत्यहूतिमिर-  
च्छिदे । अपारवरुणापूततत्रितद्वरो नमः ॥ ३ ॥ नमस्त-  
स्ते गणेशाय यत्कण्ठ पुष्करायते । मदामोगधर्नैचानो  
नीलकण्ठस्य ताण्डने ॥ ४ ॥ अर्गजाननपद्मार्के गजाननम्  
हर्निद्राम् । अनेकं त भक्तानामेकंदन्तसुपास्यदे ॥ ५ ॥  
चलत्कर्णानिलोद्भूतसिन्दूररुगिताम्बर । जयत्यकालेऽपि  
सृजन्सध्यामिव गजानन ॥ ६ ॥ एकदन्तसुतिसित शमो  
स्तु श्रियेऽस्तु व । विचारुद ह्योद्भिन्नवगङ्गुरमनो  
हर ॥ ७ ॥ अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो य सुरासुरैः ।  
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ८ ॥ दुरितस-  
मृहमलाहकपटलीसहरणपत्रमानम् । शिवयोरङ्गामरण वन्दे  
कचिद्रजाननं तेज ॥ ९ ॥ अविरलविगलन्मदजलकपोल  
पालीनिरीनमधुपकुल । उद्भिन्ननरश्मश्रुश्रुणिरिय द्विपसुखो  
जयति ॥ १० ॥ एकरद द्वैर्मातुर निखिगुण चतुर्भुजोऽपि  
पक्षैकर । जय पञ्चखनुत ससच्छदगन्धिमदौष्टतनुतनय  
॥ ११ ॥ नल्ललशङ्खयमयकुम्भमदन्नेन भजत गजन्द-  
नम् । यद्वाक्येयतरलैल्लिलतुलनालम्बिरालम्बैः ॥ १२ ॥  
शिवयो सुधाहरिद्रादीक्षिततो सारभृजगतिप्रो । त्रिभुवन  
विभक्त्यो 'कैरिक्क' कश्चिदरुणिमा जयति ॥ १३ ॥  
धुगपरलगण्डनुम्बनलेली' पितरौ निरीदय हेम्ब । तम्बु-  
खमेलनकुतुकी स्नाननमपनीय परिहसन्पायात् ॥ १४ ॥  
हरापङ्कजनिविष्टोदकव्यानसचरदशेषमुग्रम् । नोमि  
किंचिदनुपूजितशुण्डादण्डपुण्डलितमण्डितगण्डम् ॥ १५ ॥  
अन्तरायतिमितोपज्ञानतये शान्तपात्रनमचिन्त्यवैमनम् । त  
धरं वपुषि कुञ्जर मुखे गम्भइ निमिष तुन्दिल मह ॥ १६ ॥  
अशेषविभक्तिपेधदक्षमग्राज्ञतागामि निष्कृतेषु । निक्षेप

लीला वरशीकराणा करोतु व प्रीतिमिभाननस्य ॥ १७ ॥  
दन्ताग्रनिर्मिद्वहिमाचलोर्वीरन्त्रोत्थिताहीन्द्रमणिप्रभाषे ।  
नागानन स्तम्भधिया कपोलौ धर्षन्पितृभ्या हसित पुनातु  
॥ १८ ॥ दैताश्वलेन धरणीतलसुन्नमस्य पातालकेलिषु  
धृतादिवराहलीलम् । उद्धाघनोत्फणफणाधरगीयमानक्रीडा-  
वदानमिभराजसुख नमाम ॥ १९ ॥ आनन्दमानमकरन्द-  
मनन्तगन्ध योगीन्द्रसुस्थिरमिलिन्दमपास्तवन्धम् । वेदान्त-  
सूर्यकिरणैकविकसशील हेरम्बपादशरदम्बुजमानतोऽसि  
॥ २० ॥ गण्डस्थलीगलदमन्दमदपवाहमाद्यद्विरेफमधुरस्वर  
दत्तकर्ण । हर्षादिवालसनिमीलितनेनयुग्मो विघ्नच्छिदे  
भजतु भूतपतिगणेश ॥ २१ ॥ लक्ष्मीं तनोतु सुतरा-  
मितरानपेक्षमद्विद्वय निगमशास्त्रिशिखाप्रवालम् । हेरम्बम-  
न्बुरुहडम्बरचौर्यनिघ्न विघ्नाभिदेवशतधारधुरधर न ॥ २२ ॥  
पायाद्गजेन्द्रवदन स इमा त्रिलोनी यस्योद्भूतेन गगने महता  
करेण । मूलबलप्रसितदन्तबिसाङ्कुरेण नालायित तपनमिष-  
सरोरुहस्य ॥ २३ ॥ अविरलमदधाराधौतकुम्भ शरण्य फणि-  
वरधृतगान सिद्धसाध्यादिवन्ध । त्रिभुवनजनविघ्नघ्नान्त-  
विष्वसदधो वितरतु गजवक्त्र सतत मङ्गल व ॥ २४ ॥  
जेतु यत्किपुर हरेण हरिणा व्याजाद्वलिं बधता स्रष्टु वारि-  
भवोद्भवेन भुवन शेषेण धर्तु धराम् । पार्थव्या महिषासुर  
प्रमथने सिद्धाधिपे सिद्धये ध्यात पञ्चशरेण विश्वजितये  
पायास्त नागानन ॥ २५ ॥ विघ्नघ्नान्तनिवारणैकतरणि-  
विघ्नादवीह्येववाङ्मिष्यलकुलभिमानगरुडो विघ्नेमपबा-  
नन । विघ्नोत्तुङ्गगिरिप्रभेदनपविर्घिघ्नान्धुधौ बाहवो विघ्ना  
घोषघनप्रचण्डपत्रनो विघ्नेश्वर पातु त ॥ २६ ॥ उच्चैर्ग-  
लाण्डपण्डद्वितर्यसहचर कुम्भयुग्म दधान प्रेङ्खन्नैर्गातिप  
क्षैर्प्रतिभटविकटशोधनालाभिरय । देव शमोरेत्य भुजग  
पतितनुस्पर्धिवर्धप्युहंससैलोक्याश्रय्यमूर्तिः स जयति  
जगतामीश्वर कुञ्जरस्य ॥ २७ ॥ दोषोत्तदन्तखण्डः  
सकलसुरगणात्परेषु प्रचण्ड । सिन्दूरार्कीर्णगण्डः प्रक-  
टितगिलमबागचान्द्रीयसण्ड । गण्डस्यानन्तर्धण्डः स्वरहर-  
तनय कुण्डलीमूतशुण्डो विघ्नाना कालदण्डः स भवतु  
भवता मृतये यत्तुण्ड ॥ २८ ॥ निघ्नेशो व. स पाया  
द्विहृतिषु जलधौर्मुष्करायेण पीत्वा यसिद्धदुत्य तोय व-  
मति तदखिल दस्यते व्योम्नि देवैः । काप्यम्भः कापि  
रिण्युः कचन कमलम् काप्यनन्त कचिच्छी. काप्यीवः

१ मन्दारनक्षत्रपुष्पम् २ मन्दारम् ३ गजाननम् ४ जग-  
दाधारभूमे ५ त्रिषुमुद्रा ६ मृदङ्गवद्व्यवृत्ति ७ मिष्टिपत्रमि  
८ पावती ९ मोक्षपत्रेकपक्षुदातारम् १० गणेशम् ११ पावती  
गात्ररूपमाह्वयस्वर्गादिकम् १२ पुण्ड्रमात्राय पञ्चकारतमियम्  
१३ भद्रार्द्रमहादशः १४ अमरे १५ जूपम् १६ इक्षितुहम्  
१७ कुम्भो १८ विम

१ दन्ताग्रेण २ हृषित ३ अनीनम् ४ पत्रम् ५ मङ्गला ६ मद-  
नेन ७ ध्वजि ८ तुल्यम् ९ आधुन्यम् १० गरुडः ११ प्रतिस्पर्धी  
१२ शुण्डादण्डः १३ अमर १४ शुण्डाग्रेण १५ दोषः १६ बाहवः

कापि शैलाः कचन मणिगणाः कापि नकादिसत्त्वाः ॥२९॥  
विभ्रेशः स र्वविज्ञानपरिहरतु स यत्कर्णतालदुद्वद्वायुव्याधूत-  
कण्ठस्थलसुगलगलद्वरिसिन्दूरः । आरुण्याद्विभ्रेशः ।  
गतवति जगति कापि नो भाति मानुनवासौ शीतमानुः  
कचिदपि नितरां भासते वा कृशानुः ॥ ३० ॥ कोटं ता-  
तस्य गच्छन्निशदविमथिया शवकं शीतमानोराकर्षन्माल-  
यैश्चानरनिशितशिखारोचिषा तप्यमानः । गङ्गाभ्रमः पातु-  
मिच्छुर्भुजगपतिकफाफूलकृतैर्दयमानो मात्रा संवोष्य नीतो  
दुरितमपनयेद्वाल्लवधेयो गणेशः ॥ ३१ ॥ उच्चैरुत्तालगण्ड-  
स्थलबहुलगलदानपागप्रमत्तस्त्रीतालित्रातगीतिश्रुतिविधृतिक-  
लोन्मीलितार्पाक्षिपक्ष्मा । भक्तप्रत्युहपृथ्वीरुहनिबहसमु-  
न्मूलनोच्चैरुदक्षच्छुण्ढादण्डाग्र उग्रार्मक इमवद्वनो वः स  
पायादपायात् ॥ ३२ ॥ कल्याणं वो विधत्तां कैरतमैदधुनी-  
लोलफडोलमालाखेलद्रोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवाल-  
न्तरालम् । प्रज्ञं धैर्यगडरत्नं सततपरिचलककर्णतालप्ररोह-  
द्वाताङ्गराजिहीर्षार्दरविद्युतफणाग्रं मृगयामुजंगम् ॥ ३३ ॥  
यः सिन्धौ केनराशिर्मुनि कुमुदवनं ज्योतिः नञ्जलक्ष्मीरभ्यौ  
सुक्तासमूहस्तपु सुमनमो मानसे हंससंघः । श्रीकण्ठे  
भूतिलेशः शिखरिपु मणयो दिक्षु नीहैरपातः पाण्डुः शु-  
ण्ढाग्रजन्मा जयति गणपतेः शीकराणां विलासः ॥ ३४ ॥  
सानन्दं नन्दिहस्ताहतसुरैरजवाहृतकौमारैर्बहिर्त्रासैर्वासा-  
भ्रष्ट्रं विशति फणिपती भोगैर्भस्कोचमानि । गण्डोड्डीवा-  
लिमालासुखरितककुम्भैस्तण्डवे शूलपाणैर्वनयाकयश्विरं वो  
वदनविधुर्तयः पातु चीरकारवलयः ॥ ३५ ॥

### सरस्वती

वातुश्रुतुमुदीकण्ठरुद्राटकविहारिणीम् । नित्यं प्रगल्भ-  
वाचालमुपतिष्ठे सरस्वतीम् ॥ १ ॥ सूक्ष्माय शुचये तस्यै  
ममो वाक्सत्त्वतन्त्रवे । विचित्रो यस्य विन्यासो विदधाति  
जगत्पदम् ॥ २ ॥ तद्विषयमव्ययं धाम सारस्वतमुपास्यहे ।  
यत्प्रसादाद्वलीयन्ते मोहान्धतमसर्च्छटाः ॥ ३ ॥ पातु वो  
निर्गुणमाया भतिहेमः सरस्वती । त्रैलोक्यपरिच्छेदं वधसेव  
करोति या ॥ ४ ॥ शारदा शारदाम्भोजवदना वदनाम्बुजे ।  
सर्वदा सर्वदास्माकं संगिणिं सन्निधिं क्रियात् ॥ ५ ॥

१ गङ्गा. २ अमरसमुदायः. ३ वृक्षः. ४ गण्डस्थानम्. ५ मदी-  
दकतरिप. ६ पुत्रातनम्. ७ गन्धधनम्. ८ इष्य. ९ अग्रभागः.  
१० दिग्पातम्. ११ रुद्रः. १२ मयूरः. १३ मयावः. १४ फणा.  
१५ नृले. १६ चालनम्. १७ चतुष्पदम्. १८ सङ्घः. १९ खर्ण-  
दिपरीक्षितशिव. २० पण्डितमूर्खयोर्मैदम्. २१ सर्वदात्री.  
२२ लक्ष्मीनिधिम्.

करवदरसदृशमखिलं सुवनतलं यत्प्रसादतः कथयः ।  
पश्यन्ति सूक्ष्ममतयः सा जयति सरस्वती देवी ॥ ६ ॥  
शरणं कदापि शर्मदं ते चरणं वाणि चयचरोपजीव्यम् ।  
कर्णामेसुर्गैः कटाक्षपातैः कुरु मामम्ब कृतार्थसार्यवाहम्  
॥ ७ ॥ आद्यासु यशोमयदङ्गवलीमासेव दासीकृतदुग्ध-  
सिन्धुम् । मन्दस्मितनिन्दितशारदेन्दुं वन्देरमिन्द्रासन-  
सुन्दरि त्वाम् ॥ ८ ॥ वचांमि वाचसपतिमत्सरेण सागणि  
लब्धुं ग्रहमण्डलीव । सुत्तक्षमप्रवचसुपैति यसाः सा  
सप्रसादास्तु सरस्वती वः ॥ ९ ॥ ज्योतिस्मोहरमलोच-  
नगोचरं तजिङ्गादुगसदसं मधुनः प्रयाहम् । दूरे त्वचः  
पुलकवन्नि परं प्रपद्ये सारस्वतं किमपि कामदुषं रहस्यम्  
॥ १० ॥ तव करकमलस्यां स्फोटिकीर्मक्षमाला नखकिरण-  
विशिष्टां दाडिनीर्वीजजुद्धा । प्रतिकलमनुकर्षन् येन कैरो  
निषिद्धः स भवतु मम भूत्यै वाणि ते मन्दहासः ॥ ११ ॥  
तमोगणविनाशिनी सकलकालमुद्घोषातिनी घरातलविहारिणी  
जैहसमाजविद्वेषिणी । कैलासिधिसहायिनी लसदलोल-  
सादामिनी मन्दन्तरबलम्बिनी भवतु कापि कौदम्बिनी  
॥ १२ ॥ या कुन्देन्दुतुषारहारपथला या शुभ्रवल्गुवृता  
या वीणावदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना । या ब्रह्मा-  
च्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता सा मां पातु सर-  
स्वती भगवती निःशेषजाज्ञापहा ॥ १३ ॥

### शिवः

नमस्तुङ्गशिखुम्बिचन्द्रचामरचापे । शैलोक्यनगरार-  
म्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥ १ ॥ वामाङ्गीकृतैर्धामाङ्गि  
कुण्डलीकृतैर्गुण्डलि । आविरस्तु पुरो वस्तु भूतिभूत्यन्व-  
राम्बरम् ॥ २ ॥ निर्लेपादानसंसारमनिचावेव तन्त्रवे ।  
जैर्गन्धिर्नमस्तस्यै कैलासाच्याय शूलिने ॥ ३ ॥ चन्द्रा-  
ननार्धदेहाय चन्द्रांशुसितमूर्तये । चन्द्रार्कानलनेत्राय च-  
न्द्रार्धशिरसे नमः ॥ ४ ॥ सुजङ्गकुण्डली व्यक्तदाशिशुभ्रांशु-  
शीतगुः । जगन्त्यपि सदाऽप्यादाव्याचैतोहरः शिवः ॥ ५ ॥  
पिनाकफणिबालेन्दुप्रसमन्दाकिनीयुता । पवर्गरचिता  
मूर्तिर्यवर्गप्रदास्तु वः ॥ ६ ॥ दिग्गम्बरनितम्बिन्याः किम-

१ कुशाग्रतुङ्गवः. २ शिखिः. ३ रुद्रकिन्नीरः. ४ वचनालम्. ५  
निशाम्. ६ प्रतिशङ्कम्. ७ सुकः. ८ सङ्घः. ९ अज्ञानम्. १०  
अन्धकारः. ११ मन्दबुद्धिः. १२-हल्योः सात्त्विक्यान् वदन्.  
१३ विद्वज्जनः. १४-चन्द्रः. १५ सरस्वती. १६-नेत्रमाला.  
१७ स्त्री. १८ सर्वः. १९ दिग्गम्बरः. २० वदनरामः. २१-  
तुष्टिकादिभ्यः. २२ संपत्तिः. २३-सद्गुरुः. २४ नानाशरः. २५-  
आलेख्यम्. २६ चन्द्रकटा. २७-आलेख्यक्रियाकौशलयः. २८ मोक्षः.

म्बरविभूषणम् । इत्यम्बरहरः पायात्परीरम्बरः परी  
॥ ७ ॥ ॐ नमः परमार्थैकरूपाय परमात्मने । खेच्छाव-  
भासितासत्त्वभेदभिन्नाय शंभवे ॥ ८ ॥ नमः शिवाय निः-  
शेषेच्छाश्रयप्रदामशालिने । त्रिगुणग्रन्थिदुर्मेदभववन्धविभेदिने  
॥ ९ ॥ समस्तलक्षणयोग एव यस्मिन्लक्षणम् । तस्मै  
नमोऽस्तु देवाय कस्मैचिदपि शंभवे ॥ १० ॥ संसारैकनि-  
मित्ताय संसारैकविरोदिने । नमः संसाररूपाय निःसंसायाय  
शंभवे ॥ ११ ॥ सदस्त्वेन भावानां युक्ता या द्वितया  
स्थितिः । तासुलङ्घ्य कृतीयस्यै नमश्चिन्नाय शंभवे ॥ १२ ॥  
ध्यासन्नाय सुदृगाय गुप्ताय प्रकटालने । सुलभायातिदुर्गाय  
नमश्चिन्नाय शंभवे ॥ १३ ॥ ससेवितपुष्टरुक् विद्योतित-  
वेदवेदाङ्गम् । परित्तितमवरुक् मनसिजमङ्गं समाधये  
लिङ्गम् ॥ १४ ॥ स जयति हिमकरलेखा चक्रास्ति य-  
स्योमयोस्तुकाभिहिता । नयनप्रदीपकजलनिष्टृक्षया रजत-  
शुक्तिरिव ॥ १५ ॥ पौणिग्रहे पुंलुकिं वपुर्न भूतिभू-  
षितं जयति । अङ्कुरित इव मनोभूर्यस्मिन् मन्त्रावरोधोऽपि  
॥ १६ ॥ मा यम संशुण विपमिदमिति सातङ्गं पितामह-  
नोत्तः । मातर्जयति सलज्जाः कञ्जलमलिनाधरः प्रभुः  
॥ १७ ॥ जयति श्रियापदान्ते गरलप्रवेयैकः अग्रासति ।  
विषमविशिष्टे विशन्निव शरणं गलयद्वकरवालः ॥ १८ ॥  
संध्यासलिलाञ्जलिमपि कङ्कणफणिपीयमानमविजानन् ।  
गौरीसुवार्पितमना विजयाहसितः शिवो जयति ॥ १९ ॥  
प्रणयकुपितप्रियापदलाक्षासंघातुबन्धमधुरेन्दुः । तद्वलय-  
कनकनिकषप्रायप्रियः शिवो जयति ॥ २० ॥ अहिभू-  
षणोऽप्यभयदः सुकलितहालाहलोऽपि यो नित्यः । दिग्ब-  
सनोऽप्यखिलेशर्ष शशधरोरुर्ध्वं वन्दे ॥ २१ ॥ जयति  
जटाकिर्लस्कं गङ्गामधु सुण्डवलयवीजयमम् । गलगरलप-  
ङ्कसंभयममोऽरुहमानं शंभोः ॥ २२ ॥ प्रतिविम्बितगौरी-  
मुखविलोकनोक्तमपिशिलकरगलितः । खेदभरपूर्यमाणः  
शंभोः सलिलाञ्जलिर्जयति ॥ २३ ॥ औदाय चार्पमंचलं  
हस्ताहीनं गुणं विषमदृष्टिः । यश्चित्रमैच्युतशरो लैक्ष्य-

गैमाद्वीजमस्तस्यै ॥ २४ ॥ उपहरणं विभवानां सहरणं  
सकलदुरितजालस्य । उद्धरणं संसारान्नरं वः श्रेयसेऽस्तु  
विश्वपतेः ॥ २५ ॥ आदृतकुपितभवानीकृतकरमालादिव-  
न्धनव्यसनः । केलिकलाकलहादौ देवो वः शंकरः पायात्  
॥ २६ ॥ मिथुकोऽपि सकलेप्सितदाता प्रेतभूमिनिर्लोपोऽपि  
पवित्रः । भूतमित्रमपि योऽभयमयी तं विचित्रचरितं शिव-  
मीडे ॥ २७ ॥ पाणिग्रहे पर्यंतसज्जपुत्र्याः पादाभ्युजं पाणि-  
मगेरुहाभ्याम् । अश्मानमारोपयतः मगरैर्मन्दक्षितं  
मङ्गलमागतोऽनु ॥ २८ ॥ पार्थस्यशूचीधराजकन्याप्रकोप-  
विरूज्ययुक्तातस्य । नमोऽस्तु ते मातरिति प्रणामाः शि-  
वस्य संध्याविपया जयन्ति ॥ २९ ॥ क्व तिष्ठतस्ते पितरौ  
ममेवेत्यपण्योक्ते परिहासपूर्वम् । वा ममेव श्वशुरौ तवेति  
तामीरयन् सन्धितमीश्वरोऽप्यात् ॥ ३० ॥ स पातु वो यस्य  
जटाकलापे स्थितः शशाङ्कः स्फुटहारगौरः । नीलोत्पला-  
नामिव नालपुञ्जे निद्रायमाणः शरदीय हंसः ॥ ३१ ॥  
जगत्सिद्धाप्रलयक्रियाविधौ प्रयत्नसन्नेपनिमेषविभ्रमम् ।  
यदन्ति यस्मिन्लोलपद्मणां पराय तस्मै परमेष्ठिने नमः  
॥ ३२ ॥ यज्ञाणि पद्म कुचयोः प्रतिविम्बितानि दृष्ट्वा  
दशाननसमागमनध्रमेण । भूयोऽपि शैलपरिदृष्टिभयेन गाढ-  
गालिङ्गितो गिरिजया गिरिज्ञः पुनातु ॥ ३३ ॥ संध्या-  
नतौ नरपुरंभितनोः सरोपसुसारिते गिरिजया निजपाणि-  
पद्मे । उत्सर्पिकङ्कणफणीन्द्रकणापणेन पूर्णोऽञ्जलिर्जयति  
बालभृगाङ्गमौलेः ॥ ३४ ॥ यस्याद्वारगमविदः परिपूर्ण-  
शक्तेरंशे कियत्यपि निविष्टमस्य प्रपद्यन् । तस्मै तमालरुचि-  
भासुरेकधराय नारायणीसहचराय नमः शिवाय ॥ ३५ ॥  
व्योम्नीव नीरदधरः सरसीव वीचिन्मूहः सहस्रमहसीव  
सुपांशुधाम । यस्मिन्निद्रे अगदुदेति च लीयते च तच्छां-  
भवं भवतु वैभवमृदये वः ॥ ३६ ॥ यः कन्दुकैरिव पुरं-  
दरपद्मस्रपद्मापतिप्रभृतिभिः प्रभुरप्रमेयः । खिलत्यलङ्घ्य-  
महिमा स हिमाद्रिकन्याकान्तः कृतान्तदलनो लघयत्येवं  
वः ॥ ३७ ॥ शुक्तिर्हि नाम परमः पुरुषार्थ एकस्तामस्त-  
रायभवयन्ति यदन्तराज्ञाः । किं भूयसा भवतु सैव सुधाम-  
शूखलेखाशिखामरणमक्तिरम्बुप वः ॥ ३८ ॥ दिव्यास  
शीतकिरणामरणः शिवं वो यस्मिन्तथाङ्गमुवि विस्तुरदूर्मि-  
पक्षा । हंसीव निर्मलशशाङ्ककलयुगालकन्दार्थिनी सुर-  
सरिजमसः पपात ॥ ३९ ॥ श्रेयांसि वो दिशतु यस्य सि-  
ताश्रुत्रा मित्राजते सुरसरिद्वारमौलिमाला । ऊर्ध्वेक्षण-  
ज्वलनतापविलीयमानचन्द्राभृतप्रविततामृतवाहिनीव ॥ ४० ॥

१ परिमेयः २ सजातपुलकम् ३ यस्मिन् शोभितम् ४ मदनः  
५ कण्ठाभूषणम् ६ मन्दनः ७ आरम्भः ८ केयूरः ९ विष्णोचनो  
दिमाचलं भुजः वाद्यमि व्याम्, विष्णुं शरो व विषाव विप्रारुधर  
भवानेति प्रकृतोऽर्थः चलनशून्यं भुजः अहीनो भुजर्षादन्त्यो  
गुणः विषमा कक्षादन्त्य निदिता दृष्टिः न च्युतः शरो यस्य  
तथाविधः तथापि लक्ष्यमङ्ग इति विरोधान्मासः १० सिरम्भः  
पद्मे-पर्वतम् ११ गुणरहितम् पद्मे-अहीनमिति पदच्छेदः  
सर्पतानं गुणं श्वेतवर्णः १२ असमष्टकः पद्मे-निर्लोचनलादि-  
भमदृष्टिः १३ न च्युतः शरो यस्य पद्मे-अच्युतो विष्णुः स एव  
शरो यस्य १४ दातारम् विप्रुलिखितः

कुसुमशरविलासे महूरस्यादिपुत्रीकरतल्वलयस इमाग-  
तसार्धमेकम् । निजमिष शशिखण्टं याचमानस्य  
शंभोर्भवतु सह विवादः कान्तया कौतुकाय ॥ ४१ ॥  
कथयत कथयेषा मेनया विप्रदत्ता शिव भिन गिरि-  
पुत्री वृद्धकापालिकाय । इति वदति पुरंध्रीमण्डले  
सिद्धिलेशव्ययकृतवखेपः पातु वः श्रीमद्देवः ॥ ४२ ॥  
अरुणनयनं सध्रुमङ्गं दरस्फुरिताषणं मुतनु ग्रथिनः त्रिष्टं  
क्रान्तिं करोतु तथाननम् । कृतमनुनयैः कोपोऽयं तं  
भनन्निन वर्धतामिति गदितयाक्षिप्रो देव्या शिवाय शिवो-  
ऽस्तु वः ॥ ४३ ॥ प्रणयकुपिनां दृष्ट्वा देवीं समंजसमिभि-  
तस्मिन्वनगुरुमीत्या सद्यः प्रणामपरोऽभवत् । नमितशि-  
खो गङ्गालोके तया चरणाहतायवतु भवतश्चक्षुर्मैतद्विल-  
क्षमवस्थितम् ॥ ४४ ॥ कस्त्वं शैली मृगय भिषजं नील-  
कण्ठः मियेऽहं केकमेकां कुरु पशुपतिर्नयं दृश्ये विषाणे ।  
स्यापुंसुमे न वदति तर्जनीवितेशः शिवाया गच्छाटव्या-  
मिति हतवचाः पातु वधश्चूडः ॥ ४५ ॥ वन्दे देवं  
जलधिगरुधं देवतासार्वभौमं व्यासप्रसा भुवनविदिता यम्  
वाईधियाहाः । भूपापेटी भुवनमेश्वरं पुष्करं पुष्पाटी शंटी-  
पालाः शैलमखसुखाश्चन्द्रमद्रुमनोभूः ॥ ४६ ॥ दीप्य-  
न्मौलित्रिदशपरिपञ्चनीयेन घात्रा पश्यद्वाटं बलमितकरं  
प्राणता कङ्कणैः । घामाङ्गेन स्फुटमभिधमन्मार्गं ब्रह्म-  
विद्यां जीयादोनबिपुलपुवतीपत्रवलीलविभम् ॥ ४७ ॥  
च्युतामिन्दोर्लेशं रतिकलहभङ्गं च बलयं द्वयं चक्रीकृत्य  
प्रहसितमुखी शैलतनया । अयोचयं पश्येत्यवतु स शिवः  
सा च गिरिजा स च क्रीडाचन्द्रो दशनकिरणापूरिततनुः  
॥ ४८ ॥ नमस्तुभ्यं देवासुरसुकुटमाणिक्यकिरणप्रणाली-  
संमैदक्षपितचरणाय सरजिते । महाकल्पसाहाकृतभुवन-  
चक्रेऽपि नयने तिरोहुं मयसल्लसामिष कामं हुतवते  
॥ ४९ ॥ असोदा तत्कालोलसदसहभावस तपसः कथानां  
विश्रम्भेष्वपि च रसिकः शैलदुहितुः । प्रमोदं यो दिव्याक-  
पटवद्वेषापनयने त्वरगैथिल्याभ्यां युगपदभियुक्तः सरहृदः  
॥ ५० ॥ सहस्रासौ नागः प्रसुरपि मतः पञ्चवदनः

पतामो हन्तैकसनय इतरो वाणमुमुः । सदा सदैवं शश-  
व्यभवतु कथं वर्तनमिति श्वसन्तां पार्वत्यामय जयति शंसुः  
स्मितमुखः ॥ ५१ ॥ मौनादसमितं चाटुमितिः सखै-  
कहस्तादृतं दूरेऽप्यञ्जलिबन्धनं प्रणमनं सञ्चार्यमूर्धः  
कुतः । इत्थं संपटितकविर्ग्रहतया व्यग्रो गिरिमागणी-  
जायां जातमयं जयत्यनु नयन्देवयिजोनीगुरुः ॥ ५२ ॥  
यमिन्दुदुदसंकर इव बहुमयाण्डमण्डाः कचिद्भान्ति  
कापि च सीकर इव विरिबायाः मृगन्ति घमात् ।  
चिद्व्या लहरीय विश्वजननीं शक्तिः कचिदपोतते भान-  
न्दाभूतनिर्भगं शिवमहापाथोनिधिं तं नमः ॥ ५३ ॥  
कल्यान्ते शमितविधिरुममहाकैट्हालवद्वगुरच्छेत्तमृत्युसं-  
हपानिन्मरप्रोतादिकोऽयमिषः । निश्चैकगर्गताविशेषु-  
दितौ तौ मत्स्यकूर्मायुमौ कर्मश्रीवरतां गतः स्युतु र्त्तौ  
मोहं महाभारवः ॥ ५४ ॥ भीतिर्नास्ति मुर्जगपुंगवविषा-  
यीतिर्न चन्द्राश्रताशशीचं हि कपालदामलुलनाच्छीषं न  
गङ्गाजलात् । नोद्देशश्चित्तममना न च मुखं गौरीसना-  
लिङ्गनादासगामतया रितहिततमः स्वस्यो हरः पातु  
वः ॥ ५५ ॥ वेदान्तेषु यमाहुर्गकपुण्य व्याप्य स्थितं  
गोदसी यमितीश्वर इत्यन्यविषयः शब्दो यथार्थोऽहम् ।  
अन्तर्यश्च मुमुक्षुर्निर्निमित्तप्राणादिभिर्भूयते स त्यागः  
स्विरमक्तियोगसुलो निःश्रेयसायास्तु वः ॥ ५६ ॥  
आनन्दस्रविताः समाधिषु मुखे शार्था विलासोदसाः  
संक्रान्ताः क्षणमुद्रताः क्षणमथ मेघा निजे वैहृते । क्रूराः  
कृष्टग्रसनं मनसिजे दग्धे घृणाकृगितासत्कान्तारुदिते-  
ऽश्रुपूतरताः शंभोर्देवः पातु वः ॥ ५७ ॥ तैर्मानुः  
सुरवर्त्मनानुसृति श्रसाभिलाषादसाविन्दोरिन्दुसुखि असेत  
किमुत आनत्या भवत्या सुखम् । इत्थं नाचगिरा नमोर्पित-  
द्गो वक्त्रे मदान्या मृगं मानिण्याः कृतमुन्मत्तप्रिनचन-  
सादिदृसिस्त्रै सताम् ॥ ५८ ॥ विष्णोरगमने निगम्य  
सहसा कृत्या कणीन्द्रं शृणु कौपीनं परिधाय चर्म करिणः  
शंभो पुरो धावति । दृष्ट्वा विष्णुर्येयं सकृन्महदयः सपे-  
ज्यतद्राते हैतिर्विस्वरिता ह्रियान्तसुखो नमो हरः पातु  
वः ॥ ५९ ॥ मस्याधोरगमकृति स्फुटभवद्वाटस्त्वैश्वानर-  
ज्वालास्त्रिमुखांशुमण्डलालस्वीयधारावैः । संजीव-  
हृदिचर्मगर्जितमयत्राम्यद्वापकर्मगव्यासक्तः सहसादिजोपह-  
सितो नमो हरः पातु वः ॥ ६० ॥ एकोऽन्ते द्विसमन्नि-

१ दिग्विजयः पक्षे-शूलोत्तवान् २ वैद्यकः ३ शिवः ४ पक्षे-  
ममूरः ५ मयूरान्नी ६ शूरे ७ शिवः ८ पक्षे-लिङ्गश्च-  
प्रकाण्डम् ९ पार्वताः पक्षे शोभना ८ विपुलसंकरे शरीकृतस  
विष्णोविश्रातिस्थानत्वादः ९ व्याघ्रप्रमुखाः १० बाहनाम्बु  
वेदानामिलयः अभिवादा नादनापित्वाः ११ सूर्यपूजना-  
दिलयः १२ पाताळम् १३ आकाशम् १४ पुण्यसानीचन्द्रो-  
द्गमापारतादः १५ दिगन्तत्वेन दिशमेव शरीरत्वात् १६  
रुद्रादयो दिक्पाला इत्यर्थः १७ चन्दनसानीमममसंविजिताव-  
यदनमसना शिवासाहानामनुदेपस्य प्रसिद्धे १८ ओषः

१ शरीरम् २ बाहुम् ३ मानम् ४ अस्तिपंजरः ५ वराह-  
६ सतां मोहं खलु खण्डयतु ७ बावादिभ्यो ८ शिकारे  
९ द्यासं दुश्चिन्ता १० राहुः ११ सखम् १२ गहनम् १३ गवचर्म-

लोचन इति रयातश्चतुर्भि स्तुतो वेदे पञ्चमुख पदानन  
 पिता सप्तविंशतिरिन्दतः । अष्टाद्वो नवतुल्य आभरणगे  
 वासो दशशा दधत्त्वश्चेकादश सोऽज्जिता विजितो यो  
 द्वादशात्माशुभि ॥ ६१ ॥ लीलायुतजिता कलाधर  
 कला मोलो दद कीलिता स्वीकृत युगमुन्नयय भुजयोर्वि-  
 श्वेययन्त्यास्तदा । पार्वत्या कुचकुम्भपार्थयुगले स्रमेमदत्ते  
 क्षुण कौलक्षेपणमिन्दुमोचनविधौ देव स नो रक्षतु  
 ॥ ६२ ॥ भूत्यालेपनभूषित प्रविलसद्योनाभिदीपाङ्कुर  
 कण्ठे पत्रगुण्पदामसुभगो गङ्गाजले पूरित । ईषताम्रज  
 टायपल्लवयुतो न्यस्तो जगम्भण्डे शशुर्मङ्गलकुम्भतासु  
 पगतो भूयात्सता श्रेयसे ॥ ६३ ॥ मल्लीमात्यधिया सुधाकर-  
 कला कण्ठस्थि कज्जलआन्त्या मालविलोचनालशिक्षा  
 सिन्दूरपूराशया । कैलासे प्रतिविम्बितास्त्वयुपो गृह्णन्  
 सन्त्या सुदु पावत्या प्रतिकर्मकर्मणि चिर मुग्धो हर पातु  
 व ॥ ६४ ॥ दासेऽह परिस्मरणनि कर्तैर दृते जितानि  
 त्वया वैद्यै वेहि धत कृत शसमहोपाणि तनवधि ।  
 इत्युक्त शिवया निशदिवसकृज्जोतिर्मैवास्मिद्वयद्रागुन्मेष  
 निमेषकोटिपदान्वयो हर पातु व ॥ ६५ ॥ मौलो  
 कि नु महेश मानिनि जल वि वक्त्रममोरुट वि नीलाळ  
 कवेणिका मण्डुकी की भूला वीचिका । वि नेत्रे शक्ती  
 किमु स्तनयुग प्रेक्षुदयैः द्वय साक्षाद्भाषिति वक्ष्यन्गिरिसुता  
 गङ्गाधर पातु व ॥ ६६ ॥ देव्या प्रार्थपरिस्मरणे किल  
 करौ द्वौ द्वौ पुनस्तत्करौ रोदु तन्मुखमुत्सुख रचयितु  
 द्वौ बाधरादाने । द्वौ नेत्रान्तपललाकापनयने मोक्तु च  
 नीवीं ददा द्वाविद्य सफलीकृताखिलकर पायास्त व श  
 कर ॥ ६७ ॥ न कोष कियता म्रिये स तु भन-मौलिस्य  
 गङ्गोदरे मुखे मानमपूजित त्यज कृत धुम्भत्रियोगद्वयम् ।  
 वक्त्रे श्रेयमसु निराकुरु कदाकिटोऽसि वक्त्रे मया वागा  
 क्लेते हतोत्तर स्मरहर स्मरणन पातु व ॥ ६८ ॥  
 अङ्ग येन रथीकृत नयनयोर्गुम्भ रथङ्गीकृत पत्र स्व रथ  
 कर्मसारधिकृत आसास्तुरमीकृता । कोदण्डीकृतमाग्वीर्य  
 मचिरान्मौर्वीकृत भूषण वागाङ्ग विशिखीकृत दिशतु न क्षेम  
 न्धन्वी पुमान् ॥ ६९ ॥ यत्पारम्भसप्तसद्विरिमुतारिक्तार्थ  
 सपूर्तये निर्व्येद्वमिभिज्जमाय जगतामीशाय तुभ्य नम ।  
 यच्चङ्गुजगेश्वरप्रभृतिभिस्तादृग्भगन्तीर्दिश पश्यन्निर्घन  
 धूर्णगाननयने ज्ञानोऽपि न श्रद्धये ॥ ७० ॥ उद्धामप्रमिगे  
 विस्तृतजटावलीप्रंगालीपतस्वर्गङ्गाजलैर्दण्डिकावललित नि

१ कुवत्रिति देव २ लक्ष्मण ३ चक्रवर्त ४ आलिङ्गने  
 ५ सप्त ६ वाणीकृतम् ७ समाप्त ८ अग्रणम् ९ जलस्य निर्गमनमात्रे  
 मवरसुलक्षितम् १० दण्ड

र्थाय ततश्चरम् । सत्राम्यहुजदण्डपक्षपटलद्वन्द्वेन हसापि  
 तलैर्लक्ष्यव्ययनाटिकानयनट स्वामी जगन्नायताम् ॥ ७१ ॥  
 यच्चाट्यत्रमिषूर्णमानवमुधाचक्राधिरुद्धे भृश मेरौ पार्श्वनिदा  
 सिवासरनिर्वाचिने परिआन्यति । तेजसस्तटितो भगन्तु  
 शतशो दृष्टा हि तासा क्व ताम्रसोऽपि स वः पुनातु  
 जगतामन्तेष्टियज्वा विशु ॥ ७२ ॥ तत्कालैरभटीविनृम्भ  
 गपरिवासदिव अव्ययता वामाधेन तदेकशेपकरण विग्रहपु  
 र्वैरवम् । तुल्य चास्यिजगन्मृण्मणसौ भोगीन्द्रकङ्कालै  
 र्विजाण परमेश्वरो विजयते कल्पान्तकर्मणितक ॥ ७३ ॥  
 यच्चचन्द्रिकचन्द्रवारुनुभो माचजटापल्लवो हृष्यहाहण  
 दैन्द्यकमणिमास्तव्यशराशाल्य (?) । स्थाणुं फलदो मय  
 त्वतितरा गौरीमुखेन्दुद्रवपीपद्रवदोहवाविय दधेदेवद्रुमत्य  
 सदा ॥ ७४ ॥ वक्त्रामोरुहि विस्मिता स्वचरिता वक्षो  
 रुहि स्फारिता शोणीसीमनि शुम्भिताभ्ररणयोरक्षो पुनवि  
 तृता । पार्वत्या प्रतिगात्रचित्रगतयस्तम्यन्तु भ्राणि  
 यो विद्वस्त्रान्तकपुणसायश्चरैरीशस्य इन्मङ्गय ॥ ७५ ॥  
 शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगदोहसद्रोमावाविविस्तु  
 लाम्बिलविधिव्यासद्वभङ्गाङ्गुल । आ शैत्य हृदिवाच  
 लस्य करयोरित्युचिया-समित शैलान्तपुरमातृमण्डल  
 गणैर्दोऽज्जिताद्वः शिव ॥ ७६ ॥ दिङ्मालामतमैव र्यस्य  
 विमुता वंस्तन विद्योतते र्यनाहुष्य सुधीमभन्ति विरणा  
 राशे स र्यसामभूत् । र्यैर्लेरिपैर्तमुप सु र्योर्स्य हनिने  
 र्यैर्लेर्से जीवातये योदा र्यैर्हेणमैर् नमन्धरिपोस्ता पातु  
 नो मृत्य ॥ ७७ ॥ जीर्णोऽप्युक्तकालकूटगरले मुष्टे  
 तथा मन्मथे नीते मासुरमालनेव्रतनुता कस्यान्तदावागले ।  
 य शक्त्या समलकृतोऽपि शस्त्रिन शैलात्मजा स्वधुनी धत्ते  
 कौतुक्राजनीतिनिपुण पायास्त व शकर ॥ ७८ ॥ किं  
 गोन किमु जीवन किमु धन का जन्मभू वि वय किं  
 चारित्रममुष्य के सहचरा के वशजा प्राक्तना । का  
 माता जनक शिवस्य क इति प्रेक्षेण पृथ्वीभृता पृष्टा  
 ससितनम्रमुकुवदना सप्तर्षय पातु व ॥ ७९ ॥  
 तादृक्सप्तसमुद्रसुद्रितमहीभूमद्विरभ्रकपे सोतोभि परिवा  
 रिता दिशि दिशि द्वीपै समन्तादयम् । यस्य स्कारफणा  
 वलीमणिचये मञ्जल्लङ्काकृति शेष सोऽप्यगमयदद्वदपद  
 तस्यै नम शमवे ॥ ८० ॥ तौरानायकरोशराय जगदा

१ कर्तुर्वर्ण २ तमोमथा ३ ताम्रमेद ४ सर्प  
 ५ दीपमानम् ६ आवाशस्य ७ सूर्य ८ चन्द्रे ९ सूर्यस्य  
 १० चन्द्र ११ अपाङ्ग १२ अक्षि १३ अपाङ्ग १४ सुवि  
 रुदकम् १५ दन्तमान १६ अक्षे १७ वायु १८ वर  
 गात्रस्य १९ पृथिव्या २० वायु २१ ननेण २२ ईशराव

धाराय धाराधरच्छायाधारककन्धराय गिरिजासत्तैकमृदा-  
रिणे । नया शंखरिणे दृशा तिलकिने नारायणेनास्त्रिणे  
नागैः कङ्कणिने नगेन गृहिणे नाथाय नित्यं नतिः ॥ ८१ ॥  
केयूरीकृतकङ्कणीकृतजटाजूटावतंसीकृतज्यापरीरुनकुण्डली-  
कृतकटीसूनीकृताहीश्वरः । पायाद्वलिलकीकृतप्रियतमाद-  
शीकृताक्षीकृतचूतारम्मपणीकृतेन्दुगकलः कालायनीकामुकः  
॥ ८२ ॥ कातां कामपि कामयत्यनुदिनं ध्यानापदेशादयं  
येनामुं मुनयोऽप्यनादिनिघनं प्यायन्ति घौतस्पृहाः ।  
इत्यङ्गास्वकरे हते गिरिजया पादे च पद्मासनाद्विषं पातु  
पुरंभिनद्वयपुषः शंभोः समाधिज्ययः ॥ ८३ ॥ स्नातः  
स्वर्गतरङ्गिणीजलमरैर्नत्रोत्पलेनाश्रितः पार्नेत्याः सितमृति-  
चन्दनचयैरलिसगात्रोञ्जलः । देवश्चन्द्रकलासितप्रतिलको  
गौरीनिवाहोत्सवारम्भे शैलकृताहर्णसिजगतामर्च्यो हरः  
पातु वः ॥ ८४ ॥ उज्जित्वा दिगम्बरं वरतरं वायो  
धसानश्विरं हित्वा वातरसं पुनः पितृघने कैलासहर्म्याश्रयः ।  
त्यक्त्वा भस्म कृताङ्गरागनिचयः श्रीखण्डसारद्वैदेवः  
पातु हिमाद्रिजापरिणयं कृत्वा गृहस्थः शिवः ॥ ८५ ॥  
श्रीढमन्दरकन्दरोदरवलमन्दारधृन्दावने क्रोधान्धान्ध-  
कटाटासुहरणे जुम्भत्रिशूलोद्भूतः । शैलोन्माखिलसंकटो-  
त्कटभयोद्वेष्टान्धकारांशुमान् पायाद्वल्लिपुरप्रमाथनपटुर्देवो हि  
पञ्चाननः ॥ ८६ ॥ गर्जद्भीममुजंगमीपणकणात्कारभी-  
तिप्रदः श्रीढत्येतपिशराक्षसगणः प्रत्यक्षतः प्रान्ततः ।  
मालश्चप्रलयानलोल्लङ्घितः संक्रान्तसर्वास्यदः शार्दूलाजिन-  
भृद्रायकनमयो भूयाद्भवो भूतये ॥ ८७ ॥ गौरीचुम्बनच-  
ञ्चलं परिचलद्रणप्रभामण्डलं व्यावल्गलफणिकुण्डलं रतिस-  
प्रखिन्नगण्डस्थलम् । प्रौढभेमपरम्पपरिचयगोरुकुलनेनाञ्चलं  
शंभोरस्तु विभूतये हि भयतामुन्मत्तगङ्गं शिरः ॥ ८८ ॥  
पाणौ कङ्कणमुक्तं फणिपतिर्नेत्रं लसत्पावकं कण्ठः कुण्ठित-  
कालकूटविपनो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् । गौरीलोचनलो-  
भनाय मुमगो वेषो वरसास्ति मे गण्डोलासविभावितः  
पशुपतेर्हासोद्भूतः पातु वः ॥ ८९ ॥ दिव्यं वारि कथं यतः  
सुरसुनी मौली कथं पावको दिव्यं तद्वि विलोचनं कथम-  
हिर्दिव्यं स चाङ्गे तव । तस्याहवूतविधौ त्वयाय मुषितो  
हारः परित्यज्यतामित्यं शैलमुवा विहस्य लपितः शंभुः  
शिवायास्तु वः ॥ ९० ॥ श्रीकण्ठस्य सकृत्कार्तमरणी  
मूर्तिः सदारोहिणी ज्येष्ठा मद्रपदा पुनर्वसुयुता चित्रा वि-  
शाखाप्यिता । दिश्यादक्षतहस्रमूलधटितापादा मचालं-  
कृता श्रेयो वैश्रवणाप्यिता भगवतो नक्षत्रपालीव वः

॥ ९१ ॥ ज्ञाना मतिमृतां पतिश्रिदृचितां हेमं सतां शं-  
सता हन्ता भक्तिमतां सतां स्वसमतां कर्तापकर्ताऽसनाम् ।  
देवः सेवकमुक्तिमुक्तिरचनामूर्धमयःस्वसर्वानिर्माणस्विति-  
संहतिप्रकटितकीलो मृदः पातु वः ॥ ९२ ॥ एषा ते हर  
का मुगात्रि कनमा मूर्ध्नि स्थिता किं जटा हंसः किं मजते  
जटां नहि शशी चन्द्रो जलं सेवते । मुग्धे भूतिरियं कु-  
तोऽत्र सलिलं भूतिसरंगावते यश्चैवं विनिगृहते निपयर्गा  
पायास्त वः शंकरः ॥ ९३ ॥ मातर्जीव किमेतद्वह्नुलिपुटे  
तावेन गोपाप्यते यत्स स्वाटु फलं प्रयच्छति न मे गत्वा  
गृहाण स्वयम् । मार्गत्रं प्रहिते गृहे निघटयत्याकृष्य सं-  
प्याञ्जलिं शंभोर्भिरसमाधिरुद्धरमजो हासोद्भूतः पातु वः  
॥ ९४ ॥ संध्यां यदपिपत्य लोकपुरतो बदाञ्जलिर्वाचसे  
धत्से यच्च नदीं विलज्ज शिरसा तन्नाम सोढं मया । धीर्या  
तामृतमन्थने यदि हरिं कलाद्विपं भक्षितं मा स्तिलपट  
भां स्पृशेति गदितो गौर्या हरः पातु वः ॥ ९५ ॥ तावत्सप्त-  
समुद्रमुद्रितमही भृशुद्धिरञ्जकपैस्तानद्विः परिवारिता  
धृष्टुतर्द्धिपैः समन्तादियम् । यत्स स्कारफणामणौ निल-  
यिनी तिर्यक्फणालंकृतिः शेषः सोऽप्यगमयद्बद्धपदं रुद्राय  
तसै नमः ॥ ९६ ॥ चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि मिया  
कुन्नासनेऽञ्जासने नश्यद्वामनि तिग्मधामनि घृताशङ्के  
शशाङ्के मृशम् । अदयचेतमि च प्रचेतसि शुचा तान्ते  
कृतान्ते च यो व्यग्रोऽभूकटुकालकूटकवलीकापय पा-  
यास्त वः ॥ ९७ ॥ तातं तत्ताततातं कथय हरकुलेऽलंकृतं  
संप्रदाने तच्छ्रुत्वा चन्द्रमौलिर्नतमुखकमलो जातलज्जो व-  
भूव । ब्रह्मागदीत्तदानीं शृणुत हरकुलं वेदकण्ठोमकण्ठौ  
श्रीकण्ठाञ्जलीकण्ठः प्रहसितवदनः पातु वक्षश्चन्द्रः ॥ ९८ ॥  
यौ सृष्टिः स्रष्टारवा बहति विविहुतं यौ हवियौ च होत्री यै द्वे  
कालं विघत्तः श्रुतिविषयगुणा यौ स्थिता व्याप्य विश्वम् । यौ-  
मातुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यैषा प्राणिनः प्राणनन्तः प्रत्यक्षाभिः  
प्रपन्नस्तुमिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरिशः ॥ ९९ ॥ एकैर्बर्षस्थि-  
तोऽपि प्रणतबहुफलो यः स्वयं कृतिनासाः कान्तासंमिश्र-  
देहोऽप्यविषयमनसां यः पुरस्ताद्यतीनाम् । अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं  
जगदपि तनुमिर्निजतो नाभिमानः सन्मार्गालोकनाय व्यन-  
यतु स नस्तामसीं वृत्तिमिशः ॥ १०० ॥ कैलासाद्रावुदस्ते  
परिचलति गणेषूष्टसत्कौतुकेषु कौंडं मातुः कुमारे विशति  
विषैर्मुचि प्रेक्षमाणे सरोषम् । पादावधम्भसीदद्वपुवि दशमुखे

१ उदककृत्वा. २ शक्तिरूपा. ३ स्वमानरूपा. ४ सुवैचन्द्ररूपे.  
५ आकाशरूपा ६ धूम्ररूपा ७ मानुरूपा. ८ उज्जिते. ९ मुखाग्रते.  
१० शंभो.

याति पातालमूलं क्रुद्धोऽप्याश्रितमूर्तिर्भयघनमुभया पातु  
 हृष्ट शिवो न ॥ १०१ ॥ क्रोधेद्वेदं विपातैस्त्रिभिस्त्रयश्रमिता  
 बहुयोऽमी त्रयोऽपि त्रासार्ता ऋत्विजोऽघश्चपलणहृतो  
 ण्णीयपट्टा पतन्ति । दक्ष सौत्यस पत्नी विलसति  
 कृपण विद्रुत चापि देवैः शसन्त्रित्वात्तद्वासो मयमयनविधौ  
 पातु देव्यै शिवो व ॥ १०२ ॥ आसीने पूरिण तूष्णां  
 व्यसनिनि शशिनि व्योम्नि कृष्णे सतृष्णे दैत्येन्द्रे जात  
 निद्रे ब्रवति मयवति क्कान्तकान्तौ कृतान्ते । अत्रलण्य  
 शुवाणे कैमलपुटकुटीश्रोत्रिये शान्त्युपाये षायाद् कालकूट  
 शरिति कवलयवर्षाया नीलकण्ठ ॥ १०३ ॥ केय मूर्ध्ने  
 न्यंकरे तिमिरमिह कुत मुञ्चकान्तेन्दुयुक्ते कान्ताप्यत्रासि  
 काप्तिन्नतु भवतु मया पृष्टमेताषदेव । नाहं क्रुद्धं करोमी  
 त्यपनय शिरसस्तूर्णमेनामिहानीमित्थं प्रोक्तो भवान्या प्रति  
 वचनजित पातु वध्रन्द्रचूड ॥ १०४ ॥ धन्या केय स्थिता  
 ते शिरसि शशिकला वि नु नाभैतदस्मा नाभैवासास्तदेतत्  
 रिचितमपि ते विस्मृत कस हेतो । नारीं वृच्छमि नेन्दु  
 कययतु विजया न प्रमाण यदीन्दुर्वेद्या निहोतुमिच्छोरिति  
 सुरसरित शाठ्यमव्याद्विमोर्व ॥ १०५ ॥ हर्षार्दम्भोजजन्म  
 प्रसूतिविभिषया ससदि प्रीतिमत्या श्रमना मोलौ पुण्येर्दुहिनु  
 परिणये साक्षत चुन्म्यमाने । तद्वन्न मौलियक्त्रे मिलितमिति  
 भूषा वीक्ष्य चन्द्र सहातो दृष्टा तद्भुतमाशु स्मितमुभयमुख  
 पातु व पञ्चवक्त्र ॥ १०६ ॥ कल्याणतूरकेलि क्रतुकदनकर  
 कुन्दकर्पूरकान्ति क्रीडकैलासकूटे कलितकुसुमिनीकासुक  
 कान्तकाप । कङ्कालक्रीडनोक्त कलितचलकल कालकाली-  
 कलत्र कालिन्दीकालकण्ठ कलयत कुशल कोऽपि कापा  
 लिको न ॥ १०७ ॥ हृष्ट प्रेमय देव्या किमिदमिति भवात्स  
 भ्रमाबासुरीभि शान्तान्तस्त्रवसरे सकरणशृभिर्विष्णुना  
 वसितेन । आदायास सगर्वैरपशमितवधूसन्नम्रद्वैत्यवीर  
 सानन्द देवताभिर्यपुरदहने धूर्जति पातु शुभान् ॥ १०८ ॥  
 शिषो हस्तायलभ प्रसभमभिहतोऽप्यादवानोऽनुकान्त  
 गृहन्न केशेष्वपास्तश्ररणनिषतितो नेक्षित सन्नयेण । आलि  
 ङ्ग्न योऽनुधुतस्त्रिपुरवसतिभि साधुनेतोत्पलाभि कामीवाद्वा-  
 पराध स दहतु दुरित शामवो व शपथि ॥ १०९ ॥ कल्याण  
 व क्रियासुमित्तेन्दुनियुगस्थार्धुर्गीर्वाणमोगिषैणव्यत्यसक-  
 लसुमनवसुमनोगाहापचलीनि । नालीकाश्लिष्टलक्ष्मीव  
 रतलकमलोद्भान्तर्ध्वीकृपापतिमूर्त्तैर्लक्षणाणि त्रिपुर

धनुर्व्यालताकर्षणानि ॥ ११० ॥ कत्यान्ते श्रोधनस त्रिपुर  
 विजयिन क्रीडया सचरिष्णो कृत्वापि प्राणिजातैर्नजमुख-  
 कुहरातिव्यमप्राप्तवृत्ते । दिग्भित्ती प्रेक्ष्य शून्या प्रलयजलि-  
 धिप्रेक्षितासीयमृत्तिमास-यासक्तमोघश्रमजनितरूप पान्तु धो  
 गर्जितानि ॥ १११ ॥ पर्यङ्कप्रस्थिवन्धत्रिगुणितमुज्ज्वालप-  
 सवीतजानोन्तर प्राणावरोधयुत्परतसकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस ।  
 आत्मन्यात्मानयेव व्यपगतकरण पश्यतस्तत्रदृष्ट्या दामोर्व  
 पातु शून्येक्षणघटितलैयग्रहलम्भ समाधि ॥ ११२ ॥ वृत्ता-  
 भिरया हतार्या श्रितविधिवगणा छन्दसा वर्णनीया याता  
 सर्वोदिमत्तर सुराणकलिता भासमस्य दधानाम् । शुक्त  
 स्थान नयन्तीं लघुमपि सकल विभ्रतीं माल्यायान्द्वन्द्वे  
 वार्धामवर्णां धृतमुनियतिका सभरा शसुमूर्तिम् ॥ ११३ ॥  
 देहाधानद्वकान्ताकचकुसुमचयो भालनैत्रालाचि पीनोष्मा-  
 मौलिखेलमुखसुरनदीनीरम्यो जगन्ति । स्कीतोत्तसेन्दु-  
 कान्तिर्द्विददृष्टिदृष्टाददनव्यक्तशीत शसुर्भूयास्यिकुन्दम-  
 करपरिवृत पातु सर्वतुमूर्ति ॥ ११४ ॥ हेमोपादेयशून्य  
 मुनिगणमनसापद्वयानन्दहेतु सैतु ससारवाराणिधिसुखत-  
 रणे श्रीमद्देशानसन्नम् । प्रालेय ज्योतिरन्तर परिणततिमिर  
 व्यहविच्छेददक्ष किचिद्वाचाभधीश स्फुरतु मम हवि न्यसर  
 निश्चसाक्षि ॥ ११५ ॥ शुद्धान्ते सीधुपायोन्मदमदनमदो  
 न्मादमत्तालिफालीतालीसताब्जमानोद्भटसुरजरवाडम्बरोहा-  
 सिताङ्ग । नृत्यधमो विलज्जश्रलविकटतटे सन्नयैलौचना-  
 धैर्य खोभि सदास प्रहसनमुदित पातु धो वामदेव ।  
 ॥ ११६ ॥ विभ्रत्याय कपर्वे सुरनगरनरीमिन्दुलेखा ललाटे  
 नेत्रान्त कालार्हि गरलभपि गले व्याघ्रचर्मार्ज्ज्जमाने । पञ्चा-  
 खो वै निनेनो वृषभगतिरतिर्वामभागार्धवाम सदृश्यासपद  
 व सह सकलगुणैरद्भुताकार ईश ॥ ११७ ॥ राजा राजा-  
 चित्वाङ्गसुपचितकलो यक्ष चूडामणिलवं नागा नागारमजार्थं  
 न मसितघवल यद्वपुर्भूषयन्ति । मा रामाराणिणी भूम्न-  
 तिरिति यमिना येन वोऽडाहि मार सता सताश्वनुत्तराण  
 किण्णिमा पातु विभ्रत्रिनेत्र ॥ ११८ ॥ एक दन्तच्छदस  
 स्फुरति जयवशादधर्मन्यन्नकोपादेक पाणि ग्रणन्तु शिरसि  
 कृतपद क्षेप्तमन्यसमेव । एक ध्यानाभिमिलत्परमविपह  
 वीक्षितु चक्षुरित्य तुल्यानिच्छापि वाभा तनुरवतु स वो  
 यस सप्यावसाने ॥ ११९ ॥

१ दक्षिणाहपलाहवनीयाख्या २ दीनम्बरेण ३ मूर्ते  
 ४ भक्तानि ५ अचक्ररिपो, पश्ये-चमति ६ ब्रह्मा ७ धनुर्कोटि  
 ८ स्मिन्तरम् ९ निष्पुरुष उर १० पुण्यस ११ ब्रह्मा  
 १२ कृतीयलोचनम्

१ योगशास्त्रप्रसिद्धासनविशेष २ संनि ३ आशुन  
 ४ निवृत्त ५ चक्षुरादी यैकादशैर्द्वयाणि वृद्धिदकारश्चेति त्रयोदश  
 विभम् ६ प्रपञ्चाभाव ७ चित्तैकाग्रता

### जटाजूटः

स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः । यत्रैकपटित-  
त्रान्ति करोत्यपि जाह्नवी ॥ १२० ॥ चूलापीठकपाल-  
संकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विगुण्याललाटोचनपुट-  
न्योतिर्विमिश्रितवपः । पान्तु त्वामकटोरकेतकशिखासंदिग्ध-  
सुगन्धद्वयो भूतेशस मुजंगवद्विलयसङ्गदजटा जटाः  
॥ १२१ ॥ गङ्गावारिमरुक्षिताः फणिकणैरुत्पलवास्तच्छिरा-  
रत्नैः कोरकिताः सितांशुकलया सौरैकपुष्पश्रियः । आन-  
न्दाधुपरिप्लुताक्षिद्रुतमुग्धमैर्मलद्दोहदा नालपं कल्पलताः फलं  
ददतु घोषमिष्टं जटा धूर्जटेः ॥ १२२ ॥

### गङ्गा

पर्वतमेदि पवित्रं जैत्रं नरकस्य बहुमतज्ञहन्म् । हरिमिव  
हरिमिव हरिमिव सुरसरिदग्धः पतन्नमत ॥ १२३ ॥ इयं  
चिद्रूपापि प्रकटजडरूपा भगवती यदीयाम्मोविन्दुर्वितरति-  
च शंभोरपि पदम् । पुनाना धुन्वाना निखिलमपि नाना-  
विधमघं जगत्कृत्स्नं पायादनुदिनमपायात् सुरधुनी ॥ १२४ ॥  
चूडाशीतकरस्तनधयसुधानीरैश्चगन्धस्पृशः कीडाकङ्कण-  
पद्मगेश्वरफणापीतावशिष्टा मुहुः । अङ्कासीनगिरीन्द्रजास्तनत-  
टीहारावलीलोलनाः संतापं शमयन्तु वो हरजटागङ्गातरङ्गा-  
निलाः ॥ १२५ ॥ वाते यांति यदङ्गसंगमवशाच्छीशंशुसु-  
प्रदे गौरी रुष्यति तुष्यति त्वहिपतिर्विष्ण्याटवी शोचति ।  
चन्द्रस्रस्यति कुप्यते हरिरपि भक्षा परं कम्पते सा गङ्गा निखिलं  
कलङ्कनिचयं भङ्गं तरङ्गैर्नयेत् ॥ १२६ ॥ शार्ङ्गं प्रक्षकम-  
ण्डलोरधिगतैर्यैः प्रापि तीर्थाङ्गितां यैर्मूल्यंयतामनायि  
गलप्रसो जटाजूटैः । येन्मोऽक्षित माधुरीं मृदुजटाजूटे  
मठे चन्द्रमास्तामीमानि पदांसि गौतमि तव श्रेयासि यच्छ-  
न्तु नः ॥ १२७ ॥ यज्ञाग्नः प्रथमाक्षरं विजयते मावी द्वि-  
तीयाक्षरं नित्यं वृत्त्यति सत्कवीन्द्रवदने भूत्वान्यवर्णद्वयम् ।  
रामो रावणमाजधान समरे शंभोः शिरःशालिनी सा सर्वा-  
क्षरमालिनी भवतु मे भाग्याय भागीरथी ॥ १२८ ॥ सु-  
क्तामा नृकपालशुक्तिषु जटावहीषु महीनिमा वही लाज-  
निमा द्योर्मणिनिमा मोगोक्तेर मोगिनाम् । मृत्वावर्तवि-  
वर्तनेरितपयःसंमूर्च्छनोच्छातिताः खेलन्तो हरभूर्धिमं पान्तु  
भवतो गङ्गापयोविन्दवः ॥ १२९ ॥ एषा धर्मपताकिनी  
तदमुषासेवावसन्नाकिनी शुष्यत्पताकिनी भगीरथतपःसाक-  
स्यहेवाकिनी । प्रेमारूढपिनाकिनी गिरिसुतास्वाकेरूपालो-  
किनी पापाङ्गमरुडाकिनी त्रिभुवनानन्दाय मन्दाकिनी  
॥ १३० ॥ स्वच्छन्दोच्छलदच्छलकच्छकुहूर्च्छातेतराम्बुच्छटा-  
मूर्च्छन्मोहमहर्षिर्हर्षविहितस्नाहिकिंहाद्य वः । भिन्वा-

धुंघुदुदार्दुर्दुदरीदीर्घादरिद्रुमद्रोहोद्रेकमहोर्मिमेदुरमदा  
मन्दाकिनी मन्दताम् ॥ १३१ ॥ शैवालप्रेनिशोमां  
दधति हरजटावह्नयो हन्त यत्नासदासोडासवेक्षद्वर-  
शक्रतुलां यत्र घटे कलावान् । उन्मीलद्भोगि-  
मोगावनिमुभगसिताम्भोजसंभाविताम्भा गङ्गानहारिसन्ना  
महति तव विधौ मङ्गलान्पातनोतु ॥ १३२ ॥ दृष्टाः  
संकष्टदाहाः श्रवणपयगताः पुण्यपुञ्जावगाहाः स्मृष्टाः संसार-  
पाथोनिधिपतितधरोद्धारधुर्या बराहाः । पीतासापोपशान्ति-  
प्रजननपवस्ते सुधावारिवाहाः कल्याणं कल्पयन्तां कलि-  
कलुषहरा विष्णुपद्याः प्रवाहाः ॥ १३३ ॥ तावत्कर्णोप्ययाता  
जनवनकलुषाधुनने गन्ववाहा दृष्टाः किं हव्यवाहाः सङ्ग-  
दधदहने स्वर्गतो पुण्यवाहाः । स्मृष्टाः संसारहाहारावकटुक-  
महान्मोधिमे बराहाः पीताः पीयूषधाराधिकतरसधुराः  
पान्तु गोदोदवाहाः ॥ १३४ ॥

### शाशिलेखा

पूर्णखेन्दुद्विगुणितमञ्जीप प्रेमशृङ्खला जयति । हर-  
शशिलेखा गौरीचरणाङ्गुलिमप्यगुल्फे ॥ १३५ ॥ जयति  
परिमुवितलक्ष्मा मयादनुपसर्पतेव हरिगेन । इह केसरिकर-  
जाङ्कुरकुटिला हरमौलिविभुलेखा ॥ १३६ ॥ श्रीकण्ठस्य कर्पद-  
न्धनपरिश्रान्तोरगप्राप्तासिंसदद्यां मुकुटावतंसकलिकां वन्दे  
कलामैन्दवीम् । या विम्बप्रतिपूरणाय परितो निष्पीड्य संद-  
शिकायन्नेगेव ललाटोचनशिखिन्वालाभिरावर्त्यते ॥ १३७ ॥

### लोचनम्

जयति ललाटकटाक्षः शशिमौलैः पद्मलः प्रियाप्रणतौ ।  
घनुषि क्षरेण निहितः सकण्ठकः केतकेषुरिव ॥ १३८ ॥  
अन्तर्नाडीनियमितमरुहक्षितमक्षरान्नं स्वान्ते शान्तिप्रप-  
यिनि ससुन्मीलदानन्दसान्द्रम् । शैत्यज्योतिर्जयति यमिनः  
स्पष्टललाटेनेत्रव्याज्यक्तोक्तकृतमिव जगद्भापि चन्द्रार्धमौलैः  
॥ १३९ ॥ सानन्दा गवनायके सपुलका गौरीमुखाम्भो-  
रुहे सकोषाः कुसुमायुधे सकण्ठाः पादानते वज्रिणि ।  
सखेरा गिरिजासखीषु सनयाः शैलाधिनाये वहन्मूमीन्द्र  
प्रविशन्तु शर्म विपुलं शंभोः कटाक्षच्छटाः ॥ १४० ॥  
एकं ध्याननिमीलानाम्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः पार्वत्या  
वदान्भुजस्तनतटे शृङ्गारमारालसम् । अन्यदूरविकृष्टचाप-  
मदनकोषानलोदीपितं शंभोर्मन्त्ररसं समाधिसमये नेत्र-  
त्रयं पातु वः ॥ १४१ ॥ पद्मालीपिङ्गलिङ्गः कण  
इव तडितां यस्य कृत्स्नः समूहो यस्मिन्महागढमीय-  
द्विघटितमुकुले कालयन्वा जुहाव । अर्चिर्निष्ठसचूडा-

१ केशदो जरसा यच्छोक्वय तत् २ तिर्यन्दमम्ल ३ निविड-  
४ तिर्यगृष्टा ५ अनुपसङ्गाः कश्चिजवादेपान्तदेशः ६ बलवान्  
७ पट्टिः ८ नवतः ९ हटिति ।  
१३. ८. आ.

१ न्यक्षीमवत् २ बलीगानात् ३ महतामिलधः ४ सान्द्रलिप्य-  
५ मानवम् ६ यटाजूटः ७ कर्तरीका ८ शान्तिमति ९ न्यासम्  
१० अथोगामि.



शक्षिगलितसुधाघोरक्षाकारिकोण तार्तीय यसुरारेस्तद्वदु  
मदनहोषण लोचन व ॥ १४२ ॥

### कण्ठ

पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठ श्यामान्बुदोषम् । गौरी  
सुजलता यत्र विमुह्येखेव राजते ॥ १४३ ॥ पातु व  
शितिकण्ठस्य तमालश्यामलो गल । ससक्तमार्धतीबाहु  
सुवर्णनिकपोपल ॥ १४४ ॥ कस्तूरीतिलकति भाल  
फलके देव्या मुखाम्भोरुहे रोलम्बन्ति तमालवालसु  
कुलोत्तसन्ति मौलि प्रति । या कर्णे विकचोत्पलन्ति कुच  
योरसे च कालागुरुस्यासन्ति प्रथयन्तु तास्तव शिव श्री  
कण्ठकण्ठस्विय ॥ १४५ ॥ कस्तूरीयन्ति माले तदनु न  
यमयो कञ्जलीयन्ति कर्णप्राते नीलोत्पलीयन्त्युरसि भर  
कतालकृतीयन्ति देव्या । रोमालीयन्ति नाभेरुपरि हरि  
मणीमेखलीयन्ति मध्ये कल्याण कुर्बुरेते त्रिजगति पुरजि  
कण्ठभासा विलासा ॥ १४६ ॥

### शिरोमालिका

पित्रो पादाब्जसेवागतगिरितनयोपुत्रप्रातिभितक्षुभ्य  
रूपसुजगन्धसनगुरुमहदीप्तेनाभितापात् । खिद्य मौलीन्दु  
रण्डसुतबहुलसुधासेकसजातजीवा पूर्वाधीत पठती खवतु  
विधिशिरोमालिका शूलिनो व ॥ १४७ ॥

### गणा

सम्याताण्डवदम्बरप्रणयिनो देवस्य षण्डीपतेर्भ्राष्टपीड  
विशीर्णसुण्डचयनव्यग्रा गणा पातु व । यैरौत्सुक्यवशी  
कृतैर्भ्रह्मणाद्राहौ गृहीते हठास्सूर्याचन्द्रमसोमिष भित  
वतोर्जात करस्कालनम् ॥ १४८ ॥

### नन्दी

कण्ठालकारघण्टाघणवर्णरणिताभ्भातरौर्दे कटाह कण्ठे  
कालाधिरोहोचितपर्नसुभगमानुक्लमिषपृष्ठ । साक्षाद्रमौ  
वपुष्मान् धवलककुब्जनिर्धूतकैलासकूट कूटस्थो व ककुब्जा  
त्रिभिडतरतम स्तोमतुर्ध्वो विहृतैर्गतात् ॥ १४९ ॥

### ताण्डवम्

वैषा दिक्पतय प्रयास परत ख सुखताम्भोर्मुच  
पाताल ज्ञेय मेदिनि प्रविशत क्षोणीतल भूषण । प्रसन्न  
चय द्रुमास्तुभवन नायस नो नृत्यत जगो सकटमे  
तदित्यवतु व भोस्तारणा नदिन ॥ १५० ॥ दोर्दण्ड  
द्वयलीला चलगिरिआम्यतनुचैरवधानोद्गीतजगद्गमत्यद  
भरालोलकपाशयोरगम् । मृत्तापिक्कजटाटवीपरिसरोद  
भोर्मिमांसाचलचन्द्र चारु महेश्वरस्य भवता निश्रयसे  
ताण्डवम् ॥ १५१ ॥ सध्याताण्डवदम्बरव्यसनिनो भर्गस्य

१ वदानम् २ माहनम् ३ मरुत इत्यर्थे ४ पुरित ५ धावा  
पृथिव्यो ६ शक्ति ७ सुभग भवतीति तत् ८ परिभूत ९ निश्चल  
निर्विकारतया चित्प्रीतीत्यर्थे १० जगन्निबद्ध ११ तृणव्यूह  
१२ स्वादु १३ मेघा- १४ सानुनयनिर्देश

चण्डम्रमिव्याभृत्यदुजदण्डमण्डलमुयो क्षब्धानिला पातु  
व । वैषामुच्छलता जवेन क्षमिति व्यूहेषु भूमीमृतासुद्धी  
नेषु विहोर्जसा पुनरसौ दम्भोलिरालोकिता ॥ १५२ ॥  
यस्या मौलिमिलत्सुधाशुकलया सपूर्णविम्बाधिता मालाव  
स्थितलोचनेन सहसैवालातचक्राधितम् । आयर्ताधितभा-  
कपदमरस्रोतसतीधारया पातु त्रीणि जगन्ति रण्डपरशो  
सा ताण्डवाङ्गप्रभि ॥ १५३ ॥ पादस्वाविमवन्तीमवनति  
भवेन रक्षत खेरपाते सकोचेनैव दोष्णा सुहुरभिनयत  
सैर्वेलोकातिगानाम् । दृष्टि लक्ष्येषु नोभा ज्यलनकणमुच  
वन्नतो दाहमीतेरित्याधारानुरोधात्रिपुरविजयिन पातु वो  
दु खन्त्यम् ॥ १५४ ॥ मूषध्याधूयमानध्वनदमरधुनी  
लोलकहोलजालोद्भूतामर्भ क्षोदद्भाम्प्रसमभिनम क्षितनक्ष  
नलक्षम् । कर्णव्यस्ताह्निदण्डम्रमिवमरभसोचन्नमस्तप्रवेश  
आन्तराङ्गाण्डरण्ड प्रवितरतु शिव शामव ताण्डव व  
॥ १५५ ॥ शर्वाणीपाणितालैश्चलयलयक्षणकारिभि स्था  
ध्यमान सैाने समान्यमान पुलकितधनुषा शमुना प्रेक्षकेण ।  
खेलरिर्ष्यल्लि केकाकलकलकलित कौर्बमिह्रिह्यूनो हेर  
म्बाकाण्डेहृतातरितमनसस्ताण्डव त्वा धिनोतु ॥ १५६ ॥  
पायादायासखेदक्षुभितकफिकणारैर्लेनियक्षनिर्घञ्जामाया  
पतङ्गपुतिमुदितविर्यह्निहिनीचक्रवाकम् । अन्नान्ताम्रान्तचूडा  
तुहिनकरकरानीकैर्नालीकनालच्छेदामोदानुधावदुधिरमिव  
रणो धूर्जटेस्ताण्डव न ॥ १५७ ॥ उच्चैरहालखेलदुजवन  
पवनोद्गतशैलीषपातस्फारोदद्यत्ययोधिमकटितमुकुटसधुनी  
सगमानि । जीयासुख ण्डवानि स्फुटविकटजटाकोटिसपटभू  
रिअस्यन्नक्षत्रचक्रव्यवसितसुमनोवृष्टिपातानि शमो ॥ १५८ ॥  
देवसैर्गुप्येदास्सुजति वितनुते सहस्त्रेभ्य लोकांस्तैव  
व्यापिनीभित्तनुभिरपि जगद्घातमग्राभिरैव । वन्द्यो ना  
सेति पश्यन्निव चरणगत पातु पुष्पाञ्जलिर्घे शमोर्हृत्या  
वतारे वलयमणिफणाकूटैर्वैप्रकीर्ण ॥ १५९ ॥ चक्ष  
हेवेन्द्रकुव्यश्चलितदशदिशाफीर्णकोटीरकोव्य संगायत्स्वर्प  
धृत्य सरभसविममरिसद्वगन्धर्वधाव्यः । विरुध्यन्धर्मपत्यो  
विगलितशतपरायनोद्यत्कोट्यसुखत्कैलासतटव्यलिपुरविज  
यिन पातु माभारैर्भव्य ॥ १६० ॥

### अर्धनारीश्वर

य दारमालालुलितालकायै कपालमालाङ्कितशेखराय ।  
दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय नम शिवायै च नम  
शिवाय ॥ १६१ ॥ एक स्तनस्तुङ्गतर परस्य वार्तामिव

१ इन्द्रेण २ वज्रम् ३ पृथिव्या ४ यथैष्ट क्षेत्रेण ५ अतिरु  
न्तच्छुद्धसुभवनानाम् ६ आचारस्य पृथिव्यादेरनुरोपादानुसा  
रात् ७ कणा ८ पार्वती ९ लघितम् १० बहवज्रम् ११ वज्र  
नन १२ अकाले भवम् १३ गर्जितम् १४ सुम्भचेतस्य मेघ  
निर्घेषात् लेति भाव १५ अनायासम् १६ सुरसरि १७ नाग  
१८ ताण्डवप्रावण्यम्

प्रष्टमगान्मुखाग्रम् । यस्याः प्रियार्थस्थितिमुद्रहन्त्याः  
या पातु वः पर्वतराजपुत्री ॥ १६२ ॥ यस्योपवीत-  
गुण एव कणावृतकचशेरुहः कृचपटीयति वामभागे ।  
तस्यै ममास्तु तमसायमसानसंज्ञे चन्द्रार्धमौलिगिरिसे म-  
हसे नमसा ॥ १६३ ॥ खेदाद्रवामकुचमण्डनपत्रमद्ग-  
संगोपिदक्षिणकराद्गुलिमक्षरेणुः । श्रीपुनपुनकपदव्यति-  
लक्ष्मिनी वः शंभोस्तुतुः सुपुत्रतु प्रकृतिश्रुतार्थी ॥ १६४ ॥  
संभोगानतिरिच्यमानविभवो यद्विप्रलम्भो रससाद्विव्यं मि-  
थुनं परस्परपरिस्वृतं नमस्कुमेहे । एकसाः प्रतिविम्बसंभृत-  
विपर्यासे सुहृदपरेण सत्याङ्गस्थितिकौतुकं शमयति स्वामी  
स यत्रापरः ॥ १६५ ॥ आक्षेपापरविम्बचुम्बनमुत्रालाप-  
सितान्यासतां दूरे तावदिदं मिथो न सुलभं जातं सुखा-  
लोकनम् । इत्थं व्यर्थकृतैकदेहपटोपन्यासयोरावयोः केयं  
प्रेमविद्वन्मन्यतु वः स्नेहोऽर्घनारीश्वरः ॥ १६६ ॥  
स्वच्छन्दैकस्तनधीरुमयदलमिलम्भौलिचन्द्रः फणीन्द्रप्राची-  
नार्वातवाही सुपुत्रतु मगधानर्घनारीश्वरो वः । यसापै  
विश्वदाहव्यसनविह्वलरज्योतिरर्धे कृपोचद्वाप्यं चान्योन्य-  
वेगप्रहृतिसिमसिमाकारि चकुस्तृतीयम् ॥ १६७ ॥

### पार्वती

हरकण्ठप्रह्वानन्दमौलिताड्यं नमाम्युमाय ॥ कालकूट-  
विपस्वर्शजातमूर्च्छागमामिव ॥ १ ॥ पार्वतीमोपवीमेका-  
मैषां मृगयामहे । शैली हालाहलं पीत्वा यया मूर्च्छंजयो-  
ऽभवत् ॥ २ ॥ अपर्णय लता सेव्या विद्वद्विरिति मे मतिः ।  
यया घृतः पुराणोऽपि स्थाणुः सुतेऽमृतं फलम् ॥ ३ ॥  
मृगालव्यालवलाघा वेंणीवन्धकपदिनी । हरानुकारिणी पातु  
लीला पार्वती जगत् ॥ ४ ॥ जन्मान्तरीयरमणस्वाङ्गसङ्ग-  
समुत्तुका । सलज्जा चान्तिके सख्याः पातु नः पार्वती  
सदा ॥ ५ ॥ तपस्वी कां गतोऽव्यथामिति स्नेहनामिव ।  
गिरिजायाः स्तनौ वन्दे भयभृतिसिताननौ ॥ ६ ॥ चिरमा-  
विष्टतप्रीतिर्मातयः पान्तु वो द्विषाम् । यलयज्यारवोन्मि-  
श्राश्रव्याः कोदण्डकृष्टयः ॥ ७ ॥ चण्डीजट्टाकाण्डः गिरसा  
चरणसृष्टि प्रिये जयति । शंकरपर्यन्तजितो वीरस्त्रमः  
क्षरसेव ॥ ८ ॥ उज्जालनामिपद्गरुह इव येनावमाति शंसु-  
रपि । जयति पुरुषायितायास्तदाननं शैलकन्यायाः ॥ ९ ॥

१ वज्रसीमवति. २ यद्योपवीतम्. ३ प्रसारी. ४ पर्वतसंरन्ध्रिनीम्;  
पक्षे-पर्वतपुष्पीम्. ५ पर्वतराजान्; पक्षे-एतन्नाश्रीं पार्वतीम्.  
६ शूलमेगवान्; पक्षे-विश्वरूपीम्. ७ शूलनाशकः; पक्षे-एत-  
न्नाश प्रभिरः शिवः. ८ स्तनः स्तनविदेषजनकनया तुच्छविषयपरा-  
भुषणमात्रेणोदरनवसांसंभारनादिति भावः.

अङ्कनिनीनगजाननगङ्गाकुलबोहुरेयद्वैतवसना । समितहर-  
करकलितौ हिमगिरितनयास्तनौ जयतः ॥ १० ॥ कण्ठो-  
चितोऽपि कुङ्कटिमात्रनिरसः पदान्तिके पतितः । यस्याश्च-  
न्द्रशिवः स्मरमहनिमो जयति सा चण्डी ॥ ११ ॥ विधि-  
नारायणवन्दनीयो मानं विनेतुं गिरिशोऽपि यसाः । कृपा-  
कटाक्षेण निरीक्षणानि व्यपेक्षते सावतु वो भवानी ॥ १२ ॥  
गिरसि घृतसुरापणे स्मरासारवृणुसेन्दुरुचिर्गिरीन्द्रपुत्री ।  
अथ चरणपुगानते सखन्ते मितसरसा भयतोऽस्तु  
भूतिहेतुः ॥ १३ ॥ तद्वः प्रमार्ष्टु विपदः प्रणतार्तिहृदया  
न्यस्तं पदं महिषभूषेनि चण्डिकायाः । वैरी यदीयनखांशु-  
परीतशङ्कः शक्तासुधाङ्कितनवान्धुचक्ष्मोऽमृत ॥ १४ ॥  
श्रुत्वा पशाननजनुर्मुदितान्तरेण पशाननेन सहसा चतु-  
राननाय । शार्दूलचर्म मुजगामरणं समस्त दत्तं नि-  
गम्य गिरिजाहसितं पुनातु ॥ १५ ॥ पश्चात्सपथ-  
दशनेत्रपिण्णदक्ष्णा दाक्षायणीमृदुकराः कृतिनः पुनस्तु ।  
ह्यो यक्षकीं कथमकेति च वादयन्तावदाशोऽपि घटयन्स्तुति-  
मौनमुद्राय ॥ १६ ॥ आनन्दमन्यपुरंदरमुक्तमाल्यं मौलौ  
हृटेन निहितं महिषासुरस्य । पादान्भुजं भवतु वो विजयाय  
मह्य मञ्जीरशिक्षितमनोहरगामिकायाः ॥ १७ ॥ ब्रह्मादयो-  
ऽपि यदपाङ्गतद्गमक्या सृष्टिसिद्धिप्रलयकारणतां व्रजन्ति ।  
लावण्यवारिनिषिवीचिपरिप्लुतायै तस्यै नमोऽस्तु सततं  
हरवल्लभायै ॥ १८ ॥ ज्याहृदिर्वद्वक्षदकासुखपाणिपृष्ठमेङ्क-  
क्ष्णांशुचयसंयलितोऽम्बिकायाः । स्वां पातु मञ्जरितपल्लवकर्ण-  
पूरलोमम्रमङ्गपरिभ्रममृत्कटाक्षः ॥ १९ ॥ पौलस्त्यपानमुज-  
संपदुदस्यमानकैलाससंभ्रमविलोलदशः प्रियायाः । श्रेयांसि यो  
दिशतु निहृतकोषचिह्नमालिङ्गनोत्तुलकमासितमिन्दुमौलेः  
॥ २० ॥ दिव्यान्महासुराशेरःसरसीप्सितानि प्रेङ्खन्मन्वा-  
बलिमवृष्टमृगालनालम् । चण्डनाश्वलचटुलनपुरचक्षरीकि-  
शांकाराहारि चरणाम्बुरुहद्वयं वः ॥ २१ ॥ रचयति सहसा  
यश्चित्रमेतत्प्रपञ्चं प्रशमयति च तद्वत्केनचित्कौतुकेन । अवि-  
दितमपरैस्त्रिचण्डमुण्डादिनानादनुजदज्जदक्षं शैवंसर्वस्वम-  
व्यात् ॥ २२ ॥ प्रचण्डचण्डमुण्डभयोमहाचलेकखण्डिनी स्नेह-  
रुहमुण्डमुग्रमे बलैकदायिनी । कचित्त्वशक्तिकारिणी रमावि-  
लासदायिनी मुदंस्तु कालिका सदा समस्तपाहारिणी ॥ २३ ॥

१ स्तनयोः कुम्भिकुम्भाम्यादिति भावः. २ कथं मां दिशये-  
नमेव संगीष्य बहुकालं स्तन्यं प्रयच्छतीति शिष्येति भावः. ३ कावि-  
केयनः. ४ शवाननविषयायैमिति भावः. ५ आलिङ्गनाहोऽपि;  
पक्षे-अर्थचन्द्राकारतया कण्ठश्चयव्योज्येति. ६ न तु कृतवर्जना-  
दिनाः पक्षे-बालादिना. ७ प्रणामार्थमिति भावः. पक्षे-वेपथु-  
दादिनि भावः. ८ हस्तनिष्पासविशेषः. ९ हनुमौलेः प्रियायाः  
पार्वत्याः. १० शर्वस्य शिष्यस्य सर्वतः पार्वतीरूपम्.

पुरारिततुहारिणी दुरितसङ्घसहारिणी मञ्जन्मतिविवर्धिनी  
प्रबलदानवोन्मदिनी । तुषारगिरिनन्दिनी मुनिहृदन्तरा  
लम्बिनी कुमारसुखसुम्बिनी हरनितम्बिनी पातु व ॥ २४ ॥  
सत्त्वादिस्वरगणितगुणैर्हन्त विश्व प्रसूय व्यक्त धत्ते प्रहसन  
करिं या कुमारीति सञ्ज्ञाम् । मोहध्वान्तप्रसरविरतिर्विश्व  
मूर्ति समन्तादाद्या शक्ति स्फुरतु मम सा दीपवद्देह  
मेहे ॥ २५ ॥ औत्सुक्येन कृतवरा सहस्रया व्यावर्तमाणा  
ह्रिया तैलैर्बभ्रुवभूजनख वचनेनांताभिमुख्य पुन । दृष्ट्वा  
ऽमे वरमात्तसाध्वसरसा गौरी नवे सगमे सरोहसुलका  
हरेण हस्ताक्षिणा शिवायास्तु व ॥ २६ ॥ आदौ प्रेम  
कपायिता हरमुख्यापारलोका श्रवैर्गङ्गाभारविष्णिता सुकु  
लिता धूमोद्गमव्याजता । पशु समिलिता दशा सरभस  
व्यावर्तनव्याकुला पार्वत्या परिणीतिमङ्गलविधौ दृष्टि  
शिवायास्तु व ॥ २७ ॥ प्रेत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चन  
व्यमया दृष्ट्वाऽमे परिणेतुरेय लिखिता गङ्गाधरस्याकृतिम् ।  
उन्मादसितरोषलजितथिया गौर्या कथंचिचिराद्दुःखीवच  
नाश्रिये विनिहित पुण्याकलि पातु व ॥ २८ ॥ रौमा  
द्याचय मेदिनी धैनपतेर्बाज कैलाछाङ्गल प्रेतैर्धाम्निहृष  
तवास्ति वृषभ फाल विश्रुत तव । शक्ताऽह तव चात्र  
दानकरणे स्कन्दोऽस्ति गोरक्षणे सिद्धाऽह हर भिक्षया  
कुरु कृपि गौरीयच पातु व ॥ २९ ॥ हे हेरम्भ किम्भ  
रोदिषि कथ कर्णौ सुहृत्सैभिर् किं ते स्कन्द विचेष्टित  
मम पुरा सख्या कृता चक्षुषाम् । नैतचेऽप्युचित गङ्गास  
चरित नासा निमीतेऽम्भ मे तावेव सहसा विलोक्य हसित  
व्यग्रा शिवा पातु व ॥ ३० ॥ मातस्त्रातजटासु किं सुरसरि  
किं शेखरे चन्द्रमा किं माले द्रुतमुल्लुटपुसरि किं नागाधिप  
किं कर्दौ । कृति किं जघनद्वयान्तगत यदीर्धमालम्बते  
श्रुत्वा पुत्रवचोऽन्मिका सितमुखी लज्जावती पातु व ॥ ३१ ॥  
धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दुकिरणैराह्लादिताक्षी पुन पश्यन्तीव  
समुत्सुका नतमुखी भूयो ह्रिया प्रक्षण । सेष्या पादनखेन्दु  
दर्पणगते गङ्गा दधाने हरे स्पर्शादुत्सुका करग्रहविधौ गौरी  
शिवायास्तु व ॥ ३२ ॥ गोर्नासाय नियोजितागदरजा सर्पाय  
नक्षौपि कण्ठस्याय विषाय कीर्धमहत पाणौ मणीभ्रिजती ।  
भर्तुर्भूतगणाय गोर्नजैरतीनिर्दिष्टमन्त्राक्षरा रक्षत्रद्रिमुता  
विवाहसमये भीतो च भीतो च व ॥ ३३ ॥ खेदसन्दि

सान्द्रचन्दनचय दोर्वहिवन्धमादूर्ध्वधासपरिस्वलस्तर  
कथ सदैवदन्तच्छदम् । सौकराश्रितलोचन सपुलक आ-  
न्तु नृत्यत्कर पार्वत्या सुरत सुदे रसगतामाहा मृडानी-  
पते ॥ ३४ ॥ खेदस्ते कथमीदृश प्रियतमे त्वेनैवहोर्विभो  
कस्याद्वैपतिमेतदिन्दुवदने भोगीन्द्रभीतेस्तव । रौमाथ कथ  
मेध देवि भगवन्गङ्गाम्भसा सांकरैरित्य भर्तैर भावगोनपनपा  
गौरी चिर पातु व ॥ ३५ ॥ शम्पाकस रज प्रभृज्य  
चरणे दत्तो मया यावको निर्भृज्य सननुष्णले च भसित  
पत्राङ्कुरो निर्मित । स्वच्छन्द विहरेति जल्पितगिरि सा-  
कृतमालीजन दृष्ट्वा केवलाग्रतो कुटिलया दाक्षायणी  
पातु व ॥ ३६ ॥ वक्र शीतकरोऽभरो धनरसै कामप्रदो  
विर्ह खासो गन्धवह सरोहसुहृत्वाणि कितामा  
शुचि । वक्ष पीनैर्पयोर्धेर्धिकरण पृष्ठी नितम्बस्थलीत्यष्टौ  
धूर्जटिभूतय सरभयाहुर्गाश्रिता पातु व ॥ ३७ ॥  
पादाग्रस्थिता मुहु स्तनभरणानीतया नम्रता शभो  
सस्युहलोचनत्रयपथ यान्त्या तदाराधने । हीमत्या शिरोरैसी  
हित सपुलकखेदोद्गमोत्कम्पया विशिष्यन्कुसुमाङ्गलि  
गिरिजया शिरोऽन्तरे पातु व ॥ ३८ ॥ कैलासालयमाल-  
लोचनरुचा निर्वर्तितालक्तकम्पयति पादनखद्युतिगिरिमुख  
सा व सदा त्रायताम् । सर्वाभन्धसमृद्धयेव सुदृढ रुढा यया  
नेत्रयो कान्ति कोर्केर्नदानुकारसरसा सद्य समुत्सर्पते  
॥ ३९ ॥ लभ केलिकचग्रहक्षयजटालम्बेन निद्रान्तरे  
मुद्राङ्ग शितिकन्धरेन्दुशकलेनान्त कपोलस्थलम् । पार्वत्या  
नखलक्ष्मशङ्कितसखीनभेसितप्रीडया प्रोन्मृष्ट कपल्लवेन  
कुटिलताप्रच्छवि पातु व ॥ ४० ॥ सप्रीडा दयिताने  
सकलणा मातङ्गचर्माम्बरे सत्रासा मुजरो सविस्मयरसा  
चन्द्रेऽमृतसन्दिनि । सेष्या जह्नुमुतावलोकनविधौ दीना  
कपालोदरे पार्वत्या नवसगमप्रणयिनी दृष्टि शिवायास्तु व  
॥ ४१ ॥ भिक्षु कास्ति बलेर्मखे पशुपति किं नारत्यसौ  
गोकुले सुखे पन्नगभूषण सखि सदा श्रेते च तसोपरि ।  
आर्ये सुख विर्योदमाश्रु कमले नाह प्रकृत्वा कैला वेद्य ये  
गिरिजासमुद्रतयो सभाषण पातु व ॥ ४२ ॥ हे गङ्गा  
धरपति चक्रिषु किं कुत्रास्त्यसौ नर्तको वृन्दारण्यमुवि  
व सर्पकुटी स्यात्कालियस हृदे । भिक्षु कुत्र गतोऽस्ति

१ समीपवती २ भर्तु ३ चित्तविग्रह ४ परशुरामाय ५ कुबे  
राय ६ बलभद्राय ७ यमाय ८ कृष्ण ९ स्वयं १० गोनासदि  
सर्पभयनिवृत्त्यर्थं गोनास सर्वजातिविशेष ११ दृष्ट्वा १२ गान  
जीव कृततपस्य पत्नौ मुत्तव्य समीप्येत्यर्थं १३ भूतगणादिद्रिहिला  
पालोन्मेषेत्यर्थं

१ जुम्बिताखिल्य २ निमीलित ३ रोमहर्षणम् ४ साभिप्राय  
५ लज्जारस ६ मख ७ उदकम् ८ पक्षे-अधिकरस ९ शरीरम्  
यजमानरूपम् १० कमलार्जो भिन्नम्, सर्वं बलये, पाणिपक्षे-सरोर  
धानं सट्टी कांतिर्यस्य १० अग्नि ११ स्तनी, पक्षे-मेघा  
१२ स्थानम् आकाश मेघानां स्थानमिति प्रसिद्धम् १३ दृष्ट  
१४ रक्तो रक्तम् १५ खेदम् १६ पक्षे-भिन्नमस्तीति विवादस्त शिवम्  
१६ चक्षला, पक्षे-लक्ष्मी

यश्चसूदने कामौ विपादी वरीकोठे स्वादिनि पञ्चामिगिरि-  
जयोर्गमद्वय पातु व ॥ ४३ ॥ वेणीवन्धकार्दिकी  
मिततनु श्रोत्रण्डपास्तरै वेतक्येकदलेन्दुमृद्धिमन्त्रा  
व्यालोपनीतिन्यपि । श्रम्यागिग्रहषाढिनोदरमसा सरत्या  
पुरो लीलया कुण्णानुक्रुति ह्रस्व टिगुत्त ॥ येयामि व  
पार्वती ॥ ४४ ॥ यस्याङ्गद्वितय नमन्ति विनुवा स त्वेक  
सर्ववित्त मृत्युजयामनन्ति मुनय मोऽद्यापि यातिजना (?) ।  
इत्याकर्ष्य कथा गृहसपि यथा पशुनिवाहात्युग मङ्कल्या  
ज्ञानि विनुमिमत गिरिसुभो मोदयति पातु व ॥ ४५ ॥  
सध्यापगमती स्वभापुडुडिला गङ्गा द्विजिह्व कर्णौ वक्राङ्ग  
मंलिन शशी कपिसुभो नन्दी च मूर्ध्नो वृष । इत्थ  
दुर्जनसकटे पतिगृहे वस्त्यमेतत्कथ गौरित्य नृचपाल-  
पाणिक्मला चिन्तान्विता पातु व ॥ ४६ ॥ भिन्नार्थो स क  
यातः सुतनु बलिमखे ताण्डव द्वाघ मटे मन्ये वृन्दा  
वनान्ते क नु स मृगशिशुर्न जाने उग्रहम् । बाले कथित  
दृगे जट्टवृषपतिर्गप एवास्य वेचा डौलासृगप इत्थ जट्ट-  
निधिहिमन्त्रन्ययोद्वायता व ॥ ४७ ॥ दीप्तसुद्वेगयोगा  
द्वदनलहलहलम्बजिह्वामरीद्वज्ज्वाण्डसौत्रिन्दुप्रबलतरम  
जालरामिस्तुलिङ्गम् । बाली कङ्कालशेषामतुल्यमल-  
म्बुण्डमालाकुरलीगुभासरादिनेनामजिनितसना नोमि  
पाशासिह्वात् ॥ ४८ ॥ उग्रहारोपितात्रांशतनिजपदयो  
सगतामिन्दुनौलावान्ने या मुघाशोर्व्यधित तिल कला  
तूणमेतान्पूर्णाम् । सत्तानामक्षतानाममृतदगनलोपित  
पञ्चमानानार्धरपूर्णा भ्रणतजनतते पूर्णतामातनोतु  
॥ ४९ ॥ जङ्घाकाण्डोरुनालो नन्दकिरणलसकेमुरली  
कराल श्रत्यमालक्तकामाप्रसरकिसलयो मञ्जुमञ्जरीमृद्ध ।  
मर्तुचतानुकरे जयति निजतनुमच्छलावण्यापीसमृता  
म्भोनशोमा विदधदमिनमो वण्डपादो भगान्या ॥ ५० ॥  
विद्रोणे रुद्रवृन्दे सवितरि तले वज्रिणि प्लसज्जे जातागङ्गे  
शशङ्कि विरमति मरुति स्वकर्तरे कुबेरे । वैकुण्ठे कुण्ठ  
तासे महिषमतिरुष पौरुषोपमनिज निर्विज्र निव्रती व श्रम  
यतु दुरित भूरिमाना मगनी ॥ ५१ ॥ वक्ष पीठे निरीक्ष्य  
स्तुटिकमणिलालमण्डलम्बुछमामि स्वा छाया स्याम्यसृष्टा  
धनियमिति मुहु सत्यमाधासितापि । वामे मे दक्षिणेज्वा  
श्रमि कुवलय नाहनिलालपन्ती दृष्टारुणा सहास मदन  
विजयिना पार्वती ॥ पुनातु ॥ ५२ ॥ रामार्चिताङ्घ्रिभि  
रामाकृति वृत्तविपामा सुपुत्रविपत्रा कामार्तिहृत्प्रपञ्चाम

निदेगनकामादिनिर्नरन्तु । मीमा हृन्म्य नुर्नमामा जैपा-  
सदशमा माननीयचरिता सा मामनन्धित्यामरतनुनि  
रसामान्यमुक्तिसुखदा ॥ ५३ ॥ बालीसुतननगालीसुता  
रन्तिचूर्णीमिगिनितुल्य वेनीगतानुगमलीसुता मनुर्मा  
लीमिगदत्तकथा । नालीनद्वेकमुनमालीकगानिहि बाली-  
यगामिमहाजा तालीदृष्टतनुमाली सदा मन्तु बाली  
शुभाय मम मा ॥ ५४ ॥

### पण्मुखः

शैत्यजतन्यास्तन्युगम्यापृतास्वदुग्मन्य गुरन् ।  
शेषवक्त्रकमलानि मल वो दुग्धगननिधुपति हरन्तु ॥ १ ॥  
विकसदमनारीनेत्रनीलाब्जसङ्गान्यधिरसति सदा व सप्त  
माघ इतानि । न तु रुचिरकलापे वर्तते यो मयूरे वितरतु  
स शुमारो त्रल्लवर्धप्रिय व ॥ २ ॥ अचिम्पन्ति विशार्य  
वक्रकुहप्यासुकिता वासुकेकुल्या विपकुर्गुगगनयन  
सत्यस्य दन्ताङ्गुरन् । एक नीति च सप्त पक्षिणि  
प्रप्लससत्यानमा वाच शौचरियो गिशुनविकला श्रेयामि  
पुण्यान्तु व ॥ ३ ॥

### हरिहरौ

जाह्नवी मूर्ध्नि पादे वा बाल कण्ठे वपुष्यय । कामार्ति  
कामतात वा कचिदेव मजामहे ॥ १ ॥ गात्रयासुनयोगेन  
तुल्य हारिहर वपु । पातु नामिगत पद्म यस्य तन्मध्यग  
यथा ॥ २ ॥ अर्बुदल्यविग्रहश्रीरत्ननयनतिर्क्षमालयोपेन ।  
पञ्चक्रोदितमुख पायात्तरैमेश्वरो सुहृन्नादि ॥ ३ ॥ पनक्त  
धारिकरगो गङ्गोन्नलक्षितोऽङ्गदोऽग्रभुज । शशिखण्ड-  
शेखर उमापरिमहो सुहृन्नादिरनु त्वाम् ॥ ४ ॥ 'गनीत-  
पनो नैगंजातिहारी शुभंरतात 'शशिखण्डमालि । लङ्केश-

१ स्त्री २ क्रोधः ३ अस्ववक्त्रः ४ लोचन इत्यर्थः ५ कर्णोत्तरं  
६ कर्णमण्डपविषयः ७ केशपादाः ८ केशविभक्तिः ९ कर्णलपना  
१० पुनःपुनरुद्वा ११ कालीयः संपन्नः शालीनि स कृष्णस्य सदृश  
जगिनी यदोदोदरे दुर्गामादुभयस्य मापवते प्रसिद्धत्वात् १२ पार्श्व-  
लोपोक्षितरणात्, पक्षे, बलात्को दतिह १३ देवसंप्रतिता, पक्षे,  
मृत्युलोकसंप्रतिता, तस्य रक्षापात् १४ अङ्गनाला वगमात्रा, पक्षे,  
अमाल्य पृथ्वी १५ पञ्चानन, पक्षे, चक्रेण मोदित मुपु दस स-  
१५ परमेश्वरः शिवः, लेश्वरो, विष्णुः १६ न विपक्षे वादिदस  
स, पक्षे, मन्त्रवर्णरहितः १७ गनीतो वृषो बहव दस, पक्षे,  
आयस्यस्य लोपात् बीजो गह्वरो वाहन दस १८ पदवर्तुल-  
नाङ्गक पक्षे, चोद्वर्तुलशरक १९ कालीयविना, पक्षे, नन्द-  
विना २० चन्द्रः शिरसि यस्य, पक्षे, मन्दविच्छाति शिरसि यस्य  
२० रावयुक्तिवरपञ्चमः, पक्षे, को मन्त्रः, दृष्टः शिवः, पञ्चार्थ  
पूजितपादपद्म-

१ नीग २ पलादिने ३ पौरुषोपमानी पराक्रान्तिं निज जायच  
सन् ४ मधुमन्त्रमावा ५ प्रतिनिध्वम् ६ शेषौ ७ कर्ण ८ देवदहन  
देविपत्नीनन्

संपूजितपादपद्म पायादनादि परमेश्वरो व ॥ ५ ॥ स्क-  
टिकमरकतश्रीहारिणो प्रीतियोगाच्छदन्तु व्युरेक कामकस-  
द्भिरोऽरे । संप्रति गिरिसुताया सार्धमग्मोधिभुया सदृश  
महसि कण्ठे यत्र सीमाविवाद ॥ ६ ॥ सप्राप्त मैकरध्वजेन  
भेषन त्यक्तो भद्रप्रे पुरा तद्युक्त बह्नुमार्गगा मम पुरो निर्लेज्ज  
घोदुस्तर । ताभेयानुनयस्य भावकुटिला हे कृष्ण कण्ठग्रह  
सुखेत्याह रूपा धमद्रितनया लक्ष्मीश्च पायास्त व ॥ ७ ॥  
यो तो ब्रह्मकपालभूषितकरो मालास्थिमालाधरो देवो द्वार  
वतीश्मशाननिलयौ नागरिगोमहनी । द्विन्यक्षो वत्तिदक्ष  
यज्ञमधनौ श्रीशैलजावहनी पाप घो हरता सदा हरिहरो  
श्रीनृसगङ्गाधरो ॥ ८ ॥ लोले श्रुहि कपालिकामिनि पिता  
कस्ते पति पायसा व प्रत्येति जलादप्रत्यजनन प्रत्येति य  
प्रंस्तपात् । इत्य परंतसिन्धुराजसुतयोराकर्ष्य वाक्चातुरीं  
सस्मेरस्य हरेर्हरस्य च मुदो निम्रतु विम्र तु व ॥ ९ ॥  
यस्मादासीलुमार पुत्रस्यदलबडीलोवाह गङ्गा यामा य  
स्नाह्नसङ्गा पिहितचनचयो यो गवीशाय्वजोऽपि । लङ्के-  
शाघेननाथो हिमैकरुचिभृद्भविशेषाशयोज्यो वर्णसायस्य  
लोपादवहन्तु हरि पातक व क्षारारि ॥ १० ॥

### त्रिमूर्तयः

नमस्त्रिमूर्तये तुभ्य माकमुधे केनलात्मे । गुणत्रयवि-  
भागाय पञ्चाक्षरेदुपेयुषे ॥ १ ॥ नमो विश्वसुजे पूर्व विश्व  
तदनु विम्रते । अप विश्वस्य सहते तुभ्य त्रिधास्थितात्मे  
॥ २ ॥ रजोऽपि जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजाना प्रत्ये  
तम शृरो । अजाय सर्वस्थितानाशहेतवे त्रयीमवाय त्रि  
गुणामने नम ॥ ३ ॥ इयामधेतारुणाङ्गा जलधराणिधरो  
रुहसप्रेरहस्या मोमार्साविश्रुपेता र्वधरणिनाकोप्रहुकार  
शाला । देवा द्वित्र्यष्टनेत्रा अगद्वनसमुच्छेदनीलसिद्धिदा  
प्रीता व पान्तु नित्य हरिहरविषयसोऽहस्यगोहसपना ॥ ४ ॥

### विष्णुः

नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिवित्तिसहस्रहेतवे । विष्णवेऽप्यार  
स्यारासागोचरपसेतवे ॥ १ ॥ आदिमप्यान्तरहित देवो

१ न विना आदिस्य स, पक्षे-अप्यारस्य २ शिव,  
पक्षे-विष्णु ३ विष्णवे मन्त्रेन, विष्णुसं सन्नेन, ४ विनाश,  
पक्षे-विनाशक ५ नदीम् गङ्गासिन्धवे, पक्षे-वेदयाम् कमल  
कुसुमोत्पत्तिर्नरे ६ ब्रह्मरूपो नृप ७ वाक्चातुर्यं सर्वज्ञं सर्वगतं  
८ शरीरं ९ अक्षरं १० अक्षरं ११ अक्षरं १२ अक्षरं १३ अक्षरं  
१४ अक्षरं १५ अक्षरं १६ अक्षरं १७ अक्षरं १८ अक्षरं १९ अक्षरं  
२० अक्षरं २१ अक्षरं २२ अक्षरं २३ अक्षरं २४ अक्षरं २५ अक्षरं

हीन पुपातनम् । अद्वितीयमह वन्दे मद्रससदृश हरिम्  
॥ २ ॥ लक्ष्मीकोपोलसकान्तकान्तपञ्चलतोऽब्जवला । दोर्द्धमा  
पान्तु व शोर्धनच्छाया महाफला ॥ ३ ॥ जयति स  
मगवान्कृष्ण श्रोते य शेषमोगशय्यायाम् । मध्येपय पयो  
धेरपर इवाम्मोनिधि कृष्ण ॥ ४ ॥ अतिविपुल कुजयुगल  
रहसि करैराश्रयस्तुलक्ष्म्या । तदर्पहत निजहृदय जयति  
हरिर्भृगयमाण इव ॥ ५ ॥ जयति स नाभिर्जगता  
खनाभिरञ्जोद्धवजगद्बीज । दामोदरो निजोदरगडरनिर्विष्ट  
जगदण्ड ॥ ६ ॥ श्रीकरसिंहित चक्षु सुखयतु व पुण्ड  
रीकनयनस्य । जघनमिवेक्षितुमैगागतमञ्जनिम नाभिर्भुवि  
रेण ॥ ७ ॥ इयाम श्रीकुचकुङ्कुमपिञ्जितसुरो सुरद्विषो  
जयति । दिर्नमुखनम इव कौरुमविभाकरो यद्विभूषयति  
॥ ८ ॥ प्रतिविम्बितप्रियातनु सखीस्तुभ जयति मधुभिदो  
वक्ष । पुरुषायितमम्यसति लक्ष्मीर्बद्धिष्य सुकुरमिव  
॥ ९ ॥ केलिचलाङ्गुलिलम्बितलक्ष्मीनाभिर्मुद्रविपक्षरण ।  
स जयति येन वृता श्रीरुंरुपा पद्मानामस्य ॥ १० ॥  
रोगावली मुरारे श्रीवत्सनिवेदिताम्रभागा व । उज्जाला  
मिनलिनच्छायेवोत्पिपमहरतु ॥ ११ ॥ कमलाकुचकन  
काचलजलधरमाभीरुन्दरीमदनम् । अधिततशेषफणावलि  
(३) कमलयनशृङ्गमच्युत वन्दे ॥ १२ ॥ जीयादम्बुषितनयाध  
रसमासादयन्मुपारिरयम् । अम्बुधिमथनक्षेत्र कलयन्नि  
फल च सफल च ॥ १३ ॥ श्रीधामि दुग्धोदधिपुण्डरीके  
यक्षैर्धरीकपुतिमातनोति । नीलोत्पलश्यामलदेहकान्ति  
सवोऽस्तु भूत्यै भगवाम्मुकुन्द ॥ १४ ॥ वक्षस्यली रक्षतु  
सः अस्तु ॥ १५ ॥ अस्तु ॥ १६ ॥ अस्तु ॥ १७ ॥ अस्तु ॥ १८ ॥ अस्तु ॥ १९ ॥ अस्तु ॥ २० ॥ अस्तु ॥ २१ ॥ अस्तु ॥ २२ ॥ अस्तु ॥ २३ ॥ अस्तु ॥ २४ ॥ अस्तु ॥ २५ ॥ अस्तु ॥ २६ ॥ अस्तु ॥ २७ ॥ अस्तु ॥ २८ ॥ अस्तु ॥ २९ ॥ अस्तु ॥ ३० ॥ अस्तु ॥ ३१ ॥ अस्तु ॥ ३२ ॥ अस्तु ॥ ३३ ॥ अस्तु ॥ ३४ ॥ अस्तु ॥ ३५ ॥ अस्तु ॥ ३६ ॥ अस्तु ॥ ३७ ॥ अस्तु ॥ ३८ ॥ अस्तु ॥ ३९ ॥ अस्तु ॥ ४० ॥ अस्तु ॥ ४१ ॥ अस्तु ॥ ४२ ॥ अस्तु ॥ ४३ ॥ अस्तु ॥ ४४ ॥ अस्तु ॥ ४५ ॥ अस्तु ॥ ४६ ॥ अस्तु ॥ ४७ ॥ अस्तु ॥ ४८ ॥ अस्तु ॥ ४९ ॥ अस्तु ॥ ५० ॥ अस्तु ॥ ५१ ॥ अस्तु ॥ ५२ ॥ अस्तु ॥ ५३ ॥ अस्तु ॥ ५४ ॥ अस्तु ॥ ५५ ॥ अस्तु ॥ ५६ ॥ अस्तु ॥ ५७ ॥ अस्तु ॥ ५८ ॥ अस्तु ॥ ५९ ॥ अस्तु ॥ ६० ॥ अस्तु ॥ ६१ ॥ अस्तु ॥ ६२ ॥ अस्तु ॥ ६३ ॥ अस्तु ॥ ६४ ॥ अस्तु ॥ ६५ ॥ अस्तु ॥ ६६ ॥ अस्तु ॥ ६७ ॥ अस्तु ॥ ६८ ॥ अस्तु ॥ ६९ ॥ अस्तु ॥ ७० ॥ अस्तु ॥ ७१ ॥ अस्तु ॥ ७२ ॥ अस्तु ॥ ७३ ॥ अस्तु ॥ ७४ ॥ अस्तु ॥ ७५ ॥ अस्तु ॥ ७६ ॥ अस्तु ॥ ७७ ॥ अस्तु ॥ ७८ ॥ अस्तु ॥ ७९ ॥ अस्तु ॥ ८० ॥ अस्तु ॥ ८१ ॥ अस्तु ॥ ८२ ॥ अस्तु ॥ ८३ ॥ अस्तु ॥ ८४ ॥ अस्तु ॥ ८५ ॥ अस्तु ॥ ८६ ॥ अस्तु ॥ ८७ ॥ अस्तु ॥ ८८ ॥ अस्तु ॥ ८९ ॥ अस्तु ॥ ९० ॥ अस्तु ॥ ९१ ॥ अस्तु ॥ ९२ ॥ अस्तु ॥ ९३ ॥ अस्तु ॥ ९४ ॥ अस्तु ॥ ९५ ॥ अस्तु ॥ ९६ ॥ अस्तु ॥ ९७ ॥ अस्तु ॥ ९८ ॥ अस्तु ॥ ९९ ॥ अस्तु ॥ १०० ॥ अस्तु ॥

१ लक्ष्मी २ लक्ष्मीविजयनविहीनतया लक्ष्मावशादिति भावः  
३ विहितेऽपि चपुषोऽप्येवमार्गेण पुण्डरीकनयनापादविषया अप्रप  
विलोचन कृष्णमित्यर्थः ४ रम्य ५ रञ्जीकृतम् इत्यादिनादिति  
६ प्रायः नीलोत्पलस्य रसो नीलिमत्तरश्च ७ कौरुमनिर्गते  
यस्यो वमिन् ८ विहीनतरम् ९ दर्शनम् १० रस ११ चरु १२ चरु  
पत्राणि केनेति भावः १३ रोगावली नाम लोचनोदरश्री श्रीवत्स  
वत्पुष्पकोटिश्री १४ शरीरं १५ अक्षरं १६ अक्षरं १७ अक्षरं १८ अक्षरं  
१९ अक्षरं २० अक्षरं २१ अक्षरं २२ अक्षरं २३ अक्षरं २४ अक्षरं २५ अक्षरं

सेवान्मुपूतमुपूतयतु प्रिय व ॥ १८ ॥ श्रेय सदा श्रितु  
 सालसपक्षमपाते मित्राथिते अपि दशौ शृगमुननय । सदा  
 क्षमानचरणान्मुच्यतहर्षो लक्ष्मीमुखेनपर परमेधरो ॥  
 ॥ १९ ॥ सत्सुमुनवन्धोर्वैरमिन्दो सरोत्तरेनुचितमिति  
 मन्त्रा य स्वपादारविन्दम् । घटयितुमिष माया योनयत्वा  
 ननेन्दौ वटदलपुटशायी मङ्गल ॥ २० ॥ कच  
 कुचचुडुमग्रे पाणिषु व्यापृतेषु प्रथमजग्धिपुत्रीसगमे नङ्ग  
 धाम्नि । प्रथितनिविदनीवीचन्वनिर्माचनार्थे चतुरधिक-  
 करारा पातु रक्षकपाणि ॥ २१ ॥ निरसति महाकल्पे नार्मी  
 पथकनिकेतनक्षिमुनरुतगिरिस्थी यन्म प्रतिक्षणमात्मम् ।  
 किमधिकरण कीदृश्य व्यस्यतिरित्ससाधुस्मविहृष्ट  
 तस्मै जगन्निधये नम ॥ २२ ॥ लक्ष्मीपाणिद्वयविरचित  
 मूलमूर्धश्रुतीना व्यक्त वन्दे चरणकमलद्वन्द्वमाधल पुस ।  
 यनैक्य व्यधित बलिना पाद्यतोयैर्विर्तापैर्द्वयैः प्रगति  
 ताल झालन पद्मयोनि ॥ २३ ॥ अनादतचमूतिप्रहित  
 हलमस्त्रीरुनप्रणीतमणिपादुक किमिति विम्वितान्त पुरम् ।  
 अवाहनपरिधिय पतगरामारोहत करिप्रसरहृदिते भग  
 वतस्वरार्थे नम ॥ २४ ॥ दृक्पात वैमलासनेऽस्तु  
 भगतो ज्ञान मनाब्जास्तु धैकद्वोऽयमित सुगनिति  
 नतास्त्राक्षेण विज्ञापित । प्रेयस्या क तदासन क च  
 रुत कण्ठ क चेलुहस्रस्रस्यावासितमानसो निरयते सुष  
 प्रउद्रो हरि ॥ २५ ॥ निमग्नैः मयाम्भमि स्वरमपदांलि  
 समालिङ्गिता कैर्गोलीकनिष्ठ तत्राद्य कथित राधे सुधा  
 ताम्यसि । इत्युत्सवपरम्परसु शयने श्रुत्वा ध्वज शार्ङ्गिण  
 सव्याज शिथिलीकृत कमलया कण्ठग्रह पातु व  
 ॥ २६ ॥ य श्रेया ससुपासते शिर इति त्रैलोक्ये वेदा  
 न्तिनो बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटन कर्तते नैयायिका ।  
 अर्हन्त्यस्य जैनशासनरता कर्मेति भीमासवा सोऽय वो  
 निदधातु वाञ्छितफल त्रैलोक्यनाथो हरि ॥ २७ ॥  
 येनोत्पाप्य समूयमन्दरगिरिश्छिन्नीकृतो गोकुले राहुर्धेन  
 महाबल सुररिपु कार्यादर्शोभूत । कृत्वा गीणि पदानि  
 येन वसुधा बद्धो वलिालया सोऽय पातु सुगे सुगे सुग  
 पनिर्घेलोक्यनाथो हरि ॥ २८ ॥ सुखे सुख निषादमन  
 बलमित्कम्पो गुणस्त्यन्यता मङ्गान मन पुण्डरीकनयने  
 मान्यानिमान्मानय । इत्य शिक्षयन स्वयन्निधो धन्यन्तरे

वाञ्छितान्दन्त्यन प्रतिषेवनानि विधिं शृण्वहुरि पातु  
 व ॥ २९ ॥ नार्मावधनसम्पत्तुसुखसुखोद्गीतननारनंशो-  
 न्नीलकमनीयतेचनक्रयखेलन्सुरेण्यति । सकोप नधु  
 कंटमौ सक्कण्णहेह सुतामन्नुचे सोऽसप्तशाय सरोत-  
 मसि पश्यन्हुरि पातु व ॥ ३० ॥ निष्कन्दहनुगम्भहे  
 भगत कौमोदकीलक्ष्मा शोकप्रीतिचोगपरानु-  
 ज्योतिष्मती लोचने । याम्यामर्धविबोचमुन्वयगुग्नीरर्धनिश-  
 यितो नागीपल्लवपुष्परीकनुसुल कम्बो सन्नरीकृता  
 ॥ ३१ ॥ मत्तिप्रह्नितोक्कनप्रायिनी नीलोत्पलमार्धनी  
 थ्यानालम्बनता मनाधिनिरैर्तैर्निहितप्रासये । लानयै-  
 कमहानिधी रनिकता लक्ष्मीदशोत्पल्यर्वा शुष्माक कुता  
 मवातिशमन नेत्रे तनुर्गा हर ॥ ३२ ॥ चत्वार प्रथयतु  
 विदुमलनारक्ताङ्गुलिश्रेण श्रेय शोगसरोनकोरकरुचले  
 शार्ङ्गिण पाणय । मालेष्वाङ्गमुनो लिङ्गति सुरगधे  
 पुण्यवर्णाग्ली कस्तूरीमकरी पयोधरयुगे गङ्गद्वये च  
 श्रिय ॥ ३३ ॥ आकल्प सुरजिन्मुखेनुमधुरोन्मीलनर-  
 न्नाधुरीधरोद्राचमनोहर मुनयतु त्वा पाद्यन्यधनि ।  
 लीलालक्षितमेननादप्रियो य कुम्भकण्ठव्यादायी दान  
 बदतिना दसमुख दिक्चक्रमात्रमति ॥ ३४ ॥  
 आन्यन्यन्दरकदोदरदरीव्यानर्तिमिर्गारिधे बहोर्ललाकुल  
 कल्पतो लक्ष्म्या मुखात्मोहम् । औत्सुक्याचरटा  
 अपद्विकसिता भीत्या समकुक्षिता शोचन ज्वलित सुदा  
 मुकुलित शौरैर्दश पातु व ॥ ३५ ॥ पर्यङ्कीकृतनाग-  
 नायकफणाश्रेणीमणीना गणे सकान्तप्रतिनिम्बसनलनया  
 विन्नद्रुपर्विन्ध्याम् । पादाम्मोहधारिचारिधिसुतामस्या  
 दिदम् शते कौयव्यूहनिनारसुपचिताकृतो हरि पातु  
 व ॥ ३६ ॥ मन्यस्याधमूषिताणनपय पूरन्तपलोडस-  
 ङ्गस्मीकन्दलकोमङ्गदलनप्रादुर्भवत्सन्नना । ह्योत्क-  
 ष्टकितव्यवो मधुरिपोर्देवासुरकर्षणाव्यापारोगन्नाय पातु  
 जगतीमाबद्धवीष्या गिर ॥ ३७ ॥ चक्र ब्रूहि विभो  
 गदे जय हर कम्बो समाज्ञापय मो मो नन्दक जीव पत्रग-  
 रिपो किं नाथ मित्रो मया । को दैत्य कृतनो हिरण्य-  
 कशिपु सत्य मरुत शपे केनाज्ञेन नखैरिति प्रवदतो  
 निष्णोर्मुख पातु व ॥ ३८ ॥ प्रत्यशेन्नेर्धनिर्धौ क्षण-  
 मनमिसुखी रत्नैर्गोपप्रमाणामालव्यापारयुगीं जनिस्तलववा

१ मन्त्रि, पने-लक्ष्म्या आसने २ वावी, पने-लक्ष्म्या शब्दे  
 ३ श्रित पक्ष-लक्ष्म्या कण्ठ ४ सखी ५ असलन्  
 ६ कुन्त्यस्य ७ खेदम् पन-शिवम् ८ क-मिनतीति तस्य,  
 पक्षे-लक्ष्म्य ९ वदु पत्र-वृक्षस्य १० सुभ्रमवन्, पक्षे-  
 सन्नारि ११ कमललोचने, पक्षे-विष्णो

१ शङ्खस्य २ मत्तिप्रह्नितविशेषानि नेत्रपक्षे तनुपक्षे च कर्णेन  
 द्विवचनैकवचनान्तादि ३ नीता इदित्मासदे इति वतुपक्षे देह-  
 ४ पदवत् ५ अदचरपुत्रिकामानपत्तेन ६ सवद ७ सुशरीरता  
 ८ सन्दृक्कानमाव- ९ उन्मीलनम् १० कुटि ११ केशदि-  
 क्षानानिचर्च

जृम्भितैः साङ्गमङ्गैः । नैपाङ्गं भोक्तुमिच्छोः शयनसुर-  
फणाचैकवाल्लोपधानं निद्राच्छेदाभिताम्ना चिरमवतु हरे-  
र्दृष्टिकेकत यः ॥ ३९ ॥ श्रीराजीवासवक्षःस्थलनिलय-  
रमाहस्तवास्तव्यलोलहीलान्नात्रिःसरन्ती मधुरमधुशरी-  
नामिषे सुपारेः । अस्तोकं लोकमाया द्विर्युगमुखमिशोरा-  
ननेष्वर्थमाणं शङ्खप्रान्तेन दिव्यं पय इति विबुधैः शङ्ख-  
माना पुनातु ॥ ४० ॥ किंचिन्निर्युच्यमाने गगन इव  
मुखे शाठ्यनिद्रापयोदैर्न्यकुर्वाणे स्वभासा फणिपतिशिरसां  
रत्नदीपांशुजालम् । पायास्तां यो सुपारेः शशितपनमये  
लोचने यद्विभासा लक्ष्म्या हस्तस्यमर्थं विकसति कमल-  
स्वार्धमभ्येति निद्राम् ॥ ४१ ॥ एकस्य जीवितेश्च स्वयि  
सकलजगत्सारमालोकयामः श्यामे चक्षुस्तवास्मिन्पुषि निवि-  
शते नात्यपुण्यस पुंसः । कस्यान्यत्रामृतोऽस्मिन्नतिरिति विपुला  
दृष्टिरेवाभूतं ते दैत्यैरित्युच्यमानो मुनिभिरपि हरिः क्षैण-  
स्फोऽज्ज्वालाद् ॥ ४२ ॥ यस्योद्यद्वाणबाहुदुमगहनयनच्छेदगोष्ठी-  
कुण्डारं चकं निष्कान्ततीव्रानलबहलकणाकीर्णधारं विचिन्त्य ।  
जातप्रासायसयो दिवसकृतिलसन्मासलंशुप्रवाहे मुखस्य-  
द्यापि राहुः स दहतु दुरितान्नाथु दैत्यान्तको यः ॥ ४३ ॥

शङ्खः

मिन्द्वजपतिहृदयानि हरेः पुनातु निःश्वसवातमुखरीकृत-  
कोटो यः । संक्रान्तकुक्षिकुहरास्यदससिन्धुसंघट्टघोरतरघोष  
इवाशु शङ्खः ॥ ४४ ॥ पायास्त यः कुमुदकुन्दमृणालगौरः  
शङ्खो हरेः करतनान्नरपूर्णचन्द्रः । नादेन यस्य सुरसशुविला-  
सिनीनां काव्यो भवन्ति शिथिला जघनस्यलीपु ॥ ४५ ॥

चक्रम्

दृष्टस्य यस्य हरिणा रणमूर्ध्नि शूर्तिरुद्धतदुःसहमहःप्रसरा  
समन्तात् । तल्लोचनस्थितरथिप्रतिविम्बगर्भेवामासि चक्रमरि-  
चक्रनुदेऽस्तु तद्वः ॥ ४६ ॥ उद्धतदैत्यघृतानापतिकण्ठपीठ-  
च्छेदोच्छलदहलशोणितशोणधारम् । चक्रं क्रियादभिमत्तानि  
हरेरुदारदिग्दाहदारुणनमःश्रियमुद्धहृद्वः ॥ ४७ ॥

गरुडः

सौवर्णाङ्कितपद्ममारुतहताहिमातकान्ताकुचस्फूर्जन्मौक्तिक-  
कमूषणः खगपतिः पूर्णकुम्भमाननः । पद्माधीश्वरपादपद्म-  
सुमलसशोभाज्ञानतः पायाद्वो विनतासुतो हरिकृपा-  
लोकेकपावीकृतः ॥ ४८ ॥

शेषः

प्रह्लाण्डकुम्भकारं भुजगाकारं जनार्दनं नौमि । स्फारे  
यत्कणचक्रे यप शराप्रक्षिप्तं वहति ॥ ४९ ॥

लक्ष्मीः

जयन्ति जगतां मातुः स्तनकुङ्कुमबिन्दवः । सुकुन्दा-  
श्लेषसंक्रान्तकौस्तुभश्रीविहम्बिनः ॥ १ ॥ पायासयोधि-  
दुहितुः कमलामलचन्द्रमाः । यत्र संक्रान्तबिम्बेन हरिणा  
हरिणाश्रितम् ॥ २ ॥ देवैर्जपितवरणसजि बहुमाये वहति  
कैटमीरूपम् । जयति सुरासुरहसिता लज्जाजिह्वेक्षणा  
लक्ष्मीः ॥ ३ ॥ तत्प्रीकृताहिरगणितगरुडो हारप्रभूतविधि-  
र्जयति । फणशतपीतश्वासो रागान्धायाः श्रियः केलिः  
॥ ४ ॥ खेयननेन हरिणा सत्पृहमाकारवेदिनाकलितम् ।  
जयति पुरुषायितायाः कमलायाः कैटमीध्यागम् ॥ ५ ॥  
कमलसनकमलैक्षणकमलारिकिरीटकमलमुद्राहैः । उतपद-  
कमला कमला करधृतकमला करोतु मे कमलम् ॥ ६ ॥  
किञ्जल्कराजिरिष मीलसरोजलभा लेखेव काञ्चनमयी निक-  
षोपलस्था । सौदामिनी जलदमण्डलगामिनीय पायादुरःस्थ-  
लगता कमला सुपारेः ॥ ७ ॥ दन्तैः कोरकिता सितै-  
र्विकसिता भ्रूविभ्रमैः पञ्चिता दोर्म्या पल्लविता नखैः कुसुमिता  
लीलामिह्लेखिता । उच्चङ्गस्तनमण्डलेन फलिता भक्ताभि-  
लाषे हिता काचित्कल्यलता सुरासुरसुता पायास्तुधाग्नेः  
सुता ॥ ८ ॥ उच्चङ्गस्तनमण्डलोपरिलसत्प्रास्नम्बुक्तामणे-  
रन्तर्विम्बितमिन्द्रनीलगनिकरच्छायासुकारिण्युति । लज्जाव्याज-  
सुपेत्य नम्रवदना स्पष्टं सुपारेर्वपुः पश्यन्ती मुदिता मुदेऽस्तु  
भवतां लक्ष्मीर्विवाहोत्सवे ॥ ९ ॥ आख्याते हसितं पिता-  
मह इति त्रलं कपालेति च व्यावृत्तं गुरुरित्ययं दहन  
इत्याविष्कृता भीरुता । पौलोमीपतिरित्यसूयितमथ व्रीडा-  
विनम्रश्रिया पायाद्वः पुरुषोत्तमोऽयमिति यो न्यस्तः स पुष्पा-  
जलिः ॥ १० ॥ कीडाभिन्नहिरण्यशुक्तिकुहरे रक्तात्मनाव-  
सिताम्हारं हासुदारकुङ्कुमरसानव्याजभव्यान्त्रलैः । वीर-  
श्रीकुचकुम्भसीमि लिखतो वीरस्य पद्मावलीसत्कालोचित-  
भावबन्धमधुरं मन्दसितं पातु यः ॥ ११ ॥ पद्मायाः  
स्तनहेमसन्ननि मणिश्रेणीसमाकर्षके किंचित्कञ्चुकसंधिसंनि-  
धिते श्रौरेः करे तस्करे । सद्यो जागृहि जागृहीति बल्य-  
चानैर्भुवं गर्जता कामेन प्रतिबोधिताः प्रहरिका रोमा-  
ङ्कुराः पान्तु यः ॥ १२ ॥ यादृज्जानासि जाम्बूनदगिरि-  
शिखरे कान्तिरिन्दोः कलायामित्यौस्तुक्येन पत्यौ सितमधुर-  
सुपद्मगौरहं भाषमाणे । लीलादोलायमानश्रुतिकमलमि-  
लकुङ्कसंगीतसाक्षी पायादभ्योधिजायाः कुसुमशरकलानाट्य-  
नान्दीनकाट ॥ १३ ॥ उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरसुरगपतौ  
पाणिनैकेन कृत्वा धृत्या चान्येन धासो विगलितकनरीमार-

१ हरिण इवावर्तितम्.

मंसे बहन्त्याः । भूयस्तत्कालकान्तिद्विशुणितमुत्तप्रीतिना  
शीरिणा वः शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलमद्वाह्य लम्प्याः  
पुनातु ॥ १४ ॥

### समुद्रः

वत्से मा गा विप्रादं श्वसनयुक्जवं संलजोच्चैप्रवृत्तं  
कैम्यः को वा गुरुस्ते किमिह बलमिदा जृम्मितेनार्थे याहि ।  
प्रत्यागन्त्यां सुराणामिति मेयश्मनच्छदना कारयित्वा यस्मै  
लक्ष्मीमदाहः स दहतु दुरितं मन्थमुग्धः पयोधिः ॥ १५ ॥

### प्रज्ञा

तं वन्दे पद्मसपानमुपवीतच्छटाच्छलात् । गङ्गा स्रोत-  
स्त्रयेणैव यं सदैव निषेयते ॥ १ ॥ कुलशैलदलं पूर्णमुवर्ण-  
गिरिकर्णिकम् । नमोऽधितिष्ठतेऽनन्तनालं कमलविष्टरम्  
॥ २ ॥ कृतकान्तकेलिकुतुकभीशीतश्वाससेकनिद्राणः । धोरित-  
विततालिङ्गतो नामिसरोजे विधिर्नयति ॥ ३ ॥ अवि-  
द्याभुजसंगतिसंगलङ्घलकेसरसंघलितेषु वः । ललित-  
वस्तुविधानसुखोत्ससत्तनुहः तनुगम्यमुबोध्यताम् ॥ ४ ॥

### दशवताराः

वेदानुद्धते जगन्निवहते भूगोलमुद्दिशते दैत्यं दारयते  
बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते । पौलस्त्यं जयते हेलं कैलयते  
काश्यपातन्त्रते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय  
तुभ्यं नमः ॥ १ ॥ यस्मात्तीयत शैलकसीभि जलभिः पृष्ठे  
जगन्मण्डलं दंष्ट्रायां धरणी नखे दितिसुतापीशः पदे रोदसी ।  
श्रोत्रे क्षत्रगणः शरे दशमुखः पाणौ प्रलम्बाक्षुरो ध्याने  
विश्वमेवैवधार्मिककुलं कसौचिदसौ नमः ॥ २ ॥ पीठिनः  
कमठः किर्तिर्नहरिः स्वर्गाकृतिर्मार्गवो रामः कंसनिपूदनो  
दैर्घ्यबलः कल्की च नारायणः । बुष्पाकं स विभूतयेऽस्तु  
मगवान्सेतुमंथामोभिधाउत्ताराय युगे युगे युगपतिस्त्रैलोक्य-  
नायो हरिः ॥ ३ ॥ वेदा येन समुद्रात्ता वसुमती पृष्ठे  
धृताप्सुद्रुता दैत्येशो नमुरहेतः कनिषतेलोकं बलिः प्रापितः ।  
ह्माऽक्षत्रा जगती दशास्त्ररहिता भ्राता कृता रोहिणी हिंसा  
दोषवती धराप्ययवना प्रायस्त नारायणः ॥ ४ ॥

१ छेदकः पद्मे-हरम् २ श्वसम् ३ पद्मे-पवनम् ४ महा-  
वैगम् ५ को वलं पाटीति तथा वरुणः पद्मे-कम्पम् ५ महावृ-  
पद्मे-वृहस्पतिः ६ बलं प्रसिद्धं, वक्रिन्ना नाभ्यकेलः पद्मे-नव-  
स्वदैत्यनाशकेन्द्रेण ॥ श्रीकृष्णसंनिधौ ८ वरुणम् ९ मयनि-  
वारणवाजेन १० लाङ्घनम् ११ धारयते १२ त्वम् १३ खड्गे-  
१४ मालम् १५ वराहम् १६ बुद्ध-  
१७ सु. र. मां.

### मत्स्यः

मधे मेरौ पतति तपने तोयविन्दाविवेदानन्तर्जने  
जलधिसलिले व्याकुले देवलके । मारत्यं रुं सुखपुटतटा-  
कृतिर्मुक्तवर्धि श्रीकान्तस्य स्वयंजलगतं चेत्यलक्ष्यं पुनातु  
॥ ५ ॥ वियत्पुच्छं तच्छेच्छलितजलगर्भे निधिरामपानायः  
पौषः प्रुच्छलङ्घुसो वियदम् ॥ निधिर्मासार्माशौ  
दिनैर्पतिरमूदोर्वदहनश्चलत्पाये यमिन्स जयति हरिर्मान-  
वपुषा ॥ ६ ॥ जीयातुः शकुलाकृतेर्मगवतः पुच्छ-  
च्छटाच्छेटनादुप्यन्तः शतचन्द्रिनाम्बरतलं ते विन्दतः  
सैन्धवाः । यैष्मावृत्य पतद्भिर्वापेक्षिर्नैसंजो जटालं वपुः  
पानोष्मानवशादौरोचकक्रां चक्रे विराथोत्सदम् ॥ ७ ॥  
दिरयाहः शकुलाकृतिः स मगवाक्षैः प्रेयसी संवदं यस्य  
स्वर्गदत्तच्छुच्छशिखरेष्वाङ्गैर्नकीर्नः । विष्णुगार्भिसु-  
च्छलजलमर्मन्दाकिनीसंगतर्गङ्गासागरसंगमप्रणयिनी जाता  
सिर्हायः खली ॥ ८ ॥ मायामीनतनोत्तनोत्तु मन्ता  
पुण्यानि पङ्कसिन्धिः पुच्छाच्छेटसंमुच्छलजलरुद्राभ्याम्  
रिचोदधेः । पातालार्धमध्यसंस्कृततया पर्याप्तकष्टस्थितेर्नै-  
न्द्रास्पायणस्य सततं नाययणस्य प्रभोः ॥ ९ ॥ जृम्भा-  
वित्तूतवक्त्रपङ्कजविवेहेत्या भुंतीः सागरे लीनं प्रलसमल-  
नकनिकरं शङ्खं जगानौजिरे । पुच्छोत्तिष्ठसजलोत्तरैः प्रति-  
दिशं संतप्य यो वै घरां पायाहः स मृणालकौमलतनु-  
मीनाभिवानो हरिः ॥ १० ॥ हंहो मीनतनो हरे किमुद्वे-  
किं वेपसे शैत्यतः सिन्धः किं वडवानलापुलकितः कसा-  
स्तमायादहम् । इत्थं सार्गरक्त्यकाशुलसादिदेवालोकेना-  
धिकप्रोयत्कामजविहनिङ्कुतिपरः शौरिः शिनायास्तु वः  
॥ ११ ॥ पुच्छं चेदहनुप्रयाभ्यनवधितुच्छो भवेदन्मुधिः  
क्रीडां चेत्यलये मनागपि जले पीडा परं यादसात् ।  
निसन्धो मृशमाश्रयति मरत्रसाण्डगण्डयसोमाश्रयित-  
वेप एव मगवान्ग्रीणातु मीनाहतिः ॥ १२ ॥ चन्द्रादित्यो-

१ बुद्धः २ उदकम् ३ विपुलः ४ दारिद्र्यः ५ मृगः ६ वडवा-  
नम्, यदा पानीयं मीनाभ्यां मगवात् स्वपुच्छेनोच्छलेत्तन्, यदा  
सर्वगपि सागुदं जलं विवृति पतन्, तत्र च रविर्वैत एव, स  
वडवानल्यकृत्वा इत्येव इत्यर्थः ७ समुद्रे पानीयमाश्रयन्समुद्रसा-  
कायकलना- तत्र च वाडवाक्षैः सुशोभयते मावः ८ मल्लोत्तरे-  
९ इत्यत्र आलोचनम् १० ऊर्ध्वं गच्छन्तम् ११ तेजोव्यावृ-  
१२ अक्षितोपायमावः १३ अक्षितोपायान् १४ लो निराश-  
करादिरुद्राकान्तो नडुतानीयं निरति, तस्य पश्चात्पानीयसाश्रयि-  
यते तथैतत्स वाडवाक्षैरपीति मावः १५ दोहः १६ आक्षयसली-  
यतः सागरजलं मत्स्यपुच्छेनोच्छलितं धारयताः सहनवाप ततो  
गङ्गासागरसंगमतीर्थं नमस्ये वक्ष रति मावः १७ उदोत्तम् १८  
१८ मूर्च्छन् १९ सक्रीनवतः २० वेदान् २१ रगाहमे-  
२२ दत्ता- २३ अक्षयनम्



रुनेत्रः कैमलभयभयस्कारपृष्ठप्रतिष्ठो भास्वत्कालाभिजिहः  
पृथुलगलगुहादृष्टिः शेषविश्वः । अद्रिः पुच्छोत्थिताभिश्चकित-  
मुखपूनेत्रसंस्तुतिताभिर्मत्स्यदिग्गन्धर्वैर्ल गगनतलमलं  
क्षालयन्वः पुनातु ॥ १३ ॥ यं दृष्ट्वा मीनरूपं स्फुरदल-  
क्षिरावुक्तसंरक्तनेत्रं लोलद्वितीर्णकण्ठभित्तजलनिधिं नील-  
जीमूतवर्णम् । आसोच्छासानिलौघैः प्रचलितगगनं पीतवारिं  
सुरारिं दिव्यदोऽभूत्स शङ्खः ॥ भवतु भवतां भूतये मीन-  
रूपः ॥ १४ ॥ दिव्याढं तु सुरारिं किल शितदशनैः पीड्य-  
मानं शटन्तं हत्वा तीरे पयोधैः करतलकलितं पूरयामास  
शङ्खम् । नादेनाशोम्य विश्वं प्रसुदितविषुषं वसुदेवं स  
दैवदैर्चापैः पश्योनेः प्रहसितवदनः पातु यो दत्तवेदः ॥ १५ ॥

कूर्मः

निरवधि च निराधयं च यस्य स्थितमनिर्वर्तितकौतुक-  
प्रपञ्चम् । प्रथम इह भवान्स कूर्ममूर्तिर्जयति चतुर्दश-  
लोकवलिक्कन्दः ॥ १६ ॥ आत्म्यन्महागिरिनिषर्पणलक्ष्यपृष्ठ-  
कण्डूयनक्षणसुखायितगाढनिद्रः । सुव्याप दीर्घतरपर्षधोर-  
घोषः आसामिभूतजलधिः कमठः स बोधव्याप्तः ॥ १७ ॥  
नमस्कृमः कूर्मं नमदमरकोटीरनिकप्रसर्पनाणिक्चच्छवि-  
मिलितमोजिष्ठयपुष्पम् । जरीजृम्भकुम्भेभुम्भेगिरिप्रणीयांशु-  
लहरीपरीरम्भस्फूर्जद्वलमिदुपैलाद्रिप्रतिमटम् ॥ १८ ॥ निष्प-  
त्यहमनल्पकल्पचरितलैलोक्यरक्षारुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स  
भगवान्दिश्यादमन्दा शुद्धम् । कल्याणोदधिमध्यमज्जन-  
वशाद्वासर्पतः संलुठपृष्ठे यस्य बभूव सैकतकणच्छायं धरि-  
नीतलम् ॥ १९ ॥ पृष्ठआन्यदमन्दमन्दरगिरिप्रायाप्रकण्ड-  
यनैर्निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः आसानिलाः पान्तु वः ।  
यैस्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्रेलोललैलानाम्भसां यातायातमत-  
न्निद्रतं जलनिधेनौघापि विधाम्यति ॥ २० ॥ दम्भ्यां यस्य  
विलोकनाय जगतो द्राणीपटुचोलितमीवागोपरि विस्फुरद्दह-  
गणे छत्राधितायां सुवि । हा विगमूः किमभूदभूचदित-  
रक्तिं चेति पर्याकुलो हन्यादेप हठादधानि कमठाघोराः  
कठोरणि वः ॥ २१ ॥ यो 'धेते शेषनागं' तदनु वसुमतीं  
खर्गपाताल्युक्तां शुक्तां सर्वैः समुद्रेहिमगिरिकनकप्रसमुच्चै-  
र्नगेन्द्रैः । एतद्ब्रह्माण्डमस्यामृतघटसदृशं भाति 'वने' सुरोरेः  
पायादः कूर्मदेहः प्रकटितमहिमा आधवः कागरूपी ॥ २२ ॥

यराहः

नमस्तस्मै वराहाय हेलोद्वरते महीम् । सुरमण्यगतो  
यस्य मेरुः सुरसुरायते ॥ २३ ॥ पातु यो मेदिनीदोला

\* १ गरिष्ठः २ मन्त्रो जातम्, ब्रह्माण्डमिलितम्, ३ सविषयं  
दृष्टाभिः ४ व्याकुलः ५ दीक्षणादन्तैः ६ वादयामास ७ अव-  
स्थानम् ८ मुकुटः ९ लोहितम् १० अतिशयेन विकसन् ११ तरुणः  
१२ सर्वः १३ इन्द्रलीलवर्तसदृशम् १४ आकुञ्चन-  
प्रसारणादि १५ पृष्ठ इति शेषः १६ तदुपदि १७ पृष्ठवन्तः

मालेन्दुचुतितस्करी । दंष्ट्रा महावराहस्य पातालगृह-  
दीपिका ॥ २४ ॥ हरेर्लीलावराहस्य दंष्ट्रादण्डः स पातु  
वः । हेमाद्रिकलसा यत्र घात्री छत्रश्रियं दधौ ॥ २५ ॥  
स जयति महावराहो जलनिधिजठरे चिरं निमग्नोऽपि ।  
येनाद्यैरिव सह फणिगणैर्वलयदुद्धता धरणी ॥ २६ ॥ पातु  
वः कण्टकोलनेत्रो यस्य निःश्वसितमारुतोद्धता । उन्नि-  
तिप्रपतनैर्चीकृषत्केलिकैन्दुकतुलामिला सुदुः ॥ २७ ॥  
मेरुकुसरसुदारदिगन्तपत्रामूललम्बिचलशेषरीरनालम् ।  
येनोद्धतं कुचलयं सलिलत्सलीलमुत्तंसकार्यमिष पातु स यो  
वराहः ॥ २८ ॥ न पङ्कगलेषु कलयति धैरिरीव्ययमयान्न  
सुखामादत्तेऽप्युगनगरभ्रंशमयतः । न घत्ते ब्रह्माण्डस्फुट-  
नमयतो धर्षरत्नं महानोडः पायादिति सकलसंकोचित-  
मुखः ॥ २९ ॥ न मृद्वीयान्मृद्वी कथमिव मही पोत्रनिकपैसु-  
खाभिज्यालभिः कनकगिरिरीयास्य विलयम् । न शृण्वेयुः  
आसैः सलिलनिधयः सप्त च कथं वराहो वः पायादिति  
विपुलचिन्तापरिकरः ॥ ३० ॥ पातु धीणि जगन्ति संततमकूपा-  
पातसमस्तुद्धरन्धरात्रीं कोलकलेवरः स भगवान्यसैकदंष्ट्राङ्कुरे ।  
कूर्मः कैन्दति नीलति द्विरसनः पमन्ति दिग्दन्तिनो मेरुः  
कोरोति मेदिनी जलजति व्योमापि रोलेम्यति ॥ ३१ ॥  
पातु श्रीस्तनपत्रभङ्गिभकरीमुद्राङ्कितोरःस्थलो देवो वः स  
जगत्सैमिधुवधुवकान्जचन्द्रोदयः । क्रीडाकोडतनोर्नवेन्दु-  
विशदं दंष्ट्राङ्कुरे यस्य भूर्माति स प्रलयाधिपत्वंलतलो-  
त्खातैकमुखाङ्कितः ॥ ३२ ॥ हृष्यैत्यनितमिनीजनमन-  
संतोषसंकोचनः कुर्याद्विश्वमनश्चरं स भगवान् कोडावतारो  
हरिः । यदंष्ट्राङ्कुरैर्कोटिकोटैर्कुटीकोणान्तरस्येयसी पृथ्वी  
माल्यैवदातकेतकदलीनेव यन्नाङ्गना ॥ ३३ ॥ अष्टौ यस्य  
दितो दलानि विपुलः कोशः सुवर्णाचलः कान्तं केसरजाल-  
मर्ककिरणा भृङ्गाः पयोदाबली । नालं रोपमहोरगः प्रथिततं बा-  
रानिचेर्लीलया तदः पातु समुद्धरैर्कुचलयं कोडाङ्कितः केशवः  
॥ ३४ ॥ निग्राणोऽभिनवेन्दुकोटिकुटिलं दंष्ट्राङ्कुरं लीलया को-  
डाकारयो हरिः स भगवान्भूयाद्विभूतिप्रदः । यस्तोत्तिष्ठतवतः

१ वराहः २ अकरोत् ३ यथा कन्दुरुः क्रीडया शिशुभि-  
रक्षिष्यतेऽप्राक्ष्यते च, तथैवं भूरिपि आसवाशुमेरितोर्ध्वपतनैः  
वन्दुकुण्डं तुल्यतीति भावः ४ यथा पतिष्यां सामुद्रे पडे  
कुटिभ्यामि तदेवं भूमीदृश्येव विलयं यास्यतीति विचारः ५ समु-  
द्रात् ६ कन्दु इवाचरति ७ जालमिवाचरति ८ पत्राणीवाचरन्ति  
९ कोरक इवाचरन्ति १० कमलमिवाचरति ११ अमर इवाचरति  
१२ यथा चन्द्रोदयेऽन्यामि संकोचमामुवति तथा हरेरदयान्मस्तुभू-  
वनामोदयानि निःश्रीकण्ठमवतिति भावः १३ अमरः १४ नि-  
कुचमवतम् १५ सज्जलम् १६ पृथ्वीमण्डलम् १७ पथे नलिनम्

क्षमाकमलिनीमालम्बमानः क्षणं लोलद्वालमृणालनालतुलां  
मेने मुजङ्गेश्वरः ॥ ३५ ॥ सुक्तैर्यासति कुचविद्वसुमती  
दंष्ट्राङ्कुरस्येयती कुक्षौ क्षोभममाप्सति त्रिभुवनं रुद्धैरमीभिः  
क्रमात् । इत्यस्यनिकल्पमीलितमतेः कण्ठे लुप्ततो मुहुः  
क्रोडाकारधरस्य कैटमजितः श्वासानिलाः पान्तु वः ॥ ३६ ॥  
मूषादेप सतां हिताय मग्नान्कोलावतारो हरिः सिन्धोः  
क्लेशमपास्य यस्य दशनप्रान्ते नटन्त्या भुवः । तारा हारति  
धारिदस्तिलकति सर्वाहिनी मालयति क्रीडादर्पणति क्षपा-  
पतिरहर्देवश्च ताडङ्कति ॥ ३७ ॥ सीने श्रौनैकदेशे नमसि  
नयनयोस्तेजसि क्वापि नेपे श्वासग्राक्षोपमुक्ते मरुति जल-  
निधौ पादरत्नार्घीपते । पोर्णमातैकरोमान्तरविवरगता  
सार्गतश्चक्रपाणेः क्रोडाकारस्य घृणीमकलितविमनं वैमनं वः  
पुनातु ॥ ३८ ॥ सिन्धुष्वङ्गानगाहः गुरविबरविदातुच्छ-  
तोयेषु नासः प्रासः पातालपङ्के न लुठितरुचयः पोनमानोप-  
योगात् । दंष्ट्राविष्यु नासः शिखरिषु च पुनः स्कन्धकण्ड-  
विनोदो येनोद्गारे धरित्र्याः स जयति विमुताविप्रितेच्छो  
वराहः ॥ ३९ ॥ केदानीं दर्पितास्ते घनमदमदिरामोदिनो  
दिग्द्विपेन्द्रा द्वे मेरो मन्दपदे मलय हिमगिरे साधु वः  
क्षमाधरत्वम् । शेष स्याच्चोऽसि धीर्षः पृथुमुवनमरोचण-  
शौण्डैः शिरोभिः शंससोऽप्रासमुच्चैरिति धरणिश्रुतः पातु  
सुम्नान्वराहः ॥ ४० ॥

नृसिंहः

सुपसुशिरोरत्नकान्तिविच्छुरिताङ्गये । नमस्त्रिभुवने-  
शाय हारये सिंहरूपिणे ॥ ४१ ॥ शत्रोः प्राणानिलाः  
पञ्च ययं दश जयोऽग्र कः । इति क्रोधादिबातात्राः  
पान्तु श्रो नृहरेर्नखाः ॥ ४२ ॥ प्रोज्ज्वलज्ज्वलज्वालाविक-  
टोरुसदच्छटः । श्वासक्षितकुलक्षमाधृत्वातु वो नरकेसरी  
॥ ४३ ॥ व्याधूतकेसरसटाविकरालजङ्गं हस्ताप्रविस्फुरितश-  
ङ्खगदासिचक्रम् । आविष्कृतं सपदि येन नृसिंहहर्षं नारा-  
यणं तमपि विश्वज्ञं नमामि ॥ ४४ ॥ दैत्यास्त्रिपञ्चरवि-  
दारणलब्धभ्ररत्तामृनिर्जरसरिद्वनजातपङ्काः । बालेन्दु-  
कोटिपुटिलाः शुक्रचक्षुमासा रक्षन्तु सिंहवपुषो नररा  
हरेर्वः ॥ ४५ ॥ दिव्यासुख नरहरिर्भुवनैकवीरो यस्याहवे  
दितिसुतोऽहलोघतस । क्रोधोद्धतं मुखमवेक्षितुमक्षमत्वं  
जानेऽमवधिनलेष्वपि यस्ततास्ते ॥ ४६ ॥ वपुर्दलैर्नसञ्जै-  
मारखनखरं प्रविष्टे रिपौ क यात इति विस्मात्प्रहित-  
लोचनः सन्तः । शृपेति करताडनाश्रिमत्तितं पुरो दानवं  
निरीक्ष्य मुवि रेणुवज्रयति जातहासो हरिः ॥ ४७ ॥  
चट्चटिति चर्मणि च्छमिति चोच्छलच्छोणिते धगदगिति

मेदसि स्फुटखोऽसिनि घागिति । पुनातु भवतो हरेरमर-  
वैरिवज्रः स्थलकण्ठकर्जजङ्गरकैचकापजन्मानलः ॥ ४८ ॥  
ससत्वरमितसनसतैर्निहंसहस्तादनीनिकृत्सुरासुदृढतज-  
सिक्तपक्षः स्थलः । स्फुरद्वरगमसिभिः स्तमितसंसर्गसिद्धि  
समसन्निर्गमस्तुतो नृहरिरस्तु नः स्तराये ॥ ४९ ॥ चव-  
षण्डनप्रभेदेविगलद्वैत्येन्द्रपक्षः स्रष्टुक्तम्यक्तसुहाटलोद्भू-  
सटासंभ्रान्तमीमाननः । तिर्यङ्गण्टकटोरघोपघटनासर्षाद्ग-  
खर्गमनहिष्यातडनिरीधितो विजयते यैषुण्टकण्ठौरवः  
॥ ५० ॥ दंष्ट्रासंकटवक्रकन्दरलजिह्वस्य हव्याशनज्वाला-  
मासुरभुरिकेसरसटाभारस्य दैत्यद्रुहः । व्यापलद्वलद्विरण्य-  
कशिपुकोईर्धैर्यस्फालनस्कारप्रस्फुटदक्षिपञ्जरवक्रपृ भवाः  
पान्तु वः ॥ ५१ ॥ सोमार्वायितनिगिधानदशनः संव्या-  
यितान्तमुखो बालार्कायितलोचनः सुरभनुल्लेखायितमूलतः ।  
अन्तर्नादनिरोधपीवरगलरैष्यङ्गपरिष्यङ्गितारस्कारसटावक्र-  
गगनः पायावृत्तिः स वः ॥ ५२ ॥ विपुष्पकरालकेसर-  
सटमारस्य दैत्यद्रुहः । शोणत्रेनुताशान्मरुतः सिंहाकृतेः  
शार्ङ्गिणः । विस्फूर्जद्वलगर्जितार्जितरुक्मातङ्गदर्पोदयाः  
संरम्भाः सुखयन्तु वः खरनखमुण्डाद्विपद्भ्रंसः ॥ ५३ ॥  
दैत्यानामधिपे नखाङ्कुरकुटीकोगप्रविद्यात्मनि स्कारीमृत-  
करालकेसरसटासंघातधोरकृतेः । सकोपं च सवि-  
स्मयं च सगुह्वरीडं च सान्तःसितं क्रीडाकेसरिणो  
हरेर्विजयते तत्कालमालोकितम् ॥ ५४ ॥ किं किं सिंह-  
स्ततः किं नरसदृशपुद्वेव चिन्तं गृहीतो नैतादृक्कापि  
जीरोऽद्भुतमुपनय मे देव सप्राप्त एवः । चापं चापं न  
चापित्वहहहहहह कर्कशतरं नखामाभित्यं दैत्येन्द्रपङ्कः  
खरनखमुखरैर्जगिन्नान्यः स वोऽज्यात् ॥ ५५ ॥ भूयः कण्ठा-  
वधूतिव्यतिकरतरलोचसंनखनमालाघालेन्दुसुदृघघटारणित-  
दशदिशादन्तिचीत्कारकारी । अव्याढो दैत्यराजप्रथमयम-  
पुरीयानवष्टानिनादो नादो दिगिमत्तिभेदप्रसरसरमसः कूट-  
कण्ठारवस ॥ ५६ ॥ अन्तःक्रोधोर्जिह्वानज्वलनमवशिषाकार-  
जिहावलीदण्डौघब्रह्माण्डमण्डः पृथुमुवनगुहागर्भगम्भीर-  
नादः । हव्यत्पौरीन्द्रमूर्तिसुर्जनिदवतु वः सुप्रभामण्डलीभिः  
कुर्निर्धर्मैर्धूमध्वजनिचितमिव ज्योम रोमच्छटानाम्  
॥ ५७ ॥ पाथान्मायाशुगेन्द्रो जगदखिलमसौ यत्नदार्ढ्य-

१ नखा. २ करपञ्चकम् ३ निस्तीर्ण ४ व्याडुजो ५ शरिरम्.  
६ आच्छादित ७ स्य ८ वेद. ९ विदारणम् १० सिञ्च  
११ सजीव १२ तलद्रव्यम् १३ रोमकृताः १४ रत्नीमवन.  
१५ शिरःपङ्कशिरोलघुनवरस्य चोतिप्रत्युत्पन्न १६ किं भवन्ति  
लभं १७ उच्चैः स्थानि १८ तलवमानः १९ सिंह. २० भविष्य  
२१ व्यासम्

रचिर्वाला नालावलीढ वत सुवि सकल व्याकुल किं न  
भूयात् । न साचेदाद्यु तसाधिकविकटघटाकोटिभि  
पाठ्यमानादिन्दोतानन्दकदाचदुपरि तुहिनासारसदेहवृष्टि  
॥ ५८ ॥ आदित्या कि दशैते प्रलयमयकृत स्वीकृता  
काशदेशा कि वोरकामण्डलानि मिश्रुवनदहनयोचनानीति  
मीते । पायासुनोरसिह चपुरभरमणैर्विभ्रत शार्ङ्गपाणैर्दृष्ट  
दृष्टासुरोर सलदरणगलदत्तरक्ता मखा व ॥ ५९ ॥

### चामन\*

अव्याढो पामनो यस्य कौस्तुभप्रतिविम्बिता ।  
कौतुकालोकिनी जाता जाटरीव जगन्नयो ॥ ६० ॥  
अक्षिदण्डो हरेरुत्प्रेक्षितो बलिनिर्मेह । विविधैरपराध  
नालदण्डो मुवेऽस्तु न ॥ ६१ ॥ सर्वप्रस्थिविमुक्तसपि  
विलसद्वक्ष स्फुरकोस्तुभ निर्व्यामिसरोजकुचालयुगम्भी  
रैरामध्वनि । पात्राशासितमुत्सुकेन बलिना सानन्दमालो  
कित पायाद्भ क्रमवर्धमानमहिमाक्षयै सुगरेवेषु ॥ ६२ ॥  
हस्ते श्रक्षणिगङ्गितोऽरुणविमार्कमिरीतोर सलो नाभि  
भेह्मदरिलिपोचनपुगाम्रोक्तशीतातप । बाह्वैर्मिश्रितवहिरप  
तविति व्याक्षिप्य वाक्य कैवेसाँरम्ययनैर्हृत्पल्लव  
पायाजगद्गमन ॥ ६३ ॥ सखि स्वागतमर्थ्यह वद  
विमो कि दीयता मेदिनी का मात्रा मम विक्रमत्रयपद  
दत्त जल दीयताम् । मा देहीत्युशानाप्रवीक्षरिय पान  
किमन्नासर चैत्येव बलिनाचिंतो मन्मुखे पायस्तस्यो  
यामन ॥ ६४ ॥ स्वामी सन्मुखत्रयस्य विकृति नीतोऽस्ति  
किं यावन्मा यद्वा विश्वज्जा स्वयैव न कृत तदीयता ते  
कृत । दान श्रेष्ठतमाय तुभ्यमतुल वन्धाय नो मुक्तये  
विश्वो बलिना निरुत्तरतया हीतो हरि पातु व ॥ ६५ ॥  
अष्टाण्डलवदण्ड ईतप्रतिभवनाम्मोहो नालदण्ड क्षोणी  
नौरूपदण्ड क्षरदमरसरिताष्टिकाकेतुदण्ड । ज्योतिश्चर्का  
क्षरदण्डसिमुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्गिदण्ड श्रेयसैविकर्मैस्ते  
वितरतु विमुपदेष्टिना कालदण्ड ॥ ६६ ॥ यस्मादा  
श्रामतो या गैरेहमणिशिलाकेतुदण्डायमानादौऽक्रोतन्त्या  
वभासे सुरसरिदमला वैजयन्तीव कान्ता । भूमिष्ठो सख  
भान्यो भुवनगृहमहास्त्रमशोभा दधान पातामैतौ पंथे

१ वचने २ जातनम् ३ अष्टाण सामवेदध्वनि ४ यतो  
हरेर्भगवतो हृदये कौस्तुभमणिलोहितचलमिरसित अतस्त्रयभागि  
कर्तृदितस्तत्र बद्ध सलस्यापीति भाव ५ यतो हरेर्नाभी कम्बल वतेते  
भ्रातृसंघं सत्सुभगि बलोत्पतया भ्रमरागमन पतत एवेति भाव-  
६ लहरी ७ पुत्रस्य ८ कक्षा ९ गुणशृङ्ग १० नासिन्धु  
क्षरदण्ड ११ त्रिपु लोकेषु पात्राशायो मल वल १२ सरकतय  
मिनिमित्तपञ्चदशायामात्र १३ क्षरती १४ पातका १५ आर  
कतकविति भाव

जोदरललिततलौ पङ्कजाक्षस पादौ ॥ ६७ ॥ कस्तव प्रक्ष  
न्नपूर्व क च तव वसवियाऽखिला प्रक्षसृष्टि कस्ते नाथो  
खनाथ क च तव जनको नैव तात स्मरामि । किं ते  
जमीद ददामि निपदपरिमिता भूमिरस्य किमेतन्नैलोव्य भाव  
गर्भे बलिमिदमवदद्गमनो व त्र पायात् ॥ ६८ ॥

### परशुराम

कुञ्जचला यस्य महीं द्विजेभ्य प्रयच्छत सीमैरपक्ष-  
भापु । बभूवुस्तर्गजल समुद्रा स रैणुकेय धियमात  
नोतु ॥ ६९ ॥ किं दोर्म्या किमु कौंसुकोपनिवदा  
मैर्गप्रसादेन किं किं वेदाधिगमेन भासति भृगोर्वशे च  
किं जन्मना । किं वानेन समद्भुतेन तपसा पीढा कृता  
नोऽपि चेद्विप्राणा कुरुतेऽन्तरित्यनुशयो दमस्य पुण्यातु वः  
॥ ७० ॥ नाशिष्य किमभूद्भव किमभवद्भापुनिणी रैणुका  
नाभूद्विषमकार्य किमिति व श्रीणातु रामप्रपा । विप्राणा  
प्रतिमन्दिर मणिगणोन्मिषाणि दण्डाहतेनान्धीना स मया  
यमोऽपि महिषेयान्मासि नोद्वाहित ॥ ७१ ॥ पायाढो  
जमदग्निवशतिलको वीरजलालकृतो रामो नाम मुनीश्वरो  
गुणवधे भास्वकुटारायुध । येनाशेषहर्ताहिताङ्गरुपिरे सत  
रिता पूर्वाजा मन्त्रा चाश्वमखे समुद्रवसना भूर्भूतैकरी-  
कृता ॥ ७२ ॥ द्वारे कस्तव गृहे सुतगर्वी चिन्तामणीरुद्ध  
पायूष सरसीपु विप्रवन्दे विद्याक्षततो दश । एव कर्तुमय  
तपस्यति भृगोर्वशावतसो मुनि पायाढोऽखिलराजकक्षय-  
करो भूदेवभूपामणि ॥ ७३ ॥ नो सभ्या समुपासते यदि  
तदा लोकापवादाक्षय सा चेत्सीकियते मदिष्यति तदा  
राज्यन्यवीजे नति । इत्य चिन्तयतश्चिर भृगुपतेर्नि भास-  
कोष्णीकृतो नेत्रान्त प्रतिविम्बशोणसलिल सध्याञ्जलिः  
पातु व ॥ ७४ ॥

### रामचन्द्र

वन्दामहे महेशावचण्डकोदण्डखण्डनम् । जानकी-  
हृदयानन्दचन्दन रघुनन्दनम् ॥ ७५ ॥ नमो राम-  
पदाम्भोज रेणवो यत्र सततम् । कुर्वन्ति कुसुमदीप्तिभारण्य  
गृहमेधिन ॥ ७६ ॥ स्वर्गोपाजिगद्गमनो योजितनयनो

१ यदा ब्राह्मणेभ्यो भूदेवा, तदा तेषां स्ववर्धभूमिमीमांशं कुरु-  
पर्वता पलासमिति भाव २ यदा शत्रुकेभ्यो दान दीयते, तदा  
दानाध्यान्दातुमिच्छामल दीवते अतस्तेनेतावदान दत्त येन  
समुद्रा वसवर्जलतयाभूवभिति भाव ३ भूतुर्वेदविद्याज्ञानरहस्येन  
४ यतो महतामनुग्रहदारा सकल स्वाद, यद्युपकार कल्याणार्थं  
शक्येत पर मया तस्मीदृषि विचारिता न भवति, अतः शत्रुप्रसादेन  
किमिच्छते ५ यतस्त्रासदाऽऽप्यमणि साध्यते पर यदि मया तं कृत्यं  
जास्यति, तदाजैन तपसा किमिति भाव ६ शत्रव ७ ब्राह्मणेभ्यो  
देवत्वेन निवेदितव्यं आसन्नमनो विद्या स्वादय प्राप्तचतुष्टयम् ।  
अथ भर्तृगुण प्रादुर्भूतकार द्विजेभ्यमा ॥ इत्युक्त्वा च ८ सूर्य

दशासदिमगागे । सुहृत्त्वलोकितचापः कोऽपि दुराधः स  
नीलिमा शरणम् ॥ ७७ ॥ अधिपध्वदीकृतीस्वतिस्फुटिते-  
न्दीवसुन्दरोरुमूर्तिः । अपि लक्ष्मणलोचनैकसरस्य मज्जत  
ब्रह्म सरोरुहायताक्षम् ॥ ७८ ॥ कनकनिकरमासा सीतया-  
लिङ्गिताक्षो नवकुचलयद्रामदयापवर्णाभिरामः । अभिनव  
इव विद्युन्मण्डितो मेघखण्डः शमयतु मम तापं सर्वतो  
रामचन्द्रः ॥ ७९ ॥ परिणयविधौ भद्रकत्वान्नद्विधो घनु-  
रप्रतो जनकसुतया दत्तां कण्ठे स्रजं हृदि धारयन् । कुसुम-  
घनुषा पाशेनेव प्रसज्य वशीकृतोऽनन्तवचनो रामः पाया-  
प्रपाविनयान्वितः ॥ ८० ॥ उत्फुल्लामलक्रेमलोलसलदलस्या-  
माय रामामनःकामाय प्रथमाननिर्मलगुणप्रामाण्य रामात्मने ।  
योगारूढसुनीन्द्रमानससरोरुहाय संसारविध्वंसाय स्फुरदो-  
जसे रघुकुलोत्तमाय पुंसे नमः ॥ ८१ ॥ यो रामो निजघान  
वक्षसि रणे तं रावणं सायकैर्हृदयस्य प्रतिवासरं वसति सौ  
तस्या क्षयं राघवः । यस्मात्से शुभनावली परिधृता द्वीपैः समं  
संसभिः स श्रेयो । विदधातु नक्षिमुवनवाणैकचित्तापरः  
॥ ८२ ॥ राज्यं येन पदान्तलभतृणवत्पथं शूरोरुजया पाथेयं  
परिगृह्य कारुण्यधरं घोरं वनं प्रस्थितः । स्वाधीनः शशि-  
मौलिचापविषये प्रातो न वै विक्रियां पायाद्वः स विमर्षैषा-  
प्रजनित्वा रामाभिधानो हरिः ॥ ८३ ॥ कारुण्यात्तृतीरमा-  
श्रितजनश्रीचातकानन्ददं शार्ङ्गखण्डलचापमभ्युज्जमयाश्री-  
श्वादिबर्हीष्टम् । चारुकोरमुखोल्लसजनकजासौदामिनीशो-  
भितं श्रीरामास्तुदमश्रुषेऽलिलजगत्संसारप्राग्रहम् ॥ ८४ ॥  
कूर्मो मूलवदालवालवदपाराशिर्लतावहिशो मेघाः पलय-  
धपसूनकवज्रक्षत्रसुर्येन्दवः । स्वामिन्व्योमततः क्रमे मम  
कियाच्छ्रुत्वेति गौं मारुतेः सीतान्वेषणमादिशान्दिरातु वो  
रामः सलजः धियम् ॥ ८५ ॥ एतौ द्वौ दशकण्ठकण्ठ-  
कदलीकान्ताफकान्तिच्छिदौ वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरजःसा-  
न्द्ररुणाङ्गाङ्कितौ । लोकप्राणविधानसाधुसवनपारम्पर्यौ सुजौ  
देयास्तारुहिक्रमौ रघुपतेः येयांसि भूयांसि यः ॥ ८६ ॥  
बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहता ताते कानन-  
सेवनावधि कृपा सुमीयसख्यावधि । आज्ञा वारिधिवन्चना-  
वधि यतो लङ्केशनाशावधि श्रीरामस्य पुनरातु लोकवशता  
जानक्यपेक्षावधि ॥ ८७ ॥ कल्याणानां निधानं कलिमल-  
मयनं पावनं पावनानां पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपद-  
प्राप्तये प्रस्थितस्य । विश्रामस्थानमेकं धविष्यवचसां जीवनं  
सज्जनानां वीजं धर्मदुमस्य प्रभवतु भवतां भूतये रामनाम  
१ समुद्रः २ सीता, ३ विनीयणसाग्रजन्मा रावणस्य हन्तीति रा-  
४ घातम्.

॥ ८८ ॥ कल्याणोदाससीमा कलयतु कुगलं वरलेखा-  
भिरामा काचित्साकेतधामा भवगहनगतिहान्तिहारिप्रणामा ।  
सौन्दर्यहीणकामा घृतजनकसुतासादरापन्नधामा दिव्य  
प्रख्यातभूमा दिविपदमिनुता देवता रामनामा ॥ ८९ ॥  
योऽद्वा योद्वावधीतान्सपदि पैलुजः सर्वराये पौर ये चेनो-  
येनाश्रितानां स्तुतिरवनमितेशानचापेन चापे । लङ्कालंकार-  
हर्ता ककुभि ककुभि यः कान्तया सीतयासीद्गो दूतोऽयं हृष्टः  
स विभुरवतु यः संःसमार्यः समार्यः ॥ ९० ॥ श्रेष्ठाणां  
भूरिघातां श्रितमधिपतिना प्रस्फुरद्भीमतां स्फारं नेत्रांभलेन  
प्रसमनियमितोर्चापमीनध्वजेन । रौमयचं पुरतः  
कुमुदशुचि लसद्भीलसुमीवमङ्गं प्रावङ्गं वापि सैन्यं दर्शयदन्-  
शिरस्तेदहेतु श्रियेऽस्तु ॥ ९१ ॥ यस्तीर्थानां सुवीस्त्या  
गलितमलभरं मन्यते स स्वमेवं नाशसीजशिरं यन्मम  
चरणरजःपादपूतान्यमूनि । पादस्पर्शेन कुर्वन्मदिति विघ-  
टितप्राथम्यामहत्यां कौसल्यासुनुरूनं व्यपनयतु स यः  
श्रेयसा च श्रिया च ॥ ९२ ॥

### सीता

उन्मृष्टं कुचसीञ्जि पञ्चमकरं दृष्ट्वा हृष्टालिङ्गनाम्नोपो  
मास्तु पुनर्लिखाम्येमुमिति स्मेरे रघूणां वरे । गोपेनारणितो-  
ऽधुपातदलितः प्रेम्णा च विस्तारितो दत्तो मैथिलकन्यया  
दिशतु नः क्षेमं कटाक्षाङ्कुरः ॥ ९३ ॥

### हनुमान्

अशेषलङ्कापतिसैन्यहन्ता श्रीरामसेवाचरणैककर्ता । अने-  
कदुःखाहतलोकगोसा स्वसौ हनुमांस्तव सौख्यकर्ता ॥ ९४ ॥  
कृतकोधेयं यस्मिन्नमरनगरी मङ्गलरवा नैर्वातङ्का लङ्का सम-  
जनि वनं वृक्षति सति । सदा सीताकान्तप्रणतिमतिविख्या-  
तमहिमा हनुमान्व्याद्वः कपिकुलशिरोमण्डनमणिः ॥ ९५ ॥

### रामकृष्णौ

व्रातः कौकोदरो येन श्रेष्ठवापि करुणात्मना । पूतेना-  
मारणस्यातः स मेऽस्तु शरणं प्रभुः ॥ ९६ ॥

१ निश्चितम्. २ राक्षसान्. ३ युद्धे. ४ शत्रवः. ५ मायेन.  
६ प्राप्ताः. ७ विरहितः. ८ हस्तितमनाः. ९ देवधामास्वासी.  
१० कृष्णाणां मङ्गलानामधिपतिना जायन्वता; पश्ये, नक्षत्राणामधि-  
पतिना चन्द्रेण. ११ सीमखारो वानरविधेयः पश्ये, सीमा तारा  
नेत्रकनीमिका. १२ नेत्रा नायकेन नलेन नलनाम्ना वानरेण; पश्ये,  
नेत्रानलेन तृतीयनेत्राग्निना. १३ तथा भाषो दक्षिणं वक्ष्यते  
मीनध्वजः समुद्रः; पश्ये, चन्द्रचापे मीनध्वजः कामः. १४ रामा-  
यचं रामवन्दाधीनम्; पश्ये, रामायाः पार्वत्या वशीतम्. १५ युमुद-  
नाम्ना वानरेण शुचिः पश्ये, युमुदपुष्पवद्भूषि शुद्धम्. १६ नीलः  
सुमीयसः वानरा; पश्ये, नील नीलवर्णां शोभना श्रीका. १७ दशर-  
दनशिरस्तेदहेतिवति सैन्यपथे स्फुटम्; अन्यत्र शिवप्रसादनाथं  
रावणेनयनन शिरसि चिह्नज्ज्वालिं प्रतिदिः. १८ सेवनवा.  
१९ वनमवरम्. २० नवमया. २१ अवरो भयशून्यः काकः;  
पश्ये, बालियसर्वः. २२ पूतनाया वनिननामा रणे ख्यातश्च; पश्ये,  
पूतनाया राक्षसां भारणेन ख्यातः.

मर्दितरावणकंठौ सरयूयमुनाबिहारिणौ देवौ । अपित्विष-  
कुमारौ हरिपतिहरिकेतनप्रियो वन्दे ॥ ९७ ॥ यः धृतेना-  
माण्डव्यकीर्तिः कैकोदरो येन विनीतदर्पः । यशोदया-  
लं कृतमूर्तिरन्यात्पतिर्यदनामथवा रघूणाम् ॥ ९८ ॥

कृष्णः

इन्द्रीवरदलद्वयामिन्दिरानन्दकन्दलम् । बन्दारुजन-  
मन्दारं वन्देऽहं यदुनन्दनम् ॥ ९९ ॥ देवः पायादपायाच्चः  
स्फेदीयरलोचनः । संसारप्यान्तविष्वंसहंसकंसनिपूदनः  
॥ १०० ॥ पातु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्याघातकर्कशाः ।  
त्रैलोक्यमण्डपस्रग्माक्षरादौ हरिबाहवः ॥ १०१ ॥ दर्पणा-  
र्पितमालोच्य मायास्त्रीरूपमात्मनः । आत्मन्येवावुरक्तो यः  
शिवं दिशतु केशवः ॥ १०२ ॥ हृदयं कौरुमोहासि  
हरेः पुष्पातु यः श्रियम् । राधाभवेशरोधाय दत्तमुद्रमिव  
क्षिया ॥ १०३ ॥ देहि मरकन्दुकं यथे परिधाननिगूहितम् ।  
इति निसंसयस्त्रीवी तस्याः कृष्णो मुदेऽस्तु नः ॥ १०४ ॥  
चण्डचाणूरदोर्दण्डमण्डलीखण्डमण्डितम् । अच्याहो फाट-  
वेषस्य पिप्प्लोगोपतनोर्वपुः ॥ १०५ ॥ मीमांसाधनसोम-  
लसदकं तर्कमश्रयः । वेदान्तविपिनसिंहं वन्दे गोविन्द-  
सामिधं प्रभ ॥ १०६ ॥ अपलोक्तितममुदितमालिङ्गित-  
भङ्गनाभिरुपगैः । अधिवृन्दावनकुञ्जं मरकतपुञ्जं नमस्यामः  
॥ १०७ ॥ भक्रीविरचनमश्रवा राधाकुचकलशोभनव्य-  
सनौ । श्वजुमपि रेखां लुग्ग्वलवेषो हरिर्जयति ॥ १०८ ॥  
कठिनतरुदामवेष्टनलेपासंदेहदायिनो यस्य । राजन्ति वलि-  
विमदाः स पातु दामोदरो भवतः ॥ १०९ ॥ खिन्नोऽसि  
सुखं शैलं विभ्रूतो यद्यसि यदस्य विधिलमुजः । भरमुध-  
निततवाहुषु गोपेषु हसन्हरिर्जयति ॥ ११० ॥ नीतं नननीतं  
नियतिरिति वृद्धे यशोदया कृष्णः । इयदिति शुरुजनसंसदि  
कंपूततपायन्योपरः पातु ॥ १११ ॥ राधामधुमूर्दनयोरनु-  
दिनमुग्रीचीयमानसः । प्रणयतोरियं व्रुमुमं मिथोज्वलोक-  
कितं पायात् ॥ ११२ ॥ युतिमपरे स्मृतिमपरे आरतमपरे  
भजन्तु भगवताः । अहमिह नन्द वन्दे यस्यालन्दे पर  
प्रभ ॥ ११३ ॥ तप्तं वैने तपोभिः फलितं तद्रोषवाला-  
नाम् । लोचनमुगले वासामखनमासीरिषन्नं प्रभ ॥ ११४ ॥  
मदमयमदमयदुगं यमुनामरतीर्य वीर्यशाली यः । मम  
रतीमरतीररतिमदमनरः ॥ क्रियाकृष्णः ॥ ११५ ॥  
हान्ययन्तं जननीमुगान्जं विरोधय मन्दसितमुज्ज्वल-

जम् । स्मृशन्तमन्यं स्तनमङ्गुलीभिर्यन्दे यशोदाङ्गुलं  
सुकुन्दम् ॥ ११६ ॥ भुजप्रभादण्ड इवोर्ध्वगामी स पातु  
वः कंसरिपोः कृपाणः । यः पाशजन्यप्रतिबिम्बमज्ञा धार-  
म्भसः केनमिव व्यनक्ति ॥ ११७ ॥ विहाय पीयूषसं  
मुनीश्वरा ममाक्षिराजीवरसं पिबन्ति किम् । इति स्वपादा-  
म्बुवपानकौतुकी स गोपबालः श्रियमातनोतु वः ॥ ११८ ॥  
विलिख्य सत्याकुचकुम्भसीमि पत्रावलिन्यासमिषेण राधाम् ।  
लीलारविन्देन तथा सरोपं पायद्विष्टः कोऽप्यभिहन्यमानः  
॥ ११९ ॥ स पातु वो यस्य हतावरोपास्तुल्यवर्णाङ्गन-  
रञ्जितेषु । लावण्यपुक्तेष्वपि विवसन्ति दैत्याः स्वकांता-  
नयनोत्पलेषु ॥ १२० ॥ कुञ्चिताधरुटेन पूरयन्वशिकां  
प्रचलदङ्गुलिक्रमः मोहयन्निखिलबाललोचनाः पातु कोऽपि  
नवनीरदच्छविः ॥ १२१ ॥ अतसीकुसुमोपमेयकान्तिर्यमुना-  
तीरस्कदनमप्यवर्ति । नवगोपवधूविनोदशाली वनमाली  
वितनोतु मङ्गलं वः ॥ १२२ ॥ गायन्तीनां गोपसीमन्ति-  
नीनां स्फीताकाङ्क्षामक्षिरोलम्बमालाम् । निश्वाश्वत्यामात्म-  
वृकारविन्दे कुर्वन्नन्यादेवकीनन्दनो वः ॥ १२३ ॥ पुञ्जी-  
भूतं प्रेम गोपाङ्गनानां भूतीभूतं भागधेयं यदनाम् ।  
एकीभूतं गुणवितं श्रुतीनां श्यामीभूतं ब्रह्म मे संनिध-  
याम् ॥ १२४ ॥ आनन्दमादधतमायतलोचनानामनील-  
मवलितकंधरमाचवन्धम् । आपादमासुकुटमाकलितामृतौष-  
गाकारमाकलयतामुपमान्तरं नः ॥ १२५ ॥ त्वा पातु  
नीलनलिनीदलदामकान्तेः कृष्णस्य पाणिसरसौरहकोश-  
बन्धः । राधाकपोलमकरीलिरनेषु योज्यं कर्णोदतंसकमलं  
त्रिपुलीचकार ॥ १२६ ॥ उत्कृष्टमानसरसीरहचारमप्य-  
निर्यन्मधुप्रतमरुतिहारिणीभिः । राधाविलोचनकदाक्षपर-  
म्यपमिष्टो हरिस्त्वैव सुखानि तनोतु कामम् ॥ १२७ ॥  
गोवर्धनोद्वरणहृदसमस्तगोपनानास्तुतिध्वणलज्जितमानसस्य ।  
स्मृत्या बरोहवपुरिन्दुकलाप्रकाशदंष्ट्रेऽद्वृतस्यति हरेरवतु सितं  
वः ॥ १२८ ॥ अभिनवनवननीतप्रीतमाताप्रनेत्रं विकचनलिनं  
लक्ष्मीसर्वि सानन्दवक्त्रम् । हृदयमवनमध्वे योगिभिर्षान-  
गम्यं नवगगनतमालस्यामलं केचिदोष्टे ॥ १२९ ॥ अभि-  
नवननीतस्निग्धमापीतदुग्धं दधिकणपरिदिग्धं मुग्धमङ्गं  
मुपरेः । दिशतु सुवनकृच्छ्रेऽद्वितापिच्छगुच्छच्छवि-  
नगशिखिपिच्छालाश्लितं वाग्धितं वः ॥ १३० ॥ कनकवल्-  
लशच्छे राधाप्योपरमण्डले मज्जलपरश्यामामात्ममुक्तिं प्रति-  
विम्बिताम् । असितमिष्यप्रान्तप्रान्त्या सुसुप्तदुस्तिष्ठपश्यति  
जनितनीजह्वाप्रमियाहसितो हरिः ॥ १३१ ॥

१ अनुजः. २ राधायाः मातेन लक्ष्मा कीर्तिर्जनैः. ३ वे-  
शिवान्नः, स्वे दृष्ट्या नोदय केन. ४ यन्मिवः सर्वः. ५ वे-  
ष्टः कटः. ६ यशोदया मातृपुत्रो दोरो यस्य. ७ वे-यश्या  
दवसा पण्डितो दोरो यस्य. ८ वारपनः.

लैलितगमना नाभौ रौजन्मनोजनितान्तमाः सुँरतिसदृशस्ताः  
सन्मुख्यो मवानपि तद्वे । वनमुचमितो गोहादेको न  
गच्छतु मां विनेत्यसद्वदितः पुनः पित्रा जयत्यनघो हरिः  
॥ १३२ ॥ देवः पायात्यपति विर्मले यानुने मँज्तीनां वाच-  
न्तीनामनुन्यपदैवेधितान्यंशुकानि । लज्जालोलैलसवलितै-  
रुन्मिपतश्चबाणैर्गोपस्त्रीणां नयनकुसुमैरुचितः केशवो नः  
॥ १३३ ॥ धृन्दारण्ये तपनतनयातीरवानीरुकुञ्जे शुभ्रमन्त्रुभ्रमर-  
पटलीकाकलीकेलिमनि । आमीराणां मधुरसुरलीनादसं-  
मोहितानां मध्ये क्रीडन्नवतु नियतं नन्दगोपालबालः ॥ १३४ ॥  
शिरश्छायां कृष्णः क्षणमकृत राधाचरणयोर्मुञ्जवह्निच्छाया-  
नियमपि तदीयप्रतिकृतौ । इति क्रीडाकोपे निश्चतुस्रयो-  
रप्यनुनयप्रसादौ जीयास्तामपि शुरुसमक्षं स्थितवतोः ॥ १३५ ॥  
ध्वेवमव्यापारकलनमंतुरीस्पर्शमचिरादनुमीलस्तनुप्रकरघट-  
नायासमस्कृत । विषोदस्ताबालीविपदपनयैकप्रणयिनः पटानां  
निर्माणं पतंगपतिकेतोरवतु नः ॥ १३६ ॥ कपोले पचाली पुल-  
किनि विघातुं व्यवसितः सत्यं धीराघायाः करकलितवर्तिर्म-  
धुरिपुः । अमृद्वेन्दौ यद्विहितमयनः कम्पितमुनस्तदेतसा-  
मर्थ्ये तदमिनरूपस जयति ॥ १३७ ॥ जयध्रीविर्न्यसैर्महितं  
इव मन्दारकुसुमैः सत्यं सिन्दूरेण द्विपरणमुदा मुद्रित इव ।  
मुजापीडक्रीडाहृतकुवलयपीडकरिणः प्रेक्षणीणां सुगिबन्धुर्जयति  
सुजदण्डो सुजितः ॥ १३८ ॥ सुपर्णः स्वर्णाग्री रचितम-  
णिशृङ्गे जलविजामुखाम्मोने शृङ्गो निगमविलसत्तल्लज्जुकः ।  
त्रिलोकीकस्तूरीतिलकमनीयो ब्रजवधूविहारी श्रीकृष्णो  
दिशतु मयतां शमं सततम् ॥ १३९ ॥ क यासि खलु  
चौरिके प्रसूयितं सुटं दृश्यते द्वितीयमिह भामकं वहसि  
कन्दुकं कशुके । त्वजेति नयगोपिकाकुचयुगं प्रमथन्बालछ-  
सत्पुलकपजरो जयति गोष्ठले केवढः ॥ १४० ॥ मेधैर्मे-  
हैर्मन्मरं धनमुनः श्यामास्तमालदुर्मेर्नक्तं<sup>१</sup> मीरस्यं त्वमेव  
तदिमं राधे गृहं प्रापय । इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः

प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं राधामाधवयोर्यजन्ति यमुनाकूले रंहःकेलयः  
॥ १४१ ॥ कौन्तेयस्य सहायतां करुणया गत्वा विनीता-  
त्मनो येनोलङ्घितसत्यः कुरुपतिश्चक्रे कृतातीतिथिः ।  
त्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलको देवः सदा संपदे साधूनामसु-  
राधिनाथमयनः स्वाहेवकीनन्दनः ॥ १४२ ॥ आताम्रि नयने  
स्फुरन्कुचमरः श्वासो न विश्राम्यति स्वेदाम्मःकणदन्तुरं  
तव मुखं हेतुस्तु नो लक्ष्यते । धिक्को वेद मनः क्षिया  
इति गिरा रुधां प्रियां मीपयंस्तस्यास्तत्क्षणकातरक्षणपरिस्पृष्टो  
हरिः पातु वः ॥ १४३ ॥ संसक्तानिच पातुमीपनिषद्व्या-  
हारमाध्वीराममुन्मार्ष्टुं ब्रजमुन्दरीकुचतटोपादीरेणनिय ।  
उन्मीलन्सुरलीनिनादवहुलगोदोपसोदद्रवोजिह्वालीढमलीक-  
बल्लवशिरोः पादाम्बुजं पातु वः ॥ १४४ ॥ कृष्णो गोस-  
चौर्यमम्ब कुरुते किं कृष्ण मातः सुरापानं न प्रकरोमि राम  
किमिदं नाहं परस्त्रीरतः । किं गोविन्द वंदत्यसौ हलधरो  
मिश्रेति तां व्याहरन्गोपीगोपकदम्बकं विहसत्यमुग्धो मुकुं  
न्दोऽप्यतु ॥ १४५ ॥ मातस्तर्पणकरक्षणाय यमुनाकर्च्छं  
न गच्छाम्यहं कस्माद्वत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन  
गोपीजनः । ब्रूयंशविनिवारितोऽपि बहुशो जल्पन्गो-  
दाप्रतो गोपीपाणिस्तरोजमुद्रितमुखो गोपीपतिः पातु वः  
॥ १४६ ॥ कासि त्वं वद चौर्यकारिणि कुतः कस्त्यं  
पुरो यामिकः किं श्रूये सुपितौ सुवर्णकलशौ भूपस केन  
त्वया । कुत्र साः प्रकटौ तवाबलतटे कुयेति तत्तत्तया-  
मित्युक्ते धृतबल्लवीकुचयुगस्तवां पातु पीताम्बरः ॥ १४७ ॥  
कृष्ण त्वं पठ किं पठामि नतु रे शास्त्रं किमु ज्ञापते तत्त्वं  
कस्य विमोः स कश्चिमुचनाधीराश्च तेनापि किम् । ज्ञानं  
भक्तिरयो विरक्तिरनया किं मुक्तिरेवास्तु ते दध्यादीनि  
भजामि मातुर्द्विदं वाक्यं हरेः पातु वः ॥ १४८ ॥ कृष्ण  
त्वं नववीधनोऽसि चपलाः प्रायेण गोपाङ्गनाः कंसो भूपति-  
रञ्जमालशृङ्गुलश्रीवा पयं गोहृदः । तद्याचेऽञ्जलिना भवन्त-  
मधुना वृन्दावनं मद्विना मा यासीरिति नन्दगोपवचसा  
नम्रो हरिः पातु वः ॥ १४९ ॥ कस्त्यं कृष्णमवेहि मां  
किमिह ते मन्मन्दिराशङ्कया युक्तं तद्वचनीतभाजनपुटं  
न्यस्तः किमर्थं करः । कतौ तत्र पिपीलिकापनयनं सुताः  
किमुद्रोषिता गाला वत्सगतिं विवेकमुमिति संजल्पन्हरिः पातु  
वः ॥ १५० ॥ स्वामी मुग्धतरो वनं घनमिदं बालाहमेका-  
किनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसंहतिः ।  
तन्मे सुन्दर कृष्ण मुख सहसा कर्मेति गोप्या गिरः शुत्वा

१ गोपीपथे, कलितं गमनं यामां ताः कृष्णपथे ललिते मे गाने  
मनो यस्य सः २ क्षियः पथे, नास्त्यार्यः येषो यस्तास्तः  
३ रागता मनोजेन मदेन निगन्तास्तन्ता माः कान्तिर्वासा ताः  
४ पथे, एवमनमोऽभिः शोभमानमदनस्तान्ते न्मानो यस्यास्तादृशी  
मा यस्य सः ५ शोभायमानया रसा भगवत्पथा सहसाः पथे-  
ष्टु रतो रमणे योग्यः ६ सति शोभनाति सुप्रान्यानानि  
पासां धाः पथे, सत्तु प्रशरवेतु कैलिचतुरेपु मुरयः ७ स्वच्छे-  
८ ज्ञानं कुर्वतीनाम्, ८ वेमा वस्त्रव्यूहदण्डसभापारद्वितम्-  
९ ग्री तन्मुखावानां यप्रविशेयः, उत्तरवरीं त्रिना, १० पतगाः  
पक्षिरवेषां पतिर्गैहः स केतुर्गैह तस्य, कृष्णस्यैवमेवः ११ विधिभिः  
१२ पूजितः १३ विजितः, १४ रक्तचिह्नः, १५ व्याघ्रमिलयैः  
१६ रात्री.

१ दशान्तक्रीडा, २ मुषिधिरस, ३ मारितः, ४ वृषाकृ-  
५ नगररक्षकः

ता परिरम्य ममयकलासक्तो हरि पातु व ॥ १५१ ॥  
 मात किं यदुनाप देहि चैषक किं तेन पातु पयस्तदास्तव  
 कदाचित् तत्रिदि निशा का वाच्यकारोदये । आमीत्याशि-  
 युग निशाभ्युपगत्य देहीति मातु पुनर्वसो जाम्बरकर्णगोचत  
 कर कृष्ण स पुष्पातु न ॥ १५२ ॥ अर्धोन्मीलितलोच-  
 नस्य पिवत पर्याप्तमेक स्नान सद्य प्रसूतदुग्धदिग्धमधुर हृत्तेन  
 समर्जितः । माना चाकृष्टिलालितस्य त्रिभुके सेरायमाणे मुखे  
 विष्णो क्षीरकणाम्बुवामवधला दन्तद्युति पातु व ॥ १५३ ॥  
 गच्छाम्यच्युत दर्शनेन भवत किं तृप्तिरुपपद्यते किं त्वेव  
 विज्ञेयस्योद्भूतजनः सभावयत्यन्यथा । इत्यामघ्नमैङ्गि-  
 स्त्विद्विषयप्रस्थानखेदालसामासिष्यनुलकादुराशितवपुर्गोपी  
 हरिः पातु व ॥ १५४ ॥ रौमो नाम वभूव हु तदबला सीतेति  
 द्रुतौ पितुर्नाचा पञ्चवटीरने निवसतसामाहृद्रावण ।  
 कृष्णेनेति पुपतर्नी निजकथामाकर्ण्य भोत्रेरिता सौमित्रे क  
 पतुर्नयनुरिति शोक्ता गिर पातु व ॥ १५५ ॥ कोऽय  
 द्वारि हरि प्रयाभुपयन शाखाशृङ्गसाप्र किं कृष्णोऽह दयिते  
 त्विमेमि सुतरा कृष्णावर्ह दानरात् । राधेऽह मयुसूदनो ब्रज  
 लता तामेव पुष्पाभिरतामिध निर्वचनीकृतो दयितया द्वीगो  
 हरिः पातु व ॥ १५६ ॥ पीठे पीठनिषण्णबालकगले  
 सिद्धस्तगोपालको र्धन्नात स्थितदुग्धमाण्डमवभिषाञ्छाय  
 घण्टारम् । यक्षोपातवृत्ताञ्जलि कृतशिर कम्प पिवन्त्य पय  
 पायादागतगोसिकानयनयोगेण हृष्यप्रकारकृत् ॥ १५७ ॥  
 रघे तन्मयेन सरणि सतत भावो भवतु कृतले नीले मुसति  
 किं करोमि 'महिता' पीतोऽसि ते विभ्रमे । इत्युत्समवचो  
 निशम्य सहस्र निर्भरिततो राधया कृष्णस्तरमेन तम्पदि  
 शङ्कीर्वाविट. पातु म ॥ १५८ ॥ दृष्टया केनाय गोपैरौग-  
 हतया किञ्चिद दृष्ट मया तेनात्र स्फुलित्तासि नयं पतितां  
 किं नाम मालम्बये । एवस्व निषमैरुत्थिद्यमनसां सखांवेलेनां  
 गतिगोप्यैव गदित 'संतेजसमेतां' त्रेते हरिवैराम् ॥ १५९ ॥  
 केय भाग्यवती तपोरसि मणी श्रूयेऽर्जुन विना कृत्वासा

१ पाननाम् २ यद्यन्तगनो ३ रचना ४ यथा माता  
 सपुत्रप्रसूताया पुरातनः ५ कथं कथयति, तथा यद्योरासि  
 राम ६ इति द्विद्वितीयीति वदन्ति ॥ ७ पशुत्वा कृष्णोऽसि कृतार्  
 ८ यथा ९ पानना, १०-कृष्ण ११ कृष्णराग, १२-कृष्णनामा  
 १३ भवत, १४-मधुसूदननामा ८ आत्ममनो रन्ध्रवर्त-  
 १५ रसि रसि मालि १६ हे रमे, १७-वयस्त्वे १८ पूने १९ गोपे  
 हासि वो राग आगच्छिष्यन्तयापहृन्वा, २०-यथां पुराणोक्ति  
 निधोऽसि २१ सुत-मुक्तम्, २२-समाश्रितम् २३ पतिवत्,  
 २४-वत्, २५-प्रापम् २६ विभेनु यक्षदत्तरेन निजमनसा, २७-  
 विभेनु संरन्ध्र निजमनसा २८ ईश्वरम् २९-वन्द्यतया ३०-  
 २१ सत्यम् २२ मोक्षम् २३ अथर्वा २४ इति, २५-सत्यम्

प्रथम विना क सहजो वर्णो मणैस्तादृश । स्त्रीरूप कथमस्य  
 लिङ्गनिषमात्युच्छाभि बन्धाकृतिं मुग्धे त्वत्प्रतिबिम्बमित्यपठ-  
 पन्नाद्या हरि पातु वः ॥ १६० ॥ या दृष्ट्वा यमुना पिपासु  
 रनिश व्यूहो गवा गाहते विवृत्यानिर्गति नीलकण्ठनिवहो या  
 द्रष्टुमुक्तंते । उत्तसाय तमालपल्लवमिति चिन्दन्ति या  
 गोषिका कान्ति कालियशासनस्य वपुष सा पावनी पातु  
 व ॥ १६१ ॥ श्रीमद्रोषधपूषयग्रहपरिष्वङ्केषु हुहस्तन  
 व्यामर्षद्वलितेऽपि चन्दनरजसङ्गे वहन्तौरमम् । कश्चिज्जा  
 गरजातरागनयनरुद्ध प्रभाते श्रिय विभ्रत्कामपि वेणुनाद  
 रसिको जारामणी पातु व ॥ १६२ ॥ कण्ठालिङ्गनमङ्गल  
 वनकुषाभोगोमोगोरोसक श्रोणीसगमसौभग च सतत  
 मधेयक्षीना पुर । प्रासु कोऽयमितीर्ययेव यमुनाकूले बलाघ  
 सय गोपीनामहरदुकूलनिचय कृष्ण स पुष्पातु न ॥ १६३ ॥  
 कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुमसकृन्तुद्रक्षिता खेच्छया सत्य कृष्ण  
 क पयसाह सुसली मिथ्याम्ब पश्याननम् । ध्येदेहीति  
 त्रिकाशिते च वदने दृष्ट्वा समस्त जगन्माता यस्य अनाम  
 निसयपद पायास्त व धीपति ॥ १६४ ॥ जम्ब धाम्यसि  
 तिष्ठ गोरसमह मग्नमि मन्थानक प्रालम्ब्य स्थितमीश्वरं  
 सरमस दीनाननो वैसुकि । सास्य कैमलालया डेर  
 गण सानन्दमुपद्रय रौडु प्रैक्षत य स योऽस्तु शिवदो  
 गोपालबालो हरि ॥ १६५ ॥ कालिन्या पुलिनेषु केलि-  
 कृपितामुसृज्य रासे रस गच्छन्तीमुगच्छतोऽश्रुकल्लापा कस-  
 द्विषो राधिकाम् । तस्यादप्रतिमानिनिवेशितपदस्योद्धतरोनोद्धते  
 रक्षुण्णोज्जुनय प्रसन्नदयितादृष्टस्य पुष्पातु व ॥ १६६ ॥  
 कस च्चसयते सुरं तिरयते हस तथा हिसते बाण क्षीणयते  
 बक लघयते पौण्ड तथा रुम्पते । भौम क्षामयते बछादल-  
 भिदो दपं पराकुर्वत किष्ट शिष्टगण प्रणम्रमरते कृष्णाय  
 हुम्प मम ॥ १६७ ॥ रासोहासमरेण निम्रमृतामौमीर  
 वामभ्रुवामर्म्येण परिरम्य निर्भरसुर प्रेमागन्धवा राधया ।  
 साधु त्वद्वदन सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्याजार्द्रद  
 नुम्बित सितमनोहारी हरि पातु व ॥ १६८ ॥ साकृत  
 सितमाकुन्तुलललद्विभ्रमसुसोसितमृवडीकमलीकैर्दशित  
 मुजामूलपर्यटलनम् । गोपीना निर्धूत निरीक्ष्य  
 दलित काविसिहर चिन्त्यजन्तुसुग्धमनोहरो हातु व

१ वन्द्यम् २ विहासय ३ सुमदवने रन्तुनस्य मम  
 पुनरसि स एव अथर्व प्रमह आगत इति प्रासेन रोष ४ मम सपत्नी  
 कश्चिद्रुद्रनित्याल्लस्यया ५ अश्रुमामिर्भिक्ष्यतीति श्रिया  
 ६ तिरयतेऽने अतिप्रीतीति कृष्ण ७ रागम् ८ सपत्न्य ९ गोपि  
 वाना १० समीपम् ११ प्रवटम् १२ वने कृता १३ मृम्  
 वादिच्छतेनेत्यर्थ १४ गोप्यभावम्

केशं नैवः केयवः ॥ १६९ ॥ तिर्यङ्मण्डलिलौलौ-  
तरलोत्तंसस्य वंशोच्चरदीतस्यानकृतावधानललनलक्ष्मि-  
संलक्षिताः । संसुप्तं मधुसूदनस्य मधुरं राधासुखेन्यौ  
सुदुस्तन्दं पल्लविताधिरं ददतु वः क्षेपं कदाचोनेयः  
॥ १७० ॥ वृष्टिव्याकुलगोवृत्तलनैरादुदुस्तं गोवर्धनं  
विभ्रट्टछववडमामिरिषिकानन्दाधिरं लुम्बितः । कंदर्पेण  
तद्वर्तिताधरतदीसिन्दूरमुद्राङ्कितो बाहुगोपतनोत्तनोतु मवतां  
श्रेयांसि कंसद्विषः ॥ १७१ ॥ राधासुखसुखारविन्दमधुसू-  
लोक्तमौलिस्थलीनेपथ्योचितनीलरत्नवर्णीमापवतारस्यमः ।  
स्वच्छन्दप्रजसुन्दरीजनमनस्तोषर्पदोषधिरं कंसध्वंसनधूमकेतु-  
रवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥ १७२ ॥ किं विज्राम्बसि कृष्ण  
भोगिमेवने मण्डिारमूसूरहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः  
सानन्दनन्दास्यदम् । राधाया वचनं तदध्यगमुखाच्चन्दान्तिके  
गोपतो गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा  
गिरः ॥ १७३ ॥ सान्द्रानन्दपुरंदरादिविषद्वन्दैरमन्दादरा-  
धानमैरुक्तेन्द्रनीलमणिभिः १२ संदर्शितेन्द्रीवरम् । स्वच्छन्दं  
मकरन्दसुन्दरगलन्मन्दाकिनीमेदुरं श्रीगोविन्दपदारविन्द-  
मश्रुमत्केदाय वन्दामहे ॥ १७४ ॥ प्रातर्नीलनिचोल-  
मच्युतसुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितं विलोभ्य हसति  
सैरं सखीमण्डले । मीडाचमलमैबलं नयनयोराधाय राधा-  
नने स्वादुमेरुसुखोज्यमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः  
॥ १७५ ॥ श्रीति वसनुतां हरिः कुवलयापीठेन साधं रणे  
राधापीनप्रयोषारस्रगरुक्कुम्भेन संभेदवात् ॥ १७६ ॥ भिम्बति  
मीलति क्षणमपि क्षिप्रं तदालोकनाद्यामोहेन जितं जितं  
जितममृष्टोडालोकोलाहलः ॥ १७७ ॥ त्वामप्राप्य मयि स्वयं-  
वरपरां क्षीरोदतीरोदरे शङ्के सुन्दरि कालकूटमपिपन्मूढो  
मृडानीपतिः । इत्थं पूर्वकयामिरन्यमनसो विशिष्य यासोबलं  
राधायाः स्तनकोरकोपरिलसन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ १७८ ॥  
यामासंस्वललुम्बिपुण्ड्रहृत्वा जातोत्तरीयच्छविं वंशीगीति-  
मयत्रिममृद्वपुषं मृलासलीलापरम् । किञ्चित्सदृशिसण्ड-  
शेखरमतिस्निग्धातिनीलालकं राधादिप्रमदाशतावृतमहं वन्दे  
किशोरपुङ्गवम् ॥ १७९ ॥ अन्तर्मोहनमौलिधूर्णनैवेद्यन्मन्दार-

विश्वसनः सन्ध्याकर्षणदृष्टिर्हृषंगनहानघ्नः ॥ कुरङ्गीदशाम् ।  
दृष्ट्यादानवद्वयमानदिविषद्वन्दैरुक्तापदां भ्रंशः कंसरिपोर्वयो-  
हयतु वोऽश्रेयांसि वंशीरवः ॥ १७९ ॥ मौलौ केकिशिखिगिनी  
मधुरिमाधाराधरे वंशिनी पीनांसि वनमालिनी हृदि लसद्वा-  
रुण्यकलोलिनी । शोण्यां पीतदुकुलिनी चरणयोर्व्यत्यस्तवि-  
न्यासिनी लीला काचन मोहिनी विजयते वृन्दावनायासिनी  
॥ १८० ॥ मालवहमनोजकुन्तलभरं वन्यप्रसन्नोक्षितां शैले-  
यागुरुस्तक्तचित्रतिलकं शशन्मनोहारिणीम् । लीलावेशुरवा-  
मृतकरसिकां लावण्यलक्ष्मीमयीं धातां बालतमालनीलवपुषं  
वन्दे परां देवताम् ॥ १८१ ॥ अंजालम्बितयामकुण्डल-  
धरं मन्दोन्नतमूलतं किञ्चित्कुञ्चितक्रेमलाधारपुटं साधिम-  
सारीक्षणम् । आलोलकृत्स्निलधर्मुरलिकामाभूरयन्तं सुदा  
मूले कल्पतरुस्त्रिमङ्गललितं ध्याये जगन्मोहनम् ॥ १८२ ॥  
कस्तूरीतिलकं ललाटपटले वङ्गःस्थले कौस्तुभं नासाग्रे  
नवमोक्षिकं करतले वैष्णवं करे कङ्कणम् । सर्वोक्ते  
हरिचन्दनं सुविमलं कण्ठे च मुक्तावलीं विज्र-  
त्स्नीपरिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥ १८३ ॥ कालि-  
न्द्रीपुलिनोदरेषु मुसली यावद्वतः कीदृतिं तावत्केदुरिकापयः  
पिब हरे वरिष्यते ते शिखा । इत्थं बालतया प्रतारणराः  
श्रुत्वा यशोदागिरः पायाङ्कः स्वशिखां स्वशश्वसुदितः क्षीरे-  
र्धपीते हरिः ॥ १८४ ॥ आनन्देन यशोदया समद्वनं  
गोपाङ्गनामिधिरं साराङ्कं बलविद्विषा सकुसुमं सिद्धैः  
पृथिव्याकुलम् । सेष्ये गोपपुमारकैः सकलं पौरैः क्षुरैः  
सक्षितं यो दृष्टः स पुनातु यो मधुरिपुः प्रोक्षितगोवर्धनः  
॥ १८५ ॥ राधामोहनमन्दिरं जिगमिषोश्चन्द्रावलीमन्दिर-  
राधाधे क्षेममिति प्रियस्य वचनं श्रुत्वाह चन्द्रावली । क्षेमं  
कंस ततः प्रियः प्रकुपितः कंसः क दृष्टस्त्वया राधा केति  
तयोः प्रसन्नमनसोर्होसोद्वेगः पातु वः ॥ १८६ ॥ दृष्टः कापि  
स केशवो ब्रजवधूमादाय काञ्चिद्वतः सर्वो एव हि वञ्चिताः  
खलु वयं सोऽन्वेणीयो यदि । द्वे द्वे गच्छत इत्युदीर्य  
सहसा राधां गृहीत्वा करे गोपीवेषधरो निकुञ्जमवनं  
प्राप्तो हरिः पातु वः ॥ १८७ ॥ किं कुतं नत मामनन्यम-  
नसं वङ्गःस्थलस्यायिनीं भक्तामप्यवधूय कर्तुमशुनं कान्तास-  
हसं तव । इत्युक्त्वा कणभूक्तगामगितां स्वामेय मत्वा तनुं  
निद्राच्छेदकरं हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्षितम् ॥ १८८ ॥  
समप्राप्तितदर्शनामनुनयन्माणेश्वरीमादरादंसेऽस्मिन्पतितैरपा-  
ङ्गवर्तितैर्यद्वेधितोऽप्यशुभिः । प्रत्याप्यत्यमतो मया ननु हरे  
कोऽयं क्रमव्यत्ययः पातु त्वां ब्रजयोषितेत्यमिहितं लज्जाधरं

१ तरङ्गः २ अव्यक्तम् ३ किञ्चित्बालं यथा स्वात्थ्या ४ रश्मि-  
गम् ५ अनुप्रासः ६ नीलत्वद्विपरिपानकृतीत्याद्यः ७ अलंकारः  
८ रात्रिमुदे हि नार्थस्तुष्यतीति भावः ९ भोगी सर्वः तस्य भवनेः  
पश्येभोगिनः स्वकारिणो विज्ञासगृहे १० भाण्डीनामिदं मन्त्रध्वं  
११ संयोगनं कुर्वतः १२ संदर्शित इन्द्रीवरं नीलोत्पलस्य भ्रमो  
यतः १३ नाशायः १४ वलम् १५ परिधानीकृतम् १६ कटाक्षः  
१७ वाहने १८ धृते सति १९ चञ्चलः २० शत्रु सान्निधि-  
शिरान्मनम् २१ शुभिकतम्  
४ अ. उ. मा.

१ अनिच्छोत्तरीयः २ गोपीतीर्थं, वन्दनार्थं वा.





किमपि च परमं ज्योतिरुकारहीनं सौख्याम्भौ निमग्नः स  
दिशतु भवतां ज्ञानबोधं सुधोष्यम् ॥ २०७ ॥ कामेना-  
कृष्य चापं हतपटुपटहं यत्पुर्णमार्गवीरैर्भूमन्त्रोत्प्रेषजम्भा-  
सितललितदशा दिव्यनारीजनेन । सिद्धैः प्रहोतमाङ्गैः पुल-  
कितवपुषा विसयाद्वासवेन ध्यायन्यो योगपीठादचलित  
इति यः पातु दृष्टो सुनीन्द्रः ॥ २०८ ॥ किं खाद्वास्तात्र  
मानोरमृतधनरससंन्दिनः सन्ति पादाः किं वा राका-  
शशाङ्को नहि तुहिनरुचिः कुत्रचिन्निष्कलङ्कः । साक्षाचिन्ता-  
मणिः किं विपुलफलमणेः सौकुमार्यं कुतस्त्वं संदेहान्मुग्ध-  
धीभिः प्रथममिति मुनेः पातु दृष्टं वपुर्वैः ॥ २०९ ॥

कल्किः

अथत्करकरालः शक्तिमिरध्वंसने महानिपुणः । कल्कि-  
हरिर्वैः पायादपायतः कलिनिशान्तोत्थः ॥ २१० ॥ यवनी-  
नयनान्मुघोरणीभिर्धरिणीनामपनीय तापचहिम् । सुकृतहुम-  
सेकमाचरन्तं धृतकलकं प्रणमामि निर्विकल्पम् ॥ २११ ॥  
प्रेङ्खद्वाजितरंगमुन्मदगजप्राहप्रगलं मट्यावलगत्स्फुटपुण्ड-  
रीकनिलयं विंहीरपिण्डावलिम् । म्लेच्छानीकमहार्णवं सुवि-  
पुलं सद्भामकल्याणयौ यक्षीर्वाभिरिवाभयदैवतु वः कैल्यानि  
कल्की हरिः ॥ २१२ ॥

सूर्यः

खण्डितानेग्रकंजौलिमधुरस्त्रनपिण्डताः । मण्डिताखिल-  
दिक्प्रान्ताक्षण्डांशोः पान्तु मानवः ॥ १ ॥ शुक्लपण्डच्छवि  
सवितुश्चण्डरुचेः पुण्डरीकवनमन्योः । मण्डलमुदितं वन्दे  
कुण्डलमाखण्डलाशयाः ॥ २ ॥ अतिविततगगनसरणि-  
प्रसरणपरिमुक्तविश्रमानन्दः । मरुदुल्लासितसौरमकमलाकर-  
हासकृदविर्जयति ॥ ३ ॥ प्राचीकुङ्कुमतिलकं पूर्वाचल-  
रौहणंकागणिक्यम् । त्रिसुवनगृहेकदीपं वन्दे लोककलोचनं  
दैवम् ॥ ४ ॥ कटुमिरपि कठोरचक्रवाकोत्तरविरहज्वर-  
शान्तिशीतवीर्यैः । तिमिरहृतमयं महोमिरञ्जयति जग-  
न्नयनीघसुष्णमानुः ॥ ५ ॥ यद्विम्बमन्वरमणिर्यदर्पां प्रसूति-  
र्नक्तं निपिषति यदभिधित्वासु भासः । ज्योत्स्ना निशासु  
दिग्भाभिः स यन्मयूखाः पूया पुराणपुरुषाः स नमोऽस्तु  
तस्मै ॥ ६ ॥ यो रक्ततामसितरामतुलं दधानो दिक्प्रीड-  
दारपरिमोहनवासवासः । योगिद्वयीपतिविहम्बनमृत्स शश-  
त्यायादपायसमुदायहरो रविर्नः ॥ ७ ॥ मद्राण्डसंपुटकले-  
वरमप्यवर्ति चैतन्यपिण्डमिव मण्डलमस्ति यस्य । आलो-  
कितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं मार्तण्डमादिपुरुषं प्रण-

मामि नित्यम् ॥ ८ ॥ सिन्दूरस्पृहया स्पृशन्ति करिणां  
कुम्भस्यमाधोरणा भिड्डी पल्लवराङ्गया विचिनुते सान्द्रदुर्मां  
द्रोणिषु । कान्ताः कुङ्कुमशङ्कया करतले मृदन्ति लभं च  
यत्तत्तेजः प्रथमोद्भवं त्रमकं सौरं चिरं पातु वः ॥ ९ ॥  
एकक्षित्रयने मृशं तपति यः काले स दाहकमो येनात-  
न्यत यत्रकाशसमयेनैषां पदं दुर्लभम् । सा ज्योमावधवस  
यत्र विदिता लोके गतिः शाश्वती श्रीसूर्यः सुरसेवि-  
तोऽपि हि महादेवः स नक्षायताम् ॥ १० ॥  
जम्भारतीमकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं रक्तैः  
सिक्ता इयौधैरुदयगिरितटीघातुघाराद्रयस । आयान्त्या  
तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा यो विभूत्यै भूयासु-  
र्भासयन्तो सुवनमभिनया मानवो मानवीयाः ॥ ११ ॥  
भक्तिप्रदाय वातुं सुकुलपुटकुटीकोटरकोडलीनां लक्ष्मीमाक-  
टुकामा इव कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये । कालाकारान्धकारा-  
ननपतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः कल्याणं वः क्रियासुः किस-  
लयरुचयस्ते करा भास्करस्य ॥ १२ ॥ साटोपज्योमहदोषित-  
रजनिविण्दिनायकोन्मुक्तताप मुक्ताहारपहारत्तरलखगर-  
प्रोदधिताकीर्तिशान्यै । कर्पन्नमोजकुम्भोदरकुहरावहिर्निःसर-  
स्पृष्टपालीकालव्याली करेणाकलयतु दिनकृत्कल्मषोन्मूलनं  
वः ॥ १३ ॥ चैकी चकौराङ्गि हरिरपि च हरीर्ध्वजैर्द्वि-  
ध्वजान्तार्क्षं नक्षत्रनायोऽरुणमपि वरुणाः कृष्णरामं कुबेरः ।  
रंहः सङ्घः सुराणां जगदुपकृतये नित्यमुक्तस्य यस्य स्तौति  
प्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरुचेः सोऽवतात्सन्वदो वः ॥ १४ ॥  
किं छत्रं किं तु रत्ने तिलकमुत तथा कुण्डलं कौस्तुभो वा  
चक्रं वा यैरिजं वेत्यमरुयैतिभिर्वद्वलित्वेपिदेहे । कथं  
मौलौ लब्धते श्रवति हृदि करे नाभिदेशे च दृष्टं पायासद्वो-  
र्जकमिव स च दनुजरिपुर्वधमानः क्रमेण ॥ १५ ॥ शीर्ष-  
श्रीणाङ्गिपाणीर्गङ्गाभिर्भिर्यधनैर्धराप्यक्तघोषान्दीर्घाभ्रैस्तान-  
घोषैः पुनरपि घटयत्येकं उल्लाघयन्तः । धर्मशोभस्य घो-  
स्तर्द्विगुणधर्मैर्गुणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्तेर्दधार्थाः सिद्धसंघैर्विदधतु  
घृण्यैः शीघ्रमहोविधातम् ॥ १६ ॥

किरणाः

करजालमपूर्वचेष्टितं वस्तुदमीष्टप्रदमस्तु तिग्ममासः । कियते  
मवगन्धनाद्विमुक्तिः प्रणतानामुपरेवितेन येन ॥ १७ ॥  
सुध्माकमन्वरमणेः प्रथमे मयूखास्ते मङ्गलं विदधतूदयरग-

१ केनपिण्डः २ खण्डपटुः ३ वापानिः ४ नायिकविशेषः  
५ कर्मणः ६ पूर्वदिशः

१ इन्द्रः २ ऋषिकवयस्यनम् ३ विष्णुः ४ कीलकः ५ इन्द्रः  
६ अश्वत्थः ७ वायुसुखम् ८ चक्रः ९ युगचक्रः १० वेगः  
११ च्चाराक्षम् १२ यतो विष्णोर्नाभिदेशे कमलं वर्तते १३ नामना-  
कल्याः १४ कुष्ठरोगविशीर्षनासिकापादपाणीः १५ ध्रुवशिष्टेः  
१६ शरीरैः १७ विरकाष्टः मङ्गलम् १८ सर्वेशः १९ सततकृपा-  
२० रमयः २१ पापनाशम्

भाजः । कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहोत्सवेषु सिन्दूरपाटल-  
मुखीरिव दिक्पुंरग्रीः ॥ १८ ॥ सिन्दूरणीय सौदत्कभण-  
कुलत्रयमूर्ध्नि ये संचरन्तः प्रेक्ष्यन्ते दिक्षु शैलाः शिखरमुखि-  
लसत्पद्मरागाङ्गुरा यैः । धुन्वन्ते घ्रान्तधाराः सह दुरित-  
चयैर्दृष्टयाः सुदृष्टयाः पान्तु त्वां पद्मबन्धोरकरणकिरणाः  
पूरणाः पद्मबन्धोः ॥ १९ ॥

तुरगाः

अथ तु नः सप्तितुस्तुरगावली समतिलङ्घितस्तुङ्गपयोधरा ।  
स्फुरितमृग्यगतांरुणनायका मरकतैकलतेव नमश्चियः ॥ २० ॥

चन्द्रः

छालयन्तमरविन्दवनानि क्षालयन्तमभितो सुवनानि ।  
पालयन्तमथ कोककुलानि ज्योतिषा पतिमहं महयामि ॥ १ ॥

१ मेघाः, पद्मे, - लज्जो. २ अरुणरूपो नायकः सारथिवत्साः;  
पद्मे, - अदम्य आरक्तो नायको हारमध्यमणिः. ३ छत्रतुरगमाणां  
हरितवर्णवादिशभैः

रविमावसते सतां क्रियायै सुधया तर्पयते सुरान्निभृतंश्च । तमसां  
निक्षि मूर्च्छतां विह्वले हरचूडानि हितात्मने नमस्ते ॥ २ ॥  
स्वर्गावुपतिवारपारणमिलद्दन्तौघयैर्मोद्भवैश्च आलीपतयाङ्गुलीभि-  
तिसुवासारस्तुषारचुतिः । पुष्पेष्वासनतरिप्रयार्परिणयानन्दा-  
भिषेकोत्सवे देवः प्राप्तसहस्रधारकलशथीरस्तु नस्तुष्टये ॥ ३ ॥

पृथिवी

स्वर्गोकोभिरदोनिवासिपुरुषारन्धातिशुद्धाध्वरखाहाकार-  
वपट्क्रियोत्थममृतं स्वादीय आदीयते । आन्नायप्रवणैरलङ्कति-  
जुषेऽमुष्यै मनुष्यैः शुभैर्विव्यक्षेत्रसरित्सविश्ववपुषे देव्यै  
पृथिव्यै नमः ॥ १ ॥

१ मिलनम्. २ छिद्रकरयसाधनम्. ३ दन्तदशनशूतविवरपरम्परा.  
४ पतनशीलाः. ५ मदनः. ६ विवाहः. ७ देवैः.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे प्रथमं मङ्गलाचरणप्रकरणं समाप्तम्



## द्वितीयं सामान्यप्रकरणम्

### सुभाषितप्रशंसा

मापासु सुरत्या मधुरा दिव्या गीर्वाणमारती । तस्माद्वि  
काव्यं मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥ १ ॥ सुभाषितेन  
गीतेन सुभतीनां च लीलया । मनो न भिद्यते यस्य च  
योगी ह्यवशा पशुः ॥ २ ॥ सुभाषितमयैर्द्रव्यैः संग्रहं न  
करोति यः । सोऽपि प्रस्तावयज्ञेषु कां प्रदासति दक्षि-  
णाम् ॥ ३ ॥ संसारकटुवृक्षस्य द्वे फले क्षयतोषणे । सुभा-  
षितरसावादः संगतिः सुजने जने ॥ ४ ॥ सुभाषितरसा-  
वादवद्गोमासकमुखाः । विनापि कामिनीसङ्गं कथयः  
सुखमासते ॥ ५ ॥ पृथिव्यां ग्रीणि खानि जलमग्रे  
सुभाषितम् । मूढैः पापाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा विधीयते ॥ ६ ॥  
धर्मो यशो नयो दाक्ष्यं मनोहारि सुभाषितम् । इत्यादि-  
गुणखानां संग्रही नार्यसीदति ॥ ७ ॥ संगीतमपि साहित्यं  
सरसत्याः स्तनद्वयम् । एकमापातमधुरमन्यदालोचना-  
मृतम् ॥ ८ ॥ शिष्टुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गानरसं कणी ।  
साहित्यरसमाधुर्यं शंकरो वेत्ति वा न वा ॥ ९ ॥ द्राक्षा-  
न्धानमुखी जाता शर्करा चैश्वर्यतां गता । सुभाषितरसाग्रे  
सुधा मीता दिवं गता ॥ १० ॥ संसदि तदैव भूषण-  
गुणकारकमवसरे धनं मुख्यम् । सूक्तं दधति सुवर्णं  
कल्याणमनर्घमिह धन्याः ॥ ११ ॥ कथमिह गल्पजन्मा  
संप्रविराति सदसि विषुधगमितायाम् । येन न, सुभाषिता-  
मृतमाह्लादि निपीतमातुषः ॥ १२ ॥ अकलितशब्दालंकृति-  
रत्नकूला स्खलितपदनिवेशापि । अभिसारिकेद रमयति  
सैकिः सौर्कर्षकहारा ॥ १३ ॥ आत्मादितदयिताघ-  
हृषारससेव सूक्तयो मधुराः । अकलितरसालसुकुलो न  
कोकिलः कलसुदधयति ॥ १४ ॥ अवसरपठितं सर्वं सुभा-  
षितत्वं प्रयात्यसूक्तमपि । सुषि कदशनमपि नितरां भोक्तुः

संपद्यते स्वाहु ॥ १५ ॥ यस्य वक्त्रद्वारे सुभाषितं नास्ति  
नायवसरे प्रजल्पति । आगतः सदसि धीमतामसौ ह्येभ्य-  
निर्मित इवावमासते ॥ १६ ॥ सुभाषितं हारि विशालयो  
गलाच्च दुर्जनसौकरिपोरियामृतम् । तदैव धत्ते हृदयेन  
सज्जनो हृदिर्महोरत्नमिवातिनिर्मलम् ॥ १७ ॥ नायं प्रयाति  
विश्रुतिं विरसो न यः स्वात्र क्षीयते बहुजनैर्नितरां  
निपीतः । जाह्नवं निहन्ति रुचिमेति करोति वृत्तिं नूनं  
सुभाषितरसोऽन्यरसातिशयी ॥ १८ ॥ धन्याः शुचीनि  
सुरमीणि गुणोन्मितानि वाग्वीर्यः स्रवदनोपयनोद्गतायाः ।  
उन्मिल्य मुक्तिमुमुमानि सतां विविक्ततर्जानि कर्णपुलितैष्य-  
वतंसयन्ति ॥ १९ ॥ किं हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णा-  
वतंसैरलं केयूरैर्मणिक्कण्डैरलमलं साहम्बरैर्मयूरैः । पुंसाने-  
कमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं यन्निष्पीडितैर्वागैणा-  
मृतकरैस्सन्दोषमाः सूक्तयः ॥ २० ॥ खिन्नं चापि सुभा-  
षितेन रमते स्वीयं मनः सर्वदा धृतान्यस्य सुभाषितं खलु  
मनः शोभं पुनर्व्यञ्जति । अज्ञानज्ञानयतोऽप्यनेन हि धर्ती-  
कृतुं सपथो भवेत्कर्तव्यो हि सुभाषितस्य मनुजैरप्यदकः  
संग्रहः ॥ २१ ॥ सुव्याहृतानि धीराणां फलतः परिचिन्त्य  
यः । अप्यवसति कार्येषु विरं यदाति तिष्ठति ॥ २२ ॥  
सुव्याहृतानि सूक्तानि सुकृतानि ततस्ततः । संचिन्त्य धीर  
आसीत शिल्पहारी शिल्पं यथा ॥ २३ ॥

### विद्याप्रशंसा

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तत्र श्रारति । व्ययतो  
वृद्धिमायाति क्षयमायाति संघयात् ॥ १ ॥ अनेकसंगयो-  
च्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम् । सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य  
नास्त्यस्य एव सः ॥ २ ॥ सर्वद्वेष्येषु विद्वैव द्रव्यमाहुर्लु-  
त्तमम् । अहर्षित्वादनर्घ्यत्वादस्यत्वाच्च सर्वदा ॥ ३ ॥  
हर्तुर्न गोचरं याति दत्ता मयति विस्तृता । कल्पान्नेऽपि  
न या नद्येतिरिक्तमन्यद्विषया समम् ॥ ४ ॥ ज्ञातिभिर्नृपैर्देते  
नैव चोरेणापि न नीयते । दाने नैव क्षयं याति विद्यारत्नं

१ विद्ये. २ पद्वारविन. ३ राहोः. ४ कौस्तुभमणिः. ५ विकारन्.  
६ मानवम्. ७ मन्दरस्तानविक्रम्य वतंत इत्यर्थः. ८ कर्मण्यर्थः.  
९ नचादिभिः. १० भूतैः. ११ विरपाः. १२ नास्त्यस्य न दत्तात्.  
१३ विमज्जते.

१ प्रसङ्गः. २ न नश्यति. ३ पाषाणताम्. ४ काश्चनयः पक्षे-  
सहस्रेऽनुक्तम्. ५ पण्डितपूर्णायां देवयुक्तायां च. ६ न कलिता  
शब्दस्यालङ्कारिण्या. अनुप्रासादिशब्दालंकरणान्येत्यर्थः पक्षे, अक-  
लितः शब्दो यथेतादृश्यलङ्कारिण्युषणं यस्याः. सप्तम्यधुषणव-  
त्स्वेष्यस्य ज्ञानं मलियवीतीति धियेति मायः. ७ वृत्तं रसप्रलामिकाः  
पक्षे, नापराधित्तानुसृत्यवती. ८ कृत्यपदानां प्रथमं यथः  
पक्षे, स्थानादन्यत्र पठनं यथा स्वाच्छा चरणविन्यासो यस्याः.  
९ सुभाषितम्; पक्षे, शोभनोक्तिमयी. १० वल्लहशालिग्रहार-  
रसवती; पक्षे, अश्वमेसार्यं ममेति रतिपरिपोषवती. ११ मधुरम्.  
१२ वदति.

महाधनम् ॥ ५ ॥ सयोजयति विधेय नीचगापि नर  
सरित् । समुद्रमिव दुर्धर्ष रूप भाग्यमत परम् ॥ ६ ॥  
विद्या शस्त्र च शास्त्र च द्वे विधे प्रीतिपत्तये । आद्या  
हास्याय वृद्धये द्वितीयाद्विद्यते सदा ॥ ७ ॥ शुन पुच्छमिव  
व्यर्थ जीवित विद्यया विना । न सुखगोपने शक्त न च  
दर्शनवारणे ॥ ८ ॥ सद्धिया यदि का चिन्ता वैराकोदर  
पूरणे । शुकोऽप्यशनमाप्नोति यम रामेति च भुवन् ॥ ९ ॥  
अमपेक्षितगुरुनचना सर्धान्प्रन्यीन्विभेदयति सम्बन्ध् । प्रकट-  
यति पररहस्य विमर्शशक्तिर्निजा जयति ॥ १० ॥ वसुमतीपतिना  
नु सरस्वती बलगता रिपुणापि न नीयते । समविभागहरैर्ष  
विभवयते विनुषनोपकुपैरपि सेव्यते ॥ ११ ॥ श्रिय प्रदुग्धे  
विपदो रुगद्धि यशासि स्ते मलिन प्रगाढि । सस्कार  
शौचेन परं पुनीतं शुद्धा हि शुद्धि किल कामधेनु ॥ १२ ॥  
न चोद्धार्य न च राजहार्यं न आतृमाज्य न च भारकारि ।  
व्यये कृते वर्धत एव नित्य विद्याधन सर्वधनप्रदा  
नम् ॥ १३ ॥ मातेव रक्षति पितेव हिते निर्युक्ते कान्तेव  
चाभिरमयत्यपनीय खेदम् । लक्ष्मीं तनोति वितनोति च  
विशु कीर्ति किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥ १४ ॥  
विद्या नाम नरस्य रूपमधिक प्रच्छन्नगुप्त धन विद्या भोग  
करी यश सुलकरी विद्या शुरुणा गुरु । विद्या बन्धुजनो  
पिदेशगमने विद्या परं दैवत विद्या राजसु पूज्यते नहि धन  
विद्याविहीन पशु ॥ १५ ॥ विद्या नाम नरस्य कीर्तिर  
तुला भाग्यक्षये चाथयो धेनु कामदुषा रतिश्च विरहे नेन  
तृतीय च सा । सत्कारयतन पुलस महिमा रत्नैर्निना भू  
पर्णं तस्मादप्यमुपेक्ष्य सर्वविषय विद्याधिकार कुरु ॥ १६ ॥

### काव्यप्रशंसा

कान्ठच्छाम सुरा स्वर्गे निरसामो वय भुवि । किं वा  
काव्यस्य स्वादु किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ १ ॥ निर्वै-  
द्यानि पद्यानि यद्यनाद्यस्य वा क्षति । भिलुकक्षाविनिक्षिप्त  
किमिहुरीरसो भवेत् ॥ २ ॥ याता यान्ति च यातारो  
लोरा शोभापिका भुवि । काव्यसन्निधनी कीर्तिं स्थायिनी  
निरपयिनी ॥ ३ ॥ नगोक्तिर्गतिराम्या खेपोऽरुद्धि  
सुदो रस । निष्ठाक्षरसवन्ध वृत्तमेकन दुष्परम् ॥ ४ ॥  
सद्भिर्भाव्ये हिते वाक्ये दृष्टा दुर्जनगर्जनम् । चण्डीशाह्नी  
द्वने चन्द्रेऽनुद किं विधुतुद ॥ ५ ॥ त एव पद  
निन्यायास्ता एवायमिभूतय । तपसि नव्य भवति वाक्य

प्रयनकौशलात् ॥ ६ ॥ धरसापि कवेर्वाणी हरिनामाङ्किता  
यदि । सादर गूढते तज्ज्ञै श्रुक्तिमुक्तान्विता यथा ॥ ७ ॥  
काव्यस्याप्रफलस्यापि कोमलस्यैतरस्य च । बन्धच्छायाविशे-  
षेण रसोऽप्यन्यादृशो भवेत् ॥ ८ ॥ शब्दशक्त्यैव कुर्वाणा  
सर्वेदानवनिर्घृतिम् । काव्यविद्या श्रुतिगता स्थान्मृतसापि  
जीवनी ॥ ९ ॥ श्लिष्ट सैमन्ना सद्गुण्या निर्दोषा सद्गुणा  
मृदु । नानामह्नीविलासा चेर्कृतिर्विकृतिरन्यथा ॥ १० ॥  
धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्य कलासु च । करोति कीर्तिं प्रीतिं  
च साधुकाव्यनिषेवणम् ॥ ११ ॥ उमामिमा समुद्रीश्य  
शीनदीधितिशेखर । एषापि भारती मानुसुत सीकुल्य नर्तति  
॥ १२ ॥ अध्वनि पदप्रहपर मदयति हृदय न वा न वा क्ष-  
णम् । काव्यमभिज्ञसभाया मञ्जीर केलिवेलायाम् ॥ १३ ॥  
अविदितगुणापि सुकवेर्मणिगति कणेषु धैर्मति मधुधाराम् ।  
खनधिगतपरिमलापि हि हरति दृश मालतीमाला ॥ १४ ॥  
स्वातिं गमयति सुजग सुकविर्विदधाति केवल काव्यम् ।  
पुष्पाति कमलममो लक्ष्म्या नु रविर्नियोजयति ॥ १५ ॥  
कृतमन्दपदनासा विक्रैश्चश्रीर्ध्वरुहान्दमङ्गवती । कस्य न  
कम्पयते कं जरेव जीर्णस्य सत्कवेर्वाणी ॥ १६ ॥ सरसा  
सालकारा सुपदन्वासा सुवर्णमयमूर्ति । आर्षा तथैव भार्या  
न लम्पते पुण्यहीनेन ॥ १७ ॥ सा कविता सा वनिता  
यसा श्रवणेन दर्शनेनापि । कविहृदय विटहृदय सरल  
तरल च सत्वर भवति ॥ १८ ॥ अमरहिता सा कचव  
त्क्षीणा कुचवच सैरसहिता । लैसदक्षरपीयूषाधरवत्कविता  
महात्मना जीयात् ॥ १९ ॥ सत्साधोर्पनेधोचितसंस्तुतिवि-  
म्बाभिनववस्तु । कस्य न जनयति हर्षे सत्काव्य मधुरवचन  
च ॥ २० ॥ सत्सूनसविद्यान सदलकार सुदृत्तमर्चिर्दम् ।  
को धारयति न कण्ठे सत्काव्य माल्यमर्थ्यं च ॥ २१ ॥

१ इतिनखेलर्षः २ सत्काल नवसौख्यम् ; पक्षे-सर्वेषां  
रक्षसामान दम् ३ कविता, पक्षे-काव्यस्य शुरुस्य विद्या संजी-  
विनीत्यर्थः ४ नानादेशस्य सुधा ५ पदच्छेदेऽप्युपादनेकापद-  
वती ६ कविता ७ रोग दुःखत्वात् ८ ध्वज्जाप्यम् ९ य-  
यु धनिरुत्तमं वाक्य तद्विचित्रित्वम् ; पक्षे-शिक्षितशून्यम्  
१० अनुभासमात्रार्थे पदद्वय परमुक्तौ यथ, पक्षे-जलन्तवरण-  
संरक्षम् १० तच्छिः ११ वर्षति १२ सुसिद्धतादि, पक्षे-परम्  
१३ मृदुच्छोभा, पक्षे-निगता कचथी केणशोभा यसा  
१४ चारो ये शब्दमन्त्रा रचनाविशेषास्त्वदी, पक्षे-सद्वि-  
शब्दवती १५ शिरः १६ अमरभ्यो यन्त्रेभ्यो हिता, पक्षे-अपेण  
भावा रहिता १७ सरोयालाभि सतिता, पक्षे-सरस्सेभ्यो हिता  
१८ रसच्छोभायमानमक्षयमिनाति पीयूष तद्रमाधुर्यं यस्मिन्,  
पक्षे-लक्ष्यस्वरुणि वर्णा एव पीयूष यसात् १९ सापनम्  
२० सत्यमोषः २१ दोषरहितम्

यदसेवनीयमैसतामैमृतप्राय सुगुणविन्यासम् । सुगुणार्थमय  
काव्यं त्रिविधं वा समं त्रिध ॥ २२ ॥ सत्तरिभिरनाशुर्णी  
निस्तुतपरशब्दगालिपांकेन । तृते दयिताधरमपि नाटयते  
का सुधा दासी ॥ २३ ॥ काव्यस्याश्वरमेनीर्माजो न च  
केशशा न च श्रौत्या । शब्दा अपि पुण्या अपि सौधर  
एवार्थयोगाय ॥ २४ ॥ अन्तर्गद्गान्धर्वाभिर्यज्यत प्रसाद  
रहितस्य । सवर्गस्य नदस्य च न रसं प्रीत्यै रसज्ञानम् ॥  
२५ ॥ आन्तरिमिव बहिरिव हि व्यञ्जयितु रसमशेषन  
सततम् । असती सत्कविस्त्ति काचघटीति त्रय वेद  
॥ २६ ॥ न ब्रह्मविद्या न च राज्यलक्ष्मीस्तथा यथैव कविना  
कवीनाम् । लोकेश्वरे पुमि निवेश्यमाना पुनीत हर्षे हृदये  
करोति ॥ २७ ॥ अनग्रष्टुष्टि श्रणामृतस्य सरस्वतीविभ्रम  
जन्मभूमि । वैदर्भीरिति कृतिनामुदेति सौभाग्यलामप्रति  
भू पदानाम् ॥ २८ ॥ सहोदर कुङ्कुमवैसरुणा भग्नित  
मून कवितागिलासा । न शार्दवाददेशमपास्य दृष्टेस्तथा यद-  
न्यत्र मया प्रोक्तम् ॥ २९ ॥ नमो नम काव्यरसाय तस्मै  
निषिक्तमन्त वृत्तापि यस्य । सुगुणता वक्ष्यमुपैति साधोर्दु-  
र्ध्वगता याति च दुर्जनस्य ॥ ३० ॥ अर्था मिरामपिहित पिहितश्च  
कश्चित्सौभाग्यमेति मरुद्वधधुचाम । नान्नीपयोधर इवा-  
वितरा प्रकाशो नो गुर्वरीस्तन इवावितरा निगूढ ॥ ३१ ॥  
१२ खला शृणुत मद्बचन समस्ता स्वर्गे सुधासि सुलभा  
न तु सा भग्नित । दुर्मसद्वन भगतामुपकारकारि काव्या  
शृत पिबत तत्तरमादरेण ॥ ३२ ॥ वाणी भवैव सरसा  
यदि रञ्जयित्री न प्रार्थये रसनिदामवधानदानम् । सायत  
नीपु मकरन्दघटीषु यद्वा किं मलिकासु परमैश्वर्यमारमन्ते  
॥ ३३ ॥ आश्वातनामरचनाचतुरस्रसप्तसिद्धाव्यलङ्कृतिगुण  
सत्सं सुवृत्तम् । आसेदुषामपि दिव कविपुगुगना तिष्ठत्य  
खण्डमिह काव्यमय शरीरम् ॥ ३४ ॥ सरसपरिप्लवङ्गध्याव्य  
कविव्यरसायन विरसमनसा नेतु नेहामहे श्रणान्तिरम् ।  
मृगमदरस विम्वैष्टीना कठोरकुचोचित जयननिकटे फिञ्जे

१ सङ्घट्टमिश्रानाम्, पद्ये, पापकताम् २ अमृततुल्यम्, पद्ये -  
अमृतबहुलम् ३ शोभनाश्रयणा विन्यासो प्रथमं यत्, पद्ये -  
सुवर्णमयम् ४ शोभनरसाधर्मसुखम्, पद्ये - देवसमृद्धबहुलम्  
५ प्रसोदयम् ६ निर्दोष ७ निर्दोषाकाव्यासादेनेत्यर्थः ८ पर-  
वर्णवर्णितत्वादित्या ९ शुनिकटः, पद्ये - कूरमतयः १० अविर-  
त्तयुक्ता, पद्ये - ग्राममात्रवासिनः ११ व्याकरणसिद्धा, पद्ये -  
निर्लेखमयः १२ अन्त्य तरे गूढसितान्, पद्ये - अन्त्य तरे मिटी  
नाम् १३ प्रतिपाद्यविषयान्, पद्ये - पदार्थान् १४ व्यञ्जनागि-  
यानकुर्वन्, पद्ये - अग्रज्यतः १५ प्रसादेन काव्यगुणेन रदि-  
तस्य, पद्ये - निर्लेखतया रदितस्य १६ काव्यस्य १७ शृङ्गारादि,  
पद्ये - बह्वम् १८ कादमीरदेशम् १९ अन्यैषामभिमतम्, अन्यै - सह  
विचारविनिमयो वा

डिम्पेज्जरन्महिषम् क ॥ ३५ ॥ अमृततुल्ये पाय पात्र पयामि  
पयोधर त्रिरित करकास्ताराभारा यदि म्पटिकारना । तद्विह  
तुन्नमानीयन्ते क्षण कटिना पुन सतनमृतमन्दोद्गारा  
गिर प्रीतिमानताम् ॥ ३६ ॥ प्रयच्छति चमत्कृति विरचनाविधौ  
चेतस समासु पठितो भवत्यसमसाधुनादास्ये । प्रधासुप-  
गनमनोत्वतितरासुदार यतो न पुष्यति मनोरम कनिव  
काव्यचिन्तामणि ॥ ३७ ॥ समुदासो वाचा सरसमधु-  
नियन्दलहरी समुन्मेषद्वेषी सख्यरसपोषोपजनन । न केषा-  
माधत्ते मनसि परितोष नननरील्लोकेरुन्मीलद्विकविरमधुली-  
परिमल ॥ ३८ ॥ यथा धूनस्तद्वत्तरमरमणीयापि रमणी  
धुमारणामन्त करणहरण नैव कुरुते । मनुक्तिश्चेदन्तमंड-  
यति सुवीर्यं सुधिया किमन्या नाम स्वादरसपुष्पा  
नादरमर ॥ ३९ ॥ परिच्छिन्नस्वादोऽमृतगुडमधुश्रीद्रपयसा  
कदाचिच्चाभ्यासाद्वजति ननु वैरन्मयविकम् । प्रियातिन्म्याष्टे  
वा रुचिरकवियाक्येऽप्यननविर्नानन्द कोऽपि स्फुरति शु-  
खोऽसौ निरुपम ॥ ४० ॥ प्रसक्तैर् पात्र तिलकयति य  
सूचिचरणा य आद्य स्वादूना श्रुतिशुलकलेखन मधुना ।  
यदामानो विद्या परिणमति यश्चार्थगुणा स गुणो  
वाणीना कविवृत्तनिषेव्यो निजयते ॥ ४१ ॥ सदा मये  
यासामियदमृतनियन्दमरसा सरस्वत्युद्दामा वहति बहुमार्गा  
परिमलम् । प्रसाद ता एता धनपरिचिता केन महता  
महाकाव्यव्योम्नि स्फुरितमधुरा यान्तु रुचय ॥ ४२ ॥  
नैन व्याकरणज्ञमेति पितर न आतर तार्किक दृष्टास्तदुचि-  
तेव गच्छति पुनश्चाण्डालरञ्जन्दसात् । नीमासानिपुण  
नपुसकमिति ज्ञात्वा निरस्तादरा काव्यालङ्करणज्ञमेत्य कविता-  
कान्ता धृणीते स्वयम् ॥ ४३ ॥ रम्याथोस्तित्वञ्जला  
रसमयग्राणा गुणोलामिनी चेतोरन्मकरीतिवृत्तिकवितापाक  
वयो विभ्रती । भायालङ्करणोचिततागमरती सर्वेन निर्दोष  
ताशय्यार्थवृत्ति कामिनीन कविता कस्यापि पुण्यात्मन  
॥ ४४ ॥ निर्हाद क्वचक्षते किरति किं कर्णामृत घटकी  
किं वा सुश्रुति मालनी परिमल पाषाणनिषेपण । इत्थ  
तारस्यकंशा धियमसौ जल्यैर्वहात्याकुटैपट्ट कमनीय-  
कान्तिदमिति कार्यं कथं सन्दत्ते ॥ ४५ ॥ यद्वाह्यसुगुण  
सुगमिन् यत्तथा सुमेरोस्तगदुन्मीलतुर्गविन्दकन्दल इव  
खच्छ पदार्थस्तु य । यथासुखसदश्रुकान्तरलसत्तान्ता  
कुचान्तोपम व्यञ्जय यत्तदहो कथित्वमर वाग्देवतोपहन  
॥ ४६ ॥ गुण्य पञ्जसुखलपुतिरुसरसरेसरोटासवानधो-  
ज्यन्तरस्यारमप्रतिनिम व्यञ्जय चमत्कारि यत् । द्विर्नयद्रमिर्नै-

धिर सहृदयैर्भृङ्गैरियालायते तत्काव्यं न पुनः प्रमत्तकुक्षे  
 र्थोक्तचिदुज्ज्वलितम् ॥ ४७ ॥ निन्दते यदि नाम मन्द  
 मतिमिवैका कवीना गिर स्तूयन्ते न च नीरसमुग्रदशा  
 वक्ता कदाश्चच्छ्रद्धा ॥ तद्वदप्यविदा सतामपि मन किं  
 नेहते वक्ता पते किं न हरि क्रीरदशिक्षरे वक्ता कला  
 मेन्दवीम् ॥ ४८ ॥ सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिसर्गेषां न मित्र  
 मनो ये ससारसमुद्रपातविधुरेष्वप्येषु पोतायितम् ॥ यैर्दुर्वार  
 खरस्वतीविलसित द्वित्रै पदैर्गुम्फित तेषामप्युपरि स्फुरन्ति  
 मतय कस्यापि पुण्यात्मन ॥ ४९ ॥ वाणि स्वल्पदधारेणु  
 कणिका या सातभ्राम सता सप्तासा कवितास्तदा परिणता  
 सैवेयमुज्ज्वलते ॥ स्वर्णैऽपि चित्तय यत्किञ्चलम् सूक्तापदेश  
 शिर कम्प्राशितपारिजातकलिवागुच्छे विपत्ते पदम् ॥ ५० ॥

### नाट्यप्रशंसा

प्रत्यङ्गमङ्कुरितसर्पसावतानव्योढसत्कुसुमराजिविराजि  
 वण्यम् ॥ धर्मेतराशुरिव वक्तव्यातिरम्य नाट्यप्रबन्धमिति  
 मञ्जुलसविधानम् ॥ १ ॥ देवानामिदमामनन्ति सुनय कान्त  
 कतु बाहुष कदेगेदुमाकृतव्यतिकरे साङ्गे विमक्त द्विधा ॥  
 गैरुग्रोद्वेगमन लोकचरित नानारस दृश्यते नाट्य विन्न  
 रचनेनस बहुधाप्येक समाश्रयम् ॥ २ ॥

### कुकाव्यनिन्दा

किं तेन किल काव्येन मृषामानस्य यस्य ता ॥ उदधे  
 रिष नायान्ति रसामृतपरम्परा ॥ १ ॥ किं तेन काव्यमधुना  
 स्मरिता रमनिर्हरे ॥ जवालानोऽपि नो यस्य भवन्त्यङ्क  
 रितान्तर ॥ २ ॥ यदा प्रहृत्य जनस्य रागिणो भृश प्रदीप्तो  
 हृदि मनयानल ॥ तदान मूय किमनर्थपण्डिते कुकाव्य  
 ह्याङ्कृतयो निवेशिता ॥ ३ ॥ तर्हि काव्यमनल्यपीत  
 मधुनकुर्वाण यद्भुजत मात्सर्यवृत्तेतसा रसवशादप्युद्धति  
 लोमसु ॥ कस्य मूर्ध्नि कपोलमुग्रमरुण बाष्पाविले लोचने  
 अथ्यारोपितनस्तुकीर्तनपर वाच करालम्बम् ॥ ४ ॥ या  
 साधुनिव साधुनादमुजरा मात्सर्यमूकानपि प्रोचैर्नो बुरुते  
 सता मतिमता दृष्टिर्न सा वास्तवी ॥ या याता श्रुतिगोचर  
 च सहसा हर्षोदसत्तथपरिस्पर्शोऽपि न मुक्तशयकलासा  
 किं कवीना गिर ॥ ५ ॥

### सामान्यकविप्रशंसा

जयाति त मुक्तिनो रससिद्धा करीष्य ॥ नास्ति येन  
 यदा वापे नरमरण मयम् ॥ १ ॥ प्रसावे हेतुयुक्तानि

१ रोगप्रसङ्ग २ पीडितदृष्टि

य पठत्यविशङ्कित ॥ स कविस्तानि काव्यानि काव्ये तस्य  
 परिश्रम ॥ २ ॥ सुकवे शब्दसौभाग्य मुकविर्वैति नापर ॥  
 कैलादवन्न जानाति पर कङ्कणचिन्ताम् ॥ ३ ॥ साति  
 श्वाभ इवासरया जातिभाजो गृहे गृहे ॥ उत्पादका न बहव  
 कवय शरभा इव ॥ ४ ॥ कवय परितुष्यन्ति नेतरे कवि  
 सुक्तिमि ॥ न संकृपाखलूपा वर्षते विदुक्तान्तिमि ॥ ५ ॥  
 कवीना मानस नौमि तरन्ति प्रतिभाम्मसि ॥ यन हसवया  
 सीव सुवनानि चतुर्दश ॥ ६ ॥ अपूर्वो भाति मारत्या  
 काव्यामृतफले रस ॥ चर्वणे सर्वसामान्ये साधुविलेखल  
 कवि ॥ ७ ॥ उत्कृष्टगणैरलपा क्रियन्ते दुर्मुखै सुखम् ॥  
 जानाति हि पुन सम्यक्कविरेव कवे श्रमम् ॥ ८ ॥ ते  
 वयास्ते महात्मानस्तेषा लोके स्थित यथा ॥ यैर्निबद्धानि  
 काव्यानि ये या काव्येषु कीर्तिता ॥ ९ ॥ अमृतोद्रेखणे राग  
 कुर्वन्त्युरगवज्जना ॥ कविर्गिरिवद्वन्मन्यमिन्द्रवज्रादिदृष्टक  
 ॥ १० ॥ काव्यमन्यो गिरो यावच्चरन्ति विशदा भुवि ॥  
 तावत्सारस्त स्यान् कविरसाच तिष्ठति ॥ ११ ॥ अर्जन्त  
 पदविन्यासरचना रससा र्वे ॥ ईष्यो यदि समीपस्यो न  
 कुञ्जमा पुरो यदि ॥ १२ ॥ कवि करोति पद्यानि लाल्य  
 त्युत्तमो जन ॥ तत्र प्रसूते पुष्पाणि मरुद्ब्रह्मति सौरभम्  
 ॥ १३ ॥ कवि करोति काव्यानि साद जानन्ति पण्डिता ॥  
 सुन्दर्या अपि लावण्य पतिर्जानाति नो पिता ॥ १४ ॥ कवि  
 पिता पोषयति पालको रक्षिक पति ॥ कवितायुवतेर्न  
 सोदरास्तु विवेकिन ॥ १५ ॥ तत्र किमपि काव्याना  
 जानाति खिलो भुवि ॥ मार्मिक को मरन्दानामन्तरेण मधु  
 व्रतम् ॥ १६ ॥ साध्वीव भारती भाति सूक्तिसद्गतचारिणी ॥  
 आम्बाधनस्तुसर्पशर्बहिरङ्गा महाकवे ॥ १७ ॥ कतिपय  
 निमेषवर्तिनि जमजामरणविलहले जगति ॥ कल्पान्तकोटि  
 वधु स्फुरति कवीना यैसा प्रसर ॥ १८ ॥ कविवाक्या  
 मृतवीर्यमूर्ध्नि वृता भृश यशोदेहा ॥ येषा त एव मूपा  
 जीवति मृता ब्रूयादे ॥ १९ ॥ काव्यप्रपञ्चेषु रचयति  
 काव्य न सारविद्वजति ॥ तत्र फलानि सुवते विन्दति सारं  
 पतङ्गसमुदाय ॥ २० ॥ गिणोऽपि वाक्यवध साधूना  
 मानन् गत स्वदते ॥ फलारोऽपि सुवरीनूयमान श्रुति  
 हरति ॥ २१ ॥ निद्वलवय कवय केवलकनयस्तु केवल  
 कपय ॥ कुलजा या सा जाया केवलजाया तु केवल माधा

१ स्वर्णार २ सुद ३ अनेकगति ४ पने-विष्णुपदम्  
 आकाशमिलय ५ शशाङ्गदिरसतद्विधा ६ पदे-वृद्धिप्रदा ७ कव  
 पित्र, पदे-शुक्ल ८ पण्डित, ९ पदे-पुत्रप्र ७ नीच  
 पदे-दुः १० शब्दी कला वयस्य महल इत्यर्थ ११ सीग-प्यम्  
 १ कीर्तिप्रवाद १० निष्ठ, निष्ठा ११ सुवेषुभिः

॥ २० ॥ अथ केवलत्रय कीर्य स्युः केवलधीर ।  
वीर्य पण्डितत्रयस्तान्नमन्ता तु केवल गय ॥ २३ ॥  
अहमपि परऽपि कन्यस्तथापि परमन्तर परिज्ञेयम् । ऐक्य  
रलयोरपि यदि तत्किं करमायते कलम ॥ २४ ॥ दिनम  
पुण्यातानामाकम्पमनस्यगुणगणा येनाम् । रमयन्ति जग  
न्ति गिर कथमिदं कथो न ते वन्या ॥ २५ ॥ यास्तस्मि  
सज्जनहस्त रमयिष्यति त मेवेच निर्दोषा । उत्पादितयापि  
कविस्तान्मयति कथया दृष्टिनेन ॥ २६ ॥ शीलविज्जामारुता  
मोरिकाथा काव्य कर्तुं सन्तु विज्ञा स्त्रियोऽपि । विद्या वेत्तु  
वादिनो निरिचैतु दातु वक्तु य प्रवीण स वन्द्य ॥ २७ ॥  
सहृदया कविगुम्फनिकासु ये कतेपया त इमे न  
विद्युङ्गला । रसमयीषु लतास्त्रि पदपदा हृदयसारजुषो न  
मुखसूत्र ॥ २८ ॥ लङ्कापते सनुचित यशो यधत्कीर्तिपात्र  
रघुराजपुत्र । स सर्व एवोदिकवे प्रभावो न कोपनीया  
कन्य क्षितीन्द्र ॥ २९ ॥ जयन्ति ते पञ्चमनादमिन्-  
चिरोक्तिसद्वर्मविभूषणेषु । सन्तती यद्वदनेषु नित्यमाभाति  
वीणामिदं वादयन्ती ॥ ३० ॥ कुम्भलमायाति गुण कवीना  
साहित्यविद्याधमनार्जितेषु । कुर्यादनाद्रेषु निमङ्गनाना केऽपु  
कृष्णायुरुधूपनास ॥ ३१ ॥ महीपते सन्ति न यस्य  
पार्श्वे कवीश्वरास्तस्य कुनो यनासि । भूषा कियन्तो न  
बभूवुर्बुध्या नामापि जानाति न कोऽपि तेषाम् ॥ ३२ ॥  
किं चारुचारित्रविलासशून्या कुर्वन्ति भूषा कविसग्रहेण ।  
किं जातु गुञ्जाफलभूषणाना सुगर्णकारेण वनेचरणाम्  
॥ ३३ ॥ प्रतीयमान पुनरन्यदेव यत्स्वलि वाणीषु महाकवी  
नाम् । यत्तत्प्रसिद्धायनातिरिक्तमाभाति लाज्यमिमाङ्गना  
या ॥ ३४ ॥ कनरमिप्रायमशद्वगोचर स्फुरन्तमाद्रेषु पदेषु  
केवलम् । वदद्विह्वै कृतरोमविकिर्यैरनस्य तूर्णामनतो  
ज्यमञ्जलि ॥ ३५ ॥ स्वप्रज्ञया कुञ्चिकयेन कवित्वारस्तत  
यन्निममङ्गिमाजम् । कनीश्वर कोऽपि पदार्थकोशमुद्राव्य  
विश्वामरण करोति ॥ ३६ ॥ तर्केषु कर्तृतरा स्युरथापि  
पुसा काले भगन्ति मृदय कवितासु वाच । दैत्येन्द्रशैलकु-  
लिश दयिताकाले नायस्य कोमलमुद्राहरण नख न ॥ ३७ ॥  
रयाता नराधिपतय कमिसश्रयेण राजाश्रयेण च गता  
कन्य प्रसिद्धिम् । राज्ञा समोऽस्ति न कवे परमोपकारी  
राज्ञो न चास्ति कविना सद्यः सहाय ॥ ३८ ॥ तेजन्त  
वाङ्मयमहागण्डद्वपाय सायात्रिका इव महाकनयो जय  
न्ति । यत्सुत्तिपेलयलङ्गलैरैवमि सन्त सद सु वदनान्ध  
विवासयन्ति ॥ ३९ ॥ त्रैलोक्यभूषणमणिगुणगर्गबन्धुरेक-

श्रकालि कविना सविता द्वितीय । शसन्ति यन्म महिमा  
तिशय शिरोमि पादग्रह विदधत पृथिवीभूतोऽपि ॥ ४० ॥  
शन्दार्थमात्रमपि येन विदन्ति तेऽपि या मूर्च्छनानि भृगा  
श्रणै पिवन्त । सन्दर्शसर्वकरणसरा मनन्ति चित्रव्यिता  
इव कवीन्द्रगिर नुमस्ताम् ॥ ४१ ॥ स्तारण सारमरण  
किमेणामेस्तद्वानसारमपि सारमसारमैः । सक्त्रोमनसपि न  
पुष्यति सौमनस्य प्रसन्दते यदि मधुद्रवमुक्तिदेवी ॥ ४२ ॥  
अपि सुदसुपयान्तो वाग्मिलास स्वकीयै परमोनिषु वृषि  
यान्ति सन्त कियन्त । निचयनमकरन्दलन्दपूर्णलाल  
कलशसलिलमेक नेहते किं रसाल ॥ ४३ ॥ पदव्यक्तियत्ती  
कृतसहृदयानन्दसराणा कवीना काव्ये न स्फुरति बुधमानस  
विषणा । नकोडावैशव्यसननिपुनो य कुन्तधूकटाक्षणा  
पण्या स खलु गणिकानामविषय ॥ ४४ ॥ अय मे  
वाग्मुक्तो विपदपदवेदगम्यमधुर स्फुरद्वन्धो वन्धो जहद्वि  
कृतार्थ कविहृदि । कटाक्षो वामास्या दरदलितनेनान्त  
गलित किं गिर नि सार स तु किमपि यून त्यगयति ॥ ४५ ॥  
मदुक्तिश्चदन्तैर्मदयति सुधीभूय सुधिय किमस्या नाम  
स्वार्देसपुरुषानादरमैः । यथा यूनलद्वयसरमणीयापि रमणी  
कुमारणामन्त करणहरण नेन कुरुते ॥ ४६ ॥ सुजतर-  
वनच्छाया येषा निषेव्य महानसा जलधिरसना मेदिन्यासी-  
दसावन्तोमया । स्मृतिमपि न त यान्ति क्षमापा विना यद  
नुमह प्रकृतिमहते कुर्मस्तकै नम कविकर्मणे ॥ ४७ ॥  
यदि प्रसुरदारपी सुरसकाव्यकौतूहलस्तपैः च समानदा  
सदसि तदुपग्राहिण । सुगर्णसदलकृतिर्मनसि तन नृत्योद्यता  
मदीयत्सनादयी रसेवदीयमानन्दम् ॥ ४८ ॥ वदन्तु कैति  
चिद्व्रतास्वफळोक्ते वर्णान्छत घट पट इतीतर पटु रटन्तु  
वाक्पाटनात् । वय बकुलमञ्जरीगलदमन्दमाध्वीक्षरीधुरीण  
पदरीतिभिर्भणितिभिः प्रमोदामहे ॥ ४९ ॥ हे राजानस्त्यजत  
सुकविप्रेमबन्धे निरोध शुद्धा कीर्ति स्फुरति भवता नूनमेत  
व्यवादात् । सुदैर्बद तदलषु रघुस्तामिन सचरित कुन्देर्नीत  
खिसुनजयी हास्यमार्गे दशास ॥ ५० ॥ अर्थान्केचिदु  
पासते कृपणरत्नेकेचित्त्वलकुन्त वेदयावच्छ धातुरादिन  
इन्द्रोद्भन्ति केचिद्रसान् । अर्थालङ्कृतिसद्वद्वचमुचा वाचा  
प्रशस्तिस्थशा कर्तार कनयो भवन्ति कतिसिपुष्येरगर्ग्यरिह  
॥ ५१ ॥ मन्द निक्षिपते पदैरानि परित शब्दे समुद्धीक्षते

१ कविना २ तोषयति ३ नीरस ४ शोभनान्यश्रुति, पक्षे-  
ह्ये ५ काव्यरस, पक्षे-उदयम् ६ वैवाकरणा ७ वैवाकिना  
८ द्रव्यम्, पक्षे-काव्यार्थम् ९ भृगापानि, पक्षे-काव्यालकरणानि  
१० पारद, पक्षे-काव्यरस ११ सुतिष्ठन्नादनि, पक्षे-पादविज्ञेये  
चरणान् १२ शब्द शुद्धो वाक्पदयो वति सत्यनिवचनयति, पक्षे-  
ध्वनिमाकर्षयति



नानाधोहरण च कौञ्चति सुदौलकारमाकर्षति । आदत्ते सकल सुवर्णनिचय धत्ते रसान्तर्गत दोषान्वेषणतत्परो विजयते चोरोपम सत्कवि ॥ ५२ ॥ खेच्छामङ्गुरभाग्यमेध तडित शक्या न रोहु श्रिय प्राणाना सतत प्रयाणपट्टह श्रद्धा न विश्राम्यति । आण येऽत्र यशोभये वपुषि व कुर्वन्ति काव्यामृतैस्तानाराध्य गुरुस्त्विधत्त सुकवीधर्गिवसुर्मा श्वरा ॥ ५३ ॥ कल्याण भगवत्कथाकथनत काव्य विधातु कवेस्तस्यैवाङ्गतया कचिद्वचयत शृङ्गारवीरादिकम् । को दोषो भविता यदत्र कविताशैले समाश्रीयते पन्था व्यास वैसुधराश्रुतिभयग्रन्थादिषु प्रेषित ॥ ५४ ॥ ते भूमिपतयो जयन्ति नतयो येषा द्विपदभृता ते वन्था यतयो विज्ञान्ति मतयो येषा परे ब्रह्मणि । ते श्लाघ्या कनयो वयोमदभर व्याजुर्ममाणाङ्गनाह्वता इव तोषयन्ति हृदय येषा गिरा सध्या ॥ ५५ ॥ भूतवेशनिवेशिताशय इव श्लोक करो त्याशु य श्लाघन्ते कविरद्भुतोऽयमिति त मिथ्या जना विस्मिता । द्विषाण्येव पुर पदानि रचयन्पश्चास्तमालोचयन्दूर य कविता निनीयति कवि कामीय स स्तुत्याम् ॥ ५६ ॥ सत्य सन्ति गृहे गृहेऽपि कवयो येषा वचश्चातुरी खे हर्म्ये कुलकन्यकेव उभते स्वसैर्युगौनैरयम् । दुष्याप स तु कोऽपि कोविदमतिर्यद्वायसमाहिणा पण्यलीव कलाकलापकुशला चेतासि हर्तु क्षमा ॥ ५७ ॥ धन्यास्तै कवयो यदीयरसना रूक्षाभसचारिणी धावन्तीव सरस्वती व्रतपदव्यासेन निष्का मति । अस्माक रसपिच्छले पथि गिरा देवी नवीनोदयवी नोनुक्लपयोधरेव युवतिर्मानन्दमालम्बते ॥ ५८ ॥ साहित्ये सुकुमारवस्तुनि दृढन्यासप्रहृमण्यिले तर्के वा भवि सविधा तरे सभ लीलायते भारती । शय्या यास्तु मृदुस्तरच्छदपटा वर्माङ्कुरैस्तृता भूमिर्वा हृदयगमो यदि पतिस्तुल्या रति योषिताम् ॥ ५९ ॥ येषा कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती भारती तेषा कर्कशतर्कवचनोद्गारेऽपि किं हीयते । यै कान्ताकुचमण्डले करहहा सानन्दभागेपितातै किं मत्त करीद्रकुमशिशिरे नारोपणीया शरा ॥ ६० ॥ तर्के कर्कशवक्रवाक्यगहने या निशुरा भारती सा काव्ये मृदुलो तिसारसुरमौ स्यादेव मे कोमला । या प्राय प्रियविर्यु सत्वनिताह्वर्तने कर्तरी प्रयोखलितयौधैते न मृदुला सा

१ श्लेषे ध्वनिना वानेकार्थानां संधादयम्, पक्षे-सुवर्णरूप्यादीनां हरणम् २ इच्छति ३ उभयपक्षलकारम्, पक्षे-कङ्कणादिभूषणम् ४ सुश्रियवर्णानां संचयम्, पक्षे-हेमसंचयम् ५ शृङ्गारोदिरम मिथम्, पक्षे-रसा पृथ्वी तदनन्तगतम् ६ काव्यदोषाणां प्रवेक्षणे तत्परे, पक्षे-दोषा रात्रिस्तस्यान्वेषणं जातम् ७ वधुवरा पृथ्वी तस्या धृतिरूपण्या वरमीक तत्र गयो वास्मीकि ८ निरहित ९ युवतिसमूहे

किं प्रसूनावली ॥ ६१ ॥ मातङ्गीमिव माधुरी ध्वनिविदो नैव स्मृशन्त्युत्तमा व्युत्पत्तिं कुलकन्यकामिव रसोन्मत्ता न पश्यन्त्यमी । कस्तूरीधनसारसौरमसुहृद्बुतसिमाधुर्ययोगेण वर्णरसायन सुकृतिन कस्यापि सजायते ॥ ६२ ॥ यस्ता रसतवैभव गुरुकृपावीरूपपाकोद्भव तल्लभ्य कविनैव नैव हठत पाठप्रतिष्ठाजुषाम् । कासारे दिवस वसन्नपि पय पूर पर पङ्क्ति कुर्वाण कमलाकरस लभते किं सौरम सरिर्म ॥ ६३ ॥ अस्थाने गमिता लभ हतधिया वाग्देवता कल्पते धिक्कायय परामवाय महते तापाय पापाय वा । स्थाने तु व्यथिता सता प्रभवति प्रयातये भूतये चेतोनिर्वृत्तये परो पकृतये प्रान्ते शिवावासये ॥ ६४ ॥ बलीकप्रमेवेण राम नृपतिर्व्यासेन धर्मात्मजो व्याख्यात किल कालिदासकविना श्रीरिक्माद्भो नृप । भोजश्चित्तपविह्वणप्रभृतिभि कर्णोऽपि विधापते ख्यातिं गान्ति नरेश्वरा कविधरै स्फुरैर्न मेरीरवै ॥ ६५ ॥ येऽप्यासन्निभजुम्भशायितपदा येऽपि श्रिय लेभिरे येषामप्ययसन्तुरा युवतयो गेहेष्वहश्चन्द्रिका । ताहोको ज्यमवैति लोकतिलकान्धमेऽप्यजातानिव भ्रात सत्कविकृत्य किं स्तुतिशतैरन्ध जगत्त्वा विना ॥ ६६ ॥ मौलौ मन्दार दामभ्रमदलिपटलीचाकली ओणिविम्बे कूजकाक्षीकलाप चरणकमलयोर्मिङ्गुमञ्जरीशिङ्गाम् । उत्तङ्गे कीरगीति स्तनमुवि मसृण बल्लकीपद्मम वा यत्काव्ये दत्तकर्णा शिव शिव मनुते भारती भारमेव ॥ ६७ ॥ कलाचिद्वाचि कैश्चिद्भुत यदि विहित दूषण दुर्दुरुद्वेष्टिष्ठन्न किं नस्तदा स्वात्मयित शुण्वता काव्यकोटीश्वराणाम् । बाह्येद्वन्द्ववाहाधिकविहित जवा पञ्चपाश्चान्धसज्जा का हानि शैरशाहस्रितिप कुलमणेरश्वकोटीश्वरस्य ॥ ६८ ॥

## विशिष्टकविप्रशंसा

### अमरसिंह.

प्रयोगव्युत्पत्तो प्रतिपदविशेषार्थकथने प्रसक्तौ गाम्भीर्ये रसवति च काव्यार्थरचने । अगम्यायामन्यैर्दिशि परिणता वर्यवचसोर्गत चेदस्माक कविरमरसिंहो विजयते ॥ १ ॥

### कालिदास

कवय कालिदासाया कवयो वयमप्यमी । पर्वते पर गाणौ च पदार्थैव प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ निर्गतामलवाक्यस कालिदासस्य सुक्तिषु । प्रीतिर्मधुरसाद्राशु मञ्जरीध्वय जायते ॥ ३ ॥ कविरमर कविरचल कविरभिनन्दश्च कालिदासश्च । अन्ये कवय कपयश्चापलमात्र पर दधति ॥ ४ ॥ वयमपि कवय कवय कवयोऽपि च कालि

दासाद्याः । द्यपदो भवन्ति द्यपदश्चिन्तामणयोऽपि हा द्यपदः ॥ ५ ॥ साकूतमधुरकोमलविलासिनीकण्ठकूजितप्राये । शिक्षासमयेऽपि मुदे रतलीलाकालिदासोक्तौ ॥ ६ ॥ पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासाः । अद्यापि तत्तल्यकवेरभावादानामिका सार्थवती नभूव ॥ ७ ॥

गणेश्वरः

गणेश्वरकवेर्वचोविरचनैकवाचस्पतेः प्रसन्नगिरिनन्दिनी-चरणपङ्कजं ध्यायतः । तथा जयति भारती भगवती यथा सा सुधा सुधीमवति सुधुधामधरमाधुरी म्लायति ॥ ८ ॥

गुणाढ्यः

शशद्वाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । ध्रुपेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो जनः ॥ ९ ॥ सैमुद्दीपितकंदर्पा कृतगौरी-प्रसाधना । हुरलीलेव लोकस्य विसयाय वैहृत्कथा ॥ १० ॥ अतिवीर्यवीरविदोपाभासेन यशोऽपहारितं हन्त । कैनाञ्चेत गुणाढ्यः स एव जन्मान्तरापन्नः ॥ ११ ॥

गोविन्दराजः

हन्दुप्रभारसविदं विहगं विहाय कीरानने स्फुरसि भारति का रतिस्ते । आद्यं यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीनां गोविन्दराजयचक्षां च विशेषमेव ॥ १२ ॥

जगन्नाथपण्डितः

कथयति पण्डितराजे कथयन्त्यन्येऽपि विद्वांसः । नृत्यति पिनाकपाणी नृत्यन्त्यन्येऽपि भूतवेतालाः ॥ १३ ॥ माधुर्य-रपि धुर्यद्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकादीनाम् । वन्मयैव माधुरीयं पण्डितराजस्य कवितायाः ॥ १४ ॥ गिरां देवी वीणागुण-रगनहीनादरकरा यदीयानां वाचाममृतमयमाचामति रसम् । यक्षस्तसाकर्यं श्रवणमुमगं पण्डितपतेरधुन्वन्मूर्धानं नृपञ्च-रथवार्यं पशुपतिः ॥ १५ ॥ मधु द्राक्षा साक्षादमृतमथ यामाधरमुधा कदाचित्केमाचित्खलु हि विदधीरन्नपि मुदम् । ध्रुवं ते जीयन्तोऽप्यहह भूतका मन्दमतयो न वेपामानन्दं जनयति जगन्नाथमणिनिः ॥ १६ ॥

जयदेवः

साध्वी माध्वीक चिन्ता न भवति भवतः शर्करे कर्क-शासि द्राक्षे द्रश्यन्ति के त्वाममृत मृतमसि क्षीर नीरं रसस्य । माकन्द केन्द कान्ताधर धरणितलं गच्छ यच्छन्ति मायं यावच्छृङ्गारसारसतमिह जयदेवस्य विधेय-चांसि ॥ १७ ॥

१ सामिप्रायम्. २ रसोत्कर्षापायकरसनिष्ठगुणवत्. ३ शब्द-शृङ्गारः. ४ अन्वयः. ५ कामोदीयिका; पक्षे-भस्मीकृतमदना- ६ वर्णितगौरीमाहात्म्या; पक्षे-अलंकृता पार्वती यथा. ७ गुण-द्वयकृतो ग्रन्थः. ८ जीवितवत्. ९ शब्दाः. १० हे मधो. ११ आकाशं कुरु. १२ सर्वतः.

ज्योतिरीशः

यश्चत्वारि शतानि बन्धघटनलंकारमाञ्छि द्रुतं श्लोकानां विदधाति कौतुकशोभादेकाहमात्रे कविः । ख्यातः क्षमातल-मण्डलेष्वपि चतुःपटेः कलानां निधिः संगीतागमनागरो विजयते श्रीज्योतिरीशः कृती ॥ १८ ॥

दण्डी

जाते जगति वाल्मीकी कविरित्यभिधामवत् । कवी इति ततो व्यासे कवयस्त्वयि दण्डिनि ॥ १९ ॥ त्रयोऽभ्य-स्रयो वेदास्रयो देवास्रयो गुणाः । त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥ २० ॥

द्रोणः

सरस्वतीपवित्राणां जातितत्त्व न वेदिनाम् । व्याससंपूर्णो कुलालोऽभूच्छ्रोणो भारते कविः ॥ २१ ॥

धनदः

यथेयं चाग्देवी सुकविमुत्पत्तयस्यसनिनी कुहूकण्ठीकण्ठे विलसति तथा चेदनवधिः । तदा भूमीभागे निरुपभतमः किंचिदिव वा समाधत्ते साम्यं धनदमणितीनां मधुरिमा ॥ २२ ॥

नरहरिः

यशोधननिधेर्यदा नरहरेर्वचो वर्ण्यते तदा गतमवा म्दालसमरालबालारवाः । न विभ्रमचरीकरीमवति चाधरी माधुरी सुचाकरसुधाक्षरीमधुकथा पृथा जायते ॥ २३ ॥

प्रवरसेनः

कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुसुदोज्ज्वला । सागरस्य परं पारं कपिसेनेव सेतुना ॥ २४ ॥

याणः

हृदि लघेन बाणेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः । भवेत्कवि-कुरङ्गाणां चापलं तत्र कारणम् ॥ २५ ॥ शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाश्चात्सी रीतिरुच्यते । शीलामहाराकायाधि बाणो-क्तिषु च सा यदि ॥ २६ ॥ जाता शिखण्डिनी प्रात्यया शिखण्डी तथावगच्छामि । प्रागल्भ्यमधिकमासु बाणो बाणो नभूवेति ॥ २७ ॥ शेषे केचन शब्दगुम्फविषये केअद्रसे चापरेऽलंकारे कतिचित्सदर्थविषये चान्ये कथावर्णके । आः सर्वत्र गमीरधीरकविताविन्याटवीचातुरीसंचारी कविकुम्भ-कुम्भमिदुरो नाणास्तु पश्चाननः ॥ २८ ॥

विह्वलः

विन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताग्रसरणिः कर्ता शिरोविन्दुकं कर्मेति

१ कुसुदव च्छुभा; पक्षे-कुसुदो नाम कविः शोभते यत्र. २ दिगन्तरेः पक्षे-समुद्रमुलङ्घय लङ्कादेवे, ३ काव्यविशेषः पक्षे-सेतुबन्धः. ४ हुपदपुत्री. ५ यथा 'रावणः सीतां जहार' इति वाक्ये 'रावणः' इति पदं विन्दुद्वन्द्व (विसर्गं) युक्तं कर्तुं, 'सीता' इति शिरो-विन्दु (अनुसारं) युक्तं कर्तुं एवमेव कर्तृकर्मपदे सर्वत्र भगवत इति निश्चयवन्तो जनाः.

प्रतिबोधितान्वयविदो ये येऽपि तेभ्यो नम । ये तु अन्य  
सहस्रशानकणपुण्यत्कलङ्कैर्गिरासुखैः कवयन्ति विह्वण  
कविस्तेष्वेव सनहति ॥ २९ ॥

**भट्टारहरिचन्द्रः**

पदवन्धोज्वलो हैरी कृतरङ्गकमस्थिति । भट्टारहरि-  
चन्द्रस्य गद्यवन्धो नृपायते ॥ ३० ॥

**भवभूतिः**

सुकविद्वितय मन्ये निखिलेऽपि महीतले । भवभूति  
शुक्लश्चायं वाल्मीकिस्तु तृतीयक ॥ ३१ ॥ भवभूते सव  
न्वाद्देशधरभूरेव भारती भाति । एतत्कृतकारुण्ये किमन्यया  
रोषिति भावा ॥ ३२ ॥ रत्नावलीपूर्वभ्रम्यदास्तामसीम  
मोगस्य वचोमयस्य । पयोधरसेव हिमाद्रिजाया पर विश्रूपा  
भवभूतिरेव ॥ ३३ ॥

**भासः**

सुन्दारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकै । सर्पतैर्कैर्यशो लेभे  
भासो देवकुलैरिव ॥ ३४ ॥

**मयूरः**

तावत्सर्वविह्वगाना प्यनिलैकेषु शसते । यावन्नो विशति  
धोने मयूरमधुरध्वनि ॥ ३५ ॥ दर्पे कविभुजगाना गता  
श्रवणगोचरम् । विषयविषये मायूरी मायूरी बाहिकृन्तति ॥ ३६ ॥

**मातङ्गविद्याकारः**

अहो प्रभायो वाग्देव्या यन्मातङ्गविद्याकार । श्रीहर्षसा-  
मवत्सम्य सनो बाणमयूरो ॥ ३७ ॥

**मुरारिः**

भवेभूतिमनादृत्य निर्वानमतिना मया । मुरारिपद  
चित्तायामिदमधीयते सन् ॥ ३८ ॥ मुरारिपदमस्तिश्वेचदा  
भौधे रतिं कुरु । मुरारिपदमस्तिश्वेचदा भौधे रतिं कुरु  
॥ ३९ ॥ देवीं वाचमुपासते हि बहव सार तु सारस्वत  
जानीते नितरामसीं गुरुकुल्लिष्टो मुरारि कवि । अग्नि  
लङ्घित एव धानरमटे किं त्वस्य गम्भीरतामापातालनिमग्न  
पीवरतुर्जानाति भैरवाच्च ॥ ४० ॥

**रत्नघोटेदीक्षित**

विषयितामैषिमे विभाद्वेतिनिश्चले सप्रज्ञजित्यवन्नस्तु

१ मुद्रिराजपदसमूहः, २ पद्मे-चरण २ मनोहरः, ३ पद्मे-  
मुद्रिराजपदसमूहः ३ भयराशि, पद्मे-आज्ञाश्रयिणादि ४ शिवेश्वरस्य  
५ नये द्रव्या ६ सरस्वती ७ भवभूतिरूपे कर्त्तारसप्रधाने नाटके  
उत्तरात्मनश्चरित इत्यर्थः ८ अपि प्राक्वा रोषितसि दहति बभूव ह  
यम् इति पद ९ नाटकाचार्यः, पद्मे-नास्तुविष्णुमाता १० प्रसा  
दना, पद्मे-भट्टारहरिगुहावधरनिवेशः ११ नाटकावयवनिवेशः,  
पद्मे-पद्म १२ शिवेश्वरस्य, पद्मे-पद्मनाम शक्ति १३ विष्णुः,  
पद्मे-कविशिवेश १४ मायामये १५ अपे पात्रके मा प्रीतिं  
मुपि पदे १६ म-रारादि १७ पूर्व इत्यर्थः

रत्नघोटेदीक्षिते । बृहस्पति क जल्पति प्रसर्पति क सर्प  
राट्समुखस्तु षण्मुख सुदुर्मुखश्चतुर्मुख ॥ ४१ ॥

**राजशेखरः**

नभूव वल्मीकमव कवि पुरा तत प्रपेदे भुवि भर्तु  
मेण्टताम् । स्थित पुनर्यो भवभूतिरेखाया स वर्तते सप्रति  
राजशेखर ॥ ४२ ॥ पातु श्रोत्रसायन रचयितु वाच  
सता समता व्युत्पत्ति परमाभवाप्तमवधि लब्धु रसोत्तम ।  
भोक्तु स्वादु फल च जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुक तद्भात  
शृणु राजशेखरकवे सूक्ती सुधासन्दिनी ॥ ४३ ॥

**वाल्मीकिः**

कवीन्दु नौमि वाल्मीकिं यस्य रामायणी कथाम् । चन्द्रि  
कामिव चिन्त्यन्ति चकोरा इव साधव ॥ ४४ ॥ सर्वपणापि  
निर्दोषा सर्वरापि सुकोमला । नमस्तस्मै कृता येन रम्या  
रामायणी कथा ॥ ४५ ॥ योगीन्द्रश्छन्दसा स्रष्टा रामायण  
महाकवि । वल्मीकजन्मा जयति प्राच्य प्राचेतसो मुनि  
॥ ४६ ॥ लौकिकाना हि साधूनामर्थ वागनुवर्तते । श्रवणा  
पुनराद्याना माचमर्थोऽनुवावति ॥ ४७ ॥ आदिकवी चतु  
रासौ कमलजवल्मीकजौ वन्दे । लोकलोकविधात्रोर्योर्निवा  
लेशमार्गेण ॥ ४८ ॥ तमपि भनुष्यलोकप्रवेशमिश्रमशास्त्रिन  
वाचाम् । सुरलोकादवतारप्रान्तरखेदच्छिद वन्दे ॥ ४९ ॥  
विहर्तिचनारकार विचित्रवर्णावलीमयस्फुरणम् । शक्रा  
युधमिव वीर वल्मीकमुव मुनि नौमि ॥ ५० ॥ सति  
काकुत्स्थकुलोन्नतिकारिणि रामायणेऽपि किं काव्यम् ।  
रोहति कुल्या गङ्गापूरे किं बहुरसे वहति ॥ ५१ ॥ भास  
द्वशवतसकीर्तिरमणीरुद्रप्रसन्नस्त्रज्ज्वादिप्रथमध्वनिर्विजयते  
वल्मीकजन्मा मुनि । पीत्वा यद्वन्देन्दुमण्डलमलत्काव्या  
मृताब्धे किमप्याकल्प कविनूतनाम्बुदमयी कादम्बिनी  
वर्षति ॥ ५२ ॥

**विजया**

सरस्वतीव कार्पाटी विजयाङ्गा जयत्यसौ । या वैदर्भ  
गिरा वासः कालिदासादमन्तरम् ॥ ५३ ॥

**विज्जका**

नीलोत्पलदलस्यागा विज्जका मामजानता । दृशेव  
दण्डिना प्रोक्त सर्वेशुक्रा सरस्वती ॥ ५४ ॥

१ वासुकि २ दूषणो राक्षसविशेषः, पद्मे-काव्यशेषः ३ खरो  
राक्षसविशेषः, पद्मे-वर्कदारम् ४ वाल्मीक्यादीनाम् ५ ले हकारे  
नागरमात्रयोगेण लोकप्रवेशोर्भेदः, पद्मे-किंविन्मात्रम् ६ विद्विता  
पता बहवोऽत्र कास उपमादयो येन तम् पद्मे-विद्वित पताना मेघानां  
मलकरण येन तम् ७ विविधा वर्णानामभूराणां वायवी पङ्क्तिस्तदनु  
स्फुरण रक्तं तथैव तम्, पद्मे-चर्गा नीलपीतादयस्तत्पङ्क्तिविकारः स्फुर  
पानुत्तरादयस्तत् ८ वक्रोचिज्जुल्लसत्, पद्मे-यथाश्रुतम् ९ वाल्मीकिः,  
पद्मे-वल्मीकाब्ज तम् इदमनुगोचि तत् प्रवेशतिरिति लै विजम्  
'वल्मीकामात्मनश्चति भनुसङ्गमाखण्डस्य' इति कालिदासः

व्यासः

नमः सर्वप्रदे तस्मै व्यासाय कविषेधसे । चक्रे पुण्य  
सरस्वत्या यो वर्षमिह भारतम् ॥ ५५ ॥ अचतुर्वेदो  
ब्रह्मा द्विवाहुरपरो हरिः । अमालोचन शम्भुर्भगवान्नाद  
रायण ॥ ५६ ॥ श्रवणाञ्जलिपुटयेय निरचितान् भारत-  
स्वयममृतं य । तमहमरागमनृप्य कृष्णद्वैपायन वन्दे  
॥ ५७ ॥ व्यासगिरि निर्यास सार विश्वस्य भारत वन्दे ।  
भूषणतयैव सज्ञा यदङ्किता भारती वहति ॥ ५८ ॥

शाकल्लमल्ल

एकौऽमृत्युनिनात्तस्तु नन्तिनाश्चान्योऽपि नाकोर  
मृत्याच्यास्ते नय एव दिव्यकरयो दीव्यन्तु देव्या गिरा ।  
अर्गोचो यदि गणपदरचनाचातुर्यमागुद्वतास्तान्मर्गानतिगव्य  
खेलतितरा शाकल्लमल्ल कवि ॥ ५९ ॥

सातवाहनः

अविनाशिनमप्रान्यमकरोऽसातवाहन । विशुद्धजातिमि  
कोण रत्नैरिव सुभाषितैः ॥ ६० ॥

सुदर्शनः

न मुग्धदयिताधरे न विपमाजि रत्नाकरे न राहुमुख  
कोटेरे न किल ताक्ष्यपक्षान्तर । सुदर्शनकरीश्वर रसिकचक्र  
चूडामणौ गुणोक्ति मुधा मुधास्त्यजत सान्द्र  
चन्द्रप्रमम् ॥ ६१ ॥

सुयन्धुः

करीनामगलहर्षो नून वैसमदत्तया । शम्भयेय पाण्डु  
पुत्राणा गतया कर्णगोचरम् ॥ ६२ ॥

काचिचुन्दम्

उपमा कालिदासस्य भारवेर्यगौरवम् । दण्डिन  
पदलाटित्य भाषे सन्ति त्रयो गुणा ॥ ६३ ॥ भाषेन  
विभितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे । स्मरन्तो भारवेरेव  
कवयः त्रयो यथा ॥ ६४ ॥ श्रीरामायणभारतवृत्तयाना  
करीनमस्तुर्न । निक्षोता इव सरसा मरुतती स्फुरति  
यैर्मिता ॥ ६५ ॥ प्राचेतसव्यासपराशरया प्राश्न  
करीन्द्रा जगदधितारसे । गोष्ठी मधीनापि महाकवीना  
पूण्या गुणजैर्मुनोपकर्मा ॥ ६६ ॥ धन्वन्तरिक्षण्णामार  
सिंहसङ्कुषेतालमष्टयटम्परकालिदासा । स्थातो वराहमि  
हिरो नृपते समाया ग्वानि वै वररुचिर्न विक्मस  
॥ ६७ ॥ यसाश्चोरधिकुरनिवर कर्णपूरो मयूरो भासो  
हास कविमुल्लगुरु कालिदासोऽमितास । हर्षो हर्षो

हृदयमसति पञ्चवाणस्तु बाण केवा नैवा कथय कविता-  
कामिनी कौतुकाय ॥ ६८ ॥ भासो रामिलसोमिलौ  
वररुचि श्रीसाहमाङ्ग कविर्मण्डो भारविकालिदासतरला  
स्कन्दः सुवन्धुश्च य । दण्डी बाणदिवाकरौ गणपति  
वान्धश्च रत्नाकर मिद्धा यस्य सस्वती भगवती के कस्य  
सर्वेऽपि ते ॥ ६९ ॥ नाच पल्लवयस्तुमापतिधर सदर्म-  
श्रुद्धि गिरा जानीते जयदेव एव शर्ण स्थायो दुस्सह-  
द्रुते । शृङ्गारोत्तरसत्यमेयरचनराचार्यगोधनत्सर्षा कोऽपि  
न विश्रुत श्रुतिधरो धोयीकप्रिस्मापति ॥ ७० ॥ माघश्चोरो  
मयूरो मुररिपुरपरो भारवि सारणिष श्रीहर्ष कालिदास  
कविरय ममृत्याहयो मोनराज । श्रीदण्डी डिण्डिमाख्य  
श्रुतिसुदुर्गुरुर्महदो मष्टवाण स्थाताश्चान्ये सुवन्धादय इह  
कृतिर्मिन्धमाहादयन्ति ॥ ७१ ॥

कुक्किनिन्दा

अप्रगल्भा पैदन्यासे जैननीरागहेतव । सन्त्येके  
बहुलालापा करणे बालका इव ॥ १ ॥ कविर्मिच्छेसासु  
विसालकारकारिणी । बाणी वेश्येन लोभेन परोपकरणीकृता  
॥ २ ॥ अन्यरणराष्ट्रत्या वन्धचिह्ननिर्गहने । अना-  
स्थात सता मये कश्चिरो विभाव्यते ॥ ३ ॥ प्राय  
कुक्कनयो लोके रागाधिष्ठितदृष्टय । कोकिला इव जायन्ते  
वाचाळा कामकारिण ॥ ४ ॥ किं कवेत्तस्य काव्येन  
सर्ववृत्तान्तगामिनी । कथेन भारती यस्य न प्राप्नोति  
दिग्गतरम् ॥ ५ ॥ किं कवेत्तस्य काव्येन किं काव्येन  
धनुष्मत् । पूरस हृदये लभ न धूर्णयति यच्छिर ॥ ६ ॥  
मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्वहृदयो जन । छायामच्छाभमि  
श्यामा राहुभारपतेरिव ॥ ७ ॥ श्लोकार्यसादकाळे सु  
शब्दोत्पत्तिनिचिन्तका । नीवीनिमोक्षवेलाया यक्षमौल्यपि  
चिन्तका ॥ ८ ॥ अधिमिहपण्डिगण साहृदयपल्लवोऽपि वा  
चाळ । नागरनरवारपरिपदि कस्य सुखादक्षर क्षरति ॥ ९ ॥  
गणयन्ति नोपगन्ध न कुतमस्तु क्षय न चौर्यस्य । रमि-  
त्वेनाकुलिता वेदेषापतय कुक्कनयश्च ॥ १० ॥ दुर्जनहुताश  
तस्य काव्यसुगुणं निशुद्धिमायाति । दर्शयितव्य तस्मान्मत्सरि  
मनस प्रयत्नेन ॥ ११ ॥ कविरुहुरति च्छाया पदमेक  
पादमेकमर्थ वा । सकल्पबन्धहर्त्रे साहसकर्त्रे नमस्तस्मै  
॥ १२ ॥ निपुलहृदयामिगोये स्थिति काव्ये जडो न

१ व्यासः २ भारतविद्भिनाम् ३ व्यासः ४ महादेवः  
५ वारमीः ६ विरम्यादिनाम्, पक्षे, -नासा न गच्छन् ७ भासा  
छन्नादि, पक्षे -मूल्यवत्तम् ८ अ धर्णिगेय पक्षे, -आण्डागारम्  
९ पतप्राप्ता प्रवर्धेन, पक्षे -प्रदत्तया १० इन्द्रविशेषम्, पक्षे-  
जुन्मेनानावक

१ कविविशेषः २ श्रुतिज्ञानादि, पक्षे, -अङ्गि- ३ जनार्मा नीरागो  
विरमना तस्य हेतवः, पक्षे, -जन का भातु रागहेतवः प्रीतिहेतुमुच्यते-  
४ बहुला आलया वेवाङ्, पक्षे, -वही या लाय ता निरिव ते  
५ वर्णांतरपरिवर्तनेन ६ गोपने ७ रचनया, पक्षे, कोपेन  
८ चालयति ९ दुःसहम् १० इन्द्रवज्रादि, पक्षे, -श्रीट्  
११ बाध्यस्य, पक्षे, -द्रव्यस्य १२ जरा

मौल्ये स्वे । निन्दति कश्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तनी नारी  
॥ १३ ॥ अतिरमणीये वाक्ये विमुनोज्ज्वल्यति  
दृष्ट्यायेव । अतिरमणीये वृषि ऋणमेव हि नक्षिका  
निकर ॥ १४ ॥ बालाकटाक्षसूत्रितमसतीनेत्रनिगमकृत  
माध्यम् । कविमाणवका दूतीव्याख्यातमधीयते भावम्  
॥ १५ ॥ द्रोणीयसा धाद्यैरगुणेन युक्ता कै कैरपूर्वं  
परकाव्यसङ्घे । आडम्बर ये वचसा वहन्ति ते केऽपि  
कन्धाकवयो जयन्ति ॥ १६ ॥ कर्णाग्रतः सूक्तिरसः प्रियुज्य  
दोषेषु यत्त सुमहान्दलस्य । अवेषाते केऽलिव प्रविष्ट  
क्रमेण कण्टकजालमेव ॥ १७ ॥ साहित्यपाथोनिधि  
मन्यनोरथ काव्याभूत रसत हे कवीन्द्रा । यत्तस्य दैत्या  
इन लुण्ठनाय काव्यार्थचोरा प्रगुणीभवन्ति ॥ १८ ॥  
गृह्णन्तु सर्वे यदि वा शयेच्छ नास्ति क्षति कापि कवी  
श्राणाम् । रत्नेषु लुप्तपु बहुधर्मयैरचापि रत्नाकर एव  
सिन्धु ॥ १९ ॥ देवीर्गिर केऽपि कृतार्थयन्ति ता कुण्ठ  
यन्त्येव पुनर्थिमूढा । या विमुप शुक्तिमुखेषु दैव्यस्ता एव  
युक्ता न तु चातकेषु ॥ २० ॥ परिश्रमज्ञ जनमन्तरेण  
मीनिव्रत विप्रति वामिनोऽपि । वाचयमा सन्ति विना  
यसन्त पुस्तोकिना पद्मचक्रयोऽपि ॥ २१ ॥ काव्य  
कितोपि किमु ते सुहृदो न सन्ति ये त्वास्तुदीर्घपवन न  
नियारयन्ति । गव्य धृत पिव निवातगृह प्रविश्य वाता  
धिका हि पुरुषा क्रययो भवन्ति ॥ २२ ॥ य सत्पदस्य  
मिह काव्यमधु प्रसन्न मुष्णन्परस तनुते निजपयमन्ये ।  
अस्यानदोषजनितेव पिपीलिकाली काली विभाति लिखिता  
क्षरपङ्क्तिरस ॥ २३ ॥ हठादाकृताना कतिपयपदाना  
रचयिता जन सर्धालुश्वेदहह कविना घटयवचसा ।  
मवेदथ श्रो वा किमिह बहुना पापिनि कलौ पठाना  
निर्मास्तुधिसुननविधातुश्च कल्ह ॥ २४ ॥ स्तुतद्वननि  
यतैक सति हरी कपि सूक्तिमि करोति वरवर्णिनीचरित  
वर्णन गार्हितम् । अमीतिरानीपतिवर्त शुनीतनु मौक्तिकै  
र्विभूयति देवतामुदुत्तममयोयैर्यथा ॥ २५ ॥ श्रीनाथ  
लवनातुरूपकवना वाणी भनोहारिणी कष्ट हा क्रय  
वन्द्ययुटिलरूपपास्तानुपते । दूरोपाहृतसौरीसैन्यपयो  
देवाभिनेरोचित ससेवे निनियुजते सुभतय शाखालना  
लस निम् ॥ २६ ॥ लीलाशुष्ठितशास्त्रापुरमहासप्रसूतणा  
पुरो विनासधनिर्गल्लवणमुपो वलान्ति चेतामरा । अद्य  
श्च षणिना शकुन्तलशिरानो दतावलयाना धृवा सिंहाना च  
सुवेन मूर्धसु पद पास्तति सालाशृका ॥ २७ ॥ सार्धानो  
रमनाशठ परिचिता शब्दा वियन्त बचित्तोणीन्द्रो न

१ मतिर्नयेन २ प्रगम्बम् ३ उर ४ बलकादिप्रसन्नता  
५ दृष्टप्रमाणम् ६ योऽन्यम् ७ रामवर्णनपरम् ८ गङ्गावल्गुम्

नियामक परिषद शान्ता स्वतन्त्र जगत् । तद्युय कवयो  
वय वयमिति प्रस्तावनाहुक्तिवच्छन्द प्रतिसिद्ध गर्जित वय  
मौनव्रतालम्बिन ॥ २८ ॥ स्वर्गानर्गलनिर्गलसुरसरिताथ  
प्रपातप्रवाप्रत्यास्थानपदीयसापि वचसा जिहेति जिहेह  
न । एकव्यस्रकपिधरचनादुर्वारगर्वग्रहा कन्धामानकुवि  
न्दका कवयितु सञ्जन्ति लज्जासुच ॥ २९ ॥ य सा  
त्केवललक्ष्यलक्षणरतो नो तर्कसर्पकसृञ्जालकारविचारचार  
धिषण काव्यज्ञशिक्षोन्निजत । तस्याचेद्रसशालि काव्य  
सुदयेदेकान्तत सुन्दर प्रासादो धवलस्तदा क्षितिपते  
काकस काव्यार्थज्ञवेत् ॥ ३० ॥

### पण्डितप्रशंसा

पण्डिते हि गुणा सर्वे मूर्खे दोषाश्च केवला । तस्मा  
न्मुखसहस्रेभ्य प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ १ ॥ यत्र विद्व  
ज्जनो नास्ति स्वाध्यासत्राज्यधीरपि । निरस्तपादपे देशे  
एरण्डोऽपि द्रुमायते ॥ २ ॥ किं कुलेन विशालेन विद्या  
हीनस्य देहिना । अकुलीनोऽपि विद्यावान्दैवैरपि न पूज्यते  
॥ ३ ॥ रोहण सूक्तिरत्नाना वन्दे वृन्द विपश्चिताम् ।  
यन्मध्यपतितो नीच काचोऽप्युच्चैर्महीयते ॥ ४ ॥ विद्या  
नेव विज्ञानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् । नहि यन्मया विज्ञानाति  
शुर्वी प्रसववेदनाम् ॥ ५ ॥ प्राज्ञो हि जल्पता पुत्रा श्रुत्वा  
वाच शुभाशुभा । गुणवद्वाक्यमादत्ते हस क्षीरमिषा  
भक्ष ॥ ६ ॥ विद्वत्त्व च नृपत्य च नैव तुल्य कदाचन ।  
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ ७ ॥ अल  
करोति य श्लोक शुक एव न मध्यम । अल करोति य  
श्लोक शुक एव न मध्यम ॥ ८ ॥ संदोषमपि निर्दोष  
भवत्यग्रे विपश्चित । रामस्यैवार्जुनवपु कवैश्च सरस वच  
॥ ९ ॥ गुणदोषो बुधो गृह्णति दुश्चेष्टाविवेश्वर । शिरस्  
क्षेपते पूर्वं पर कण्ठे निर्यच्छति ॥ १० ॥ स्थिर शैली  
गुणरता खलुदुष्टा न वाप्यते । रत्नदीपस्य हि शिखा  
वात्ययापि न नाश्यते ॥ ११ ॥ वेश्यानामिव विद्याना  
मुख कै वैर्न सुखितम् । हृदयमाहिणस्तासा द्विना सन्ति  
न सन्ति वा ॥ १२ ॥ मिदुषा वदनाद्वाच सहसा याति  
नो बहि । याताश्चेन परावन्ति द्विरदाना रदा इव  
॥ १३ ॥ अर्थाहरणकौशल्य किं स्तुम शास्त्रनादिनाम् ।

१ शृङ्गदावर्ति २ विरतीर्णेन ३ पूज्यते ४ महवीर्य  
५ प्रसवकाले वा वेदना ताम् ६ निषेधति तिरस्करेतीत्यर्थः  
७ नम्रपदम् शुको नकारो मध्ये यस्मैवविधि गुणक आ इति भाव  
८ दोषसहितम्, अपे-दोषो बलस्तु सदितम् ९ परशुरामस्य  
१० सहस्राङ्गुलसारीम् ११ जानन, पञ्च-उपादान १२ गालम्  
१३ भविष्यति कथे-पर्याय १४ निरुपदि वाचा कण्ठा  
द्विन्दोऽन्तद्वीत्यर्थः, पञ्च-स्वापयति १५ रीति

अव्ययेभ्योऽपि ये चार्थान्निष्कर्षन्ति सहस्रशः ॥ १४ ॥  
 स एव रमिको लोके श्रुत्वा वाक्यं परं कृतम् । उपपद्यते  
 च युगपद्बुद्धेऽङ्गोऽथ यस्य वा ॥ १५ ॥ श्रुते महाकवे  
 काव्ये नयने वदने च वा । युगपद्यस्य नोदेति स ब्रूषो  
 महिषोऽथवा ॥ १६ ॥ विद्या विनयोपेता ह्यस्ति न चेतामि  
 कस्य मनुजस्य । काश्चनमणिसयोगो नो जनयति कस्य  
 लोचनानन्दम् ॥ १७ ॥ व्याख्यातुमेव केचित्कुशला  
 शास्त्रं प्रयोक्तुमलमन्ये । उपनामयति करोऽञ्ज रसास्तु  
 जिह्वं जानाति ॥ १८ ॥ सत्य तपो ज्ञानमहिंसा च  
 विद्वत्पणाम च सुशीलता च । एतानि यो धारयते स  
 विद्वान् केनल स पश्ये स विद्वान् ॥ १९ ॥ कुर्यादपराधं  
 वचसा विनोदं नन्दति विद्यानिधयो न चान्ये । चन्द्रोपश  
 एव करैर्हिमाशोर्मध्ये शिलाना सरसा भवन्ति ॥ २० ॥  
 शास्त्राण्यवात्स्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावानुप  
 विद्वान् । सुचिन्तित चौपवधानुराणा न नाममात्रेण करो  
 त्यरोगम् ॥ २१ ॥ न पण्डिता साहसिका भवन्ति श्रुत्वापि  
 ते सतुल्यन्ति तरुम् । तत्त्व समादाय समाचरन्ति स्वायं  
 प्रकुण्ठित परस्य चार्थम् ॥ २२ ॥ इह तुरगशते प्रयास्तु  
 मूढा धनरहितास्तु शुषा प्रयास्तु पश्याम् । गिरिगिरि  
 गतापि काकपाङ्क्तु पुलिनगतं समत्वमेति हस्यं ॥ २३ ॥  
 सन्तश्चेदिह गुणविन्दवो बुधत्वात्सतुषु कललयति स्फुटंऽपि  
 दोषे । सद्युक्तानपि पयस कणान्निचिन्त्यन्मस्तो असति  
 हि मद्बु मलिकाश्च ॥ २४ ॥ अन्या जगद्विजयि मनसु  
 प्रवृत्तिर्यस्य कापि रचना वचनावलीनाम् । लोकोत्तरा च  
 कृतिरकृतिरङ्गद्वया विद्यावता सकलमेव गिरा र्ववीय  
 ॥ २५ ॥ अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्माज्यमस्त्रावृणमि  
 ल्यु लक्ष्मीर्नैव तान्सरुगदि । मदमिलितमिलिन्दश्यामगण्ड  
 स्यजाना न भवति निसतनुसारण धारणानाम् ॥ २६ ॥  
 शीघ्रोपसृष्टतन्मन्दुन्दुरगिरि शिष्यप्रदेयागमा विख्याता  
 कुर्यावो वसन्ति निपये यस्य प्रमोर्निर्धना । तज्जोह्य  
 वसुधाविषय कययो ह्यर्थे विनापीश्वरा शुक्ला स्तु कुप  
 रीक्षका न मणयो वैर्येन पातिता ॥ २७ ॥ हर्तुं याति न  
 गोचरं किमपि श पुण्याति सर्गात्मना हार्थिभ्य प्रीति  
 पाचमार्गमनिश प्रामोति वृद्धि परम् । कल्पान्तेऽप्यपि न

प्रयाति निधन विद्यास्यमन्तर्धनं येषा तान्यपि मानमुन्मत्त  
 न्या कर्त्तुं सह सर्वते ॥ २८ ॥

### कृपण्डितनिन्दा

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य वगेति हिम् । लो  
 चनाभ्या विहीनस्य दर्पणं किं करिष्यति ॥ १ ॥ मूर्खचि  
 हानि पठिति गर्मं दुर्वचन मुखे । विरोधी विपनादी च  
 कृत्याकृत्य न मन्यते ॥ २ ॥ मूर्खो हि जल्यता पुसा श्रुता  
 वाच शुभाशुभा । अश्रुम वाक्त्रयादत्ते पुरीषमिव शृङ्ग  
 ॥ ३ ॥ उपदेशो हि मूर्खाना प्रतोषाय न शान्तये । पय पान  
 सुपगाना केवल विपर्ययनम् ॥ ४ ॥ वर परतदुर्गेषु भ्रान्त  
 वनचरै सह । न मूर्खजनपसकं सुरम्भमननेष्यपि ॥ ५ ॥  
 मूर्खोऽपि मूर्खं दृष्ट्वा च चन्दनादपि शीतल । यदि पश्यति  
 निद्रास मन्यते पितृयातकम् ॥ ६ ॥ अन्त सारविहीनस्य  
 सहाय किं करिष्यति । मलयोऽपि स्थितो वेशुरंगुरव न  
 चन्दन ॥ ७ ॥ यस्य नास्ति विवेकस्तु केवल यो बहु  
 श्रत । न स जानाति शास्त्रार्थान्दर्शो पाकरसानिव ॥ ८ ॥  
 रूपायवनसपना विशालतुल्यसमना । विद्याहीना न शोमन्ते  
 निर्गन्धा किंशुका इव ॥ ९ ॥ निधामिधिबिहीनेन किं कुली  
 नेन देहिनाम् । अकुलीनोऽपि यो निद्रावैवतैरपि पूज्यते  
 ॥ १० ॥ मदोपशमन शास्त्र खलाना कुर्वते मदम् । चतु  
 प्रकाशक तेज उल्लूकनामिवाग्यताम् ॥ ११ ॥ ज्ञानविद्या-  
 विडीनस्य विद्यापाल निरर्थकम् । कण्टकसूत्र विना नारी  
 हनेकामरणैर्युता ॥ १२ ॥ मूर्ख स्वल्पव्यशसात्सर्वना  
 करोति हि । क सुधी सत्यनेन्द्राण्ड शुल्कलैवातिसाध्वसात्  
 ॥ १३ ॥ माता शत्रु मिता वैरी येन बालो न पाठित ।  
 न शोमते समामध्ये हसमध्ये बको यथा ॥ १४ ॥ पुत्र  
 केपु च नाधीत नाधीत गुरुसनिधौ । न शोमते समामध्ये  
 हसमध्ये बको यथा ॥ १५ ॥ विद्या शस्त्रे लोके पूज्यते  
 चोत्तमं सदा । विद्याहीनो नर प्राज्ञ समाया नैव शोमते  
 ॥ १६ ॥ शोमते विदुषा मध्ये वेन निर्गुणमानस । अन्तर  
 तमसा दीप शोमते नार्कतेजसाम् ॥ १७ ॥ बोद्धारो  
 मत्सरप्रस्ता प्रमन सयदृषिता । अबोधोपहृताश्चान्ये जीर्ण  
 मन्त्रे सुमापितम् ॥ १८ ॥ पदद्वयस्य सधानं कर्तुमप्रतिमा  
 खला । तथापि परकाव्येषु दुष्करप्यव्यसन्नम् ॥ १९ ॥  
 इ दोषोऽन मया लभ्य इति सचिन्त्य चेतसा । खल का  
 व्येषु साधूना अवणाय प्रवर्तते ॥ २० ॥ उपपत्तिभिरन्याना  
 नोपदेशै वदार्थिता । स्वसंवेदनसंवेद्यपारा सहद्वयोक्तय

॥ अथयैभ्यः अथयानामनेवापत्वाय, पश्ये, अव्ययद्वितेभ्य  
 वृणोभ्य इति यावत् २ उदकम्, पश्ये-वा वा इति लोभिवशम्  
 ३ नयने वा सलिलम् आन-दाशुजलमिच्छते वदने च वा 'बाह्या'  
 इति प्रथमाशेषको देशी शब्दः ४ सत्तगतते ५ रागद्वय ६ ज्ञेय  
 दितप्रचुरा ७ अतिदुःखम् ८ अथयान सा ज्ञः ९ दोष न कुर्वते  
 १० गतानाम् ११ शास्त्रसंशारेण शुद्धा ये शास्त्रास्ते शुद्धा भितो  
 येषां ते १२ पण्डिता १३ देशे १४ मोक्षार्थम् १५ मूल्यत  
 १६ अर्थितम् १७ सुखम् १८ दीपमानम् १९ निरन्तरम्

१ लब्धत २ स्वार्थं करोति ३ विद्या ४ दुरे द्राणां भवनेषु,  
 दिलोकेचपीति यावत् ५ नेनयानेनव्यवस्तुसम्पत्तिः ।

॥ २१ ॥ केपाचिद्वाचि शुक्रवत्सरेषा हृदि भूकनत् । कसा  
प्या हृदयाद्वेरे वल्लु वलगन्ति सूक्तय ॥ २२ ॥ बहूनि  
नरशीर्षाणि लोमहानि बृहन्ति च । श्रीवासु प्रतिबद्धानि किं  
चित्तु सक्कणम् ॥ २३ ॥ कवीना महता सूक्तैर्गूढार्थान्तर  
सूचिभि । विष्यमानश्रुतेर्मा भूदुर्जनस्य कथं व्यथा ॥ २४ ॥  
अत्र सुखमारुष्य सुखतरमारुष्यते विशेषज्ञ । ज्ञानलज्ज  
दुर्निन्दय ब्रह्मापि नर न रञ्जयति ॥ २५ ॥ गुणिगणगण  
नारम्भे न पतति वेठिनी सुसन्नमाद्यस्य ॥ तेनाम्बा यदि  
सुतिनी वद यन्व्या कीदृशी भवति ॥ २६ ॥ निर्गुण इति  
मृत इति च द्वारेकार्याभिधागिनौ विद्धि । पश्य धनुर्गुण  
शून्य निर्जीव यदिह शसन्ति ॥ २७ ॥ अन्तर्भूतो निवसति  
जडे जड शिरिरमहानि हरिण इव । अजडे गशीव तपने  
स तु प्रमिथोऽपि नि सरति ॥ २८ ॥ जीवित इव कण्ठगते  
सूक्ते दुःखासिका कनेस्वाद्यत् । नयनविकासविधायी सचेत  
नान्यागमो यानत् ॥ २९ ॥ साहित्यसगीतकलाविहीन  
साहाय्यं पुच्छविषाणहीन । तृण न खादन्नपि जीवमान  
सर्प्रागधेय परम पशूनाम् ॥ ३० ॥ जडेषु जातप्रतिभाभि  
माना पला कमीन्द्रोक्तिषु कै बराका । प्राप्ताभिनिर्वाण  
गर्भम्भु रत्नाङ्कुरज्योतिषि किं करोति ॥ ३१ ॥ येषा न  
निष्ठा न तपो न दान ज्ञान न शील न गुणो न धर्म ।  
ते मृत्युलोके मुनि भारभूता मनुष्यरूपेण भृगाश्चरन्ति  
॥ ३२ ॥ सुक्ताकलै र्नि मृगपक्षिणा च मृष्टात्रपान किमु  
गर्दमानाम् । अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीत मूर्खस्य किं  
परमक्याप्रसङ्ग ॥ ३३ ॥ अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा ये  
पाप्यमागौ दधतऽभिमानम् । ते गारुडीवाननधोत्य मद्या  
न्हालाह्लादादनमारम ते ॥ ३४ ॥ अवघर्षेणालग्नयेष  
णाय कृतोद्यमाना खलमैरिमाणाम् । कमीन्द्रनाङ्गिर्जरनिर्झ  
रिण्यां सजायते व्यर्थमतोरयत्यम् ॥ ३५ ॥ वर दरिद्र  
क्षुतिग्रायपारगो न चापि भूखो बहुरन्नसयुत । सुलोचना  
जीर्णशयि शोमत न नेत्रहीना कनकैरलङ्कृता ॥ ३६ ॥  
भ्यागश्च रादुश्च सुधाप्रसादाब्जिहाशिरोनिमग्नसुधमापु ।  
इतीय भीता पिपुना भजन्ति पराभ्रजला काव्यरसायतेषु  
॥ ३७ ॥ सरस्वतीमातुरभूधिर न यः प्रतिलपाण्डित्यघन  
सन्तपय । कथं स यमज्ञमानसोऽधो दिनादिन प्रौढि  
विशेषमभुते ॥ ३८ ॥ निर्वर्णशिक्षा इव हृद्यदम्बसरस्वती  
पाहताप्रहसे ये धीर्नस्यप्रभिमागदक्षा विवेचिन्मने वर  
यो जयति ॥ ३९ ॥ काव्यामृतं दुर्जनराहुनीत प्राप्य भवेत्तो  
मुन्नोन्नतम् । मन्त्रकमप्यात्रिप्राजमानैर्ययमकथं यदि

नाम न स्वात् ॥ ४० ॥ विना न साहित्यनिदापरन गुण  
कथचित्यथते कवीनाम् । आलम्बते तत्क्षणमममसीव विह्वला  
रमन्यन न तैलविन्दु ॥ ४१ ॥ अत्यर्थवक्त्रत्वमनर्थक या  
शून्या तु सर्वान्यगुणैर्यनक्ति । अस्पृश्यतादूषितया तया किं  
तुच्छश्वपुच्छच्छटयेव वाचा ॥ ४२ ॥ नीचस्तनोत्वश्रु निता  
न्तकाण्येषु पुष्पास्तु साधर्म्यभूदज्ञानेन । विना ॥ जायेत  
कथं तदीयश्लोदेन सारस्वतदृक्प्रसाद ॥ ४३ ॥ विविर्नक्ति  
न बुद्धिदुर्विधं स्वयमेव सहित पृथग्जन । यदुदीरितम्  
प्यद परैर्न विजानाति तदद्भुत महत् ॥ ४४ ॥ विदुरे  
ज्यैदपायमात्मना परत श्रद्धधतेऽथ वा बुधा । न परो  
पहित न च स्वत प्रेमिमीतेऽनुमयादतेऽत्यधी ॥ ४५ ॥  
अथ योभिनिर्दिष्टबुद्धिषु ब्रजति व्यर्थकता सुभाषितम् ।  
रविरागिषु शीतैरोचिष करजाल कमलाकरोष्विव ॥ ४६ ॥  
इतरकर्मफलनि रैहच्छया विलिप्त तानि सहै चतुरानन ।  
अरसिकेषु कवित्वनिषेदन शिरसि मा लिप्त मा लिप्त मा  
लिप्त ॥ ४७ ॥ कतिचिदुद्धतनिर्भरमत्तरा । कतिचिदारमबच  
स्तुतिशालिन । अहह केऽपि निरक्षरकुक्षयसाहिव सप्रति  
क प्रति ये ध्रम ॥ ४८ ॥ ये के विचित्ररसाश्लिषु सत्कवीना  
सूक्तेषु कर्णपथगामिषु नाद्रियन्ते । ते मालतीपरिमलेऽपि  
बन्दलस्तु नासापुट करतलेन पिदध्युरेव ॥ ४९ ॥ मद्राणि मा  
कुरु विपादमनादरेण मत्सर्वमममनसा सहसा खलानाम् ।  
काव्यारविन्दमकरन्दमधुव्रतानामासेषु धास्यसितमा विद्यतो  
मिलासान् ॥ ५० ॥ चेत प्रसादजनन विबुधोत्तमानामा  
नन्दि सर्वरसयुक्तमतिप्रसन्नम् । काव्य खलस्य न करोति हृदि  
प्रतिष्ठा पीयूषदानमिव वक्रविवर्ति राहो ॥ ५१ ॥ मद्रा  
यदर्पणरेसेन निर्मदपूर्वमर्थान्कथं हाति तान्प्रकृताङ्ग दपु ।  
चोरा इवातिमृदवो महता कवीनमर्थान्तराप्यपि हठाद्वि  
तरन्ति शब्दा ॥ ५२ ॥ अर्थोऽस्ति चेन्न पदमुद्धिराश्लि  
सापि नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्त्या । साप्यस्ति  
चेन्न नवकृगतिस्तदेतन्मये विना रसमहो गहन कविरवम्  
॥ ५३ ॥ स्त्रायैव वक्रिमगतिर्धनशब्दमन्धोलस्तस्या कवि  
प्रारसूत्तिधनुर्लताया । वर्णान्तिप्रणयमानि गुणे यदीये  
चेतासि मलयवता हाति ति मुदन्ति ॥ ५४ ॥ अरण्य  
रुदित कृत शवरासीरमुद्धतित खेलेऽज्जमवरोपित सुचिर  
मैश्वर वर्णितम् । श्वपुच्छैर्मनानामि बधिरैर्कैर्गजाप कृतो  
मृतोऽन्यमुखदर्पणो यदुबुधो जन सेवित ॥ ५५ ॥ प्रैष्ठ

१ इतिहृदयः २ लम्पः ३ रजविमलमयी ४ वरति ५ शक्तिः  
६ पादः ७ लोहः ८ पत्रमि हलो यस्य नाम न स्थिति ९ बुधिः  
१० कृते को-मन्त्रादयः ११ मूर्तिः १२ पशुपादः १३ शत्रुः  
१४ रसः १५ कर्मः

१ बुद्धिः २ पामरजन ३ बागामिनम् ४ जानाति  
५ दुःप्रसङ्गमलचित्तु ६ क्षीनमानो ७ लेच्छया ८ प्रेतद  
शिरः ९ वदन् वक्त्रोयुवादिभूतेन मर्यादयुक्तं तेन दृष्टा-  
वम् १० निद्रैज्जमहते ११ क्षारमृदुमौ १२ अनुगमनानाव  
नभीहृदयः १३ कथमयः १४ शब्दाव्ययः इत्यादि

मणिमुद्धरेन्मकरवयन्दद्वाङ्कुराल्मसुद्रमपि सतरेवचलद्वर्धि  
मालाकुलम् । सुजगमपि बोधित शिरसि पुण्यद्वारयेन तु  
प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५६ ॥ लभेत सिकै  
तासु तैलमपि यत्नत पीढयन्निवेच भृंगतृणिकासु सलिल  
पिपासार्दित । कदाचिदपि पर्यटच्छागिर्षाणमासादयेद्य तु  
प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५७ ॥ यदा किंचि  
ज्ज्ञोऽह द्विषे इव मदान्ध सममन तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यम  
वर्दयलित सम मन । यदा किंचित्किंचिद्बुधजनसवाशाद  
वगत तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ॥ ५८ ॥  
शिर शौभे स्वर्गात्युपतिशिरस्त क्षितिपर महीप्रादुत्तुक्काद  
वनमवनैश्चापि जलधिम् । अयोऽयो गङ्गेय पदमुपगता  
स्तोकमधुना विवैकप्रधाना भवति त्रिनिपात शतमुख ॥ ५९ ॥  
परस्त्रोकान्स्तोकानमुदिवसमस्यस्य ननु ये चतुष्पादौ कुरु  
वैहय इह ते सन्ति कथय । अत्रिच्छिन्नोच्छिन्नजलपिलहरी  
रीतिसुहृद सुहृद्या वैशद्य दपति किल केयाचन गिर ॥ ६० ॥  
तिरैरति गुरु प्राज्ञे विषया यथेव तथा जडे न तु खलु  
तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्येवमन्ति वा । भवति च पुनर्मूर्खान्मेद  
फल प्रति तद्यथा प्रभवति शुचिर्विर्ममप्राहे मणिर्न मृदा  
चय ॥ ६१ ॥ अनियमुवामज्ञानाना शमाय भयत्रपि  
प्रकृतिफुटिलाद्विधाम्यास खलत्रविशुद्धये । फणिमयमृता  
मस्तूच्छेदक्षमस्तमसामसौ निपथरफणारबालोको भय तु  
भृशायते ॥ ६२ ॥ व्यासादीन्किंविपुगवर्गान्निचितोर्गक्ये सलील  
सहस्रमूर्खैर्जलमिमीत्य लोचनयुग श्लोकान्मगर्गे पठ ।  
काव्य धिक्कुर यस्यैर्विरचित स्पर्धस्य सार्धं सुधैर्यधर्म्ययसे  
श्रुतेन रहित पाण्डित्यमासु बलात् ॥ ६३ ॥ ये ससस्तु  
मिनादिन परयश शूलन शल्याकुला कुर्वन्ति स्वगुणस्त  
वेन शुणिना यत्नाहुणाच्छादनम् । तेषां रोपैर्कपायितोदरद  
शा कोपोष्णानि श्वासिना दीप्ता रत्नशिखेन कूष्माण्डिनी  
निधा जनोद्वेजिनी ॥ ६४ ॥ ग्रीर्वास्तम्भश्रुत परोजति  
कथामाने शिर शूलिन सोद्विगममग्नप्रलापविपुलसोभाभिभूत-  
स्थिते । अन्तर्द्वेषप्रवेशविषमत्रोद्योष्णानि श्वासिन कष्टा  
नूनमपिण्डतस्य त्रिकृतिमीमन्तरारम्भम् ॥ ६५ ॥ मूर्खत्व

सुलभ मजसव वृमते मूर्खस्य चाद्यै शुणा निश्चिन्तो बहु  
भोजनोऽतिमुखरो रात्रिदेन म्रममाक् । कार्याकार्यविचारणा  
ग्नवधिरौ मानापमाने सम प्रायेणाभयवर्जितो ददन्मुर्मूर्ख  
मुख जीवति ॥ ६६ ॥ ज्वाल बालभृणालतुमिरमौ रोदु  
समुज्जुम्भते छेत्तु वैजगणीश्रीरीपतुमुमप्राप्तेन सनघते ।  
माधुर्ये मधुनि दुर्गौ रचयितु क्षासन्मुधेर्हीते नेतु वाञ्छति  
य खलान्यपि सता सूक्तं मुधासन्दिमि ॥ ६७ ॥ शन्यो  
वारयितु जलेन द्रुतमुक्छेणेन सूर्यातीपो नागेन्द्रो निशिता  
कुत्रो न समदो दण्डेन गोमर्दमौ । व्याधिमेपजसमहैश्च  
निविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्गिर्य सूर्योपवमस्ति श्लाघत्रिहितं मूर्खस्य  
नास्यौपयम् ॥ ६८ ॥ तोय निर्मथित घृताय मधुने नि  
प्पीडित प्रस्तर पानार्थं मृगतृणितोर्मितरला भूमि समा  
लोकिता । दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया सूक्री  
कष्ट यस्त्वलु दीर्घया धनतृषा नीचो जन सेवित ॥ ६९ ॥  
काव्ये भव्यतमेऽपि निश्चिन्नहैरास्वाधमाने सुहृदोयान्वेषण  
मेव मत्सरजुषा नैसर्गिको दुर्मह । कासारोऽपि त्रिकासि  
पङ्कजचये खेलन्मराले पुन कौशक्षश्रुपटेन कुक्षितपु  
शम्भूकमन्वेपते ॥ ७० ॥ त्रिधै ह्यतस्मिन् किं तु कृपणा  
समानैर्लज्जसे सन्त्यन्ये तव तोपणाहितधियो धन्या वदा  
न्या भुवि । वान्ताना कुचकुम्भकौशलरुचा नो हानिरेता  
वता षण्डाना हृदयेऽपि यत्नयते नानङ्गरागोदय ॥ ७१ ॥  
मीमासा पठिता न वैरुपनिपत्रैव धृता तत्रत श्रीमच्छङ्कर  
भाष्यतो भगवती गीताप्यधीता न यै । सिद्धान्तापगत  
शिरोमणिमत ज्ञात्वाऽपि किंचित्तो भट्टाचार्यपद गता क-  
थमहो लज्जा लभन्ते न ते ॥ ७२ ॥ पटीचीवरपट्टयज्ञ  
पटलभेतातपनच्छायादीहारकघोटकफुटघण्टोपाय हुम्य  
नम । येनानक्षरकुक्षयोऽपि जगत कुर्वन्ति सनज्ञताम्रान्ति  
येन मिना तु हास्यपद्री सन्तोऽपि कष्ट गता ॥ ७३ ॥  
साकूत निजसपिदेकप्रिय तत्त्व सचेता भुधत्रमे नूनमबोध  
मोहितधिया हास्यत्वमायासति । तद्युक्त त्रिदुषो जनस्य  
जडवज्जोष ह्यनामासितु जालन्ध प्रतिरुपगर्गनर्दिशो कोज्य  
द्वैधेयधम ॥ ७४ ॥ ये तास्तस्त्वगुणोपहृतिधियस्तेषामरुण्य  
जगदेऽप्येते कृतमत्सरा परगुण स्वमेऽपि नेच्छति ये ।  
अन्येषामनुरागिणा कचिदपि स्निग्ध मनो निर्वृतान्त्य यान्तु  
तपोवनानि महता सूक्तानि मन्येऽधुना ॥ ७५ ॥ यातास्ते रस  
सारसमहर्निधि निष्पीड्य निष्पीड्य ये वाचचमसुलता पुरा  
कतिपये तत्रस्थगुणविरे । जायन्तेऽद्य यथायद्य तु वनयस्ते

१ शान्तेश्वरचरितेन विपरीतार्थप्राप्ति २ बाहुकास ३ मया  
चिकित्सु ४ शङ्कर ५ गङ्गा ६ सगवम् ७ शबसवधि  
८ मलकाद ९ ददाति १० मूर्ख ११ नाशयति १२ महात्  
१३ विम्वरप्रणे १४ श्रुतिष्ण १५ कविशेखरान् १६ अयोधे  
१७ रोपेण कपायित ताग्रमुदर गर्भो यस्या धनविषा इत्येषा  
१८ कृष्णसर्पाणाम् १९ श्रासदात्री २० श्रीनासम्भ धारयत  
२१ परोत्कर्ष २२ मूर्खस्य २३ त्रिका २४ दारुणस्वरारम्भकहेतु  
६४ ५ मा

१ रोगदत्त २ तर्पण ३ नियम् ४ हीरकादीन् ५ सनद्यो  
भवति ६ दृष्टति ७ मृगलाविमि ८ दीक्ष



तत्र सतन्वते येऽनुपासकठोरचिन्त्यमकल्पादिसत्कोचयम्  
॥ ७६ ॥ प्रादुप्यात्यपिडताना केविकचसि कथ प्रलन्बल  
चिन्ता विधेयन्ययोन्यमिजहति तथा गृह्यते स्वरुणाश्रित ।  
अन्यस्त्रन्यप्रमाण परमयतनुते छिद्यते तावता किं नाय  
रत्नस्य दोषो द्यपदिति यदिद क्षिप्रमन्वा क्षिपन्ति ॥ ७७ ॥

### छान्दसप्रशंसा

नाप्यापियन्तिर्गोमाश्रमेणोपाध्यायलोका यदि शिष्य-  
वर्गान् । निर्देववाद किल निर्वितानसुर्वातल हन्त तदाम  
विव्यत् ॥ १ ॥

### छान्दसनिन्दा

आ यष्टमप्रहृष्टा शिष्टा अपि विचचापलाविष्टा । अव्या-  
पयन्ति वेदानादाय चिराय मासि मासि भुतिम् ॥ १ ॥

### वैयाकरणप्रशंसा

वैयाकरणकिर्तितादपशन्दमृगा क याप्ति सनस्ता ।  
ज्योतिर्नष्टे विदेगायकमिपमाननर्गह्वरेणि यदि न स्यु ॥ १ ॥  
यद्यपि बहु नाधीयै तथापि पठ पुन व्याकरणम् । स्वजन  
श्वजनो मा भूत्सकल शकल सङ्कष्टैकृत ॥ २ ॥ वृत्तदु  
रितनिराकरण ध्याकल चतुरधरीधीयान । सुधगणगण  
नावसरे कनिष्ठिनाया पर जयति ॥ ३ ॥ सून पौणिनिवद  
केल्यपुङ्गव संमुद्रहति सुदशम् । वर्णोदीना धर्मा बुद्ध्या  
विधिवर्धयुक्तेऽसौ ॥ ४ ॥ पौत जले विष्णुपेदावगाया  
पौतध्रले चापि नयेऽर्गगाहम् । आचक्षते शुद्धिदगौ  
प्रसूतेरि च क्षते रागनचोक्षजे च ॥ ५ ॥ वृणामैन्व्यस्त

फणाश्रुदीशगिरा दुर्गपा भुवराजगोष्ठी । अंबुद्धचापश्रुतिपद-  
तीना युद्धसमेबोद्धतयोद्धमार्था ॥ ६ ॥ नाङ्गीकृतव्याकर  
णौपधानामपाटव वाचि सुगाढमास्ते । कसिश्चिदुक्ते तु  
पदे कथचित्तैर वपु सिचति वेपते च ॥ ७ ॥ शब्द  
शास्त्रमनधीत्य य पुमान् वक्तुमिच्छति वच समान्तरे ।  
बन्धुमिच्छति वने भदोक्त हस्तिन कैमलनालतन्तुना ॥ ८ ॥

### वैयाकरणनिन्दा

टिङ्गाण्ड्यसञ्चुद्धसिद्धसोस्तिस्तिस्तिस्तिस्थमिम्बसस्ता  
हसिचटुनाहुरतश्चोऽव्यचोऽव्यचोऽव्यचिदि । लोपोव्योर्ध्वलिघृ-  
द्धिरेचियचिभदापाद्यद्वेचटेरेत्यन्दानखिलान्नयन्ति कति  
विच्छन्दान्पठन्त कर्तुम् ॥ १ ॥ सूत्रे पाणिनिनिर्मितैर्बहुतै  
र्निष्पाद्य शब्दावलि वैकुण्ठस्तवमक्षमा रचयितु मिश्याश्रमा  
शाब्दिका । पक्षाश्च विविध श्रमेण विविधाधूपाद्यसूत्रान्वित  
मन्दाघीर्नैर्गुह्यते मितबलानाम्रातुमपक्षमान् ॥ २ ॥ कु-  
प्पोऽकःपी च शेषोध्यसखि ससजुपोर्यरामोऽवसान शब्दो  
ऽटीत्यादिशब्दै सदसि यदि शोर्तो शाब्दिका पण्डिता  
स्यु । तेषा को वापराध कथयत सतत ये पठ  
न्तीह शोर्तोऽसायव्याधयव्याधिनविगधिनधियव्ययधयेति  
शब्दान् ॥ ३ ॥

### नैयायिकप्रशंसा

अनुत्सर्कपाथोधिर्गावो यस्य वर्षक । अक्षपादो  
ऽर्तम स्पृष्टस्वकलङ्क कैलानिधि ॥ १ ॥ अपरीक्षित  
लक्षणप्रमाणैरेपरामृष्टपदार्थसायंततवे । अवशीकृतजैर्मुक्ति-  
जालैलमेतैरनधीततर्कविधे ॥ २ ॥ मोह हर्षेदि विमली  
कुरते च बुद्धि रैते च सत्कृतपदव्यवहाराशक्तिम् । शा  
स्त्रान्तराम्यसनयोग्यतया मुनक्ति तर्कश्रमो न तनुते किमि  
होपकारम् ॥ ३ ॥ ज्ञानान्धैरक्षिचरण वेगमक्षकश्च श्री  
पक्षिलोऽप्युदयन स च वर्षमान । गङ्गेश्वर शशधरो

१ प्रादुर्भीद २ कान्ये ३ दोष ४ वेदान् ५ वेतनम्  
६ मित्र ७ नीति ८ गणरा ९ नायकात् १० वारा  
११ वेण १२ गुहा १३ विद्या १४ व्याकरणध्वजम्, पने-  
कृष्टम् १५ पाणिनेना बद्ध रचयित् पद्ये-पाणो हस्ते निबद्धम्  
१६ अक्षरान्ते यन्मिहिते बद्धे कर्णारोहैस्तयोर्वातीति प्रसिद्धिः  
१७ अक्षरान्पूर्वक नि गायन्, पद्ये-वापयन् १८ सम्प्रसारयति,  
परी-गम्पश्रुति, शान्तिप्रदानम् स्वीकरोतीत्यर्थः १९ शोभना  
हस्तिम्, सुखसुखविषयनशक्तिनिर्ध २० पद्ये-शोभना दृश्यस्य  
हस्तीति पदम् २१ अक्षरान्प्रतिगर्हयतीत्यर्थः, पद्ये-वाक्य-  
दीनम् २० बन्वा २१ नव-कालम् २२ प्रयोग करोति, पद्ये-  
दोषयति २३ पत्रम् २४ महापा- २५ पत्रकसिमेहिते  
२६ अक्षरान्पूर्वक २७ नामनम् २८ अक्षरान् २९ बन्वाति  
३० जननशब्द ३१ मत्तम् ३२ अनधीतमहामात्रागम्

१ दुष्प्राया २ पण्डितराजसभा ३ अज्ञातपदार्थदर्शनागाम्  
४ वस्यते ५ व्याकरणम् ६ अध्ययनमवस्था ७ विसृतं तुला  
८ वयाणि ९ वापयति १० जगेश्वरीम् ११ विष्णुस्वयम्  
१२ कुलेनि ध्वज १३ अनुवृत्ति १४ धृतां १५ नायकानां  
तालजम्बुसुरारणमेष १६ तर्कसमुद्र १७ मोतम, पद्ये-  
धर्मा ददातीति धृष्टम्, १८ न भवतीति तथाविध पाद हलपे  
१९ अज्ञानेन, पद्ये-राष्ट्रम् २० कलानां निधि, पद्ये-  
चन्द्र २० अज्ञानपदार्थसमुद्धार २१ जपयुक्ति २२ अज्ञानम्  
२३ रोषयति, नाशयतीत्यर्थः २४ जरादयति २५ मोतयति  
२६ गन्तव्य २७ कर्तृ

बहुवच नव्या अन्यैर्वैरुन्धत इमे ह्येदयान्यकारम् ॥ ४ ॥  
 प्रायः काव्यैर्गमितवयसः पाणिनीयाम्बुराशेः सारज्ञशा-  
 प्यपरिकलितन्यायशास्त्रस्य पुंसः । वादारम्भे वदितुमनसो  
 वाक्यमेकं समायां प्रेक्षा जिह्वा भवति क्रियतीं पश्य कथा-  
 मवस्थाम् ॥ ५ ॥

## नैयायिकनिन्दा

परावृत्तान्तो लिङ्गानि व्यभिचारविचारकाः । तार्किका  
 यदि विद्वान्तो विद्वैः किमपराभ्यते ॥ १ ॥ शुरोर्गिरः पञ्च-  
 दिनाम्यधीत्य वेदान्तशास्त्राणि दिनत्रयं च । अमी समाघ्रात-  
 वितर्कवादाः समागताः कुकुरटपादमिथाः ॥ २ ॥ कर्कश-  
 तर्कविचारव्यग्रः किं वेत्ति काव्यहृदयानि । आम्य इय  
 कृपिविलम्बश्चलनयनाचोरहृत्सानि ॥ ३ ॥ नैयायिकानां  
 मलिनाम्बराणां जनुर्गतं रासमचिन्तयैव । तथापि वेद्यास्तन-  
 संनिवेशस्तोतुः कवेः कोऽपि विशेष एव ॥ ४ ॥ न जिघ्र-  
 त्वास्मायं स्पृशति न तदङ्गान्यपि सङ्कुरुरारणं नादत्ते न  
 गणयति किं च स्पृतिगणम् । पठ्यन्तुर्कं तर्कं परपरिमवा-  
 योक्तिमिरसौ नयत्यायुः सर्वे निहृतपरलोकार्थयतनः ॥ ५ ॥  
 प्रयत्नैरसौक्यैः परिचितकुतर्कप्रकरणाः परं वाचोवैश्यान्क-  
 तिपयपदौघान्निदधतः । समायां वाचाटाः श्रुतिकुटु रटन्तो  
 घटपटाश्च लज्जन्ते 'र्मन्दाः स्वयमपि तु जिह्वेति विबुधः  
 ॥ ६ ॥ 'कर्मप्रज्ञविचारणां विजहृते भोगपवर्गप्रदां घोषं  
 कंचन कण्ठशोषफलकं कुर्वन्त्यमी तार्किकाः । प्रत्यक्षं न  
 पुनाति नापहरते पापानि पीलुर्बुद्ध्याव्याप्तिर्नायति नैव पात्य-  
 शुभितिनौ पश्यता रक्षति ॥ ७ ॥ हेतुः कोऽपि विशिष्टधी-  
 रनुमितौ न जैनयुग्मं मरुत्साचो नेति च गोपवादशुखैरा  
 नैयायिकाश्चेद्बुधाः । मेपसाण्डमहमितर्कं 'र्बलिमुजो दन्ताः  
 क्रियन्तस्तयैवेत्येवं संततचिन्तनैः श्रमजुषो न स्युः कथं  
 पण्डिताः ॥ ८ ॥ साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं  
 पिकीगीतवर्गीमांसा श्रुतितत्परा तदनुगं सांख्यं सपातञ्जलम् ।  
 त्वं तु न्याय विशुद्धवैदिकविधिव्याकोपबौद्धागमव्याघाताय  
 निगूढतर्कगहनं कामोदभाषाससि ॥ ९ ॥ हे हे मित्र  
 जिता मयातिबलिनो विप्रा धनं चार्जितं शोषेभ्यः शरयघ्न-  
 दानमपि सत्संपादितं भूरिशः । ग्रन्थाश्चापि कृताः सुतर्क-

घटकाः शास्त्राणि सन्दृष्य वै सोऽहं तर्कविभूषणोऽत्र गहने  
 धात्रा रगालः कृतः ॥ १० ॥

## मीमांसकप्रशंसा

मगवदनम्युपगमनं दैवतचैतन्यनिर्हवश्चैषाम् । कर्म-  
 श्रद्धावर्धकतत्त्वाधान्यप्रदर्शनायैव ॥ १ ॥ आगमरूपविचारि-  
 ण्यधिकरणसहस्रशिद्धितविपक्षे । स्वामिनि जैमिनियोगिन्सु-  
 परज्यति हृदयमसदीयमिदम् ॥ २ ॥ शबरकुमारिलशुरो  
 मण्डनमन्वदेवपार्यसारथयः । अन्ये च विश्वमान्या जयन्ति  
 संश्रयमाणतन्त्रास्ते ॥ ३ ॥ नैयायिका वा ननु शाब्दिका वा  
 जैयीशिरःसु श्रमशालिनो वा । बौदाहये मित्रति जैमिनी-  
 यन्यायोपरोचे सति मौनमुद्राम् ॥ ४ ॥ आदौ धर्मं प्रमाणं  
 विविधविधिभिदाशेषतां च प्रयुक्तिं पीर्बापार्थधिकारी तदनु  
 बह्विधं चातिदेशं तयोहम् । बाधं तन्त्रं प्रसङ्गं नयमनय-  
 शतैः सम्यगालोचयन्तो मित्रा मीमांसकेभ्यो विदधति  
 सुवि के सादरं वेदरक्षाम् ॥ ५ ॥

## मीमांसकनिन्दा

ते मीमांसाशास्त्रलोकप्रसिद्धाः सर्वपीणां सेहिरे नैव  
 सत्ताम् । चैतन्यस्यापहवं देयतानां चक्रुर्विश्वं नश्वरं मन्य-  
 मानाः ॥ १ ॥ मीमांसकाः कतिचिदत्र निजन्ति वेदप्रामा-  
 ण्यसाधनकृतोऽपि न तेऽभिवन्धाः । उद्धोपितोऽप्युपनिषद्भि-  
 र्देशोपशेपी ब्रह्मैव नाम्युपगतः पुरुषोत्तमो यैः ॥ २ ॥

## वैद्यप्रशंसा

शुरोर्धीताखिलवैद्यविद्यः पीरूपपाणिः कुशलः क्रियासु ।  
 गतस्पृहो धैर्यधरः कृपालुः शुद्धोऽधिकारी भिषागृहशः  
 स्वात् ॥ १ ॥ रागादिरोगान्सुततातुपत्तानशेषकायप्रसूतान-  
 शेषान् । औत्सुक्यमोहहरतिदाज्ञयान योऽप्यवैधाय नमो-  
 ज्स्तु तस्मै ॥ २ ॥ अन्यानि शास्त्राणि विनोदमात्रं श्रोत्रेषु  
 वा तेषु न तैश्च किंचित् । चिकित्सितज्योतिषमन्त्रवादाः पदे  
 पदे प्रत्ययमावहन्ति ॥ ३ ॥ मानोधि वैद्यकमयापि महाम-  
 येषु श्रोत्रेषु यो भिषगिति प्रथितस्तमेव । औकारयत्यखिल  
 एव विशेषदर्शी लोकोऽपि तेन भिषगेय न दूषणीयः ॥ ४ ॥  
 भैस्ते दुःसहवेदनाकबलिते भये स्वरेज्जगलं तसायां

१ उद्वेगान्मन् २ जनमस्त ३ वक्रा ४ वेदम् ५ वेदाङ्गानि  
 ६ नीरसम् ७ बहुभिः ८ मूर्ताः ९ लब्धं प्राप्नोति १० कर्मचिन्तनं  
 मद्राचिन्तनं च ११ परमाणुमनुदायः १२ व्याप्तिविशिष्टपञ्चनैवा-  
 ज्ञानविशिष्टः १३ पूर्वोक्तगतांशद्वयम् १४ त्वमिन्द्रियप्रत्यय-  
 १५ जराकाः १६ काकाः

१ अपलापः २ शास्त्रदीपिकाकर्ता पार्ष्णार्थमिश्रपण्डितः  
 ३ वेदत्रयी ४ वादयुद्धः ५ न्यायरूपे प्रतिबन्धकः ६ मामान्य-  
 विज्ञेयभेदेन ७ प्रतीतराधर्षः सदाविचार्यः ८ अमृतं पाणी यस्य  
 सः अमृतवदवदमारोप्यद इत्यर्थः ९ अविचार्यकार्यमवृत्तिः  
 १० विचाराशक्तिः ११ अर्शोपः १२ आद्यवति १३ नसत्के

ज्वरपावकेन च तनौ तान्ते हृषीकेशे । दूने नन्धुजने  
कृतप्रलपने धैर्ये विधातु पुन क शक्त कलितामयप्रशमनो  
वैद्यलोचने विद्यते ॥ ५ ॥ आन्ता वेदातिन कि पठथ  
शठतयाद्यापि चाद्वैतविद्या पृथ्वीतत्त्वे लुठन्तो विमृश्य  
सतत कर्कशास्तार्किका किम् । वेदेर्नानागमै कि ग्लपयथ  
हृदय ओनिया ओनेशुलैरैव सर्वानवय विचिनुत शरण  
प्राणसमीपनाय ॥ ६ ॥

### कुपैद्यनिन्दा

वैद्यराज नमस्तुभ्य यमराजसहोदर । यमस्तु हरति  
प्राणान्यैव प्राणाधनानि च ॥ १ ॥ वैद्यराज नमस्तुभ्य  
क्षपिताशेषमानन । स्वयि विन्यस्तमारोऽय कृतान्त सुखमे  
घटे ॥ २ ॥ चित्ता प्रज्वलित दृष्ट्वा वैद्यो निस्सयमागत ।  
नाह गतो न मे ज्ञाता कस्येद हस्तलापयम् ॥ ३ ॥ क  
पायैरुपवासैश्च कृतामुखाघता कृणाम् । निजौपधकृता वैद्यो  
निवेद्य हरते धनम् ॥ ४ ॥ अज्ञातशास्त्रसंज्ञावाश्यासमान  
परयगन् । त्यजेद्द्वारद्विपक्षशास्त्राशान्यैवेति तानि ॥ ५ ॥  
मिथ्यौपधैर्नन्त मृषाकपायैरसखलैरस्ययाधैर्तैलै । वैद्या इमे  
वर्धितैरुगवर्गा विवेकभाण्ड परिपूरयति ॥ ६ ॥ नतो  
ऽपि दद्याद्गणकोऽपि दद्यात्प्रार्थित पाशुपतोऽपि दद्यात् ।  
वैद्य कथ दास्यति याचमानो यो मर्तुकामादपि हर्तुकाम  
॥ ७ ॥ न धीतोर्विज्ञान न च परिचयो वैद्यकन्ये न  
रोगाणां तत्त्वावगतिरपि नो वस्तुगुणधी । तयाप्येते वैद्या  
इति तीरैर्यन्तो जडजनीनैरुर्मूर्खैर्धृत्या इव धंसु हरन्ते  
गर्ददुग्धम् ॥ ८ ॥ सत्त्वोण लोलेन कुलमुपतिमुख  
हृदये सानुकम्पे रणदानमर्थलज्जाक्षितमभिपुलक स्पृहयते  
पीनमहम् । क्षीयाना प्लाघतेऽन्तश्चिरनिहितधन काष्ठमूला  
मितोये पूरा सिद्धा कन्याना सकलगुणनिधिर्धनविद्या  
मिथ्या ॥ ९ ॥

### गणकप्रशंसा

चतुरङ्गकलो राजा जगती वशमानयेत् । अह पथाङ्ग  
बलयानावान यशमानये ॥ १ ॥ एकासनस्था जलरायुमश्व  
मुमुक्षुवर्सेत्यन्तरिमदाश्च । पृच्छन्ति तदप्येवमन्तरिचार

१ अन्ते २ इन्द्रियसमुद्रे ३ दुष्टते ४ वेदेष्वप्यादिन ५ कर्णे  
६ अन्ति ७ सर्वेषां नये निर्णयम् ८ तिरौताम् ९ काल  
१० कालवीर्य ११ कुपिता विनयो निवृत्तशास्त्रात् १२ यम  
संशयिन १३ रागिण्यम् १४ कष्टभाण्डम् १५ पारशद  
१६ अन्तर्गत १७ प्राणान् १८ यमम् १९ हृदयम् २० तिरौताम्  
२१ मोक्षोपरा २२ सत्त्वोण लोलेन २३ कल्पयेत् २४ अकार  
मुच्यते २५ अन्ति

दैवज्ञमन्ये किमुतार्थविचा ॥ २ ॥ न दैव न विन्य च  
कर्मावसिद्धयेन यथास्ति देशे ननु ज्योतिषज्ञ । न तारा  
न चारा नवाना ग्रहाणा न तिथ्यादयो वा यतस्तत्र बुद्धा  
॥ ३ ॥ दूतो न सचरति खे न चलेष वार्ता पूर्वं न  
जस्तिरतिमिद न च सगमोऽस्ति । व्योम्नि स्थित रविशशिग्रह  
प्रशस्त जानाति यो द्विजवर स कथ न विद्वान् ॥ ४ ॥  
वृद्धिहास्यो कुमुदसुहृद पुष्पवन्तोऽप्येव शुक्रादीनामुदय  
विलयादित्यसौ सर्वदृष्टा । आविष्कृत्यखिलवचनेष्वत्र  
कुम्भीपुलाकन्याज्योतिर्नयगतिविदा निश्चल मानमावम्  
॥ ५ ॥ यानो ज्ञातकस्य अपि मुजगर्भासे पुरो निश्चिते  
तीर्थानामटन जनस्य घटते तापत्रयोच्चाटनम् । इष्टे प्राग्न  
धारिते सति धृतेस्तुष्टेश्च लामो भवेदुष्टे तु व्यैसनेऽन तर्ष  
रिहति कर्तुं जपायै क्षमा ॥ ६ ॥

### कुगणकनिन्दा

गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागम विशाखाया ।  
विविधमुजगकीडासत्ता गृहिणीं न जानाति ॥ १ ॥  
गणिकागणको समानधर्मौ निजपञ्चाङ्गनिर्देशकादौ । जन  
मानसमोहकारिणौ तौ विविधा चित्तहरो विनिर्मितौ ॥ २ ॥  
जसुखमथ सुख वा कर्मणा पञ्क्तिवेलासहृह नियतमे  
सुखते देहभाज । तदिह पुरत एव ग्राह मौहूर्तिक्षेत्रकयय  
फलमनीषामन्तत किं रत न्यात् ॥ ३ ॥ बिलिखति  
सदसद्वा जन्मपत्र जनाना फलति यदि तदानीं दर्शयत्यै  
लमदाहम् । न फलति यदि लमद्रुपेवाह मोह हति  
धनमिहेष हन्त देवैर्ज्ञेया ॥ ४ ॥ प्रमोदे खेदे वाप्युप  
नमति पुसा विविधशान्त्यैव प्रागेवामिहितमिति मिथ्या  
कथयति । जनानिष्टानिष्टाकलनपरिहारैकनिरतानसौ मेधा  
दीना परिगणनयैव भ्रैमयति ॥ ५ ॥ ज्योति शास्त्रमहोदधौ  
बहुनोत्तेर्गोपादात्मभि बहोर्लेर्निविष्टे कणाक्षतिपयो  
लब्ध्या कृतार्था इव । दीर्घायुस्तसपदादिकथनैर्देवैर्ज्ञेया  
इमे गेह गेहगुणपरिचय धनिना मोह सहु कुर्वते ॥ ६ ॥

### पौराणिकनिन्दा

पौराणिकाना व्यभिचारदोषो नाशङ्कनीय कृतिमि क  
दाचित् । पुराणकर्ता व्यभिचारजातस्त्रसापि पुत्रो व्यभिचा  
रजात ॥ १ ॥

१ धृष्टकृषी २ चन्द्रस ३ दर्शक द्रमसौ ४ ग्रहणम् ५ साक्षी  
पुलाकन्यायेन ६ ग्रहणे ७ दुष्टे ८ परितो ९ परिप्राकाये  
१० सत्त्वोपरा ११ कुदेव १२ हृदये १३ अम करोत १४ साना  
न्यमिषम्, अन्तर्गत १५ कुर्वतीतिप्रा १६ व्याप्त

## पुरोहितनिन्दा

पुरीपस्य च रोपस्य हिंसायास्तत्कर्म्य च । आयाक्षराणि  
सगृह्य वेद्याश्चके पुरोहितम् ॥ १ ॥

## कायस्यनिन्दा

काकाहील्य यमात्कौये स्वपतेर्देहपातिताम् । आयाक्ष  
राणि सगृह्य कायस्य केन निर्मित ॥ १ ॥ कायस्थेनोदर  
स्थेन मातुराणिपशङ्कया । अन्नाणि यत्र मुक्तानि तत्र हेतु  
रदन्तता ॥ २ ॥ विना मध विना मांस परस्वहरण विना ।  
विना परापवादेन दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥ कलमात्र  
निर्गतमपीविन्दुव्याजेन साज्जनायुक्ता । कायस्वसुष्ठव  
माना रोदिति खितेन राजश्री ॥ ४ ॥

## सज्जनप्रशंसा

अहो किमपि चिन्ताणि चरितानि महात्मनाम् । लक्ष्मीं  
शृणाय मन्यन्ते तद्भरेण नमन्त्यपि ॥ १ ॥ नाल्पीयसि नि  
भ्रमति पदमुन्नतचेतस । वेद्या सुननलामेऽपि नि सीमानो  
नोरथा ॥ २ ॥ अञ्जलिस्थानि पुष्पाणि वासयन्ति करद्व  
यम् । अहो सुमनसा प्रीतिर्यामदक्षिणयो समा ॥ ३ ॥ वज्रा  
इपि कठोरानि मृद्वनि कुसुमादपि । लोकोत्तराणा चेतसि  
नो हि विज्ञातुमर्हति ॥ ४ ॥ गवादीना पयोऽप्येषु सद्यो  
वा जायते दधि । क्षीरोदधेस्तु नाचापि महता विर्कृति  
इत ॥ ५ ॥ गङ्गा पाप शशी ताप दैन्य बलतरुस्तथा ।  
गप ताप च दैन्य च भ्रमति सतो महाशया ॥ ६ ॥ छाया  
यन्तो गतव्याला स्वारोहा फलदायिन । मार्गद्रुमा महा  
न्तश्च परेषामेव मृतये ॥ ७ ॥ सपदो महतामेव महतामेव  
चापद । वर्धते क्षीयते चन्द्रो न तु तारागण कचित्  
॥ ८ ॥ अपकुर्वन्नपि प्राय प्राप्नोति महत फलम् । और्व  
दहन्तमेवापि सतर्पयति सागर ॥ ९ ॥ महतां श्रयन्तेनैव  
विपक्षिरपि शोभते । दन्तमङ्गो हि नागाना स्थाण्डो गिरि  
विदारणे ॥ १० ॥ गुणप्रामाणिसनादि नामापि हि महात्म  
नाम् । यथा सुवर्णश्रीलण्डरत्नाकरमुषाकरा ॥ ११ ॥  
वहति शोकशङ्कु च कुर्वन्ति च यथोचितम् । कोऽप्येष  
महता हन्त गाम्भीर्यानुगुणो गुण ॥ १२ ॥ नागुणी  
गुणिन वेत्ति गुणी, गुणिषु मत्सरी । गुणी च गुणसर्गा च  
विरल सरलो जन ॥ १३ ॥ महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भज

मानात्रिपूनी । सपत्नी प्रापयत्वग्निं सिन्धुगो नग्निभगा  
॥ १४ ॥ सुखेन नाद्रित्यर्थे इदमेव नयत्वध । जैरय  
त्यन्तर साधुर्गो विपमिवेश्वर ॥ १५ ॥ विवृति नैव  
गच्छन्ति सन्नदोषेण साधन । आवेष्टित महासर्पश्चन्दन न  
विषायते ॥ १६ ॥ मान्या एव हि मान्याना मान कुर्वन्ति  
नेतरे । शशुर्विर्मति मूर्खेन्दु स्वर्मानुम निवृत्ति ॥ १७ ॥  
सुजन व्यनन मन्ये चारुशंसमुद्गमम् । आत्मान च परि  
भ्राम्य परतापनिवारणम् ॥ १८ ॥ उदये सतिता रक्तो  
रक्तश्चात्मये तथा । सप्तौ च विपत्ता च महतामेक-  
रूपता ॥ १९ ॥ आरमन्तऽल्यमेवाज्ञा वाम व्यप्रा भवति  
च । महारम्भा कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराश्रुता ॥ २० ॥  
सद्विस्तु लीलया प्रोक्त शिलालिखितमज्ञम् । असद्वि  
शपयेनापि जले लिखितमज्ञम् ॥ २१ ॥ ईरे पदाहति  
स्थाप्या न स्थाप्य खररोहणम् । स्वर्गापि विदुषा युक्ता  
न युक्ता मूर्खमिन्ता ॥ २२ ॥ साधो प्रकोपितस्यापि  
मनो नायाति विक्रियाम् । नहि तापयितु शक्य सागरा-  
म्यस्तृणोत्कया ॥ २३ ॥ नारिकेलसमाकार इदयन्तेऽपि  
हि सज्जना । अन्ये बदरिकाकारा बहिरेव मनोहर  
॥ २४ ॥ अहच्छेदेऽपि साधूना गुणा नायान्ति विक्रि-  
याम् । भेज्जनापि शृणालानां ननुवन्नन्ति तन्तन ॥ २५ ॥  
परोपदेशे पाणिहृत्य सर्वेषा सुकर मृणाम् । धर्मे स्वीयम  
नुष्ठान कस्यचिमुमहात्मन ॥ २६ ॥ सपत्यु महता विच  
भनत्युत्तलकोमलम् । आपस्तु च महाशैलशिलासघातक  
केशम् ॥ २७ ॥ पतन्ति व्यसने देवादारुणे दारुणा मनि ।  
सर्वमेयति बजेण धैर्येण महता मन ॥ २८ ॥ सन्त  
स्वत प्रकाशन्ते गुणा न परतो मृणाम् । आमोणे नहि  
वस्तुर्था शपयेन विषायते ॥ २९ ॥ पातितोऽपि कप  
धातैरुत्पतत्येव कन्दुक । प्रायेण हि मुष्टुचानार्मस्यापियो  
विपत्तय ॥ ३० ॥ मृत्कन्दुकाशतनोत्पतत्यार्म पतुमपि ।  
तथा त्वनार्य पतति मृत्पिण्डपतन यथा ॥ ३१ ॥ दम्भि-  
दन्तसमान हि निरुत महता वध । दूरेप्रोवेग  
नीचाना पुनरपायति याति च ॥ ३२ ॥ श्लोकस्तु श्लोकना  
याति यत्र तिष्ठन्ति साधव । लंकारो लुप्यते तत्र यत्र  
निष्ठन्त्यसाधन ॥ ३३ ॥ किमत्र चित्र यत्सन्त पणुग्रह  
तत्परा । नहि सदेहशैलाय जायन्ते चन्दनद्रुमा  
॥ ३४ ॥ कात्रै सह विवृद्वय कोकिल्य केश गिर ।

१ जीर्ण करोति २ राह ३ अगोत्रमिच्छति ४ वेगु, पक्ष-  
कुलम् ५ सिंहस्य ६ पाशतदनम् ७ विकारम् ८ सप्तचक्रं नि  
९ कठिनम् १० समीपयति ११ क्षिप्ता १२ लङ्कारो  
च्छेदो पञ्चाविष्टो १३ अत्यन्तपुत्र

१ कायस्य २ गुणवन्मयते ३ लक्ष्मीभरणे ४ वनारचेतस  
५ अ-वसिन्दिवसे ६ विकार ७ सुल ८ वर्धतेभेदे

खलसन्नेऽपि नैधुर्ये कल्याणप्रकृते कुत ॥ ३५ ॥ यथा  
चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रिया । चित्ते वाचि  
क्रियाया च साधूनामेकरूपता ॥ ३६ ॥ विवेकं सह  
सयत्ना विनयो विषया सह । प्रभुत्वं प्रथयोपेतं चिह्नमेत  
न्महात्मनाम् ॥ ३७ ॥ उपकर्तुं श्रियं वक्तुं कर्तुं ज्ञेहमै  
कृत्रिमम् । सज्जनानां स्वभागेऽप्येकेन्दुः शिशिराकृतः  
॥ ३८ ॥ निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दया कुर्वन्ति साधवः ।  
नहि सहर्षते ऽप्येतां चन्द्रश्चाण्डालवेश्मसु ॥ ३९ ॥  
उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः । उपकारिषु  
यः साधुः स साधुः सन्निरुच्यते ॥ ४० ॥ हृदयानि  
सतानेषु कठिनानीति मे मतिः । खलवागविशिलैस्त्रीष्वपि  
घन्ते न मीमांस्यते ॥ ४१ ॥ अपेक्षन्ते न च ज्ञेहं न  
पानं न देशान्तरम् । सर्वालोकहिते युक्ता रत्नदीपा इयो  
क्तमा ॥ ४२ ॥ श्रुतेऽन्यस्यासतोऽप्यार्यो गुणान्दोषास्तु  
दुर्जनः । तुल्येऽप्यसत्त्वे किं त्वेको गच्छत्यूर्ध्वमधोऽपरः  
॥ ४३ ॥ सन्तो मनसि कृत्वा प्रवृत्ता कृत्यवस्तुनि ।  
कस्य प्रतिशृणोति सः कमलेभ्यः श्रियं रविः ॥ ४४ ॥  
आमरणान्ता प्रणया कोपास्तत्क्षणमहुरा । परित्यागाच्च  
निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ ४५ ॥ सन्त एव  
सता नित्यमापदुद्वरणक्षमा । गजानां पङ्कमघानां गजा  
एव धुरधरा ॥ ४६ ॥ नूनं दुग्धाधिमन्थोत्थाविमौ  
सुजनदुर्जनौ । किं त्विन्दो सोदरं पूर्वं कालकूटस्य चेतः  
॥ ४७ ॥ गोनसिंहितं न मुञ्चन्ति सदा सैर्भक्तिमाश्रिताः ।  
उदेन्य-तश्च सन्तश्च महासंयतयानया ॥ ४८ ॥ विगृ  
हीतं पदाकान्तो भूयोभूयश्च खण्डितः । माधुर्यमेवावहति  
सुशोक इव सज्जनः ॥ ४९ ॥ प्रकृतिप्रत्ययोपेतं सद्गुणं  
साधुसमतः । अर्थार्पणसमर्थश्च सुशोक इव सज्जनः  
॥ ५० ॥ गुणोऽपि नूतं दोगाय दुषिषातो खलस्य च ।  
स-नार्गसिद्धये वृद्धिर्द्विजे साधुजनस्य च ॥ ५१ ॥ सुच-  
न्तश्चापरेतस्य प्रस्थिता पावने पथि । घना इवाद्भिहृदया  
सन्तो जीवन्हेतवः ॥ ५२ ॥ धनिनोऽपि निरुन्मादा  
युवानोऽपि न चखलाः । प्रमोदोऽप्यप्रमत्तास्तैः महामहिम-  
शालिनः ॥ ५३ ॥ साधुरेव प्रवीणः स्वात्सङ्गामृत-  
चर्षणे । नवचूताङ्गुरास्तादुगलः कोकिलः किल ॥ ५४ ॥  
उत्तमः श्रेयविशोम क्षमः सोढुं न हीतरः । मणिरिव

महाशाणधर्षणं न तु मृत्कणः ॥ ५५ ॥ सज्जना एव  
साधूनां प्रथयन्ति गुणोत्करम् । पुण्याणां सौरभं प्रायस्सैतुते  
दिक्षु मारुतः ॥ ५६ ॥ स्वभाव नैव मुञ्चन्ति सन्तः सस-  
र्गतोऽसताम् । न त्यजन्ति रुतं मधुं काकसर्पकृतं पिका ॥ ५७ ॥ सपत्नौ कोमलं चित्तं साधोरापदि कर्कशम् ।  
सुकुमारं मधौ पानं तरोः स्वात्कठिनं शुचौ ॥ ५८ ॥ स्वभाव  
न जहात्येव साधुरापदतोऽपि सन् । कर्पूरं पावकस्फुटं  
सौरभं लभतेतराम् ॥ ५९ ॥ अप्यापत्समयं साधोः प्रयाति  
श्चापनीयताम् । विधोर्धेयुतदास्कन्दविपत्कालोऽपि सुन्दरः  
॥ ६० ॥ विना परीक्षा नो तत्त्वं प्रसिद्धं ज्ञायते सतः ।  
स्ववर्मनन्धाचो शुद्धिर्ज्ञायते कर्षणं विना ॥ ६१ ॥ दृष्टदुर्जन-  
दौरात्म्यं सज्जने रज्यते जनः । आरुह्य पर्वतं पान्थः सानौ  
निर्जृम्भितौ ॥ ६२ ॥ क्षयक्षयिणि सापाये भोगे रज्यति  
नोत्तमा । सत्यज्याम्भोजकिञ्चलकं न प्रार्थयति शैबलम् ॥ ६३ ॥  
उत्तमं सुचिरं नैव विपदोऽभिभवन्त्यलम् । राहुप्रसन्नसमृति-  
क्षणं विच्छायेद्विभुम् ॥ ६४ ॥ प्रायः स्वभावः मुञ्चन्ति सन्तः  
सर्गतोऽसताम् । चण्डाश्चण्डातपाःपादा हिमाशोरमृतघञः  
॥ ६५ ॥ तुल्यं परोपतापित्वं क्रुद्धयोः साधुनीचयोः । न  
दाहे ज्वलतोर्मिञ्च चन्दनधनयोः कश्चित् ॥ ६६ ॥ महता  
तादृशं तेजो यत्र शाम्भन्त्यनीजसः । अस्तं यान्ति प्रकाशेन  
तारका हि विदधतः ॥ ६७ ॥ आस्थामालम्ब्य नीतेषु वश-  
शुद्धेष्वरातिषु । व्यक्तिमायाति महता माहात्म्यमनुकम्पया  
॥ ६८ ॥ न गुणा कापि पूज्यन्ते सरस्वीकारो हि गौरवम् ।  
पीतिमा गुणसाम्येऽपि हरिद्रास्पर्शयोरिव ॥ ६९ ॥ आ-  
किमर्थमिदं चेतः सतामम्भोपिदुर्भरम् । इति कुपेव दुर्वेधा  
पादुं खैरपूरयत् ॥ ७० ॥ काचो मणिर्मणिः काचो येषां  
तेऽन्ये हि देहिनि । सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो  
मणिर्मणिः ॥ ७१ ॥ दोषानपि शृणीकतुं दोषीकतुं  
गुणानपि । शक्तो वादी न तत्तत्त्वं दोषा दोषा गुणा गुणा  
॥ ७२ ॥ गुणराशिर्महामारनिर्भरापूरितान्तराः । सन्तो  
गौरवमायान्ति यदि तत्र किमद्भुतम् ॥ ७३ ॥ स्वात्मन्येव  
त्यं याति तादृशो गुणिना गुणः । स्वयं प्रत्याप्यमानोऽपि  
यस्तुणाय न मन्यते ॥ ७४ ॥ सुवृत्तसैकरूपस्य परमीलं  
धृतोऽनृतः । साधोः स्वनयुगलैव पतनं कस्य तुष्टये ॥ ७५ ॥  
च्युतोऽप्युद्धच्छति पुनः प्रवावाच न मृदधी । केन्दुकं पत-  
नोत्थायी न तु कान्ताकुचद्वयी ॥ ७६ ॥ नालोकं क्रियते  
सूर्ये भूः प्रतीप न धार्यते । नहि प्रत्युपकाराणामपेक्षा सत्सु  
विद्यते ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वापि दृश्यते दृश्यं दृष्ट्वापि दृश्यते पुनः ।

१ रिनय २ निष्पद्यते ३ प्राणिषु ४ चन्द्रशक्तिम् ५ ना-  
पदाशुदे ६ विविदि ७ मेरीम्, ८ ध्यायिम् ९ योग्यताम्,  
१०-माध्यम् ११ अवसादम्, १२-यत्रवन्ति १३ लोचनं  
दिनं तस्मिन्प्रायसा, १४-जालोः प्रवासास्तदेव दिनं तस्मिन्प्रायसा  
१५-सुखवार्ताम्, १६-पर्वतमिति १७-समयम् १८-सुखम्  
१९-प्राणि, २०-पर्वतम्

१ कपशाणम्, २-मोक्षी इति लोके ३ प्रसारयति ४ ज्येष्ठमासे  
५-चन्द्र इति लोके प्रसिद्धः

सत्यं न साधुवृत्तस्य दृश्यते पुनरुक्तता ॥ ७८ ॥ सत्पथा  
 ऋजवः शुद्धाः सफला गुणसेविनः । तुल्यैरपि गुणैश्चित्रं  
 सन्तः सन्तः शराः शराः ॥ ७९ ॥ लाभप्रणयिनो नीचा  
 मानकामा मनस्विनः । महदुःसरति मत्स्यार्थी हंसस्थेष्टा प्रसन्नता  
 ॥ ८० ॥ परदुःखं समाकर्ण्य स्वभावसरो जलः । उपकारासम-  
 र्थत्वात्प्राप्नोति हृदये व्ययाम् ॥ ८१ ॥ विचे त्यागः क्षमा शक्तौ  
 दुःखे दैन्यविहीनता । निर्दम्भता सदाचारे स्वभावोऽयं  
 महात्मनाम् ॥ ८२ ॥ न कदाचित्सतां चेतः प्रसरत्यप-  
 कर्मसु । जलेषु द्रुतमप्यन्तः सर्पिरास्योन्नतां धजेत् ॥ ८३ ॥  
 सौगण्डेऽपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते । बोधं स्वस्यैव  
 नेच्छन्ति ते विश्वोद्धरणक्षमाः ॥ ८४ ॥ साभिमानमसंभान्य-  
 मौचित्यच्युतमप्रियम् । दुःखायमानदीनं वा न वदन्ति  
 गुणोन्नताः ॥ ८५ ॥ आपत्स्वेव हि महतां शक्तिरभिव्यज्यते  
 न संपत्सु । अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथाभित्तितस्य  
 ॥ ८६ ॥ भूयैऽपि च गुणवत्तामातन्वानः स्वीयगुणजलैः ।  
 विषराणि मुद्रयन्मूर्गाणांशुरिव सज्जनो जयति ॥ ८७ ॥  
 तरुमूलादिषु निहितं जलमाविर्भवति पल्लवाग्रेषु । निर्धूतं  
 यदुपक्रियते तदपि महान्तो वहन्त्युच्चैः ॥ ८८ ॥ संपदि  
 यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् । तं भुवनत्रय-  
 तिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ८९ ॥ दुर्जनवचना-  
 झारैर्दग्धोऽपि न विमिर्य वदत्यर्थः । अगुरुरपि दक्षमानः  
 स्वभावगन्धं परित्यजति किं नु ॥ ९० ॥ अप्रियवचनद्विदैः  
 प्रियवचनादौषैः स्वदारपरितुष्टैः । परपरिवादनिवृत्तैः कचिरक-  
 चिर्मण्डिता वसुधा ॥ ९१ ॥ पतितोऽपि राजवदने तरेणि-  
 र्बोधैति पद्मपण्डानि । भवति विपद्यैः महतामङ्गीकृतव-  
 स्तुनिर्वाहः ॥ ९२ ॥ छिन्नोऽपि रोहति तरुश्चन्द्रः क्षीणोऽपि  
 वर्धते लोके । इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न लोके-  
 ऽक्षिन् ॥ ९३ ॥ वासरगम्यमैत्रोरुस्वरमवनी च वामनैक-  
 पदा । जलधिरपि पोतलङ्घयः सतां मनः केन तुलयायाम्  
 ॥ ९४ ॥ गौरीपतेर्गरीयो गरलं गत्वा गले जीर्णम् । जी-  
 र्यति कर्णे महतां दुर्वादो नाल्पमपि विशति ॥ ९५ ॥ निज-  
 पदैर्गतिगुणरक्षितजगतां करिणां च सत्कवीनां च । वहता-  
 मपि महिमानं शोभायै सज्जना एव ॥ ९६ ॥ बोधं हरिरिव

कुरुते सुजनो बहुदोषमप्यदोषमिव । यौवहोर्न जायति  
 मैलिन्मुखा इव पुनः पिशुनाः ॥ ९७ ॥ महतोः सुदृष्टयोः  
 सखि हृदयग्रहयोग्ययोः समस्थितयोः । सज्जनयोः स्तनयो-  
 रपि निरन्तरं संगतं भवति ॥ ९८ ॥ महतोऽपि हि विश्वा-  
 सान्महोदया दधति नाल्पवति लघ्वैः । संश्रुतोऽग्निमुदधि-  
 निर्दाघनद्यो न मेकमपि ॥ ९९ ॥ वैगुण्येऽपि हि महतां  
 विनिर्मितं भवति कर्म शोभायै । दुर्वहनिमत्तमग्नयामपि  
 हरति नितम्बिनीमृत्यम् ॥ १०० ॥ सज्जन एव हि विद्या  
 शोभायै भवति दुर्जने मोघा । न विदुर्दर्शनतया क-  
 श्चिदुपादीयते गृध्रः ॥ १०१ ॥ भवति सुमगलमधिकं  
 विस्तारितपरगुणस्य सुजनस्य । वहति विकासितकुमुदो  
 द्विगुणरुचिं हिमकरोदधोतः ॥ १०२ ॥ वदनं प्रसाद-  
 सदनं सदयं हृदयं सुषामुचो वाचः । करणं परोप-  
 करणं येषां केषां न ते बन्धाः ॥ १०३ ॥ उपकारमेव तनुने  
 विपद्गतः सद्गुणो महताम् । मूर्च्छां गतो मृतो वा निदर्शनं  
 पारदोऽय रसः ॥ १०४ ॥ गित्यो गुरवस्तेभ्योऽसुखीं गुरीं  
 ततोऽपि जगदण्डम् । तस्मादप्यतिगुरवः प्रलयेऽप्यचला  
 महात्मानः ॥ १०५ ॥ अनवरतपरोपकरणव्यग्रमीमयदमल-  
 चेतसां महताम् । आपातकाटयानि स्फुरन्ति वचनानि  
 भेषजानीव ॥ १०६ ॥ न भवति भवति च न चिरं भवति  
 चिरं चेत्कले विसंवादी । कोपः सत्पुरुषाणां तुल्यः जेहेन  
 नीचानाम् ॥ १०७ ॥ इक्षोरग्राकलमशः पर्वणि पर्वणि यथा  
 रसविशेषः । तद्वत्सज्जनमैत्री विपरीतानां च विपरीता ॥ १०८ ॥  
 उर्ध्वचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नैकमुपदेशम् ।  
 यास्तेषां स्वैरैकैयास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ १०९ ॥  
 सुजनो न याति यैरं परहितनिरतो निनाशकालेऽपि । छेदेऽपि  
 चन्दनतरुः कुंरमयति मुखं कुंठारस्य ॥ ११० ॥ अतिकुपिता  
 अपि सुतना योगेन मृदुभवन्ति न तु नीचाः । हेमः कठि-  
 नस्यापि द्रवणोपायोऽस्ति न वृषानाम् ॥ १११ ॥ अमुकुरुतः  
 खलसुजनावभिषमाश्रान्त्यभामयोः सूच्याः । विद्वेषाति  
 रन्ध्रमेको गुणवानन्यस्तु विद्वेषाति ॥ ११२ ॥ आस्तामन्य-

१ जलकाकः २ घनत्वम् ३ साधारण्येऽपि ४ व्यक्ता भवति-  
 ५ सूता ६ धनान्ते ७ श्रेष्ठम् ८ अनिष्टम् ९ दूषणम्  
 १० शोभिता ११ सुखं १२ विकसयति १३ संकटकाले  
 १४ अरुणम् १५ नोका १६ पादविन्यासाः पक्षे-पदप्रयोग-  
 शानम् १७ महत्परिमाणम् पक्षे-प्रतिष्ठा १८ सत्पुरुषाः पक्षे-  
 गजानां सज्जीकरणम् १९ शान्त्युत्तम्

१ गुणविशेषो दोषः पक्षे-बहुनवबहुशालिनम् २ दोषान्यम्  
 पक्षे-बाहुरहितम् ३ समग्रदोषम् पक्षे-बाहुराश्रितम् ४ तदपि-  
 कगवेपथ्यावन्तो भवन्ति पक्षे-निद्राभावन्तो भवन्ति ५ तत्कराम्  
 ६ श्रेष्ठयोः पक्षे-महापरिमाणशालिनोः ७ सुचरितयोः पक्षे-  
 सुचरितुलोः ८ आलिङ्गनयोग्ययोः पक्षे-वशःस्थले निरावमानयोः ९  
 श्रेष्ठानपि पक्षे-महापरिमाणानपि १० श्रेष्ठाः पक्षे-गमनीयाः  
 ११ नीचाः पक्षे-स्वभावपरिमाणशालिनः १२ सेव्याः १३ स्वैरा-  
 ल्याः १४ सुमन्यवति १५ परतोः १६ अनुकराणं कुर्वतः १७ कतोति-  
 १८ सत्पुरुषः पक्षे-विचाविनयादिगुणयुक्तः १९ आच्छादयति

सुजना परोपकारैककरणदुर्लभिता । सतापितपिशुनेषु ख  
गुणेष्वपि हन्त खिद्यन्ते ॥ ११३ ॥ शरदि न वर्षति गर्जति  
वर्षति वर्षासु निखनो मेघ । नीचो वदति न कुरुते न  
वदति सुजन करोत्येव ॥ ११४ ॥ यदमी दशन्ति दशना  
रसना तत्सादमनुभवति । प्रकृतिरिय विमलानां क्लिश्यन्ति  
यदन्यकार्येषु ॥ ११५ ॥ तदपकृत विधिनार्थेषु यस्तन्त  
स्वत्सपदो विहिता । तुच्छे पयसि घनानां सीदति वत  
जीरलोकोऽयम् ॥ ११६ ॥ अमृत किरति हिमाश्रुर्विषमेव  
फणी समुद्रिरिति । गुणमेव वक्ति साधुर्दोषमसाधु प्रकाश  
यति ॥ ११७ ॥ गुणिनामपि निजरूपप्रतिपत्ति परत एव  
सभवति । स्वमहिमदर्शनमन्धोर्मुकुतले जायते यसात्  
॥ ११८ ॥ उत्कर्षवाञ्छिर्गुणो यथा यथा याति कर्णमन्यस ।  
घनुरिव सुयशोजन्मा तथा तथा सज्जो नमति ॥ ११९ ॥  
दुर्जनवदविनिर्गतवचनमुज्ज्वल सज्जो दष्ट । तद्विपनाश  
निमित्त साधु सतोषमौषध पिबति ॥ १२० ॥ कमठकुल  
चलदिग्गजफणितिविधृतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्न  
ममलमनसा न चलति पुसा युगान्तेऽपि ॥ १२१ ॥ अन्त  
कडुरपि लघुरपि सद्गुण य पुमात्र सत्यजति । स भवति  
सधो वन्द्य सर्प इव सर्वलोकस्य ॥ १२२ ॥ अद्यापि  
दुर्निवार स्तुतिकन्या भजति कौमारम् । सज्जो न रोचते  
सा सन्तोष्यस्यै न रोचन्ते ॥ १२३ ॥ मूक परापवादे  
परदारनिरीक्षणेश्च ॥ १२४ ॥ पशु परधनहरणे स जयति  
लोकनये पुरुष ॥ १२५ ॥ पेशीलमपि खलवचन दहति तारा  
मानस सुतत्त्वविदाम् । परुषमपि सुजनवाक्य मलयजरसव  
स्त्रमोदयति ॥ १२६ ॥ भक्तिर्नैव न निम्बे व्यसन शोभे  
न पुवति वामात्रे । चित्ता यशसि न वपुषि प्राय परिदृश्यते  
महाताम् ॥ १२७ ॥ उपरि कैरवालधाराकारा क्रूरा भुजग  
मसङ्घा । अन्त साक्षाशक्षादीसागुणो जयन्ति केऽपि  
जना ॥ १२८ ॥ स्वस्यानादपि विचलति भजति जलधौ च  
नीचमपि मन्त्रे । निजपक्षरक्षणमना सुजो नैनाकशैल इव  
॥ १२९ ॥ दुर्जनसहवासादपि शैललोकस्य न सज्जनस्त्यजति ।  
प्रतिपर्व तपनवासी नि स्रुतमात्र शशी शीत ॥ १२९ ॥  
विप्रियमप्यार्थव्युत्प्रेत प्रियमेव सर्वदा सुजन । क्षार पिबति  
पयोधेर्वर्षत्वग्भोघरो मधुरमम्भ ॥ १३० ॥ खलसख्य  
प्राञ्छुर नयोऽन्तराले निदाघदिनमन्ते । एकादिमप्यपरि  
णतिरमणीया साधुजनमैत्री ॥ १३१ ॥ न विमोचयितुं शक्य

क्षमा महान्मोचितो यदि कथंचित् । मन्दरगिरिरिव हि तल  
निवर्तते न तु स समवाप्य ॥ १३२ ॥ साधुर्नैव समुद्भिर्जो  
पजीव्यत्यव्युच्छयश्छाया । सत्सुतो मरुभूरिव जीवनमात्र समा  
शासम् ॥ १३३ ॥ सर्वस्य सर्वदापि स्पर्शनयोगेन तापमपनेतुम् ।  
सुजनस्य व्यजनस्य च शक्तिमसंगृह्यत पर्य ॥ १३४ ॥  
मधुना किं विधुना किं मुग्धया किं व वसुधया खिलया । यदि  
हृदयहारिचरित पुरुष पुनरेति नयनयोरैयनम् ॥ १३५ ॥  
ते वन्धास्ते कृतिन स्थाप्या तेषां हि जन्मनोयति । यैर  
क्षितात्मकार्यै सुहृदमर्था हि साध्यन्ते ॥ १३६ ॥ स  
त्यापि साधुतपस्त्रोग्या महता न गृह्यपि खलु श्रीः । सारसमेव  
पयस्तुपमपहरति न वारिधेर्जोतु ॥ १३७ ॥ दोषो गुणाय  
गुणिना महदपि दोषाय दोषिणा सुकृतम् । वृणमिन् दुग्धाय  
गवा दुग्धमिव विषाय सर्पाणाम् ॥ १३८ ॥ निषमगता  
अपि न बुधा परिभवमिथा श्रिय हि वाञ्छन्ति । न पिबन्ति  
भौममन्य सरजसमिति चातका एते ॥ १३९ ॥ योग्यतृयैव  
विनाश प्रायोऽन्येषु यान्ति गुणवन्त । स्फुटवचना एव  
शुका पञ्जरबन्ध निषेवन्ते ॥ १४० ॥ निर्गुणमप्यनुरक्त  
प्रायो न समाधित जहति सन्त । सह वृद्धिक्षयभाज बहति  
शशाङ्क कलङ्कमपि ॥ १४१ ॥ अत्यावस्थोऽपि बुध स्वगुण  
न जहति जातिशुद्धतया । न श्वेतमायमुन्नति शङ्ख क्षिर्षि  
मुक्तमुक्तोऽपि ॥ १४२ ॥ साप्तपदीन सरय भवेत्कृत्या  
विशुद्धचिचानाम् । किमुतान्योन्यगुणकथाविसम्मननिद्रमा  
वानाम् ॥ १४३ ॥ स्पृहणीया कस्य न ते सुमते सरला  
शया महात्मान । त्रयमपि येषां सदृश हृदय वचन तथा  
चार ॥ १४४ ॥ गुणिन समीपवर्ती पूज्यो लोकस्य गुणवि  
हीनोऽपि । निमलेक्षणप्रसङ्गादज्ञानमात्रोति काणाक्षि ॥ १४५ ॥  
महसिद्धमिदं महता धनेष्वनास्था गुणेषु कृपणत्वम् । पर  
दुखे कातरता महच्च धैर्यं स्वदुखेषु ॥ १४६ ॥ उपकृति  
सहसिकतया क्षतिमपि गणयन्ति नो गुणिन । जनयन्ति हि  
प्रकाश दीपशिखा स्वाद्वाहनेन ॥ १४७ ॥ उपकृत्युमप्रकार  
स्तु न्यूनेष्वयाचितं वातुम् । अमिसधातु च गुणै शते  
केचिद्विजानन्ति ॥ १४८ ॥ मा भूत्सज्जनयोगो यदि योगो  
मा पुन ज्ञेह । ज्ञेहो यदि विरहो मा यदि विरहो जीवितश  
का ॥ १४९ ॥ अम्बरमनूकलङ्घ्य वसुधारा सापि वामनैक  
पदा । अम्बरमपि पोतिलङ्घ्य सता मन केन तुल्य सात  
॥ १५० ॥ किमपेक्ष्य फल पयोधराध्वनन्तं प्रार्थयते गृणा  
धिप । प्रकृति खलु सा महीयसा सहते नान्यसंगुर्वाति

१ शब्दरहित २ वर्षति ३ रघु पक्षे विनयादि ४ कर्ण  
मरेच, पक्षे-क्षुतिनोचरताम् ५ वेणु, पक्षे-कुलम् ६ स्तुतिरेव  
क या ७ कुमारिकात्मम् ८ कोमलम् ९ खड्गम् १० सदा-विकृता

१ अश्वतेन २ स्यान्तम् ३ खलेषु ४ अग्नि ५ लघुभिः, पक्ष्यादि  
कैरित्यर्थ ६ नौका ७ शब्दान्कुर्वन् ८ स्वभाव ९ उत्कर्षम्

यया ॥ १५१ ॥ वचनैरसता महीयसो न खलु व्येति  
गुरुल्यमुद्धतै । निमगति रजोभिरौषधैरैवकीणस्य मणेर्महाधृता  
॥ १५२ ॥ प्रकृतान्यपि नैषुण महत्सर्ववाच्यानि विगुण  
गोपितुम् । विपरीतुमयात्मनो गुणान्मृशमाकौशलमार्थचेत  
साम् ॥ १५३ ॥ किमिवाखिललोकाकीर्तित वचयत्यात्मगुण  
महामना । वदिता न लघीयसोऽपर स्वगुण तेन वदत्यसौ  
स्वयम् ॥ १५४ ॥ विमुक्तकन्त्येविधिन पर विपमाशी  
विपरान्नप, कुधम् । दधतोऽन्तरैसाररूपता ध्वनिसारा पट्टहा  
इवेतरे ॥ १५५ ॥ जितरोपयया महाधिय सपदि नोद्य  
जितो लघुर्जन । विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः मह  
का विरोधिता ॥ १५६ ॥ इयमुन्नतसत्त्वशालिना महता  
कापि कठोरचित्तता । उपकृत्य भवति दूरत परत प्रत्यु  
पकाराङ्गया ॥ १५७ ॥ सारलेपमुपलिप्तिने परैरभ्युपैति  
विकृति रजसपि । अर्थितस्तु न महान्समीहते जीवित  
निमु धन घनायितुम् ॥ १५८ ॥ आदिमध्यनिधनेषु मौहद  
सज्जने भवति नेतरे जने । छेदतापनविषयताडनैर्नान्येभ्यः  
सुपयाति कौश्लनम् ॥ १५९ ॥ चातनस्त्रिचतुराण्यय कृपा  
याचते जलधर पिपासया । मोऽपि पूरयति निश्चमम्भसा  
हन्त हन्त महतासुदारता ॥ १६० ॥ दोषघातमनर्थीय  
मानसे धारयन्ति गुणमेव सज्जना । क्षारभाजमपनीय गृह्यते  
वारिधे सलिलमेव वारिदा ॥ १६१ ॥ सज्जनस्य हृदय  
नरनीत यद्वदन्ति वयस्तदलीकम् । अन्यदेहविलसत्सरि  
तापालम्जनो द्रवति नो नरनीतम् ॥ १६२ ॥ उपकारिणि  
वीतमल्लरे वा सदयत्व यदि तत्र कोऽतिरेक । अहिते  
सहसापराद्वलन्ये सद्युग यत्न मन सता स धुर्य ॥ १६३ ॥  
तुङ्गात्मना तुङ्गतरा ममर्था मनोरमाग्न्युरधितु न नीचा ।  
धाराधरा एव धाराधराणा निदाघदाह शैभितु न नद्य  
॥ १६४ ॥ प्रकाममम्यस्तु नाम विद्या सौजन्यमम्यास  
यशादलम्भ्यम् । कर्णौ सपत्न्य प्रविशाल्येयुर्विशाल्येदक्षिमुग  
न कोऽपि ॥ १६५ ॥ सन्तोऽपि सन्त क किरन्तु तेज  
क न उवलन्तु क ननु प्रयन्ताम् । विधाय रुद्रा ननु वेधसैव  
प्रसाण्डकोपे घटदीपकत्वा ॥ १६६ ॥ प्रसादमाधुर्यगुणो  
पपञ्चा यन्नादनौचित्यपराङ्मुखाणाम् । अर्था कवीनामित्र  
सज्जनाना सर्वस्य सर्गासुरोपयोगा ॥ १६७ ॥ वनेऽपि  
सिंहा मृगमासमक्षिणो धुमुक्षिता नैत्र तृण चरन्ति । एव  
फुलीना र्यैसनाभिमुता न नीचकर्मणि समाचरन्ति  
॥ १६८ ॥ अहो महत्स्व महतामर्षेण विपत्तिकालेऽपि पगे-

पकार । यथैस्वमप्ये पतितोऽपि राहो कृतानिपि पुण्य  
चैव ददाति ॥ १६९ ॥ पिबन्ति नद्य मध्येन नाम्न  
स्वय न स्वादन्ति फलानि वृक्षा । नादन्ति सैव्य गुरु  
वारिगाहा परोपकाराय सता विभूतय ॥ १७० ॥ रत्नाम्  
किं कुन्ते स्वरत्नैर्निध्याचर किं करिभि करोति । श्रीग-  
ण्डखण्डमेलयाचर किं परोपकाराय सता विभूतय ॥ १७१ ॥  
क्षाय्य स एको मुनि मानवाना स उत्तम सत्पुरुष स  
धन्य । यस्मार्थिनो वा शरणागता वा नाशामिहद्भिस्तु  
प्रयान्ति ॥ १७२ ॥ सन्तस्तृणोन्सारणमुत्तमाङ्गास्तुनर्ण-  
कोद्वर्णमामनन्ति । प्राणव्यये वापि कृणोपकारा सता  
पर वैरमिहोद्वहति ॥ १७३ ॥ कटु कण्ठो मलदायका  
खलास्तुदन्त्यल वन्वनश्चहुला इव । मनस्तु साधुध्यानिमि  
पदे पदे हरन्ति सन्तो मणिनूपुर इव ॥ १७४ ॥  
क्षार जल वारिमुच पिबन्ति तदेव कृत्वा मधुर धमन्ति ।  
सन्तस्तथा दुर्जनदुर्जनामि पीत्वा च सूक्तानि समुद्दिशन्ति  
॥ १७५ ॥ अय सत्मान स्वत एव यत्परश्रमापनोदप्रयग  
महात्मनाम् । सुधाधुरप स्वयमर्ककक्षप्रमाभित्तमान्ति  
क्षिति निल ॥ १७६ ॥ कर्णेजपाना वचनप्रधानमहारमन  
कापि न दूषयन्ति । सुजङ्गमाना गरलप्रसङ्गाप्रापेयता यान्ति  
महासरामि ॥ १७७ ॥ अपानिधि वारिभिरचयन्ति दीपेन  
सूर्य प्रतिरोधयन्ति । ताम्या तयो किं परिपूर्णताः स्वाद्र  
कस्या हि तुष्यन्ति महानुमाया ॥ १७८ ॥ दानाय लक्ष्मी  
सुकृताय विद्या चिन्ता परप्रज्ञाविनिश्चयाय । परोपकाराय  
वचामि यस्य वन्द्यस्त्रिलोकीनिलव स एव ॥ १७९ ॥ न  
दुर्जनानामिह कोऽपि दोषलेपा स्वमानो हि गुणासहिष्णु ।  
द्वेष्यैव केपायपि चन्द्रखण्डविपाण्डुरा पुण्ड्रकर्करापि  
॥ १८० ॥ दीपा स्थित वस्तु विमात्रयन्ति कुलप्रतीपास्तु  
भवन्ति केचित् । चिरव्यतीतानपि पूर्वाचार्ये प्रकाशयन्ति  
सुगुणप्रकर्षात् ॥ १८१ ॥ येन विनाद विमति विषेके  
सत्येऽतिगङ्गा विनये विकारम् । गुणेऽजमान कुशले निषेध  
धर्मे विरोध न करोति साधु ॥ १८२ ॥ वन्द्य स पुसा  
निद्राभिनन्द्य कारुण्यपुण्योपचयक्रियाभि । ससार-  
सारस्वसुपैति यस्य परोपकारमरण शरीरम् ॥ १८३ ॥ किं  
चन्द्रमा प्रत्युपकारलिप्सया करोति गोमि कुसुमावबो  
धनम् । स्वभाज एवोन्नतचेतसा सता परोपकारव्यसन हि  
जीवितम् ॥ १८४ ॥ चिराय सत्सगमशुद्धमानसो न  
यात्यसत्सगतामसमाजर । मनोहरेन्द्रीनखण्डोच्चोचरो  
न जातु मृदु कुण्ठे निरीयते ॥ १८५ ॥ इदं हि माहान्य

१ निहुरे २ भौमे ३ छत्रस्य ४ कौशलम् ५ परदूषणानि  
६ वचा ७ अमात्मधामिनः ८ कुरसर्पवत् ९ अभ्यन्तरे १० निकृतिम्  
११ सुवर्णम् १२ धमयितुम् १३ सकटव्यासा १४ अलीकिकम्  
७ सु. र. भा.

१ मुक्तये २ वृद्धि ३ धान्यम् ४ मेघा- ५ देशवर्धि  
६ शिरस्त- ७ त्रिलोचन्या तिलको भूषामृत- ८ इन्द्रकैरे- ९ मृतदेहे



विशेषसूचक वदन्ति चिह्नं महता मनीषिण । मनो य  
 देया सुखदुःखसमवे प्रयाति नो हर्षविपादवश्यताम् ॥ १८६ ॥  
 सुभाषितं प्रीतिरुन्नतिं श्रिया परार्थनिष्पत्तिपटीयसी क्रिया ।  
 गुणेष्वनुतिर्गुणवत्सु चादरो निगूढतत्त्वरित महात्मनाम् ॥ १८७ ॥  
 विपदि धैर्यमर्थान्मुदये क्षमा सदसि वैकुण्ठता  
 युधि विक्रम । यशसि चानिरुचिर्व्यसन श्रुतौ प्रकृतिसिद्धिद  
 हि महात्मनाम् ॥ १८८ ॥ अविरत परकार्यकृता सता  
 मधुरिमातिशयेन वचोमृतम् । अपि च मानसमनुनिधिर्यशो  
 विमलशारदपारैर्गच्छन्निद्रा ॥ १८९ ॥ यदि दहत्यनलोऽन  
 किमद्भुतं यदि च गौरवमद्रिपु किं तत । लवणमम्बु सदैव  
 महोदधे प्रकृतिरेव सतामविपादिता ॥ १९० ॥ आपद्गत  
 खलु महाशयचक्रवर्ती विस्तारयत्यकृतपूर्वसुदारभावम् ।  
 कालागुरुर्वहनमध्यगत समन्ताहोकोत्तर परिमल प्रकटी  
 करोति ॥ १९१ ॥ यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो  
 यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि सुखे च  
 समक्रिय यदेतन्नय जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ १९२ ॥  
 प्रेमैव मास्तु यदि चैष्यधिकेन सार्धं तेनापि चेद्गुणवता न  
 र्मम कदाचित् । तेनापि चेद्भवतु मास्तु कदापि  
 भङ्गो भङ्गोऽपि चेद्भवतु वश्यमवश्यमायुः ॥ १९३ ॥  
 चन्द्र क्षयो प्रकृतिवक्रतनुर्जटात्मा दोषैर्कर स्फुरति  
 मिश्रविपत्तिकाले । मूर्धा तथापि विधृत परमेश्वरेण नैवा  
 श्रितेषु महता गुणदोषशङ्का ॥ १९४ ॥ दोषाकरोऽपि  
 कुटिलोऽपि कलङ्कितोऽपि मित्रवैसासनसमये विहितोदयोऽपि ।  
 चन्द्रस्तथापि हर्षवृद्धमतामुपैति नैवाश्रितेषु महता गुणदोष  
 शङ्का ॥ १९५ ॥ लज्जागुणौघजननी जननीमिव स्वाम  
 त्पन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विन सुखमसूनपि  
 सत्यजन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुन प्रतिशाम् ॥ १९६ ॥  
 सत्यरूपं खलु हिताचर्यैरम दमानन्दयत्यखिललोकमनुक्त  
 एव । आराधितं वधय केन करैरुदारैरिन्दुर्विकासयति  
 कैरविणीकुलानि ॥ १९७ ॥ दाता न दापयति दापयिता  
 न दत्ते यो दानदापनपरो मधुर न वक्ति । दानं च दाप  
 नमथो मधुरा च वाणी शीघ्रप्यमूनि खलु सत्यरूपे वस  
 ति ॥ १९८ ॥ केनाजितानि नयनानि मृगाङ्गनामा को

वा करोति रविराङ्गह्वानमयूरान् । कक्षोत्पलेषु दलसन्निचय  
 करोति को वा करोति विनय कुलजेषु पुसु ॥ १९९ ॥  
 अथापि नोज्झति हर किल कालकूट कूर्मो विमर्ति धरणीं  
 खलु पृष्ठभागे । जम्भोनिधिर्वहति दुर्बलवाङ्मयमिन्द्राङ्गीकृत  
 सुकृतिन परिपालयन्ति ॥ २०० ॥ विश्वाभिरामगुणगौरव  
 गुम्फितानां रोषोऽपि निर्मलधिया रमणीय एव । लोकप्रियै  
 परिमलैः परिपूरितस्य कौशमीरजस्य कटुतापि नितान्त  
 रम्या ॥ २०१ ॥ किं जन्मन च महता पितृपौरुषेण शक्त्या  
 हि याति निजया पुरुष प्रतिष्ठाम् । कुम्भा न कूपमपि  
 शोषयितुं समर्था कुम्भोद्भवेन सुनिनामधुधिरैव प्रीत ॥ २०२ ॥  
 आरभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहता  
 विरमन्ति मध्या । विघ्ने पुन पुनरपि प्रतिहन्यमाना प्रार  
 ब्धमुत्तमजन्त न परित्यजन्ति ॥ २०३ ॥ सौजन्यधन्य  
 जनुष पुरुषा परेषा दोषानपास्य गुणमेव गवेषयन्ति ।  
 त्यक्त्वा भुजगमविपाणि पटीरगर्मास्तौरम्यमेव पवना परि  
 शीलयन्ति ॥ २०४ ॥ आक्रोशितोऽपि सुजनो न वदत्य  
 वाच्य निष्पीडितो मधुरमुद्रमतीमुदण्ड । नीचो जनो  
 गुणशतैरपि सेव्यमानो ह्यस्तेन तद्वदति यत्कलहेऽप्यवा  
 च्यम् ॥ २०५ ॥ यद्वक्षनाहितमतिर्बहुचातुर्गर्भं कार्योन्मुख  
 खलजनं कृतकं श्रवीति । तत्साधयो न न विदन्ति विदति  
 किं तु कर्तुं श्रया प्रणयमस्य न पारयन्ति ॥ २०६ ॥ सङ्ग-  
 शजस्य परितापनुद सुवृत्तशुद्धात्मनः सकललोकविभूषणस्य ।  
 छिद्रं प्रजातमपि साधुजनस्य दैवान्मुक्तामणेरिव गुणाय भव  
 त्यवश्यम् ॥ २०७ ॥ न्याय खलैः परिहृतश्चलितश्च धर्मं काल  
 कलि कलुष एव पर प्रवृत्त । प्रायेण दुर्जनजन प्रमविष्णु  
 रेव निश्चक्रिक परिमवात्पदमेव साधु ॥ २०८ ॥ सत्य गुणो  
 गुणवता विविधैरपि त्यागजालजिता अपि कलौ विफल  
 भवन्ति । साफल्यमस्ति सुतरामिदमेव तेषा यत्तापयति  
 हृदयानि पुन खलानाम् ॥ २०९ ॥ पाप समाचरति वीतघृणो  
 जपन्त्या प्राप्यापदं सृष्टुं एव तु मध्यचुद्धिः । प्राणात्ययेऽपि  
 न तु साधुजन सुवृत्त वेला समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थ  
 ॥ २१० ॥ शुद्ध स एव कुलजस्य स एव धीर श्लाघ्यो  
 विपत्तयि न सुचति यः स्वभावम् । तस्य यथा दिनकरस्य  
 मरीचिजालदेहं त्यजेदपि हिन न तु शीतलत्वम् ॥ २११ ॥  
 याच्यापदं मरणदुःखमिवावुभाष्य दत्तेन किं खलु भवत्यति  
 भूयसापि । कल्पद्रुमाग्न्यरिहसन्त इवेह सन्त सकल्पितैर  
 तितदत्यर्थं दर्शयति यत् ॥ २१२ ॥ ते साधवो सुवनमण्डल-  
 गोलिभूता ये साधुता निरूपकारिषु दर्शयन्ति । आत्मप्रयो

१ उदयकाले २ वनतुल्यशक्ति ३ शास्त्रे ४ स्वभावसिद्धम्  
 ५ प्रायेण सार्धं मास्तु ६ सह ७ मिषात ८ प्रकृता स्वभावेन वक्रा  
 तनुर्गम्य ९ जलस्वभाव १० दल्यो सावर्ण्याजलाला जलरूप  
 १० दोषा राशिं करोतीति दोषाकरश्च ११ पक्षे-दोषाणामावर  
 णनिरिति यावत् १२ मित्र सौख्यस्य विपत्तिकालोत्पन्नकालस्तस्मिन्  
 पक्षे-मित्रं सुदृढमिषादि १३ सदाशिवेन, पक्षे-केनचित्सा  
 मिना १४ यत्तात्पर्ये, पक्षे-मित्रव्यसनकाले १५ शिवप्रियताम्

१ मनोहरलोच २ न लज्जति ३ सार ४ कुक्षुमस्य  
 ५ जगत्त्रयेन ६ दोषशून्यम्

जननशीकृतखिन्नेह पूर्वोपकारिषु खलोऽपि हि सानुकम्प  
॥ २१३ ॥ नान्तर्विचिन्तयति किंचिदपि प्रतीपमाको  
पितोऽपि सुजन पिशुनेन पापम् । अर्कद्विषोऽपि हि मुखे  
पतिताप्रमागास्त्रापतेरमृतमेव करा किरन्ति ॥ २१४ ॥ हेतो  
कुतोऽप्यसदृशा सुजना गरीय कार्यनिसर्गगुणव स्फुटमार  
मन्ते । उतथा किं कलशतोऽपि न सिन्धुनाथमुद्रीचिमालम्  
पित्रर्द्धगवानगस्त्य ॥ २१५ ॥ पात्र पवित्रयति नेव गुणान्धि  
णोति ज्ञेह न सहरति नापि मल प्रसूते । दोषाप्रसान  
रुचिरक्षलता न धत्ते सत्सगम सुवृत्तसद्गति कोऽपि दीप  
॥ २१६ ॥ उदधिरेवधिरुर्व्यास हनूमास्तैतार निरवधि  
गगन चैत्पाण्डैकोशे विलीनम् । इति परिमितमन्तो मान्ति  
सर्वेऽपि भावा स तु निरवधिरैव सञ्जनाना विवेक  
॥ २१७ ॥ नहि भवति वियोग ज्ञेहनिच्छेदहेतुर्जगति  
गुणनिधीना सञ्जनाना वदाचित् । धनंतिमिरनिवद्धो  
दूरसत्त्वोऽपि चन्द्र निमु मुमुद्वनाना प्रेममङ्ग करोति  
॥ २१८ ॥ धवलयति समग्र चन्द्रमा जीवलोको किमिति  
निजकलङ्क नात्मसस्य प्रेमादि । भवति निदितमेतव्यायश  
सञ्जनाना परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ॥ २१९ ॥  
प्रथमयसि पीत तोयमल्यं खरन्त शिरसि निहितभारा  
नालिकेरा नराणाम् । ददति जलमनस्यास्वादमाजीवितान्त  
नहि कृतमुपकार साधवो निरारन्ति ॥ २२० ॥ मनसि  
वचसि वाये पुण्यपायूपपूर्णास्त्रिमुचनमुपकारार्थेणिमि प्रीण  
यन्त । परगुणपरमाण्वन्यरीतवृत्त्य नित्य निजहृदि निव  
सन्त सन्ति सन्त त्रियन्त ॥ २२१ ॥ उदयति यदि भाउ  
पश्चिमे दिग्दिग्भागे प्रचलति यदि मेरु शीतता याति बहि ।  
विकसति यदि पद्म पर्वताग्रे शिलाया न भवति पुनरुक्त  
भापित सञ्जनानाम् ॥ २२२ ॥ व्यतिकरितदिगन्ता श्वेतमा  
नैर्यतोमि सुकृन्निहसिताना स्थानमूर्जसलानाम् । अकलित  
महिमान वेतन मङ्गलाना कथमपि भुवनेऽस्मिन्सादृशा  
समन्ति ॥ २२३ ॥ वपुरनिहितमिद्धा एव लक्ष्मीनिलामा  
प्रतिजननमनीय वातिमत्तेतयति । अमलिनमिव रज  
रमयले मनोज्ञा निवसितमिव पद्म हिन्दोरो माकरन्दा  
॥ २२४ ॥ अपि निमग्नरीट्ठन प्रच्युतो वा सदेवज्ञानहि  
उलजनसेना प्रार्थययुनतात्मा । तनु वृणमुपमुह्ये न  
धुधार्ताऽपि सिंह पवति रुचिरमुष्ण प्रायश बुद्धराणाम्  
॥ २२५ ॥ वहति सुननेश्वरी शेष पणापलनस्थिता  
कमठपतिना मध्येष्टु मदा म च धार्यते । तमपि कुरुते

कोडाधीन पयोनिधिरादरादहह महता नि सीमानश्चरि  
भूभृत्य ॥ २२६ ॥ अणुरपि मणि प्राणप्राणक्षमो निप  
मक्षिणा शिशुरपि रुपा सिद्धीसुख समाहयते गजान् । तनु  
रपि तरुस्त्वोद्भूतो दहत्यनलो वन प्रवृत्तिमहता ज्ञात्य  
तेनो न मूर्तिमपेक्षते ॥ २२७ ॥ सुपलन्दशा हर्षहृदये  
खल खल खेलते स्खलति मजते लेशज्ज्ञेरो निपादविपुचि-  
काम् । भवति न सता दर्पोद्दामा न देव्यमयी मतिर्दुर्भि-  
भवता गम्भीराणा सुरोष्वसुखेषु च ॥ २२८ ॥ घृष्ट घृष्ट  
पुनरपि पुनश्चन्दन चारुगन्ध छिन्न छिन्न पुनरपि पुन भ्वाद्  
चैरेक्षुकाण्डम् । दग्ध दग्ध पुनरपि पुन काश्चन कातरणी  
न प्राणान्ते प्रवृत्तिप्रकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ॥ २२९ ॥  
वेनादिद्यो कमलजुसुदोन्मीलने पुष्पयन्तो निश्च तोयै  
रूपयितुमसो केन वा वारिवाह । निश्चानन्दोपचयचतुरो  
दुर्जनाना दुःपा साध्यो लोके जयति महतामुज्ज्वलोऽय  
निसर्ग ॥ २३० ॥ क्वादेशात्क्षपयति तम सैतसति  
प्रजाना छायाहेतो पथि विटपिनामञ्जलि केन बद्ध ।  
अप्यर्च्यन्ते जलरसुच केन वा वृष्टिहेतोर्जीव्यैते परहित-  
विधौ साधवो बद्धकक्षा ॥ २३१ ॥ यैर्वातूले भवति  
पुरत कथ्यमानैर्जनाना कामप्यन्तर्निदधति रुज येऽप्यनु  
दीर्यमाणा । तेऽभिप्राया किमपि हृदये कण्ठला स्फुरन्तो  
यस्मात्प्रेयास्तमिह सुहृद पुण्ययन्तो लभन्ते ॥ २३२ ॥  
उदन्वच्छन्ता भू स च निधिरा योजनशत सदा पान्य  
पूषा गगनपरिमाण कलयति । इति प्रायो भावा स्फुरद्व  
धिसुद्रामुपुलिता सता प्रज्ञोन्नेष पुनरयमसीमा निजयते  
॥ २३३ ॥ यदेतोऽनेनाम् पतदपि समासाध तर्णीकपोले  
व्यासङ्ग मुचकलशमस्या कलयति । तत श्रोणीनिम्ब  
व्यसितविलास तदुचित स्वभावसच्छाना विपदपि सुख  
नान्तरयति ॥ २३४ ॥ यदिन्दोरवेति व्यसनसुदय वा  
निधिरासुपाधिसन्नाय जयति जनिकर्तु प्रकृतिता । आय  
व सक्थो यदनुहते तस कुसुद विशुद्ध शुद्धाणा भूय  
मनसिस्त्रिपणयिन ॥ २३५ ॥ गुणायन्ते दोषाः । गुणेन  
वदने दुर्जनमुखे गुणा दोषायन्ते तदिदमपि गो भिषयारम् ।  
महामेघ क्षार पवति कुरुते बारि मधुरं पैनी क्षीरं पीता  
वमति गरल दुःसहतरम् ॥ २३६ ॥ भिर्धेमाया पृथिवीनि-  
यमधुरो वाचि नियम प्रवृत्त्या गत्याणी गतिगत्यानी  
परिचय । पुरो वा पश्चाद्वा सतिगतिर्गतिगतिरात्मा सत्य  
साधुनामैतुषपि विशुद्ध निजयते ॥ २३७ ॥ धामाणु साधुर्वा  
भवति खलु जालेव पुणो भ गङ्गादीनि य न हि सुनन्ते

कथंचिदपि । प्रसूते 'ससर्गे' मणिमुजगयोर्जमजनिते  
मणिर्निर्हेदोपाशुश्रूति न तु सपा मणिगुणान् ॥ २३८ ॥  
न नापु कुनापि घनति खलु दोष न गुणता खलाना सस  
गैरपि कृत्निनासोऽपि निपुण । यथा पक्षिव्यालरपिहित  
तनुश्च दनतरुन वैकृत्य याति क्षपयति च ताप सुमनसा  
॥ २३९ ॥ करे स्थाप्यस्त्रांग शिरसि गुल्पादप्रणयिता  
मुखे सत्या वागी विजयि भुजयोर्गौर्यैर्गतुलम् । हृदि स्वस्था  
वृत्ति श्रुतमधिगतैरतस्तत्त्वं विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहता  
मण्डनमिदम् ॥ २४० ॥ अचित्त्वा पञ्चान विमपि मह  
तामध्वरिपोयदग्गोऽभूतेजस्तद्वृत्त कथामप्यमदनाम् ।  
गुणैर्नादयेर्यदननि पुनर्योतिरहह प्रतेने तेनेद मदनमय  
मेव त्रिभुवनम् ॥ २४१ ॥ इहानेके सत सततमुपकारि  
ष्णुपट्टं कृतना कुवतो जगति निवसन्तोऽपि सुधिय ।  
नियतते सन्त सुकृतपरिपाकप्रणयिनो विना स्वार्थं येषा  
भगति परकृत्यव्यसनिता ॥ २४२ ॥ अभेदेनोपास्ते कुसुद  
मुदरे वा स्थितनतो विपश्चादग्गोऽभूतपुनतनतो वा मधुलिह ।  
अपर्याप्त कोऽपि स्वपरपरिचर्यापरिचयप्रवच साधूनाम  
यमनभिसपादनधुर ॥ २४३ ॥ तृपार्तं सारगै प्रति  
चलधरं भूरि विरुत धनैर्मुक्ता धारा सपदि पयसस्ता प्रति  
सुहृ । उगाना के मेघा क इह विहगा वा जलमुचाम  
याप्यो नार्तानामनुवरणीयो न महताम् ॥ २४४ ॥ शिला  
वाग जाता चरणरजमा यकुलशिरो स एवाय सूर्य  
सपदि निजपादैर्गिरिशिलाम् । स्तृशभूयो भूयो न खलु  
पुरुते कामपि वधु कुले कश्चिद्वन्य प्रमवति नर स्थाप्य  
महिमा ॥ २४५ ॥ परार्थव्यासङ्गादुपजहदपि स्वार्थपरताम  
भदेकर यो वहति शुल भूतषु सततम् । स्वमावादसान्त  
सुरति ललितोदात्तमहिमा समर्थो यो नित्य स जयतिर  
काञ्चि पुरुष ॥ २४६ ॥ तमासि धसते परिणमति  
भूयाऽनुशय मन्त्रस्वादोऽपि प्रयत इह वासुन च पुनम् ।  
अथ प्रत्यागमं वमपि महिमान वितरति प्रमदाना वाच  
वन्मगरिमेव प्रमुने ॥ २४७ ॥ प्रिया न्याय्या ईर्ष्या  
मिमेर्मुनेऽप्यमुनेर त्वमन्तो नैर्म्यध्या सुदपि न  
याप्य ईर्ष्येण । विपुर्षु स्वैव पदमैर्मुषियेय च महता  
मता येनारिषि विषममसिधारावमिदम् ॥ २४८ ॥

प्रदान प्रच्छन्न गृहसुगते सप्रमविधि प्रिय कृत्वा मौन  
सदसि कथन नाप्येकते । अनुत्सेको लक्ष्म्या निर्भिमय  
साय परकथा सता केनोद्विष्ट विषममसिधारावमिदम्  
॥ २४९ ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्वि  
पक्ष पौलस्त्यो रणमुवि सहायाश्च कपय । तथाप्येको राम  
सकलमनधीद्राक्षसकुल क्रियासिद्धि सत्त्वे वसति महता  
नोपकरणे ॥ २५० ॥ रथस्यैक चक्र मुजगयमिता सत  
तुरगा निरालम्बो मार्गश्ररणरहित सारथिरपि । रविर्गच्छ  
त्यन्त प्रतिदिनमपारस्य नभस क्रियासिद्धि सत्त्वे वसति  
महता नोपकरणे ॥ २५१ ॥ धनु पौष्प मौर्वी मधुकरमयी  
चञ्चलदृशा दृशा कोणो बाण सुहृदपि प्रेङ्गा मा हिमकर ।  
तथाप्येकोऽनङ्गस्त्रिभुवमपि व्याकुलयति क्रियासिद्धि सत्त्वे  
वसति महता नोपकरणे ॥ २५२ ॥ विपक्ष श्रीवण्डो  
जडतुरमात्य शशधरो वसत सामन्त कुसुममिषय  
सैन्यमबला । तथापि त्रैलोक्य जयति मदनो देहैरहितः ।  
क्रियासिद्धि सत्त्वे वसति महता नोपकरणे ॥ २५३ ॥ घटो  
जैर्मस्थान शृंगपरिजनो भूजबसनो धने वास कन्दारानुमपि  
च दुःख वपुरिदम् । तथाप्येकोऽगरस्य सकलमपिद्वारि  
धिजल क्रियासिद्धि सत्त्वे वसति महता नोपकरणे ॥ २५४ ॥  
जयन्ति जितमत्सरा परहितार्थमभ्युद्यता परमभ्युद्यसि  
ता परविपक्षिषेदाकुला । महापुरुषसत्कथाश्रवणजातकोद  
हला समस्तदुरितार्णवप्रकटसेतव साधव ॥ २५५ ॥  
ये जाते व्यसने निरौकुलधिय सपसु नाभ्युद्यता प्राप्ते  
नेन पराबुद्धा प्रणयिनि प्राणोपयोगैरपि । 'होमत सगुण  
प्रकाशनविधावन्त्यस्तौ पण्डितास्ते भूमण्डलमण्डनैक  
तिग्वा सन्त वियतो जना ॥ २५६ ॥ कुद्रा सन्ति  
सहस्रश स्वमरणव्यापारमाप्नोषता स्वार्थो यस्य पदार्थ एव  
सपुमानेव सताम्रैणी । दुष्पूरोदरपूराय पिपति 'क्षोत  
पति योऽनो जीर्मेतसु निर्दोषतापितजग सतापविच्छि  
त्तये ॥ २५७ ॥ मज्जन्तोऽपि पिपेलयोधिगहने निशङ्क  
धैर्याश्रुता धुर्नन्येन परोपकारमनिश सन्तो यथाशक्ति वै ।  
राहोर्मरैरालम्ब्य दुःखमासाभिभूतोऽप्यल चन्द्र किं न

१ युष्मत् २ भवति ३ अनुदात्ताम् ४ उपकारस्य ५ धामावा  
६ निग ७ रात्रा ८ कार्यसिद्धि ९ सामप्रदाय १० अनु  
११ पुननयम् १२ ज्या १३ भयारूपा १४ बुद्धिद्विष्ट  
१५ दृशो साधुपात्र १६ तात्परा १७ अप्य १८ अनङ्ग  
१९ जटारिस्ताम्र २० युता एव परिजन २१ समुद्र  
२२ स्वयमचिदा २३ संघट २४ अन्तर्गुचिदा २५ लज्जक  
२६ तीथा २७ मयवत् २८ समुद्र २९ मालवामि ३० मेव  
३१ मीथ ३२ विदेव शिर्षा वा पयोपि समुद्र ३३ मयवत्

१ धाम २ ताम्र ३ दान ४ त्रिगुणम् ५ भूनाम्  
६ रास ७ भद्रोत्तर ८ नार्तासिद्धे मन्त्रो कालिदासविषय  
९ मन्त्रगुणित १० कृतिम् ११ वाक् १२ प्राम्थ्ये  
१३ नदविश्राम १४ दीपन १५ अनुमतेयम्  
१६ नृपिदम् १७ मन्त्रद्विजम् १८ स धारावापदवन्तम्

जन करोति सुखिन आसायशेषै करै ॥ २५८ ॥ बान्छा  
सञ्जनसगमे परगुणे प्रीतिगुरौ नम्रता विद्याया व्यमन  
स्वयंप्रति रितिलोकपादाद्वयम् । भक्ति शैलिनि शक्ति  
रौतमदमने मसंगसुक्ति खलेष्वेते येषु वमन्ति निर्मलगुणा  
स्तेभ्यो नरेभ्यो नम ॥ २५९ ॥ दृश्यन्ते सुवि भूरि निम्ब  
तरव कुत्रापि ते चन्दना पाषाणै परितृप्ता वसुमती  
वंज्रो मणिर्दुर्लभ । श्रूयन्ते कैरदारग्राश्च सतत चैत्रे कुह  
कूजित तन्मन्ये खलसकुल जगदिद द्विजा शितो सज्जना  
॥ २६० ॥ वर्माते न तथा सुगीतलज्जलै ज्ञान न  
सुक्तावलिर्न श्रीमण्डविलेपन सुखयति प्रत्यङ्गमप्यर्पितम् ।  
प्रीत्यै सञ्जनभाषित प्रमनति प्रायो यथा चेतस सद्युक्त्या  
च पुरस्कृत सुकृतिनामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ २६१ ॥ धर्मे  
तत्परता सुखे मधुरता दाने समुत्साहिता मित्रेऽनृषकता  
गुरौ विनयिता चित्तोऽतिगम्भीरता । आचारे शुचिता गुणे  
रमिकता ग्राह्येऽतिविज्ञानिता रूपे सुन्दरता हरो भजनिता  
सत्त्वेन सहृदयते ॥ २६२ ॥ सौनैय्यामृतसिन्धुन परहित  
प्रारब्धवीरव्रता वाचाला परवर्णने निजगुणालापे च  
मौनप्रता । आपत्यप्यनिहृतसर्धैरनिचया सपरस्वेनुरत्नेनो  
मा भूयन्तुलननिर्गतविपन्नालतता सज्जना ॥ २६३ ॥  
ये वीनेषु दयान्न स्पृशति यानल्योऽपि न श्रीमदो व्यग्रा  
ये च परोपकारकरणे हर्षयन्ति ये याचिता । स्वस्था सन्ति  
च यौवनोन्मदमहाव्याधिप्ररोपेऽपि ये ते सन्मैरिव  
सुस्थिते कलिमरुन्ता धैरौ धार्ढ्यते ॥ २६४ ॥ क्षाणे  
धारिनिधि कङ्कलुपञ्चदशे रविस्तापद्वारजन्मधैर्यपलाश्रयो  
ऽत्रपटलादृश्य सुवर्णाचल । शून्य व्योम रैसा द्विजिह  
निधृता म्यर्धामवेतु पशु काष्ठ कल्पतरुर्दपसुरमणिलत्केन  
शाम्य मुताम् ॥ २६५ ॥ कस्मादिन्दुरसौ धिनोति जगती  
पौष्पगर्भे करे कस्माद्वा जलधारयन् धारिणि धाराधर  
निधति । भ्राम भ्राममय च नन्दयति वा कस्मान्निलोकी  
रनि साधूना हि परोपकाररणे नोपाध्यपेक्ष मन ॥ २६६ ॥  
अद्वैत सुमन्द गयोऽनुगत सर्वास्ववस्थासु यद्विधामो हृदयस्य  
यत्र जस्मा यस्मिन्नाहो रस । कालेनामणालयास्वरिणते  
यत्नेहृदये स्थित भद्रे तस्य सुमानुषस्य कथमप्येव हि  
तद्व्यर्थ्यते ॥ २६७ ॥ गते नोद्वेष्टते न निन्दति पराधो भाषते  
निष्ठुर प्रोक्त केनचिदप्रिय च सहते श्रोत्र च नाग्न्यते ।  
श्रुता काव्यमलक्षण परकृत सतिष्ठते श्वकदोषाद्व्यदयते

खय न कुर्वते धैर्यतत्सता लक्षणम् ॥ २६८ ॥ किं कर्मस्य  
भरव्यथा न वपुषि क्षमा न क्षिपत्येव यत्किं वा नास्ति  
परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चल । किं चाङ्गीकृत  
मुत्सृजन्हि मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्माह प्रतिपन्न  
वस्तुषु सतामेतद्वि गोप्यतम् ॥ २६९ ॥ सेतूपमकौतु  
काद्वतगिरिप्रक्षेपवेगोच्छन्नि शेषाम्पुरिस्तुगेदरदरीगम्भी  
रिमा सागर । चक्रे गोप्यदमद्विलङ्घितततोऽप्यन्तर्मय  
मारुते पूर्णत्वादतिरिच्यते हि महत्सुखच्यम् दुर्लभ्यता  
॥ २७० ॥ शूरा सन्ति सहस्रश प्रतिपद विद्याविदोऽने  
कत्र सन्ति श्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि क्षितौ भूरिश ।  
ये कर्मण्यनिरीक्ष्य वान्यमनुच दुर्गारित यन्मनसाद्रूप्य  
प्रतिपद्यते जगति ते सत्पुरुषा पद्मपा ॥ २७१ ॥ क्यातिं  
यत्र गुणान् न यान्ति गुणिनस्तानादर स्यात्कुत किं कुर्याद्बहु  
निक्षितोऽपि पुरुष पाषाणभूते जने । प्रेमालुद्विलासिनी  
मदनशय्यावृत्तकण्ठस्वन सीत्कारो हि मनोहरोऽपि बधिरे  
किं नाम कुर्याद्गुणम् ॥ २७२ ॥ तृष्णा छिन्धि भज क्षमा  
जहि मद पापे रति मा कृथा सत्य नूतनुयाहि साधुपदनी  
सेवस विद्वज्जनान् । मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय श्लाघ्या-  
दय स्वागुणान्कीर्तिं पालय दुःखिते पुरु दयामेतत्सता  
लक्षणम् ॥ २७३ ॥ स्वाभ्ये पैरलता गुणे प्रणयिता हर्षे  
निरुत्सेकता पदे सवृत्तता श्रुते सुमतिता विचोदये त्यागिता ।  
साधो सादरता खले विमुगता पापे पर मीरुता दुःखे  
हेन्द्रसहिष्णुता च महता कल्याणमाकाङ्क्षति ॥ २७४ ॥ गेह  
दुर्गतनधुभिर्गुरुह छात्रेहकारिभिर्हृद पत्तनयकैर्द्विज  
जने शपोन्मुखैरभ्रमान् । सिंहाद्यैश्च वन खलैर्नृपसमा,  
चौरैर्दिगतामपि सकीर्णान्यलोन्य सत्यसरल साधु क  
निश्चाम्यति ॥ २७५ ॥ दीनाना कल्पवृक्ष सुगुणफलनत  
सज्जनाना कुटुम्बी ह्यादर्श शिक्षिताना सुचरितनिकष  
शीलेऽलसमुद्र । सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिर्दिष्टि-  
णोदास्तत्त्वो ह्येक श्लाघ्य स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छ्रय-  
न्तीन चान्ये ॥ २७६ ॥ भग्नत्वेनोन्नमन्त परगुणकथने  
स्वागुणान्प्रापयन्त स्वार्थान्प्रापयन्तो विततनुदुत्पर-  
म्पयन्ता परार्थे । क्षान्त्यैमाक्षेपस्फासस्फुल्लसुखान्दुःखान्-  
दुःखयन्त सन्त साश्चर्यचर्या जगति बहुनुता कस्य  
नाभ्यर्थनीया ॥ २७७ ॥ वरे बेल्याप्रकर्ष संमरमुपि तत्र  
प्राणरक्षापि दैवास्तेच्छाचारो न चास्ते नहि मरति तथा  
मारवाहो नितान्तम् । द्यूततोऽप्यत्र गुरोण प्रहसितनदनो  
यूक एवात्रत्ये तराज्जाला महान्तोऽधमजननिपये मौन-  
मेनाश्रय ते ॥ २७८ ॥

१ शिरो २ राज्ञियाम् ३ शत्रवे ४ भोजये ५ हीरकमणि  
६ वायुशब्द ७ वीरिन्द्राश्वा ८ सुतामर ९ सुनताश  
समुद्रा १० विपजितालेपु ११ गवैरदिता १२ हृद्युत मरनि  
१३ पृथ्वी १४ निष्ठुर १५ पृथ्वी

१ प्रकृत्यत २ सुतर वन(रगास)नोष्ठवम् ३ सत्त्वमाहणे

### दुर्जननिन्दा

खल सर्पमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति । आत्मनो  
वित्तमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥ १ ॥ न विना परमा  
देन रमते दुर्जनो जन । काक सर्वरसा-मुक्त्वा विनामेध  
न नृप्यति ॥ २ ॥ विशिख्योऽल्योरेत्यवर्णाम्या यो विनि  
र्मित । परस हरति प्राणाच्चैतच्चित्रं कुलोचितम् ॥ ३ ॥  
विषमा मलिनान्मानो द्विजिह्वा जिह्वा इव । जगत्प्राणहर  
नित्य कस्य मोद्रेजका खला ॥ ४ ॥ दुर्जन परिहर्तव्यो  
विषयालङ्कृतोऽपि सन् । मणिना भूषित सर्प किमसौ न  
भयकर ॥ ५ ॥ खलाना कण्टकाना च द्विविधैव प्रीति  
क्रिया । उपानमुखमङ्गो वा दूरतो वा विसर्जनम् ॥ ६ ॥  
अपूर्वं कोऽपि कोपामि सज्जनस खलस च । एकस  
शान्त्यति केहाद्वर्धतेऽन्यस धीरित ॥ ७ ॥ अजित सज्जन  
दृष्ट्वा द्वेष्टि नीच पुन पुन । कबलीकुरुते स्वस्य विधु दिवि  
विधुतुद ॥ ८ ॥ कचित्सर्पोंऽपि मित्रत्वमियाचैव खल  
कचित् । न शेषादिनोऽन्यस वशे दुर्योधनो हरे ॥ ९ ॥  
उपकारोऽपि नीचानामपकारो हि जायते । पयपान भुजगाना  
केवल विषवर्धनम् ॥ १० ॥ अलकाश्च खलाश्चैव मूर्धमि  
सुजनैर्धृता । उपर्युपरि सस्कारेऽप्याविष्कुर्यन्ति वक्र  
ताम् ॥ ११ ॥ खलाना धनुषा चापि सद्गुरुजनुषापमि ।  
गुणलामो भवेदाशु परद्वेष्टकाश्च ॥ १२ ॥ बहुमिष्कपट-  
द्रोही बहुभाष्योपघातक । रैत्रान्वेषी च सर्वत्र दूषको  
मूषको यथा ॥ १३ ॥ नौष्ठ दुर्जनजिह्वा च प्रीतिकूलवि  
सर्पिणी । परैराताणायैव दारुणा केन निर्मिता ॥ १४ ॥  
यस्मिन्नेव समुत्पन्नस्त्वमेव निजचैष्टितै । दूषयत्यचिरेणैव  
धुणैकीट इवाधम ॥ १५ ॥ स्वभावकठिनसास कुत्रिमा  
विभ्रतो नैतिम् । गुणोऽपि परहिंसायै चापस च खलस  
च ॥ १६ ॥ अय पिण्ड इमोऽपि खलाना हृदये क्षणात् ।  
प्रतिता अपि नैक्ष्यन्ते गुणास्तोयकणा इव ॥ १७ ॥ वर्ज-  
नीयो मतिमता दुर्जन सख्यवैरयो । आ भवत्यपकाराय

१ विषाघशुचि २ बाण ३ सर्प ४ अलवर्णो 'खल' इति  
५ कुटिला ६ मलिनान्त करणा ७ सर्प ८ प्रतीकार ९ उपानदा  
पादस्य चर्मणा मुखम् १० निवारणात्, पक्षे-नलात् ११ कुलम्,  
पक्षे-चेष्टा १२ विनयादि, पक्षे-नीची १३ बहु निष्कपट द्रोही,  
पक्षे-बहु निष्कपट द्रोही इति परच्छेद १४ बहुधा अन्योपघातक,  
पक्षे-बहुधास्य उपघातक इति परच्छेद १५ दूषणा-वेषी, पक्षे-  
द्विद्वान्वेषी १६ प्रतिद्वीरम्, पक्षे-विश्वरम् १७ परेषां प्रकृपेण  
तापमाय, पक्षे-परसा वक्रमाय १८ मयकरा, पक्षे-काष्ठेन  
१९ वेणी, पक्षे-नुले २० सक्ममि २१ काष्ठवेधक वृमि  
२२ क्रियया निर्धृताम्, पक्षे-कण्टयुक्ताम् २३ नम्रत्वम् २४ नीची,  
पक्षे-विनयादि २५ धनुष

लिहन्नपि दशन्नपि ॥ १८ ॥ वक्रता विभ्रतो यस्य गुह्यमेव  
प्रकाशते । कथं खलु समो न स्वासुच्छेन पिशुन शुन  
॥ १९ ॥ केहेन भूतिदानेन कृत स्वच्छोऽपि दुर्जन ।  
दर्पणश्रान्तिके तिष्ठन्करोत्येकमपि द्विधा ॥ २० ॥ आनन्मसिद  
कौटिल्य खलस च हेलस च । सोढु तयोर्मुखाक्षेमलमेकैव  
सा र्हेमा ॥ २१ ॥ यथा ययैव केहेन भूयिष्ठमुपचर्यते ।  
घते तथा तथा ताप महावैश्वानर खल ॥ २२ ॥ स्तोत्रे  
नोन्नतिमायाति स्तोत्रेनापत्यभोगतिम् । अहो नु सद्गुरो  
दृष्टिस्तुलाकोटे खलस च ॥ २३ ॥ दुर्जन कृतशिष्टोऽपि  
सजनो नैव जायते । अपि गद्गाजलजानाप्ताव केश  
कुशायते ॥ २४ ॥ दहमाना सुतीक्ष्णेण नीचा परयशो  
ऽग्निना । अशक्तास्तस्य गन्तु ततो निन्दा प्रकुर्यते ॥ २५ ॥  
खल सत्क्रियमाणोऽपि ददाति कलह सताम् । दुग्धयै  
तोऽपि किं याति वायस कैलहसताम् ॥ २६ ॥ दुर्जनस  
विशिष्टः परोपद्रवकारणम् । व्याघ्रस्य चोपघासेन पाण  
पशुभारणम् ॥ २७ ॥ सत्यस्य शर्षपद्रोषाग्न्याग्न्याह्वति  
पण्डित । दोषमाही गुणत्यागी पहोलीध हि दुर्जन  
॥ २८ ॥ खलो न साधुता याति सद्भिः सवोपितोऽपि  
सन् । सतिरूपपूर्णोऽपि क्षारो न मधुरायते ॥ २९ ॥ सर्प  
दुर्जनयोर्मध्ये वर सर्पो न दुर्जन । सर्पो दशति कालेन  
दुर्जनस्तु पदे पदे ॥ ३० ॥ अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीद  
न्यनिमित्तत । शीलमेतदसाधूनामत्र परिह्व यथा ॥ ३१ ॥  
अशक्ता शक्तिमात्सीया श्लाघयन्ते च दुर्जना । ते भव  
न्त्युपहासाय महतामेव सनिधौ ॥ ३२ ॥ सर्प क्रूर खल  
क्रूर सर्पात्करतर खल । मन्त्रेण शान्त्यते सर्पो न खल  
शान्त्यते कदा ॥ ३३ ॥ दुर्जन प्रथम वन्दे सज्जन तदन  
न्तरम् । मुखप्रक्षालनात्पूर्वं गुदप्रक्षालन यथा ॥ ३४ ॥  
दुर्जन सुजनो न स्वादुपायाना शतैरपि । अपान मृतहस्तेण  
धौत चास्य कथं भवेत् ॥ ३५ ॥ खलास्तु कुशाल साधो  
हितमप्येहेकर्मणि । निपुणा कणिन प्राणानपरहृत्य निरर्गैस्तप  
॥ ३६ ॥ अहो नत महत्कष्ट विपरीतमिदं जगत् ।  
वेनोपपन्नते साधुरसाधुस्तेन लुप्यति ॥ ३७ ॥ तद्वक्तव्य विष  
दन्ते भक्षिकाया विष शिर । वृश्चिकस्य विष पुच्छ  
सर्वाङ्गे दुर्जनो विषम् ॥ ३८ ॥ दुर्जनो भोज्य याति सेव्य  
मानोऽपि नित्यः । स्वेदनाभ्यञ्जनोपायैः शुषुच्छमिच ना

१ तैलेन, पक्षे-अमृतवा २ मस, पक्षे-वेमवम् ३ लाङ्गलम्  
४ वृश्चिकी, पक्षे-शान्ति ५ बाहुल्येन ६ पुण्यते ७ अग्निः  
पक्षे-वे शानर इति क्लेद ८ मुलापटे ९ राजहसत्वम्  
१० चालनी ११ चक्रकल् १२ द्विजेऽन्तरायाचरणे १३ निरपराधा  
नाम् १४ लज्जा प्राप्नोति १५ सरलताम्

मितम् ॥ ३९ ॥ वर्धनं वाच संमानं खलानां प्रीतये कुतः ।  
फलन्त्यमृतसेकेषु न पथ्यानि विषद्रुमाः ॥ ४० ॥ दुर्जनै-  
रुच्यमानानि वचांसि मधुराप्यपि । अकालकुसुमानीव भयं  
संजनयन्ति हि ॥ ४१ ॥ शतं दद्यान्न विवेदिति विज्ञस्य  
संमतम् । विना हेतुमपि द्वन्द्वमेतन्मूर्खस्य लक्षणम् ॥ ४२ ॥  
अहो खलमुजंगस्य विपरीतो वयक्रमः । अन्यस्य दशति  
श्रोत्रमन्यः प्राणैर्विमुज्यते ॥ ४३ ॥ न यत्क्रोटिशतकैरपि  
दुष्टः सुधीर्मवेष्ट । किं मर्दितोऽपि कस्तूर्या लघुनो याति  
सौरमम् ॥ ४४ ॥ पापाणो मिथते टङ्कैर्वज्रं वज्रेण मिथते ।  
सर्पोऽपि मियते मर्द्वैदुश्चात्मा नैव मिथते ॥ ४५ ॥ दुर्ज-  
नो दोषमादत्ते दुर्गन्धिमिव सूकरः । सजनश्च गुणग्राही  
हंसः क्षीरमिवान्मसः ॥ ४६ ॥ अपूर्वा रसेनाप्याल्लाः  
खलाननविलेशयाः । कर्णमूले स्पृशन्त्यन्यं हरत्यन्य-  
स जीवितम् ॥ ४७ ॥ दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न  
कारयेत् । उष्णो दहति चाद्धारः शीतः कृष्णायते  
करम् ॥ ४८ ॥ दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।  
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥ ४९ ॥  
मनस्यन्वद्वचस्यन्त्यकार्ये चान्यदुपलभनाम् । मनस्येकं वच-  
स्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ५० ॥ जीवन्मग्रहणे नेत्रा  
गृहीत्वा पुनरुत्तताः । किं कनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा वैद्रीयध-  
स्य दुर्जनाः ॥ ५१ ॥ मित्राणां गरलं कण्ठे सुजंगपरि-  
वेष्टिता । शर्मवीर्य तलुः कस्य न वन्या दीर्घनी सया  
॥ ५२ ॥ अक्षमालापशुत्तिशो कुशासनपरिग्रहा । आक्षीव  
दीर्घनी संसद्दन्दीया संमेलला ॥ ५३ ॥ खलः करोति  
दुष्टं नूनं फलति साधुषु । दशाननोऽहस्तसीता नयनं  
च महोदये ॥ ५४ ॥ कुर्वते समुखेनैव वैकुण्ठान्यस्य ख-  
ण्डनम् । नमः पतनशीलाय सुसलाय खलाय च ॥ ५५ ॥  
अपवादार्दनतस्य समस्य गुणदोषयोः । असद्बुद्धेर्हो वृत्तं  
दुर्विभाव्यं विवेचिव ॥ ५६ ॥ न देवाय न धर्मीय न  
बन्धुभ्यो न चार्येभ्यः । दुर्जनस्याजितं वित्तं मुज्यते राज-  
तस्करैः ॥ ५७ ॥ सुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला ।  
तोहदयं क्रोधसंयुक्तं भिक्षिषं धूर्तलक्षणम् ॥ ५८ ॥ निष्णा-

ऽपि च वेदान्ते साधुत्वं नैति दुर्जनः । चिरं जलनिधौ  
मयो मैनाक इव मर्द्वैवम् ॥ ५९ ॥ खलः सजनकारास-  
वैषणैकहुताशनः । परदुःखाविषमनमान्तः केन वर्ध-  
ताम् ॥ ६० ॥ यशःसौरम्यलघुनः शान्तिरौल्लुहाशनः ।  
कारुण्यकुसुमाकाशः खलः सजनदुःखदः ॥ ६१ ॥ अन्तर्म-  
लिनदेहेन वहिपल्लादकारिणा । महाकाटफलेनेव के खलेन  
न वधिताः ॥ ६२ ॥ अहो प्रकृतिसादृश्यं केभ्यो दुर्जनस्य  
च । रघुरैः कोपमायाति कटुकैर्नैव शाम्यति ॥ ६३ ॥  
ईषलञ्चप्रवेशोऽपि स्नेहविच्छेदकारकः । वृत्तशोभो नदीन-  
ति खलो मन्वानदण्डवत् ॥ ६४ ॥ विवृण्वती पुरलक्ष्यं  
पृष्ठतः कुर्वती गुणम् । कर्णान्विष्यति लोकस्य स्त्रीवत्स-  
चकस्य चाक् ॥ ६५ ॥ सर्वया न्यवहृत्यं कुतो ह्यवच-  
नीयता । यथा स्त्रीणां तथा वाचां साधुषु दुर्जनो जनः  
॥ ६६ ॥ कापूरुषः कुङ्कुमं भोजनैकपरायणः । लालितः  
पार्श्वमायाति वारितो न च गच्छति ॥ ६७ ॥ मालिन्यम-  
वलम्बेन यदा दर्पणवत्खलः । तदैव तन्मुखं देयं रजो नान्या  
प्रतिक्रिया ॥ ६८ ॥ नीचः समुत्थितोज्ज्वलमनवाप्य पराध-  
यम् । छिद्रं न रतिमाप्नोति दृष्टान्तोज्ज्वलमनः ॥ ६९ ॥  
दुर्जनः परिहर्तव्यः प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । विष्यते वा कुश-  
ल्येन अदृष्टः कण्टको यथा ॥ ७० ॥ यथा वृष्टिः समुद्रेषु सु-  
क्ष्णोपरि भोजनम् । एवं प्रीतिः खलेः सार्धमुल्लेखेऽप्यज-  
सिदति ॥ ७१ ॥ क्वचित्कार्यवदाग्नीचोऽप्यलं भवति नो म-  
हान् । कांस्यैव हि राज्ञोऽपि दर्पणः कनकस्य न ॥ ७२ ॥  
दुर्जनो दूषयत्येव सतां गुणगणं क्षणात् । मलिनीकुरुते धू-  
मः सर्वथा विमलाम्बरम् ॥ ७३ ॥ यथा दोषो विमलस्य ज-  
नस्य न तथा गुणः । प्रायः कलङ्क एवेन्दोः प्रस्फुटो न प्रस-  
न्नता ॥ ७४ ॥ संपत्तौ कर्कशं चित्तं खलस्यापि कोमलम् ।  
शीतलं कठिनं प्रायस्तस्य मृदु भवत्येव ॥ ७५ ॥ प्रायः प्रकु-  
प्यतितरां प्रीत्यैव प्रखलो जनः । नयनं केहसंपर्कादुप्यं  
समुत्थलम् ॥ ७६ ॥ प्राप्य वित्तं जडास्तुगे निर्वृतिं यांति  
नान्यथा । तोयमासाद्य गर्जन्ति न रिक्ताः सैनयिजनः ॥ ७७ ॥  
सदा खण्डनयोग्याय तुषपूर्णशायया च । नमोऽस्तु बहुवीजा-  
य खलायोल्लुखलाय च ॥ ७८ ॥ जिह्वावृषितसत्यायः पिङ्गिर्दीर्घी  
कटहोक्ताः । तुल्यतामशुचिर्नित्यं विमर्ति पिशुनः शुनः ॥ ७९ ॥

१ जिह्वारूपाः सर्पाः २ उदकम्; पक्षे, प्राणाः ३ अधोमुखाः  
पक्षे, विनीताः ४ ऊर्ध्वमुखाः पक्षे, उद्धताः ५ एकरज्जुसंयुक्त-  
मालारूपं 'राष्ट्र' इति प्रसिद्धम् ६ सर्पाः पक्षे, काराः  
७ दुर्जनसंयुग्मिनीः ८ अथवा य आलापसोपां वृत्तिः पक्षे-  
अशमला जपमाला तस्या अपवृत्तिर्भ्रमं जानातीति ता-  
९ कुत्सितं यच्छासनं शिक्षा तस्य परिग्रहोऽवलम्बो यस्याः  
साः पक्षे, कुशासनं दर्भासनं तत्परिग्रहः स्त्रीकारो यस्याः सा-  
१० समे साधौ सखा; पक्षे, मेखलया सहिताः ११ बहुधा अन्यस्य  
परस्य खण्डनम्; पक्षे, पुष्कलभान्यस्य खण्डनं विपुलीभ्रमम्

१ दहनम् २ कीर्तिरेव सौमन्यं तत्रायकत्वात्पुन इव. लघुनो  
दि कस्ययदिः सौमन्यं जायमतीति प्रसिद्धिः ३ शान्तिरेव शैवं  
तत्रायकत्वादतिव. ४ कारुण्यमेव कुप्यं तस्याकाशः आकाशस्य  
यथा पुष्पं कदापि नोपलम्बते तद्वत्खले कदरुण्यं सर्वयाऽसंभवं  
इत्यर्थः ५ कपूरफलेन ६ स्वभावमात्मनः ७ ककस्य  
८ साधुद्वये; पक्षे, सुवचने ९ शुनः पुनर्नृत्तिः १० पुर-  
वन्वचनम् ११ लोहम् १२ मेवाः १३ मध्येच्छुः



सः । बालः पयसा दग्धो दप्यपि पूकृत्य मक्षयति ॥ १२४ ॥  
 विपघरतोऽप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति वि-  
 द्वांसः । यदयं नकुलद्वेषी स कुलद्वेषी पुनः पिशुनः ॥ १२५ ॥  
 अतिमलिनं कर्तव्यं भवति खलानामतीव निर्गुणा धीः ।  
 तिमिरं हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥ १२६ ॥  
 लज्जोच्छ्रायो नीचः प्रथमतः स्वामिनं परामवति । भूमिरजो  
 रम्यादावुत्पापकमेव संवृणुते ॥ १२७ ॥ उपकृतमनेन  
 सुहृदयमित्यसतामसि न कचिदपेक्षा । होतुः सहस्र-  
 भाधितसमुद्रोऽपि मरिद्वहलेव ॥ १२८ ॥ परवादे दशवदनः  
 परन्मन्त्रिरीक्षणे सहस्राक्षः । सद्रूपचितहरणे बाहुसहस्रा-  
 र्जुनः पिशुनः ॥ १२९ ॥ परिशुद्धमपि दृष्टिं समाधितो दुर्जनः  
 परान्यथेति । पर्वनाशिनोऽपि मुजगाः परोपतापं न मुञ्चन्ति  
 ॥ १३० ॥ प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोऽपि जगदमि-  
 त्रोहे । तेजयति शत्रुघारां स्वयमसमर्था शिला छेत्तुम् ॥ १३१ ॥  
 शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो बहुब्रह्मे । तरु-  
 णीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ॥ १३२ ॥ व्यभि-  
 स वासं कुरुते चित्रे निर्माति सुन्दरं पवने । रचयति रेखाः  
 सलिले चरति खले यस्तु सत्कारम् ॥ १३३ ॥ अतिपेक्षम-  
 तिपरिमितवर्णं लघुतनुदाहरति शठः । परमार्थतः स हृदयं  
 बहति पुनः कालकूटघटितमिव ॥ १३४ ॥ मृद्वतलसुरभेयो  
 दुःसंधानश्च दुर्जने भवति । मुजनस्तु कनकघटवदुर्मेषश्चाशु-  
 संधेयः ॥ १३५ ॥ मृगमीनसज्जनानां तुणजलसंतोषविहित-  
 वृत्तीनाम् । हृन्वकपीवरपिशुना निर्धैर्यरण्यैरिणो जगति  
 ॥ १३६ ॥ २ खल तय खलु चरितं विदुषामग्रे विविच्य  
 पस्यामि । अयथांलं पापात्मन् कृतया कययापि ते हृतया  
 ॥ १३७ ॥ विष्वैतपरगुणानां भवति खलानामतीव मलिन-  
 स्वम् । अन्तरितशशिरूचामपि सलिलमुचां मलिनिसाम्य-  
 धिकः ॥ १३८ ॥ पर्युल्लसतिनिपुणं गुणप्रयमखिलैः समीहि-  
 तं नितरांम् । उल्लिखन्मरमिव सज्जनमाख्य इव दप्यन्ति  
 खलाः ॥ १३९ ॥ दुर्गन्धस्मिन्निद्रदयो गृहस्थस्यो निकामर्षी-  
 शङ्कः । आक्षेपो बालानां भवति खलानां च संभेदः ॥ १४० ॥  
 धर्माग्नेऽप्यसतां परहिंसैव प्रयोजिका भवति । काकानाम-

मिपेक्षेऽकारणतां दृष्टिस्तुमवति ॥ १४१ ॥ यदीक्ष्यते स-  
 लानां माहात्म्यं क्षपि देवयोगेन । वाक्यानामिव शौनत्यं  
 तदपि हि न विपदनर्थाय ॥ १४२ ॥ यन्मनु खलमुच-  
 द्रुतवह्निनिहितमपि शुद्धिमेव परमेति । तदनट्टीचमिवा-  
 शुक्रमिह लोके दुर्लभं प्रेम ॥ १४३ ॥ वंशावलेम्बनं यथो  
 विस्तारो गुणस्य या च नतिः । तज्जालस्य खलस्य च निर्जा-  
 ह्सुसप्रणाशाय ॥ १४४ ॥ सुगृहीतमलिनमज्ञा लप-  
 यः परमेदिनीलीक्ष्णाः । पुरैषा अपि विशिखा अपि  
 गुण्यन्तुताः कस्य न भयाय ॥ १४५ ॥ स्वैर्रोलेन  
 प्रकटीकृतं प्रमत्तत्वकारणं किमपि । द्विरदस्य दुर्जनस्य  
 च मदं चकारैव दानमपि ॥ १४६ ॥ संतापनोहकम्या-  
 न्त्संपादयितुं निहन्तुमपि जन्तुः । सखि दुर्जनस्य भूतिः  
 प्रसरति दूरं ज्वरसेन ॥ १४७ ॥ अयमग्रहणे न तथा  
 व्यययति कटुकजितयथा पिशुनः । रुषिपदानादधिकं  
 दुनोति कर्णे कुणैर्ममशकः ॥ १४८ ॥ ह्युद्रोन्नयस्य केदृतां  
 प्रकटयतो विदधतश्च मर्दयुच्चैः । मधुनोऽप्यमपुरुषस्य च  
 गरिमा लघिमा च भेदाय ॥ १४९ ॥ त्यजति च गुणा-  
 न्मुदं तर्तुमपि दोषं निरीक्ष्य गृह्णाति । मुक्त्यादृष्टतेक्ष्णान्  
 यूकामिव वानरः पिशुनः ॥ १५० ॥ दोषैर्लोकेननिपुणाः  
 परुषगिरो दुर्जनाश्च घृक्षश्च । दर्शनमपि मयजननं येषा-  
 मनिमित्तपिशुनानाम् ॥ १५१ ॥ पिशुनत्वमेव विषा पर-  
 दूषणमेव भूषणं येषाम् । परदुःखमेव सौख्यं शिव शिव  
 ते केन वेधसा सृष्टः ॥ १५२ ॥ हस्त इव भूमिमलिनो  
 लह्वयति यया यया खलः मुजनम् । दर्पणमिव तं कुरुते  
 तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ १५३ ॥ अन्यस्य लगति  
 कर्णे जीवितमन्यस्य हरति बाण इव । हृदयं दुनोति  
 पिशुनः कण्टक इव पादतमोऽपि ॥ १५४ ॥ स्वरसेन  
 भ्रष्टां कस्मादने कण्टकोत्तरैस्तुदताम् । पिशुनानां पन-  
 सानां कोशोभोगोऽप्यविश्वासः ॥ १५५ ॥ वंशे सुगं इव

१ फूलवर कृत्वा. २ नकुलद्वेषी; पक्षे, न कुल द्वेषी. ३ अलङ्कार-  
 मल्लपिठे. ४ पूना. ५ तमसि. ६ घृकानाम्. ७ न्यायां कृती-  
 ८ वायुमशुकाः. ९ इन्द्रकारः खेदेः सुगन्धैरादिभिः; पक्षे, नृणां  
 मीला. १० हन्तेन संघातं शक्यः. ११ व्यापः. १२ निपा-  
 रणशश्वनः. १३ नाशिताः. १४ मेवानाम्. १५ मालिन्यम्.  
 १६ गुणगोपने विपुलम्. १७ हन्तुमुपयुक्तः; पक्षे, नृणां शक्तिप्र-  
 नुरम्. १८ मूल्यवद्भवः. १९ दूरे स्थापितं हृदयं येन; पक्षे, दूरे  
 स्थापितमन्त्रकरणं येन. २० अन्तःकरणविषयीकृतम्; पक्षे, नृणां हि-  
 २१ मीतिः; पक्षे, निश्चयतामात्रम्.  
 ८ सु. २. मां.

१ काकैः जाने कुले वृद्धिर्न भवतीति बुद्धव्यवहारः. २ कुलस्य;  
 पक्षे, वेणोः. ३ वन्यवनः; पक्षे, वायिशवन्. ४ अपिक्वयन्;  
 पक्षे, देवैः. ५ पाणिपल्लवोदीने. पक्षे, रज्जोः. ६ विश्वसनादा-  
 येल्येन. ७ सम्यग्गृहीतो दृष्टान् पक्षोऽक्षीकारो यैः; पक्षे, सतिवि-  
 निष्कासनानर्हाः. इवामपश्यन्त इत्यर्थः. ८ नीचाः; पक्षे, शूल-  
 परीक्षामन्त्रन्. ९ परान्नेदवन्ति ते. नृन्येषा परस्परभेदजननेन  
 कटुप्रवृत्त्या इत्यर्थः; पक्षे, इतरच्छेदककारः. १० क्रूरकर्माः; पक्षे,  
 यथाशुनः. ११ साधुवादियुगहीनः; पक्षे, न्यायाद्भुताः. १२ स्वस्य  
 मण्डलमेव प्रकटीकृतम्. दानस्य त्वत्तत्प्रेमिति भावः; पक्षे,  
 क्षम्यते नाभिहितम्. एवं मया दानं कृतमिति. १३ गुणगोपि शब्दं  
 कुर्वन्. १४ मधुमशिकाः; पक्षे, नीचः. १५ स्वज्ञानः; पक्षे, कटु-  
 भाषिणः. १६ उन्मादः; पक्षे, गर्वः. १७ सङ्गमः. १८ दूषणमि-  
 १९, रज्जिः. २० मनोगतप्रवृत्ताः; पक्षे, अन्तःसारः. २० अष्टाङ्गि-  
 नि.



न विशति दोषो रसमाविते सतां मनसि । रसमपि तु न प्रतीच्छति बहुदोषः संनिपातीव ॥ १५६ ॥ परपरितापन-कुतूही गणयति नात्मीयमपि तापम् । परहृतिहेतोः पिशुनः संदर्श इव स्वपीडनं सहते ॥ १५७ ॥ सगुणमपि हन्त विगुणा भवति खलास्याद्विचित्रगणापि । आलुमुखा-दिव शीटी पदपरिपाटी कवेः कापि ॥ १५८ ॥ कतिपय-दिनपरमायुषि मद्कारिणि यौवने दुरात्मानः । विदधति तथापराधं जन्मैर यथा वृथा भवति ॥ १५९ ॥ दुश्चरितैरेव निजैर्भवति दुरात्मा विशङ्कितो नित्यम् । दर्शनपथमापन्नं पद्मगुलमाकुलीमवति ॥ १६० ॥ स्वयमपि भ्रैरिच्छिद्रश्चा-पलमपि संवेतोमुखं तन्वन् । तित्तउस्तुपक्ष पिशुनो दोषस्य विवेचनैऽधिकृतः ॥ १६१ ॥ पिशुनः खलु सुजनानां खल-मेव पुरो निधाय जेतव्यः । वृत्त्वा अरमात्मीयं जिगाय बाणं रणे विष्णुः ॥ १६२ ॥ वक्राः कषटस्त्रिग्या मलिनाः कर्मान्तिके प्रसजन्तः । कं भेदयन्ति न सखे खलश्च गणि काक्याश्चाश्च ॥ १६३ ॥ कस्तूरिकाशृगाणां मण्डाद्भयगुण-मखिलाभादाय । यदि पुनरहं विधिः स्वां खलजिह्वायां निषे-शयिष्यामि ॥ १६४ ॥ आचरति दुर्जनो यत्सहसा मनसो-ऽप्यगोचरानर्थान् । तन्न न जाने जाने स्पृशति मनः किं तु नैव निष्ठुरताम् ॥ १६५ ॥ नष्टमपाये दानं नष्टं हितमफल-मुद्वयशाने । नष्टो गुणोऽगुणश्च नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे ॥ १६६ ॥ रोगोऽण्डजोऽङ्कुरोऽभिर्गर्भमर्धतरो घुणाः क्षमयः । प्रकृतिवृत्तमत्र नरः साश्रयमविनाश्य नैषन्ते ॥ १६७ ॥ आवौ लजयति शूतं मध्ये परिभवति रिक्तमवसा-ने । खलसंगतस्य कथयत यदि सुस्थितमस्ति किञ्चिदपि ॥ १६८ ॥ परममदिव्यदर्शितुं जालैवोचितनिगुणवैरेषु । कः खलु खलेषु शङ्कां स्वयमिष्यति दम्भनिरतेषु ॥ १६९ ॥ अस्त्रानाभिनिवेशी प्रापो जड एव भवति नो विद्वान् । बा-स्यदम्यः क्रौञ्चमस्ति निपुणहीनोः स्फुरद्दिम्बम् ॥ १७० ॥ लब्धोदयोऽग्निं हि खलः प्रमथं खननं तनोति परितापम् । उ-द्भच्छन्दैर्देहहो जन्ममुनं दारु निर्दहति ॥ १७१ ॥ अस-शुतलय एव प्रायः प्रकटयति वाग्निमवसुधैः । सर्वत्र कु-पट एव हि नाटकमपि न निरम्बयति ॥ १७२ ॥ प्रपला एव गुणवतामात्रस्य धुरं पुरः प्रदर्शयति । तुण्वाद्यमेव जल-पेरुपरि प्रवते न रत्नानि ॥ १७३ ॥ महतां यदेव मूर्धसु तदेव नीचालतृणाय मन्यन्ते । लिङ्गं प्रणमन्ति दुषाः काकः पुनरप्यनीकुरते ॥ १७४ ॥ सह वसतामप्यसतां जलर-

हजलवद्भवत्यसंसेपः । दूरेऽपि सतां वसतां प्रीतिः कुशदे-न्दुवद्भवति ॥ १७५ ॥ साधयति यत्प्रयोजनमज्ञातस्य काकतालीयम् । दैवात्कथमप्यसत्सुत्किरति घुणोऽपि काष्ठेषु ॥ १७६ ॥ प्रायः खलप्रकृतयो नापरिभूता हिताय कल्पन्ते । पुण्यत्यधिकमशोको गणिकाचरणप्रहारेण ॥ १७७ ॥ परममधुनादियु खलस्य यत्कौशलं न तत्कृत्ये । यस्ताम-र्थ्यमुपहृतौ विपस्य तत्रोपकाराय ॥ १७८ ॥ अतिसक्तता अपि भटाः सहसुवसुज्जान्ति जातु न प्रकृतिम् । शिरसा महे-श्वरेणापि ननु धृतो वक्र एव शशी ॥ १७९ ॥ बाधुरिव खलजनोऽयं प्रायः पररूपमेति संपर्कात् । सन्तस्तु रविकरा इव सदसद्योगेऽप्यसंस्थिताः ॥ १८० ॥ दूरेऽपि परसागति पटुर्जनो नात्मनः समीपेऽपि । स्वं व्रणमक्षि न पश्यति श क्षिनि कलङ्कं निरूपयति ॥ १८१ ॥ साधुष्वेवास्ति तारामरुतुदाः स्वां विवृण्वते वृत्तिम् । व्याधा निम्नगति मृगान्मृतमपि न तु सिंहमाददते ॥ १८२ ॥ अविकारिणमपि सज्जनमनिश-मनार्यः प्रबाधतेऽप्यर्थम् । कमलिन्या किमिह कृतं हिमस्य यत्ता सदा वहति ॥ १८३ ॥ स्वगुणानिव परदोषा-न्वक्तुं न सतोऽपि शक्नुवन्ति बुधाः । स्वगुणानिव परदोषान-सतोऽपि खलस्तु कथयन्ति ॥ १८४ ॥ कृत्वापि येन लजा-मुपेति साधुः परोदितेनापि । तदकृत्यैव खलजनः स्व-मुद्धिरतीति धिग्लघुताम् ॥ १८५ ॥ प्रकृतिखलत्वादसतां दोष इव गुणोऽपि बाधते लोकान् । विपकुसुमानां गन्ध-सुरभिरपि भवांसि मोहयति ॥ १८६ ॥ मृगमदकूपगुह-चन्दनगन्धाधिवासितो लघुनः । न त्यजति गन्धमद्युनं प्रकृ-तिमिव सहोत्थितां नीचः ॥ १८७ ॥ उपकृतिरेव रत्नानां दोषस्य गरीयसो भवति हेतुः । अनुकूलाचरणेन हि कुप्यन्ति व्याधयोऽप्यर्थम् ॥ १८८ ॥ न परं फलति हि किञ्चि-त्खल एवानर्थमावहति यावत् । मारयति सपदि विपतर-राश्रयमाणं धमापनुदे ॥ १८९ ॥ स्वार्थनिरपेक्ष एव हि परोपपातोऽसता व्यसनमेव । अशानयोदन्त्या वा विरमति कणिने न सदशतः ॥ १९० ॥ एकीमात्रं गतयोर्नल्प-यसोर्भिरचेतसोभैव । न्यतिरेककृतौ शक्तिर्हेतुसामां दुर्जनानां च ॥ १९१ ॥ शल्यमपि स्खलदन्तः सोढुं शक्येत ह्यलहलदिग्मम् । धीरैर्न पुनरकारणकृतिखलालीकदुर्वच-नम् ॥ १९२ ॥ प्रारम्भतोऽतिविपुलं यशःश्रमन्ते विभेद-मलिनम् । महिषविषाणमिवायुजु परस्य मयदं खलप्रम ॥ १९३ ॥ द्वेषयति प्रियत्रयैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरते । उत्कर्षयंश्च लपयति मूर्खमुद्दस्येवा धन्यः ॥ १९४ ॥ अगुण-वणो गुणराशिद्वयमपि दैवेन खलमुखे पतितम् । प्रसरति तैल-मिवैवः सखिले घृतवज्रजलमेत्यन्यः ॥ १९५ ॥ तस्मिन्नात्-

१ कश्चिदेव, 'विनया' 'सादरी' इति कोटिः २ वसिष्ठानवस-  
दिनेः ३ दुरात्मनः ४ पते-पतुला ५ शोच्यम् ६ घटे-चापल्यम्-  
७ खलप्रकृतयोः ८ गते-सर्वत्रिग्यादयः ९ बाधनी १० भिद्वे-  
११-सीधारे १२ 'श्रीवत्' इति कोटिः १३ मारुतं विनिहतेरास्य शन्य  
१४ १५ दारानम्

ईमावे वीतरसे शुण्डिशकल इव पुरुषे । अपि मृतिमात्रि  
मलिने नागरशब्दो विहम्बाय ॥ १९६ ॥ परितोषयिता न  
कश्चन स्वगतो यस्य शुणोऽस्ति देहिनः । परदोषकथाभिर्लसकः  
सजनं तोषयितुं किलेच्छति ॥ १९७ ॥ सहजान्मदशः स्वदुर्गमे  
परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः । स्वशुणोचमिरो मुनिव्रताः पूर्ववर्ण-  
ग्रहणेऽप्यसाधवः ॥ १९८ ॥ सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं  
तद्रतमप्रियं यतः । सहसैव समुद्रिरन्त्यमी क्षमयन्त्येव हि  
तन्मनीषिणः ॥ १९९ ॥ उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्व-  
जनस्य सजनः । असतामनिशं तयाप्यहो गुरुहृदोगकरी  
तद्ब्रूति ॥ २०० ॥ परितप्यत एव नोत्तमः परितोऽप्य-  
परः ह्युसृष्टिः । परशुद्धिर्निराहितव्ययः रंजुतनिर्मिन्नदुपश-  
योऽधमः ॥ २०१ ॥ अनिराकृततापसंपदं फलहीनां सु-  
नोभिरुज्झिताम् । खलतां खलतामिषोऽसतीं प्रतिपद्येत कथं  
शुभो जनः ॥ २०२ ॥ अपि वेत्ति पङ्कषाणि चेदुपदेष्टुं शिति-  
कण्ठमिच्छति । यसनाशनमाश्रमस्ति चेद्देनं दादप्यतिरिच्यते  
खलः ॥ २०३ ॥ अहमेव शुद्धैः सुदाराणामामिति ह्यालहल  
मा सा तात ह्येयः । ननु सन्ति मवादशानि भूयो मुवनेऽस्मि-  
न्यचनानि दुर्जनानाम् ॥ २०४ ॥ वदने विनिवेशिता मुजंगी  
पिशुनानां रंसनामिषेण घात्रा । अनया कथमन्यथावलीढा  
नहि जीवन्ति जना मनागमघ्राः ॥ २०५ ॥ अमरैरभूतं  
न पीतमघ्वेर्न च ह्यालहलसुखं हरेण । विधिना निहितं  
खलस्य वाचि द्वयमेतद्बहिरेकमन्तरम्यत् ॥ २०६ ॥ वहति  
विषैर्यैर्यैरुदरजन्मा शिरसि भषीपटलं दधाति दीपः ।  
विधुरपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु विप्रति क्षितीन्द्राः  
॥ २०७ ॥ मधुरिमरुचिर्न यथः खलानाममृतमहो प्रथमं  
पृथु व्यनक्ति । अयं कथयति मोहहेतुमन्तर्गतमिव ह्याल-  
हलं विषं तदेव ॥ २०८ ॥ प्रकटमपि न संशुणोति दोषं  
शुणलयलम्पट एव सौधुवर्गः । अतिपरुपरुषं विनापि दोषैः  
पिशुनशुनां भपतां प्रयाति काळः ॥ २०९ ॥ अन्तर्वाणि

मन्यमानः खलोऽयं पौरोभाग्यं सृक्तिमुत्तामु घत्ते । सर्वान-  
न्दिन्यद्वकं कामिनीनामीमं मार्गत्वेप वै वम्मरालिः ॥ २१० ॥  
बोधितोऽपि बहुसृक्तिविस्तरैः किं खलो जगति सजनो  
भवेत् । स्थापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गदमः किमु हयो  
भवेत्कचित् ॥ २११ ॥ विद्यया विमलयाप्यलंकृतो दुर्जनः  
सैदंति मास्तु कश्चन । साक्षरा हि विपरीततां गताः केवलं  
जगति तेऽपि राक्षसाः ॥ २१२ ॥ दोषयोपमभियाति परं  
यो बाधमेति बहुसज्जनयोगात् । संमतौ विमतिमात्रसहायो  
दुर्जो भ्रम इवातिचकास्ति ॥ २१३ ॥ उन्नतं पदमयाप्य  
यो लघुर्हल्येव स पतेदिति द्रुवन् । शैलशेखरगतः  
शृङ्गद्वाराभारुतधुतैः पतत्यथः ॥ २१४ ॥ भ्रमकुम्भ-  
शकलेन वै मलं बालकस्य जननी व्यपोहति । तद्बहोद्वय-  
नेन दुर्जो मारुतः शतशुण्यधिको भवेत् ॥ २१५ ॥  
एवमेव नहि जीव्यते खलाच्च का नृपतिबलमे कथा ।  
पूर्वमेव हि मुदुःसहोऽनलः किं पुनः प्रबलशानुनिरितः ॥ २१६ ॥  
अकरुणत्वैर्कारणविग्रहः परधने परयोपिति च रूढिहा ।  
सुजनवन्धुजनेष्वेवसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम्  
॥ २१७ ॥ इतरदेव बहिर्मुखस्यते हृदि तु यस्फुरतीतर-  
देव तत् । चरितमेतदधीरवितारकं धुरि पयःप्रतिबिम्बमि-  
वासताम् ॥ २१८ ॥ क पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते दशति  
दृष्टमपि श्रुतमप्यसौ । अतिसुदुष्करमव्यतिरिक्तदृक्कृतिभि-  
रप्यथ दृष्टिपैरिदम् ॥ २१९ ॥ नमः खलेभ्यः क इवाधवा  
न तागलं नमस्येदिह यो जिजीविषुः । विनैव ये दोषमृषि-  
प्रकाण्डवन्नयन्ति शापेन रसातलं नरात् ॥ २२० ॥ अका-  
रणाविष्कृतवैदाराणादसज्जनान्कस्य भयं न जायते । विषं  
महाहेरिव यस्य दुर्वचः सुदुःसहं संनिहितं सदा मुखे  
॥ २२१ ॥ तथारिभिर्न व्ययते शिलीमुखैर्हतो दिगन्ते हृदये  
न दूरतः । यथा खलानां कुथियां दुरुक्तिभिर्विधानिशं  
तप्यति मर्मताडितः ॥ २२२ ॥ गुणापवादेन तदन्यरोपणाशु-  
शाथिरुद्धस्य समञ्जसं जनम् । द्विषेव कृत्वा हृदयं निगू-  
ह्यतः स्फुरत्प्रसाधोर्विष्णोति वागसिः ॥ २२३ ॥ न दुर्जनः  
सज्जनतामुपैति बहुप्रकारैरपि सेव्यमानः । भूयोऽपि सिक्तः  
पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ॥ २२४ ॥  
न लज्जते सज्जनवर्जनीयया भुजंगवक्रकिययापि दुर्जनः ।

१ तुच्छः २ स्वामानिकी अन्धा अपश्यन्ती भुवेषां से  
३ श्वरोदे ४ आत्मप्रशंसया प्रगमवाच इत्यर्थः ५ मोनव्रतिनः  
६ परशुतिबधनेषु ७ शोमनाः संशुतिः परितापोनपनं यस्य  
सः ८ कृत्यारितसंतापः ९ रुष्टे निमित्तः प्रकाशितो दुःरा-  
धः परशुमदेषलक्षणे दुरभिप्रायो यस्य सः १० अनिराकृता न  
निवारिता तापसंयसाप्राप्तिययो यथा ताम् ; पक्षे संतापजननेक-  
समावादपरासनद्वयाविरहायः ११ इहायुध जोषकारशून्याम् ;  
पक्षे-सर्वाभिरक्षिताम् १२ उपेक्षितताम् ; पक्षे-प्रुषैर्विज्ञिताम्  
१३ राक्ष खलान् गगनरतिनामित्यर्थः १४ दुष्टात् ; पक्षे-निष्पा-  
स्याम् १५ शिवम् १६ कुनेरात् १७ श्रेष्ठः १८ अतिवी-  
र्याताम् १९ यवीर्यतो मा भव २० विष्णोच्छलेन २१ सर्पात्  
२२ चन्दनम् २३ शास्त्रविदः सज्जनो वा

१ दोषैरुद्धकत्वम् २ सज्जन एव मुक्ताफलानि ताड्य ३ सर्वेषां  
माहादके ४ भ्रमम् ५ शोषवति ६ मक्षिका ७ समायाम्  
८ उत्कर्षम् ; पक्षे-उच्छलानम् ९ अत्यशुद्धिः ; पक्षे-अशुद्धिमात्रम्  
१० अशुद्धस्यसुदुःशयः ११ मन्देन १२ कम्पितः १३ उत्कर्षा-  
दीवरे ; पक्षे-अधोदेखे पतति १४ भिन्नशरावखण्डेन १५ निरु-  
कविरोधः १६ इच्छा १७ असह्यनशीलता १८ स्वभावसिद्धम्



यदि न तैर्योगमकरोत् । विपणं दौर्गत्यादिति गुणिनभालोक्य  
विगुणः करोति खे गेहे ध्रुवमतिसृज्योत्सवमसौ ॥ २५३ ॥  
अवेक्ष्य स्वात्मानं विगुणमपरानिच्छति तथा फलत्वेतन्नो  
चेद्विलसति न सन्तीह गुणिनः । निमार्ष्टुं शंसुं वा परिमवितु-  
मुयच्छति ततोऽप्यहो नीचे रम्या सगुणविजिगीषा  
विधिभृता ॥ २५४ ॥ न विपममृतं कर्तुं शक्यं प्रयत्नशतै-  
रपि त्यजति कटुतां न स्वां निम्बः स्थितोऽपि पयोहदे ।  
गुणपरिवितामायां वाणीं न जल्पति दुर्जनश्चिरमपि बला-  
भ्याते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥ २५५ ॥ यदि परगुणा  
न क्षम्यन्ते यतस्य तदर्जने न हि परयतो निन्दाव्याजैरलं  
परिमार्जितुम् । विरमति न चेदिच्छाद्वेषप्रसक्तमनोरथो  
दिनकराकपान्याणिच्छत्रैर्दुन्द्वन्ध्रमभेयसि ॥ २५६ ॥ श्रमयति  
यशः क्लेशं सूते दिशाल्यशियां गतिं जनयति जनोद्वेगायासं  
नयत्युपहासताम् । श्रमयति मतिं मानं हन्ति क्षिणोति च  
जीवितं क्षिपति सकलं कल्याणानां कुलं खलसंगमः ॥ २५७ ॥  
निक्षो लोकः कथयति पुरा हन्त हित्वा गुणौघानन्मः  
क्षारं गुणगणनिघेस्तस्य रक्षाकरस्य । विश्वे छिद्रानुसरण-  
समारूढसर्वेन्द्रियाणां दोषे दृष्टिः पिशुनमनसां नाशुरागो  
गुणेषु ॥ २५८ ॥ सन्तः सचरितोदयव्यसनिनः प्रादुर्भव-  
प्रप्रणाः सर्वत्रैव जनापवादचकिता जीवन्ति दुःखं सदा ।  
अव्युत्पन्नमतिः कृतेन न सता नैवासता व्याकुलो युक्ता-  
युक्तविवेकशून्यहृदयो धन्यो जनः प्राकृतः ॥ २५९ ॥  
या लोमारसविधे खलस्य सुरसा वाणी सुधैर्नीयते नो  
जल्पति स ताम्रचेतस्तत्परः स्वैर स्वयं दीयते । मर्तुः खेह-  
षयाद्यविष्य दहने मस्मीमवत्यङ्गना गाढालिङ्गनतत्परेण  
मनसा प्रेतो न वेत्ति प्रियाम् ॥ २६० ॥ नागच्छद्रुपहृत्यते  
न वचनोत्थानासनैः पूज्यते नो वृच्छन्ननुमाप्यते न च  
दृष्टा सान्द्रादरं वीक्ष्यते । ईर्ष्यावैश्रक्यापिते हृदि घृणा-  
लेशोऽपि न स्पृश्यते किं त्वेकः प्रवदन्समञ्जसमपि प्राज्ञः  
शठैर्हस्यते ॥ २६१ ॥ दूतदुष्टिदूतपाणिर्दण्डनयनः प्रोत्सारि-  
तार्थसमो गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथामश्रेष्ठं दत्तादरः ।  
अन्तर्भूतविषो बहिर्मधुमयश्चातीव रूपापटुः को नागाय-  
सपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥ २६२ ॥ जाव्यं  
दीमति गणयत व्रतचरुवी दग्धः शुचौ कर्तव्यं शूरे निर्घृणता  
मुने विमर्शिता दैन्यं प्रियाद्यापिनि । तेजस्विन्यैर्वैलसिता  
सुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे तत्क्रो नाम गुणो भवेत्स

गुणिनां यो दुर्जनैर्नीक्षितः ॥ २६३ ॥ पीतो दुस्तरवारि-  
राक्षितरणे दीमोऽञ्चकारगमे निर्वाते व्यजनं मदान्वक-  
रिणां दर्पोपशान्त्यै सृणिः । इत्थं तद्वि नास्ति यन्त्र विविना  
नोपायचिन्ता कृता मन्ये दुर्जनचित्रकृतिहरणे घातापि  
मैत्रोधमः ॥ २६४ ॥ धातस्वात तद्वै दूषणमिदं यन्नाम कस्-  
रिका कान्तापन्तरचारिणां तृणमुनां यन्नामिमूले कृता । यथैवं  
मिश्रेणस हन्त रसनामूलेऽकरिष्यस्तदा प्रायासेन विनाम-  
विष्यदुत्तुला कीर्तिश्च निर्दोषता ॥ २६५ ॥ एके सत्पुरुषाः  
परार्थवटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुत्तम-  
भूतः स्वार्थविरोधेन ये । तेऽमी मानुषरक्षसाः परहितं  
स्वार्थाय निग्नन्ति ये ये तु भ्रन्ति निरर्थकं परहितं ते के न  
जानीमहे ॥ २६६ ॥ नारीणां वचनेन 'कर्म' कुर्वते दीनं  
वचो भासेत नालसं विजहाति तिग्मकिरणे प्रौढे समुत्तिष्ठति ।  
किंचित्कापि न साहसं वित्तुने देहे चिरं दूयते नो वा  
विन्दति पौरुषं कुपुरुषः कोऽप्येव निर्णायताम् ॥ २६७ ॥  
यत्कथं ननु कुन्तलादिव मुखे तैश्च कदाद्यादिव क्रूरं  
कुचमण्डलादिव मुनेर्धृष्यं स्वचित्तादिव । मालिन्यं नयना-  
ञ्जनादिव किलापैर्यै स्वभावादिव स्वैरिष्यैव सुशिक्षितोऽसि  
खल किं जातोऽस्यतोऽर्जुनदः ॥ २६८ ॥ बाताहारतया  
जगद्विपरैराश्वास्य 'निःशेषितं ते शस्ताः पुनरुत्तरोयकणि-  
कातीप्रवर्तैर्बहिर्भिः । तेऽपि क्रूरचमूलेष्वयसनेर्नीताः क्षयं  
सुखकैदग्धस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जालमो गुणानीहते  
॥ २६९ ॥ कस्यं मद्र खलेभ्योऽहमिह किं घोरे भने  
स्थीयते शैर्दूलादिभिरेव हिंसैर्गुभिः खोद्योऽहमित्याशया ।  
कस्मात्कदमिदं त्वया व्यवसितं महेद्दमांसाशिनः प्रत्युत्पन्न-  
दमांसमक्षणाधियस्ते भ्रन्तु सर्वाङ्गरान् ॥ २७० ॥ मिश्रो  
मांसनिषेवणं प्रकुर्ये किं तेन मद्यं विना मद्यं चापि तस्य  
प्रियं प्रियमहो वारङ्गनाभिः सह । वेद्या द्रव्यरुचिः  
कृतसव धनं धूतेन चौर्येण वा चौर्यघूतपरिमहोऽपि भवती  
नष्टस्य कान्या गतिः ॥ २७१ ॥ वेद्यावेदमसु सीधुगन्ध-  
ललातवाक्कासवागोदितैर्नीत्वा निर्मरमन्मथोत्सवसुखैरुल्लिङ्ग-  
चन्द्राः क्षपाः । सर्वजा इति दीक्षिता इति चिरात्प्राप्ताभिहोषा  
इति ब्रह्मजा इति तापया इति दिवा धूर्तैर्बद्धश्चरते  
॥ २७२ ॥ शुचिं स्वां बहु मन्यते हृदि शुचं घटोऽऽ-  
कम्पोक्तिभिर्व्यक्तं निन्दति योग्यतां मितमतिः कुर्वन्स्तुतीर्य-  
त्मनः । गणोपायनिषेवणं कथयति स्यान्नु वदन्व्यापदं धुत्वा  
दुःखमरुतुदां वित्तुने पीडां जनः प्राकृतः ॥ २७३ ॥  
पाकेश्वरं शुभस्य मेऽद्य तदयो प्रागेव नादात्किमु स्वार्थ-  
श्रेष्ठं मयास्य किं न भजते दीनान्त्वबन्धूतयन् । भवो

१ कुरिहः. २ सेच्छान्नरनिरोधो येषां ते. ३ अविगुण-  
मतिः. ४ नीचः. ५ अतिरिक्तः. ६ कटपटुः. ७ लज्जावति-  
८ त्रयेषु रुचिः प्रीतियैव तस्मिन्. ९ शास्त्रम्. १० निर्दयता-  
११ मननशीलः. १२ दीनत्वम्. १३ समर्पणः. १४ नाचावलयम्.

१ नीमः. २ अङ्गुष्ठः. ३ मद्यमयः. ४ दुर्गममांसं चा-  
पायः. ५ सूचकस्य. ६ विहायते. ७ प्रकृतेन वनेन. ८ सुख-  
राजः. ९ व्याप्रादिभिः. १० पावकप्रशुभिः. ११ भक्षणीयः.

रघद्रक्षोऽस्य मीर्यदि न तद्वत् किमेष त्यजेदिलन्त  
 पुरुषोऽयम कलयति प्राय कुतोपक्रिय ॥ २७४ ॥  
 साध्वये बुधि शौर्यमप्रतिहत तत्तण्डितापण्डल याज्यो  
 चानरर इत स भगवान्दानेन लक्ष्मीपति । ऐश्वर्यं  
 स्वकायसप्तभुवन लब्धाब्धिचार यश सर्वं दुर्जनसगमेन  
 सहसा स्पष्ट विनष्ट कले ॥ २७५ ॥ वर्णस्य गुरुलाघव  
 न गणयत्याशङ्कते न क्वचिद्रूप नैव परीक्षते न पुरुष  
 दृष्टेषु वार्ता कुत । कष्ट नायशसो विभेति महतो नैवाप  
 शब्दातपान्मृत्युर्मूलकविः खल कुम्पतिश्रौरस्य तुल्यक्रिया  
 ॥ २७६ ॥ वन्द्यामिन्दति दुःखितानुपहसत्यावायते वाचवा  
 न्मूढा द्वेष्टि धनच्युतान्परिवत्याशापयत्याभितान् । गुह्यानि  
 प्रकटीकरोति घटयन् यत्नेन वैराग्य अत्रे शीघ्रमवाच्यमुज्ज  
 ति गुणान् गृह्णाति दोषान्तर ॥ २७७ ॥ कर्णे तत्कथयन्ति  
 दुन्दुभिरिव राष्ट्रं यदुद्घोषित तन्नम्राङ्गतया वदन्ति कलुष  
 यस्मात्प्रावान्भवत् । क्षाघ्नन्ते तदुदीर्यते यद्विरिणाप्युग्र न  
 मर्मातकृद्ये कैचित्तनु शाठ्यमोग्ध्यनिधयस्ते भूयता  
 रजका ॥ २७८ ॥ भण्डस्तण्डवमण्डपे चतुर्दशवीथीषु  
 कयाकविगोष्ठ्या सगृहाहणे शिखरिभूगते खटौस्तु स्फु  
 टम् । पिण्डीश्वरतया विटश्च पटुता भूधृङ्गहै गाहते गच्छन्ति  
 हृदयदृष्टकच्छमलुला चिन ततोऽन्यत्र ते ॥ २७९ ॥ विशो  
 कया स्रग्धा त नहि शक्तिरिव्ये जालमन्त्रासि मत्स्यास्ते वै  
 मघोपदसा विवसि मधु सम वेदयया यासि वेदयाम् ।  
 दत्वाङ्गं मूर्धरीणा तथ किमु रिपयो भित्तिभेत्तासि येपा  
 चोरोऽसि घृतहेतोस्त्वयि सकलमिद नास्ति नष्टे विचार  
 ॥ २८० ॥ दैवाद्युत्तमानामपहरति यदा दुर्जनो वा  
 कथंचि मान नामोति तेषामनुजवित्तगुणानेव कुत्राधिकत्वम् ।  
 स्वर्मातुर्मानवीयान्तरति यदि पुन शीतरश्मेर्मरीचीन्ब्रह्माण्ड  
 सेह रण्डे तदपि नरपते किं ग्रहेरात्ममेति ॥ २८१ ॥ हे  
 पक्षिभागतस्त्व कुत इह सरसस्तत्क्रियद्रो विशाल किं मद्या  
 श्रोऽपि बाट तदतिशय महापाप मा ब्रूहि मिथ्या । इत्य कूपो  
 दरस्य क्षति तदगत दर्दुरो राजहस नीच प्राय शठाथो  
 भवति हि विपमो नापराधेन हृष्ट ॥ २८२ ॥ आसु  
 केलास्यौष्ठ तुल्यति करेऽस्तास्वयमासामिलापी वैमुलाङ्गूलमूल  
 धन्यति चपलस्तद्वकाहि जिघासु । मेक पार यियासुम्  
 जगमनि महाघसरस्त्रान्मुराशे प्रायेणासज्जपात सरति  
 समुचित कर्म न सुदुर्गम ॥ २८३ ॥ अपूर्वं कोऽपि बोधाभि  
 सन्नस रलस च । एवस श्मस्यति स्नेहाद्वर्षेतेऽन्यस  
 वारित ॥ २८४ ॥ विद्युज्य धर्ममोषान् गुणान्गृह्णाति  
 साधव । दोषमारी गुणत्यागी चालनीव हि दुर्जन ॥ २८५ ॥

### लक्ष्मीसम्भावः

या स्वसच्चिनि पञ्चेऽपि <sup>१</sup> सध्यावधि विजुम्भते । ईदित  
 मन्दिरैऽन्येषा कथ तिष्ठति सा चिरम् ॥ १ ॥ गुणिन जनमा  
 लोक्य निजवन्दनशङ्कया । राजलक्ष्मीं कुर्वन्नीव दूर दूर  
 पलयते ॥ २ ॥ शूर त्यजामि वैधव्यादुदारं लज्जया पुन ।  
 सापत्यात्मभिमतमपि तस्मात्कृपणमाश्रये ॥ ३ ॥ गोभिः  
 क्रीडितवान्कृष्ण इति गोसमबुद्धिभिः । क्रीडत्यद्यापि सा  
 लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥ ४ ॥ अत्यार्यमतिदातारमति  
 शूरमतिव्रतम् । प्रज्ञाभिमानिन चैव श्रीभयान्नोपसर्पति  
 ॥ ५ ॥ अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् । स्त्रियारम्भ  
 मदीन च नर शूरपतिष्ठते ॥ ६ ॥ मन्ये सत्यमहं लक्ष्मी  
 समुद्राङ्गुलिस्त्वभिता । पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति सन्तो विह्वल  
 लोचना ॥ ७ ॥ समायाति यदा लक्ष्मीर्नारिकेलफलाम्बुवत् ।  
 विनिर्याति यदा लक्ष्मीर्गजमुक्तकपित्थवत् ॥ ८ ॥ लक्ष्मी  
 र्यादोनिर्ययादो वादो वादोचित वच । विन्यती धीवरेभ्यो  
 वा र्जडेभ्येव निर्मेजति ॥ ९ ॥ कुटिला लक्ष्मीर्यत्र  
 प्रभवति न सरस्वती यसति तत्र । प्राथ मश्वत्थुषोर्न  
 दृश्यते सौहृद लोके ॥ १० ॥ अन्वयसायिनमलस दैवैरे  
 साहसाच्च परिहीनम् । प्रेम्भदा पतिमिव वृद्ध नेच्छति लक्ष्मी  
 रुपस्यातुम् ॥ ११ ॥ गुणवर्द्धे सह सगममुच्चैः पदनामुत्तु  
 ल्लुका लक्ष्मी । वीरकरैर्योलवसतिध्रुवमसिधारावत चरति  
 ॥ १२ ॥ श्रीपरिचयाज्ज्ञा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरि  
 तानाम् । उपदिशति कस्मिन्नीना जीवनमद एष ललितानि  
 ॥ १३ ॥ वाक्चक्षुः श्रोत्रल्य लक्ष्मीं कुरुते नरस्य को दोषः ।  
 गरलसहोदरजाता तच्चिरं यत्र मारयति ॥ १४ ॥ अनु  
 भवत ददत वित्तं माम्यामानयत सज्जना भजत । अति  
 परुषपनविह्वलितरीपशिराचञ्चला लक्ष्मी ॥ १५ ॥ राजा  
 करतनुजनुपि द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे । अश्वत्करे च  
 क्लायति पक्षिनि धामा कुतो भवती ॥ १६ ॥ पूरयति पूर्णं  
 भेगा तरङ्गिणीसहति समुद्रमिव । लक्ष्मीरघनस्य पुनर्लोचन  
 मार्गेऽपि नायाति ॥ १७ ॥ सुन्यवसायिनि शूरे केशसहि  
 ण्णावनाकुलारम्भे । मयि प्रुष्टो विलम्बे यासति कमले  
 कियदूरम् ॥ १८ ॥ अपि दोष्यो परिवद्रा चद्रापि गुणैरे  
 वथा निपुणै । निर्गच्छति क्षणादिव जलविजलोत्पातिभि  
 च्छिला लक्ष्मी ॥ १९ ॥ हरिभामिनि सिधुसमवे कमले

१ संध्याकालपर्यन्तम् २ विराजते ३ लक्ष्मी ४ सिरा ५ मृगीप  
 ६ समुद्रस्य ७ जलवन्तु ८ कनो बन्धो बलौचिन न ९ कैवर्तम्  
 परे-नुद्धिः शिष्य १० मूर्खः परे-लब्धो साधुर्नारद वरके  
 ११ अतर्गच्छति, परे-मुसिरं तिष्ठति १२ अनुयोगिनम्  
 १३ नियतिपरम् १४ सज्जनः १५ सह ;

किं कथयामि ते गुणान् । अनुव्रज्यसि हा जडे जने गुण-  
गौरं पुरुषे विरज्यसि ॥ २० ॥ वीक्षितानि तत्र चारिधि-  
कन्ये यत्र पाठितजगन्ति लगन्ति । चित्रमत्र च परत्र च  
देही देहिन्द्रमण्डपाय चक्रासि ॥ २१ ॥ यद्वदन्ति चप-  
लेत्यपवादं नैव दूषणमिदं कैमलायाः । दूषणं जलनिघोर्हि  
भवेत्तत्पुरुषाणपुरुषाय ददौ ताम् ॥ २२ ॥ चाक्षत्यसूचैः-  
श्रवस्तुरंगत्वात्कीटित्यमिन्दोर्विपत्तो विमोहः । इति श्रिया-  
निधि सहोदरेभ्यो न वेधि कस्माद्गुणवद्गिरोधः ॥ २३ ॥  
शब्दं विना वृत्तिरिह स्वतन्त्रा प्रायः सुपाणामपवादहेतुः ।  
यद्वाणि लोके रमया विहीनां सतीमपि त्वामसतीं वदन्ति  
॥ २४ ॥ उत्साहसंपन्नदीर्घसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसने-  
ष्वसक्तम् । शूरं कृतज्ञं दृढसौहार्दं च लक्ष्मीः स्वयं याति  
निवासहेतोः ॥ २५ ॥ हाहाहलो नैव विषं विषं रमा जनाः  
परं व्यत्ययमत्र मन्यते । निर्णीय जागर्ति सुखेन तं शिवः  
स्वराक्षिमां सुषति निद्रया हरिः ॥ २६ ॥ तापापहे सुहृदये  
रचिरे प्रबुद्धे मित्रानुरागनिरते घृतसद्वृणौघे । स्वाङ्गप्रधानप-  
रिपूरितपद्मपदीये पुच्छं तवेह कमले कमले स्थितिरेव ॥ २७ ॥  
रत्नाकरछाप पिता कमले निघातो ज्ञाता सुधामयतनुः  
पतिर्विदेवः । केनापरंण कमले नत दिक्षितानि सारङ्ग-  
शङ्खकुटिलानि विचेष्टितानि ॥ २८ ॥ लक्ष्मि क्षमस्व वच-  
नीयमिदं दुरुक्तमन्वीमवन्ति पुरुषास्त्वदुपासनेन । नो  
चेरक्यं कमलपत्रविशालनेत्रो नारायणः स्वपिति पञ्चगमो-  
गतत्वे ॥ २९ ॥ अंसौमार्ग्यं घटे परममुखमोगासदभयं  
विचित्रं तद्वेहं भवति पृथुकार्तस्त्रैरभयम् । निविष्टः पत्यङ्गे  
कल्पयति स कौन्तारतरुणं प्रसादं कोपं वा जननि भवती  
यत्र तनुते ॥ ३० ॥ समुद्रस्त्रापत्यं प्रथितमहिमासुदित-  
शुभः स्वसा भ्रैलोयांशोस्त्रिनयनशिरोधामवसतेः । सुपय-  
तैर्योषित्सरिसहकिञ्चलकनिलया तथापि श्रीः स्त्रीत्वाद्यङ्क-  
तिचपलाऽऽलङ्कति पलान् ॥ ३१ ॥ तीक्ष्णादुद्दिष्टते सुदौ  
परिभ्रमन्नासाय संतिष्ठते मूर्खान्द्विष्टि न गच्छति प्रणयिता-  
मत्यन्तविद्वत्सपि । शूरभ्योऽप्यधिकं विभेत्पुहसत्येकान्त-

भीरुसपि श्रीलङ्कप्रसरेष वेगेवनिता दुःखोपचर्या मृगम्  
॥ ३२ ॥ कर्मचिक्कपदाय कैटमरिपूरपीठदीर्घान्यां देपि  
त्वामभिवाद्य कुप्यसि न चेत्तत्किञ्चिदाचमहे । यत्  
मन्दिरमनुजन्म किमिदं विद्यागृहं यच्च ते नीचान्नीचनग-  
पसर्पणमगमैतत्किमाचार्यकम् ॥ ३३ ॥ पद्म मूढजनं  
ददासि विभवं विद्वत्सु किं मत्सरो नाहं मन्सरिणी न  
चापि चपला नैवास्ति मूर्खे रतिः । मूर्खेभ्यो द्रविणं ददामि  
नितरां तत्कारणं श्रूयतां विद्वान्संगुणेषु पूनिततनुर्मूर्खस्य  
नान्या गतिः ॥ ३४ ॥ तिर्यन्त्यं भजतु प्रतारयतु वा  
धर्मक्रियाकोविदं हन्तु स्वां जननीं पिपत्यपि सुरां शुद्धा  
वधुसुज्जतु । वेदाग्निन्दतु वा हिनस्तु जनतां किं वाज्मया  
चिन्तया लक्ष्मीयस्य गृहे स एव भजति प्रायो जगद्वा-  
न्यताम् ॥ ३५ ॥ आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापत्य-  
सुयोगितां भूक्तं मितमापितां वित्तुते मौढ्यं भवेदाजम्बु ।  
पात्रापात्रविचारणाविरहिता यच्छल्युदात्तानां मातर्लक्ष्मि  
तत्र प्रसादवशातो दोषा अमी स्वरुणाः ॥ ३६ ॥ हे  
लक्ष्मि क्षणिके स्वभावचपले मूढे च पापेऽप्यने न रं  
चोत्तमपात्रमिच्छसि खले प्रायेण दुश्चारिणी । ये देवाचन-  
सत्यशौचनिरता ये चापि धर्मे रतास्तेभ्यो लज्जसि  
निर्दये गतमतिनाचो जनो वल्लभः ॥ ३७ ॥ नाहं दुश्च-  
रिणी न चापि चपला मूर्खो न मे रोचते नो शूरो न च  
पण्डितो न च शठो हीनाशूरो नैव च । पूर्वसिन्धुतपुण्य-  
योगविमो युक्ये स मे सक्तलं लोकानां किमसत्ता सखि  
पुनर्दृष्ट्वा परं संपदम् ॥ ३८ ॥ हन्तुर्बन्धुजनान्धनार्थन-  
वान्नुतः परस्त्रीशतं रन्तुर्जन्तुविहिंसकैः सह जनैः संतु-  
ष्यतो वल्लभैः । वक्तुस्तीक्ष्णमपुक्कमेव वचनं पञ्चुर्मितं  
चौदनं नित्यं नृत्यसि मन्दिरेषु कमले कैल्यं त्वैतन्मतम्  
॥ ३९ ॥ यन्मयागतदानमानचरणप्रशालनं भोजनं  
सत्सेवा सितुदेवताचर्नविधिः सत्यं गवां पालनम् । घाम्या-  
नामपि संग्रहो न कलहश्चिचातुरसा प्रिया ह्यहा प्राह  
हरिं वसामि कमला तस्मिन्दृष्टे निश्चला ॥ ४० ॥ पेपामन्यै-  
कलजदर्शनकलाव्युत्तचिद्युत्ते द्यौ मूढे ह्यच परार्थचिन्तन-  
विधौ मिथ्यालभिज्ञं मुखम् । अप्रज्ञातपशुसुखितशिशून-  
ओदकैस्ताम्यतसेषा लक्ष्मि गृहान्दशापि मयमतिवेह नो  
वीक्षसे ॥ ४१ ॥ नो जानाति कुलीनसुत्तमशुनं सत्त्वान्वितं  
धार्मिकं नाचारप्रणं न कार्यतुशलं न प्रदयाटुत्तम् ।  
नीचे क्रूरमपेतसत्त्वमदयं यस्मादियं सेवते तद्वशानुगुणं  
पयोधिसुतया लक्ष्म्या प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥ पीतोऽज-

१ लक्ष्म्या-२ नारायणायः पक्षे-चन्द्राय- ३ विभेदः- ४ लक्ष्मी-  
५ विपरीतभावः- ६ चन्द्र- ७ नारायणः- ८ हरिपद्मप्रवदकानि-  
९ सर्वशरीरव्याप्यान्- १० हे जननि; भवति यत्र वसिन्पुरुषे  
प्रसादं तनुते करोत्यसौ पुरुषो भाग्यमेवयं घटे- यत्र कोपं तनुते  
सोऽनीमार्ग्यं सोऽमार्ग्याऽमार्ग्यं घटे- अयं प्रसादविषयः परममुखमोगा-  
नामासदन्- अयं कोपविषयः परमलज्जमसुखमोगायासदन्- भवतीति  
शेषः ११ तस्य पूर्वोक्तस्य पुरुषस्य गेहं विविधस्त्रियुक्तं तथा वृष्टि  
महाकार्तस्त्रैः स्वयं तन्मयं भवति; पक्षे-चित्ररश्मिं तथा वृष्टिमाना  
काटनामन्त्राप्रभावाप्रयुक्तेनारवस्त्रेण प्रसुरम्- १२ सुवर्णमयम्-  
१३ सपुत्रोक्तः पुरुषः कान्ताया रतं रमणं तदेव रणं युद्धम्- पक्षे-  
कान्तारं दुर्गनारण्यं तत्परं कलपति- १४ चन्द्र- १५ विष्णो-

१ वेद्या- २ प्रिय- ३ निष्ठाया- ४ प्राणिनिवातकः- ५ अवोदय-  
६ नित्यचरः- ७ कृष्णमिति भावः- ८ द्विचरकम्- ९ परस्त्री-  
१० पयो नीचैरेव गच्छति, समुद्रे भूचक्रराः प्रसिद्धाः, नत एव  
सिद्धस्य सार्यकनम् ।

स्येन तातश्चरणतलहृतो बहुभोज्येन रोषादावात्याद्विप्रवयै  
स्ववदनविवरे धारिता वैतीणी मे । गेह मे छेदयन्ति  
प्रतिदिवसमुमाकान्तपूजानिमित्त तस्मात्त्रिघ्रा सदाह द्विज  
कुलसदन नाम नित्य त्यजामि ॥ ४३ ॥

### धनप्रशंसा

अहो कनकमाहात्म्य वक्तु केनापि शक्यते । नायसा  
म्यादहो चित्र धैतुरोऽपि भद्रप्रद ॥ १ ॥ न विचि दर्शये  
स्याह कस्यचित्त्वत्प्रमयहो । सुनेरपि यतस्तस्य दर्शना  
ञ्जलते मन ॥ २ ॥ धनमर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिद  
जगत् । अन्तर नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च  
॥ ३ ॥ ब्रह्मभोगोऽपि नर पूज्यो यस्मास्ति विपुल धनम् ।  
शशिना सुव्यवशोऽपि निर्धन परिभूयते ॥ ४ ॥ पुन  
आगत्य घटते विघ्नद्वय क नु याति च । न लक्ष्यते  
गतिश्चिना धनस्य च धनस्य च ॥ ५ ॥ स्त्रीरूप मोहक  
पुत्तो बून एव भवेत्क्षणम् । कनक स्त्रीबालपृष्ठपण्डानामपि  
सर्वदा ॥ ६ ॥ न नरस्य नरो दासो दासश्चायस्य भूयते ।  
गौरव लाघव नापि धनाधननिबन्धनम् ॥ ७ ॥ विमवो  
हि यथा लोके न शरीराणि देहिनाम् । चाण्डालोऽपि नर  
पूज्यो यस्मास्ति विपुल धनम् ॥ ८ ॥ यस्मास्ति विचि स  
नर कुलीन स पण्डित स धृतैवानुगुणः । स एव वक्ता  
स च दर्शनीय सर्वे गुणा काञ्चनमाश्रयति ॥ ९ ॥  
त्यजन्ति मित्राणि धनैर्विहीन पुनाश्च दाराश्च सुहृज्ज  
नाश्च । तमर्यवन्त पुनराश्रयन्ति स्वर्धो हि लोके  
पुरुषस्य बभू ॥ १० ॥ दुःखितैर्योऽकारण न मुच्यते  
मिपासितं वाप्यरसो न पीयते । न च दसा केनचिदुद्धत  
कुल हिरण्यमैवाजय निष्फला गुणा ॥ ११ ॥ धनैर्नि  
ष्कुलीना कुलीना भवति धनैरपद मानवा निस्तरन्ति ।  
धनेभ्य परो बाधयो नास्ति लोके धनान्धर्जयश्च धनान्ध  
र्जयश्चम् ॥ १२ ॥ दुःखुभिस्तु सुतरामचेतनस्तुसुखादपि  
धन धन धनम् । इत्यमेव निन्द प्रवर्तते किं पुनर्यदि जन  
सचेतन ॥ १३ ॥ त्यक्त्वा युवा सयुवति सुविलासयोग्या  
दूर निदेशवसतो निमस धनार्थी । रात्र्यागमे शरति  
ता न समेति तस्मात्तान्नाश्रमादपि वर कनकभ्रमोऽयम्  
॥ १४ ॥ वातिर्धातु रसातल गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतु  
शील शैलतलसतलविभजन सदृशता वह्निना । शौर्यै वैरिणि  
पञ्चमासु निपतत्ययोऽस्तु न येयल येनैवेन विना गुणा  
सृष्टालयप्राया समस्त इमे ॥ १५ ॥ माता निन्दति नाभि

१ समुद्र २ युवा ३ शरस्वती ४ कनकम् ५ पञ्च  
वक्त्रा ६ इति शेषः ७ परिषद प्राप्नोति ८ शास्त्र  
९ मेघनीय १० धन धनं धनम् इत्यनुकरणम् ११, १२-विषय

नन्दति पिता भ्राता न समापते भृत्य कुप्यति नासु  
गच्छति सुत कान्ता च नालिहते । अर्थप्रार्थनशङ्कया न  
कुरुते समापण वै सुहृत्तस्माद्व्यमुपार्जयस्य सुमते द्रव्येण  
सर्वे वशा ॥ १६ ॥

### धननिन्दा

अर्थार्थी जीवलोकोऽय इमंशानमपि सेवते । जनितार  
मपि त्यक्त्वा निस्व गच्छति दूरत ॥ १ ॥ लक्ष्मीवन्तो  
न जानन्ति प्रायेण परवेदनाम् । शेषे धरामरुहान्ते शेते  
नारायण सुखम् ॥ २ ॥ वर हालाल पीत सद्य प्राण  
हर विषम् । न तु दृष्ट धनान्धस्य भ्रमङ्ककुटिल  
सुखम् ॥ ३ ॥ मैक्ते द्वेषो जेहे धीतिररुचिर्गुहलङ्घनम् ।  
मुखे च कटुता नित्य धनिना ज्वरिणामिव ॥ ४ ॥ आलि  
ङ्गिता परैर्यन्ति प्रस्खलति सर्वे पथि । अव्यक्तानि च  
मापन्ते धनिनो मयणा इव ॥ ५ ॥ आजन्मानुगतोऽप्य  
स्त्रिजाले विमुक्षमभ्युजम् । प्रायेण गुणपूर्णं रीतिर्लक्ष्मी  
यतामियम् ॥ ६ ॥ धन तावदसुखं लब्ध कृच्छ्रेण  
रक्ष्यते । लम्बनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥  
जनयन्त्यर्जने दुःख तापयन्ति विपत्तिषु । मोहयन्ति च  
सप्तौ कयमर्था सुखावहा ॥ ८ ॥ यथामिष जले मत्स्यै  
मक्ष्यते आपदैर्मुनि । आकाशे पक्षिमिष्वेव तथा सर्वत्र  
विचवान् ॥ ९ ॥ राजत सलिलादग्नेश्चौरत स्वजनादपि ।  
भयमर्यवता नित्य मृत्यो प्राणभृतामिव ॥ १० ॥ धना  
शया खलीकार कस्य नाम न जायते । दूरादामिषलोभेन  
वध्यते खेचर खग ॥ ११ ॥ धिरेयति कर्णविवरं  
वाच मूक्यति नयनमन्धयति । विकृतयति गान्धारिं सप  
द्रोगोऽयमद्भुतो राजन् ॥ १२ ॥ लक्ष्म्या परिपूर्णाऽह न  
भय मेऽस्तीति मोहनिद्रया । परिपूर्णसेवेन्दोर्भवति भय  
सिंहिर्वासुनो ॥ १३ ॥ अर्जुनीयति यदर्जने अनो दर्जनी  
यर्जनैर्जनादिभि । मैह्नु नश्यति विराय सचिता वक्षिता  
जगति के न सपदा ॥ १४ ॥ अर्थार्थी जीवलोकोऽय ज्वल  
न्तमुपसर्षति क्षीणक्षीरा विराजीव्या वत्सस्त्यजति मातरम्  
॥ १५ ॥ अर्थार्थी यानि कथानि मृदोऽय कुरुते जन ।  
शतारोनापि मोक्षार्थं तानि चेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ १६ ॥  
अर्थानामर्जने दु रमर्जिताना च रक्षणे । आयु दु ख व्यये

१ मनास्त्रिपथ २ मुकुटमोदनेन वक्रम् ३ मत्स्य सेवकस्तोष  
देव, पक्षि-मत्स्यस्तस्य ४ जलेषु मृत्युं प्रीति, (पक्षि दलनो  
स्तान्धारि) जले रुचि ५ सुख्या पिनादीनामुद्धने, पक्षि-पुत्र  
वधनमुपवासस्तस्मिन् ६ कटुमापितम्, पक्षि-कटुत्वम् ७ अनि  
पथे ८ आकाशे चरन्ति ९ विद्वान् १० राशो ११ महश्च  
बाहुवदाचरति १२ भयनासादिभि १३ क्षतिनि

दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥१७॥ वरगसिधार तस्तुलवांसो  
वरगिहृ भिक्षा वरसुपयासः । वरगपि धोरे नरके पतनं न  
च धनगर्वितवान्धवशरणम् ॥ १८ ॥ तानीन्द्रियाण्य-  
विकलानि मनस्तदेव सा शुद्धिरेप्रतिहता वचनं तदेव ।  
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव हन्यः क्षणेन भवतीति  
विविचमेतत् ॥ १९ ॥ आपद्रुतं हससि किं द्रविणान्ध  
मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् । एतान्यप-  
श्यति घटाञ्जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च  
रिक्ताः ॥ २० ॥ धनमपि परदत्तं दुःखमौचित्यभाजां  
भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् । मलयजरसविन्दुर्वा-  
घते नेत्रमन्तर्जनयति च स एवाहादमन्यत्र गात्रे ॥ २१ ॥  
लभेधदुष्टं धनं तदधनं धनं यद्यपि लभेत निर्युतं धनं  
निधनमेव तज्जायते । तथा धैनपरार्थकं तदपि भाव-  
हीनात्मकं यदक्षरपदद्वयान्तरगतं धनं तद्वनम् ॥ २२ ॥  
वायादाः स्पृहयन्ति तत्स्फुरणा मुष्पन्ति भूमीमुखो दूरेण  
कैलमकाकलय्य हुतं सुग्मसीकरोति क्षणात् । अम्मः  
प्राययते क्षितौ विनिहितं यस्या हरन्ति ध्रुवं दुर्धृष्टास्तनया  
नयन्ति निर्धनं धिग्निगधनं तद्वह ॥ २३ ॥

### धनिप्रशंसा

धनवान्बलालोके सर्वः सर्वत्र सन्दा । प्रमुलं धनमूलं  
हि राजामन्युपजायते ॥ १ ॥ धनोवृद्धस्तपोवृद्धा ज्ञान-  
वृद्धाश्च ये परे । ते सर्वे धनवृद्धस्य द्वारे तिष्ठन्ति किंकराः  
॥ २ ॥ न सा विद्या न तच्छीलं न तद्धानं न सा कला ।  
अर्थार्थिभिर्न तच्छौर्यं धनिनां यच्च कीर्त्यते ॥ ३ ॥ पतन्ति  
खड्गधारासु विशन्ति मेकैरालयम् । किं न कुर्वन्ति सुभगे  
कथमर्थार्थिनो जनाः ॥ ४ ॥ एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद  
मौनं समाचर । एवमाशाग्रहभस्तेः क्रीडन्ति धनिनो-  
ऽर्थिभिः ॥ ५ ॥ यस्मार्थास्तस्य मित्राणि यस्मार्थास्तस्य  
शान्धयाः । यस्मार्थाः स पुमालोके यस्मार्थाः स च पण्डितः  
॥ ६ ॥ को नाम नानुयुत्ति सुमहानपि धनवतः कुरुते ।  
वित्तेशमव्रनमितेः समीपमुपसेवेत, शम्भुः ॥ ७ ॥ हेतुप्रमाण-

१ वैकल्प्यरहितानि- २ अलण्डिता- ३ इन्द्ररूपोष्णतया-  
४ विपद्रुतम्- ५ ददासदस्यम्- ६ पक्षे-अकारेण युतं धनम्, अपन-  
मिलये- ७ लक्षसंख्याकरम्- ८ पक्षे-निश्चयेन युतं धनम्, निष-  
मिलये- ९ धनस्य परार्थं संख्याविशेषः- १० पक्षे-धनशब्दसंबन्धि-  
परत्वे 'न' इति तच्च भावहीनात्मकम्- ११ भावबोधकमिलये-  
८ अक्षरः परमात्मा तत्प्राणद्वयान्तरे गतं प्राप्तं यद्धनं मोक्षरूपं  
धनं तदेव धनम्- ९ पक्षे-अक्षरयोः पक्षरदकारात्मकमोक्षभावितं  
धनं श्वेतदक्षिणरूपम्, धनमिलये- १० हरन्ति- १० कष्टम्-  
११ क्षितिः- १२ दुष्टाचरणः- १३ नाशम्- १४ समुद्रम्-  
१५ सु. र. मा.

युक्तं वाक्यं न श्रूयते दरिद्रस्य । अन्यैतिपथमसत्यं  
पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥ ८ ॥ वैमत्रमाजां दूषण-  
मपि भूषणपक्ष एव निक्षिप्तम् । गुणमात्मनामधर्म द्वेषं  
च गृणन्ति कैणादाः ॥ ९ ॥ वाणी दरिद्रस्य शुभा  
हितापि स्वर्थेन शब्देन च संप्रयुक्ता । न शोभते वित्तपतः  
समीपे मेरीनिनादोपहृतेव वीणा ॥ १० ॥ यादृशि तादृशि  
वित्तसनाये पञ्च पिशाचशतानि वसन्ति । यानि पुनर्नि-  
वसन्ति महीशे तानि न केनचिदाकलितानि ॥ ११ ॥  
न विधया नैव कुलेन गौरवं जनानुरागो धनिकेषु सर्वदा ।  
कैपालिना भौलिघृतापि जाह्नवी प्रयाति रत्नाकरमेव सत्वरम्  
॥ १२ ॥ गङ्गां च धारयति मूर्ध्नि सदा कपाली सा तस्य  
जुम्बति शुखं न कदाचिदेव । रत्नाकरं प्रति सुसुम्भ  
सहस्रवैरैर्गङ्गा यतो सुवतयः सधनासूक्याः ॥ १३ ॥  
धिगस्तुवेतां विद्यां धिगपि कवितां धिक् सुजनतां ययो रूपं  
धिग्धिग्धिगपि च यशो निर्धनवतः । असौ जीयादेकः  
सकलगुणहीनोऽपि धनवान्बहिर्हिर्यस्य द्वारे वृणलवनिमाः  
सन्ति गुणिनः ॥ १४ ॥ परिक्षीणः कृत्रिम्स्पृहयति यवानां  
प्रस्तये स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं वृणसमाम् ।  
अतश्चानैकान्त्याहुरुलघुतयायेषु धनिनामप्रस्था यस्तूनि  
प्रथयति च संकोचयति च ॥ १५ ॥

### दरिद्रनिन्दा

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः । बाल-  
वैधव्यदग्धानां कुलक्षीणां कुचा इव ॥ १ ॥ हे दरिद्र  
नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्सदावतः । पश्याम्यहं जगत्सर्वं न  
मां पश्यति कश्चन ॥ २ ॥ इह लोकेऽपि धनिनां परोऽपि  
स्वजनायते । स्वजनोऽपि दरिद्राणां तत्क्षणादुर्जनायते  
॥ ३ ॥ परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां शीलं शौर्यं सुरुपताम् ।  
विधिर्दिदाति निपुणः कन्यामिव दरिद्रताम् ॥ ४ ॥ येनैवा-  
भ्यरुण्डेन संवीतो विशि चन्द्रमाः । तेनैव च दिवा  
मानुद्भो दौर्गत्यमेतयोः ॥ ५ ॥ चाण्डालश्च दरिद्रश्च  
द्वावेतां सदृशाविह । चाण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न  
प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्यात्यमेवसः ।  
क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति अग्निं कुसरितो यथा ॥ ७ ॥  
द्रविणमावभंसि क्षेप्यौ गाढं बद्धा गले शिखाम् । धनिनं  
चापद्रवतारं दरिद्रं चातपलिनम् ॥ ८ ॥ अत्यन्तविमुखे  
दैवे व्यर्थे यत्ने च पौरुषे । मनसिनो दरिद्रस्य वनादप्यलुप्तः

१ अतिकठोरम्- २ नेत्रेभिरकाक्षप्रवेदः- ३ कल्याणी-  
४ दुन्दुभिचक्षुः- ५ शंकरेण- ६ मत्स्य- ७ बधुपक्षे-  
'कुण्मादौ परीक्षित' इति विधिः- अन्वयः- प्रायो हि पण्डिता अकिञ्चना  
इति इष्टचरम्- ८ आकाशम्- ९ पक्षे-वक्त्रम्- १० पराङ्मुखे-



सुखम् ॥ ९ ॥ दूये कान्तकरं वीक्ष्य मणिकङ्कणवर्जितम् ।  
 अतः परं परं दूये मणिकं कणवर्जितम् ॥ १० ॥ रात्रौ  
 जानुर्दिया भानुः कृशानुः संध्योर्द्वयोः । पश्य श्रुतं मया  
 नीतं जानुभानुकृशानुभिः ॥ ११ ॥ किं करोमि क  
 गच्छामि कसुपैमि दुरात्मना । दुर्गरेणोदरेणाहं प्राणैरपि  
 विवर्जितः ॥ १२ ॥ दुःखं दुःखमिति ब्रूयान्मानवो नरकं  
 प्रति । दारिद्र्यादधिकं दुःखं न भूते न भविष्यति ॥ १३ ॥  
 किं चान्यैः सुकुलचारैः सेव्यतामेति पूरुषः । घनहीनः  
 स्वपक्षीभिरत्यज्यते किं पुनः परैः ॥ १४ ॥ किं वाच्यं  
 सूर्यशशिनीर्दारिद्र्यं सहतां पुरः । दिनरात्रिविभागेन परिपक्षो  
 यदम्बरम् ॥ १५ ॥ मौख्यं सर्वापदां निष्ठा का हि नापद-  
 जानता । तस्मिन्नप्यविषण्णो यः कः सोऽन्यत्र विपत्सति  
 ॥ १६ ॥ यदि नाम कुले जन्म तत्किमर्थं दरिद्रता ।  
 दरिद्रत्वेऽपि मूर्खत्वं महो दुःखपरम्परा ॥ १७ ॥ कः स्वभाव-  
 गभीराणां जानीयाद्द्विपदम् । बालापत्येन श्रुत्येन  
 यदि सा न प्रकाश्यते ॥ १८ ॥ सन्तोऽपि न विराजन्ते  
 हीनार्थंस्वतरे गुणाः । आदित्य इव भूतानां श्रीगुणानां  
 प्रकाशिनी ॥ १९ ॥ वरं हि नरके वासो न तु दुःखरिते  
 गृहे । नरकास्थीयते पापं कुण्डहासविरपेते ॥ २० ॥ नातः  
 पापीयसी कश्चिदवस्थां शम्भरोऽग्रवीत् । यसां नैवाप न  
 प्रातर्मोजनं तात विघते ॥ २१ ॥ न तथा चाप्यते राज-  
 न्मकृत्या निर्धनो जनः । यथा भद्राणि संग्राह्य तैर्विहीनः  
 सुखोचितः ॥ २२ ॥ कुञ्जस्य फीटखातस्य दावनिष्क्रुपित-  
 त्वचः । ततोऽप्यपरस्य वरं जन्म न वार्धिनः ॥ २३ ॥  
 धर्माधिकांमहीनस्य परकीयाभमोजिनः । काकसेव दरिद्रस्य  
 दीर्घमायुर्विदम्यना ॥ २४ ॥ शीतमप्या कदम्बं च वयो-  
 तीताश्च योषितः । मनसः प्रातिकूल्यं च जरायाः पक्ष  
 हेतयः ॥ २५ ॥ सुहृदां हि धनं भुक्त्वा कृत्वा प्रणयमी-  
 षितम् । प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥ २६ ॥  
 लज्जायतः कुलीनस्य याचितुं धनमिच्छतः । कण्ठे पाराय-  
 तसेव धाकुरोति गतागतम् ॥ २७ ॥ कण्ठे गृहदता  
 स्वेदो मुखे वैषण्यवेपथुः । म्रियमाणस्य चिह्नानि यानि  
 तान्येव याचतः ॥ २८ ॥ धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देश-  
 भद्रं पुलहायम् । परचित्तगतान्दारान्मुञ्चं च व्यसनातुरम्  
 ॥ २९ ॥ रोपमाप्यं तु फलयेन काव्यं गीतेन हन्यते ।  
 गीतं तु स्त्रीविलासेन स्त्रीविलासो मुमुक्षया ॥ ३० ॥ जी-  
 वन्त्यर्थक्षये नीचा आच्योपद्रववधनैः । कुल्यभिमानमूकानां

साधूनां नास्ति जीवनम् ॥ ३१ ॥ शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं  
 नास्ति यस्य सन्निवृत्तम् । मूर्खस्य दिशः शून्याः सर्वे शून्यं  
 दरिद्रस्य ॥ ३२ ॥ पक्षविकलस्य पक्षी शुष्कश्च तरुः सरस्य  
 जलहीनम् । सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ३३ ॥  
 अम्बा तुष्यति न मया न क्षुषया सापि नाम्बया न मया ।  
 अहमपि न तया न तया वद राजर्केस दोषोऽयम्  
 ॥ ३४ ॥ प्रयुक्तार्तसारपात्रं भूषितनिःशेषपरिजनं देव ।  
 विर्लसत्करेणुगहनं संप्रतिसममावयोः सदनम् ॥ ३५ ॥  
 दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं संरोचते न दारिद्र्यम् । अल्पकेशं  
 मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ३६ ॥ तावत्सन्ति सहाया  
 यावज्जन्तुर्न कुच्छ्रमाप्नोति । अभिपतति क्षिरति शूलो कं  
 कः शक्तः परिधातुम् ॥ ३७ ॥ विकसामि रथादुदिते  
 संकोचमुपैमि चास्तमुपयाते । दारिद्र्यसरसि ममः पङ्कज-  
 लीलामनुभवामि ॥ ३८ ॥ घृतलवणतैलतण्डुलशार्क्येन-  
 चिन्त्यानुदिनम् । विपुलमतेरपि पुंसो नश्यति धीर्मन्दविम-  
 वत्वात् ॥ ३९ ॥ वीणा वंशश्चन्दनं चन्द्रमासः शय्या यानं  
 यौवनस्यास्तल्लयः । नैतद्रम्यं क्षुत्पिपासादितानां सर्षारम्भा-  
 स्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥ ४० ॥ दारिद्र्य मोस्त्यं परमं  
 विवेकिं गुणाधिके पुंसि सदातुरक्तम् । विद्याविहीने गुण-  
 वर्जिते च सुहृत्तमात्रं न रतिं करोपि ॥ ४१ ॥ दारिद्र्य  
 शोचामि भवन्तोऽयमसंख्यतेर सुहृद्विद्वत्पिता । विप्रेष्वेव  
 मयि र्मन्दमाये ममेति चिन्ता क गमिष्यसि त्वम्  
 ॥ ४२ ॥ एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्द्रोरिति  
 यो<sup>१२</sup> बयापे । न तेन दृष्टं कविना समस्तं दारिद्र्यमेकं  
 गुणैर्कोटिहारिः ॥ ४३ ॥ धनैर्विसुक्तस्य नरस्य लोके किं  
 जीवितेनादित एव तावत् । यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-  
 ल्कोपप्रसादा विफलीभवन्ति ॥ ४४ ॥ अहो नु कष्टं सततं  
 प्रवाससखतोऽतिक्रमः परैर्गोहवासः । कदाधिका नीचजनस्य  
 सेवा ततोऽतिक्रमः घनहीनता च ॥ ४५ ॥ वरं वरं  
 व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं हुमालयः पत्रफलान्मुमोजनम् । तृणानि

१ दरिद्रस्य दोष इत्यर्थः - २ प्रयुज्यमानं सुवर्णस्य पात्राणि  
 यस्मिन्सुखं पश्येत्, प्रयुक्तानां बालीनामास्तस्य दृष्टिस्तु शून्यास्तस्य पानं  
 माजनम् - ३ भूषिता अलंकृता निःशेषाः परिजना वसिन्; पक्षे-  
 सुपि वसिता निःशेषाः परिजना वसिन्; ४ विकलस्यः शोभसानां  
 करेणो हस्तिगम्यसाभिर्गहनं निःशेषः; पक्षे, - बभूवोः सावर्ण्यात् विर-  
 लोदन्तीति विकलः; निःसद एव विकलस्य विकलतिनो ये रेणवो  
 भूलवलोपगहनं व्याघ्रम् - ५ गृहम् - ६ विचारशीलम्; ७ प्रीतिम् -  
 ८ स्त्रिया - ९ विनष्टशरीरः - १० दतमाये - ११ गुणसमुदाये -  
 १२ कालिदासः - 'एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्द्रोः किरणे-  
 थिवाहः' इति कुमारसंभवस्य पद्ये - १३ कोटिगुणानामिति भावः -  
 १४ परगृहवासः -

१ छेदं प्राप्नोति २ मणिपुच्छं बालकं तेन वर्जितम् - ३ अत्य-  
 ष्टम् - ४ शृंगमयपत्रम् - ५ शान्त्वकणठितम् - ६ अधि-  
 ७ आरुग्णः पक्षे, - वक्रम् -

शय्या वसनं च बल्कलं न बन्धुमध्ये घनहीनजीवनम् ॥ ४६ ॥ यदा तु माग्यक्षयपीडितां दशां नरः कृतान्तोप-  
हितां प्रपद्यते । तदास मित्राण्यपि याम्यमित्रतां चिरानु-  
रक्तोऽपि विरज्यते जनः ॥ ४७ ॥ दानं न दत्तं न  
तपश्च तप्तं नाराधितौ शंकरवासुदेवौ । अग्नौ रणे वा न  
हुतश्च कायः शरीरं किं प्रार्थयसे सुखानि ॥ ४८ ॥  
मलाशिनो मूलतृणाम्बुमक्षा विवाससो निस्तरशा-  
यिनश्च । गृहे विमूढा मुनिवचरन्ति तुल्यं तपः किं  
तु फलेन हीनम् ॥ ४९ ॥ अर्या न सन्ति न च  
मुञ्चति मां दुराशा दानाच्च संकुचति दुर्ललितं मनो मे ।  
याच्या च लोभवकरी स्वयमेव च पापं प्राणाः स्वयं प्रजत  
किं हि विलम्बनेन ॥ ५० ॥ मग्ना वयं परिमचासिभिरु-  
द्यारदोरियच्चण्डदहनेन नितान्तदग्धाः । बन्धूपकारविपमित्य-  
मपीह सुक्तं जीवाम एव रविजस्र किमस्ति निद्रा  
॥ ५१ ॥ घनं यदि गतं गतं चरणयुग्मरेणूमं धरा  
यदि गता गता कयय मे किमेतावता । इदं पुन-  
रैरन्तुदं घनिगणैरिदानीतनैर्दरिद्रगणनाविधौ यदहमङ्कपाते  
घृतः ॥ ५२ ॥ गते सुहृदि शत्रुतां सततनिर्विवेके प्रभौ गृहे  
कुण्डहिणीवचःककुचदारितं वा हृदि । महाजनविवाजिते  
सदसि मानिनां श्रेयसे वरं मरणमेव वा शरणमन्यदेशान्त-  
रम् ॥ ५३ ॥ अप्रस्तावस्तुतिभिरनिशं कण्ठशूलं करोति  
सं दारिद्र्यं घदति घसनं दर्शयत्येव जीर्णम् । छायाभूतश्च-  
रति न पुरः पार्श्वयोनैव पश्चाच्छिःखः खेदं विदति घनिनां  
व्यापिषुक्रुक्षिग्लः ॥ ५४ ॥ निराश्रयश्चिन्तायाः प्रपरिभ्रष्टो  
वैरमपरं सुगुप्ता मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् । वनं गन्तुं  
मुदिर्भवति च कलत्रात्परिमवो हृदिस्थः शोकाभिर्न च दहति  
संतापयति च ॥ ५५ ॥ अये लाजानुचैः पवि वचनमाकर्ण्य  
गृहिणी शिशोः कर्णौ यन्नास्तेषुहितवती दीनवदना ।  
मयि क्षीणोराग्ये यदकृत दशावशुश्रूषे तदन्तःशूल्यं मे  
त्वमिव पुनरुद्धर्तुमुचितः ॥ ५६ ॥ विधातुर्द्वे कन्ये सुगति-  
रपरा दुर्गतिरभूतयोरप्यां धाता गुणकुलविहीनस्य स ददौ ।  
ततः पश्चात्तापादेव सुगुणसज्जातमधुना कुलीनं विद्वांसं  
वरमिह वरेण्यं दृगयते ॥ ५७ ॥ न भिक्षा दुर्मिक्षे श्लिथति  
दुरवस्थाः कथमृणं लभन्ते कर्माणि द्विजपरिवृद्धान्कारयतु  
कः । अदर्यैव प्रासं ग्रहपतिरसावस्तमयते क यामः किं  
कुर्मो गृहिणि गहनो जीवनविधिः ॥ ५८ ॥ निरस-  
वालीकं क्षुद्रपुष्टसीदत्यरिजनं विना दीपात्रक्तं सुख-  
गहनसंरुद्धतिमिरम् । अनाक्रान्तद्वारं प्रणयिमिरपूर्णोत्सव-

महो गृहं कारतुल्यं भवति खलु दुःखाय गृहिणः ॥ ५९ ॥  
सखे खेदं मा गाः कलत्रं किल तासां निजकलः सखी-  
त्यां वर्षस क नु खलु तवैतद्व्यवसितम् । न तन्मोचत्यत्र  
स्फुरितमिति चेन्नतदुचितं विचित्रोसाहानां किमिदमिधदेव  
त्रिभुवनम् ॥ ६० ॥ दधति न जनासन्नैरपद्यादधद्वि-  
भूतयो यदुचितसुखमंदाहःखं निजच्युतसंपदः । भवति  
हि तथा ज्ञात्यन्धानां युक्तो हृदि वेदना नयनविषयं  
सृष्ट्वा सृष्ट्वा यथोद्धतचक्षुषाम् ॥ ६१ ॥ मोरोद्रीश्चिर-  
मेहि वस्त्रचरित्रान्दृष्ट्वा बालानिमानयातस्त्वय वत्स द्वा-  
स्यति पिता प्रैवेयं वीरसौ । श्रुत्वा गृहिणीवचांसि  
निकटे कुंचयस् निर्किंचनो निःश्वसाद्युजलप्लवहुतसुखः  
पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ६२ ॥ वासःखण्डमिदं प्रवच्छ  
यदि वा स्वाङ्गे गृहाणार्मकं रिक्तं भूतलमत्र नाथ भवतः  
घृष्टे पैलालोचयः । दंपत्योरिति जलितं निशि यदा चौरः  
प्रविष्टस्तदा लब्धं कैपटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्या रुदन्निगतः  
॥ ६३ ॥ वृद्धोऽप्यः पतिरेव मध्वकगतः स्थूणायशेषं गृहं  
कालोऽर्ज्यर्णजलगमः कुशलिनी वत्सल्य वार्तापि नो ।  
यन्नास्त्विततैलविन्दुघटिका ममेति पैयाकुला दृष्ट्वा गर्भ-  
मरालसां निर्जेवेषु श्वश्रूश्चिरं रोदिति ॥ ६४ ॥ नो सेवा  
विहिता गुरोरपि मनाङ्गो वा कृतं पूजनं देवानां विधिवन्न  
वा शिव शिव स्निग्धादयः सेविताः । किं तु त्वत्सखी  
सरसति रसादाजन्मनः सेवितौ तस्मान्मां विजहाति सा  
भगवती शङ्के संपत्नी तव ॥ ६५ ॥ हस्तक्षामाः शिशवः  
शवा इव शृशं मन्दाशया बान्धवा लिता वर्ज्यैर्कैरेरी  
जैतुलवैर्नो मां तथा बाधते । गेहिन्या मुटितांशुकं घटयितुं  
कृत्वा सैर्काकु सितं कुप्यन्ती प्रतिवेशिलोकगृहिणी सूचीं  
यथा याचिता ॥ ६६ ॥ दग्धं खाण्डवमनुजेन वलिना  
द्विजैर्दुग्धैः सेवितं दग्धा वायुसुतेन राघवपुरी लङ्का पुनः  
स्वर्णम् । दग्धः पैश्वरः पिनाकयतिना तेनाप्ययुक्तं कृतं  
दारिद्र्यं जनतापकारकमिदं केनापि दग्धं नहि ॥ ६७ ॥  
उत्तिष्ठ क्षणमेकमुर्द्धह सखे दारिद्र्यमारं मम श्रान्तस्तवदहं  
चिरान्मरणं सेवे त्वदीयं सुखम् । इत्युक्तं घनवर्जितस्य  
वचनं श्रुत्वा द्मशाने शत्रो दारिद्र्यान्मरणं वरं वरमिति  
ज्ञात्वा तूर्णीं स्थितः ॥ ६८ ॥ भद्रे वाणि कुण्डल्य तावद्-  
मलं वर्णोत्तुपुर्वी मुखे चेतः स्वारम्यमुपैहि याहि करुणे

१ आस्त्यारहीनभूदृष्टाशिनः २ ललुचकारिणी ३ काकद-  
र्भ्येति पावयः ४ मयैस्वः ५ क्षास्तिवती

१ रोदनं मा कुः २ कण्ठभूषणम् ३ वस्त्रे ४ मित्रे-  
५ दरिद्रः ६ बान्धववृत्तसत्तरः ७ जीर्णवस्त्रवृत्तः ८ दृष्ट्वा-  
९ गृहस्थान् १० समीपः ११ व्याकुलः १२ क्षुधा-  
१३ लक्ष्मीलक्षणः १४ जालीसदृशः सच्छिद्रः कुम्भः १५ लाया-  
खण्डे १६ स्त्रवसहितम् १७ मदनः १८ धारयः

प्रज्ञे स्थिरत्वं भज । लब्धे तिष्ठ पराङ्मुखी क्षणमहो वृष्णे  
 पुरः स्वीयतां पापो यावदहं ब्रवीमि धनिनं देहीति दीनं  
 वचः ॥ ६९ ॥ यो भङ्गाभतरत्तयैव यमुनां यो नर्मदां शर्मदां  
 का वार्ता सरिदम्बुलङ्घनविधौ यश्चाण्विस्तीर्णवान् ।  
 सोऽस्माकं चिरमास्थितोऽपि सहसा दारिद्र्यनामा सखा  
 खदानाम्बुसरिप्रवाहलहरीमग्नौ न संभाव्यते ॥ ७० ॥  
 दारिद्र्याद्रियमेति द्वीपरिगतः सत्वात्परिभ्रश्यते निःसत्त्वः परि-  
 भ्रूयते परिमवाशिर्वैर्दमापद्यते । निर्विण्णः शुचमेति शोक-  
 निहतो बुद्ध्या परित्यज्यते निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निघनता  
 सर्वापदार्मिस्वयम् ॥ ७१ ॥ शीतेनोद्धृषितस्य माषाशिमि-  
 बिन्तानां वै भजतः शान्तापि स्फुटिताधरस्य धमतः सुस्वाम-  
 कण्ठस्य मे । निद्रा काव्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं  
 गता सत्ताम्रप्रतिपादितेव यमुना न क्षीयते शर्वरी ॥ ७२ ॥  
 दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो धान्ये न संतिष्ठते मुञ्चिष्य  
 विमुखीभवति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः । सत्त्वं  
 ह्रासमुपैति शीलशायिनः कामितः परिह्रायते पापं  
 कर्म च यत्परैरपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥ ७३ ॥  
 सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाव्यते नादरा-  
 त्संप्राप्तो गृहसुखेषु धनिनां सावज्जमालोक्यते । दूरादेव  
 महाजनस्य विहरत्यवच्छेदो लज्जया भन्ये निर्धनता प्रका-  
 समपरं पष्ठं महापातकम् ॥ ७४ ॥ परिरम्यो न भयं न  
 दण्डपतनं त्रासो न वा भूतेर्निःसङ्गं शयनं निशाशु गमनं  
 दुर्गेषु मार्गेषु च । दारिद्र्यं सुखमेव केवलमहो दोषद्वयं  
 वर्तते जाया निन्दति चाङ्गमोगसमये मुञ्चन्ति वै याचकाः  
 ॥ ७५ ॥ वासश्चर्म विशृण्वं शवशिरो भस्माङ्गलेपः सदा  
 सेवो गौः स च लाङ्गलाद्यकुशलः संपत्तिरेतादृशी । इत्या-  
 लोच्य विशुच्य शंकरमगाद्रक्षाकरं जोहवीं कष्टं निर्धनि-  
 कस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ॥ ७६ ॥ मन्त्रेहे सुप-  
 कीव भूपकवधूर्त्वीव मार्जारीका मार्जारीव शुनी शुनीव  
 गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः । इत्यापन्नमिश्रान्सून्विजहती  
 दृष्ट्वा ह्यु क्षिणीवैर्लतातनुवितानसंघृतमुखी लुब्धे चिरं  
 रोदिति ॥ ७७ ॥ पीठैः कच्छपवत्तरन्ति सलिले संगार्जनी  
 मीनवद्वीं सर्पविचेष्टितानि कुरुते संत्रासयन्ती शिशुर ।  
 शूर्पापघृतमसका च गृहिणी भित्तिः प्रणतोन्मुखी राज्ञौ  
 पूर्णतडागसंनिभमभूदाजन्मदीयं गृहम् ॥ ७८ ॥ शीलं  
 शातयति श्रुतं शमयति प्रज्ञां निहन्त्यादरं देयं दीपयति  
 क्षमां क्षपयति व्रीडामपि हसति । तेजो जर्जर-

यत्प्राप्तमिति मतिं विस्मरयत्यर्थितां पुंसः क्षीणवचसः किं  
 न कुरुते वैरं कुटुम्बजहः ॥ ७९ ॥ दारिद्र्येण समीरितापि  
 बहुशः कण्ठं समालम्बते कण्ठात्कटशतैः कथं कथमपि  
 प्राप्नोति जिह्वातलम् । जिह्वाकीलककीलितेव सुदृढं तस्मान्न  
 निर्यात्यसौ वाणी प्राणपरिधयेऽपि महतां देहीति नास्तीति च  
 ॥ ८० ॥ दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिमन्यो लब्धः समानाजनात्पिण्डार्थे  
 धनिनां कृतं श्लडितं मुक्तं कपालेष्वपि । पश्चादधनि  
 संप्रयातमसकुसुमं वृणुप्रलते यन्मान्यत्र कृतं कृतान्तं कुरु हे  
 तवापि सखा वयम् ॥ ८१ ॥ आसे चेत्सगृहे कुटुम्ब-  
 भरणं कर्तुं न शक्तोऽस्यहं सेवे चैत्सुखसाधनं मुनिवनं  
 मुष्णन्ति मां तत्कराः । यत्रे चेत्सततं त्यजामि नरकाद्री-  
 रात्महत्यावशान्नो जाने करवापि दैव किमहं मर्तुं न वा  
 जीवितुम् ॥ ८२ ॥ मा भूजन्म महाकुले तदपि चेन्मा  
 भूद्विपत्तापि चेन्मा भूद्विर कलत्रमस्ति यदि तन्मा भूद्व्यादं  
 मनः । तच्चेदस्ति तदस्तु मृग्युरथ चेत्सत्यापि नास्ति क्षण-  
 जन्मान्तरनिर्विशेषसदृशान्तरैस्तु स्थितिः ॥ ८३ ॥ यैः  
 कारण्यपरिग्रहात्त गणितः स्वार्थः परार्थे प्रति यैश्चात्यन्त-  
 दयापरैर्न विहिता वन्ध्याधिनां प्रार्थना । ये चासम्यग्दुःख-  
 दुर्बुध्बतथियस्य साधनोऽस्तं गताश्चक्षुः संहर माषवेगम-  
 धुना कस्यामतो रचते ॥ ८४ ॥ सक्तून्लोपयति द्रुतान्त्र-  
 तिकरोत्याकन्दतो बालकान्प्रत्यासिद्धति कर्परेण सलिलं  
 शय्यातृणं रक्षति । धृत्वा भूमिं पुराणशृङ्गाकलं शून्ये गृहं  
 व्याकुला किं तच्च करोति दुर्गतवधूद्वेव भृशं व्यर्पति ॥ ८५ ॥  
 दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपतिस्तस्य प्रसादाद्भूयाच्या जीव-  
 नमम्बरं दश दिशो वायस्य देवालये । अमर्द्वैरिणि लब्ध-  
 संगतिरिति त्वय्याश्रये कुप्यता मद्भुक्तिं विनियोजितास्त्वदरयः  
 का नाम श्रुतिर्मम ॥ ८६ ॥ आसीत्ताम्रमयं शरीरमधुना  
 सौवर्णवर्णं गतं मुक्ताहारलताभुविन्दुनिवहैर्निःश्वस्य मे  
 कल्पिता । स्वल्पं स्वल्पमल्पकल्पमधुना दीर्घं वयः कलितं  
 स्वाभिन्दुःखमवत्यसादवशतः किं किं न लब्धं मया ॥ ८७ ॥

### दानप्रशंसा

अनुकूले विधौ देयं यतः पूरयिता हरिः । प्रतिकूले  
 विधौ देयं यतः सर्वे हरिष्यति ॥ १ ॥ यददाति यदश्नाति  
 तदेव घनिनो घनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि  
 पवैरपि ॥ २ ॥ यददाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नाति दिने  
 दिने । तस्ते वित्तमहं मन्ये श्रेयमन्यस्य रक्षसि ॥ ३ ॥  
 त्याग एको गुणः स्वाध्यः किमन्यैर्गुणशशिभिः । त्यागा-

१ गते. २ द्वे. ३ पूरणकरी.

जगति पूज्यन्ते पशुपापाणपादपाः ॥ ४ ॥ भवन्ति नरकाः  
पापात्पापं दारिद्र्यसंभवम् ॥ दारिद्र्यमप्रदानेन तन्मादानपरो  
मवेत् ॥ ५ ॥ आसादधर्मसि आसमर्थिभ्यः किं न पच्छसि ।  
इच्छानुस्फो निभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ ६ ॥  
गौरवं प्राप्यते दानान्न तु वित्तस्य संचयात् । स्थितिरूचैः  
पयोदानां पयोधीनामथः स्थितिः ॥ ७ ॥ दरिद्रान्मर कौन्तेय  
मा प्रयच्छेश्वरे घनम् । व्याधितस्यौषधं पण्यं नीरुजस्य  
किमौषधैः ॥ ८ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।  
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं विदुः ॥ ९ ॥  
उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् । तद्वागोदर-  
संस्थानां परीचाह इवात्मसात् ॥ १० ॥ दानोपमोगमन्यथा  
या सुहृद्भिर्या न मुज्यते । पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः  
कतमा भवेत् ॥ ११ ॥ किं तथा कियते लक्ष्म्या या वधूरिव  
केवल । या न वेश्येव सामान्या पथिकैरुपमुज्यते ॥ १२ ॥  
आयासशतलब्धस्य प्रागेभ्योऽपि गरीयसः । गतिरैकैव वित्तस्य  
दानमन्या विपत्तयः ॥ १३ ॥ दानेन श्लाघ्यतां याति  
पशुपापाणपादपाः । दानमेव गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुण-  
कोटिभिः ॥ १४ ॥ दानं मोगो नाशस्त्रिस्तो गतयो भवन्ति  
वित्तस्य । यो न ददाति न मुञ्क्त तस्य तृतीया गतिर्मवति  
॥ १५ ॥ यो न ददाति न मुञ्क्ते सति विभवे नैव तस्य  
तद्व्ययम् । तृणमयकृत्रिमपुरुषो रक्षति सस्यं परस्पाथे  
॥ १६ ॥ दातव्यं मोक्तव्यं सति विमर्शे संचयो न  
कर्तव्यः । पश्येह मधुकरीणां संचितमर्थं हरन्त्यन्ये  
॥ १७ ॥ मीयतां क्रशमसीप्सितश्रेणं मीयतां कुतश्चाचित-  
मेव । तं धिगस्तु कलयन्नपि धान्यामर्धियागवसरं सहते  
यः ॥ १८ ॥ प्रापितेन चटुचाकुर्विर्हम्यं लम्पितेन बहुया-  
धनलज्जाम् । अर्थिना यदधमर्जति दाता तत्र लुम्पति विल-  
म्ब्य ददानः ॥ १९ ॥ यत्पदेयमुपनीय यदाचैर्दायते  
सलिलमर्थिजनाय । याचनोक्तिविकलव्यविशङ्काप्रासमूर्च्छन-  
चिकित्सितमेतत् ॥ २० ॥ अर्थिने न तृणवद्वन्नमात्रं किंतु  
जीवनमपि प्रतिपाद्यम् । एवमाह कुशवज्रलदायी द्रव्यदान-  
विधिरुक्तिविदग्धः ॥ २१ ॥ पङ्कसंगरविगर्हितमहं न  
श्रियः कमलमाश्रयणाय । अर्थिपाणि कमलं विमलं तद्वास-  
वेम विदधीत मुधीस्तत् ॥ २२ ॥ दानपात्रमघमर्णमिहे-  
कमाहि कोटिगुणितं दिवि दापि । साधुरेति मुकृतेर्यदि  
कलुं पारलौकिककुसीदमसीदत् ॥ २३ ॥ अर्थो विनैवार्य-  
नयोपसीदन्नालोऽपि धीरैरवधीणीयः । मान्येन मन्ये

विधिना वितीर्णः स प्रीतिदायो बहुमनुमहः ॥ २४ ॥  
दानेन मृगानि वशीभवन्ति दानेन वैराग्यपि याति नाशम् ।  
परोऽपि बन्धुत्सुपैति दानेन दानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति  
॥ २५ ॥ सुगुणशतसहस्रं गोगजाना च लङ्गं कनकरजत-  
पात्रं मेदिनीं सागरान्ताम् । विमलतुलवधूना कोटिकन्याश्च  
दद्यान्नहि नहि समभैतैरुददानं प्रवानम् ॥ २६ ॥ कामं  
वाचः कतिचिदफलाः सन्तु लोके कवीनां सन्त्येनान्या मधु-  
रिपुकथाः संस्तवात्कामदोग्र्यः । वित्तं कामं मनु विमलं  
दत्तमथोत्रियेभ्यः पात्रे दत्तैर्मवति हि धनैर्धन्यता मूरिदातुः  
॥ २७ ॥ देयं भो ह्यधने धनं मुकृतिभिर्नो संचितं सर्वदा  
श्रीकर्णस्य बलेन विक्रमपतेरवापि कीर्तिः स्थिता । आश्चर्यं मधु-  
दानमोगरहितं नष्टं चिरसंचितं निर्वेदादिति पाणिपादसुगलं  
धर्मन्यहो मञ्जिका ॥ २८ ॥

### लोमनिन्दा

लोमः प्रतिष्ठा पापस्य प्रसुतिर्लोम एव च । द्वेषकोषादि-  
जनको लोमः पापस्य कारणम् ॥ १ ॥ लोमाक्तोऽपि प्रभ-  
वति लोमात्कामः प्रजायते । लोमाग्नोहश्च नाशश्च लोमः  
पापस्य कारणम् ॥ २ ॥ लोमाक्तोऽपि प्रभवति कोषाद्द्वेषः  
प्रवर्तते । द्वेषेण नरकं याति शास्त्रज्ञोऽपि विचक्षणः  
॥ ३ ॥ मातरं पितरं पुत्रं आतरं वा मुह्यन्तम् । लोमाविशे  
नरो हन्ति स्वामिनं वा सहोदरम् ॥ ४ ॥ लोमेन  
सुद्विष्यति लोमो जनयते तुषाम् । तुषार्तो दुःखमामोति  
शस्त्रेह न मानसः ॥ ५ ॥ लोमाविशे नरो विनं कीकृते न  
स चापद्रम् । दुर्गं प्रयति मार्जारी न तथा लघुबाहतिम्  
॥ ६ ॥ प्रायेण घनिनामेव घनलोमो निरन्तरम् । पश्य  
कोटिद्वयोपेतं लक्ष्म्यं प्रणतं घनुः ॥ ७ ॥ लोमः सदा  
विचिन्त्यो लुब्धेभ्यः सर्वतो भयं ददम् । कार्याकार्यविचारो  
लोमविमूढस्य नास्त्येव ॥ ८ ॥ सत्यप्रशमतपोभिः सत्यधनैः  
शास्त्रवेदिभिर्विजितः । लोमोऽर्ज्यं प्रविष्टः फुटिलं हृदयं  
किराटीनाम् ॥ ९ ॥ बेहोपन्न इति पूर्णदशाविशेषशाली  
स्वमात्मनि वसुप्रकरं निर्धाय । लोमोदये तमस्य गृह्णति  
पन्नवधौ दीपा भवन्ति कलुषा बलवान् हि लोमः ॥ १० ॥  
यदुर्गाः प्रीमदन्ति विकटं कामन्ति देशान्तरं गाहन्ते  
गह्वनं समुद्रमनलेशं कृपिं कुर्वन्ते । सेवन्ते वृषणं पतिं  
मदघटासंघट्टदुःसंचरं सर्पन्ति ध्रुवं घनाग्नितथियस्तलोम-  
विस्फूर्जितम् ॥ ११ ॥

१ अनेनोपमोग्या । २ नाश इत्यर्थः । ३ तृणकृतकपटपुरुषाकारः  
सत्यसंपादयितुमर्हते यथाशक्तिमयदेवतुष्टपादिप्रदितः पुण्यः स्यात्त  
इति प्रसिद्धम् । ४ ऐश्वर्यं । ५ क्षमरीणां । ६ हास्यस्वम्

१ तिष्ठतीति शेषः २ धनुषः प्राग्गतमागद्वयम्, हृदयगुहायामिलय-  
३ लङ्घं लब्धम्; पश्ये, चक्षुर्लब्धम् । ४ गतेम् । ५ निरादौ वणिग्जाति-  
विशेषः । ६ गहनाम् । ७ अरण्यम् । ८ मुद्रम् । ९ निजसः

## उदारप्रशंसा

शतेषु जायते शूर सहस्रेषु च पण्डित । वक्ता दश  
सहस्रेषु दाता भवति वा न वा ॥ १ ॥ अदाता पुरुषस्यागी  
धन सत्यं गच्छति । दातारं कृपण मन्ये मृतोऽप्यर्थे न  
मुञ्चति ॥ २ ॥ रक्षति कृपणा पाणौ द्रव्यं क्लृप्तमिवा  
त्मन । तदेव सन्त सततमुत्पन्नं यथा मलम् ॥ ३ ॥  
याचितो यः प्रहृष्येत दत्त्वा च प्रीतिमान्भवेत् । तद्वाप्य  
धवा श्रुत्वा नर स्वर्गवामुयात् ॥ ४ ॥ आकारमात्रविज्ञान  
सपादितमनोरथा । ते धन्या ये न शृण्वन्ति दीना प्रण  
यिना गिर ॥ ५ ॥ कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षास्त्यागिनो धन्वि  
नस्तथा । तिष्कलान् विमुञ्चन्ति भार्गवान्समुखे स्थितान्  
॥ ६ ॥ देहि देहीति जल्पति त्यागिनोऽप्यर्थिनोऽपि च ।  
आलोकयन्ति रमसादस्ति नास्तीति न क्वचित् ॥ ७ ॥  
शृण्वन्ते पक्षिपराव पठन्ति शुक्रसारिका । दातु शक्नोति  
यो वित्त स शूर स च पण्डित ॥ ८ ॥ अयं निर्जै परो  
वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव  
कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥ लक्ष्मीपयोधरोत्सङ्गकुङ्कुमारुणितो  
हरे । धन्यो बलि स येनास्य भिक्षापान्नीकृत कर ॥ १० ॥  
कर्णस्त्वच शिबिर्मोस जीव जीर्मेतवाहन । ददौ दधीचि  
रस्त्रीनि नास्त्यधेय महात्मनाम् ॥ ११ ॥ दाता नीचोऽपि  
सेन्य स्वात्रिण्कलो न महानपि । जलार्थी वैरिणि त्यक्त्वा  
पश्य कून निषेवते ॥ १२ ॥ पुसासुघ्नतत्त्वितानां सुखा  
बहमिदं द्वयम् । सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तरा  
॥ १३ ॥ जराभरणदौर्गल्यव्याधदस्तावदासताम् । जनैव  
किं न धीरस्य भूयो भूयस्त्रपाकरम् ॥ १४ ॥ अपि  
नाम न दृष्येत पुरुषातिशयो सुवि । गर्वोच्छ्रान्तसुखा येन  
धनिनो नावलोकिता ॥ १५ ॥ पृथ्वी पृथ्वीगुणा मान्या  
सन्ति भूपा विवेकिन । परमवापद यान्ति कसादुन्नत  
बुद्धय ॥ १६ ॥ परिपूर्णगुणामोगारिणोद्धार एव स ।  
निजगत्सहृणीयेऽस्मिन्न रुचिर्द्विविणेऽपि यत् ॥ १७ ॥  
त्यागो गुणो वित्तवता वित्त त्यागवता गुण । परस्परवि  
मुक्तौ तु वित्तत्यागो विदम्बना ॥ १८ ॥ नृणां धुरि स  
एवैको यः कश्चित्पागपाणिना । निर्मार्ष्टि प्रार्थनापासुधूसर  
सुखमर्थिनाम् ॥ १९ ॥ बुद्धिर्या सत्वरहिता स्त्रीत्य तत्केवल  
मतम् । सत्त चानयसपन्न तत्पुत्रत्वं न पौरुषम् ॥ २० ॥  
अलङ्घ्यतमिग मन्ये सभासममनसिन । यदुपक्रियमाणोऽपि  
प्रीयते न विलीयते ॥ २१ ॥ सैव पर न विनश्यति

तैरुपि या श्रीनिवेशिता सत्सु । अवशिष्यते हिमाशो सैव  
कला या स्थिता शमौ ॥ २२ ॥ कियती पक्षसहस्री कियती  
लब्धपि कोटिरपि कियती । औदायोन्नतमनसा ख  
वती वसुमती कियती ॥ २३ ॥ प्रत्युपकुर्वन्तूयं वृत्तोपकार  
मपि लब्धयति चेत । यस्तु निहितोपकारादुपकार  
सोऽधिको मृत्यो ॥ २४ ॥ जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजन  
परिजन च सुहृदश्च । तस्य सफला गृहार्थिर्धिगनुपजीव्या  
घनसमृद्धिम् ॥ २५ ॥ यच्छञ्जलमपि जलदो बह्वभतामेति  
सर्वलोकस्य । नित्य प्रसारितकर सवितापि मवल्यचक्षुष्य  
॥ २६ ॥ नास्य यत्केनचिदपि मनोरथा अपि यतो निव  
र्तन्ते । तद्यदि न लभ्यतेऽन्यन्मनसिन किमभिमानफलम्  
॥ २७ ॥ घटन विघटनमथवा कार्याणां भवति विधि  
नियोगेन । उचितेऽनुचिते कर्मणि वृत्तिनिवृत्तौ समादत्ते  
॥ २८ ॥ कल्पस्यायि न जीवितमैश्वर्यं नाप्यते च यद  
भिमतम् । लोकस्तथाप्यकार्यं कुर्वते कार्यं किमुदित्य  
॥ २९ ॥ धनबाहुल्यमहेतु कोऽपि निसर्गेण मुक्तकर ।  
आवृषि कस्मान्मुमुच सपति किमधिकाम्बुनिधे ॥ ३० ॥  
द्रविणार्जनज परिश्रम फलितोऽप्यस्य जनस्य नीरस ।  
द्रविणार्जनमात्मतुष्टये परमावर्जयितुं गुणार्जनम् ॥ ३१ ॥  
नाशरपि पठता किमपाठि पाठितोऽपि किमु विस्मृत एव ।  
इत्यर्थजनसशयदोलखेलना खलु चकार नकार ॥ ३२ ॥  
यः प्रशंसति नरो नरमन्य देवतासु ब्रह्मासु सतीतु । शुभ  
धीर्धनलवस्तृहयालुस्त नृशसमहमाधममैमि ॥ ३३ ॥  
यथा शरीरं किल जीवितेन विनाकृत काष्ठमिवावभाति ।  
तथैव तज्जीवितमप्येवैमि लोकोत्तरेण स्फुरितेन शून्यम्  
॥ ३४ ॥ जातश्च नाम न विनष्टमिति चेत्युक्तमुत्पाद  
एव नियमेन विनाशहेतु । तुल्ये च नाम भरणव्यसनो  
पतापे मृत्युर्वरं परहितावहितशयस्य ॥ ३५ ॥ उत्सादिता  
स्वयमियं यदि तत्तन्त्रा तातेन वा यदि तदा गगिनी  
खलु श्री । यथन्यसगमवती च तदा परस्त्री तस्यागवद  
मनस सुधियो भवन्ति ॥ ३६ ॥ त्वयि सति शिवदार्ढ्यं  
सद्देव्यर्थितानामितरमुत्तरन्तो दर्शयन्तोऽर्थिसुद्राम् । कैरम  
चरणपातैर्दुर्ग्रहं दोग्धुकाम्यं कैरभ्रमनुसराम कामधेवौ  
स्थितायाम् ॥ ३७ ॥ इत्यप्येतस्मिन्निरवधिमहत्त्वमिति  
गुणास्त एवामी द्विजा जरुजरुडा यान्ति गणनाम् ।  
अहो आप्त्यो लोकं स न परममीनि कृतधृतिं स्वयं  
स्वग्नो यावत्कलयति समग्रं वृणमिदम् ॥ ३८ ॥ स्वचित्तं  
परिचिन्तयैव परितोषमात्मन्यमी न विभ्रति मनसिनी

१ भांसम् २ राणात्, ३ से-याचकान् ३ स्वकीय ४ यतवा  
मनो राजा ५ नृपशब्द ६ धृतिशब्द ७ समुद्रम् ८ स्त्रीत्वदर्शना

यदमुना न तावद्धतिः । अहर्निशमिहेव ये परमनोनुत्तया  
पुनर्वहन्ति विजिगीषुतां किमिव तेऽजुक्म्यासदम् ॥ ३९ ॥  
मुन्यन्ते खगृहस्थिता इव सुखं यस्यार्थमिहः संपदः पट्टी  
यस मतिस्तमः प्रहृतये द्वावेव तौ प्राणितः । यस्त्यात्ममरि-  
रुन्तरेऽपि विभवे हीनश्च विद्वत्तया तस्मात्स्वमणेरीवा-  
कृतिभूतः सत्ताप्यसत्ता ननु ॥ ४० ॥ आचाराय घरावका-  
शविषयेऽप्याकाशमालोकने भास्वानात्मग्रहचन्साधनविधा-  
वन्ये गुणाः केचन । इत्यस्मिन्नुपकारकारिणि सदा वर्गे परं  
दुस्त्वजे दैन्यग्रीवकलङ्कमुज्जतु कथं चेतो महाचेतसाम्  
॥ ४१ ॥ नित्यं या गुरुभृत्यवन्धुसुजनैर्न त्वेच्छया मुन्यते  
पश्यन्ते स्पृहयालवो न रिपवो यां विक्रमासादिताम् ।  
यसाः साधुगिरिखेये सुहृदा नाशेन वा संभवो नो संप-  
द्विपदेव सा गुणयतां प्रीतित्तया कीदृशी ॥ ४२ ॥ न्याय्यं  
मार्गमनुज्जतः सुकृतिनो दैवार्द्रवन्त्यापदो याताः सन्तु  
बलेरीवादिपुरुषायेवीं स्वयं वच्छतः । शक्येव जुगु-  
प्सितैः सुबहुमिर्निचैर्दृशं कर्ममिदं वानासुपरि प्रभुत्वमपि  
मे मा भूषपाकारणम् ॥ ४३ ॥ रुद्रोऽर्द्धं जलपि हरिर्दि-  
विपदो दूरं विहायाश्रिता भोगीन्द्राः प्रबला अपि  
प्रथमतः पातालमूले स्थिताः । लीनाः पद्मने सरोजनिलया  
मन्येऽर्थिसार्थान्निया दीनोद्धारपरायणाः कलियुगे सत्पुरुषाः  
केवलम् ॥ ४४ ॥

### कृपणनिन्दा

कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति । अस्पृशेद्य  
विज्ञानि यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥ १ ॥ यदेर्ज्यते परिश्रैर्यै-  
रर्जितं यन्न मुन्यते । विमन्यते यदङ्गैस्तेऽन्यैः कलचिन्मास्तु  
तद्वनम् ॥ २ ॥ यत्करोत्यैरिति क्लेशं घृणां मोहं प्रजाप-  
रम् । न तद्वन्न कंदर्याणां हृदये व्यधिरेव सः ॥ ३ ॥ मृत्युः  
शरीरगोसारं धनरक्षं वसुंधरा । दुश्चारीणी च हसति स्वर्पतिं  
पुत्रवत्सलम् ॥ ४ ॥ त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो  
यदि । भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥ ५ ॥  
दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य याति वै । स लोहकार-  
मन्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ ६ ॥ अजुषैरर्थयत्नाय पण्य-  
स्त्रीगिरिव स्वयम् । आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः  
॥ ७ ॥ कृपणेन श्वेनेव मृतेनापि न दीयते । मांसं वर्धयता  
तेन कंकसोपकृतिः कृता ॥ ८ ॥ बोधयन्ति न याचन्ते

मिक्षाद्वारा गृहे गृहे । दीयतां दीयतां नित्यमदातुः फल-  
मीदृशम् ॥ ९ ॥ द्वारं द्वारं रटन्तीह मिश्रुकाः पात्रपाणयः ।  
दर्शयन्त्येव लोकानामदातुः फलमीदृशम् ॥ १० ॥ न  
दातुं नोपमोन्तुं च शक्नोति कृपणः श्रियम् । किं तु स्पृशति  
हस्तेन ननुसक इव स्त्रियम् ॥ ११ ॥ किंशुके किं शुक्रः  
कुर्यात्कलितेऽपि सुसुखितः । अदातरि सम्पदेऽपि किं कुपु-  
रुषजीविनः ॥ १२ ॥ वरं विभवहीनेन प्राणैः संतर्पितो-  
ज्जलः । नोपचारपरिग्रहः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १३ ॥  
उदारचरितस्त्यागी याचितः कृपणोऽधिकः । एको धनं  
ततः प्राणानन्यः प्राणांस्ततो धनम् ॥ १४ ॥ नोपमोन्तुमपि  
क्लौवो जानात्युपचितो श्रियम् । ग्राम्यो विरागवत्येव रज-  
यन्नपि कामिनीम् ॥ १५ ॥ कृपणः स्वधूसङ्गं न करोति  
मयादिह । मयिता यदि मे पुत्रः स मे वित्तं हरेदिति  
॥ १६ ॥ यदघोऽप्यः क्षितौ वित्तं निचैरान मितपचः ।  
तदघोनिरयं गन्तुं चक्रे पन्यानमग्रतः ॥ १७ ॥ निजसीस्यं  
निरुन्धानो यो धनार्जनमिच्छति । परार्थे भारवाहीव क्लेश-  
सैव हि भाजनम् ॥ १८ ॥ असंभोगेन सामान्यं कृपणस्य  
धनं परैः । असेदमिति संभव्यो हानौ दुःखेन गम्यते  
॥ १९ ॥ सति द्राक्षाफले क्षीरे धृदाभासादनं मुदे ।  
अहो मातुरिर्न रीतिः कृपणे गर्भवर्तिनि ॥ २० ॥ अदातु-  
र्मानसं कापि न स्पृशन्ति कवेर्गिरः । दोषायैवातिष्ठद्वस्य  
विलासस्तस्मिन्कृताः ॥ २१ ॥ शरणं किं प्रपन्नानि विपद-  
न्मारयन्ति किम् । न त्यज्यन्ते न मुन्यन्ते कृपणेन धनानि  
यत् ॥ २२ ॥ धने यदिह मे दत्ते विषे मा देहि कर्हिचित् ।  
औदार्ये धनिनो देहि यन्मदीये हृदि स्थितम् ॥ २३ ॥  
वीणेव श्रोत्रहीनस्य लोलोदीव विच्छेद्युषः । व्यसोः कुम्भ-  
ममालेव श्रीः कदर्यस्य निष्कला ॥ २४ ॥ कुम्भो न  
विचजत्यर्थं नरो दास्यशङ्कया । दातापि विचजत्यर्थं तथैव  
ननु शङ्कया ॥ २५ ॥ या विपत्तिर्धनापाये नया भोगिवदान्ययोः ।  
प्रशापकृपाप्रागेव प्राप्ता हि कृपणेन सा ॥ २६ ॥ गृहमप्य-  
निखातेन धनेन रमते यदि । स तु तेनानुसारेण रमते किं  
न मेरुणा ॥ २७ ॥ अतिसंचयकतूनां वित्तमन्यस्य कारणात् ।  
अन्यैः संचयीते यत्रादन्यैश्च मधु पीयते ॥ २८ ॥ विह-  
म्ननैव पुंसि श्रीः परप्रणयप्राप्तुले । कान्तिं कामिह कुर्वीत  
कुणौ कटककल्पना ॥ २९ ॥ कुलोपकारं यस्तस्माद्वान्छति  
प्रत्युपक्रियाम् । दीनस्तुष्ट्याविधेयत्वाद्वात्ममप्युपलेदि सः  
॥ ३० ॥ दैववशादुत्पद्ये सति विभवे यस्य नास्ति भोगोच्छा ।

१ संशयते. २ अवसाने. ३ असत्यत्वम्. ४ विचारार्थम्.  
५ कृपणानाम्. ६ मीदृशम्. ७ कलस का उपकृतिरुपकारः कृता, अपि  
८ न कस्यापि कापीत्यर्थः; पक्षे, काकस्य पक्षिणः.

१ मिश्रुका इति शेषः. २ त्यज्यतीति शेषः. ३ आतोषयामास.  
४ नरकम्. ५ चक्षुषादीन्. ६ नृपनयनेति भावः. ७ अन्धस्य.  
८ प्राणरहितस्य; प्रेतस्येति भावः. ९ दास्यशङ्कयैव.

न च परलोकसमीहा स भवति घनपालको मूर्खः ॥ ३१ ॥  
 उपभोगकृतराणां पुरुषाणामर्थसंचयमराणाम् । केन्यामणिरिव  
 सद्ने तिष्ठत्यर्थः परसार्थे ॥ ३२ ॥ यदि भवति घनेन  
 धनी १ क्षितितलनिहितेन भोगैरहितेन । तस्माद्वयमपि घ-  
 निनक्षिप्रति नः काश्चनो मेरुः ॥ ३३ ॥ नन्दनरेन्द्रद्विण्डुं कृ-  
 तमिव किमपि विहितमतिघोरम् । वसुधातलोष्मपाको विर-  
 मति नावापि यत्तन्म्यः ॥ ३४ ॥ दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोशै-  
 निपण्णस्य संहजमलिनस्य । कृण्णस्य कृमाणस्य च केय-  
 लमैकारतो भेदः ॥ ३५ ॥ कृण्णसम्पदीनामपि भोक्ताः  
 सन्ति केचिदतिनिपुणाः । जलसंपदोऽभ्युपारोयन्ति वृषं  
 सर्वदेव वेष्टेवासिः ॥ ३६ ॥ प्राप्तामपि न लभन्ते भोगान्मोक्तुं  
 स्वकर्मभिः कृपणाः । सुखैपाकः किल भवति द्राक्षापाके  
 २ बैलुमुजां हि ॥ ३७ ॥ अतिसाहसमतिदुष्करमत्याश्चर्यं च  
 दानमर्थानाम् । योऽपि ददाति शरीरं न ददाति स वित्त-  
 लेशमपि ॥ ३८ ॥ केऽपि स्वमाचलुष्यास्त्रीव्रतार्थं यातना-  
 मपि सहन्ते । न तु संत्यजन्ति वित्तं मात्सर्यमिवाधमाः  
 सततम् ॥ ३९ ॥ जीवा इवातिलुष्या भवन्ति घनलवण-  
 वारिवहुवृष्णाः । लृणलवमिव निजदेहं त्यजन्ति लेशं न  
 वित्तस्य ॥ ४० ॥ ३ ॥ अर्थिनि कवयति कवयति पठति च  
 पठति स्वबोधते स्तौति । पश्चादामीत्युक्ते कृण्णः प्रैर्णतो-  
 ऽञ्जलिं कुरुते ॥ ४१ ॥ दानं भोगं च विना घनसत्तामात्र-  
 केण चेद्वनिनः । वयमपि किमिति न घनिनक्षिप्रति नः  
 काश्चनो मेरुः ॥ ४२ ॥ घनिनोऽप्यदानभोगा गण्यन्ते  
 धुरि महाद्विग्राणाम् । हन्ति न यतः पिपासमतः समु-  
 द्रोऽपि भरवि ॥ ४३ ॥ अम्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतै-  
 र्दृष्टः सुनिर्विण्णाः । कृण्णजनसंनिर्कुर्वं संप्राप्त्यार्थाः  
 स्वपन्तीव ॥ ४४ ॥ ते मूर्खतया लोके येषां धनमस्ति  
 नास्ति च त्यागाः । केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति  
 ॥ ४५ ॥ याचमानजनमानसप्रवृत्तेः पूर्णाय वत जन्म न  
 यस्य । तेन भूमिरतिभारवतीर्य न कुर्मैर्नि गिरिभिर्न समुद्रैः  
 ॥ ४६ ॥ मा धनानि कृपणः खलु जीवस्तृण्यार्थयत्नं जालु  
 परस्मै । तत्र नैव कुरुते मम चित्रं यत्तु नार्पयति तानि

यतोऽपि ॥ ४७ ॥ लोक एव परलोकमुपेता हा विधाय निजे  
 घनमेकः । इत्यमुं खलु तदस्य निनीपत्यर्थिवन्मुखद-  
 द्यचित्तः ॥ ४८ ॥ संचितं कष्टु नोपयुज्यते यत्तितं  
 गुणव्रते न दीयते । तत्कदर्थपरिरक्षितं धनं चौरार्थव-  
 गृहेषु गच्छति ॥ ४९ ॥ वरममी तत्त्वो वनगोचराः  
 शकुनिचार्यविलुप्तफलयिवः । न तु घनालवृग्नाः कृपणाः  
 कृणानिहितरत्नमुजंगमवृत्तयः ॥ ५० ॥ न निर्वियासति  
 कदर्थहृस्वाह्वानानि पांशोरिव तैललेशाः । देवात्कदाचिद्विनि-  
 योक्तुदेव निर्गन्तुमिच्छन्त्यमुभिः सहैव ॥ ५१ ॥ सुसंवृतेर्नी-  
 वितवस्तुक्षितैर्नैवेऽपि देहे कृत्यवन्नणस्य च । तवानुमार्गे  
 व्रजतो भवान्तरे शठैर्धनैः पञ्चनदी न पूरिता ॥ ५२ ॥ जहो  
 घनानां महती विदग्धता सुखोचितानां कृपणस्य वैरमनि ।  
 व्रजन्ति न त्यागदशां न भोग्यतां परां च काञ्चित्पयसि  
 निर्वृतिम् ॥ ५३ ॥ फलं खेच्छालस्यं प्रतिवनमेखदे १ क्षिति-  
 रुहां पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् । मृदुस्वा-  
 शय्या सुललितलतापलवमयी सहन्ते संतापं तदपि  
 धनिनां द्वादि कृपणाः ॥ ५४ ॥ यदेते साधूनामुपरि वि-  
 सुखाः सन्ति धनिनो न चैवावज्ञेयमपि तु निजवित्तव्यय-  
 भयम् । अतः खेदो नास्तिप्रमममत्तकम्यैव भवति स्वमास-  
 स्तेभ्यः क इह हरिणेष्यः परिभवः ॥ ५५ ॥ न शान्ताप-  
 स्तृष्णा घनलवणवारिव्यतिकरैः क्षतच्छायाः २ कायश्चिरवि-  
 रसस्वाशानतया । अनिद्रा मन्दाशिर्यपसलिलचौरागल-  
 मयाकदर्व्याणां कटं स्फुटमधनकटादपि परम् ॥ ५६ ॥  
 जहाति सहसाननं हँदिति वृच्छति स्वागतं नमस्तति  
 कृताञ्जलिः ३ यतिमनोहरं भाषते । ददाति कुसुमं फलं शिथि-  
 ल्यत्ययीशं क्रियामहो न परिचीयते कृपणवचनाबाहुरी  
 ॥ ५७ ॥ ४ ॥ अयश्चणकचर्वणं कणिकणामणेः कर्पणं करेण  
 गिरितोलने जलनिधेः पदा लङ्घनम् । प्रैमुहहरीवोर्धनं  
 निशितं खड्गसंस्पर्शनं कदाचिदखिलं मवेक्ष च शताब्जनसार्ज-  
 नम् ॥ ५८ ॥ एकैकातिशयालवः परगुणज्ञानैकवैज्ञानिकाः  
 सन्त्येते धनिकाः कलासु ५ सकलास्वाचार्यचर्याचणाः ।  
 अप्येते सुमनोगिरां निश्चमनाद्विम्यत्यहो स्नापया ६ धृते  
 मूर्धनि कुण्डले केषणतः क्षीणे भवेतामिति ॥ ५९ ॥  
 प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया भीत-  
 म्युपकारकारणभयाच्चाकुर्यते सेवया । ७ मिथ्या जलति  
 वित्तमार्गणमयास्तुत्यापि न प्रीयते कीनारो विभवव्यय-  
 तिकवजः कथं प्राणिति ॥ ६० ॥ मत्वा सारं गुणां

१ इच्छा. २ उचमकन्या. ३ मृष्यन्तर्गतैः. ४ उपगोहीनेन.  
 ५ नवनवति कोटिमिताः कनकदीनाराः पटलपुत्रमहीपतिना नन्देन  
 भूयो निदिता अवापि तिष्ठन्तीति अस्तिदिः. ६ दृढवरमितिनिर्दिष्टं  
 निषङ्ग मुष्टिर्धनः, पक्षे, दृढतर निबद्धं मुष्टिः तत्पर्ययः.  
 ७ कोशपारे निषण्णस्य स्थितस्य; पक्षे, कोशे खड्गपिपाते  
 स्थितस्य. ८ स मावमलिनस्य. मलिनवेषवात्; पक्षे, कृण्णवर्णवात्.  
 ९ वाकारतो भेदः; पक्षे, कृण्णशब्दोच्चारणे वर्तते. कृपण-  
 शब्द आकारो वर्तते. पतावतैव भेदो भिन्नत्वम्, कृपणः खड्ग-  
 १० समुद्रस्य. ११ वाहवतिः. १२ सुप्रयोगः. १३ वक्रानाम्.  
 १४ पावके. १५ कविनां करोति. १६ अर्थः.

१ उपत्यक्षं चित्तं यस्य. २ द्वैचारहितम्. ३ वृक्षानाम्.  
 ४ सत्वरम्. ५ कर्णमधुरम्. ६ कोदम्. ७ निद्रितासिंहोत्थापनम्.  
 ८ वीक्षणम्. ९ धनपतः.

शिरसि यदि शशी स्थापितो दैवयोगादीशेन क्षीणविम्बः  
सकलमुपचयं किं न नीतः क्षणेन । मिथ्यैवं स्थापयन्तो  
गुणिनि सरलतां लोकमकल्पयन्मुचैराट्वाः कुर्वन्ति विच-  
व्ययचकितधियो मानमर्थेन शून्यम् ॥ ६१ ॥

### याचकनिन्दा

वेपथुर्मलिनं धक्कं दीना वागद्गदः स्वरः । मरणे यानि  
चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ १ ॥ विद्यावतः कुली-  
नस्य धनं याचितुमिच्छतः । कण्ठे पारावतस्यैव वाक्फुरोति  
गतागतम् ॥ २ ॥ दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च ।  
तेजस्तेजस्विनोऽकस्य हीयतेऽन्यस्य का कथा ॥ ३ ॥  
साधुरेवार्थिभिर्याच्यः क्षीणचित्तोऽपि सर्वदा । शुष्कोऽपि  
हि नदीमार्गः खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ ४ ॥ वृणादपि  
लघुर्त्तलस्तलादपि च याचकः । बायुना किं न नीतोऽसौ  
मामयं प्रार्थयेदिति ॥ ५ ॥ देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्याः  
पथं देवताः । सुखाकिर्गस्य गच्छन्ति श्रीहीधीधृतिफीर्तयः  
॥ ६ ॥ ननीनदीनमायस याचकस्यातिमानिनः । वचो-  
जीवितयोरार्थीसुहोरोनिःसरणे रणः ॥ ७ ॥ अहमृमुखमङ्गस्य  
शुक्तमन्त्रस्य याचितुम् । अहो वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि  
याचते ॥ ८ ॥ गतेर्मङ्गः स्वरो हीनो गात्रे खेदो महद्भयम् ।  
मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ ९ ॥ दारिद्र्या-  
मलसंतापः शान्तः संतोषवारिणा । याचकाशाविधातान्तर्दाहः  
केनोपशम्यति ॥ १० ॥ दग्धिरस्य परा मूर्तिस्तृष्णा न  
द्रविणात्यता । जर्द्वयधनः शंभुस्तथापि परमेश्वर ॥ ११ ॥  
यदनाद्य बहिर्यान्ति प्राणा याचनासुरैः सह । ददामीत्यसुरै-  
र्बातुः पुनः कर्णाद्विशन्ति हि ॥ १२ ॥ देहीति वस्तुका-  
मस्य यद्दुःखमुपनायते । दाता चेत्तद्विजानीयाद्दुःखार्त्तैर्विशि-  
तान्यपि ॥ १३ ॥ काक आडयते काकान् याचको न तु  
याचकान् । काक-याचकयोर्मध्ये वरं काको न याचकः ॥ १४ ॥  
तीक्ष्णधारेण खड्गेन धरं जिह्वा द्विधाकृता । न तु भारं  
परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥ १५ ॥ पुरतः प्रेरय-  
त्याशा लज्जा पृष्ठावलम्बिनी । ततो लज्जासमर्थोऽप्ये दोला-  
यत्यर्थिनां मनः ॥ १६ ॥ करान्यसार्थं रविणा दक्षिणाशा-  
वलम्बिना । न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघुकृतः ॥ १७ ॥  
एकेन तिष्ठताऽप्यसादन्येनोपरि तिष्ठता । दातृ-याचक-

योर्भेदः करान्यामेव सूचितः ॥ १८ ॥ इति लज्जादो वद्विः  
स्वमावाद्भिरुच्छिन्तः । तेन मे दग्धः जस्य पुनरागमनं  
नृप ॥ १९ ॥ सेवेन मानमसिद्धं ज्योत्स्नेव तमो जरेव  
लावण्यम् । हरिहरकयेव दुरितं गुणगतमप्यर्था  
हरति ॥ २० ॥ याचकवीरो धन्यः करदानमाह्वः स्वदा-  
तृभ्यः । क्रुते पराङ्मुखं वा ह्यतिनम्रं वा हरत्यसौ  
पुण्यम् ॥ २१ ॥ अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः शयणेन  
ताड्यमानोऽपि । गणयति न तिरस्कारं दानान्त्वमिलोचनो  
नीचः ॥ २२ ॥ कतरखुरहर परं हलाहलकवलयाचना-  
वचसोः । एकैव तत्र रसज्ञा तदुभयरसतारतम्यज्ञा ॥ २३ ॥  
अत्र लघिमा पश्चाम्महतापि पिपीयते नहि महिम्ना । वामन  
इति त्रिविक्रममभिदधति दशावतारविदः ॥ २४ ॥ ताव-  
न्महतां महतीं यावत्किमपि हि न याच्यते लोकम् । बलि-  
मनुयाचनसमये श्रीपतिरपि वामनो जातः ॥ २५ ॥ गुरु-  
तामुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना । ननु लाघव-  
हेतुर्यतिता न मृते तिष्ठति सा मनांगति ॥ २६ ॥ याचना  
हि पुरुषस्य महत्त्वं नाशयत्यखिलमेव तथा हि । सद्य एव  
मगधानपि पिण्णुर्धामनो भवति याचितुमिच्छन् ॥ २७ ॥  
उत्तमर्घनवनान्नशङ्कया पावकोर्यशिलया हृदित्यया । देव  
दग्धवसना सरस्वती नासतो बहिरुपैति लज्जया ॥ २८ ॥  
नीचतामनवलम्ब्य जनः को याचनाद्वचिनोति फलानि ।  
हन्त वामनपदं प्रतिपेदे भिक्षुतामुपगतो जगदीशः ॥ २९ ॥  
अन्यतो यदि निजोपचिकीर्षा मानहानिरिति मीतिरनीतिः ।  
श्रीधरोऽपि हि बलेः श्रियमिच्छन्मानमातनुन वामन-  
मेव ॥ ३० ॥ संतापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचरैश्च  
वशीकृतानाम् । आशावतां श्रद्धघटां च लोके किमर्थिनां  
वक्षयितव्यमस्ति ॥ ३१ ॥ सार्थं धनानि धनिकाप्यतिगृह्णतो  
यदास्य भजेन्मलिनतां किमिदं विचित्रम् । गृह्णन्पर्यमपि  
वारिनिधेः पयोऽपि मेघोऽप्यमेति सकलोऽपि च कालिमा-  
नम् ॥ ३२ ॥ जनस्थाने आन्तं केनरमृगवृष्णादुलतया  
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रुप्रलपितम् । कृतार्थकामर्तु-

१ चन्द्रशङ्खः २ याचकवचनं ३ कराद्व्यापानस्य आह्वः  
पक्षे-करो राजप्राप्तो दण्डस्तस्य दानं ममर्षं वहाह्वः ४ हे  
शिव ५ लक्ष्मीपतिरपि ६ हलः पक्षे-रजुः ७ किञ्चिदपि  
८ जनानां स्थानानि नगरपचनादीनि तेषु प्रमर्षं कृतम् पक्षे-  
जनस्थाने नासिकास्थवनपदे परिभ्रमणं कृतम् ९ कनकं द्रव्यमेव  
मृगवृष्णा मरीचिका तथा पक्षे-कनकस्य मृगो मायास्वभावी  
मारीचो राक्षसस्तस्य वृष्णा तथा १० वै इति पदच्छेदः देहीति  
प्रपठितम् पक्षे-वैदेही जानकीति प्रपठितम् ११ कामर्तुः कुलिन-  
स्वामिनो वदनपरिपाटीषु धनना अदनत्यर्थं कृता पक्षे-लंकावर्तु  
रावणस्य वदनपरिपाट्यामिधुधना नापरचना कृता

॥ कम्पः २ मृतोऽपि दक्षिणसां दिशि गच्छति, तस्य वा; पक्षे-  
दक्षिणाया आशा तथा प्रवृत्तस्य ३ प्रसारिता विस्तारिताः कराः  
किरणा येन पक्षे-प्रसारितः करो हस्तो येन ४ कार्पासः ५ अहम-  
हमिक्रिया अग्रतो निःसरणे ६ वृद्धवृषभ एव धनं यस्य स शिवस्तथापि  
‘परमेष्ठि’ इति कथ्यते ७ मांनानि ८ किरणान् पक्षे-रज्ज्वान्  
९ दक्षिणदिक् पक्षे-दक्षिणाया आशा सहा  
१० सु. र. मां.



वदनपरिपाटीषु घटना मयास रामत्व कुशलरसुना नव  
 धिगता ॥ ३३ ॥ क गतासि आत कृतवसतयो यन  
 धनिन किमर्थ प्राणाना स्थितिमुनिषातु कथमपि । धने  
 याञ्जालव्येननु परिमनोऽभ्यर्थनकल निकारोऽपे पश्चाद्धन  
 महह मोक्षदि निघनम् ॥ ३४ ॥ पद्मे वन्यस्त्रमसि न  
 गृह यासि योऽर्थी परेषा धन्योऽन्य त्व धनमदवता नेक्षसे  
 यन्मुखानि । श्लाघ्यो भूक त्वमपि कृष्ण खौपि नार्थाश्रया  
 य स्तोतयस्त्व यधिर न गिर य खलाना शृणोपि ॥ ३५ ॥  
 आतर्थातरदोषयाचकजने वैरायसे सर्वदा यथाद्विभ्रमशा  
 लियाहनमहीशुम्भमोजादय । अत्यन्त चिरजीविनो न  
 निहितास्ते रिषधीजातयो मार्कण्डेभ्रवलोमशप्रभृतय सृष्टा  
 प्रभूताद्युष ॥ ३६ ॥ उड्डीना गुणगणिन सुखकालन्यार्यो  
 द्विकीर्णान्यध पर्यस्ता परितो यशस्त्रयकिता सपल्लता  
 पल्लवा । प्रागेवाप्रसूतप्रमोदहरिणच्छाया कथान्त गता दैव्यो  
 रण्यमतगजेन महता भोगेऽभिमानदुमे ॥ ३७ ॥ शूरा  
 केऽपि पुरस्थिता रिपुनरधेर्षिण सहन्ते सुख धीरा केचन  
 कामबाणसदृश कान्तादग्नताहतिम् । केचित्कूरवाश्च पक्षं  
 वदनान्दन्तीचपेदान्मदा नैराधिप्रकर प्रसारितकर कश्चिदि  
 सोडु क्षम ॥ ३८ ॥ दोग्धलेन समीरिता हृदयत कण्ठ  
 समालम्बते कण्ठाकष्टतर कथ कथमपि प्राप्नोति जिह्वाक्षलम् ।  
 लज्जाकीलकनीलितेभ निषिद्ध तस्मान् निर्यात्यहो वाचा  
 प्राणपरिह्वयेऽपि महता देहीति नास्तीति च ॥ ३९ ॥  
 यन्मादुहस मे हृदादयिषस त्व वाणि वक्र मनागीशाना  
 तदनु क्षुधा भजतु मा लक्ष्मीरिमानुज्झातु । पश्चात्तेषु पठस्व  
 मा प्रति यशोगथावलीस्तृष्णया वक्र मध्यय वक्रयत्यनु  
 भनन्नेतेऽपि तधातनाम् ॥ ४० ॥ तावत्सर्वगुणालय  
 पदमति साधु सता बलम शूर सञ्चरित कलङ्करहितो  
 भानी कृतज्ञ वरि । दशो भगवत सुखीलगुणग्राह्य  
 तिष्ठावितो यात्रनिष्ठुरवज्रातसदृश देहीति नो भाष  
 ते ॥ ४१ ॥ आस्ताद्य स्वयमेव वन्धि महतीर्ममैऽन्दो  
 वेदना मा मूलस्यपिदृश्य परिमनो याञ्जेति ससारिण ।  
 पश्य आतरिष हि यौननजपिङ्गारकेलिखली मानभ्लान  
 मरी गुणव्यतिक्रमालम्ब्यगर्वच्युति ॥ ४२ ॥ प्राणाना  
 मत किं श्रुवे कठिनता तैरेव साविष्टता निष्पामति कथ  
 चिदेव हि न ये याञ्जवचोभि समम् । आत्मान पुनरा  
 िशानि विदितस्वैर्योऽपि योगमहो मिष्याशङ्किततद्वियोग

विधुरो यत्रार्थये सर्वश ॥ ४३ ॥ वासो बल्कलमास्तर  
 किसलयान्योकेतल्लणा तल भूलानि क्षतये क्षुधा गिरि  
 नदीतोय वृषाशान्तये । क्रीडा भुग्भग्नैर्वैयासि सुहृदो नक्त  
 प्रदीप शशी स्वाधीने विमवे तथापि कृष्णा याचन्त इत्य  
 द्रुतम् ॥ ४४ ॥ सन्ति स्वादुफला वनेषु तरव स्वच्छ  
 पयो नैर्झर वासो बल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लता  
 बहरी । आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणा सख्य कुरङ्गे सह  
 स्वाधीने विमवेऽप्यहो नरपति सेवन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४५ ॥  
 निष्कन्दा किमु कन्दरोदमुख क्षीणास्तरुणा त्वच किं  
 शुष्का सरित स्फुरद्गिरिगुहप्रवखलक्ष्मीचय । प्रसूत्यान  
 मितस्तत प्रतिदिन कुर्वद्गिरिद्विर्भियद्द्वारार्पितद्वष्टिभि  
 क्षितिमुजा विद्वद्गिर्यास्तते ॥ ४६ ॥ काम जीर्णपलाश  
 सहस्रिभृता कन्या वसानो वने कुर्यामम्बुभिरण्ययाचितमुङ्गे  
 प्राणानुबन्धस्थितिम् । साङ्गलानि सधेपित सचकित  
 सान्तिनिदावज्जर वक्तुं न नहसुस्सह सकृपण देहीति वीन  
 वच ॥ ४७ ॥ द्वारे द्वारेऽवरेपामविरलमदति द्वारपालै  
 कंगलैर्दष्टो योऽप्याहत सन्नपति गणयति स्वापमान तु वैर ।  
 क्षन्तु शक्नोति नान्य स्वसदृशमितपगारमप्याश्रयन्तं श्रान्य  
 त्यामोदपथे कथमहह शुनो नो सनो याचक स्नात् ॥ ४८ ॥

### परोपकारप्रशंसा

परोपकार कर्तव्य प्राणैरपि धनैरपि । परोपकारज पुण्य  
 न सारकतुल्यतरपि ॥ १ ॥ धनानि जीवित चेव परार्थे  
 प्राश उल्लुञ्जेत् । तस्मिन्निष्ठो वर त्यागो विनाशे नियते  
 सति ॥ २ ॥ रविचन्द्रौ घना वृक्षा नदी गावश्च सज्जन ।  
 एते परोपकाराय युगे देवेन निर्मिता ॥ ३ ॥ वृणं चाह  
 वर मन्ये नरादनुपकारिण । पासो भूत्वा पशून्प्राति  
 भैरुन्प्राति रणाङ्गणे ॥ ४ ॥ परोपकृतिकेनेत्ये तोर्लुपित्वा  
 जनार्दन । शुर्वीमुपकृतिं सत्वा श्वेततारान्दशोप्रहीत् ॥ ५ ॥  
 आत्मार्थे जीवलोकेऽश्विनो न जीवति मानव । परं  
 परोपकारार्थे यो जीवति स जीरति ॥ ६ ॥ परोपकार  
 शून्यस निष्कानुप्यस जीवितम् । जीवन्तु पशवो देशं  
 चर्मेषुपकरिष्यति ॥ ७ ॥ रागिणि नलिने लक्ष्मीं दिवसो  
 निदधाति दिनकरप्रमगम् । जनपेक्षितगुणदोष परोपकार  
 सता व्यसनम् ॥ ८ ॥ वृच्छानुवृत्तयोऽपि हि परोपकारं  
 त्यजन्ति न महान्त । वृणमाननीवना अपि करिणो दान

१ गृहम् २ निरुद्धौ ३ गीताम् ४ परोपकार ५ मोक्ष  
 ६ उभयोरनुवृत्ता कृता ७ मेष्टान् ८ मत्स्यादीन् ९ जगद्

१ इच्छा य वृद्ध य दम्भ तज्जावो न संशयिन, २ वृष्टि-कुण्डलो  
 प्रनो यस्य सा वेदना न प्रसा २ निरुद्धौ ३ गुण परा पतिता  
 ४ पशवो ५ देश-पशवमगतमज ॥ कान्तादयःपथम् ७ सिद्धान्

द्राद्रिक्य ॥ ९ ॥ परोपकाराय बलन्ति दृगा परोप  
काराय वहन्ति नद्यः । परोपकाराय दुहन्ति गावः परोप  
कारार्थमिदं शरीरम् ॥ १० ॥ भवन्ति नम्रास्तस्य फलोद्  
मेनान्मृभिर्भूरिविलग्नितो घना । अनुद्धता मत्पुरुष ससृ  
क्षिभिः स्वमान एवैव परोपकारिणाम् ॥ ११ ॥ श्रोत्रं  
श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन । विमाति  
काय खलु सज्जनानां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ १२ ॥  
पैशाकरं दिनकरो विक्रमं करोति चन्द्रो विकासयति कैरव-  
चक्रालम् । नाम्पर्ययितो जलधरोऽपि जलं ददाति सन्त-  
म्य परहितेषु कृताभियोगा ॥ १३ ॥ द्युतु परोप-  
कृतिनिर्भरचित्तवृत्तरासन्नदृग्गणना नहि संशितेषु । भावुरि  
कामयति हन्त सरोजखण्डं पाणिस्वपङ्कजसमं सुनान्त-  
रेषु ॥ १४ ॥

### कृतज्ञनिन्दा

ब्रह्मणे च सुरापे च चोरे भग्नते तथा । निष्कृति-  
रिंहिता लोके कृतेन नास्ति निष्कृतिः ॥ १ ॥ उपकारिणि  
विश्रब्धे शुद्धमनो यः समाचरति पापम् । तं जनमसत्यसंघं  
भग्नति वसुधे कथं वहामि ॥ २ ॥ ज्योमनि गन्ध्यापुस्त-  
चित्रं निर्माति यन्नतः सलिले । अपयति पत्रं सलिलेर्यस्तु  
खले चरति संस्कारम् ॥ ३ ॥ शोकं मा कुर्वन् कुर्वन् सत्ते  
प्यहमयम इति मुंघा साधो । कदापि कष्टतर इह्या भान  
कृतज्ञतामानम् ॥ ४ ॥

### संतोषप्रशंसा

संतोषामृतपृष्ठानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् । कुतखल्वन  
लुब्धानामितथैतन्न धानताम् ॥ १ ॥ अदृष्ट्या परसंताप  
मगत्वा खलनम्रताम् । अनुसृत्य मता भागे यत्सत्यमपि  
तद्बहु ॥ २ ॥ आगमिष्यन्ति ते माया ये भावा मयि भाविनः ।  
अहं तैरुगन्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः ॥ ३ ॥ यो मे  
गर्भगतस्यापि श्रुतिं कल्पितगन्तव्यम् । शेषं श्रुतिविधाने च  
य किं सुसोऽयमा गतः ॥ ४ ॥ अचिन्तितानि दुःखानि  
ययैनायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमैत्रा  
तिरिच्यते ॥ ५ ॥ पद्मेऽहनि पञ्च वा शाकं पचति यो  
गृहे । अन्तर्यामि चाप्रसासी च स वारिचर मोदते ॥ ६ ॥

१ कर्ण २ शान्ति ३ कासारम् ४ कुसुमपण्डलम्  
५ अमलपतिम् ६ नोम याज्ञाय वै शम्भुकुरुते इलेन क्षेत्र बारदय  
कथंति ७ आलेख्यम् ८ पूज्यम् ९ हे मय १० व्यर्थम्  
११ जीवनीयम् १२ इहोदरनिवाहादिप्रवच १३ निश्चिते

आभाधीनशरीरगणा मृता निद्रया स्वया । कैदमपि  
मर्त्यानाममृतताय कल्पते ॥ ७ ॥ मर्त्यं सपदस्य  
सतुषं यय मानमम् । उपानदृष्टपादस्य ननु चर्मावृत्तं  
म् ॥ ८ ॥ ते धन्या पुण्यमानं ते तन्मीर्णं ह्येगसागरः ।  
जगत्समोहजननी यैरायौशीनिषी जिता ॥ ९ ॥ अकिञ्च  
नस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतस्य । सदा सतुष्टमनस्य  
सर्वा सुखमया दिग् ॥ १० ॥ न योननात् दूर बाध्य-  
मानस्य तृष्णया । सतुष्टस्य कर्माग्रेऽप्यर्थे भवति नादरः  
॥ ११ ॥ अर्थं करोति दैन्यं लघार्थो गर्भमपरितोषं च ।  
नष्टधनश्च स शौरः सुखमास्ते निःस्पृहः पुरुषः ॥ १२ ॥  
तन्मूलं श्रुतायाम्बुजाख्यं तदशान्दौर्जित्यम् । तस्यै-  
माय्य पुत्रा यदेतदप्रार्थनं नाम ॥ १३ ॥ सर्वा विवन्ति  
पत्रं न च दुर्बलास्ते श्रुण्वस्तृण्वनगजा बलिनो भवन्ति ।  
कन्दैः फलैर्मुनिराश्च पयन्ति कालं संतोष एव पुरुषस्य  
पर निधानम् ॥ १४ ॥ चीराणि किं पयि न सन्ति दिशन्ति  
मिश्रा नैनाक्षिपाः पलभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् । रुद्धा गृहा  
किमजितोऽप्यति नोपपन्नान्स्वादजन्ति कणयो घनदुर्गं  
दान्वा ॥ १५ ॥ भस्त्रिन्दया युद्धि जन परितोषमेति  
नन्यप्रयत्नमुलमोऽयमनुग्रहो मे । श्रेयोधिनीऽपि पुरुषा  
परतुष्टिहेतोर्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ १६ ॥  
वयमिह परितुष्टा नल्लैस्त्वं च लक्ष्म्या मम इह परितोषो  
निर्दिशेपो निशेषः । स हि भवति दृष्टिो यय तृष्णा  
विशाला मनमि च परितुष्टे कोऽयंनार को दष्टिः ॥ १७ ॥  
गन्धाब्जा नवमहिष्ठा मधुकस्त्यक्त्वा गतो मृषिरा ता  
दृष्ट्वा गतः स चन्दनपत्र पश्चात्सरोरं गतः । बदस्तस्य  
निगाकरणं सहसा रोदित्यसौ मन्दधीः संतोषेण विना पर-  
मपदं प्राप्नोति सर्वो जनः ॥ १८ ॥ मृदुर्नाचति मूर्ध्नि  
शश्वदुरगी घोरा जयरूपिणी ताम्रेषा व्रतते परिग्रहमन्यै-  
र्गृध्रैर्नमस्कृत्यते । धृत्वा बोधपल्लवेषु बहुलं तद्वामनस्य रजः  
संतोषामृतसागराभ्यां चिरं वयं सुखं न्यासयति ॥ १९ ॥

### तृष्णानिन्दा

तृष्णो देवि नमस्तस्य धैर्यविह्वलकारिणि । विष्णुश्चैलोक्य  
नाथोऽपि यत्तया बौमनीकृतः ॥ १ ॥ तृष्णे कृष्णेऽपि ते  
शक्तिर्ह्येत्यं मत्पुत्रं का कथा । त्रेलोक्यव्यापि यद्रूपं तद्रूपं  
वामनीकृतम् ॥ २ ॥ तृष्णा चेह परित्यज्य को दष्टिः क

२ कुलिनवमश्च २ वयनमां गूरी निहितो पादो वयः  
३ सारिणी ४ गौरवस्य ५ वामाहरीत्यम् ॥ वयनमां  
७ वृद्धा ८ वयनम् ९ संतोष १० प्रसाद ११ कव्यानेष्टन-  
१२ वसतोष १३ विषयम् १४ हस्तीकृतम्

ईश्वर । तस्माश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्य च शिरसि स्थितम् ॥ ३ ॥ नलिभिर्मुखमाक्रान्त पलितैरङ्कित शिर । गात्राणि शिथिलायते वृष्णैका तरुणायते ॥ ४ ॥ नास्त्यन्या वृष्ण्या तुल्या कापि स्त्री सुमगा क्वचित् । या प्राणानपि सुग्री ती मरत्येवाधिक प्रिया ॥ ५ ॥ च्युता दन्ता सिता केशा दङ्कुरोच पदे पदे । पातसज्जमिग देह वृष्णा साध्वी न मुच्यति ॥ ६ ॥ वृष्णे त्वमपि वृष्णार्ता त्रिषु स्थानेषु स्वसि । व्याधितेऽप्यनगलेषु जैरापरिणतेषु च ॥ ७ ॥ वृष्णे देवि नमस्तुभ्य या त्व सर्वस्य सर्वदा । उत्सादयस्य यत्नेन गोप्यदे वाग्राज्रमम् ॥ ८ ॥ अपि मेरुर्मम प्राश्रमपि ह्यारमपि स्थिरम् । वृष्णीकरोति वृष्णैका निमेषेण नरोत्तमम् ॥ ९ ॥ आशा नाम मनुष्याणां कचिदाश्चर्यशृङ्खला । यया बद्धा प्रधावति मुक्तास्त्रिगुणित पङ्कवत् ॥ १० ॥ तेनाधीत श्रुत तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् । येनाशा प्रुष्टत कृत्वा नैराश्यमवलम्बितम् ॥ ११ ॥ गिरिर्महाग्निरैरग्निर्महानग्ने नमो महत् । नमसोऽपि महद्भक्त ततोऽप्याशा गरीयसी ॥ १२ ॥ आशैव राक्षसी पुतामारौव विषमन्त्री । आशैव जीर्णमदिरा धिगाशा सर्वदोषम् ॥ १३ ॥ क्षुत्तडाशा कुटुम्बि यो मयि जीवति नान्यथा । तासांमाशा महासाध्वी कदाचि मा न मुच्यति ॥ १४ ॥ यौवन जग्या अस्तमा रोग्य व्याधिभिर्हेतम् । जीवित मृत्युरन्येति वृष्णैका निरु पद्रवा ॥ १५ ॥ यच्च कामसुख लोके यच्च दिव्य महत्सु खम् । वृष्णाक्षयसुखसेते नाहंत षोडशीं कलाम् ॥ १६ ॥ दारिद्र्यस्य परा मूर्तिस्तु वृष्णा न द्रविणात्सता । जैरद्रवधन शमुत्तापारि परमेश्वर ॥ १७ ॥ वृष्णा हि चैवपरित्यक्ता को दरिद्र क ईश्वर । तस्माश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्य च शिरसि स्थितम् ॥ १८ ॥ मनोरथरथारूढ युक्तमिन्द्रियवाजिभि । प्राग्यत्येव जगत्कृत्वा वृष्णासारथिचोदितम् ॥ १९ ॥ यथा हि शृङ्ग गो काले वर्धमानस्य वर्धते । एव वृष्णापि चित्तेन वर्धमानेन वर्धते ॥ २० ॥ अकर्तव्येष्वसाध्वीव वृष्णा प्रेरयते जनम् । तमेव सर्वपापेभ्यो लज्जा मातेव रक्षति ॥ २१ ॥ आशा बलवती कष्ट नैराश्य परम सुखम् । आशा विराशा वृत्ता तु सुख खपिति पिङ्गला ॥ २२ ॥ वृष्णात्तरिगाधेय दुष्पूरा केन पूर्यते । या महद्विरपि क्षिप्ते पूर्णरेव स्वयते ॥ २३ ॥ आसन्नानुरतो यावा न्दर्शयित्वा पुर पुर । छागो हरितमुष्ट्येव दूर् नितोऽसि वृष्ण्या ॥ २४ ॥ वर्तते येन न विना नरो बान्धवो नाम तम् । ततोऽपि द्वायवर्षायी पृथो दद्यात्विमुच्यते ॥ २५ ॥

१ हरी २ श्वेदे ३ मेरुसदृशम् ४ सुवहवत्पुत्रोति ५ ध्वज ६ कृद्दृष्टम् ७ स पय वन यस्य स ८ तन्नामका येन ९

तावद्गुणां शुल्क च यावन्नाययते परम् । अश्वित्वे वर्तमानस्य न गुणा न च गौरवम् ॥ २६ ॥ विद्वत्ता चैव शौर्ये च सौजन्य च कुलीनताम् । खलीकरोति याच्यैका दु शीलैवाङ्गना कुलम् ॥ २७ ॥ आशाया ये दासास्ते दासा सर्वलोकस्य । आशा येषा दासी तेषा दासायते लोक ॥ २८ ॥ दन्ता विश्वदन्ता केशा काशप्रसूनसकाशा । नयन तमसा मयन तथापि चित्त घनाङ्गनायत्तम् ॥ २९ ॥ स्वासुर साधु मन्ये शाकैरपि यदसि लब्धपरितोपम् । हृतहृदय ह्यधिकाधिकबान्धाशतदुर्मर न पुन ॥ ३० ॥ इच्छति शती सहस्र ससहस्र कोटिमहीहते कर्तुम् । कोटियुतोऽपि नृपस्य वृषोऽपि वत चक्रवर्तित्वम् ॥ ३१ ॥ चक्रधरोऽपि सुखस्य सुरोऽपि सुरराज्यमहीहते कर्तुम् । सुरराजोऽप्यूर्ध्वगतिं तथापि न निवर्तते वृष्णा ॥ ३२ ॥ अङ्ग गलित पलित गुण्ड दैशनविहीन जात ह्युण्डम् । वृद्धो याति गृहीत्वा दण्ड तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥ ३३ ॥ दिनयामिन्यौ साय प्रात शिशिरवसन्तो पुरतायात । काल क्रीडति गच्छ त्यासुस्तदपि न मुञ्चत्याशावायु ॥ ३४ ॥ आशैवलम्बोप चित्ता न कस्य वृष्णालतानर्थक्य प्रसूते । दिने दिने लब्धरुचिर्विषैस्तानीन च मेघ च ध्रुव च सुहृद् ॥ ३५ ॥ विभूतिरर्धत्यपि याचकाना न दुर्गत केचिदिहाद्रियन्ते । पीताम्बरोऽप्येव समवाप लक्ष्मीं दिगम्बरस्योपनतोऽर्थ चन्द्र ॥ ३६ ॥ भिक्षाशन तदपि नीरसमेकवार शय्या च मू परिजने निजदेहमात्रम् । वक्त्र सुजीर्णशतलण्डमयी च कन्धा हा हा तथापि विषयात्र जहाति चेत ॥ ३७ ॥ या सा जगत्परिभवस्य निमित्तभूता हेतु स्वय सुपतेरपि लाघवस्य । सा मा विदम्बयति नाथ सदैव वृष्णा छिन्धि प्रसन्न भगवद्रपुनर्भवाय ॥ ३८ ॥ दुग्ध च यत्तदनु यत्क थित ततो तु माधुर्यमस्य हृतमुन्मथित च वेगात् । जात पुनर्धृतकृते नवनीतपृथि स्नेहो निबन्धनमनर्थपरम्परायाम् ॥ ३९ ॥ गदोदन्ता दन्ता पतितकलित कुन्तलमरस्त्रम क्षेत्रे मैत्रेयविषयपटुनी न श्रुतिपुटे । अमृदन्न रङ्गद्विलिखत्य वलीविलुलित तथाप्येतच्चैतत्तरुण इव धावत्यनुदिनम् ॥ ४० ॥ गत तत्तारुण्य तरुणिहृदयानन्दजनक विशीर्णा दन्ताल्लिर्निजगतिरहो यथैशराणा । जडीमृता दृष्टि श्रवण रहित कर्णयुगल मनो मे निर्लज्ज तदपि विषयेभ्य रूढ यति ॥ ४१ ॥ यषु कुञ्जीमृत गतिरपि तथा यथैशराणा

१ गिरि २ दन्ता ३ मुखम् ४ आशय ५ ध्वज ६ मत्स्य, पक्षे-गीनतापि ७ पङ्कज, पक्षे-मेघराशि ८ वृषम, पक्षे-वृषभराशि ९ दणु पञ्च रात्रेण रक्षयो यस्या सा

विशीर्णा दन्तालि अणविकञ्च श्रोत्रयुगलम् । शिरः शुभ्रं  
चक्षुस्त्रिमिरपटलैरवृतमहो मनो मे निर्लेजं तदपि विषयेभ्य  
स्पृहयति ॥ ४२ ॥ खलोष्ठाया सोढा वयमपि तदाराधन  
तया निगृह्यान्तर्वाप्य हसितमपि शून्येन मनसा । कृत  
श्चित्तस्तम् प्रतिहृतधियामञ्जलिरपि तस्मादशे मोघादशे किमु  
परमितो नर्तयति माम् ॥ ४३ ॥ निवृत्ता भोगेच्छा बहु  
पुरुषमानो विगलित समाना स्त्रियाता सपदि सुहृदो जीवित  
समा । शनैर्यष्टयुत्थान घनतिमिररुद्धे च नयने अहो  
दुष्ट कायस्तदपि मरणापायचकित ॥ ४४ ॥ अमीषा  
प्राणाना तुलितविसिनीपत्रपयसा कृते किं नास्माभिर्विगलित  
विवेकैर्व्यनसितम् । यदादयोनामधे द्रविणमदनि सज्जननसा  
कृत वीतघ्रीर्बर्नित्रयुगकथापातकमपि ॥ ४५ ॥ समारम्भा  
ममा कति कति न वारास्ताव पशो पिपासोस्तुच्छेऽस्मिन्  
विणमृगतृष्णार्णवजुले । तथापि प्रत्याशा विरमति न ते मूढ  
शतधा न दीर्घ यच्चैतो नियतमशनिप्रावधितम् ॥ ४६ ॥  
निषेकव्याकोशे निरसति शमे शान्त्यति तृषा परिप्लवे तुभे  
प्रसरतितरा सा परिणति । जरा जीर्णैश्चैव प्रसन्नगहनाक्षेप-  
कृष्णस्तृपापान यस्या भवति मेरुतामप्यधिपति ॥ ४७ ॥  
अहो तृष्णानैश्या सकलजनतामोहनवरी विदग्धा मुग्धाना  
हरति विवशाना शमघनम् । विपद्दीक्षादक्षासहतरलतारै  
प्रणयिनीकटाक्षै कूटाक्षै कपटकुटिल कामकितव  
॥ ४८ ॥ उत्पलत निधिशङ्कया क्षितितल भ्राता गिरेर्घा  
तयो निस्तीर्ण सरितापतिर्नृपतयो यत्नेन सतोपिता ।  
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीता इमशाने निशा प्राप्त  
कौणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना सुख माम् ॥ ४९ ॥  
नि स्त्रो वंष्टि शत शती दशशत लख सहस्रापिषो लक्षेण  
क्षितिपजता क्षितिपतिश्चक्षेःशता बान्धति । चक्षेः सुरराज  
ता सुरपतिर्न्यासद बान्धति ब्रह्मा विष्णुपद हरि शिव  
पद तृष्णाधि को गत ॥ ५० ॥ माने नेच्छति वारय  
स्वपशमे इध्मागिरिगुह्या हिया स्वातन्त्र्ये परिचूत्य तिष्ठति  
वरो व्याधूय धैर्ये गते । तृष्णे लोभमुनम्रता फलमियत्प्राप्त  
अनेनामुना य स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्पृष्टु न  
समन्यते ॥ ५१ ॥ दन्तैश्चलित धिया तरलित पाण्यद्विधा  
वम्पित हर्म्या कुम्भलित घलेन गलित रूपधिया प्रोषितम् ।  
प्रासाया यममुपतेरिह महाधाव्या भययामिह तृष्णा  
केवलमेकिनैव मुमदी धीरा पुरो नृत्यति ॥ ५२ ॥ आन्त  
याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्प्रेरिता मुक्त मानविचर्जित

परगृहे सासङ्कया कावन्त । साधेप शुक्रटीकगक्षकुटिल  
दृष्ट रागना सुख तृष्णे देवि यदन्त्यदिच्छमि पुनस्तत्रापि  
सच्चा वयम् ॥ ५३ ॥ आन्त देशमनेकदुर्गनिषम प्राप्त  
न किञ्चित्कल त्यक्त्वा जातिहृत्लाभिमानमुचित सेना कृता  
निष्फला । मुक्त मानविचर्जित परगृहेऽप्याशङ्कया काकव  
तृष्णे जृम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि सतुष्यसि ॥ ५४ ॥  
आसिष्ये सुखितो गृहीति निहितो मोहेन दाम्प्रहस्तस्त्रज्ञा  
स्तुतदासवान्धनमुहस्तपन्विनामुद्रय । तन्निर्नाहकदर्शना  
परिभ्रान्तौचित्यचिन्ताजुष किं सौख्य क्तमा गृहस्थिति  
रतोऽनर्थो मया स्वीकृत ॥ ५५ ॥ शान्तेर्मातृनिवका  
त्पितृरपि कृपण मेहु कृत्वा पृथक्कामाशा योषा स्वतन्त्रा  
भ्रजति परगृहान्सर्वदा वीरलज्जा । सपत्ने भवृत्तान मम  
यमनियमौ आतरो भर्त्सयन्ती पुद्गा चैनात्मबन्धुसदपि  
पुनरहो हन्त बन्ध्या श्रयाम ॥ ५६ ॥ लजे त्व भज  
सिन्धौ गिरिरक्षिखरे त्व च तिष्ठ प्रतिष्ठ शान्ते प्रान्ते  
दिशान्ते पुरु वसतिमहो गर्व रत्ना मराशु । तेज पाताल-  
मूल भज मुवि मग्नन्मान मा नाम तेऽस्तु प्रेम्णेकामाश्र-  
यन्ती सततमहमिमा तूष्णमाशा श्रयिष्ये ॥ ५७ ॥

### धीरप्रशंसा

स एव धन्यो विपदि स्वरूप यो न सुखति । त्यजत्य-  
र्ककरैस्तप्त हिम देह न शीतताम् ॥ १ ॥ चलन्ति गिरय  
काम युगान्तपवनाहता । कृच्छ्रेऽपि न चलत्येव धीराणा  
निश्चल मन ॥ २ ॥ कृत पुरुषतन्त्रेण जातिमानावलम्बि  
ना । योऽङ्गीकृतगुणै स्थाप्य सविलस्यमुदाहृत ॥ ३ ॥  
प्रसमानमिषौनामि सहसा गोस्वेरितम् । नाम यस्यामि  
न दन्ति द्विषोऽपि स मत पुमान् ॥ ४ ॥ सह परिजनैर्न  
निरसति धीरो गृहबानि तरति पुनरेक । निपेयेन निपीत  
निर्भुरजिता सह सुरैरुत्तम् ॥ ५ ॥ स्थाप्या महतामुनति-  
रुद्धतर्कस्थपसित च धीराणाम् । वनरगिरिरनभिलक्ष्यो  
रनिरनिशमनुज्जितारम्भ ॥ ६ ॥ अङ्गणवेदी यसुषा ईरुत्या  
जलधि स्वली च पातालम् । वल्मीकश्च सुमेरु कृतप्रतिश्र  
स धीरस ॥ ७ ॥ केदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेन शक्यते  
धैर्यगुण प्रमोदम् । अयोधुसस्यापि कृतस्य वहेनाप  
क्षिप्वा याति वदाचिदेव ॥ ८ ॥ अर्थ सुख कीर्तिर  
पीह मा भूदनर्थ एवास्तु तथापि धीरा । निजप्रतिज्ञाम  
नुगम्यमाना महोद्यमा कर्म समारम्भन्त ॥ ९ ॥ रत्नैर्महार्द्धै-

१ धनिकानाम् २ धनमनमा ३ वज्रप्राणवपितम् ४ इन्द्र  
५ धनमिषेपवलयया ६ सच्छिद्रापि कपदिना ७ इच्छति ८ धृष्टी  
९ तवायुव च सुवैलये १० सुकृतम्

१ शीतम् २ गतलज्जा निर्लेजलये ३ अहो इत्यादि  
४ दुस्तराणि ५ शत्रुणे ६ व्यापार ७ अजिरम् ८ कुत्रिमसरिव  
९ दमिदस्य १० दूरीकृतम्

स्तुतुर्न देवा न भेजिरे भीमविषेण मीतिम् । सुधा  
विमा न प्रयसुरिराम न निश्चिन्तायाद्विरगन्ति धारा ॥ १० ॥  
निन्दतु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवतु लक्ष्मी समाविशतु  
गच्छतु वा यथेच्छम् । अधैर वा मरणमस्तु युगान्तरे  
वा न्याय्यास्वयं प्रविचरन्ति पद न धीर ॥ ११ ॥  
काताम्याक्षैविशिषा न लुनन्ति यस्य चित्त न निर्दहति  
कोपटृशातुताप । कर्षन्ति भूरि पिपसाश्च न लोमपाशा  
लोमन्य जयति कृत्स्नमिदं स धीर ॥ १२ ॥ आपत्समुद्र  
रणधीरधिय परेषा जप्ता महत्पथि घुले न मरति सर्व ।  
निष्वाद्यासीषु विरला खलु पादपास्ते ये इतिदत्तमुसलो  
हिम्यन महते ॥ १३ ॥ विरम मिरसायासादस्मादुरप्यव  
सायतो विपदि महता धैर्यप्यस्य यदीक्षितुमीहसे । अयि  
जड मिथे कलाशायमवपेतनिजजन्मा कुलशितरिण सुद्रा  
मैते न वा जलराशय ॥ १४ ॥

### वीरप्रशंसा

एवेनापि हि शूरेण पदानात् महीतलम् । क्रियते  
भास्करेण स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १ ॥ बहय पद्मबोऽपीह  
नरा शास्त्राण्यधीयते । निरला विपुलज्ञाप्रधारापातसहि  
ष्णुः ॥ २ ॥ अगतोद्भूतमौल्यसुखे नृतेलेऽरिले । शस्त्रे  
शस्त्रे त्रिचतुराश्रयय यदि भादसा ॥ ३ ॥ महिम्नामतर  
पदय शेषाहे साग्निभूधरा । पणासहस्रसम्पदाग्नि भ्रमरीय  
दिमाति भू ॥ ४ ॥ स्पृहयति श्रुतयोरतरमायतकत्वाल-  
करहृदिदीपम् । विजयश्रीरिपरा व्युत्पन्नप्रौढनजितेन ॥ ५ ॥  
मुने निशाले निमलेऽतिपने कोज्यस्य तेजसिकथा सहते ।  
गतामुरप्याहयसीति धीरो द्विधा मिथे रविमण्डल य ॥ ६ ॥  
लोकोत्तर चरितमर्मयति प्रतिष्ठा पुसा कुल नहि निमित्त  
शुद्धात्ताया । बातापिनापनमुने कलशात्यसुतिर्निरायित  
पुनरुद्भूतसमुद्रपानम् ॥ ७ ॥ नायाति वाढवशिषाङ्गवनेन  
ताप शैत्य हिमाद्रिपयसा मिश्रता च नाग्नि । कश्चिद्रमीर  
मनसा सतत निपादवाले प्रमोदमये च समोऽनु  
माय ॥ ८ ॥ सप्तामुपान्ति ननु मण्डलमेकमेव दम्भा  
नय समर्पयति वपुस्तु हिता । चण्डाणुमण्डलमयाग्नि  
मनाति बाप प्रेगर्द्रतिरनधूनागमलाला ॥ ९ ॥  
निष्पन्दरीर नृपति बहुमानोन्नतिपद समायुक्तोऽप्येवं  
परिमरद वाता कृपा । सम्भावादुद्धता ग्राममुदया

वातिविषया युति 'सैंही किं' आ धृतकमकमालोऽपि  
लभते ॥ १० ॥ को वीरस्य मनस्विन स्वविषय को वा  
विदेशोऽस्वथा य देश श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ।  
यद्वर्णनखलाङ्गलप्रहरण सिंहो वन गाहते तस्मिन्नेव  
हतद्विपेद्रुधिरैस्तृष्णा लिनत्यात्मन ॥ ११ ॥ साधो  
पायनयप्रपञ्चपटव प्रायेण ये भीरव शूराणा व्यसय  
एव हि पर ससिद्धये कारणम् । विस्फूर्जद्विकटाटवीगज  
घटापीठेकसर्चर्णनव्यापौरैकरसस्य सन्ति विजये सिंहस्य के  
मक्षिण ॥ १२ ॥ काकुत्स्थस्य दशाननो न कृतवाम्दारापहारं  
यदि काम्बोधि क्व च सेतुवधघटना कोर्त्तयि लङ्काजय ।  
पार्थस्यापि परामत्र यदि रिपुर्नाथाक् तादृक्तपो नीयते  
रिपुभि समुन्नतिपद प्राय पर मानिन ॥ १३ ॥ याह  
शीतयितु हिम ज्वलयितु वात निरोद्ध पयो मूर्ते व्योम  
विधातुसुनमयितु नेतु नतिं वा महीम् । उद्धर्तु किल भूत  
खलयितु सिन्धु च सभाग्यते शक्तिर्यस्य जने स एव नृपति  
शेषा पर पार्थिवा ॥ १४ ॥ नास्मिन्सततवैद्यनोल्म्य  
तमेखलपुरुदेति व्यथा अथिभ्यश्चलितैर्न चालमसुमिर्ममव्यथा  
जायते । रुद्रद्वधुजनातनादचकितस्वात न वा स्वीयते न  
क्षेतमरण सुखस्य सुभगा काप्येव सप्तामिभू ॥ १५ ॥

### तेजस्विप्रशंसा

बालम्यापि खे पाद पतन्त्युपरि भूधृतम् । तेजसा  
सह जाताना वय कुनोपयुज्यते ॥ १ ॥ एक स एव  
तेजसी संहिकेयं सुरद्विषाम् । शिरोमानावशेषेण जीयते  
येन शत्रव ॥ २ ॥ मौनी पादप्रहारेऽपि न क्षमी नीच एव  
स । आहृष्टशखो मिनेऽपि न तेजसी खलो हि स ॥ ३ ॥  
सुखेऽपराधे स्वैर्मानुर्मनुमत चिरेण यत् । हिमागुमाप  
असते तत्रेद्विज्ञ स्फुट फोलेम् ॥ ४ ॥ स्वयं प्रणमतेऽप्येऽपि  
परयायावुपेयुषि । निदर्शनैर्मसारणा र्त्तुर्भुविर्भुवन नर ॥ ५ ॥  
तेजसिमये तेजसी 'दवीयानपि गण्यते । पश्चम पेशतपस  
स्वपनो जातवेदशाम् ॥ ६ ॥ अजुला हेल्या पादयुक्तेभ्यः

१ कातिम् २ सिंहसर्विषनीम् ३ सुवर्णमालाङ्गुलीदि  
४ परदेय ५ दशानखलाङ्गुलीय प्रहरण यस्य नरा ॥  
६ बाहुमि निराकराशय हलमि इति कृत्वा 'शातु' को नृपतिरस  
'ताप' इत्येत्य 'इति कृत्वा' प्रयोग ७ प्रशियति ८ किरण  
९ नी-चरणा ८ वधगाताम् ९ पने-राशम् १० राट्  
११ खलम् १२ चन्द्रम् १३ मार्दवस्य १४ दृष्टाव १५ दुर्गता  
ताम् १६ निशेपस्य १७ शूराण्यनियते १८ दूरलो  
१९ यय शिगापत्र २० यय

१ 'यय' इत्येत्य २ मार्दवम् ३ बटुशायनमिति वाक्य  
४ नृपतिरस ५ कोर कोर ॥ ६ बाहुमालाङ्गुलीय  
१ मूर्ति ७ 'यय' इत्येत्य ८ यय इत्येत्य

निद्विषाम् । कैयंकारमनालम्बा कीर्तिर्धामधिरोहति ॥ ७ ॥  
अङ्गाधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगालञ्छनः । केसरी निष्ठुरश्चि-  
मृगयूथो मृगाधिपः ॥ ८ ॥ तेजस्विनि क्षमोपेते नातिक-  
कश्यमाचरेत् । अतिनिर्मन्थनादश्विन्न्दनादपि जायते ॥ ९ ॥  
तेजोहीने महीपाले स्वे परे च विक्रवन्ते । निःशङ्को हि  
जनो धत्ते पदं भस्मन्यैर्नृमणि ॥ १० ॥ एकचक्रो रथो  
येन्ता विर्कलो विषमा हंयाः । आक्रमत्येव तेजसी तथा-  
प्यर्को नमस्तलम् ॥ ११ ॥ साधनं सुमहद्यस यच्चान्यस्य  
विलोक्यते । तस्य धीशालिनः कोऽन्यः सहेतारालितां  
ब्रुवम् ॥ १२ ॥ येन पापाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुधरा ।  
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥ १३ ॥ सिंहः  
शिशुरपि निपतति भद्रमलिनैकपोलमितिपु गजेषु ।  
प्रकृतिरियं सैन्यवतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ १४ ॥  
यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरनैकान्तः ।  
तत्तेजसी पुरुषः परकृतविकृतिं कथं सहते ॥ १५ ॥  
दर्शिततापोऽन्यैस्तैजोवद्विः सुगोत्रसर्जातैः । हीरैरप्यिव  
धीरारपरत्वि गम्यते नाद्यः ॥ १६ ॥ दीप्यन्तां ये दीप्त्यै  
धृतिता मणयश्च वीर्यपुरुषाश्च । तेजः स्वविनाशाय तु  
भवति वृणानामिव लघूनाम् ॥ १७ ॥ मदसिक्तसुखैर्मृगाधिपः  
करिभिर्वर्तयते स्वयंहूतैः । लघयन्खलु तेजसा जगन्न  
महानिच्छति भूतिमन्यतः ॥ १८ ॥ तीक्ष्णोऽपि पृथ्वीर्य-  
भृतः परेषां तेजस्विनो न गणयन्ति वपुर्महद्वम् । यत्पक्ष-  
रागशकलाकृतिरिद्रिगुहं कारुष्येन भसयति काष्ठचयं  
स्फुलिङ्गः ॥ १९ ॥ न तेजस्तेजसी प्रसूतमपरेषां  
प्रसहते स तस्य स्रो भावः प्रकृतिनियतवाद्दकृतकः ।  
मैर्यैर्वैरान्तं तपति यदि देवो दिनकरः किमौ-  
भेयप्रावा निकुंते इव तेजांसि वमति ॥ २० ॥ हस्ती  
स्थूलतनुः स चाङ्गुशवशः किं हस्तिमानोऽङ्गुशो वज्रेणाभि-  
हताः पतन्ति गिरयः किं शैलमात्रः पविः । दीपे प्रज्वलिते  
विनश्यति तमः किं वीर्यमात्रं तमस्तेजो यस्य विराजते स  
भलयान् स्थूलेषु कः प्रत्ययः ॥ २१ ॥ स्वपक्षायुवसावशेष-  
मलिनं निर्मासमप्यसि गोः आ लब्ध्वा परितोषमेति न

तु तत्तस्य ध्रुवः शान्तये । सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि  
त्यक्त्वा निहन्ति द्विषं सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वान्छति जनः  
सैवानुरूपं फलम् ॥ २२ ॥ शमयति गजानन्यान् गन्धद्विषः  
कलमोऽपि सम्भवति सुतरां वेगोदग्रं भुजंगशिशोर्विषम् ।  
सुवमधिपतिर्वालवस्योऽप्यलं परिरक्षितुं न खलु वयसा  
जात्यैवायं स्वकार्यसहो भरः ॥ २३ ॥

### मनस्विप्रशंसा

कैमं प्रियानपि प्राणान्विमुञ्चन्ति मनस्विनः । इच्छन्ति  
न स्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियाम् ॥ १ ॥ ब्रूत वृत्त-  
कृष्णान्धफलाणां के भवन्त्यमी । अहुरीदृशनाधेन विली-  
यन्ते मनस्विनः ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय  
मनस्विनः । शैफरीस्फुरितैर्नाम्बेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ ३ ॥  
कुसुमस्तवकसेव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः । मूर्ध्नि वा सर्व-  
लोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥ ४ ॥ पादाहतं सद्युत्पाय  
मूर्धानमधिरोहति । स्वस्यादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं  
रजः ॥ ५ ॥ समूलघातर्मघ्नन्तः पराङ्मोघयन्ति मानिनः ।  
प्रथसितोन्धतमसस्तजोवाहणं रविः ॥ ६ ॥ स पुमनैर्यं  
वज्रन्मा यस्य नास्ति पुरःस्थिते । नान्यामङ्गुलिमभ्येति  
संस्थायैरासुघताङ्गुलिः ॥ ७ ॥ स्थित्यैतिकाग्निमीरुणि स्व-  
च्छान्यैः कुलितान्यपि । तोयानि तोयपशीनां मनांसि च  
मनस्विनाम् ॥ ८ ॥ शक्तिवैकल्यैर्नम्रस्य निःसारत्वाद्धी-  
यसः । जैन्मिनो मानहीनस्य वृणस्य च समा गतिः ॥ ९ ॥  
अलङ्घ्यं तत्तदुद्दीक्ष्य यद्यदुच्चैर्महीधृताम् । प्रियतां ज्या-  
यसी मा गान्महतां केन तुहता ॥ १० ॥ तावदाधीयते  
लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः । पुरुषस्तावदेवासी यायन्या-  
नाद्य हीयते ॥ ११ ॥ दुरासद्वनज्यायान्मन्यस्तुक्तोऽपि  
भूधरः । न जहाति मैहीजस्कं मौनप्रांशुमलङ्घयता ॥ १२ ॥  
गुरुकुर्वन्ति ते बर्दयानन्वर्था तैर्वसुधरा । येषां यशसि  
शुभ्राणि द्वेषयन्तीन्दुमण्डलम् ॥ १३ ॥ उदाहरणमाशीःपु  
प्रथमे ते मनस्विनाम् । शुष्केऽजनिरिवामर्षो यैररातिषु  
पाल्यते ॥ १४ ॥ तुहत्त्वमितिर्षो नाद्रौ नैर्दे सित्वाध-

१ कथमिलयेः २ निराधारा ३ इतः ४ लण्णत्वरहिते ५ सारवि-  
६ धनुरः-अरुणः ७ तुरंगाः ८ कुटिलिताम् ९ प्रमास्ररूपोलेषु  
१० बलवताम् ११ सर्वकान्तः १२ अपमानम् १३ कान्तिः पक्षे-  
-प्रनामः १४ कान्ताधिपत्यम् पक्षे-पञ्चप औन्नत्यम् १५ प्रकाश-  
कन्यम् पक्षे-सामर्थ्यम् १६ पर्वतः पक्षे-कुलम् १७ विधातु-  
निष्पादितः १८ निरवृत्तम् १९ समावापीनत्वात् २० अकुपितम्  
२१ किरणैः २२ संततम् २३ सर्वकान्तः २४ निकृष्ट इव २५ वज्रम्  
२६ विधातः

१ प्रभावानुरूपम् २ ययैवजम् ३ मास्तीस्फुरणेन ४ कदाचित्-  
५ कुच्छल ६ अग्रप्रायः ७ येननाय ८ अनुमूल्यन्तः ९ शत्रुम्  
१० गाढं तमः ११ सार्थैरुजन्मा १२ पुरुषगगनाप्रस्ताये १३ म-  
यातोऽतद्वनादेतोर्गोस्मि १४ संक्षोभितानि १५ उत्साहादिचक्रि-  
तेषुवैषः पक्षे-अवधममामर्षविशेषः १६ प्रदीप्तस्य पक्षे-  
विषेयभूतस्य १७ दुर्बलत्वात् पक्षे-स्थित्यवस्थावत्त्वात् १८ मौन-  
वहीनस्य पक्षे-मीरुस्य १९ जन्तोः २० प्रतापसंपन्नम्  
२१ मानोन्नतपुरुषम् २२ अगाधता २३ तुहत्त्वम्

गाधता । अलङ्घनीयताहेतुरुभय त-मगस्त्रिनि ॥ १५ ॥ न  
 क्वचिच्च बहिर्यामिन् मानिना प्रार्थनागिर । यदि निर्वातुमि  
 च्छति तदा प्राणपुर सरा ॥ १६ ॥ असेवितेश्वरद्वारमदृष्ट  
 विरहव्ययम् । अनुक्तकीमयचन धन्य कक्षापि जीवितम्  
 ॥ १७ ॥ मानिनो हतमानस मानोऽपि न सुखप्रद ।  
 जीवन यानमूल हि माने म्लने कुत सुखम् ॥ १८ ॥  
 मनस्वी श्रियते काम कार्पण्य न तु गच्छति । अपि  
 निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १९ ॥ मनस्वि  
 हृदय धने रोषेणैव प्रसन्नताम् । मसना सुकुर प्राय प्रसाद  
 लभतेतारम् ॥ २० ॥ मनस्विनो न मयन्ते परत  
 प्राप्य जीवनम् । बलिमुन्म्यो न काकेभ्य स्तृहयन्ति हि  
 कोकिला ॥ २१ ॥ दूराङ्कुरवृणाहार धन्यास्ते वै बने वृगा ।  
 विभवो मत्तचित्ताना न पश्यन्ति मुखानि यत् ॥ २२ ॥  
 सुख जीवति हरिणा धनेष्वपरसेविन । अर्थैरयत्नसुलभै  
 र्जलदर्माङ्कुरादिभि ॥ २३ ॥ उपकारेण दूयन्ते न सहन्तेऽनु  
 कम्भिताम् । आपत्त्यपि दुराराध्या नित्यदुःखा मन  
 स्विन ॥ २४ ॥ जलसेकेन वर्धते तरवो नाश्मसचया ।  
 मय्यो हि द्रव्यतामेति क्रिया प्राप्य तथाविधाम् ॥ २५ ॥  
 अश्रुतिमयमत्याना मध्याना मरणाङ्गयम् । उच्यमाना तु  
 सत्त्वानाममानात्पर भयम् ॥ २६ ॥ न सदक्षा कक्षाघात  
 न सिंहा घनगर्जितम् । परैरङ्गुलिनिदिष्ट न सहन्ते  
 मनस्विन ॥ २७ ॥ काम धनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्य  
 यत्नसुलभेन । धनिषु न दैन्य विदधति ते खलु पशवो  
 यव सुधिय ॥ २८ ॥ श्रेष्ठपुरुषाश्चैव न भवति पूर्ण  
 पकारिणा तुल्य । एकोऽनुकरोति कृत निष्कारणमेव  
 पुरुतेऽन्य ॥ २९ ॥ न नटा न विटा न गायका न परोह  
 निमद्वय । नृपसत्तमि नाम के वय खनमारानविता  
 न योषित ॥ ३० ॥ अभिमानधनस गल्लरैरुसि स्थासु  
 यशश्चिपत । अचिराश्रुविलासचखला ननु लक्ष्मी  
 फलमातृगन्धकम् ॥ ३१ ॥ ज्वलित न हिण्यरेतस चय  
 मारब्धति मसना जन । अभिभूतिभयादसूत सुख  
 मुञ्चन्ति न धाम मानिन ॥ ३२ ॥ पुरो या पश्चाद्वा  
 वयस्यविशाम क्षितिमुजा तत किं नदिष्ठम वचनरचना  
 क्रीतजगताम् । अगारे कातारे कुचकलशमारे भृगदशा  
 मणेशुल्लभ्य मूल्य सहजसुमगल्य सुतिमत् ॥ ३३ ॥ अनुक्ताया  
 यसा क्षणमपि न यात नृपशतैर्मुवत्सला लाभे क इव  
 मनुमान क्षितिमुजाम् । तदशसाप्यशो तदवयवलेभोऽपि  
 पतयो विषादे कतन्वे विदधति जड प्रत्यत सुदम् ॥ ३४ ॥

कचिद्भूमौ शय्या कचिदपि च पर्यङ्कशयन कचिच्छाका  
 हारी कचिदपि च शाल्योदनरुचि । कचिच्छाकाधारी  
 कचिदपि च दिव्याम्बरधरो मनस्वी कार्यार्थी न गणयति  
 दुःख न च सुखम् ॥ ३५ ॥ स जात कोऽप्यासी मदद  
 रिपुणा भूमिं धनल कपान् यस्मैचैर्विनिहितमलकारविधये ।  
 नृमि प्राणनाशप्रवणमतिमि कैश्चिदधुना नमस्मि क  
 पुतामयमतुलदर्पज्वरभर ॥ ३६ ॥ विपुलहृदवैर्धनै  
 कैश्चिज्जगज्जित पुरा विघृतमपरैर्दत्त चान्यैर्विजित्य तुण  
 यथा । इह हि सुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश मुञ्चते कतिपय  
 पुरस्त्रान्ये पुसा क एष मदज्वर ॥ ३७ ॥ वरमहिषुषे  
 क्रोधाग्नाते करो विनिवेशितो विषमपि वर पीत्वा सुत  
 कृतान्तनिवेशने । गिरिवरतटान्मुक्तश्चात्मा वर शतधा  
 कृतो न तु खलजनावासेरर्थं कृत हितमात्मन ॥ ३८ ॥  
 नाभीयन्ते मधुनि मधुषा पारिजातप्ररोहेर्नान्यर्धन्ते तुहि  
 रुचिना चन्द्रिकाया चकोरा । असद्वाचा धुरि मधुरिग  
 यथपूर्वावतार सोलासा स्तु स्वयमिह बुधा किं मुषान्य  
 र्यनाभि ॥ ३९ ॥ मृत्पिण्डो जलरेखया वलमित सर्वे  
 ऽप्यय नन्वणूनङ्गीकृत्य न एव सयुगशते राज्ञा गर्भेऽन्यते ।  
 तद्दुर्ददतेऽथवा न किमपि मुद्रा द्रविडा भृश धिगिधत्ता  
 म्पुष्पाधमान धनकण बाञ्छति तेभ्योऽपि ये ॥ ४० ॥  
 त्व चेन्नीचजनानुनागरभवादसासु मन्दादर का नो मानद  
 मानहानिरियती भू किं त्वदैकप्रभु । गुञ्जापुष्पपरम्प  
 परिचयाद्भिन्नैर्नैरुज्जित मुक्तादाम न धारयति किमिह  
 कण्ठे कुरङ्गीदृश ॥ ४१ ॥ त्व राजा वयमप्युपासितपु  
 प्रज्ञाभिमानोन्नता ख्यातस्त्व विमवैर्वैशासि कवयो विदु  
 प्रतन्वन्ति न । इत्थ मानद नातिदूरसुमयोरप्यावयोरन्तर  
 यक्षसासु परासुखोऽसि वयमप्येकान्ततो नि स्पृहा ॥ ४२ ॥  
 ब्रह्माण्ड कियदस्ति तन वसुधापिण्ड किमाचक्ष्महे तनाथे  
 कतर तु खण्डममितास्तस्मिन्पूषा केचन । तेभ्यो दैन्यशतो  
 पनीतविभवा दृष्टानुकम्पस्तु ते धिक्पूढा स्पृहयन्ति हन्त  
 विमपि स्वार्थेन तभ्योऽपि ये ॥ ४३ ॥ पातालान् विमो  
 चितो वत बलिनातो न मृत्यु क्षय नोन्मृष्ट शशलाञ्छनस  
 मलिन नोऽमृता व्यापय । शेषस्यापि घरा विद्रुत  
 न कृतो मायवतार क्षण चेत् सपुरुषाभिमानमनि  
 मिथ्या बहन्तिघरे ॥ ४४ ॥ नास्माक शिविका न चास्ति  
 कटकाघालक्रियासत्क्रिया नोऽनुत्तरगो न बन्धितुगो  
 नाप्यम्बर सुन्दरम् । किं तु ह्मातवत्यंशेषविदुषा साहित्य  
 विद्यायुषा चेतस्त्रोपवरी क्षिरोनतिवरी विद्याजनयान्ति

नः ॥ ४५ ॥ लक्ष्मीनिर्घृतिमेति हीनचरितैर्वैरेव तच्छिद्धया  
किं नाद्यै करोमि तामनुचरी राणां सकामामिव । प्रसाप्ये  
निपतत्यपि स्वलटि न प्रायेण येषां मनस्तेषामार्यमनस्विनामनु-  
पदं गन्तामि नाहं यदि ॥ ४६ ॥ पुण्ये आमे वने वा महति  
स्तिरैरच्छयापटीं केशलीमादाय न्यायगर्भं द्विनहुतदुह-  
मुधूमधुओषकम् ॥ द्वारं द्वारं प्रवृत्तो यस्तुदरदरीपूराय  
शुघातो मानी प्राणी सदेशे न पुनरुत्तिनं तुल्यकुल्येषु  
दीनः ॥ ४७ ॥ अर्थानामीक्षिष्ये त्वं वयमपि च गिरामी-  
श्नहे यावदित्यं शूरस्त्वं चादिदर्पज्वरशमनविधावह्यं  
पाठ्यं नः । सेच्यते त्वां घनाढया मतिमलहतये मामपि  
श्रोतुकामा मन्यप्याह्वा न चैतत्तुयि मम सुतरामेव राज-  
न्यतोऽसि ॥ ४८ ॥ मेयसी येन मानं व्रजति दुरित-  
कृत्वापमानं मनुष्यैरजेयं यत्र द्वैतः प्रमुमुतु मनुजो नीयते  
चानपेक्षः । मृत्योर्गेहं वरं तत्र तु कुचनवतां यत्र सर्वापमानो  
लोकैर्विधायमानः स्वयमतिथितया यत्र बाधिं प्रयाति ॥ ४९ ॥

### अपौरुषत्वनिन्दा

मार्जाग्रन्यः पौरवशादुःखदण्डोऽपि जीवति । तस्माज्ज-  
निरैवास्तु जननीक्षराकारिणः ॥ १ ॥ असंपादयतः कञ्चि-  
दयं जातिर्कियांरुणः । यदन्ताशब्दवरुंसः सन्नायै जन्म  
कैवल्यम् ॥ २ ॥

### गुणप्रशंसा

गुणाः कुर्वन्ति द्रव्यं दूरंऽपि वसतां सताम् । कंतकी-  
गन्धमाग्राय स्वयमावाप्ति पदपदाः ॥ १ ॥ गुणवज्जनसंपर्का-  
पाति स्वस्योऽपि गौरवम् । पुष्पाणामनुपङ्गेण सूत्रं शिरसि  
धार्यते ॥ २ ॥ कैलायतः सैव कंठे यथाधैः कियते भवैः ।  
बहीमिध कलाभिः किं शान्तिरैकैः प्रददयते ॥ ३ ॥ न  
पुत्रत्वेन पूज्यन्ते गुणैरासाधते पदम् । रत्नैर्व्यापारमादत्ते  
भदीर्घो न पुनः शनिः ॥ ४ ॥ गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते विदु-  
र्वांशो निरर्थकः । वासुदेवं नमसन्ति वसुदेवं न  
मानवाः ॥ ५ ॥ यदि सन्ति गुणाः पुंसां विकल्पन्त्येव ते

स्वयम् । नहि कस्तूरिकागोदः शपथेन निधार्यते ॥ ६ ॥  
किमाढवत्पुरुषत्वाभ्यां चरयोऽपि गुणैर्गुणः । केतकीकुसुमे  
पदय लघुपुत्रेऽपि गौरवम् ॥ ७ ॥ केतकीकुसुमं भद्रः  
खण्ड्यमानोऽपि सेवते । दोषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणापहत-  
चेतसः ॥ ८ ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।  
शरीरं क्षणविविचंति कल्पान्तस्वायिनो गुणाः ॥ ९ ॥ गुणे-  
ष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्नः पुरुषैः सदा । गुणयुक्तो दृष्टि-  
ऽपि नेष्वैरगुणैः समः ॥ १० ॥ गुणैः सर्वत्रकलोऽपि  
सौन्दर्येको निराश्रयः । अनर्घमपि मागिन्यं हेमाश्रयमपेक्षते  
॥ ११ ॥ गुणेषु कियतां यतः किमोटपिः प्रयोजनम् ।  
विक्रीयन्ते न क्षणमिर्गोचरः क्षीरविवर्जिताः ॥ १२ ॥ गुणैर्गौ-  
रवमावाति न महत्यापि संपदा । पूर्णानुनं तथा दान्यो निष्क-  
लङ्को यथा कृपाः ॥ १३ ॥ स्वयं स्वमुखविस्फारदुर्गन्धमः  
पतत्ययः । तमेव संहरन्मयः पदसुचैर्विगाहते ॥ १४ ॥  
गुणो दूषणतां याति दूषणं गुणतां क्षचित् । तथा हि नम्रता  
दोषः सनयोः सन्ध्यादा गुणः ॥ १५ ॥ गुणैरुत्तुङ्गतां याति  
नोषैरासनसंस्थितः । पार्श्वदक्षिणस्थोऽपि काङ्कः किं  
गरुडायते ॥ १६ ॥ अहो गुणानां प्राप्त्यर्थं यतन्ते बहुधा  
नयः । सुक्ता वदथ भगवाण इतराणां च का कथा ॥ १७ ॥  
गुणेन स्पृहणीयः साक्षरं स्तेपेन युतो जनः । सांगन्धर्वजन्यं  
नादेयं पुण्यं क्षत्रमपि क्षचित् ॥ १८ ॥ प्रमुग्धः पूज्यते  
लोके कलैव न कुलीनता । कलावागमन्यते मूर्ध्नि सख्यु-  
दैवेषु संमुखा ॥ १९ ॥ गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि दुग्धः कूपे  
निमज्जति । संस्र जलसहो नास्ति सुमकराहको यदि ॥ २० ॥  
अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते । गुणोऽपि हेरा-  
हेतुः साक्षिभ्यन्तः कण्ठकन्दले ॥ २१ ॥ आस्तुल्यदृष्टस्य हि  
मणेनोचितं शाणवर्णम् । आदर्शं चित्रकारः किं विदुषते  
प्रतिमिभित्तम् ॥ २२ ॥ गुणयुक्तोऽप्यप्यो याति रिक्तः  
कूपे पटो यथा । निगुणोऽपि शैतः पद्म जनैः शिरसि  
धार्यते ॥ २३ ॥ गुणिनोऽपि हि सौदमि गुणग्राही न  
चेदिह । संगुणः पूर्णकुर्मोऽपि कूप एव निमज्जति ॥ २४ ॥  
गुणो गुणान्तरपेक्षी सरूपस्थितिहेतवे । स्वभावस्म्यं  
त्यवधं तारुण्येन मनोहरम् ॥ २५ ॥ गुणैः पूजा नवे-  
सुंसां नैकसाज्यायते कुलात् । चूडार्चनं शशी शंभोर्यामसु-  
चैः शैवैः ॥ २६ ॥ सर्वत्र गुणवानेव चकालि प्रथितो  
नरः । मणिमूर्ध्नि गले बाही शदपीठेऽपि शोभते ॥ २७ ॥

१ गुणप्रशंसा २ शिष्टां पाली ३ शिष्टां पाली  
४ शक्तिं नीयसीति मानीवन् ५ परैः कृपा वाङ्मना तदेव दुःख  
देन दायः शिष्टः ६ मनुजसिद्धिः ७ शालपात्रादिः ८ शिष्टावर्ष-  
यनादिः ९ शिष्टादिः १० शिष्टादिः ११ शिष्टादिः १२ शिष्टादिः  
१३ शिष्टादिः १४ शिष्टादिः १५ शिष्टादिः १६ शिष्टादिः  
१७ शिष्टादिः १८ शिष्टादिः १९ शिष्टादिः २० शिष्टादिः  
२१ शिष्टादिः २२ शिष्टादिः २३ शिष्टादिः २४ शिष्टादिः  
२५ शिष्टादिः २६ शिष्टादिः २७ शिष्टादिः

१ गुणप्रशंसा २ शिष्टां पाली ३ शिष्टां पाली  
४ शक्तिं नीयसीति मानीवन् ५ परैः कृपा वाङ्मना तदेव दुःख  
देन दायः शिष्टः ६ मनुजसिद्धिः ७ शालपात्रादिः ८ शिष्टावर्ष-  
यनादिः ९ शिष्टादिः १० शिष्टादिः ११ शिष्टादिः १२ शिष्टादिः  
१३ शिष्टादिः १४ शिष्टादिः १५ शिष्टादिः १६ शिष्टादिः  
१७ शिष्टादिः १८ शिष्टादिः १९ शिष्टादिः २० शिष्टादिः  
२१ शिष्टादिः २२ शिष्टादिः २३ शिष्टादिः २४ शिष्टादिः  
२५ शिष्टादिः २६ शिष्टादिः २७ शिष्टादिः



गुणानर्चन्ति जन्तूना न जातिं केवला क्वचित् । स्फाटिक  
भाजनं भस्म काकि-न्यापि न गृह्यते ॥ २८ ॥ नहि जन्मनि  
ज्येष्ठत्वं ज्येष्ठत्वं गुण उच्यते । गुणाद्ब्रह्मत्वमायाति दधि  
दुग्धं घृतं यथा ॥ २९ ॥ गुणवान्सुचिरस्थायी दैवे-  
नापि न स्रष्टे । तिष्ठत्येका निशा चन्द्र श्रीमान्सपूर्ण  
मण्डल ॥ ३० ॥ सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति प्रथते  
तराम् । मणिर्भूषि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ ३१ ॥  
गुण आकर्षणयोग्यो भूषण इयैकोऽपि लक्षलाभाय । लूता  
तन्तुमिरिच किं गुणैर्विर्मैर्दासहैर्वद्भुभि ॥ ३२ ॥ अनवसरे  
गुणवानपि हृदयादवतार्यते हार । पश्य शलाकावसरे  
तृप्तेऽपि भूयै प्रसार्यते स्वकर ॥ ३३ ॥ गुणवन्तं क्षिप्रमेत-  
त्प्रायेण भवन्ति निर्गुणा सुखिनः । बन्धनमायान्ति  
शुका यथेष्टसत्कारिण काका ॥ ३४ ॥ गुणिनि गुणज्ञो  
रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोष । अलिरिति  
वशात्कमल न दैर्दुरस्तन्निवासोऽपि ॥ ३५ ॥ अवल-  
म्बितविशुद्धपद कथितजन्मक्षुत्तुलमिति । पत्रमयोऽपि  
पदार्थं पतङ्गतमेति गुणयोगात् ॥ ३६ ॥ अमित  
गुणोऽपि पदार्थो दोषेणैकैव निन्दितो भवति ।  
निखिलरसायनमर्हितो गन्धेनोन्नेष्य लज्जुन इव ॥ ३७ ॥  
दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणराशिणो न खिद्यन्ते ।  
प्रीत्येव शशिनि पतितं पश्यति लोक कलङ्कमपि ॥ ३८ ॥  
अन्तर्गतेर्गुणै किं द्विजा अपि यत्र साक्षिणो विरला ।  
स गुणो गौतमैर्यत्सर्वं वनेचर हरिणमपि हरति ॥ ३९ ॥  
गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति ते निर्गुण प्राप्य भवन्ति दोषा ।  
सुखादुतोया प्रवहन्ति नद्य समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेया ॥ ४० ॥  
गुणेषु यत्नं पुरुषेण कार्यं न किंचिदप्राप्यतम  
गुणानाम् । गुणप्रकर्षार्द्धरूपेण शमोरलङ्घ्यमुलङ्घितमुत्त-  
माह्वम् ॥ ४१ ॥ निर्मललङ्ककलचैक्यापि यं सद्युत  
स खलु पूज्यते जनैः । भद्रं पश्य जलजोऽपि धाम्यते  
शंकरेण शिरसा निशाकर ॥ ४२ ॥ वकोऽपि पङ्कजनि-  
तोऽपि दुर्वासदोऽपि ध्यालाश्रितोऽपि किर्लोऽपि सकण्ट-  
कोऽपि । गन्धेन मञ्जुरस्ति केतकपुष्पजेन ह्येको गुण  
खलु निहन्ति समस्तदोषान् ॥ ४३ ॥ न खनति खुरै  
शोणीपृष्ठं न नर्दति सादर प्रकृतिपुरुष प्रेक्षयाप्यमे न  
क्षुप्यति गोचरम् । यद्वति च धुर धुर्यो वैश्यादुर्द्वैतकं वरो

जगति गुणिनं कार्योद्धार्योत्पन्नतिशेरेते ॥ ४४ ॥ गुणा  
नामज्ञाता प्रचुरधनदातापि न मुदे मुदे विद्याज्ञाता भवति  
मितदातापि गुणिनाम् । दृशौ भ्राम्या दन्ते न पुनरव्यते  
च चतुरो दृशं प्रान्तं दत्त्वा वशयति नितान्तं पुत्रं ॥ ४५ ॥  
उपादाता यावन्न भवति गुणानां गुणवतामस  
त्कल्पास्तावन्नियुवनमहार्घ्या अपि गुणा । अपि प्राग्दैत्यार-  
हृदयवसन्ते कौस्तुभमणि स किं नासीदभ्यो धुतिरपि न  
यस्य कचिदभूत् ॥ ४६ ॥ विवादप्रारम्भं प्रथयति पर  
दम्भमतुलं गुणानां गान्भीर्यं तव भवति साक्षी कलकल ।  
पयं पूर्णं कुम्भो ध्वनति न तथा वातवलितो यथा रिक्तो  
मासाध्यनिमनिभृत् सुषति मुहुः ॥ ४७ ॥ कौशेयं कुमि-  
न सुवर्णमुपलार्द्धार्पां गोरोरमं पङ्कजाभारसं शशाङ्क उदये-  
न्द्रीधरं गोमयात् । काष्ठादभिरहे कणादपि मणिगोमिचितो  
रोचना प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं  
जन्मना ॥ ४८ ॥

### उद्यमप्रशंसा

उद्योगं खलु कर्तव्यं फलं मार्जारवद्भवेत् । जन्मप्रभृति  
गौर्मास्ति पयं पिबति नित्यं ॥ १ ॥ उद्यमं साहसं धैर्यं  
बुद्धिं शक्तिं पराक्रमं । पठेते यत्र वर्तन्ते तत्र देव  
सहायकृत् ॥ २ ॥ उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न  
मनोरथैः । नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगा  
॥ ३ ॥ न दैवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः । अनु-  
द्यमेन कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्नुमहीति ॥ ४ ॥ विहाय वैरं  
नो हि दैवमेवावलम्ब्यते । श्रौसादसिंहवत्तस्य मूर्ध्नि तिष्ठति  
वायसा ॥ ५ ॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म तदैवमिति कथ्यते । तस्मा-  
त्पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ६ ॥ यथा ह्येकेन चक्रेण  
न रश्मस्य गतिर्भवेत् । एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति  
॥ ७ ॥ यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । एवमात्म-  
कृतं कर्म मानव प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ निर्पानमिषं मण्डूका सर-  
पूर्णमिवाण्डजा । सोद्योगं नरमायान्ति विवशा सर्वसपद  
॥ ९ ॥ दैवं पुरुषकारेण साध्यसिद्धिनिबन्धनम् । "शोऽति  
कमितिमुच्छेत् स लोके नावसीदति ॥ १० ॥ योजनानां  
सहस्रं तु शनैर्नच्छेत्पिपीलिका । अगच्छन् नैतरेषोऽपि पद-  
मेकं न गच्छति ॥ ११ ॥ कामपि श्रियमासाद्य यस्तद्वद्वै-  
न चेष्टते । तस्यैतत्पि न श्रेयो बीजमोजिकुटुम्बवद्

१ निचारक्रम, पक्षे, -यथाश्रुतम् २ लक्षसंख्याकधनलाभाय, पक्षे, -  
वेष्टलाभाय ३ निचारादरे, पक्षे, -आकर्षणसाधे ४ उद्योगं प्राप्नुवन्ति  
५ भ्रमर ६ मृग ७ आकाशशय ८ पङ्कजं पद्मं, पक्षे, -पत्र  
(कागद)निमित्तं यत्र निवस्यतीति ८ शरीरेण गगने चञ्चलप्राप्यते "पतंग" इति  
नामैव देशमाश्रया प्रसिद्धं ९ पूजितं १० चन्द्रेण ११ निर्मलविषया  
१२ दुष्प्राप्य १३ संप्राप्तिके १४ फलज्ञोऽपि १५ सन्निविष्टीन

१ पापाणां २ धेनुकेनेत्यर्थः ३ कर्ममात्रं ४ रक्तकमलम्  
५ नील कमलम् ६ आश्रयति ७ प्रासादे देवालयशिखरे वा  
प्राधान्यनिमित्तं सिंहसदृशं ८ कृपा ९ उद्यमेन १० साध्यसिद्धिनिबन्धनी  
तदायत्तमित्यर्थः ११ खलु विद्युत् १२ व्यापारं न करोति १३ उत्तर  
कालेषु, भविष्यकाले इत्यर्थः १४ कल्याणम्

॥ १२ ॥ उद्योगिनः कपालम्बं करोति कैमललया ।  
अनुयोगिकपालम्बं करोति कैमलाग्रया ॥ १३ ॥ वैक्का-  
लीयन्यासं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः । न स्वयं दैवमादत्ते  
पुरुषार्थमपेक्षते ॥ १४ ॥ आलस्यं हि मनुष्याणां शरी-  
रस्यो महाविषयः । नास्त्युपमसमो बन्धुः कृत्वा यं नानसी-  
दति ॥ १५ ॥ संपदा सुस्मितमन्यो भवति सत्यवापि  
यः । कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न धनंयति तस्य ताम् ॥ १६ ॥  
न लभन्ते विनोयोगं जन्तवः संपदा पदम् । सुपः क्षीणेद्-  
विद्योमनुमूयाधृतं पयः ॥ १७ ॥ नात्युच्यते मेरुर्गो-  
तिनीचं रसातलम् । व्यनशायाद्वितीयानां नाप्यपारो महो-  
दधिः ॥ १८ ॥ पूर्वजन्मजनितं पुराविदः कर्म दैवमिति  
संप्रचक्षते । उद्यमेन तदुपासितं चिरदैवमुद्यमसं न  
तत्कथम् ॥ १९ ॥ उद्योगिनं पुण्यसिंहमुपैति लज्मीदैवं  
हि दैवमिति कैपायुषा वदन्ति । दैवं निहत्य कुरु पौरुषपा-  
त्मगच्छया यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽन दोषः ॥ २० ॥

### संहतिप्रशंसा

संहतिः श्रेयसी राजन्निगुणेष्वपि बन्धुषु । तुर्यपि परि-  
भ्रष्टा न प्ररोहति तण्डुलाः ॥ १ ॥ अत्यानामपि वत्सा  
संहतिः कार्यसाधिका । तृणैर्गुणैर्वमापवैवध्यन्ते मत्तदन्तिनः  
॥ २ ॥ बहुनामलसाराणां समग्रयो दुरत्ययः । तृणैर्वि-  
धीयते रज्जुर्बध्यन्ते तेन दन्तिनः ॥ ३ ॥

### क्षमाप्रशंसा

क्षमाशालं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति । अतृणे  
पतितो वह्निः स्वयमेवोपशान्यति ॥ १ ॥ नरसामरणं रूपं  
रूपस्यामरणं गुणः । गुणसामरणं ज्ञानं ज्ञानसामरणं क्षमा  
॥ २ ॥ क्षमा बलमशस्त्राणां शस्त्राणां भूषणं क्षमा । क्षमा  
यशोवृत्तिर्लोकं क्षमया किं न सिध्यति ॥ ३ ॥

### विनयप्रशंसा

तिष्ठतां तपमि पुण्यमार्गं जन्तरोन्मुण्यन्मुसैषिणाम् ।  
योगिना परिणमन्निर्मुक्तये केन नार्सु विनयः सता  
प्रियः ॥ १ ॥

१ लक्ष्मी २ अलक्ष्मी ३ वाक्यामने मति तावत्तन्मित्र  
कायनलीय तद्वद् अनित्यं च ४ अस्मादिति कावत् ५ छिन्नो न  
मरति ६ पुरुषश्रेष्ठम् ७ दुर्धितपुरुषा ८ संसात ९ धान्यसिक्  
१० अङ्कुरजननयमाना न मन्वतीति भावः १० रज्जु बन्ध ११ शान्ति  
१२ तपोनिष्ठानाम् १३ संधावन १४ अनुकूल्यन् १५ संधप  
मानः १६ अपवर्णाय

### सत्यप्रशंसा

सूक्तं सर्वराज्यार्थमिच्छित्तज्ञानशोभितम् । भूषां सर्व-  
वचसा लब्धेऽत्र कुलशोभिताम् ॥ १ ॥ अश्वमेधसहस्रं च  
सत्यं च तुलया धृतम् । अश्वमेधसहस्रादि सत्यमेव विशि-  
ष्यते ॥ २ ॥ गोभिर्भिष्यैश्च वेदैश्च सतीभिः सत्यनादिभिः ।  
अनुज्यैर्दानशैश्च सप्तभिर्धायने मही ॥ ३ ॥

### असत्यनिन्दा

नासत्यवादिनः स्वस्य न पुण्यं न यज्ञो भुवि । इष्टयेते  
नापि कल्याणं कैलालमिच्छते ॥ १ ॥ असत्यमप्रत्यय  
मूलकारणं बुद्धासनासमग्रसुद्विगारणम् । विपश्चिदानं पर-  
वश्वनोजितं कृतापपदं कृतिभिर्नानजितम् ॥ २ ॥ यशो  
यस्माद्वन्मोहयति वैनवेहेति वनं निदानं दुष्टानां यदव-  
निर्हागामिव जलम् । न यत्र स्वाच्छायातप इव तप सं-  
यमकथा कथंचित्पितृप्यावचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥ ३ ॥  
जिह्वैकैव सतामुमे फेगयता सैष्टश्चतस्रश्च ताताः सतेन  
निर्मवसोर्नियमिताः कृतातिरुच्य च । शैलैस्त्यज्य दद्या-  
मन्नेफेगिनेर्जिह्वासहस्रद्वयं जिह्वालक्षशतैककोटिनियमो नो  
दुर्जनानां सुखे ॥ ४ ॥

### आत्मश्लाघानिन्दा

पैः श्लोका गुणा यय निर्गुणोऽपि गुणो भवेत् ।  
इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥ १ ॥ न  
मुखं न च सौभाग्यं स्वयं स्वगुणवर्णनं । यथैव च पुर-  
ग्रीणा सहस्रकुचमर्दने ॥ २ ॥ स्वयं तथा न कर्तव्यं स्वगु-  
णाख्यापने पुनः । स्वगुणाख्यापनं युक्त्या परद्वारा प्रयोजयेत्  
॥ ३ ॥ न सौख्यसौभाग्यकरा गुणा वृणा स्वयं गृहीताः  
सुखा कुचा इव । परैर्गृहीता द्वितयं वितन्वते न तेन  
गृह्णन्ति निजं गुणं बुधाः ॥ ४ ॥ निजगुणगारिमा सुखा-  
कराः स्वात्मव्यमनुरणयता सता न तावत् । निजकरकम-  
लेन कामिनीनां कुचकलाकलनेन को विनोदः ॥ ५ ॥

### स्वावचर्चनम्

सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वमात्र नेतरे गुणाः । अतीत्य  
हि गुणान्तरान्त्वमात्रो भूषिं वर्तते ॥ १ ॥ किं कुलेनो

१ विषय २ मयवत् ३ अवस्थाम् ४ विरुद्धं कारणम्  
५ कुलशै ६ दावाश्च ७ आदिकाराणम् ८ वृक्षाणाम् ९ वति  
१० मर्षाणाम् ११ नखा १२ श्रेष्ठः १३ रावणस्य १४ श्वेतस्य  
१५ अतिक्रम्य

पदिष्टेन शीलमेवान् कारणम् । भवन्ति सुतरा स्तीता  
 सुक्षेने कण्टकिद्रुमा ॥ २ ॥ यः स्वभावो हि यस्मात् स  
 नित्यं दुरतिक्रमः । आ यदि कियते राजा तत्किं नाशाय  
 पानहम् ॥ ३ ॥ परोपदेशकुशला दृश्यन्ते बहुवो जनाः ।  
 स्वभावप्रतिवर्तन्ते सहस्रेष्वपि दुर्लभा ॥ ४ ॥ किं कुलेन  
 विशालेन शीलमेवात्र कारणम् । क्रम्य किं न जायन्ते  
 कुसुमेषु सुगन्धिषु ॥ ५ ॥ सति शीले गुणा भान्ति पुंसां  
 शौर्यदयो यथा । यौवने सदलकारा शोभा विप्रति  
 सुसुव ॥ ६ ॥ अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ।  
 अनुग्रहश्च दानं च शीलमेतद्विदुर्बुधा ॥ ७ ॥ वृत्तं यत्नेन  
 सरक्षेद्विचारायति याति च । अक्षिणो वित्तं क्षीणो  
 वृत्तस्तु हतो हतः ॥ ८ ॥ यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यत्र तत्रो  
 पविश्यते । एव चलिहृत्तस्तु वृत्तशेषं न रक्षति ॥ ९ ॥  
 न कुलं वृत्तहीनानां प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि हि  
 जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥ १० ॥ अकुलीनं कुलीनञ्च  
 मर्यादा यो न लङ्घयेत् । धर्मापेक्षी श्रुदार्न्तो न कुलीनः  
 शतैर्वै ॥ ११ ॥ शीलं रक्षतु मेधावी प्रातुमिच्छुः सुखं  
 त्रयम् । प्रशंसा वित्तलाभः च प्रेयः स्वर्गं च मोदनम् ॥ १२ ॥  
 विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः । परलोके धनं  
 धर्मं शीलं सर्वत्र वै धनम् ॥ १३ ॥ रक्तत्वं कमलानां  
 सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् । अस्तौ च निर्दयत्वं स्वभावः  
 सिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥ १४ ॥ वचो हि सत्यं परमं  
 विभूषणं यथाङ्गनाया कुशला कटौ तथा । द्विजस्य  
 वियैव पुनस्तथा क्षमा शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम्  
 ॥ १५ ॥ न धर्मश्चास्य पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं  
 दुरात्मनः । स्वभाव एवात्र तथैतिरिच्यते यथा प्रकृत्या  
 मधुरं गन्धं पयः ॥ १६ ॥ निर्दोषतः वक्ष्यति को जलानां  
 विचित्रभावः मृगपक्षिणां च । माधुर्यमिधौ कटुता च  
 निम्बे स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ॥ १७ ॥ धरं विन्ध्या  
 दव्यामनशानुत्पातस्य मरणं धरः सर्पाकीर्णं तृणमिहितकूपे  
 निपतनम् । धरं गर्तायते गहनजलमध्ये विलयनं न शीला  
 द्विभ्रमो भवतु कुलजस्य भुतवत् ॥ १८ ॥ वहिस्तस्य  
 जलयते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणाभ्यन्तरे स्वल्पशिलवते  
 मृगपते सद्यः कुरगायते । व्योले माल्यगुणायते विपरसः  
 पायुपवर्पायते यस्माङ्गच्छिललोकवलयमतमं शीलं संयुज्यते  
 लुति ॥ १९ ॥ ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य  
 वैराग्यस्यो ज्ञानस्योपदेशं कुलस्य विनयो वित्तस्य पात्रे

व्ययः । अक्रोधस्तपसः क्षमा मत्तता धर्मस्य निर्व्याजता  
 सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ २० ॥  
 वाकं पञ्चने रतिं न कुर्वते हसो न कूपोदके मूर्खं  
 पाण्डितसगमे न रमते दासो न सिंहासने । कुक्षी सज्जनः  
 सगमे न रमते नीचं जनः सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभावः  
 जनिता केनापि न त्यज्यते ॥ २१ ॥ व्याघ्रः सेवति काननं  
 सुगहनं सिंहो गुहां सेवते हसः सेवति पद्मिनीं कुसु-  
 मितां गृध्रः श्मशानस्थलीम् । साधुः सेवति साधुमेव सततं  
 नीचोऽपि नीचं जनं या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि  
 न त्यज्यते ॥ २२ ॥ पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता शौर्यस्य  
 वाक्सयमो ज्ञानस्योपदेशः भुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।  
 अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवतो धर्मस्य निर्व्याजता सर्वस्वास्य  
 पुनस्तथैव जगतः शीलं परं भूषणम् ॥ २३ ॥

### वाग्दर्शनम्

तास्तु वाचः सभायोग्या आश्रितार्कणक्षमा । लेपा  
 परेषां विदुषा द्विषामविदुषामपि ॥ १ ॥ गानाञ्चेत्तु पर-  
 पारं नोपेयैव सरस्वती । अतो निमज्जनमयासुन्वीं बह्वि-  
 वक्षसि ॥ २ ॥ प्रसन्ना कान्तिहारिण्यो नार्नासेपविचक्षणा ।  
 भवन्ति कसचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥ ३ ॥ वयं  
 केतिपरैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव । अनन्ता वाक्शयस्याहो गेय-  
 सेव विचिन्ता ॥ ४ ॥ बह्वि स्वेच्छया कौर्मं प्रकीर्णमभि-  
 धीयते । अनुज्जितार्थसम्बन्धं प्रभव्यो दुर्देवाहरः ॥ ५ ॥  
 अदीयसीमपि धर्माननन्तरुणैर्कल्पिताम् । प्रसादयन्ति कुश-  
 लाश्चैत्रे वाचः पर्ययमिव ॥ ६ ॥ सर्वार्थकैरनुक्तमपि न  
 किंश्चिद्वनितेव सा । वाणी भवेज्जातसुखं मोक्षोना न  
 तनोति हि ॥ ७ ॥ या कर्पति निजयोगादन्तर्गतजीवैर्वापि

१ निष्कपटत्वम् २ सुस्वभावं ३ गानसमुद्रस्य ४ गानसमुद्र-  
 परपारं न प्राप्तं ५ इक्ष्वाकुफलम् जलतरणार्थं तुम्ब्या संग्रहं लोकां  
 कुर्वतीति प्रसिद्धम् ६ पराजयवत् ७ पक्षे-उत्सार्था ८ कान्ता शो-  
 मया मनोहारिण्यं ९ पक्षे-वाष्पणयुगेन मनोहारिण्यं ८ आलिङ्गनम्,  
 पक्षे-शेषः ९ परिमिते १० निषादादिभिः ११ स्वप्रतिभानुसारेण  
 १२ सवेष्टम् १३ असंगतम् १४ दुर्वचः १५ अतिदुष्काराक्षरम्  
 पक्षे-कृष्णवाराय १६ अनेपुर्वीम्, पक्षे-साद्राग्यं कदलीदल-  
 कल्पामित्येव १७ केपादिभिः, पक्षे-तन्मुखि- १८ रक्षिताम्,  
 पक्षे-निर्दिताम् १९ शब्दादिविचित्रात् पक्षे विचित्ररूपम्  
 २० आदीमिव २१ उपमादिभिः पक्षे, कद्वणादिभिः २२ शेष-  
 रहिता, पक्षे-आलिङ्गनरहिता २३ मनः प्रति वाचं धत्तुं च वद-  
 पक्षे-कामहर्षम् २४ चतुराणाम्, पक्षे-मकरेण विविपूर्वकं  
 विवादितानाम् २५ हृत्तामि जीवनामि, पक्षे-उदकादि

१ अतिक्रम्य वर्धते २ नीचोऽयम् ३ दीक्षणात् ४ कुत्रिसरि-  
 रिवाचरति ५ सर्वं ६ माला ७ अमृतम् ८ विजृम्भते ९ सौ-  
 न्यम् १० वाग्निमयम् ११ शक्तिः

सरसानाम् । याणी सैव शुभ्रवती घटीव यद्वा वृष्टीन  
॥ ८ ॥ रतरीतिवीतरमना प्रियेव शुद्धाणि वाक्पदे संस्था ।  
अस्मा संलङ्घितरिपि न रोचते शालमक्षी ॥ ९ ॥ मुख्य  
वितरण न रक्षति परिचयलेख गणाहनेन श्री । कुलकाभि  
नीन नोज्झति वाग्देवी जन्मनन्मापि ॥ १० ॥ वाक्पाधुर्या-  
न्नान्यदस्ति प्रियत्व वाक्सारूप्याचोपकारोऽपि नेष्ट । किं  
तद्व्य क्रोडिलेनोपनीत को वा लोके गर्दमसापराध ॥ ११ ॥  
कौमान्दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मी कीर्ति सूते दुष्कृत या हिनस्ति ।  
ता चापेता मातर मङ्गलाना घेनु धीरा सूरता वाचमाहु  
॥ १२ ॥ विविक्तैर्गामरणा सुखयुति प्रसादयन्ती हृद  
यान्यपि द्विषाम् । प्रवर्तते नाहृतपुण्यसंभगा प्रसन्नगम्भीर  
पदा सरस्वती ॥ १३ ॥ वैदेवी न विभूयन्ति पुण्य हारा  
न चन्द्रोज्यया न ज्ञान न विलेपन न कुसुम गालङ्घिता  
भूषणा । वाग्देवी सर्मलकरोति पुरुष या सख्यता धार्यते  
क्षीयन्ते खलु मूषणानि सतन वाग्मूषण मूषणम् ॥ १४ ॥  
अस्त्यद्यापि चतु समुद्रपरिखापर्यन्तमुत्तल वन्तंतेऽपि च  
तन तन रनिका गोष्ठीषु सत्ता नृपा । एकस्मिन् निरादरे  
मनति चेदन्यो भवेत्सादरे वाग्देवी वदनाम्बुने वसति  
चेन्नो नाम दीनो जन ॥ १५ ॥ ये सूक्तीन्दुकलकलङ्क  
जनका ये गाढगर्वज्वरा ये वा केवलकर्मकर्मशयि  
साङ्गाच ये श्रोत्रिया । ये वा द्वेषमपीमलीमसधियलान्नाश  
गोष्ठीरस्यौघ्माहवप्रह्वानरिहृन्वाचा प्रसार कुरु ॥ १६ ॥  
तस्य पथ्यं सहेतु प्रियमिदमृदुलं सारवदन्यहीन समिप्रायं  
दुपप सन्निधयमशतं चिन्मलसाक्षर च बह्वै कोपसूत्र्यं  
कितपुत्रवन्नाश्रिप्यसदेहहीनं वास्य भूयात्प्रसन्न परिपदि  
समये सप्रमेयाप्रमत्तम् ॥ १७ ॥

## वाग्मिप्रशंसा

विरोधिनचसो भूनाम्नागीनामपि कुर्वते । जहानर्थे-

१ रतिज्ञानम्, २ ज्ञानदीनम्, ३ प्राणलम्बादिगुणयुक्तम्,  
४ धैर्यम्, ५ लोच, ६ अनुप्रासोपमावलकारदितापि  
७ शृङ्गारादिमती, ८ शृङ्गाररसवती, ९ रसपुष्पा, १० अल-  
ङ्कृतियुगापि, ११ चन्द्रपुण्ड्रयुगापि, १२ काष्ठपुष्पम्, १३ वेदेव  
१४ मनोरमा, १५ प्रचुराति, १६ सलाम्, १७ विविक्ता संशोभा  
दिनादिता, १८ श्लोकारिता वर्णा अश्रुपथैवामरणाणि यस्यां सा,  
१९ विविक्तानि शुक्रानि वर्णा रूपमाभरणानि च यस्यां सा  
२० सुगं हृति श्रवण यस्यां सा शान्तेत्यर्थः, २१ श्रुत  
२२ द्वितीयायाम् यस्यां सा, मञ्जुभाषिणीत्यर्थः, २३ प्रसन्नानि  
वाचकानि गम्भीराण्येवर्गमणि च यस्यां सुप्रसन्नरूपाणि यस्यां  
सा, २४ प्रसन्ना विमला गम्भीरदातृपरचा, २५ बाहुमूषणानि  
२६ चन्द्रदुष्मला, २७ सुगं चर्यादिना संस्तुता, २८ केसा  
२९ सम्यगलवरोति, ३० सरस्वती, ३१ वक्ता, ३२ अनुकूलदायिन-

सुशोभायैववाच कृतिना गिर ॥ १ ॥ तीक्ष्णा नास्तुदा  
शुद्धि कमे शान्तं प्रतापवत् । नोपगिर मन मोक्षे वागेका  
वाग्मिन सत ॥ २ ॥ प्रसादमर्थमोत्पत्ति गरीयो लोप  
वान्वितम् । साक्षाद्वन्मुपस्कार विविङ्गति निराहुम् ॥ ३ ॥  
आयनिर्णोतसारत्वारिरेषेभ्योभिर्गमे । अर्पकम्यतयान्देवा  
मार्गायनचनोपमम् ॥ ४ ॥ अलङ्घ्यत्वाजनेत्यर्थः सुमितो-  
दन्वर्तितम् । आर्दायादर्थसपत्ते शान्त चित्तमपि ॥ ५ ॥  
इदमीदृग्युगोपेत लङ्घ्यासससाधनम् । व्याकुर्वाक प्रियं  
वाक्यं यो वक्ता नेदगायै ॥ ६ ॥ अतिमिद्वान्तगुल  
तद्विद्वान्निरन्वत । वलितं वाङ्मय कृतिन कि न  
शोभते ॥ ७ ॥ अस्याक्षरमणीय च कथयति निश्चितं  
स खलु वाग्मी । बहुवचनमलसारा य कथयति विप्रज्ञापी  
स ॥ ८ ॥ शुद्धकासरचित्तापि लालिता निहया यदि  
न योचिता भवेत् । किं तया केर्गममि घण्टया निहया  
जनिमता हि पूजया ॥ ९ ॥ मनसि तु संम्यतमा विप-  
श्चिता मनोगतं वाचि निवेद्येति यः । नयति तेवैश्वर्य-  
पत्न्यपुणा नैमीरमर्थ कतिचिद्वकाशताम् ॥ १० ॥  
स्तुनति शुर्वाभिधेयसपदं विशुद्धिमुत्तरेपरे विपश्चित ।  
इति स्तिताया प्रतिपूर्य रुचौ मुदुर्लभा सर्वमनोभा गिर,  
॥ ११ ॥ विवेकान्तरूप परमहेतुया पदयति दृग्ग पृथ-  
ल्वेपी खसुतमपि नो पालयति य । तयाप्येवोऽमीया  
सकलगतता यद्धमनमो न दोषा गण्यन्ते खलु मधुरवाचा  
कविदपि ॥ १२ ॥ आम्बाधेय कथायमकुसुमप्रेमागुवद्वा-  
शयो माकन्दम्य यशामि कोकिलपुमा निर्माति दिग्मिचित्पु ।  
भाष्पीकानि निपीय तस्य मधुसास्त्रेन गुञ्जन्त्यमी को

१ प्रत्ययवाच, २ दुष्कृतानाम्, ३ अजिनानोपमम्, ४ प्रसाद-  
प्रसिद्धाथैवदत्त देव रम्यम्, ५ समासपुष्टिम्, ६ धैर्यपुष्ट-  
वरीगम, न तु साम्बान्तरनाथिन्यर्थः, ७ विप्रदोषरहितम्,  
८ आनन्दान्वयद्वन्द्वमालाकम्, न तु दृष्टाद्विनाशिकायवदवा  
काङ्क्षितिन्यर्थः, ९ अस्याक्षरदोषरहितम्, १० कृत्वाथैवतिता  
दवन् न तु मावयेथैवमित्यर्थः, ११ असुकीर्णम्, १२ न्यायेन  
युक्तमा निधिगार्हता, १३ स्वतन्त्रमिव, १४ शोभे, १५ अनुपा  
नादिभिराख्यात्वादप्रत्यक्षानुपपत्त्या, १६ वेदवाचयतुल्यनिर-  
१७ अनुद्वन्नीवताम्, १८ लङ्घ्यामोषिण्यमीरम्, १९ अग्राम्या  
यैताम्, २०, लापिनाम्, २० प्रबोधनवपत्ते, २१, जग्नि-  
दिशश्च, २२ लब्धे प्राप्त अवमरसाधने काटोनापी येन वद  
२३ न्याहरेत्, २४ पञ्चमवयवयदय विशेषक हेतुम्, २५ प्रति  
वक्तु, २६ घण्टाविद्धा, २७ कर्तव्यम्, न किञ्चित्कार्यमस्तीति  
माय, २८ समर्थ्यां साधुतामा निपुणताम्, २९ शिष्टगम्,  
३० काकोटिन्दीत्यर्थः, ३० वक्त्रम्, ३१ समानैतकोऽयम्,  
३२ निपुणम्, ३३ अर्थसपत्तिम्, ३४ सामर्थ्यम्, ३५ सम्पत्स  
३६ कोटिः, ३७ आरचया

श्रुतामसता सता च वचसा वर्त्तातिग चेष्टितम् ॥ १३ ॥  
 श्रोतुं नूक्तयति युवग्विस्मरेतम् कुर्वन्नमीषा मनो निर्वाण  
 परवाप्यकृत्परदशमेकाश्रयो नान्यदक् । यस्त्यक्ताङ्गविकम्पन  
 प्रचलयन्निव सता मस्तक क्षीर श्रोतुषु मुख्यमात्मनि  
 गुण धत्ते स वक्तोत्तम ॥ १४ ॥ तद्वक्ता सदसि त्रवीतु  
 वचन यच्चृष्वता चेतस मोहस रसपूर्ण श्रवणयो  
 रङ्गोर्णिकासथियम् । सुत्रिद्राश्रमदु सक्कालगतिहृत्कार्या  
 न्तरप्रस्थतिं प्रोक्कण्डामनिश श्रुतौ वितनुते शोक विरा  
 मादपि ॥ १५ ॥

### मौनगुणाः

आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिका । बकास्तस्य  
 न बध्यन्ते मौन सर्वार्थसाधनम् ॥ १ ॥ रूपश्चापि मूर्खो  
 ऽपि गत्वा च विपुला सभा ॥ सरक्षेच्च खिका जिह्वा भार्या  
 दुश्चारीणि यथा ॥ २ ॥ स्थाप्यमेकान्तगुण विधाना विनि  
 र्मित छादनमञ्जताया । विशेषत सर्वविदा सभाजे विभूषण  
 मौनमपिष्ठितानाम् ॥ ३ ॥ कोलाहले काककुलस जाते  
 विराजते कोकिलकूजित किम् । परस्पर सवदता खलाना  
 मौन विधेय सतत सुधीभि ॥ ४ ॥

### स्थानमाहात्म्यम्

नक्तं स्वस्थानमासाच गजेन्द्रमपि कर्षति । स एव  
 प्रच्युते स्थानार्हं नपि परिभूयते ॥ १ ॥ किञ्चिदाश्रयस  
 योगाद्भक्ते शोभामसाधपि । कान्ताविलोचने न्यस्त मली  
 मसनिवाञ्जनम् ॥ २ ॥ कुस्थानस्य प्रवेशेन गुणवानपि  
 पीड्यते । वैश्वानरोऽपि लोहस्य कैरुक्कैरभिहृन्त्यते ॥ ३ ॥  
 पदैस्थितस पद्मस मित्रे वरुणभारकौ । पदैच्युतस  
 तस्यैव केशदाहकरादुभौ ॥ ४ ॥ राजा कुलवधूर्वप्रा मन्त्रि  
 पञ्च पयोधरा । स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ता केशा नरा  
 नखा ॥ ५ ॥ स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ता केशा नखा  
 नरा । इति विज्ञाय मतिमान्स्वस्थान न परित्यजेत् ॥ ६ ॥  
 पानविशेषे न्यस्त गुणान्तर व्रजति शिल्पमाधातु । जलमिव  
 समुद्रशुक्तौ सुक्तौ फलता र्पयोदस ॥ ७ ॥ अतिमात्रगात्र  
 रत्न पुण्यति भानो परिग्रहादनल । अधिगच्छति महिमान  
 चद्रोऽपि निशापरिगृहीत ॥ ८ ॥ प्रायो यत्किञ्चिदपि

प्राप्नोत्युत्कर्षमाश्रयान्महत । मत्तेभकुम्मतदगतमेति शृङ्गा  
 रता मस्य ॥ ९ ॥ अश्व शस्त्र शब्द वीणा वापी नरश्च  
 नारी च । पुरुषविशेष प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च  
 ॥ १० ॥ आश्रयवशेन सतत श्रुता लघुता च जायते  
 जन्तो । विन्ध्ये विन्ध्यसमाना करिणो यत दर्पे  
 लघव ॥ ११ ॥ जानामि नागेन्द्र तव प्रभाव कण्ठे स्थितो  
 गर्जसि शकरस । स्थान प्रधान न बल प्रधान स्थाने स्थित  
 कापुरुषोऽपि शूर ॥ १२ ॥ उभौ श्वेतौ पक्षौ चरति गगने  
 ज्वारितगति सदा भीम भुङ्क्ते यस्मिन् सकल स्थार्थे  
 रसि । नके चान्द्र सर्वो गुणसमुदय किञ्चिदधिको गुणा  
 स्थाने मान्या नरवर न तु स्थानरहिता ॥ १३ ॥ सिंह  
 क्षुण्णकरीन्द्रकुम्भगलितं रक्तचक्रमुक्ताफलं कान्तारे बंदरी  
 धिया द्रुतमगाद्रिहस्य पत्नी मुदा । पाणिन्यामवगृह्य शुक्ल  
 कठिन तद्वीक्ष्य दूरे जहावस्थाने पततामतीत्य महातामेता  
 दशी स्वाद्वति ॥ १४ ॥

### सरसंगतिप्रशंसा

महानुभावसर्गा कस्य नोन्नतिकारक । रघ्याम्बु  
 जाह्नवीसङ्गाभिर्देशैरपि वन्द्यते ॥ १ ॥ महाजनस्य सरसं  
 कस्य नोन्नतिकारक । पद्मपत्रस्थित वारि धत्ते सुक्ताफलमि  
 यम् ॥ २ ॥ महानुभावसर्गा कस्य नोन्नतिकारक । हरी  
 हस्तगत शङ्ख पवित्र प्रथितो सुवि ॥ ३ ॥ मलयचलग  
 न्धेन त्विन्धन चन्दनायते । तथा सज्जनसङ्गेन दुर्जन सज  
 नायते ॥ ४ ॥ वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्बत्युच्चै कुचौ स्त्रिय ।  
 पिबत्यनार्यसयोगाद्रक्त नक्तचरी यथा ॥ ५ ॥ च दन  
 शीतल लोके चन्दनादपि चन्दना । चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये  
 शीतला साधुसंगति ॥ ६ ॥ साधूना दर्शन पुण्य तीर्थं  
 भूता हि साधव । कालेन फलते तीर्थं सद्य साधुसभा  
 गम ॥ ७ ॥ करोति निर्मलधारस्तुच्छस्यापि महार्घताम् ।  
 अम्बुनो विन्दुरलोऽपि शुक्तौ सुक्ताफल भवेत् ॥ ८ ॥ हीयते  
 हि मतिस्तात हीनै सह समागमात् । समैश्च समतामेति  
 विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ९ ॥ मन्दोऽप्यमन्वतामेति सरसं  
 विपश्चित् । पद्मच्छिद फलस्यैव निकर्षणाविल पय ॥ १० ॥  
 कीदोऽपि सुमन सङ्गाद्गरोहति सता शिर । अंशमपि  
 याति देवत्व महद्भि सुमतिष्ठित ॥ ११ ॥ काच काश्चन  
 ससर्गाद्भक्ते भौरकतीर्षुती । तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो

१ मूर्खाः कृतोति २ मचलम्, तटस्थमिति यावत् ३ प्रकर्मणो  
 हसं विकासम् ४ रसाना शृङ्गारादीना पूरणम् ५ अचकार्यं  
 निरुद्धम् ६ स्वस्यावीतम् ७ विमानम् ८ मूर्खताया ९ समा  
 याम् १० मवर ११ मयकेण १२ लोहकारे १३ पद-स्थानम्,  
 जलाशयम् १४ वीरुलम् १५ नौकिकत्वम् १६ मेपस

१ वि ध्वषवते २ मत्स्यम्, पक्षे-मीनराशिः ३ तटशेलादयम्,  
 पक्षे-शिव ४ देव, ५ आश्रय ६ महामूल्यत्वम् ७ नक्तफलस्यैव  
 ८ कलुषम् ९ उदकम् १० पाषाण ११ मरकतसंनिधिती

याति प्रवीणताम् ॥ १२ ॥ यथोदयगिरौ द्रव्यं संनिकर्षेण दीप्यते । तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्गोऽपि दीप्यते ॥ १३ ॥ मुक्तिमुक्तिक्रुदेकान्तसमादेशनतत्परः । कस्य नानन्दनित्य-  
न्दं विदधाति सदागमः ॥ १४ ॥ यदि सत्संगनिरतो मविष्यति मविष्यति । अथ दुर्जनसंसर्गे पतिष्यति पति-  
ष्यति ॥ १५ ॥ अलब्ध्यापि धनं राज्ञः संश्रिता यान्ति संपदम् । महाहृदसमीपस्थं पश्य नीलं वनस्पतिम् ॥ १६ ॥ सङ्गः सर्वोत्तमा त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते । स सङ्गिः सह कर्तव्यः सन्तः सङ्गस्य भेषजम् ॥ १७ ॥ क्षुद्रोऽपि तनुते तात तेजस्तेजस्विनसङ्गतः । अर्कसंपर्कतः पश्य दर्पणे दहनद्युतिम् ॥ १८ ॥ बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति । संभूयाम्भोधिमन्थेति महानद्या नगापगा ॥ १९ ॥ सज्जनसङ्गो मा भूयदि सङ्गो भास्तु तत्पुनः ज्ञेहः । ज्ञेहो यदि मा विरहो यदि विरहो भास्तु जीवितस्वाशा ॥ २० ॥ वंशमयो गुणयानपि सङ्गविशेषेण पूज्यते पुरुषः । नहि तुम्बीकलविकलो वीणादण्डः प्रयाति महिमानम् ॥ २१ ॥ गुरुरपि लघूपनीतो न निमज्जति नियतमाशये निहितः । चावरकरोपनीतः शैलो मकरालयसेव ॥ २२ ॥ गैयाश-  
नानां स शृणोति वाक्यमहं हि राजन्वचनं मुनीनाम् । न चास्य दोषो न च बहुणो वा संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २३ ॥ कैत्यद्रुमः कल्पितमेव सूते सा कांमयुष्मा-  
मितमेव दोषिव । चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते सतां हि सङ्गः सकलं प्रसूते ॥ २४ ॥ असज्जनः सज्जनसङ्गिसङ्गात्करोति दुःसाध्यमपीह साध्यम् । पुष्पाध्याच्छंभुशिरोऽधिरुद्धा पिपीलिका चुम्बति चन्द्रविम्बम् ॥ २५ ॥ शाखोटकैश्चन्दन-  
संगतोऽपि यक्षोजयोः क्रीडितमायताक्ष्याः । पयोऽपि मधं श्वपचे हि मन्यते संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २६ ॥ सत्सङ्गाद्व्यापति हि साधुता खलानां साधूनां नहि खलसंग-  
माखलत्वम् । आमोदं कुसुममयं मृदेव घते मृद्वग्नं नहि कुसुमानि धारयन्ति ॥ २७ ॥ किं वापरेण बहुना परि-  
जल्पितेन संसर्ग एव महतां महते फलाय । अम्भोनिषेष्ट-  
रुहास्त्रजोऽपि येन वेलाजलोच्छलितरत्नरुतालवालाः ॥ २८ ॥ जालं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं मानोज्ञतिं दिशति पार्ययाकरोति । चेतः प्रसादयति दिक्षु ततोति कीर्तिं सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २९ ॥

दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरंतनमयं सुलुकी-  
करोति । मृतेषु किं च कर्णानां बहुलीकरोति सङ्गः सतां किमु न मङ्गलमातनोति ॥ ३० ॥ कान्तारमूर्तिरुहमौलि-  
निवासशीलाः प्रायः पलायनपरा जनवीक्षणन । कूजन्ति तेऽपि हि शुकाः खलु रामनाम सङ्गः स्वभावपरिवर्तविधौ निदानम् ॥ ३१ ॥ एकै केचियतिक्रमताः पात्रसंभ्रां ल-  
भन्ते गायन्त्यन्ये संसर्गधुरं वीणया संप्रयुक्ताः । एकं तेषां सहजगतिवशाद्दुस्तरं तारयन्ति केचिन्तेषां ज्वलितहृदया रक्तमेवापिचन्ति ॥ ३२ ॥ संतप्तायति संसितस्य पयसो नामापि न श्रयते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते । स्वात्मा सागरलुकिं संप्रगुप्तं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ३३ ॥ गन्ध-  
वाद्यविनाशिनी जनमनःसंतोषसंचान्द्रिका तीक्ष्णांशोरपि स-  
व्यमेव जगदज्ञानान्वक्त्रापहा । छायेवाखिलतापनाशनकरी सर्वधेनुपक्वामदा पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगति-  
दुर्लभा ॥ ३४ ॥ कीर्तिर्यस्यति नतंकीव मयने विद्योतते साधुता ज्योत्स्नेव प्रतिमा समाधु सरसा गङ्गेव समीलति । चित्तं रज्जयति मित्रेव सततं संपन्नसादोचिता संगत्या न भवत्सतां किल भवेत्किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ३५ ॥ बुद्धिं वर्धयति श्रियं वितनुते वैदग्ध्यमासुञ्चति श्रेयः पद्मपद्म-  
धानि दलयत्युन्मीलयत्युन्नतिम् । विज्ञानं परिशोधयत्युपचि-  
नोत्युच्चैः कलाकौशलं किं किं नारमते हरेरेव कथाञ्जयं सतां संगतम् ॥ ३६ ॥

## असत्संगतिनिन्दा

अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिः पदे पदे । पात्रको लोहस-  
ङ्गेन मुद्गरैरभिहन्यते ॥ १ ॥ अन्तर्मलिनसंसर्गच्छतवानपि दुष्यति । यच्चक्षुःसंनिकर्षेण कर्णोऽभूत्कुटिलाश्रयः ॥ २ ॥ दुष्टतां दुष्टसंसर्गाददुष्टमपि गच्छति । गुरादिन्दुनिपातेन पद्मगव्यघटी यथा ॥ ३ ॥ अशुरप्यसतां सङ्गः सद्गुणं हन्ति विस्तृतम् । गुणरूपान्तरं याति तत्कुर्यादाधया पयः ॥ ४ ॥ दुर्वृत्तः क्रियते धूर्तः श्रीमानात्मविबुद्धये । किं नाम खलसंसर्गः क्रुते नाशयाशयः ॥ ५ ॥ आनन्दशृण-  
दावाभिः शैलीशाखिमदद्विषः । ज्ञानदीपमहाबाधुरं खल-  
सुगमगमः ॥ ६ ॥ असत्सङ्गाद्गुणजोऽपि विपयासक्तमानसः । अकस्मात्प्रलये याति गीतरक्तो यथा मृगः ॥ ७ ॥ आहृत्य

१ उदयपर्वते. २ सूर्यसन्निधानेन. ३ प्रकाशितो भवति. ४ जन्तु-  
करणे; पक्षे, नप्ये. ५ यवनानाम्. यवनगृहस्थितं सवेदरं शुक्र-  
मुदिरय मुनिगृहस्थितस्य शुक्रलोकिरियम्. ६ कल्पवृक्षः. ७ काम-  
पेनुः. ८ मृगपद्. ९ मान्यपद्. १० ददाति. ११ निराकरोति.  
१२ विस्तारयति.

१ तुम्बीत्वम्. २ लोहः. ३ आनन्द एव मृगस्य दावाकिरिव दाहकत्वात्. ४ शीतमेव शाखी रुक्षस्य मदद्विष इव. उन्मूल-  
कत्वात्. ५ ज्ञानमेव दीपस्य महाबाध इव; निर्वाणकरणात्वात्.

रक्ष्यमाणानि यत्नेनान्तविरागिणी । असन्मैत्री च वेश्या च  
 श्रीश्च कस्य कदा स्थिरा ॥ ८ ॥ पार्श्वमापत्रीकुरुते दहति  
 गुणं हेहैमाशु नाशयति । अमले मेलं नियच्छति दीप-  
 ज्वालेव खलमैत्री ॥ ९ ॥ दुर्जनजनसंसर्गात्सज्जनपुरुषोऽत्र  
 दोषमायाति । रावणकृतापराधाञ्जलधेरापि बन्धनं प्राप्तम्  
 ॥ १० ॥ संगतिं स्वविपरीतगुणैस्त्वं मा कृथाः खलु सखे  
 समयोऽस्मिन् । पश्य पूर्वमपि कृष्णरूपतामैतुनोऽपि सम-  
 थाप निश्चितम् ॥ ११ ॥ दुर्दृत्तसंगतिरनर्थपरम्पराया हेतुः  
 सतां भवति किं वचनीयमत्र । लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः  
 कलत्रं प्रामोति बन्धनमसौ किल सिन्धुराजः ॥ १२ ॥  
 हंसोऽप्यगः ध्रममभोहयितुं दिनान्ते कारण्डकाकवकौक-  
 कुलं प्रविष्टः । मूकोऽप्यमिच्छुपहसन्ति लुगन्ति पक्षाक्षीचाश्रयो  
 हि महतामपमानहेतुः ॥ १३ ॥

### सखेवचनम्

सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विराजते । चकरीनयन-  
 द्वन्द्वमानन्दयति चन्द्रमाः ॥ १ ॥ केन्दोर्मण्डलमभुविः क्व च  
 रविः पद्माकरः क्व स्थितः काष्ठाः सन्ति मयूरपङ्क्तिरमला कालिः  
 क्व वा मालती । हंसानां च कुलं क्व दूरविषये कास्ते सरो  
 मानसं यो यस्यामिमतः स तस्य निकटे दूरेऽपि सन्वह्यः ॥ २ ॥

### सुमित्रप्रशंसा

कराविव शरीरस्य नेत्रयोरिव पद्मणी । अविचार्य प्रियं  
 कुर्वाणमित्रं मित्रमुच्यते ॥ १ ॥ यस्य मित्रेण संस्पर्शा  
 यस्य मित्रेण संस्तितिः । मित्रेण सह यो मुञ्जे ततो नास्तीह  
 पुण्यवान् ॥ २ ॥ शुचित्वं त्यागिता शौर्यं सौमन्यं सुखदुः-  
 खयोः । दक्षिण्यं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ३ ॥  
 अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्तच्छान्तरात्मनः । प्रवर्ततेऽन्यथा  
 घापी शाठ्योपहतचेतसः ॥ ४ ॥ उत्सवे व्यसने चैव  
 क्षुभिके राष्ट्रविह्वले । राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स  
 बान्धवः ॥ ५ ॥ स वन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणे क्षमः ।  
 ननु मीतपरिचागवस्तुपालम्भमपिष्ठतः ॥ ६ ॥ औरसं  
 कृतसंबन्धं तथा वंशक्रमगतम् । रक्षितं व्यसनेभ्यश्च  
 मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ ७ ॥ याचेत कार्यकाले यः स किं  
 भृत्यः स किं सुहृत् । अकार्यकार्यकर्ता यस्त्वन्यादिष्टो-

ऽप्यसौ सुहृत् ॥ ८ ॥ तदेवास् परं मित्रं यत्र संक्रामति  
 द्वयम् । दृष्टे सुखं च दुःखं च प्रतिच्छायेव दर्पणे ॥ ९ ॥  
 व्याधितस्यार्थहीनस्य देशान्तरगतस्य च । नरस्य शोकदग्धस्य  
 सुहृद्दर्शनमौषधम् ॥ १० ॥ दर्शने स्पर्शने वापि श्रवणे सा-  
 पणेऽपि वा । यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स खेह इति कथ्यते ॥ ११ ॥  
 स्वाभाविकं तु यन्मित्रं मान्येनैवामिजायते । तदकृत्रिमसौ-  
 हार्दमापत्सपि न मुच्यते ॥ १२ ॥ न मातरि न दारेषु  
 न सोदर्ये न बालानि । विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृश्चित्रे  
 स्वमावजे ॥ १३ ॥ शोकेराति मयत्राणं प्रीतिविश्वैश्म-  
 भाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ १४ ॥  
 उदयश्चैव सविता पञ्चोष्वर्पयति श्रियम् । विमांययन्समृद्धीनां  
 फलं सुहृदनुग्रहम् ॥ १५ ॥ नहि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थ-  
 दर्शनम् । कार्यसिद्धिपथः सूक्ष्मः केहेनान्युपलभ्यते ॥ १६ ॥  
 प्राणैरपि हिता वृत्तिद्रोहो व्याजवर्जनम् । आरमणैव  
 प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाभूतम् ॥ १७ ॥ पापाशिवारयति  
 योजयते हिताय सुष्ठानि गृह्णाति गुणान्मकटीकरोति । आ-  
 पद्रतं च न जहाति ददाति काले सम्मित्रलक्षणमिदं प्र-  
 दन्ति सन्तः ॥ १८ ॥ मित्रं 'प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं  
 चेतसः पात्रं यत्सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तदुल्लेखम् ।  
 ये बान्धव्ये सुहृदः समृद्धिसमये द्रव्यामिलापाकुलास्ते सर्वत्र  
 मिलन्ति तत्त्वनिकपप्राया तु तेषां विपत्' ॥ १९ ॥ क्षीरेण-  
 त्मगतोदकाय हि गुण्य दत्ताः पुत्र तेऽखिलाः क्षीरे तापम-  
 वेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानी द्रुताः । गन्तुं पावकसं-  
 न्नमस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रौपदं युक्तं तेन जलेन शान्त्यति  
 सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ २० ॥

### कुमित्रनिन्दा

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् । धर्जयैत्तादृशं  
 मित्रं विषकुम्भं पयोसुखम् ॥ १ ॥ रूह्यभेदो यौज्वा  
 च नैर्दुष्ये चलचित्ता । क्रोधो निःसत्यता भूतमेतन्मित्रस्य  
 दूषणम् ॥ २ ॥

### संसारः

संसारं तव निःसारं पदं वीचि । देवीयसी । अन्तरा  
 दुस्तरा न 'स्युर्विदे रे मदिरक्षणः ॥ १ ॥ संसारविपद्सुख  
 द्वे फले क्षम्यतोपमे । काव्यामृतसाखाद आलापः सजनैः

१ अयोग्यम् २ सख्यम् ३ पक्षे-विनयादिः ४ तेलम् ५ पक्षे-  
 प्रीतिः ६ मयीम् ७ पक्षे-दोषम् ८ मध्यमपाण्डवः ९ पक्षे-शुद्ध  
 वणः १० मित्रो मापणम् ११ तस्मात्पुरुषात् १२ निर्मलचित्तत्वम्  
 १३ दानशील्यम् १४ समानस्य भावः सामान्यम् १५ समत्वमित्रार्थः  
 १६ सरलम् १७ प्रीतिः

१ अकपयन्तिता २ शत्रुः ३ विश्वासाः ४ सुहृत्सुखम्  
 प्रसादस्वम् ५ प्रीति रसायनमिव रसायनम् ६ प्रीतिवर्धनमित्यर्थः  
 ६ अश्रीः ७ मित्रविपत्तिः ८ सुप्तप्रकाशनम् ९ प्रार्थनम् १० मार्गः  
 ११ अतिदूरः १२ मध्ये

सह ॥ २ ॥ दुःखाङ्कारकतीव्रं संसारोऽयं महानसो गहन ।  
इह विषयामृतलालस्य मानसमार्जारो मा निपत ॥ ३ ॥  
अयमविचारितचारुतया संसारो माति रमणीय । अत्र पुन  
परमार्थदशा न किमपि सारमणीय ॥ ४ ॥ कचिद्विद्व  
द्रोषी कचिदपि सुप्रमत्तकलह कचिद्वीणावाद कचिदपि च  
हाहेति रुदितम् । कचिद्रम्या रामा कचिदपि जराजर्जरतनुर्न  
जाने संसार किममृतमय किं विषमय ॥ ५ ॥ कृच्छ्रेणै  
मेध्यमध्ये निर्यमिततनुमि स्थीयते भर्षगते कान्ताविस्फेप-  
दुःखव्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोग । नारीणामप्येवञ्च  
विलसति नियतं वृद्धमात्रोऽप्यसाधु संसारे रे मनुष्या  
पदत यदि सुखं लोकमप्यस्ति किञ्चित् ॥ ६ ॥

### गृहस्थाश्रमप्रशंसा

न्यायार्जितधनसत्त्वज्ञाननिष्ठोऽस्तिधियि । शास्त्रवित्स-  
त्स्वादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥ १ ॥ यदि रौमा यदि  
च रौमा यदि तनयो विनयधीगुणोपेत । तनये तनयोत्पत्ति  
सुरारनगरे क्रियाधिक्यम् ॥ २ ॥ सविप्रपौदोदककर्दमानि  
सनेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि । स्वाहास्वाधाकारनिस्तराणि  
स्वानन्दतुल्यानि गृहाणि तानि ॥ ३ ॥ सानन्दं सदेनं सुताश्च  
सुधिय कान्ता न दुर्माषिणी सन्निभं सुपनं स्वयोषिति  
रतिश्चाज्ञापरा सेनका । आतिथ्य शिवपूजनं प्रतिदिन  
मृष्टाभ्रपानं गृहे साधो सद्गुणसासते हि सततं धन्यो गृह-  
स्थाश्रम ॥ ४ ॥ मानुष्यं वैरं शनन्म निर्ममो दीर्घाधुरा  
पेय्यता सन्निभं सुसुत सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे ।  
निद्वत्तं सुजनन्तमिन्द्रियजय सत्यानदाने रतिस्ते पुण्येन  
विना त्रयोदश गुणा संसारिणा दुर्लभा ॥ ५ ॥ यशो  
निर्भोजनं चो जलुपहृतं सान्तमौघस्यकान्तं लीला शीला  
शुभ्रला क्षयितरलिमया कापि निर्धोननया । वाणी वेणी  
गुणाना समयिन्नयसां सौधिरा साधिरा श्री श्रीमद्वीरी  
मयूरीसुदिर पुंरुहर तत्कल्याया निर्भोके ॥ ६ ॥

### गृहस्थाश्रमदूषणम्

यत्र नास्ति दधिमन्यनघोषो यत्र नो लघुलघूनि निर्युनि ।

१ पात्रगृहम् २ अशुचिमशदि तन्मध्ये ३ जलपुत्रा बद्धवरी  
४ गर्माशये ५ अरमा ६ अश्वम् ७ न्यायेन संवादित धनं  
येन ८ सुप्तो भवति ९ स्त्री १० लक्ष्मी ११ मन्त्राण्यवरण  
धातुनोदकेन पशुनि १२ गृहम् १३ लक्ष्मणकुल सत्यपि  
१४ देशवैद्य १५ निशमृषणम् १६ अन्त-नरणम् १७ विद्वत्ता  
१८ प्रवाह १९ साधिवित्री २० गौर्यं मयूरी तस्या मुद्रिते मेघ  
पक्षे-कायक यशम २१ हे त्रिपुरानाश २२ परिणाम, परमि  
सर्प २३ शिशुशय्याय नर्पुनकाय तिलम्  
१२ छ र मा.

यत्र नास्ति गुरुगौरवपूजा तानि किं वत गृहाणि वनानि  
॥ १ ॥ न विप्रपौदोदकमङ्कितानि न वेदशास्त्रध्वनिगर्जि-  
तानि । स्वाहास्वाधाकारविवर्जितानि श्मशानतुल्यानि  
गृहाणि तानि ॥ २ ॥ कोशन्त शिष्यं संचारि सदन  
पङ्काधृतं चाङ्गण शय्या दंशेवती च रूक्षमशनं धूमेन पूर्णं  
गृहम् । भार्या निष्ठुरमाषिणी प्रसुरपि क्रोधेन पूर्णं सदा  
ज्ञान शीतलधारिणा हि सततं धिग्धिग्गृहस्थाश्रमम् ॥ ३ ॥  
तावद्विद्याजनवद्या गुणगणमहिमा रूपसपत्तिशौर्यं स्वस्थाने  
सर्पशोभा परगुणकथने वाक्पटुत्वावदेव । यात्राकाकुलानि  
स्वगृहपुत्रिति प्रेषितापत्यवक्राद्धे बाया नास्ति तैल न च  
लज्जमपीत्यादिवाचा प्रचार ॥ ४ ॥

### पुत्रप्रशंसा

इदं तत्प्रेहसर्वसं सममाख्यददित्यो । अचन्दनमनौशीर  
हृदयसागुलेपनम् ॥ १ ॥ गृहे जातुचर केल्या मुग्धभित-  
मुखाभुज । पुन पुण्यरतामेव पानीभवति नैनयो ॥ २ ॥  
स्वर्गमश्रुक्तिनिर्मितं सुवृत्तं सुतमौक्तिकम् । वशधीतिलकी-  
भूत मन्दभाग्यस्य दुर्लभम् ॥ ३ ॥ वर्षते न चिर लोक  
वशलक्ष्मीरसतीति । स्वत्यागशेषितकेहवर्तिमालेन दीपिका  
॥ ४ ॥ अन्त करणतत्त्वस्य दपत्यो जेहसश्रयात् । आन  
न्दमन्त्रिकोऽयमपत्यमिति कथ्यते ॥ ५ ॥ दिग्ग्रासतं गत  
श्रीदं जटिल घृत्तिसूरम् । पुण्याधिका हि पश्यति गङ्गा-  
धरमिवात्मजम् ॥ ६ ॥ घृत्तिसूरसर्वाङ्गो विकसहन्तकेसर ।  
आले कस्यापि धन्यस्य द्वारि दन्ती गृहेऽर्भक ॥ ७ ॥  
निन्धते पितृभिलासैर्निरपत्यधन पुमान् । अप्वनीनैरति-  
श्रान्तैर्नैकेशीन पादप ॥ ८ ॥ किं मृष्ट सुतवचन मृष्टतर  
किं तदेव सुतरचनम् । मृष्टान्मृष्टतम किं क्षुतिपरिपक्व  
तदेव सुतरचनम् ॥ ९ ॥ 'उरेरुहादुद्रुमिते पयोभिरापूर्प्य  
केल्या निजमास्यगर्भम् । क्लृप्त्य मातुर्वन्दे हसन्त तम्  
भव पश्यति कोऽपि धन्य ॥ १० ॥ कृतचक्रमण गणेषु  
किञ्चित्कणवर्त्तिकनिभिरिन्द्रदक्षिणम् । यदि सन्महितं सुत  
श्रितं साक्षात्विदं सन्न हितं भवेत्सदानीम् ॥ ११ ॥ अह  
किर्ममं किर्ममिष्टतापदे तथेति मातुर्धुरि तातपृच्छया ।  
प्रैलोन्यतुल्यं प्रवदन्तमर्भकं मुदा हैसंक्षिप्रति मूर्ध्नि पुण्य  
भाक् ॥ १२ ॥ आलस्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासैरव्यक्त-

१ उदकपूर्णम् २ मङ्गलपूर्णम् ३ अक्षिणम् ४ कटोऽभाषिणी  
५ इदं तु पितृभिलासैर्निरपत्यधनम् ६ जातुभ्यां चरतीति स ।  
रिक्तागण इत्यर्थे ७ सततिरदिता ८ नम्रम् ९ पात्रे १० वच्य  
११ स्तनाय १२ माता १३ इहस्थाने १४ प्रलोन्यस्य प्रलोभनार्थं  
वक्षितस्य वस्तुनोऽनुपपन्नम् १५ अवग्राण करोति



वर्णरमणीयवच प्रवृत्तीन् । अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो  
धन्यास्तद्वह्नजसा मलिनीभवन्ति ॥ १३ ॥ आनन्दमुतिरा  
त्मनो नयनयोरन्त सुधाम्यञ्जन प्रसार प्रणयस प्रणयतरो  
पुत्र प्रसादो रते । आलान हृदयद्विपक्ष विषयारण्येषु सचा  
रिणो दपत्योरिह लभ्यते मुकुत ससारसार सुत ॥ १४ ॥

### कन्यापितृनिन्दा

जातेति कन्या महती हि चिन्ता कस्यै प्रदयेति महा  
न्वितर्क । दत्ता सुख यासति वा न वेति कन्यापितृत्वं  
खलु नाम कष्टम् ॥ १ ॥

### सत्पुत्रप्रशंसा

एकोऽपि गुणवा-पुत्रो निरुणे किं शतैरपि । एकश्चन्द्रो  
जगच्चक्षुर्नक्षत्रे किं प्रयोजनम् ॥ १ ॥ एकेनापि सुदृष्टेण  
पुण्यतेन सुगन्धिना । यासित तद्वन सर्वं सुपुत्रेण कुल  
यथा ॥ २ ॥ प्रजया वा विसौरिण्या यो बलेन धनेन वा ।  
धूरं वहति गोत्रस्य जननी तेन पुत्रिणी ॥ ३ ॥ एकेनापि  
सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन भासते । कुल पुंस्रसिंहेन चन्द्रेणैव  
हि शर्वरी ॥ ४ ॥ को धनो बहुभि पुत्रैः कुशलापूर्णा  
दकै । वरमेक कुलालम्बी यत्र विधूयते पिता ॥ ५ ॥  
पुण्यतीर्थे कृत धेन तप काप्यतिदुष्करम् । तस्य पुत्रो  
भवेद्वश्य सशुद्धो धार्मिक सुधी ॥ ६ ॥ वरमेको शुणी  
पुत्रो न च शूर्खशतान्यपि । एकश्च द्रुस्तनो हन्ति न च  
सापराणोऽपि च ॥ ७ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति  
निर्मयम् । सहैव दशभि पुत्रैर्भारं वहति रसमी ॥ ८ ॥  
एकेनापि सुपुत्रेण जायमानेन सलुलम् । शशिना चैव गगन  
सर्वदैवोन्मलीकृतम् ॥ ९ ॥ किं जातेर्बहुभि पुत्रैः शोक  
सतापकारकै । वरमेक कुलालम्बी यत्र विश्राम्यते कुलम्  
॥ १० ॥ कुम्भ परिमितमम्भ पितृस्यसो कुम्भसमवोऽ  
म्योधिम् । अतिरिच्यते सुजन्मा कश्चिज्जनक निजेन धरि  
तेन ॥ ११ ॥ विद्याविहीना बहवोऽपि पुत्रा कल्पयुष  
सन्तु पितु किमेतै । क्षयिष्णुना वापि कैलावता वा तस्य  
प्रमोद शशिनेव सिन्धो ॥ १२ ॥ यौत्र न तापयति  
नैव मेल प्रसुते स्नेह न सहरति नैव गुणाश्लिषोति ।  
द्रव्यावसानसमये चलता न धत्ते सत्युद एष कुलसन्नि  
कोऽपि दीप ॥ १३ ॥

### कुपुत्रनिन्दा

किं तेन जातु जातेन मातृयोर्वेनहारिणा । आरोहति न  
य स्वस्य वशसाये ध्वजो यथा ॥ १ ॥ किं तथा क्रियते  
धेन्वा या न दोग्री न गर्भिणी । कोऽर्थ पुत्रेण जातेन  
यो न विद्वान्न धार्मिक ॥ २ ॥ एकेन शुष्कदृष्टेण दक्ष  
मानेन वह्निना । दक्षते तद्वन सर्वं कुपुत्रेण कुल यथा ॥ ३ ॥  
कोटरान्त स्थितो वह्निस्तस्मैक दहेत्खलु । कुपुत्रस्य कुले  
जात खकुल नाशयत्यहो ॥ ४ ॥ अजातमृतमूर्खाणां वर  
मायो न चान्तिम । सकृदु खकरावाधान्तिमस्तु पदे  
पदे ॥ ५ ॥ अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताऽजातौ सुतौ वरम् ।  
यतस्त्रावत्पदु खाय यावज्जीव जडो दहेत् ॥ ६ ॥ यस्य  
पुत्रो न वै विद्वान्न शूरो न च धार्मिक । अप्रकाश कुल  
तस्य नष्टचन्द्रेव शर्वरी ॥ ७ ॥ अविनीत सुतो जात  
कथं न ईदृहात्मक । विनीतस्तु सुतो जात कथं न ईदृहो  
त्तम ॥ ८ ॥ दाने तपसि शौच्ये च यस्य न प्रथित यश ।  
विद्यायामर्थलाभे च मातुर्हजार एव स ॥ ९ ॥ निरालाह  
निरानन्द निर्वीर्यमरिच-दनम् । मा स्म सीमन्तिनी काचि  
ज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥ १० ॥ वर गर्भसावो वरमृत्यु च  
नैवाभिगमन वर जातप्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता ।  
वर व-प्या भार्या वरमपि च गर्भेषु वसतिर्न चाविद्वान् रूप  
द्रविणगुणयुक्तोऽपि तनय ॥ ११ ॥ पित्रोर्नैव वच शृणोति  
दिवसत्यागो ब्रजत्यालय याप्तीभिर्दुवतीभिर्ध्वनि सुदु कौट  
हल विन्दति । बन्धूनामुपदेशाच्च घटति कोपैकतान वच  
साधुञ्जिन्दति दुर्जन च मनुते मित्रं कुपुत्रो जन ॥ १२ ॥

### दैवाख्यानम्

देवमुल्लङ्घ्य यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत् । सरोन्मथा  
तकेनात्त गलरन्ध्रेण गच्छति ॥ १ ॥ भाग्यवत् प्रसुदेधा  
मा शूर मा च पण्डितम् । शूराश्च कृतविधाश्च वने सीदन्ति  
पाण्डवा ॥ २ ॥ न केवल मनुष्येषु देव देवेष्वपि प्रभु ।  
सति मित्रे घनाप्यक्षे चर्मप्रावरणो हर ॥ ३ ॥ सन्निहो  
मथकुटिल कर्ण स्वर्णस्य भाजनम् । धिन्दैव निर्मल बहु  
पान कजलभक्षण ॥ ४ ॥ भगवन्तौ जगन्नेत्र सूर्यावन्द  
मसावपि । पश्य गच्छत एवास्त निर्याति केन लङ्घ्यते  
॥ ५ ॥ किं करोति नर प्राज्ञ शूरो वाप्यथ पण्डित । देव

१ लालनार्थमङ्कालशिशुर् २ मन्त्रधनस्तम्भ ३ प्रसरण  
शल्या ४ कायमारम् ५ पुरुषध्वजेन ६ रात्रि ७ गर्दभी  
८ अगस्त्य ९ अपिको भवति १० आचरणेन ११ धयर्शुभेन  
१२ कथापुर्वेन १३ दीपपत्र, पक्षे-भासापितरौ १४ कलह, पक्षे-  
भपीम् १५ अनुपम पक्षे-तैलम् १६ कुल्येव सप्त गृह तस्मिन्

१ कदाचित् २ जीवनलोपहेतुना ३ दोहनशीला ४ प्रकाश  
रहितम् ५ विनयरहित, पक्षे-अविना मेधेन नीत अश्वमेधो वाह  
नम् ६ अक्षिरूप ७ विनययुक्त, पक्षे-विना पक्षिणा गच्छेन  
नीत ८ पुरुषध्वज, पक्षे-विष्णु ९ मरुविसर्जनम् १० देवम्

यम् फगन्नेपि करोति विफला क्रिया ॥ ६ ॥ देवे निमु-  
रता याते न फोऽप्यसि महायमान् । पिता माता तथा  
माया आता वाऽथ सहोदर ॥ ७ ॥ पित्रस्ति मधु पंचेषु  
युक्ता केमरूपस्य । ह्यस्य शैवालमश्नति धिग्देमममम  
सम् ॥ ८ ॥ करोतु नाम नीतिज्ञो व्यससायमितलत ।  
फल पुनस्तदेवाय यद्विद्येमेनसि स्थियम् ॥ ९ ॥ देव फलति  
सर्वत्र न विद्या न च पौरुषम् । समुद्रमथनाछेमे हरि  
लक्ष्मीं हरो विषम् ॥ १० ॥ देव फलति सर्वत्र न विद्या  
न च पौरुषम् । पापाणस्य कुतो विद्या येन देवराभागत  
॥ ११ ॥ यथा घेनुवह्नेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तथा  
पूर्वकृत कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ १२ ॥ अचोद्यमानानि  
यथा पुण्याणि च फलानि च । स्व काल नातिरन्ते तथा  
कर्म पुण कृतम् ॥ १३ ॥ विपत्तौ किं निर्पदेन सपत्नौ  
हर्षणेन किम् । भवितव्य मन्येव कर्मणाभीदशी गति  
॥ १४ ॥ हरिणापि हरेणापि प्रक्षणा निदगैरपि । ल्याट  
लिखिता रेखा न शस्या परिमार्जितम् ॥ १५ ॥ सुहृदो  
ज्ञातय पुत्रा आतर पितरयपि । नातुकारति स्वजन यस्य  
दैर्मदक्षिणम् ॥ १६ ॥ अचिन्तितानि दुःस्थानि यथैवा  
याति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये देवमनातिरिच्यते  
॥ १७ ॥ अयाचितं सुख दत्ते याचितश्च न यच्छति ।  
सर्वस चापि हस्ते निधिरुच्छृङ्खलो नृणाम् ॥ १८ ॥ मनो  
रथान्करोत्युर्ध्वर्जनो देवहतानपि । सिञ्चसिञ्चो सम कुर्या  
दैव हि फलसाधनम् ॥ १९ ॥ पिता रत्नाकरो यन्म लक्ष्मी  
र्यन्म सहोदरी । शङ्को रोदिति मिश्राधी फल भाग्यानु  
सारत ॥ २० ॥ तादृशी जायते बुद्धिर्व्यवसायोऽपि  
तादृश । सहायास्त्रादृशाश्चैव यादृशी भवितव्यता ॥ २१ ॥  
भवितव्य मन्येन नारिकेलफलाभ्युत्त । गन्तव्य गतमि  
त्याहुर्गममुक्तफित्यन्त ॥ २२ ॥ महताभाश्रय पुत्रा फल  
भाग्यानुसारत । ईशस्य कण्ठरभोऽपि वासुकिर्गणुमञ्जव  
॥ २३ ॥ कर्मणा भाष्यते बुद्धिर्न बुद्धना कर्म भाष्यते ।  
सुबुद्धिरपि यद्रामो हेम हरिणमन्मगात् ॥ २४ ॥ गुणोऽपि  
दोषता याति धर्मीभूते विपातरि । सातुहूले पुनस्तस्मिन्  
दोषोऽपि च गुणायते ॥ २५ ॥ अग्रद्वयमाविनो भावा भवति  
महतामपि । नमस्त नीलरुणस्य महाक्षितयन हरेः  
॥ २६ ॥ पुण्य पौरुष तावथावदैव नु सनुपमम् ।  
निरीतगते देवे पुरुषो न च पौरुषम् ॥ २७ ॥  
न देशसेना याति कर्मवन्ध परिह्वयम् । जघास घास

मेमासौ वगीरठ ईर्षटिन ॥ २८ ॥ अग्रद्वयमाविनो  
प्रनीवारो भवेद्यपि । तदा दुर्गते निष्प्रेक्ष्यगमबुधिरिया  
॥ २९ ॥ भवितव्य यथा येन नाया भवति चान्यथा ।  
नीयेन तेन मार्गं स्वय वा तत्र गच्छति ॥ ३० ॥ किं  
करोति न प्रोद्ध्य प्रेयमाण स्वकर्मणा । प्रागेन हि मनु  
ध्याणा बुद्धि कर्मातुमारिणी ॥ ३१ ॥ लिखिता चित्रगुमेन  
ल्लयटे श्वरमात्रिका । ता देवोऽपि न शक्नोति व्युल्लप्य  
निगितु पुन ॥ ३२ ॥ येन यत्रैव मोक्षस्य सुख वा दुःख  
मेव वा । स तत्र बद्धा रज्जवेन बगर्दनेन नीयते ॥ ३३ ॥  
या या सपयत बुद्धि सा भति सा च मानना । सहाया  
स्त्रादृशा एव यादृशी भवितव्यता ॥ ३४ ॥ अनुगवती  
सध्या दिवसस्तर्पुर्सर । अहो देवगतिश्चिन्ता तथापि न  
गमानम् ॥ ३५ ॥ अचिन्तितमिदं घटयति सुचिन्तितमि  
तानि दुर्घटीयुक्ते । विधिरेव तानि घटयति यानि पुमाश्चैव  
चितयति ॥ ३६ ॥ विकटादव्यमग्न नैलांरोहणमना-  
तिधेस्तरणम् । निगड गुहामेव विधिपरिपाक कथ न  
सचार्य ॥ ३७ ॥ किं त्व न वेत्ति जगति प्रख्यात लाभ  
कारणे भूलम् । विधिलिखिताक्षरमात्र फलति क्काल न  
भूषाल ॥ ३८ ॥ द्रौपादन्यन्मादपि मध्यादपि जलनिधे  
र्द्रिःशोऽप्यन्तात् । आनीय क्षति घटयति निधिरमिमतमभि-  
सुखीभूत ॥ ३९ ॥ अनुकूले सति धातरि मनस्यनिष्ठादपीष्ट  
भवितव्यम् । पीत्वा निषमापि शमुर्भृत्युत्पत्तामनाप तन्वा  
लम् ॥ ४० ॥ अनुचितमेवाचरित पण्यपतिना यद्विधे  
शिरदिगन्तम् । छिनो न चास्य हस्तो येनाय दुर्लभि स्थि  
ति ॥ ४१ ॥ नहि भवति यत्र माय्य भवति च माय्य  
निनापि यत्नेन । कर्तलगतमपि नश्यति यस्य हि भवित  
व्यता नास्ति ॥ ४२ ॥ सर्वान्नमर्पयती लीलासुप्त क्रमेण  
शय्यायाम् । अलसमपि भाग्यवन्त भवते पुरंशाधितेन श्री  
॥ ४३ ॥ आरोहतु गिरिक्षिखर तरतु समुद्र प्रयाहु पाता  
लम् । विधिलिखिताक्षरमात्र फलति क्काल न भूषाल  
॥ ४४ ॥ सजति च जगदिदमत्र च सहरति च हेलयै-  
व यो नियतम् । अवसरवशत शंकरो जनादन सोऽपि  
चित्रमिदम् ॥ ४५ ॥ यन्नोरभयतैरगोवर न सृष्टमिति  
च गिर कवेरपि । स्वमृत्तरिपि यत्र दुर्लभा लीलयैव निद  
धाति तद्विधि ॥ ४६ ॥ अरक्षित तिष्ठति देवराक्षित  
सुरक्षित देवहत विनश्यति । जीयत्यनायोऽपि यने विस  
र्जित कुतप्रयजोऽपि युद्धे विनश्यति ॥ ४७ ॥ दाता वलि

प्राथयिता च विष्णुर्दानं भुवो वैजिमसस काल । नमो  
 ऽस्तु तस्यै भवितव्यतायै यस्या फल बन्धनमेव जातम्  
 ॥ ४८ ॥ प्रातःपथ्यं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं  
 न शक्तः । तस्मान्न शोचामि न विषयो मे यदधर्मीय  
 नहि तत्प्रेषाम् ॥ ४९ ॥ मा धाव मा धाव विनैव देव  
 नो धावनं साधनमस्ति लक्ष्म्या । चेद्वायनं साधनमस्ति  
 लक्ष्म्या आ धावमानोऽपि लभेत लक्ष्मीम् ॥ ५० ॥ ईश  
 करस्वीकृतकाष्ठादि कुबेरमित्र रजताचलस्य । तथापि  
 मिश्राटनमस्य जातं विधौ शिरस्ये कुंरिले कुत श्री  
 ॥ ५१ ॥ त्वय महेश श्वशुरो नैरोश सत्पा घनेसस्तनयो  
 गणेश । तथापि मिश्राटनमेव शोर्बलीयसी केवलमीश्वरे  
 ॥ ५२ ॥ असमयं हेमशृङ्गस्य जन्म तथापि रामो  
 लुब्धमेव शृङ्गाय । प्रायः समासन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुसा  
 मलिनीभवति ॥ ५३ ॥ न भूतपूर्वो न च केन दृष्टो हेन  
 कुरगो न कदापि घाता । तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य  
 विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ ५४ ॥ घनानि भूमौ पशवश्च  
 गोष्ठे भार्या गृहद्वारे जन श्मशाने । वैद्विषिताया परलोक  
 मार्गे कर्मानुगो गच्छति जीव एक ॥ ५५ ॥ जने जने  
 शत्रुजलाभिमुख्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं  
 विषमस्थितं वा रक्षति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ५६ ॥  
 सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता परो ददातीति कुबुद्धिरेषा ।  
 अहं करोमीति धृयाभिमानं स्वकर्मसूत्रप्रथितो हि लोकः  
 ॥ ५७ ॥ यः सुन्दरलहनिता कुल्पा या सुदरी सा  
 पतिरूपहीना । यत्रोभयं तत्र दरिद्रता च विधेर्विचित्राणि  
 विवेष्टितानि ॥ ५८ ॥ भ्रमन्वनान्ते नवमङ्गरीषु न वैद्वदो  
 र्गन्धकलीमलिप्रतः । सा किं न रम्या स च किं न रता  
 बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ ५९ ॥ विधौ विरुद्धे न पयः  
 पयोनिधौ सुधापसिन्धौ न सुधा सुधाकरे । न वाञ्छितं  
 तिष्ठति कल्पदापे न हेम हेमप्रभवे गिरावणि ॥ ६० ॥ अव  
 श्यभवेत्येवमग्रहह्रा यया दिशा धावति वेधसः सृष्ट्वा ।  
 तृणेन दाल्य च तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन शैशवाश्रयना  
 ॥ ६१ ॥ निपतति किल दुर्गलेषु दैव तदवितथं ननु येन  
 कारणेन । बलवति न तथा यथाबलानां प्रभवति कृष्टशरा  
 सनो मनोभूः ॥ ६२ ॥ हरशिरसि शिरासि यानि रेजु शिव  
 शिव तानि लुठन्ति गृध्रपादे । अयि खलु विषमं पुराकृतानां  
 भवति हि जन्तुषु कर्मणा विमोक्षः ॥ ६३ ॥ क्व च ननु  
 जनकाधिराजपुत्री क्व च दशकधरमदिरे निवासः । अयि

खलु विषमं पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणा विमोक्षः  
 ॥ ६४ ॥ क्व न कुलमकलङ्कमायताश्या क्व न रजनीचर  
 सगमापवादः । अयि खलु विषमं पुराकृतानां भवति हि  
 जन्तुषु कर्मणा विमोक्षः ॥ ६५ ॥ क्व न तत्त्वल्लभ्य  
 नृपलक्ष्मी क्व महेंद्रवन्दिता । नियतं प्रतिकूलवर्तिनो न  
 घातुश्चरितं सुदुःसहम् ॥ ६६ ॥ सृजति तावदशेषगुणाकरं  
 पुरुषरत्नमकरणं भुवः । तदपि तत्क्षणमग्निं करोति चैवह  
 कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ६७ ॥ गजमुजंगमयोरपि वधनं  
 शशिदिवाकरयोर्महोपादनम् । मतिमता च समीक्ष्य दारि  
 द्रता विधिहो बलवानिति नैव मतिः ॥ ६८ ॥ यदपि  
 जन्म भवभूय पयोनिधौ निवसनं जगतीपतिमस्तके । तदपि  
 नायं पुराकृतकर्मणा पतति राहुमुखे खलु च द्रमा ॥ ६९ ॥  
 प्रतिकूलतासुपगते हि विधौ विकलत्वमेति बहुसाधनता ।  
 अवलम्बनाय दिनमर्तुरभूत् पतिष्यतः करसहस्रकपि ॥ ७० ॥  
 यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च  
 शुभाशुभभाग्यकर्म । तस्माच्च तेन च तथा च तदा च  
 तच्च तावच्च तत्र च विधौ तृयशादुपैति ॥ ७१ ॥ नैयाहृति  
 फलति नैव कुलं न शीलं विद्यापि नैव न च यत्कृतापि  
 सेवा । भाग्यानि पूर्वतपसा किल सचितानि काले कलन्ति  
 पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ७२ ॥ आकाशस्यस्ततः गच्छति  
 वा दिगन्तमस्मोनिधिं विशतु विष्टतु वा यथेच्छम् । जमा  
 न्तर्गर्जितशुभाशुभकुञ्जराणां छायेन न त्यजति कर्मफलात्  
 बन्धः ॥ ७३ ॥ भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रपन्नं सर्वो  
 जनः सुजनतासुपयाति तस्य । इत्स्ना च भूमेवति सन्निधि  
 रत्नपूर्णं यस्याति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ७४ ॥ कैर्त  
 कर्कशकरग्रहणचतुतोऽपि जालान्तरे निपतितः शकरो वराकः ।  
 दैवात्ततो विगलितो गिलितो वकेन वके विधौ बद्धः क्व  
 व्यवसायसिद्धिः ॥ ७५ ॥ दैवे समर्थं चिरसचित्कर्मजालं  
 सुखा सुखं यस्तं किं परयाचनाभि । मेरुं प्रदक्षिणयतोऽपि  
 दिवाकरस्य ते तस्य सप्त तुरगा न कदाचिदृष्टौ ॥ ७६ ॥  
 येनाश्वलेन सरसीरुहलोचनायास्मात् प्रभूतपवनादुदये  
 प्रदीपः । तेनैव सोऽस्तस्ययेऽस्तमयं विनीतं कन्दे विधौ  
 मजति मित्रमित्रिणावम् ॥ ७७ ॥ आधोरणाशुशमयाकरि  
 कुम्भयुग्मं जातं पयोधरयुगं हृदयेऽङ्गनानाम् । तत्रापि बलम  
 नखश्वतमेदमिन्नं नैवान्यथा भवति यद्विहितं विद्याया ॥ ७८ ॥  
 सजातसान्द्रमकरन्दरसा क्रमेण पातु गतश्च कलिका कम  
 लस्य सृङ्गः । दग्धा निरप्य सहसैव हिमेन सैषा धामे विधौ  
 नहि फलन्त्यभिगान्धितानि ॥ ७९ ॥ सिंहो नली गिरि

१ अश्वमेधस्य २ दैनाय ३ दैवे, पक्षे, च-द्रे ४ वके, पक्षे-  
 विपरीते ५ दिगालय ६ पूर्वसंचितकर्मबंध ७ अमर ८ चम्पक  
 कलिका ९ दुरासदा, दुः प्रवीकारा वा १० निवान्तचक्षुलसायनेन  
 ११ सदन १२ छेद १३ धरिणय

१ मूर्खता २ दैवम् ३ दैवशाय ४ कैवर्तौ वीवर, तस्य  
 कठोरकरग्रहणचतुः ५ शुक्लभावन

गुहागहनप्रवासी यासोदरे वसति भूमिभूतां विहालः । नो  
पौरुषं कुलमपि प्रचुरा न धार्मी देवं बलीय इति मुखं सखे  
विपादम् ॥ ८० ॥ सैदसि विदुरमीप्सद्वेषाशरत्नानां  
पतिनिर्मरकलैः पद्मभिः पालितापि । अहह वैरिमवस  
द्रौपदी पात्रमासीद्वलति स्मिन् देवे बन्धुभिः किं विधेयम्  
॥ ८१ ॥ गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ परिणतिर्यथा  
यत्नतः पण्डितेन । अतिरमसकृतानां कर्मणामविपत्तेर्भवति  
हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ८२ ॥ स हि जैन-  
विहारी कैर्मपध्वंसकारी दशशतकरकारी ज्योतिषां मध्य-  
चारी । विधुरपि विधियोगाद्वसते राहुणासौ लिखितमिह  
ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ ८३ ॥ अयमश्रुतविधानं  
नायकोऽप्योषधीनां शतैर्मिषगुण्यातः शंसुभूमेऽश्वतंसः ।  
निरहयति न चैनं राजयस्मा दशाङ्कं हतविधिपरिपाकः  
केन वा लङ्घनीयः ॥ ८४ ॥ शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकः  
पद्मनाले युवतिकुचनिपातः पक्ता केसवाले । जलधिजल-  
मयेयं पण्डिते निधनत्वं वयसि धनविधेको निर्विधेको  
विधाता ॥ ८५ ॥ मियसखि विपद्गण्डमान्तप्रपातपरम्परपरि-  
चयचले चिन्तावके निधाय विधिः खलः । शूद्रमिव  
भलातिगण्डकुलं प्रगल्भकुलालवद्भवयति मनो नो जानीमः  
किमय करिष्यति ॥ ८६ ॥ कचित्पाणिप्राप्तं घटितमपि  
कार्यं विघटयत्यस्य केनापि कचिदघटमानं भवति ।  
तदेवं सर्वेषामुपरि परितो जाग्रति विधायुपालम्भः कोऽयं  
जनतनुधनोपार्जनविधौ ॥ ८७ ॥ नमस्मानो देवान्नतु हत-  
विधेऽपि । वरागा विधिवन्धः सोऽपि प्रतिनियतकर्म-  
कलः । फलं कर्मायसं यदि किममरैः किं च विधिना  
नमस्तकर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ ८८ ॥  
मिलोकेयः शौर्ङ्गी शैवराक्षस्यलमगमद्विधौता लोकाना-  
मलमत शिरःकुन्तनविधिम् । प्रयातौ तौ यदौर्दिनकर-  
शशाङ्गी र्थैर्यत्तां प्रमुनैः शंसुः शिरसि लिखितं लङ्घयति  
कः ॥ ८९ ॥ सुधांशोर्जातेर्यं कथमपि कलङ्कस्य कणिका  
विधातुर्दोषोऽयं न च गुणनिधेस्त्वस्य किमपि । स किं नात्रैः  
पुत्रो न किमु हरचूडाचर्चनमणिर्न वा हन्ति द्यौन्तं जगद्-

परि किं वा न वसति ॥ ९० ॥ ललाटे गोमयौ मृगपरिपि-  
आपदकुले करिष्यन्कार्पण्यं किमिह महिमानं गमयति ।  
निमग्नः पङ्केसिन्ननुभव करीन्द्राधिपदगामदं मद्रं वा  
विधिलिखितमुन्मूलयति कः ॥ ९१ ॥ धुनोति ध्वान्तानि  
ज्वनयति नीहोरपटलं कुलं रोजीवानां दलयति रथाङ्गं  
रमयति । जगद्वापी देवं सुखयति जनानां च नयनं न  
याति स्नेमानं यदि तदिह देवं जयतु कः ॥ ९२ ॥ त  
एवामी धाणास्तदपि हरलब्धं घनुरिदं स एवाहं पार्थः  
प्रमथितसुरापातिनिचयः । इमास्वात्मा गोप्यो हरिचरण-  
चित्तकषाणा ह्रियन्ते गोपालविधिरेह बलीयात्र तु नर  
॥ ९३ ॥ अलंकारः शङ्काकरनरकपालं परिजनो निशीघाङ्को  
शृङ्गी वसु च घृष एको बहुवयः । अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति  
सर्वाभ्युपगोर्ध्वी वके भूमिं स्थितवति चयं के पुनरमी  
॥ ९४ ॥ पिता रत्नाधारः शुचितहचरास्ते च मणयः स्वप्ना  
लिङ्गा लक्ष्मीरयमवराजः कल्पविटी । अहो कान्यं धातु-  
स्तदपि खलु शङ्खः प्रतिपदं रुदित्वा यद्दीपं दिशि दिशि  
वैपटं मृगयते ॥ ९५ ॥ पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो  
वसन्तस्य किं नोल्लेखेन विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य किं  
दूषणम् । घातं नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं  
यदात्रा निजमालपटलिखितं तस्माज्जितुं कः क्षमः ॥ ९६ ॥ या  
साधुश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्नेपिणः प्रत्यक्षं  
कुरुते परोक्षमश्रुतं ह्यालहलं तत्कषात् । तानापश्य सत्क्रिया  
भगवती भोक्तुं फलं वाञ्छितं हे साधो व्यसनियुग्मेषु विपु-  
लेष्वात्मां वृथा मा कृयाः ॥ ९७ ॥ ब्रह्मा येन कुलालव-  
त्रियमितो ब्रह्माण्डमाण्डोदरे विष्णुर्येन दशावतारागहने हिसः  
सदा संकटे । रुद्रो येन कपालपाणिपुटके मिश्रादने कारितः  
सूर्यो ग्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९८ ॥  
यदात्रा निजमालपटलिखितं लोकं बहुधा घनं तद्यामाति  
मेखल्येऽपि नितरां भौरो ततो नाधिकम् । तद्वीरो भय  
वित्तवसु कृपणां धृष्टिं वृथा मा कृयाः कूपे पश्य पयोनिधा-  
वपि धरो गृह्णाति तुल्यं जटम् ॥ ९९ ॥ नेता यक्ष  
यहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः सर्वो दुर्गमनुग्रहः  
किं हरेरवततो वैरेणः । इत्याश्रयं बलान्वितोऽपि बलमि-  
द्भ्यः परैः संगरे तत्तत्कं वरयेव देवशरणं धिक्पिबृथा  
पौरुषम् ॥ १०० ॥ जातः सूर्यकुले पिता दशरथः क्षौणी-  
युनामग्रणीः सीता सत्यपरायणा प्रणयिनी यस्मात्तुजो  
लक्ष्मणः । दोर्दण्डेन समो न चास्ति सुवने प्रत्यक्षविष्णुः

१ समाधाम्, २ देवतुरीः, ३ परामवस, ४ परिणामः, ५ नि-  
क्षेप्यः, ६ अनित्यवरा, ७ आकाशसंचारी, ८ अन्धकारनाशकर्ता,  
९ नक्षत्राणाम्, १० नक्षत्रविशेषः, पले, -मिषर्जा वैधानां शतेन-  
११ समर्थो भवति, १२ कुणः, १३ शरतो अरानामा मिष्ट, प्रमाते  
पररतं कश्चिन्नापि अयादौ रसहासन्तरमवस्थसाध्यादामोरो  
दशिनं पार्श्वं निषायासिते भगवति अरानाया भिन्नं दूरतो भगवद्वरणं  
दृष्टा मृगमुक्षप्रमाद्वगपत्पादौ बालेन विद्ध इति यागवतो, १४ ब्रह्मा-  
१५ शिरःकुन्तनम्, १६ माराताम्, १७ अन्धकारम्,

१ महिषे, २ मृगधूर्तके, ३ तमाति, ४ हिमपटलम्, ५ हस्तिनाम्,  
६ चक्रम्, ७ सूर्यः, ८ हृदयम्, ९ चन्द्रः, १० पशुः-देवः, ११ कर्पदकम्,  
१२ दिवाभीतेन, १३ शोषस्थितम्, १४ समर्थः, १५ कुम्भारारः,  
१६ क्षारधूमो, १७ आधुपम्, १८ यवः, १९ इन्द्रः, २० युष्माकम्,

स्वयं रामो येन विद्वन्कितोऽपि विधिना चाये जने का  
कथा ॥ १०१ ॥ जामाता धुर्युसोमो भगवती लक्ष्मी  
स्वयं कथका दूतो यस्य बभूव कौशिकमुनिर्यज्वा वसिष्ठ  
स्वयम् । दाता श्रीजनक प्रदानसमये चैकादशस्था ग्रहा  
किं ब्रूयो भवितव्यना हतविधे रामोऽपि यातो वनम् ॥ १०२ ॥  
आसाध्यापि महोदधिं न विवृणो जातो जलैर्बाहवो मेघ  
प्राप्य न चातकोऽपि चरणौ मातु न लेभेऽरुण । चन्द्र  
शकरेश्वरेऽपि निवस पक्षक्षये क्षीयते प्रायः सज्जनसगतो  
ऽपि लभते देवानुरूप फलम् ॥ १०३ ॥ आहारे शुचिता  
ध्वनौ सधुरता वाचालता मोक्षधे बन्धौ निर्भमता जनेषु  
निरता नीहै पराधीनता । एतैरेव गुणैर्युता पेरुतस्त्यक्त्वा  
किमेते जना वदन्ते खलु खलजन कृमिमुञ्च चित्रा गति  
कर्मणाम् ॥ १०४ ॥ गीत कोकिल ते मुदा रसविद  
भृशवन्ति कर्णाभृत नो किंचिद्वितरन्ति ते तरुलैरेव स्वयं  
जीवसि । कर्णासुहृदसुद्विरन्ति विरक्त काकास्तु तेभ्यो बलिं  
प्राशा एव दिशन्ति हन्त धिगिद वक विधे क्रीडितम्  
॥ १०५ ॥ छिन्ना पाशमपास्य कूटरचना भङ्गवत्या बला  
द्वारा पर्यन्तामिच्छाकलापजटिलाग्रि सुखं दूर वनात् ।  
व्याधाना शरगोचरादिति जनेनोक्तुल्य धावन्मृग कूपान्त  
पतित करोति विमुखे किं वा विधौ पौरुषम् ॥ १०६ ॥  
लब्ध जन्म सह धिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूषाकर स्थित्यथ  
परमेश्वरानुपगतस्तेनापि भूर्धा धृत । शूर्दि शीतकरस्तथापि  
न गत क्षीण पर प्रत्युत प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्क  
कस्य कर्तुं क्षम ॥ १०७ ॥ रामे प्रव्रजन बलेर्नियमन  
पाण्डो सुताना वन दृष्ट्वा निधन नलस्य नृपते राज्या  
स्वरिभ्रशनम् । कारागारनिषेवणं च मरण सचिन्त्य लङ्के  
श्वरे सर्वे कालवशेन नश्यति नर को वा परिजानते ॥ १०८ ॥  
मन्नाशस्य कैरूण्डपिण्डिततनोर्म्हानेन्द्रियस्य क्षुधा कृत्वास्त्रुर्वि  
धर स्वयं निपतितो नक्त मुखे भोगिन । वृषस्यविशितेन  
सत्वरमसौ तेनैव यात पथा लोका पश्यत देवमेव हि  
नृणा वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ १०९ ॥ माता यस्य धराधरे  
न्द्रदुहिता तातो महेशस्तथा आता पित्रेऽनुलान्तक भित्तु  
सखो देवो र्धनाना प्रति । रयात कौशविदारणे सुरसते  
रेनामग वामपुस्तद्वैवबलेन कुत्र पठते नाद्यापि पाणिग्रह  
॥ ११० ॥ काश्चिचुल्लयति प्रपूरयति वा काश्चिदपत्युन्नति  
काश्चित्पातविधौ करोति च पुन काश्चिदपत्युकुञ्जम् ।  
अयोन्य प्रतिपश्यसहतिमिमा लोकस्थितिं बोधयन्नेष क्रीडति

कूपयन्नघटिकान्यायप्रसक्तो विधि ॥ १११ ॥ तुल्य भूसति  
जन्म तुल्यमुमयोर्मूल्यं च तुल्य वपुस्तुल्यं दातव्यमुदय  
टङ्कदलन तुल्यं च पापणयो । एकसाखिलवन्दनाय  
विधिना देवत्परागोपित तद्गारे विहिता परस तु पदाघाता  
रूपं देहली ॥ ११२ ॥ यद्भग्न धनुरीश्वरस्य समरे यज्जाम  
दभ्यो जितस्त्यक्त्वा येन गुरोर्गिराऽनुमती सेतु प्रयोधौ  
कृत । एकैक दशकधरक्षयकृतो रामस्य किं वर्ण्यते दैव  
वर्णय येन सोऽपि सहसा भीत कथाशेषताम् ॥ ११३ ॥  
खल्लाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः सतापितो मत्तकैः वाञ्छन्  
देशमनाप विधिप्रज्ञातालस्य मूल गत । तनाप्यस्य महा  
फलेन पतता भग्न सशब्द शिर प्रायो गच्छति यत्र भाग्य  
रहितस्तानापदा भाजनम् ॥ ११४ ॥ भूविष्टं त्रैविणामग्न  
जनयितुं लिप्तायता चेतसा नार्थ पक्ष मया क्रमेण कुलजा  
काले संमुद्राहिता । सद्रिचा कविता विदेशवसति सेवा  
तथाभ्यर्थना दैवेन प्रतिबधकेन युगपद्वर्ज्या समष्टा  
कृता ॥ ११५ ॥ मज्जत्वन्मसि यातु मेरुशिखर शनूज्य  
त्वाहवे वाणिज्य कृपिसेवनादिसकला विद्या कला शिष्यतु ।  
आकाश सकल प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्न पर नोऽभास्य  
भवतीह कर्मवशातो भाव्यस्य नाश कुत ॥ ११६ ॥  
लक्ष्मीकौस्तुभमपारिजातसहज सुत सुधाम्मोनिधेर्दैवेन प्रणय  
प्रसादविधिना भूर्धा धृत शमुना । अद्याप्युन्नतिं नैव  
दैवविहित क्षेण्य क्षपावलम् केनायेन विलङ्घयते विधिगति  
पाषाणरेखासखी ॥ ११७ ॥ अन्मोक्षे स्थलता स्थल जल  
धिता धूलीलज शैलता मेरुसूक्तगता तृण कुलिशता पत्र  
तृणप्रायताम् । वह्नि शीतलता हिम दहनतामायाति यस्ते  
च्छया लीलादुल्लिताद्भुतव्यसनितेन दैवाय तस्मै नमः  
॥ ११८ ॥ जन्म ब्रह्मकुलेऽमजो धनपतिर्यं कुम्भकर्मा  
अज सुतुर्वासवजित्स्य दशशिरा दोर्दण्डका विंशति ।  
अक्ष कैमगम विमानमजय मध्येसमुद्र पुरी सर्वे निष्फल  
मेतदेव नियत दैव पर दुर्जयम् ॥ ११९ ॥ यत्रालेखलद  
न्तिदन्तसुसलान्यासखण्डितान्याहवे धारा यत्र पिनाकापि  
परशोराकुण्ठितामागता । तैर्मे तावदुरो दासैर्हकारैर्व्या  
दीर्यते साप्रत दैवे दुर्बलता गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते  
॥ १२० ॥ दो सदेहैर्वैषवदन्निमुवनधीगवैसर्षक्य कैला  
सोद्धरणप्रचण्डचरितो वीर कुवेरगुञ्ज । यत्राय स्वयमसि  
सेयममरावत्यापि बन्धा पुरी नीता मर्कटकेन कामपि दश

१ वसिन्वदुदे इति शेष २ वसदेव ३ कुलाये ४ कोकिल  
५ युगवधनी ६ मादववशीयानाम् ७ मन्नाशसंयुक्तशरीरस्य  
८ पार्वती ९ गजाननम् १० कुजे ११ विवाह

१ पर्वते २ इदृशता ३ लक्ष्म्या ये दृष्टास्तैर्लज्जन् ४ द्रविण द्रव्य  
तदेवा मज पुत्रस्य ५ विवाहिता ६ निष्कला ७ युदे  
८ चन्द्र ९ वज्रनाम् १० द-अनुकूलगति ११ द-असुराव  
१२ शिव १३ हिरण्यकशिपोरुक्तिरियम् १४ समूह

विन्दैवमावश्यकम् ॥ १२१ ॥ येनाकारि मृणालपत्रमशनं  
 क्रीडा करिण्या सह स्वच्छन्दं भ्रमणं च कन्दरगणे पीतं  
 पयो नैर्धरम् । सोऽयं वन्यकरी नरेषु पतितः पुण्याति देहं  
 तुणैर्यदैवेन ललाटपत्रलिखितं तत्त्वोच्चित्तुं कः क्षमः ॥ १२२ ॥  
 दैवेन प्रमुणा स्वयं जगति ययस प्रमाणीकृतं तत्त्वसोपनमे-  
 न्मनागपि महात्रैवाधयः कारणम् । सर्वाशापरिपूरके जल-  
 धरे वर्षत्यपि प्रत्यहं सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्विधाः  
 पयोविन्दवः ॥ १२३ ॥ कान्तं बन्धि कपोतिकाकुलतया  
 भायान्तकालोऽधुना व्याघ्रोऽघो धृतचापसज्जितशरः श्येनः  
 परिभ्रामति । इत्थं सत्यदिना स दष्ट इपुणा श्येनोऽपि तेनाहत-  
 स्तूर्णं तौ तु यमालयं प्रति गतौ दैवी विचित्रा गतिः  
 ॥ १२४ ॥ रैव्यारिणि वारणेन विपुले राजीवराजीरजः-  
 पुष्पापिञ्जरितोर्मिणि प्रविगलद्दानाम्बुगन्धोल्कटे । घातं येन  
 मृगारिक्तमसकृदन्तान्तरालस्थितं कोणं सोऽपि पयः पपौ  
 हतविधेः को गोचरे नागतः ॥ १२५ ॥ केषांचिज्जिवेश्मनि  
 स्थितवतामालसनिद्रावतां दृश्यन्ते फलिता लता इव फलै-  
 र्यचूलमूलं ध्रियः । अत्रिं लङ्घयतां गिरिं प्रयततां पृथ्वीतले  
 धायतामुद्योगव्यवसायसाहस्रचियां तन्नास्ति यैलच्यते  
 ॥ १२६ ॥ स्यात्यां वैर्दूरमय्यां पचति तिलकणांश्चान्दन्नि-  
 र्धनौचैः सौवर्णलङ्कलमैर्निपनति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।  
 छित्वा कर्पूरखण्डान्मृतिमिह कुरुते कोर्दवाणां समन्तात्पाप्मेमां  
 कर्ममूर्तिं न चरति भुजो यत्सोप मन्दभाग्यः ॥ १२७ ॥  
 पथैते पाण्डुपुत्राः क्षितिपतितनया धर्ममार्माजुनाथाः शूराः  
 सत्यप्रतिज्ञा दृढतरथपुत्राः केन्द्रावेनापि गूढाः । ते धीराः  
 पाणिपात्रे कृपणजननृदे भिक्षुचर्यां प्रवृत्ताः को वा कार्ये  
 समर्थो भवति विधिवशाद्भाविनी कर्मरेखा ॥ १२८ ॥ यत्र  
 श्यामाकवीजान्यपि चटकप्रयूचक्षुकोटिच्युतानि प्रोक्षीयन्ते  
 स्वयेदमन्यमानविरहिते निर्धनश्रोत्रियाणाम् । दैवे दार्ढ्यक-  
 क्षाच्चतुलशिङ्गुराकृष्टहारावलीतो ग्रधस्तत्रैव दष्टा युवति-  
 भिरलसं शूर्पिता मौक्तिकौचाः ॥ १२९ ॥ यन्माता  
 विष्णुनामिः पतिरपि च सुतो यस्य साक्षात्प्रजानां लक्ष्मीर्यस्त-  
 धयामूचदपि करतले भारती संभारः । भातुर्यस्यास्ति मित्रं  
 तदपि सरसिजं क्षीणमिन्दोर्मय्यैस्त्रातुं नैवोत्सहन्ते गत-  
 सुहृत्फलं प्राप्तकालं सहायाः ॥ १३० ॥ कुत्रायोध्या क  
 रामो दशरथयचनादृष्टकारण्यमागात्कासौ मारीचनामा  
 कनकमयमृगाः फुल्य सीतापहरः । सुग्रीवे राममैत्री क

जनकतनयान्वेषणे प्रेषितोऽहं योऽर्थोऽसंभावनीयस्तमपि  
 घटयते कूरकर्मा विधाता ॥ १३१ ॥

## जरावर्णनम्

अलकरोति हि जरा राजाभात्यमिपग्यतीन् । विदम्ब-  
 यति पण्यस्त्रीमल्लगायनसेवकान् ॥ १ ॥ मृणालवोभमा-  
 याति लङ्घयते तमसा पुनः । निर्वासितः प्रदीपस्य शिखेय  
 जरतो मतिः ॥ २ ॥ शशिनीय हिमार्तानां धर्मातानां रया-  
 विव । मनो न रमते स्त्रीणां जराजीर्णन्द्रिये पतौ ॥ ३ ॥  
 मलिनैरलकैरतैः शुक्लं प्रकटीकृतम् । तद्रोपादिव निर्घात  
 वदनाद्रैदनावलिः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वानलदग्धस्य सारयौवन-  
 वस्तुनः । दृश्यते देहगोहेषु मसैव पलितच्छलात् ॥ ५ ॥  
 वीक्ष्यते पलितश्रणिर्नैव धृष्टस्य मूर्धनि । मूर्धन पीतं जन्मेति  
 किं तु मस्य विधिर्यघात् ॥ ६ ॥ इत्यलामपि सामर्थ्यां सुकृतं  
 न कृतं त्वया । इतीव कुपितो दन्तान्तेतकः पातयत्यल्म  
 ॥ ७ ॥ यममिव करधृतदण्डं हरिमिव सैर्गदं दशशङ्कमिव  
 वक्त्रम् । शिवमिव च विरूपाक्षं जरा करोत्यकृतपुण्यमपि  
 ॥ ८ ॥ वदनं दर्शनविहीनं बाचो न परिस्फुटा गता शक्तिः ।  
 अव्यक्तन्द्रियशक्तिः पुनरपि बाल्यं कृतं जरया ॥ ९ ॥ पटु  
 रटति पलितैर्दंतौ मल्लमासाद्य सर्वलोकस्य । परिमवति  
 जरा मरणं कुरु धर्मं विरम पापेभ्यः ॥ १० ॥ शैतमन्त्रं  
 वैर्दृष्टधरं कुंवेरमपि शूलिनं तथा गैदिनम् । कुस्ते जरा न  
 सा किं कुर्यान्नीरुपनामकं भुजम् ॥ ११ ॥ कुंष्ववतर्मेनि  
 गुणान्गणयन्ती जीवनेऽपि जैरमन्यनुरागम् । आगता वत  
 जरय हिमौनी सेव्यतां सुतरंगवतीयम् ॥ १२ ॥ कृता-  
 न्तस्य दूती जरा कर्णमूले समागत्य वक्तीति लोकाः शृणु-  
 ष्वम् । परस्त्रीपदव्यवान्छां त्यज्यं मज्ज्यं रमानायपादार-  
 विन्दम् ॥ १३ ॥ वर्षे सितं सममिवीक्ष्य शिरोरैहाणां स्थानं  
 जरा परिमवस्य यदेव पुंसाम् । आरोपितास्थिशकलं पतिहृत्य

१ हनुमत उक्तिरियम्. २ केसेः. ३ दन्तपङ्क्तिः. ४ वर्षवयं  
 तदेवानलस्तेन दग्धस्य. ५ पलिनमिषेण. ६ पङ्क्तिः. ७ व्यर्थमेव.  
 ८ निक्षिप्तवान्. ९ पुण्यम्. १० यमः. ११ गदया आवुषविशेषेण  
 सहितम्; पक्षे, यत्नेन रोगेण सहितम्. १२ विकृताक्षम्. १३ दन्त-  
 रहितम्. १४ शुद्धकेवलमेव दूतः. १५ हन्तः; पक्षे, कोपनम्.  
 १६ यमम्; पक्षे, यक्षिणम्. १७ धनाधिपम्; पक्षे, कुतिसित-  
 शरीरम्. १८ शिवम्; पक्षे, दल्युक्तम्. १९ विष्णुम्; पक्षे,  
 गन्धर्वायुक्तम्. २० अश्वी; पक्षे, कृष्णस्य वर्तमानं सारं. २१ उदकै-  
 र्पक्षे, प्राणे. २२ दूरीकृषाणम्. २३ हिमसंनिधिः. २४ दूरते रत्नवती;  
 पक्षे, सुराणां तरंगवती मायीरवी. २५ केशानाम्. २६ आरोपित-  
 मस्तः शकलं धृष्टं यक्षिणम्. २७ अष्टवयसादिति भावः.

१ नमोदोदके. २ भोगेनार्थमिति शेषः. ३ रत्नविशेषः. ४ आलोक्यम्.  
 ५ 'जावरी' इति प्रसिद्धाख्यानाम्. ६ जलाः.

यान्ति चाण्डालरूपमिव दूरतर तरुण्य ॥ १४ ॥ श्रुति  
शिक्षिता गता स्मृतिरपि प्रगल्भाना गतिर्विषयमागता  
विगलिता द्विजाना तति । गर्वामपि च संहति समुचित  
क्रियातश्च्युता कृता न जरया तथा कलियुगस्य सौधर्म्यता  
॥ १५ ॥ गात्र सकुचित गतिर्विगलिता अथा च वन्ताव  
लिर्भिर्गिर्यति वर्धते बधिरता वक्रं च लालयते । वाक्य  
माद्रियते च बान्धवजनैर्मार्थानां न शुश्रूषते हा कष्टं पुरुषस्य  
जीर्णरयस्य पुरोऽप्यभिजायते ॥ १६ ॥ स्थूलपारवणोऽति  
धूर्तकृत् कसाशुचालविलो भगोर कटिपृष्ठजानुजवचनो  
मुग्धोऽतिधीन्यारयन् । चण्डनपृष्ठवधूवचासि घण्टा संजा  
स्यन्वायसानासापाशानिचद्रजीनविमनो धृष्टो गृहे ग्लोयति  
॥ १७ ॥ पादौ सल्लभ्ययन्ती सुखमपि नमयन्त्यङ्गमाकुञ्च  
यन्ती हस्ताशुकमयन्ती प्रणयिजनवचो न श्रुती श्राव  
यन्ती । रत्नोद्धेजयन्ती वैलिततमुन्ती रत्नोद्धा जप वा  
हृत्या धूर्तो ह पुर्वैर्बलति यत परा भौतिहेतुनेरस ॥ १८ ॥

### क्षुधावर्णनम्

नास्ति क्षुधासम इ ख नास्ति रोग क्षुधासम । नास्त्या  
हारसम सौर्य नास्ति कोषसमो रिपु ॥ १ ॥ शय्या घस  
चन्दन चौर हास वीणा वाणी सुन्दरी या च नारी । न  
भ्रान्तये क्षुत्पिपासादुराणा सर्वाङ्गमात्तण्डुलप्रसमूला ॥ २ ॥

### मिश्रकः

प्रतिदिनमयक्षमुले भिक्षुकजननि साधुसङ्गकल्पले ।  
नृपनमननरवतारिणि भगवति भिक्षे नमस्तुभ्यम् ॥ १ ॥  
अगस्तितुल्याश्च घृताम्पिशोषणे देर्मोलितुल्या बटिकादि  
भेदने । शक्तामलीकैर्ननरहिरुपास एव भट्टा इतरे भेदाश्च  
॥ २ ॥ अय्यो सुचिन्ता प्रयोगसमये मग्नेषु पृष्ठ गत  
पाकागारगतस्तु पाचकमनस्तोषाया धौचर्यति । उन्मोषा

१ कर्णद्वयम्, २ घोर-वेद ३ स्वरम्, ४ घोर-वादि  
वनम् ५ आरण्यम्, ६ घोर-गमनम् ७ दन्तानाम्, ८ घोर-  
मयागनाम् ९ दन्तियाम्, १० घोर-भेदनाम् ११ समानपरितम्  
१२ घण्टावचति १३ अतिशय नि शृङ्गानि कल्पयतीति १४ घाट्ये  
मुपकोषचपाणि १५ घेद प्रामोदि १६ घाट्यो सम्मन जुवती  
१७ उदरे गुर्वी १८ वल्य चर्मवन्त्य संजाता यस्यां सा बहिरा,  
सा चामो वनुष हद्वी, १९ घोर-वन्ति वन्ते तद्वत्वाया हद्वी  
२० नरीनशिरादिता ग्री २१ नूननोद्धा २२ पुङ्गवा २३ उदरे  
प्रामोदि २४ घा २५ भवकारणम् २६ घाट्यम् २७ वज्रमङ्गला  
२८ कण्ठम् २९ मोक्ष ३० अग्रजम् ३१ मोक्षम्  
३२ इतराणि ३३ घाट्यम् ३४ घाट्यम् ३५ घाट्यम्  
३६ घाट्यम् ३७ घाट्यम् ३८ घाट्यम् ३९ घाट्यम् ४० घाट्यम्

निरतो स्तोऽमकरणे पिण्डेषु दत्तादरो नानाथाद्वर्गकच  
लितमना भट्टोत्तपो राजते ॥ ३ ॥ उच्चैरध्ययनं पुपतन  
कथा क्षीमि सहालपन तासांमर्मकलाल पतिमुत्तिसा  
कमिष्यास्तुति । आदेशस्य करावलम्बनविधि पाण्डित्य  
लेखकिया होरागारुडमन्त्रत्रकविधिर्मक्षोर्गुणा द्वादश ॥ ४ ॥  
प्रातः क्षालितलोचना करतले चक्षुषविनाङ्कुरासत्तस्या  
ननिवेशितोऽर्पितिकाश्रैलान्तबद्धाक्षता । को जातश्च सतो  
ऽथवा मृतविधि कस्यालये यतते चेत्य हर्षरातैर्गुता  
प्रतिदिन धावन्त्यहो भिक्षुका ॥ ५ ॥

### परगृहवासः

क्षिरसा धार्यमाणोऽपि सोम सौमेन शंसुना । तथापि  
कृता पते कष्ट खलु पराश्रय ॥ १ ॥ विना कार्येण ये  
मूढा गच्छन्ति परमन्दिरम् । अवश्यं लघुता यान्ति कृष्ण  
पक्षे यथा शशी ॥ २ ॥ कष्ट खलु मूर्खत्वं कष्ट खलु  
यौवनेषु दारिद्र्यम् । कष्टादपि कष्टतर परगृहवास परान्न च  
॥ ३ ॥ उर्ध्वगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीर  
कान्तिमुत्तोऽपि चन्द्र । भवति विगतेरदिमर्मण्डल श्रय  
भानो परैरसनविषि को लघुत्वं न याति ॥ ४ ॥

### उदरपूरणदूषणम्

अस्य दग्धोदरसार्धे किं न कुर्वन्ति पण्डिता । शनरी-  
मिव धाम्देवी नतयन्ति गृहे गृहे ॥ १ ॥ किमकारि न  
कर्मण्य कस्यालङ्घि न वेहली । अस्य पापोदरसार्धे किम  
नाटि न नाटकम् ॥ २ ॥ एकं स एव जीवति द्विव्य  
विहीनोऽपि सद्दयो राहु । य सकलैर्लक्षिमिभिरागुदरं न  
मिर्माति दु पूर्य ॥ ३ ॥ कंठरा समपहाय कं थरा प्राप्य  
सयति जहास कसचित् । मां किला नमयत स्वर्तये  
दुर्मरात्किमुदरद्वियोगतः ॥ ४ ॥ अहितहितविचारश्च्युतुषो  
श्रुतिसमर्थैर्बुभिक्षिरस्तुतस । उदरभरणमानकेवलेक्षी  
पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेष ॥ ५ ॥ इयमुदरद्वी दूर  
न्तपूरा यदि न भवेदभिमानमङ्गमूढि । क्षणमपि न सहे  
भगोदद्याना कुटिलकटाक्षानिरीक्षण दूषणम् ॥ ६ ॥ अन

१ पठनम् २ शिक्षा ३ रति ४ भाविगुमागुमननम  
प्रागव्यमिति भाव ५ कर्मप्रादिगमनम् ६ वज्र-  
७ कमासिधेय ८ नवचमसूत्र परिवारो यस्य ९ वनरवतीनाम्  
१० मित्रेणा ११ खलसः १२ परद्वयम् १३ हीनदद्यात्  
१४ रघुवत्कारणम् १५ घाट्यति १६ घाट्येन पूरयितुं कर्मम्  
१७ मलम् १८ मुदे १९ भौतिविद्यार्ते २० भवनानकारम्

हरति महत्त्वं प्रार्थना किं न जाने जनयति गुरुलज्जामित्यहं  
किं न वेद्वि । तदपि यद् यदान्यं तं सदा प्रत्यहं मां जठर-  
पिठरवतीं बहिरर्थीकरोति ॥ ७ ॥ गङ्गातरंगकणशोकरसी-  
तलानि विद्यापधुषितचारुशिलातलानि । स्थानानि किं  
हिमवतः प्रलयं गतानि यत्सावमानपरपिण्डरतो मनुष्यः  
॥ ८ ॥ अमिमतमहामानप्रत्यभिमेदपैदीयसीं गुरुतरुणश्रा-  
मान्मोजस्तुटोञ्जलचन्द्रिका । विपुलविलसलज्जावल्लीवितान-  
कुठारिका जैठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति विहम्बनम् ॥ ९ ॥  
ये कथन्ते घनपतिपुरःप्रार्थनादुःखमानो ये चाल्पत्वं दधति  
विषयोक्षेपपर्यस्तबुद्धेः । तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासरपां  
सारेयं ध्यानच्छेदे शिखरिफुह्रावशय्यानिपणः ॥ १० ॥  
मातर्नातः परमनुचितं बल्ललानां पुरस्तादस्ताशङ्कं जठर-  
पिठरीपूर्त्ये नर्तितासि । तत्क्षन्तव्यं सहजसरले बल्ले वाणि  
कुन्यां प्रायश्चित्तं गुणगणनया गोपवेपस विष्णोः ॥ ११ ॥  
दीनो दीनमुनैस्तथैव शिशुकैरकृष्टजीर्णाम्बरं कौशान्तिः  
क्षुधितैर्निरन्नविधुरं पश्येन्न चेद्विहीनीम् । याचनामङ्गमयेन  
गद्गदगलमुच्चद्विहीनीनाम्बरं को देहीति वदेत्सदग्नजठरसायं  
मनसी जनः ॥ १२ ॥ हिंसाशून्यमयल्लभ्यमशनं पात्रा  
मरुत्कल्पितं व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुसुजः सुधाः स्वली-  
शायिनः । संसारणवल्लङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां  
यामन्वेपयतां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं शुभाः ॥ १३ ॥  
किं क्रन्दाः कर्तुरेभ्यः प्रलयमुपगता निक्षीर वा गिरिभ्यः  
प्रवृत्ता वा तरुभ्यः सरसकलभृतो बल्लकलिन्यश्च शाखाः ।  
धीक्ष्यन्ते यन्मुखानि प्रैर्ममपगतप्रश्रयाणां खलानां दुःखो-  
पादाद्यवितसरयैर्पवनवशात्ततिल्लतानि ॥ १४ ॥

### सेवकनिन्दा

स्वामिप्राप्तपरोक्षस्य परचिदानुवर्तिनः । सत्यं विक्रीत-  
देहस्य सेवकस्य कुतः सुखम् ॥ १ ॥ चलेषु स्वामि-  
चित्तेषु सुष्ठमे पिशुने जने । यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणम-  
र्च्युपजीविनः ॥ २ ॥ सेवा श्रुतिर्युक्ता न तैः सम्यगु-  
दाह्यताम् । सच्छन्दचारी कुत्र आ विक्रीतासु कः सेवकः  
॥ ३ ॥ सेवया घनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् ।

स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम् ॥ ४ ॥ वरं वनं  
वरं मैत्र्यं वरं भारोपजीवनम् । पुंसं विवेकहीनानां सेवया  
न वनार्जनम् ॥ ५ ॥ या प्रकृत्यैव चपल निपतत्युच्चवपि ।  
स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टं तामपि सेवकाः ॥ ६ ॥ मनुष्य-  
जातौ तुल्यायां मूल्यत्वमतिगर्हितम् । प्रथमो यो न तत्रापि  
स किं जीवत्सु गण्यते ॥ ७ ॥ तावज्जन्मातिदुःखाय ततो  
दुर्गतता सदा । तत्रापि सेवया वृत्तिरहो दुःखरन्ध्रपः ॥ ८ ॥  
नाश्नाति सेवयौत्सुम्याद्विनिद्रो न प्रबुध्यते । न निःशङ्कं  
बभो व्रूते सेवकोऽप्यत्र जीवति ॥ ९ ॥ भूशय्या ब्रह्मचर्यं  
च कृशत्वं लघु भोजनम् । सेवकस्य यतैर्यद्वद्विशेषः  
पापघर्भजः ॥ १० ॥ शीतताशदिकशानि सहते यानि  
सेवकः । घनाय तानि चाल्यानि यदि घर्माय मुच्यते  
॥ ११ ॥ मृदुनातिसुदृष्टेन सुमृष्टेनातिहारिणा । मोदके-  
नापि किं तेन निष्पत्तिर्यस्य सेवया ॥ १२ ॥ स्वयं  
जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च । यदर्थमर्थमीहते  
तदेव तस्य हन्यते ॥ १३ ॥ प्रणमस्तुद्विहेतोर्वीतिहेतो-  
र्विमुञ्चति प्राणान् । दुःखायति सुखहेतोः को मूढः सेवका-  
दन्यः ॥ १४ ॥ मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा  
घृष्टः पार्श्वे धसति च सदा दूरतत्त्वप्रगल्भः । क्षान्त्या  
भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः सेवार्थमैः परमगहनो  
योगिनामप्यगम्यः ॥ १५ ॥ विज्ञैः क्षिप्रैरपकृतमपि द्वेष-  
तामेति कश्चित्साक्षादन्यैरपकृतमपि प्रीतिमेवोपयाति । चित्रं  
चित्रं किमथ चरितं नैकमावाश्रयाणां सेवार्थमैः परमगहनो  
योगिनामप्यगम्यः ॥ १६ ॥ मत्तानामुपकारिणां परहित-  
व्यापाद्युक्तात्मनां सेवासंन्यवहारतत्त्वविदुषां द्रोहव्युत्ताना-  
मपि । व्यापतिः स्वछित्तान्तरेषु नियता सिद्धिर्मवेक्ष्य न वा  
तस्मादम्बुपतेरिवाचनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ १७ ॥  
आहारो बडवानलश्च शयने यः कुम्भकर्णायते संदेशो बधिरः  
पटायनविधौ सिंहः शृगालो रणे । अन्यो वस्तुनिरीक्षणोऽथ  
गमने खड्गः पटुः केन्द्रे मान्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ  
सर्वोत्तमः सेवकः ॥ १८ ॥

### जीवितसाफल्यम्

यस्य जीवन्ति धर्मेण पुत्रा मित्राणि बान्धवाः । सफलं  
जीवितं तस्य नात्मार्ये को हि जीवति ॥ १ ॥ यस्य मित्राणि  
मित्राणि शत्रवः शत्रवस्तथा । अनुकम्प्योऽनुकम्प्यश्च  
स जातः स च जीवति ॥ २ ॥ वाणी रसवती यस्य भार्या

१ अमुकगणः २ समर्थः ३ जठरमण्डम् ४ उपहासः  
५ निषयाक्षेपेण पर्यस्ता भ्रष्टा बुद्धिर्यस्य ६ शिशुति पर्यवसाय कुदरं  
निष्ठं तत्सर्वन्धी को प्रस्ता पराणः स परः शय्यापरस्य निषण्ण वदति ७  
७ सदरभाषणम् ८ गोपवेपधारिणः कृष्णस्य ९ कुण्डलः १० रोदनं  
कुर्वन्ति ११ भार्या १२ नाणानाम् १३ अतिनीनानाम् १४ गर्भः  
१५ धनकैः १६ सेवकाः १७ विक्रीता वसवः प्राणा येन सह  
१८ सु. र. आ.

१ नाशितम् २ मित्राः ३ भारवाहकत्वेनोपजीवनम् ४ इच्छति  
५ बहुभाषकः ६ भयशीलः ७ अनर्थः नारो वा ८ सुमदः  
९ वानोहरणे १० पादविकृतः ११ रोदने



पुनर्वती सती । लक्ष्मीर्दानवती यस्य सफल तस्य जीवि-  
तम् ॥ ३ ॥ स जीवति यशो यस्य कीर्तिर्यस्य स जीवति ।  
अयशोऽकीर्तिसमुक्तो जीरञ्जयि मृतोपम ॥ ४ ॥ चल  
वित्त चल चित्त चले जीवितयौवने । चलाचलमिदं सर्वं  
कीर्तिर्यस्य स जीवति ॥ ५ ॥ यस्मिञ्जीवति जीवति बहव  
स तु जीवति । काकोऽपि किं न कुरुते चञ्चा खोदरपूर-  
णम् ॥ ६ ॥ स जातो येन जातेन याति वयं समुद्रतन्मृ ।  
परिवर्तिनि ससारे मृत को वा न जायते ॥ ७ ॥ अञ्जलि  
रकारि लोकेर्गर्लानिर्मेनास्वैव रञ्जिता जगती । सध्याया इव  
वसति स्वल्पापि सखे सुखायैव ॥ ८ ॥ यज्जीवति क्षणमपि  
प्रथितं मनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरमस्यमानम् । तन्नाम  
जीवितमिह प्रवदन्ति तद्वशा काकोऽपि जीवति चिराय  
बलिं च मुञ्जे ॥ ९ ॥ यो नालम्बे न च सुतो न च  
भृत्यवर्गे दीने दया न कुरुते न च बन्धुवर्गे । किं तस्य  
जीवितफलं हि मनुष्यलोके काकोऽपि जीवति चिराय बलिं  
च मुञ्जे ॥ १० ॥ जातं कूर्मं स एकं पृथुमुवनमरायार्पितं  
येन पृष्ठं स्थाप्य जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमित यत्र तेजसि  
चक्रम् । सजातव्यर्थपक्षा परहितकरणे नोपरिधानं वाञ्छो  
महाङ्गोदुम्बरातर्मशकवदपरे जन्तवो जातनय ॥ ११ ॥

### श्रणम्

न विषं विषमित्याहुर्मल्लस्य विषमुच्यते । विषमेकाकिन  
हन्ति ब्रह्मसं पुनपौनकम् ॥ १ ॥ पाप कर्तुमृण कर्तुं  
मन्यते मानना सुखम् । परिणामोऽतिगहनो महतामपि  
नाशकृत् ॥ २ ॥ लोकद्वयप्रतिभयैकनिर्दानमेतद्विकप्राणिना  
मृणमहो 'परिणामघोरम् । एक स एव हि पुमान्परमसि  
लोके क्रुद्धस्य येन धनिकस्य मुखं न दृष्टम् ॥ ३ ॥

### प्रवासः

यो न संचरते देशान्यो न सेवेत पण्डितान् । तस्य  
सकुचिता बुद्धिर्धृतविन्दुरिवाम्बसि ॥ १ ॥ यस्तु संचरते  
देशान्यस्तु सेवेत पण्डितान् । तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैल  
मिन्दुरिवाम्बसि ॥ २ ॥ देशे देशे किमपि कुतुबैददुतं  
लोभेमाना सपाथं 'द्वैविममैतुल संसे भूयोऽप्ययाय ।

१ दानादिमया कीर्तिं जीवीरिप्रभव यद्य २ अनपत्तीने  
३ अपेदानांमिति भावः, पक्षे-अज्जितिकरणेन लोके आशाकाहित  
पक्षे ४ मिलेनरक्तवत्; पक्षे-असामर्थ्यम् ५ आत्कर्ता नीता  
पक्षे-अनुरागवती इत्या ६ प्रख्यातम् ७ बहुभारकने यथा  
अतर्कवृद्धिर्वा तथा तादृश मनुष्या महापण्डितरूपेभ्योऽपि विद्वत्  
८ कामम् ९ वारम् १० परिणामे अपवर्णम् ११ आद्यवर्गम्  
१२ ईश्वरमात्रम् १३ इत्यम् १४ बहुलम् १५ गृहम् १६ पुनः

समुज्यन्ते सुचिरविहोत्कण्ठिताभिः सतीभिः सौख्यं धन्या  
किमपि दधते सर्वसप्तसमृद्धा ॥ ३ ॥ औकिचन्यादति  
परिचयाज्जाययोपेक्ष्यमाणो भूपालानामनुरागाद्विश्वदेवा  
खिलेभ्यः । गेहे विहङ्गुमतिरलस कूपकूर्मं सैधमां किं  
जानीते सुवनचरितं किं सुखं चोपमुञ्जे ॥ ४ ॥ तीर्थानां  
मवलोकनं परिचयं सर्वत्र निचार्जनं नानाश्रयैर्निरीक्षणं  
चतुस्तां बुद्धेः प्रशस्ता गिर । एते सन्ति गुणा प्रवास  
विषये दोषोऽस्ति चैको महान्यन्मुग्धमभुंराधराधरसुधापात्र  
विना स्थीयते ॥ ५ ॥

### व्यापारिणः

आसीत्सत्ययुगे बलिस्तदनु च त्रेतायुगे भार्गवो राम  
सत्यपराक्रमोऽथ मगनान्धर्मस्तथा द्वापरे । दाता कोऽपि न  
चास्ति सप्रति कलौ जीवन्ति केनार्धितश्चेत्येवं कृतनिश्चयेन  
विधिना व्यापारिणो निर्मिता ॥ १ ॥ शक्रोद्याननिवासिताय  
धिगतो दाता स कल्पद्रुम पाताल किल कामधेनुरपि सा काम  
प्रसून्यगात् । इत्थं विश्वसृजा विचिन्त्य यवनागाराधिकारार्थि-  
न सद्दिद्यानिधिरक्षणार्थमधुना व्यापारिणो निर्मिता ॥ २ ॥  
कौपीनं धृतवान्द्रोऽपि भगवान्विष्णु प्रविष्टो जल वारं  
राशिरपेयतामुपगतो को नाम दातुं क्षमः । इत्थं विश्वसृजा  
विचिन्त्य यवनागाराधिकारार्थिन सद्दिद्यानिधिजीवनार्थम-  
धुना व्यापारिणो निर्मिता ॥ ३ ॥ व्यापारान्तमुत्सृज्य  
वीक्षमाणो बधूमुखम् । यो गृहेष्वेव निद्राति दैद्रिद्राति  
स दुर्मति ॥ ४ ॥

### कलिमहिमा

यवनैरखनि कान्ता हिन्दवो विन्ध्यमाविशन् । बलिना  
वेदमार्गोऽयं कलिना कनलीकृतः ॥ १ ॥ सीदन्ति चाग्निहो-  
नाणि गुरुपूजा प्रणश्यति । कुमार्यश्च प्रसूयन्ते प्राप्ते कलिबुगे  
सदा ॥ २ ॥ परात्वेन मुखं दग्धं हस्तौ दग्धौ प्रतिग्रहात् ।  
परसीभिर्मनो दग्धं कुत शप कलौ युगे ॥ ३ ॥ राक्षसा  
कलिमाथित्य जायन्ते ब्रह्मयोनिषु । ब्राह्मणानेव बाधते  
तनामि श्रोत्रियान्कुसान् ॥ ४ ॥ कुशला शब्दवार्तायां  
श्रुतिहीना सुराणि । कलौ वेदान्तिनो मान्ति फाल्गुने  
बालका इव ॥ ५ ॥ बाहुचारोत्तरं मानं तत्किमपि कर्तुं-  
क्षमा । कत्रै वेदान्तिनो मान्ति फाल्गुने बालका इव  
॥ ६ ॥ कृते च रेणुका कृत्या त्रेताया जानकी तथा ।  
द्वापरे द्रौपदी कृत्या कलौ कृत्या गृहे गृहे ॥ ७ ॥ मयुग

१ दादिमात् २ अवमानितम् ३ सदृश ४ मोहवर्तनी  
५ अपरोक्ष ६ दैद्रिद्रो मनसि

मथ्योत्पन्नाः कृतयुगधर्मानुसारिणः किमिति । इति रोपादिय  
कलिना पीड्यन्ते साधवो बलिना ॥ ८ ॥ नार्घतेज्य जने  
यदि कश्चिदधीते श्रुते सहस्रे वा । दुस्तर्केषु श्राम्यति दूरी-  
कुरुते श्रुतिस्मृतिसुतर्कात् ॥ ९ ॥ सीदन्ति सन्तो बिलस्रग्व-  
सन्तः पुत्रा श्रियन्ते जनकश्चिरायुः । परेषु मेर्या सजनेषु  
बैरं पश्यन्तु लोकाः कलिकैतुक्रान्ति ॥ १० ॥ एतादृशे  
कलियुगेऽपि शतेषु कश्चिज्जातादरो जगति यः श्रुतिमार्ग  
एव । यत्किञ्चिदाचरतु पात्रमसौ स्तुतीनां स्थाप्यं मिताप-  
मपि किं न मेरौ सरश्चेत् ॥ ११ ॥ उपनयनविवाहाहुतसं-  
कप्रधानौ कलिविभवत एषां कालभेदानमभिज्ञाः । विजहति  
न कदाचिद्वेदपाठैकयोग्ये वयसि च यवनानौवाचनाभ्या-  
समेते ॥ १२ ॥ न देवे देवत्वं कष्टपटवस्थापसजना जने  
निष्प्रायाद्री विरलतरुटिर्जलधराः । प्रसङ्गे नीचानामवनि-  
पतयो दुष्टमनसो जना अथा नष्टा अहह कलिकालः प्रम-  
पति ॥ १३ ॥ गता गीता नागं कचिदपि पुराणं ज्यपगतं  
बिलीनाः स्थूलार्था निगमनिचयो दूरमगमत् । इदानीं रंदा-  
सप्रभृतिवचनमौलसपदवी तदेवं जानीमो कलियुगं तदैवैष  
महिमा ॥ १४ ॥ अपारिज्यापरिरहरिह नयन्तोऽज्ञानदशा-  
स्य ज्ञाताः संध्यां विदधति न जातु सप्तमये । त्यजन्तः  
स्तां श्रुतिं द्विजकुलमवग्रामगणकीमन्यन्तो हन्तामी कथमपि  
च जीवन्ति बहवः ॥ १५ ॥ कुञ्जेः पूर्वं यवनविततेर्भूल-  
कृत्यानि कर्तुं विक्रीणीते वपुरपि निजं वेतनैरेतदासाम् ।  
विप्रो भूत्वाप्यहह गणनानैपुणैर्ब्रह्मवित्वा स्वर्णलैर्य रचयति  
जनः स्तमिनां पोषकाणाम् ॥ १६ ॥ वेदव्यासः स नव दश  
यो वेद वेदाक्षरणि स्लोकं त्वेकं परिपठति यः स स्वयं जीव  
एव । आपस्तम्बः स इह कलयैःसम्यगौरासनं यः कष्टं शिष्ट-  
श्रुतिवृत्ति कलौ कार्यर्यमृच्छन्ति विद्याः ॥ १७ ॥ ये कायस्व-  
जनाश्च ये नृपमुना ये च द्विजाः शक्षिणस्ते यन्नादनुत्तल्य  
निर्दयतया शुक्रास्तुरष्काधिगम् । देवान्भूमिमुखां पान्ति  
कृतिनस्ते चेन्मुषोदासठे ब्राह्मण्याय जलाज्जलिः किल सुवि  
प्रानैः प्रदेयो भवेत् ॥ १८ ॥ आक्रान्तासु वसुंधरासु य-  
नैरासेतुहेमाचलं विद्रीणं क्षितिमुद्रणे विकरुणे निद्राति  
नारयणे । निर्विप्रप्रचरे कलावपि बलाश्लिष्कष्टकं वैदिकं  
पन्थानं किल तत्र तत्र परिपाल्येको हि लोकोत्तरः ॥ १९ ॥  
अज्ञानामविरामशैक्यवचोमाजाममीषां पुनर्मन्त्रोच्चारण एव  
पर्यवसितं मौनत्रनं कर्मसु । ग्रामायव्ययलेखनेन नयतां  
कालानुरोधानहो पारम्यवैत ईदृशमिह नृणां ब्राह्मण्यमन्या-

दशम् ॥ २० ॥ ये मुष्णन्ति निशि प्रविश्य भवनं ये वा  
वञ्चात्तननं नैते स्वामिघनं हरन्ति ननु ताश्चिदन्ति चोप  
इति । सद्यो हन्त हरन्ति पोषकघनं संख्यां विरयस ये  
कष्टं तानपि यक्षकानिह पुरस्कुर्वन्ति सर्वे जनाः ॥ २१ ॥  
सौहार्दे अथशत्रवसुजनता वैभ्यासुसन्धिनी किं भूनां  
गुणिनां गुणग्रहिलता व्योमप्रसूनेरमा । दष्टिः शीलसुधा-  
ह्लाहलभर्या राजां मुवामगढले लोके संप्रति यरकले स जयति  
तदृष्टिलीलासः ॥ २२ ॥ निर्दोषां पृथिवी निरोपधिग्मा  
नीचा महत्वं गता भूपात्य निजकर्मघर्मरहिता विद्याः कुमार्गे  
रताः । मार्गा मर्त्यविरोधिनी पररता पुत्राः पितुर्द्विपेनो हा  
कष्टं स्वतु यतंते कलियुगे धन्या नरा ये मृताः ॥ २३ ॥  
दूरावधिनामाकलय्य भजते सद्यो विरूपाक्षतां सङ्गे किं च  
विरोधैर्नयमय संस्थाने र्मुसंहाकृतिम् । पाणिहलोक्तिपु ब्रह्म-  
तुण्डरचनां दाने त्वपणात्मतामेकः पद्मसुपलकः प्रभुलो  
मार्यैः कलौ लभ्यते ॥ २४ ॥ धर्मः प्रजितस्सप्तः प्रचलितं  
सत्यं च दूरं गतं पृथ्वी मन्दफला नराः कष्टानश्चित्तं च  
श्राव्योर्जितम् । राजानोऽर्धयण न रक्षणपराः पुत्राः पितुर्द्वे-  
रिणः साधुः सीदन्ति दुर्जनः प्रभवन्ति प्राप्ते कलौ दुर्दुर्गे ॥ २५ ॥  
सन्तः क्षापि न सन्ति सन्ति यदि वा दुःखेन जीवन्ति ते  
विद्रांसोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा मात्सर्यपुक्षाश्च ते ।  
राजानोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा लोमाद्रनद्रादिभ्यो  
दातारोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा सेवानुल्लाः कलौ  
॥ २६ ॥ हर्म्यस्थानमवर्मकर्मविततेर्दुर्मानर्ममानं शास्त्र-  
स्तोमल्लस्तुल्यमिच्छतः शान्तिः स्वयन्नामपि । स्वयंस्वयंय-  
समापनदिनं संस्थां सदर्चाविधेरर्थाज्ञानिभूम्बुद्धि नद्या-  
नर्थावहोऽयं कलिः ॥ २७ ॥ प्रातर्हन्त कृतौहवोऽपि रजक-  
सृष्टाज्जो रौमै रूढान्पारयते पदाननुदिनं घृत्वा बहिर्ग-  
च्छति । गत्वा म्लेच्छसुखाशुचौन्यसूराति च सृष्ट्यानि न  
आत्यहो न क्षातोऽप्यय मुहु एव चपटो मुक्त्वापि न  
१३ श्रीदति ॥ २८ ॥ शर्वर्जयति शास्त्रमुन्सति परं शुद्राह-  
तैरभुभिः क्षात्वाचामति देवताः क्षपयति सैरं पैत्तलोद-  
नम् । उच्छिष्टाश्च विमेति याति यैवेनैश्चावचैः संगति

१ कथ्यामुद्रतुल्या. २ विरुजनेवतम्. ३ पद्ये-शिवनाम्. ४  
१ कश्चिद्विलम्बः पद्ये-पर्यवस्य. ५ नृपिहस्तेव कृत्वाश्रुतिः  
पद्ये-नृपिहस्तेव. ६ वक्ता वा द्रष्टव्य रचना वा. ७  
वक्त्रमिलयः. ८ पद्ये-वक्त्रमुद्रका गणपतेरिव वा रचना ताम्.  
गणपतुरुपमिलयः. ९ न विद्यते परान्तरि दत्त ताम्. नक्षिचनत्व-  
मिलयः. पद्ये-अर्वावा पावर्ती तदाशाम्. १० दूरावधिनिद्रिमासनम्.  
११ दशानाम्. १२ देवचयाम्. १३ मरुतम्. १४ क्षानम्. १५ गदैन-  
१६ न लब्धते. १७ नयम्. १८ उचनीचैरेकैरेकैश्चिन्तितैः.

१ अथयनं न करोति. २ सत्यवतम्. ३ मरुदे. ४ राजान-  
५ इहसति. ६ क्षात्रादि. ७ प्रामुख्य. ८ म्लेच्छविद्वेष-  
९ वदादीना भोगः. १० नष्टे.

मार्तन्दाविकटं गतानगणयन्मार्गान्मुहुर्गाहते ॥ २९ ॥ नीचै-  
र्दुर्ध्वतैः शुनीभिरपि वा निःशङ्कमालोकितां युक्ते पङ्क्तिवि-  
द्वपकैः सह नरैरज्ञातवेदाक्षरैः । मद्यास्त्रादनमत्तचिचजन-  
तामोहाय भीहानितः कर्मण्यारभते श्रुतिस्मृतिवचोद्वारण्य-  
सारण्यहो ॥ ३० ॥ विद्वत्ता यमुघातले विगलिता पाण्डि-  
त्यधर्मो गतः श्रोतृणां हृदयेष्वसुद्विदिधिका ज्ञानं गतं चौरणे ।  
गाथागीतविनोदवाक्यरचनायुक्त्या जगद्रक्षितं ज्योतिर्वैद्यक-  
शास्त्रसारमखिलं श्रुद्रेषु जातं कल्यै ॥ ३१ ॥ धिक्त्वां रे कलि-  
काल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता ह्य कटे श्रुतिशालिनां  
व्यवहृतिर्मल्लोचिता हस्यते । एकैर्बोभ्यायदेवता भगवती  
विक्रेतुमानीयते निःशङ्कैरपरैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्धाव्यते  
॥ ३२ ॥ कन्यां कामसुदृढा प्रविजहद्दुदयपौवनमग्न एवां  
द्रव्याशापाशकृष्यो भ्रमति चिरतरं हन्त देशान्तरेषु । अन्यो-  
न्या स्नेहवान्छाविगलितवयसोयत्नमालिन्यमत्योर्दपत्योर्व्याकृतं  
वै हृतविधिरमयोलोकयोः शोकयोगम् ॥ ३३ ॥

### मद्यपानगर्हणम्

वैकल्यं धरणीपातमयधोचितजल्पनम् । संनिर्पोतस्य  
चिह्नानि मयं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १ ॥ एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्म-  
चर्यं तथैकतः । एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥ २ ॥  
मद्यपस्य कुतः सत्यं दया मांसाशिनः कुतः । कामिनश्च  
कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम् ॥ ३ ॥ अयुक्तं बहु  
मापन्दे यत्र कुत्रापि शेरते । नम्रा विक्षिप्य गात्राणि झटका  
इयं मद्यपाः ॥ ४ ॥ मत्तो हिनस्ति सर्वं मिथ्या प्रत्यति  
हि विकलया युद्धया । मातरमपि कर्मयते सावर्जं मद्यपान-  
मत्तः सन् ॥ ५ ॥ चित्ते आन्तिर्जायते मद्यपानाद्भ्रान्ते चित्ते  
परिचर्यासुपैति । पापं कृत्वा 'दुर्गतिं याप्ति मृदास्तस्मान्मयं  
नैव पेयं न पेयम् ॥ ६ ॥

### तमासुः

तमासुपत्रं राजेन्द्र भज मौजानदायकम् । तमासुपत्रं  
राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् ॥ १ ॥ दारिद्र्यशीलोऽपि नर-  
स्तमासुं नैव मुच्यति । निवारितोऽपि भार्जारस्तमासुं  
नैव मुच्यति ॥ २ ॥ विद्वैजोः पुरा पृष्टवान्यद्येयोनिं परि-  
शीतले सारभूतं किमसि । चतुर्भिर्मुखैरित्ययोचद्विरधि-  
स्तमासुस्तमासुस्तमासुस्तमासुः ॥ ३ ॥ न स्वादु नौष-  
मिदं न च वा सुगन्धि नाक्षिप्रियं किमपि शुष्कतमासु-  
चूर्णम् । किं चाक्षिरोगजनकं च तदस्य भोगे बीजं कृपां  
नहि नहि व्यसनं विनान्यत् ॥ ४ ॥ सुपण्णपरिसेवितस्तदु  
साधुपूगान्वितो द्विजावनमहापदुस्तदु सारसंधानमाह ।  
सदैव सुपंध्याशनं भवति यस्य विष्णोः समस्तमासुरिति  
सेव्यतां भवति चै यतो रीमिता ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णः पूत-  
नायाः स्तनमलमपिक्कालकूटेन पूर्णं प्रस्कृतं भूमदेशे  
किमपि च विवतो यत्तदा तस्य वक्त्रात् । तस्मादेया तमासुः  
सुखपरमोच्छिष्टमैतदुरापं स्तुत्या नत्वा मिलित्वा क्षनिश-  
मतिमुदा सेव्यते सेव्यवाभ्यैः ॥ ६ ॥ आतः कस्त्वं तमा-  
सुर्गमनमिह कुतो वारिधेः पूर्वपाराकलस्यं दुग्धधारी  
नहि तव विदितं श्रीकलेरेव राज्ञः । चातुर्वर्ण्ये विधीशा  
विविधविरचितं ब्रह्मणा धर्महेतोरेकीकर्तुं बलात्तन्निष्ठिल-  
जगति रे शासनादागतोऽसि ॥ ७ ॥

१ आसुर्मुषिकः पत्रं वाहनं यस्य. २ मा कस्मोः. ३ मज्ञानदायकं  
तमासुपत्रं मा भजेति. ४ इन्द्रः. ५ ब्रह्मदेवम्. ६ सुपण्णं  
नक्षत्रेण सेवितः. ७ पक्षे-सुपण्णं नागवहोदलेन सह परिसेवितः.  
८ साधूनां पूगेः संघेरेवितः. ९ पक्षे-साधुः सत्यकृपाः कलकूटे  
नान्वितः. ८ द्विवा द्विजन्मानो ब्राह्मणादयस्तेषामभवनं एषां तस्मि-  
न्महासमर्थः. ९ पक्षे-द्विवा दन्वाः. १० सारं श्रेष्ठवस्तु मोक्षदि तस्य  
संधानं संधिं भवति. ११ पक्षे-सारः छदिरसारलेन संधानं सत्यपेक्षनं  
भवति. १० सुपयाश्रयेन यस्य भोजनं भवति. ११ पक्षे-सुपया चूर्णेन  
सदैव यस्य मद्यं भवति. १२ यतो विष्णोरप्राणिता विपदेष्वापीति  
चापवे. १३ पक्षे-यत्तस्मात्तोलस्तमासुपूगान्नाशिता सुपरिक्रमा जायते.  
१२ अलकृन्ना, नम्रगो विरोधणम्.

१ चाण्डालः. २ प्रविशति. ३ दुष्टयवने. ४ पक्षिनालोः. ५ क्षुति-  
स्मृतिशालिनि. ६ निष्कलानि. ७ नटादो. ८ नीचेषु. ९ संजातबीज-  
नामः. १० विकलत्वम्. ११ अयुक्तमद्यपः. १२ विदोषः. १३ लक्ष-  
णानि. १४ नाशयति. १५ वृच्छति. १६ पापाचरणम्. १७ नरकम्.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे द्वितीयं सामान्यप्रकरणं समाप्तम्





## तृतीयं राजप्रकरणम्

### राजसभावर्णनम्

समाकल्पतरं वन्दे वेदशास्त्रोपशोभितम् । शास्त्रपुष्प-  
समाकीर्णं विद्वद्भरमण्डितम् ॥ १ ॥ विद्वांसः कवयो मष्टा  
गायकाः परिहासकाः । इतिहासपुराणज्ञाः सभा ससाङ्ग-  
संयुता ॥ २ ॥ धनवैर्धर्मराजैश्च कविभिर्गुरुभिर्भूता । सभा  
तै माति भूमोन्द्र सुधर्मातोऽधिका क्षितै ॥ ३ ॥ सुवर्ण-  
वर्णललिता पद्मिण्यासशालिनी । याणीय भाति ललिता  
सभा ते जगतीयते ॥ ४ ॥ विद्युदायलिसंपूर्णा सुखपूर्ण-  
विगीश्वरा । चतुराननसंपूर्णा स्वर्गादि समाधिका ॥ ५ ॥  
गुरुरेकः कैविरैकः सदसि मैघोनः कलाधरोऽप्येकः । अद्भुत-  
मन्त्र समायां गुरवः कवयः कल्पधराः सर्वे ॥ ६ ॥ अनेक-  
निद्वज्जनरत्नपूर्णं वेदोदकन्यायतरंगरम्यम् । अलङ्कनीयं गुरु-  
तीर्थमेकं सभासमुद्रं शिरसा नमामि ॥ ७ ॥ सारस्वते  
स्रोतसि दूरमपैः सुधीरैरुद्धतसूक्तिरत्नैः । न तत्किमप्युर्वरितं  
पदेयमुपायनीकृत्य पुरो भवेयम् ॥ ८ ॥ सह्रदिमप्योत्तम-  
हैमकुन्मस्तना सुवर्णाधिकृताऽप्यस्रज्ञा । सद्रत्नरूपामिमला  
त्वयासौ कान्तेव संसृज्य भाति रम्या ॥ ९ ॥ पद्मानना  
पद्मपलाशनेत्रा पद्मच्छविः पद्मरामलांशुका । पैथीश्रुगायैः  
परिशौलीनीया लक्ष्मीरियामाति नरेश ते सभा ॥ १० ॥  
सामयोऽपि क्लिप्त शीतलशीला विद्युता अपि गड्गु युतवन्तः ।  
पण्डिता अपि जडाः परयादे श्रोत्रिया इह सदा निवसन्ति  
॥ ११ ॥ कचिच्चारुचामीकरारम्भरम्या कचिद्रत्नविद्योतिव-  
प्यान्तदद्या । कचिद्दीरकश्रेणिमैलासहासा कचिद्वीरवीरप्र-  
वीरप्रकाशा ॥ १२ ॥ नाहतापि पुरुः पदं रचयति प्रासोप-  
कण्ठं हठावृष्टा न प्रतिपत्ति कम्पमयते स्वप्नं समालम्बते ।  
पैवण्ये स्वरमद्गमयति मलयमन्दासुमदानाना कण्ठं गोः प्रति-  
भायतोऽप्यमिस्रं वाणी नोदायते ॥ १३ ॥ चित्तासक्त-  
निमग्नमग्निसिद्धिं दूतोर्मिश्राष्टुलं पर्यन्तस्त्रितचारानक्रमकं  
नागाशर्हिंसाश्रयम् । नानावासककङ्कपक्षिरुचिरं कायस्व-  
सर्पासदं नीतिशुष्णतटं च राजकरणं हिंसैः समुद्रायते ॥ १४ ॥

### राजमिलनम्

शुद्धागामकसंभ्रमोक्तिनिगडैः किमोरिता नमते भार्या-  
कन्दितकुन्तकीलितहृदो गर्गादुरुत्वं गतः । प्रमथाः पदतः  
कदापि नहि ये तेऽप्य लवीवैरुगैराकृष्टा विदुषां वप वय-  
महो त्यां द्रष्टुमन्यागताः ॥ १ ॥

### सामान्यराजप्रशंसा

राजंस्त्वद्दर्शनेनैव गच्छन्ति वीणि तत्क्षणात् । रिपोः  
शत्रुं कवेर्देव्यं नीवीबन्धो मृगीदशाम् ॥ १ ॥ चिराद्यत्कौ-  
तुकाविष्टं कल्पवृक्षसुदीक्षितम् । तन्मे सफलमयासीधेवं  
त्वय्यवलोकिते ॥ २ ॥ सर्वदा सर्वदोऽसीति मिष्या संस्तु-  
यसे जनेः । नारयोऽलेभिरे पृष्ठं न वैक्षः परयोपितः ॥ ३ ॥  
त्वया वीर गुणाकृष्टा ऋजुदृष्टा विलोकिता । लेशं लब्धैव  
गच्छन्ति मर्मणा इव मर्मणाः ॥ ४ ॥ कल्पद्रुमो न  
जानाति न ददाति षड्रसतिः । अयं तु जगतीजनिर्जा-  
नाति च ददाति च ॥ ५ ॥ रविः कैलहस्त्रेण दशशा-  
परिपूरकः । त्वमेकेन करेणैव सहस्राश्रपूरकः ॥ ६ ॥ बालैः  
प्रातलनिलयोऽयःकृतश्चित्रमग्न किम् । अद्यकृतो दिवि-  
स्थोऽपि चित्रं कल्पद्रुमस्तव्या ॥ ७ ॥ आर्तानामिह जन्तु-  
नामार्तिच्छेदं करोति यः । शङ्खचक्रगदाहीनो द्विजः  
परमेश्वरः ॥ ८ ॥ बहुधा राज्यलाभेन यस्तोपस्तव भूते ।  
वैहुंघाराज्यलाभेन स तोपो मम भूते ॥ ९ ॥ सुजगमोग-  
संकान्ता कैलेशं तव मेदिनी । अहंकारः परं कोटिमा-  
रोहति कुतस्तव ॥ १० ॥ तुलामारुख रविणा ईश्विके  
निहितं पदम् । भवता शिरसि न्यस्तमयत्नेवैव भोगिनीम्  
॥ ११ ॥ किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः ।  
कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥ १२ ॥

१ वृद्धरपतिः २ शूरः ३ इन्द्रः ४ चन्द्रः ५ हस्ति-  
नाथः ६ प्रामोतिः ७ सुसन्तः ८ शब्दं कुवाणः ९ विजुना हलवैः  
१० राजोऽधिकरणम्

१ वैश्वः २ राजवागमावादिर्लक्षः ३ उरःसङ्गः ४ ज्याः  
पक्षे-विनयादिः ५ शरवणः पक्षे-लक्षद्वयः ६ यावकाः  
७ बाणः ८ पृथिवीपतिः ९ क्षिरणा हस्ताक्षः १० दिशो  
मनोरथाक्षः ११ बहुभारा गच्छति यत्र तदायं धामः १२ शेषः  
पक्षे-जातः १३ कणाः पक्षे-उपमोहः १४ भार्या १५ तुला-  
राशिः १६ पृथिव्याक्षः १७ सर्पाण्यः पक्षे-भोगिनाम्  
१८ कृतकमेव

मातृह्नात्रिकटं गतानगणयन्मार्गान्मुहुर्गृहते ॥ २९ ॥ नीचै-  
र्दुर्वचनैः शुनीभिरपि वा निःशङ्कालोकिते मुक्ते पङ्क्तिवि-  
दूषकैः सह नरैरज्ञातवेदाक्षरैः । मद्यास्त्रादनमत्तचित्तजन-  
तामोहाय भीहानितः कर्माप्यारमते श्रुतिसृष्टिवचोद्वारण्य-  
सारण्यहो ॥ ३० ॥ विद्वत्ता वसुधातले विगलिता पाण्डि-  
त्यधर्मो गतः श्रोतॄणां हृदयेष्वबुद्धिरधिका ज्ञानं गतं चारणे ।  
गाथागीतविनोदवाक्यरचनाश्रुत्या जगद्रञ्जितं ज्योतिर्वैद्यक-  
शास्त्रसारमखिलं धुंद्रेषु जातं कल्पे ॥ ३१ ॥ भिक्त्वां रे कलि-  
काल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता हा कटं श्रुतिशालिनां  
व्यवहृतिर्नल्लेख्योचिता दृश्यते । एकैर्बन्धवदेवता भगवती  
विक्रतुमान्नीयते निःशङ्करपरैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गसद्भाव्यते  
॥ ३२ ॥ कन्यां कामसुदृक्ष प्रविजहद्दुन्द्यद्यौवनामश एनो  
द्रव्याशापाशङ्क्यो भ्रमति चिरतरं हन्त देशान्तरेषु । अन्यो-  
न्याश्लेषवाग्छा विगलितवयसोरत्तमाकालिन्यमत्सोर्दपत्योर्व्याकृतं  
धै हतविधिरमयोलोकयोः शोकयोगम् ॥ ३३ ॥

### मद्यपानमर्हणम्

वैकल्यं धरणीपातमयथोचितजल्पनम् । संनिर्पातस्य  
चिह्नानि मयं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १ ॥ एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्म-  
चर्यं तथैकतः । एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥ २ ॥  
मद्यपस्य कुतः सत्यं दया मांसादिनः कुतः । कामिनश्च  
कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम् ॥ ३ ॥ अयुक्तं बहु  
मापन्ते यय कुत्रापि धेरते । नद्या विक्षिप्य गात्राणि मालका  
इय मद्यपाः ॥ ४ ॥ भक्तो हि नसि सर्वे मिथ्या प्रलयति  
हि विकलया बुद्ध्या । मातरमपि कर्मयते ह्यवज्ञं यद्यप्यन-  
मत्तः सन् ॥ ५ ॥ चित्ते ज्ञान्तिर्जायते मद्यपानाद्भ्रान्ते चित्ते  
परिचर्यामुपैति । पापं कृत्वा 'दुर्गतिं' यान्ति मृदास्तस्मान्मयं  
नैव पेयं न पेयम् ॥ ६ ॥

### तमासुः

तमासुपत्रं राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् । तमासुपत्रं  
राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् ॥ १ ॥ दारिद्र्यशीलोऽपि न-  
स्तमासुं नैव मुषति । निवारितोऽपि मार्जारस्तमासुं  
नैव मुषति ॥ २ ॥ बिडौजाः पुरा पृष्ठवान्येनोति परि-  
शीतले सारभूतं किमसि । चतुर्भिर्मुखैरित्येनोद्विरिषि-  
स्तमासुस्तमासुस्तमासुस्तमासुः ॥ ३ ॥ न स्यादु नौष-  
मिदं न च वा सुगन्धि नास्मिपि किमपि सुपुतमासु-  
चूर्णम् । किं चाक्षिरोगजनकं च तदस्य भोगे बीजं नृणां  
नहि नहि व्यसनं विनान्यत् ॥ ४ ॥ सुपर्णपरिसेवितस्तद-  
स्युर्गुणान्वितो द्विजराजमहाप्रदुस्तद्वत् सैरासंघान्महाक् ।  
सदैव सुर्धयाशनं भवति यस्य विष्णोः समस्तमासुरिति  
सेव्यतां भवति वै यतो रीगिता ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णः पूत-  
नायाः स्तनमलमपि वत्कालकूटेन पूर्णं प्रस्कृतं भूपदेष्टे  
किमपि च पिवतो यत्तदा तस्य वक्त्रात् । तस्मादेया तमासुः  
सुरवरपरमोच्छिष्टमैतदुरापं स्तुत्वा नत्वा मिलित्वा हनिश-  
मतिमुदा सेव्यते वैष्णवाभ्यः ॥ ६ ॥ आतः कर्त्स्नं तमा-  
सुर्गमगमिह कुतो वारिधेः पूर्वपापकस त्वं दुष्कथारी  
नहि तव विदितं श्रीकलेरेव राशः । चातुर्वर्त्ये विधेया  
विविधविरचितं ब्रह्मणा धर्महेतोरेकीकृतं मलासिखिल-  
जगति रे शासनादागतोऽसि ॥ ७ ॥

१ चाण्डालः. २ प्रविशति. ३ दुष्टवचनैः. ४ पङ्क्तिवाचीः. ५ दुक्षि-  
रमृतिनाशानि. ६ निष्कलानि. ७ नटादो. ८ नीचे. ९ संज्ञातयौ-  
नाम्. १० विकलत्वम्. ११ अयुक्तप्रलापः. १२ विदोषः. १३ लक्ष-  
यानि. १४ नाशयति. १५ इच्छति. १६ पाषाचरणम्. १७ नरकम्.

१ आसुर्भूषिकः एवं वाचनं यस्य. २ मा लक्ष्मीः. ३ अज्ञानदायकं  
तमासुपत्रं सा भजेति. ४ इन्द्रः. ५ ब्रह्मदेवम्. ६ सुपर्णेन  
मरुतेन सेवितः. ७ श्वेत्-सुष्टुपर्णेन नागवल्लीदलेन सह परितेवितः.  
८ साधूनां भूगैः संवेरन्वितः. ९ श्वेत्-सायुः सम्पन्नः. १० कुलकृते  
नागिवत्. ८ द्विजा दिव्यमानो मादृशादयस्तेषामयनं रक्षणं तस्मिन्  
नम्रश्चात्मर्षः. ९ श्वेत्-द्विजा दन्ताः. १० सारं श्रेष्ठवस्तु मोक्षदि तस्य  
संधानं संधि भजति. ११ श्वेत्-सारः हृदि रसास्तेन संधानं सम्पद्येत्  
भवति. १० सुषयास्तेन यस्य भोजनं भवति. ११ श्वेत्-सुषया चूर्णेन  
सदैव यस्य यक्ष्णं भवति. १२ यतो विष्णोरागिता विषयेष्वपीति  
जोयते. १३ यत्तस्मात्सोस्तमासुपत्राद्विरागिता मुखरकिमा जायते.  
१४ जगत्कर्त्रा, नक्षत्रो विशेषणम्.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे द्वितीयं सामान्यप्रकरणं समाप्तम्



थिल्लस्यपराम्बुलचेतसम् । त्वां पराम्बुलतां निन्दुः केवलं  
परयोपितः ॥ ५० ॥ तव निर्वर्णयद्गणं स्वर्णं वर्णयतो गिरा ।  
त्वत्कोशगेहाभिर्गत्य तीर्थेषु वर्सति ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ न  
समासः समर्थस्य वसु व्याकरणस्य ते । विग्रहो नैव केनापि  
न परः सर्वनाममाक् ॥ ५२ ॥ अर्थिनां कृष्णा दृष्टिस्त्व-  
न्मुखे पतिता सकृत् । तदवस्था पुनर्देव नान्यस्य मुखमी-  
क्षते ॥ ५३ ॥ धैर्यलावण्यगाम्भीर्यप्रमुखैस्त्वमुदन्वतः ।  
शुभैस्तुल्योऽसि मेदस्तु वपुर्वैदृशेन ते ॥ ५४ ॥ अलौकिक-  
महालोकप्रकाशितजगन्नयः । स्तूयते देव सद्गुरुसुकारणं  
न कैर्मवान् ॥ ५५ ॥ शासति त्वयि हे राजन्नखण्डावनि-  
मण्डलम् । न मनागपि निश्चिन्ते मण्डले शत्रुमित्रयोः ॥ ५६ ॥  
त्वा लोकमदातारं संतोषे यैः कृता मतिः । त्वयि राजनि  
ऽ राजन्न तया व्ययसायिनः ॥ ५७ ॥ प्रद्योदयदिनाधीशः  
उदागतिसमीरणः । भूमृदावलदिदम्भोलिरेक एव भवान्भुवि  
॥ ५८ ॥ सैन्नारीमरणोमा यमापथ्य विधुरोत्तरम् । सैन्नारी-  
मरणोऽम्यास्ततस्त्वं पृथिवीं जय ॥ ५९ ॥ देव त्वमेव  
तातालमौगानां त्वं निबन्धनम् । त्वं चामरमरुद्धमिरेको  
श्रेष्ठजयलाभकः ॥ ६० ॥ जितेन्द्रियतया सम्पन्निराष्ट्र-  
निपेविणः । अतिगाढगुणसास्य नान्नयदङ्गुरा गुणाः  
॥ ६१ ॥ अखण्डमण्डलः श्रीमान्यस्यैव पृथिवीपतिः । न  
निशाकरवज्रात् कल्यैककल्पमागतः ॥ ६२ ॥ अरातिविक-  
मालोकविकसरविलोचनः । कृमाणोदप्रदोर्दण्डः स सहस्रा-  
धुषीयति ॥ ६३ ॥ कानने सरिदुद्देशे गिरीणामपि कन्दरे ।  
पश्यन्त्यन्तकंसकाशं त्वामेकं रिपवः पुरः ॥ ६४ ॥ उदण्डे  
मुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति । अरिमण्डलविमण्डल-  
रम्भाकुचमण्डलानि घेषन्ते ॥ ६५ ॥ भवतामहमिव बहवो  
मम तु भंगानिव भयानेव । कुसुदिन्याः कति न विधोर्वि-  
धुरिव विधुरेव कुसुदिन्याः ॥ ६६ ॥ लब्धार्थचन्द्र ईशः  
कृतकंसमयं च पौरुषं विष्णोः । प्रक्षामि नैमिजातः केनो-

पमिमिह नृप भवन्तम् ॥ ६७ ॥ सरलप्रियं गुणाढ्यं लम्बि-  
तमालं विचित्रैतिलकं च । मनमिव वपुस्त्यैतत्कथमननं  
नृप जनसास्य ॥ ६८ ॥ बाणकरवीरदमनकशतपत्रक-  
न्धुजीवकुसुमानि । नृप विविधविटपरूपस्रष्टायि विटपः  
कथं नासि ॥ ६९ ॥ सन्नयुगममुद्युतां समीपतरज्जितं हृदय-  
शोकाग्नेयः । चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुघ्नी-  
णाम् ॥ ७० ॥ कल्पतरुकामदोग्रीचिन्तामणिर्धनदंष्ट्रा-  
नाम् । रचितो रजोमणयस्तेजश्वासान्तराम्बरेणः ॥ ७१ ॥  
तिग्मरुचिप्रतापो विधुरनिशाकृद्धिमो मधुरलोलः । मति-  
मानतत्त्ववृत्तिः प्रतिपदपञ्चागणीनिमाति भवान् ॥ ७२ ॥  
शैनिर्गोनिष्ठ तनुर्गैर्हन्ति कुप्यसि नरेन्द्र यस्यै त्वम् ।  
यत्र प्रसीदसि पुनः स भार्युदारोऽर्जुनद्वारश्च ॥ ७३ ॥ क्षण-  
दासायैक्षणदा वनमर्वनं र्यसनमैव्यसनम् । नत वीर तव  
द्विपतां पराम्बुले त्वयि पराम्बुलं सर्वम् ॥ ७४ ॥ प्रथना-  
थ्यनि वीरघनुर्धनिमृति विधुरैर्योपि तव दिवसम् । दिव-  
सेन तु नरस्य भवानुद विधिसिद्धसाधुवादपदम् ॥ ७५ ॥  
गिरयोऽप्यनुन्नतियुजो मरुदप्यचलोऽप्ययोऽप्यगम्भीराः ।  
विश्वंभराप्यतिलधुनैरनाथ तवान्तिके नियतम् ॥ ७६ ॥  
समदमर्तगजमदजलनिसन्दतरङ्गिणीपरिवृत्तात् । क्षिति-  
तिलक त्वयि सत्पुत्रि शंकरचूडापगापि कालिन्दी ॥ ७७ ॥  
विदलितसकलारिक्लृप्तं तव बलमिदमभवदाशु विमलं च ।  
प्रखलमुत्तानि नरापि मलिनानि च तानि जातानि ॥ ७८ ॥  
पलवतः कल्पतरोरप्य विशेषः करस्य ते वीर । भूपयति  
कर्णमेकः परस्तु कैर्गैः तिरस्करुते ॥ ७९ ॥ ह्रस्ववन्न विषमै-  
दृष्टिर्हरिवन्न विमो निधुतनिततद्वैषः । रविवन्न चातिदुःसह-  
कैरतापितम् कदाचिदसि ॥ ८० ॥ सन्नयुगमुक्ताभराणां

१ सरल इक्षुविशेषः विधेयवक्ष्येयैषां समारोहस्तेनाढ्यं पूर्णम् ।  
पक्षे-सरलं च सत्प्रियं इयं च गुणैर्गौरवार्थेनादिभिर्व्युक्तम् । २ लम्बि-  
नस्तथायां यसिस्तदः पक्षे-लम्बिमात्रा भाव्यं यस्य । ३ विचित्रा  
नानाविधास्तिलका इक्षुविशेषा यसिस्तदः पक्षे-विचित्रो विचित्र-  
वर्णस्तिलकः कस्तूरिकुङ्कुमादिकृतो यसिस्तदः ४ विद्यन्पालवतीति  
सः ५ कुबेरः ६ विविधविशेषः ७ परागसमूहः ८ शङ्खाभ्यन्तर-  
प्रकाशम् । ९ एव राजा कल्पवृक्षादीनां क्रमेण रजोमरादिभिः  
प्रभभिर्भूते रचित इत्यन्वयः । १० विधुरतां शत्रुणां निधेव निरा-  
मर्णं तत्कृतौ । ११ मतिर्वस्तुतत्प्राप्यारण्यना उद्धिः मानं प्रमाणं  
ताम्यां तच्चे नामाढ्यं वृष्टिरनुसरणे यस्य सः १२ प्रतिपदं प्रतिस्थानं  
पश्याणामात्मीयानावग्रणीरग्रसरः । १३ क्षितिप्रदः । १४ वज्रम् ।  
१५ महाशू । १६ अनुगत दाया वनिता यस्य । वशीकृतवति इत्यर्थः ।  
१७ अनुलवदा । १८ रथकम् । शत्रूणां पलायनस्थानत्वात् । १९ पञ्च-  
नूलादि । २० अवलिनीर्गणः दुःखदशायां तदविज्ञातः । २१ राक्षसम् ।  
दानातिशयेनेत्यर्थः । २२ असदृष्टिः पक्षे-त्रिलोचनः । २३ सुकृतम् ;  
पक्षे-वृष्टासृष्टः । २४ राजप्राशयागः । २५-किरणः

१ मित्रः सखाः । २ सतीनोरीदिभिर्नि । पालयतीति सन्नारीमरणा  
तादृशीभूतां याति पत्नीत्वेन प्राप्तोति यस्यम् । ३ सन्ना अवसन्ना  
अतीनामिमा इक्षिनो यस्याः पादौ रणो यस्य तादृशोऽप्रायोऽकपटः ।  
४ अलमत्यर्थं पाता पाटकः ; पक्षे-पाताल्लोकः । ५ आशानामभि-  
लाषाणां निबन्धनं मूलम् ; पक्षे-आशानां दिशां निबन्धनं शपकः ।  
मूलोक्त इत्यर्थः । ६ चामरमहतां चामरीवभावात् । भूमिराश्रयः । चाम-  
रीभ्यमानरावादः । पक्षे-अमराणां मरुद्गणानां च भूमिराश्रयः ।  
सार्गलोक इत्यर्थः । ७ मण्डलं रात्र्यं निर्वाह्यं च । ८ कदाप्येदमर्थं चन्द्र-  
योदयादयः । ९ चन्द्रकलाः पक्षे-मण्डलः । १० इतकंसमयम् ; पक्षे-  
इतकंसमयम् । ११ न-अभिजातः कुलीनः पक्षे-नाभिजातः

असिचारापथे नाथ शत्रुशोणितविच्छिन्ने । आजगाम कथ  
लक्ष्मीर्नजगाम कथ यथा ॥ १३ ॥ कोऽप्यन्य कल्प  
वृक्षोऽयमेकोऽस्ति क्षितिमण्डले । दत्ताणिपल्लवोऽप्येकं कुरु  
तेऽथ सुरदुमम् ॥ १४ ॥ अपूर्वे घनुर्विद्या मरुता  
क्षितिता कुत । मार्गणौघ समयाति गुणो याति दिगन्त  
रम् ॥ १५ ॥ सुषिष्ठितोऽस्ति भीमोऽस्ति चरितैर्तुर्जुनो मवान् ।  
प्रज्ञया सहदेवोऽस्ति वाच्यता नकुलस्य ते ॥ १६ ॥  
बलिकर्णदधीचाचा पुरा पञ्चत्वमागता । पञ्चत्व न गता  
श्चिन त्वयि जीवति पञ्चमे ॥ १७ ॥ एक एव महान्दोषो  
भवता विमले कुले । लुम्पन्ति पूर्वजा कीर्तिं जाता जाता  
शुभाधिका ॥ १८ ॥ अशसु रिपुसेनासु नरेन्द्र त्व महा  
महा । खड्गान्तर्निजमयैकमद्राक्षी समुख मुक्तम् ॥ १९ ॥  
किं वर्ण्यता कुचङ्क द्वमसा कमलचक्षुष । आसमुद्रकर  
आही भवान्यन करप्रद ॥ २० ॥ वेधा वेदेन्याक्षिद्रो  
गोविन्दोऽपि गेदान्वित । शशु शैली विपौदी च देव  
केनोपमीयसे ॥ २१ ॥ कृष्णापहारी विमलो द्विजाबासो  
जनप्रिय । हृद परैकर किं तु बुधैस्त्व स जलेश्वर  
॥ २२ ॥ सदा हृदालस विभ्रन्मानस प्रचलजलम् । भृष्ट  
आधोऽपि नायाति यस्य साम्य हिमालय ॥ २३ ॥ मीमा-  
सको महीपोऽयमन्यथा शक्तिमान्कथम् । नैयायिकोऽपि  
सादेव परशक्तेस्तु खण्डनात् ॥ २४ ॥ राजन्दोवारिकादेव  
प्राप्तवानसि धैरिणम् । मेदवारणमिच्छामि त्वतोऽह जग  
तीपते ॥ २५ ॥ राजन्कनकधारभित्त्वयि सर्वं वर्पति ।  
अमान्यच्छत्रसच्छेले मयि नायान्ति बिन्दव ॥ २६ ॥  
सर्वज्ञ इति लोकोऽथ भवन्त भाषते मृषा । परमेक न  
जानासि वक्तु नास्तीति याचके ॥ २७ ॥ आश्वासस्नेह  
भक्तीनामेकमालम्बन महत् । प्रवृष्टसेव धर्मस्य प्रसादो  
मूर्तिसचय ॥ २८ ॥ सत्त्वभागासमाश्लिष्ट सैर्धुवृन्दावने  
रत । धैर्योदयासमासुक्तत्वा पायात्वाद्दशो हरि ॥ २९ ॥

१ याचता, पक्षे, वाणा २ विनवारि, पक्षे, वा  
३ अत्र वक्षे पूर्वपक्षोचरोचर पुत्रो न कोऽपि न्यूनगुणोऽभूत्  
४ विशिष्टगुण प्रयामनदिति गाव ५ वेदनया दुःखेनाश्लिष्ट  
पक्षे-वेदेन नयेन चारिष्ट ६ मदेन ह्नात वत, पक्षे, गदया  
सहित ७ शूलेन युक्त, पक्षे, त्रिशूलेन युक्त ८ दुःखी  
पक्षे, विषमतीति स ९ लृषा, पक्षे, आश्रा १० पणिन,  
पक्षे, भासागा १० कमलम्, पक्षे-लक्ष्मी ११ पण्डित  
१२ उदकाश्रय, पक्षे-द्वयो सावर्ण्याद् जगत्त्रयो मुखोऽश्रय  
१३ गवन्, पक्षे, निवारण १४ मदेन युक्त चारणम्, पक्षे,  
मद अचारणम् १५ सत्यमामवाक्षिप्त, पक्षे, सत्य भा वां तमां  
लक्ष्मीरेणभियुता १६ साधु यद् दावन तस्मिन् त, पक्षे-साधूना  
१७ समुद्रस्यैवमन रक्षण तस्मिन्नासक १८ ययोरवा नन्दपक्ष  
युक्त, पक्षे, यय कीर्तिदया वाक्पथ ताप्या युक्त-

मवान्नि भगवानेव गतो मेद परस्परम् । मेहत्यागदया  
युक्त सत्त्वभागासमाश्रित ॥ ३० ॥ एकमेव गुण प्राप्य  
नप्रतामगमद्वन् । तवाशेषगुणा राज स्वप्नेति सुविस्मय  
॥ ३१ ॥ भूषणाद्युपमोगेन प्रमुनं भवति प्रसु । परैरपरिभूता  
ज्ञस्त्वमिव प्रसुरच्यते ॥ ३२ ॥ कले शौर्यमदो योद्धु त्वयेक  
संसिमाश्रिते । संस्रसिसिमासूता भवन्ति परिपथिन  
॥ ३३ ॥ हुतमिष्ट च तप्त च धर्मश्चाय कुलस्य ते । गृहा  
व्रतिनिवर्तन्ते पूर्णकामा यदर्थिन ॥ ३४ ॥ कर्णोद्वेसे  
गुणान्वक्तु लिखितु हैहयाधिप । द्रष्टुमाखण्डल शक्त  
काहमेष्ट न ते गुणा ॥ ३५ ॥ अमित संमित प्राहैर  
त्वैर्हैर्पद प्रमो । अहित सहित साधुयशोभिरसतामसि  
॥ ३६ ॥ स्वप्नेऽपि समरेषु त्वा विजयधीर्न मुञ्चति ।  
प्रभावप्रभव कान्त स्वाधीनपतिका यथा ॥ ३७ ॥ पश्यन्त्य  
सत्त्वापथया त्वद्दानजलवाहिनीम् । देव त्रिपथगात्मान  
गोपयत्युपमर्धनि ॥ ३८ ॥ यद्वर्यै कूर्मराजस्य यक्ष शेषस्य  
विक्रम । पृथिव्या रक्षणे राजन्नेकज त्वयि तस्मिन्  
॥ ३९ ॥ त्वयि समरसप्राप्ते धनुवासादिता शरा । शैर  
रिशिरस्तेन भूतया त्व त्वया यथा ॥ ४० ॥ ययोरारो  
पितस्वारो ह्यारोहऽरिवधूजने । निधीयन्ते तयो स्थूल  
स्तनयोर, बिन्दव ॥ ४१ ॥ मधुपानप्रवृत्तास्ते सुहृदि  
सह वैरिण । श्रुत्वा कुतोऽपि त्वज्जाम लेभिरे विषमा  
दशाम् ॥ ४२ ॥ यस्य चेतसि निर्व्याज द्वय दृणकणायेत ।  
कोपे विरोधिना सैन्य प्रसादे कनकाचल ॥ ४३ ॥ देव  
वदानपायोधौ दारिद्र्यस्य निमज्जत ॥ न कोऽपि हि कया  
लम्ब दत्ते मत्तेमदायक ॥ ४४ ॥ राजचन्द्र समालम्ब्य  
त्वा तु भूतलमागतम् । रत्नश्रेणिमिषान्मन्ये नक्षत्राण्यप्यु  
पागमन् ॥ ४५ ॥ धारयित्वा त्वयात्मान महात्मागवना  
धुना । मोचिता बलिकर्णाया स्वयशोगुप्तकर्मण ॥ ४६ ॥  
क्षणमप्यनगृह्णाति य दृष्टिसेऽग्राणिणी । ईर्ष्येयैव त्वन  
त्याशु त नरेन्द्र दरिद्रता ॥ ४७ ॥ योऽसंस्कृत्ययोगाणां  
पक्षेच्छेदस्यणक्षम् । शैतेकोटिदत्ता विभ्रद्विषुयेन्द्र स राजते  
॥ ४८ ॥ ताम्बूलेन विना राजज्जदीमृता सरस्वती । न  
नि सरेऽसुखाद्वाणी गृह्णात्कुलवधूरेव ॥ ४९ ॥ अर्थिप्रत्य

१ गकारेण, पक्षे, चट २ महरी या गदा तथा युक्त, पक्षे-  
मह उत्सवस्तानो दानं दया करुणा तैर्धुक्त ३ सत्यमामय  
समन्वित, पक्षे-सत्य शत्रुन भा वां तमां लक्ष्मीराभि सम्यगुक्त  
४ अश्वम् ५ ययमण्डलेमेदिन हलार्थे ६ शत्रव ७ सत्य  
वाङ्मज्जुन ८ युद्धाय ९ शिवनसके १० शत्रुकुलानाम्, पक्षे-  
प्रवृष्टपैवानाम् ११ सहाय, पक्षे, पतत्र १२ शतस्य कोटि  
दातृताम्, पक्षे, वज्रेण शण्डकृताम् १३ पण्डित, पक्षे, देवा

रोहण । क्रियद्दिनैरम्बरमावरिष्यते सुधा मुनिर्विन्ध्यमरुद्ध  
भूधरम् ॥ ११७ ॥ कृतं च गर्वामिसुख मनस्त्वया किमन्य  
देव निहताश्च नो द्विष । तमासि तिष्ठन्ति हि तावदशुभाश्च  
यावदायास्तुदयाद्रिमौलिताम् ॥ ११८ ॥ अनेन पर्यासयता  
शुविन्दुमुक्ताफलस्यूलतमान्स्तेषु । प्रत्यर्पिता शत्रुविलासि  
नीनामाक्षेपसूत्रेण विनैव हारा ॥ ११९ ॥ अधीतिवोर्वा  
चरणप्रचारणैर्दशाश्रतस्य प्रणयवृषाधिभि । चतुर्दशस्य कृतानां  
न्कुत स्वयं न वेप्सि विद्यासु चतुर्दशस्यम् ॥ १२० ॥  
अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी त्रयीव नीताङ्गशुणेन विस्तरम् ।  
अगाहताष्टादशता जिगीषया नन्दयद्वीपवृष्ट्यग्नयधि  
याम् ॥ १२१ ॥ दिगीशवृन्दान्नाश्विभूतिरीमिता दिशा स  
कामप्रसवरोधिनीम् । बभार शास्त्राणि दश द्वयाधिका  
निजनिनेत्रावतरत्नबोधिकाम् ॥ १२२ ॥ पदैश्चतुर्भिः सुकृते  
स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तप प्रपेदिरे । सुव यदेकाग्रिक  
निष्ठया स्पृशन्वधावधर्मोऽपि कृतास्तपस्विताम् ॥ १२३ ॥  
सुरद्वन्द्वसिन्सनतदनाशुराग्रगल्मवृष्टिव्ययितस्य सगर ।  
निजस्य तेज शिखिन परशता वितेनुस्फारमियाशय परे  
॥ १२४ ॥ अनल्पदग्धारिपुरानलोऽज्जलैर्निजप्रतापैर्वलय ज्वल  
भुव । प्रदग्निगीकृत्य जयाय सुध्या रराज नीराजनया स  
राज्यम् ॥ १२५ ॥ सितानुवर्णैर्वयति स तहृणैर्महासिधेन  
सहकृत्यरी बहुम् । दिगङ्गनाङ्गामरण रणाङ्गणे यशःपट  
तद्वट्चातुरीसुरी ॥ १२६ ॥ प्रतीभभूषैरिव किं ततो मिया  
विद्वद्भूषैरपि मेतृतोऽज्ञता । अभिजिन्मिजनिजिदोजसा स  
यद्विचारदृक्चारदृगप्यनर्तत ॥ १२७ ॥ अयं दक्षिणे  
भनतेति वैधर्षी लिपिं ललाटेऽर्धजिनस्य जाग्रतीम् ।  
मृषा न चक्रेऽस्तितकल्पपादप प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रता  
न्य ॥ १२८ ॥ विमज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो न सिन्धु  
रुसर्गजलव्ययैर्मह । अमानि तत्तेन निजायशोभुम्  
द्विफालपद्माश्रितुरा शिर स्थितम् ॥ १२९ ॥ अजस्रमभ्यास  
मुपेयुषा सम सुदैव देव कतिना मुघेन च । दयौ पटी  
यान्समय नयनय दिनेश्वरश्रीरदय दिने दिने ॥ १३० ॥  
अधोविधानात्मकमलप्रयाज्यो शिरसु दानादखिलस्यमा  
मुजाम् । पुरेदभूयै भनतीति वेधसा पद किमस्याङ्कित  
भूयैरेखया ॥ १३१ ॥ सदुत्तस्य दैवादय कोऽपि दीनो  
क्षणाभ्यौ विलीनो विहीनो शुणेन । भवत्सनिधिं सत्रिधिं  
प्राप्य पीनो भूमाशु मीनो यथा नीरधूम् ॥ १३२ ॥  
कति नो विषया निमालिता कति वा भूमिभुजो न  
शीलिता । धरणीधर तावकान्पुणाननधार्थीजगणं शुभ  
लघुम् ॥ १३३ ॥ तन नित्यमुत्सवपरम्परा भवत्प्रतिश  
१४ सु र. भा.

त्वमित्यमुपकारसादर । निजकीर्तिकान्तिकितोज्ज्वले जग  
त्यय सत्सुतादिभिर्गल सुख भज ॥ १३४ ॥ अम्युद्धता  
वसुमती दलित रिपू कोटीकृता बलवता बलिराजलक्ष्मी ।  
एकत्र जन्मनि कृत यदनेन राज्ञा जन्मत्रये तदकरोत्पुन्य  
पुराण ॥ १३५ ॥ एकस्मिन्ना वसति चेतमि चित्रमत्र देव  
द्विधा च विदुषा च मृगीदृष्टा च । ताप च समदरस च रति  
च पुष्पन्यौषोष्ण्या च विनयेन च लीलया च ॥ १३६ ॥  
शक्तिं प्रमापयति वीर तवोपमान प्रामाण्यमासन्नचनेषु  
पदैव जातिः । जातो शुभा शुण्णगणाश्रयिणो निशेषा  
वैशेषिक किमपि दर्शनमद्भुत ते ॥ १३७ ॥ किं कारणं  
सुकविराजं मृगा यदेते व्योमोत्पतन्ति विलिखन्ति भुव  
वपहा । देव त्वदन्नचकिता श्रयितुं स्वजातिमेक मृगाङ्ग  
मृगमादिवराहमन्ये ॥ १३८ ॥ समान्यमिष्टभुजनामयदान  
पुण्यसमारमस्य वपुरन हि विस्फुरन्ति । लक्ष्मीश्च सात्त्विक-  
गुणज्जलित च तेजो धर्मश्च मानविजयौ च पराक  
मश्च ॥ १३९ ॥ प्रत्यक्षरभुतसुधारसनिर्विषामिराशोर्गिरम्य  
धिकमूषितमोगमाज । गायन्ति कञ्चुकिनिहृतरोमहर्ष  
सेदोर्मयस्तत्र शुभानुरोम्भकन्या ॥ १४० ॥ भेद्रात्मनो  
दुरविरोहतनोरिशालयशोऽनते कृतशिलीमुखसमहस्य ।  
यस्यानुपभूतगते परवारणस्य दानाङ्गुषेकमुभय सतत  
करोऽभूत् ॥ १४१ ॥ साकं दुरगकदृशा मधुपानलीला  
कृतं सुहृद्विरपि वैरिणि ते प्रवृत्ते । अन्यामिधापि तन नाम  
विमो गृहीत केनापि तन विषयायकरोदवस्थाम् ॥ १४२ ॥  
अत्यायवैरिर्विषयकारिभिर्द्वेष्टताना दिव्यै प्रभाभिरनपायमयै  
रुपायै । शौरिर्मुञ्जैरिव चेतुर्भिरद सदा यो लक्ष्मीविलास  
मनैर्भुज नभार ॥ १४३ ॥ नानाविधप्रहरणैर्दृष्ट सप्त  
हारे स्वीकृत्य दारुणमिनादयत प्रहारान् । हसारिवीरविसृ  
रेण वसुधारेय निर्मिषलम्भपरिलम्भविधिर्मतीर्णा ॥ १४४ ॥  
अन्तःपुरीयसि रणेषु सुतीयसि त्व पौर जन तव सदा  
रमणीयते श्री । दृष्ट प्रियाभिरमृतपुतिदर्शमिन्द्रसचारमत्र  
शुवि सचरसि क्षितीश ॥ १४५ ॥ राजन्यिमाम्नि भवतश्च-  
रितानि तानि इन्द्रोर्ध्वति दधति यानि रसातेऽन्त ।  
धीदोर्बले अतितते उचितानुवृत्ती आतन्वती विजयसपद  
नेत्य मात ॥ १४६ ॥ पौर सुतीयति जन समरान्तरेऽसा  
वन्तःपुरीयति विचित्रचरित्रचक्षु । नारीयते समरसीभि

१ राजपक्षे-मद्रशिलीमुखवारणदानकदृष्ट दयाकम शोमनवाण  
निवारकवितरणहस्तनोषका, हस्तिपक्षे द्व-भेद्रातिभ्रमरदस्तिमदच  
रमुष्णदण्डनोषका २ हस्तिमदज ३ उषायानी सततानुशान  
मेवावस्थान भुजनामाजानुलम्बितवम् ४ वदुचानां वनानाम्,  
पक्षे-अमराणां ५ साधदानविधिभेदकृते, पक्षे-चतुर्भि



कण्टककलिताङ्गयष्टयो देव । त्वयि कुपितेऽपि ग्रामिव विश्व-  
स्तासे रिरुपिष्यो जाताः ॥ ८१ ॥ संततमुसलासङ्गाद्बहुत-  
रगृहकर्मघटनया नृपते । द्विजपत्नीनां कतिनाः सति भवति  
कराः सरोजसुकुमाराः ॥ ८२ ॥ कमलेव गतिर्भतिरिव  
कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः । घर्णीव घृतिर्भतिरिव  
घर्णी सततं विभाति यस्य तव ॥ ८३ ॥ रत्नसमुत्थितरा-  
ङ्गणफुल्लकल्पपादपलेपु निपण्णाः । उद्गणन्ति नृपहंस  
सुवर्णं त्वयशः प्रवरकिन्नररामाः ॥ ८४ ॥ गाढकान्तदश-  
नक्षतव्यथासंकटादरिषधूजनस्य यः । ओष्ठविद्रुमदलान्यमो-  
च्यन्तिर्दशमुषि रूपा निजाघरम् ॥ ८५ ॥ बलमार्तमयो-  
पशान्तये विदुषां संमतये बहुश्रुतम् । वसु तस्य न केवलं  
विभोगेण्यथापि परप्रयोजनम् ॥ ८६ ॥ तावकाः कति न  
सन्ति मादृशा मादृशस्तु भवदेकजीविनः । अम्बुदस्य कति  
वा न चातकाश्चातकस्य पुनरेक एव सः ॥ ८७ ॥ निखि-  
लेषु गुणेषु विजता ते मनसो वैभवमद्भुतं तवैव । न च ते  
परतः प्रमाणमावस्तदपि न्यायनिविष्टतातिचित्रम् ॥ ८८ ॥  
स्फुरद्बहुतरूपसुखतापञ्चलनं त्वां सृजतानवपविषयम् ।  
विधिना सत्तुजे नवो मनोभूयुषि सत्यं सयिता गृहस्पतिश्च  
॥ ८९ ॥ कलुषं च तवाहित्वेकस्यात्सितपङ्केहसोदरशि-  
षधुः । पतितं च महीपतीन्द्र तेषां वपुषि प्रस्फुटमापदां  
कटाक्षैः ॥ ९० ॥ गुणभेदविदभिन्नप्रसङ्गे व्यवधानादनुप-  
स्थितं पुरस्तात् । अपि वाजिनमात्रशेषिष्यौ घटयन्वाजिभि-  
रर्थसे विधिषैः ॥ ९१ ॥ यदि वै मनसि प्रशान्तिरुचैः कुरु  
कल्पद्रुमदानकौशलम् । न भवेदिति वा वद स्फुटं कलिवर्णं  
प्रतिशामि मन्दिरम् ॥ ९२ ॥ नानन्वयले न च ते विरो-  
धोऽलंकारकोटौ तव नोपमापि । शितीरा नो ते विषमं न  
किंचित्साहित्यसौहित्यनिविष्टयापि ॥ ९३ ॥ अखिरल-  
करवालकम्पनैर्भ्रुकुटीतर्जनगर्जनैर्मुहुः । ददृशे तव वैरिणां  
मदः स रातः क्रापि तवेक्षणैः क्षणात् ॥ ९४ ॥ तवाहवे  
साहसकर्मशर्मणः करं कृपाणान्तिकमानीनिपतः । मयाः परेषा  
विशराहतामगुर्वधत्वाते स्थिरता हि पांसवः ॥ ९५ ॥ विशां-  
पते विलसतो न वक्तुं जानामि आनन्तपि ते गुणोपायम् । यस्यैव  
योऽसि प्रथमानकीर्तं स एव तद्वानिति निर्निरुद्धि ॥ ९६ ॥  
यशोदयामण्डितकान्तदेहो वात्येऽपि गोपालजनस्य नेता ।  
गोमण्डलं पाति चलेन सुकः कथं न राजन्युर्योत्तमोऽसि  
॥ ९७ ॥ नक्षत्रम् क्षनकुल्यस्तुतेर्गुप्तो न भोगैः खलु योग-  
भाजः । मुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानता कांचन काच-  
नादिः ॥ ९८ ॥ अखण्डिता शक्तिर्योपमानं न खीकृतं  
न च्छलीतिरिति । अस्पृष्टसंदेहविपर्ययस्य कोऽयं तव

न्यायनये निवेशः ॥ ९९ ॥ स्वतःप्रकाशो मनसो महत्तं  
धर्मेषु शक्तिर्न तथान्यथा धीः मृगालगोपालपदैकमक्ते-  
न्यैव नैयायिकता तवेयम् ॥ १०० ॥ यस्येवः संश्रुयसि-  
नीपु श्रोतप्रतिभापतिमौलिरिच्छाः । गृहीतदीपा इव भिन्दते  
स खड्गान्धकारे रिपुचक्रवालम् ॥ १०१ ॥ लब्धा यद-  
न्तःपुरसुन्दरीणां जवण्यनिःस्फुटमुपान्तभाजाम् । गृहीत-  
सारसिद्धौः पयोधिः पीयूषसंदर्शनसौख्यमाप ॥ १०२ ॥  
यदि त्रिलोकीं गणनापरा स्वात्तसाः समार्तिर्यदि नाशुः  
स्वात् । पारे परार्थे गणितं यदि स्वाद्गणेशनिःशेषगुणोऽपि स  
स्वात् ॥ १०३ ॥ एतच्चक्षुःक्षीरधिपूरमाहि पतलग्रभे  
वचनं कवीनाम् । एतद्गुणानां गणनाङ्कपातः प्रत्यर्थकीर्त-  
राटिकाः क्षिणोति ॥ १०४ ॥ देशाधिपो वा मुन्याधिपो  
वा नराधिपो वा यदि हैहयः स्याम् । संदर्शनं ते गुण-  
कीर्तनं ते सेवाञ्जलिं ते तदहं विदध्याम् ॥ १०५ ॥ अत्याद-  
रादध्ययनं द्विजानामर्थोपलब्ध्या फलयद्विधाय । क्रतुल-  
च्छानवितुं तवैषा मीमांसकायाधिकृतिः प्रसिद्धा ॥ १०६ ॥  
तुच्छान्तराध्यासमसंनिकृष्टमप्यक्षमत्यन्तमनिच्छतस्ते ।  
अख्यातिसख्यानुगतद्विषश्च ख्यातिः स्थिताऽनियैचनीयस्याम्  
॥ १०७ ॥ अन्यार्थमङ्गीकृतवारिपाणौ विशङ्कमानास्त्रय दान  
नीरम् । परस्परं दीनमुखा न के वा देवाः सुमेरं शुशु-  
खभूमिम् ॥ १०८ ॥ तथाप्रतो वीर महीमहेन्द्र मन्दं गणा  
शङ्कुलिनो विभान्ति । आवासवानादरिभूतीनामाशान्त-  
शीला इव सापराधाः ॥ १०९ ॥ कामं वृषाः सन्ति सहस्रा  
शोऽन्ये राजन्यतीमाहुरनेन भूमिम् । नक्षत्रताप्राप्तसंजुलापि  
ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः ॥ ११० ॥ दारिद्र्यादाय-  
गणाघमेन दीनो द्विजोऽर्ज्यणपदातितात्कृतः । जागर्ति नयै  
त्वयि भो द्विजानां विधेहि तथेन सुखं भजे नृप ॥ १११ ॥  
कमलभूतनया वदनाम्बुजे वसतु ते कमला कसलवे ।  
वपुषि ते रमतां कमलाङ्गवः प्रतिदिनं हृदये कमला-  
पतिः ॥ ११२ ॥ उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं वनोद-  
प्राक्तदन्तनरं पयः । निमित्तनैमित्तिकयोरेवं विविक्तव  
प्रसादस्य पुरस्तु संपदः ॥ ११३ ॥ अनेन सर्वार्थिकुलार्थ-  
ता कृता हृतार्थिनो कामगवोऽहुरमुनी । मिथः पयःसेचनपण्ड-  
वाचने प्रदाय दानव्यसनं समामुतः ॥ ११४ ॥ मयि स्थिति-  
र्नम्रतयैव लभ्यते दिगेव तु सञ्चतया विलङ्घ्यते । इतीव  
चापं दध्वाशुगं क्षिपचयनयं स्मर्यमुपादिशद्विध्याम् ॥ ११५ ॥  
नृपः करान्यासुदतोऽल्यत्रिजे नृपानयं यान्ततः पद-  
द्वये । तदीयचूलाकुरुविन्दरश्मिभिः स्फुटयेतमेतत्करपादरुखं  
॥ ११६ ॥ इदं नृपमार्थिमिरुद्धितोऽर्थिमिर्नगिरोहेण विवृण्व

रोहण । क्रियदिनैरम्बरमापरिप्यते शुभा मुनिर्निग्न्यमसृद्ध  
मूषरम् ॥ ११७ ॥ कृतं च गर्गमिमुख मनन्वया किमन्य  
देव निहताश्र नो द्विष । तमामि सिष्ठन्ति हि तानदशुमान्  
यावदायास्तुदयाष्टिमौलिताम् ॥ ११८ ॥ अनेन पर्यायता  
शुविन्दुमुक्ताफलस्युल्लमान्स्नेपु । प्रत्यर्पिता श्रुविद्युति  
नीनामाक्षेपस्नेपेन विनय हारा ॥ ११९ ॥ अर्वातिगोषा  
चरणप्रचारणैर्दशाश्रतस प्रणयनुपाधिभि । चतुर्दशल कृन्ना  
न्नुन स्वय न वेति विद्यासु चतुर्दशस्यम् ॥ १२० ॥  
अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी नयीन नीताङ्गशुणेन विसरम् ।  
अगाहताष्टादशता निगीयया ननद्वयद्वीपपृथगनयसि  
याम् ॥ १२१ ॥ दिगीगद्वन्दाग्रमिभूतिरीक्षिता दिशा स  
कामप्रसवरोषिनीम् । वमार शास्त्राणि दृग् द्वायविका  
निजनिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥ १२२ ॥ पदैश्चतुर्भि सुवृत्ते  
म्यिरीकृते कृतेऽमुना के न तप प्रपेदिरे । सुन यदेकाङ्गिक-  
निष्ठया स्तुशान्दघायधर्मेऽपि कृत्वास्तपस्विताम् ॥ १२३ ॥  
सुरद्वन्निर्जनतदनाद्युगप्रगल्भदृष्टिव्ययितस सगर ।  
निजस तेज शिखिन परशता वितेनुरङ्कारमिनायश परे  
॥ १२४ ॥ अनन्यदग्धारिपुणनलोञ्जलैर्निजप्रतापैर्बल्य ज्वल-  
द्भुन । प्रदङ्गिणीकृत्य जयाय सुख्या रराज नीराजनया स  
राजन ॥ १२५ ॥ सिताश्रुपर्णैर्वयति स तद्गुणैर्माहिमिषेन  
सहकृत्यरी बहुम् । दिगङ्गनाङ्गामरणं रणाङ्गे यदा  
तद्गुचातुरीतुरी ॥ १२६ ॥ प्रतीपमूर्पैरिव किं ततो मिया  
विक्रम्यैर्मैरपि मेकृतोज्जिता । अमिननिमिननिदोनसा स  
यद्विचारद्वन्द्वरादगप्यनर्तत ॥ १२७ ॥ अय दक्षिणी  
मनतेति वैषर्षी लिपि ललाटेऽर्जिननम्य जामतीम् ।  
श्या न चक्रेऽल्पितकन्यापादप प्रणीय दारिम्यद्विद्वता  
दृप ॥ १२८ ॥ विमज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो न सिन्धु  
रत्नगजलव्ययैर्मह । अमानि तत्तेन निजायशोयुग  
द्विफालपद्माश्रिकुरा शिरस्वितम् ॥ १२९ ॥ अजसमभ्यास  
शुपेयुषा सम सुदैव देव कविना सुवेन च । दधौ पटी  
यान्ममय नयनय दिनेश्वरीरुदय दिने दिने ॥ १३० ॥  
अधोविधानालम्बलप्रालयो शिरःसु दानादखिलक्षमा  
मुनाम् । पुरेदमूर्ध्व मनतीति वेषसा पद किमप्याङ्कित  
मूर्ध्वरेखया ॥ १३१ ॥ सदुचय दैवादय कोऽपि दीनो  
श्रणान्धौ विलीनो विहीनो शुणेन । भवत्सनिधिं सत्रिधिं  
श्राप्य पीनो बन्ध्याश्रु मीनो यथा नीरपूरम् ॥ १३२ ॥  
कति नो विषया निमालिता कति वा भूमिमुजो न  
शीलिता । धरणीधर तावकान्गुणानवधार्यजगण शुभ  
लघुम् ॥ १३३ ॥ तन नित्यमुत्सवपरम्परा मन्त्रनिश

त्वमित्यमुपकारसादर । निजनीर्तिकान्तिकलितोज्ज्वले जा  
त्यय सत्सुतादिमिगल सुख मन ॥ १३४ ॥ अम्युद्धता  
वसुमती दलित रिपू कोटीकृता बलवता बन्धिराजलक्ष्मी ।  
एकन जन्मनि कृन् यदनेन राज्ञा जन्मत्रये तदकरोत्सुभ  
पुगण ॥ १३५ ॥ एकधिया तममि चेतनि चित्रमन देव  
द्विषा च विदुषा च मृगादृष्टा च । ताप च समन्तरस च रतं  
च पुष्पान्धौर्गोष्पणा च विनयेन च लीलया च ॥ १३६ ॥  
शक्ति प्रमापयति वीर ततोपमान प्रमाण्यमाप्तनचनेषु  
पैव जातिः । जातौ गुणा गुणगणाश्रयिणो विशेषा  
वैशेषिक किमपि दर्शनमद्भुत ते ॥ १३७ ॥ किं कारण  
सुकविपज्ज मृगा यदेते व्योमोपतन्ति विनिम्नन्ति मुख  
वपहा । देव त्वदभ्रचक्रिता अथितु स्त्रातिमेक मृगाङ्क  
मृगमात्रिणहमन्ये ॥ १३८ ॥ समाल्यमिभुनानमयदान  
पुण्यसमारमस्य वपुन हि विस्फुरन्ति । लक्ष्मीश्च सात्त्विक-  
गुणचलित च तेनो धर्मश्च मानविनयी च पगक  
मश्र ॥ १३९ ॥ प्रत्यक्षरभुतसुधारसनिर्गमिपक्षीर्मग्न्य  
धिकमूर्चितमोगमान । गायन्ति कञ्चुकविनिहृतरोमहर्षं  
सेदोर्मयस्तन गुणानुरोन्म्रकन्या ॥ १४० ॥ मेढ्रात्मनो  
दुरविरोहतनोर्निशाल्यगोत्रते कृन्दीलीसुखसप्रहस ।  
यसानुपभूतगते परवारणम्य दानाम्बुसेकसुभग सतत  
करोऽभून् ॥ १४१ ॥ साक दुरगकदृशा मधुरानलीला  
कृत सुहृद्विरपि वैरिणि ते प्रवृत्ते । अन्यामिधायि तन नाम  
विमो गृहीत केनापि तन विषमामकरोदवस्थाम् ॥ १४२ ॥  
ज्यैष्ठ्यायैर्नियमकारिमिन्द्वताना दिव्यै प्रमाणिरनपायमयै  
रपायै । शौरिर्मुपैरिव चेतुर्मिद सदा यो लक्ष्मीविलास  
मनैर्मुनय बमार ॥ १४३ ॥ नानाविधप्रहारेणैर्दप सप्र  
हारे स्वीकृत्य दारुणनिनादवत प्रहापन् । हसारिवीरविस्  
रेण वसुधरय निर्मिलम्भपरिलम्भविभिर्निर्गता ॥ १४४ ॥  
अन्तपुरीयमि रणेषु सुतीयमि त्व पौर जन त्व सदा  
रमणीयते श्री । दृष्ट प्रियाभिरमृतपुतिदर्शनमिन्द्रसचारमन  
सुवि सचरमि श्रितीश ॥ १४५ ॥ रात्रिचामन्ति मनतश्च  
रितानि तानि इन्दोर्धुति दधनि यानि रसातेजस्त ।  
धीदोर्बले अतितते उचितानुवृत्ती आतन्वती विनयसपद  
मेव मात ॥ १४६ ॥ पौर सुतीयति जन समपन्तरेऽञ्जा  
वन्त पुरीयति विचित्रचरित्रचक्षु । नारीयते समरसीक्षि

१ राजपदे-भद्रशिलीमुखारणरानकराष्ट्रम् यथाक्रम शोभनवाग  
निवारकविवरणहस्तोषका, इतिपदे-द्रु-भद्रनातिभनरहस्तिनदच  
लुण्णकाद्वन्द्वोषका २ इतिमन्दद ३ उपायान्नी सततानुग्रह  
मेधावतस मुनानामावाञ्जलमित्यम् ४ उद्धृष्टान् सततान्,  
पदे-जमुषाणाम् ५ सामदानमिभिरेकस्ते, पदे-चतुर्भि-

कृपापाणेरालोक्य तस्य चरितानि सपत्नसेना ॥ १४७ ॥  
 दोष्यो तितीर्षति तरङ्गवतीभुजंगमादातुमिच्छति करे हरि-  
 णाङ्गमिन्द्रम् ॥ मेरं लिलङ्घयिषति ध्रुवगेष देव यस्ते गुणा-  
 न्गदितुमुद्यमादधाति ॥ १४८ ॥ हिमशिखिरवस्तन्मोघ-  
 र्षाशारसु स्तनतपनवनाम्भोहर्म्यगोक्षीरपावैः । सुखमनुभव  
 राजस्त्वद्विषो यान्तु नाशं दिवसकमललज्जाशर्वरीरेणु-  
 पङ्केः ॥ १४९ ॥ विदधतु धरणीशा दानमुच्चैर्धरायां प्रम-  
 वतु सुजनसत्तेरकः पुण्यशीलः । निजपरमतिहीनः केवलं  
 सरस्वदीनसर्वमिह नृप कुलीनः कार्यकर्ता विभासि ॥ १५० ॥  
 कवीनां संतापो भ्रमणमभितो दुर्गतिरिति त्रयाणां पक्षत्वं  
 रचयति न तच्चित्रमधिकम् ॥ चतुर्णां वेदानां व्यरचि नवता  
 धीर भवता द्विषत्सेनालीनामयुतमपि लेशं त्वमकृथाः  
 ॥ १५१ ॥ समाजे सम्राज्ञां सदसि विदुषां धान्नि धनिनां  
 निकाये मीचानामपि च तद्गुणीनां परिपदि । वयं यत्रैव सः  
 क्षणमतिथयस्तत्र शृणुमः स्फुरद्वेगोद्भेदाः सुमग भवतः  
 पौरुषकथाः ॥ १५२ ॥ न लोपो वर्णानां न खलु परतः  
 प्रत्ययविधिनिर्णायो नास्त्येव कचिदपि न भग्नाः प्रकृतयः ।  
 गुणो वा दृष्टिर्वा सततमुपकाराय जगतां गुणैर्दासीपुत्रादपि  
 तव समर्थः पदविधिः ॥ १५३ ॥ न मिथ्यावादस्ते न  
 च विगुणचर्चास्तस्मिन् न वा वाच्यं किंचिद्वचसि न मना  
 ध्यायिनि मतिः । तथाप्येतच्चिन्तं यदसि जगतीजाविरचुना  
 त्वमेवैको लोके निगमपरमार्थनिपुणः ॥ १५४ ॥ चकोराणां  
 चन्द्रः कुसुमसमयः काननधुवां सरोजानां भानुः कुललय-  
 कदम्बं मधुलिहाम् । मयूराणां मेघः प्रययति यथा चेतसि  
 सुखं तथास्वाकं प्रीतिं जनयति त्वालोकनमिदम् ॥ १५५ ॥  
 अदातारं दातुप्रवरजनयं विश्वविनयं विसृष्टं स्फाट्यं विगत-  
 जयिनं विश्वजयिन्म् । अकुल्यं कुल्यं त्वामहमयदमाशापरव-  
 शम्पृथावादेत्युक्तिस्तत्रपि खलु शृणावादिनि मयि ॥ १५६ ॥  
 यशःस्रोमानुच्चैर्धरिचिन्तु चकोरप्रणयिनीरसज्ञापाण्डित्यच्छिदु-  
 रराशिधामभ्रमकरान् । अपि त्वत्तेजोभिस्तमसि शमिते रक्षति  
 दिशामसौ यात्रामैत्री नमसि नितरामम्बरमणिः ॥ १५७ ॥  
 सुराणां पातासौ स पुनरतिपुण्यैकद्वयो ग्रहस्तस्मात्स्थाने  
 गुरुचरितमार्गे च निरतः । करस्तस्मात्स्थायं वहति शतकोटि-  
 प्रणयितां स सर्वस्य दाता तृणमिव सुरेशं विजयते ॥ १५८ ॥  
 मनोभूर्सुग्यासु क्षिपति यदि घाणावलिमसौ कथं ताभिः  
 शिवास्तस्य नयनविशेषविशिखाः । अथ ज्ञातं ब्रूमः शृणु  
 सुमग शृङ्गारललितनीयनकीडाहंसं सारमिव विदुस्त्वां  
 शृङ्गदशः ॥ १५९ ॥ यशश्चन्द्रैरुत्तमकुतारकल्पदुमकरैः

परं लक्ष्मीगर्भैर्द्विरदहयराजादिकलदैः । निजैर्दानाम्भोभिर्नि-  
 यततुलितक्षीरजलधिशिरं जीयाजीयादधिवरणे सोऽयं  
 नरपतिः ॥ १६० ॥ अयं मार्तण्डः किं स खलु तुरोः  
 सप्तभिरितः कृष्णानुः किं सर्वाः प्रसरति दिशो नैव निय-  
 तम् । कृतान्तः किं साक्षान्महिषवह्नोऽसाविति चिरं सभा-  
 लोक्याजौ त्वां विदधति विकल्पान्प्रतिमटाः ॥ १६१ ॥  
 तुलाधारो धाता वहति वसुधा शैर्षपदवीं कणीशः सास्त्रं  
 कनकशिखरी भानपलिका । तुलादण्डः सत्यं यदि भवति  
 दामोदरगदा तथाप्येषोऽशक्यस्तव गुणसमूहस्तुल्ये-  
 तुम् ॥ १६२ ॥ न तूणादुद्धारे न गुणधैर्ये नैव श्रुतिशिखं  
 समाकृष्टौ दृष्टिं वियति न लक्ष्ये न च भुवि । कृणां दृश्ये  
 देव कचन विशिखान्किन्तु पतितद्विषद्विषोऽरुणैरमुमि-  
 तिरभूगोचरयति ॥ १६३ ॥ अनुच्योर्वामर्तुः प्रेम्तुमच-  
 सिन्धुरभवैरवैमि प्रारब्धे वैमथ्यभिरवश्यायसमये । न कम्-  
 न्तामन्तः प्रतिवृषमदा म्लायतु न तद्वधूयकाम्भोजं भवतु  
 न स तेषां कुदिवसः ॥ १६४ ॥ यशःपूर्वं दूरं तनु सुतनु-  
 नेत्रोलयलयनीतस्तस्मिन्नाचन्द्रातप तप सहस्राणि शरदाम् ।  
 इयं चास्तां शुभमदृष्टकथनपीयूषपटलशितोत्सङ्गानन्दस्त्र-  
 नरजुज्ञा त्रिजगती ॥ १६५ ॥ स्वंसुखनिरमिताः  
 क्षिपसे लोकहेतोः प्रतिदिनमथवा ते श्रुतिरेवंविधैव ।  
 अनुभवति हि मूर्धा पादपस्त्रीव्रसृष्टं शमयति परितः  
 क्षयया संशितानाम् ॥ १६६ ॥ नियमयसि कुमारप्रस्थितान्  
 चन्द्रः प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय । अतनुषु विन-  
 वेषु ज्ञातयः सन्तु नाम त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकुलं प्रजानाम्  
 ॥ १६७ ॥ अभिमतफलदाता त्वं च कल्पद्रुमश्च प्रकटमिह  
 विशेषं कंचनोदाहरामः । कथमिव मधुरोक्तिप्रेमसंगमनिर्भ-  
 तुलयति सुरराशौ देव दानं स्वदीयम् ॥ १६८ ॥ अकाण्ड-  
 धृतमानसव्यवसितोत्सवैः सारसैरकाण्डपटुताण्डवैरपि शिख-  
 ण्डिनां मण्डलैः । दिशः समबलोकिताः सरसनिर्भरप्रोह-  
 सद्भवत्युपवृत्त्यनीरजनिभूरजःश्यामलाः ॥ १६९ ॥ सह-  
 स्रकरपूरणात्रिखिलजन्तुयक्राम्भुजप्रकाशकरणादथ प्रवलवैरि-  
 तेजोवचात् । दरिद्रतिमिरोद्धतेखिलमूपवृद्धामणिर्गगन-  
 गिरहमणिर्गगदिदं च घटः समम् ॥ १७० ॥ यशःकर-  
 षोरणीतुलितरोहिणीवल्लभ त्वया क्षणमुदीक्ष्यते जगति यो  
 दरिद्रो जनः । पयोधरमहीधरे नटति तस्य वामश्रुतां  
 रणत्कनककिङ्किणीकलरवेण देव सरः ॥ १७१ ॥ यशः  
 प्रतिमहीश्रुतां हुतवहोऽसि तत्रैवृतां सतां खलु बुधिष्ठो  
 घनपतिर्धनाकाङ्क्षिणाम् । शृङ्गं शरणमिच्छतां कुलिशकोटिभि-

निर्मित त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधाना  
कृत ॥ १७२ ॥ आलोकान्तप्रतिहतमोक्षचिरासा प्रजाना  
तुल्योद्योगस्तव च सवितुश्चाधिकारो भवो न । तिष्ठत्येक  
क्षणमधिपतिर्ज्योतिषा व्योममध्ये पृष्ठे काले त्वमपि लभसे  
देव विश्रान्तिमह ॥ १७३ ॥ अध्याक्रान्ता वसतिरमुना  
प्याश्रमे सर्वभोग्ये रक्षायोगादयमपि तप प्रत्यह सचि  
नोति । अस्मापि या स्पृशति वशिनश्चारणद्वन्द्वगीत पुण्य  
शब्दो मुनिरिति मुहु केवल राजपू ॥ १७४ ॥ नैत  
च्चिन् यदयमुदधिदयामसीमा धरित्रीमेक कुत्सो नगरपरि  
घमाश्रुनाहुर्भुनक्ति । आशसन्ते समितिषु सुरा सक्तैरा  
हि दैत्यैरस्याभिव्ये घनुषि विजय पौरैरुते च यजे ॥ १७५ ॥  
नातु लोकानि परिणत काययानस्त्रवेद क्षानो धम  
श्रित इव तनु त्रक्षणेपस गुप्त्यै । सामर्थ्यानामिव समुदय  
सचयो वा गुणानामाविर्भूय स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माण  
राशि ॥ १७६ ॥ हेपन्ते यजितजलधरध्वानमेते सुरगा  
भूमि पादैर्यदपि च मुहुर्दक्षिणैरालिखति । यानौस्तुक्य  
यदपि चलनाद्बालधेयैज्ययति त्वद्दोर्दण्डद्वितयवशगा  
तत्समग्रा जयश्री ॥ १७७ ॥ दृष्ट साक्षादसुरविजयी  
नाकिना चक्रनर्ता मारुतो न्याय कथयति यथा वारुणी  
दण्डनीते । पाताले द्रादहिमयमथारत्येव नित्यानुपक्त  
तन पुण्यैरजनि भवता वीर राजन्वती भू ॥ १७८ ॥  
यत्कीर्त्या धवलीकृत त्रिभुवन मूर्त्या जगन्मोहित मवेष्ट  
परितोषित सुचरितैरानन्दिता सज्जना । पूर्णाशा बहव  
कृता वितरणैरेव तथा याचकास्तस्यै सर्वगुणाश्रयाय भवत  
दीर्घायुराशाकहे ॥ १७९ ॥ दाने चत्पतरुर्नये सुगुह  
वाप्ये कविस्तेजसि प्रौढमीप्सरविधने धनपति सत्ये  
दयाया शिनि । गान्धीये सरितापतिर्निरुपमे शोभे सुमद्रापति  
श्रीमान्धर्मरतिमहीपतिरिव जीयास्सहस्र समा ॥ १८० ॥  
विद्वन्मानसहस्र वैरिकमलासक्रोचचद्रुते दुर्गामार्गण-  
नीलशोहित समिरस्त्रीमावैश्वानर । सत्यप्रीतिविधानदक्ष  
विजयप्राग्भानमीम प्रभो साम्राज्य धरवीर यस्तरस्रत वैरि  
क्षमुचै किर्त्या ॥ १८१ ॥ हस्तन्यस्तकुशोदके ल्ययि न  
भू सर्वसहा वषट देवागारतया स काशनगिरिभिन्ने न धत्ते  
भयम् । अज्ञातद्विपक्षमिधुक्कुलावस्थानद्वयाशया  
धेवते मददतिन परमगी भूमीपत तावका ॥ १८२ ॥  
अधिप्रशङ्गभक्तफलमन्याजेन कुञ्जायित सत्यसिन्धुति

दानभाजि कथमप्यास्ता स बल्यदुम । आस्ते निर्ययस्त्र  
सपद्दुदयोदय कथ याचकश्रेणीर्नैनदुर्द्योनिनिहितीडस्तु  
रत्नाचल ॥ १८३ ॥ देव तस्करनीरेद दिशि दिशि प्रारब्ध  
पुण्योन्नतो चक्षकङ्कणरत्नकान्तिरति स्पर्शामृत वर्पति ।  
संकीता कीर्तितरगिणी समभवत्सुखा गुणग्रामम् पूर्णं चार्थि  
सर शशाम विदुषा दारिद्र्यदानानल ॥ १८४ ॥ देवत्वमस  
मानदाननिहितैरर्थै कृतार्थीकृतमैनेन्य फलमारमहुरशिरा  
कल्पद्रुमो निर्दति । दृक्छेदनमेदनाविरमणात्सजातसो  
ख्यस्थिति प्राचीर्नवगिताद्गोहणतया श्रीरोहणं 'सौति  
च ॥ १८५ ॥ गण्डो पाण्डिमसात्तनुस्तनिमसात्तवाली बाध  
सात्कीर पञ्जरसाम्नोऽपि हरसारकण्डोऽपि कैवल्यसात् ।  
आसन्देव चर्मवरेण्य भवत प्रत्यर्थियामभुवा कोदण्डे  
परिवेषमाजि विजयश्रीसाधने योधने ॥ १८६ ॥ देव  
त्व मलयाचलोऽसि भवत श्रीखण्डशास्त्री मुजस्तसिन्धु-  
मुजगमो निवसति स्फूर्जत्पुण्यचलात् । एष स्वाङ्गमैर्न  
गल रिपुतैरुक्कवेपु सघट्टयन्दीर्घव्योमविसारि निमलयशो  
निर्माकमुमुञ्चति ॥ १८७ ॥ कर्पूरप्रतिपि धनो हिमगिरि-  
प्राभाप्रसवर्षिण क्षीराभ्योनिधिमव्यगर्भजयिनो गङ्गाधसर्व  
कथा । स्वच्छन्द हरिच दनगुतितुव कुदे दुसपादिनस्त  
सासरविन्दकन्दरुचयोऽनेके गुणा केचन ॥ १८८ ॥  
मन्ये स्पर्शमणि तनैमस्तुक्त पाणि द्विजाभ्यर्चने दुषर्णान्यपि  
भिक्षुभालफलकान्यासस्तुवर्णानि यत् । तच्चिन परमन मिन  
भवता दत्ता स्वहस्तादिमा दुर्वर्णा न सुवर्णतामुपगता  
मुद्रास्तु मुद्रा कथम् ॥ १८९ ॥ सतस्रमहाराशितलले  
पुण्याश्रमाकृतायुधदैवदानलेन कलिते विद्वत्तरुणा चपे ।  
सद्यो वप सुगणवारिद विभो स्वर्णाम्बुधारास्ततो विश्व  
व्यापियशा शिरोऽवनिमृतामकम्प्य नन्दानिशम् ॥ १९० ॥  
हन्दुस्त्वधशसा जितोऽननिपते भासानिधिलेखजा कन्दर्पो  
वपुषा मुधुजलनिविर्गोचोविलासेन च । तथ्य ते जयश्रील-

१ रुजासुवरणोपायासमवादिता भाव २ पानीयम् ३ नर  
मरुद्वैदि प्राप्ता ४ गुणसमूहभूमि ५ अनुपमदामाय 'यत्ते  
सुवर्णादिभि ६ यतस्त्वया दानेन सर्वे याचका सफलीकृता  
अतस्त कथना गृह्यालव केऽपि च नासक्ति भाव ७ खनिने  
८ निर्गततया ९ पर्वत १० यतस्तदेव सर्वेषां सरस्ततया रक्षाधि  
नोऽप्यमात्र भैदिदि विदायैत इति भाव ११ सेनाप्रधान १२ पति  
वेधो मण्डलीकरण वपुषस्त भवते सेवतेऽसी परिवेषमाकसिपादे  
सनि कर्णं तमाकर्षणेन कुण्डलतां प्राप्ते सतीत्यर्थे १३ रणे  
१४ चन्दनवृक्ष १५ यज्ञ १६ वयेच्छम् १७ रिपुमस्तकेति  
भावत् १८ वज्रकथ १९ यथा कथन सर्पस्तरकचे सपधन  
कुर्वे स कञ्चुक परिलब्धति तथा त्वत्कृपाभादि गृहउत्तरकन्धेषु  
रक्षिष्य यथा कञ्चुक मुञ्चतीति भाव

१ लोभालोपवर्तयते तम् २ रिवसल ३ शत्रु ४ साधार  
५ पुच्छल ६ कृपातोऽल्ल ७ अर्धभवेन ८ स्वयामावापुष्पी  
यमानस ९ रुजयेवेति भाव १० दानशौण्ड

मेतदधुना त्वद्दानमहैन्ययोर्मध्ये क नु विजेष्यतीति विषये  
दोलायते मे मन ॥ १९१ ॥ य एष्ट युधि दर्शयत्वहि  
भटश्रेणीषु यो वक्ता त्वा प्रलेख विमर्ति यश्च किरति  
कूर्ध्वनि निष्ठुर । दोष तस्य तथाविषस्य भजतश्चापस्य  
गृह्णन्तु विल्यात स्फुटमेक एव हि भवान् सीमा गुण  
ग्राहिणाम् ॥ १९२ ॥ देव त्व जय यस्य राजति महाराष्ट्रीकु  
चोच्च कुल लाटीवाब्धु नम चेदिवनितानाग्नीगभीर मन ।  
आभीरीकटिभिरनुता मतिरसिगोडीकचश्यामला कर्णाटीरति  
निष्ठुरो रणरस कीरीमुखाभ यस्य ॥ १९३ ॥ ते कौपीन  
धनस्त एव हि पर धात्रीकल मुञ्जते तेषा द्वारि नैदन्ति  
वाजिनिवहास्तैरेव लब्धा क्षिति । तैरेतस्मैमलकृत निज  
कुल किंवा बहु ब्रम्हे ये दृष्टा परमेश्वरेण भवता स्तेन  
दृष्टेन वा ॥ १९४ ॥ साशङ्कस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्त  
निस्तेजसशिञ्जिताङ्गस्य विकम्पमानहृदयसाल्ढमन्योर्धसम् ।  
लज्जा सत्यजत कम विमृशतो विमान्वहून्यश्यत केशो  
योर्धर्षजनस्य वक्तुमनसो मा भूत्स ते विद्विषाम् ॥ १९५ ॥  
नो काम प्रतिहन्यते प्रणयिषु स्वप्रेक्षि नाथ त्वया नैवाद्य  
कुलेषु ह्य द्विरसना व्याला न त वदमा । नो बह्वस्तव  
मूर्तयो न च तनुर्नित्य जडानुग्रह्यमा नो विषमा च  
दत्तमथ च क्पात क्षितावीभर ॥ १९६ ॥ सप्रमाङ्गण  
सगतेन भवता चापे संमारोषिते देवाकर्णय येन येन  
सहसा यपत्समासादितम् । कोदण्डेन शरा शरैररिशिरस्ते  
नापि भूमण्डल तेन त्व भवता च कीर्तिरनुला फीर्त्या च  
लोकनयम् ॥ १९७ ॥ हाराणाहर देव चद्रवलयो  
चैत्ययोपेक्षटी सप्राप्ते त्वयि सैन्यवाराणगणैर्मज्जद्विरक्षो  
भितम् । सिन्दूररुणमम्बु भेषपटलीपीतोऽक्षित शुक्तिषु  
खलैरेव दिने करिष्यसि महीमाताप्रमुक्ताकलाम् ॥ १९८ ॥  
कुण्डल धनमण्डलस्य गलित लग्न मुखे त्वद्विषा विमुद्राम  
जगाम तावकर्माति गर्जिर्भवदुन्मुभिम् । शृष्टिस्त्वत्परिपथि  
पार्थिवयुद्धेत्रेषु चक्रे स्थिति चाप ते वसुधाधिनाथ बलभि  
कोदण्डकान्ति श्रिता ॥ १९९ ॥ नालिङ्गन्ति कुचद्वय  
भवदिमशोत्तुङ्गकुम्भद्वयनासाद्रेणिलतासु नैव दधति प्रीति  
तमासिभ्रमात् । भ्रमहान्भवदीयदुर्धरेषुनुग्रीन्या भजन्ते न  
ते वैरिक्षीणुशो निजानुजदशा भूमण्डलाखण्डल ॥ २०० ॥

अस्य शोणिते परार्धपरया लक्ष्मीकृता सख्यया प्रेश  
चक्षुरवेक्षमाणनधिरात्र्या किलाकीर्तय । गीयन्ते स्वस  
ष्टम कैलयता जातेन वन्द्योदरान्मूकाना प्रेकरेण कूर्म  
भणीदुग्धोदधे रोषसि ॥ २०१ ॥ द्वार खड्गिभिरावृत बहि  
रपि प्रखिन्नगण्डैर्गजैरन्त कँष्ठकुकिमि स्फुरन्मिधैरस्था  
सिता भूमय । आक्रान्त मीहिभीभिरेव शयन त्वद्विद्विषा  
मन्दिरे राजन्तैव चिरतनप्रणयिनी शून्येऽपि राज्य  
स्थिति ॥ २०२ ॥ शौर्यै केसरिणा परोपकरण कल्पदुमे  
णार्पित लावण्य मकरध्वजेन च शरस्वन्देण शुभ्र यस्य ।  
धैर्ये ते कमठाधिपेन विपुल गाम्भीर्यमम्भोधिना सौभाग्य  
तु तवैव केवलमिद तत्केन नो विद्महे ॥ २०३ ॥  
काम कामसमस्त्वमत्र जगति ख्यातोऽसि यत्सर्वदा रूपे  
णैव महीपते तव धनु पाण्डित्यमन्यादशम् । त्व यस्मिन्नि  
शिख विमुञ्चसि तमेवोद्दिश्य मुक्तत्रप दुन्यत्कमुक्तमुद्रत  
स्पृहमहो घायन्ति देवाङ्गना ॥ २०४ ॥ सर्वे लुण्ठित  
मुद्रैस्तैव भटैस्तेन द्विपसुभ्रुवस्त्राणाय त्वयि योनि  
ताञ्जलिपुट काक्षुक्तिमातन्वते । त्राण दूरत एव तिष्ठ  
मनस्वासा त्वया लुण्ठित तद्गर्भार वदानि कुप्यसि न  
चेत्साधोरय क क्रम ॥ २०५ ॥ कोदण्डस्तव हस्तो  
हृदि बलवर्तिस्तव द्वेषिणा त्व दाता रमसेन मार्गमण  
स्तानेव ससेवते । देव त्व तु जयसमित्रमनिश ते याति  
वैकुण्ठता सप्रामे तव भूपते महदिद चिन समालोक्यते  
॥ २०६ ॥ मेदिन्या विषमेधुरित्यनुदिन शृङ्गारवीरोद्धय  
चार्य श्रीजगतीपति कमलदङ्केर्नाम नो गीयते । शय्याया  
च रणाङ्गणे च पतित्य सीदति निश्चेतना कामिन्यश्च  
विरोधिनश्च शतशो येनामुना खण्डिता ॥ २०७ ॥ दोर्दण्ड  
द्वयकुण्डलीकृतलसरकोदण्डचण्डाशुगन्धस्तोर्दण्डविपक्षमण्डल  
मथ त्वा वीक्ष्य मध्येरणम् । वल्गद्वाङ्गिद्वयमुत्तकाण्ड  
बलयज्वालावलीताण्डवभ्रश्यत्खाण्डवहृष्टाण्डवमहो को न  
क्षितीश सरेत् ॥ २०८ ॥ कोदण्ड न ददाति देव भवते  
कोदण्डमातन्वते को नारातिरूपेति पारमुदधे कोणारणे  
लोचने । का कुशान्तरमेव वैरितल्गी काकु न वा भावते  
राजन्यर्जति वारणे तव पुर को वा रणे वर्तताम् ॥ २०९ ॥  
दृष्ट्वा मण्डलमप्यलममपुलिङ्गेण्डलक्षस्फुरत्कोदण्डलसत्  
तेषु लहरी को न क्षमाखण्डले । स्तारात्पाण्डवभागकाण्ड  
वनमुधाराज्वलत्खाण्डवकुप्यत्पाण्डवकाण्डवर्षमनुत्त प्रक्षाल्य  
१ परार्धसख्यमतिक्रान्तया २ मन्त्र अस्य रातोऽतीति  
नास्तीति भाव ३ स्त्रीकृता ४ समुदेन ५ तीरे ६ लङ्घयति  
पक्षे, गण्डके ७ दारपाके, पक्षे, सर्वे ८ पदाभिवक्तव्येति,  
पक्षे, मदिवक्ष्यति

१ कीर्तिनयेन धन वेद्यम्, पक्षे - तो युधि-या कीर्तनया पुष्ट  
भना २ आत्मकीर्तनम्, पक्षे - युष्कीर्तनम्, राज्यमिलनं ३ न  
४ इति पदच्छेद गजधसमूहा, पक्षे, - वाजिनिवहा अशसमूहा  
नन्दति हेतिपतुर्बलीयस्य ५ क्षय, पक्षे, - प्रथि ६ समल  
सदोष कृतम्, पक्षे, - सम्यगलकृतम् ७ युद्धभूमिम् ८ धनुनि  
९ समीकृते

वर्म खरेत् ॥ २१० ॥ आलन जयपुत्ररस द्वेष्टा  
सेतुविपद्धारिणे पूर्वोद्दि- करवालचन्द्रमहसो लीलोपधान  
श्रिय । समामृतसागरप्रमथनक्रीडाविषी मन्दरो रान  
नराजति वैरिराजनितवैधव्यदस्ते भुज ॥ २११ ॥ लव  
प्यौकसि सप्रतापगरिमण्यश्रेष्ठे त्यागिना देव त्वय्यननी  
भरक्षममुजे निष्पादिते वेषसा । ईन्दु किं घणित किमेष  
विहित रूपा किमुत्पादित चिन्तारत्नमहो सुपैव किममी  
सुष्टा कुलस्माभूत ॥ २१२ ॥ नानाभूषणभूषित प्रति  
मयापान प्रभृता स्थितिर्गारासक्तकरो भवाधिकरुचिर्भूरी  
कृताश्चरिष । शश्वरसगतमासमानमुकुटो भिक्षुप्रवृद्धा  
दरस्त्र राजेन्द्र रिपुस्तवापि नितरा भेद पर भेद  
इव ॥ २१३ ॥ प्रत्यावासकसज्जता प्रथमतस्त्वा  
योद्धुमुत्कण्ठिता योधास्तेऽभिस्तता मनागरिचम् स्वाधीन  
नाथा स्थिता । मौल्या प्रोषितभर्तृका सममत्तनत्वायकै  
खण्डिता दूरादतरिता विधाय फलह हा विप्रलब्धा विधे  
॥ २१४ ॥ ग्रामाण्य स्वत एव नैत्र परतो विज्ञायते मानता  
शब्दस्यापि यथार्थता स्तुतिवचोराशेर्मोदुत्तय । विश्व  
यापकता गतो न च महानन्यो भ्रम कापि ते नास्ते देव  
मत किमसि भजत शास्त्रेषु ॥ २१५ ॥ ग्रामाण्य परत स्वतोऽपि भजतो विज्ञायते सन्मते भूमीन्द्र  
प्रचुरक्षणस्थिरतया वर्णाश्रित स्थापिता । सज्जैकसदीश्वरो  
ऽपि न परं भूते भगनीश्वर तत्रैवाभिकर्णायकस्य भवतो  
मीमांसकप्र कुत ॥ २१६ ॥ एक वस्तु यदस्ति विश्व  
जनतानन्दप्रमोदात्मक सत्य तत्त्वमसीति वाक्यमखिल त्वय्येव  
निश्राम्यति । त्वामाकर्ण्य न किंचिद्व्यदवनीश्वरार भो मन्यते  
त्वय्याते जनकादिकीर्तिजनके किं ज्ञानमीमांसया ॥ २१७ ॥  
तद्वाग्नेषु यमो जयेषु नियम पात स्थिर चासन भ्रान्तो  
श्वासविनिमग्नो गुणगणे प्रत्याह्वति श्रीमत । प्यान शूलिनि  
धारणा च धरणधर्मे समाधिर्व्यस्तस्तत्रिधिष्णहृद किमीश्वर  
परे वाञ्छति पातजले ॥ २१८ ॥ दृष्टान्तो न तवास्ति  
वाचि न च ते सदेहलेश कचिद्याजोर्जिन कदापि शास्त्र  
कलने नैवानुमाने रुचि । सामान्य च विशेषवज्र मनुषे

नाक्षेपमुद्दिग्मनाभ्याधातोऽपि न वा मुखेऽप्यथ वय साहि  
त्यतर्कज्ञता ॥ २१९ ॥ मेघो माति जलेन गौरुत पयसा  
निद्रन्मुख मापया तारुण्येन च कामिनी मधुरया वाण्या  
पिक ख जलात् । मालिन्याभयन श्रिया च सदन तामूल  
रागान्मुख प्रलाण्ड सकल रया नरपते भाति स चित्र  
महत् ॥ २२० ॥ दारिद्र्योपहतो यथा घनघन चान्द्री  
चकोर प्रमा कामार्तलक्ष्णीं धुधापरिगत समञ्जन भोज  
नम् । सच्छिष्य सुगुरु नियोगनिपुणो वरसो यथा मातरं  
तद्वद् सतत खरामि मनमा मद्वत्सलान्श्रीमत ॥ २२१ ॥  
लक्ष्मीले सद्ने सदा विहरता विचे च चित्तामणि स्वर्धे  
नुत्तर गोकुले सुरतश्चापममूमौ तन । वाणी ते वदने  
दया नयनयोर्दान कर चान्ह निष्पुत्रेतसि ते मनिश्च  
वसता कीर्तिश्च लोकत्रये ॥ २२२ ॥ गङ्गावत्यसितापगा  
कणिगण शेपीयति श्रीपति श्रीकण्ठीयति वैरवीयति कुल  
नीलोत्पलाना च वै । कर्पूरीयति कज्जल पिरकुल लीलामप  
लीयति स्वकुम्भीयति कुम्भिनामपि घटा त्वत्कीर्तिसपहत  
॥ २२३ ॥ लक्ष्मीले हृदि भारती च वदने मौलौ सदा  
केशवश्चण्डी ते भुजदण्डयोर्गुणनिधे गेहे कुबेरस्थिति ।  
चित्त नाथ तत्रास्तु धर्मसदने दानप्रसन्न करे सर्वास्ते  
विपद प्रयान्तु विपिने त्व दीर्घजीवी भन ॥ २२४ ॥  
आपुस्ते नरवीर वधतु सदा हेमन्तरात्रिण्या लोकाना प्रिय  
वर्धनो भन सदा हेमन्तसूर्यो यथा । लोहाना भयवर्धनो  
भन सदा हेमन्ततोय यथा नाश यान्तु तत्राव्योऽपि सतन  
हेमतपन्न यथा ॥ २२५ ॥ यद्वाह्व वहत पपक्रमहत  
प्रत्यर्षिर्सीमन्तिनीचसु कज्जलकालिकाविव धनुर्मौर्निगि  
श्यामिकान् । यद्दोर्दर्मदकर्मकार्गुगुणप्रोत्तालमोलाहलैर्नरि  
क्षीकलमेखलाकल्कला पीता इवास्त गता ॥ २२६ ॥  
सौन्दर्ये भदनादपि प्रथयति प्रौढिप्रकर्षं पुरा भेत्तार भदना  
रिगप्यधरमस्तुद्रामहो वीहितम् । सुम्धर भदनारिमौलि  
शशिनेऽप्युत्कर्षमालम्बते मूर्तेस्तत्किमसौ स्वैर्विरचित शृङ्गार  
वीराद्भुते ॥ २२७ ॥ आदाय प्रतिपक्षकीर्तिनिग्रहान्ना  
ण्डम्पातर निग्रिध धमता नितान्तमुदित स्वैरव तजो-  
भिभि । तत्तादृक्पटपाकशोधितमित्र प्रात गुणोत्कर्षिणा  
पिण्डस्थ च महत्तर च भवता नि शरदार यश ॥ २२८ ॥  
व्यास नेकतयास्थित श्रुतिगण जैन्मी न वस्मीकनो नामो  
नामवमन्युतस्य सुमहद्वाप्य च नैमापिपम् । चिन्ताधो न

१ वचनस्तम्भ २ अनेनास सेतोरेविनश्वरत्व सूचिनम् ३ उदया  
वह ४ सूर्य ५ विरोहनलीला ६ कमा लीलाभिमग्न मने मन्दरा  
चलस्तथा संग्रामाभूतसागरविलोब्धते लब्धञ्च यथा च तत्राभूतमुत्पन्न  
तथापि यश इति भाव ७ यतरत्नमेव विमलसकललावण्यगुह्यमत  
रत्नराज सकलद्वय च द्रव्य लावण्यमयत्वेन घटन व्ययमेवेति भाव  
८ यत पूया सप्रतापगरिमण्यश्रेष्ठे नाशोक्तीति भाव ९ वतश्चि  
न्तारत्नस्याय प्रभावो यथाचक्रयाचित्तार्थानां लघु एव पूरण भवति  
तच्च त्वत् एव भवतीति अतश्च तामगुल्युत्पत्तिर्येति भाव १० यत  
पुष्पीभारस्तथा मुनाभ्यामेव भारितोऽस्त्युत्पत्तिर्येति भाव

१ अनेकशालारुपेण न विस्तारितवायु, तत्कर्तुं व्याप्तो नामवनि  
लये २ वेदसमूहम् ३ नाह नार्त्तानिस्तरिष्य ४ नाह चतुर्मुख  
इत्यर्थ ५ नाह सदसविह इत्यर्थ

वृद्धाधामकचय सुजाम्नि नास गुरुदेव त्वद्वृणवृ दवर्णनमह  
कर्तुं कथं शक्त्याम् ॥ २२९ ॥ एकाभूत्कुसुमापुषेपुधिरिव  
प्रयत्नपुष्पावली जेतुर्नैकपलिकेव पुलकैरन्या कपोल  
स्थली । लोलाक्षी क्षणमात्रमाविविहृक्केशासह्य पश्यतो  
द्राणाकर्णयतश्च वीर भवत प्रौढाहवाडम्बरम् ॥ २३० ॥  
येषा दोषलमेव दुर्वलतया ते समतासौरपि प्राय केवल  
नीतिरीतिशरणे कार्यं किमुर्वीश्वरे । ये क्षमाशक्त पुन पर  
क्रमनयस्वीकारकान्तक्रमास्त स्युर्नैव भवादशास्त्रिजगति  
द्वित्रा पवित्रा परम् ॥ २३१ ॥ अत्युच्चा परित स्फुरन्ति  
गिरय स्फोरास्तथाभोधयस्तानेतानपि विभ्रती किमपि न  
क्लान्तासि तुभ्य नम । आश्चर्येण सुहृदसु स्तुतिमिति  
प्रस्तौमि यावद्वृत्तावद्विद्वदिमा स्पृतस्तव भुजो वाचस्ततो  
सुद्वित्रा ॥ २३२ ॥ येषा कण्ठपरिग्रहप्रणयिता सप्राप्य  
धारावरस्तीक्ष्ण सोऽप्यनुरज्यते च कमपि 'मेह पराप्रोति  
च । तेषा सगररत्नसक्तमनसा राज्ञा ध्याया भूपते पासूना  
पटलै प्रसाधनविधिनिर्वह्यते कौतुकम् ॥ २३३ ॥ द्वेष्या  
कीर्तिकैलन्दौलुप्ततया नद्यास यदोद्द्वैषकीर्तिभ्रमिनी  
समागमसमाग्राह्या रणप्राज्ञे । तत्तस्मिन्निमित्तमज्य धाहुज  
भट्टैरारम्भ रम्भापरीरम्भान दनिकेतनन्दनवनकीडादरुच  
म्बर ॥ २३४ ॥ अस्मिन्दिविजयोचते पतिरथ मे  
स्तादिति ध्यायति कैमे साधिवकमार्गमेषाति रिपुक्षोणीन्द्रदारा  
धरा । असैवाभिमुख निपत्य समरे यासाद्विलेख्य निज  
पथैर्भास्यति दृश्यते विलम्ब प्रलार्थिभि पार्थिवै ॥ २३५ ॥  
विद्राणे रणैश्चत्वरदरिगणे जेत समस्ते पुन कोपात्कोऽपि  
नियतंते यदि भट कीर्त्या जैगसुद्वद । आगच्छन्नपि  
समुख विरुद्धतामेवाधिगच्छत्यसौ द्रागेत-छुरिकारयेण  
'ठगिति चिह्नपसर्पच्छिन्न ॥ २३६ ॥ हिमा दत्यरिपोर  
स्वमवन शूय-रदोपस्फुटासौदमेकैककौटुकप्रमसित-छत्री-  
भवकौस्तुभम् । उज्जित्वा निजसद्य पथमपि तैश्चक्ताव  
नदीकृत क्लृप्तातन्मुभिरन्तरघ भुजयो 'धीरस विश्राम्यति  
॥ २३७ ॥ सिन्धोजेनेमय पवित्रमसृजत्कीर्तिपूतोद्भुत  
यन स्नान्ति जगन्ति सति कवय के वा न वैचयमा ।

१ नाह गुणावह इत्यर्थे २ इदं ३ नाह वाचरसतिरित्यर्थे  
४ विसर्गो ५ खरम् ६ तैलादि पक्षे-मित्रत्वम् ७ यमुनया  
८ हाविमते ९ पदप्रतिरोधना मरणमेव शरणमिति भाव  
१० ओत्तराधिके भूकूपे सावित्रकोत्पत्त्या ११ प्राप्नोति १२ कथं  
लोहम् १३ आसन्नलूतोरादित्यगण्डल सन्निष्ठमिव इत्यर्थे  
१४ धर्ममण्डले १५ रणाङ्गणाद १६ प्रसिद्ध १७ परावृत्तत्वम्  
पक्षे-विजयमुखत्वम् १८ ठगिति वक्ष्यद्विभक्त्यणशब्द १९ विजो  
२० रिकानातो २१ तत्तुवायकीया २२ नदम् २३ लक्ष्मी  
२४ जेत जयशीलम्, ततोऽप्यधिकमित्यर्थे २५ खतम् २६ सर्वेऽपि  
कवयो मौनियो भवति, वनविश्रुतवचनवादिनि भाव

यद्विन्दुशिवमिन्दुरावति जल चाविश्य ईदृशेतरो यस्यसौ  
जलदेवतास्फटिकभूर्जगतिं यौगेश्वर ॥ २३८ ॥ उद्धा  
चामिमुख रणस्य चरणसैवौदसीयस्य वा बुद्धान्त सपर  
न्तर निपततासुमुच्य बाणावली । छिन्न वार्वेनतीमवन्नि  
जमिय खिन्न मरेणायवा राजानेन हठाद्विलोडितमभूद्  
मावरीणा शिर ॥ २३९ ॥ राजास्य शतेन किं कल्पते  
हेति 'शतर्षी कृत लक्षैर्लक्षमिदो दशैव जयत पद्मानि पक्षे  
रलम् । कर्तुं सर्वपरैश्चिद किमपि नो शक्य पराधेन वा  
तत्तत्संश्लेषगम विनास्ति न गति काश्चिद्वैततद्विषयम् ॥ २४० ॥  
हीरोद-नदप प्रथम्य 'मथिता देशेऽमरैर्निमिते लोकम्  
सृजतस्तदस्य यशस क्षीरोदसिहासनम् । केषा नाजनि वा  
जनेन जगतामेतत्कवित्वामृतस्रोत प्रोतपिपासुकर्णकलशीमा  
जामिषेकोत्सव ॥ २४१ ॥ निर्विशेषोदितारिवारणघटाकुम्भा  
स्थिकूटावेदस्थानस्थायुकमौक्तिकोक्तैरकरि कैरस नाय कर ।  
उन्नीतश्चतुरङ्गसैन्यसमस्तैर्हनुर्गैर्हनुर्गुणासु क्षितिपु क्षिपे  
त्रिव यश क्षोणीजैर्बोजनम् ॥ २४२ ॥ यत्कसानि  
मौनुमात्र ककुभि स्थेमैनेमालम्बते जात यद्धनकानेक  
शरणप्राप्तेन दावाभिना । एषैतद्भुजतेजसा विजितयोलावत  
योरोचिति वित्त वैडवमममसि द्विपि भिया येन प्रविष्ट  
पुन ॥ २४३ ॥ आत्म-यस्य सैमुचितिकृतगुणसाहोतराणौ  
चिति यद्वायान्तरवर्जनीदजनयद्भुजानिरेष द्विषाम् । भूयो  
ऽहक्रियते स येन च हृदा स्फुटो न यश्चानमसमर्मानि  
दौलदल समिदौलकर्मिणवापन्नज ॥ २४४ ॥ यद्भुतं कुरु  
तेऽभिषेपेणैनेमय शक्तो भुव सा भुव दिग्दाहरिव भक्तमि  
र्मयवता सृष्टेर्पूतौलना । शमोर्मा वत साध्यवेलनदन  
भोजि व्रत द्रागिति क्षोणी न्यसति मूर्तिरघपुषोऽसृग्पुष्टे  
सध्याधिया ॥ २४५ ॥ प्रागेतद्वपुरासुखेन्दु सृजत सद्गु  
समप्रतिवषा कोष शोपमगाद्गाधजगतीशिरुपेऽप्यनन्ता

१ सावण्यादहस्य २ इदु ३ शिवलिङ्ग ४ अमुष  
५ नञोभयव ६ आरोण ७ परिवर्तितम् ८ आधुषम् ९ अक्षम्  
१० लघुसुखभा ११ पक्षे-अन्धम् १२ पक्षसर्पवया पक्षे-अन्नाति  
१३ पक्षसर्पाभि १४ शत्रुच्छिद १५ परार्थस्य दया १६-  
परेषामरिणामर्षेण १७ एकत्वादि पक्षे-बुद्धम् १८ विजोऽप्य  
१९ भवतोद्भूतो निजलो दक्षिणैरविकार २० रूपात्तरे रूपा  
तरापादनेन हरीराध्यावभात्र गमिते सतीत्यर्थे २१ स्थेनाक्रमणा  
वैम् २० पुरिते २१ खत २२ सथात २३ गतेमदेश  
२४ साधित २५ समुह २६ जप्रेक्षित २७ सवरत्न  
२८ कृपाक्ष २९ धपचित ३० वृष्ट ३१ सस्य ३२ शिरस्तम्  
३३ वीचिलम् ३४ जप्रेक्षितम् सद्गुदेपि तल्लम् ३५ समा  
द्वसृणस्य ३६ दण्डनयकोदित्यर्थे ३७ दलयित्वा ३८ क्षमो  
वशाण इत्यर्थे- ३९ सेनयाभिधानम् ४० धृतमसातुलेपना  
४१ मा भवति

यित । नि शेषधुतिमण्डल्ययशोदीपहमैष वा शेष  
केत्रमय विमन्यतमस्तोमैस्ततो निर्मित ॥ २४६ ॥  
अक्षारिप्रकर शस्त्र नृपते सर्वे पतन्ताडुमौ साँकार च  
न समुद्यो रचयत कम्प च न प्राप्तु । तद्युक्त न पुन  
निर्गुत्तिरन्मयो र्नागति यन्मुक्त्योरोकस्तत्र भित्ति मिर्मपर  
श्चामितमित्युद्धृतम् ॥ २४७ ॥ एतस्योन्नतसर्वकर्मकृति  
नवैलोक्यचूडामणे शुभनक्षत्रपुरदप्रभृतय स्तुत्यै न शक्ता  
यदि । देव पत्रगनायको मगरती वाणी स्वय  
चेज्जडा सोन्दर्यस निरूपणे वद कथ शक्तो मवेन्मा  
नन ॥ २४८ ॥ अर्धे दाननैरिणा गिरिनयाप्यर्धे  
हरस्वाहत देवैष सुननये स्फुटमावे संसुम्नीलति ।  
गङ्गा सागरमन्वर शशिकला शेषश्च पृथ्वीतल सर्वत्र  
त्वमर्धोश्चस्त्वमगमत्वा मा च मिश्रादनम् ॥ २४९ ॥  
अन्यास्ता गुणरत्नोद्दण्डमुनो धन्या मृदन्यैः सा समारा  
खलु तेज्य एव निधिना वैरत्र सृष्टे युग । श्रीमत्त्वान्ति  
जुषा द्विषा करतलाक्षीणा नितम्बस्त्रालुके यत्र पतन्ति  
मृदमनसामन्नाणि वक्ष्याणि च ॥ २५० ॥ यैर्दण्डेऽपि तदा  
ललाटपतितप्रासप्रहारो युधि स्पीतासृक्षुतिपाटरीकृन्तु  
रोमाग परान्दारयन् । तेषां दुःसदकामदेहदहनप्रोद्धतनेत्रा  
बलज्यालालीभरमासुरे पुररिपान्त्र गत कौतुकम् ॥ २५१ ॥  
येऽणुरन मनसि स्नेहे विहृणुते रीत्या कयापि स्फुट काणा  
दाचरणस तत्समुचित मन्ये प्रतिक्षमाभृताम् । न्यायामि  
जतनोऽपि यत्प्रयसे चित्ते महत्त्र निजे भीमासामतपक्ष  
पातत इद मन्ये त्वयाङ्गीकृतम् ॥ २५२ ॥ ये लब्धाध्वय  
माशत षडभूत दुर्नन्ति किंचिद्गुण बाधौ वारिमुचो न  
धन्य विदितान्ते कर्ममीनासका । आलोच्यैः निराश्रयान्क  
लमैः सन्नयत सद्गुणान्त्रीमद्राम तत्राद्भुत पुनरिद भीमा  
सन्नय स्तुम ॥ २५३ ॥ प्रेनेक्यामयलप्रकेन भवता  
वीरेण निस्सारित सजीभूतमुहूर्तमण्डलचतु पाण्डित्यमा  
रण्डल । किं चात्रसमस्पर्धितेन हृदिषा सफुलमासोलस  
स्पर्शाङ्गीणलीविलुप्तनयन्युह कथ वर्तते ॥ २५४ ॥  
कलाशोणिहोत्र्यमित्यनुदिन भूमीसुरैर्भाव्यसे कामोज्जा  
निति कामिनीभिरमितश्चित्ते चिरं चित्तसे । श्रीनारायण  
एव केवलमिति प्रेम्णा श्रिया ध्यायसे तत्र कालोऽयमिति  
प्रतिक्षितिर्वीरेकोऽप्यनेरात्मभृत् ॥ २५५ ॥ नीतिस्त्रीयुक्तो

जयध्वननस्तम्भ प्रतापागुमत्पूरा दिग्भरिपथिभूमि  
महासपन्मृगीनासुरा । उद्यत्युण्यलतालालमत्तमत्तद्विद्याला  
नक य श्रीकेलिनिवेनन गुणमणिश्रेणी नवीनाकर ॥ २५६ ॥  
रत्नान्यभ्युषितोयमर्ममगमन्मैह सुगणिश्रिये स्त्रीयाद्दे  
कमला निषाय विदधे निद्रा हरिर्नोरधौ । यस्मिन्दित्तति  
भूरि दातरि ऋणा मालखले दुर्लभ व्रीहानम्रशिरा कमण्ड  
लुमय जग्राह माष्टु विधि ॥ २५७ ॥ लक्ष्मीश्रेत्र सरस्वती  
तदुभय यद्यस्ति नोदारता सा चैतत्रितय भवेच बुहचित्यु  
ण्येरगण्यैरपि । सौजन्य न विवृम्भते तदपि चेन्नास्तिऽऽकुता  
मत्तित्तस्त्रे परमेश्वरस्य कृपया त्वय्येन समायते ॥ २५८ ॥  
शत्रूणां यमदण्डता मृगदशा कर्तृकोर्दण्डता गौर्नागदुम  
भारमर्थिविदुषा मन्ये नयाणामिति । आश्रयं मनुजेन्द्ररत्न  
भवतो यद्बाहुदण्डद्वय नानात्व गतमेकमेव जगता मन्ये  
नयाणामिति ॥ २५९ ॥ रक्तेनैव निलोचनेन कृष्णारत्नाकरेण  
त्वया दृश्यते न देववरत्न मुहदा विद्वेदिणो नो नृपा ।  
किं निक्ता प्रथम सुधाभिरमनन्दानालै किं परै पूनं  
पल्लविता धुत किमपरे मत्तत्वमासादितम् ॥ २६० ॥  
वा लासावन्त्यानि बाहुयुगले कण्ठे च काचस्रज मन्यन्ते  
बहुभूषणानि वनिता दीनद्विजाना पुर । ता माणिक्य  
चितानि हेममलयाभ्युज्ज्वलि सुचास्रज यद्भारोद्बुधानशील  
नृपते त्वत्पागरीलायितम् ॥ २६१ ॥ मेरुर्वरगतो हिमा  
लयगिरि प्रालेयस्फोऽभवचन्द्रे श्रीसहजैऽपि याचकमया  
स्त्रीणात्वसुमीलति । कौपीन कृतवाहरोऽपि मगनान्विष्यु  
र्जल सेनते वारा राशिरपेयतामुपगत को नाम दाह  
क्षम ॥ २६२ ॥ कल्याण भवता यश प्रहरता धर्म  
सदा वर्धता सपत्ति प्रधता प्रजा प्रगमता शत्रुक्षयो जाय  
ताम् । वास्य सरदता वपु प्रभवता लक्ष्मीपति प्रीयता  
मायुक्ते शरदा शत विजयता दानाय दीर्घायुषे ॥ २६३ ॥  
हृदयार्द्रशुभ्रद्रया निगडितो दारिद्र्यदन्तानलो बाचा सुन्द  
र्याचया मम कृतो गङ्गावगाहोत्तन । अम्युत्थाननम  
स्त्रियार्थघट्टैर्मानोऽपि दानोत्तरो लीलेय भवता धय तु  
विदुषा मूर्धानमप्यासिता ॥ २६४ ॥ पद्मा सप्रणि केश  
वक्ष गहने रत्नानि रत्नाकरे हेमाद्रिर्हिमसावुना व्यरहित  
सर्गे मुराणा तह । जम्बुद्वीपराष्ट्र भूमिपतयो जाम्बू  
नदैर्दुर्मदास्त्व तावत्सकलासवेऽस्ति सुलभो भायैर्द्विजाना  
मिह ॥ २६५ ॥ राज्ञम्युदयोऽस्तु जीव शरदा साप्र  
शत तेजस्यो रोगैर्यानु लय यश शशधर काष्ठानु देदीप्य  
ताम् । शिष्टान्याहि बुधात्रय प्रणतिभिर्देवार्चना स्त सदा

१ सुगणैः २ युगपद् ३ दुःपामावाद्; पक्षे-निगलमावाद्  
४ भयामावाद्, पक्षे-दुष्प्रयोगमावाद् ५ अगमादिति भावः  
पक्षे-प्रयशदिति भावः ६ संसारदिलक्ष्णे पक्षे-वापादिलक्ष्णे  
७ धर्म्यम्; पक्षे-यथास्तुतम् ८ हरिणा हरिहरात्मनोऽसौलस विग्रहस्त  
प्रतिदे ९ प्रदाशमात्रे १० पूर्वतविशेष



वाणी ते बधने रमा प्रतिदिन गेहे भुजे स्ताज्य  
॥ २६६ ॥ ग्रन्थयच्छ्रुतिमस्तक प्रसिगलसद्वर्णविप्रसिद्धि  
नेदयत्वाङ्गबल प्रनष्टयचनप्राम्भावपूर्णस्युति । वृद्धोज्यन्त  
मय स्वय कलिमहान्लेच्छेन निर्मूलितो धर्म सप्रति  
चाल्यते तव कपलम्बेन भूमिपते ॥ २६७ ॥ बन्दीकृत्य  
नृप द्विधा मृगदृशस्त प्रयत्ना त्रेयसा स्त्रियन्ति प्रययन्ति  
लान्ति परितश्चुम्बन्ति ते सैनिका । अस्माक सुकुतैर्दशोर्नि  
पतितोऽसौचित्यवारानिधे विध्वस्ता विपदोऽखिलास्तदिति  
तै प्रत्यर्थिभि स्तुपते ॥ २६८ ॥ हित्वा त्वाभ्युपरोधस्त्य  
मनसा मन्ये न मौलि परो लज्जावर्जमन्तरेण न रमाम  
न्यत्र सदृश्यते । यस्त्यागं तनुतेतरा सुखवतैरेत्याश्रिताया  
श्रिय प्राप्य त्यागकृतावसानमपि त्वय्येव यस्या  
स्थिति ॥ २६९ ॥ धर्मे पालय नन्दय द्विजगणानाम  
समादायध प्रत्यर्थिक्षितिपालमूढह्वनं निर्मूलमुन्मूलय ।  
कान्ताचित्सरोजमौमगवने भृङ्गत्वमासादय स्फीता कीर्तिम  
शेषलोकजयिनीमाकल्पमाकल्पय ॥ २७० ॥ ऐश्वर्यं नहुषस्य  
शशुविषयश्रद्धा दशस्रस्य सा शौर्ये श्रीरघुनायकस्य  
सहज गाम्भीर्यमम्भोनिधे । दानुल्य बलिकर्णयोरिह  
जगत्प्रेम चैस्त्वात्तदा श्रीवीरक्षितिपालमौलिनृपते सम्य  
कभक्तिवत् ॥ २७१ ॥ भिक्षुद्वारि सदानवारिमधुप  
श्रेणीभिर्ननुज्जमाद्वत्ते यन्तुवधूर्वधुकरतल शोणाम्बुजा  
शङ्कया । सेवावेति फलायितेति चकिता हस्ताग्रमाधुन्यती  
सुग्धा वीरमहीपते तदखिल त्वह्वानलीलायितम् ॥ २७२ ॥  
श्रीवीर क्षितिपाल ते सुललित दानोद्यमे यद्वत्स काले  
सर्वहिण्यमित्युदमवत्कालमाकर्ष्य तत् । ताप प्राप  
हिरण्यरेतसि जनिं जाकनं हिण्यपाचले खेदाम्भोऽपि हिरण्य  
गर्भमपुपि स्थापय सनासत ॥ २७३ ॥ राजान शशि  
भास्करान्वयमुव के के न सज्जिरे भर्तार पुनरेकमेव हि  
शुचस्त्वा वीर मन्यामहे । येनाङ्ग परिश्रु कुन्तलमयाकृष्य  
व्युदसायतं बोल प्राप्य च मण्डपेशमसकृच्छाया कर  
प्रापित ॥ २७४ ॥ सान्ते वैभवमस्ति नैव परत प्रामाण्य  
निर्धारणं नैवातद्वति तत्प्रकारकमभिनैवोपमान तव । त्वेदोषु  
विभाति न च्छलकथा नो वा कचित्प्रशय श्रीवीर प्रथिता  
कथ पुनरियं नैयायिकत्वप्रथा ॥ २७५ ॥ वीर धीर  
समुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुपस्वत्कीर्तिसुलना मृगाङ्क-  
मलिनो धत्ता कथ चन्द्रमा । सादेतद्वरदायतिर्षीष  
शिखमोदतद्वर्षाङ्कुप्रासत्यग्रमति पतेयदि पुनस्तस्याङ्क  
शायी मृग ॥ २७६ ॥ श्रीमहीर महीमहेन्द्र भवत

प्रस्थानकालोद्भवद्वादिन्यनिमीतमानुहन्त्यो द्रगम्बर प्राग  
मग्न । तभिधेवयुगपदे किल विपर्यस्त समस्त रवेर्गुणं  
सप्तस्थाङ्गमेकमपद सूताश्रिवादुद्भूत ॥ २७७ ॥ गमयिषि  
लगुर्जस्तरकर कर्णाटककर्णाटकीदावाभिर्द्विविडेन्द्रवीर्यदत्तो  
गौडेन्द्रनिद्राहर । हम्मीरप्रमदमदालसलसद्भनर्तनस्तम्भन  
प्रस्थाने तव वीर डिण्डिमचमत्कार समुज्जम्भते ॥ २७८ ॥  
चिन्तागम्भीरकूपादनवरतचलद्भरिरोकारघट्टव्याकृष्ट निः  
सन्त्य पृथुनयनघटीयत्रनिर्मुक्तधारम् । नासावशमौली  
विषमपथपतद्वाष्पानीयमेता देव त्वद्विराजं कुचकण्ठ  
युगोन्मन्वह सवहन्ति ॥ २७९ ॥ त्वलारव्यपवण्ड  
प्रेमनिर्धनेतिवारतिवीरातिरेकौडकीलौलकुल्यावलिभिल  
मत सैन्दमाकन्दसुर्वी । दम्भोलिस्तन्मभासद्भुज भुजग  
जगद्भुतरामभूरेना तेनाय मूर्धरत्नघुतिततिमिषत शोभते  
शोर्णेश्वर ॥ २८० ॥ आसीदासीमभूमौवलयमलयजाले  
पनेपथ्यकीर्तिं सर्वाङ्गपात्पारीसदनजनधेनोद्वीतचापप्रताप ।  
वीरदत्तावर क पदयुगपुगपत्यातिभूपातिभूषणद्वारको  
हुपत्नीकैरैरिवरणामन्दनन्दनल्लसन्तु ॥ २८१ ॥ दत्तेनो  
रुक्तकण्ठप्रतिसुभटनैर्दरग्वनाव्याहृततामा कष्ट द्रष्टव नाम्  
हुवि सैरसमालोकिलोकास्पदेषुपि । जशैरस्त्रैरवेगै कृत  
खुरखुरलीमैर्हुसर्तुपमानक्षमापृष्टोत्तिष्ठदन्त्यकारगणयुरेण  
चारान्वचरात् ॥ २८२ ॥ मन्दोद्भूत शिरोनिर्मणिमणय  
रुमि प्रौढरोमाशदण्डस्कायजिर्गैकसधिसरदविगलस्तमद  
खेदधूय । जिह्वायुग्माभिपूर्णननविषमसमुद्रीर्णवर्णानिराम  
वेलाशैलाङ्कनाजे भुजगसुवतचस्वद्वुगानुद्भूतान्ति ॥ २८३ ॥  
आ शैलेन्द्राच्छिलान्त स्वलितसुरधुनीशौकरासारीतादा  
वीरवैकरागसुरितमणिरुचो दक्षिणसाणवस । आनला  
गल्य मीतिप्रणतवृषाते शश्वदेव कियन्ते चूडारत्नाङ्गुर्मा  
लव चरणयुगसाङ्गुलीरन्ध्रभागा ॥ २८४ ॥ श्राव श्राव  
त्वदीय गुणगणमखिल सर्वदा याचकेभ्यस्त्वयतामामिधि  
तेभ्य सकलविषयज भूपवर्गे विहाय । त्वतोऽहं प्राप्तुमि  
च्छुर्विबुधतिलकता स्वस्तमोपेक्षितद्रादायातस्वं शतायुर्भ  
युक् च तथा येन गान्यं भजेऽहम् ॥ २८५ ॥ विद्यावन्तै  
विनीता प्रसममिसम वाक्प्रपञ्चेय जीवा के व नैवार  
भन्ते त्रिजगति वितता कीर्तिवल्लीमतल्लीम् । तेषामथा

१ अथा २ जलधाय ३ संशाम ४ विनाश प्राप्ता-  
५ रुषिरनदी ६ श्रेण्य ७ क्षुरणम् ८ वज्रम् ९ वेपथु  
१० रक्षिमा ११ समुद्रपरतीराणाम् १२ निरुत्तरम् १३ अटव  
पथे-हस्ता १४ छिन्नकण्ठे १५ नर्वक १६ बुद्धिप्रेष  
जनलब्धेऽपि १७ भय-द्वेषी १८ सुरसंयोर १९ सपरि  
२० सर्वचूर्णमाजय

रमायं सुवनपरमृतो विप्रतो ये लसन्ते ते तु त्रैलोक्यतुङ्गा  
विमलकलत्रयः स्वपतिं सत्ययन्ति ॥ २८६ ॥ वक्रा-  
म्भोजं सरसैत्यधियसति सदा शोणं एवाधरस्ते बाहुः  
काङ्कृत्यवीर्यस्मृतिकरणपटुदक्षिणस्ते सैमुद्रः । बाहिन्यः  
पार्श्वमेताः सुचिरपरिचिता नैव मुखन्त्यमीक्षणं सच्छेज्ज-  
र्मानसेऽस्मिन्कयमवनिपते तेऽम्बुपानामित्ययः ॥ २८७ ॥  
केचिद्बद्धाः सहेलं निजमवनगता मोचिताः केऽपि केचिद्ब्रह्म-  
द्वेहान्तराणि क्षणमपि गमिताः केऽपि नीता निक्वम् ।  
हृत्वा हृत्वा च केचित्प्रतिपदमदयं प्रापिता व्ययमात्रं  
क्षोणीनायस तस्रोन्नतसुपरिचेनारयः सारयश्च ॥ २८८ ॥  
उदैः कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो  
विस्थातः कर्णवृक्षा न च वचसि कटुश्रितपाकालुभावी ।  
कोपापेक्षी परस्मादुचितबहुकयस्तारः गुण्यलोके चित्रं  
राजाधिराज त्वमित्र तव रिपुस्तत्र कैम्यं प्रतीमः ॥ २८९ ॥  
उत्सस्तुलप्रशिष्टा विविधगुणगणा यत्र यान्ति प्रतिष्ठां  
बाधेन प्राक्तनानां न च नियमविधिर्नापि संस्थार्यदाने ।  
ऊहः सर्वत्र यस्य स्फुरति च सकलः सत्य एवार्थबाधो  
मीमांसायावमबल्यमिनश्चमुना मूर्तिरेषा स्वदीया ॥ २९० ॥  
हेताप्रस्थानवेलाहृतपुष्टतनादुन्दुभिव्यानधाधारावाहिप्रस-  
न्नादसनमपसङ्कसंभ्रमभ्रान्तचित्ताः । दैवादाकृषिताङ्गं  
विगलितनयनस्पन्दमिन्द्रीवराक्षो लीयन्ते त्वदिपूर्णां निज-  
शृङ्खलमीचाराचिचिङ्गानाम् ॥ २९१ ॥ श्रीगण्डसक्त-  
हस्तोऽधिगतमणिगणः शैशवाभ्यस्तविधो व्याप्यवृक्षस्रगमः  
कविजनमिलितो यौवनासप्रकामः । आदत्तक्षोणिदण्डो  
द्विजवंशकृतधोः फङ्गगाहायुक्तः स श्रीमान्वीर वीर  
त्वमिव तव रिपुस्तत्र शुक्तादिघर्षः ॥ २९२ ॥ लोकानां  
मानमात्रं मनुजनजरतिस्त्वं समुद्राग्निरक्षो राजासास्रवदधः  
हृतसमयश्चिर्मण्डितो धीरवर्गः । कायत्वन्मीनकेतुः क-  
कलितपथा कोपमार्गैर्विहीनः श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव  
रिपुस्तत्र भन्दं प्रतीमः ॥ २९३ ॥ वादानाशानुयुक्तो  
नगरकृतमतिर्यौवनाकातदेहः संग्रामप्राप्तयैवै न विदलित-  
रूपी राजलक्ष्म्यातिहीनः । नित्यं दारासमस्तः प्रसर-  
तनुनिमो यः सुमिश्रानुपती श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव  
रिपुस्तत्र शुक्तादिघर्षः ॥ २९४ ॥ श्रीवीर त्वदिपूर्णां  
रणशिरसि शौर्मिन्द्रशीर्णङ्गकाणां वीरावेशाद्गतानां दिवमधिक-  
रुणान्योन्मैशौर्ण्डीर्यमाजाम् । सेषदिव्यान्नानां सुवि

कचनिचयो द्राक्ष्यते शरासासीपुद्गान्त्यारिवीरममुदित-  
हृदमाजिरावर्तते ॥ २९५ ॥

## विशिष्टराजप्रशंसा

अकवरः

हस्ताम्भोजालिमात्रा नखशक्षिरुविरश्माललज्जयवीचि-  
स्तेजोऽर्जुमवागा वितरणकरिणो गण्डदानप्रणाली ।  
त्रैश्रियेणैण्दिग्दो लवणिसरसंवालयोऽलवण्योऽलवण्यो-  
धरश्रीरुक्मचरणौपालपाणी कृपाणः ॥ १ ॥ वीर त्वं  
कारुण्यं चेदकवर कलयस्वप्रदङ्कारधोपं दूरे सद्यः कलङ्का  
इव घण्णिभृतो यान्ति कङ्कालरोपाः । शङ्कापमश्च किं  
कारणमिति मनसा भ्रान्तिपद्मायितेन स्वकत्वाहंकारमङ्का-  
द्विजयति गृहिणीं किं च लङ्काधिनाथः ॥ २ ॥ कर्णादे  
देहि कर्णाधिकविधिविहितत्यागं द्यौं ललाटप्रोक्ष्य द्राविडं  
वा मञ्चलमुनचल्यौदिमाणादरादम् । प्रसूर्जहुर्जरं वा दलित-  
रिपुवचूर्णं वैदर्भकं वा गाजी राजीवदंष्ट्रे कुशरातमयथा  
शाहंछालुदीन ॥ ३ ॥ गाजीजालुदीन क्षितिपुल्लमणे  
श्राक्प्रयाणे प्रतीते प्रेयसः शारमन्ते तरुतरगतिव्याकुला  
मङ्गल्यनि । नैशाम्भः पूर्णस्तनकलामुखस्यस्त्रेवाप्रधाळा-  
लुब्धस्युक्ताकलाप्युत्तुकुचनुसुमच्छन्ननाकीर्णलाजाः ॥ ४ ॥

अनङ्गमीमः

पृथ्वीमीमदङ्गमीम महती तद्वहनं वारिधिः पीतोऽसौ  
कलशोऽस्येन शुनिना स व्योजि खपोतयत् । तद्विष्णोर्दनुना-  
धिनाथमयिनः पूर्णं पदं नामवदेवध्वेतसि वर्तते तव सदा  
रचो महात्मापरः ॥ ५ ॥

अर्जुनेन्द्रः

आयातस्ते समीपं तव गुणविमलान्यङ्गितो बादकर्ता  
काव्ये मध्ये हि रेवामध्विगतरे रुमुगे रोगहृता । नाहं जानै  
चिकित्सां सकलगुणनिधे दुर्दरिद्रत्वरोगे श्रीमद्राजार्जुनेन्द्र  
प्रबलमपि यते कल्पिता सा चिकित्सा ॥ ६ ॥

कर्णः

मुखे हारावाहिर्नर्वनगुले कङ्कणमपे नितेग्वे पञ्चाली  
सैलिकमभूषाणियुगलम् । अरण्ये श्रीकर्णं त्वदरिद्रवतीनां  
विधिवशादपूज्यं भूषाविधिहृह जातः किमधुना ॥ ७ ॥  
त्वं द्विजानि पदानि गच्छसि महीमुल्लङ्घ्य यान्ति द्विष्यस्व  
नागान्द्रास पञ्च मुषसि परे सर्वाणि शस्त्रान्यपि । ते  
दैवीपतयस्त्वदस्मिन्निहतास्त्वं मानुषीणा पतिनिन्दा तेषु कथं  
स्तुतिस्तव कथं श्रीकर्णं निर्णयताम् ॥ ८ ॥ लोकेशः कर्ण-

१ शशीः २ पद्मे-नदीविशेषः ३ अरक्तः ४ पद्मे-नदीविशेषः  
५ अश्विनः संहितः ६ पद्मे-नदीविशेषः ७ सेनाः पद्मे-नदीविशेषः  
८ अश्विनः संहितः ९ अश्विनः संहितः १० अश्विनः संहितः  
११ अश्विनः संहितः १२ अश्विनः संहितः १३ अश्विनः संहितः  
१४ अश्विनः संहितः १५ अश्विनः संहितः १६ अश्विनः संहितः  
१७ अश्विनः संहितः १८ अश्विनः संहितः १९ अश्विनः संहितः  
२० अश्विनः संहितः २१ अश्विनः संहितः २२ अश्विनः संहितः  
२३ अश्विनः संहितः २४ अश्विनः संहितः २५ अश्विनः संहितः  
२६ अश्विनः संहितः २७ अश्विनः संहितः २८ अश्विनः संहितः  
२९ अश्विनः संहितः ३० अश्विनः संहितः ३१ अश्विनः संहितः  
३२ अश्विनः संहितः ३३ अश्विनः संहितः ३४ अश्विनः संहितः  
३५ अश्विनः संहितः ३६ अश्विनः संहितः ३७ अश्विनः संहितः  
३८ अश्विनः संहितः ३९ अश्विनः संहितः ४० अश्विनः संहितः  
४१ अश्विनः संहितः ४२ अश्विनः संहितः ४३ अश्विनः संहितः  
४४ अश्विनः संहितः ४५ अश्विनः संहितः ४६ अश्विनः संहितः  
४७ अश्विनः संहितः ४८ अश्विनः संहितः ४९ अश्विनः संहितः  
५० अश्विनः संहितः ५१ अश्विनः संहितः ५२ अश्विनः संहितः  
५३ अश्विनः संहितः ५४ अश्विनः संहितः ५५ अश्विनः संहितः  
५६ अश्विनः संहितः ५७ अश्विनः संहितः ५८ अश्विनः संहितः  
५९ अश्विनः संहितः ६० अश्विनः संहितः ६१ अश्विनः संहितः  
६२ अश्विनः संहितः ६३ अश्विनः संहितः ६४ अश्विनः संहितः  
६५ अश्विनः संहितः ६६ अश्विनः संहितः ६७ अश्विनः संहितः  
६८ अश्विनः संहितः ६९ अश्विनः संहितः ७० अश्विनः संहितः  
७१ अश्विनः संहितः ७२ अश्विनः संहितः ७३ अश्विनः संहितः  
७४ अश्विनः संहितः ७५ अश्विनः संहितः ७६ अश्विनः संहितः  
७७ अश्विनः संहितः ७८ अश्विनः संहितः ७९ अश्विनः संहितः  
८० अश्विनः संहितः ८१ अश्विनः संहितः ८२ अश्विनः संहितः  
८३ अश्विनः संहितः ८४ अश्विनः संहितः ८५ अश्विनः संहितः  
८६ अश्विनः संहितः ८७ अश्विनः संहितः ८८ अश्विनः संहितः  
८९ अश्विनः संहितः ९० अश्विनः संहितः ९१ अश्विनः संहितः  
९२ अश्विनः संहितः ९३ अश्विनः संहितः ९४ अश्विनः संहितः  
९५ अश्विनः संहितः ९६ अश्विनः संहितः ९७ अश्विनः संहितः  
९८ अश्विनः संहितः ९९ अश्विनः संहितः १०० अश्विनः संहितः

१ अश्विनः संहितः २ अश्विनः संहितः ३ अश्विनः संहितः ४ अश्विनः संहितः  
५ अश्विनः संहितः ६ अश्विनः संहितः ७ अश्विनः संहितः ८ अश्विनः संहितः  
९ अश्विनः संहितः १० अश्विनः संहितः ११ अश्विनः संहितः १२ अश्विनः संहितः  
१३ अश्विनः संहितः १४ अश्विनः संहितः १५ अश्विनः संहितः १६ अश्विनः संहितः  
१७ अश्विनः संहितः १८ अश्विनः संहितः १९ अश्विनः संहितः २० अश्विनः संहितः  
२१ अश्विनः संहितः २२ अश्विनः संहितः २३ अश्विनः संहितः २४ अश्विनः संहितः  
२५ अश्विनः संहितः २६ अश्विनः संहितः २७ अश्विनः संहितः २८ अश्विनः संहितः  
२९ अश्विनः संहितः ३० अश्विनः संहितः ३१ अश्विनः संहितः ३२ अश्विनः संहितः  
३३ अश्विनः संहितः ३४ अश्विनः संहितः ३५ अश्विनः संहितः ३६ अश्विनः संहितः  
३७ अश्विनः संहितः ३८ अश्विनः संहितः ३९ अश्विनः संहितः ४० अश्विनः संहितः  
४१ अश्विनः संहितः ४२ अश्विनः संहितः ४३ अश्विनः संहितः ४४ अश्विनः संहितः  
४५ अश्विनः संहितः ४६ अश्विनः संहितः ४७ अश्विनः संहितः ४८ अश्विनः संहितः  
४९ अश्विनः संहितः ५० अश्विनः संहितः ५१ अश्विनः संहितः ५२ अश्विनः संहितः  
५३ अश्विनः संहितः ५४ अश्विनः संहितः ५५ अश्विनः संहितः ५६ अश्विनः संहितः  
५७ अश्विनः संहितः ५८ अश्विनः संहितः ५९ अश्विनः संहितः ६० अश्विनः संहितः  
६१ अश्विनः संहितः ६२ अश्विनः संहितः ६३ अश्विनः संहितः ६४ अश्विनः संहितः  
६५ अश्विनः संहितः ६६ अश्विनः संहितः ६७ अश्विनः संहितः ६८ अश्विनः संहितः  
६९ अश्विनः संहितः ७० अश्विनः संहितः ७१ अश्विनः संहितः ७२ अश्विनः संहितः  
७३ अश्विनः संहितः ७४ अश्विनः संहितः ७५ अश्विनः संहितः ७६ अश्विनः संहितः  
७७ अश्विनः संहितः ७८ अश्विनः संहितः ७९ अश्विनः संहितः ८० अश्विनः संहितः  
८१ अश्विनः संहितः ८२ अश्विनः संहितः ८३ अश्विनः संहितः ८४ अश्विनः संहितः  
८५ अश्विनः संहितः ८६ अश्विनः संहितः ८७ अश्विनः संहितः ८८ अश्विनः संहितः  
८९ अश्विनः संहितः ९० अश्विनः संहितः ९१ अश्विनः संहितः ९२ अश्विनः संहितः  
९३ अश्विनः संहितः ९४ अश्विनः संहितः ९५ अश्विनः संहितः ९६ अश्विनः संहितः  
९७ अश्विनः संहितः ९८ अश्विनः संहितः ९९ अश्विनः संहितः १०० अश्विनः संहितः

राजाद्भुतकनकमयस्तावकीनप्रतापाद्भलाण्डानां समूहो ब्रह्म  
इव भवितेत्येव संमान्य यत्नात् । तस्यापि प्राप्त्यनर्थं जलनिधि-  
निकरे व्यर्थतामत्र याते देव स्वदैरिनारीनयनयनजैर्ममै  
नीरधिर्न ॥ ९ ॥ श्रीकृष्णं प्रौढतेजाः प्रकलरिपुबलास्रसंतापदक्षो  
नार्यं श्रीमत्प्रतापो जगति विलसति श्रीमहााराज किंतु ।  
मन्येऽहं कौशिकेनानुगमितमहसा नूतनस्वर्गसृष्टासृष्टः सृष्ट  
एष प्रखरतरकरो मास्कोऽसौ द्वितीयः ॥ १० ॥

### कर्णाटवसुंधराधिपः

मागाः प्रयुक्ताकारकातरधिया येवर्ण्यमाकर्णय श्रीकर्णाट-  
वसुंधराधिपमुयासित्तानि सूक्तानि नः । वर्ण्यन्ते कति  
नाम नार्णदनवीदाभाविन्व्याटवीसंध्यामारुतनिर्झरप्रभृतय-  
रतेभ्यः किमांतं मया ॥ ११ ॥

### कलिङ्गेश्वरः

आसुर्दानमहोत्सवस्य विनतक्षोणीभृतां मूर्तिमान्विश्वासो  
नयनोत्सवो मृगदशां कीर्तिः प्रकाशः परः । आनन्दः  
फलिताभूतिः सुमनसां वीरप्रियो जीवितं घर्नस्य निकेतनं  
विजयते वीरः कलिङ्गेश्वरः ॥ १२ ॥ घर्मिहे नवमहिका-  
समुदयो हस्ते सिताम्भोरुहं हारः कण्ठतटे पयोधरदुगो  
धीखण्डलेगो घनः । एकोऽपि विकलिङ्गमृदितलक त्वत्कीर्ति-  
राशिर्ययौ नानामग्नन्तां पुरंदरपुरीषामभ्रुवां विग्रहे ॥ १३ ॥

### कल्याणदासः

कीर्तिसंगतरंगिणीहिमगिरिर्विघानटीरङ्गभूर्लापण्यामृत-  
भाजनं रसिकतावहरीसालद्रुमः । कान्तापाङ्गमृगस्यली  
तद्वणतालक्ष्मीविलासामुजं जीयाद्विश्वविभूषणं नरपतिः  
कल्याणदासमिधः ॥ १४ ॥

### कापिलेन्द्रः

विरकार्यं व्योमगात्राबलदुरुहरीकैतयारकेसरालीरुचैर्म-  
निष्कृष्टदेशे हिमकरकनकान्मण्डलीभूत्य पुच्छम् । विद्रागार-  
न्धलम्भस्य विशदयशःकेसरी कापिलेन्द्र प्रखण्डारण्यवीथी-  
गिरिगहनदरीसंगमी शंभमीति ॥ १५ ॥ वेलासुखद्वय  
हेलादलितपरनिभृद्धाहिनीकोटिपूरैरुद्धेत्याविलेन्द्रप्रबलजल-  
निधिः प्राणनायोजनृन्मे । खान्मप्रा मेदिनीयं प्रबलभुज-  
बलप्रौढतयन्त्रहासज्यालाभिः संततं चैव दहति बलवावी-  
तिहोत्रेयधेता (१) ॥ १६ ॥

### कार्तवीर्यः

काष्ठानुपद्मात्परिधर्माने जाग्रद्वतापज्जले त्यदीये ।  
भीरार्तवीर्यं प्रसेमं पतन्ति प्रत्यक्षिषुर्भीजतयः पतद्भाः ॥ १७ ॥

### कुसुमेन्द्रसाहिः

वीरं धीकुसुमेन्द्रसाहिवपतेः प्रौढप्रतापो वरः कन्या  
कपचन माटवर्जितपतेः रामान्यजनीरियम् । तस्या वेष-  
वामहन्त सन्ने तनुममंसायनं वतु मन्दनवन्दनं विरचितं  
मिया वरं मेविताः ॥ १८ ॥

### कृष्णः

श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापेन प्रतसाङ्गीर्दिगङ्गनाः । दिग्गज  
वीजयन्त्येव कर्णतालैः पुनःपुनः ॥ १९ ॥ मन्येऽग्रे  
कुलगिरिगुहागहरे पर्यटन्ती विद्धा दम्भैः किमपि चरणे  
वासुदेवस्य कीर्तिः । इन्दौ कुन्दे कुमुदमुकुले चामरे चन्दने  
वा दत्त्वा दत्त्वा मृदुनि पुरतः पादमेघा प्रयाति ॥ २० ॥  
क्षीरक्षालितपाशजन्त्यकिणश्रीगर्वसर्वेकयाः श्रीकृष्णार्जुन-  
सारयेऽसुररिपो त्वत्कीर्तिविस्मृतयः । कैलासन्ति हिमाचलन्ति  
विकसत्कुन्दन्ति कन्दन्ति च क्षीरोदन्ति हलायुधन्ति विदुषा-  
हारन्ति हीरन्ति च ॥ २१ ॥ त्वद्वाहूदूतभूत्यः करिकरि-  
करैः सीकराश्च प्रयुक्ता ज्योम ध्यापुः समन्ताद्यदुसुकुटमणे  
तत्र पङ्कोऽद्भुतोऽभूत् । आगच्छद्भिः सुरैः क्ष्मां तव मजनकृते  
स्फाटिकीभिः शिलाभिर्वन्दः पण्यास्तदानीं सुरसारिदिति तं  
मानवा मानयन्ति ॥ २२ ॥

### गुर्जराधीशः

कैलिन्दि गृहि कुम्भोद्भव जलधिर्हं नाम गृह्णाति  
कसाच्छत्रोर्मं नर्मदाहं त्वमपि कथमहो मत्सपत्न्याश्च नाम ।  
मालिन्यं गृहि किं ते अविरलविगल्बकज्जलैर्मालवीनां नेत्रा-  
म्भोभिः किमासां समजनि कुपितो गुर्जराणामधीशः ॥ २३ ॥

### चोलेन्द्रः

त्वत्खड्गजण्डितसैपबविलासिनीनां भूषामवन्त्यमिनवा  
मुवनैकवीर । नेत्रेषु कैङ्करणमथोरुपु पञ्चवल्ली चोलेन्द्रसिंह  
तिर्लकं करपल्लवेपु ॥ २४ ॥ सितानैर्मञ्जरीति स्ननकलशयुगं  
शुम्भितं चयरीकैस्तत्रासोलासलीलाः किसलयमनसा पाणयः  
कीरदशाः । ततोपायाल्पन्त्यः पिकनिमदधिया तद्विताः  
काकलोकैरित्थं चोलेन्द्रसिंह त्वदरिमृगदशां नाप्यल्पं  
शैरण्यम् ॥ २५ ॥

### जगद्देवः

चक्रः पञ्च पान्थं कथय मम सुखे नास्ति स इति  
देशो यस्तु नो यथ एभिर्भवति मुनि खगायेति स प्रदुवाच ।  
नीते मेरो सभासि कनकवितरणैः श्रीजगदेवनाम्ना सूर्येऽनन्त-  
हितेऽभिन्कतिपयदिवसेवांसराद्वैतसृष्टिः ॥ २६ ॥

### जनकः

ज्यापातः कामुकस्य ययति करतलं कण्ठमोक्षार्णव-  
स्तेजो भाति प्रतापाभिषमयनितले ज्योतिषालीयमन्तः ।  
राज्यं सिंहासनधीः शमयति परमं वक्ति पद्मासनप्रीदो  
ते यूपमेते निमिषकुलकुमुदानन्दचन्द्रा नरेन्द्राः ॥ २७ ॥

१ ममैतान् ससुदस्य च तंशोऽप्यम् २ यमुताभान्ता एत  
देन बाधिन्वीत्युक्तं योसत्माकुनिर्दि नर्मदाया उत्तरम् ३ कुसुमेन्द्र  
अन्यसुमे ४ इति इति ५ इति ६ जलधनम् ७ धे- ८ बन्दन  
९ पञ्चपुष्पः १० धे- ११ विरारचना १२ निष्पुक्तं १३ जन्मः १४  
कन्याभूषणम् १५ कः १६ बलवानम्



सविभाव्य सद्य वैकुण्ठवण्डीरव त्वनादावलिमि-सखीभिरिव  
किं तद्रमैषात नृत ॥ ५२ ॥ स्नातस्त्वदिप्रसुत्तपाश्र्वसि यशो  
धौतान्तर धारयैलक्ष्मीश त्वदरातिवक्रकमलैर्मूदेवता पूजयन् ।  
शुद्धैतदसुन्दरकोपदहने सुम्भस्ततापोदय शनुच्छयधरार्थं  
दपययसा प्राणाहुतीराददे ॥ ५३ ॥ कीर्ति श्रीनरसिंह ते  
निधया तनोदितं कैरव चान्द्रं मण्डलमय नीलमिव  
यत्तद्गङ्गावृन्द विभु । यद्वा त्वद्वलितारिवृन्दतरुणीचित्तेन्यनाशे  
स्थल चन्द्रस्तत्र विभाति नीलमिव यद्भूम स मन्यामहे  
॥ ५४ ॥ अन्तर्विष्णोस्त्रिलोकी निवसति कणिनामीश्वरे  
सोऽपि शेते मिथो सोऽप्येकदेशे तमपि सुलकया कुम्भयो  
निश्चकार । धत्ते खेद्योतलीलमयमपि नमसि श्रीनरसिंह  
क्षितीन्द्र त्वत्कीर्ते कर्णनीलोत्पलमिदमपि च प्रेक्षणीय  
विभाति ॥ ५५ ॥ नृत्यद्गङ्गाद्विहासर्षेचयसैहचैस्तावकीनैर्य  
शोभिर्धानल्यं नीयमाने विजयति परित श्रीनरसिंहक्षितीन्द्र ।  
नेर्दग्धयेय नामीकमलपरिमलमैदिमासादयिष्येदवाना नाम  
विष्यत्प्रथमपि कमलाकामुकस्यावबोध ॥ ५६ ॥ धीमदैकुण्ठ  
वण्डीरव तव निनदाकर्णनयाधवावच्छेदभोक्षिन्नगण्डस्थल  
विगलदतिस्त्रच्छुक्तामणीनाम् । माला तारावलीय विलसति च  
पतद्दानपाय पयोधिर्नो बैरक्त्या नु तापान्तरिध लयन साग-  
रोऽसौ नृतस्त्य ॥ ५७ ॥ द्विर्भाव पुष्पकेतोर्विभुषविटपिना  
पीनरुक्त्य निकल्पाश्चिन्तारत्नस्य वीष्णा तपनतनुभयो वासवस्य  
द्विरुक्ति । द्वैतं देवस्य दैत्याधिपमथनकलाकेलिकारस्य कुर्व-  
मानन्दं कोविदाना जगति विजयते श्रीनरसिंहक्षितीन्द्र ॥ ५८ ॥

### परशुरामः

आदर्शाय शशाङ्कमण्डलमिदं हृम्याय हेमाचल दीपाय  
सुमणि महीमय पथ नो भिषवे दत्तवान् । विस्त्वापछवित  
मनोदसलिलव्याकीर्णनेनाम्बुजो जानीमो भृशुन दनसदखिल  
न प्रायशो दृष्टवान् ॥ ५९ ॥ गोनाचारविचारपारगतया  
दृष्टाभिपदिष्टया माना वस्तुषु तेषु तेषु पुत्र प्रसारितेषु क  
माय । अजप्रादानासर सरमस वल्लोभरोत्सर्पिणा येनासं घनुरी  
क्षिताश्च सपदि क्षनावतसा दिश ॥ ६० ॥ तन्वन्ती विमिरयुतिं  
कृतमती प्रत्यर्चिचक्रव्यभाषेण भार्गव तावकी निजयते निस्त्रि  
शपाय निशा ॥ शुद्धशुद्धविषयसविदलतुम्भीन्द्रबुम्भस्थल  
म्रदयन्मोक्षिणः कृतैतनेन परितस्पापान्ती यपति ॥ ६१ ॥

### पाण्डवः

तवाङ्गणे सुन्दर वीर पाण्डव्य मतंगजा शङ्खुलिने  
विभाति । आगसदानादरिभूषणीनामान्तरौला इव  
सारपथा ॥ ६२ ॥ विन्ध्यादि करसाधनी निरुपमो रत्ना  
धर कोनार्णवीणाधी मलयार्च परितरा सर्वेऽपि  
निपापय । विश्वापरिपूर्णां पितरान् देनोऽप्यहो दग्नि

पाण्ड्याखण्डल वीर पाण्डव्य मयत किं किं न लोके-  
त्तरम् ॥ ६३ ॥ एतद्विन्तवलैर्विलोक्य निखिलमालिङ्गि  
ताङ्गीं भुवं सप्रामाद्वज्रसोऽत्रि जगमगिरिस्तोमज्जमायायिभि ।  
पृथ्वीन्द्र पृथुरेतदुयसमरेशोर्षेणमाम्रभ्रेणीमध्यचर पुर  
क्षितिपरक्षेपाय धत्ते धियम् ॥ ६४ ॥

### पारसीकाक्षितीशः

यदपि कटकयात्रारोधि पाथोधिना ते दिशि दिशि मम  
पत्या पारसीकाक्षितीश । तदपि कुरु सुभा नो जीवितान्तं  
नितान्तं कथयति बहुभायं नैकनारीवियोग ॥ ६५ ॥

### पृथ्वीराजः

म-दशन्द्रकिरीटपूजनसे तृष्णा न कृष्णाचने स्तम्भ  
शंसुनितम्बिनीप्रणतिषु व्यमो न धातुर्गृहे । अस्माकं परार्ध  
नोऽस्ति वदने न्यस्तेन सरक्षित पृथ्वीराजनरेश्वरपदिति वृण  
तपत्तने पूज्यते ॥ ६६ ॥

### यक्षालिदासः

यक्षालिदास भवत शुभनामवर्णा पक्षेपुपक्षविशिद्धमिति  
नितम्बिनीषु । प्राणान्ति बन्धुषु विरोधिषु पाण्डववति देश  
ह्रमन्ति कविपण्डितमण्डलीषु ॥ ६७ ॥

### यक्षालः

यक्षाल क्षोणिपाल स्वदहितनगरे सचरन्ती किराती  
कीर्णान्यालोक्य रत्नान्तुत्तरखदिराङ्गारशङ्काकुलाङ्गी ।  
सुक्त्वा श्रीखण्डखण्डं तदुपरि मुकुलीभूतनेना धमन्ती  
श्वासागोदाजुयार्तेभुकरनिकरैर्धूमशङ्का विभाति ॥ ६८ ॥

### याक्षालक्षोणिपालः

आग्नेयास्त्रपवीणप्रबलमृगभटा शशुसक्षोभदृष्टा यस्य  
श्रीदप्रतापानलबहुलशिक्षास्त्रिन्धनल्यं प्रयान्ति । सोऽत्र  
प्राचीपयोधिप्रहितकरततीर्णसपूर्णकोपो बाह्मालक्षोणिपाल  
स्त्रिभुवनजनतागीतकीर्तिप्ररोह ॥ ६९ ॥

### यीसलः

आ विन्ध्यादा हिमाद्रौर्वरचितविजयस्तीर्थयानामसङ्गा-  
दङ्कीनेषु प्रद्वर्णानृपतिषु विनमकन्धरेषु प्रपन्न । आर्यावर्त  
यथाथे पुनरपि कृतवान्लेच्छविच्छेदनामिदं देव शाकंमरीचो  
जगति विजयते वीसल क्षोणिपाल ॥ ७० ॥

### भार्यासिंहः

यस्यासिं कोपपुञ्जे वसति सुरुपुटे बाजिना गन्धवाहो  
लक्ष्मी सङ्ग्रहहृष्टो कमठकुलमणेरानि वाचामधीश । रीषे  
रीषेयैकामे क्षपितरिपुगणे कोपनोऽसौ कृतान्तः कस्तं  
धीमानसिंह प्रबन्धमन्त्रुजामायय नाथयेत ॥ ७१ ॥

### भौमः

रुधिरविस्रसाधिनरालङ्कारालङ्कारिभूषणपरिधः । सदिशि  
मुहुटिविदितद्विदितप्रत्यक्षो विमानि रूपमीम ॥ ७२ ॥

मैरवः

धनानि विद्वत्कविमण्डलीषु पथेषुवापानपि क्मिनीषु ।  
वर्पन्ति वज्राग्वरिधोरणीषु श्रीभैरवज्ञोपनिमणेः कटाक्षाः  
॥ ७३ ॥

भोजः

स्वस्थिते भोज निर्व्याजं द्वयं तुषकणायते । कौषे विरो-  
धनां सैन्यं प्रसादे कनकोत्थः ॥ ७४ ॥ भोज त्वदान-  
पाथोर्ध्वं दृष्टिस्त निमज्जतः । न कोऽपि हि युवालम्बं दत्ते  
मेऽमयदायकम् ॥ ७५ ॥ निजानपि गजान्भोजं ददानं प्रेक्ष्य  
पावती । गजेन्द्रवदनं पुत्रं रक्षत्यथ पुनःपुनः ॥ ७६ ॥  
प्रतापमीला भोजस्य तपनो मित्रतामगात् । और्वो वाडवतां  
घत्ते तद्विस्मयितां धिता ॥ ७७ ॥ भोज त्वकीर्तिकान्ताया  
नमोमालस्थितं महत् । कस्तूरीतिलकं राजसुगुगारां विप-  
जते ॥ ७८ ॥ अस्य श्रीभोजराजस्य द्वयमेव सुदुर्लभम् ।  
शत्रूणां शङ्खलैर्हं तात्रं शासननयकैः ॥ ७९ ॥ चारुश  
स्वधत्तापेन पराभूतस्त्रिपापैः । सुवर्णपापम्याजेन देव  
त्वायेव सेवते ॥ ८० ॥ स्वधत्ताजलधौ भोज निमज्ज-  
मयादिषु । सूर्येन्दुविम्बमिपतो घत्ते कुन्मद्वयं नमः ॥ ८१ ॥  
शुक्तिद्वयपुटे भोज यशोर्ध्वौ तव रोदैसी । मन्ये तदुद्भवं  
मुक्ताफलं शीतशुभ्रमण्डलम् ॥ ८२ ॥ अथ धारा सदाधारा  
सदालम्बा सरस्वती । पण्डिता मण्डिताः सर्वे भोजराजे  
मुपं गते ॥ ८३ ॥ श्रीभोज सान्यं तव कल्पशृङ्गः सदा  
यदान्योऽपि कथं प्रयासि । यतो मयदानमुपष्टविप्रहृद्वेन  
कुक्षिमरिरस्स मेता ॥ ८४ ॥ भोजप्रतारं तु विधाय धारा  
शैर्परिस्तैः परमाशुभिः किम् । हरेः करेऽभूयविरम्बरं च  
भातुः पयोधेरुदरे कृदातुः ॥ ८५ ॥ भोजप्रतापाभिरपूर्वं  
एष जागर्ति भृशत्कटकस्यलीषु । यस्मिन्प्रविष्टे रिपुपाथि-  
यानां वृणानि रोहन्ति गृहाहणेपु ॥ ८६ ॥ यथा यथा  
भोजयशो विशर्षते सितां विजोक्तीमिव कर्तुमुद्यतम् ।  
तथा तथा मे हृदयं विदूयते शिवालकालीधवलम्ब-  
शङ्कया ॥ ८७ ॥ पण्याः संहार दीर्घतां त्यज निजं तेजः  
कठोरं रवे श्रीमान्विन्ध्यगिरे प्रसीद सदयं सद्यः समीपे  
भव । इत्थं दूरपालयनश्रमवती दृष्ट्वा निजप्रेयसी श्रीम-  
द्रोज तव द्विपः प्रतिदिनं जलन्ति मूर्च्छन्ति च  
॥ ८८ ॥ धारावीश धरमहेन्द्रगणनाकौतूहली यामयं  
वेधास्त्वद्रूपने चकार र्वटिकाश्रयणेन रेखां दिवि ।  
सर्वेषु विदशापगा सममदरं तुल्यभूमीधराभावात् तुजति  
स गोत्र्यमयनीपुष्टे तुपाराचुः ॥ ८९ ॥ राजन्मुञ्चकुल-

प्रदीप सकलस्माजलवृद्धामपे सुकं संचरणं तवाद्भुत-  
मणिच्छ्रेण राजावपि । मा मूचद्वदनायकोनरगा-  
द्रोटाग्निमग्नः शशी मा भूययनरुन्वती भगवती दुःशी-  
लताभाजनम् ॥ ९० ॥ छत्रं सैन्यराजोभरणं भवतः  
श्रीभोजदेव क्षमास्वादक्षिण दक्षिणश्रितिपतिः प्रेक्षान्त-  
रिद्धं क्षणात् । निःशङ्को निरपत्रो निरनुगो निर्वाण्वयो  
निःसुहृदिःश्रीको निरपलको निरनुगो निर्हाटको निर्गतः  
॥ ९१ ॥ मुक्ताः 'केलिचित्स्वहारगलिताः संमार्जनीमिहृताः  
प्राप्ताः प्राङ्गणसंज्ञि मन्वरचलद्वालाङ्गिलाशरुणाः । दृष्ट्वा-  
दिमवीजशङ्कितवियः कर्पन्ति केलीशुका अद्रिद्रव्यनेपु  
भोजचपतेस्तस्यागलीलायितम् ॥ ९२ ॥ विद्वद्भूतगुणा-  
नुरूपविमवत्यागंककलाद्रुमे स्वर्गे वासिनि भोजराजचपती  
विधानवधात्मनि । दातारो मुवि नैव भूमिवलये ना सन्तु  
किं तावता ज्ञातारोऽपि न सन्ति हन्त नितरमेतावता  
दूयते ॥ ९३ ॥ स्पृष्ट्वाकृष्टासिपिष्टोक्तकराटिघटाकुन्मकृदा-  
वदान्तानिर्भूतालुप्ततटिन्यास्तनिकटरटकोणपादाद्वाहासः ।  
भोजेन्द्र त्वद्रणक्ष्माक्षतमटविकटोरःस्वलोद्योदकुप्यद्ग्राव-  
श्रोतिकोटिप्रकटचटचटाशब्दरौद्रोऽभवद्वाक् ॥ ९४ ॥ भो  
भोः श्रीभोजदेवं शयत विनयतः शययः क्षयवर्गाः प्राण-  
शायय नौका न भवति भवतां काप्यरण्यं शण्डयम् ।  
मत्वा मातङ्गकुम्भद्वितयमिति पुष कृष्टुचिर्मनसि क्रुद्धः  
शुद्धान्तकान्ताकुचकल्लायुगं रंहसा सिद्धान्तः ॥ ९५ ॥  
नीरक्षीरे गृहीत्वा सकलखगपतीन् याति मौलैकजन्मा चकं  
धृत्वा करान्ने सकलजलनिर्घोषकफाणिमुद्रुन्दः ।  
सर्वातुदत्त शैलान्वहति पशुपतिमौलनेत्रेण पदमन्यासा  
त्वकीर्तिकान्ता सकल्यमुसती भोजराज क्षितीन्द्र ॥ ९६ ॥  
सर्गाद्रोपाल कुत्र ब्रजसि सुरसुने भूतले कामधेनोर्वस्व-  
सानेतुक्रामस्तृणचयमधुना सुख दुग्धं न तस्याः । शुक्ला  
श्रीभोजराजप्रभुवितरणं श्रीशुष्कस्तनी सा व्यर्थो हि  
साययाससदपि तदरिमिश्रविर्जितं सर्वतुर्गाम् ॥ ९७ ॥  
कूर्मः पातालगङ्गापयसि विहरतां तत्तदीरुद्धस्तनादचा-  
मादिपोत्री शिथिलयतु कणागण्डलं कुण्डलीन्द्रः । दिव्या-  
तङ्गा मृणालीकवलनकलनां कुर्वतां पर्वतेन्द्राः सर्वे सैरं  
चरन्तु त्वयि वहति विभो भोज देवी धरित्रीम् ॥ ९८ ॥

मणिपालः

श्रामाण्यं परतो न शक्तिगणना सादृश्यलोपः मृदा  
कार्यं चेक्षरकर्तुं नन्वनुमितौ ज्ञानं विशिष्टायाम्कम् ।  
सर्वे न्यायनयानुसारि विदुषे चैतन्यनागोरमाप्रदेशेत्-  
न्मणिपाल भूय मरतो नैयायिकर्यं कृतः ॥ ९९ ॥

१ धर्मः. २ गण्टलकटिनयम्. ३ वावाश्रयिणी. ४ रुद्रः  
५ कुन्दलरिपिष्टः. ६ 'गृह' इति प्रतिदिनं कटिनीचकलेन.

१ मूर्च्छाकटाक्षं विशिष्टप्रतापावहितिः. २ कामधेनी-  
३ जनेन. ४ प्रसादः.

## मह्यशाहः

मृगः प्रमीललोचनः पिकः कृतोक्तिमोचनः श्रितानतिः  
कृतततिर्मरालिकास्त्रलङ्घतिः । निरीक्ष्यते लसन्मते सुमह-  
शाहभूषते तवारिकामिनी वृथाद्रुतं हुताट्वी यथा  
॥ १०० ॥ पलायिता तवारिवामलोचना यदा यदा  
पुलिन्दनायकैः सुलिप्तकालकूटसायकैः । विहाय नासिकसु-  
मौक्तिकं सजे च मौक्तिकीं विलुण्ठिताः पुमर्थपञ्चमेह  
मह्यभूषते ॥ १०१ ॥ आदायादाय मुक्तास्तदसु सिखि-  
धियादाय भाणिक्यवर्गे धूमन्नान्ति वहन्त्याः स्वदनकमला  
मोदलुन्धालिधृन्दे । पक्वुं श्लिष्टः प्रवृत्ताः सरमसमस-  
कृषद्विपत्त्यनेषु धूमः किं कीर्तिपूर्ं धवलितवसुषं मह्य  
शाहस्य तस्य ॥ १०२ ॥

## माणिकः

यशःशशाङ्काम्बुदये प्रवृद्धो द्विपद्मधूनेत्रजलाम्बुराशिः ।  
नष्टं हि दारिद्र्यतमो शुधानां तव क्षितौ माणिक मृमिपाल  
॥ १०३ ॥ सवर्महारिर्भवता प्रदत्तैर्मदङ्गना कण्ठतटाग्रहारैः ।  
श्रीमाणिकक्षोणितये प्रतुष्टा यथा यशो गायति तद्विधेहि  
॥ १०४ ॥ संजाते द्रवरूपतां हि रजताद्रौ स्वर्णशैले दुर्तं  
भूमीपालललाम माणिकविमो प्रौढैः प्रतपानलैः । योगे-  
ऽभूदनयोः सुपाण्डुररुचिः सातेऽरिकान्ताजनैर्नाना स्वीय-  
कपोलयोश्च विरहव्याजेन गोपायते ॥ १०५ ॥ भोगासक्त-  
कचेता भयवशमुक्कन्द्रीतिहा स्वाश्रितानां भोगान्मव्याय  
यच्छञ्जगति भवन्तः साधु मण्डारतिश्च । भूपानां रत्ननिकर्ता  
भटनग्नमयध्वंसदेहो हि मल्लाकीर्णः श्रीमाणिकेन्द्रस्वमिव  
तत्र रिपुस्तत्र दम्भं प्रतीमः ॥ १०६ ॥ सङ्ग्रामक्षोणिहृष्य  
क्षपलरिपुचमूतिन्धुकीलालमालां पीत्वा कालः कुपाणोऽम्बुद  
उपसमं गर्जते वीरघोषैः । वर्षसुहृद्गमौर् दिशि दिशि  
तव भोः कीर्तिवारीमकुम्भमेष्यमुक्तादिमाश्मच्छुरित-  
मरिततेर्माणिकक्षोणिपाल ॥ १०७ ॥

## माधवः

सत्त्वासक्तमना गुणाकरलताकीर्णो न दीनाश्रयोऽरिहृष्यं-  
सपराजयश्च सुमनोवृन्दैरलं बन्धितः । नानास्नानकला-  
प्रधानमहिमा नित्यं सदानन्दकः श्रीमान्माधव एव माधव-  
समः क्षोणीतले राज्यते ॥ १०८ ॥

## मानसिन्दुः

काशीं काशी न पठे बलयति न दशा केतिलय  
वृत्तिर्दो सिन्दूरं दूय एव क्षिपति करतलन्यस्तमान्त्री पुरंभी ।  
सोपाद्री मादि भूयः स्पदि नयनयो रक्तना रक्तिमानं  
बाणाद्री कर्णिकायां मन्दिनयति मनो मानसिन्दुप्रयाणे  
॥ १०९ ॥

## मालवामण्डलः

पद्मो राजलक्ष्म्या हरितमणिमयः पौरपाण्ड्वेन्द्रः  
सहस्रमित्राग्राम्यमुत्तराण्यनोर्हसनीत्याम्बुवाहः । अग्रप्रत्य-

१ बंभुरारवा २ पद्मवीरदत्तः

र्थिवंशोल्लग्नविजयकरिस्नानदानाम्बुपट्टः खड्गः क्षमासौमिद्वः  
समिति विजयते मालवाखण्डलस्य ॥ ११० ॥

## मुकुन्ददेवः

करवारिरुहेण संधुनाने तरवारिं नृपतौ मुकुन्ददेवे । वर-  
यन्त्यमरावतीतरुण्यः श्रयमं काञ्चनशरिजातमालाः ॥ १११ ॥

## मुञ्जः

लक्ष्मीर्यासति गोविन्दे वीरश्रीर्वीरमेत्यति । गते मुञ्जे  
यशःमुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥ ११२ ॥

## मुहाफरशाहः

आकाश प्रसर प्रसर्पते दिशस्त्वं पृथिवि पृथ्वी न  
प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसां शुभामिरुज्जम्भितम् । श्रीमुहाफर-  
शाहपार्थिवयशोपशोः समुज्जम्भणाद्रीजोच्छ्वासविदीर्घवाग्मि-  
दशां ब्रह्माण्डमारोक्ष्यति ॥ ११३ ॥

## राजबहादुरः

नित्यं वृद्धिसुपेयि संकलयसे सर्वाः कलाः सर्वदा सान्दं  
कुसुमाकरं वितनुषे नारते कलङ्कस्तव । सर्वाशाः परिहृ-  
यन्समुदयं वत्सेऽनिशं सर्वतो न श्रीराजबहादुरेन्द्र नृपते  
चन्द्राधिकस्त्वं कथम् ॥ ११४ ॥

## राजेन्द्रसिंहः

मूर्धा कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो  
विख्यातः कर्णवृत्त्या वचसि न च पटुक्षिप्रपाकावर्भा ।  
कोषापेक्षी परसादुचितबहुकथः सर्वदा पूर्णलोक इत्वं  
राजेन्द्रसिंह त्वमिव तव रिपुस्तत्र कर्म प्रतीमः ॥ ११५ ॥

## रामचन्द्रः

एकादशरत्नाणामेका गौरीत्यनौचित्ती मत्वा । एषव  
नृप तव यशसा दशापि गौरीकृता हरितैः ॥ ११६ ॥  
त्वद्वैरिभवनलिखितां सीतामाहर्तुमुद्यत्य । कपिकौणमह-  
लयोः शिव शिव भूयो भवन्ति संरम्भाः ॥ ११७ ॥ शरायने  
सायकमादधाने श्रीराममद्रक्षितपालमौलौ । सुपद्मनाभ  
वरलालसानां धामानि नेत्राणि परिस्फुरन्ति ॥ ११८ ॥  
गायन्तु किन्नरगणाः सह किन्नरीभिः श्रीरामचन्द्र शिखे  
हिमाचलस्य । शेपेन्दुकुन्ददलमालमृणालमालनीहारहाह-  
हाससितं यशस्ते ॥ ११९ ॥ नौलीकमद्रुदृदतीय नदी-  
नवधुनेर्लक्ष्यो नैवमुधापिमैकहेतुः । राजा किमिन्दुति  
नार्यमिमानहारी राजा परं जयति राघवसार्वभौमः ॥ १२० ॥  
नृपतिमुकुन्दरत्न त्ववयाणप्रशस्तिं ध्रुवगपदनमद्रनिर्मराश-  
न्तमोर्गः । छिग्रति दगनद्वैहृत्तमदिर्नमदिर्नरुक्तमठमर्तु  
कपरे संराजः ॥ १२१ ॥ रघुतिलक नृपाल त्वद्विपक्षोनि

१ रितः २ शरीरमहद्वयः पशे, -मलविकासहयः ३ शनार  
बन्धुः ४ पशे, -नदीनः समुद्रलक्ष्म्यः ५ यशिवशेषः ६ पशे, -नक्ष-  
त्रावकः ७ यशेषवर्षस्य वारण्यः ८ पशे, -नदीनायाः द्वायाया  
पिम्बवत् सुन्दरारण्यः ९ समुद्रमहारीः १० पशे, -नारीनां कान-  
धारणः ११ शरीरम् १२ कपाके १३ देवराजः

पालप्रतिलसदपकीर्तिस्थामले विश्वजाले । मगवति भज-  
माने कृष्णतां श्लुषाणौ किमुदधिगिरिपुत्र्यौ चक्रतुस्तत्र  
विद्यः ॥ १२२ ॥ अघाहीनो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-  
द्दिशस्यं सैमिथेरयमुपनिनायौपधियनम् । इति स्मरं स्मरं  
स्वदरिनगरीभित्तिलिखितं हनूमन्तं दन्तैर्दशति फुपितो  
राक्षसगणः ॥ १२३ ॥ यदि श्लुष्णं पूर्वैरिति जहति रामस्य  
चरितं गुणैरेतावद्विजगति पुनरन्यो जयति कः । स्वमा-  
त्मानं तत्तद्रुणगरिमगम्भीरमधुरस्फुरद्वाग्ब्रह्माणः कथमुप-  
करिष्यन्ति कनयः ॥ १२४ ॥ श्रमिति जगतीमार्ग-  
च्छन्त्याः पितामहवियथान्महति पथि यो देव्या वाचः श्रमः  
समजायत । अथ कथमसौ शुभेदेन न चेदवगाहते रक्ष-  
पतिगुणग्रामस्वाधुषाधमयदीर्घिकायम् ॥ १२५ ॥ लज्जा  
कीर्तिर्जनकतनया शैवकोदण्डमङ्गे तिस्रः कन्या निरुपमता  
मेजिरे रामचन्द्रम् । अन्त्या पाणिग्रहणसमये ज्यायसी  
जातकोपा भूयैः सार्धे रज्जु गतवती मध्यमाऽयो दिग-  
न्ताम् ॥ १२६ ॥ गेहे गेहे सुमग भवतो राममद्र  
क्षितीश त्वामालिख्य स्वमपि सविधे सस्पृहं भावयन्त्यः ।  
तस्मिन्नाकक्षिकमुपगते बल्लभे गीतिमाजः पौष्ये चापं तप  
करतले वेपमाना लिखन्ति ॥ १२७ ॥ अहो रघुशिरोमण-  
रमिनवप्रतापावलिप्रचण्डकिरणप्रयाप्रसरसाञ्चसादाश्चयम् ।  
सुराधिपतिरम्बुशान्कमलमिन्दिरा सेवते हिमाशुरपि चन्द्रमाः  
सततमम्युधौ मज्जति ॥ १२८ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न भवतः  
स्वर्वादिनीगाहिनी दिक्पालानखिलान्परीत्य दधती पाण्ड्योः  
प्रतापानलम् । ससाम्मोनिधिमण्डलान्यविगता त्वय्येकपत्नी-  
व्रतस्थाल्यै विष्णुपदं स्थुशत्यनुदिनं शेषस्य शीर्ष-  
ण्यपि ॥ १२९ ॥ कीर्तिं व्यासिमवेत्य वैरिवनितावाप्यो-  
दधेः साधनादुद्युक्ते पृथिवीमुजां परिवृढे शशब्दि-  
पक्षे स्थितम् । सर्वैश्चापितीक्ष्णमण्डनमणे श्रीरामचन्द्र-  
प्रभो चिन्तं पश्य तप प्रतापदहनं जानन्ति सत्ता-  
र्किकाः ॥ १३० ॥ श्रीराम त्वदनेकविचरितप्रोद्दामकी-  
र्तिश्रुतिप्रागदम्यादैवधृतमूर्ध्नि सबलत्रैलोक्यलोकेऽपि यत्  
अप्रोयाः फणिनस्यदेतदचितं नो चेदहिस्वामिना व्यापृ-

१ स्वसतीत्वप्रदशापनाय दिग्भ्रमकरण युक्तमैव- अत्रार्थं माधव्या-  
दि स्त्री दिग्भ्रं कुतुम्बिच्छति सा पूर्वं गङ्गां ग्राहते, अपर देवताः प्रद-  
तिग्रीकृत्य पाण्डोरोत्तं दृषती सप्तमण्डलान्श्रीकामतिः ततो दिग्भ्रतं  
दृशतिः तथा सूर्यं कर्षति, तददिगं त्वन्तीतिरणि जलाश्रितानपदिगि-  
पदार्थस्पर्शनाख्यायनि पञ्च दिग्भ्यानि स्वसतीत्वनिर्वाहण विषय इति  
१ लक्ष्यः २ कथितः ३ शेषशिरोवधूतने मूमेः पात एव स्वाश्रित  
सेषां गिर्यादिवत्तनां कान्ध्याय भवेयतसेषां भूम्याश्रितत्वात्तसां  
शेषाश्रितत्वादित्येः

गिरिशि क भूः क गिरयः कागी दिशामीश्वरः ॥ १३१ ॥  
 आन्त्वा भुवलयं दशास्यदमन त्वत्कीर्तिहंसी दिवं याता  
 ब्रह्ममरीलसंगमवशास्ता तत्र गर्भिण्यभूत् । पश्य स्वर्ग-  
 तरंगिणीपरिसरे कुन्दावदातं तथा मुक्तं भाति विशाल-  
 मण्डकमिदं शीतयुतेर्मण्डलम् ॥ १३२ ॥ ये मज्जन्ति  
 निगजयन्ति च परांस्ते प्रसरा दुस्तरे वाधौ वीर तरन्ति  
 वानरमटान्संतापयन्तेऽपि च । नैते प्रावगुणा न वारिधि-  
 गुणा नो वानराणां गुणाः श्रीमद्वाशरयेः प्रतापमहिमा  
 सोऽयं सगुञ्जमते ॥ १३३ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशदीप  
 मवतो द्वीती सुपारेः प्रियां यस्मात्तुभ्यमदात्तंदादि गिरिशो-  
 ऽर्चयिष्वानारीश्वरः । ब्रह्मायैषुसुरारननः सुपतिर्धनुःसहस्रै  
 दधौ स्कन्दो भेन्दमतिशकार न करस्वरो ह्रियाः दीङ्कितः  
 ॥ १३४ ॥ एकं कैश्वनमूषरं सुवलयं वासः सुधावारिधिं  
 तैरै तैरैकराजमण्डलमिदं संप्राप्य सल्लण्डलम् । दूरै-  
 स्थापि च तेन तेन सहस्रं त्वां भूषणं चापरं जीं भान-  
 ग्रहितेव यौचितितरारं श्रीराम कीर्तिलय ॥ १३५ ॥ संप्रामो  
 दिर्वैदायते तव मुजः पूर्वाचलेन्द्रायते त्वत्कीर्णोऽयंरुणा-  
 यते तव लसज्ज्यैयै प्रैकाशयते । त्वद्वैरी तिमिरायते तद-

१ हंसः २ वीरेः ३ कुण्डबहुलकम् ४ लक्ष्मीम् ५ तदामृतादिः  
६ महेश्वरेण्यं तर्कितम्—यद्यहमुमा स्वपार्थे न स्वापयिष्यामि तदैवं  
कीर्तिद्वीपं लक्ष्मीमिवापहृत्य मम कामिनीं गौरीमपि रामाय प्रदास्यतीति  
भिया स्वाह एव गौरी स्वाभिना- तत्प्रभृत्पथेनारीवरो हर इति  
स्वातिः ७ ब्रह्मणा स्वपरीक्षणायां वतस्त्वपि दिक्षु मुखानि  
निमित्तानीति भावः ८ यतो बहुनि चक्षुषि मम चेन्नविष्मति तदा  
स्वाप्सरसः प्रजोत्प्रापहन्तुमागच्छन्ती कीर्तिद्वीपवरो कपिष्णामीति  
भावः ९ मन्दा विवाहेऽजसा तदवैरस्य सः १० यतश्चेत् कुरुत्रेण  
प्राक्षिष्यं परिणेतुमि ति तथापि तद्विहारेण मम तस्या विद्योग एव भागी,  
ततः किमेव न परिणयान्तरमेनेति विचारदिति भावः ११ मन्त्रकं  
काष्ठनगितद्वैष्टिणे करे करकोऽस्ति, वामे तु न किमपीत्येवमज्ञानवत्  
ज्ञोमेते पाणी, अतोऽपर तादृशं वक्रपादं भूषणं मन्त्र देहीति भाष्यवत्.  
१२ यतो न क्षेत्रं वास उपवेषश्चात्रे परिधातुं शक्यते १३ वज्रबलम्,  
१४ इत्येकं तात्कापा राजा चन्द्रदास मण्डलं सत्कुण्डलमेक-  
सिन्धुर्णे संप्राप्य तत्सममपरकुण्डलं द्वितीयकण्ठे याचति १५ ति-  
कृष्यन्तं प्राप्तापि १६ क्रिया को मानः स्वरातीत्याद्यस्तस्या-  
दिर्णकोत्तव अद्विता प्रवृत्तीना १७ अन्यापि या मानिनी मानप्रह-  
श्रीना मनेसा विदेशस्यापि पतिं प्रमतिष्णुं तच्छब्दं याचते  
यद्वामण्डलेऽपि जाप्यते तदैवं नीतिरत्यपर भूषणं याचत इत्यर्थः  
१८ यथा दिनते सूर्यः प्रसाप्रगस्तनामुपैति तथा एतद्वज्रमातुरपि  
संप्राप्ते सत्पृष्टतां प्रकटयतीत्यर्थः १९ यथा मातृवदवाचकं मातरे  
तथा चासौ एवद्वजे मासव इत्यर्थः २० यथारुणे रक्तवर्णेऽपि मातु-  
र्वन्ति तथा क्रोशोऽपि रक्तमुत्प्रेषादित्वा मातृवैयतीत्यर्थः २१ यथा  
एतैस्त्रोदये सर्वत्र प्रवृत्तः प्रसर्पति तथा एतद्वज्रमातुरोदये तव रजै  
प्राप्तुमिददीत्यर्थः २२ यथा घृणोदये तमासि नाशमावाप्ति तथा  
एतद्वज्रमातुदये तव नैरिणे दिग्गन्गामिनी भवन्तीत्यर्थः



मलाहर्ष्यकान्तायतेत्यत्कीर्तिः कैमलायते रघुपते त्वत्सैद्ध-  
चण्डयुते ॥ १३६ ॥ अस्माकं परमन्दिरस्य चरितं यद्यप्य-  
वाच्यं भवेत्सामी त्वं कथयामि तेन भवतः किंचिल्लिया-  
दृषणम् । श्रीमद्राम नृप त्वया रणमुखे पाणिग्रहः सादरं  
यस्याः सासिलता परस्य हृदये दृष्टा र्जुन्तनी मया  
॥ १३७ ॥ सत्य सा बहुरुपिणी सममवर्त्तिस्त्रिस्वरूपा  
भवेत्कीर्तिः श्रीरघुवसारथ विमला आगतिं विशोदरे ।  
श्मापारे रिपुमन्दिरं नृपपुरे रत्नाकरे निर्धरे कान्तारे गिरि-  
शेखरे विषयतगारे तथैवाम्बरे ॥ १३८ ॥ गर्वावेश-  
विशालरावणमुज्जयैरप्रतापानलज्वालाजालैर्वामुदः कथम-  
सौ सीतापतिर्वर्णयते । यस्मात्पतिचूपाः कृपाणमलघौ मघाः  
पुरो गौरयादसुचैर्गतयो भवेन्ति न पुनर्मिस्था रवेर्मण्डलम्  
॥ १३९ ॥ भीमे यजलधिं जवेन हनुमानुलङ्घय  
छङ्का गतो यज्ञाद्योक्तमहाबलं दलितवानस्य च यक्षुर्ण-  
वान् । सीतोपायनमौलिरत्नसहितः प्राप्तश्च यस्त्वामसौ  
तथाप्येष मयत्प्रतापमहिमा निर्येधैः कारणम् ॥ १४० ॥  
घटे नायक राम तावकयशो रीमे शशाङ्के भैरवद्वे र्ग-  
गजे हरे कणितौ वाण्या वृषे मे रुचिम् । अन्येषां तु तैद-  
म्बरे तैदृहिते तद्यज्ञेन तन्मादे तत्कण्ठे च तदीक्षणे  
तदलके तैत्र्यथके तैरप्ये ॥ १४१ ॥ श्रीमन्नायक राम-  
भद्र भवतः पाणौ कृपाणं रणे दृष्ट्वा यद्यदभूदरिक्ति-  
मुजा तत्तत्समाकर्णय । अङ्गे धेयैरुन्धता नयनयोर्वक्त्रे तैर्ण  
भूयसी 'भीतिश्चेतसि याचि संस्तुतिकथा हस्तैश्च हस्तके

॥ १४२ ॥ आकृष्टे कवचादहीन्द्ररसनाकल्पे कृपाणे  
त्वया श्रीमन्नायक रामचन्द्र भवतः प्रत्यर्थिनो वेदम्सु ।  
गोहन्ते सहसा लुलयाचमरीशैर्दंष्ट्राखाचरीयक्षोरक्षराग-  
कोलशैलभृङ्गलूकभिलादयः ॥ १४३ ॥ रेफ व्यञ्जनपत्र-  
ता तव तवाकाप्रकर्षः स्वरेष्वन्यस्यापि मकार विरु-  
रति ते वैर्गाक्षरेष्वादिता । यैः संभूय निगद्यते रघु-  
कुललंकारहीराकुपे देवः क्षोणिसुतापयोधरतटीशृङ्गा-  
हारे हरिः ॥ १४४ ॥ सेवाम्म.कणमण्डलानि खुली-  
खेलोल्लवायन्यहं तद्वाङ्मे रस्यमहाबल इति ख्यातिं  
गतो मारुतः । तं चास्त्राय मुहुः सहस्रफणिता-  
शाली बलीयानिर्हिषते कोमलकोमलैरपि कणैः श्रीराम  
चन्द्र स्थिरैराम् ॥ १४५ ॥ श्रीरामे मृगयां गतेऽपि  
धनुषा बाणे समारोपितेऽप्याकर्णान्तगतेऽप्य मुद्रिगलितेऽप्ये-  
णाक्लिष्टेऽपि च । न ब्रह्मं न पलायितं न चकितं नोक्तं  
भित्तं न हुतं मृग्या मद्भ्रशं करोति दयितं कानोऽप्यभि-  
त्याशया ॥ १४६ ॥ गाम्भीर्येण महोदयेन शरणत्राणेन  
मर्यादया सर्वाशापरिपूजेन महता, स्थैर्येण, धैर्येण च ।  
राम त्वामनुकर्तुमिच्छतितरां वारानिधिः किं त्वसौ पीतो  
वानरलङ्घितः प्रमथितो बद्धः श्रिया त्याजितः ॥ १४७ ॥  
देव श्रीनृप रामचन्द्र भवतो दिग्भैत्रयात्रोत्सवे पावद्वी-  
तुरंगचञ्चलसुरक्षुण्णक्षमामण्डलात् । वातोद्भूतजोमिलसु-  
नदीसंजातपङ्कत्यलीदृवीधुम्बनचञ्चलो हरिद्व्यास्तेनैव ईदं  
दिनैः ॥ १४८ ॥ साधर्म्येण कथं गृणीन्तु यमुनारोणी  
कृपाणी च ते श्रीमद्राम चमुरेण्य भवतो धाम्भ्रसिद्धा-  
न्तिनः । नाकृष्टा हलिना न कालियवशात्कूरा न घाप-  
जडां न र्छीयाजनिता न वक्त्रैर्बहुलां न प्रीतिभङ्गा कविद-  
॥ १४९ ॥ आबाल्यं पतिरेप मे जगदिदं जानाति  
तत्त्वं पुनर्मम्ये समुपागतं तदपि ते विख्यायते यः पतिः ।  
युद्धा नास्य गृहे वसामि सुचिरं तिष्ठन्स्थिरात्रेति तन्मास्-  
यादिव राम भूप भवतः कीर्तिर्दिगन्तं गता ॥ १५० ॥  
का भृङ्गारकया कुतूहलकथा गीतादिकाना कथां मायद-

१ यथा भानोरुदये सूर्यकान्तमणिषु महास्वापः संजायते तथा  
वैतदुदये सति वैरीकोदयैषु महान्धवाचाणो भवतीत्यर्थः २ यथा  
भानोरुदये कमलाणि विकस्ररणि भवन्ति तथा त्वत्सङ्गभानोरुदये  
त्वकीर्तिर्विकासमुपेयीत्यर्थः ३ दिग्माद्युवासाद्वैद्य सर्वेषां सर्वोप-  
मत्वमस्तीति शेषः ४ परस्त्रियाः ५ यतो भक्तः स्वस्वामिनः  
कथनपि हानिं तोषुमञ्जनाः ६ श्रीगुरुक्षणेन परमपद्मात्मकारणमतो  
ब्रह्मीभूतः ७ यथा काचित्पाणिगृहीती परपुरुषस्य हृदये विलसं  
कुण्डलां तस्या अस्तीत्यलक्षणेन पुरुषस्य महद्वर्णं लब्ध भवेत्  
८ नानास्वरसेन विषम्यापिन्यभूदिति भावः ८ अणिमाषट्सिद्धि-  
मयी ९ यथा योगिनी सिद्धागिदिवादिषु स्वकामनारिणी भवेत्तथा  
त्वकीर्तिरपि सति भावः १० देदीप्यमानः ११ समुद्रः १२ अन्यो-  
ऽप्यनलोऽनुदेन रागवति यथा तथा तत्पतापात्रिरसि रागेण रागिनि  
रति भावः १३ स्वर्गयायिनो भवन्ति. अन्यो हि यो अलघौ निमग्नो  
भवति स च नीचैर्मतिरेव भवतीति प्रतिदम् १४ मास्तिवाप् १५  
भरतस्मिन् १६ कलभे १७ लघोऽवसि १८ ऐरावते १९ मध्वे २० रामरसे, व्रद्धस्य नीलत्वादिति भावः २१ चन्द्र  
राशौ. राहादित्यर्थः २२ कृपनासिद्धयाम् २३ मर्त्यपद्वये. आकाश  
पद्वये २४ मृग २५ यथा सूर्यं दृश्यते ते शूरा अभि गोवदवध्या  
रति भावः २६ निरति हरद्वय रवमग्नानां कृपवत् इत्यर्थः

१ सङ्घे २ तन्मन्दिराणां शृङ्खलेन वनचरतिरश्वां तत्र प्रवे-  
शस्यनिर्वायत्वादिति भावः ३ वनगावः ४ व्याघ्रः ५ वानर-  
६ शूकराः ७ गजवराः ८ कदाः ९ व्यलनेषु अष्टवल् १० कर्प  
गादिषु ११ दुःखाभ्यासः १२ व्यासादयन् १३ यदा त्वदा तैरेव  
हतास्त्रा स्वद्वन्द्वयोः परिश्रमनः सेव उल्लसत्कल्लोषणादुत्तमै-  
बलोऽभूदिति भावः १४ शेषः १५ धृष्टीम् १६ द्वाभिरु-  
द्यते रता व्यरुणेन प्रेरिता अपि न पूर्णं प्रयान्ति किं तु अतिरेव. लब्ध  
यत्र श्रीभक्तौ महाहो दिवसा जायन्त इति भावः १७ कथयन्तु  
१८ श्रिया मर्यादया १९ पानीयवाहिनः २० जातदत्तान्

न्तिकया तुरगमकया कोदण्डदीर्घाकया । एवैवास्ति पर  
पलायनकथा तद्वैरिभूमिमुजा टेन नीरघुनाथ नाथ जगति  
समेऽपि नान्या कथा ॥ १५१ ॥ त्वं चेत्यस्तत्पर्यं सुग  
नमस्त्व चेत्सुधात्मा कला सपूर्णा चयमी-बरो यदि भगवन्  
स्वच्छा निभूतिर्यम् । सपूर्णं कमलाकरो यदि भगवन्  
श्रीरजहसा वय स्वाभिरुन् शशु शयचन्द्र न्यते किं किं  
न तेऽहं वयम् ॥ १५२ ॥ बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्म  
ज्ञावधि प्रहता ताते काननसेनभावधि कृपा सुमीरसरथा-  
वधि । आज्ञा वारिधिवन्धनाधि यतो लङ्केऽनाशाधि  
श्रीरामस्य पुनस्तु लोकप्रभता जानन्त्युपेक्षाधि ॥ १५३ ॥  
नरकीर्तिर्धनिका धन मधुरिमा तस्याधमर्णा सुधा शीताशु  
प्रतिभून्मर्दयन्तृते मया दिग् धावति । मा लीना तत्र  
वाचि रामनृपते चन्द्रो निरन्मथ्यनि शङ्कातङ्कमृदुका  
वृत्ततुर्मुक्तं समुत्सर्पति ॥ १५४ ॥ अलामास तृण प्रिया  
हृदि तृणामास सारारेधुर्नररामास मुने शिलापि मृ-  
रामास स्वय पादुका । पुल्यामास महार्णवोऽपि कपयो  
योधावमृवुत्तदा पालस्त्यो मशकीषभून् भगवत्स्व मातु  
पामासिया ॥ १५५ ॥ उमा कीर्तिलता गुणलज्ज निभो  
मिता च दानोदकेनैकहस्तममवाप्य दिशु नितना प्राप्ता  
नमोमण्डलम् । धृपस्त्रप्रतिपक्षलज्जवमितानि भासजैर्धु  
पिता ऋक्षे कोरकितेन्दुना सुसुमिता श्रीरामचन्द्र  
प्रभो ॥ १५६ ॥ यद्यीनामि च मोत्तिकानि करिणा दन्ता  
यदीयाङ्कुरा यत्पत्राणि शरद्वना हिमगिरिर्यसा प्रकाण्डो  
नहान् । यदुष्माणि च तारका हिमचिर्यसा कल सुन्दर  
स्य राजति रामकीर्तिलतिका ब्रह्माण्डमाण्डो  
दरे ॥ १५७ ॥ नो ग्लानि मन्तं दिने न च सुरापीशे  
ममापीयते नो राहुर्गते न वा मृगदृष्टा वके पराजीयते ।  
नो मेधश्च पिपीयते न च ब्रह्मालेऽपि सखीयते श्रीराम  
द्वितीयात्र भानि जगति नरकीर्तिचन्द्र सदा ॥ १५८ ॥  
आकृष्टे सुषि कार्मुके रघुपते वामो-नरवीरद्विगुण पुण्ये कमणि  
मोचने च भवत प्रागल्भ्यमस्मिन् निम् । वामान्य  
पुनरज्जीव सम मी वृच्छाम्यह स्वाभिन् शिन्ता रावणरुम्भ  
पङ्क्तिमधोत्तेरेकमादिदयताम् ॥ १५९ ॥ अम्म कर्द  
मतासुपैति महसा पङ्क पुन पाशुता रेणुवार्णकणतालु  
गैर्दिक्यान्तनीहाराताम् । निमज्ज गिरैव सम विपमता  
द्वय जैनाकीर्णता निर्याते त्वधि रामचन्द्रनृपते त्यक्त  
स्वरूप जगत् ॥ १६० ॥ पाताले यैजु मृन् वणिपतिरभित

कीर्तिवेलेस्तयैषा स्वैषा कलामशलो गगनमिह महाम  
ण्डप पण्डुदण्डा । दन्तीन्द्रसूदन्ता दैततनिरुला  
शारदाप्राणि सारान्तारा पुष्पाणि चन्द्र फण्मिदममल  
रामराजेन्द्र मन्ये ॥ १६१ ॥ कूर्म पादोऽम्भ यैर्दिभुग  
पतिरसौ भोजन भूतवागी तैलापरा समुद्रा कमकगिरि  
रथ शृंगतर्पिरोह । न्योतिश्रष्टाशुरोचिर्गगनमालिनिमा  
कञ्चल दक्षमाना शत्रुणेणी पतङ्गा ज्वलति रघुपते त्वय  
तापप्रदीप ॥ १६२ ॥ शक्ति भर्गतिरिक्ता तिलसति न  
च ते पीडुपात्रप्रियत्रयं वाग्य धर्म प्रमाण स्वयमपि चरित  
नान्य ईशोऽग्नि वक्षिन् । नो वाय मेद आस्ते क्वचिदपि  
विपये न मिथ्याप्रमादक्षिन् पाण्डित्यमेतद्वहसि रघुपते गौत  
माचरेतकर्म्यम् ॥ १६३ ॥ पूर्वनामिद्वदुद्विगुणितकण्ठ-  
ज्ज्वलि तेजस्प्रयत्नो य वक्षिन्नेव लोप भवति बहुतरा  
पेक्षिणोऽप्यन्तरङ्गा । नो वा बाध परण कचिदपि विपये  
नापवादो गुणाना वृद्धिना वर्णमान सदनमिति नरो राम  
साधुलमार्ग ॥ १६४ ॥ प्रौढि धत्ता कलासु प्रवेयतु  
पुत्रुव सत्ये "सचरेद्वा नेमानन्द विधैसा भैरव च विदुधा  
नेन्तु राचा तथापि । दोषैर्वेधी वैल्की सहजजडतु  
सैक्ष्य पर्वपाती नैक्षेत्रश कथ वा कल्पतु तुलना राम  
चन्द्रेण चन्द्र ॥ १६५ ॥ माघद्वैतगण्डयुगमद  
गदिरासचरचैधरीकीराकारानन्दगीता कविमन्मभुयस्ता  
पुरस्माद्वचति । पश्चाद्वचति येषामुपरि करुणया राम

१ स्वम् २ भवतयिका ३ पणसतति ४ अवष्टम्भेद्  
५ दीपरण्ड ६ दीपाधारपात्रम् ७ मयवर्तित्वाद्गुणदशाङ्कुर  
८ चन्द्रपक्षे-यथा कलास्तेषु प्रौढि प्रागल्भ्य धत्ता विभुत्वा  
रामपक्षे-यथा कलासु निगतेषु प्रौढि धत्ते ९ चन्द्रपक्षे तथा  
गुणद प्रकाश प्रयत्न विस्तारयन्, रामपक्षे-यथा की श्रवित्वा  
सुद ह्य जनयति १० चन्द्रपक्षे-यथा सत्ता देवाना पया  
तत्पय वाकासस्तस्मिन्सचरेद् रामपक्षे-यथा तत्पये सता योग्ये  
भागे संवरति ११ चन्द्रपक्षे-यथा नेत्राणा लोचनानामाद  
क्षिपत्वा वृत्तयन्, रामपक्षे-यथा नेत्राणा रक्षाप्रमाणं द  
नक्षति १२ चन्द्रपक्षे-यथा विदुषा देवानवतु रक्षतु रामपक्षे-यथा  
विदुषा वृत्तिमानवति १३ चन्द्रपक्षे-यथा चराणा शोभिरोऽ  
स्तु, रामपक्षे-यथा नाश क्षिपत्वा गुणैश्च राचा १४ चन्द्रपक्षे-  
रोग रात्रिस्त्रामनेष्वेते तच्छील, रामपक्षे-न दोषमन्नेष्वेते किन्तु  
गुणा १५ चन्द्रपक्षे-कलद्वयत्, रामपक्षे-कलङ्गी न  
१६ चन्द्रपक्षे-सहजतो जलमयी तनुर्वह्य स रामपक्षे-  
निसर्गतो मूलत्वमात्रो न १७ चन्द्रपक्षे-कलासु चैक  
कलासात्मयव, रामपक्षे-न कदाचन तस्य क्षय, किन्तु सर्वदा  
वृद्धिर १८ चन्द्रपक्षे-परीक्षीतवैभवा पतनशील, रामपक्षे-  
पञ्चपाती न १९ चन्द्रपक्षे-नक्षत्राणा तारकाणामीध स्पर्शी,  
रामपक्षे-न च नक्षत्रेण, किन्तु सर्वेषा क्षयाणामीध, २० इत्ये  
२१ अमरी

१ यतोऽम्भयो द्रवत्वेनि यन्नीपाषाणुपाणिना संघर्षात्तस्य  
कर्मता जायति मान २ योऽकुरुद्विगुणा सन्त ३ तत्प्रेषवा  
यने प्रवेष्टादरण्यमपि भगवत्प्रद्ववति ४ मोहद्वयम्  
१६ सु. ८. भा.

भूषात्मालेरुद्वेल्लुधवीचीवहलधवलमाबद्धकक्षा वग्राक्षा  
॥ १६६ ॥ वीज चिन्तामणिश्चेत्कनकगिरितटीजन्मभूमि  
र्भवेचेत्सेवनी चेत्कामधेनुर्विधिकुलमखिल मूलसंस्कारभूचेत् ।  
विशेषो रक्षिता चेत्सरसिजनिलया मञ्जरी चेत्तदा  
साद्राम क्षमापालमौले तव मुजलतया कल्पवृक्ष सदृक्ष  
॥ १६७ ॥ मन्ये मृत्यो सपत्नी जगति सुविदिता  
कालकूटस्य कन्या धानी कर्कोटकस्य खरणभयकरी किं च  
यज्ञस्य माता । कल्यान्ताये पुरधी प्रभवति भगिनी  
मीपणा कालरात्रेर्द्वितीय ते वृषाणी सुरपुरसुदृशा रामचन्द्र  
क्षितीश ॥ १६८ ॥

### रामजाम

क्षुभ्यत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिहृदयसरस्तोषशोष दधाने त्वदोष्णा  
मुप्रतापे तपति बहुगुणे रामजाम क्षितीन्द्र । सूर्यो मिन-  
त्तमायात्समजनि दहन कृष्णवर्त्मा निमज्जन्मारावापम्भुरै  
निवसति वडवावहिरन्यतिकमु चाम् ॥ १६९ ॥

### रामनाथः

करकम्पितवङ्गयष्टिभिरे रणसनाहितरामनाथवीरे । अरि-  
भूदमर्त्यसुन्दरीणामचलदक्षिणवामलोचनानि ॥ १७० ॥

### रुद्र

कैतिपयदिवसे क्षय प्रयायात्कनैकगिरि कृतवासरौव  
सान । इति मुदमुपयाति चक्रनाकी वितरणशालिनि  
वीररुद्रदेवे ॥ १७१ ॥ कभी-द्राणामास-प्रथमतरेवाङ्गण  
भुवश्चलदृङ्गासङ्गाकुलकरिमदामोदमधुरा । अमी पश्चात्तेषा  
मुपरि पतिता रुद्ररूपते कटाक्षा क्षीरोदप्रसरवुलवीची  
सहचरा ॥ १७२ ॥ भूयोभूयस्त्वदरिदलनाद्रासनशास  
काशाद्यतैर्वातैरहह तरणैस्त्वणेपु न्नेषु । साय साय  
स्त्वणसलिलस्पर्शबाधाममाधवासालसाकलितपुणो रुद्र क  
स्यादुपाय ॥ १७३ ॥ चन्द्रोऽनेन कलङ्कितो यत वने रामोऽ  
मुना वक्षित किं चानेन बुलाङ्गनानयनयोर्लीवण्यलक्ष्मीर्हता ।  
सत्यानामभिलाषकस्य भवत श्रीरुद्रचन्द्र प्रभो तन्मन्ये  
हरिणस्य हन्त हननायाखेटकोपकम् ॥ १७४ ॥ रुद्रस्यापि  
दिगम्बरस्य वृषया खगेंऽमरा कोटिशो याचन्ते न कदापि  
काञ्चनमहो शश्वत्सदा मुञ्जते । एकोऽह वसुधातले न च पुन  
सेहस्य पान सदा याचिष्ये कथमन्यभूपतिमत श्रीरुद्रभूमीपते  
॥ १७५ ॥

### रूपनारायणः

अये यदि समीहसे परपराधरोधे सदा समकलय मद्भव  
विमपि रूपनारायण । प्रतीपनृपनागरीनयननीरकलोलीनी  
समुत्तरणचातुरीं तुरगारजमध्यापय ॥ १७६ ॥

१ कवचिन २ अर्य ३ मेह ४ नाश ५ दानम् ६ न्याय

### रूपमणि.

श्रीमद्रूपमणे गुणेन यदथ हीनोऽपि नीतो गुर्गाद  
गौरवमादरेण भवता तेनास्ति शंभुर्भवान् । यत्तेनाप्यम्बु  
वल्ङ्कविकलो दोषाकरोऽपि स्फुटं विप्राधीशपदे विधाय  
विधृतश्चन्द्रोऽनिश मलाके ॥ १७७ ॥

### विन्मार्कः

तत्कृन् यत्र केनापि तदर्थं यत्र केनचित् । तत्साधितमसाध्य  
यद्विक्रमार्केण भूभुजा ॥ १७८ ॥ सारसवत्ता विहता नम्रा  
विलसति चरति नो कङ्क । सरसीव कीर्तितेष्वगतवति भुवि  
विक्रमादित्ये ॥ १७९ ॥ हृष्टी वन्य स्फटिकघटिते भित्ति  
भागे खविम्ब दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्विषा मदिरेषु ।  
दन्ताघातादित्तिदशनस्तं पुनर्वीक्ष्य सद्यो मन्दं मन्दं स्मृशति  
करिणीशङ्कया निन्मार्क ॥ १८० ॥ कीर्तिस्ते दयिता तदीय  
जठरे लोकत्रय वर्तते तस्मात्वं जगत पिता पितृघन येन  
र्थिना त्वद्वनम् । वीर श्रीविर विक्रमार्क भवतस्त्वाग न मन्या  
महे कस्त्वाग स्फुटुम्भोषणविधायार्थव्यय कुर्वत ॥ १८१ ॥

### विग्रहराजः

मृते सप्रति चाहुयाणतिलक शाकंभरीभूति श्रीमान्  
ग्रहराज एष विजयी सतानजानात्मन । अस्माभि कद  
व्यधाधि हिमवद्वि-ध्यान्तराल भुव शेषस्वीकरणाय मातु  
भवतामुद्योगशून्य मन ॥ १८२ ॥

### वीरभान

लङ्काधामनि वीरभानन्दपते प्रेक्ष्य प्रतापोदय प्रत्यागार  
मवीरनीरजदशो भूयो हुताश्रमाव । क्षुभ्यद्वाणि विधृतपानि  
विगलन्सुक्तामणि प्रस्खलद्वाप्यश्रेणि विलोलवेणि दमित  
कण्ठस्थले विभ्रति ॥ १८३ ॥ भेरीझाङ्कतिभिस्तुरगनिनदै  
कुम्भीन्द्रकोलाहले प्रस्थाने तव वीरमान दलित ब्रह्माण्ड  
भाग्योदरम् । आघाय ज्वलति प्रतापदहने रङ्गे पुनर्वैषा  
तारानायकतारकासुरसिद्ध्याजिद्विषाभोजितम् ॥ १८४ ॥

### वीरघर

कामो वामदश निधिनयमुपा कालानलो विद्विष  
स शास्त्री विदुषा गुरुगुणवता पाथो धनुर्धारिणाम् । लीला  
वासगृह कलकुलजुषा कर्ण सुवर्णार्थिना श्रीमान्वीरव  
क्षितीश्वरवरो वर्वति सर्वोपरि ॥ १८५ ॥ जम्बुद्वीपगृहप्रकाश  
नकरी सेहस्रमाधायिनी नीलोद्दीर्णमपीतति खलजनश्रेणी  
पतङ्गान्तकृत् । गावीन्द्राकबरक्षितीश्वरमनश्चिन्तान्धकारापहा  
यस्य होणिपतेरराजदखिलं दीपोपमा लेखनी ॥ १८६ ॥

### वीरसिंहः

वीरसिंहारिनारीणामञ्जनाक्ताशुविन्दय । उरोजे पतिता  
रेजु सरोजे मधुषा इव ॥ १८७ ॥ यरोच्छिन्ना न वेदा  
भनसि सदयता दृषणानामभावो दक्षो दूरेऽणुदृष्टया जहति  
कठिनतां दानशक्तिर्गिरिध । आघते यश्च कुन्द शिरसि

दरयतां यश्च दूरीकृतातिं ॥ श्रीमान्वीरसिंह त्वमिव  
तत्र रिपुस्तत्र दैर्घ्यं प्रतीमः ॥ १८८ ॥ वैकुण्ठाग्रप्रथमः  
कमलसुतशिराः कुञ्जराष्ट्रदृष्टिः कोदण्डोदारनामाप्यमित-  
परिजनो विश्वविख्यातकीर्तिः । सुन्दर्योसक्तचित्तः समरण-  
विजयी कङ्कणाहारसुक्तो वीर श्रीवीरसिंह त्वमिव तत्र रिपुः  
किंतु सुक्तादिवर्णः ॥ १८९ ॥

वेङ्कटपतिः

अत्र मन्मथमिगतिमुन्दर देनारारिमिव दिव्यतेजसम् ।  
शैलराजमिव धैर्यशालिनं वेदिषु वेङ्कटपतिं महीपतिम् ॥ १९० ॥

शाहिजहानः

भूधूमौलितटीपु वपंति महाधाराधरेऽम्बिसौ जाता  
भूप सरस्वती विजयिनी वरौलिनी पावनी । श्रीमच्छाहि-  
जहा प्रवीमि तदिदं माहात्म्यमस्याः वर्धयस्या मज्जति  
पङ्कजीयति शिवसन्मूर्धनो लीयति ॥ १९१ ॥

सिन्धुराघीश्वरः

अशर्मदहन-जलकटुकटाक्षरुक्षेत्तणक्षणक्षपितशानने जयति  
सिन्धुराघीश्वरे । वयं न बहु मन्महं निजमुजानमद्राण्डिव-  
च्युतावशिखिताण्डव-जलितखाण्डवं पाण्डवम् ॥ १९२ ॥

हम्मीरः

सुब्रति सुब्रति कोप भजति च भजति प्रंक्षमपरिवर्गः ।  
हम्मीरवीरसङ्घे त्यजति त्यजति क्षमामाशु ॥ १९३ ॥ मा चक  
चकिरिह-परकातरो भू सरोचमस्युज न याहि न यामिनी-  
यम् । हम्मीरभूपहयपादनिदीर्घभूमीरण्वरैरयमकारि  
दिशन्त्यमरः ॥ १९४ ॥

राजविभूषावर्णनम्

यशःपटोऽयमद्भुतो न ते महीप कञ्चुकः । सुपुण्यकर्म  
माल्यदो जयप्रदं सुरक्षणम् ॥ १ ॥ प्रशाल्नीयोप्रविष्टो  
चनस भूलोऽजलसैश्वरकामदातुः । कामारिसुत्सुन्य  
मुदा सकामा उष्णीपगङ्गा तव माति मूर्ध्नि ॥ २ ॥  
चिनामिरसोपरि मौलिमाजा भामिर्मणीनामनणीयसंभिः ।  
अनेकघातुच्छुरिताश्मरादोगोर्धनस्याकृतिरन्वकारि ॥ ३ ॥  
तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्यापट्टनेतेजना मणीनाम् ।  
वंहीयसा दीप्तिवितानकेन चक्रासयामासतुल्यसन्ति ॥ ४ ॥  
शिरोवैद्यनव्याजतरं सुखेन्दोः पर पञ्चपाताङ्गसत्त्वैव  
राहुम् । रुपा मूर्ध्नि वद्धं कचच्छन्ननालं शशाङ्कोऽङ्गहीनो

१ दशरे मरारम् २ दह पथे शत्रुपथ आवाशरलाग-  
३ निष्पुनः ४ हरम् ५ मदनशयमत्तारः ६ विधानम्; पथे-  
माण्डागारम् ७ उदासनम्; पथे-अष्टकम् ८ क्षान्तिम्-  
पथे-दृष्टीम् ९ चक्रवार्तिविरहाशुतः

विमालेष राजन् ॥ ५ ॥ तागधिनाथममित्रित्य मुक्ति-  
यादा राजंस्तया पदवैरनरतो व्यरम्भि । वन्दीकृता  
इव तदीयपधूममृता हागच्छेन तत्र वदन्ति भान्ति  
नूनम् ॥ ६ ॥ घवलसुसुमाम्बन्धुस्योपरिशा ननकृति-  
करणे आजमे राजराज । शग्दि घनगणोयद्विधुदु-  
हामरेखाकलित इव घरेन्द्रः श्रोत्रनो निन्यगल ॥ ७ ॥  
समागारक्तश्रीनगरमुपमानद्वक्त्रस्फुरद्विद्युद्राज रटस्वग-  
लाभ्या तत्र वरौ । निमातः काश्मीरवनिमुद्रितानिन्द्र-  
विजये हते स्वर्गद्वारगर्गत इव निभो द्विदम्बिद्वित ॥ ८ ॥

गजप्रशंसा

नीता पुम्बन्धुवृत्तिनया यामिनीनासुरोर्जस्तेयं धूरा  
धृतमणिगणैः वज्रैर्गवृत्तैः । इत्याग्यातु नपति-  
गृहद्वारे कुम्भेन्द्राङ्गमा गुणदादण्डैर्वपुषि बहुला भूति-  
सुद्वल्यन्ति ॥ १ ॥ मिन्दूरवृत्तिमुग्धमूर्धनि धृतरन्ध्यानधि-  
श्यामिके व्योमोन्त स्पृष्टि मिन्धुरेऽस्य समारम्भोद्धू-  
धावति । जानीमो नु यदि प्रदोपतिमिगव्यामिश्रसध्याधिवे-  
चानं यान्ति समलनोर्हुजमुजातेज संहृष्टाग्रनः ॥ २ ॥  
एतद्रन्ध्रगजस्तृषाम्बमि मृशं कण्ठान्तमजतनु फेनं,  
पाण्डुरितः स्वदिश्रिजयक्रीडाग्र सपिभिः । दन्तद्वन्द्व-  
जलानुविम्बनचतुर्दन्तः । कर्गम्भोर्निमिध्याजादंघ्रमुनक्षमे-  
न विरहं निर्गपयत्वमुधे ॥ ३ ॥ व्योहो-  
प्रगम्यप्रफुलितहृदयोत्तारितोर्हण्डगुण्डैर्द्वन्द्व-  
वरादिधिया मिन्धुरैर्धावमानैः । तस्यादन्यासनम्रमिन्दव-  
भरोद्भान्तिधागवधूर्णत्यागनागनुपूर्णा घग्निगतिग शृ-  
माना चक्ष्मे ॥ ४ ॥

तुरगप्रशंसा

मेखनीयति मेदिन्याः वज्रमः वङ्गीयति । मण्डली-  
स्तुरगः कुर्वजगतः कुण्डलीयति ॥ १ ॥ धारन्तमनु-  
धावन्ति हरिण तत्र वाजिनः । नामिनिर्मुक्तस्त्रीलुब्धा  
इव समीरणाः ॥ २ ॥ अनन्तेनादयमद्वितीयशृङ्गातुरंगा-  
दपि लज्जमानः । सुरोद्धतैर्गज तुरगमस्तं गजोभिगृह्य-  
पतिमावृणोति ॥ ३ ॥ प्रयातुमस्मात्तमिदं क्रियन्तं घरा  
तदम्भोधिरेपि स्वडायताम् । इतीय र्वाह्मिर्जयगर्दपि-  
पयोधिरोधक्षमसुदतं रजः ॥ ४ ॥ इयती जगती क्रियति

१ अन्नकृते २ अनर्गत इत्यर्थः ३ ध्रुवः ४ लुब्ध-  
५ प्रतिनिधेन ६ वरसीर इत्यर्थः ७ घरायतेन

मविता नमिता न न यामिति याति ह्य । विषदङ्गणरिङ्गण  
रङ्गणभूर्विमृशन्निव नर्तनमातकुते ॥ ५ ॥ किमज्ञावज्ञा सुरे  
स्पर्शयन्त कुरङ्गा इवाज्ञानि सकोचयन्त । अटन्तो  
नटन्तो नट तोपयन्तस्तुरगा सुरङ्गा पुर गाहयन्ति  
॥ ६ ॥ अलक्षितगतागते कुलधूम्रकटाक्षेरिय क्षणानुनय  
शीतले प्रणयकलिकोपैरिव । सुवृत्तमण्युज्ज्वलशृङ्गा  
सुरोजेरिव त्वदीयतुरगेरिद धरणिचक्रमकम्प्यते ॥ ७ ॥  
निर्मास सुवमण्डले परिमित मध्ये लघु कर्णयो र्वन्धे  
बन्धुरमप्रमाणसुरसि स्निग्ध च रोमोद्गमे । पीन पश्चिम  
पार्श्वयो ध्रुवतर पृष्ठे प्रधान जवे राजा वाजिनमारोह  
सकलैर्युक्त प्रशस्तैर्युग्म ॥ ८ ॥ धूलीगिर्दिग्वैमध्यनन्धिरिय  
क्राशा दुराणा रवेर्योतं सयति स्रजयज्ञवजये तोतन्यु  
णैर्वृक्षयन् । धर्माराधनसनिपुक्तजगता गङ्गाधुनाधिष्ठित  
सोन्मोत्कालमिवाङ्गिरायति पदा स्मृत् तुरगोऽपि गाम् ॥ ९ ॥  
वात स्थावरयन्त्रम पुटकयन्तोतस्वर्तं सूनयन्सिन्धुं पल्य  
लयन्त्यन विटपयन्मण्डल लोचयन् । शैल सर्पपयन्दिश  
नपल्यैल्लोकनय कोटयन्हेलारब्धरयो ह्यस्तव वधकार  
गिरा गोचर ॥ १० ॥ तस्मा गामिव सस्पृशन्ति गति-  
मिर्धामुपतन्तो सुदुश्चान्तेवासिन आजयश्रुतगतीवाध्यापय  
न्तोऽनिलात् । देव स्त्रीयसुराप्रदीपवसुधाधूलीवितानं बला-  
रत्नश्रो नटन पठिष्यति हि वसन्त्यन्ति बाहास्तव ॥ ११ ॥

### खड्गप्रशंसा

वर्णयामि विमलत्वमम्भस कि त्वदीयकवालवर्तन ।  
एति यत्प्रमवमैन्दवी युति विश्वशक्तिमुटमौक्तिक यश ॥ १ ॥  
खड्गचारि भवत किमुच्यते लोलशैवलमिचारिकुन्तले ।  
यन राजति निवेशित त्वया राजहसननिवहोपय यश ॥ २ ॥  
न पक्षवृत्तिर्न सपक्षवृत्तिर्विपक्षवृत्ति करबलधूम । तथापि  
ते भूमिपते जगत्सा प्रतापबहिर्प्रमिति करोति ॥ ३ ॥  
रिपुश्रिय किं कथयचयोऽय प्रतापबहे किमु धूमराजि ।  
विलोक्य यसाणिगतं कृपाणमेव जनसर्कयते रणेयु ॥ ४ ॥  
सद्य करस्पर्शमवाप्य चिन रणे रणे यस्य कृपाणलेखा ।  
तमालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्विनोक्त्याभरण प्रसूते ॥ ५ ॥  
दर्शान्धगन्धगजनुम्भकपाटकूटसक्रान्तनिग्रधनशोणितशोण

१ अन्तरिक्षचारीणा इष्टी प्रतिबिम्बित्वार्थे २ तत्रत्यानाप्राणिन  
इत्यर्थे ३ वायोऽप्यधिकवेग इत्यर्थे ४ जगतो धर्मक्रमाधनकारिणा  
५ योगाविशयवाशिरन्तरमूर्ध्वचरणनिक्षेपव्याज्वा ६ सुवम्, पक्षे-  
भेदम् 'गोमासाणकालान्भूमिं गोच्छिद्य न पदा स्पृशेत्' इति निषेधा  
दिति भाव

शोचि । वीरेर्व्यलोकिते युधि कोपकपायकास्ति वाली  
कृपाक्ष इव यस्य करे कृपाण ॥ ६ ॥ धाराधरस्त्वदगिरे  
नरेन्द्र चित्र वर्णति वैरिवनिताजनलोचनानि । कोशेन  
सततमसगतिराहवेऽस्य दारिद्र्यमभ्युदयति प्रतिपार्थि  
वानाम् ॥ ७ ॥ कुरगाश्वा वेणी सुमग निपरीते रतिविधा  
पुष्टिस्कन्ध दृष्ट्वा विमपि निपतन्तीमरिमट । अधिप्री  
युष्मत्प्रचलकत्वालव्यतिकर शरद्वेध सन्धो विरमति परी  
रम्भरमसात् ॥ ८ ॥ कृपाणीय काली तव रिपुयश क्षीर  
मनिशं पिबन्ती व्यालीव प्रथयति तथा दुविपहताम् ।  
यथा दूरादस्मा स्फुरणमपि सभाव्य सहसा विमुद्यन्ति  
प्रौढप्रहरणभृतोऽपि प्रतिमया ॥ ९ ॥ राजवीर विपक्ष  
लक्षसुवधूवधव्यदीक्षाशुक् सङ्घासाध्वर्यमर्मकुशल प्रत्यर्थि  
धृन्वीभुजाम् । प्राणानर्च्यमणेर्मयापहरणं नाकारि निद्रु  
प्रभो भूमिद्वेन तवेति दिव्यमपिबल्लोश स खड्ग पर ॥ १० ॥  
असासिभुङ्गम सकोशविवरादृष्ट स्फुरःकृष्णिमा कम्पो  
न्मीलदराललीलवलनैस्तेषा भिवे भूभुजाम् । सङ्घामे  
निजाह्वलीनयमहासिद्धौपवीवीरुध वैर्वासे विनिवेद्य ज्ञाह  
लिकता केनाम नाळम्बिता ॥ ११ ॥ भूभू-नोलितदोष  
दशितसमारम्भोऽयमम्भोधरस्त्वस्त्रं प्रतिपक्षपङ्कपट  
प्रक्षालयन्धारया । सुदृढविक्रसिन्धुरगलङ्गण्डस्थलप्रस  
लमुक्ताभि करकाभिराशु समरे क्षोणीतले वर्पति ॥ १२ ॥  
आश्रयं समारम्भे रिपुयशश्चन्द्रप्रतापार्कयो सर्वप्रासनय  
सहैव तनुते त्वत्खड्गराहु कथम् । किं चान्यत्परलोकनि  
र्भय भवास्तस्मिन्महत्त्वत्सवे गृह्णाति त्यजतामकम्पद्वयो  
रात्रा नमस्तस्मा भुव ॥ १३ ॥ देव तत्स्फुरपक्षकोशविगलन  
चात्तिलाज्यमसि वेधय्योऽद्वैतधूमकेतुमपरे त्वहैरिचामभुवान् ।  
वेणीं कालययो प्रतापदुतनुगधूम न्व केचिज्जगुर्मन्ये काल  
भुजगलोत्तरसना हालालव्यापृता ॥ १४ ॥ सिक्ताया वीर  
कण्ठस्थलबहुलगलद्रक्तपापाम्बुवैर्मोचनमातंगकुम्भोद्वलमि  
लुलितैर्मौक्तिकै पुष्टितायाम् । सङ्घामोचानभूमौ तुरगसुर  
पुटेत्वातकृष्टस्थलाया जातं ते खड्ग-वल्लया फलमवल  
रसास्वादहय जयथी ॥ १५ ॥ सर्ववैषा कृपाणी तव  
भुजुजगासगत सगरादौ सद्य कृत्तारिखण्डव्युत्तरिधरजो  
योगमन्यावह-ती । हृष्यद्धानाम्भूपूरोत्कटकरिघटनागण्ड  
शैलेषु सीना सूते सद्य किलाण्डान्यतिविमलगलङ्गरिसुक्ता  
च्छलेन ॥ १६ ॥ लेखन्ती व्योमगर्भे दिशि विदिशि मुहु  
र्निधतन्ती हरन्ती शश्वद्यौढान्धकारानखिलजनमनोविषय

१ वक्रविलासा २ अकटकुलगतिरित्यर्थे ३ अग्निम्  
४ विषवैधता

वर्धयन्ती । यस्य स्फारासिधारं तडिदिव ताला वैरिक्कम्पो-  
पकण्ठं प्राप्ता सद्यो नटीय प्रणयकुतुकिनी मोद्गानि-  
ष्करोति ॥ १७ ॥ चूडापीठाभिरामः स्फुरदुरुगणिभिर्मुदि-  
कफित्यभूतैर्दोदण्डः कुण्डलीन्द्रस्य जयति जगन्मण्डलाधार-  
रपः । क्षीरान्धाराकिर्तीतं सपदि समुदितां पातुरामः  
स्पर्धेजिह्वासुचैः क्रिमेना चपलयति चमत्कारिणी गन्ध-  
नाराम् ॥ १८ ॥

### राजयात्रावर्णनम्

प्रयागे तव राजेन्द्र मुक्ता वैरिच्यगीदधाम् । गजहंस-  
पतिः पद्मामाननेन शशिमुतिः ॥ १ ॥ दिङ्मारीणां स्थूलवर्क-  
जः संप्रपिताम्वस् । प्रस्थाने नृपते सन्तोऽप्येव्यन्ति रजो-  
हताः ॥ २ ॥ त्वद्वाजिपतिनिर्घृतधूलीपटलपट्टिलाम् । न  
क्वे क्षिरां गङ्गां भूरिमारमिया हृष्टः ॥ ३ ॥ यात्रासु यस्य  
अजिनीमरेण दोलायमाना सकला धरित्री । आर्द्रश्रगावि-  
हितपृष्ठपीठमकर्मठं कूर्मपतिं चकार ॥ ४ ॥ अस्य प्रया-  
गेषु समग्रजकेतुसर्वोच्चिभिर्निरुधितानि । कुर्वन्ति सौमन्त-  
शिखामणीना त्रैभाप्रदोहात्मन्यं रजांसि ॥ ५ ॥ यदस्य  
यात्रासु बलोद्धतं रजः स्फुरत्प्रतापानलधूममञ्जितम् । तदेव  
गत्वा पतितं सुधासुधौ दधति पङ्क्रीमवदङ्कतां विधौ ॥ ६ ॥  
त्वय्यागते किमिति वेपथ एष सिन्धुसर्वं सैष्ठमन्वभूदतः  
किमसौ विमेति । द्वीपान्तरेऽपि न हि तेऽस्त्यवशंवदोऽद्य  
त्वां राजपुंगव निपेन्त एव लक्ष्मीः ॥ ७ ॥ त्वयि प्रच-  
ळति प्रभो हुरंगयशनासु स्फुरद्भारपल्यधूलिभिः सकलयेव  
फीणे नमः । दियाकरहमावली निरवलम्बसंचारतः श्रवा-  
पमयनाय किं वसुवतीयमूर्धं गता ॥ ८ ॥ चोली चोली  
न तु कल्यते गुर्जरा जन्मराक्षी भूर्भुवःकान्ते विशति  
विपिनं मालवी सालवीधिम् । नो संगीतं रचयति गणागङ्ग  
वृक्षी कुशाक्षी नाक्षी रागं रहसि तनुते भूपते पञ्चयागे ॥ ९ ॥  
दैव त्वद्विजयप्रयागविलसत्सद्वाजिराजिप्रवक्षुण्णस्फातल्यलीन-  
पांसुपटलव्याप्तोऽनिमेषक्षणः । सुंशामा बहु मन्यते कपिपतिं  
पातालमूलस्थितं सोऽप्युदामकरीन्द्रदुधंधरमश्रान्तः सहस्र-  
क्षणम् ॥ १० ॥ देवे दिग्गजप्रोचते धृतपनुर्ध्वर्षिर्षीमन्तिनी-  
वैधव्यप्रतापयिनि प्रतिदिशं कुन्दे परिआम्वति । आस्ता-  
मन्यनिताम्वनी रतिरपि प्रायो न गौयं करे मनुर्धुतुमदा-  
मदान्धमधुपीनीलीनिचोलं धनुः ॥ ११ ॥ देव त्वद्विजयो-

धमे हरिमुख्यातश्चतश्चात्सत्योद्भूते रजसः परागपटले  
दिवचक्रमाक्रमति । अश्वा वैद्विगतानि निन्दन्ति निजं  
हस्तद्वयं निन्दन्ति सां निन्दन्त्यनिमेषतां परि-  
पतद्वाणाम्बुधारे हरिः ॥ १२ ॥ शुभ्रद्वानिजितात्रिपानि-  
चरणक्षेपसत्तेर्होहिनीं मधु क्षोणिमन्त्रेण सिञ्चति धनैर्मता  
नदीनां जलेः । आशामण्डलमुक्तध्वजपदैर्वाजं तनोति द्रुतं  
चञ्चच्चलरंणुपश्चिन्मिवानेतुं दिवं गच्छति ॥ १३ ॥  
धृताधोरण देव वामवक्री पङ्केन लितः कथं नीतः स्वर्ग-  
तरंगिणीजलमसौ तत्रास्ति पङ्कः कुतः । सर्वाशाविजयो-  
त्सवं प्रति द्रुतोद्योगे पराधीश्वरे स्फायन्ते करिकर्णताल-  
पत्रोद्भवाश्चमुरेणवः ॥ १४ ॥ देव त्वद्गजराजिपथ्यपटल-  
श्रोद्धतधूलीमरैराकाशं वसुधायते खरैरकः सोमायते निष्प-  
मः । किं चावो भरकुवितः कणधतां नाधः स कूर्मी-  
यते कूर्मं भोगैर्पैतीयते क्रिमपरं राञ्जयते वासरः ॥ १५ ॥  
वेष्टस्यति राजहंससुवतिवृन्दन्यूनालावलिभ्राम्यत्पदपदमूरि-  
शाङ्कितपर्वक्रीकृन्क्रेकृति । पर्वसन्नयवचतुर्हति पतिद्विच-  
तिर्विगस्थिति प्रस्थानचञ्चलतालोलमजनि स्वर्गपगायाः  
पयः ॥ १६ ॥ सत्यं त्वं पुरुषोत्तमोऽसि नियतं तत्रापि  
राजो भवान्वास्थाने तव लज्जयेव नमति व्यक्तं यतो मेदि-  
नी । दान्पूर्वाचलपश्चिमाचलकुचावापृण्वती प्रोच्छलद्बुद्धा-  
रावचलस्योषिलहरीचेलाघलेश्चक्षुः ॥ १७ ॥ प्रस्थाने  
तव भूमिपाल वसुधा जाता रजोदोषला त्वद्विद्वारपयो-  
धरोऽञ्जनवृत्तं वर्पत्यधोऽधूदकम् । झन्नाश्वासहिमापनौचितिक-  
गणान्वायाः किरन्ति द्विपस्तकोत्पात इति प्रतापदहने  
यासन्ति ते शत्रवः ॥ १८ ॥ द्रुतद्विजातिपातस्रवदधुगुह-

१ अश्वः २ सपूरः ३ दधरातामिः ४ पतद्वाणः  
समुच्चलितं येन तस्य सहस्रेनापि लितोहिनामे वभूवुल्लेन यदि  
मम नेत्रसहस्रे नामतिष्यत्तदा चैववद्रजोनिभरत्नरा नापतिष्यदतो  
नेत्रसहस्रे मम किमर्थेननवदिति ५ सत्यमि नेत्रसहस्रे तत्पितो-  
यानाय यदि हस्तसहस्रमप्यमतिष्यत्तदा इत्येः सर्वेनेत्राच्छादनं  
कथं राज्यपतो मम पातिद्वयं नपर्वेति ६ यतो मया  
देवत्वादिमिषेता पश्यमानमावः किमिति प्राहः यत्ताचनुवा  
रजःपटलकान्तस्त्वमभूदिति य मे नयनेपतिमेषना नामतिष्यत्तदा  
रचयताोऽपि नामतिष्यदतः स्वामिनेषनां निन्दतीति भावः  
७ रजःकपस्रसंसारपरिपन्ती निर्गच्छन्ती क्षेत्रयो बाष्पान्पृथरा-  
क्षुजप्रवाहो यस्य सः ८ इन्द्रः ९ अधिनीकुमारं वैद्यम्  
१० वाहनम् ११ त्वद्वादिन्वेनावी विजुलाषिचतुर्धर्मादाका-  
शमपि रजोवर्धं भूमेति नावः १२ वण्णोऽधुः १३ मया कूर्मः स  
शरीरं संकोचयति तथा क्षेत्रोऽपि त्वद्वादिनीमरेण संकुचिन्वरी-  
रोऽभूदिति भावः १४ संकुचिन्वरीरोऽपि प्रवृत्तक्रावोऽभूदित्यर्थः  
१५ यत्तादृशं त्वद्वादिन्या धूलीपटलं समुच्छलितं येन दिनमन्व-  
कारव्यवसायिरेतामवदिति भावः १६ चक्रवाती

१ राजकुमारः २ सेतुश्च मन्ववेति ३ इन्द्रः ४ यववः ५ यदि  
मम मतां कामो धनुर्धारिष्यति तदायं राजा गन्तारं धनुर्धत्वादा-  
मिष्यतीति भयारत्नमन्त्रं धनुर्धाराद्वयदिति भावः

वृक्षसान्द्रेऽन्यनैतद्वोरुहामप्रतापस्वदलमिलद्भूमभूमग्रमाय ।  
एतद्दिग्जेत्रयाजसमसमरभर पश्यत कस्य नासीदेतज्जासी  
रवाजिग्रजसुरजरजोरजिरजिस्थलीषु ॥ १९ ॥ तत्तदि  
ग्जेत्रयाजोर्दुरतुरगसुराग्रोद्धतैरन्धवार निर्वाणारिप्रतापान  
लजमिव सृजत्येष राजा रजोभि । भूगोलच्छयमौयामर्थ  
गणितविदुज्येयकायो भियांभूदेतत्कीर्तिप्रतानैर्विधुमिरिव युवे  
राहुराह्यमान ॥ २० ॥ गांधारा गुप्तदारास्त्वयि चलति  
गलद्वाप्यवारा विहारा रागत्वासान्वगारा क्षितिपकुलगणे  
गुर्जरा जर्जराशा । तेलङ्गास्त्यक्तलिङ्गाक्षिभुवनतिलक हिंस्य  
दङ्गा कलिङ्गा मोरङ्गा मुक्तरङ्गा सपदि समभवन्वीर  
गङ्गाविहङ्गा ॥ २१ ॥ काचित्कीर्णा रजोभिर्दयमनुविदधौ  
मग्दयत्रेन्दुलक्ष्मीरक्षीका काश्चिदन्तर्दिश इव दधिरे दाह  
मुद्गान्तस्तत्ता । त्रेमुर्गत्वा इयान्या प्रतिपदमपरा भूमि  
धत्स्वममाना प्रस्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरोभावि नार्थ  
शंसु ॥ २२ ॥ जाने दुष्मत्ययाणे क्षितितिलक रजोयोग-  
दोषादशेषा दिग्योषा क्षान्ति सद्यस्त्वदरिचपधूनेजनीराप  
गासु । सगम्य स्वमतापैस्तदनु निभु दधुर्दोहं देय तासा  
प्राची प्रातः प्रसूते यदियमुहमहोऽखण्डमार्तण्डविगमम् ॥ २३ ॥  
घूर्णन्ते तृणमैतत्कुलधराणिभृतो दिग्द्विपा दिग्द्विदिक्षु  
क्षुभ्यन्ति क्षोभयन्ति क्षितिमतिमृदितो मर्मणा कूर्मराज ।  
प्रस्थाने यस्य गर्जत्करदिघनपटासम्रमन्यच्चदुर्वामुर्वा दर्वी  
करेन्द्र कलयितुमुदितश्चायमार्ति विमर्ति ॥ २४ ॥ नृत्यञ्च  
द्वाजिराजिप्रसरसुरसुप्तमोद्धतैर्धूलिजालैरालोकालोकभूमीधर  
मतुलनिरालोकभावं प्रयाते । विश्रान्ति कामयन्ते रजनि  
रिति धिया भूतले सर्वलोका कोका वदन्ति शोकानल  
विचलतया किं च नन्दन्तुल्ला ॥ २५ ॥ इन्द्र प्रक्षुब्ध  
चित्तो दिशि दिशि सकलान्दिक्पतीन्सावधानान्कुर्वन्वजा  
च्छपाणि सुरवरवलिता देवसेना निगृह्य । स्वर्गद्वारे यदी  
योद्धतबलनिहतप्रौढदङ्कानिनाद ध्रुत्वा तिष्ठन्प्रकम्पकुच  
कलशतटीर्किन्नीरगीयमान ॥ २६ ॥ आजौ त्वद्वाजिरा  
जिप्रखरसुरतरन्यासलीलामिरुव्या दीर्घाया देव निर्यज्ञ  
विरलमवनीपाल पातालयहि । अश्वीयाद्विभवेव प्रतिनृपति  
वधूनेनधाराभुधारावार यदेनभारादरिकुलदमन द्राह् न  
निर्वापयेयुः ॥ २७ ॥

### पताका

मयेन वृष्णान्यरुणानि रागातापह्नि कान्तादिवियोग-  
भाजाम् । ढिषा मनासि ध्वजकैतवेन लोलानि भोस्त्वा नृप  
सध्रयन्ति ॥ २८ ॥

१ वेणव २ सेनामुखम् ३ रणभूमिषु ४ उच्यते  
५ वन्द्यम् ६ गणितशास्त्रेण ७ ज्योतिःशास्त्रप्रमाणक  
यदाहोर्भूच्छायात्मक तदेतत्कीर्तिचन्द्रमिवेत्युत्प्रेक्षा

### दुन्दुभिः

गङ्गाभूमिः सुरचाण तव नि साणनि खन । स्मृतीवारे  
वधूर्वर्गगर्भगतनपातकी ॥ २९ ॥ ब्रह्माण्ड प्रविशण्य भूपर  
गुहासुसाहरीन्बोधयन् गर्भान्नैरिवधूजस्य नृपते निष्पात्य हा  
पातकी । कीलालं परिशोष्य च प्रतिभटानां तेजसा तेऽद्भुत  
शोद्धं विष्णुपदं स्पृशत्यधिपयोरसि प्रतो दुन्दुभि ॥ ३० ॥  
पैरीन्द्राणा धुरीणेष्वनिघरगुहागर्तत प्रोच्छलद्भिः सापभ्रश  
पराधमचलितनयनग्रान्तमाकर्ण्यमान । स्वल्पस्थानान्तरस्थत्वं  
यजलधरध्वानधिध्वारवीरो घृष्टक्षीराम्बुतीरो जगति निजयते  
दुन्दुभिद्वन्द्वनाद ॥ ३१ ॥

### गवाक्षविलोकनम्

आलोकमार्गं सहसा प्रजन्त्या कयाचिदुत्प्रेष्टनवान्तमास्य ।  
वहुं न समावित एय तावत्करेण रुद्धोऽपि च केशपाश  
॥ ३२ ॥ प्रसाधिकालम्बितमप्रपादमाक्षिप्य काचिद्वरगमनेव ।  
उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकाङ्गा पदवीं ततान ॥ ३३ ॥  
विलोचन दक्षिणमङ्गनेन समाम्य तद्वक्षितवामनेत्रा । तयैव  
वातायनसन्निकर्षं ययौ शलाकामपरा बहन्ती ॥ ३४ ॥  
जालान्तरप्रेषितदट्टिरन्या प्रस्थानभिन्ना न बबन्ध नीवीम् ।  
नाभिप्रविष्टभरणप्रभेण हस्तेन तस्यावबलन्य वास ॥ ३५ ॥  
अर्धाक्षिता सत्वरमुत्थिताया पदे पदे दुर्निमित्ते गलती ।  
कस्याधिदासीद्रशना तदानीमद्भुष्टमूलार्पितसूत्रशेषा ॥ ३६ ॥  
खन धयन्तं तनयं विहाय विलोकनाय त्वरया प्रजन्ती ।  
सप्रभुता या पदवीं स्तनाभ्यां सिपेच वाचितयसा गवा  
क्षम् ॥ ३७ ॥ अमिवीक्ष्य सौमिकृतमण्डन र्येती वर  
रुद्धनीविगलदंशुका स्त्रिय । दधिरेऽधिभिति पदहप्रतिस्रै  
स्फुटमट्टहासमिव सोधपङ्क्तय ॥ ३८ ॥ रमसेन हारस  
दत्तकाक्षय प्रतिभूर्धनं निहितकर्णपूरका । परिवर्तितान्  
रगुणा समापतन्वलयीकृतथयणपूरका स्त्रिय ॥ ३९ ॥  
व्यतनोदपास चरण प्रसाधिकाकरपल्लवाद्रसवशेन काचन ।  
द्रुतयावकैकपदचित्रितावर्नि पदवीं गतेय गिरिजा हरार्थं  
ताम् ॥ ४० ॥ व्यचलन्विशङ्कदकटीरकस्थलीशिलस्वरखल-  
न्मुखरमेखलकुला । भवनानि तुल्लतपनीयसकमक्रमणक  
णत्कनकनूपुरा स्त्रिय ॥ ४१ ॥ करयुग्मपद्मकुलापवर्जितै  
प्रतिवेद्य लाजकुसुमैरवाकिरन् । अवदीर्णशुक्तिपुटमुक्त  
मौक्तिकककरेरिव प्रियरथाङ्गमङ्गना ॥ ४२ ॥ नलिनान्तिको  
पहितपल्लवश्रिता व्यवधाय चारु मुखनेकमाणिना । स्फुरि  
ताङ्गुलीविवरिण स्तोलसदृशनप्रभाङ्कुरमज्जुम्भतापरा ॥ ४३ ॥

१ 'सल्लान' इति पदस्य शोषनं सुरचाण इति २ सिद्धान्तम्  
३ अर्थम् ४ गच्छन्ती

## रणसामग्री

अथोच्चैर्नरैरुक्तकथरातनूहप्रकरविषाण्डुरमुत्ति । व-  
लैश्चलचरणविधुतमुचरद्वनायलीरुदचरत क्षमराज ॥ १ ॥  
विषद्विभिर्भूशमितरतर कचिसुरगमैरुपरि निरुद्धनिर्गमा ।  
चलचलैरुपदमाहता सुरैर्निबध्नमुद्रिरमघ एन धूल्य  
॥ २ ॥ गरीयस प्रचुरमुखस्य रागिणो रजोऽमन्यप्रहितसच-  
सुत्कटम् । सिसृक्षत सरमिजजन्मनो जगद्वल्य तु क्षय  
मपनेसुमिच्छत ॥ ३ ॥ पुरा शरक्षतिजनितानि सयुगे  
नयन्ति न प्रसममसृजि पङ्कताम् । इति ध्रुव व्यगधि  
पुरात्तमांतय रघुमुक्चकैरन्त्यखस्य केनप ॥ ४ ॥ कचि  
छमद्वननिपुण्यकुर कचिद्विरम्यकणपुञ्जपिचर । कचि  
च्छरच्छगधरखण्डपाण्डुर सुरक्षतक्षितितलेगुण्यया ॥ ५ ॥  
महीयसा महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजमि मुखापुद्गि-  
णि । विसारितामजिह्वत कोकिलायलीमलीमसा जलदमदायु  
राचय ॥ ६ ॥ शिरोरुहैरुल्लिङ्गकोमलैरमी मुधा श्वे  
श्वेपत बुजान एन मा । बरोद्धत धरालितभूर्धजानिति ध्रुज  
जनाङ्गत इनाकरोद्रज ॥ ७ ॥ सुसहैतदध्वनि धाम  
नीयते निरस्तुति बहुमिरसगय पर । यत क्षितेरवयय  
मपदोऽग्नस्तित्वपानिधेरेपि वपुरावगीत ॥ ८ ॥ द्रुतद्रव्य  
चरणशतक्षमातलोहसद्वल्लजोऽगुणितम् । सुगन्धयग्य  
निरवग्रहे जगलयोनिधेर्जल दध मप्रभावमौ ॥ ९ ॥ मनु  
छमदिनकवक्त्रकान्तयो रचम्बल परिमलिताम्बगधिय ।  
दिगङ्गना क्षणमविलोकनऽमा शरीरिणा परिहरणीयता  
यधु ॥ १० ॥ निरीक्षितु मियति समेत्य कोहुवापराकम  
समरमुखे महीभृताम् । रजस्ततावनिमिषलोचनोत्पल्यथा  
दृति त्रिदशगणे पगव्यत ॥ ११ ॥ निषङ्गिणि प्रतिप  
दमापित्वयो हताचिरमुतिनि समीरलक्षमणि । जने शनै  
रपचितपङ्कमारिका पयोमुख प्रयसुरेपतदृष्टय ॥ १२ ॥  
नमोनवीव्यतिकरयौतमूर्तिभिर्विजयद्वैतैरनिगतानि लेभिरे ।  
घट्टम्बतुगसुगहतात्पन महीराज लपनमुमानि दिग्गजे  
॥ १३ ॥ गजप्रजाक्रममगजमगया रमातल यदखिलमा  
नशे मुवा । नमस्तल बहुलतरेण रणुना ततोऽगमत्रिजग  
द्विकता रुद्रम् ॥ १४ ॥ समखलीकृतविररेण  
पूरिता महीभृता बलरजसा महाशुहा । रहस्यपाविधुलव  
रताथिना नम सदासुपकरणीयता यधु ॥ १५ ॥ गते  
मुखच्छदपटसादृशी दश पयस्त्रिरोदधति धने रजस्थपि ।  
मदानिलैरधिमुचूतमाधिभिर्दिपा द्विपानभिययुरव रहष  
॥ १६ ॥ मदात्मसा परिगलितेन सप्तवा मजाङ्जन

क्षमितरजश्चयानध । उपर्यगम्यितनशामुगण्डलानगे-  
यत्ततपटमण्डपानि ॥ १७ ॥ तूणीरवन्धपरिणद्धमुनात  
रालमाकर्णलम्बिदिशिपिच्छल्लापधारि । कोदण्डयाणि नि  
नदत्यतिरोधकानामापाततुष्यसहमानिरमूदनीकम् ॥ १८ ॥  
आदावेन गजेन्द्रमौलिलिलसङ्गडा पताकानली पश्चाद्धारण-  
राजधोरभिरभिगोहामयोयाधिता । उद्दण्डध्वजलान्छिता  
प्यध घनीभृता गथाना तनिसत्यश्चातुगात्री विरयते  
योधै मम सर्वत ॥ १९ ॥ योधैरेव यशीहता कथमपि  
प्रोदामरोषान्विता गाढध्वान्तधराधरा इव रणशोणी समाल  
म्बिता । ईप्समीलितधर्णित प्रतिदिश प्रक्षिप्तनेत्राक्षला मन्द-  
न्दोलितमौलयो मज्जजैरामान्ति दन्ताग्रा ॥ २० ॥  
आरुढक्षिपित्मालविगलस्त्रेद्वारुसेकोद्धता मेरीक्षाङ्गुति  
चापदङ्कनिचम कारोहमन्मानमा । क्षुम्बद्वोणितरु स्फुर  
रगुरपुट चञ्चलरकेगर मन्दध्रान्तविलोचन प्रतिदिश  
मलन्ति वाविमगा ॥ २१ ॥ अन्यूनोततयोजितमान  
पृथप पृथ्वीधरग्रीभृतसन्धन्त कनकायलीभिर्गुमा सांदा  
मिनीदामभि । रजन्त शममानयमुपलसत्तद्भारलेखाधुधा  
काले कालियकायकान्धुप पाम्भगान्मोमुच ॥ २२ ॥  
हेषाघोषहरीणा तितयननिनदक्षिते कुञ्जराणा ज्याघातो  
त्वेनिगादे पटुपटहरैर्मन्दोहोहामशब्दै । प्राप्ते कणोप  
कण्ड मद्गगनविहस्कन्धघण्टाप्रणादे शृङ्गाराय तरन्ते  
त्रिशमृगदृशो वीरगर्गुरक्ता ॥ २३ ॥ सज्जता कुम्भ  
मित्तिच्युतमदमदिगमत्तभृङ्गा करीन्द्रा शुन्यता खन्देनु  
प्रमज्जितमरुक्कण्डवेगास्तुरगा । कुनैर्मलोललाना यन  
मिव कबुजामन्तराले सजत पादाता सचरन्तु प्रमम  
ममिलसत्पाणय पतयोजि ॥ २४ ॥

## रणवर्णनम्

तनुनाग तनुनाग शस शस रथे रथ । इति पुनु  
विरे विष्णुमुद्रगा सुमटोक्तय ॥ १ ॥ पति पतिममीथाप  
रणाय रथिन रथी । तुरङ्गस्य तुरङ्गस्यो दन्तिस्य दन्तिनि  
स्थित ॥ २ ॥ सङ्गामानन्दवर्धिणी त्रिभहे पुलकाङ्कित ।  
आसीत्कनकविच्छेदे वीराणा मिलता मिय ॥ ३ ॥ निर्दय  
खड्गभिरेभ्य काचेभ्य समुच्छितै । आसन्धोमदिश  
स्तुलै पलितेरिव पाण्डुरा ॥ ४ ॥ खड्गा रुधिरसल्लिप्त  
श्रङ्गडाशुकरमासुग । इतस्ततोऽपि वीराणा वैसुत वैम  
दधु ॥ ५ ॥ गृणीता पाणिभिर्वीरैर्विनेशा खड्गराजय ।  
कान्तिनालच्छन्दावौ व्यहसन्समदा दध ॥ ६ ॥ खड्गाः



शोणितसदिधा नृत्नन्तो धीरपात्रिषु । रजोधने रणेऽनन्ते  
विद्युता विभ्रम दधु ॥ ७ ॥ सप्तविंशतमुभयो मौत्ति  
कानि च्युता यधु । आहवक्ष्येनमस्तुकीर्तिवीजोत्तरश्रियम्  
॥ ८ ॥ वीराणा विपमैर्घोषैर्विद्वता वारणा रणे । शास्त्रमाणा  
अपि शस्त्रादेरुर्धुताकुशा दिश ॥ ९ ॥ रणे वाणगणै  
भिन्ना अमन्तो भित्तयोधिन । निमग्नज्वरालङ्कृतनिमयासु  
महागजा ॥ १० ॥ खड्गनिर्लेनमूर्धानो निपततोऽपि  
वाजिन । प्रथम पातयागामुरसिना दारितानरीन् ॥ ११ ॥  
वीराणा शस्त्रभिन्नाना स्तिरानि निपतन्त्यपि । अघावदत  
ददौषमरणायरिपु क्रुधा ॥ १२ ॥ पिरासि हरयोधानामर्ध  
चन्द्रहृत्तान्यपि । आददाना भूरा पादे रथेना व्यानशिरे  
दिश ॥ १३ ॥ उरिशशा अपि हस्तीन्द्र कोपनै पचय  
करे । ते रिपून्हनन्त्यङ्गपातै स्वस्व पुर प्रभो ॥ १४ ॥  
उरिखण्ड करिभिर्दूर सुक्ताना योधिना दिवि । प्रापि  
जीरात्मभिर्दिव्याङ्गनाकण्ठपरिश्रह ॥ १५ ॥ कुक्षि  
दतिन पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम् । निर्भिद्य दन्तमुसला  
न्यारोह जिघृक्षया ॥ १६ ॥ खड्गेनामूलतो हत्या दति  
नोऽद्विचतुष्टयम् । श्रुतिष्णो प्रविष्टोऽपि पदातिरिगा  
हृतम् ॥ १७ ॥ करण करिणा धीर सुहृदीतोऽपि  
कोपिना । अस्तिनासुहृदाराधु तस्यैव स्वयमक्षत ॥ १८ ॥  
तुरङ्गी तुरगारूढ श्रेयसाह्वय वक्षसि । पततस्तस्य नाश  
सीधसघात सके हृदि ॥ १९ ॥ तुरङ्गासदिन शस्त्रहत  
प्राण गत सुवि । आत्राढ्योऽपि महावानी नाशस्तनयनो-  
ऽव्यजत् ॥ २० ॥ द्विषा प्रातद्धतप्राणो वाजिपृष्ठदासन ।  
हस्तोद्धतमहापासो भयो जीवनिवाश्रयम् ॥ २१ ॥ खड्गेन  
शितधारण भिनोऽपि रिपुणाश्रय । नामूर्च्छकोपतो हन्तु  
मिवेष च रतन्वपि ॥ २२ ॥ रथिनो रथिभिर्विनिर्हृतप्राणा  
ददासना । हृतकाकुक्षसंधाना सप्राणा इव केचिरे ॥ २३ ॥  
नियोर्षचन्द्रनिर्लेनमूर्धानो रुषितो रुषा । खेचरौ सुवि  
नृत्नन्तो लकण्ठधावपश्यताम् ॥ २४ ॥ पति पदाति रथिव  
रथेशसुरंगसादी तुरगाधिरूढम् । यता गजसाम्पपतद्ग  
जस्य तुल्यप्रतिद्विद्धि वभूव उद्धम् ॥ २५ ॥ उवापित  
सयैति रेणुरथैः सान्द्राकृत स्यदनवशचक्रे । निस्सारित  
बुञ्जरकर्णतालैरननक्रमेणोपरुषोऽस्य ॥ २६ ॥ रजो  
रथाङ्गध्वजिना विजज्ञे विलोचधण्डाकैणितेन नाग । समर्तु  
नामग्रहणाद्रभूव सान्द्रे रजसात्मपरिवबोध ॥ २७ ॥  
आह्वयतो लोचनमार्गमाशौ रजो धकारस विजृम्भितस ।  
शस्त्रक्षताध्विपवीरज गा बालरुणोऽमृदुधिरप्रवाह ॥ २८ ॥

॥ चिह्नमूल क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्टात्पत्रनामधूत । अक्षर  
शेषस हुताशनस पूर्वोत्थितो धूम इवावभासे ॥ २९ ॥  
आचोरेणना गनसनिपाते शिरासि चकैर्निशिते धुराग्र । ह  
तायपि श्येननखाग्रोऽटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतु ॥ ३० ॥  
तनुत्यजा वमैर्युता विकोशैर्हस्तु दन्तेष्वमिमि पतन्नि ।  
उच्यन्तमपि श्रमयावमूर्धुगजा विविधा वरशीकरेण ॥ ३१ ॥  
शिलीमुखोऽकृतशिर फलाढ्या च्युते शिरस्त्रेषकोपरेव ।  
रणक्षिति शोणितमथमुत्था रराज मृत्योरिव पात्रभूमि ॥ ३२ ॥  
केचिद्वा केऽपि सचापवापानमये कृपाणीमनरे च शूलम् ।  
शमल्युषिमन्ये सुसल परे च प्रोक्तानहस्ता परिनर्तयन्ति ॥ ३३ ॥  
मरोपतुद्वाङ्गनमथधावन्मत्तद्विषानामधिकोत्सुकानाम् । पता  
भिघाताभिहता पतति रथाश्च योधाश्च तुरगमाश्र ॥ ३४ ॥  
रम्भावरुणद्धतवातपूरा यथा तथा वारणयूथनाथा । सङ्ग्राम  
भूमौ निनिपातयन्ति रथाश्च योधाश्च तुरगमाश्र ॥ ३५ ॥  
परस्परं क्षतयो ग्रहोऽस्तुक्तान्तवाद्यो समकाठमेव । अम  
र्त्यभावेऽपि कयोश्चिदासीदेकाप्सर प्राथितयोर्विवाद ॥ ३६ ॥  
महाखन सेन्यविमर्दसमन कर्णान्तमूलकततापुषेयिवा ।  
पयोनिधे भुव्वतरस मयनो वभूव नृश्रा सुवोदर  
भरि ॥ ३७ ॥ महागजाना गुरुषहिते शते सुहृषितैर्भै  
तरैश्च वाजिनाम् । वनै रथाना चलचण्डचोत्तुर्लसो  
हितोऽभूषटहस्य नि खन ॥ ३८ ॥ घनैर्विलोक्य स्मि  
तार्कमण्डलेश्वरुलोभिर्निश्चित नमस्तलम् । अयायि हर्ष  
भिमानस घनत्रयेण खानन्दमर्तति केकिमि ॥ ३९ ॥  
शिलोक्य धूलिपटलैर्धुंश मृत धायाधृथिव्योरलमतर महत् ।  
किमूर्धतोऽव किमधस्ता ऊर्ध्वतो रजोऽभ्युपतीति जनै  
रतर्क्यते ॥ ४० ॥ नोर्वै न चाधो न पुरो न पृष्ठतो न  
पार्श्वतोऽभूखलु चभुयो गति । सूच्यप्रमेधे पृतनारो  
भरे मुनिभर प्राणिगणस्य सवत ॥ ४१ ॥ उद्दामवानद्विष  
ग्रहिते शतैरिनान्तमुत्तुङ्गतरंगहर्षिते । चलद्भजस्यन  
नेमिनि खनैरभिरुष्टासमयकुल नम ॥ ४२ ॥ महा  
गजाना गुरुभिस्तु गतिरैतिलोचधण्डारणिते रणोज्ज्वले ।  
धीरप्रमेद प्रमदप्रमेदुर्वाचालतामदधिरतरा दिश ॥ ४३ ॥  
दन्ती ब्रदनाम्बुधिराजिनीचिभि सयोऽपि नयो बहु ता  
पुपूरिरे । धराखोभिस्तुनमग्नतैर्भूत वा पङ्कतामेव रत्न  
लीकृतम् ॥ ४४ ॥ निक्षप्रदेश स्थलतासुरगमनिमल्ल  
चैरपि सर्वत स्थलम् । तुरङ्गमाणा व्रजता खुरै धिर्वा  
र्यैर्गजैर्नै परित समीकृता ॥ ४५ ॥ नमोदिगतप्रतिपो  
पनीषणमहामहीशुस्तदारणोत्खनै । पयोचिनिर्धूतनकेलिभि  
जगद्भूव मेरीखनिनै समाकुलम् ॥ ४६ ॥ इतस्ततो  
नातविधूतचलैरारोपिताशागमनैर्बजाशुक्लै । लघुका

त्वाञ्चनकिंनिणीतु ढैरमजि घूरीजलधौ नभोगनै ॥ ४७ ॥  
घण्टारवै रंगतैरनिरन्तरैरनिसुरैरंगैरनैरु सैरुनै ॥ मद्रु  
पाना प्रथयामभूविर न वाहिनीना पन्हुय नि म्बना ॥ ४८ ॥  
करालवाचा सुखेश्वर्य सस्ताम्बरा वीक्ष्य रजम्बला  
णि । निरोधमूवे गगने तिनश्चरो ग्जोञ्जकार परित  
कुतोञ्जसा ॥ ४९ ॥ आसन्तपूर्वा रमसेन सैनिर्केदिगद्वना  
व्योमरजोभिदुषिता । मेरीरगणा प्रतिग्रन्थितैरनैरनैरगाढ  
शुम्भसराणि ॥ ५० ॥ शुम्भसमीरसमीरितभूवरा इव गवा  
गगन विपगाहिर । शुम्भरा बहुवारिभराद्वना शुम्भतीर  
नमत इनामरन् ॥ ५१ ॥ सत्तमात तात्रपायानपत्रा  
सेनाम्भाधी धीराना र्वेण । पत्रच्छेदापूरयेन दश  
वाञ्छन्ना । वा विन्ध्यसमी निलेतुम् ॥ ५२ ॥ पति पात  
वानिमेयाय जाजी नाग नाग म्यन्दनस्यो रयस्वम् । इत्य  
सेना उद्धमयेन गगाद्वेनाह प्रत्यनीकस्य मेज ॥ ५३ ॥  
रथ्याघोषैर्दृष्टेनाङ्गानामस्य गच्छन्वातिना हेपया च ।  
व्योमयापी सनत दुन्दुर्मानामयकोञ्जमूर्तिगिरा प्रणाद  
॥ ५४ ॥ रोषावेनाद्वच्छता प्रत्यमिन दूगेतिस्त्रस्य  
बाहुव्यजानाम् । दीर्घानिर्यगैरयन्तीसदृश्य पादाताना  
अनिर रुद्रलेखा ॥ ५५ ॥ उद्यता घन्विमिनिगुणि  
मूलायुर्धर्मगह्वर दधति । आम्बान्यन्त कर्मुकणि  
स काम हस्त्यारोहै कुञ्जराणा गिरासि ॥ ५६ ॥ घण्टा  
नाम निम्बनो दिगिडमाना अत्रयाणामागो वृत्तानि ।  
आनेयेन प्रत्यरोचनानासुसाहाय्ये वाचमागोरणम् ॥ ५७ ॥  
रोषावेनादामिमुन्वेन रचित्पाणिग्राह रहस्योपयाता ।  
दित्वा हृदीमल्लमुष्णिगत प्रता बाहुपाहवि व्यासृजे  
ताम् ॥ ५८ ॥ शुद्धा सङ्ग न वचिप्राप्ततो दुर्गमुक्ता  
शीनता दर्शयत । अत सेन निद्रिषामाविगन्ता युक्त  
चतु सायका धीनिताया ॥ ५९ ॥ आम्बानैरमिस्त्र  
वमुक्तायायायो वीताह्वाणिगश्च । हलाडोला नमै  
गगानिमल्य धामारोहमानमान सुखेन ॥ ६० ॥ रोषो  
मग्र ध्वन्यानानि लोष्टेद्वन्मातमपिते म्बानगणि ।  
केचिद्वानेल सयसिपेया शीणिति स प्राणमूर्त्य  
यायि ॥ ६१ ॥ नीयोसाहस्राधि वृत्तारदान मद्रामाये  
मानिना लज्जितानाम् । अजाताना शुभिविस्तुसुखं

श्रीमन्नाम प्राययति स नद्या ॥ ६२ ॥ मित्रीभूते तत्र  
सैन्यद्वयेऽपि प्रायेणाय व्यक्तमार्शद्विशेष । आभीयासे य  
पैगद्य पुष्पादभ्यान्ती समुद्रो य पगेज्जा ॥ ६३ ॥  
मद्रावादिद्वससद्भिनीन् नीत्या काम गाङ्गनामरुद्रा ।  
नीता हस्त वधयित्वा परण द्राह चक्रे कम्बित्वा  
इयाणी ॥ ६४ ॥ नीत म्र धातवागभिधातादम्भोगम  
प्रायेणापरम् । सौम्यानिर्दिष्टमार्गस्य मार्गा विबुद्धीम  
केङ्कटे लक्ष्यत स ॥ ६५ ॥ आम्बान्तासायनयनन  
स्यून बाहा मण्डुकिण्मुपे । प्राप्यासता वेत्तानामन्वेषा  
द्वयम्रयश्चर्म नायस्य पाणे ॥ ६६ ॥ मित्रा घर्णाभाय  
सनाविरत रक्षीष्टणे गात्रप्रक्षेण निद्र । गिराहोर्गाढ  
रम्भन वद्धो हतुं वन नागकुसुमोऽपि ॥ ६७ ॥ निर्य  
द्रीरीगिनिपसयवीचीगनाम्न क्षापि दूर प्रयातम् ।  
वज्रापेको वधुमिष्ट दिदु मित्रा पाथो मण्डल गात्र  
राह ॥ ६८ ॥ यात्रचक्रे नाचन बोधनाय व्युधाना  
हस्तिचारी मदस्य । मेनास्त्रानाहन्तिनामालम्बन स्थलाह्वा  
यत्नान्दानुज्या ॥ ६९ ॥ प्रत्यावने दतिनि प्राति  
पने यत्रा नाग प्रास्यञ्चक्षुदोऽपि । कोषान्त द्र  
निर्धारितात्र प्रताचके नैर किञ्चिन्नाय ॥ ७० ॥ अन्यो  
व्यापुर्देवैरासृता दानोद्रेदानुचरुमुप्रवा ॥ उन्मूर्तिन  
सनिपत्यापराते प्रापुष्यत न्यष्टतत्रनीमा ॥ ७१ ॥  
प्राधीयास सहता म्येमानश्चाद्वदमानीक्ष्णतामत्यन्त ।  
त्ता दन्तैराहता सौमनामा मद्र जग्मुन स्वय साम  
जाना ॥ ७२ ॥ मातङ्गाना तत्तघट्टना हम् उच्छ्रय  
चक्षुच्छिन्नाय । लम्बोऽप्यशिश्रामरु प्रकाम माक्षिष्टेषु  
व्यन्त न स मैर्य ॥ ७३ ॥ ओषांमसे मन्वरोलातना  
ताक्षिप्यद्वतस्मारुहा वपणोयै । योगान्तरा वहिभिरीर  
णानासुर्धर्मव्योम्नि नद्वामला ॥ ७४ ॥ स द्राम्बोद्व्यामले  
मामजाना वृन्दे नीता शीणिते गोमिमानम् । त्ता शोभा  
मापुग्मोनिधीना कन्दोद्रेदा वेदुसा चारिणी ॥ ७५ ॥  
उक्षिप्योच्चै प्रसृजत म्बाम्बामोर्षित कुचरं शात्रनी  
यम् । शृङ्गोर्षोर्षाष्टेणाम्बुदस्य स्यष्ट प्रापाम्बुमुनि  
धरम् ॥ ७६ ॥ व्यास लोष्टे पम्ब्यापमां मग्मिनादेत्य  
धीरो मदीय । सेनामध्य गाहन वारण स प्रोत्र प्रागा  
दिदोद्वयत ॥ ७७ ॥ शृङ्गोर्षिग्यामामां मग्मिनांग  
याना विद्वनीगम्बदह । निर्मातस्याहयेनाहत्ता ह्य

१ अथम् २ विपामस्य यथा वा का कान्तोऽमुक्तं करं  
वरेण मुन मुनेन मन्त्रि, तथा मना प्रतिनिवेश पति पति  
नाञ्चमन्त्रेन्यादिप्रमग भव इत्येव ३ दृग्मणि ४ अनुव्य  
कर्म ५ पश्यताया ॥ यथा कश्चिन्नाश्चिन्ना वस्तुवैराहकमेव  
निविष्टगोमदिनागिकनारोहिन नद्विदि भाव ७ आयाम्  
८ प्रपश्य ९ म

१ नदिन २ पगव्या ३ मग्मिना ४ स्य  
५ कचये ६ नायाम् ७ मग्मिना ८ नद्याह-  
१० मग्मिना ११ पृथ्व्या १२ मुनये  
१३ दन्तयै १४ गुणामभेदेव १५ मग्मिना

नृस्ती हृदये मेव रेजे ॥ ७८ ॥ आताम्राभा रोषभाज  
कटान्तादाशूखाते मार्गणे धूमतेन । निश्च्योतन्ती नाग  
राजस जज्ञे दानसाहो लोहितसेव धार ॥ ७९ ॥ पुर्वं  
ह्योत्स्राविषुपा तुत्यरूपस्तारस्ताराजलसाराभिव धाम् ।  
खट्वाघातैर्दोरिताद्वितकुम्भादाभाति स प्रोच्छलन्मौक्ति  
कौष ॥ ८० ॥ दूरोद्विस्ताक्षिप्रचक्रेण कुत मत्तो हस्त  
हस्तिराज स्वमेव । भीम भूमौ लोलमान सरोष पादे  
नासृज्यप्लपेप विप्रेष ॥ ८१ ॥ आपस्कारालूनगाजस भूमि  
नि साधार गच्छतोऽवाञ्छुस्य । लब्धायाम दन्तयोधुम्भ  
मेव स्व नागस प्रापदुत्तम्भनत्वम् ॥ ८२ ॥ हस्तेनाग्रे  
वीतमीत गृहीत्या क्वचिद्यौल क्षिप्तवान्भूयैव ।  
आसीनाना ज्योम्नि तस्यैव हेतोर्दि यक्षीणार्णयामास  
नूनम् ॥ ८३ ॥ आनृत्यैकमप्रपादेन जलाम्बुनामुच्चैराद-  
दान कणेन । सांस्त्रिखान दारुहदारुणात्मा क्वचिन्म  
ध्वात्पाटयासास दन्ती ॥ ८४ ॥ उदुत्यारार्धधचद्रेण  
लूते वक्रैर्यस्य नोषदणेप्रदन्ते । सैन्ये वक्रच्छेदलोने  
क्वचिन्मद्रोषे विन्ये वलगत सासिपाणे ॥ ८५ ॥ प्रत्यावृत्त  
ममभाजि ससैन्ये तुल्य मुक्तैरानिरन्ति स कचित् । एषौधेन  
स्वर्णपुङ्खेर्दिप्त त सिद्धा मायै साधुवावेद्वेयसि ॥ ८६ ॥  
गाणाक्षिराहोहृश्यासनाना प्रकान्तानामन्यसैन्यैर्ग्रहीतुम् ।  
सरव्याना भ्रान्त्यतामाजिभूमौ धौरी धौरी सखरे धारणा  
नाम् ॥ ८७ ॥ कश्चिन्मूर्च्छामेव गाढप्रहार सिक्त  
जीते शीकरैर्वारणस्य । उच्छश्वास प्रस्थिता त निधुक्षु  
व्यर्थ्याकृता नाकनारी मुमूर्च्छ ॥ ८८ ॥ लूनमीमात्सायके  
नापरस्य धामसुखेराननादुत्सृष्टिष्णो । त्रेसे मुग्धे सैहिवे  
थानुकागत्रोद्गाकारादस्तगेवचप्रद्रे ॥ ८९ ॥ हृत युद्धे  
शरमाक्षिप्य क्वचिद्रन्तु तूर्ण मेरुकुज जगाम । त्यक्त्वा  
नाशो देहमेति स यावत्पत्नी सद्यस्त्रद्वियोगासमर्था ॥ ९० ॥  
त्वक्तप्राप सयुगे हस्तिनीसा वीक्ष्य प्रेम्णा तल्लणादुद्धतासु ।  
प्राप्याखण्ड देवभूय सतीत्वादाक्षिशेष सैन्य कचित्पु  
रभी ॥ ९१ ॥ स्वर्गे वास कारयन्त्या चिराय श्रत्यग्रत  
प्रत्यह धारयन्त्या । क्वचिद्वेजे दिव्यनार्या परासृष्टोके  
लोक प्रीणय त्येह कीर्त्या ॥ ९२ ॥ मत्ता नून धेनुध सद्य  
रम्य मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा । भूयो दष्टप्रलया  
माससशा सापीयस्ते यद्रणायाद्रियते ॥ ९३ ॥ कश्चिच्छ  
खापातमुहोऽप्योर्दुर्लभ्या भूयश्चेतनामाहवाय । व्यावर्तित  
क्रोशत सरयुर्धैर्यस्तक्तश्चात्मा वा न लोकानुवृत्ति ॥ ९४ ॥  
मिहोरस्वो शत्रुणाकृत्य दूरदासत्तत्वाकोविदेकेषुमेव ।

अ-यो-न्या-ए-म-साम-व्य-योगा-द-र्-वा-वेन स्वर्गतावयभूताम्  
॥ ९५ ॥ मधेर्दण्डेरातपत्राणि भूमो पर्यस्तानि प्रोदचद्र  
धृतीनि । आहाराय प्रेतराजस सौम्यस्थालीनीव स्थामितानि  
स भाति ॥ ९६ ॥ रेजुर्ग्रेण वक्षस कुङ्कुमाङ्का मुक्ताहार  
पार्श्विवाना व्यसूनाम् । हासालक्ष्या पूर्णकामस मन्ये गृह्यो  
दन्ता पक्षिरक्तासवस ॥ ९७ ॥ निम्नेऽप्योधीभूतमख्यता  
नामस भूमो यच्चकासाचकार । रागाथं तर्कि नु कौमुद  
गम्भ संयानानामतस्मात् पुरस्य ॥ ९८ ॥ रामेण निस्र  
कृत्यो हृदना चित्र चक्रे पञ्चक क्षत्रियात्सं । रक्ताम्भोमिस्त  
ल्लणादेव तस्मि सरयेऽसरया प्रावहन्दीपयस्य ॥ ९९ ॥  
सदानातादक्षिणि शिथितास्त्रैराविभ्रयाध शातशलाख  
लूना । कूर्मैरप्य द्यपक्तमन्तर्दीनानैमा प्रापन्नयुगोऽस्त्यवी  
नाम् ॥ १०० ॥ पद्माकौर्योधनवेरिमाना कर्णप्रष्टैश्चामैरव  
हसै । सोपस्कारा प्रावहन्नसतोया स्त्रोतस्त्रियो धीचिद्वै  
स्तरङ्गि ॥ १०१ ॥ उरकान्तानामामिपायोपरिश्रद्धाव्याकाश  
वन्नसु पत्रवाहा । सूर्ता प्राणा नूनमद्याप्यवेदानाडु  
काय त्याजिता दारुणास्त्रै ॥ १०२ ॥ आत वक्रिद्विषु  
पत्राग्रनाद प्रासैर्दण्डाशु तीक्ष्णैर्गुहाघ्रे । आवौ रक्त  
सेनिकानामजीवैर्जीवै पश्चात्तन्निगूरोरपायि ॥ १०३ ॥  
ओजोभाज यद्रणे सस्त्रितानामादत्तीर सार्धमङ्गेन नूनम् ।  
ज्वालव्याजादुदगन्ती तदन्तस्त्रेजस्तार वीतजिह्वा वैवाशे  
॥ १०४ ॥ नेरन्तर्गच्छिन्नदेहान्तराल दुर्भक्ष्यस उवालिना  
वाशितेन । योदुर्बाणप्रोतमादीध्या मास पाकापूर्वसादमादे  
शिवाभि ॥ १०५ ॥ स्तानिच्छेदि क्षुत्प्रबोधाय पीना  
रक्तादि शोषिताजीर्णशेषम् । स्वादुकार कालखण्डो  
पदश क्रोष्ट डिम्ब ड्येज्ज्वलनसम्भ ॥ १०६ ॥ क्रव्या  
त्पूरी पुंक्तसार्यैर्नकाना प्रेत्यैशाभिर्मेदसो दारितानि ।  
औमीलानि प्राणिन प्रेत्यवश्यन्कालो नून व्यादवाव  
नानि ॥ १०७ ॥ कीर्णा रेजे साजिभूमि समतादशमि  
प्राणभाजा प्रतीकै । बभारस्मेरर्थस्योजितैर्वा रूपे सद्य  
सुधिकर्मा-न्तशाला ॥ १०८ ॥ त्वयन्सुक्तविशिखैरशनि  
प्रवासैरामूलूननवकेतककान्तदन्ता । नासावसतमदभार  
कपोलमागा सपादयन्ति करिण करिणीमन न ॥ १०९ ॥  
मिलितमिहिरमास मौलिमेतस दृष्टा परवरत्तुषादालक्तक  
तर्कयत्या । त्वदरिधिरणिजानिर्माजुभिन्नेन गच्छन्सुरनगर  
मृगाश्या वीक्ष्यते साम्भसूयम् ॥ ११० ॥ भवसुग

१ शम्भुना २ आयनम् ३ दण्डहस्ती ४ अयमानाक्षिपट  
वारदम्भसूयम् ५ भागेन ६ कथनम् ७ उद्धृते ८ तत्कणे

१ उचरीयाणाम् २ नव ३ युक्तदेशमधिकृत्य ४ सप्त  
वरा ५ मृगानाम् ६ पक्षिण, पक्षे, -वागा ७ रीति स ८ कते  
वरम् ९ युक्तान् १० मुखानि ११ तुषाणम् १२ तुषाणि  
१३ भवसूयम् १४ अयनम् १५ अयनम्

निधुरसुरदृढगोचिता क्षणात्ममरिच्युतप्रतिव्याप्यवेला  
 क्षिता । इय रणवरा नवद्विरददानवारजलै किमु व्रण  
 तले-र्षित वसनपट्टमासिधति ॥ १११ ॥ कृमाणिरिणानन्दे  
 रधिग्नीरपरच्छटानयनतसिखुले भटतिभिद्विलैराकुलम् ।  
 प्रमथ्य समारणन वरमवर्षि लक्ष्मीस्त्वया विधाय गन्धमन्वर  
 मयनमन्दर निधुरम् ॥ ११२ ॥ क्षणज्जगितकङ्कणज्जगि  
 तकिङ्कणीरु घनुर्धनद्वरगुणपटनीकृन्मरालकोलहलम् ।  
 वितत्य निरतो गगनविरतस्फुरकुडयोर्निचित्रमभिपर्वते  
 गुननमीममायोपनम् ॥ ११३ ॥ प्रतीक्ष्यन्ते गीरा प्रनिम्न-  
 रमुतेभि सरमस निपटणा ह्येति प्रतिनियतधैर्यामुनत ।  
 निरीणत्वमापदन्तिपिप्रिततिष्ठघननिग्रगण्डास्थिआयु  
 ग्गुन्तगविलक्ष्याघनिपहा ॥ ११४ ॥ गिरैर्यणैरेकै मृध  
 भुवि परे तीक्ष्णनखैरि क्रियासातलेनाप्यहमहमिकाकान्त  
 मनस । निधो निग्न्यन्ति स प्रलतमसमर्द्धविदल्लिखति  
 क्षोद पिष्टातस्मभिरक्षस्तभृत् ॥ ११५ ॥ मर्द्धमिहो  
 प्रतिक्षपय शङ्खनादादुदाराश्रुत्वा रागन्युरपि मुजादण्ड  
 वण्णतिमान । आश्लिङ्गन्त्याभिदगमुदशो भूलता वीक्ष्य  
 मुषा प्रापज्जान्त्या चपडमनसो हस्तमावर्तयन्ति ॥ ११६ ॥  
 सुबर्द्धिमद्वारि वारणगर्भेमाधायि कारुणैरैरेः शनशराक्ष-  
 नायितमयदूर्जे गिलीग्ननायितम् । रघोतायिनमस्यवद्वन  
 समुद्रतस्सुनिहै स्फुरज्जागधैष्यगगयिन रणमुषा सेन्ध-  
 नमन्यायितम् ॥ ११७ ॥ सुमन्त्रयुगले मुषा समधिकस्स-  
 राग्यादं क्षणालन्देदाम् पटलप्रवृष्टतिलैर्दंष्ट्रधरोष्ठैरपि ।  
 दृष्टमधुभिग्नतद्विगमित सकीर्णमालक्ष्यते त्वदस्ताम  
 निहृतपरिमदमुश्रेणीक्षितोर्निर्जितम् ॥ ११८ ॥ श्वेडानि  
 ककुभ पृषत्सगिकैर्व्योम द्विधागुणितैर्दंष्ट्रैर्निधिपता धरात-  
 मपि प्रच्छादयन्तौ चिरम् । युगैरेभ्युज्जलानिलेक्षणपथान्  
 तानराण्डोकाद्रोमायाणि सनेपधन्यपि सुदुर्वर्माणि न पश्य  
 ताम् ॥ ११९ ॥ आशुशक्तिरिबुधुचरधवापिस्तीर्णकर्णज्वर  
 न्यानिर्घोषममन्ददुन्दुभिरैराभातयजुमृग्मयन् । वेल्त्रैरथ  
 भूरिगण्डनिर्गैरौ निधत्ते सुसत्पृथ्वाललालवकनिधत्त  
 व्याचरिधमाणा इव ॥ १२० ॥ नो चापाकल्म न पत्रिपरणं  
 न त्वासमारवर्णं नो बाहुस्सुग्ण न बाणगमनं सलक्ष्यते ते  
 रणे । किंतु प्रौढरीन्द्रगुमविगलमुत्तागणप्रसुख-  
 ल्यविंशतिपारमौलिमिभिर्विद्योतते भूरियम् ॥ १२१ ॥  
 वीराणा कण्डतुण्डप्रतिघटनमटुम्फास्त्रोर्दंष्ट्रगण्डव्यापारक्षि-  
 प्यमाणप्रतिमटीनटोटापन्नप्रसूढ । कट. कोज्वेप  
 सुदागिरिमुपि जगद्विजयगुणुमादी लीयन्ते यत्र शत्रुवपतन  
 निग्रा वोदिश शरकीटा ॥ १२२ ॥ प्रासप्तोपवीदी-

त्वन्यविस्मयगम्युक्ताविधन्साधोवद्वाधिराजाप्रतिमतनुह  
 च्छायया वारितोष्णा । विश्राम्यन्ति क्षणार्धे प्रधनपरि-  
 सरेष्वेव सुत्तमियोगा वीरा शस्त्रप्रहारगमरश्चिरोद्गार  
 दिग्वाखिलाङ्गा ॥ १२३ ॥ जीनाहृष्टि स चक्रे मृधमुनि  
 घनुष शत्रुगर्हास्तासुर्लक्ष्मिर्मर्गणनाममन्दरिवरे तद्यज्ञ  
 सेन लब्धम् । मुक्ता तेन धमेति त्वरितमर्गणतत्तमाने  
 प्रतिष्ठा पक्षत्र द्वेपिर्मन्ये स्थितमवनिपतिर्नप सरातार स  
 ॥ १२४ ॥ युष्मद्दोर्दण्डमण्डल्यनमितरणकण्टकोदण्ड  
 दण्डोन्मुक्तपुच्छिद्वम्बुच्छान्निनृपतिमुजाखण्डमुण्डानकीर्णा ।  
 गायन्त्यस्त्रप्रत्यजनिचरप्रवृत्तताले वारलैर्वेतालेष्टहास  
 प्ररुदितदशनैर्दुद्रुमर्गति मीमा ॥ १२५ ॥

### अरिपलायनम्

संलज्जाननमुत्तापि सौलज्जाननजिता । हारावशद्ध  
 कण्डापि विहारापरिचूषन ॥ १ ॥ निचरन्ति विलामिन्यो यत्र  
 श्रोणिभरालसा । वृत्तकाकिशान्तन धावन्त्यरिपुरे तत्र ॥ २ ॥  
 खनान्तदवकात्तारो यद्वैरिसुदृष्टमभूत् । जघनस्तनमुच्चैर्धो  
 व्यलिखलकण्ठकेनखे ॥ ३ ॥ काटिन्य बुचयो सङ्घं वाग्य-  
 न्त्य पादपद्मयो । निन्दन्ति विश्वधातार त्वदादीप्तिरि  
 योषित ॥ ४ ॥ वनेउल्लिखल्लासक्ता परिहृत्य निनक्षिय ।  
 त्वद्वैरिवनिताहन्दे पुलिन्दा कुर्वन्ते रतिम् ॥ ५ ॥ वीर  
 त्वद्विपुरमणी परिधातुं पङ्कगानि ससृष्टय । न हरति  
 वनमुनि निजकरहरचिर्बचितानि पाण्डुपत्रधिधा ॥ ६ ॥  
 त्वद्वैरिणो वीर पलायितव्य प्रकाशयन्नक्तमरणमार्गान् ।  
 वृशानुरासदभिनन्दनीयस्तुत्तेषु लभो रिपुमन्दिरेषु ॥ ७ ॥  
 गजन्दिपले नयविद्रुतस मालस्यलं कण्टनिनो वनान्ता ।  
 अचापि किं वाञ्छुनरिप्यतीति व्याघ्रयन्त्रधुमिवाक्षरालि ॥ ८ ॥  
 इतस्त्वमद्विद्रुतवैरिभूत्प्रियाध दृष्टा वनमानवीजने । गदास  
 पृष्टाद्रुतमात्मदेशे शीतद्विष शीतलशीलता मिल ॥ ९ ॥  
 समस्तानीनामभाले गच्छ परगता द्विष पक्षिस्तारि  
 नेत्रा । नितान्त विहस्ता स्वहस्तारविन्देविधत्ते पुरस्ता  
 दुरस्ताडनानि ॥ १० ॥ अलसमुजलताभिर्नीदतो नागरीभि-  
 र्भनदमनमाना नातिथिर्ग वभूव । त्वदरिनगरमध्ये  
 सचरश्चैरजन्मा जरदजगरपीतः क्षीयते गन्धवाह ॥ ११ ॥  
 त्वदरिचपतिमात्रावासस घृष्टिधाराघवलमहह भिक्षुं वीक्ष्य  
 भर्गभ्रमेण । सुरमिद्रुदधिवेल्लापानन गाहमानो दिशति कुसुम  
 बाण दूरतो निर्गमाय ॥ १२ ॥ त्वदरिचपतिवेल्लिसोप-  
 ससूदद्वीकुरकल्लिलेलं वीक्ष्य रिकु सुयादो । उदयन

हरिणीनामुजतो भ्रूलताना प्रसरति रतिज्ञानिभ्यानिजन्मा  
 विवर्त ॥ १३ ॥ वर्षासु भीतमयगाङ्गिमुज भुजगमेक निगृ  
 ष्ठा शिरसि स्थितमञ्जनामम् ॥ शूये तवारिनगरे श्वरी  
 सशङ्कमादित्सते कनकमुष्टिकृष्णलोभात् ॥ १४ ॥ स्फुट  
 तमटवीना प्रातरे पयटती हरिहतगङ्कुम्भो मुक्तसु  
 च्चाफलानि । परिकरयति हस्ताम्भोजशोभप्रभाभि परिहरति  
 च दूरा मञ्जु गुञ्जाभ्रमेण ॥ १५ ॥ ये कदरासु निवसति  
 सदा हिमाद्रेश्वपातशङ्कितधियो विवशा द्विपक्षे । अप्यङ्ग  
 सुपुलङ्गमुद्वहता सक्म्प तेपामहो वत मिया न शुधोऽप्य  
 भिज्ज ॥ १६ ॥ कुरुवक बुचायातकीडामुखेन विपुज्यसे  
 वक्रुलविटपिस्तर्तव्य ते सुरासयस्तेचनम् । चरणघटनावन्थो  
 यास्यशोव सशोक्तमिति निजपुरत्यागे यस्य द्विषा जगदु  
 क्षिय ॥ १७ ॥ अनारतपरिस्तरलज्यनधारिधाराशतप्रवृद्ध  
 पथनिज्जासलिरुद्धयानोद्यमा । त्वदीयरिपुकामिनी बहुभिदे  
 शयानैविणी विनिदति बलदृष्टा गुरुष्याथुप प्रावृषम् ॥ १८ ॥  
 इतश्चेतश्चान्द्रिर्निषटितत्त सेतुरुदरे धरित्री दुर्लब्ध्वा  
 बहुलहिमपङ्को गिरिरयम् । इदानीं निवृत्ते करितुरग  
 नीराजनविधौ न जाने यातारस्तव च विषय केन च  
 पथा ॥ १९ ॥ क्षण कातागारमसरविलसमानसरति  
 क्षण शलोचने द्विजुलरवाङ्गदृग्दृश्य । क्षण पन्थानश्रुति  
 मूलवितो यद्गमयमरुदमन्त्रातोऽरण्ये रिपुचमिपालस्थिति  
 मिय ॥ २० ॥ अये मातस्मात इ गत इति यद्वैरिणि  
 शुना वरीगेहे लीना निवृत्तमिह पृथा स्वजननी । करेणास्य  
 तस्य द्रुतमथ निरुब्धशुभ्रतया निनि श्वस स्फार शिव  
 शिव दशैवोत्तरपति ॥ २१ ॥ अपर्णैश्च भृशद्वनमटति वल्का  
 म्बरधरा जटालो दिग्वासा शिखरिणि शिवोऽय निवसति ।  
 इति आत्मा योय क्षणमिलितयो क्षोणितिलक द्विपक्षलो  
 स्ते शिव शिव शिवन्ति प्रणतय ॥ २२ ॥ पश्यैत्यक्षिबल  
 चपल रे का त्पराह कुमारी हस्तालम्ब वितर हहहा  
 युक्ताम वासि वासि ॥ इत्य पृथ्वीपरिवृद्ध भवद्विष्टोऽर  
 ष्ववृत्ते कया कचित्फलविसरान्याददानाभिघते ॥ २३ ॥  
 स्वल्प भ्रम निमपि चरित वीरवर्ध त्वदीय मिथ्यावादा  
 वयस इति नो दु प्रवादो रुणद्धि । मुक्ता मुक्ता भल्यगिस्त्रे  
 तद्विपशासरोपेरण्डआत्मा भुजगल्लना सादर पाल  
 यति ॥ २४ ॥ क्षोणीपाल त्वदरिहरिणीलोचना शोचमाना  
 गुधाहार कुचकशयोर्नि श्वसती करोति । शुभ्यस्त्रीराम्मुधि  
 लहरिस्रोमिनिस्त्वयशोभिर्गौर मुक्ताफलमयमिवाविदते  
 नन्दतया ॥ २५ ॥ विमुञ्चति पदे पदे रुचिररीरहापादिक  
 मुक गृहसमुसर त्यजेति चैव जीवाधिकम् । पलायनसरा

यणा तव विभो रिपोरङ्गना सुहृवलितकधर मिहिरमण्डल  
 वीक्षते ॥ २६ ॥ धराधर तव द्विषा वनजुषा विहीनविश  
 दधे गुणनिधे धनुर्विगुणमप्यनेक गुणम् । फलाहरणयथिका  
 करणक दशान्त शिवानिवारणविहङ्गिकाकरणमुल्लिङ्गकर्मणे  
 ॥ २७ ॥ राजन्यजसुता न पाठयति मा देव्योऽपि तूष्णीं स्थिता  
 कुब्जे भोजय मा कुमारसचिवर्नाद्यापि किं भुज्यते । इथ  
 नाथ शुरुस्तवारिमवने मुक्तोऽभ्यग्रे पञ्जराचिन्त्यमानलोभ्य  
 शूयवल्गमावेकैकमापते ॥ २८ ॥ कामन्त्य धृतकोम  
 लङ्गुलिगलद्रक्तैः सदर्भा स्थली पादैः पातितयैवकैरिव  
 गलद्वापाम्बुधेतानना । भीता भर्तृकरावलम्बितकपास्त  
 डेरिनार्योऽधुना दावाधि परितो भ्रमति पुनरप्युद्विषाहा  
 इव ॥ २९ ॥ तदीमुज्जितभूषणा कलगिर रोमोद्गम मित्र  
 तीं वेपतीं ऋणिताधरा वियसना सीत्कारमातवतीम् ।  
 दोर्म्या चण्डतुषारपातसभयामालिङ्ग्य कण्ठे भृश सा मूर्ति  
 दयितामिवातिरसिका त्वद्विद्विष शैरते ॥ ३० ॥ भूषणै  
 रजोनिपातमलिना स्वसाहृद्गतपञ्चता सामान्यैरपि जडुभि  
 करतलैर्निशङ्कमालिङ्गिता । सत्त्वा कचिदेकतामुपगता  
 कापि प्रमुदा कचित्सुसा कापि च सारिवत्यतिगृह आन्ता  
 स्ववारिस्थिय ॥ ३१ ॥ कर्मज्ञे सिचयाबलायतिरसा कु  
 र्वन्निपालिङ्गन गृहानैः कचमालिहृदिरधर विभ्रानवर्द्धि  
 करो । प्रत्यक्षेऽपि भवद्विरोधितपतेरन्त पुराणामहो पिष्ट  
 विटैर्विद्वैरिव वने किं नाम नो चेष्टितम् ॥ ३२ ॥  
 आता प्रावृषि वारिवाहपटलैः प्रोद्धतदर्शङ्कुरव्याजेनाचक्रुष्या  
 प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवापाञ्जलीन् । प्रासादास्तव विद्विषा  
 परिपतत्तु ज्ञास्यपिण्डच्छलादुदीति प्रतिवासर निजपति  
 प्रताय पिण्डकिया ॥ ३३ ॥ मौलिं मानविधि विना  
 नमयितुं हार स्वयं गुम्फितुं निर्यातुं दयितस पाणिक्मल  
 च्छया विना वरमेवि । निद्रातु च विनाङ्गपालिशपन द्रष्टुं  
 च शून्या दिश सरया स्वत्यतिवीरनीरजमुखी सङ्कृत  
 भय्याप्यते ॥ ३४ ॥ आत तालफलाशया सनतद विन्म  
 भ्रमेणाधरो दष्ट पाकविदीर्णदाडिमधिया लीढा रुक्म्यो  
 रदा । आन्यती भ्रमनि स्तुहातुविपिन त्वद्वैरिणीपतिनी  
 निद्राणा सुषुपाहता सुषुरपि क्षिप्ता च शाखाद्यैः ॥ ३५ ॥  
 त्वत्प्रेत्यार्थैर्विमुखरेशतस्त्रीणी सनासत सबर् यातीनी  
 विलुण्टितु सरमस याता किराता वने । तिष्ठन्ति स्तिमित  
 प्ररुद्धपुलकास्तैः विस्तृतोपक्रमास्तासामुत्तरले स्ववैरितया  
 लोलैर्याद्वैरिणि ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्निजने वनेऽर्जुनरच्छ-  
 चावकाशे सुख तिष्ठामीति तव द्विषामधिपतियान्द्विषय

मन्ये देव तया क्रमेण जनितो शुभप्रतापानलो येनाराति  
 वधुविलोचनवले सितोऽपि 'सवधंते ॥ १५ ॥ देव लब्धु  
 जदण्डदर्भमरिमोद्रीणप्रतापानलज्वालापविगकीर्तिपारदघटी  
 विस्फारिता वि दव । शेषाहि कति तारका कति कति क्षीरो  
 दधि कल्पपि प्रालेयाचलशङ्खशुक्तिकरका कर्पूरकुन्दे दव  
 ॥ १६ ॥ भेङ्गाकीर्तिमयीमलीमसतया प्रत्यर्षिसेनामश्रेणी  
 तिन्दूककाननेषु विलसत्यस्य प्रतापानल । अस्मादुत्पतिता  
 स्फुरन्ति जगदुरसङ्गे स्फुलिङ्गा स्फुट भालोद्भूतमोवाधि  
 भातुहुतभुजम्भामरिर्दम्भोलय ॥ १७ ॥ तादृशधैरिविरिधि  
 दौसराविधौ जानामि यत्कर्तुंता शङ्के यप्रतिविम्बमम्बुधि  
 पय पूरोदरे वाडव । व्योमव्यापिपिपक्षराजकयशस्त्रापर  
 मातुक कासास्य न स प्रतापमपन पार गिरा गाहते  
 ॥ १८ ॥ शमुर्मोमससनधौ सुधुनीं नृषो दधात स्थित  
 श्रीका तक्षरगणस्थितामपि बहुजेता निलिनोऽम्बुधो । मघ  
 पङ्कवहे कमण्डलुगतामेना दधन्नाभिभूम्ये वीर तव प्रता  
 पदहन ज्ञात्वोत्पन्न भाविनम् ॥ १९ ॥ शुभः प्रोदतरप्रता  
 पतपनज्वालावलीव्याकुले प्रकाण्डे मधुमदनोऽहिश्यने शेते  
 पय सागर । शमुर्जहसुता दधाति शिरसा भूमिस्तुषाराचल  
 तापव्याकुलित पतलतितरा भातु सद्ये सुहृ ॥ २० ॥  
 नार्यं कुङ्कुमशङ्कया निटिलग प्रोक्ष्यतापस्तद्विषा साध्य  
 रागममु विभाव्य गगने गच्छति केलीगृहम् । सुग्धा  
 दासधियोगयस्तव विमो याति हुत कानने लाक्षारग  
 इति प्रकुप्यति धवे काता प्रतापोदये ॥ २१ ॥ यो  
 नास्ताचलमस्तक प्रति गतो दीनवमालम्ब्यते यो नायाति  
 निशासु सशमपद नोदेति निर्वाश्रयात् । यो राहोरेपि कर्क  
 शेषु दशनेप्यासीन्न या गोचर सोऽयं भूप तव प्रतापतपनो  
 वर्षति सर्वोपरि ॥ २२ ॥ कातारे जलपृष्ठवैरिणि सुहृद्व  
 द्वैरिषामम्बुधो मातैराकुललोचनैः प्रतिपद रुक्कमाश्रयम् ।  
 पृथ्वीचण्डरुचे पटकरदशासपट्टदीपम सिंहात्पञ्जलि  
 चित्ताधुमिल्ल शुभप्रतापानलम् ॥ २३ ॥ अघ्यायोधन  
 वेदि मार्गकुवागास्तीर्य सन्नमुचा हुत्यारे पल्ल चरु  
 हविरस्तक मलकस्तस्तिर्के । सवेष्ट्याहवनीयमानसवद्वि

१ अनाप भाष — वैरिण्य खनर्तमण कथा वणाऽपि क रति  
 तथा तथाऽपि तत्रैवानुसिद्धप्रतापानि सवधते 'प्रतापो  
 यिको भवतीति यावत् यत् स प्रतापशिववानलपितुस्तद्विनश्य  
 मातु मयुषप्रली च पितरौ पानीयवोगादेवोन्मथ्येऽतस्तत्पुत्रोऽपि  
 स्वप्रतापो भवतीति मणीनेश्वरानुमि सिष्यमानो श्रुतिमात्रोत्पन्न  
 नैवेदि २ यद्वारम् १ कालस्त पवनेषु ४ ति हुतकाहेन्यो  
 दध्यानेन्यो महात् स्फुलिङ्गा वसिष्ठोति बुद्धव्यवहार  
 ५ इतिदिशनेनम् ६ कुलेश्वरम् ७ 'यदुर्गमरक्त तु मङ्गलो  
 दिनमुप्यते' इति

रयोऽसौ प्रतापानलोऽस्थापि द्वायुदकाजलीकृतचतु पाथो  
 धिना श्रीमता ॥ २४ ॥ देव त्वद्भुजदण्डचण्डिमचमकारि  
 प्रतापानलज्वालाज्वालभयादिवाग्निशक्ति क्षीराम्बाध मापय ।  
 भर्गं स्वर्गधुनीं दधाति शिरसा त्यक्तप्रिलोकीकृतिर्धेवा किं  
 तु सुहृ वमण्डलुजलैरात्मनामसिचति ॥ २५ ॥ श्रीमही  
 यविधीर पृथुतमहसरसव्रतापाशिकीर्तीच्छुत्रान्धे शोभ  
 वाता शरणमनुगत कुम्भचिक्षिदेव । चन्द्र काला  
 सुधांसिन्द्रशस्त्रवर पाणिपत्र च कोशे लक्ष्मी 'क्षेड च  
 कोपे जलधरकुसुम वैरिकास्तादृगते ॥ २६ ॥ ब्राम्ह  
 म्योदयादि चर्मगिरिप्रतिस्पर्धया तिग्मरश्मेर्मेक पयस्य  
 लङ्कानगरसुपगत कौतुकारनस्तताप । वीक्ष्यासु कीर्ति  
 होन पुनरपि विपद् देव तिश्चिन्तातीना य क्षोभो राक्षसीना  
 क्षणमजनि स हि तद्विषा सर्वदास्त्राम् ॥ २७ ॥ स्वत्व  
 ज्ञाघातजातव्यथरिपुयनितासुक्तनाम्नामुधारासांसारोपद्रुदा  
 राद्विधि दिशि सरितामुद्रवाश्रमेवेष्टु । वस्यात्तकूरकेलि  
 प्रकरविजयिनो विस्फुरत्प्रतापात्परावागनपारानभि सपदि  
 पराशुष्यत पूरयेत् ॥ २८ ॥ दुर्वाराशिराजिवाजीवनवदहन  
 कौङ्कुमो दिग्बधूना सर्वोद्धीणोऽङ्गारगस्त्रिभुवनमनघ्यात  
 निध्वस्तदीप । नदोहृदाभदवीकरसुखहुतमुग्धधारीपुष्पा  
 वासो गात्रिप्रसवारमणुल्लमणे जागरीति प्रताप ॥ २९ ॥  
 भूशाने किं न जाने भवदलुजमुज्जमानमतापज्योतिन्ता  
 लवलीभिजगनिधिवलय निर्जन्त किं न भूयात् । शुभ प्रस  
 धिपृथ्वीपरिपृष्टवनितावीरनेनसव तीमूत्रलोत सहस्रैर्यमिह  
 परितश्चेत् पूर्येत सद्य ॥ ३० ॥

### कीर्तिवर्णनम्

राजस्त्वकीर्तिचद्रेण तिथय प्रणिमा कृता । मन्त्रेहान  
 बहिर्यति तिथिरेकादशी भयात् ॥ १ ॥ अस्तिवधिर्ययैव  
 कुणवविष्टवसथा । राजस्त्व यशो भाति शरच्चन्द्ररीवि  
 वत् ॥ २ ॥ सरस्वती स्थिता वक्षे लक्ष्मीर्वेशमपि ते  
 स्थिता । कीर्ति किं पु पिता राजन् येन देशा तर गता ॥ ३ ॥  
 यद्गुणैर्मैथिते शुद्धेरमितैर्ब्रह्मगोलक । विधत्ते कीर्तिक  
 न्याया क्रीडाक दुककौशलम् ॥ ४ ॥ सित स्फटिक  
 कुम्भात स्थित श्वेतीकृतैर्नैले । मौक्तिक चेलता सूते  
 तत्पुष्पैस्ते सम यश ॥ ५ ॥ अहो विशाल मृगाल भुवत्  
 त्रितयोदरम् । माति मोतुमशक्योऽपि यशोराशिर्षद्वय  
 ते ॥ ६ ॥ त्वत्कीर्तिराजहसा वैरिदधूदभजनस्यमपि ।

पीत हासशीर व्यक्तीकृतमुनीर च ॥ ७ ॥ कुचफलश्लेष  
बलानामलज्जामयध पयोनिधे पुलिने । क्षितिपाल कीर्ति-  
यसे हारन्ति हरन्ति हीरन्ति ॥ ८ ॥ रजनीपु विमलमानौ  
करजालेन प्रकाशितं वीर । धनलयति सुनममण्डल  
मणिलं तत्र कीर्तिसतति सततम् ॥ ९ ॥ दूरेऽपि युत्वा  
भरदीयकीर्ति कर्णो हि तूमे न च चतुर्षु मे । तयोर्वि-  
वाह परिहृतकाम समागतोऽह तव दर्शनाय ॥ १० ॥  
आरुण्य भूपाल यशस्त्वदीय विधूनेयन्तीह न के क्षिगसि ।  
निश्चमैगममयेन धाना नाकारि कर्णो भुजेश्वरस्य ॥ ११ ॥  
यस्याञ्जनश्यामलक्ष्मपट्टजातानि जाने धनरुमामु ।  
अरातिनारीशङ्गाण्डपाण्डुगण्डस्थलीनिर्दुष्टनाघासि ॥ १२ ॥  
य कोटिहोमानलधूमजालैर्मेलीमसीकृत्य दिशा मुगानि ।  
तत्कीर्तिभि क्षालयति स ग्रन्थदक्षगङ्गापतिपाण्डुरा  
मि ॥ १३ ॥ इय यशासि द्विपत मुषारुच निम्नमेतद्वि-  
पत निमाननम् । यशोमिरस्यागिल्लेकधाविभिर्विभीषिता  
धारति तामसी मसी ॥ १४ ॥ अठ समिस्समुपवीर्योत्त  
तदुद्गुनाङ्गन्धुमालहारिणी । द्विपट्टगङ्गादृग्गन्धुनिर्भरे यशो  
मालारलिरस्य खेलति ॥ १५ ॥ अनि मरुतीमपि देहगर्भा-  
त्कीर्ति परेषामसती वदन्ति । सैर चरुतीमपि च त्रिशेन्या  
धनकीर्तिमाहु वनय मती नु ॥ १६ ॥ करवालरालनारि-  
धार यमुना दिव्यतरंगिणी च कीर्ति । तत्र कामद तीर्थ  
राज द्वादशुनम्राति सरस्वती वनीनाम् ॥ १७ ॥ त्रिजग  
दङ्गनलङ्घननाङ्गिरेस्त यशोभिरतीर पतिप्रिता । प्रथम  
पार्विनपुगवकीर्तये निरुपमिन्धुजलैरिप सिन्धय ॥ १८ ॥  
रत्नकीर्तिमोक्षिरत्नलानि गुणस्रवदीये सर्दभिनु निरुधैरान  
दृग प्रवृत्ता । नान्तो गुणेषु न च कीर्तिषु रत्नलेखो हारी  
न जात इति ताश्च मिथो हूमन्ति ॥ १९ ॥ पृथ्वीपते  
शुभमते भक्तो भवत्य श्रमो वय सुयशसा नियदन्तर  
या । गौरी चराग गिरिशो निजमर्ममङ्ग गौरीरुन च  
भक्तता मुनन गमसाम् ॥ २० ॥ कीर्तिस्तत्र शिनिप याति  
सुनद्वगोहं मातङ्गसगमकरी च दिगन्तवेत् ॥ त्वत्त्वोन्मर  
भजति नैद्वनमप्येगम्य विं वि करोति न निर्गलता गता  
सी ॥ २१ ॥ निर्मुक्तदोषधरलेचलेन्द्रम-यसशुब्ददुग्धमय  
सागरगर्भगैरी । राजन्नि बहुलपद्मदलमृगाङ्गच्छेदोज्ज्व

लैस्तत्र यशोमिरशोमि विश्वम् ॥ २२ ॥ प्रतिनगरमन्त्री  
प्रत्यगार व्रजन्ती प्रतिनरपतिवत् कण्ठपीठे लुठन्ती । गिरि-  
गरिमनितम्बाच्छादने सावधाना तदपि च तत्र कीर्तिनिर्म  
लेनेति चित्रम् ॥ २३ ॥ त्यजति यदपि लक्ष्मी कीर्तिमा-  
साय दानैर्नजति तदपि कीर्ति सिन्धुवार न लक्ष्मी । कथय  
क इह हेतुनारवेश त्वदीये वसति हृदयपथे नन्दसूनुम्  
रारि ॥ २४ ॥ अनुक्षणमनुक्षण क्षितिप रक्ष्यमाणा यथा  
प्रयाति निदिशो ढग प्रलकीर्तिरेकाकिनी । इय नियतम  
यिपु प्रतिदिनं वितीर्णा रमा जहाति न तवान्तिक द्वितय  
मेतद्व्यङ्ग्यम् ॥ २५ ॥ समुद्रतटनस्तनस्तनस्तनस्तनस्तन  
स्वीफलङ्घनमधुवीणया विनुचलोकनामधुना । त्वदीयसु  
पगीयते हरिरीटकोटिस्फुरत्पारकन्दलीकिरणपूरगौर  
यश ॥ २६ ॥ वनेषु वनदेवता दिवि दिगोकसा वल्लभा  
मुजङ्गकुलकन्यका मुजगलोकलीलानने । यश समरसचितं  
नरमृगेन्द्र गायन्ति ते प्रभावितिकोसुदीकुसुमपाण्डुता  
डम्बरम् ॥ २७ ॥ अेषाधि मुनिना पुरा पुनरमैयि मर्या-  
द्व्याप्यतारि कैपिना पुष पुनरदाहि लङ्कारिणा । अमयि  
मुनेरिणा पुनरवैधि लङ्कारिणा ङ नाम वसुधापते तत्र  
यशोमुधि काम्बुधि ॥ २८ ॥ महाराज श्रीमङ्गलति  
यशसा ते धनलिते पयपारागार परमपुरुषोऽय मृगयते ।  
वर्षदी केलास सुरैपतिरपि स वैरिवर कैलानाथ राहु  
कैमलभवनो हसमैधुना ॥ २९ ॥ कृविन्दस्त तानैत्ययसि  
गुणग्राममभितो यशो गायन्त्येते दिशि दिशि च नैमास्तय  
दिभो । शरज्ज्योत्स्नागौररकुटविकटसर्वाङ्गसुमगा तथापि  
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति विगताच्छादनमिह ॥ ३० ॥ पतलेतते  
जोहुतमुजि कदाचिद्यदि तदा पतङ्गः स्यादङ्गीकृततम  
पतङ्गापहुदय । यशोऽसुप्येतेपाजयितुमसमर्थेन विधिना  
वधचित्क्षीराम्भोनिधिरपि कृतस्तद्व्यतिनिधि ॥ ३१ ॥  
इन्दोर्लक्ष्मि त्रिपुरजयिन कण्ठमूल मुरारिदिङ्गाना मव  
जलमपीमोक्षि गण्डस्थानि । अद्याप्युर्वीरलयतिलक-  
दैर्धामलिभानुलितान्वाभासन्ते वद धरति किं यशोमिस्त्व-

१ धीन २ अगस्त्यना ३ मित ४ तीण ५ हनुना  
६ मयि ७ बर ८ क्षीरमयम् ९ विष्णु १० शिव  
११ इन्द्र १२ शिवानम् १३ चन्द्र १४ विभि १५ वन सर्वपा  
समुद्राणां परतानां गतानां सर्वमद्याणां पशुणा च त्वत्कृतकीला  
भिनलत्वादिगव्यादीनामनवामसोपमानसो तान्सर्वत्रावलोभयन्तीति  
भाव १६ तन्तुबाव । पक्षे-कु पृथिवी मिन्दति रमते स १७ पद  
वक्ष करोमि, पक्षे-पदं करोमि १८ तन्तु, पक्षे-सद्गुण  
१९ नद्या, पक्षे-स्तुतिपाठता २० कण्ठ २१ दिग्गताम्  
२२ भुक्ति २३ नीलिघा

१ कश्यपि २ पृथ्वी ३ शेषस्य ४ सुवनिममूढ ५ शङ्ख  
छादि ६ युगिनुय ७ देवाङ्गा ८ नागलोचम्, पक्षे-गतिना  
पक्षे-देव ९ देवयक्षादीनामष्टदिग्गजानां समागमकरी, पक्षे-  
चण्णारसंगमरारिणी १० दिग्पर्वन्तेषु, पक्षे-विजयश्रेष्ठेषु  
११ योम, पक्षे-यक्षम् १२ मुरालयवनम् पक्षे-पुत्रम् १३ गनुम  
गवयम्, पक्षे-गमनानर्थम् १४ निश्चित्रि-धवयम्

दीये ॥ ३२ ॥ किं वृत्तान्ते परगृहगते विंत्तु नाह  
समर्थस्तूर्णीं स्यात् प्रकृतिसुखरो दाक्षिणाल्यभवाय । मेहे  
मेहे विपणिपु तथा चत्वरं पानगोष्ठ्यामुन्मत्तेव भ्रमति  
भरतो वल्लभा देव कीर्ति ॥ ३३ ॥ कैलासस्य प्रथम  
शिखरे वेणुसमूच्छनाभिं ध्रुत्वा कीर्तिं विबुधरमणीगीय  
माना यदीयाम् । सस्तापद्भा सरसविशिनीकाण्डसज्जत  
शङ्का दिङ्मातङ्गा श्रवणपुलिने हस्तमार्तयति ॥ ३४ ॥  
अध्याहार स्मरहरशिरश्चन्द्रशेषस्य शेषस्याहेभूय कणस  
मुचित काययष्टीनिकीय । दुग्धाम्भोयेषुनिचुलकननास  
नाशाभ्युपाय वयःशृङ्ग क जगति न जागर्त्यद् कीर्तिपूर  
॥ ३५ ॥ कथमानिप दप्य यन्निशातासिधारादल्गलितमृद्धा  
विठ्ठिया स्त्रीकृता श्री । ननु तन निहतारप्यसा नि  
न नीता निदिवमपगताहेवैल्लभा कीर्तिरेभि ॥ ३६ ॥  
समितिपतिनिपाताकर्णनद्राग्दीर्णप्रतिवृत्तिमृगाशीलक्षवक्ष  
शिलासु । लिखितपिरिवोरस्ताडनव्यसहस्रप्रखरनखरट  
ङ्कैरस्य कीर्तिप्रशस्ति ॥ ३७ ॥ सुसितनसनालकाराया  
कदाचन कामदीमहसि सुदृशि स्वर यात्या गतोऽसमभू  
द्विधु । तदनु भवत कीर्ति केनाप्यगीयत येन सा  
मियगृहमगान्मुक्ताशङ्का क नासि शुभप्रद ॥ ३८ ॥ देव  
त्वघशसि प्रसर्पति जगद्दग्मीमुखोच्च श्रवश्चन्द्रैरावणकौ  
स्तुम स्थितिमिवामन्यन्त दुग्धाम्भुजो । किं तेक पुन  
रलि द्युपगणो यन्नोपयाति भ्रमाकृष्ण श्री शितिकण्ठ  
भद्रितनया नीलाम्बर रेवती ॥ ३९ ॥ २ दु निन्दति  
चन्दन न सहते मलीसज नैक्षते हार द्वेष्टि सितान्जमु  
क्षति विसंलोक विगृह्णाति च । श्रीभूषाल महीधरेषु  
विपिनेष्वम्भोधितीरेषु च त्वकीर्तिसवदरिप्रिया च विल  
संयुचै स्फुरःपाण्डिमा ॥ ४० ॥ इन्दु निन्दति चन्दन  
न सहते विद्वेष्टि पङ्केरहं हार भारमवैति नैव वुरुते  
कर्पूरपूरे मन । स्वर्गज्ञामगमहते हिमगिरि गाढ समालिङ्गते  
त्वकीर्तिरिहातुरेव न मनागेका विधाम्यति ॥ ४१ ॥  
यस्य क्षोणिपतेर्विहायसि यशोराशौ चमत्कुर्वति द्राक्पूर्  
रजोभ्रमेण वणिजो वीथीयुक्खुर्वते । चक्षु चक्षल्यन्ति च द्र  
किणम्रान्त्या चकोरा पयोवुद्ध्या व्योम्नि नियोजयन्ति  
कलशीमानीय वामभ्रुव ॥ ४२ ॥ कर्पूरादपि केतकादपि  
दलकुन्दादपि स्वर्णदीकछोलोदपि कैरवादपि चल्कान्ता  
दगन्तादपि । दुरोग्मुक्तकलङ्कशकरशिर शीतामुखण्डादपि

श्वेतागिस्तव कीर्तिभिर्ष्वलित्वा सप्तार्णवा मेदिनी ॥ ४३ ॥  
देव त्वघशसा सदा सुमहसा गीर्वाणपृष्ठेऽखिले शम्भोर्मा  
वमधाषिते तु सहसा यत्कौतुक तच्छृणु । साकृता सकुन्  
हल्या सचकिता सोऽकण्ठिता साद्रुता साशङ्काश्च सुदुर्  
दुर्मधुरिपौ लक्ष्म्यादृश पातिता ॥ ४४ ॥ किं शीतामु  
रीचय किमु सुरस्रोतस्विनीवीचय विंवा वेतकम्बुय  
किमथवा चन्द्रोपलाना चय । इत्थ जातकुत्तुह्लाभिरभित  
सानन्दमालोकिता कान्ताभिखिदिवौकसा दिशि दिशि  
कोडति यत्कीर्तय ॥ ४५ ॥ श्रीमद्राजशिवामणे हुलधितु  
धाता त्वदीय यश कैलास च निरीक्ष्य तन लघुता निधि  
सत्वा-पूर्तये । उक्ताण तदुपर्यमासहचर तन्मूर्ध्नि गङ्गाजल  
तस्याग्रे फणिपुगन तदुपरि स्फार सुधादीधितिम् ॥ ४६ ॥  
भारत्या वदन श्रिया च सदन श्रीकण्ठभक्त्या मनो धर्मेण  
श्रवणौ परेश चरणौ शौर्येण बाहुद्वयम् । दानेनापि करौ स  
गीक्ष्य सकल यक्षाज्ञया भूतल स्यात् चानवकाशता कथयितुं  
कीर्तिस्तु दूर गता ॥ ४७ ॥ अस्रोवीरमणस्य पार्वणविधु  
द्वैराशसज्ज यश सर्वाङ्गोऽनलज्ज्वलपर्वतसितश्रीरवैर्निर्भाषि  
यत् । तत्कम्बुप्रतिविम्बित किमु शरत्परम्यराविश्रय  
पर्याय किमु दुग्धसिन्धुपयसा सर्वानुवाद किमु ॥ ४८ ॥  
कर्पूरति सुधाद्रवन्ति कमलाहासन्ति हसन्ति च प्रले  
यन्ति हिमालयन्ति करकासारन्ति हारन्ति च । त्रैलोक्या  
ङ्गनरङ्गलङ्घिमगतिप्रागल्भ्यसभाविता शीताशो किण  
च्छा इव जयन्त्येतर्हि तत्कीर्तय ॥ ४९ ॥ किं विन  
मुवनानि पावयति ययञ्चाहिताना यशो हसाम्भजयति प्रता  
पदहन निर्वापयत्याशु यत् । आश्रयं नृपनायकस्य भरतो  
यत्कीर्तिमन्दाकिनी तानारोहति भूधराङ्गलनिधीनुलङ्घ्य  
गच्छत्यपि ॥ ५० ॥ अयोद्धान्हितयौवकीर्तिवज्रितादीव्यसि  
ताशुप्रम कैलासीकृतदिकरीद्रशिरसि न्यस्तस्वपादाम्बुजम् ।  
विश्वव्याप्यविनाशि शकरपद यायाच्यदीय यशो न सादस  
यदि क्षितीश भरतो दानादिकेभ्यो जनि ॥ ५१ ॥ कृत्वा  
मेरुमुल्लखल प्रहसता वृन्देन दिग्योषितो स्वर्गज्ञासुखलेन  
शालय इव त्वत्कीर्तय कण्डिता । तासा राशिरसौ दुप  
शिखरी तारागणास्तकणा किं चान्यच्छशिखण्डशर्षपविवर  
ज्योत्स्नाश्च तत्पासव ॥ ५२ ॥ कैलासीयति केरवीयति  
लक्ष्मकर्पूरपुञ्जीयति क्षीरोदीयति मौक्तिकीयति नभोगङ्गात  
रक्षीयति । ह्योषीयति मानसीयति शरन्मेधीयति क्षोणि  
मृन्नाथीयत्यष्टीयति क्षितितले देव त्वदीय यश ॥ ५३ ॥  
गङ्गायत्यसितापगा फणिगण शोषयति श्रीपति श्रीकण्ठीयति

१ शेषपूत २ समूह वाक्पण कविर्भवितव्यमिति भाव  
३ कायमंथानः ४ अभिज्ञा, अमरि वामभोग्या इति यावत्  
५ सम्भद्रम्

१ समूह २ कैलासस्य ३ कैलासात्पि शुभम् ४ रूपातरद  
५ मयसापि पुनरुक्ति



वैरवीयति कुलं नीलोत्पलानां वैने । कर्पूरियति कज्जलं  
पिङ्गुलं लीलामरालीयति संकुम्भीयति कुम्भिनमपि घटा  
पत्कीर्तिसघटत ॥ ५४ ॥ पूर्णेन्दु कररुन्दुको हिमगिरि  
श्रीडानिहारस्वली क्षीराब्धिर्गृहदीर्घिका प्रियमखी वाचा पति-  
द्वेष्टता । शय्या दिग्गजराजदन्तप्रली ॥ तैत्तीर्तिर्मन्याकृते  
पाश्चात्तीमिधुनं व्यधापि विधिना गौरीगिरिशाखपि ॥ ५५ ॥  
शैलुक्ष्णकलत्रनेत्रसलिलैर्जम्बालजालस्पृशि आन्त्या भूपति  
मालभूषण भरत्कीर्तिमुने मण्डले । ययान्ती विबुधा  
लय प्रति सुधाकुण्डे सुधाशोष्यधाद्विश्रालनमित्ययं निल  
मलस्तस्मिन्गत खेरताम् ॥ ५६ ॥ एतत्कीर्तिर्निर्वर्तयति  
निखिलत्रैलोक्यनिर्गोसितैर्विभ्रान्ति कलिता कथासु जैरता  
शैयै समग्रैरपि । जज्ञे कीर्तिमयादहो भयभैररसाद  
कीर्तिं पुन सा यन्नास कथापथेऽपि मलिनच्छाया  
वनन्ध स्थितिम् ॥ ५७ ॥ त्वत्तेज प्रतिभामयावप  
सृता प्रत्यर्थिभूमृत्स्त्रिय कान्तारे धनकण्टकिद्रुम  
धनव्यस्तप्रयुक्तान्नरा । आर्याणां पुरतस्त्रयापरवशा  
गच्छेयुरेता कथं क्षौमाकातरया न चेत्यरिणेभेत्तत्तावकीनं  
यश ॥ ५८ ॥ चन्द्रश्रन्दनमिन्दुरिन्दुमणं पीयूषमीशादयो  
विश्वसोपकृताननेन महता ते तेज्यतारा धृता । एतद्यन  
न विद्यते त्रिमुने न स्थानमेवनिध जाने जङ्गमपारिजात  
सगुण ब्रह्मेन पूर्वं यश ॥ ५९ ॥ चन्द्राद्रूप्यकमण्डलो  
समुदयद्वैराग्यगुह्याजलैर्ज्योत्स्नाचन्दनचर्चनैर्निकसितैस्तारप्र-  
सूनैरपि । एतद्विष्णुपद किमश्नति भयत्कीर्तिर्महायोगिनी  
पूजामूर्तिविधायि लहम तुलसीदाभा कदाऽन्विष्यति ॥ ६० ॥  
गङ्गासागरसगमे कृतशतस्नाना बदर्याश्रमे स्थित्वासौ परि-  
धाय तद्गुणमयं श्वेतं कुण्डल पुन । प्राञ्ज वेष्णुमैन्द्रमैश्वर-  
मपि स्थान स्पृशन्ती सह, कीर्तिले पतिदेवता सुगशत  
दीर्घासुराङ्कति ॥ ६१ ॥ अर्घ्यायामुधिरिन्दुमण्डलमपि  
श्रीचन्दन तण्डुलास्तारा बिल्वदल नम सुष्ठुनी भूप  
प्रक्षीपो रवि । खेदा पञ्चपलानि किंच ककुमस्ताम्बूलमा  
रार्तिकं मेरु श्रीजगतीपते तत्र यशोयोगेश्वरस्वाचने ॥ ६२ ॥  
देव क्षीरसमुद्रसन्दलहरीलक्षणलक्ष्मीमुपस्त्वत्कीर्तस्तुलना

कलद्रुमलिनो घटे कथं चन्द्रमा । म्यादेनं तद्गतिशीघ-  
बलमीप्रोद्गतद्वैतद्विभ्रामव्यग्रमपि पतेद्यदि पुनस्तस्याद्-  
शायी मृग ॥ ६३ ॥ भोगीन्द्र प्रमदोत्तरद्गुणगीर्तनी  
गोष्ठीषु ते कीर्ति देव शृणोतु निशनिगती यच्चपुपा वर्तते ।  
रक्ताभि सुसुन्दरीभिरभितो, गातं च कर्णद्वयीदुःख  
श्रोष्यति नाम किं स हि महसाधो न चतु भ्रमा ॥ ६४ ॥  
गीयन्ते यदि पत्रगीभिर्निशं पत्कीर्तयन्मद्वयं तुष्टा एव  
परतु चेतसि चमत्कारोऽयमारोहति । तासां तादृशमान-  
मङ्गचरणासस्थानमदर्शनि व्यालेष्टेऽप्यनघृतमूर्धनि मही  
चक्रं पुनर्भ्राम्यति ॥ ६५ ॥ यद्व्यवद्विपदानाभिरभूय  
ज्ञामभू पङ्क्तिरा तस्या वैरिकरीन्द्रमोक्तिक्रमय धीनं च  
येनाहितम् । तस्मात्प्रादुर्भूयगस्तनयं तयोद्गता कोरका-  
स्तापलेषु च पूर्णचन्द्रकपटादेरङ्क उज्ज्वलभते ॥ ६६ ॥  
यस्कीर्तिर्त्रैल्य सुन सुनिमलं सपाद्य सचारात कान्ता मेरु-  
गिरि विधाय सरितानाथस्य मरयं दृढम् । आराध्यामृत  
भानुशेखरमलं सपाद्य तद्रूपतां गच्छन्ती त्रिदशालयं द्रुत  
गति शीताशुनां स्पर्धते ॥ ६७ ॥ शैल्यी तत्र कीर्तिगु-  
त्तरुी दृष्ट्वा समस्ता दिशो मेरु वशान्तर परित्यक्त्यु  
समारुह्य तत् । भ्राम्यन्ती परितः प्रनर्तितननुसुक्तायनीमा  
क्तिर्वैस्ताराभिलरलीकरोति गगन भूमण्डलाखण्डल ॥ ६८ ॥  
एतत्कीर्तिं शशिन ममीपमगमस्तान्तिप्रतिस्पर्धया दृष्ट्वा तं  
च कलङ्किनं पुनरसौ स्नातु जगमाम्मुधिम् । शुक्ला त च  
घटोद्भवने मुनिना पीतोऽस्ति तस्य पुण्यं त्रलक्षमण्डल  
कलयितु त्रलक्षण्डमन्य ययौ ॥ ६९ ॥ कैलासीयति  
केतकीयति हस्तकुन्दीयति श्रेष्ठलक्ष्मीरीदीयति चन्दनी-  
यति लसत्कर्पूररीयति । पीयूषीयति शरीरीयति शरच्चन्दी-  
यति क्षमापते स्वर्गदीयति शकरीयति मरत्कीर्तिः करी-  
न्द्रीयति ॥ ७० ॥ निश्वासो भगता यशस्य निजे कार्यो  
न शौर्याधिके मा कोशादिवशान्नपुसकमिति ज्ञात्वाबहेला  
कृषा । यज्जहालधुरधरेण धरणीनाथ द्विधा कुर्वता  
त्रलण्ड विदधेऽमुना भगदरिक्षोणीमुजा निर्गम ॥ ७१ ॥  
रिज्जुद्गतद्गुणसुन्दरसुधासिन्धु तरल्युज्ज्वला रागाच्छंभुर-  
सयनभिसम देवान्सुदालिङ्गति । कृपहीश्वरमाक्षिपत्यधि  
गृह याति ध्रुव भूपते साध्वीशान्वरता तथापि कुतुक  
कीर्ति प्रमत्ता क्षितौ ॥ ७२ ॥ कस्तूरी निविमानमागत-  
ती शोक्तेन गता कुन्तला नील चोलमभूत्पित धरलिमा  
जातो मणीना गणे । ध्यान्त शान्तमभूत्सम नरपते  
स्वत्कीर्तिचन्द्रोदये त्रैलोक्येऽप्यभिसारासाहसस शान्त  
कुङ्कुदीदशम् ॥ ७३ ॥ स्नातु वाञ्छन्ति किं सुधैव धवल-  
क्षीरोदपूरोदरज्ज्याहारिणि वारिणि धुसरितो दिक्पूरवि-

१ जले 'नैवर्तनं मुद्वर्तनं' इति कोश २ शैलवर्णमिश्राचरणि  
३ हस्तिनाम् ४ मरखती ५ त्वत्कीर्तिरेव कथा तदर्थम् ६ पुनिका  
सुगन्ध ७ वैरिता ८ रुद्रम् ९ अत्राय भाव — यच्च दानं  
पाठ्यनवलोचयत तद्विद्वद्भूमणनेन कर्दमाङ्गितचरणया (वत्कीर्त्तां  
चन्द्राष्टपुण्ड्रे स्वमलिनपादस्नानलो चनिमिनि अयोऽपि हि यो  
दवगाल्यं यानि स नलपूणकुण्डे चरणौ प्रक्षाल्य याति तथेयमपीति  
१० निरामे ११ निष्कामिने १२ बुद्धानाम् १३ दयानवस्तुनि  
१४ वस्त्रम् १५ यशोवत्स यामेश्वरम् इति स्व  
१८ सु २. भा.

सारिणि । आस्ते ते कलिकालकल्मषमयीप्रक्षालनेकक्षमा  
कीर्तिं सनिहितेन सप्तभुजसञ्च-दम-दाकिनी ॥ ७४ ॥  
क्षीरोदीयन्ति सद्यः सकलजलधयो धामुकीयन्ति नागा  
केलासीयन्ति शैला दिवि च त्रिविधः शकरीयन्ति सर्प ।  
योष्माकीणे समन्तात्प्रचलन्ति धरले चारुकीतिप्रयाने गन्धो  
पाकाचभूषा निमित्तं न सहस्र मौक्तिकीयन्ति देव ॥ ७५ ॥  
उष्णद्वालादुरधोर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजानां रोह  
-मूलासुगौरैरुगपतिकणेरन पातालकुक्षौ । अक्षिन्नाकाश  
देशे विकसितजुसुमा राशिभिस्तारकाणां नाभं त्वकीर्तिवल्ली  
फलति फलमिदं विष्णुमिन्दो सुधाविष्णु ॥ ७६ ॥ वापी  
पातालमूलं जलमुरगनदी कच्छप स्वच्छकन्द शेषो  
नाल दलानां विततिरपि फणा कर्णिका शैवशैल । तारा  
स्तारा परागा मधु च मधुमती केसरा दन्तिदन्तास्त  
स्मिन्स्व-कीर्तिपथे भ्रमति मधुकर शबरीसार्वभौम ॥ ७७ ॥  
नेपालीनामराले विरचयति कचे केतकीपत्रकृत्य कण्ठे  
मुक्ताकलापान्निद्रगुणयति सिता-पाण्डुरसीमन्तिनीनाम् ।  
कर्णे कर्णादकीनां प्ररुदयति तमा दन्ततटङ्गलक्ष्मी कार्परी  
पत्रवल्ली भवति तत्र यशो गण्डयो केरलीनाम् ॥ ७८ ॥  
लभ रागाटताङ्गा सुदृढनिह ययैवासि यध्वारिकण्ठे  
भातज्ञानामपीहोपरि परपुरुषेषु च दृष्टा पतन्ती । तस्य  
क्षतेऽप्य न किञ्चिद्गुणयति निश्चित तेऽस्तु तेनास्मि दत्ता  
भूत्यभ्य श्रीनियोगाद्भित्तुमिति गतेषामुधि यस्य कीर्तिं  
॥ ७९ ॥ शक्तिर्निश्चिज्जेष तव भुजयुगले नाभं दोषाकर  
श्रीवैद्ये पार्श्वे तथैषा प्रतिवसति महाकुट्टनी सङ्गयति ।  
आशेष सर्वंगा ते विलसति च पुन किं मया वृद्धया  
ते प्रोच्येवेत्य प्रकोपाच्छिकरितयथा यस्य कीर्त्या प्रया  
तम् ॥ ८० ॥ अन्तः सतोषपाप्यै श्रेयस्यति न दृशता  
मिराकरण्यिष्यन्नेनान्स्त्रिलोमा रचयति पुलकश्रेणिमान  
न्दकन्दाम् । न क्षोणीभङ्गमीरु कलयति च शिरःकम्पन  
तस्य विद्या शृण्वेतेतस्य कीर्तिं कथमुत्तरापति प्रीतिमावि  
ष्करोति ॥ ८१ ॥ याकपौलस्त्यवास्तुभवदुभयहरिहोमरे  
खोत्तरीये सेतुपालयशैलौ चरति नरपतेस्त्वयदेतस्य कीर्ति ।  
यानर्थाकप्रत्यगाशापरिवृढनगररम्भगस्तम्भमुद्रावद्री सृष्ट्या  
पताकारचरितशिक्षाशोणशोमावुभौ च ॥ ८२ ॥ आस्ते  
दामोदरीयामियमुदरदरीं याविशय्य त्रिलोकीं समातु  
शक्तिमन्ति प्रथिमभरवशादन नेतव्यशसि । तामेता पूर-

यित्वा निर्युरिव मेधुध्वसिन पाण्डुपद्मच्छापापानि तानि  
द्विपदशनसनामीनि नार्गपयेन ॥ ८३ ॥ देव ब्रह्माण्ड  
माण्डे सदसि विकसितन्यायनान्दीनिनादैर्भूतेश्वरीविहते  
भुवनववलन नाटक नाटयन्त्या । त्वकीर्तिर्मूर्तयोऽमी वृत्त  
दकुसुदिनीकान्तगूरुकुन्दक्षीराविधक्षीरमुक्तामणिविभुषसि  
चारकाशेषाङ्गा ॥ ८४ ॥ बीज चेदिन्द्रदन्तिस्फुरितगल  
टीमुक्तमुक्तामणि स्वाचन्द्रश्चेदालाल यदि भवति सुधा  
वारिसेनीन्दुमौलि । तनोत्पन्ना लता काष्ठमृतकरनिभ वेप  
सून प्रसूते मन्ये तत्त्वात्तदानीमत्रनिधनं भवकीर्तिलेशो  
पमार्थम् ॥ ८५ ॥ दुग्धाम्भोधावगाधे विहरति सुधया  
क्षालयत्यङ्गियुग्म कृत्स्ना ज्योत्स्ना हुकूल कलयति मलयो  
द्धतचर्चा तनोति । सञ्चन्द नृत्यति द्रामुजगपतिशिरसेन  
निद्राति चन्द्रे स्वकीर्तिं स्वामिनीव त्रिजगति विहृत्येषु  
र्वीशं गुर्वी ॥ ८६ ॥ स्वर्गे कल्पद्रुमाधस्तव जयति यश  
पुञ्जयागेश्वरोऽयं च नित्यं देवराज कपयति नियत काम  
धुमुद्राधरैः । यन्मौलौ विलयपद्मघुतिमिदमल व्योम घटे  
ऽतिनील चन्द्र पाटीरपङ्क तदुपरि ललितास्त्राकास्त्रं  
लानि ॥ ८७ ॥ यत्कीर्तिं कापि गङ्गाखिलमलनिष  
नाशयन्ती गभीर क्षीराब्धि यत्प्रतापञ्जलनकरागौ शोभति  
पूरयन्ती । भूलोकसान्तरालस्फुरदतुलमहादुःखपापीषङ्क  
भूय प्रक्षालयन्ती त्रिजगति महिता सौरयमाविष्करोति  
॥ ८८ ॥ तुङ्गब्रह्माण्डसिंहासनमिदमुदयचिन्मण्यास नित्यं  
न्यषादित्यस्यन्तीसितचमरचयं लालयन्दिग्वधूमि । रात्रौ  
चन्द्रातपत्र दिनकरमुकुट आहवैलोपकालाक्षिर्नित्यं  
करीन्द्र तव जयति यशश्चक्रवर्ती वघेल ॥ ८९ ॥ बलि  
न्दीनमैदाम्भुतमदसलिलोत्सङ्गिनौ ध्रुवपत्नी निज्ज्ञान  
कुम्भयुग्म गगनतलगत स्वधुनीपूरण्ड । घट्याल  
साधुवादैनरिभित्तयशोभन्मलं सदधान कीर्तिलोमात्र  
कुम्भी जगदुदरसर सभ्रमी बम्भ्रमीति ॥ ९० ॥ स्वर्ग  
द्व्याण्डशुक्तौ तव भुजजलद्रोहामदानौघवर्षप्रोधात्स्वकीर्तिं  
मुक्ताफलमगलमहो वामकर्णे निधाय । अभ्य तेनैव तुङ्ग  
धरणिधरमुता प्रार्थयामास पत्यौ तस्यालभेन मन्ये प्रसुरि  
जगतामर्धनारीश्वरोऽभूत् ॥ ९१ ॥

### कीर्तिप्रतापौ

राजै रवेदिवा चेन्दोर्भावादिव ए प्रभु । भूमौ प्रता  
पयसी सृष्टवान्ततोदिते ॥ १ ॥ मलिनयितुः सलवदन्

१ आच्छादयति २ इदमि ३ अविष्मन्लोमा ४ विनीषण्वै  
भवशयो ५ दन्तिगोत्तरदेशाविलो ६ प्रभु, ७ द्रवणाविलो  
८ उदरालागैर्भित्तः ९ दैर्घ्यात् १० नहिमानिगवशत्

विमथयति जगन्ति देव कीर्तिमे । मित्राहाद वतु मित्राय  
द्रुहति प्रतापोऽपि ॥ २ ॥ मिन्दूर सीमन्तात्मित सुना  
द्विराजयनितानाम् । यस्य प्रतापयगसी हरत अमृद  
गुणासहने ॥ ३ ॥ तदोपसस्ययाम् स्थिताविमो वृधेति  
चित्ते वृष्टे यदा यदा । तनोति मानो पैरिवेपनेनात्तदा  
विधि कुण्डलना विधोरपि ॥ ४ ॥ कीर्त्यास चन्द्रकरजो-  
मथ्यातिशुभ्रं शोणं नगार्निरणप्रतिमप्रताप । ध्यामधुनि  
द्विपदकीर्तिमपीभिरित्य चित्र तदाम्बरमराजत दिग्गधू-  
नाम् ॥ ५ ॥ क्षितिप रिमपि चित्र जागरूकेऽपि दुष्य  
द्यमि शशिकदम्ने द्रव्यतापेऽर्कमग्ने । नयनकुण्डल्यानि  
द्विपदकीर्तिमपीनामपि च यदनपधा-पाशु यत्सुचन्ति ॥ ६ ॥  
गुणागार गौर यशसि परिपूर्णं विलसति प्रतापो वा  
मिद्वान्द्रुहति तत्र भूमिप्रतिष्ठा । नयैव द्रव्याणीत्यस्य  
यदहो मूढतमधीश्चतुर्था तेनोऽपि ध्यमन्त कणाद  
कयमसौ ॥ ७ ॥ कीर्तिमर्गतरङ्गिणीभिरभितो वेकुण्डमात्रा  
वित क्षोणीनाथ तत्र प्रतापतपनै सदापित क्षीगधि ।  
इत्येनं दयिताशुगेन हरिणा द्रव्यचित्ताश्रय इत्यप  
हरये त्रिये स्वमनन कण्ठ गिर दत्तमात्र ॥ ८ ॥  
भूशक्त्य यगामि विक्रममरणोपार्जितानि नमोदेतस्य स्तुम  
महेमदगनस्पर्शनि करक्षर । लिम्पद्वि वृत्तं वृत्तोऽपि  
रत्नत राजा यश-पारदरस्य स्वर्णगिरि प्रतापदहनं स्वर्ग  
पुनर्निर्मित ॥ ९ ॥

### राज्याधिकारगर्हणम्

पैर समुज्यते राज्य स्वय पापस्य आजनम् । धर्मा  
तिरुमनो राजा मित्रो हन्तिनधादिन ॥ १ ॥ औत्सुनय  
मानमनसादयति प्रतिष्ठा हिंसाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।  
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय राज्यं सहस्रघृतदण्ड  
निधातयनम् ॥ २ ॥ परार्थानुष्ठाने जडयति रूप सार्व  
परता परित्यक्तन्यायं नियतमयवार्थं त्रिषिपति । परार्थ  
श्च स्वार्थादभिमततरो हन्त परान्तरायत प्रीते कथमिव  
रस वेतु पुरुष ॥ ३ ॥ मय तास्तेष्व्यादमिनिविशते सेन  
कचन तत प्रत्यासनाद्वरति हृदयेष्वेव निहितम् । अतो  
ऽप्यारुहाना पदमसुचनद्वेषजनन मनि मोक्षेयाणां पत

\* सुहृद २ मर्त्या ३ परिधि ४ ललाट ५ कुण्डलना वैभव्य  
सुविता रेखावेष्टनाम् ६ रणद्वि ७ इधिमय ८ रमन्तिस्त्वयं  
रत्नप्रयुग्य भवति तत्पुनरभिदाहादप्यहन्तिस्त्वयं भवतीति प्रसिद्धेन  
० नाशयति १० हृन्ता ११ निरन्तरमाचिनन् १२ अनित्य  
प्राप्तनदिताम् १३ दुःखम् १४ उग्रतानाम्

नमस्तु कूट जडयति ॥ ४ ॥ उन्न कार्यमुपपिपति पुन्या  
न्यायन दूरीकृत स्वान्द्रोषान्कथयन्ति नाभिरुग्णे गन्तामि  
भूता स्वयम् । तं पश्चात्सपत्नयवितनर्दमर्दं विष्टु स्तुभ्यते  
सक्षेपादपपाद एव सुलभो द्रष्टुगुणो दूत ॥ ५ ॥

### राजसेनः

राजसेना मनुष्याणामभिघारारहेहनम् । ज्वालीमान  
परिप्लव्धो ज्वालीन्दननुम्बनम् ॥ १ ॥ सपत्न्य पराधामा  
सदा चित्तमनिर्धृतम् । स्वर्णमिष्टेऽप्यविश्वासलेपा ये राज  
सेनरा ॥ २ ॥ अन्त पुराणा विदितव्यरस्य पदे पदे  
सज्जितानि रत्नम् । जरातुर सप्रति दण्डनीत्या सने नृप  
स्वातुक्रोमि वृत्तम् ॥ ३ ॥ अशुभमुपि कल्पान्पयप्रमत्ता  
सधर्मादनुदिनमुपरापनाचरन्ते युषानाम् । यदुत्तनपरि  
पुष्टा बद्धश्रीश्रास एते तनुमुखमपि रिता तन्मते राजसे  
नाम् ॥ ४ ॥ नैषा सप्याविधिरनिकलो नाच्युतार्थापि स्वाहा  
न खे काले हवननियमो नापि वेदार्थचिन्ता । न क्षुब्धे  
त्यनियतमशन नापि निद्राप्रसादो न द्रौ लोकादपि तद  
भूता राजसेनापराणाम् ॥ ५ ॥ सनं कस्ये वयमि यतते  
ह-धुमर्यान्कुटुम्बी पश्चात्सुनैरुपहितमर्ग कल्पते विश्रमाय ।  
अस्मात् तु प्रतिदिनमिय सादयन्ती प्रतिष्ठा सेनाकाङ्क्ष  
परिणतिरभूत्क्रीपु कणोऽधिसार ॥ ६ ॥ नोच्चै सत्यमि  
चतुर्धीक्षितुमत्र श्रुत्वापि नाकर्णितं शक्तेनाप्यविकार इत्य  
विहृता यष्टि समालम्ब्यते । सर्वेन सज्जितैषु दत्तमनया  
यान मया नोद्धत सेनाम्वीकृतजीवितस्य जरसा कि नापि  
यन्मे कृतम् ॥ ७ ॥ भेत य नृपतेस्तत सचिन्तो राज्ञ  
सतो वल्लभादन्त्येभ्यश्च भवन्ति येऽप्य मनने लभप्रसाद  
विदा । दैन्यादुन्मुन्यदर्शनापलभनै पिण्डार्थमायसत सेना  
लाघवकारिणी कृतधिय भ्याने श्रुति विदु ॥ ८ ॥  
अप्राप्तेन च कातरेण च गुण म्याद्वक्तिपुक्तेन च प्रज्ञा  
विजमशालिनोऽपि हि भवेत्कि मत्तिरीनारुहल् ॥ प्रज्ञा  
विजममक्तय समुदिता येषा गुणा भूतये ते च्युता नृपदै  
वल्लभमितरे सपसु चात्यसु च ॥ ९ ॥

### रथवेगवर्णनम्

आदिहन्तो वसुधा निजसुरदलितामिराजनेतुममी ।  
यदनविनिर्गतचरणा इव लङ्घ्यते जगदम्बा ॥ १ ॥ उद्धत-

१ नियन्त्र २ मनुष्यवृत्तमनवन्ति स्वेन चाह्वय ३ नृप  
प्रलब्धियुक्तय ४ उद्धत ५ विद्वया वान् ६ सपत्नी  
७ प्रथमे ८ योग्यो भवति

पांसुपटलाभुमिदप्रबन्धावसुराग्रचयुम्भितभूमिभागाः ।  
निर्मध्यमानजलधिधनिघोरघोषमेते रथं गगनसीशि वहन्ति  
वाहाः ॥ २ ॥ सुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया निष्क-  
म्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः । वातोद्धतैरपि रजोभि-  
रलङ्घनीया धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ ३ ॥  
यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहमा तद्विपुलता यदन्तर्विच्छिन्नं  
भवति कृतसधानमिव तत् । प्रकृत्या यद्वक्त्रं तदपि समरेखं  
नयनयोर्मे मे दूरे किंचित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ४ ॥  
विच्छिन्ना रथचक्रपद्धतिरियं हेलापुतेर्वाजिनाभायान्तीच  
जवेन संसुखममी मार्गस्थिताः शाखिनः । खेद पादतल-  
हतेरिव पुरो गन्तुं गतो नेहते पादानामनुकूलमास्तमरो-  
द्धनोऽपि धूलिप्रजः ॥ ५ ॥ अमे यान्ति रथस्य रेणुयदमी  
चूर्णोभवन्तो घनाश्वकश्रान्तिरन्तरेणु जनयत्यन्यामिवा-  
रावलिम् । चित्रन्यस्तमिवाचलं ह्यशिरस्त्रायामवन्नामरं  
यद्यप्ये च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ६ ॥

### समुद्रवर्णनम्

साक्षात्किलाष्टमूर्तेस्तथैवा मूर्तिरमयी प्रथमा । गीतः  
सागर इति नृमिरपरिच्छेद्यामगाम्भीर्यः ॥ १ ॥ लक्ष्मीरस  
हि यादः कृष्णोरस्थापि सुमटमुजवसतिः । इन्दुः स च  
मृडचूडामणिरपि जगतामलंकारः ॥ २ ॥ आश्लिष्टभूमिं  
रसितारमुच्चैर्लङ्घ्यजाकारहृत्तरङ्गम् । फेनायमानं पतिमाप-  
गानामसायपकारिणमाशङ्के ॥ ३ ॥ नाभिप्रमिन्नान्मुहुहास-  
नेन संस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा । अमुं दुर्गान्तोचितयोग-  
निद्रः संहत्य लोकान्पुरुषोऽपिशेते ॥ ४ ॥ स्वादेव तोयम-  
मृतप्रकृतिर्यदि स्यात्तेकान्तमद्भुतमिदं पुनरद्भुतं न । लक्ष्मी-  
तुषारकरकौस्तुभपारिजातधन्वन्तरिप्रभृतयो यदपां विवर्तः  
॥ ५ ॥ आकण्ठदृष्टशिरसाभ्यामिवाव्यष्टपार्श्वदरेण चिर-  
सुगिरुपास्त्रपानः । नाभीसरोरुहजुषा चतुर्गगनेन शेते  
विलान् भगवान्निविन्दनाभः ॥ ६ ॥

### पर्वतवर्णनम्

अयमैतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपैयोधरोपहृदाः ।  
सततममुगतामगम्यरूपाः पौरिणतद्विक्रिकासदीर्घाभितं  
॥ १ ॥ अयमभिववमेधदयाम्लोत्तुङ्गसाधुर्मदसुखरमवूरी-  
मुर्त्तंससक्तकेकः । शकुनिशैवलनीजानोकहस्रिगधर्व्यां नित-

१ गिरिपते, चठिना, बुद्धदेवयापते, जीर्ण २ मेघ पथे,  
नृचा ३ परिणतास्त्रिदन्तप्रहारिणे दिग्गजा बाहू ताः पथे,  
परिणते प्रपटे विक्रिके दिग्गजं दानक्षत्रम् करिका नपद्यतं  
पादा नाः ४ मित्रिनाः ५ कर्तुरैः ६ पञ्जिवास्तपः ७ शरीरम्

रति रूहदशमा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः ॥ २ ॥ दधति रूह-  
भाजामत्र महकयूनामैतुरसितमुखि रैत्यानमेम्भूतानि ।  
गिरिरक्तुकपायः रैत्यायते संहकीनामिर्मदलितविकीर्णः  
अन्धनिष्यन्दगन्धः ॥ ३ ॥ इह समदशकुन्ताकान्तर्धानी-  
रवीहर्षसवरमिश्रीतस्वच्छतोया वहन्ति । फलभरैरिणाम  
श्यामजम्बूनिक्षुब्धरूपलनमुखरभूरिस्रोतसो निरसिण्यः ॥ ४ ॥  
एते ते गिरिकूटसघटशिलासंघटशीर्णाम्भसः प्रेक्षुचामरच-  
रसीकरकण्ठकेरादरीनिर्झराः । यस्यातेषु निक्षुब्धकुञ्जरमु-  
अश्रयमृणालाङ्कुशसोद्गन्धितं रटन्ति परितः कण्ठीरा  
भैरवम् ॥ ५ ॥

### सरोवर्णनम्

नेत्रैरिवोपलैः पद्मैरुखैरिव सरःश्रियः । पदे पदे विमा-  
न्ति स चक्रवाकैः सनैरिव ॥ १ ॥

### वनश्रीवर्णनम्

नीपस्कन्धे निवसति लसद्द्वन्द्वो मयूरो दीर्घपाङ्क्त  
रति च वृणं शाद्वलेऽयं कुरंगः । कुम्भेनोच्चैः स्पृशति विष्टे  
सलक्ष्मी कुलरोज्ज्वा कक्षे नायं कमलनयने रोचतेऽज्य  
मागः ॥ १ ॥ हरिणचरणक्षुण्णोपात्ताः सशाद्वलनिर्भय  
कुसुमललितैर्विष्यवातैस्तरङ्गितपादाः । विविधविहगश्रेणी  
चित्रध्वनिप्रतिनादिता मनसि न मुदं केदा दद्मः शिवा  
वनभूमयः ॥ २ ॥ वानीरमसवैर्निक्षुब्धसरितामैतत्तवा  
पयः पर्यन्तेषु च भूषिकासुमनसामुज्ज्वलितं जालकैः ।  
उन्मीलस्युत्तजप्रहासिषु गिरेरालम्ब्य सानूनिताः प्रीतिमोरे  
शिखण्डिताण्डविविधो मेघैर्वितानायते ॥ ३ ॥ नृमार्जवैर  
द्विर्द्वन्द्वैरघनश्रीमत्कदम्बद्वयः शैलभोगमुखो भवति  
ककुभः कैदम्बिनीश्यामलाः । उद्यत्कन्दलकान्तेकतकृत  
कैःछाः सरित्स्रोतसामाविर्भूतशिलींश्रलोप्रकुसुमकेरा वना  
ततिः ॥ ४ ॥ निक्षुब्धस्तमिताः कचिक्कचिदपि प्रोक्षे  
सैत्तलनाः सेच्छासुतगभीरभोगमुजगत्वास्तप्रदीप्ताधयः ।  
सीमानः प्रदेरोदरेषु विलसत्स्वल्पात्मसो यास्यं वृष्टिः  
प्रतिसूर्यकैरजगत्सेदद्वयः पीयते ॥ ५ ॥ वृन्तैः शुद्धप्रवाल

१ विपुलशिलः २ गुहावासिनाम् ३ प्रतिरवेण रश्मयानि ४ वन  
ताम् ५ सलक्ष्मकभूत्कारध्वनय ६ निषिद्धोभवति ७ वृक्षमेतानाम्  
८ सण्डित ९ विलोचनं १० पदं ११ वेत्तुसक्तानाम् १२ ध्वनी  
१३ परिपाकेन १४ लक्ष्मीरामम् १५ हि सरेषु १६ विस्मयेन  
१७ पृथग्भूत १८ मोक्ष १९ आत्मवरेण २० मेघमालादयाम्  
२१ विरसितोः २२ नवाङ्कुरैः २३ कुलानि २४ हि शम्भुना यम्भीरा  
२५ शिखरा २६ वननक्षत्रम् २७ भूविदारमध्येषु २८ कुलताम्

मृगमित्रं तल माति शेषालिकानां गन्ध समच्छदाना  
सपदि गन्धमदामोदमोहं करोति । एते चोन्नितपत्रच्युतपह  
लज कानपिङ्गाङ्गागा गायन्त्यत्राप्यवाच किमपि मधु  
निहो वारुणीपानमत्ता ॥ ६ ॥ श्रोत्र हसन्नोऽप्य सुप्रयति  
दयितानुपुराद्वाटकारी दृष्टिप्रीति विषये तटतटविनगल  
निता सौधमाला । गन्धेनाम्भोरुहाणा परिमलपटुना जायते  
प्राणसाख्य गात्राणा ह्लादमेते विदपति मरुतो वारिसपर्क-  
शीता ॥ ७ ॥

### मृगयान्वर्णनम्

निहत निहत तूष्णीं घट घट त्वराभिर्मिलत मिलत के  
के कुत्र कुत्र प्रयाति । इत इत इत एते यान्ति यान्तीत्य-  
रण्यावतुलकलकलश्री सर्वत प्रादुरासीत् ॥ १ ॥ अनरत  
घनु र्यासालनकूर्कमा रविचिरणसहिष्णु खेदलेशैरभिन्न ।  
उपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्य गिरिचर इव नाग  
प्राणमार विमर्ति ॥ २ ॥ मार्गं देहि पद निषेहि निभृत्  
त शब्दमाकर्ण्य श्वान धारय वन्दलात्कलकल कोऽप्य  
सखे तामर । इत्यन्योग्यमनेकधा मृगवधव्यापारपारगमै-  
र्व्याध कोऽप्यधिके रस प्रतिपद जलद्रिस्त्याघते ॥ ३ ॥  
क्षेलातर्जितसिंहगर्जितमयम्रात्यङ्गजमामणीमोहाख्यदक्षद-  
र्शनहृतमृगशाखासृग्म । कुन्तमुष्णतरलुवज्रगलितजो  
पीनिषण्णार्मजप्राण व्यापृतरोहिताहितनहकार वनाभ्यन्त  
रम् ॥ ४ ॥ एष ह्युन्नाति पट्टं दैलति कमलिनीमति  
शुद्धप्रगोहानारामुत्साम्बलानि स्तैषुटयति जलान्युक्ते  
तुनि याति । प्राप प्राप्तिं प्रविष्टो वनगहनमयं याति  
यातीति मन्त्रे पश्चादग्निप्यमाण प्रविशति विपमानानना  
न्तान्यराह ॥ ५ ॥ आसीर्यन्तामुपान्त वनवृत्तिनिपुणार्  
गिर्नैर्नलन्या सुच्यन्ता शृङ्गलाम्य श्वगणिमिरटवीगद्वरे  
सारमेया । आकीर्यन्ता स्वगति त्रमशिशिलहयै सादिभि  
पागहस्तव्याधुयन्ता वृत्तान्तरिभ महिषचरेदण्डिभि वान  
नानि ॥ ६ ॥ गदुव्याकीर्णरुद्रुतनिगितशरसुण्णदीव्यतर  
लुव्याघोष पुन्यकण्ठीपरवचनितयस्तमातद्रयधूम । रज्ज  
व्याल्लकण्ठं तुमुलकलकलप्राप्तं हृज्जलुन्त मल्लपला  
च्छमल वनमुनि मृगयावर्म तेन प्रतेने ॥ ७ ॥

### मृगयानिवृत्तिः

गाहन्ता महिषा निपानसलिल शर्ङ्गसुदुसाहित जया  
वदकन्दम्वक मृगशुं रोमन्धमम्यन्तु । विश्रब्धे क्रिता  
वगहृष्टमिमुस्ताञ्जति पल्लवे विराजति लम्बामिद च  
गिबिलन्ध्यान्धमम्यन्तु ॥ १ ॥

### ऋष्याश्रमवर्णनम्

विष्वक्तपोवनकुमारसमर्पमाणश्रमाकण्डुलहृता च  
पिपीलिकानाम् । श्रेणीभिराश्रमपथा प्रवमानचित्रपत्राजरी  
वलथिनो सुदसुदहन्ति ॥ १ ॥ व्यानृममाणनन्दन्य हरे  
करण कर्पन्ति केसरसटा कल्पा किंने । अन्ये च  
केसरिकिशोरस्वीतमुक्त दुग्ध मृगेन्द्रनितान्तरनं पिबन्ति  
॥ २ ॥ मधुरमिष वदन्ति स्वागतं मृगनादर्नतिमिन् पल-  
नमे कुर्वन्तेऽमी शिरोभि । ननु ददत इवार्पे सुप्यष्टि  
किन्त कथमतिविषयार्थं शिक्षिता शास्त्रिनोऽपि ॥ ३ ॥  
नीपस्त्वन्वे कुहरिणि शुका स्वागतं व्याहरन्ति प्राणमार्हा  
हरति हृदय हव्यगन्ध समीर । एता मृग्य सलिलपुलि-  
नोपास्तससक्तदमे पश्यन्त्योऽन्तान्धप्रकितदृशो निर्वपग्म  
पिबन्ति ॥ ४ ॥ कुल्याम्भोनि पत्रमचलै शास्त्रिनो  
घौतमूला भिजो राग क्रिसलयन्नामाप्यधूमोद्गमेन । एते  
चार्यागुपयनमुवि छिन्नदमोद्गुपया नष्टातङ्का हरिणशिशो  
मन्दमन्द चरन्ति ॥ ५ ॥ रसालानामन्तर्मदकलरणको  
किलनुल समन्तादुन्मीन्द्रुलुसुलुलोमोदमरितम् । घन  
मिग्यच्छाया क्रमुक्कदलीशीतलतल ननु प्रीति घचे नन  
मिदमृषेयग्रमपदम् ॥ ६ ॥ नीवाय शुककोटरार्मकमुख  
अणस्तूरुणामध प्रमिग्या कचिदिह्नुदीपलभिद सूच्यन्त  
एगोपल । विश्वाघोपममादभिगततय शब्द सहन्ते मृगा  
स्तोयाधारपथाश्च बलक दिव्यानिप्यन्दरेखाङ्किता ॥ ७ ॥  
तत्तादकतृणपूलकोपनयनश्रेष्ठाश्चिद्वेपिभिर्मया वस्ततरी  
विहस्य वटुभि सोलुण्डमालम्यते । अत्येष प्रतममरत्यति  
थिभि सोच्छ्वासनासापुटैरपीतो मधुपर्कयाकसुरभि प्राग्ग  
जन्मानिल ॥ ८ ॥ प्रत्यसन्नतुपारदीधितिकरिष्यतमो  
वहरीकल्पाभिर्मगधूमखिभिरमी समीकितव्यञ्जना । श्व  
सचीवरथिप्यमाणवटुकव्याघौतमुप्यत्यचो निद्रापातिथयस्त  
पोनगृहा कुर्वन्ति न नीतुकम् ॥ ९ ॥ नीमारोदनमै  
ण्डमुष्णमधुर सद्य प्रसूतधियापीतादप्यधिक तपोनमृग  
पर्याप्तमोचामति । गन्धेन स्फुरता मनागनुमृतो मैकत्य स  
पिप्यत कर्कशूकर्मिश्रशाकपचनानोद परिलीयते ॥ १० ॥

आमू कचिदुद्धता कचिदपि चिन्ता स्वली वैर्हिषायानम्रा  
 दुमुमोक्षयाच सदयावृधायशाखा लता । एत पूर्वविलून  
 यल्लतया रुढवणा शाखिन सद्यस्तेदममी वहन्ति  
 समिधा प्रसन्दिन पादपा ॥ ११ ॥ वासोऽर्थे दययैव  
 नातिपृथग्व कृतास्तरुणा त्वयो मधानेकजरकमण्डलु नम-  
 सच्छ पयो नैश्वरम् । दृश्यन्ते दुष्टितोज्झिताश्च बहुभिर्भौ  
 न्य कचिन्मेषला नित्यावर्णनया शुवेन च पद साध्यामिद  
 गोयते ॥ १२ ॥ क्रीडन्माणवकात्रिताडनतातेरुज्जगरस  
 क्षण शार्दूलस गजानुरेषु कुरुते कण्ठविनोद शृग । सद्यश्च  
 त्रिशिखण्डितुण्डधन्मानिमोक्तनिर्मोक्षित किं चाय भवति  
 प्रसुप्तदुलभ्वासानिल पत्रम् ॥ १३ ॥ पश्यानि प्रच्यवन्ते  
 क्षमुषपिठपिनासुचिस्ताना फलानि सन्दन्ते राजरम्भा  
 पलभरनमिता वाति मन्दानिलेऽपि । सदृश्यन्ते निपाक  
 च्युतमधुरफलव्यासमूला रसाला भारेणामी फलाना शुवति  
 शुचमरसार्पितो नालिकेय ॥ १४ ॥

### राजनीतिः

#### राजा

राजास जगतो वृद्धेर्हेतुर्द्वामिसगत । नयनानन्द  
 जनन शयाङ्ग इव वारिषे ॥ १ ॥ राजान प्रथम  
 निन्देत्ततो भार्या ततो धनम् । राजन्यसति लेकेऽस्मिन्कुतो  
 भार्या कुतो धनम् ॥ २ ॥ धार्मिक पालनपर सम्यक्वरपु  
 रजयम् । राजानमभिमन्यन्ते प्रजापतिमिव प्रजा ॥ ३ ॥  
 परम्य इव भूतानामाधार पृथिवीपति । विकलेऽपि हि  
 परम्ये जीव्यते न तु भूतौ ॥ ४ ॥ सदानुरक्तप्रकृति  
 प्रजापालनतत्पर । विनीतास्मा हि नृपतिर्नृपसौ श्रियमश्नुते  
 ॥ ५ ॥ सर्वदेवमयो राजा भुजना सपकीर्तित । तस्मात्त  
 मेन सेवेत न व्यलीकेन बहिचित् ॥ ६ ॥ सर्वदेवमय  
 स्मापि मित्रोभो भूतेरयम् । शुभाशुभफल सद्यो वृणोदवा  
 द्धान्तरे ॥ ७ ॥ बाहोऽसि नाभमत्ययो मनुष्य इति  
 भूनिप । महती देवता सेवा मरुरूपेण तिष्ठति ॥ ८ ॥  
 यस्य प्रसादे प्रभास्ते पिपयश्च पगक्रमे । मृत्सुश्च वसति  
 शोभे सर्वदेवमयो हि स ॥ ९ ॥ अनुचिर्वचनायस्य  
 शुचिर्मयि पुरम् । शुचिश्रेयागुचि सद्य वध राजा न  
 देयतम् ॥ १० ॥ निकटस्थ दहत्याग्निं न दृगपक्षपितम् ।  
 कुल दहति राजाभि सपुत्रद्वयवाच्यम् ॥ ११ ॥ पात्रे  
 त्यागी गुणे रागी भोगी परित्यजे सह । भावशोदा रणे  
 शोदा प्रभु पशुगुणो भवेत् ॥ १२ ॥ आशेषवचन तस्य न  
 यत्तय बदाचन । अनुकूल मिय चाप्य यत्तय च नयसमदि  
 ॥ १३ ॥ दन्तालमुच ज्येष्ठाप्रताप श्रोत्रो यमद्विधन  
 ण्य रिचम् । पगक्रम रायनार्दनाम्भामाशाय राज

क्रियते शरीरम् ॥ १४ ॥ उल्लातान्मतिरोपयन्कुसुमिताक्षि  
 न्मूलधूर्ध्वयज्ञयुक्तामयशतान्तमुदयनिलेपयन्सहताम् ।  
 सुदान्कष्टकिनो बहिर्निस्सयन्लानान्युम सेचयन्मालाकार  
 इव प्रयोगनिपुणो राजा चिर नन्दति ॥ १५ ॥

#### सभासदः

धर्मशास्त्रार्थकुशला कुलीना सत्यवादिन । समा श्रमे  
 च मित्रे च नृपते स्तु सभासद ॥ १६ ॥ क्षुल्लध्वन  
 सपत्रा धर्मज्ञा सत्यवादिन । राज्ञा सभासद कार्या रियै  
 मित्रे च ये समा ॥ १७ ॥

#### पुरोहित

वेदवेदाङ्गवत्त्वज्ञो जपहोमपरायण । आशीर्वादपरो नित  
 येष राजपुरोहित ॥ १८ ॥

#### धर्माध्यक्ष

कुलशीलगुणोपेत सर्वधर्मपरायण । प्रवीण प्रेक्षणप्यग्रे  
 धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ १९ ॥

#### वैद्य

आयुर्वेदकृतान्यास सर्वेषा प्रियदर्शन । आर्यशीलगुणे  
 पेत एष वैद्यो विधीयते ॥ २० ॥

#### मन्त्री

मन्त्रतत्त्वार्पितधीतिर्देशकारोचितस्मिति । यश्च राज्ञि भवे  
 द्भक्त सोऽमात्य पृथिवीपते ॥ २१ ॥ स ह्यमात्य सदा  
 श्रेयान्कारिणीं य प्रार्थयेत् । कोश कोशवत् प्राणा प्राणा  
 प्राणा न भूयते ॥ २२ ॥ कमण्डलूपमोऽमात्यस्तुलायो  
 बहुमह । नृपति रिश्वणो मूर्खो दुरिद्र वि वराट्  
 ॥ २३ ॥ प्रासार्यग्रहण द्रव्यपरिवर्तोऽनुरोधनम् । उपश्रा  
 बुद्धिहीनस्य भोगोऽमात्यस्य दूषणम् ॥ २४ ॥ सदै  
 राज कुलाचार विमुद्रमथवा शुचिम् । मन्त्रमव्यसनिन  
 व्यभिचारविवर्जितम् ॥ २५ ॥ अधीतव्ययहारव नैव  
 ख्यात विपश्चितम् । अर्थस्रोतादयश्चैव विदध्या मघिन  
 नृप ॥ २६ ॥ अन्त सरिरकुटिलरच्छिद्रे सुपरीक्षित ।  
 मन्त्रिभिर्धोयते राज्य सुसम्मरिच शन्दिरम् ॥ २७ ॥  
 सग्रह नौकुलीनस्य मर्षस्य करोति य । स एव श्लाघ्यै  
 मन्त्री सम्प्रगर्हादिवो यथा ॥ २८ ॥ पृष्ठे ब्रूते न सत्  
 य परिणामे सुखावहम् । मन्त्री चेत्प्रियमन्ता म्नालेन  
 स रिपु स्मृत ॥ २९ ॥ मूर्खे व्यसनिन लुब्धममग्न  
 भयाकुलम् । क्रूरमन्यायवर्तार नाधिपत्ये नियोगयेत् ॥ ३० ॥  
 दूरदर्शं घटयति नर दूततत्त्वप्राप्त्यन्त लयक्त्वा भूयो मर्ये  
 निरत सप्तमारवनेषु । मन्द मन्द रचयति पद लोकवि  
 चानुश्रुत्या काम मन्त्री कविरिव सदा रोदभाँरमुत्त ॥ ३१ ॥  
 गात्रस्य कमयनुशासुशालो वक्ता न च क्रोधास्तुल्य  
 निररस्मकेषु चरित दृष्टैव द्योत्तर । श्रीमहापादवि

शत्रान्यवयिता धर्म्यंतिओमान्वितो द्विर्भां पन्तत्वनद्ध  
हृदयो राज्ञश्च कोपापह ॥ ३२ ॥

सेनापति

गमन्मनीतिशायज्ञो वाहने पूनितध्रम । शीर्षवीर्य  
गुणोपेन सेनाध्यक्षो विद्यायते ॥ ३३ ॥ शूरोऽर्थशास्त्रनिपुण  
कृताशिक्षकर्म सङ्ग्रामकेचित्तुष्ट तुष्टयुत । मनुर्निदग्न  
प्रगोऽभिमतश्च तत्र सेनापतिनग्नपतर्जियाममाय ॥ ३४ ॥

गजाः

न सत्य तनो धर्मो यनो धर्म्यनो धनम् । यतो न्य  
तत शत्रो यनो नागान्तो जय ॥ ३५ ॥ यतो गजनिना  
गजा गययोमा न जायत । जयप्रतापो सैन्यस्य रक्षा  
तत्सादिहोच्यते ॥ ३६ ॥ यद्धद्वनमसिंहं च पट्टाष्टमपायि  
यम् । यद्धच्छीर्यमात्र तु तद्धसैन्यमुच्चरम् ॥ ३७ ॥  
प्राकारगोपुपट्टाडकपादोद्घाटनदिपु । भङ्गने मर्दने च  
नागा वत्रोसमा रूता ॥ ३८ ॥ शरनाशविनसुख  
कोऽन्य गत्त पर गतात् । हन्तुं प्राकारसुन्मध्य  
रवाक्ष नरुच्चगन् ॥ ३९ ॥ एवशक्तिप्रहारण श्रियतऽश्वो  
नगेऽपि च । सहैच्छत प्रहाराणा महायुद्धेषु बाण  
॥ ४० ॥ नोडासु च नरन्त्राणा चले पुणितपङ्कजैः । अयन्ति  
गजा हस्तेऽग्नपुष्करम् ॥ ४१ ॥ श्रियोऽन्याग्यन्तेत  
भूमया इव निश्चज । नास्ति हस्तिमनो बन्धुनाम्नि  
हस्तिमम सखा ॥ ४२ ॥ चउन्ति येषा न शत  
गनेत्रा पुर प्रयाणे नत शैलतुल्या । गान्धन्ति चैन  
विजय कथ ते गनेति शब्द च कथं लभन्त ॥ ४३ ॥

रक्षन्ति पत्र मुदिना श्वरीय मशक्ति सैन्य कुदिना  
परपाप् । प्राग्गपीच्छन्ति हित प्रमूषा गवै समान इ बल  
श्वरीय ॥ ४४ ॥ मन्त्रोच्चारणतो धुनीषु सतत यो गारि  
पचायते यो मशन्त्यरित परोदतनः शुद्धेषु घोषायते ।  
य मीयक्षिनिनायरत्रणविर्षा शोर्षकतुर्गायत स प्राज्ञैर्नि  
पिगीपुमिर्गचगण के पार्ष्णिनाऽर्च्यते ॥ ४५ ॥ मात  
क्षेत्र्य येमहेन्द्रमन पुण्याधिक जन्त्यते य श्यामरपि  
सन्धोक्महिता कीर्ति मिता तन्वत । येमत्तरपि समरे  
पिपुसद गोव समानीयत तेऽमी भाग्यनत श्रयान्ति पुन  
सन्धेरमा भूते ॥ ४६ ॥ चीमौर्नासयन्त म्पतिम  
टमनो मोदयन्तो मडाढा श्रौढा सङ्ग्रामसीधित खबलह  
लना वाढमादौकमाना । शुण्डाण्डप्रहारं परममपि वड  
कम्पयत परपा वेपा सर्ग गजेन्द्रा मुपि निचयविषी ते  
मता भूमिपाटा ॥ ४७ ॥ सेतु समेदयन्तो वडविकटमट  
प्रोजति श्रेयत प्राकार दायत पम्पमपि परा भीति  
मुपादयत । व्यह विद्रानयन्त सुधनमपि वन हेलयो  
र्याटयन्तो येषामाज्ञा गजन्द्रा सखु धरणिमुचा तज्य मिद  
एन ॥ ४८ ॥ तापद्वर्तन वीर्याऽरनिघनविषौ शुद्धमथ्येऽपि

वागस्ताद्वान्ति रेग पम्पपि दयत समुखीनास्तुरा ।  
शूरारूढ सुसज्जो मदमुद्रितमग मानिमानं विपुन्यन्नात्रा  
नाति कोपाटनविविधग्राणे एकोऽपि नाग ॥ ४९ ॥

तुर्गाः

• अश्वा यन् जयन्त्य यन्नाश्वान्म मेटिनी । अश्वा  
यन् यशस्तन् यन्नाश्वान्म कायन्म् ॥ ५० ॥ निपत्य  
मुधि रगेन निपता सर्वयन्तिनाम् । गतु निहल्य वालैक  
शूरे गतिप्रमान ॥ ५१ ॥ शार्वाभिमिनदेहोपि  
श्रातोऽपि गुरुमारन । न सुधति रणे नायमन कोऽन्यो  
ह्यामुहन् ॥ ५२ ॥ दुग्धोऽपि बली शत्रुने शैत रानी-  
ध्वरि । तन्म सीत्या गृहे यन् हुरयो वेगनत्तरा ॥ ५३ ॥  
न गर्जनं नर कार्य सिद्धिमथ्येति भूयताम् । तथा निम्पेय  
मात्रे उवा बाहै सुसाधिनं ॥ ५४ ॥ रात्र शनरतुसष्टि  
समानमर्धश्च त्रिय सरुक्कामदुषा भवन्ति । अर्धयैगामि  
विपुनानि समुद्रमन्ति नार्ध प्रयान्ति सदृशान्मिमाद्वोऽपि  
॥ ५५ ॥ तीक्ष्णाप्रहेहिहतिभि सृतलोऽदन्त चक्षकपल-  
करालविषट्टिताङ्गिम् । कोऽन्यो विहाय ह्यमाहन्तात-  
मूल्यप्रापयणसमवेऽतुमीगमी ॥ ५६ ॥ पादा  
कटुकयन्तिश्रि गिरिन्दपागरो मेघवज्रेने नीरजन्त्र  
पनवचास्काळन सिंहन् । निन्यासो नटरसुख कुल  
न्यूनेन्दुनद्वान्ति यक्ष क्षोणिसुनो विगलदितर सत्रा  
ज्यसुर्गले ॥ ५७ ॥

खड्गः

खड्गाहमीमथा रात्र यथा खड्गाद्विनायते । खड्गा  
द्वैरिविना च यत्रात्तमसिद्धम् ॥ ५८ ॥ यन्निन्द्रे  
शरीर प्रतिकलति यथा खड्गराजो भिनन्द्यो बन्धोऽन  
देनृन्दगमि यदि स भवेदधचत्रोपन । नानागैर्धुतश्चेस  
भवति नृपते शत्रुनाशकहेतु सेतुर्हमीप्रगाहे निखिलरिपु  
कुत्रपसने धूमकेतु ॥ ५९ ॥

सैन्यम्

प्रथम सुदृशान्ति समन्तव्यापलनम् । निष्प्राग्योध-  
शोधिन् पत्तिवर्म प्रचक्षते ॥ ६० ॥ समावगूरमस-  
मविरक्त तिनत्रमम् । प्रमिद्वत्रियत्राय बल श्रेष्ठतम विदु  
॥ ६१ ॥ वरमन्त्रबल सार न बही मुण्डमाडिका ।  
जुर्वादसारमद्वो हि सारमन्त्रमपि सुदृम् ॥ ६२ ॥

दुर्गः

न गनाना सहस्रेण न लक्षे च नातिनाम् । तथा  
मिथ्यन्ति कार्याणि यथा दुर्गप्रमान ॥ ६३ ॥ अदुर्गो  
विषय क्व नार परिमत्रासदम् । अदुर्गोऽनाश्रयो  
रात्रा पोतच्युतमनुष्यम् ॥ ६४ ॥ विपरीनो यथा नागो  
भदहीनो यथा गज । सत्रा वदयना याति दुर्गहान्तस्य

चर ॥ ६५ ॥ शतमेकोऽपि सधत्ते प्राकारस्थो धनुर्धर ।  
तस्माद्गुणैः प्रशंसति नीतिशास्त्रविदो जना ॥ ६६ ॥  
एक शत बोधयते प्राकारस्थो धनुर्धर । शत सहस्राणि  
तथा सहस्र लक्षमेव च ॥ ६७ ॥ दुराणि राज्ञा कार्याणि  
मण्डलानि दृढानि च । द्रव्यमत्र च तेष्वेव स्थापनीय  
प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥

दूत

मेधावी वाक्पटु प्राज्ञ परचित्तोपलक्षक । धीरो  
यथोक्तगदी च एष दूतो विधीयते ॥ ६९ ॥ उद्यतेऽपि  
क्षेत्रे दूतो वृत्ति नान्यथा । सदेवात्राप्यभावेन यथार्थस्य  
हि वाचन ॥ ७० ॥ भक्तो गुणी शुचिर्दक्ष प्रहरो  
ऽभ्यसनी क्षमी । प्राक्षण परमेशो दूत स्यात्प्रतिमानवान् ॥  
७१ ॥ साकारो नि स्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षण ।  
परचित्तायगता च राज्ञो दूत स इष्यते ॥ ७२ ॥  
नियोगिभिर्विना राज्यं नास्ति भूपे हि केवले । तस्मादमी  
विधातव्या रक्षितव्या प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥

भाण्डागारी

प्रतीको वास्तुधर्मास्त्वामिभक्तश्च नित्यस्य । अलुब्ध  
सत्यगदी च भाण्डागारी स इष्यते ॥ ७४ ॥

लेखक

सङ्कटकष्टहीताथो लघुहस्तो जितेन्द्रिय । शब्दशास्त्र  
परिज्ञाता एष लेखक इष्यते ॥ ७५ ॥

प्रतीहारी

इदित्कारत्तत्रागो बलवाप्रियदर्शन । समयज्ञ  
स्वामिभक्त प्रतीहारी स इष्यते ॥ ७६ ॥

सुपर

पुनरीनगुणोपेत शास्त्रज्ञो गृष्टपाचक । शूरश्च  
कठिनश्चैव सुपर ॥ इष्यते ॥ ७७ ॥

चार

भवेत्सर्वराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने । चारचतुर्भुज-  
भर्तुर्यस्य नास्त्वय एव स ॥ ७८ ॥

अन्तःपुरवर्गा

राणां पुत्राश्च पण्डाश्च तथा युद्धाश्च पद्मव । एत  
शान्तपुरे नित्यं नियोज्यया क्षमाभृता ॥ ७९ ॥

द्वित्रय

पञ्चाशतिराजैश्च संस्थाप्यारणा म्रिय । परोक्षे  
च समक्षे च रक्षितव्या प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ सुदुर्मेयाऽपि  
प्रत्येक्यो रक्षा नार्थो हि मरदा । द्वयोर्हि कुत्रो जोक  
भावहेतुररिषि ॥ ८१ ॥

महियी

महियी इत्या माय गुरुवार्येण दक्षया । सुमश्रुतो  
परमगता चर चानुत्तमगा ॥ ८२ ॥

भृत्या

बहूनामप्यसाराणां समुदायो हि दारुण । राजा भृत्या  
प्रवर्तयित्वा हि सर्वक्रियाक्षमा ॥ ८३ ॥ लुपैरावेक्षते  
रज्जुसया नागो हि बध्यते । एव ज्ञात्वा नरेन्द्रेण भृत्या  
कार्या विचक्षण ॥ ८४ ॥ न विना पार्थिवो भूतलं  
भृत्या पार्थिव विना । तेषां च व्यवहारोऽयं परस्पर  
निबन्धन ॥ ८५ ॥ भृत्यैर्विना खयं राजा लोकानुग्रह  
कार्येण । मयूखैरिव दीप्ताशुस्तेजस्यपि न शोभते ॥ ८६ ॥  
अरे सधर्षयते नाभिर्नामौ चारा प्रतिष्ठिता । स्वामिसेव  
करोरेव वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥ ८७ ॥ शिरसा विधुना  
नित्यं तथा जेहेन पालिता । केशा अपि विरयते  
नि जेहा किं न सेवका ॥ ८८ ॥ ताडितोऽपि दुर्गुक्तोऽपि  
दण्डितोऽपि महीभुजा । न चिन्तयति य पाप स भृत्योऽहो  
महीभुजाम् ॥ ८९ ॥ योऽनाहूत समन्येति द्वारे तिष्ठति  
सर्वदा । गृष्ट सत्य मित व्रते स भृत्योऽहो महीभुजाम्  
॥ ९० ॥ अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्ट्वा हानिकरं च य ।  
यतते तस्य नाशाय स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९१ ॥  
न क्षुधा पीक्यते यस्तु निद्रया न कदाचन । न च  
शीतातपाश्चैव स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९२ ॥ कुवा  
साहसिका वार्ता भविष्या स्वामिनः प्रति । प्रसन्नासो  
मवेद्यस्तु स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९३ ॥ सीमा शुद्धि  
समायाति शुक्रपक्ष इवोडुगद । नियोगसंस्थिते यस्मिन्  
भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९४ ॥ सीमा सकोचमायाति बहो  
चर्म इवाहितम् । स्थिते यस्मिन् स तु त्वयो भृत्यो रात्रि  
समीहिता ॥ ९५ ॥ स्वाम्यादिष्टस्तु यो भृत्य सम वि  
मयेव च । मन्यते न च सधर्षो भूभुजा भूतिमिच्छता  
॥ ९६ ॥ स्वाम्यादेशास्तु भृत्यस्य न भी सजायते कवि ।  
प्रविशेन्मुखमाहेय दुस्तर वा महार्णवम् ॥ ९७ ॥  
सालस सुखर कूर स्वस्थ व्यसनिन शठम् । असहृष्टममक  
च त्यजेद्भृत्य नराधिप ॥ ९८ ॥ स्वाम्युक्ते यो न वतन  
स भृत्यो भृत्यपाशक । तज्जीवनमपि व्यर्थमजागत  
कुचाविद्य ॥ ९९ ॥ द्विधा अपि न गच्छति या गति नैव  
योगिनः । स्वाम्यर्थे सत्यजप्राणास्ता गति याति सेवक  
॥ १०० ॥ राजा तुणोऽपि भृत्यानां मानमानं प्रयच्छति ।  
तेऽपि समानमणेन प्राणैः प्रत्युपकुर्वते ॥ १०१ ॥ साप  
सारपरिच्छेदा स्वामी भृत्यस्य दुर्लभ । अनुग्रहं पुर्विदं  
प्रमोभृत्योऽपि दुर्लभ ॥ १०२ ॥

स्नानम्

स्नानं नाम मनःप्रसादनं न दुःस्वप्नविघ्नसन शौचला  
यतन मण्डपहरणं सपर्यनं तेजस । रूपोद्घोतकरं गन्ध  
नमनं कामाभिमाननं गरीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नानं  
कौन्ते युगा ॥ १०३ ॥



**ताम्बूलम्**

ताम्बूलं मुखरोगनाशि निपुणं मन्थनं तेजसो नित्यं  
जाडरगहिद्विजननं दुर्गन्धदोषापहम् । वक्त्रालंकरणं ग्रहर्ष-  
जननं निद्रावृत्तिरणे कामस्वायतन ममुद्राकरं लक्ष्म्या  
सुखन्यासदम् ॥ १०४ ॥

**शैलधारणम्**

दुष्टाविनीतशय्या मयकृद्वन्धुमनिमम् । शय्यधारण-  
मौजय ग्लोविदुद्रहापहम् ॥ १०५ ॥

**छत्रधारणम्**

वर्गानिलरजोवर्महिमावीना निवारणम् । राज्यलक्ष्म्या  
गृहं धन्यं चक्षुष्यं छत्रधारणम् ॥ १०६ ॥

**चामरम्**

चामरं श्रीरं दिव्यं राज्यशोभाकरं परम् ।

**सिंहासनम्**

सिंहासनं सुवैभवं लोचनरञ्जनम् ॥ १०७ ॥

**मालाधारणम्**

सुमनोररबाना धारणं दिव्यरूपकृत् ।

**चन्दनलेपः**

पापलक्ष्मीप्रशमनं चन्दनाघनुलेपनम् ॥ १०८ ॥

**मृगया**

मैदच्छेदकृशोदरं लघु मन्त्रलुचनयोग्यं वपुः सत्त्वा-  
नामपि लक्ष्यते निवृत्तिमिच्छितं भयक्रोषयोः । उत्कर्षः स च  
धन्यवान् यदिपनः निष्पन्ति लक्ष्ये चले मिथ्यैव व्यसनं  
वदन्ति मृगयासीदग्निनोदः कुतः ॥ १०९ ॥

**कटारप्रयाणम्**

वाजी चारुगतिः शशाङ्कचरं छत्रं प्रिया वृष्टतः ।  
मोक्षद्वन्द्वनगङ्गा विजयिनो भृत्याः पुरः पञ्चयाः । ताम्बूलं  
मधुरं सखा मुचतुरः सपथे चेत्यपि प्रादुस्तन्त्रकप्रयाण-  
मितरत्नाणप्रयाण मुषाः ॥ ११० ॥

**उपवनानि**

नरं वयो हारि वपुर्गच्छनाः सर्वा कञ्चित्कलत्र-  
कीयन् । वनं हि मने विकलं सुखेपिणो विना विहारो-  
पवनानि मृतं ॥ १११ ॥ पुत्रा संसृष्टैकसाधनफलाः  
मौदर्यमोदुरकीडालोचनिलामिनीजनमनस्सीतप्रमोदा-  
वहाः । गुञ्जदृष्टिनिद्रपङ्कजमरस्फारोत्सदीर्घिकायुक्ताः  
सन्ति गृहेषु यस्य विपुत्राणामाः स पृथ्वीपतिः ॥ ११२ ॥

**तरयः**

बहुभिरेन किं जाते, पुत्रैर्वमार्थजितैः । वरमेव पति तर-  
येन निश्चयते जनः ॥ ११३ ॥ दशरूपसमा वर्षा दशना-  
पीसमा हृदः । दशहृदसम, पुत्रो दशपुत्रसमो द्रुम ॥ ११४ ॥

**नीतिः**

सुभ्राः पुरुषा राजसत्ततं प्रिययादिन । अग्रियस च  
प्रेष्यन्, यत्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ ११५ ॥ यः कुल्याभि-

जनाचारविशुद्धः प्रतापमान् । धार्मिको नीतिशुलः सत्तामो  
शुन्यते सुवि ॥ ११६ ॥ प्रजा सरक्षति नृप स वयंयति  
पार्थिवम् । चरनाद्रक्षण येन तन्नाशेभ्यः सद्यस्तत् ॥ ११७ ॥  
आत्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपादयेत् । ततोऽमात्यास्ततो  
भृत्यास्ततः पुत्रास्ततः प्रजाः ॥ ११८ ॥ राज्ञि धर्मिणि  
धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः । लोकान्तमनुतन्ते यथा  
राजा तथा प्रजाः ॥ ११९ ॥ नृपाणां च नराणां च देवस्य  
तुल्यमूर्तिता । आधिक्यं तु क्षमा धैर्यमागा दान परानमः  
॥ १२० ॥ प्रजा न रक्षयेद्यस्तु राजा रक्षानिमित्तः । अजा  
गलस्तन्नेन तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ १२१ ॥ अजामित्र प्रजा  
हत्याघो मोहात्पृथिवीपतिः । तस्यैवा जायते रुक्मिद्वितीया न  
वर्धनम् ॥ १२२ ॥ प्रजापतिबनसनापाः सुमुद्रतो हुताशन ।  
राजः कुलं श्रियं प्राणाद्वाद्गन्धा विनिरतत ॥ १२३ ॥  
यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रथमेनाभिरर्धतः । फलप्रदो मने-  
त्वाले तद्वद्वेद्यः सुरक्षितः ॥ १२४ ॥ निजपरार्हितलेहा  
बहुभक्तजनान्विताः । सुखाद्या इव जायन्ते प्रजापुत्र्येन  
मृतः ॥ १२५ ॥ यदि न न्याय्यमपिः सम्यक्तेता ततः  
प्रजा । अर्केणवाप जलया विह्वेतेह नौरिव ॥ १२६ ॥  
प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समुद्रापि न जीवति । अपि धन्य-  
न्तरिणः किं करोति गतालुपि ॥ १२७ ॥ नरेष्टो जीव-  
लोकोऽयं निर्मलति निर्मलति । उदेत्सुदीयमाने च रवाविन  
सरोरुहम् ॥ १२८ ॥ हिरण्यधान्यरत्नानि गलेन्द्राश्चापि  
वाजिनः । तयान्यदपि यत्किञ्चिज्जाम्य, भ्यान्महीपतेः  
॥ १२९ ॥ मा तात साहस कार्पायिर्मनैर्गर्बमागतः ।  
सगात्राप्यपि भाग्य मवन्ति हि विपर्यये ॥ १३० ॥  
मा त्वं तात बले स्थित्वा बाधिष्ठा दुर्बलं जनम् । नहि  
दुर्बलदग्धाना काले किञ्चिद्वरोहति ॥ १३१ ॥ यानि  
मिथ्याभिमताना पतन्त्यभूणि रोदताम् । तानि सता-  
कान्प्रति सपुत्राशुभान्वयान् ॥ १३२ ॥ मा तात सपदा-  
मममारुहोऽस्मीति विश्वसीः । द्यारोहपरिभ्रंशविनिपातो  
हि दारुणः ॥ १३३ ॥ कित्ताय प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति  
चौराणां । यं प्रशंसन्ति वैश्वक्यः स पार्थ पुरुषाधमः  
॥ १३४ ॥ राजानो यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति वै द्विजाः ।  
साधनो यं प्रशंसन्ति स पार्थ पुरुषोत्तमः ॥ १३५ ॥ प्रजा-  
समीरस किं करिष्यन्ति सहता । गृहीतहस्तच्छत्रस्य  
वारिधाय इवारयः ॥ १३६ ॥ कोऽन्यलहमिति ब्रूयात्स-  
म्यादादयेति च । आज्ञामवितथा कुर्याद्यथाशक्ति  
महीपते ॥ १३७ ॥ अलेच्छुर्भुतिमान्मादृशयेनालुगतः  
सदा । आदिष्टो न निक्लेश्ये स राजवसतिं वसेत् ॥ १३८ ॥

अप्राप्तकाल वचन इहस्पतिरपि ध्रुवन् । प्राप्नुयाद्ब्रह्मवज्ञान  
मपमान च शाश्वतम् ॥ १३९ ॥ किं भक्त्यासमर्थेन वि  
शक्तेनापकारिणा । भक्त शक्त च मा रजनावज्ञातु त्वमर्हसि  
॥ १४० ॥ जन जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपांचितम् । नृपेणाव  
मतो यस्तु स सर्ववर्मन्यते ॥ १४१ ॥ नानिवेच प्रकुर्वीत मनु  
किंचिदपि स्वयम् । कार्यभाष्यतीकारादन्यत्र जगतीपते  
॥ १४२ ॥ अतिव्ययोऽनपेक्षा च तथार्जनमधर्मत । मोक्षेण  
दूरसंस्थान कोपव्यसनमुच्यते ॥ १४३ ॥ क्षिप्रमायमना  
लोच्य व्ययानश्च स्वयान्छया । परिक्षीयत एवासौ  
धनी वेश्मणोपम ॥ १४४ ॥ यो यत्र कुशल कार्ये त तत्र  
विनियोजयेत् । कर्मसदृशकर्म य शास्त्रोऽपि विमुह्यति  
॥ १४५ ॥ एक हन्यान् वा हन्यादिपुर्णुक्तो धनुष्मता ।  
मुक्तिर्मुक्तिमता युक्ता हति राष्ट्र सनायकम् ॥ १४६ ॥  
न तच्छर्त्तन नागेन्द्रैर्न हर्षेन च पतिभि । काय ससिद्धि  
भभ्येति यथा बुद्ध्या प्रमाथितम् ॥ १४७ ॥ दुर्योधन  
समर्थोऽपि दुर्मन्त्री प्रलथ गत । राज्यमैकश्वकारोचै सुमन्त्री  
चन्द्रशेखर ॥ १४८ ॥ अश्मन्नपि बोद्धव्यो मन्त्रिभि  
पृथिवीपति । यथा स्वदोषनाशाय निदुरेणाग्निवासुत  
॥ १४९ ॥ समा या न पवेष्टया यक्त य था समजस्तम् ।  
अश्रुमन्विपुन्यापि नरो भगति किंविधी ॥ १५० ॥  
तस्मात्सम्य समा गता रागद्वेषविजित । वचस्तथाविध  
मृषापथा न नरक व्रजेत् ॥ १५१ ॥ माता पिता गुरुर्भ्राता  
भार्या पुत्र पुरोहित । नादण्ड्यो नाम राजोऽस्ति स्वधर्मं यो  
न तिष्ठति ॥ १५२ ॥ विशेषयेन्महीपालो मधिशालामदोषत ।  
अशुक्तो नाहति स्वातुमसा मग्नरहस्यवित् ॥ १५३ ॥  
पूणो भियेते मेघप्रभु कर्ण स्थिरो भवेत् । द्विकर्णस्य तु  
मग्नस्य मस्याप्येत न गच्छति ॥ १५४ ॥ त्रिविधा पुरुषा  
राजसुतमाधममध्यमा । नियोजयेत्तथैवैतास्त्रिविधेष्वपि कर्म-  
णः ॥ १५५ ॥ तुल्यार्थे तुल्यसामर्थ्यं सर्वेश ध्यनसायि  
नम् । अपराजयहर भूत्य यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १५६ ॥  
निर्विदोषो यदा राजा सम भूत्येषु तिष्ठति । तत्रोद्यमस  
मर्थानामुसाह परिहीयते ॥ १५७ ॥ प्रसादो निष्फलो  
यस्य यस्य शोषो निरर्थक । न तं राजानमिच्छति घण्ट  
पतिमिवाद्भना ॥ १५८ ॥ अत्रिवेकिनि मृषाले नश्यति  
शुण्णि शुण्णि । प्रसारसक्तिके कान्ते यथा साध्या सन्नो  
ग्रति ॥ १५९ ॥ न कश्चिच्छब्दकोशनामात्मनो नाम भूयु  
ताम् । होतारमपि बुद्धन्त दहलेख हुताशन ॥ १६० ॥  
यत्र सेव्य नृप सेव्यो न सेव्य केन्द्रो नृप । पश्य चर-

स माहात्म्यं मृत्पिण्ड पानता गत ॥ १६१ ॥ यस्मि  
न्नेवाधिक चक्षुरारोपयति पार्थिव । कुलीनो वाऽकुलीनो वा  
स श्रियो भाजन भवेत् ॥ १६२ ॥ राशि मातरि देव्या  
च कुमारि सुरयमन्त्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे सम वसेत  
राजवत् ॥ १६३ ॥ पानमक्षस्तथा नार्यो मृगया गीतवा  
दिते । एतानि युक्त्या सेवेत प्रसन्नो ह्यन दोषवान् ॥ १६४ ॥  
आयाचतुर्थमागेन व्ययकर्म प्रवर्तयेत् । प्रभूतेतलदीपो हि  
चिर भद्राणि पश्यति ॥ १६५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा  
चक्षुषापि चतुर्विधम् । प्रसाधयति लोकं यस्त लोको नु  
प्रसीदति ॥ १६६ ॥ समोजन सकथन सप्रश्नोऽथ समा  
गम । ज्ञातिभि सह कार्याणि न विरोध कदाचन ॥ १६७ ॥  
मृदो परिमवो नित्य वैर तीक्ष्णस्य नित्यश । उत्सृज्य  
तद्वय तस्मान्मध्या वृत्तिं समाश्रयेत् ॥ १६८ ॥ अशुद्धि  
माथिताना च क्षन्तव्यमपराधिनम् । नहि सर्वेन पाण्डित्य  
सुलभ पुरुषे कचित् ॥ १६९ ॥ किमप्यसाध्य महता  
सिद्धिमेति लघीयसाम् । प्रदीपो भूमिगेहान्तध्वान्त हति  
न मानुमान् ॥ १७० ॥ अरावप्युचित कार्यमातिथ्य गृह  
मागते । छेत्तुमध्यागते च्छाया नोपसहते ह्रम ॥ १७१ ॥  
अगाधहृदया भूषा कृपा इव दुरासदा । घेटका गुणिनो  
नो चेत्कथ लभ्येत जीवैवम् ॥ १७२ ॥ कथ नाम न  
सेव्यन्ते यत्नत परमेश्वर । अचिरेणैव ये मुद्रा पूरयन्ति  
मनोरथान् ॥ १७३ ॥ भोगिर्न कैश्चुकासक्ता कूप  
कुटिलगामिन । सुदुष्टा म्रैत्रसाध्याश्च राजान पक्षगा इव  
॥ १७४ ॥ अकलाह्लेष्टि यो भक्तमाजन्मपरिसेवितम् ।  
न व्यञ्जने रुचिर्वैस त्याज्यो नृप इवाहुरं ॥ १७५ ॥  
सुगन्ध वेतकीपुष्प कण्टके परिवेष्टितम् । यथा पुष्प तथा  
राजा दुर्जनैः परिवेष्टित ॥ १७६ ॥ असत्प्रलाप पाहृष्ट  
पेगुन्यमनृत तथा । चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पन्त्रै  
चिन्तयेत् ॥ १७७ ॥ प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सति रात्र  
सद्यो गुणा । यदा स्वर्गनिवासश्च विपुलश्च धनागम  
॥ १७८ ॥ मूर्ख नियोज्यमाने तु त्रयो दोषा महीपते ।  
अयशश्चायनाशश्च नरके गमन तथा ॥ १७९ ॥ इदमेव  
नरेन्द्राणां स्वर्गद्वारमनर्गलम् । यदात्मन प्रतिज्ञा च प्राप्ता  
च परिपाल्यते ॥ १८० ॥ भ्रैरो दोष इवाधीर सर्वार्थै  
समृतेरपि । चिर न सहते स्वातु परम्यो भेदराद्वया ॥ १८१ ॥  
आत्मोदय परमनिर्द्वय नीतिरितीयती । तद्वीर्यवृत्ति इति

१ मेघ प्रभो, तथैव शास्त्रेणो मन्त्रीति भाव २ विवाह-  
१ परम् ४ समा प्रमाथि ५-६ मति विवोनेन नावांशा योजन  
७ नरकति ८ नृप ९ होनद्वन्द्वम्

१ कार्यसाधक, परे-कुम्भा २ गुणवत्, परे-रज्जुवत्  
३ आनन्दोत्पन्नं द्रव्यम्, परे-उदकम् ४ मिलाति, परे-  
भोगवत् ५ वचनम्, परे-सर्वकष्टान् ६ विवाद, परे-  
शस्त्रादि ७ सर्व ८ छेदकम्, परे-ओदनम् ९ रात्रिर्दो  
पस-वेहादी १० रोषी ११ दहस्य सुगुननि शोद्धकश्च न  
स्वातु महते

भिर्गोचरस्य प्रतायते ॥ १८२ ॥ तृतीयोऽपि परेणापि महि-  
म्ना न महात्मनाम् । पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दधान्तोऽन  
महार्णव ॥ १८३ ॥ बुद्धिशस्त्रं प्रवृत्त्यङ्गो धनसङ्कति-  
कञ्जक । चारुक्षणे दूतमुखं पुरुषं कोऽपि पार्थिव ॥ १८४ ॥  
तेन क्षमा या नेकान्तं कालञ्जस्य महीपते । नेकमोज  
प्रसादो या रसभाववित्रं वये ॥ १८५ ॥ कृत्तापचारोऽपि  
परेरानिष्टतविक्रिय । असाध्यं पुरुते कोपं प्राप्ते काले  
गदो यथा ॥ १८६ ॥ मृदुव्यवहितं तेजो मोक्तुमर्थान्  
कल्पते । प्रदीपं स्नेहमादत्ते दशायम्यन्तरम्यथा ॥ १८७ ॥  
नालम्बते दैष्टिकता न निषीदति पौरुषे । शब्दार्थो सत्कवि-  
रिव द्वयं विद्वानपेक्षते ॥ १८८ ॥ स्थायिनोऽर्थं प्रतन्ते  
माया सचारिणो यथा । रससैक्यं भूयासस्तथा नेतुमर्हती  
भूत ॥ १८९ ॥ तन्नावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता ।  
सुनिग्रहा नरेन्द्रेण कपीन्द्रा इव शत्रय ॥ १९० ॥  
वरप्रचेयासुतुङ्गं प्रभुवर्त्तात् प्रधीयसीम् । प्रजाबलपट्टमूल  
फलस्युत्साहपादप ॥ १९१ ॥ स दोषं सचिन्त्यैव  
यदस्युत्ते नृप । याति यन्तु प्रमादेन गजो व्याल  
स्वभाव्यताम् ॥ १९२ ॥ न सर्पस्य मुखे रक्तं न दहस्य  
कलेनरे । न प्रपासु न भूषाले धनं दुरधिकारिणि  
॥ १९३ ॥ यद्यपि क्षितिपालानामाज्ञा सर्वत्रग्राह्यम् ।  
तथापि शाश्वदीयेन चरत्येव मतिं सताम् ॥ १९४ ॥  
असाध्यमन्यथा दोषं परिच्छिद्य शरीरिणाम् । यथा  
वैद्यस्तथा गजा शस्त्रपाणिर्विपक्षति ॥ १९५ ॥  
जातमानं न यं शत्रुं व्याधिं वा प्रशमं नयेत् । अति  
पुष्टाङ्गुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हन्यते ॥ १९६ ॥ पातकानां  
समस्यानां द्वे परे तात पातके । एकं दुःसचिनो राजा  
द्वितीयं च तदाश्रय ॥ १९७ ॥ राजा मपत्तिहीनोऽपि  
सेव्यं सेव्यगुणान्तरम् । मन्त्राजीवनं तणाफलं काला  
न्तरादपि ॥ १९८ ॥ स जयी वरमातङ्गा यस्य तस्यास्ति  
भेदिनी । कोशो यस्य सुदुर्घर्षो दुर्गस्तस्य स दुर्जय  
॥ १९९ ॥ सुवर्णं पट्टमैलेश्वरं शोभां स्वाद्वारोपिताम् ।  
पराक्रमेण दानेन राजन्ते राजनन्दना ॥ २०० ॥ यं  
व्योञ्जुरागेण समानयति ससदि । तस्य तस्योत्तारणाय  
यतन्ते राजवल्लभा ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणं क्षत्रियो वन्धुर्ना-  
विकारे प्रशस्यते । ब्राह्मणं सिद्धमप्यर्थं वृच्छेणापि नि-  
यच्छति ॥ २०२ ॥ निरुक्तं क्षत्रियो द्रव्ये रक्ष्यं दर्शयते  
शुभम् । सर्वसं भ्रष्टे वन्धुसङ्गम्यं प्रातिगावत् ॥ २०३ ॥  
अपराधेऽपि निशङ्को नियोगी चिरसेवकः । स स्वामिनम-  
वज्ञाय चरेत् निरवग्रहः ॥ २०४ ॥ उपकर्ताऽधिकारस्य  
स्वापराधं न मन्यते । उपकारं ध्वंजीकृत्य सर्वमेवावलुम्पति

॥ २०५ ॥ आज्ञामङ्गकान् राजा न क्षान्द्यैस्समुत्तानपि ।  
विशेषं कोञ्जुरागस्य राजचित्तगतस्य च ॥ २०६ ॥  
तस्करेभ्यो निरुक्तं शत्रुभ्यो नृपलभमात् । नृपतिर्निज-  
लोभाच्च प्रजा रक्षेत्तितेन हि ॥ २०७ ॥ भोगस्य  
माजनं राजा न राजा कार्यमाजनम् । राजकार्यपरिध्वं  
सान्मन्त्री दोषेण लिप्यते ॥ २०८ ॥ वरं प्राणपरित्याग  
शिरसो वापि कर्तनम् । न तु स्वामिपदावासिपातकेच्छो-  
रुपेक्षणम् ॥ २०९ ॥ विपदिगम्य सक्तस्य दन्तस्य  
चलितस्य च । अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं मुपयम्  
॥ २१० ॥ यं कुर्वीतसचिनायत्ता श्रियं तद्व्यसने सति ।  
सोऽप्यञ्जगतीपालः सदैवस्य चारुर्विना ॥ २११ ॥  
सद्भावान्नो न सिद्धं स्वात्ममुद्धं सर्वं एव हि । सिद्धा  
नामयमादेशं रुद्धिश्चिक्किवारिणी ॥ २१२ ॥ मूलस्युत्पा-  
न्यरित्ययं नागन्तव्यमिति मानयेत् । नातं परतरो दोषो  
राज्यमेदको यत ॥ २१३ ॥ मन्त्रधीजमिदं शुभं रक्ष-  
णीयं यथा तथा । मनागपि न भिद्येत तद्विद्वं न प्ररोहति  
॥ २१४ ॥ मणिषा पृथिवीपालचित्तं विधटितं हचितम् ।  
वल्यं स्फटिकक्षेत्रं को हि सधातुमीश्वर ॥ २१५ ॥  
वज्रं च राजतेजस्य द्वयमेवास्ति मीपणम् । एकमेकं पतति  
पतत्यन्यत्समन्ततः ॥ २१६ ॥ मृतं प्राप्नोति वा स्वर्गं  
शत्रुं हत्वा सुखानि वा । उभावपि हि शराणां गुणाचेतौ  
सुदुर्लभौ ॥ २१७ ॥ यथापुदे भुवः सृष्ट्युदे जीवित-  
मश्रयः । तमेव कालं सुदृशस्य प्रयदन्ति मनीषिणः  
॥ २१८ ॥ अपुदे हि यदा पश्यन् किञ्चिद्विद्वत्तमात्मनः ।  
सुखमानस्तदा प्राज्ञो म्रियते रिपुणा सह ॥ २१९ ॥  
जये च लभते लक्ष्मीं मृतं चापि सुराङ्गनाम् । क्षणविध्वं-  
सिनः काया का चिन्ता मरणे रणे ॥ २२० ॥ पिता  
वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा सुहृत् । प्राणच्छेद-  
कं राजा हन्तव्यं भूतिमिच्छता ॥ २२१ ॥ राज्यलोभा-  
दङ्कारादिच्छतः स्वामिनः पदम् । प्रायश्चित्तं तु  
तस्यैकं जीवोत्सर्गं न चापरम् ॥ २२२ ॥ आत्मनश्च परेषां  
च यं समीक्ष्य बलाचलम् । अन्तरं नैव जानाति स  
तिरस्क्रियतेऽरिभिः ॥ २२३ ॥ राजा मत्तं शिशुश्चैव  
प्रमादी धनगर्हितः । अग्राप्यपि वाञ्छन्ति किं पुनर्लभ्य-  
तेऽपि यत् ॥ २२४ ॥ वर्णाकारप्रतिष्ठा नैर्मन्त्रवक्रविकारतः ।  
अप्यहन्ति मनो धीरास्तस्माद्रहसि मन्त्रयेत् ॥ २२५ ॥  
आकारैरिद्विर्तेर्मत्वा चेष्टया भाषणेन च । नेत्रवक्रविकारा-  
भ्यां ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २२६ ॥ पट्टाङ्गं भिद्यते  
मन्त्रस्तथा प्राप्तश्च वार्तया । इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्र  
कार्यं महीश्रुता ॥ २२७ ॥ मन्त्रमेदं विद्ये दोषा भवन्ति  
पृथिवीपते । न ज्ञानास्ते सभाघातुमिति नीतिविदा

मतम् ॥ २२८ ॥ न तयोऽस्याप्यते आवा प्राणिभिर्दारुणा  
यथा । अलोपायान्महासिद्धिरेतन्मत्रपल महत् ॥ २२९ ॥  
विजेतु प्रयतेतारीच युद्धेन कदाचन । अनिलो विनयो  
यथाद्दृश्यते युव्यमानयो ॥ २३० ॥ साम्रा दानेन  
भेदेन समस्तैरयथा पृथक् । साधितु प्रयतेतारीच युद्धेन  
कदाचन ॥ २३१ ॥ वरिणा सह योद्धव्यमिति नास्ति  
निर्दर्शनम् । यमुद्ध हस्तिना सार्धे नराणा मृत्युमावेहत्  
॥ २३२ ॥ स मूर्ख कालमप्राप्य योऽपकर्तरि वर्तते ।  
कलिर्नरुता सार्धे कीटपक्षोद्भूतो यथा ॥ २३३ ॥  
महत्तरपेक्षुपायज्ञ सममेव भवेत्क्षम । ससुन्मूलयितु  
दृष्टास्तृणानीन नदीरय ॥ २३४ ॥ धान्याना समग्रो  
राजनुत्तम सर्वसम्राट् । निक्षिप्त हि मुखे रत्न न  
पुण्याप्राणधारणम् ॥ २३५ ॥ यथा प्रमुकृतान्मनाबुध्यन्ते  
भुवि मानसा । न तथा बहुभिर्दत्तैर्विणैरेपि भूपते  
॥ २३६ ॥ अविद्वानपि भूषणो विद्यावृद्धोपसेवया ।  
परा श्रियमवाप्नोति जलासततर्ह्यथा ॥ २३७ ॥ पान  
स्त्री भृगया दूतमर्थदूषणमेव च । वाग्दण्डयोश्च पारुष्य  
व्यसनानि महीभुजाम् ॥ २३८ ॥ शिष्टैरप्यविशेषज्ञ  
उभय वृत्तनायक । त्यज्यते किं पुनर्नान्यैश्चाप्यात्मभरि  
नैर ॥ २३९ ॥ सत्य शौर्यं दया त्यागो नृपसैते  
महागुणा । एभिस्तुक्तो महीपाल प्राप्नोति खलु  
वाच्यताम् ॥ २४० ॥ यो येन प्रतिबद्ध स्वासह तेनोदयी  
व्ययी । न विशक्तो नियोज्यमाणेषु च घनेषु  
च ॥ २४१ ॥ भूतं स्त्री वा शिशुर्यस्य मघिण स्सुर्मही  
पते । अनीतिपनक्षिप्त कार्यन्वी स निमज्जति ॥ २४२ ॥  
हर्षोद्यौ समौ यस्य शास्त्रार्थे प्रत्यय सदा । नित्य  
भूत्वानपेक्षा च तस्य स्वादनन्दा धरा ॥ २४३ ॥ दाता  
क्षमी गुणप्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते । शुचिर्दक्षोऽनु  
रक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभ ॥ २४४ ॥ आह्वेषु च  
ये घृता स्वाम्यर्थे त्यक्तर्जाविता । भर्तृभक्ता वृत्तज्ञश्च  
ते नरा सर्गगामिन ॥ २४५ ॥ वृत्तकृत्यस्य मृत्युस्य  
पुन नैव प्रणाशयेत् । फलेन मनसा वाचा दृष्ट्या चैन  
प्रहृषयेत् ॥ २४६ ॥ कोपप्रसादवस्तुनि ये विचिन्वन्ति  
सेवरा । आरोहन्ति शनैः पश्चाद्भूततमपि पार्थिवम्  
॥ २४७ ॥ विद्यापता महेश्वराना शिल्पविक्रमास्तिनाम् ।  
नेपावृष्टिभिदा चैव नाश्रय पार्थिव विना ॥ २४८ ॥  
ये जालादिमहागर्वाधरेन्द्राजोपयन्ति च । तेषामामरण  
मिना प्रायश्चित्तं विनिर्भिनम् ॥ २४९ ॥ ये च प्राहुः  
दुरात्मनो दुरागण्या भरीमुन । प्रमादालम्बनादपानि

रयापितानि निजानि तै ॥ २५० ॥ सर्पोन्म्यात्राग्नजासि  
हान्द्वेषोपायेनैरीकृतान् । राजेति विनयी माय धीमताम  
प्रमादिनाम् ॥ २५१ ॥ राजानमेव सश्रित्व विद्वान्याति  
परा गतिम् । विना मलयमन्यत्र चन्दनो न प्ररोहति  
॥ २५२ ॥ धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमा ।  
सदा मत्ताश्च नागेन्द्रा प्रसन्ने सति भूपतौ ॥ २५३ ॥  
सुवर्णपुष्पा पृथिवी चिन्वन्ति पुरपात्नय । शरश्च वृत्त  
विचर्य यश्च जानाति सेवितुम् ॥ २५४ ॥ सा सेम  
या प्रमुहिता आत्मा वाक्यविशेषत । आश्रयेत्सार्धं  
विद्वान्द्वारेणैव नान्यथा ॥ २५५ ॥ यो न वेत्ति गुणान्  
यस्य न त सेवेत पण्डित । नहि तस्मात्कल तस्य  
सुकृष्टादुपैरादिय ॥ २५६ ॥ द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्य  
सेव्यगुणान्वित । भवत्साजीवन तस्मात्कल कालान्तरादपि  
॥ २५७ ॥ अपि स्थानुवदासीन शुद्ध्यन्परिगतं शुभा ।  
न त्वेवात्मसपन्नाद्वृत्तिमहीत पण्डित ॥ २५८ ॥  
सेवक स्वामिनं द्वेष्टि कृपण परुषाक्षरम् । आत्मानं किं  
स न द्वेष्टि सेव्यासेव्यं न वेत्ति य ॥ २५९ ॥ यमाश्रित  
न विश्रामं शुधाती यान्ति सेवका । सोऽर्क्यकृत्पतिस्त्याज्य  
सदा पुण्यफलोऽपि सन् ॥ २६० ॥ जीवेति प्रभुवन्मोक्त  
कृत्य कृत्यविचक्षण । करोति निर्विकल्प य स भवेद्वा  
जवहम् ॥ २६१ ॥ प्रभुप्रसादजं वित्तं सुपाने यो  
नियोजयेत् । वस्त्रार्थं विदधात्यङ्गे स भवेद्वाजवहम्  
॥ २६२ ॥ अन्तपुरचरैः सार्धं यो मन्त्रं न समाचरेत् । न  
कलनैर्नरेन्द्रश्च स भवेद्वाजवहम् ॥ २६३ ॥ समतोऽह  
प्रमोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत् । कृच्छ्रेष्वपि न सर्वथा  
स भवेद्वाजवहम् ॥ २६४ ॥ द्विपि द्वेषपरो नित्यमिष्टानां  
मिष्टकर्मकृत् । यो नरो नरनाथश्च स भवेद्वाजवहम्  
॥ २६५ ॥ दूतं यो यमदूताम हाला हालाहलोपमाश्च ।  
पश्येद्दारावृष्ट्याकारान् स भवेद्वाजवहम् ॥ २६६ ॥ उद्ध  
कालेऽप्रगो य स्वासदा पृष्ठानुग पुरे । प्रमोर्द्वाराश्रितो  
हर्ष्ये स भवेद्वाजवहम् ॥ २६७ ॥ दुरागण्या हि  
राजानं पर्वता इव सर्वदा । व्यालाकीर्णा सुविदमा  
वठिना दुःखसेविता ॥ २६८ ॥ दुरारोहं पदं राज्ञां  
सर्वलोक्नमस्तुतम् । स्वल्पेनाप्यपचारेण ब्राह्मण्यमिव  
दुष्यति ॥ २६९ ॥ दुरागण्या श्रियो राज्ञां दुःपणं  
दुष्परिमहा । विद्वन्त्याप इवाधारे चिरमालनि  
संक्षिता ॥ २७० ॥ अनभिज्ञो गुणानां यो न भृत्यैरनु  
म्यते । घनाह्वोऽपि कुरीनोऽपि प्रमायातोऽपि भूति  
॥ २७१ ॥ सव्यदक्षिणयोर्धनं विशेषो नोपलभ्यते ।

वस्तुन क्षणमप्यार्यो विद्यमानगतिर्नसेत् ॥ २७२ ॥ काचे  
मणिर्मणो काचो येषा बुद्धिं प्रवर्तते । न तेषा मणिर्धौ  
श्रुत्यो नाममानोऽपि निष्ठति ॥ २७३ ॥ यस्मिन्मृत्युं  
समावेद्य निर्दिष्टज्ञेन चेनसा । आसते सेरजं स न्नाम-  
लमिर चापरम् ॥ २७४ ॥ यं कृत्वा मुमुक्षु यज्ञो  
दुष्कर हितमुत्तमम् । लज्जया यत्किं नो किञ्चित्तेन राजा  
सहायमान् ॥ २७५ ॥ पुत्र सेराविहीनानां चामरोद्भूत  
सपद । उद्वहधनञ्जयराजिमारणमाहिनी ॥ २७६ ॥  
अपि स्वस्वमसत्य यं पुरो ऽवति मृत्युचाम् । देवानां  
च विनश्येत् स दुतं सुमहानपि ॥ २७७ ॥ अकुरी  
नोऽपि मूर्खोऽपि मूर्खलं बोधन सेरते । अपि समानदी-  
नोऽपि स सर्वनापि पृथ्यते ॥ २७८ ॥ अपि वापुष्यो  
मीर आचैरुपतिसेरन । यदाप्रोति वलं लोकात्तन्वाग  
मपि नो गुणी ॥ २७९ ॥ यस्तकाशाच्च लाम साके-  
वला स्थितिपत्तय । स स्वामी दूरतस्यान्तो निरोषादनु  
जीविमि ॥ २८० ॥ कलहीनं नृपं मृत्वा । कुलीनमपि  
चोत्तमम् । सत्यव्यान्यत्र गच्छन्ति शुभ्रं वृक्षमिगण्डजा  
॥ २८१ ॥ भूय इष इमागति नमज्जनमुखावह ।  
वदन्ति गुप्तसन्वाधया पानानुम्पत ॥ २८२ ॥ अपि  
समानमश्रुतां कुलीना मत्तितत्पर । वृत्तिमङ्गान्महापालं  
त्यस्त्या यान्ति मुचेरसा ॥ २८३ ॥ कालातिनमग  
वृत्तेषां न दुर्वीत मृषति । वदन्ति च न मुचन्ति  
मत्तिस्ता अपि सेरका ॥ २८४ ॥ देशानामुपरि इमापा  
आतुगणा चित्तिस्त्वा । वणिनो माहवाणा च मूर्खा-  
णामपि पण्डिता ॥ २८५ ॥ प्रमादिना तथा चौर  
मिमुखा गृहमेधिनाम् । गणिता वायुकाणा च सर्वलो  
कस शिलिन ॥ २८६ ॥ सामादिसज्जिते पाशे प्रती  
क्षन्ते दिवानिद्रम् । मुञ्जते च यथाशक्ति जलपाञ्चला  
यथा ॥ २८७ ॥ शनै शनैश्च यो राज्यमुपमुञ्जे यथा  
मठम् । रसायनमिर प्राञ्च स पुष्टिं परमा व्रजेत्  
॥ २८८ ॥ विधिना मन्त्रमुक्तेन श्रद्धापि मथितापि च ।  
प्रयच्छति क्रमं भूमिरणीय द्रुताशनम् ॥ २८९ ॥  
प्रवाना पालनं दान्य सर्वगोदाम्यं धर्षणम् । पीठनं धर्मं  
नागाय पापायायशमे स्थितम् ॥ २९० ॥ गोपालेन  
प्रजाधेनोर्विचन्द्रुधं शनै शनै । पालनालोपणाद्वाप्त  
न्याय्या वृत्तिं समाचरेत् ॥ २९१ ॥ पलायं नृपतिर्लो-  
काग्यालयेधमाम्भिन । दानमानादितोयेन मालाकारोऽङ्कु-

गनिज ॥ २९२ ॥ नृपदीपौ धनमेहं प्रचाम्य सहस्रजपि ।  
अन्तरस्यगुणे शुभ्रैरक्षयते न न वेनचिन् ॥ २९३ ॥  
यथा गौर्दुग्धते काले पाल्यते च तथा प्रजा । मिच्यते  
चीयते चैरलना पुष्पफलप्रदा ॥ २९४ ॥ लोकांनुमह-  
कर्त्तार प्रवर्णते नरेश्वरा ॥ लोकानां सत्प्रयाचैव क्षय  
यान्ति न सशर ॥ २९५ ॥ उत्तिष्ठमानस्तु । पतो  
नोपेक्ष्य पथ्यमिच्छन् । समा हि धिष्टैराग्राता वर्यन्तामा  
मय स च ॥ २९६ ॥ मृतानां स्वामिनं कार्यं मृत्वा  
नाननुवर्तिनाम् । मनेस्त्वर्गेऽन्यो वास कीर्तिश्च वरणी-  
तले ॥ २९७ ॥ न यानोऽपि गच्छन्ति ता गतिं  
नेत्र योगिनः । या यान्ति श्रोत्रितप्राणाः स्वाम्यर्थे  
सेरकोत्तमा ॥ २९८ ॥ चारतम्भरदुर्ध्वैस्तथा साहसि-  
कादिभि । पीठ्यमाना प्रजा रक्षया कृच्छ्रमादिभि  
स्थथा ॥ २९९ ॥ प्रजाया धर्मपद्मागो राज्ञो भवति  
रक्षितु । अधर्मदपि पद्मागो जायते यो न रक्षति  
॥ ३०० ॥ राजा वन्द्यवन्द्या राजा चतुरचतुषाम् ।  
यया पिता च माता च सर्वे न्यायवर्तिनाम् ॥ ३०१ ॥  
शुणाश्रयोऽप्यसन्मन्त्री नृपतिर्नाधिगम्यते । प्रसन्नसादु-  
सन्तिने कुपमाहो यथा हृद ॥ ३०२ ॥ चित्राखादकथं  
श्रुत्वेरनायासितकार्युक्तं । ये रमन्ते नृपालेपा रमन्ते रिपव  
श्रिया ॥ ३०३ ॥ यं समानं समाधत्ते श्रुत्याना  
क्षितिषोऽधिकम् । वित्तामानेऽपि त दृष्ट्वा ते त्यजन्ति न  
कर्हिचित् ॥ ३०४ ॥ विवास सपदा मूलं तेन वृषपति-  
र्गज । सिंहो मृगाधिपत्येऽपि न मृगैरुपयते ॥ ३०५ ॥  
कारुण्यं सविभागश्च यस्य श्रुत्येषु सन्दा । समवेस  
महीपालश्चैलोन्यसापि रक्षणे ॥ ३०६ ॥ अष्टष्टु नर  
किञ्चिदो व्रते राजससदि । न केवलमसमानं लभते च  
विदम्बनम् ॥ ३०७ ॥ अजम्मा पुरुषान्द्रुतास्तुगमैव  
वा । यावन्नेषुमिरादत्ते विद्वत्समरिभिर्यथा ॥ ३०८ ॥  
विपाकदारुणो राज्ञा पिरुलोऽप्यरुतुद । उद्वेजयति  
सूक्ष्मोऽपि चरणं कण्टकाङ्कुर ॥ ३०९ ॥ निर्विषोऽपि यथा  
सर्पे फटादोर्ध्वयवर । तथाऽम्बरान्तराजा न परे परिमृयते  
॥ ३१० ॥ भूमिर्मित्रं हिरण्यं वा निग्रहस्य फलनयम् ।  
नास्त्वेकमपि यथेषां न तत्पुत्र्यत्कथंचन ॥ ३११ ॥ सामैत्र  
हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं विज्ञानता । सामसिद्धानि कार्यणि  
विक्रिया याति न कचित् ॥ ३१२ ॥ शपथे सधितस्यापि न  
विश्वासं व्रनेदिपो । राज्यलोभेनो विप्रं शनेण शपथैर्हृत  
॥ ३१३ ॥ उपकारगृहीतेन श्रुणा शत्रुमुद्धरेत् ।  
पादलभं प्रत्येन कण्टकेनेव कण्टकम् ॥ ३१४ ॥

नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः श्रुतस्त्वोऽप्यत्रया । वदितस्त्वोऽपि  
सद्ब्रह्म पुरुषे मन्त्रसादनम् ॥ ३१५ ॥ वीर्यं सकोच-  
मास्थाय प्रहारानपि भणयेत् । प्राप्ते काले च मतिमानु  
तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥ ३१६ ॥ स्वाभ्यमात्यश्च राज्यं च  
भेषो दुर्गं वरं सुहृत् । एतावदुच्यते राज्यं सत्त्वशुद्धित्व  
पाश्र्वयम् ॥ ३१७ ॥ सधिविश्रहयानानि सन्ति  
सम्रदस्तथा । द्विधीमायश्च भूषणा षड्गुणा परिकीर्तिता  
॥ ३१८ ॥ उसाहस्य प्रभोमंचस्यैव शक्तिरयं मतम् ।  
आत्मन सुहृदश्चैव तन्मित्रम्योदयास्त्रयम् ॥ ३१९ ॥  
समिदानि भेददण्डाविरुपयुषयचतुष्टयम् । हरत्यश्वरुषपादात्  
रेताद्गन्ध साधतुष्टयम् ॥ ३२० ॥ सन्नियमोऽस्ति क्षुद्रं  
पृष्ठे प्रदत्तं व्यवस्थितम् । तेन दृष्टं न दातव्यं पृष्ठदो  
भ्रजहा भवेत् ॥ ३२१ ॥ रक्षाधिपादपीडनाद्वाहूनामुह  
पाशाणात् । यदेन पुरुषे राजा तत्प्रमाणमिति स्थिति  
॥ ३२२ ॥ राजा नाम चरत्येव भूमौ साक्षात्सहस्रद्वयम् ।  
न तत्पात्रमतिरिक्तं सतिष्ठेन्नृपिणा प्रजा ॥ ३२३ ॥  
राजामाज्ञाभवाद्यस्याऽन्यकन्ते पथं प्रजा । व्यवहार  
स्ततो ज्ञेयः शान्तितो राजशसनम् ॥ ३२४ ॥  
नित्यव्यभिचारीपार्ष्णीरतिविषयः कृता । चातिरिक्त्यलत  
प्राहुर्गरीयो राजशसनम् ॥ ३२५ ॥ युष्मैरपि न  
योद्धव्यं किं पुनर्निक्षिप्ति शरीरे । जये भवति सदेहं प्रधानं  
पुरपञ्चयम् ॥ ३२६ ॥ अविभूतोऽप्यत्रज्ञातो यो राजा  
द्वारि तिष्ठति । स तु राजा श्रियं मुक्तं नाभिनामी  
वदाचनम् ॥ ३२७ ॥ अन्तःपुरमनाप्येवंविधं भूते नियुक्ते ।  
समर्गं न ब्रजेत्येके विना पार्थिवशासनात् ॥ ३२८ ॥  
जुम्हा निघ्नीमन् कर्णं कौप्यं पर्यन्तिवा श्रमम् ।  
मुहुटि वातमुद्रा च तत्समीपं विपर्ययेत् ॥ ३२९ ॥  
राजस्य दर्शनं कुर्यान्मत्स्यावसरसौख्यम् । गुणादिरया  
प्रजापूज्यमपीतो महाशयम् ॥ ३३० ॥ दर्शनं नायम  
द्वारा यत् कार्यं विपश्चिता । गरिष्ठोऽप्यतिमीच त्वादुष-  
णीतो हनुमन्वेत् ॥ ३३१ ॥ शत्रोरत्यन्तमित्रं यत्तेन  
भेदा विपर्ययेत् । अर्देरेचन्द्रिरोधेन प्रतिष्ठापतकारिणा  
॥ ३३२ ॥ ययात्मीयो ज्ञेयो नामि भेदस्तत्र न विधेते ।  
कुट्टीरेन्द्रेनिमुक्षेर्भिदन्ते तत्र वधम् ॥ ३३३ ॥  
प्लुतं यं कुलीनानां यथा कुर्वन्ति समहम् । आदिमप्या-  
पकानेषु न ते यान्ति निद्रियाम् ॥ ३३४ ॥ सर्वं एव  
जनं शूरो वनावादिप्रथमः । अष्टपदस्यामयं सदं  
को भवेदपि ॥ ३३५ ॥ रघोऽपि राजा यद्वाप्य तनुगे  
पतितः । अतो भूमिनि मेव्यस्याऽन्यो दूरतोऽपि स

॥ ३३६ ॥ नापरीक्ष्य न्येदण्डं न च मत्तं प्रकाशयेत् ।  
विशुद्धेनैव लुब्धेभ्यो विश्वेमेवपाकारिषु ॥ ३३७ ॥ च  
क्षीमान्मृत्को युक्तेत्येह न नास्ति । अनृशसम्रदेवं  
चरेत्कार्यमनुदत्तम् ॥ ३३८ ॥ सद्भीतं न चानायासं  
गृह्णीयात्तं बभ्रुमि । नास्त्यं चारयेच्चारं कुर्यात्कार्यमनी  
कया ॥ ३३९ ॥ सर्वं यत् विनेतारं सर्वं यत्नाभिना  
विन । सच महामिच्छन्ति कुलं तदवसीदति ॥ ३४० ॥  
अकृत्या निजदेशस्य रक्षा यो विजिगीषते । स नृप  
परिधानेन कृतमोलि पुमानिय ॥ ३४१ ॥ विजिगीषुः  
रिभिर्न पार्थिवप्राप्तोऽप्यमथम् । उदासीनोऽन्तरात्तर्षेरे  
त्येषा नृपते स्थिति ॥ ३४२ ॥ गुप्ताकारोऽपि सत्य  
म्यादमाकारं समासदे । हस्तमरोऽपि सत्याज्यो गुप्ताकारं  
महासदे ॥ ३४३ ॥ ये व्याहवेषु वप्यन्ते सामर्थ्यं  
परप्राप्ता । विवर्तयानुषुर्वीर्योऽन्ति ते स्वयं बोधिनो यथा  
॥ ३४४ ॥ परमानि कृतुस्त्यानि आहवेष्टानिर्वातान् ।  
राजा सुकृतमादत्ते हताना विपराधिनान् ॥ ३४५ ॥  
तमाहवादिनं शीघ्रं निर्देष्टि परमागतम् । न हन्याद्विमिश्रितं  
च सुदं प्रक्षिप्तमागतम् ॥ ३४६ ॥ सुतश्चल्युद्धर्तृत्वा  
सहस्रदेवते । एतेकोत्तरतो युद्धया शीकारं परवर्षेति  
॥ ३४७ ॥ सपक्षो लभते काको वृक्षास्य विनिधं फलम् ।  
पक्षहीनो शूरोऽपि भूमिसम्भो गिरीकृते ॥ ३४८ ॥  
सपक्षो लभते लक्षं गुणशुक्लोऽपि मार्गणं । न लक्षो  
विपक्षः स्वाहुर्गैरापूर्वते यदि ॥ ३४९ ॥ परस्मानुत्ता ये  
योषा शार्ङ्गपुष्पं । सनदास्तुगारुढास्ते जयन्ति रणे  
रिपूः ॥ ३५० ॥ जिते लक्ष्मीर्दत्ते स्वर्गं कीर्तिश्च धरणीतले ।  
तस्मात्पुद्गलं विधातव्यं हस्तव्या परवाहिनी ॥ ३५१ ॥  
विधाय वैरं सामर्थ्यं नरोऽपि य उदासते । प्रक्षिप्तोर्देविकं  
कैले शूरेते तेऽभिमारुतम् ॥ ३५२ ॥ सद्भशसमं पुत्र  
कोटिदोऽपि गुणान्वितः । कामं धनुर्विधं भूरो वर्तनीय  
सता प्रभु ॥ ३५३ ॥ अस्मासन्निगीपस्य क्षीणिना वा  
मनसि । अनाकम्प्यं जगत्कृष्यं नो तस्या भवते ति  
॥ ३५४ ॥ चिन्त्यते नय एवादावमन्दं ससुपेक्षुनि ।  
विनम्य एवं सिहोऽपि हन्ति हस्तिनमोऽनया ॥ ३५५ ॥  
सज्जातीयं विना वैरी न जय्यं स्वात्प्रदाचन । विना वज्रं  
मणिं सुचारयिष्येव वधं भवेत् ॥ ३५६ ॥ युक्त्या परो  
भाषेत निरुद्धपणमुग्रम् । शोषयत्यचिरेण प्रान्तात्स्य  
पय ॥ ३५७ ॥ दुर्गदेशमविशोऽपि शूरोऽप्येति परमम् ।  
गाढपङ्कनिमग्नानो मातशोऽप्यवसीदति ॥ ३५८ ॥ नय

नाङ्कुरितं गीये ज्ञाय न तु केरलम् । अन्यशुक्त विष  
मुक्त पण्यं स्यादन्यथा भूति ॥ ३५९ ॥ मृदुभिर्गुह्यभि  
शू पुमिरेको न बाध्यते । कपोतपोतकैरेव श्येनो जातु  
न बाध्यते ॥ ३६० ॥ निपङ्गमस्त्रिरुह्य प्रतिष्ठा खड्ग  
दुर्लभा । अनन्तरा पङ्कता घृष्टिसुदृक् नानुष्ठिते ॥ ३६१ ॥  
प्रियते यादवेकोऽपि रिपुस्त्रावकुन सुवम् । पुरः क्रिपानि  
मोमं हि संहिकेयोऽसुपुहाम् ॥ ३६२ ॥ रिक्ता कर्मणि  
पट्टस्त्रुमास्त्रलसा मरति वृत्ता ये । तेषा जलैरुमामिन्  
पूर्णाना रिक्ता कार्या ॥ ३६३ ॥ गन्तव्या राजसभा  
द्रष्टव्या रात्र्युतिता तोरा । यद्यपि न भयन्त्यर्थालस्य-  
प्यनर्था विनश्यति ॥ ३६४ ॥ अतितेजस्यपि राजा पात्रा  
मक्तो न माधयत्यर्थान् । तृणमपि दग्धुमशक्तो वडवाभि  
रपित्रत्यन्धिम ॥ ३६५ ॥ अचिराधिष्ठितस्य शत्रु प्रवृत्ति  
परुद्धमृत्यात् । नरमरोगमिभिरुत्तरिष्य सुखर समु  
द्धतम् ॥ ३६६ ॥ मप्रतिनयं कार्यं प्रमुखाधिगन्तुं सहाय-  
वानेन । दृश्यं तमपि न पश्यति क्षीपेन विना मचसुरपि  
॥ ३६७ ॥ अमिमुलनिहतम् मतसिष्ठतु तान्त्रजयोऽयवा  
स्वर्ग । उमयवग्माधुनादधवणसुखस्य न नास्त्यन्ते  
॥ ३६८ ॥ अतिनेकमिष्टमिष्टमिष्टी गुणरालु वक्रितमीन ।  
यत्र खलाश्च प्रन्यास्तत्र कथं मज्जनान्नर ॥ ३६९ ॥  
अतिगन्मीर भूपे कृप इव जनस्य दुःखतारस्य । दधति  
समीहितसिद्धिं गुणयन्त पाथिना घटका ॥ ३७० ॥ सैव-  
वनेसदनुगासनमात्रितमरणं च राजचिह्नानि । अभिषेक  
पट्टगन्धो बालव्यजनं त्रणस्यापि ॥ ३७१ ॥ यदि तत्र  
हृदयं पिङ्गसुवय स्वमेऽपि मा का सेमिष्ठा । सचिरजिते  
पण्डिते शुचिजितं चैन राजानम् ॥ ३७२ ॥ आग्रयि  
तव्यो नरपतिर्जयितव्यामि भुरि विज्ञानि । आरब्धव्ये  
वितरणमानेतव्यं यशोऽपि दग्धदिग्य ॥ ३७३ ॥ अममं  
समीयमानं ममैव परिहीयमाणस्तत्कार । धुरि यो न  
शुच्यमानोऽभिर्ययति त्यजति मूल ॥ ३७४ ॥ अनुगा-  
तानं कजन परपुरुषैरुहतेऽस्य निजदेह । अधिकारस्य  
पुण्य शत्रु इव न शृणोति वीक्षते कुमति ॥ ३७५ ॥ स  
क्षत्रियस्त्राणसह मता यमन्यासुर्क कर्मसु यत्न शक्ति ।  
यहन्त्यपि यद्यपरेऽर्थपाते वरोत्सस्कारहतामिबोक्तिम् ।  
॥ ३७६ ॥ क्षात्रात्किल जायत इत्युदय क्षत्रस्य शब्दो  
मुनेषु रुढ । राज्येन किं तद्विपर्ययते प्राणेलपक्रोधम  
लीनसैवा ॥ ३७७ ॥ अत्युच्छिष्टे मद्यिनि पाथिने च  
विश्रम्य पाददुपतिष्ठते श्री । सा क्षीयमावादसहा मरस

तयोर्द्वयोरेकनर जहाति ॥ ३७८ ॥ यः कानिर्नमप्यप-  
प्रता समुद्धरन्निष्कसहस्रतुल्याम् । कालेषु कोटिष्वपि  
मुक्तहस्त रात्रिंह न जहाति लक्ष्मी ॥ ३७९ ॥ उपे-  
क्षित क्षीणवेलोऽपि शत्रु प्रमादशोषालुर्नैवैन्द्राण्यं ।  
साथोऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽज्ञानमाध्या व्याधिरिव द्रवति  
॥ ३८० ॥ मित्राणि शत्रुत्वनिमानयन्ती मित्रवन्धनप्राच  
शत्रुः । नीतिर्नयत्वमृतपूर्ववृत्तं जन्मान्तरं जीवत एव पुन  
॥ ३८१ ॥ सम्मन्त्रिणा वर्धयते वृषाणा लक्ष्मीमहीधमं य-  
स्यह । दुर्मन्त्रिणा नाशयते तत्रैव लक्ष्मीमहीधमं य-  
स्यह ॥ ३८२ ॥ निशुक्तहस्तानि तरुण्यमापतिष्ठति ये  
सौम्यविहारसाध । निदाज्जन्दापित्तदुग्धपूरा स्वपति तं  
मृदयिष्य शितीन्त्रा ॥ ३८३ ॥ सुहृदामुपकारकारणा-  
द्विष्यामप्युपकारकारणात् । नृपस्य इष्यते दुर्गुणैरत्र को  
न विमर्षि केरलम् ॥ ३८४ ॥ विप्रेभ्योऽपि विगाहते नय  
कृतवीर्यं पयसामिनाशय । स तु तत्र विशेषदुर्लभं सैव-  
पन्यति कृत्यार्थं यै ॥ ३८५ ॥ द्विषतामुदय मुने  
घसा शुक्रमेन्ततरं मुमर्षण । न महानपि भूतिमिच्छता  
कर्मसत्प्रयण परिक्षय ॥ ३८६ ॥ अचिरं परम  
भूयसी विपरीता विगणाय चात्मन । क्षयशक्तिमुपैक्षते  
श्रुती कुन्ते तवनिवारण्यथा ॥ ३८७ ॥ अनुगलयतासु  
देव्यतीं प्रमुखात् द्विषतामैनीहया । अपयान्यचिरान्मही-  
भुजा जननिर्गदभयादिन प्रिय ॥ ३८८ ॥ क्षयशक्तिमपि  
स्वमानं दधत यैम शिर्षं समुद्रये । प्रायत्यनयासु-  
स्वित प्रतिपञ्चमिन् प्रया रूपम् ॥ ३८९ ॥ प्रमन खल  
कोशदोऽप्ये कृतपैक्षान्नविनिर्णयो नय । न विषेयदेसु  
दक्षता नियति लोक इवानुगृह्यते ॥ ३९० ॥ अमिमान  
यतो मनस्विन प्रियमुच्चं पदमारुहते । विनिपात-  
विवर्तनक्षमं मतमालम्बनमास्त्रैरुप ॥ ३९१ ॥ विपदो-  
ऽमिमनन्वविक्रमं रहयत्पापदुपेतनायति । नियता लुपता  
निरायतेरगरीयाश्च पदं रूपश्रिय ॥ ३९२ ॥ चञ्चल वसु  
नितान्तमुन्नता मेदिनीमपि हरन्त्यपतय । मूयस्त्रिस्तुपे-

१ दुर्गोऽपि, पदे-डुर्गोऽपि २ विशुद्धे, पदे-नविदये  
३ कृत्यामासपराय सन् पदे-कृत्यामासपराय सन् ४ पर  
कावाचकैरुद्ध, यद्यप्येवमपि, पदे-यद्यप्येवमपि ५ सचिद्विषयदिक्कर्म, पदे-सामादिकम् ६ यथा केचि कृत  
वीर्यं यद्यपि गन्तीरेषि प्रवेष्टारं सन्नि, वीर्यस्तु विरलं, दृढदा  
तामपि निरुद्धमपि तत्र सति वज्रिरे गोष्ठारं सन्नि, वक्ष्यं तु न  
सुखं इत्यर्थः ७ अत्यन्तदुर्लभं दुर्लभं तुल्य इत्यर्थः ८ पदसि-  
द्धयः तुल्य ९ अत्युच्छिष्टे १० क्षयं वीर्यं, पदे-यद्यप्येव  
११ अर्धप्राप्तिः १२ तुल्यतेत्यर्थः १३ सहाया साधनानां विरुद्धो  
देशकालयोः । विनिपातं प्रतीकारं सिद्धिं पश्चाद् इत्यर्थः ॥ ३९३ ॥

यनागतं मामस्य सुहृदं महीपतिम् ॥ ३९३ ॥ आज्ञा  
कीर्तिं पश्यन् ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसरक्षणं च । येषा-  
मेते पशुणां न प्रदृष्टा कोऽर्थनेपा पार्थिवेषाथयेण ॥ ३९४ ॥  
स किमस्या मायु न शान्तिं योऽधिप हिताय यं सद्यःपुते  
न रिंशु । मदायुर्गुलेषु हि कुर्वन्तं रतिं नृपेष्वमात्येषु च  
मर्वसतः ॥ ३९५ ॥ नराधिया नीचजनानुवर्तिनो बुधो-  
पदिष्टेन न याति ये पथा । विशान्वितो दुर्गममार्गनिर्गम  
मगस्तसवाधममर्थपशुरम् ॥ ३९६ ॥ नृपोऽनृष्ट मन्त्रि-  
वात्तदर्पणं सनपयोऽत्यन्तशिषु सनादिव । अदृष्टलोक  
व्यग्रहामृदवीसुहृदं मत्सु महते न वर्तितुम् ॥ ३९७ ॥  
प्रचरन्ति ते नृपधियः परमं भवन्ति मायाविषु ये न  
मायिनः । प्रमिश्य हि प्रमत्तं शत्रुसत्ताविधानसङ्घातान्नि-  
मित्तं इवेपर ॥ ३९८ ॥ नृतां विवाहे न्यसने रिपुक्षये  
यगस्त्रे कर्मणि मित्रसंग्रहे । प्रियासु नारीपञ्चनेषु वस्त्रेषु  
धनयस्त्रेषु न गण्यते बुधैः ॥ ३९९ ॥ परं निनीतत्वमु-  
पैति सेनया महीपतीनां विनयो हि भूषणम् । प्रदृष्टदानो  
मृदुसचरत्करं करीरं भद्रो निनयेन शोभते ॥ ४०० ॥  
अन्यथोपेयं निहन्तुरापदा भवन्ति वदया स्वयमेव  
देहिन् । अमर्षश्च येन जनस्य जन्तुना न जातहादयेन न  
निद्रिपादर ॥ ४०१ ॥ यदि सममपास्य नास्ति मृत्यो  
मयिपि युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् । अध मरणमवश्यं  
मेव गतो निमिति मुखा मर्त्येन यथा क्रियेत ॥ ४०२ ॥  
आमलमेव नृपतिर्भवेत् मनुष्यं विद्यानिहीनमकुलीनमसगतं  
या । श्रेष्ठेन भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यं पार्श्वतो भवति  
तं परिवेष्टयति ॥ ४०३ ॥ सत्यावृता च रूपा प्रियवा-  
दिनी च हितो दयालुरपि चार्धपरा रक्ष्या । नित्यव्यया  
प्रगुणित्यधनागमा च वैश्यान्नेन नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ४०४ ॥  
राजकुलपुत्राणि यदि शिषिषेनुमेता तेनाथ बल-  
निन लोचनस्य पुषाण । तस्मिन् मय्यगनिनो पतिषोषमाणे  
गगानस्य पतति कल्पन्तेन भूमि ॥ ४०५ ॥ सिध्दयति  
कर्मसु गृह्यमपि संतियोषा समारगनागुणमेवेति तेनी-  
श्वरगान् । हि प्रामदित्यदनेनैतमना वषाय तं चेत्सहस्र-  
निलो पुरि नागरिपम् ॥ ४०६ ॥ तातार्थमग्निमुत-  
सोदयमेतानां नित्यं भवन्ति भिनजीकृतमन्यभोगान् ।  
तन्नाश्यापनं रहस्यं तद्विधानामात्रा मिमं य न दिनानि  
मही मती ॥ ४०७ ॥ ये नाहो न शुचि वैरिचोरा-

कण्ठपीठोच्छ्रुद्विरराजिनिराजितासा । नापि प्रियापुत्रयो  
धरपत्रमङ्गसंज्ञानकुङ्कुमसा खसु निष्कलासे ॥ ४०८ ॥  
नस्पतिहितकर्ता द्वेष्यता याति लोके जनपदहितकर्ता सत्ये  
पार्थिवेन । इति महति विरोधे विद्यमाने समाने नृपतिन  
पदानां दुर्लभं कार्यकर्ता ॥ ४०९ ॥ नियतविषयको  
प्रायसो दण्डयोगाजगति परवशेऽसिन्दुर्लभं साधुवृत्तं ।  
क्रुशमपि निवृत्तं वा व्याधितं वाऽध्वनं वा पतिमपि कुलनरं  
दण्डमीत्याऽन्युपैति ॥ ४१० ॥ नृप कामासक्तो गण्यते  
न कार्यं न च हितं यथेच्छं स्वच्छन्दश्चरति किल मत्तोऽन्य  
इय । ततो मानाध्मात् पतति तु यदा शोकगद्गेन तदा  
मृत्ये दोषान्निपति न निर्जं चेत्यविनयम् ॥ ४११ ॥  
अवज्ञानाध्माज्ञो भवति मन्त्रिहीनं परिजनस्ततस्तत्रागम्या  
न्यति न समीपे सुखजन । बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि मन्त्रे  
नीतिगुणवती विपन्नाया नीतौ सकलमवशा सीदति जग-  
॥ ४१२ ॥ अयुक्तं युक्तं वा यदैर्भहितमज्ञेन विमुना लुप्तं  
देतत्रित्यं जडमपि गुरुं तस्य विनयेत् । विवस्वत्सर्वेषु कथं  
मपि समायामेभिनयेत्स्वकार्यं सतुष्टे क्षितिभूति रक्षक  
कथयेत् ॥ ४१३ ॥ सुहृदस्योद्भेदा सुहृदपिगमाव  
गहना सुहृ संपूर्णाङ्गी सुहृदतिक्ता कार्यवशतः । सु-  
श्रुत्यङ्गीना सुहृदपि बहुप्रापितकलेत्यहो चिन्ताशरा नियते  
रिव नीतिनयविदः ॥ ४१४ ॥ इच्छेच्छस्तु सुखं निवृत्तं  
मैत्रयो गच्छेत्स राज्ञः समा कल्याणीं गिरमेव ससिद्धिं वा  
त्वार्यं विदध्यात्कृती । अज्ञेनाद्वनमर्जयेदधितरेष्वन्येषु  
लभान्मुखातोपैति जनस्य जनयेत्स्वसापि नागविद्याम्  
॥ ४१५ ॥ अज्ञो वा यदि या विषयगतं ज्ञानेन च वेदे  
मृदुवाद्यविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोप्ता गुरुः ।  
नि सदेहविषयये सति मुनर्शने विरुद्धक्रियं राजा केपुर  
गाति तदयं प्राप्तं मैत्रविद्वद् ॥ ४१६ ॥ सूर्यान्  
निभेदसम्रमगुणं क्षोणीशमममुवासुसुहृत्तनमण्डलेषु लुप्तं  
लीलायति कश्चन । नाराचैर्निर्विद्वैर्बिभ्रन्नपुषा पुंसां मन्त्रा  
योपने स्वर्गस्योक्तकुम्भसम्रमपरीरम् कथं दुर्लभं  
॥ ४१७ ॥ एव भूमिपति करोति सचिन राज्ये प्रमन्नं  
यदा तं मोहाच्छ्रुते मद्रं स च मद्रालमेन निनिन्दते ।  
निमित्रस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतःप्रसूहा सन्  
ध्वस्तसूहा ततः न नृपते प्राणान्तिरं ह्रवति ॥ ४१८ ॥  
पेश्याददनेनमीश्वरस्य लोकोऽन्यतः सेवते तं गच्छत्यु-

१ टीका - ३५१ दृष्ट, ३५२-गुण्यदृष्टः ३ कथं पश्यन्  
४५१ दृष्ट ५ कथं ६ दृष्टः ७ दृष्टः ८ दृष्टः ९ दृष्टः  
८ लोचनस्य ९ पुषा - १० दृष्टः ११ दृष्टः १२ दृष्टः

१ लक्षणं २ दृष्टुं लक्षणं दृष्टं ३ शिवायाम् ४ दृष्टं  
नयार्थं ५ दृष्टं ६ दृष्टं ७ दृष्टं ८ दृष्टं ९ दृष्टं  
८ लोचनस्य ९ पुषा १० दृष्टः ११ दृष्टः १२ दृष्टः  
१३ शिवायाम् १४ दृष्टः १५ दृष्टः १६ दृष्टः १७ दृष्टः  
१८ दृष्टः १९ दृष्टः २० दृष्टः २१ दृष्टः २२ दृष्टः



॥ ३४ ॥ चल्त्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन पण्डित । नासमीक्ष्य  
परं स्थानं पूर्णमायतनं त्यजेत् ॥ ३५ ॥ अनायके न  
वस्तव्यं न वसेद्बहुनायके । सीनायके न वस्तय न वसेद्बाल  
नायके ॥ ३६ ॥ सर्वथा सत्यजेद्वाद न कचिन्मर्मणि  
स्पृशेत् । सर्वांगरित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिन ॥ ३७ ॥  
अनमिष्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम् । कर्मणा फलम्  
स्तीति मनसा त्रितयं चरेत् ॥ ३८ ॥ प्राणातिपात  
स्त्वेन्यं च परदारभिमर्शनम् । त्रीणि पापानि विदुषा नित्यं  
परिवर्जयेत् ॥ ३९ ॥ न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्रो  
मविष्यति । अतः श्व करणीयानि कुर्यादधैव शुद्धि  
मान् ॥ ४० ॥ अनेन मर्त्यदेहेन गहोक्तद्वयशर्मदम् ।  
विचिन्त्य तदनुष्ठेयं कर्म हेयं ततोऽन्यथा ॥ ४१ ॥  
उपकारं परो धर्मं परार्थं मम नैपुणम् । पाने दानं परं  
कामं परो मोक्षो वितृण्णता ॥ ४२ ॥ अन्नस्य क्षय  
दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु सचयम् । अन्नस्य दिवसं कुर्याद्दाना  
प्ययनकर्मसु ॥ ४३ ॥ परदारा न गन्तव्या सर्वयोगेषु  
कर्हिचित् । न हीदृशमनाशुष्य त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४४ ॥  
मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा नैकशय्यासनो भवेत् । मलवानि-  
न्द्रियग्रामो विद्वांसमपि वर्धति ॥ ४५ ॥ परदारपरद्रव्य-  
पदोद्गोपराशुख । गङ्गा नूते वद्वागल्यं भामय पावयिष्यति  
॥ ४६ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्त्रियं गुरुनाशम् ।  
महान्ति पातनान्याहुस्तत्सर्गां च पञ्चम ॥ ४७ ॥  
सीपालस्वामिनिमित्रो गोमो विश्वासपातक । सुपणो ब्रह्महा  
चोरो यान्तेते सर्वानारकान् ॥ ४८ ॥ कूटसाक्षी मृषावादी  
यश्चासदनुशासति वै । ते मोहमृत्यव सर्वे तथा ये वेद-  
निन्दका ॥ ४९ ॥ षट् भिन्वात्पट छिन्याकुर्याद्रासम  
नि स्तनम् । येन केन प्रकारेण प्रसिद्धं पुरुषो भवेत् ॥ ५० ॥  
न हीदृशं सवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते । दया मैत्री  
च नूतेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥ ५१ ॥ विवादो  
धनसंबन्धो याचनं स्त्रीषु संगति । आदानमग्रतः स्थानं  
मैत्रीमहत्स्यं हेतव ॥ ५२ ॥ दर्शितानि कलत्राणि गृहे  
मुत्तमशुद्धितम् । कथितानि रहस्यानि मौहृदं निमत  
परम् ॥ ५३ ॥ दुःखेन क्षिप्यते भिन्नं क्षिप्तं दुःखेन विद्यते ।  
भिन्नक्षिप्ता तु या प्रीतिः सा दुःखैव प्रदायिनी ॥ ५४ ॥  
दयोरस्य मम नित्यं ययोरस्य मम कृतम् । तयोर्मैत्री  
विवाहस्य न तु पुष्टिपुष्टयो ॥ ५५ ॥ उत्तमा आत्मना  
स्थाता पितुः स्थाताश्च मध्वना । अपमाना मातुष्य  
स्थाता शत्रुगणधमाधना ॥ ५६ ॥ अणुशेषश्चापि

शेषः शत्रुशेषस्तथैव च । पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्मान्छेष  
न रक्षयेत् ॥ ५७ ॥ कुमोज्येन दिनं नष्टं कुकलेण शरीरे ।  
कुपुणेण कुलं नष्टं तद्वत् यत्र दीयते ॥ ५८ ॥ बर्षश्च  
तपस्वी स्वाच्छूराश्चाप्यकृतव्रणः । मद्यपा स्त्री सती राजभित्ति  
न द्यद्दामहे ॥ ५९ ॥ नाभिस्तृप्यति काष्ठानां नापमाना  
महोदधिः । नान्तकं सर्वभूतानां न पुसा वामरोचना  
॥ ६० ॥ सा भार्या या प्रियं व्रूते स पुनो यत्र निर्गतिः ।  
तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥ ६१ ॥  
अजत्यधः प्रयात्युच्चैररं खैरेव चेष्टितैः । अधः कूपस्य  
खनकं ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥ ६२ ॥ कुर्यान्न परदारोच्छ्र  
विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् । हतो दशास्त्रः सीतार्थी हत  
पत्न्या विदूष्य ॥ ६३ ॥ न मद्यव्यसनी क्षीयं कुर्या  
द्वेतालचेष्टितम् । वृष्णयो हि ययुः क्षीनास्तृणैः प्रहृणै  
क्षयम् ॥ ६४ ॥ दानं सत्त्वाश्रितं कुर्यान्न पश्चात्तापवान्  
वेत् । बलिनात्मापितो बन्धे दानशेषस्य शुद्धये ॥ ६५ ॥  
न स्त्रीजितं प्रमूढं साक्षाद्वारगवशीकृतं । पुनरोक्ताद्  
शरण्यो जीव जायजितोऽत्यजत् ॥ ६६ ॥ क्षिपेद्वाक्यं  
शरान्घोरान्न पारुष्यविपद्भुतान् । वाक्पाहव्यरुपा चक्रे मीनं  
कुलकुलक्षयम् ॥ ६७ ॥ परेषां हेतुशब्दं कुर्यान्न पैशुन्यं  
प्रमुषियम् । पशुन्येन गतौ राहोश्चन्द्रार्कां भक्षणीयताम्  
॥ ६८ ॥ कुर्यान्नीचजनान्मयस्ता न याचनां मानहारिणीम् ।  
बलिप्रार्थनया प्राप लघुतां पुरुषोत्तम ॥ ६९ ॥ वक्रे  
भूरतैस्त्रिभुवनैः कुर्यात्प्रीतिमगतिम् । वसिष्ठसाहचरेण विश्वा  
मित्रो निमग्नितः ॥ ७० ॥ तीक्ष्णे तपसि लीनानिन्द्रि  
याणां न विश्वसेत् । विश्वामित्रोऽपि सोत्कण्ठं कण्ठे जप्राह  
मेनकाम् ॥ ७१ ॥ मक्तं रक्तं सदावक्तं निर्दोषं न परित्यजेत् ।  
रामस्त्यक्त्वा सतीं सीतां शोकशल्याकुलोऽभवत्  
॥ ७२ ॥ वर्जयेदिन्द्रियजयो निर्जने जननीमपि । पुनी  
कृतोऽपि प्रधुम् कामितं शम्भरस्त्रिया ॥ ७३ ॥ प्रमुषसादे  
विश्वासं न कुर्यात्समस्तनिम्ने । नन्देन मन्त्री निक्षिप्त  
शकटातोऽपि वन्धने ॥ ७४ ॥ अशुश्रुतपदारूढं पूज्यान्  
वापमानयेत् । नहुषः शकृतां प्राप्य च्युतोऽगस्त्यावमान  
नात् ॥ ७५ ॥ हितोपदेशं शृणुयात्सुर्वीतं च यथोदितम् ।  
विदुरोक्तमवृत्वाभूत्तौरवः शौरशत्यमाक् ॥ ७६ ॥ न  
पुनायत्तमैश्वर्यं कुर्यादर्थं कथंचन । पुनापितप्रसूतोऽग्न्युद्धत  
यष्टस्त्रुणोपम ॥ ७७ ॥ श्रुतिस्मृत्युक्तमाचारं न तत्र  
स्थापुसेवितम् । दैत्यानां श्रीवियोगोऽमृतस्य धर्मविषय  
चाम् ॥ ७८ ॥ नदीनां नक्षिना नैनं शृङ्गिणा शन

पाणिनाम् । विश्वासो नेत्र कर्तव्य योषु राजकुलेषु च ॥ ७९ ॥ न कुर्यादभिचारोऽन्यथादिबुद्धिनिग्रहं ।  
 लक्ष्मणेनेन्द्रित्वाभिचारसमये हत ॥ ८० ॥ व्याकुलोऽपि  
 विपत्ताते स्मरद्विष्णु सदा हृदि । शरतलघगतो मौल्य  
 सस्मर गुरुदध्यजम् ॥ ८१ ॥ चिन्ता जरा मनुष्याणां  
 मनसा धाविना जरा । असमोगो जरा स्त्रीणां क्लृप्ताणां  
 मातरो जरा ॥ ८२ ॥ प्रियनामप्रदानेन सर्वे हुष्यन्ति  
 जन्तव । तस्मात्तदेव वक्तव्यं वचने वा दक्षितम्  
 ॥ ८३ ॥ पद्मसि सह गन्तव्यं स्यात्तव्यं पद्मसि सह ।  
 पद्मसि सह वक्तव्यं न दुःख पद्मसि सह ॥ ८४ ॥ याति  
 न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यगोऽपि सहायताम् । अपन्यान् तु  
 गच्छन्त मोदोऽपि विमुञ्चति ॥ ८५ ॥ विद्याभ्यासो  
 विचारश्च समयोरव शोभते । विवाहश्च विवादश्च समयो  
 रेव शोभते ॥ ८६ ॥ लक्ष्मीर्वसति जिह्वाये जिह्वाये  
 मित्रान्धया । जिह्वाये बन्धन प्राप्त जिह्वाये मरण  
 ध्रुवम् ॥ ८७ ॥ यस्मिन्देहे न समानो न प्रीतिर्न च  
 बान्धवा । न च विद्यागम कश्चिन्न तत्र दिवस वसेत्  
 ॥ ८८ ॥ वहेदमित्रं स्वन्वेन यावत्कालविपर्यय । अघेन  
 मार्गते काले मित्राद्दृष्टमियादमनि ॥ ८९ ॥ सर्वनाशे  
 मनुसन्ने स्वर्गं त्यजति पण्डित । अघेन ब्रुते कार्ये  
 सर्वनाशो न जायते ॥ ९० ॥ मूर्खशिष्योपदेशेन दुष्क्री  
 भरणेन च । द्विपता समयोणेन पण्डितोऽप्यनसीदति  
 ॥ ९१ ॥ मित्रद्वन्द्वं कृतमित्रं स्त्रीमित्रं मित्रस्य च ।  
 चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिर्नैव त्रिभुता ॥ ९२ ॥ गतश्री-  
 र्गणवान्द्वेष्टि गतायुश्च चित्तिस्तकान् । गतश्रीश्च गतायुश्च  
 ब्राह्मणाद्वेष्टि भारत ॥ ९३ ॥ आरमबुद्धिं सुखायैव  
 शुभद्विर्विशेषत । परबुद्धिर्विनाशाय सौबुद्धिं प्रलयावहा  
 ॥ ९४ ॥ निश्चय सर्वथा हेतुं प्रेत्यूह सर्वकर्मणाम् ।  
 तस्माद्विभयमुत्सृज्य साध्यमिद्विधिधीयताम् ॥ ९५ ॥  
 विषादयुक्तं ब्राह्मणमेध्यादपि काबन्धम् । नीचादयुक्तमा  
 विद्या क्षीरस्य दुग्धलादपि ॥ ९६ ॥ लुब्धमर्थेन गृही  
 यात्तद्वद्वलिकर्मणा । मूर्खे छन्दासुवृत्त्या च तत्त्वार्थेन च  
 पण्डितम् ॥ ९७ ॥ जानीयात्सगरे मृत्त्वान्बन्धवान्वयस-  
 नागमे । आपलालेषु मित्राणि भार्या च विमवसाये  
 ॥ ९८ ॥ खरं श्वानं गजं मत्तं रण्डा च बहुमाषिणीम् ।  
 राजपुत्रं पुमित्रं च दूरतं परिवर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दूरस्य  
 जलमध्यस्थं धावन्तं घनगर्जितम् । क्रोधवन्तं मदनमन्तं  
 नमस्कारेऽपि वर्जयेत् ॥ १०० ॥ पिपीलिकान्तं घान्य

मन्त्रिकामन्त्रितं मयु । लुब्धेन सचितं द्रव्यं समूलं च  
 विनश्यति ॥ १०१ ॥ न सारणीया धीरेण रसना नीगमे  
 जने । को नाम ब्रुते पैगै नायकं सायकज्ञतिम् ॥ १०२ ॥  
 घातुनादेषु विद्यायां शोकायां कीर्तिने मत । जामातरि च  
 पुत्रायां त्रयमेतन्निरर्थकम् ॥ १०३ ॥ द्वात्रिंशौ पुरुषो लोके  
 सुखिनो न कदाचन । यश्चायनं कामयते यश्च कुप्यत्य  
 नीश्वर ॥ १०४ ॥ द्वात्रिंशौ पुरुषो लोके पत्यत्ययमारक्तौ ।  
 स्त्रियं कामितकामिन्यो लोकं पूजितपूजक ॥ १०५ ॥  
 द्वात्रिंशौ पुरुषो लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ । परिग्रहं योगयुक्तश्च  
 रणे चाभिरुक्तो हत ॥ १०६ ॥ द्वात्रिंशौ पुरुषो लोके स्वर्गं  
 स्योपरि तिष्ठत । प्रमुखं क्षमया युक्तो वरिद्रश्च प्रदानवान्  
 ॥ १०७ ॥ द्वात्रिंशौ पुरुषो लोके न भूतो न भविष्यत ।  
 प्रार्थिनं यश्च ब्रुते यश्च नार्थयते परम् ॥ १०८ ॥ द्वात्रिंशौ  
 पुरुषो लोके शिरःशूलकराभुवौ । गृहस्थश्च निरारम्भो यन्निश्च  
 सपरिग्रह ॥ १०९ ॥ शत्रुद्वेष्टे सयोगे वियोगे मित्रं  
 मय्यहो । उभयोर्द्वेष्टाविव को मेदं शत्रुमित्रयो ॥ ११० ॥  
 दुष्टा भार्या शत्रु मित्रं भृत्यश्चोत्तरदायक । ससर्पे च गृहे  
 वासो मृशुरव न सशय ॥ १११ ॥ ददतो दुष्प्रमानस  
 पठत पुत्रको न चेत् । आत्मनश्च परेषां च धिक्ल्याग  
 पोष्यं श्रुतम् ॥ ११२ ॥ न तद्रुक्तं न तपीतं न तस्त्रुप्तं  
 न तद्रुक्तम् । यन्मासमाहिपक्षीरैलेलानां निवर्जितम् ॥ ११३ ॥  
 नि सारस पदार्थस्य प्रायेणाढ्यमरो महान् । न सुगर्गे ध्वनि  
 स्तादग्यादग्रासे प्राजायते ॥ ११४ ॥ मासि मानि समा ज्योत्स्ना  
 पक्ष्मरोहमोरपि । तत्रैकं शुक्रपक्षोऽभ्युदयं पुण्येखाप्यते  
 ॥ ११५ ॥ मरसादयोऽपि जानन्ति नीरक्षीरविवेचनम् ।  
 परं प्रसिद्धिर्हसस्य यत्र पुण्येखाप्यते ॥ ११६ ॥ पद्मसि  
 कामिता कुन्ती तद्वधूश्च पद्मसि । नर्तनं नदति लोकोऽप्य  
 यत्र पुण्येखाप्यते ॥ ११७ ॥ सौभाग्यं विरलस्य स्वात्स  
 मकर्मगुणेऽपि । पदुशदायुषा पृथ्वी खड्गावचनं दृश्यते  
 ॥ ११८ ॥ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते ।  
 परोपकरणाचार्यं वचने किं दक्षितम् ॥ ११९ ॥ वनानि  
 दहतो बह्वं सन्ना भवति भारत । ॥ एष दीपनाशाय  
 कुशे कक्षासि लौहैर्दम् ॥ १२० ॥ भोज्यं भोजनशक्तिश्च  
 रतिशक्तिर्नरक्षिय । विभवो दानशक्तिश्च नालस्य तपस  
 पत्नम् ॥ १२१ ॥ जानन्ति हि गुणान्बन्धुं तद्विद्या एव  
 तादृशम् । वेति निश्चयं भार गिरीणां गरिमाश्चयन्  
 ॥ १२२ ॥ जीवन्तोऽपि मृता पक्ष व्यासेन परिकीर्तिता ।  
 दक्षिणे व्यापितो मूर्खं प्रवासी नित्यसेवक ॥ १२३ ॥

अत्यासन्ना विनागाय दूरतश्चाफलप्रदा । मध्यमावेन से  
व्यते राजा वहिर्गुरु म्रिय ॥ १२४ ॥ अमृत दुर्लभ  
पूणा देवानामुदक तथा । पितृणा दुर्लभ पुनस्तक शकस  
दुर्लभम् ॥ १२५ ॥ शनै पथा शनै कथा शनै पर्वत  
मलाके । शनैरिद्या शनैरित्त पथैतानि शनै शनै ॥ १२६ ॥  
अन्वयागतविद्यानामव्यागतसपदाम् । विदुषा च प्रभूषा  
च ह्यत्र गायन्त्यति ॥ १२७ ॥ मक्षिका मशको वेद्या  
भूपको याचमस्तथा । ग्रामणीर्गणकश्चैव ससैते परमदका  
॥ १२८ ॥ अदृतोपद्रव रश्मिमहानपि न पूज्यते ।  
अचयति नरा नाग न तारयै न गजादिकम् ॥ १२९ ॥  
शोभते विद्यया विप्रा कृत्रिमा विजयत्रिया । श्रियोऽनुकूल  
दानेन रजया च कुन्तकान् ॥ १३० ॥ ब्राह्मणा  
गणरा वदया सारमेयाश्च पुहुटा । दृष्टेय्ययेषु बुप्यति  
न जाने तस्य कारणम् ॥ १३१ ॥ पुनर्पौनःपुन्यै  
सपूणमपि सवन् । भार्याहीनगृहस्थस्य शून्यमेव गृह  
मतम् ॥ १३२ ॥ अक्षरद्वयमन्यत नास्ति नास्तीति यत्पुरा ।  
तदिदं देहि देहीति विपरीतमुपस्थितम् ॥ १३३ ॥ नवे  
यसि य शत स शत इति मे मति । धातुषु क्षीय  
माणेषु शांति कस्य न जायते ॥ १३४ ॥ धिग्गृह गृहि  
णीभूय धिक्कलनमपुनकम् । धिन्धुमविनीत च धिग्यो  
तिपमजातकम् ॥ १३५ ॥ अथ नैव गज नैव व्याघ्र नैव  
च नैन च । अजापुन वलि दद्यादेवो दुर्बलघातक ॥ १३६ ॥  
दुर्मयी राजाशास्य ग्रामनाशाय कुञ्जर । श्याल्यो गृह  
नाशाय सवनाशाय मातुर ॥ १३७ ॥ जले तैल खले  
गुप्त पाने दान मनागपि । प्राज्ञे शास्त्र स्वय याति विस्तार  
वेदंशुश्रुति ॥ १३८ ॥ उद्योग बलह वण्ड्यैत मय  
परक्षिप । आहारो मेधुन मित्रा सवनाशु विवर्धते ॥ १३९ ॥  
कृतार्थ स्वामिन द्वेष्टि कृतेदारस्तु मातरम् । जातापत्या  
पतिं द्वेष्टि गतरोगाधिकैर्यैवम् ॥ १४० ॥ चक्षु पूत न्यसे  
त्वाद वयम्पूत जन्म पिबत् । सत्यपूता वदद्वार्णा मन पूत  
समाचरेत् ॥ १४१ ॥ नास्ति यज्ञ सिय कश्चिन्न व्रत  
नोपवासकम् । या तु भर्तारि शुश्रूषा तथा स्वर्गे जयत्यसौ  
॥ १४२ ॥ गुचि भूमिगत तोय गुचिर्गरी पतिव्रता ।  
गुचि क्षेमकरो राजा सतोषी ब्राह्मण गुचि ॥ १४३ ॥  
तिलमास्य गुचि स्त्रीणां शत्रुनि कल्पातने । वसोऽपि

स्तनपाने स्वाच्छा भृगुग्रहणे शुचि ॥ १४४ ॥ भर्ता देवो  
गुरुर्भर्ता धर्मेतीर्षतानि च । तस्मात्सर्वे परित्यज्य पतिमेक  
भजेत्यती ॥ १४५ ॥ अक्षरे खलु ससारे सारमेतच्चतु  
यम् । कात्या बास सता सङ्गो गङ्गायाम् शमुत्तवनम्  
॥ १४६ ॥ उदारस्य वृण विच शरस्य मरण वृणम् ।  
विरक्तस्य वृण भार्या निस्पृहस्य वृण जगत् ॥ १४७ ॥  
ससैतानि न पूर्यते पूर्यमाणा यमेकश । ब्राह्मणोऽपिर्मो  
राजा पयोधिरुदर गृहम् ॥ १४८ ॥ कल्यातवाससलोभ  
लङ्घिताशेषभूभृत । स्वैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि ग्नो  
दधे ॥ १४९ ॥ सप्त सरस्वती सत्य सतान सद्व्रतम् ।  
सत्ता मुक्तसमभार सकारा सत दुर्लभा ॥ १५० ॥  
अभ्रच्छया खलमीतिर्नवसप्तानि योपित । किंचित्कालोप  
भोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १५१ ॥ परोऽपि हितवान्  
बन्धुर्वधुरप्यहित पर । अहितो देहजो व्याधिर्हितना  
रण्यमौषधम् ॥ १५२ ॥ जलबिन्दुनिपातेन क्रमश पूते  
घट । मे हेतु सर्वविद्याना धर्मस्य च धनस्य च ॥ १५३ ॥  
सौवर्णानि सरोजानि निर्मातु सन्ति शिल्पिन । तत्र  
सौत्सर्निर्माणं चतुरश्रतुरानन ॥ १५४ ॥ साक्षर पुरुष दृष्टा  
यो नरो नाभिमन्यते । बलीवर्धसमो लोके खुरश्रद्धविष  
जित ॥ १५५ ॥ को न याति वश लोके मुखे पिण्डेन  
पूरित । मुदङ्गो मुखलेपेन करोति भधुरध्वनिम् ॥ १५६ ॥  
लुब्धानां याचक शत्रुश्चोराणां चन्द्रमा रिपु । जारस्त्रीणां  
पति शत्रुर्मुखीणां बोधको रिपु ॥ १५७ ॥ अमन्त्रमन्त्रं  
नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अयोग्य पुरषो नास्ति योजक  
स्तन दुर्लभ ॥ १५८ ॥ परोपदेशवेलायां शिष्य सर्वे  
भवति ये । विस्तरन्तीह शिष्टव स्वकार्ये समुपस्थिते  
॥ १५९ ॥ गुणिना निगुणानां च दृश्यते महदतरम् ।  
ह्यार कण्ठगत स्त्रीणां मूषुराणि च पादयो ॥ १६० ॥  
अल्पस्य लब्धुकामस्य जनस्य गतिरीदृशी । अल्पेऽपि मन  
स्वाप सन्निताशो विनश्यति ॥ १६१ ॥ शत्रुवाक्याश्रित युग  
तेन सौहार्दमाजंयम् । नहि धीरेण वर्तन्त्यमात्मन शुभनि  
च्छता ॥ १६२ ॥ शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योनि ।  
यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतादरा ॥ १६३ ॥  
चत्वारो धनदायादा धर्माभिन्नपतस्करा । तेषां ज्येष्ठारवा  
नेन त्रय बुप्यन्ति बान्धवा ॥ १६४ ॥ शीलमारवती  
कान्ता पुष्पमारवती लता । अर्थमारवती याणी भवते  
कौमसि श्रियम् ॥ १६५ ॥ पुरोपीडे तडागस्य परोवार  
प्रतिनिर्या । शोकक्षोभे च हृदय प्रलापैरेव धार्यते  
॥ १६६ ॥ सर्वविद्यापानात्रिणि धोक्तः ॥ १ मुष्णहार २ क  
विन्याय ३ गोनाम् ४ मन्त्रद्वयम् ५ उपाय

१ पञ्चम वारयेतु अतिशयते विध्वनि आतोहति प्राप्यते वर्धते इति  
पञ्चमिष्याहार २ मायाविद्यानारीनि ३ पद्माभि हवत्या न  
मरुतीन्द्रे ४ इन्द्राण्यस्यमविद्यागाम् ५ सवर्ग न भवति  
६ पुनश्चिन् ७ शान ८ गज ९ मन्त्रानि १० वरमुपा  
ता देवा ११ इडा दाता श्री देवा १२ वेदम् १३ पतिव्रतम्

॥ १६६ ॥ उपभोक्तुं न जानाति श्रियं प्राप्यापि मानम् ।  
आकण्ठजलमग्नोऽपि श्वः लिह्येन जिह्वया ॥ १६७ ॥  
आर्ता देवान्नममन्ति तपः कुर्वन्ति रोगिणः ।  
निर्धना दानमिच्छति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥ १६८ ॥  
जामाता जठरं जाया जातयेदा जलाशयः । पूरिता  
नैव पृथन्ते जराया पक्ष दुर्मगः ॥ १६९ ॥  
जननी जन्मभूमिश्च जादवी च जनार्दनः । जनक  
पञ्चमश्चैनं जगारा पक्ष दुर्लभा ॥ १७० ॥ सा  
श्रीर्या न मदं कुर्यात्स सुखी नृणामेच्छितः । तन्मित्र  
यत्र विश्रामं पुरुषः स नितेन्द्रियः ॥ १७१ ॥ सुलभं  
यस्तु सर्वस्य न त्यागादरणीयताम् । स्वदारपरिहारेण पर  
दारार्थिनो जनाः ॥ १७२ ॥ एकस्य कर्मे सवीक्ष्य करो-  
त्यन्योऽपि गंहितम् । गतानुगतिको लोको न लोभ  
पारमार्थिकः ॥ १७३ ॥ क्वचिद्दुष्टं क्वचिच्छो रुष्टस्तुष्ट  
क्षणे क्षणे । अप्यत्रस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि मयंकर  
॥ १७४ ॥ गुणकन्या निशाचीशो ब्राह्मण्या पाकशासनः ।  
गतं पक्षेपुलक्ष्यार्थं का कथाऽन्यथं देहि न ॥ १७५ ॥  
यस्मिन्नेष्टे भयं नास्ति तुष्टे नैव घनागमः । निग्रहा  
नुग्रहौ न स्तः स रुष्टं किं करिष्यति ॥ १७६ ॥  
आलस्योपहृता विद्या परहृत्तगता स्त्रियः । अत्यवीज  
हृतः क्षेत्रं हृतं सैन्यमनायकम् ॥ १७७ ॥ निर्निषेधापि  
संपेण कर्तव्या महती कटाः । विषमस्तु न चाप्यस्तु  
पटाटोपो मयकरः ॥ १७८ ॥ एक एव पदार्थस्तु  
विद्या भजति वीक्षितः । कुणपः कामिनीं मास  
योगिनि कामिनि श्रमि ॥ १७९ ॥ नारी परमुख  
द्रष्ट्री कविरव्यनहारिन् । अपप्यसेवी रोगी च श्रिय  
किनोपहृत्ते ॥ १८० ॥ अन्यदा भूषणं पुंसां क्षमा  
लज्जेन योयिताम् । पराक्रमः परिमवे वैयात्य सुतेद्विष  
॥ १८१ ॥ सासारिकसुखासक्तं ब्रह्मज्ञोऽस्मीति  
वादिनम् । कर्मब्रह्मोभयग्रष्टं तं त्यजेदन्यजं यथा  
॥ १८२ ॥ शैले गेले न मालिन्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।  
साधवो नहि सर्वेन चन्दनं न वने वने ॥ १८३ ॥  
प्रीतिर्दशमीर्व्ययं क्लेशः सा किं सा किं स किं स मित्रम् ।  
या लोभाया पद्मोहात्परार्थं न परार्थकृत् ॥ १८४ ॥  
मनो मधुरतो मेघो मानिनी मदनो मरुत् । मा मदो  
मर्कटो मत्स्यो मजारा दश चक्षुरा ॥ १८५ ॥  
यानजीवं सुखं जीवेदणं कृत्वा धृतं विवेत् । मसी  
मृत्युं जीवनस्य पुनरागमनं कुत ॥ १८६ ॥ असार

एष मसारः सारः साङ्गलोचना । तदर्थं धनमिच्छन्ति  
तत्यागे तु धनेन विम् ॥ १८७ ॥ सत्यानुसारिणी  
लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी । अम्याससारिणी निचा  
बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १८८ ॥ उपाध्यायश्च वैद्यश्च  
ऋतुपालि वरुचिश्च । सुतिक्ता दुनिका नौका कार्यान्ते  
ते च शयनम् ॥ १८९ ॥ विद्याखान्ता गता मेधा  
श्रमूतान्तं च योवनम् । प्रणामान्तं सता कोपो याच  
नान्तं हि गौरवम् ॥ १९० ॥ कृतान्तपाशमद्वाना दैवो-  
पहतचेतसाम् । बुद्धयः कुङ्कगामिन्यो भजन्ति महतामपि  
॥ १९१ ॥ सद्य इदयः यस्य भापिनः सत्यभूषितम् ।  
कायः परहिते यस्य कलिस्तस्य करोति विम् ॥ १९२ ॥  
अपत्यदर्शनस्यार्थं प्राणानपि च या त्यजेत् । त्यजन्ति  
तामपि दूरा मातरं दारहेतवे ॥ १९३ ॥ पुत्रस्तु  
पाकपुशला पवित्रा च पतिव्रता । पश्याही पक्षपैरारी  
शुचि सयाति गौरवम् ॥ १९४ ॥ दातुर्ब्रतवित्तस्य गुण-  
शुक्तस्य चार्थिनः । दुर्लभं खलु सयोगः सद्ब्रजक्षेत्रयो-  
रिव ॥ १९५ ॥ आज्ञामानकलं राज्यं ब्रह्मचर्यकलं तपः ।  
परिज्ञानकलं विद्या दत्तमुक्तकलं धनम् ॥ १९६ ॥  
आशुर्निष्ठं गृहच्छिद्रं मन्त्रमौषधमैथुने । दानं मानाप-  
मानौ च नमः गोप्यानि कारयेत् ॥ १९७ ॥ अमौ  
दग्धजले मयं हतः तत्करार्थिनः । तत्सर्वं दान-  
मित्याहुर्वदि क्लेशं न भाषते ॥ १९८ ॥ मन्त्रम  
ब्रह्ममारयाति वपुरारयाति भोजनम् । विनयो वंशमा-  
रयाति देशमारयाति भावितम् ॥ १९९ ॥ किं  
विद्यया किं तपसा किं योगेन श्रुतेन च । किं  
विविक्तेन मौनेन मीमिषस्य मनो हतम् ॥ २०० ॥  
यश्च मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परः गतः । तादृशौ  
सुखमेवेते क्लिश्यत्यन्तरितो जनः ॥ २०१ ॥ त्यजे  
त्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कुम्भं त्यजेत् । कुम्भणादविशेषज्ञ  
तस्माच्च कृतशासनम् ॥ २०२ ॥ पात्रापात्रविवेको-  
ऽस्ति धेनुपन्नगयोरिव । नृणात्संजायते क्षीरं क्षीरास्त-  
जायते विषम् ॥ २०३ ॥ शनैर्विद्या शनैरर्थानारोहे-  
त्यवतं शनैः । अनेरवसु वर्तेत योजनाज्ञ परं ब्रजेत्  
॥ २०४ ॥ धृतं पुस्तकमाद्यं च नाटकेषु च सक्तता ।  
सिधसन्तन्त्री च निद्रा च विद्याविवेकराणि पट ॥ २०५ ॥  
अतिथिर्वालकः पत्नी जननी जनकस्तथा । पश्येते गृहिणः  
पोष्या इतरे च स्वशक्तिः ॥ २०६ ॥ गाढं गुणवती  
विद्या न सुदे विनयं विना । मूर्खतापि सुदे भूयान्महत्सु  
विनयान्विता ॥ २०७ ॥ अहो साहजिकः प्रेम दूरादपि

विराजते । चकोरयनद्वन्द्वमाहादयति चन्द्रमा ॥ २०८ ॥  
 साक्षरा विपरीतश्रेद्राक्षसा एव केवलम् । सरसो विपरीत  
 श्रेत्सरसत्वं न शुद्धति ॥ २०९ ॥ बदीच्छसि वशीकृत  
 जगदेवेन वर्मणा । परापादसस्येभ्यो गा चरतीं निवा  
 रय ॥ २१० ॥ एकस्तपो द्विरप्यायी विभिर्गीत चतु पथम् ।  
 सप्त पथं कृषीणा च सद्गमो बहुभिर्जनैः ॥ २११ ॥  
 पाष पक्षिषु चाण्डाल स्मृत पशुषु गर्दम । नराणा  
 षोऽपि चाण्डाल स्मृत सर्वेषु निन्दक ॥ २१२ ॥  
 दातृत्वं प्रियवक्तृत्वं धीरत्वमुचितज्ञता । अन्यासेन न  
 लभ्येयुश्चावार सहजा गुणा ॥ २१३ ॥ लोभमूलानि  
 पापानि रसमूलानि व्यापथ । इष्टमूलानि शोकानि  
 गीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥ २१४ ॥ श्रद्धोपे दीपकश्च द्र  
 प्रमाते दीपको रवि । त्रैलोक्ये दीपको धर्मं सुपुत्र  
 कुलदीपक ॥ २१५ ॥ सुखार्थी त्यजते विद्या विद्यार्थी  
 त्यजते सुखम् । सुखार्थिनं कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनं  
 सुखम् ॥ २१६ ॥ अन्नदानमप्यर दान विद्यादानमत परम् ।  
 अन्नेन क्षणिका वृत्तिर्यावज्जीव च विधया ॥ २१७ ॥  
 दूरस्था परीता रम्या वैश्या च सुखमण्डने । बुद्धस्य  
 वार्ता रम्या च गीणि रम्याणि दूरत ॥ २१८ ॥ माता  
 यदि विप दद्याद्विक्रीणाति पिता सुतम् । राजा हरति  
 सर्वस्य तन ना परिदेयना ॥ २१९ ॥ अहेरिष गणाङ्गीतः  
 पराचात्र विपादिय । राक्षसीभ्य इय सीम्य स  
 विषामभिगच्छति ॥ २२० ॥ अवज्ञातुष्टि प्रेम  
 नवीकर्तुं क ईश्वर । सधिं न याति स्फुटित  
 लक्षालेपेन मौक्तिकम् ॥ २२१ ॥ सनिकर्गोऽन मर्त्याना  
 मनादणकाणाम् । गान्ध हिला यथाऽयाम्मस्तन्यो याति  
 द्रुह्ये ॥ २२२ ॥ लेखनी पुस्तकं यमा पठते गता गता ।  
 कदाचित्पुनरापाता भ्रष्टा गुण च चुम्बिता ॥ २२३ ॥  
 पूर्वदत्तेषु या विद्या पूर्वदत्तेषु च यदनम् । पूर्वदत्तेषु या  
 भार्या अमे धावति धावति ॥ २२४ ॥ दुःखा धर्मं  
 विजानाति श्रुत्वा त्यजति दुर्मतिम् । श्रुत्वा ज्ञानमवा  
 प्रोति श्रुत्वा मोक्षं च विदति ॥ २२५ ॥ मनो धावति  
 सर्वत्र मदोमगनेद्रवत् । ज्ञानाङ्कनासमा बुद्धिसल  
 निश्चये मन ॥ २२६ ॥ इच्छेद्येद्विपुला मैत्री ग्रीणि तत्र न  
 कारयेत् । वाग्यादमर्षमनय तत्पक्षीपरिमाणम् ॥ २२७ ॥  
 अमुक्त स्थानिनो युक्त युक्त नीचस्य दुष्पणम् । अमुक्त  
 राहवे मूलविरि रदस्य भूषणम् ॥ २२८ ॥ पशन्ते चेत्  
 शूरं च वक्त्रत्यति दुर्गमे । इश्वरे च ददिते च मृत्यो मर्त्य  
 दस्त्य ॥ २२९ ॥ सद्भावे कुर्मन्त्राणा कवीना कवि

मण्डले । दीक्षिर्वा दीक्षिहानिर्वा सुहृतादेव जायते ॥ २३० ॥  
 विषस्य विषयाणा हि दृश्यते महदन्तरम् । उपमुक्त विष  
 हन्ति विषया सारणादपि ॥ २३१ ॥ पुराणान्ते श्मशा  
 नाते भैरुनाते च या मति । सा मति सर्वदा चेत्सालो  
 न मुच्यते वन्दनात् ॥ २३२ ॥ आकारेणैव चतुर्गुणैर्  
 यन्ति परेद्धितम् । गर्भस्थ केतकीपुष्पगमोदेनेव पश्यता  
 ॥ २३३ ॥ न ज्ञातु नाप्यनुज्ञातु नेक्षितु नाप्युपेक्षितुम् ।  
 स्वजन स्वजने जात विपत्त्यात समीहते ॥ २३४ ॥  
 श्रायो दुःखान्तर्पयता सपद्मोऽपि दुरात्मनाम् । भर्नाति हि  
 सुखोदका विपद्मोऽपि महात्मनाम् ॥ २३५ ॥ उर्वरं  
 मृतिमिच्छद्भिः सद्भिः खलु न दृश्यते । चतुर्थीचन्द्रलेखेन  
 परलोभालपट्टिवा ॥ २३६ ॥ अपाण्डपातजातानामाश्रयं  
 मर्ममेदिनाम् । गाढशोकप्रहाराणामचित्तेव महीपथम्  
 ॥ २३७ ॥ अनिराहितकार्यस्य वाग्जाल वाग्मिनो वृषा ।  
 निमित्तादपराद्वेपोर्वाण्युत्पत्तये वरिगताम् ॥ २३८ ॥ शत्रु  
 श्वेतार्कपुष्पेण च द्रष्टा पक्षतन्तुना । अन्धुत स्मृतिमात्रेण  
 नायव वरसपुटे ॥ २३९ ॥ अङ्गुल्या पौरष या धीरि  
 कासित्यपि किं तथा । जरद्भ्रमोऽपि चाश्नाति दैवादुष्पण  
 तृणम् ॥ २४० ॥ मन्दकिनीपय पान मदाक्षीमुखचुम्ब  
 नम् । मन्दरोपनवीडा मदानुष्ठानत कुत ॥ २४१ ॥  
 दीपो भक्षयते ध्वान्त कज्जल च प्रसूयते । यदन्न भक्ष्ये  
 क्षित्य जायते तादृशी प्रजा ॥ २४२ ॥ मौन कालविर  
 म्बश्च व्रयाण भूमिदर्शनम् । मृदुल्यन्यमुखी वार्ता नकार  
 पट्टिच स्थत ॥ २४३ ॥ अक्षराणि परीक्ष्यन्तानन्तरा  
 म्वरेण किम् । शत्रुम्बरहीनोऽपि सर्वज्ञ किं न जायत  
 ॥ २४४ ॥ दोषोऽपि गुणता याति प्रभोमेयति चेत्तुला ।  
 अङ्गहीनोऽपि सूर्येण सारथ्ये योजितोऽरण ॥ २४५ ॥  
 उत्तम प्रणिपातेन शूर भवेन योजयेत् । नीचमलप्रदानेन  
 इष्ट धर्मेण योजयेत् ॥ २४६ ॥ अजुले पतितो राजा शूर्य  
 पुत्रो हि पण्डित । निर्धनस्य धनप्राप्तिरनुगमन्यते जगत्  
 ॥ २४७ ॥ टोकेषु निर्धनो दुःखी ऋणग्रस्ततोऽपिबन्धम् ।  
 ताम्या रोगबुतो दुःखी तेभ्यो दुःखी वृथामयक ॥ २४८ ॥  
 आज्ञामज्ञो नरेन्द्राणा विप्राणा मानसपटनम् । पृथग्शस्या  
 च नारीणामासन्नं उच्यते ॥ २४९ ॥ प्रस्ताममदा  
 वास्य सद्भावममदा पियम् । आत्म्यास्तिसम कोप कुप्येनो  
 न विनश्यति ॥ २५० ॥ पठक पाठकश्चैव ये नाये  
 शागपाठका । सर्व व्यसजिनो ज्ञेया य शिवावाच पठित  
 ॥ २५१ ॥ पण्डिते सह सागव्यपण्डिते सह सक्था । पण्डिते  
 सह मित्रव्य कुत्राणो नावसीदति ॥ २५२ ॥ ग्रील शीर्षमन

लभ्यं पाण्डित्यं निरमरम् । तत्रोत्तमं नित्यं पश्यन्त्यसौ ।  
 निदि ॥ २५३ ॥ ननु कदाचित् पश्यति तदेवम् ।  
 अमरवत्सवंतानि न पश्यति न पश्यति ॥ २५४ ॥  
 वर्मायकामनेत्राणां प्रत्यक्षं न विद्यते । अत्रान्त-  
 ननेत्र तस्य रज्जु निर्यच्छन् ॥ २५५ ॥ स जीवते सु-  
 यम धर्मो जन स जीवति । सुनयनं विनिर्वा-  
 तम् जीवितम् ॥ २५६ ॥ सुन्दरपुत्रा विद्या पुष्पमे-  
 धनेन वा । अथवा विद्याया विद्या चतुर्थी नोत्पद्यते ॥ २५७ ॥  
 पश्यतः पुत्रमप्यथो नरा मार सुसुद्वरत् । तथा सर्वेषु  
 शास्त्रेषु मार गृह्णति पश्यता ॥ २५८ ॥ सुगन्धर्व-  
 रं श्रीं मृष्यत उच्यते । सिद्धिर्नयने विद्या मोगो  
 मृष्यते धनम् ॥ २५९ ॥ जगन्नाथ हत स्वमर्शित्य  
 हत मुच्यते । अमिद्वस्तु हना विद्या जमोगम्य हत धनम्  
 ॥ २६० ॥ निवा पश्यति नोन्तु काको नक्तं न पश्यति ।  
 अपूर्वं कोऽपि कानान्यो विवा नक्तं न पश्यति ॥ २६१ ॥  
 यान्न धनसपति प्रमुत्तमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय  
 किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ २६२ ॥ मुख्यमेकं पुण्ड्रक्य शून्या  
 त्मानोऽपि साधका । भवन्ति तं विना नेत्र यथा सत्या  
 द्विन्द्वन् ॥ २६३ ॥ वचनप्रपन्नं योक्तं सकलं  
 भवेत् । स्यादियमपि चालन्तं रक्तं शुभ्रं यथा ॥ २६४ ॥  
 पिण्डे पिण्डे मतिर्मिता कुण्डे कुण्डे नय पय । जातो  
 जाना नवाचाय नया बाणी मुखे मुखे ॥ २६५ ॥ गान्धर्व-  
 गन्धसमुक्तं तान्त्रिकं भारती कथा । इष्टा मार्या प्रियं मित्र-  
 मपूर्णाणि दिने दिने ॥ २६६ ॥ विषया सह मर्त्यं कुक्षि-  
 प्याय न दापयेत् । तथापि वीर्यते विद्या पश्चात्सजायते रिपु  
 ॥ २६७ ॥ मर्कटस्य सुपपानं तस्य वृद्धिकरग्रन्थम् । तन्मध्ये  
 मृतसंचारो यद्वा तद्वा भविष्यति ॥ २६८ ॥ पुस्तकेषु च  
 वा विद्या परहृतेषु यद्वनम् । सङ्ग्रामे च गृहे सैन्यं तिस्र-  
 पुसा विद्वन्वा ॥ २६९ ॥ असाधयाने पाण्डित्यं नय  
 शीतं च मैथुनम् । मोहनं च पराधीनं तिस्र पुसा विद-  
 म्बना ॥ २७० ॥ पादेन क्रम्यते पश्या मानहीनं च  
 मोहनम् । अविवेकिप्रमो सेना पातकं किमत परम् ॥ २७१ ॥  
 तुष्यन्ति मोहनैर्मिया मयूष धनगर्जितैः । साधव परस-  
 तोषे स्रष्टा पविपत्तिषु ॥ २७२ ॥ प्रत्यक्षे शूरव स्तुत्या  
 परोक्षे मित्रवाग्वया । कर्मान्ते दासमृत्वाश्च पुत्रा नैव तथा  
 क्षिय ॥ २७३ ॥ निनय राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः सुभा-  
 पितम् । अन्तर्गतं चतुकरेभ्यः स्त्रीभ्यः शिष्ये तैतवम् ॥ २७४ ॥  
 धनवाग्यप्रयोगेषु निचासग्रहेषु च । आहारे व्यवहारे च  
 स्वकलज सुखी भवेत् ॥ २७५ ॥ सुहर्तमपि जीवेत नर-

॥ २७६ ॥ गते मोक्षे न कर्तव्यो मरिच्यं नैव विन-  
 द्येत् । वर्तमानेन कश्चिन् वर्तमाने विचरन् ॥ २७७ ॥  
 समानेन रिपुष्यन्ने देव सुपुत्रा निग । शान्त-  
 त्वमननेन वाग्यशानेन पश्यन् ॥ २७८ ॥ नृणां  
 नातिने धूर्तं पश्यन् चैव वाग्यम् । चतुष्टयं शगतेषु  
 स्वेच्छाचारो तन्विनाम् ॥ २७९ ॥ वाग्यम् पश्यन्  
 श्रमं पश्यन् चैव कुतः । केनो मुनिना वाग्य-  
 शान्तिं सर्वविन्दु ॥ २८० ॥ मन्त्रसूच्यते चरं जन-  
 म्पश्यते द्विज । मन्त्रसूच्यते एता स्त्री भ्रमन्ती  
 विन्दयति ॥ २८१ ॥ न पश्यति च लज्जन् कानाथो  
 नैव पश्यति । न पश्यति नदीमर्षो धर्मो दोष न पश्यति  
 ॥ २८२ ॥ नयं कनं कोलात्मा स्वयं तत्कथनसुते ।  
 नयं जनति ससारे स्वयं तस्माद्विमुच्यते ॥ २८३ ॥  
 उक्तं नृप भवेद्वाचमनीनृप त्विर भवेत् । प्रजामूलं भवे-  
 दर्थो वेरमूलं विनश्यति ॥ २८४ ॥ ऋकृता निना  
 श्रुताता च व्यभिचारिणी । अविनीता रिपुर्नार्या पुत्र-  
 श्रुतसंग्रहित ॥ २८५ ॥ नास्ति कानसमो व्याधिर्नास्ति मोह-  
 समो रिपु । नास्ति शोचसमो बहिर्नास्ति शान्तर सुखम्  
 ॥ २८६ ॥ विद्या मित्रं प्रवासेषु भार्या मित्रं गृहेषु च ।  
 व्याधितलोपधे मित्रं धर्मो मित्रं मृतस्य च ॥ २८७ ॥  
 नास्ति मेघसमं तोयं नास्ति चालसमं वलम् । नास्ति  
 चक्षु सम तेजो नास्ति धान्यसमं प्रियम् ॥ २८८ ॥ अधना  
 धनमिच्छन्ति वादमिच्छन्ति गर्विताः । मानवा स्वर्गमि-  
 च्छन्ति मोक्षमिच्छन्ति देवता ॥ २८९ ॥ सत्येन  
 धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रवि । सत्येन वायवो वार्ष्णि-  
 सन् सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २९० ॥ हस्तस्य भूषणं दानं  
 सर्वं कण्ठस्य भूषणम् । श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणे  
 किं प्रयोजनम् ॥ २९१ ॥ शुक्तमुक्तं पुत्रविशिष्टिन्ता  
 र्जितं सुदारुणा । न मेघवर्तलङ्घनेन न चान्येन पश्यान्ति  
 ॥ २९२ ॥ आपास क्रियता गात्रे पापहारिणि बारिणि ।  
 सनमये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥ २९३ ॥  
 सुभाषितरमास्वादं श्रौतस्त्रीसगमस्तथा । सेवा विवेकिनो  
 रात्रौ दुःखनिर्मूलजं त्रयम् ॥ २९४ ॥ इष्ट्यां घृणी त्वस-  
 तुष्टः कोषनो नित्यशब्दित । परमायोगोपजीवी च-पडेते  
 दुःखमागिन ॥ २९५ ॥ नयं बलं नयं छत्रं नय्या स्त्री नूतनं  
 गृहम् । सर्वत्र नूतनं शलं सेवकाश्च पुत्रातने ॥ २९६ ॥  
 शूद्रस्य वचनं शास्त्रमापत्ताले सुपसितं । सर्वत्रैव विवा-

रेण नाहारे न च मैथुने ॥ २९७ ॥ अतिदूरपथश्रान्ता  
 शय्या यागति च शीतलम् । शीतलाश्च पुनर्यान्ति का  
 कस्य परिदेवना ॥ २९८ ॥ अपमानं पुरस्कृत्य मान  
 कुर्या च पृथक् । स्वकार्यमुद्वेष्ट्याश्च कार्यध्वंसो हि मूर्खता  
 ॥ २९९ ॥ कृतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं तथा ।  
 गतस्य शोचनं नास्ति ह्येतद्वेदविद्या मतम् ॥ ३०० ॥  
 नाकाले श्रियते जन्तुर्विद्धं शरदतैरपि । कुशकण्टक  
 विद्धोऽपि प्राप्तकालो न जीयति ॥ ३०१ ॥ निमग्नस्य पयो  
 राशौ पर्यन्तत्यतिस्य च । तक्षकेणापि दृष्टस्य आयुर्मोमपि  
 रक्षति ॥ ३०२ ॥ नादृषि कुरुते काव्यं नादृक् क्रम  
 पाठकः । नादेषांशो ददात्यन्नं नाविष्णुः । पृथिवीपति  
 ॥ ३०३ ॥ कवया किं न पश्यन्ति किं न शक्नुवन्ति  
 धावताः । मध्या किं न जल्पन्ति किं न कुर्वन्ति योषित  
 ॥ ३०४ ॥ बहिज्वालेव गृहिणी रक्षणीया प्रयत्नतः ।  
 धृष्टिस्तपयिकारम्या स्वाश्रयक्षेममिच्छता ॥ ३०५ ॥  
 ददाति प्रतिगृह्णाति शुभमारयाति धृच्छति । सुहृ  
 भोजयते चैव पङ्क्तिं प्रतिलक्षणम् ॥ ३०६ ॥ अस्थिर  
 जीवितं लोके अस्थिरे धनयोक्त्रे । अस्थिरा पुनर्दाराश्च  
 धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् ॥ ३०७ ॥ लालयेत्पक्षं वर्षाणि दश  
 वर्षाणि ताडयेत् । प्राप्ते तु भोष्टे वर्षं पुन मित्रवधाचरेत्  
 ॥ ३०८ ॥ गणेशं स्तौति मार्जारं स्ववाहस्याभिरक्षणे ।  
 महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ॥ ३०९ ॥ श्यामा  
 नन्यगामिन्यं पीनोन्नतपयोधरा । महिष्यश्च महिष्यश्च  
 सन्ति पुण्यवतां गृहे ॥ ३१० ॥ पदे पदे च रत्नानि  
 योजने रसकूपिका । भाग्यहीना न पश्यन्ति बहुरत्ना वसुं  
 धरा ॥ ३११ ॥ राजा वेश्या यमो बहिः प्रापूर्णा बालया  
 चरन् । परदुःखं न जानाति सद्यो ग्रामकण्टकः ॥ ३१२ ॥  
 मौयो मूलमनर्थादां क्रोधं ससारमधनम् । धर्मसत्यकर  
 क्रोधस्तस्मात्क्रोधं विवर्जयेत् ॥ ३१३ ॥ प्रेमं सत्यं तयोरेव  
 पयोयोगिनियोगयो । वासरा वासरीयन्ति वासरीयन्ति  
 वसरा ॥ ३१४ ॥ किं धर्मेन कुर्वस्य सुभाषितगुणेन विम् ।  
 वाचस्पतेश्च दीपेन ग्वे मिषोश्च विन्दुना ॥ ३१५ ॥  
 मधुना तिर्यगेन्द्रियं निम्बं किं मधुपयते । जातिस्वमान-  
 दोषोऽयं कटुकत्वं न मुच्यते ॥ ३१६ ॥ कर्तव्यमेव कर्त-  
 व्यं प्रापे कण्ठगतैरपि । अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्रापे कण्ठ-  
 गतैरपि ॥ ३१७ ॥ अमिहोऽगृहं क्षेत्रं मित्रं भाग्यो सुतं  
 शिष्यम् । रिचपातिर्न पश्यते राजानं देवतां गुरुम् ॥ ३१८ ॥  
 उत्तमं म्याजितं मुक्तं मध्यमं पितुरर्जितम् । कनिष्ठ  
 भ्रातृवत् च स्वीकृत्य न भयमधनम् ॥ ३१९ ॥ अन्वस्य कुतो

विद्या अविद्यस्य कुतो धनम् । अधनस्य कुतो मित्रमपि  
 नस्य कुतः सुखम् ॥ ३२० ॥ अनर्थमपि माणिक्यं हेमा  
 श्रयमपेक्षते । अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लता  
 ॥ ३२१ ॥ विप्रार्थेण धनक्षीणं स्वदारगतयौवनम् । स्वामि  
 कार्यं हतप्राणमन्ते तिष्ठति माधव ॥ ३२२ ॥ न विश्वे  
 दमिनस्य मित्रस्यापि न विश्वसेत् । कदाचित्कुपितं मित्रं  
 सप्रे गुह्यं प्रकाशयेत् ॥ ३२३ ॥ अभ्रच्छायां तृणाग्निश्च  
 खले प्रीति स्थले जलम् । वेश्यासक्तिं कुमित्रं च पठेत्  
 बुधुदोषमाः ॥ ३२४ ॥ प्रमदा मदिरा लक्ष्मीर्विशेष्या त्रिवि  
 धा सुरा । दृष्ट्वैवोन्मादयत्येका पीता चान्यासितचयात्  
 ॥ ३२५ ॥ राजपत्नी गुरोः पत्नी भ्रातृपत्नी तथैव च ।  
 पत्नीमाता स्वमाता च पश्येता मातरं स्थिता ॥ ३२६ ॥  
 इक्षुदण्डास्तिला शूद्रा कामिनी हेम मेदिनी । दधि चन्दन  
 ताम्बूले मर्दनं गुणवर्धनम् ॥ ३२७ ॥ पराधीनं वृथा जन  
 परस्त्रीपु वृथा सुखम् । परगेहे वृथा लक्ष्मीर्विधा या पुत्र  
 के वृथा ॥ ३२८ ॥ असमाने तपोवृद्धिः समानाश्च तप  
 क्षयः पूजया । पुण्यहाणि स्यान्निन्दया सद्गतिर्भवत्  
 ॥ ३२९ ॥ ध्यानशक्तं वकानां च वेश्यानां मोहशक्तम् ।  
 साधुत्वशक्तं मैन्दानां परप्राणार्थहारकम् ॥ ३३० ॥  
 ललितान्तानि गीतानि प्रसूतान्तं च शोभनम् ।  
 विशाखान्ता मेघमाला तत्कान्तं खलु भोजनम् ॥ ३३१ ॥  
 धातु परीक्षा दुर्मिक्षे स्त्रीपरीक्षा च निर्धने । शुद्धे शा  
 परीक्षा च मृत्योरत्यन्तमापदि ॥ ३३२ ॥ अन्यथाप्रयते  
 लक्ष्मीस्त्वन्यमन्य च मेदिनी । अनन्यगामिनी पुंसां कीर्ति  
 रका पतिव्रता ॥ ३३३ ॥ न कालं रत्नमुच्यते शि  
 वृन्तति कस्यचित् । कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम्  
 ॥ ३३४ ॥ जानन्नपि जमो देवाद्यकरोति विगर्हितम् । न  
 कर्मं गर्हितं लोके कस्यचिदोक्ते कृतम् ॥ ३३५ ॥ सद्भावैव  
 जयेन्मित्रं सद्भावेन च बान्धवान् । स्त्रीभृत्यान्दानमानान्  
 दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ ३३६ ॥ सतोपसिधुः कर्तव्यं स  
 दारे भोजने धने । त्रिषु चैव न कर्तव्यो दाने तपसि पाठने  
 ॥ ३३७ ॥ न पुनात्यरमो लभो न भार्याया पर सुखम् ।  
 न धर्मात्परमं मित्रं नास्तीत्यात्मकं परम् ॥ ३३८ ॥ रक्षा  
 यासमपि शीलेन विहीनं नेव पूजयेत् । अपि शूद्रं च  
 धर्मज्ञं सद्गुरुमपि पूजयेत् ॥ ३३९ ॥ शत्रोरपि गुणा बाह्या  
 दोषा बाह्या गुरोरपि । सर्वदा सर्वयत्नेन पुनं शिष्यवत्  
 चरेत् ॥ ३४० ॥ मुकुले योजयेत्कन्यां पुनं विपठ  
 योजयेत् । व्यसने योजयेच्छत्रुमिह धर्मेन योजयेत् ॥ ३४१ ॥

नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः । पृथिवीभूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ ३४२ ॥ लालने बहवो दोषास्ताडने बहवो गुणाः । तस्मात्पुत्रं च शिष्यं च ताडयेत् ॥ लालयेत् ॥ ३४३ ॥ दूरतः शोभते मूर्खो लम्बशायः पटावृतः । तावच्च शोभते मूर्खो यावत्किञ्चिन्न भाषते ॥ ३४४ ॥ सकृदुष्टं च मित्रं यः पुनः संघातुमिच्छति । स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ ३४५ ॥ न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिद्रिपुः । कारणेन हि जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥ ३४६ ॥ हस्ती हसमहत्सेन शतहस्तेन वाजिनः । शृङ्गिणो दशहस्तेन स्थानत्यागेन दुर्जनः ॥ ३४७ ॥ आपदर्थं धनं रक्षेद्द्वारान्क्षेत्रेनैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥ ३४८ ॥ परदारान्परद्रव्यं परीवान् परस्य च । परीहासं गुरोः स्थाने चापत्यं च विवर्जयेत् ॥ ३४९ ॥ अप्रगल्भस्य या विद्या कृपणस्य च यद्वनम् । यच्च बाहुबलं भीरोर्व्यर्थमेतत्रयं भुवि ॥ ३५० ॥ शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य व्यवसायिनः । बुद्धिप्रारब्धकार्यस्य नास्ति किञ्चन दुष्करम् ॥ ३५१ ॥ असुयया हतेनैव पूर्वोपायोद्यमैरपि । कर्तुणा गृह्यते संपत्सुहृद्भिर्मित्रिमिलया ॥ ३५२ ॥ अतिदाक्षिण्य-युक्तानां शक्तितानां पदे पदे । परापवादमीरूपां दूरतो यान्ति संपदः ॥ ३५३ ॥ आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः । क्षिप्रप्रक्रियमाणस्य कालः पिवति तद्रमम् ॥ ३५४ ॥ न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमात्रः । एतदेव हि पाण्डित्यं न स्वत्याद्रिरिमासानम् ॥ ३५५ ॥ अफलाग्निं दुरन्तानि समज्ययफलानि च । अशम्यानि च वस्तूनि नारमेत विचक्षणः ॥ ३५६ ॥ किं नु मे स्वादिदं श्रुत्वा किं नु मे स्वादकुर्वतः । इति सचिन्त्य मनसा प्राज्ञः कुर्यात् या न वा ॥ ३५७ ॥ देहे पातिनि का रक्षा यशो रक्षयमपातयत् । नरः पतितकायोऽपि यशःकायेन जीवति ॥ ३५८ ॥ निमेषमात्रमपि ते वयो गच्छति तिष्ठति । तस्माद्देहध्वनिलेषु कीर्तिमेकासुपर्जन्य ॥ ३५९ ॥ बुधोऽत्र न गुणान्मूल्यास्तापु वेति यतः स्वयम् । मूर्खोऽपि च न श्रूयाद्बुधोक्तं न वेति सः ॥ ३६० ॥ यावत्स्वस्मिदं देहं यावन्मृत्युश्च दूरतः । तावदात्महितं कुर्यात्प्राणान्ते किं करिष्यति ॥ ३६१ ॥ यः करोति वयोदर्का निःश्रेयसकरीः क्रियाः । ग्लानिदोषच्छिद्यः स्वच्छाः स मूढः पङ्कयत्यपः ॥ ३६२ ॥ मूलं दोषस्य हिंसादेरर्थकामौ स मा सुपः । तो हि तत्चावबोधस्य दुरुच्छेदावुपश्रवौ ॥ ३६३ ॥ अभिद्वेदेण भूतानामजयंगत्वरीः श्रियः । उदन्वानिव सिन्धुनामापदेमति पान्ताम् ॥ ३६४ ॥ या गम्याः सत्यहा-

यानां यामु खेदो भयं यतः । तासां किं यन्न दुःखाय विप-  
दामिव संपदाम् ॥ ३६५ ॥ दुर्गमदानरीनुग्रान्भुतेर्विश्राम-  
जन्मनः । भोगान्भोगानिवाहेयानध्यासापन्न दुर्लभा ॥ ३६६ ॥  
नान्तरज्ञाः श्रियो जातु प्रियैरगां न भूयते । आमस्तास्ता-  
स्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः ॥ ३६७ ॥ कोऽपनादः  
स्तुतिपदे यदशीलेषु चक्षलः । साधुवृत्तानपि क्षुद्रा निक्षि-  
पत्येव संपदः ॥ ३६८ ॥ कृतवानन्यदेहेषु कर्ता च विपुर्  
मनः । अप्रियैरिव संयोगो विप्रयोगः प्रियैः सह ॥ ३६९ ॥  
शून्यमाकीर्णतामेति तुल्यं व्यमनमुन्मवः । विप्रलम्भोऽपि  
लामाय सति प्रियसमागमे ॥ ३७० ॥ तदा रम्याप्यव-  
म्याणि प्रियाः शल्यं तदासवः । तद्वैकाकी मबन्धुः सन्निह  
रहितो यदा ॥ ३७१ ॥ युक्तः प्रमाद्यसि हितादपेतः परित-  
प्यसे । यदि नेष्यत्समः पीडा सा सञ्जि भवता जने ॥ ३७२ ॥  
जन्मिनोऽस्य स्थितिं विद्वान्दक्षमीमिव चलाचलाम् । मवान्मा  
स वधीन्यायं न्यायाधारा हि साधवः ॥ ३७३ ॥ अवि-  
ज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्पतेरिव । व्रजस्यकलतामेव नय-  
द्गृह इवेहितम् ॥ ३७४ ॥ कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मा-  
नुसारिणी । तथापि सुधिया मायं सुविचार्यैव कुर्वता ॥ ३७५ ॥ मनसा चिन्तितं कर्म वचसा न प्रकाशयेत् ।  
अन्यलक्षितकार्यस्य यतः सिद्धिर्न जायते ॥ ३७६ ॥ कुदेशं  
च कुशुचिं च कुमार्यां कुनदीं तथा । कुद्रव्यं च कुमोज्यं  
च वर्जयेषु विचक्षणः ॥ ३७७ ॥ अस्ति पुत्रो वरो वन्य  
भृत्यो भार्या तथैव च । अभावे मति संतोषः स्वर्गस्योऽसौ  
महीतले ॥ ३७८ ॥ माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाग्नि-  
यवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम्  
॥ ३७९ ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।  
विद्या रूपं कुरुराणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३८० ॥  
अविद्यं जीवनं शून्य दिक्शून्या चेदवान्धरा । पुत्रहीनं गृहं  
शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ३८१ ॥ अदाता वंगदोपेण  
कर्मदोषादरिद्रता । उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण भूखता  
॥ ३८२ ॥ अतिदणं हता लङ्का क्षतिमाने च कौरवाः ।  
अतिदाने वलिबद्धः सर्वमत्यन्तगर्हितम् ॥ ३८३ ॥ बन्-  
हीनस्त्वलङ्कारो घृतहीनं च भोजनम् । स्नग्हीना च या नारी  
विद्याहीनं च जीवनम् ॥ ३८४ ॥ पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्रः  
पिण्डप्रयोजनः । हितप्रयोजनं मित्रं धनं सर्वप्रयोजनम्  
॥ ३८५ ॥ दुर्लभं संस्कृतं वाक्यं दुर्लभः क्षेमकृतसुतः । दुर्लभा  
सदशी भार्या दुर्लभाः स्वननः प्रियः ॥ ३८६ ॥ अशोच्यो  
निर्धनः प्राज्ञोऽशोच्यः पण्डितवान्धवः । अशोच्या विधवा  
नारी पुत्र्यौवप्रतिष्ठिता ॥ ३८७ ॥ अपिचः पुरुषः शोच्यः



शोच्य मेधुनमप्रजम् । निराहार प्रजा शोच्या शोच्य  
राज्यमराजकम् ॥ ३८८ ॥ कुलीनैः सह सपर्कं पण्डितैः  
सह मित्रताम् । जातिभिश्च सम मेलं कुर्वाणो न विनश्यति  
॥ ३८९ ॥ कण वृत्ति पराधीना कणे वासो निराश्रय ।  
निर्धनो व्ययसायश्च सयंकथा दरिद्रता ॥ ३९० ॥  
तस्करस्य कुतो धर्मो दुर्जनस्य कुत क्षमा । वेद्यानां च  
कुत स्नेहः कुत सत्यं च कामिनाम् ॥ ३९१ ॥ प्रेम्तिस्स  
कुतो मानः कोपनस्य कुत सुखम् । स्त्रीणां कुत सतीत्व  
च कुतो मैत्री खलस्य च ॥ ३९२ ॥ दुर्बलस्य बलं राजा  
बालानां रोदनं बलम् । बलं मूर्खस्य मौनित्यं चौराणामनृत  
बलम् ॥ ३९३ ॥ यो ध्रुवाणि परित्यज्य अधुव परिप्रेतते ।  
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अधुव नष्टमेव च ॥ ३९४ ॥ शुष्क  
मांसं स्त्रियो वृद्धा बालार्कस्तारुणं दधि । प्रभाते मेधुनं निद्रा  
सद्यः प्राणहराणि पदं ॥ ३९५ ॥ सद्योमांसं नवान् च  
बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । घृतमुष्णोदकं चैव सद्यः प्राणह-  
राणि पदं ॥ ३९६ ॥ सिंहादेकं चकादेकं पदं शुनस्त्रीणि  
गर्दभात् । घायसायश्च शिक्षेच्च चत्वारि कुक्कुटादपि  
॥ ३९७ ॥ प्रभूतमल्पकार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति ।  
सर्वारम्भेण तत्सूर्यासिंहादेकं प्रकीर्तितम् ॥ ३९८ ॥ सर्वे  
न्द्रियाणि सयम्य बकशपतितो जनः । कालदेशोपपन्नानि  
सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ ३९९ ॥ बह्वशीं स्वल्पसतुष्ट  
मुनिश्च शीघ्रचेतनः । प्रभुमक्तश्च दूरश्च शतव्या पदं शुनो  
गुणा ॥ ४०० ॥ अविश्रामं बहेद्भारं शीतोष्णं च न  
विदति । ससतोपस्रथा नित्यं ग्रीणि शिक्षेत गर्दभात्  
॥ ४०१ ॥ गृहमैधुनधाष्टयं च काले चालयसमग्रम् । अप्र-  
मादमनालसं पथं शिक्षेत घायसात् ॥ ४०२ ॥ युद्धं च  
प्रातरुत्थानं भोजनं सह वधुभिः । स्त्रियमापद्रतां रक्षेत्तु  
शिक्षेत कुक्कुटात् ॥ ४०३ ॥ कोऽस्तिभारः समर्थानां किं  
दूरं स्थानसायिनाम् । को विदेशः सविधानां कः परः प्रिय-  
यादिनाम् ॥ ४०४ ॥ आपदां कथितं पन्था इन्द्रियाणां  
मसयम् । तज्य सपदा मार्गो येनेष्ट तेन गम्यताम्  
॥ ४०५ ॥ न च विद्यासमो वधुर्न च व्याधिसमो रिपुः ।  
न चापत्यमं स्नेहो न च दैवात्सरं बलम् ॥ ४०६ ॥  
समुद्रानरणा भूमिं प्राक्पातवराणं गृहम् । नरन्द्रावरणा देशा-  
धरिष्वानरणा स्त्रिय ॥ ४०७ ॥ घृतकुम्भममा नारी तप्ता  
क्तास्य पुमान् । तप्ताद्भूतं च यदि च नैकत्र सापयेदुष-  
॥ ४०८ ॥ आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा ।  
पशूनां व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ४०९ ॥ जीर्ण-  
मन्नं प्रगर्हायास्तापो च गन्धयौवनम् । रणायत्नागतं दूर-

सस्य च गृहमागतम् ॥ ४१० ॥ असतुष्टा द्विजा नष्टा  
सतुष्टाश्च महीसुजः । सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुल-  
स्त्रिय ॥ ४११ ॥ अवशपतितो राजा मूर्खपुत्रश्च पण्डितः ।  
अधनेन धनं प्राप्तं तृणवन्मन्यते जगत् ॥ ४१२ ॥ पुस्तकस्या  
तु या विद्या परहस्तगतं धनम् । कार्यकाले समुत्पन्ने न सा  
विद्या न तद्धनम् ॥ ४१३ ॥ पादपात्राणां भयं वातालक्षणां  
शिशिराद्भयम् । पर्वतानां भयं वज्रात्साधूनां दुर्जनाद्भयम्  
॥ ४१४ ॥ यस्य क्षेत्रं नदीतीरे भार्या वापि परप्रिया । पुत्रस्य  
विनयो नास्ति मृत्युरेव न शशयः ॥ ४१५ ॥ असमाय  
न यत्कथं प्रत्यक्षमपि दृश्यते । शिलां तरति पानीयं  
गीतं गायति वानरः ॥ ४१६ ॥ सुमित्रं कृपके नित्यं  
नित्यं सुखमरोमिणि । भार्यं भर्तुं प्रियां यस्य तस्य  
नित्योत्सवः गृहम् ॥ ४१७ ॥ हेला स्यात्कार्यनाशाय  
बुद्धिनाशाय निर्धनम् । याचना माननाशाय कुलनाशाय  
भोजनम् ॥ ४१८ ॥ प्रथमे नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं  
धनम् । तृतीये नार्जितं पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ४१९ ॥  
नदीकूले च ये वृक्षा परहस्तगतं धनम् । कार्यं स्त्रीगोचरं  
यस्यास्तस्यै तद्विक्रमं भवेत् ॥ ४२० ॥ क्रूरोदकं यच्छाया  
श्यामा स्त्री चेष्टकालयम् । शीतकाले भवेदुष्णं ग्रीष्मकाले  
च शीतलम् ॥ ४२१ ॥ विषं चक्रमणः राज्ञी विषं राजशेष्ठः  
कूलता । विषं स्त्रियोऽप्यन्यहृदो विषं व्याधिरुक्षितः  
॥ ४२२ ॥ दुरधीता विषं विद्या अजीर्णं भोजनं विषम् । वि-  
गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ ४२३ ॥ प्रदोषे  
निहता पन्था पतिता निहता स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं  
भृत्यदोषादहतं प्रभुः ॥ ४२४ ॥ हृतमश्रोत्रियः श्राद्धं हतो  
यज्ञस्त्वदक्षिणः । हता रूपवती यन्मृता हतं सैन्यमनायकः  
॥ ४२५ ॥ किं करिष्यन्ति वक्ता श्रोता यत्र न विद्यते ।  
नमस्त्वपणके देशे रंजकः किं करिष्यति ॥ ४२६ ॥ अजण-  
मरवत्याशो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् । गृहीतं इव केरोऽ-  
मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ४२७ ॥ आयुः कर्म च वित्तं च  
विद्या निधनमेव च । पक्षेतान्यपि रुज्यते गर्भस्यैव  
देहिने ॥ ४२८ ॥ यदभावि न तस्मात्ति भावि चेन्न तद-  
न्यथा । इति चिन्ताविषमोऽयमगदः किं न पीयते ॥ ४२९ ॥  
नाद्रव्ये निहिता वाचिरिक्त्या फलवती भवेत् । न व्यापार-  
शतनापि शुकरत्वात्कवे वरः ॥ ४३० ॥ शोकस्थानसहस्राणि  
भयस्थानशतानि च । दिवसे दिवसे मृदमाविशन्ति न पण्डित-  
तम् ॥ ४३१ ॥ उरधायोरोधाय नोद्वेग्य महद्भयमुपस्थितम् ।  
भरणव्याधिगोकार्णां निमग्नं निपतिय्यति ॥ ४३२ ॥ अति-  
ष्टादिष्टगर्भेऽपि न गतिर्जायते शुभा । यत्रास्ते विपसकम्-

मृतं तदपि मृत्यवे ॥ ४३३ ॥ न संग्रयमनारुणं नरो भद्राणि पश्यति । सदायं पुनरारुणं यदि जीरति पश्यति ॥ ४३४ ॥ गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेगिनीम् । प्रमाणयति नो धर्मं यथा गोप्रमपि द्विजम् ॥ ४३५ ॥ प्राणा यथात्मनोऽसीथा भूतानामपि ते तथा । आत्मौपम्येन भूतेषु दया कुर्वन्ति साधवः ॥ ४३६ ॥ प्रत्याख्येन च दाने च सुख-दुःखे प्रियाप्रिये । आत्मौपम्येन पुण्यः प्रमाणमविगच्छति ॥ ४३७ ॥ अयशेन्द्रियचित्तानां हस्तिश्रानमिव क्रिया । दुर्भगाभरणप्राप्तौ ज्ञानं भारः क्रिया विना ॥ ४३८ ॥ शङ्काभि-रव्यमाक्रान्तमद्यं पानं च भूतेले । प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या जीवितव्यं कथं न वा ॥ ४३९ ॥ सुमहान्त्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः । छेत्तारः संशयानां च विश्यन्ते लोम-मोहिताः ॥ ४४० ॥ षडदोषाः पुरुषेण ह्यहातव्या भूतिमि-च्छता । निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ ४४१ ॥ माता मित्रं पिताचेति स्वभावाभितथं हितम् । कार्यकारण-तश्चान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ ४४२ ॥ जातिमात्रेण किं कश्चिद्व्यत्येते पृथ्यते क्वचित् । व्यनहार परिज्ञाय वध्यः पूज्योऽप्यना भवेत् ॥ ४४३ ॥ वृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सृता । एतान्यपि सत्ता गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ४४४ ॥ आपस्तु मित्रं जानीयादुद्वेगं शररुणे शुचिम् । भार्यो क्षीणेषु विषेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ४४५ ॥ सुहृदा हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् । विपरसनि-हिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ४४६ ॥ अपराधो न नेऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् । विद्यते हि नृसंसेम्यो भयं शुनरतामपि ॥ ४४७ ॥ दीपनिर्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यम-रुन्धतीम् । न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गताश्रयः ॥ ४४८ ॥ मार्जारो महिषो मेषः काकः वापुरुषस्तथा । विश्वासात्ममनस्येते विश्वासस्तत्र नो हितः ॥ ४४९ ॥ यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् । नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ४५० ॥ द्रवत्वा-त्सर्वत्रोद्धाना निमित्तान्मृगपक्षिणाम् । भयाल्लोभाच्च भूमाणा सगतं दर्शनास्तताम् ॥ ४५१ ॥ पटुत्वं सत्यवादित्वं कथा-योगेन बुध्यते । अलक्ष्यत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ४५२ ॥ लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता । पथं यत्र न विद्यन्ते न बुर्याच्च न सखित्वम् ॥ ४५३ ॥ अपुंसस्य गृहं शून्यं सन्निभरहितस्य च । मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्वग्रन्था दरिद्रता ॥ ४५४ ॥ परि-च्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः । अपरिच्छेद-कर्तृणा विपदः स्तुः पदे पदे ॥ ४५५ ॥ पानीयं वा निप-

यासं स्वाद्वचं वा भयोत्तरम् । निचार्य मृत्युं पश्यामि तमुग्रं यत्र निर्वृतिः ॥ ४५६ ॥ जलमभिर्नयं शत्रं धुमाभि-पतनं गिरेः । निमित्तं किञ्चिदामाद्य देही प्राणान्त्रि-मुब्रति ॥ ४५७ ॥ नाप्राप्यमभिगच्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोभितुम् । आपत्त्वमपि न सुखानि नरा पण्डितबुद्धयः ॥ ४५८ ॥ सुखमापतितं सेव्यं दुःखमापतितं तथा । चर-वत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ ४५९ ॥ धृत्यर्थे नातिचेष्टेत सा हि धार्मैः निर्मिता । गर्मादुत्पतिते जन्तो मातुः प्रसूतः सर्वा ॥ ४६० ॥ येन शुभीकृता हंसाः शुकाश्च हरिरीकृताः । मयूराश्चित्रिता येन स ते स्तुति निधासति ॥ ४६१ ॥ धर्मार्थे यस्य वित्तहा वरं तत्र निरी-हता । प्रक्षालनाद्वि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वग्म् ॥ ४६२ ॥ जन्मनि ज्ञेयमनुते किं नु दुःखमतः परम् । इच्छासंप्रपतो नास्ति यश्चेच्छा न निवर्तते ॥ ४६३ ॥ यद्यदेव हि बान्धेत ततो बान्ध्या प्रवर्तते । प्राप्त एवायतः सोऽर्थो यतो बान्ध्या निवर्तते ॥ ४६४ ॥ अम्मासि जलजन्तूनां दुर्गं दुर्गनिवा-मिनाम् । स्वभूमिः श्वापदासीना राज्ञां मग्नौ पर बल्म् ॥ ४६५ ॥ कायः सनिहितापायः सपदः पदमापदाम् । समागमाः सापगमाः सर्वसुखादि महुरम् ॥ ४६६ ॥ अधोऽप्यः पश्यतः कश्च महिमा नोपचीयते । उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति ॥ ४६७ ॥ अलब्धं चैनं किमेत लब्धं रक्षेदवक्षेया । रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्दृष्टं तीर्थेषु निक्षि-पेत् ॥ ४६८ ॥ शीततातातपकेऽस्मान्महन्ते यान्यराजिताः । तद्देशेनापि मेधावी तपस्वक्त्वा सुखी भवेत् ॥ ४६९ ॥ एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तितः । ये परार्थीनना यातास्ते वै जीरन्ति के मृताः ॥ ४७० ॥ आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने । पुत्रसौत्वादाने चैनं न मन्ति प्रति-हस्तकाः ॥ ४७१ ॥ पृष्ठतः सेवेयदके जडरेण हुताशनम् । स्वामिनं सर्वभावेन परलोकमयायया ॥ ४७२ ॥ पृथमि-र्याति दासत्वं पुंगवैः कोऽपि मानवः । कोऽपि लक्ष्ये, कृत्नी कोऽपि लक्ष्यैरपि न लभ्यते ॥ ४७३ ॥ वानिमारण्योद्धाना काष्ठपाषाणसप्तसाम् । नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरम् ॥ ४७४ ॥ आरोप्यते शिला शैले यत्रैनं महता यथा । निपात्यते क्षणेनापस्तवात्मा शुण्दोपयोः ॥ ४७५ ॥ अनाहूतो विदोषस्तु अष्टौ बहु भाषते । आत्मानं मन्यते शीतं भूपालस्य स दुर्मतिः ॥ ४७६ ॥ किमप्यस्ति स्वभावेन सुन्दरं वाप्यसुन्दरम् । यदेव रोचने यत्नं भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ॥ ४७७ ॥ यस्य यस्य हि

यो भाग्येन तेन हि त नरम् । अनुभवित्य मेधावी  
 क्षिप्रमामग्नं नयेत् ॥ ४७८ ॥ दोषभीतेरनास्मत्स  
 स्वापुरुषलक्षणम् । कैरजीर्णमयाद्गतमोजन परिहीयते  
 ॥ ४७९ ॥ स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि  
 च । नहि चूडामणि पादे नूपुर भूषि धार्यते ॥ ४८० ॥  
 मुकुटे रोषित काचश्रणामरणे मणि । नहि दोषो मणे  
 रस्ति किंतु साधोरविज्ञता ॥ ४८१ ॥ बालदक्षि गृहीतव्य  
 मुक्तमुक्त मनीषिणि । रत्नेरविषये किं न प्रवीपस्य प्रका  
 शनम् ॥ ४८२ ॥ बहुनीभृत्यवर्गस्य बुद्ध सत्तस्य  
 चारमन । आपन्निरुपपाधेन नरो जानाति सारस्ताम्  
 ॥ ४८३ ॥ आपदुर्भगमगमने कार्यकालालयेषु च ।  
 धृत्याणवचनं श्रुत्वा दृष्टेऽपि हितो नरः ॥ ४८४ ॥ कुर्व  
 णि व्यैलीकानि य प्रिय प्रिय एव स । अनेकदोषदृष्टेऽपि  
 प्रायः कस्य न बलम् ॥ ४८५ ॥ अविद्याय वि दुर्ज्ञानो  
 य प्रिय प्रिय एव स । दग्धमदिरसारेऽपि कस्य बद्धाव  
 नादरः ॥ ४८६ ॥ अविद्यस्यापि पथस्य परिणाम सुखा  
 यद्वा । यत्का धोता च यत्राति रमते तत्र सपदः  
 ॥ ४८७ ॥ न परस्वापराधेन परेषा दण्डमाचरेत् । आम  
 नादगतं कृत्वा वशीयात्सूत्रयेद्य वा ॥ ४८८ ॥ गुणदोषाव  
 निश्चित्य विधिर्न प्रहृतिमहे । खनाशाय यथा न्यसो  
 दर्पात्सर्वसुखे वरः ॥ ४८९ ॥ परामव परिच्छेत्तु योग्या  
 योग्य न वेति यः । अस्तीह यस्य विज्ञान स कुच्छेऽपि न  
 सीदति ॥ ४९० ॥ यथोरेव सम विच यथोरेव सम बलम् ।  
 तयोर्विवादो मैत्री या नीलमाधमयो हवित् ॥ ४९१ ॥  
 बलानपि निष्ठानु कस्य नाभिमावाप्तदम् । नि शङ्क दीयते  
 लोके पश्य भगवत्ये पदम् ॥ ४९२ ॥ यश्च को नाम  
 दुष्टानां पुण्येभ्यो नातिवाचितः । को न तृप्यति निचेन  
 पुष्टये को न पण्डितः ॥ ४९३ ॥ धर्माधर्मात्मतत्त्वज्ञो  
 वैकान्तकरणो भवत् । नहि हस्तस्यमप्यत्र क्षमावा मक्षितु  
 समः ॥ ४९४ ॥ क्षमा शत्रो च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् ।  
 अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सर्वे दण्डणम् ॥ ४९५ ॥ सेवि  
 तव्यो महाशूद्रः णलच्छायासमन्वितः । यदि दैवात्सल  
 नास्ति छाया केन निवार्यते ॥ ४९६ ॥ हीनसेवा न कर्तव्या  
 कर्तव्यो महाशूद्रः । पयोऽपि शीर्ष्णिहीहले वाष्णीत्य  
 निधीयते ॥ ४९७ ॥ महानप्यत्सता याति निर्गुण गुणवि  
 स्तरः । आभाषयेयमावेन गतत्र इव दर्पणे ॥ ४९८ ॥  
 वैद्यानामातुरः धेयान्यसनी मौनियोगिनाम् । विदुषा  
 जीवनं मूर्खः सद्राजं जीवनं सताम् ॥ ४९९ ॥ तावद्  
 दादि भेदव्य वायद्रयमनागतम् । आगतं तु भय वीक्ष्य

१ भविष्यति २ एतादिकं कुर्वन्वा हस्ते

प्रहृत्यव्यमतीतवत् ॥ ५०० ॥ सुपूरा स्वात्कुनदिका सुपूरो  
 मूषकाज्जलिः । सुसुतुष्ट कापुरुष स्वल्पकेनापि तुष्यति  
 ॥ ५०१ ॥ अम्भसा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रोऽप्यरक्षितः ।  
 पैशुयात्रिव्रते स्नेहो वाचा भिद्यते कातरः ॥ ५०२ ॥  
 अन्यप्रतापमासाद्य यो दृढत्व न गच्छति । जातुभाषण  
 सेव रूपेणापि हि तस्य किम् ॥ ५०३ ॥ भवे वा यदि  
 वा हृष सपासे यो विमर्शयेत् । कृत्य न कुरुते वेगान्न  
 स सतापमाप्नुयात् ॥ ५०४ ॥ न वध्यन्ते द्वाविषसा  
 यलिभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तारवेव वध्यन्ते बलिनो  
 दुर्बलैरपि ॥ ५०५ ॥ महामतिरपि प्राज्ञो न विश्वासं श्रजे  
 द्रियाः । विश्वासाभिदोऽन्धेन दितेर्गमो विदारितः ॥ ५०६ ॥  
 मन्त्रिणा भिन्नसधाने भिषजा सानिपातिके । क्रमेण व्यच्यते  
 प्रज्ञा स्वस्थं को वा न पण्डितः ॥ ५०७ ॥ अमृतं शिशिरे  
 बहिरमृतं प्रियदर्शनम् । अमृतं राजसमानममृतं क्षीरमोदनम्  
 ॥ ५०८ ॥ सप्राणा च खलानां च परद्रव्यापहारिणाम् ।  
 अभिप्राया न सिध्यति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ५०९ ॥  
 नाविदग्धः प्रियं श्रूयारुक्लृप्तकं न वक्ष्यकः । निरुद्धो  
 नाधिकारी साक्षात्कामी मण्डनप्रियः ॥ ५१० ॥ औषध  
 र्थमुपप्राणां बुद्धेर्बैव महारमणम् । असाध्यं नास्ति लोके  
 ऽनं बहुसापण्डस्य मध्यगम् ॥ ५११ ॥ न यस्य चेदित  
 विद्यान् कुलं न पराक्रमम् । न तस्य विश्वसेत्प्राज्ञो यदीष्टे  
 च्छेय आत्मनः ॥ ५१२ ॥ नष्टं श्रुतमतिक्रान्तं नाशुशोषितं  
 पण्डितः । पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषोऽयं यत स्मृतः  
 ॥ ५१३ ॥ अशोच्यानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति ।  
 स दुःखे लभते दुःखं द्वावनर्था निवेवते ॥ ५१४ ॥ स  
 सुदृढसन्नेयः स्वात्स पुत्रो यस्तु भक्तिमान् । स भूलो यो  
 विवेकैश्च सा भार्या यत्र निर्द्विजः ॥ ५१५ ॥ यत्र देशे  
 ऽधवा स्थाने भोगांशुक्त्वा स्वर्गोपेतः । तस्मिन्निभमहीनो  
 यो वसेत्त पुरुषधमः ॥ ५१६ ॥ येनाहकारयुक्तं चिरं  
 विलसितं पुरा । दीनं वदति तत्रैव य परेषा स निन्दितः  
 ॥ ५१७ ॥ मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या निर्धनानां महाधनः ।  
 भक्तिनः पापशीलानामसतीनां कुलस्त्रियः ॥ ५१८ ॥  
 भिन्नदोही इतमथ तथा विश्वामपातकः । ते नप नरक  
 याति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५१९ ॥ निर्दोहीत्यप्रसक्तानां  
 चलमप्यनिवासिनाम् । अचित्तितो वधोऽज्ञाना मीनानां  
 मिव जायते ॥ ५२० ॥ व्यसोऽप्यव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न  
 हीयते । स तेषां पारमर्थेति तत्तत्प्रादसशयम् ॥ ५२१ ॥  
 भिन्नवान्साधयत्यवा दुःसाध्यानि वै यतः । तस्मा

१ लाजानिमित्तं २ कर्तव्यत्वेन प्रदानं ३ न्यभिचारं  
 नीतान् ४ मण्डनोपपानम्

मित्राणि कुर्यात् सामानान्येव चात्मनः ॥ ५२२ ॥ अपि  
संपूर्णतामुक्तैः कर्तव्याः सुहृदो धुवैः । नदीशः परिपूर्णो-  
ऽपि चन्द्रोदयमपेक्षते ॥ ५२३ ॥ यो मित्रं उरुते मृद  
आत्मनोऽसदृशं कुर्याः । हीनं वाऽप्यधिकं वापि हासतां  
यात्यसौ जनः ॥ ५२४ ॥ कारणाभिमतं याति कारणा-  
द्याति शत्रुताम् । तस्मान्मित्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न  
धीमता ॥ ५२५ ॥ उपकाराच्च लोकाणां निमित्तान्मृग-  
पक्षिणाम् । भयाल्लोमाच्च मूर्खाणां मैत्री स्वादृशनात्सताम्  
॥ ५२६ ॥ यस्य न ज्ञायते वीर्यं न कुलं न विचेष्टितम् ।  
न तेन संगतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ ५२७ ॥ ग्रनैः-  
शनैश्च भोक्तव्यं स्वयं विचमुपाजितम् । रसायनमिव  
प्राग्बैलया न कदाचन ॥ ५२८ ॥ मृतो दरिद्रः पुरुषो  
मृतं मैथुनमप्रजम् । मृतमश्रोत्रियं व्याद्धं मृतो यज्ञस्त्वद-  
क्षिणः ॥ ५२९ ॥ शूरोः सुतां मित्रमायां स्वाभिसेवकने-  
हिनीम् । यो गच्छति पुनर्लोकं तमाहुर्ब्रह्मपातिनम्  
॥ ५३० ॥ अयशः प्राप्यते येन येन चापगतिर्भवेत् ।  
स्वर्गाच्च भ्रश्यते येन तत्कर्म न समाचरेत् ॥ ५३१ ॥ यः  
स्तोकैनापि संतोषं कुरुते मन्दधीर्जनः । तस्य भाग्यनिहीनस  
दृष्टा श्रीरपि मार्ज्यते ॥ ५३२ ॥ कृतनिश्चयिनो वन्द्यास्तु-  
क्षिमा नोपभुज्यते । चातकः को वराकोऽयं यत्सेन्द्रो  
वारिवाहकः ॥ ५३३ ॥ तावत्स्यात्सर्वकृत्सेषु पुरुषोऽत्र स्वयं  
प्रभुः । स्त्रीवाक्याङ्कुशविश्रुणो यावन्नो प्रियते बलात्  
॥ ५३४ ॥ अकृत्यं मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम् ।  
असङ्गं मन्यते सङ्गं स्त्रीशङ्क्येपरितो नः ॥ ५३५ ॥  
यमिहोचफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् । रतिपुनफला

यः पृष्टा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान्साहित्यान्गुल्मं । न तस्य  
जायते विग्रहः कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥ ५४४ ॥ कल्हा-  
न्तानि हर्ष्याणि कुत्राप्यन्तं च सौहृदम् । कुपजान्तानि  
राष्ट्राणि कुकर्मान्तं यत्रो नृणाम् ॥ ५४५ ॥ कृते प्रति-  
कृतिं कुर्याद्विमिते प्रतिहिमितम् । न तत्र दोषं पश्यामि  
दृष्टे दुष्टं समाचरेत् ॥ ५४६ ॥ सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः  
सर्वसहाश्च ये । सर्वसाथयमृताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः  
॥ ५४७ ॥ योजति यस्य यद्वा माममुमयोः पश्यताम्-  
रन् । एकस्य क्षणिकां प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ५४८ ॥  
मत्तव्यमिति यदुःखं पुरुषन्योपजायते । शक्यते नानुमानेन  
परेण परिवर्णितम् ॥ ५४९ ॥ स्वच्छन्दवनजातेन शक्ये-  
नापि प्रपूर्यते । अस्य दग्धोदरसार्धं कः कुर्यात्पातकं  
महत् ॥ ५५० ॥ विद्या विनयावाभिः सा चेदविनयावहा ।  
त्रिं कुर्मः कं प्रति श्रूयौ गौरदायां स्वमातरि ॥ ५५१ ॥ वैद्या  
द्वेषा भ्रमं चक्रे कान्तासु कनकेषु च । तासु तेष्वप्यनानुक्तः  
साक्षाद्भगो नराकृतिः ॥ ५५२ ॥ द्विः शरं नामिसंघे द्विः  
स्थापयति नाशितान् । द्विर्वदाति न चार्थिम्यो यन्ने द्विर्लि-  
भायते ॥ ५५३ ॥ मुनेरपि वनस्थस्य सानि कर्मणि  
कुर्वतः । तत्रापि संभ्रमन्त्येते मित्रोदासीनशत्रवः ॥ ५५४ ॥  
पक्षैतानि विलिख्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनिः । व्रातुः कर्तुं च  
विद्या च विदं निघनमेव च ॥ ५५५ ॥ नन्वि मन्त्रे  
भूतकारे न शौचं वृषलीपतां । नन्वे चैहं यन्नि  
भूतेषु प्रितव्यं न हि ॥ ५५६ ॥ सर्वेन्द्रा के चरुः प्रतिज्ञा-  
तार्यपालकाः । परोनद्यानिः केन्द्रं निन्दन् अग्निं ते  
जनाः ॥ ५५७ ॥ शृणुष्वानुक्तं कर्मोद्देशद्विदाय च ।

लिङ्गा ॥ ५६५ ॥ क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीनामपराधो मनी  
 षिणा । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषे कचित् ॥ ५६६ ॥  
 राजा पश्यति कर्णाम्या सुत्तया पश्यन्ति पण्डिता । पशु  
 पश्यति गन्धेन भूतैः पश्यन्ति बर्बरा ॥ ५६७ ॥ प्रत्यहं  
 सर्वसिद्धीनामुत्तापं प्रथमं किल । अतिशीतलम्प्यम्भं किं  
 भिनति न भूयतः ॥ ५६८ ॥ अज्यापारेषु व्यापारं यो  
 नरः कर्तुमिच्छति । स तत्र निघनं याति कीलोत्पादीव  
 वामरः ॥ ५६९ ॥ हतं ज्ञानं क्रियाहीनं हताश्रयाज्ञानिनो  
 नराः । हतं चानायकं सैन्यसमर्तारो हता स्त्रियः ॥ ५७० ॥  
 कन्या निष्कासिता श्रेष्ठा यद्वा श्रेष्ठा भवेज्जिता । अन्नं सक्  
 लितं श्रेष्ठं धर्मं श्रेष्ठो दिने दिने ॥ ५७१ ॥ सत्यं सत्यं  
 मुनेर्वीर्यं नादत्तमुपतिष्ठते । अमृषिभिः पूरिता पृथ्वी चात  
 कस्य महत्परी ॥ ५७२ ॥ न स्वप्नेन जयेन्निरा न कामेन  
 स्त्रियं जयेत् । नैन्यनेन जयेद्ब्रह्मं न वागेन सुखं जयेत्  
 ॥ ५७३ ॥ तद्ब्रह्मं यत्र वसतिस्तद्भोग्यं येन जीवति ।  
 तन्मुत्तापे यदेवोक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा ॥ ५७४ ॥ पिता  
 रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्याद्विरे भावे  
 न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ ५७५ ॥ पानं दुर्जनससर्गं  
 पत्या च विरहोऽनम् । स्वप्नमन्यग्रहे वासो नारीणां  
 वृणानि पदं ॥ ५७६ ॥ हन्तुं भेषोऽपसरति भृगेन्द्र  
 सज्जुचत्पि । बुद्धिमन्तं सहन्ते च निषाद्य हृदि किंचन  
 ॥ ५७७ ॥ यदप्यम्यतामासुर्यदनीतिमता श्रियः । तदेतत्का-  
 कतालीयं तदेतच्च घृणाक्षरम् ॥ ५७८ ॥ वस्त्रं गा च  
 बहुक्षीरा जलयानमुपानहौ । औषधं धीजमाहार सक्री  
 णीत यथामुखात् ॥ ५७९ ॥ रागे द्वेषे च माने च द्रोहे  
 पापे च कर्मणि । अग्निषे चैनं कर्तव्ये चिरकारी प्रशसते  
 ॥ ५८० ॥ बन्धूना सुहृदां चैव श्रुत्याना मीजनस्य च ।  
 अन्यक्तव्यपराधेषु चिरकारी प्रशसते ॥ ५८१ ॥ चिरेण  
 मित्रं सद्योयाधिरेण न वृत्तं त्यजेत् । विरेण विहितं मित्रं  
 चिरं धारणमर्हति ॥ ५८२ ॥ लभस्तेषा जयस्तेषा कुत-  
 स्तेषा पराजयः । येषा हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः  
 ॥ ५८३ ॥ धनाशा जीविताशा च गुप्तिं प्राणभृतां सदा ।  
 बुद्धस्य तक्षणी भार्या प्राणेश्योऽपि मरीयसी ॥ ५८४ ॥  
 पित्रोस्ताती गतायर्षा प्रसूता गतयौवना । प्रवासी गत  
 सौख्यश्च याचना गतगौरवा ॥ ५८५ ॥ शाम्भुमृगस्य  
 शाम्भायाः शाम्भा गन्तुं पराक्रमः । उलङ्घितो यदम्भोधि  
 प्रभावः प्रमथो हि सः ॥ ५८६ ॥ रा पुण्यं च कन्याणि  
 पुत्रोत्पत्तिर्निषिद्धाः । मुञ्चतादेव लभ्यन्ते नैव पार्थ  
 पण्डिताम् ॥ ५८७ ॥ धर्महान्यर्जिते विजितुमर्हति

मुखं परे । स्वयं पादस्य पानं स्वात्सिहो गजत्रयादिव  
 ॥ ५८८ ॥ यथा काष्ठमथो हस्ती यथा चर्ममथो  
 मृगः । तथा वेदं विना विप्रस्ययस्ते नामधारका ॥ ५८९ ॥  
 वरं कृतप्रत्यखण्डाल्यन्तमगुणः पुमान् । प्रकृत्या द्रव्यं  
 श्रेयान्नलंकाश्रयुतोपल ॥ ५९० ॥ दूरस्थोऽपि समीप्यो  
 यो यस्य हृदि वर्तते । यो यस्य हृदये नास्ति समीपस्योऽपि  
 दूरम् ॥ ५९१ ॥ मयया किं न जल्पन्ति किं न भ्रूयन्ति  
 वायसा । वयस्य किं न पश्यन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः  
 ॥ ५९२ ॥ अजक्तं सततं साधु कुरुष्व च पतिव्रता ।  
 व्याधितो देवभक्तश्च निर्धना ब्रह्मचारिणः ॥ ५९३ ॥  
 तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता । यानज्ज्वलति  
 नास्तेषु स्वतः पक्षेषुपावकः ॥ ५९४ ॥ वाहितं चाश्वनां  
 णिज्यं राजसेवा तपोवनम् । धीराश्चत्वारि युवैरिति द्विं  
 कुर्वन्ति कातरा ॥ ५९५ ॥ न देवो विद्यते क्रोधं न  
 पाषाणे न मृगमये । भावेषु विद्यते देवस्तस्माद्भावो हि  
 कारणम् ॥ ५९६ ॥ अ-यावोपार्जितं द्रव्यं दश वर्षेभ्यो  
 तिष्ठति । प्रप्ते चेकादशे वर्षे समूलं च विनश्यति ॥ ५९७ ॥  
 नृस्यर्थं भोजनं येषा सत्तनार्थं च मेधुनम् । वाक्सत्यवच  
 नार्थाय दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ ५९८ ॥ नित्यं क्रोधातिरिच्य  
 रक्षेत्तपो रक्षेच्च मत्सरात् । विद्या मानावमानाभ्यामात्मानं  
 तु प्रमादतः ॥ ५९९ ॥ क्षमातुर्यं तपो नास्ति न सतो  
 पात्यरं सुखम् । न वृष्ण्याया परो व्याधिर्न च धर्मो दया  
 परः ॥ ६०० ॥ दानेन भोगी भवति मेधावी बुद्धसेवया ।  
 अहिंसया च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ ६०१ ॥ यच्छस्य  
 प्रसिद्धं मासं प्रसन्नं परिणमेच्च यत् । हितं च परिणामे स्वाच  
 त्वार्थं भूतिमिच्छता ॥ ६०२ ॥ बुद्धी कलुषिताया च  
 विचारे प्रत्युपस्थिते । अनयो नयसकाशो हृदयान्नापसरति  
 ॥ ६०३ ॥ यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलम् । त्वियम् ।  
 उद्विजेत तदैवास्या सर्पाद्वैरमगतादिव ॥ ६०४ ॥ न  
 क्रोधयातुधानस्य धीमान्नाच्छेद्विषेयताम् । निर्णीतप्राप्तं  
 रुधिरं प्राप नन्दिना वृकोदरः ॥ ६०५ ॥ न लोकायतयोरनं  
 नास्तिव म्याददैवतः । हरिर्हरिण्यकशिपुं जघान सप्त  
 निर्गतः ॥ ६०६ ॥ सदेहो वैष्णवे मार्गे न बायोऽप्ये  
 बुद्धिर्न । रामप्रभावमद्यापि पयोधौ पश्य सेतुम्  
 ॥ ६०७ ॥ गौरी कामदुष्य सम्यक्प्रसुक्ता मयते बुधैः ।  
 दुःप्रसुक्ता पुनर्गौरी प्रयोस्तु सेव शंसति ॥ ६०८ ॥ न  
 जातु काम कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा हृत्प  
 त्तमेव भूय पयाभिवर्धते ॥ ६०९ ॥ नापृष्टः कन्मविह

यान्न चान्यायेन पृच्छतः । जानन्नपि हि मेधावी जडबलोक  
आचरेत् ॥ ६१० ॥ धर्मार्थो यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि  
तद्विधा । तत्र विद्या न वक्तव्या शुभं बीजमिधोपरे  
॥ ६११ ॥ विद्ययैव समं कामं मर्त्यव्यं ब्रह्मादिना । आप-  
द्यपि हि घोरायां न त्वेनामिरिणे वपेत् ॥ ६१२ ॥ सावित्री-  
मात्रसारोऽपि वरं विप्रः सुयुजितः । नायुजितश्चतुर्वेदः  
सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ ६१३ ॥ न हायनेन पत्तिर्न  
वित्तं न बन्धुभिः । ऋषयश्चकिरे धर्मं योऽनूचानः स नो  
महान् ॥ ६१४ ॥ नास्तुदः स्वादातौऽपि न परद्रोहकर्मभिः ।  
ययाऽज्ज्ञोद्विजन्तं वाचा नालोक्यां तासुदीरयेत् ॥ ६१५ ॥  
यया खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति । तया गुणगतां  
विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ ६१६ ॥ यं मातापितरौ क्लेशं  
सहेते संभवे नृणाम् । न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्ष-  
शतैरपि ॥ ६१७ ॥ पित्रोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च  
सर्वदा । तेषु हि त्रिषु तुष्टेषु ततः सर्वं समाप्यते ॥ ६१८ ॥  
भ्रष्टानः शुभां विद्यामाददीतावरादपि । अन्त्यादपि परं धर्मं  
कीरते दुष्कृत्यादपि ॥ ६१९ ॥ यद्यत्परवशं कर्म तत्तद्य-  
त्नेन वर्जयेत् । यद्यदात्मवशं तु स्वात्तत्तत्सेवेत यत्नतः  
॥ ६२० ॥ यत्कर्म कुर्वतोऽस्य स्वात्परितोषोऽन्तरात्मनः ।  
तत्पयत्रेण कुर्यात् विपरीतं तु वर्जयेत् ॥ ६२१ ॥ न  
द्रव्याणां विज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहेत् । प्रातः प्रतिग्रहं  
कुर्यादवसीदन्नपि शुभा ॥ ६२२ ॥ सर्वपामेव शौचाना-  
मर्थशौचं परं स्मृतम् । योऽर्थं शुचिः स हि शुचिर्न मृदा-  
रिशुचिः शुचिः ॥ ६२३ ॥ नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति  
सत्यसमं तपः । नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं  
सुखम् ॥ ६२४ ॥ नात्यर्थमर्थार्थितया लुब्धमुद्विजयेज्जनम् ।  
अधिर्दत्त्वाऽधरत्नं श्रीमध्यमानोऽसृजद्विषम् ॥ ६२५ ॥  
न स्वात्तव्यं न गन्तव्यं क्षणमप्यधर्मः सह । पयोऽपि  
शौण्डिकीहस्ते मेदिता मन्वते जनः ॥ ६२६ ॥ अकिंचि-  
दपि कुर्याणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति । तत्तस्य किमपि द्रव्यं  
यो हि यस्य प्रियो जनः ॥ ६२७ ॥ अत्युष्णोत्सृष्टाद-  
द्वाद्द्विद्वान्नामैव वाससः । अपरप्रेष्यमावाच भूय इच्छन्पत-  
त्यधः ॥ ६२८ ॥ आपद्रामापतन्तीनां हितोऽप्यायाति  
हेतुताम् । मातृजह्वयं यत्तस्य सम्भो भवति बन्धने  
॥ ६२९ ॥ भयलेकसले जन्म गन्धसेषां पृथक्पृथक् ।  
उत्पटस्य मृणालस्य मत्स्यस्य कुसुदस्य च ॥ ६३० ॥  
तत्र मित्रं न यत्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् । ऋणदाता  
च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥ ६३१ ॥ सच्छिद्रनिकटे

वासो न कर्तव्यः कदाचन । घटी पिवति पानीयं तादृशे  
ब्रह्मरी यया ॥ ६३२ ॥ तृणं ब्रह्मविदः स्वर्गस्तृणं शूरस्य  
जीवितम् । जिताश्वस्य तृणं नारी निःस्पृहस्य तृणं जगतः  
॥ ६३३ ॥ गुरोरर्थवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः । उल-  
थप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनम् ॥ ६३४ ॥ मनसैव  
कृतं पापं न शरीरकृतं कृतम् । येनैवालिङ्गिता कान्ता तेनै-  
वालिङ्गिता सुता ॥ ६३५ ॥ भिन्ने चित्ते कुतः प्रीतिः  
स्याद्वा प्रीतिः कुतः सुखम् । त्वं च सरसि तं पुत्रं पृच्छ-  
च्छेदं सारम्यहम् ॥ ६३६ ॥ मक्षिका प्रगमिच्छन्ति धन-  
मिच्छन्ति पार्थिवाः । नीचाः कलहमिच्छन्ति शान्ति-  
मिच्छन्ति साववः ॥ ६३७ ॥ हस्ती चाकुशहस्तेन कशा-  
हस्तेन वाजिनः । शङ्खी लम्बहस्तेन सन्नहस्तेन दुर्जनः  
॥ ६३८ ॥ देशानुसृत्य गच्छन्ति सिंहाः ससुर्या गजाः ।  
तत्रैव निघनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ ६३९ ॥  
वाग्यादमर्थसंबन्धं परोक्षे दारवर्शनम् । यदीच्छेद्विपुलां  
प्रीतिं श्रीणि तत्र न कारयेत् ॥ ६४० ॥ व्यर्थानामर्जनं  
कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा । मक्ष्यमाणो निरादायः सुमेहरपि  
हीयते ॥ ६४१ ॥ आपदयै धनं रक्षेन्महतां कुत आपदः ।  
कदाचित्कुपितो देवः संचितं चापि नश्यति ॥ ६४२ ॥  
शुच्यन्ति पत्रावः सर्वे पठन्ति शुकराः । दातुं जानाति  
यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ६४३ ॥ नदीतीरेषु  
ये वृक्षा यस्य नारी निरकुशा । मन्निहीनो भवेद्राजां तस्य  
राज्यं विनश्यति ॥ ६४४ ॥ गुणं पृच्छत् मा रूपं शीलं  
पृच्छत् मा कुलम् । सिद्धिं पृच्छत् मा विद्यां भोगं  
पृच्छत् मा धनम् ॥ ६४५ ॥ शुभो भूपयते रूपं शीलं  
भूपयते कुलम् । सिद्धिर्भूपयते विद्यां भोगो भूपयते धनम्  
॥ ६४६ ॥ यस्य न शयते शीलं कुलं विद्या नरस्य च । कलेन  
सह विश्वासं पुमान्कुर्याद्विचक्षणः ॥ ६४७ ॥ कां प्रीतिः सह  
भार्जरीः का प्रीतिरवनीपतौ । गणिकामिश्र का प्रीतिः कां  
प्रीतिर्मिषुकैः सह ॥ ६४८ ॥ धीराणां भूपणे विद्या मन्निजां  
भूपणं नृपः । भूपणं च पतिः स्त्रीणां शीलं सर्वस्य भूपणम्  
॥ ६४९ ॥ महानदीप्रतरणं महापुरुषविग्रहम् । महाजन-  
विरोधं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६५० ॥ नारुहेद्विषमं वृक्षं  
जीर्णं नायं न चारुहेत् । कूपे नालोकयेत्तोयं न चात्मानं  
विनाशयेत् ॥ ६५१ ॥ संकटे न च गन्तव्यं विषमे न  
कदाचन । महापथे न गन्तव्यं गन्तव्यं चात्मनः पथम्  
॥ ६५२ ॥ अनादाय्यं व्ययं कुर्यादसहाय्यं रणप्रियः ।  
आतुरः सर्वमशी च नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ ६५३ ॥

—१-सुगर्भस्य. —२-उष्णगर्भकर्मिनः. —३-परस्त्री संकटं भोक्तुं रण्य  
च विषमं पथम् । वैश्या महापथं भोक्तुं स्वपथः तत्रां भुनः ॥

सुसदिग्धस्य भक्तस्य दत्तस्य चलितस्य च । अमात्यस्य च  
दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वारम् ॥ ६५४ ॥ दीर्घशृङ्गमनदाह  
रणा च बहुभाषिणीम् । स्रग्मक्षरसमुक्तं दूरतः परिवर्तयेत्  
॥ ६५५ ॥ सिद्धं मन्त्रोपधेयं धर्मं गृहन्तिद्रुचं मैथुनम् ।  
पुमुक्तिं कुश्रुतं चैव वचनं न प्रकाशयेत् ॥ ६५६ ॥  
धनेषु जीवितेषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु । अवृषा मानना सर्वे  
याता यास्यन्ति याम्नि च ॥ ६५७ ॥ सौहार्दस्पर्णरक्षाणामुच्चा  
वचभिदात्रुषाम् । परोक्षमिति कोऽप्यस्ति परीक्षानिकषोपल  
॥ ६५८ ॥ परापरकारनिरतुर्दुर्जनैः सह संगतिः । वदामि  
मजलस्तत्र न विधेया कदाचन ॥ ६५९ ॥ नरत्वं दुर्लभं  
लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा । क्वचित् दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र  
सुदुर्लभा ॥ ६६० ॥ वारिजेनेय सरसी शशिनव निशी  
थिनी । यौवनेनेय वनिता नयेन श्रीमनोहरा ॥ ६६१ ॥  
दानं विनाहतं याचं कीर्तिधर्मौ तथापुत्र । परोपकरण  
कायादसापसारमाहरेत् ॥ ६६२ ॥ श्रुतं कृतयिया सद्भा  
ज्यायते विनयं श्रुतात् । लोकानुपगो विनयान्न किं लोका  
नुरगत ॥ ६६३ ॥ विमाराध्य सदा पुण्यं कश्च सेव्यं  
सदागमः । को ध्येयो भगवान्विष्णुः किं काम्यं परम  
पदम् ॥ ६६४ ॥ एकामिषाभिलाषो हि बीजं वैरमहातरो ।  
तिलोत्तमाभिलाषो हि यथा सुन्दोपसुन्दो ॥ ६६५ ॥  
आचातकातिरुद्भिदैर्मयूखरहिमविष । भूरापि कला  
चाद्री किं न वप्नोति लोचनम् ॥ ६६६ ॥ हेतुर्नसंगिक  
कोऽपि प्रीतेर्यदि न वर्तते । मालती मधुराऽस्तीति मधुप  
केन शिक्ष्यते ॥ ६६७ ॥ देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे दैवज्ञे भेषजे  
गुरौ । यादृशी मानना यम्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ६६८ ॥  
न माता शपते पुत्रं न दाप्य लभते मही । न हिंसा  
कुन्ते गार्धनं देव सृष्टिनाशक ॥ ६६९ ॥ प्राय  
मन्त्रुपदेशार्हा धीमता न पडाशया । तिला कुसुम  
मौगप्यगहिणो न यत्र क्वचित् ॥ ६७० ॥ ससितस्य  
गुणोत्कर्षं प्रायः प्रस्फुरति स्फुटम् । दग्धसागुरुखण्डस्य  
रफारीमवति सौत्तमम् ॥ ६७१ ॥ उपकर्तुं यथा सत्यं  
ममर्थो न तथा महान् । प्रायः कूपस्तृषा हति  
सततं न तु वारिणि ॥ ६७२ ॥ जठे प्रभगति प्रायो  
दुःखं विभ्रति साधनं । शीताग्नौ दिते यथा सरोच  
याति वारिणि ॥ ६७३ ॥ कश्चित्सत्यचिदेव सासु  
द्विदाम्भमाजनम् । पक्षं विवासयत्यर्थं सकोचयति के  
यम् ॥ ६७४ ॥ ईश्वरा पित्रा नाशद्विप्रतीति निमद्गु  
तम् । प्रायो निधय एवाहीन्द्रिजिह्वा दधतततम् ॥ ६७५ ॥

सपचास्ते परे साकं विपदि स्वर्जनैर्जड । जूम्भलम्भो,  
रहे मूढं शुष्यत्युदकशैवले ॥ ६७६ ॥ नीचाग्रमान  
मलिना यो मुञ्जे सपदं पुमान् । लशुनाक्ता स  
कर्पूरचर्चा वितनुते तनौ ॥ ६७७ ॥ ध्येयानन्तरं सोऽयं  
स्वल्पमप्यधिकं भवेत् । काषायरसमास्वाद्य स्वाद्वतीगन्धु  
विदते ॥ ६७८ ॥ गुणानामन्तरं प्रायस्तज्ज्ञो जानाति  
नेतरं । मालतीमलिकामोदं प्राणं वेत्ति न लोचनम्  
॥ ६७९ ॥ प्रभूतवयसं पुंसो धियं पाकं प्रवर्तते ।  
जीणस्य चन्दनतरोरामोदं उपजायते ॥ ६८० ॥ धना  
गमेऽधिकं पुसा लोभमप्येति मानसम् । निदाघशाले  
प्राणायामं प्रायः शैत्यं वहत्यल्म ॥ ६८१ ॥ सहजोऽपि  
गुणं पुसा साधुवादेन वर्धते । कामं सुरलेपेन कान्तिं  
वहति काश्चनम् ॥ ६८२ ॥ निन्दा यं कुरुत  
साधोस्तथा स्व दूषयत्यसौ । स्वे भूतिं यस्त्यजेदुच्चै  
रूर्ध्वं तस्यैव सा पतेत् ॥ ६८३ ॥ शुभं वाच्यं शुभं  
कर्म फलकालमपेक्षते । शरद्वेगं फलत्यागं शालिर्न  
सुरमौ क्वचित् ॥ ६८४ ॥ भोगेच्छा नोपभोगेन  
भोगिना जातु शाम्यति । लग्नेनान्तरालेन तुष्ट्या  
प्रस्रुतं जायते ॥ ६८५ ॥ दुर्लभोऽप्युत्तमं प्राय  
स्वजातीयेन लभ्यते । कर्णकोटरगं वारि वारिणैवावृण्यते  
॥ ६८६ ॥ जन्तोर्निरुपभोगस्य दृश्यते भुवि रुद्धता ।  
वाताशिनो द्विजिह्वं विहितं पश्य वेधसा ॥ ६८७ ॥  
आकारं कारणं जन्तोर्दौर्जन्यस्य न जायते । कालकूट  
सुधासिन्धो प्राणिना प्राणहारक ॥ ६८८ ॥ न  
व्याधिरपि गुणिनो गुणवाञ्छायते ध्रुवम् । चन्दनोऽज्जन्त  
दधो न भस्म सुरभिः क्वचित् ॥ ६८९ ॥ कायापर्षी  
जनं प्रायः प्रीतिमाविष्करोत्यल्म ॥ लोभाया शौर्दिङ्  
शप्यैव पुण्याति पेशले ॥ ६९० ॥ दुर्जने जीयते  
शुक्त्या त्रिप्रहेण न धीमता । निपात्यते महादृष्टस्त  
स्वमीपक्षितिस्रयात् ॥ ६९१ ॥ स्वमावसुदरं वस्तु न  
सस्कारमपेक्षते । सुत्तारत्नस्य शाणाश्मपर्वणं नोपयुज्यते  
॥ ६९२ ॥ येनात्मा पण्यता नीतं स एवाविष्यते  
नने । हसी हेमसहस्रेण क्रीयते न मृगाधिप ।  
॥ ६९३ ॥ त्रिकीटं निजमाग्रमानं वस्त्रं सस्फुरते नड ।  
परेभ्यः स्वशरीरस्य के वा भूषा नित्यते ॥ ६९४ ॥  
असंभवगुणस्तुत्या जायते स्वात्ममरणा । कर्णिकैर  
मुगधीति वदन्को नोपहस्यते ॥ ६९५ ॥ तस्यै  
स्यापिताथितो विशति गुणिना गुणा । उत्कोचिर्गान  
पमाना गणो वासुमिराहत ॥ ६९६ ॥ निनाशयवा

भाति पुसा चित्ते पगशय । प्रतिमा मुखचन्द्रस कृपाणे  
याति दीर्घताम् ॥ ६९७ ॥ अघम वाधते भूयो  
दुखमेव न तूतमम् । पादद्वयं रुजत्वाशु जीतस्पर्शो  
न चक्षुषी ॥ ६९८ ॥ यत एवागतो दोषस्त ए  
निरतते । अभिद्रग्धस्य त्रिस्कोटशान्ति स्नादभिना  
धनम् ॥ ६९९ ॥ बुद्धिमत्त्वामिमान को भवेत्पज्ञो  
पजीविनाम् । अन्यदीयैरलंकारैर्नाहंकारो निभूषणे ॥ ७०० ॥  
उत्तमोऽप्यधमस साध्याच्चातनप्रकर कचित् । कौस्तु  
भादीनि रत्नानि थयाचे हरिरभ्युषिम् ॥ ७०१ ॥ प्रयत्ने  
ममके कैचिदेव स्तु फलमागिन । क्षीरोद्वयना  
देवैरमृतं प्रापि नाहुर ॥ ७०२ ॥ भोग परोपतापेन  
पुंसा दुःखाय न स्थिर । पानमप्यमृज क्षिप्रं स्वपीडाये  
जलकंताम् ॥ ७०३ ॥ भोगभोगरगनङ्कोऽपि सचि  
तुते चिरम् । आत्म किमलंकारानामन्याहस्य कुर्वत  
॥ ७०४ ॥ विरगं चर्चनेमृत्सुगुहोऽप्यन्त प्रकाशते । इन्ध  
नान्तरसम्यश्च ज्वलत्यग्नि पय कण ॥ ७०५ ॥  
निकटस्य गरीयासमपि लोको न मन्यते । पवित्रामपि  
यमस्या न नमस्तानि जाह्नवीम् ॥ ७०६ ॥ खन  
स्वात्मजन्तुर्जायते गुणगान्धर । गौरौगोपद्राजायि  
हरिदेवो जगत्पति ॥ ७०७ ॥ उत्तमलोपमायाति तदन्न  
पोष्यते यदि । वृद्ध प्रसीदति प्राय पाठाम्यङ्गेन  
न न्ययम् ॥ ७०८ ॥ दुर्भग सायकृत्वा यो विशू  
चापि न हाह्य । गोमय श्रीनिवासोऽस्ति न तवापि  
नोहम् ॥ ७०९ ॥ आगच्छदुस्तमो भाति यथ न  
या गत । हिमाशोहृदय सायं चक्रास्ति न तथोपसि  
॥ ७१० ॥ सतोपहतये पुसामाकलिकथनागम । सरमा  
उत्तुमेदाय वर्षाय स च न स्थिर ॥ ७११ ॥ सतुप्यत्यु  
तम स्तुत्या धनेन महतायम । प्रसीदन्ति जपेदेवा वलि-  
भिर्मृतविग्रहा ॥ ७१२ ॥ स्वार्तीयविधाताय माहात्म्य  
इत्यते नृणाम् । श्वेनो विहगमानेन दिनसि न शुच  
गमान् ॥ ७१३ ॥ गुरु प्रयोनोद्देशादजयन्ति न भक्तिन ।  
दुग्धदायीति गौर्गंहे पोष्यते न तु धर्मत ॥ ७१४ ॥  
शुरूभिर्द्विजातीना वर्णाना त्रासणो गुरु । पतिरेको गुरु  
स्त्रीणा सर्वस्वाम्यागतो शुं ॥ ७१५ ॥ बहुभिर्मूर्ख  
सधातेरन्योन्यं पशुशक्तिभि । प्रच्छाद्यन्ते शुणा सर्वे मेघ  
रिच दिवाकर ॥ ७१६ ॥ मनागनम्याहृत्या वा काम  
क्षाम्यतु य क्षमी । त्रियासमभिहारेण निराप्यन्त क्षमेत  
व ॥ ७१७ ॥ कामाय स्पृहयत्वात्मा सयतोऽपि मनी  
पिण । वीथीनियमितोऽप्युद्रा शम्पमासाय धातति  
२२ छ. र. मां

॥ ७१८ ॥ रोगगोक्षरीनामन्धनयसनानि च । आना  
पगघट्टाणा फलायेतानि देहिनाम् ॥ ७१९ ॥ भूमि  
पनायर्थेनो बाले दृढे तरोनिर्घा विदुषि । योषिति मूर्खे  
गुरुषु च विदुषा नोत्तर देयम् ॥ ७२० ॥ कटुकं वा  
मधुर वा प्रस्तुतप्राक्यं मनोहारि । वामे गर्भमनाद्विस्त  
शील्यं प्रयाणेषु ॥ ७२१ ॥ अतिपरिचयाद्रज्जा सततगम-  
नादनादरो भवति । लोक प्रयागनासी कृपे स्नानं समा  
चरति ॥ ७२२ ॥ अतिपरिचयादवज्ञा सततगमनादना-  
दरो भवति । मंत्रये भिक्षुपुरात्री चन्दनतरुनाप्रमिन्धन  
कुरुत ॥ ७२३ ॥ अतिपरिचयाद्रज्जालेतद्वक्तव्यं मूर्ख  
तद्गानि । अतिपरिचितेऽप्यनादा मसारऽस्मिन् जायते  
ज्यजा ॥ ७२४ ॥ अविद्येयो मूल्यजन शठानि मित्राप्यदा  
यक स्वामी । अविनयवर्ता च भार्या मस्तकशूलानि  
चन्वारि ॥ ७२५ ॥ ब्रह्मर्षिविहीनो निर्द्वजा कुलवधूय-  
निर्मुक्त ॥ कटके च प्रौष्ठुगिरो मस्तकशूलानि चन्वारि  
॥ ७२६ ॥ शक्तिरहितोऽपि कुप्यति सेनासचोऽपि मात्र  
सुद्वहति । अघनोऽपि हि कामयते जानाति विधिनिष्ठम्  
यितुम् ॥ ७२७ ॥ त्वचति मयमकृतपार्प सुमिनमयश  
प्रमादिनं विद्या । ह्यो कामिनमन्स श्री कूर वी दुर्जन  
लोक ॥ ७२८ ॥ अनुचितकर्माग्म खननविरोधो  
बलीयसा स्वर्घा । प्रेमदाजनविश्वामो मृत्युद्वाराणि चत्वारि  
॥ ७२९ ॥ अन्यमुखे दुर्वानो य प्रियवदने स एव परि-  
हास । इतरेष्वनजन्मा यो धूम सोऽगुरुमनो घृप ॥ ७३० ॥  
अश्वत्थमलोभमेविजं त्यागिनमनुपनिर्णं विशेषश्च । यदि  
नाशयति नरं श्री शीरय हि वक्षिता तत्र ॥ ७३१ ॥  
व्यथयतितरामुपेत स्वस्वप्रकृतेरवधारणोऽपि । मृगमुद्रि  
जते चतु सक्तेन रज कणेनापि ॥ ७३२ ॥ शरदि समप्र  
निशकरकरशतहततिमिरसचया रजनी । जलदान्तरिता-  
कांमपि दिससच्छायां न पूरयति ॥ ७३३ ॥ यत्र कलि-  
ताक्षरो विकसितसरसीरहा सरसो वा । नच सज्जना  
म देशी गच्छतु निघन श्मशानसम ॥ ७३४ ॥ गुणमपि  
यतमपि धनत्रानचिगज्ञापयति रक्षति दण्डि । मज्जयति  
रज्जुमम्भसि पूर्ण कुम्भो न खलु तुच्छ ॥ ७३५ ॥  
अनुधा अजगमा अपि कयापि गत्वा पर पदमनात्ता ।  
मक्षिण इति वीर्यन्ते नैर्बलमुद्रिका इव जनेन ॥ ७३६ ॥  
खला इति रामनैर्न्यस्या नाशये पयोपशे । ते शैला-  
स्थितिमन्तो हन्त लघिन्नैव बहुमान ॥ ७३७ ॥ यत्रार्जवेन

१ मलयपर्वते २ भिक्षु ३ आगन्तुक ४ स्तुति विषयम्  
५ दुष्टापायन ६ नाष्ठम् ७ सरलम् ८ दानशीलम्  
९ लज्जनाचो वा १० 'बदुरदा' एवकीटनकस पाठा



लघिमा गरिमाण चक्रता संतुते । छन्दःशास्त्र इवा  
 सिद्धोक्ते सरल सखे किमसि ॥ ७३८ ॥ सुहृदि निरन्तरं  
 चित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु । स्वामिनि शक्ति  
 समेते निवेद्य दुःख जन सुखी भवति ॥ ७३९ ॥ प्राप्य  
 चर्यानधिकारावाप्तुषु मित्रेषु वधुर्गणेषु । नापकृत नोप  
 कृत न सक्नुत किं कृत तेन ॥ ७४० ॥ वित्त परिमित-  
 अधिकव्ययशील पुरुषमाकुलीकुरुते । ऊनाशुक्रमिव पीनस्तन  
 जघनाया कुलीनाया ॥ ७४१ ॥ अप्रतिबुद्धे शोतरि वक्तु  
 र्वाक्य प्रयाति वैकल्यम् । नयनविहीने भर्तारि लावण्यमिवेह  
 खेचनानक्षीणाम् ॥ ७४२ ॥ बहुतरहिते रसातल उत्तिष्ठन्ते  
 हि सुमनसस्तपसि । कातरैर्जनवेग विषय सदसफलास्तु  
 विरलास्तु ॥ ७४३ ॥ प्रतिगृहकोण गुणिनो लताकीटा  
 इव स्फुरति शतम् । तद्भासक स्वैर्गोभि को वा रक्षिरिव  
 गुणशोभसि ॥ ७४४ ॥ रमणीय स हि पुरुषो रमणी  
 यैवैव रज्यति विदर्भा । शोक स एव सुभगश्चित्त सक्त  
 हि यत्र रसिकस्य ॥ ७४५ ॥ आपरितोषाद्बिदुषा न साधु  
 मये प्रयोगविज्ञानम् । बलवदपि शिक्षितानामार्यैः प्रत्यय  
 चेत ॥ ७४६ ॥ अवल यत्र प्रवला शिशुरवनीतो निर  
 क्षरो मन्त्री । नहि नहि तत्र घनाशा जीवितैः आश्रयि  
 दुर्लभा भवति ॥ ७४७ ॥ ज्वलति चलते धनोऽभिर्विप्र  
 कृत पत्रग कणा कुरुते । प्राय स महिमान क्षोभात्प्र  
 तिपद्यते जटु ॥ ७४८ ॥ रात्रिनि विदुषा मध्ये वरसुर  
 ताना समागमे स्त्रीणाम् । सौख्यसद्विषयहृदयो वैष्णवपुराणि  
 कांतरो भवति ॥ ७४९ ॥ अलिखितरति परिमल लक्ष्मी  
 रनुसरति नयगुणसमृद्धिम् । निम्नमनुसरति सलिल विषिलि  
 खित बुद्धिरनुसरति ॥ ७५० ॥ स्थापितेऽपि कले नोच  
 भवदारम्भयो भवति । सपूर्णोऽपि तद्भागो काक कुम्भो  
 दक पियति ॥ ७५१ ॥ किं कुरं कणिहृदय पुनरपि किं  
 कूर्महृदयहृदयम् । कूर्महृदयतर किं पतिसुतघनहीनकाभि  
 नीहृदयम् ॥ ७५२ ॥ अनुकूल विमलाङ्गी कुलजा कुशला  
 सुशीलसपत्न्याम् । पक्षलकार भाग्यो पुरुष पुण्योदयाद्यभते

॥ ७५३ ॥ अरसिकजनभाषणतो रसिकजनै सह वर  
 कल्ह । लम्बकुचालिङ्गनतो लिङ्गचकुचापादताडन श्र  
 ॥ ७५४ ॥ आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति ।  
 विनये क्वापरीक्षा स्त्रिय परीक्षा तु निर्धने पुति ॥ ७५५ ॥  
 अनवसरे च यदुक्त सुभाषित तच्च भवति हास्याय । रक्षि  
 शौढवधूना रतिसमये वेदपाठ इव ॥ ७५६ ॥ आरोप्य  
 विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म । स्वाधीनता च पुना  
 महदैश्वर्य विनाप्यर्थे ॥ ७५७ ॥ चवसरपठिता वाणी गुण  
 गणरहितापि शोभते पुसाम् । रतिसमये युवतीना भूवाहाभि  
 विमृष्टण भवति ॥ ७५८ ॥ अव्याकरणमधीत मित्रद्रोणा  
 तरङ्गिणीतरणम् । मेघजमपश्यसहित नयनिदमकृत वरं  
 न कृतम् ॥ ७५९ ॥ य पठति लिखति पश्यति परी  
 पृच्छति पण्डितानुपाश्रयति । तस्य दिवाकरकिरणैर्नित्यो  
 दलमिव बिकासते बुद्धिः ॥ ७६० ॥ विरला जानति  
 गुणान्विरला कुर्वन्ति निर्धने जेहम् । विरला परवर्षिता  
 परदु खेनापि दु खिता विरला ॥ ७६१ ॥ उद्वेजयति  
 दरिद्र परमुदाया अणत्कार । गृहपतिरतिमिलिताया  
 कङ्कणनादो यथा जारम् ॥ ७६२ ॥ कोऽधो योऽकादर  
 को बधिरो य शृणोति नैतानि । को मूको य कले  
 प्रियाणि वक्तु न जानाति ॥ ७६३ ॥ कुत्र विधेयो वयो  
 विद्याभ्यास सर्वोपधे दाने । अवधीरणा क कार्या ललप  
 योषित्तरधनेषु ॥ ७६४ ॥ कुत्र विधेयो वास सज्जनकृते  
 यथा काश्याम् । क परिहार्यो देश मिश्रनयुतो हृन्वधुष  
 ॥ ७६५ ॥ दधि मधुर मधु मधुर द्राक्षा मधुरा सुभाषि  
 मधुरैव । तस्य तदेव हि मधुर यस्य मनो यत्र सत्पद  
 ॥ ७६६ ॥ अविविदितपरमानन्दो वदति जनो विषयैर्न  
 रमणीयम् । तिलतैलमेव सृष्ट येन न दृष्ट दृष्ट हती  
 ॥ ७६७ ॥ रोगी चिरप्रवासी पराजभोजी परायसवशात् ।  
 यजीवति तमरण यन्मरण सोऽस्य विश्राम ॥ ७६८ ॥  
 को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता गति । क हृद  
 सद्भाव किं पाण्डित्य परिच्छेद ॥ ७६९ ॥ दान द्रिय  
 कसहित ज्ञानमर्गं धर्मान्वित शौर्यम् । वित्त त्यागनिवृत्त  
 दुर्भमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ ७७० ॥ कल्पयति येन वृत्ति रय  
 च लोके प्रशंसते सक्ति । स गुणस्तेन च गुणिना रक्ष  
 सर्वधनीयश्च ॥ ७७१ ॥ दुर्जनगम्या नार्य प्रायेणापान्द्र  
 द्रवति राजा । कृपणानुष्ठारि च धन मेघो गिरिचरिर्धर्म  
 च ॥ ७७२ ॥ कृत्तशतमसलु नष्ट सुभाषितशत न नष्ट  
 सुषेण । वचनशतमवचनकरे सुदृशितमचेतने नष्ट ॥  
 ॥ ७७३ ॥ दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याती कस्त

१ अय वसम् २ मूर्ते ३ राजरीटनयनानाम् ४ त-रहिते  
 रमातले-रसाले आग्रहसे शल्य ५ गुणाणि, पक्षे-शोकनमस्त  
 मुनय इत्यर्थे ६ मापमासे पक्षे-तपश्चर्यायाम् ७ कान्ता  
 नारपम् दुर्गममार्गे इति यावत् तस्यैव पत्रनवेग कल्पनवेग  
 मिश्रतः सतिवास सदसनि कदापि वेगामेवविधा विरलास्तु, पक्षे-  
 बान्ता स्त्री रा द्रव्य जनवेगो जनसंलाप पला मर्षविलास सदतो  
 मोक्षमन म एव पक्ष वेगामेतादृशा विरलास्तु ८ प्रकाश  
 ९ स्वभाषिणि, पक्षे-सक्तिरूपे १० चतुरा ११ अविषमन्  
 १२ जनेने १३ मयम् १४ बाग्मी

सुखमरोणी । उद्युक्तो विधान्त धर्माथंश्यामि च निनीत ॥ ७७४ ॥ निरतिशय गरिमाण तेन जनन्या अरति विद्वास । यत्क्रमपि वहति गर्भं महतामपि यो शुभं भवति ॥ ७७५ ॥ अप्रसूतीकृतगति शक्तोऽपि जनस्तिरम्बिका लभते । निवसन्नन्तर्द्वारुणि लङ्घयो वह्निर्न तु ज्वन्ति ॥ ७७६ ॥ निपमस्वसादुफलग्रहणव्यवसायनिश्रयो येषाम् । दृष्ट्यामपि तेषा मन्येऽह शसित जन्म ॥ ७७७ ॥ दुरधिगम परभागो यात्रयुरुषेण पौरुष न कृतम् । जयति तुलामधिरुहो भास्वानपि जल्पपटलानि ॥ ७७८ ॥ आपदि येनापहत येन च हमित दशासु निपमासु । अपटल्य तयोरभयो पुनरपि जात नर मन्ये ॥ ७७९ ॥ अमती भवति सलजा क्षार नीर च शीतल भवति । दम्भी भवति विवकी प्रियरक्ता भवति घूर्तन ॥ ७८० ॥ पश्यति परस युवति सत्राममपि तन्मनोरथ कुरुते । ज्ञाचैव तदप्राप्ति व्यथे मनुजो हि पापमागमति ॥ ७८१ ॥ बीणा हि साहचर्याद्वाग्नि चेतासि मर्तुसदृशानि । मधु एपि हि मूर्च्छयते विप्रेविटपिसमात्रिता त्रैली ॥ ७८२ ॥ सद्दपि दृष्टा पुरुष विद्युषा जानन्ति सागता तस्य । हस्ततुल्यापि निपुणा पलममाण विज्ञानन्ति ॥ ७८३ ॥ कविहृदयेष्वनसूया कस्तूरीकर्दमेष्वमात्मिन्यम् । अक्षारता पयोधामनीपालेषु पाणिदलम् ॥ ७८४ ॥ वस्तुनि चिरामिलपिते कथमपि दैवात्म्यसक्तसघटने । प्राक्प्राधान्यमपि बहुशो दुःखानि पर सुखानि जायन्ते ॥ ७८५ ॥ विज्ञेय घातदोष स्वधाय एतस्य वीरकोषकर । नरतरुमह ध्वनिरिय हरिनिर्घातस्कर करिण ॥ ७८६ ॥ सत्यपि च सुकृतकर्मणि दुर्नातिश्चन्द्रिय हर्षेय । तैले सदो पद्युषा दीपशिखा दलति यातालि ॥ ७८७ ॥ उपचार घर्तव्यो यावदुत्पन्नसीद्ददा पुरुषा । उत्पन्नसीद्ददानासु पचार कैतर भवति ॥ ७८८ ॥ अहो हि वरमदितो न वर सचातविघटितमेह । हतनयनो हि विषादी न विषादी भवति जालम्ब ॥ ७८९ ॥ जलिनीदलगतचल चत्तरल किं यौवन धन चायु । के शशचरकरनिकरासु कारिण सज्जना एव ॥ ७९० ॥ किं क्रूर मोहदय किं गृहिण प्रियहिताय दारुणा । क काम सकल किं दुष्करसाधन प्रजा ॥ ७९१ ॥ पितरति यावदाता तावत्सकरोऽपि भवति कलमाधी । निरते पयसि धनेभ्य शान्तिरिति पिच्छपिष्टना धनय ॥ ७९२ ॥ व्यसने निज

परीक्षा शूरीक्षा रणाङ्गेण भवति । निनये मूलपरीक्षा दानपरीक्षा च दुर्मिते ॥ ७९३ ॥ आलस्य श्रीमेता सरो गता जैनभूमिगात्सल्यम् । सतोषो मांस्त्र पद् व्यापाना नहन्नस्य ॥ ७९४ ॥ अत्येकज्ञानुपो पदयत पूज्य तुच्छतामात्रो । ज्याकार्मुकयो कश्चिद्गुणभूत कश्चिदपि भर्ता ॥ ७९५ ॥ अधत्वमन्वसमय वविरत्र वगिरकाऽ आलम्ब्य । धीरेग्रयो प्रणया परमेष्ठी नामिनामप्य ॥ ७९६ ॥ निरयत पर्दनिर्णय स्वलितेऽनर्थाह समाश्रयते । समदन्त्यगति क सत्रमकाष्ठ दुरीण च ॥ ७९७ ॥ सम्यगनिपत्र सन् योऽर्थरत्नरया स्तुटीक्रियते । स व्यग्र एव भवति प्रथमो विनतातनून् इव ॥ ७९८ ॥ अधरस्य मधुरिमाण कुचकाठिन्य दशोऽस्तथा तैक्ष्यम् । कविताया परिप्रासानुभवरमिको विज्ञानानि ॥ ७९९ ॥ सविता विघ घति निधुरपि सवितरति तथा दिनति यामिन्य । यामि नयन्ति दिनानि च सुखदुःखशोऽहृत मनसि ॥ ८०० ॥ निजदोषाश्रुतमनसामतिमुदग्मेव भाति विपरीतम् । पश्यति पिचोपहत शशिपुत्र शङ्खमपि पीतम् ॥ ८०१ ॥ राज्ये सार वसुधा उभयायामपि पुर पुरे मांघम् । सौधे तस्य तन्पे वषट्कानाहसर्गसम् ॥ ८०२ ॥ बाष्पो भवन्ति विमला स्फुरन्ति कमलानि नापीषु । कम लेषु पतन्त्यलय करोति सगीतमलिषु पदम् ॥ ८०३ ॥ सनिहितेऽपि दुराप वस्तुनि मनसोज्जनावपिपयस । भवति न सशयनाशो बहुगोऽप्याश्वासमानस ॥ ८०४ ॥ स्वया करोति कर्म प्रमादशुचस्तु परवशो भवति । स्वगो रोहति वृक्ष निपतत्यवशस्त पुरुष ॥ ८०५ ॥ मोगाक्षमस्य रक्षा दम्भापेयैव पुत्रं तोजनिमतस्य । वृद्धस्य प्रमदापि श्रीरपि भूत्वस्य मोगाय ॥ ८०६ ॥ सर्वथा स्वहितमाचरणीय किं करिष्यति जनो बहुनस्य । विघट नहि स कश्चिदुपाय सर्वलोकपरितोषकरो य ॥ ८०७ ॥ कलचित्किमपि नो हरणीय सर्वत्राक्यमपि नोक्षरणीयम् । शीघ्रते पदयुग मरणीय लीलया मरजल तरणीयम् ॥ ८०८ ॥ आसुर कुलमनादरणीय चित्तमेतदलीकरणी यम् । रामधाम शरणीकरणीय लीलया मरजल तरणीयम् ॥ ८०९ ॥ जीवित तदपि जीवितमध्ये गण्यते मूर्ध्निमि क्रिस्व पुसाम् । ज्ञानविक्रमकण्डाउल्लासात्यागमोगरहित निपल यत् ॥ ८१० ॥ लोक एष गतञ्चननय कम् या न विवृणोति वाच्यताम् । लोकनोन्ममशेषजीवन यत्कलङ्कयति चन्द्रमण्डलम् ॥ ८११ ॥ य परस विपम

विचिन्तयेत्प्रामुखात् कुमति स्वयं हि तत् । पूतना हरि  
वधार्थमाययौ प्राप सैव वधमात्मनस्तत् ॥ ८१२ ॥ काके  
शौचं घृतकारे च सत्यं संप्रेक्षति सीपु कामोपशान्ति ।  
श्रीवेधं धैर्यं मयपे तत्प्रचिन्ता राजा मित्र केन दष्ट धृत वा  
॥ ८१३ ॥ एको देव देशो वा शिरो वा एक मित्र  
भूतिर्ना यतिर्वा । एका मार्या सुन्दरी वा दरी वा एको  
बाध पत्तने वा यने वा ॥ ८१४ ॥ चित्तायत्त धातुबद्ध  
शरीरं नष्टे चित्ते धातनो यान्ति नाशम् । तस्माच्चित्त  
सर्वदा रक्षणीयं स्वस्थे चित्ते बुद्धयः सम्भवन्ति ॥ ८१५ ॥  
शुक्ले पक्षे शीतश्मिर्बलीयाश्च प्राधान्यं तारकायास्तु दृष्टम् ।  
शक्यां युक्ते विद्यमानेऽपि कान्ते न प्राधान्यं योषिता  
ह्यपि दृष्टम् ॥ ८१६ ॥ दाता दानस्यान्तरा स्वात्पुत्रिण्या  
गेहे गेहे याचकानां समूहः । चिन्तारत्नस्यास्ति सत्त्वे  
विवादो मार्गे मार्गे रेणुर मन्त्यसङ्ख्या ॥ ८१७ ॥ मास  
मृगाणां देशनौ गजानां शृङ्गद्विषा चर्मं फलं हुमाणां ।  
स्त्रीणां सुरूपं च मृगा हिरण्यमेते शुणां वेरकरा मरन्ति  
॥ ८१८ ॥ शाठ्येन धर्मे वपट्टेन मित्रं परोक्तापेन समृद्धिः  
भावम् । सुलेन विद्या परुषेण भारीं धाम्भन्ति ये व्यक्त  
मपङ्गितास्ते ॥ ८१९ ॥ राजा घृणी प्राक्षणं सर्वमक्षी  
वी चावशा दुष्टबुद्धिः सहायः । प्रेम्ण प्रतीपोऽधिकृत  
प्रमादी त्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥ ८२० ॥ मूर्खो  
द्विजानि स्वविरो गृहस्थं कामी दरिद्रे धनवास्तपसी ।  
वैद्या धुरूपा नृपतिः कदर्यो लोके षडेतानि विदम्बितानि  
॥ ८२१ ॥ दानं दरिद्रस्य विमोक्षं शान्तिर्व्यूना तपो ज्ञानं  
वता च मौनम् । इच्छानियुक्तिश्च सुखान्वितानां दया च  
भूतेषु दिव्यं नयति ॥ ८२२ ॥ अर्धांगमो नित्यमरो  
गिता च प्रिया च मार्या प्रियवादिनी च । वदयश्च पुत्रो  
ऽर्थवरी च विद्या षड् जीवलोकस्य सुखानि राजन्  
॥ ८२३ ॥ आरोग्यमावृण्यमविप्रवासः सफलया वृत्तिर  
मतिवासः । सद्भिर्मनुष्यैः सह सप्रयोगः षड् जीव  
लोकस्य सुखानि राजन् ॥ ८२४ ॥ मृतस्य लिप्सा वृणस्य  
रित्ता विमार्गमायाश्च रुचिः स्वकान्ते । सर्पस्य शान्तिः  
पुटिलस्य मैत्री विषातृमृष्टौ नहि दृष्टव्या ॥ ८२५ ॥  
आग्मगुर्गो घृषिणी क्रमेण रज्ज्वी पुरा वृद्धिगती च  
पथात् । दिनन्यं पूर्वापपरार्धमिना छायेर मैत्री गन्धसज्ज  
नानाम् ॥ ८२६ ॥ भार्यावियोगः स्वजनापवादो क्षणम्य  
शेष इत्यन्यं सेवा । दारिद्र्यकाले प्रियदर्शनं च विना  
मिना पयः दहति वायम् ॥ ८२७ ॥ अश्वधुनं वासनः

गर्जितं च स्त्रीणां च चित्तं पुरुषस्य भाग्यम् । अवर्जं  
चाप्यतिवर्षणं च देवो न जानाति कुतो मनुष्य ॥ ८२८ ॥  
राष्ट्रस्य चित्तं कृमणस्य चित्तं मनोरथं दुर्जनमनुपाणम् ।  
स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्य  
॥ ८२९ ॥ किं पौरुषं रक्षति यो न वाऽस्तौर्त्विं वा परं  
नार्थिजनाय यत्सात् । सा किं क्रिया या न हितानुदा  
किं जीवितं साधुविरोधि यद्धे ॥ ८३० ॥ अन्यायवित्तं  
कृतोऽपि धर्मं सध्याज इत्याहुरशेषलोकाः । न्यायार्थं  
तार्थेन स एव धर्मो नित्यार्ज इत्यार्थजना वदन्ति ॥ ८३१ ॥  
यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसत्परायमतिगतिं  
वा । निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकैराङ्गुलैः  
सिद्धिः ॥ ८३२ ॥ शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्च बोधः प्रागल्भ्य  
म्यस्तगुणाः च वाणी । कालानुरोधः प्रतिभानवस्यमेते गुणा  
कामदुष्टा क्रियास्तु ॥ ८३३ ॥ न स्वल्पमप्यध्यवसायनीरो  
करोति विज्ञानविधिगुणं हि । अन्यस्य किं हस्ततलस्थितो  
ऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ ८३४ ॥ न कस्यचित्-  
श्चिद्विह स्वभावाद्भवत्युदारोऽभिमतः खलो वा । लोके  
गुरुत्वं विपरीतता वा स्वचेष्टितान्देष नरं नयति ॥ ८३५ ॥  
अपायसदृशेनैवा विपत्तिमुपायसदृशेनैवा च सिद्धिम् । नैवा  
विनो नीतिविधिप्रयुक्ता पुरः स्फुरन्तीमिव दर्शयति ॥ ८३६ ॥  
दन्तस्य निष्फोषणकेन राजन्कर्णस्य कण्डूयनकेन वापि ।  
तूणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्गं वाक्पाणिमता नरो  
॥ ८३७ ॥ त्वजेऽनुधातो महिलः सपुत्रा खादेत्कुर्वा  
भुजगी स्वमण्डम् । सुसुक्षितं किं न करोति पापक्षी  
नय निष्करुणा भवन्ति ॥ ८३८ ॥ दारेषु किंचित्स्वल्पं  
किंचिद्विषयं वयसेषु सुतेषु किंचित् । युक्तं न वा दुःखं  
मिदं विचिन्त्यं वदेद्विषयिण्यमहतोऽनुरोधात् ॥ ८३९ ॥  
मृगा मूढौ सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोमिस्तुगान्तरा  
मूर्खश्च मूर्खे सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सन्त्य  
॥ ८४० ॥ त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि काले धैर्यं तदापि  
द्वितीयाभ्यासः । यथा समुद्रेऽपि च पोतमङ्गे साधारितो  
वाञ्छति तर्तुमेव ॥ ८४१ ॥ दानेन तुल्यो विधिरपि  
नान्यो लोमाश्च नायोऽस्ति परः पृथिव्याम् । निभूत  
शीर्षमभ्यन चान्यतमोऽपतुल्यं धनमस्ति गान्ध्यात् ॥ ८४२ ॥  
एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिर्गर्भन ।  
तावद्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेऽप्यनर्था बहुलीभवन्ति  
॥ ८४३ ॥ घटे ग्रहाण निपतत्यमीशं धनस्यैव कर्तुं  
जाठराणि । आपस्तु वैराणि समुद्रवन्ति छिद्रेऽप्यनर्था बहु  
लीभवन्ति ॥ ८४४ ॥ अर्धातुराणां न गुणं बहु दानं

तुगाणां न मयं न लब्धा । विधातुगाणां न सुखं न निद्रा  
 भुधातुगाणां न रुचिर्न वेला ॥ ८४५ ॥ विवाहकाले ऋतु-  
 संप्रयोगे प्राणालये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थेऽप्यनृतं  
 वदेयुः पश्चात्तान्याहुरपातकानि ॥ ८४६ ॥ यत्रास्ति लक्ष्मी-  
 र्निनयो न तत्र ह्यम्यारतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः । उभौ च  
 तौ यत्र न तत्र विद्या नैकत्र सर्वौ गुणमनिपातः ॥ ८४७ ॥  
 द्वारे प्रविष्टः सहसा ततः किं दृष्टः प्रभुः श्रेयसुखस्ततः  
 किम् । कथा श्रुता श्रोत्रसा ततः किं व्यथा न शान्ता  
 यदि जाठरीया ॥ ८४८ ॥ सुपात्रदानाच्च भवेदनाढ्यो घन-  
 प्रमावेण करोति पुण्यम् । पुण्यप्रमावात्सुरलोकवार्त्ता पुन-  
 र्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ॥ ८४९ ॥ कुपात्रदानाच्च भवेदरिद्रो  
 शरित्रदोषेण करोति पापम् । पापप्रमावाद्भरकं प्रयाति पुन-  
 र्दण्डिः पुनरेव पापी ॥ ८५० ॥ प्रसुविषेकी घनघात्रं दाता  
 विद्वान्धिरागी प्रमदा मुशीला । तुरंगमः शस्त्रनिपातधीरो  
 मूमण्डलसामरगानि पञ्च ॥ ८५१ ॥ स्वदेशजातस्य  
 मरस्य नूनं गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा । निजाह्मना यद्यपि  
 रूपराक्षसापि लोकः परदारसक्तः ॥ ८५२ ॥ गन्धः  
 सुवर्गे फलमिदुर्गन्धे नाकारि पुष्पं खलु चन्दनेषु । विद्वान्ध-  
 नाढ्यो न तु दीर्घजीवी धातुः पुरा कोऽपि न शुद्धिदोऽभूत्  
 ॥ ८५३ ॥ सर्पस्य रवे कृमणस्य विच्छे सत्याः कुचे केसरि-  
 गाश्च कैते । मानोन्नतानां शरणागते च श्रुतौ भवेदन्यकर-  
 प्रचारः ॥ ८५४ ॥ श्रुतिर्विभिन्ना स्मृतयश्च विन्ना नैको  
 मुनिर्यस्य वचोऽप्रमाणम् । धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां  
 महाब्रह्मे येन गतः स पन्थाः ॥ ८५५ ॥ प्रागल्भ्यहीनस्य  
 नरस्य विद्या शर्त्तं यथा कापुरुषस्य हस्ते । न वृत्तिस्त्याद-  
 यते शरीरे वृद्धस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥ ८५६ ॥ राजा-  
 श्रयस्तत्करताश्चप्यमाश्रयणं चापि समुद्रयानम् । एतानि  
 सिध्यन्ति महाफलानि विषयेषु प्राणहराणि पञ्च ॥ ८५७ ॥  
 सर्गश्रुतानामिह भूमिलोके चत्वारि चिदानि वसन्ति देहे ।  
 दानप्रसङ्गे मधुरा च वाणी मुरार्चनं ब्राह्मणतर्पणं च  
 ॥ ८५८ ॥ निरक्षरे दीक्ष्य महाघनत्वं विद्यानवया विदुषा  
 न ह्यया । रत्नावतंसः कुलटाः समीक्ष्य किमार्थनार्यः  
 कुलटा मयन्ति ॥ ८५९ ॥ गीर्वाणं कुणां कणाक्षराभिस्तिर-  
 रकृता यान्ति नरा महत्त्वम् । अलब्धप्राणोत्कण्ठा नृपाणां  
 न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥ ८६० ॥ क्रिष्टमर्त्तं गर-  
 सक्राणां किं रत्नहारो मृगपक्षिणां च । अन्यस्य दीपो  
 बधिरस्य गीतं मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ॥ ८६१ ॥  
 ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्मा जितेन्द्रियाः मीनिये  
 निवृत्ताः । प्रतिग्रहे संकुचिताग्रहस्ताले ब्राह्मणासारयितुं

समर्थाः ॥ ८६२ ॥ पतिव्रतायाः कुचकुम्भसुगमस्युग्रशार्ङ्ग-  
 नस्त्रावलिश्च । वीरस्य शस्त्रं कृपणस्य वित्तं लभ्यानि  
 चत्वारि तदन्तकाले ॥ ८६३ ॥ देशाटनं पण्डितमित्रता  
 च वाराहना राजसमाप्रवेशः । अनेकशास्त्रार्थविलोकनं च  
 चातुर्यमुद्यनि भवन्ति पञ्च ॥ ८६४ ॥ न वेत्ति यो वस्य  
 गुणप्रकृषे स तं सद्य निन्दति नात्र चित्रम् । यथा क्रिाती  
 करिकुम्भनातां सुक्तां परित्यज्य विमर्ति गुञ्जाम् ॥ ८६५ ॥  
 गिरौ मयूरा गगने पयोदा लक्षान्तरेऽर्धश्च जलेषु पद्मम् ।  
 इन्दुर्द्विलक्षं कुसुदस्य बन्धुर्यो यस्य मित्रं नहि तस्य दूरम्  
 ॥ ८६६ ॥ सुमाषितनेत्रेन जनेन साकं संभाषणं सुप्रसुखेयं  
 च । आलिङ्गनं तुङ्गपयोधराणां प्रत्यक्षसौख्यं त्रयमेव लोकैः  
 ॥ ८६७ ॥ अर्थो नराणां पतिरङ्गनानां वर्षा नदीनाम्-  
 सुराद तरुणाम् । स्वधर्मचारी नृपतिः प्रजानां गतं गतं  
 योजनमानयन्ति ॥ ८६८ ॥ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं  
 गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते । गुणाधिके पुंति जनोऽसुरज्यते  
 जनानुरागप्रमदा हि संपदः ॥ ८६९ ॥ संपूर्णकुम्भो न  
 करोति शब्दमर्थो यदो घोषमुपैति मूलम् । विद्वान्कुलीनो  
 न करोति गर्वं जल्पन्ति मूढास्तु गुणैर्विहीनाः ॥ ८७० ॥  
 धिग्जीवितं शास्त्रकलोल्लिख्य धिग्जीवितं बोधमवर्जितस्य ।  
 धिग्जीवितं व्यर्थमनोरवस्य धिग्जीवितं जातिपरजितस्य  
 ॥ ८७१ ॥ रूपं जप सर्वसुखानि वृष्णा खलेषु सेवां पुष्ट-  
 पामिमानम् । याज्ञा गुरुत्वं गुणमात्मपूजा चिन्ता बलं  
 हन्त्यदया च लक्ष्मीम् ॥ ८७२ ॥ शृङ्गेण्डने वह्निर्येति  
 शृङ्गं बालेषु शोकश्चपलेषु कोपः । कान्तास्तु कामो निपुणेषु  
 वित्तं धर्मो दयावस्तु महत्सु धैर्यम् ॥ ८७३ ॥ निर्वाणक्षीपे  
 किमु तैलदानं चौरं गते वा क्रिमु सावधानम् । वयोगते  
 किं वनिताविलासः पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ॥ ८७४ ॥  
 त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनोऽसौ स शूकरश्चेति स वै वृषसिंहः ।  
 नीचैरनीचैरतिनीचनीचैः सर्वरूपायैः फलमेव साध्यम्  
 ॥ ८७५ ॥ कुप्रागवासाः कुजनस्य सेवा कुमोजनं कोप-  
 सुधी च मार्या । मूर्खस्य पुत्रो विषया च कन्या दहत्यमी  
 वह्निमृते शरीरम् ॥ ८७६ ॥ अल्पीयसामेव निवासमूमि-  
 त्यागाद्विपत्तिर्महतां न जातु । रत्नाकरात्मन्मणयोऽभियान्ति  
 राज्ञां शिष्टः काकस्तुलानि मेकः ॥ ८७७ ॥ अनेकशास्त्रं  
 बहु वेदितव्यमत्यक्ष काटो बहवश्च विन्नाः । यत्सारभूतं  
 तदुपासितव्यं हंसो यथा क्षीरमिवान्धुमप्यात् ॥ ८७८ ॥  
 अनन्तपारं फलं शब्दज्ञास्यं सत्यं तथायुर्वहस्य विन्नाः ।  
 सारं ततो ब्राह्मणस्य फल्य हंसो यथा क्षीरमिवान्धु-  
 मप्यात् ॥ ८७९ ॥ क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां देह-

विराजते कुम्भना शीतया विराजते । कुम्भान चोष्ण  
तया विराजते कुम्भना शुभ्रतया विराजते ॥ ९१३ ॥  
यथा चतुर्भिः कनक परीक्ष्यते निघर्षणच्छेदनापाटनं ।  
तथा चतुर्भिः पुरुष परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुत्रेन कम्पना  
॥ ९१४ ॥ उद्वेगमासाद्य कुतोऽर्थसंचय उषुषमासाद्य  
कुतो जगज्जलि । कुगेहिना प्राप्य गृहे कुत मुख कुशि  
प्यमप्यापन्न कुतो यश ॥ ९१५ ॥ मात्रा मम नास्ति  
शरीरपोषणं चिन्तासम नास्ति शरीरओषणम् । आर्यासम  
नास्ति शरीरतोषणं विद्यासम नास्ति शरीरभूषणम् ॥ ९१६ ॥  
गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति त्रिगुणो बली बलं वेत्ति न वेत्ति  
निर्बल । पित्रो वसन्तस्य गुणं न त्रायस त्रीं च सिंहस्य  
वक्त्रं न मूषक ॥ ९१७ ॥ सुगुहं हि दुःखायनुभूय शोभते  
घनान्वकारेण्यन दीपदर्शनम् । सुगन्धं यो याति नरो वरि  
द्रता धृत शरीरण मृत स जीवति ॥ ९१८ ॥ स दीक्षितो  
य सकल सदीयते स पण्डितो य कर्णगण्डित ।  
स तापमो य परतापकपण स धार्मिको य परमम न  
स्पृष्टत् ॥ ९१९ ॥ यगन्करे कर्मणि मित्रमग्रहे प्रियासु  
नारीष्वयनेषु वन्धुषु । कर्तुं विवाहं व्यसने रिपुक्षये धनव्यय  
स्वेषु न गण्यते दुर्घं ॥ ९२० ॥ विवादशीला स्वयमथ  
चोरिणी परानुज्ज्ञा बहुपाकयानिनीम् । सक्त्रोधिनी चान्य  
गृहेषु धानिनीं त्यजन्ति मार्या दशपुत्रमातरम् ॥ ९२१ ॥  
अतिप्रचण्डा बहुदुःखमागिनी विवादशीला परगेहगामिनी ।  
मर्तुं स्वयं निन्दति या च तस्करी त्यजेत्स्वभार्या दशपुत्र  
पुत्रिणीम् ॥ ९२२ ॥ कुले क्लृप्ते काले कदाजता सुत  
कुतुम्हिन्यने वरिद्रता । रज शरीरे कलहप्रिया प्रिया गृहा-  
गमे दुर्गतय पठेते ॥ ९२३ ॥ प्रकटं मृदु नाम जल्पन  
परुष सूचयतोऽर्थमन्तरा । शकुनादिव मार्गगतिमि पुरुषा-  
दुद्धितित्यमीन्द्रात् ॥ ९२४ ॥ मस्तिरव बलाद्वरीषसी  
यदभावे करिणामिय दशा । इति घोषयतीव दिग्विडम  
करिणो हस्तिपकाहृतं कणम् ॥ ९२५ ॥ महता यदि  
निन्दने रतिगुणस्यैव तदा निर्धायताम् । असतामपि  
चेत्स्वने रतिर्ननु तद्गुणमेव गण्यताम् ॥ ९२६ ॥ अत्र  
गच्छति मूढचेतनं प्रियनाशं हृदि शल्यमपि तम् । स्थिर  
धास्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धृतम् ॥ ९२७ ॥  
महत्सारासा निलक्ष्ययत्रिजगोषेण कुषोर्विनाश्यति । कुस्ते  
न खलु स्वयेच्छया जगन्मानिष्यन्मिद्वीधिनि ॥ ९२८ ॥  
क्रियते फलं खलु स्वर्कर्मणैरेव सिक्तेरैरेव । शिरसौष  
मयत शकरं सुरमिन्वोर्मपुञ्जितमक्षिणा ॥ ९२९ ॥ इति  
नामहर्षी कथं कथं या तुलना यातु कृतैरेव प्रपद्ये ।

बहुभिर्मिथुतं कथं कथैर्मिथुना किं सवशोपमानमेति  
॥ ९३० ॥ अचिन्तिताया विना शनी शनिना मणि विना  
महत्तम । उभयेन विना मनोमवस्फुरितं नैव चक्षस्ति  
कामिनो ॥ ९३१ ॥ उपकारकमायतेर्भृशं प्रसन्नं कर्म-  
फलस्य भूरिण । अनयापि निवर्हणं द्विषा न निदिशासम  
मस्ति साधनम् ॥ ९३२ ॥ जरा स्पर्शं हरति हि धैर्यमाशा  
सुखं प्राणान्धर्मचर्याममूया । कामो ह्यियं वृत्तमनार्यसेवा  
जोष धियं सन्मोहाभिमान ॥ ९३३ ॥ गुणज्ञानपि नोर  
याति पूजा पुण्यं मत्पुरुषैरक्षयमानं । न हि मौल्यमपि  
स्वभावकातिं गतिपार्जनप्रतिष्ठनं करोति ॥ ९३४ ॥  
सहसा विज्घीन न ज्ञियामविप्रेक परमापदा पठम् । वृष्टुं  
हि निमुद्रकारिणं गुणकुल्या स्वयमेव सन्न ॥ ९३५ ॥  
विना गोमसं को रमो मोषनानां विना गोरमं को रसो  
भूपतीनाम् । विना गोरसं को रस कामिनीनां विना गोरसं  
को रस पण्डितानाम् ॥ ९३६ ॥ सकटापि कटा कटा  
रता विकल्पा पुष्पकला विना खलु । सकले नयने कृथा  
यथा तनुमाजा हि कनीनिका विना ॥ ९३७ ॥ सुकुल-  
जन्म विभूतिरनेकया प्रियममागमसोऽप्यपरम्परा । नृपकुले  
गुह्यता निमल यशो भवति पुण्यतरो फलमीन्द्रात् ॥ ९३८ ॥  
नैनकभूषणसमूहोचितो यदि भण्डिभूषणं प्रणिधीयते । न  
स विरोति न चापि हि शोभते भवति योजयितुर्नर्चनीयता  
॥ ९३९ ॥ सहजमलिनवक्रमावभाजा भवति मन प्रमगा-  
रमनाशहेतु । जलधरपटनीमरायणं धूमो जलनविनाशमनु  
श्रयाति नागम् ॥ ९४० ॥ परिहृतं पण्डितानुपपन्नं वत  
यदि जीवितमस्ति बलम व । हरहर हरिणीदशो निमित्त  
दगं दशकधरमालयो लुठन्ति ॥ ९४१ ॥ शिशुरपि  
निपुणो गुरोर्गरीयाद्यं न वपुषं महान्महत्प्रतिष्ठ । मणिगुण  
रपि भूषणाय पुसा न तु धृष्टुलैव शिला विलासहेतु  
॥ ९४२ ॥ अनुदिनमनुजलमाचरन्तं विहितमस्ति प्रतिकूल  
माचरेत् । शमितगारलजातकण्ठदाहं शितिकण्ठं शशिव  
शिरसु घटे ॥ ९४३ ॥ नित्यो विशालं वटिर्मन्थ्यस्मा  
कुचद्वन्द्वमलयतमस्य मुखं च । वचधेन किंचिद्विदालं रम-  
ण्यास्त किं तत किं तत किं तत किम् ॥ ९४४ ॥  
सन्ध्यस नश्यति यशो निपमस्य मैत्री नदकिंयस कुलमयं  
परम्य धर्म । विद्याफलं व्यसनं कृपास्य सौम्य राज्य  
प्रमत्तसचिपस्य नगाविपस्य ॥ ९४५ ॥ दुर्नम्रिणं वसुप  
याति न नीतिदोषा सनापयन्ति कमप्यभ्युन न रोणा ।

स्थितो देहविनाशनाय । यथा स्थित काष्ठगतो हि वह्नि  
स एव वह्निर्दहते शरीरम् ॥ ८८० ॥ यथा विहगास्तस्र  
माश्रयन्ति नयो यथा सागरमाश्रयन्ति । यथा तरुण्य  
पतिमाश्रयन्ति सर्वे गुणा काश्चनमाश्रयन्ति ॥ ८८१ ॥  
यती व्रती चापि पतिव्रताश्च वीराश्च शूराश्च दयापराश्च ।  
त्यागी च भोगी च बहुश्रुतश्च स्वसङ्गभाषणं दहन्ति पापम्  
॥ ८८२ ॥ वसत्यरण्येषु चरति दूर्वा पिबन्ति तोयान्य  
परिग्रहन्ति । तथापि यस्या हरिणा नराणां को लोकमार  
घयितुं समर्थः ॥ ८८३ ॥ न सा समा यत्र न सन्ति वृद्धा  
वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् । धर्मो न वै यत्र च  
नास्ति सत्यं सत्यं न तत्रच्छलमानुविद्धम् ॥ ८८४ ॥ वर  
सखे सत्पुरुषापमानितो न नीचससर्गगुणैरलङ्कृत । वराश्च  
पादेन हतो विराजते न रासमस्योपरि सस्थितो नरः ॥ ८८५ ॥  
आदित्यचन्द्रावनलानिरी च घोरभूमिरापो हृदयं यमश्च ।  
अहश्च रात्रिश्च उभे च सत्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तम्  
॥ ८८६ ॥ उपाधिभिः मततसगतोऽपि नहि स्वभाव  
विज्ञाति भावः । आनन्दं योगमज्जति दुःखसिन्धौ तथापि  
दावः किल कृष्ण एव ॥ ८८७ ॥ किं यासता तत्र निचा  
रणीयं दासः प्रधानं खलु योग्यतायाः । पीताम्बरं वीक्ष्य  
दूरी स्वकन्या चर्माम्बरं वीक्ष्य विषं समुद्रः ॥ ८८८ ॥ करोति  
नोऽशेषजनातिरिक्ता समायनमर्थवतीं क्रियाभिः । ससत्सु  
जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति सख्याः ॥ ८८९ ॥  
नरस्य चिह्नं नरकागतस्य विरोधिता भुञ्जनेषु नित्यम् ।  
सरोगता नीचगतेषु सेषा क्षतीयं दोषं कटुका च याणी  
॥ ८९० ॥ पादघ्नं गच्छामि हृष्यन् जल्पगतं न शोचामि कृत  
न भये । ह्योस्तृतीयो न भगामि राजन्केनास्मि मूर्खो वद  
कारणेन ॥ ८९१ ॥ यस्मिन्पुले यं पुरुषं प्रधानं स सर्वयत्नेन  
दिरक्षणीयः । तस्मिन्चिन्ते सकलं विनष्टं न नामिहमे शरका  
वदति ॥ ८९२ ॥ पुराणमित्येव न साधु सरे न चापि  
शाय्यं नरमित्यवयम् । सन्त परीक्षयान्तरद्वन्द्वजते मृद  
परित्यज्योयमुदि ॥ ८९३ ॥ सचिन्त्यं सचिन्त्यं जगत्समस्तं  
त्रयं पदार्थो हृदयं प्रविष्टः । श्लोचिकारा वृत्तयः करीना  
उपाह्वानाद्यन्तरपङ्क्तितानि ॥ ८९४ ॥ बालसन्मितमकारण-  
हाम्यं ग्रीषु विनादमसज्जनसेवा । गर्दमयानममस्तृताणी  
वदसु नरो लघुतामुपयाति ॥ ८९५ ॥ वयसि गतं न  
यामिच्छार क्षीणे मित्रे कं परिवारः । गुप्ते नीरे न  
रासारो भाते तारे कं समारः ॥ ८९६ ॥ ज्यो हि सैमं  
परमं निभूषणं भगवद्गनाया कृपता तपस्विनः । दिनम्

विद्या नृपतेरपि क्षमा पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनाम् ॥ ८९७ ॥  
धनेन किं यो न ददाति याचके बलेन किं यश्च सिपु न  
बाधते । श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरोक्तिमात्मना यो न  
जितेन्द्रियो भवेत् ॥ ८९८ ॥ श्रुतेन बुद्धिर्यस्येतेन मूर्खता  
मदेन नारी सलिलेन निम्नगा । निशा शशाङ्केन धृति  
समाधिना नयेन चालकियते नरे द्रुता ॥ ८९९ ॥ प्रकीर्ण  
केशामर्नवैश्वकारिणीं सदा च भर्तुं प्रतिकूलभाषिणीम् ।  
परस्य वैश्याभिरतामपप्रामेयविधा योपितमाशु वर्तयेत्  
॥ ९०० ॥ सतीमपि ज्ञातिमुल्लेकसश्रया जनोऽन्यथा कर्तुं  
मतीं विशङ्कते । अतः समीपे वैरिणोऽतुरिष्यते प्रियाप्रिय  
या प्रमदा स्वन्धुभिः ॥ ९०१ ॥ मनीषिणः सति  
न ते हितैषिणो हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।  
सुहृद् विद्वानपि दुर्लभो नृणां यथौषधः स्वादु हितं न  
दुर्लभम् ॥ ९०२ ॥ परोऽवजानाति यदशताजस्तुष्टं  
ताना न विहन्ति धीरताम् । समानवीर्यान्वयपौल्वेषु य  
करोत्यतिक्रान्तिमसौ तिरस्किन्वा ॥ ९०३ ॥ यदा मित्र  
ज्ञाति हतं तदा यश्च करोति मेघोमथं वृषिता गुणा ।  
स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकं करोत्यवशोपहतं धृष्टं  
नम् ॥ ९०४ ॥ वनेषु दोषा प्रभवन्ति रागिणा गृहे  
पक्षेन्द्रियनिग्रहस्तपः । अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते निवृत्त  
रागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ९०५ ॥ सुजीर्णमन्नं सुवि  
चक्षणं सुतं सुशसिता स्त्री नृपतिं सुसेवितः । सुविन्न  
चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विमि  
याम् ॥ ९०६ ॥ वृणानि नोभूयन्ति प्रमञ्जरो रुद्रि  
नीचैः प्रणतानि सर्वतः । समुच्चिन्तानेव तरुन्मन्मथते महा  
न्महत्स्वेव करोति विक्रमम् ॥ ९०७ ॥ निमित्तमुद्दिश्य हि  
यः प्रकुप्यति भुञ्ज स तत्सापगमे प्रसीदति । अकारार्द्र  
मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तः परितोपयिष्यति ॥ ९०८ ॥  
न साहसैकान्तरसाधुवर्तिनां न चाप्यभयोपहृतान्तपल्लवाः ।  
विभूतयः शक्यमगममुर्जिता नये च शीघ्रं च वन्दन्ति  
सपदः ॥ ९०९ ॥ सुदं विपादः शरदः हिमामगस्तमो मित्र  
स्वान्मुञ्चन् कृतघ्नता । प्रियोपपत्तिं शुचमापदं नयं हि  
समृद्धा अपि हन्ति दुर्नयः ॥ ९१० ॥ उदीरितोऽर्थः न  
नापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च यद्वहति चोदितः । अकु  
मप्यहन्ति पण्डितो जनः परद्रितज्ञानकला हि दुर्द  
॥ ९११ ॥ असत्यता निधुरताऽवृत्तता मयः प्रमादोऽ  
भ्रता विषादितः । वृषाभिमानो यन्निदीर्घसूत्रता तपः  
वैश्यादि निराशनं धियः ॥ ९१२ ॥ दक्षिता धीमन्

विराजत बुरुषता गोलनया विराजते । कुमोचन चोण  
तया विराजते कुयधना शुभ्रनया विराजते ॥ ९१३ ॥  
यया चतुर्भि कनक एग्व्यते निघर्षणच्छेदननापनादन ।  
तथा चतुर्भि पुरष परोक्ष्यत श्रुतेन शौलेन कुलेन कर्मणा  
॥ ९१४ ॥ उदेगमासाद्य कुनोऽर्थसचय उपुरमासाद्य  
उनो जयाजलि । कुगेहिना प्राप्य गृहे कुत सुख उशि  
प्यनव्यापयन कुनो यग ॥ ९१५ ॥ माया मम नाम्नि  
शरीरपोषा चिन्तासम नाम्नि शरीरशोषणम् । मायासध  
नाम्नि शरीरतोषण विद्यासम नाम्नि शरीरभूषणम् ॥ ९१६ ॥  
शुष्की गुग त्रेक्षि न त्रेक्षि त्रिगुणो बन्धि बल त्रेक्षि न वेक्षि  
निर्नन् । निरो नसन्तम् गुग न वायस क्री च मिहस  
य न मूपक ॥ ९१७ ॥ सुख हि दुःखान्यनुभूय गोमते  
घनान्वकारिण दीपदर्शनम् । सुमास यो याति नरो दरी  
श्रता धृत शरीरण मृत स जीयति ॥ ९१८ ॥ स बीक्षितो  
य सकळ सद्दीयते स पण्डितो य कर्णगण्डित ।  
स तापयो य परतापकर्षण स धार्मिको य परममे न  
मृगते ॥ ९१९ ॥ यगम्करे कर्मणि मित्रमश्रे प्रियासु  
नारीष्वधनेषु नग्धुषु । कर्ता विवाहे व्यसने रिपुष्वधे घनज्य  
न्त्रेषु न गम्यते उर्ध्व ॥ ९२० ॥ विनादर्शना स्वयमर्थ  
चोरिणी परानुदूला बहुकाक्यानिमीम् । सक्त्रोधिनी चान्य  
गृहेषु धामिनी ल्यनग्नि माया दशपुनमातरम् ॥ ९२१ ॥  
अतिप्रचडा बहुदुःखमागिनी विनादर्शना परोहगामिनी ।  
भर्तु स्वय निन्दति या च तम्करी त्वजेन्ममाया दशपुन  
पुत्रिणीम् ॥ ९२२ ॥ धुले कल्ल कल्ले कदाजना सुत  
पुत्रुद्धिर्मनने दग्निता । नञ् शरीरे कल्लप्रिया प्रिया गृहा-  
गमे दुर्गतय पढेते ॥ ९२३ ॥ प्रकटं मृदु नाम जलन  
परष सूयतोऽर्थमन्तर । शकुनादिय मार्गगतिभि पुरुषा  
दुद्धितम्यनीदृशात् ॥ ९२४ ॥ मस्तिरन बलादरीयसी  
यदमाने करिणामिय दगा । इति घोषयतीय डिण्डिम  
परिणो हस्तिपवाहृत इणन् ॥ ९२५ ॥ महता यदि  
निन्दने रतिशुंगमन्यैव तदा विवायताम् । असतामपि  
चेन्मने रतिर्ननु तद्वपणमेन गम्यताम् ॥ ९२६ ॥ अज  
गच्छति मूढचेतन प्रियनाश हृदि शल्यमपिंतिम् । स्थिर-  
यास्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धृतम् ॥ ९२७ ॥  
महतमरसा पिडित्यत्रिचदोषेण कुकीर्वनज्यति । कुस्ते  
॥ गल्ल मयेच्छया गजमानिन्धनमिद्वदीधिति ॥ ९२८ ॥  
म्रियत ययत गल्लद्वरं वरं उरव स्थितैरैरव । शिरसौष  
मयच शकर सुरमिन्धोर्मधुमिचमम्रिणा ॥ ९२९ ॥ इति  
नामश्रुता कथ कथ वा तुलना यातु कृतेनैव प्रपद्ये ।

बहुभिर्निधृतै कच कल्लैर्विवा किं सद्योयमानमेति  
॥ ९३० ॥ अरुचिर्निगा विना शशी शणिना सापि विना  
महत्तम । उभयेन विना मनोमवस्फुरित नैव चकास्ति  
कामिनो ॥ ९३१ ॥ उपकारकमायतमृग प्रसन्न कर्म-  
फलस मूरिण । अनवाधि निर्वहण दिवा न निदिशासम  
मस्ति साधनम् ॥ ९३२ ॥ जरा रूप हरति हि धैर्यमाशा  
मृत्यु प्राणान्वर्मचर्यामनुया । कामो हिय वृत्तनान्यसेवा  
जोष त्रिय सवमेयाभिमान ॥ ९३३ ॥ गुणमाननि नोर  
याति पूजा पुण्य सत्युत्तरेकव्यमान । न हि नौरमणि  
लम्पारकान्ति रविप्राग्गनगिष्ठित करोति ॥ ९३४ ॥  
सहसा विन्धीन न ज्ञियानविवक परमानदा पदम् । वृशते  
हि विवृशकारिण गुणलुब्धा न्ययनेन सयद ॥ ९३५ ॥  
विना गोमस को रसो भोचनाना विना गोरस को रसो  
भूमीनानाम् । विना गोरस को रस कामिनीना विना गोरस  
को रस पण्डितानाम् ॥ ९३६ ॥ सकलापि कला कला  
वता विकला पुण्यकला विना खलु । सकले नयने धृया  
यथा तनुभाजा हि कनीनिका विना ॥ ९३७ ॥ सुकल-  
जम विभूतिरनेकथा प्रियतमागमसौत्यपरमपर । कृपतुले  
शुर्वता विमल यशो भवति पुण्यतरो फलमीदृशम् ॥ ९३८ ॥  
कैवल्यभूषणसमग्रहोचितो यदि मेणिल्लपुणि प्रणिधीयते । न  
स विरोति न चापि हि गोमठ भवति योजयितुर्वर्धनीयता  
॥ ९३९ ॥ सहजमलिनरक्तभावभाजा भवति भव प्रमरा-  
त्मनाशहेतु । जलधरपदनीमवाप्य धूमो ज्वलनविनाशमनु  
श्रयाति नाम् ॥ ९४० ॥ परिहृत पराङ्गनापुत्र वत  
यदि जीवितमस्ति वल्लभ व । हरहर हरिणीदशो निमित्त  
दा दशकधरमार्तो लुठगति ॥ ९४१ ॥ शिपुरापि  
विपुणो शुरोर्गरीयाज तु वपुर्धर महाम्मह्यतिष्ठ । मणिरेण  
रपि भूषणाय पुसा न तु धृषुलैव शिला विलासहेतु  
॥ ९४२ ॥ अनुदिनमनुकूलमाचरन्त विहितमति प्रतिकूल-  
माचरन् । शमितगरलजातकण्ठदाह शितिकण्ठ शशिन  
शिर सु धत्ते ॥ ९४३ ॥ नितम्बो विशाल कटिमध्यस्तम्भा  
कुचद्वन्द्वमलन्तमव्य मुख च । वचधेन किंचिद्विदाल रम  
ण्यास्त किं तत किं तत किं तत किम् ॥ ९४४ ॥  
सन्ध्यम् नश्यति यशो विषमस्य मैत्री नदकेयस कुलमर्थ  
पात्य धर्म । विद्याफल व्यसनिन कृपणस सौरय राज्य  
प्रमत्तसचित्रस नगधिपस ॥ ९४५ ॥ दुर्मेघिण कमप  
याति न नीतिदोषा सनापयन्ति कमप्यमुन न रोगा ।

क शीर्षं दर्शयति कं न निहन्ति मृग्यु क स्वीकृता न विपया  
 ननु तापयन्ति ॥ ९४६ ॥ विचेन किं वितरण यदि  
 नास्ति दीने किं सेवया यदि परोपकृतौ न यत् । किं  
 सगमेन तनयो यदि नेक्षणीय किं बावनेन विहो यदि  
 धडभाया ॥ ९४७ ॥ किं भूषण सुदृढमत्र यशो न रत्नं  
 किं कार्यमार्यचरित सुकृत न दोष । किं चक्षुरप्रतिहत  
 धिरणा न नेत्रं जानाति कस्त्वदपर सदसद्विवेकम्  
 ॥ ९४८ ॥ प्राप्ताः धियः सकलकामजुपस्तत किं दत्त पद  
 शिरसि निद्रिपता तत किम् । सतर्पिता प्रणयिनो विमवै  
 क्षत किं कल्य स्थित तनुभृता तनुमिलत किम्  
 ॥ ९४९ ॥ आर्द्रा न वा प्रणयिनां प्रणयो विधेयो दत्तो  
 ऽयथा प्रतिदिन परिपोषणीय । उरिक्षिप्य उत्क्षिपति तत्प्र  
 रोति लज्जा भूमा स्थित्य पतनाद्भयमेव नास्ति ॥ ९५० ॥  
 बान्धव सुचयति पूर्वतरं भविष्य पुंसं यदन्यतनुज रज्जुम  
 द्रुम वा । विशायते शिशुरनातकलापविह्वल मृत्युद्वारेत्पसर  
 मारम (i) कलापि ॥ ९५१ ॥ शस्त्रैर्हतास्तु रिषो न हता  
 भयति प्रज्ञाहताश्च नितरा सुहता भयति । शस्त्र निहन्ति  
 पुरुषस्य शरीरेक प्रज्ञा कुल च विमव च यशश्च हन्ति  
 ॥ ९५२ ॥ म्यानेषु शिष्यनिवहर्षिनिजुग्रमाना विद्या गुरु  
 हि गुणरत्नरमातनोति । आदाय शक्तिषु बलाहकविप्रीकोणं  
 रत्नाको भवति वारिभिरम्बुराशि ॥ ९५३ ॥ वार्ता च  
 कौतुकवरी मिमला च मिषा लोकोत्तर परिमलश्च कुरग  
 नामे । तैरस्य विन्दुरिय वारिणि दुर्मिवासेतत्रय प्रसरति  
 सयमेव भूमा ॥ ९५४ ॥ अत्यन्तमन्यनकदर्शनमुत्सहन्ते  
 मर्यादया नियमिता तिसु साधनोऽपि । लक्ष्मीसुधाकरसुधा  
 पुगनीय शेषे रत्नाकरोऽपि गल तिसु नोजगर ॥ ९५५ ॥  
 अर्था हस्तुचितदानविहीनमुच्यं भूयो हसति मम  
 भूमिरिति प्रमाणम् । जारा हसति तनयानुपलब्धन्त  
 मृग्युहस्तव्यमपि रगरत्नभीरुम् ॥ ९५६ ॥ वैद्या यदन्ति  
 कश्चिधनरुद्विकाराऽयोतिर्दिदो ग्रहन्ति परिवर्तयन्ति ।  
 मृताभिरुद्र इति भूतनिधेय धनति प्राचीनकर्म बन्धुसुयो  
 यशान्ति ॥ ९५७ ॥ कस्यापि कोऽप्यप्राप्तोऽस्ति सु तन  
 लोकं क्वाति प्रयाति नदि सर्वत्रिदस्तु सर्वे । किं केनपी  
 कश्चि किं पतन मुमुक्षु किं नागराऽपि न पुष्करत्रै-  
 रेवेना ॥ ९५८ ॥ शीघ्राऽऽत्मनमहर्निमिषचिन्ता भित्तानु  
 रममाणमरणादि बाधम् । बाधे न दुर्जनममाजितचक्रं  
 महागामि सज्जनयो हृदये तिष्ठेयम् ॥ ९५९ ॥  
 पश्यति मेव कथो निजबाण्यशेष मर्याति नो वेत्तिमुजो

निजजातिमासम् । जल्पन्ति नैव मधुपा निजमर्मबाण्य  
 कुर्वन्ति नो युतय पुरुषेषु 'बीजम्' ॥ ९६० ॥ कीर्ति  
 मृणालकमनीयमुजामनिन्द्रचन्द्रानना स्मितसरोरुहास्ते  
 नाम् । ज्योत्स्नाक्षितामपहृता दयितामिव स्वा लब्धु न  
 क परमुपक्रममातनोति ॥ ९६१ ॥ शास्त्रं मुनिश्चरविद्या  
 परिनिन्तनीय सेव्यो नृपोऽपि सतत परिसेवनीय । अहं  
 स्थिनापि सुवति परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च सुवतौ च कुल  
 स्थिरत्वम् ॥ ९६२ ॥ हसो विभाति नलिनीदलपुष्पमध्ये  
 सिंहो निभाति गिरिगङ्गाकदरासु । जाल्यो विभाति तुल्यो  
 रणयुद्धमध्ये विद्वान्निभाति पुरुषेषु विचक्षणेषु ॥ ९६३ ॥  
 हसो न भाति बलिभोजनमृन्दमध्ये गोमायुमण्डलगो  
 न निभाति सिंह । जाल्यो न भाति तुल्यो खरयुद्धमध्ये  
 विद्वान् भाति पुरुषेषु निरक्षरेषु ॥ ९६४ ॥ विश्वेश्वरस्तु  
 सुधिया गलितेऽपि भेदे भावेन भक्तिमहितेन समर्पनीय ।  
 प्राणेश्वरश्चतुरया मिलितेऽपि चित्ते चैत्याश्लेष्यवहितेन  
 निरीक्षणीय ॥ ९६५ ॥ किं कोकिलस्य विरुतेन गते यस्मिन्  
 किं कातरस्य बहुशोषपरिग्रहेण । मित्रेण किं व्यसनवारं  
 राप्नुखेन किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ॥ ९६६ ॥ ह्य  
 प्रलम्बितपयोधरमप्यवर्ता शुष्कसनान्तरगतो धरत्युद्ध  
 काणक्षणाञ्जनमूर्ध्नि च पुष्पमाला दीनाश्रयो बुधनन भव  
 पथ दुःखम् ॥ ९६७ ॥ नीच समृद्धमपि सेवति नीच इव  
 त दूरत परिहरन्ति पुनर्महान्त । शाखोटक मधुपङ्कज-  
 रूपेत् सेवन्ति वायसगणा न राजहंसा ॥ ९६८ ॥ नर-  
 न्द्रराजपरिरम्पणालातिताऽपि महीवधूमधुपरागवती बभूव ।  
 इद्वापि तत्कुटिलता न जहाति चूत प्राय कुजजतिनि  
 वहेषु कुतोऽभियान ॥ ९६९ ॥ कालक्रमेण परिणामराज  
 दनव्या भावा भयति रज्जु पूर्वमतीय तुच्छा । मुच्यन्ति  
 जलदतोयकोणोऽप्यनीयान्मपघते च चिरकीचकलप्रणये  
 ॥ ९७० ॥ यच्चिन्तित तदिह दूरतरं प्रयाति यथेतन्म  
 न कृत तदिहामुपैति । इत्य विधेर्विधिपरिषयमाकलय  
 मन्त सदा सुगमरिच्यमाश्रयति ॥ ९७१ ॥ अन्तःकृत्य  
 रसैवतदसममनूत्य चम्पनररो ह त्रिनागचिन्ता । प्रदे  
 मयत्पुचितस्थितिदेजभावा श्रेय मजीयपरिभाजन्य  
 मेव ॥ ९७२ ॥ उचितमनुचित वा पुनर्ता बाधे तात परित  
 तिरव्याप्यो यत्रत पण्डितेन । अनिरममृत्तानां कर्म-  
 विरुतेर्मयति हृदयदाही शल्यतुल्यो निराव ॥ ९७३ ॥  
 व्यधिपत्राणि पदार्थानान्तर कोऽपि हेतुर्न गल बहिरा-  
 न्नीतय संश्रयते । विवसति हि पतन्मनोदये पुनर्तति



व्रतति च हिमरश्मावुद्धते चन्द्रकान्त ॥ ९७४ ॥ प्रथम  
दिवसचन्द्र सर्वलोकेऽन्यस्य स च सकलकलाभि पूर्णचन्द्रो  
न वन्द्य । अतिपरिचयदोषात्कस्य नो मानहानिर्नयनगुण  
रानी प्रायशः सर्वलोके ॥ ९७५ ॥ भवति हृदयहारी  
कोऽपि कस्यापि हेतुर्न खलु गुणविशेष प्रेममन्त्रप्रयोगे ।  
किञ्चलवित्तवान्ते कोदिलारवर्म्ये किञ्चलति न वसन्ते  
मालती कोऽन हेतु ॥ ९७६ ॥ परीवादस्तथ्यो भवति  
वित्तयो वापि महता तथाप्युच्चैर्घातो हरति यहिमान जन  
ख । तुलोत्तीर्णस्यापि प्रकटितहताशेषतमसो रवेस्तादृक्को  
नहि भवति कस्या गततत ॥ ९७७ ॥ वहि सर्गाकार  
प्रगुणरमणीय ध्यनहरन्पराम्बुहस्थानान्यपि तनुतपाणि  
स्वगयति । जन विद्वानक सकलमभिसघाय कपटैस्तदस्य  
। स्वानर्थाघटयति च मोन च भजत ॥ ९७८ ॥ कलारत्न  
गीत गगनतलरत्न दिनमणि समारत्न निद्वान्प्रवणपुटरत्न  
हरिकया । निशारत्न चन्द्र शयनतलरत्न शशिसुखी महीरत्न  
श्रीमाञ्जयति रघुनाथो नृपतर ॥ ९७९ ॥ नय सत्कारार्हा  
जगति विल कैचित्सुकृतिन समानाया जातावपि वयमि  
। स्वामपि धियि । अय दृष्टान्तोऽन स्फुटपरिचयादन्यसनत  
शुक् श्लोवान्नु प्रभवति न काक कचिदपि ॥ ९८० ॥  
वर हुक्काच्छृङ्गाहृदिखरिण क्वापि पुच्छिने पतित्वाय  
काय कठिनदपदन्तर्विदलित । वर न्यस्तो हस्त फणिप  
। मुखे तीव्रदशने वर धर्मा पातस्तदपि न कृत शील  
यस्य ॥ ९८१ ॥ निर्दम्य आम विधुधविधुरा भूपतिसमा  
। ख श्रुत्या हीन मनुपतित्थस्य च विप्रेयम् । अनाचारा  
दारानपहरिकथ काव्यमपि च प्रसूतुरापेत गुरुमपि  
उज्जि परिहरेत् ॥ ९८२ ॥ मणि शौणोहीद समरविजयी  
। इतिनिर्हते मधवीणो नाग शरदि सरित र्द्यानपुलिना ।  
। लशेषभञ्ज सुतस्मृदिता बालरनिता तनिन्ना शोभते  
। लितविमनाश्चार्थिषु नृपा ॥ ९८३ ॥ निभासेव्य पुसा  
। विधुधमनस्य धुसरित किमेकान्ते ध्येय चरणयुगल  
। सौख्यममृत । निमाराध्य पुण्य किमभिलषणीय च वरुणा  
। यदासकत्या चेतो निरपि विमुक्तो प्रभवति ॥ ९८४ ॥  
। नर मोन कार्ये न च वचनमुक्त यददृत वर हृदय पुसा न च  
। सकलभामिगमनम् । वर प्राणत्यागो न च पिपुनयव्ये  
। व्यभिचरिवर मिहाशिल न च परधनास्वादसुखम्  
॥ ९८५ ॥ वर शूया शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो  
। रं वेश्या पत्नी न पुनर्विनीता कुलम् । वर वासोऽल्प न  
। पुनरनिवैधियपिपुरे वर प्राणत्यागो न पुनरधमानाभुपगम

॥ ९८६ ॥ दृढ प्रेमा भग्न सैदमिरिव सपि न भवत  
। भजेतापि प्राय स्वलति खलु यवैरपि धृत । स्मरेतो  
। चेत्साम्य भवति न भजेद्वा न भवति च्युताश्चैश्वर्यात्स-  
। तिसुगमस्तु व्यययति ॥ ९८७ ॥ इय प्रातिगंही हृदयमुवि  
। दैवात्समुदिता तथा यन्त्रादस्या प्रकृतिमृदुलाप्रायनकुला ।  
। यथा नैवा स्तीता पिपुनननुदुर्धन्यदहनो दहलन्त  
। शोष व्रतति न पुन साह्यनिधे ॥ ९८८ ॥ न रम्य  
। नारम्य प्रकृतिगुणतो वस्तु निमपि प्रियतर यत्र सादितरदपि  
। तद्वाहकशात् । रथान्नाहानाता भवति विधुरकारभक्तम्  
। पटीराम्य कुम्भ स भवति चक्रीनयनयो ॥ ९८९ ॥  
। अप्य सांस्कृतिरिदुहरगमाश्च हैरिमिर्दिशो दिव्यातङ्ग  
। सल्लिमुपि पङ्कजनै । प्रियाचक्षुर्मन्यसननदनसन्दर्पवि-  
। जिते सता माने स्थान मरणमधना दूरगमनम् ॥ ९९० ॥  
। नमोभूषा पूषा कमलनभूषा मधुरो वयोभूषा सत्य  
। वरविभवभूषा वितरणम् । मनोभूषा मैत्री मधुसमयभूषा  
। मनसि सौदोभूषा सूक्ति सकलगुणभूषा च विनय  
॥ ९९१ ॥ कलसीमा काव्य सकलगुणसीमा नितरण  
। मये सीमा मृत्यु सकलसुखसीमा सुखदना । तप  
। सीमा मुक्ति सकलकृतिसीमाश्रितभृति प्रिये सीमाहाद  
। भ्रमणसुखसीमा हरिकथा ॥ ९९२ ॥ शशी दिनसपुसरो  
। गलितयौवना कामिनी सरो विगतवारिच सुखमनहर  
। स्वादृते । प्रसुधनपरायण सततदुर्गत सजनो नृपाङ्गन  
। गत खलो मनसि सत शब्दानि मे ॥ ९९३ ॥ प्रसरति  
। मन कार्यारम्भे दहीमयति स्पृहा स्वयसुपनयनार्थान्मन्यो न  
। गच्छति विप्रयम् । फलति सकल कृत्य चित्त सज्जनतिमुते  
। भवति च रति स्थाये कृपे नरस भविष्यत ॥ ९९४ ॥  
। सरति बहुगस्ताराच्छाये क्षणात्परिवर्धित कुसुदविपान्मयी  
। हवो निशासु विचक्षण । न दमति पुनस्ताराशङ्की दियापि  
। सितोत्पल कुहकचक्रितो लोक सत्येज्यप्रायमपेक्षते ॥ ९९५ ॥  
। खफलनिचय शास्त्रामङ्ग करोति वनस्वतेर्गमनमलस बर्हा  
। दोष करोति शिखण्डिन । चतुरगमनो बालो योऽन  
। स गौरिव वाहते गुणवति जने प्रायगैते गुणा खलु दुष  
। णम् ॥ ९९६ ॥ कृमिकुञ्चित लालाङ्गि विगधि मुंघु  
। पित निरुपमरसगीत्वा खादन्नास्ति निरामिषम् । सुपति-  
। मपि आ पार्थस्य विनेत्य न शङ्कत नहि गणयति सुदो  
। जतु परिग्रहस्तुतैर्मा ॥ ९९७ ॥ मधुकरगणधृत  
। त्वक्त्वा गतो नरमहिका पुनरपि गतो रत्ताशोक कदम्ब

वन तत । तदपि सुचिर स्थिता तेभ्य प्रयाति सरोरुह  
परिचितजनद्वेपी लोको नव नवमीहते ॥ ९९८ ॥ दद्या  
त्तापुर्ध्वदि निजपदे दुर्ननाय प्रवेश तन्नाशाय प्रभवति ततो  
वाछमान स्वय स । तस्मादेयो विपुलमतिभिर्नावका  
शोऽधमाना जारोऽपि स्वाद्ग्रहपतिरिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र  
॥ ९९९ ॥ माने मौनी गुणिनि गुणवापण्डिते पण्डितोऽसौ  
दीने दीन सुखिनि सुखत्राभोगिनि प्राप्तमोग । मूर्खे मूर्खो  
शुचतिषु युना थामिषु प्रोढवाग्मी धन्य कोऽपि त्रिभुवन  
जयी योऽवधूतेऽवधूत ॥ १००० ॥ विद्यातीर्थे जगति  
विद्युषा साधय सत्यतीर्थे गङ्गातीर्थे मलिनमनसो योगिनो  
ध्यानतीर्थे । धारातीर्थे धरणिपतयो दानतीर्थे घनाढ्या लज्जा  
तीर्थे कुत्रयुवतय पातक क्षालयति ॥ १००१ ॥ साध्वीचीणा  
दयितविरहे मानिना मानमहे सलोकानामपि जनरवे निग्रहे  
पण्डितानाम् । अन्योद्रेके कुटिलमनसा निर्गुणाना विदेशे  
भृत्याभावे भवति मरण किं तु समावितानाम् ॥ १००२ ॥  
शीतेऽतीते घसनमशन वासराते निशाते क्रीडारम्भ कुव  
त्यदृशा यौवमाते विवाहम् । सेतोर्ध्व पयसि चलिते  
वार्धके तीर्थयात्रा वित्तेऽतीते नितरणमतिं कर्तुमिच्छति  
मृदा ॥ १००३ ॥ धेयो नून ब्रजति स पुमाश्चिह्नवा  
यधितो य स्वच्छद यधरति स परामृतिमाप्नोति काले ।  
पूज्यो वेणुर्भवति च नतिं प्रापितो भूपतीनामय वृत्तोचित  
मिति करे नर्तका कल्पयति ॥ १००४ ॥ नाले वाला  
विदुषि विदुषा गायने गायनेशा धूरे शूरा निगमविदि  
चात्रायलीलागृहाणि । सिद्धे सिद्धा मुनिषु मुनय सत्सु  
सन्तो महान्त प्रौढे प्रौढा निमिति वचसा तादृशा याह  
शेषु ॥ १००५ ॥ चान्द्री लेप्ता दशति दशनैर्दारुण संहि  
केयो नव्या घटी दवदहनकक्षादर्ना दन्दरीति । अप्सु  
गमस फुवयमयी मालिकामाह्वनीते मृताडु मूलयति  
नलिनीं दुष्टहस्ती करेण ॥ १००६ ॥ यावत्स्वस्वमिदं शरीर  
मरुतं यावज्जरा दूरतो यावच्चन्द्रियशक्तिरप्रतिहता याव  
त्पयो भाष्य । आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यं प्रयतो  
महान्तदीम भवन तु कूपखनन प्रत्युपम कीदृशः ॥ १००७ ॥  
निर्गुणोऽप्युच्यते ऋत्विजमहा तीर्थोपगो नाविक सुदाते  
सुभट च सिद्धविजयो वोढारमासख्यः । बृद्ध वारधपूजन  
न किर्तनो निर्गुणार्णवो ध्वलातद्रुच्यर्जिनि सुकमपि  
दृष्टि प्रदेयापि ॥ १००८ ॥ मित मेच्छतया रिपु  
नयेवैरैरुच्यं धनैरीश्वर कार्पण द्विपमादरेण युजति प्रेम्णा

शमैर्बान्धवान् । अत्युद्य स्तुतिभिर्गुरु प्रणतिभिर्मूर्ख कक्ष  
भिर्बुध विद्यामी रसिक रसेन सकल शीलेन कुर्वाङ्गान्  
॥ १००९ ॥ दौर्मन्त्र्यान्वृपतिर्विनश्यति यति सद्भासुतो  
लाटनाद्विग्रोऽन्यथात्कुल कुतनयाच्छील खलोपसनात् ।  
सी मवादनेवेक्षणदापि कृषि सेह प्रवासाश्रयाभैत्री चाग्र  
यात्समृद्धिरनयात्यागात्रमादाद्धनम् ॥ १०१० ॥ कोऽप्य  
न्याप्य न गर्वितो भुवि नर कस्यापदोऽस्त गता सीमि  
कस्य न खण्डित वत मन को नाम राज्ञा प्रिय । क  
कालस्य न गोचरो धनकृते कोऽर्थी गतो गौरव को क  
दुर्जनवागुरानपतित क्षेमेण यातो गृहम् ॥ १०११ ॥  
वैद्य पानरत नट कुपठिन स्वाध्यायहीन द्विज बोध वपु  
रुष ह्य गतरय मूख परिव्राजकम् । राजा च कुमत्रिभि  
परिवृत वेश च सोपद्रव माया यौवनगर्विता परता मुच  
ति ते पण्डिता ॥ १०१२ ॥ वृक्ष क्षीणफल त्वयि  
विहगा शुष्क सर सारसा निर्द्रव्य पुरुष त्यजति गणिका  
अष्ट रूप मन्त्रिण । पुष्प पर्वणित स्वजन्ति मधुषा दध  
वनात् शृगा सर्वैर्कर्मवशाज्जनेऽभिरमते तत्कस्य धे  
वक्षम् ॥ १०१३ ॥ सत्तत्त्वदमृतेन किं यदि खलस्तदा  
लकूटेन किं दातारो यदि कल्पशाखिभिरल यद्यधि किं  
तृणै । किं कर्पूराश्रयया यदि दृश पयानमेति प्रिया  
ससारोऽपि सती द्रजालमपर यद्यस्ति तेनापि किम् ॥ १०१४ ॥  
लोभश्चेदगुणन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातवं सत्य चेत्  
पसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् । सांनय  
यदि किं गुणै स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डन सद्गिण  
यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृशुना ॥ १०१५ ॥  
छेदश्चन्दनचूतचम्पकवने रक्षापि शाखोऽग्रे हिंसा ह्य  
मयूरकोकिलकुले कावेषु नित्यादर । मातङ्गेन सरक्य  
समुल्ल कर्पूरकापीसयोरेषा यत्र विचारणा गुणिगणे दाप  
तस्मै नमः ॥ १०१६ ॥ वा राका दाशिशोभना गतवना हा  
यामिनी यामिनी या सौन्दर्यगुणाम्बिता पतिरता सा कामि  
कामिनी । या गोवि दरसप्रमोदमधुरा मा माधुरी भाषा  
या लोकद्वयभाषनी तनुभृता मा चातुरी चातुरी ॥ १०१७ ॥  
किं तीर्थे हरिपादपद्मजन किं रत्नमञ्जरा मति किं  
ध्वजनेन यस्य गच्छति द्वैताधकारोदय । किं मित मत्तो  
पकारधेयि सत्त्वावगाय सख क शत्रुपद सेददापुण्ये  
दुर्गमनासचय ॥ १०१८ ॥ ध्यातिश्चेद्वचनान् । किं  
रिषि कायोऽन्त चोद्विना पातिश्चेदनन्ता किं यदि दुर्  
द्विच्योपै किं पशुम् । किं सर्वेयदि दुर्नना किम् धनैर्  
पात्रया यदि व्रीडा चेतिमु मुण्ये सुकविता यपि

१ रमादिनाम् २ योऽग ३ संवादिनवहृत् ४ उत्तरीया  
मनी देन सा ५ बोद्धारम् ६ पून ७ निरुद्धतेनसंभव  
८ वेधम् ९ संविशति

१ स्वाध्यायकार २ बुद्ध्या ३ महानशीलता

राज्येन विन् ॥ १०१९ ॥ सुतु सचरित सती प्रियतमा  
स्वामी प्रसादो सुतः शिब्ये मित्रमवबध्क परित्तो निरु  
लेश मन । आफारो रुचिर स्थिरश्च मित्रो विद्यायदात  
सुख तुष्टे विष्टपकृष्टहारिणि हरा सप्राप्यते देहिना ॥ १०२० ॥  
का श्लाघ्या गुणिना क्षमा परिमर को य स्वकृत्य इत  
किं दुःख परमश्रयो जगति व श्लाघ्यो य आश्रियते । को  
मरुत्यमन गुच जहति के र्यानिर्जिता शत्रु कैर्यातात  
मिद विगग्नगरे छत्रस्थिते पाण्ड्य ॥ १०२१ ॥ म  
श्लिष्योऽङ्गुणात्रिप्राप्यति यत्नत्वे यन्निर्म मा स्त्री यातु  
निघादिनी स मतिमान्य सक्षिरन्वयत । सा श्रीर्या न  
म करोति न मुखा यन्मुष्ण्या सुयते तमित्र यद्वृत्तिम  
म पुष्पो य श्वित नेत्रिय ॥ १०२२ ॥ प्रादणान  
कुलाग्रि कुतुब्धा श्रीरक्षम दुर्भगा दतार कृपणा ऋजू  
नष्टनो निताग्रि निर्धना । वरुष्योपहताश्च वान्तपुष  
धर्माथय पापिनो नानागायविचक्षण च पुरुष निन्दति  
मूर्खा जना ॥ १०२३ ॥ पौलस्त्य कथमन्यदारहरणे  
दोष न निजातशान्तमेणापि कथ न हम्हरिणस्त्रासमनो लक्षि  
त । औक्षेष्वापि सुधिष्ठिरेण महसा प्राप्तो क्षनयं कथ भत्या  
सत्रविपत्तिमूढमनसा प्रायो मति क्षीयते ॥ १०२४ ॥  
सिंहो व्याकरणस कर्तुष्ट्रत्वाणाप्रियायान्पानिनेर्मामासाह्न  
सुममाय सहसा हस्ती सुनि पैमिनिम् । छन्दोत्राननिधि  
जयान मकरो वेलातट पिङ्गल क्षाणानावृतचेतनामतिरुषा  
कोऽयस्त्रिश्चा गुणं ॥ १०२५ ॥ शत्रेणापि मता जनेन  
विदुषा कालान्तप्रेक्षिणा यत्न्य सख वज्रपातविपने धुष्टे-  
ऽपि पाप जन । दर्शय्यप्रकरेण धूममलिनेनायाससुप्तेन किं  
मामेनातिचलेन मैत्रसमनेऽपूषा न सघटिता ॥ १०२६ ॥  
सिद्धिं वाञ्छयता जनेन विदुषा तपो निगृह्य स्व सत्त्वो  
स्वाहयतापि दैवगतिषु लैयं प्रशयं क्रमात् । देवेन्द्रदुहि  
णोपमैर्दुग्धैरन्वर्षितो भ्रातृभि किं छिद सुचिर विराट  
मनने पूर न धर्मात्मन ॥ १०२७ ॥ रूपणाप्रतिमेन  
यौवनगुणं धेष्टे कुले जमना गन्तव्यानि दिनानि दैव  
रातो न्यो धन वाञ्छता । सैरग्रीति विगर्हिता युगतिमि  
साक्षेपमानामयाद्वैपया किल मन्यराजमनने घृष्ट न किं  
चटनम् ॥ १०२८ ॥ किं चित्र यदि राचनीतिगुणो  
राता मन्दाभिर्न किं चित्र यदि वटशास्त्रनिपुणो विश्रो  
मन्त्रलग्न । तच्चित्र यदि रूपयौवनगती साध्वी भवेत्तरा  
मिनी तच्चित्र यदि निधनोऽपि पुरुष पाप न कुर्यात्कचित्  
॥ १०२९ ॥ वासाति नचाभिरारिचक्षा हत्वा हठादुच  
कैय प्राग्भूहमाक्रोह स पुनरेखापि विस्वारयन् । मीढा

भारमाचकार महसा पाचान्ताया स्व को जानाति  
जना चान्दनमनोवृत्ति कदा रीदृशी ॥ १०३० ॥ अर्ध  
लघवमुन्निर्तो निपतन कामातुरो लोचन निश्चो यश्च  
मुन्यना विक्रान्ता दोषाङ्ग सगयम् । सुन्दोऽकीर्तिर्नस  
गर परिमर दुग्धेज्यदोषे रति दुर्भागयिता दुर्दोदरना  
प्राप्नोति क सुत ॥ १०३१ ॥ नीतिर्ममिमुना नतिगु  
रता क्षीरक्षाना गतिरपलो गिगो गृह्य कविना सुद  
प्रमाने गिराम् । लाण्य वपुष श्रुत सुमनस गतिर्हि  
जम् क्षमा शक्त्य त्रविण गृहाभ्रमरता न्याय्य सता  
मन्त्रम् ॥ १०३२ ॥ कार्येण य का कुषा गुणयो  
दम्भेन मत्य लुधा मर्यादा व्यसनेधन न पिदा स्ये प्रमा  
र्द्धन । पण्येन पुर मदन मिनयो दुष्टेया पाप दारि  
धेण चान्दो ममना चाभ्रकागो हत ॥ १०३३ ॥  
तारुण्य तर्णीचन विरुद्धता पुष्प रिघौ चित्ररा बाधार  
कुसु वने पिशुन दान द्विपर्जनल । आरुण्य गृष्टिणा  
गृहस गृष्टिणी पिना गुमा सततिरपय्य तनुन द्विने  
उतिपलिते विद्वच्चतुर्थाय ॥ १०३४ ॥ माधुर्य प्रमदात्नेपु  
ललित दाग्निग्रयमायं जने शायं शत्रुपु नत्रता शुरुचने धनि  
धता साधुषु । मर्मपञ्चमुततन बहुविध मान जन सखिते  
शाठ्य पापिनन नरन् कविना पर्यन्तमौ गुग  
॥ १०३५ ॥ इन्दु निन्दति तस्को गृष्टपति जारो सुशील  
लल साध्वीमप्यमती कुलीनमज्जो नक्षजरात युग ।  
विद्यान्तमनन्दरो धनपति नीचश्च रूपोऽजल वैरुष्येण हत  
प्रबुद्धमद्योक्तु निरुद्धे न ॥ १०३६ ॥ विद्वान् सवि  
पौक्षिक पवसो मानी दारिद्र्ये गृहीद्व्याद्य कृपणो यदि  
वेसुमना बुद्धो विवाहोचत । राता दुःखचित्रमिय सुतलो  
मूर्ख पुमान्भीतिता वेदाती हतसन्त्रिय किमपर हर्मा  
स्य भूतले ॥ १०३७ ॥ का विद्या कविता विनारिनि  
चने त्याग विना श्रीश्च का को धम कृपया विना क्षिप्रि-  
पति को नाम नीति विना । क सुवर्निनय विना कुलशू  
का स्वामिमर्कित विना मोय किं रणी विना क्षितितले  
किं नम कीर्ति विना ॥ १०३८ ॥ दौर्लभ्य मन्त्रने  
दया परजने शाठ्य सदा दुर्चने प्रीति साधुचने न्यो नृप  
चने विद्वज्जनेऽप्यायम् । शायं शत्रुचने क्षमा शुरुचने नारी  
चने श्रुता ये चैव पुष्प कटासु कुशलोत्पन्न लोक-  
स्थिति ॥ १०३९ ॥ स्वाधीना दयिता सुनारपि सुतोऽप्री

१ कण्डू २ निषेध ३ अन्वय ४ तन्त्र ५ अष्टाशुद्धमन्त्र  
६ दुर्बलमन्त्र ७ लज्जा ८ प्रसन्नता ९ कोवच  
१० गुणसुगुण ११ विकृत १२ रूपासन्न १३ चतुर्दिग्ध  
नक्षत्रितल १४ ममायाम् १५ पञ्चपा १६ गृहसाध्वी १७ क्षी-  
१८ दासविच १९ सरलभाव २० नीति २१ पुत्रव मावधि

पोडशब्दावधि स्वात्न्या करपीडनावधि सुतस्त्री तद्वशात्वा  
 यधि । जामाता बहुलापितावधि सखा साधुप्रलपावधि  
 शिष्यो गुह्यनिरूपणावधि परे चैतेऽधनत्यावधि ॥ १०४० ॥  
 सीणा यौवनमर्थिनामनुगमो राज्ञा प्रताप सता स्वास्थ्य  
 सत्यधनस सहतिरसद्भुतेश्च वाग्दम्बर । स्वाचारस्य सद-  
 र्चन परिणतेर्विद्या धुलसंयता प्रज्ञाया धनमुन्नतेरतिनति  
 शान्तेर्विवेको बलम् ॥ १०४१ ॥ नागो भावि भवेन 'क जल  
 रुहै पूर्णन्दुना शर्वरी श्रीलेन प्रमदा जैवेन सुरगो निलोत्स  
 वेमन्दिरम् । वाणी व्याकरणेन हसमिदुर्नैर्नय सभा पण्डितै  
 मत्सुनेण कुल नृपेण ययुषा लोकत्रयं विष्णुना ॥ १०४२ ॥  
 पण्डि स्वागतमाविशासनमिदं कल्पाच्चिराद्दृश्यसे का वार्ता  
 पैरिदुर्बलोऽसि नितरा व्रीतेऽस्मि ते दर्शनात् । इत्येव समु  
 पागतं द्विजवर सभाययन्त्यादरात्तेषा युक्तमशङ्कितेन मनसा  
 गेहेषु गन्तु सदा ॥ १०४३ ॥ स्यादत्यन्तनिरक्षर क्षिति  
 पति श्रीकारमात्राप्रधानमघ्नी तत्कथितार्थलेखनपरस्तत्त्ववेको  
 जायते । अयेता तदगारमेव भजते विद्वास्तु तं याचते  
 यायान्यस्य गिरा समं परिचयस्तावाग्न्यिदरे श्रिय ॥ १०४४ ॥  
 को लामो गुणिसगम किमसुखं प्रोजेतैर सगति का हानि  
 समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रति । क शूरो विजि-  
 तेन्द्रिय प्रियतमा कानुव्रता किं धन विद्या किं सुखमप  
 यासगमनं राज्य निमाशाफलम् ॥ १०४५ ॥ सखानि स्वय  
 मस्ति चेद्द्विजमती माता सुत हति चेद्वेलाभ्युनिधिर्विल-  
 ष्यति चेद्भूमि दहेत्यावक । आकाश जनमस्तके पतति  
 चेदक्ष विष चेद्भवेदन्याय पुरुते यदि क्षितिपति कस्तं  
 तिरोदुं धम ॥ १०४६ ॥ वास शुभ्रयुवसंस्तसमय  
 पुष्य शरन्मालती धातुष्य पुमुमाशुध परिमल वस्तु-  
 काय धनु । वाणी तर्करणोन्मला प्रियतमा श्यामा वयो  
 नूतन मार्गं शामय एव पश्यमल्या गीति कविर्विह्वल  
 ॥ १०४७ ॥ 'शेल्म्वैर्न विलम्बित विपटितं धूमावुलै कोनि  
 लैर्मायूरैश्चणितं पुरैश्च रभसांस्वीरैरधरैर्मतम् । एकेनापि  
 सुपतवेन तग्णा दावानलेपश्य सोढ को न निपस्तु सुवति  
 जनो मूर्धापि यो लालित ॥ १०४८ ॥ 'क्षोणीशाश्रवाणि परो  
 पररणाभायर्दवाप्तप्रिया वार्पण्यारमुपियाभनध्ययनो यूना  
 प्रसाशययात् । ज्ञातृणा जगदीशमच्चि विरहादायुष्टम्

गच्छतीत्येवं कायसमुद्भव प्रतिदिनं नादो बद्धुर्बन्धे  
 ॥ १०४९ ॥ मानुष्ये सति दुर्लभा पुरयता पुंस्त्वे पुन  
 विप्रता विप्रत्वे बहुविचयतातिगुणता विद्यावतोऽर्थावता ।  
 अर्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता लोकज्ञस्य  
 समस्तशास्त्रविदुषो धर्मे मतिर्दुर्लभा ॥ १०५० ॥ आयाते  
 च तिरोहितो यदि पुनर्दृष्टोऽन्यकार्ये रतो वाचि केरसुचो  
 विपण्यवदन सक्तेशवादे मुहु ॥ अन्तर्वैश्मनि वासिनि  
 च्छति भृश व्याधीति यो भापते भृत्यानामपराधकीर्तनपर  
 स्तन्मन्दिर न ब्रजेत् ॥ १०५१ ॥ वन्दो विन्दति चेदस्य  
 त्यपदवीं शिष्टैरल भूरिभि पुमिश्रेत्पतिपाघते रतिकला कौपी  
 दशामादर । विश्रान्ता यदि वैखरीषु कविता कामेर  
 भव्येन विं भूषाले ययने समस्तमुदने वैदग्ध्यमस्तं गतम्  
 ॥ १०५२ ॥ आहूतेषु विह्वलमेव मशको नायानुरो वारि  
 मध्येवारिधि वा वसस्तुणमणिर्धत्ते मणीना रुचम् । खरो  
 तोऽपि न कम्पते प्रविचलन्मध्येऽपि तेजस्विना शिखा  
 मान्यमचेतस प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥ १०५३ ॥  
 मूर्खोऽशान्तस्तपसी क्षितिपतिरलसो मत्सरी धर्मशीले  
 दुःखो मानी गृहस्थ प्रभुरतिकृपण शास्त्रभूद्धर्महीन ।  
 आज्ञाहीनो नरेन्द्र शुचिरपि सतत य पराङ्मोषमोक्षी ब्रह्म  
 रोगी दरिद्र स च भुवतिपतिर्धिरिवडम्बप्रकारान् ॥ १०५४ ॥  
 रयात शक्रो भगाङ्को विधुरपि मलिनो माधवो गोपबाहो  
 वेदयापुनो वसिष्ठो रतिपतिरलनुः सर्वमक्षी हुताश । व्याघ्रो  
 मत्स्योदरीयो लवणजलनिधि पाण्डवा जारजाता रुद्र प्रेता  
 स्थिघारी त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ॥ १०५५ ॥  
 प्राणापाताद्विधृति परधनहारेण सयम सत्यवान्य वारि  
 शक्या प्रदान युवतिजनकथामूकभाय परेषाम् । तृष्णाक्षोने  
 विमङ्गो गुरुषु च विनय सर्वभूतानुकम्पा सामान्य सर्वश  
 स्त्रेय्यनुपहतनिधि श्रेयसायेव पन्था ॥ १०५६ ॥ आविर्भू  
 तातुषाणा क्षणमुदयगिरेरुज्जिह्वानस मानो पदच्छाये उप  
 स्तादुपपन्नतयो दूरमाश्वेव गत्वा । एते तक्षिन्निधृष्टा पुन-  
 रितरकतृष्णान्तर्पश्यसन्निध्वे प्रायो भृत्यास्त्यजति प्रच्छिन्न  
 मित्रं सामिन सेवमाना ॥ १०५७ ॥ मणिना वज्र  
 यलयेन मणिमणिना यलयेन विभाति वर । कविता च  
 त्रिशुभिमुना च कवि कविना त्रिमुना च विभाति सना ।  
 शशिना च निशा निशया च शशी शशिना निशाया च  
 विभाति नम । पयसा कमलं कमलेन पय पयसा वन्देन  
 विभाति सर ॥ १०५८ ॥

१ उच्यते २ वेगेन ३ कृत्वा ४ कल्पान्तरे ५ भू-  
 ६ भवते ७ विष्णोर्न भ ८ मयूरमन्दरे ९ पुत्रे  
 १० ताम्रमयवर्णम् ११ मणिनाम्

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे तृतीयं राजप्रकरणं समाप्तम्

## चतुर्थ चित्रप्रकरणम्

### समस्यारूपानम्

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादः । दलितश्चक्रि-  
तश्चक्रस्तव सैन्ये विमर्षति ॥ १ ॥ कामं कामदुर्घं बुद्धि-  
नित्राय वरुणाय च । वयं धीरेण दानेन सर्वान्कामानशी-  
महि ॥ २ ॥ असमाने समानत्वं भविता कलहे मम ।  
इति मत्वा ध्रुवं मानी मृगास्त्रिहः पलायते ॥ ३ ॥ हीन-  
हत्वा दधाल्येव लाघवं महतामपि । इति मत्वा द्विपक्षेपी  
मृगास्त्रिहः पलायते ॥ ४ ॥ तिष्ठार्जुनाय सङ्ग्रामे त्वां हनि-  
ष्याम्यहं शूरीः । तिष्ठामि कर्णं किं मूढं मृगास्त्रिहः पलायते  
॥ ५ ॥ ऋषेरन्नाश्रमे पुण्ये शापसर्वसम्पन्नसः । सुदोष-  
तोऽपि प्रायोऽयं मृगास्त्रिहः पलायते ॥ ६ ॥ अयं मृगः समा-  
याति त्वरितैस्त्वरितैः पदैः । ततो वेगात्पलायस्य मृगास्त्रिहः  
पलायते ॥ ७ ॥ विद्यायां दुर्मन्दो येषां कार्यण्यं विभवे  
सति । तेषां दैवामिश्रणां सलिलादभिरुचियतः ॥ ८ ॥  
शीतासमागमोत्कण्ठाकर्णान्ताकृष्टधन्यनः । राघवस्य शैरा-  
क्षरैः समुद्रादभिरुचियतः ॥ ९ ॥ दामोदरकण्ठाघातविह्वली-  
कृतचेतसा । दृढं चाणूरमण्डेन शतचन्द्रं नमस्तलम् ॥ १० ॥

षष्ठचक्ररक्षायां गङ्गायां प्रीतिविभवतम् । सचन्द्रं शोभते-  
त्ययं शतचन्द्रं नमस्तलम् ॥ ११ ॥ विषे पिबेहि शीतांशुं  
यावन्मायाति मे प्रियः । आगते दयिते कुर्याः शतचन्द्रं  
नमस्तलम् ॥ १२ ॥ सुमेरुशिखरान्तस्फुरदिव्यवधुमुखम् ।  
परितः स्फुरितैः शङ्क्रे शतचन्द्रं नमस्तलम् ॥ १३ ॥ धृतं  
न ध्रुयते कर्णे दधि स्त्रेणपि दुर्लभम् । सुगवे दुग्धस्य का  
वार्ता तर्कं शक्यं दुर्लभम् ॥ १४ ॥ अकृत्यङ्गमतस्तर्कं  
न शतकतुना द्रुतम् । नादचमिति वाक्यार्थात्तर्कं शक्यं  
दुर्लभम् ॥ १५ ॥ भीष्मभीष्मवृत्तं शतशूररथान्तरसंख्योः ।

(१) 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादः' इति समसा. (२)  
'कामं कामदुर्घं बुद्धि', 'नित्राय वरुणाय च', 'सर्वान्कामानशीमहि'  
इति च समसा. (३, ४, ५, ६, ७) 'मृगास्त्रिहः पलायते' इति  
समसा. (८) 'सलिलादभिरुचियतः' इति समसा. (९) 'समुद्रादभि-  
रुचियतः' इति समसा. (१०, ११, १२, १३) 'शतचन्द्रं नमस्तलम्'  
इति समसा. (१४, १५) 'तर्कः शक्यं दुर्लभम्' इति समसा.

अन्योन्यान्नापमुष्मिनीर्यनोश्चन्द्रायते रतिः ॥ १६ ॥ स्नाने  
स्त्रियदेवाय जगद्देवाय भूमने । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गमनं  
अनपायते ॥ १७ ॥ स्फुरिते जठरे विष्णोर्नयमीतमुजः  
प्रियोः । मञ्जिकापादघातेन कम्पितं मुवनत्रयम् ॥ १८ ॥  
अतर्साप्यसंवाशं खं वीक्ष्य जलदागने । ये वियोगोऽपि  
जीवन्ति न तेषां विघते मयम् ॥ १९ ॥ वागर्थाविव  
संपृक्तौ शतकोटिप्रविस्तरम् । तुलसाहं पुरोषाय नेमुः सर्वे  
मुपः प्रिवौ ॥ २० ॥ आपाद्री कार्तिकी माघी वशा ध्रुवी  
हरीतकी । गयाया पिण्डदानेन पुण्या केम्पहराधुनी  
॥ २१ ॥ जन्मकलानि पक्कानि पतन्ति विमले जले ।  
कपिकम्पितगात्राभ्यो गुह्यगुह्यगुह्यम् ॥ २२ ॥ विदग्धे  
सुसुखं रक्ते नितम्बोपरि संस्थिते । कामिन्यास्त्रिभुगले  
कृजितं रतिकृजितम् ॥ २३ ॥ प्रलयसहायकरा इति गोर्डा-  
नाचम्य सकलभूमिरुहम् । विलसति दग्धहृन्वालिरेहि  
जलवाहः परं शरणम् ॥ २४ ॥ निजपतिरायः प्रगल्भी  
हरिर्द्वितीयः करोमि किं गोपि । छगु सखि पानिनिस्तुर्ज  
विप्रतिषेधे परं कार्यम् ॥ २५ ॥ दैत्यानां मनसि दत्ता  
जलस्य कृष्णं हि स्फुरितं कम्पितम् । दग्धं देवसज्जं दैत्यस्त्रीणां  
मपि प्रीतिः ॥ २६ ॥ श्रीनाथ नः श्रुतमिति बहुधा अमरी  
नया नृलोकेषु । शीलं वारवधूना दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः  
॥ २७ ॥ रामामिषेके मदविह्वलाया हस्ताभ्युतो हेमवर्-  
सरुग्धाः । सोपानमासाय करोति शब्दं ठठठठठठठठठठठः

(१६) 'यूनोश्चन्द्रायते रतिः' इति समसा. (१७) 'गमनं अन्तर्गमनं'  
इति समसा. (१८) 'मञ्जिकापादघातेन कम्पितं मुवनत्रयम्' इति च  
समसा. (१९) 'अतर्साप्यसंवाशम्', 'न तेषां विघते मयम्' इति च  
समसा. (२०) 'वागर्थाविव संपृक्तौ', 'शतकोटिप्रविस्तरम्' इति च  
समसा. (२१) 'पुण्या केम्पहराधुनी' इति समसा. (२२) 'गुह्य-  
गुह्यगुह्यम्' इति समसा. (२३) 'कृजितं रतिकृजितम्' इति समसा.  
(२४) 'प्रलयसहायकरा इति गोर्डानाचम्य' इति समसा. (२५) 'विमं  
विषेये परं कार्यम्' इति समसा. (२६, २७) 'दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः'  
इति समसा.

१ अन्योन्याभावेन वाताहारदोः २ शम्भुः ३ पार्वतीशंकरौ  
४ आपाद्री कार्तिकी माघी पश्चाद्री पुण्या वशा ध्रुवी हरीतकी  
केम्पहरा गयाया पिण्डदानेनानुनी विवर्गान्मुक्त इति मोदना.



कटितटे शार्दूलचर्माम्बरम् । माया यस्य रुणद्धि विश्वम-  
खिलं तस्मै नमः शंभवे जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बाल-  
जालवत् ॥ ५० ॥ स्यात्तत्त्वं फलवृष्टिपुष्टिसुमनःसा-  
धीनजाम्बूनदः शीर्षास्ति रिपुसंपदः प्रतिदिनं मित्रोदये  
मोदसे । पाण्यानां कुरुष्व विलम्बनमहो दक्षान्तरस्तेजसा  
जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बालजम्बालवत् ॥ ५१ ॥

सद्गमे रिपुभूमुजां मुखरचिर्जोवक्ष्य देवाङ्गणाचक्षुः श्रोत्रप-  
दसमांसनिग्रहस्तन्मेदिनीमण्डनम् । त्वच्चापोद्वतवाणसंहति-  
रभूच्छीराम भूमीपते जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बालजम्बाल-  
जालवत् ॥ ५२ ॥ वेदेही समवाप्य दशरथिनारण्ये प्रया-  
णोऽयतो दृष्टाः पुण्यकसंस्थितेन रमसादाकाशमारोहता ।  
लङ्कासागरजानकीवनरणश्लोघवक्ष्यमत्कारिका जम्बूवज्रवि-  
न्दुवज्रजम्बालजम्बालवत् ॥ ५३ ॥ यो द्रोणाचलमा-  
दधौ करतले योऽनीतरसागरं यत्रोत्थातितवांस्ररुन्ध-  
बृहत्सुच्छेन दावानतम् । यो रत्नान्समरेऽरुणत्कपिवरः  
पायाद्वनमानसी जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बालजम्बालवत् ॥  
५४ ॥ कस्तूरीतिलकं ललाटरचितं नासामणिं निस्तलं  
वक्रं कुक्षितकेशपाशमनिशं दृष्टिं निस्तृष्टां पुरः । पुंसां मानस-  
मत्यवगन्धनिघ्नौ घस्तेऽत्र वस्ते स्वयं जम्बूवज्रविन्दुव-  
ज्रजम्बालजम्बालवत् ॥ ५५ ॥ निद्धि श्रीहृदये सदा-  
न्तमलिनं मीमं भवाम्मोनिधिं विज्ञाने सुरतं महीशमवनं  
गूढं दृढं कण्टकं । दारागारसमागमं सुविषमं मोहं परं दुस्तरं  
जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बालजम्बालवत् ॥ ५६ ॥

शुण्ठीगोक्षुर्योर्विचार्य मनसा कल्पाशानं यन्मया प्रोक्तं  
तद्विपरीतकं कृतमहो गोः खूरमाशं दर्श । नाथो मूर्खजना-  
लये न च मुखं नो वा यगो लभ्यते सर्वेधे कविभूषता  
हरिहरं लामः परं गोवधः ॥ ५७ ॥ पैशासस्य परामवाय  
भेषको मासेन गोर्भयसा दध्यन्नरपि पायसैः प्रतिदिनं संव-  
र्षितो यो मया । सोऽयं सिंहवाहुहान्तरागमद्रीत्याकुलः  
संभ्रमाद्वन्तागा विलयं गता हतविधे लामः परं गोवधः  
॥ ५८ ॥ पारीन्द्रस्य परामवाय सुरमीमांसेन दुर्भेषसा  
पोष्यन्ते किल पौरवराः कटुगिरः श्वानः प्रयत्नादमी । न त्वेभि-  
र्मंदमत्तवारणचर्मविद्रावणः केसरी जेतव्यो मयता किरात-  
नृपते लामः परं गोवधः ॥ ५९ ॥ अस्माकं जलजीविनां  
जलमिदं स्रग्जानिराजिर्जनः पातय्य पररक्तमक्तमनां नृषिः

(५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६) 'जम्बूवज्रविन्दुवज्रजम्बाल-  
जम्बालवत्' इति समस्या. (५७, ५८, ५९) 'लामः परं गोवधः'  
इति समस्या.

पतीनां क्षयः । मत्स्यैः किल राजदेव नृपते त्वैजययोश्चवे  
मत्स्यीरोदिति मक्षिका च हृमति ध्यायन्ति वामभुवः ॥ ६० ॥

शुन्वा सौगरवगन्धनं दंशशिराः सर्वसुखंरक्ता तूष्णे पृच्छति  
वार्तिकान्सचकितो मीत्वा परं संभ्रमात् । वदः सत्यमपानि-  
धिर्जलनिधिः कीलालविलोयधिः पायोधिर्जलधिः पयोधिर्द-  
धिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६१ ॥ पापाणाः पयसि प्रवद्वयुप-  
सिष्ठन्ति सेतुं गताः शुखैवं वदतां दशाननवरः क्रुद्धः समुद्रं  
प्रति । चिन्त्वां नाम तवाम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिलोयधिः  
पायोधिर्जलधिः पयोधिर्दधिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६२ ॥

अम्बा कुप्यति तात मूर्ध्नि विधृता गङ्गैर्यमुस्तृज्यतां विद्वन्-  
गुल क गतिमम चिरं मूर्ध्नि स्थिताया वद । कोपावेशैव-  
शोदशेषवर्धनः प्रत्युत्तरं दत्तवान्मायोधिर्जलधिः पयोधिर्दधि-  
वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६३ ॥ माध्वीकं विधुमण्डले वरवधूक्षणे  
च गीतान्तरं सक्ते वक्रचतुष्टये दशमुखो विद्यापितस्तचरः ।  
वदोऽस्याविति चेतरेभ्यवशाद्वचं वचःसंभ्रमात्पायोधिर्जलधिः  
पयोधिर्दधिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६४ ॥ पीतस्त्रं कलनो-  
द्धवेन मुनिना ध्वस्तोऽस्ति देवासुरैरावदोऽस्ति च राघवेण  
यदुना शोखायुगेऽङ्कितः । नात्रामारमटी धृष्टैव मयतो  
लोकेरियं सुप्यते पायोधिर्जलधिः पयोधिर्दधिर्वारानिधिर्वा-  
रिधिः ॥ ६५ ॥ ततु पर्वतसंनिभेन कपिर्नैलाहं कृतां वक्षसि  
क्षिप्रं वीक्ष्य निमज्जतीमय तय सृष्टास्तरन्तीः शिलाः ।  
लोके नृत्यपरे विमोषणजने सांताह सेतुधने तुम्बी मज्जति  
संतरगित इषदः प्रेतो दिवा नृत्यति ॥ ६६ ॥ त्वं नो गोथ-  
प्रतिस्तेन्दुरधिपस्तस्मात्तं त्वत्करो तेन व्याघराहतां  
प्रणयिनीमेना पुनर्जीवय । इत्यूर्ध्वं गगने निशपतिद्युतो  
कारुण्यमातन्वतः शृङ्गाप्रादपतन्मृगस्य रुदतो बाष्पान्बु-  
भूमण्डले ॥ ६७ ॥ उक्षादाम्बुदवर्धितान्धतमसि प्रव्रध-  
दिभ्यण्डले काले यामिकिनाप्रदुग्धमुमदव्याकीर्णकोलाहले ।  
कर्णसासुहृदंवाम्बुवदवायवहृदन्तःपुरादायातासि तदम्बु-

(६०) 'मत्स्यीरोदिति मक्षिका च हृमति ध्यायन्ति वामभुवः' इति  
ममस्या. (६१) 'अपानिधिर्जलनिधिः कीलालविलोयधिः पायोधिर्द-  
धिः पयोधिर्दधिर्वारानिधिर्वारिधिः' इति ममस्या. (६२) 'अम्बुधि-  
सलिलधिः पानीयधिलोयधिः पायोधिर्जलधिः पयोधिर्दधिर्वारानि-  
धिर्वारिधिः' इति समस्या. (६३, ६४, ६५) 'पायोधिर्जलधिः पयोधि-  
र्दधिर्वारानिधिर्वारिधिः' इति ममस्या. (६६) 'तुम्बी मज्जति संत-  
रगित इषदः प्रेतो दिवा नृत्यति' इति समस्या. (६७) शृङ्गाप्रादन-  
मृगस्य रुदतो बाष्पान्बु भूमण्डले' इति समस्या.

१ विजयाजोत्सवे. २ चिन्तयन्ति. ३ सेतुवन्धनम्. ४ रावणम्.  
५ क्षतिः. ६ वृक्षान्तवापकान्. ७ माया. ८ मत्स्यः. ९ लम्बनाम्.  
१० कोधरत्नेन. ११ बह्मिर्मुक्तिलिङ्गः. १२ मर्कटः. १३ अण्डतुल्यं

१ सिंहस्य. २ श्वानस्य. ३ जलकृजीविनाम्बा. ४ तुरगपक्षिमर्दुह-

जाक्षि कृतक मन्ये भय योषिताम् ॥ ६८ ॥ उग्रग्रहमुद  
न्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बने ज्योतिः आम्रयति दुर्गमक्षि  
तिभृता मूर्धानमारोहति । व्यास याति विषाकुलैरदिकुलै  
पातालमेकाकिनी कीर्तिस्ते मदनाभिराम कृतक मन्ये भय  
योषिताम् ॥ ६९ ॥ चित्र नर्तनमन्वरे शिखरिणौ शीताशु  
विन्धे तय सद्यः जलजं कपोतरणित कामागमप्रक्रिया ।  
मौनौ विद्युति तारका निहरण ज्योत्स्ना विकोशाम्बुजे कुर्वते  
कुरुते करोति कुरुत कुर्वन्त्यलकुर्वते ॥ ७० ॥ यस्य द्वारि  
सदा समीरयरुणौ समाजं हव्यवाट् पाक शीतशरात्पत्र  
करण दक्षौ प्रतीहारताम् । देवा लासविधि च दासममरा  
मण्यौ दगास कथ कुर्वते कुरुते करोति कुरुत कुर्वन्त्य  
लकुर्वते ॥ ७१ ॥ वक्षिन्त्या-यस्तुपार्त पथि तेपनन्दतौ  
गम्यमानोऽन्यपान्थ पप्रच्छानन्दलीनो वद पथिक कुतो  
जह्नुकन्याप्रवाह । तेनासौ शीघ्रयाचा प्रचलितमनसा विप्र  
वयैण चोचे सूच्यमे कूपपटु तदुपरि नगरी तत्र गङ्गा  
प्रवाह ॥ ७२ ॥ राम स्वकीर्तिवृक्षाद्बहुतरमलालुस्थिता  
कोरका ये तन्मध्ये रुद्ररूपोऽप्यजनि खलु यश्च कोरकस्तस्य  
चाग्रे । अस्य श्रोत्राक्षिकृपास्तदुपरि च शिरस्त्रज चास्ति  
सनन्ती सूच्यमे कूपपटु तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाह  
॥ ७३ ॥ उद्दामाकौशुदीप्यद्दिनमणिमणिभिर्मलितान्ते समता  
द्वायुव्याधूयमानज्वलनरुणगङ्गाकीर्णभूलिप्रकीर्णैः । कान्तारे  
ऽक्षिभृता पथि पथिकमवे कापि पायोदसेना(२)सूच्यमे कूप  
पटु तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाह ॥ ७४ ॥ मा साक्षी  
कृत्य मुग्धे विजयमभिलषैल्लेखयामास शशुर्मुखा मन्यौलि  
माला सदशननरातीमक्षपाताविजित । गौर्यप्यानञ्जट्टी  
जितनखनभूलीचि शेषा तदित्य शीर्षाणा सैव वन्ध्या  
मैम नयतिरभूलोचनानामशीति ॥ ७५ ॥ प्रत्येक दिक्पती-  
शानितत्पननस्तुल्यव्रतस्तु यथा भूधौषीस्त्य यथा च  
स्वस्तहितस्तन्मूर्डेनामामतालात् । कृष्ण्यस्तान्यमौलीक्षण  
यदवमरे मा च सा च प्रसादाच्छीर्षाणा शेष वन्ध्या नय-  
नयतिरभूलोचनानामशीति ॥ ७६ ॥ इन्द्राद्या लोकपाला  
हरिविधुतपना नागविषाधराद्या द्वेष्ट्या सर्वेऽपि देवा प्रिय

तव वरद कोऽसि वन्द्यो गरीयान् । श्रुत्वा वाच प्रियाया  
इति दशमुखत ग्राह वाक्य दशास्य शूली शम्भु पिनाकी  
शिवभवपशुप शर्व ईशश्च मर्ग ॥ ७७ ॥

### प्रहेलिकाः

अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पण्डित । अमुं  
स्फुटवक्ता च यो जानाति स पण्डित ॥ १ ॥  
वने जाता वने त्यक्ता वने तिष्ठति नित्यम् ।  
पैयस्यौ न तु सा वेश्या यो जानाति स पण्डित ॥ २ ॥  
गोपालो नैव गोपालश्चिह्नशूली नैव शकर । चक्राणि स  
नो विष्णुर्यो जानाति स पण्डित ॥ ३ ॥ उच्छिष्ट क्षिप्त  
निर्माल्य वनन शवकर्मटम् । काकविष्टासमुत्पन्न पक्षेऽसि  
पवित्रका ॥ ४ ॥ अनेकसुपरि दाघ कान्त च क्षपिषदि  
तम् । चक्रिणा च सदापथ्य यो जानाति स पण्डित  
॥ ५ ॥ वने वसति को वीरो योऽस्मिमासविवर्जित ।  
असिबलकुरुते कार्ये कार्ये कृत्वा वन गत ॥ ६ ॥ रविज  
शशिकुदाभा तापहारी जगदिन्द्रिया । वर्धते घनसङ्गेन न  
तापि यमुनापि न ॥ ७ ॥ तैरुण्यालिङ्गित कण्ठे निर्लेप  
स्थलमाश्रित । गुह्येणा सनिधानेऽपि क कुर्वति सुहृन्मु  
॥ ८ ॥ अवलोक्य स्तनौ वन्धा गुञ्जाफलविभूषितौ ।  
निधस्य रोदितु उष्मा कुतो व्याधकुटुम्बिनी ॥ ९ ॥

(७७) 'शूली शम्भु पिनाकी शिवभवपशुपा शव ईशश्च मा'  
इति समस्त

१ लेखकम्- (२) नौका (३) महोक्ष (४) दुग्ध गङ्गा मनुष्य  
म्वरे पित्रलक्ष (५) वल्मीकम् (६) कुलालदोरक (७) वज्र  
(८) कलश (९) शबरली पुत्रजायाया स्तनौ गुञ्जाफलान्करी  
दृष्टा कुतो निधस्य रोरद यतो मनुष्य प्रतामनुरकस्तथा क्षी-  
गतो यथा गजाविनिहस्य तद्वत्सलमुकाकाकारे स्तनी विप्र  
वयितु नास्त्व अतोऽतिप्रयासत्पथ्येगुजापलैर्विमुपयति क्षी-  
न सति पुत्रे तदतिप्रयत्ननिर्लेपवृत्तिकस्य सर्वसापि कुडाल  
निविततदेह अतो व्याधकुटुम्बिनी साक्षि-धस्य रोदितु उष्मा

(६८, ६९) 'कृतक न ये भय योषिताम्' इति समस्ता (७०, ७१)  
'कुर्वते कुरुते करोति कुरुत कुर्वन्त्यलकुर्वते' इति समस्ता (७०, ७२,  
७३) 'सूच्यमे कूपपटु तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाह' इति समस्ता  
(७४) 'शीर्षाणां शेष वन्ध्या मम नयतिरभूलोचनानामशीति' इति  
समस्ता (७५) 'शीर्षाणां शेष वन्ध्या नय नयतिरभूलोचनानाम  
शीति' इति समस्ता

१ मित्राणे २ ११२० इति संख्या ३ सहस्रतिष्ठतो दिग्गहा  
धस्य स्वभाषां प्रति गोलेतिष्ठितस्य नीलोत्तम

१ अरण्ये काष्ठरूपेणोत्पन्न २ उदके ३ मूल्य दत्ता भोग्य  
नी गणिका यथा शून्यदानेन भाषा तथेयमपीत्यर्थ ४ धेनु  
पतिरवात्पाळक ५ तक्षत्रियुत्पादितत्वाचिह्नवान् ६ बाही वन  
राक्षसत्वाचिह्नवान् ७ त्रिलम् ८ प्रकार भाषो यस्य ९ वज्र  
रोज्जो यस्य १० सर्पेण ११ रतिरिति महाराष्ट्रभाषायां नन्द  
नन्दस्य नाम १२ दुग्ध कृपारोवरादी जलेन भूषा रिक्त  
रोपणसमये सद्यसा इत्याख्यामाहिरिष्यते भर्तापि सद्यसा सौकर  
माक्षिप्तये १३ कुम्भो मितमन्त्राने गृह्यते भर्तापि मितमन्त्र  
गृह्यतदेवे निष्ठ १४ कुम्भो गुरुणा वृषयगागुर्गुर्विषय कुम्भे  
वन्द्यराजये भर्तापि गुरुणा मातृपितृवृषभसुरजनानामने रि  
कमपते १५ शुद्ध करोति



आपाण्डु पीनकठिनं तर्तुलं सुमनोहरम् । कर्माकृष्यते  
 ज्येयं किं दृष्टेरपि ससृहम् ॥ १० ॥ एकचतुर्न कातोऽयं  
 विलमिच्छन् पद्मम् । क्षयिते वर्धनं चैव न मसृष्टो न  
 चन्द्रमा ॥ ११ ॥ छनधारी न राजासां जयधारी न  
 चेश्वर । सुष्टिर्ना न स प्रज्ञा छिद्रकर्ता न नस्वर  
 ॥ १२ ॥ अयि नास्ति शिरो नास्ति बाहुरस्ति निरङ्कुलि ।  
 नास्ति पादद्वयं गाढमङ्गमालिङ्गति स्वयम् ॥ १३ ॥ अस्ति  
 ग्रीवा शिरो नास्ति द्वौ मुखौ कर्वाचिर्ता । सीताहरणसा  
 मर्थ्यो न रामो न च रावण ॥ १४ ॥ नरनारीसमुत्पन्ना  
 सा स्त्री देहविचर्तिता । असुखी कुरुते शब्दं जातमात्रा  
 विनश्यति ॥ १५ ॥ दन्तहर्त्रां गिलाभती निर्वात्रो बहु  
 भाषक । गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि पराधेन गच्छति ॥ १६ ॥  
 न तत्साविर्न तन्मात्रतो मध्ये यत्तस्य तिष्ठति । तत्राप्यस्ति  
 ममाप्यस्ति यदि जानाति तद्वद ॥ १७ ॥ य एवादि  
 स एवान्तो मध्ये भवति मध्यम् । य एतन्नामिचानीया  
 कृणुमान न ज्ञाति स ॥ १८ ॥ परंताप्रे रथो याति भूमौ  
 तिष्ठति सारथि । चलते बाधुवेगेन पद्मेक न गच्छति  
 ॥ १९ ॥ ईयाम च वस्तुलाकारं पुनाम चतुरक्षरम् । शका  
 गदि मकारान्तं यो जानाति स पण्डित ॥ २० ॥ अर्ध-  
 चन्द्रश्चाकारं स्त्रीनामाय च त्र्यक्षरम् । नकारादि रिवा  
 रान्तं यो जानाति स पण्डित ॥ २१ ॥ अष्टपादश्चतुर्को  
 द्विसुखी द्विसुखस्तथा । रात्र्या पठेद्भक्तो न च देवो न  
 पक्षस ॥ २२ ॥ वृक्षस्याग्रे फलं दृष्टं फलत्रे वृक्ष एव  
 च । अकारादि सकारान्तं यो जानाति स पण्डित ॥ २३ ॥  
 चतुर्मुखो न च प्रज्ञा वृषारूढो न शक्व । निर्जोवी च  
 निरुहारी अजस्र धान्यमङ्गणम् ॥ २४ ॥ कृष्णसुखी न  
 भार्गवी द्विजिह्वा न च सर्पिणी । पञ्चमर्गो न पाञ्चाली  
 यो जानाति स पण्डित ॥ २५ ॥ अपूर्वोऽयं मया दृष्ट  
 रान्तं कमललोचने । शोऽन्तरं यो विजानाति स विद्वान्  
 सशय ॥ २६ ॥ परंताप्रे रथारूढो भूर्मा तिष्ठति  
 सारथि । चक्रान्द्रमतं पृथ्वी तस्याह कुन्नालिका ॥ २७ ॥  
 अर्थेच द्रसमायुक्तं पुनाम चतुरक्षरम् । ककारादि लकारान्तं

(१०) पक्षिविषयं कुचयुगलं च (११) मृच्छि (१२) पुष्पं  
 (१३) विषयदण्डं (१४) कश्चक्र (१५) छोटिका (१६) उपानय  
 (१७) नयनम् (१८) यवम् (१९) कुटालचक्रदण्डो (२०) शास्त्रि  
 ग्राम (२१) 'नवरी' इति लोच (२२) नाथचतुष्टय 'चौपदा'  
 इति भाषायां (२३) अनन्तम् (२४) वृषभयो यो (२५) देवकी  
 (२६) अजो (२७) कुम्भारस्य

१ नासिकाचूचनिर्गमार्थं दृष्टेरपि प्रियत इति प्रतिदि २ अङ्ग  
 छयमप्राप्तनी ३ अङ्गनम्  
 २६ सु द. भा.

मिह जानाति पण्डित ॥ २८ ॥ अनुनेतु मानिन्या दयित  
 धरणे मरणवर्णाया । यान्प्रति न तथा तद्वानम  
 वधोरितं कस्मात् ॥ २९ ॥ गीत्वा किमपि व्याधं शृङ्ग  
 जग्राह तरुणहरिणम् । तमव समीक्ष्योद्यतकर्मणीमपि  
 लज्जिता व्याधी ॥ ३० ॥ वाचिन्मृगाक्षी प्रियनिप्रयोगे  
 निशीविनीपारमपारयन्ती । आगतुमादाय करणं वीणा  
 सुद्रीवमालोभ्य शनैर्यासीत् ॥ ३१ ॥ सटारिन्मैत्र्यापि न  
 वैरियुक्ता नितान्तरक्तापि मितैव निलम् । ययोक्तप्रादिन्यपि  
 नैनं दूती का नाम कैन्तेति निवेदयात् ॥ ३२ ॥ वृक्षाग्र  
 वार्सी न च पक्षिपक्षिनेनधारी न च द्युलपाणि । रम्यस  
 धारी न च मिद्वयोगी जलं च विप्रन्न घटो न मेघ ॥ ३३ ॥  
 वृक्षाग्रवार्सी न च पक्षिनातिस्तृणं च शय्या न च गजयोगी ।  
 सुगणकायो न च हेमघातु पुसश्च नास्त्रा न च रात्रपुत्र  
 ॥ ३४ ॥ चक्रा त्रिशूली न हरिर्न शमुर्महान्वलिष्ठो न च  
 मीमसेन । खच्छन्दधारी नृपतिर्न योगी सीतामियोगी न च  
 रामचन्द्र ॥ ३५ ॥ आचैनं हीना जलधानद्वयं मध्येन हीन  
 मुखे वर्णनीयम् । अतन हीनं ध्वनते शरीरं हेमाभिधं स  
 प्रियमातनोतु ॥ ३६ ॥ मर्त्त्यापहरो न दस्तुकुलं खट्वाह-

(१८) करताल वाद्यविशेष वा बरवाळ (२९) रत्नलज्जा यत्  
 (३०) व्याध- किमप्युक्तं यानं गीत्वा गतमृच्छविनामन्विच्छ  
 तर्गुहरिणस्य शृङ्गं जग्राह किमर्थम् यतो मर्गानुसरितस्त्वयाचकल  
 म इदं शिरो गमं दहति अथ न च हरिणं शिरो गमोपयत्कर  
 समीधव तत्त्वया हरिणमपि पत्युमक्या निजशिरो गमनाभाषनकरां  
 समीधव धमत्यचारिणी व्याधी लज्जिता केन हेतुना । यतोऽयं हरिणो  
 दाता, एव च हरिणा पतिमक्या दातृनाया, मरुतास्तु याचकं अहं  
 च याचकनाया वरमेतं पशवो न वयं मनुष्या इत्यभिप्रेत्य लज्जि  
 तेति प्रभवोऽयम् ॥ अथवा व्याधं प्रादाय तं पूर्वपरिणामपुर्यो वृत्तं, स  
 च विषयान् सगृहीतो द्वितीयं पुरयं, तं च विज्ञेयं चित्तित्तवती  
 यतो निजान्त्वविषयामिहियु शिरो गमनोपनयना पतिमका बर  
 मिय हरिणी अहं च पतिमीदं विषयमर्गंऽपि पाविता सगृह्यमनुक  
 चासवी मानुषी इति लज्जितेति द्वितीयोऽयम् ॥ अथवा इति चिन्तित्त  
 तया यतो येन कर्णेन गीतं वृत्तं तस्य दातुं कण्ठस्य पुरो याचनं न करो  
 न प्रप्रारिणो व्याधनं नीरमस्य कठिनकुटिलस्य शृङ्गस्य पुरं प्रमारिण  
 इत्यनुचिन्तं कृतं मृतं क्लेशज्यतीतिस्त्वत्पदं वृणुमप्यसि गीतमगो  
 ऽहं यानविचारं स्वभावदृष्ट्या याचकं जानन्नपि शिरो गमनायोद्यत  
 करो जातं, अतो व्याधी तं हरिणं चतुरं शास्त्रा तं च व्याधं नृत्वं  
 शास्त्रेणैवैवाहं न चतुरपक्षिर्लक्षितेन सुमया सम्बन्धेन निन्तेति वृत्ती  
 योऽयं (३१) यतोऽयं गानप्रिया मृगाक्षी मृगो महत्प्रयुक्तं रतमाक  
 पणितुं न द्राक्षन्वरेतया न द्रो निरुद्धं व्याधं, तेन मनुज  
 माय्यं न रमेतं प्रियनिप्रयोगे च मतापमगो मे हिमात्तु अतोऽयं  
 गतोऽयं द्रममो मनुष्यमाय्यं मा भूतिताशयेन वीगावामीदित्यथ  
 (३२) मारिका (३३) मारिकेरपण्यं (३४) आश्र (३५) वृषभ-  
 (३६) कर्त

१ रिकारो मध्ये वला २ सकारेणना युक्त ३ ककारोऽन्तो यसा-

भृङ्गेश्वरो दोषानिष्टकरो न धर्मेनिरत कीलाल्यो नासुर ।  
नृणां पृष्ठपलाशने न पिशुन शीघ्रंगमो नो ह्य शश्वद्रात्रि  
चरो न राक्षसगणः कोऽयं सखि ब्रूहि मे ॥ ३७ ॥ सर्वं  
स्नापहरो न तत्स्वरगणो रक्षो न रक्ताशन सपौ नैव विले  
शयोऽखिलनिशाचारी न भूतोऽपि च । अन्तर्धानपटुर्न सिद्ध-  
पुरुषो नाप्यायुषो मारुतसीक्ष्णस्यो न ह्य सायकसमिह ये  
जानन्ति ते पण्डिता ॥३८॥ जाता शुद्धकुले जघान पितर  
हत्यापि शुद्धा पुन स्त्री चैषा वनिता पितेव सततं विश्वस्य या  
जीवनम् । वक्तुं प्राप्य पितानहेन जनक प्राप्तुं या बन्धका  
सा सर्वैरपि चन्दिता क्षितितले सा नाम का नायिका ॥३९॥

**अपहृतयः**

वदन्ती जायृत्तान्तं पत्नौ धूर्ता सखीधिया । पतिं बुद्ध्वा  
सखि तत प्रमुह्यतीत्यपूयत् ॥ १ ॥ रुचिरस्वरवर्णपदा रस  
भायवती जगन्मनो हरति । तर्किं तरुणी नहि नहि वाणी  
बागल्य मधुरशीलस्य ॥ २ ॥ सौख्यार शिक्षयति त्रणयत्यधर  
तनोति रोमाञ्चम् । नागरिक कि मिलितो नहि नहि मस्ति  
हैमै न पनन ॥ ३ ॥ बाले पयोधराणामपतितया नैव  
शम्यते स्थातुम् । उत्कण्ठितस्ति बाले नहि नहि सखि  
मिच्छिन् पन्था ॥ ४ ॥ प्रहरति न पद्मबाण केवलमबले  
निमेषोऽपि । वर्षति पर न देव क्षणदायी विप्रयोगं ते ॥ ५ ॥  
मधुरस्त्रना धूर्तोर्णा मण्यामरणा सुशोभना सुंदरी । मत्स्व-  
न्पोषितदण्डा भिद्यो दयितास्ति हि न मे पीणा ॥ ६ ॥ रंगी  
मिनति निद्रा तस्य न जहाति निधुर दशति । चतुर कि  
प्राणेशो नहि नहि सखि मन्कुणव्रात ॥ ७ ॥ आदो गृहीत-  
पाणि पश्चादस्त्वजघनकटिमागा । नयसुखलालनसुखदा सा  
हि रामास्ति नैव मो पांसा ॥ ८ ॥ नाथ विलोक्य मेघं नहि  
नहि पाप तवातिपुण्याया । नहि वधयामि पयोधरमपसारय  
वयुकीमुखस्य ॥ ९ ॥ पद्मदशीरजनिस्मा तारामणिभूषणापि  
कोटिराह । चन्द्रमगा गनवसना हसगता स्त्री न मे वीणा

(१३, १८) मरुता (१९) जलवृष्टि यत्न सा ईश्वरसमुदाय-  
भूतनेपाजुष्य स्वयन्ना स्रोतायव मेघ विनाशयति, तथापि स्वय-  
मुदा सचज्जसाहि पितृनि समस्तस जगतो जीवन् व भवति,  
मरुदिरप्ये हृदयोदे जोषित सति मत्थान्मेघोत्सर्जित्मयीनी समुदा-  
मेवेता सा पूर्वासा नोत्सर्जित्मेघस त्प्राप्तितानामयीत्येव मागरेण  
१८ नपादित्वा योग्य प्राप्त्य एव तत्पत्न्यं वर्यविना पुनर्मेघोत्सर्ज्य  
एव हृदमेवदीति जनव प्राप्त्येवसात्प्राप्य

१ हेमन्तवर्षी २ धनि विना, ३ वी-प्राणवनेन ४ पशु-  
५ जूने-दिवा, ६ पशे-जुनेवाया ७ योमना दग्ना वसा ता,  
८ पशे-पशिमन्निमिनाकारवरी ९ अनुत्त, १० पशे-रक्तवर्ण  
११ कट्टीया-८४ अक्षर, १२ पशे-मेघपावम् १३ मेघ, १४ पशे-कन्य

॥ १० ॥ नाथ भयूरो नृत्यति तुरगाननवक्षस वधं नृत्यम्  
नहि कथयामि कलापिनमिह सुखलापी प्रिये कोऽस्ति ॥ ११ ॥  
अक्षपैत्रीभाज सालकारस्य चारुवृत्तस्य । किं ब्रूमो सखि दूना  
नहि नहि सखि पचवन्धस्य ॥ १२ ॥ इह पुरोऽनिलकाम्पित  
विग्रहा मिलति का न वनस्पतिना लता । खरति किं सखि  
कान्तरतोत्सव नहि धनागमरीतिरुदाहृता ॥ १३ ॥ तन्वा  
चारुपयोधरा सुवदना श्यामा मनोहारिणी नीता निष्करुणै  
केनचिद्दोहो देशान्तरादागता । उस्सङ्कोचितया तथा रहितया  
किं जीवन प्रेक्षसे भिक्षो ते दयितास्ति किं नहि नहि प्राण  
प्रिया तुम्बिका ॥ १४ ॥ या वैणिग्रहलालिता सुसरला तन्वा  
सुवंशोर्द्धवा गौरी स्पर्शसुखावहा गुणवती नित्यं मनोहा  
रिणी । सा केनापि हृता तथा विरहितो गन्तुं न शक्तोऽस्यह  
रे भिक्षो तव कामिनी नहि नहि प्राणप्रिया यदिका ॥ १५ ॥

## कृतानि

“केशवं पतित दृष्ट्वा द्रोणो हर्षमुपागत । हृदि  
 वरिहा मर्यादा केशव कथं गत ॥१॥ पानीय पातुमिच्छामि  
 राक्ष कमललोचने । यदि दाससि नेच्छामि नो दाससि  
 पिबाम्यहम् ॥ २ ॥ विषं मुदृक्षुः महाराज स्वजनैः परि  
 वारित । विना केनैः विना नौभ्याः कृत्याजिनैर्मण्डपम्  
 ॥ ३ ॥ अर्जुनस्य हस्ते बाणा नेमे बाणा शिखण्डिनः  
 सीदन्ति मम गात्राणि मौघमा सेगवा इव ॥ ४ ॥ दम  
 पट्टी चतुर्थी च विहस्य च विहाय च । अहं कथं द्वितीया  
 स्याद्वितीर्यं स्वामहं कथम् ॥ ५ ॥ सम्यगे हनरेणाहं  
 बाणं मुञ्चति राघवे । सरावणोऽपि मुमुक्षे भ्रमेर्योनिर  
 शरम् ॥ ६ ॥ शीलपितृपदद्वन्द्वं नौतपितकरद्वया । अमृ  
 त्यस्तस्मिन् नारी कथमेतद्विविष्यति ॥ ७ ॥ सैर्धर्गस्य सुवे

१ य उर' इति पदच्छेद २ समीपे आतु योभया, परे-  
अकमारोऽयं योभया ३ विवाह, पते, -पाणी धारणम् ४ कुट्टम्  
पते, -नेपु ५ जले ६ मृतकम् ७ कुट्टयाका ८ मृग-  
० यदि दाम्नी अस्ति मेच्छाम् ना दाम्नी अस्ति तदा विनाम्य इति  
पदच्छेद १० रिगत वसरो यस्याम् ११ कवारो रिता  
१२ अकारद्वयवहितम् १३ कृष्णातिनम् अत्र नवार पकार-  
राणां लक्ष्णाने 'क आत्रि अयम्' इति लिने संधी द्वे 'अयम्'  
१४ उउरदितम् १५ 'नायमा कर्त्तुं श्रोता तदपत्यानि सेवता'  
इत्युक्तं कर्त्तुं अपत्यानि यथा यन्महापते तस्या अत्राणि वि-  
नदियांति तददिने वाणा भग्नाज्ञाति विदारयन्तीत्यर्थः १६ एव  
मिर्त्ति १७ मय्यमाने रीति रिपल तदितिम्, पते, -ने  
रीकारविदित्तरम् १८ गरीरमित्यर्थः १९ 'अपहृता इति रि-  
२० नाता दाहयति शिवतम्' २० उज्ज्वलवर्णः २१ रीत-  
वर्णा नामाभूति यत्र तस्य

गन्ध मुनर्णस च जाननि । प्रेषिता तत्र रामेण मुनर्णस  
च मुष्टिका ॥ ८ ॥ निश्चितं सैमुर् कोऽपि न कुंलीन सगे  
जमति । सर्वथा मुनस्सवद्ध कौन्त्य यो नामिनन्दति ॥ ९ ॥  
येनावारि पराभूतिर्दिनैवायकमुने । यद्गोर्त्तममाकान्त  
तर्भै श्रेयसेऽस्तु च ॥ १० ॥ विजितात्ममयेद्विपुर्  
पदहृतो जन । हिमापहामिनधरेव्याप्तं व्योमामिनन्दति  
॥ ११ ॥ शंकर पतितं दृष्ट्वा पौर्वेती हर्षनिर्मल । रुष्ट  
पत्रगा मर्षं हा हा शंकर शंकर ॥ १२ ॥ हनुमति हता  
रामे वागवा हर्षनिर्मला । हृदन्ति राक्षसा सर्वे हा हा राम  
हता हता ॥ १३ ॥ विरोचिराजपुनारेय्याय चतुरक्षरम् ।  
पूर्वार्धे तत्र क्षाणा पतये तत्र सगरे ॥ १४ ॥ अर्द्धशला  
जनपदा शिशुशलाश्चतुष्पदा । प्रमदा केशशालिन्यो  
भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ १५ ॥ पुन्दकुञ्जमसु पद्म मुरली  
महोचने । अमुना कुन्नुकुनेन सन्ति मे किं प्रबोधात्म  
॥ १६ ॥ राजन्मलपत्राक्ष तत्ते मनु चालयम् ।  
आसत्पयति यद्रूपं करेणु करौर्णिना ॥ १७ ॥ सैनमण्डल  
माश्रित्य नमस्ये वर्योपिनाम् । कदाकर्णयते गीत रमया  
सह रज्जपाद् ॥ १८ ॥ ऐकोना विद्यति क्षीणा आनाथं

मरयु गता । निगति पुनर्गयाता एको व्याघ्रेण मन्त्रित  
॥ १९ ॥ लोभ्ये नोपमैतस्या सखे विमिति भाषसे ।  
अनन्तरा सा नादिना न तृतीयेति मे मति ॥ २० ॥  
मुनर्णालंक्रता कन्या हेमालक्षारविता । मा कन्या विधेया  
जाता गृहे रोदिति तत्पति ॥ २१ ॥ अह च त्व च  
राजेन्द्र लोभेनायायुमापि । बहुवीहिह राजन्प्रीतलुग्णे  
मन्त्र ॥ २२ ॥ अपि पिबन्प्रपापालीमनुत्तो विठोक्थम् ।  
अगस्त्यं चिन्तयामास चाप्य मासि मागरान् ॥ २३ ॥  
जल गान्तमपि जिनं मन मान्त न पश्यति । किं चित्र  
लोकजन्य वाजान्ता नैर्लवान्तकम् ॥ २४ ॥ अर्धरात्रे  
दिनसाधे अर्धचन्द्रेऽर्धमास्करे । रामणेन हता सीता  
कृष्णपक्षे सिताष्टमी ॥ २५ ॥ गौमीगमस्य यो गर्भस्य  
गर्भस्य यो रिपु । रिपुगर्भस्य यो भर्ता स मे विष्णु  
मसीदतु ॥ २६ ॥ कर्हमसि शुद्धावक्ति प्रवेऽमुष्मिन्कि-  
शुचरम् । कपमुक्त न जानामि कदर्थयनि यत्सखि ॥ २७ ॥  
विहर्गो बाहन येना निरुचधरेषाणय । पैमालवहिता  
देवा सदा तिष्ठन्ते ते गृहे ॥ २८ ॥ शल नं म्बु कर्तव्य

१ अश्वतिरिक्षापतिमितस २ वाक्चक्षुः ३ सुखा मणि  
मयम् श्लेषः, पक्षे-समुद्र इति परच्छेदे सुतो देव ४ मरुत  
प्रसूत, पक्षे-चारीन = सने साभी अमति अक्षरहित इति  
यावत्, पक्षे-सने शिष्यो गतिर्वैल रा ५ गोभनरसमिष्टिद नद  
रचित्वा पक्षे-अश्वरे सवरु सुक्ष्म ६ कविट्टिनिम् पक्षे-पुष्प  
८ पराजय, पक्षे-वरा सङ्ग मूर्तिरेवम् ९ कर्णाव सुग्रीवाय  
यमाय च १० शास्त्राख्ये हे गोपात्र्यामात्रमन्त्रा गोपिक्रुत्वा  
यत्त मनोदत्तम् अप च गोत्राया शुभ्या विराममहा सीता मा  
काता यस्य तत् नय च गोत्रस्य हिमालयस्यात्मनवा पावनी मा  
काता यस्य तत् ११ कृष्णाख्य रामाख्य पिताख्य च १२ विना  
गान्तेनाह्वनारणमये जित इन्द्रात्मनोऽर्जुनमद्वैपी कणक्ष  
द्वय विना शर्मिस्ता दन्ततलिरणसतत निमापहोऽज्ञानमिन्  
प्राणिय वदती मेरा गवक्षिणसकतो नो मेवाक्षत्रमाकाशमनि  
नन्तोति तात्पर्यम् १३ शेषचन्दनम् १४ पवनवासिनी स्त्री  
मिष्टी १५ इति आराम रावणस्योद्यने दादिते सतीवर्ष १६ वय  
श्चिन्तयेता रागा गण्डसद्रात्रा विष्णुसत्त्वतो मदनसद्वर्ष  
चिन्तयन् चतुरक्षर नाम 'सुस्तुतय' इति तात्पर्यं मृत्युरिति सगरे  
तव गन्धमाय उच्यते तव इति तव १७ अष्टमय पिबो वेदो  
माश्रित्य यत्पुत्रम् । वेदो मय इति श्लोक श्लोके विक्रय उच्यते ॥  
इति १८ सुभारदादितेन सुदुःखेनेति यावत् १९ करेणु क  
पेतिना कवार रेन नकारेतिना वक्ष्यमाणायति प्राप्नोति तत्प्रेक्ष्य  
मयरीत्यन्यद् उच्यते यतनयरादितम् 'अ य व' इति स्वरयम्  
तत्र अ व इत्यत्र वृद्धौ षे उ इत्यत्र आयादौ 'आयु' इति लिख्य  
२० दक्षिणामय मण्डलमाश्रित्य द्वे व मेरा । मा सत्य गतिं मा  
दुःखं यतो रद्विषाङ्गनाभो रमया तव वयोपिता शीतमाकर्णयन्  
दत्तवय २१ एकोना इति विंशत्योर्विंशत्तमेन विदितम् एको ना  
नार इति परच्छेदेन परिहार

१ कश्चि'स्वनायिका स्त्रीति त प्रति नन्या प्रतिभापते हे सखे'  
एतस्याविरोधे उपमा नास्तीति किमिति इतो भाषसे वत सा  
उपमेव नन तरा मन्थयन्परहिता उमेति वाच्यं यथा हीन उमा  
अनादि आधवर्णहिता मा रक्षीतिरिति वाच्यं उपमा उपमानम्  
सीति माव तुल्या नास्तीति मे दुःखि २ सुपुत्रेन कान्त्याङ्कना  
३ विद्वदिलभे ४ विविधा धवा पतयो यस्या सा कुण्डल्येव  
५ बहुवीहिहरे-लोवा तदा नाथा सामितो यस्यैवविधौ  
वाच्यरत्नाय पृष्टीतपुत्रपक्षे-लोकाणा ताना नाथ धवविध  
सम्बन्धं दानत्वेन पाण्डत्वाय ६ समुद्रमपि करे चुतुल्यतो मुने  
सामर्थ्यं मम वेत्याचार्य इति विद्वत्सालभावाचिरमेना पद्मा  
श्रुति शाभाभिप्राय यदि चतुर् सापरा संलिहिता सुखदान  
वत तन्पारा विद्वत्ती चिरमेव दानमुलमममवेधमिति प्रपात्र  
स्वभिप्राय ७ न दिवदेतो वस तद्, पक्षे-नकापान्तम्  
८ अजेय छितम्, पक्षे-सक्षारापम् ९ वक्षारोन्ते दक्षार,  
पक्षे-काता रण्यी १० अक्षय दुःखस्या तका नापक्षम्, पक्षे-  
वकापान्त न यतीति तत् सत्यं मनो नागं ज्ञानं व परवर्षीति  
मुक्तमेव पर स्वय काता वाक् अकान्तमपि लोकानवत्काकान्त  
मन्त्र नेतीति चित्रमिति माव ११ कृष्णपक्षे-याष्टमी तस्य दिनस्यार्थे  
रावणेन सीता हृया किञ्चिच्छाष्टमी? अर्धरात्रे सिता पुं किं  
अर्धचन्द्रे किञ्चोऽर्धचन्द्रे अर्धं ना करोति अर्धमास्करसत्सिन्  
१२ दन्या दामोदृष्टस्य गर्भोत्तराक्षरस्य गर्भोद्विस्तान्तमनेनो  
रुद्रमानत्वाय, तन्मात्र विपुल तन्मो रक्षीत्सत्ता सागरमभयेन  
तन्मात्वा तस्या भौल्यादि शरीरगर्भनेन अथवा इत्यपि केचित्  
सदापि सुवच अथवास्यापि वक्षिणोन्मत्वाय १३ कदमित्यत्र कद  
यथायम् इति सत्तायनस्येण पाद्वे यमरस्याने हकार १४ वि  
गम्हः हस्त, गौ शृषम १५ शिष्टम्, कम्पु चक्रम् १६ पावती,  
माविनी, लक्ष्मी १७ नमाम् तुनातीति नसुत नवच्छेदकम्

मिति विना नियोजितः । तदेव शब्दं कृतवाग्वित्तुप्रा-  
न लङ्घिता ॥ २९ ॥ कान्ते घावय मे पादाविति मर्मा  
निवेदिता । न तथा घावितौ पादौ मर्तुराज्ञा न लङ्घिता ॥ ३० ॥ देवराजो मया दृष्टो बारिवारणमस्तके । मक्षयि-  
त्वाकर्णयानि विषं पीत्वा क्षयं गतः ॥ ३१ ॥ कुमार-  
संभवं दृष्ट्वा रघुपदो मनोज्ञदधत् । राक्षसानां कुलश्रेष्ठो  
रामो राजीवलोचनः ॥ ३२ ॥ विना यौवनमार्गेण गच्छन्तौ  
रुपितं मया । हरेः कृत्यं दर्शयता परयेत्युक्ते न दृश्यते ॥ ३३ ॥ विनायकपतेः शत्रुस्तस्य नाम षडक्षरम् । पूर्वार्धं  
तव राजेन्द्र उन्नेतरार्धं तु यैरिणाम् ॥ ३४ ॥ कोलौ  
वृत्तिरपारेवो मोरोहसो जलोदरी । वंसारिपत्तलीलो वो  
घाघलो भूकलोऽप्यतु ॥ ३५ ॥ रामैरा मेस्तिरामेस्तिरमे रामे  
मनोरमे । सहस्रनामततुल्यं रागनाम वरानने ॥ ३६ ॥  
यैषा नयति कैलासं नमं गानसरस्वती । तथा नयति  
कैलासं न गङ्गा न सरस्वती ॥ ३७ ॥ मोमैरामममादङ्गे

ह्यागदलनमयः । यसैतानि न विद्यन्ते स याति परमा  
गतिम् ॥ ३८ ॥ तातेन कथितं पुत्र लेखं लिख मया  
ज्ञया । न तेन लिखितो लेखः पितुराज्ञा न लोपिना ॥ ३९ ॥ वरसिनावाहुदेवस्य वासितं भुवनत्रयम् । सर्व-  
भूतनिवासीनां वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥ वैशिलोचन-  
सभूतज्योतिरुद्गममासिभिः । सहस्रं शोभतेऽत्यर्थं भूपाल  
तव चेष्टितम् ॥ ४१ ॥ सुददाली धृतव्याली कवीन्द्र  
वितुपा कथम् । भक्तवल्लभसंयोगाज्जाता विगतकङ्कुकी ॥ ४२ ॥ श्रौत्रभ्राह्मिणुधामाप्य विषमाश्वः करोत्ययम् ।  
निद्रा सहस्रपर्वणां पलायनपरायणाम् ॥ ४३ ॥ वंति ते  
कबरीमारः सुर्मनःसङ्गास्त्रियेऽसि ॥ नीलखात् । भैरवे च  
कैलाषवत्पारिजैरसेर्देव्यः कथं न स्यात् ॥ ४४ ॥ यानि  
विधेर्विष्णुदिते पुनरेष्यामीति यदुदितं भवता । जर्वात्  
दन्तमेतं नेदं तत्त्वेन सुग्वद्वचः ॥ ४५ ॥ अर्धुना मेधुका-  
पतिना मिलितोऽर्थ्येकारदंपती येन । ज्ञातः स पालयेत्ता

१ नतया नम्रोभूतया २ हे देवर ! अजद्वयम् ३ ते तु  
४ पानीयम् ५ वास ६ रघुपदो कुलश्रेष्ठो राजीवलोचनो रामो  
राक्षसानां कुलश्रेष्ठो भारवति पीडयतीति कुमारः वृक्षपीडक इति  
यावत् तादृश समवसृङ्गश्च दृष्टा तत्र तेषां नाशे मनोज्ञमयं निश्चिका-  
र्येष्वर्थः ७ यौ विनाः पक्षिणा गच्छन्ते वाहनेन वनमार्गेण जलमार्गेण  
क्षीयन्त्येवमिति यावत् गच्छन्ती सः, अत्र वाक्ये मया दृष्ट्या सहितस्य  
हृदयिण्योः इत्यत्र लज्जितं प्रोक्तमस्ति, परं दृष्टेयता दृष्टेन कारवन्ति  
तेषामय परयेत्युक्ते मक्षयि प्रविष्टाङ्गिनां हृदयं न दृश्यते न शक्यते  
८ बीना पणिना नायको गण्डस्तस्य पतिर्विष्णुस्तस्य ९ 'हिरण्य-  
वर्णिपु' इत्यर्थः १० हिरण्यं सुवर्णम् ११ कश्चिपुस्तकम् तत्र  
गमनो निद्रिणा भवन्ति भावः १२ कमारिः शीघ्रगो वीरुण्या  
नपतु रघुत्वं कथंभूतः कमारिः १ कोटः, ठुतिः, वीरकस्य सुकरस्य रूपं  
पक्ष स' पुं० क०, अपारेदः अपारे संमारे भवति रक्षति तथा,  
पदाः-अपारे समुद्रे वसन्तीति क्षीरसः मसुद्रागीयल्लयः पुं० क०,  
मोरोहसः माया नृपत्याः उरो वक्षस्तत्र हस्त इव हस्तः पुं० क०,  
जलोदरी जले उदरे उदरे गृहं यस्यास्तीति सः पुं० क०, आच-  
रीतः आशा भङ्गीतया सीलां सिंहासो येन सः पुं० क०, वायलः वा  
निश्चयेन अप दुःखातीति सः पुं० क०, भूकलः सुव शब्दपति उद-  
रतीति सः ११ हे वरानने ! अहं रामे अतिरमे कथंभूते रामे अतिरामे  
धर्मिण्या रामा येनासी तस्मिन्मुदे भद्रमस्ति पुं० क०, मनोरमे  
मनो रमयतीति तस्मिन् कथंभूतः अहम् १ रमणः राम एव रा इत्य-  
यस्य स यत्नं कारयामि मम मङ्गलनामनिरुक्तस्य रागनाम अत्र  
इति व्याख्यानं । अथा भद्र उच्यते अतिरमे कथंभूते रामे १ वरानने  
वराननेन हस्ताती तस्मिन् उच्यते उच्यतेऽन्तः २ यौवनेन वा कथंभूत  
रागनामः । मङ्गलनामयत्वं संरक्षनाम ततोतीति सहस्रनामनव-  
'रामे योनिर्नो यत्र वरानने निद्रास्ति । अग्रे रामवदेनामो वरं  
भद्रमिति वीरः ॥ इति १४ गानमस्तरी तथा कैलासं नय नयति  
तया न गङ्गा न सरस्वती आनयति । १५ मोहः माया रागः मर-  
दः कानं दग्धः देव इति प्रथमाधिरूपकमेव प्रत्ययम्

१ नयेन नम्रोभूतेन २ हे वासन वासयतीति नामनस्तस्य समुद्रो  
रव भुवनत्रयं अत्र रक्ष पालय कथंभूतं भुवनत्रयम् सर्वभूतनिवासी  
मार्गाणि भूतानि विवमन्यास्मिन्नात् हे अनुदेव प्राणेश्वर ! इना वाग  
वीना वासितं स्य गन्तं पुत्र हे वासुदेव ! ते तुभ्यं नमः अतु !  
अथवा अनुदेव न स्तौतीति अनुदेव तस्मै स्तौतुमशक्याय प्रविष्टी-  
यतीति वासुदेवः तस्य समुद्रो हे वासुदेव ! अथवा बहुदेवराज्यं  
शुद्धं सर्वे तत्र भवो वासुदेवस्तस्य समुद्रो हे तुभ्यं नमः अतु । अहं  
नृदातीति अनुदेवः, यदा, अस्मां देवः अनुदेवः हे अनुदेव ! नमो  
पक्षे, — हे सर्वभूतनिवासीन सर्वभूतैः सह निवासकारो नमः नमः  
पितृवात्सवामी वस्येति तथोक्तस्या हे अम्बासुद ! अम्बा पार्वती माता  
तस्मै मुखं ददाति तथोक्तः हे पार्वतीनन्दनेत्यर्थः तथा हे इव इमं  
वाति भक्तानुमोदीतु प्राप्नोतीति तत्संयुक्तं हे तुभ्यं नमो नमिरेष्ट  
त्वं भुवनत्रयं विजोसी अवसि पालयसि कथंभूतं भुवनत्रयम् ! अत्र  
सितम्- वास आश्रयो जातो वस्येति वासितम्, न वासितं अवासितम्  
निराश्रयमेत्यर्थः । कथा अवसि १ वास पशामय पक्ष नीः दुःखमारण-  
णाय हेतुभूता ततो तथा किं, सुदे शोभनमदे वरदानपदाये वर-  
समूहे श्रेष्ठ इति शेषः ॥ इतिपक्षे, — हे इत स्वाभिन् ! तथा हे अम्बासुद  
अम्बावन्मावत्तव सः शोभनं ददातीति हे तथोक्तः तथा हे इव इमं  
वाति प्राप्नोति स इवः तत्संयुक्तो यदा, — हे अम्बासुदेव इत्येकं संशय  
वदम् । अम्बा माता अयुरः प्राणदाता पिता कस्यते तथैव क्वहीति वाति  
प्राप्नोतीति सः कथा जगता मातुर्लं पितुर्लं केति संशय-  
विधायः ते नमोऽस्तु ३ चन्द्रविभासिभिः पुनुरेतित्यर्थः ४ अग्रे  
आमानः ५ आङ्गात् ६ माता, सूर्यः इत्यर्थः ७ शोभन-  
८ पञ्चानाम् ९ क इव श्रेष्ठेव आनयति १० पुत्राणाम् ११  
देवानाम् १२ अत्र विष्णुविचारवति । १३ अत्र तां विदुः शोभयतीति  
१४ वन्त्यो भूषणं तादृशात् १५ पक्षे-अत्रापक्षद्वयस्य १६ पक्ष-  
द्वित्यस्यैः मेव्यः पक्षे-मिर्नैरेतदेवः मेव्यः १५ देवैः पक्षे-वर्त-  
१६ वृत्तान्तम् १७ पक्षे-उपवर्तमानम् १८ इदं ततो न कथ्ये-  
पक्षे-दन्ततो न दम्भराजतेन १८ अगतो पुकारो वसापि-  
१९ अयुरवर्तिनं वरपितृतेन २० पक्षरूप्यो दंपती दम्पती

विगतविकारो विनायको लक्ष्म्या ॥ ४६ ॥ उपरिगतं हि  
सवर्णं हत्वा करोते ददाति गन्तु मे । वन्य मरोत्तुगल  
त्यक्त्वा सनयुगमयास्त्रुदात्तुष्ण ॥ ४७ ॥ अच्युतमत्ति-  
यशादिह सममावसत्यसङ्गेन । सारमतेरुप्युद्यति रतिरिति  
नैराहृत किंचित् ॥ ४८ ॥ मञ्जुलधौ समावितगुणे क्वचि  
भाषदाधारे । अयि सखि ततोपपत्तौ मम चेतो न त्वनीदृशे  
पत्नौ ॥ ४९ ॥ अयि सखि शस्त सखिवसतिरिति किं  
त न जानासि । शमोऽतिसखिरुपपत्तिरित्यादि कथ  
नयापि नावोपि ॥ ५० ॥ ईन्द्रो द्विर्यपि चाहं मदेहे  
नित्यमव्ययीमान् । तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्या बहु  
धीहि ॥ ५१ ॥ ईन्द्रिहमसहमाना भिन्दति बाला दिवा

१ विगतो विरारो यस्मात् विनायकः, नायक इत्यर्थः २ इत्यो  
राधिका पृच्छति उपरिगतं सर्वान् समानवर्णं मरोत्तुगलं वररो  
हत्वा महेन्द्रेण आहूय मे गन्तुं ददासि ततो राधया तस्मिन्नातु  
गृहीते सखि वरपतेन परितेन युव सवर्णरहित एवाहं सरोत्तुगल  
उत्तुगलमेव इति विद्या वरमत्तुगलं त्यक्त्वा सनयुगमेव इत्युच्यते  
३ इह स ससारे अच्युतमत्तिवर्णालसुनमाव ममल 'उडुमि  
नादिपु तन्ममेव भक्तिमतेन सान्नेये अष्टपदे पुन रति प्रीति  
अभ्युपगच्छति इति न किंचिन्नाह्वयम् ॥ व्याकरणपक्षे, 'नो अच्युतम्'  
अच्युतः नदीनां ना प्रतिमा यस्य चित्रात् किमलवयवात् स  
प्रसिद्धो ममाव मकारम्यामवो लोप भवतीति शेष मत्वमनेन  
किमलवयवसङ्गेन त्वदेवैतौ सा रति अभ्युपगच्छति नाह्वयम्  
रसु श्रीगामयिसाह्वयो चिनि अनुदाचोपदेशे मलोपे रतिरिति  
रूप तिष्ठति ४ क्वचि विदुषितरा नासिद्धा सखीं प्रति वदति  
अयि सखि । तव तस्मिन्नुपपत्तौ मम चेतो अस्तीति वीर कीदृशे  
ममत्तौ ममुं सुन्दरं व बानी न्पुरिष्ठश्च पुं० वी० समावित  
गुणे समाविता गुणा सौन्दर्यादयो पत्र पुं० वी० क्वचित्क  
चिनि न भाषदाधारे आपदरहिते इत्यथ वनीदृशे उत्कृष्टारहिते  
पत्नौ मम चेतो नास्तीति ॥ व्याकरणपक्षे, 'उपपत्तौ उपपत्तिरुच्ये  
मम मनोऽस्ति, वी० ममुष्य विदुषा यस्मिन् समावित 'धैर्येति'  
इति गुणो यस्य ना इति पदस्य 'आदौ नासियाम्' इति सूत्रेन  
दिव्याभादे आश्रये अनीदृशसिहागुणादेरुपहिते केवले पति  
इति च ५ अयि सखि । पति सखिवत् 'सखि' मित्रवद्विषमनीय इति  
वचि न जानासि । सखी प्रत्याह—हे अस्ति । उपपत्तिरारं अस्ति-  
समिदं अतिशयमिववद शस्त इति त्वयापि कथ नावोपि ॥  
व्याकरणपक्षे—पतिरुच्यं 'गुण' शस इति शस्त पञ्चम्यतात्तुति  
द्वितीयावबुधकनालर सखिसखितुल्यकयो वेव' नादेशमावेन  
कथंकार उपपत्तिरुच्यं शस्त द्वितीयावबुधकनालर अनित्यं  
गृह्यवत् नादेशमात् ६ यत् कीदृशपुरुषव्यतिरास्यक ७ दो  
गावो यस्य ८ भवो वसुभास्रम् अन्यपी च्यवाभासवान् मदेहे  
कथ्यापि वरुतो व्यनो नास्तीत्यर्थः यदा अव्ययीकवन अव्ययीकान्  
९ तत्पदादे पुश्च । येनाह वदनीदृशुपायविशिष्ट स्यां तत्कर्तुं  
धारयैव कथ समावपदकप्रतिपादनमत्र चित्रम् १० मममावरे  
पगाच्छुम्, च'दावरेगगाद्रात्रुम्, मममाविशेषगगाद्रामच'द्रम् ।  
ममममनरताम्'रामानुजम्, वातुमक्षिपरीहननालप्रगारात्ति मग्द  
नि'रवतीति भाव

निजं जंमुम् । राहुमपि गमचन्द्र गमानुजमपि च पत्रगा  
गनिम् ॥ ५० ॥ स जयति चित्रचित्रो यस्तु हि वैग्य  
रणपुष्पकग्रेषु । मतिपीमपिमिहन् प्रान्तिननदपि वृषो  
दये हेतु ॥ ५१ ॥ रविमुततगतोत्कर्षं धुतिविषयम्  
गाम्भगे वनालम्बर । नरकशिर जगद्विलितं चिरमव्याद-  
संमरुस्याणि ॥ ५४ ॥ सौर्यकसहायबाहो मंत्ररथजनि-  
यमितसमाधिपते । अञ्जनचिमाम्बरमे मातितगमनपि  
शोक ॥ ५५ ॥ वीताच्छीतिरिप्रोन्नर वो हरातन्महासुरी  
दयित । श्रीद्वाम्नानौका वार्गाहामोऽमस्तान्ना ॥ ५६ ॥  
लम्बोदर तत्र चरणादादरतो यो न पूजयति । स भवति  
विश्वमित्रो दुर्गासा गौतमश्चेति ॥ ५७ ॥ अञ्जनमगुनि  
पत्रमगति पीतमहीनगणस्य ददाह । यस्य वधूस्तनय  
गृहमज्जो पातु स वो हारलोचनमहि ॥ ५८ ॥ वीरुमित्र  
सुतवन्धुगाहनापतिमृषणशितेरुलम्बिनी । तज्जनेरिममि  
नीपते सखा पातु मा कमललोचनो हरि ॥ ५९ ॥ अर्जुन  
तुच्छपीडितामि बाले तत्र सौख्याय मतो ममोर्गस ।  
रैर्ममयै वैषनाथ नाहं मन्दावेदितल्लेखे समर्था ॥ ६० ॥  
अञ्जुचेपुरीविलोकन न धर्मासुन्दर कदाचन । अयं तन्म-  
त्कारहेतवेऽर्जुनयन्त्रीपतिलोचनं भव ॥ ६१ ॥ राम सीता  
लक्ष्मण जीविकार्ये विनीतीते यो नरस्त च विनिषङ् ।  
अभिनये योजपरास्त्रास वेत्ति व्यर्थप्रज्ञ पण्डित त च

१ वरं श्रेष्ठे वरपरकमलवर्चनी रेणु- २ कृषिभेष्टस्य गौतमस्य  
पत्नीम् ३ इव सुन्दरम् ४ उत्कृष्टचरणपुष्पाभ्यो गत्र सिंहस्य  
गर्भी तनयानास वृषो वृषमस्तुत्योऽप्ये हेतुरिति चित्रम् ५ न  
समोऽन्मो विषम स चासी रक्ष च समरक शूरोति विद्यामि  
त्युपविशेव ॥ पाणो हस्ते यन्म स शूलापि िव इत्यर्थ-  
६ खड्ग ७ सुन्दर ८ चन्द्र ९ वर १० वाताच्छीति वात  
अपि स वाताव चेपलसिन्धीति शयन यस्य स अग्नि अरि चर्त  
परति स बार्गाहाम बार्गाहे मेवस्तत्सेवाभाति स अष्टमस्तानां  
अष्टमस्त सखिन्दत जन शकट वेन स नीका न स्वर्ग कोक  
निषमस्तान यस्य स ईदयि' इ लक्ष्मीस्तलविधिपुनर हृत वो  
मुष्माक श्रीगान्वा श्रीदयस्मि ता मांनकावहाह द्य मांस्या  
अशनकुनससारभ्रमाणि ता मन्वीरैरगाति ११ पादं शत्रु  
१२ मतिनवृक्ष १३ पशु १४ स इत्यो १५ गुप्ताग्यातु यस्यामरं  
पीतम् यस्य गृहममुनि यस्य पत्र बहिन वहीनगगात्पारमिगद  
यस्य वधूस्तनय कनका यस्य तनय हरलोचनवर्हि वराह १६ वातु  
मित्रमश्लिस्तुत वधुत्वस्तदुत्प्राप्ताननस्तदाहन मृकस्तदराति  
सर्पच्छात्रपण शिवस्तच्छिरोवन्मिनी गङ्गा तज्जो नीमस्तद्वैरी  
शिखण्डी तज्जमिनी शीपरी तस्या पतिरुत्तनस्तत्तसा कृष्ण-  
१७ महात्मा, वरु, वाम- १८ गृहमय, पक्षे, मनीरसिति-  
१८ जेवन्, पक्षे, श्रीतिम् १९ वनापक्षे, पक्षे, उडुहने  
२० अनलका विपतेत्यर्थः २१ महल्लक्ष्मण २२ अनललोचन शिवम्  
२३ जीविकार्ये चापण्ये इत्यव अपण्ये इत्युक्तवादिगिज्ञानिजीति  
इत्येव रामक सीताक लक्ष्मणक इति प्रयोग इव साधव-

धिगिच्छ ॥ ६२ ॥ गौर्गजमाहूतमोनमभ्योद्धतपमिन्न  
सप्तनशानो । वाहनवैरिहतासनतुष्य मामिह पातु जग  
त्रयजुषा ॥ ६३ ॥ नैदीज लङ्केश्वनारिकेतुर्नगाहयोगाम  
नगारिमुत्तु । एषोऽङ्गनावेषधर प्रमाथी जित्वाय य  
नेष्यति चाय गा य ॥ ६४ ॥ गौर्गजमाहूतमरण यदीय  
यद्व्यहव्यादजमाददाह । कु भेनचूडामणिरादिगन्तात्पा  
यादपायादुरगात्मजाधि ॥ ६५ ॥ विलासिनी काञ्चनपट्टि  
काया पौटीपट्टेतिरिह्य विलिरय । तस्या कपोले व्यलि  
खर्तवर्ग तैर्यगोष्ठे चरणे टवर्गम् ॥ ६६ ॥ कैचिद्विद्यो  
गानलतसगानी प्राणान्त्वमाधारयितु लिलेख । बाह्योर्ध्वजग  
हृदि रात्रिष्व नमो च कर्पूरमय महेशम् ॥ ६७ ॥ नेत  
प्रयाणोन्मुखता समीक्ष्य नैर्द्धनमुक्तावलिमस कण्ठे । अथा  
रयत्स स तु वासराणा सरयापरोऽभूत्सखि कोऽन माव  
॥ ६८ ॥ गोरीक्षेण भूधरजाहिनाय पत्र तृतीय दयितो  
पवीतम् । यस्याम्बर छादशलोचनाय बाष्पा सुत पातु

सदाशिवो व ॥ ६९ ॥ पुष्पेषुमाता पुरुषायमाणा लज्जानी  
विश्वस्य विलोक्य । नाभीसरोजे नयन गुरारेवामेतर वापते  
स चित्रम् ॥ ७० ॥ भृगुत्रय भाति व्युष्यवेशे फलनि  
चत्वारि सुमानि पञ्च । कपोलपदक प्रमदात्ताया पृच्छति  
मध्य विदुष कवीन्द्रा ॥ ७१ ॥ इन्दीवरास्या स्फुटविदु  
मोष्ठवा सकेतमुद्दिश्य वने चरन्त्या । चौरै समस्तान  
पानि हत्वा नैसामाणिर्नोऽपहृत किमेतत् ॥ ७२ ॥ रुं  
हृदेवे चछिते भरेण प्रत्यर्थभूते क्रियते भरेण । कम्  
कुठार कण्ठे ठकार शेषे ठकारस्तपने चकार ॥ ७३ ॥  
कुंभेनसुप्रीनयनाश्रयाशङ्कधोन्मदा दँडुरहर्षकाले । खंनम  
मक्षप्रियभोजनाशा नृत्यन्ति भीमिजुजगोजभाज ॥ ७४ ॥  
शिरसि देवनर्दी पुरवैरिण सपदि वीक्ष्य घरापरवन्द्य ।  
निबिडमानवती रमणाङ्गके कचन सुम्बनमारमते स त  
॥ ७५ ॥ काचिद्विलेखनयना रमणे स्वकीये दूर गते वी  
मनोभववाणसिन्ना । त्यक्तु शरीरमचिरान्तर्लयादिवत्  
सौरभ्यशालिनमहो पिबति स चित्रम् ॥ ७६ ॥ कौता हां

१ भगवच्छरीतिगो शिवस्तज्ज वातिकेयस्तस्य वाहनमयूरस्तस्य  
भोजनमभयमस्तस्य भक्ष्यवायुस्तुष्टतो हनुमास्त पातीति स तत्त  
सुमिरस्तस्य मित्रं रामस्तस्य सपत्नी रावणमाज्ज इन्द्रिस्तस्य शत्रुरिन्द्र  
स्तस्य वाहनं पेशावस्तस्य देवीं सिंहस्तनोपविष्टा अथ स्वर्गपरि  
तुष्टा अभिविद्य मा पातु रक्षतु २ भो नदीज गङ्गातमय भीष्म ।  
एष दृश्यमान अह्ननावेषधर श्रीरूपधारी लङ्कश्वनारिवेत्तु रावण  
वतभजवदमप्यन नगाहोऽङ्गनामा नगरियजुरिद्रपुत्र गो  
नो कीरवा । अय प्रमाथी ह ता अय वो युष्माजिवा गाध नेष्य  
तीत्यर्थे ३ उ गिव कु भटणि अवायात्रागात्पावादक्षतु स क  
गौर्यणो गर्गस्तेषा रात्र कामसि यदीय अभरणम् हृवते तद्वयस्य  
गौरिद गव्य, गव्य उ तद्वय च गव्यद्वयम् गव्यहन्त्यमचीति गव्यद  
व्याद वहि वस्य शिवस्य गव्यदव्यादहिरिलेन यन्मरस्य सुतीय  
नेनोत्पन्नद्वितिले स स्रज्जनह आददाह यस्य स्वकीयनेत्रोत्थो  
गव्यदव्यादहिरि मदा मसीचकारेत्यर्थे किंभूत भाना क्रमाणा इन  
स्वामी चन्द्र ॥ एष घृणामणिमुत्तरल यस्य स पुं वं अगा  
मना पावनी अर्थे अर्थ वा यस्य म आदिगतादिगतेष्व आ न्ति  
दिगाम्भाना मयादीहल आदिगत गत्वा ४ चन्द्रदत्त ५ गह्वर  
६ वर्णस्य ओष्ठमणिवत्वात् ओष्ठमणां तव सुम्बन वरिष्णामीति  
सुचित्रम् ७ हवर्गस्य दत्तमन्तराहन्तेसवोषी राष्ट्रविष्यामीति  
गुचितम् ८ टवर्गस्य मूर्धन्यावपदि स रक्षति तर्हि स्वा गिरसा  
नमामीति सुचित्रम् ९ मर्गमामनीत्या प्राणा स्वतो न निर्दिष्टिष्य  
निरादेन बाह्योर्ध्वजग हृदि स द्रव्य स्वमागताय हसितिन्द्र  
मृतां मनो प्रहीतुमगच्छेदित्याभ्येन हृदि राक्षतु, ममयसयाय  
दि च हिरितेने नाव १० नङ्कनमन्त्राभारणेन चक्षुषोऽवनेत्या  
नन्वाय कदाचनिति हया मुख्ये वासरसंरथाकलेन सप्तदिन  
मय एव मया गगन्त इति हया सुचित्रम् ११ ममाशिवो वो  
तुम्हन्तु म व । यस्य को ह्रान् एव यथ तथा दंशा सुतीय  
यस्य भूषण्य शर्वरी दन्तिव यस्य अतिनाय श्वेन उरवीन यस्य  
अम्बर रस कदा दिशो यस्य शङ्कश्लोचनास्य तुम्हारा सुतो  
यस्य हन्तव्यः

१ पुष्पेषुमार्दनस्य माता लक्ष्मी पुरुषायमाणा पुरपदावती  
विपरितरतद्रुवतीत्यर्थः, विश्वस्य भगवन्नामिसरोजस्य प्रक्षालनविशेष  
लज्जानी सती मुपारदेक्षिण नयन वापयति स यतो भगवद्भेदी  
सर्वच द्राव्यके, सत्र दक्षिणस्य चर्वात्मकावाचद्वाराभेन सरोजं मुप  
भवेत् तत्तत्र यदापि सरोजकोशेऽहं तर्हि ततो नवेत् इति मनसि ह  
तदारयाभासेति भाव २-३ उपरि अङ्गो नीलच्छाया अमर  
जोष्ठस्य रक्तवर्ण छाया तयो प्रतिबिम्बितं नामामीक्ष्य गुण  
मिति मासि हस्या चौरैर्न हतम् इत्यभिप्राय ४ मुक्तिहृदे सैनना  
सह वाराधं चछित प्रत्यर्थभूते शङ्कुभूयतिभि तेनाभि सह  
यमानैर्भरेण स्फुल्लताधिकेन कण्ठे कुठार क्रियते कुठारपदुल्ल  
पीदातुभूयते तथा च भरेण सेनासमूहगुरुत्वेन कण्ठे ठकार कित  
भूधरभर कूर्मावतारोऽहंसमर्दनीत्या पाणिपामुस्रत त संदीप  
ठकारतुल्योऽभूत् तथा येनल मण्डलकृतिस्तस्यी तथा दीप्तोऽपि इ  
सिधेव शुभ प्रदेयोऽधिकभरेण दवारतुल्यो वरौतनम्रवतुर्गरी  
भूत् तपने स्वैर् च चकार समुच्चय क्रियते अतिमीमांसा तेषां ग  
सर्वत्र नमस्तत् पश्यता इत्यर्थः ५ कुंभे वीर्यं धर्ति त वै तुमा  
सहायिनि स्वामी हिमाचलमस्तस्य स पुत्री पावती ता प्रीति  
प्रमीलादेवस्तस्य नयनस्य आभयागो नेत्रवद्विस्तेन द्रव्यो व हन्ते  
उमसा उमसा ६ दँडुराया मण्डुवानां हर्षकाले वीर्यान्तर  
७ स्वस्वाम्य न येना तानि स्वयं मानि स्वापलानि तानि भगवति  
सज्जमस्या सर्वास्त एव मिया भोजनस्य आशा येषां त ई  
मयूरा इत्यर्थः ८ अत्र नीलातुगोनभाज इत्यस्य नीलतुल्यो  
सत्संशय इति गोवा गो भूषिन्त्या नापदे वे गोवा भूषण  
रुष्टिवाजुनकृपा येनापिहित इति यावदित्यर्थः ९ एषा दीक्षि  
भयमुमण्डनेऽपि न्यूने ९ सविषे गले १० नयस्यचन्दनेत्र  
मर्पनिवन्माच्छुसंरक्षल वायो सविपलाकरतानेन हृदि  
मरण म्यादिदिग्गुण न यथाविति गुहायुग ११ कृत्वा हारे  
पते, मुनिनो हरे कथं पते, अविद्योने तरणे दिनकरे रवि  
कामो मकरे निजचिदभूते रवि पत, रसमगिरज्ज्वलन्तेन म  
करे दुचभूयतेन सह पयोधायुगे च रवि पते

मुनिजनसत्सङ्गोऽवियोगी कामश्च रत्नमगिरिज्जलकङ्कणेन ।  
 धत्ते पयोधरसुगे कुचसूषणेन हारं हारं हिमकरे मकरे करे  
 च ॥ ७७ ॥ विकसति नयनाभ्यां करं पङ्कजं च  
 क्षययति चरणान्धु ब्रह्मचर्यं प्रयोधेः । उरग्निं लसति  
 पक्ष श्रेयसां संप्रदायः स फणिनमधिरोधे पद्मया पद्मनाभः  
 ॥ ७८ ॥ अहिरिपुपतिरान्तातातसंबद्रकान्ताहरतनयनि-  
 हन्तुप्राणदातृष्यनस । सखिसुतसुतकान्तातातसंपूयका-  
 न्तापिपुत्रिणि पतन्ती जाह्नवी न. पुनातु ॥ ७९ ॥  
 उदितरति परास्मिन्त्यये श्वाश्वयोर्नो गनरति विलयं च  
 प्राङ्तेजनिप्रपञ्चे । सरदि पद्मसुदार्तं केवलः प्रत्ययो  
 यस्तदियमिति च वक्तुं कः क्षमः पण्डितोऽपि ॥ ८० ॥  
 हरिद्रायां राहुप्रसरपिहितेच्छापरिपदि प्रयुक्तालङ्कृत्यं  
 विद्युत उन्मता दुर्गङ्गादीम् । यय माकोपेनाः प्रहृ इति  
 सेनाधिपकृताममात्येभ्यो लेम्बा प्रतिदिशति सिंहत्रिनिपतिः  
 ॥ ८१ ॥ गीता सा किं म्याने पयि सह तथा का  
 म्यिनरती नृपेणेत्यं पृष्टा मखि चतुरदूर्ता स्थितरती ।

विलोक्यालङ्कारं निजमय च शाक नर्याति निराशाङ्गं  
 चके कथय कथमेतयमनति ॥ ८२ ॥ सेनान्ते नो हारो  
 रजतगिरिमूले न धनदः मुकेशीना मये विहरति न  
 कामो नप्रयुया । रसान्ते नैराधिर्विबुधनगरीसीति न  
 सुरस्तयान्वस्मिन्त्ये स्फुटमत्रुतु देवं किमपि नः ॥ ८३ ॥  
 काचिद्वाला रमणवसति प्रेययन्ती वरुणं सा तन्मूले  
 मयमलिच्छब्दाटन्योपरिधात् । गौरीनाथं पनननयं  
 र्वम्पकं चाल भागं शृच्छल्यार्थान्यति कथमिदं मणिनाथः  
 कवीन्द्रः ॥ ८४ ॥ सर्वेशः सन्त्यदमि बहुया दीयते दीयते  
 व दायादना भवति सदृशं रूपेणा चतुर्भाम् । द्वौ दानार्थौ  
 भवति च तथा पालने खण्डने वा नो जानीमः कथयति  
 गान्कन्य धानो. प्रयोगम् ॥ ८५ ॥ चञ्चद्वादर-  
 नीरनीरजयुतं सप्तान्मुजोद्भासित नित्यं पौडशागोपपन्नचिर  
 धानानित सेवितम् । क्षीराम्मोधिगृहं सहस्रदलसर्पङ्क-  
 विश्रान्ति यन्पायाद्रः कमलाङ्गसङ्गिरायनं तन्मौओविमंहुः  
 ॥ ८६ ॥ गुंमं वानरवाहिनीं पुररिपु राहु रवेः शारपे  
 तुर्म्मीगर्मसमुद्रवं मुगरिपुं मारुय मीरीत्यम् । तन्मौ  
 वृत्तनस्रुवैरिचितं शय्यातले शायिनी सरया बीजिनना-

१ म पद्मनाभ पद्मया मय पतिर्नि शेषमधिरोधे यस्य नयनाभ्या  
 न्द्रुज्जलकङ्कणाय कर्तव्यं पङ्कजं च विकसति यस्य चरणान्धु गङ्गाजल  
 योर्गङ्गाचरं क्षययति दूरीकरोति गङ्गायां समुद्रप्रकाशात्वा,  
 क्षीरमि श्रेयसाः संप्रदायः क्षीरसुमनमिदंमति. पूर्वविषयं पद्मनाभ  
 णिनमधिरोधे २ अहिः सर्पसद्विपुलदलसत्यविधिमुत्प्लाक्या-  
 क्ष्मीमृतासः समुद्रः स मन्व्यवदो येन स राजसत्त्वानां जाननी  
 म्बा. हरेः शरावत्सत्तनम इत्यतिस्त्रिहन्ता रभ्यास्तद्व्यादाना  
 नृनाम ध्वं पक्षीनादृष्टोत्तुनसम्य सदा कृणोतस्तुतां मदनम  
 मुनेर्मेदिहमरान्ता उषा हस्तोर्वा आग्रास्तस्य सन्त्यकृत्यः  
 मेवस्तत्त्वानां पावती तपिना हिमालयमच्छिद्यति पतन्ती जाह्नवी  
 गीरीश्वर्यः ३ निद्रास्थितिनिः सेनाधिपकृता लेम्बा अमात्येभ्यः  
 ध्यानेभ्यः प्रति दिगति कथयति इति लेखा प्रतीति किन् वय  
 शार्पोपेनाः अनारब्धेन इन. लक्ष्यते समुद्रः इनः सेनोपेना. हरिद्राया  
 नेशया राहुप्रसरपिहितेच्छापरिपदि सत्याम् राहुसर्पेन तनं,  
 देवराष्ट्रेनाच्छादनम्. इच्छासर्पेन आना भिद्रा, परिपच्छन्देन  
 स्रष्टम् प्रयुक्ता योद्धृशारः शरः तन्म कृतं प्रहारार्थं विद्युत  
 म्नाम्. गङ्गातथ उच्यते गिरायायुनाया पद्मया गिरिशायम्  
 गुंङ्गादीम्. कृन्दीसर्पेन मयरी लब्धे दुर्गनगरी प्रहर इत्यर्थः  
 ४ कथिद्राया प्राचिद्रायिक. स्रुग्गमानयद तत्रय तद्वर्गोत्पान  
 दया ता स्रुग्ग रात्रिपिद्वीनाप्रापति म सा च दूती ता स्रुग्ग  
 रात्र्य युना रात्रिपिद्वी आगन् शितवती ता प्रत्याह रात्रा मा किं  
 मस्थान गता गनवत्या तथा सह पयि मार्गे का स्थितवती ध्वराश  
 ष्टा चतुरा दूती स्थितवती सती निजनेर्भारं 'पौरोही' इति महा-  
 राट्माप्राप्तितेनया शाकं 'मिमी' इति महाराट्माप्राप्तितेन शाकविधेयं  
 चावलोक्य तावन्मार्गेयैव नरपति निराकाङ्क्षमुचरतिपये आकाशार्दितं  
 वने पनरुद्वेगारागान्तोर्कं वयं प्रभवति रात्रो नेत्राकाशय-  
 मंशराने वयं समर्थ भवतीति कथयति कविप्रभ ब्रधमप्रभस  
 प्राथेयर्कं 'पौरोही' इति हिन्दीभाषनोचरत् द्वितीयप्रभस द्व  
 अहमासमिथर्कं 'मिमी' इति हिन्दीभाषनोचरमिति तालयं बोध्य-

१-२ प्रियनिवासम् ३ करण्ठव्यतपुण्ड्रीकम् गन्धबाहो हरेदिश  
 वदस्य सर्वम् ४ पुष्पबागं बागार्थं हरेदिश तद्वदिश धिबन् ५ यः  
 पुष्प स्वरः ६ शोषयेदिति वग्नकाले एव भव्यतुआ हर्तुं प्रवृत्तं मय-  
 वननाय हनुन्ताम् ६ तन्मकरन्म चूडो हरेदिश वग्नकालिखतिमि  
 भाव चम्पके भूभा न गच्छन्तीति प्रतिदे ७ र्वं मवदः सयं बुधा  
 बारवार दीयते दीयते इति वदति दायते इति रूप चतुर्भाभि दाधा-  
 तना मत्तुं सवति तन्मये द्वौ दानार्थौः दायु दान. बुदाय दाने. रति.  
 एक. पालने, देह रक्षणे इति एक राण्डने, बोधवच्छन्दे इति पन-  
 न्यये भवान्कस्य धानो. प्रयोगं कृत्वा वदति त न जानीमः ८ तर्जं  
 न्रोवि श्वानप्रभं महच्छेदः कृच्छास्रुपं बोधुपान्यायाद एकिसूयम्  
 वमदाङ्गसङ्गिरायनं लक्ष्मीमनाथ शय्यम् ९ १० सहस्रदलसर्पङ्क-  
 विश्रान्ति सलक्षणादिव्यवयवनयेशभित्त् १० ११. क्षीराम्मो  
 धिगृह इत्यममुद्रनिवासम् १० १२. धाना नामिसुरोहरश्चैन  
 ब्रह्माधनिपु सेनियमज्यातिनम् १० १३. पौडशागोपपन्नचिर  
 पौडशाशाकनरमनोहरम् पौडशागोपधाना विवृतिः-विप्यो  
 श्रवणो हस्तः द्वौ चरणौ तावन्म एव महान् द्वौ कर्तौ द्वौ चरणौ  
 लक्ष्या इत्येवं पौडशागोपपन्नचिरम् १० १४. निजमनिवाशि १०  
 १५. सप्तान्मुजोद्भासित सप्तमलशोभितम् सप्तान्मुजाना विवृतिः-  
 यत्तारि मुजानि बहानः एकं नामिसुरोहरम् एक विष्णोर्मुखम्  
 एक लक्ष्मीमुखम् इत्येवं सप्तान्मुजोद्भासितम्. १० १६. चञ्च  
 द्वादरनीरनीरजयुतं शोभमानद्वादरनीरलोचलजुक्तम् द्वादरनीर  
 नीरजाना विवृति - अथै नयनानि बहानः दे विष्णो दे लक्ष्या,  
 इत्येवं द्वादरनीरजयुतम् १ कोटिलक्षककाकावधेयकलाद्रा  
 मन्. मलयाश्वमेधादाननराहिनीम् मन्ममावधेयशालुरिपुम्.  
 चन्द्रावधेयशालुम्. तै. श्रीमत्साक्षिप्रापेन रात्रिप्रशदनाद-  
 नूयम् चन्द्रोलादकसमुद्रावधेयशालुमलम् मन्ममोलादानमुरिपु  
 निनिन्देति भावः. कोटिलक्षीना कामोदीपकर्त रमणश्च प्रविशन्

लघुत्वनगं बाला मुहुर्निन्दति ॥ ८७ ॥ सैत्यासक्तमनाः  
प्रहृष्टनरकच्छेदी द्विजेन्द्राश्रयो युक्तानेकमुखोद्भवसादमलं  
श्रीयंत्र संराजते । यो गंगां च विमर्ति यश्च सखिवो यः  
कामदेहाश्रयः सङ्गः साम्यमयं प्रयातु भवतां कृष्णेन  
रुद्रेण वा ॥ ८८ ॥ येन च्छस्तमनोभवेन बलिजित्कायः  
पुरा सीकृतो यो गंगा च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बहिर्पत्र-

१ अर्थ भवतां सङ्गः कृष्णेन रुद्रेण वा साम्यं प्रयातु प्राप्नोतु-किन्तु-  
तेन कृष्णेन, अथैवशाद्विपरिणामः, किन्तुः १ सत्त्वलक्षणनाः सत्त्वभा-  
मायामासक्तं मनो यस्मात् सी नानैतद्वेधो नामग्रहणम् प्रहृष्टो नरक-  
छरत्तं छिनत्ति । द्विजानां पक्षिणामिन्द्रो गरुडस्तस्याश्रयः सेव्यः  
युक्तान्धनेकमुखानि यस्य प्रसन्नलस्य उद्भवो यस्मात्कमलाच्छयसा-  
दमलम्, अलमयं यत्र श्रीदेवी राजते, योऽयं गोवर्धनं वा पृथ्वीं  
च विमर्ति, शिवेन सह वर्धमानः 'निष्पोकश्च हृदयं शिवः' इति वच-  
नात् यः कामदेवः प्रपुष्टस्तस्याश्रयः ॥ किन्तुः रुद्रः १ सत्त्वमासक्तं  
विषं यस्य 'उमा गौरी सती चण्डी' इत्यभिधानात्, प्रपुष्टं यत्ररस  
प्रपन्नः कं शिरस्तस्य छेत्ता, द्विजानां प्राणानामिन्द्रश्चन्द्रस्तस्याश्रयः,  
अनेकमुखायामुद्भवो यस्य कार्तिकेयस्य तशरपदम्, श्रीयंत्र संराजते  
निर्गतिरित्याह, यो गङ्गा विमर्ति, यः शिववा पावसा सह वर्धमानः  
कामं यति लघुत्वं यति पर्विषा वा ईहा, तस्या आश्रयः ॥ किन्तुः  
सङ्गः १ सत्त्वा यजुता काङ्क्ष तत्र उन्नं मनो यस्य सः प्रहृष्ट यत्ररक्तं दुःखं  
तस्य नाशकः द्विजेन्द्रा माक्ष्णालेश्वरनामश्रयः युक्तानि योग्यानि यानि  
अनेकमुखाणि लेश्वरः उद्भवो यस्य धर्मवागांशः तस्या आश्रयः, यत्र  
श्रीः शोभा राजते, यो वा बाली यत्र कामं ददातीति कामदा ईहा  
रुद्रा तस्याश्रयः २ इवा सर्वदा स उमापवोऽनादिसङ्गः सः कः १ येन  
बलिं जितवानिति बलिजिदिष्णुलस्य कायः शरिरे पुरा विपुलवक्त्रा-  
भेदश्रीकृष्णेनभवेन संराजितः, किन्तुः अस्त्रो मनोभवो मारो येन  
ध्वस्तयितः, पुं स कः १ यो वरुण इषे पुनः कीदृशः १ अन्धकनामा  
दैत्यस्तस्यान्तकरः, पुं कीदृशः १ यो बर्वा मयूर एव वर्ध रथो यस्य  
स रुद्राश्रयः यो यस्य सः, पुं की०, सुतन्त्रोऽयं नाम यस्य अमर  
इति आह, इदानीं किम्, हर इति, किन्तुः १ राशिमन्त्रिः- राशि-  
रिति बलिमन्त्रश्रियत् सादृशं शिरो यस्य सः हाराक्ष वर्यानि च  
हारवक्ष्यम्, हाराक्ष ते सुवर्गाश्च इष्टमुंगाः ते हारवक्ष्यानि यस्य सः  
इहा बहमा सुवर्गाः सर्वो हारः कण्ठपूर्वकं वरुणं कदरं काङ्क्षुवर्ग-  
मन्त्रये, ददा-इहानि सुवर्गा एव हारवक्ष्यानि यसेति ॥ दत्तपुत्रे-  
सर्वे ददातीति सर्वैः स मायवो हृदमीनः मा लघुत्वात्सा भवो  
मना माधवः तामस्याह सः कः १ मयेन भवेदेष्टव्यमाश्रयेन भूतविग्र-  
हेनेत्यर्थः अतो धर्मेन उपायान्ते दनुवं हतवानित्यर्थः, अपश्चा अम-  
येनेति घोरसंराजसगरे प्रादन्तर्कमुत्प्राणेन निषेधे भवो जन्म यस्य  
सः तेन कृष्णान्धमुनिमिह इति, पुं स कः १ येनायुर्विमाणाये  
रुद्रोत्तारं वा वर्धितव्यायो काश्चैति पुरा श्रीकृष्णः श्रीनारं प्रापितः,  
पुं ६१० यः अयं गोवर्धनम्, वा पृथ्वीं य दधे पुं की०, यः अन्धे  
अन्धे के जते एव गृह करोतीति, किन्तुः पुं जन्मादायि, पुं की०  
४ येनो मयूरस्य यानि बहूनि शिष्वाणि विमानि वरमानि यस्य सः,  
पुं की०, अमरा यस्य इति सुवर्णं नाम आहुः, इदानीं किम् राशिम-  
न्त्रिरोर इति इतिनं पत्रं मन्त्रादीनि राशिमन्त्र राशः यस्य इति  
राशेति मन्त्रा इह मुंगरा गङ्गो यस्य सः तथा भरे रुद्र-  
इति वरुणं यस्य सः, वा यो वरुण इति यस्य सः, वरुणः इति,

प्रियः । यस्याहुः शशिमन्त्रिरोर इति स्तुत्यं च नामनाः  
सोऽन्यादिष्टमुंगराहारवलयस्त्वां सर्वदो माधवः ॥ ८९ ॥  
'यो ज्योमाडिनगोऽहरीडुडुपगोयुग्मः कृगप्रोपभीर्मानन-  
र्यसुकी रमारतरसो नाभ्यश्रुडासीनकः । घोसबन्धवन्-  
पत्तलिलजो वार्धिस्रपोऽष्टापीदोराघो गघतिवाडयादृक्ता-  
पायास्त वः कंदभाः ॥ ९० ॥ लक्ष्मीवन्कृतकूरु रत्न-  
हिन्दूधकक्षमः पापडीलाहूडोऽकलधी चडांछन वरी साह-

१ कं जलं ददातीति कंदाल्लेशं भा इव भा यस्य सः श्रीकृष्णेने  
युष्मात्पायाहस्तु, सः कः, यः ज्योमाडिनगः ज्योमाटां पक्षि-  
रनो गरुडस्तेन गच्छतीति सः, तथा अहां ईह अहरीडु इतिः शु-  
षधन्तुतो गोयुग्मं नेत्रद्वयं यस्य सः तथा कुः पृथ्वी भगाः शिर-  
सायुःस्थेति तथा अपगता भीमंयं यस्मात्त तथा, पुं कं नैन-  
स्वयंश्रुतीः, कृष्णा देवानां अरयः कृष्णरयः भीमाक्ष ते कृष्णरय-  
भीमर्भरयः भीमर्भरीणां असन् प्राणात् किरतीति सः, कश्चः नर-  
तेषामरयो दैत्याः भीनाक्ष ते कृष्णरयस्य भीमर्भयस्य तेनान्द्र-  
जित्तिरि कलेवरादिमोचयति तथा, तथा रमा इदानीं तस्या ते  
कीटाया रमा आतर्कियस्य सः अन्तु रहति इति अहह इत्य-  
नामावबुद्धि आसीत्तः कः कक्षा यसेति तथा, पुं कं पोतुः ईश-  
धम्वा धूपेन अवनस्यं पत्तलिलजं चरणकमलं यस्य, वार्धो सती  
तीति तथा, अष्टाष्ट चत्वारो दोषा बाहवो यस्य, भायः मनसि-  
त्पथः, गरी गदाधरः अस्ति खर्बं वहति, मोर्धं ददाति १  
लक्ष्मीवन्त्वं मां सेवकं अस्याः रत्नः कर्णभूतस्यवत् ॥ इहह ॥  
कोः पृथिव्याः ऊ अवर्ध रक्षणं येनासी, पुं कं, अह् इति  
उत्पद्यते असी, सः न सः अहः अज इत्यर्थः, पुं कं, एतद्वि-  
रं संश्रयं ददति ते रुद्राः रात्रवक्ष्यामिहान्ति अग्री, रुद्र-  
इत्यर्थः पुं कं, दृष्ट्वा दुवं दुःखं दहतीति दृष्ट्वा पुं ४  
क्षमः क्षमास्वासीति सः, पुं कं, पापडी टल कोटोवाय पाप-  
पापं क्षमातीति सः, पुं कं, इहाह इत्याय पृथिव्यां कृतेः  
इहाह, पुरा वामनादिस्त्वैव बलेः तत्कारो प्राप्तः, उर्ध्वं च-पा-  
मां न जानन्ति मन मायाविनोहिताः । तदाहं द्विरुद्रेन विजयं  
महीवते ॥ इति भारतवचनात् पुं कं, विविमुना रुद्रः ईश-  
पक्षिणा विमुग्यस्तेन रुद्रः वासमान इत्यर्थः, पुं कं, कश्च-  
अर्धं दुःखं लघुवतीति अकृष्णीः, पुं कं, अवन्तन्तं वानं  
लान्धनं यस्य सः अवलान्धनस्तस्य संकुटो हे अवलान्धनः ॥  
धोःरसमंयोरकारलोभः पुं कं, कटी वरयोः एतयोश्च न-  
प्याय बली, बन्धमस्यास्ताति ग पुं कं, राजान्मुद्रादीनि,  
ये आकाशे अजनि गच्छन्ति ते भावाः गगनचराः, सेव मे अन्तु-  
दाक्ष सेवामासिः पक्षिस्तस्या रक्षितव्य रक्षितंसासी, रुद्र-  
इत्यर्थः पुं कं, नट्टाशारस्यज्जः महाभाग्यप्रादर्यज-  
वाण्डा तस्या आकरः मयूरः ते रात्र्यतीति सः मेतेष्टवन्त-  
रान इत्यर्थः पुं कं, शीरावगः शीरे शीरामुद्रे आमगता-  
नेन वनतीति गन्ध संकुटो हे क्षोतावगः, हे अनुरव नानि कृते-  
यस्य सः नयं संश्रये कोटोरा माह् १ गायत्र्य अन्तरः कान्ते-  
मह वर्धमानम्, पुं कं अग्निप्रियामाहवसतः अर्धं च इति  
च अहवसते- अग्निश्च तदिह अग्निप्रिया तपोनिनेय निज बने-  
अग्निप्रियातिने अहवसते यस्यासी अग्निप्रियामाहवसतः पुं १  
साध्याम् मारो बन्धस्तासीति सः पादन्तमनं इत्यर्थः-



मृदालीरुचि । मद्वासाकरखण्डो विविमुना क्षीरयसा  
 तुन्य मा सात् हलितहिरिभाह्वसनोज्ज्वा सेवक सार  
 वान् ॥ ९१ ॥ सौदीच्याशिपलेहपापडनीप्यारोडमाजी  
 गगो यद्रक्तोऽपिनिधीन वा कुटुम्बा ध्यायन्ति या  
 योगिन । कालार्णकरालमूलमहादैत्येन्द्रमाचार्यिनी सा  
 सात्वरसा तवाघतये स्यात्कर्मोदी चिरम् ॥ ९२ ॥  
 सैदारा उल्पाडिमेखलतटी कच्छोटना विम्रती पूता  
 रैमरडीननीलजसमा नारीन पातालग्ना । खाघोऽसान्न  
 कालियारिहरिणयार्थं समं पीडितानामोघोरनवाघारण  
 पद मन्दाकिनी व क्रियात् ॥ ९३ ॥ जायन्ते नर सौ तयामि  
 च न न म्याप्तिमरम्यसा सगमे पद्मस्यानि पठेन सुख्य  
 शप्ति गीयेन तद्वज्रमि । चन्धार्यन्यवचमु यत्न विवृणा  
 शैष्य रूपानि तज्जानन्ते यदि शक्तिरस्ति गदितु पाग्ना  
 निकोऽजानधि ॥ ९४ ॥ मुनीद्यालिसुशालित्त्वरतणीगार्वं  
 मुदुग्ध घृत नीकाद्दृष्ट्येहपापडनी कोरीवघारीमहा । मूला  
 कौटुकीनन च कपिदायीदीपुराचीमहा आदासुगणयत्ता  
 सदिनहा कुर्वन्तु वो मन्त्रम् ॥ ९५ ॥ बौश्वारद्वध्वन

१ सा कर्मयोगी चासुगुहा तत्तापतदये अनहृताय ह्यष्टा अष्टा  
कथयन्ता सा । नाम्नादस्ता अष्टा योनस्तस्य स्मृत् । तेन स्रष्ट वत्  
माना कथयन्ता सा । कान्ता हृताकां मीना मीना तेष्वेतेषु  
कपला, अतिपैशा इत्यर्थः । सुवि मृष्टा मृष्टा दुर्जना, ते च ते  
महात्माश्च तेषां मानो मयत्त तदवैद्यतीति दृष्टविषा तथा सा पुत्र-  
का । पुत्रयाना योनिना ध्यायति तथा यत्तुलोका यस्या मयैको  
का यत्तमदनात्मिनीति तदेवम् इति च 'यत्ते' इति वाक्येन  
तामेव विदिशति—ते विषयन्तीति ग्राही इष्टया अस्त्रीति  
इष्टयिणी पते अस्मिन् इहा इहा अस्मिन् पतेइह । तथा ह्योरो  
कवाट पाद मुनानीति पादम् । यत्रोत्पत्तिस्तान् अस्मन्मार्गाति  
यन्ती तथा इहया रोहो मयैते इति सा पतिरी स च इति  
कथयन्त्यः । २ ह्यन्ता इतिमुदानी तेषामिति वात्रि तेष मेषा  
काशी यत्तसिद्धिपा तदी मुदानी सा तथा कच्छे यत्तये देवे  
अनामि वाङ्मयी विद्वती विद्वाना तथा पूना पावना तस्य  
रेम सुष्ट न राति अक्षीतीतीति देवता सुगुहा मुष्टा इत्यर्थः-  
त्वा मीनानां यत्त नयनानां मीनानां पत्त्रियानाञ्च इत्यर्थः  
कान्ता अष्टात्मिनीत्यर्थः मया परिषत्त मया ह्यष्टा सा तथा  
मृष्टा अष्टादश नार्यं पापयाना, योगयाना इत्यर्थः तथापी  
मया कान्तिरिति हृताय्याको वद नै मय सुष्टेन युगतिर्यत्त-  
पीतिनाशमाहेत्यर्थः तथा मा मीयते इति सा तद्विष्टा, इष्टा  
सु या इत्यर्थः अमानो नैमूनां मयिष्टन ओरयत्त क्षोत्रोचमिर्नैवा  
मा तथा यत्तमुपविष्टा मय्यामि मया मुनान् उदात्त यो युष्माकं  
इति श्रुत्वा अनायासा अनायास्यं यत्त अनायासं कियत्त कतेष्ट  
यत्तानो युष्माकं अनायासात् अनायास्यमवबालित्यर्थः २ यत्तान्  
अष्टादश ३ वायुं चरितं तथा इह व्यामी मयत्त म प्यत्तौ  
मयत्त त काम दक्षीति वायादेव्यत्तपक्षः यत्त ह्युनान् न्युत्तमान  
विदिशयेत्त उ वृष्टी मयत्त तत्तामीदृ शिमाप्यत्तमाज्ञाना पात्रती  
२५ २६ २७ २८

पृथुतोद्विविधि । कुप्रेङ्गुवनिर्गणेज्ञोपादानुर मरेदुस्त-  
 ग्रैवयकआहाम् । उड्डीहङ्गुरास्मिष्टुकिन्नहमिसेद्राप्तिना  
 च्छच्छति स सादन्नुमङ्गुमुदातिगल्गदेमो सुदे वो  
 मृद ॥ ९६ ॥

क्रियागुप्तादयः

त्रियागुप्तम्

आगता पाण्डवा सर्वे दुर्योधनसमीहया । तस्मै ना व  
मुच्यते च रत्नाणि विविधानि च ॥ १ ॥ निरुध्मनमनपाङ्गया  
चक्रान्दुःखसचयान् । अत्र क्रियापदं गुप्त यो जानाति स  
पण्डित ॥ २ ॥ प्रातः प्रातः समुयाय द्वां मुनी च कमण्डलू  
अत्र क्रियापदं वक्तुमत्राधिप्रेक्षणे वय ॥ ३ ॥ छटाटलिल  
कोपेत कृष्ण कमललोचन । गौडलेऽत्र क्रिया वक्तु  
मर्यादा दशमार्गिकी ॥ ४ ॥ पम्पासरणि रणेन सज्जेह  
सविलासया । संतया किं कृत सार्धमनैवोचसीक्ष्यताम् ॥ ५ ॥  
एनत्रमघनस्याम निजिज्ञाकर्षं दुर्नय । आकल्प वसुधाभेता  
विद्रिपो च रणे बहून् ॥ ६ ॥ कान्तया कान्तसयोगे किमकारि  
नगोदया । अत्रापि चोत्तरं वक्तुमवधिप्रेक्षणे नय ॥ ७ ॥  
दामोदराय पुण्यात्मन्युष्णमूलकान्त्यापि । अत्र क्रियापदं  
गुप्त यो जानाति स पण्डित ॥ ८ ॥ विराटनगरे एनन्की-  
चक्रादुपकीचक्रम् । अत्र क्रियापदं गुप्त यो जानाति स पण्डित  
॥ ९ ॥ कान्तं विना नदीनीरं मदमालोक्य वैकिनी ।  
अत्र क्रियापदं गुप्त यो जानाति स पण्डित ॥ १० ॥  
अम्लानपङ्कजा माया कण्ठे एवम् संतया । सुधा दुधा

(१) च वनसमीहया वनस्यया आपनलसौ सर्वे पाण्डवा गा च  
सुवर्गं च विविचन्ति रत्नानि च 'जटु' ददति सः (२) निष्पन्नाभ्याचनो  
योगीश्वरीनामय याचकान् भव रक्ष दुःस्वप्नचयान् च खण्डय (३) 'आन' इति  
किया प्रा पूर्ण लट् प्रयनपुल्लङ्घितवनम् (४) 'छञ्ज' इति  
रट् इति बल्ले छिद्र (५) 'सले' इति णा शीघ्र कर्माणि निह  
(६) 'अन' इति अव छञे 'ग' इति च दोस्त्युत्पन्ने छोट  
(७) 'अत्रादि' इति अश्रु लज्जायाश्च कर्माणि उह (८) ह शमो  
दर पुष्पनृपगमि'आय आनय इति'कगी इतन् प्रसिद्धस्य इया  
तोगदशसूत्र्य छेगे रुमिन्' उरसांमनसिष्याहारा आनयनाय  
कचन् (९) ति पञ्ची कीचकादयो कीचकान्तर 'आत' ब्रह्मा  
(१०) केनैति मपूरी इत्यद मेरुदेशयो विग्रहमिति यावद्  
आनोपय 'विमानश्रीति' विशेषेण पुन' पुनरां शब्द कर्तायय

मा माया यन्म' बुद्धवत्तानि यथाया प्रवर्तमानां गतां यथा  
न दी तनाहवति जाइइ उमा मरति न मुनामाभामादु मर्त  
मर्त देविक कण्ठमूला येन जयय । प्राप्ति तना उमागोम  
रु वय स नमकायामिगाय धिनय इमानां हित्तन  
नम्रांभिन तेनाभ्य उरिषैरुग मृद नय स पुदसाय  
'मय मुनि' तन्यम लोयो वय्य अय्य विषयो ये मयम  
अयया अमुदा यथायेनायामिगा' लय कण्ठमूला

अमन्यत्र प्रत्यक्षेऽपि क्रियापदे ॥ ११ ॥ नारसिंहा-  
कृतिं वीक्ष्य वने मत्तमतेगजः । अत्र क्रियापदं गुप्तं  
यो जानाति स पण्डितः ॥ १२ ॥ संध्यावन्दनवेलाया  
तडागान्ते द्विजोत्तमैः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति  
स पण्डितः ॥ १३ ॥ पुंस्कोकिलकुलसैते नितान्तमधुरारवैः ।  
सहकारदुमा रम्या वसन्ते कामपि श्रियम् ॥ १४ ॥  
विन्नाकारं सुधाधारं कान्तावदनपङ्कजम् । अत्र क्रियापदं  
गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ १५ ॥ राघवस्य शरैर्धरैर्घोर-  
रावणमाहवे । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी  
॥ १६ ॥ पामारागभिभूतस्य स्नेहमन्याधिनिषीडित । यदि  
ते जीवितसेच्छा तदा मोः शीतलं जलम् ॥ १७ ॥

### कर्तृगुप्तम्

गौरीनखरसादश्यश्रद्धया शशिनं दधौ । इहैव गोप्यते  
कर्ता वर्षेणापि न लभ्यते ॥ १८ ॥ अन्नवस्त्रसुवर्णानि  
रत्नानि विविधानि च । ब्राह्मणेभ्यो नदीतीरे ददाति  
मज सत्वरम् ॥ १९ ॥ राक्षसेभ्यः सुतां हत्वा जनकस्य  
पुरीं ययौ । अत्र कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २० ॥  
श्यामौ तव स्तनावेतौ पिबन्ति सततं मुदा । अत्र  
कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २१ ॥ व्ययवासाः  
पञ्चशिखरिर्वीनारिभूषणः । असिरोमा क्रियादुर्वैः शङ्क-  
लायनवीक्षणः ॥ २२ ॥ व्यामोहं तव मिन्दन्तु छिन्दन्तु  
दुरितानि च । कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः  
॥ २३ ॥ न करोति नाम रोषं न वदति परुषं न हन्त्ययं  
भ्रनून् । रजयति महीमखिला तथापि धीरस्य वीरस्य  
॥ २४ ॥ शरदिन्दुपुन्द्रधवलं नगपतिनिलयं मनोहरं  
देवम् । यैः सुकृतं कृतमनिशं तेषामेव प्रसादयति ॥ २५ ॥

(११) 'प्रत्यक्षेऽपि' श्रिता (१२) गजं सिंहसाकृतिं वीक्ष्य 'नार' न  
जगाम. क गती. कर्तारं लिङ् (१३) हे द्विजोत्तम 'ये' आगच्छ  
(१४) 'अधु' दधति स्म (१५) पुरीं कान्तावदन 'दश' सुन्दरसेवि-  
(१६) हे राघव ! त्वं रावणं आहवे शरैः हत्वा 'स्य' मारय इति. (१७)  
मो स्नेहमन्याधिनिषीडितः यदि जीवितसेच्छा तर्हि शीतलं जलं 'मा  
पा' मा तिबेति. (१८) इः कामतः हन्तीति 'इहा' इतर इति.  
(१९) हे ब्राह्मणः 'इम्य' समृद्धः (२०) राक्षसानां इभ्यः  
स्वामी रावणः. जनकस्य सुतां शीना हत्वा पुरीं लब्धुं ययौ (२१)  
श्यामीनवः कृष्णमनोरं (२२) 'उ' महादेव. (२३) उ.,  
शिवः इ अदा अः विष्णुः इत्यनेन अः इति जानम्. तस्य बहुवचने  
'भ्यः' इति विग्रहः. तव मोहं मिन्दन्तु दुरितानि छिन्दन्तु. ये  
कर्तृशब्दे विषयान्. (२४) अयं पुरतो रोषं न करोति. परुषं  
करोति न वदति. राक्षस इति. भावेति प्रसिद्धम्. तथापि अथ  
वीरस्य 'धी' शक्तिरा मही रजयति. (२५) वैरनिशं सृष्टुं कुलं  
तेजसा 'मनः' शरदिन्दुपुन्द्रधवलं नगपतिनिलयं देवं इति प्रसादयति.

### कर्मगुप्तम्

शीकरासारसंवाहिसरोजवनमारुतः । प्रक्षोभयति पान्-  
सीनीः श्वासैरिव मासलः ॥ २६ ॥ सुमग्नं तवाननमङ्गजदर्शनं  
संजातनिर्भरप्रोतेः । शमयति कुर्वन्दिवसः पुण्यवतः कस्य  
रमणीयः ॥ २७ ॥ एहि हे रमणि पश्य कौतुकं धृति-  
धूसरतनुं दिग्गम्बरम् । सापि तद्वदनपङ्कजं पपौ प्रातः  
रुक्तमपि किं न बुध्यते ॥ २८ ॥

### करणगुप्तम्

पूतिपङ्कमयेत्यर्थे कासरे दुःखिता अमी । दुर्बारा मासं  
हंसा गमिष्यन्ति घनागमे ॥ २९ ॥ अहं महानसायात  
कल्पितो नरकस्तव । मया मांसादिकं भुक्तं भीमं जानीहि  
मा मक ॥ ३० ॥

### संप्रदानगुप्तम्

अम्भोरुहमये ज्ञात्वा वापीपयसि कामिनी । ददाति  
भक्तिसंपन्ना पुत्रसौभाग्यकाम्यया ॥ ३१ ॥ प्रशस्त्याशु-  
मार्गेण तव संमानितां श्रिताः । स्पृहयन्ति न के नान्  
गुणरत्नालय प्रमो ॥ ३२ ॥

### अपादानगुप्तम्

शिलीमुखैस्त्वया वीर दुर्बारीर्नैजितो रिपुः । विमेल-  
त्यन्तमलिनी वनेऽपि कुसुमाकुले ॥ ३३ ॥ सरसो-  
यमुद्धृत्य जनः कंदर्पकारकम् । पिबत्यम्भोजमुरभि सच्छ-  
मेकान्तशीतलम् ॥ ३४ ॥

### संबन्धगुप्तम्

तूणेव मधुमासेऽस्मिन्सहकारदुमज्जरी । इयमुत्तिष्ठसुकै-  
र्भाति न्यस्तशिलीमुखा ॥ ३५ ॥ भामुर्वै जायते लक्ष्म्या  
सरस्त्वयाधवा भता । अत्र षष्ठीपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी  
॥ ३६ ॥ प्राप्तमदो मधुमासः प्रबला रुचिप्रयतोऽपि दूरस्य ।  
असती सनिहितेयं सहतशीला सखी नियतम् ॥ ३७ ॥

### अधिकरणगुप्तम्

या कटाक्षच्छटापातैः पवित्रयति मानवम् । दाने  
रोषितप्रीतिरस्ति सा कमलालया ॥ ३८ ॥ विपद्यमानता  
सिद्धा सर्वस्यैव निरुत्पन्नाः । यथात्र भस्म पद्मां च निर्वाणं  
हन्त्ययं जनः ॥ ३९ ॥

(३६) पान्धवीतिश्वसेनोत्तरः पुष्ट इत्युत्प्रेक्षा. शीकरासारसो-  
द्भिजवनः मारुतो वेगवान्वायुः 'स' प्रक्षोभयति (३७) दिवसं 'ध'  
सुप्तं कुर्वन् अयति गच्छति. (३८) हे रमणि ! यदि को पृथिव्यां दुर्गं  
मालकं धृतिधूसरतनुं दिग्गम्बरं पश्य. (३९) दुष्टं वाः जले दुर्गं  
तेन 'दुर्बारा' कृतुभित्तलेन (३०) महद्य तत् अतः शक्यं च मानं  
तेन 'महानमा' महता शकटेन आघात. आगन्. नरको ययु-  
(३१) अम्भोरुहमये इत्यत्र 'अमे' इः कामः तसौ (३२) प्रशस्त-  
सुक्तमार्गेण इत्यत्र 'प्रशस्तये' कल्याणाय उक्तमार्गेण. (३३) 'अलिनी'  
अमराय (३४) 'सरसीन' सरोवराय, कं जलग्. (३५) उत्तिष्ठ-  
तुम् 'ध'. अति विप्रं पदे तिबेति इः कामस्तस्य यः. (३६) अ  
कान्ति 'तु' नरस्य. (३७) 'मास' चन्द्रस्य. अतो मधु मघ प्रसद-  
(३८) 'य' कृते 'दाने' भवति. (३९) निपमानता इत्यत्र 'भित्ति'  
वष्टे निर्गतः कम्पा इत्यरूपी यमात्तस्य निरुत्पन्नाः अमान-  
आदयभावः, शान्तमूर्तरहितमित्यर्थः.

### आमन्त्रितगुप्तम्

कनले कमने नितं मन्त्रि पित्तमन्त्र । भविष्यन्ति न  
संदेह कष्ट दोषाकरोदये ॥ ४० ॥ सर्वज्ञेन त्वया  
क्षिप्रिनास्त्यविज्ञाननीदशम् । निष्यावचमन्त्रा च त्वमसुलं  
वेप्सि न हविन् ॥ ४१ ॥ पित्तले शयवेता गति  
कक्षाशीतलम् । केनेमौ दुर्निदग्नेन हृदये सनिरोपिता  
॥ ४२ ॥ बटवृक्षो महानेष मार्गमातुल तिष्ठति ।  
तावत्तया न गन्तव्य यावदान्यत्र गच्छति ॥ ४३ ॥

### कर्तृक्रियागुप्तम्

धनधानाघनकान्तिपनोऽप्यनुपुष्टमिनात्रिगुणिं ।  
सकमजोऽपिनर्धधना क्रियामिह विरोधयितुं च सक्तुं  
काम् ॥ ४४ ॥

### कर्तृकर्मक्रियागुप्तम्

मरानिशंकरोमेश प्रति पूजापयण । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं  
यो जानाति स पण्डित ॥ ४५ ॥ वीरमत्यद्भुत डोरे  
किमह धच्यत परम् । कर्तृकर्मक्रियागुप्त मर्यादा ज्ञानो  
यय ॥ ४६ ॥

### मन्धिगुप्तम्

न मया गोमन्त्राभिज चेत कल्माषमुप्यमि । अन्धान  
नितैरतैरलमानोहितमणे ॥ ४७ ॥

### मन्त्रागुप्तम्

विपारी मैश्यमन्त्राति सदारोप न मुञ्चति । रुतेनापि  
त्वया वीर गनुनाति सम कृत ॥ ४८ ॥ नित्यमापयिता  
देवै कस्य द्विपतल्लु । मण्डलमि गदा शङ्ख चर्च  
नयति विव्रती ॥ ४९ ॥

(४०) वन इत्यत्र 'क' अल' इति पदच्छेदः- हे 'अले' मन्त्र' क मुञ्च  
कस्य' स' चया त्वित्तलव (४१) सर्वज्ञानादीति सर्वज्ञस्य इति स्व'मा  
मत्तैरोपन हे सुवचने पत्तिप्रश्नः । (४२) हे 'क' म' म' क' क' क' क' क' क'  
वति वदक त्विन वे हृदये वल दुर्विदग्नेन इनी शरीरापी संनिरोपितौ  
इत्य' वयः- (४३) वरवेरैक्याद, हे 'वने' ब्रह्मा' म' म' म' म' म' म' म'  
रङ्गा (४४) धन स' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म'  
इत्य' धन स' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म' म'  
सर्व' अनित्यश्च' तावेव गावी नेत्रुगमे यय स' तया मिया ग'  
वेन गच्छतीति 'मिग' वन' म' लक्ष्म्या सर कर्ते इति अत्र  
मिथु रानावतारे कृष्णवतारे न दनुजपुत्र दैतमित्रव 'अनिन्द'  
सूत्रिनाम् अय छोरे मरुतुं वयो मर वतमाना क्रिया क्रियापद  
विनोमविनु कर्मना अर्थवर्ष ददामीनि कोमर्कां प्रतिग' करोति  
(४५) हे 'क' इत्य' 'अमे' प्रति अमिर्ति पूजापयणो 'भव' (४६)  
वीर, नरमन्त्रकृत वीर छोरे परदामी अत्र पर किं वन्ति (४७) न  
मिदय मेमन आगोरमानिदमिति प'च्छेद' मे चेत आगोरमानिद  
अपराधसामिष नैत्य (४८) विपारी वित्र, पक्षे, निष कान्तरून  
सूत्रि न विपारा ननुपयमान मया मवदा रो म्यापि न  
मुञ्चति पदे-मारे मव वताना' मार' मली' अय गेन न  
मुञ्चति तल्लुपयमाना (४९) नि व देवै आराधिता, वी, नि य  
ना न्दमीयन् मा नि नना दवे रात्रिदा वदुमीदिसमान- (५०)  
अय निपुनमत्रियेन सच्छ निमं हृद हृदय वय स' निजा तल  
च्छद' प्रया' मनागत पुनैरिदं-

### लिङ्गगुप्तम्

नितान्तमच्छदृश्यं सखि प्रेमान्धनागन । त्वा चित्त  
दर्शनप्रीत्या य समाक्षिप्त रम्यते ॥ ५० ॥ कलिकाटनिय  
वापदगस्त्यस्य मुनेरपि । मानस खण्डयत्यत्र गतिस्त्रिदशु  
क्षारिते ॥ ५१ ॥

### सुत्रचनगुप्तम्

प्रमोद जनयत्येव सदाप गृहमेधिन । यदि वनेश्च  
कामश्च भवेता सुगनामिमा ॥ ५२ ॥

### तिद्वयचनगुप्तम्

कल्माक्ष दुर्वशादीति सख्यस्ता परिपृच्छति । त्वयि  
मनिहितं तामु दद्या कथय सोत्तरम् ॥ ५३ ॥

### मात्राच्युतकादयः

#### मात्राच्युतकम्

महा'यमतिस्वच्छ नीर सतापशान्तये । खलवासादति  
श्रान्ता समाश्रयत हे जना ॥१॥ सुपारषवळ स्तूर्न्महा-  
मनिधगेज्जर । नागपात्रो जययेक पृथिवीषणश्चम ॥२॥

#### विन्दुच्युतकम्

सुदयामा चन्दनरी कान्ता तिलकमुषिता । कर्मण  
नहम् प्रीति मुनग्य करोति न ॥ ३ ॥ यथा स्रवचन,  
स्निग्ध सम्मोगविहितित्यिति । तथा समाश्रय सत्यमय  
मे यकुलदुम ॥ ४ ॥

#### निसर्गच्युतकम्

महीगहो विहगानामेते हृदयैक्यापिनाम् । विह्रै सागना  
नीन नीरवाहाय नुर्वते ॥५॥ अगस्त्यस्य मुने शापाद्ब्रह्म-  
न्दनमास्थिन । महासु म्वातरिप्रष्टो नृप संपना गत ॥६॥

(५१) इय क्वास्त्वम् इत्यत्र क'कि'का अन्मन्त्र मुनेनन ख' व  
वति क्षीतिदुर्मैरं- (५२) मरा' इत्यत्र 'र' इति प्रमैकवचन  
सुवन्त्र गृहमेधिन इति वशी (५३) कतिचयेन वृच्छतीति पदे  
वृच्छति 'इति' वरुदगने अन्ति परतो रूपनति इदमेव रूपमे  
वचनन ह्रापये नतु वरुवचनेन इति निश्चयनमुपम्

(१) एकलित्रयै 'नीर' जन्म द्वितीये नीरशब्दस्य इकारस्याने  
अकार विषये नदा 'नर' पुत्र इत्यवशिष्यते (२) एकलित्रयै  
'नागराज' नैव द्वितीये नागराज इत्यत्र अकारस्याने अकार  
कियते तदा 'नाराज' द्विवाच्य इति स्यात् (३) एकलित्रयै 'मन  
हम्' कामस्य म्यान इच्छी को द्वितीये अनुस्वारलोप्यते तथा  
'नगम्' पवनस्य भूमि इत्यवशिष्यते (४) एकलित्रयै 'अय मे' मन  
'वतु'दुम' वरवेरैक्याद द्वितीये अनुस्वारलोप्यते 'अयमेव वतु  
दुम' इति मित्यत्र अय पुनश्च दुमे दुम इव दुमो इत्य' (५) एक  
लित्रयै 'हृदय' मनोहरी विह्रै' शब्दे द्वितीये विसर्गलोपे वृते  
'हृदयैक्यापिनाम्' इति भाग्य हय सुन्दर एक अद्वितीयं व्यनति  
वदन्ति ते हृदयैक्यापिनाम् विहगानाम् (६) एकलित्रयै 'महासु'  
महा-नोऽत्रव प्राग' यय स' 'च' आद्यात् द्वितीये  
विमालोपे 'महासु' नहय तद्युत्र च तस्य राग्यात्

१ यत्र प्रथे नाव विन्दुविमया ग्युत्रैपु इतेपु सल्लु द्वितीयो-  
प्रकटो जायते तन्म वच्युतकादिकम् च्युतशब्देन वच्युतस्य ने  
नाग, वृत्रचैदिमिन

## अक्षरच्युतकम्

महानपि सुवीरोऽपि बहुलसुतोऽपि सन् । विरस कुपरी  
वारो नदीन केन सेच्यते ॥ ७ ॥ सुशील स्वर्णगौराङ्ग पूर्णचन्द्र  
निभानन । सुगत कस्य न प्रीतिं तनोति हृदि सन्धित ॥ ८ ॥

## स्थानच्युतकम्

तनोतु ते यस्य फणी गरुमान् पाणौ भुरारिर्दयिता च  
शय्या । नामौ स्फुरन्मद्रममुग्रदेश पद्मा गतिश्चक्रमसौ  
विधाता ॥ ९ ॥ हर क्षयी तापकर सुदेश शान्तो  
हरिर्गोत्ररिपुर्विस्वान् । चन्द्रो द्विजिह्वाश्रित हस्तुपेक्ष्य  
लक्ष्म्या द्रुत पातु विधिर्जगन्ति ॥ १० ॥

## व्यञ्जनच्युतकम्

मिश्रो रुचिरा सर्वे रसा सर्वजनप्रिया । क्षमायामभि  
सपन्ना दृश्यन्ते मगधे परम् ॥ ११ ॥ सत्याशीलद्रयोपेतो दाता  
सुचिरमत्सर । जिन सर्वोत्तमा सेव्य पदसुचैरभिप्रेता ॥ १२ ॥

## च्युतदत्ताक्षरम्

सदागतिहयोच्छ्रायस्त्वमसौ वक्ष्यता गत । असमेध्यति  
दीपोऽयं विधुरेक शिवे स्थित ॥ १३ ॥ पूर्णचन्द्रसुखी  
रम्या कामिनी निर्मलाम्बरा । तनोति कस्य न स्वान्तेकान्त  
मदनातुरम् ॥ १४ ॥ कृजन्ति कोकिला साले यौवने  
कुलमम्बुजम् । किं करोतु कुरङ्गाक्षी वदनेन  
निपीडिता ॥ १५ ॥

## अन्तरालापाः

वत्सुरी जायते वस्त्राखो हस्ति करिणा कुलम् । किं  
कुर्यात्कातरो युदे मुगासिंह पलायनम् ॥ १ ॥ क ख

(७) एकस्मिन्ने नदीना इव स्वामी 'नदीन' समुद्र द्वितीयेऽर्थे  
नवीन इत्यन्त्याद गकार सत्त्वरो छप्यते तदा 'दीन' इति तिष्ठति  
दीनसाधनेन कृष्णवर्णी पुनान् (८) एकस्मिन्ने 'सुगतो' बुद्ध जिन  
द्वितीयेऽर्थे सुगत इत्यन्त्याद गकार सत्त्वरो छप्यते तदा 'सुत' इति  
स्वात् सुत पुन (९, १०) एषा शोक्राना मध्ये अर्थेयोजनिकाया  
कृताया सत्या योजनिका स्वान्तरे धुनाऽस्ति यो यस्य शुद्धस्व  
अन्वयवन्तरेण गति स शुद्धस्वार्थे धृतो नास्ति (११) एकस्मिन्ने  
'मिश्रव' भेताम्बरा द्वितीयेऽर्थे मिश्रव इति पदात् गकारलोप  
क्रियते तदा 'इक्षव' गुल्लक्षा (१२) एकस्मिन्ने 'जिनो' वीतराग  
द्वितीयेऽर्थे जिन इत्यन्त्याद गकार सत्त्वरो छप्यते तदा 'इन' इति स्थितम् इव  
स्वामी राजा वा (१३) एकस्मिन्ने 'दीप' द्वितीयेऽर्थे दीप इत्यत्र  
पकारं छाया उत्पत्त्येन गकारो दीयते तदा 'दीन' इति अथ दीनो  
विधुश्चन्द्र पर एव शिवे स्थित (१४) एकस्मिन्ने 'यामिनी' लो  
द्वितीयेऽर्थे 'यामिनी' रात्रि (१५) अत्र 'साले' इति वक्तव्ये 'साले'  
इति रक्षत 'वने' इत्यत्र 'यौवने' इति यौवराज्य वदनेन इत्यत्र  
'मरनेन' इति मर्युतो यो दत्त

(१) कर्त्तुरी कसाद जायते? भृगाव् करिणा कुल को हन्ति?  
सिंह कातरो युदे किं कुर्यात्? पलायनम्-इति योजना

१ कर्त्तुरीकसादयाना स्वाना तरे धृत्वाद् अन्वयो दुर्लभो यस्य  
वृत्त्य तद् स्थानच्युतकम् २ 'सोऽस्ति' इति किं पुनर वक्ष्य  
दान । यनापरो भवेत्प्रेक्ष्यतदाक्षरं हि तत् ॥ इति

वरति वा रम्या का जप्या किं विभूषणम् । को वन्द्य कीदृशी  
लङ्का वीरमर्कटकम्पिता ॥ २ ॥ सीमन्तिनीपु-वा शान्ता  
राजा कोऽमुद्गुणोत्तम । विद्वद्धि वा सदा वन्द्य अयं  
वोक्त न मुच्यते ॥ ३ ॥ युधिष्ठिर कस्य पुत्रो गङ्गा वहति  
कीदृशी । हसस्य शोभा का वास्ति धर्मस्य त्वरिता गति  
॥ ४ ॥ भोजनान्ते च किं पेयं जयन्त कस्य वै सुत ।  
कथं विष्णुपदं प्रोक्तं तर्कं शकस्य दुर्लभम् ॥ ५ ॥ धृवी  
सबोधनं कीदृक्कविना परिकीर्तितम् । केनेदं मोहितं विश्व  
प्राय केनाप्यते यश ॥ ६ ॥ क कुर्याद्भुवन सर्वै क एव  
न्यूलयेद्भुवान् । किं प्रतीके भवेन्मुख्य क पतैति पुण्यताम्  
॥ ७ ॥ भवत इवातिसृच्छ कस्याम्यन्तरमगाधमतिशिशि  
रम् । वाय्वाधृतरसमग्रस्त्वमिव सदा क कथय सरस ॥ ८ ॥  
वीरे सरुषि रिपूणा नियतं का हृदयशायिनी भवति । नमसि  
प्रस्थितजलदे का राजति हन्त वद तारा ॥ ९ ॥ अमरहित  
कीदृशो भवतिरप विकसित पद्म । ज्यौतिषिक कीदृश  
प्रायो भुवि पूज्यते लोकै ॥ १० ॥ प्रभव को गङ्गाया नग  
पतिरतिसुमगच्छद्गधर । के सेज्यन्ते सेवकसाधैरत्यधर्मयतै  
॥ ११ ॥ अयमुदितो हिमरश्मिर्वनितावदनस कीदृश  
सदृश । नीलाविकोपलम्भ स्फुरति प्रायश्चित्त कस्य ॥ १२ ॥  
गेरिकमन शिलादि प्रायेणोत्पद्यते कुतो नगत । य खड्ग  
न चलति पुरुष स्वानादुक्त स कीदृश ॥ १३ ॥ कस्य भी  
दुरधिगमः कमले क कथय विरचितावास । कैस्तुप्यति  
आमुष्ण रिपवस्तो वद कुतो भ्रष्टा ॥ १४ ॥ कं संजघान  
कृष्ण, का शीतलयाहिनी गङ्गा । के दारपोषणरता क बल-  
वन्तं न बाधते शीतम् ॥ १५ ॥ क कौ के क को कान् हसति

(२) खेक वरति । वि पक्षी रम्या-रम्या जप्या । कर्त्तु विभूषणम्  
कटकम् वन्द्य-पिता लङ्का-वीरमर्कटकम्पिता कम्पिता नाभि  
तैलवै (३) चरणाचन्ताक्षरोयोरलनेनोत्तरम् यथा शीता राम तिल  
(४, ५) चतुर्षोऽप्यपदवयेन प्रश्नवद्वेषोत्तरम् (६) 'कविना' इति  
को हे वृष्टि । इना कामेन कविना काम्यकर्त्री (७) 'सरस' इति  
गस्य रसेन खड्गादिना सह वर्तमान (८) 'तारा' आरा चर्च  
भेदिनी शब्दा मनसि दृढलक्षा तारा नक्षत्रम् (९) 'अमरहित'  
अमराणा वृक्षाणा हितो हितकृद् भ्रमेण मिथ्यामला रहित शुद्ध  
नवान् (१०) 'प्रभव' उत्पत्तिस्थानम् महान्त ईश्वरा (११)  
'सदृश' समान इव दृश्यतेऽसी शुच्य इत्यर्थे इशा नेत्रेण सर वी  
मान सद्गुण सस्यनेत्रस्य मनुष्यत्व (१२) 'नगत' नगात्स्वर्ग  
न गत स न जगदीश्वर (१३) 'कस्य' क जल तस्य 'क' गङ्गा  
'कौ' मस्तकै 'कुन' वृष्ट्या सकाशात् पृथ्व्याभिकारात्पतित इत्यर्थे  
(१४) कृष्ण क संजघान । कमम् शीतलयाहिनी गङ्गा का । कान्  
दारपोषणरता कै । केरात्पोषणरता शीत बलवत कं न वान्ते  
कम्बलवन्तम्-इति योजना

च हसतो हसन्ति हरिणाक्ष्या । अघर पठमग्री हसौ  
चन्दस्य कोरान्दता ॥ १६ ॥ का शमुक्षता तिसु  
कुन्द्रकान्त कातामुष किं कुरुते मुचय । व श्रीपति का  
विषमा समस्या गौरीमुखं चुम्बति वासुदेव ॥ १७ ॥  
का लोकमाता तिसु देहसुख्य रते किमार्थो कुरुते  
मनुष्य । को दैत्यहन्ता यद वै क्रमेण गौरीमुखं चुम्बति  
वासुदेव ॥ १८ ॥ का मूलपुत्री तिसु नेत्रम्य ध्रुवार्थक  
किं कुरुते पलानि । मोक्षस्य दाता अरणेन को वा गौरी  
मुखं चुम्बति वासुदेव ॥ १९ ॥ के भूषयन्ति सनमण्डलानि  
कीदृशमुमा चन्द्रमस कुत श्री । किमाह सीता दण्डण्ड  
नीता हारामहादेवरातामात ॥ २० ॥ रते कवे किं  
समरस्य मार कृपेभय किं तिसुशक्ति मृदा । मृदाभयं  
विष्णुपद च केया भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् ॥ २१ ॥  
प्रजन्ति पद्मानि कदा विकास प्रिया गते भर्तार किं करोति ।  
रात्रौ च नित्य विरहाकुला का सूर्योदये रोति चक्रवाकी  
॥ २२ ॥ सतश्च लुब्धाश्च महर्षिसया विप्रा कृषिभ्या  
खलु माननीया । किं किं समिच्छन्ति तयैव सर्वे  
नेच्छन्ति किं माधवदाययानम् ॥ २३ ॥ का पाण्डुपत्नी  
गृहभूषण किं को रामपुत्र किमगस्त्यनम् । व सूर्यपुत्रो  
निपरीतपृच्छा कुतीसुतो रागगुम्भकर्णा ॥ २४ ॥  
करोति शोभामलने स्त्रिया को दृष्ट्या न कान्ता विधिना च  
कोत्ता । अङ्गे तु कस्मिन्दहन पुरारे मिन्दुरनिर्दुर्गि  
वाल्लालटे ॥ २५ ॥ किं भूषण सुन्दरसुन्दरीणा किं  
दूषण पाण्डवनस्य नित्यम् । कस्मिन्निपात्र लिखित कन्याया  
सिन्दूरविभुर्निषालालटे ॥ २६ ॥ कीदृशा गिरिशननुर्नये  
च धातुर्विष्णो का विबुधजरातमस्तृतीया । मध्यार्ण सति  
वधमात्मकोज्जित देवा सोमाभ्य सकलकला जसातमाहा  
॥ २७ ॥ विगाहे पुरप्रीजनैर्लिप्यते का न के मानमायान्ति  
गर्भोजता का । घने वारिधौ रामत कम्पते का हरिद्रा  
दरिद्रा सरिद्रावणश्री ॥ २८ ॥ कस्मिन्वसति वद

मीनगणा विकल्प किं वायद वदति किं कुर्वते निम्नान् ।  
विबुधनालयपान्थिक्कान्नाममुद्रवो भवति व मृदु  
वारिवाह ॥ २९ ॥ शब्द प्रभूग इति प्रभुगमिधारी  
कीदृग्मनेद्वदत शब्दविदो विचिन्त्य । कीदृग्मसतिभते  
विदिताभियोग प्राय पुमान्भवति नानिद्वर्गमप्य ॥ ३० ॥  
क प्रार्थयते मदनविह्वलया पुत्रता भाति व पुण्ड्रकुर्भुति  
कथ वतायु । कानादरो भवति केन च रायतेज्य  
वासासि किं पलमुदाहर नाटिकेम् ॥ ३१ ॥ व यक्षति  
लघु चतु किं निदान हि वान्तैस्तिति नद पणु क  
लम्बकण्ठं वदति । प्रसन्नमयदुःख वेति या कामिनीना  
तिलतुषपुत्रकोणे मञ्जिकोष्ठ प्रन्ता ॥ ३२ ॥ को निर्दग्ध  
स्त्रिपुरविपुणा कथ कर्णस्य हता नया वृल विन्यति  
व व पण्थीरतश्च । क सनद्वो भवति समरे भूषण किं  
कुचाना किं दुःसङ्गाद्वति महता मानपूजापहार ॥ ३३ ॥  
व कान्तारमगासितुर्वचनत सक्षिप्य कण्ठम्यली कामी  
किं कुरुते च गृहहृतदिरुत प्ररुद च क्रिम् । का रक्ष  
कुलकालाग्निमयचन्द्रातप द्वेष्टि को रामक्षुम्भति रागजस्य  
वदन सीताविभोगातुर ॥ ३४ ॥ कीदृष्पचमतग  
कमभिनवादेन नन्दालम्ब शब्द कुन हि जायते कुनय  
कस्मिन्सति व्याकुला । वित्रेनु दधि गोकुलाञ्चलिता  
दृष्ट्येन मार्गे धृता गोपी काचन त किमाह कण्ठ दानी  
अनोखे भये ॥ ३५ ॥ किं कुर्वन्त्युपमि द्विजा प्रतिदिन  
के भाननीया प्रमो का वा साहसिकी निप्रासु सतन धी  
कीदृशी वतत । कुनमे मधु नाटिकेरजले कै स्वाप्ति  
पासागम सध्यावन्दनमाचरन्ति विवुधा नारीमगान्तनै  
॥ ३६ ॥ लकाभूविगाचरो रघुपति युद्धे कथ दृष्टान् दीन  
पाति पितेर य पणुपति कन्धस वाह प्रिय । केना  
पूर्वकल नै सुहृतिमि कस्मिन्मले भुच्यते जाग ये  
मुनि तान्यशास्त्रि कतमो खेपामिह्वोत्तरम् ॥ ३७ ॥

(२९) 'वारिवाहः' वारि जले वा विकल्पार्थे अहं दिनम् वारि  
वाहो मेघः ३० नास्ति 'वर्णनम्' न विषये कवयो गङ्गादे मयै  
यस्य सः प्रभुत्वशब्दः प्रभूः प्रभुत्वार्थी नास्तिनामो व्युत्पन्नं न  
वादिना वर्गं समुत्पन्नस्य मयैऽन्यवर्तनी (३१) 'नटिकेम्' भा  
पूरुषः अन्तिके माते अरः कतिम् पुनः प्रतिबोधनम् इह मुदे अस्तिवा  
अमरेण वाक्त्रेऽसि यस्य एवमिष नाटिकेत् (३२) चतुर्वर्गदलः च  
चतुर्वेदेन प्रश्वतुहदस्योत्तरम् (३३) नाटः मदनः नटः  
पूरुः वारः पूरुः वारः मानपूजापहारः मन्पूजयोत्पन्नो नाटः  
(३४) चतुषः दम्बरैः लुक्को वचराणि (३५) दानी दाननला  
लीति जनः शत्रुः खे अकाशे भवे सति दानी अनोखे भवे  
याननीमायवा प्रभुत्वम् (?) चतुर्वर्गदम्बरैः लुक्को वचराणि  
(३७) लका-का- दीन-नटी केन मुञ्चन-नाने सर्वे नटा-राजा

(१६) 'हरिणाक्ष्या' कः कः हसति । अघरः पठमग्री की की  
हसतः । अग्री हसी के वारः हसति । दाताः चन्द्रस्य कोरः  
कान् (१७, १८, १९) गौरी मुखम् चुम्बति वासुदेवः गौरीमुख  
चुम्बति वासुदेवः मुच्यते वारः (२०) हारा महादेवराता उमाउ  
रात्रिः हा राम हा देवर, हा जान, हा माता (२१) भा काति  
गी वासी रथी शोभा इति अनाष्टगादिः मृदा रस वगन्ति  
वान्ठन्ति आश्रितानाम् भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् (२२) सूर्यो  
दये रोति चक्रवाकी २३ मानम् धनम् धनम् दानम्  
धनम् वायम् माधवदाययान माधवे वैशाखे दापः कन्या तस्मिन्  
यान गमन नेच्छति (२४, २५, २६) चतुर्वर्गदम्बरैः प्रश्लोच  
म् (२७) मोमा त्रिः नदी (२८) चतुर्वर्गदस्य चतुर्भिः पदैः  
क्रमेण वत्तारि वचराणि

कुत्रोदेत्तुदयाचलस्य तैरणी रम्या यति कस्य खे वान्त्या  
मान्ति च किं करोति गणको यदि विधृत्यैति क । कश्चि  
ज्ञाप्रति जन्तयो न च कदा सूते च का क प्रिय शृङ्गायै तु  
गस्य भानि गणयत्यन्धोऽङ्घ्रि वन्धासुत ॥ ३८ ॥ अन्यस्रोस्तु  
ह्यालवो जगति के पञ्चामगम्या च का को घातुर्दशने सम  
स्मनजै का प्रार्थ्यतेऽहर्निशम् । द्यूकं यवनेश्वरो निजपुरे  
पञ्चानना कामिनी भिन्नं ग्राह किमादरेण सहसा यागनदी  
दशमा ॥ ३९ ॥ कस्मिन्नेते सुरारि क न खलु वसते  
वायसी को निषेध स्त्रीणा रागस्तु कस्मिन् नु खलु सितिर्मा  
शीरिसबोधनं किम् । सबुद्धि का हिमाशोर्विधिहरययसा  
चापि सबुद्धय वा जूते लुब्ध कथं वा पुरुषुलहननं केन  
तत्केशवेन ॥ ४० ॥ गच्छन्ति कौजियहौ हेतुमिजतनव  
का भिनचि स्वकूल कि स्याद्योज्यं विकल्पे कैकचनिमनसै  
कि नृसिंहेन भिन्नम् । कीदृशित्या प्रसूति विमनस्मन वा  
रूपे पालनीया को वन्द्य क प्रमार्ष्टि त्रिभुवनकलुष स्वधुनी  
वारिपूर ॥ ४१ ॥ पुंस सवोधन कि विदधति करिणा  
के हँचोऽभेद्विपत्ति का शून्या ते रिपूणा नरवरनरक कोऽव  
धीरोर्चक किम् । के वा वर्षासु न स्थविसमिय हरिणा कि  
नखामैर्विमित्त को वा मार्गे विसर्पन्विषयति तरुमर्मदा  
वारिपूर ॥ ४२ ॥ कि वृष्णाकारि कीदृशप्रचरणमहो रैति  
क काव्यिकश्चि कोऽपसारि भुजगे किमु कलिशमन त्वार्य  
सवोधन किम् । का सुन्दर्यामपीन्दु कथमचलभृत का च  
सबुद्धिरेवर्मा कि कौजनीनारमणमतिहरा हेमसारज्जलीला  
॥ ४३ ॥ ताराविष्णुणाविद्विखण्डयरमास्कन्दसबुद्धय क  
क स्याद्भानुत्रय सुनिकर्णपठित कुल तरवावधौ । चत्वार

सहितता स्य क नु खलु विगतैकैकवर्णसरूपा किं स्रं  
पाणिनीयं निकसति न सहस्रोक्तिभिर्मास्त्रेऽपि ॥ ४४ ॥

### चहिरालापाः

पूजाया कि पद प्रोक्तमस्तनं को विभर्तुः । क आव  
घतया रयात प्रलम्बासुरविद्विष ॥ १ ॥ को दुरात्म  
मोहाय वा प्रिया सुरविद्विष । पद प्रभवितकै किं नो  
दत्तच्छदभूषणम् ॥ २ ॥ पश्चिध्रेष्ठसखीभूसा बाच्या  
कथ वद । ज्येष्ठे मासि गता शोष कीदृशोऽलसता  
सुर ॥ ३ ॥ विश्वभराप्रलम्बघ्नवीहिमानुपसयुगा । क  
वाच्या भवत्येता दिनान्ते विकसन्ति वा ॥ ४ ॥ आन  
न्दयति कोऽप्यर्थ सज्जानेय भूतले । प्रबोधयति पद्मि  
तमासि च निहन्ति क ॥ ५ ॥ अटवी कीदृशी प्रा  
दुर्गमा भवति प्रिये । प्रियस्य कीदृशी कान्ता तनोति हुर  
तोत्सवम् ॥ ६ ॥ कीदृशिं स्यात् मत्स्याना द्वितं स्वेच्छा  
विहारिणाम् । शुणै परेषामत्यर्थ मोदते कीदृश पुनः  
॥ ७ ॥ अगस्त्येन पयोराशे कियत्किं पीतमुज्जितम् ।  
व्या वैरिकुल वीर समरे कीदृशं कृतम् ॥ ८ ॥ कै  
स्थिरा के प्रिया स्त्रीणा कोऽप्रियो नक्तमाह्वय । दलम्  
कीदृशी रम्या नदी कीदृशघनानगे ॥ ९ ॥ का कृता  
विष्णुना कीदृशोपिता क प्रशस्तै । असेव्य कीदृश

(४४) हे भ देव अवे भा वे भाव इ भावे भा दीप्ती वा  
यतिपन्थनयो इण गतो भावे भवसापत्य भावि अवस्थापि दय  
वि अस्य इ-सम्भरश्च अस्व सा तेषामुक्त्य कोक्तय ताभिं सह  
'भास्त्रे' इत्यस्मिन्दे 'भावे' इत्युत्तर स्फुरति 'भास्त्रे' इत्यत्र सकार  
अकाररेके 'भावे' इति पाणिनिस्त्व मुद्रवदीलर्थ

(१) 'घुनासीर' । पूजायाम् ना पुरुष सीरो हल्  
(२) रामानुराग । रा धनम् मा लक्ष्मी तु इति विनर्त्त राग  
आरक्तत्वम् (३) 'विबरासीनकुलीरा' वि पक्षी बर अत्रम् आसी  
सखी नकुली नकुलस्त्री इरा मदिरा विवरैषु छिद्रेषु आलीना प्रविष्टा  
उलीरा बलवरजीविशेषा यासु ता (४) 'कुबलयवनराज' कु  
पृथ्वी (ववयोरैक्यात्) बलो बलभद्र यवो धान्यभेद नरो  
मनुष्य आजि सग्रम कुबलयाना कमलाना वनाना रात्र  
पद्मय (५) 'मित्रोदय' मित्राणा सखीनामुदयो वृद्धि मित्रम्  
सर्वस्य उदय उद्गमनम् (६) 'मदनवती' मदना मदनवृक्ष विद्यते  
यस्या सा अतिगहनत्वाद्दुर्गमा मदन कामो विचपे यस्या सा सखी  
वना इत्यर्थ (७) 'विमत्सर' वय पक्षिणे विचन्ते यस्मिन् विमत्  
रैश्च सरस्वतागम् विगतो मत्सरोऽन्कारो यस्य स (८) 'लकन  
कम्' सरल समस्त क पानीय भूय च कलङ्केन लान्छनेन सह क  
मान कुनम् (९) 'अप्राप्यवारिपूरजनितरङ्गा' अगा पर्वता पना  
भर्तार रिपु खडु हे रज्ज्वि । तरङ्गा ततो विस्तीर्णो रज्जो नर्वन  
मण्डपो यस्या सा अगाधेन अतस्परशेन वारिपूरम् नवसमुद्र  
जनिता अलापितास्तरङ्गा अत्यो यस्या सा

(३८) चतुर्वेदादस्यपदेरनुक्रमेणोत्तराणि (३९) वारा वारा नदी  
दश मा लक्ष्मी वारानदी दशमा हे मित्र, पद्मादौ दीपकालिका स्या  
कदापि न दृष्टा इत्यर्थ कायनीभाषया चत्वारम् (४०) के वदके ज्ये  
ष्ठे ते न नवे शये यथाविशेषे केदव इव क ईश वे न के शब्दे  
(४१) स्र स्वर्गे धुनी नदी वा रिपूर रिपोदिरण्यवशिपोर  
स्वम् स्वधुनी स्र स्वर्गे धनयति कम्पयतीति तादृशी वारि उद  
कम् पू पुरी अ विष्णु स्वधुनीवारिपूर (४२) न मदा वारि  
पूर नगरी अ विष्णु नर्म कीदार्थम् दावा दावानल रिपू  
दिरण्यवशिपोर सलम् नर्मदावारिपूर (४३) हेम सार अराभि  
सहितम् गली प्रशस्तकण्ठ इला पृथ्वी लाली लालयान् गर  
विषम् साम सान्वयम् हे हेला लीला मली मलयान् कलङ्गीति  
यावत् साग अनेवृक्षे सहित इव हेमसारज्जलीला हेन शुवर्णस्य  
सारको मृग तस्य लीला

१ कस्मिन्नेते २ स्रं ३ भवतत्त्वम् ४ सप्रामासी ५ लक्ष्मि  
नेदेदा ६ करपद्मदृशसखी ७ शोभा ८ रमणीयम् ९ भावति  
१० अविना सीता मद्रमणो राम

स्वामी को निहन्ता निगततमः ॥ १० ॥ लक्ष्मणेत्सुवरं  
यत्र प्रथः स्यादत्र कीदृशः । अस्मिन् द्विरदृष्ट्वाय वनाली  
कीदृशी हिता ॥ ११ ॥ प्रायः कार्ये न युज्यन्ति नयः  
सर्वत्र कीदृशाः । नाथा इति मनेच्छ्यो नौगवी वद  
कीदृशः ॥ १२ ॥ वासुनाः स्युः कथा नीचाः सर्वः कस्मि  
न्मोदते । अर्चिनः प्राप्य पुण्याहं करिष्यथे वसुनि किम्  
॥ १३ ॥ को दुःखी सर्वकार्येषु किं भृगुार्थं वाचयम् ।  
ये यस्याद्विरतो नित्यं ततः किं न करिष्यति ॥ १४ ॥  
गरेणेन्द्रो भवेत्कीदृशोतये भृशसहतेः । यद्यप्य तदासं  
किमकरिष्यमहं धनम् ॥ १५ ॥ काले देशे यथायुक्तं  
नरः पुत्रैर्युयति काम् । मुक्तन्तारालम्बेता किमन्नम-  
करिष्यताम् ॥ १६ ॥ हिमानीत्यगिरौ स्वाता कीदृशी  
शशिमात्सरौ । कः पूज्यः कः प्रमाणेभ्यो न प्रमाकरमयतः  
॥ १७ ॥ के प्रवीणाः कुतो हीनं जीणं वासोऽनुमाश्र कः ।  
निराकरिष्यन्तो बाह्यं योगाचाराश्च कीदृशाः ॥ १८ ॥ न  
स्थापते खलः कस्य सुसिद्धन्तं निमुच्यते । लदेशाना  
नवाना च तिढा किं नाम कथ्यताम् ॥ १९ ॥ सतत

(१०) 'कुसुमवन्धवोदयः' को श्रुत्वा सुप्रकुसुम श्रुत्वा  
मये प्रीतिः कुतः नयः । अवनं रथा निवृत्ते वसामो अवनकान् रसाकरः  
धनो भर्ता । नास्ति दया यस्य सः अयसः दयारहितः । कुसुमानां चन्द्र-  
विकसिकमजना वनानां वाग्धनो भ्राता चन्द्रलस्योदयः (११)  
'अक्षरसहिता' 'सारसप्त पक्षिणो हिता भिवा कश्चि इति सारसप्त  
योनिर्दृष्टानां वासारेण आकाशमरोचरो सहिता सहस्रवैमाना  
(१२) 'सावधानाः' सह अथवा नेन ममापिना वतन इति । अथ  
प्रतिष्ठा इत्यर्थः । सौ कथा ना सु इति पदच्छेदः । वसामो नौका-  
रो सहस्रवैमानः सौ । न वा अथा चारदितः प्रविशः ना इति शुद्ध-  
सकारस्य सितगो । नौ' इति नौकाची भवेदिति योजना (१३)  
'दास्यान्ते' दास्या वेदयथा महे मरोरुवे दास्यामहे दान  
दास्यान्ते' (१४) 'प्रमासदी' प्रमाना यानोऽप्यासीति प्रमासी  
अति शृणुः प्रमासुति प्रकथेन दत्तान् विमुच्य गमिष्यति (१५)  
'सदनास्य' समरं मदसहितं आसं सुप्र यस्य सः नमदास्य' अमरा  
हि गजानां मदमात्राय हृष्यति समदास्य' त्वं दास्य नदा व्यतिरिच्य-  
(१६) 'अहास्यताम्' हास्यस भावो हास्यता न हास्यता अहास्यता  
ताम् सुकृतिषा दुर्वनेन न बन्धित्वेतिर्लभ्ये ओहाद लागे क्रिया-  
विशेषो रूपं तद्वत् तावत्स्युपायमित्यर्थः (१७) 'अमाव' अमौ  
गामि मा दोतिर्योसौ कामिनिरिनी अ-हृष्य' अमाव प्रमा-  
दास्ये प्रसिद्ध' अस्य पदार्थं प्रमाकरान्तां अमावस्य मह्यम पदार्थं  
प्रमाणत्वेन न मन्यते (१८) 'विज्ञानवादिन' विवा विवेचेन  
जानति वे चतुराः नवाव नृनानाः जीर्णे हि वर्यं नवाव क्षीनमूच्य  
स्वादिन्यभिप्रायः इत स्वयं विज्ञानवादिन-विवेचेन ज्ञानस्य उत्तरा  
पेक्षानस्य वादो विवृते येन वे विज्ञानवादिन इति पदं नौदृग्गले  
प्रसिद्धम् (१९) 'परमोपदम्' आत्मन्यतिरिच्य पर-तस्य परस्य  
अन्यस्यैव न स्तोति पद परस्य सुसिद्धन्तं पदम् परमोपद नवाना-  
मपि विवा विप्र-तस-सि रस्यादीना परस्येपदस्य

स्थापते कस्य नीचो मुनि किमुत्तमम् । कर्तयन्ति रुचादीना  
धातूना किं पदं भवेत् ॥ २० ॥ किमप्ययथा स्यात्  
कस्य लोभे विधीयते । व्रत श्रद्धाद्विशेषे ज्ञाना समाहारः  
क उच्यते ॥ २१ ॥ कौ निग्यातामहे । सन् गोकं वदति  
कि पदम् । कोऽभीष्टोऽनिरदित्य सत्यन्तं के च निमुनिः  
॥ २२ ॥ किं सुबन्ति पयोऽग्राहाः कीदृशी हरिण्यमा ।  
पूजाया किं पदं कोऽग्निः कः कृष्णेन हतो रिपुः ॥ २३ ॥  
वद वल्लभ सर्वत्र साधुर्भवेति कीदृशः । गोविन्देनानमि  
क्षिमे नन्दवेष्मनि कामयत् ॥ २४ ॥ यन्नादन्विष्य का  
प्राप्ता लेखनमनिर्महिवा । वनान्ववारे निशङ्क मोदते नैव  
वज्रकी ॥ २५ ॥ निमग्नतया स्यात्तं पादेन व्यङ्गमादय ।  
जनानां लोचनानन्दं के तन्वन्ति घनाल्पे ॥ २६ ॥  
प्रायेण नीचलोकस्य कः करोतीह गवताम् । आदौ वर्ण-  
द्वयं दत्त्वा नूहि के वनयामिनः ॥ २७ ॥ सातुजः कामने  
गन्वा नैकपेयाद्यमान कः । मये वर्णजयं दत्त्वा यमनः  
कीदृशो वद ॥ २८ ॥ घटे वियोगिनीगणहस्यलपाङ्गुलानि  
वा । वद वर्णो विद्यायान्ते सीमा हृष्टा मनेभ्यः ॥ २९ ॥  
विष्णो वा वल्लभा देवी लोकनितयपाननी । वर्णागण-  
न्तोपदेत्वा कः शन्दस्त्वयाचकः ॥ ३० ॥ पुण्यः कीदृशो  
वेति प्रायेण सकलः कलः । मध्यगणद्वयं त्यक्त्वा  
नूहि कः सासुपलयः ॥ ३१ ॥ यममानेन कः स्वर्गहेतुः  
सम्यगिरीषीयते । विहायाद्यन्तोर्वर्णो गोत्रं कुन स्थितं  
वद ॥ ३२ ॥ नीचेषु याननी याणी का कः न्याच्युमदो

(२०) 'आत्मनेपदम्' आत्मने स्वम्ये पद प्रतिष्ठाप्यानन् आत्म-  
नेपदं त आत्मा इति स्यादीनि नव वचनानि भवन्ति इति भावः  
(२१) 'स्वरेतः' स्वरस्वरस्य स्वर्गं गिरातः इत्यं इत्यञ्जक्य  
स्वरितः इत्यादयश्च 'स्वरा' प्रत्येकमुदात्तानुदात्तलघुमहा-  
सनाहारः स्वरितः इति तात्पर्यान् (२२) 'कीदृशः' विश्व विश्व  
वीरहन्तयूरी वा इति खेदे । रा' इत्यम् वीरारः वीर्यवान्  
(२३) 'कामयत्' क जडम् मा एव कुणेन सहस्रवैमाना लक्ष्मी  
सु पूजायाम् ए अक्षि क्कामयत् एतन्नया दैव (२४) 'दीनरक्षी'  
क्षीरन्दी दीनान्ताम्भ्यः निमाकरादीन् रक्षन् इत्येवरीयो दीनरक्षी  
दीनयात्कः क्षीर दुग्धं तस्य नदी क्षीरनदी (२५) 'नादिकेज-  
नादिकेजिनः' नादिकेज्यना नादिकेजना जारेण उपरतिना गृह-  
केति । कीडा तवा जारेजिना (२६) 'रचना' र आश्रयः  
आकाशस्य मयन वनान्तादन्तो नामि ए एव मयना । र-  
विदेशः (२७) 'यमनः' रा इत्यम् यमना भिष्टा (२८) 'गङ्गाया  
चम' राम दास्यवि- राक्षमोचन- राक्षसानां मये उच्यते । शङ्क  
(२९) 'लक्ष्मीयथा' लक्ष्मी यथाविशेषे मरीचका यो नाम पुन  
सत्य लीला कीदा तथा (३०) 'पमान' मा मरीचो ममानः कुल-  
(३१) 'नागरीकः' नागरीकः नगामिभागी पशुनो वा मातः स्व-  
(३२) 'यामविधि' याम यमन यथा विधि । गतिगुणं गोत्र

जने । शमोरावरणं किं कं भजन्ते व्याधयो जनम् ॥ ३३ ॥  
 कस्मिन्सपिति कंसारि । का वृत्तिरधमा शृणाम् । किं भूते पितर  
 बाल किं दृष्ट्वा रमते मन ॥ ३४ ॥ किमिच्छति नर कास्या  
 भूपाना को रणे हित । को वन्द्य सर्वदेवानां दीयतामेक-  
 मुत्तरम् ॥ ३५ ॥ भागीरथी कथंभूता कामिनी प्राह किं  
 प्रियम् । एकमेवोत्तर देहि शास्त्रलौकिकमाधया ॥ ३६ ॥ बुध-  
 कीदृग्वचो भूते को रोगी कश्च नास्तिक । कीदृक्चन्द्रं नम  
 स्यन्ति किं सूत्र पाणिनेर्वेद ॥ ३७ ॥ राज्ञः संबोधनं किं स्यात्सु  
 ग्रीवस्य तु का प्रिया । अधनास्तु किमिच्छन्ति आर्तं किं  
 क्रियते यद ॥ ३८ ॥ किमस्ति यमुनानद्या जारान्किं वक्ति  
 जारिणी । औ० भगीर्वाणमाध्याम्येकमेवोत्तर यद ॥ ३९ ॥  
 का कान्ता कालियाराते पुनरर्थे किमव्ययम् । किं वन्द्यं  
 सर्वदेवानां फलेषु किमु सुन्दरम् ॥ ४० ॥ कैदारः कीदृशो  
 मार्गः कुत्र रोते जनार्दन । स्त्रीष्वित कुत्र रमते स्वामी किं  
 वक्ति चेटिकाम् ॥ ४१ ॥ घनसमये शिशिषु स्यामृत्यं  
 कीदृक्षु किं घनात्यतति । प्रावृषि कस्य न गमन मानसगमनाय  
 कीदृशा हसा ॥ ४२ ॥ चादय इति यत्र स्यादुत्तरमथ तत्र  
 कीदृशः प्रश्नः । कथय त्वरित के स्तुर्बोकाया वाहनो  
 पाया ॥ ४३ ॥ वदतानुत्तमचचन ध्वनिरुक्तेच्यते स  
 कीदृक्षः । तव सुहृदो गुणनियद्वै रिपुनिवह किं तु कर्तार  
 ॥ ४४ ॥ को माषति मकरन्दैस्तनय कमस्तुत जनकराज  
 मुता । कथय कृषीवल सर्वं परं किमचीकरस्त्वमपि ॥ ४५ ॥  
 पृच्छति पुरुष कैऽस्या समभूवन्मज्जकृतपक्षतः । बहुभय

(११) 'अवेलामोजिन्म्' अवे लाम अजिन्म् ओवेलाभोजि  
 नम् (१२) 'शेषेतेवावापरकम्' शेषे सेवा वा परकम् (१५)  
 'मृगुमय' मृगुम् जय मृगुजय (१६) 'मलापहा' मलापहा  
 मला पहा (१७) 'अर्धवदभातुरमलय प्रातिपदिकम्' अर्धवद  
 अभातु अमलय प्रातिपदिकम् अर्धवदभातुरमलय प्रातिपदिकम्  
 (१८) 'देवतारापनम्' देव तारा पनम् देवतारापनम् (१९)  
 कालिय कालि य (२०) 'मातुलिङ्गम्' मा तु लिङ्ग मातुलिङ्गम्  
 (२१, २२) 'समुत्कननत' समुत्सु मुदा हर्षेण सह वतैषाना समु  
 दस्तोक्त के पानीयम् अनस शकटस्य रामसुखं उत्कण्ठयुक्त मनो  
 वेपं ते समुत्कननत (२३) केनिपाता 'अत्र, के निपाता इति  
 प्रश्न प्रश्नवारमेव द्वितीयवार उत्तरम् निपाता के अवीति  
 प्रश्न चादयो निपातसङ्घ के पानिषे निपाति ते केनिपाता अत्रि  
 प्राणि (२४) 'अवमगार' अवम नीचार्थवाचकम् नार अ युक्ते  
 ध्वनि अवमगार अस्मिन् अत्राणि रिपूनामपमान करिष्यन्ति इत्यर्थे  
 (२५) 'अलीलनम्' अली अमर, अल्य लवनामान पुत्रम् अह अली  
 लव छेदनमकरवम् (२६) 'मानवनगा' हे मानव नगा पवता  
 इत्येव हि पर्वताना पशुच्छेद कृत इति पौराणिकी कथा, मानवन  
 गा हे अनवत । न विद्यते अवन रक्षण यस्य स अनवन तत्संबोधन  
 हे अरक्षित 'त्व मा गा मयन मा कुर्व'।

देशं जिगमिषुरेकाकी वार्यते स कथम् ॥ ४६ ॥ को नयति  
 जगदशेषे क्षयमथ विभवाभूय क विष्णु । नीच कुत्र  
 सगर्व पाणिनिस्तु च कीदृक्षम् ॥ ४७ ॥ किं साक्षिणेय  
 निष्ठ का सस्या वदत पूरणी भवति । नीच केन  
 सगर्व स्तुं चन्द्रस्य कीदृक्षम् ॥ ४८ ॥ सुकपरितुष्ट  
 शब्द सुखलक्ष्यस्य वाचक केन । स्तनभरनमिता गरी  
 केनोपायेन रज्येतकान्तम् ॥ ४९ ॥ कीदृग्गृह याम्यगृह  
 गतस्य कास्त्राणमम्भस्तरणे जनानाम् । भूषा कथं कथं न  
 ते तु पृष्टे मुक्ताकलपैरिति चोत्तर किम् ॥ ५० ॥ कीदृ  
 ग्वन स्वाज्ञ भयाय पृष्टे यदुत्तरं तस्य च कीदृक्षः ।  
 वाच्यं भवेदीक्षणजातमम्भु क चाधिरोते गवि कोऽर्चनीय  
 ॥ ५१ ॥ दधौ हरि कं शुचि कीदृगग्रं पृच्छक  
 किं कुरुते सशोक । श्लोक विद्यायापि किमिषुदार कोर्ष  
 तोष समुपैति भूय ॥ ५२ ॥ लक्ष्मीधर पृच्छति कीदृश  
 खाद्रूप सपत्नैरपि दुर्निवार । अकारि किं मृद्वि नरेण रुम  
 निपतृत्वमारोपयितुं सकीयम् ॥ ५३ ॥ कीदृश वद म  
 स्थल मत द्वारि कुत्र सति भूषण भवेत् । मृद्वि काल  
 सुमत् सर्वासुक्त कीदृशो भवति कुत्र विद्विषाम् ॥ ५४ ॥  
 का प्रियेण रहिता वराङ्गना धाम्नि केन तनयेन नन्दिता ।  
 कीदृशेन पुरुषेण पक्षिणा बन्धन समभिलष्यते सदा ॥ ५५ ॥

(४) 'यमो गन्धने' यम कृतान्त अग गोवर्धनम् धने नये  
 गन्धने पाणिनीयव्याकरणमध्ये इदं सूत्रमस्ति (४८) 'विशेषणमेकार्थं  
 विशेषणम् एकाश्रयानां सख्यापूर्वक एवमेव भवति एकादौ बहु  
 लिख्यते तदा विदूना साफल्य स्याद-यथा शब्दमेव अर्थेन द्वयेन  
 विशेषणमेकार्थेन इदं चन्द्रव्याकरणपञ्चमसि (४४) 'उत्तरविशेषणे  
 आद्ये सुसपरिविन्द्यशब्दे उ प ति वि इत्येवैवा वर्णानां हरयेन भिन्ना  
 सनेन दन्तम् इति शब्द सुखलक्ष्यस्य वदानस्य वाचको मयि  
 द्वितीये उपरि विहरणेन इत्यस्य विपरीतरतेनेत्यर्थः (५०) 'हारा  
 नाव' हारावि हार इति खेदे हार इति ताव शब्दो विधत्ते मल्लार  
 नाव नौका हे हारा, नौ सुप्ताभिन्ना (५१) 'अलिखमिह' अलि  
 खम् न सति लिखता धातुका जीवविशेषा यस्मिंस्तदा अलिख  
 न विद्यते हिन्म अहिम् तस्य अहिम सत कोऽर्थे यदा अलिखशब्द  
 लिख दूरीकियते तदा अर्थ इति तिष्ठेत् अत्र नेत्रत्रल अश्रुता अत्र  
 शेषनाथम् अ कृष्ण पूज्य सन् अधिशेते (५२) 'अगनकमरी  
 दिति अग गोवर्धनम् अक न विद्यते क जल यत्र तद हे अक  
 विद्यते क सुख यस्य स हे दु खिन्' । रोदिनि रोदन करोति आ  
 मयनकमरीदिनि इय श्लोक अगम्य अकरोत् इति विचारयन् पुत्रोऽत्र  
 भवति (५३) 'समजनितनय' हे सम मा लक्ष्मीस्त्वया सह वसमान  
 लक्ष्मीधर । जनितनय कृतो नयो न्यायो येन स समजनि तनय  
 तनय पुत्र समजनि उत्पद्यते (५४) 'अवारितोर' अवारि  
 विधत्ते वाच यस्मिंस्तदा तोरुषे बहिद्वारे सति अवारितो र  
 रणे संग्राहे अवारित न वारयितुं शक्यते स (५५) 'शकुन्ताया  
 तेन शकु नवानाद्री कपे पुत्री भरतनाम्ना पुत्रेण, नन्दितवार्त्त  
 शकुन्ताया पक्षिणा लामोर्ध्वेन तत्र रत आसक्तलेन, ध्यानेत्यर्थः



कीदृश हृदयहारि कृतित क सखा यशमि भूपतेर्मत । कस्त-  
वान्नि विपिने भयाकुल कीदृशश्च न भवेन्निकाकर ॥ ५६ ॥  
कीदृशी निरयभूनेकधा सेव्यते परमपापकर्मभि । प्रेतराक्षध-  
पिगाचसेविता कीदृशी च पितृकाननस्वली ॥ ५७ ॥ केसर  
द्रुमतलेषु सस्थित कीदृशो भवति मत्तकुक्षर । तत्तत् शि-  
मपेक्ष्य लक्षणैर्लुन समिति कीदृशो भवेत् ॥ ५८ ॥ निर्मित  
सकल्पयति पृच्छति को नैको मृत्योर्मयमृच्छति । मेना  
त्ययकृतस्वरिपाशाया किं तिमिरक्षयकारि निशाया ॥ ५९ ॥  
विहृगपति के हृतवानहित कीदृग्भवति पुर जनमहितम् । किं  
कठिनं विदित वद धिमन्यादपतिरपि कीदृग्भवत्युक्त ॥ ६० ॥  
अनुकूलविषादिद्वयो विजया साधन कीदृशो वृष । विरहि  
प्यपि जानकी वने निवसन्ती मुदमादयौ कुत ॥ ६१ ॥  
कुसुमं पतदेत्य नाकतो वद कस्यै सृहृयसि मोगिन । अधि  
गम्य रतं वरपत्न्या क नु यत्न कुरुते सुगिहिता ॥ ६२ ॥  
कनयो वद कुन कीदृशा कठिणं किं विदित समन्तत ।  
अधुना तन बैरियोपिता हृदि ताप प्रजलो विहाय का  
॥ ६३ ॥ वसति पुन सरोरुहसततिर्विद्विजुतो ननु के तिमिर-  
च्छिद । पननमक्षसपन्नणोत्सुक पुरुषमाह्वय को जगति  
प्रिय ॥ ६४ ॥ न भवति मलयस कीदृशी भू क इह  
कुच न विमर्ति क गता श्री । भनदनिविहहेषु कासि निलं  
बलमधनेन विपद्यधापि वेपाम् ॥ ६५ ॥ समयमिह

वदन्ति क निशीथ गमयति कान्दद वारिवाहृन्दम् ।  
वितरति जगता मनसु कीदृच्छुद्रमतिमानमय महातडाग  
॥ ६६ ॥ किमकरवमहं हरिमहीध्रं स्वमुत्तमेन गता हितं  
विधिल्लु । प्रियतमवदनेन पीयते क परिणतविन्मृगोऽयम  
प्रियाया ॥ ६७ ॥ परिहरति भयात्ताहाहित किं कमय  
वदापि न विन्दतीह भीत । कथय किमकरोरिमा धरिनीं  
वृष्टियुगैर्दपते स्वय त्वमेक ॥ ६८ ॥ पृच्छति शिरमिरुहो  
मधुमधनं मधुनयनसं शिरमिरुह च । क खलु चण्ड-  
तथा सुवि विदित का ननु यानया गवि गदिता ॥ ६९ ॥  
कीदृक्तोय दुस्तर साचितीर्थे का पूयासिन्धुमग्नमग्न-  
यम् । दृष्ट्वा धूम दूरतो मानविज्ञा किं कर्नासि मातरना-  
थयासम् ॥ ७० ॥ कीदृक्मातर्गपनते शिखा स्वादुष्ट  
पृच्छन्मामन्ते मृगा किम् । देवामाले किं गते प्रायशो  
उमिच्छो कुर्यान्नो विवाह विविक्त ॥ ७१ ॥ कीदृक्तेना  
भनति रणे दुर्वीर वीर कस्यै सृहृयति लक्ष्मीमिच्छन् ।  
का सवुर्दिमति सुव समामे किं कुर्याध्व सुमटजना  
आवृष्यान् ॥ ७२ ॥ कस्यपतेर्वद गमन केन स्वात्कसिन्दधि  
सलमते स्वपेच्छु । कसर्वेपा शुभकर्मसुधीपा किं कुर्यात्स्वं  
सुजन सशोक लोकम् ॥ ७३ ॥ कीदृश सकलजनो भवे  
स्वगश क कालो विदिन इहान्वकारहेतु । क प्रेयान्कु-  
मुदवनम्य को निहन्ति आवृष्यं वद शिरसा जितस्त्वया  
क ॥ ७४ ॥ समामे स्फुरदसिना हतास्त्वया के दु खं के  
वत निरये नरस कुरु । कसिन्दुमवति वदापि नैव लोम  
ज्ञाता के जगति महालघुत्वनाज ॥ ७५ ॥ कीदृशं

(१६) 'क' कनिरहित' क क मयुर शब्द' कवि' कान्वादिहृ-  
वदित' शब्द' कल्लेन युगलमिहानेन विरहित न स्याद इति  
भावाये (१७) 'नरकाश्वरिणा' नरकाणां पादा नारकवीर  
क्षका धर्मदासौ रविना' बयस्कृता नराणां कथादासि कर्षणां ठे  
कृत्वा रविना इनरानभूमिलु मनुष्याणां मुण्डे सहिता भवति  
(१८) 'दानवद्रुमनरहित' दानेन मदेन वृत्तानां वृक्षाणां अन्न  
रेम्य' सकाशात् 'दित' दितहनदित्यर्थः दानवानां दैतानां कुले यो  
अनो दानवा अमी सुधन्वीति मिथ्याज्ञान तेन रदित (१९) 'विषु  
सारतेन' हे विषुसारते' विषुगा कल्पिता अरातय शत्रवो येन स  
तत्सर्वोपनयम् अत्र अस्मा विषुष्य' सारा नक्षत्राणि तासां तेन  
प्रकाश (२०) 'अदिमकरमय' अदि सर्पम् अकर नासि करो  
राजदण्डो यसिस्वरु अय लोहम् अहय सर्पां मकरा मत्स्यमिधेया  
स्य नय (२१) 'कुण्डलवर्धित' कुण्डले शुभमृककशुनैर्वाविनो वर्षा  
पिन कुण्डल लक्ष्म कुण्डली धनश्रामानो पुनो तयोक्तुकि सप्तसत्वात्  
(२२) 'मुरतये' मुरतय कषाग्रभाय वाण्टनि मुरतय संभो  
गम्य रव शब्दस्तस्मिन् (२३) 'गिरिसारमुखा' गिरि वाण्या सार  
प्रधान कुण्डोबाधनमुख वदन शेषां ते गिरिसार लोहम् उखा  
स्वात्य (२४) 'विनिरणोत्तरा' के पानीये विरणाणा उत्तरा  
समूहा हे केनिरणोक्त, केना विषये येषां ते केनिन येषां मयूराणां  
रणे शब्दे उत्तर उत्सुक तत्सर्वोपनयम् रा द्रव्यम् (२५) 'विषग्रणा  
नाम्' विगता पत्रगा सर्पां यसा सा विषग्रणा न हिनु पत्रगल  
दितैव ना पुमान् अ कृष्णम् विपत्तैरप्यधमाय दमिद्रता नगानां  
पवनानाम्

(२६) 'अरविदवान्' अरवि नासि रवि' यसौ यस्मिन् अरविलम्  
दवान्दवानपान् अरविन्दवान् अरविन्दानि कनकानि विपन्ये यस्मिन्  
न्य' (२७) 'अधम' हे कृष्ण' इय गोवर्धनपद अध' इत्ये धनवात्  
अधर' ओष्ठ' (२८) 'समरतयम्' समर संग्रामम् जय जयवाद्यम्  
अह समरवय रागिनीं पृथ्वीनकरवन् (२९) 'किरावनीका' हे केरा  
वनीका' वने ओक्तो गृह यसासौ वातर हे केराव' नौका नाव-  
(३०) 'अनुनातासे' अनु न विषये नो यवत नौकादेवित्यर्थे  
माना वनिनी हे असे खड्ग' अनुमानासे त्व अनुनात कर्तव्यसि  
(३१) 'विमाकरमनयम्' विमा विगना मा कान्तिर्वेसा सा हे  
करम शू' वनम् विमाकरमवच विमाकरस्य सूर्यस्य भवन गृह  
तत् सिंहासनं यने जीवे लोका विमाहाति' युगमार्थाणि न कुर्वति  
मिहसाधिविधि सूर्य (३२) 'पराजयेमि' परा जह्या जह्युष्य  
वेना जय प्राप्तुमादित्यर्थः आनये संग्रामाय हे मदि ह इत्यर्थः व  
पराजयेमिहे जयेम (३३) 'विनोदयेवम्' विना गरुडेन उदये सति  
परसोन्नती सत्याम् अथ मयम् अह त विनोदयेव विनोदेन  
लुक कुपामित्यर्थे (३४) 'विषुगविरहित' विषुगेन कटेन विरहित  
सूलीयर्थे विषुश रविश विषुली चन्द्रादिली ताम्बा रहित,  
विषुश द्र' अवि कांशु' अहित राज (३५) 'नरकरव' नरक  
नरपथ मनुष्यहस्तिन- नरकस्य रंगवो मृत्यु अस्मिन्ना  
नादका इत्यर्थः नरकरे पुरुषाणां हस्तवदे अत्र पत्न्य-

समिति षल निहन्ति शत्रु विष्णो का मनसि मुदुसदा  
तनोति । तुच्छ सच्छरधिसुख निगद्यते किं पथ्यै समम  
पमान एव केषु ॥ ७६ ॥ कामरिरहितामिच्छति भूप  
कासुदरयति शूकरस्य । केनाकारि हि मन्मथजननं केन  
विभाति च तरुणीवदनम् ॥ ७७ ॥ हिमासुखण्डं कुटिलो-  
ज्ज्वलप्रभं मवेद्वराहप्रवरस कीदृशम् । विहाय वर्ण पद-  
मथ्यसस्थितं न किं करोत्येव जिन करोति किम् ॥ ७८ ॥  
वसन्तमासाद्य वनेषु कीदृश पिकेन राजन्ति रसालभूरुहा ।  
निरस्य द्यग्नद्वयमत्र मध्यम तव द्विषा कान्ततमा तिथिश्च  
का ॥ ७९ ॥ उरस्थल कोऽत्र विना पयोधर विमर्ति  
सन्धोय मरुताशनम् । वदन्ति क पत्तनसमव जना फल  
च किं गोपवधुकोपोमम् ॥ ८० ॥ वसन्तमासाद्य वनेषु  
राजते विकसि किं वल्लभ पुष्पसुच्यताम् । विहंगम क च  
परिरक्तुदाक्षर वदन्ति किं पङ्कजसमवं विदुः ॥ ८१ ॥ समुद्यते  
कुन न याति पासुला समुद्यते कुत्र भय भवेज्जलात् । समुद्यते  
कुन तथापयात्यरि प्रहीणसन्धोधनवाचि किं पदम् ॥ ८२ ॥  
तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखाशया वनेषु कस्यै स्पृहयन्ति  
सत्तमा । इहापि वर्णद्वितय निरस्य भो सदा स्थितं कुत्र  
च सत्त्वसुच्यताम् ॥ ८३ ॥ पदमनन्तरवाचि किमिष्यते  
कपिपतिर्विजयी ननु कीदृश । परगुण गदितुं गतमत्तरा  
कुलत किं सतत सुवि सज्जना ॥ ८४ ॥ वदति राममनुष्य  
जपन्त्यजो वसति कुत्र सदालसमानस । अपि च शक्रकुतेन  
तिरस्कृतो रविमुत किमसौ विदधे त्वया ॥ ८५ ॥ मेघा  
त्यये भवति क समद सुभगं च किं कमधरन्मुरजित् ।  
कुटुतैलमिश्रितगुणो नियतं विनिहन्ति क त्रिगुणसद्विदै  
॥ ८६ ॥ वर्षासु का भवति निर्मधु कीदृगञ्ज शेष विमर्ति

(७६) 'अभिमामिषु' अभि नास्ति भीभव बल तत् मा लक्ष्मी  
अभिषु न विद्यते इषदो वाणा यस्मिंस्तौ अभिमामिषु गर्ववत्  
(७७) 'कुङ्कुमेन' कु पृथ्वीम् कु पराङ् पन कुण्ठेन कुङ्कुमेन  
(७८) 'दङ्गाम्' दङ्ग दादा तदत्र आमा शोभा यस्य तत् द्विती  
यासादय प्राप्तश्चन्द्रो वकोऽनलगुणेन स्रग्भदधया सहोपमीयते  
दम्भ कथं जिन न करोति मद्र कल्याण जिन करोति (७९)  
'कान्तगिरा' कातागिरा कान्त मनोहरा गीर्वाणी यस्यासौ  
कान्तगीतेन काप रन्दिगृहम् राक्ष पूर्यमावी (८०) 'नापरमम्'  
ना पुमान् हे नाप हे सर्प! नागर नगरे मयस्त्वम् नागर नार  
कीकलम् (८१) 'किङ्कुरम्' किङ्कुर पलायम् शुच वीरम् क ब्रह्मा  
गम् (८२) 'हिमकरे' हिमकरे चन्द्रे उदये सति मकरे मल्ले कथ्यते  
सति क इले सायुधे ऊर्ध्वोऽङ्गो सति रे रे दास इति चामरघ्नो  
(८३) 'तपसे' तपोवृणाय से सञ्चरमाव सफारे वर्तते (८४) 'अनु  
साराय' अनु पश्चादाचि रामेण सह वर्तमान साराम अनुसराम  
य पश्यण प्रति अनुसरण कुर्वे (८५) 'अनुजगृहे' हे अनुज भ्राता !  
गृहे मया अनुजगृहे अनुगृहीत (८६) 'आसरोमम्' आ वेतु  
दिनेषु मेघनेच्छो भवेत् सरमच्छादयम् अय गोवर्धनम् आसरोमम्

वसुधासहित क एक । आमन्नयस धरणीधराजपुत्री  
को भूतिमक्षनिचिताङ्गनाथय स्मात् ॥ ८७ ॥ कौ  
शकरस्य वलयावपयोधर क कीदृक्परस्य नियत वशमेति  
भूप । सन्धोयधोरणपति विजयी च कीदृग्युगोधनो नहि  
मवेद्वद कीदृशश्च ॥ ८८ ॥ कासुजहार हरिःस्फुधिनय  
मया कीदृक्श्रुत भवति निर्मलमानसानाम् । आमन्नयस  
वनमधिशिखावलीढ तच्चापि को दहति के मदयन्ति भृङ्गार  
॥ ८९ ॥ मेघात्यये भवति किं सुभगावगाह का वा  
विडम्बयति वारणमल्लवेद्या । दुर्वारवीर्यविभवस्य मवेद्वे  
क का खरवक्रसुभगास्तारणिप्रभाभि ॥ ९० ॥ कल्याण  
वाक्स्वमिव किं पदमत्र कान्तं सद्गुणैस्त्वमिव क परितोष  
कारी । क सर्वदा वृषमतिस्त्वमियातिमात्र भूत्याश्रित  
कथय पालितसर्वभूत ॥ ९१ ॥ सूर्यस्य का तिमिरकुञ्जर  
द्वन्द्वसिंही सत्यस्य का सुकृतयारिधिचन्द्रलेखा । पार्थश्च  
कीदृगरिदावहुताशनोऽभूत्का मालतीकुसुमदाम हरस्य शशि  
॥ ९२ ॥ मेघात्यये भवति का सुभगावगाहा वृत्त वसन्त  
तिलक कियदक्षराणाम् । भो भो कर्द्वयपुरुषा विषुवदिने च  
विचं च य सुबहु तत्किम्यता किमेतत् ॥ ९३ ॥ श्ले  
वसन्तसमये यद किं तरुणा किं क्षीयते विरहिणालय  
किमेति । किं कुर्वते मधुलिहो मधुशानमत्ता कीदृक्च  
मृगगणास्त्वविरत त्यजन्ति ॥ ९४ ॥ दुर्वारवीर्य सति  
त्ययि का प्रसुप्ता श्यामा सपन्नहृदये संययोधरा च । गृहे

(८७) 'कालिकापालिकमठ' कालिका दयामदा अयमता अयो  
भमरा यस्यात्तरपपालि भ्रमररहितम् कमठ कच्छप हे कालि हे  
पावति । कापालिको योगी तस्य मठ (८८) 'अहीनाक्षतनय'  
अही सर्पौ ना पुमान् क्षतनय क्षत छण्डितो नयो न्यायो वेत्  
त अन्यायवान् हे अहीन सर्पाणा स्वाभिन् ! अक्षतनय न इतो  
नयो न्यायो वेत् त अप्रवृत्त्यायवान् हीने अक्षिणी यस्यासौ  
हीनाक्षोऽन्यस्तस्य तनय पुत्र न हीनाक्षतनयो अहीनाक्षतनय  
धृतराष्ट्रे इति हीनाक्षोऽन्य इति पौराणिका तापुषो दुर्वाचोऽन्यो  
नाक्षतनयो न भवति, किन्तु अन्यपुत्र इत्यर्थे (८९) 'कुं  
भकरन्दविन्दव' कु पृथ्वीम् दमकर उपशमकामायुक मयै  
इत्यर्थे हे दमिन् दयो विद्यते यस्मिन्ना दति तत्संशोधन  
दय वनाग्नि कुन्दमकरन्दविन्दव कुन्दानां पुष्पविशेषाणां म  
रन्द पुष्परसस्तस्य विन्दव कथा (९०) 'सरोजरानय' सरोज  
गम् जरा वयोवृद्धि जय सरोजरानय कमलधेयव (९१)  
'शक्र' यः सुप्तम् करो राजमाग शकरो भद्रादेव (९२) 'भानो  
रवी' आ काचित् गौ वामी रवी रयो विषते यस्य स भागीरथी  
गङ्गा (९३) 'नदीवताम्' नदी इत्या पतावदक्षराणाम् नदी  
धाम् (९४) 'देवविक्रमम्' दलम् बलम् विक्रम कल मय्यक  
मधुरम् दयविक्रम दयाशिला व्याकुलम्

१ इयामवर्णो लोहमयत्वात्, पद्मे-मोदशुभादिनी २ सुष्ठु एव  
जलं धरतीति सुपयोधरा लोहनिर्मिते शक्ये पानीय दीयते इति  
प्रसिद्धिः, पद्मे-कुसुमनी

पुन प्रगतशुभसंगेनमूर्त्यै सैवाधरणंरहिता वद नाम का  
 म्यात् ॥ ९५ ॥ उरमि सुगमिद का गाढमाश्रित्तास  
 सरमिजमकरन्दामोदिता मन्दने वा । गिरिसुखंश्रुतगणं  
 वात्यानिसलस्यैगुगमिरपि कृता का छन्दसा वृत्तसि  
 ॥ ९६ ॥ समगिरिमि सन्य कीदृश दुर्निगार निगनघन  
 निशीथे कीदृशे व्योम्नि शोभा । कमरि विधिरज्जुन प्राप्य  
 योग्यामिमानं जगदगिरिमनिन्द्य दुर्जेन किं करोति  
 ॥ ९७ ॥ भवति गमनयोग्या कीदृशी भू ग्याना क्रिमति  
 मधुरमल्लं भोजनान्ते प्रदेयम् । प्रियतम वद नीचामप्रणे  
 किं पद स्वाधुमतिवृत्तविनादाश्रयिर किं समर्थं ॥ ९८ ॥  
 भवति जयिनी कान्ता सेनाद्वयाधरभूषणं वहति निमहि  
 पुष्पं कीदृहसुममसुदृढम् । महति समरे वरी वीर त्वया  
 वद किं वृत्त कमलसुन्दरे भृङ्ग कीदृक्पिन्मसु पावते  
 ॥ ९९ ॥ आह्वानं किं भवति हि तरो क्वचिप्रथविज्ञा  
 प्राप कार्ये किमपि न कळी पुनते के परेषाम् । पूगे  
 चन्द्र वहति ननु वा पृच्छति म्यानचयु केनोदयान  
 नितमसमं वदमामोति लोच ॥ १०० ॥ का सधुदि  
 सुमद भवतो नृदि पृच्छामि सम्यग्भात कीदृग्भवति  
 विपिनं सप्रतुदैर्भिर्हृते । लोच कस्मिन्प्रथयति सुदं का  
 त्वदीया च जैनी प्रायो लेके स्थितमिह सुखं जन्तुना  
 कीदृशेन ॥ १०१ ॥ गतोरुद्रायासा विमलमनस कुन  
 सुनयसप्तपन्थि सत्त्वा मुनिपुरिषो का च दयिता ।  
 कैविप्रेया किं म्यात्रलघुयुतैरष्टगुगभिर्बुधा वृत्तं वणं स्फुट  
 पटितमन्थं कथयत ॥ १०२ ॥ विमर्ति वदनेन किं क

इह सत्त्वपीडापर कुलं भवति कीदृशं गणितयौन केनि  
 ताम् । वमार हरिगुण्डेग्यगि का च केन स्तुतो हृत्  
 नयय कम्बया नगपतैर्मये कीदृगान् ॥ १०३ ॥ हरिरिहृति  
 का तपान्तरिषु का गता वं च का कमरयति गेगगान्  
 नयती पुगी कीदृशी । हरि कमधरद्विप्रमृतयो धरा किं  
 व्यधु कया सदमि कम्बया बुव तितोम्बुनि कीदृश  
 ॥ १०४ ॥ पवित्रमतिनृपिहृन्निमिह कि मयामघां प्रवीति  
 धरणीधरश्च किमजीणंसवोचनम् । हरिचंदनि को जिनो  
 मदननैरिणा सधुगे करोति ननु क शिम्बिहृत्कुलप्राण्डगोह  
 म्भरम् ॥ १०५ ॥ को मोहाय दुर्गेश्वर्य विदित मन्त्रो-  
 घनीयो गुरु को घाच्या विरल कनौ नयन किम  
 कीदृगिदृज । किं लेभ्याचनं भवेदतिगयं दुखाय कीदृ  
 कम्बल को मित्राधिरनिर्मनोभरसमो भूत्वा पुमान्कीरिण  
 ॥ १०६ ॥ कामिन्या सनभारमन्थरगतैर्लोचचक्षुषु  
 कंदरैरविलासनित्यनसते कीदृग्मुमान्मल्लम । हेल्लिहृ  
 कृपाणपाटितगपानीकान्कुनमेजय आसायासविशुष्कचक्षु-  
 कुहरा निर्याति जीर्णार्थिन ॥ १०७ ॥ दैत्यापतिरसा  
 वराहपुषा वामुजहापम्बुये का ह्यं विनिहृति को  
 मधुनधूयैष्यवीजगुह । सच्छन्दं नरसल्लकीवनजने  
 पम्पासरोमजने के विन्ध्याद्रिवने वसन्त्यमिमनवीडाभि-  
 रामस्थिता ॥ १०८ ॥ का चक्रे हरिणा घने कृपाशी

(९५) 'शुक्ली' आधवर्णरहिता 'श्री' हे दुर्वाचीर्थ । त्वमि  
 सवर्णि सति सनल्लहृदये का प्रमुखा । शुक्ली, प्रातश्चक्रमरोनवर्षे  
 त्वमि दृष्ट सति सनल्लहृदये प्रमुखा नैवाधवर्णरहिता का । श्री (९६)  
 'मात्सिनी' मा लक्ष्मी अष्टिनी जननी मात्सिनी नाम छन्दोदृष्टम्  
 (९७) 'अभिभवति' अभि नास्ति नीरस तत् भयरहितम् भवति  
 भाति नक्षत्राणि निपत्ये यसिस्त्रयं भयं तस्मिन्प्रत्ययुक्ते अभिनवति  
 परामवति नीचो बुद्धि गतो दुस्तरदायक एव भवेदिति भावः (९८)  
 'समादधिरं' सम्रा अभिप्राया दधि क्षीरान् २ इति नीचसंगेन  
 दीपते समादिष्टा (९९) 'परामरजित' परा दृष्टा हे राग आर  
 सदन गर गरलम् रजि रजतीचवशील तत् त्रित परारजित  
 परागेन वेसरेण रचित श्रीनिवभना (१००) 'नीलपफरा' ह  
 नील वृक्षनिपेत । परे अन्ये वारपन कर्पाणि सर्वे कुवति परकांरुह्यु  
 विल' रात्र पूर्णिमा हे काण परजित । नीरापफरा नीलम् तन्त्र  
 अरकाद' अमावस्यन नीर विना द्या कष्ट ददाति (१०१) 'वीसार  
 सेविना' हे वीर । रमि रव शम्भो विषये वसिन् तत् सम्प्रदुलम्  
 हामे हाम्ये सेना केन्यम् वीधारसेविना वीधार उपनादिषु खन्य  
 सेवये श्लवशीन्त्येन (१०२) 'शिसरीपी' शिखराणि निचत यमि  
 वशी शिखरी पवत तस्मिन् शिखरी = लक्ष्मी, शिखरी छन्द

(१०३) 'विमर्तयति' कुनपावति' विप गरलम् वरम् सर्वं  
 भमि नास्ति इ' कना वसिन् तत् कदरंरहितम् कु पूर्वन' ग्याना  
 संसारा अहित शत्रुः विमर्तयति कुनपावति- विमर्त-  
 दुर्गनागा पादना प्रत्यन्तरवकानां निहृत्वेण गदन्त्यन्येण गता अहम्  
 सर्वा वसिन् विमर्तयति कुनपावति हिलम् यत्र पवते गिन्धा  
 अथलास्यो मेघच्छति तत्र पवशक्तिनीपते (१०४) 'कुनीरमेन  
 मकरपगमटुंकारि' कु पूर्वीन् नी मयन् अविमृत् इ' लक्ष्मी-  
 इन धर्मम् अकरा नास्ति करो वरदण्डो यस्या सा भ्या गोत्रेण  
 पवत्यं कुन ददति स गवा वप्या वारन कुलम् श्री प्रक्षि  
 वारी कुनीरमीनमकरपगमटुंकारि कुनीर नकाश सीता मन्था  
 मकराद्य वेधा आनी आगननगने तास्या कृपा दुर्गे दुस्तर वदि  
 जल वसासी दृष्टम् समुदो भवति (१०५) 'परीष सनय' पदी  
 जटम् हे योषी हे पर पवत । हे रज अजा । ह सन । ना लक्ष्मी-  
 सया सहवतमान हरे मय' मयनाना कथित्वनिवेधा हरे इत  
 इति भावः पवीरसमय पवीरान्य मेवम् सनय कम् केन-  
 गमे हि नयूर विषये नृच दीकम् (१०६) 'राजवसिमिननन-'  
 रा' इत्यम् हे वीर ह सुतो सन् सजन- समर हनिवत् क-  
 निपते वा हृन्तो-प्रतिष्ठि जन- नक्ष्त्रो हि कृपादित' कदाचि  
 स्वादित्यै राजा पट्टि वसन् निवत् कुवत् इमंनन इमम्  
 हनिवत् वदन मुख दम्बासी गेष्ट इत्यम् राजने कने-  
 सनिन सदन वदन मुख दम्बासी राजनीसनिननन (१०७) 'सन  
 रत' सम त्वर रत मोक्षिन् दम्ब- सम नय (१०८) 'कुत्रपा'  
 कु पूर्वीन् वप इदन्तम् क कृपा- कुत्रपा ददितम्

१ निचोः २ अद्यभिन्नुमि सप्तमिष्य गुरुमिरल्यै  
 ३ कविप्रियम्

कीदम्भजंगेऽस्ति किं कीदृक्कुम्भसमुद्भवस्य जटर कीदृस्य  
याजुर्बुध् । श्लोक कीदृगभीषित सुकृतिना कीदृह्नमो  
निर्मलं क्षोणीमाह्वय सर्वग किमुदितं रागे सर कीदृशम्  
॥ १०९ ॥ मुण्डः पृच्छति किं सुपरिश्रयन का हन्ति  
रूप चूणा कीदृग्वीरजनश्च कोऽतिगहन सवोधयावधितम् ।  
का धानी जगतो बृहस्पतिरभू कीदृक्कवि कादृत कोऽर्थ  
किं भवता कृतं रिपुकुलं कीदृक्सरो वासरे ॥ ११० ॥  
कस्यै यच्छति सज्जनो बहुधनं सृष्टं जगत्केन वा शंभोर्भाति  
च को गले सुवतिभिर्मेघा च न धार्यते । गौरीश  
कमताडयचरणत का रक्षिता राक्षसैरारोहादवरोहत  
कलयतामेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ १११ ॥ क सादम्बुदयाचको  
सुवतय कं कामयन्ते पतिं लज्जा वेन निवार्यते निकटके  
दासे कथं यायनी । भाषा दर्शयतेति वस्तुषु महाराष्ट्रे  
कदा वा भवेदाद्यन्ताक्षरयोहिं लोपरचनाचातुर्यत पूर्य  
ताम् ॥ ११२ ॥ का मेघादुपयाति कृष्णदयिता का वा  
सना कीदृशी का रक्षत्यहिहा शरद्विचयैर्लकं धैर्यहृन्नी च  
का । क धचे गणनायक करतले का चञ्चला कथ्यतामा-  
रोहादवरोहतश्च निपुणैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११३ ॥ कुञ्ज  
श्री स्थिरतामुपैति भुवि को दुःखी किमीषस्पद धर्मा

(१०९) 'कुमुदवनपरागजितान्मोविहगिणमगमकोकमुग्धरेखम्'  
कुमुद इष्यया हर्षोऽकारि, पृथ्वी उद्धृता इत्यर्थे अवनपरा अवन  
रक्षण धनस्य गोपन तत्र परा सावधाना गरा शिष्यम् विनाशि  
पीनानि भग्नास्ति जलानि येन तज्जितान्म विहितगमा विहित  
कुरी गमो गमन यया सा गमक अर्थाभिप्रायेण गम्यते प्राप्यते  
त गमक अकमुक्त्वा क पानीय सुखीत तै कमुचो मेघा न शिष्यन्ते  
कमुचो मलिनं तद अकमुक्त्वा, मेघै रहितमित्यर्थे हे धरे हे पृथ्वि ।  
ख आकाशम् कुमुदवनपरागजितान्मोविहगिणमगमकोकमुग्धरेख  
कुमुदाना चन्द्रविकासिकमलाना वनानि तेषा परागण रक्षा  
रक्षयुक्त कृत भग्मो जल मलिनं तद ईदृश सर पुन कीदृशम्  
विहितो निष्पादितो गमनामी गमनागमने यास्या को विहितगमा  
गमौ तौ च तौ कोकौ च ताम्या कृत्वा सुगुहा सुन्दरा रेखा पङ्क्ति  
स्मिन् तद यतस्ती चक्रवाकीकन्याको भन्यो 'विद्युत्की सन्तो  
राजौ मिलनाय बीराधीर पर्यट' उपोर्गमनागमनेन जलरेखाया  
मशव राजौ सर ईदृश इति भाव (११०) 'विकचवारिजराजिसमुद्भू  
वोच्छलितभूरिपरागविराजितम्' हे विकच विगता कचा केशा  
यस्य स त'सवोपन हे वाररहित । वारि जलम्, महाप्रत्यये इति  
वेधरायनाया समुद्रनले शेते जरा बुद्धयर्थ, आजिसमुद्र वाजी  
संभामे समुद्र सहर्य, भव संसार, हे अच्छलित हे अवधित । भू  
पृथ्वी इतरा कामसेन परा उद्धृता नित्ययौवनवती यावि  
वायुनाम्, रा द्रव्यम्, जितम् 'विकचवारिजराजिसमुद्भवोच्छलित  
भूरिपरागविराजित' विकचाना प्रमुक्ताना वारिजाना वयराजा रात्रि  
पङ्क्तिस्था समुद्रवसेन उच्छलितो यो भूरि प्रचुर पराग सेन  
विराजिन शोभितम् (१११) साध्वे-वेधना, काष्ठा-भासिका,  
काट-रक्षा (११२, ११३) परा-रागा वणा-चाव (अहिहा  
रम्) वया-शका पाय-राग (विपुल)

दीन्विनिवारयन्ति पथि के पान्थस्य दीनस्य च । का  
सबुद्धिरिह श्रियश्च तमस कौ नाशकौ प्रोच्यता गच्छन्त  
पथिक किमाह यवन सद्भाभिलाषान्वित ॥ ११४ ॥ व  
खे माति हतो निशाचरपति केनाम्बुधौ मज्जति क  
कीदृक्तरुणीविलासगमनं को नाम राजा श्रिय । पत्र किं  
नृपते किमप्यु ललितं को रामरामाहरो मलश्रोत्तरमथ  
माक्षरपदं यत्तत्तवाशीर्षच ॥ ११५ ॥ किं नाग जगता  
न पश्यति च क के देवताविद्विष किं दातु करमूषण  
गिरुदर व किं पिधान दशाम् । के खे खेलनमाचरति  
सुदृशा किं चास्ताभूषणं सुद्धा मृदि विचार्य सुक्ष्ममतिम  
स्त्वेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११६ ॥ क कर्मादिपिता गिरिन्द्र  
तनया कस्य प्रिया कस्य दुःखो जानाति परेक्षितं विषम  
कुनोदभूकामिनाम् । भार्या कस्य विदेहजा तुदति का  
मौगंजहि निन्द्यश्च कलत्रपत्युत्तरमथ्यमाक्षरपद सर्वोत्तमक  
म् ॥ ११७ ॥ लावण्यं क नु योपिता नमसि के सचार  
मातन्वते कासामुच्चतरा भवन्ति निनदा क कीदृतो  
दपती । केषु श्री प्रकटीचकार भगवान्सीतापति पौत  
मलश्रोत्तरमथ्यवर्णपदितो देवो मुदे सोऽस्तु व ॥ ११८ ॥  
क पूज्य सुजनत्वमेति कतम क स्वीयते पण्डितै श्रीमन्वा  
शिवया च केन भुवने शुद्ध कृतं दारुणम् । किं वाञ्छन्ति  
सदा जना युवजना ध्यायन्ति किं मानसे मलश्रोत्तर  
प्यमाक्षरपदं भूयात्तवाशीर्षच ॥ ११९ ॥ क्षोणी क सहते  
करोति दिवि का नृत्वं शिवाया पतिर्भूताना कमपुङ्ग  
जीवहरणे का रामशो पुरी । क रक्षन्ति च साध  
पशुपते कि वाहन प्रोच्यतामालोमप्रतिलोमशतचतुरैक  
द्वयोरुत्तरम् ॥ १२० ॥

(११४) इमे उत्तरे अर्थस्तोरेते एवान्धेवा बोजनानोर्बल  
लिख्येते—ए विष्णो, अमी मीतियुक्त, आ सत्वा (हस्तोर्भेद  
खटा) एव ए भय्या खडा (११५) प्रदश रामेण रीनाक  
मथरम् सच्चिव सुपय गवन् राजीवम् रावण पत नप  
माक्षरपटिन वाक्य 'हे मे नप । चिर जीव' इति राजान प्रते  
वाशीषचनम् (११६) नप अत्र इत्थिवहीनश्च दानवा देत  
दानवादि च, दानोदकमित्यर्थे तम राज्ञे अथकारश्च व  
पडिण तारुण्य च (११७) वासव हरस्य हस्तस्य गुणाने  
'हस्तस्य पति कृते तुव' इति सूत्रेण मतिमात्र नमसि रामन  
कुस्तुति अम्यन्न पतन्मथ्यमाक्षरपटितवाक्य 'सरसस्य नमसु'  
न्यम्' इति विषया पञ्च मावो नागा यत्वेति विषयान् कान  
(११८) नैपुण्ये, गण्डना, पारीणा, एवाते, रक्ष सु, नयनवर्णना  
राजपुष्ठीवाश—दत्युत्तरम् पारीणमित्यस्य नदीपूर इत्यर्थे 'ई  
पूरयो पारी पादरज्जा च दान्तिन' इति विश्व (११९) भू-  
खवड, संसदि, डुगैण (दिल) वैभव, युवति, मध्यमाक्षरोदरेण द  
सर्पे अत्र हस्तुत्तरम् उचकोदितस्य सा इति तात्पर्यम् (१२०)  
मार—रगा काट—रक्षा दीन—नदी

### प्रश्नोत्तराणि

भारत चेमुण्ड च निगुमिन्दु च णर । पाठके  
प्रदास्वानि प्रतिपरसोदय ॥ १ ॥ क्रियमात्र जल विष  
जानुदत्र नगधिष । तथापीयमग्न्या ते नहि सर्वे ममा  
दृशा ॥ २ ॥ अहो केनेदृशी बुद्धिर्गुण्या तत्र निर्मिता ।  
सिगुता ज्यते उदितं तु दाम्भया दक्षित ॥ ३ ॥ मूरि  
भारभराक्षान्तो वाधति स्कन्ध एष ते । न तथा वाधते  
स्कन्धो यथा वाधति वाधते ॥ ४ ॥ निरर्थकं जन्म गते  
नलिन्या यथा न दृष्टं तुहिनाशुविम्बम् । उन्धतिरिन्दोषि  
निष्कलं कृता विलिप्ता नडिनी न येन ॥ ५ ॥ अन्नं  
तदिवमुदद्विषेऽप्रेगितोगितविहारिणो हरे । उडसचर्ग  
केलिपट्टम सद्यस्वीं त्यजति किं मतङ्गव ॥ ६ ॥ इदमनु  
चित्तमकमश्च पुसा यदिह जरास्तपि मान्मया विचार ।  
इदमपि न कृतं नितम्बिनीना स्तनपननायि जावित रय  
या ॥ ७ ॥ यदेतच्चान्तर्लदलवलीला वितनुते तदाचष्ट  
लोक शतक इति नो मा प्रति तथा । अहं सिन्दु मर्त्य  
त्वदरिविरहाकान्तनरणीकागोस्कापातनक्रिणकलङ्काङ्कित-  
तनुम् ॥ ८ ॥ भविनी रम्भोऽत्र निदमनदग्गानिर्धुमा  
स रम्भो मे म्याना न शुचि पुते लक्ष्मासख । इय यान्न  
स्युर्बापदमधुना वानरचमूलेषिष्टे पद्माक्षरपरविशोपाय  
पुन ॥ ९ ॥ अग्रे हाटकरोटयस्मिन्नप्रतिमुक्ताफलानां तुठा  
पद्मान्मग्नगुण्यममधुना जीवोदता मिश्रुष । अश्वा  
नामधुत प्रपञ्चचतुर पण्याङ्गनाना शत दण्डे पाण्डूवर्षेण  
द्वौकितमिदं प्रतालिकायापणम् ॥ १० ॥

(१) पूर्वांशं भोजराजस्योक्तिं उत्तरार्थं तु कान्तिरासस्य प्रत्युक्तिं  
(२) प्रमथयामासुदीपयामास नदीमुत्तिरीषीं मौनस्योक्तिं द्वितीयपदं  
श्रुतुभगादश्च पाठनगैनाथ छन्दना काष्ठमात्रकश्चरित्छन्दस्य प्रत्युक्तिं  
(३) पूर्वांशं मामनिनीमनुनयतो वृद्धमस्योक्तिं उत्तरार्थं तु तर्प  
नस्योक्तिं (४) पूर्वांशं शृणुयाया गृहमागच्छन् सिनिहिरुद्धस्य भोज  
राजस्योक्तिं उत्तरार्थं च सौन्दर्यानां गच्छन् शिविनामहकस्य  
पण्डितस्य प्रत्युक्तिं (५) पूर्वांशं विद्वान्स्योक्तिं उत्तरार्थं रावर्क  
न्याया (६) पूर्वांशं तच्चित्तपरीक्षिकाया राजन्त्याया वृत्तिं उत्त  
रार्थं तदनुवृत्तस्य विद्वान्स्य प्रत्युक्तिं (७) पूर्वांशं साध्वीनां पुत्रला  
रीनामश्रुतिकाया उत्तरार्थं च भोजस्य (८) पूर्वांशं रावर्क  
वयतो भोजस्योक्तिं उत्तरार्थं च राजनराज्या यात्रास्य दशवीं पदं  
पण्डितस्य (९) प्रसिद्धचरणात्मनामश्रुतिकाया द्वितीयोऽयं उद्धवर्ति  
पूर्वचपमत्रय रावांस्योक्तिं त्रीणां प्रसिद्ध चतुर्वैचपमनु तस्या  
प्रत्युत्तरं (१०) निश्चिन्तनियं पदं निश्चयतो मण्डलारिकस्योक्तिं  
वैदिकस्य कथापदं इति च सप्तश्लोकी वेदाङ्गिकरीउद्धवकृष्णस्य विक्रमा  
दित्यस्य प्रत्युक्तिं

चित्रम्

नमामि भगवन्नुत्तमं सुनिभमानिनम् । भगवन्मनना  
नाममोनामानसुमेनसुम् ॥ १ ॥ तारतारं तैरुत्तमेततो  
नै । रत्नार्वा मित्तिरे पति वीर तर्ग तर्ग ॥ २ ॥  
तनुता तनुय नीता तेन त नातनीतिना । नाना नूनना  
तान्ति तनी तेनानोति न ॥ ३ ॥ या मानामनता माना  
मा परोक्षप्रपेमा । तपेने गगनेरो तामहङ्गुत्तम  
॥ ४ ॥ सग स्वतिप्रसाद मे स्थिति चित्तमरस्वति । स-  
स्वति कुन् क्षेत्रहृन्क्षेत्रस्वति ॥ ५ ॥ सग्रा साध  
द्वेण कट्वेण सग्रासा । शर नाना विज्रागा नाविज्रागा  
शरज्या ॥ ६ ॥ मारारिजपमेमुखपसारहसा । सारि  
रुधन्तया नित्य तद्वतिहरपञ्चमा ॥ ७ ॥ माता नाना  
सपट्र श्रिया बाधितसत्रमा । सान्याय सीना यमागा श  
मे श्रियाडुमादिना ॥ ८ ॥ सरला बहुलाग्ननरलाटि

[illegible]



जलोषे खाक बाकी बहाया । तदपि दहति चित्तं माक-  
क्या मै करोगी मदनसरसि भूयः क्या बला आग लागी  
॥ २ ॥ नूनं बादलशब्द शोहपसरी निःसाणशब्दः खरः  
शत्रुं पाडि छुटालितो विहगिसो एवं मणन्युद्धटाः । रुढे  
गर्दमरामपालि सहसा रे कं तमेरे कहे कण्ठे पापनिवेशि  
याहि शरणं श्रीमहदेवं प्रमुम् ॥ ३ ॥

### जातिवर्णनम्

सिंहः

गर्जन्ह्रिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकताधि-  
शान्य । पदं बबन्ध कमितुं सरोषः प्रतर्कयन्नयमृगेन्द्रनादम्  
॥ १ ॥ लीडप्रस्तविपाण्डुरप्रनखयोरार्कणदीर्घं मुखं विन्य-  
स्त्रामिमयोर्धुगे चरणयोः सद्यो विमिश्रद्विपः । एतस्मिन्मद-  
गन्धवासितसटः सावज्ञतिर्यक्चलरसृकान्ताहतिघृतलोलमधुपः  
कुञ्जेषु शेते हरिः ॥ २ ॥ पश्योदध्ववाधदधितवपुः पश्चार्ध-  
पूर्वार्धमाकस्तब्धोचानितपृष्ठनिष्ठितमग्नमुष्माभलाङ्गलभृत् ।  
दंष्ट्राकोटिविशङ्कास्यकुहरः कुर्वन्सटामुक्तदामुक्तर्णः कुरुते  
कर्म करिपती क्रूराकृतिः केसरी ॥ ३ ॥ उत्कर्णोऽयमकाण्डच-  
ण्डिमपटुः स्फारस्फुरकैसरः क्रूराकारकरालवक्रविकटस्तब्धो-  
ष्येलाङ्गलभृत् । चिप्रेणापि न शक्यतेऽभिलिखितुं सर्वाङ्गसंको-  
चनाच्चोर्कुर्वन्निरिक्कुञ्जकुञ्जशिरःकुम्भस्थलस्यो हरिः ॥ ४ ॥

तरङ्गः

लाङ्गुलेनामिहत्य क्षितितलमसकृद्धारयन्नप्रपञ्चामात्मन्येवा-  
वलीय द्रुतमथ गगनं प्रोत्यतन्विक्रमेण । स्फूर्जर्जुकारघोषः  
प्रतिदिशमखिलान्द्राययन्नेष जन्तुर्नकोपाविष्टः प्रविष्टः प्रतिबन्-  
मरुणोच्छ्वन्नचक्षुस्तरङ्गः ॥ ५ ॥

करिणः

अम्भोसुचां सलिलमुद्रमतां निशीथे तालीवनेषु निमृत्तं  
स्थिरकर्णतालाः । आकर्णयन्ति करिणोऽर्धनिमीलिताक्षा  
धारारान्दशनकोटिनिपण्णहस्ताः ॥ ६ ॥

मृगः

ग्रीवामङ्गामिरामं मुहुन्मुपतति स्खन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन  
प्रविष्टः शपतनमयाद्भ्रमसा पूर्वकायम् । दर्शैरर्धवलीदैः  
श्रमविवृतमुखम्रंशिमिः कीर्णवर्मा पश्योदग्रमुत्ताह्वियति  
मृदुतरं श्लोकमुर्व्यो प्रयाति ॥ ७ ॥

भट्टः

नयनपद्मनिरोधार्त्तकोपनिर्धूतमालम्रमदविरलरोमस्तोमबद्धा-  
न्धकारः । क्रमिकवलनलो मोत्थातवहमीकरन्ध्रो रिथतफणि-  
फणवातेरुच्छललेप भट्टः ॥ ८ ॥

पोला ये अरीभाः शत्रुगनास्तेषां योऽसी जातिः संग्रामः सं राति  
ददतीति वे सन्तु । उत पुनः सर्वकरमाशः शुकुटीभीषणललाटः सन्तु-  
तेः पायकगणेः इत्यावः पृथ्वीरयकः इलाजीतिरंशुर्दस्तेवं अगोहर  
अगोम्रं यथा स्वापदेवं गां पृथ्वी च परदेशानास्मीयान्कुह-

हयः

यावच्छकलितो बायुरेकीमवितुमर्हति । तावदेव तुरंगो-  
ऽयमाजगाम जगाम च ॥ ९ ॥ मण्डले मण्डलाकारो रेखा  
वाजीमयी जवे । सव्यापसव्ये द्विमुखो नकुलाधिष्ठितो हयः  
॥ १० ॥ पुरो नुन्नः पश्चाद्भ्रजति विधृतश्चोच्छ्रिततनुः समुस-  
त्योचानः पतति पथि लोकान्प्रविशति । हयः किंचिद्वच्छेद्यदि  
नयति पत्तिं क्वचिदहो कदाधाति तिष्ठत्यथ चरणघातेन  
खनति ॥ ११ ॥ आकर्षयन् गां वमयन् सुरो पश्चार्ध-  
मुज्जयन् वीर्यवन्धिव खं पिबन्निव दिशो वायुंश्च मुष्णयन् ।  
सान्नाप्रकरां स्पृशन्निव भुवं छायायामभ्युन्नयन् मेघुचामर-  
वीज्यमानवदनः श्रीमान्दयो धावति ॥ १२ ॥ पश्चादङ्गी  
प्रसारं विक्रानतिविततं द्राघयित्वाङ्गमुपैरासज्यामुमकण्ठो  
मुखमुरसि सटां धूलिधूमां विधूय । घासघ्रासामिलापादनव-  
रतचल्योयतुण्डस्तुरङ्गो मन्वं शब्दायमानो विलिखति  
शयनादुत्थितः इमां सुरेण ॥ १३ ॥

कपिः

यदकौशुक्रान्तस्फुरदरुणपुष्पोदरधिया प्रविष्टो नास्तन्तः  
कणितमणिहिम्नः प्रकुरुते । कपिः स्थित्वा स्थित्वा  
तविदमनुशृण्वन्विचकितो धुनोत्पासं रौति प्रचलति  
चलत्पुच्छलति च ॥ १४ ॥

महोक्षः

गर्जित्वा मेघवीरं प्रथममथ शनैर्मण्डलीकृत्य देहं  
शङ्कान्यां भीषयन्तावमिमुखमवनीं दारयन्तौ सुराग्रैः ।  
मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ सरोपं दुष्येते  
चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ ॥ १५ ॥

घेनुः

आहत्याहृत्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रभुतं मातुरुधः  
किंचित्कुञ्जैकजानोरनवरतचलचारुपुच्छस्य घेनुः । उत्कर्ण  
तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तर्जुकारमुद्राविंसतस्त्रीरधारालव-  
शबलमुखसाङ्गमावृषि लेदि ॥ १६ ॥

रासभः

आघ्रायाघ्राय गन्धं विकटमुखपुटो दर्शयन्तन्तपङ्क्तिं  
धावत्युन्मुक्तबादो मुहुपि च रसाद्रष्टया पृष्ठलभः । गर्दभ्योः  
पादघातद्विगुणितसुरतप्रीतिरकृष्टशिक्षो वेगादारुण सुसन्नव-  
तरति खरः खण्डितच्छन्दिरेण ॥ १७ ॥

अजः

घ्रात्वा श्रोणीमजाया विततमभिमुखं वक्त्रसंकोचमङ्गं  
स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्रविकसितसटो घट्टयन्ममां सुरेण ।  
वोवोकारान्मुकुर्वन्मणिशकलनिमं चालयन्नेत्रयुग्मं छागश्चाटन-  
नेकांश्चतुर इव विटो गमन्यान्धः करोति ॥ १८ ॥

मेघः

पार्श्वस्फालबलेषाचटुलितचरणोल्लेखिताकाशदेशः संच-  
ट्टोपकोपप्रसरतिरसनापञ्चवालीदधुक्रः । किंचित्साचीकृ-  
ताक्षः स्फुरदभपुटः स्फारिताताम्रचक्षुर्घोषाघाताभिलाषा-  
दपसरति रूपं दर्शयन्नेष मेघः ॥ १९ ॥

मयूर

भण्डलीकृत्य बर्हाणि कण्ठैर्मधुरगीतिभिः । कलापिन  
प्रनृत्यन्ति काले जीमूतामालिभिः ॥ २० ॥

चातक

दम्भोलिस्फूर्जदम्भोधरविपुलतडिदम्भगम्भीरनादैरम्भ सभा  
रसभावनकुतुकिकुल चातकानां प्रनृत्यत् ॥ ऊर्ध्वं विन्यस्त  
चक्षुष्टमुपरि परिभ्राम्यदुल्लासतावतैरम्भोदोन्मुक्तमम्भ कणमपि  
न चिरात्प्राप्य नम्र मिथोऽभूत् ॥ २१ ॥

पारावत

फलकगितगर्भेण कण्ठेनाधूर्पितेक्षण । पारावत परावृत्य  
रिरसुधुम्बति प्रियाम् ॥ २२ ॥

यक

नालेनेय स्थित्वा पादेनैकेन कुञ्चितग्रीवम् । जनयति  
कुसुदन्नाति धृष्टवको बालमत्स्यान्नाम् ॥ २३ ॥ स्थित्वा  
धैर्यादुपाम्भ समनठरशिराश्चकर्मूर्तिमुहूर्तं धूर्तं सत्यक्ततीर  
कतिचिदपि पदायुष्कैः कुञ्चिताङ्गि । पश्चाद्ग्रीवा प्रसार्य  
स्वरितगतिरपि मध्यमाविश्य चक्ष्या चञ्चन्तीमूर्ध्वकण्ठ  
कणमपि शफरी स्कारिताक्षो बकोऽसि ॥ २४ ॥

कुकुट

न्यक्षचक्षुश्चक्षुःशुम्भनचक्षुःशुम्भप्रपतच्चकारकारकाल-  
केसरसटास्फारस्फुरक धरम् । वारवारमुदङ्गिचक्षुःशुम्भनप्रपत  
नक्षुण्णयोर्दृष्टा कुकुटयोर्द्वयोः स्थितिरिति क्रक्रमं युध्यते  
॥ २५ ॥ पक्षावृत्तिष्य ध्रुवस्सकलतनुहृद्गान् मोगविस्तारि  
तात्मा प्रागेनोद्गीननिद्र स्फुरदरुणकरोद्भासित ख निरीक्ष्य ।  
प्रातः प्रोषाय नीडस्थितचपलतनुर्धर्धारप्यानसुचैरद्वीध पूर्वका  
योन्नतविकटस्थ कुकुटो राट्टीति ॥ २६ ॥

गौरपर-कुकुलसौ

श्रीष्मादित्यकप्रतप्तसिक्तामध्योपविष्ट सुख शेते गौर  
खरो मरुस्थलमुवि प्रोष निषाय क्षितौ । शुञ्ज्वाहकण्ठ  
बाह्तरमरुदूतोपतद्भूलिभिदिहन्नाह कूकलासकोऽपि निभृत  
मार्तण्डमुद्गीक्षते ॥ २७ ॥

सर्प

आलोकनस्तनारीवृत्तसमयमहानादधावज्जनौघव्यासद्वार  
प्रदेशप्रसुरकललार्कणसत्त्वचक्षुः । काष्ठ दण्ड गृहाणेत्य  
तिमुखरजनेसाडितो लोष्टघातैर्भात सर्पो गृहसाधनधितगत  
विवर कोणत कोणमेति ॥ २८ ॥

पुलिन्द

धामरश्चघनिपण्णशाहकुटिलप्रा तापिनाधोमुखस्य दच्छा  
पितृभ्यमादासकाप्रेणीस्खलचामपान् । ज्यान्तप्रोतकपोत  
पोतनिपनद्रसाक्तगुणीरान्धोऽप्यक्ष्यत्किमुभमेदजनिता  
रक्तदापुलिदापुर ॥ २९ ॥

पथिन्

गायत्री हसति च दृश्यते हृदयेन धृता प्रिया

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

विचि तयति । समविषम न च विन्दति गृहगमनसमुत्तुक  
पथिक ॥ ३० ॥ मातर्धर्मपरे दया कुरु मयि श्राद्धेऽय  
वैदेशिके द्वारालिन्दककोणके मुनिभृत यासामि सुखा  
निशि । इयुक्ते सहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भीक्ष्ण  
स्वक यत्तपलालमुष्टिविभव पाथ पुन प्रस्थित ॥ ३१ ॥  
मद ते सद्यः यदध्गयते कीर्तिस्त्वोदुष्यते स्थाने रूपम्  
तम सुकृतिना दानेन कर्णो जित । इत्यालोक्य भूष  
दशा करुणया शीतालुरेण स्तुत पाथेनैकपलालमुष्टिहविना  
गर्वायते हालिक ॥ ३२ ॥ देशैरन्तरिता शतैश्च सरिताम्  
वाभृता काननैर्यथेनापि न याति लोचनपथ काठेति  
जानन्नपि । उद्गोवश्चरणार्धरुद्धयसुध कृत्वाश्रुपूर्णं दगौ  
तामाशा पथिकस्तथापि किमपि ध्याय मुहुर्वाक्षते ॥ ३३ ॥

शूर

खङ्गहस्तोऽरिमात्रेण हर्षमर्षसमवित । शूर पुलकि  
रक्तनेत्रो हसति जृम्भते ॥ ३४ ॥

बाल

धूलीधूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकल्पितैकदृष्या । इह  
मुखवापयिकारा कीडन्ति सुनिर्भर बाला ॥ ३५ ॥ आयातो  
भवत पितेति सहसा मातुर्निशम्योदित धूलीधूसरीतो  
विहाय शिशुभिः कीडारसाप्रस्तुतान् । दूरात्कसुख  
प्रसार्य ललित बाहुद्वय बालको नाथ यस्य पुर सति  
परया प्रीत्या रट्यधरम् ॥ ३६ ॥

कुमार

अकूर्चार्म्भोऽपि प्रतिमुखकदेश करतल प्रतिज्ञाय कुर्वन्  
सुवतिषु दृष्ट सिङ्घतरलम् । कुमारोऽहकारासरपिदि सम  
नानगणय मुजौ वक्ष पश्यन्नवयसि कार्ति वितनुते ॥ ३७ ॥

नर्तकी

स्वेदद्वेदितकङ्कणा मुजलता कृत्वा मृदङ्गाभया वेदीदृष्ट  
समर्पितैकचरणा मञ्जीरसधित्तया । सा भूय कुचकम्पति  
तरय नि श्वासमाधुषती रङ्गस्थानमनङ्गसाक्षितवती तालाव  
तस्वपुषी ॥ ३८ ॥

लेखनकर्मी

उन्नमितैकशूलतमाननमस्या पदानि रचयन्त्या । इह  
मितेन प्रचयति मय्यनुशास कपोलेन ॥ ३९ ॥ यद्वत्  
तरलिते यदुदङ्गुलीक पाणि पुरो यदपि चतुर्मुखः  
उमुद्रिताधरदन्त च यदाक्षमस्यास्तत्त्वान्यकमणि विनिरु  
गवैमि चत ॥ ४० ॥

बलमकण्ठनीगीतय

विलासमसृणोत्स सुसल्लोकदो वन्दलीपरसरपरित-  
द्वलयनि खनोद्गपुरा । रसति कलुषवृत्तिप्रसमकनिना  
स्वलमुद्वमकसकुला कलमकण्ठनीगीतय ॥ ४१ ॥



## पञ्चममन्योक्तिप्रकरणम्

### सूर्यान्योक्तयः

रवेरबोदयः स्नाप्यः कोऽन्येषामुदयग्रहः । न तमांसि न तेजासि यस्मिन्मुदिते सति ॥ १ ॥ खद्योतो द्योतते तावथायन्नोदयते शशी । उदिते तु संहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ २ ॥ तस्यैवाशुदयो मृगशिरासोऽसोदये सति । विकासमाजो जायन्ते गुणिनः कमलकराः ॥ ३ ॥ निमीलनाय पद्मानामुदयायास्यतेजसाम् । तमसामवकाशाय प्रजत्यस्तमसौ रविः ॥ ४ ॥ कैरस्कोटोऽम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता । वैष्णवीसंगजावस्था मानुनाप्यनुच्यते ॥ ५ ॥ अजस्रं लसत्यग्निनीष्टन्दस्रं मधुनि प्रकामं पिबन्तं मिलिन्दम् । रविमौचयत्यञ्जकारागृहेभ्यो दयालुर्हि नो दुष्टबहोदशी ॥ ६ ॥ एतावत्परसिजकुब्जलस्य कृत्यं मित्राग्न्यः सरसि विनिर्गमो बहिर्यत् । आमोदो विकसनमिन्दिरा-निवासस्तत्सर्वं दिनकरकृत्यमामनन्ति ॥ ७ ॥ देवो हरिवह्नु यक्षसि कौस्तुभं तम्मन्ये च काचन पुनर्धूमणेः प्रतिष्ठा । यस्यादसंगतिसमर्पितसौरमाणि धत्ते स एव शिरसा सरसीरहाणि ॥ ८ ॥ उपन्यमूनि सुबहूनि महामहासि चन्द्रोऽप्यलं मुधनमण्डलमण्डनाय । सूर्यादते न तदुदेति न चास्तमेति येनोदितेन दिनमस्तमितेन राशिः ॥ ९ ॥ दिक्प्रीतमोहतिजगज्जनरञ्जनादि सर्वं भविष्यति रवेरिव चन्द्रतोऽपि । किं स्वस्तागमिनि रवौ भविता न जाने राजीव-जीवनविधौ कतमः प्रकारः ॥ १० ॥ अधिगमनमनेका-स्तारका राजमानाः प्रतिगृहमपि दीपाः प्राप्नुवन्ति प्रति-ष्ठाम् । दिशि दिशि विकसन्तः सन्ति खद्योतपोताः सवितरि उदितेऽस्मिन्नि त्रु लोकैरलोकि ॥ ११ ॥ गते तस्मिन्मानौ त्रिसुनसमुपेविरहव्यथां चन्द्रो नेपथ्यनुचितमितो नास्ति किमपि । इदं चेतस्त्वं जनयतितराग्रय यदमी प्रदीपाः संजातास्मिरहतिबद्धोद्गुरक्षिपाः ॥ १२ ॥ पातः पूष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मात्कालेनास्तं क इह न गता यान्ति यास्यन्ति चान्ये । एतावत्तु व्यययति यदालोकनार्हैस्तमोभिरासिधैव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ १३ ॥ पततु नमसो गच्छत्यस्तं निगजतु

वारिधौ व्रजतु वरुणागारद्वारं प्रभाभिरनादतः । तदपि तरणि-र्दत्त्वा पादं शिरःसु महीभृतां दलिततिमिरघ्रातः प्रातः पुनः सकृदेष्यति ॥ १४ ॥ येनोन्मथ्य तमासि मासलघन-स्पर्धेति सर्वे जगच्चक्षुष्मत्तरमार्यतः कृतमिदं देवेन तिग्म-त्विषा । तस्मिन्नस्तमिते वियस्यति किर्यान्करो जनो दुर्जनो यद्वधाति घृतिं शशाङ्कशकललोके प्रदीपेऽथवा ॥ १५ ॥ यत्पादाः शिरसा न केन विघृताः पृथ्वीभृतां मथ्यतस्त-स्मिन्मासति राहुणा कंवलिते लोकनयीचक्षुषि । खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं धूँवरुथितमाः किमत्र कवै किं किं न कैश्चेष्टितम् ॥ १६ ॥ पूर्वोक्ते प्रीति-बोध्य पङ्कजवयान्मुत्सार्य नैशं तमः कृत्वा चन्द्रमसं प्रका-शरहितं निस्तजसं तेजसा । मथ्याहे सरिता पयः प्रविततै-रापीय वीतैः कैः सायाहे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ॥ १७ ॥ दूरं यान्तु निशाचराः शशिकराः क्लेशं लभन्तातरासुदयोतं कलयन्तु हन्त न चिरं खद्योतका द्योतले । ध्वान्तं ध्वंसमुपैतु हंसनिबद्धः पद्माकरे शान्त्युत्तु प्राचीपर्यंतमौलिमण्डनमणिः सूर्यः समुज्जृम्भते ॥ १८ ॥

### चन्द्रान्योक्तयः

आलोकयन्तः सन्त्येव भूयांसो भास्करादयः । कला-वानेव तु ग्रौवद्रावकमेणि कैमठः ॥ १ ॥ देवायधपि तुल्यो-ऽभूद्भूतोऽस्य परिग्रहः । तथापि किं कैमालनि तुलां यान्ति कलानिधेः ॥ २ ॥ अहो नक्षत्रराजस्य सामिमानं विचेष्टितम् । परिक्षीणस्य वक्रत्वं संपूर्णस्य सुप्रसूता ॥ ३ ॥ व्यन्यमानकलद्रक्ष्य वृद्धौ सति कलानिधेः । आशासहे वयं पूर्वा सर्वस्वाध्या कुशा दशाम् ॥ ४ ॥ क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोऽतिदूरात् ॥ ५ ॥ निशाचरोऽपि दीनोऽपि सकलद्रोऽपि चन्द्रमाः । चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥ ६ ॥ हरसुकुटे सुरतटिनीनिकटस्थितिजामतो

१ किरणाः २ पक्षे-चरणाः ३ शैलानाम् ४ पक्षे-राशाम् ५ सूर्यः ६ ग्रहः ७ दिवान् ८ उज्ज्वलाणि कृत्वा ९ निशाचरविधिः १० प्रका-शयन्तः ११ नक्षत्रः १२ सप्तमं १३ कलाशालीनि- १४ शूर्याय १५ पक्षे-क्षिपाय १६ कलद्रिन्

१ ज्योतिरिङ्गाः २ सूर्यः ३ किरणाः ४ पक्षे-हस्ताः ५ आकाशः ६ पक्षे-वज्रम् ७ वरुणदिक् ८ पक्षे-अधिरात्रिणः ९ सु. द. मा.



परादिषु क्वपि । तत्किं तत्र न मुञ्चसि मुक्ता मुक्ता  
भवति यत्रापि ॥ १७ ॥ धीरध्वनिभिरल ते नीरद मे  
मासिको गर्भ । उमदवारणवृक्षा भयेजठर सैमुच्छ  
लति ॥ १८ ॥ जलद समुद्रसेवागाररति समग्रमुवनगर  
णाय । बुरुते तौमपि हतमतिरत्नभरिरविशमौर्वीभि ॥ १९ ॥  
सर्वे वन वृणात्या पिहित पीता सिताशुरविताय ।  
प्रध्वस्ता पन्थानो मलिनेनोद्गम्य मेघेन ॥ २० ॥ प्रावृषि  
श्लेथ्रेणीनितम्बमुज्ज्वलिततर भ्रमसि । चपलातर घन  
किं तव वचनीय पवनवश्योऽसि ॥ २१ ॥ यद्यपि सति  
बहूनि सपति स्वादुसुतीतरसुरभिपयासि । चातकपोत  
सदपि च तानि त्यक्त्वा याचति जलदजलानि ॥ २२ ॥  
एतदन पथिकैकजीवित पश्य शुष्यतितरा महत्तर ।  
धिहृ सुधाम्बुधर रुद्रसद्व्रतिवर्धिता विमिह तेऽद्रिवाहि  
नी ॥ २३ ॥ सुष सुष सलिल दयानिधे नास्ति नास्ति  
समयो विलम्बने । अद्य चातवपुले मृते पुनरारि वारिधर  
किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ चातकस खलु चक्षुसपुटे नो  
पतति रिर वारिविद्व । सागरीकृतमहीतरस किं दोष  
एष जलदस्य दीयते ॥ २५ ॥ ऊपरेषु विवरेषु चाम्बसा  
वीचयोऽपि भयता विनिर्मिता । क्षेत्रसीमि निहितारतु  
विन्दो वारिवाह भवतो नरो नय ॥ २६ ॥ आपो  
विमुक्ता वचिदाप एव वचिन्न किंचिद्वरल वचिच ।  
यमिन्निमुक्ता प्रभवति मुक्ता पयोद तस्मिन्विमुख पुत  
रुग्म् ॥ २७ ॥ पानीयमानीय परिधमेण पाथोद पाथो  
निधिमप्यतस्त्वम् । कल्पद्रुमे सीदति साभिलोषे महोपरे  
मुचति किंनिमित्तम् ॥ २८ ॥ पपात पाथ कणिका न  
भूमायवाप शान्तिं ककुभा न ताप । दृष्ट्व जीवातुरय तदि  
स्नान्धुपीनलावा मुदमाततान ॥ २९ ॥ प्रथितोऽसि यत  
सात पृथिव्यामपि जीमूत जनस्य जीवनेन । विपयानपि  
गच्छत किमेताप्यनिभिर्भीषयसीह राजहसान् ॥ ३० ॥  
गर्जितपथिरीकृतचकुमा किमपि कृत न धनेन । वियती  
चातकचमुपुटी सापि भृता न जलेन ॥ ३१ ॥ गर्जसि  
मेघ न यच्छसि तोय चातवपुली व्याकुलितोऽहम् । देवा  
दिह यदि दक्षिणमात ह त्व बाह्व ह च जग्पात ॥ ३२ ॥  
नितर वारिद वारि देवातुरे चिरपिपासितचातकपोतक ।  
प्रचलिते मेरुति क्षणमयया ह च भवाव पय ह च  
चातर ॥ ३३ ॥ निस्त्रयानि पुत पुमुमानि वा ह च  
पगनि तथा नरवीर्यधाम् । अयमकारणकारणिधो न

चेद्वितरतीह पयासि पयोधर ॥ ३४ ॥ पयोद हे वारि  
ददासि वा न वा त्वदेकचित्त पुनरेष याचक । वर  
महत्या भ्रियते पिपासया तथापि नान्यस्य करोमुपासनाम्  
॥ ३५ ॥ दीनानामिह परिहाय शुष्कसंस्थान्योदाय  
प्रकटयतो महीधरेषु । औन्नत्य परमवपाय दुर्मर  
ज्ञतोऽय जलधर तावको विवेक ॥ ३६ ॥ अन्योऽपि  
चन्दनतरोर्महनीयमूर्ते सेकार्यमुत्सहति तद्गुणबद्धतृण ।  
शास्त्रोत्कस्य पुनरस्य महाशयोऽयममोद एव शरण यारि  
निर्गुणस्य ॥ ३७ ॥ आश्वास पर्यतकुल तपोभजन  
दुर्दावपद्विधिधुराणि च काननानि । नागानदीन्दशतारि  
च पूरित्वा रिक्तोऽसि यज्जलद सैव तवोत्तमा श्री ॥ ३८ ॥  
एतेषु हा तरुणमारुतधूममानदावानलै ववलिषेपु नही  
रहेषु । अम्भो न चेज्जलद मुञ्चसि मा विमुञ्च यत्र पुन  
क्षिपसि निर्दय कस्य हेतो ॥ ३९ ॥ शोषे गते सति  
शेवलमञ्जरीणागमत्सिर्मिहृठति तापविशीर्णदेह । अत्रान्तो  
यवि न वारिद वारिपूरैराह्वायेस्तदनु किं मृतमश्नेन  
॥ ४० ॥ शृण्वपुर पुरुषमर्जितमस्य हन्त रे पाय विभ्र  
मना न मनागपि सा । विश्वार्तिवारणसमर्पितजीवनेज  
नार्कर्णित किमु सखे भवताम्बुवाह ॥ ४१ ॥ यत्तापे  
सरलेषु न पक्षपातो जातो वत स्फुटमतौ कुटजेषु एग ।  
विशेकजीवनपटोरपि वारिवाह दुर्कारवायुवशास्य न त्ति  
चित्रम् ॥ ४२ ॥ यत्पल्लव समभवत्कुसुम यदासीत्सर्व  
मस्य भवत पयस्य प्रसाद । यद्रुहे कलविधौ न ददाति  
वारि प्राचीनमम्बुद यशो मलिनीकरोपि ॥ ४३ ॥ नैव  
बालजलय भरित द्रुमाणा नार्द्राङ्गतापि यत चातकपो  
चक्षु । दावानलाकुलतर शमितो न शीघ्र माराय वारिवा  
वारिपद तवामृत ॥ ४४ ॥ के वा न सति मुवि वारि  
रहावतसा हसावलीकल्पिनो जलसनिवेशाः । किं चात  
कलमपेक्ष्य स वज्रपाता वीरदरी कलयते नववारिवाप  
॥ ४५ ॥ वारिर्विधुनय विभीषय भीमनादै सचूर्णय तन  
यया करवाभिघाते । त्वद्वारिभिदुपरिपालितजीविन  
नान्या गतिर्भवति वारिद चातकस्य ॥ ४६ ॥ व्यानसु  
स्तन पयोद मयोदितेय यजीननाय जगतस्तव जीवन्पि ।  
सोऽयं तु ते महदिद घन धर्मराजसाहाय्यमर्जयमि यन्  
वाग्निहृत् ॥ ४७ ॥ सपादिता सपदि दुर्दरीर्यप  
यत्कोटिकाकलरुतानि निराकृतानि । निष्पीतमनु टन  
न तु देवतया पर्जन्य तेन भवता विहितो विवेक ॥ ४८ ॥  
यस्योदये गुणमनोरथम धरेण सचितित किमपि चरति

चातकेन । आः कष्टमिष्टफलदानविधानहेतोरम्भोघरास्ततपि  
संप्रति वज्रवह्निः ॥ ४९ ॥ दैवदहनजटालज्वालज्वालाहताग्निं  
परिगलितलतानां म्लायतां भूरुहाणाम् । अपि जलधर  
शैलश्रेणिशृङ्गेषु तोयं वितरसि बहु कोज्यं श्रीमदस्ताम्र-  
कीनः ॥ ५० ॥ नमसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकालं त्वद-  
भिमुखनिष्पन्नोत्तानचक्षुषुटेन । जलधर जलधारा द्रुतस्ताम्र-  
दास्तां ध्वनिरपि मधुरस्ते न क्षुतश्चातकेन ॥ ५१ ॥ अये  
हेलावेलालुलितकुलशैले जलनिधौ कुतो वारामोघं बत जलद  
मोघं वितरसि । समन्तादुच्चालज्वालदनलीलाकबलनक्रमोपे-  
तानेतानुपकुरु पयोमिर्विदपिनः ॥ ५२ ॥ अमुं कालक्षेपं त्यज  
जलद गम्भीरैर्मधुरैः किमेभिर्विर्वापैः स्रजं झटिति झाङ्कारि  
सलिलम् । अये पश्यायस्यामकरुणसमीरव्यतिकरज्वालद्वाव-  
ज्वालावलिर्जटिलमूर्तेर्विदपिनः ॥ ५३ ॥ अकूपाराद्वारि  
प्रचुरतरमादाय जलदः स दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं  
भानूतमिदम् । स मेघो धन्यो यत्परिकिरति मुक्ताफलतया  
यदीयासौ कीर्तिर्वदति नृपनारीकुचतटे ॥ ५४ ॥ तथैव  
प्रावीण्यं जलद जगदानन्दकरणं यदम्भःपालीराहसि खल-  
सत्त्वाजलनिधेः । निरर्गाक्षारस्ताम्रं नयसि च कथंचिन्मधु-  
स्ताम्रयासारस्तासां दुग्गपदुपकर्त्तासि जगतः ॥ ५५ ॥ विल-  
पति तथा सारज्जोष्यं भवानयमुच्यते जलमपि च ते संयो-  
गोऽयं कथंचिदुपस्थितः । उपकुरु कुरु प्रहं चेतो न वेत्ति  
यदप्रतो जलधर पुनः क्व त्वं क्वयं क्व ते जलमिन्दवः  
॥ ५६ ॥ नीरं दूरं तदपि विरसं जंगमा नो लताघात-  
सिन्धातर्यपि जलनिधौ को लभेतामुन्विन्दुम् । दानाध्यक्षे  
त्वपि जलधर कापि कुत्रापि शैलाः शालावन्तोऽमृतनिभजलै-  
स्तपिताः सर्वे एते ॥ ५७ ॥ तृष्या नद्यः कमलसरसी  
राजहंसावतंसाः पुण्याश्वेतो हिमगिरिउषस्वकृते येन  
मुक्ताः । संप्राप्तसिञ्जलद दहनोष्णद्वेदाहं निदाघे पर्जन्य  
सीकुरु तमधुना चातकं पातकं वा ॥ ५८ ॥ शैलेषु  
शिलातलेषु च गिरिः शृङ्गेषु गर्तेषु च श्रीखण्डेषु वीथीकेषु  
च तथा पूर्णेषु रिक्तेषु च । शिग्धेन ध्वनिनाखिलेऽपि  
जगतीचक्रे समं वर्षतो वन्दे वारिदं सार्वभौम भवतो विश्वो-  
पकारि व्रतम् ॥ ५९ ॥ नौहाराकरसारसागरसरित्कासार-  
नीरश्रियं त्यक्त्वा तोयद चातकेन महती सेवा समाल-  
म्बिता । तस्यैतत्फलितं समुज्जसि शिलासंताडनं मस्तके  
गाढं गर्जसि वज्रमुज्जसि तद्विलेखाभिरातर्जसि ॥ ६० ॥  
औरामामरणस्य पलवचयैरापीतस्तिमालिषः पायोद प्रशमं

नयायुस्तरौरेतस्य दावज्वरम् । ब्रूमस्त्वाभुपकारकातर गत-  
प्रायाः पयःसंपदो दग्धोऽप्येष तरुदिशः परिमलैरापूर्य निर्वा-  
सति ॥ ६१ ॥ यावत्तिष्ठति चातकोऽयममुभिः कण्ठस्थल-  
स्थाविमिस्तावेहि पयः पयोद फलतु त्वद्वारि कल्यणुमः ।  
नो चेदस्य रूपातपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते कस्यै  
दाससि को महीष्यति पुनस्तापस्तु ते स्यासति ॥ ६२ ॥  
कूपे पानमधोमुखं भवति मे नद्यो वराक्यः स्त्रियः सामान्यं  
नकटिष्ठिनैः सह सरस्वतं समालोकयन् । शुष्यताड-  
गलोऽपि कम्पिततनुः श्रुत्वा गभीरध्वनिं धैर्यादुद्धतकन्धरो  
जलधर त्वां याचते चातकः ॥ ६३ ॥ मार्गो भूरि जलं  
मरुस्थलमुवि स्वप्नेऽपि नो लभ्यते तीव्रो वाति समीरणः  
क्वचिदपि च्छायाभृतो न द्रुमाः । अन्नाप्रकराधिकरानिव  
रविर्गोमे तपस्वम्बरे तद्गोः पान्यहिताय पूर्य धरां पायोद  
पायोभरैः ॥ ६४ ॥ मेकैः कोटरशायिभिर्मृतमिष क्षमान्तर्गतं  
कच्छपैः पादौनैः पृथुपङ्कपीठलठितैर्यसिन्मुहुर्मूर्च्छितम् ।  
तस्मिन्पुष्पसरसकालजलदेनागत्य तत्क्षेपितं यवाकुम्भनि-  
मग्नवन्धकरिणां शूयैः पयः पीयते ॥ ६५ ॥ कालातिक्रमणं  
कुरुष्व तडितां विस्फूर्जितैश्चासय स्फारैर्माषणगर्जितैरतितरां  
काष्ण्यं मुखे दर्शय । असानन्यगतैः पयोद मनसो जिज्ञा-  
सया चातकस्यावेहि त्वमिहाखिलं तदपि न त्यक्तः परं  
याचते ॥ ६६ ॥ भूयो गर्जितमम्बुद प्रकटिता वियुक्त्वमा-  
पूरितं दूरावगृहं तिष्ठ तिष्ठ तदलं घृष्टया तवातः परम् ।  
निर्दग्धाखिलशालिहालिकवधूस्सन्दनैः परं नैराश्यादिह  
वर्षितव्यमधुना केदारपूरं पयः ॥ ६७ ॥ गर्जन्मन्दु ददाति  
तच्च कणिकारुपेण यत्र क्वचिद्वर्षाकालमपेक्ष्य दानसमये  
कौण्डिन्यं विधत्ते मुखे । पश्चात्पाण्डुरतामुपैति लघुतामप्येति  
भूयस्ततः श्रीमद्राम नृपालशेखर विमो दाता क्रियान्वारिदः  
॥ ६८ ॥ आसक्ताः प्रतिकोटैरं विषधरा भानोः करा रूर्ध्वनि  
ज्वालाजालकरलदावदहनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति । सर्वानन्दन-  
चारुचन्दनतरोरेतस्य जीवातवे रे जीमूत विमुञ्च भारि बहु-  
शो शुष्मघशो जुम्मतम् ॥ ६९ ॥ ते ते चातकोत्तका  
विरुपिता दावाधिमघं वनं संनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वा-  
पिता सर्वतः । कौसायाः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभिस्मो-  
घर त्वय्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥ ७० ॥  
तापं लुम्पसि सर्वतो वितरसे मुक्ताफलं शुक्तिषु क्षेत्रं तिष्ठसि  
किं च पलवयसि श्रीगण्डमुत्थान्द्रुमान् । सारं शार-  
मिदं जलं जलनिधेरादाय जीमूतं हे विश्वं जीवयसि ब्रवीतु  
जगति प्रौढोऽपि कले शुभान् ॥ ७१ ॥ संतापं जगतो

निलम्बि घरा धाराभिरासिष्यति क्षेत्राण्यदुरयश्चमृमुकुल-  
यस्रहाय नीपद्रुमान् । सारदस्य नमोनिवेशितदशाभ्यश्रुपुटी  
पूर्णे वैमुन्य वहसि त्वमम्बुद यदि प्रत्येतु को नाम तत्र  
॥ ७२ ॥ कृपास्मासि पिबन्तु कूपरसिका वापीषु वापीजुषो  
नादेयाश्च पतत्रिगोऽपि मुदिता आस्वादयन्तामप । सार-  
दस्य नमोनिवेशितदशा किं तेन यावन्महीमम्भोभि स्वप  
यन्नसावुदयते न प्रागृपेण्यो घन ॥ ७३ ॥ वर्तव्यो दृदि  
वर्तते यदि तपोरस्योपकारस्तदा मा काल गमयाम्बुवाह समये  
सिञ्चेनमम्भोमै । शौर्णे पुष्पले दले विगलिते मूले गते  
शुष्कता वर्म किं हितमाचरिष्यति परीतापस्तु ते स्वासति  
॥ ७४ ॥ नो चिन्तामणिभिर्नि कल्पतरुभिर्नो कामधेन्यादिभिर्नो  
दैवैश्च परोपसारिस्ते स्थूनिं सूक्ष्मैरपि । अम्भोदेह निर-  
न्तरं जलमौत्सामुपैरा सिञ्चता धौरेयेण धुर त्वयाच वहता  
मन्ये जगजीवितम् ॥ ७५ ॥ हे पाथोद यथोत्तेन भवता  
दिग्भ्यादृता गव्यतो मन्ये धीर तथा करिष्यसि स्तुत क्षीराब्धि  
तुल्य सर । किं त्वेष क्षमते नहि क्षणमपि घीमोष्मणा व्या  
पुन पाठीनादिगणसन्देकशरणलक्ष्मणं तावत्कियत् ॥ ७६ ॥  
नैन्यौ रक्षन्धनति सर सु न मनो वापीषु नापीहितं कर्णे  
अप्यर्णससखा न च कृता नाचापि नद्या मन । सारद्रेण  
समुत्तरद्गारासनादण्डेन चण्डातपक्रान्तेनापि निरन्तरं जलद  
हे त्वय्येन दत्त मन ॥ ७७ ॥ नि पत्र क्षिप्तिरेण धीरगणै  
निर्मत्प्यनि कर्मक व्यापैर्निर्विहङ्ग निरम्बु रविणा निर्नालक  
दन्तिमि । नि शास्त्रकमकारि शूकरगणैर्नमैकमात्र सरो हे  
जीमूत परोपकारं पथोदानेन मा पूय ॥ ७८ ॥ वासा  
रेषु सरित्सु सिन्धुषु तपा नीचेषु नीरमह धिक्तराधि क्षितो  
नाति निमग्नं हेय भवेन्गामिनाम् । इत्यालोच्य विमुच्य चात  
वपुना तेषु स्थूहामादादुद्गोपस्य वारिवाह भुक्ते घाग  
घणोक्चनम् ॥ ७९ ॥ दे घागपर धीर नीरनिर्वरेषा रमा  
नीरसा शेषा पूररोत्तरैरसिधरेषापूरि भूरि तया । एकास्तेन  
भवत्तमन्तरगत सान्तेन सचिन्तयन्नाश्रयं परिपीडितोऽपि  
रमते यन्नाचकम्प्यया ॥ ८० ॥ आपमधिपनिर्विहङ्गकिट्टो  
नून रमा नीरसा यात्सामि पण्णीकृता दत्ता दिशश्चण्डातो  
दु गहः । एव धन्यनि चम्पकन मकले सहागहेतापरि  
रा मिषममृतेन तोदय पुतोऽप्याधिगृह्यो वेधमा ॥ ८१ ॥  
मीमे मन्धरी वीदिनहृता हृद्योऽपि यन्नाश्रया  
भ्यादपन यागमन्धरमपि द्राघीयमो नीरमान् । देवतो  
चनगोचरा न्यता तस्मिन्निदानीं यदि मीमेक कया  
गिनाचन म क मी मूमेहे ॥ ८२ ॥ म सागो जगृ

मरासि वितल्यन्त्यागतेभ्यो मित गृह्यन्ते सरितः श्रेणेण  
परितोऽप्याधारवन्ने वगात् । प्राप्य कूपवन कथचन  
किमप्यारोप्य वण्टे पद तत्रा त्यागितमेवमेव भगवन्पञ्च-  
न्य मन्यामहे ॥ ८३ ॥ हर्षे वर्षविधत्से चिरतमयतृपाशु-  
प्यता चातकाना भूमेस्त्वाथैवशान्तिं वितरति तस्मा लोक-  
शोरधुनोषि । अम्भोदैतत्तमेक परममनुचितं यत्किञ्चस्ते सुधाशु  
वाचाभीक्ष्ण कविं वा बुधमपि वहसि प्रेम खद्योतनर्गे ॥ ८४ ॥

### वाचन्योक्तयः

वायुरेव मेहाभूत यदन्तु निखिला जना । आयुरेवैव  
भूतानामिति मन्यामहे ययम् ॥ १ ॥ अलिपटलैरनुयाता  
स्वदृष्टदृष्टदृष्टर विलुम्बन्तीम् । गृगगदपरिमल्लहरी  
समीर किं पामरेषु रे निरसि ॥ २ ॥ परमो मरुत्तस्यो  
स्तेजोऽर्द्धं तनोतु त जेतुम् । दीप हरति तदस्य ज्ञान प्रति-  
पत्तिनिर्वहणम् ॥ ३ ॥ प्राग्भिकी घनवृष्टि प्राप्ता शिविनो  
निदाघतस्य । आकस्मिकेन सा पुनरपनीता क्षापि पननेन  
॥ ४ ॥ यरतविविधघटनपटव फटवश्चक्षुस्ति वायरो बह्व्य ।  
तकुसुमबहलपरिमलगुणविन्यासे कृती त्येक ॥ ५ ॥  
गन्धराह गह्वरानि गाहसे गन्धजातमिह सचिनोपि  
च । नैपुण्युतिरिय तु तावती यत्र तत्र नदस्त्रिवेचनम्  
॥ ६ ॥ अहह चण्डसमीरण दारुणं निनिदमाचरित  
चरितं त्वया । यदिह चातरचयुषुदोदेर पतति धारि तदेय  
नियारितम् ॥ ७ ॥ अनिल निमिलविश्र प्रानिति त्वत्पुक्तं  
सपदि च विनिमीलित्वाकुल त्वद्वियोगात् । वपुरसि परमेश-  
न्योचितं नोचितं ते सुरभिमुत्तमं वा यत्तम स्वीकरोपि  
॥ ८ ॥ राजीविनीरिपिनवौरमसारगन्धियौऽमृद्वन्तदियसेषु  
जलैकवन्धु । रथारानामि विरिगिरजगमेन्द्रानुमत्त-  
द्वमति पश्यत सोऽय वायु ॥ ९ ॥ ये जाला ल्पन  
सदैव गगना याता न ये पुनचित्पश्यानेन निर्दिता  
प्रीतिदिन भूमौ निरीनाश्रिरम् । उल्लिखताश्रयगगनेन भरता  
पश्यान्तरिक्षे सखे तुदामागुगिरि स्थिति क्षितिधृता पुनं  
न्यमी पागम ॥ १० ॥ हहो दग्धगमीर सर्वपि मयलामि  
न्यने शास्त्रिनां शास्त्रपर्यवेन म कोऽपि सुचिरं जगज्जाल  
दाधानल । येनादाहि पण्यमानहरीण ममीमनद्वहं शुष्य  
निर्गमयन्तामकुल चेष्टुनं ययम् ॥ ११ ॥ हहो धीर  
समीर हन्त जनेन ते चैद्वनश्चाश्रुनो दाक्षिण्यं जगदुत्तरं परि-  
चयो गोदावरीवारिभि । प्रत्यह दहतीह मे तमपि चेदु-

१ मरुत्तस्यो २ वायुरेवैव ३ वपुर्नैव ४ अलिपटलैरनुयाता ५ गृगगदपरिमल्लहरी ६ चण्डसमीरण ७ अनिल निमिलविश्र ८ राजीविनीरिपिनवौरमसारगन्धियौऽमृद्वन्तदियसेषु ९ यो जाला ल्पन १० हहो दग्धगमीर ११ हहो धीर

हामदावाधिवन्मोक्त्यं मलिनात्मको वनचरः किं वश्यते  
कोकिलः ॥ १२ ॥ कोज्यं आदिप्रकारस्तव पवन घनाव-  
स्करस्यानजातं तेजस्विनातसेष्ये नमसि नयसि यत्प्राप्तुं  
प्रतिष्ठाम् । अस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपयोपद्रवस्तापिदासो  
केनोपायेन सद्यो वपुषि क्लृप्तदादोष एषस्त्वैव ॥ १३ ॥

### पर्वतान्योक्त्यः

नाधन्यानां निवासं विदधति गिरयः शैखरीमृतचन्द्राः  
शृङ्गैर्योत्प्लाप्रवाहं द्रुतमिव तुहिनं दिशुषेपु क्षिपन्तः ।  
येषामुच्चैस्तरूणामविहृतगतिना चायुना कम्पितानामाकाशे  
विप्रकीर्णः कुसुमचय इयामाति ताराग्रहीचः ॥ १ ॥

#### हिमाचलः

तत्कुलसुपमापहरां जनयन्तीं जगति जीवजातार्तिम् ।  
केन गुणेन भवानीतात हिमानीमिमां वहसि ॥ २ ॥  
विन्ध्यमन्दरसुमेरुभूयतां यत्पतिस्तुहिनपर्वतोऽभवत् । ईश्वर-  
श्चक्षुराप्रभायतस्तद्वयं जगति जृम्भते यशः ॥ ३ ॥  
क्षोणी यस्य हिरण्यमी गणिमयः प्राकारशिलोच्चयः कुञ्जाः  
कल्पलतामयाः सुरधुनीधारामयो निर्झरः । किं चेन्द्रादि-  
समस्तदिकपतिपुरिमय्यन्ति यत्पृष्ठयाः शैलः सोऽपि गिरिरव्यं  
च गिरयस्तव्येव मे का मतिः ॥ ४ ॥

#### मेरुः

ये संतोषसुखप्रयुद्धमनसस्तेषामभिज्ञो मूढो येऽप्यन्ये घन-  
लोमसंकुलधियस्तेषां तु दूरे वृणाम् । इत्थं कस्य कृते  
कृतः स विधिना तादृकपदं संपदां स्वात्मन्येव समाप्तहेम-  
महिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ५ ॥

#### विन्ध्यः

आचक्ष्महे तव किमघतनीमयस्यां तस्याघ विन्ध्यशिखरस्य  
मनोहरस्य । यत्रैव सप्त सुनयस्तपसा निषेदुः सोऽयं विलास-  
वसतिः पिशिताशनानाम् ॥ ६ ॥

#### मलयः

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्राश्रिता हि  
तरुस्रारस्त एव । मन्थामहे मलयमेव यदाश्रयेण शाखो-  
टनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ ७ ॥ विद्योतन्ते कति  
न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते शाखावन्तः खदिरवदरीशाल-  
शाखोटकायाः । धन्यस्तावन्मलयशिखरी यत्र जातास एव  
सैरामोदैक्षिमुनयनय प्रीणयन्तः स्फुरन्ति ॥ ८ ॥

#### मन्दरः

सुरारतिर्लक्ष्मीं शिपुरविजयीं दातकिरणं करीन्द्रं पौलोमी-  
पतिरपि च लेभे जलनिधिः । त्वया किं वा लब्धं कथय मथितो  
मन्दरगिरिं शरण्यः शैलानां यदयमदयं रत्ननिलयः ॥ ९ ॥

#### मैनाकः

शकादराक्षि यदि पशुयुगं तथापि मैनाक सन्ति तव  
नेह गतागतानि । निःसञ्चता च निरपेयपता च किं

पाथोनिधौ निवसता भवतार्जितात्र ॥ १० ॥ वरं पशुच्छेदः  
समदमधवन्मुक्तकुलिशप्रहारैरुद्वह्यद्वह्यद्वह्योद्गारगुमिः ।  
तुषाराद्रिः सुनोरहह पतिरि हेमविश्वे न चासौ संगतः  
पयसि पयसां पत्युरचितः ॥ ११ ॥

#### लोकालोकोः

एकस्यायमुदेति मूर्धनि गिरिरन्यस्य चैव क्रमादसं याति  
कल्पाविधितदुभयोरसः प्रशस्तोऽचलः । को नामोदयिनं  
करोति न शिरोमाणिक्यमसं पुनर्यातं यः कुरुते भवानिव स  
दुःप्रापोऽस्ति पृथ्वीतले ॥ १२ ॥

#### रोहणः

रोहणाचल शैलेषु कस्तुतां तुलयेत्तव । यस्य पाषाण-  
खण्डानि मण्डनानि महीभृताम् ॥ १३ ॥ रत्नानां न  
किमालयो जलनिधिः किं न स्थिरा मेदिनी किं न ज्योम  
महसदं मुकुतिनां किं नाम नैवोन्नतम् । हंहो रोहण  
किं न याचकचमूनिःशङ्कटङ्काहितज्ञान्तिस्तीक्ष्णकरणेन गोत्र-  
तिलकसंलोक्यधन्यो भवान् ॥ १४ ॥ यामस्ते शिवमस्तु  
रोहणगिरि भवः स्थितिप्रच्युता वर्तिष्यन्त इमे कथं  
कथमिति स्त्रोऽपि भवं कृपाः । आतस्ते मणयो वयं यदि  
भवन्नामप्रसिद्धास्ततः किं शङ्कारपरायणाः क्षितिभुजो नाङ्गी-  
करिष्यन्ति नः ॥ १५ ॥

#### पर्वतवदरी

यस्यां स केसरियुवा पदमावबन्ध गन्धद्विपेन्द्ररुधिरा-  
रुणिताङ्गनायाम् । तामद्य पर्वतवदरीं धुतधूत्रलोमा गोमादुरेप  
वपुषा मलिनीकरोति ॥ १६ ॥

#### गिरिनिर्झरः

कलोलसंचलदगाधजलैरलोलैः कलोलिनीपरिवृष्टैः किम-  
पेयतोयैः । जीयात्स जनेरतुर्गिरिनिर्झरोज्यं यद्विमुपापि  
तृपिता वितृपीभवन्ति ॥ १७ ॥

### समुद्रान्योक्त्यः

नैत्राक्ष नाय्यैवैदृग्यमुदधेमहिमेव सः । यत्तीरपङ्क-  
मग्राणि महारत्नानि शेरते ॥ १ ॥ यद्यपि स्रच्छमावेन दशय-  
स्तुदधिमेणीन् । तथापि जानुदधोऽयमिति चेत्तसि मा  
कृपाः ॥ २ ॥ रत्नैरपूरितस्यापि मदलेओऽस्ति नाभुषेः ।  
मुक्ताः कतिपयाः प्राप्य मातङ्गा मदविहङ्गाः ॥ ३ ॥ अघा-  
करोषि रत्नानि यूर्धा धारयसे तृणम् । दोषस्तवैव जल्ये  
रत्ने रत्ने तृणं तृणम् ॥ ४ ॥ बातोहासितकलोल धिप्ते  
सागर गर्जितम् । यस्य तीरे तृषाक्रान्तः पान्यः पृच्छति  
वापिकाम् ॥ ५ ॥ अयं रत्नाकरोऽम्भोविरित्यसेवि घना-  
शया । घनं दूरेऽस्तु वदनमपूरि क्षारवारिणिः ॥ ६ ॥  
यद्यपि वद्धः शैलैर्वैद्यपि गिरिमथनमुपितसर्वस्तः । तदपि

१ जवमानः २ जवतुरत्वम् ३ जानुप्रमाणः ४ जानुनोटा-  
सिना कत्यादिताः कलोल मद्येयको यस्य ५ गिरिमथनेन हनं सर्वं  
सं ननुदैश्वर्यात्मकं वनं यस्य

परमीतभूधरक्षायां दीक्षितो जलधिः ॥ ७ ॥ किं खलु  
रत्नैरेतैः किं पुनर्यायितेन वपुषा ते । सलिलमपि यत्र तावक-  
मर्णव वदने प्रयाति वृषितानाम् ॥ ८ ॥ मा कुरु गुरुत्वा-  
गवे लघुरन्यो नास्ति सागर त्वत्तः । जलसंग्रहमन्य-  
स्तात्स्य सति कुर्वन्ति पोतस्थाः ॥ ९ ॥ किमधिकमस  
भ्रूो महिमानं वारिधेरुहिर्यत्र । अज्ञात एव शेते कुक्षौ  
निक्षिप्य भुवनानि ॥ १० ॥ लघुरयमाह न लोकः कामं  
गर्जन्तमपि पतिं पयसाम् । सर्वमलज्जाकरमिह यत्कुर्वन्तीह  
परिपूर्णाः ॥ ११ ॥ वृषां धरायाः शमयत्यशेषां यः  
सोऽम्बुदो गर्जति गर्जतुच्चैः । यस्त्वेव कस्यापि न हन्ति  
वृष्णां स किं वृथा गर्जति निस्त्रयोऽन्विः ॥ १२ ॥  
त्वमप्य सित्त्यो जगदेकबन्धो रत्नानि दातुं विमुखोऽसि  
कसात् । किं वा सुतः कस्यमहीरुहस्ते दानैः कृतार्थी-  
कुरुते जगन्ति ॥ १३ ॥ अयि रोषसुरीकोपि नो  
चेत्किमपि त्वां प्रति वारिधे वदामः । जलदेन तवार्धेना  
विमुक्तान्यपि तोयानि महाघ्न हा जहासि ॥ १४ ॥  
तोयानामधिपतिपदको मणीनां शैलानाममयपदं महान्महद्यः ।  
अग्राहो भवसि यदि त्वमेव तावत्को नु स्वाजगति तदा  
जनावलम्बः ॥ १५ ॥ स्वस्त्यस्तु विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः  
कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला । प्राप्तं भया  
सकलमेव कलं पयोधे यद्धारुणैर्जलचरैर्न विदारितोऽसि  
॥ १६ ॥ आदाय वारि परितः सरितां मुखेभ्यः किं  
तावद्वर्जितमनेन दुरर्णधेन । क्षारीकृतं च वडवादहने दुतं च  
पातालकुक्षिफुहरे विनिवेशितं च ॥ १७ ॥ निःपीतपीन-  
तिसिरापि मनेर्हरापि रक्षति सन्ति न क्रियन्ति तदा-  
न्तिकेषु । एतस्मै कौस्तुभमणेश्वरतः परंतु पाथोनिधे  
स्मरणमान्तरमावहेयाः ॥ १८ ॥ कछोलेवेक्षितदृषत्परुषप्रहारे  
रत्नान्ममूनि मकण्डाल्य माज्यमंस्थाः । किं कौरुमेन विहितो  
भवतो न नाम याज्याप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोऽपि ॥ १९ ॥  
लज्जामहे वयमहो वचनेऽपि हन्त सांयोगिकाः सलिल-  
राशिममी विशान्ति । अंसाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठ-  
कौपेयकाम्बुदतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥ २० ॥ चपलतरतंगै-  
र्दुसुसारितोऽपि प्रघयति तत्र कीर्तिं दैक्षिणावर्तशङ्खः ।  
पैरिगणय पयोधे पैरनामार्थयोग्यस्तव निकटनिषण्णैः  
क्षुब्धकैः स्थाप्यता का ॥ २१ ॥ यद्दीचीभिः स्पृशसि  
गगनं यच्च पातालमूलं रत्नैरुदीपयसि पयसा यत्पिपत्से धरि-  
त्रीम् । पिक् स्रवं तत्तव जलनिधे यद्विमुञ्चामुधाराशरी

नीरग्रहणरसिकैरुधगैरुज्जितोऽसि ॥ २२ ॥ अयं वारमेको  
निलेय इति रत्नाकर इति श्रितोऽस्माभिस्तृष्णातरलितमनो-  
भिर्जलनिधिः । क एवं जानीते निजकण्टीकोटरगतं  
क्षणादेनं ताम्यत्तिमिमकरमाभासति मुनिः ॥ २३ ॥ अये  
वारंगारो कुलिशककोपप्रतिभयादयं पक्षमेष्णा गिरिवर-  
सुतस्त्वायुगमतः । त्वदन्तर्वास्तव्यो यदि पुनरयं वाडवशिखी  
प्रदीप्तः प्रत्यङ्गं ग्लपयति ततः कोऽस्य शरणम् ॥ २४ ॥  
इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषामितश्च शरणार्थिनः  
शिखेरिपत्रिणः शेते । इतोऽपि वडवानलः सह सैमस्त-  
संवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः  
॥ २५ ॥ आवाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी  
मुक्ताघाः सिकताः प्रवालकतिकाः शैवालमम्भः सुधा । तीरे  
कस्यमहीरुहाः किमपरं नञापि रत्नाकरो दूरे कर्णसायनं  
निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ २६ ॥ एतस्मादधृतं  
सुरैः शतमुखेनोच्चैःश्रवाः सद्गुणः कृष्णेनाद्रुतविभ्रमैक-  
वसतीर्लक्ष्मीः समासादिता । इत्यादि प्रचुपाः पुरातनकथाः  
सर्वेभ्य एव श्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र जलधौ मृष्टं  
पयोऽपि क्वचित् ॥ २७ ॥ संख्येया न भवन्ति ते युगशतै-  
र्गान्भीर्यमुख्या गुणाः सत्यं वारिनिधे तथापि तदिदं चित्ते  
विषत्ते व्ययाम् । खच्छन्देन तिर्मिगिलात्रिजकुलप्राप्तं मुहुः  
कुर्वन्तो यत्ते वारयितुं निजेऽपि विषये न क्षान्तिता विषत्ते  
॥ २८ ॥ कछोलैः स्वगयन्मुखानि ककुभामत्रंलिहैरम्भसा  
क्षारेणापि दिवानिशं जलनिधे गर्जन् विश्राम्यसि । एतत्ते यदि  
घोरनक्रनिलयं स्वाहु व्यधासद्विधिः किं कर्तासि तदा न वेधि  
तल्लैः सैरेव दुषेधितैः ॥ २९ ॥ चामारोहति वाञ्छति स्वग-  
यितुं तेजोऽपि तेजसिनामुच्चैर्गर्जति पूरयन्नपि महीमम्भोभिर-  
म्भोघरः । कांश्चिद्गुणपुञ्जव्य तोयचुलुकान्तिष्ठौ भवत्संनिधौ  
पानीयप्रचयेषु सस्तपि न ते जातो विकारः क्वचित् ॥ ३० ॥  
किं वाच्यो महिमा तवात्र जलधे यसेन्द्रप्रज्ञाहतित्रस्तक्षमाभृ-  
दमजदन्मुनिचये मजस्कलकौकृतिः । मैनाकोऽपि गमरीनीर-  
विलसत्पाटीनपृष्ठोलसच्छैवालान्दुरकोटिकोटकुटीकुब्जान्तरे  
निवृत्तः ॥ ३१ ॥ आस्तां तावदहो समुद्रमहिमा दूरेऽपि  
कर्णप्रियत्तीरे यस्य पिपासयैव मरणं ग्रामोति शीघ्रं जनः ।  
तस्मादम्बुनिधेर्वरं लेंसुसरः कूपोऽधवा वापिका यत्र स्वीय-  
करद्वयेन सलिलं पेयायते खेच्छया ॥ ३२ ॥ देवैर्यचपि  
तत्कवद्विमथितः केदारवद्भानरैर्वन्दः सिद्धवदञ्जनाविजनुषा

१ नौकाशिपाः नाविका इत्यर्थः २ नौकाया व्यापार  
कुर्वाणाः ३ दक्षिणभागे भावो यस्मादाह्नः शङ्खः ४ वातीधिः  
५ विष्णुपूजायोग्यः ६ ध्रुवराष्ट्रः

१ जलानाम् २ खानम् ३ विपाताः ४ पक्षे, -अर्थाभिलाषः  
५ अग्रस्त्यः ६ दक्षिणः पर्वतात् एव पत्रिणः पत्रिणः  
६ संवत्सरसङ्क्रमणैः ७ हस्तजलाशयः

कुल्यावदुद्धृतं । किं चासीच्चुलकेऽमुनिदुवदयः शक्र  
मयोनेमुनेनार्तातोऽयमिति प्रथा जलनिधेरासीदद्यापि स्या  
॥ ३३ ॥ पीयूषेण सुरा श्रिया सुररिपुर्मर्वादया मेदिनी  
शक्र कल्परुहा शशाङ्ककल्या श्रीशक्रतोषित । मैत्रेया  
हिनगा निजोदरगता सस्थानतः स्थापितास्त्रचूलीकरणे  
घटोद्भवमुनि केनापि नो वारित ॥ ३४ ॥ हे हेलाजित  
बोधिसत्त्व वचसा किं विस्तरेऽस्येव नास्ति त्वत्सदृश  
पर परदिताधाने गृहीतव्रत । व्युत्पत्त्यान्वजोपकारघट  
नात्रैमुत्पलज्यायशोमारप्रोद्धहने करोषि कृया साहायक  
यन्मरो ॥ ३५ ॥ पीयूषेण कृतार्थिता दिविपदो लक्ष्म्या  
हरि प्रीणितश्चन्द्रार्धन विभूषित पशुपति कल्पद्रुमैर्वासय ।  
आत्मान परिरम्भमाप्युदधिना किं किं न तेषा कृत  
तत्सागस्त्यमुनिप्रवीतपयसो मोक्ष कृतंकाङ्क्षुलि ॥ ३६ ॥  
लक्ष्म्या श्रीपुरुषोत्तमो हिमरूपा गौरीमिथोऽलकृतो देवेन्द्रो  
ऽपि विमाननारणहृयस्त्रीरक्षकल्पद्रुमे । पीयूषैरमितस्त्वया  
दिविपदश्चान्ये कृतार्थोऽकृता श्रीमन्वारिनिधे त्वदीयमहिमा  
नून न बागोचर ॥ ३७ ॥ हहो वारिनिधे विधे समुचित  
येनास्ति रत्नाकरो रत्नाश्चैवमन्यसे वद विमो नैतत्सद  
विन्दसि । पद्मालकरण पुरदरपुरे चित्तामणि कौस्तुभो  
विष्णोर्वक्षसि भीमनेतनरिपो शीर्षं कलाना निधि ॥ ३८ ॥  
पीत्वा गर्जन्यपले दिशि दिशि जलद्रास्तन शरण्यो गिरीणा  
सुनामनासमाजा निद्राविटपिना जन्मभूमिस्त्वमेव ।  
गान्धीयै तच्च तादृक्यपि सलिलनिधे किं तु निद्राप्यमेतत्स  
वैपायेन मैत्रावरुणमुनिद्वयाद्वय काङ्क्षणीया ॥ ३९ ॥

### क्षीरसागर

दिशि दिशि गिरिप्रावाण स्वा यमसु सरस्वतीं तुल्यतु  
मिथस्तामापातस्फुरद्गनिहन्मरान् । स परमपर क्षीरोदन्धान्  
यदीयमुदीर्यते मथितुरमृत खेदच्छेदि प्रमोदुनोदनम्  
॥ ४० ॥ साक श्रवणगुणैर्लुठित मणयो बालार्कनिम्बोपमा  
नीरे नीरचरे सम स भगनाद्रिद्राति नारायण । एव वीक्ष्य  
तत्राविचेरमथ च प्रीदि परासुजते किं निन्दाम्यथवा  
स्वावीमि कथय क्षीरार्णन त्रामहम् ॥ ४१ ॥

### अगस्त्य

मुनिर्जयति योगीन्द्रो महात्मा कुम्भसयन । येनैक  
शुलके दृष्टे दिव्यौ तौ मत्स्यवच्छपी ॥ ४२ ॥ अक्षर  
पनगतपु विच्छिन्नो यस्य वारिधि । हा स एव कुने  
पाणिपदाद्विष्णुमूढत ॥ ४३ ॥ अल्पीयसैव पयसा  
यत्तुम् पूर्यते प्रसिद्ध तत् । आश तेज पश्यत कुम्भो  
द्रत पपी धार्मिन् ॥ ४४ ॥ गतोऽस्मि तीर जलधे पिपा  
सया स कापि शुष्कशुलकीकृतो भवा । न लक्ष्यते दोष

लजोऽपि तोयधेयमेव तत्कमल मित्रमते ॥ ४५ ॥  
कम्पन्ते गिरय पुर्नदग्निमया मैत्राकमुखा पुन श्रद्वन्त्यमु  
धरा स्फुरन्ति बह्मनाक्रोद्धता बहय । मो कुम्भोद्भव  
सुच्यता जलनिधि स्वस्त्यस्तु ते साप्रत निद्रालक्ष्यवाहुगुहि  
कमलासंघो हरिः सीदति ॥ ४६ ॥

### रत्नानि

मणिर्लुठति पादेषु काच शिरसि धार्यते । यथै  
वाले तथेयास्ता वाच वाचो मणिमणि ॥ ४७ ॥  
अप्याकरसमुत्पन्ना मणिनातिरसस्तृता । नातरूपण कल्याणि  
नहि सयोगमर्हति ॥ ४८ ॥ अनलमितसाम्य तनसस्त  
द्विगुम्मितम् । येन पापान्त्रयङ्गल मूल्यमल्य वसुधरा  
॥ ४९ ॥ धन्योऽयं मणिरेकदिद्रो भिन्नश्च चक्रनिर्घुम् ।  
युक्तसेजोनिचर्यैरन्यो दु खेऽपि योऽधिकामास ॥ ५० ॥  
अथ नृपतिरिरीयाद्रुमै पतित तितोहित रत्नम् । विधि  
विलसितेन रत्न जनचरणविडम्बना सहत ॥ ५१ ॥ यमु  
पैरीणाहुगुणेन तन्म्यो यशस्विन किं मणयो भवन्ति ।  
तथापि चूडामु महीपतीना त एव खेलेति न गण्डशैल्य  
॥ ५२ ॥ सिन्धुस्रष्टैरुपल्लव्य केनारत्नानि पद्ममलिनी  
करोति । तथापि तान्येव महीपतीना किरीटकोटीषु पद  
लभन्ते ॥ ५३ ॥ विरम रत्न सुधा तरलायसे तन न कश्चि  
दिहास्ति परीक्षक । विधियशेन परिच्युतमाकरात्त्वमपि वाच  
मणीकृतमीश्वरे ॥ ५४ ॥ अनिमाळित एव केवल खनि  
गर्भे निधिरिष जीर्यतु । न तु सीतु मूल्यहानितो वणिजा-  
लोक्ननोचरीकृत ॥ ५५ ॥ समुद्रेणात स्वस्त्वमुषि तरङ्गै  
रकणैः ससुखितोऽस्मीति स्वमिह परिताप त्यज मण ।  
अन्यथा कापि रत्नरूपपरिचयाङ्गहृदयो नरेन्द्रतना कुर्या  
त्रिजमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥ ५६ ॥ पयोधे सवस्व शिरसि  
धृतान् य नृपगण पणो यस्य शोणी चतुर्दधिसीमानधि  
रभूत् । स एवाय देवाच्छबर्यनितापाणिपतितो मणिर्मेप  
ग्रीनाद्रिगुणगुणवद्धो विहरति ॥ ५७ ॥ आघ्रात पेरिलीढ  
मुग्रनरैरे क्षुण्ण च यच्चर्वित क्षित यद्धत नीरसत्त्वकूपिते  
नेति व्यथा मा कथा । हे सद्रत्न तनैतदेव कुशल यद्वा  
नरेणाग्रहादन्त सारविचारणव्यसनना चूर्णीकृत नांश्मना  
॥ ५८ ॥ उत्तरेषु न नर्तित त्रितिसुना न प्रेक्ष्यैर्लक्षित  
साकाङ्क्ष लुठितो न च सननटे लीलावतीना क्वचित् ।  
कष्ट मोक्षिरमतरण जलधेर्देवाद्रिगीर्णोऽमरखेलव्याल-  
कुलाङ्गचपणपरिक्षीणप्रमाणो मणि ॥ ५९ ॥ ये गृह्णन्ति  
हठात्तृणानि मणयो ये चाप्यय खण्डक ते दृष्टा प्रतिघाम

१ श्रमहार २ पापाणसमूह ३ आक्षय्येजप्रमाण ४ समुद्रम्  
२० सु. ८. मा

१ श्रमभेन २ छादिताम् ३ देवदुर्विपाकेन ४ विराट्पा  
५ आसादिष्व ६ तत्तरेण ७ पापाणेन ८ तेजोरेषिद्व



दग्धमणयो विच्छिन्नसख्याश्चिरम् । नो जाने किमभावत  
किमथवा दैवादहो श्रूयते नामाप्यत्र न तादृशस्य हि मणे  
रत्नानि गृह्णाति य ॥ ६० ॥ यन्मुक्तामणयोऽम्बुधेरुदरत  
क्षिप्ता गृह्णातीति पर्यन्तेषु लुठन्ति निर्मलरूपं स्पष्टाद्वासा  
श्च । तत्तस्यैव परिक्षयो जलनिधेर्द्वापान्तरालम्बिनो रत्नाना  
तु परिग्रहव्यसनिन सन्त्येव सायात्रिका ॥ ६१ ॥ यत्रा  
नुल्लिखितास्यमेव निखिल निर्माणमेतद्विधेरुत्कर्षप्रतियोगि  
कस्यनमपि न्यङ्कारकोटि परा । याता प्राणभृता मनोरथ  
गतीरुल्लङ्घ्य यत्सपदस्तस्याभासमणीकृताश्मसु मणेरश्मत्व  
मेवोचितम् ॥ ६२ ॥ काचा काञ्चनभूषिता कति न वा  
मुष्णन्ति रत्नश्रिय मौलौ वा कति नोद्ध्वन्त्यपथियस्तानेव  
रत्नभ्रमात् । अक्षणा ये पुनरन्ध्रजन्ति तिमिर येनांम रत्नाकर  
सिन्धुस्ते पृथगेव हन्त मण्यस्तोष्यप्यभिज्ञा पृथक् ॥ ६३ ॥

### यज्ञमणि

यस्य वैज्रमणेर्भेदे मिथन्ते लोहसूचय । करोति तत्र किं  
नाम नारीनखविलेखनम् ॥ ६४ ॥

### कौस्तुभमणि

न श्वेताशुबद्धकारदलनादुद्घोषिते रोदसी नाप्यैरावत  
वक्षिरसदितिजनास कृतो वासव । नो चिन्तामणिरखवन्नि  
भुवने छिन्ना विपद्वाऽर्थिना भूत्वा तस्य हरेरु प्रणयिना किं  
कौस्तुभेनार्जितम् ॥ ६५ ॥

### चन्द्रकान्त सूर्यकान्तो

सोमकान्तो मणि स्वच्छ सूर्यकान्तस्यथा न किम् ।  
उद्गारे तु विशोषोऽस्ति तयोरमृतवह्नय ॥ ६६ ॥

### चन्द्रकान्त

सुधाकरकरस्पर्शाद्बहिद्वयति सर्वत । चन्द्रकान्तमण्येतेन  
मृदुत्व लोकविश्रुतम् ॥ ६७ ॥

### स्कटिक

स्कटिकस्य गुणो योऽस्ती स एवायाति दोषताम् । घटे  
स्वच्छतया छाया यस्ता मलव्रतामपि ॥ ६८ ॥

### मरकत

त्यज निजगुणामिमान् मरकत पतितोऽस्ति पैमरे  
वणिजि । काचमणेरपि मौल्य लभसे यत्तदपि ते श्रेय  
॥ ६९ ॥ कैनासीन सुखमकरुणैवाकरादुद्धृतस्त्व विक्रेतु  
वा सममिलपित केन वाऽस्मि कुदेशे । यस्मिन्निवचव्यय  
मरसहो ग्राहकस्त्वावदासा नास्ति श्रातर्मरकतमणे त्वत्परीक्षा  
क्षमोऽपि ॥ ७० ॥ आसीत्पूर्वं विमलजलघौ मण्डन भूपतीना  
नारीणा च प्रबलमुकुटे काञ्चनेन प्रसङ्गात् । तधीवद  
कथमिदमहो कौचखण्डेन सार्धं मिहीवण्ठे मरकतमणे  
कामवस्था गतोऽस्ति ॥ ७१ ॥

### माणिक्यम्

पौरस्त्यैर्दोषिणालै र्स्फुरदुरुमतिभिर्मित्र पाश्चात्यसचै  
रौदीचैर्यसरीक्ष्य क्षितिपतिमुकुटे न्यासि माणिक्यमेकम् ।

यद्येतस्मिन्कथचित्कथयति कृष्ण कोऽपि मालिन्यमन्ये  
प्रेक्षावन्तस्तदा त निरवधिजडतामन्दिर समिरन्ते ॥ ७२ ॥

### काच

अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडामणिमाकलय्य काचमणिम् ।  
उत्पतिर्वहते शिरसा तेनासौ न हान्यर्थमपि ॥ ७३ ॥

### शङ्ख

अन्त कुटिलता विभ्रच्छङ्ख स खलु निधुर ।  
हुकरोति यदा व्यातस्तदैव बहु गण्यते ॥ ७४ ॥ उच्चै  
रुचरति चिर झिझी बरमनि तरु समारुह । दिव्यापिनि  
शब्दगुणे शङ्ख समावनाभूमि ॥ ७५ ॥ कीटगृह कुटि  
लोऽत कठिन क्षाराम्बुसमव शून्य । शङ्ख क्षीयति  
निकटे केन गुणेन स्थिति लेभे ॥ ७६ ॥ जलनिधौ जनन  
धवल वपुर्गुरिपोरपि पाणितले स्थिति । इति समस्तगुणा  
ज्वित शङ्ख मो कुटिलता हृदये न निवारिता ॥ ७७ ॥  
घनिरतिमधुर शुचित्वमुच्चैर्निरपि शङ्ख नैवीनतस्त्राभूत् ।  
अवगतमखिल बहिस्तवेद कुटिलतर पुनरन्तर न विभ्र  
॥ ७८ ॥ क वाऽम्भोघौ जन्म क च वपुरिद कुन्दधवल क  
चावासस्यान कृतमहह विष्णो करतलम् । क नीचानामासे  
परिणतिरिय सुम्बनविधावितोवाय शङ्ख करुणकरुण रोदिति  
सुहृ ॥ ७९ ॥ तात क्षीरमिधि स्वसा जलधिजा आता  
सुरेश्वरुम सौजन्य सह कौस्तुभेन शुचिता यस्य द्विजेशा  
दपि । विष्णुर्भागि स एव कम्बुधुना पाखण्डका ताकैरे  
विश्रान्त प्रतिवासर प्रतिगृह भैक्ष्येण कुक्षिमरि ॥ ८० ॥

### पाञ्चजन्य

सर्वांशपरिपूरितुकृतिमदो जन्मापि दुग्धोदधेर्गोविन्दा  
नखमुचि सुन्दरतर पूर्णन्दुर्विम्बाद्रुप । श्रीरषा सहजा गुणा  
किमपर मयन्त एते हि यत्कौटिल्य हृदि पाञ्चजन्य भव  
तस्तेनातिलज्जामहे ॥ ८१ ॥ शङ्खा सन्ति सहस्रशो जल-  
निधेर्वीचिच्छ्याघटिता पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतै कल्पा  
वितक्ष्यातला । एक कोऽपि स पाञ्चजन्य उदभृदाश्चर्यधामा  
सता य सर्वतमरक्षमैर्मधुरिपो आसानिल पर्यते ॥ ८२ ॥

### नद्यन्योक्तयः

तटिनि चिराय विचारय विन्ययुवस्त्वय पवित्राया ।  
शुश्रूषन्त्या अपि युक्त किं खलु रण्योदकादानम् ॥ १ ॥  
कतिपयदिवसस्यायी पुरो दूरोन्नतोऽपि भविता ते । तटिनि  
तटदुग्धपातनपातकमेक चिरस्यायि ॥ २ ॥ यासति जलधर  
समदस्त्रय स सद्यर्द्धिलैर्धीर्यैरी भविता । तटिनि तटदुग्ध  
पातनपातकमेक चिरस्यायि ॥ ३ ॥ पुरु गम्भीराशयता

कलौर्जनय लोकविभ्रान्तिम् । वीतपयोधरलक्ष्मी कस्य न  
चरणैर्निर्लज्जयासि ॥ ४ ॥ मलयस्य शिरेःपत्यमादौ तदसु  
आवृमती पटीरवृक्षे । निम्बु चित्रमपानिधे कल्प तटिनी  
काचन मोक्षिकानि सुते ॥ ५ ॥ नास्तौ न च तरला  
स्तरगमाला नेदानीं जलरयश्च रया कथय्य । मैव त्व  
तटिनि तटद्रुमान्विताय प्रौढानामपयशसामिवामि पात्रम्  
॥ ६ ॥ छाया प्रकुर्वन्ति नमन्ति पुष्पैः । फलानि यच्छन्ति  
तटद्रुमा ये । उन्मूल्य तानेव नदी प्रयाति तैरगिणा वृ  
क्षैरतिपत्रमस्ति ॥ ७ ॥ न वायस्यो मयतां विशन्तीं वर्षा-  
नदि स्रोतसि जह्नुजाया । न युक्तमेतत्तु पुरो यदस्या  
स्तरगमङ्गान्धकटीकरोपि ॥ ८ ॥

गङ्गा

यद्यपि दिशि दिशि सरित् परितः परिपूरितामम  
सन्ति । तदपि पुरंदरतरुणीसगतिमुग्धायिनी गङ्गा ॥ ९ ॥  
स विमु सहेतु सुधाशु स्मरहरमाल्यनलाला । शिशिरै  
श्रीरनिवहै सिञ्चति सुरनिम्नगा नो चेत् ॥ १० ॥

शोण.

आगम्यक्षितयो महीरुह इमे कृले समुन्मूलिता  
कडोला क्षणमङ्कुरा पुनरमी नीता परामुजतिम् ।  
अन्तर्माहुरिप्रमहो बहिरपि भ्रान्त्यन्ति गन्धद्विषा भ्रात शोण  
न सोऽस्ति यो न हसति त्वत्सपदा विप्रनाम् ॥ ११ ॥

तडागान्योक्तयः

आगच्छतामपूर्णाना पूर्णानामपि गच्छताम् । यदप्यनि  
न सद्यद्वा घटाना किं सरोवरम् ॥ १ ॥ अयमवसर  
सरस्ते सलिलैरुपकुर्वन्मर्षिनामनिशम् । इदमतिमुलमं चाम्पो  
भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥ २ ॥ कस्य तृषं न क्षपयति  
पिबति न कृत्स्न पय प्रविश्यान्त । यदि सन्मार्गसरोवर  
नको न क्रौडमधिरसति ॥ ३ ॥ तानि तानि कमलानि  
तज्जल तानि पद्मपङ्कजानि ते खगा । सर्वमेकपद एव  
विच्युतं पङ्कशेषमचिरादभूत् ॥ ४ ॥ विहगैर्गतं मधुकै-  
श्चलितं प्रकै प्रयातगपि पद्मदशाम् । विमवे गते सकल-  
मेव गत प्रुवमेकमवति यदा सरस ॥ ५ ॥ आपदेरि-  
ज्ज्वैरपथ परितः पतद्वा शृङ्गा रसात्यमुकुलानि समाश्रयन्ति ।  
सकोचमवति सरस्त्वयि दीनदीनो मीनो नु हन्त कतमा  
गतिमभ्युपेतु ॥ ६ ॥ इयस्या सपचावति च सलिलाना  
त्वमधुना न तृष्णामार्ताना हरसि यदि कांसार सहसा ।  
निर्दाधे चैन्द्राशो निरिति परितोऽद्भानिकर कृशीभूत

केयामहह परिहर्तासि मनु ताम् ॥ ७ ॥ शीघ्र कीडतु  
कैन्दता च कुरर कङ्क परिष्वयता मेहुर्माघतु मासश्च  
रसतु प्रोड्डीयता रिट्टिम । मेना मन्तु वरा वसन्तु चरतु  
सच्छन्दमाटिसटे हस पद्मसर पुन वनिपयैर्हर्षांनि  
श्रीमन् ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नकम्पडले परिचय्यते शोणोहाल-  
कीडकङ्कमपङ्कमङ्कविलसति शङ्कमन्त्रनम् । केनेद निर-  
सतु शोशयकुटीशोणमण्यनृपदं स्रग्रीणिगतान्यमुन्मूलनं  
चक्रे निशाल सर ॥ ९ ॥ शोणमपरिवर्तिताङ्गनरी  
भासार्यन सन्तो लप्यन्ते वक्रट्टिमप्रभृतय स्वल्पे  
साधु स्मितिम् । सद्य शोपसुगमतेज्य सरसि श्रीसद्गन्धा-  
करे तस्मिन्पङ्कजिनीरिलासकचयो हसा न याम्यन्त्यमी  
॥ १० ॥ माघदिग्गन्धानन्तिवकटप्रक्षालनशोभिता व्योम  
सीञ्जि विचरेरुप्रतिहता यन्मोर्मयो निर्मला । कष्ट माग्य  
विपर्ययेण सरस वस्त्रान्तरस्यायिनन्त्याप्येनरसचारकुल  
कालेन जातं जलम् ॥ ११ ॥ रे पद्माकर यावदग्नि मनो  
मये पय पूरितं तावच्चकचोकरङ्गुराश्रेणीं समुदासय ।  
पद्मास्य समट्टकटचट्टलरोटीपुट याहतिनुट्टनकटकर्पर-  
व्यतिरिर्निन्दासद याम्यमि ॥ १२ ॥ याते मय्यचिरा-  
त्तिदाधमिहिरैज्यालगते शुष्यता गन्ता क प्रति पान्य-  
सततिरसो सतापमालाकुला । एव यय निरन्तरोधिपट्टले-  
नित्यं वपु क्षीयते धन्यं जीवनमस्य मीर्गसरसो धिग्गारि-  
धीना जतु ॥ १३ ॥ सोपानानि तिरोहितानि पदवी छात्र  
वृणेतुने कालुष्य पयसा विनोम्य शनकैश्वीय हसा  
गता । माधुर्यं न मधुनतोदितगिरा पद्मानि ममानि के  
मेकानामिह गर्जितं परमहो वृक्षैर नष्ट सर ॥ १४ ॥  
आपूर्यते पुन स्फुरच्छरिकासारोर्मिभिर्गारिर्मिर्म्योऽपि प्रवि-  
जृम्भमाणनलिनं पश्येम तोयाशयम् । इत्याशासततनु  
बद्धहृदयो नक्तदिवं दीनवी शुष्यत्यातपशोपिनस सरस्तीरि  
जस्तसारस ॥ १५ ॥ उद्गान्मुदवर्षमानशिखिनीकेका  
तिरेकाकुले सप्राप्य सलिल स्वलेष्यपि सदा निमर्षनर्षगने ।  
मीष्मशीष्ममटे परसरमयादालोच्यमानं सुहृदीन मीनकुञ्ज न  
पालयमि चेत्कासार का सारता ॥ १६ ॥ शीघ्रं कनडाकर  
शशिशिलासोपानबन्धकमो वारि क्षीरसहोदर तटतक्षेत्री-  
सुखा शोणय । सर्वे ते रुचिर सरोवर पर निन्य कृतोऽय  
विधिः कृतप्राहमयावयान्ति विमुखा पाण्या निद्राधेऽप्यमी  
॥ १७ ॥ उड्डीत विहगैर्भूत जलचरै र्हान्तर्गत कच्छै  
पाटीनै प्रपुपङ्कपीठकुञ्जायामिन्दुर्भूजितम् । तस्मिन्नेव

१ पुष्पे सह फलानि ददतीत्यर्थः २ तरुणवचनत्वभावान्तरं  
३ अशीकृतम् ४ दक्षिणा ५ रम्भोवश्यादीना समामयश्वरतादी  
५ व्याकाशमार्गम् ६ प्राभुवति सति ७ हे सर ८ शीघ्र ९ सर्वे

१ खेल्तु २ वन्धक ३ सर्व ४ गतिपथि ५ मनो  
व्यापारपरमिः ६ मार्गे दन्तरोवर तस्य

सरसकालजलदेनागत्य तच्छेदित येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणा  
यूथे पय पीयते ॥ १८ ॥ हसैल्लम्बप्रधासैस्तरलितकमलस्र  
स्तरङ्गैस्तरगेनारैरन्तर्गमीरैश्चपलबककुलत्रासलीनैश्च गीनै ।  
पालीरुद्धमालीतलमुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्गीति प्रकीड  
दातिस्त्वसलिलचलचक्रवाकस्तडाग ॥ १९ ॥

### मानसम्

नो वा कियन्त परित स्फुरन्ति जलाशया निर्मल-  
भूरितोया । सदावदात परमेकमेव हसस विश्रामपद  
वदति ॥ २० ॥

### कूपान्योक्तयः

हे कूप त्व चिर जीव स्वल्पतोये बहुव्यय । गुणवद्विक्त  
पानाणि प्राप्तुवन्ति हि पूर्णताम् ॥ १ ॥ रे कूप जीवना  
भार यदि दातृत्वमिच्छसि । तदा त्व गुणवत्पानमेक वा  
सन्निधौ कुरु ॥ २ ॥ अमुना मरुकूपेन के के नाम न  
वञ्चिता । रुदत्सधिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥ ३ ॥  
संगुणै सेवितोपान्तो विनतै प्राप्तदर्शन । भीचोऽपि कूप  
सत्त्वानैर्जैर्नैर्नार्थे समाश्रित ॥ ४ ॥ यद्यपि बहुगुणगम्य  
जीवनमेतस्य कूपसुरयस्य । जयति तथापि विवेको दान  
पानानुमानेन ॥ ५ ॥ नितैरा भीषोऽस्मीति त्व खेद कूप  
मा कदापि कृथा । अत्यन्तसंसर्गद्वयो यत परेषा गुण  
ग्रहीतासि ॥ ६ ॥ चिन न तद्यदयमम्बुधिरमुदौघसिन्धुप्र  
वाहपरिपूर्णया महीयान् । त्व वर्थिनामुपकरोषि यददृक्कूप  
निष्पीड्य कुक्षिकुहर हि महत्त्वमेतत् ॥ ७ ॥ दिनगवसित  
विश्रान्ता आ त्वया मरुकूप हे परमुपकृत शेष वक्तु वय  
न पुन क्षमा । भवति सुकृतेरध्ययानामशेषजलो भवानि  
यमपि घनच्छाया भूयाचनोपतट शमी ॥ ८ ॥ भीमस्याम  
प्रतनुवदन कूपपातालकुक्षिक्रोडाग्रान्तोपहितनिभसत्पाथ किं  
ते ज्वरीमि । येन स्वस्र समभिलषित वाञ्छत सुद कूप  
क्षान्त्यमूर्तेर्भवति सहसा कस नापोमुखत्वम् ॥ ९ ॥

### मरुखलान्योक्तयः

मरो नास्त्येव सलिल कृन्ध्राद्यवपि लभ्यते । तत्कटु  
सोऽमुष्ण च न करोति विवृण्णताम् ॥ १ ॥ सत्पादपान्नि  
पुल्पलवपुष्पमारसपरीतवपुष फलमारनजान् । यो मधु-  
सिञ्जितशकुन्तशताश्रितोरुशाखान्मरौ शृगयते न ततोऽस्ति  
मुग्ध ॥ २ ॥ पाय पाय पिव पिव पय सिन्धु सिन्ध्राङ्गमङ्ग  
भूयो भूय पुरु कुरु सखे मज्जन्गेमज्जानानि । एषोऽशेष

१ रज्जुमदिते २ पशे ३ गुणयुक्ते ४ उदकाभ्यं ५ अत्यन्तं ६ निघ्न  
७ रसयुक्त दृढय यस्य ८ भीम मयकर इवाम अशरारजुत नाद  
प्रयुक्त संकुचित मुख यस्य

अमशमपटुर्दुःखिताध्वन्यबन्धु सिन्धुद्वीरीभवतु भवतो भारव  
पान्य पन्था ॥ ३ ॥ कल्याण न किमधिकमितो  
जीवनाथे यतस्त्व छित्त्वा वृक्षानहह दहसि आतर  
झारकार । नन्वेतस्मिन्नशनिपिशुनैरातपैराकुलानामध्वन्याना-  
भरण मरुप्रान्त रे कोऽप्युपाय ॥ ४ ॥ किमसि विमति  
कि चोन्मादी क्षणादभिलक्ष्यसे पुनरपि सखे प्रेक्षापूर्वा न  
काचन ते क्रिया । स्वयमजलदा जानानोऽपि प्रविश्य मरु-  
स्वर्ली शिशिरमधुर वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥ ५ ॥  
भो भो कि किमवैषण्ड एव पतितस्त्व पान्य कान्या गति-  
स्त्वाहवत्पतितस्य मे खलमति सोऽय जल गूहते ।  
अस्थानोपगतामकालमुलभा तृण्णा प्रति क्रुध्य हे त्रैलोक्य-  
प्रथितप्रमादमहिमा मार्गोऽस्त्यसौ मारय ॥ ६ ॥

### दावानलान्योक्तयः

हे दावानल शैलाप्रवासिन साधुराश्रित । मुग्ध ध्वर्थे  
त्वया दग्धा प्रेरितैर्न प्रेमज्ञानै ॥ १ ॥ यसा भवत्त्वभाजो  
भवन्ति गुणिनोऽभितै घनुर्दण्डा । दहतस्ता यथैर्लालि को वन  
यद्धे विवेकस्ते ॥ २ ॥ दग्धदहमादुस्रयो धूमो घनतामवाप्य  
वर्षैस्तम् । यच्छमयति तद्युक्त सोऽपि च दग्धमेव निर्दहति  
॥ ३ ॥ अम्बुघ्नतेऽपि जलदे जगदेकसारसाधारणप्रणय  
हारिणि हा यदेते । उल्लासलासललित तरयो न यान्ति हे  
दावपावक स तावक एव दोष ॥ ४ ॥ छाया फलानि  
सुकुलानि च यस्य विश्रामाहावयन्ति सहकारमहीरहस्य ।  
आमृष्य तस्य शिष्या नवपात्रयानि मभासि रे दग्धदुताश  
हताश कष्टम् ॥ ५ ॥ दुर्दैवप्रमथप्रभञ्जमयादुद्धत भूमीर  
हानेता-सत्त्वगुणाश्रयावकरण शुष्यन्किमुन्मापसि । मृगस्त्वा  
वेनहृव्यवाह यदमी दग्धार्धदग्धा अपि द्रष्टव्यास्तव तत्क्षणा  
द्विलयिनो नागापि न शायते ॥ ६ ॥ विघ्नस्ता शृगपक्षिणो  
विधुरता नीता स्थलीदेयता धूमेरन्तरिता स्वभावमलिनैराशा  
मही तापिता । मसीकृत्य सपुष्पलवफलैर्नम्रा महापादपा  
नुद्धतेन दवानलेन विपिन बल्मीकशेष कृतम् ॥ ७ ॥  
दिक्चक्र तृणमसन्ना कवचित् मूलायपि हमारुहा निर्द  
ग्यानि न चापेकोऽपि हरिणीयुधस्य शोपीकृत । आ कष्ट  
सिंसिनीकशोऽपि मुनय मुग्ध कृतान्तक्रिया कृत्वेत्य वन  
वहिना किमधुना शान्तेन दीप्तेन वा ॥ ८ ॥

### चडवानल

तेजासि थस्य प्रथम प्रयान्ति यारा प्रवाहेण स वहिरित्य ।  
अय पुनर्वोढवनामधेय समुद्रमापीय विमर्ति तेज ॥ ९ ॥

१ अनुचितस्थाने २ वायुमि ३ जलस्थ ४ वेगुपक्षिम् ५ घनानल

## व्योमचरान्योक्तयः

गरुडः

दामोदरमुदराहितमुवनं यो वहति लीलया गरुडः ।  
कस्य तरोरुपरिष्ठातिशोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥ १ ॥ अहि-  
रहिरिति संभ्रमपदमितजजनः किमपि कातरो भवतु ।  
विहंगयतेरादारे स तु सरलमृणालदलरुचिरः ॥ २ ॥

हंसः

कंसोरिचरणोद्धतसिन्धुकलोललङ्घितम् । मन्ये हंस  
मनो नीरे कुल्यानां रमते न ते ॥ ३ ॥ अस्ति यद्यपि  
सर्वत्र नीरं नीरजमण्डितम् । रमते न मण्डलस्य मानसं  
मानसं विना ॥ ४ ॥ एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो  
मवेत् । न सा बकसहस्रेण परितस्तीरवासिना ॥ ५ ॥  
हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः । नीरक्षीर-  
विभागे तु हंसो हंसो बको बकः ॥ ६ ॥ बककोयष्टिभिर्जुष्टे  
पल्लवे मानस कुतः । मोदते हि मण्डलस्य सम्मानसविहा-  
रिणः ॥ ७ ॥ अपसरणमेव शरणं मौनं वा तत्र राज-  
हंसस्य । कटु रटति निकटवर्ती वाचाट्टिट्टिमो यत्र ॥ ८ ॥  
यदि नाम देवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।  
अयकरनिकरं विकिरति तर्कि कृक्वाकुर्विह हंसः ॥ ९ ॥  
नीरक्षीरविभेदे हंसालसं त्वमेव तनुषे चेत् । विश्वसिन्न-  
धुनान्यः कुलजतं पालयिष्यति कः ॥ १० ॥ सैव सैव  
सरसी रमणीया यत्र यत्र बलते तत्र रागाः । राजहंस  
रसिक स्रणीया श्रीमता तदपि मानसकेलिः ॥ ११ ॥  
गाङ्गामम्बु सितमम्बु यामुनं कज्जलाममुभयत्र मज्जते ।  
राजहंस तव सैव शुभ्रता चीयते न च न चापचीयते ॥ १२ ॥  
कंचिदेव समयं समागतं त्वा न विस्मरति शश्वदम्बुजम् ।  
मानसे विहर हंस मानसे मा विमुञ्च पुनरस्य सौहृदम्  
॥ १३ ॥ यद्यपि कुनापि मवन्ति हंसा हंसा महीमण्डल-  
मण्डलानि । हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां येषां मण्डलैः सह  
विप्रयोगः ॥ १४ ॥ अम्मोजिनीवनविलासनमेव हन्त  
हंसस्य हन्तु नितरा कुपितो विधाता । न त्वस्य दुग्धजल-  
भेदविधिप्रसिद्धा वैदेग्यकीर्तिमहर्तुमसौ समयः ॥ १५ ॥  
शृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिगीतराजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतो-  
याम् । रम्या हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस हे हे हताश वद  
का दिशमुत्सुकोऽसि ॥ १६ ॥ स्थित्वा क्षण विततपक्षति-  
नान्तरिक्षे मातङ्गसङ्गकृष्णा नलिनीं विलोक्य । उत्पन्नमण्ड-  
परिघर्षरनिःस्नेहेन हंसेन साधु परिच्युतं गतं नलिन्याः  
॥ १७ ॥ रे राजहंस किमिति त्वमिहागतोऽसि योऽसौ बकः  
॥ इह हंस इति प्रतीतः । तद्रम्यतामनुपदेन पुनः सख्यौ

यानद्बदन्ति न वकं ससु मूढलोकः ॥ १८ ॥ ये वर्षिणा-  
कनकपद्मजरेणुमध्ये मन्दाकिनीमिलनीरतरंगमङ्गः । ते  
साप्रतं मिथिगाल्मवत् राजहंसाः प्रैमालनालजटिल जन्-  
माश्रयन्ति ॥ १९ ॥ हा हन्त मानमसरःसलिलापनं रे  
राजहंस पयसोः प्रविषेचनाय । चेच्छक्तिमान्मनु भगव  
तदा किमु स्थालिका क्रोत उत वा कथमिद्विपोतः ॥ २० ॥  
नेदं सरः सरसगारि न वारिजं वा नैतन्मधूनि मधुपाः सह-  
वासिनो वा । हेमारविन्दनमसविलासमाजो रे हंस मान-  
सजुपस्तत्र मानसेऽपि ॥ २१ ॥ हंसः प्रयाति शनैर्यदि  
यातु तस्य नैसर्गिकी गतिरियं नहि तत्र चित्रम् । गत्या  
तथा जिगमिषुर्वक एव मूढश्चेतो दुनोति सकलस्य जनस्य  
नूनम् ॥ २२ ॥ मुक्ता मृणालपटली भवता निपीतान्य-  
म्वृन्ति यत्र नलिनानि निषेवितानि । रे राजहंस वद तस्य  
सरोवरस्य कृत्येन केन भवितासि कृतोपकारः ॥ २३ ॥ तत्रै  
तीरोद्धते कचिदपि दलच्छादिततलुः पतद्वासासाप गमय  
विषमा प्राशृषमिमाम् । निवृत्ताया तस्या सरसि सरसोलु-  
छनलिने स एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते  
॥ २४ ॥ गतं तद्गामीयं तदमपि चितं जालिकशतैः सखे  
हंसोत्तिष्ठ त्वरितममुतो गच्छ सरसः । न यावत्पञ्चान्तःकटु-  
पिततलुर्भूरविलसद्द्रकोऽसौ वाचालश्चरणगुलं मुर्मिं कुरुते  
॥ २५ ॥ पुनः सरसि मानसे विकचसारसालिखलपग-  
सुरभीकृते पयसि यस्य यातं वयः । स पल्लवजलेऽधुना  
मिलदनेकमेककुले मण्डलकुलनायकः कथय रे कथं वर्त-  
ताम् ॥ २६ ॥ वातान्दोलितपङ्कजस्थितज पुञ्जाङ्गरागो-  
ज्वले यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहा संगतद्वयः पुनः ।  
कान्ताचक्षुषुतापर्यवितविषम्रासमहेऽप्यक्षमः सोऽयं सप्रति  
हंसको मरुगतः कौप पयो याचते ॥ २७ ॥ यो दिव्या-  
म्बुजलोलमधुपप्रोद्गीतरम्यं सरस्वत्कवा मानसमलय-  
रिषि रतिं वधाति कैदारिके । तत्सालीकमुद्राशया परिमन-  
कोढीकृतसाधुना हंसस्योपरि टिट्टिमो यदि पद घत्तेज  
को विस्मयः ॥ २८ ॥ अन्या सा सरसी मण्डल मुनिभिर्य-  
त्तीरसोपानिकाविन्यस्तासिलतण्डुलान्कलपन्ध्रोऽपि हृष्टै-  
मुखैः । एषा पङ्कजापिका वनलिनीसुधेन गुप्तात्म-  
भिर्यष्टैस्तुद्विधसुगन्धवन्धनविधौ कं नाम नो सूच्यते  
॥ २९ ॥ कस्तु लोहितलोचनासकरणो हंसः कुतो  
मानसालिं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजनान्यन्मः सुधासनि-  
मम् । रत्नाना निचया प्रवालमणयो वैद्व्यरोहाः कचिच्छै-  
म्बुका अपि सन्ति नेति च वक्त्रेकरम्यं हीरीकृतम् ॥ ३० ॥  
यः संतापमप्राकरोति जगता यश्चोपकारक्षमः सर्वेषाममृता-

१ उदरे आसितं स्थापितं मुवनं भगवन्तं येन २ श्रान्त-  
३ गरुडस्य ४ विष्णु- ५ इतिप्रसूतताम् ६ मानममरोवरम्  
७ संकरसंघमम् ८ ताम्रचूड- ९ चातुर्वर्ग-

१ अत्यन्तप्रायः २ दृष्टिग्रासे ३ रक्तम् ४ जलमुत्सृज-

स्मकेन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः । तस्याप्युन्नतिमम्बुदस्य  
सहसे यत्र त्वमेतावता वर्षेनैव परं मराल घवल. कृष्ण-  
श्ररिचैरसि ॥ ३१ ॥ आकारः कमनीयता कुलमुहं लीला  
लसा सा गतिः संपर्कः कमलालयैः कलतया लोकोत्तर  
कृजितम् । यसेयं गुणसंपदसि महती तस्यातिमन्यस्य ते  
संरब्धत्वमसद्वह्मदुःखं नाहं सहं हंस हे ॥ ३२ ॥ नखो  
नीचगता दुःप्रापयसः कृपाः पयोरासयः क्षाप दुष्टकोट-  
संकटतोद्देशासडागादयः । इत्थं भूतल आकलय्य सक-  
लान्मोनिवेशानिति त्वा भो मानस सस्मरन्पुनरसौ हंसः  
समग्यागतः ॥ ३३ ॥ हंसो वेत्ति परागपिङ्गतरुः कुत्रापि  
पद्माकरे प्रेयान्मे विसकन्दलीफिसलयं भुङ्क्ते स्यं निवृत्तः ।  
भो जानाति तपस्विनी यदनिशं जम्बालमालोचयश्चैवाला-  
ङ्कुरमप्यसौ न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥ ३४ ॥  
प्रमलाना नलिनी जलानि किरणैः सूर्यस्य शोभं यद्युर्नाशं प्राप  
विहंगमावलिरियं तृष्णाविशीर्षक्षणा । एते तीरमहीहहा  
अपि पतत्पद्मश्रियोऽद्यापि रे कोऽयं राजमराल शुष्कसरसी  
तीरे रतिप्रक्रमः ॥ ३५ ॥ एषा पुष्करिणी मराल मलिने-  
रुक्षणा कुवीचीजलैर्यस्यामजतया विधेरकृमया चेद्वस्तुमाका-  
ङ्क्षते । विश्रम्भो वकमण्डलेषु विनयो भेकेषु संबन्धिता  
राज्येभ्येषु विधीयता कृम्यगता कोयष्टिकश्रेणिषु ॥ ३६ ॥  
पीतं येन पुरा पुरंदरपुरं रम्भोरुकेलिस्खलमन्मन्दापङ्कुरकण-  
पूरसुमि स्वर्गोपगायाः पयः । सोऽयं मारववारि पामरवधू-  
पादापणमोच्छलसङ्कातक्षितमेकभिन्नमधृणो हंसः समाशंसते  
॥ ३७ ॥ काके कार्य्यमलौकिकं धवलमा हंसे निसर्ग-  
स्थितो गाम्भीर्यं महदन्तरं वचसि यो भेदः स किं कथ्यते ।  
एतावत्सु विशेषेण्यपि सखे यत्रेदमालोक्यते के ककाः  
खलु के च हंसशिखो देसाय तलै नमः ॥ ३८ ॥ कुदो-  
लकनखप्रपातविगलसखा अपि स्वाश्रयं ये नोऽञ्जन्ति पुरीष-  
पुष्टवपुस्ते केचिदन्ये द्विजाः । ये तु स्वर्गतरंगिणीविसलता-  
लेशेन संवर्धिता गाङ्गा नीरमपि त्यजन्ति कलपं ते राजहंसा  
वयम् ॥ ३९ ॥ भो हंसास्त्रावदम्भोहृकुहरजोरक्षिताङ्गाः  
सहेलं हंसोभिः पद्मखण्डे मधुरमधुकरावरम्ये रम्यम् ।  
यावन्नायं दुरन्तो हृगलमलव्यालजालालिनीलश्रोमील-  
न्मेघमालामलिनसकलद्विभ्रण्डलोऽन्येति कालः ॥ ४० ॥

मधुकरः

सर्जस्वसं पाण्डुर्णा कण्टकप्रकराङ्किताम् । केतकी  
सेवसे हन्त कथं रोहम् निर्देष ॥ ४१ ॥ फलानां च  
दलानां च सन्तु ते ते विवेकिनः । मकन्दविशेषो  
मिलिन्दमपहाय कः ॥ ४२ ॥ पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुस्तुण्डे  
पतत्यलिः । सोऽपि जन्मकलभ्रान्त्या तमलिं धर्तुमिच्छति

॥ ४३ ॥ कचित्कचिदयं यातु स्थातुं प्रेमवशंवदः । न  
विसरति तत्रापि राजीवं अमरो हृदि ॥ ४४ ॥ अम अमर  
यूथीषु मालतीषु चिरं मिल । मा पुनः पङ्कजारण्यसेह-  
शून्यं मनः कृथाः ॥ ४५ ॥ मधुपे मालतीपुष्प सत्तुष्णं  
यातुमुद्यते । हन्त दैवादुपागम्योत्पत्तामरण्यकेन तत् ॥ ४६ ॥  
मधुकर तव करनिकरैः किं किं कान्तं वनं न कुसुमानाम् ।  
तद्वद सरसिजकमले लब्धं किंचिदन्यतस्तत्किम् ॥ ४७ ॥  
गौरी चम्पककलिकामपहाय भ्रान्तुर्बुद्धे । शालमलिकुसुम-  
दलेषु खैरं गुञ्जल लज्जसे मधुप ॥ ४८ ॥ मैदनमवलोक्य  
निष्फलमनित्यता नन्धुजीवकुसुमानाम् । वनमुपगम्य अमरः  
संप्रति जातो रूपासक्तः ॥ ४९ ॥ अपसरं मधुकर दूरं परि-  
मलबहुलेऽपि केतकीकुसुमे । इह न हि मधुलवलाभो  
भवति परं घूलिधूसरं वदनम् ॥ ५० ॥ कृत्वापि कोशपानं  
अमरयुवा पुरत एव कमलिन्याः । अभिलषति बहुल-  
कलिकां मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम् ॥ ५१ ॥ वैनामन्द-  
मरन्दे दैर्दरविन्दे दिनान्वैनायिषत । कुटजे खलु तेनेह  
तेने 'हा मधुकरेण कथम् ॥ ५२ ॥ अमरतरकुसुमसौरभ-  
सेवनसंपूर्णकामस्य । पुष्पान्तरसेवेयं अमरस्य विह्वनना  
महती ॥ ५३ ॥ इह रूपमात्रसारे चित्रगते कनककन्दारे ।  
न रसो नापि च गन्धो मधुकर नन्धो मुधा अमसि ॥ ५४ ॥  
अपनीतपरिमलान्तरकये पदं न्यस्य देवतहकुसुमे । पुष्पा-  
न्तरेऽपि गन्तु वान्छसि चेदमर धन्योऽसि ॥ ५५ ॥ मलि-  
नेऽपि रागपूर्णा विसर्जितवदनामनल्पजलपेऽपि । त्वयि  
चपलेऽपि च सरसां अमर कथं वा, सरोजिनीं त्यजति  
॥ ५६ ॥ नन्दनजन्मा मधुपः सुरतरुखुसुमेषु पीतमकरन्दः ।  
दैवादवनिमुपेतः कुटजे कुटजे समीहते धृतिम् ॥ ५७ ॥  
दूरतया स्थूलतया नीलतया दानलोलुपैर्मधुपैः । आमि-  
मिराजधिया हन्ताभूदन्ततो महिषः ॥ ५८ ॥ नष्टे वारिज-  
विपिने कष्टे नष्टेऽयं मालतीनिकरे । तस्मिं जीवति लोके  
भूलकमकरन्दविन्दुमा यदलिः ॥ ५९ ॥ पयनापनीतसौर-  
मद्रोदकपूर्णविनीलुब्धः । अपरिषृतसपक्षो गन्ता हन्ता-  
पदं मधुपः ॥ ६० ॥ कति कति च लताः कलिताः संच-  
रता चञ्चरीकरसिकेन । नलिनि भवन्मधु मधुरं यत्पीतं  
तत्तदेव परिपीतम् ॥ ६१ ॥ मधुकर मा कुरु शोकं विचर  
करीद्रुमस्य कुसुमेषु । घनतुहिनपातदलिता कथं नु सा  
मालती मिलति ॥ ६२ ॥ यस्तोयं न गतः कमलेषु मही-

१ पीनवर्णम् २ मदनवाण्याख्यं पुष्पम् ३ जपापुष्पे सक्तः  
४ पक्षे, जपे जपन आमक्तः ५ दूर गच्छ ६ प्रत्युत्पन्नसे ७ निर-  
सिनवमले ८ नीनामि ९ इच्छा १० विसारिता हृतेति यावत् ११  
१० वलक्ष्म ११ सौगन्ध्यम्

१ तनोयुताम् २ समूहः ३ अमरः ४ निर्देषः ५ अमरः

चम्पकवकुलकुलेषु । तस्यालेयंदि निम्ने वासः कथय कथं  
न मय्युपहासः ॥ ६३ ॥ आलिङ्गसे चारुलतां लवङ्गीमा-  
चुम्बसे चाम्बुजिनीं क्रमेण । तां चतुर्वर्तीं मधुपं प्रकर्म  
संताडयसेव पदैः किमेतत् ॥ ६४ ॥ वेत्तत्त्वचां सुत्यरुचां  
वधूनां कर्णाग्रतो गण्डतलागतानि । मृद्नाः सहलं यदि  
नापत्यिन्कोज्ज्वेदयिष्यन्नचम्पकानि ॥ ६५ ॥ किं  
न पश्यसि महेन्द्रदिक्षुखे शीतदीपितरसावदक्षसि ।  
मीलितैव नलिनीह मा कृषास्नन्मधुवत मुषा गता-  
गतम् ॥ ६६ ॥ चक्षरीक चतुरोऽसि चन्द्रि-  
कावैभवे कुसुदिनीं निषेवसे । भास्करे जयिनि पुष्करे  
नवे श्रोन्मिषन्नवदलेऽनुरज्यसि ॥ ६७ ॥ नीरजान्यपि  
निषेव्य निर्भरं नीरसानि घुटजानि वाञ्छसि ।  
चञ्चलत्वमिह चक्षरीक ते साहसं कथमिदं विमोक्षसि ।  
॥ ६८ ॥ पीतमत्र मधु यापिताः क्षपा मृङ्ग सर्वमचिरेण  
विस्मृतम् । हीनमानमुपमां हिमागमे पश्चिनीं यदिह नाव-  
लोकसे ॥ ६९ ॥ कुन्दकुम्भलमुषास्तथा त्वया यत्र शीत-  
समयोऽनिवाहितः । चक्षरीक परिहीनसौरभा रोचते न  
मवते सरोजिनी ॥ ७० ॥ अमर अमता दिगन्तराणि क्वचि-  
दासादितमीक्षितं ध्रुतं वा । वद सत्यमपास पद्मपातं  
यदि जातीकुसुमासुकारि पुष्पम् ॥ ७१ ॥ अम्बिनवनलिनी-  
विनोदलुब्धो मुकुलितकैरविणीवियोगमार्हः । अमति मधु-  
कोऽयमन्तराले श्रयति न पङ्कजिनीं कुसुमवतीं वा ॥ ७२ ॥  
अलिप्तं नलिनीदलमध्यगः कमलिनीमकरन्दमदालसः ।  
विविधशास्त्रदेशमुपागतः घुटजपुष्परसं बहु मन्यते ॥ ७३ ॥  
अपि दलन्मुकुले नकुले यया पदमधायि कदापि न हेल्या ।  
अहह सा सहसा विधुरे विधौ मधुकरी बदरीमनुसेवते ॥ ७४ ॥  
यदपि मेकगणेन निषेवितं प्रकटकण्टककोटिसम-  
न्वितम् । तदपि पङ्कजमेति मधुवतः सुरससौरभसुन्दरता-  
श्रयम् ॥ ७५ ॥ आनन्दाः स्रवकमरेण पङ्कविन्यः शोभन्ते  
कति न लताः परागपूर्णाः । आमोदे मधुनि च मार्दवे च  
तासां यो मेदः स खलु मधुनैतैकवेद्यः ॥ ७६ ॥ निःशब्दं  
गजपतिगण्डदानधारामारारुष्य अमर दिनान्यमन्यनैषीः ।  
यावन्न स्फुरति कालकर्णतालस्तावत्त्वं नय नलिनीयनी-  
मुपेल ॥ ७७ ॥ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं शास्त्र-  
देप्यति हसिष्यति पङ्कजश्रीः । इत्वं विचिन्तयति कोशगते  
द्विरेके हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥ ७८ ॥  
अन्यासु तारुपमर्दसहासु मृङ्ग लोले विनोदय मनः सुम-  
नोलतासु । सुधामैजातरजसं कलिकामकाले बालां कैदयंसि

किं नवमालिकायाः ॥ ७९ ॥ कुलेषु यः कमलिनीकमलोदरेषु  
चूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरम्यः । पश्याय तस्य मधु-  
पस्य गण्डपाये कूट्येण वेणुविवरे दिग्माः प्रशान्ति  
॥ ८० ॥ ये वर्धिताः करिकपोलमदेन मृद्नाः प्रोस्तुलपङ्कज-  
रजःसुरमीरुणाङ्गाः । ते सांपतं प्रतिदिनं क्षपयन्ति कालं  
निम्बेषु चार्ककुसुमेषु च देवयोगात् ॥ ८१ ॥ एषीदशः  
श्रवणशीक्षि यद्वानयन्ति तैरेव तस्य महिमा नवचम्पकस्य ।  
स्वं तत्र नो विहरसे यदि मृङ्ग तेन नैतस्य किंचिदपि तनु  
तवैव हानिः ॥ ८२ ॥ सानन्दनेष मकरन्दमिहातिवन्दे  
विन्देत पद्मपद्मयुवेति जनैरटङ्कि । देवादकाण्डपरिमुद्रितपुण्ड-  
रीककोपादमूढहृद् निःसर्गं पुमर्थः ॥ ८३ ॥ आनन्म-  
कस्यतरुननकामचारी यत्कीर्तुकादुपगतः कुट्टनं मिलिन्दः ।  
तत्कर्मणः सुसदृशं फलेतदेव यत्राप्य साम्यमधुना मधु-  
मक्षिकामिः ॥ ८४ ॥ मा गा विषादमलिपोतक केनकीना-  
मन्तनिगूढमनवाप्य मधुप्रकर्षम् । लामः स एव परमो ननु  
कण्टकानां श्रेणीभिरुत्तरीरतया प्रयासि ॥ ८५ ॥ नलि-  
ङ्गिता नवलवङ्गलता न वापि संभाविता मिदपिनः कल-  
गुञ्जितेन । आसादिता सपदि काचन रीतिरन्या मारुन्द-  
कोरकुमुदीक्ष्य मधुन्यतेन ॥ ८६ ॥ मन्दामेदुरमन्दशाल-  
साङ्गः स्वर्गागरीमयननन्दन एव मृङ्गः । देवादुपेल जगती-  
मगतिर्विपीदङ्गाखोटकोटरकुटीषु तिडीय शेते ॥ ८७ ॥  
किं केतकीपरिमलोत्थिनगन्धलुब्धो गुञ्जन्नमन्नमर वाञ्छसि  
रन्तुमेताम् । तत्कण्टकः परिवृतामनुलागम्यां संतुज्यतां  
अत्र निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥ ८८ ॥ इह सरति सहपं  
मेक्षु गुञ्जामिरामे मधुकर कुरु कालं सार्धमम्बोजि-  
नीभिः । अनुपममकरन्दामोददत्तप्रमोदा त्यजति वत न  
निद्रां मालती यावदेषा ॥ ८९ ॥ अमर मरणमिति सुख  
चाम्पेयपुष्पे विहर हर तरीयं सौरभं सौहृदेन । मधुकर  
सुकरं चेद्वस्तु हस्तेन लब्धं नवतु तदुपमोमेजनिदमिष्टं फलं  
वा ॥ ९० ॥ गन्धैराख्या जगति विदिता केतकी स्वर्णवर्णा  
पद्मभ्रान्त्या ह्युचितमधुपः पुष्पमप्येष पपात । अन्वीभूतसद्वृ-  
जसा कण्टकेदिष्ठन्नपङ्गः स्वातुं गन्तुं क्षणमपि सखे नैव  
शक्तो द्विरेकः ॥ ९१ ॥ इहा सैरीतोऽजवदलिसौ लेख्य-  
पत्रं विशालं चित्रं चित्रं किमिति किमिति व्याहरक्षिपन्त ।  
नास्मिन्मन्यो न च मधुकणा नास्ति तस्मांकुमार्यं घृणन्मूर्धा  
वत नतशिष्य व्रीडया निर्जगाम ॥ ९२ ॥ सद्मोजाम्बीजं  
परिपजति समोगहितो गतोऽमन्दे कुन्दे बहति मकरन्दं  
न हि यनः । ततो मन्येज्येष कचिदधिकपुष्पेऽपि ललितं  
लवङ्गीमाषङ्गी मजति नवमृङ्गीपरिवृढः ॥ ९३ ॥ निपानन्दः

वौन्दे मधुनि विधुरो बालककुले न साले सालम्बो लवमपि  
लवने न रमते । प्रियङ्गो नासङ्गं रचयति न चूतेऽपि रमते  
सरँछद्मलीलाकमलमधुपान मधुकर ॥ ९४ ॥ श्रियो  
वाताम्बोजे निदिवसरिदम्बोजकुहरे हरेर्नामीपत्रे मधु मधु  
करो य किल पयै । स दैवातुन्मीलतपनकरतापव्यतिकर  
व्यथाकम्प सप्रत्यतरुमभूमौ विचरति ॥ ९५ ॥ लता  
स्तास्ताहृद्यधुरसवती पङ्कजवनी समालिङ्गंशुम्बत्रय  
मगमयद्गरिसमयम् । इदानीं चेद्गीचे विचरति रुहेरेष  
लकुचे कुचेष्टये घातुर्भयति नहि वाच्यो मधुकर ॥ ९६ ॥  
मधूके माध्वीक मिरसि शतपत्रेऽभिरमसे मधूलीभिश्चान्त  
मधुप सहकारेऽपि रमसे । वसन्ते वासन्तीमधु मधुरम  
भासि बहुशो दुरावेशोऽय ते तदपि कुटजे यद्विचरसि  
॥ ९७ ॥ भ्रमन्तैर आतर्भ्रमर नवयूथेषु बहुशो  
मधूलीमन्विष्यन्कुसुदवनवीथीषु विचर । वसन्तप्रारम्भस्कु-  
रितमधुसमारुमगो न ते विस्ततं व्य कचन सहकार-  
घ्यतिकर ॥ ९८ ॥ अये मधुप मा कथा वत ब्रूया मनो  
दीनता तुषारसमये लताशतनिषेवणव्याकुल । इय पुरत एव  
ते सरसपुष्पमासोदये रसालनवमजरी मधुसूरी जरीजृम्भते  
॥ ९९ ॥ नो मल्लीमयमीहते न भजते मत्तमकुम्भस्थली  
षासन्तीं सहते न चन्दनयनीमालम्बते न कचित् । जाती  
मेव हृदीश्वरीमिव महानन्दैककन्दकुङ्कुमा ध्यायनिर्धृतिमेति  
पदपदयुग्मा योगीश वीतभ्रम ॥ १०० ॥ किं कापि प्रलभा  
मलैर्विदपिनो निर्दक्ष भस्मीकृता किंखिदेवगजेन पङ्कजवनं  
निष्कन्दसुन्मूलितम् । किंवा हन्त कृतान्तकेसरिभयात्यक्तो  
मद कुञ्जैर्वेनासम्भिरसे करीरकुसुमे हा शृङ्ग विश्राम्यसि  
॥ १०१ ॥ यस्याः सगमबाण्ड्या न गणिता वाच्यो विनि-  
द्रोसला थामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यात परा निर्दृ-  
तिम् । भस्मा तामबलोक्य चन्दनलता शृङ्गेण यजीव्यते  
धैर्ये नाम तदस्तु तस्य न पुन केहातुरूपं कृतम् ॥ १०२ ॥  
दग्धा सा बकुलावली कवलितस्तै ते रसालद्रुमा पृष्ठस्ते  
ऽपि विनिद्रुपुष्पपटलीपीतातथा पादपा । आतर्भृङ्ग दवा  
मिना वनमिद वरमीकरोष कृत किं त्वं सप्रति काननान्तर  
परिस्पन्दाय मन्दायसे ॥ १०३ ॥ दुरादुज्जति चम्पक न  
च भजत्यम्बोजराजीरजो नो जिघ्रत्यपि पाटलापरिमल घत्ते  
न चूते रतिम् । मन्दारे यदनादरो विचैकिलोषान्ते न सत्  
प्यते तन्मन्ये कचिदङ्ग शृङ्गतरुणेनास्वादिता मालती  
॥ १०४ ॥ येनामोदिनि केसरस्य सुकुले पीत मधु  
खेच्छया नीता येन निशा शशाङ्कवला पञ्चोदरे शारदी ।

आन्तं येन मदप्रवाहमलिने गण्डस्थले दन्तिना सोऽयं  
शृङ्गयुवा कीरविटपे यन्नाति तुष्टि कुत ॥ १०५ ॥ आत-  
र्भ्राम्य लज्जबलीषु पिव सैर नमाम्भोरुहं माध्वीमापवि-  
कागधूनि मधुराण्याकण्ठमास्वादय । कसादापतितोऽसि  
केतकमिद यस्मिन्नुदीर्णं रजो दृष्टि लम्पति सूचय प्रवि-  
चिता कृतन्ति मर्गमप्यपि ॥ १०६ ॥ आस्ताद्यान मधूनि  
पदपद मंद मा गा कपायाङ्कुरैर्मकन्दस्य मिकान्प्रतारित-  
वतो मूर्धानमप्यासित । प्रत्यासन्नतमे पिकेऽपि भवते  
येनार्पिता तादृशी माध्वी तस्य विवेकविच्छुतिरिथ साहृष्य  
नेतन्न ते ॥ १०७ ॥ नीत जन्म नवीननीरजवने पीत मधु  
स्वेच्छया मालत्या कुसुमेषु येन सतत केली कृता हेलया ।  
तेनेयं मधुगन्धलुब्धमनसा गुञ्जालता सेव्यते हा भिन्दैव  
कृतं स एव मधुप का का दशा नागत ॥ १०८ ॥  
भारम्भे कुसुमाकरस्य परितो यस्मिन्लसन्मजरीपुञ्जे मञ्जुल  
गुञ्जितानि रचयस्तानतनोरुत्सवान् । तस्मिन्नय रसाल  
शाखिनि दशा दैवाकुशाम्बति त्वं चेन्मुक्षसि चञ्चरीक  
विनयं नीचस्त्वदन्योऽस्ति क ॥ १०९ ॥ सोऽपूर्वो रसना  
विपर्ययविधित्तर्लणयोश्चापलं दृष्टि सा मैदविस्मृतसंपरदिशि  
भूयसोत्तेन वा । सर्वे विस्मृतवानसि अमर हे यद्धारणो  
ऽध्याप्यसार्वन्त शून्यकैरो निषेव्यत इति आत क एष ग्रह  
॥ ११० ॥ केतक्य कटुकण्डका कुसुदिनी दोषोदया  
न्मोदते जायन्ते विकला कल्पवति पुन पङ्कजरहा पङ्कप ।  
अन्यानि प्रसवानि पदपदपदमयैरवाधि कचिद्रुद्रो  
आम्यति कल्पवृक्ष विपदामन्तर्भवन्त विना ॥ १११ ॥ यष  
प्याम्रतरोरमुष्य वनिताकर्णावतंसोचितामाजिघ्रन्नवमजरी  
मधुप हे जातोऽसि पूर्णोत्सव । विस्तृते भवतस्तथाप्यनु  
चितं तद्वन्धमिन्द्रीवर यस्यास्वाद्य मधूलि चानतशिरो मञ्जु  
लव्योद्भूतितम् ॥ ११२ ॥ माकन्दे मधुपानमञ्जु बकुले  
क्रीडा कदम्बदुमे दोलाखेलनकौतुकं कुवलये क को न  
वा विभ्रम । येनाकारि मधुव्रतेन सहसा सोऽयं मधूके  
मधौ माध्वीक परिपीय पीवरतनुजीवत्सहो जीवनम् ॥ ११३ ॥  
पीत पङ्कजकानने मधु मया नीपेऽपनीतं वयो बन्धूके वर  
बन्धुता विरचिता रक्त रसालद्रुमे । किं चाकारि कुसुद्वती-  
परिकरे क्रीडाकल्यकौशल कस्तद्वेतु विधीयतेऽद्य मदरी-  
वृन्दस्य यद्वन्दनम् ॥ ११४ ॥

१ इच्छा करोति २ माधवीलताम् ३ वतभ्रम ४ कान्त  
फल स एव केसरी सिंह ५ विचित्रल पुष्परोद ६ दारुसवन्धिनी

१ अजिघाशात्परिणा जिह्वापरिवृत्ति, पक्षे, पूर्वविपरीताभिधानम्  
२ कर्णचापल प्रतिद्वन्द्व, पक्षे, पिशुनमतायेत्येव च ३ मद प्रसिद्ध,  
पक्षे, गर्व ४ स्वपरयोर्विद्वत्त्वं, पक्षे, आसानासविभाग ५ गज;  
पक्षे, भारक ६ सरन्म, पक्षे, धनरक्षित ७ श्रुष्टा, पक्षे, दस्त

कोकिलः ।

समुद्रिरसि किं वाचः पुंस्कोकिल सुकोमलाः । श्वेजसि-  
ञ्जदपापाणगुरुनिर्घोषमैरवे ॥ ११५ ॥ तवैतद्वाचि मायुर्ग  
जाने कोकिल कृत्रिमम् । प्रपोषितो वैस्तानेव जातपद्मे  
जहासि यत् ॥ ११६ ॥ रसालशिखरसीनाः शतं सन्तु  
पतत्रिणः । तन्मञ्जरीरसामोदं विदुरेव कुहसुखाः ॥ ११७ ॥  
मद्रं मद्रं कृतं मौनं कोकिलैर्जलदागमे । वक्तारो देदुःख  
यत्र तत्र मौनं हि शोभते ॥ ११८ ॥ दृगालशशपादल-  
क्षितं दण्डकावनम् । पद्मं गायतानेन कोकिलेन  
प्रतिष्ठितम् ॥ ११९ ॥ काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को  
मेदः पिककाकयोः । वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः  
पिकः पिकः ॥ १२० ॥ तावन्मौनेन मीयन्ते कोकिलैश्चैव  
वासराः । यावत्सर्वजनानन्ददायिनी वाक्प्रवर्तते ॥ १२१ ॥  
कोकिलोऽहं मयान् काकः समानः कालिमावयोः । अन्तरं  
कपयिष्यन्ति काकलीकोविदाः पुनः ॥ १२२ ॥ संहकारे  
चिरं स्थात्वा सलीलं बालकोकिल । तं हित्वाऽप्यान्वष्टेषु  
विचरन् विलज्जते ॥ १२३ ॥ कलकण्ठ यथा शोभा संह-  
कारे भवतिरः । खदिरं वा पलाशं वा किं तथा स्थाद्विचा-  
र्य ॥ १२४ ॥ कोकिल कलमालपैरलमलमालोक्तै  
रखालं किम् । शरनिकरमरितशरयिः शबरः संरतीहै रिसरे  
सयुतः ॥ १२५ ॥ तर्लिके खरसि न मुक्तं यस्मिन् रे  
काकमन्दिरं पूर्वम् । सहकारकुसुमकाले हठेन कुरुषेऽनुना  
शब्दम् ॥ १२६ ॥ तावत्कोकिल विरसांन्यापय दिवसा-  
न्वान्तरे निवसन् । यावन्मिलदलमालः कोऽपि रसालः  
समुल्लसति ॥ १२७ ॥ एकस्त्वं गहनेऽस्मिन्कोकिल न  
कलं कदाचिदपि कुर्याः । सोजात्यशङ्क्यामी न त्वां निगन्तु  
निर्दयाः काकाः ॥ १२८ ॥ वयं कोकिल कुरु मौनं जल-  
धरसमयेऽपि पिच्छिला भूमिः । विकसति कुतजवदम्बे  
वक्तारि मेकैः कुतस्तवावसरः ॥ १२९ ॥ मलिनात्मना विरागः  
प्रकटीकृत एव कोकिलकलेन । जीवनदानासुम्रतिसमये  
शाच्यमीभवता ॥ १३० ॥ रे रे कोकिल मा भज मौनं  
किंचिदुदयय पथमरागम् । नो चेत्तामिह को जानीते  
काककदम्बकपिहितं चूते ॥ १३१ ॥ अस्यां सखे बधिर-  
लोकनियामभूमौ किं कृजितेन खलु कोकिल कोमलेन ।  
एते हि दैवहतकार्सेदमिश्रवर्णे त्वां काकमेव कलयन्ति  
कलानमिदाः ॥ १३२ ॥ रे बालकोकिल करीरमुखलीषु किं  
दुर्विदग्धमधुरप्यनिमातनोषि । अन्यः स कोऽपि संहकारतरु-  
प्रदेशो राजन्ति यत्र तत्र विभ्रममापितानि ॥ १३३ ॥ किं  
कोमलैः कलरवैः पिक तिष्ठ तूष्णीमेते तु पामरताः सर-

माकलय्य । को वा रटलयमये निकटे कटुनि रे बध्यता-  
मिति वदन्ति गृहीतदण्डाः ॥ १३४ ॥ तावत्कोकिलरणा-  
युधचक्रवाक्यागारावतादिविहगाः कलमागन्तु । यावद्दसन्त-  
रजनीषटिकावसानमासाद्य कोकिलयुवा न कुहकोनि  
॥ १३५ ॥ येनोषितं रुचिरपल्लवमञ्जरीषु श्रीवृग्मङ्गलरसाल-  
वने सदैव । दैवात्स कोकिलयुवा निपात निम्बे तत्रापि  
रुचवलिपुष्टकुलैर्विवादः ॥ १३६ ॥ हे कोकिलाखिलतासु  
कलानि सन्ति संत्यज्य तानि ननु चतुर्लतां मयुष्याम् ।  
किं काङ्क्षसीह रमितं फलमोन्तुकामो न ज्ञायसे नृपतिसेवक-  
मीपणीयाम् ॥ १३७ ॥ परभृतशिरो मौनं तावद्विदेहि  
नमस्तलोत्पतनविषये पञ्जी स्यातां न यावदिमौ क्षमा । युव-  
मपरया द्रष्टव्योऽसि स्वजातिविलक्षणध्वनितकुपितप्याह-  
वोदीपुटाहतिजर्जरः ॥ १३८ ॥ अहंयुववर्णिनीजनमदाय-  
तोदम्रतस्फुरच्चतुरपद्ममसरजितान्यपक्षिपत्रजः । रसालतरुणा  
कृतामसमनुत्पत्तामात्मनो विद्वन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्य-  
सुद्रीक्षते ॥ १३९ ॥ क्वचिज्जिह्वानादः क्वचिदलुल्लङ्घ्यकोकल-  
लहः क्वचित्कङ्कापवः क्वचिदपि कपीनां कलकलः । क्वचिद्वोरः  
कैरन्ध्रनिरयमहो दैवघटनात्कथंकारं तैरं रंसति चकितः  
कोकिलयुवा ॥ १४० ॥ भूकीभूय तमेव कोकिल मधुं वधुं  
प्रतीक्ष्य हे हेलोछासितमलिकापरिमलानोदासकुलानिलम् ।  
यत्रैतास्त्रय सूक्तयः सफलतामायान्त्यमी तृप्तसंसारसं-  
सृतो निदाधविदसाः संतापसंदायिनः ॥ १४१ ॥ येनानन्द-  
मये वसन्तसमये सौमन्यहेलामिलदृङ्गालीमुखरे रसाल-  
शिखरे नीताः पुण वासराः । आः कालस्य वशेन कोकिलयुवा  
सोऽप्यथ सर्वा दिशः खेलद्वायसचक्षुष्यातविदलन्मूर्धा सहु-  
र्धावति ॥ १४२ ॥ दौत्यह्वाः सरसं रसन्तु भ्रमं गायन्तु  
कैरन्ध्रतः कैदम्बाः कलमालयन्तु मधुरं कूजन्तु कोयेष्टयः ।  
दैवाद्यावदसौ रसालविटपिच्छायामनासादयन्निर्विणः कुट-  
जेषु कोकिलयुवा संजातमौनप्रतः ॥ १४३ ॥ ज्ञातः  
कोकिल कूजितेन किमलं नाद्याप्यन्यथो गुणस्तूष्णीं तिष्ठ  
विशीर्षणपटलच्छन्नः क्वचित्कोटरे । प्रोक्षामदुमसंकटे कटुर-  
टकाकावरीसंकुलः कालोज्यं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं  
वसन्तोत्सवः ॥ १४४ ॥ अर्ममोजप्रकरोज्य केतककुलं  
कुन्दोन्करः कैरवव्रातो मङ्गिणगोष्ठ्य चम्पकचयो जाती-  
समूहोऽयवा । नो चेदादरमातनोति पिक ते खदं वृथा मा  
कुर्या यसात्कापि कदापि कोऽपि भविता यस्तवदृष्टानां-  
सति ॥ १४५ ॥ आसाचाप्रवनीनिमां प्रति नवामाखाद्य

१ लवति. २ वर्षाण्डे ३ भेदा. ४ बाधे. ५ संवरति.  
६ आसमन्ताद्वागे. ७ कोकिल. ८ अतिवाह्य. ९ समानशाली-  
यवशङ्कया. १० काकसमानवर्णम् ११ आश-

२९ छ. २. भा.

१ श्लोकान्तर. २ वधुदृष्टयि. ३ अत्युच्चं यथा तथा. ४ कूजति.  
५ कलकण्ठकः जलकाक इति प्रसिद्धः. ६ मधुरा. ७ कलहंसः.  
८ अन्धकमधुरम्. ९ विट्पिशा. १० वधुसमूहः.



तन्मञ्जरीं मेघं पद्ममम्रं नन्दनवनभ्रान्त्या तथा कोकिल ।  
एषा वायसमण्डली घनशिरःशूलहतिव्याकुला कुम्भानै-  
र्धशिरीकरिष्यति घृष्टा शोभाणि सत्यत्रिणाम् ॥ १४६ ॥ उलू-  
जन्तु वटे वटे बत वकाः काका वराका अपि काकुर्वन्तु  
सदा निनादपटवस्ते पिप्ले पिप्ले । सोऽन्यः कोऽपि रसाल-  
पट्टवलवम्रासोऽहसत्पाटवकीडकोकिलकण्ठकूजनकलालील-  
विलासकनः ॥ १४७ ॥

चातकः

एक एष खगो मानी वने वसति चातकः । पिपा-  
सितो वा झियते याचते वा पुरंदरम् ॥ १४८ ॥ पिपासा-  
क्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा । नवमेषोऽञ्जिता  
चास घारा निपतिता मुखे ॥ १४९ ॥ शय्यते येन  
केनापि जीवनेनैव जीवितुम् । किंतु कौलप्रतोद्भूतप्रसङ्गः  
परदुःसहः ॥ १५० ॥ अवश्यकाणैः प्राणान्धारयत्येव  
चातकः । प्रार्थनान्महीतोऽपि शकादपि न याचते ॥ १५१ ॥  
चातक धूममर्हद् दृष्ट्वा मा धाव वारिधरमुज्झा । इह हि  
भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारिणा पूरः ॥ १५२ ॥  
यद्यपि चातकमश्री क्षयति जलधरमकालबेलायाम् । तदपि  
न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥ १५३ ॥  
दीनोन्नतचलयक्षतया बहूपि लब्धमवस्तु । चातक सत्समा-  
वनया किमपि यदस्ति तदस्तु ॥ १५४ ॥ विश्वोपजीव्ये न  
पिबत्यपोऽयं पश्चादरे यद्यपि चातकश्चेत् । स्वायत्ततिस्तस्य तृषा-  
नुस्य लघुत्वमेवास्ति न किंचिदस्य ॥ १५५ ॥ ऊर्ध्वीकृतग्रीव-  
महो मुखैव किं याचसे चातकभोत मेघम् । अत्यूर्जितं  
गर्जितमात्रमसिन्नमोधरे बिन्दुलवस्तु दूरे ॥ १५६ ॥ वृथा गतं  
वृत्त्यसि चातक त्वं न नीलमेघोऽथ गजो मदान्धः । स त्वाह-  
शेभ्यो न ददाति नूनं मातृद्वानं मधुपेभ्य एव ॥ १५७ ॥  
आत्मानमग्नेनिधिरितु शोष ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तद्वैः ।  
नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि पयोदघृष्टेः खलु चातकस्य  
॥ १५८ ॥ रक्ताब्जपुञ्जरसजराणि तान्विसुख्य स्वच्छान्मुधा-  
समरसानपि वारिराशीन् । यच्चातकः पिबति वारिधरोद-  
बिन्दून् मन्ये तर्दानतिमयाच्छिरसोऽभिमानि ॥ १५९ ॥  
अन्येऽपि सन्ति वत ताम्रसावतंसा हंसावलीवलयिनो  
जलसंनिवेशाः । कोऽप्यामहो गुरुरयं वत चातकस्य गौरवैर्यं  
यदभिवाञ्छति वारिधाराम् ॥ १६० ॥ चिन्मारीदं पैरि-  
हृतान्यजलाशयस्य यच्चातकस्य कुरुते न तृषाप्राप्तिम् ।  
धिवचातकं तमपि योऽर्थितयास्तलज्जस्तं तादृशं च यदैषति  
पिपासितोऽपि ॥ १६१ ॥ अये वापीहंसा निजवसतिसकोच-  
पिशुनं कुरुष्वं मा चेतो विषयि बहतो वीक्ष्य विहगान् ।

अमी सारङ्गास्ते सुवनमहनीयव्रतमृतो निरीहाणा येषां तृण-  
मिव मवन्यन्मुनिधयः ॥ १६२ ॥ बाँजैरङ्कुरितं लताभि-  
रुदितं बह्वीभिर्नृन्म्रितं कन्दैः कन्दलितं जनैः प्रमुदितं  
पाराधरे वर्पति । आतश्चातक पातकं किमपि ते सन्मह न  
जानीमहे येनास्मिन्न पतन्ति चक्षुपुटके द्वित्राः पयोबिन्दवः  
॥ १६३ ॥ अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णा विनि-  
धन्ति ये आतश्चातक किं वृथा विरुदितैः खिन्नोऽसि विप्र-  
म्यताम् । मेघः शारद एष काशधवलः पानीयरित्तोदरो  
गर्जत्येव हि केवलं मृशतरं नो बिन्दुमयुञ्जति ॥ १६४ ॥  
यः कूर्णं कुरुते सुखं जनयति त्रासं तद्विद्विस्तु यो यश्च  
प्रार्थयते परं दलयति शोभं निर्जैर्गर्जितैः । सत्यं चातक तं  
तथाविधमपि ज्ञातस्त्वया याचता जीमूतं कृतमेव तुल्य-  
मनयोऽर्थित्वतिर्यक्त्वयोः ॥ १६५ ॥ रे रे चातक सावधान-  
मनसा मित्र क्षणं श्रूयताममोदा बहवो वसन्ति गगने  
सर्वेऽपि नैतादृशाः । केचिद्वृत्तिभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति  
केचिद्वृथा यं वं पश्यति तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं  
वचः ॥ १६६ ॥ वापी स्वल्पजलाशयो विषमयो नीचाव-  
गाहो हृदः सुद्राक्षुदतरो महाजलमिधिर्गण्डूधमेकं मुनेः ।  
गङ्गायाः सरितः पयोनिधिगताः संत्यज्य तस्मादिमान्संमानी  
खलु चातको जलेमुचासुचैः पयो याञ्छति ॥ १६७ ॥  
अन्ये ते विहगाः पयोद परितो धावन्ति तृष्णातृषा वापी-  
कूपतडागसागरजले मज्जन्ति दत्तादराः । मामपापि न  
वेरिसि चातकशिशुं यच्चुष्ककण्ठोऽपि सत्तान्य बाञ्छति  
नोपसर्पति न च प्रसौति न ध्यायति ॥ १६८ ॥

मयूरः

अहमस्मि नीलकण्ठस्तव खलु तुष्यामि शब्दमात्रेण ।  
नाहं जलधर भवतश्चातक इव जीवनं याचै ॥ १६९ ॥  
यन्नादपि कः पश्यति शिखिनामौहारनिर्गमस्थानम् । यदि  
जैलदनिनदमुदितस्तस्य एव मूढा न स्तुत्युः ॥ १७० ॥  
वेगज्वलद्विष्टपिपुञ्जमहारयोऽयं गर्जिनं तीव्रतरहेतिरियं न  
शंभ्या । दावामिधुमनिवहोऽयमये न मेघः किं स्तुयसि  
द्रुतमितो ब्रज तत्कलापिन् ॥ १७१ ॥ अस्मान्विचित्रवपुष-  
स्तव पृष्ठलघान्कसाद्विमुच्यति मवान् यदि वा विमुच्य । रे  
नीलकण्ठ गुरुहानिरियं तवैव मौलौ पुनः क्षितिमृतो  
भवति स्थितिर्नः ॥ १७२ ॥ अये नीलग्रीव क न खलु  
सखे तेऽयं मुनयः परं तोषं येषां तव रवविलसो  
वितलुते । अमी दूरालङ्काराः कणितमिदमाकर्ण्य सहसा त्यर-  
न्ते हन्तुं त्वायहह शबराः पुङ्खितशराः ॥ १७३ ॥ सम-  
न्तादाकान्ता दवदहनसहस्रैः शिखरिणः किरतैराकीर्णाः कर-



गलितानया हतगिरेत्येवं शुकः शोचति ॥ २०० ॥  
 याति यातमधःस्थिते स्थितमुपर्यलोकिते लोकितां यधु-  
 चानशुकोऽयमाकलयते शुद्धान्तहस्तस्थितः । तत्सर्वं मणि-  
 भित्तिलेय भगता छायाशुकाद्भीकृतं तस्मिन्कणसुधां  
 नितन्वति गिरं तूष्णीं किमु स्वीयते ॥ २०१ ॥ स्वस्व-  
 व्यावृत्तिमग्नमानसतया मत्तो निवृत्ते जने चक्षुकोटिविघटिता-  
 रपुटो यास्याम्यद्वेषज्जरात् । इत्थं कीरखरे मनोरमयमं पीयूष-  
 मास्यादयन्तः संप्रविवेश वारणकराकारः कणिग्रामणीः  
 ॥ २०२ ॥ इद्वा शाखायसीर्णे फलभरमिति भूमिमागावनन्दं  
 त्यक्त्वा शालप्रकाण्डं पनसमुपगतध्वनिमिवेत्येति कीरः ।  
 हवा चक्षुं प्रहर्षाद्विगलितपयसा संयुताशेषपक्षो भिन्नबोद्धीय  
 गन्तुं गगनपरिचिता या गतिः सापि नष्टा ॥ २०३ ॥

काकः

वयं काका वयं काका जल्यन्तीति प्रेगे द्विकः ।  
 तिमिरारित्तमो हन्यादिति शङ्कितमानसाः ॥ २०४ ॥  
 तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः । केन विज्ञा-  
 यते काकः स्वयं यदि न भाषते ॥ २०५ ॥ अहो  
 मोहो वरकस्य काकस्य यदसौ शुद्धः । सरीसर्पिं नरी-  
 नर्ति पुरतः शिथिहंसयोः ॥ २०६ ॥ आमरणादपि विरुतं  
 कुर्याणाः स्वर्पया सह मयूरैः । किं जानन्ति वरकाः  
 काकाः कैकार्यं कर्तुम् ॥ २०७ ॥ तत्काक स्वयि सुक्ताः  
 कटुवाग्वैवर्ण्यभूताश्चाचिताः । यदि विद्याकृमिपुटे तत्र न  
 दोषा हि तच्चित्रम् ॥ २०८ ॥ विधियेय विशेषार्हणीयः  
 वरत स्वं र्द कस्तवापराधः । सहकारतरी चक्रर यत्ने  
 सह दावं सरलेन कोकिलेन ॥ २०९ ॥ काकस्य गात्रं  
 यदि काचनस्य मणिकरात्रं यदि धनुदेशे । एकैकपक्षे  
 प्रथितं मणीनां तथापि काको न तु राजहंसः ॥ २१० ॥  
 श्रोतीर्षुं कटु कुक्षालयाघ तात यावत्प्रतिव्रजति नाकः  
 मयं मरालः । नो चेदमङ्गलकठोररवा विहंगाः सर्वे भुवी-  
 ति निजसंसदि संसिता नः ॥ २११ ॥ प्रत्यङ्गणे प्रसितहं  
 प्रतिवारित्तीरं काकाश्चरन्ति चलचयुपुटा रन्तः । नो  
 यान्ति वृमिमव मण्डितपुण्डरीकगुण्डे वसप्रहह तृप्यति  
 राजहंसः ॥ २१२ ॥ कृष्णे यदुपहंतु सुमनु सक्तलानि  
 रम्येषु संघर्षतु भूतवनान्तरेषु । पुंस्कोकिलस्य चरितानि  
 कोतु नाम काकः म्लि प्यनिमिषो ननु काक एव  
 ॥ २१३ ॥ पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावगणाननां दधि-  
 भूतपटी गयोप्रदः समुद्रतटपरः । निजसमुचितान्ना-  
 स्ताभेदा विस्मयनापुन्य यदि न कुरुते वापः काकः  
 कदा नु करिष्यति ॥ २१४ ॥ गात्रं ते मलिनं तथा

श्रवणयोरुद्दिगकृत्केकृतं मय्यं सर्वमपि सभाबचपठं दुधे-  
 षितं ते सदा । एतैर्वायस संगतोऽसविनयैर्दोषैरमीभिः  
 परं यत्सर्वं कुटुम्बवत्सलमतिस्तेनैव धन्यो भवान् ॥ २१५ ॥  
 स्रष्टुसामधुरस चातिगलिनच्छायस घृष्टस च क्षुद्रस  
 क्षतमरिणोऽतिचपलखाहादविच्छेदिनः । येयं निम्बफलेषु  
 काक भवतस्त्रिकेषु नैसर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विल-  
 सितं निष्पन्नमेतच्चिरात् ॥ २१६ ॥ कर्णास्तुदमेन्तरेण  
 रैजितं गाहस्य काक स्वयं मोकन्दं मकरन्दशालिनिमिह  
 त्वां मग्ने कोकिलम् । धन्यानि स्थलवैभवेन कतिचि-  
 द्भस्तूनि कस्तूरिकां नेपालक्षितिपालफालपतिते पक्षे, न  
 शङ्केत कः ॥ २१७ ॥ काक स्वं फलनमग्राप्रविपिनं  
 देवात्समासादयन् किं कर्णौ बधिरीकरोपि पुरुषकेङ्कार-  
 कोलाहलैः । मौनं चेदवलम्बसे रत्नमरप्रह्लान्तपुंस्कोकिलप्रा-  
 न्त्यापि त्वयि संचरन्ति न कथं सुधाकटास्रच्छदाः ॥ २१८ ॥  
 नो चारु चरणौ न चापि चतुरा चक्षून् वाच्यं वयो नो  
 लीलाचतुरा गतिर्न च शुचिः पक्षमहोऽयं तव । क्रूर-  
 केकृतिमिरां गिरमिह स्थाने वृषैर्बोद्धिरन्मुखं व्याहृ न लज्ज-  
 सेऽप्यसदृशं पाण्डित्यमुप्राटयन् ॥ २१९ ॥ यस्माकर्म्य  
 वचः सुधाकवलितं वाच्यमानामपि व्यग्राणि व्यथयन्ति  
 मन्मथकथाश्रेतांसि चैवोत्सवे । रे रे काक वरक सीक-  
 ममुना पुंस्कोकिलेनाधुना स्वर्धाग्वधुपुष्टपुष्टव तु किं  
 लज्जापि नोजागरा ॥ २२० ॥ आलाप कलकण्ठिका न  
 कुरुते कीरा न धीरध्वनिं व्याहारं कलयन्ति कोमलगिरः  
 कूजन्ति नो बर्हिणः । नीराडम्बदुर्दिनाम्बरतले दूरे द्विरेफ-  
 ध्वनिः काकाः केवलमेव केकृतरवैः कुर्वन्ति कर्णज्वरम्  
 ॥ २२१ ॥ बन्धं लब्धवतः परस्य वदनं मिश्राशया  
 पश्यतः स्वायसच्युतिवेदनां विदधतः कान्तां विना  
 सौदतः । आम्बन्तः सह मार्यया प्रतिदिशं प्रत्यापणं प्रत्यगं  
 कीरसाध्यमनं हसन्ति विविधकीडालसा वायसाः ॥ २२२ ॥  
 किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरयलाटकः किं  
 वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः सौरीय किं सुखरः । किं वा  
 हन्त शकुन्तबालपिकयत्कर्णामृतं स्पन्दते काकः केन  
 गुणेन काचनमये व्यापारितः पञ्चरे ॥ २२३ ॥ अयस्यः  
 सखि लक्ष्ययोजनगतत्वापि प्रियसागमं वेत्त्याप्याति च  
 धिनशुक्रादय इमे सर्वे पठन्तः स्थिताः । मलकान्तस्य त्रियोग-  
 तापद्रहन्बायापरीवारिदः काकरतेन गुणेन काचन-  
 मये व्यापारितः पञ्चरे ॥ २२४ ॥ अकिशमोददृष्ट-  
 प्ननिजनितरुपि प्रेक्षमाणेऽन्तरिक्षं मा काक प्यापुटो

१ राखन्तिराध्यात्मिनः २ वशाः कटो ३ इती करारी नाग्रि  
 रिदो देवा ४ मन्त्रः ५ काकः ६ उग्रं कुवः ७ धन्यम्  
 ८ चक्षुः

१ वीरजनकम् २ विना ३ दुर्दिनम् ४ भाग्यशून्यं ५ मौनं  
 नाकः ६ सारः ७ दधिरीकरो-

मूस्तशुखरशवकव्यलेदानशन । धत्ते मत्तमकुम्भव्यति-  
करकरजमामयज्राप्रजाप्रद्धासव्यासक्तमुक्तापवलितकवलो न  
सूहामय सिंहः ॥ २२५ ॥

वकः

एष वकः सहस्रैव विपन्नः शाठ्यमहो क नु तद्रतमस ।  
साधु कृतान्तक कश्चिदपि त्वां वक्ष्यितुं न कुतोऽपि समर्थः  
॥२२६॥ न कोकिलानामिव मधु कूजितं न लब्धलाभानि  
गतानि हंसवत् । न वर्हिणानामिव चित्रपद्मता गुणस्तथाप्यस्ति  
वके वक्ष्यन्तम् ॥ २२७ ॥ वकोटं धूमस्त्वां लघुनि सरसि  
क्वापि शकरैस्तव न्याप्या वृत्तिर्न पुनरवगाहं समुचितः ।  
इतश्चेतश्चात्रलिहलहरिहेलातरलितक्षितिप्रभासैकग्रहिलितिमि-  
पोतः पतिरपाम् ॥ २२८ ॥ नैर्मल्यं वपुस्तत्रास्ति वसतिः  
पद्माकरे जायते मन्दं याहि मनोरमां वद गिरं मां न च  
संपादय । घन्यस्त्यं वक राजहंसपदवीं प्राप्नोति किं  
तैर्गुणैर्नीरक्षीरविभागकर्मणिपुणा शक्तिः कथं लभ्यते ॥२२९॥  
जातिस्तस्य न मानसे न श्रेयसिर्मृत्तिर्मृणालाङ्कुरैर्न प्रहोद्वहनेन  
निर्मलयशः प्राप्ता न वाचः कलाः । जीवन्स्त्वववेन  
वाक्ष्ययवलो भ्रान्त्यन्तर्गते पुनर्मिथ्यैवोन्नतकंघरः शठवको हंसैः  
सह सार्धते ॥ २३० ॥ २३ शिष्टवकोटं नाकतटिनीतीरे  
तपस्त्रितं ध्यानेनानिमिषोपभोगमनसा शुक्तं करोषीदशम् ।  
एवं यत्किञ्च मानसस्य पदवीं काङ्क्षस्युक्तं हि तस्मीरक्षीरविवे-  
कनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य वा ॥२३१॥ न वृणां स्फुरणं  
न चबुचलनं नो चूलिकाकम्पनं न ग्रीवाचलनं मनागपि न  
यत्सङ्गद्योत्क्षेपणम् । नासोमेक्षणमेकपाददभनं कष्टैकनिष्ठं  
परं यावत्तिष्ठति हीनमीनवदनस्तावद्वक्तृत्वापसः ॥ २३२ ॥

धूकः

यद्यपि तरणेः किरणैः सकलमिदं विश्वमुज्ज्वलं विदधे ।  
तदपि न पश्यति धूकः पुराकृतं मुञ्चते कर्म ॥ २३३ ॥

खद्योतः

जर्जरतृणाग्रमदहन्सर्पपक्षगप्रकाशयन्नम् । कीटत्वमा-  
त्मतत्त्वास्तद्योतः स्थापयन्नदति ॥ २३४ ॥ घनसन्तमस-  
मलीमस दशदिशि निशि यद्विराजति तदन्यत् । कीटमणे  
दिनमधुना तरणिकरान्तरितसितकिरणम् ॥ २३५ ॥ क्वापि  
गतः पतिरहं जलद्वारतरितः शशी सनद्यन्नः । शून्ये तमसि  
मयानपि खद्योत द्योतता नाम ॥ २३६ ॥ हन्तुः प्रयासति  
विनष्टपति तारकश्रीः स्थासन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः ।  
अप्यं समग्रमपि कीटमणे भविष्यत्युन्मेषमेप्यति मवानपि  
दूमेतत् ॥ २३७ ॥ आजिष्ण्वो नमसि मेघकृतान्तराले  
स्वल्पप्रमा अपि पौरनिरस्तामसः । खद्योतकाः प्रकटितोस्त-  
प्रमावासावन्न संसतुराः समुदेति यावत् ॥ २३८ ॥

१ जन्म २ शूनिः ३ जीवन्मः ४ मक्षग उदहनेन वाहनगया  
पृष्ठे धारणेन ५ मृतः

अदृष्टव्यापारं गतवति दिनानामधिपता यशःशोभीभूते  
शशिनि गैतधाम्नि ग्रहगणे । तथा ध्वान्तं जातं जगदुपनते  
मेघसमये ययामी गण्यन्ते तमसि पटवः कीटमणयः ॥२३९॥

॥ स्थलचरान्योक्तयः

सिंहः

एकोऽहमसहायोऽहं कृतोऽहमपरिच्छदः । स्रग्भवेवंविधा  
चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥ १ ॥ मृगेन्द्रं वा मृगारं वा  
सुखं व्याहरतां जनः । तस्योभयमपि म्रिडा क्रीडादलित-  
दन्तिनः ॥२॥ मृगेभ्यो रक्षते क्षेत्रं नैस्तृणमयैरपि । सिंहा-  
क्रान्तं पुनर्मूढं न ह्येनं च दन्तिभिः ॥३॥ मृगैर्नष्टं शशैर्लोनं  
वराहैश्चलितं खलात् । हयानां हेपितं ध्रुत्वा सिंहः पूर्ववदा-  
सितम् ॥४॥ खनन्नासुविलं सिंहः पापाणशकलाकुलम् । प्राप्नोति  
नखमङ्गं वा फलं वा मृगको भवेत् ॥ ५ ॥ जीर्णोऽपि कैम-  
हीनोऽपि कृतोऽपि यदि केसरी । तथापि यूयनायस्य शङ्कात-  
ङ्काय कलयते ॥६॥ नाभिपेक्षो न संस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।  
विक्रमार्जितसत्तस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ ७ ॥ वैतण्ड्यगण्ड-  
कण्डूतिपाण्डित्यपैरिपत्तिना । हरिणा हरिणालीषु कथ्यतां  
कः पराक्रमः ॥ ८ ॥ उतुङ्गमत्तमातङ्गमस्तक्यस्तलोचनः ।  
आसन्नेऽपि च सारङ्गे न बाष्पां कुरुते हरिः ॥ ९ ॥  
जातः स्तन्यं न जमाह कर्णैरक्षकिशोरकः । चक्षुष्यापार-  
यामास कुक्षे कुञ्जरशालिनि ॥ १० ॥ वरमुन्नतलाङ्गुलासं-  
धूननमीषणात् । सिंहात्पादप्रहारोऽपि न शृगालाधिरोहणम्  
॥ ११ ॥ शूरोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रक । कुले  
तस्मिन्मजातोऽसि गजो यत्र न हन्यते ॥१२॥ यस्मिञ्जीवति  
सिंहे वनमिदमासीदुरासदं द्विरदः । घटयन्ते कटिसूत्रं तस्य  
सदाभिः शबरशिरावः ॥ १३ ॥ एकाकिनि वनवासिर्न्यराज-  
लक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञः । संज्ञोच्छिद्यते मृगपतो राजेति गिरः  
परिणमन्ति ॥ १४ ॥ अनिशं मतङ्गजानां हर्षितैर्माकर्ण्यते  
यथा विपिने । मन्ये तथा न जीवति 'मृगेन्द्रकटपलकवलनः'  
सिंहः ॥ १५ ॥ यद्यपि च दैवयोगात्सिंहः पतितोऽसिदुसरे  
कूपे । तदपि च बाञ्छति सततं करिकुम्भविदारणं  
मनसि ॥ १६ ॥ यद्यपि रटति सरोपं मृगपति-  
पुरतोऽपि मत्तगोमायुः । तदपि न कुप्यति सिंहोऽप्य-  
सदशपुरुषेषु कः कोपः ॥ १७ ॥ जठरज्वलनज्वलता-

१ हर्षनव्यापारविहिनं यथा स्वात्थ्या २ यशोनाशवशिते-  
३ गततेजसि ४ पतिवारहीनं ५ आरम्भानवतरहितः ६ मत्तगजानाम्  
७ दैरिषा ८ मृगपक्षिपु ९ मृगे १० सिंहः ११ मिहशवकः  
१२ पुच्छम् १३ कम्पनम् १४ रात्रिचिद्वरहिते १५ बलीव्रते  
१६ गर्जितम् १७ हस्तिगण्डस्थानासप्रासकरः

प्यपगतशङ्कं समागतपि पुर । करिणामरिणा हरिणा  
हरिणाली हन्यता नु कथम् ॥ १८ ॥ हेलाविदलितकरि  
मुल कण्ठीरव कीदृश प्रभोज्यम् । लोले बालशृगले  
केनकोलाहलाधारे ॥ १९ ॥ गर्जितमार्कश्यं मनागद्  
भानुर्निशार्धभातोऽपि । हरिशिशुस्तपितु द्रागङ्गान्यायुक्थ  
सीयते निभृतम् ॥ २० ॥ वयोभिमानादपमानता चेद्वि  
धीयते फेरैररत्नेषु । हेलाहतानेकरीन्द्रयूतो हरीन्द्र  
भूनोर्नहि कापि हानि ॥ २१ ॥ भिनसि भीम करिराज  
कुम्भं विभर्ति वेग पयनादतीव । करोति चास गिरिगह्वरेषु  
तथापि सिंह पशुरेव नाप्य ॥ २२ ॥ गम्यते यदि मृगे  
न्द्रमन्दिरं लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् । अन्वुकालयगतेन  
लभ्यते वल्लपुच्छतुरचर्मरण्डनम् ॥ २३ ॥ येन भिन्न  
करिकुम्भविस्त्वलमौक्तिकवलिभिर्विश्रिता मही । अद्य  
तेन हरिणाग्निके कथं कथ्यता नु हरिणा पराक्रम  
॥ २४ ॥ हरिरलसविलोचन सहेल बेलमवलोक्य  
पुनर्गमना निद्राम् । अधिगतपतिविक्रमासमीतिर्न तु वनि  
तास्य मिलोक्याचरार ॥ २५ ॥ उज्जुद्धरौलशिखरस्थित  
पादपस्य चासोऽपि पङ्कजलमालभते सपङ्क । सिंहो बली  
गणविद्वारणदारुणोऽपि सीदत्यहो तल्लोले खलु हीनपङ्क  
॥ २६ ॥ अन्तर्बलान्धममुष्य मृगाधिपस्य घाचा निवेद्य  
कथमप्यलघूकरोमि । जानति किं तु वरजस्रतकुम्भ  
कुम्भनिर्मुक्तमौक्तिकमयानि वगन्तराणि ॥ २७ ॥ आवद्ध  
वृन्मिसटाजटिलासमित्तिपरोपितो मृगपते पदवीं यदि  
श्वा । मत्तेमनुम्भतटपाटनलम्पटस्य नाद करिष्यति कथं  
हरिणाधिपस्य ॥ २८ ॥ मित्रा महागिरिशिलाः करजात्र  
जामदुद्दामशौर्यनिर्करैरैरटिन्नमेण । देवे पराधि करिणाम  
रिणा तपापि कुत्रापि नापि खलु हा पिशितस्य लेख ॥ २९ ॥  
पौरिन्द्रसारव न तावकरीतिरेषा वेदान्तैर्विहरति श्व-  
द्यगालशायि । कुम्भीन्द्रकुम्भदलनोत्पत्तनामैच्छा वयोचित्ता  
म खलु रीतिमुदीकरोपि ॥ ३० ॥ उत्प्लुत्य यः शिखरिण  
मदकुम्भमुम्भमद्विष्य सानुशतमायतमुल्लङ्घे । पद्याननो  
नियतया जरयाभिभूत भोज्य करोति लिहति श्रुतिनोहि  
तास्य ॥ ३१ ॥ दिगते धूयते मदमलिनगण्डा करटिन  
करिष्य कारण्यासदमसमशीला खलु मृगा । इदानीं  
लोकेऽस्मिन्नुपमशिश्यानां पुनरयं नखाना पाण्डित्य प्रकट-  
यतु बन्धिभृगुगतिः ॥ ३२ ॥ न यत्र स्वेर्माने दधुरति-  
मयभातनयना गन्धानोद्रेकममदलिकदम्बा करटिन ।  
उत्तमुत्तमात् भगति परलोक गवयतो हरेरेष द्वार

शिव शिव शिवाना कलकल ॥ ३३ ॥ कुरङ्गीणा यूथ  
निभृतमिदमङ्गीकृतमय निरातङ्को यशिर्यहृदयभावोऽर्दयतु  
तत् । निवेद्यो वा कश्चिन्नयमविनय केसरियुवा हठान्म  
तेमाना युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥ ३४ ॥ स्थिति नो रे  
दय्या क्षणमपि मदन्वेक्षण सखे गजश्रेणीनाथ त्वमिह  
जटिलाया वनमुनि । असौ कुम्भिभ्रान्त्या खरनखरनिर्दारित  
गहागुरावग्राम स्वपिति गिरिगभ हरिपति ॥ ३५ ॥  
पिन स्तन्यं पोत त्वमिह मददन्तावलधिया दगन्तानाभरते  
किमिति हैरिदन्तेषु परुषान् । तयाणा लोकानामपि हृदय-  
ताप परिहरन्नय धीर धीर धनति नवनीलो जलधर ॥ ३६ ॥  
क्षुद्रा सन्ति सहस्रशोऽपि विपिने शौर्णेदीर्घदीर्घाद्वितास्तलै  
कस्य पुनः सखीमहि मह सिंहस्य विश्वोत्तरम् । केलि  
कोलकुलैर्मदो मदकलैः कोलहलो नौहलैः सहर्षो महिषैश्च  
यस्य मुमुचे साहकृते दुन्दुते ॥ ३७ ॥ कोल केलिमलकरोतु  
करिण कीदृन्तु कान्तासखा कासारं वमकासरा सरमस  
मज्जित्वह सेच्छया । अम्यस्यन्तिवमयोपितश्च हरिणा  
भूयोऽनुरुपा गतिं कान्तापन्तरसचरिष्युरधुना पद्याननो  
वर्तते ॥ ३८ ॥ नास्योच्छ्रायवती तनुर्न दशनौ नो दीर्घ  
दीर्घं कैर सत्य वारण नैव केसरिशिशुस्त्याङ्गमैर्यथेते ।  
तेजोवीजमस्रमस्य हृदये न्यस्तं पुनर्वधसा तादृक्त्वादृशमेव  
येन सुतरा भोज्य पशुं मन्यते ॥ ३९ ॥ क्षुल्लामोऽपि  
जराकुशोऽपि शिथिलप्राणोऽपि कथं दशमापस्रोऽपि विपन्न  
धीधृतिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि । मत्तेमेद्रविभिन्नकुम्भ-  
पिशितमयैकवदस्यह किं जीर्णे तृणमति मानमहताममेसर  
केसरी ॥ ४० ॥ येनानर्गलकालकेलिकलितप्रत्यप्रकादभिननी  
पाराधोरणिधौतपातुषु पुरा शैलेषु लीलायितम् । सोऽयं  
शङ्कनिपातमद्यचरण स्फारस्फुरकरैर्वीरुत्तारैः धुपितोऽद्य  
खादति मुहु पाणी मृगमामनी ॥ ४१ ॥ प्रायाणासुप  
शल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सीधया फेकारप्यनिमुहिरन्ति  
बहवः समूय गोमायव । सोऽयं कोऽपि घनाघन-  
ध्वनिघन पारीद्रगुञ्जराय शुष्यद्रवमलोलशुण्डमचलत्वेनै  
गर्जयै श्रुत ॥ ४२ ॥ एष कीदृति शूकरश्च गगति  
द्वीपी च गर्शयते कोष्ठा कन्दति चलते च शराको  
वेगाहूर्ध्वावति । निशङ्क करिपोतकसङ्कलतामुन्मोटते  
लील्या हंहो सिंह मिना स्वयाद्य विपिने कीदृग्दया वर्तते  
॥ ४३ ॥ हे मातङ्ग मदाम्बुहम्यतरया रोलम्यरोल यह  
द्वयानाममन्मवन वनमिदं मत्तुं यदुत्पठसे । दृष्टा

रिक्महो महोन्नतधराधारेयघात्रीधरप्रस्यप्रस्थितमेवयूधमय-  
नोत्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥४४॥ यस्यावन्ध्यरुपः प्रतापवसते-  
नादेन धैर्यद्रुहः शुष्यन्ति स मदप्रवाहसरितः सधोऽपि  
दिग्दन्तिनाम् । देवात्कष्टदशावशं गतवतः सिंहस्य तस्या-  
धुना कर्णन्येव करेण केसरसटामारं जैरत्कुञ्जराः ॥ ४५ ॥  
यः शौर्यावधारेव यस्य सहसा दिग्दन्तिनोऽप्यन्तिकं  
नायाताः किल येन विन्ध्यवसुधा गम्या न कस्याप्यमृत ।  
तस्मिन्कौतुकिना त्वया करिपतौ लुप्ते कपोलखलीमृद्भः  
केसरिवीर संप्रति पुनः कुत्रैव विश्रान्यतु ॥ ४६ ॥ यूना  
येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोच्छलन्मौक्तिकश्रेणीभिः परि-  
पूरितास्तदयुधो भूमीधृतां कोटिशः । तस्यैवाध निवाससीम्नि  
कलमाः श्रीडन्ति निःसाध्यसं पारिन्द्रस्य जपतुरस्य तदहो  
जीर्णो जिगीपारसः ॥ ४७ ॥ कः कः कुत्र न धुर्धु-  
रायितधुरीधोरो घुरेस्मृकरः कः कः कं कमलार्करं  
विमलकं कर्तुं करी नोद्यतः । के के कानि यनान्यवण्यम-  
हिषा नोन्मूलयेयुयतः सिंहीजेहविलासबद्धवसतिः पञ्चाननो  
वर्तते ॥ ४८ ॥ मातङ्गाः किमु वलितैः किमफलैराडम्बै-  
र्जम्बुकाः सारङ्गा महिषामदं व्रजत किं शून्येषु शूरा न  
के । कोपादोपसमुद्भटोत्कटसटाकोटेरिमारैः पुनः सिन्धु-  
ध्वानिनि हुंकृते स्फुरति यच्चद्वर्जितं गर्जितम् ॥ ४९ ॥  
काकः पक्षवलेन भूपतिगृहे आसं यदि प्राप्तवाक्किं वा तस्य  
महत्त्वमस्य लघुता पैशाननसागता । येनाक्रम्य करीन्द्र-  
गण्डयुगलं निर्भिद्य हेलाबाल्यञ्च आसवरं बैराटकथिया  
शुक्तागणस्त्वज्यते ॥ ५० ॥ निद्रामीलितलोचनो मृगपति-  
र्यावहुहं सेवते तायस्वरममी चरन्तु हरिणाः स्वच्छन्द-  
संचारिणः । उद्भिद्रस्य विधूतकेसरसटामारस्य निर्गच्छतो  
मादे श्रोतृपथं गते गतधियः सन्नेव दीर्घायुषः ॥ ५१ ॥  
केराः सन्तु समासदः करिचमूर्दपञ्जरोत्सारिणो हर्यक्षेण  
समं च जम्बुकयुवा युद्धाय बद्धादरः । तथापि प्रथयन्ति  
हृल्यमलतामेके तयोरुषकैरन्ये संशयशंसिनस्तदपरे बाढं  
विपर्यासिनः ॥ ५२ ॥ हे हर्यक्ष सहस्य संप्रति लघु-  
गोमाधुर्ये सतां मत्साधारणवन्त्यजन्तुमनसा गुह्यारवं संव्य-  
धातः । नीचानां प्रकृतिर्भ्रमो मुखरता चातः कथं खिद्यते  
शार्दूले द्विरदे मृगे शशकुले कले विषयग्रहः ॥ ५३ ॥  
दिद्राणाः प्रतिपेदिरे प्रथमतो जालैव जेतव्यतां संभाव्य  
रुद्रविक्रमोऽयं मृगो गौरेव गौरीपतेः । विक्रान्तेर्निकं  
करोतु कतमं नाम त्रिलोकीतले केन्द्रेकालकुटुम्बिनी-  
करणया सिक्तः स कण्ठीरवः ॥ ५४ ॥

गजः

गजस्य पद्ममयस्य यपाकरमिदं महत् । पादमुद्धृत्य यद्र-  
च्छन्हरिणोऽपि हस्तयसौ ॥ ५५ ॥ मलोत्सर्गं गजेन्द्रस्य  
भूर्ध्वं काकः करोति चेत् । कुलानुरूपं तत्तस्य यो गजो  
गज एव सः ॥ ५६ ॥ आसाद्भलितसिन्धस्य किं गतं  
करिणो भवेत् । पिपीलिकस्तु तेनैव सकुटुम्बोऽपि जीवति  
॥ ५७ ॥ बन्धनस्यो हि मातङ्गः सहस्रभरणश्रमः । अपि  
स्वच्छन्दचारी आ स्वोदरेणापि दुःखितः ॥ ५८ ॥  
अन्तर्वसति मार्जारी शुनी वा राजवेदमनि । यद्विर्वदोऽपि  
मातङ्गस्ततः किं लघुतां गतः ॥ ५९ ॥ रविततो गजः  
पद्मास्तद्भ्रान्वाधितं ध्रुवम् । सरो विशति न ज्ञातुं गज-  
ज्ञानं हि निष्फलम् ॥ ६० ॥ कौपे पयसि लघीयसि  
तापेन कराः प्रसारितः करिणा । सोऽपि न पयसा लिप्तो  
लघवमात्मा परं नीतः ॥ ६१ ॥ यदि मत्तोऽसि मतङ्गज  
किममीभिरमारसल्लतरुदलनैः । हरिमतुसर खरनखरं  
व्यपनेप्यति ते स कटकण्डूतिम् ॥ ६२ ॥ कलम तवा-  
न्तिकमागतमलिमेनं या कदाप्यवज्ञासीः । अपि दानमुन्द-  
राणां द्विपयुर्ध्यामयं शिरोधार्यः ॥ ६३ ॥ लीलासुकुलित-  
नयनं किं सुवशयनं समानतनुपे । परिणामविषमहरिणा  
करिनायक वधेते वैरम् ॥ ६४ ॥ आपातालगमीरे मज्जति  
नीरे निदाघसंततः । न स्पृशति पल्वलाग्नः पञ्जरशोऽपि  
कुञ्जरः कापि ॥ ६५ ॥ सूते सुकरगृहिणी सुतगतमति-  
दुर्गमं श्रुति । करिणी चिराय सूते कमपि महीपाल-  
ललितं कलमम् ॥ ६६ ॥ गिरिगङ्गेपु गुरुगर्वगुम्फितो  
गजराजोत्तम न कदापि संचर । यदि मुच्यते हरिशिशुः  
स्तनंघयो भविता करेणुपरिशेषिता मही ॥ ६७ ॥ केले  
कुरुष्व परिसुहृद्व्य सरोरुहाणि गौहस्य शैलतटनिर्झरिणी-  
पयांसि । भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग मातङ्ग सुहृ  
शृगराजराणाधिलभम् ॥ ६८ ॥ मो मोः करीन्द्र दिवसानि  
कियन्ति तावदास्मिन्मरौ समतिवाह्य कुत्रचित्त्वम् । रेवा-  
जलेर्निजकरेणुकप्रयुक्तैर्भूयः शमं गमयितासि निदाघ-  
काले ॥ ६९ ॥ दानार्थिनो मधुकरा यदि कर्णतालैर्द्वीकृताः  
करिवरेण मदान्धबुद्ध्या । तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा  
मुह्यताः पुनर्विक्रैश्चपश्वने चरन्ति ॥ ७० ॥ लङ्गूलचालन-  
मधश्चरणवातपापं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च । आ  
मिण्डदस्य कुरुते गेजपुंगवस्तु धीरं विलोकयति चाद्रु-  
शतेश्च मुह्यते ॥ ७१ ॥ गण्डस्थले हि मदवारिजलौघलुब्ध-  
मसन्नम्रमरणादतलाहतोऽपि । कोपं न गच्छति नितान्त-  
बलोऽपि नागस्तुल्ये बले हि बलवानपरिक्रोपमेति ॥ ७२ ॥



त्रिगण्डस्थलाः । आः कालस्य कुम्हलं शृणु सखे प्राचीन-  
पासीमलैः प्रायः क्षिप्रकपोलपलिरपमः कोलोऽपि संस-  
र्घते ॥ ९४ ॥ यत्कलमदलावलीकवलनैर्जतोऽसि शैलोपमो  
यच्छायासु कदर्थितोऽसि न कदाप्यकंशुमिः कर्कशैः । धोरा-  
धातकिरातपथिवतने चैराखाणायितं तन्मातङ्ग मन्दान् पाट-  
यंसि किं विन्ध्यादवीपादपान् ॥ ९५ ॥ ऊर्णा नैष दधाति  
नापि विषयो बाहस्य दोहस्य वा तुसिर्नास्य महोदरस्य बहुशो  
धासैः पलायैरपि । हा कष्टं कथमस्य घृष्टक्षिपरे गोपी  
समारोप्यते को गृह्णाति कपदं वैरमुमिति आन्यैर्गजो हसते  
॥ ९६ ॥ यासयासं गृहाण त्यज करिकलम प्रीतिबन्धं  
करिण्याः पाशप्रान्धित्रणानामविरलमधुना देहि पङ्कजुलेपम् ।  
दूरीभूतास्तयैते शबरयवनधुविभ्रमोद्भ्रान्तदृश्या रेवातीरोप-  
कण्ठयुतकुसुमरजोधूसरा विन्ध्यपादाः ॥ ९७ ॥ यूयान्ये  
गतापि प्रबलबलघृतो यद्वैरा मृगेन्द्रा मूल्यादाकृष्यमाणाः  
सर्पदे तदरुहो भूरुहा निष्पतन्ति । दृष्ट्वा हृष्यन्ति हन्त  
प्रतिदिनमखिल मिष्टपलया अधीशा हस्तालम्बाय कैषां  
कलयतु यद्वनं पङ्कममः करीन्द्रः ॥ ९८ ॥

मृगाः

इह किं कुरङ्गशावक केदारे कलममङ्करी त्यजसि ।  
तृणधन्वा तृणवाणस्तृणघटितः कपटपुरुषोऽयम् ॥ ९९ ॥  
तृणमुखमपि न खलु त्वां त्यजन्ति हे हरिण वैरिणः  
शबराः । यशसैव जीवितनिदं त्यज योजितशङ्खसङ्ग्रामः  
॥ १०० ॥ विद्धा मृगी व्याधशिथिलीमुखेन मृगस्तु  
तत्कृतारवीक्षितेन । विहाय देहं विगतव्यथैका परस्य  
जीवाधिराधिरासीत् ॥ १०१ ॥ कति कति न मदो-  
क्ताभ्रं पन्ति प्रतिशिखरं मतिकाननं कुरङ्गाः । क्वचिदपि  
पुनरुत्तमा मृगास्ते मदयति यन्मद एव मेदिनीशान्  
॥ १०२ ॥ अयि कुरङ्गि तौपोवनविभ्रमोऽपुण्यतासि किरात-  
पुटीनिर्माणम् । इह न पश्यसि क्षारय मारय ग्रंथ पिबेति  
शुकानपि जल्यतः ॥ १०३ ॥ अयि कुरङ्गि तुरङ्गमविक्रमे  
त्यज वनं जवनं गमनं कुरु । इह वने विचरन्ति हि  
नायिकाः सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥ १०४ ॥ सेयं  
स्थली वनतृणाङ्कुरजालमेतत्सेयं मृगीति हृदि जातमुदः  
कुरङ्गः । नैवं तु वेति यद्विहान्तरितो, लताभिरायति  
सज्जितकंठोरशरः किरातः ॥ १०५ ॥ रोमैर्न्यधारचय मन्धर-  
मेत्य निर्द्रा सुख ग्रमं तदनु संचर रे ययेच्छम् । दूरं स  
पामरजो मुनयः विलैते निष्प्रार्ण हरिणपोत विषेधि  
कस्मात् ॥ १०६ ॥ ऐणीगणेषु शुरुगवैर्निमीळिताक्षः किं  
कृष्णसार खड्ग खेडसि कननेऽस्मिन् । क्षीयामिमां कैल्य

मिन्नकरीन्द्रकुम्भायुक्तामयीं हरिविहारवसुवरायाः ॥ १०७ ॥  
कस्तूरिकां हरिण सुख वनोपकण्ठं मा सारमेण कुरुमः  
सुरमीकुरुष्व । आस्ता यजो ननु किरातशरमिघाताघातापि  
हन्त भविता भवतो दुरापः ॥ १०८ ॥ द्रुततरमितो  
गच्छ प्राणैः कुरङ्ग विरुध्यसे किमिति बलितमीरे स्थित्वा  
मुहुर्मुहुरीक्षसे । विदधति हतव्याधानां ते मनागपि  
नार्द्रतां कठिनमनसामेवामेते विलोचनविभ्रमाः ॥ १०९ ॥  
स्थलीनां दंभानामसुरि मृगतृष्णामनुसरंस्तृपार्तः सारङ्गो  
विरमति न स्त्रिरेऽपि मनसि । अजानानस्तत्त्वं न स मृग-  
यतेऽन्यत्र सरसीमभूमौ प्रत्याशा न च फलति विभ्रं च  
कुन्ते ॥ ११० ॥ पुरो रेवापारे गिरिरितिदुरारोहशिखरः  
सरः सव्ये धामे दयदहनदाहव्यतिकरः । धनुषाणिः  
पश्चाच्चरहतको धावतितरं न यातुं न स्वातुं हरिणशिरोप  
प्रभवति ॥ १११ ॥ अग्रे व्याधः कर्णघृतशरः  
पार्श्वतो जालमाला पृष्ठे बहिर्देहति नितरं संनिधौ सार-  
मेयाः । एणी गर्भोदलसंगमना बालकै रद्वपादा चिन्ताविधा  
वदति हि षण्ं किं करोमि क्व यामि ॥ ११२ ॥  
सौरभ्येण त्रिमुवनमनोहारिणा काननेऽस्मिन्सकस्तुरी-  
हरिण भवता वासितो दिग्निमग्नः । तत्सेतत्ते फलमुगतं  
पत्रिमिलेच्चकानां विद्वः प्राणास्त्यजति न गुणः श्रेयसे  
निर्गुणेषु ॥ ११३ ॥ अल्पीयः स्वल्पेन यत्र पतनं कृष्ट्यै  
यत्रोन्नतिर्द्वारे वैश्रवतावितानगहने कष्टः प्रवेशकमः ।  
हे सारङ्ग मनोरमा वनमुवस्तवत्वा विशेषार्थिना किं मृ-  
त्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थं युगः शातिताः ॥ ११४ ॥  
सारङ्गो न लतागृहेषु रमते नो पांमुले भूले नो भ्यासु  
वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीतास्त्रपि । तामैवायतलोचनामनु-  
दिनं व्यायन्मुहुः श्रेयसी शैलेन्द्रोदरकन्दरेषु गतयोः  
शङ्कारिषेयः स्थितः ॥ ११५ ॥ आः कष्टं वनवाससाम्यकृ-  
तेया सिद्धायमेवद्वया पली बालकुरङ्ग संश्रति कुतः प्राप्नोऽसि  
मृत्योर्मुक्षम् । ययानेकमुद्रकोटिकदनकोटोऽस्योदित-  
स्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखाडुडामपः पामराः ॥ ११६ ॥  
सच्छन्दं हरिणेन या विहरता देवात्समासादिता मङ्गलस्तुत-  
दुग्धविन्दुमधुप शालेर्नवा मङ्करी । निःश्रासानलदग्ध-  
कोमलतृणयस्यासितान्तर्ग्यसामेव प्रतिवासरं मुनिरिव  
व्यायन्नेन शुष्यति ॥ ११७ ॥ त्यक्तं जन्मनं तृणाङ्कुर-  
वती मातेव शुक्ता स्थली विश्रान्तिस्थितिहेतवो न गमिता  
वन्धूपमाः पादपाः । बाष्पपलविशोगकातरुखी त्यक्ताध-  
मार्गे मृगी मृग्यन्तः पदवीं तयाप्यकरुणा व्याधा न सुबन्ति  
माम् ॥ ११८ ॥ यद्वक्त्रं सुहृरीक्षसे न धनिनां शृणु न



चादूर्णेषा नैषा गर्वगिर शृणोषि न च तान्यत्यासया  
धावसि । कौले बालतुणानि खादसि पर निद्रासि  
निद्रागमे तमे ब्रूहि कुरङ्ग कुन मवता कि नाम  
तप्त तप ॥ ११९ ॥ नात्र व्याधशरा पतति परितो  
नैवान दावानलो नापुञ्चवचभीतिरस्ति कुहचिन्नो वायुग  
मदुरा । पर्यालोच्य कुरङ्गकेण विहितो नक्षत्रनाथाश्रयो नो  
जानाति यदन दासति विधि स्वर्गानुदन्तमणम् ॥ १२० ॥  
व्योमोर्ध्वं ज्वलितो रवि कवलित दावानलै कानन धूम्या  
मिर्न दिश स्फुरन्ति परित पथा शिलादन्तुर । इत्थ  
लोहितसिक्तसृक्कणि यथाप्राण शृगे धावति व्याघेनापि  
शरासने करणवा नारोपित लावक ॥ १२१ ॥ सुक्त्वा  
मव्यतुणानि नव्यसलिलान्यापीय यापीतलाग्नि शङ्क परि  
शील्य शीतलतरुनोमन्थमभ्यससि । या सैवाद्य मृगी  
शृगादनमुक्षमाता शिष्ट शोचते तद्वेधा बहुधा विपद्विरचने  
वीजानि नापेक्षते ॥ १२२ ॥ पाशशृण्णसुरस्य बाणपतनप्रव्यक्त  
रक्तच्छटाच्छजङ्गस्य दवामिदाहविकलखासेदुपोऽप्याश्र  
मम् । धिमेदैव विषमा मृगस्य विषसा सर्गानुकम्पामयो मा  
नैपीरिति भाषणेऽपि यद्बभूवाचयमोऽयु मुनि ॥ १२३ ॥

### कर्म

यपुर्विषमसस्यान कणज्वरकरो रव । कर्मसंज्ञाशुगल्येव  
छादितो द्योपसहति ॥ १२४ ॥ दासेरको रसलेप युक्त  
मारेऽपिरोहति । उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्वतन किञ्च कुर्महे  
॥ १२५ ॥ तुभ्य दासेर दासीय बदरी यदि रोचते ।  
एतावता हि कि द्राक्षा न साक्षाद्वदुतप्रिया ॥ १२६ ॥  
दु प्रापमभ्यु पवन परुषोऽस्तितापी छायाभूतो न तरव  
फलमारनत्रा । इत्थ सखे कर्म वस्मि मवन्तमुच्चै का  
सगति खलु मरौ रमणीयताया ॥ १२७ ॥ अस्मान्नस्य  
भवत खलु कोटिरेषा कण्टारिका यदि भवेदविशीर्णपर्णा ।  
योग्या कथं कर्म कल्पतरोलतायास्ये पङ्कथा विमलविद्रुम  
मङ्गमाज ॥ १२८ ॥ रुद्ध वपुर्न च विलोचनहारि रूप  
न धोत्रयो सुखदमारटित कदापि । इत्थ न साधु तव  
त्रिविदिद च साधु तुच्छे रति कर्म कण्टकिनि द्वेने  
यत् ॥ १२९ ॥ कुमुदशबलै फुलाम्भोजै सरोभिरलकृता  
मरुतमणिप्यामा रश्मिर्निहाय वनस्थलीम् । स्मरति करणो  
यद्दृष्टाणा चरमरुपन्चना परिचयरति सा दुर्गाय न मा  
गुणवेरिता ॥ १३० ॥ वरमदयिते योऽप्यौ पीडित्वया  
मधुमुच्यया व्यपगतपनच्छायस्त्यक्तो न सादरमीक्षित ।  
घनमिस्त्रैय सोऽर्पादानी प्ररुद्धनगाङ्गुर वरमदयितादृदै  
रन्यै सुग परिमुच्यते ॥ १३१ ॥ कर्मदयिते यत्तपोत

सुदुर्लभमेकदा मधु वनगत तस्यालाभे विरौषि किमुत्सुका ।  
कुरु परिचिते पीलो पनैर्धृति मरुगोचरे जगति सकले  
कसावाप्ति सुखस्य निरन्तरा ॥ १३२ ॥ यस्मिन्नुच्चैर्विषम  
गहनान्तर्गता सादुवल्ली खेच्छ मुक्ता सरलितगलेनात्म  
चेतोनुलम्बा । तत्तारुण्य कर्म गलित कुत्र ते प्राविशलासा  
यत्साधीन यदपि सुलभ तेन तुष्टि निषेहि ॥ १३३ ॥  
चिन्ता सुख गृहाण पल्वमिदं पृथक्स्य शालस्य वा गाङ्ग  
स्यास्य जलस्य चद्रवपुषो गण्डूपमेक पिव । जीवन्मृश्यसि  
ता पुन कर्म हे दासेरकीया मुनो रम्या पीडुशमीकरीर  
बदरीकूजत्वपोतकुला ॥ १३४ ॥ यत्सासीन्नवपीलपत्र  
बदरशरसोऽपि स्रुतदृष्टे वीर्यध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य  
सख्यैरपि । सोऽय सप्रति याति बालकर्म क्षीणोद्यम  
क्षमता मन्ये नूतमनेन दैवहतकेनास्वादित आभरम्  
॥ १३५ ॥ पीलूना हि फल कषायरहित रोमन्थयित्वा मरौ  
शास्त्राग्र यदखादि चारु कर्मविकर्पित प्रेमत । तत्स्मृत्या  
कर्मण खेदविधुर दीपै तथा कूजित प्राणानामभवत्तदेव  
सहसा प्रत्यानत्यूय यथा ॥ १३६ ॥ यत्सा समृतमालबाल-  
वलय भूपालशङ्कारिणीभृङ्गातोदरविप्रलम्भविधुरैर्नरै सुधा-  
बधुभि । तामेता मृदुलप्रयालललिता द्राक्षालतामार  
दमुद्गीव प्रकटीकृतार्धदशने दासेरक कुन्तति ॥ १३७ ॥

### रासभ

रे रे रासभ वल्लभारवहनात्कुमासमक्षासि कि राजा  
शैवसथ प्रयाहि चैणकाम्युवांसुख भक्षय । सर्वानुच्छयतो  
हया इति वदत्यत्राधिकारे स्थिता राजा तैरुपदिष्टमेव  
मनुते सत्य तैरुत्सा परे ॥ १३८ ॥

### वृषभ

नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च बाहुरण कश्चित् ।  
देवागारे बलीवदस्तथाप्यश्नाति भोजनम् ॥ १३९ ॥  
गुणानायेव दौरालस्यादुरि धुर्यो निमुज्यते । असजातकिण  
स्कन्ध सुख स्वपिति गौर्वडी ॥ १४० ॥ जाल्मो गुरु  
मुष्ट्रयो वामेतरचरणमेव उपदेश । स्यातिर्गुणधवल इति  
अमति सुख वृषभ रम्यासु ॥ १४१ ॥ अर्जुनसि सीदति  
सैकतवर्मनि प्रचुरभारमास्त्रपितोऽक्षके । गुरुमरोद्वाणोदुर  
कचर स्मरति सारथिरेव धुरधरम् ॥ १४२ ॥ एतानि  
वाल्धवल प्रविहाय काम गोष्ठाङ्गणे तरलतर्ककवेष्टितानि ।  
स्कन्ध निषेहि धुरि पूर्वधुरीणमुक्ते नेतव्यतामुपगतोऽस्ति  
तवैव भार ॥ १४३ ॥ गुरुनाय भार कचिदपि न पन्था  
स्वपुटितो न ते कुण्डा शक्तिर्नहनमगि तज्जे न विवल्म् ।  
इह वृद्धे नायस्य गुणसमानस्तदधुना धुनानेन स्वध  
धवल किमु मुक्त पवि भार ॥ १४४ ॥ भारे

कर्दमदुर्गमे जलधृते मर्ताशतैराकुले शिघ्रे जाकटिके  
भरेऽतिविषमे दूरं गते रोधसि । शब्दे नैतदहं ब्रवीमि  
महता कृतोन्निहतां तर्जनीमीदृशे विषमे विहाय धवलं बहुं  
क्षमः को धुरम् ॥ १४५ ॥ दन्ताः सप्त चण्डं विषाणयुग्मं  
पुच्छाबलः कर्पूरः कुक्षिश्चन्द्रक्रितो यपुः कुसुमितं संपूर्णितं  
चेष्टितम् । अस्मिन्दृष्टृषे मृषामितयुगप्रामाणमिज्ञात्यनो  
ग्रामीणस्य तथापि चेतमि चिरं धुर्यग्रमः स्फूर्जति  
॥ १४६ ॥ केषांचिद्वयलाशिरं निवसिताश्चिचे परेषां  
पुनर्गालो वा कपिलोऽथवा वरघृषो रक्तोऽथवा मेघकः ।  
ग्रामीणैरवधीरितोऽपि शिथिलस्फुरोऽप्यनुचैः श्रवाः स्वान्ते  
मे परतन्त्रतुन्दिलतनुर्जागर्यं कर्पूरः ॥ १४७ ॥ न ध्यानं  
कुरूपे न यासि विकटं नोच्चैर्बहसाननं दपोकोष्ठिखसि क्षिति  
सुरपुटैर्नायज्ञया वीक्षसे । किंतु त्वं वसुधातलैकपवलः  
स्कन्धाधिरुढे भरे तीराण्युत्तटीविटङ्कविषमाणुलङ्घयन्  
क्षीयसे ॥ १४८ ॥ यस्यादौ ब्रजमण्डनस्य बहोतो शुर्वी  
धुरं धैर्यतो धीरैः प्रगुणीकृतो न युगपत्स्कन्धः समस्तैरपि ।  
तस्यैव रूपकम्बलस्य धवलसोत्थापने सांप्रतं द्रैङ्गेऽथैव  
जरावसादिततनोर्गोः पुण्यसुब्रह्मोप्यते ॥ १४९ ॥

कपिः

हारं बक्षसि केनापि दत्तमज्ञेन मर्कटः । लेटि निप्रति  
संक्षिप्य करोत्युद्यतमानम् ॥ १५० ॥ कपिरपि च  
कामिनायनमदमनो वृक्षिकेन संदष्टः । अपि च पिशाचमस्तः  
किं भ्रूमे वैकृतं तस्य ॥ १५१ ॥ वृक्षान्दोलनमथ ते क तु गतं  
नमं स्वयूयस्य वा यूकान्वेषणरोषसीख्यबहुलाश्रया सुखोत्थाः  
क ताः । कारण्ये फलपूर्णगङ्गकुहरसान्येषु ता मीषिका  
मीतः संप्रति कौशिकाहलवलद्यालः कपे नृत्यति ॥ १५२ ॥

वराहः

सर्वलोकापरितोषकारिणि सङ्गुनीविमलवारिणि स्थिते ।  
पूतिगन्धवति पेल्यलोदके सूकरः सुखमतीव मन्यते ॥ १५३ ॥  
आकर्ण्य गर्जितरवं घनगर्जनुल्यं सिंहस्य यान्ति वनमन्य-  
दिमा मयार्ताः । तत्रैव पौरुषनिधिः सङ्कुलेन सार्धं  
द्वर्षोद्गुरो वसति वीतमयो वराहः ॥ १५४ ॥

आदिवराहः

निष्कन्दाभविन्दिनीं स्थापुटितोद्देशां कैसेरुखलीं जम्बा-  
लाविलमग्नौ कृतमितरा सते वराही सुताम् । दंष्ट्रायां  
प्रलयार्णयोर्मिसलितैराग्रावितायामियं यस्या एव शिशोः  
स्थिता विपदि मूः सा गोत्रिणी पुत्रिणी ॥ १५५ ॥

श्या

पिव पयः प्रसर श्रुतिपानिकं कलय कांचन काश्चन-  
शङ्खलाम् । इदमवद्यतमं हि यदीहसे भयक संप्रति केसरिण-  
स्तुलाम् ॥ १५६ ॥

१ श्वश्रू २ शकटस्वामिनि ३ नगरे ४ दुर्गेश्वरिणि ५ बलक-  
लारायोदके ६ विषमोन्नतदेशम् ७ कन्दविशेषवतीम् ८ पङ्कसंश्रयम्

वृश्चिकः

विषमारसहस्रेण गर्वे नायानि वासुकिः । वृश्चिके  
विन्दुमात्रेणाप्यूर्ध्वं बहति कण्टकम् ॥ १५७ ॥

मेघः

दिव्यं चतुरसं पीत्वा गर्वे नो याति कोकिलः । पीत्वा  
कर्दमपानीयं मेको रटरायते ॥ १५८ ॥ गङ्गादीनां सवल-  
सरितां प्राप्य तोयं समुद्रः किंचिद्वर्षां न भवति वपुर्दिव्यरत्ना-  
करोऽपि । एको मेघः परममुदितः प्राप्य गोप्पादतीरं को मे  
को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुच्चैः ॥ १५९ ॥

जम्बुकः

उदसोच्चैः पुच्छं शिरमि निहितं जीर्णजटिलं यदच्छा-  
व्यापन्नद्विषमिति लेशाः क्वलिताः । गुहागर्ते शून्ये  
सुचिरमुपितं जम्बुकं सखे क्रिमेतस्मिन्कुर्मो यदस्मि न गतः  
सिंहसमतम् ॥ १६० ॥

सर्पः

तावद्गर्जति मण्डूकः कूपमाश्रित्य निर्मयाः । यावत्करि-  
कराक्षरः कृष्णसर्पे न विद्यते ॥ १६१ ॥ यस्य ददाति निघर्  
भूमिः कृत्कारमात्रमीतेव । आशीविषः स देवाङ्गैर्मकरण्डे  
स्थितिं सहते ॥ १६२ ॥ मौलौ सम्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः  
क्रिस्तात्मलचो नियन्त्रोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेकत्रचयैर्दृशी ।  
अन्यत्रार्थेष्वुच्यते तत्रा द्विरर्पणा वक्ते विषं वीक्षणं सर्वागमल-  
सूचकं कथय मो भोगिन्सखे किं निवदम् ॥ १६३ ॥

शेपः

अनेके कपिणः सन्ति मेकमज्ञततत्पराः । एक एव हि  
शेषोऽयं धरणीधरणक्षमः ॥ १६४ ॥ युक्तोऽसि सुवनमारे  
मा वक्तां विततु कन्धरां शेप । त्वय्येकस्मिन्दुःखिनि  
सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥ १६५ ॥

जलचरान्योक्तयः

मत्स्यः

क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूरश्च नकादपश्च-  
द्वीचि कदम्बदम्बरमिलत्रासोऽपि दरीकृतः । मध्येऽम्भोनिधि  
मत्सरङ्कं भवता शम्यः कृतो लीलया संपत्तिमकार्जनं  
विपदिह प्राणप्रयाणावधिः ॥ १ ॥

रोहितः

अगाधजलसंचारी न गर्वो याति रोहितः । अहुष्टोदक-  
भात्रेण शफरी कर्करायते ॥ २ ॥

राघवः

यस्मिन्नेहति सर्वतः परिचलत्कलोलकोलाहलैर्मन्यादि-  
भ्रमणभ्रमं हृदि हरिदन्तावलाः पेदिरे । सोऽयं तुह-  
तिमिलालङ्कारलीकारकियाकोविदः कोठे कीडतु कल  
केलिकलहल्यत्तार्णवो राघवः ॥ ३ ॥

१ सर्पः २ गारुडिकरण्डे ३ आननोपकक्षुकम् ४ वर्धनम्  
५ वक्रमार्गना ६ दिग्वृत्ता रसना-रसनादपनिर्गमः

निमित्तं गृहं विधत्ते घृमाकुलेः कोकिलैर्मायूरश्चलितं  
पुरैव रमसा कीरैरधीरगतम् । एकेनापि सपल्लवेन तरुणा  
दावानलोपयः सोढः को न विपत्सु सुवति जनो मूर्खापि  
यो ललितः ॥ २७ ॥ एकस्त्वं मरुमूकहेन्द्र विततः  
शाखाशतैरधितः मुप्यस्तुप्यफलात्नितैरमृदितैर्वीज्याः सहस्रं  
समाः । अश्रान्तं श्रमरुग्मपान्भजनतासवीर्यनिर्वाहणं कस्त्यां  
साधिकमन्तरेण सुवनं निर्मातु घर्माशयः ॥ २८ ॥ घत्से  
सूर्यपति दुःसहा दिनमणेरुद्धामधामच्छटाश्लयाभिः पथिका-  
क्षिदापमथितानुष्णासि पुण्यैः फलैः । धैर्यं मुचसि नैव  
येन भवता शास्त्राः सुविस्तारितास्तेनाशासु धनस्यते तव  
यशस्तोमः समुज्ज्वलते ॥ २९ ॥ गीरोज्यं नितरां निदापसमयः  
श्रोद्यच्चकृच्चुत्तिर्मागो मारय एष तव पथिकाः संचारिणः  
कोटिशः । तेषां कश्चिदिहाशयस्तरुवरो दैवेन संपादितः  
सोऽप्येकः सुकृती करोतु कियतां संतापनिर्वापणम् ॥ ३० ॥

### कल्पद्रुमः

कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः । को विशेषस्तदा  
तस्य धन्यैरन्यैर्महीरुहैः ॥ ३१ ॥ न भया रचितं  
तवालयालं पयसा वा विहितस्तवाभिषेकः । अयि कल्पतरो  
परोपकारे भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥ ३२ ॥ किं न  
द्रुमा जगति जाग्रति लक्षसंख्यास्तुलोपनीतपिककाक-  
फलोपमोगाः । धन्यस्तु कल्पविटपी फलसंप्रदानं कुर्व-  
न्सदैव विबुधानमृतैककृत्तीन ॥ ३३ ॥ स्वर्णैः स्कन्धपरि-  
ग्रहो मरकतैर्गुलासिताः पल्लवा मुक्ताभिः स्वकश्चियो मधु-  
लिङ्गां धृन्वानि जीवोल्लेखः । संकल्पातुविधायि यस्य फलितं  
कल्पस्य घटं तुलां धिग्जातु द्रुमसंकषासु यदयं कल्पद्रुमो-  
ऽपि द्रुमः ॥ ३४ ॥ औदार्यं सुवनमप्येऽपि विदितं 'संभूति-  
रम्भेविधेर्वांसो नैन्दनकानने परिमलो गीर्वाणचेतोहरः । एवं  
दातुगुणोत्करः सुरतरोः सर्वोऽपि लोकोत्तरः सादर्थ्यप्रवर्धार्थ-  
तार्पणविधायको विवेको यदि ॥ ३५ ॥ न ह्यारि द्विरदावली  
न परितो यानापुरजश्रेणयः किंवा शौक्तिकमौक्तिकैर्मृगदृशां  
तारा न ह्यारयतिः । हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवा-  
मवं धैर्यं तुप्यामि त्वयि तावतापि यदि न केरा भवन्ति  
द्विपः ॥ ३६ ॥ अन्धामूदुदधौ निचौ सहजतां धृन्दारकै-  
र्यन्यता तत्तत्कामफलाय शक्तिरुत्तुल्य यस्यासि वक्ष्यामि शम् ।  
विश्रामाय चिराय कल्पलतिका भूयोऽयमालम्बते कस्त्यां  
सोतुमपि क्षमोऽसि तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥ ३७ ॥

### पारिजातः

पारिजाततर्कं यावन्न लभेत मधुमतः । अग्रणं तावदेवास  
कुञ्जे कुञ्जे तपै तपै ॥ ३८ ॥ पारिजातपुराभितनमसो  
वदयः कनकाद्रिपरिसरे तरयः । तदपि सुराणां चेतसि  
निवसितमिव पारिजातेन ॥ ३९ ॥

### चन्दनः

सन्त्येव लिखिताकाशा महीयांसो महीरुहः । तथापि  
जेनताचितानन्दनश्चन्दनद्रुमः ॥ ४० ॥ यद्यपि चन्दनविटपी  
विधिना फलकुसुमनिर्वाजितो विहितः । निजवपुषैव परेषां  
तथापि संतापमपहरति ॥ ४१ ॥ अथि मलयज महिमायं  
कस गिरमस्तु विपयसे । उद्धिरतो यद्गलं फनिनः  
पुण्यासि परिमलोद्गारः ॥ ४२ ॥ पाटीर तव पैटीयान्कः  
परिपाटीमिमासुरीकरुम् । यत्पिपतामपि गृणां पिडोऽपि  
तनोपि परिमलेः पुष्टिम् ॥ ४३ ॥ सैत्स्वं गुणगणवानपि  
मृतां द्विजिह्वैरसेव्यतां नीतः । तानपि बह्मि पटीरज किं  
कथयामस्त्वदीयमैत्रालम् ॥ ४४ ॥ जनकः सल्लुविद्यो  
जातिः काष्ठं सुजंगमैः सङ्गः । खगुणैरिव पटीरज यातोऽसि  
तथापि महिमानम् ॥ ४५ ॥ मूलं मुन्यैः शिखरं ह्रवङ्गैः  
शाखा निहगैः कुसुमानि मृद्वैः । नास्त्येव तच्चन्दनगदपस्य  
यन्नाश्रितं सत्त्वमैः समन्ताद् ॥ ४६ ॥ कति न सन्ति  
महीषु महीरुहः सुरभिपुष्परसाळफलाढयः । सुरमयन्ति न  
केऽपि च मूहानिति यशोऽसि परं तव चन्दन ॥ ४७ ॥  
विष्केष्टितानि परतो परिशोचनीयबालप्रवालमलयाद्रि-  
रुद्रुहस्ते । निर्मिद्यमानहृदयोऽपि महादुःमावः स त्वन्मुखं  
पुनरमीः सुरमीकरोति ॥ ४८ ॥ कालगुरौ सुरमिताति-  
शयेऽपि सद्वादाम्ब्यते सुरमिताऽप्यपादपेऽपि । पाटीर  
पाटवमिदं तव सन्निवातैस्त्वाढ्यमेति कतरो न तरोः  
समूहः ॥ ४९ ॥ उपानीतं द्रुपतरिमजमुपाग्राय मरुता  
समायासीदसिन्धुमधुरमधुलोमान्मधुकरः । परो दूरे लामः  
कुपितफणिनश्चन्दनतरोः पुनर्जीवन् यायाद्यदि तदिह लामोऽप्य-  
मतुलः ॥ ५० ॥ कान्ताकैलि कलयतु तरुः कोऽपि  
कश्चित्प्रभूणामत्यानन्दं जनयतु फलैः कोऽपि लोकान्धिनीतु ।  
धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापे 'संसारस्य  
द्रुतमपनयत्यात्मदेहव्ययेन ॥ ५१ ॥ आनन्दैस्ते दिशि  
दिशि गतेर्दुराक्रुष्यमाणा साक्षाच्छस्त्री तव मलयज  
द्रुह्यम्यागताः सः । किं पश्यामः सुमग भवतः श्रीढवि  
क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं सुख नः साधु यामः  
॥ ५२ ॥ केचिन्नोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंसारिणः  
केऽप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिनं ते सन्तु हन्त द्रुमाः ।  
धन्योऽयं हरिचन्दनः परिसरे यस्य स्थितैः शाखिमिः  
शाखोटादिगिरिपहो मृगदृशामद्गुपी लीलायितम् ॥ ५३ ॥  
आतश्चन्दन किं ज्वीमि विटपस्कृतकणामोपणा गन्धसापि  
महाविषः फणभृतो राक्ष्ये यदेते कृताः । दैवास्तुप्यफला-

१ जनममूः २ चन्दन ३ अतिभवेन पटुः सत्त्वमैः ४ रतिवन्-  
५ अङ्गीकृतुम् ६ पेषणं कुर्वन् ७ सप्यं ८ वानरैः ९ श्रीनयतु  
१० संसारे स्थितव्य जनस्य

कूर्मः

अमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपर्यपि सागरो दहति  
विततज्वालाजालो जगन्ति विपानलः । स तु विनिहितश्री-  
याकाण्डः कदाहकुतोदरे स्फुरति भगवान्कूर्मो निद्राभयलस-  
लेचनः ॥ ४ ॥ पुत्रिण्यः कति नात्र सन्ति मुनेऽमृत्वान्किय-  
न्त्योऽथवा सौभाग्यैकमटी तथादिकमटी स्त्रीषु प्रशंसास्पदम् ।  
ममे भोगिनि भङ्गुरेषु कैरिषु भ्रष्टेस्तवे दंष्ट्रिणि क्षोणीं  
साहसिकाग्रणीस्तुल्यितुं जागर्ति यसाः सुतः ॥ ५ ॥

वृक्षान्मोक्तयः

अहो एषा धरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् । धन्या मही-  
रहा येन्यो निराशा यान्ति नार्थिनः ॥ १ ॥ पत्रपुष्पफल-  
च्छायाभूलवत्कलदारुमिः । गन्धनिर्यासमस्यास्थितोक्षैः  
कायान्वितस्तन्ते ॥ २ ॥ म्रैत्वमैः पत्रविचरैस्तर्ह्यैरेव  
शोभितः । अहाति जीर्णोस्तानेव किं वा चित्रे कुञ्जमनः ॥ ३ ॥  
छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे । कलान्यपि  
परार्थाय वृक्षाः सत्युत्था इव ॥ ४ ॥ परोपसर्पणान्तचि-  
न्तानलशिखाशतैः । अशुम्भितान्तःकरणाः साधु जीवन्ति  
पादपाः ॥ ५ ॥ सुखेन गणलं सुचन्मूले वरुति चेतकणी ।  
फलसंदोहेर्गुरुणा तरुणा किं प्रयोजनम् ॥ ६ ॥ शाखाशत-  
चित्तवियतः सन्ति कियन्तो न काचने तरवः । परिमल-  
भरमिलदलिकुलदलितदलाः शास्त्रिनो विरलाः ॥ ७ ॥ तीव्रो  
निदाघसमयो बहुपथिकचक्र मौरवः पन्थाः । मार्गस्थित-  
तरुकेः कियता संतापमपहरति ॥ ८ ॥ हिमसमयो वन-  
वर्धित्वेनः पवनस्तडिलताविभवः । हन्त सहन्ते यावत्सा-  
वहुम कुल परोपकृतिम् ॥ ९ ॥ अन्धन्यव्यनि तरवः पथि  
पथि पथिकैरुपास्यते छाया । विरलः स कोऽपि विटपी  
यमव्यगो गृहगतः स्मरति ॥ १० ॥ कश्चिन्नरं पञ्चवमा-  
ददाति कश्चित्सन्तानानि फलानि कश्चित् । परं करालेऽस्य  
निदाघकाले मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥ ११ ॥  
व्यागुज्ज्वलधुकपुञ्जमञ्जुगीतान्याकर्ष्य श्रुतिमदजाह्नवातिरे-  
कात् । आभूमीतलमतकन्धराणि मन्येऽज्येऽसिन्नवनिरहा  
कुटुम्बकानि ॥ १२ ॥ मुक्तानि यैस्त्व फलानि पंचेलि-  
मानि शोभस्यैतरेह वीतमयैः प्रसुप्तम् । ते पक्षिणो  
जलरयेण विकृष्यमाणं पश्यन्ति पादप भवन्तमभी तटस्थाः  
॥ १३ ॥ धनं भरं कुसुमपत्रफलावलीना धर्मव्याघ्रा वहति  
शीतलमथा रुजं च । यो देहभर्ययति चान्यमुत्सस्य हेतो-  
स्मै वैदान्यगुरवे तरवे नमस्त ॥ १४ ॥ इहोद्याने  
संपत्यहह परिशिष्टाः क्रमवशादभी वलीकास्ते सुजगत्कुल-  
लीलावतयः । गतास्ते दिसीर्णस्तबकमरोरीभ्यलहरीपरी-  
तव्योमानः प्रकृतिगुरवः केऽपि तरवः ॥ १५ ॥ विपन्नं

पक्षिन्या मृतमविमिषैर्यातमलिभिः खगेरप्युद्धीनं रथचरणहंस-  
प्रभृतिभिः । दशा दीनां नीते सरसि विषमप्रीप्सद्विषैः  
कुलीनत्वादासे तटरुहतरुः कोऽपि तदपि ॥ १६ ॥ इयं  
वाल्वा वल्ली मृदुकिंसलयं तापविलयं धनच्छाये शांतं वनम-  
तिविशालं परिगताः । परं त्वस्याभ्यन्तर्गललवमभीकृतवन्तं  
भुजंगं प्रोचुर्न कथमिव वरुणी कलयतु ॥ १७ ॥ यज्जातो-  
ऽसि चतुष्पाये घनलसच्छायोऽसि किं छायाया संयुक्तः  
फलितोऽसि किं यदि फलैः पूर्णोऽसि किं संततः । हे सद्गुरु  
सहस्र संपति सखे शाखाशिखाकर्षणक्षोभामोहनमञ्जवानि  
जनतः स्वैरेव दुःश्रेष्ठितैः ॥ १८ ॥ छायासुप्तमृगः शकुन्तनिष-  
हेर्विष्यन्विहसच्छब्दः कीटैरावृतकोटरः कपिकुलैः स्कन्धै-  
कृतप्रथयः । विधन्वं मनुष्यैर्न पीतकुसुमः स्नाप्यः स एकस्मिन्-  
याज्ञीकृतसत्त्वसंप्रवभरे मग्नपदोऽन्ये दुमाः ॥ १९ ॥ सुकं  
खादुफलं कृतं च शयनं शाखाम्रजैः पल्लवैस्त्वच्छायापरि-  
शीतलं सुसलिलं पीतं व्यपेतधर्मैः । विधान्ताः सुचिरं परं  
सुमनसः प्रीतिः किमश्रेय्यते त्वं सन्मार्गतर्ह्येवं च पथिका  
यावः पुनर्दर्शनम् ॥ २० ॥ पान्थाधार इति द्विजाश्रय  
इति स्नाप्यस्वरूपादिति शिष्यच्छाया इति प्रियो दशा इति  
स्थानं गुणनामिति । पर्यलोच्य महातरो तव धनच्छायां  
धयं संश्रितास्तत्त्वकोटवातिनो द्विरसना दूरीकरिष्यन्ति  
तः ॥ २१ ॥ मूलं स्थूलमतीव नन्दनद्वन्द्वं शाखाः शतं  
मौसला वासो दुर्गमहीधरे तरुपते कुजास्ति मीतिस्तव ।  
एकः किंतु मनागयं जनयति स्वान्ते ममाधिभ्वरं ज्वाला-  
लीबलीमववक्करुणो दावानलो वक्करः ॥ २२ ॥ ये पूर्व  
परिपालिताः फलभरच्छायादिभिः प्राणिनो विश्रामद्रुम  
कथ्यतां तव विपत्काले क तैः सांप्रतम् । एताः संगतिमात्र-  
कसितपुरस्कारास्तु धन्यास्तवो यासां छेद्वनमन्तरेण  
प्रतितो नायं कुटारस्तवयि ॥ २३ ॥ वृद्धिर्धन्ये तरोर्मनोरध-  
शतैराश्रयता प्रार्थिता जातोऽसी सरसकमफलदः  
सर्वाश्रितोयाश्रयः । नान्यदेशसमागतैरविदितैराकान्तमन्यैः  
खगेस्तं लब्धावसरोऽपि वृद्धशकुनिदूरे स्थितो वीहते  
॥ २४ ॥ छायाभिः प्रथमं ततस्तु कुसुमैः पश्चात्फलैः  
स्वादुभिः प्रीणालेव तरुः पथीति पथिकैः श्रान्तैः सुखं  
स्थीयते । को जानाति यद्वन कोटरगतः प्रत्यमहालाहल-  
ज्वालाजालकपालवक्रकुहुरः कृष्णः कणी वर्तते ॥ २५ ॥  
आनोदमैरतो मृगः किंसलयैर्लभ्यैस्त्वचा तापसाः पुष्पैः  
षट्चरणाः फलैः शकुन्यो धर्मादिताश्चाश्रया । स्कन्धै-  
र्गन्धगजाश्च विश्रमरुजाः शस्त्रद्विभक्तास्तवया प्राप्तस्त्वं ह्यम  
बोधिसत्त्वपदवीं सख्यं कुजाताः परे ॥ २६ ॥ रोल्लभै-

१ दिग्गजेषु २ नृते ३ कुं पृथ्वी तस्या जन्म यस्य, पक्षे-  
कुरितत जन्म यस्य ४ समुद्रः ५ मरुदेशस्तत्र यन्मही ६ यकाणि  
७ दानशौण्ड्यानां पुत्रैः ८ व्याघ्रः ९ स्वभावतो महान्तः

१ सर्पः २ राजपक्षे, - शिष्टानां सन्निवाद्यः ३ पुष्टाः

निमित्तं गृहं विघटितं धूमाकुलैः कोकिलैर्मयूरैश्चलितं  
पुरैव रमसा कीरैरघोरैर्गतम् । एकेनापि सपल्लवेन तरुणा  
दावानलोपप्लवः सोढः को न विपस्तु मुञ्चति जना मूर्ध्नापि  
यो ललितः ॥ २७ ॥ एकस्त्वं मरुभूदेन्द्र विततैः  
शाखाशतैरश्वितः मुप्यस्तुप्यफलान्नितैरश्वदितैर्ज्योत्याः सहस्रं  
स्रमाः । अश्रान्तं श्रसरुण्यपान्यजनतासर्वार्थनिर्वाहणं कस्त्वं  
सात्त्विकमन्तरेण भुवनं निर्मातु घर्माश्रयः ॥ २८ ॥ घसे  
मूर्ध्नि दुःसहा दिनमणेरुद्रामधामच्छटाश्छायाभिः पथिका-  
श्चिदाधमथितान्युष्मासि पुण्यैः फलैः । धैर्यं मुञ्चसि नैव  
येन भवता शान्ताः सुविस्तारितास्तेनाशासु वनस्पते तव  
यशस्तोमः समुज्ज्वलते ॥ २९ ॥ तीक्ष्णं नितरां निदाघसमयः  
श्रेष्ठव्यवहृत्पुतिर्मागो मारय एष तव पथिकाः संचारिणः  
कोटिशाः । तेषां कश्चिदिहाश्रयस्तत्त्वरो दैवेन संपादितः  
सोऽप्येकः सुकृती करोतु कियतां संतापनिर्वापणम् ॥ ३० ॥

#### कल्पद्रुमः

कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः । को विशेषस्तदा  
तस्य यन्मैरन्यैर्महीरुहैः ॥ ३१ ॥ न मया रचितं  
तथावच्छातं पयसा वा विहितस्तथाभिपेक्षः । अयि कल्पतरो  
परोपकारे भवतो विश्वविलक्षणः प्रकाशः ॥ ३२ ॥ किं न  
द्रुमा जगति जामति लक्षसंख्यास्तुत्योपनीतपिककाक-  
फलोपमोगाः । धन्यस्तु कल्पविटपी फलसंप्रदानं कुर्व-  
न्सदैव विबुधानमृतैकदृतीम् ॥ ३३ ॥ सर्पैः रक्त्वापरि-  
ग्रहो मरकतैरुल्लासिताः पल्लवा मुक्ताभिः स्रजकथ्रियो मधु-  
लिङ्गां धृन्वानि जीलोत्पलैः । संकल्पानुविधापि यस्य फलितं  
कल्पस्य घटे तुलां धिग्जातु द्रुमसंकषाद्यु यदयं कल्पद्रुमो-  
ऽपि द्रुमः ॥ ३४ ॥ औदार्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं 'संभृति-  
रमेभिर्धैर्वाको नैन्दनकानने रैरिमलो गीर्वाणचेतोहरः । एवं  
दातुमुपोल्लरः सुरतरोः सर्वोऽपि लोकोत्तरः स्वादर्धिमवार्भि-  
तार्पणविधायेको विप्रैको यदि ॥ ३५ ॥ न द्वारि द्विरदावली  
न परितो बानासुजग्रेणयः किंवा शौक्तिकमौक्तिकैर्शृगदशां  
तारा न हारायलिः । हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवा-  
मवं वैमवं तुष्यामि त्वयि तावतापि यदि न केन भवन्ति  
द्विपः ॥ ३६ ॥ जन्मामुदुदधौ विधौ सहजता धृन्दाकै-  
र्यन्धता तत्तत्कामफलाय शक्तिस्तुला यस्यास्ति वक्ष्यामि शम् ।  
विश्रामाय चिराय कल्पलतिका भूयोऽयमात्मन्वते कस्त्वं  
सोतुमपि क्षमोऽसि तदपि त्वं जस्य कल्पद्रुम ॥ ३७ ॥

#### पारिजातः

पारिजाततलं यावद्य लभेत मधुव्रतः । अमर्णं तावदेवास  
कुञ्जे कुञ्जे तरो तरो ॥ ३८ ॥ परिमलसुरभितनमसो  
बहयः कनकाद्रिपरिसरे तरवः । तदपि सुराणां चेतसि  
निवसितमिव पारिजातेन ॥ ३९ ॥

१ संभवः २ वसतिः ३ इन्द्रवने ४ आगोदः

#### चन्दनः

सन्त्येव लिखिताकाशा महीयांस्तो महीरुहः । तथापि  
जैनताचितानन्दनश्चन्दनद्रुमः ॥ ४० ॥ यद्यपि चन्दनविटपी  
विधिना फलकुसुमविवर्जितो विहितः । निजवपुषैव परेषां  
तथापि संतापमपहरति ॥ ४१ ॥ अयि मलयज महिमायं  
कस्य गिरामस्तु विपयले । उद्विग्नो यद्गदलं फणिनः  
पुष्पासि परिमलोद्गारैः ॥ ४२ ॥ पाटीर तव पैटीयान्कः  
पैरिपाटीमिमामुरीकर्तुम् । यत्पिपतामपि नृणां पिष्टोऽपि  
तनोपि परिमलैः पुष्टिम् ॥ ४३ ॥ यैस्त्वं गुणगणवानपि  
सतां 'द्विजिह्वैरस्यतां नीतः । तानपि बहूनि पटीरज किं  
कथयामस्तुदीयमौघ्यम् ॥ ४४ ॥ जनकः सातुविशेषो  
जातिः काष्ठं मुजंगमैः सङ्गः । खगुणैरेव पटीरज यातोऽसि  
तथापि महिमानम् ॥ ४५ ॥ मूलं मुजंगैः शिखरं ह्रस्वैः  
शाखा विहंगैः कुसुमानि शृङ्गैः । नास्त्येव तच्चन्दनपादपस्य  
यन्नाश्रितं सत्त्वमैः समन्तात् ॥ ४६ ॥ कति न सन्ति  
महीपु महीरुहः सुरभिपुष्परसालफलालयः । सुरभयन्ति न  
केऽपि च मूहानिति यशोऽसि परं तव चन्दन ॥ ४७ ॥  
चिन्तेष्टितानि परशो परिशोचनीयबालप्रवालमलयाद्रि-  
रुद्रुहस्ते । निर्भिद्यमानद्वयोऽपि महातुमावः स त्वद्रुहं  
पुनर्मीः सुरमीकरोति ॥ ४८ ॥ कालागुरौ सुरमिताति-  
शयेऽपि सङ्गादारम्यते सुरमिताऽपरयदपेऽपि । पाटीर  
पाटयमिदं तव सङ्गावतैस्त्यादात्म्यमिति कतरो न तरोः  
समूहः ॥ ४९ ॥ उपानीतं दूरत्परिमलमुपाप्राय मरुता  
समायासीदक्षिन्मधुरमधुलोमान्मधुकरः । परो दूरे लामः  
कुपितफणिनश्चन्दनतरोः पुनर्जीवन् यायायदि तदिह लामोऽग्र-  
मतुलः ॥ ५० ॥ कान्ताक्रेलिं कलयतु तहः क्रोऽपि  
कश्चिद्व्यभूतामत्यानन्दं जनयतु फलैः कोऽपि लोकाग्निनोतु ।  
धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापं 'संसारस्य  
द्रुतमपनयत्यात्मदेहव्ययेन ॥ ५१ ॥ आमोदैस्ते दिशि  
दिशि गतैर्दूरमाकूष्यमाणा साशाहर्षा तव मलयज  
द्रुममम्यागताः साः । किं पश्यामः सुमग भवतः क्रीडति  
क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं सुखं नः साधु ग्रामः  
॥ ५२ ॥ केचिल्लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंसारिणः  
केऽप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिनं ते सन्तु हन्त द्रुमाः ।  
धन्योऽयं हरिचन्दनः परिसरे यस्य स्थितः शास्त्रिभिः  
शास्योऽदिभिरप्यहो मृगदशानङ्गपु लीलायितम् ॥ ५३ ॥  
आतश्चन्दनं किं ब्रवीमि विटपस्कृन्तकगामीपणा गन्धस्यापि  
महाविषाः फणश्रुतो सुख्ये यदेते कृताः । दैवास्तुप्यफला-

१ जनसमूहः २ चन्दनः ३ जतिशयेन पट्टः समर्थः ४ रीतिम्-  
५ अङ्गीकर्तुम् ६ वेपणं कुर्वताम् ७ सर्पः ८ वानरः ९ प्रीणयतु  
१० संसारे स्थितस्य जनस्य

नितो यदि भवान्नामविष्यत्तदा नो जाने किमकल्पयिष्यदधिकं रक्षार्थमसारमनः ॥ ५४ ॥ एतद्विशिष्टमन्व-वाहचलनैः श्रीखण्ड किं सौरभं ब्रूमस्ते परितो भुष्यतयुवा येनायमाणीयते । माकन्दादपहृत्य पङ्कजयनादुद्धृत्य कुन्दो-दरादुद्गम्य द्विपगण्डमण्डलदलादकृष्य हृष्यमनाः ॥ ५५ ॥ वासः शैलशिलान्तरेषु सहजः सङ्गो भुजैः सह प्रेङ्ख-ल्यारपयोधिवीचिभिरभूदुद्धृतसेकक्रिया । जानीमो न वयं प्रसीदतु भवाञ्श्रीखण्ड तत्कथ्यतां कस्मात्ते वरतापखण्डन-महो पाण्डित्यमप्यागतम् ॥ ५६ ॥ लोकानन्दन चन्दन-द्रुम सखे नासिम्बने स्वीयतां दुर्वैशैः पर्येसारहृदयैरा-कान्तमेतद्वनम् । ते शन्योन्यनिर्घर्षजातदहनज्वालावलीसं-कुला न स्वान्येव कुलानि केवलमिदं सर्वं दहेदुर्वनम् ॥ ५७ ॥ सौरभ्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं शैल्यं नु लोको-त्तरं कीर्तिः किं च विगङ्गनाङ्गनगता किं स्वेतदेकं शृणु । सर्वान्येव गुणानियं निगिरति श्रीखण्ड ते सुन्दरानुजङ्गन्ती खलु कोटरेषु गरलज्वालां द्विजिह्वावली ॥ ५८ ॥ श्रीम-चन्दनवृक्ष सन्ति बहवस्ते शाखिनः कानने येषां सौरभ-मात्रकं निवसति प्रायेण पुष्पश्रिया । प्रत्यङ्गं सुकृतेन तेन शुचिना ख्यातः प्रसिद्धात्मना योऽसौ गन्धगुणसवया प्रक-टितः कासाविह प्रेष्यते ॥ ५९ ॥ जातः केलिकलावतीकुच-तटीसौभाग्यमासादितुं त्रैलोक्याधिपतेर्यथाः कथयितुं माले विषयापितुम् । किं वाच्यं गुणगौरवस्य महिमा ख्यातोऽखिले भूतले धिदैव्यं कलये यदत्र मलये भग्नः पटीरदुमः ॥ ६० ॥ एकस्मिन्मलायचले बहुविधैः किं तैरकिंचित्कैः काकोलक-कपोतकोलिकुलैरेकोऽपि पार्श्वस्थितः । केकी कूजति चैतन्ना विषटितव्यालावलीबन्धनः सेव्यः स्यादिह सर्वलोक-मनसामानन्दनश्चन्दनः ॥ ६१ ॥

**अगुरुः**

अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये । दर्शितगुणैव घृतिर्यस्य जने जनितदाहेऽपि ॥ ६२ ॥ एणाघाः पशवः किरातपरिव्रजैवा गुणप्रादिणी संचारोऽस्ति न नागरस्य विषयोऽच्छिन्नं मुनीनां मनः । धूमेनातिसुगन्धि-मात्रं विपिने दिक्चक्रमाभेदयन्नामूलं परितद्वस्तेऽगुरुतरः कस्य किमाचक्ष्महे ॥ ६३ ॥

**चम्पकः**

साधारणतरुबुद्ध्या न गया नन्दस्तवालावलोऽपि । लज्जयसि मामिदानीं चम्पक भुवनाधिवासिभिः कुसुमैः ॥ ६४ ॥ यद्यपि खदिपरण्ये सुखो वस्ते हि चम्पको वृक्षः । तदपि च परिमलभृतं दिशि दिशि कय-येत्समीरणस्तस्य ॥ ६५ ॥ रूपसौभाग्यमृद्धिसमेतं चम्पकं प्रति यदुनं मिलिन्दाः । कामिनरतु जगदुत्सदशेषा ग्राहका

हि गुणिनां कति न स्युः ॥ ६६ ॥ केनात्र चम्पकतरो वत रोषितोऽसि कुग्रामपारजनान्तिकवाटिकायाम् । यत्र प्रवृद्ध-वनशाकविबृद्धिलोभाद्भो भ्रमवाटघटनोचितपद्मवोऽसि ॥ ६७ ॥ उद्यानपालकलशाम्बुनिर्गचनानामेतस्य चम्पकतरोरयमेव कालः । अस्मिन्निदधनिहते घनवारिणा वा संचर्धिते तत्र वृषोभयथोपयोगः ॥ ६८ ॥ यन्नादृतस्त्वमलिना मलिनाशयेन किं तेन चम्पक विषादमुरीकरोषि । विश्वाभिरामनवनीरद-नीलत्रेपाः केशाः कुशेशयदशः कुरालीभवन्तु ॥ ६९ ॥ कोपं चम्पकं मुख याचकजनैरायासितस्त्वं सखे मा म्लासीः परितो विलोक्य तरुः कसेऽधिरूढस्तुलाम् । कोपश्चेन्नियतस्तवास्ति हृदये धात्रे तथा कुप्यतां येन त्वं हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदो-ऽद्वितीयः कृतः ॥ ७० ॥ सन्त्येकेऽपि महीरुहाः प्रतिदिनं संसक्तमत्तालपस्तचाद्यगुणिनो लयङ्गलवलीमाकन्दकुन्दा-दयः । आशासं जतरस्य चम्पकतरोर्यत्कोरकान्दलं खैरङ्गै-रुपमीय राजरमणी सास्यमालोक्ते ॥ ७१ ॥

**बकुलः**

निसर्गादारामे तरुकुलसमारोपसुकृती कुंती मालाकारो बकुलमपि कुत्रापि निदधे । इदं को जानीते यदयमिह कोणा-न्तरगतो जगज्जालं कर्ता कुसुमभरसौभाग्यमरितम् ॥ ७२ ॥ दधानः प्रेमाणं तरुषु सभाभवेन विपुलं न मालाकारोऽसाव-कृतं कर्णानां बालबकुले । अयं तु द्राघयत्कुसुमनिकरणानां परिमलेर्दिगन्तानातेन भुष्यकुलसङ्कारमरितान् ॥ ७३ ॥

**अशोकः**

गर्वायसे विकचकोरकमकुगुग्गुदुच्चपदपदघटाविमवेन किं नु । यामभुवां चरणताडनदोहदानि किं नाम न सरसि तावदशोक तानि ॥ ७४ ॥ उन्मीलयन्ति कुसुमानि मनोरमाणि के नाम नात्र तरवः समयोचितानि । क्लेशदृशं कथय दोहदवसति तस्य आहमिनिर्मितमशोकमहीरहस्य ॥ ७५ ॥ मृदनां स्यादनां लघुरपि फलाणां न विभवस्तवाशोक स्तोकः स्वकमहिमा सोऽप्यैसुरभिः । यदेतन्नो तन्वीकरचरण-लावण्यसुभगं प्रयातं बालं सात्तरुषु स कलङ्कः किमपरः ॥ ७६ ॥ किं ते नम्रतया किमुन्नततया किं धा धन-च्छायया किं वा पक्षवलीलया किमनया वाऽशोक पुष्पश्रिया । यत्स्नग्मूलनिषण्णसिद्धिपथिकस्तोर्मैः स्तुवन्नन्हां न स्यादनि मृदुनि खादति फलान्याकम्पमुत्कण्ठितः ॥ ७७ ॥

**यूथी**

युधि यथोचितविधिना विधेयमातिथ्यमेतं सिम्न । मालति-कापाणेशः प्राशुणिकस्ते पुणाक्षरन्यायात् ॥ ७८ ॥

**मालती**

कुसुमस्तवनकान्नाः सन्त्येव परितो लताः । तथापि भ्रमरश्रान्तिं हल्येकैव मालती ॥ ७९ ॥ मालतीकुसुमे माति गुञ्जमममधुव्रतः । प्रयागे पञ्चबाणस्य शङ्ख-

मापूरयधिय ॥ ८० ॥ गुञ्जति मधु मिलिन्दे मालति मा  
मौनमुपयासी । गिरसा वदान्मगुल्ल सादरमेन वहन्ति  
सुतरत्न ॥ ८१ ॥ अयि किं गुणयति मालति जीवति  
भरती विना मधुप । अय यदि जीवति जीवतु जीवित  
मपि तस्य जीवनामास ॥ ८२ ॥ मा मालति म्रियमि  
येषविधमधुमुत्र हृन्मृदुसुम पदद्वि । पदश्रुतिर्मिहि युन  
पशुश्रेत्स पक्षिर्ध्वप्यपशु कथ नो ॥ ८३ ॥ कति सन्ति

लक्ष्मलता ललिता नरकोरकिता धरणीमुतले । कति वधु  
रगन्धमृतसत्त्वो गुरो नित्यसन्ति गिरौ मन्थे ॥ ८४ ॥  
अयि मालति सौरभचारविनिर्वितसन्निकसत्कमलानिलये ।  
मधुपानविधौ मधुपस्य पुनर्मुने भरतीमहमाश्रये ॥ ८५ ॥  
किं मालतीशुसुम ताम्रयति निधुरेण केनापि यत्किञ्च  
विह्वलमितो लताप्रात् । लोकोत्तरेण विलसद्गुणगौरवेण  
कौ नासुना शिरसि नाम करिष्यति त्वाम् ॥ ८६ ॥  
त्रैदीयस्त्वाधिक्यात् भरति विमर्दक्षममिदं न चान्येभ्यो  
रूप भरति कुसुमेभ्योऽधिकतरम् । प्रसूतं मालत्वास्तदपि  
हृदयाह्लादकण प्रवीणरामोद्भूयति जगतो मौलिनिलयम्  
॥ ८७ ॥ अस्मिन्केलिने सुगन्धपने श्रीहस्तुरश्रीने  
शुद्धदृक्कुले विशालकुले कूजति कीसकुले । उन्मीलन-  
पाटलापरिमले महीप्रसन्नाकुले येषां न मालती विक-  
सिता तत्किं न रम्यो मधु ॥ ८८ ॥

### मल्लिका

न च रगन्धहेन सुम्बिता न च पीता मधुपेन  
मल्लिका । पिहितैर कठोरशाखया परिणामस्य जगाम  
गोचरम् ॥ ८९ ॥

### दमनक

धद प्रादुर्भावापि परिमलानखिनदृशा जगत्या विख्याता  
दमनक प्रदीपास्त गुणा । तथाप्यस्मिन्मृद्वे मधुपत्रापिपासा  
परवशे दृष्टेमापदे कथय कथमौदास्यमकरो ॥ ९० ॥

### केतकी

कालक्रमकमनीयकोडेय केतकीति का शङ्का । वृद्धिर्यथा  
यथा स्वास्त्रया तथा कण्टकोत्कर्ष ॥ ९१ ॥ पत्राणि  
कण्टकशतैः परिवेष्टितानि वार्तापि नास्ति मधुनो  
रजसान्धकार । आमोदमानसिकेन मधुपतेन नालोकि  
तानि तत्र केतकि दूषणानि ॥ ९२ ॥ एतासु केन  
विलतासु विकासिनीषु योग्यमद्भुततर मयनी विमति ।  
यत्कण्टकैर्व्यथितमात्मवपुर्न जानस्त्रायेन सेवितुमुपक्रमत  
द्विरेफ ॥ ९३ ॥ एकेन चेतारिहृतोऽस्मि महेश्वरेण किं  
तेन केतक विषादमुरीकरोषि । अन्ये न किं जगति सन्ति

महागुणजा ये त्वा वहन्ति गिरसा नरदेनदेना ॥ ९४ ॥  
हे हेमकेनाकिं कथं बहु गर्भितामि ससेव्यसे मधुकररसि-  
लैरिती । नैषा रसानिश्चयता नञिनीनियोगार्तदीयते  
मिच्छकपृष्ठशून्त्यम् ॥ ९५ ॥ रोगम्वन् चिराय केनरु-  
परिष्वङ्गेष्वमद्भो रस मुञ्जत वन केनक्य च मनो मृद्व-  
प्रसन्नोऽसुक्कम् । जानात्येन निबोऽनुरागमनयो सर्वोऽपि नैस-  
र्गिक प्रवृद्ध्यै दलेषु पिच्छममन्मनीविव कण्टका ॥ ९६ ॥

### पाटला

पाटल्या वनमध्ये वृक्षमिताया मोहितमनया भ्रमर ।  
संवेयमिति यथाभूयतीतिरम्यान्यपुष्पेऽपि ॥ ९७ ॥

### सहकारः

अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगत । अये  
मावन्द जानीहि तत्रैवाय मधुपन ॥ ९८ ॥ यद्यपि  
दिशि दिशि तरु परिमज्जहुलाश्च पारिजाताद्या । तदपि  
रसान्ज्येक कोकिलहृदये सदा वसति ॥ ९९ ॥ वेत्ता  
कोकिल एव ज्ञाता च ग्वाल एव नियतमिदम् । य पञ्चम  
मुद्रायति यस्यास्थिषु पुच्छकमुकुटानि ॥ १०० ॥ लोहि-  
तमणिल गहन परितो दृष्टाश्च विटपिन सर्वे । सहकार  
न प्रपेदे मधुपेन तपोपमा जगति ॥ १०१ ॥ कुन्दे  
वदन्वे कुन्देऽरविन्दे यथारयंचित्समय नयन्ति । प्राप्ते  
वसन्ते पुनरुत्तरङ्गा रवाल जानीहि तत्रैव मृत्ता ॥ १०२ ॥  
भूरिशोऽपि च वसन्ति कानने शाखिन वलविरोपरा  
लिन । कोविलस तदपीह मानसं नो रवालमाहाय  
तुष्यति ॥ १०३ ॥ आत्र यद्यपि गता दिवसास्ते पुष्प-  
सौरभकलप्रचुरा ये । हन्त सप्रति तथापि जनानां छायेन  
दलयस्तितापम् ॥ १०४ ॥ कलितस्य ग्वालशाखिन  
फलदानम्यसन्नैकशालिन । विनिपत्य ददातु क फल  
श्रममुष्णाध्यगापिपहवे ॥ १०५ ॥ कति पहाविता न  
पुष्पिता वा तत्र सन्ति समन्ततो वसन्ते । जगती  
विनये तु पुष्पकेतो सहकारी सहकार एक एव ॥ १०६ ॥  
वह्मि बलिगुजा कुलानि मौलौ यदि सहकार तदन  
किं निषिद्धा । परमुदयति पल्लवाबलेषु सुगन्धमिष्टान  
सौरभप्रमिद्धि ॥ १०७ ॥ दिङ्मण्डल परिमटे सुरमीकरोपि  
सौन्दर्यमावहसि लोचनलोमनीयम् । हहो रवाल फलवर्ष  
तथापि दूये यद्गन्धिल च कठिन हृदय विमर्षि ॥ १०८ ॥  
उत्तमकौतुकरसेन विद्यासिनीर्मिष्टानि यन् न नखैरपि  
पट्टयानि । उद्यानमग्ननगे सहकार स त्वमन्तारका-  
वरोचरता गतोऽस्मि ॥ १०९ ॥ यात्रकलोदकमुत्र  
सहकार जात प्रायेर कण्टकचयेन वृतोऽस्मि तावत् ।  
छायापि ते न सुम्भा फलमस्तु दूरे तत्रिफलोऽस्मि हि  
वर सुखसेवनीय ॥ ११० ॥ उत्कुष्टस्य सहकार रवाल-

१ चिपिपि २ मृद ३ दृष्टाङ्कुलमन् ४ वृद्ध ५ सताप  
कुरे ६ छिन्न ७ मार्दवाधिक्यात् ८ वायुना ९ छादिना  
१० परिणति प्राप्तेऽप्ये

बन्धो कूजति कायलिनिवास तथा विवेहि । गुञ्जङ्गमङ्गर-  
रक्तवयि बद्धतृष्णो नान्याभ्ययाति पिबुमन्दकरीखृष्टान्  
॥ १११ ॥ शश्वत्सिर्गमलिनाः सहकारं कामं लुण्ठन्ति  
तान्यपि मयूनि तव द्विरेकाः । युक्तं न तत्तव कषाय-  
रसमरोहैरेतान्मतारयसि किं कलकण्ठयूनः ॥ ११२ ॥ रे रे  
रसाल तरुसार वचो विवेहि वासन्तिकीं खफलपल्लवपुष्प-  
लक्ष्मीम् । तावद्विकस्वरपिकद्विजसात्कुरु द्राघं न व्यभि-  
तोऽसि कलमैः शलमैश्च यावत् ॥ ११३ ॥ यद्यध्वनीन-  
चिरमध्वनि घर्मेखिन्नः कासारतीररुहमाश्रय नम्रमाश्रयम् ।  
छायां न केवलमितः श्रमिता लमन्ते कामं पचेलिमफलं  
विमलं जलं च ॥ ११४ ॥ सौरभ्यगर्ममकरन्दकरम्भि-  
तानि पङ्केरुहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् । संसारसार  
सहकार तथा विवेहि येनोपहासविषयो न भवेद्विरेकः  
॥ ११५ ॥ कति कति न वसन्ते बहयः शास्त्रिनो वा  
किंसलयसुमनोभिः शोभमाना बभूवुः । तदपि श्रव-  
जनानां प्रीतये केवलोऽभूदभिनवकलिकालीमारशाली रसालः  
॥ ११६ ॥ यदेकस्मिन्ध्वे न फलति रसालस्तरुरयं पिकः  
किं काकेण फलितमपि निम्बं प्रजति किम् । प्रजन्त्यानि  
ग्लानिं न वदति च कस्यापि पुरतः स्मरन्वारंवारं पुनरपि  
रसालं मृगयते ॥ ११७ ॥ अधिग्रीहयाने त्वमसि भवतः  
पल्लवचयो धुरीणः कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा ।  
मुदे पुष्पोल्लेखः फलमपि च तुल्ये तनुभूतां रसाल त्वां  
तस्माच्छ्रयति शतशः कोकिलकुलम् ॥ ११८ ॥ न तादृक्-  
भूरि न च मेलयजे नो मृगमदे फले वा पुष्पे वा तव मिलति  
यादवस्मरिमलः । परं स्वैको दोषस्त्वयि खलु रसाले यद-  
धिकः पिके वा काके वा लघुगुरुविशेषं न मनुपे ॥ ११९ ॥  
चिरक्षान्तो दूरादहमुपगतो हन्त मलयाचदेकं त्वद्ग्रेहे  
तरुणि परिणेष्यामि दिवसम् । समीरेणोक्तैव नवकुसुमिता  
चूतलतिका धुमाना मूर्धानं नहि नहि नहीत्येव वदति  
॥ १२० ॥ विपुक्ता वासन्ती नकुलमुकुले नापि मिलति  
व्यलोक्य व्याकोशः क्षणमपि न कोऽपि क्षितिहः । यमा-  
लोक्योत्कण्ठातरलमिह भूद्वेन चलितं विदुराग्माकन्दः स  
खलु दलितो यूपतिना ॥ १२१ ॥ येऽभिज्ञाः कुसुमो-  
द्रमादनुदिनं त्वामाश्रिताः पट्टपदास्ते आप्नयन्ति फल-  
द्रक्षिर्वहिरहो दृष्ट्वा न संमाप्से । ये कीटास्त्रय इवपथं न च  
गतास्ते त्वत्कलाम्भन्तरे धिक्त्वा चूततरो परावरपरि-  
शानानभिज्ञो भवान् ॥ १२२ ॥ आकर्ण्योऽप्रफलस्तुतिं जलम-  
भूतसारिकेलान्तरं प्रायः कष्टकितं तथैव पनसं जातं  
द्विषोर्वारकम् । आलस्योमुखमेव कादलमलं द्राक्षाफलं

क्षुद्रतां श्यामत्वं वत जाम्बवं गतमहो मात्सर्यदोषादिह  
॥ १२३ ॥ यो दृष्टः स्फुरदक्षिसंपुटवशात्तिर्वयप्रवालौकुंरो  
दैवात्स द्विदलादिकक्रमवशादा रुद्रशाखाशतः । स्निग्धं  
पलवितो घनं मुकुलितः स्फारच्छन्दं पुण्डितः सौकर्यं  
फलितो भृशं च विनतः कोऽप्येष चूतद्रुमः ॥ १२४ ॥  
एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यसुद्राङ्कितः प्रोचद्विः फल-  
पुष्पपत्रनिचयैश्चूतः स एकः परम् । यं वीक्ष्य सितवक्रमुद्रित-  
महासंतोषमुद्रासितस्फारोत्कण्ठमकुण्ठितक्रममसी धावन्ति  
पाथ्यवजाः ॥ १२५ ॥ कूष्माण्डीफलवत्फलं न यदपि  
न्यग्रोवबभ्रोज्ञाता रम्भापत्रनिर्भरं दलं न कुसुमं नो  
केतकीपुष्पवत् । सौरभ्यं कुसुमे फले तदपि तर्कि-  
चित्समुज्जृम्भते लोको येन रसाल शालनिकारस्यक्त्वा  
गुणान्त्वोति ते ॥ १२६ ॥ गर्वं मा कुरु शर्करे तव  
गुणाज्जानन्ति राज्ञा गृहे ये दीना धनवर्जिताश्च कुपणाः  
स्त्रमेऽपि पश्यन्ति नो । आत्रोऽहं मधुकूपैर्कर्म फलेत्सृता  
हि सर्वे जना हे रण्डे तव किं गुणा मम फलैस्तुल्यं न  
किञ्चित्फलम् ॥ १२७ ॥ उन्मीलितसविन्दुगान्धकुसुमा-  
वह्नौ वसन्तोदये कान्तोः कोर्मलपल्लवाः कति कति  
श्रीधवने सन्ति न । सौभाग्यैकनिधे रसांलं तदपि धीमञ्जरी-  
शालिनस्त्वचोऽन्यत्र च कुञ्चिन्मधुकेरुश्रेणी न विश्राम्यति  
॥ १२८ ॥ सिग्माग्राः फलिनी वृताः परिमलैः यौवैर्मधु-  
खन्दिनो नानन्दाय भवन्ति किं वनमुषां भूमीरहो भूरिशः ।  
माधुर्यं मधुनस्तवैव परमं भाकन्दं भन्यामहे माध्वीमर्मविदो  
ददं मधुलिहः स्मृत्य यतो मर्मणि ॥ १२९ ॥ आस्तां गाढ-  
तरानुशीलनविधिः संस्पर्शनं दूरतः संभाषणविषयीकृतोऽसि  
च मनागक्ष्योः पदं प्रापितः । किं भूयः सहकारं तावक-  
गुणान्यादृशैर्दुर्लभान्सौरभ्येण यदध्वगगानपि मुहुः प्रीणासि  
दूरादपि ॥ १३० ॥ त्वं सामान्यतरुभ्रमेण सकलक्षोणी-  
रुहमापतो माकन्देऽपि किरात पातय मुधा मास्मिन्कुठारं  
हठात् । एष श्लाघ्यजनस्य जीवितमलिव्यहस्य बन्धुमैघोः  
सर्वस्य कुसुमायुषस्य विजयापालयः पिकानां गुरुः ॥ १३१ ॥  
शान्ता चर्मकणाः श्रमः स्थितिलिप्तस्तीर्णस्तृषासुद्रनो धारंवार-  
मुदारकोकिलरवैराजन्वितं मानसम् । सर्वे प्रासयमीप्सितं  
तव तल्ले चूत प्रसन्ना द्विजश्रेणीकूजितरञ्जिताखिलमनो  
यामो वयं स्वसि ते ॥ १३२ ॥

पनसः

गरीयः सौरभ्य रसपरिचये नार्हति सुधा सितता  
मृद्वीकापि प्रीथमपि निमग्नः फलमरः । परार्थे कोशश्रीरिति  
पुलकितं कष्टकमियादहो ते चारित्रं पनस मनसः कस्य न  
मुदे ॥ १३३ ॥

१ खलुले



तमालः

पासति कस्य कसुमे मधुगा मधूनि स्यासति कस्य  
शिखरेषु निहगमाला । इत्येन शोचति पर परितो  
विसारिदायामिममवपुरेण तरुसमाल ॥ १३४ ॥

फदली

तालीतोरुणकारि फल फलित्वा लज्जावशादुचित  
एव विनाशयोग । एत चिन्मयफल फले परेभ्य  
प्राणानिजान्घटिति यत्तदली जहाति ॥ १३५ ॥

द्राक्षा

द्राक्षेरकस्य दासीय बदरी यदि रोचते । एतावतैर  
किं द्राक्षा न साक्षादभूतप्रदा ॥ १३६ ॥ यद्यपि न  
भजति हानि परकीया चरति रासमे द्राक्षाम् । असम  
असमिति मत्ता तथापि खलु स्थिते चेत् ॥ १३७ ॥

दाडिम

मयि जीवति बीजाढ्ये किमन्ये बीजपूरका । इति सचिन्त्य  
मनसा विदधे दाडिमीफलम् ॥ १३८ ॥ आ पुष्पप्रसङ्गमनो  
हरतया निश्चास्य निश्च जन हृहो दाडिम तावदेव सहसे वृद्धिं  
खकीयामिह । यात्रनैति परोपमोसहतामेषा ततस्तथा  
शास्त्रा ते हृदय द्विधा दलति येत्तेनातिषण्यो भगान् ॥ १३९ ॥

नालिकेर

उच्यते तर्ह फल च विपुल दृष्टैव दृष्ट शुक्र पक्व  
शालिवन विहाय जडधीस्त नालिकेर गत । तनास्य  
सुसुखितेन मनसा यत्न कृतो भेदने घाञ्छा तस्य न केवल  
विगलिता चञ्चूर्णता चूर्णताम् ॥ १४० ॥

ताल

अये ताल ब्रीडा ब्रज शुरुतया माति न भगान् फले  
न च्छाया नो कठिणपरिवारो हि भवति । इय घन्या  
घन्या सरलकदली सुन्दरदला परात्मान मन्ये सुखयति  
फलेनाभूतवता ॥ १४१ ॥ अध्वन्यध्वनि भूरुह फलभूतो  
नम्रातुपेक्षयादरादुत्ततिशयव्यसनिन पाण्यस्य मूढात्मन ।  
यन्मूल ससुपागतस्य मधुरच्छायाफले का कया शीर्णेनापि  
हि नोपयोगमगमत्वर्गेन तालद्रुम ॥ १४२ ॥

भूर्ज

वैर्जन्यैर्मात्मनि परं प्रथित विधाना भूर्जद्रुमस्य विफलस्य  
समर्पणेन । किं चर्मभिर्निशितशस्त्रशतावकृतेराशा न पूरयति  
सौर्जपरम्पराणाम् ॥ १४३ ॥ कुवन्तु नाम जनतोपकृति  
मसूनच्छायाफलेरविकले सुलभैर्दुमास्त । सोढास्तु कर्तनरुज  
परक्षणापार्थमेकेन भूर्जतरुणा करुणापरेण ॥ १४४ ॥

अभ्यस्त्य

वर्धिते सेविते किं तै सत्यश्रुतेभ्योपादयै । वर्धितो  
नरकाद्रसेत्स्वष्टोर्जिष्टानि हन्ति न ॥ १४५ ॥

न्यग्रोध

महातरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति । नाङ्गुरप्रवित्रा  
मेति न्यग्रोधकणिवाङ्गुर ॥ १४६ ॥ न्यग्रोधे फलशालिनि  
स्फुटतर किंचित्फल पच्यते बीजान्यङ्गुरगोचराणि कतिचि

लिप्यन्ति तस्मिन्नापि । एकस्तेष्वपि यद्विदुररर प्राप्नोति  
तामुजति यामासाव निदाघर्षाडिततनुर्लानिच्छिदे धात्रि  
॥ १४७ ॥ निरीणी दीर्घशाम्नाश्रितशकुनिशत शास्त्रिनामे  
श्रीणीस्त न्यग्रोध क्रोधमत प्रकटयति न चद्रुचि किंचित्  
दत्तम् । जल्योऽप्येव त्रैपाट्यलघुपरिकरा कापि कूष्माण्डवह्नी  
पट्टीपृष्ठप्रतिष्ठा हसति हि फलेनैव त्वत्तराना निमन्यत् ॥ १४८ ॥

भद्रक

तत्तेजस्तरणेर्निदाघसमये तद्वारि मेधागमे तज्जाड्य शिपिरे  
यदेकशरणे सोढ पुरा यदैर् । आयातोऽप्यधुना पच्य  
समय कोऽय विना तैरिति स्मृत्या तानि पुञ्चन रोदिनि  
गल्युप्यैर्मधूकद्रुम ॥ १४९ ॥ मूलादेव यदयं निस्तुनिमर  
इक्ष्याप्यनन्यादृशी ते यस्य प्रसन्ना सुमन्त्रुल्लेखनदयत्त  
प्रज्ञा । जेह च प्रकटीकरोति परम भूय कलाना गुणैर्हितै  
कैरगुणास्तरुमज सरे तस्मान्मधूकद्रुमम् ॥ १५० ॥

शाल्मलि

विशाल शाल्मल्या नयनसुमग दीक्ष्य कुसुम पुकल्यासी  
हुद्धि फलमपि मेत्तादृशमिति । चिर तत्र स्थित्या  
फलमपि च काले परिणत निपाके तूतोऽत सपदि  
मरुता सोऽप्यपहत् ॥ १५१ ॥ दूरे भार्गवनिजसति पुन  
कण्टकेरावृत्तोऽसि छायाशून्य फलमपि च ते धानैरप्यमदयम् ।  
निर्गन्धस्तर मधुपरहित शाल्मले सारशून्य सेनास्माक  
भवति विफला तिष्ठ निश्चय याम ॥ १५२ ॥ हसा  
पञ्चमनाशया वैलिमुनो वृष्टाश्च मासाशया पाण्या स्वादु  
फलाशया मधुलिह सौरभ्यगघाशया । दुरानिष्फलरक्तपुष्प  
निचयैनि सार रथ्योऽनते रे रे शात्मलिपादप प्रतिदिन के  
न त्वया वञ्चिता ॥ १५३ ॥ काय कण्टकभूषितो न  
च घनच्छायाकृता पञ्चना पुष्पाणि च्युतसारमाणि न  
दलश्रेणी मनोहारिणी । किं नून फलपाकमस्य यदुपन्या  
सेऽपि लज्जामहे तद्वो केन गुणेन शाल्मलितरो जातोऽसि  
सीमद्रुम ॥ १५४ ॥

निम्ब

निम्ब किं बहुनोक्तेन निष्फलानि फलानि ते । यानि  
सजातपावानि काका नि शेषयत्यमी ॥ १५५ ॥ यैश्च  
निम्ब परशुना यथैन मधुसर्पिणा । यथैन गचयाम्नाप्यै  
सयस्य कटुरेव स ॥ १५६ ॥ पश्यातु रूपमिन्द्रिण  
माक दंशेयरो मुखर । अपि च पिबुन दपुङ्गले मौङ्गलि-  
कुल्माकुल मिलति ॥ १५७ ॥ चित्र चित्र नत नत  
महचिन्मेतद्विचित्र जातो दैवादुचितघटनासविधाता  
विधाता । यन्निम्बाना परिणतफलरङ्गीतरावादीया  
यच्चैतसा केवलनकलाकोविद काकलोः ॥ १५८ ॥  
यस्यादार्दिजानो मनोभिलषित लब्ध्या मुदा मरुत सार्धे

१ शृङ्ग २ लज्जाकुल ३ योकेन ४ काका ५ व्ययानि ६ अत्र  
वृक्षसि तिष्ठति अर्चति इत्यादिवाहारेण वाक्यानि पूर्णयानि  
७ अमरेण ८ काककुल ९ सद्युद्धि- १० मयात्रावपद

बधुजनैश्चकार विविधान्मोगान्विलासोद्धर । त देवेन  
विवेकशून्यमनसा निर्मूल्य धृतद्रुम स्थाने तस्य तु वाक्  
लोकयैसतिर्निम्ब समारोपित ॥ १५९ ॥

बन्धुल

पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्ट वृत्त च खलु शक्ये ।  
उपसर्पेभ्यो भवन्त बन्धुल वद कस्य लोभेन ॥ १६० ॥  
गान कण्टकसकट प्रविरलच्छाया न चायासद्विर्गघ  
कुसुमोत्करस्तत्र फल न क्षुद्रिनाशक्षमम् । बन्धुलद्रुम मूल  
मेति न जनस्तत्रायदास्तामहो क्षयेषामपि शाखिना फल  
वता गुप्त्यै दृष्टिर्जायसे ॥ १६१ ॥ आमूलग्रनिनद  
कण्टकतनुनिर्गन्धपुष्पोद्गमश्चाया न श्रमहारिणी न च  
फल क्षुद्रक्षामस्ततोपकृत । रे रे बन्धुल साधुसङ्गरहित  
स्तत्रायदास्तामहो क्षयेषामपि शाखिना फलवता गुप्त्यै  
दृष्टिर्जायसे ॥ १६२ ॥ शाखा कण्टककोटिभिः परिघृता  
यज्ञ फल कुत्तित पत्र क्षुद्रतर न चास्ति गहना छायापि  
पान्थप्रिया । अन्येषामपि शाखिना फलधृता रक्षार्थमानी  
यसे बन्धुलद्रुम कैरुणैर्गुह्यैर्दृष्टेषु सभाज्यसे ॥ १६३ ॥

खदिर

विना खदिरसारेण हारेण हरिणीदृशाम् । नाधरे जायते  
रागो नादुराग पयोधरे ॥ १६४ ॥ चन्दने विप्रेधरास्तहा  
महे वस्तु सुन्दरमेतुशिमःकृत । रक्षितु वद किमात्मसौधव  
सचिता खदिर कण्टकास्त्यया ॥ १६५ ॥ पर तदिह  
नास्ति यत्र खदिरै खैरावृत्त न तेऽपि खदिरा न ये कुटिल  
कण्टकैरावृता । न ते कुटिलकण्टका किमपि ये न भ्रमन्च्छिद  
समुज्जत घृयास्थिति नत सहचमप्यश्रमम् ॥ १६६ ॥

किंशुक.

किंशुक किं शुकमुखयत् कुसुमानि विकसयसनिशम् ।  
मस्या भनोऽनुरागी ला गौरैरे कदापि नोच्चार्य ॥ १६७ ॥  
त्यज किंशुक पुष्पिताभिमान निजशिरसि भ्रमरोपसेवनेन ।  
विकसन्नयमालिकावियोगा कुरुते बहिभिः त्वमि प्रवेशम्  
॥ १६८ ॥ उपनदिपुलिने महापलाश पवनसमुच्छलदेक  
पत्रपाणि । दधदहनविनष्टजीविताना सलिलमिवैव ददाति  
पादपानाम् ॥ १६९ ॥

शाखोट.

शाखोट शाखलिपलाशकरीरकाया शृण्वतु पुण्यनिलयो  
यदसौ वसन्त । शुभमर्ममयति पल्लवपुष्पलक्ष्मी सौरभ्य  
समवविष्टितु विदेरघीन ॥ १७० ॥ वस्त्र भो वध्यामि  
दैवहतक मा विद्धि शाखोटक वैराग्यादिव वक्षि साधु विदित  
वसादिव वध्यते । वामेऽत्र वटरामध्वज । संसारमा सेवते  
न च्यायापि परोपकारवृत्तये मार्गस्थितस्यापि मे ॥ १७१ ॥

पीलु

पण्याः सुशमला अपि प्रियतमास्त पीलुवृक्षा क्षितौ  
१ निगत २ पुष्पकर ३ शास्त्रीय ४ सप न ५ रक्षारहितम्  
६ पलाशश्च ७ समिपत्रज्यादिभि

कुक्षीनेन जनेन हि प्रतिदिन येषां फल भुज्यते । किं  
तैस्तत्र महाफलैरपि पुन कल्पद्रुमाद्यैर्दुर्मयैषां नाम मनागपि  
श्रमनुदे छायापि न प्राप्यते ॥ १७२ ॥

करीर

फल दूरतरेऽप्यास्ता पुष्पास्ति कुसुमैर्जनान् । इतरे  
तत्रो मन्ये करीर तव किंकरा ॥ १७३ ॥ किं पुष्पे  
किं फलैस्तस्य करीरस्य दुरात्मन । येन वृद्धि समासाध  
न कृत पत्रसङ्ग्रह ॥ १७४ ॥

विस्व

आमोदीनि सुमेदुराणि च मृदुसादनि च क्षमास्तदा  
धानेषु वनेषु लब्धवज्रता स तीतरेषामपि । किं श्रीकलता  
तवैव जयिनी मालूर दिष्मण्डले यस्यैतानि फलानि  
यौवनवतीवक्षोजलक्ष्मीगृहा ॥ १७५ ॥

शालि

शाखास्ततिसनिरुद्धनमसो भूयास एवावनौ विद्यते  
तरव फलैरविकलैरार्तिच्छिद प्राणिनाम् । किंतु द्विनदले  
रल्लूततनो शाले स्तुमस्तुहता दत्ता येन निज शिर  
सुकृतिना को नाम न प्रीणित ॥ १७६ ॥

कुटज

समुपागतवति दैवादपलेहा कुटज मधुरे मा गा ।  
मकरन्दद्वन्द्विलानामरविन्दानामय यतो मान् ॥ १७७ ॥

इक्षु

कान्तोऽस्ति नित्यमधुरोऽस्ति रसाकुलोऽस्ति किं चास्ति  
पञ्चराकारैकमद्वितीयम् । इक्षो तवास्ति सकल परमेकमून  
यस्तेवितो भजसि नीरसतां क्रमेण ॥ १७८ ॥ पार्थे य  
पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो यदीय सर्वेषामिह खलु  
विकारोऽप्यभिमयः । न सप्राप्तो वृद्धि यदि स सुशमक्षेपतित  
किमिहोर्दोषोऽसी न पुनरगुणाया मरुतुव ॥ १७९ ॥ सुखे  
यद्वैरस्य वपुरपि पुनर्मर्थिनिश्चित न सुतत कोऽपि क्षणमपि  
भजेन्मूलमभित । फल वैवाप्राप्य वितेधरसलिप्सोर्हि भव  
तस्यविहोर्दोषोऽस्ति विहितमितरैर्यत्तु दलनम् ॥ १८० ॥

लवङ्गो

अयि दुष्कृतकेन केन वस्ते हलिकद्वारि लयद्वि  
पुष्पितास्ति । खनकास्तव पाशुभिः परिता परित प्राङ्गणसीन्नि  
यल्लुटति ॥ १८१ ॥ लून मत्तमतमजै कियदपि चिह्न  
तुपापार्दिते शिष्ट श्रीध्वजतीक्ष्णमानुकिरणैर्मसीकृत काननम् ।  
एषा कोणगता मुहु परिमलैरामोदयती दिशो हा कष्ट  
लक्षिता लवङ्गलक्षिका दावाभिना दृश्यते ॥ १८२ ॥  
सौरभ्येण समावृणोषि ककुभ पुष्पास्ति पुष्पधर्यालुतातु  
तुषा तथापि विजयीत्यव आपर्योगिनी । अस्मिदासपुरे  
परस्तत इतो वियस्तविद्यामिषे मालाकारमते लज्जि  
लक्षिताकले गुणान् ज्ञासति ॥ १८३ ॥

१ फलानीति शेष २ शुद्धशर्करादि ३ अग्रे ४ पदव्यात्म  
५ वितया दक्ष्यादिरिकताभवाभावेन विकल्पा रसस लिप्ता  
लम्बुमिच्छा वर्णिसल

कार्पासः

नीरसैवापि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि मे । येषां गुणमयं  
जन्म परेषां शुद्धगुणये ॥ १८४ ॥ स्थाय्यं वार्गमफलं यस्य  
गुणै रन्यप्रति पिहितानि । मुक्ताफलानि तरुणीकुचकल्या-  
तटेषु विलसन्ति ॥ १८५ ॥ निष्पेषोऽस्त्रिचयस्य दुःसहतर-  
प्रासस्तुल्यारोहणं प्राग्यक्षीनस्युच्यन्व्यतिवरसक्षीपहारव्यथा ।  
मातृहोक्षितमण्ड्यारिणिकापानं च कूर्चोहतिः कार्पासेन  
परार्थसाधनविधौ किं किं न चाक्षीकृतम् ॥ १८६ ॥

शणः

भूर्जः परोपकृतये निजकमचविकर्तनं सहते । परवन्वयान्य  
॥ शणः प्रेक्ष्यमिहान्तरं कीदृक् ॥ १८७ ॥

कण्टकारिका

उचितं नाम नारज्या केतस्यामपि कण्टकाः । रसगन्धो-  
न्निहते किं ते कण्टकाः कण्टकारिके ॥ १८८ ॥

घचूरः

मोर्ध्वसाराधरितामृतस्य तत्कण्टकिवं पनसस्य सस्य ।  
देन्मादिनो मातुलपुनकस्य कथं सहामो वत कण्टकिवम्  
॥ १८९ ॥ घचूर घृतं तरुणेन्दुनिवासयोग्ये स्थाने  
पिशाचपतिना विनिवेशितोऽसि । किं कैरवाणि विकसन्ति  
तमः प्रयाति चन्द्रोपले द्रवति वार्षिर्लपति दृष्टिम् ॥ १९० ॥  
घचूरकण्टक फलप्रतिरोधयुद्ध्या वैरं दृष्ट्वैव कुरूपे पनसेन  
साधम् । सन्तो हसन्ति न मज्जन्ति च चेतसा त्या-  
जान्ता भवन्ति पुरुषास्तत्र सेननेन ॥ १९१ ॥ महेशस्त्वा  
घते शिरसि रसराजस्य जयिनी विद्युद्विरसस्तङ्गात्कनक-  
मयनेतश्चिमुननम् । तनोति दारुण्येन ननु कनकवृक्ष लवधरः  
परः को नु स्वास्तयदि न सुलभीमायममजः ॥ १९२ ॥

पलाण्डुः

कर्पूरघ्नीरचितालवाक्, कस्तूरिकाकुङ्कुमलितदेहः । सुगुण-  
कुम्भैः परिपिच्यमानो निजं गुणं मुञ्चति किं पलाण्डुः ॥ १९३ ॥

तृणानि

रुद्रस्य निम्बुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् ।  
यत्सलिलमज्जदालुलनस्य हस्तानलम्बनं भगति ॥ १९४ ॥  
उत्पुङ्गवमग्निः किमेभिश्चिह्नेषु राजससार्द्धनिर्घण्योऽसौ नित-  
रासुल्लपटिपटी नयास्तटेऽवस्थितः । एवं यः कृतबुद्धिरुज्जित-  
जलयालोलनीचीनशाम्भजन्तं जनमुद्धरामि सहसा तेनैव  
मज्जामि वा ॥ १९५ ॥

कलमाः

कलमाः पाकविनम्रा भूलतलाप्रातमुरमिकहाराः । पपना-  
कम्पितशिरसः प्रायः कुर्वन्ति परिमलस्रघाम् ॥ १९६ ॥  
अस्नानेहि कैलमानलमाहृताना येषां प्रचण्डमुल्ले-

१ शुष्काणि २ सूक्ष्ममय ३ माग्रेणान्त्वनेोक्षितं सिक्तं वन्य-  
ण्डवारि विषधद्रवोदकं तत्तलिकायाः पानम् अवीवाशुनीति माव-  
४ माधुर्यसारेण तुच्छीकृतममृतं येन ५ घचूरकण्टक ६ शङ्करेण  
७ चन्द्रकान्त ८ जयिनी उत्पलवती रमराजस्य पारदस्य विद्युदि-  
पानिमुच्यन्तं कनकमयं सुवर्णमयं तनोवीलम्बक ९ जातिविधेः  
१० कर्प ११ शालिविधेः १२ कण्डितानाम्

रैरागततः । १३ हे विमुच्य सहसा मूलतां प्रयान्ति ये  
खलपीडनमग्राह्यं वयं क्षिण्यते ॥ १९७ ॥

ताम्रतृट्

किं वीरुषो मुनि न सन्ति सहस्रोऽन्या यामां दद्यानि  
न परोपकृतं मज्जते । एतैव वलिषु विराजति नागवह्नी  
या नागरीनदनचन्द्रमल्लङ्करोति ॥ १९८ ॥ यक्षीना कति  
न स्फुरन्ति परितः पत्राणि किं तैरिह विग्नैरप्यनि-  
कोमलैरपि निजामेगाश्रयद्भिः श्रियम् । तानेन स्तुमहे  
महाजनमुच्यश्रीकारिजन्मप्रतान्यान्सुते नननागरीप्रियतना-  
साम्भ्रमटीदलात् ॥ १९९ ॥

तुम्बी

सर्पस्तुम्ब्यः समकटुगमास्तुम्बिरादीपस्त्यास्त्याः संबद्धा  
अपि कतिपया दुस्तरं तारयन्ति । शिष्याद्यन्ते सरसमपराः  
शुष्ककण्ठे निषण्णासाम्भ्येऽन्या ज्वलितहृदया, श्लोपितं  
सपिबन्ति ॥ २०० ॥ एके तुम्बा व्रतिकरगताः पानना-  
मानयन्ति गायन्त्यन्ये सरसमधुरं शुद्धवर्षे निलभाः ।  
एके तावद्भयितसगुणा दुस्तरं तारयन्ति तेषां मध्ये ज्वलित-  
हृदया रक्तमेकं पिबन्ति ॥ २०१ ॥

धंशः

छिन्नः सनिशितैः शनैर्विद्विष्य ननसपथा । तथापि  
हि सुगन्धेन विरस नापचक्षितम् ॥ २०२ ॥

कुन्दः

एष पदपदयुवा मदायतः कुन्दः यापयति यामिनीस्त्वपि ।  
दुर्गन्धा तदपि नापचीयते पद्मिनीविह्वलेदना इदि  
॥ २०३ ॥ सदग्नयस्य मयुर्नममसि यत्ते रे कुन्द किं  
दुरमिमानसुरीकरोषि । एतन्न चेतसि करोषि सरोजन्धुः  
पुण्यघयोऽपि मम सौरममातनोति ॥ २०४ ॥

कमलानि

वरमश्रीकृतैवास्तु नेतरश्रीसमानता । इति कैवलको-  
द्भेदे कमलं मुकुल्यायते ॥ २०५ ॥ प्रसारितकरे मित्रे  
जगद्दुःखोत्तरारिणि । किं न कैरव लज्जा ते कुर्वतः  
कोरुसकृतिम् ॥ २०६ ॥ लक्ष्मीसर्वरूपोऽयं दोषः पद्मस्य  
निश्चितम् । यदयं गुणसरोहद्वयामनीन्दो पद्मकुम्भः  
॥ २०७ ॥ अन्तर्हिद्वाराणि भूयासि कैण्टका बहुषो बहिः ।  
कथं कमलनालस्य नाभूमन्नुषा गुण्याः ॥ २०८ ॥  
मालनीसुमुखा याता यानु गमुवतः ॥ २०९ ॥ पद्मज जलेषु वासः  
प्रीतिर्गुणेषु कैण्टकेः सज्जः । यद्यपि तदपि तत्रैत-  
च्चित्रं मित्रोदये हर्षः ॥ २१० ॥ कुसुमं कोशातकया

१ शुक्लवर्ण २ तैलम्; पक्षे-प्रीतिम् ३ दुर्जनत्वम्; पक्षे-  
सकृत्त्वत्तम् ४ एता ५ तुम्बीकलानि ६ शब्दं कुर्वन्ति ७ रक्तम्  
८ कोरुसकृतिम् ९ रत्नाणि; पक्षे-दोषस्तानि १० दूराः  
पक्षे-सुखा ११ सौमन्यदयः; पक्षे-गन्धः १२ दृढहेतुः पक्षे-  
दल्यो साधनार्थं जलेषु मूर्तेषु १३ जनरेषु, पक्षे-नपक्षेषु  
१४ स्वाह्वरैः; पक्षे-दुष्टैः १५ यथोदये, पक्षे-सहस्रानुरये

विकसति रात्रौ दिया च कृष्णाण्ड्याः । अलिकुलनिचयै  
रुचिरं किं तु यशः कुमुदकमलयोरिव ॥ २११ ॥ उदित-  
वति द्विजराजे कस्य न हृदये मुदः पदं दधति । संकुचसि  
कमल यदयं हर हर वामो विधिर्भवतः ॥ २१२ ॥ एते  
हि गुणाः पङ्कज सन्तोऽपि न ते प्रकाशमायान्ति । यक्ष्मी-  
धसतेस्तथ मधुपैरुपजीव्यते कोशः ॥ २१३ ॥ पद्मिनि  
किमिति क्रीडसि मधुपैर्लज्जालोऽपि न हि किं ते । हर  
हर विस्मृत्योक्तं क नु लज्जा सैवितुरक्तायाः ॥ २१४ ॥  
किं कुप्यसि कसैचन सौरभसाराय कुप्य निजमधुने ।  
यस्य कृते शतपत्र प्रतिपदं तेऽथ मृग्यते भ्रमरैः ॥ २१५ ॥  
अथि मकरन्दसन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुमगत्सम् ।  
पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हंसः ॥ २१६ ॥  
मधुप इव मारुतेऽस्मिन्मा सौरभलोभमभुजिनि मंथाः ।  
लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्मानुनासर्थितां नीतः ॥ २१७ ॥  
न कुले वापि न शीले न वास्ति रूपेऽपि कश्चिदुत्कर्षः ।  
यस्युष्णाति मिलिन्दानरविन्द महत्त्वमेतत्ते ॥ २१८ ॥  
रे पद्मिनीपत्र भवच्चरित्रं चित्रं प्रतीमो वयमत्र किञ्चित् ।  
त्वं पङ्कजन्मापि यदच्छभावाद्यपि स्थलसम्बु न पङ्कजसङ्गि ॥ २१९ ॥  
जनिः सरोङ्कादतिपङ्किनो यथोल्लोष्यैव मधुपै-  
र्विहारः । कलङ्क एवैव कुसुमदतीनां कैलङ्किनः किं तु  
कलावतीनाम् ॥ २२० ॥ अपि त्वया कैरविणि व्यघाधि  
मुधा मुधाबन्धुनि बन्धुभावः । जनापवादः परितः प्रयातः  
समागमो हन्त न जातु जातः ॥ २२१ ॥ कमलिनि  
मैलनीकरोषि चेतः किमिति भकैर्वहेलितार्नभिज्ञैः । परि-  
णतमकरन्दमौर्मिकारते जगति भयन्तु चिरासुषो मिलिन्दैः ॥ २२२ ॥  
रुचिरतिरुचिरा शुचित्वसुचैः शिरसि घृतः स्वय-  
मेव शंकरेण । कमलिनि मलिनीकरोषि कस्मान्मुखमिदमिन्दु-  
शुदीक्ष्य लोककान्तम् ॥ २२३ ॥ नलिनि निपुणतां वदामि  
किं ते भ्रमरविलासिनि लासलालसायाः । शिषुवननयनो-  
त्सवं यदिन्दुं नयसि न हन्त दगन्तवर्मसीमाम् ॥ २२४ ॥  
स्वच्छन्दं दलदरविन्द ते मरन्दं विन्दन्तो विदधतु  
गुञ्जितं मिलिन्दाः । आमोदानयनं हरिदन्तराणि नेतुं  
नैवान्यो जगति सैमीरणालवीणः ॥ २२५ ॥ यावत्त्वं न खलु  
हसन्ति कैरविण्यो यावत्त्वं तरणिकैराः परामृशन्ति । यावत्ते  
मधुविमवो नवोऽसि तावन्माष्वीकं वितर सरोज वट-

पदेभ्यः ॥ २२६ ॥ रे पद्मिनीदल तवात्र मया चरित्रं दृष्टं विचित्र-  
मिव यद्विदितं ध्रुवं तत् । यैरेव शुद्धसलिलैः परिपालितस्त्वं  
तेभ्यः पृथग्भवसि पङ्कजमवोऽसि यस्मात् ॥ २२७ ॥ कामं भवन्तु  
मधुलम्पटपटपदौघसंघट्टघर्घरघनघ्वनयोऽञ्जलखण्डाः । गाय-  
त्रापि श्रुतिसुखं विधिरेष यत्र भृङ्गः स कोऽपि धरणी-  
धरणाभिपन्नः ॥ २२८ ॥ विभ्रम्य काननमसौ दिवसावसाने  
त्वय्येव पटपटयुवा हृदयं बबन्ध । राजीव चेन्मलिनिमान-  
सुरीकरोषि कः स्यादहो मधुलिहामधुनावलम्बः ॥ २२९ ॥  
स्वामोदवासितसमप्रदिगन्तराला रक्ता मनोहरशिखा  
सुकुमारमूर्तिः । सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता नीत-  
स्तदैव विधिना मधुपोऽन्यदेवम् ॥ २३० ॥ किं बाणध्वेन  
रविणा हरिणाथ किं वा लक्ष्म्या च किं च जैलजोद्वरेण  
किं वा । एतस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य नैषा तुषारजनिता  
श्रमिता विपत्तिः ॥ २३१ ॥ लक्ष्मीनिवास इति वारिहर्हा  
प्रसिद्धिरन्वेष्टिताः कतिपया वैराट्यस्तु सन्ति । रात्रि प्रसा-  
रितकरे किमहं वदामि संकोचितं वदनमभ्युद्वैरतीव  
॥ २३२ ॥ लक्ष्मीः स्वयं निवसति इयि लोकधात्रि  
मित्रेण चापि विहितोऽसि ददोऽनुरागः । बन्दीव गायति  
गुणांस्तव चक्षरीकः कः पुण्डरीक तव साम्यसुरीकरोति  
॥ २३३ ॥ अथि दलदरविन्द सन्दमानं मरन्दं तव  
किमपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु मृङ्गाः । दिशि विशि निर-  
पेक्षस्तावकीनं विषुष्वन्परिमलयमन्यो बान्धवो गन्धवाहः  
॥ २३४ ॥ समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहले नियतनं  
निवासः पञ्चाथाः सुरहृदयहारी परिमलः । गुणैरेतैरन्यै-  
रपि च ललितसाम्बुज तव द्वित्रोत्तसे हंसे यदि रति-  
रतीवोन्नतिरियम् ॥ २३५ ॥ नालस्य प्रसरो जलेष्वपि  
कृतावासस्य कोशे रुचिर्दण्डे कर्कशता मुखेऽतिमृदुता  
मित्रे महान्मथयः । आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता द्वेषश्च  
दोषाकरे यत्नेषा स्थितिरम्बुजस्य वसतिर्दुक्तैव तत्र श्रियः  
॥ २३६ ॥ नीराक्षिर्भलतो जनिर्मधुरता वामासुखस्पर्धिनी  
वासो यस्य हरेः करे परिमलो गीर्वाणचैतोहरः । सर्वत्वं  
तदहो महाकविपारां कामस्य बान्धोहृद त्वं चेधोति-  
सुरीकरोषि मधुपे किं त्वां प्रति ब्रूमहे ॥ २३७ ॥ एकसि-  
ञ्जनिरावयोः समजनि स्वच्छे सरोयारिणि आतः काचिदि-  
हैव कानिचिदहान्यत्र व्यतीतानि नौ । लब्धं तामरसं  
त्वया मृगदृशां लीलावतंसास्पदं शैवालं विलुटाभि पामर-  
वधूणादाहते पायसि ॥ २३८ ॥ वैसुख्यं मृगलान्छनस्य

१ यथातुरकायाः पक्षे, - सविता पिता तस्मिन्कायाः पितृ-  
गामिन्या इत्यभिप्रायः २ पुष्पसुतायः पक्षे, - रजस्वलाय, ३ श्वेतः,  
पक्षे, - पवित्र ४ राजहंसः पक्षे, - परमहंसः ५ चन्द्रस्य ६ कलुषी-  
करोषि ७ अवहेना नीना, विरहतेति यावत् ८ अपण्डितैः ९  
मरीचाः १० भ्रमराः ११ द्विपुत्रपुत्रि १२ पावोः १३ स्वयंकिरायाः

१ कर्दमोत्पन्न २ मृगलान्छन ३ हंसः पक्षे, - कपर्दिकाः ४ लक्ष्म्या  
५ पक्षिश्रेष्ठे ६ दोषागामाकरोः पक्षे, - चन्द्रे ७ देवमनोहारी  
८ अञ्जो करोषि

मनसो निर्माति मे न व्यथा नो दूये चिरललिता मधु  
लिह सर्पन्ति यत्रान्तिकम् । जल्पन्तीं दुरक्षराणि मधुप  
श्रेणीरवच्छन्नान् यत्नादम्ब कुमुदती हसति मा तन्मे  
मनस्ताम्यति ॥ २३९ ॥ समृत्तिस्तु मानसे सरसिज तत्सौ  
रमैर्वासिता सर्वास्ता ककुमस्तसि परमो बन्धुर्विखा  
निति । त्व चेदं गुणानय शिशिरे शीतानिळे शीर्यसि  
प्राय प्रातमिदं तदय परम दिष्टेऽन्दष्टं बलम् ॥ २४० ॥  
खद्योतास्तरला भवन्ति भगवानस्तंगतो भानुमान् कोक  
शोकमुपैति मत्तमनस केदुर्वन्ते बौशिका । इत्थं चेत्सदस-  
द्विवेकधुरो घाता तदेतादृशं न द्रष्टव्यमिति च मुदितगती  
पथेक्षणं पक्षिनी ॥ २४१ ॥ गौलोमीपतिकानने विलसता  
गौराणभूमीरुहा येन प्रातसमुज्जितानि कुसुमान्याजधिरै  
निर्जै । तस्मिन्नय मधुप्रते विधियशान्माध्वीकमारुहति त्र  
चेद्वसि लोममयुज तदा किं त्वा प्रति नूमे ॥ २४२ ॥  
लता.

लतानामेतासासुदितकुसुमाना मरुदय मत लास दत्ता  
श्रयति शृङ्गामोदमसमम् । लतास्त्वन्धानामहह दशमादाय  
सहसा दत्तत्वाधिव्याधिप्रमिरुदितमोहव्यतिकरम् ॥ २४३ ॥

### संकीर्णान्योक्तयः

शायः

भस्मनि सारिपोरुद्रागो हीयते न घनसास्तराग । मृषां  
यदि कणी न मणीना काचिदप्यपचितिर्न च हेम ॥ १ ॥  
उरसि फणिपति शिखी ललाटे शिरसि विधु सुरवाहिनी  
जटायाम् । म्रियसखि कथयामि किं रहस्यं पुरमथनस्य  
रहोऽपि ससदेव ॥ २ ॥ इयं तावहीला यदपिरुहे  
शृङ्गवृषो यद्वेदे रुण्डं यदिह चितिमसापि लिपि ।  
अय को व्यापारो यदतिलनि माले हुतगहो यदग्रेव व्यालो  
यदकनलि हालाहलमपि ॥ ३ ॥ विभ्राणे त्वयि भस्म क  
सममनमन्दादरश्चन्दने क क्षौम कलयाचकार न कृती  
कृत्ति यसाने त्वयि । घत्तुस्सुहृदास्तुता त्वयि गते तत्ताज  
क वेतनी स्वातन्त्र्याजहिहि तन्मीश्वर शुर्णालोकोऽस्ति  
तद्गाहक ॥ ४ ॥ रं चेत्सचरसे शृणुण लघुता का नाम  
दिग्देन्तिना व्याले काश्चनकुण्डलानि कुर्ये हानिर्न हेम  
पुन । मूर्धा चेद्वहसे जैलाशुमयश किं नाम लोकनयी  
वीणाशान्मुजबान्धयस जगतामीशोऽस्ति किं नूमे ॥ ५ ॥  
छेत्ति ब्रह्मशिरो यदि प्रथयसि प्रेतेषु सख्य यदि क्षीर्व  
श्रीहमि गान्धर्वयदि रतिं घत्ते श्मशाने यदि । स्रष्टा  
सहस्रति प्रजा यदि तथाप्यापाय भक्त्या मन कं सेने  
वरवाणि किं त्रिजगती शून्या त्वमेनेश्वर ॥ ६ ॥

परशुरामः

तत्र जामदग्न्य जननीनयपातवेन सधृति ननुविदा धुरि

नामविध्य । गौराणन्यचरणस्तत्र चन्द्रमौलिराचार्यः स  
भगवान् यद्वि नाकरिष्यत् ॥ ७ ॥

रामचन्द्रः

सद्गमाङ्गणमागते दशमुखे मौमिनिगा निमित्तं सुम्रीनेण  
विवातितं हनुमता व्यालोलमालोक्तम् । श्रीगमेण परतु  
पीनपुलकस्फुज्जकोलधिया सान्द्रानन्दस्तरसा निदधिरै  
वाणासने दृष्ट्य ॥ ८ ॥

सीता

वनान्ते खेलन्ती शशकशिमुमालोक्य चनिता मुजश्रान्त  
मर्तुर्भजति भयहर्तु सपदि या । अहो सेयं सीता दशरदननीता  
हृलदै परीता रक्षोमि श्रयति विवशा कामपि दगाम् ॥ ९ ॥

इन्द्रः

जम्भारिरेव जानाति रम्भासयोगविभ्रमम् । घंटोचेटीनिट  
विलिज्जानात्यमरकामिनीम् ॥ १० ॥

सरः

पुरो गौर्याणाना निजमुजबलाहोपुरुषिनामहो वार वार  
पुरमिदि गर समुखयत । सरस्य स्वर्गालानयनशुभमाला-  
चनपद वपुः सद्यो माल्यनलमसितपालास्यदमभूत् ॥ ११ ॥

आकाशम्

य पीयूषहोदैर् स्रपयति ज्योत्स्नानलै सर्वतो यश्च  
त्नामयिकाधिकं ज्वलयति प्रोद्गामतापैः करै । प्रातर्च्योम  
तयोरपि स्थितिमिह व्यात वतो विक्रियानिर्मुक्तस्य  
महत्त्वमेतदसम दूरेऽधिरूढ तन ॥ १२ ॥

पृथ्वी

विश्वास मधुरवचनै साधून् वैषद्ययन्ति नम्रतमा । तानपि  
दघासि मात कांस्यपि यातस्तवापि च विवेक ॥ १३ ॥

जलम्

शैत्य नाम गुणस्तत्रैव सहज स्वाभाविकी स्वच्छता किं  
श्रम शुचिता भवन्ति शुचय स्रगेन यस्यापरे । किं वाज्ज  
परमुच्यते स्तुतिपदं यजीवन देहिना त्वं चेद्वीचपथेन गच्छसि  
पय वस्त्वा निरोदु क्षम ॥ १४ ॥ अञ्ज त्वज्जमयान्नमूस्तत  
इदं ब्रह्माण्डमण्डास्तुनर्विषं स्थानरजगम तदितरत्वनूलमित्यं  
पय । धिक्त्वा चोर इव प्रायसि निश्रुतं निर्गल जालान्तरै-  
वप्यन्ते विवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिता जन्तन ॥ १५ ॥

मारुतः

सैन्ना नाविकघोरणी निपतिता मंथेजल क्षेपणी पन्था  
पनतदुर्गमो र्धनघनच्छत्रश्च तोरापय । हहो मारुत दुस्तरौ  
जलनिधि १ शीर्णा च नौ साग्रत मध्ये मज्जय वा तट  
गमय वा हस्ते तत्रासे द्वयम् ॥ १६ ॥

मृगतृष्णिका

जलभ्रमोत्पत्तिवृत्तौ गुणौषा प्रकाशयन्त्या मृगतृष्णिकायाम् ।  
जलग्नयान्त्रितरभूमौषा प्रभूतसतापकरी पिपासा ॥ १७ ॥

१ इन्द्र २ कन्यादिना दासी, तस्या चार ३ देवाङ्गनाम्  
४ भूमे ५ गत ६ गतिता ७ चन्द्रमध्ये ८ निदिधनना  
९ अनीरुधम् १० भिन्ना

१ नन्दिना २ दिग्गजानाम् ३ तालां चन्द्रम्, पले, नडा  
४ पुम् ५ मयंस ६ राशयसि ६ मय ७ नादवादिभि

## सुवर्णम्

अग्निदाहे न मे दुःखं छेदे न निक्षेपे न वा । यत्तदेव महदुःखं गुञ्जया सह तोलनम् ॥ १८ ॥ न वै ताडनात्तापना-  
द्बहिर्मध्ये न वै विक्रयात्किञ्चिदयमानोऽहमसि । सुवर्णस्य मे मुख्यदुःखं तदेकं यतो मां जना गुञ्जया तोलयन्ति ॥ १९ ॥

## मौक्तिकम्

अत्यच्छेनाविरुद्धेन सुवृत्तेनातिचारुणा । अन्तर्मित्रेन संप्राप्तं मौक्तिकेन निबन्धनम् ॥ २० ॥ हृदये कुरु संचयं गुणानां यदि रे वाञ्छसि नासिके निवासम् । इति मौक्तिकं ते वदामि नूनं गुणहीनो नहि नासिके विभाति ॥ २१ ॥ रत्नाकरे परिहृता वसतिः किमन्यदङ्गीकृतः कठिनयेधनुःखभारः । वक्षोजकुम्भ-  
परिरम्भणलोडुपेन किं किं न तेन विहितं बत मौक्तिकेन ॥ २२ ॥

## सुवर्णकारः

हे हेमकार परदुःखविचारमूढ किं मां मुहुः क्षिपसि शरशतानि बह्वी । संदीप्यते मयि सुवर्णगुणातिरेको लामः परं तव मुखे खलु भस्मपातः ॥ २३ ॥

## हारः

मुक्ताहार गुणीभूय नोपसर्प्यः स्तनस्त्वया । विमवे यस्य काटिन्यं व्यर्थं तदुपसर्पणम् ॥ २४ ॥ गुणवत्तत्त्व हार न युज्यते परकलत्रकुक्षेषु विडुण्ठनम् । स्पृशति शीतं करो घनस्थलीमुचितमसि तदेव कैलङ्गिनः ॥ २५ ॥ सद्गुण-  
सद्गुणविचित्रमहार्हकान्ते कान्ताघनस्रगतटाडितचारुमूर्ते । आः पामरीकठिनकण्ठमिलममङ्को हा हार हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २६ ॥ दीर्घोऽसि चेलकनकसूत्रनिवेशनाय मुक्ता-  
कलाप किमतो भवतो विवादः । यत्पञ्चबाणजयमङ्गलहेमकुम्भ-  
कुम्भस्तनीस्तनतटे भवितानुपङ्गः ॥ २७ ॥ अन्येऽपि सन्ति कति नो गुणिनो जगत्पां हार स्वमेव गुणिनामुपरि स्थितोऽसि । एणीदृशामुरसि नित्यमवस्थितस्य सद्गुणता च शुचिता च न खण्डिता यत् ॥ २८ ॥ येनाकारि महीभूतामविरलं कण्ठेषु क्रीलयितं येन प्रापि सरोजसुन्दरदशां तुङ्गस्तनालिङ्गनम् । जातं येन गजेन्द्रगण्डपुलिते साधारणं गुञ्जया मुक्तादाम तदेव पामरपुरे नावाप कां दशाम् ॥ २९ ॥

## फञ्जुकः

श्रीमता कथय कञ्चुक पूर्वं कानि कानि मुकुतानि कृतानि । जन्म यापयसि येन समस्तं हारद्वयहृदये हरिणास्थाः ॥ ३० ॥

## कुण्डलम्

यत्पूर्वं पवनाशिरास्रसलिलैर्धौर्ण तपो दुष्करं तसैतत्फल-  
मीदृशं परिणतं यज्ञात्तरूपं वपुः । मुग्धापाण्डुकगोलचुम्बनमुखं सङ्गम्य रत्नोत्तमैः प्राप्तं कुण्डलं वाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलयसे ॥ ३१ ॥

## नासाभूषणम्

हारस्यातिदुरापमसि सुवने हे नासिकाभूषण त्व-

स्तौभाग्यमिति प्रतीहि वनितावक्त्रेन्दुकान्तिप्रद । यत्कान्तातनु-  
संगमाय सहते सोऽन्तर्विभेदव्यथा सा नासा पुटभेदनादपि भवत्सङ्गं यतो वाञ्छति ॥ ३२ ॥

## वलयः

गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत्प्रतिपदं सुहृद्वाहुच्छेद-  
व्यतिकरमसौ स्वर्णवलयः । अपि ज्ञाते तत्त्वे तव गुणसमुद्रस्य पुग्गः समं गुञ्जापुञ्जैस्तुलनमतिलज्जाकरमिदम् ॥ ३३ ॥

## रङ्गः

हे रङ्ग हेगुलुया तुलितोऽसि नित्यं मां जहीहि किमु पर्यसि नो विशेषम् । स्वर्ण सरत्नघटितं नृपशेखरेषु त्वं पाप पामरवधूचरणेषु लीनः ॥ ३४ ॥

## वीणादण्डः

यदेतत्कामिन्याः सुरतविरतां पञ्चवरुचा करेणानीतत्वं वससि सह हारेण गुणिना । मुहुः कुर्वन्गीतं कुचकलश-  
पीठोपरि छुटन्नये वीणादण्ड प्रकटय फलं कस्य तपसः ॥ ३५ ॥

## मुरली

माधवस्य मुरली मुखलभा रागमावहतु किंतु वयसे । वंशजाहमिति मास्तु सगर्वा या विमर्षि बहुशो विवराणि ॥ ३६ ॥ परिपीड्य करद्वयेन गाढं परपुंसां परिचुम्बिताननापि । मुरली महनीयवंशजाता मुदुराकन्दममन्दमातनोति ॥ ३७ ॥

## कुविन्दः

आतर्भाष्यकुविन्द कन्दलयता वक्ष्याम्यमूनि त्वया गोणी-  
विभ्रमभाजनानि सुबहून्यात्मा किमायास्ते । किं त्वेकं रुचिरे चिरादभिनवं वासस्तदासुख्यतां यन्नोऽज्जान्ति कुचस्वलाक्ष्णमपि क्षोणीमुजां वल्लभाः ॥ ३८ ॥

## लाङ्गलिकः

रे लाङ्गलिक निषयाकोडे लोहं पुरा यवद्राक्षीः । रसैस्पर्शविशेषात्तदखिलमजनिष्ट हेम नृपयोग्यम् ॥ ३९ ॥

## कर्णधारः

दुर्गा नदी शिथिलबन्धविडम्बिनी नौरभ्युन्नता जलमुचो विषमः समीरः । आरूढवासिगकुटुम्बयुतोऽध्वनीनस्तत्कर्ण-  
धार कुरु यस्तद्वशं कुलस्य ॥ ४० ॥ जीर्णा तरिः सरिविद्यं च गभीरनीरा नकाकुल्य बहति वायुरितिप्रचण्डः । तार्याः स्त्रियश्च शिशवश्च तथैव वृद्धास्तत्कर्णधारभुजयोर्वेळमाश्रयामः ॥ ४१ ॥

## तैलिकः

अमी तिलातैलिक नूनमेतां खेदादवस्थां भवतो-  
पनीताः । द्वेष्योऽभविष्यद्यदमीषु नूनं तदा न जाने किमिवकरिष्यः ॥ ४२ ॥

## पञ्जरलावकः

आतः पञ्जरलावक मा कुरु संतोषमन्यनिधनेन । प्रातस्तवेव धातुः स्वामित्वं किं न जानासि ॥ ४३ ॥

## व्याघ्रः

एको विश्वसतां हैरान्यपटुणः प्राणानहं प्राणिनामित्येवं परिचिन्त्य मा स्वमनसि व्याधानुतापं कृथाः ।

१ गुणयुक्तेन. २ स्वार्थं मणिविशेषः. ३ निष्करणः.

भूपाना मननेषु किंच विमलक्षेत्रेषु गूढाशया साधूनामयो  
यस्य कति नो त्वत्सत्यवशा खल ॥ ४४ ॥  
सर्वोद्धारकर धृगादनमसु सत्यज्य हा धिक्त्वया लेकस्या-  
नपकारिणं गिरिनदीतीपटवीनिर्भृतम् । अश्रुत तृणभेण  
शिवमदयं व्याघ्र प्रतापं दृष्ट्वा देवो दुर्बलघातरोऽयमिति  
सा गाथा यथार्थोक्ता ॥ ४५ ॥

नियमन्त्री

भेकेन कणता सरोपपुष्प यत्कृष्णसर्पानने दातु  
कर्णचपेटमुज्जिततमिया हस्त समुदासित । यथाधोमुख-  
मक्षिणी विदधता नागेन तूर्णी स्थित तत्सर्पे नियमन्त्रिणो  
मगधत कस्यापि लीलायितम् ॥ ४६ ॥

मालाकारः

तोयैरत्वैरपि करुणया भीममानौ निदाये मालावार  
ध्वरपि मनता या तरोरख पुष्टि । सा किं क्षम्या  
जनयितुमिह प्राष्टुष्येत धारा धारासागरापि विकिरता  
विश्वतो बारिदेन ॥ ४७ ॥

फायस्थः

विश्रम्य साधुदानं रिपुजनसुहृदा भोषणापानकुर ल  
सौजन्य बन्धुनर्गे निजहितसुचितं स्वामिकार्यं यथार्थम् ।  
श्रोत्रे ते तत्पथेतत्कथयति सततं लेखनी माग्यशालित्रो  
चेतरेऽधिकारे मम सुखसदृशं तावकासं भवेद्भि ॥ ४८ ॥

कथिः

कस्त्वं भो कविरसि तत्किम् सखे क्षीणोऽसनाहारातो  
धिगदेश गुणिनोऽपि दुर्मतिरिय देश न गमेन धिक् ।  
पाकार्यो क्षुधितो यदैव निदधे पाकाय शुद्धिं तदा विन्म्ये  
नेन्धनमनुधौ न सलिलं नात्र परिनीतले ॥ ४९ ॥

बाला.

ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सखे समान  
सुखदुःखा । चिकुर इय ते बाला एव जरापाण्ड-  
भावेऽपि ॥ ५० ॥

शैलूपः

वंश प्राशुरसौ घृणप्रभमयो जीर्णा रौरा इमा कील  
कुण्ठतया विशन्ति न महीमाह्वयमाना अपि । आरोह  
व्यवसायसाहसमिद शैलस्य सत्यज्यता दूरे श्रीर्निकटे  
कृतान्तमहिषमैवेयघण्टारव ॥ ५१ ॥

कुशीलयाः

मौलि सर्पकिरीटकान्तिरुचिर केयूरमञ्जरी सुखो  
दम्ब्रत्या किल वञ्चुभिप्रभृतयो देवेति विज्ञाप्यसे । इत्य  
नयनया कुशीलन नृपाह्वारदाब्जं दृष्ट्वा नृत्यान्ते भवतो  
भविष्यति महीमात्रवशेष वपु ॥ ५२ ॥

१ मण्डूकेन २ निर्भयेन ३ काष्ठद्वीप ४ हस्तिकुलस्य  
रष्ट, गजमण्डपा ना

बाला

सद्गम मूर्धनि विधेहि गवेधुकाणा गुञ्जामयीमुरनि  
धारय हारयधिष् । बाले कलावति चिर पतितासि पत्नी  
तदौहमन्यदपि मूषणमेणीयम् ॥ ५३ ॥

पट्टीपतिपुत्री

एतन्मन्दविपकतिन्दुकफलद्वयामोदरापाण्डुधान्तं हन्त  
पुलिन्दसुन्दरकरस्यक्षमं लक्ष्यते । तारहीपतिपुत्रि पुञ्ज-  
कुल कुन्नामयाम्भर्षनादीनं त्रामनुनामते कुचसुगं पनाहृत  
मा कृथा ॥ ५४ ॥

पान्थः

न यत्र गुणस्त्वानमेकमप्यस्ति सनिधौ । कस्तत्र मयत'  
पान्थ कृपाभ्युग्रहणग्रह ॥ ५५ ॥ बापी कापि कदापि न  
श्रुतचरी को वेद कीदृक्सरो व्योमाम्मोजननीन चान तटिनी  
केनायं निज्ञायते । इहो पान्थ दुस्तसाहसभरैररागत चेन्मयै  
मण्डूकाकुलपङ्कसकुलजलार्बुधो, केनान्वं विन ॥ ५६ ॥

कस्तूरिका

अयि त्यक्तासि कस्तूरि पानरै पङ्कशङ्कया । अलं  
खेदेन मृषाला किं न सन्ति महीतले ॥ ५७ ॥ यद्यपि  
देवाहव्या कस्तूरीभूमिः सूरितरन् । नैया किमसौ तदपि  
हि शौचार्थं जानता पुसा ॥ ५८ ॥ दुर्लभपट्टीपतिपुत्रहस्ते  
कस्तूरि कस्ते वद दुर्विपाक । आरम्य सौरम्यकथासु  
मौनं मालिन्यमाने वचसोऽवकाश ॥ ५९ ॥ अयि वत  
शुरूगं वा स कस्तूरि यादीरखिलपरिमलाना मौलिना  
सौरभेण । गिरिगहनगुहाया लीनमलन्तदीनं सननक-  
मसुनैव प्राणहीनं करोपि ॥ ६० ॥ जन्मस्थानं ॥ खलु  
विमल वर्णनीयो न वर्णो दूरे पुंषा वपुषि रचना पङ्कशङ्का  
करोति । यद्यप्येव सकलसुरभिरव्यगर्गोपहारी को जानीते  
परिमलगुण कोऽपि कस्तूरिकाया ॥ ६१ ॥

दीपः

रस पात्रगत केहं प्रदीप श्रीविवर्धनम् । प्रयासन्ति  
विना तेन मस्यत यद्वचदृष्ट्या ॥ ६२ ॥ बहिरतिनिर्मलरूप  
वहतस्य दीप देवतो जगति । अग्रगतमचिरादान्तराभीजन्य  
कज्जलद्वारा ॥ ६३ ॥ न मणेरितोऽधिका मा नो मृदुता  
न प्रकाशसमता वा । अचिरस्थितिरिति दीपो न हि  
बहुमूल्योऽग्रतयाय ॥ ६४ ॥ या कान्ति वहसि परा  
प्रदीप भद्र स्वीयासाविति हृदि मा स मन्थयास्त्वम् । सखेहे  
त्वमि निशि भातुनाहितस्यो नैव चेदहनि सति क वा  
गता सा ॥ ६५ ॥ प्रदीप किम् कुप्यति प्रलयमारुतप्रचल-  
त्यमापटलपट्टप्रकटपाकव्यक्त्येव । त्वमह किम् कामिनी-

१ कृपात् २ जटम् ३ हस्तपादादिशालायां ४ श्री शोना

कुचतटीपटीपल्लवप्रकम्पनपरिस्फुत्स्वनलेशपार गत ॥ ६६ ॥  
रे रे दीप तिरस्कृताखिलतम स्त्रोमारिवर्गस्य ते रात्रौ  
गूढनिजाङ्गापातिशलाभाधतेन किं पौरुषम् । तर्कमाचर येन  
तावकयशो भूयात्प्रभाते पुनर्न ज्ञेहो न व सा दशा नहि पर  
ज्योति पर स्यासति ॥ ६७ ॥

**तुला**

गुरु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुभूता समेषु सभा ।  
उचितशसि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफले कनकम् ॥ ६८ ॥  
प्राप्य प्रमाणपदवीं को नामास्ते तुलेऽवलेपस्ते । नयसि  
गरिष्ठमधस्तात्तितरमुच्चैस्तरा कुरूपे ॥ ६९ ॥

**कुम्भ**

दृढतरगलकनिबन्ध कूपनिपातोऽपि कलश ते घन्य ।  
यजीवनदानैस्त्व तर्षामपै नृणा हरसि ॥ ७० ॥ स्थाप्य  
मीरसकाष्ठताडनशत स्थाप्य प्रचण्डात्म केश स्थाप्यतर  
मुपद्रुमिचयैः स्थाप्योऽतिदाहानल । यत्क ताकुचपार्श्व-  
बाहुलतिकाहिन्वोललीलामुख लब्ध कुम्भवर त्वया नहि  
सुख दु खैर्विना लभ्यते ॥ ७१ ॥

**कलश**

भ्रात कौञ्चनलेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सर्वतो मा मैषी  
कलश स्थिरो भव चिर देवालयस्योपरि । ताम्रत्व गतमेव  
काश्चनमयी कीर्ति स्थिरा तेऽधुना नातस्तत्त्वविचारण  
प्रणयिनो लोका बहिर्बुद्धय ॥ ७२ ॥

**दुग्धम्**

को हि तुलामधिराहति शुचिना दुग्धेन सहजमधुरेण ।  
तप्त विकृत मथित तथापि यत्नेहमुद्गिरति ॥ ७३ ॥

**बडिशदण्ड**

यत्सहृणोऽपि सरलोऽपि तटस्थितोऽपि वशोद्भवोऽपि  
विदधासि नृशसकर्म । वक्रा मनो बडिशदण्ड तदेव तस्य  
जानामि सगतिफल तव कण्टकस्य ॥ ७४ ॥

**शर**

कोटिद्वयस्य लभेऽपि नत सद्रशज धनु । असद्रश्य शर  
स्त्रयो लक्षलाभाभिकाङ्क्षया ॥ ७५ ॥

**लम्पाक**

प्रागल्भ्य प्रथयन् यशो विशदय घाटीं मुखे योजयन्भूषाना  
कलय कथा विरचय हस्ताङ्गुली स्फोटयन् । दान  
पल्लवय गुण द्विगुणयन्प्राज्ञल घूर्णयैर्लम्पाक सविध समेत्य  
सुदृशा किं नाम नो मापते ॥ ७६ ॥

**खल**

किमह वदामि खल दिव्यमत गुणपक्षपातमभितो भवत ।  
गुणशालिनो निखिलसाधुजनान्यदहर्निश न खल विस  
रसि ॥ ७७ ॥

**कण्टक**

सुमुखोऽपि सुतुष्टोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि सन् । सता  
वै पादलघोऽपि व्यययत्येव कण्टक ॥ ७८ ॥

**कालकूटम्**

नन्वाश्रयस्थितिरिय तव कालकूट केनोत्तरोत्तरविशिष्टे  
पदैवेदिष्टा । प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोऽय कण्ठेऽधुना  
वससि वाचि पुन खलनाम् ॥ ७९ ॥

**जिह्वा**

द्वात्रिंशद्वन्द्वेपिमथ्ये भ्रमसि नित्यश । तदिद शिक्षित  
केन जिह्व सचारकौशलम् ॥ ८० ॥

**नन्दनवनम्**

खल्लोकस्य शिष्यामणि सुरतह्रामस धामाद्भुत पौलोमी  
पुरुहूतयो परिगति पुण्यावलीनामसि । सत्य नन्दन कितिद  
सहृदयैर्नित्य विधि प्रार्थ्यते त्वत् खाण्डवव्रताण्डवनदो  
दूरेऽस्तु वैश्वानर ॥ ८१ ॥

**वसन्त**

धूमयिता दश दिशो दलितारविन्दा देह दहन्ति दहना  
इव गन्धवाहा । त्वाम तरेण भृदुताम्रदलाम्रमञ्जुगुञ्ज मधुव्रत  
मधो किल कोकिलस्य ॥ ८२ ॥

**मुसल**

जगति विदितमेतत्काष्ठमेवासि नून तदपि च किल सत्य  
कानने वर्धितोऽसि । ननकुवलयेनेनापागिसङ्कोतसवैऽसि मुसल  
किसलय ते तत्क्षणाद्यन्न जातम् ॥ ८३ ॥

**सर्कीर्णा**

गतास्ते दिवसा यत्र खैवशा कैल्यशाखिनाम् ।  
औदम्बरफलमेवोऽपि स्पृहयामोऽय जीवितुम् ॥ ८४ ॥  
नौका वै भजते तावद्यावत्पार न गच्छति । उत्तीर्णे तु  
नदीपारे नौकाया किं प्रयोजनम् ॥ ८५ ॥ एका  
भूहमयोरैक्यमुमयोर्दृक्काण्डयो । शालिश्यामाकयोर्भेद  
फलेन परिचोयते ॥ ८६ ॥ कौस्तुभसुरसि सुरारे गिरसि  
शशी द्योतते पुरजयिन । ननु जमना नु जलधे  
जर्मगुरिर्यती गतिं पश्य ॥ ८७ ॥ साधो कुण्डलघटना  
परिश्रमादलमविद्वक्कर्णा पृ । वसति दिग्म्बरनगरे रजक  
श्रुतरोऽपि किं कुरुते ॥ ८८ ॥ शतपदी सति पादशते  
क्षमा यदि न गोप्यदमप्यतिवर्तितुम् । किमियता द्विपदस्य  
हनुपतो जलनिधे क्रमणे विवदामहे ॥ ८९ ॥ हे मलि  
हे मालति हे लवङ्गि न तादृशी कापि भवादृशीनाम् ।  
क्षण समाधाय मधुव्रत या विस्मारयेदन्मुजिनीविदोगम्

१ आश्रयो निवसत्तत्र स्थिति २ उच्छ्रम ३ स्नातम् ४ अभ्य-  
तरे ५ सङ्गतिवस ६ दन्ता ७ अवमान ८ कल्पवृक्षानाम्

१ काञ्चनलेपन गोपिता वाचा ताम्राक्षतिर्वस २ लम्पणे भूतानां वा



॥ ९० ॥ यः कुन्तपागिरिह भूप इति प्रसिद्धो मृत्यु-  
मात्रविम्वः परसेवकश्च । तस्यात्मजः सततमिच्छति राजशब्दं  
श्रीढे जगज्जननि हन्त निराश्रयासि ॥ ९१ ॥ इन्द्रो  
यमोऽसि वरुणोऽसि हुताशनोऽसि अस्मा हरो हरिरसीत्य-  
सकृदुक्तिः । भृगालमौलिमणिरञ्जितपादपीठ तस्यानृतस  
फलमिन्धनमुद्रहामि ॥ ९२ ॥ आः सर्वतः स्फुरतु कैवमा-  
पिवन्तु ज्योत्स्नाकरम्मसुदर्भरयश्चक्रोराः । यातो यदेप  
चरमाचलमूलसुम्बी पद्मेरुहप्रकरजागरणप्रदीपः ॥ ९३ ॥  
खरनखरविमुक्ता रक्तारक्ताश्च मुक्ताः परिणतवदराणां  
विभ्रमेणोपगृह्य । सपदि सरसि घौताः प्रत्यभिज्ञाय मुक्ता  
इति किरति किराती हन्त कान्तार एव ॥ ९४ ॥ अन्वे-  
रम्मः स्थगितमुबनामोगपातालकुक्षेः पोतोपाया इह हि  
महयो लङ्घनेऽपि क्षमन्ते । आहो रिक्तः कथमपि भवेदेप  
दैवात्तदानीं को नाम स्यादवटकुहरालोकनेऽप्यस्य कल्पः  
॥ ९५ ॥ इत्येतत्सिन्वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये वराहो  
या राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः । महीभेको मघां यद-  
यमवहदन्तमुसलेः शिरःशेषः शशुं निगिलति परं संत्यजति  
च ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा कुम्भसमुद्रवेन मुनिना किञ्चित्तदा-  
त्याहितं सिन्धवार्येणुदुम्यददुरकुलं हर्षादिदं ध्यायति ।  
गाम्भीर्यायदि तै न विम्यति न वा ग्रसन्ति भेकी-  
शिशोरन्नागत्य मुखं वसन्तु तिमयो जातानुकम्पा वयम्  
॥ ९७ ॥ वक्रां नैप तन्नुविवर्तनगतिं गृह्णाति साविभित-

कैरैर्द्वलनैरुप्य न मनान्वेतः पगवर्तते । हन्त त्वं  
मुनिदारकस्य पतिता कल्याणि तन्नीयतां वेदीमार्जनवर्हिरपण-  
वपट्कर्तव्यपाकवैयः ॥ ९८ ॥ सन्त्यन्येऽपि बृहस्पति-  
प्रभृतयः संभाविताः पञ्चपास्तान्प्रत्येय विशेषविक्रमरुची  
राहुर्न वैरायते । द्वावेव असते दिनेश्वरनिशाग्राणेश्वरौ  
मासुरौ त्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः श्रीर्षावशेषीकृतः  
॥ ९९ ॥ धीणाप्येकगुणेन राजरमणीनीरन्ध्रपीनस्तनद्वन्द्वं  
खेष्टति शुष्कदारुनिचया निःसारतुम्बीकला । चञ्चला-  
र्विकशर्वरीपरिवृष्टप्रोढप्रथामासुरं मुक्ताजातमर्षाह निर्गु-  
तया योग्यं न संभाव्यते ॥ १०० ॥ तृष्णाज्जलविलोचने  
कलयति प्राचीं चकोरीगणे मौनं मुखति किं च कैरवकुले  
कामे घनुषुन्वति । माने मानवर्ताजनस्य सपदि प्रस्थातु-  
कामेऽधुना घातः किं नु विधा विधातुमुचितो धाराधरा-  
दम्बरः ॥ १०१ ॥ कम्पे हन्त कलाय सज्जनगुणमार्जने  
सज्जसि स्वात्मोपस्करणाय चेम्भम दधः पर्य्य समाकर्णय । ये  
भावा हृदयं हरन्ति नितरां शोभाभरैः संभृतास्तरेवास कलैः  
कलेवरपुणो देनंदिनं वर्षनम् ॥ १०२ ॥ मर्यादानिलयो  
महोदधिरयं रत्नाकरो निश्चितः सर्वासापरिपूर्वोऽनुगमितः  
संपत्तिहेतोर्मया । शम्भूकोऽपि न लम्प्यते किमपरं रत्नं महार्घं  
परं दोषोऽयं न महोदधेः फलमिदं जन्मान्तरीयं मम ॥ १०३ ॥  
एकः कर्णमहीपतिः प्रतिदिनं लक्षाधिका याचकाः कम्पे किं  
वितरिष्यतीति मनसा चिन्तां धृष्टा मा कृष्टाः । आसे किं  
प्रतियाचकं सुरतरुः प्रत्यम्बुजं किं रविश्चन्द्रः किं प्रतिकैरयं  
प्रतिलतामुल्लं किमम्भोचरः ॥ १०४ ॥

१ कृपनिवासिभेकसम्भूतः

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे पञ्चममन्योक्तिप्रकरणं समाप्तम् ।



## पष्ठं नवरसप्रकरणम्

### शृङ्गाररसनिर्देशः मनसिजप्रशंसा

अनङ्गेनावलसङ्गाजिता येन जगव्ययी । स चिन्तयितुं  
काम सर्वकामप्रदोऽस्तु व ॥ १ ॥ एक वस्तु द्विधा कर्तुं  
बहुदं सन्ति धनम् । धन्वी स मार एवैको द्वयोरैक्य  
करोति य ॥ २ ॥ न कठोर न वा तीक्ष्णमायुध पुण्य  
धन्वन् । तथापि जितमेवासीदशुना सुयनत्रयम् ॥ ३ ॥  
स एकलीणि जयति जगति कुसुमायुध । हरतापि तनु  
यस्य शशुना न हत बलम् ॥ ४ ॥ कर्पूर इव दग्धोऽपि  
शक्तिमान्यो जने जने । नमोऽस्त्यवार्थवीर्याय तस्मै मकर  
केतवे ॥ ५ ॥ बाणेष्वापोऽप्य गुणान्विधाय चाप वियोगि  
नीनयने । स्वयमतनुजगदेतज्जयति सुमानो विचित्र  
धानुष्क ॥ ६ ॥ सपदमतललम्यामन्यसामान्यबलदप  
निधे । पुण्यातु चित्तयोनेरघटितघटनापटयसी विमुता  
॥ ७ ॥ याभिरनङ्ग साङ्गीकृत स्त्रियोऽस्त्रीकृताश्च ता येन ।  
वामाचरणप्रयणौ प्रणमत तौ कामिनीकामौ ॥ ८ ॥ जयति  
ममसिज सुखैकहेतुर्मिथुनकुलस्य वियोगिना कठोर ।  
यपुषि यद्विपुपातवारणार्थं वहति वधू शशिखण्डमण्डनोऽपि  
॥ ९ ॥ चेतोमुवक्ष्यापवति प्रसङ्गे का वा कथा मानुष  
लोकमाजाम् । हर्तुं पुरामयलिकेक्षणस्य तथाविध पौरुष  
मर्धमासीत् ॥ १० ॥ शिव शिव हि शिवेन पुष्पधन्वा  
प्रलयनटेन किमिलैकारि भस्म । हि पुनर्हेदितश्चलोऽय  
लोके स तु मणिमन्महौषधैरसाध्य ॥ ११ ॥ शशुस्त्रय  
मुहुरयो हरिकेक्षणा ना येनाक्रियत सततं गृहकर्मदासा ।  
वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय तस्मै नमो भगवते कुंसु  
मायुधाय ॥ १२ ॥ वक्ष्यत्यलीवदन्तमगरीरमौ पुष्पति  
यस्य विमुता पुरुषास्त्रयोऽपि । सोऽयं जगज्जितयजित्वर  
चापधारी मार परान्प्रहरतीति न विस्मयाय ॥ १३ ॥ 'स्त्रो  
वाचसाधनयता भवता 'मनोज' 'स्त्रैर' जगज्जितमनङ्ग  
तथापि सवम् । स्वाच्चद्वान्वद्गुणैः प्रतिलब्धगात्रं कुर्वी

स्ततो यदपि कर्म कियन्न जाने ॥ १४ ॥ हारो जलाद्र  
वसन नलिनीदलानि प्रालेयशीकरमुचस्तुहिनाशुभास ।  
यस्मिन्धनानि सरसानि च चन्दनानि निर्वाणमेष्यति कथ  
स मनोभवाग्नि ॥ १५ ॥ कुलशुकरबलानां केलिदीक्षाप्रदाने  
परमसुहृदन्को रोहिणीबलमस्य । अपि कुंसुमपुत्रकैर्देव  
देवस्य जैता जयति सुरतलीलनाटिकासुनधार ॥ १६ ॥  
हृदयतुण्डकुटीरे दीप्यमाने सरामावुचितमनुचित वा वेति  
क पण्डितोऽपि । किमु कुवलयेनेना सति नो नाकर्ण्य  
स्त्रिदशपतिरहत्या तापसी यत्तिसेपे ॥ १७ ॥ न गम्भो  
मन्त्राणां न च भवति भेषज्यविषयो न चापि प्रण्वसं व्रजति  
विविधैः शान्तिकशतैः । अमावेसादङ्गे किमपि विवधद्वन्द्व  
मसम स्मरणपसारोऽयं भ्रमयति दश घूर्णयति च ॥ १८ ॥  
कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलभ्रोणीमरेत्युल्लसतीनोतुङ्गपयो  
धरेति सुमुलाम्भोजेति सुभूरिति । दङ्गा माघति मोदते  
अभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि प्रत्यक्षाशुचिपुनिका स्त्रियमहो  
कामस्य दुश्चेष्टितम् ॥ १९ ॥ चन्द्रे शीतलयत्यलीकनयन  
शमो मुधाशीकरोर्विषयव्याकुलयस्तु सयमधनान्कांता  
दगन्तेषु च । लीलार्थं परमैश्वर्यं धनुरिपुन्विभ्रमसुनात्मन  
स्वच्छन्दं रतिबल्लभो विजयते त्रैलोक्यवीर सर ॥ २० ॥  
इक्षुर्धन्व शरा प्रसूनविततिर्धृत्वाचली सिञ्जिनी यसाश्च  
वक्षवर्तिन प्रमनसो निर्विघ्नराष्ट्रादयः । यद्वाणाभिहृता  
विरश्चिमुर्जि मृत्युनयेन्द्रादयो व्याप्ताशेषमखा इव निमुपन  
पायादजेय सर ॥ २१ ॥ प्रासादीयति वैष्णवादिगहन  
दीपीयति द्राक्तम पर्यङ्कीयति भूतल दृषदपि श्लक्ष्णोपधा  
नीयति । कस्तूरीयति कर्दम किमपर यूनो रसाविद्योर्वेना  
लोकितयो घ्नन्महामया देवो नमस्य सर ॥ २२ ॥

### स्त्रीप्रशंसा

दृशा दग्ध मनसिज जीर्वयन्ति दृशैव या । विरूपाक्षस्य  
जयिनीस्था स्तुते वामलोचना ॥ १ ॥ न हृदयेन च मातङ्गेन  
रथैर्न च पतिभिः । स्त्रीणामाज्ञादृष्टवैव जीयते जगता नयम्  
॥ २ ॥ सोम शौचं ददौ तासां गन्धर्वोश्च शुभा गिरम् ।

१ शृङ्गारवीरकल्याणतदासमयानका । श्रीमत्सौदाम्नीनाथ  
नवपा कीर्तिता रसाया २ प्रलयकालिको नरक शिव इति यावत्  
३ कुल ४ उत्पन्न ५ छल कर्तुम् ६ अचिकित्स ७ स्त्रीणाम् ८ गृह  
कर्मकरा तासां ९ मदनार्थ १० अर्वाणि ११ मदन १२ स्नेहयथा

१ पुष्पवाण २ हृदयभेद वृणुगृहम् ३ दृष्ट ४ अपिभोपायसाध्य  
५ नाशम् ६ रोगविशेष ७ कामम् ८ जीवत कुर्वन्ति ९ शिवस्य

अग्निः सर्वाङ्गकान्तिर्य तस्माग्निप्रसमाः स्त्रियः ॥ ३ ॥ स्त्रियः  
पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो  
यासां दुष्कृतान्मपकर्षति ॥ ४ ॥ अमृतसेव कुण्डानि  
रत्नानामिव राशयः । रतेरिव निधानानि निर्मिताः केन  
योषितः ॥ ५ ॥ प्राणानां च प्रियायाश्च मूढाः सादृश्य-  
कारिणः । प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥ ६ ॥  
अकृत्रिममेरसा विलासालसगामिनी । असारे दग्धसंसारे  
सारं सारङ्गलोचना ॥ ७ ॥ हरिणप्रेक्षणं यत्र गृहिणी न  
विलोक्यते । सेवितं सर्वसंपद्भिरपि तद्भवनं वनम् ॥ ८ ॥  
यासामल्लवाठेन दीपो निर्वाणतां गतः । तासामालिङ्गने  
पुंसां नरके पतनं कुतः ॥ ९ ॥ नाश्रुतं न विषं किंचि-  
देकां मुक्त्वा नितम्बिनीम् । यस्याः सङ्गेन जीव्येत त्रियेत  
च वियोगतः ॥ १० ॥ यासां नाम्नापि कामः स्वात्संगमं  
दर्शनं विना । तासां हक्संगमं प्राप्य यन्न द्रवति कौतुकम्  
॥ ११ ॥ यावदृष्टिर्मृगाक्षीणां नो नरीनर्ति भञ्जरा ।  
तावज्जनयतां चित्ते विवेकः कुरुते पदम् ॥ १२ ॥ समा-  
क्षिप्ताः समासुपैश्वर्यमिताशुम्भनैरपि । दष्टाश्च दशनैः कान्तं  
दासीकुर्वन्ति योषितः ॥ १३ ॥ ज्योत्स्नेव नयनानन्दः  
सुरेव मदकारणम् । प्रभुतेव समाकृष्टसर्वलोका नितम्बिनी  
॥ १४ ॥ कार्पासकृतकूर्पासशरैरपि न शान्यति । शीतं  
शातोद्दीपीनवक्षोजालिङ्गनं विना ॥ १५ ॥ संपन्न रमणी  
शीलसंपन्नरमणी विना । इत्यूढबाधरमणी रमणी रुक्मिणी  
हरिः ॥ १६ ॥ पादसंवाहने वैज्री केससंगार्जने फेणी ।  
अहो माग्यं पुरं प्रीणां दधिसंमग्न्येन रविः ॥ १७ ॥ प्रम-  
यति मनसि विवेको विदुषामपि शास्त्रसंभवस्तावत् ।  
निपतन्ति दृष्टिविशिष्टा याचन्नेन्दीवराक्षीणाम् ॥ १८ ॥ सन्तु  
विलोकनभाषणविलासपरिहासकैलिपरिरम्भाः । स्मरणमपि  
कामिनीनामलमिह मनसो विकाराय ॥ १९ ॥ हादनता-  
पनशक्ती सहजे स्तः सुभ्रुवां कटाक्षेषु । तत्राद्या प्रबला  
स्वाभेदीयस्त्वे परा दवीयस्त्वे ॥ २० ॥ अवलोकनमपि  
सुखयति कुवलयदलभारुचपलनयनायाः । किं पुनरुत्त-  
समानं सरमसमालिङ्गनं तस्याः ॥ २१ ॥ श्रीदावेलाखण्डं  
सागरसलिलमिव योषितां हृदयम् । रागेन्दुरुदयमानो मूयो  
भूयस्तरङ्गयति ॥ २२ ॥ आदानपानेनैषः काश्चिद्भ्रूलोप-  
तापहारिण्यः । पुरतः स्थितैव सिद्धोपधिबली कापि  
जीययति ॥ २३ ॥ उपनिषदः पैरिपीता गीतापि च हन्त

यतिपवं नीता । तदपि न हा विधुवदना मानससदनाद्-  
हिर्यति ॥ २४ ॥ यस्य न सविधे दयिता दयदहनस्तुहिन-  
दीधितिस्तस्य । यस्य च सविधे दयिता दयदहनस्तुहिनदीधि-  
तस्तस्य ॥ २५ ॥ यत्र पतत्पवलाणां दृष्टिर्निगिताः पतन्ति  
तत्र शराः । तत्रापरोपितशरो धावत्यासां पुरः करो मन्ये  
॥ २६ ॥ स्वपरप्रताकोज्यौ निन्दति योज्जीकयण्डितो  
युवतीः । यस्मात्पसोऽपि फलं स्वर्गः स्वर्गोऽपि योषितोऽम्भ-  
रसः ॥ २७ ॥ अकृत्रं कुचयोः कृत्रं वट्टेन विततं  
चक्षुषि विस्तृतं नितम्बे । अरुणापरमाविरस्तु चित्ते करुणा-  
शालिकैरालिमाणवेयम् ॥ २८ ॥ अघरे नयवीटिका-  
नुपगो नयने कज्जलमुज्ज्वलं दुकूलम् । इदमामरणं नित-  
म्बिनीनामितरद्रष्टव्यमङ्गदृषणाय ॥ २९ ॥ रत्नानि विभूष-  
यन्ति योषा भूयन्ते वनिता न रत्नकान्त्या । चेतो धनिता  
हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् ॥ ३० ॥ ताव-  
देव विदुषां विवेकिनी बुद्धिरस्ति मयवन्मयेदिनी । यावदि-  
न्दुवदना न कामिनी वीक्षिता रहसि हंसगामिनी ॥ ३१ ॥  
तरुणिमनि कृतावलोचना ललितविलासविलम्बविमहा ।  
स्मरशरविसरचितान्तरा शृगनयना हरते सुनेर्मनः ॥ ३२ ॥  
तावदेव कृतिनां हृदि स्फुरत्येव निर्मलविवेकदीपकः ।  
यावदेव न कुपद्मचक्षुषां तावदेव चपललोचनाबलैः ॥ ३३ ॥  
मेये धरित्र्याः पुरजव सारं पुरे गृहं सपनि चकदेशः ।  
तत्रापि शय्या शयने वप स्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यमुखस्य  
सारः ॥ ३४ ॥ आसं संहसं नयनं सलासं सिन्दूरविन्दुय-  
शोमि मालम् । नवा च वेणी हरिणीदृशश्चेदयैरगम्यैरपि  
भूषणैः किम् ॥ ३५ ॥ मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यमार्गाः  
समर्थादमिदं वदन्तु । सेव्या नितम्बाः किमु भूषणामुत  
स्मरस्मरविलासिनीनाम् ॥ ३६ ॥ क्षितेन भावेन च लज्जया  
मिया पराङ्मुखैरर्घकटाक्षवीक्षणैः । वचोमिरिर्घ्याकलहेन  
लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥ ३७ ॥ अवि-  
श्वसवृत्तचुरंघरोऽपि नरः पुरं प्रीपुतोऽप्य एव । अशेष-  
शिष्टाकुञ्जलोऽपि काकः प्रतर्प्यते किं न पित्रैर्हनाभिः  
॥ ३८ ॥ उड्डराजमुखी शृगराजकर्तिगजराजविराजितमन्द-  
गतिः । यदि सा वनिता हृदये निहिता क जपः क तपः  
क समाधिरतिः ॥ ३९ ॥ तदाखण्डलागो महीमण्डलां  
तथा मोगिमोगानुपगं त्यजामः । मनःशोमदहान्मयातः  
कटाक्षान्कुरंगेक्षणश्रित्वा पातयन्ति ॥ ४० ॥ भूचातुर्या-  
कुक्षिताशाः कटाक्षाः स्त्रिया वाचो लज्जिताश्च हासाः ।  
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च स्त्रीणामेतद्रूपं चादुषं

१ सुवर्णसङ्ग्रहाः २ भयमिव ३ पादभ्यन्मनिर्हरणार्थं कुनो  
मज्जितेष्टाखण्डो वज्रीति लोके कथ्यते; पक्षे, -हन्तः ४ दन्त-  
पत्रिका; पक्षे, -देयः ५ मयाया; पक्षे, -सर्वः ६ ब्रह्मप्रतिपादकाः  
दृष्टिचिरोभागाः ७ अभ्यस्ताः-

१ स्मृजम् २ मध्ये ३ हरस्य ४ सख्यम् ५ सुखम् ६ हास-  
सुखम् ७ मयेन ८ प्रणयकोपेन ९ वक्ष्यते १० कोटिजगतिः-

च ॥ ४१ ॥ नृत्त हि ते कविवरा विपरीतवेषा ये नित्य  
माहुरबला इति कामिनीस्ता । यामिर्विलोतरतारकदृष्टि  
पाते शक्रादयोऽपि विजितास्वबला कथं ता ॥ ४२ ॥  
नान्दीपदानि रतिनाटकविभ्रमाणामाक्षाक्षराणि परमाण्य  
यवा स्तरस्य । ददेऽधरे प्रणयिना विधुताप्रमाणे सीत्कार  
शुष्करदितानि जयन्ति नार्या ॥ ४३ ॥ अलमतिचपल  
त्वात्स्रमयायोपमत्वात्परिणतिविरसत्वात्सगमेनाङ्गनाया ।  
इति यदि शतकृत्यस्तत्त्वमालोचयामस्तदपि न हरिणाक्षी  
विस्तरत्यन्तरात्मा ॥ ४४ ॥ कुत यस्यालोकाद्विरहिजन  
शोकापनयन यदङ्गे सानन्द नयनमरविन्द विहरति । न  
यस्यापैति श्री कचनिचयराहोरपि पुर समे खेद रामा  
वैदनहिमधामा शमयतु ॥ ४५ ॥ श्रुत दृष्ट स्पृष्ट स्मृत  
मपि नृणां ह्लादजनन न रत्न स्त्रीभ्योऽन्यत्कचिदपि कृत  
लोकापतिना । तदर्थे धर्माथै विभववरसौख्यानि च ततो  
गृहे लक्ष्म्यो मान्या सततमबला मानविभवै ॥ ४६ ॥  
ललाटे कस्तुरीतिरकमबला कज्जलरुचि दशो कर्णद्वन्द्वे  
विलमणिताटङ्गयुगलम् । गले मुक्तामाला शुचि वसनमङ्गे  
च सतत वशीकृतौ विश्व दधति खलु बालोपकरणम्  
॥ ४७ ॥ भवन्तो वेदातप्रणिहितधियामत्र गुरवो विद  
ग्धालापना वयमपि कवीनामनुचरा । तथाप्येतद्भूतो न  
हि परहितालुप्यमधिक न चासि-ससारे कुवलयदशो  
रम्यमपरम् ॥ ४८ ॥ विमुञ्चति बुधो जन मुकुतचिन्तन  
दूरतो जहाति च मुनिरूपस्त्यजति धीरता शकर ।  
विधिर्मवति चञ्चलस्त्रिजगतीपति क्षुभ्यति क्षण कुटिलदृष्टयो  
यदि पतन्ति वामभ्रुव ॥ ४९ ॥ अमृतममृत क सदेहो  
मधुरमपि नान्यथा मधुरमधिक चूतसापि प्रसन्नरस फलम् ।  
सकृदपि पुनर्मध्यस्थ सम्प्रसात्तरविज्जनो वदतु यदिहान्य  
त्वाद्वा स्यात्प्रियारदनच्छदात् ॥ ५० ॥ वचसि भवति  
सङ्गत्यागमुद्दिश्य धार्ता श्रुतिमुखरमुखाना केवल पण्डि  
तानाम् । जघनमरुणरत्नमिषकाक्षीकलप कुवलयनयनाना  
को विहातु समर्थ ॥ ५१ ॥ किमिह बहुमिरुचैरुक्ति  
शून्यै प्रलपैर्द्वयमिह पुरुषाणा सर्वदा सेवनीयम् । अभि  
नवमदलीलालस सुन्दरीणा स्तनभरपरिखिन्न यौवन वा  
यन वा ॥ ५२ ॥ यासा सत्यपि सद्गुणानुसरणे दोषानुरागो  
भृश या प्राणान्तरमर्पयन्ति न पुन अपूर्णार्थि प्रिये ।  
अत्यन्ताभिमेतेऽपि वस्तुनि विधिर्यासा निषेधौत्मकस्तच्च  
केलिषु दक्षिणा अपि सदा बाया जयन्त्येव ता ॥ ५३ ॥  
स्त्रीसुत्रा कुसुमासुषस परमां सर्वार्थसम्पत्तीं ये मृडा प्रवि  
हाय यान्ति कुपियो मिथ्याफलान्वेषिण । ते तेनैव

निहत्य निर्दयतर नयीकृता मुण्डिता केचिद्रक्तपटीकृताश्च  
जटिला कापालिकाक्षपरे ॥ ५४ ॥ द्रष्टव्येषु किमुत्तम  
मृगदृश प्रेमप्रसन्न मुख धातव्येष्वपि किं तदास्यपवन  
श्राव्येषु किं तद्वच । किं स्वाधेपु तदोष्पल्वरस स्पृश्येषु  
किं तद्वपुर्ध्व्यै किं नवयौवने सहृदयै सर्वं तद्विभ्रम  
॥ ५५ ॥ यत्रैता लहरीचलाचलदशो व्यापारयन्ति भ्रुव यत्त-  
त्रैव पतन्ति सततममी मर्मस्पृशो मार्गणा । तच्चक्रीकृत  
चापमक्षितशरप्रेङ्खत्कर कोधनो धावत्यत्रत एव शासनधर  
सत्य सदासा स्तर ॥ ५६ ॥ विश्रामिन्पराशम्भृतयो  
वाताम्बुपर्णाशनास्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कज मुललित द्द्वैव मोह  
गता । शाल्यन सघृत पयोदधियुत ये मुञ्जते मानवास्ते  
यामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेस्तागरे ॥ ५७ ॥  
आलोलैरुपगम्यते मधुकरै कैशेषु मादयग्रह कान्ति कापि  
कपोलयो प्रथयते ताम्बूलमन्तर्गतम् । अज्ञानामनुलेपन परि  
मलेरालेपनप्रक्रिया वेप कोऽपि सरोजसुन्दरदृश सुते मुख  
चक्षुषो ॥ ५८ ॥ सद्गन्धस्कारहार मयबरदकरा सत्तथ  
स्मिन्मभार मूलधारधिकार निगमनिधिवरा काव्यकोटि-  
प्रचार । ससारानत्यकारा सदनमयहरा चिद्वनैकावतारा  
तारा शृङ्गारधार मनसि वसतु ते सर्वदा सर्वसार ॥ ५९ ॥  
ससारेऽस्मिन्नसारे परिणतितरले द्वे गती पण्डिताना  
तत्त्वज्ञानाधृतात्म पुलकितमनसा यातु काल कदाचित् । नो  
चेन्मुग्धाङ्गनाना स्तनजघनभराभोगसमोगिनीना स्थूलो  
पथस्थलीषु स्थगितकरतलस्पर्शलोभोचतानाम् ॥ ६० ॥  
ससारेऽस्मिन्नसारे कुनृपतिमवनद्वारेवाकलङ्कव्यासन्न व्यस्त  
धैर्ये कथममलवियो मानस सविदभ्यु । यथेता प्रोद्यदि  
न्दुद्युतिनिचयभृतो न स्फुरन्मोजनेश प्रेङ्खत्काक्षीकलपा  
स्तनमरविनम मध्यमागास्तरुण्य ॥ ६१ ॥

### युववर्णनम्

अधारि पत्रेषु तदक्षिणा घृणा क तच्छयच्छायलयोऽपि  
पल्लवे । तदासदासेऽपि गतोऽधिकारिता न शारद  
पार्विकर्षवरीश्वर ॥ १ ॥ किमस्य रोम्णा कपटेन कोटिभि  
र्विभिर्न लेखाभिरजीगणहृणान् । न रोमकूपौघमिषाज्जग  
त्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यविन्दव ॥ २ ॥ अमुष्य  
दोर्म्यामरिदुर्गलुण्ठने भ्रुव गृहीतागर्लदीर्घपीनता । उर श्रिया  
तत्र च गोपुरस्फुत्कपाददुर्धर्षतिर प्रसारिता ॥ ३ ॥  
सकैलिलेशमितनिन्दितेन्दुनो निजाशक्तार्जितपद्मसपद ।  
अतद्द्वयीजित्वसुन्दरान्तरे न तन्मुखस प्रतिमा चराचरे  
॥ ४ ॥ सरोरुह तस्य द्द्वैव तर्जित जिता स्मितेनैव  
विचोरपि श्रिय । कुत पर मव्यग्रहो महीयसी तदाननसो

पमितौ दद्विता ॥ ५ ॥ खगलमारस तदुत्तमाङ्गवैः समं  
चमयैव तुल्यमिहापतः । अनागते संसृति बालचापलं  
पुनः पुनः पुच्छविलोडनच्छलात् ॥ ६ ॥ निमीलनग्रं-  
जुषा दृगा मृशं निर्णय तं यस्मिदशीमिरजितः । अमृतम-  
न्यासमरं विवृण्वते निमेषनिःसरधुनापि लोचनः ॥ ७ ॥  
विलोकयन्तीमिरजस्रमावनाबलादधुं तत्र निमीलनेष्वपि ।  
अलम्बि मर्त्यामिरमुष्य दर्शने न विप्रलेगोऽपि निमेष-  
निर्मितः ॥ ८ ॥ न का निशि स्वप्नगतं दर्शनं तं जगाद  
गोऽस्त्वलिते च का न तम् । तदात्मताप्यातपया रते च  
का चकार वा न म्वनोमयोद्भवम् ॥ ९ ॥

### बालावर्णनम्

अन्यासः कर्मणा सन्त्यगुत्तादयति कौशलम् । विधिना  
तानदभ्यस्त यान्मुष्टा मृगेक्षणा ॥ १ ॥ न देवकन्यका  
नापि गन्धर्वकुलसंमया । तथाप्येषा तपोमङ्गे विधातुं  
वैधसोऽप्युत्तमः ॥ २ ॥ इयं व्याधायते बाला भ्रूत्याः कारु-  
कायते । कटाक्षाश्च शययन्ते मनो मे हरिणायते ॥ ३ ॥  
मनोऽपि शङ्कमानाभिर्बालाभिरुपजीव्यते । अपदक्षीणपाङ्गुप्य  
मघ्नी मकरकेतनः ॥ ४ ॥ अतन्द्रचन्द्रामरणा समुद्दी-  
पितमन्यया । तारकातरला शयमा सानन्दं न करोति  
कम् ॥ ५ ॥ निर्माणनौशङ्गे धातुश्चन्द्रिका लोकचनुषाम् ।  
श्रीहागृहमनङ्गस्य सेयमिन्दीनरेक्षणा ॥ ६ ॥ प्रेङ्खणप्रेङ्ख-  
णालापान्कुरन्त्यः ससितनयम् । न वीणायाः प्रवीणायाः  
स्वजनं स्मरञ्जनम् ॥ ७ ॥ दग्धो विधिर्घटते न सर्व-  
गुणसुन्दरं जनं कमपि । इत्यपगदमयादिब मुग्धाक्षी  
निर्मिता विविना ॥ ८ ॥ मीनरती नयनाभ्यां चरणाम्यामपि  
मुकुलकमञ्जरी । शैलालिनी च कैशैः सुरसेयं सुन्दरी  
सरसी ॥ ९ ॥ अलिकुलमङ्गलकेशी परिमलबहुला रसा-  
बहा तन्त्री । निस्सलयपेशलाभिः कोनिलकलभापिणी  
प्रियतमा मे ॥ १० ॥ अमृतं तदधरान्निभे वचनेष्वमृतं  
विलोकनेऽप्यमृतम् । अमृतमृतीं धुञ्जुन्मौ सत्यं सा सृष्टि-  
रप्यैव ॥ ११ ॥ स्तनकलशस्त्रलदम्बरसंरणव्यग्रपाणि-  
कमगयाः । निपतन्ति माग्यमाजासुपरि कटाक्षाः सरो-  
जाक्ष्याः ॥ १२ ॥ मुकुटमपेक्षेणाद्वितदेहा गौरपयोधर-  
कम्पितहारा । नूपुरहंसरणपदपद्मा कं न वशीकुरुते सुवि-  
रामा ॥ १३ ॥ मन्दमन्दगमना करिणी किं वा विशाल-  
नयना हरिणी किम् । पूर्णचन्द्रवदना रजनी किं पश्य  
गच्छति सखे तरुणी किम् ॥ १४ ॥ उच्चस्ननमरतान्त-  
तान्तमर्थं विशिष्यद्वनरुचयान्तान्तसूनुम् । वशान्वज्रम-

दलिमीतमीतनेत्रं मुग्धाक्षी मम धुरि मन्दमन्दमेति ॥ १५ ॥  
उदयदुदयरीक्षणाप्य पलुक्षपट्टनक्षपया निरुध्यमानम् ।  
मन इव रूपणस्य दानकाले कति न ततान गनागतानि  
चक्षुः ॥ १६ ॥ अदम्भा हि रम्भा विलङ्घा च लक्ष्मी  
धृताची ह्रिया चौरसच्छादिताया । अहो जायते मन्द-  
वर्णाप्यपर्णा समाकर्ण्य तस्या गुणमकदेगम् ॥ १७ ॥  
एकान्तसुन्दरविधाननढः क्व वेधाः सर्वाङ्गकान्तचतुर क  
च रूपमस्याः । मन्ये महेश्वरमयाम्मकरष्वनेन प्राणार्धिना  
युवतिरुपमिदं शरीरम् ॥ १८ ॥ किं कौमुदी, ग्रथिक्याः  
सकला विचूर्य संयोज्य चाभूतरसेन पुनः प्रयत्नात् ।  
कामस्य घोरहृदङ्कृतिदग्धमूर्तेः संजीवनौषधिरियं विहिता  
विधाया ॥ १९ ॥ नेदं मुखं मृगनिपुक्तगणाङ्कविश्वं नेमौ  
स्तनान्मृतपूरितहेमकुम्भा । नैवालकानलिरिय मदनाञ्च  
शाला नैवेदमक्षिगुलं निर्गडं हि युनाम् ॥ २० ॥ चित्ते  
निवेद्य परिकल्पितसत्त्वयोगान् रूपोच्चयेन विधिना विहिता  
कृगाङ्गी । स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्निमुल्य-  
मनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ २१ ॥ चन्द्रो जडः वदलि-  
काण्डमकाण्डशीतमिन्दीवरणि च विमुद्रितविभ्रमाणि ।  
येनाक्रियन्त सुतनोः स कथं विधाता किं चन्द्रिका कचि-  
दशीतरुचिः प्रसूते ॥ २२ ॥ निमुक्तशैशवदशाशिक्षिप  
नवीनसंश्रयायौनयनसन्तमनोरमश्रीः । उन्मीलितस्तननयनस-  
वका निकाममेणीदृशस्तनुवता तनुते मुदं नः ॥ २३ ॥  
नीलोत्पलेशसितवज्जनमञ्जुनेना सपूर्णगारदमुधाकरकान्त-  
वक्त्रा । बाणा जगत्रितयमोहूनदिव्यमूर्तिर्नन्ये विभाति  
जगति स्मरवीरकीर्तिः ॥ २४ ॥ एता स्वलद्वल्यसहति-  
मेखलोपशङ्करान्पूरराजहृत्ता । धुवन्ति कस न मनो  
विवशं तरुण्यो विशस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः ॥ २५ ॥  
एषा भविष्यति विनिद्रसरोरहाक्षी कामस्य कापि दयिता  
तनुजानुजा वा । यः पश्यति क्षणमिमा कथमन्यथासौ  
कामसमस्तकरुणस्तरुणं हिनस्ति ॥ २६ ॥ अपाङ्गतरले  
दृगौ तरलवक्त्रवर्णा गिरो विडोसमरमग्नरा गतिरतीन  
कान्त मुखम् । इति स्फुरितमद्भके मृगदृशा स्तनो लीलया  
तदन न महोदयः ईतपदोऽपि सलक्ष्यते ॥ २७ ॥  
दृगः प्रयुतरीकृता जितनिजाञ्चपत्तिपश्रुतिरपि साधु  
साधियति मुखैः सम व्याहृतम् । शिरसि चलितानि  
विश्रयशालुहवं वैधसो विधाय ललना जगत्रयललामभूता-  
मिमाम् ॥ २८ ॥ कचित्स्रग्मङ्गैः कचिदपि च लज्जापरि-  
णतैः कचिद्वीतिरसैः कचिदपि च लीलाविलसितैः ।

१ मृगा २ श्रीरूपम् ३ शृङ्खला. ४ नैवप्रान्तचङ्खे.

५ विनामयेण मन्यप मन्दा गतिः ६ कुचभित्तिः.

मनोदानामेभिर्वदनकमलैर्नवचलिते स्फुरच्छीखलीना प्रकर  
परिपूर्णा इव दृश ॥ २९ ॥ अमुष्या लावण्य मृदुलमृदु  
लानप्यवयवा मनोलैल्य धातु करकठिनता मे विमृशति ।  
पद चित्ते धत्ते मतिरिति पुरा पङ्कजमुवा ध्रुव कल्याणीय  
कलितसुकृतेरेव रचिता ॥ ३० ॥ समीचीना चीनाशुक  
परिवृताङ्गी प्रविलसत्कुचापीना हीना जघनघनमारोञ्ज  
वदना । न दीना दीनान्त कलितमदना सेयमधुना नवीना  
मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मन ॥ ३१ ॥ स्फुरन्नाना  
रत्नारुणितवसना हृत्तमसृणसनापीना मत्ता तरलजघना  
हृत्तगमना । स्मरार्थानासीना कविहृदि जितशेषललना  
नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मन ॥ ३२ ॥  
उदासीनालीनामपि वचसि लीना तनुलसप्रपाचीना दीनाल  
पमपदवीनायकधृता । कवीनामासीना हृदि कुसुदिनीनाय  
वदना नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मन ॥ ३३ ॥  
निलीना वेदमान्त कथमपि सखीनामभिहितै कृताचीना  
हीनाकृतिरपि मतीनामविषया । कवीनामज्ज्वल श्रपयति  
विपीना तनुतया नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि  
मन ॥ ३४ ॥ कुचाम्बा भासन्ती विजितलकुचाम्बा  
ध्रुवमनो हरन्ती विन्वोक्तै सरसि विहरन्ती मधुरगी ।  
तरुण्या लावण्य किमपि विदधानार्मकविधौ नवीना मीनाक्षी  
व्यथयति सुनीनामपि मन ॥ ३५ ॥ अमलमृणाल  
काण्डकमनीयकपोलचेत्तारलसलीलनीलनलिनप्रतिफुल्लदृश ।  
विकसदशोकोणकरकापितभृत सुतनोर्मदल्ललितानि हन्त  
ललितानि हृत्पित मन ॥ ३६ ॥ किमिन्दु किं पद्म किमु  
सुकुरबिम्ब किमु मुख किमञ्जे किं मीनौ किमु मदनबाणौ  
किमु दृशौ । खरी वा रुच्छौ वा कनककलशौ वा किमु  
कुचौ तद्विद्धा तारा वा कनकलतिका वा किमबला ॥ ३७ ॥  
तनुस्पर्शदृशा दरमुकुलिते हन्त नयने सुदधद्रोमाश्च व्रजति  
जडतामङ्गमखिलम् । कपोलैर्धर्माद्रौ ध्रुवमुपरतारोषविषय  
मन सान्द्रानन्द स्पृशति झटिति ब्रह्म परमम् ॥ ३८ ॥  
मधुरवचने सत्प्रमङ्गे कृताङ्गलितनैरलसवलितैरङ्गन्यासेर्म  
होसयवधुमि । असकृदसकृत्स्फारस्फोरैरपाङ्गविलोकितेहि  
मुवजये सा पद्मेषो करोति सहायताम् ॥ ३९ ॥  
कर्पूरेण स्थलविचरना कुङ्कुमेनालवाल गाष्ठीकानि  
प्रतिदिनपय पञ्चबाण कृपाण (?) । तपोत्पन्ना यदि निल  
मवेकाक्षनी कापि बह्वी सा चेदस्या किमपि लभते  
सुध्रुव सौकुमार्यम् ॥ ४० ॥ लावण्यामृतदीर्घिका कुल्लगृह  
सौन्दर्यसौभाग्ययोस्तैलोक्याकररत्नकन्दलिरिय जीव्यात्सहस्र  
समा । रूपालोकनकौतुकेन बहुना शिल्पश्रमेणादपन्मन्ये  
या विधिना विहाय विहित सृष्टेर्ध्वजारोपणम् ॥ ४१ ॥

अस्या सैर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रद शङ्करैकरस  
सय नु मदनो मासो नु पुष्पाकर । वेदाम्बासजह  
कथ न विषयव्यावृत्तकौतूहलो निर्मातु प्रभवेन्मनोहरमिद  
रूप पुराणो शुनि ॥ ४२ ॥ वक्र चन्द्रविकासि पङ्कज  
परीहासक्षमे लोचने वर्ण स्वर्णमैपाकरिष्णुरल्लिनीर्जिष्णु  
कचाना चय । वक्षोजाविमकुम्भविभ्रमहरो गुदा  
नितम्बस्पर्शी वाचा हारि च मार्दव युवतिषु स्वाभा  
विक मण्डनम् ॥ ४३ ॥ अस्याश्रेद्धतिसौकुमार्यमधुना  
हृत्तस्य गर्बेरल रूपो यदि धार्यता परमृतैर्विचयमत्र  
व्रतम् । अङ्गानामकठोरता यदि इष्ययाव सा मालती  
कान्तिश्रेर्कमला किमत्र बहुना कांषायमालम्बताम् ॥ ४४ ॥  
निर्मितैर्ध्रुव सुदतीर्मज्जो विरचिते यत्र शशिभ्रान्तित  
कोशीभूतैर्निजाम्बुजासनमधिष्ठानु न शक्तो विधि । मर्ध्य  
विस्मृतान्कुचौ च कठिनौ पीनौ नितम्बौ कचान्वकाशि  
र्मितयान्मति स्फुरति हि स्वस्थे नृणा चेतसि ॥ ४५ ॥  
सौन्दर्यस्य तरङ्गिणी तरुणिमोक्त्यस्य हृषोद्धम कान्ते  
कार्मणकर्म नर्मरहसासुखासनायासम् । विद्या वक्रगिरा  
विधेरनवधिप्रावीण्यसाक्षात्किञ्चा बाणा पञ्चशिलीमुखस्य  
ललनाचूडामणि सा प्रिया ॥ ४६ ॥ इष्टि सालसता बिभर्ति  
न शिशुकीडासु बद्धादरा श्रोत्रे प्रेषयति प्रवर्तितसखी सनो  
गवार्तास्वपि । पुसाभङ्गमपेतशङ्कमधुना नरोहति प्राग्यथा  
बाला नूतनयौवनव्यतिकरावष्टम्यमाना शनै ॥ ४७ ॥  
आयाति श्रियमञ्जसा नयनयोरम्भोरुहमेयसी सनाह स्तन  
योरव कलयते समोगयोग्या दृशाम् । वैदग्ध्येन सहासिका  
वितनुते वाचामिय प्रक्रिया मुग्धाया पुनरैन्दवी न सहते  
सुरयागभिरया मुखम् ॥ ४८ ॥

### वयःसंधिवर्णनम्

यथा यथा विशालस्या हृदये हृदयेभ्यः । तथा तथा  
बहिर्यातो मन्ये सकोचत कुचौ ॥ १ ॥ अन्तरङ्गमनञ्जस्य  
शङ्कारकुलदैवतम् । अङ्गीकरोति तन्वङ्गी सा विलासमय  
वयः ॥ २ ॥ अन्येय रूपसपत्तिरन्या वैदेर्गन्धर्वोणी । नैषा  
नलिनपद्माङ्गी सृष्टि साधारणी विधे ॥ ३ ॥ अनायासकृश  
मध्यमशङ्कतरले दृशौ । अभूषणमनोहारि वपुर्वयसि सुध्रुव  
॥ ४ ॥ दृश्य दृशा सहस्रैर्मनसामयुतैर्विर्भावनीय च ।  
सुकृतशतकोटिभोग्य किमपि वय सुप्रभो जयति ॥ ५ ॥

१ उत्तरविधाने २ जीर्णे ३ रुच्छ कुर्वन् ४ जयशील  
५ मनोहरम् ६ मिथो भाषणम् ७ मीनव्रतम् ८ पाषाणरूपा  
९ रुद्वन् १० काषायवस्त्रम् ११ निमातुमिच्छु १२ बद्धा  
१३ सुकुलीयूतसङ्कीयकमन्त्रसनम् १४ चातुयम् १५ परिपाटी  
१६ ज्वेजम्

स्मरति वयसि प्रथमे ससुदृशति तरुणिगनि सुदृश । दधति  
 स्म मधुरिमाण वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च शृङ्गम् ॥ ६ ॥  
 यदवधि विलासमवन यौवनमुदियाव चन्द्रवदनाया ।  
 दहन विनैव तदवधि यूना हृदयानि दहते ॥ ७ ॥  
 अघर त्रिसल्यराग कोमलविष्णानुवारिणो बाह । कुसु  
 ममिव लोभैनीय यौवनमङ्गेयु सनद्धम् ॥ ८ ॥ मुदुलवलि  
 ललितमध्य मुदुलकुच चारु विपुलभूषणम् । पुतागसूह  
 नीय स्फुरति वन यौवन च नारीणाम् ॥ ९ ॥ समित्रयोर  
 मुप्या वयसो पयसोरात्रिणेषु । अनयो रसद्विभेद मानस  
 जन्मा पर वेद ॥ १० ॥ सन्ततमिदमुचुङ्ग निम्नो मध्य  
 समुतत जघनम् । निपमे मृगशाखास्या वधुषि जवे क इव  
 न स्खलति ॥ ११ ॥ उदयति तरुणिमत्तरणो शौन  
 शशिनि प्रशान्तिमायाते । कुचचक्राकयुगल तरुणितटिन्या  
 मियो मिलति ॥ १२ ॥ अचल चलदिव चक्षु प्रवृत्तमपी  
 समुचदिव वध । अतदिव तदपि शरीर सप्रति वामभुजो  
 जयति ॥ १३ ॥ अयनङ्कुरमान एव ताकजुचयो कर्पति  
 लोकलोचनानि । इतरेतरपीडनीमवस्था गतयो श्रीरनयो  
 कथ भविती ॥ १४ ॥ परिहरति यथा यथा वयोऽस्या  
 स्फुरदुरुदलशालिवालभावम् । द्रढयति घुघुपत्तया तथा  
 ज्या स्पृशति शपनपि संजयन्मनोम् ॥ १५ ॥ निशित  
 शरधियार्द्रयत्नमङ्गे दृशि सुदृश स्तनल वयसंपले । दिशि  
 निपतति यत्र सा च तत्र व्यतिक्रमेत्य समुमिपमन्यनस्था  
 ॥ १६ ॥ यथा यथाऽस्या कुचयो समुज्जतिस्तथा तथा  
 लोचनमेति वक्रताम् । अहो सहते भक्त नो परोदय  
 निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्रसाद्य ॥ १७ ॥ सम विलासोऽङ्कु  
 रित स्तनाभ्या ज्या मिलासेन महावतीर्णा । अर्वात्ता  
 न्बलपयैत्र साक बात प्रफरो वचसा वृशङ्गा ॥ १८ ॥  
 उभरीति हृद्वचय चित्र स्योऽग्रिमिर्मित्रमियारविन्दम् ।  
 भूय तसाश्रुतरसशोभि वसुर्मिभक्त नययौवनेन ॥ १९ ॥  
 असमृत मण्डनमङ्गयैरनासन्नाय करण मदस्य । वामस्य  
 पुण्यव्यतिरिक्तमल बाह्यात्पर साधु वय प्रवेदे ॥ २० ॥  
 आश्रुणोति यदि सा शृंगीदृशो सौख्येन कुचवाहनाव  
 लम् । मय एव गहिरिति गौरवाद्भुक्तो न सहते तिरस्कि

१ गच्छति सारं २ उच्य प्राप ३ शुश्रीयम् ४ गृही या लव  
 ५ विप्रविशेऽस्येन लज्जितो मध्याभायो बलं तपः पक्षे-पटुना  
 ६ वयो यो विप्रियय ते लज्जितो मधयो यस्मिन् ७ धृष्यत शुश्री  
 ८ लुङ्गु वा यस्मिन् पक्षे ९ पृथ्वी कुत्र यस्मिन् १० सुस्तरम् ११ विपुला  
 १२ वे भूया श्रुतीयेनेन निविद्धम् पक्षे-विपुला भूयेषां वे विपुलमुच्य  
 १३ स्ताद्वा जना यस्मिन्सु १४ भुङ्क्तेदेवाभ्यापयन्मनस्य १५ पुनां  
 १६ केगारं पक्षे शुश्रीयम् पक्षे-पुङ्गवभक्षे शुश्रीयम् १७ कुटिले  
 १८ श्वीयोवाक्ये १९ स्वस्तेन

पा० ॥ २१ ॥ अस्तुतस्तनमुरो नयने सुदीर्घं वक्त्रं मुना  
 चतितरा वचनं ततोऽपि । मण्योऽपि तनुर्ननुगुरु  
 नितम्बो मदा गतिं किमपि चाद्गतलोचनाया ॥ २२ ॥  
 शृणुतो घनुषाद्भतरङ्गितानि बाणा गुणा धनगशालिरिति  
 खरेण । तस्यामनद्भवजगमदेवतायामस्त्राणि निर्जितत्र  
 गतिं किमर्पितानि ॥ २३ ॥ दृशो सीमावाद ध्रुवयुग  
 लेन प्रतिकूल स्रान्मया सरुद्धे हृदि मनसिजसिष्ठति  
 बलात् । नितम्ब साकन्द क्षिपति रशनादाम परत प्रवेश  
 सन्ध्याया धपुषि तरुणिशो विजयते ॥ २४ ॥ अनाघ्रात  
 पुष्प क्षिसल्यमैतून करहैरैर्नागिदत्त रत्न मधु नवमनासा  
 दितरन्म ॥ अखण्ड पुण्याना फलमिव न तद्रूपमनघ न  
 जाने योक्तार कमिह समुपस्थास्यति विधि ॥ २५ ॥  
 श्रुयो वाचिलीला परिणतिरपूर्वा नयनयो स्तनाभोगो व्यक्त-  
 स्तरुणिसमाभ्रमसमये । इवानीं बालाया किमश्रुतमय  
 किं विषमय विमानन्द साक्षाद्भूतितमधुर पश्चमय  
 ॥ २६ ॥ अनाकृतैरेव प्रियसहचरीणा शिशुतया वचोमि  
 पाश्चादीनिधुनमधुना सगमयितुम् । उपादत्ते नो या विर  
 मति न या केवलमिय क्रमो गै कल्याणी पुलकसुकुलै  
 र्दन्तुरयति ॥ २७ ॥ प्रगल्भानामन्त प्रविशति शृणोति प्रिय  
 कथा स्वय तच्चेष्टाशतमभिनयैरेष्यति च । स्मृहामन्त  
 कान्ते बहति न समम्येति निकट यथेवेय बाला हरति  
 हि तथा चित्तमधिकम् ॥ २८ ॥ स्मित किंचिद्भेजे सरल-  
 तरलो दृषिविभ्र परिरसन्दो बाचामभिनजविलासोक्ति-  
 सरस । गतीनाम्भरम्भ क्षिसल्यतिलीलापरिकर स्मृशन्त्या  
 स्तारुण्य किमिह न हि रम्य मृगदृश ॥ २९ ॥ इमे  
 तारुण्यश्रीनपरिमला प्रौढसुरतप्रतापमारम्भा क्षरविजय  
 दानप्रतिभुज । चिर चेतश्रीरा अभिनगविकारैकचयो  
 निलासव्यापारा किमपि विजयन्ते मृगदृश ॥ ३० ॥  
 अपक्वाते बाद्ये तरुणिमनि चागन्तुमनसि प्रयाते शुभ्रत्वे  
 चतुरिणि चास्त्रेपरितिके । न केनापि स्पृष्ट यदिह वयसा  
 मर्म परम यदेतत्तत्त्वोर्जयति यपुरीन्दीवरदश ॥ ३१ ॥  
 तदालम्बो मील भ्रदिभरणणीया कठिनतां विचित्त प्रत्य  
 झदिध तरुणभावेन घटितौ । स्तनौ सविभ्राणा क्षण  
 विनययैवात्यमघुष्यमसो मया केपासुपरि न रशना युव  
 तय ॥ ३२ ॥ न शील दम्भद्वी कलयति कुरङ्गनीय  
 नयो कुचश्री कर्कषूफलमपि न बन्धूकृतवती । सुधाया  
 सप्रोची न च वचनवीची परिचिता तथापि श्रीरसा  
 युवजननमसा विजयते ॥ ३३ ॥ उदम्भद्रक्षोजद्रव्यतट  
 भाक्षोभितवटि स्फुरदग्म्या भन्दीकृतविलसदिन्दौ नखगुग्म ।

१. अञ्जितम् २. वैधरहितम् ३. मदनस्य

समुच्चमङ्ग प्रविहितधनुर्मङ्गमनिश वयस्तत्पद्माक्षा कथ  
मिष मनो न व्यथयतु ॥ ३४ ॥ मुख विकसितस्मित  
वैशितवकिमप्रेक्षित सैमुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसत्त्वा  
मति । उरो मुकुलितस्तन जघनमसम्बोधैरु वतेन्दु  
वदनातनौ तरुणिमोद्रमो मोदते ॥ ३५ ॥ न दन्तुरसुर स्थल  
वक्षसि नाशिता चातुरी विकारि न विडोक्ति भुवि न  
वकिमोपक्रम । तथापि हरिणीदृशो वपुषि कापि कान्ति  
चञ्चटा पटावृतमहामणियुतिरिवान सलक्ष्यते ॥ ३६ ॥ इदं  
परमसुन्दर तनुपुर कुरङ्गीदृशा निवार्य रज्जु शैशव स्वय  
मनेन नीत बलात् । तदगमनवाङ्मया मकरकेतुना किं  
कृत पयोधरधराधरो निबलिवाहिनीदुस्तरा ॥ ३७ ॥ स्थिर  
त्वमचिरयुतौ तमसि कोऽपि बध्नन्नेहो विधौ किमपि सौरभ  
मभुनि कापि धर्णात्मता । क्षिरीपनवदामनि स्फुरति कोऽपि  
शैलोदयो वयोऽभिनयवेधस्तद्विहृ मन्महे कौशलम् ॥ ३८ ॥  
क्षण सरलवीक्षण क्षणमपाङ्गसवीक्षण क्षण रजसि खेलन  
क्षणमतीव भूषादर । क्षण द्रुततरा गति क्षणमतीव मन्दा  
गति क्षणक्षणविलक्षण जयति चेष्टित सुभुव ॥ ३९ ॥  
क्षोभ धत्ते यदतिबहुल क्षिण्वलावण्यपूर प्रत्यङ्ग यत्तटम  
नुसरन्धुर्मयो विभ्रमाणाम् । उन्मथ यत्स्फुरति च मना  
ह्रम्योर्द्वन्द्वमेतत्तन्मयेऽस्या अरगजयुधा गाहते हत्तवा  
गम् ॥ ४० ॥ मन्द मन्द श्रवणपुटकोपान्तगता द्रवन्ते  
किञ्चिक्किञ्चिद्विरमति मनो धूलिकेलीसेभ्य । आविर्भाव  
स्तनमुकुलयो कापि काति समन्तादघ श्रो वा कुसुम  
धमुपो यौवराज्याभिषेक ॥ ४१ ॥ सन्दोऽय नवतर  
णिमा काममास्कुटुकायो नैना मुच्यतेह सहसा कैतुकी  
बालमाध । तद्वैराज वरतरतनुसर्णभूमौ भवत प्रायस्त्व  
आवनुदिनमय क्षीयते मय्यदेश ॥ ४२ ॥ श्रोणीबन्धस्त्य  
जति तैनुता सेव्यते मध्यभाग पञ्चा मुक्तास्तरलगतव  
सश्रिता लोचनान्ध्याम् । धत्ते यक्ष कुचसचिवतामद्वितीय  
तु वक्र तद्गानाणा गुणविनिर्मेय कल्पितो यौवनेन ॥ ४३ ॥  
सम्भूतं करकिसलयावर्तनैरुपलन्ती सा पश्यती ललित  
ललित लोचनसङ्घलेन । विन्यसन्ती चरणकमले लीलया  
स्त्रैर्यातैर्नि सङ्गीत प्रथमवयसा नर्तिता पङ्कजाक्षी ॥ ४४ ॥  
दोलाया जघनस्थलेन चलता लोलेक्षणा लज्जते साशङ्क  
तनुवण्टकक्षतभिया क्रीडावने क्रीडति । धत्ते दिक्षु निरी  
क्षण क्षितमुखी परावताना रुते सज्ज मौग्यविसर्जनार्थ  
सुतनो शङ्कारमिव वय ॥ ४५ ॥ वक्षसावरणादरस्तन

युगोद्भेद विनायकलीमुद्रासुचिताहास्यमास्यमधिक नो  
पुनिक्रिदौ रस । तिर्यग्लोचनवीक्षितानि वचसा छेकोक्ति  
सकान्तयस्तस्या सीदति शैशवे समभवत्कोऽप्येष नव्य क्रम  
॥ ४६ ॥ लावण्यामृतनिर्झरेण सुदृश तिक्ताखिलाङ्गस्थली  
जातस्तन नवीनयौवनकलालीलाततामण्डप । तस्मिन्नेव  
विशेषशीतलतरच्छायासु सुसोस्थित वदर्पस्त्रिजगज्योद्यम  
परोऽप्यद्यापि निद्रालस ॥ ४७ ॥ बाल्ये नेहपतौ निमी  
लति यय सधि विधाय सारश्चर्राश्रुतर विवेश निभृत  
बालशरीरालयम् । चाबल्य चरणे पृथुत्वमुदरे निर्लज्जता  
चेतसि क्षामत्व हृदये दृशो सरलता सर्वस्वमसा हरन्  
॥ ४८ ॥ एतस्या रतिवल्लभक्षितिपते क्रीडासरसा शनैः  
सशोप नयतीव शैशवजल तारुण्यतिग्मयुति । अन्तस्था  
च यथा यथा विकसति प्राय कुचोन्मथली सौल्य हन्त  
तथा तथा वितनुते इवपीनमीनावली ॥ ४९ ॥ रेखा  
काचन कज्जलस नयनाम्भोजे मिथ कौशलादालीभि सर  
लीकृतापि कुटिलीभाव समालम्बते । लक्ष्या वक्षसि पाणि  
पञ्चविषमस्पर्शोदयादुन्नतिर्जानीमो ययमेणशावनयने बाल्य न  
पाल्य तव ॥ ५० ॥ मध्यस्य श्रमिमानमेति जघन वक्षो  
जयोर्मन्दता दूर यास्तुदर च रोमलतिका नेत्रार्जव धावति ।  
कदर्प परिवीक्ष्य नूतनमनोराज्याभिषिक्त क्षणादङ्गानीष  
परस्पर विदधते निर्लुण्ठन सुभुव ॥ ५१ ॥ दृष्टि शैशव  
मण्डना प्रतिकल लावण्यमभ्यस्यते पूर्वाकारसुरस्तथापि  
कुचयो शोभा नवामीहते । सप्राप्ता गुरुता तथाप्युपचिता  
भोगा नितम्बस्थली तन्व्या स्त्रीकृतममथ विजयते तन्नेत्र  
पेय वय ॥ ५२ ॥ तत्तस्या कमनीयकान्ति विजित  
नेलोक्यनारीवपु शङ्कारस निक्तेन समभवत्सारसार  
वय । वक्षिन्विरस्यतपस्मशीलचलना कामलसा दृष्टयो नो  
यूना पुनरुपतति पतिता पार्श्वे शकुन्ता इव ॥ ५३ ॥  
केलीकौतुकमादराच्छरणयोरीभिराश्राप्यते बालाभिस्तु पुर  
पुरेश रजसि क्रीडायैमाहूयते । चेतो याति न वा तत  
स्तदुभयोरेणीदृश सापत मध्ये चुम्बकयोर्व शकलवन्नि  
पक्षपात मन ॥ ५४ ॥ उत्तालालकमञ्जनानि कवरीपाशेषु  
क्षिप्रारसो दन्ताना परिकर्म नीविर्नहन म्रूलास्योग्याग्रह ।  
तिर्यग्लोचनचेष्टितानि वचसा छेकोक्तिसकातय क्षीणा  
म्लायति शैशवे प्रतिकल कोऽप्येष केलिक्रम ॥ ५५ ॥  
मात्रा नर्तनपण्डितभु वदव किञ्चित्प्रगल्भे दृशौ सोकोद्भेद  
निवेशनस्तनपुरो मध्य दरिद्राति च । अस्या यजघन  
धनं च कल्या प्रत्यङ्गमेणीदृश सत्यकारमिव सारैकसुहृदा  
तद्यौवनेनार्पितम् ॥ ५६ ॥ लावण्यामृतमाहित वरतनोर्द्वे

१ स्वावतीकृतम् २ समुद्रत ३ निवर्तकविषयता ४ उन्नतम्  
५ उत्कर्षमागमवति ६ जघनबन्ध ७ सूक्ष्मताम् ८ चञ्चल्यमनानि  
९ विषयैव



स्थितं यत्पुत्र तत्तारुण्यघनोदयेन बहुधा संवर्धितं पद्मम् ।  
वीक्ष्य सान्दनशङ्कितः कुचयुगल्याजाशितम्बस्यलाचके सेतु-  
युगं न चेदिह श्रुतलाघ्रसस्यामुता ॥ ५७ ॥ विस्वारी  
सनमार एष गमितो न स्रोचितामुन्नतिं रेखोद्भासि कृतं वलि-  
त्रयमिदं न स्पष्टनिश्चिन्नतम् । मध्येऽस्या ऋजुरयतापंकपिशा  
रोमावली निर्मिता रम्यं यौवनशैशवव्यतिकरोमिन्ध्रं वयो  
वर्तते ॥ ५८ ॥ चाश्रुत्य चरणौ विहाय नयनग्रान्तं प्रति-  
घासते वस्तु याञ्छति वाचि काचिदधृतसर्पाकरी माधुरी ।  
कान्तिः काचन वक्षसो विजयते तन्व्या दुकूलाश्रुतं तन्मन्ये  
दिवसैः क्रियद्विरतनुजैता जगन्मण्डलम् ॥ ५९ ॥ आला-  
पान्मूविलासो विरलयति लसद्वाहुविक्षिति यातं नीविग्रन्धि  
प्रथिक्ता प्रतनयति मनाम्बप्यनिन्नो नितम्बः । उत्सृज्यत्यार्ध-  
मूर्च्छकुचशिखरसुरो मूनमन्तः स्मरेण स्पृष्टा कोदण्डकोट्या  
हरिणशिमुदशो दृश्यते यौवनश्रीः ॥ ६० ॥

### तरुणीपृथगवयववर्णनम्

केशपाशाः

अस्या मनोहराकारकवरीभारनिर्जिताः । लज्जयेव वने  
यासं चक्रुश्चमरवर्हिणः ॥ १ ॥ माति विन्यस्तकहारं  
सुकेश्याः केशसंचयम् । शोणितार्द्रैः शरीः पूर्णं तूणीमिव  
मान्मयम् ॥ २ ॥ स्नानामोगे पतन्माति कपोलाकुटिलोऽ-  
लकः । शशाङ्कविम्बतो मेरी लम्बमान इवोरगः ॥ ३ ॥  
चलत्कामिमनोमीनमादातुं चित्तजन्मनः । गल्यष्टिरिवामाति  
वायवेणी गुणोज्ज्वला ॥ ४ ॥ एणीदशो विजयते वेणी  
मुष्णपलम्बिनी । अशोभनं पक्षपाणस्य उपतर्जनहेतवे ॥ ५ ॥  
तमस्तोम शृङ्गं सोममण्डलोपरि राजसे । धूमपानेन किं  
नाम धाम गम्यमतः परम् ॥ ६ ॥ वेणी श्यामा मुजंगीयं  
नितम्बान्मल्लकं गता । वक्रचन्द्रमुषां लेढुं सान्द्रसिन्दूर-  
निहया ॥ ७ ॥ तस्याः कचमरव्याजाचनयमेहलालितः ।  
आरुढः पार्वतीयुक्ता शृङ्गहर्षोर्ध्वं मूर्धनि ॥ ८ ॥ श्यामा  
मिलिन्दमाला बालाया वदनपद्मवत्तन्दम् । आखादितुमिव  
मिलिता ललिता वेणीमिपादेया ॥ ९ ॥ मलिना अपि  
संयमनाल्लुरिटा अपि सुमनसां सयागमतः । बाला अपि  
सुखानामनुपह्लाधिर्जैत्युपययान्ति ॥ १० ॥ खानार्द्रसुके-  
प्यनुपुष्पासं विन्यस्तसायंतनमलिकेषु । कोमो वसन्तालय-  
मन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् ॥ ११ ॥ एणीदशः  
पाणिपुटे निरुद्धा वेणी विरेजे शयनोत्थितायाः । सैरोज-

कोगादिव निष्पतन्ती श्रेणी घनीभूय मधुनतानाम् ॥ १२ ॥  
इयं सुखाम्बोहसंनिधाने विलम्बिवम्बिततच्छिन्देन ।  
समागतां सादरेमेव वायु द्विरेफमालामुत वा दधाति  
॥ १३ ॥ अस्याः सपथैकविधोः कचोपः स्थाने सुवम्बो-  
परि वासमाप । पद्मस्यतावद्दुचन्द्रकोऽपि कण्यपिनां येन  
जितः कण्यपः ॥ १४ ॥ अस्या यदासेन पुरश्चिरश्च  
तिरस्कृतं शीतरुचान्धकारम् । स्फुटस्फुटद्विकचच्छिन्देन  
तदेव पश्चादिदमसि वदम् ॥ १५ ॥ अस्याः केशानां  
शिखिनश्च किं नु विधिं कलापे विमतेरगाताम् । तेनायमेभिः  
किमपूजि पुष्पैर्मालिसि दत्त्वा स किमर्थचन्द्रम् ॥ १६ ॥  
आमाति शोमासिधायं प्रपञ्चादेणीदशोऽस्या रमणीयशोभा ।  
वेणी लसत्कुन्तलयोरणीनां श्रेणीव किं चास हरिन्मणीनाम्  
॥ १७ ॥ विधिः किमसा नितपममान्तमङ्गेषु दृक्कारसं  
सुकेश्याः । सिङ्गोष्ठसलुन्तलकैतवेन निधाय मूर्ध्नि सवकी-  
चकार ॥ १८ ॥ चिकुरप्रकटा जयन्ति ते विदुषी मूर्ध्नि  
यान्विमर्ति सा । पशुनाभ्येपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छति  
चामरेण कः ॥ १९ ॥ लसन्मौक्तिकप्रेणिगङ्गातरङ्गा भयं  
नन्दिनी माखतो नीलवर्णा । ससीमन्तसिन्दूरसारखतामा  
त्रिवेणीयमेणीदशो मेलिवेणी ॥ २० ॥ एता नराम्बुधर-  
कान्तिमुदीक्ष्य वेणीमेणीदशो यदि वदन्ति वदन्तु नाम । भूमो  
वयं सुखसुधांशुसुधाभिलषादम्यागता मुजगिनीं मणिसिद्ध-  
हन्तीम् ॥ २१ ॥ स्वर्मानुरकलयितुं स समुपतोऽनुदोक्तं  
विनाननसुधांशुमहो यदस्याः । मन्ये तदस्य न च तिष्ठति  
पूर्णमायां मावो हि किंतु परिपूर्णरुले सुधांशौ ॥ २२ ॥  
विकचरुचकलापः किंचिदाकुचितोऽयं कुचकलशानिवेशी  
शोभते श्यामलास्याः । मधुरसपरितोपात्किंचिदुफुङ्गकोशे  
कमल इव निलीनाः पेटकाः पट्टपदानाम् ॥ २३ ॥ न  
जीमूतच्छेदः स हि गगनचारी न च तमो न तसेन्दो-  
र्ध्वी न च मधुकणसे हि सुतराः । न पिच्छं तत्केकिन्मु-  
चितमसितोऽयं न च मणिर्मृदुत्वादाजातं घनचिकुरपाशो  
मृगदन्तः ॥ २४ ॥ धुनोतु ध्यान्तं नस्तुलितदलितेन्द्रीव-  
रुचं घनक्षिणं स्मृणं चिकुरनिकुम्भं तन शिवे । यदीयं  
वीर्यं सहजमुपलब्धं सुमनसो वसन्त्यसिन्मन्ये बल-  
मयनयादीवितपिनाम् ॥ २५ ॥ लम्बीलद्वन्द्वेन्दुकान्तिवि-  
सरैरेरे समुत्सारितं मध्रं पीनकुचम्यलस च रुचा हृष्ट-  
प्रमाभिर्हितम् । एतस्याः कलविद्वक्कण्टकदलीकल्पं मिलितो-  
कादप्रासाद्गुह्यं रूपेव सहसा केशेषु लभे तमः ॥ २६ ॥

अभ्यङ्गारम्भः

अस्याः पीतोपविधायया अभ्यङ्गं वितनोत्यसौ । लसच्छोणि  
चलद्वेणि नटद्रुमयोधरम् ॥ २७ ॥ आवर्त्य कण्ठं तिचयेत्

१ वदितः २ अमराणाम् ३ केशकलापः ४ पश्चात्कृतेन

१ वचनादः २ पक्षे, अत्रियनिमग्न ३ पुण्यानाम् ४ पक्षे, साधुनाम् ५ वयोरविदात् केशाः ६ पक्षे, अमराणां ७ मौक्तिकानाम् ८ पक्षे, जीवन्मुक्तानाम् ९ अरारदितानाम् १० पक्षे, देवतानाम् ११ कमल-  
कुण्डलायः १३ इ. मां.

सम्यगावस्थ वक्षोरुहकुम्भयुग्मम् । काशौ करालम्बिततैल-  
पात्रा मन्दं समासीदति सुन्दरीं ताम् ॥ २८ ॥ वक्षोजौ  
निविडं निरुध्य सिचयेनाकुक्ष्य मध्यं शनैः कृत्वा चम्पक-  
तैलसेकमदला संपीड्य मन्दं शिरः । पाणिभ्यां चलकङ्क-  
णोद्यतझणकारोत्तराभ्यां करोत्यभ्यङ्गं परिपश्यतः सकुसुके  
दोस्तरं प्रेयसः ॥ २९ ॥

### सीमन्तरचनम्

ब्रह्मसंघर्षितान्यालान्ददं वधाति सुन्दरी । करुणा  
हरिणाक्षीणां कुतः कठिनचेतसाम् ॥ ३० ॥ संप्राप्तचिकुर-  
भावः कचनिचयो वा युवा करे लग्नः । सीमिर्ददं निबध्यो  
न चेत्यकैलवमनुसरति ॥ ३१ ॥ यथा यथाऽयं बलते  
भुजोऽस्या उद्विष्टः संयमने कचानाम् । तथा तथा बलाति  
काममेकः स एव वक्षोरुह उल्लास्याः ॥ ३२ ॥ जानुभ्यामुप-  
विश्य पार्श्वनिहितश्रोणीभरा प्रोन्नमद्दोर्वह्नी नमदुन्नमत्कुचतटी  
वीथ्यश्चत्वाङ्गावलिः । पाणिभ्यामवभूय कङ्कणझणत्कारावतारो-  
त्तरं बाला नैवति किं निजालकमरं किं वा मदीयं मनः ॥ ३३ ॥  
अश्रान्तं दृढवज्रणेन कुचयोरत्यक्तकाठिन्योरावदरुतमण्ड-  
लोद्यतमिलचोलं विमुञ्चोरसः । नीवीविष्कुरितं विधौय  
तमसु धामसलालाम्बिनीं वेणीं पाणिनखाञ्चलैः शिथिलयत्वा-  
कन्य पीठं पदा ॥ ३४ ॥ आसुभाङ्गुलिपङ्क्तौ कचमे  
व्यापारयन्ती करौ नन्योत्कर्षनिबद्धगानसतया शून्यां  
दधाना दशाम् । बाहूदक्षेपसमुन्नते कुचतटे पर्यस्त-  
चोलाङ्गुका ह्रीसंकोचितबाहुमूलसुभगां वधाति जूटी वधूः  
॥ ३५ ॥ जानुस्यापितदर्पणं परिणमद्वीथं समुद्युजं  
न्यञ्चत्पूर्वप्रसन्नमृजुलसत्कक्षान्तरोहकुचम् । पाणिभ्यां  
प्रविमज्य केशनिचयं सीमन्तकर्मोद्यता चेतः कस्य बशीकरोति  
न बलाङ्गाला विलोलेक्षणा ॥ ३६ ॥ केशान्नामकरावलम्बित-  
शिलान्भूयो रणत्कङ्कणं व्याधूयाथ कनिष्ठिकानखमुलेना-  
कुक्षितान्याहुति । सीमन्तं विरचय्य तस्य करप्रेणोन्मज्य पार्श्व-  
द्वयं तान्यश्वाधुगपध्मणीय करोयुग्मेन वधात्यसौ ॥ ३७ ॥

### सीमन्तसिन्दूरम्

बहन्ती सिन्दूरं प्रबलकवरीभारतिमिरत्निपां वृद्धैर्वन्दीकृत-  
मिव नवीनाकर्मणम् । तनोतु क्षेमं नखव वदनसौन्दर्यलहरी-  
परीवाहलोतःसरणिरिव सीमन्तसरणिः ॥ ३८ ॥ अये मातङ्ग्या  
मुखममृतभातप्रभवशात्कचच्छा राहुर्वसति किमु तृष्णातर-  
लितः । किमेवं कंदर्पान्तकतरुणि सिन्दूरसरणिच्छलाद्भोक्तुं  
भूयो बहिरिव रसजां कलयति ॥ ३९ ॥

१ वक्षमन्तरेन. २ केशयेशः. ३ कलत्र ओणिभावेयो. ४ वधाति  
५ संततम्. ६ वसनमभ्यसंनिहितम्. ७ कृत्वा. ८ करवह्निमायेण

### ललाटः

केशान्धकारादथ दृश्यमालस्थलार्धचन्द्रा स्फुटमष्टमीयम् ।  
एनां यदासाध जगज्जयाय मनोभुवा सिद्धिरसावि  
साधु ॥ ४० ॥

### तिलकः

बाले ललामलेखेयं भाले भक्षीव राजते । भ्रूलताचापमा-  
कुष्य न विशः कं हनिष्यति ॥ ४१ ॥ कस्तूरीतिलकं बाले भाले  
मा कुरु मा कुरु । अथ साम्यं मजामीति जम्भते शशलाञ्छनः  
॥ ४२ ॥ दैयामलेनाङ्कितं भाले बाले केनापि लैक्षणा ।  
सुखं तवान्तरासुप्तभृङ्गफुलाम्बुजायते ॥ ४३ ॥ नासावंश-  
विनिर्मुक्तसुक्ताफलसनाभिना । भाति भालतलस्थेन बाला  
चन्दनबिन्दुना ॥ ४४ ॥ लोचनफुलाम्भोजद्वयलोभान्दोलि-  
तैकमन्याः । कस्तूरीतिलकमिषाद्वयमलिकेशलिः समुलसति  
॥ ४५ ॥ अस्या ललाटे रविता सखीभिर्विभाव्यते  
चन्दनपत्रलेखा । आपाण्डुरक्षामकपोलमिचावनङ्गवाणप्रण-  
पट्टिकेव ॥ ४६ ॥ अस्यास्तनुखन्दनसंसितो वै स मीनकेतु-  
र्जगतीं विजेतुम् । सकुङ्कुमालेखमिषेण वीरो व्यमोचयन्ना-  
रुतरां पताकाम् ॥ ४७ ॥ विराजतेऽस्यास्तिलकोऽयमश्वितो  
विकुञ्चितमूलतिकाद्वयान्तरे । विजित्य लोकद्वितयं दिवं प्रति  
खरेण वाणो धनुषीव योजितः ॥ ४८ ॥ अस्याः सुगन्धिनव-  
कुङ्कुमपङ्कदचो सुगन्धकास्ति तिलको भविरेक्षणायाः ।  
आविष्टरागमभिराममुखारविन्दनिष्यन्दलप्रमिव मे हृदयं  
द्वितीयम् ॥ ४९ ॥ अस्याः संयमवाङ्मचो मधुकौरभ्यर्ध-  
मानो मुहुर्धृङ्गीगोपनजामिशापमचिरादुन्माहुकामो निजम् ।  
सीमन्तेन करेण कोमलरुचा सिन्दूरविन्दुच्छलादातपायस-  
पिण्डमण्डलमसावादातुमाकाङ्क्षति ॥ ५० ॥ केयूरं न करे  
पदे न कटकं मौलौ न माल्यं पुनः कस्तूरीतिलकं तथापि  
तनुते संसारसारधियम् । सर्वोपिक्यमलेखि भालकलके  
यस्सुभुवो वेधसा जानीमः किमु तत्र मन्मथमहीपालेन  
सुधा कृता ॥ ५१ ॥

### भुवौ

भूरेखायुगलं भाति तस्याभ्रदुलचक्षुषः । पत्रद्वयीव हरिता  
नासावंशविनिर्वता ॥ ५२ ॥ असितात्मा समुन्नद्धः समा-  
विष्कृतचापलः । सुजंगकुटिलस्तस्या भ्रुविक्षेपः खलायते  
॥ ५३ ॥ सरकल्पदुमो भाले तव भाले द्विपत्रकः ।  
पत्रयोरनयोऽस्या भ्रुवोर्व्याजादुद्वसति ॥ ५४ ॥ किंचित्सवि-  
भ्रमोदधिभ्रूलता भाति मामिनी । बालकीडाप्रतिद्विद्वि तर्ज-  
यन्तीव यौवनम् ॥ ५५ ॥ कामकासुकतया कथयन्ति भ्रूलतां  
मम पुनर्मतमन्यत । लोचनभ्रुहरोरपरिस्थं शृङ्गाशवक-  
ततिद्वयमेतत् ॥ ५६ ॥ तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कामि-

१ निष्कलद्वयसुखस्य कस्तूरीतिलकेन लाञ्छनवत्तवाचन्द्रः साम्यं  
भजेदिति भावः. २ द्यामवर्धनं. ३ विद्वेन.

श्रुवोरायतलेखयोर्या । ता वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः  
स्वचापसीन्दर्यमदं मुमोच ॥ ५७ ॥ श्रूम्या प्रियाया मरता  
मनोमूचापेन चापे घनसारमावः । निजां यदग्नोपद्रगाम-  
पेक्ष्य संप्रत्यनेनाधिकवीर्यतां ॥ ५८ ॥ सारं धनुर्वद्विधु-  
नोऽज्ञितासा यास्मिन् मृतेन च लक्ष्मलेखा । एतद्भुवो जन्म  
तदापुं सुमं लीलाचल्लोचितबालभावम् ॥ ५९ ॥

### नेत्रद्वयम्

नूनमाज्ञाकरस्तसाः सुधुवो मकरध्वजः । यत्सन्नेत्र-  
संचारमुचितेषु प्रयतते ॥ ६० ॥ निःसीमजोमासांभायं  
नताश्रया नयनद्वयम् । अन्योन्यालोकनानन्दविह्वलादिच  
चक्षुलम् ॥ ६१ ॥ आसां भ्रतमतीराशोर्धपुरः परि-  
सर्पणम् । सह यातं मनस्वन त्यक्त्वा भूयो निवर्तनम्  
॥ ६२ ॥ अर्जुनः कृष्णसंयुक्तः कणे यतानुधावति ।  
तन्नेत्रं तु क्रुक्षेत्रमिति मुग्धे मृशामहे ॥ ६३ ॥ एक-  
सैवाक्षि धामाक्षि रज्याञ्जनलेखया । जायतामेन्दवे निन्दे  
खञ्जनाम्बुजसंगमः ॥ ६४ ॥ असुप्य शुषिता लक्ष्मीश्र-  
क्षुपेति न नूतनम् । न वैषि कथयत्यस्याः कर्णे लभं  
किमुत्सृजम् ॥ ६५ ॥ मृगसंघनिषी दृष्टिरसौ यदि न  
सुधुवः । धावति श्रमणोत्सवीलाद्गद्गदुरे वृतः ॥ ६६ ॥  
तस्याः श्रमणमार्गेण चठिते यदि लोचने । कुतः प्रकाश-  
धवले घनः कृष्णानुरक्तताम् ॥ ६७ ॥ धूयतां कौतुकं  
सोऽपि सरः शृङ्गारिणा गुरुः । असुप्याः क्षिप्यतामेति  
श्रवणोन्मुखयोर्दृशोः ॥ ६८ ॥ भास्वरुण्डलमागिक्व-  
प्रमाप्रतिहृतेरिव । नताश्रयाः श्रवणोत्सङ्गमारुढा नय-  
नद्वयी ॥ ६९ ॥ नयनस्य लुब्धं चक्रे नलिनेन ननन्नुवः ।  
ऊनेन चठिते मृदं मामरमाद्विदिदौ (?) ॥ ७० ॥  
अनङ्गमङ्गलसुखसुदपाङ्गस्य मङ्गयः । जनयन्ति सुहृ-  
यूनामन्तःसंतापसंततिम् ॥ ७१ ॥ यदि म्यान्मण्डले सक्त-  
मिन्दोरिन्दीरद्वयम् । तदोपमीयते तस्या वदनं चारु-  
लोचनम् ॥ ७२ ॥ श्रमयति शरीरमधिकं श्रमयति चेतः  
करोति संतापम् । मोहं सुहृद्य कुरुते विषविषमं वीक्षणं तस्याः  
॥ ७३ ॥ अतिपूजिततारयं दृष्टिः श्रुतिलङ्घनश्रमा सुतनुः ।  
जिनसिद्धान्तम्यतिरिव सवासना कं न मोहयति ॥ ७४ ॥  
नयनचल्लेन सुतनोर्वेदनजिते शशिनि कुटपतौ श्रोत्रम् ।  
नासानालनियदं स्फुटितमिन्दोरं द्वेषा ॥ ७५ ॥ आया-  
मिनोत्सङ्गोत्सङ्गनरेणामिधि वितन्वत्याः । पाणिः प्रसा-  
धिकायाः प्रापद्रपाद्रं चिरं विषम्य ॥ ७६ ॥ प्रगत-  
नीलोत्पलनिर्विशेषमधीरप्रेक्षितमायतास्या । तया गृहीतं तु  
मृगाङ्गनाभ्यसतो गृहीतं तु मृगाङ्गनाभिः ॥ ७७ ॥ सुधा-

रविन्दोपरिभागसंयं नेत्रद्वयं खञ्जनमामनन्ति । प्रफुल्लश-  
म्बुजार्धार्थानि दृष्टव्यं मृदयुतं मतं मे ॥ ७८ ॥ इन्दोरं  
लोचनयोस्तुत्रायै निर्माय यत्रेन विप्रिः कदाचित् । अनु-  
त्यतां वीक्ष्य तनो रजामि निक्षिप्य चिलेप स पद्ममध्ये  
॥ ७९ ॥ इपुत्रेणैव जगत्रयस्य विनिर्जयात्पुष्पमयायुगेन ।  
शेषा द्विवाणी सफलीभूतेयं प्रियायाम्मोन्नपदेऽभिविष्य  
॥ ८० ॥ सेयं मृदुः कौसुमचापयष्टिः सगम्य मुष्टिमहपा-  
हंमया । तनोति नः श्रीमदपाङ्गमुक्ता मोहाय या दृष्टि-  
शरीषदृष्टिम् ॥ ८१ ॥ आधूर्णनं पद्मलमक्षिपत्रं प्रान्तमुति  
शैत्यजिनामृतायु । अस्या इयाम्याश्रलदिन्द्रीलोलामल-  
श्यामलनारत्नारम् ॥ ८२ ॥ कर्मात्सलेनापि सुखं सनाथं लभेत  
नेत्रधुतिनिर्जितेन । यदेतदीयेन ततः इतार्था स्वचक्षुषी किं  
कुरुते कुरङ्गी ॥ ८३ ॥ दचः समुत्तार्य दलानि रीत्या मोचा-  
त्यचः पद्मपाटनानाम् । सारैर्गृहीतैर्निधिरुलौघादस्त्राम-  
भूदीक्षणरूपदिश्लपी ॥ ८४ ॥ चक्रोगेनैव गदगुत्सलाना निमेष-  
यत्रेण किमेष कृष्टः । सारः सुघोर्दारमयः प्रयत्नैर्विधातुमेत-  
न्नयेन विधातुः ॥ ८५ ॥ श्वणीकृता किं हरिणीभिरासीदस्याः  
सकाशाजयनद्वयश्रीः । भूयोगुणैश्च सगम्य बन्धवत्ताम्योज-  
यालम्यत विम्वतीम्यः ॥ ८६ ॥ दगौ किमस्याश्चपल-  
स्वभावे न दूरमाक्रम्य मिषो मिलेताम् । न चेत्तुतः सादनयोः  
प्रयाणे विभ्रः श्रमः कूपनिपातमात्या ॥ ८७ ॥ कैदारमाज्ञा  
तिगिरप्रवेगान्पुण्याय मन्ये मृतसुपलिन्या । जाता  
यत्सक्तकुसुमेक्षणैश्च यतश्च तत्कोरकदन्धकोरः ॥ ८८ ॥  
नतन्नुवो लोचनखञ्जरीदौ विहारमानङ्गमिहारमेतः । कथं न  
सानन्दहरो बुभानन्यारुण्यमन्तर्निधिसुन्नयन्तु ॥ ८९ ॥  
मदशोर्जनयन्ति सान्त्वतां गुरुकङ्कनयनैरानामृगाः ।  
जितयोः रुदयत्मील्लयोस्तदगर्वेक्षणशोभया भयात् ॥ ९० ॥  
नलिनं मलिनं विपुलपती शृण्वतीमसृगती तमीक्षणे । अपि  
खञ्जनमञ्जनाञ्जिते विदधाते रुचिरगर्दुर्निधम् ॥ ९१ ॥ श्रुति-  
लङ्घनमीहमानयोर्मलिनान्मन्तर्ग्योर्धीरयोः । स्मृतितापकर-  
त्यमेतयोर्चिते लोचनयोर्मृगीदम् ॥ ९२ ॥ लोचने हरिण-  
गर्भोचने मा विदुष्य नताद्वि कञ्जलेः । सायकः सपदि  
जीवहारकः किं पुनर्हि गैरलेन लेपितः ॥ ९३ ॥ कामिनी  
नयनचञ्चलद्वारुस्थितो मदनमचचरहः । कामिनामसवना-  
न्तर्ग्योर्भीमसुपन्नति मानयतायाः ॥ ९४ ॥ रामाविरोल-  
नयने किमु मीनमालौ नीलोत्पले किमयमा किमु खञ्जरीदौ ।  
किं वा जगत्रयजयाय कृतिर्न जाने कंदर्पभूरचिता नय-  
कामंणम् ॥ ९५ ॥ सुखविधुपरिवृतोत्तानादङ्कयाशानधि-

चकितचकोरीकान्तिचौरं तदक्षि । त्रिभुवनसुवचेतोवन्ध-  
संकेतहेतोः सहचरमिव कर्तुं पाशमाशङ्क्य याति ॥ ९६ ॥

कटाक्षः

यान्ती गुरुजनैः सार्धं सद्यमानसुखाम्बुजा । तिर्यग्ग्रीवं  
यद्वद्राक्षीन्निर्गन्धशक्रोज्ज्वलम् ॥ ९७ ॥ कचिकृष्णार्जुनगुणा  
कचिकृष्णान्तगामिनी । अपाङ्गश्रीस्तवामाति सुभूर्भारत-  
गीरिव ॥ ९८ ॥ विशालाक्षीकटाक्षस्य साक्षी त्र्यक्षो  
महेश्वरः । नाद्यापि प्रकृतिं याति येन विद्धो दिगम्बरः  
॥ ९९ ॥ यासा कटाक्षविशिखैः स्मरचौरेण ताडिताः ।  
हृतचैत्यस्तसर्वेसा मोक्षन्ते सुप्रकाशकाः ॥ १०० ॥ रे रे  
घट्ट मा रोदीः कं कं न भ्रामयन्त्ययम् । कटाक्षवीक्षणादेव  
कराकृष्टस्य का कथा ॥ १०१ ॥ हत्या लोचनविशिखै-  
र्गत्वा कतिचित्पदानि पद्माक्षी । जीवति युवा न वा किं भूयो  
भूयो विलोकयति ॥ १०२ ॥ अस्याः कररुहसङ्घित-  
काण्डपटप्रकटनिर्गता दृष्टिः । पटविगलितनिःकलुषा स्वदते  
पीयूषधारेव ॥ १०३ ॥ वसन्तनीलोत्पलपदपदानां गीता-  
मृतं श्रोतुमिवोत्तरङ्गौ । नतभ्रुवो लोचनकृष्णसारौ कर्णा-  
न्तिकं संततमाश्रयेते ॥ १०४ ॥ नयनाब्जलचञ्चरीकपूरो  
वलतेऽयं यत एव पद्मलाक्ष्याः । तत एव भवन्ति नील-  
पक्षप्रकराणां तनु वृष्टयो नवीनाः ॥ १०५ ॥ यम यत्र वलते  
शनैः शनैः सुभ्रुवो नयनकोणविभ्रमः । तत्र तत्र शतपत्र-  
घोरणी तोरणीभवती पुष्पधन्वनः ॥ १०६ ॥ भवनमुवि  
सृजन्तस्मरहारायतान्दिशि दिशि विकिरन्तः केतकानां  
कुटुम्बम् । विपति च रचयन्तश्चन्द्रिकां दुग्धसुग्धां प्रति-  
नयननिपाताः सुभ्रुवो विभ्रमन्ति ॥ १०७ ॥ प्रणालीदीर्घस्य  
प्रतिपदमपाङ्गस्य सुहृदः कटाक्षव्याक्षेपाः शिशुशफरफालप्रति-  
भुवः । सुयानाः सर्वस्वं कुसुमघनुषोऽस्मान्प्रति सखे नवं  
नेत्राङ्गितं कुचलयदशः संनिदयति ॥ १०८ ॥ दिनान्ते  
स्नान्तीनां कनककलशाकारकुचयोरुर्ध्वसन्तीनां कमल-  
कलिकाकोमलकौ । समुद्यत्कालिन्दीतरलतरकडोलकुटिलः  
कटाक्षः कान्तानां कमिह कमितारं न कुरुते ॥ १०९ ॥  
शिलासम्भ्रम्योतोज्ज्वलधवलधारापरिसरानिमानन्त-श्यामानिव  
विपमबाणस्य विशिष्टान् । दृढप्रशार्वाग्न्यपि हृदयमर्माणि  
रुजतः कटाक्षनेतृसा मुनिरपि न सोढुं प्रभवति ॥ ११० ॥  
पिपासुरिव चञ्चलं विकटकर्णकृष्णज्वलं ततः प्रतिचलन्सुदुः  
श्रवणपाशगीतोऽभितः । तनोति तरलाकृतिस्मरलोचने  
संततं गतागतकुतूहलं सुदुग्धाङ्गरकुंक्षव ॥ १११ ॥  
सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां लब्धं  
तावद्विधेते विनयमपि समालम्बते तावदेव । त्रूणापाकृष्ट-

मुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्षमाण एते यावदीलावतीनां  
हृदि न धृतिमुपो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ ११२ ॥

अश्रुपि

अश्रुच्छलेन सुदृशो दुतपावकधूमकलुषाक्ष्याः । अप्राप्य  
मानमङ्गं विगलति लावण्यवारिपूर इव ॥ ११३ ॥

नासा

पुराणबाणत्यागाय नूतनाब्जकुतूहलाय । तन्नासा भाति  
कामेन तूणीवाधोमुखीकृता ॥ ११४ ॥ दन्तालिदाडिमी-  
वीजमक्षुण्णोत्कण्ठचेतसः । मन्ये मारुतकस्येयं नासा  
चञ्चर्विराजते ॥ ११५ ॥ नासावसीया तिलमुष्णतूर्ण  
जगज्जन्यस्तशरप्रयस्य । आसानिलाभोदमरानुमेयां दध्नि-  
बाणीं कुसुमायुधस्य ॥ ११६ ॥ केचित्तिलस्य कुसुमं शुक्ल-  
चक्षुमन्ये नासां वदन्ति कथयाम्यहमन्यदेव । संरक्षितो निज-  
शरासनसंनिधाने कामेन केतकदलैकमयो निषङ्गः ॥ ११७ ॥

नासाभूषणम्

नासामौक्तिकमबले किमधरविम्बेन विदुमं कुरुषे ।  
दृष्ट्वा गुञ्जानीजं शिव शिव भूयस्तदेव हसितेन ॥ ११८ ॥  
श्लेष्मागारे वसतिर्जातासाकं तदच मा यात । आन्दो-  
लनच्छलादिह निवारयन्तीव मौक्तिकानि विद्वान् ॥ ११९ ॥  
सुधामयोऽपि क्षयरोगशान्त्यै नासामुक्ताफलकच्छलेन ।  
अवद्वसंजीवनदृष्टशक्तिर्मुखादृतं ते पिवतीव चन्द्रः  
॥ १२० ॥ आकाशात्सितं पुनर्जलनिधौ भक्ष्ये  
चिरं संस्थितं पश्चादुःसहदेहरभ्रजनितहेशान्वितं मौक्तिकम् ।  
बाले बालकुरङ्गलोचनयुगे घोरं तपः संचर-  
न्नासाभूषणतामुपैति सखि ते विम्बाधरापेक्षया ॥ १२१ ॥  
असाः कामनिवासरम्यभवनं वक्त्रं विलोक्यादराग्निधिलेप  
सुधाकरं प्रियतमं श्रीमार्गं शोभनम् । नासामौक्तिकैतद्वेन  
रुचिरा तारापि सा रोहिणी मन्ये तद्विरहासहिष्णुहृदया  
तत्संनिधिं सेवते ॥ १२२ ॥

कर्णौ

सौन्दर्यपात्रे वक्त्रेन्दौ कुरङ्गासङ्गमीतया । सूचितौ  
श्रोत्रपाशभ्यां पाशाविव मृगीदृष्टा ॥ १२३ ॥ कमनीयता-  
निवासः कर्णस्तस्या विचित्रमणिभूषः । सविधप्रसूतरत्नं  
शङ्खनिधिं दूरतरमकरोत् ॥ १२४ ॥ तालीदलं काञ्चन-  
कर्णपाशौ प्रसारयन्ती सुतनुः कराभ्याम् । राजा कर्णान्त-  
निष्पण्डितः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥ १२५ ॥  
वियोगबाष्पाश्रितनेत्रपञ्चच्छन्नान्वितोत्सर्गपयःप्रसूनौ । कर्णौ  
किमस्या रतितयस्तिभ्यां निवेद्यपूयौ विधिशिल्पमीदृक्  
॥ १२६ ॥ इहाविश्वेन पयातिवक्रः शस्त्रोपनिधन्द्वास्म-  
याहः । सोऽस्याः श्रवणयुगे प्रणालीरेखेयं धावत्यभिकर्ण-  
कूपम् ॥ १२७ ॥ असा यदशदश संविमज्य विद्याः

श्रुती दध्रतुर्धर्मम् । कर्णास्तृक्कीर्णगमिरेखः किं तस्य  
संस्थैव न वा नवाङ्कः ॥ १२८ ॥ मन्येऽमुना कर्णलता-  
मयेन पात्रद्वयेन च्छिदुरेतरणे । एकाकिपात्रं वरुणं विजि-  
ग्येऽनन्नीकृतायासतती रतीशः ॥ १२९ ॥ आत्मेव तातस्य  
चतुर्भुजस्य जातश्रुतुर्दुरुचितः सरोऽपि । तत्रापयोः कर्ण-  
लते भ्रुवोर्ज्यं वंशत्वगंशौ चिपिटे किमस्याः ॥ १३० ॥

### कर्णभूषणम्

मुक्ताताटङ्कयुगं प्रतिमुक्तं कर्णपार्श्वयोरस्याः । मुखकमल-  
मिव निवेदितुमागतममृतांशुविम्बयुगम् ॥ १३१ ॥  
ताटङ्कमसाक्षरलेखणाया मुक्ताफलैश्चारुचिं विधत्ते ।  
मुखधिया चन्द्रमिवाभिभूय वन्दीकृतं तारकचक्रवालम्  
॥ १३२ ॥ शशी हतुं लोभान्मुखकमलशोभां युक्तिफलं  
सिधेवे सातङ्कस्त्रं तरुणि ताटङ्ककपाट् । तदन्तःपीयूषं  
निखिलमथ निक्षेपुमधरे मनोजन्मा मुण्यन्गुहुरहह- तुच्छं  
तमकरोत् ॥ १३३ ॥

### फपोलौ

कपोलपालीं तव तन्वि मन्ये लावण्यघन्ये दिशमुत्तरा-  
स्याम् । विमाति यसां ललितालकायां मनोहरा वैश्रवणस्य  
लक्ष्मीः ॥ १३४ ॥ खर्णच्छवीनामसितेक्षणाणां कर्णान्ततो  
गण्डलतातलानि । भृङ्गाः सहेलं यदि नापतिष्यन्कोऽवे-  
दयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ १३५ ॥ आचन्नप्रतिषेपमण्डलमलं  
वकेन्दुविन्वाद्बहिः कुर्वत्यङ्गजन्ममाणकलिवाकर्णायतंस-  
कियाम् । तन्वज्याः परिहृत्यतीव हसतीयोरसपतीवोत्पलं  
लावण्यं ललतीव काञ्चनशिलाकान्ते कपोलस्थले ॥ १३६ ॥

### अधरः

तत्रैव विद्वुर्मच्छायो रंममार्ग इवाधरः । करोति कस्य  
नो मुग्ये पिपासाकुलितं मनः ॥ १३७ ॥ अल्पेनापि  
सुरक्तेन साधनेन प्रयोजनम् । ओष्ठद्वयसहायेन कान्तासेन  
अगजितम् ॥ १३८ ॥ सर्वस्यैव हि रत्नस्य अणेऽर्धः  
परिहीयते । दयिताधरं त्वं तु त्रैणितं यार्त्स्यनर्घताम्  
॥ १३९ ॥ अधरोज्यमपीराक्ष्या बन्धुजीवप्रमाहरः । अन्य-  
जीवप्रमां हन्त हस्तीति किमद्रुतम् ॥ १४० ॥ सुखा-  
रविन्ददक्षत्रीः सुननोरुणेऽधरः । कुरुते हारमाणिक्यप्रदी-  
पान्याण्डुरात्पिपः ॥ १४१ ॥ संततोदयमंथ्येन वदनेन्दो-  
रनिन्दिता । तदोष्ठमुद्रा लावण्यसमुद्रस्य विद्रुमः ॥ १४२ ॥  
अपरोऽसौ कुरङ्गाक्ष्याः शोभते नाभिकातले । सुवर्णनलिका-  
मध्यान्माणिक्यमिव विच्छुतम् ॥ १४३ ॥ अधरं खलु

विम्बनामकं फलमाग्यामिति मय्यमन्ययम् । लभतेऽधर-  
विम्ब इत्यदः पदमस्या रदनच्छदे वदत् ॥ १४४ ॥ उरियतो  
निशि कलानिधिमवेदेतदीयमुषतुल्यतामये । प्रापितो  
मलिनमावमेतया लज्जया नमसि यालादृश्यताम् ॥ १४५ ॥  
अपि मृगाक्षि तवाधरपल्लवे दधितदन्तापदं न भवत्यदः ।  
सुवनमोहनमन्नपदाङ्कितं किमुत यत्रनिदं सारयणिनः ॥ १४६ ॥  
अभिलपन्ति तवाधरमाधुरीं तदिह किं हरिणाक्षि शुभा  
शुभाः । सुरसुधाभयरीकुरुते यतस्त्वदधरोऽधरतामगमत्ततः  
॥ १४७ ॥ पुणं प्रवालपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा  
स्फुटविद्रुमस्यम् । ततोऽमुकुर्वादिशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठ-  
पर्यस्त्वचः स्मितस्य ॥ १४८ ॥ बन्धुकबन्धुमवदेतदस्या  
सुखेन्दुनानेन सहोजिहानम् । रागाधिया शैशवयीवनीयां  
समाह संन्यामपरोष्ठलेखा ॥ १४९ ॥ अस्या सुखेन्दाव-  
धरः सुभार्भूविम्बस्य सुक्तः प्रतिविम्ब एषः । तस्यापवा  
श्रीर्द्रुममाजि देशे संभाव्यमानास्य नु विद्रुमेऽसौ ॥ १५० ॥  
जानेऽस्ति रागादिदमेव विम्बं विम्बस्य च व्यक्तमितोऽधर-  
त्वम् । द्वयोर्विशेषौषावगमाक्षमाणां नास्ति अत्रोऽम्बुदयोगाना-  
नाम् ॥ १५१ ॥ प्रियमसुखीभूय सुखी सुधांशुर्वसलसौ राहुमय-  
व्ययेन । इमां दधराधरविम्बलीलां तस्यैव बालं करचक्र-  
वालम् ॥ १५२ ॥ अधरममृतं कः संदेहो मधुन्यपि नान्यथा  
मधुरमधिकं द्राक्षायाश्च प्रसन्नरसं फलम् । सङ्गदपि पुनर्म-  
थ्यस्यः सन्नसान्तरविजनेन वदतु यदिहान्यस्मादु स्यात्प्रिया-  
दशनच्छदात् ॥ १५३ ॥ स्वं पीयूष दिवोऽपि भूषणमस्ति द्राक्षे  
परीक्षेत को माधुर्यं तव विश्वतोऽपि विदितं माध्वीक  
माध्वीकता । एतर्किं तु मनार्गंस्तुदमिव श्रूयो न चेलुन्यसि  
यः कान्ताधरपल्लवे मधुरिमा नान्यत्र कुत्रापि सः ॥ १५४ ॥

### दन्ताः

द्विधा विधाय शीतांशुं कपोलौ कृतवान्विधिः ।  
तन्व्यास्तद्वसनिष्यन्दविन्दवो रदनावलिः ॥ १५५ ॥  
चन्द्राधिकैतन्मुखचन्द्रिकाणां दरायतं तत्किरणारुनानाम् ।  
पुरःपरिचस्तप्रपृष्टितीयं रदावलीद्वन्द्वति विन्दुयुन्दम् ॥ १५६ ॥  
राजौ द्विजानामिह राजदन्ताः संविभ्रति श्रोत्रियविभ्रमे यत् ।  
उद्वेगरागादिमृजावदात्रास्त्वार एते तद्वैमि सुक्ताः ॥ १५७ ॥  
यावदावकुलवयस्यस्या मृन्यते दन्तापालिलावत्तावद्विगुणम-  
धरच्छ्रयया शोणशोचिः । काचित्त्वसाः परिमलकल्यहृत-  
मात्रालिकान्त्या वक्राश्वासे प्रसरति मुहुः श्यामिकाप्याविरा-  
सीत् ॥ १५८ ॥

### चिबुकः

विलोकितास्या मुखमुन्नम्य किं वेधसेयं सुपमासमाती ।  
घृष्टुद्रया यचिबुके चक्रासि निम्ने भनागङ्गुलि-  
यग्रणेव ॥ १५९ ॥

१ अन्कः केगाः पक्षे-कुबेरनागरी. २ वैश्रवणस्य कुबेरस्य-  
पक्षे-३ इति पदच्छेदः. ४ अत्राण्य कर्णस्य. ५ प्रवालान्ताः पक्षे-  
विगता द्रुमच्छाया यस्याम्. ६ मरदेरास्त्रमार्गः. ७ छिद्रे जाते सवी-  
लस्याद्यार्थम्. ८ मृद्वम्. ९ संजातव्रणम्. ८ अभूव्यताम्. ९ बन्धु-  
पुत्रम्. पक्षे-बन्धुभूता जीनाः.

१ लौहिलाटः. २ निष्ठुल्यम्. ३ नास्त्यम्. ४ मनेष्टम्.

## मुखम्

जितेन्द्रपद्मलायणं कः कान्तावदनं जयेत् । सुक्त्वा  
तदेव मुक्तभ्रमजितिलोचनम् ॥ १६० ॥ चलद्भङ्गमिवा-  
म्भोजमधीरनयनं मुखम् । तदीयं यदि दृश्येत क्लमः  
क्रुद्धोऽस्तु किं ततः ॥ १६१ ॥ विलसत्याननं तस्या  
नामामस्थितमौक्तिकम् । आलक्षितपुष्पाक्षेपं राकेन्दोरिव  
मण्डलम् ॥ १६२ ॥ मुखं वहति बन्धुकवन्धुरेणाधरेण सा ।  
पूर्णन्दुमिव सौन्दर्यादङ्गलाक्षितकौस्तुभम् ॥ १६३ ॥ विधा-  
यापूर्वपूर्णन्दुमस्या सुखमभूद्भवम् । धाता निजासनाम्भोज-  
विनिमीलनदुःस्थितः ॥ १६४ ॥ शरत्कालसमुद्रासिपूर्णमा-  
शर्दरीप्रियम् । करोति ते मुखं तन्मि चपेटापानाति-  
थिम् ॥ १६५ ॥ राकायामकलङ्कं चेदमृताशोमेषेष्टपुः ।  
तस्या मुखं तदा सान्यपराभवमवाभुयात् ॥ १६६ ॥  
आननं मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य लोललकावृतम् । भ्रमद्भ्रमर-  
तंकीर्णं स्वगमि सरसीरुहम् ॥ १६७ ॥ इयं सुनयना दासी-  
वृत्ततामरसधिया । आननेनाकलङ्केन जयतीन्दुं कलङ्कि-  
नम् ॥ १६८ ॥ लावण्यमधुमिः पूर्णमास्यमस्या विक-  
स्वरम् । लोकलोचनरोल्मकदम्बैः कैवै धीयते ॥ १६९ ॥  
ननु नीलाञ्चलसंवृतमाननमाभाति हरिणनयनायाः । प्रति-  
विम्बित इव यमुनागमिनीरागन्तरेणाङ्कः ॥ १७० ॥ अम्बुज-  
मम्बुनि ममं त्रासादाकाशमाश्रितश्चन्द्रः । संप्रति कः  
परिपन्थी यं प्रति कोपारुणं वदनम् ॥ १७१ ॥ आसार्यं  
सलिलमरे सवितामुपास्य सादरं तपसा । अधुनाञ्जेन  
मनान्तव मानिनि तुलना मुखस्यासा ॥ १७२ ॥ सुवि-  
रलमौक्तिकतारं घबर्लाशुचन्द्रिकाचमत्कारे । वदनपरिपूर्ण-  
चन्द्रे सुन्दरि राकाक्षि नात्र संदेहः ॥ १७३ ॥ पुंसा  
दर्शय सुन्दरि मुखेन्दुमीषत्पामपाङ्कल । जायानित इति  
रुदा जनश्रुतिर्मे यशो भवतु ॥ १७४ ॥ अबले सलिले  
व्यग्न्यता ते सुगमावो गमितो न पङ्कजेन । कथमैदमवर्ण-  
तान्म्यजस्य द्विजैर्गजेन कृतोरुनिमहस्य ॥ १७५ ॥  
मुपमाविषये परीक्षणे निमिलं पद्ममगानि तन्मुखात् ।  
अधुनापि न भद्रलक्षणं सलिलोन्मज्जनमुज्जति स्फुटम्  
॥ १७६ ॥ यः सरजं कमलं रमागृहं विश्लोचनमदो-  
त्तरं मिथिः । एष तादृग्यजन्मगीदृशो मीनकेतननिकेतनं  
मुगम् ॥ १७७ ॥ माधु चन्द्रमसि पुष्करैः कृतं मीलितं  
यदभिरामताधिके । उपता जयिनि कानिनीमुखे तेन साहस-

मनुशितं पुनः ॥ १७८ ॥ तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य  
कर्तुं न शक्तः सैद्यं प्रियायाः । अद्यापि शीतद्युतिरात्म-  
बिम्बं निर्माय निर्माय पुनर्भिनति ॥ १७९ ॥ अनेन रम्भोह  
तवाननेन पीयूषमगोस्तुलया धृतस्य । ऊनस्य नूनं परिपूर-  
णाय तारा स्फुरन्ति प्रतिमानखण्डाः ॥ १८० ॥ अस्या  
मुखस्यास्तु न पूर्णिमासं पूर्णस्य जित्वा महिमा हिमांशुम् ।  
भ्रूलक्ष्मखण्डं दधदधमिन्दुर्भालस्तृतीयः खलु यस्य भागः  
॥ १८१ ॥ व्यघत्त धाता मुखपद्ममस्याः सत्राजिमम्भोज-  
कुलेऽखिलेऽपि । सरोजराजौ सजतोऽदसीयां नेत्राभिधेयावत  
एव सेवाम् ॥ १८२ ॥ दिवारजन्यो रविसोममीते चन्द्रा-  
म्बुजे निक्षिपतः स्वलक्ष्मीम् । अस्या यदाशे न तदा  
तयोः श्रीरेकश्रियेदं तु कदा न कान्तम् ॥ १८३ ॥ अस्या  
मुखाश्रीप्रतिबिम्बमेव जलाच्च तातान्मुकुराच्च मिधात् ।  
अभ्यर्घ्य घत्तः खलु पद्मचन्द्रौ विभूषणं याचितकं कदाचित्  
॥ १८४ ॥ अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्धौ मिलत्कुङ्कुम-  
रोषभासा । प्रसन्न चन्द्रः खलु नष्टमानः सादेव तिष्ठ-  
न्परिवेषपाशः ॥ १८५ ॥ विधोर्विधिर्विम्बशतानि लोपं लोपं  
कुहूराविपु मासि मासि । अमङ्गुराक्षीकमसुं किमस्या मुखे-  
न्दुमस्थापयेदकरोषम् ॥ १८६ ॥ कोषोत्पन्नामकरास्यकेतु-  
ध्रुम्यां जिगीर्षुर्धनुषा जगन्ति । इहावलम्ब्यास्ति रतिं  
मनोम् रज्यद्वयसो मधुनाधरेण ॥ १८७ ॥ धिक्कृतस्य  
मन्दमनसः कुक्क्रेः कवित्वं यः स्त्रीमुखं च शशिर्न च समं  
करोति । भ्रमद्भ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि कोपप्रसादवृत्ति-  
तानि कुतः शशाङ्के ॥ १८८ ॥ चन्द्रं कलङ्करहितं शकर-  
द्वयं च निस्तोयमन्धतमसं च सुगन्धि तन्म्याः । वक्र-  
च्छलेन भुवि सुष्ठवतो विधातुर्वर्ण्यैत केन करफौशलमद्भुतं तत्  
॥ १८९ ॥ असामपूर्वं इय कोऽपि कलङ्करितचन्द्रोऽपरः  
किमुत तन्मकरष्वजेन । रोमावलीगुणमिलत्तुचमन्दरेण  
निर्मम्य नाभिजलधिं ध्रुवमुद्धतः सात् ॥ १९० ॥ लोके  
कलङ्कमहातुमयं शशाङ्को जातो यतस्तत्र सुखं तरलाय-  
ताक्षि । तत्रापि कलरयसि तन्मि फलङ्गुलेषा नायः समा-  
श्रितजनं हि कङ्कयन्ति ॥ १९१ ॥ यन्मधुमिश्रित-  
मितो रसनामणीनां यच्छासवोभरगदलयो वदन्ति ।  
यद्रीतयः सजलदल्लङ्घयन्त लीला दोलानिलासतरलसादयं  
मुखेन्दुः ॥ १९२ ॥ प्रवित्र शटिति मेहं मा बहिष्ठिष्ठ  
यान्ते प्रहणममयवेष्टा वर्तते नीतरदमेः । तत्र मुगमकलङ्कं  
वीक्ष्य नूनं स रादुर्मसति तत्र शरोन्दुं पूर्णचन्द्रं मिहाय  
॥ १९३ ॥ यदमरप्रतेः मिन्धोरन्तः कथंचिदुपार्जितं सख्य-

मपि तद्वाया कान्तामुखे विनिवेशितम् । सुरमुखसः  
शासामोदे शशी च कपोलयोरमृतमधरे तिर्यग्भूते विपं  
च विलोचने ॥१९४॥ असावन्तश्चन्द्रिकचनवलीलाञ्ज-  
युगलस्तलस्पर्शकन्धुर्विलसदलिसंघात उपरि । विना दोषा-  
सङ्गं सततपरिपूर्णाखिलकलः कुतः प्राप्तश्चन्द्रो विगलित-  
कलङ्कः सुमुखि ते ॥१९५॥ जगन्नेत्रानन्दं वदनमनुलं  
पश्मलदृशः कथंकारं पङ्कहरुमनुविधातुं प्रभवति । अयं  
चेदाकाङ्क्षी सह मदनकोदण्डतया वराको राकेन्दुः  
फुवलयसुगं किं न वहति ॥१९६॥ अनाकाशे चन्द्रः  
सरसिजदलद्वन्द्वसहितो गृहीतः पश्चायें कुटिलकुटिलैः  
सोऽपि तिमिरैः । सुधां मुह्यन्तुर्बैरानिमय संमोहजननी  
किमुत्पातालीयं वदत जगतः कर्तुरुदितः ॥१९७॥ सुधा-  
मदप्रासरूपवनचकोरैरनुसृतां किरण्योत्सामच्छां नवलैवलि-  
पाकर्षणयिनीम् । उपप्राकाराग्रं ग्रैहिणु नयने तर्क्य मैनाग-  
नाकाशे कोऽयं गलितहरिणः शीतकिरणः ॥१९८॥ विना  
सायं कोऽयं समुदयति सौरभ्यमुग्रः किरण्योत्सामाधारा-  
मधिघरणि तारापरिवृष्टः । धनुर्धरे स्मरं तिरपति विहारं  
न तमसां निरातङ्कः पङ्कहरुयुगलमङ्गे नटयति ॥१९९॥  
अनुच्छिद्यो देवैरपरिदलितो राहुदशनैः कलङ्केनारूप्यो न  
खलु परिभूतो दिनकृता । कुहूभिर्नो ह्यमो न च सुवति-  
यकेण विजितः कलानायः कोऽयं कनकलतिक्रियासुदयते  
॥२००॥ सितज्योत्स्नागङ्गा तपनतनया श्यामलरुचिः  
सरस्वत्योष्ठामारुणकिरणसौन्दर्यजयिनी । इमास्तिन्नस्तीर्था-  
धिप इव सुखे सुसु मिलितास्तवेदं सेवन्को न लभतं इहा-  
नन्दलहरीम् ॥२०१॥ कोपः स्फीततटः स्थितानि परितः  
पथाणि दुर्गे जलं मैत्रं मण्डलमुज्ज्वलं चिरमघो नीता-  
स्तया कण्टकाः । इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचनां कृत्वा तद-  
त्यद्भुतं यत्नघ्नं जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं सुखम्  
॥२०२॥ आरब्धे दयितासुखप्रतिसमे निर्मातुमसिद्धपि  
ध्यक्तं जन्मसमानमेव मिलितानमुच्छ्रं वपति । आत्म-  
द्रोहिणि रोहिणीपरिवृष्टे पर्यङ्कपङ्कहरुः संकोचादय दुःस्थितस्य  
न विधेस्तच्छीलमुन्मीलितम् ॥२०३॥ तानि प्राधि  
दिनानि यत्र रजनी सेहे तमिसापदं सा सुष्टिर्विराम यत्र  
भवति ज्योत्स्नामयो नातपः । अद्यान्यः समयस्तथा हि तिथ-  
योऽप्यस्या सुखसोदये हस्ताहस्तिकया हरन्ति परितो  
पकावराफीयशः ॥२०४॥ अज्ञातेन्दुपराभवं परिलस-  
द्यालोलनेत्राञ्जनं भ्रान्तमूलतमैनामभितिलकं श्रीसण्डपत्राल-  
कम् । बन्धूकाधरसुन्दरं सुरसुनिव्यामोहि बान्ध्यामृतं  
वैलीक्याद्भुतपङ्कजं वरतनोपस्यं न कस्य प्रियम् ॥२०५॥

चातुर्यसैकचिह्नं फलममलमिरां मूलमुत्पापान्तेः पद्मायाः  
सप्रसादं स्वलमपि च रुचां कोशमृतं फलानाम् । शृङ्गार-  
स्थातिमानं शरदमृतकरस्यर्षि सौभाग्यसिन्धोरास्यं तस्याः  
सहास्यं मनसि न मृदुले कस्य लासं तनोति ॥२०६॥

सितम्

कामवाणप्रहारेण मूर्च्छितानि पदे पदे । जीवन्ति  
शुवचेतांसि शुवतीनां स्थितामृतेः ॥२०७॥ मयमान-  
मायतास्थाः किंचिदभिव्यक्तदशनशोभि मुखम् । असमम-  
लक्ष्यकेशसुच्छसदिव पङ्कजं दृष्टम् ॥२०८॥ धवलीकरोति  
हरितो मलिनीकुरते मनः सपत्नीनाम् । अस्या हासविकासो  
मम तु मनो रक्तमाचरति ॥२०९॥ यदि प्रसादीकुरते  
सुधांशोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य । तत्प्रीमुदीनां कुरते  
तमेव निमित्त्य देवः सफलं स्वजन्म ॥२१०॥

कण्ठः

कण्ठस्य विदधे कान्ति मुक्ताभरणता यम् । नाश्याः  
स्वभावस्यस्य मुक्ताभरणता तथा ॥२११॥ असा-  
वुद्धेल्यवप्यरत्नाकरसमुद्भवः । जगद्विजयमाद्वयशत्रुः  
कुसुमधन्वनः ॥२१२॥ श्रोत्रपीयूषगङ्गपैः काकलीकल-  
गीतिभिः । कण्ठः कुण्ठितचातुर्यो विपक्षोपबन्धनेनः  
॥२१३॥ अयं त्रयाणां भ्रामाणां विधानं मधुरव्यनिः ।  
रेखात्रयमितीवासाः सूचितं कण्ठकन्दले ॥२१४॥  
कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्त-  
लस्य । अन्योन्यशोभाजननाद्वयस्य साधारणो भूषणमूष्य-  
माधः ॥२१५॥ कवित्वगानप्रियवादसत्यान्यस्या विधाता  
न्यथिताधिकण्ठम् । रेखात्रयन्यासमिपादमीरां वासाय सोऽयं  
विवभाज सीमाः ॥२१६॥ मुक्तोत्करः संकटश्रुक्तिमप्या-  
द्विनिर्गतः सारसलोचनायाः । जानीमहेऽस्याः कृमनीय-  
कन्धुमीवाधिवसाहृणवत्त्वमाप ॥२१७॥

वाणी

अमृतद्रवमाधुरीधुरीणां गिरमाकर्ष्य कुरङ्गलोचनायाः ।  
मुहुरभ्यसने कपायकण्ठी कलकण्ठी कुरते कुहूस्तेन  
॥२१८॥ स्वरेण तस्याममृतमुतेव प्रजसितायामभिजात-  
वाचि । अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा योतुर्वितघ्नरीषि  
ताञ्जमाना ॥२१९॥ शिरीषकोपादपि कोमलाया वेधा विधा-  
याङ्गमशेषमस्याः । प्राप्तप्रकर्षः सुकुमारसर्गं समानयद्वाचि मृद-  
त्वमुद्राम् ॥२२०॥ प्रसूननागाद्वयवादिनी सा कानि द्विजे-  
नोपनिपत्तिकेन । अस्याः किमासद्विजराजतो वा नार्थयते  
भैक्षमुजा तरुण्यः ॥२२१॥ पद्माङ्गसन्धानमवेक्ष्य लक्ष्मीमेकस्य  
विष्णोः त्रयणात्सपत्नीम् । आलेन्दुमस्या मजते जितान्ते  
सरस्वती तद्विजगीपया किम् ॥२२२॥ कण्ठे वसन्ती चतुप

यदस्याः सरस्वती वादयते विपरीम् । तदेव वाग्भूय शुखे  
मृगाक्ष्याः श्रोतुः श्रुतौ याति सुधारसत्त्वम् ॥ २२३ ॥

वाह

दयितावाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः । जीवयत्वर्पितः  
कण्ठे मारयत्वर्पवर्जितः ॥ २२४ ॥ शब्दवद्विरलंकारैरु-  
पेतमतिकोमलम् । सुवृत्तं कव्यवेत्रेजे तद्वाहुलिकाद्वयम्  
॥ २२५ ॥ सरले एव दोलंखे यदि चञ्चलचक्षुषः ।  
जमुग्धाम्यो मृणालीम्यः कथमाजहतुः ध्रियम् ॥ २२६ ॥  
बाहू तस्याः पुत्राभोगनिरुद्धान्योन्यदर्शनौ । मघितं कथ-  
मेताभ्यां मृणालीकीर्तितुण्डवम् ॥ २२७ ॥ बाहू प्रियाया  
जयतां मृणालं द्वन्द्वे जयो नाम न विस्मयोऽस्मिन् । उच्चैस्तु  
तथिप्रमगुप्य भ्रमसालोक्यते निर्व्यर्थं यदन्तः ॥ २२८ ॥  
अजीयतावर्तशुभं नान्धां दोभ्यां मृणालं किमु कोमला-  
भ्याम् । निःसृज्यमास्ते घनद्वन्द्वस्तु मूर्तासु नाकीर्तितु  
तथिममम् ॥ २२९ ॥

करो

कुसुमाशुषकोदण्डे हस्तौ विलीर्णचक्षुषः । अशोकपल्ल-  
वाधारणां प्रतिहस्तत्वमागतौ ॥ २३० ॥ नाहं धार्यमधीराशि  
शुखेन्दोः संसृपं स्वया । इतीय लीलापद्मेन करोऽस्याः  
कान्तिरर्पिता ॥ २३१ ॥ स्पृष्टस्त्वयैव दयिते सरपूजा-  
व्याघ्रतेन हस्तेन । उद्विष्टापमृदुतकिस्लय इव लय्यते-  
ऽशोकः ॥ २३२ ॥ अस्याः करस्पर्शनगर्भनर्द्धिर्बालत्व-  
मापत्स्यल पश्यो यः । भूयोऽपि नामाधरसाम्यगर्भं कुर्वन्कथं  
यास्तु न रा प्रवालः ॥ २३३ ॥ अस्मैव सर्गाय भवत्करस  
सरोजमुर्मिम हस्तलेखः । इत्याह धाता हरिणेश्वायां किं  
हृदालीकृतया तया साम् ॥ २३४ ॥ मुग्धे प्रतारयति किं  
कुसुमाभि हर्तुमेतान्यशोकविटपस्य कुतूहलेन । अस्मैव तन्वि  
नवपल्लवम्येषु रथं हारयिष्यति ननु सयमेव पाणी २३५

कद्वणम्

गौपय्या भुजलावण्यमीलितं हेमकद्वणम् । कण्ठास्ते  
यस्याभिः काटिन्यादन्त्यमीयत ॥ २३६ ॥ प्रकोष्ठबन्धे  
विमोघवासासाः कायनकद्वणम् । नाउं बलयितं हस्ते  
हेमाग्नयेव रावते ॥ २३७ ॥ सौतर्णकद्वणधेण्या  
भाति तद्वाहुकन्दली । तृणचण्डमार्ग्येण पुष्पापेन  
वेष्टिता ॥ २३८ ॥ महिमकटं धत्ते सा करं पद्मतस्करम् ।  
पद्मिनीयतममेव मूले वेष्टितमंशुना ॥ २३९ ॥ हरो  
पारानि बाधयासाभ्याः कद्वणमादिष्टा । मनःपुरद्वन्द्वनाय  
पागालीय मनोमुषः ॥ २४० ॥ वृक्षाक्ष्याः कुचमारेण  
दृग्गुणारितौ भुजौ । पद्मतः कन्दहासेन पाचाया कटया-  
पठितम् ॥ २४१ ॥ न्यगानि दन्तवय्यानि करे कदा-  
पिनानीन्दुगच्छपटितानि मगैव तर्कः । अस्या निमगंमृदु-  
पाणिमरोजमेपामानो नरे तदिति वन्धुपुत्रीचभूव ॥ २४२ ॥

हस्तरेखा

आशुरेखां चकारासाः करे द्राघीयसीं विधिः । शौण्डीय-  
गर्वनिर्वाहप्रत्याशां च मनोमुषः ॥ २४३ ॥

अङ्गुष्ठ्यः

सुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः । तस्या विरेजु-  
द्भुत्यः कामिनां संकथा इव ॥ २४४ ॥ रज्यग्रस्तस्याङ्गुलि-  
पञ्चकस्य मिषादसौ हेङ्गुलपद्मत्वे । हैमैकमुत्थासि विमुद्रपर्वी  
प्रियाकरे पञ्चसरी सरसः ॥ २४५ ॥

मुद्रिका

अङ्गुलीषु पुरक्षाक्ष्याः शोभते मुद्रिकावलिः । प्रोतेव माणैः  
पुण्येषोः सुहृत्पलक्ष्यपरम्परा ॥ २४६ ॥

स्तनौ

मृद्वङ्गि कठिनौ तन्वि पीनौ सुमुखि दुर्मुखौ । अत  
एव बहिर्यातौ हृदयात्ते पयोधरौ ॥ २४७ ॥ तन्वङ्ग्याः स्तन-  
युग्मेन शुखं न प्रकटीकृतम् । हाराय शुणिने स्थानं न  
दत्तमिति लज्जया ॥ २४८ ॥ यद्य माति तदङ्गेषु लावण्य-  
मतिसंभृतम् । पिण्डीकृतसुरोदैरे तस्योपधर्ता गतम् ॥ २४९ ॥  
स्वयंभूः शंभुरभ्जोनलोचने त्वस्योपधरः । नखेन कस्य धन्यस  
चन्द्रचूडो भविष्यति ॥ २५० ॥ अवित्रेकि कुचद्वन्द्वं  
हन्तु नाम जगप्रयम् । युतिप्रणयिनोरक्षोर्युक्तं जनमा-  
णम् ॥ २५१ ॥ प्रायश्चित्तं न मृद्वीतस्तन्वङ्ग्याः पतितौ  
स्तनौ । अत एव तयोः स्पर्शं लोकोज्यं शिथिलादरः ॥ २५२ ॥  
पयोधरघनीभावस्तावद्वन्द्वमभ्यगः । आस्तेयोरगमसूत्रं याव-  
धैव प्रवर्तते ॥ २५३ ॥ माति निर्घिरे तस्याश्चित्रं कुच-  
सुगान्तरे । श्रीङ्गावुडलितोऽण्डकोदण्डः कुसुमाशुषः  
॥ २५४ ॥ कुचद्वये चकोराक्षी चिन्मुक्यान्तुश्रिणि ।  
मर्मोत्तिषु न शक्नोति स्यात्तु लज्जानतानना ॥ २५५ ॥ शङ्के  
तथितर्कशस्याप्ये कुसुमपञ्चनः । काटिन्ये बहिरवासाः  
स्तनाभ्यां येन धारितम् ॥ २५६ ॥ सा स्तनाश्लिषन्धेन  
मन्धवं प्रथमागतम् । करोतीमोगुप्यं पाला बान्धवं यौवन-  
धियः ॥ २५७ ॥ अस्त्यप्रतिस्तमाधेयं स्तनद्वन्द्वस्य दूषणम् ।  
स्फुटतां कञ्चुकाणां यथायात्यावरणीयताम् ॥ २५८ ॥ कुन्मी  
रादम्भी करिणां बलशो मन्दकीरादौ । चक्रवाको वराकौ  
च तदीयकुपयोः परः ॥ २५९ ॥ सुतेन्दुचन्द्रिकापूरणा-  
मानी पुनः पुनः । शीतमीताविधान्योन्यं तस्याः पीडयतः  
स्तनौ ॥ २६० ॥ तत्कुपो चरतः क्रिचिभूतं मनसिजप्रणम् ।  
निलोन्मुष्यो यदायाते मौलीरज्ज्वमा मास्ततः ॥ २६१ ॥  
सा पायसपीराद्री दुर्वहं स्तनमच्छलम् । गर्भपर्वतमास्ट-  
धिवं कुसुमशार्मुकः ॥ २६२ ॥ तस्यामुद्रमनच्छाया

१ विरेजुर्द्वन्द्वमिति २ पश्य-विषयस्य ३ परादौ मरिचिचन्द्र  
२ रेः ३ पश्य-वर्तः ४ बाधयिष्यति ५ पश्य-प्रत्ययः कटु-रेव चिदं  
६ शान्तम् ७ पात्रादौ ८ पश्य-मन्त्रि ९ पश्योपधर्ता १० मन्त्र-  
की-मन्त्रः पात्रादौ ११ माधुगन्धवा १२ ७ मन्त्रमन्त्र-  
सोदयः १३ पश्य-मन्त्रम्



चक्रास्त्रिज्वलीतटे । लीना तिमिलेस्त्रे वन्देन्दोऽगोचरे  
॥ २६३ ॥ स्वकीयं हृदयं भित्वा निर्गतौ यौ पयोधरौ ।  
हृदयस्थान्यदीयस्य मेदने वा कृपा तयोः ॥ २६४ ॥ अल्पं  
निर्मितमाकाशमालोच्यैव वेधसा । इदमेतंनिधं मावि  
मनस्याः स्तनमण्डलम् ॥ २६५ ॥ उच्छ्वसमण्डलान्तरेऽ-  
मावद्वकुब्जलम् । अपर्याप्तमुरो बृद्धे शंसत्वसाः स्तनद्वयम्  
॥ २६६ ॥ मध्येन तनुमप्या मे मध्यं जितरतीत्ययम् ।  
इमकुम्भौ भिनत्यसाः कुचकुम्भनिर्मा हरिः ॥ २६७ ॥  
पटविघटितमपि कुचतटमकमटमनसः पुरङ्गनयनायाः ।  
भणिमयमयूतपटलीपटलीनतया न सम्यगालोचि ॥ २६८ ॥  
प्रतिपक्षो यदि धक्षोरुहपरिणाहः फुरङ्गनयनायाः । आकाश-  
वासतपसः श्रीफल विकलस्तनायासः ॥ २६९ ॥ चक्षुःकाशन-  
शीलानस्या यक्षोरुहौ तन्व्याः । नो चेत्तावधिरुदा कथ-  
मनिमिप्रातं भजेत मे दृष्टिः ॥ २७० ॥ करतलयुगपरिणदे  
कुचकलशे कुङ्कुमारुणे तस्याः । सिन्दूरिते करिपतेः कुम्भे  
नक्षत्रमालेव ॥ २७१ ॥ काठिन्यमङ्गैरखिलैर्निररं कुचौ युज्याः  
शरणं जगाम । अघः पतिप्याय इतीय मीत्या न शकुतस्तानपि  
हासुमेतत् ॥ २७२ ॥ दिवानिशं वारिणि कण्ठदग्ने दिवाकराय-  
धनमाचरन्ती । यक्षोज्ज्वालयै किमु पक्षमलाक्ष्यास्तपश्चरत्यम्बुज-  
पङ्क्तिरेषा ॥ २७३ ॥ अन्योन्यमुत्तीव्यदुर्गपलास्याः स्तन-  
द्वयं पण्ड तथा प्रदृष्टम् । मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य  
मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥ २७४ ॥ किं नर्मदाया मम  
सेधमस्या दृश्यामितो बाहुलतामृणाली । कुचौ किमुत्तलतु-  
रन्तरीपे सरोज्युष्यस्त्रयात्पयाः ॥ २७५ ॥ तालं प्रमु-  
खावकुर्मुतेतावुःस्थानसुखी पतितं न तावत् । परं च  
माश्रित्य तर्ह महान्तं कुचौ कृशाङ्गाः स्वत एव तुङ्गौ  
॥ २७६ ॥ एतत्कुचसर्पितया घटस्य स्यातस्य शास्त्रेण  
निदर्शनत्वम् । तस्याश्च शिल्पगमिकादिकारि प्रसिद्धनामा-  
जनि कुम्भकारः ॥ २७७ ॥ निःशङ्कसंकोचितपङ्कजोऽय-  
मसामुदीतो मुखमिन्दुबिम्बः । चित्रं तथापि स्तनकोक-  
शुर्मं न स्रोकमप्यवति विप्रयोगम् ॥ २७८ ॥ आभ्या  
कुचाभ्यामिमकुम्भयोः श्रीरघदीयतेऽसावनयोः क ताभ्याम् ।  
भयेन गोपायितमौक्तितौ तौ प्रव्यक्तमुक्ताभरणविभौ यत्  
॥ २७९ ॥ कपप्रजामण्डनकोटिरर्धं ययोरियौ तौ सुल-  
येकुचौ चेत् । सते तदा श्रीफलमुन्मिष्यु जात वैदीम-  
प्यधुना न सुन्धम् ॥ २८० ॥ मध्यं तनुकृत्य यदीदमीयं  
वेधा न दध्यात्ममनीयमंशम् । केन स्तनौ सप्रति यौन-  
मैस्याः सुजेदनप्यप्रतिमाङ्गयते ॥ २८१ ॥ तनोपकण्ठ-

न्यिततारदारस्फुट्यमाश्रीनलिनोजलेषु । लीनो मनोजद्विप  
एव तस्य व्यची न गण्डो किमुरोजगिण्डौ ॥ २८२ ॥  
सता समालोक्यता विनेकान्धर्वापि हुत्वा सरबाणरहौ ।  
वत्ते स्तनः श्यामशिरोमिषेण तन्दुरि त्रायुषममतिन्दुर  
॥ २८३ ॥ नयननीरज किं मन्ना कृतं सुखसागी यदयं  
रिपुप्राधितः । इति वचो नितरीतुमिगोमुमं वतनोः स्तन-  
चक्रयुगं बभौ ॥ २८४ ॥ बदरामलत्राप्रदाडिमानामाहृत्य  
श्रियमुन्नतौ क्रमेण । अधुना हारणे कुचौ यतते दयिते ते  
करिशावकुम्भलक्ष्याः ॥ २८५ ॥ कनकचक्रवायित पुर-  
स्तादय पङ्क्तिरुहकोकायमाणम् । क्रमशः कलशायमान-  
मासे सुदृशो बहसि कस्य भागोवेयम् ॥ २८६ ॥ अपि  
तद्वपुषि प्रसर्गनोगमितः कान्तिझरेरगाधताम् । सरयौननयो-  
खल द्वयोः झरकुम्भौ मजतः कुचाभौ ॥ २८७ ॥ कलशे  
निजहेतुदण्डजः किमु चक्रमसिंकारिता गुणः । स तदुच्च-  
कुचौ मन्मथमाश्रयचक्रमभिमातनोति यत् ॥ २८८ ॥  
जम्बीरश्रियमतिलङ्घ्य लील्यं व्यामघ्रीकृतकमनीयहं-  
मकुम्भौ । नीलाम्बुगहनयनेऽधुना कुचौ ते स्वर्णते किल  
कनकाचलेन सार्वम् ॥ २८९ ॥ शुकीचमृत्तातच्छनि  
फलयुगं यौनतरोरयःगङ्गुलुण्य मदनररिणः कुम्भयुगलम् ।  
समुद्रं भोगायाभूतकलशायुगं मुकृतिनः कुचद्वन्द्वं तन्व्या  
नयनस्वपदाङ्गं विजयते ॥ २९० ॥ कुचाभ्याः काम-  
द्विपकलयकुम्भाविति परे वदन्त्यन्ये यक्षसरसि कमले  
काशनपद्यौ । यमायं मिद्वान्तः स्फुरति मदेन न-  
जगती निमिजित्य न्युब्जीकृतमिज निजं दुन्दुमिधुगम्  
॥ २९१ ॥ जम्बीर वा कण्ठमुकुलं हेमगुच्छं यथेच्छं  
माङ्गल्यं वा कलयतु जनो भूपतेर्मन्मथस्य । एतद्वन्द्वं  
कलयति मतिर्मासकीना नवीना केनाप्यस्या इति विमि-  
हितं मन्मथानन्दकन्दम् ॥ २९२ ॥ पुष्पेपोरमिषेऽहेमक-  
लशौ ह्याप्रमाणाहिनीचैकाङ्गौ मदनोन्मदद्विपतेः कुम्भौ  
रतेः कन्दुर्वा । कन्दौ बाहुमृणालिकापुगलयेर्ज्जिलालास-  
त्फले नयौ स्वसमुद्रकौ बहति सा लागप्यूर्णौ स्तनौ  
॥ २९३ ॥ यूना मोहमहाकलप्रसविनी नाम्बालाग्रे-  
यिता सेवतुं रोमलता मुखाभूतनिषेर्लाग्यनामाभूतम् ।  
नेपथ्यसारणिकां विमज्ज्य कृतान्दुन्द्वयं पार्श्वयोः पक्षेयु-  
सदिद पयोधरयुगं लोकाः समाचरते ॥ २९४ ॥  
उन्नित किमिदं मनोमन्यरुपकीडारविन्दद्वयं सुते तन्कथ-  
मेकतः किल लसद्रोमारलीनालनः । चन्द्रद्वन्द्वमिदं  
ध्रुवं तदपि न स्वातुं सुखेन्दोः पुरो लावण्याम्बुनि

मग्नयौननगजस्यवेमि कुम्भद्वयम् ॥ २९५ ॥ उद्भेद  
प्रतिपद्य पद्मदरीभाय समेल्य क्रमात्पुनागाकृतिमाप्य  
पूगपदमीमारुह्य विल्वश्रियम् । लब्ध्वा तालफलोपमा  
च ललितामासाय भूयोऽधुना चञ्चलाञ्जनकुम्भजृम्भणमि  
भायसा स्तनौ विभ्रत ॥ २९६ ॥ रत्यासप्रियलम्बने  
कंठितनायासे रसातिङ्गिते ग्रैहादैकरसे फेमादुपचिते भूभृ  
ह्रस्वापदे । कोकैस्पर्धिति भोगमाजि जनिताङ्गे खँली  
नोन्मुखे भाति श्रीरमणावतारदशक बाले भवत्या स्तने  
॥ २९७ ॥ मध्योऽय बलिसद्य दृष्टिरधिक पृथ्वी सुपर्वा-  
लयो बाहुस्तत्कमलेश्या त्रिजगतीमेकैव सरक्षति । इत्येव  
स्तनयोर्मियेण कनकक्षोणीभूता सधृतौ यस्मात्मात्मकिशोरकौ  
पविमयध्यग्रेण जन्मद्विप ॥ २९८ ॥

कञ्चुकी

‘ उपरि पीनपयोधरपातिता पटकुटीव मनोभवभूपते ।  
विजयिनस्त्रिपुरारिजिगीषया तन विराजति मामिनि  
कञ्चुकी ॥ २९९ ॥

हारः

घटीयन्नायते हारो नामिकूपे मृगीदृश । ससेक्तुमिव  
लान्घ्यपयसा यौवनद्रुमम् ॥ ३०० ॥ हार कुरङ्गशावास्या  
राजति स्थूलमौक्तिक । नामिलावण्यपानीयघटीयन्नगुणोपम  
॥ ३०१ ॥ भौतङ्गकुम्भससर्गजातपातकशङ्कया । स्नातीव  
मुक्ताहारोऽस्या स्फुरकान्तिजले गले ॥ ३०२ ॥  
प्राणेश्वरपरिष्वङ्गविभ्रमप्रतिपत्तिमि । मुक्ताहारेण लसता  
हसतीव स्तनद्वयम् ॥ ३०३ ॥ हारोऽय हरिणाक्षीणा  
सुठति स्तनमण्डले । मुक्तानामप्यवश्येयं के वयं  
स्पर्शकंकरा ॥ ३०४ ॥ मणिहारलता विमाति तन्व्या  
स्तनसिंहासनसीमि तस्मिन्नासम् । अभिप्रेक्तुमनङ्गदेवराज  
गलशङ्खाद्भित्तिय दुग्धपाश ॥ ३०५ ॥ श्रीनारदुतयाव  
दुश्रोमितापि प्रसाधिता माणनवेन सेयम् । आलिङ्गयता

१ रातावाप्त प्रियस्य लान्घनं विद्ध नराधुनाङ्गराष्ट्रिकं येन तथा  
भूते, पशे-रत्ना भास प्रिय कामस्य लान्घनं मत्स्यस्तपसे  
२ वठिनताया आवासे स्नानभूते, पशे-वठिनताया आवासे कुं  
३ रसेनाभिहिते, पशे-रसया शुविन्या सोदरपत्राले आभिहिते  
४ पशे-प्रकृणाहादे पकृते ताररे, पशे-ग्रहादे एवो रस  
५ प्रीतिर्वल तस्मिन्निदं ६ क्रमाद्वरामन्त्रादिपरिमाणान्मनोपचिते  
प्रदं, पशे-कन पारविशेयसदुत्तारेणोपचिते प्रदं कान्ते  
७ भूयतां पूर्वनां गुरतमपदिति नाशयति तादृशे ततोऽपि  
नररसम्, पशे-भूयतां राशं गौरवराशे भावने ८ चक्राकस्यार्थो  
९ रते तस्य उल्लसत्, पशे-सीताविद्योगात्तुल्यया चञ्चलकपापदे रागे  
८ भोग भुग इतीरे तद्भावि, पशे-भोग कपा तद्भावि शेरवरादे  
९ जनिनयने, पशे-जनिनयनमहलस्य गरीरस्य विरदं  
१० भोगमयमनाधिमयि येन तस्मिन्नुदे १० चेपिदिदेषु  
सीमा आस्य वसुधा वसिष्ठ इति, पशे-रतीनयनस्य वसुधा  
तदुत्तु ११ इति ११ इति १२ अलर, पशे-गद-

मप्यवलम्बमानां सुरुपताभागसिलोर्ध्वकाया ॥ ३०६ ॥  
स्तनातटे चन्दनपङ्क्तिरेऽस्या जातस यावद्युवमानसानाम् ।  
हारवलीरत्नमखधाराकारा स्फुरन्ति स्खलनस्य रेखा  
॥ ३०७ ॥ निविडानुपत्तकुचकोदम्यती सुखतारकापरि-  
वृढेन शासितुम् । अवतारितेव निजतारकावली हरिणीदृश  
स्फुरति हारवली ॥ ३०८ ॥ एकावलीकलितमौक्तिकैवैत  
वेन तन्व्या समुन्नतपयोधरसुगमसेवाम् । चकुर्मनासि यमिना  
मतिनिर्मलानि कंदर्पमुक्तशरपातकृतान्तराणि ॥ ३०९ ॥  
सारङ्गाक्ष्या कुचकलशायोरन्तराकाशदेश प्रातच्छेद कचि  
दपि चल्मस्खलविषपात । नामीकूप समजनि नतस्त्रस  
देहधृत्युतासौ नक्षत्राणा ततिरिव समालम्बते हारशोभाम्  
॥ ३१० ॥ मुक्तावली सरविदाहविपाण्डुमूले नद्धा चकासि  
सितकम्बुनि कण्ठकाण्डे । निश्चिन्वती मृगदृशो वदन  
मृगाङ्गं नक्षत्रपङ्क्तिरिव सपतिता नमस्त ॥ ३११ ॥

मध्यदेशः

युक्तं मध्ये कृशा तन्वी कार्मुकीकरणाय यत् । अवैव  
कुसुमाक्षेण पीड्यते सिद्धमुष्टिना ॥ ३१२ ॥ स्तनौ  
मारपणव्यग्रौ काक्षी कलकलेन्मुखी । कस्या दिशि  
न मध्यस्य तस्या कार्यं सहेतुक्म् ॥ ३१३ ॥ मध्य तव  
सरोजाक्षि पयोधरमरादितम् । अस्ति नास्तीति सदेह कस्य  
चित्ते न भापते ॥ ३१४ ॥ स्मरमानसिकसमसा स्नात्स  
निमा निरवधिमध्य । श्रीदेव पूरयति या न गिरा देवी न  
चापि गुरुरसा ॥ ३१५ ॥ अस्मि-प्रकृतिमनोशे लभा  
प्रायेण मान्ययी दृष्टि । सुन्दरि यतो भवत्या प्रतिष्ठण  
क्षीयते मध्य ॥ ३१६ ॥ वयं प्रकर्षादुपचीयमानस्तनद्वय  
सोदहनश्रेणे । अत्यन्तकार्श्यं वनजायतास्या मध्यो  
जगामेति मयेव तर्क ॥ ३१७ ॥ नद्धा हियोमा त्रिवली  
गुणेन गृह्णाति रोमावलिनेनवलीम् । इतीव चिन्ताकुलमह  
रोऽयं मध्यो मृगाक्ष्या कृशातासुर्पति ॥ ३१८ ॥ काक्षीगुणै  
र्विरचिता जघनेषु लक्ष्मीरेण्या स्थिति स्तनतटेषु च रत्न  
हार । नो भूयता वयमितीव निताम्बिनीना कार्यं निरर्ग  
लग्नायतं मध्यमार्गे ॥ ३१९ ॥ स्फुटमंसदवलम्ब तन्वि  
निश्चिन्वते ते तदुत्पलममानास्तर्कयन्तोऽपि लोका ।  
कुचगिरिवारुण्य यद्विनाधारमासे तदिह मकरकेतोर्निद्र-  
जाल प्रतीय ॥ ३२० ॥ मुक्ताभोगे स्तनगिरिद्विगे श्रौढमिन्वे  
नितम्बे सीमादेशं हरति नृपतौ यौवने जृम्भमाणे । मयो  
मीरु इतिदिपि ययौ पञ्चरज्जुनाया शून्य मध्यस्थलमिति  
तत ईद्विदन्ती वदन्ति ॥ ३२१ ॥ देह हेमपुति परिद्वता  
म्भोजमृष्टिं च दृष्टि राश्रीभूतग्रमपटलीचारुवेषं च वेशाम् ।

१ पुष्पमात्र २ मध्यम्

दृष्ट्वा सद्यो विपुलहृदयानन्दमूदेन चात्रा सारङ्गाक्ष्याः किमु  
रचयितुं विस्मृतो मध्यदेशः ॥ ३२२ ॥ आक्रान्ते शैशवेऽ-  
स्मिन्नभिनववयसा शासनान्मीनकेतोर्बालया नेत्रयुग्मं श्रुति-  
युगमविशद्भूसुगेनापि सार्धम् । यशोज्ज्वलद्रुमचैवहिरिह  
निरगाच्छ्रोणिष्विन्द्वेन साकं मध्यः संगृह्य वदन्नियलिमिर-  
मितः काश्यपद्वीकरोति ॥ ३२३ ॥

**नाभिः**

मन्ये समाललापये सारसर्गे मृगीदृशः । अपूरयित्वैव  
गतो नामिरन्ध्रे चतुर्मुखः ॥ ३२४ ॥ कुचकुम्भी  
समालम्ब्य तरन्ती कान्तिनिम्नगाम् । भ्रमादितस्ततो दृष्ट्वा  
दृष्टिर्नामौ निमज्जति ॥ ३२५ ॥ स्नाने तुलौ समारूढे चापन्व-  
स्तमरे स्मरे । कोदण्डाटनिमुदेय जाता नागी न्तभ्रुवः ॥ ३२६ ॥  
उरोजवच्चरमनोऽरूपा केशावलीव भ्रमराजिता वा । संगीत-  
धरस्तुटमेदहृद्वा विधेय नागीसरसी मृगास्थाः ॥ ३२७ ॥

यलिप्रयम्

एकमेव बैलि मध्या जगाम हरिरुन्नतिम् । तन्व्याश्विवलि-  
मन्थेऽपि सैव मध्यस्य नम्रता ॥ ३२८ ॥ स्तनमाराय  
मन्थेन विवलिष्याजतः कृता । तस्याः शङ्कितमङ्गेन  
भ्रूमङ्गानामिवावलिः ॥ ३२९ ॥ तदीयविवलीमार्गसोपानारो-  
हणश्रमः । अमङ्गत्वादनङ्गस्य जातो रत्येकगोचरः ॥ ३३० ॥  
परिहृत्य दुरारोहं तस्याः स्तनतटं कृता । कन्दर्परम्भसार-  
मार्गालीव वलित्रयी ॥ ३३१ ॥ दक्षिमुदरं दृष्ट्वा चक्रे  
लावण्यपूर्णयोः । पण्यानं स्तनयोस्तस्याश्विवलीविषमं विधिः  
॥ ३३२ ॥ राजति श्विवली तस्याः स्तनमारोन्नतिक्रमात् ।  
उपसृपति आतेव हारमुद्रापरम्परा ॥ ३३३ ॥ मध्यश्विवली-  
विषये पीयङ्कुचचत्तरे च वल्लदृशाम् । छल्यति मदन-  
पिशाचः पुरुषं हि मनागपि स्खलितम् ॥ ३३४ ॥ मध्येन सा  
वेदिविलम्बमध्या वलित्रयं चारु बभार वायुः । आरोहणार्थं  
नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम् ॥ ३३५ ॥ अनन्य-  
साधारणकान्तिकान्ततनोरमुष्याः किमु मध्यदेशः । जग-  
न्नयौजन्ममृतां निषण्णा चित्तावलीयं श्विवलीमिषेण ॥ ३३६ ॥  
मध्यात्समानीय सुसारभागं यक्षोजमुत्पादयिता विधाता ।  
अतिप्रयत्नाश्विवलीमिषेण सोपानवर्त्मव्रितयं चकार ॥ ३३७ ॥  
मत्वा चापं शशिसुखि निजं मुष्टिना पुष्पघन्वा तन्वीमेनां तव  
तनुलतां मध्यदेशे बभार । यस्मादत्र त्रिमुनयश्रीकासुद्रा-  
नुकारास्त्रिषो भागति श्विवलिकस्यटादङ्गलीसंधिरेखाः ॥ ३३८ ॥

## रोमाचली

नामिरन्त्रं प्रविष्टास्याः श्यामला रोमवल्ली । तस्या  
तिमिरलेखेव मेघलामणिकान्तितः ॥ ३३९ ॥ भाति  
रोमावली तस्याः पयोधरमरोन्नतौ । जाता रत्नशलाकेव

शोषिविद्वर्षमृतितः ॥ ३४० ॥ नामिसङ्गेन गौराङ्गाः शोभते  
रोममञ्जरी । कंदर्पहैमकटकाहासाधारेव निर्गता ॥ ३४१ ॥  
नामीवल्यसंयन्त्रा रोमाली भाति सुभ्रुवः । सहिता निगटे-  
नेव शृङ्खला शरदन्तिनः ॥ ३४२ ॥ रोमावली त्रिपुसिन्ध्याः  
प्रविष्टा नामिमण्डलम् । क्रियद्रामार्थमयेति तारयन्निव  
विभ्रति ॥ ३४३ ॥ लिम्बन्त्याः कामप्राप्राज्यगामनं योवन-  
श्रियः । गलितेव मणीघारा रोमाली नामिगोळकात् ॥ ३४४ ॥  
जाने रात्रिपु तन्मथ्ये ददाति शनकैः पदम् । गम्भीरनाभि-  
कुहप्रवेशाङ्गया शरः ॥ ३४५ ॥ कुचदुर्गाराज्यान्वो-  
र्मथ्येमार्गं गृहीदशो भद्रनः । क्रिमकृत नामानापीमपि रोमाली-  
तमालवनरेखाय ॥ ३४६ ॥ ययसी शिशुतातदुत्तरे सुदृशि  
स्वामिविधिं विधित्सुनी । विधिनापि न रोमरेखया कृतसीति  
प्रविमज्य रज्यतः ॥ ३४७ ॥ तस्याः प्रविष्टा नननाभिरङ्ग-  
रराज तन्वी नवरोमराजिः । नीवीमतिक्रम्य सितेतरस्य  
तन्मेखलामप्यमणेराविर्षः ॥ ३४८ ॥ गौरीव पत्या सुभगा  
कदाचित्कर्षायमप्यर्थतनूसमस्याम् । इतीव मथ्ये निदधे  
विचाता रोमावलीमेचक्रसूत्रमसाः ॥ ३४९ ॥ रोमावली-  
रज्जुमुरोजकुम्भी गम्भीरमासाध च नाभिकूपम् । महृष्टि-  
तृप्या विरमेद्यदि स्वात्रैषां वतैषा सिचयेन गुमिः  
॥ ३५० ॥ उन्मूलितालानविलामनाभिरिच्छस्वलन्दृष्टुल-  
रोमदामा । मत्तस सेयं भद्रनद्विपस प्रस्तापवप्रोच-  
कुचास्तु वास्तु ॥ ३५१ ॥ रोमावलिङ्गकुसुमैः समौर्ध्व-  
चापेपुभिर्मध्यलङ्घयुर्मि । व्यसैरपि स्यान्नुभिरतेदीर्घैर्जैत्रः  
स चित्रं रतिजानिचीरः ॥ ३५२ ॥ गम्भीरनामीहृदसन्निधाने  
रराज तन्वी नवरोमराजिः । मुखेन्दुमातलानचक्रयाङ्ग-  
द्वन्द्वोज्जिता शैवलमञ्जरीव ॥ ३५३ ॥ स्वर्णमदतद्युति-  
कायकाण्डे संपूर्णपीयूषमयूखसुख्यः । एणीदगः पृष्ठविलम्बि-  
वैणीविम्बः । पुरो राजति रोमराजी ॥ ३५४ ॥ पयोधर-  
स्त्रावदयं समुन्नतो रसस वृष्टिः सविद्ये भविष्यति । अतः  
समुद्रच्छति नामिरन्त्रतो विसारि रोमालिपिपलिकागतिः  
॥ ३५५ ॥ गम्भीरनामीहृदपार्श्ववार्तिनी विराजते लोभ-  
तती गृहीदशः । सुखारविन्दस रसामिलापिनी द्विरेध-  
पङ्क्तिश्चलितेव नीरवा ॥ ३५६ ॥ समुदितकुचकुम्भमङ्ग-  
नाया हृदयमनङ्गगतज्ञजोयिषेते । तदविलयदम्बनाय  
रोमावलिरिह शृङ्खलिका विलोभ्यते यत् ॥ ३५७ ॥ दत्ते  
मया पदमिदं नवयौवनाय त्वं सत्वरं कचन गैदाय साध-  
येति । कामस हसलखिताहारमालिकेव रोमावली विजयते  
जलजेष्ठायाः ॥ ३५८ ॥ नामीविलान्तरविनिर्गतपद्मार्गं  
संप्रसिन्ना नयनसञ्जनमम्रनाया । नायानुदीक्ष्य गरुडभ्रम-

### १ रोनावरिरेख विपीडिकापति-

सुदहन्ती गुप्तेव पीनकुचपर्वतयोरपछात् ॥ ३५९ ॥  
 अतिबहुतरलजाश्चुल्लापद्रपादो मदननृपतिवद्गो यौवनो-  
 न्मत्तहस्ती । प्रकटितकुचकुम्भो लोमराजीकरेण पिवति  
 सरसि नाभीमण्डलाख्ये यपांसि ॥ ३६० ॥ रचयति युव-  
 नेत्रक्षेत्रीयपूववृद्धिं नवजलधरेस्सा रोमराजिच्छलेन । यदुद-  
 यति कलापिप्रक्रियेयं तदुच्चैः स्तनघनसगयोऽस्यामाविरस्तीति  
 विद्यः ॥ ३६१ ॥ असुप्तिंहावण्यामृतसरसि नूनं मृगदन्तः  
 स्मरः शर्वपृष्ठः पृथुजघनमागे निपतितः । यदङ्गाङ्गाराणां  
 प्रशमपिथुना नाभिकुहरे शिखा धूमस्येवं परिणमति रोमा-  
 वलिमिपात् ॥ ३६२ ॥ इयं सृष्टा चञ्चकनकलतिका  
 पङ्कजमुना निविक्ता लावण्यामृतसरभरेणानुदिवसम् । अक-  
 साद्रोमालीमधुपटलीह स्फुरति यत्ततः शङ्के पुण्योद्गमसमय-  
 मायातमधुना ॥ ३६३ ॥ हरकोधव्यालावलिभिरवलीदेन  
 यपुया गमरीं ते नाभीसरसि कृतज्ञस्यो मनसिजः । समु-  
 त्तस्यौ तस्मादवलतनये धूमलतिका जनस्ता जानीते तव  
 जननि रोमावलि रिति ॥ ३६४ ॥ निर्गतेव्यो मनसिज-  
 कलातप्रसिद्धान्तसारो जेतव्या च शिदशसुदशमङ्गलावण्य-  
 लक्ष्मीः । रोमधेणीलिखनमुग्रं पयमादर्शयन्ती पत्रालम्बं  
 जगति कुरुते सुधुनो यौवनश्रीः ॥ ३६५ ॥ उत्तुङ्गस्तन-  
 परतादयतद्वेगेव हारावली रोमाली नवनीलनीरजरुचिः सेवं  
 कैलिन्दात्मजा । जातं तीर्धमिदं सुपुण्यजनकं यत्रानयोः  
 संगमश्चन्द्रो मज्जति लाम्बनापहतये नूनं नैसाङ्गच्छत्यत्  
 ॥ ३६६ ॥ उत्तुङ्गस्तनभार एष तरेले नेत्रे चले भ्रूलते  
 रागान्धेषु तदोष्ठपल्लवमिदं फुल्लन्तु नाम व्यग्राम् । सौभाग्या-  
 क्षपङ्क्तिरेव लिखिता पुष्पाधुघेन स्वयं मन्थस्यापि करोति  
 तापमधिकं रोमावली केन सा ॥ ३६७ ॥ यूना चैर्यतुणा-  
 क्षुरं कवलयन् श्रीङ्गाम्बुपर् पिवन् शङ्गाग्रे हरिणस्तव स्तन-  
 गिरेः सीमानमारोहति । नाभेः काचन तस्य निःसृतवती  
 कस्तूरिकामालिका रोमधेणिमहोत्सवं वितनुते कल्याणि  
 जानीमहे ॥ ३६८ ॥ सौन्दर्यस्य मनोमवेन गणनारेखा  
 क्रिमेया कृता लावण्यस्य विलोकिन्तु निजगतायेषा क्रिसुद्धी-  
 विषा । आनन्दहुमवन्दली नयनयोः किं वा समुज्जृम्भते  
 सुन्दर्योः निमु वा स्वमात्रमुग्रा रोमालिरुमीलति ॥ ३६९ ॥

पृष्ठभागः

अस्याः खलु ग्रन्थिविषयकेशमहीकदम्बप्रतिबिम्बवेशात् ।

सप्रशन्नी रजताद्वारेयं पृष्ठस्थनीहाटकमट्टिकायाम् ॥ ३७० ॥

नितम्बः

तद्यितम्बस्य निन्दन्ति शृद्धिं परिजनाङ्गनाः । काञ्ची-  
 नरनवमणिचम्रधनेन कदाधिताः ॥ ३७१ ॥ नितम्बविम्बं  
 भिम्बोष्ठौ चन्द्रकान्तशिलाघनम् । पञ्चैर्बेदपदोऽस्म-

प्रशस्तिफलकौपमम् ॥ ३७२ ॥ विस्तारिणा मुहुस्तस्याः  
 श्रोणीविम्बेन पीडिता । नुटिता नुटितास्तीति पूकरोतीव  
 मेखला ॥ ३७३ ॥ अपर्याप्तमुजायामः सखेदोऽस्याः सखी-  
 जनः । श्रोण्या कथंचित्कुस्ते रसानादामवन्धनम् ॥ ३७४ ॥  
 नितम्बगौरवेणासौ गौराङ्गी स्निघते दृढम् । हारयत्यपरि-  
 स्पन्दा कन्दुकं क्रीडितेषु यत् ॥ ३७५ ॥ स कथं न  
 स्पृहणीयो विपयस्तैस्तथितम्बविन्यासः । शान्तात्मन्यपि  
 विहितं विश्वसृजा गौरवं यत्र ॥ ३७६ ॥ पृथुवर्तुलतश्चि-  
 तम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्यसिक्तया । विधिरैककचकाचारिणं  
 किमु निर्भर्त्सति मान्मथं रथम् ॥ ३७७ ॥ चक्रेण विश्वं  
 युधि मत्स्यकेतुः पितुर्जितं वीक्ष्य सुदर्शनेन । जगज्जिगीष-  
 त्समुना नितम्बद्वयेन किं दुर्लभदर्शनेन ॥ ३७८ ॥ रोमा-  
 वलीदण्डनितम्बचक्रे गुणं च लावण्यजलं च बाला । तारुण्य-  
 भूतेः कुचकुम्भकर्तुर्विभर्ति शङ्के सहकारिचक्रम् ॥ ३७९ ॥

काञ्ची

यद्वा मणिमयकाञ्ची तस्याः परिणाहशालिनि नितम्बे ।  
 पङ्क्तिरिव सारसानां सुरसरितः पुलिनमण्डलमोगे  
 ॥ ३८० ॥ सत्तां नितम्बादवरोपयन्ती पुनः पुनः कैसर-  
 पुष्पाकाञ्चीम् । न्यासीकृतां स्थानविदा खरेण द्वितीयमौर्वीमिव  
 कार्मुकस्य ॥ ३८१ ॥

जघनम्

तस्याः पञ्चपलाशास्यास्तन्यास्तज्जघनं घनम् । दृढं  
 सखीभिर्यामिस्ताः पुष्पावं मनसा ययुः ॥ ३८२ ॥ अनङ्ग-  
 पीडोऽस्याः शङ्कराखण्डविधरः । लावण्यसारसंघातः सा  
 घना जघनस्थली ॥ ३८३ ॥ तदीयजघनामोगगरिमा  
 विस्मयास्पदम् । दूरपाती पृथक्कोऽभूयेनानङ्गस्य साङ्गना  
 ॥ ३८४ ॥ वपुरनुपमं नामैरुच्ये विधाय मृगीद्यो  
 लैलितललितैरङ्गन्यासैः पुरा रमसादिव । तदनु सहसा  
 खिन्नेनेव प्रजापतिना भृशं पृथुलपृथुलाः स्थूलस्थूला कृता  
 जघनस्थली ॥ ३८५ ॥

मदनमन्दिरम्

अङ्गेन केनापि विजेतुमस्या गवेष्यते किं चलनप्रपन्नम् ।  
 न चेद्विशेषादितरच्छदेभ्यस्तस्यास्तु कम्पस्तु कुतो मयेन  
 ॥ ३८६ ॥ गौरसम्पन्नतावपङ्गके रेजुररिपततत्पूहादुराः ।  
 तर्पणाय मदनस्य वेधसा खण्डशुक्तिनिहितास्तिला इव ॥ ३८७ ॥

ऊरु

मन्ये तदूरु संभाव्य हस्तमवैरुहारीणौ । यद्वन्त्यरपृष्ठय-  
 ताहेतोर्मातङ्गत्वं मत्तङ्गजाः ॥ ३८८ ॥ लम्बिताः वदन्ति-  
 सम्मासदूरुभ्यां परममम् । अत्यन्तमृदुभिर्द्वयोर्जडैः क  
 जयदिग्दिग्मः ॥ ३८९ ॥ ऊरुः कुरद्वक्त्रशाय-  
 १ प्रशान्तमनसा २ मृदुता ३ अत्यन्तमुन्दरः ४ मान्तेन-

लक्षेयासलो भाति । सपताकः कनकमयो निजय-  
स्तम्भः स्मरयेत् ॥ ३९० ॥ तद्वृक्षसुगोषं सुन्दरी रिमु-  
रम्भां परिणाहिना परम् । तद्वृणीमपि जिष्णुदेवं धनदा-  
पत्यतपफलस्तीनीम् ॥ ३९१ ॥ रम्भापि किं चिद्व्यति-  
प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतद्रूपं । भर्तृन् येनो-  
परि सा ददाना पद्माणि जागर्त्यनयोर्भ्रमेण ॥ ३९२ ॥  
विधाय मूर्धानमधश्चरं चेन्मुखेतपोभिः समसारमारम् ।  
जाह्नवं च नाशेत्कदली मलीयस्तदा यदि सादिदमूरुचाक-  
॥ ३९३ ॥ ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन तस्याः करः पपजीवत  
धाणीयः । पुत्तं हिया कुण्डलनच्छलेन गोपायति सं-  
मुखपुष्करं सः ॥ ३९४ ॥ अस्यां मुनीनामपि मोदमूढे भृगु-  
महान् यत्कुचशैलशीली । नानारदाहादि सुखं श्रितोत्सृज्योसो  
महामारतसर्गयोग्यः ॥ ३९५ ॥ पश्यन्ततो मन्मथनाणपातैः  
शक्तो विधातुं न निमील्य चक्षुः । ऊरु विधाना हि कथं  
कृदौ तौ विन्यासवत्याः सुमतेर्वितर्कः ॥ ३९६ ॥ नागेन्द्रहृत्पा-  
स्त्यचि कर्कशाद्यादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः । लब्धापि त्येके  
परिणाहि रूपं जातास्तद्वैरुपमानबाहाः ॥ ३९७ ॥ कदली  
कदली करमः करमः करिराजकरः करिराजकरः । सुग-  
नितयेऽपि विमर्ति हुलाभिदमूरुगुणं न चमूरुदृष्टः ॥ ३९८ ॥

जह्वे

जह्वे तदीये संतापं यजनस्यानुपगमिणः । जनयांचकतु-  
स्तीक्ष्णं तत्र हेतुर्विलोमता ॥ ३९९ ॥ हेममङ्गीरमाल्यां  
भाति जङ्गलताद्वयम् । लग्न्याय कृतास्थानं कुङ्कुमेनैव  
सुभुवः ॥ ४०० ॥ वृत्तातुपूर्वं च न चातिदीर्घं जह्वे शुभे  
छष्टतत्तदीये । शेषाज्जनिर्गणविधौ विधातुर्लाग्य उत्पद्य  
इवास यक्षः ॥ ४०१ ॥ क्रमोद्धृता पीयूषताविनङ्गं वृक्षाधि-  
रुद्धं विदुषी किमस्याः । अपि भ्रमीमन्निभिरावृताहं बाधो  
लतावेष्टितकप्रवीणम् ॥ ४०२ ॥

चरणौ

अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् । इति  
कोपादिवाताम्रं पादसुगं मृगीदृशः ॥ ४०३ ॥ जायतः  
कमलाङ्गुली यजमाह तदकुतम् । पादद्वन्द्वस्य मत्तम-  
गतिस्तेये तु का स्तुतिः ॥ ४०४ ॥ सनमरोऽन वकेन्द्र-  
चन्द्रिवावरणं मम । इति तपादबोलेमा वेदि प्राज्ञपथिनी  
॥ ४०५ ॥ अल्पपूर्वस्य रागस्य पूर्वपथाय पङ्कजः ।  
पद्मानि पादसुगमस्य प्रत्युदाहरणानि च ॥ ४०६ ॥ दृश्यन्ते  
मानसोत्तमा राजहंताः कचिचदि । गतौ चरणयोस्तस्याः  
प्रक्षयते यावदन्तरम् ॥ ४०७ ॥ नितम्पील्यमानेन पाद-  
सुग्मेन सुभ्रुवः । शृता भ्रुतुदिग्गद्गरी नीलपुष्पमालया  
॥ ४०८ ॥ चरणकमल तदीयं लज्जावालातपेन सवलितम् ।

१ शुष्कान् २ नितयेन ३ सुवर्णस्य विराटिपल्यवत्कस्य तुला-  
कोटिद्वयम् ; पक्षे-पादाद्वन्द्वस्य

अप्यास्त भृङ्गमालात्रिभिर्मणिगणितनूपुरव्याजात् ॥ ४०९ ॥  
अननुगन्मणिमेखलमभिरलमिज्ञानममृषीरम् । परिसरज-  
मणचरणे रणरणकमराणं कुरुते ॥ ४१० ॥ दशकैरनवा-  
न्यनान्दधानां जडसंसर्गविसृष्टिमावधानौ । चरणौ नन्दिनेन  
तोल्यन्तः कथमस्याः कनयो न सान्ति लज्जाम् ॥ ४११ ॥  
अभ्युत्ताहुन्नखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिरोत्तिगन्ता । आज-  
हनुसुचरणौ पूर्वपथां स्मरारविन्दप्रियमव्ययस्याम् ॥ ४१२ ॥  
अस्याः पदौ चारुतया महान्तावपेक्ष्य सौख्यालवभावमात्रः ।  
जाता प्रवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पटनशब्द-  
लब्धिः ॥ ४१३ ॥ जगद्भूषणं रूपदर्पापदेतयाधासि  
पदारविन्दम् । तत्सान्द्रसिन्दूरपगगरागैर्द्वयं प्रसलप्रललणं  
तत् ॥ ४१४ ॥ यानेन तन्व्या नितदन्तिनामौ पदान्ज-  
राजौ परिशुद्धाणी । जाने न शुभ्रपयितुं समिच्छन् नतेन  
मूर्ध्ना कतरस राजः ॥ ४१५ ॥ मिषोद्यलीमृततो सुदेदं  
व्यधाद्विधिः साधुदशत्वमिन्दोः । एतत्सदृच्छप्रसंगप-  
ञ्चसीमात्यभ्यासं कथमन्यथा स्थात् ॥ ४१६ ॥

गुल्फी

अरन्धतीकामपुरं धिलक्ष्मीजन्माद्विपदास्त्राग्निमानम् ।  
चतुर्दशीयं तदिहोचितैर्न गुल्फद्वयाद्य यददृश्यसिद्धिः ॥ ४१७ ॥

पादाङ्गुल्यः

एष्यन्ति यावद्गणनादिगन्ताधृषाः स्मरताः शरणे प्रवेष्टुम् । इमे  
पदान्ने विधिनापि सदास्तावत्स्य पदाङ्गुल्योऽन रेखाः ॥ ४१८ ॥

नरता

तस्याः पादनखधेणी शोभते फिल सुभ्रुवः । रत्नानील्य  
लावण्यरत्नाकरसमुद्रता ॥ ४१९ ॥ तस्यादनन्तरानां  
यदलक्षकमार्जनम् । इदं श्रीखण्डलेपेन पादुरीकरणं निधोः  
॥ ४२० ॥ तद्वक्त्रं नेत्रपद्मं प्रकटितमसदृक्सर्पितं यन्मयैत-  
ज्जातं तस्मात्कुशलं ब्रह्ममपि ततो जायमानः कलङ्कः ।  
तत्सर्वे क्षम्यतां ये पुनरपि न करोम्येवमुक्त्वा तु तस्यां गार्द-  
लभः शशाङ्कश्चरणनखमणिच्छन्नना पादसुगम् ॥ ४२१ ॥

गमनम्

सलीलमियमायान्ती क्षमिती गजगामिनी । उन्नतं  
हि नम्रज्योतिः पुष्पैर्मुवमिराचंति ॥ ४२२ ॥ मात्यन्त्या  
जनं सर्वं निरागसमिप्राजया । सातद्धाना गतिर्यादृक्त-  
दगासीदसंशयम् ॥ ४२३ ॥ सा राजहंसैरिव संताद्वी  
गतेषु सीलाधितविक्रमेषु । व्यनीयत प्रत्युदेसन्तुत्रैरादि-  
स्सुभिर्गुरसिष्ठितानि ॥ ४२४ ॥ गुणतरुण्यपुगनुनादं  
सललितनतितममपादपद्मा । इतरदनतिडोलादधाना  
पदमथ मन्मथमन्धर जगाथ ॥ ४२५ ॥

जुम्मा

चकीर्तमुजलतिकं चकीर्तयन्नसुभ्रमद्वीनम् । नो  
हरति कन्य हृदयं हरिणदशो जून्मगारम्माः ॥ ४२६ ॥

आस्येन्दोः परिवेषवद्विपतेश्चाप्येयकोदण्डवद्वम्बिहामुमुचः  
क्षणयुतियदासजौ क्षिपन्ती मुञ्चौ । विशिष्यद्वल्लि लस्य-  
नाभि विगलद्वीयुन्नमन्यम्यं किञ्चित्किञ्चिदुदञ्चदञ्चलमहो  
कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ ४२७ ॥

निद्रा

सार्थकानर्थकमदं भ्रुवती मन्थराक्षरम् । निद्रार्धमी-  
लिताक्षी सा लिखितेवास्ति मे हृदि ॥ ४२८ ॥ उच्चाणा-  
मुपधाय बाहुलतिकामेकामपाङ्गश्रितामन्यामप्यलसां निधाय  
विपुलामोगे नितम्बस्थले । मीरीं किञ्चिदिव स्रथां  
विदधती निश्वासलोलालका तस्योत्पीडनतिर्यस्ततकुचं  
निद्राति श्वातोदरी ॥ ४२९ ॥ आमीलनननीलनीरञ्जतुल-  
मालम्बते लोचनं शैथिल्यं नवमल्लिकासहचरैरङ्गैरपि  
स्वीकृतम् । आलापादधरः स्फुरत्कलयति प्रेक्ष्यलबालोपमाभा-  
नन्दप्रमवाश्च धाम्यकणिका सुकृताश्रियं विभ्रति ॥ ४३० ॥

कान्तिः

सुन्दरी सा भवत्येष विवेकः केन जायते । प्रमामात्रं  
हि तरले दृश्यते नान् नाश्रयः ॥ ४३१ ॥ अवयवेषु पर-  
स्परविम्बितेष्वतुलकान्तिषु राजति यत्नोः । अयमयं प्रवि-  
भाग इति स्फुटं जगति निश्चिनुते चतुरोऽपि कः ॥ ४३२ ॥

समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम्

सा दृष्टा यैनं वा दृष्टा सुविताः सममेव ते । हृदयं  
हृतमेकेयामन्येषा चक्षुषोः फलम् ॥ १ ॥ सुखेन चन्द्र-  
कान्तेव महानीलैः शिरोरुहैः । पादाम्बा पद्मरागाभ्यां  
रेजे रत्नमयीव सा ॥ २ ॥ गुरुणा स्ननमारेण मुखचन्द्रेण  
भास्वता । शनैश्चराम्बा पादाम्बा रेजे प्रहमयीव सा  
॥ ३ ॥ फलायते कुचद्वन्द्वमियं हेमलतायते । अङ्गानि  
कुसुमायते मनो मे भ्रमरायते ॥ ४ ॥ वक्त्रे गुरुल्यं यदि ते  
छन्दशास्त्रविदो विदुः । कठिने कुचयुग्मेऽस्या वदतां  
किं नु हीयते ॥ ५ ॥ विकसन्नननीलान्त्रे तथा तन्याः  
स्ननद्वयी । तव दत्तां सदा मोदं लसत्तल्लहारीणि ॥ ६ ॥  
दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपल्लवशोभिनी । वेदनाशालिवृन्देन  
सुवेषा हरिणेषणा ॥ ७ ॥ अकुशं नितम्बमग्रे क्षायं मध्ये  
समुन्नतं कुचयोः । अलायतं नयनयोगेम जीवितमेतदायाति  
॥ ८ ॥ अस्याजसुन्दरीं सा विज्ञानेनाद्भुतेन योजयता ।  
उपरस्मितो विधामा बाणः कामस विपदिभ्यः ॥ ९ ॥  
आलोभ्य चिकुरनिकरं सततं मुमनोधिवासयोग्यं ते ।  
वामो निजं निषङ्गं परिवृत्य पराचकर्म साधद्वः ॥ १० ॥  
आलपति पित्रभूरिव पत्यनि हरिणीव चलति हंसीव ।  
स्फुरति तडितनिजेन सद्यते तुहिनामुल्लेखेव ॥ ११ ॥  
येपीत्यनमहीनं धूमं मेघान्तननननं तम् ॥ कुचमप्यस्य

स्वीकुर्वन्पुरुषो लीलां बहुत्वहो शंभोः ॥ १२ ॥ अङ्गं  
भूषणनिकरो भूषयतीत्येष लौकिको वादः । अङ्गानि  
भूषणानां कामपि सुषमामजीजनस्तसाः ॥ १३ ॥ सौरभ-  
ममोस्त्वहमसुखस्य कुम्भाविष स्ननौ पीनौ । हृदयं मदयति  
वदनं तव शरदिन्दुर्यथा बाले ॥ १४ ॥ मधुरः सुधावदधरः  
पल्लवतुल्योऽतिपेलवः पाणिः । चकितभृगलोचनाभ्यां सदृशी  
चपले च लोचने तसाः ॥ १५ ॥ कलयति कुबलयमाला-  
ललितं कुटिलः कटाक्षविशेषः । अधरः किसलयलीलामानन-  
मखाः कलानिधिविलासम् ॥ १६ ॥ तरुणिमनि कलयति  
कलामनुमदनधनुर्धनोः पल्लवे । अधिवसति सकलललना-  
मौलिसिंघं चकितहरिणचलनयना ॥ १७ ॥ नयनधुगा-  
सेचनं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम् । रूपमिदं मदिराक्ष्या  
भदयति हृदयं दुनोत्यपि च ॥ १८ ॥ संन्यस्तभूषापि  
नवैव नित्यं विनापि हारं हसतीव कान्त्या । मदं विनामि  
स्खलतीव भावैर्वाचं विना व्याहरीव दृष्ट्या ॥ १९ ॥  
भूयुग्ममुबैर्धनुस्त्रिजगत्तज्यं बाणाः कटाक्षाः कुटिला विता-  
न्तम् । तथापि यूनां हृदयं भिनत्ति कोऽयं विलासो वदिता-  
जनस्य ॥ २० ॥ अलीकस्वरूपे यदि मध्यभागः पयोधरा-  
कारश्चतश्च केशाः । उत्सङ्गशोभापि सरोरुहाभ्याः करस्य  
शोभां कलयेन्न कस्मात् ॥ २१ ॥ सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन  
यथाप्रदेशं विनिवेशितेन । सा निर्मिता विश्वसृज्जा प्रयत्ना-  
देकस्वसौन्दर्यदिदृश्येव ॥ २२ ॥ प्रत्यङ्गमस्त्रामभिकेन  
रक्षां कर्तुं मघोनेव निजालम्बति । यज्ञं च भूषामणि-  
मूर्तिधारि नियोजितं तद्व्यतिकारस्यैव च ॥ २३ ॥ भूधिर-  
रेखा च तिलोत्तमासा नासा च रम्भा च यद्वरुणः ।  
दृष्टा ततः पूरयतीयमेकानेकाप्सरःप्रेक्षणकौतुकाणि ॥ २४ ॥  
कर्णाक्षिदन्तच्छदबाहुपाणिपदादिनां स्वाखिलतुल्यहेतुः ।  
उद्वेगमागद्वयताभिमानादिहेतव्यं वेधा व्यथित द्वितीयम् ॥  
२५ ॥ यशः पदाहुतमखौ सुखं च विमर्ति पूर्णदुःख-  
धयं वा । कल्याचतुःपदिरूपेति यासं तसा कथं सुभ्रुणि  
नाम नासाम् ॥ २६ ॥ कारुण्येन निर्वर्णयितुं च रूप-  
मिच्छन्ति तत्पूर्वसमागतानाम् । न तु प्रियेष्व्यातलोचनानां  
समग्रपातीनि विलोचनानि ॥ २७ ॥ यतो यतोऽद्भुतदयाति  
कधुरस्ततस्ततः खर्गमरीचिचिचयः । यतो यतोऽग्न्या  
निपतन्ति दृष्टयस्ततस्ततः श्यामरोगजवृद्धयः ॥ २८ ॥ तदा  
तदद्भ्यं विमर्ति निग्रमे विलेपनामोदमुचः स्फुटमुचः ।  
दरस्फुटस्नाननेनकीदलात्सुखंमन्यति सौरभं यदि  
॥ २९ ॥ अधरे मधुग सरस्वतीयं ननु कर्णे मणिवर्णकाम-  
वाहः । शिरसि प्रविभाति चारुवेणी कथमेणीमयना ॥

तीर्थराजः ॥ ३० ॥ वेणी विडम्बयति मत्तमुत्तमालीम-  
न्नीकरोति गुणमैन्दुरमासमसाः । बाहू मृणाललतिकाश्रिय-  
माश्रयेते पुद्गातुपुद्गयति कामशरान्कटाक्षः ॥ ३१ ॥ बन्धू-  
बन्धुरधरः मितकेतकामं चतुर्भुजकलिकामधुरः कपोतः ।  
दन्तानली विजितदाडिमवीजराजिरासं पुनर्भिकचपङ्कज-  
दत्तदासम् ॥ ३२ ॥ येनोत्पलानि च शशी च मृणा-  
काश्च रम्मास्ताश्च कमलानि च निर्मितानि । नून  
स एन मृगशारदशोऽपि वेधाः सृष्टिक्रमो यद्ययमेकतया  
चकास्ति ॥ ३३ ॥ सा रामणीयमनिचेरधिदेवता वा सौन्द-  
र्यसारसमुदायनिकेतनं वा । तस्याः सखे नियतमिन्दुमुधा-  
मृणालज्योत्स्नादि कारणममूमदमश्रु वेधाः ॥ ३४ ॥  
राजीव जीवति मुधा न मुधाकर त्वमसाः समः पदनपल  
कुतो मुखम् । अये दृगोर्मृगदृशः कतमः कुरङ्गस्तत्तज्जन-  
त्वमपि किं जनरञ्जनाय ॥ ३५ ॥ सा दुग्धसुग्धमधुरच्छति-  
रङ्गयष्टिरे लोचने तरुणकेतकपद्मदीर्घे । कर्णोर्दिव्यन-  
करश्च स एव कण्ठः सैवैमिन्दुवदना मदनाशुभं वा  
॥ ३६ ॥ ऊरुद्वयं मृगदृशः कदलेश्च वाण्डौ मयं च वेदि-  
तुलं स्तनधुममसाः । लान्म्यवारिपरिपूरितशतकुम्भमुम्मी  
मनोजन्तुपरेरभिषेचनाय ॥ ३७ ॥ तन्वी शरित्रपयगा  
पुलिने कपोलौ लोले दृशौ रुचिरचञ्चलखञ्जरीटौ । तद्वन्म-  
नाय सुचिरार्पितमुद्गुचापचाण्डालाशशुगलाविव शूलकर्णौ  
॥ ३८ ॥ व्यासोशकोकनदशोऽरुकरः करोज्यं खेल्-  
ककोरमयचोरमिदं च चक्षुः । उद्भिन्नविभुमरुहसहरो-  
धरोज्यं तत्सादरप्यमपि बक्ष्यमदक्ष्यमसाः ॥ ३९ ॥  
सुख यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्जले लोचने किञ्च-  
त्पलकदम्बकैर्यदि तरङ्गमङ्गी भुवी । किमालमवपन्वता  
यदि सुसंयताः कुन्तलाः किमभ्युरुहदम्बरैर्यदि तनुरियं किं  
श्रिया ॥ ४० ॥ इदं यक्रं साक्षाद्विरहितकलङ्कः शशयः  
मुधाधाराधाराश्रितपरिणतं विन्ममघट । इमे नेत्रे रात्रिदिव-  
मधिक्रान्ते भुवलये तनुर्लान्ण्यानां जलधिरग्राहे सुखतः  
॥ ४१ ॥ विनैराम्भोनाहं बहलचिद्रीमाम्बरतटाचलिलेखा  
हेमयुनिविततिरम्या विलसति । विनैव स्वर्गद्वा लभसि रमस-  
व्यग्रशक्रपरीवर्तः सार्धं स्फुरति त्रिकचेन्द्रीवरपन्नम् ॥ ४२ ॥  
तमःसोमः पूर्वं तदनु सकल शीतकिरणस्ततः कोकद्वन्द्वं  
तदनु च न किंचित्पुनरभूत् । अपसखावर्तस्तदनु कदली-  
काण्डशुगल ततोऽन्वाशौ पद्मौ क्षिप्रशिव विधेः शिल्परचना  
॥ ४३ ॥ पदाम्यासुशिद्रामधयति शोणाम्बुनखिं कराम्या-  
भादपे ननसि सलयानामरुणताम् । प्रगल्लस च्छाया दशन-  
वयनाश्रेण पिबति सितज्योत्स्नापूरुषहृषति कान्तिं हिरकचैः

॥ ४४ ॥ बहल्वया दृष्टिस्किञ्चननीलोत्पलपुष्पमण्ड-  
सामिम्या वदनमिदमिन्दोः कथयति । कुचौ किञ्चिन्मी-  
ल्यमन्तुलना वन्द्यत्यतस्तमःशोभा चित्रा चितुरनितुग्म  
हि कुरुते ॥ ४५ ॥ करे वेणीमेणीसदृगनयना स्नानविरती  
दधाना हर्म्यपि हरनयनेतेषोदुतमपि । इयं मुग्धा दुग्धा-  
म्बुविहलकछोलसदृशा दशा वारंवारं मनमिजतर्कं पठयति  
॥ ४६ ॥ दयादत्तं मनसिजधनुर्विलासम् घटे योग-  
क्षेमौ वहति नयनद्वन्द्वमिन्द्रीरगणाम् । तन्नाशना पुनरिह  
जगज्जैत्रयत्रयमाजामाभाल्यश्रे मन्त्रदखितं स्थानमग्रे  
सुरणम् ॥ ४७ ॥ मीलाञ्जाना नयनशुगलद्राघिमा दत्तपत्रः  
कुम्भारौभौ कुचपरिकरः पूर्णशीचकार । भ्रूनिशान्तिमन्दल-  
चतुषो विभ्रमानन्तगदीदृक्कज्योन्ता शशवररुचं दृषयामास  
तस्याः ॥ ४८ ॥ तन्वी द्यामा शिखरिदगना पकविन्वाय-  
रोष्ठी मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निन्ननामिः ।  
शोणीभारद्वलमगमना लोकाभ्रा स्तनाभ्या वा तत्र  
खाद्युतिविषये सृष्टिरायेव धातुः ॥ ४९ ॥ वौपी वापि  
स्फुरति गैरने तत्परं सूक्ष्मवैषा सोपानालीमथिततती  
काशनीमेन्द्रनीली । अये शैलौ स्रुतिमुगमौ चन्दनच्छत्र-  
देशौ तनूना सुलममश्रुतं सनिधानासुधाशोः ॥ ५० ॥  
तद्वक्रं यदि मुद्रिता शशिकथा तच्चेत्सितं का मुधा तच्चक्षु-  
र्यदि हारितं पुवलयैसाश्रेक्षितो विष्णुः । चिद्रन्दर्पधनु-  
र्भुगौ यदि च ते किं वा बहु ब्रूहे यत्सत्यं पुनरुक्तमस्तु-  
विरसः सर्गक्रमो वेषसः ॥ ५१ ॥ चौरम्यं मृगलाञ्छने  
यदि भेदेन्दिनीरे वक्ता माधुर्यं यदि विद्रुमे तरलता  
कन्दर्पचापे यदि । रम्भाया यदि विप्रतीपगमनं प्राप्नोपमानं  
तदा तद्वक्रं च तदीक्षणे तदधरस्तद्वक्रस्तद्वक्रमुगम् ॥ ५२ ॥  
वेणीवेष्टनमङ्गलं किमु वल्लेणीदृशो मध्यमं संन्यानं किमिदं  
विश्रुतिविषमाद्वासः स्तनात्संसते । नृत्यन्तीर किमस्तिके  
वलितयोः क्षिप्या दृशोः वान्तयः साफूतमितगर्मिनं किमु  
सुखं वस्तु सखी वान्छति ॥ ५३ ॥ बाहू द्वौ च मृणाल-  
माम्यकमलं लावण्यलीलायुगलं शोणीनीयंशिश्र च नेत्रनक्षत्री-  
धम्मिल्लशैवालकम् । वान्तायाः स्नानचक्रनास्तुगलं  
कन्दर्पवाणानन्दैर्यथानामरगाहनाय विविना रम्यं सरो  
निर्मितम् ॥ ५४ ॥ मिश्रताननमिन्दुसामिरधरं विम्वप्रमा  
नुन्वति स्रष्टुं बाञ्छति चाक्षरापुद्गुच्छत्रायापिशेषः सखी ।  
लक्ष्मीः वीरनदम् मेष्ठति कात्राग्रम्य किं चाद-

१ गङ्गामयी नाम २० मृगनया गङ्गुद्वये मने २००  
सच्छायागोभाषणी ८ भगवान्ति गम्भटी विहारे  
१ पुण्डरीका दृग्याः १३३-सुखमयवती ० चन्द्रमय  
चन्द्रनाभः ८ मिश्रः ९ माली

देतस्याः सुदृशः करोति पदयोः सेवां प्रचालयति ॥ ५५ ॥  
 कर्णारुतुदमेव कोकिलरुतं तस्याः श्रुते भाषिते चन्द्रे लोक-  
 रुचिसदाननरुचेः प्रागेव संदर्शनात् । चक्षुर्मालनमेव तत्र-  
 यनयोरेव मृगीणां वरं हैमी बलचपि तावदेव ललिता  
 यावन्न सा लक्ष्यते ॥ ५६ ॥ चक्षुर्येचैकमम्बुजं विजयते  
 वक्रस्य मित्रं शरीरं श्रुत्यस्य सौभाग्यं मन्ययधनुर्लवण्य-  
 ण्यं वपुः । लेखा कापि रदच्छदे च सुतेनोर्गाथे च तत्का-  
 मिनीमेनां वर्णयिता सरो यदि भवेद्देवम्यमम्यसति  
 ॥ ५७ ॥ सिन्धुखेरविलोलमुग्धमधुरा यज्ञेययोर्विभ्रमा  
 यद्वाद्युष्टविलासपञ्चलतिका धर्मोद्गमाद्गण्डयोः । यच्च प्रौढ-  
 कदम्बकुम्भलसखी काप्यङ्गेके विक्रिया तत्तस्यां किमपि  
 स्फुटं रतिपतेः कोदण्डविस्फूर्जितम् ॥ ५८ ॥ सिन्धेन्दो-  
 पलमुन्दरं कचमरो वक्रं सगोत्रं विधोर्वैश्वजौ मणिकुम्भ-  
 ङ्गाम्भौ मण्योऽस्ति या नास्ति वा । श्रोणीमण्डलमूर्खदुर्बह-  
 महो शोणान्नतुल्ये पदे मन्ये मधुगिरो मॅरालमहिला-  
 ष्येयो गतेर्विभ्रमः ॥ ५९ ॥ नेत्रोपान्तवर्तसिते ध्रुतिपुटे  
 नीलोत्पलं निष्कलं हासधोपरिकर्मिते स्तनतटे हारो-  
 ज्यहाः कथम् । पिण्डालक्तकपातनं चरणयोः पीडाफलं  
 ताम्रयोर्वोमाश्या वपुषि स्वभावसुभौ व्यर्थानुलप्यथा  
 ॥ ६० ॥ एतस्याः स्तनपद्मकोरकयुग्मं यस्माननेन्दोः सित-  
 ज्योत्स्नाभिर्न मज्ज्यदो मृगदृशः शङ्के विकासं पुनः ।  
 तस्मिन्लोचनपङ्कजं विकसितं ब्रूहृदसंसेवितं सान्ते संशय-  
 मातनोति सुतरामेतन्ममैवासकृत् ॥ ६१ ॥ पायायाचर-  
 तोऽमृतं वसतयेऽन्यस्या स्तनक्षमाधरोऽधस्तात्संजघनान्त-  
 कन्दर्धरः सरयाय वधुर्मुगः । जप्यो मधवरो मनोहरकथा  
 ध्यानाय वध्वान्मुजं चैव देहतपस्थले सति कथं सन्तो  
 यनान्तं गताः ॥ ६२ ॥ कर्णोत्सङ्गविसर्पिणी नयनयोः  
 कान्तिवर्तसोत्पलं लाक्षासंभ्रमनिर्व्यपेक्षमधरं लावण्यमेवा-  
 बति । हारोऽस्याः भित्तचन्द्रिकैव कुचयोर्द्वारमभाकचुकी  
 तन्व्याः केवलमङ्गमारमधुरा मन्ये परं भूषणम् ॥ ६३ ॥  
 असाध्रैदलकावली कृतमलिश्रेणीभिरेणीदृशः सौन्दर्यं यदि  
 चक्षुषोऽसल्लभ्यो किं मन्यधरासुषैः । का प्रीतिः कनकहार-  
 विन्दमुपुले पीनौ स्तनौ चेदतो मन्ये काचिदिय मनोमन-  
 कृता माया जगन्मोहिनी ॥ ६४ ॥ उर्ध्वं नीरदवृन्द-  
 मेन्दवमिदं विभ्रं द्रव्यो निर्भिन्नं ज्योत्स्नाः पल्लवचित्रितस  
 निहिती शैलायुपसृजता । किं चापः पुलिनोच्चयस्य कदली-  
 फण्डावभारोपितौ तन्मन्ये चतुरस्य पुष्पचतुः सर्गोऽन्य-  
 मन्यादताः ॥ ६५ ॥ भृङ्गालीमुदरे क्षिपन्ति शनयः पद्मानि

शस्त्रीमिव प्रत्यागच्छति लङ्घनार्थमसकृद्योमाङ्गणं चन्द्रमाः ।  
 वरेणापहृते कुरङ्गमुदृशसैलोक्यस्तोच्चये प्रत्यावर्तनवाञ्छयेव  
 कति न श्रेष्ठं समातन्वते ॥ ६६ ॥ वक्रं निर्मलमुज्जता  
 कुचतटी मध्यप्रदेशः कृशः शोणीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य  
 सिंहासनम् । कृत्वा चारुदृशत्रुष्टयमिदं तुष्टयं मन्ये  
 विधिर्हिर्वाद्गदगयपधरचनानामैश्वर्यतुर्मुसैः ॥ ६७ ॥ मध्यं  
 विष्णुपदं कुचौ शिवपदं वक्रं विधातुः पदं धर्मिष्ठः सुमनः-  
 पदं प्रविलसत्काञ्ची नितम्बस्थली । बाणी चेन्मधुराधरोऽ-  
 रुणधरः श्रीरङ्गभूमिर्वपुस्तस्याः किं कथयामि पुण्यचरितं  
 मान्या सदा निर्जरेः ॥ ६८ ॥ यत्तीर्थान्मु सुपान्मुक्तसवरसो  
 मेधे नवेन्द्रीवरे दन्तश्रेणिखण्डितास्ततचयो र्व्या च  
 रोमावली । उच्चुङ्गं च कुचद्वयं फलपुगं पात्रं कराम्भोरुहं  
 तन्मन्ये मदनार्चनाहितमस्तिः साङ्गोपहारैरियम् ॥ ६९ ॥  
 दीर्घांशं शरदिन्दुकान्ति वदनं बाहू नतावसयोः सक्षितं  
 निमिषोन्नतस्त्रनमुः पार्श्वे प्रवृष्टे इव । मध्यः पाणिनितो  
 नितम्बि जघनं पादावुदमाहुली छन्दो नर्तयितुर्नयैव  
 मनसः सृष्टे तयासा वपुः ॥ ७० ॥ नेत्रे खड्गजगने सर-  
 सिजप्रत्यर्थि पाणिद्वयं वधोर्जौ करिकुम्भविभ्रमकरीमलुक्षति  
 गच्छतः । कान्तिः काञ्चनचम्पकप्रतिनिधिर्वाणी सुधास्यार्थिनी  
 खरेन्द्रीवरदामसोदरवपुस्तस्याः कटाक्षच्छटाः ॥ ७१ ॥ दृष्टिः  
 कापि सुरा सुधा क्षितमिदं वक्रं कलाभां निर्धिरक्षः कुम्भि  
 क्षयै दृशौ विजयते घनमन्तरेः सरङ्गपा । कान्तिः श्रीसि-  
 वलीतरङ्गलहरी नामी गतावर्ततामेतस्यामचिरेण भाविकलने  
 लावण्यवारानिधौ ॥ ७२ ॥ किं तादृश्यतरोरियं रसमरो-  
 द्विधा नवा बलरी बेलप्रोच्छलितस्य किं लहरीका लावण्य-  
 वारानिधेः । उद्गाढोत्कलिकावता स्वसमयोपन्यासविभ्र-  
 म्मिणः किं साक्षादुपदेशयदिरयवा देवस्य दृष्टारिणः ॥ ७३ ॥  
 जानीमो वदनं सरोरुहदृशो निर्माय पश्यन्मुहुर्दृष्ट्यन्काम-  
 कठोरपावकमिषासंतापितः पद्मभूः । रम्भामृततटी स्नानं  
 रसधर्मी पीयूषपीथी यद्यो बाहू बालधिसं करं किसलयं  
 नाम्नी सरो निर्ममे ॥ ७४ ॥ जानीमो वयमासनस्य फलं  
 तस्या मुखेन्दोस्तिष्ठा संकोच ससुपागते स भगवन्मुखः  
 सरोजासनः । मुग्धं श्रुतिकायुगं विहितग्रावकं दृशौ  
 सृष्टवान् मध्यं निरस्यतान्कचाश्च कुटिलान्यामधुवः सृष्टवान्  
 ॥ ७५ ॥ मुक्ता विद्रुमभेन्तया मधुरसः पुष्पं पेरं धूर्तं  
 श्रोत्रेयघुतिमण्डले खडु तयोरेकासिवा नागंवे । तद्योदयति  
 शङ्खमूर्ध्नि न पुनः पूर्वाचलाभ्यन्तरे तागीमानि विकल्पयति  
 त इमे वेपां न सा दृक्पथे ॥ ७६ ॥ इन्दुर्लित इवाञ्जनेन



सेयं मयाज्ञेषु सुवारयच्छा सुपूर्वगुणलज्जिका द्योः ।  
 मनोरथमोमनसः शरीरिणी प्राणेश्वरी लोचनगोचरं गता ॥ ६ ॥ तामनङ्गजयमङ्गलश्रियं किंचिदुत्तमुज्ज्वलकोकिताम् ।  
 नेत्रयोः कृतधतोऽस्य गोचरं कोऽप्यजायत त्मो निरन्तरः ॥ ७ ॥ इदमसौ तल्लयतलोचना गुरुसमुत्तर्पान-  
 पयोधरा । ध्युनिर्तम्बमरालसगामिनी प्रियतमा मम जीवित-  
 हारिणी ॥ ८ ॥ इयं सुसानी मनःकन्धस्तुम्भा  
 पुसुम्मारुणं चारु वासो वसना । समस्तस्य लोकस्य  
 चेतःश्रुतिं गृहीत्वा घटे न्यस्य यातीय भाति ॥ ९ ॥  
 कर्णपूर्वलिङ्गयल्लुपितपूर्वोदितव्याङ्गले शिशिररोचिणि तस्य  
 यूनः । लीलाशिरोम्युक्तनिवेदाविशेषहृत्सिष्यक्तलनोन्नतिरू-  
 षयनावनौ सा ॥ १० ॥ अर्धश्रितेन त्रिनिमज्ज्य द्वापर-  
 बाणमर्धे विधूय वसनाखलमर्धमार्गे । अर्धेन नेत्रविशिखेन  
 निहृत्य सार्धमर्धार्धमेव तरुणीं तरुणं चकार ॥ ११ ॥  
 आघोष्य कोमलकराम्बुजकलिनालीमालीसमाजमधिकृत्य  
 समालम्ब्यती । मन्दस्मितेन मयि साविविटोकितेन चैतश्चरीर-  
 नयना क्षुब्धनीचकार ॥ १२ ॥ मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती  
 रतिरिव भूमिर्मती विमाति येयन् । मम हृदयमनङ्गवहि-  
 तसं मृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ १३ ॥ पुरः स्थित्वा  
 किंचिद्वलितमुखमालोक्य सखे सखेदाः स्यासन्ति ध्रुव-  
 मिवददृष्ट्वा तत्र दृशः । इतश्चक्रकाशीरणितासुरराशौघ-  
 शिखण्डराकाया कोऽयं कवल्यति चान्द्रेण महत्मा ॥ १४ ॥  
 अये केयं लीलाघनलगूह्यातायनतले तुङ्गाकोटिकागैः  
 कुसुमघनुषं जागरयति । अहो नेत्रद्वन्द्वं विलसति विलस्य  
 श्रुतिमहो कथं न त्रैलोक्यं जयति मदनः शरवदनः ॥ १५ ॥  
 तविडेल्ला नेयं विलसति परं सौधशिखरे वरगत्याः कस्या-  
 श्वित्कनकचुरिण गानलटिका । अपीदं गोमग्नकृद्यव्ययनं  
 भीनतरलं परं तस्या एव स्फुरति नयनालोऽलङ्कितम् ॥ १६ ॥  
 सखे सायं ज्ञात्वा कनकचुचिकोमुष्मयमनं धनदायादित्य-  
 ग्वलितचिकुरसन्दिषल्लिप्तम् । दिशत्या दृष्ट्यं कुसुमगणक-  
 दण्डलितकामरुषादृषाकं शृगमिश्रदृष्टो दृष्टेननमून् ॥ १७ ॥  
 अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्रलायास्तुजममृतं दृष्ट्वा न नः कामः  
 कामो यधुनि यन्त्यपि । इति न नन्दनं वस्तु प्रायः क-  
 स्यसंस्कारं तदियमवशं धर्मं यन्ती हृत् । मरुत्प्रमिकर ॥  
 १८ ॥ केयं द्यायाकाशद्वन्द्वेन शिखरेषु कोमलार्क-  
 कनककदलीकन्दलीमार्गैः । सविमलकन्दलीकन्दली-

सुभामण्डले दूरमग्नम् । रक्तादर्शप्रतिफलमिव श्रीसदङ्गं  
 वहन्ती दृष्टा काचित्तरलनयना देवतेव सरसम् ॥ २० ॥ नेयं  
 विद्युद्वधमधिगता काञ्चनी नापि वल्ली मन्दं मन्दं प्रचलति  
 यतो नापि वा पत्रगणः । चूडारत्नरूपदुरक्षिणा कापि घटे  
 सरोजं का या तर्हि प्रैकृतिसुमगा तत्सखे न प्रतीमः ॥ २१ ॥  
 वक्रोपान्तं नयनयुगलं सर्वतो निक्षिपन्ती श्रोणीभारच्छि-  
 यिलक्षितान्यस्तपादारविन्दा । आरादालीकरकिसलये दक्ष-  
 हस्तावलम्बा काचित्कान्त्या विकसितमहीचक्रमायाति तन्वी  
 ॥ २२ ॥ इयं भुजगिनीश्रिता लसदनेकपुष्पाश्रिता द्विरेफ-  
 सतिसेविता प्रमदलवञ्चनालकृता । फलद्वयमरानता विल-  
 सिता नवैः पल्लवैर्विलोचनपथं गता भवति कापि हैमी  
 लता ॥ २३ ॥ पातालाद्भवनावलोकनपर किं नागकन्यो-  
 र्धिता मिथ्या तत्त्वज्ञ दृष्टमेव हि भया तस्मिन्कुतोऽस्ती-  
 दृशी । मूर्ता खादिह कौमुदी न घटते तस्या दिया दर्शनं  
 केयं हस्ततलस्यितेन कमलेनालोक्यते श्रीरिव ॥ २४ ॥  
 अच्छिन्नामृतविन्दुषुष्टिदृशी प्रीतिं ददत्या दृशां याताया  
 विगलस्ययोधरमपद्रव्यता कामपि । अस्त्राश्वन्दमसस्तनो-  
 रिव करस्पर्शस्पर्शदत्तं गता नैते यन्मुकुलीभवन्ति सहसा  
 पद्मास्तदेवाद्भुतम् ॥ २५ ॥ शोणीभारमयलसा दैर्गल-  
 ग्नात्पापशृङ्खलाढोलोद्विग्नसमुजोपदर्शितकुचोन्मीलनसा-  
 झ्मवलिः । नीलेन्द्रीवरदामदीर्घतरया दृष्ट्या घयन्ती मनो  
 दुराग्नेलोललोककङ्कणमणत्कारोत्तरं सर्पति ॥ २६ ॥ लम्बं  
 पादतले नखेपु विलुप्तस्तसक्तमूर्ध्वोर्ध्वो विश्रान्तं जघनस्थले  
 निपतितं नार्मासरोमण्डले । शून्यं मध्यमवक्ष्य रोमलतिका-  
 मालम्बमानं क्रमादास्तदं स्तनयोः प्लुतं नयनयोर्लीनं मनः  
 कैशिके ॥ २७ ॥ असा धाम सरोवरे भुजविसे वकार-  
 विन्दे भ्रमक्षेत्रभ्रमरे सुयौवनजले कस्तूरिकापङ्क्तिरे ।  
 यक्षोजप्रतिकुम्भमुग्मदलनकोषादुपेत्य द्रुतं मग्नध्रुवमतेगजः  
 कथमवाबुत्थाय निर्धोसति ॥ २८ ॥ सैरं सलितमीक्षते  
 क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते रोभाशं तनुते मुहुः स्वनतटे  
 व्यालम्बते नाम्बरम् । आलिङ्ग्यत्परां तनोति चिकुरं प्रत्यु-  
 त्तरं याचते केयं कामकलाविलासवसतिलोल्लेखणा माविनी  
 ॥ २९ ॥ खलत्तज्ज्ञाननेत्रया परिलसत्सर्पार्श्वविन्दासया  
 पीनोत्तुन्नरिन्तरस्तनमरन्ध्यालोलभ्रमप्यया । रफीतरसीत-  
 नितम्ब्या दाणमपि व्यालोकितश्रानया किं न खाद्वशिनां  
 वरः साहसः सारिः शरैर्जरेः ॥ ३० ॥ सायं चन्द्रकलाभूतो-  
 दयगिरिरुपां दधानः समस्पर्शोद्भूततरो नग्नाद्रुचिरः  
 शोणाम्परायन्तरं । अस्त्राः कं न विटोकनात्कमकरोषीक्षः  
 ष्टाशः दाणं भृङ्गादृष्टगिरिवेतकदलश्रान्तिं बहुप्रप्ययन्

॥ ३१ ॥ उच्चुक्षस्तनौलदुस्तरसुरो निम्नातिनाभिस्यली  
 मीमं देहवनं स्फुरद्भुजलतं रोमालिजालकुलम् । व्याधः  
 पञ्चशरः किरत्यतितरास्तीक्ष्णान्कटाक्षशृगांस्तन्मे ब्रूहि मनः-  
 कुरङ्ग शरणं कं साधतं याससि ॥ ३२ ॥ वक्रधीजित-  
 जरेरेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुकं कीडाकौतुकमिश्रभावमनया  
 तात्रं वहन्त्याननम् । भृङ्गाप्रमहकृष्णकेतकदलसर्पावतीनां  
 दृशां दीर्घापाद्भतरक्षितैकसुहृदामेयोऽसि पात्रीकृतः ॥ ३३ ॥  
 स्कन्धे वित्यस्य सख्या भुजमपरकरसाधचन्द्रेण मय्यं  
 विभ्राणा धूयमानस्तनतटवसना गन्धवाहेन मन्दम् । पन्थानं  
 दृग्विलासैरिव मलिनदलैः कोमलैरास्तृणन्ती सौधामे कस्य  
 साक्षात्परिणमति तपःसिद्धिरेवा सुवेणा ॥ ३४ ॥

### विरहः

समानकुलशीलयोः सुवयसोः परायत्तयोः परस्परविलो-  
 कनाकुलितचेतसोः प्रेयसोः । तनुत्वमनुविन्दतोर्विद्विधां  
 व्यथां विन्दतोरक्षक्याविनिवेदना विरहवेदना वर्धते ॥ १ ॥

### वियोगिनोऽवस्थावर्णनम्

प्रियाविरहितस्त्रास इदि चिन्ता समागता । इति मत्वा  
 गता निद्रा के कृतप्रमुखासते ॥ १ ॥ अत्राशितं शयितमत्र  
 निपीतमत्र तोयं तथा सह मया विधिवधितेन । इत्यादि हन्त  
 परिचिन्तयता वनान्ते हा तस्य लोचनमयोभिरभूययोधिः  
 ॥ २ ॥ मन्दं मरुद्वहति गर्जति धारिवाहो विद्युलता चलति  
 नृत्यति नीलकण्ठः । एतावति व्यतिकरे तरुणस्य तस्य  
 मूर्च्छैव केवलमभूदवलम्बनाय ॥ ३ ॥ गमनमलसं शय्या  
 दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं श्रुतिसमधिकं किं न्वेतरसात्किमन्य-  
 दितोऽथवा । भ्रमति भुवने कंदर्पाज्ञा विकारि च यौवनं  
 ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च घोरताम् ॥ ४ ॥  
 घटे बह्वर्षुकलिनि रणलोकिले बालघूते मार्गे गात्रं  
 क्षिपति बकुलमोदगर्भसं बायोः । दाहेभ्यसा सरस-  
 विसितीपथमात्रान्तरायस्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुशो मृत्यवे  
 चन्द्रपादान् ॥ ५ ॥ रम्यं द्रष्टुं यथा पुरा प्रकृतिभिर्न प्रत्यहं  
 सेव्यते शय्योपान्तविवर्तनैर्दिगमयत्सुहिद्र एव क्षयाः ।  
 दाक्षिण्येन ददाति याचसुखितामन्तःपुरेभ्यो यदा गोपेपु  
 स्सलितसदा भवति च मीढावनम्रधिरम् ॥ ६ ॥ प्रत्यादिष्ट-  
 निक्षेपमण्डनविधियामप्रकोष्ठं रुधं विप्रक्ताधनमेकमेव  
 यत्नं आसापरक्ताधरः । चिन्ताजागणप्रतापनयनकोजो-  
 गुणैरात्मनः संस्कारोद्विषितो मद्भागिरिव क्षीणोऽपि नाल-  
 स्यते ॥ ७ ॥ चन्द्रध्वजकरायते मृदुगतिर्वीतोऽपि वेज्रा-

यते मातृं सूचिज्वालयते मेलज्वालेपः स्फुलिङ्गायते ।  
रानिः कैत्यशतायते विधिवशात्पाणोऽपि भारायते हा हन्त  
प्रमदावियोगसमयः संहारकालायते ॥ ८ ॥ माकन्दक्षिप  
मा मरन्दनिकरं मूको भव त्वं शुक्र स्फारं कोफिल कोमलं  
कलखं भ्रातः क्षणं संहार । सौगन्ध्यं वह गन्धवाह न  
मनास्वयैः क्षणं क्षम्यतां जानीध्वं तरुणस तस्य यदयं  
कालः करालो महान् ॥ ९ ॥

### वियोगिन्या अवस्थावर्णनम्

दक्षमानेऽपि हृदये मृगाक्ष्या भग्नाधिना । जेहस्यैव  
यत्तस्यौ तदाक्षर्यनिवामयत् ॥ १ ॥ जीवेन तुलितं प्रेम  
सखि मूढेन वैधसा । लघुर्जीवो ययौ कण्ठे गुरुप्रेम हृदि  
स्थितम् ॥ २ ॥ कपोलफलकायसाः कष्टं भूत्वा तथाविधौ ।  
अपश्यन्ताविवाग्न्योन्यमीदृक्षां क्षामतां गतौ ॥ ३ ॥ वल्लभो-  
त्सङ्गसङ्गेन विना हरिणचक्षुषः । राकाविमावरीजानिर्विप-  
ज्वालाकुलोऽप्यवत् ॥ ४ ॥ अस्मितविषयसङ्गा सुकुलितनय-  
नोत्पला सुहुः श्रुतिता । व्यायति किमप्यलक्ष्यं बाला योगा-  
मियुक्तेव ॥ ५ ॥ लिखति न गणयति रेखा निरक्षरबाष्पाभ्यु-  
धौतगण्डतला । अवधिदिवसावसानं मा भूदिति शङ्किता  
ज्ञाला ॥ ६ ॥ अपसारय घनसारं कुरु हारं दूर एव किं  
कमलैः । अलमलमालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला  
॥ ७ ॥ पातयति हृदयदेशे प्रियजनगर्भे पुनः पुनर्मुग्धा ।  
वर्णितमदनातङ्गा बाष्पवतीं भावमन्धरां दृष्टिम् ॥ ८ ॥  
क्षिप्यति पश्यति चुम्बति पुनः पुनः पुलकमुकुलितैरङ्गैः ।  
प्रियसङ्गाय स्फुरितां वियोगिनीं घामवाहुलताम् ॥ ९ ॥  
कमले निधाय कमलं कलयन्ती कमलवासिनं कमले ।  
कमलपुगादुद्धतं कमलं कमलेन वारयति ॥ १० ॥ नय-  
नोत्पलचलधारां दृष्ट्वा वारानिधिम्रान्त्या । वडवानल  
इव भगवान्बसति तनी कृशतनोत्सापः ॥ ११ ॥ लीना-  
नसूत्रोरुहदृष्टेऽनुपेयुमेव कुसुमेपुः । भ्रमति द्राव्यपुरन्तः  
संतापं दीपमादाय ॥ १२ ॥ कुसुमितलाभिहृताप्यधच  
रजमलिकुलैरदृष्टापि । परिवर्तते अ नलिनी लहरीभिर्लो-  
ताप्यधूर्णत सा ॥ १३ ॥ शशमृगवपुलवे शशाङ्गे मकरन्द-  
सुतिवारिणी सरोजे । अपि चास भद्रद्वान्मसूते तिल-  
कुसुमं स्फुटचम्पकौपदाणि ॥ १४ ॥ अधिदेहल हन्त हेम-  
वटी शरदिन्दुः सरसीरुहे शयानः । उपसङ्गजनचक्षु यौक्ति-  
काली फलितं कस्य मुजन्मनस्त्रापोमिः ॥ १५ ॥ विश्रम्य  
विश्रम्य वनदुमाणां छायासु तन्वी विचचार काचित् ।

तनुत्तरीयेण करोद्धतेन निवारयन्ती शशिनो मयूगान् ॥ १६ ॥  
अपि मरणमुपैति सा मृगाङ्गे विलसति वैव कथा रसान्त-  
रसः । अपि कथमधुना दधातु शान्तिं विषमशरज्वरतीव्र-  
देहदाहः ॥ १७ ॥ निवेशिते यदि शुकशिखा पदे सृजति  
सा क्रियतीमिव न व्यवाम् । मृदुतनोर्वितनोतु कथं न  
तामवनिमृचतु निविश्य हृदि स्थितः ॥ १८ ॥ सा तोरणा-  
न्तिकमुपेत्य दिशोज्ज्वलोन्म निःश्वस्य दीर्घमुपधाय करं  
कपोले । मत्वा च तं पुरत एव ससंभ्रमत्वाज्जात्याऽऽर्ज्य मोह-  
लिखितेव न किं किमासीत् ॥ १९ ॥ अस्मात्तनो विरहता-  
ण्डवरङ्गमूमी खेदोदविन्दुकुसुमाञ्जलिमाविकीर्य । नान्दीं  
पपाठ पृथुवेपथुवेपमानकाञ्चोलिताकलरवैः स्मरसूनुवारः  
॥ २० ॥ मदनदहनमुप्यच्छान्तकान्ताकुचान्तर्धनमलयजपङ्के  
गाढवद्वाखिलाङ्गिः । उपरि विततपक्षो लक्ष्यतेऽलिनिमग्नः  
शर इव कुसुमेपोरेप पुङ्खवशेषः ॥ २१ ॥ नगफिसलयतलं  
कलितं तापशान्त्यै करसरमिजसङ्गात्केवलं म्लापयन्त्याः ।  
कुसुमशरकृशानुशपातिताङ्गारतायाः शिव शिव परितापं को  
वदेत्कोमलज्वाला ॥ २२ ॥ दललितहरिद्राम्निगौरौ शरीरे  
स्फुरति विरहजन्मा कोऽप्ययं पाण्डुमात्रः । गलति सति  
हि यसिन्सार्धमावर्ष्य हेम रजतमिव मृगाक्ष्याः कलितता-  
न्यङ्गकानि ॥ २३ ॥ किसलयमिव सुगंधं बन्धनाद्विप्रलूतं  
हृदयकुसुमशोपी दारुणो दीर्घशोकः । म्लपयति परिपाण्डुसाम-  
मसाः शरीरं शरविज इव घर्भः केतकीगर्मपद्मम् ॥ २४ ॥  
पैरिभृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि पैरिवारप्रार्थ-  
नाभिः क्रियासु । कलयति च हिमांशोरिष्यलङ्घ्य लक्ष्मी-  
भगिनवकरिदन्तच्छेदकान्तः कपोलः ॥ २५ ॥ स्वगयति  
नयनासं छत्रना धूसधूर्त्रं प्रथयति च नितान्तं कार्श्यमङ्ग-  
प्रकृत्या । अहह विरहवाषां छदयत्यन्वुजाक्षी तदपि वदति  
साक्षी पाण्डुरो गण्डदेशः ॥ २६ ॥ परिम्लानं पीनस्तनज-  
घनसङ्काटुर्भयतस्तनोर्मेष्यसन्तः पैरिमिलनमप्राप्य हैरितम् ।  
इदं व्यसन्त्यासं सुयमुजलताक्षेपवलनैः कृशाङ्गवाः संतापं  
वदति विसिनीपत्रशेयनम् ॥ २७ ॥ प्रयातेऽस्तं मानौ श्रित-  
शकुनिनीडेपु तरपु स्फुरत्संघ्यागने शशनि शनकैरुलसति  
च । श्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदशा तदारब्धं  
तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपद्मम् ॥ २८ ॥ उतामूलं लीनो  
हरिणपरिहीनो हिमकरः स्थलमुक्ताकारा गलति जलधारा  
कुञ्जल्यात् । धुनीते बन्धूकं तिलकुसुमजन्मा हि परनो  
शुद्धदारे पुण्यं परिणमति कस्यापि कृतिनः ॥ २९ ॥ मराल-

श्रेणीभिर्नियतमुपनीतं सफलतां गतिस्पर्धैर्विरं मुहुकलरै-  
रस्मज्जदशः । यदेतान्प्रवृत्त्याः प्रियविरहवत्याः कुशतनो-  
रगादस्याः स्तम्भादहह गतिसंभावनमपि ॥ ३० ॥ अ-  
गारेऽस्मिन्कान्ते गिरिशमनिशानाथशकलं मुञ्जगानुत्तुङ्गा-  
न्सकलमपि वातायनपथे । निकुञ्जेषु श्येनानधिगृह्णति शिरो  
राहुवलयं लिखन्त्या नीयन्ते शिव शिव तथा हन्त दिवसाः  
॥ ३१ ॥ स्तनप्यस्तोशीरं प्रशिथिलमृणालैकवलयं प्रियायाः  
साधार्यं तदपि कमनीयं यपुरिदम् । समस्तापः कामं  
मनसिजनिदाघप्रसरयोर्न ॥ श्रीफलैव सुभगमपराद्धं युव-  
तिषु ॥ ३२ ॥ कपोले पाण्डुर्यं किमपि जलधारां नयन-  
योस्तनौ कार्यं दैन्यं वचसि हृदि दावानलशिखाम् ।  
अवश्यां प्राणेषु प्रकृतिषु विपर्ययसमुना किमन्यद्द्वारं सकल-  
विषयेष्वकलयते ॥ ३३ ॥ निकामं क्षामाङ्गी सरसकदली-  
गर्मसुमगा कलाशेषा मूर्तिः नाशिन इव नेत्रोत्सवकरी ।  
अवस्थामापन्ना मदनदहनोद्वाहविधुरामियं नः कल्याणी  
रमयति मनः कम्पयति च ॥ ३४ ॥ घनोऽयं चेद्वेधेषुपरि  
विकिरंश्चन्दनरसानुदारान्नेहारी सरिदुरसि हारीभवति वा ।  
समन्तात्प्राणाली चिरसुपयनाली मिलति वा तदप्यसास्त्रापः  
प्रियविरहजः किं विरमति ॥ ३५ ॥ इतो विषुद्वह्नीविलसित-  
मितः केतकरजः स्फुरद्ग्रन्थं श्रेष्ठजलदनिनदस्फूर्जितमितः ।  
इतः 'केकिनी' इककलकलमरः पक्ष्मलदशां कथं यास्यन्त्येते  
विरहदिवसाः संभ्रमरसाः ॥ ३६ ॥ न नीतमुपनासिकं परि-  
मलम्ययाशङ्कया न हन्त विनिवेशितं विरहपट्टिगुण्डे हृदि ।  
दृशोर्बेहिरिति धृतौ न निहितं प्रियप्रेषितं करे कमलमर्षितं  
मृगदशा दशा पीयते ॥ ३७ ॥ वीणांमङ्गे कथमपि सखी-  
प्रार्थनाभिर्विधाय सैरं रत्या सरसिजदशा गातुमारब्धमेव ।  
तप्तीयुष्या किमपि विरहक्षीणदीनाङ्गचरीमेनामेव स्थितिं  
बहुशो मूर्च्छना चित्रमेतत् ॥ ३८ ॥ अन्तस्तारं तलतललाः  
लोकमुत्पीडमानः पश्चामेषु प्रवितपृष्ठतः कीर्णधातुः क्रमेण ।  
चिन्तातद्भिर्निजगरिततः सम्भगासुख्यन्तो निर्यान्त्यसाः  
कुचलप्यस्तो माष्यदायं प्रयाहाः ॥ ३९ ॥ सुक्त्वानङ्गः  
कुन्तमविशिखान्धस्य कुण्ठीकृताग्रान्गन्ये मुग्धां प्रहरति हठा-  
त्यगिणा वारुणेन । धारां पूरः कवमपरया स्फात्नेवप्रणाली-  
पक्षोद्भान्तप्रिगडिविभिने सारणीसाम्यमेति ॥ ४० ॥  
स्निग्धो गण्डो स्फुरितमपरं स्पन्दितं ध्रुवकायं ससौ नाह  
ममृणमुज्जले लोचने भ्रूयैव । अद्गादद्गादजनि पुञ्ज-  
धेगिरुक्त मकनी किं च आशान्तरित्तुङ्गप्रशम्यप्रश-  
सास्याः ॥ ४१ ॥ पीनोत्पन्ननलस्योत्साहदरं न पथे  
हमेभापि स्थगति सहसा नैव कर्षणीयम् । मयं नापि  
धरति तपितुं दृग्गत्यन्तगगनं तादृक्त्वानी गुरुजनमया-

द्गोषुकामा सतापम् ॥ ४२ ॥ गण्डे पाण्डौ कलयति  
पुनश्चान्दनामन्त्रमङ्गानिद्रालामे स्वयमवगृह्यकृच्छति त्वो  
निदानम् । प्रत्यासन्ने यधुरलपिते गृहके कीरशावे कण्ठे  
धत्ते कमलनयना चारु वैदूर्यहारम् ॥ ४३ ॥ नीवीवन्यो-  
च्युत्सनमधरस्पन्दनं दीर्घबादः खेदश्चक्षुर्मसृणमधुराकेर-  
क्षिगधमुग्धम् । गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोत्पन्नमन्धः प्रकम्पो  
गण्डामोमे पुलकमटलं मूर्च्छना चेतना च ॥ ४४ ॥ संध्यां  
कोपं नत उपगतां हन्त रात्रिं कृपाणीं चन्द्रं चकं विरह-  
विधुरा तारकापङ्क्तिमुग्राम् । क्षीरान्तर्गतशरतर्ति प्रञ्चल-  
स्पृहमाणां संनद्धां कलयति पुनर्ममथं राक्षसेन्द्रम्  
॥ ४५ ॥ लीलावलीभवनकुहरे पत्ररन्ध्राश्चकोरीचषुससं  
शशिकरकणं वीक्ष्य मूर्च्छासुपैति । लीलापमात्यिकसुख-  
रिताका कथा सा विभेति स्वालोपेभ्यश्चितनयना यत्कह-  
कोमलेभ्यः ॥ ४६ ॥ व्यजनमरुतः आसश्रेणीमिमासु-  
चिन्वते मलयजरसो धारावाप्यं प्रपद्यितुं प्रभुः । कुसुम-  
शयनं कामाक्षाणां करोति सहायतां द्विगुणगरिमा कामो-  
न्मादः कथं नु विरंसति ॥ ४७ ॥ विषयविधुरा दृष्टिः  
आसानिला लपिताधारास्तनुरपि भृशं म्लाना लूनैव पल्लव-  
मञ्जरी । अपि च लवलीपाकोद्रेदाभिरामवदावदः स्फुरति  
कुचयोर्मूले गण्डे च कक्षन पाण्डिमा ॥ ४८ ॥ कथं  
मपि कुतप्रत्यावृत्तौ प्रिये स्थलितोत्तरे विरहकुशाया कृत्वा  
व्याजं प्रकसितमश्रुतम् । असहृनसखीश्रोत्राप्रतिप्रवाद-  
संसन्नं प्रचलितदशा शून्ये गेहे समुच्छ्रितं पुनः  
॥ ४९ ॥ तन्वक्ष्या शुरुसंनिधौ नयनजं यद्वापि संस्त-  
भितं तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सित्तो वियोगोद्धव ।  
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणसैषा मुखेनोद्धता आसायास-  
समागतालिसरमिव्याजेन धूमावली ॥ ५० ॥ मुग्धा स्वप्न-  
समागते प्रियतमे तत्पाणिंसंस्पर्शनं रोमाञ्चाश्चितया शरीर-  
लतया संभाव्य कोपाकिल । मा वा बल्लभ संस्पृशेति  
सहसा शून्यं वदन्ती मुहुः सख्या नो हसिता सचिन्तमसृ-  
स्तोचितता प्रत्युत ॥ ५१ ॥ शीमे भूमिगृहे गृह्णाण वसतिं  
प्राणैः किमु श्रीदसि प्राप्तां पश्यति किं न देवहस्तिकां ज्योत्स्नां  
गवालोदरे । इत्थं मन्मथतीव्रसंजरज्जुषो गेहेषु धाममुग्रा-  
मुद्रच्छन्ति कुपद्मलम्बनमयादीनाः सखीनां गिरः ॥ ५२ ॥  
शय्या पुष्पमयी परामयतामङ्गारिणादश्रुते ताम्यन्त्यग्नित-  
तालवृन्तवलिनीपत्राणि दाहोन्मणा । न्यस्तं च हान-  
मण्डले मलयनं शीर्णान्तरं ददयते कथादातु भगवति फेनि-  
लमुखा भूषाम्णाल्यदुःखः ॥ ५३ ॥ आदातुं सद्गुदीशिवे-  
ऽपि कुसुमे हस्ताममाडोदितं त्यशारञ्जनार्तयापि सहसा  
रक्तं तलं प्रादयोः । अद्गान्मृगुलेपनमरणमप्यत्यन्तमेदा-

वहं हन्ताधीरदशः किमन्वदलकामोदोऽपि भारयते ॥ ५४ ॥ अङ्गसङ्गिमृणालकाण्डमैयते मृदावलीनां कंच नासामौक्तिकमिन्द्रनीलसरणिं श्यागनिलद्राहते । क्षिप्वा मा हिमंयालुकापि कुचयोर्धते क्षणं दीपतां तस्माय.पतिताम्बु-  
वत्करतले धाराम्बु.संलीयते ॥ ५५ ॥ केशैः कोमलमा-  
लिकामपि विरं या विप्रती सिचते या गात्रेषु घनं विले-  
पनमपि न्यस्त न बोद्धं क्षमा । दीपस्यापि क्षिप्वां न चापि भवने स्त्रेऽपि या वीक्षितुं तापं सा विरहानलस्य महतः सोढुं कथं शक्यते ॥ ५६ ॥ उद्ध्वेत तनूलतेति विसिनीपेयेण नो वीज्यते स्कोटः स्यादिति नाङ्गकं मलयज-  
क्षोदान्मसा सिच्यते । स्यादस्यातिमरात्यरामव इति आसान्न वा पल्लवारोपो यस्मैति तत्कथं वरतनोराधिः समा-  
धीयताम् ॥ ५७ ॥ निःश्वासानलविद्वदन्तसना नेत्राम्बु-  
सिक्तस्तनी हस्तन्यस्तकोलदीनयदना हारैकमूपावती । विभ्राणांसपदेन तुङ्गजवना विसंमिनीं वेणिकामास्ते स्पण्डिल एव पाण्डुमधुराक्षामालसैरङ्गकैः ॥ ५८ ॥ क्षामक्षामकपोल-  
माननमुरः काठिन्यमुक्तस्तनं मध्यः ह्रान्ततरः प्रकाम-  
विनतावंसौ छविः पाण्डुरा । शोच्या च प्रियदर्शना च मदनग्लानेयमालक्ष्यते पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माघवी ॥ ५९ ॥ कर्पूरान्धुनिषेकमाजि सरसैरम्भो-  
जिनीनां दलैरास्तीर्णंऽपि विधर्तमानवप्रपुः सत्सज्जि सत्सरे । मन्दोन्नेपदश किमन्यदमवत्सा काप्यवस्या तदा यस्या-  
श्वन्दनचन्द्रचम्पकदलध्रेयादि बह्वीयते ॥ ६० ॥ आली-  
चालितपद्मिनीदलचलत्सर्पाङ्गमङ्गीकृतस्त्राङ्गालिङ्गनममरीकृत-  
नवान्मोजालिशय्या चिरात् । चैतन्यं कथमप्युपेत्य शनके-  
रुमीत्य नैराश्रलं बाला केवलमेव शून्यहृदया शून्यं जगत्प्रयति ॥ ६१ ॥ न क्रीडासु कुतहलं वितनुते नालं-  
कृतौ सादरा नाहारेऽपि च सस्पृहा न गणयत्यालपलोलां सखीम् । बाधा केनलमङ्गकैरनुकलक्ष्मार्थिर्विचिक्त्वले प्या-  
यन्ती किल किंचिदन्तरुषु ना निःसन्दमास्ते सदा ॥ ६२ ॥ सोन्नेपो न सखीजनः परिजनः प्रागल्भ्यमूर्धनि वा घास्-  
ल्यादविमावितस्फुटवयोवस्याविशेषो गुरुः । आयाता नव-  
मडिकापरिमलरूपाः शरद्धासराः कस्याख्यातु नितम्बिनी पितृगृहावस्थानदुःस्थं जनुः ॥ ६३ ॥ दुःखं दीर्घतरं बह-  
लपि सखीवर्गाय नो भापते शीवालैः शयनं सुजलपि पुनः शैते न वा लज्जया । कण्ठे गद्गदवाचमब्रूति दशा घन्ते न बा-  
धोदकं संतापं सहते यदम्बुजमुग्दी तद्वद चेतोमग्नः ॥ ६४ ॥

कण्ठे मौक्तिकमालिकाः स्नानदे कार्पूरमण्डं रजः सान्द्रं चन्दनमङ्गके वलथिताः पाणौ मृणालीलताः । तन्वी नच-  
मियं चकालि तनुवी चीनाङ्गुके विप्रती शीतांशोरधिदेन-  
तेव गलिता ज्योमाग्रमारोहतः ॥ ६५ ॥

## वियोगिनो विप्रलापाः

यदि प्रियावियोगेऽपि रच्यते दीनदीनकम् । तदिदं दग्ध-  
मरणसुपयोगं वा यासति ॥ १ ॥ दिव्यं चक्षुरहं जातः सर-  
गेणापि चक्षुषा । इहस्यो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥ २ ॥ नपुंसकमिति ज्ञात्वा तां प्रति प्रहितं मनः । तत्तु तत्रैव रमते हृताः पाणिनिना वयम् ॥ ३ ॥ न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति सा । एतदेवानुशोचामि धयोऽस्या ह्यतिघ-  
र्तते ॥ ४ ॥ यदि स्मरामि तन्मङ्गलं जीविताशा कुतो मम । अय विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम् ॥ ५ ॥ मुञ्चं तस्याः स्मितेसरं किंचिद्वलसंश्रुतम् । मदालोकनलोलाक्षं स्पृत्वा मन्ये सुधा मुंया ॥ ६ ॥ तद्वियोगसमुत्थेन तच्चिन्तावि-  
पुलाचिपा । रात्रिदिवं शरीरं मे दसते मदनाभिना ॥ ७ ॥ विशालाक्ष्याः कटाक्षेण विकृष्टं रश्मिनेवं मे । हृदयं किं करिष्यामि न पुनर्विनिवर्तते ॥ ८ ॥ सति प्रदीपे सत्यमौ सख्यु तारावन्नुपु । विना मे मृगशावाक्ष्या तनोभूतमिदं जगत् ॥ ९ ॥ दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम । भया तु हृदयं दत्त्वा गृहीतो मदनज्वरः ॥ १० ॥ अपूर्वो हृदयते बहिः कामिन्याः स्तनमण्डले । दूरतो दहते गात्रं हृदि लभस्तु शीतलः ॥ ११ ॥ भ्रूचापनद्धीं सुमुखी याव-  
न्नयति यकताम् । तावत्कटाक्षविशिखैर्मिचते हृदयं मम ॥ १२ ॥ मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लभ्यं च तथापि मे । कामेनैतत्कथं विद्वं समं सर्वैः शिलीमुखैः ॥ १३ ॥ या जयध्रीर्मनोवस यया जगदलंकृतम् । यामेणाक्षीं विना प्राणा विफला मे कुतोऽद्य सा ॥ १४ ॥ अरविन्दमिदं वीक्ष्य खेलखज्जनमञ्जुलम् । स्मरामि यदन् तस्याश्चरं चक्षल्लो-  
चनम् ॥ १५ ॥ सरीः स्नानतटस्पर्शो वीक्षणं वकवीक्षणम् । तस्याः केलिकयालपसमयः समयः सखे ॥ १६ ॥ कुतः प्रेमल्लोऽप्यस्ति खले मे हृदये खल । सुन्दरी तामना-  
लोक्य यदहं प्राणिमि प्रिय ॥ १७ ॥ नूनमयं मे पापः वान्ताविष्टो रसायनीभूतः । वर्षसहस्राभ्यधिककन्यामि कथमन्यथा दिवसान् ॥ १८ ॥ संगमविरहवितर्कं वरमिह

१ चक्षुरदृष्टः २ विमलपद्मः ३ प्राप्नोति ४ मृदुपद्मीनाम् ५ वासितम् ६ प्राप्नोति ७ कर्पूरः ८ दीर्घरूपाय ९ तल्लोदहतिन-  
जलवत्

१ रोदन क्रियते २ अतीन्द्रियज्ञानवान् ३ बहिःपातः ४ सितेन  
हायेन मेर प्रसन्नम् ५ बलाजनेनावगुण्डितम् ६ अमृतम्  
७ व्यथेयम् ८ जीवनस्तापहरसायनरूपो जातः

विरहो न संगमस्तस्याः । सङ्गे सैव तथैका त्रिमु-  
वनमपि तन्मयं विरहे ॥ १९ ॥ अनिशमपि मकरकेतुर्मे-  
नसो रुजमावहन्नभिमतो मे । यदि मदिरायतनयनो ताम-  
धिकृत्य प्रहरतीति ॥ २० ॥ दैवादहमत्र तथा चपल्यत-  
नेत्रया वियुक्तश्च । अविरलविलोलजलदः कालः समुपा-  
गतश्चायम् ॥ २१ ॥ खेरं विधाय नयनं विकसितमिव  
नीलमुत्पलं मयि सा । कथयामास कृशाङ्गी मनोगतं निखि-  
लमाकृतम् ॥ २२ ॥ आनन्दमन्दमिमं कुवलयदललोचने  
ददासि त्वम् । विरहस्त्वयैव जनितस्तापयतितरां शरीरं मे  
॥ २३ ॥ तस्यां सुतनुसरस्यां चेतो नयनं च निष्पतितम् ।  
चेतो गुरु तु निमग्नं लघु नयनं सर्वतो जमति ॥ २४ ॥  
निष्कासयन्त्यनेके सागरसरिदम्बूपरपरितितम् । हृदयहृदे  
निमग्नमिन्दुसुखी मा वहिः कुरुताम् ॥ २५ ॥ दर्शन-  
पथमुपयाता यदवधि मदिरायतेक्षण सहसा । तदवधि  
हृदयेनाहं मदनेषुमादिद्योग्युक्तः ॥ २६ ॥ अपसरति न  
चक्षुषो मृगाक्षी रजनिरियं च न याति नैति निद्रा । प्रह-  
रति मदनोऽपि दुःखितानां वत बहुशोभिमुखीभवन्त्य-  
पायाः ॥ २७ ॥ पुनरपि मिलनं यदाकदाचिन्वियतमया  
कृपया भवेद्विधातुः । हरिरिव करवै हृदि प्रतिष्ठासिह रमणीं  
तनवै तनोरभिन्नाम् ॥ २८ ॥ रखलदंशुकमव्यपस्यतारं  
सितकान्तिं स्रपिताधरप्रवालम् । असमाप्तनकारमात्रशोभं  
हरिणाङ्गं हरिणीदृशः करामः ॥ २९ ॥ अघृतपरिपतन्निचोल-  
बन्धं सुपितनकारमवकटदिपातम् । प्रकटहसितमुन्नतास-  
विम्बं पुरमुदृशः स्रवेष्टितं स्रामि ॥ ३० ॥ नयनेन निरी-  
क्षिता नताङ्गी हृदये हन्त पतत्रिणः पतन्ति । विषमा विष-  
माद्युष्यभासी परिभूयैत परः परापरयैः ॥ ३१ ॥ यत्राकृति-  
स्त्रगुणा वसन्ति नैतदि सन्ध्याविभिः प्रणीतम् । येनातिचा-  
र्वङ्गयमि मे हृदिस्था दुनोति गात्रं विरहे प्रियासौ ॥ ३२ ॥  
पञ्चसायकमहेन्द्रजादिना पाणिपद्मसमुदक्षिता स्वयम् ।  
मोहनाय मनसः प्रगल्भते सिन्धिकेव मम चञ्चलेक्षणा  
॥ ३३ ॥ दूरमस्तु दूरघूर्णिततारं शारदेन्दुमुखवीक्षण-  
भङ्गोः । एतदेव मम पुण्यमगण्यं यत्कनोदरि द्योरोतिथि-  
स्त्वम् ॥ ३४ ॥ असति कोऽपि विमोहविधुंसुरो हृदय-  
चन्द्रमसं मम दारुणः । तदपि हन्त तदन्तराश्रयिनी लगति  
चिह्नमणीव मृगेष्टया ॥ ३५ ॥ असुलभा सकलेन्दुसुखी  
च सा किमपि चेदममं विचेष्टितम् । अभिमुखीष्विव योन्धित-  
सिद्धिषु व्रजति निर्वृतिमेकैव मेनः ॥ ३६ ॥ तेषु महा-  
विरहवद्विधापावलीभिर्पाण्डुरस्तनतटे हृदये प्रियायाः ।

मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदीनदृष्टेर्नृनं छमच्छमिति बाष्पकणाः  
पतन्ति ॥ ३७ ॥ कान्तामुखं सुरतकेलिविमर्दखेदसंजात-  
धर्मकणविच्छुरितं रतान्ते । आपाण्डुरं विलसदर्थेनिमीलिताङ्गं  
संस्थूल्य हे हृदय किं शतधा न यासि ॥ ३८ ॥ अद्यापि  
तत्पल्लवकुण्डलमुष्टगण्डं वक्रं स्रामि विपरीतरताभियोगे ।  
आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रविन्दुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं  
प्रियायाः ॥ ३९ ॥ निद्रार्थमीलितदृशो मदमन्धराणि नाप्य-  
र्थवन्ति न च नाम निरर्थकानि । अद्यापि मे मृगदृशो  
मधुराणि तस्मात्स्वान्धराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥ ४० ॥  
अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरीं फुहारविन्दनयनां तनु-  
रोमराजिम् । सुप्तोत्थितां मदनविह्वलललासाङ्गीं विद्यां  
प्रमादगलिताभिव चिन्तयामि ॥ ४१ ॥ अद्यापि सा मनसि  
संप्रति वर्तते मे रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।  
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपात्कर्णे कृतं कनकपत्रम-  
नाल्यन्त्या ॥ ४२ ॥ आसन्नमार्गमतिलङ्घ्य नतेन मूर्ध्ना  
पश्चात्पङ्कजवलिनेन मुखेन यान्त्या । आरोपिताः कतिपये  
मयि पङ्कजाश्च साकूतहासमनतिप्रकटाः कटाक्षाः ॥ ४३ ॥  
राजललाटफलका कमनीयकूजकाशीगुणप्रणयिनी धृत-  
केलपक्षाः । हा किं करोमि मम सा हृदयं प्रविष्टा नाराचय-  
धिरिव पुष्पशिलीमुखस्य ॥ ४४ ॥ यत्र क्षिपामि दृशमन्य-  
दिदृक्षयाहं तत्रागतः स्फुरति केवलमेतदेव । तद्वक्त्र-  
म्भमरुणाधरलोमनीयं ते लोचने तदलसालसमीक्षितं च  
॥ ४५ ॥ मन्दसितेन मधुराधरपल्लवेन कुम्भोन्नमकुचमरणे  
कृशोदरेण । विषुज्जिभाङ्गलतया च विचिन्त्यमाना चेतो  
धुनोति च धिनोति च चञ्चलाक्षी ॥ ४६ ॥ तामिन्दुसुन्दर-  
सुखी सुचिरं निभाव्य चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।  
लज्जां विजित्य निनयं वितिर्वाय धैर्यमुन्मथ्य मन्थरविवेकम-  
काण्ड एव ॥ ४७ ॥ यद्विषयस्तिमितमत्तमितान्यभावमा-  
नन्दमन्दमशृतप्रवचादिवाभूत् । तत्संनिधौ तदधुना हृदयं  
मदीयमङ्गारचुम्बितमिव व्यथमानमारते ॥ ४८ ॥ पश्यामि  
तामित इतः पुरतश्च पश्चादन्तर्बहिः परित एव विवर्तमा-  
नाम् । उद्धुदसुगधकनकाञ्जनमिं वहन्तीमासक्ततिर्यगपथर्ति-  
तद्वि वक्त्रम् ॥ ४९ ॥ लीलासितेन शुचिना मृदुनोदितेन  
व्यालोकितेन लघुना गुरुणा गतेन । व्याजृम्भितेन जघनेन  
च दर्शितेन सा हन्ति तेन गलितं मम जीवितेन ॥ ५० ॥  
यान्त्या मुहुर्नलितकंरमाननं तदाधृतशृन्तशतपत्रनिमं  
वहन्त्या । दिव्योऽमृतेन च विषेण च पशमलास्या गाढं  
निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥ ५१ ॥ तां हेमचम्पकवर्षि

मृगशावकाक्षीं पार्श्वं स्थितां च पुनः परिवर्तमानाम् ।  
 पश्चात्तया दशदिशासु परिरंफुरन्तीं पश्यामि तन्मयमहो  
 भुवनं किमेतत् ॥ ५२ ॥ अद्यापि तिष्ठति द्योरोरिदमुत्तरीयं  
 घट्टे पुरः स्नतदास्यस्थितं प्रवृत्ता । वार्चं निशम्य नयनं  
 नयनं भमेति किञ्चित्ता यदक्रोस्मितामयाताक्षी ॥ ५३ ॥  
 राकासुचाकसुखी तरलायताक्षी संभेरयौवनतरङ्गितविप्र-  
 मासा । तत्किं करोमि कथमयं तनोमि मैत्रीं तस्वीकृति-  
 ध्यतिकरे क इहाम्युपायः ॥ ५४ ॥ यान्त्याः सरः सलिल-  
 कैलिकुलह्लास्य व्याजादुपेत्य मयि वरमेनि वर्तमाने ।  
 अन्तःस्थितपुतिचमत्कृतदृक्कङ्कालीकृतं किमपि वामदशः  
 सरामि ॥ ५५ ॥ मन्दादरः कुसुमपत्रिषु पेलेषु नूनं  
 विभर्ति मदनः पवनाक्षमय । हारप्रकाण्डसरलाः कथमन्य-  
 धामी श्वासाः प्रनर्तितदुकूलदशाः सरन्ति ॥ ५६ ॥ पीतो यतः-  
 प्रभृति कामपिपासितेन तस्मा नयावरसः प्रचुरः प्रियायाः ।  
 सृज्या ततः प्रभृति मे द्विगुणत्वमेति लावण्यमस्ति बहु तत्र  
 किमप्यपूर्वं ॥ ५७ ॥ अलसविलसितानामुलसद्वल्लताणां  
 मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारितानाम् । प्रतिनयननिपाते  
 किञ्चिदाकुञ्चितानां विविधमहमभूयं पानमालोक्तितानाम्  
 ॥ ५८ ॥ अलसविलसितमुग्धस्निग्धनिस्पन्दमन्दैरधिकविक-  
 सदन्तारिषयभेदतारैः । हृदयमशरणं मे पश्यत्यस्याः  
 कटाक्षैरपहतमपविद्धं पीतमुन्मूलितं च ॥ ५९ ॥ क्रमसर-  
 लितक्रमप्रक्रमोद्भासितोरस्तरलितवलिषेखामुत्तमसमस्याः ।  
 स्थितमतिचिस्सुचैरुपपादाङ्गुलीभिः करकलितसर्षाकं मां  
 दिदृक्षोः सरामि ॥ ६० ॥ ग्रीष्मयोगाभैतवदनया संनि-  
 धाने शुष्कां बद्धोत्क्रमस्नानकलशया मैन्मुमन्तर्निर्गुह्य ।  
 तिष्ठेत्सुक्तं किमिव न तया यत्समुत्सृज्य धार्यं मय्यासक्त-  
 श्रुतिहरिणीहारिनेत्रविभागः ॥ ६१ ॥ वारंवारं तिरयति  
 द्योर्लङ्घनं बाष्पपूरससंकल्योपहितजडिम स्तम्भमभ्येति  
 गात्रम् । सद्यः स्विद्यन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणि-  
 र्लेखाविषिषु नितरां वर्तते किं करोमि ॥ ६२ ॥ हा हा  
 देवि स्फुटति हृदयं संसते देहबन्धः शून्यं मन्ये जगद-  
 विरतज्वालमन्तर्ज्वालिमि । सीदन्नचेतमसि विधुरो मञ्ज-  
 तीवान्तरात्मा विष्वब्धोऽहः स्वययति कथं मन्दभाष्यः करोमि  
 ॥ ६३ ॥ ऊरु रम्भा दृगपि कमलं शेवलं केशपाशो वक्रं  
 चन्द्रो लपितममृतं मण्यदेशो मृणालम् । नाभिः कूपो वलि-  
 रपि सरित्पङ्कजः किं च पाणिर्वेखाः सा चेदुरसि न कथं  
 हन्त तापस्य नान्तिः ॥ ६४ ॥ प्रासादे सा दिशि दिशि  
 च सा पृष्ठतः सा पुरः सा पर्वदे सा पथि पथि च सा

तद्वियोगातुरसः । हंहो चेतः प्रकुरिरपरा नामि मे वारि  
 सा सा सा सा सा जगति सरले कोज्यमद्वैतनादः  
 ॥ ६५ ॥ कुन्दं दन्तैर्मधु निगदितैः पदपदं दम्बिलामेरेमि-  
 हांसरमृतलहरीं कुन्तलैरम्बुवाहम् । इन्दोर्विष्यं वदनश-  
 शिना पङ्कजं च सनान्मां त्वं जित्वा तान्वसति  
 हृदये तेन मां विद्विषन्ति ॥ ६६ ॥ स्तम्भे दृष्टा किमपि  
 पिशुनागङ्कया नैव पृथ सृष्टा नीवी न जलु मयनः किङ्कि-  
 णीनिकणानाम् । आरुणाय स्पृहयति मयि द्वाभ्यरसीदसीमा  
 निद्रासुप्ता शिव शिव द्योरीदगो दुर्गिरागः ॥ ६७ ॥ दलति  
 हृदयं गाढोद्वेगं द्विया न तु मियते वहति विक्रमः कायो  
 मोहं न मुञ्चति चेतनाम् । ज्वरयति तन्मन्तर्दाहः करोति  
 न मस्यसाधहरति विधिर्ममच्छेदी न कृन्तति जीवितम्  
 ॥ ६८ ॥ जगति जयिष्ये ते माया नमैन्दुकल्यदयः प्रकृ-  
 तिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये । मम तु यदिदं  
 याता लोके विलोचनचन्द्रिका नयनविषयं जन्मन्येकः स  
 एव महोत्सवः ॥ ६९ ॥ मयि सकपटं किञ्चित्कापि प्रणी-  
 तविलोचने किमपि नवनं प्राप्ते तिर्यग्विबुज्जिततारकम् ।  
 स्थितपुष्पगतामालीं दृष्ट्वा सलज्जमश्रुतं कुवलयदशः सेरं  
 सेरं सरामि तदाननम् ॥ ७० ॥ हृदयमिषुभिः काम-  
 स्यान्तः सशल्यमिदं सदा कथमुपलभे निद्रां स्रमं समागम-  
 कारिणीम् । न च सुवदनामालेद्व्येषां प्रियानसमाप्य तं  
 मम नयनयोर्हृदाप्यलं सखे न भविष्यति ॥ ७१ ॥ कुसुम-  
 शयनं न प्रत्यग्रे न चन्द्रमरीचयो न च मलयजं सर्वाङ्गणं  
 न वा मणियष्टयः । मनसिजहजं सा वा दिव्या ममान्म-  
 मोहितुं रहसि लयैदारव्या वा तदाप्रयिणी कया ॥ ७२ ॥  
 ईदमैश्वर्यैरेतन्त्यापादिवैर्षमणीकृतं निशि निशि सुजन्य-  
 स्तापान्नप्रवर्तिमिरधुभिः । अनतिमुलितं न्यापाताङ्कं सुदुर्भणि-  
 बन्धनात्कर्मैकवलयं स्रस्तं स्रस्तं मया प्रतिसार्यते ॥ ७३ ॥  
 कदा कान्तागारे परिमलमिलसुष्पशयने शयानः श्यामायाः  
 कुचयुगमहं वक्षसि बहन् । अये स्निग्धे सुग्धे चपलनयने  
 चन्द्रवदने प्रसदित्याक्रोशतिमिषमिव नेष्यामि दिवसान्  
 ॥ ७४ ॥ तया गाढं मुक्तो भुवि धनुषि संघाय निशितः  
 कटाक्षेपुनान्यैः सह पठनयोग्यः शरणागैः । पतन्गाये गात्रे  
 परममृतमासौदिव तदा दरीयावयार्थं दन्त्यति पुनर्न मग-  
 यति ॥ ७५ ॥ तदा सुभ्यं वक्रं किसलयसखः सोऽपरमणि-  
 र्निशाले ते नेत्रे स्ननमरुतना सा तनुलता । सङ्कीर्तं तद्यातं

१ कलकलपमिलयः- २ कलैः, अक्षुभिरल्लेनेन संवन्धः ३ अश्व-  
 न्तरे निरुद्धजन्मपादयोः ४ विषयां दीवर्गानां मग्नो भविष्येति विषं  
 कुञ्जः ५ नेत्रप्रान्तः ६ मौर्वीवर्गानन्दः किञ्चित् ७ सुवर्णं कान्तः  
 ८ वारवारं गलितम्

जननयनसंजीवनसुधा प्रिया सा सा सा सेत्यजनि हृदयं  
तन्मयमहो ॥ ७६ ॥ कटाक्षेणापीपत्यक्षणमपि निरीक्षेत यदि  
सा तदानन्दः सान्द्रः स्फुरति निहतशेषविषयः । सरोभा-  
शोदयस्त्युचकलशनिर्भिन्नवसनः परीष्माम्मः क इव मवि-  
ताम्भोरुहशः ॥ ७७ ॥ पुस्तान्द्रच्छन्ती सह सहचरीमिः  
प्रियतमा ममालापं श्रुत्वा सचकितपरावृत्तवदना । किमग्रे  
व्यासद्वादहमहह यामीति विनयप्रणालीमाश्रीनां यदकृत  
तदन्तर्द्वययति ॥ ७८ ॥ समुत्तीर्णे तन्व्या निश्चितनयना-  
न्तेन मृदिते स्तनद्वन्द्वसम्पदैः सितलवसुधाभिः धृतमति ।  
मदन्तेः केदारे मदनकृपिकारेण जनिता चिरदाशावली  
किमिति न फलं हन्त लभते ॥ ७९ ॥ विलीयेन्दुः साक्षा-  
दमृतसवापी यदि मवेत्कलङ्कस्तत्रत्यो यदि च विकेचेन्दी-  
वरवन्म । ततः स्नानक्रीडाजगितजडभाचैरवयवैः कदाचिन्मु-  
क्ष्येयं मदनशिखिपीडाव्यतिकरम् ॥ ८० ॥ परागैः कार्पूरै-  
स्तुहिनसलिलैश्चान्दरसैः सुधाभिर्ज्योत्स्नाभिः ऋपितमिव यः  
प्रागकृत माम् । स एवासौ मारः शिव शिव वियोगे मृगदृशः  
करालं काकोलं किरति मयि कालजलमपि ॥ ८१ ॥ न  
दूतीतंचारो न सरसपरोक्षोक्तिफलना न सांमुख्ये हासः कचि-  
दपि न वाचा व्यतिकरः । अहो चित्रं चेतः क्षणपरिचिता-  
लोकनशाम्मुहुषार्धधावं प्रजति सुदृशं नो विरमति  
॥ ८२ ॥ शरीरं क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे भवे-  
त्साधं चक्षुः क्षणमपि न सा दृश्यत इति । तथा सार-  
द्वाक्ष्या त्यमसि न कदाचिद्विरहितं प्रसक्ते निर्वाणे हृदय-  
मरितापं वहसि किम् ॥ ८३ ॥ दृगन्तव्यापापमलनिगडेन  
स्फुरदुरल्लरीकारागारे तन समुचितं कथनमिदम् । अरे  
चेतस्त्वत्त्वा यदिह जनमाजन्ममुद्दं क्षणप्राप्तामेतामपर-  
मधुलामेन भजसे ॥ ८४ ॥ विपत्तिशृङ्खं गन्धुं विगलितजलं  
नेत्रमुगलं सरोकं भूटोकं भुवनजल्यं खेलनिज्यम् ।  
अनङ्गं नीरङ्गं निघटितपनं कोशमवनं विघातुं किं पातस्त्व  
हृदि न लज्जा प्रमनति ॥ ८५ ॥ न बक्षोऽक्षेष्टश्रुति-  
पुत्रकानामनगमो न पीयूषसादसितवलितावाचामनुभवः ।  
न पार्श्वान्ने तादृग्दपरिचयः पद्मजट्टाः कुतो हेतोस्तन्वी  
क्षणमपि न निर्याति मनसः ॥ ८६ ॥ आः पात्री सामरू-  
तकंधनप्रेमभिस्रारितानां सखीद्वाना सकलकरणानन्दनादि-  
धमानाम् । तेषां तेषां हृदयनिहिताकृतनिष्यन्दिनेत्रव्यापा-  
राणां पुनरपि तया मुग्धो विभ्रमाणाम् ॥ ८७ ॥ तदद्भ-  
मपि नाम तत्सहजवातिप्राप्तं सुनर्णवदलीदलोद्भितग-  
र्भगीरं पुनः । कठोरमदनव्यथाभिगुणपण्डिमधिष्ठितप्रयीय-

कुचमण्डलं परिरेभेय वीक्षेय वा ॥ ८८ ॥ जाने कोपपरा-  
क्षुब्धी प्रियतमा स्वप्रेञ्च दृष्ट्वा मया मा मा संस्पृश पाणि-  
नेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता पुरः । नो यावत्परिरम्य चाटुक-  
शतैराश्वासयामि प्रियां भ्रातस्त्वावदहं शठेन विधिना निद्रा-  
दरिद्रीकृतः ॥ ८९ ॥ याताः किं न मिलन्ति सुन्दरि पुन-  
श्चिन्ता त्वया मत्कृते नो कार्या नितरां कृशासि कथयत्येवं  
सवाप्ये भयि । लज्जामन्यतरारकेण निपतत्पीताशुणा  
चक्षुषा दृष्ट्वा मा हसितेन भाविरगणोत्साहस्तया सूचितः  
॥ ९० ॥ आसा एव मृगीदृशो न गणिताः के नाम क्षश्वा-  
निलासीर्णा चाप्यपरम्परैव सरितां वृन्देषु कः संग्रमः ।  
सोदा कातरदृष्टिरेव कियती बज्रभिघातव्यथा प्रेमेवाय-  
सुपेक्षितो यदि तदा प्राणेषु कोऽनुग्रहः ॥ ९१ ॥ सा बाला  
वयमप्रगल्भमनसः सा स्त्री वयं कातराः सा पीनोद्धतिम-  
त्पयोधरपुङ्गं धत्ते सखेदा वयम् । साकान्ता जघनस्थलेन  
गुह्या गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयस्पदवो जाताः  
स इत्यद्भुतम् ॥ ९२ ॥ प्रेमाद्राः प्रणयस्पृशः परिचयाद्-  
द्राढ्यगोदयास्तास्ता मुग्धदतो निसर्गमधुराक्षेधा भवेदुमेयि ।  
यास्तन्तःकरणस्य बाधकरणव्यापारोधी क्षणादाशंसापरि-  
कल्पितास्त्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः ॥ ९३ ॥ धन्या सा  
गृहदेहली स्पृशति या तत्पादपद्मप्रभां जाता सा सरसी  
रसाद्विरति सा यस्यां विहारेच्छया । वन्याः कोऽपि स एव  
यः खलु तया नेत्रेण संभाव्यते धिग्धन्वेधसमेपु मां यदन-  
यधैकं कथंचित्कथम् ॥ ९४ ॥ किं मे सहस्रसेवैतः प्रति-  
दिनं किं व्योमकेशाचनैः किं सादृष्ययनेन वा सुपुराणास्या-  
यया किं कलम् । एतस्याः कुचकुम्भनिर्भरपरीरुमप्रमाणो-  
द्भवेलक्षाम्भोभिरनन्तवहिरधुना निर्यापितो नो यदि ॥ ९५ ॥  
तन्वी सा यदि गायति भुक्तिकुटुर्बीणाप्यनिर्जायते यथावि-  
ष्कुरुते सितानि मलिनैवालक्ष्यते चन्द्रिका । आले म्लानमि-  
बोत्यलं नवमपि साक्षेतुरो नेत्रयोस्तस्याः श्रीरजोमन्यते यदि  
तद्विद्वद्भी विवर्णव सा ॥ ९६ ॥ तानि सशंसुखानि ते च  
तरलशिग्धा दृशोर्विग्रहासद्वभ्रामुजसौरभं स च सुधा-  
मन्दी गिरां वकिमा । सा बिम्बापरमाधुरीति विषयासद्वज्रपि  
मन्मानसं तसां लभ्यमाधि हन्त निरह्वयाधिः कथं वर्तते  
॥ ९७ ॥ तपिन्पयशरे खरे भाग्यता भोगेन भस्मीकृते  
जानाम्यध्वयसायकं कमलभूः कामान्तरं निर्गमे । यस्यामीमि-  
रितस्तत्र विशिखैरापुङ्गुममात्मभिर्जाता मे विदित्यदम्भ-  
मुत्पत्सटोपमानं वपुः ॥ ९८ ॥ ज्योत्स्नी दयामलिमानमान-  
यत मोः सान्द्रमेपीकृचंकेमं तत्रमथ प्रयुज्य हरत धेतो-  
स्तलानां क्षितम् । चन्द्रं चूर्णयत क्षणाच्च कणतः कृत्या  
शिलापटके येन द्रष्टुमहं क्षमे दश दिशसद्वज्रमुद्राद्विताः



॥ ९९ ॥ किं तिष्ठामि किमु भ्रमामि किमहं जागर्मि  
निद्रामि किं किं जानामि किमु भ्रमामि किमु वा सुप्यामि  
दुःखामि वा । किं नास्म्यमि किमित्यनल्पलितं न कापि  
पक्षे स्थितं प्राप्यानिर्वचनीयमेव क्वपि कूरं निगारं सखे  
॥ १०० ॥ आसीनं शयितं स्थितं प्रचलितं स्वभाषितो  
जागृतं पश्यन्मीलितलोचनो व्यग्रहन्मौनं प्रपञ्चोऽथवा ।  
ता प्रेमाकुलरीक्षिता स्मितमुखीं समीडमन्दागमा स्फुप्यन्तीं  
प्रणयाद्रिमुग्धलपिता पद्यामि नक्तदिनम् ॥ १०१ ॥ नीले  
न्दीनराङ्गया मननयोर्विधूकमुद्गवाचरे पाणौ पद्मविद्या मधू  
कडुमुमभ्रान्त्या तथा गण्डयो । लीयन्ते कनरीषु वाचन-  
जनव्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुषा नियतिं तरुणि  
स्थानानि रक्षिष्यति ॥ १०२ ॥ सा मे यद्यपि सुदरी भग  
वतो मामेव चेतोमुद्रो न स्वप्ने न च जागरे नयनयो पद्मान  
मासादित्वा । तामारुण्यं तथापि तादृशदत्तायैषुर्वमासेदुषी  
मानन्दान्नृततोऽरक्षीतुक्कमयमीडाकुल मे मन ॥ १०३ ॥ सा  
सचारचमस्कृतिर्नयनयो म झूलताविभ्रमसहिष्वाधरपाट  
लमितपुतस्यास्य सा वैखरी । सद्यं चङ्क्रमचातुरी चणयो  
सोऽप्यङ्गहाकमो दिष्टा तन्मम नेत्रपात्रमखिल जायेत  
जीवामि च ॥ १०४ ॥ लीनेन प्रतिनिमित्येन लिखित  
वोलीर्णरूपेण च प्रत्ययेन च वज्रलेपघटितवान्तर्निखातेव  
च । सा नक्षत्रसि फीलितेन विशिखैश्चेतोमुद्र पद्मभि  
श्चिन्तासततित्तुजागलनिडस्यूतेन रक्षा प्रिया ॥ १०५ ॥  
सा निषावरकन्यका निडु मुन पुण्ये प्रपन्ना नृणा लापण्या  
मृतसागराद्विमथिता लक्ष्मी निमयोस्थिता । आ ज्ञात  
धनसारचन्दनसुधाज्योत्स्नामृणालादिभिः प्रारब्ध्या हृदय मम  
भ्रमयितुं पीपेपनीं शाम्भवी ॥ १०६ ॥ हृत्वा पद्मवनसुतिं  
प्रियतमेनैव दिनश्रीगता रागोऽस्मिन्मम चेतसीनं सवितु  
र्बिम्बोऽधिरं लक्ष्यते । चनाहोऽहमिव स्थितं सहचरी  
प्यायनलिन्यास्तटे सजाता सहसा भूमेन मुनन्याप्यन्ध  
काप दिश ॥ १०७ ॥ नन्वे यज्जनगज्जन ननुधाधारुल  
काप गिर पाणि पद्मसहोदर कचरुचि शैलालजालोपमा ।  
यत्र कार्तिश्रीगोर्णमापतिसमं हारिद्रद्वय वपुस्तत्र यमै धरुसे  
विलासिनि हृदा तेनैव तप्त तप ॥ १०८ ॥ आस्ता दूर  
तथा तदीयनदनाम्नोवाभृतास्वादनं नोदेत्येव मनोरबोऽपि  
हृदये तत्संगमाश्रया प्रति । उरकण्ठाश्लिषिलीकृताङ्गलतिक  
वीक्षेत मागेकदा सज्जहं यदि सा सरोजवदना धन्योऽस्म्यहं  
तावता ॥ १०९ ॥ निद्रे लोचनमुद्रण विरचय स्वप्न तम  
प्याचर प्राणामिघ्नतमा विरागियतमा भवेत्तसो गोचरम् ।  
आतवोषं दृढानुरोधं न तथा कुर्या यथा प्रेयसीप्रौढास्त्रेण  
निघट्टनेन भवतं श्रीदत्ति दुष्कीर्तय ॥ ११० ॥ लज्जे

वोद्धृता किमन कुलियोद्धिमा वगागनली मयैर्देन वि-  
द्धिता सखि पुन केय कलिन्दात्मजा । आक्षिप्ता खलु दृष्टि  
रेव निमित्तं व्यालानली वा पुन प्राणा एव समर्पिता सखि  
पुनस्त्वमै निमेषा तनु ॥ १११ ॥ सव्याजं निष्कालना  
न्निस्सङ्ख्योल्लाङ्घुलि ससृष्टान्नास्वामुदधयं कुचयुगप्रोदधि  
नीलाखलम् । यद्भूमद्वतगङ्गिताक्षितदशा सामन्मालोचित  
तद्वन्दनधीरितोऽस्मि न पुन कान्ते कृतार्थाङ्गन ॥ ११२ ॥  
कार्त्तयं गङ्गलक्ष्मणं च कुत्र भूयोऽपि दृश्येत सा  
दोषाणा प्रशमाय न श्रुतमहो कोपोऽपि कातं मुग्धम् ।  
किं वक्ष्यत्यपरस्मया कृतधियं स्वमेऽपि सा दुर्लभा चैत  
स्वास्थ्यमुपैहि कं खलु पुन धन्योऽथर पास्यति ॥ ११३ ॥  
हा विहं सा निल तामसी शशिसुषुं दृष्ट्वा मया  
यत्र सा तद्विच्छेदरुजान्वधारितमिदं दग्धं दिन कलि  
तम् । किं कुर्मं कुशले सदैव निधुरो घाता न चेतत्कथं  
तादृग्यामनसीमयो भवति मे नो जीनलोकोऽप्युना  
॥ ११४ ॥ आता तिष्ठति कुन्तेऽश्वरसुता वारोऽङ्गपानस  
मुर्धुतै रग्निरियं जिता कमल्या देवी प्रसाद्या च । इत्य  
न्त पुरसुन्दरी प्रति मया निज्या निजापति देवेनाप्रतिपत्ति  
भूदमनमा द्विजा स्थित नाडिका ॥ ११५ ॥ सा सौन्दर्य  
निधिर्विगसमनन मीनचञ्चलापि वा वातीनामविदवता  
धिररुण माधुर्यसारस वा । तासुद्वीक्ष्य सखे तदादि गत  
वामर्षद्विद्याणामहं सार्धं तत्रतमानसेन गलितोऽहं  
विलासीशताम् ॥ ११६ ॥ तथा किं सुप्रपङ्कज सितरुचा  
चन्दुचुतेर्निन्दक किं वा नेत्रयुगं कणशक्तर किं झूला  
निद्रमम् । किं वा झिग्धमनश्चित मयि पुनर्यात्मा सखीना  
पुर किं किं सप्रति चिन्तयामि हृदये कामेन लक्ष्यीकृते  
॥ ११७ ॥ शीताग्रविषोदरं पणभृता लीलास्यदं चन्दन  
हार क्षारपयोमयं प्रियमुत्सङ्गेहं भासत । इत्येषा  
किमिवास्तु वस्तु मदनज्जालाविधाताय यद्वासाकारपरि  
भ्रमेण तु वयं तत्त्वत्यजो यक्षिता ॥ ११८ ॥ जानं स्वम  
निधौ ममाद्यं चतुःश्लोकेषु पुरस्तादभूदभूयैः परिवधमण्डल-  
मिव ज्योत्स्नासपलं महं । तस्या तर्नरुनिस्तुपीकृतशर  
चन्द्रप्रमैजैरेण काप्यवगं बलात्कृत्यती सा ममय  
मन्यथम् ॥ ११९ ॥ योमिने ननु सेव्यता तन्तत्र चण्डा  
शुरुज्ज्मते चण्डाशोर्निधिं वा कथा रघुपते चन्द्रोऽयमु  
न्मीलति । वस्तेतद्विदितं कथं तु भवता घटे पुरङ्गं यत  
कासि प्रेयसि हा कुण्डजनयन चन्द्राननं जानति ॥ १२० ॥  
पादाङ्गुलेन भूमिं किंस्पर्शरुचिनां सापदशं लिप्यन्ती मूयो

भूय क्षिपन्ती मयि सितश्रवणे लोचने लोलतारे । वक्त्र  
हीनश्रीपत्न्युरदधपुट वाक्यमर्गं दधाना यन्मा नोवाच  
किंचित्स्थितमपि पुरतो गानस तर्हूनोति ॥ १२१ ॥ चक्षु  
प्रीत्या निषण्णे मनसि परिध्याचिन्त्यमानेऽभ्युषाये याते  
रागे विवृद्धिं प्रविसरति गिरा विस्तरे दृष्टिकाया । आस्ता  
दूरे स तावत्सरमसदयितालिङ्गनानन्दलामसद्देहोपान्त  
रध्याध्रमणमपि परा निर्धुतिं सतनोति ॥ १२२ ॥

मदन प्रत्युक्तयः

अयमप्राप्तदुःखो यः स दुनोति न विषयः । त्वं अर  
प्राप्तदाहोऽपि दहसीति किञ्चन्यते ॥ १२३ ॥ मयनेत्रमनो  
वह्निर्वापि त्वयि मन्मथः । ज्वलतीवाग्न्यथा किं ते  
विशिखास्तत्त्वणा इव ॥ १२४ ॥ अद्यापि नून हरक्लेप  
वह्निस्तयि ज्वलत्यैव इवांश्चुरासौ । त्वमन्यथा मन्मथ  
मद्विधाना भस्मावशेष कथमेवमुष्ण ॥ १२५ ॥ ध्रुवैव  
सकल्यशरीरजलमवहन् नीतोऽसि मयातिवृद्धिम् । आकृष्य  
चाप श्रयणोपगच्छे मध्येव युक्तस्तव बाणमोक्ष ॥ १२६ ॥  
कः रुजा हृदयप्रमाथिनी कः च ते विश्वसनीयमायुधम् ।  
श्रुतीक्ष्णतर यदुच्यते तदिदं मन्मथ दृश्यते त्वयि ॥ १२७ ॥  
अनुममार न मार कथं नु सा रतिरतिप्रथितापि पतिप्रता ।  
अयमनाथवधूवधपातकी दयितयापि तयासि किमुज्झित  
॥ १२८ ॥ भुवनमोहननेन किमेनसा तव परेत वभूव  
पिशाचता । यदधुना विरहाधिमलीमसामभिमवन्मसि अर  
मद्विधाम् ॥ १२९ ॥ अर वृक्षसतमस्त्वमतो विधि  
सुमनस कृतवाग्मनदायुधम् । यदि दृढं धनुरायसमायुग  
तन सुजैत्रिजगत्त्रलय भजेत् ॥ १३० ॥ विधिरनशमभेद्य  
मवेक्ष्य ते जनमन खलु लक्ष्यमकल्पयत् । अपि स  
वज्रमदास्तत चेतदा त्वदिपुमिर्व्यदल्पिदस्तापि ॥ १३१ ॥  
अपि विधि कुसुमानि तनाशुगान्शर विधाय स निर्धुति  
मातवान् । अदित पक्ष हि ते स नियम्य तास्तदपि तैर्बत  
जर्जरित जगत् ॥ १३२ ॥ सह तया अर भक्ष शठित्यभू  
पुपुषति प्रति यामिपुमग्रही । भुवमभूदधुना वितनो शरस्तव  
कटुशर एव स पथम् ॥ १३३ ॥ त्वमुचित नयनार्चिपि  
शमुना भुवनशातकहोमहपि कृत । तन वयसमपास  
मधु मधु हतत्रता हरिणा वत किं कृतम् ॥ १३४ ॥  
बाणाभिमत्तवक्लो निरकिरममात्रे प्रायो न वेत्ति विषमाश्रय  
स्वपीडाम् । सताप एव मरता किमु ज्ञान्यमावि चण्डीपते  
रन्किञ्चोचमगोचरेण ॥ १३५ ॥ तन कुसुमशरत्न शीतरदिम  
त्वमिन्दोर्दयमिदमयथार्थं दृश्यत मद्विधेषु । विस्मज्जति

हिमगर्भैरभिन्दुमैयुखैस्त्वमपि कुसुमबाष्पाग्न्यैः सारीकोति  
॥ १३६ ॥ हृदि विसलताहारो नाय भुंजगमनायक  
कुन्तलयदलश्रेणी कण्ठे न सा मरलद्युति । मलयजरो नेद  
मक्ष प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रान्त्यानन्दं कृधा किमु  
धावसि ॥ १३७ ॥ पाणौ मा कुरु चूतसायकममु मा  
चापमारोपय क्रीडानिर्मितविश्व भूर्च्छितजननाधातेन किं  
पौरुषम् । तथा एव भृगीदशो मनसिजप्रेङ्खलकधानलश्रेणी  
जर्जरित भनागपि मनो नाद्यापि सधुक्षते ॥ १३८ ॥  
२२ निर्दयै दुर्निवार मदन प्रोक्तुं लघुद्वेष्टह बाण सधुशु  
सधुशु त्वज धनु किं पौरुष मा प्रति । कान्तासङ्गवियोग  
दुःखदहनज्वालावलीद वपु शूराणा मृतमारणे न हि परो  
धर्म प्रयुक्तो भुवै ॥ १३९ ॥ आपुङ्खाग्रममी शरा मनसि  
मे मग्ना सम पक्ष ते निर्दग्ध विरहाग्निना वपुरिद तैरेव  
सार्धे मम । तत्कर्ष्य निरायुधोऽसि भवता जेतु न शक्त  
परो दुःखी स्वामहमेक एव सकलो लोक सुख जीवतु  
॥ १४० ॥ बाणा पक्ष मनोभवस्य नियतास्त्रेणमसंख्यो  
जन प्रायोऽसङ्खिष एव लक्ष्य इति यल्लोके प्रसिद्धिं गतम् ।  
दृष्ट तत्रापि विध्वंसीपमधुना यस्मादसंख्यैरेव विद्ध कामिजन  
शरैरक्षरणा नीतरुक्वा पञ्चताम् ॥ १४१ ॥ तद्विच्छेद  
कृत्वा स कण्ठलठितप्राणस मे निर्दय क्रूर पक्षशर शरैरति  
शितैर्मिन्दुमनो निर्भरम् । शमोर्भूतकृपाविधेयमनस प्रोक्षत  
नेत्रानलज्वालाजालकरालित पुनस्तावास्ता समस्तात्मना  
॥ १४२ ॥ बाणान्सहर सुख कामुकलता लक्ष्य तव  
व्यथक के नामान वय शिरीषकलिकाकल्ये यदीय मन ।  
तत्रारुण्यपरिग्राहकुरु दयामसिगिधेये जने स्वामिन्मम  
तादृश पुनरपि स्रग्मादुत दसीय ॥ १४३ ॥

चन्द्र प्रत्युक्तयः

चण्डीशचूडामरण चन्द्र लोकतमोपह । विरहिप्राणहरण  
कर्षय न मा वृथा ॥ १४४ ॥ तारापते कुसुदिनीमनु  
कूलकाता पादेन पीडयसि कम्पयसि द्विजैतीन् । विद्वेषमा  
भरसि किं च विगोमिलोके रक्तचरस्य भवत करुणा  
कुत स्यात् ॥ १४५ ॥ किं रे विधो मृगदृश सुखमद्वितीय  
राजीव दृष्यति दृग्गन्धुजमन्यदेव । शङ्काभारमहसि मद्गतुर्न  
तादृग्भाणि विद्धि न पुनरीदृशमीक्षणीयम् ॥ १४६ ॥  
अभिलषसि यद्विन्दो वज्रलक्ष्मी मृगादृश पुनरपि  
सकृदन्धो मज्ज सक्षालयाङ्गम् । सुविमलमथ निम्ब  
पारिजातस गधै सुरमय वद नो चेत्तन ह तस्या सुख क  
॥ १४७ ॥ रतिर्दुग्धसमुद्रतो भगवत श्रीवीक्षुर्मा

१ लोना चण्डना ताप कृतीति वा यवो- २ लज्जया नम्रम्  
३ संसारदति ४ वटवादि- ५ समुद्रे ६ देवविधेयम् ७ अगन्ध

१ वज्रवह्निनाम्नोति २ वासुकि ३ निधरः ४ विकृतिम्  
५ वरसहर ६ विरहस्तमायम् ७ पङ्क्तिः ८ पद्म-नाम्नान्  
९ रतिं वारस्य, पद्म-पद्मस्य १० लज्जामित्यर्थः १० वरसि

सोदरो सौहार्दं पुमुदाकरेषु किरणा पीयूषधाराकिर । स्वर्षा  
ते वदनाम्बुजैर्भगदशा तत्स्याणुचूडामणे ह्रदो चन्द्र कथं नु  
सिञ्चति मयि ज्वालामुचो रोचिषि ॥ १४८ ॥

पवनं प्रत्युक्तयः

उन्मीलन्मुलमालकुन्दकोशप्रच्योतद्वनमकरन्दगन्ध  
बन्धो । तामीप्यचलविलोचना नताङ्गीमालिङ्गपवन मम  
सृष्टाङ्गमङ्गम् ॥ १४९ ॥ व्याधय यद्वसनमम्बुजलोचनाया  
वक्षोजयो कनककुम्भविलासमाजो । आलिङ्गसि प्रथम  
मङ्गमशेषमस्या धन्यस्त्वमेव मलयाचलगन्धवाह ॥ १५० ॥

मेघं प्रत्युक्तयः

भो मेघ गम्भीरतर नद त्वं तत्र प्रसादात्क्षरपीडितं मे ।  
सस्पर्शरोमाक्षितजातरागं कदम्बपुष्पस्त्वमुपैति गात्रम् ॥ १५१ ॥  
अमय जलदानमोगार्गमगोहय चातकान्कल्य शिखि  
केवोत्कण्ठाङ्कठोरय केतकान् । विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्या  
विनोदयति व्यथामकरुण पुन सन्नाय्याधि विधाय किमीहसे  
॥ १५२ ॥ मलयमरुता भ्राता याता विवासितमछिरा  
परिमलमरो भ्रमो ग्रीष्मस्त्यमुत्सहसे यदि । घन घटयितु  
नि ज्ञेहं त एव निवर्तने प्रभवति गता किं नदिच्छं स  
एव घनजय ॥ १५३ ॥

भद्रोक्तं प्रत्युक्तिः

रक्तस्त्वं नयपङ्कजैरहमपि स्थाप्य प्रियाया शुणैस्त्वा-  
मायान्ति शैलीमुखा सरयुर्मुक्तास्तथा मामपि । कान्तापाद-  
तलाहसित्वन मुदे तद्वन्ममाप्यावयो सर्वं तुल्यमगोक  
केवलमहं ध्याना सशोक कृत ॥ १५४ ॥ रक्ताशोक इशोदरी  
कं नु गता त्यक्त्वानुरक्तं जने नो द्येति शुषैव चालयसि किं  
वातायधूत शिर । उत्कण्ठाघटमानपद्रुपदघटसघटदष्टच्छद-  
स्तत्वादाहतिमन्तरेण मयत पुष्पोद्गमोऽयं कृत ॥ १५५ ॥

तमाल प्रत्युक्तिः

धन्यस्त्वमसि तमाल सृष्टस्तन्व्या लतावदनया यत् ।  
अद्य स्थावरजन्मा जातस्त्वं जङ्गमादधिक ॥ १५६ ॥

मृणालहार प्रत्युक्तिः

परिच्युतस्तत्कुचपुष्पमध्यात्किं शोषमायासि मृणालहार ।  
न स्रष्टमन्तोरपि तावत्कस तत्रावकाशो भवत किमु खात्र  
॥ १५७ ॥

मधुनर प्रत्युक्तयः

वदनमिदं न सरोज नयने नेन्द्रीरे खेते । इह सविषे  
सुगन्धशो मधुकर न मुधा परिभ्राम्य ॥ १५८ ॥ आत  
हिरैक भवता भ्रमता समन्तात्प्राणाधिका प्रियतमा मम  
वीक्षिता किम् । शूष किमोमिति खले कथयासु तन्मे किं

१ रक्तवर्ण, पक्षे-अनुरक्त २ अनरा, पक्षे-बाणा ३ कान्ता  
पादपात- "पादाहत" प्रमदया विकसलशोक

किं व्यसति कुनोजसि च कीदृशीयम् ॥ १५९ ॥  
चलापाङ्गा दृष्टिं स्पृगमि बहुशो वेगुमर्ती रहस्याभ्यापीय  
स्वनमि मृदु कर्णान्तिस्वर । वरी व्याधुन्वत्या निमि  
रतिवर्षस्वमघरं वयं तत्त्वान्वेषाम्भुज हतास्त्वं मनु  
वृत्ती ॥ १६० ॥ उन्मीलजयनान्तकान्तिहरीनिर्णीतयो  
केवलदामोदादवधारणीयपुषो कान्ताससे न क्षणम् ।  
यत्कर्णोत्पद्यो स्थितेन ममता निचिन्मसुदृष्टित आतलिप्रति  
कुत्र तत्कथय मे कान्त प्रियाया सुप्तम् ॥ १६१ ॥

हंसं प्रत्युक्तिः

हंस प्रयच्छ मे कान्ता गतिरसास्त्वया हता । विमा  
नितैकदेशेन देयं यदभिपुज्यते ॥ १६२ ॥

चकोर प्रत्युक्तिः

चुलुक्यमि चन्द्रदीपितमविरलमश्रासि नूनमङ्गारान् ।  
अधिकरणमुष्णमनयो किमिह चकोरानधारयमि ॥ १६३ ॥

कृष्णसार प्रत्युक्तिः

जेह स्त्रीकुर कृष्णसार कथय हागान्मम प्रेयसी नो  
जानासि यदावयो समजनि व्यापारतो मित्रता । स्फुरिते  
यत्किंल मण्डले हिमरुचेर्जातं त्वया लान्छन मय्ये भास्कर-  
मण्डले तदधुना दत्त कलङ्को मया ॥ १६४ ॥

सारङ्गं प्रत्युक्तिः

रे सारङ्गा वनरसतयस्त्वमाख्यात वयं कुनापीत  
निशुवनमनोहारि चाबल्यमक्षो । आ जामीमो गमनसमये  
हन्त कान्तारसीमन्येकाकिन्या कुनल्यदशो सुगठिता  
यौवनश्री ॥ १६५ ॥

मयूरविषयकोक्तिः

मृदुपवनविभिन्नो मलियाया विनाशाद्वनरुचिरकृष्णो  
नि सप्रतोऽय जात । रतिविगलितवधे केदापागे सुनेद्या  
सति कुसुमसनायै किं हरेदेप बह्व ॥ १६६ ॥

मुक्तामलप प्रत्युक्तिः

सूचीमुलेन सकृदेव कृत्रणस्त्व मुक्तामलप लुटमि  
स्वनयो प्रियाया । बाणैः सरस्व शततो निनिवृत्तमर्मा  
स्त्रमेऽपि ता कथमहं न विडोक्त्यामि ॥ १६७ ॥

वियोगिन्या विप्रलापाः

हारो नारोपित कण्ठे मया <sup>१</sup>रिषेपमीदृशा । इदानी-  
मन्तरे जाता पन्ता सरितो द्रुया ॥ १ ॥ विभेमि सखि  
सवीक्ष्य अमरीभूतकीटकम् । यद्व्यानादागते पुन्ये तेन  
साधे रति कथम् ॥ २ ॥ या पश्यन्ति प्रिय स्त्र-  
यन्यास्ता सखि योपिता । अमाकं नृगने कान्ते गता स्त्रि-  
वैरिणी ॥ ३ ॥ यदीयवत्प्रागेव गत प्रयान्ति-  
१ सीतावियोगद्वयमानान्तरम् ११६१ गुह्य

किरियम् २ विषय

आलोकये कथं सरयस्तस्य चन्द्रमसो मुखम् ॥ ४ ॥  
 विरमत विरमत सरयो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन । हृदय  
 गतोऽयं वद्विर्दति कदाचिज्ज्वलत्येव ॥ ५ ॥ अनल  
 स्तम्भनविद्या सुभगं भवान्नियतमेव जानाति । मन्मथशराणि  
 ततो हृदि मे कथमन्यथा वसति ॥ ६ ॥ अजनि प्रतिदिन  
 मेघा कर्ममशेषा मदङ्गसङ्गेन । प्रतिनिशमपूरि पैया दक्षिण  
 सपातिभि सलिलै ॥ ७ ॥ मदकलकृतान्तकासरसुरपुट  
 निर्धूतधूलिसवाशम् । केतकरजो निवार्ये सखि यदि कार्य  
 मम प्राप्ते ॥ ८ ॥ आलि बालिशतया बलिरसै दीयता  
 बलिभुजे न वदापि । केवल हि कलकण्ठशिशूनामेष एव  
 कुशलेषु निदानम् ॥ ९ ॥ गरलद्रुमकदमिन्दुबिम्बं करुणा  
 वारिजधारणो वसन्त । रजनी स्मरभूपते कृपाणी करणीय  
 किमत पर विधात ॥ १० ॥ हन्तालि सतापनिवृत्तयेऽसा  
 किं तालवृन्त तरलीकरोपि । उच्चाप एषोऽन्तरदाहहेतुर्नत  
 भुवो नै व्यञ्जनापेक्ष ॥ ११ ॥ वरमसौ दिवसो न पुन  
 निशा ननु निशेव वर न पुनर्दिनम् । उभयमेतदुपैवयथा  
 क्षय प्रियजनेन न यत्र समागम ॥ १२ ॥ अहमिह स्थित  
 यत्पि तावकी त्वमपि तत्र वसन्नपि मामक । न तनु  
 सगम एव सुसगमो हृदयसगम एव सुसगम ॥ १३ ॥ बकुल-  
 मालिकयापि मया न सा तनुरभूति तदन्तरभीरुणा । तद  
 धुना विधिना वृत्तमावयोर्गिरिदरीनगरीशतमन्तरम् ॥ १४ ॥  
 दहनजा न प्रयुर्दवयुर्व्यथा विरहजैव यथा यदि नेदशम् ।  
 दहनमाशु विशन्ति कथं सखि प्रियमपासुमुपासितुमुदुरा  
 ॥ १५ ॥ कति न सन्ति जना जगतीतले तदपि तद्विरहा  
 धुलित मन । इति न सति निशाकरतारका कमलिनी  
 मलिनी रविणा विना ॥ १६ ॥ अरतिरियमुपैति नापि निद्रा  
 गमयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् । विगलति रजनी न  
 सगमारा व्रजति तनुल्लुता न चातुराग ॥ १७ ॥ प्रियसखि  
 न तथा पटीरपङ्को न च नलिनीदलमारुतोऽपि शीत ।  
 शमयति मम देहदाहमन्त सपदि कथा हि यथा नरेन्द्र  
 सुतो ॥ १८ ॥ एतानि नि सहतनोरसमञ्जसानि शून्य  
 मन पिपुनयन्ति गतागतानि । एते च तीतरव प्रथयन्ति  
 तापमालम्बितोऽजिततरुफलपत्रै प्रवालै ॥ १९ ॥ अन्त  
 र्गता मदनवद्विष्टावली या सा बाधते किमिह चन्दन  
 चर्चिणेन । य धुम्भकारमनोपरि पद्मलेपस्थापय केवल-  
 मसौ न च तापशान्त्यै ॥ २० ॥ अत सखि नियदेतत्पश्य  
 येरं स्मर्य प्रियविरहद्वेषोऽस्मि रामिलोके तथा हि । उपन  
 गह्यारोद्रासिभृङ्गच्छलेन प्रतिविशितमनेनोद्विक्त बाल-

कूटम् ॥ २१ ॥ कलयति मम चेतस्तत्पमङ्गारकल्प ज्वल  
 यति मम शान् चदम चद्रकश्च । तिरयति मम नेत्रे  
 मोहजमान्धकारो विकृतबहुविकार ममथो मा हुनोति  
 ॥ २२ ॥ रिपुरिव सखीसवासोऽयं शिखीव हिमगिलो  
 विषमिव सुधारदम्येस्मिन्दुनोति मनोगते । हृदयमदये  
 तस्मिन्नेव पुनर्वलते बलकुबलयदृशा वाम कामो निकाम  
 निरकुश ॥ २३ ॥ ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रावखण्डकल  
 शशी दहतु मदन किं वा मृत्यो परेण विधासति । मम  
 तु दयित साध्यस्तातो जनयमलान्वया कुलममलिन न  
 त्वेवाय जनो न च जीवितम् ॥ २४ ॥ इदानीं तीव्रमिदं हन  
 इय माभि परिश्रुतो ममाश्रये सूर्यं विमु सखि रजन्त्यामुद  
 यति । अयं सुग्धं चन्द्र किमिति मयि ताप प्रकटयत्यना  
 याना बाले किमिदं विपरीत न भवति ॥ २५ ॥ पिकाली  
 बाचालीभवति बहुधाऽलीकवचने मृणाली व्यालीव व्यय  
 तितरामङ्गमनिशम् । विपज्वालाजाल सखि किरति पीयूष  
 किरणो जगत्प्राण प्राणानपहरति केय परिणति ॥ २६ ॥  
 मनोरोगस्तौत्र विषमिव विसर्पत्वविरत प्रमाथी निर्धूत  
 ज्वलति विधुत पावक इव । हिनस्ति प्रचङ्ग ज्वर इव  
 गरीयानित इतो न मा तालु तात प्रभवति न चान्मा न  
 भवती ॥ २७ ॥ आदो हालाहलुतमुजा दत्तहस्तावल्लो  
 बाल्ये शमोर्निर्दिलमहसा बद्धमैत्रीनिर्लेह । श्रीढो पढोपि  
 मुखविषेणान्तरङ्गीकृतो य सोऽयं चन्द्रस्तपति किरणैर्मा  
 मिति प्राप्तमेतत् ॥ २८ ॥ भस्मीभूत कुसुमविशिष्टं शम्भु  
 नेत्राशिनभूज्ज्वालादायी तदनु मनसि प्राप्तजन्मा बभूव ।  
 भूयस्तस्मिन्विरहदहनैर्दाहितोऽसौ मयैव कुनोत्सरो व्यययति  
 पुनर्मांमहो तन्न वेदि ॥ २९ ॥ पञ्चत्व तनुरेति भूतनिबद्धा  
 स्वायैर्मिलन्तु भुव धातार प्रणिपत्य हन्त शिरसा तत्रापि याचै  
 वरम् । तद्वापीपु पयस्तदीयसुकुरे ज्योतिस्तदीयाङ्गनयोकि  
 व्योम तदीयवर्त्मनि धरा तत्तालवृन्तेऽनिल ॥ ३० ॥ यास्मा  
 भीति समुद्यतस्य गदित विश्रब्धमाकर्णित गच्छन्तुसुपेक्षितो  
 सुदुरसौ व्याधृत्य तिष्ठतपि । तच्छून्ये पुनरागतसि मयैव  
 प्राणास्त एते दृढा सरयस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्मादह  
 रोदिमि ॥ ३१ ॥ यानामङ्गलसविधानरचनाव्यये सखीना जने  
 नाप्याम्भ पिहितेक्षणे गुरुजने तद्वत्सुहृदमण्डले । प्राणेशस  
 महीक्षणापि तदृशा कृच्छ्रादपि ज्ञाततः किं धीढाहतया मया  
 सुजन्तापाशो न कण्ठेऽपि ॥ ३२ ॥ दाक्षिण्य मलया  
 निलस्य विदित शैल्य सुधासीधितैर्गन्धामेन न गोचरे मल  
 यजस्यापि स्फुट सौष्ठवम् । विस्फेपे तप केन मे परिचितः

प्राणेश तत्तत्कथाविष्कारे पुनःप्रमाणयति मामव्याहृत्यै  
तनुः ॥ ३३ ॥ दुर्वारः सरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनो-  
ऽस्तुत्युक्तं गाढं प्रेम नयं ययोऽतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्म-  
लम् । स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्यसमुहकालः कृणान्तोऽक्षमी  
नो सख्यश्रतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्यं मया ॥ ३४ ॥  
शंवत्तत्प्रविशोषयत्कुसुमवर्षीयपुष्पन्मित्रवचान्यासन् भजति  
प्रिये मृगदशोऽय प्रस्रियते तत्क्षणत् । गेहं तन्सुकुरं तदेव  
यलयं तच्चन्दनं सा निशा कारावत्करवालवत्कचनत्काको-  
लवत्कालवत् ॥ ३५ ॥ रोलम्बो मधुपः पिकस्तु परशुद्र-  
भानुसारी भरुदंसाः केवलरक्षपातनिरताश्चन्द्रोऽपि दोषा-  
करः । चेतो नैति शुक्रस्थिहृकण्ठिताख्यायी पयोदो जडः  
कं बाहं ग्रहिणोमि हन्त कठिनस्नान्ताय कान्ताय मे  
॥ ३६ ॥ आयाता मधुयामिनी यदि पुनर्नायात एव प्रभुः  
प्राणा यान्तु विमामसौ यदि पुनर्नमग्रहं प्रार्थये । व्याघः  
कोकिलमन्यने हिमकरध्वंसे च राहुमहः कंदर्पे हरनेत्र-  
दीपितिरहं प्राणेश्वरे मन्मथः ॥ ३७ ॥ रात्रिर्मे दिवसायते  
हिमरुचिष्वङ्गालुक्षायते तारपङ्क्तिरपि प्रदीप्तवद्वावहि-  
स्फुलिङ्गायते । धीरो दक्षिणमारुतोऽपि दहनज्वालावलीढायते  
हा हा चन्दनविन्दुरय जलवत्संचारिरङ्गायते ॥ ३८ ॥  
गुञ्जति प्रतिगुञ्जमम्बुजदलद्रोणीषु शृङ्गाङ्गनाः कुडपुष्प-  
रसालव्रीथिशिखरे कूजन्ति माधविकाः । कामः काममयं  
करोति विशिखैर्हन्तुं सुहृदुर्दिनं का सा तन्मल्यानिलस  
सखि मे मीतिसवयोद्गायते ॥ ३९ ॥ रोलम्बाः परिपूरयन्तु  
हरितो सङ्कारकोलाहलैर्मन्दं मन्दश्रुपैतु चन्दनगनीजातो  
नमस्नानपि । माघन्तः कलयन्तु चूतशिखरे केलीपिकाः  
पञ्चमं प्राणाः सत्यरमश्मसारकठिना गच्छन्तु गच्छन्त्वमी  
॥ ४० ॥ वार्यन्तां मन्दमन्दं मधुकरनिकरप्रौढसङ्कारधाराः  
क्षिप्यन्तां यत्र कुत्र प्रतिदिशमधुना भूरिमाराश्च हाराः ।  
दधन्तां सर्वे एते कमलदलपुताः किं च हा पुष्पमापस्वारा  
नाराचधारा विकिरति हृदये मन्मथोऽयं हुताशः ॥ ४१ ॥  
श्रुत्वा नामापि यस्य स्फुटधनपुलकं जायतेऽहं समन्ताद्दृष्ट्वा  
यस्माननेन्दुं भवति क्षुरिदं चन्द्रकान्तानुकारि । तस्मिन्नागल्य  
कण्ठमहणसरमसस्यापिनि प्राणनाये भय्य मानसं चिन्ता  
भवति मम पुनर्व्रजमप्याः कदा नु ॥ ४२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः

हृदयमाश्रयसे यदि मामकं ज्वलयसीत्यमनङ्ग तदेति कम् ।  
स्वयमपि क्षणदग्धनिजेन्धनः क्व भवित्तासि हुताश हुताशवत्  
॥ ४३ ॥ जटा नेयं वेणीवृत्तकचकलापो न गेरलं  
गले कस्तूरीयं शिरसि शशिलेखा न कुसुमम् । इयं

भूतिर्नाङ्गे प्रियविग्रहजन्मा धैर्यनिमा पुंस्रतान्त्रात्या  
कुसुमशर किं मा व्यथयामि ॥ ४४ ॥ पथयं यान्तु बागाः  
समयपरिणतस्य विदीर्णोऽस्तु चापः क्रूरः क्रूरदिवक्त्रं  
विशतु तत्र रथो मा मम हं गरीरी । किं ते प्रापेन  
मादग्भुवतिवधमहापातकिन्मीनकंते शय्यः पाथोजयोनिः स  
खलु रचितवान्यापिनो दीर्घमायुः ॥ ४५ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः

संतापय चिरं चन्द्र न तत्र प्रतिपिष्यसे । निवारय  
करस्यं रामस्याहं परिग्रहः ॥ ४६ ॥ मुग्धस्य ते वद  
विधुतुद किं वदामि किं त्यक्तवानसि मुखे पतितं शशाङ्कम् ।  
अम्यद्रविस्मृगलितेन सुधारसेन संधानमेति तत्र किं न  
जरत्कचयः ॥ ४७ ॥ भियविरहमहोष्मामर्मरामङ्गलेन्वामि  
हतक हिमांशो मा स्पृश क्रीडयापि । इह हि तव लुप्ततः  
श्लोषपीडां भजन्ते दरजरठमुणालीकाण्डमुखा मयूखाः ॥ ४८ ॥

रोहिणीं प्रत्युक्तिः

भो रोहिणि त्वमपि रात्रिचरस्य मार्याऽयैर्न निवारय  
पतिं सखि दुर्निवारम् । जालान्तरेण मम सद्गतिं संनिषिष्टः  
श्रोणीतटं स्पृशति किं कुञ्चमं पयः ॥ ४९ ॥

नायिकां प्रति सखीवचनम्

वियोगवहिकुण्डेऽस्मिन् हृदये ते वियोगिनि । प्रियसङ्ग-  
सुखायैव मुक्ताहारस्तपस्यति ॥ १ ॥ पाण्डु क्षामं नदनं  
हृदयं सरसं तमालसं च वपुः । आवेदयति नितान्तं  
क्षेत्रियरोगं सखि हृदन्तः ॥ २ ॥ सखि पतितविरहदुतागः  
किमिति प्रशमं न याति नैन्यनोदरे । शृणु कारणं नितम्बिनि  
सुखसि नयनोदकं तु सखेहम् ॥ ३ ॥ सहसा हृदये निषाय  
चेतो नयनादिन्द्रियसुदृणां विधाय । अयि कण्ठकिताङ्गयष्टि  
सत्यं कथय ध्यायति किं रूढो निषण्णा ॥ ४ ॥ सहचरि  
शय्याः शतं मदीया वद विरहग्लपितां निजामयन्माम् ।  
सहचरि परिपृच्छ मानुकन्यायनदलिनीनलिनीनिकुञ्ज-  
शय्याः ॥ ५ ॥ नलिनीदलतालवीजं सखि तन्मया विनि-  
वारितं मया । तत्तुरङ्गिभूमितिशङ्कया विनिर्भार्यः श्रमिता-  
निलः कथम् ॥ ६ ॥ अयं विषाको वद कस्य यदः  
कल्याणि कल्याणपरम्पराणाम् । यदक्षिकेगस्रनदच्छवारा-  
हारावतारो गुणमन्तरेण ॥ ७ ॥ वाससदेव वपुषो वडयं  
तदेव हस्तस्य संप्र जघनस्य च रत्नकम्बो । वाचाळमृङ्ग-  
सुमगे सुरमौ समस्तमयाधिकं भवति ते सखि किं निदा-

१ मलयः २ पाण्डुरताः ३ शिष्यभ्रान्ताः ४ सुकृत्यवत् बाह्यो  
येनः ५ पक्षे-सुकातं नौलिकार्णं हारः ६ पल्लवितो विषाक  
एव दुताशोऽस्ति ७ जेजोःके- अमुमिति यावत्

नम् ॥ ८ ॥ उत्पादयत्यलमिदं मनसो विषादं सीदत्सरो  
रुहनिभं वदनं दीपम् ॥ ज्ञात्वा निदानमहमत्र समानं  
दुःखा प्राणैरपि प्रियतमे भवितुं समीहे ॥ ९ ॥ अनुदिनं  
मथिहं ते कम्पते कायवल्ली शिव शिव नयनान्तं नाशु  
धारा जहाति । कथय कथय कोऽयं यत्कृते कोमलाद्रि  
त्यजति न परिणद्धं पाण्डमानं कपोल ॥ १० ॥ विलुलितं  
मतिपूर्वैर्वापमानन्दशोकप्रभवमवसृजन्तीं नृपण्योत्तानदीर्घा ।  
रूपयति हृदयेशं जेहनिष्यन्दिनी ते घबलनहलमुग्धा  
दुग्धकुन्दयेव दष्टि ॥ ११ ॥ अधिकरतलतल्पं कल्पितस्वाप  
लीलापरिमिलनमीलस्याण्डिमा गण्डपाली । सुतनुं कथय  
कस्य व्यञ्जयस्वज्जसैव सरनरपतिलीलायौवराज्याभिरपेकम्  
॥ १२ ॥ अलसवलिं प्रेमाद्राद्रिमुहुंसुकुलीकृतैः क्षणमपि  
मुखैर्लज्जालोलेर्दिनेपपराङ्मुखैः । हृदयनिहतं भावाकृतं  
धमद्विरिवेक्षणैः कथय सुकृती कोऽयं मुग्धे स्वयाघ विलो  
क्यते ॥ १३ ॥ मगिनि मदनं श्रीमानेष त्वया यदि  
लिख्यते किमपि सुमुखि व्यग्रासीति व्रजामि निजालयम् ।  
यदपि मकरोऽवस्तात्सौष्यं करं च शरासनं तदपि परितो  
दृष्टिर्देवा जनं सखि नामर ॥ १४ ॥ गोपायन्तीं विरह-  
जनितं दुःखमेव शुरुणा किं त्वं मुग्धे नयनगलितं याप्य  
पूरं रुणत्सि । नक्तं नक्तं नयनसलिलैरेव आर्द्राकृतसे  
शय्योपान्तं कथयति दशमातोपे शोष्यमाण ॥ १५ ॥  
शोणी कोणौ सखि नयनयोरुच्यते गोपनाय शङ्कामेव स्फुटय  
तितरां स्नेदविन्दुप्रचार । अन्तं प्रेमादुरपरिकरारम्भकं  
बन्धमस्या किंचिदकिंचिदकथयति पुनः कापि दिव्या  
मुखी ॥ १६ ॥ मुक्ताहारं न च कुचगिरेः कङ्कणं नैव  
हस्तात्कर्णस्पर्शगमनमपि वा नीतवाद्यैव तावत् । अहो  
स्वप्ने षडुलुमुमं भूषणं सदधानं कोऽयं वीरो हृदयमहरं  
क्षन्ति तत्र प्रतीति ॥ १७ ॥ सायं दामप्रयनसमये  
लम्पया कर्णमूले सख्या मन्दस्मितसुभगया सादरं स्वयं  
मान । धन्य कोऽयं कमलनयने यत्त्वयाया पुरस्ता  
दहृत्पत्रं निजमपि मुहुं सुचिदिदं न वेत्ति ॥ १८ ॥  
मुग्धं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं बाष्पतरलं तनुं क्षामसाया  
गतमविशदं धैर्यविगमं । ह्रियं मुक्त्वा गृहे कथयति न  
मे सारवचनान्वयस्या येनेयं तानं सखि मुहूर्तेन पतिता  
॥ १९ ॥ पद्माग्रप्रभितामुविन्दुनिकरैस्तुचाकृतसर्पिभि  
पुनस्तां हृत्प्रासहारि हृदये हारावलीभूषणम् । बाले बाल  
भूषणान्नायवल्यान्कारवान्ते वरे विन्यम्याननभायतां  
मुहूर्ती कोऽयं त्वया स्मर्यते ॥ २० ॥ आसन्नामलन्य  
केसरलतामेवेन पुष्पोद्भवं सख्यं नि सहया नितम्बपटके  
शून्या वपम्पोहम् । आमीलनयनान्तान्तसलिलं स्नाय्य

निन्धस्य वा कसेदं दृढसौहृदे प्रतिदिनं दीनं त्वया  
स्मर्यते ॥ २१ ॥ उज्ज्वलमानमुखसत्कुचतटं लोलद्वयमहूलत  
स्नेदाम्भक्षयिताङ्गयष्टिं विगलद्भीडं सरोमाश्रया । धन्य  
कोऽपि युवा ॥ यस्य वदने व्यापारिता साप्रतं मुग्धे दुग्ध  
महाविक्फेनपटलप्रख्या कटाक्षच्छटा ॥ २२ ॥ मुग्धे  
दोर्लभिका निधाय न कृते द्वारोपरोधस्त्वया लम्बा नो  
रुदती गतासि रमसाचसोत्तरीयाशुके । कालेऽभिनकुसु  
माकरे द्विगुणितप्रेमोत्सवे रामिणा गच्छन्नम्रत एव मूढ  
हृदये मुक्तस्त्वया बल्लभ ॥ २३ ॥ विश्रान्तो दिवसस्तटी  
मयमटल्यत्ताचलस्याशुमान्प्रत्यक्षुरितान्धकारपटलैर्लम्बालका  
यौरभूत् । एषन्तर्विशं वेदमनं शशिमुखि द्वारस्थली  
तोराणलम्बालम्बितबाहुवलि रुदती किं त्वं पथं पश्यसि  
॥ २४ ॥ आहारे विरतिं समग्रविषयग्रामे निवृत्तिं पथ  
नासग्रे नयनं यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः । मौनं चेदमिदं  
च शून्यमखिलं यद्विश्रममाति ते तद्भूया सखि योगिनी  
किमसि मया किं वा वियोगिन्यसि ॥ २५ ॥ यत्तालीदल-  
पाकपाण्डु वदनं यदुर्दिनं नेत्रयोर्यप्रेङ्खोलितकलिपङ्कजवना  
श्वासा प्रसर्पन्ति च । गौरी कुप्यतु वर्तते यदि न ते  
तत्कोऽपि चित्ते युवा विमिधक्त्वा खलु पासुखेलनसली-  
लोकेऽपि यमिहव ॥ २६ ॥ क्षामं गात्रमतीव पाण्डु वदनं  
क्लिष्टं कपोलस्थली कोऽसौ चेतसि वर्तते तव युवा लोकैकं  
मान्याकृति । त्वक्त्वा किंचिदपनया कथय मे विज्वासि  
किं त्वं वृथा घोरं पञ्चशरो यदि स्वमबला वक्ष्यामि नात  
परम् ॥ २७ ॥ चिन्तामि क्षितिमिदं मनः करतले लीना  
कपोलस्थली प्रत्युपक्षणदेशपाण्डुवदनं श्वसैकखिन्नोऽधर ।  
अम्भं शीकरपथिनीकिसलयैर्नपति तापं शमं कोऽसा  
प्रार्थितदुर्लभोऽस्ति सहते दीनां दशमीदृशीम् ॥ २८ ॥  
लागव्यद्विगणन्ययो न गणितं क्लेशो महानर्जितं स्वच्छन्द  
वर्तते जैनस्य हृदये चिन्ताञ्जरो निर्मित । एषापि सगु  
णानुरूपरमणाभावाद्द्वैयकी हता कोऽयंश्चेतसि वेपसा विनि-  
हितसन्धीमिमां तत्त्वता ॥ २९ ॥ जानीमस्तनं गीरि  
चेतसि चिरं शम्भुं समुज्जृम्भते तापो नेत्रतनूपादिव तनी  
तीव्रं समुमीलति । अस्फोरसमिपेण गच्छति बहिर्गङ्गात-  
ज्ञानलि पाण्डिन्नं कपटेन चन्द्रकलिकावति समुन्मीलति  
॥ ३० ॥ न प्रीतिं पजने रतिर्न रसने प्रेमा न पद्मेरुदे  
न अहं कुमुमे मुग्धं न शयने यज्ञो न वा जीवने । चन्द्रे  
नैव चमत्प्रतिर्गमयत मोदो न मौनजते तेने तेन क्रियास  
पस्तम्भिमा यक्षो तवेयं दशा ॥ ३१ ॥ मातं वं हृदये

निधाय सुचिर रोमाशिताङ्गी मुहुर्मुष्मा मन्वत्तारका मुकु  
लितपाङ्गा दधाना ददाम् । सुतेगालिखितेन शून्यहृदया  
लेखावरोपीमन्सत्प्रदोहिनि नि हिंसा कथय मे गूढो निहन्ति  
स्मर ॥ ३२ ॥ आसाहो सखि सूचयन्त्यनिरता सतापनाथा  
पर विषस्तन न कारणं वयमिति सान्तेऽतिचिन्तामर । किं  
वा धर्मनिषीदिता तत्र तन्त्राङ्गी निकामं प्रिये पुण्याद-  
प्यतिक्रमला मलिनता याता मृणाली यथा ॥ ३३ ॥

### द्वितीं प्रति स्वावस्थाकथनम् ।

अद्विसवीक्षणं चक्षुरद्विसमीलन मन । अद्विसर्षाशन  
पाणिरेष मे नि करिष्यति ॥ १ ॥ हन्त कान्तमपि ते  
दिदृक्षते मानस मम न साधु यत्नते । इन्दुरिन्दुमुखि  
मन्दसारतश्चन्दनं च वितनोति वेदनाम् ॥ २ ॥ पुण्यस्तु  
मे छिद्रमनाय शनन करोतु मे शान्तिमर गृहेभर ।  
मणिलु वक्षोरुहमप्यभूषणं ममास्तु सौन्दर्यनिकेतनं  
प्रिय ॥ ३ ॥ कालो मधु कुपित एष च पुण्यम्वा धीरा  
धहन्ति रतिखेदद्वेष समीरा । कैलीवनीयमपि यन्मुलकुञ्ज  
मज्जुर्दे पति कथय किं करणीयमय ॥ ४ ॥ कान्त  
कृतान्तचरितं कुटिला तदन्मा वज्रोपमानि यन्मानि च  
दुर्जनानाम् । प्रलयमन्तरगतो प्रहरन्ति बाणा भाणा  
पुन सखि बहिनं खलु प्रयान्ति ॥ ५ ॥ अकषादेककि-  
प्यसि सखि मयामं यनतट व्रजन्त्या दृष्टो यो ननजलधरया  
भल्लतनु । स इममङ्गा किं वाक्कृत नहि जाने तत इद  
मनो मे श्यालोलं कचन गृहहृत्त्ये न बलते ॥ ६ ॥ गते  
मेमाबन्धे प्रणयबहुमाने विगलिते निधुत्ते सद्भावे प्रणयिनि  
जने गच्छति पुर । तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतास्ताम्र  
दिवसात्र जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥ ७ ॥  
स्वामी कृप्यतु कृप्यता परिजना निन्दन्तु गामन्याकलि  
तावलयतामयं तु अगति प्रौढो ममोपद्रव । आशास्य पुन  
रेतदेव यदिद चक्षुश्चिर बर्धता येनेद परिशीयते शुरारिपो  
सौन्दर्यसार वपु ॥ ८ ॥ निरुह पतिरुच्छ्रिता करुणया  
श्वश्रूजसं शृया वाग्वागैर्हृदय भिनत्ति कलहोत्ताला पुन  
यातर । नित्य निन्दति नैन नन्दति कदाप्येषा नवान्दापि  
तन्मात कं शरण व्रजानि तरुणी दीनाहमेकाकिनी ॥ ९ ॥  
किं स्वप्न किमु जागर किमध्या रात्रि किमासीद्दिन  
मोहावस्थितया मया न किमपि ज्ञात किमेतस्सखि । यत्राय  
श्रवणादनन्तरमिदं दृष्टं तमेव प्रिय चेतो दुर्लभमप्यपात्र  
सकलव्यापारमावाहति ॥ १० ॥

### नायकं प्रति द्वितीयेषणम् ।

अपूजितैरास्तु गिरिन्द्रन्या किं पतयतेन मनोमयम् ।  
यद्यसि द्वितीं सरसोत्तिदृशा दास पति पादतले वधूनाम्  
॥ १ ॥ न च मेवमगच्छति यथा लघुता वरुणा यथा च  
कुस्ते स मयि । निपुण तथैवममगम्य नदेरभिप्रेति वाचि  
दिति सद्विद्वे ॥ २ ॥ ननु सद्विद्वेति सद्विद्वदितया नया न  
किंचन मिलाभिद्वे । निजमैक्षि मन्दमनिरा निश्रितं कृशितं  
शरीरमशरीरशरी ॥ ३ ॥ दिशि दिशि परिहासगुदगम्य  
पिञ्जलगिरो शुक्लमञ्जनं च तादृक् । सहचरि हृदये निवेदनीयं  
मन्दतुलोपश्रादय विपाक ॥ ४ ॥ वृथा गायत्रीकैरलम  
लमलीला मम रुजं वदाचिद्विद्वत्सौ कनिचनमित्याश्र-  
यति । इदं पार्श्वे तस्य ग्रहिणु परिलभाजनचयसद्विपाको  
रपीडस्यगितलिपि तप्तद्रुगलम् ॥ ५ ॥ वाच्यं तस्मै सह-  
चरि मन्दररिमिक्षेपह्रौ केहेदिदं मम वपुरिदं कामहोता  
जुहोति । प्राणान्मै तदिहसुविता दक्षिणा दातुमीहे तना-  
देशो मभवतु भजता यत्रमेवामधीश ॥ ६ ॥ जीरामीति  
नियोगिनी यदि लिखेदत्रैव वृत्ता कथा अत्र भोज्य मरि-  
ष्यतीति मरणे कालप्रत्यय किं कृत । आगन्तव्यमिहेति  
सप्रति सखे समायना निष्फला ज्ञात सप्रति याहि नास्ति  
लिखित तद्दहि यत्ते क्षमम् ॥ ७ ॥ उहृष्टयापि सर्वावच  
समुचितमुहृष्टहृत्त लब्धामल मित्वा भीतिभर निरत्य च  
निजं सौभाग्यगते मनाक् । आशा केवलमेव मन्मथगुरो-  
रवाय नून मया त्व नि शेषविरामिर्गणगणाचूडामपि  
समृत् ॥ ८ ॥ इति त्व तरुणी सुरा स चपल इवाभा  
स्वमेविरिदिश सदस्य स हृत्स्य एव विविने सकेतकावासक ।  
भूयोभूय इमे वसन्तवस्तुश्रेतो नयन्त्यन्या गच्छ हेम-  
समागमय निपुणे रक्षन्तु ते देवता ॥ ९ ॥

### नायकस्याग्रे द्रव्यकथः ।

सुगम त्वत्कथाम्ने कर्णकण्ठतिलालमा । उज्ज्वल  
दनाम्भोजो भिनत्तद्भानि साह्रना ॥ १ ॥ स्वयि हृदं कुर  
द्वाश्या ससते मदनव्यथा । यथा सुदयमाजीन्दौ म्यानि  
कुसुदसहते ॥ २ ॥ विरहे तत्र तन्वङ्गी कथं क्षपयतु  
क्षपाम् । दारुणव्ययसायस पुरस्ते मणितेन किम् ॥ ३ ॥  
सा सुन्दर तत्र विरहे सुतनुविरयन्मात्रलोचना सपदि । एता  
वतीमवस्था याता दिवसैरियन्मात्रै ॥ ४ ॥ तत्र विरहे  
विधुन्दना मदनपथिक का न सीदन्ति । सीदन्ति विरहे  
यस्या साधु तपसाफल तस्या ॥ ५ ॥ प्राणेश तत्र विरहिणी  
हिमकरकिरणेषु हर्म्यमिलितेषु । सतापनि सहाङ्गी मुचति

निचय चक्रोराणाम् ॥ ६ ॥ अनयनपथे प्रिये न व्यथा  
 यथा दृश्य एव दुःप्रापे । म्लानैव केवल निशि तपन  
 शिला वासरे जलति ॥ ७ ॥ सा सर्वथैव रक्ता राग  
 गुञ्जैव न तु मुखे वहति । वचनपटोस्तव राग केवलमस्ति  
 शुक्लस्य ॥ ८ ॥ न सवर्णो न च रूप न सखिया नैव  
 सा प्रकृति । बाला त्वद्विरहापि जाताप्रब्रजमावेव ॥ ९ ॥  
 सा विरहदहनदना मृत्वा भूरापि जीवति वराकी । सारीव  
 कित्तम भवतासुकूलिता पातिताक्षेण ॥ १० ॥ गायति गीते  
 शंसति वशे वादयति सा विपक्षीषु । पाठयति पञ्जरशुक  
 तन सदेशाक्षर रागा ॥ ११ ॥ तव विरहमसहमाना सा  
 तु प्राणाग्निमुक्तनीती । किंतु तथाविधमङ्ग न सुलभमिति  
 ते न मुच्यन्ति ॥ १२ ॥ अभिनवनलिनीक्सिल्ययुगलजल  
 यादि दवदहनराशि । सुभग कुरङ्गदशोऽस्या विधिवश  
 तस्त्वद्वियोगपविपाते ॥ १३ ॥ त्वद्विरहे विस्मारितरञ्जनी  
 जन्ति दुःखन्दन्देषु । त्रिस्त्रिंश माघमासे विना हुताशेन  
 सा दग्धा ॥ १४ ॥ या दक्षिणा त्वमस्मान्दक्षिणे दक्षिण  
 स्तादितरस्याम् । जलधिरिव मय्यसंस्थो न वेलयो सदश  
 माचरसि ॥ १५ ॥ अनुपगम्यतिना तव विरहेणोभेण सा  
 गृहीताङ्गी । निपुररिपुणैव गौरी वरतनुरर्धावशिष्टेव ॥ १६ ॥  
 अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमप्युदासीनम् । भवता  
 नयनगति सा विहितावर्तनं तरणिरिव ॥ १७ ॥ कितव  
 मप्यसिता सा मन्तर मन्दाक्षमन्दसंचारा । बहुदायैरपि सप्रति  
 पाशकसारीव नायाति ॥ १८ ॥ रुष्टे का परपुष्टे मन्दे का  
 हन्त मारुते चर्चो । त्रयि गतवति हृदयेऽशे जीवनदा  
 तापि जीवन हरति ॥ १९ ॥ कुशल तस्मा जीवति कुशल  
 पृच्छामि जीनतीत्युक्तम् । पुनरपि तदेव कथयसि मृता न  
 कथयामि या श्रसिति ॥ २० ॥ उद्धूयेत नतश्च पक्षमनि  
 पातोद्धवै पवनै । इति निनिषेपमसा विरहयस्या  
 विलोक्ते वदन्म् ॥ २१ ॥ त्वयि दृष्ट एव तस्या निर्वाप्ति  
 मनो मनोमवगन्तितम् । आलोके हि हिमाशोर्विकसति  
 कुसुद कुसुदत्वा ॥ २२ ॥ तत्र निरहे हरिणाक्षी निरीक्ष्य  
 नम्रमालिका दलिताम् । हन्त नितान्तमिदानीमा किं  
 हतनस्तिरैरपवा ॥ २३ ॥ सरशशतविधुरया मणामि  
 सख्या वृत्ते किमपि । क्षणमिह विश्राम्य सखे निर्दयहृद-  
 यस्य किं वदाम्ययमा ॥ २४ ॥ तव विरहे मलयमरुह्या  
 नल शशिरुचोऽपि सोष्माण । हृदयमरुतमपि भिन्ते  
 नलिनीदलमपि निदाघविरसा ॥ २५ ॥ ध्वजन ध्वजन  
 जल जल धनसारो धनसार इत्यपि । अवरोधपट्टेऽपि सुमुखा  
 कुररीणामिव कातरो ध्वनि ॥ २६ ॥ मम रूपकीर्तिमह-  
 रद्भुवि यत्तदनुपविष्टहृदयेयमिति । त्वयि मत्परादिव निरस्त

दय सुतरां क्षिणोति खलु त्वा मदम् ॥ २७ ॥ तव सा  
 कथासु परिघटयति श्रवणं यदहं लिमुखेन मुहु । घनता भुव  
 नयति तेन मन्दगुणमूर्तितमवृत्ततया ॥ २८ ॥ उपताप्य  
 मानमलघूष्णिमभि श्रसितै सितेतरसरोजदश । द्रवता  
 न नेतुमधर क्षमते नवनागवह्निदलरागरस ॥ २९ ॥  
 दधति स्फुट रतिपतेरिपन शितता यदुत्पलपलाशदश । हृदय  
 निरन्तरवह्निहृत्किं स्तनमण्डलावरणमप्यभिनन् ॥ ३० ॥  
 कुसुमाक्षि स्मितदश सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापराधा ।  
 अनिश निजेरकरुण करुण कुसुमेपुरुषतपति यद्विशिष्टे  
 ॥ ३१ ॥ विषता निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्य  
 मद । अमृतसुतोऽपि विरहाद्रवतो यदम् दहन्ति हिम  
 रश्मिरुच ॥ ३२ ॥ उदित प्रिया प्रति सहार्दमिति श्रद्धायित  
 प्रियतमेन वच । विदितेक्षिते हि पुर एव जने समुदीरिता  
 खलु लगन्ति गिर ॥ ३३ ॥ त्व विनिजितमनोमवरूप  
 सा च सुन्दर भवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्गुणपदैव शैस्ता  
 तापयत्यनुशयादिव काम ॥ ३४ ॥ क्षणमपि विरह पुन  
 न सेहे नयननिमीलनखिलया यया ते । श्रसिति कथमसौ  
 रसालशाखा चिरविरहेण विलोक्य पुथिताग्राम् ॥ ३५ ॥  
 सखि दयितमिहानयेति सा मा प्रहितवती कुसुमेपुणाभितता ।  
 हृदयमहृदया न नाम पूर्वं भवदुपकण्टसुपागत विवेद ॥ ३६ ॥  
 चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितु परिहृष्यता  
 मुखेन । गतवृष्ट गमितानि सस्तखीना नयनमुने समया  
 द्रता मनसि ॥ ३७ ॥ अचकमत सपञ्चवा धरिनी गृधु  
 सुरभिं विरहस्य पुण्यशय्याम् । भूशमरतिमवाप्य तत्र  
 चास्यास्तव सुखशीतमुपैतुमङ्गमिच्छा ॥ ३८ ॥ हारावरोषा  
 ननु कण्ठनाला त्वन्नामरोषा रसना तदीया । लावण्यरोषा  
 तनुमानयस्त्वद्विज्ञानरोष परम तदायु ॥ ३९ ॥ तस्या  
 महाविरहवह्निशिखाकलापतप्ते स्थितोऽसि हृदये सतत  
 प्रियाया । प्रालेयशीकरसमे हृदि सा कृपालो बाला क्षण  
 वसति नैव खलु त्वदीये ॥ ४० ॥ अङ्गानि न दहतु कान्त  
 वियोगनहि सरसतां प्रियतमो हृदि धर्तते य । इत्याशया  
 शशिसुखी गलदधुविदुधाराभिरुष्यामभिविधति हृदयेशम्  
 ॥ ४१ ॥ सकेतकुञ्जमुवि सा श्रयनोपधानव्यालकृत सुभग  
 कुण्डलिन न वेद । तत्कण्ठलमयनच दनगन्धलुब्धतैर  
 निश्चलमुपास चिराय सोऽपि ॥ ४२ ॥ राकासुधाकरै-  
 र्नेलिनीदलैश्च नीहारहारपनसारमै किमेतै । किं वा मयेन  
 हरिचन्दनपङ्कजैर्न त्वा विना मृगदश परितापशान्ति  
 ॥ ४३ ॥ त्वामञ्जनीयति कलासु विलोकयन्ति त्वा मृगवती  
 कुशलीयति कर्णपूरम् । त्वा पूर्णमाविधुमुदी हृदि मान  
 यती यशोगिरीनननीलमणीकरोति ॥ ४४ ॥ अविरो



परिहारैर्युग सारणीना अग्रदहनशिखोष्णश्वासपूरैश्च  
तस्या । सुमग वत कृशाक्ष्या स्वर्वायान्योन्यमेमि क्रियत इव  
पुरोम् पङ्क्तिं पासुग च ॥४५॥ अग्रदधुनिमित्तं गृधमुज्ज्वल  
मन्या सुमग तप कथाया प्रस्तुताया सखीभि । भवति वि  
तनपृष्ठोदसपीनसनाया तनवउपयिताद्भृजुभिर्नै साङ्गमङ्ग  
॥ ४६ ॥ विपुलपुङ्कमालि स्पीतसीत्कारमन्तर्नमित-  
जडिमकाकुच्याकुल व्याहन्ती । तप नितर विधायामन्द  
कन्दर्पचिन्तारसचलनिधिमग्रा ध्यानरुभा मृगाक्षी ॥ ४७ ॥  
अङ्गेज्जङ्गनरुद्रतनूदृशुपि ध्यानमुद्रा कण्ठे जीर कर  
किंसलये वीधर्गाया कपोलः । असे वेणी कुचपरिसरे  
चन्दनं वाचि मौनं तस्या सजे स्थितमपि न तु ह्या विना  
हापि चेत ॥ ४८ ॥ किं पृष्टेन द्रुततरमितो गम्यता सा  
प्रिया ते दृष्टा मागे दिग्गमखिल सास्रमेरा मयैरम् ।  
पाये पाये त्वमिति रमसाङ्गीरमालोकयन्ती दृष्टे दृष्टे न  
भवति भगानित्युदसं वलन्ती ॥ ४९ ॥ चित्रोक्तीर्णादपि  
विषयराद्रीतिमाजो निगाया किं तु नृमस्त्वदमिसरणे  
साहस नाथ तस्या । ध्यान्ते याग्या यदतिनिश्चत बाल्या  
सप्रकागनासायाणि पवि कणिकणारत्नरोवी व्यधायि  
॥ ५० ॥ यात्रयापन्नरति कठ्या पूर्णकाम भगाङ्गन्या-  
त्तापद्भुतिमयपु क्षीयते सा मृगाक्षी । मन्ये धाता षट-  
यति विष्णु सारमादाय तत्सास्रमाधायन्न भवति सखे  
पूर्णिमा तापदेहि ॥ ५१ ॥ हस्ताम्भोजे वदनमश्रुनाथ  
ताग्याङ्गुले द्वारि खैर नयनमधरे तर्जनीं सनिधाय ।  
वीर्धोच्छ्वास विरतविषया स्वादमुत्कण्ठितोष्ण मृगाक्षी त्वा  
हृदि विद्वधती बाष्पमाविष्करोति ॥ ५२ ॥ आद्य कोप  
सदनु मदनस्त्वद्वियोगस्तृतीय शाल्यं दूर्तानचनमपर  
पचम शीतमातु । इत्थं बाला निरग्रपि पर त्वा कल प्रार्थ  
यन्ती हा हा पैञ्चजनमधुना सेवते योगिनीय ॥ ५३ ॥  
धातु शिन्वातिशयनिकपस्यानमेधा मृगाक्षी रूपे देवोऽप्यय  
मनुष्यो दक्षबाद अरस्य । जातं देवात्सदृशमनयो सगत  
यचदेतत्पद्मार्थोपनयनमधुना राज्यमेवातपनम् ॥ ५४ ॥  
अन्नध्यानमुमुषरतिदिग श्रेणयसोयद्राना धारासारैर्धरणि  
वडय सजेत श्रानयन्ति । तेन केहं वहति त्रिपुलं मत्सखीयुक्त  
मेतत्त्वं नि ज्ञेहो यदमि तदिदं नाथ मे विमयाय ॥ ५५ ॥  
श्रादुर्भूते नरनरपरे त्वसथ द्रष्टव्या प्राणा पद्मेरुदल-  
दृष्टा कण्ठदेवं प्रयाति । अन्यत्किं वा तप सुमविधुं  
द्रष्टुमर्ह्य गतु वक्ष पञ्च सृजति तिसिनीपलन्य चलेन  
॥ ५६ ॥ गृहीत ताम्बूल परिजनचोमि कथमपि  
अरत्यन्त शय्या सुमग तप भूति प्रतिदिनम् । तथैवास्ते  
हस कलितकणिरसीनिसलयस्यैवासीतस्या कमुक्कल-

कालीपरिचिन्तम् ॥ ५७ ॥ गर्भ्येका मूर्त्तिं मरति पुनरन्या  
यदनयो किमप्यासीन्मध्ये सुमग मरुतायामपि निमि ।  
लिम्बन्त्यास्ततया कुसुमगरलेभ्य तप कृते समामि  
सखीति प्रथमपदमागोऽपि न गत ॥ ५८ ॥ मत्सीभिन्ना  
याचे वत ननगिरास्त्वामिमह न चेदमि प्रीति दुरु  
तदपि कारुण्यकणिकाम् । अतस्या सा तस्या सुदतमय-  
मन्या किमपर प्रमोहो विश्रामस्तमय मग्न वा प्रतितृति  
॥ ५९ ॥ विमुच्यन्त्या प्राणाश्चिरनिरहदु नासहनया तथा  
सदिष्टं ते कठिनदृष्टयापश्चिममिदम् । अपत्य बालका भम  
विधिहताया सलिलद्रा तथा नय सेव्या व्यसनरुचये  
दीयत इति ॥ ६० ॥ न हार नाहार कलयति विहारं  
विषमिर अरन्ती सा राभा सुमग भवतश्चागमन्निन्म् । पर  
क्षीणा दीना परमसुखीना सुखदना कुहपदग्लानश्चपञ्च-  
नयनाङ्गीकृतगति ॥ ६१ ॥ क्षण मूर्च्छामेति श्रमति परितो  
अथ क्षणमपि क्षणं प्रति स्तम्भ निरग्रपि भग्न्याननिरता ।  
क्षण खगे बाला तप सुमग योगं च लभते क्षण तज  
शमोर्नयनजमय ध्यायति यमम् ॥ ६२ ॥ पुसुमशयने  
अप्यङ्गं ताम्यलनहविचरतं वदनपरनै श्यामच्छायो बभूव  
सखीचन । इदयनिहित शीतो लेपदलीनि रं कगेत्यहह  
कठिनानस्या तस्यास्त्रयैरमुपेक्ष्यते ॥ ६३ ॥ विरहविषम  
काम काम तनु कुरुते तनु दिग्गमगनादक्षश्चाय व्यपेन  
घृणोपम । त्वमपि वशगो मानन्याधेर्निश्चितय नाथ हे  
निसलयसुदुर्जीरत्येन कथ प्रमदाजन ॥ ६४ ॥ मृगगिद्यु  
दृष्टस्तस्यास्त्राप कं कथयामि ते दहनरतिता दृष्टा मूर्ति  
मया न हि त्रैवरी । इति तु विदित नारीरूप स लोकरुगा  
मुग्रा तप शठतया शिलोत्कर्षो विधेर्निचटिष्यत ॥ ६५ ॥  
सुहृद्व्यनननीचने सगुचन्दनासेचनं सरोचदुर्ध्वनैरपि  
न चेष्टते सुन्दरी । तथापि तप नामनि प्रियसखीभिरान  
दित निजेदयति जीवित धन्यसाक्षि रोमोद्गम ॥ ६६ ॥  
गेहादङ्गणमङ्गणादपि बहिर्वासाच वृष्यतीतं तामानि यदि  
वेत्ति सैन सुसखी किं चान्यदाचमहे । पर्यङ्केऽपि तनाङ्ग  
सङ्गसुमगं सेवाममग्रा निरर्धैरागमण्डपतामनीयन तथा  
तमिन्कदत्ता सुदु ॥ ६७ ॥ दृष्टे चन्द्रमणि प्रलुप्ततममि व्योमा  
ङ्गणम्येयमि स्फूर्तिर्मल्लतेचमि त्वयि गते दूर निजप्रेयसि ।  
श्वास केवकोरनीयति मुख तस्या सरोजीयति क्षीणेदीयति  
ममयो मृगद्यो हकचन्द्रकान्तीयति ॥ ६८ ॥ आनामो  
विपिनायते प्रियसखीमाणापि जालायत तापोऽपि अस्मितेन  
दागदहनत्रालकनपायते । सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणी  
रूपायत हा कथं कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन् शार्ङ्ग-  
विक्रीडितम् ॥ ६९ ॥ अञ्छित नयनान्धु बन्धुपु कृत

ताप सखीप्राहितो दैन्य न्यस्तमशेषतः परिजने चिन्ता  
 गुरुभ्योऽर्पिता । अथ श्व किल निर्वृतिं व्रजति सा श्वासे  
 पर खिद्यते विश्रब्धो भव विप्रयोगजनित दुःख विभक्त  
 तया ॥ ७० ॥ त्वचिन्तापरिकल्पित सुमग सा समाव्य  
 रोमाश्रिता श्रूयालङ्घनसचलद्रुजयुगेनात्मानमालिङ्गति ।  
 किं चान्यद्विरहव्यथाप्रशमनीं सप्राप्य भूच्छं विराग्यत्युज्जी  
 वति कर्णमूलपठितेस्त्वन्नाममग्राहरे ॥ ७१ ॥ नीरागा  
 मृगालान्धने सुखमपि स्वनेक्षते दर्पणे तस्या कोकिलकूजिता  
 दपि गिर नोन्मुद्रयत्यात्मन । चित्र दुःसहदाहदायिनि  
 धृतेद्वेषापि पुष्पाशुषे सा बाला सुमग प्रति प्रतिपद प्रेमा  
 धिकं पुप्यति ॥ ७२ ॥ उन्मील्यति नखैर्लुनीहि वहति  
 क्षौमाश्लेनाश्रुषु क्रीडाकाननमाश्रयन्ति चलयकाणैः समु  
 त्रासय । इत्थं यज्जुलदक्षिणानिलकुहकपठौपु साङ्केतिक  
 व्याहारा सुमग स्वीयविरहे तस्या सखीना मिथ ॥ ७३ ॥  
 वर्धन्ति स्तनयिन्नयो न सारले धारागृहे वर्तसे गर्जन्ति  
 प्रतिकूलनादिनि न ते द्वारे स्थिता दग्धितन । इत्येव  
 गमितो घनव्यतिकर सा राजपुत्री पुनर्गतो वाति कदम्ब  
 पुष्पसुरमौ केन प्रतारिष्यते ॥ ७४ ॥ सप्रोसेज्यविवासरे  
 क्षणमसौ त्वद्वर्मेवातायन वारवारमुपेत्य निष्कृतया निश्चित्य  
 किञ्चिच्चिरम् । सप्रत्येय निवेष्ट केलिकुरी साह सरांसि  
 शिशोर्माधव्या सहकारकेण कृष्ण पाणिग्रहो निर्मित  
 ॥ ७५ ॥ नाय मुञ्चति सुषुप्तामपि तनुत्यागे वियोगमरस्ते  
 नाहं विहिताञ्जलिर्दुषते पृच्छानि सत्य वद । ताम्बूल कुसुम  
 पैटीसुन्दक यद्व्यभिर्दीयते स्यादनैव परं तत्किमुचित  
 ज्वालयलीदु सहम् ॥ ७६ ॥ आसाम्मुञ्चति भूतले विलुठति  
 रत्नमार्गमालोक्त दीर्घं रोदिति निक्षिपत्यविरत क्षामा मुञ्चा  
 बह्वीम् । किं च प्राणसमा न काङ्क्षितवती स्वमेऽपि ते सगम  
 निद्रा वाञ्छति न प्रयच्छति पुनर्दग्धो विनिस्तामपि ॥ ७७ ॥  
 कोदण्डो विशिखो मनोनिवसति कामस्य तस्या अपि भ्रूवली  
 नयनायल मनसि ते वास समुमीलति । इत्थं साम्यविधौ  
 तयो प्रमरति स्वामिसया शिखता तन्याना तनुना क्रमाद  
 तनुतां नैषा यथा गच्छति ॥ ७८ ॥ शोकोत्पत्तिशोकत  
 मुमनसो यद्वैनमसौदयो वरस्यं च रसालतो विकल्पा  
 तावत्कल्पना निधे । किं चान्यत्रलोदो भवत्यनन्दो निर्णीत  
 मुदीयत याम केरन्मैक एव न भवानभ्यामशेष जगत्  
 ॥ ७९ ॥ नैपुण्यं कलङ्कशोमलमिमां पूर्णस्य शीतपुते  
 सिगम्यत यत दक्षिणस्य मरुतो दाक्षिण्यद्वानिध्र साम् । अतं  
 व्यावृत्तिमेव कर्तुमवन्ना मनाहमातन्वते तद्विप्र नियते मृगा  
 दिचरन्तोद्गतेस्त्वदासिद्धम् ॥ ८० ॥ या चन्द्रस्य कलङ्किनो  
 जनयति सैराननेन प्रपा दाचा मन्दिरकीरसुन्दरगिरो या

सर्वदा निन्दति । निश्वासेन तिरस्करोति कमलामोश  
 न्वितान्यानिलान्सा तैरेव रहस्वया विरहिता काचिदशा  
 नीयते ॥ ८१ ॥ चन्द्र चन्दनकर्मनेन लिखित सर्गादि  
 दधाधरा काम पुष्पशर किलेति सुमनोवर्मा लुनीते च  
 यत् । वन्द्य निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्कत्वाग्रहत्या  
 झुलीस्ताकाम सुमग त्वया वरतनुर्वातुता लम्बिता ॥ ८२ ॥  
 तापोऽन्म प्रसूतिपत्र प्रचयवन्वाध प्रणालोचित श्वासा  
 कम्पितदीपवर्तिकलिका पाण्डिभि मग्न वपु । किं चान्य  
 त्कथयामि रात्रिमलिला स्वमार्गवातायने हस्तच्छत्र  
 निरुद्धचन्द्रमहत्तस्या स्थितिर्वर्तते ॥ ८३ ॥ विभ्राणा  
 हृदये त्वया विनिहित प्रेमाभिधान मयं शल्य यदिदधाति  
 सा विधुरिता साधो तदाकर्ण्यताम् । शैते शुष्यति  
 ताम्रैयति प्रलपति प्रम्लायति प्रेङ्खति भ्राम्यत्युच्छति प्रेङ्गयति  
 गलत्युन्मूर्च्छति नुव्यति ॥ ८४ ॥ कार्ये चेत्यतिपक्व  
 हिमरुच स्तुलैव चेत्याण्डिमा लीना एव मृणालिका  
 यदि पुनर्बाध्य कियान्मुपि । सतापो यदि शीतलो  
 हुतवहस्यसा कियद्वर्ण्यता किं तु त्वत्स्थितिमात्रेण शरण  
 लान्पश्येव वपु ॥ ८५ ॥ सौधादुद्विजते त्यज्युपगम  
 द्वेष्टि प्रमामैदवीं द्वारात्रसति चित्रकेलिसदसो वेष विष  
 मन्वते । आले केवलमग्निनीकिसलयप्रस्तारशब्दातले  
 सकलोपनमरन्दाकृतिरसायनेन चित्तेन सा ॥ ८६ ॥ सा  
 न स्नाति न चावुलिम्यति न वा केशेषु घत्ते सज न क्रीडानु  
 मनो दधाति न सखीरालोके चाटुपु । किं तु न्यस  
 सुखाम्बुज करतले बाष्पायमाणेक्षण निश्वासगलपिताधर  
 च शयने जागर्ति ते चिन्तया ॥ ८७ ॥ सा रोमाश्रति  
 सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्र्यति ध्यायत्युद्गमति प्रमी  
 लति पतत्युवाति मूर्च्छत्यपि । एतावत्यतनुज्वरे वरतु  
 जीवेव किं ते रसास्त्रेण्यप्रतिम प्रसीदति यदि त्यक्तोऽन्यथा  
 हस्तक ॥ ८८ ॥ कंदर्पज्वरस्यराकुलतनोराश्रयमला  
 श्विर चेनश्चन्दनचन्द्रम कमलिनीचिन्तासु सताम्यति । किं  
 तु क्षान्तिवशेन शीतलतनु त्वामेवमेक प्रिय ध्यायती  
 रहसि स्थिता कथमसां क्षीणा क्षण प्राप्ति ॥ ८९ ॥  
 अङ्गेध्यामरण करोति बहुस पत्रंऽपि सचारिणि प्राप्त त्वा  
 परिशङ्कते वितनुते शय्या चिर ध्यायति । इत्याकन्यविश्रुत  
 तत्परचनासक्यलीलाशतव्यासत्तापि विना त्वया वरत  
 नुर्नेषा निद्रा नेष्यति ॥ ९० ॥ आलम्ब्याङ्गनापिकारि  
 सरे चतुदमे मञ्जरीं संरस्यन्द्रपरागडम्पटरणद्वद्वाङ्गनामोभि  
 नीम् । मन्ये स्ता तनुमुत्तरीयवस्त्रेनाच्छाद्य बाला स्वर

रुग्णध्याननिरोधकमितकुचश्वासोद्गमा रोदिति ॥ ९१ ॥  
चित्राय त्वयि चिन्तिते स्मृतिमुखा सजीकृतं खं धनुर्मतिं  
वर्तमुपागतेऽङ्गुलियुगे बाणा गुणे योजिताः । प्रारब्धे तत्र  
चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणमिच्छा सती भित्तिं द्रागनलम्ब्य मिह-  
लपते सा तत्र चित्रायते ॥ ९२ ॥ आदावज्जनपुञ्जलिस्त्रपुषा  
श्वासामिलोद्धासितप्रोत्सर्पद्विहरानलेन च ततः सतापिताना  
दशाम् । सप्रत्येव निषेकमश्रुपयसा देवस्य चेतोमुवो मल्ली-  
नामिष पात्रकर्म कुरुते धामं कुरुक्षेत्राणा ॥ ९३ ॥ ज्योत्स्ना  
मौक्तिकदाम चन्दनरसः शीताशुक्रान्तद्रवः कर्पूरं कदली  
मृणाललयान्यन्मोजिनीपल्लवा । अन्तर्मानसमास्त्वया  
प्रमनता तस्याः स्फुलिङ्गोत्करव्यापाराय भजन्ति हन्त किम-  
नेनोक्तेन न श्रूमहे ॥ ९४ ॥ पाणिर्नारयकङ्कणः स्तनतटी  
निष्कम्पमानाशुका दृष्टिर्निश्चलतारका सममग्निसाण्डव्यं  
कुण्डलम् । कश्चिन्नापितया समं वृश्चतनोर्मैदो भवेद्यो यदि  
त्वन्नामसरणेन कोऽपि पुलकारम्मः ससुज्जृम्भते ॥ ९५ ॥  
दत्तोऽस्याः प्रणयस्त्वयैव भवता चेयं चिरं लालिता देवा-  
दय किंलं त्वमेव कृतवानस्या ननं विप्रियम् । मन्दुर्दु सह  
एव यास्युपशमं नो सान्त्वयादैः स्फुटं हे निश्चिद्य विमुक्त-  
कण्ठकरुणं तावत्सखी रोदितु ॥ ९६ ॥ चूडारत्नमपानिधिर्यदि  
मयेच्छेत्कुन्तलं गण्डकी कावेरी यदि कङ्कणं यदि पुनर्मैवेयकं  
गौतमी । सुक्तासकसुरनिम्नगा यदि यदि स्यान्मैखला नर्मदा  
कौशेय यदि कौशिकी कृशतनोस्तापस्तदाप्येति वा ॥ ९७ ॥

### नायकं प्रति नायिकासंदेशः

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विच्छेदमीरुता । नादृष्टेन न  
दृष्टेन भवता विघटे सुखम् ॥ १ ॥ आलीमि, सह मापितं  
किमपि तद्वह्मपि सवीक्षितं पेषुः कुसुमैरपूजि कथमप्या-  
धाय चित्ते मनाक् । तेनापि प्रिय चेत्तथा मयि कृपाकार्पण्य-  
मालम्बसे प्राणेश प्रबलं तदत्र निखिलं तत्प्राप्तिकुल्यं विधेः  
॥ २ ॥ नित्यं ब्रह्म यथा करन्ति मुनयो हसा यथा  
मानसं सानन्दा, स्फुटसहस्रीवनयुता प्यायन्ति रेवा गवाः ।  
युष्मदर्शनलालसाः प्रतिदिनं युष्मान्करामो वयं धन्य-  
कोऽपि स वासरोऽत्र भविता यत्रावयोः सगमः ॥ ३ ॥  
इन्दुं वैरविणीव कोकपटलीवामोजिनीवामध्वं मेघं चात-  
कमण्डलीव मधुप्रेणीव पुष्पाकरम् । माकन्दं पिकमुन्दरीव  
तरुणी प्राणेश्वर प्रोषितं चेतोदुत्तिरियं मम प्रियसखे त्वा  
द्रुमुत्कण्ठते ॥ ४ ॥

### नायिकां प्रति संदेशप्रेषणम्

देवात्यदयेर्नगति विचरन्निच्छया मयिया चेदाश्वासदा

तदनु कथयेर्यामकीनामप्याम् । आशतन्तुर्न च कथय-  
तात्यन्तमुच्छेदनीयः प्राणत्राण कथमपि बरोत्यायतास्याः  
स एकः ॥ १ ॥

### नायिकां प्रति नायकसंदेशः

त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदयं न जहामि मे । निर्गमामने  
छायेऽपि पुरो मूलं वनसते ॥ १ ॥ मर्त्योऽहं त्वया  
कन्ते न मरिष्याम्यहं तत्र । मरणं चेतसो धर्ममन्वेतो  
भगदाहृतम् ॥ २ ॥ त्वया मम समेतस्य कन्या अपि  
समासमा । भगत्या त्रिप्रयुक्तस्य कत्यकत्यः क्षणोऽपि मे  
॥ ३ ॥ यत् प्रभृति ते वान्तं मुन्यमालोकिनं मया । कामः  
कामं ममाङ्गानि व्यययत्यमितः शरैः ॥ ४ ॥ तपति तैल-  
गात्रि मदनस्त्वामनिशं मा पुनर्दहत्येव । खलपति यथा  
शशाङ्क न तथा हि कुसुद्वर्ती दिनस ॥ ५ ॥ किमकारि  
मन्दमतिना रतिपतिना कामनन्ननिपुणेन । स्यूतामि हरि-  
णनयने हन्त हृदि श्रेहतन्तुना न तनो ॥ ६ ॥ कृष्णा ते  
कचसहतिरम्बुजनयने तमाधरः शोणः । तं सुरतरङ्गिणी  
कथममितस्वापी न ते वियोगः सात् ॥ ७ ॥ दूरं मुक्ता-  
लतया विससितया विप्रश्रेयमानो मे । हंस इव दर्शि-  
ताशो मानसजन्मा त्वया नीतः ॥ ८ ॥ क्षिप्रमालय  
सुरूक्षमेव था त्वत्कथैव सखि मे रसायनम् । शीतलं  
सलिलमुष्णमेव वा पात्रक हि शमयेदसशयम् ॥ ९ ॥  
स्नेहेऽपि देवि रमसे न मया विना तं स्वापि त्वया विर-  
हितो मृतवद्भवामि । दूरीकृतानि विधिवुल्लेखितैस्तथापि  
जीवत्सवेहि मन इत्यसो दुर्गताः ॥ १० ॥ बलारम्भचानि  
बलनासहमध्यमानि कण्ठोदयत्कलहतानि गल्लज्जुषानि ।  
आसादितोऽधरदलान्यलसेक्षणानि तान्येव तन्नि सुरतानि  
तव करामि ॥ ११ ॥ अद्यापि मुन्दरि तमाननचन्द्रविम्बं  
बन्दीकृतान्मुच्युगं परिचुम्ब्य चेतः । त्वत्सगमोद्गमसुखं  
तनुते तथापि वैरं करोति करुणाविक्रमो विवेकः ॥ १२ ॥  
त्वदीयसुपङ्कजं यदि विधोरलं वार्तया तमाधरमुधा यदा  
भवति किं मुधा नो मुधा । त्वदङ्गपरिरम्भं भग  
कृतं मुधागाहनेस्त्वदीयदगनुमहसदपि धिचिगैन्द्रं पदम्  
॥ १३ ॥ भगवतु विदितं व्यथोल्लेखितं प्रिय गन्यता तनु-  
रपि न ते दोषोऽस्माकं विविस्तु पराधुनः । तत्र यदि  
तथामृतं प्रेम प्रवन्नमिमा दग्धा प्रवृत्तिरलं वा न, पीडा  
गते हतजीविते ॥ १४ ॥ यदिन्दोर्लक्ष्मीस्तं वदन्कमले  
वासमकरोत्तम लोमस्त्रेमा तव तरुणि धम्मिष्ठमभवत् ।  
अनुप्राप्ता हारागल्लिमि च तारागल्लिचि, शरण्यायाः कने

मम शरणदाने परिभव ॥ १५ ॥ भवत्या विरूपे गुरुहृदय  
खेदेन तनुता तनुर्नित्य धत्ते सद्यश्मिति मत्तेभगवते ।  
इदं तावच्चित्र कमलमुखि सर्वैरवयवैः सुरूपा त्व लोके  
नियतमसुरूपा भवसि न ॥ १६ ॥ सुमध्वे वाग्मर्द्ध्वैर्वचन  
विधिमन्त्रीकुरु न वा स्मितज्योत्स्नाकान्त कुरु वदनमेत  
न्मयि न वा । त्रितोकीमूर्धन्या यदि विविधपुण्याधिकतया  
मया दृष्टासि त्व तदिह सकल मेऽजनि जनु ॥ १७ ॥  
यदि प्राणा एष प्रणयपरिणाह कथमयं विभिन्ना तेभ्य  
श्चेत्कथमियममेदव्ययसिति । न भिन्ना नाभिन्ना यदि  
भनसि किं नाम तदपि त्वमेकासि त्वं मे कुवलयदलश्रेणि  
नयने ॥ १८ ॥ यदेक कासार रचयति तथा कूपम  
थवा तदाकाङ्क्षा देवो वितरतितरा श्रीपतिरपि । मया तु  
त्वद्भक्तो कमलमुखि सान्द्राजुसलिले कृता पारावारास्त  
दपि गणना ते न हृदये ॥ १९ ॥ इतो विद्युत्सुज्ज्वलितम-  
सकृद्भाषयतु मामित केकांकेषा हरतु हृदय निर्दयमिदम् ।  
इत कामो वाम प्रहरतु शुद्ध पुङ्खितशरो गतासि त्व दूर  
चपलनयने प्राप्ससि कुत ॥ २० ॥ हिमाशुश्रङ्गाशुर्नैव  
जलधरो दामदहन सरिद्धीचीवात कुपितकणिनि श्वासपयन ।  
नवा मही भङ्गी कुवलयवनं फुन्तगहन मम त्वद्विरेषा  
स्तुमुखि विपरीतं जगदिदम् ॥ २१ ॥ आस्ता तावद्वचन  
रचनामाजन्तव्यं विदूरे दूरे चास्ता तव तनुपरीरम्भसाध  
नापि । भूयो भूय प्रणतिभिरहं किंतु याचे विधेया स्मार  
स्मार सज्जनगणने कापि लेखा ममापि ॥ २२ ॥ श्यामा  
स्वङ्गं चकितहरीणिमेषणे दृष्टिपातं वक्त्रच्छाया शशिनि  
शिथिला बह्मारेपु केरान् । उल्लस्यामि प्रतनुपु नदीवीचिषु  
भ्रूलिलासाहन्तैकस्मिन्किंचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति  
॥ २३ ॥ त्यामास्त्रिय प्रणयपुपिता धातुरागे शिलाया  
मारमानं ते चरणपतितं यावद्विच्छामि कर्तुम् । अस्तेला-  
वन्मुद्गरुचिर्नैर्दृष्टिगलप्यते मे धूरस्तस्मिन्नि न सहते  
सगम नौ श्रुतान्त ॥ २४ ॥ मामाकाशप्रणिहितमुज  
निर्दयारूपहेतोर्लब्धायासौ कथमपि मया स्तम्भसर्दार्णेपु ।  
पश्यन्तीना न रज्जु बहुशो न स्थलीदेवताना शुक्ला  
रथूलाश्वरिसलयेपुशुलेशा पतन्ति ॥ २५ ॥ भिन्ना  
सद्य सिसलयपुटान्देवदारुद्रुमाणा ये तत्क्षीरमुत्सिमु-  
रयो दशिणेन प्रवृत्ता । आलिक्रान्ते गुणवति मया ते  
तुपारादिधाता पूर्वं सृष्टं यदि भिल भवेदन्नमेभिस्तवेति  
॥ २६ ॥ सक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घायामा त्रियाम्  
सर्वावस्थामहरपि कथं मन्दमन्दातव सात् । इयं चेत्  
श्रुतलनये दुर्भगार्थं मे गाढोष्माभि कृतमरणं त्वदि  
योग्यपामि ॥ २७ ॥ कथ्यास्याय व्यतिवर्तिम सुक-

दु खो भवेय को जानीते निभृतसुभयोरावयो सेहसारम् ।  
जानात्येवं शशाधरसुखि प्रेमतत्त्वं मनो मे त्वामेवैतच्चि  
रमुगुत तत्रिये किं करोमि ॥ २८ ॥ त्वद्व्यापृतान  
दुर्ललितया दृष्ट्या ॥ विश्रम्यता त्वद्वाक्यश्रवणामियोग  
परयो श्रव्यं कुत श्रोत्रयो । एभिस्तत्परिरम्भनिर्भरसैद्धै  
कथ स्वीयता कष्ट त्वद्विरहेण सप्रति वयं कथामवस्था गता  
॥ २९ ॥ यत्त्वघेनसमानकान्ति सलिले ममं तदिन्दीवर  
मेघैरन्तरित प्रिये तव मुखच्छायासुकारी शशी । येऽपि  
त्वद्भगवानुकारिगतयस्ते राजहसा गतास्तत्सादृश्यविनोद  
मानमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥ ३० ॥ गूढालिङ्गनगण्ड  
जुम्बनकुचसर्पादिलीलायितं सर्वं विस्मृतमेव विस्तृतयो  
बाले खलेभ्यः भयात् । सल्लापस्तवधुना सुदुर्घटतमस्त  
त्रापि नातिव्यथा यत्त्वदर्शनमप्यभूदसुलभ तेनैव दूरे भूयम्  
॥ ३१ ॥ धन्यस्तस्मि स एष पाण्डिमवरश्चुम्बकमोलस्थल  
धन्य तस्मि तदेव कार्श्यमिह यत्त्वत्पङ्कमालिङ्गति ।  
धन्योऽय विरहानलस्तव मनो यस्यानुष्टुते पद दूरे हन्त  
तया तु पातकितया मादरजन सीदति ॥ ३२ ॥ न स्नान  
न च भोजनं न पठनं नान्यत्र सौख्य घृतिर्नान्यस्तीजन  
सेवन न च कथानिद्राविलासोद्यम । किंतु त्वा परिचिन्त  
यामि सततं ध्यानेन चेत् स्थिता स्वमालोकनकामकेलि  
विधिना जीवामि कान्ते तव ॥ ३३ ॥ रात्रि कालयुगोपमा  
मलयजो गन्धानिल किं विष सोम सूर्य इवाभग्नमलय  
जालेष स्फुलिङ्गोपम । तिक्त सुखरगीतवाद्यपरभृत्पाराव  
तादिष्वनिर्यैः स्याद्विरेव कर्णयुगले विच्छेदतो मे तव  
॥ ३४ ॥ चन्द्रो द्वादश भास्करा समभनन्तारिपुङ्गाना  
शत मिष्ट तिक्तरस विलेपनमहो दीप्तानलो मे तव ।  
विच्छेदान्मल्लयानिल श्रियतमे किं कालकूट धृती गीतादि  
ष्वनिर्यैः यत्त्रसदशोऽरण्यं विचित्रं गृहम् ॥ ३५ ॥ स्थाना  
भिर्गत्य दूर व्रजति मयि चिर मुक्तवष्ट रुदित्वा पश्चाड्  
न्युज्य नेत्रे प्रणतिसुगता वेपमानाङ्गयति । कान्ते यन्मा  
मनोच प्रलयघनघटाटोपवद्वाङ्मकारे बाले वापालिकोऽपि  
प्रसति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ॥ ३६ ॥

### दूर्तीं प्रति नायिकाप्रश्नाः

उत्तापयन्त्या दयितस्य दूर्तीं वध्या रिभूपा च निवेग  
यन्त्या । प्रसन्नता वापि सुखस्य जज्ञे वेपथिया मु प्रिय  
वार्तया नृ ॥ १ ॥ अलमलमपुण्यं तस्य नास्ति पुनरपि सैव  
कथा गत स काल । कथय कथय वा तमापि दृष्टि  
प्रतियचनं द्विपनोऽपि माननीयम् ॥ २ ॥ कथय निपुणे

कमिन्द्य क्य तु क्रियच्चिर निमिषिष्ठित किं तेनोक्त  
वदा स इहेष्यति । इति बहुविधप्रेमालापपथितविनया  
प्रियतमस्या सलपेऽप्यर्थे प्रयान्ति न नष्टात् ॥ ३ ॥

### दूत्युपहासप्रश्नाः

पार्श्वस्था सप्रहासम्यमधरे व्रणमुपिडते । दूति सन्नाप  
योग्यासि न योग्या दूतवर्मणि ॥ १ ॥ बहुनाय किमुत्तेन  
दूति मत्कार्यसिद्धये । स्वमासायपि दत्तानि वक्तव्येषु तु  
का कथा ॥ २ ॥ किं त्व निगृहसे दूति स्वनौ वक्र च  
पाणिना । न्विडता एव शोभते शृंगधरपयोधरा ॥ ३ ॥  
एव दूति निरगा कुच न तु पापीयसो गृहम् । रिपुना  
मरण देहे दृश्यते कथमन्यथा ॥ ४ ॥ दूति त्वया इत  
महो निखिल ममुक्त न त्वाहरी परहितप्रणालि लोके ।  
श्रान्ताणि हन्त मृदुलाङ्गि गता मदर्थे सिध्यन्ति पुन मुह  
तानि विना श्रमेण ॥ ५ ॥ रत्न्यामन्यसा सुरतपरिवृत्ताय  
नुचित मदीय यद्वास कथमपि हत तेन सुहृदा । त्वया  
प्रत्यानीत निजरसनदानापुनरिदं कुतस्त्वादमृति स्खलित-  
शमनोपायनिपुणा ॥ ६ ॥ नि शेषमुतचन्दन स्नानत  
निर्मृष्टरागोऽधरो नेत्रे दूरैर्मनक्ने पुलकिता तन्वी तवेय  
तनु । मिथ्यागदिनि दूति बाष्पजननसाज्ञातपीडागला  
धार्पी क्वापिमितो गतामि न पुनस्तस्याधमस्मात्तिरम् ॥ ७ ॥  
दूतीदं नयनोत्पलद्वयमहो तात नितान्त तत्र खेदाम्भ  
कणिका ललाटफलके मुक्ताधिय विव्रति । नि श्वासा  
प्रचुरीमनति नितरा हा हन्त चन्द्रातपे यातायातयाद्दृष्टा  
मम कृते श्रान्तासि वान्ताकृते ॥ ८ ॥ दूति आसन्निवेश  
एव किमहो चण्डि तराधाननाद्विग्रहलङ्घनी कथमहो  
त्वनाथपादार्पणात् । निर्मृष्टाधरागपलवचिस्त्वत्कार्यसन-  
त्यनाद्वासस्तस्य किमङ्गसगतमहो निश्वासहेतोस्तन ॥ ९ ॥  
श्वास किं त्वरिता गता पुलकिता कलाधिसाद कृत सखा  
वैश्यसि पादयोर्निपतनातीवी गमादागमात् । सेवाद्रे सुख  
भातपेन गलित क्षामा विमलकुम्भिर्दूति स्थानसरोरहा  
कृतिधरस्त्वौष्ठस्य किं वक्ष्यसि ॥ १० ॥ स्निग्ध केन मुख  
दिवाकरकरैस्ते रागिणी लोचने रोषातद्वचनोरिथताद्विल्लिता  
नीलालम्बा वायुना । अत्र कुङ्कुममुक्तीयकपात्कान्तासि  
गत्यागतैस्तुक्त तत्सकल किमत्र वद हे दूति सुतसाधर  
॥ ११ ॥ साय स्नानमुपासित मलयजनाङ्ग समालेपित  
यातोऽञ्जालमौलिमन्मरमणिर्निश्चमन्दा गति । आश्रये  
तप सौकुमार्यमभित क्वान्तासि येनाधुना नेत्रद्वन्द्वममीलन  
व्यतिकर शक्तोमि तेनासितम् ॥ १२ ॥

### नायिकां प्रति नायकावस्थाकथनम्

पद्मशन्दलीनहृदयो रूपालङ्कारमाननिपुण । वरिपरि  
सचिन्तमुद्रनरुणि तयार्थे पर म युग ॥ १ ॥ परिहरति  
रतिं मनि रुनीते स्खलनितग परितर्तत न भूय । इति  
तत्र विषमा दद्यान् देह परिमयति प्रथम निमग्न कुर्न  
॥ २ ॥ निरिरति मुहु आसात्रासा पुरो मुहुगिरते प्रि  
शति मुहु कुचाकुच मुहुर्दृ ताभ्यति । रचयति मुहु  
शब्दा पर्याकुट मुहुरीरत मदनमदनक्रान्त कात प्रियन्त्र  
वर्तते ॥ ३ ॥ सा मा द्रक्ष्यति वक्ष्यति मरुत्या प्रत्यह  
मान्द्रिग्नै प्रीतिं यासति रत्यते सति समागतेति चि ता  
कुल । मार्गे पश्यति वेपथ पुन्यत्यन्तनन्दति विषयति  
प्रत्युदञ्छति मूर्च्छति स्थिरतमपुत्रे निकुञ्जप्रिय ॥ ४ ॥  
पूर् यत्र सम तया रतिपतराधादिता मिद्वयमभिनेत्र  
निकुञ्जमन्मयमहार्तीय पुनर्माधर । ध्यायस्वामनेत्र जप  
ध्रुपि तैरालापमन्त्रादलीभ्यस्सत्यकुङ्कुमनिर्मरपरिस्मा-  
सृत गच्छति ॥ ५ ॥

### सूर्यास्तमनमभयवर्णनम्

मन्त्रसत्कारसपत्न्यास्तन्वर्गदन्वरीष । एतन्नयीमय  
ज्योतिरादित्याख्य निमज्जति ॥ १ ॥ तापनैरिव तेनोमि  
दन्वर्गनिर्याणमेवका । दिगो जाता प्रतीती तु समुत्पन्नरति  
क्रावात् ॥ २ ॥ पुराणरदिमचालेषु मन्त्रेणस्तान्मन्त्रनम् ।  
विन्मन्त्रुह्रा नेतुरन्वयदन्मन्त्रवते ॥ ३ ॥ विडोन्म सगमे  
राग पक्षिमाया विरम्बत । इत इष्ट्य सुख प्राच्या नहि  
नायौ विनर्ष्यथा ॥ ४ ॥ करिष्यति कलानाथ कुतुकी कर  
मन्त्रे । इति निर्गपयामास रविद्वीप निशाङ्गना ॥ ५ ॥  
निर्लीयमानैरिहगेर्निमीलद्विध पङ्कन । निकसन्त्या च  
मात्स्या गतोऽन्म ज्ञायते रति ॥ ६ ॥ अस्त गतन्नि मैत्रि  
तति भर्तारि मेधुन निवेश्य बोशान्त । कमन्त्र्योऽपि रमते  
किमत्र चित्र मृगाक्षीनाम् ॥ ७ ॥ इतोपकार प्रियवन्धुकै  
मा द्राक्ष्य हीनापुनश्च पतन्तम् । इतीन मत्वा नलिनीनय  
मिर्निमीलितान्वन्धुकैहृषणानि ॥ ८ ॥ साध्यरागनधिरागना-  
मापन्नपपात रविमण्डलमचौ । क्रूरकालैरसोऽविच्छेद  
वासरस सहसैन धिरो तु ॥ ९ ॥ नो गविनं च तमो न  
तमीवो न सुतिग्रहगो न च सन्धा । यादृशी प्रथमन  
नित सृष्टेन्नाद्येन सुवन धियमह ॥ १० ॥ मानुविन्विन्द-  
मसगानि च शोचत कुसुदन्धुमण्डलम् । दृश्यते रतिपत  
प्रशमिना कोषरक्तमिन् लोचनद्वयम् ॥ ११ ॥ स्थान-  
माद्विकमपास दन्तिन सङ्कीर्णविपमज्ञानितम् । आविगात

चरणाया गृह्णते वारि वारिरुहवद्वपदम् ॥ १२ ॥ पश्य  
पश्चिमदिगन्तलम्बिना निर्मितं कथमिदं विवस्वता । दीर्घया  
प्रतिमया सरोम्भसां तापनिरयमिव सेतुबन्धनम् ॥ १३ ॥  
उत्तरन्ति विनिकीर्य फलं गाढपङ्कमतिवाहितातपाः ।  
दंष्ट्रिणो वनवराहयुथा दहमद्भुतविसाङ्गरा इव ॥ १४ ॥  
एष वृक्षशिखरे कृतासदो जातरूपसगौरवण्डलः । हीय  
मानमहूरस्ययातं पीथरोह पिबतीव बर्हिणः ॥ १५ ॥  
पूर्वभागतिमिरप्रवृत्तिमिर्व्यक्तपङ्कमिव जातमेकतः । खं हता-  
तपजलं विवस्वता भाति किंचिदिव शेषवत्सरः ॥ १६ ॥  
आविशद्विहृज्जाङ्गणं मृगैर्मूलसेकसरसैश्च वृक्षकैः । आश्रमाः  
प्रविशदम्यवेनवो विभ्रति श्रियसुदीरिताम्रयः ॥ १७ ॥ बद्ध-  
कोशमपि तिष्ठति क्षणं सावशेषविवरं कुरोशयम् । वदपदाय  
यसति प्रहीप्यते प्रीतिपूर्वमिव दातुमन्तरम् ॥ १८ ॥ दूर-  
लम्परिमेयरदिमना वारुणी दिगरुणेन भातुना । भाति  
केसरवतेय मण्डिता बन्धुजीवतिलकेन कन्यका ॥ १९ ॥  
साध्यमस्तमितशेषमातपं रक्तलेखमपरा विभ्रति दिक् ।  
संपरायवमुधा सशोणितं मण्डलाग्रमिव तिर्यगुत्थितम् ॥ २० ॥  
क्रोड्य भूमिपलये जनान्मुधा तापयन्सुचिरमेति संपदम् ।  
वैदयक्रिति दिनेन भातुमानाससाद चरमाचलं ततः ॥ २१ ॥  
मध्यनोपलनिभे लसदंशवेकतश्च्युतिमुपेयुषि भावौ । यौरुवाह  
परिवृत्तिविलोलां हारयद्विमिव वासरलक्ष्मीम् ॥ २२ ॥  
अंशुपणिभिरतीव पिपासुः पत्रजं मधु शृशं रसवित्वा ।  
क्षीयतामिव गतः क्षितिमेर्यल्लोहितं युरुवाह पतङ्गः ॥ २३ ॥  
सुक्तमूललघुवृक्षतपूदः पश्चिमे नमसि संभृतसान्द्रः । सौमि  
मज्जति रवी स विरेजे खिन्नजिह्वा इव रदिमसमूहः ॥ २४ ॥  
कान्तवृक्ष इव कुङ्कुमताम्राः सायमण्डनमभि त्वरयन्त्यः ।  
सादरं ददृशिर वनिताभिः सौपजालपतिता रविभासः ॥ २५ ॥  
अमसानुप नितान्तपिशङ्गैर्भूरुहान्मुदुकरैरवलम्ब्य । अस्त-  
शैलगह्वरं नु विवस्तानाविशे जलधिं नु महीं नु ॥ २६ ॥  
आकुलक्षलपतनिकुलानामारवैरुदितोपसरागः । आययाव-  
हृदिदशविपाण्डस्तुत्यतं दिनमुखेन दिनान्तः ॥ २७ ॥  
आस्थितः स्थगितारिदपङ्कवा संध्यया गगनपश्चिमभागः ।  
सोमिषिद्रुमवितानविभासा रञ्जितस्य जलधेः श्रियमूहः ॥ २८ ॥  
प्राञ्जलापि जने नतमूर्ध्नि प्रेम तत्पत्रवणचेतसि हित्वा ।  
संध्ययानुविदधे विरमन्त्या चापलेन मुजनेतरमैत्री ॥ २९ ॥  
अभितापसंदमयोष्णरुचिर्मिजतेजसामपहमान इव । पयसि  
प्रसुप्तपराश्रुतिधेरपिरोदुमसगिरिभिरभ्यपन्नः ॥ ३० ॥  
गतया पुरः प्रतिगयासमुद्रं दधती रतेन शृगयुल्लुक्ताम् ।  
मुद्रन्तपल्लवमसगिरिः सवित्रश्च योषिदमिमीत दशा ॥ ३१ ॥  
निरालतपच्छविलुज्ज्वलः परितो विपाण्ड दधदभ्र-

शिरः । अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो  
दिवसः ॥ ३२ ॥ अपराहृशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलित-  
ल्लाङ्गुलये । निलयाय शाखिन इवाहृतये ददुराकुलाः  
खगकुलानि गिरः ॥ ३३ ॥ उपसंध्यमास्त तनु सातुमतः  
शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः । करजालमस्तमयेऽपि सता-  
मुचितं खलुचतरमेत्य पदम् ॥ ३४ ॥ नवकुङ्कुमारुणपयो-  
धरया स्वकरावसक्तारविपाम्बरया । अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य  
विशा मृशमन्वरज्यदतुषारकरः ॥ ३५ ॥ गतमत्सराजन्त  
जपाकुसुमस्तम्बकधृतौ दिनकरेऽयनतिम् । बहुलानुरागकुर-  
विन्दलपतिबद्धमध्यमिव दिग्बल्यम् ॥ ३६ ॥ द्रुतयात-  
कुम्भनिभमंशुमतो वपुरधेममवपुषः पयसि । रुचये विरवि-  
नखभिन्नहृज्जगदपङ्ककैतरखण्डमिव ॥ ३७ ॥ अनुपराग-  
वन्तमपि लोचनयोर्दधत् वपुः सुखमतापकरम् । निरैकासय-  
द्रविमैपेतवसु वियदालयौदपरदिग्गणिका ॥ ३८ ॥ अभितिम-  
रश्मि चिरमा विरमादवधानाखिन्नमनिमेषतया । विगल-  
न्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यमिमीलदृक्जनयनं नलिनी ॥ ३९ ॥  
अविभाव्यतारकमददृष्टिमयुतिविम्बमस्तमितमानु नभः । अन-  
सत्तपमतमिखमभादपदोपतैव विगुणस्य गुणः ॥ ४० ॥  
रुचिवाञ्छि भर्तारि भुशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ।  
ज्वलनं स्विषः कथमिवेतरया सुलभोऽन्यजन्मनि स एष  
पतिः ॥ ४१ ॥ महद्गिरोधैस्तमसामभिद्रुतो मयेऽन्यसंभूद-  
मतिर्भ्रमन्निष्ठतौ । प्रदीपवेषेण गृहे गृहे स्थितो विलग्नस्य  
देहं बहुधेव मास्करः ॥ ४२ ॥ अयमसौ गगनाङ्गणदीप-  
कस्तारलकालमुर्वेणशिखाभगिः । क्षणविहन्मिमतबाडवमिहः  
पतति वारिनिधौ विधुरो रविः ॥ ४३ ॥ अभिभूय सताम-  
वस्थितिं जहजेषु प्रतिपाद्य च श्रियम् । जगतीपरिताप-  
शूलकथं जलधौ नावपतेदसौ रविः ॥ ४४ ॥ परिपतति पयो-  
निधौ पतङ्गः सरतिरुहासुदरोऽपि मत्तभृङ्गः । उपनतररुकोदरे  
विहंगस्तखणिजनेषु शनैः शनैरनङ्गः ॥ ४५ ॥ शुचिरिति  
परितः प्रसिद्धिभाजि प्रकटिततेजसि दुर्जये कृतानी ।  
निर्जवसुनिकुरन्मयसंवेत्यतिकरार्तिदधे सरोजयधुः  
॥ ४६ ॥ जगदिव बहुलतपाभितसं जनयितुमद्य जगामिषेक-  
शीतम् । परिधुतरविशतकुम्भकुम्भा प्रचलति पश्चिमवारिधिं  
दिनयोः ॥ ४७ ॥ पतति रविरपूर्ववारिराशौ हृदि पथिकस्य  
यथात्मभुङ्गतासः । प्रमरति चरमां तमप्ररोहः प्रतिपदमद्य  
यया मनोनिगोहः ॥ ४८ ॥ अस्तावलम्बिरविबिम्बनयोद-  
याद्रिचूडोन्मिष सकलचन्द्रतया च सायम् । सन्ध्यापट्ट-

हरहस्तगृहीतकासतालद्वयेन समलक्ष्यत नास्त्वस्मी ॥४९॥  
 यातोऽसि पद्मनयने समयो ममैष सुखा मयैव मरती  
 प्रतिबोधनीया । प्रत्यायनामयमितीन सरोरुहिण्या सूर्यो  
 उत्तमस्तकनिनिष्कर करोति ॥ ५० ॥ कृत्वा प्रबुद्धमन्या  
 मखिला त्रिलोकीमम्भोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् ।  
 अन्त प्रसुप्तहरिनाभिमरोजबोधयैतुहरीव भगवानरविन्द  
 यन्धु ॥ ५१ ॥ पूर्वा क्षणक्रमनिरस्तसमसारागा हित्वा  
 निजान्तिरमुपेत रसो सरागे । आलेकत पुनरमुष्य धृत  
 प्रसादा जाता चिरेण चरमा परमानुरक्ता ॥ ५२ ॥ स्थणे  
 लसतिरनुरागैरसूर्यभिव्यवस्थितार्णवमथो दिवसारवि  
 न्दम् । श्लेष्मण्डविन्दलपसुपायतारचन्द्रान्यकारमधुपानलि  
 सन्धुकोच ॥ ५३ ॥ पृथु गगनरन्यस्त्वचक निमेत  
 त्किमु रुधिरकपाल कालरापालिकम् । कलमरितमन्त  
 किं नु तीक्ष्णण्डण्ड प्रजनयति वितरु साध्यमर्कस्य निम्नम्  
 ॥ ५४ ॥ अयमपि सरयोभित्कर्णकापायमीपद्विसुमरतिमि  
 र्गोणजर्जरोपान्तमर्षि । मदकलकलविङ्कीकाकुलान्दीकरेभ्य  
 क्षितिरुहशिखरेभ्यो मानुमानुधिनोति ॥ ५५ ॥ गतवति  
 दिननाथे पश्चिमक्षमाघरात शिशिरकरमयूखैर्निर्मर दक्षमाना ।  
 परिहृतमिलितालि पाण्यकान्तेन दीना सपदि कमलिनीय  
 हासहीना भूय ॥ ५६ ॥ उदयगिरितटस्य पद्मिनीर्बोध  
 यित्वा न्युत्तरकिरणाम्रैस्ता स्वयं चोपमुज्य । मलिनमधुपस  
 झाचासु सचातकोप कृतरुधिरविरोचिर्मानुरक्त प्रयात  
 ॥ ५७ ॥ अयमपि पुरुहूतप्रेयसीमूर्ध्नि पूर्णं कलश इव  
 सुधाशु साधुलक्षालसीति । मदनविनययात्राजालविज्ञापनाय  
 स्फुरति जलधिन्मये ताग्रधानीन आनु ॥ ५८ ॥ खेरस्त  
 तेज प्रमुदयति पशोतपटली मराली मूका कलकल  
 परोल्लुपटली । इदं कष्ट दृष्ट्वा चिरमसहमाना कमलिनी  
 भ्रमद्भङ्गव्याजात्कथलयति हालाहलमि ॥ ५९ ॥ सैरन्त्री  
 करकुण्डकङ्कणसरदीरघ्नि सचरद्भूतीसुग्रीतसविग्रहविधि  
 सोहासलीलाधर । वारस्त्रीजनसज्जमानशयन सनद्रुप्या  
 सुध श्रीखण्डद्रव्यौतसौधशिखरो रम्य क्षणे वर्तते ॥ ६० ॥  
 विरुण्डानुलचक्रवाकमिधुनैरुत्सवमाकन्दित कारुण्यादिव  
 मीलितासु नलिनीप्लव च मित्रे गते । शोकेन दिगङ्ग  
 नाभिरभित श्यामायमानैर्मूखैर्निश्वासानिलधूमरतय इवो  
 द्रीणास्तमोराजय ॥ ६१ ॥ निर्यद्वासरजीरपिण्डकरणि  
 विश्रक्तोष्णै करैर्माञ्छिष्ठ रविबिम्बमन्वरतलादस्ताचल  
 चुम्बति । किं च स्तोकतम कलापकलनाद्यामायमान मना

भूमश्यामपुणचिरचरचान्ध्र जगज्जायते ॥ ६० ॥  
 सध्याताण्डनचण्डदण्डपुणप्रारब्धमाम्रमीनेगससस्यदना  
 सुकिष्णामाणिन्यसङ्गाहम् । मम पायमि पश्चिमस्य जन्मे  
 मर्तण्डसिन्धु ततो ध्यान्तैर्भूतमर्णरगाहि मुन मन्वे तदन्वे  
 पिमि ॥ ६३ ॥ पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्वजनासदशनो रण्डया  
 धानद्रव्यतुरगनिधुरसुगुण्योऽस्तरीलम्बले । तफादुसि-  
 तेन धातुरजसा निषातुरकाहको मन्दाशु प्रियदर्शन मनु  
 सहसाशुर्दरीदृश्यते ॥ ६४ ॥ तद्रोदोऽतरसतताघतमस  
 निर्मिच तिग्मागुमि सतेषु वन्मिन्नग इतमतिर्मानुजगाहे  
 ऽम्बुधिम् । अन्यत्सपति सनिपत्य वृणुते लोके तनोमङ्गल  
 किं चेतस्य नयत्यहो परिमय पाथोनिर्नी वल्लभा ॥ ६५ ॥  
 श्रान्तीमनुचुम्ब्य सखितमुर्धामामोदिनीं पद्मिनीं श्रुतामी  
 परिरम्भसन्नपरिश्रान्ता च धारस्त्रियम् । सरक्तो हिममानु  
 रघ चरमा सिष्यत्यहो रागिणी काश्मीरोपलसत्योपर  
 मरा कान्ता दिशं धारणीम् ॥ ६६ ॥ प्माता मालतया  
 नलै कलित्वा कण्ठोत्थहृत्वाहलैरालीढाय जटाटीनरन्यैर्नि  
 राशीविषाणा गणै । कीर्णा मसमिराहतासिपटैर्निद्रा  
 जटामैरपि स्तीयामुज्जति माधुरी हरिरोरुह किमिदो  
 कला ॥ ६७ ॥ आनासोत्सुनपक्षिण कलन्त कामन्ति  
 वृक्षालयाकान्ता माविवियोगमर्हरधिक कदल्य कातर ।  
 चक्राहो मधुपा सरोजगहन धान सुल्लोको मुद धत्ते चारुणता  
 गतो रविरसायनाचल चुम्बति ॥ ६८ ॥ अद्यान नैकचक्र  
 प्रमनति मुनम्रान्तिदीर्घे निरुद्धप प्रात प्रातु रयो मे पुन  
 रिति मनसि न्यस्तचिन्तातिमार । सध्याङ्गनाशिशस्वर  
 परिररै स्रष्टहेमारपङ्क्ति व्याङ्ग्यारस्थितोऽस्तत्रित्तिमुति  
 नयतीवैष दिक्चक्रमर्क ॥ ६९ ॥ प्राचीमान्मन्त्रमाने धन  
 तिमिरचये बाणधवे बन्धकीना सप्तै च प्रतीची शशिक  
 निकर वेरिणि स्त्रैरिणीनाम् । अर्धस्यामोपलार्धस्कटिकमि  
 दिशाम तराल विघत्ते कालिन्दीजह्नुकन्यामिलद्रमलजन्म  
 न्दसरोहमैरीम् ॥ ७० ॥ सध्यानध्यसन्नो गतनुदहनचित्ता  
 झारमन्दार्कविम्ब तारानाराव्यकीर्ण विशदनरकरङ्गायनागो  
 ज्वलेन्दु । हृष्यन्नक्तचरौघ धनतिमिरमहाधूमधुमाउकार  
 जात लीलादमशान जगदखिलमहो कालकारालिकम् ॥ ७१ ॥  
 गाढ प्रौढान्नामि सुरतरतमन समरोशारिताश मुग्धामि  
 ससन्नेन रतिसमरमय चितयन्तीमिरवम् । पाण्यानामद्र  
 नाभि ससलिनजन शून्यचित्तामिरुचं कष्ट द्योऽन्मण्ड  
 श्रुशममनय मण्डलश्चण्डरश्मे ॥ ७२ ॥ ज्योप्रस्तापिच्छ

१ विश्वामोस्तानम् २ कमलिन्या ३ वराट ४ दिवमरुपमर  
 विदम् ५ प्रकाशामायेन परस्पर मिच्छा ६ अतिरक्तवेवम्  
 ७ काल एव कापालिको मिच्छ ८ गरुड ९ शिवोपाकुले-

१ सध्याया दृष्ट वसद्व्यासोऽस्तोऽशिशो य सक्तानां परि  
 कर समुद्रस्तदथा सद्य हेननिर्मिनामराणां पद्विर्यमित्त्व  
 २ दिना चक्र मण्डलम्, रयाङ्क च

मुच्छाप्रलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्वयन्ते पर्यन्ता प्रान्तवृत्त्या  
पयसि वसुमती नूतने मज्जतीव । वात्यासवेगविध्वम्भित  
तन्लयितस्फीतधूम्याप्रकाशं प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति  
निज नीलिमानं वनेषु ॥ ७३ ॥

### चक्रवाकावस्थारयानम्

रतिकेलिकल कश्चिदेष मन्यमन्थर । पश्य सुभ्रु  
समाश्रुता कादम्बध्रुम्बति त्रियाम् ॥ १ ॥ दृष्टतामरस-  
केसरस्रजो क्रन्दतोर्विपरिवृत्तकण्ठयो । निम्नयो सरसि  
चक्रवाकयोरल्पमन्तरमनल्पता गतम् ॥ २ ॥ आतपे घृतिमता  
सह वृथा यामिनीविरहिणा विह्वलेन । सेहिरे न किरणा  
हिमरुमेर्दु खिते मनसि सर्वमसहम् ॥ ३ ॥ गम्यतामुपगते  
नयनाना लोहितायति सहसमरीचौ । आससाद् विरहस्य  
धरिनीं चक्रवाकद्वयान्यभिताप ॥ ४ ॥ इच्छता सह वधू  
भिरभेदं यामिनीविरहिणा विह्वलानाम् । आपुरेव मिथुनानि  
वियोग लङ्घयते न खलु कैलनियोग ॥ ५ ॥ यच्छति  
प्रतिमुनं दयितायै वाचमन्तिकगतेऽपि शकुन्ती । नीयते  
स नतिसुज्झितदृषं पङ्कज मुचमिवागुरुहिण्या ॥ ६ ॥  
आयाति याति पुनरेव जलं भयाति पद्माङ्कुर च विचिनोति  
धुनोति पद्मम् । उन्मत्तपद्ममति कूजति सुक्तकण्ठ कान्ता  
वियोगविपुरो निशि चक्रवाक ॥ ७ ॥ एकेनाक्षणा प्रवित  
तरुणा वीक्षते लम्बमान भागेर्विन्ध्यं जलविलुलितेनापरेण  
स्वकान्तम् । अहश्छेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी द्वौ  
सफीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥ ८ ॥ वापीतोय  
तदरुहवनं पश्चिनीपत्रस्याया चन्द्रालोको विकचकुसुमामोद  
हृद्य समीर । यन्तेऽपि प्रियविरहिणो दाहिनक्षकनाम्न  
स्तोपाय क इव भवतु प्राणसधारणो य ॥ ९ ॥ चक्राहो  
विरही हतोऽपि हृदये माणेन न त्यक्तान्प्राणान्याणसमाप्त  
भागमसुरग्न्यानैकतानक्षिरम् । सा छायामगलोक्य वारिणि  
गलद्रक्तानमवेश्य प्रिया आन्तसङ्गणवेदनापरिगत कष्टं मृत  
साम्प्रतम् ॥ १० ॥ तीरासीरमुपैति रतिं वरुण चिन्ता  
समालम्बते किंचिद्व्यापयति निश्चलेन मनसा योगीव सैकं  
क्षण । सा छायामगलोक्य कूजति पुन कान्तेति मुग्ध  
रगो धन्यासे मुवि ये निवृत्तमनसो धिग्मु खितान्कामिन  
॥ ११ ॥ भित्ते वापि गते सरोरुहवने बद्धाने ताभ्यामि  
वन्द्यसु भ्रमरेषु वीक्ष्य दयिताक्षिप्त पुर सारसम् । चक्राहेन  
वियोगिना निसलता नास्वादिता नोञ्जिता वने केवलमर्गले  
निहिता जीवन् निर्गच्छत ॥ १२ ॥ मञ्जुत्वा भोग्य न  
मुक्ते फुटिलिमिलतामोभिन्दोर्वितर्कासासावपरुष्यार्तं  
मिवति ॥ पयसां निपुण पत्रस्या । छायामगरोरुहाणाम

लिकुलसबला वेत्ति सध्यामसध्या कान्ताविलेपमीरुदिनमपि  
रजनी मन्यते चक्रवाक ॥ १३ ॥

### संध्यावर्णनम्

उच्चैस्तारदम्बरौलमौलेश्चयुतो रविर्गैरिकगण्डशैल ।  
तस्यैव पातेन विचूर्णीतास्य सध्यारजोराजिरिवोजिहीते ॥ १ ॥  
विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमारुणताम् ।  
चिरसुज्झितापि तसुरौज्ज्वलसौ न पितृपसु प्रकृतिमात्ममुव  
॥ २ ॥ अथ सान्द्रसाध्यकिरणारुणित हरिहेतिहृति मिथुन  
पततो । पृथगुत्पन्नत विरहार्तिदलद्वयद्वयानुतासगुलिसमि  
॥ ३ ॥ निलय श्रिय सततमेतदिति प्रथितं मयेव जल  
जन्म तया । दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजन प्रति  
न चोद्यमद ॥ ४ ॥ दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलय विमिहासते  
वत मयावलया । रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सध्यापि  
सपदि व्यगमि ॥ ५ ॥ शुग्धस्य केलिविजितस्मरवापयदेरात  
न्वती रुचिमतीव सुधाकरस्य । रागोदुरा स्फुटमुदक्षित  
तारकशी सध्याविरसित ननु कापि पतिवरेव ॥ ६ ॥

### रजनिवर्णनम्

व्योमपात्रमपि चैवपाणिना विस्फुटोडुकुसुमानि विभ्रति ।  
अन्यपाणि कलितेन्दुदर्पणा कामिनीव रजनीयमागता ॥ १ ॥  
दृपतिपुरुषशक्तितप्रचार परगृहदूषणनिश्चितकवीरम् । घन  
मिरनिरुद्धसर्वभावा रजनिरिय जननीव सङ्गृणोति ॥ २ ॥  
अस्तोदयाचलविलम्बिरवीन्दुविम्बव्याजाक्षणा श्रयणयोर्नि  
हितारविन्दा । तापच्छलेन कुसुमानि समुक्षिपन्ती सध्याय  
मागतयती भ्रमदेव कावित् ॥ ३ ॥ शशाङ्के सनद्रे भरत  
इव सध्यायवनिका तिरोभूत्वा पुण्याञ्जलिमिव विकीर्णोडु-  
निकरम् । कलं गायन्तीभि कुसुदवनभृद्भीमिरधुना नभोरङ्ग  
प्राप्ता विहरति निसौलासिकवधू ॥ ४ ॥ उन्मुक्ताभिर्दिसम  
धुना सर्वतस्तामिरेव सच्छायाभिर्निचुलितमिव प्रेक्ष्यते विश्व  
मेतत् । पर्यन्तेषु ज्वलति जलधौ रत्नसानी च मध्ये चित्रा  
द्वीयं रमयति तम स्तोमनीला धरिनी ॥ ५ ॥ उशोत्सा  
मसर्चधुरणवला विभ्रती तारकासोऽन्यतर्धानव्येसरसिवा  
रात्रिर्नापाण्णिकीयम् । द्वीपाद्वीप भ्रमति दधती चन्द्रमुद्रा  
वपाले न्यस्त मित्राञ्जनपरिपल लान्छनस्य च्छलेन ॥ ६ ॥

### तमोवर्णनम्

लिम्पतीव तमोऽन्तानि वर्पतीवाञ्जनं नम । अससुरूप-  
सेवेव दृष्टिर्निष्फलता गता ॥ १ ॥ अविज्ञातविशेषम् मयं

१ नास्तीति नयैव रात्रि ३ अहरेण ४ कौटु-  
५ रात्रिरुपा योगिनी



तेजोपहारिण । स्वामिनो निर्विनेकस्य तमसश्च किमन्तरम्  
॥ २ ॥ आपूरितमिदं श्यामतमसतमसैरलम् । प्रह्लाण्ड  
मण्डल भाति सकजलकरण्डवत् ॥ ३ ॥ तनुल्भा इव  
ककुम् क्षमावलय चरणचारपात्रमिव । वियदपि चालिक  
दम् मुष्टिग्राह्य तम कुरुते ॥ ४ ॥ अन्वरविपिनमिदानीं  
तिमिरवराहोऽनगाहते जलधे । रोमसु यदस्य लम्बास्तरक  
जलविन्दयो भाति ॥ ५ ॥ घटितमिवाञ्जनपुञ्जे पूरितमिव  
मृगमदक्षोदै । ततमिव तमालतरुमिवृत्तमिव नीलाश्रुके  
सुननम् ॥ ६ ॥ औपसातपमयादपलीनं वासरच्छवित्राम-  
पदीय । सनिपत्य शनकेरिव निम्नादन्धकारमुदवाप  
समानि ॥ ७ ॥ एकात्मिण्य गतस्य विवेक कस्यचिन्न मह  
तोऽप्युपलेमे । भास्वता निदधिरे सुननानामात्मनीय पतितेन  
विशेषा ॥ ८ ॥ रञ्जिता नु विविधास्तरुशैला नामितं नु  
गगन स्यगित नु । पूरिता नु विषयेषु धरिनी सहता नु  
वक्रुमस्तिमिरेण ॥ ९ ॥ रानिरागमलिनानि विकास पङ्कजानि  
रहयन्ति निहाय । स्पष्टतारकमियाय नम श्रीरस्तुमिच्छति  
निरापदि सर्वं ॥ १० ॥ नोर्ध्वमीक्षणगतितं चाप्यधो ना  
भितो न पुरतो न पृष्ठत । लोक एष तिमिरोघवेधितो  
गर्भयास इव यतंते निशि ॥ ११ ॥ शुद्धमाविलमवस्थित  
चल वक्रमार्जयगुणान्वित च यत् । सर्वमेव तमसा समी  
कृतं यिष्वाहरमसता हतान्तरम् ॥ १२ ॥ पिदैवति १ ति  
मिरे समस्तलोक प्रलयमहाविधिनिमे भृतोचनीचे । व्यरु  
चद्रुडगणो वैलक्षरोचिर्ननुविधफेनसमूहहृत्यल्यरूप ॥ १३ ॥  
पतितं पतङ्गमृगराजि निजप्रतिनिम्बरोपित इवाम्बुनिधौ ।  
अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमासि परितस्ततिरे  
॥ १४ ॥ व्यसरु भूधरगुहान्तरत पटल बहिर्बहलपङ्क  
रुचि । दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकममच्छ  
शुद्धा ॥ १५ ॥ निमलम्बताम्बरविलम्बमध किमनर्घतोर्ध्व  
मयनीतलत् । निससार तिर्यगथ दिग्म्य इति प्रचुरीमनस  
निरधारि तम ॥ १६ ॥ स्यगिताम्बरक्षितितले परितस्त  
मिरे जनस्य द्दशमन्धयति । दधिरे रणञ्जनमपूर्वमत प्रिय  
वेदमन्त्रं सुदो ददृशु ॥ १७ ॥ अवधार्य कार्यशुक्तीय  
भयन मयाय सान्द्रतमसन्तमसम् । सुतनो स्तनौ च दयि  
तोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥ १८ ॥ ददृशोऽपि भारर  
रुचाहि न य स तमी तमोभिप्रमिगम्य तताम् । युति  
ममहीद्रहगणो लघव प्रकटीमनन्ति मलिनान्धयत ॥ १९ ॥  
अनुलेपनानि कुसुमान्यवला कृतमन्यत्र पतिषु दीपशिखा ।  
समयेन तेन चिरसुप्तमनोमनोबोधन समनोधिषत ॥ २० ॥  
निवस्ततानायिपतन मिश्रा स्वगोसंहसेण सम जनानाम् ।

गावोऽपि नेत्रापरनामधेयसनेदमान्यं रज्जु नान्यकारं  
॥ २१ ॥ चरमगिरिनिर्कुञ्चमुष्णमानौ भगवति गच्छति विप्र  
योगिनिम्ना । मुकुलितनयनान्धुना धरिनी वपुषि धमार  
तमामि शैलानि ॥ २२ ॥ काश्मीरगौरपुत्रायामभिसारि-  
णामावद्वरेरुमगितोरुचिमञ्जरीमि । एतत्तमालदलनीलतम  
तमिषं तत्प्रेमहेमनिकथोपलता तनोति ॥ २३ ॥ उहा  
मदिगिरिदचलरुणपूरुगण्डस्यलोबलदलितनकाकृतीनि ।  
मीलन्नमासि मृगनामिसमानभासि दिग्मन्दरेषु निलसन्तितमा  
तमासि ॥ २४ ॥ सिन्धो सुधाश्रुशकल परिगृह्य सप्याक्षे  
मकरी निषतिताम्बरभूहृत्प्रे । चक्षुपुटेन चपलेन तया  
विकीर्णास्तारमिषेण पतिता इव पञ्चपण्डा ॥ २५ ॥ व्यस  
निन इव विद्या शीयते पङ्कजश्रीगुणिन इव विदेशे दैन्य  
मयान्ति मृद्धा । कुन्तपतिरिव लोक दीडयलन्धकारो धन  
मिव कृपणस्य च्यर्थतामेति चक्षु ॥ २६ ॥ इद नमनि  
मीषणम्रमदुल्लुकोलाहलैर्निशाचरनिलासिनीनिबद्धदत्तनेत्रो  
स्तनम् । प्ररिस्फुरति निर्भरचपुष्पङ्कममोक्षसद्वराहकुलमास  
लम्बलन्धमन्ध तम ॥ २७ ॥ पुर पूर्वमेव स्वगयति  
ततोऽन्यामपि दिश कमात्कामनद्रिदुमपुरविभागास्तिरयति ।  
उपेत पीनत्व तदनु सुवनसेक्षणपथ तम सघातोऽयं हरति  
हरकण्ठयुतिहर ॥ २८ ॥ असुप्तिनुषाननुमकुहरनी  
रन्ध्रमरिते तम खण्डे पिण्डीकृतबहलजालायसघने ।  
यतामबासाक कथमपि पुरोन्यस्तचरणं निमेषेऽप्युन्नेपे  
नहि नहि निशेषो नयनयो ॥ २९ ॥ काकोल कल  
कण्ठिका कुवलय कादम्बिनी कर्दम कसारि कॅनरी  
कृष्णल्लितिका कस्तूरिका कज्जलम् । कालिन्दी कष  
पटिका कैरिपटा कामारिकण्ठस्वली यसैते कॅरदा मयन्ति  
सखि तद्वन्दे विविद्रं तम ॥ ३० ॥ किं भूमी परित स्फु  
रन्ति करिण कस्तूरिकाया रसे सिक्ता किं गिरिग  
दिश किमखिल लित मपीभिर्नम । किं व्याप्त सुवर्ग  
समस्तमपि च श्रीकण्ठरन्ध्रतिषा कालिन्दीजलनागिभाजि  
निविडे जातेऽन्धकारेऽधुना ॥ ३१ ॥ गणः शान्द्रमपी  
विलुप्तककुम् श्रिमेन्द्रनीलद्रवयामीलसामो गिन्तरगिल-  
घीलीरसश्च्योतिन । एते कोरिलनायनाग्रिणां दुग्मति  
युति द्योरोजिद्राञ्जनपुञ्जयेचकरुषो भीमानम प्रकमाः ॥ ३२ ॥  
चिन्वचौरचिञ्चिर्पितानि घटयन्नेताग्रिग्रीवां तन्याम  
शंवसाधनोत्तरस्य निर्व्याजनीगमनाय । कुर्वन्नामकृष्ण  
नुतसमनसा गुप्ताङ्गनागम इत्यङ्गोऽङ्गनागपटमन्त्र

१ गच्छताम् २ विपण ३ दीपिका ४ ननु गण ५  
ल्लितिका ६ नागसम ७ पञ्चपण्डा ८ कर्दम ९ कॅनरी  
धनविधि

ध्यान्तं समुज्जम्भते ॥ ३३ ॥ नाकाश न दिशो न भूधर  
कुल नाम्मोधयो न क्षितिर्न द्यौर्नाम्बुधरा न तीव्रकिरणो  
नेन्दुर्न तारागण । एतै पदपदकायकातिपटलीपाण्डित्य  
वैतण्डिकै कङ्कालैस्तमसामसाप्रतमय विश्वव्यय कल्प्यते  
॥ ३४ ॥ एतद्योमवनीवराहवलय विश्वैकवीरस्वरस्कन्धा  
वारमदान्यतिशुरकुल श्यामावधूकैशिकम् । चक्षुष्याञ्जन  
वस्तु धूकसदसा विश्विष्टचकाह्वयस्तोभान्तर्गतधूमकेतन  
महाधूम्या तमस्तार्यते ॥ ३५ ॥ सर्वे ध्यान्तमिदं वदन्तु  
बहुधा सिद्धान्त एष तु न स्वाधारेषु कोरेषु पुष्करमणे सन्तेषु  
नून शनै । अस्तालम्बतयाम्बरेण पतता अस्ते समस्ते  
जगत्सुमीलककल्पलैरपि विधोस्तत्तावदुत्तार्यते ॥ ३६ ॥  
विश्व चाक्षुषमस्तमस्ति हि तम कैवल्यमौपाधिकप्राच्यादिव्य  
यद्धारवीजविरहादिध्यानमेव स्मितम् । शृङ्गन्ते भयहेतव  
पटुमिरप्यक्षान्तरैर्मति च ध्यान्तेनातिघनेन वस्तु वचसा  
ज्ञात स्वरेणामुक ॥ ३७ ॥ व्योम्नि प्राङ्गणसीञ्जि साध्य  
किरण निस्तार्य चेलाञ्चल ध्यान्तै वार्मणपासुभिश्च जगता  
द्राह मोहयित्वा दृशौ । ताराशौक्तिकमौक्तिकानि विहग  
श्रेणीरवच्छादना निजिकृत्य च मायिक स्वरनटो वक्राद्वहि-  
र्षयति ॥ ३८ ॥ उत्तवातच्छिन्नसप्थारुणकमलबनो व्योम  
वासारमप्य मन्ये मनो निशीशाह्वयवनमहिषो महद्वविश्व  
न्ममथु । तत्वालोकश्चिमान सह सत्पृथुभिस्तारावासुधु  
दौघैस्तस्मादेवोजिहीते कल्पितभुवन भीषणो ध्यान्तपङ्क  
॥ ३९ ॥ चूडारवे स्फुरद्भिर्विषधरविवारण्युज्ज्वलानुज्ज्वलानि  
प्रेरयन्ते चक्राकीमनसि निविशते सूर्यकान्ताकुशानु । किं  
चाभी शल्ययन्तस्तिमितसुमयतो निर्भरहस्तमिमांसयटो  
स्विष्टस्थान्गनिवरपरिस्पर्धिनो भान्ति दीपा ॥ ४० ॥

### अभिसारिकासंचाररुचयम्

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुधन्वन्तानिमेर वा । गणयन्ति न  
शीतोष्णं रमणामिमुखा स्त्रिय ॥ १ ॥ मलिकामाल्य  
मारिष्य सर्वाङ्गीग्राह्रचन्दना । क्षौमेवलो न लक्ष्यन्ते ज्यो  
त्स्नायामभिमारिका ॥ २ ॥ मलिकाचित्तमिमलाश्रारुच  
न्दनचर्चिता । अविमाय्या सुख यान्ति चन्द्रिकासमिषा  
रिका ॥ ३ ॥ गर्ज वा वर्ष वा मेघ सुख वा शतशोऽ  
शनिम् । न शक्या हि प्रियो रोदु प्रस्रिता दयित प्रति  
॥ ४ ॥ प्राणेशमभिसरन्ती पथि स्पलन्ती सुषिच्छले  
मुग्धा । अजलम्बनाय वारा धारयु कर प्रसारयति ॥ ५ ॥  
अधियामिनि गजगामिनि कामिनि सौदामिनीय य व्रजति ।  
जलदेनेन न जाने कति कति मुहूर्तानि तेन विहितानि

॥ ६ ॥ जलधर निर्लज्जस्त्व यन्मा दयितस्य वेदम गच्छ  
न्तीम् । स्तनितेन भीषयित्वा धाराहस्तै परामृशति ॥ ७ ॥  
यद्वदहल्यहेतोर्मृषा वदसि शक गौतमोऽस्मीति । तद्वन्म  
भापि दुःख निरेवक्ष्य निवार्यता जलद ॥ ८ ॥ यदि गर्जति  
वारिधरो गर्जतु तन्नाम निधुरा पुरुषा । अपि विशुद्धमदाना  
त्वमपि च दुःख न जानासि ॥ ९ ॥ रमसादभिसर्तुमुद्यताना  
वन्तिताना सखि वारिदो विवसान् । रजनी दिवसोऽन्ध  
कारमर्चिर्निपेन वेदम विमार्ग एव मार्ग ॥ १० ॥ चन्द्रोदये  
चन्दनमङ्गकेषु विहस्य विन्यस्य विनिर्गताया । मनो निहतु  
मदनोऽपि बाणान्क्रेण सौन्दान्विमराभभूय ॥ ११ ॥  
स्फुरदुरसिजमारभङ्गपङ्की किसलयकोमलकान्तिना पदेन ।  
अथ कथय कथ सहित गन्तु यदि न निशासु मनोरथो  
रथ सात् ॥ १२ ॥ सचरन्ति मृगनामिचर्चिता मेचका  
म्बरकृतावगुण्ठना । प्राणनाथमभिसर्तुमुद्यता सुभुवलि  
मिरदेवता इव ॥ १३ ॥ क प्रस्थितासि करमोर धने  
निर्देशे प्राणाधिपो वसति यत्र मन प्रियो मे । एकाकिनी  
यद कथं न विभेपि बाले नन्वस्ति पुँङ्खितशरो मदन  
सहाय ॥ १४ ॥ मन्द निषेहि चरणौ परिषेहि वासो नील  
पिषेहि बलयाश्लिष्यबलेन । मा जल्प साहसिनि शारद  
चन्द्रका तदन्ताशनस्तव तमासि समापयति ॥ १५ ॥ भूदे  
निरन्तरपयोधरया भयैव कान्त सहाभिरमते यदि किं  
तवान् । मा गर्जितैरिति मुहुर्विनिवारयन्ती मार्गे रुणादि  
कुपितेव निशा सपत्नी ॥ १६ ॥ उरसि निहितस्तारो द्वार  
कृता जघने पने कलकलती काशी पादौ रणमणिनुपतौ ।  
प्रियमभिसरस्वैव मुग्धे त्रमाहतडिण्डिमा यदि किमपरं  
नासोत्कम्पे दिश समुदीक्षसे ॥ १७ ॥ न जल्प दशन  
स्त्रिया भवति ते तमिस्रक्षतित्तरङ्गय ह्मञ्चल भवतु तेन  
गाढ तम । अपीह सखि साप्सस पथि जहीहि निम्नोन्नते  
सर समदसिन्धुर समधिहस्त निर्गच्छसि ॥ १८ ॥ वातो  
द्रुतसुखी प्रणष्टितर तोयाद्रेलीनाशुका मेघाना निनदेन  
भीतहृदया गरग प्रियसालयम् । द्वार नच्छति लज्जया  
प्रलपितु देहीति वर्षाहता पादैः नपुर्वदमप्रतिहता सदाप्य  
यन्ती स्थिता ॥ १९ ॥ मुक्त भौक्तिकदाम हेमजल्यश्रेणी  
समुसारिता वासो नीलसुरीकृत नियमितो मञ्जीकोलाहल ।  
गच्छन्त्यास्त्य साहस न सहते तन्वद्भि सगोपन धमि  
लक्ष्यतमलिकापरिमलप्रादो निशीधानिल ॥ २० ॥ जाया  
प्रासादपादलीकनकजलभिकान्वलामाणिक्यदीपच्छायाभिर्चर्द  
मुच्छीहृतविरलतमा ये निशीधान्यमरा । तेषां स्फारीकि  
यन्त प्रतिपिञ्जिमित वान्तसंकेतपावद्गममसूक्तनेत्रोप

लतरलतरत्तारकामेचनिम्ना ॥ २१ ॥ उत्तस केनिपिच्छै  
मरकततलयै श्यामले दोषकाण्डे द्वार सन्नेन्द्रीनैर्मृग  
मदरचितो वक्रपत्रपद्म । नीलाब्जै शेषरश्रीरसितसगता  
चेत्यमीकामिसारे सपत्येकेक्षणाना तिमिरमरसखी वर्तते  
वेपलीला ॥ २२ ॥ मलयजरसविलसितनगो ननहारलताविभू  
षिता सिततरदन्तपत्रकृतमङ्गरुचो रुचिरामलाशुका । शश-  
मृति विततघाग्नि घनलयति घरागविभाज्यता गता प्रिय  
वसति प्रयान्ति सुखमेव निरस्तभियोऽभिसारिका ॥ २३ ॥

### नक्षत्रोदयवर्णनम्

घनतरतिमिरघुणोत्करजघानामि पनन्ति बाधानाम् ।  
छिद्रैरमीमिरुभि क्रिरणव्याजेन चूर्णानि ॥ १ ॥ उद्धतै  
क्विल शैलकैलिरमसस्तानि पायोनिधेरन्तर्भूषणमौक्तिकानि  
दिविजह्नीमि समुत्कण्ठया । गाढ तत्र निमज्जितेन रविणा  
बद्धा दृढ रश्मिभि प्रोद्विष्टानि निपत्य तानि गगने तारा  
पदेशं दधु ॥ २ ॥

### चन्द्रोदयवर्णनम्

तत कुमुदनाथेन कैमिनीगण्डपाण्डुना । नेत्रानन्देन  
चन्नेण माहेन्द्री दिगलकृता ॥ १ ॥ कुमुदेऽधिक भान्ति  
पतिताश्चन्द्ररश्मय । अतिप्रहृष्टशैलेषु कुलेष्विव समृद्धय  
॥ २ ॥ आनन्दं कुमुदादीनामिन्दु कन्दलयन्नयम् । लङ्घ-  
यलम्बराभोग हनुमानिव सागरम् ॥ ३ ॥ पिनधीन तर-  
ङ्गाग्रै समुद्र केनचन्दनम् । तदादाय करैरिन्दुर्लिम्पती  
दिगङ्गना ॥ ४ ॥ नयनानन्ददायीन्द्रोर्विम्बमेतत्प्रदीपति ।  
अधुना विनिरुद्धाश्च प्रविशीर्षमिदं तम ॥ ५ ॥ नाशयन्तो  
घनप्यान्त तापयन्तो वियोगिन । पतन्ति शशिन पादा  
भासयन्त क्षमातलम् ॥ ६ ॥ ज्योत्स्नाश्च पय पूरस्वारका  
कैल्याणि च । राजति ज्योत्स्नासारराजहस सुधाकर  
॥ ७ ॥ इदमाभाति गगने मिन्दान सततं तम । अमन्द  
नयनानन्दकर मण्डलमैन्दवम् ॥ ८ ॥ उदयतयान्तरित  
मियं प्राची सूचयति दिङ्मिथुनायाम् । परिपाण्डुना सुखेन  
प्रियमिव हृदयस्थित रमणी ॥ ९ ॥ अथ पथिकप्रभूदहन  
शनैरुदभूतिशारफालोक । कुमुदप्रगोष्ठद्वतो न्यसनगुरु  
क्षत्रयाकीर्णाम् ॥ १० ॥ त्रिनयनचूहारस मित्रं सिन्धो कुमु  
द्वतीदयित । अयमुदयति घुसुणारुणरमणीवद्वनोपमश्चन्द्र  
॥ ११ ॥ हंसो यथा राजति पञ्जरस्थ सिंहो यथा  
मन्दरकन्दरस्थ । वीरो यथा दर्पितुञ्जरस्थचन्द्रोऽपि  
वज्राय तथाऽम्बरस्थ ॥ १२ ॥ आकाशगोपीसितपुण्डरीक

शोणोपल मन्मदसायकानाम् । पश्योदित शारदमन्धुनादि  
सध्याङ्गनाम्बुकुम्भिन्दुविम्बम् ॥ १३ ॥ वीथीषु वीथीषु  
विलासिनीना मुपानि सवीक्ष्य भुविभितामि । जालेषु जालेषु  
कर प्रमार्यै लावण्यमिश्रामटवी चन्द्र ॥ १४ ॥ नमोलता  
कुञ्जमुपागतया प्रमोदपर्याकुलतराया । निशाङ्गनाया  
स्फुरता करेण शशी तम कञ्चुकमुन्मुचोच ॥ १५ ॥  
मनोजराजस्य सितातपत्र श्रीगण्डविन हरिदङ्गनाया ।  
विराजति ज्योत्सर सरोज कर्पूरप्रममिन्दुविम्बम् ॥ १६ ॥  
अथ मन्मथवाहिनीपराग निमपि ज्योतिरुदस्तुरस्तुर-  
स्तात् । तिमिरस्य जग चैरोत्कूरं कुलटाकैलिवनीदना  
नलार्चि ॥ १७ ॥ ननुकुङ्कुमचर्चिना रजन्या गग  
नागोक्तरो प्रजालपङ्क्ति । मणिमुत्तलता स्तरस्य मन्ये  
शशिन प्राथमिकी मयूखलेखा ॥ १८ ॥ उपोदणगेण  
विलोभ्यतारक तथा गृहीत शशिना निशासुखम् । यथा  
समस्त तिमिराशुक् तथा पुरोऽपि रागाद्गलित न लङ्घितम्  
॥ १९ ॥ कस्मदयमहीधरस्त्रनाग्रे गलिततम पटलाशुके  
निवेदय । विकसितकुसुदेक्षणं विचुम्बल्ययममरेशदिशो मुख  
मुचाशु ॥ २० ॥ अन्धकारगल यतो जगन्मोहकारि  
मृशमत्ति नित्यश । उज्ज्वल जठरमोषधीपतेरङ्गनामममय  
त्त प्रिये ॥ २१ ॥ मानिनीजनविलोचनयातानुष्णावाप्य  
कलुषान्तरितगृह्णन् । मन्दमन्दमुदित प्रययौ रु शीतमीत  
इव शीतमयूख ॥ २२ ॥ शक्यतेतनुवद्वपार्वतीकुङ्कुमाक-  
कुचकोरकाकृति । सुष्यते कमलिनीभिरुत्तमलप्रकोशकर-  
लीलाया शशी ॥ २३ ॥ इन्दुरिन्दुरिति किं दुराशया बिन्दुरेप  
पयसो विलोक्यते । नन्विद विजयते मृगीदृश इयाम्  
कोमलकपोलमाननम् ॥ २४ ॥ रुद्धनिर्गमनया दिनश्यासूरं  
दृष्टतनुचन्द्रिकाक्षितम् । एतदुद्गिरति रात्रिचोदिता दिप्रहस्य  
मिव चन्द्रमण्डलम् ॥ २५ ॥ पश्य परकलिनीफलविषा  
विम्बालाञ्छितवियत्सरोम्भसा । विप्रकृण्वितर हिमाश्रुता  
चक्रयाकमिथुन विदम्ब्यते ॥ २६ ॥ अङ्गुलीभिरित केश  
सचय सनियम्य तिमिर मरीचिभि । कुञ्जलीकृतसरोज  
लोचन चुम्बतीन रजनीमुख शशी ॥ २७ ॥ रक्तमावमपहृष्य  
चन्द्रमा जात एव परितुद्धमण्डल । विक्रिया न म्लु  
बालद्रोपजा निर्मलप्रकृतिषु स्थिरोदया ॥ २८ ॥ उन्नतेषु  
शशिन प्रभा स्थिता निम्नसथयपर निशातम । नूनमात्र  
सदशी प्रकल्पना वेधसैन गुणदोषयोर्गति ॥ २९ ॥ चन्द्र-  
पादजनितप्रवृत्तिभिश्चन्द्रकान्तजम्बिन्दुभिर्गिरि । मेखला  
तरुषु निद्रितानम् नोघयत्यसपये शिखण्डिन ॥ ३० ॥

१ विरटिणीरूपोत्पत्त्याण्डुरेण २ प्राचीदिक् ३ चन्द्रम् ४ अश्वत्थ  
पत्र वापी तस्या श्वेतवस्त्रम्

१ शाण्डपाण्य शम्भादीतिशरणादौ प पाण इति यावत् २ सौन्द-  
र्यस्य याचनाम् ३ चक्रोपाया क्रमोदयस्य मोचनमिति यावत्

उन्नतावनतभागवत्तया चन्द्रिका सतिमिरा गिरेरियम् ।  
 भक्तिभिर्वहुविधामिरर्पिता भाति भूतिरिव मत्तदन्तिनः ॥३१॥  
 एतदुच्छ्रुतितपीतमैन्दवं सोढुमक्षममिव प्रमारसम् । मुक्त-  
 पदपदविरावमक्षसा भिद्यते कुसुदमा निबन्धनात् ॥३२॥  
 आननानि हरिणीनयनानामद्रुतानि च समीक्ष्य जगत्याम् ।  
 लज्जयैव धमण्डलीनीने मदमन्दमहदेन्दुरुदेति ॥३३॥  
 व्यानशे शशधरेण विमुक्तः केतकीकुसुमकेसरपाण्डुः ।  
 पूर्णशुद्धिरिव लम्बितकान्तिवासवस्य दिशमंशुसमूहः ॥३४॥  
 उज्ज्वती शुचमिषाणु तमिस्रामन्तिकं व्रजति तारकराजे ।  
 दिक्प्रसादगुणमण्डनमूहे रश्मिहासवशिषदं सुखमैन्द्री ॥३५॥  
 नीलनीरजनिमे हिमगौरं शैलरुद्रवपुषः सितरश्मेः । खे-  
 रराज निपतत्करजालं वारिधेः पयसि गाङ्गमिवाम्भः ॥३६॥  
 घां निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्यान्तमुद्यतकरेण पुरस्तात् ।  
 क्षिप्यमाणमसितेतरभासा शंभुनेव करिचर्म चकाशे ॥३७॥  
 अन्तिकान्तिकगतेन्दुविस्फेदे ज्यैष्ठ्यां जहति दीधितिजाले ।  
 निःसृतस्तिमिरमारनिरोधादुच्छ्रस्तमिव रराज दिग्गन्तः ॥३८॥  
 लेखया विमलविद्रुमभासा संततं तिमिरमिन्दुरुदासे ।  
 वंद्या कनकटङ्कप्रिशङ्गा मण्डलं भुव इवादिपराहः ॥३९॥  
 दीपवद्भय नभः किरणौघैः कुङ्कुमारुणपयोधरगौरः । हेम-  
 कुम्भ इव पूर्वपयोधेरुन्ममज्ज शनैस्तुहिनांशुः ॥४०॥  
 उन्नतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स रजनीमविवृतः ।  
 ध्वंशुकस्फुटमुखीमतिजिह्वां व्रीहया नववधूमिव लोकः ॥४१॥  
 न प्रसादमुचितं गमिता घौर्नोद्धतं तिमिरमद्रिवेग्यः ।  
 दिव्युत्प्रेषु न च धाम विफीर्ण भूषितैव रजनी हिमभासा ॥४२॥  
 स्फिप्यतः प्रियवधूरुपकण्ठं तारकास्ततकरसं हिमांशोः ।  
 उद्भमन्नमिरराज समन्तादङ्गराग इव लोहित-  
 रागः ॥४३॥ प्रेरितः शशधरेण करौघः संहतान्यभि-  
 मुनोद तमासि । क्षीरसिन्धुरिव मन्दरभिन्नः काननान्यवि-  
 लोषतरुणि ॥४४॥ शारतां गमितया शशिप्रादेष्टवया  
 विटपिनां प्रतिपदे । न्यस्तशुक्लचित्चित्तलामिस्तुल्यतां  
 वसतिवैश्वमहीभिः ॥४५॥ गन्धमुद्गततज्जगन्नाह्नी  
 विलिपन्यकसतां कुसुदानाम् । आधुपाव परिलीनविहङ्गा  
 यामिनीमरुदां नवराजीः ॥४६॥ संविधाणुमभिप्रेक्षमुदाष्टे  
 मन्मथस्य लसदंशुजलोषः । यामिनीवनिताया ततचिह्नः  
 सोललो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥४७॥ ओजसापि खल नून-  
 मनूतं नासह्यमपयसि जयध्रीः । यद्विभुः शशिमन्त्रसत्तः  
 सदाददे विजयि चारमनङ्गः ॥४८॥ कलितमन्मथमा-  
 कल्यन्त्यैर्मुदितपद्मजकोशयोधरः । विक्रमदुल्लसतेत्रयिलो-  
 कितः सपि निशा सरसंकुक्ते विषुः ॥४९॥ वसुधा-  
 न्तनिःसृतमिश्रादिपते पटलं कण्ठमणिहसरुचाय् । स्फुरदंशु-

जालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माघवनीम् ॥५०॥  
 विशदप्रभापरिगतं विभभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः । मुख-  
 मप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव शकविशः ॥५१॥  
 कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दमिन्नतिमिरोधजटम् ।  
 क्षणमम्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिभूतिरिति ॥५२॥  
 नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कबरीभूतो मलयजार्द्र-  
 मिव । ददशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मि-  
 दलम् ॥५३॥ प्रथमं कलाभवदधार्थमयो हिमदीधिति-  
 र्मेहदभूदुदितः । दधति भ्रुवं कमश एव न तु सुतिशालिनो-  
 ऽपि सहसोपचयम् ॥५४॥ उदमज्जि कैटभजितः शय-  
 नादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा । प्रथमप्रभुद्वन्द्वराजमुता-  
 वदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥५५॥ अथ लक्ष्मणानुगत-  
 कान्तवपुर्जलधिं विलङ्घ्य शशिदाशरथिः । परिवारितः  
 परितः श्रद्धगणैस्तिमिरोचराक्षसकुलं विभिदे ॥५६॥ उप-  
 जीयति स सततं दधतः परिसुगन्तां वणिगिवोदुपतेः ।  
 वनवीथिशीघ्रिमवतीर्णवतो निधिरग्मसासुपचयाय कलाः  
 ॥५७॥ रजनीमवाप्य रुचमाप शशी सपदि व्यभूष-  
 दसावपि ताम् । अविलम्बितक्रममहो महतामितरतरेप-  
 कृतिमचरितम् ॥५८॥ दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुदती-  
 मिवानवरतालिहतेः । सुहृदाम्भान्मृगधरोऽपि करैरुदशि-  
 सत्कुसुदिनीवनिताम् ॥५९॥ प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः  
 स्मरजन्मवर्षपयोपचिताम् । सुहृदोऽभिमर्तृशशिरश्मिगल-  
 जलविन्दुसिन्दुमणिदाख्यधूमः ॥६०॥ अमृतद्रवैर्विदध-  
 न्जहशागम्यमार्गोपधिपति स करैः । परितो विसर्पि परि-  
 तापि भृशं वपुषोऽवतारयति मानविषम् ॥६१॥ अम-  
 लात्मसु प्रतिफलभ्रतिस्वरूपीकपोलफलेषु सुहृदः । विस-  
 सार सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावमासितदिशा निकरः ॥६२॥  
 उपगृह्णवेलमलघूर्मिमुजैः सरितामनुमुदघोशमपि । रजनी-  
 कः किमिव चित्रमहो यदुरागिणां गणमनङ्गलघुम् ॥६३॥  
 मयनोदरेषु परिमन्दनया शयितोऽलसः स्फटिकयटिर्गुहः ।  
 अवलम्ब्य जालकुसुलोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणामन्दनः  
 ॥६४॥ अवियावितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमम-  
 तमया । उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदधर्मधासि धनु-  
 राचक्रेषु ॥६५॥ युगपद्विकासमुदयाद्रमिते शशिनः शिखी-  
 मुखगणोऽलभत । द्रुतमेव पुण्यधनुषो धनुषः कुसुदेऽङ्गना-  
 मनसि चावसरम् ॥६६॥ ककुभां सुखानि सहसोऽञ्ज-  
 ल्यन्दधराकुलत्वमधिकं रतये । अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः  
 कुसुमेषुमन्त्रिनयनमवयवः ॥६७॥ स्याता ययं समपुगा  
 मपुकोशवत्यश्वन्त्रः प्रगारितकरो द्विजराज एवः । अम-  
 तमागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयो मा भूत्लङ्घ इति संकुचिता

नलिन्य ॥ ६८ ॥ उद्गमहूणतहणीरमणोपमर्दमुभोरतस्त  
ननिशेनानि हिमाशो । विन्व कठोरविसकाण्डकडारमेत  
द्रम्भापदं प्रथममप्रकर्यनक्ति ॥ ६९ ॥ ताराक्षताव्यति  
विरन्व कण्ठनादान्मघ्राक्षराणि निगदन्कुसुमेपुरण ।  
लामाय वासरमणेशुपितस साय सचारयत्यमृतदीपितिका  
स्थपानम् ॥ ७० ॥ एतद्विभाति चरमाचलचूडनुविडिण्डी  
रपिण्डरुचिशितमरीचिविन्मम् । उज्जालितस रजनीं  
मदनान्मय धूम दधत्यकटलान्धनकैतवेन ॥ ७१ ॥ मूय  
स्तराणि यदमूनि तमस्त्रिनीपु ज्योत्स्नीषु च प्रविरलानि तत  
प्रतीम । सध्यानलेन मृशमन्वरमूषिकायामार्तितरुहभुमि  
रेन कृनोज्यमिन्दु ॥ ७२ ॥ उज्जम्भते कुसुदिनीसुज्ज  
मृगाङ्गो विष्वगिनीर्णपरिपाटलरदिमण्ड । उत्सृतिविद्रुम  
कुलो जलवेस्तद्गाढुतिक्षप्यमाण इय कश्चन राचकम्बु  
॥ ७३ ॥ गगनविपिनसिंह काममूपातपन निखिलदिग  
बलाना कन्दुक क्रीडनाय । भणिरिय रतिमर्तु कामेण  
पार्णोऽय जयति कुसुदवधुर्नपुरश्चन्द्रविम्ब ॥ ७४ ॥  
अयमुदयति चन्द्रो वारिचेरम्बुगर्भादमृतकणकरालैरशुभि  
दीप्यमान । मुजगशयनरक्षोहर्षदेशे ललन्त्या धदनमिव  
यदृच्छोत्तानित निश्चमातु ॥ ७५ ॥ अयमुदयति चन्द्रश्च  
द्रिकापौतनिश्च परिणतविमलशि व्योम्नि कर्पूरगौर ।  
ऋजुरजतशलाकास्पर्धिमिर्यस पादैर्जगदमलमृगालीपञ्जरस्य  
निमाति ॥ ७६ ॥ उदयति कलमन्त्रै कण्ठतालैरलीना  
कुसुदकुलनेषु व्यञ्जयन्तद्गतान् । मदमुगरचकोरीतोय  
कर्मान्तिकोऽय तुहिनरुचिरधामा दक्षिण लोकचतु ॥ ७७ ॥  
मृगाङ्गोऽय घटे गगनजलधे फेनतुग्ना सितच्छनाकाश  
मदनमृपतेर्निश्चययिन । नियामारामाया मलयजविशेष  
प्रतिवृत्ति जगद्गानीदेव्या मणिसुरलक्ष्मी च विमलाम्  
॥ ७८ ॥ कपाले मार्जार पय इति कर्णोलेदि शशिनस्तह  
च्छिद्रप्रोताविचसमिति करी सकलयति । रतान्ते तस्यस्या  
मृहरति वनिताप्यश्रुमिति प्रमामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो  
विह्वलयति ॥ ७९ ॥ अय नैनादनेरजनि रजनीगुहम इति  
भ्रम कोऽय प्रज्ञापरिचयपराधीनमनमाम् । सुधानामाधार  
स राक्ष रतिविम्बाधरमुधारसासेकक्षिग्धादजनि नयनासुषु  
धनुष ॥ ८० ॥ जटामिर्मामि भरघृतकलङ्काक्षयलयो  
वियोगिन्यापत्तेरिय कलितैराम्यविशद । परिप्रेक्षुतारापरि  
करपाडाङ्किततले शशी मष्मापाण्डु पितृवय इव व्योम्नि  
चरति ॥ ८१ ॥ तथा पौरस्त्याया दिशि कुसुदवेद्यारकलि  
काकनाटमीमिन्दु फ्रिणलहरीमुल्लसयति । समतादुनील-  
द्वलजलमिन्दुस्तमनिनो यथा पुञ्जायते प्रतिगुहकमणा  
ङ्गमणय ॥ ८२ ॥ सुधारदिम सद्यस्तिमिरनिकयान्त

निरचयजलन्देव्य सन्द शशिमणिसुख्य च वितरन् ।  
उदेत्याद्यै रक्ताम्बुनसमरुचि कंवरनेन प्रमोद तन्वानो  
मधुपवनितागीतमधुरम् ॥ ८३ ॥ त्रिनयनजटागङ्गीपुष्प  
निशानदनक्षित ग्रहकिसलयं सध्यानारिनिमित्तमन्यसति ।  
तिमिरमिदुर व्योम्न शृङ्ग मनोभगवातुं क प्रतिपदि नरसे  
न्दोर्निम्ब सुखोदयमस्तु न ॥ ८४ ॥ प्रथममरुणच्छायस्ता  
वत्त कनकप्रमलदनु विरहोत्ताप्यतन्वीकपोत्तलमुति ।  
उदयति ततो ध्वान्तध्वमक्षम क्षणदामुखे सरसविमिनीक-  
न्दच्छेदज्जविर्भगलान्धन ॥ ८५ ॥ मयूमनपरनृष्टसिमिर  
कुम्भिकुम्भस्थगेच्छल सरलतारकागणविकीर्णमुक्तागण ।  
पुरदरहरिद्वीकुहगर्भसुभोवितस्तुपाकरकेसरी गगनरा-  
नन गाहते ॥ ८६ ॥ प्रसारणरै करै प्रकटितानुरागोदये  
सुधाकिरणवासुके स्वरितमन्मलालम्बिनि । तदा विगलितो  
हसस्तिमिरजालनीलाश्रुका पुरदरदिगङ्गना पुलकितेन तारा  
गणै ॥ ८७ ॥ कलानिधिरय रये समुपलभ्य रूप स्वय  
दिनान्तसमयेऽस्पृशस्तपदि पश्चिर्नि रागान् । धैवान्वर-  
सगमान्मुल्लिखति पूर्यति समीक्ष्य जहसु प्रियां भुवम-  
भूदत पाण्डुर ॥ ८८ ॥ दशैत्रेक कुसुमधनुषो जीनित  
कैराणा जीनजीमणयगरिमा भाग्यराशिर्निशाया । शृङ्गा  
रश्रीललितहसितं पानपान मुराणा पौरस्त्यद्वेजयति शिखर  
किं तम स्यात्तुमीडे ॥ ८९ ॥ ते सर्वजीमरदभिद्युतानेन  
सिदाञ्जनेर्गा नीरत्नैर्गा निमुननदशामन्यपटैलमोभि ।  
व्याप्तं पृथ्वीउलयमखिल क्षालयन्नुच्छलन्त्योत्साजलैरय  
मुदयते शरीरसारभोम ॥ ९० ॥ पश्योदेति "वियोगिना  
दिनमणि शृङ्गाररक्षामणित्सारामौक्तिकहारनायकमणि  
श्रृङ्गीशचूडामणि । प्रोदान्नसुजगमस्तकमणि कदर्पसीम  
न्तिनीकाक्षीमध्यमणिश्वकोरपरिपबिन्तामणिश्रृङ्गमा ॥ ९१ ॥  
उक्तापो मदनद्विजस गगनैकोडैकदशाङ्कुरलारामौक्तिक-  
शुक्तिरन्धतमसलन्धेरमस्याङ्कुश । शृङ्गारार्गलुङ्गिबिरा विरहि  
णीमर्मच्छिदा कर्तरी सध्यानारनभूतलक्षितिरिय चान्द्री कला  
जुम्भते ॥ ९२ ॥ खैर कैरकोरकान्दिलयन् यूना मनो  
दोलयन्मोजानि निमीलयन्मृगदशा मान समुन्मूल्यन् ।  
ज्योत्स्ना कन्दल्यन्दिशो धनलयन्मोघिसुदोहयन्कोकाना  
कुल्यस्तम कन्दलयन्निद्रु समुज्जम्भते ॥ ९३ ॥ एष स्वर्ग  
तरमिणीजलमिलहिन्दुतिदन्तद्युतिर्दृश्यद्राजतकुम्भविभ्रम  
धर शीताशुभ्रमुद्यत । हसीयत्यमलान्मुजीयति लस-  
ङ्गिडीरपिण्डीयति स्फारस्फाटिकुण्डलीयति दिशामानन्द

१ यदा २ एत ३ पूर्ववदाकृति स्वरूप यन्म तथा विन्म  
प्रथम पश्चिनीदृशेन मिहनाकृति पश्चा मुकुनीमावेन निराशतया  
विनापयमेन स्वरूपस्थिति प्राप्तमिन्ध ४ कैरमिन्ध ५ विरहिण  
सर्ववत्पापक ६ बराह ७ उद्धाटनभाषणम्, 'चावी' इति लोके

कन्दीयति ॥ ९४ ॥ अद्यापि स्तनशैलदुर्गविषये किं मानि  
नीना हृदि स्यात् वाञ्छति मान एष जगिति क्रोधा  
दिवालोहित । उद्यन्दुत्तरप्रसारितकर कर्णत्यसौ तत्क्षणा  
स्फुल्लकैरवकोशनि सत्तद्विश्रेणीकृपाण शशी ॥ ९५ ॥  
कैलासापितमद्रिमिर्विष्टमिषि श्वेतातपत्रायित मृत्पङ्केन  
दधीयित जलनिधौ दुग्धायित बारिमि । मुक्ताहार  
लतायित व्रततिभि शङ्खायित श्रीफलै श्वेतद्वीपजनायित  
जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥ ९६ ॥ पीयूषाश्रपण जगत्रय  
दशामालानलेखालयो विश्वो मायहुताशनस्य ककुमासुद्धाटिनी  
कुक्षिका । वीरेषु प्रथमा च पुष्पधनुषो रेखा मृगाक्षीमुख  
श्रीणा च प्रतिराजवीजमधिकानदी नयश्चन्द्रमा ॥ ९७ ॥  
दिग्मालाकरकदुक सरश्धूसीमन्तमुक्तामणि कामस्योणि  
पतेर्विहारवलभौनिर्यहूपायवत् । हृद्व्योम्नि विकीर्णतारक  
मणि इयामा वणिक्सुश्रुव स्कार स्फाटिकसपुट कुमुदिनी  
कान्तोऽयमुन्मीलति ॥ ९८ ॥ यातसास्तमनन्तर  
दिनकृतो वेषण रागाश्रित स्वर शीतकर कर कमलिनी  
मालिङ्गितु योजयन् । शीतस्पर्शसुपेल्य सप्रति तया रुद्धे  
सुखाम्भोरुहे हासेनेव कुसुद्वतीवनितया पैलक्ष्यपाण्डुकृत  
॥ ९९ ॥ एतत्कोककुटुम्बिनीजनमन शल्य चकोराङ्गना  
चञ्चूकोटिकण्ठयोर्धटितयोरद्वाटिनी कुक्षिका । दग्धसापि  
नवाङ्कुर स्रतरोराद्रीगता प्रेयसीमानोद्दामगजङ्कुशो विज  
यते सुग्य सुप्रमोर्वपु ॥ १०० ॥ क्षीराब्धेर्लहरीषु केन  
धवलाश्वधरोलेषु सवस्थाप्य सौकरिणो विकासिकुमुदकोडे  
रज पिञ्जरा । उन्मीलति चकोरचञ्चुगहने छिन्नप्रसूदाश्रम  
रुर्वन्त विमविमयुक्तामणीगाने सुधांशो करा ॥ १०१ ॥  
ध्वान्तोच्चैः शितिकण्ठकण्ठमहसि प्राप्त प्रतीचांमुख प्राचांमन्त्रति  
किं च दुग्धलहरीमुखे विधोर्धामनि । एतत्कोकचकोरशोकर  
मसम्पन्नप्रसन्नोल्लसद्दृक्पातोर्मिकदम्बमुग्धितमिव त्रैलोक्य  
माभासते ॥ १०२ ॥ शीतासुरफटिकालवालवलयद्रागु  
ल्लसत्कोमुदीबलीनूतनपल्लवाश्रितमिव प्राप्य क्षण ताव्रताम् ।  
चक्षुःसत्चकोरचञ्चुघटनाच्छिन्नाप्रकाण्डसुतश्रीरसन्दनिर  
न्तराव्रतमिव श्वेत वियद्भासते ॥ १०३ ॥ य श्रीक्षण्ड  
तमालपत्रति दिश प्राच्या सरक्षमापते पाण्डुच्छत्रति दत्त  
पत्रति वियच्छमीकुरङ्गीदृश । केलिश्चेतसहस्रपत्रति रते  
किं च क्षपायोपित श्रीहारजतसीधुपत्रति शशी सोऽय  
जगन्नेत्रति ॥ १०४ ॥ ये पूर्वे यवसूचिसुसुहृदो ये  
वेतकाग्रच्छदच्छायासान्ध्यभृतो मृणालन्तिकागवण्यभाजो  
ऽन ये । ये घाराम्बुविहसिन्व क्षणमनो ये तारहारधियल्लेज्मी  
स्फाटिकदण्डहन्मरजितो जाता सुपाशो वर ॥ १०५ ॥ सय  
भन्दनपद्मपिच्छिलमिव ज्योमाङ्गण कल्पयन्त्ययैरयतकान्त

दन्तमुसलच्छेदोपमेयाकृति । उद्गच्छत्ययमच्छमोसितल-  
ताप्रालम्बलम्बै करैर्मुग्धाना सरलेखवाचनकलाकेलिप्रदीप  
शशी ॥ १०६ ॥ कोकानाकुल्यश्वकोरतरुणीवैकल्प्यस मूल्यज्ञ  
म्भोजानि निमीलयन्कुमुदिनीरुन्मीलय सर्वत । पाथ्याना  
कुलता नयन्कुलवधूचेत समुद्रासयन्नस्त याति दिवापति समु  
दय यात्येष दोषापति ॥ १०७ ॥ स्वर्गामामृतपानचाक्षुषक  
किं कामदेवाङ्गनाक्रीडाकन्दुक एष किं सुरनदीडिण्डीरिण्ड  
किमु । किञ्चनसरभूपते किमु यश पुञ्ज पुरस्तादिद चेत् सश  
यकारक समुदित शीतयुतेमण्डलम् ॥ १०८ ॥ पश्चिन्मा दयिते  
ऽनुचावति रक्षा स्व पश्चिमीद्रोहिण भ्रान्त्या भीतमना दिगन्त  
मखिल चन्द्रो जगाहेऽम्बुधिम् । गाढे तत्र च तत्र विह्वलमयु  
कर्पन्ति तारा पति सोऽय तच्छम्भवारिकुङ्कुमरसै सितोऽरुणो  
दृश्यते ॥ १०९ ॥ भानावम्बुदिते तथा मयि गते किं स्वात्म  
प्रेयसी हा हेत्यस्तमित शशी रसयशादिन्दीवरिण्या सर ।  
सोऽय सप्रति मीलिमाङ्किततनुल्लहारीदृश्यते ये वै यत्किल  
सस्मरन्ति चरमे तद्रूपमेव्यन्ति ते ॥ ११० ॥ आदायामृतपूर्ण  
मर्कचषक शोणारविन्दप्रमे पाणाविन्द्रयधूर्विलोक्य च पुनन्  
सिन्नम इयामिकाम् । विश्वेपोपरि कोपत परिजनेऽसरोष  
दत्ता सुधेलेन त शशिन प्रशसति जनस्तस्याणिमुक्ताङ्गुनम्  
॥ १११ ॥ आनीला करपल्लवैरपनयच्छा तम कञ्चुकीमाशा  
सप्रति वासवीमनुसरन्नक्षीणराग शशी । अस्वाश् स्तनसङ्गिनी  
मिव बह्व्रज्जेन कस्तूरिकामालिङ्गल्यमादरेण रजनीमर्षोमि  
पत्तारकाम् ॥ ११२ ॥ यत्पीयूषमयूलमालिनि तम स्तोमाव  
लीढासुषा नेत्राणामपमृत्युहारिणि पुर स्यौढ प्रयातिषौ ।  
अम्भोजानि पराक्षि तन्निजमय दत्तैव तेभ्यस्ततो गौराहीवद  
नेपामासुकृतमादचे पतिवैज्यनाम् ॥ ११३ ॥ य प्राक्प्रल  
गयासुदक्षि ककुमा नामानि सविभ्रत ज्योत्स्नाजाललज्ज  
लाभिरभितो लुम्पन्तमन्ध तम । प्राचीनादचलदितस्त्रिज  
गतामालोकवीजाद्वहिनिर्योन्त हरिणाङ्कमङ्कुरमिव द्रष्टु जनो  
जीवति ॥ ११४ ॥ स श्रीकण्ठविरीटकुट्टिमपरिष्कारिणी  
कुतो देव कैरवबन्धुन्धतमसप्राग्मारकुक्षिमरि । सत्कर्ता  
निजकात्मैकिकमणिधेणीभिरिणीदृशा मीर्वाणाधिपते  
सुधारसवतीपौरोगव प्रोदगात् ॥ ११५ ॥ प्राचीनाचल्लुम्बिच  
न्द्रमणिभिर्निर्युद्धपाच निजेर्निर्धोसैरुडुभिर्निजेन वपुषा दत्तार्प  
राजाञ्जलि । अतःप्रौढकलङ्कतुच्छमभित सान्द्र परिसीर्यते  
विम्बादङ्कुरममनेक्षितम सदोहमिन्दोमह ॥ ११६ ॥ साप  
नायसुदेति वासरमणिचन्द्रो नु चण्डयुतिर्दाराभि क्रम  
म्बरे निमगनि सच्छान्तीक्षे युत । हन्तेद निरुपायि  
पाव्यरगणीप्रागानिलप्राशया चावद्वोरविमारीविषधरी  
भोगस भीमो मणि ॥ ११७ ॥ प्राणायामोपदेष्टा सरतिरुहने

यौवनोन्मादलीलागोष्ठीनां पीठमदस्त्रिभुवनवनितानेत्रयोः  
 प्रातराशः । कामासुष्टोमयज्वा शमितकुसुदिनीमौनसुद्रानुरागः  
 दृक्काराद्वैतवादी प्रभवति मगधानेषु पीयूषमातुः ॥ ११८ ॥  
 कलोलक्षिसपङ्कविपुरहरगिरःस्वःस्रवन्तीमृणालं कर्पूरक्षोद-  
 जालं कुसुमशरवृत्तीषुमुद्रारनालम् । एतदुग्धाच्चिवन्धो-  
 र्गमनकमलिनीपत्रपानीयविन्दोरन्तस्तोषं न केयं किसल-  
 यति जगन्मण्डनं खण्डमिन्दोः ॥ ११९ ॥ संरम्भोदित-  
 नक्तसमयदशमुखोचण्डोदण्डहलकैलासः समलोकीजयसु-  
 दितमनोजन्मवादिशङ्खः । लोलक्षीगण्डपालीलवणिमजलधे-  
 रुद्रतः केनपिण्डः पश्य ज्योत्स्नाकाशं विशति विरहिणां  
 दत्तशङ्खः शशाङ्कः ॥ १२० ॥ कैतन्मार्तण्डविम्बं सरसि  
 सरसिजप्रेणिहासं क्व यातं कैते याता रथाङ्गाः सपदि  
 गतहियः क्व प्रविद्या मरालाः । संध्यारागारुणाङ्गः कुपित  
 इव पतिः प्रोद्यतोऽयं हिमांशुर्मन्ये हर्षादिवेयं हसति कुसु-  
 दिनी जाग्रतीवालिनादैः ॥ १२१ ॥ प्राचीमामे सरगे  
 धरणिविरहिणीह्रान्तवक्त्रे ससुद्रे निद्रालौ नीरजालौ विक-  
 सति कुसुदे निर्विकारे चकोरे । आकाशे सावकाशे तमसि  
 शमनिते नागलोके सशोके कंदर्पे मन्दर्पे वितरति किरणाञ्च  
 शर्वरीसावर्ममैः ॥ १२२ ॥

#### चन्द्रकलावर्णनम्

अकलङ्कचन्द्रकला कलिता सा भाति धारुणी तरुणी ।  
 मालस्यलीव शोभेः संध्याप्यानोपविष्टस्य ॥ १२३ ॥

#### ज्योत्स्नावर्णनम्

दलविततिभृता तले तरुणामिह तिलतण्डुलितं  
 मृगाङ्कुरोचिः । मदचपलचकोरचषकुटीकयवलनतुच्छमिवान्त-  
 राज्जतराभूत् ॥ १२४ ॥ आलोक्य चन्द्रमसमस्युदितं,  
 समन्तादुद्वेष्टदुर्मिविचलकलशाम्बुराशेः । विध्यग्विसारिपर-  
 माणुपरम्परैव ज्योत्स्नात्मना जगदिदं धवलीकरोति  
 ॥ १२५ ॥ सितकिरणकपोलीमालिमालोकयन्ती तिमिर-  
 विरहतापव्याकुलां ज्योमलक्ष्मीम् । रजनिरमलताराश्रीकैः  
 सितकमलैः परिमलयति गात्रं चन्द्रिकाचन्दनेन ॥ १२६ ॥  
 अपि पिबत चकोराः कृत्स्नसुशाम्य कण्ठं कम्पकवलनचञ्च-  
 लचञ्चलचन्द्रिकाङ्गम् । विरहविधुरितानां जीवितत्राणहर्तोर्भवति  
 हरिर्णलक्ष्मा येन तेजोदरिद्रः ॥ १२७ ॥ सह कुसुदकन्दनैः  
 कामसुहृदासयन्तः सह धनतिमिरौषधैर्धनसुखारयन्तः । सह  
 सरसिजखण्डैः स्वान्तमामीलयन्तः प्रतिदिशमयूनांशोरंशवः  
 संचरन्ति ॥ १२८ ॥ भास्वकर्कशाणचक्रकणैराकाश-  
 कैलाससाचचूर्णे निविष्टं निपत्य तम इत्याख्यां जगत्या-  
 मगात् । यच्चन्द्रोश्चलसिद्धिपादमहाविन्दोः समायोगतो  
 जातं रूप्यरजोमयं ययमिदं ज्योत्स्नां समाचक्ष्महे ॥ १२९ ॥  
 एतत्तर्क्य कैरवक्रमहरे दृक्काक्षीक्षायुरौ दिक्मान्तासुकुरे

चकोरसुहृदि प्रौढे तुषारत्विपि । कर्पूरैः किमपूर किं  
 मलयजैरालेपि किं पारदैरक्षालि स्फटिकोपलैः किमघटि  
 धावापृथिव्योर्वेषुः ॥ १३० ॥ उन्मीलन्ति मृणालकोमल-  
 रूचो राजीवसंवर्तिकासंवर्तव्रतवृत्तयः कतिपये पीयूषमानोः  
 कपः । अप्सुवैर्धवलीमवसु गिरिषु ध्रुवोऽप्यसुमञ्जता  
 विश्वेनेव तमोमयो निधिरपामहाय केनायते ॥ १३१ ॥ किं  
 उ ध्वान्तपयोधिरप कृतकशोदैरिवेन्दोः करैरत्यन्तोऽप्यमघश्च  
 पङ्कपटलं स्रयापदेशादभूत् । किं वा तत्कर्तरीभिरभितो  
 निखल्लणादुज्ज्वलं ज्योमैवेदमितस्ततश्च पतितादध्याच्छ-  
 लेन स्वचः ॥ १३२ ॥ पौलोमीकुचकुम्भकुङ्कुमराजःस्त्राज-  
 न्यज्ज्योदताः शीतांशोद्युतयः पुरंदरपुरीसीश्रापुसकुरवतः ।  
 एतामिर्लिहतीभिरन्यतमसाप्युद्भ्रमतीभिर्दिशः क्षोणीमास्तृण-  
 तीभिरन्तरतमं ज्योमेदमोजायते ॥ १३३ ॥ नैवायं मगवा-  
 नुदधति शशी गव्यूतिमाश्रीमपि चामघापि तमस्तु कैमकुल-  
 श्रीचातुकारः कपः । मग्नित स्थलसीश्री शैलगहनोत्सङ्गेषु  
 संस्पन्दते जीवप्राहमिव क्वचिक्वचिदपि च्छायामु गृह्णति च  
 ॥ १३४ ॥ यद्रावितकेतकोदरदलस्रोतंश्रियं विभ्रतीं येयं  
 मौक्तिकदामगुम्फनविधौ योग्यच्छविः प्रागभूत् । उत्सेच्या  
 कलशीभिरञ्जलिपुटैर्माहा मृणालाङ्कुरैः पातव्या च शशिन्य-  
 मुग्धविम्वे सा चन्द्रिका वर्तते ॥ १३५ ॥ सुधा दुग्धधिया  
 गवां विदधते कुम्भानवो बल्लवाः कर्णे कैरवशङ्कया कुवलयं  
 कुर्वन्ति कान्ता अपि । कैरवधूलसुश्विनोति शबरी  
 सुक्ताफलकाङ्क्षया सान्द्रा चन्द्रमसो न कस्य कुर्वते चित्त-  
 भ्रमं चन्द्रिका ॥ १३६ ॥ इन्दोरस्य त्रियामासुवति कुचतटी-  
 चन्दनस्थासकस्य ज्योमश्रीचामरस्य त्रिपुरहजटावल्लरी-  
 कोरकस्य । कंदर्पशोणिलास्फटिकमणिगृहसैतदाखण्डलाशा-  
 नासासुक्ताफलस्य स्वययति जगती कोऽपि भासां विलासः  
 ॥ १३७ ॥ लक्ष्मीकोडातडागो रतिधवलगृहं दर्पणो  
 दिम्बधूनां पुष्पं श्यामालतायास्त्रिभुवनजयिनो मन्मथसात-  
 पत्रम् । पिण्डीभूतं हरस्य श्रितममरसरिरिपुण्डरीकं मृगाङ्को  
 ज्योत्स्नापीयूषपापी जयति सितधूपस्सारकागोकुलस्य ॥ १३८ ॥

#### सकलङ्कचन्द्रवर्णनम्

दोषागमनमाशङ्कन् रविरेष तिरोहितः । कथमिन्दुः  
 समायाति कुतः शङ्का कलङ्किनः ॥ १३९ ॥ यश्च विरहिणं  
 कंचिन्नसयामास तेजसा । यश्च एव विलोभेन संछयोऽ-  
 भूद्विधौ ध्रुवः ॥ १४० ॥ शिवमालानलोत्थेन धूमयोगेन  
 कलिमा । विधौ शुक्रतरे किं वा इति मन्मानसाशयः  
 ॥ १४१ ॥ इन्दोरैककलया हरेणोद्धृत्य भूयनि  
 घृतायाः । स्थानमिव तुच्छमेतत्कलङ्करूपेण परिणमति  
 ॥ १४२ ॥ अतं गतवति सवितरि पायसपिण्डं सुधाकरं  
 प्राची । विरचयदम्बरकुशासुवि चरति कलङ्कसदन्तरे

१ त्रिणे. २ निर्मली नामकजलप्रकाशकफलशुक्ले. ३ बदरी-  
 कलम्. ४ विरतीतया.

वाक ॥ १४३ ॥ कृष्णवर्णहृदय सितदीप्तिं दुर्धियं किल  
कलङ्कितमाहु । कृष्णवर्णसमुदीरणभागादेव यद्वलति  
इत्यवश्यम् ॥ १४४ ॥ आयताग्रसितरश्मिनिबद्ध लान्छन  
च्छविमयीसदिवयम् । चन्द्रकैतवमरुतचक्रं कीडयो  
त्सृजति र्नि सरवाल ॥ १४५ ॥ शम्भुरारिरयत् विपण्णै  
चन्द्रविम्बकपटात्ययुनक्ति । यद्वह्निं सितमयासितमन्तं प्रोषि  
तान्दहति दर्शनमात्रम् ॥ १४६ ॥ अयं पुरं पार्वणशर्वरीश  
किं दण्डोऽयं रजनीरमण्या । यत्तत्सदृशी प्रतिविम्बमसि  
न्सलक्ष्यते लान्छनकैतवेन ॥ १४७ ॥ प्रदोषमातङ्कमनङ्क  
देवस्तुङ्गं समाहस्य समागतोऽयम् । सिन्दुरिते तस्य सुभांशु  
कुम्भे किमद्भुतो लक्ष्ममिषेण दत्त ॥ १४८ ॥ मम शिवा  
कैरविर्णां करेण सतापयामास विनाशिनय । इतीव दुःखै-  
र्यिक्त्वा कलावाग्यपौ विषं लक्ष्ममिषेण दत्त ॥ १४९ ॥ कला  
यिनामानयनाय सायं कुसुमद्वीपेप्लित एष भृङ्ग । किमिदु-  
नालिह्य सगरामङ्गं कृतं कलङ्कभ्रमभातनोति ॥ १५० ॥ नेदं  
नभोमण्डलमधुराशिर्निताश्च तापं नवकेनमङ्गा । गाय शशी  
कुण्डलितं कणीध्रो नासो कलङ्कं शयितो मुरारि ॥ १५१ ॥  
मधुव्रतौषं वृषितं स्वकीयमधुभाषन्ननिमीलनेन । विम्ब  
समानकस्य बलात्सुधाशो कलङ्कमेङ्कं ध्रुवभातनोति ॥ १५२ ॥  
अत्रान्तरे च कुलटाकुलरत्नभाषतासजातभातक इव स्फुटल  
गुह्यमश्री । ध्रुवावनात्तरमदीपयदुज्जालैर्दिकमुदरीवदन  
चन्दनमिन्दुरिन्दु ॥ १५३ ॥ अल्लवकाशवति च दमसि  
प्रियेऽक्षिनाह्लादहारिणि सुधावति पूर्णविम्बे । धाता  
निचिन्त्य मनसाखिलदृष्टिपातं हतुं चकार किमु कजलविन्दु  
योगम् ॥ १५४ ॥ दष्टे जगद्गुणि कालमुजगमेन तत्रान्व  
कारमिषमाविर्भूषितं यत् । सजातलक्ष्मणि तदिन्दुमणौ  
निपात्य वदोत्क्रामये पयसि तत्प्रतिपत्तिं क्व धाता ॥ १५५ ॥  
दिव्यत्रतसिस्मिरचूषणविशेषणाद्भुद्वयरोहमयराजवत्स्फुलि  
ह्रात् । कालेन पूर्वमिरिदुर्गुणेषु प्रपुक्तो वृक्षोपलो विधु  
मिपात्यधिकान्द्रितः ॥ १५६ ॥ मथानमैमिधरमूलशिला  
सहस्रसघटनम्रणविर्यै सुसुरतीदुमये । छाया मृगं शशक  
इत्यतिर्गमरोक्तितेषां वयविदपि तत्र हि न प्रसक्ति  
॥ १५७ ॥ अवाप्तं प्रागल्भ्यं परिणतसूचं शैलतनये कलङ्को  
नेवायं विलसति शशाङ्कस्य वपुषि । अशुष्येव नये विगल-  
दधृतस्य दक्षिणरे रतिश्रान्ता शते रजनिरमणी शब्दसुरति  
॥ १५८ ॥ समयशयरो व्योमाराण्ये सुधाशानमक्षिमासुविहित  
सुभाषिन्वद्वीदस्फुरलटल प्रति । कल्पयति कलङ्काख्यं धूमं  
निपीत्य पुनश्च तस्मिन् मधुरज्ज्वलाक्षौद्रं गहीतम्भाजते  
॥ १५९ ॥ रुचिरमितदृष्टोकीर्णरिचं वसरेषुभिर्मिदुभिर्भि

च्छेदै स्थलैरिव जियते नम । प्रकृतिमलिनो भास्वद्विम्बो  
न्मृजाकृतकर्मणस्तदयमपि हि त्वष्टु कुन्दे भविष्यति चन्द्रमा  
॥ १६० ॥ तरुणतण्डुलकोमलमलीमसमेतदयं कल्पयति  
चन्द्रमा किल कलङ्कमिति ब्रुवते । तदनुत्तमेन निर्वयविधु  
तुददन्तपदम्राणिवरोपदार्शितमिदं हि विभाति नम ॥ १६१ ॥  
अङ्कं केऽपि शशङ्किरे जलनिषे पङ्क परे मेनिरे सारङ्ग  
कतिचिच्च सज्जगदिरे भूच्छायमेच्छमरे । इन्दोर्यद्वैलितेन्द्र  
नीलशकलश्यामं दरीदृश्यते तत्सौद्रां निशि पीतमधतमस  
कुक्षित्यामचक्षमहे ॥ १६२ ॥ रङ्गावङ्कगते त्रिविष्टपयमौखेल  
रुरङ्गीगणैः साकं कीडनमौतुकेन रमसादुहस्य गते  
दिवम् । तच्छायावृणतात्ममूर्तिरधुना धर्तुं तमेन शशी मन्द  
व्यायतरश्मिजालकलितं स्त्रायं समारोहति ॥ १६३ ॥ काश्मी-  
रेण दिहानमम्बरतलं वामभ्रुवाभाननैर्द्वाराण्यं विदधानमिन्दु  
दृष्ट्वा भिन्दानममम सिरा । प्रत्युषात्पुरुहूतपचनव्यूढतार्क्ष्यं  
चङ्कुरक्षीनोत्सङ्गकुरङ्गमैदवमिदं विन्ध सद्युज्ज्वलते ॥ १६४ ॥

### नायकागमनावस्यार्णनम्

भुत्वायान्तं गहि कान्तमसमाप्तविभूषया । भालेऽञ्जन  
दशोर्लाक्षा कपोले तिलकं कृतं ॥ १ ॥ आगच्छ सूचितो  
येन येनानीतो गृहं प्रति । प्रथमं सखि कं पूज्यं किं काकं  
किं क्रमेण ॥ २ ॥ सज्जितसकलशरीरा क्षणे क्षणे मनसि  
किमपि गणयती । उत्सवमिव तं दिवसं मनुते सुधा  
प्रियागमने ॥ ३ ॥ अम्बुजतस्ननयुगा तस्यावताप्ती द्वारि  
क्षिता तदुपयानमहोत्सवाय । सा पूर्णकुम्भनवनीरजतोऽप  
सकसमारमङ्गलमयबहुतं विधत्ते ॥ ४ ॥ गायतो दयित  
स्त्रवेति सहसा न श्रद्धेया भाषितं सद्यः समुद्यता गतेऽपि  
सुसुखी भ्रान्तिं निजा मन्यते । वण्टाक्षेविभुजेऽपि शून्य  
हृदया स्वमान्तरं शङ्कते प्रत्यावृत्तिरपि प्रियस्य कियता प्रत्येह  
शातोदरी ॥ ५ ॥ द्वारोपातनिर्दन्तरे मयि तया सौन्दर्यं  
सारथिया प्रोह्वास्योरुगुणं परस्परसमासक्तं समासादितम् ।  
आनीतं पुरतः शिरोगुणकमथ क्षिप्तं बले लोचने बाधहृत्  
निवारितं प्रसरणं सकोचिते दोलते ॥ ६ ॥

### नायकागमने नायिका प्रति सरसीचनम्

नित्यं नगोरपलापि सखि दुर्गम एव य । अभयवात  
कामं प्रत्यक्षेण विधाति स ॥ १ ॥ धैर्यमाधाय रज्जां च  
व्यपनीयं विलासिनम् । सभायवसति र्नि नैनं दिष्ट्या सयम्  
पक्षितम् ॥ २ ॥ अराहससमिन् तरङ्गितं हनोर्गुणोरस्य त



विकामि वेष्टनम् । विसारि रोमाञ्चिनकृत् तनोसन्नोति  
योऽग्रे सुमगे तनागत ॥ ३ ॥ कलय बलय धम्मिल्लेऽस्मि-  
न्निनेगय मलिका रचय मिचय मुक्ताहार विभूषय सत्तरम् ।  
मृगमदमपीनालेपं कुरुष्व कपोलयो सहचरि समायान  
प्रत स ते हृदयप्रिय ॥ ४ ॥

### नायकातिध्वर्णनम्

आयाते दयिते मन्मथलसुरासुत्यस्य दुर्लभ्यता गेहिन्या  
परितोषनायकलियामासस्य दष्टि सुखे । दत्ता पीडयामी  
करीरकण्ठं लोलाश्रलेनादरादुन्मथं करम्य केसरसटाभापत्र-  
लम रज ॥ १ ॥ बाळा चन्दनमालिकाकिञ्चलयप्रनयानय  
कुर्वत शुल्वा बलमराहन्य रतिनं दासेरक्याङ्गने । आक-  
न्दासुहृदो ननाहुरन नानाप्रसङ्गादमुन्वान्तं श्रीनषपात  
वात्सल्यसन्कीर्तं परावर्तयत् ॥ २ ॥ रित्विकम्पितपाणिक्कङ्कण  
रत्नै पृष्टं ननु म्नागतं व्रीडानप्रसूयानया चरणयोन्येन च  
नैनो नले । द्वारस्थसुनपुष्पमङ्गलये दत्त प्रवेशो हृदि  
स्वामिन्कि न तत्रातिथे समुचित सन्धानयालुष्ठितम् ॥ ३ ॥  
वीर्षो बन्दनमालिना निरचिता दृष्टेन नेन्द्रीरै पुष्पाणा  
प्रकर मितेन रचितो नो मुन्दनाल्यदिभि । दत्त म्बेदमुचा  
पयोवर्मरेणार्था कुम्भाग्मसा खरेगानयै प्रियस  
विशतस्तन्या कृत मन्त्रम् ॥ ४ ॥

### नायकस्य नायिकां प्रति प्रश्नः

कृशा केनानि त्वं प्रवृत्तिरियमङ्गस्य ननु मे मयायुष्मा  
कस्याहुरनपृष्टे पाचकनया । अरयस्मान्चित्राहि नहि  
नहीत्येवमनमरोत्कर्षं बाळा मम हृदि निपत्य प्रवृत्तिता  
॥ १ ॥ कृशासीत्यालीना मलिनरसनासीत्यनता चिरपृ-  
ष्टासीति स्तनकलङ्कस्य प्रवृत्तिता । परिष्वत्ता यानद्यणय  
पदनी कामपि गना तत सारङ्गाक्ष्या हृदयसदने लीनममनत्  
॥ २ ॥ अन्नानामतिताम्र पुन इदं कमादकमादये मुग्धे  
पाण्डुरङ्गोलमानमिति प्राणेश्वरे पृच्छति । तन्या सर्वमिदं  
स्वमानत् इति व्याहृत्य पश्मान्तरव्याप्री बाष्पमरसया चलि  
तया नि श्वस्य मुत्तेऽन्यत ॥ ३ ॥

### प्रणयकृद्दे नायिकानुनयः

अनिर्देश्योपमोगस्य रूपस्य मृदुन कथम् । वठिन मनु ते  
चेन शिरीषयेन वन्यम् ॥ १ ॥ किं त्वा मणामि निच्छेद  
दादणयासकारिणि । वाम कुरु वपुषे देहि मे परि  
रम्भम् ॥ २ ॥ मयि त पादपतिरे किंरत्नसुपागते ।  
प्रिये कामातुर कोपं वान्ते कोऽन्योऽपनेष्यति ॥ ३ ॥  
दाक्षिण्यं नाम विम्बोष्ठि नायसाना कुरुतम् ॥ तमे

वीर्षाश्चि ये प्राणासं त्वदागानिग्वना ॥ ४ ॥ सुखमिन्दु-  
र्यथा पाणि पङ्कजेन सम प्रिये । वाच. सुरा इवोष्ठने  
विम्बलुन्यो मनोऽश्मन् ॥ ५ ॥ गोहमलमसि नाहं  
सुन्दरि मन्दागमाद्विलम्बं ते । पवगपत्रहत मा सर्जीय  
चारुगानि परिर्मम् ॥ ६ ॥ सङ्कटिन् समर्थे बाले मम  
हस्ते मदनमर्मतमस्य । अगहरेते कुचकुम्भ तृपितकण-  
ठमृतकुम्भमिन् ॥ ७ ॥ अपराधा नूनमह प्रसीद म्मोक्त  
विरम सरम्भान् । सेव्यो जनश्च कुपिन कथं नु दामो  
निरपराध ॥ ८ ॥ तामयमानद्वाञ्छति दासचनमिममर्थ  
मर्थयते । स्वपिहि मया सह सुरतयतिक्रष्टिनेन मा  
भैरम् ॥ ९ ॥ सरले साहसपरा परिहर रम्भोक्त सुब स-  
म्भम् । विरस विरहायास बोधु तन चित्तमसह मे ॥ १० ॥  
क्षीण क्षीगोष्पि शशी मूयो मूयोऽगमिर्नर्घते नित्यम् ।  
विरम प्रसीद सुन्दरि यानममनिर्गतिं यातं तु ॥ ११ ॥  
अन्नानि खेदयमि किं शिरीषकुसुमपरिपेक्षानि सुधा ।  
अयमीहिततुमुपाना सगादयिना तनासि दासजन ॥ १२ ॥  
मधुवारन न मुबमि मानिनि रूक्षापि माधुरी सहजाम् ।  
कृतमुखमङ्गापि रस वदामि मम निम्नगा ययान्मोचे ॥ १३ ॥  
विराममेगानलयाजितोपात्तयापि रोषाण्णितेन दष्टि ।  
निशापति स्थित्यति पश्चिमाशामये किमाद्या विपलीकरोपि  
॥ १४ ॥ यदि प्रिये वेत्ति तन प्रसु मामनन्यसाधारण-  
दासमङ्गयो । तद्वच बल्लो मम पानमस्तु स्वयंप्रहासेपनहो-  
त्सजानाम् ॥ १५ ॥ उत्तङ्गय कुरङ्गलोचने लोचने कमलगर्व-  
मोचने । अस्तु सुन्दरि कलिङ्गनन्दिनीवीचिडम्बरागमोर-  
मन्धरम् ॥ १६ ॥ शशिसुखि तन माति मन्त्रध्रुवजन-  
मोहकपालकाल्यसर्प । यद्वित्तमयमङ्गनाय यूना त्वदपर-  
सीधुसुवैर सिद्धमग्न ॥ १७ ॥ त्वयि निबद्धते प्रिययादिन  
प्रणयमङ्गपराधुखचेतस । कमपराधल्य मयि पदयति  
त्वजमि मानिनि दासजनं यत ॥ १८ ॥ विद्यज सुन्दरि  
सगमसाधस ननु विराट्प्रवृत्ति प्रणयोमुखे । परिगृह्णान  
गते सहकारता त्वमतिमुत्कृष्टाचरितं मयि ॥ १९ ॥  
मोहान्मया सुननु पूर्वमुपेक्षितं यो बाष्पविन्दुरावर परि-  
वाधमान । तं तावदासुष्टिलपमविलम्बमय कान्ते प्रमृश्व  
विगतानुशयो भयामि ॥ २० ॥ मुग्धे विवेहि मयि निर्देय-  
दन्तदशं दोषांहेन्यनिविडननपीडनानि । चण्डि त्वमेव  
सुदममय पञ्चाणचण्डालकाण्डदलनामस्य प्रयासित ॥ २१ ॥  
मा मा ससाध्वममपेहि निळोलनेन दासे जने किमिति  
सग्रमकातरामि । किं युज्यते नत मया चिरकाञ्चितस  
मथे वपञ्चि परिर्मसुखस भद्र ॥ २२ ॥ किं शीकरै

ह्रमविमर्दिभिरार्द्रवातं संचालयामि नलिनीदलतालवृन्तम् ।  
 जङ्घे विधाय चरणानुत पद्मताग्रौ संवाहयामि करमोरं  
 यथासुखं ते ॥ २३ ॥ आताम्रतामपनयामि विलस्य एष  
 लाक्षाकृतां चरणयोस्तव देवि मूर्ध्ना । कोषोपरागजनितां तु  
 सुखेन्दुविम्बे हतुं क्षमो यदि परं कृष्णा मयि स्यात् ॥ २४ ॥  
 ईन्द्रीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।  
 अह्वानि चम्पकदलैः स विधाय वेधाः कान्ते कथं घटित-  
 वातुपलेन चेतः ॥ २५ ॥ किं मुक्तमासनमलं मयि संभ्र-  
 मेण नोत्थातुमित्यमुचितं मम तन्तुमन्ये । दृष्टिप्रसादविधि-  
 मात्रहतो जनोऽयमत्यादरेण किमिति क्रियते विलक्षः ॥ २६ ॥  
 भुमालोकं सितपराजितचन्द्रलेखं दृग्लीलया कुबलयथियमा-  
 ददानम् । एतन्मुखं दिविपदामपि दुर्निरीक्ष्यं तन्वङ्गि  
 मामिव सुधा किमघःकोरोपि ॥ २७ ॥ लावण्यकान्तिपरि-  
 पूरितदिष्णुखेऽस्मिन्नेरेऽधुना इव मुखे तरलायताक्षि । क्षोभं  
 यदेति न मनागपि तेन मन्ये सुव्यक्तमेव जलराशिरयं  
 पयोधिः ॥ २८ ॥ किं ते निसर्गरुचिरौ चरणौ कराभ्यां  
 संवाहयामि नयने च तवाङ्गनेन । किं रञ्जयामि किमु ते  
 स्तनयोर्विचित्रां पद्मावलीं विरचयाम्यचिरेण तन्वि ॥ २९ ॥  
 सुतनु जहदिह मौनं मुखं वाचो जडत्वं प्रणयिनि मयि कोपं  
 किंकरे किं करोपि । अथ यदि तव चित्ते सापरार्थोऽस्मि  
 भाले निजमुजपुगवल्लीवन्धनं मा विधेहि ॥ ३० ॥ किमपि  
 किमपि शङ्के मङ्गलेश्यो यदन्यद्विरमतु परिहासश्रणि  
 पर्यस्तुकोऽस्मि । कलयति कलितोऽहं घल्लभे देहि वाचं  
 भ्रमति हृदयमन्तर्विहङ्गं निर्दयासि ॥ ३१ ॥ यदिदमगण-  
 यित्वा दुर्वहं श्रोणिभारं मदभिसरणलोभात्स्थितं पद्मताग्रम् ।  
 अयमहमभियान्छाम्यमपमृज्यैव पांशुं सुमुखि पदतलं ते  
 चूडितुं चुम्बितुं च ॥ ३२ ॥ वितरय कुचयोस्तवदर्शनोप-  
 कर्माणां मदनशररुजानां शान्तये मामकीनाम् । सङ्गृह्य  
 परिरम्भं सुभु दोर्मूलकूलकपपनपरिणाहृत्स्यातयोरेतयोस्ते  
 ॥ ३३ ॥ चरणकमलदासस्त्वेव संकल्पसङ्गे सुमुखि यद-  
 भिषत्ते त्वं बलात्कारपूर्तम् । प्रसमविधृततैर्घ्नः पीडयाम्या-  
 र्मनैव द्विरद इव सरोजं पाणिमापाटलं ते ॥ ३४ ॥  
 विक्रिं धवलद्रीपाद्गङ्गासंसर्पि चक्षुः परिजनपथवार्तित्वत्र किं  
 संभ्रमेण । सितमधुरसुदारं देहि मामालोचनैः प्रभवति मम  
 पाण्योरक्षलिः सेवितुं त्वाम् ॥ ३५ ॥ परिलुठति ललाटे  
 मधुरा श्रुता किं मदनजयपताकाविभ्रमं विभ्रतीयम् ।  
 स्फुरति च किमकाण्डे चण्डि भिन्नाधरोऽयं मृदुपवनविधू-  
 तोन्निद्रवःपूजकः ॥ ३६ ॥ सुहृदुहृद्वरेण सखसमप्रसा-  
 संघयः समुचलतरङ्गिणि प्रचुरनर्ममर्मसृष्टा । शुद्धिर्निविड-

नम्रता परिजनव्यपेक्षापि नो कुतः सुमुखि शिक्षिता कथय  
 कोपरीतिस्त्वया ॥ ३७ ॥ तरङ्गय दृशोऽङ्गने रचय वन्य-  
 मिन्द्रीवरं क्षणं वपुराणुणु स्पृशतु काञ्चनं कालिमा ।  
 स्फुटीकुरु रदच्छदं व्रजतु विद्रुमः श्वेततामुदञ्चय मुखं  
 मनागभवतु लज्जितश्रन्दमाः ॥ ३८ ॥ उदञ्चय दृगञ्जले  
 चलतु चक्षुरीकोचयः प्रपञ्चय वचःसुधा श्रवणपालिमा-  
 लिङ्गतु । मुखं नटय नागरी त्यजतु भ्रमभयः कांसुकं  
 मुखं च कुरु संमुखं व्रजतु लाघवं चन्द्रमाः ॥ ३९ ॥  
 पुरोदिगनुपराणिनी तदपि नातुरागोदयः कुशोदरि निशा  
 कृशा तदपि ते न भानः कृशः । प्रसन्नमिदमम्बरं तदपि न  
 प्रसन्नं मनो ननाद चरणायुधस्तदपि मौनमालम्बसे ॥ ४० ॥  
 कृतो दूपादेव सितमधुरमम्बुद्रुमविधिः शिरसाश्चा ब्रह्मा  
 प्रतिवचनमुच्चैः प्रणमितम् । न दृष्टेः शैविल्यं मिलत इति  
 चेतो दहति मे निगूढान्ताःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम्  
 ॥ ४१ ॥ गतप्राया रात्रिः कुशतनु शशी सौदत इव  
 प्रदीपोऽयं निद्रावशसुपगतो घूर्णत इव । प्रणामान्तो मान-  
 स्त्यजसि न तथापि कुचमहो कुचमत्यासत्स्या हृदयमपि ते  
 चण्डि कठिनम् ॥ ४२ ॥ इदं दुर्वाकाण्डधुतिमुपि कपोले  
 कतिपर्यैः श्रमाम्भोभिः कीर्णं सहजबकुलामोदसुमगम् ।  
 समाकाङ्क्षे ताव्राधरमतुमनुष्य प्रियतमे मनोर्षे ते पादं  
 सुखकमलमात्रातुमथवा ॥ ४३ ॥ प्रसादे वर्तल प्रकटय मुदं  
 संत्यज रूपं प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।  
 निधानं सौख्यानां क्षणमभिसुखं स्थापय मुखं न सुप्रेते प्रत्येकं  
 प्रभवति गतः कालहरिणः ॥ ४४ ॥ प्रसीदेति भ्रूयामिदमसति  
 कोपे न घटते करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः ।  
 न मे दोषोऽस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञासति मृषा किमेत-  
 सिन्यक्तुं क्षममिति न वेदि प्रियतमे ॥ ४५ ॥ कृतेऽप्याशमर्षे  
 कथमिय मया ते प्रणतयो धृताः कित्वा हस्ते विवृजति  
 रूपं सुभु वदुशः । प्रकोपः कोऽप्यन्यः पुनरयमसीमाप  
 गुणितो मृषा यत्र स्निग्धाः प्रियसहचरीणांमपि गिरः ॥ ४६ ॥  
 कपोले पयाली करतलनिरोधेन श्रुतिता निपीतो निःशार्च-  
 रयमश्रुतद्वयोष्परसः । मुहुः कण्ठे लभस्तारलयति बाणः  
 सन्नतं प्रियो मन्दुर्वातस्तत्र निरजुरोधे न तु वयम् ॥ ४७ ॥  
 सुतनु हृदयाद्येत्यादेशाव्यलीकमपैतु ते किमपि मनसः  
 संगोहो मे तदा बलवान्भूत् । प्रबलतमसामेवंप्रायाः सुमेध  
 दि वृत्तयः स्रैजयपि शिरस्यः क्षिप्तां धुनोर्लक्षिराद्वया  
 ॥ ४८ ॥ परिहर कृततङ्गे शङ्कां त्वया सततं घनदान-  
 जपनयाकान्ते सान्ते परानवकाशिनि । विशति वितनोरन्यो  
 धन्यो न कोऽपि ममान्तरं स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि

विवेयताम् ॥ ४९ ॥ व्यथयति वृथा मौनं तन्नि प्रशस्य  
पथमं तरुणि मधुरालोपनाप विनोदय दृष्टिभि । सुमुखि  
विमुखीमाव ताद्विमुख न वक्ष्य स्वयमतिशयश्रिग्यो  
मुखे प्रियोऽहमुत्थित ॥ ५० ॥ कठिनहृदये सुख भ्रान्ति  
व्यलीकथाश्रिता पिशुनचर्चने दुःख नेतु न युक्तमिह जनम् ।  
निमिदमयता सत्यं मुखे तस्या हि विनिश्चितं यदाभरुचित  
तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्तताम् ॥ ५१ ॥ पादासक्ते  
सुचिरमिह ते वामता केर मुखे नर्मासक्ते प्रणयिनि जने  
कोश्यापोरराध । इत्थं तस्मा परिजनस्या कोमले कोपनेगे  
बाष्पोद्गैर्दैनदनु सहसा न स्थितं न प्रवृत्तम् ॥ ५२ ॥  
कोज्यं कोरविधि प्रयच्छ कर्णानामं वचो जायता पीयूष  
द्रवदीर्घिकापरिमरैर्गमोदिनी मेदिनी । आस्ता वा स्तुह्याल  
लोचनमिदं व्यानतयन्ती मुहुर्दयै पुष्यमि तस्य सुन्दरि  
तपोद्वानि वन्दामहे ॥ ५३ ॥ सूर्येऽस्ताचलमौलिमालिनि  
गृहे दीपावलीशालिनि प्राणसामिनि मानिनि प्रतिपद  
सत्कारमातन्यति । यन्मानं न जहासि कोपकल्पादामोहित  
स्तद्वणादिन्दु सुन्दरि पूर्णपतंगिर सीमानमारोहति ॥ ५४ ॥  
सत्येयान गृहे गृहे युतयस्याः वृच्छ गन्धाना प्रेयास  
प्रणमन्ति किं तत्र पुनर्वासो यथा वर्तते । आत्मद्रोहिणि  
दुर्जनप्रलपिन कर्णे वृथा मा वृथाऽऽलम्बेहरसा भवन्ति  
पुण्या दुःखानुत्पत्त्या यत ॥ ५५ ॥ क्षीणाशु शशलाञ्छन  
सगि पुन क्षीणो न मानस्य भैर पद्मनं मना-  
गपि न ते भैर मुखान्मोहम् । पीत श्रोत्रयुगेन  
पद्मपदन्तं पीत न ते जलित रक्ता शैवदिगन्तना  
रविकर्करायापि रक्तानि निम् ॥ ५६ ॥ किं कण्ठे शिथिली  
कृतो मुजस्तापाश प्रमादामया निद्राच्छेदविवर्तनेष्वपि  
सुखी नाद्यापि समाविता । अन्यस्त्रीजनसङ्घालपुरह स्वप्ने  
तया लक्षितो दोष पश्यमि किं प्रिये परिजनोपालम्भयोग्ये  
मयि ॥ ५७ ॥ चतुर्नीचमयैतु मानिनि सुखं सदृश्य  
श्रोत्रयो पीयूषसुतिसौम्यमस्तु मधुरा वाचं प्रिये व्याहर ।  
तातः शम्भुतु मे प्रसादशिशिरा दृष्टिं शनै पातय त्यक्त्वा  
दीर्घमन्तपूर्वमचिराद्रोषं सखीदोषजम् ॥ ५८ ॥ कल्याणाङ्ग-  
रचानुत्तमनया त्र येन सप्रार्थते यन्मार्गे सुमुखि तया  
पुनरुत्थागेऽपि सनयते । सोऽयं सुन्दरि पद्मपाणवि-  
दिमव्यालीददोन्तरस्योः पीडितपीनरस्तनतदस्वदोऽस्तापञ्जरे  
॥ ५९ ॥ शीताशुमुग्गमुपले तत्र द्यौः पद्मानुमारे करो  
रम्भागर्भनिमं तनोगुगलं वाहृ शृणालोपगौ । इत्याह्लादवरा  
मिलाद्भि रमसात्रि शङ्खमालिङ्गन गामद्धानि त्वमनङ्गताप-  
निधुराग्येवेदि निर्वापय ॥ ६० ॥ शिष्यं यद्यपि वीक्षित

नयनयोस्ताप्रा तथापि सुतिर्माधुर्यापि सती स्मरन्त्यनुपदं ते  
गद्गदा वागियम् । निश्वासा नियता अपि स्तनमरोक्षपेन  
सल्लिता कोपस्ते प्रवृत्तं प्रयत्ननिवृत्तोऽप्येव स्फुट लभ्यते  
॥ ६१ ॥ भ्रूमङ्गं कियते लगट्याशिन क्वाक्त्वाङ्को मुना  
वाताम्भितम्बुपुष्पसमता नीतोऽथर किं स्फुग्न् । मध्यधा-  
विकम्भितस्तनभरेणाथं पुन मिषते कोप मुख तत्रैव चित-  
हरणायैतन्मया क्रीडितम् ॥ ६२ ॥ भ्रूमङ्गं न करोपि रोदिपि  
मुहुर्मुखेक्षणै केवलं नातिप्रस्फुरिताधरानुरतं निश्वासमेगो-  
ज्ज्वलि । वाच नापि ददामि तिष्ठमि पर प्रयातनप्रानना  
कोपस्ते स्तिमितोऽतिपीडयति मा गूढप्रहारोपम ॥ ६३ ॥  
वृष्ट किं पुरतोऽनुरूप विहसन्मृद्धानि कण्ठे प्रिया किं वा  
चादुशतप्रचण्डरचनाप्रीता करिष्यामि ताम् । किं तिष्ठामि  
कृताञ्जलिर्निपतितलसां पुर पादयो सत्यं सत्यमहो न  
वेद्यनुनयसत्ता कथं स्यादिति ॥ ६४ ॥ मुमु त्व कुपितेत्प-  
पासप्रधानं त्वत्का कथा योषिता दूरादेन मयोन्मिता सुरभयः  
सम्गन्धधूपदय । रागं रागिणि मुख मय्यनन्ते दृष्टे प्रसीदा-  
धुना सद्यस्तद्विरहे भवन्ति सुमनो सर्वा ममान्धा दिश  
॥ ६५ ॥ व्यावृत्तं यत्नं सर्वतो विषयतस्तन्मयेन छीनं मनो  
नित्यं च त्वदधीनमेव नियम मञ्जीवितं मानिनि । मत्तैव मयि  
नूनमन्यविषया शङ्का त्वया त्यज्यता किं बान्धव निशाकरो-  
मिरमते सुकृता क्षणं कौमुदीम् ॥ ६६ ॥ यद्भयं गुरुगौरवस्य  
मुहदो यत्किञ्चिन्मन्तेऽन्तर यदाश्लिष्यशशस्त्रस्य सहते नमोप-  
चारनपि । यत्तज्जा निरणद्धि यत्र शयैरुत्पाद्यते प्रैत्यथ-  
स्तत्किं प्रेय स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपेन किम् ॥ ६७ ॥  
मुखे मानिनि कोपरीतिरियती शुचता न तथ्यं त्विदं कान्ते  
किं त्वदुपेक्षिता भग तनु गोभेत नेहाङ्गुतम् । अन्यायो  
भवति च्छलस्य करणे दक्षे जनेऽन्यादयो काहेति प्रतिक्र-  
वापकरवं वाक्स्वप्ननं सुग्मै ॥ ६८ ॥ मानं मानिनि मुख  
देवि दयिते मिय्या वच श्रूयते किं कोपो निजसेनके यदि  
वच सत्यं तया गृह्यते । दोष्यो बन्धनमाशु दन्तदल्लं  
पीनस्तनास्फालन दोषश्रेणम ते कटाक्षविगिरै शसै प्रहार  
धुक् ॥ ६९ ॥ मुमु त्व नयनीतकलहदया केनापि दुर्मेघिणा  
मिष्यैव मियकारिणा मधुमुखेनास्मासु अण्डीकृता । किं  
त्वेतद्विशृङ्खलं प्रणयिनामेणाक्षि कले हित किं धानी-  
तनया वयं निमु सखी किं वा किमस्मात्सुहृत् ॥ ७० ॥

### सरयनुनयः

मुखे मानं न ते कर्तुं युक्तं प्राणाधिके प्रिये । घस्ते  
मत्स्यी नियन्त्राल जीवितं जीवैन विना ॥ १ ॥ कुपितादि  
यदा तन्नि निघाय करजक्षतम् । वधान मुजपास्याम्या

कण्ठमस इदं तदा ॥ २ ॥ खेरराजीवनयने नयने किं निमीलिते । पश्य निर्जितकदर्पे कर्पावशग प्रियम् ॥ ३ ॥ रमणे चरणप्राते प्रणतिप्रवणेऽधुना । वदामि सखि ते तत्प्र कदाचिनोचिता क्षुभ ॥ ४ ॥ यदि कुप्यसि नास्ति रति कोपेन विनाऽप्यवा कुत काम । कुप्य च कोपय च त्व प्रसीद च त्व प्रसादय च कान्तम् ॥ ५ ॥ अरुणे च तरुणि नयने तव मलिन च प्रियस्य सुखम् । सुखमानत च सखि ते ज्वलितश्वासात्तरे स्मरज्वलन ॥ ६ ॥ अञ्जति रजनि रुच्यति तिमिरमिदं चञ्चति मनोभू । उक्तं न त्यज शुक्तं विरचय रक्त मनस्तस्मिन् ॥ ७ ॥ वियदलिमलिनाम्बुगर्भ मेघ मधुककोकिलकृजितेर्विंश श्री । घरणिरभिनवाङ्कुरा ड्डटङ्का प्रणतिपरे दयिते प्रसीद मुग्धे ॥ ८ ॥ जहीहि कोप दयितोऽनुगम्यता पुरोऽनुशेते तव चञ्चल मन । इति प्रिय काचिदुपैतुमिच्छतीं पुरातुनिन्ये निपुण सखीजन ॥ ९ ॥ समयचकित विन्यस्तन्तीं दश तिमिरे पथि प्रतिरु सुदु खित्वा मद पदानि वित्तयतीम् । कथमपि रह प्राप्तामङ्गे रनङ्गतद्विभि सुमुखि सुभग स त्वा पश्यनुपैतु कृतार्थताम् ॥ १० ॥ चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यात्स्वय गृहमागतश्चरण पतित मेमाद्भिर्द्रि प्रिय समुपेक्षित । तदिदमधुना यावज्जीव निरस्तसुखोदया रुदितशरण दुर्जाताना सहस्र रुषा कलम् ॥ ११ ॥ लिखन्नास्ते भूमिं बहिर्यवन प्राणदयितो निर्वा ह्याप सरय सैतसरुदितो-च्छन्ननयना । परित्यक्त सर्वं हसितपठित पञ्जरशुकैस्तवावस्था चेय विसृज कैठिने मान मधुना ॥ १२ ॥ असद्वृत्तो नाय न च खलु गुणैरेष रहित प्रियो सुक्ताहारस्तव चरणमूले निपतित । गृहाणैन मुग्धे प्रजतु निजकण्ठप्रणयितासुभयो नारत्यन्यस्तव हृदयसताप शमने ॥ १३ ॥ अनालोच्य मेघेण परिणतिमनादत्य सुहृदस्तथा यार्वाण्डे मान किमिति सरले सप्रति वृत्त । समावृष्टा ह्येते प्रलपद्वनोद्गासुशिक्षा सहस्तेनाङ्गरास्तदलमधुनाखय रुदिते ॥ १४ ॥ अयेऽस्तमयते शशी नहि वृशीमवत्याग्रहो विनश्यति तमो हठ किमधुमर्षपाते मन । सखि प्रक टितोऽरणे न करुणेदयस्ते अनाकप्रयाति एतु यामिनी न विमनीशुषा नायकम् ॥ १५ ॥ आयात कुमुदेश्वरो विजयते सर्वेश्वरो मारुतो यद्भ्रं सूर्जति भैरवो न निकट प्राणेश्वरो सुशति । एते सिद्धरसा प्रसन्नविशिखो वैद्योऽन्यथोत्सवो मानव्याधिरय वृशोदरि कथं न्वेचेतसि स्थासति ॥ १६ ॥ मान मातिनि शुभ मानसमुन साम्राज्यमनुभूयता हा हा

गच्छति यामिनी न समयो यात पुन प्राप्यते । अत्यन्ता गति कल्पिताधिकमये कान्ते पदान्तानते कोऽय कोकिल वाणि केतिसमये कोपस्त्वयालम्बित ॥ १७ ॥ सिग्धे यत् रुषासि यत्पणमति स्तब्धासि यद्गमिणि द्वेषस्यासि यदुसुचे विमुल्लता यातासि तस्मिन्प्रिये । तन्मुग्धे विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चा विष शीतासुखपनो हिम द्रुतवह क्रीडासुरो यातना ॥ १८ ॥ त्वा विचेन चिर वटत्रयमतिश्रान्तो यश तापित कदर्पण च पातुमिच्छति सुधासनादि विम्बाधरम् । अस्याङ्क तदलकुरु क्षणमिह भ्रूक्षेपलक्ष्मीलवकीर्ते दास जनेऽपि सेवितपदाम्भोजे कुत सत्रेम् ॥ १९ ॥ मुग्धे किं नखरै क्षिपस्वविरत नेत्राम्बु मानोन्नते पश्यैन चरणाम्रन शिरस स्व का तमाचाञ्चलिम् । अग्रहे तव चेतसि प्रणयिनि प्राप्तेऽतिनिर्विण्णतामन्यासक्तमनस्युपेक्षितगता फू कृत्य रोदि प्यति ॥ २० ॥ मुग्धे मुग्धतयेव नेतुमखिल काल किमारभ्यते मान धत्स्व धृतिं बधान ऋजुता दूरीकुरु प्रेयसि । सरयैव प्रतिबोधिता प्रतिबचस्वामाह भीतानना नीचे शसै हृदि स्थितो हि मनु मे प्राणेश्वर ओप्यति ॥ २१ ॥ अह्वयमनखेन बाष्पसलिल निक्षिप्य निक्षिप्य किं तूष्णीं रोदिति कोपेन बहु तर फूकृत्य रोदिष्यसि । यस्मास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मनोऽति भूमिं गते निर्विण्णोऽनुनय प्रति प्रियतमो मय्यस्यतामेव्यति ॥ २२ ॥ नो तस्य मयसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा गिरो दकपात कुरुषे न वा परिजने कोपप्रकाशञ्छलात् । इत्य केतैकगर्भगोरी दयिते कोपस्व सगोपन तत्सादेव न चेत्तुन सहचरी कुर्वीत साचिस्मितम् ॥ २३ ॥

### कलहान्तरिताप्रलापाख्यानम्

उपचारानुव्याख्ये कितवस्योपेक्षिता सखीवचसा । अधुना निधुरमपि यदि स वदति कलितैतवाधामि ॥ १ ॥ प्रयाहि तयैव ययातुज्यसे किमन निर्विद्री तव प्रयोननम् । न वञ्चुकमप्यिमपाकुर्यन मे कथं हृदि ग्रन्थिमपाकरिष्यति ॥ २ ॥ अकरो किमु नेत्रशोणिमान किमकार्षीं करणं वावरोधम् । कलह किमया कुधा रसजे हितमर्थे न विदति देवदण ॥ ३ ॥ स्फुरति बाहुलते किमन्यक स्वमपि लोचनमावमहो गता । तमहमागतप्यपराधिन न परिरन्धुमल न च वीक्षितुम् ॥ ४ ॥ मानोज्ञतस्यसहनेत्यपि ण्डितेति मय्येव चित्तिरनेकमुखी सपीनाम् । दाक्षिण्यमान मसृणेन विचेष्टितेन मूर्तस तस्य हि गुणानुपगयति ॥ ५ ॥ नवनखपदमङ्ग गोपयन्मुञ्चैन स्वगयति पुनरोष्ठ पणिना

१ तव २ उपवासरीक ३ सनतरोऽनेन दोषयुक्तानि नय ताणि वासाम् ४ पापापद्वये ५ योकिमनां हारं ६ यो-मुक्त स्तव आशारो-दानेन विवेकेनेष ६ हृदयराश्यात् ७ भावसरे ८ नाशयति

१ कोप २ सत्यम् ३ कथय ४ उग्रासीताम् ५ दृश्य ६ अमृताधाराभ्याम् ७ वेनकीर्णवर्णेष्टतादि ८ निम

दन्तदष्टम् । प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गर्षासीं विसर्पन्नपरिमलगन्धः  
केन शक्यो वरीतुम् ॥ ६ ॥ इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु  
श्वेतमथ किं गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु ।  
पुरा येनैवं मे चिरमनुमुता चित्तादधी स एवाव्यो जातः  
सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥ ७ ॥ कथमपि सखि  
क्रीडाकोपाद्भजेति मयोदिते कठिनहृदयस्त्वत्त्वा श्रय्यां  
बयादृत एव सः । इति सरमसम्बस्रेष्मिण्यैपेतधृष्टे  
सृष्ट्वा पुनरपि हृत्वीर्यं चेतः करोति कपोमि किम् ॥ ८ ॥  
अद्यावत् यदि प्रिये पुनरहं मानस चान्दन् वा गृहीयां  
शठदुर्नयेन मनसा नामापि संज्ञोमतः । तत्तेनैव विना  
शशाङ्ककिरणस्पष्टाद्वासा निजा एको वा दिवसः पयोद-  
मलिनो भूयान्मम प्राद्वपि ॥ ९ ॥ मानव्याधिनिपी-  
डिताहमधुना गतोमि तस्यान्तिकं नो गन्तुं न सखी-  
जनोऽस्ति चतुरो यो मां बलासेष्यति । मानो सोऽपि जनो न  
लघयमयादभ्येति मातः स्वयं कालो याति चञ्चलं च जीवित-  
मिदं ध्रुवं मनश्चिन्तया ॥ १० ॥ निःश्वासा वदन्  
वहन्ति हृदयं निर्मलमुन्मथ्यते निद्रा नैति न हृदयते  
प्रियमुन्मथं नक्तंदिनं हयते । अङ्गं शोषयति पादपतितः  
प्रेयास्तदोपेक्षितः सरयः कं गुग्मकलव्य दयिते मानं वयं  
कारिताः ॥ ११ ॥ तद्वज्रनामिसुखं सुखं विनमितं दृष्टिः कृता  
पादयोस्तन्मालापकृतह्लास्युत्तरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।  
पाणिभ्यां च निम्नतः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः सस्यः  
किं करवाणि यान्ति शतशो यत्कञ्चुके संघयः ॥ १२ ॥ नो  
चादु श्रयन् वृत्तं न च दशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य  
प्रियहेतवे निजसखीवाचोऽपि दरीकृताः । पादान्ते विनिपत्य  
तल्लापमसी गच्छन्मया मृदया पाणिभ्यामवबध्य हन्त  
सहसा कण्ठे कथं नार्पितः ॥ १३ ॥ मर्तुपंस कृते शुरु-  
लघुरमृद्गोष्ठी कनिष्ठीकृता धैर्यं कोपयन् गतं सहचरी नीतिः  
कृता दूरतः । निर्मुक्ता कृणवत्रपा परिचिता स्रोतसिनी  
विन्दुवत्स क्रीडादयधीरितो हृत्पथिया मातर्बलीयान्विधिः  
॥ १४ ॥ यस्यैकैरुल्लस्य पाणिमर्मलं मौग्यालये यदुल्लस्यते  
या मम यल्लज्जलफलेन भाग्याश्वरं वेधसा । तत्सर्वे सखि यो  
यथार्थमकरोत्तस्मिन्प्रक्षेपः कृतो विद् मां विद् मम जीवितं  
पिगतमुं पिन्वेष्टितं विगमयः ॥ १५ ॥ केकाभिः कण्ठ्यन्तु  
केकिनिवहाः संभूय कर्णज्वरं त्रिपुट्टिः सह मापयन्तु परितः  
पायोधगणां घटाः । पथेपुर्वधिरीकरीतु ककुमः सर्वाः शराणां  
श्वेर्नाहं दग्धदुग्धतजीयनकृते कस्यापि वदया सखि ॥ १६ ॥

## नायकानुनयः

घनघनमपि दृष्टं व्योम वातो मरुत्वान् शिखिमुल्लकलयाचां  
श्रोत्रमासीन्निवासः । अस्मिन्म न गृताहं त्वद्वियोगेऽपि जाते  
तव घनपरिरम्प्यार्थनाशवन्देन ॥ १ ॥ मयि मलयसमीरो  
वर्षतीव स्फुटिद्वानहह हिमकरो मामभिना सिञ्चतीव ।  
किमिति मकरकेतोः किं नु वस्ये कठोरे कथमपि तदहं ते  
नाथ नोपेक्षणीया ॥ २ ॥ त्वं तावद्रुद्रवह्मो नवपुरा कान्तः  
सखी निर्घृणो नो जानासि परव्याघ्रं शठमते नैवामि दुःखी  
यतः । किं त्वन्याः परिपृच्छ मग्मयशरैः पीडामसह्यनिमां  
शाया नो भव येन सजनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥ ३ ॥  
मुक्तो मानपरिमहः सह सखीसार्धेन तन्मधिना गत्वा  
त्वच्चरणप्रसाददहिता नाहं क्षणं प्राणिनुम् । पश्य त्वं मुकुं  
शरीरकमिदं यां यामवस्थां गतं सैपाहं तन पादयोर्निपतिता  
नाथ प्रसीदायुना ॥ ४ ॥

## नायकयोरुक्तिप्रत्युक्तयः

सार्धे मनोरथशतैस्त्रय धूर्तं कान्ता सैव स्थिता मनसि  
कृत्रिममातरन्या । अस्माकमसि न कथंचिदिहावकाशस्त-  
न्माहृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ १ ॥ तद्वितथमवादीर्य-  
न्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिमुक्तं यदुक्कूलं दधानः । मद्-  
धिपसति मागाः कामिनां मण्डनधीर्भजति हि सफलत्वं  
वह्मभान्नेकनेन ॥ २ ॥ यदा त्वं चन्द्रोभूः शिशिरकरसंपर्क-  
रुचिरस्तदाहं जाता द्राक्षशश्वरमणीनां प्रतिकृतिः । इदानी-  
मर्कस्त्वं खररुचिसमुत्सारितरसः किमन्ती कोपाभीनहमपि  
रविप्रावषटिता ॥ ३ ॥ तवेदं पश्यन्त्याः प्रसरन्तुरागं बहिरिव  
प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणपोतिहृदयम् । ममाद्य प्रख्यात-  
प्रणयमरमङ्गेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां  
जनयति ॥ ४ ॥ कृतककृतकैर्मायाशाट्यैस्त्वयाप्यतिवर्तितं  
निमृत्तनिमृत्तैः कार्यालार्यैर्मयाप्युल्लक्षितम् । मनु विदितं  
नेहा तेज्जं वृथा परिविद्यते अहमसहना त्वं निःक्षेहः समेन  
समं गतम् ॥ ५ ॥ कोपो यत्र मुकुटिरचना निमग्नो यत्र  
गौनं यत्रान्योन्यमितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः । तस्य प्रेम्ण-  
सदिदमधुना वैशैसं पश्य जातं त्वं पादान्ते लुठसि न च मे  
मन्युमोहः खलायाः ॥ ६ ॥ बाले नाथ विसुख मानिनि  
रूपं रोषान्मया किं कृतं खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति भवान्  
सर्वेऽपराधा मयि । तत्किं रोदिमि गददेन वचसा कस्या-  
ग्रतो रुचते नन्वेतन्मम का तस्मिन् दयिता नास्तीत्यतो  
रुचते ॥ ७ ॥ किं मे वक्ष्यमुपेत्य सुम्बसि बलाद्विलज्ज लज्जा

ए ते वसान्तं शठं सुखं सुखं शप्यै किं धूर्तं वाग्वन्धनं ।  
 खिन्नाहं तप रात्रिजागरत्यस्मात्तमेन याहि प्रिया निर्माल्यो  
 श्रितपुष्पदामनिकरे का पदपदाना रति ॥ ८ ॥ साह्य  
 वचन प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं यच्छसि प्रायः श्रोच्छसिपि  
 हुतं हुतमहज्वालासमं रात्रिषु । कण्ठाश्लेषपरिग्रहे क्षिप्रि  
 लता यत्रादराकुम्भसे तत्ते धूर्तं हृदि स्थिता प्रियतमा  
 काचि-ममेवमपरा ॥ ९ ॥ सत्यं तपदवोचया मम महान्ता  
 गस्त्यदीयादिति त्वं श्राप्तोऽसि विगतं एव सदनं मा द्रष्टु  
 कामो यत । रागं किं च विमर्षं नाथ हृदये काश्मीर  
 पत्रोदितं नेत्रे जागरज्ज ललाटकलके लक्ष्मरसापादितम्  
 ॥ १० ॥ रोहन्तौ प्रथमं ममोरसि तप प्राप्नो विवृद्धिं स्तनी  
 सलापास्तव वाक्यमङ्गमलिना मोक्ष्य परं त्याजिता । चात्री  
 कण्ठमयास बाहुलतिके कण्ठे तत्रासञ्जिते निर्दोक्षिण्य करोमि  
 किं नु विशिखान्येषा (१) न वयास्तव ॥ ११ ॥ अज्ञानेन परा  
 व्युत्थीं परिमयादाक्षिप्य मा दुःखिता किं लब्धं चटुलं रयेह  
 नयता सौभाग्यमेतां दशाम् । पश्यैतद्विधाकुचव्यतिकरोन्मृ  
 द्वाङ्गरागारुण्य वक्षसे मलत्तैरङ्गशब्दैर्जीपदैरङ्कितम् ॥ १२ ॥

### नायकशिक्षा

अङ्गुलीविसलयाप्रतर्जनं श्रुविमङ्गकटिलं च वीक्षितम् ।  
 मेखलाभिरसृष्टं वन्दनं वक्ष्यन्मग्नयिनीरवाप स ॥ १ ॥  
 अधिरजनि जगाम धाम तस्या प्रियतमयेति रुपा सजावनन्द ।  
 पदमपि चलितुं युगा न सेहे किमिव न शक्तिरहर ससाध  
 सानाम् ॥ २ ॥ सालककेन नवपल्लवकोमलेन पादेन नूपुर  
 यता मदनालसेन । यत्नाढ्यते दधितया प्रणयापराधात्सी  
 ज्झङ्कितो भगवता मरुत्पथजेन ॥ ३ ॥ सालककं शत  
 दलापिककान्तिरम्य रत्नौघधामनिकाराहणनूपुर च । क्षिप्त  
 भूया कुपितया तलोल्लालस्या सौभाग्यविद्वमिव मूर्ध्नि  
 पदे विरेजे ॥ ४ ॥ कोषात्किञ्चिदुपान्तोऽपि रमसादाङ्ग्य  
 केरोष्यल नीत्वा मोहनमन्दिरं दधितया हारेण बद्धा ददम् ।  
 मूयो यासति तद्गहानिति मुहुः कण्ठार्थरुदाक्षरं जल्पत्वा  
 भवगोलसेन मुह्यती कश्चिद्रहसाढ्यते ॥ ५ ॥ सा वाद  
 भवतेऽतिरति निविडं समयं बाधो सखा मूयो द्रक्ष्यति  
 ता शठेति नितरां सम्भलं सतयं च । आलीना पुर एव  
 निहुतिपरं कोषाद्रसम्पूरं मानिनाशरणप्रहारविभिना प्रेम्णा  
 मनोनीहृत ॥ ६ ॥ पादे मूर्ध्नि तागतसुगगतं कर्णौ  
 सले पूर्यते शिरो हारपटागुणे करत्ने सपातजातये ।  
 अप्रामप्रियतपन्यजिह्वा रन्तुं पुन कोपिता वा ३ती  
 सुदुरणतामनयना पर्वतुगा रोदिति ॥ ७ ॥ केशातोऽ  
 रोन्मादुःखिकासागेन बद्धा दद नीत्वा वेगिनिवेतन

दधितया साय सखीनां पुर । मूयोऽप्येवमिति स्खलत्कल  
 गिरा ससूय दुःश्रेष्ठित धन्यो हन्यत एव निहुतिपरं प्रेम्णा  
 रुदत्या हसन् ॥ ८ ॥

### नायिकाप्रसादः

भवति विततश्वासोन्नाहणप्रपञ्चोपरं हृदयमपि च क्षिप्रं  
 चक्षुर्निजप्रकृतो स्थितम् । तदनु वदनं मूर्च्छच्छेदावसादि  
 विराजते परिगतमिव प्रारम्भेऽङ्ग प्रिया सरसीरुहम् ॥ १ ॥  
 आविर्भूते शशिनि तमसा मुच्यमानेव रात्रिर्नशासिर्विहृत  
 मुज इव छिन्नमूयिष्ठभूमा । मोहेनान्तर्वीरतनुरियं लक्ष्यते  
 मुक्तकल्या गङ्गा रोधं पतनकल्या गृहतीव प्रसादम् ॥ २ ॥  
 कुरङ्गीवाङ्गानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु यत्सखीं कान्तो  
 दन्तं श्रुतमपि पुन प्रक्षयति यत् । अनिद्रं यक्षान्त  
 सपिति तदहो वेद्यमिनिवा प्रवृत्तोऽस्या सेक्तुं हृदि मनसिज  
 प्रेमलतिकाम् ॥ ३ ॥ परिमृज्यते माने मुखशशिनि तस्या  
 करधृते मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमार्त्तकरोणे । तया पश्य  
 शान्तमजपुटनिरुद्धेन सहसा प्रसादो बाष्पेण स्नानत  
 विशीर्णेन कथित ॥ ४ ॥ कृष्णस्निग्धवर्त्तनीनिके विवसत  
 कर्णान्तदीर्घे दशातुरकम्पो हृदयस्य वेपितकुचामोहं शनै  
 शाम्यति । घटे शीतरुचो विधुतुदमुखान्मुक्तस्य लक्ष्मी  
 भिदं मुग्धाक्षया विगलद्विमोहतिमिर वरुने प्रसीदत्कमात् ॥ ५ ॥

### परस्परप्रसादः

पदप्रणतमालोक्य कान्तमेकान्तकातरम् । सुखती  
 पापसतानं सुमुखी तेन चुम्बिता ॥ १ ॥ इह रुच  
 तिष्ठति नाथ कण्ठकं शनै शनै कर्पं नखामलीलया । इति  
 च्छात्काचिदलक्षकण्ठकं पदं तदुत्सन्नतले न्यनेशयत् ॥ २ ॥  
 निपपात सन्नमयुतं श्रवणादसितम्रुव प्रणदितालिङ्गम् ।  
 दधितारुलोककविसजयनप्रसरप्रमुममिव बारिरुहम् ॥ ३ ॥  
 उपनेतुमुजतिमतेय दिव कुचयोर्धुगेन तरसा कलितम् । रम  
 सोऽस्त्वितामुपगतं सहसा परिरम्य कश्चन वधूमरुचयत् ॥ ४ ॥  
 अनुदेहमागततः प्रतेमा परिणायकस्य गुरुमुद्रहता ।  
 मुतुरेण वेद्युभूतोऽतिमगरुह्यमप्यगति न वधूकरत ॥ ५ ॥  
 अत्रमय वदसि निमग्नचन्द्रितयेन गाढमुगदयता ।  
 दधितेन तद्वर्णचन्द्रानाकलविदिगीरयमुदामि वधू ॥ ६ ॥  
 कण्ठद्वनीरि दधितोऽङ्गत्वा गतिं त्यगतिरहितासनया ।  
 क्षणत्पहाटमिगमटास्वरुहमिति वगनं वरये ॥ ७ ॥  
 पिदधानमं युगागम्य द्यौ मुनते वनाय वद कोऽयमिति ।  
 अभिधानुमन्यययौ न गिरा पुनरे प्रियं नयवपूर्यमद

॥ ८ ॥ उदितोरुसादमतिनेपुमस्तुद्व्योऽमिमर्तु विधुर  
नपया । वपुरादरातिदायर्गमि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढम-  
भूत् ॥ ९ ॥ परिमन्वराभिरलघूल्भरादधिवेश्म पन्थुरुपचार-  
न्रिया । स्खलितभिरप्यनुदं प्रमदा प्रणयातिभूमिमगम-  
न्नातिमि ॥ १० ॥ मधुरोत्ततु ललितं च द्यो सफर  
प्रयोगचतुर च वच । प्रकृतिस्वमेव निपुणागमिनं सुद-  
न्त्यलीलममनस्तुतनो ॥ ११ ॥ लोलायुक्तस पननाकुलि  
ताशुकान्त त्वदृष्टिहारि मम लोचनमन्धरास । अध्यामिदं  
तत्र चिर जघनस्खलस पर्यासमेव करमोर ममोरुगमम् ।  
॥ १२ ॥ सुतुल जैहिहि मौन पदय पादानतं मा न सख  
तत्र कदाचित्कोप एवंविधोऽभूत् । इति निगदति नाये  
तिर्यगामीलितास्था नयनजलमनसं मुक्तसुक्तं न किंचित्  
॥ १३ ॥ वचोवीचीदानं स्फुरदधरपानं विविनय कुशीभूते  
माने मयि मृगयमाणे मृगदृश । वभून् भ्रूमङ्ग सनयन  
तरङ्गः सपदि यः प्रसृत्य व्यातेन जगदुपरि तेनेह मदन  
॥ १४ ॥ तदेवाजिह्वाशं मुखमविशदत्ता गिर इमा स  
एवाङ्गस्तेषु मयि सरसामिच्छियति तनुम् । तदुक्तं प्रमुक्तं  
यदपदु शिर कम्पनपर प्रिया मानेनेयं पुनरपि कृत्वा मे  
ननयम् ॥ १५ ॥ द्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्या  
दपदेकसा नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्धच्छलः ।  
ईषद्वक्तिकन्धरः सपुलक प्रमोहसन्मानसामन्तर्हसलस  
क्वपोऽफलका धूर्तौज्यरा चुन्वति ॥ १६ ॥ आगत्य प्रणि  
पातसान्नित्यतस्वीदधान्तरे सागमि खैर बुजंति तत्पर्याय-  
निवृत्ते धूर्तैः ससराहनम् । नात्या स्पर्शमशालिय फिल  
सखीभ्रान्त्या स्वमखं शने खिन्नासीत्यभिधाप्य मीलितदृशा  
सानन्दमारोपित ॥ १७ ॥ सत्यं दुर्लभ एष वडमतरौ  
रागो ममास्मिन्नुन कोपोऽस्मातिगुरुन चातिनिपुणा  
सक्योऽपि सवोपने । सचिन्त्येति मृगादृशा प्रियतमे दृष्टे  
रुपा मेरुला वनन्या न गत स्थिते न च चल्हासोऽभया  
सवृत्तम् ॥ १८ ॥ पाचो वाग्मिनि किं तगाय परणः सुशु  
क्षुयो विप्रमोऽप्युद्भ्रान्त कून एष लोलनयने किं लोहिते  
लोचने । नास्त्वामो मयि किं सुधैर कुपितेत्युक्ते पुन  
प्रेयसा मानिन्या जलविन्दुदन्तुपुटा दृष्टि सखीप्राहिता  
॥ १९ ॥ सा यावन्नि पदान्यलीकवचनैरालीजनं पाठिता  
तावन्त्येव कृतागवो द्रुततर सलप्य पशु पुर । प्रारमे  
पुत्रतो यया मनसिजसेच्छा तया वर्तितुं प्रप्यो मौम्य  
विमृणस सहजः कोऽप्येष कान्त कमः ॥ २० ॥ दृष्टे  
लोचनमन्मनाञ्चुकुलित पार्श्वस्थिते वक्त्रनय्यैर्मूतं बहिरासित  
पुलकवत्सरी समातन्वति । नीवीकन्धवदागत शिथिलता

समापमाणे क्षणान्मानेनापमृतं हियेन मुदरा पाद-  
स्थिति प्रेयसि ॥ २१ ॥ एकस्मिन्नायने पराच्युत्तया  
वीतोत्तर ताम्यतोऽन्योन्यम् इदि स्थितऽप्यनुनये सरतो-  
गौरवम् । रंयलो शननरपाद्गजान्निशोमनचतुपोर्मो  
मानकलि सहासरमसव्यापकतन्त्रप्रहः ॥ २२ ॥ इत्वा  
विप्रहमपुपातरुप शय्यासनादुद्विता क्रोधाचारि विहाय  
गर्ममनद्वार रुपा प्रस्थिता । दृष्ट्वा चन्द्रमस प्रमानिरहितं  
प्रत्युपपाताहता हा रापित्वरिता गतेति पतिता कान्ता  
प्रियस्योपि ॥ २३ ॥ पश्याम किमियं प्रपद्य इति स्वेयं  
मयालम्बिन किं मा नाप्यतीत्यं एतु शठ कोपनया  
प्याप्रित । इत्यन्योन्यविलम्बदृष्टिचतुर तन्मित्रमन्यन्तरे  
सव्यानं हमितं मया धृतिहरो मुक्तस्तु बापसया ॥ २४ ॥  
चतुर्लप्यमपीकं कवलितसाम्बूलरागोऽधरे विभ्रान्ता कवरी  
कपोलकन्दके लुपेन गात्रमुति । जाने सपति मानिनि प्रग-  
थिना कैरप्युपायकर्मभ्रो मानमहातरुहगमि ते चेत स्वली-  
वर्धित ॥ २५ ॥ तस्या सान्द्रविलेपनस्तनयुगमरुपमुद्राङ्कितं  
किं वक्त्रधरणानतिव्यतिकरस्याजेन गोराप्यते । इत्युक्ते क  
तदित्युदीर्य सहसा तसप्रमादु मया सक्रिया रमसेन तसुख-  
वशाच्चन्यापि तद्विस्मृतम् ॥ २६ ॥ नापेतोऽनुनयेन य  
प्रियमुद्वह्यकनैरं य सद्वतो यो दीर्घे दिवस विपद्य इदये  
यत्नात्कचिद्वृत्त । अन्योन्यस हते मुखे विहितयोस्त्रियै-  
चिद्वृत्तो समेदे सपदि स्थितव्यतिकरे मानो विहसोऽङ्कित  
॥ २७ ॥ शून्यं वासगृह विलोक्य शयनादुत्थाय किंचिच्छनै-  
र्निद्राव्याजमुपागतस मुखिर निरन्तरं पदुसुखम् । विप्रव्य  
परिचुम्ब्य जातपुलकामालोम्य गण्डव्यर्षी लज्जानप्रसुखी  
प्रियेण हसता बाग चिर चुम्बिता ॥ २८ ॥ कान्ते  
घोरचुनान्तरकत्रकुहपलं पुण्यपुत्रेन मे मुक्ता कृत तदनेन  
श्रममर प्रत्यङ्गमाङ्कित्य माम् । इत्याकर्ष्य निमीलितार्ध-  
नयनं खैर शनैरागतं सोऽस्य बदनान्धुन मृगदृश खैर  
चुचुम्ब प्रिय ॥ २९ ॥ एकस्मिन्नायने सरोहद्व्योर्नि-  
जाय निद्रा तयोरेका पङ्क्तितागुण्डनरीतुम्भरो  
दृष्टवान् । अन्यस्या सविधं समेत्य निमृत्तव्यालोहदृष्टादृष्टि-  
व्यापौर्वसनाच्चतं चपल्यन्वापच्युनिं ह्यमगम् ॥ ३० ॥  
लीलातामसाहतोऽन्यरनितानि शब्ददृष्टापर क्षत्रिरेसर-  
दृष्टितेज्जग इव व्यामील्य नेत्रे स्थितः । मुग्धा कुष्कालिता-  
न्नेन दधनी वायु स्थिता तस्य सा आगत्या भूतया च वेने-  
धुमनी तेजानिशं चुम्बिता ॥ ३१ ॥ जागा गोमरिका स्वै-  
न सुलितो गात्रे न रोगाधिर् यत्थं रंयदकणाधितं न

यावच्छठेनामुना । दृष्टेनैव मनो हृतं धृतिमुपा प्राणेश्वरेणाद्य  
मे तत्केनापि निरूप्यमाणानिपुणो मानः समाधीयताम् ॥३२॥

### प्रियचाटुकथः

सुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा त्वयि दृश्यते । यया  
विध्यसि चेतांसि शुणैरेव न सायकैः ॥ १ ॥ कृष्णार्जुनालु-  
रक्तापि दष्टिः कर्णावलम्बिनी । याति विश्वसनीयत्वं कस्य ते  
कलमापिणि ॥ २ ॥ सितपुण्ड्रगोऽयं ते दृश्यतेऽधरल्लवे ।  
कले तु जातं सुन्यादि चक्षुषोर्मम पश्यतः ॥ ३ ॥ अपूर्वं  
चौर्यमन्यसं त्वया चक्षुल्लोचने । दिवैव जाग्रतां पुंसां  
चेतो हस्ति दूरतः ॥ ४ ॥ कुतः कुबलयं कर्मे करोषि  
कलमापिणि । किमपाङ्गमपर्याप्तमस्मिन्कर्मणि मन्यसे ॥ ५ ॥  
दृष्टिं देहि पुनर्बाले कमलायतलोचने । श्रूयते हि पुरा  
लोके विपस्य विपमौपधम् ॥ ६ ॥ विभ्रमैर्विश्वहृद्यैस्त्वं  
विधयाप्यनवधया । केनापि हेतुना मन्ये प्राप्ता विधाधरी  
क्षितिम् ॥ ७ ॥ त्वदङ्गनार्दये दृष्टे कस्य चित्ते न मासते ।  
मालतीशशश्लेष्ठाकदलीनां कठोरता ॥ ८ ॥ बिम्बोष्ठ  
एव रागस्ते तन्वि पूर्वमदृश्यत । अधुना हृदयेऽप्येव मृग-  
शाबाहि दृश्यते ॥ ९ ॥ पातालमिव ते नाभिः स्तनौ क्षिति-  
धरोपमौ । वैणीदण्डः पुनरयं कालिन्दीपातसंनिभः ॥ १० ॥  
अनङ्गोऽयमनङ्गत्वमद्य निदिप्यति ध्रुवम् । यदनेन न  
संप्राप्तः पाणिरस्योत्सवस्तव ॥ ११ ॥ कमले कमलोत्पत्तिः  
श्रूयते न च दृश्यते । बाले तव मुखाग्नौ दृष्टमिन्दी-  
धन्द्वयम् ॥ १२ ॥ आकर्ण्य सरोजाक्षि वैचनीयमिदं  
मुवि । शशाङ्कस्य वक्त्रेण धारैरुपगीयते ॥ १३ ॥  
नीतानामाकुलीमावं लुब्धैर्भूरितिलैः सुखैः । सदृशे र्वनवृद्धानां  
कैमलानां त्वदीक्षणे ॥ १४ ॥ यन्मध्यदेशादपि ते सूक्ष्मं  
लोलाक्षि दृश्यते । मृणालसूत्रमपि ते न संपाति स्तनान्तरे  
॥ १५ ॥ अनरोजयधाङ्गी स्तनोर्जृम्भमाणयोः । अवकाशो  
न पर्याप्तस्तव बाहुल्यान्तरे ॥ १६ ॥ निर्णेतो शक्यमस्तीति  
त्व मयं नितम्बिनि । अन्यथा नोपपद्येत पयोधर-  
भरक्षितिः ॥ १७ ॥ शकाविमायरीकान्तसंक्रान्तपुति ते  
मुखम् । तपनीयशिलाशोमी कटिश्च हरते मनः ॥ १८ ॥  
आक्षिपन्त्यरविन्दानि सुग्धे तव मुखप्रियम् । कोपदण्ड-  
समपाणां किमेषामसि दुष्करम् ॥ १९ ॥ आवर्त एव  
नाभिले नेत्रे नीलसरोरुह । तरङ्गा बलयस्तेन त्वं लवण्याम्बु-

वापिका ॥ २० ॥ साहजिकरूपवत्या भवति भवत्या  
विभूषणं भारः । सर्वाङ्गसौरभिष्या दमनकवह्याः किमालि  
कुसुमेन ॥ २१ ॥ इन्दुः किं क कलङ्कः सरसिजमेत-  
त्किमम्बु कुच गतम् । ललितसविलासवचनैर्मुखमिति  
हरिणाक्षि निश्चितं परतः ॥ २२ ॥ आरुह्य शैलशिखरं  
त्वद्वदनापहतकान्तिसर्वसः । पुरकर्तुमिवोष्णकरः स्थितः  
पुरस्ताद्विश्रान्तायः ॥ २३ ॥ कौटिल्यं कचनिचये करचणा-  
धरदलेषु रागस्ते । काटिन्यं कुचयुगले तरल्यं नयन-  
योर्वसति ॥ २४ ॥ आक्षिपसि कर्ममङ्गा बैरिणि वद-  
स्त्वया त्रिधा मध्ये । इति जितसंकलवदान्ये तनुदाने  
लज्जेसे सुतनु ॥ २५ ॥ नयननिपातेऽङ्कुरितः पल्लवितो  
वचसि पुष्पितो हसिते । फलतु कृशाङ्गि तवाङ्गस्पर्शेन मनो-  
रथोऽस्माकम् ॥ २६ ॥ उचितं गोपनमनयोः कुचयोः  
कनकाद्रिकास्तितस्करयोः । अवधीरितविधुमण्डलमुखमण्डल-  
गोपनं किमिति ॥ २७ ॥ वदनेन निर्जितं तव निलीयते  
चन्द्रबिम्बमम्बुधरे । अरविन्दमपि च सुन्दरि निलीयते  
पौषसां पूरे ॥ २८ ॥ सत्यं तपः सुगत्यै यत्तत्त्वाम्बुपु रवि-  
प्रतीक्षं सत् । अनुभवति सुगतिमञ्जं त्वसदजन्मनि समस्त-  
कमनीयम् ॥ २९ ॥ दलदलकोमलोत्पललोकाशङ्काकुलो-  
ज्यमलिपोतः । तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेष्टमनु-  
सरति ॥ ३० ॥ तव कुचलाक्षि यक्षसि कुण्डलित्वा कापि  
काञ्चनी कान्तिः । कुसुमेयोर्विजिगीषोर्मवति च भवतीह  
भूयसी कण्डुः ॥ ३१ ॥ कम्बुकण्ठि चरणः शनैश्चरो राहु-  
रेप तव केसकलापः । न च्युतं तदपि यौवनमेतत्सा पयो-  
धरागुरोरनुकम्पा ॥ ३२ ॥ कमलाक्षि विलम्ब्यतां क्षणे  
कमनीये कचभारवन्धने । ददलममिदं दशोयुगं शनैश्चरे  
समुद्रताम्यहम् ॥ ३३ ॥ अयि मन्मथचूतमञ्जरी श्रवणा-  
यतचारुलोचने । अपहृत्य मनः क्व यासि तत्किमराजकमव  
राजते ॥ ३४ ॥ भवत्कृते खञ्जनस्रजलाक्षि शितो मदीयं यदि  
याति यातु । नीतानि नासं जनकाभजायं दशाननेनापि  
दशाननामि ॥ ३५ ॥ ताम्बूलपाणोऽधरल्लोरो यपदङ्गवं  
लोचनचुम्बनोत्सुकम् । हृदय कण्ठमहलालो यस्यार्थः स  
तेषां न तु भूषणं ते ॥ ३६ ॥ यत्तद्वामादित्तु तथाननीयां  
कुरद्वलक्ष्मा च मृगाक्षि लक्ष्मीम् । एकार्थलिप्सावृत्त एव  
मन्ये शशाङ्कपङ्केरुहयोर्विरोधः ॥ ३७ ॥ सदा प्रदोषो मम  
याति जाग्रतः सदा च मे निःश्वसतो गता निद्रा । रम्या  
समेतस्य विशाटलोचने ममाद्य श्लोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३८ ॥

१ इन्दीवरसङ्घं नेत्रयुगलम्. २ अङ्गीकृत्या निन्दितम्. ३ व्यास-  
नाम्. ४ पयोः-नयनाम्. ५ लोमनीयैः. ६ पयोः-नयनैः. ७ भवते-  
पयोः-नयनैः. ८ अन्तः. ९ पयोः-अरण्यम्. १० पशूनाम्. ११ पयोः-  
हरिणानाम्.

१ आर्वेत्याहरणं पूकारः. २ शीघ्रम्. ३ पयोः-अह्लाधिरम्. ४ शरी-  
नामा दैवः. ५ पयोः-नयनयोः मावर्ण्यं वरिः वरिनिनयम्. ६ मित्र-  
सर्वदानशीलः. ७ जलानाम्.



तमानं सुन्दरि कुलपङ्कज स्फुट जपापुष्पमसौ तयाधर ।  
विन्दिष्य तन लोचनद्वय तपाङ्गमन्यत्किं पुष्पसचय  
॥३९॥ धिये सदा पूर्णतरं मनोहर ते निष्कलङ्क सुखचन्द्र  
मण्डलम् । विडोक्त्य सवीडतया निशापतिर्गत प्रतप्तो जलधे  
जलान्तरम् ॥ ४० ॥ त्वद्वर्तुगन्धूलमुगणकान्ति रम्यस्तन  
धीफलद्युग्मेतत् । दृष्ट्वा घने धीफलमाकुल किं लब्धामिराल-  
म्बितमेव वृक्षे ॥ ४१ ॥ जघान बाणेर्दशमिर्दशासशिपसि  
सीताहरणे स राम । त्वदन्नसद्भाव सदानुरक्तं प्रयातु मे  
मस्तकमेकमेव ॥ ४२ ॥ शिखरिणि क नु नाम कियच्चिर  
किमभियानमसाधकोत्तप । तरुणि येन तयाधरपाटल  
ददाति निम्बफल शुक्रशानक ॥ ४३ ॥ अनधिगत  
मनोरथस्य पूर्वं शतयुगिठेन गता मम त्रियामा । यदि तु  
तन समागमे तथैव प्रसरति सुष्ठु तत कृती भवयम्  
॥ ४४ ॥ दलितकुचनखाङ्गमङ्गुपाळि रचय ममाङ्गमुपल्य  
पीनरोह । अनुहर हरिणाक्षि शकराङ्गस्थितहिमशैलसुता  
विलासलक्ष्मीम् ॥ ४५ ॥ कुमुदकमलनीलमीरजालिलित  
विलासजुषोर्दशो पुर का । अमृतममृतारदिमरम्बुजम्  
प्रतिहृतमेकपदे तमाननस ॥ ४६ ॥ नारदश्च कुचपारि-  
रम्भेणु धाम्य वैसुरय किमपि न चुम्बने कदाचित् ।  
किं नीवीगतमबले रुणत्सि पाणिं विकीर्ते करिणि किमङ्कुरो  
विवाद ॥ ४७ ॥ दासे कृतागसि भवेदुचित प्रभृणा  
पादप्रहार इति मानिनि नैसि द्ये । उद्यत्कटोरपुलकाङ्कित  
कण्टकाग्रैर्द्विघटे तन पद ननु सा व्यथा मे ॥ ४८ ॥  
बाले तयाधरसुधारसपानकाले चेतो मदीयमभिगान्छति  
शैवभावम् । आलिङ्गने तन विरोचनपोनभावमवैखण्ड-  
त्वमखिलाङ्गनिरीक्षणे ते ॥ ४९ ॥ एको हि खञ्जनरो  
नछिनीदलस्यो दृष्ट करोति चतुर्गन्धमलाधिपत्यम् । किं वा  
करिष्यति मगद्वदनारविन्दे जानामि नो नयनखञ्जनयुग्म  
मेतत् ॥ ५० ॥ कोपस्तथा हृदि कृतो यदि पङ्कजाक्षि  
सोऽस्तु प्रियस्तन त्रिमन विधेयमन्यत् । आशेषमर्पय  
मद्वर्षितपूर्वसुचैर्दन्तगत मम समर्पय चुम्बन च ॥ ५१ ॥  
स्तानस जीनकुसुमस्य विकासनानि सतराणि सकले  
न्द्रियमोहनानि । एतानि ते मुनचनानि सरोरहाक्षि  
वर्णीयतानि मनसश्च रसायनानि ॥ ५२ ॥ मालिन्यमञ्ज  
शशिनीमैमुलिट्कलङ्का घतो मुखे तु तन दक्षितलाञ्जना  
माम् । दोषान्वितं कचन मेलेनतो गुणत्वं वस्तुर्गुणो हि  
वचसि भ्रमविप्रलम्भो ॥ ५३ ॥ पादास्त एव शशिन

मुखयन्ति गात्र बाणास्त एव मदनम्य ममानुकूला । सरम्भ  
रुक्षमिन् सुन्दरि यद्यदासीत्तत्सममेव मम तच्चिदानुनीतम्  
॥ ५४ ॥ पश्चात्तपनरमिके सरसीरुह्य किं वीनमर्पयितुमिच्छामि  
वापिकायाम् । काल कलिर्नमदिदं न कृतज्ञमज्ञं न्यिन्वा  
हरिष्यति मुखस्य तत्रैव लक्ष्मीम् ॥ ५५ ॥ त्वद्वक्त्रसाम्यम  
यमन्तुकोशमुद्रामङ्गात्तत्तत्पुष्पममिर्करोपकुल्या । लब्ध्वापि  
परणि विधु क्रमहीयमानं शसत्यनीत्युचितं प्रियमाशु  
नाशाम् ॥ ५६ ॥ मृदुलकनककार्ति शससारम्परम्य  
वदनकमलमेतज्जनमचद्विरफम् । तन किमु सुसमीक्ष्य  
श्रीडया पद्मनृद सरसि सलिलपूर्णं मर्तुकाम विवेरा ॥ ५७ ॥  
य प्रागासीदमिनःपयोविभ्रमगात्रजन्म चिचेन्गाथी विगत  
विषयोपपन्नानन्दसान्द्र । वृत्तीरन्तस्तिरप्यति तनास्तेष्वनमा  
स कोऽपि प्रौढप्रेमा नर इव पुनर्मानमयो मे विकार  
॥ ५८ ॥ गोत्रे साक्षादजनि मगत्रानेप यत्तद्योनि  
शय्योत्थाय यदखिलमह प्रीणयति द्विरंकान् । एकाद्या  
यह्वति मगलखण्डमानौ च मर्त्ति तत्पापुस्ते सुतनु  
वदनीपम्यममोहराणि ॥ ५९ ॥ उन्मेष यो मम न सहते  
जातिवैरी निशायामिन्दोरिन्द्रीरदलदशा तस्य सौन्दर्य-  
दर्प । नीत शान्ति प्रसममनया वक्त्रकाण्ड्येति हर्षाडभा  
मन्ये ललिततनु ते पादयो पद्मलक्ष्मी ॥ ६० ॥ हस्त  
लेदन्नपित इव यश्चन्दनस्रोदवृन्दैरालिप्तोऽलङ्कनपरिसर  
कुलङ्कहारहारे । आपधीत्य तन ननकुरङ्गाक्षि वञ्चोजशामु  
साक्षात्कार तदपि न दिशत्येव किं वा करोमि ॥ ६१ ॥  
विनिश्चेतु शर्क्यो न सुखमिति वा दुःखमिति ना प्रमोहो निद्रा  
वा किमु विषविसर्प किमु मद । तन स्वयं स्वयं मम हि  
परिगृहेन्द्रियगणो विकारश्चैतन्य प्रमयति च समीलयति च  
॥ ६० ॥ स्मित-योत्सामिखे घनलयति विश्व शशिसुखि  
दशले वीष्पप्रवमिन विमुखन्ति परित । वपुस्ते लावण्य  
किरति मधुर दिक्षु तदिदं कुतस्ते पारुष्य सुतनु हृदयेनाप  
गुणितम् ॥ ६३ ॥ स्तुम क वामाक्षि क्षणमपि विना य न  
रमसे विलेमे क प्रापान् रणमखसुखे य मृगयसे । सुल्लेप  
को जात शशिसुखि यमालिङ्गनि बलात्तप श्री कसैया  
मदननगरि ध्यायसि तु यम् ॥ ६४ ॥ पुरापूर्वसाक प्रथम  
मैविमित्रा तनुरिय ततो ह्य रप प्रेयान् वयमपि हताशा  
प्रियतमा । इदानीं नाथरव वयमपि कञ्चन किमपर हताना  
प्रापाना कुल्लिशकठिनाना फलमिदम् ॥ ६५ ॥ दशौ तन  
मदालसे मदनमिन्दुमत्यान्वित गतिर्नमनोऽस्मा विधुतरम्भ

\* अमीत्यहमे २ शेरत्वं ३ निवासस्थवत्त्वात्, ३ बागाश्रु  
त्यम्, इत्यमरस्येति ४ इन्द्रत्वं, यक्षुमहत्त्वात् ५ मलिन  
त्वम् ६ प्राप्ति ७ भिन्नो मिलनात् ८ आनिप्रवारेण  
५० छ. ८. भा

१ कुल्ल, पने-भाण्डारगृहम् २ मुकुलीभावः पने-मुद्राम्  
३ गृहीता ४ गोत्रा ५ स्वयंकिरणा ६ पने-सुदृशत्वम् ६ दशौ  
७ वक्त्रकठोरपाम्

मूढद्वयम् । रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे शुभावहो  
विषुधयौवनं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ ६६ ॥ दिनकर-  
कामृष्टं विग्रहयुतिं परिपाटलां दशनकिणैरुत्सर्पद्भिः स्फुटी-  
कृतकेसरम् । अयि मुखमिदं मुग्धे सत्यं समं कमलेन ते  
मधु मधुकरः किं त्वेतिस्निग्धवन्न विभाव्यते ॥ ६७ ॥  
बन्धुकुचुतिबान्धवोऽयमधरः शिखो मधुकच्छविर्गण्डे चण्डि-  
चकास्ति नीलनलिनध्रीमोचनं लोचनम् । नासान्वेति तिल-  
प्रत्नपदवी कुन्दाभदन्ति प्रिये प्रायस्त्वनमुखसेवया विज-  
यते विश्वं स पुष्पायुधः ॥ ६८ ॥ केसाः संयमिनः श्रुते-  
रपि परं पारं गते लोचने हान्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः  
कीर्णं द्वौवां गणैः । सुर्तानां सततं निवासरुचिरं वक्षोज-  
कुम्भद्वयं चैवं तन्वि ययुः प्रशान्तमपि ते रागं करोत्येव  
नः ॥ ६९ ॥ भूचापे निहितः कैदाक्षविशिखो निर्मातु मर्म-  
व्यथां श्रौमात्मा कुटिलः करोतु कवरीमारोऽपि आरोचयम् ।  
मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां निम्बाधरो रागवान्सद्वृत्तः  
स्नानमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ७० ॥ ये ये  
खलनमेकमेव कमले पश्यन्ति दैर्घ्यकचित्ते सर्वे कवयो  
भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीभुजः । त्वदकन्नाम्बुजनेत्रखलन-  
युगं पश्यन्ति ये ये जनास्ते ते मन्मथबाणजालविकला  
मुग्धे किमत्यद्भुतम् ॥ ७१ ॥ धत्ते बर्हमेरे शिखी तव न  
किं धम्मिल्लभारथियं सारङ्गो भजते न किं तव दशोः  
सौभाग्यमालोकते । मत्तेभश्च शिरःपदे वहति ते वक्षोजलक्ष्मीं  
न किं तन्मन्ये तरुणि त्वया विवृणुते साम्यं वनश्रीरियम्  
॥ ७२ ॥ किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते  
न किं धृष्टिं वा क्षयकेतनस्य कुरुते गेलोकमावेण किम् ।  
दवनेन्दौ तव सत्ययं यदपरः शीतांशुर्रज्जृम्भते दर्पः स्वाद-  
मृतेन चेदिह तदप्यस्त्वेष विम्बाधरे ॥ ७३ ॥ लावण्या-  
मृतवर्षिणि प्रतिदिशं कृष्णारुह्यमाले वर्षाणामिव ते पयो-  
धरमेरे तन्व्यहि दूरोद्वते । नासांशमनोज्ञकेतकतनुभूष-  
गर्भाहसतुष्यशीलकः सहेलमलकैर्भूत्रैरिवापीयते ॥ ७४ ॥  
अन्तःकूजदुदारकण्ठमवकुम्भुचेति लोलेक्षेणं प्रायः स्नेहकपोल-  
मूलममृतप्रसन्दि विम्बाधरम् । आधृताहुलिपलवाग्रमल-  
मित्यानर्तितमूलतं पीतं येन सुखं त्वदीयमनले सोऽहं हि घन्यो  
युवा ॥ ७५ ॥ हुंकारैर्ददता मया प्रतिवचो यन्मौनमासेवितं  
यदावानलदीप्तिमिस्तनुरियं चान्द्रातपैस्तापिता । प्यातं यस्तु-

बहून्यनन्यमनसा नक्तदिनानि प्रिये तस्यैतत्तपसः फलं मुख-  
मिदं पश्यामि यत्तेऽप्युवा ॥ ७६ ॥ काश्मीरद्वयगौरि हन्त किमयं  
भूयोऽङ्गरागे ग्रहः को वा नीलसरोरुहाक्षि नितरां नेत्राञ्जने  
संभ्रमः । रक्ताशोकदलोपमेयचरणे किं लावण्या दत्तया  
नो रागान्तरभीहते निजरुचा विभ्राजमानो मणिः ॥ ७७ ॥  
तन्वि त्वद्भदनस्य विभ्रमलवं लावण्यवारांनिधेरिन्दुः सुन्दरी  
दुग्धसिन्धुलहरीविन्दुः कथं विन्दतु । उत्कलोलविभोचने  
क्षणमयं शीतांशुरालम्बतामुन्मीलन्नवनीलनीरजवनीखेलम्-  
रालश्रियम् ॥ ७८ ॥ वेणीं ते प्रसमीक्ष्य चित्रकुसुमैरुद्भासितां  
बहिर्णो लज्जन्ते निजवर्हद्वन्द्वमधिकं भारं विदित्वा प्रिये ।  
निर्याताः शनकैरिति खनिलयादूरे निलीय स्थिताः  
पश्यैतानपि लज्जयेव मधुपाम्बुहोर्विहायोद्भूतान् ॥ ७९ ॥

### पानगोष्ठीवर्णनम्

दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्तावक्त्रगतं मधु । सारं सहाय-  
मासाद्य अस्तो राहुरिवेन्दुना ॥ १ ॥ सागसि प्रियतमे  
कृतकोपा यात्रिदुग्धमपतितेऽपि न तुष्टः । सैव मधपरिप्लु-  
तिवेका तं तथैव परितोषयति स ॥ २ ॥ मूर्तिमन्तमिव  
रागरसौघं ते परस्परसमर्पितवक्त्राः । आननासबमिवेषा  
तदानीमक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥ ३ ॥ सज्जितानि सुरमी-  
ण्यथ युनानुलसन्नयनवारिरुहाणि । आययुः सुघटितानि  
सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि ॥ ४ ॥ सोपचारमुप-  
शान्तविचारं सातुतर्षमनुतर्षपदेन । ते सुहृत्तमय मूर्तमपीत्य-  
न्नेम मानमवधूय वधूः स्वाः ॥ ५ ॥ कान्तकान्तवदन-  
प्रतिबिम्बे मधुपालसहकारमुगन्धौ । स्वादुनि प्रणदितालिनि  
शीते निर्बदारे मेधुनीन्द्रियवर्गः ॥ ६ ॥ कापिशायनमुगन्धि-  
विघूर्णस्रुमदोऽधिशयितुं समशेत । फुल्लदृष्टि वदनं प्रमदा-  
नामञ्जवार चपकं च वदद्भिः ॥ ७ ॥ विम्बितं भूतपरि-  
सुति जानन्माजने जलजमित्यबलायाः । श्रातुमक्षि पतति  
भ्रमरः स आन्तिभाषि भवति क विवेकः ॥ ८ ॥ दक्ष-  
मिष्टतमया मधु पत्युचोदमाप पिनतो रसवत्ताम् । यत्सुदर्णमु-  
कुटांशुमिरासीचेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥ ९ ॥ स्वादनेन  
सुतनोरविचारोदोद्यतः समचरिष्ट रसोऽयं । अन्यमन्यदिन  
यन्मधु यूयः स्वादमिष्टतमनिष्ट तदेव ॥ १० ॥ विभ्रतां  
मधुस्तामतिमाने रागिभिर्गुणपदेव पपाते । आननैर्मधुरसो  
विकसद्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः ॥ ११ ॥ पीतपत्यमि-  
मते मधुतुल्यत्वादोनेष्टरुचकं विदैदृष्टौ । लभ्यते स परि-  
रक्ततयाप्या यावकेन विद्यतापि युवत्याः ॥ १२ ॥ कस-  
चित्समदनं मदनीयप्रेयसीवद्वनपानपरस । स्वादितः सकृदि-

१ बन्धनमुक्ताः पश्ये-नियमवन्तः २ कर्णस्य पश्ये-वेदक्ष  
३ दन्तानाम् पश्ये-मादन्तानाम् ४ मौक्तिकानाम् पश्ये-जीवन्मु-  
क्तानाम् ५ भूरेव चापस्तमिन् ६ कटाक्ष एव निशितो बाणः  
७ मन्दिनस्तमावः ८ समुद्रस्य पश्ये-कामस्य ९ आलोकः पश्ये-  
मकारः १० उदितो मयति ११ वक्षलनेनयः

वासव एव प्रत्युत क्षणविंशपदेऽभूत् ॥ १३ ॥ पीतशीघ्र-  
मधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चपकान्तः । ग्रीह्या  
रुददिवालिविरावैर्नीलनीरजमगच्छदधस्तात् ॥ १४ ॥ प्रीतिमं  
त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः । गूढ-  
सूचितरहस्यसहासः सुभ्रुवां प्रवृत्ते परिहासः ॥ १५ ॥  
हायहारि हसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषाः ।  
चकिरे भृशशृजोरपि यथाः कामिनेव तरुणेन मदेन  
॥ १६ ॥ अप्रसन्नमपरादरि पत्न्यौ कोपदीप्तमुररीकृतधैर्यम् ।  
छालितं नु शमितं नु वधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः  
॥ १७ ॥ सन्तमेव चिरमप्रकृतत्वादप्रकाशितमदियुतदङ्गे ।  
विभ्रमं मधुमदः प्रमदानां घातुलीनमुपसर्गं इकार्यम् ॥ १८ ॥  
सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा सस्त्रमास्त्यवसनामरणेषु । गन्तु-  
मुत्थितमकारणतः स द्योतयन्ति मदविभ्रममासाम् ॥ १९ ॥  
मधमन्दविगलव्रपमीपक्षशृङ्गनिमपितपक्षं दधत्या । वीक्ष्यते  
स शनकैर्नवप्रध्या कामिनो मुखमधोमुखयैव ॥ २० ॥  
या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्मे । ग्रीह-  
जाह्नवमजन्मधुषा सा स्वां भदावकृतिमैति हि सर्वः ॥ २१ ॥  
छादितः कथमपि त्रपयान्त्यर्थः प्रियं प्रति चिराय रमण्याः ।  
वारुणीमदविशङ्कमथाविश्रुषुषोऽभयदसाविव रागः ॥ २२ ॥  
आगतानगणितप्रतियातान्यल्लभानमिसितारविष्णुणाम् । प्रापि  
चेतसि स विप्रतिसारे सुभुषामयसरः सरकेण ॥ २३ ॥ मा  
पुनस्तममिसीसरमागस्कारिणं मदविमोहितचित्ता । योषि-  
दित्यलिललाप न हलां दुस्त्यजः छल्ल सुखादपि मानः  
॥ २४ ॥ ह्रीविमोहमहुरद्वयितानामनितकं रतिसुखाय  
निनाय । स्मसादमिव सेवितमासीत्सद्य एव फलदं मधु  
तासाम् ॥ २५ ॥ दत्तमासवदनं दयितेन व्यासमातिशयिकेन  
रसेन । सल्लदे सुखसुगं प्रमदाभ्यो नाम रुढमपि च व्युद-  
पादि ॥ २६ ॥ लज्जसौरमगुणो मदिराणामङ्गनासचप-  
कस च गन्धः । मोदितालिरितरेतरत्योगादन्वताममजता-  
विशयं नु ॥ २७ ॥ मानमङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता प्रय-  
यता दृशि रागम् । लेभिरे सपदि भावयतान्तर्बोधितः प्रण-  
यिनेव मदेन ॥ २८ ॥ पानधौतनवयावकरागं सुभ्रुवो  
निभृततुल्यनदक्षाः । प्रेयसामधरपगरसेन स्रं किलमरमुपालि-  
रसुः ॥ २९ ॥ अप्रिप्तं रसितवत्यपि नामप्राहमन्ययुवते-  
र्दयितेन । उज्ज्वलितं स मदमप्यपिबन्ती वीक्ष्य मधमितरा  
तु ममाद ॥ ३० ॥ अन्यन्यान्वचनागातचित्तं चित्तनाय-  
मभिशङ्कितवत्या । पीतभूरिसुरयापि न भेदे निर्दृष्टिर्हि मनसो  
मदहेतुः ॥ ३१ ॥ कोपवत्यनुनयानगृहीत्वा प्रागद्यो मधु-  
मदाहितमोहा । कोपितं निरुद्धेदितचित्ता कान्तयेव कल-

यन्त्यनुनिन्ये ॥ ३२ ॥ कुर्वता मुकुलिताक्षिपुगानामभसाद-  
मवसादितवाचाम् । ईर्ष्ययेव हरता दियमासां तदृजः स्वयम-  
कारि मदेन ॥ ३३ ॥ गण्डमिचित्पु पुरा सदशीघ्रं व्याधि नाधि-  
तदशां प्रतिमेन्दुः । पानपाटलितकान्तिपु पश्चादोप्रचूर्णतिल-  
काकृतिरसीत् ॥ ३४ ॥ उद्धतैरिव परस्परसद्भादीरितान्यु-  
भयतः कुचकुम्भैः । योषितामतिमदेन जुषुर्षुर्विभ्रमातिशय-  
पुंषि वपुषि ॥ ३५ ॥ चारुता वपुरमूषयदासां तामनून-  
नवयीवनयोगः । तं पुनर्मकरकेतनउक्ष्मीतां मदो दयित-  
संगमयूपः ॥ ३६ ॥ क्षीवतासुगमतास्तनुवेलं तामु रोपारि-  
तोपवतीषु । अग्रहीषु सशरं धनुरुज्ज्वाभास नृक्षितनिपद्म-  
भनङ्गः ॥ ३७ ॥ शङ्कयान्ययुवती वनितामिः प्रत्यमेदि  
दयितः स्फुटमेव । न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सुरेण हत-  
संभृति चेत् ॥ ३८ ॥ आननैर्विचकसे ह्यपितामिर्बल्लमानमि-  
तनृमिरमावि । आर्द्रतां हृदयमाप च रोपो लोलति स  
वचनेषु वधूनाम् ॥ ३९ ॥ रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेमकार्य-  
मनपेक्ष विकसि । चाटु चाकृतकसंभ्रममासां कार्मणत्वमगम-  
न्यमणेपु ॥ ४० ॥ लीलयेव सुनतोस्तुल्यित्वा गौरवाह्यमपि  
लावणिकेन । मानवश्चनविदा वदनेन कीतमेव हृदयं दयि-  
तस्य ॥ ४१ ॥ शीघ्रपानविधुरासु निरुद्धन्मानमाशु शिथिली-  
कृतलजः । संगतासु दयितेरुपलेभे कामिनीषु मदनो नु मदो नु  
॥ ४२ ॥ पातुमाहितरतीन्यमिलेपुस्तयन्त्यपुनरुत्तरसानि ।  
सम्भितानि वदनानि वधूनां सौरलानि च मधूनि युवानः  
॥ ४३ ॥ कान्तसंगमपराजितमन्यौ वारुणीरसनशान्तविषादे ।  
मानिनीजन उपाहितसंघौ संदधे धनुषि नेपुनमङ्गः ॥ ४४ ॥  
कुप्यतासु भवतान्तचित्ताः कोपिताश्च वरिवसत यूनः ।  
इत्यनेक उपदेश इव स स्वायते युवतिभिर्मधुवारः ॥ ४५ ॥  
मर्तुभिः प्रणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा ।  
ह्रीविमोहविरहादुपलेभे पादयं नु हृदयं नु वपुषि ॥ ४६ ॥  
स्वादितः स्वयमचैधितमानं लम्बितः प्रियतमैः सह पीतः ।  
आसवः प्रतिपदं प्रमदानां नैकरूपरसतामिव मेजे ॥ ४७ ॥  
भ्रूलिलाससुभगाननुकृते विभ्रमानिव वधूनयनानाम् ।  
आददे शृद्विलोचलजशरैरुल्लस्यपक्रीचिषु कष्यः ॥ ४८ ॥  
ओष्ठपल्लवविदंशरचीनां ह्यलतामुनययौ रमगानाम् । कुष्ठ-  
लोचनविनीलछत्रोर्जैरङ्गनासचकैर्मधुवारः ॥ ४९ ॥ प्राप्यते  
गुणवतापि गुणानां व्यक्तमाश्रयवशेन विशेषः । तच्चया  
हि दयिताननदत्तं न्यानरो मधु रसातिशयेन ॥ ५० ॥  
वीक्ष्य रत्नचक्रेष्वतिरिकां कान्तदन्तपदमङ्गनउक्ष्मीन् ।  
जङ्गिरे बहुमताः प्रमदानामोष्ठयावकुनो मधुवाराः ॥ ५१ ॥  
लोचनाधरकृताहृतपङ्गा वासिताननविशेषिगन्धा । वारुणी  
परगुणात्मगुणानां व्यत्यर्थं विनिमयं नु वितेने ॥ ५२ ॥

तुल्यरूपसितोत्पलमण्डो वर्णमं निरुपकारि विदित्वा ।  
 योषित सुहृदिव प्रविभेजे लम्बितेक्षणरश्मिंदराग ॥ ५३ ॥  
 क्षीणयावत्कसोऽप्यतिपात्रे वान्तदन्तपदसमृतशोभ ।  
 आययावतितराभिव वध्या सान्द्रतामधरपल्लवराग ॥ ५४ ॥  
 रागकातनयनेषु नितान्तं मिदुमारुणकोलतलेषु । सनं  
 गापि दहरो वनिताना दर्पणेभ्यस्व मुखेषु मद्यथी ॥ ५५ ॥  
 बद्धकोपविहृतीरपि रामश्चाकृताभिमतामुपनिन्ये । वक्ष्यता  
 मधुमदो दयितानामात्मवर्गहितमिच्छति सर्वं ॥ ५६ ॥  
 वासमा शिथिलतामुपनामि होमिरासभेपदे कुपितानि ।  
 योषिता विदुषती गुणपक्षे निर्ममार्प मदिरा वचनीयम् ॥ ५७ ॥  
 भवत्पुष्पसन्धि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम् ।  
 ग्रीहया विफलया वनिताना न स्थितं न विगतं हृदयेषु  
 ॥ ५८ ॥ रुध्रीती नयनप्राप्यविवास सादितोभयकरा परि  
 रम्भे । ग्रीहितस ललितं ध्रुवतीना क्षीवता बहुगुणैरनुजहं  
 ॥ ५९ ॥ योषिदुद्धतमनोमवरागा मानवत्यपि ययौ दयि  
 ताहम् । कार्यत्यनिभृता गुणदोषे वारुणी खलु रहस  
 विभेदम् ॥ ६० ॥ आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस  
 गमिते नु निकासम् । आभमौ नर इयोद्धतराग कामिनी  
 प्यवसर कुसुमेषो ॥ ६१ ॥ मा गमन्मदधिमुदधियो न  
 प्रोक्ष्य रन्तुमिति शङ्कितनाथा । योषितो न मदिरा भृश  
 मीषु प्रेमपश्यति मयान्यपदेऽपि ॥ ६२ ॥ चित्तनिवृत्तिनिधायि  
 विविक्त मन्मथो मधुमद शशिभास । सगमश्च दयिते  
 स नयन्ति प्रेम कामपि मुब प्रमदानाम् ॥ ६३ ॥ धार्ष्ट्यं  
 लक्षितयथोचितमूना निर्दय विलुलितालकमाह्वये । मानिनी  
 रतिविधी ध्रुवमेधुर्मन्मथ इव विप्रममाप ॥ ६४ ॥  
 शोधुपानविधुरेषु वधूना निप्रतामुपगतेषु यषुषु । ईदितं  
 रतिरसादितमार्वं वीरलक्ष्यमपि कामिषु रेजे ॥ ६५ ॥  
 पीतस्तुषारानिणो मधुनेव सार्धमन्त प्रविश्य चक्षुप्रति  
 बिम्बवती । मानान्यकारमपि माननतीजनस नून विभेद  
 यदौ प्रससाद सद्य ॥ ६६ ॥ पिपि प्रिय सस स्वय मुसु  
 मुधासर्वं देदि मे सत त्यज दुर्दुहृतं भमम भाजन काशनम् ।  
 इति स्पलितनस्मितं मदवशात्पुनरुद्गीढा प्रेगे हसितहेतवे  
 सहचरीभिरप्येत ॥ ६७ ॥

### पूतग्रीडावर्णनम्

मितेनोपायन द्वादशितस्य कृत मम । सनोपपीडया  
 स्वेव कृतो पूते पाशया ॥ १ ॥ आसुष्युमन्वन्तोलन  
 कौतुकानि कीडादुरोदया प्रतिभूतन् । भोग स यपि  
 जये च पगत्रये च यूतोर्मनसादपि धाम्छति जेतुमेव ॥ २ ॥  
 रीडीदापूते कसमपि समासाद्य समये मया लब्धे तस्या

कणितकलकम्पाधर्मधरे । कृतमूमज्ञासौ प्रकटितविलक्षण  
 रुदितखितकोयोद्धान्तं पुनरपि विदध्यामपि सुखम् ॥ ३ ॥  
 अद्य घृतजिताधरग्रहविधावीशोऽसि तत्सण्डनादाधिक्ये वद  
 को भवानिति गृणा कोषाश्वितभ्रूलता । सद्य खिन्नकपामनुल-  
 परायचोक्रुतासस्य मे मुग्धाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती घृतेऽपि  
 यन्नाजितम् ॥ ४ ॥ गाढालिङ्गनपूर्वमेकमनया घृते जिते  
 चुम्बन तत्किंचित्तरिरम्य दत्तममुना प्रत्यर्पित चानया ।  
 नैतच्चाहमिदं न तादृशमिति प्रत्यर्पणप्रक्रमेयुनोश्चम्बनमेक-  
 मेव बहुधा रात्रिर्गता तन्वतो ॥ ५ ॥ आक्षेपे प्रथम क्रमेण  
 विजिते हृदयेऽधरस्पर्शने नर्मघृतविधौ ण प्रियतमे कान्ता  
 पुन पृच्छति । अन्तर्हसिनोरोधसमृतरसोद्भेदस्फुटप्रहया  
 सैरं सारिविसारणाय विहित खेदान्मुग्धं कर ॥ ६ ॥

### बाह्यरतक्रीडावर्णनम् अलिङ्गनम्

हीतया गलितनीवि निरस्यन्तरीयमवलम्बितकाशि ।  
 मण्डलीकृतपृथुस्तनमार सखजे दयितया हृदयेऽ ॥ १ ॥  
 उत्तरीयविन्यासपमाणा रुध्रीती किल तदीक्षणमार्गम् ।  
 आवरिष्ट विकटेन विरोधुर्वससेव कुचमण्डलमन्या ॥ २ ॥  
 अनुक हतता तनुबाहुस्तिकापिहितमुग्धकुचामा । मित्र  
 शङ्खुचल्य परिणेना पर्यर्गमि रमसादचिरोदा ॥ ३ ॥  
 सजहार सहसा परिरन्ध्रमेयसीषु विरहस्य विरोधम् । सहित  
 रतिपति क्षितमित्रकोधमासु तरुणेषु महेषुम् ॥ ४ ॥  
 संसमानमुपयन्तारि वध्या स्तिष्ठवत्युपसपत्रि रसेन । आत्मनैव  
 रुधे कृतिनेव खेदसङ्गि वसन जयनेन ॥ ५ ॥ पीडिते पुर  
 उर प्रतिपेय भर्तारि स्तनपुगेन श्रवत्या । स्पष्टमेव दलन  
 प्रतिनार्यास्तम्ययनमभवद्दयस ॥ ६ ॥ वीरितभ्रष्टास्तपु  
 पीड बलमे घनमभिष्यजमाने । यकतां न ययत कुचकुम्भी  
 मुमुब कठिनतातिशयेन ॥ ७ ॥ समवेदुनिव योषित ईषु  
 क्षिप्यता हृदयमिष्टतमानाम् । आत्मन सततमेव तदन्त  
 वर्तितो न खलु नूनमजानन् ॥ ८ ॥ केहनिर्ममयवत  
 वधूनागार्द्रता वपुसरसयमन्त । यूनि गाढपरिनिमि  
 ययकोपमन्सु वधूये यदनेन ॥ ९ ॥ न स माति यषुष  
 प्रमदानामन्तरिष्टतमसगमजन्ता । यद्बहुचन्दिराव्याप्य निकास  
 व्यानये तनुग्राह्यपि हर्ष ॥ १० ॥ यद्विषयव्यतिकराद्  
 नितानामहजेन प्लवेन बभूवे । प्रापि तेन भ्रममुच्छ्रिता  
 भिर्नीविमि सपदि वन्धनमोक्ष ॥ ११ ॥

### चुम्बनम्

लोचष्टि वदन दयितायाश्चुम्बति प्रियतमे रमसेन ।  
 ग्रीहया सह विनीवि नितम्बादुर्गं शिथिलतामुपपदे  
 ॥ १२ ॥ आहता नग्यदे परिरम्भाश्रितानि  
 घनदन्तनिपाते । ग्रीधुमार्यगुणसमृत्तीतीर्तम एव मुते

प्यपि कामः ॥ १३ ॥ ह्रीमरादवनतं परिस्म्ये रागवानव-  
दुजेष्ववकृष्य । अरितोष्ठदलमाननपत्रं योषितो मुकुलिताश्रु-  
मवासीत् ॥ १४ ॥ पल्लवोष्मिति साम्यसपन्नं दृष्टवत्यवरवि-  
म्बममीष्टे । पर्यकृजि सक्तेव तरुण्यास्मरलोदवलयेन करेण  
॥ १५ ॥ केनचिन्मधुरमुल्लवणमं वाण्यतसमधिकं विरहेषु ।  
ओष्ठपल्लवमपास्य सहृतं सुध्रुवः सरसमक्षि चुचुन्वे ॥ १६ ॥

विहारः

आवृतान्यपि निरन्तरसुखैर्द्योषितामुरसिजद्वितयेन ।  
रागिणामित इतो विमृशतिः पाणिभिर्जगृहिरे हृदयानि  
॥ १७ ॥ कामिनामसकलानि विमुञ्चैः सेद्वारिमृदुभिः  
कराग्रैः । अक्रियन्त कठिनेषु कथंचित्कामिनीकुच-  
तटेषु पदानि ॥ १८ ॥ सोम्यमसनमिलागिनिश्वराग्रादाक्षधम-  
सलिलैस्तृणानाम् । उच्छ्वसत्कमलचारुषु हर्तैर्निग्ननाभिसर-  
सांषु निपते ॥ १९ ॥ आमुशद्विरमितो वलिवीचीलोल-  
मानवितताह्लिहसैः । सुध्रुवामनुमवास्तपिपेदे मुष्टिमेयमिति  
मथ्यममीष्टे ॥ २० ॥ प्राप्य नागिनदमजनमाशु प्रस्थितं  
निवसनमहापाय । आंगनीविकमरुन्ध किल स्त्री यल्लमस्य  
करमात्मकराम्याम् ॥ २१ ॥ कामिनिः कृतरतोत्सवकाल-  
क्षेपमाकुलवधूकरसङ्गि । मेमल्लागुणविलप्रमत्त्यां दीर्घसूत्र-  
मकरोत्सरिधानम् ॥ २२ ॥ अम्बरं विनयतः प्रियपाण्यो-  
षितश्च करयोः कलहस्य । वारणामिव विधातुममीह्यं  
कक्ष्यया च वलयैश्च शिशिखे ॥ २३ ॥ ग्रन्थिसुद्वययितुं हृद-  
येष्टे वाससः स्मृतिरिति मानधनायाः । ब्रूयुगेण सपदि प्रति-  
पेदे रोममिश्र सममेव विभेदः ॥ २४ ॥ आशु लङ्घित-  
वतीष्टकामे नीविमर्धसुकुलीकृतदृष्ट्या । रक्तवैणिकहृताचर-  
तप्रीमण्डलकणितचारु चुकूजे ॥ २५ ॥ आयताह्लिरभूद-  
तिरिक्ताः सुध्रुवां कशिमशालिनि मध्ये । श्रोणिषु प्रियकरः  
पृथुलासु स्पर्शमाप सक्तेन तलेन ॥ २६ ॥ चक्रुरेव लल-  
नोरुषु राज्ञीः स्पर्शलोमवशाज्जलकराणाम् । कामिनामनिधु-  
तान्यपि रम्भास्तन्मद्येमलतलेषु नखानि ॥ २७ ॥ कर्मूल-  
चरलेक्षणममन्यैर्वर्तसकुसुमैः प्रियमेताः । चकिरे सपदि  
तानि यथापे मन्मथस्य कुसुमाशुचनाम ॥ २८ ॥

सुरतप्रशंसा

सुरते च समार्या च मनो यत्र न लीयते । ध्यानेनापि  
हि किं तेन किं तेन सुरतेन वा ॥ १ ॥ यत्र न मदन-  
विचारः सद्भावसमर्पणं च गात्राणाम् । तस्मिन्मुदतमावे पशु-  
कर्मणि पशव एव रज्यन्ते ॥ २ ॥ प्रतिक्षणसमुल्लसन्नव-  
कलायलापान्त्रितक्षपाकरविलोकने यदि तवामि कौतूहलम् ।  
विलोकय तदा सखे सुरतसंगराज्योक्तप्रहृष्टयितासुखं

निविडकुचकोच्चारणे ॥ ३ ॥ नरैर्विकलजन्ममिगिरिदरी न किं  
सेव्यते न चेच्छृणुगोचरीभवति जातुचिज्जन्मनि । कनोत-  
रवमाधुरीविरचनानुकारादरीरतासहकृज्जोदरीवचनकाकुरीनि-  
ध्वनिः ॥ ४ ॥ संद्वेष्टधरपल्लवे सचकितं हस्तामना-  
धुन्वती मा मा सुच शठेति कोयचनैयनार्ततत्रूलता ।  
सीत्काराधितलोचना सरमसं यैशुम्बिता मानिनी प्राप्तं त-  
रमृतं धमाय मयितो मूर्धैः सूरैः सागरः ॥ ५ ॥ किं चेतैरुह-  
सेवनैः किमपरल्योमाचनैः किं फलं किं सादृष्यनेन मे  
सुरपदस्यास्या किं वा फलम् । एतस्याः कुचकुम्भसंग्रम-  
परीरम्भप्रवाहोद्गमलेद्वान्मोभिरनङ्गवहिर्युना निर्वापितो नो  
यदि ॥ ६ ॥ ग्राह्य मा मेति मनागनागतगुणं जाताभि-  
लयं ततः सखीहं तदनु सखोद्यमसु प्रमदयैव पुनः ।  
प्रेमादस्मृहणीयनिर्मररहःक्रीडाप्रगल्भं ततो निःसङ्गाहविषय-  
णाधिकमुखं रम्यं कुलक्षीरतम् ॥ ७ ॥ शङ्काशङ्कलितेन  
यत्र नयनप्रान्तेन न प्रेक्ष्यते केदृश्वनिमूर्तिचकितं नो  
यत्र वासिष्यते । नो वा यत्र शनैरलमदृशनं विम्बाधरः  
पीयते नो वा यत्र विषीयते च मणितं तत्किं रतं कामिनोः  
॥ ८ ॥ आकाशे नटनं सरोरुहसुगे मञ्जीरमञ्जुध्वनिः  
श्रीतांशौ कलकूजितं किसलये पीयूषानोत्सवः । सगङ्गोभि-  
धरे नम्रासरिमवो ध्वान्ते करकर्मणं रम्भायां रसनाय-  
स्तक्षणयोः पुण्यानि मन्यामहे ॥ ९ ॥

नववधूसंगमे सखीवाक्यम्

रत्नामालिकया बाले बद्धया किं प्रयोजनम् । अवश्यं-  
मानिनावेती कुचप्रहकचमहौ ॥ १ ॥ बाला तन्वी मृदुतु-  
रियं त्यज्यतामत्र शङ्का इष्टा काचिद्भ्रमरमतो मञ्जरी मज्ज-  
माना । तस्मादेषा रहसि सवता निर्दयं पीडनीया मन्दा-  
क्रान्ता विसृजति रसं मेधुयतिः समग्रम् ॥ २ ॥ नीरन्त्रं  
परिरम्यते प्रियतमो मूयत्सप सुन्यते तद्वाढं कियते यदस्य  
हृदरे चादृक्करैः स्तूयते । सख्या सुगवधूरसौ रतविधौ  
यत्नेन सा शिक्षिता निर्त्रातं गुरुणा पुनः शतगुणं पद्मेषुणा  
कारिता ॥ ३ ॥ नार्यस्तान्नि हृष्टाद्वरान्ति रमणं तिष्ठन्ति नो  
वारितास्तान्नि तान्यसि किं च रोदिषि सुधा तासां प्रियं मा  
कृयाः । कान्तः केतिरुचिर्युवा सहदयस्तादृक्पतिः कातरे  
किं नो बर्बरकर्कशैः प्रियशतैराकम्प्य विक्रीयते ॥ ४ ॥

नववधूसंगमः

यावत्करसाद्रपादप्रहाराद्योगितकचेन दयितेन । सुगंधा  
साध्वसतरत्न विलोक्य परितुम्बिता सहसा ॥ १ ॥  
आमासि बालिकेयं पाणिस्पर्शेन पुलकितार्थयता । अमिनव-  
वसन्तसद्वादाविमृकुलेव बालचूतलता ॥ २ ॥ सिधपि

कूणति वेहति विवलयति निमिषति विलोकयति तिर्यक् ।  
 अन्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरिणया वधू शयने  
 ॥ ३ ॥ मुजपञ्चरे गृहीता नवपरिणीता वरेण रहसि  
 वधू । तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गवै वेपते नितराभम्  
 ॥ ४ ॥ असमुखालोकनमाभिमुख्य निषेध एवानुमतिप्रकार ।  
 प्रत्युत्तर सुद्रणनेष चाचो नवाङ्गनाना नव एव पथा ॥ ५ ॥  
 सुवन्दनेषु परिवर्तिताधर हस्तरोषि रसनाविवहने । वि  
 भित्तेच्छमपि तस्य सर्वतो मयधेन्धनमभूद्रुधूरतम् ॥ ६ ॥  
 विरम नाभ विसृज्य ममाब्जल शमय दीपमिम समया सखीम् ।  
 इति नवोदयधूवचनैर्युवा सुदमगादधिका सुरतादपि ॥ ७ ॥  
 नीवीद्वदार्पितकरा निविडीकृतोरु मीडानन्ता तत इतो वदन  
 हरन्तीम् । आरोप्य पक्षसि सुख परिरन्धुमेना बाला  
 बलादभिलषामि न पारयामि ॥ ८ ॥ पदालये पत्न्यौ नम  
 यति सुख जातविनया हठाश्लेष बान्धव्यपहसति गात्राणि  
 निभूतम् । न शक्नोत्याख्यातु स्मितमुखसखीदत्तनयना  
 ह्रिया ताभ्यस्तन्त प्रथमपरिहासे नववधू ॥ ९ ॥ समा  
 कृष्ट वास कथमपि हठास्पदयति तदा क्रमाद्वरुद्रुद्र जल  
 शरगौर मृगदृश । तथा दृष्टि दत्ता महति मणिदीपे  
 निपुण्या निरुद्र हस्ताभ्या दृष्टिनि निजनेत्रोत्पल्युगम्  
 ॥ १० ॥ बलाहीता पार्श्वं सुखमभिमुख नैव कुरुते धुनाना  
 मूर्ध्नि हरति बहुशङ्खमनविधिम् । हृदि न्यस्त हस्त  
 क्षिपति गमनारोपितमना नवोदा चोढार सुखयति च  
 सतापयति च ॥ ११ ॥ रुद्रोमेक्रेदसरलतरताराकुल  
 दृशो मयोलम्बोमुहसुतनयुगमरासङ्गसमग । अधीपक्ष्या  
 शुङ्गमणिवलयदोर्वेष्टिरचित परीरम्भो मोद जनयति च  
 समोदयति च ॥ १२ ॥ अप्यौरसुक्ये महति दयितप्रार्थ  
 नासु प्रतीपा काङ्क्षन्त्योऽपि व्यतिकरसुख कातरा स्वाङ्ग  
 दाने । आवाप्यन्ते न खलु भदनेनैव लब्धा तत्पदावावा  
 घत मनसिजमपि क्षिप्तकाला कुमार्य ॥ १३ ॥ दृष्टा  
 दृष्टिमयो ददाति कुरुते नालापमामापिता शय्याया परिवृत्य  
 तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते । निर्यान्तीषु सखीषु वास  
 भवनाशिर्गन्तुमेवेहते माला वामतया प्रियस्य नितरा प्रीत्यै  
 नवोदामयत् ॥ १४ ॥ असाकृष्टदुकूल्या सरमस गूढौ  
 मुजाभ्या सनावाकृष्टे जघनाश्रुके कृतमप ससचमूकद्वयम् ।  
 नामीमूलनिबद्धचक्षुषि तया मीडानन्ताङ्गा प्रिये दीप  
 पूष्टतिवातवेपितगिख कर्णोत्पलेनाहत ॥ १५ ॥ हस्त  
 कम्परती रुणद्धि रसानाभ्यापारलोलाङ्गुलि हस्तौ सौ नयेति  
 सनावरणतामालिङ्गयमाना बलात् । पातु पशमलचक्षुर  
 हृमयत साध्रीकरोत्वानन व्याजेनाभ्यामिलापपूर्णमुख नि  
 र्वर्तयत्येव मे ॥ १६ ॥ कण्ठासेपिगुसुतखनमरशोणी

तटग्राहिण ससत्तोरुयुग गृहीतजघनपाकारमप्यतत ।  
 द्रागेव श्लथबन्धमिन्दुवदना गाढावमर्दासह विशयालज  
 दाशु काञ्चनपट मीडाकुलापि क्षणम् ॥ १७ ॥ कान्ते  
 काङ्कुलिकावलोकनि कलावत्या नमन्त्या स्थित तस्मिन्ने  
 मलकाकुमाणि तथा स्पन्दी निरुद्धोऽधर । उत्थायथ  
 करस्पृशि प्रियतमे यूनोर्नवे सगमे काङ्क्षीकूजितकैतवेन  
 मदनो यौ शान्तिमम्यस्यति ॥ १८ ॥ इत्थ तल्पतलपि  
 रोहणमिय पर्णार्पणप्रक्रिया शय्याया वचनकमस्य दयितस्यैव  
 विचारपथना । एव केलिगृहोपदेहलि बलादानीयमाना  
 सुदुश्चाट्टिकप्रकरेश्वर नववधूलाभिरध्याप्यते ॥ १९ ॥

### सुरतकेलिकथनम्

आस्ता दूरेण विस्लेष प्रियामालिङ्गतो मम । सेद किं  
 नु सरिज्ञाथो रोमाञ्च किं नु पर्वत ॥ १ ॥ उन्नरूप कुच  
 द्वन्द्व हारगङ्गाधर तव । चन्द्रचूड करिष्यामि कुरु तव  
 दिग्गम्भरम् ॥ २ ॥ कान्ते कलितचोलान्ते दीपे वैरिणि  
 दीप्यति । आसीदसितपद्माख्या पक्षो नयनसुद्रणम् ॥ ३ ॥  
 ब्रह्मनन्दप्रचुर किमपीद नेति रतिषु वचनेन । श्रुतिर्सीम  
 सगताक्षी मुनेष साङ्गमादिशसि ॥ ४ ॥ तव तन्वि तरुण  
 पुण्यादम्बरमणिमकरसकम्भो जात । अधिवेणि भवति  
 नियम फलमविलम्बेन भावि कामस्य ॥ ५ ॥ विधृता  
 प्रियस्य केशा कण्ठे लभ मुने वलितम् । भजन्त्या रस  
 सिन्धौ किं किं न कृत तया सुदृशा ॥ ६ ॥ पृष्ठे कङ्कुक  
 मुक्त्यै सुतनुरस्य प्रहिण्वती पाणिम् । हन्तुमिव विच  
 हरिण यूनस्तृणादिष्वेषुमादसे ॥ ७ ॥ चारुनूपुरणकृत रते  
 कामिना हरति मानस यथा । नो तथा मधुरगीतवाचित  
 केकिचातकपिक्खना अपि ॥ ८ ॥ हेमकुम्भदिव तुङ्ग  
 मुरोज यद्यमे स्पृशति चोरवदस्या । जाग्रति स सहसैव  
 तदानीं यामिका इव तनूहृदयथा ॥ ९ ॥ पाणिगलव  
 विधूननमत सीरुतानि नयनाधेनिमेधा । योषिता रहसि  
 गह्रदवाचामस्रतामुपययुर्भेदनस्य ॥ १० ॥ धैर्यमुत्पन्न  
 मनोमवभावा बाभता च वपुरर्पितवत्य । प्रीडित ललित  
 सौरतपार्थास्तिनिरेजभिरुचितेषु तरुण्य ॥ ११ ॥ पाणि  
 रोषमविरोतिवताञ्च भर्त्सनाश्च मधुरसितगर्भा । कामिन  
 स कुरुते करोरुहार्ति शुष्करुदिते च सुखेऽपि ॥ १२ ॥  
 वारणार्थपद्मगद्गदवाचामीर्ष्याया सुदुःप्रपण्या च । कुर्वते  
 स सुदृशामनुकूल प्रातिकूलिकृतयेव युधान ॥ १३ ॥  
 अन्यकालपरिहार्यमजस्र तद्भयेन विदधे द्वयमेव । पृष्टता  
 रहसि मर्त्येषु तामिर्निर्दयत्वमितरैरपलासु ॥ १४ ॥ बाहु  
 पीठनङ्गचमद्गन्धाम्यामाहतेन नन्दन्तनिपाति । मोषितस

नुशयस्तर्हीनामुमिमिउ विज्ञप्त विषमेषु ॥ १५ ॥  
 वान्तया सपदि कोऽप्युपगृह्य प्रौढपाणिरणनेतुमियेष । सहत-  
 स्तनतिरस्कृतदृष्टिर्भ्रमेय न दुःकूलमपश्यत् ॥ १६ ॥  
 आहत कुचतटेन तरुण्या साधु सोढमनुनेति पपात ।  
 नुव्यत प्रियतमोरसि हाराख्युपगृष्टिरिव मौक्तिकशृष्टि  
 ॥ १७ ॥ सौकृतानि मणित करणोक्ति स्निग्धसुक्तमल  
 मयनचाति । हासमृणरवाश्च रमण्या कामसूत्रदत्तासुप  
 जग्मु ॥ १८ ॥ उद्धर्तनिश्रुतमेकमनेकैर्दृष्टेदन्मृगदशा  
 मविरामै । श्रूयते स मणित कलकाचीनूपुरध्वनिमिरसतमेन  
 ॥ १९ ॥ इदंशस्य भनत कथमेतच्छापव सुहृतीय रतपु ।  
 क्षिप्तमायतमदर्शयदुष्यो काञ्चिदाम जपनस्य महत्त्वम्  
 ॥ २० ॥ प्राप्यते स गतचित्रचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म  
 कपोले । दधिरस्य रमसच्युतपुण्या खेदमि दुःकुसुमान्य  
 लकान्ता ॥ २१ ॥ यथदेव रुरुचे रुचिरैरस्य सुभ्रुवो  
 रदसि तत्तदकुर्वन् । आनुकूलिकनया हि नरणामा  
 क्षिपति हृदयाणि तरुण्य ॥ २२ ॥ प्राप्य मन्मथरसाद  
 तिभूमिं दुर्बलनमरा सुरतस । गद्यसु श्रमजलाद्रि  
 ललाटस्निग्धैश्चमनितायतनेश्य ॥ २३ ॥ पत्यु प्रवृत्तस्य  
 रतौ निगीपावचो निशम्याथ न किञ्चिद्वै । कला  
 यती किं तु विहस्य तस्य कपोलयो खेदमपाचकार  
 ॥ २४ ॥ उरोरुहाम्मोहदर्शनाय विमुञ्चत कशुकवच  
 नानि । आनन्दनीराजुललोचनस्य प्रियस्य जातो विपुल  
 परिश्रम ॥ २५ ॥ स्वामिन्ममो प्रिय गृह्याण परिप्यनस्य  
 किं किं शठोऽस्यकण्ठोऽसि सुखोचितोऽसि । हा दुःख्य  
 सलमल निरमेति बाच स्त्रीणा भगति सुरत प्रणयातु  
 कृत् ॥ २६ ॥ मत्तमन्मथपरिणाहिनि बुद्धुमार्द्र कान्ता  
 पयोधरसुगे रतिखेदखिन्न । वक्षो निधाय मुजपञ्जरमध्य  
 वर्ती धन्य क्षपा क्षपयति क्षणच्छनिद्र ॥ २७ ॥ कात  
 तथा कथमपि प्रथिन मृगाश्या चातुर्मसुदतमनोमनया  
 रतेषु । तद्रूजितायनुदक्रिरेनरुणार शिष्यायित गृह  
 कपोतशतैर्यथाया ॥ २८ ॥ आमीलितालसविनतितारकाक्षी  
 सुखण्डव घनदरुस्यगाडुरलीम् । प्रखेदवारिकणिका  
 चितगण्डैश्चम्बा सस्मृत्य तामनिशमेति न शान्तिमन्त  
 ॥ २९ ॥ रतिरमसनिता तत्रान्तका ताजुचान्तश्चलदमल-  
 कपया नामिदेशेष्वधो वा । सितमधुरसुखीना हीननरो  
 स्थलानामथरमधु वधूना गम्यवत पिबन्ति ॥ ३० ॥  
 अनिदितमुखदुःख निगुण वस्तु किञ्चिज्जहमततिरिह कश्चि  
 न्मोक्ष इत्याचक्षते । मम तु मतमनङ्गसोतारुण्यधूर्णमद  
 कलमदिराक्षीनीनिमोक्षो हि मोक्ष ॥ ३१ ॥ अभिनयुलका  
 लीमण्डिता गण्डपारी निगदति भिनिगृहान दहिन्देति

चेत । सुदति वदति पुण्यै कस्य धन्यैर्ननोजप्रसरमसृष्टे-  
 तचापल लोचनस्य ॥ ३० ॥ भनत्यासन्नान्त कृतकमट-  
 कण्डूतिपिहितसित याते गोदाद्वहिर्गहितालीपरिनन ।  
 प्रियास्य पश्यत्या मप्रसारमामृतमग मृज्ज्वाया लज्जा  
 व्यगमदिव दूर मृगदश ॥ ३३ ॥ दुकूल दोर्मूलाद्यगयिनि  
 परीरम्भरसिके हरत्यमोजात्री निश्रुतनिश्रुत नग्ननदना ।  
 प्रियास्येद्विषण्यपसरतु लज्जा स्फुटमिति क्षिन्नीरर्गन  
 सनकलशायसु अपयति ॥ ३४ ॥ चिरनिरहिणो रत्युत्पन्ना  
 सथीकृतगानयोर्नमिन जगज्जात भूयश्चिरादमिनन्तो ।  
 कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरुदयो प्रसरति कथा  
 बह्वी यूरोर्यया न तथा रति ॥ ३५ ॥ दृष्टा सपदि मीलित  
 दशनरोचिषा निर्गत करेण परिवेषित वलयैश्चक्राक्षदितम् ।  
 प्रियै समदयोषिता ननु विखण्ड्यमानेऽधरे परव्यसनकातर  
 किमिदं कुर्वता साधव ॥ ३६ ॥ नैया वेग मृदुतर  
 तनुसाधकीन विषोढु शक्ता नैया चपल नितरा खेदप  
 न्नीरपक्षीम् । रत्यस्यास निदधत इति प्राणनायस गत्या  
 कर्णोपान्त निश्रुतनिश्रुत नूपुर शसतीन ॥ ३७ ॥ आयात  
 दधिते मनोरथशतैर्गीत कथचिदिने वैद्विध्यापगमाज्जडे परि  
 जने दीर्घो कथा कुर्वति । दद्यात्कील्यमिधाय सत्यरपद  
 व्याधुय चीनायुक्त तन्त्रज्ञया रतिकतारेण मनसा मीत प्रदीप  
 शमम् ॥ ३८ ॥ गाढालिङ्गनगामनीकृतकुचयोद्धतरोमो  
 द्रमा सान्द्रजेहरसातिरेकविगलच्छ्रीमन्निताम्बाम् । मा मा  
 मानद माति मामलमिति क्षामाहरोहोपिनी सुखा किं नु  
 मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥ ३९ ॥  
 दोर्म्या सयमित पयोधरभरेणापीडित पाणिपैरविद्रो  
 दशनं क्षताधरपुट शोणीतलेनाहत । हस्तेनाममित करे  
 ऽधरसुधासन्देन समोहित कात कामपि वृत्तिमाप तदहो  
 कामस्य वामा गति ॥ ४० ॥ इप मीलितदृष्टिमुग्धहसित  
 सीत्कारधारानशादव्यक्ताकूलकेलिकाकुविकसदन्तागुथीता  
 धरम् । आसोत्कम्पियोधरोपरिपरिष्वक्त कुरङ्गीदयो हर्षो  
 त्वपविमुक्तनि सहतनोर्धयो घयस्यानमम् ॥ ४१ ॥ स्निग्ध  
 मण्डलमैदव विगलित सगमरानन्द तम प्रागेव प्रथमान  
 केतकशिष्यारीरयिन च स्थितम् । शात कुण्डलतागण्डन  
 कुण्डलयद्वन्द्व तितो मीलित धीत विद्रुमसीकृत नहि ततो  
 जान किमार्सीदिति ॥ ४२ ॥ गाढास्त्रनिपीडनाश्रिपठिता  
 मालोम्य हापनलीं स्थातु हत मिया क्षण निविडया  
 नीच्यापि न व्याधृतम् । विस्फन्दनबदनासहनया कारुण्य  
 कीर्णालना कापि प्रापितयो समागमसुख यूनोमनो न मना  
 ॥ ४३ ॥ हास्फुटसति कङ्कण निपतति सक्कौसुरी क्षिप्यति  
 ध्वान्त धारति सीत्करोति रजनीजानिवली भयति ।

काशी क्षुभ्यति काञ्चनक्षितिधरे किं च क्षुत चञ्चति प्रारम्भे  
मदनहवस विजयी देवो मनोमूरभूत् ॥ ४४ ॥ सिद्ध  
रविमिन्दुमाननमसो धम्मिल्लराहुस्त्वय यद्वाढ असतीव  
तन्मियतमे निर्णीतमौत्पातिकम् । चोले चञ्चलता भविष्यति  
मुहु सात्कुन्तले कर्पण नीवी स्यासति न स्थिरा समुदये  
दङ्गे मद्वात्सर ॥ ४५ ॥ पश्यन्ती परिणामकेलिषु  
सुहुनि शङ्कमालिङ्ग्य ता प्रोक्तुजत्कलमग्रहीपमघर स्पर्शवती  
सायम्भूत् । नाह वेति न वेति सा च दयिता तत्रावयो  
क्षेपित शय्या वेति न वेति वा स तु कुत सद्गामलोल  
सरः ॥ ४६ ॥ प्रत्यह पुलकाङ्गुरेण निविडाश्लेष निमेषेण  
च क्रीडाकृतविलोकितेश्वरसुधापाने कथाकेलिभि । आन  
न्दाधिगमेन मन्मथकल्युद्धेऽपि यस्मिन्नभूदुद्धत स तयो  
र्वभूव सुरतारम्भ प्रियभावुक ॥ ४७ ॥ ईपत्कम्पयोधर  
शुरुकटिग्रीवप्रहाराद्भुत सिन्धुदालमनेकहाससरस सरम्भ  
मन्दव्ययम् । वारवारसुर प्रहारासुभग सदृश्यमानाधर  
किञ्चिद्भूतनिर्गमदेशनखर धन्यो रत सेवते ॥ ४८ ॥ ॥  
मुग्धाक्षि विनैव कञ्चुलिकया धत्से मनोहारिणी लक्ष्मीमि  
त्यभिधायिनि प्रियतमै तद्वीटिकासस्पृशे । शय्योपास्तनि  
विष्टसंस्तितसखीनेरोत्सवानन्दितो निर्यात शनैरलीकनचनो  
पन्यासमालीजन ॥ ४९ ॥ कोक स्लोकविमुक्तमौक्तिक-  
मरो निखन्दमिन्दोवर चाप चापलगर्जित हिमकरकोडे तम  
क्रीडति । यात कातरप्यल्पपाङ्कतरस बन्धूकमेतावती वार्ता  
कापि कदापि पाणिपिहिता कस्यापि वा तिष्ठति ॥ ५० ॥  
धम्मिल्लो भग्नभेतु प्रविशतु तिलक केशपाशाश्वकार पनाली  
गण्डपाटी त्यजतु च विधर कर्णयोग्यतुकामा । वामाया  
कान्तदन्तक्षतततिसहने एक एवाधरोऽसौ वीर कश्चा  
ह्वेऽसिञ्चिति वदति मुहुर्मुहुर काणमङ्गवा ॥ ५१ ॥

### विपरीतरतक्रिया

प्रशान्ते नृपराघवे श्रूयते मेखलाध्वनि । कान्ठे नून  
रतश्रान्ते कामिनी पुरुषायते ॥ १ ॥ पततु तपोरसि सतत  
दयिताधर्ममहमहिकानिकर । रतरघरमसकचमहलुलित  
लक्ष्यहरीगलित ॥ २ ॥ विपरीतमविपरीत यद्वत्प्रयत्तदेव  
विपरीतम् । तरुमारोहति लतिका नारोहति च लतिका  
तरु कापि ॥ ३ ॥ साक्षादभूत्स्वयभूरथ मुक्तास्मिन्ननिकर  
मरा । प्रणनाम शीतरोचिस्त्रयपाठ मेखला विदधे ॥ ४ ॥  
वियति विलोलति जलद स्थलति निष्ठुर्गलति कूजति  
क्योत । निष्पतति तारकाततिपा दोलति वीचिरैरैवाहिन्या

॥ ५ ॥ स्थगयति तम शशाङ्क चलति गिरि सवति तारका  
पटलम् । कथयति मन्ये काशीपुरसीमनि किमपि सशो  
भम् ॥ ६ ॥ मुक्ता पतन्ति भूमौ बाला कलयन्ति केनला  
मुक्तिम् । चुम्बल्यम्बरमवनिं विपरीते किं न विपरीतम् ॥ ७ ॥  
वल्लकुच व्याकुलकेशपाश स्विद्यन्मुख स्वीकृतमन्द  
हासम् । पुण्यातिरेकायुहपा लभन्ते पुभावमम्भोरुहलोचना  
नाम् ॥ ८ ॥ वक्रसन्दिखेदमिन्दुप्रबन्धैर्दृष्टा भिन्न कुकुम्भ  
कापि कण्ठे । पुस्तकं तव्या व्यञ्जयती वयसा सित्वा  
पाणौ खड्गरेखा लिलेख ॥ ९ ॥ मधुपानसमुलसव्यवाल  
चलहेमाचलकान्तिभिर्जटालम् । विधुनि पतदन्धकारजाल  
शुभकाल क पुनर्विलोकयाम ॥ १० ॥ अमिमुखपतयाह  
मिललाटभ्रमसलिलैरपनीतपत्रलेख । कथयति पुरुषायित  
वभूता मृदितहिमद्युतिनिर्मल कपोल ॥ ११ ॥ तन्नास्ति  
कारयति यत्र भनोमवस सा शक्तिरप्रतिहता भुवने तथा हि ।  
उद्धाव्य पीवरपयोधरमण्डलाय बलान्ति यत्पुरुषवत्प्रमदा  
अपीह ॥ १२ ॥ मुरधे तवास्ति दपिता पुरुषो भन त्वमि  
त्युक्त्या नहि नहीति शिरो विधूय । स्वसात्कारप्रियकरे  
कलय क्षिपन्त्या वाच विनाभुपगम कथितो मृगाश्या ॥ १३ ॥  
वीरगणितेषु मृगशावविलोचनाना कण्ठोदितान्यचरम कल-  
कूजितानि । आग्नेयद्विरेख सौधगतै कयोतै शङ्के गृहीत  
इति सप्रति क्षिप्यमाव ॥ १४ ॥ तम स्तोम सोम मिलति  
यमतीवोद्धनिकर रथाङ्गद्वन्द्वेऽस्मिन्नमरतटिनी खेलति मुहु ।  
लतायासुक्तयो मदनबसतीकाञ्चनगिरिर्विपर्येति प्रायो रति  
पतिमते सर्वमधुना ॥ १५ ॥ विहायसि विहारिणी मरु  
न्म सौदासिनी सुमेरुनिखरादध यतु नाम मन्दाकिनी ।  
पर तदिदमद्भुत यदयमेत्य भूमीतल नमज्जतदीधिति  
कमलसारमाकर्षति ॥ १६ ॥ प्रारब्धे रतिकेसिकुलरागम्भ  
तथा साहसप्राय कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भ तत्तत्र  
मात् । खिन्ना येन कटीतदी शिथिलिता दोर्गहिरुक्कम्पित  
वक्षो मीलितमैक्षि पौरुषस स्त्रीणा कुत सिध्यति ॥ १७ ॥  
आलोलमलकावलीं सकुसुमा विश्रजलकुण्डल किञ्चिन्म  
विशेषक तनुतै खेदाम्भस सीरै । तन्व्या यत्सुरतात  
तान्तनयन वज्र रतव्यत्यये तत्ता पातु चिराय किं हरि  
हरप्रसादिभिर्देवतै ॥ १८ ॥ प्रारब्धे विपरीतनामनि रत  
सर्वे तदामूल्यणास्यामाह्वया विपरीतमेव कुटिला मुक्ता  
सुवृषा अपि । मुक्ता नि पतिता मरति तरलास्तौ चाचनौ  
चेत्तु सीदन्ति क्षुतिपारगा सुमनस कान्ता तु कान्तायत  
॥ १९ ॥ नि शेष व्यपनीय नीविषयन मज्जुषणभैरव  
क्रीडान्दोलनसिन्धुमथलतिक रिचिचकम्पस्वनम् । उद्यत्कुण्ड



लताण्डव च रुचिर विक्रम्य कान्तोपरि कान्ता वक्षसि  
कामिना मुकुलितप्रान्ताक्षिक शेरते ॥ २० ॥ प्रागल्भ्यं पुरु  
पायिते मम पुर पश्यति सनद्वया तन्व्या ताम्यदुरोजयापि  
मुचिर विक्रम्य रम्य तया । श्रान्ता वक्षसि मे निपत्य च  
पुन सापन्न ससितं साकूतं च समीक्षित मृगदशा यच्च  
लभ्य कल्पते ॥ २१ ॥

### सुरतनिवृत्तिः

सत्यासमकृत वाक्षी जहौ कलत्र दुकूलमबलाया ।  
तत्याज रागमधरो मुक्तिमुरीचकिरे चिकुरा ॥ १ ॥ सुतनु  
मुक्तिसेनते मन्ये नयन निरञ्जन जातम् । सुगन्ध जेहा  
त्कबरी युक्ता मुक्तिं कथं प्राप ॥ २ ॥ खिन्नलसनयनान्तं  
खिन्नालिकलधकुन्तलस्तवङ्गम् । वदनमवलसतिलक मदन  
नेदयति दययति धृतिं मे ॥ ३ ॥ पपात मेरो सुरसिन्धु  
धार वनपं तारागणमन्धकार । बभूव भृङ्गानलिरप्यकम्पा  
शशम शमालतिकाविलास ॥ ४ ॥ पपात गङ्गा हरमौलि  
सङ्गादन्यं तमोभूतमपेतबन्धम् । तडिहता चञ्चलताम  
हासीदस्यन्दमासीदरनिन्दयुग्मम् ॥ ५ ॥ कामसगरविधौ  
मृगीदृश प्रीदपौरुषधरे पयोधरे । सेदराजिरुदियाय सर्वत  
पृथ्ण्डिरिव पुष्पधन्वन ॥ ६ ॥ सगतामिरुचितैश्चलितापि  
प्रागमुच्यत चिरेण सखीव । भूय एव समगंस्त रतान्ते  
हीनैर्भूमिरसहा विरहस्य ॥ ७ ॥ प्रेक्षणीयकमिव क्षणमास  
न्हीनिमङ्गुरविलोचनपाता । सभ्रमद्रुतगृहीतदुकूलच्छाद्य  
मानमुप सुरतान्ता ॥ ८ ॥ अप्रभूतमतनीयसि तन्वी  
काश्चिधात्रि पिहितैकतरोर । क्षीममाकुलकरा विचकष्य  
कान्तपल्लवममीदृतमेव ॥ ९ ॥ मृष्टचन्दनविशेषकमक्तिर्भ्रष्ट  
भूषणकदर्थितमाल्य । सापराध इव भण्डनमासीद्वारमनैव  
सुदृशासुपमोग ॥ १० ॥ योषित पतितवाघनकाबौ मोह-  
नातिरमसेन नितम्बे । मेपलेव परित स्त विचित्रा राजते  
नननरसतलक्ष्मी ॥ ११ ॥ मातु नाम सुदृशा दशनाङ्क  
पाटलो धनलग्नहटलेषु । दन्तवाससि समानगुणश्री समुखो  
ऽपि परमागमयाप ॥ १२ ॥ सुभ्रामभिमप्योपरपीठ  
पीठनैःसुदिततलपि पटु । सुकमौक्तिलघुगुणशेषा हार-  
यष्टिरमद्वहरेव ॥ १३ ॥ विश्रमार्थमुगदमजस्र यत्थियै  
प्रथमरत्यवसाने । योषितामुदितमन्यमयादौ तद्वितीयसुरतस्य  
बभूव ॥ १४ ॥ आस्तृतेऽभिननपल्लवगुप्पैरप्यनारतरतामि  
रताम्य । दीयते स्त शयितु शयनीये न क्षण क्षणद  
यापि वधूम्य ॥ १५ ॥ उपवर्द्धमनुजटशो निज मुज  
विरचय्य वक्षसि गण्डमण्डले । निजसन्निधौ सन्निधि  
निधाय सादर सपिति स्तनार्पितकपाम्बुजो युग ॥ १६ ॥

करकिसलयं धूता धूत्या निमार्गति वाससी क्षिपति सुमनो-  
मालाशेष प्रदीपशिखा प्रति । स्वगयति मुहु पशुर्नेने  
विहस्य समाकुला सुरतविरतौ रम्या तन्वी मुहुसुदुरीक्षते  
॥ १७ ॥ सुरतविरतक्रीडाप्रेमश्रमरुच्यहस्तया रहसि गलितं  
तन्व्या श्रासु न पारितमङ्गकम् । रतिरसनङ्गदैरे द्वे पिधातु  
मशक्तया प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीण प्रनिष्ठमधृष्टया ॥ १८ ॥  
प्रियकृतपटस्तेयवीढाविलम्बनविह्वला किमपि वृषणालापा  
बाला विलोक्य ससभ्रम । अपि विचलिते स्कन्धावारे गते  
सुरताहवे त्रिमुनमहाधन्वी स्थाने न्यततं भग्नम्  
॥ १९ ॥ शयानसोचान इदि निहितगोरोरुहमार तिरक्षीने  
वक्त्रे निनिडकलितारमीयन्दना । समान्म्योरुम्यामिति  
दृढतर सन्निधुगल स्वपित्स्वमोजाक्षी शिथिलमुनन्यवेय  
मधुना ॥ २० ॥ मुख जृम्भारम्भि प्रसरति मदामोदलहरी  
दृशोस्तन्नामार स्फुरति विगलत्यङ्गलतिवा । रमेतादृङ्गति  
कमलमुखि धन्यैव नितरामसी धन्यो यस्ते सकलराजनी  
जागयिता ॥ २१ ॥ प्रियाया प्रत्युप गलितकबरीमन्धन  
निषादुदबद्धोर्हीदरदलितचेलाबलसुर । घनाकूते पश्य-  
त्यथ मयि समन्दाक्षिवलित नमन्त्या यद्रूप नहि लिप्ति  
मीशो मनसिज ॥ २२ ॥ रतान्ते प्राणेश वसनमद्वाने  
कथमपि स्थिताया याचन्त्या वितर मम चेल गुणनिधे ।  
सरोपे पश्यन्त्या किमपि च हसन्त्या परिचलनमन्त्या  
सद्रूप न हि लिखितुमीशो मनसिज ॥ २३ ॥ शान्ते भग्नम्  
सगरे रणभृता सत्कामातन्वती वासोऽजाजघनस्य पीन  
कुचयोर्हार भुते कुण्डलम् । विम्बोदस्य च वीटिका  
सुनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे पञ्चाङ्गम्बिनि केशपाशनिचये  
सुको हि बन्धकम् ॥ २४ ॥ नेपथ्यादपि रान्ते हि  
नितरा ब्यालुसमृधा तनु समोगश्रममीलित विजयते चतु  
कटाक्षादपि । गाढालिङ्गनकौतुकादपि नन दोर्नक्षितस्रजन  
प्रीत्यालापरसादपि प्रियतम मौन कुरङ्गीदृश ॥ २५ ॥  
निर्वृते सुरतेस्तवे बहुविधे जातेऽधिकेऽङ्गहमे तस्ये स्वेद  
जलार्द्रचन्दनमये किंचिद्गृहीतजम्बरे । सान्द्रजेहवशाद्विशेष  
विषयव्यादङ्गजिह्वास्वनोदपत्यो स्वरघसरातुरतया भूयोऽपि  
जाता स्पृहा ॥ २६ ॥ सुक्ताभूषणमिन्दुविन्मगजनि व्याकीर्ण  
तार नम सार चापमपेतचापलमभूदिन्द्वीवरे सुद्विते ।  
व्यालीन कलकण्ठकण्ठनिनर्दमन्दानिलैर्मन्दित निष्कम्प  
स्तवकापि चम्पकलता साम्ब्र जानेऽव किम् ॥ २७ ॥  
नीव्या सयमन कचे नियमन श्रोणीतले चासने निश्वासा  
म्यसन मुखे सममनस्यत्वाद्दतिर्भूषणे । ध्यान प्रेमणि धारणा  
स्तवतटे तन्व्या समाधि प्रिये निर्द्वयादिव किं रतान्तसुलभा  
सर्वाङ्गयोगोत्सव ॥ २८ ॥ निर्लेपो कुचकुम्भाळौ कच

मरुत्तयाज बन्ध ययौ काशी निर्गुणता निरञ्जनदशा  
दृग्म्या समासादिता । नीरागोऽधरपल्लवश्च शुरुणा केनापि  
गौराक्षि ते शङ्के शम्बरशासनोपनिषदा तत्त्वावबोध कृत  
॥ २९ ॥ तन्नाटुन्दिलशोणोचनयुग दत्ताङ्कदन्तच्छद  
पर्यस्त्रालकवह्नि धर्मपटलप्रोद्विन्नप्रभावलि । जृम्भोजृम्भित  
सीधुरौभमिलद्भङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्र शसति वृत्तमेव रजनी  
वृत्ता तमेणीदृश ॥ ३० ॥ स्वामिन्महुरयालक सतिलक  
माल विलासिन्कुरु प्राणेश नुटित पयोधरतटे द्वार पुन  
र्योजय । हस्तुक्त्वा सुरतावसानसमये सपूर्णचन्द्रानना  
रगृष्टा तेन तथैव जातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ३१ ॥  
व्यालोल केदापाशस्तरलितमलकैः सेदोलैः कपोलैः फिष्टा  
बिम्बाधरी कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टि । काशी  
काचिद्वताशा स्तनजघनपद पाणिना छादयन्ती भूषाहीनापि  
काचित्प्रियहृदयमहो ग्रीणयत्येव मुग्धा ॥ ३२ ॥ सव्यासव्यो  
रुवाहुव्यतिकरमधुर कूर्परम्यस्तशोर्ष ससक्तास्याञ्जयुग्मश्चित  
हतचलबाराणासाविभूषम् । भूयो निद्रातिरेकाक्रमशिशिल-  
मुजास्त्रेपदत्तावकाशोच्छ्वासोदक्षल्लुकाप्रप्रतिहतहृदय शेरतेऽमी  
रतान्ते ॥ ३३ ॥ व्याभिधैकैकबाहु प्रवलितपृष्ठलकैकचारु  
रुकाण्ड दङ्गा दङ्गाघरोष्ठ ददर्शितलतनुस्त्रेणमालिङ्ग्य कान्ता ।  
शश्विश्वासपेगस्फुरितगरुकुचद्वन्द्वसपृष्ठवक्षा भ्रान्त शैते  
रतान्ते सुखमिह सुकृती लीलया कामिलोक ॥ ३४ ॥

### चन्द्रास्तसमयवर्णनम्

कलङ्कदाशो गगनाम्बुराशौ प्रसार्य चन्द्रातपतनुजालम् ।  
लभोद्धमीनाल्लघु सजिघृक्षुश्चन्द्रप्लव्यश्चरमभिव्यमेति ॥ १ ॥  
असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमल व्रजरयुजतकोटिरिन्दु ।  
जलावगाढस्य घनद्विपस्य तीक्ष्ण विषमप्राग्मिवावशिष्टम्  
॥ २ ॥ घृन्देन तारावलिचण्डालानामङ्गेन च धीकलयल्लवेन ।  
अम्यर्च्य जौगेश्वरमिन्दुमिव विसर्जयत्येष नमोमुनीन्द्र  
॥ ३ ॥ मैन्दममिधुरैर्यमोपला दक्षितैश्चयमु चाभवत्तम ।  
दृष्टयस्तिमिरज सिंघविरे दोर्ममोर्षेधितेरसनिधौ ॥ ४ ॥  
अरुणकिरणजालैरतरिक्षे गतसं चलति शिशिरवाते मद  
मन्द प्रमाते । युगतिजनकदम्बे नाथमुत्तौष्ठमिव चरम  
गिरिनितम्ब चन्द्रविम्ब ललम्ब ॥ ५ ॥ जरठ इव मर्त्यलो  
जर्जरप्रैम्युखैः स्थलति शिशिरमानु पश्चिमाम्मोधिपारे ।  
सयगरुत इवाभूत्तय तत्रातरिक्षे विरलविरलमास किं च  
तारा स्रुन्ति ॥ ६ ॥ चरमगिरिकुरङ्गीचक्रकण्डूयनेन

स्वपिति सुखमिदानीमन्तरिन्दो कुरङ्ग । परिणतरविगर्भ  
व्याकुला पौरुहृती दिगपि धनकपोतीदृक्कृतैः कुप्यतीव  
॥ ७ ॥ उदयमुदितदीर्घिर्यति य सगतौ मे पतति न वर  
मिन्दु सोऽप्रामेष गत्वा । क्षितरुचिरिव सद्य साम्यस्य  
प्रमेति स्फुरति विशदमेघा पूर्वकाष्ठाह्वनाया ॥ ८ ॥ नव  
कुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गादभिकरुचिरशोषामप्युषा जाग  
रित्वा । अयमपरदिशोऽङ्गे मुञ्चति सस्तहस्त शिशयिधुरिव  
पाण्डुम्लानमात्मानमिन्दु ॥ ९ ॥ सपदि कुसुदिनीभि  
र्भोलित हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तरकास्ता समस्ता ।  
इति दयितकलत्रक्षित्ययत्रङ्गमिन्दुर्वहति कृशमशेष अष्टमोम  
मुचेव ॥ १० ॥ प्रकटमलिनलक्ष्मा मृष्टप्रभावलीकेरधिगत  
रतिशोभैः प्रत्युष प्रोषितश्री । उपहसित इवासौ चन्द्रमा  
कामिनीना परिणतशरकाष्ठापाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११ ॥  
विकसितमुखी रागासङ्गाद्बलत्तिमिराधुति दिवैकरकरपृष्ठ  
मैन्द्री निरीक्ष्य दिश पुर । जरठवलीपाण्डुच्छयो दृष्ट  
कक्षुषान्तर अयति हरित हन्त प्राचेतसी तुहिनमुति  
॥ १२ ॥ नक्षत्रक्षितिनायकोऽयमनुना रुद्ध प्रमातागमे  
सप्ताश्वेन बलीयसातिमहसा रोषारुणज्योतिषा । अद्रयङ्गान्त  
शिरोरुहा प्रविगलत्तारालिहारावलीमादाय क्षणदा प्रिया  
क्षितिधर पाश्चात्यमारोहति ॥ १३ ॥ सस्मिष्टा सातुराग  
स्वरपरिचयभासभूरिप्रसादा या पूर्वा भुक्तपूर्वा रविकर  
कलिता तामुदीक्ष्यामृताञ्जु । निस्तेजा पश्चिमाम्मो  
प्रविशति हि सता दुःसहो मानमन्न किं वक्तव्य सितशो  
स तु सैकलसता मण्डलसापि नेतौ ॥ १४ ॥

### मध्वरात्रफ्रीडावर्णनम्

शमितनिखिलदीपे सुसनिद्रालुलोके रतपरवशचिन्ता  
मप्यरात्रे विबुद्धा । प्रथमसुरतखिन्ना मुग्धिका बोधयन्ती  
बहुददपरिर्मये कासुका खेदयन्ति ॥ १ ॥ अनुनयम  
गृहीत्वा व्याजमुष्ठा परोक्षी रतमथ कुक्राकोत्सारमाकर्ष्य  
कैत्ये । कथमपि परिचृत्ता निद्रायान्धा विल सी मुकुलित  
नयनैवाधिमप्यति प्राणनाथम् ॥ २ ॥ चिररतिपरिखेदमास  
निद्रामुखाना चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रमुद्धा । अपरि  
चलितगात्रा कुर्वते न प्रियाणामशिशिलमुजचक्रास्त्रेपदे  
तरुण्य ॥ ३ ॥ वन्दनशशिन स्वशे शीतादिवागतवेष्णु  
स्तनयुगलक प्रान्त्वा मुक्ते निविष्ट इव भ्रमात् । ज्वन्ति  
मदनाहारे तव्यासतो जघनस्थले सपुलकजल पद  
पाणिर्विलीन इवामवत् ॥ ४ ॥ रतिकृति गते मायानिद्रा

१ शिवम् २ मत्तैभूतमग्निम्, एते-रागविशेष ३ घृतवत्  
४ मृगशङ्का ५ पृष्ठम् एते-रागविशेष ६ आच्यम् एते-  
रागविशेष ७ चन्द्रस्य, एते-वैपस्य ८ हस

१ सुखहस्तल्लक्ष्मा २ चन्द्र ३ नक्षत्र नाम्, पक्षे-दिशानाम्  
४ नायक ५ विरहमुखी ६ प्रमाते

प्रवर्तितचुम्बना पुलकपयसा तत्परं मत्वा सुगन्धहृतानना ।  
वृत्तकशयनो निम्रासोऽसीत्युदीर्य कलं वधूर्वणितमघरं कृत्वा  
दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥ ५ ॥

### प्रमातवर्णनम्

ततोऽरुणपरिस्फन्दमन्दीकृतवपुः शरी । दग्धे कामपरि-  
क्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥ १ ॥ कुकुटे कुर्वति काण-  
माननं क्षिप्रयोस्योः । दिवाकरकराकान्तं शशिकान्तमिवा-  
भमौ ॥ २ ॥ विकसितसंकुचितपुनर्विकसरेष्वम्बुजेषु  
दुर्लभ्याः । कलिकाः कथयति नूतनविकासिनीमधुलिहामधैः  
॥ ३ ॥ प्रियवसतेरपयान्तो मियः कम्बितकराम्बुजन्मानः ।  
करजपदपणविरलस्तनपुलकममूः किमपि विवदन्ते ॥ ४ ॥  
आरुपशेषा रतिरङ्गनामामोदशेषा कुचकुङ्कुमश्रीः । तूणीर-  
शेषाः कुसुमाद्युघोऽपि प्रमातशेषा रजनी बभूव ॥ ५ ॥  
नमोयनं नक्षमसौ विगाह्य नक्षत्रसेनासहितः शशाङ्कः ।  
कराभ्रलम्पान्कतिचिह्नहस्त पाण्यन्म्रमाते प्रपलायतेऽथ ॥ ६ ॥  
चन्द्रकान्तगलदन्तुनाधुना हा चकोरनयने समाधिते ।  
कोकलोकहृदयानलः पुनः सूर्यकान्तमणिमाश्रयत्यहो ॥ ७ ॥  
संनिगृह्य चिकुरं तमोमयं यामिनी तदनु केलिविच्युतम् ।  
कुर्वती ध्रुवसि चन्द्रमण्डलं कुण्डलं गगनकेलिमुञ्चति  
॥ ८ ॥ तरुणां दिवाकरमयूखमञ्जरीमरुणाशोकशिखर-  
वलम्बिनीम् । कमनीयपुष्पमनसा समाधिता मधुनो विड-  
म्बयति मञ्जुमापिणीम् ॥ ९ ॥ प्राची दिगम्बरमणौ दयिते  
विमाते प्रान्तेऽम्बरं स्पृशति वासकसज्जिकेयम् । घीरा  
जगद् रसयस न भूषणानि शेषरुणा त्यजति तारक-  
भूषणानि ॥ १० ॥ यात्येकतोऽस्रशिखरं पतिरोषधीनामावि-  
ष्टुतारुणपुरासर एकतोऽर्कः । तेजोद्वयस्य युगपदसनो-  
दयाम्यां लोको नियम्यत इवैष दशान्तरेषु ॥ ११ ॥  
अन्तर्हिते शशिनि सैव कुसुद्वतीयं दृष्टि न नन्दयति संस्मर-  
णीयशोभा । इष्टप्रवासजनितान्यवलाजनेन दुःखानि नूत-  
नमतिमात्रदुरुद्धानि ॥ १२ ॥ प्रालेयमिश्रमकरन्दकरालकोशः  
धूम्यैः समं निपतिता रजनी प्रबुद्धैः । अर्कांशुमित्रमुकुलोदर-  
सान्द्रमन्धसंस्वितानि कमलान्यलयः पतन्ति ॥ १३ ॥  
दिष्वाण्डलीसुकुटमण्डनप्रगरागताङ्कुरे किरणमातिनि गर्भि-  
तेऽपि । सौख्यप्रसुप्तिकमधुप्रतचकवालाचालपङ्कजवनी-  
सरसाः सरसाः ॥ १४ ॥ पीत्वा मृशं कमलकुम्भलक्ष्मि-  
कोपा दोषातनीं तिमिरवृष्टिमथ स्फुटन्तः । निर्यन्मधुप्रत-  
कदम्बमिषाद्वमगति विप्रगति कारणगुणानिव मौक्तिकानि  
॥ १५ ॥ आपाटलैः प्रथममङ्कुरितैर्मयूखैरहोपतिः प्रथम-  
शीलविहारिणीनाम् । सोऽयं करोति सुरपुङ्गवसुन्दरीणां

कर्णेषु कल्पतरुपल्लवमङ्गलक्ष्मीम् ॥ १६ ॥ अन्यथ याति-  
निशं परिलोहिताङ्गमन्याङ्गनागनमिवागतमुष्णगदिमम् ।  
प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीयसुखलहलक्ष्मणोदित-  
लोचनामूर ॥ १७ ॥ का कावला निघुनप्रमपीडिताङ्गी  
निद्रां गता दयितबाहुलानुबद्धा । सा सा तु यातु भवनं  
मिहिरोद्गोऽयं संकेतवाक्यमिति काकचया वदन्ति ॥ १८ ॥  
दिशि दिशि मृगयन्ते वस्तुना घासमेते सुहृदपगतनिद्राः  
संसयो हेपितेन । अयमपि च सरोपैः कामिमिः दूयमाणो  
नैदति मधुस्तारं तौम्रचूडो विहंगः ॥ १९ ॥ अतिरतपवि-  
रमा रणिणां सर्वरात्रं नवनिघुनलीलाः कौतुकेनाभिनीक्ष्य ।  
इदमुदयसितानामस्फुटालोकसंपन्नयनमिव सनिद्रं पूर्णते  
दैर्घ्यमर्चः ॥ २० ॥ रतिरमसविलासाम्यासतान्तं न वाच-  
नयनयुगमलीलसावदेवाहृतोऽसौ । रजनिविरतिशंसी कामि-  
नीनां भविष्यद्विरहविहितनिद्रामङ्गसुचैर्मृदुदग्धः ॥ २१ ॥  
प्रहरकमपनीय स्वं निद्रिद्रासतोषः प्रतिपदमुपहृतः फेन-  
चिज्जागृहीति । सुहृदविशदवर्णा निद्रया द्यूयद्युयां दददपि  
गिरमन्तर्बुध्यते नो मनुष्यः ॥ २२ ॥ विपुलतरनितम्बा-  
भोगरुद्धे रमण्याः शयितुमनधिराच्छज्जीवितेगोऽयकाशम् ।  
रतिपरिचयनस्यैवैतदन्तः कथंचिद्व्रमयति शयनीये शर्वरी  
किं करोतु ॥ २३ ॥ द्रुततरकरदशाः शिसनैगावसौले  
दधति दधति धीराभारवाभ्यारिणीव । शशिनमिव सूरैयाः  
सारमुद्रतमेते कलशिशुदधिशुर्बा बल्ला लोडयन्ति ॥ २४ ॥  
परिशिधिलितकर्णम्रीवमासीलिताङ्गः क्षणमयमनुभूय स्म-  
मूर्च्छन्नुदेव । रिरसयिपति भूयः शय्यमग्रे विकीर्णं पटुतरश्च-  
लौष्टः प्रस्तुतप्रोचमशः ॥ २५ ॥ कुतघवलममेदैः कुङ्कु-  
मेनेव किंविमलयरुहरजोभिर्भूषण्यश्रिमाराधम् । हिम-  
रुविरुणिक्ता राजते रज्यमानैर्जलकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः  
॥ २६ ॥ शिशिरकिरणकान्तं वासरान्तेऽमिसार्यं मसन्मुनि-  
गन्धिः सांप्रतं सरयरेव । प्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्ग-  
रागैः परिमिलितमनिन्दैरम्बरान्तं वहन्ती ॥ २७ ॥ प्रजति  
विययमरुणांमुमुक्षुली न यावत्तिमिरमखिलमलं ताददेवा-  
रुणेन । परपरमिव तेजलन्वतामाशु कर्तुं प्रमनति हि  
विपन्नोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥ २८ ॥ विगततिमिरपङ्क पश्यति  
व्योम यावद्भुवति विरहसिन्नः पश्यती यावदेव । रथचरण-  
समाहृतावदौलुक्ययुगा सरिदपरतद्रान्तादागता चक्र-  
वाकी ॥ २९ ॥ अरुणजलदराजीमुखहृत्ताम्रपादा बहुल-  
मधुपमालाकज्जलेन्द्रीवराज्ञी । अनुनतति विरगवैः पद्मिनां  
व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता पूर्वसंस्था सुतेव ॥ ३० ॥  
अयसुदयमहीधूमूर्ध्नि पाणि गृहीत्वा दिवसपतिरहोदी-

दिन्दुपादान्द्वीपि । अरुणकिरणवह्नौ कन्यका पौरुहूती  
हरिदपि किमकार्षीत्तारकालाजहोमम् ॥ ३१ ॥ कुमुद-  
वनमैत्रि श्रीमदम्बोजखण्ड त्यजति मुदमुल्लेखं प्रीतिमा  
क्षक्याक । उदयमहिमरदिमर्याति शीताशुरू हतविधि  
रसिताना ही विविनो विषाक ॥ ३२ ॥ छैलितनयनतारा  
क्षामयन्नेन्दुविम्बा रजनय इव निद्राङ्गान्तनीलोत्पलादय ।  
तिमिरमिव दधाना ससिन केशाशाश्वनविपतिगृह्येभ्यो  
यान्त्वभूवारेवध्व ॥ ३३ ॥ शिथिलयति सरागो यावदको  
नलिन्या कमलमुकुलनीदीपान्धियुद्धा करेण । प्रविकसदलि  
माला गुञ्जितैर्मञ्जुशब्दा जनयति मुदमुचै कामिना कामि  
नीव ॥ ३४ ॥ नमसि विरलतारा मौक्तिकानीव भान्ति  
स्फुटतरमयमल्लक्ष्माधर चुम्बतीन्दु । रविरुदयधरित्रीधारि  
भूर्मानमेतु हृदयमलु नितान्तोच्छासमङ्गीकरोति ॥ ३५ ॥  
अभूत्वापि पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनक गतच्छाय  
ध्वजो बुधजन इव भ्राम्यसदसि । क्षणाक्षीणास्तार  
मृतय इवाभ्युपमप न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव  
गुणा ॥ ३६ ॥ इत शुक्ला चन्द्रयुतिभिरिह रक्तारुण  
कैस्तमिषैरप्यन्त स्तलितरातिभिर्मंचकरुचि । प्रगतश्रीरेषा  
विलसति पुरस्या सुकृतिना मिमङ्गुणा जह्नुमणिविधिना  
सगम इव ॥ ३७ ॥ तमोमि पीयन्ते गतनयति वीर्यवपुषि  
ज्वलिष्य मार्तण्डोपलपटलधूमैरिव दिश । सरोजाना कर्प  
ल्लिमयमयरक्तमणिवत्क्षणादन्त शल्य तपति पतिरद्यापि  
न रुचाम् ॥ ३८ ॥ इत पीरस्त्याया ककुभि विद्युनोति  
क्रमदलसमिन्नामार्गो किरणकलिकाम्बरमणि । इतो  
निष्कामती नयरतिगुरो प्रोञ्छति यधु स्वकस्तूरीपत्राङ्कुर  
मकरिकासुदितसुर ॥ ३९ ॥ हुमा पाण्डुप्राया धृत  
निबिडगर्भो विय इव प्रफुल्लते वदा वृषतिकृतमाना  
इव जना । पिको मन्द मन्द हृदि मदननामानि जपति  
प्रमोदमे पूर्वापरचितसमाक कविरिव ॥ ४० ॥ विरल-  
विरलीभूतास्तारा कलौ मुजना इव व्यपसरति च ध्यान्त  
चिन्तास्तामिन दुर्जन । मन इव मुने सवत्राणि प्रसन्नमभू  
न्नमो विगलति निशा क्षिप्र लक्ष्मीरुचयमिनामिव ॥ ४१ ॥  
प्रजल्यपरवारिणि रंजितपिण्डपाण्डु शशी न भान्ति जल-  
बुद्बुदयुतिसपत्रिणास्तारका । कुरण्टकविपाण्डुरं दधति धाम  
दीपाङ्कुराद्यकोनयमारुणा भवति दिक्च सौम्यमणी ॥ ४२ ॥  
अय मृदुगुणालिनीवनविरासप्रहसिकस्त्रिणा वितपते पति  
सपदि दृश्यमाना निजा । सखी पुलकयन्ति चोत्पलदता

प्रियोर स्थले विषययितवृत्तयो घुसुणपङ्कपत्राङ्कुरा ॥ ४३ ॥  
जृम्भारम्भप्रविततदलोपान्तजालप्रविष्टैर्हैर्मानोर्नृपतय इव  
स्थूयमाना विबुद्धा । श्रीमि साधे घनपरिमल्लोक  
लक्ष्याङ्गरागा सुखन्त्यते विकचनलिनोर्गमशय्या द्विरेफा  
॥ ४४ ॥ य सेन्ये स्ररपार्थिवस्य विरहिर्प्रत्यर्थिनामग्रेणी  
ज्योत्स्नानिर्भरमुज्जति स्र जगता यस्तापनिवोरणम् । सोऽय  
तारकनार्यक किमपर शृङ्गारसजीवन जात पृष्ठपराग  
पाण्डुरजैरक्तूष्माण्डपिण्डाकृति ॥ ४५ ॥ ये कुण्डीकृतवह्नम  
प्रणतय शस्तेरनङ्गस्य ये न प्राप्ताश्च निशीथिनीपतिकै  
शैथिल्यवीथीमपि । ते नि शङ्कविटङ्कतालसुमुल्लोतद्रुत  
झानितैश्छिन्ना कुकुटकूजितैर्मृगदशा भानग्रहमन्थय ॥ ४६ ॥  
कान्ते जनमुषि तौघचूर्णरित शुक्ला प्रबुद्धा जैवाकिंचि  
द्वासवदिव्युल प्रविकसद्बुद्धा गवाक्षाध्वना । सत्रासेन समी  
रिता प्रियतमप्रेम्णावरुद्धा शनैरुद्यानोपनिवेशनानि कुरुते  
तत्पे सुहृ पंसुला ॥ ४७ ॥ निर्यात्सा रतिवेदन  
पैरिणतप्राया विलोक्य रूपं गाढालिङ्गनमुम्भनानि बहुश  
कृत्वाप्यमनुष्टया । एक भूमितले निधाय चरण तत्पे  
प्रैरुत्स्यापर तन्वक्ष्या पैरियर्तितान्नलतया ॥ ४८ ॥ प्रेयाक्षिरं  
जुम्बित ॥ ४८ ॥ पत्न्या सकला विधाय विकलौ  
ताराधिप ॥ ४८ ॥ सपद तत्प्रेयस्युदयोमुखे सति त्वाङ्गिद्विप्रतामा  
श्रित । तारा स्वस कैरैर्विकृष्य सहसा गच्छति तोऽस्ता  
चल लभा काश्चन ता प्रमाकरकरे पश्यन्परिन्त्यायति  
॥ ४९ ॥ एते केतकपृथिलभूसरुच शीतपुतेरंशव प्राप्ता  
सप्रति पश्चिमस्र जलवेत्तीर जराजरेण । अप्येते विकस  
त्सरोरुहवनीदकपातसमाविता प्राचीरागमुदीरयति तरणे  
स्तारुण्यभाज कर ॥ ५० ॥ सद्य सपटमानकोकमिथुन  
ध्याजेन पीनस्तनद्वन्द्व्यश्रितयौवनोज्ज्वलरुचो निर्मोष  
दिक्कन्यका । दुर्दैवाक्षरामालिकामिन स्रटित्याकृष्य भृङ्गा  
वली लक्ष्मीमन्नुजिनीजनस्र तनुते देवस्त्वपामीश्वर  
॥ ५१ ॥ उन्मीलित निशानिशाचरबधूओच्चाटनमाञ्जिका  
साय सालससुसप्तङ्गजनमोद्गोचरैतालिका । फुल्लसङ्ग  
कोशगर्भकुहरोद्भूतमृहानलीशङ्करप्रणवोपदेशगुणसुसिप्रगुते  
रशान ॥ ५२ ॥ एतत्कर्कष चत्रवाकसुदरामाश्चानादायिन  
प्रोदध्मानतपयोधिमप्रजगतीदतावलम्बोत्सवा । दीप्ताशो  
विकसन्ति दिङ्मृगदशा काश्मीरपद्मेदकन्यैःसुशीचतुप

१ गतशोभम् २ पूर ३ चक्षुरायनक्रीडनिहा ४ क्षाम कृप  
वर्धनदुःखते यामां ता- ५ पिथिन्ना ६ राजगृहेभ्य- ७ पापहना  
८ पाद- ९ उपोगरिता १० रोष्यगोत्रवत्पाण्डुर ११ रेद्री  
प्राचीच

१ उपश्रान्त २ श्रेष्ठ ३ अमेरु वृत्त ४ जलोत्पन्नवारम्  
५ शृङ्गारस्र जीवनपथम् ५ जीने ६ कुकुटावाम् ७ संभ्रमेन  
८ प्राचीमुख ९ क्षेत्री १० निगच्छन्ता ११ केतिमिराग  
१२ प्रमातमाया १३ उग्रिम् १४ निषाय १५ वलिनाह्वयितव्य  
सा १६ विपन्न १७ दीनम् १८ गोमार् १९ मित्रम्  
२० द्विपै २१ जनेन परचरत्तुष्टाङ्गरा श्रीया

सरोरुहवनश्रीकेलिकाराः कथाः ॥ ५३ ॥ द्विवैज्यांश्चि  
पुराणमौक्तिकमणिच्छायैः स्तितं तारकज्योत्स्नापानमरालसेन  
वपुषा मत्ताश्वकोद्राहनाः । यान्तोऽस्ताचलचूलमुद्रसमधुच्छत्र-  
च्छविशन्द्रमाः प्राची बालविडाललोचनरुचां जाता च  
पात्रं कुरु ॥ ५४ ॥ जाताः पक्षपण्डपण्डमधुच्छाया-  
किरस्तारकाः प्राचीमद्भुरयन्ति किंचन रुचो राजीवजीवा-  
तवः । ललातान्तुवितानवर्तुलमितो निम्बं दधञ्चुम्बति प्रातः  
प्रोषितरोचिरम्बरतलादस्ताचलं चन्द्रमाः ॥ ५५ ॥ प्राची-  
विभ्रमकर्णिकाकमलिनीसंवर्तिकाः संप्रति द्वे तिस्रो रमणीय-  
मन्वरमणेर्यासुवरन्ते रुचः । सुदृगोच्छ्रमपदपदसुसुकृतया  
संभूय कोपाद्दहिर्निष्कान्द्रमरौचसंभ्रममरादमोऽजसुजृम्भते  
॥ ५६ ॥ एकद्वित्रयमृत्तिकमेण गणनामेपामिवास्तं यतां कुर्वाणा  
समकोचयद्दशशतान्यम्भोजसंवर्तिकाः । भूयोऽपि क्रमशः  
प्रसारयति ताः संपत्यमुपयता संस्थातुं सकुनूहलेव बलिनी  
मानोः सहस्रं कपन् ॥ ५७ ॥ प्रत्यासन्नसुन्द्रेस्तिस्रुशिरः-  
सिन्दूराम्नाहना यत्तेजस्वसरेणयो वियदितः प्राचीनमाचि-  
न्वते । शङ्के संप्रति यावदभ्युदयते तत्तर्कुरङ्कोम्भजारज्य-  
द्विम्बरजल्लटावलयितो देवस्त्रिवामीश्वरः ॥ ५८ ॥ प्रत्यम-  
ज्वलितैः पतङ्गमणिमिनीराजिता मानवः सावित्राः कुरुविन्द-  
कन्दलरुचः प्राचीमलंकुर्वते । प्रौढध्यान्तकरालितस्य यपुष-  
पङ्कयाडलेन क्षणादप्रक्षालितनिर्मलं जगद्दो निर्मोक-  
मुमुञ्चति ॥ ५९ ॥ स्रोकोन्निरनिदाघदीधितिमहसन्त्राल-  
चन्द्रातपास्तायन्ते ककुमो रथाङ्गदृदिणीगार्हस्थ्यगर्हामिदः ।  
अथापि खड्गुलायशाखिनिगिषि स्त्रित्वा रुवन्तो मुहुस्तूर्णी  
प्रत्यभिजानते बलिमुजो मीताः खपूष्यस्वपन् ॥ ६० ॥ प्राचीं  
वासकतज्जिकासुपगते मानौ दिशां वल्लभे पश्येता रुचयः  
पतङ्गपदामामेयनाडिंघमाः । लोकस्य क्षणदानिरुक्तार्सं  
संभोगनिद्रागमौ कोकद्वन्द्वकुसुद्वतीविपिनयोर्निक्षेपगतन्वते  
॥ ६१ ॥ मालिन्यं परिदृश्यते हिमरुचीं मन्दश्रियस्तारकाः  
शीताः केचन संचरन्ति कमलामोदस्पृशो मारुताः । आसी-  
दन्ति च चक्राकमिथुनाभ्यन्योन्यमुकण्ठया पादेलाहित-  
कैरया मधुलिहो गच्छन्ति पद्माटवीम् ॥ ६२ ॥ किंचिद्वि-  
श्रयकेगवान्तकुसुमाः श्रीहाविलोलाञ्जुका लुमालुसरीरचन्द-  
नतया लोकैकनेत्रोत्सवाः । संभोगप्रमथिहलैरवयवैः संकेत-  
शालान्तपत्रिश्राशेषकपायिताधन्यना निर्यान्ति वायङ्गनाः  
॥ ६३ ॥ सौरभ्ये चलिते रसे विगलिते चासालिबर्गे गते  
म्लानातीय कुसुद्वतीयमधुना मूच्छो परमृच्छति । तामु-  
द्रीक्ष्य तयाविषां कमलिनी जाता प्रहासोन्मुखी हन्तोदीक्ष्य  
विपन्नवैरियनितां का या न संतुष्यति ॥ ६४ ॥ आलोकैरति-  
पाटलैश्चर्यां विस्तारयद्विदितं नक्षत्रप्रतियाधिपद्विरचिषदा

शङ्ख सूर्योदयम् । पृथ्वीमूय मयादिबान्धतमसं मन्ये द्विरेष-  
चलान्मीलनीत्येकहोदयकुट्यीनोपान्तरे लीयते ॥ ६५ ॥  
मिन्द्रानो भानिनीनां पतिषु स्वमयं हर्म्यपारावर्तन्मो वाचा  
लवं ददानः कवितुषु कवितापातिमं संदधानः । प्रातस्त्यस्तू-  
र्यनादः स्वगयति गगनं गांसलः पांशुतलादक्षस्यादुषितानां  
नरवरकरिणां शङ्खुदासिधिते ॥ ६६ ॥ कुर्वन्नामुमग्रो मुख-  
निकटकट्यस्क्वरोमा तिरश्चीं लोलेनाह्न्यमानसुहिनकज-  
मुवा चक्षता केसरेण । निद्राकण्डूकपायं कपति निविडित-  
श्रोत्रशक्तिस्तुरङ्गस्वहृत्स्वामामउग्रप्रतनुसुकर्णं कोगमश्नः  
खुरेण ॥ ६७ ॥ क्रोकानुद्गवयन्तः पथि पथि कुलटामानसं  
कम्पयन्तः प्रस्थातारं प्रमाते प्रियतममवला गाढमलिङ्ग-  
यन्तः । उत्थातुं चाद्भ्रमद्भ्रीः कुलकमलदृगां कारयन्तो निगान्ते  
कूकापः कुङ्कुटानां मधुमधुरसाम्भ्रमग्मीरधीराः ॥ ६८ ॥

प्रमातृवायुवर्णनम्

लतां पुष्पवतीं स्यूद्वा खातो विमलवारिणा । पुनः संसर्क-  
 शङ्क्यैव मन्दं चरति मारुतः ॥ १ ॥ लवङ्गलतिकाग्र-  
 द्याहुर्दक्षिणानिलः । कथमुन्मूल्यत्येष मनिनीमाननर-  
 तान् ॥ २ ॥ सुरतमखिन्नपन्नगविलासिनीपानकेलिर्ज-  
 रितः । पुनरपि विरह्वासासैर्मलयमरुन्मांसलीक्रियते ॥ ३ ॥  
 दूरफुल्लकमलकाननसौरमसंभारमन्थरः पवनः । दयितोरस्ति  
 दायितामपि दयितां संतापयाचके ॥ ४ ॥ मिश्रितकमल-  
 कुटुम्बाः शिक्षितगजगामिनीगतयः । लक्षितहिमगिरिपरादाः  
 मातरमी मातरिश्चानः ॥ ५ ॥ आदाय बहुलगन्धानर्या-  
 कुर्वन्पदे पदे भ्रमरान् । अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारि-  
 पावनः पवनः ॥ ६ ॥ अपह्राय शनैः पटीरवाटीरिह लाटी-  
 जनमानलुण्ठनाय । ससुदेति मनोजराजघाटीपरिपाटीपटुरेव  
 गन्धवाहः ॥ ७ ॥ वासो विधूय स्तनयोमुत्प्लवाः कोल-  
 कीर्णा कनरीमुदयः । अवारितः प्रोन्धति वारिधारां सुखे  
 मृगास्थः सुकृती वमीरः ॥ ८ ॥ अरविन्दद्वन्द्वमकरन्द-  
 तुन्दिले मरुदेति मन्दमिह मन्दयचलाय । सुरतान्ततान्त-  
 सुदतीमतस्त्रिकाकनरीपरीमलशरीपरीवृतः ॥ ९ ॥ उत्सार्य  
 कुन्तलमपाशं दुकूलकूलमुग्राम्य बाहुलतिकामलसाक्षरुण्यः ।  
 खेदाम्बुसिक्ततनवः सृष्ट्वयति यस्मै तस्मै नमः सुकृतिने  
 मलयानिलाय ॥ १० ॥ चोलाङ्गनाकुचिनचोलतलानुलीनो  
 द्राकेरलीविरलकुन्तलकम्पलोलः । लटीललाटतटशोषगमान-  
 सोऽयं फुडारविन्दवननन्धुरूपेति वायुः ॥ ११ ॥ वैमातिको मरु-  
 दनुक्रमवर्धमानप्रघाटवीपरिमलप्रसरनुषेयः । आयाति सोऽय-  
 मलसोत्थितसाम्राज्ञीपुंभावदत्युपनरुधमसूत्रधारः ॥ १२ ॥  
 जम्बानिलोऽपि सुरतान्तनिताततातकातकातकुचातवनधर्म-

मपाकरोति । भूयोऽभिलाषजननी पुनरन्यथैव खेदा  
पनोदनकला मलयानिलस्य ॥ १३ ॥ विकचकमलगन्धै  
रन्धयन्भृङ्गमाला सुरमितमकरन्द मन्दमावाति वात ।  
प्रमदमदनमाद्यधौवनोद्दामरागपरमसखेदसेदविच्छेददक्ष  
॥ १४ ॥ स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमाना स्फुटतनिमिनि  
मध्ये किञ्चिदेव स्थलन्त । चतुरलघुनितम्बाभोगरुद्धा  
वधूना निधुवनरसखेदच्छेदिन प्राह्ववाता ॥ १५ ॥ दर-  
विगलितमल्लीवह्निचक्षतरागप्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि ।  
इह हि दहति चेत् केतकीगन्धवन्धु प्रसरदसम  
बाणप्राणवद्वन्धवाह ॥ १६ ॥ सललितमलकाना वल्ली-  
नर्तयन्तो मधुसुरमिसुताब्जोच्छ्वासगन्धानुबन्धा । नवतर-  
रतमाजा योपिता खेदविन्दुस्तृण इव पिबन्तो धान्ति  
मन्द समीरा ॥ १७ ॥ उपसि मलयवासी जालमार्गप्रविष्टो  
विकचकमलरेणु व्याकिन्मोहचूर्णम् । सपदि शमितदीपो  
वायुचोरो वधूना हरति सुरतखेदखेदमुक्ताफलानि ॥ १८ ॥  
कुसुमपरिमलेनानोदितालिलैराना बलितकिसलयाना लास्य-  
लीलोपदेष्टा । ललितकमलवृन्द शीकरासारबोद्धा मृदुमलय  
समीरो वाति वैभक्तिकोज्यम् ॥ १९ ॥ विलुलित  
कमलोघ कीर्णवल्लीवितान प्रतिवनमवधूतारोपशाधिप्रसून ।  
क्वचिदयनवस्य स्थानुतामेति वायुर्वनकुसुमविमर्दोद्दिग्धि  
वेदमान्तेरेषु ॥ २० ॥ पुरातनपरीमलप्रकरमेदुरा मारुता न  
वान्ति मुकुलीमवकुसुमदर्भलीना इव । चरन्ति नवसौरभा  
पुनरमी समीराङ्कुरा सज्जम्भणसरोजिनीसरसिजासमुक्ता  
इव ॥ २१ ॥ अमी तटसमीपनिर्झरतरङ्गरङ्गस्योजीकृत  
पटीरभूहकुटीरसंचारिण । मनो विधुरयन्ति मे मलय-  
मेखलामेदुरादुरासदवनप्रियप्रियतमारुता मारुता ॥ २२ ॥  
लताकुञ्जे गुञ्जमन्दददिलिपुञ्ज चपलयम्समालिङ्गजङ्ग दहत-  
मनङ्ग प्रमलयन् । मरुमन्द मन्द दलितमरविन्द तरलयमजो-  
वृन्द विन्दगिरिति मकरन्द दिशि दिशि ॥ २३ ॥ अनन्य  
क्षणश्रीमलयवनजन्मायमनिलो निपीय खेदाम्बु स्नानमकर  
समुक्तविभवम् । विदर्भाणा भूरि प्रियतमपरीरम्भरस  
प्रसन्नादह्वानि द्विगुणपुलकासञ्जितुते ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा  
शूलीपाता परिरिसि वात्सा प्रथमसे नञावेग कोज्य पवन  
तत्र हा नन्वसमये । रतान्तश्रान्ताभि स्तिमितनयनान्ता-  
भिरनिश स्मृतौ यत्नान्ताभिर्न सुलभतर कापि च मवान् ॥  
२५ ॥ वारंवारं धुतुमुमिताण्यरेवातटे या सेवापुण्य  
परिणतमिदं तावकं तर्क्यासि । यत्त्वा मत्वान्तिकसुपगतं  
कामवामाभिरामा रामा सैर कुचकलत्रतो वधुस्तसार-  
यन्ति ॥ २६ ॥ चूतप्रेणीपरिमलमुपश्वस्यतीवानुयाता भूयो  
भूय कुशल्यकुटीकोटरे लीयमाना । मन्द मन्द सुरत-

वितरौ वान्ति सीमन्तिनीना गण्डामोगधमजलवप्राहिणो  
गन्धवाहा ॥ २७ ॥ रामाणा रमणीयवक्त्रशशिन् खेदोद-  
विन्दुभूतो व्यालोलकमञ्जरी, प्रचलयन्धुवन्नितम्बान्  
रम् । प्रातर्वाति मधौ प्रकामविरुद्राजीवराजीरज पुञ्जामो  
दमनोहरो रतिरसगन्धिं हरन्मारुत ॥ २८ ॥ उस्तिक्त  
कुसुमासवै कुसुदिनीं रंजयिष्या पुष्पिणीमालिङ्गयिष्यि  
निर्भयं परिचय कुर्वन्पुन प्लवने । यावत्तुङ्गसौरभसम  
खिलं गृह्णैषु प्रस्थितस्तावत्कैल्य उपस्थिते मरुदयं विष-  
मयाद्भावति ॥ २९ ॥ अधोस्तङ्गवसद्वज्रगणकल्लेशादि  
वेशाचलप्रात्येयवनेच्छयानुसरति श्रीलण्डशैलानिल । किं  
च स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्ष्य हर्षोदयादुन्मीलति  
कुहं कुहूरिति कलोत्ताला पिकाना गिर ॥ ३० ॥ नारीणा  
भृगनाभिकुङ्कुमरसप्रक्षालनदयामलान्समो गधमशीकरान्परिहर-  
न्नाकम्पयन्कुन्तलान् । पुष्पाभोदमनोरमाग्निगलितानग्नौ-  
जगन्धं वहन्प्रातस्तस्य पवनो वहत्ययमलं स्वान्तप्रमोदप्रद  
॥ ३१ ॥ प्रातः सीमन्तिनीना निधुवनललितान्ससयन्केरा  
पाशानुन्मील्यङ्कुराजान् परिमलसुरभि स्कारयन्कामलीला ।  
स्वच्छावश्यायविन्दुन्दिशि दिशि विकिरन्मूलमुक्ताफलाभा  
न्धूलीभिः केतकीना धवलितमुवनो धाति मन्दं नमलान्  
॥ ३२ ॥ धुवनानाश्वन्दनाली बकुलमुकुलजा धूलिमुलूयन्त  
ध्रुवन्तश्चतययी परिमलबहुलाश्रमकाक्मपयन्त । आरा  
दारामसीमातटघटितघटीयन्ननिर्मुक्तापारा धारामाधारयन्त  
श्रमशमपटवो वान्त्यमी गन्धवाहा ॥ ३३ ॥ कुण्डलैश्च  
वानुप्रकरनियमितारोपलेखाम्बुजाशीरापलीणा क्षरन्त  
क्षणपरिकलिताः केकिन्वा कसिन्नीभिः । कार्पाटीनामकाण्डे  
मृगमदमृण केशपाशं स्पृशन्त पम्पासपातसम्पा मलयज  
मरुतो जातकम्पा पतन्ति ॥ ३४ ॥ कृत्वा कार्पाटकात्  
कुचकनकगिरिप्राप्तसंचारलीला क्षम्यामासाय पम्पापयति  
वनमुवि क्षिप्तमहोजरस्का । आकर्षन्त पुरस्ताद्विगडमिव  
कलघ्वानपुण्यप्याली धावन्त्येते मदान्धा मदननरपते  
सिन्धुरा गन्धवाहा ॥ ३५ ॥ पते पाटीरवाटीनरविटपन  
टीलासशिधातिदक्षा दोलाखेल्युराश्रीमजलकणिकाजाल  
पातिप्रताना । सौरम्यादापतद्विभ्रं धुकरपटलैः पृष्ठतोऽनु  
प्रवाता कामाभे स्कारयन्त्या पथिककुलवधुमद्वैरा समीरा  
॥ ३६ ॥ एष श्रीवान्तताम्यत्कुसुमपुरवधुवन्सौरभ्यवधुर्गुण्य  
निद्राजहाना रसितमनुसरो द्रौघयन्सारसनाम् । आमात्य

१ मत्त परो-संज्ञक २ चन्द्रप्रियाय, परो-वृषप्रियाय  
३ पुण्यकुलम्, परो-एनखलम् ४ निमन्ये, परो-मि ५ ५४  
जसोरम कन्यामोरसदेव ६ धनम् ७ सत्तरम् ८ प्रभाते  
९ अभिमन्त्रणमन्त्रक १० प्रसारयन्

ज्ञानमूलश्रुतिनिचक्रिलश्रेणिगन्वापुत्रोऽन्वोदुप्यमाण  
 सरजयविरुदाहमरो भातरिषा ॥ ३७ ॥ कावेरीपारिवेह  
 छहरिपरिकरक्रीडनज्ञान्तराक्रीडनश्रीगण्डमण्डप्रमणमर-  
 मन्द्ररिसौरम्यगर्भा । चोलश्रीचीनवेणुश्वल्लनकल्पान्त  
 कान्ताकुचान्ता याति प्रेमाभिरीलाकलितमधुबद्धैय  
 समीप ॥ ३८ ॥ चयलपूर्वचौर मलयगिरिगुरुप्रायहा-  
 दवासा मन्दानन्दैर्मिलितैर्द्वैरहमहमिकयानुदवदोषपान्या ।  
 कावेरीपारिसेवा निरलतरत्तीरवानीरसिका सुकात्रा  
 खेदनिद्रालय इय पननास्त्रालय्या विशान्ति ॥ ३९ ॥  
 लीलादोलानिखेलसरमसलसल्लालचेलालना चोरीनामा  
 पिबन्तो मृगमदसुरमिखेदस्त्रिजन्ममन्दान् । लोलन्त केर  
 लीना कुचकलशसस्तुक्कुमालेपनेषु सिध्यन्तो मालवीना  
 मलयजमधुरा कबुकीरान्ति वाता ॥ ४० ॥ मृज्जाली  
 कण्ठमाला स्फुटितस्मल्लिनीधूलिभिर्धुसराङ्गाश्चञ्चलश्चन्द्र  
 कल्यालसुतरलहरीश्रीकरासारलाला । अङ्गादङ्ग प्रपन्तो  
 विकसितविलसत्केतनीमालतीना मोदन्ते मन्दमन्दं मलय  
 गिरिदरीगर्मतो वातपोता ॥ ४१ ॥

### सूर्योदयवर्णनम्

तत कोकनधूमधुन्युक्कुसुमप्रभ । उदयाद्रिशिरोरल  
 सुधयौ तेजसा निधि ॥ १ ॥ निजामुकावृता प्राचीं  
 चुम्बल्यकेंदरिगणिनीम् । लज्जयेव ययौ कापि द्यामा मीलित  
 लोचना ॥ २ ॥ निसर्गसौमोद्धान्तमृद्वसगीतशालिनी ।  
 उदिते वासरधीशे केपजनि सरोजिनी ॥ ३ ॥ पुरुहूतदिगङ्गना  
 प्रसृता रविमुद्राममुत चिरादुपेतम् । अलिनो नलिनोदराद्रि  
 मुक्ता प्रियबाहुद्वयपन्थमात्रोदा ॥ ४ ॥ उदयति वित  
 तोर्वरदिमरजावहिनरुचौ हिमघात्रि याति चास्तम् । बहति  
 गिरिरय विलम्बिघण्टाद्वयपरिरितारणैन्दलीलाम् ॥ ५ ॥  
 घटमानकोकुकुचामृशान्कर्पिकसत्यो ननयनावलोकित ।  
 परिचुम्बतीदमरुणप्रभाधर रनिरय वारवनितामुख मुह  
 ॥ ६ ॥ आगत्य सप्रति वियोगविसंस्थुलाद्गीमम्भोनिनीं  
 कचिदपि क्षपितनियाम । एता प्रसादयति पश्य शनै  
 प्रभाते तन्वक्लि पादपतनेन सहसरदिम ॥ ७ ॥ उत्रि  
 कोकनद्रेणुपिशङ्गिताङ्गा गायति मत्तमधुषा गृह  
 दीर्घिकासु । एतच्चकास्ति च रवेर्ननव धुर्जीरपुण्यच्छदाममुदया  
 चञ्चुमिन् विम्बम् ॥ ८ ॥ भूयो निर्णीय लणाम्बुधि  
 माप्रभातं पुड्रीमनुदयते तननच्छलेन । आर्वाधिरनर  
 पयोनिधिमय पातु लीनोडुडुदुदकदम्बमिति प्रतीम ॥ ९ ॥  
 अयमुदयति सुन्दरमखन पवित्रीनामुदयगिरिकनारीश्वरि-

मन्दापुष्पम् । निहविषुनोक्कद्वन्द्वधुर्मिद कुपितरुपि  
 कपोलकोडताग्रनमामि ॥ १० ॥ करनमगर्दिर्गन्धात  
 कुम्भीद्रुमुभाचुहिनमगमिषेण जितमुक्ताभरोह । अयमुदय  
 धरित्रीधारिभूर्धाधिरुदो नयनयमुपेतो मानुमनेगरीन्द्र  
 ॥ ११ ॥ ननमनकपिगङ्गा वासराणा निवातु ककुभि  
 कुलिशपाणेर्मति भासा पितानम् । जनितमुनराहाहमम  
 म्यामि दग्धा जन्तितमिन् महाव्येम्भैर्मनगर्वाचि  
 ॥ १२ ॥ विततपुनरातुल्यरूपैर्मय्यै कणा इव गरी  
 यादिग्मिरवृष्यमाण । कृतचरणविहङ्गालापरोगहला  
 मिर्चलनिधिजलमध्यादेप उच्चार्यतेऽहं ॥ १३ ॥ पयमि  
 सलिलपशेनक्तमन्तर्निमग स्फुटमनिगमनापि ज्वाल्या  
 बाहगमे । यदयमिदमिदानीमद्भुतचन्द्रपाति ज्वलितखदिर  
 काष्ठाङ्गागौर निरलान् ॥ १४ ॥ अतुहिनरुचिनासी  
 केवल नोदयाद्रि क्षणमुनरिगतन इमाश्रुत सर्व एव । नन  
 करनिकरेण स्पष्टवन्धूकसूतस्तरकरचितमेते शेषर विव्रतीन  
 ॥ १५ ॥ उदयशिशिरिदृष्टप्राज्ञेध्वेन रिहन्तकमलमुख  
 हास वीक्षित पक्षिनीभि । विततमृदुकपम शन्दयन्त्या  
 ययोमि परिपतति दिवोऽङ्गे हेलया बालसूर्य ॥ १६ ॥  
 क्षणमयमुपविष्ट स्मातलन्यस्तनाद प्रगतिपरमवक्ष्य प्रीतम  
 हाय लोकम् । मुनतलमशेष प्रत्यवेक्षिष्यमाण त्रिनिधर  
 तटपीठादुरिधित संससि ॥ १७ ॥ उदयमयते दिव्या  
 लिन्य निराकुन्तेतय नयति निघन निद्रासुद्रा प्रनर्तयति  
 क्रिया । रचयतिताप सैगचाप्रनर्तनकर्तनं बत वन लस-  
 तेजपुत्रो विभाति विभातर ॥ १८ ॥ अय खलु मृणालिनी  
 नरविलसवहासिकस्त्रिवा वितपते पनि सपदि इदयमाना  
 निजा । स्तनी पुलकयन्ति चोत्पलदशा प्रियोर स्थले विप  
 यमितिदृत्तयो धुसृणपङ्कपनाङ्कुरा ॥ १९ ॥ आयात्या  
 दिनसधिय पदतलस्पर्शानुभावादिव व्योमाशोक्तरोनरीन  
 कलिकागुच्छ ससुज्जमभ । आतन्वजनसविभ्रममवा  
 वाशाङ्गुलीदृष्टासुभीलतरुणप्रमाककङ्कतोम सपुद्गासत  
 ॥ २० ॥ एतत्तर्क्य चक्रमकहृदयाभासाय तागगण  
 प्रासाय स्फुरदिन्दुमण्डलरीहासय भासानिधि । दिङ्मान्ता  
 कुचकुम्भकुङ्कुमरसन्वासाय पङ्केरुहोदासाय स्फुटैर  
 कैरवनयासाय विद्योतेते ॥ २१ ॥ मौलिकरवलोचना प्रवि  
 गलतापच्छहापरली म्हायचद्रमुषा विद्वङ्गन्तम केशा  
 सरोषाम्बराम् । प्रास सत्वरनितरीमिव बलादुद्राढपणं  
 करैराकर्षयति यामिनीमनुतल्यम्भोनिनीषटम् ॥ २२ ॥  
 यावचीरनिधे प्रभातसमय शोद्धत्य लोकनयनीनाक्यं रवि  
 विम्बमम्बरगिणीवीर्यपये न्यसति । तानकुरुमिनास मूल्य  
 मुचित पद्मकोण स्वय दह्मीद्वयविकारापङ्कजकरन्त्य

पुर स्वाप्यते ॥ २३ ॥ मञ्जिष्ठारुणदीपितिर्मधुकरैर्गङ्गल्य  
गीतिस्तत कोकाह्लादपटु सरोरुहवन प्रीत्या समुज्ज्वल्य  
यन् । लोकोलोककर करैश्च तमसा स्त्रोम समुत्सारयन्ना  
रोहत्सुदयाचल रविरय नधूकगुच्छच्छवि ॥ २४ ॥ कीर्तिलै  
कुङ्कुमाना सकलमपि जगज्जालमेतन्निषिक्तं मुक्ताक्षोन्मत्त  
भृङ्गा विघटितकमलक्रोडकारागृहेभ्यः । उत्सृष्ट गोसहस्र  
किमुत कलकल श्रूयते च द्विजाना भाग्यैर्दृष्टैरकाणा  
हरिहयहरिता स्युते पुनरबम् ॥ २५ ॥

### नायिकाभिर्गमनम्

निद्रानिद्रुतावृत्तिं गुरले सखीजने द्वारपद परास्ते ।  
सुधीकृतासेपरसे भुजङ्गे चचाल नालिङ्गनतोऽङ्गना सा  
॥ १ ॥ गुरुनासादासादितभवदुषालम्भवचसा मुहु स्मार  
स्मार कथमपि निशीथे समगमम् । इदानीं मुख त्व इयित  
पुनरेष्यामि समभूदुष कालीनोऽय चटुलचटकालीकलकल  
॥ २ ॥ मनुद्राया प्रातर्लसदलसदोर्बद्धिवलय गल महीदाज्ञ  
शिथिलकनरीनन्धसमये । प्रियालोके घूर्णनयनमसृणसेर  
मधुरो मुखे जूम्भारम्मी जयति भृशमिन्दीवरदश ॥ ३ ॥  
प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्गकेषु क्षणान्ते जाततद्वा रचयति  
चिर चन्दनालेपनानि । पते लाक्षामसङ्कदधरे दन्तदन्ताव  
घाते क्षामाङ्गीय चकितमभितक्षेभुषी विक्षिपन्ती ॥ ४ ॥  
धम्मिह परितभती नखमुखी सीमन्तमातन्वरी पश्यती  
नखरोस्त्वय कुचयुगे सव्यापसव्य मुहु । नामीसीमनि कुक्षि  
ताडुलिल नवीभर रचयती शय्यागारविनिर्गतापि हृदया  
त्रायापि निष्कामति ॥ ५ ॥ एषा का मुक्तमुक्ता विलुलित  
वसना खेदलप्रातर्वस्त्रा प्रत्ये याति बाला मृग इव चकिता  
सर्वत शङ्कयन्ती । केनेद वनपद्म धाघपमधुरस खण्डित केन  
पीत स्वर्ग केनाप मुक्तो हरनयनहतो ममथ कस तुष्ट ॥ ६ ॥

### संभोगाविष्करणम्

रत्निलतनु प्रातर्लज्जानम्रमुखी वधूम् । स्मरतीं रात्रि  
चरित दृष्टामोति न को मुदम् ॥ १ ॥ यत्रते राजरायाया  
एष विम्बाधरप्रण । सुषा पीलेव कातेन तच्छेदोऽय स  
मुदित ॥ २ ॥ आच्छादयसि किं मुग्धे वक्षेणाधरपल्लवम् ।  
खण्डिता एव शोभते वीराधरपयोधरा ॥ ३ ॥ सखि  
दशनक्षतमधरे किं गोपयसे प्रयत्नेन । सप्रति रजनिरहस्य  
नयनालस्य निवेदयति ॥ ४ ॥ सवरणाय चण्डी बहुपरि  
पाटी करोतु किं तेन । सप्रति रजनिरहस्य नयनालस्य  
निवेदयति ॥ ५ ॥ उपसि परिवर्तयत्या मुक्तादाभोपरी  
तता नीतम् । पुरुषादितैरदृग्ध लज्जायति कैरे वलित

ते ॥ ६ ॥ चन्दन स्तनतटेऽधरविम्बे यावक घनतर च  
सपत्न्या । प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी सागसि प्रियतमे  
परितुष्टा ॥ ७ ॥ दर्पणेषु परिमोददर्शनी पृष्ठत प्रणमिनो  
निषेदुष । प्रेक्ष्य विम्बमनुविम्बमात्मन कानि कानि न  
चकार लज्जया ॥ ८ ॥ किमपि कान्तमुजान्तरवर्तिनी  
कुतवती यदिय कलभाषिणी । तदनुकूल गिरा गृह  
सनिधौ ह्रियमनीयत सारिकया वधू ॥ ९ ॥ धन्यासि या  
कथयसि प्रियसगमेऽपि नर्मोत्किचादुकशतानि रतान्तरेषु ।  
नीवीं प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण सरय शपामि यदि  
किंचिदपि स्वरमि ॥ १० ॥ बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्त  
किलाह चकर च किल चाटु प्रौढयोपिद्वदस्य । विदित  
मिति सखिभ्यो रात्रिच विचिन्त्य व्यपगतमदयाहि  
श्रीदित मुग्धवत्था ॥ ११ ॥ शशपदमणिमाल चन्द्रेखाभि  
राम ललितपुलकजाल लक्ष्यविन्दुप्रवालम् । वपुनयन  
मुष्या वक्ति कस्यापि यन् सुरतकलहलीलासुखमार्गामि  
योगम् ॥ १२ ॥ प्रभाते पृच्छन्तीरुहसद्युक्त सहचरीर्न  
बोद्धा न श्रीडामुकुलितमुखी सुखयति । लिखतीना  
पत्राङ्कुरमनिशमस्तास्तु कुचयोश्चमकारो गूढ कारजपदमाता  
कथयति ॥ १३ ॥ कचिच्चाम्बुलाक्त कचिदगुरुपङ्कज  
मलिन कचिष्णोर्द्वारी कचिदपि च सारक्तकपद ।  
वलीमङ्गाभोगैरलकपतितै कीर्णकुसुमै स्त्रिय सर्वास्य  
कथयति रत प्रच्छदपट ॥ १४ ॥ नखक्षतमुरस्थले  
ऽधरदले रदस्य प्रण च्युता वकुलमालिका विगलिता च  
मुक्तावली । रतातसमये मया सकलमेतदालोकितं स्मृति  
क च रति क च क च तवालि शिक्षाविधि ॥ १५ ॥  
वक्षस्ते ददलमककेशकुचद्वारावममातर कण्ठ कङ्कण  
रत्नकोटिकलनामुवक्तुमुद्राङ्कित । व्यत्यासयति पञ्जितश्च  
तिलक काले तवाय सखे कसाश्चित्कटीकरोति सुत  
प्रौढि परा सुमुन ॥ १६ ॥ तस्या पाटलपाणिजाङ्गितमुपे  
निद्राकषाये द्यौर्निर्धूताधरशोभिमा विलुलितस्रस्त्रजो  
मूर्धजा । काञ्चीदाम दरस्तथाधलमिति प्रातर्निजातैर्दशो  
रेभि कामगैरस्तद्वदुतमहो पत्युमेन कोलितम् ॥ १७ ॥  
यद्गानौ रहसि व्यपेतविनय वृत्त रसात्मिनोरन्योन्यं शय  
नीयमीहितरसागतिप्रवृत्तसूहृम् । तत्सानन्दमिलदृशो वय  
मपि स्मृत्वा गुरुणा पुरो हासोद्रेदनिरोधमचारिलत्तारं  
कथयित्वितम् ॥ १८ ॥ दम्पत्योर्निशि जलतोर्गृह्णतुजेना  
कर्णित यद्बचसप्रातर्गुरुसन्निधौ निगदतस्यातिमान वधू ।  
कर्णालम्बितपद्मपद्मनल विनयल चक्र्या पुटे प्रौढाती प्ररतो  
ति दाढिमल्लव्याजेन दाग्धघनम् ॥ १९ ॥ धन्यासा सखि  
योषित प्रियतमे स्याद्भल्लभेऽपि या प्रागल्भ्य रचयति



मन्मथनिधानालम्ब्य धर्यं महत् । अस्माकं तु तद्वीर्याणि  
कमलेनोन्मोचयत्ययुक्तं कोऽयं वा वयमत्र किं च सुरतं  
नैनं स्मृतिर्जायते ॥ २० ॥ कान्ते तत्पमुपागते विगलित्वा  
नीमी स्वयं गन्धनातद्वास क्षयमेखलाशुभ्रपृष्ठं किंचित्ति  
तन्वे स्थितम् । एतान्सखि वेषि केनलभह तस्याङ्गसङ्गे पुन  
कोऽसौ काञ्चि रतं नु वा कथमिति स्वलापि मे न स्मृति  
॥ २१ ॥ गाढाक्षपनिर्माणचन्दनरज पुञ्जप्रसारदिव्य शय्या  
सप्रति कोमलाङ्गि परुषेत्यारोप्य मा वक्षसि । गाढौष्ठग्रह  
पूर्वमाकुलतया पादाग्रसङ्गकेनाकुप्याम्बरमात्मनो यदुचित  
धूर्तन तत्पस्तुतम् ॥ २२ ॥ निद्रातुन्दिलोणलोचनयुग  
दसाङ्गदन्तच्छद पर्यस्तालङ्गति घर्मपट्टपासृष्टपञ्चवलि ।  
जृम्भातृन्मितसीधुसौरमलितङ्गिभिरङ्गीकृतस्तोन शंसति  
वक्त्रमेव रजनीवृत्तान्तमेणीदृश ॥ २३ ॥

### प्रियप्रस्थानानवस्थाकथनम्

मुग्धा कान्तस्य यानोक्तिश्रवणादेव मूर्च्छिता । बुद्ध्वा वक्ति  
प्रियं दृष्ट्वा किं चिरेणागतो भवान् ॥ १ ॥ यामीति प्रिय  
पृष्ट्वा प्रियाया कठोरप्रभो । वचोजीवितयोरपसद्बहि  
निं सरोरेण ॥ २ ॥ बाष्पाकुल प्रणपतेर्गृहिणि  
निर्गतस्य कान्त गच्छेति । यातं दपत्सोर्दिनमनुगमनावधि  
सरन्तीर ॥ ३ ॥ यामि न यामीनि घने वदति पुरस्ता  
स्त्रणेन तन्वङ्गया । गलितानि पुरोवलयान्यपराणि तथैव  
दन्तानि ॥ ४ ॥ मनसि निमिशते स कोऽपि तार  
प्रणयिनि बाहुलतान्तरस्थितेऽपि । सरसिजमकरन्दगन्ध  
मन्धुरैरुति यदेष शनैः शनैः समीर ॥ ५ ॥ कान्ते कथचि  
द्वदितप्रयागे क्षणं विनम्रा निरहार्दिताङ्गी । तन समा  
लोभ्य वदागतोऽर्सात्याख्याय कान्ता मुदमाससाद ॥ ६ ॥  
छन्ना विहाय रुदित निवृत्त पटान्ते मा गास्तमिलुदितम  
मूलयो मुखेऽस्ता । स्थिरा पुर पतितमेव निवर्तनाय  
प्राणेश्वरे ननति किं न कृतं कृत्याङ्गया ॥ ७ ॥ गन्तुर्निबल  
दुदये हृदयेऽथरस प्रत्युपगमिनिनद्रमजातस्या । निद्रा  
जलेरशिशिरैर्नयनाकञ्जजति कान्ता तदसशिखरे पतिते  
पेढार ॥ ८ ॥ प्राणेश्वरे किमपि जल्पति निर्गमाय क्षामोदरी  
वदनमानमयाचकार । आनी पुनर्निमृत्तमेव लतानिकुञ्ज  
सुमन्तरोन्मिलज्जल्पनिमातमान ॥ ९ ॥ गन्तुं प्रिये वदति  
निश्चित न दीर्घमासीत् या नयनयोर्जलमाविपसीत् ।  
आसुर्लिपि पठितुर्मर्गदृश परतु मालस्त्री किमु कर ससु  
पाजगाम ॥ १० ॥ प्रहरनिरतो मध्ये यः सद्भुस्ततोऽपि पारेण  
या क्रियुत सखले यातेऽप्यहि प्रिय त्वमिहैष्यमि । इति

दिनशतप्राप्य देशं प्रियस्य प्रियासतो हरति गमनं बाला  
लापे सबाष्पस्रज्जलैः ॥ ११ ॥ पितुरधिपुरं त्यक्त्वा  
सरयुं समं निजवान्वयैर्न च परिचितिर्नाता पत्न्यगृहेऽपि  
कथाचन । कतिपयदिनोदखलेष्मि प्रिये प्रनस्तस्यौ कथयतु  
मनस्तापं कसौ न नयकामिनी ॥ १२ ॥ सान्द्रप्राये प्रणय  
वचनैर्गन्तुमापृच्छमाने कान्ते निर्यदुमितरदना हृष्यती  
वाप्यपूरम् । दीर्घाच्छासत्यगनविकलोन्मि नासापुद्रान्ता  
सरयाशून्यं गणयति मूर्गालोचना कङ्कणानि ॥ १३ ॥ यामी-  
त्युक्ते हृदयपतिना पञ्चशः शङ्खभूषा खेर खैर दृष्टि  
गलित्वा पाणिपङ्केरुहामात् । नो यासामीत्यनुपदमिमा वाच  
मान्यन्यत्यात्मन्या शेषा अपि चटचटेत्येव मङ्गं समीधु  
॥ १४ ॥ आयाते शुनिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले बलात्त-  
स्यान्त स्थितया तया जनमलं दृष्ट्वा चिरं मुग्धया । सोच्छ्वास  
ददमन्युनिर्मगलद्व्याप्सुधातं तया खं वक्त्रं विनिवेश्य  
मर्तुहृदये नि शब्दकं रुचते ॥ १५ ॥ दृष्टं कातरनेत्रया  
चिरतरं वक्ष्णञ्जलिं याचितं पश्चादंशुकपल्लवेन विधृतो नि-  
र्व्याजमालिङ्गित । इत्याक्षिप्य समस्तमर्ममधूणो गन्तुं प्रवृत्त  
शठं पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो वक्षम ॥ १६ ॥  
रक्षा नाशुकपल्लवे मुजलता नो ह्यारदेशोऽर्पिता नो वा पाद-  
शुगे तया निपतित तिष्ठेति नोक्तं वच । काले कैल-  
मन्मुदालिमलिते गन्तुं प्रवृत्त शठस्तन्व्या बाष्पजलोपकसि  
तनदीपूरेण रुद्धं प्रिय ॥ १७ ॥ दूरं सुन्दरि निर्गतासि  
नगरापदे द्रुम क्षीरवान्महादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्त्वा  
ध्वनेन प्रियाम् । गाढालिङ्गनञ्जितस्तनतदामोर्गस्फुटकरकुं  
वीक्ष्योरस्थलमश्रुपुरितदग्ग प्रस्थानमङ्ग इत ॥ १८ ॥  
यामि प्रेयसि यारिद्वाममदिने जानीहि मामागतं चिन्ता  
चेतमि मा विषेहि कथयत्येवं सवाग्ये मयि । निश्वासे,  
ध्वनायितं वरतनोरङ्गे वदम्यायित कान्ता केतकपत्रका  
यितमहो दाम्या पयोदायितम् ॥ १९ ॥ यामीत्यप्रिय-  
वादिनि प्रियतमे सुद्रामवत्कङ्कणं केलीसप्रवर्धितैकचरणे  
मूर्मा शरीरस्थिति । अन्तर्धानगते पुनर्मृगदृशो बाष्पा किमन्या  
दशा लापास्कोट इव स्फुटत्यविरल हारोऽपि वामभ्रुप,  
॥ २० ॥ प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरसैरजलं गतं घृत्या  
न क्षणमासितं व्यसितं चित्तेन गन्तुं पुर । यातु निश्चित-  
चेतसि प्रियतमे सर्वे सम प्रस्थिता गतये सति जीवित  
प्रियमुहृत्सार्थं निमु त्यज्यते ॥ २१ ॥ गच्छामीति मयो-  
क्तया मृगदृशा निश्वासमुद्रेणिण त्यक्त्वा तिर्यगवेक्ष्य  
बाष्पस्रलेपेणैकेन मा चक्षुषा । अथ प्रेम मदपितं प्रियसखी  
धृन्दे रग्या बन्धतामित्य जेहविवापितो मृगदिशु सोऽयास  
मामापित ॥ २२ ॥ चिन्तामोहविनिव्रलेन मनसा मौनेन

पादानतः प्रत्याख्यानपरान्मुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तो-  
ऽयुना । सत्रोद्देशैर्निरन्तरलुठद्वाप्याकुलैर्लोचनैः आसोत्कम्प-  
कुचं निरीक्ष्य सुचिरं जीवाशया वारितः ॥ २३ ॥  
कान्तो यासति दूरदेशमिति मे चिन्ता परं जायते लोक-  
मन्दकरो हि चन्द्रवदने वैरायते चन्द्रमाः । किं चायं  
वितनोति कोकिलकलालोपो विलापोदयं प्राणानेव हरन्ति  
हन्त नितरामाराममन्दानिलाः ॥ २४ ॥

### सखीं प्रति नायिकावाक्यम्

वयो नव्यं स्वान्तं विषयतरलं हन्त सततं प्रियो दूरे देशे  
जनकनगरं दुर्लभतरम् । जनध्यायं दुष्टो भ्रष्टमिदमनर्थाय  
सततं कथंकारं पारं कथय सखि यामोऽस्य वयसः ॥ १ ॥  
व्यायाता जलदायली सरभसं विधुत्समालिङ्गिता शैलानां  
परितः सशब्दमैदुक्श्रेणी नरीचल्यति । एवं सत्यपि हन्त  
संप्रति पतिदेशान्तरं प्रस्थितस्तदुःखं विनिवेद्यतां सखि कथं  
कसापुनामे मया ॥ २ ॥

### नायकं प्रति नायिकोक्तयः

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पण्यानः सन्तु ते शिवाः ।  
ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥ १ ॥ न चिरं  
मम तौपाय तव यात्रा भविष्यति । यदि यासति यातव्य-  
मलमाशङ्कयापि ते ॥ २ ॥ सहिष्ये विरहं नाथ देसदृश्या-  
ल्लनं मम । यदक्तनेत्रां कर्पूरः प्रहृतं मां न शब्दयति ॥ ३ ॥  
प्राणेश विज्ञप्तिरियं मदीया तत्रैव मेया दिवसाः क्रियन्तः ।  
संप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देशः कदा हिमांशोरपि तापयन्ति  
॥ ४ ॥ एतस्मिन्सहसा वसन्तसमये प्राणेश देशान्तरं  
गन्तुं त्वं यतसे तथापि न मयं तापात्प्रपेक्ष्युना । यस्मा-  
त्कैरवसारसौरममुषा साकं सरोवायुना चान्द्री दिक्षु विजु-  
म्भते रजनिषु स्वच्छा मयूखच्छदा ॥ ५ ॥ लोलैर्लोचन-  
धारिभिरश्रु शपथैः पादप्रणामैः परैरन्यास्ता विनिवारयन्ति  
कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम् । पुण्याहं ब्रज मङ्गलं सुदिवसः  
प्रातः प्रयातस्य यत्तत्लेहोचितमीहितं प्रिय मया त्वं निर्गतः  
शोष्यसि ॥ ६ ॥ मात्वाश्चतुर्गुरुमैतजिजः कोऽप्येष शुक्ल-  
क्षमो मन्दो गन्ववहः सितो मलयजो दोषाकरो माधवः ।  
अद्भारो भवप्लवः परभृतो विजो शुरोपजया निर्यातोऽसि  
विचारिताः कथममी कृप ग्रहा न त्वया ॥ ७ ॥ मा  
याहीत्यपमङ्गलं ब्रज किल जेहेन शून्यं यच्चसिद्धेति प्रयुता  
यथारुचि कुरुष्वैषाप्युदासीनता । नो जीवायि विना त्वयेति  
यथनं संभाव्यते या न वा तन्मां शिष्य नाथ यत्समु-  
चितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥ ८ ॥

### नायकं प्रति सखीवाक्यम्

किमिति सखे परदेशे गमयसि दिवसान्धनाशया लुब्धः ।  
वयंति मौक्तिकनिकरं तव भवनद्वारि काश्चनो बह्वी ॥ १ ॥  
या निम्बोष्ठरुचिः क्व विद्रुममणिः समेऽपि तां लब्धवान्  
हासश्रीसदृशैस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैर्भूयते । तत्कान्तिः  
शतशोऽपि बहिषतनैर्हैम्नः कुतः सेरसति त्यक्त्वा रत्नमयीं  
प्रयासि दयितां कस्यै वनायाध्वग ॥ २ ॥ उद्यद्गहिं हि दुर्द-  
रारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि श्रयोतद्विपुषि चन्द्ररुहमुषि सखे  
हंसद्विषि प्रावृषि । मा मुषोचकुचान्तसंततगलद्वाग्भाकुल्यं  
बालिकां काले कालकरालनीलजलद्व्यासुप्तभासतिषि  
॥ ३ ॥ मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैरभ्यर्थितस्त्वं मया  
बाला प्राङ्गणमागतेन भवता प्रामोत्यवसां पराम् । किं  
चास्ताः कुचमारनिःसहतरैरङ्गैरनङ्गाकुलैस्तु व्यक्तबुक्कालकै-  
रुदिनं निःसुत्रमसद्बहम् ॥ ४ ॥

### सखायं प्रति नायकोक्तिः

येते शीतकरोऽम्बुजे कुवलयद्वन्द्वद्विनिर्गच्छति सञ्ज  
मौक्तिकसंहतिर्धवलिमा हैमी लतामवति । स्पर्शासङ्ग-  
कोशयोरभिनवा यान्ति स्रजः क्लान्ततामेवोत्पातपरम्पा  
मम सखे यात्रास्पृहां कुन्तति ॥ १ ॥

### नायिकां प्रति सखीवाक्यम्

वारंवारसुदृशु लोचनयुगं पर्याकुलं जायते निःशारा  
विरमन्ति न क्षणमसी व्यासिष्टदन्तच्छदाः । प्रस्थानप्रवणा-  
दपि प्रियतमसाहो तवेयं स्थितिर्नो जाने निलयं गते इ  
दयिते कीदृग्दृशमाप्ससि ॥ १ ॥

### देशान्तरोपगतो नायकः

दिदक्षमाणः क्षणमायतादया सुखान्भुजं मुमुलमध-  
नीनः । सुहृत्तमात्रं सुसुहृत्काले सपर्यकाले कलयंचकार  
॥ १ ॥ निशम्य केलीमवनोपकण्ठे मञ्जीरमुधुनिमम्ब-  
नीनः । यथा तथा चद्रकथावशेषं समापयामास समं सुहृदिः  
॥ २ ॥ सुखं प्रियायाः समुदीक्षमाणः कान्तो दिनसा-  
न्तमपेक्षमाणः । सुदुर्गुर्व्योमनि तिग्ममानौ निवेद्यायामास  
विलोचने स्ते ॥ ३ ॥

### वसन्तवर्णनम्

मधुपपजिपराजितमानिनीजनमनःसुमनःसुरतिप्रियम् ।  
अमृत वारितवारिजविद्रवं स्फुटिताम्रततोम्रवनं जगत्

॥ १ ॥ रणरुद्राणां क्षणपुराणां चलत्पुण्ड्रानां क्षण  
रिक्क्षिणीनाम् ॥ यधूनां सुगाम्मोरुहं द्रष्टुकामो रथ गन्धर  
चक्रभन्धुश्चकार ॥ २ ॥ विकसितसहकारमारहारिपरिमल-  
पुञ्जितगुञ्जितद्विरेफ ॥ ननवि सत्यचारचारमथीरैरति गुने  
रपि मानसं यस्तन् ॥ ३ ॥

### यसन्तसमयस्वभावास्थानम्

कोनिलश्चतशिखरे मञ्जरीरेणुपिञ्जर । गदितैर्व्यक्ततामेति  
पुलीनश्चेष्टितैरिव ॥ ४ ॥ परिचुम्बति सस्त्रिप्य अमरश्चत  
मञ्जरीम् । ननसगमसहृद कामी प्रणयिनीमिव ॥ ५ ॥ आग्ने  
पङ्कजिते स्थित्वा कोनिल मधुरस्वरम् । चुकूज कामिना  
चित्तमाकर्षन्तीति दृष्टिका ॥ ६ ॥ सुभगे कोटिसख्यत्वयुपेत्य  
मदनाद्गुणै । यस्तन्ते पञ्चता त्यक्ता पञ्चतासीद्वियोगि-  
नाम् ॥ ७ ॥ पतङ्गपाकसमये पतङ्गपतिविक्रमा ।  
पतङ्गस्योदये चेतु पतङ्गा इव वानरा ॥ ८ ॥ सहकार  
कुसुमकेसरनिकरममोदमूर्च्छितदिगन्ते । मधुरमधुविधुर-  
मधुपे मधौ मनेरुक्लस नोत्कण्ठा ॥ ९ ॥ मलयानिल  
मिलनोत्कटमदकलकलकण्ठकलकलाप । मधुरमधुवि  
धुरमधुपे मधुरमयमधुना धिनोति धराम् ॥ १० ॥ किंशुक  
कलिकान्तर्गतमिन्दुकलास्पर्धिकेसर भाति । रक्तनिचोलक  
पहित धनुरिव जतुमुद्रित वितनो ॥ ११ ॥ आयाता  
मधुरजनी मधुरजनीगीतिहृदयेयम् । अङ्कुरित स्मरविटपी  
स्मर विट पीनस्तनीमवलम् ॥ १२ ॥ अविरलकमल-  
विकास सकलालिमदक्ष कोकिलानन्द । रम्योऽयमेति सप्रति  
लोकोत्कण्ठाकर काल ॥ १३ ॥ सपदि सखीभिर्निभृतं  
विरह्यतीन्नातुमन मज्यन्ते । सहकारमञ्जरीणां शिखोद्गम  
ग्रन्थय ग्रन्थे ॥ १४ ॥ असी मरुक्षुम्बितचारुकेसर  
प्रसन्नतापधिपमण्डलाप्रणी । विमुक्तैरामातुरद्विगीक्षितो  
यसन्तकालो हनुमानिनागत ॥ १५ ॥ प्रसन्नहृद्भैरवकन्द-  
तोयं सलीलमादाय वसन्तकामी । वनस्थलीवामदृशा  
सुखानि सिद्ध्यत्यसौ मन्दमरुत्तरेण ॥ १६ ॥ व्यतीतकल्पे  
शिशिरैकवाले सख्यपुण्ड्रमधुपुङ्गवाद्गी । इयं लज्जती  
युवधृक्कसहादुच्छ्रान्तगुच्छस्तनिकेन भाति ॥ १७ ॥ दत्ते  
जनोऽसौ खलु विद्यमानमविद्यमानं तु न कोऽपि तावत् ।  
वियोगिना पुष्पनमत्रशोक शोकप्रदोऽमृदुतिचित्रमेतत् ॥  
१८ ॥ जगौ विगाहावसरे वनस्थलीयसन्तयो कामहुताश  
माक्षिणि । पिरद्विज प्रीतमना मनोरम मुहुर्मुहुर्मङ्गलमग्र  
मादरात् ॥ १९ ॥ रथस्थितानां परितर्तनाय पुरातनानां

मित्र वाहनानाम् । उत्पत्तिभूमौ तुरगोत्तमानां दिशि प्रत्ये  
वरिवरुत्तरम्याम् ॥ २० ॥ आस्तादितं स्वादुमरन्दविन्दु-  
स्वच्छन्दमिन्दीयसुन्दरीभि । माकन्दपुष्प प्रमदाजनन्य  
प्रमोदमामोदमरैरकार्षात् ॥ २१ ॥ कुण्डलगुणा दिशमुष्ण  
रदमौ गन्तुं प्रवृत्ते समय निरुद्धम् । दिग्दक्षिणा गन्धरह  
सुतेन व्यलीरनि धाममिगोत्तमर्ज ॥ २२ ॥ अस्त सद्य  
तुमुमान्यगोर स्त चाद्यमूलेन सपहगानि । पादेन  
नौपक्षत सुन्दरीणां सपक्रमसिञ्चितनूपुरेण ॥ २३ ॥ मद्य  
प्रगालोद्गमचारुपे नीते समासं ननचूतबाणे । निवेशया  
माम मधुद्विरेफाजामात्रपणीव मनोमनस ॥ २४ ॥ वर्ण  
प्रकर्षे सति कर्णिकार दुनोति निर्गन्धतया स चेत ।  
प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराधुर्क्षा निश्चयज प्रवृत्ति  
॥ २५ ॥ बालेन्दुवक्त्राण्यविकासमानाद्भु पलाशान्यति-  
लोहितानि । सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीय  
वनस्थलीनाम् ॥ २६ ॥ लम्पद्विरेफाञ्जनमक्तिचित्र सुखे  
मधुश्रीस्तिलक प्रसादय । रागेण बालारुणवोमलेन चूत  
प्रगालोद्गमलचकार ॥ २७ ॥ मृगा प्रियालक्ष्ममञ्जरीणां  
रज कर्णैर्विभ्रितदृष्टिपाता । मदोद्धता प्रत्यनिलं निचेर  
वनस्थलीमर्मपरमोद्गा ॥ २८ ॥ चूताङ्कुरास्तादृक्पाय  
कण्ठ पुस्तोकिरे यन्मधुर चुकूज । मनस्विनी-  
मानविधातदर्शं तदेव जातं वचन स्मरस ॥ २९ ॥  
हिमव्यपायाक्षितादाघराणामापाण्डुरीभूतमुखच्छरीनाम् ।  
खेदोद्गम किंपुरुषाङ्गनानां चके पदं पदविशेषकेषु ॥ ३० ॥  
मधु द्विरेफ कुसुमैकपात्रे पपौ प्रिया स्वामनुत्तमान ।  
रुद्धेण च स्पर्शनिमीलितार्क्षी मृगीमकल्लूयत कृष्णसार  
॥ ३१ ॥ ददौ रसावङ्गनरेणुगन्धि गन्धाय गण्डूपनल  
करेण । अर्घोपसृक्तेन विसेन जाया समावयामास रथाङ्ग-  
नामा ॥ ३२ ॥ गीतान्तरेणु अमारिलेनीं किंचित्समुच्छा-  
सितपत्रलेखम् । पुष्पासारार्धार्णतनेनशोभि प्रियागुरु किं-  
मुरुपश्चुम्बे ॥ ३३ ॥ पर्यासपुष्पस्तनकस्तनान्य स्फुरज्जवा  
लोष्ठमनोहराम्य । लतानपूष्पस्तरवोऽप्यनापूर्विमग्रशाग्ना-  
मुजकम्पनानि ॥ ३४ ॥ न तज्जलं यत्त मुचारापञ्जर न  
पङ्कजं तद्यदलीनरूपदम् । न पदपदोऽसी कण्ठगुञ्जितो न  
यो न गुञ्जितं तज्ज जहार यमन ॥ ३५ ॥ पुष्पगजग्न  
ततो ननपल्लवास्तदनु पदपदोकिन्दृग्निगाम् । इति यथा-  
क्रममाविरमून्मुहुर्मुहुर्मतीमतीत्यं वनग्रीष्म ॥ ३६ ॥  
उपहित मिशिरापंगमधिया मुहुःश्रुतागमोगत किञ्चिदे  
प्रणयिनीं ननक्षतमण्डनं प्रमदया मद्यानिर्वृत्त  
॥ ३७ ॥ अगगुदप्रमदाद्गदं गदं अधननिर्विन्दु

हिमम् ॥ ३८ ॥ अभिनयान्तरिचेतुमियोयता मलयमास्त-  
कपितपलया । अमदयत्सहकारलता मनःशकलिका कलिका-  
मजितामपि ॥ ३९ ॥ नयगुणोपचितामिव भूपतेः सद्-  
पकारफलं श्रियमर्थिनः । अभिययुः सरसो मधुसंभृतां  
कमलिनीमलिनीरप्यतनिः ॥ ४० ॥ कुसुममेव न केवल-  
मातवं नयमशोकतरोः स्मरदीपनम् । किसलश्रमसवोऽपि  
विलासिनो मदयिता दयिताश्रवणार्पितः ॥ ४१ ॥ विर-  
चिता मधुनोपवनश्रियामभिनया इव पत्रविशेषकाः । मधु-  
लिहां मधुदानविशारदाः कुरवका रवकारणतां ययुः  
॥ ४२ ॥ सुवदनावदनासयसंभृतस्तदनुवाविगुणः कुसुमो-  
द्गमः । मधुकैरकरोन्मधुलोहपैर्वकुलगाकुलमायतपङ्क्तिभिः  
॥ ४३ ॥ प्रथममन्यभृतामिन्दुदीरिताः प्रविरला इव सुग्ध-  
वधूकथाः । सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः कुसुमितासु मित-  
वनराजिषु ॥ ४४ ॥ श्रुतिसुखभ्रमरखनगीतयः कुसुम-  
कोमलदन्तरुहो वधुः । उपवनान्तलताः पवनाहृतैः किसलयैः  
सलयैरिव पाणिभिः ॥ ४५ ॥ ललितविभ्रमबन्धविचक्षणं  
सुरभिगन्धपराजितकेसरम् । पतिषु निर्विविधमुर्मधुमङ्गनाः  
स्मरसंघं रसखण्डनवर्जितम् ॥ ४६ ॥ शुश्रुभिरे क्षित-  
चारुतराननाः स्त्रिय इव श्लघ्यशिक्षितमेखलाः । विकचतारमसा  
गृहदीर्घिका मदकलौदकलोलविहङ्गमाः ॥ ४७ ॥ उपययौ  
तनुतां मधुखण्डिता हिमकरोदयपाण्डुसुखच्छविः । सदश-  
मिष्टसमागमनिर्घृतिं घनितयानितया रजनीवधूः ॥ ४८ ॥  
अपनुपातरथा विशदभ्रमैः स्मरतसहपरिग्रमनोदिभिः । कुसुम-  
चापमतेज्यदंशुभिर्मिहिकरो भकरोर्जितकेतनम् ॥ ४९ ॥  
इतदुताशनदीप्ति घनधियः प्रतिनिधिः कनकामरणस यत् ।  
सुवतयः कुसुमं दध्नाहितं तदलके दलकेसरपेशलम्  
॥ ५० ॥ अलिमिरञ्जननिन्दुमनोहरैः कुसुमपाङ्क्तिनिपातिभि-  
रङ्कितः । न खलु शोभयति स यनस्थली न तिलकं  
तिलकः प्रमदासि ॥ ५१ ॥ अमदयन्मधुगन्धसनाथया  
क्रिसलयाधरसंततया मनः । कुसुमसंभृतया नयमल्लिक-  
सितरुचा तरुचारविलासिनी ॥ ५२ ॥ अरुणरागनिधेभिभि-  
रंशुतैः श्रवणलक्ष्मपदैश्च यवाङ्कुरैः । परभृताविरुतैश्च विला-  
सिनः स्मरबलैरमलैकसः भृताः ॥ ५३ ॥ उपचिताययवा  
शुचिभिः द्यौरलिकदम्भयोगमुपेयुषी । सदसक्रान्तिलक्ष्यत  
मञ्जरी तिलकजालकजालकमौक्तिकैः ॥ ५४ ॥ ध्वजपटं  
मदनस घनूर्ध्वतरुविकरं सुप्रचूर्णभृतश्रियः । कुसुमेकेसर-  
रेणुमणिमयाः सपरनोपवनोऽश्रितमन्वयुः ॥ ५५ ॥ अनुमन-  
प्रयदोल्लसत्सर्वं पटुरपि भियकण्ठनिष्ठया । अनयदाभनर-  
जुपरिगृहे भुमलतां जलतामज्जाननः ॥ ५६ ॥ त्यजत मानमलं  
वत विमर्दनं पुनरेति गतं चतुरं ययः । परभृताभिरितीय

निवेदिते स्मरमते रमते स वधूजनः ॥ ५७ ॥ नयपलास-  
पलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम् । गृहलतान्त-  
लतान्तमलोकमयस्य सुरभिं सुरभिं सुमनोभरैः ॥ ५८ ॥  
विलुलितालकसंहतिराश्रमशृङ्गदृशां धमवारि ललाटजम् ।  
तनुतरङ्गतति सरसां दलकुवलयं वलयनरुदाव्यौ  
॥ ५९ ॥ स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकाण्डिभिर्भुतमशोकमशोमत  
चम्पकैः । विरहिणां हृदयस्य भिदाभृतः कपिशितं पशितं  
मदनायिना ॥ ६० ॥ स्मरहुताशनमुर्मुसुरचूर्णतां दधुरिवाभ्र-  
वणस्य रजःकणाः । निपतितः परितः पथिकत्रजानुपरि वै  
परितेपुरतो भृशम् ॥ ६१ ॥ रतिपतिप्रहितेव कृतकुपः प्रियतमेव  
वधूरनुनायिका । बहुकुलमुप्परासास्यपेशलध्वनिरागिनिगा-  
न्मधुपावलिः ॥ ६२ ॥ प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिताः किमपि  
काम्यगिरा परपुण्या । श्रियतमाय वपुर्गुह्मसरच्छिदुरयाद-  
रयाचितमङ्गनाः ॥ ६३ ॥ मधुकैरपयादकैरिव स्मृतिवधुः  
पथिका हरिणा इव । कलतया वचसः परिवादिनीस्मर-  
जिता रजिता वनमाययुः ॥ ६४ ॥ सममिष्टस्य रसाद-  
लम्बितः प्रमदया कुसुमावचिन्नीषया । अविनमन्न रराज  
वृषोच्चकैरनुतया नृतया यनपादपः ॥ ६५ ॥ वदनसौरमलोन्-  
परिभ्रमङ्गमरसंभृतसंभृतशोभया । चलितया विदधे कल-  
मेतलकलकलोऽलकलोलदृशान्यया ॥ ६६ ॥ कुसुमकोरुक्-  
कासुकसंहितदुतशिलीसुखखण्डितविमहाः । मरणमन्यपप-  
प्रतिपेदिरे किञ्च सुहृसुहृगतमर्षुकाः ॥ ६७ ॥ मधुरा  
मधुबोधितामाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया । मधुराङ्ग-  
नया मुहुर्गन्धध्वनिभृता निभृताश्चसुज्जगो ॥ ६८ ॥ अरुणि-  
ताखिलश्लयना मुहुर्विदधती पथिकान्परितापिनः । विकच-  
किञ्चुकसंहतिरुचकैरुदहद्वहद्वह्यवहृश्रियम् ॥ ६९ ॥ कम-  
लिनी मलिनी दयितं विना न सहते सह तेन निषेवितुम् ।  
तमधुना मधुना निहितं हृदि स्मरति सा रतिसारमहर्निशम्  
॥ ७० ॥ सुहृदस्तरुणीनखक्षतानां प्रतिपक्षाः पथिकाङ्गनाङ्गना-  
नाम् । दहनचुतदिवसः समन्ताद्विपिने किञ्चुककुञ्जान् विरेजुः  
॥ ७१ ॥ किञ्चुकक्षितिरुहां विलसन्तः कुङ्कुमलाः कुटिलतां  
कलयन्तः । पाण्यचारणविदारणताम्राः कामकेसरिनया  
इव रेजुः ॥ ७२ ॥ प्रस्फुरत्प्रसुरालमल्लया वीरुधश्च तर-  
लाश्चक्राशिरैः । कीहिता इव कुसुमनारिभिः काममिश्रसमये  
समागते ॥ ७३ ॥ कूजितानि कलयन्वनप्रियो न प्रियो विरहि-  
णामजायते । मन्मथाक्षिरपि मयना दरं सादरं मुनिमनो-  
ऽन्वजं व्यथात् ॥ ७४ ॥ बहुकुलकुलमिलग्निमिन्दमालामर-  
कलक्रीडिल्लुजितोदयेन । अहह नियमिनोऽपि तत्तवि-  
न्ताश्च्युनमतयो मनयोपितो नयुः ॥ ७५ ॥ कुसुमनग-  
नानासुपैतुरामा क्रिसलयिनीमरलमन्य चूतयष्टिम् । वन-

दक्षिणुल्लसन्तं निरासे नलिनमनेषु पदं वसन्तलक्ष्मी ॥ ७६ ॥  
 विरमितमुमुमापर हसन्ती कुरुकराणिधू विडोक्थन्तम् ।  
 ददधुरिय सुराङ्गना निषण्णे सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु  
 ॥ ७७ ॥ सुहृदुपपत्ता विधूयमानं विरचितसहृदि दक्षिणा  
 निलेन । अलिङ्गलम्बाङ्गितं प्रपेदे नलिनमुखान्ताविर्षी  
 पङ्क्तिजिन्वा ॥ ७८ ॥ श्वसनचलितपङ्कगधरोष्ठे नानिहितं  
 ध्वनिगानधूनयन्ती । मधुसुरभिणि पदपदेन पुष्पे सुख इष  
 शालन्नामधूधुचुम्बे ॥ ७९ ॥ उत्सृष्टमधुनदशामिन् मानं  
 रत्नमादाय पदपदतिङ्गलधुगतिपूरान् । पुष्कोलिलस्य कलं  
 कूजितरन्नेन सस्वनाक्यमयमातनुते रसाल ॥ ८० ॥  
 उत्सृष्टाङ्गनिषक्तलघुरिरेक किञ्चिद्विनिद्रकुसुमोरकर  
 समृततश्च । आमूलनद्विनिषाद्रुतमाह्वयमात्रश्चिन् न कल  
 तनुते ललितसमाल ॥ ८१ ॥ धुन्वन्त्यमूनि मदमूर्च्छदलि  
 ध्वनीनि धृताधनीमहदयानि मधोर्दिनानि । निस्त द्रचन्द्र  
 वदनार्दनारविन्दसौरभ्ययोद्बदसगन्धसमीरणानि ॥ ८२ ॥  
 कुपितापि मेन पतिना सह का सहकारनिलोक्नजातरसा ।  
 तरसा रमते स न हा रमणी रमणीयतनु सुतनु सुरभी  
 ॥ ८३ ॥ स्थलकमलतरुणा कामिनीलोचनेषु क्षिपति  
 सुकुलमुग्धा पृथ्निनालं निशालम् । तदनु हरति हन्त  
 स्वातसर्वभ्यमासामयमनयविदग्धो धूर्तगम्भीरनेतु ॥ ८४ ॥  
 पथि पथि शुक्लचक्राह्वाराङ्गुराणा दिशि दिशि परमानो  
 वीरुषा लासदध्व । नरि नरि निरति द्राक्षसायकानुपपन्ना  
 पुरि पुरि निनिवृत्ता मानिनीमानचर्चा ॥ ८५ ॥ इह मधुप  
 यधूना पीतमङ्गीमधूना निलसति कमनीय कौकलीसद  
 दाय । इह नटति सलीलं मञ्जरी यञ्जुलस्य प्रतिपदमुप  
 दिश दक्षिणानिलेन ॥ ८६ ॥ विकसति सहैवारे म्फार  
 सौरभ्यमारे वहति धुतपटारे मन्दमन्द समीरे । कलशति  
 कलशच कोनिलोकोऽपि रुष्ट क्षणमपि न मृगाक्ष्या वल्लभो  
 दुर्लभोऽभूत् ॥ ८७ ॥ इह हि नयनवन्ते मञ्जरीरेषुपुङ्ग  
 च्युरणचनन्देहा वदहेलं सन्ति । तलमलिसमूहा हारि  
 ङ्कारिकण्ठा बहलपरिमलालीसुन्दर सिन्दुरारम् ॥ ८८ ॥  
 स्थाने स्थाने मलयमहत धूरयन्त्यङ्गुली पुष्पालीपु अर-  
 गजरज घानयोग्या परागा । जातं चूते मधु मधुकप्रेयसी  
 जानुदग्धं निर्दिग्धं सपदि मन्ते रागराज्याभिषेक ॥ ८९ ॥  
 प्रसूनकलिकाकुले निरलये करसर्पिणि स्फुरन्मधुमदङ्ग  
 मङ्गरमोक्ताङ्गुजिते । इति व्रमसुदृढैरुपवनावली  
 मण्डलीममण्डयदिव प्रियासुतुसुंघराजम् ॥ ९० ॥  
 निलामिभिरिजोमदे रचितगम्यगुञ्जारवै प्रसूनसुरमीरुतै  
 रिजितरज्यामस्य १ अत्योक्तशिरसि सितै मुनयनसितै

पदपदैर्निस्तारनिषेधितामितमधौ मधौ रमिरे ॥ ९१ ॥  
 मन्दोज्य मलयानिल किसलय चूतदृमाणा नन माद्यत्को  
 किलरूजित विचित्रिणामोद पुराण मधु । वाणानितुपरी  
 करोति सुरभि पञ्चम पञ्चपने युनामिन्द्रियपञ्चक्य सुगम  
 त्समोहसमादिन ॥ ९२ ॥ उद्यद्विदुमकान्तिमि किमलये  
 सात्रा रिपं विप्रतो मृत्तलीविरुत कलैरविशदव्याहार-  
 लीलाभूत । आन्यन्तो मलयानिलाहतिचै शातासहसे  
 मुहुर्भान्ति प्राप्य मधुप्रसङ्गमधुना मत्ता इनामी दुमा ॥ ९३ ॥  
 चूताना चिरनिर्गतापि कलिका वधाति न स रन समद  
 यदपि स्थितं कुरवक तत्कोरकापत्यया । कण्ठेषु स्थलित  
 गतेऽपि शिशिरे पुष्कोकिलाना रुत शङ्के सहरति सरोऽपि  
 चरितस्तुर्णाधिष्ठं शरम् ॥ ९४ ॥ पुष्पाणि प्रथमं तत  
 प्रकटिता स्वान्तोत्पया पङ्कजा पञ्चादुन्मदकोनिलालि  
 ल्लनाकोलाहल कोमल । इत्य प्रादुरभूदुपेय परित  
 प्राज्यप्रमोदपद प्रोद्दामदुमपणिपचितनलोणीमृदुमापति  
 ॥ ९५ ॥ स्तोत्रं चैरगुणोदयस्य विरहिप्राणप्रयाणानकृ  
 कार स्मरकारुण्यस्य सुदृशा शृङ्गारशिशाङ्गुर । ठोलाकेलि  
 कलासु मङ्गलपद वन्दी वनान्तरिया नादोज्य कलमृग  
 कण्ठकुहरेऽङ्गोलित ध्रुयते ॥ ९६ ॥ मौक्त्यच्युतपुष्परेणु-  
 पेंलीकुलालवालोदरे मन्दसन्दिमन्दपूरमरिते वातोत्प  
 पुष्पैः । खेल्तो ललित मधोगुणगगान्गायन्ति पुष्पधया  
 कान्तानामवरे धैयन्ति मधुर सक्त मधूलीरसम् ॥ ९७ ॥  
 आरुढो मल्लानिलद्विपर युक्तो विलासानुगे पीत  
 पुष्पविलोचनैरनलतापोरङ्गनाना गमै । अत्रान्धनपत्तने  
 मधुमहीपालस्तत कोकिलालीलालपमिलद्वमङ्गरिकामा  
 झारभेरीवै ॥ ९८ ॥ बारक्षीन वनस्थली ननना शोभा  
 वभाराग्वह पाञ्चान्नीडयति स तस्कर इव कूरै शरैर्मग्नय ।  
 शृङ्गार सगुण क्षमापतिरिव प्राप्त प्रतिष्ठा परा रात्रि  
 स्त्रीरुक्ते स सुगलललालजेव काश्ये क्रमात् ॥ ९९ ॥  
 साम्य सप्रति सेनते विचेकिल पाण्मासिकैर्मोक्तिकैर्माहीकी  
 दशननगारुणतरे पत्रैरशोकश्चित । शृङ्गालङ्घितकोटि किञ्चु  
 कमिद किञ्चिद्विद्वन्तायते माञ्जिष्ठस्तपकैश्च पाटलितोरण्येव  
 कैचिद्विधि ॥ १०० ॥ गर्भप्रण्युप चीरुधा सुमनसो मध्ये  
 ज्जुवर पङ्कजा वाञ्छामात्रपरिग्रह पिकनधूकण्डोदरे पञ्चम ।  
 किं च त्रीणि जगन्ति त्रिषु दिवसेद्विद्वैत्रैर्मनोवन्मनो  
 देनस्यापि चितोन्मिन्न यदि मवेदम्यासवदय घटु ॥ १०१ ॥

### मदनपूजा

कुसुमसुकुमारमूर्तिर्दधती नियमेन तनुतरं मण्यम् ।  
 आमाति मकरकेतो पाश्वेस्था चापयधिरिव ॥ १०२ ॥

१ प्रवालम् २ पङ्कजे ३ आन्दोलित ४ आत्र ५ समुह  
 ६ अमर ७ किरित ८ मङ्गलम् ९ मङ्गलस्य वरुणम्  
 १० रचना ११ लताया

## कुसुमावचयः

निजनयनप्रतिबिम्बैरमुनि बहुशः प्रतारिता कापि ।  
नीलोत्पलेऽपि विमृशति करमर्पयितुं कुसुमलावी ॥ १०३ ॥  
असंख्यपुष्पोऽपि मनोमवस्य पञ्चैव बाष्पार्थमयं ददाति ।  
एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूभिः ॥ १०४ ॥  
अताडयत्यल्यपाणिनैकं पुष्पोच्चये राजवधू-  
रशोकम् । तच्छेदहेतोरेलिपिक्लिमङ्गया विकृन्तिता बाल्यता  
स्मरेण ॥ १०५ ॥ अन्यत्र यूयं कुसुमावचार्यं कुरुष्वम-  
त्राक्षि करोमि सख्यः । नाहं हि द्वरे अस्मितुं समर्था  
प्रसीदतायं रचितोऽञ्जलिर्वः ॥ १०६ ॥ उच्चित्वा प्रथमम-  
वस्थितं मृगाक्षी पुष्पोषं श्रितवित्पं ग्रहीतुकामा । आरोढुं  
पदमदधादशोकयथावामूलं पुनरपि तेन पुष्पिता सा ॥ १०७ ॥  
मुखकमलकुसुममय्य यूना यदभिनयोऽवधू-  
र्बलादुन्मिष । तदपि न किल बालपक्षबाग्रमहपरया विविदे  
विदग्धसखा ॥ १०८ ॥ व्रततिविततिभिस्तिरोहितायां  
प्रतिपुवती वदनं प्रियः प्रियायाः । यदय्यदधरावलोपत्य-  
रकरवलयसन्निधेन तद्वियमे ॥ १०९ ॥ मिलसितमनुकुर्वती  
पुरस्ताद्वरिणिरुहाधिरुहो वधूर्लतायाः । रमणमृजुतया पुरः  
सखीनामकलितचापलदोऽपमालिलिङ्ग ॥ ११० ॥ सललित-  
मवलम्ब्य पाणिनांते सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाञ्छयान्या ।  
सकलकलमकुम्भविभ्रमाम्बासुरसि रसादवस्तरे खनाम्याम् ॥ १११ ॥  
मृदुचरणलतामृदुःस्थितत्वादसहतरा कुच-  
कुम्भयोमिरस्य । उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदयोक्-  
तरोषिचीपयान्या ॥ ११२ ॥ उपरिजतरुजानि याचमानां  
कुशलतया परिस्मरलोपोऽस्यः । प्रथितध्रुवपयोधरां गृहाण  
स्वयमिति सुष्ववधूतदास दोर्मर्याम् ॥ ११३ ॥ इदमिद-  
मिति भूरुहां प्रसूतैर्मुहुतिलोमयता पुरः पुरोऽप्या ।  
अनुरुहसमनापि नायकेन स्वरयति रन्तुमहो जने मनोभूः ॥ ११४ ॥  
विजनमिति मलयदंशुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य  
विपक्षमन्तिकेऽप्या । अभिपतितुमना लघुत्वमीतेरमवदमु-  
द्यति वल्लभेऽतिगुर्यां ॥ ११५ ॥ पूर्वं द्विरेफरिभृतिभ्या-  
ऋवत्या यत्नेरापुष्पमरणं हरिणाधि युक्तम् । व्ययं तदद्य  
पुनरप्यलकेषु मृद्वाः पुञ्जीमवशिजकुलभ्रमतः पतन्ति ॥ ११६ ॥  
सन्तु दुमाः किसलयोत्तरपुष्पभाराः प्राप्ते वस-  
न्तसमये कथमित्यमेव । न्यासैर्नययुक्तिमतोः पदयोस्तवेयं  
भूः पुष्पिता सुतनु पञ्चवितेव भाति ॥ ११७ ॥ अनुभवत  
युपत्यो भाग्यवत्यो नितान्तं कुसुमवलयवेलासद्वहेलासु-  
खानि । मम ॥ मधुराणां वाटपाटभरणं सपदि पतति  
पाटी पुष्पपाटीनिवेशे ॥ ११८ ॥ पाणौ पद्मधिया  
मधूकुसुमप्रान्त्या तया गण्डयोर्नीलेंद्रीवरसङ्कया नय-  
नयोर्वधूकनुद्यापरे । लीयन्ते कबरीमरे निजकुल-

व्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि स्थानानि  
रक्षिष्यसि ॥ ११९ ॥

## वसन्तवायवः

यथायथं ताः सहिता नमश्चरैः प्रभाभिरुद्धासित-  
शैलवीरुधः । वनं विशन्त्यो वनजायतेक्षण क्षणमुतीनां  
दधुरेकरूपताम् ॥ १२० ॥ विनयति मुदशो दशः परागं  
प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन । तदहितयुवतेरमीशमरुणो-  
द्धयमपि रोषरजोभिरापुपूरे ॥ १२१ ॥ स्फुटमिदमभिचार-  
मग्न एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम् । वरतनुसुनेपहृष्य  
पत्या मृदुकुसुमेन यदाहताप्यमूर्च्छत ॥ १२२ ॥ विगु-  
कमपि यौवनोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकारो ।  
परिमलितमपि त्रियैः प्रकामं कुचयुगसुञ्ज्वलमेव कामिनी-  
नाम् ॥ १२३ ॥ हिमलवसदृशः श्रमेद्विन्दनपनयतो  
किल नूनोऽवध्याः । कुचकलशकिशोरकौ कथंचित्तरलतया  
तरुणेन पस्पृशते ॥ १२४ ॥ समदनमवर्तसितेऽधिक्यं  
प्रणयवता कुसुमे सुमध्यमायाः । प्रजदपि लघुतां वभूव  
भारः सपदि हिरण्यमण्डनं सपठयाः ॥ १२५ ॥ अति-  
मन्दचन्दनमहीवरवातं स्तब्धकामिणालीकातरुजातम् ।  
अपि तापसानुपवनं गदनातीमन्दमङ्गुशुजदलिपुञ्जमकार्षीत् ॥ १२६ ॥  
उपवनतरुत्वाध्यापने लब्धवर्णो विरचित-  
जलकेलिः पञ्चिनीकामिनीभिः । प्रियसुहृदसमेपोराययौ योगि-  
योगस्थितिविदलवदशो दक्षिणो गन्धवाहः ॥ १२७ ॥  
आलिङ्गन्ते मेलयजतरुनासजन्ते वनान्तानाष्टुच्छन्ते विर-  
परिचितान्मालयाभिर्जरीघान् । अद्य स्थित्वा द्रविडमहिला-  
भ्यन्तरे श्वः प्रभाते प्रस्थातारो मलयमहतः कुर्वते संनिधा-  
नम् ॥ १२८ ॥ लताकुञ्जं गुञ्जमन्दवदलिपुञ्जं चक्रगम्  
समालिङ्गजङ्गं हुततरमङ्गं प्रबलयन् । मरुन्मन्दं मन्दं  
दलितमरविन्दं तरलयन्जोबुन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि  
दिशि ॥ १२९ ॥ मलयशिखरदाकैलासं मनोमवशास-  
नाद्भुवनवल्यं जेतुं वाञ्छन्वसन्तसमीरणः । विहितयसति  
कैलासप्रे मुञ्जह्रपरे हरं मनसि विमृशन्मीतः शङ्के प्रपति  
शनैः शनैः ॥ १३० ॥ पथि पथि लतालोलाक्षीभिः सवन्धु-  
रीकरं कुसुमनिकरं वरपन्तीभिः सहर्षमिवाचरितः । मधु-  
करवधूगीतासक्तं फुरङ्गकमास्थितः प्रसरति घने मन्दं मन्दं  
वसन्तसमीरणः ॥ १३१ ॥ उदयत्कावेरीलहरिषु परिध्वज-  
रङ्गे नटन्तः कुङ्कुण्डीकण्ठीरवरवलद्यप्रासितमोषितेमाः ।  
अमी चैत्रे मैत्रावरुणितकृतीकेलिकङ्केहिमलीचलद्वीहृदी-  
सकमुभयश्रृङ्ग चञ्चन्ति वाताः ॥ १३२ ॥ हेमाग्नोह-  
पत्ने परिमलसेयी वसन्तानिलश्रमलैरिव यामिकैर्मधु-  
करैरारब्धकोलाहलः । निर्यातस्वरया वनशिपवितः धीसन्ध-

पङ्कजवैलिं केरलवामिनीकुचतटे खञ्जः शनैर्गच्छति ॥ १३३ ॥ प्राशः प्राज्यमिन् श्रमं जलमिनी-  
सौरभ्यमारं बहुबुद्धमस्तनवानमन्नलतातटमीमिगालोक्यन् ।  
सीकुनेमन्दमन्यपनिव गतेर्गमभ्रानं विभ्रमानन्दं मन्द-  
मुपावगाम परनः पाटीरवाटीतदत् ॥ १३४ ॥ पानीयं नारि-  
केलीकृत्युहुहृहृत्कारि कडोलयन्तः बवेरीतीरतालुम  
भरितसुरमाण्डमाङ्कारचण्डः । एते तन्वन्ति वेद्यनललित-  
लताताण्डवं द्राविडह्रीरुर्पूपाण्डुगण्डस्थललुलितरया बायो  
दाक्षिणात्याः ॥ १३५ ॥ कानेरीतीरभूमीरुहमुजगम्भू  
मुक्तमुक्ताशिशः कर्णाटीपीनपीनस्तनरसनदशान्दोलनसन्द  
मन्दः । डोलछाटीललाटाळकललितउतालयसीलाविलोडः  
कष्टं नो दाक्षिणात्यः प्रसरति परनः पान्यकान्ताङ्गान्तः  
॥ १३६ ॥ ये दोलाकेलिकारः किमपि मृगदृशा मानतगु-  
च्छिद्रो ये सद्यः शृङ्गारदीक्षाव्यतिकरुरवो ये च लोकलयेऽपि ।  
ते कण्ठे लोटयन्तः पशून्तयसा पश्वन् रागराजं वान्ति खैर  
समीराः सरविजयमहासाक्षिणो दाक्षिणात्याः ॥ १३७ ॥

### वसन्तपथिकाः

वक्त्रेण शिरसि पतना निलं रुधिररुणेन दुर्बारः । मत्त-  
क्षिप इव पथिकः किञ्चकुसुमाङ्कुरेण मृतः ॥ १३८ ॥  
समवलोक्य विलासवनसलीं न पथिकैः पथि कैः पतितं  
मुनि । मलयजडुमगौरममेतुदोरसमीरसमीरितगहरीम्  
॥ १३९ ॥ वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना सहचरी यदि  
प्राणान्मुषेत्तदिह वचमागी मनसि कः । वयो वा जेहो वा  
कुसुमविशिखो वेति विशृङ्खलैर्हीति प्रव्यक्तं पिकनिकर-  
क्षाङ्गारमद्योत् ॥ १४० ॥ रे पान्याः खगृहाणि गच्छन्  
मुखं सेनाक्षणे मुच्यता मानं मानिनि मुखं बलमजने  
कोपावधवेन किम् । आयातः कुसुमाकरः क्षपयति प्राणा-  
न्वियोगातुरेभिर्येवं परपुष्टनादपटहो वक्तीन् वामात्रया  
॥ १४१ ॥ सा तन्वीति घनसनीति विरसत्रीलज्जनेनेति  
च खैरं सचरतीति यत्किं मयुरा बावं निचिनामपि । इत्थं  
विद्रुमपाटलापरुषां सीमन्तीर्ना ध्यायतो रोमाञ्चो रुदितं  
मिन् प्रलपितं पान्यस्य सज्जयते ॥ १४२ ॥ जघन्यस्य  
वर्ष्मयोगविधुरा भर्तुः सरन्ती यदि प्राणाज्ज्वति कस्य  
तत्पुलु महसजायते पातकम् । यान्नो कृतमध्वगेन हृदये  
तावत्तोर्मर्धनि श्रोदुष्टं परपुष्टया तव तवेत्युचैवैचोऽनेकशः  
॥ १४३ ॥ उन्नीलन्मधुगन्धलुन्वमधुपुण्यापूतचूताङ्कुरकीटलो-  
किल्लकलीकलकलैरुद्गीर्णकण्ठ्यपः । नीयन्ते पथिवैः कथं  
कथमपि ध्यानावधानशुणप्रासप्राणसमासमागमरोहासमी  
बासराः ॥ १४४ ॥ अर्धैर्नैर्मकरन्दशीकरसुगमचक्रणको-

किले मागं मार्गनिरोधिनी परिहृता शङ्खेष्टुमादाङ्क्या ।  
पान्यक्षीनवधतारादुपननं चण्डाडपिठं मधोरेषा सिद्धिनि-  
केन पट्टपदमयी भाङ्गारिणी सहतिः ॥ १४५ ॥ सज्जयते  
कृताता क्षतस्य रुधिर दृष्टम् डालासुतिः किञ्चिन्नैतदिहासि  
तत्कममयौ पान्यन्यसौ मृतः । आ ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकै-  
रारथकोलहले नूनं साहमिकेन चतुमुकुले दृष्टिः समारोपिना  
॥ १४६ ॥ एतस्मिन्विष्णुशान्तिनललितलनालीनमत्तान्ति-  
मालपशुशोभायतृच्युननहलरजोहादिहृद्ये वसन्ते । प्रेम-  
सेवाद्रमाहुस्त्रयलललस्य ग्रीदसीमन्तिनीना मन्दः कण्ठ-  
ग्रहोऽपि म्लयति हृदयं किं पुनर्विप्रयोगः ॥ १४७ ॥

### ग्रीष्मवर्णनम्

रंजे पुष्पैर्माप्ममासाद्य मही महीं सद्यः संशयन्ते स  
मृन्नाः । मृद्वैस्तारामि हर्षेण गानं गाने लौल्यं लेमिरे  
योगिनोऽपि ॥ १ ॥ अत्युल्लसद्विरहसमुजा मुजेन वक्त्रेण  
शारदमुष्णसुरोहेण । पीयूषोपसुमगेन च भाषितेन  
त्वं चेत्संसदि मृगालि कुतो निदापः ॥ २ ॥

### ग्रीष्मसमयसमाप्ताव्यानम्

प्रतिगतमर्षिजन्मना विच्छिन्नांशं समूहमवलोक्य । स्फुटि-  
तमपयससापादिव हृदयमठं तडागस्य ॥ ३ ॥ मुमगसलिला-  
वगाहाः पाबलसर्गसुरभिनयनाताः । प्रच्छाद्यमुक्तमनित्रा  
दिवसाः परिणामरणीयाः ॥ ४ ॥ देशे देशे जैमिन्दुरक्षा-  
लोकोमतेर्दिनकरमिडे । धौन धानं प्रहरति राक्ष पापगेहं  
शरणमनापुः ॥ ५ ॥ सजातपर्यङ्कपान्यतानि समुद्रहन्ति  
स्फुटपोटलवम् । विरैल्लरण्यकैरामिमशोदिनानि पद्मानि  
च वृद्धिमीरुः ॥ ६ ॥ प्रचक्रसूर्यः सृष्टणीयचन्द्रमाः सदाव-  
गाहसुतारिसचयः । दिनान्तरस्योऽम्पुपुष्टान्तमन्यो निदाप-  
कालोऽप्यशुपागतः प्रिये ॥ ७ ॥ दुःप्रेक्ष्यसूर्यगगनं निदापे  
कोपाज्जुल्लेखं मुखं नृपस्य । हरेः शयानस्य मृगालुल्लेखा  
कण्ठेन पुच्छं करिषः करेण ॥ ८ ॥ प्रायश्चित्त्वा  
वसुधामशेषं छायासु विश्रम्य ततस्तरुणम् । मौढिं गते  
सप्रति तिर्यग्मानां तैलं शनैरन्तर्यौमयासीत् ॥ ९ ॥ रवि-  
हुरक्षतवुरुहलुल्यता दधति यत्र शिरीषरजो रुचः । उपययौ  
विदधन्नवमल्लिकाः सुविखी चिरञ्जीवसपदः ॥ १० ॥ दलित-  
कोमलाटलकुचले निजवभूषितातुविवायिनि । मरुति  
वाति विलासिमिरुमदप्रमदनी मदलैल्यमुपादे ॥ ११ ॥

१ चण्डाडपिठं २ दिवान्येव कुराङ्ग मृगानः ३ धानिना धानिना-  
४ मसूरा ५ वृषविदेवः ६ वट्टे-पाटलवर्णनि ६ मासुराणिः  
७ पट्टे-विक्षामशालीनि ८ अपु- ८ हेतन्ते इत्यर्थः ९ वचन्ते  
इत्यर्थः १० अथीये ११ जघनम्

१ वृद्धीति हिन्दुध्यानीभाषया इत्येवेत्यर्थः २ वमन्तर्तुः ३ पान्दः

निदधिरे दधितोरसि तत्क्षणक्षपनवारितुषारभृतस्रवा । सरस  
च दनरेणुरक्षणा विचकरे च करेण वरोरुभि ॥ १२ ॥  
कर्मणि तत्र समतिर्गमित्री सममृतुसिन्धुनिवावधीरितस्र ।  
इति निरचितमल्लिकाविकास मयत इव सा मधु निदाघ  
काल ॥ १३ ॥ बलपदपि बल मिषोविरोधि प्रभवति नैव  
निपक्षनिर्जयाव । सुवनपरिमरी न यत्तदानीं तमृगुण क्षण  
सुमनीचकार ॥ १४ ॥ अपि शिशिरतरोपचारस्योभ्य द्वितय  
मिद युगपत् सखमेव । जपितरविदीधितिश्च कालो दधित  
जनेन सम च विप्रयोग ॥ १५ ॥ तसां महो विरहिणा  
मिव चित्तवृत्तिस्तृण्णाधरोषु कृणोरेव श्रुद्धिमेति । सूर्य  
कौर्द्धति दुवचनै चको नु छाया सतीव च विमुञ्चति पाद  
मूलम् ॥ १६ ॥ छाया विद्योगिनितेव गता कृशत्व तस  
पय सिन्धुमानसबद्धभूव । केनाधुना नत गनागवलोकनीय  
क्रुद्धोत्तमर्गमुत्समङ्कलरत्नवत् ॥ १७ ॥ रिक्तेषु वारि  
वधया विपिनोदेषु मध्याह्नज्जितमहातपतापतप्ता ।  
रक्तधा तरोत्थितदमामिषिखाच्छनेन जिह्वा प्रसायं तारो  
जलमययन्ते ॥ १८ ॥ सुखद्वितिसखलक्ष्यण्डमातङ्गतापा  
स्वितजलजलस्यो राजते राजहस । रजतपट इषय  
विदुमावद्वधापविनरविगलन्दु कम्पुकण्ठि प्रतीहि ॥ १९ ॥  
रजनिचरयामेध्यादिशन्ती रतेच्छा किमपि कठिनयन्ती  
नालिकेरीफलम् । अपि परिणमयित्री राजरम्भाफलान्  
दिनपरिणतिमोम्या वर्तते श्रीमलक्ष्मी ॥ २० ॥ निजा  
वायच्छाया श्रयति महिष वर्दमधिया द्युत गुञ्जापुञ्ज रुधिर  
मिति बाक कलमति । सखसर्पसर्प सुषिरिवर ताप  
विनस सचीत्कातधूत प्रविशति कर पुञ्जरते ॥ २१ ॥ तदा  
रक्षावाता दरदलितमक्षीमुकुलिता वनो मित्राणाना मलय  
जसाद्राद्रिनपुणम् । निदाममिद्रोपलपितममिषाय शृगदशा  
परिव्यङ्गोन्नत पुनरपि शनैरुदरयति ॥ २२ ॥ जलद्रा  
शय्याया विषमिसलये केवलया शिरीषैरुत्तसा विचित्रि  
मयी हारवना । पुत्रावेणाहोना मलयजरसाद्राश्च तनो  
विना तस मत्र रतिरमणमृत्त्युजयविधि ॥ २३ ॥ इत्यन्ति  
हृदयानि यच्छृणुशीतला वेणवो यददति कैरम्विता  
शिरीषाधुना वारुणी । भवति च हिमोपा सनमनो यदे  
णीदृशो हवेत्परि सखितो रतिपते प्रसादो गुरु ॥ २४ ॥  
मूत्र बालकरीरुषां सुमन्यो जातीतरुणा त्वच सारथ्यन्दन  
शायिना निष्ठलान्नाद्रांशपशोवस च । शैरीषी कुसुमो  
घाति परिणमनोचय सोम गणो श्रीधेणोप्पहर पुत्र  
मित्र ददे दण्डाय पश्येव ॥ २५ ॥ अत्रारै मचितव  
भूमिदमि अगावरात्र वीरसिमांशो क्रितीन तीनम  
भितो वासु पुत्रजननम् । अय्यमासि नखपक्वाणि छरि

तामाशा जल तीव च श्रीधेऽभिन्नवन्दहिदीपितमि श्रीधे  
जगद्वर्तते ॥ २६ ॥ पाश्चात्यैर्मरुगालतैस्त्रिजगतासु मूलवत्  
दस्ता दावाभिर्जलितरपारगहनान्यप्यानयन्मसताम् । बाया  
मिस्तृणपत्रधूलिनिकरान्-वन्निहाय स्थले श्रीधम शुष्य  
दधुच्छमल्लकुटुम्बतस समभ्यागत ॥ २७ ॥ अत्यन्त  
सितमशुक मुचि मधु खापोदमञ्ज रज कर्पूर विधुतार्द्र  
चन्दनकुचद्वन्द्व कुरङ्गीदश । धारावेशम सपाट विचित्रि-  
स्रग्दाम च द्रविण्यो धात सृष्टिरिय दृष्टैव तव न श्रीधो  
उपविष्यथपि ॥ २८ ॥ माकदुग्धमञ्जरीव वसतिस्तत्सहै  
वर्तन सा नो मञ्जुलता वच सु मधुना सर्व सह प्रसितम् ।  
एतत्सिमुत दु श्रन मृदुहृदा नि तामिनस्तसखे श्रीमीलक  
रुणो द्विजोऽयमिति हि रत्र श्रीधम मुष्णाहि न ॥ २९ ॥ कानि  
स्थानानि दग्धान्यतिशयगहन सन्ति के वा प्रदेशा किं वा  
शेष वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टेजा । चण्डज्वाल  
बलीढस्फुटिततलुताप्रस्थिसुकाट्टहासो दावाभि । शुष्कवृक्षे  
शिखरिणि गहनेऽधिष्ठित पश्यतीव ॥ ३० ॥ बाले मालेय-  
मुचैर्न भवति गगनव्यापिनी सीरदामा किं त्व परमान्तवायुर्नै  
लिनयसि मुधा वरुममुप्रवाहै । एषा शोद्धतमद्विपकटका  
गङ्गुण्णवि-ग्योपलाना दावाभि सप्रवृद्धा मलिनयति दिश  
मण्डल धूमलेखा ॥ ३१ ॥ स्त्रीत शीत गत क क शिशिरि  
रग क्षास्ति हेमन्तमास कैते पानीयपूर्णा मलिनजलधरा क्षय  
विसुखमेव । इत्युर्बन्त्ययानैरिव सुखमुत्सैर्मिहिरैर्ननेतो  
वातौषभ्रागतोऽसौ प्रकटितविजयस्तम्भचित्तेर्निदाघ ॥ ३२ ॥

मध्याह्नः

एष सूर्याशुतस्रो मृग कुतस्त्रमाश्रित । साधुर्गोमपरि-  
क्षीणो नीच प्राप्येव सीदति ॥ ३३ ॥ मध्याह्ने नूनमात्रो  
ऽपि तिम्मतपोपशान्तये । दधु कमलिनीपत्रमापनमिषेपरि  
॥ ३४ ॥ दुःसहसतापमयासपति मध्यास्थिते दिवसनाये ।  
छायासिब वाञ्छन्ती छायापि गता तद्वत्तानि ॥ ३५ ॥  
रचमप्युन्नैरभितापितो भूत विदसमान पथि तप्तसुभि ।  
अग्राङ्गणो जिलमति श्वसन्मुहु कणी मयूरस्य तले निषी  
दति ॥ ३६ ॥ अक्षदिपूणमनिलक्षणाना दत्तो निवास वद  
च दनेन । इतीव रोषाद्यनस्य वाधुर्ज्यशोपयचन्दनमङ्गससम् ॥  
३७ ॥ सुप्रति तिम्भरुचौ ककुभ कौर्द्धयितयेव विद्रुम्भिता  
पया । जतमुगनापरिग्रहा स्थित रुधिरया विरयायिदिनधिया  
॥ ३८ ॥ तरुणतारणितेव पुञ्जसतसदेह पतति जटङ्गद पत्ये  
षट्कलेह । हरिषिप मल्लिर्भी सङ्ख्या तस नीर न भवति  
न च याति क्रियति प्राप्य तीरम् ॥ ३९ ॥ निरी मिहिर  
विष्यदीच कयनतिगमनी स्थलमठारैरहच्छाया जल  
विचेष्टते । गनपतिमुपद्रोषैतथैरम अमरेषुभि सिद्धान्त



धुरामेणाः कच्छस्थलीमपिशेते ॥ ४० ॥ भानोः पादैर्दहन  
पर्येदंस्मान्तराणांमुक्तमन्तः फिल विटपिना प्राणपिण्डा  
इवामी । गाढोदन्त्याकुलितमनसो भिन्नचक्षुष्युत्पन्ता कोकू-  
यन्ते विहगशिताय. कोटराणां मुखेषु ॥ ४१ ॥ वहद्वहल  
मारुतप्रसरदक्षिणैरिव स्फुरद्भुमणिमण्डलयुतिवितानकै-  
स्तापिता । विसारि वपुरात्मन सपदि वामरश्रीरियं चलन्मरु-  
मरीचिकासिचयपल्लवेनाश्रयति ॥ ४२ ॥ विशन्तीनां ज्ञातु  
जघनपरिपैर्भृगदशा यदम्भ सप्राप्त प्रमदवनयाप्यास्रत  
सुवम् । गर्भारे तन्नामीकुहरपरिणाहाप्यनि रसरुहुंकारस्फार  
रचयति निनादं नयति च ॥ ४३ ॥ घचे पल्लतादलेप्सुरूपरि  
म्बं कर्णतालं द्विष शम्भस्तम्बरसाग्नियच्छति शिखी मन्त्रे  
शिखण्ड । शिर. मिथ्या लेदि शृणालकोटिरसद्वाङ्मुर शक्नो  
मप्याहे महिषश्च वाञ्छति निजच्छायामहाकर्दमम् ॥ ४४ ॥  
सर्पसारिणि वारिशीतलले विन्यस्तपुण्योक्तेर नीरन्त्रे कदली-  
वने गुरुदलच्छायाहताकल्पि । कर्पूरगरुपङ्कपिच्छल-  
घनोसुहृत्तनालिङ्गिभि कान्ताकेलिरतैरहो सुकृतिमिमं प्यदिनं  
नीयते ॥ ४५ ॥ उद्दामधुमणिमुतिव्यतिकरप्रकीर्णदकोपल-  
ज्वालाजालजटालजालतटीनिष्कृजकोयथ । भौमोष्म  
ह्नमानसूर्यकिरणां कृपकाशा दशमासु कर्म समापयन्ति  
पिगमूर्मप्याहृष्ट्या दिश. ॥ ४६ ॥ मप्याहे हरितो हुता-  
शनसुच कामोऽपि वामधुना पाटीद्रवचर्चिता स्तनतटीमा-  
साय निद्रायते । एणा. केसरिणोऽपि केसरसदोपान्ताश्रिता.  
शेते छायाभङ्गता न मुञ्चति तरुबोधा नरोदामिव ॥ ४७ ॥  
मप्याहे चलतालवृन्तमनिल सयोरमना सेवते वारि खेद  
मिषेण शीतलधुरश्लोमालम्बते । निद्रा नेत्रमुपैति पश्म-  
शुगलच्छायाश्रिता दैहिकी पान्थानामथ पादयोर्निपतति  
छायापि ना यान्तिरति ॥ ४८ ॥ काङ्गमयां कृतमालमुद्रतदलं  
कोयथिकधीवते तीरादमन्तकशिम्बिचुम्बितमुखा धावन्त्यप  
पूर्णिका । दास्युहैस्तिनिदास कोटरवति स्वन्वे निलीय  
स्थित वीरभीडकोतकृतितमनुकन्दन्यथ कुकुटा ॥ ४९ ॥  
खे मे कर्मणि सनियोज्य सुहृदो भूमीसुखमग्निरथश्च  
निर्मयमारचय्य भगान्सप्रासरागोदय । खालोकक्षण  
बोदिशैवमधुनोरत्नातं विचिन्त्यत्रि प्यान्त क्षापि निलीन  
मैम्बरमणिर्व्यामप्राप्तरोहति ॥ ५० ॥ छाया सशयते तलं  
निटपिना श्रान्तेव पान्थै सम भूतं याति सरो जलस्य  
जहता ग्लानेन मीनै सह । औचामल्यहिमांशुदीधितिरेप-  
स्ततेन लोचै समं निद्रा गर्भगृह सह प्रविशति ज्ञान्तेव  
कान्ताजने ॥ ५१ ॥ ईप्णाळु शिशिरे निषीदति तरोर्मूलल-

वाले शिखी निर्मिषोपरिकर्णिकारकुसुमान्धारते पदपदा ।  
ततं वारि विहाय तीरनिलिनी वारण्डव सेनते श्रीडायेस्म-  
निवेशिपञ्जरशुकः ज्ञान्तो जलं याचते ॥ ५२ ॥ स्वन्वाप्ति-  
न्धुरयूषगण्डकषणव्यासैक्तदानोदकान्सेनन्तं मधुग मही  
रुहशिर. पुण्याणि हिंत्वा मृशम् । लीयन्ते पलमूर्कुन्या  
कुहरे निर्यन्दमेते खगा विहालीढनधुस्रो भृगगण्डा  
यासु विश्राम्यति ॥ ५३ ॥ उत्ततोऽयमुरगम शिखितलच्छाया  
समालम्बते वैर साहजिक विहाय च शिखी मूल तरो.  
गच्छति । याचन्ते च जलं निकुञ्जमनेन वृण्यातुरा सारिका  
स्तते वारिणि पङ्कजानि मधुपास्त्यक्त्वा श्रयन्ते लता.  
॥ ५४ ॥ अङ्गं चन्दनपाण्डु पङ्कनमृदुस्तान्मूलताम्रोऽप्यो  
धारायध्रजलमिषिकक्षेपे धौताञ्जने लोचने । अन्त पुष्प-  
सुगन्धिपार्द्रकवरी सर्वाङ्गलधाम्बर रामाणां रमणीयता  
विदधति श्रीप्यापराङ्गामे ॥ ५५ ॥ पान्थानां प्रमदा इव  
प्रतिदिन दैव्यं हृदिष्यो ययुर्दृश्यन्ते स दिगम्बरा इव वने  
पञ्चोज्जिता. पादपा । नि श्वासा इव ह्र सहा विरहिणा  
वाता वसु सरत पाय पायसिव प्रियाघररस पाथ पशु  
प्राणिन ॥ ५६ ॥ अस्वाध्याय पिकानां मदनमखसमारम्भ  
णसाधिमसो निद्राया जन्मलभं निमपि मधुलिहा कोऽपि  
दुर्मिक्षकाल । विट्थिर्नोत्सुकानां मलयजमरुता पान्थकान्ता  
कृतान्त प्रालेयोर्मूलमूलं समजनि समय कश्चिदौत्पाति-  
कोऽयम् ॥ ५७ ॥ पनच्छायासु हंसा मुकुलितनयना दीर्घिका-  
पशिनीनां सौधान्यत्यर्थतापाङ्गलमिपरिचयद्वेषिपापयतानि ।  
बिन्दुक्षेपापिपासु परिसरति शिखी श्रान्तिमद्वारियत्रं  
सरैरसै समप्रस्वमिन कृपगुणैर्दोष्यते सैरसति ॥ ५८ ॥

जलकेलिः

निजप्रियसुखभ्रान्त्या हर्षेणाचुम्बदम्बुजम् । दद्याधरा  
तु भृङ्गेण सौकारमकरोन्मुदु ॥ ५९ ॥ ललितसुरसा तरन्ती  
तरलतरङ्गोद्यधालितनितम्बा । विपरीतरतासक्ता किमदृश्यत  
सरसि या सरया ॥ ६० ॥ एता गुरुश्रेणिपयोधरत्वा  
दास्मानमुद्रोदमशकुनल । गाढाङ्गदेवाङ्गुभिरप्सु बाणा  
क्लेशोत्तर रागवशाद्व्यजन्ते ॥ ६१ ॥ अमी शिरीषप्रसथावतंसा  
प्रश्रितिनो वारिविहारिणीनाम् । पारिहृता स्रोतसि निम्न-  
गाया शैवाललोलाश्लयन्ति मीनान् ॥ ६२ ॥ आसा  
जलस्फाजनतयराणां मुक्ताफलस्यर्धिषु शीकरोषु । पयो-  
धरोत्सर्पिषु शीर्यमाण सलक्ष्यते न च्छिद्रोऽपि हार  
॥ ६३ ॥ आवर्तशोभा नतनामिकान्तेर्मन्त्रो मुधा  
द्वन्द्वचरा स्तनानाम् । जातानि रूपानयवोपमानान्य  
दूरवर्तिनि निलसिनीनाम् ॥ ६४ ॥ तीरस्थलीवर्हिमि

१ दिनान् २ मयदुतम् ३ गुह्यम् ४ सत्यं ५ पितृति  
६ उष्णहृत्त

४३ छ. २. मां.

१ मयूर २ अयवा ३ गजसम्प्ल ४ लिममोदकान्  
५ भृङ्गा ६ नीलरत्ने ७ निश्चलम् ८ बासी ९ निरेपे १० सूर्य-

रक्तलापैः प्रसिग्न्यकैरभिनन्यमानम् । श्रोत्रेषु संमूर्च्छति  
रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम् ॥ ६५ ॥ संदष्ट-  
वस्त्रेष्वबलानितम्बेष्विन्दुप्रकाशान्तरितोदुत्तुल्याः । अमी  
जलापूरितसूत्रमार्गा मौनं मज्जन्ते रशनाकलापाः ॥ ६६ ॥  
एताः करोत्येतिवारिधारा दर्पात्सखीविर्वेदनेषु सिक्ताः ।  
वकेतराग्रैरलैस्तारुण्यश्र्वरुणान्धारिलवान्वहन्ति ॥ ६७ ॥  
उद्वन्धकेशश्रुतपत्रलेखो विक्षेपिमुक्ताफलपत्रवेष्टः । मनोज्ञ  
एव प्रमदासुखानामम्भोविहारकुलितोऽपि वेषः ॥ ६८ ॥  
उन्मृष्टपयाः कलितालकान्ताः कण्ठेषु लघ्ना जघनं स्थान्तः ।  
स्तनस्यलेप्यादृतिमादधाना गता वधूनां प्रियतां जलौघाः  
॥ ६९ ॥ हृतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टे लब्धान्तरैरेभिरतीव  
मत्वा । सुसंहितेनेति तदा जलानामदायि मथ्यं न कुच-  
द्वयेन ॥ ७० ॥ निरीक्ष्य वेषीप्रतिबिम्बमेणीदृशो मुजंग्रम-  
मावहन्त्यः । पतद्भुक्तं धृतबाहुमूलं क्षम्पाप्रकम्पाकुलिताः  
प्रचलुः ॥ ७१ ॥ अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा विपङ्कतीर-  
स्खलितोर्मिसंहतिः । पयोऽवगाढं कलहंसान्नादिनी सया-  
जुहावैव वधूः सुपगरा ॥ ७२ ॥ प्रशान्तचर्माभिभवः शनै-  
र्विवाग्निलसिनीभ्यः परिमृष्टपङ्कजः । ददौ मुजालम्बमिवात्त-  
शीकरस्तज्जमालान्तरागोचरोऽनिलः ॥ ७३ ॥ गतैः सहार्पैः  
कलहंसविक्रमं कलममरैः पुलिनं नितम्बिभिः । मुखैः  
सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरस्रियः साम्यगुणाक्षिरासिरे  
॥ ७४ ॥ विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्कजाः पुरो विगाढाः सखिभि-  
र्महत्त्वतः । कर्मचिदापः सुरसुन्दरीजनैः समीतिभिस्तत्त्व-  
यमं प्रपेदिरे ॥ ७५ ॥ विगाढनात्रे रमणीभिरभ्रमसि प्रयत्न-  
संवाहितपीवरोहभिः । विभिद्यमाना विससार सारसाउदस्य  
तीरेषु तरङ्गसंहतिः ॥ ७६ ॥ शिलाघनैर्नकसदासुरस्वले-  
र्हृत्सिधैश्च वधूपयोधैः । तदाभिनीतेन विभिन्नवीचिना  
रूपय मेजे कल्पत्यममसा ॥ ७७ ॥ विधूतकेशाः परि-  
लोलितसजः सुराङ्गनानां प्रविलसच्चन्दनाः । अतिप्रसङ्गाद्विहि-  
तागसो मुहुः प्रकम्पनीयः समया इवोर्मयः ॥ ७८ ॥  
विपद्वाचितोन्मथना नखप्रगास्तिरोहिता विघ्नमण्डनेन ये ।  
हतस्य शोषानिब कुङ्कुमस्य ताप्यिकरघनीयान्दधुरस्यथा स्त्रियः  
॥ ७९ ॥ प्रियेण संमथ्य विपद्वासंनिधायुषाहिता वदसि  
पीवरसने । राजं न काचिद्विजहौ जलाविलो वसन्ति हि  
प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥ ८० ॥ असंशयं न्यस्युपान्त-  
रक्तां यदेव रोदुं रमणीभिरञ्जन्म् । हृतेऽपि तस्मिन्सति-  
लेन मुह्यतां निरास रागो नयनेषु न श्रियम् ॥ ८१ ॥  
पुति बहन्तो यनितयमसंका हताः प्रजोगादिच वेषिभि-  
जलः । उपभुतासाद्यगशोचनीयता च्युताधिकापाः सचिवा  
इवाययुः ॥ ८२ ॥ विपद्गलेषा निरलक्ष्यपपा निरञ्जनादी-

रपि विभ्रतीः श्रियम् । निरीक्ष्य रामा बुबुधे नमश्चै-  
रलंकृतं तद्वपुषैव मण्डनम् ॥ ८३ ॥ तथा न पूर्वं कृतभू-  
णादरः प्रियानुरागेण विलासिनीजनः । यथा जलाद्रौ नव-  
मण्डनश्रिया ददाह दृष्टीश्च विपक्षयोपिताम् ॥ ८४ ॥  
शुमाननाः साम्बुरुहेषु गीरवो विलोलहाराश्रलफेनपङ्क्तिषु ।  
वितान्तगौर्यो हृतकुङ्कुमेष्वलं न लेभिरे ताः परभागमूर्ध्नि  
॥ ८५ ॥ हृदाम्भसि व्यसवधूकराहते रवं श्रुदङ्गधनिधोर-  
मुज्जति । मुहुः स्तनैस्खालसमं समाददे मनोरमं नृलमिव  
प्रवेपितम् ॥ ८६ ॥ श्रिया हसद्भिः कमलानि सस्मितैरलं-  
कृतान्धुः प्रतिमागतैर्मुखैः । कृतानुकूल्या सुरराजयोषितां  
प्रसादसाफल्यमवाप जाह्नवी ॥ ८७ ॥ परिरुग्मीनविष-  
हितोरवः सुराङ्गनासासविलोलदृष्टयः । उपाययुः कम्पित-  
पाणिपल्लवाः सखीजनस्थापि विलोकनीयताम् ॥ ८८ ॥  
भयादिवाक्षिष्य क्षपाहतेऽम्भसि प्रियं सुदानन्दयति स  
मानिनी । अङ्गविभ्रमेरसहितैर्मनो हरन्ति रामाः कृतकै-  
रपीहितैः ॥ ८९ ॥ तिरोहिताम्भानि नितान्तमाकुलैरपि  
विगाहादलकैः प्रसारिभिः । ययुर्वेधूनां वदनानि सुल्यता  
द्विरेफयुन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥ ९० ॥ करौ धुनाना नव-  
पल्लवाकृती पयस्यगात्रे किल जातसंभ्रमा । सखीषु निर्वाण्य-  
मघाध्यवृष्टितं प्रियाङ्गसंरूपमवाप मानिनी ॥ ९१ ॥ प्रियैः  
सलीलं करवारिवारितः प्रवृद्धनिःश्वासविकम्पितस्तनः ।  
सविभ्रमाधूतकरप्रपल्लवो यथार्थतामाप विलासिनीजनः  
॥ ९२ ॥ उदस्य धैर्यं दयितेन सादरं प्रसादितायाः करवारि-  
वारितम् । मुखं निमीलन्नयनं नतभ्रुवः श्रियं सपत्नीवद-  
नादिवाददे ॥ ९३ ॥ विहस्य पाणौ विधूते धृताम्भसि  
प्रियेण वध्वा मदनार्दचेतसः । सखीव काथी पयसा घनी-  
कृता बभार वीतोच्चयवन्धममुकम् ॥ ९४ ॥ निरञ्जने  
साविविलोकिते दशावयावकं वेपथुरोष्ट्रपल्लवम् । नतभ्रुवो  
मण्डयति स विग्रहे बलिक्रिया चातिलकं तदासदम् ॥ ९५ ॥  
निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथुः ।  
निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रयो न तासां मदनो उ-  
पमये ॥ ९६ ॥ प्रियेण सिक्ता चरमं विपद्गतश्रुको-  
काचिन्न तुतोष सान्त्वयैः । जनस्य रूढप्रणयस्य चेतसः  
किमप्यमर्षोऽनुनये शृणायते ॥ ९७ ॥ अञ्जलौ जलमधीर-  
लोचना लोचनप्रतिशीरलान्द्रितम् । आत्तमात्तमपि कान्त-  
मुक्षितं कातरा शफरताद्विनी जहौ ॥ ९८ ॥ निघ्ननाभि-  
कुहरेषु यदम्भः प्रावितं चलदृष्टां लहरीभिः । तद्वयैः कुङ्कुमैः  
सुरनायैः स्मारिताः सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ ९९ ॥ संशोभं  
पयसि पुनर्महामुग्धमधीमाजा कुचपुगलेन नीयमाने ।  
विसेपं युगमगमदयाङ्गनाशोरुद्धतः क इव सुखावहः पोरम्

॥ १०० ॥ किं तावत्सरसि सरोजमेतदारादाहोभिन्मुखमव  
मासते तरुण्या । सद्यस्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्वि  
व्योक्तैर्वकसहवासिना परोक्षे ॥ १०१ ॥ योग्यस्य दिनयन  
लोचनानलार्चिर्निर्दिग्धसरपृतनधिराज्यलक्ष्म्या । कान्ताया  
वरकलशोद्यते पयोभिर्वक्त्रेन्दोरकृतमहाभिषेकमेक ॥ १०२ ॥  
पर्यन्ते सरसि हृतंऽशुकं पयोमिलोलाक्षे सुरतगुणवपनपि  
प्यो । सुश्रोण्या दलनसनेन वीचिहस्तनखेन द्रुतमकृताञ्जिनी  
सखित्वम् ॥ १०३ ॥ नारीभिर्गुरुजघनस्थलाह्वानाभासश्री  
विजितविकासिगारिजानाम् । छोटव्यादपहरता तदङ्गरागं  
सजज्ञे सकलस्य आशयो जलानाम् ॥ १०४ ॥ सौगन्ध्य  
दधदपि काममङ्गनाना दूरत्वाद्व्रतमहमानोपमानम् । नेदीयो  
जितमिति लज्जयेव तासामालोले पयसि महोत्पन्नं मज्ज  
॥ १०५ ॥ प्रप्रष्टे सरमसममसोऽवगाहकीडामिर्विदलित  
यूषिकापिशङ्गे । आकल्पे सरसि हिरण्यवैवधूनामोर्माभिपुति  
शकलैरिव व्यराजि ॥ १०६ ॥ आस्माकी शुनितद्वशमसौ  
तनोति च्छायेन श्रियमनपायिनीं निभेभि । मत्वेवं स्वगुणपि  
धानसाम्यस्यै पानीर्यरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥ १०७ ॥  
निर्घाते सति हरिचन्दने जलौघैरापाण्डोर्गतपरभाग्याङ्ग  
नायाः । अहाय स्तनकलशद्वयादुपये निच्छेद सहृदययेव  
हारपथ ॥ १०८ ॥ अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सफुल्ल  
स्फुरितसरोरुहावतंसा । प्रेयोमि सह सरसी निषेव्यमाणा  
रक्तनं व्यथित वधूदशा सुरेय ॥ १०९ ॥ आन्तीना वृहदम  
लोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदशासुरोक्तकुम्भी । हाराणा  
मणिभिरुपाधितौ समन्तादुत्सरेऽगुणगुणप्रकाशमयेव ॥ ११० ॥  
आरूढ पतित इति स्वसमोऽपि स्रच्छाना परिहरणीयता-  
मुपैति । कर्णेभ्यश्च्युतमसितोत्पन्नं वधूना बीचीभिस्तदभु  
यसिरासुरा ॥ १११ ॥ दन्तानामधरमयावकं पदानि प्रत्य  
प्रास्तनुमविलेपना नखाङ्का । आनिन्दु श्रियमधितोयमङ्ग  
नाना शोभायै विपदि सदाधिता भवन्ति ॥ ११२ ॥ कस्या  
श्चिन्मुखमनु दौतपत्रलेख व्यातेने सलिलमरावलम्बिनीभि ।  
निञ्जलकन्यतिकरपिञ्जलान्तराभिश्चिन्धीरलमलकाभ्रगच्छरीभि  
॥ ११३ ॥ अविरलमिदममम स्रच्छयोच्छालयन्त्या विक-  
चमलशोभोत्तानहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्ध कामबाणा  
तिथिम्य सलिलमिव वितोर्णे बालरीलासुखेभ्य ॥ ११४ ॥  
जलविलुलितनखव्यक्तनिशोन्नताभि परिगततटयूमिज्ञान  
मात्रोत्थिताभि । कनकरुचिरकुम्भश्रीमदामोगतुङ्गस्तननिनि-  
हितहस्तसत्सिकामिर्वधूभि ॥ ११५ ॥ एतस्या करिकुम्भ  
सनिमुच्यप्रगमारगृष्टे लुहल्लागर्भगेन्द्रमौक्तिकसरयेणी  
मनोहारिणि । दूरादेत्य तद्वद एव पतितो वेगाद्विलीन कथ  
को वाज्योऽपि विलीयते न सरस सीमन्तिनीसगमे ॥ ११६ ॥

### प्रपापालिका

यथोर्धाक्ष मित्यन्तु पवित्रो निरलाहुति । तथा  
प्रपापालिकापि धारा वितलते तैतुम् ॥ ११७ ॥ अहुत्यम  
निरोधतन्वतुतार धारमिय कुर्वती कर्कर्यो न पर पयो नि-  
पुणिका दातु प्रपापालिका । विक्षिणहुतिना करेण दशना-  
पीठं शनं पान्य हे निष्पन्दोर्ध्वनिलोचनस्त्वमपि हा जानामि  
पातु पय ॥ ११८ ॥ दूरादेव कृतोऽञ्जलिर्न तु पुन  
पानीयपानोचितो रूपालोमनकौतुकाद्यचलितो मूर्धा न  
शान्त्या वृष । रोमाञ्चोऽपि निरन्तर प्रकटित प्रीत्या न  
शैत्यादपामशुण्णो विधिरध्वगेन निहितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम्  
॥ ११९ ॥ गन्तुं सत्वरमीहसे यदि पुनर्व्यालोदवेणीलता  
द्रष्टुं वा सख्युत्पिबिनीमनुदिनं वाता समुक्थंसे । तत्तुष्य  
क्षपि मुग्धमन्धरवलज्जैरान्तर्दधाध्वगानेता दूरत एव हे  
परिहर ज्ञात प्रपापालिकाम् ॥ १२० ॥ मध्याह्नेऽ-  
तिखरे निदाघसमये तापोऽप्यनो वर्तते शीते पुञ्जतटे  
विचित्रविटपे भो पान्य विश्रम्यताम् । एकाकी च  
मनान्हं च तरुणी श्रुत्या प्रपा वर्तत लज्जेहं तुनती स्वयं  
तु चतुरो जानासि कालोचितम् ॥ १२१ ॥ कस्य तरुणि  
प्रेषा पयिक न किं पीयतेऽस्या र्यैवो धेनुनामप माहिप  
पयिक रे वार कथ मङ्गल । सोमो याव शनैश्चरोऽमृतमिदं  
ततोऽचरे दृश्यते भो भो पान्य विलाससुन्दर सखे यदोचते  
तत्पिब ॥ १२२ ॥ मध्याह्नं गमय त्यज धमजल स्थिरा  
पय पीयता मा शून्येति विमुञ्च पान्य विनश शीत प्रपा-  
मण्डप । तामेव स्मर घसरस्सररजस्तदा निजप्रेयसीं त्वञ्जित  
तु न रक्षयन्ति पयिक प्राय प्रपापालिका ॥ १२३ ॥

### प्रीष्मनायक

आम्नातोद्वतदावहिसुहृद कीर्णोप्यरेणूत्तर सतसा  
ध्वगमुक्तखेदविषमथासोप्यसवादिन । तृष्णातामगपयता  
सखुहृक्षिप्रवेशोक्तया भ्रूमङ्गैरिव तर्जयन्ति पवना दग्धस्य  
लीकजले ॥ १२४ ॥ कारडी कुञ्जयन्तो निजजठरध्वजि  
तावीरकोशासुत्याकान्कुण्डलाना पृथुसुविरगताग्निमिवकापाट  
यन्त । शिबीकाक्षदरीणा बधिरितककुम्भ झटुतं खे क्षिपन्त  
निज्ञानाश्वत्थपत्रप्रकरक्षणागाराविणो वाति वाता  
॥ १२५ ॥ थ्योमव्यानेलमुक्ताफलबलरलद्रिन्दुसदोहगर्भो  
नमोदान्मत्स्यविराग दिशि दिशि मुनने मीतिमुद्राययन्त ।  
एते रक्षोमृगाक्षीगतलुलितमदशोमसरम्भरुक्षा वाता पाताल-  
कुक्षिस्थितमपि सलिलं तल्लणाद्रक्षयन्ति ॥ १२६ ॥

### प्रीष्मपयिमा

सर्गाशारुहि दग्धवीरुहि यदा साप्रयद्वकुधि  
क्षामक्षारुहि मन्दसुमधुगिहि म्यच्छन्दमुन्ददुहि ।

१ सक्त्या २ वायिवाशिना ३ जलम्, पक्षे-शरीरम्  
४ जलमि, पक्षे-नोमादिनाम ५ वरपम्, पक्षे-वीरुपम्

शुष्यत्स्रोतसि तप्तभूमिरजसि ज्वालायमानार्णसि श्रीष्मे मासि  
तत्तार्कतेजसि कथं पान्थं व्रजजीवसि ॥ १२७ ॥ वाताकीर्ण-  
विशीर्णवीरणवृणश्रेणीक्षणकारिणि ओष्मे सोष्मणि चण्ड-  
सूर्यकिरणप्रकाशयमानाम्मसि । चित्तारोपितकामिनीमुखशशि-  
ज्योत्स्नाहृतहान्तयो मध्याह्नेऽपि मुखं प्रयान्ति पथिकाः स्वं  
देशमुत्कण्ठिताः ॥ १२८ ॥ श्रीष्मोष्मोपशुष्यत्यसि वक्र-  
मयोद्धान्तपाटीनमाजि प्रायः पङ्कैकभात्रं गतवन्ति सरसि  
सत्यतोये लुठिरथा । कृत्वा कृत्वा जलद्वीकृतसुरसि जरत्कर्ष-  
टाधे प्रपायं तोयं जग्यापि पान्थः पथि वहति हहा हेति कुर्व-  
न्पिपासुः ॥ १२९ ॥ भ्राम्यन्भीष्कारचक्रम्रमरितथटीयव्रजचक्र-  
प्रमुक्तस्रोतःपूर्णप्रणालीपसरणिशिरासारि सौत्कारि वारि ।  
कौपं पान्थाः प्रकाशं शितमणिसुसलाकारविस्फारधारं विक्षिप्त-  
क्षुण्णमुक्ताकणनिकरनिभासारपातं पिबन्ति ॥ १३० ॥

### वर्षावर्णनम्

चलद्बलाकादशानभिरामः परिस्रवद्वारिगद्गद्गुणधाराः ।  
आह्वनमानस्तडिदङ्कुशेन सरल दध्यान घनद्विपेन्द्रः ॥ १ ॥  
या कामिनी सा यदि मानिनी स्यात्सरल राज्ञो क्षपराधिनी  
स्यात् । इतीय दण्डैः किमु ताव्यतेऽसौ कादम्बिनी काम-  
नृपस दम्बा ॥ २ ॥ चन्द्रमिम्बरविम्वितारकामण्डलानि  
घनमेघदम्भरैः । मक्षितानि जलदोदरेषु तद्गोदन्वनिर्विष  
गर्जितम् ॥ ३ ॥ निद्रितस्य वत शम्भरद्विषो जागराय  
किमु धारिबाहकः । ऊर्जितं दधदतीय गर्जितं संभ्रमभ्रमसि  
संभ्रमापयौ ॥ ४ ॥

### वर्षास्तमयसभावाख्यानम्

शीतलादिषु संभ्रमं प्राप्येण्यग्नमस्रतः । नमो बभार  
नीरग्नं जीभूतकुलकम्बलम् ॥ ५ ॥ स्फुरन्तः पित्रजलाभासो  
घण्ट्यामिन्द्रगोपकाः । सरक्तवान्तपान्थम्रीजीवा इव चका-  
शिरे ॥ ६ ॥ पतत्यविरतं धारि नृत्स्यन्ति च कलापिनः ।  
अथ कान्तः कृतान्तो वा दुःखसान्तं करिष्यति ॥ ७ ॥  
उत्कण्ठयति मेपानां माला वर्गे कलापिनाम् । पूर्वां चोत्कण्ठ-  
यत्यथ मानसं मकरध्वजः ॥ ८ ॥ अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं  
नित्यदुष्पापम् । प्रापृषि मुरेन्द्रचापं विमाच्यते युवतिचित्त-  
मिव ॥ ९ ॥ नन्दयति कस्य न मनश्चपलेनैवपुलितपूरच्छायैः ।  
आक्रम्य पुनर्कैरिव मलिनीकृतमम्भरं जलदैः ॥ १० ॥ आयाताः  
सपि वर्षा वर्षादपि यासु वासरो दीर्घः । दिशि दिशि नीर-  
तरङ्गो नीरग्नरङ्गो ममपि हृदयेतः ॥ ११ ॥ गर्जति धारिद-  
पटले वर्षाणि नयनारविन्दमवज्जयाः । भुजगलिम्बुच्छेदकैः

विरहलता पल्लवं सृते ॥ १२ ॥ अक्षिशयितकदम्बोऽयं  
मोदकदम्बानिलो वहति । वियदम्बुदमेदुरितं मे दुरितं पर-  
नागतो दयितः ॥ १३ ॥ शमयति जलधरधारा चातकद्वय-  
तृषं विरोपनताम् । क्षपयति च वधूलोचनजलधारा कामिनीं  
प्रवासरुचिम् ॥ १४ ॥ आस्ताव निर्विशेषं विरहिवधूनां वृत्ति-  
मांसानि । करकामिषेण मन्ये निष्ठीवति नीरदोऽस्थिनी ॥ १५ ॥  
वर्षासु जाता नवयौवनश्रीराशवधूः प्रौढपयोधराभूत् ।  
पुष्पोद्गमोऽजायत मालतीना वभुरारवृद्धयतास्तादित्यः  
॥ १६ ॥ वसन्तविलेपमपारयन्त्या सुबो निदाघसरताप्या-  
न्त्यै । आशावयस्याभिरुदाहियन्ते पयोदनीलोत्पलक्षवि-  
 ॥ १७ ॥ घनोघमे गाढतमेऽन्धधारे न कोऽपि निर्गतुमहः  
शक्ताक । स्पृशन्मुहुः किंतु करेण नामीसरोजमौमौकुलाधि-  
नाथः ॥ १८ ॥ कामेन कार्यं प्रहिता ज्वेन प्रापद् वषाळ  
त्रिजगद्धिजेतुम् । किं चन्द्रविम्बं दधि मक्षयन्ती संभार-  
यन्ती हरितः शुभाय ॥ १९ ॥ निरीक्ष्य विद्युत्तयनैः पयोरो  
मुखं निशायामभिसारिकायाः । धारानिपातैः सह त्रिं तु  
वान्तश्चन्द्रोऽयमित्यतर्तारं ररासै ॥ २० ॥ सजलजलधरे  
नमो विरेजे विवृत्तिमियाय रुचिस्तद्विह्वलानाम् । व्यवहित-  
रतिविमर्हवितेने जलगुरुभिः स्तनितैर्विगन्तरेषु ॥ २१ ॥  
परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम् ।  
विरलमपनहारं बद्धविन्दुः सजसतामवनेरपां निपातः ॥ २२ ॥  
प्रतिदिशमभिगच्छतामिभृष्टः ककुमविकासमुगन्धिनानिलेन ।  
नव इव विवधौ ॥ चित्तजन्मा गतधृतिराकुलितश्च जीव-  
लोकः ॥ २३ ॥ व्यथितमपि भृशं मनो हरन्ती परिणत-  
जम्बुकलोपभोगहृष्टा । परभृतयुवतिः स्वं वितेने नवनवयो-  
जितकण्ठरागरम्यम् ॥ २४ ॥ अभिमवति मनः कदम्बबाधौ  
मदमधुरे च शिखण्डिनां निनादे । जन इव न धृतेष्वचल  
जिष्णुर्न हि महतां सुकरः समाधिमङ्गः ॥ २५ ॥ धृतविष-  
वलयचलविविहन्ती कुमुदधनैकदुकूलमाप्तवागा । शरदमल-  
तले सरोजपापौ धनसमयेन वधुरिवाल्लम्बे ॥ २६ ॥ सम-  
क्षिप्तिरुतानि हंसनादैः कुमुदधनानि कदम्बपुष्पवृक्षा ।  
प्रियप्रतिशयिनीं समेत्य जगमृगुणमहतां महते गुणाय  
योगः ॥ २७ ॥ सजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिरु-  
नीपरेणुकीर्णम् । प्रियमधुरसनानि पदपदाली मलिनदधि  
अ विगीलवन्धनानि ॥ २८ ॥ मुकुलितमतिशय्य वधुर्जीव  
धृतजलविन्दुषु शङ्खलसलीषु । अविरलवपुषः मुरेन्द्रगोच  
विकचक्षत्राक्षयधियं समीपुः ॥ २९ ॥ रटतु जलधरः पतन्तु  
धाराः स्फुरतु तन्निर्मलतोऽपि यान्तु शीताः । इयमुत्ति

१ ऊर्ध्वं वृणो वस्य तादृशं दरोक्षि. २ मयूराणां. ३ रिजमुत्-  
नराणां.

१ श्रेयः पक्षे-निर्गन्ता ददा दन्ता वस्यः दन्तान्तममाकारलिपि-  
सन्धेः सारलवतीति शब्दः २ वधवापयधनामः ३ आह्वनं वृजरा

महोपधीन वान्ता निखिलमयप्रतिष्ठातिनी स्थिता मे ॥३०॥  
 स्फुरदधीरतडिनयना सुहु प्रियमिनागलितोरुषोषण ।  
 जलधरापरितरिपालितस्वसमयासमयाजगतीधरम् ॥३१॥  
 गानकदम्बकमेचकमुच्चैर्नमसि वीक्ष्य नयान्मुदमन्वर ।  
 अमिससार न वल्लभमद्वाना न चमके च कमेकरस गृह् ॥३२॥  
 अनुययौ विविधोपलङ्गणलुप्तवितानकसलिलाङ्गुलम् ।  
 घृतधनुर्लस्य पयोसुच शल्लिमा वलिमानुसुपो वपु ॥३३॥  
 हुतसमीरवले क्षणलक्षितव्यवहिता विटपैरिव  
 मञ्जरी । नरतमालनिमल नमस्तोरचिररोचिररोचत  
 वारिदे ॥३४॥ पटलमम्बुसुचा पथिकाङ्गना मृपदि जीवित  
 सपयमेव्यती । सनयनाम्बुसुची चनसम्राट्क्षिप्रव क्षुरव क्षुर  
 मैत्रत ॥ ३५ ॥ प्रसत सुनयसुदकम्पयद्विदलकन्दल-  
 कम्पनञ्जलि । नमयति स वनानि मनस्विनीचनमनो  
 नमनो धनमाहृत ॥ ३६ ॥ जलदपङ्क्तिरन्तर्धनु मद कल-  
 विटापि कटापिकदम्बकम् । हुनसमाजैनमलमण्डलप्यनि-  
 जया निजया न्ननसपदा ॥ ३७ ॥ ननकदम्बरजोषणिताम्बर  
 रथिपुरनि शिलीङ्गमुगिधमि । मनसि रागनतामनुरागिता  
 ननना वनराडुमिरादधे ॥ ३८ ॥ शमिततापमपोढमहीराज  
 प्रथमनि हुमिरन्मुसुचोऽम्भसाम् । प्रनिरलैरचलाङ्गनमङ्गना  
 जनमुग न मुगन्धि न चनिरे ॥ ३९ ॥ द्विरददन्तपल्लव  
 मल्लस्यन स्फुरितमृदमृगच्छनि केतकम् । धनधनीधमिषट्ठ  
 नया दिन वृतागिन्ध शगिच्छन्धमिन च्युतम् ॥ ४० ॥ दलित  
 मौक्तिकचूर्णनिपाण्डव स्फुरितनिर्गमरीशरचारव । कुटज  
 पुष्परागगङ्गा स्फुट त्रिदिपिरे दधिरेणुनिम्बनान् ॥ ४१ ॥  
 ननय कणकोमलमास्तीरुमुमसतविसततसङ्गिनि । प्रच  
 उतिडुनिमै परिपाण्डवा शुभरजोमरजोऽलिमिरादधे ॥ ४२ ॥  
 निजरज पटनामिनाङ्गिद्वतपगोपमगारिसुचा दिशाम् ।  
 प्रियविद्युत्तनपूजनचेनसामननी नननीपननावलि ॥ ४३ ॥  
 प्रायद्योपमृतेऽपि पयस्युन्ना मृपदि धारिपयवमीरव । प्र  
 णयिन परिच्युमयाङ्गना वनतिर वलिरेचितमध्यमा ॥ ४४ ॥  
 विगमरागगुणोऽपि जनो क कश्चात् यानि पयोद्वनमवति ।  
 अमिहितेऽतिभिरेवमिशोषैरननते ननते ननपट्टे ॥ ४५ ॥  
 प्रौढमोक्षिच्छन पयोमुग निदव कुटजपुष्पवधन ।  
 विद्युता नमसि नाट्यमण्डले कुयत स कुमुमाधनिधियम् ॥ ४६ ॥  
 मनीमण्डलीमण्डपीमृतापायोवरागन्धहर्षासु वर्षासु  
 सद्यः । कदम्बे प्रसून प्रसूते मन्दो मन्द मिन्दो मिरिन्दे  
 मन्दोऽम्बु ॥ ४७ ॥ उशिद्रन्दद्वगतरम्यमानगुण  
 न्मदाचमधुपे नममेधाले । स्मरेऽपि य प्रयसि प्रनिहाय  
 काता तमी विगणगहिताय नमो गृषाय ॥ ४८ ॥  
 धनममयमहीधृत्तनन्याम्यस्य त्रिसुननतिचाप गोपुल्ल

प्रपदे । अपि विरस्यचोमि प्रासपङ्कामिषेका बुकनय इव  
 मेका खेदयन्ति स लोकात् ॥ ४९ ॥ धनतरधनदृच्छा-  
 दिते व्योम्नि लोके सवितुरथ हिमागो सकथैव व्यरसीत् ।  
 रजनिदिवसमेद मन्दवाता शशसु कुसुदकमलग्नानाह  
 गन्त क्रमेण ॥ ५० ॥ धनतरधनदृच्छादित व्योम्नि  
 लोके सवितुरथ हिमागो सकथैव व्यरसीत् । विरहमनुभव  
 न्ती सगम चापि मर्या रचनिविसमेद चक्रवाकी शशस  
 ॥ ५१ ॥ अथ नमसि निरीक्ष्य व्यासदिवक्त्रकाल सनल-  
 जलदनाल प्राप्तहंप्रकष । विहितविपुलवर्हाढम्बरो नील-  
 कण्ठो मदमृदुकलकण्ठो नाट्यमङ्गीचकार ॥ ५२ ॥ अमि  
 ननयसध्रीशालिनि इमातलेऽक्रिततिशयपरभाग मञ्जिरे  
 जिष्णुगोपा । कुशल्यशयनीये सुगधमुनेक्षणया मणय इव  
 त्रिसुता कामकेन्द्रिप्रसङ्गात् ॥ ५३ ॥ मलिनहुतसुगधूम  
 श्यामैर्दिशो मन्त्रिना वनैरविरलतृणश्यामा भूमिर्नयोद्भूत  
 कन्दरै । सुरतसुमगो नून काल स एष समागतो मरण  
 शरणा यकिन्नेते मरति वियोगिन ॥ ५४ ॥ छंपा क्षोभी-  
 कृत्य प्रसमपहत्याम्बु सरिता प्रताप्योनी कृत्वा तरुगहन-  
 मुच्छोष्य सकलम् । क सप्रत्युष्णाश्रुगत इति तदन्वेषण  
 परास्त्रेहिदीपालोका दिशि दिशि चरन्तीष जलदा ॥ ५५ ॥  
 मेघाटोपै स्तनितसुमग वीक्ष्य ख हस्तिदन्तै कृत्वा मिच्छी  
 सुपरिसदन चामरैश्छादयित्वा । कपूर्वैरा मृगमदरसैर्मृमि-  
 मालिष्य शेते सहे चमणपुरसि दयिताबाहुकूट पुलिन्द  
 ॥ ५६ ॥ उपैति धनमण्डली नदनि नीलकण्ठावली तडि  
 लसति मवतो वहति केतकीमारुत । इतोऽपि यदि नागत  
 दियतमो नु मन्वेऽधुना दधाति मकरध्वजमुदितशिञ्जिनीक  
 धनु ॥ ५७ ॥ दिश हाराकारा शमितशमभार शमनता  
 मसुचीसचारा कृतमदनिकाराश्च शिखिनाम् । हताप्य  
 व्यापारस्तुहिनकणसाय विरहिणीमन कीर्णोद्गारा किरति  
 जग्धारा जलधर ॥ ५८ ॥ देवे वर्यत्तनपननव्यापृता  
 बहिहेतोर्गोहाद्देह कलरविविचिरे सेतुमि पङ्कमीता । नीप्र  
 प्रातानविरलजलाप्यामिस्त्रादयित्वा शृण्च्छनस्यगित-  
 शिखो योपित सचरति ॥ ५९ ॥ आकर्ष्य सख्योवराज्य  
 पद्व जीमूतधोरार्पनि नृत्यत्केक्रिकुटुम्बकस दधत मन्त्रा  
 मृदङ्गमियाम् । उमीलननीलकन्दलदलव्याजेन रोमाञ्चिता  
 हर्षेण मसुच्छित्ताम् वसुमती दधे शिली प्रप्यनान् ॥ ६० ॥  
 वज्रेण त्रिजगत्तेर्वलिरोपरच्छिन्नपक्षा पुरा ये मीता निम-  
 म्भुरध्वजठे ते लूनपक्षागिरीन् । आश्वास प्रपदु खजा  
 शमयितु तेषामुदमव्यथासुतस्युर्जलदञ्जलेन जलपेरुद्धा  
 म्भस पर्वता ॥ ६१ ॥ मन्द सुदितपामय परिपत

ज्झकारिज्ञानामहद्वेगध्वस्तकुटीरकामनिपतच्छिद्रेषु लब्धा  
न्तरा । कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचमखन्दच्छिद्रे प्रावृष्य प्रारम्भे  
मदयन्ति कन्दलदलोलासा पयोविदव ॥ ६२ ॥ किञ्चिन्मु  
द्रितपासव शिखिकुलैरुत्कण्ठमालोकिता जीर्णावासरुद्धरि  
द्रुहिणीभासानिलैर्जर्जरा । एते ते निपतन्ति नूतनघना  
प्रावृद्धमरारम्भिणो विच्छास्यीकृतविप्रयुक्तवनितावक्त्रेदवो  
विदव ॥ ६३ ॥ काले नीलबलाहके सतडिति प्रीतिप्रदे  
वर्हिणामाश्रये कथयामि व शृणुत भो यद्वत्तमसहृद्दे ।  
सौभाग्यव्ययशङ्कयैकशयने कान्ताप्रियाभ्यामहो मानिभ्या  
वत रात्रिमेव सकला चरिणे प्रवासिप्रतम् ॥ ६४ ॥ उत्पुच्छा  
जुनसर्जवासितवहूपौरस्यशब्दान्निल्पेह्लोत्पलितेन्द्रनील-  
शकल्लिङ्गाम्बुदधेयण्य । धारासिक्तवसुधारासुरभय प्रासास्त  
पवाधुना धर्माभ्योविगमामगमव्यतिकरश्रीवाहिनो वासरा  
॥ ६५ ॥ आच्छन्ने क्षितितेजसी मनसिजव्यापारमेव  
मन स्वात्मा च हृद्यभेतदसि दशम द्रव्य परेषा तम ।  
कालाकाशदिशा निरस्तमधुना नामापि वर्षागमे द्रव्य वारि  
गुणश्च वारिदरव कर्मापि वारिक्रिया ॥ ६६ ॥ आसारेण  
न हर्म्यत प्रियतमैर्यतु बहि शक्यते शीतोत्कम्पनिमित्त  
मायतदशा गाढ समालिङ्ग्यते । जालै शीकरशीतलैश्च  
मरुतो रत्यन्तवेदच्छिदो धन्याना वत दुर्दिन सुदिनता याति  
प्रियासगमे ॥ ६७ ॥ उद्योग क्षयमेति हन्त सहसा जाव्य  
समुज्ज्वलते मित्रस्वापि च दर्शन भवति नो किं वाक्यदाच  
स्मद्दे । यल्लोकरपृष्ठणीयता गतमभूत्तज्जीवन व्यर्थता प्राप्त  
येन दुनोति तन्मम मनो दुर्दैववदुर्दिनम् ॥ ६८ ॥ सर्व  
शोद्धतकन्दला यमुमती वृद्धिर्जलाना परा जात निष्कमल  
जगत्सुमिलमैर्लब्धा धनैरुन्नति । सर्पन्ति प्रतिमन्दिर द्विर  
सना सत्यक्तमार्गो जनो वर्षाणा च कलेश सप्रति जय  
त्येकैव राज्यस्यति ॥ ६९ ॥ नैतद्धारिदगर्जित रतिपति  
प्रस्थानदङ्गारयो नैते धारिषण्य सवग्मदजलस्त्रितिसुधरा  
शोद्धरा । नैषा विद्युदिय विभाति रुचिरा तच्च ब्रह्मासप्रभा  
मन्ये मानिनि मानदुर्गमधुना जेतु किमायात्यसौ ॥ ७० ॥  
दृष्ट्वाहम्बरमन्वरे घनवृत्त सौदामिनीनर्तकीनीत्यारम्भद्वन्द्व  
मङ्गलरव शुक्ला च तद्गर्जितम् । पुण्यसुख्यमरानताङ्गण  
तदस्कन्धावसद्वायसकाणावर्णनसोत्सवप्रियतम पान्या यस्य  
मन्दिरम् ॥ ७१ ॥ सद्यमेव निरन्तर निवसतिर्मिनाधना  
लोचन पन्था पद्मसमाकुल वक्ष्यता वारा सदा दुर्दि  
नम् । एव यद्यपि दूषणानि तदपि सर्भूजलोहासष्टसस्यो  
सत्तिनिमित्तैवगुणत प्रावृद्ध प्रपेदे यथा ॥ ७२ ॥

### दोलावेति

सौन्दर्यमि शीवल्लोचनानां दोलासु लोलासु यदुल्लास ।  
यदि प्रसादात्मते वक्षित जानाति तद्वर्णयितु मनोभू

॥ ७३ ॥ प्रसार्य पादौ विहितस्थितीनां दोलासु लोलासु  
पल्लवानाम् । मनोरथानामपि यच्च गम्य तद्गुह्यमापु दुःखा  
युवान ॥ ७४ ॥ उन्नम्य दूर सुहृद्वानमस्य कावा  
स्थयीभूतनितम्बविम्बा । दोलाविलासेन जितश्रमत्वात्कर्ष  
मापु पुरुषायितेषु ॥ ७५ ॥ दशा विदधिरे दिश कमल  
राजिनीराजिता कृता हसितरोचिषा हरति चन्द्रकावुध्य ।  
अकारि हरिणीदृश प्रबलदण्डकप्रस्फुरत्पुर्विपुलोचिषा  
वियति विद्युता विभ्रम ॥ ७६ ॥ प्रत्यासन्नमुखी करामुन  
युगप्रेह्योलिता प्रेक्षिकामारुख्येयमुदत्तहारलतिकान्वावृष  
तुल्लङ्घनी । दृष्टादृष्टमुखी गतागतवशादोलमानाङ्गना  
तन्मङ्गी गगने करोति पुरत सातहृद विभ्रमम् ॥ ७७ ॥

### वर्षावायव

एते ते दुरतिक्रमकमिलद्वर्म्ममर्ममच्छिद कादम्बेन  
रजोभरेण ककुभो रुन्धन्ति शब्दानिला । गाढारम्भनिगड  
नीरद्वष्टासघटनीलीभवद्योमकोडकटाहपातुकपयोवेणीकण  
ग्राहिण ॥ ७८ ॥ धाराधौत धुनाना शशधरधवल नेचर  
केतकीना कैलासे किमरीणा चलदलकलतालालीला  
दधाना । आमूल मानिनीना मनसि विनिहित मानसमूल  
यन्तो वान्त्येते वारिवाहव्यतिकरशिशिवा प्रावृष्टेणा  
समीरा ॥ ७९ ॥ गोर्णेषा गाह्यमाना पृथुतरपृषतमाहिण  
शबरोधानाकर्षन्तो दिगन्तानपि च विदधत कन्दलीमुपवा  
रान् । एते धावन्ति वार्धश्रवससुखधनुर्धारयन्त समतादा  
शृण्वन्तोऽन्नवीथिं वनमिव शबरभ्रातिमालोऽनुवाहा ॥ ८० ॥

### वर्षापथिका

उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता किमैवादापतितम् ।  
हिमवति दिव्यौषधय कोपाविष्ट कणी शिरसि ॥ ८१ ॥  
उपरि घन धनपटल तिर्यग्गिरयोऽपि नर्तितमयूरा । क्षितिर्ग  
कन्दलधवल दृष्टि पथिक क पातयतु ॥ ८२ ॥ कि  
गतेन यदि सा न जीवति प्राणिनि प्रियतमा तथापि  
किम् । इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिका न प्रयाति पथिक  
स्वमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शिखिनि कूजति गर्जति तोवदे  
स्फुटति जातिलताकुसुमाकरे । अहह पान्य न जीवति ते  
प्रिया नमैसि मासि न यासि गृह्य यदि ॥ ८४ ॥ रसति  
तरुणीकेशस्यामे पयोधुति निर्भर स्फुटति चपले वारिवार  
क्षणघुतिरेतसि । उपयुगुजने मन्ये देव्यादराभ्युष  
सुसया निश्रुतनिश्रुत मन्दोच्छ्वास तथा वत रूपते  
॥ ८५ ॥ निशीथे लीनाना इदिति तडिता वीक्ष्य  
विषय घनानामाभोग रसिकपथिकेनोमुखदृशा । न गीत  
सोत्कण्ठ न च रुदितमुत्कण्ठतरल न मुक्ता निभासा  
स्फुरदनुमत रिं तु हृदयम् ॥ ८६ ॥ यथा रत्न  
व्योम्नश्चटजलदधूम स्वगयति स्फुटिमाना रूप दयति च

यथा कीटमणय । यथा नियुज्यानेलमितपरिपिद्वाश्च  
ककुमस्तथा मन्ये त्व पथिकतरुखण्डे खरद्वय ॥ ८७ ॥  
बर्ही रैति भवा रटन्ति तडितो आम्यन्त्यतिव्याकुला  
पिकोशन्ति घना घना च मिलपत्युर्चैर्वलाकावलि ।  
आत्मान भरत क्षिपन्ति सलिलासार पतत्यग्रतो मुक्त्वा  
प्रावृषि साहसैकरसिके याति प्रियामध्वगे ॥ ८८ ॥  
नृत्यचन्द्रकिणि कण्ठमधुलिहि श्यामायमानक्षितौ घोरध्वान  
पयोमुचि प्रविलससौदामिनीदामनि । घाराम्भ कणाहि-  
शीतमरुति प्राणान्पयोदागमे हा हा हासति मुग्धिका नवनधू  
रित्यध्वग क्रन्दति ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा बालशृगीविलोलनयना  
शब्दं घनाना पुरा मौल्या बहसि सञ्चितापि निजिड भूय  
समालिङ्गति । या वक्रादपहृत्य रोपितवती कण्ठे ममैरा  
नन सा द्रव्यत्यधुना कथं नु विरहे बाला पयोदानलीम्  
॥ ९० ॥ रात्रौ धारिमरालसाम्बुदरयोद्विभेन जाताश्रुणा  
पायेनतमनियोगदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया । आसा  
जीवितहारिण प्रसन्नालापस सकीर्तनं मानस्यापि जला-  
ह्वलि सरमस लोकेन दत्तो यथा ॥ ९१ ॥ ग्रामेऽस्मिन्  
पथिकाय पान्थ वसतिर्नैवाधुना दीयते रात्रावन विहारमण्डप  
तले पान्थ प्रसुप्तो युवा । तेनोद्रीय खलेन गर्वति घने  
स्मृत्या प्रिया तत्कृन् येनायापि करङ्कदण्डपतनाशङ्की जन  
स्तिष्ठति ॥ ९२ ॥ भ्रात पान्थ कुतो भगान्नगरतो वार्ता  
न वा वर्तत बाढ ब्रूहि युग पयोदसमये त्यक्त्वा प्रिया  
जीवति । सत्य जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि  
श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविध किं किं न समा  
प्यते ॥ ९३ ॥ घोर धारिषरस धारि किरत श्रुत्वा निशीये  
ध्वनि दीर्घोच्छ्वासमुदश्रुणा विरहिणी बाला चिर ध्यायता ।  
अध्वन्येन विमुक्तकण्ठकरुण रात्रौ तथा क्रन्दितं ग्रामीणि  
पुनरध्वगस वसतिर्ग्रामे निपिद्धा यथा ॥ ९४ ॥ भ्रात  
पान्थ प्रसीद प्रतिविरम समुत्सृज्य बालमवाण्डे गन्तुं  
बाष्पान्पूरकृतनयनमुखी प्रेयसी ते न युक्तम् । वृत्तं ग्रामे  
ऽतिकथं यदिह गृहपते प्रोपितस प्रियाया सुक्ताकन्दास्तव  
मेतान्सलिलवितरणे निर्गतामप्यस्य बन्धून् ॥ ९५ ॥ भद्रान्  
ग्रामके त्व वसति परिचयस्तेऽस्ति जानासि वार्तामक्षिन्न  
ध्वन्यजाया जलधरसितोत्का न काचिद्विपन्ना । इत्य पान्थ  
प्रगासावधिदिनविगमापायशङ्की प्रियाया पृच्छन् वृत्तान्त  
मारारित्यतनिजमवनेऽप्याकुलो न प्रयाति ॥ ९६ ॥

### वर्षापथिकरुक्मिनी

अदृष्टपूर्वमभ्याभिर्यदेतदृश्यतेऽधुना । विष विषधरै  
पीत मूर्च्छिता पथिकाङ्गना ॥ ९७ ॥ सखि  
हे पश्य रसमयं जलधरसमय समुन्नद्धम् । विलसति

कापि बलाका कापि बलाका मुद घते ॥ ९८ ॥  
शिशिरसांकरादिनि मान्ते चरति शीतमयादिव मत्तरः ।  
मनसिज प्रविशेध नियोगिनीहृदयमाहितशोकद्रुताशनम्  
॥ ९९ ॥ एष्यन्त्यवश्यमधुना हृदयाधिनया सुखा मुधा  
कुन्त मा विविध मिलापम् । इत्थं शशसुरिण गर्जितवैत  
येन पाथोघप पथिकपङ्कजलोचनाम्य ॥ १०० ॥ आरर्णि-  
तानि रसितानि यया प्रमर्षत्युन्नराजयनि मनसोदराणि ।  
उच्चै रणचरणनूपुरया पुरन्ध्रा क्षिप्र भिषं कुपितयापि तथा  
मिश्रते ॥ १०१ ॥ प्रणतिभिरपि पत्यु प्रार्थनामिश्र सखा  
खणमपि न मनसो मानिनी मानमोन्नतम् । तमसमश्रुता  
स्त्रीभूतगानप्रकार कणिनमिष शिखण्डी किं न खण्डीचकार  
॥ १०२ ॥ नममि जलदलक्ष्मीं सास्रया वीक्ष्य दृष्ट्या  
प्रससति यदि कान्तेत्यर्धमुक्त्वा कथंचित् । मम पदमर  
लन्त्य प्रोद्धिखर्ती धरित्री तदनु कृतनर्ती सा यत्र वाचो  
निवृत्ता ॥ १०३ ॥ विरमत घना किं वो घृण्या मुधैव  
विसृष्ट्या व्रजत ककुमं कामप्यन्या मनोरुचिरमत । न  
तदिह यत्र नासौ मार्गो न तच्च धरातल निहगलितैस्तन्या  
यत्र हृतं नयनान्मुमि ॥ १०४ ॥ प्रसरदलक्ष्मीर्णं कर्णं  
न केकिरुतं श्रुतं शसितविजितो वातो प्रातो न वा कुट-  
जोत्कट । न च परिचितासावापसत्सुताश्रुणि लोचने  
तदपि किमपि प्राट्टदस्यामा धुनोति वियोगिनी ॥ १०५ ॥  
भैषेर्ष्योम नगान्मुमिर्नमुमती विद्युलतामिर्दिशो धाराभि-  
गगन यगनि कुटजै पूरैरुता निम्नगाः । एका घातयितु  
वियोगविधुरा दीना वपकीं स्त्रियं प्राष्टृकाल हताश वर्णय  
कृतं मिथ्या किमाह्वयम् ॥ १०६ ॥ वाता वान्तु कदम्ब-  
रेणशबला नृत्यन्तु सर्पद्विष सोत्साहा नगरारिगमगुरवो  
मुन्नन्तु नादं घना । भद्रा कात्तवियोगशोकजलधौ मा  
वीक्ष्य दीनानना विद्युत्किं स्फुरति त्वमप्यकण्ठे स्त्रीवै  
समाने सति ॥ १०७ ॥ अम्भोजाहसुरद्विषो निजवन प्यान्तादि-  
दिव्यौषधी कन्दर्पस्य विलासचम्पकघटुर्नैषोत्तामञ्जरी ।  
लेखा ज्योमकपोले विरचिता चामीकरस स्फुरद्वात्र  
पान्थविलासिनीजनमन कम्पाय शम्भामरत् ॥ १०८ ॥ श्रुत्वा  
तन्व्या निशीये ननघनरसितं विरुधाङ्ग पतित्वा गम्याया  
भूमिष्ठे करतलधृतया दुःखितालीजनेन । सोत्कण्ठं सुज-  
कण्ठं कठिनकुचतटाघातशीर्षाश्रुविन्दु स्मृत्वा स्मृत्वा प्रियस  
स्खलितमृदुवचो रयते पान्थवध्या ॥ १०९ ॥

### खद्योतः

प्राचीमहीधरशिलाविनिवर्णितस्य धारधरसुरदयोधनना-  
दितस्य । तस्मायसस्य तनयस्य कणा विकीर्णा खद्योतनोत-  
सुषमा स्फुटमावहन्ति ॥ ११० ॥

हस-

तत्सुपगत पद्मे पद्मे निवेशितमानन प्रतिपुटकिनीपत्र  
च्छाया मुहुर्मुहुरासितम् । मुहुर्गुणैरसै कोष्णीकृता जल  
वीचयो जलदमलिना हसेनाशा विलोक्य पिपासता ॥११॥

## शरद्वर्णनम्

अहो भाणस सधान शरदि सरभूपते । अपि सोऽय  
स्विपामीना कन्याराशिमुपागत ॥ १ ॥ अपीतक्षीकैकद  
म्बमसद्यमलाम्बरम् । अप्रसादितसूक्ष्मांशु जगदासीन्म  
नोराम् ॥ २ ॥ अयोपगृहे शरदा शशाङ्गे प्रादुर्गुणौ  
शान्ततडिक्काशा । कासा न सौभाग्यगुणोऽङ्गनाना नष्ट  
परिभ्रष्टपयोधराणाम् ॥ ३ ॥

## शरत्समयस्वभावाचार्यानम्

दर्शयति शरद्वय पुलिनानि शनै शनै । ननसगम  
सत्रीषा जयनानीव योषित ॥ ४ ॥ एकेन चुलुकेनाग्नि  
निपीत कुम्भजेन यत् । तसोदयेऽन्त कालेषु त्यज त्यापो  
भयादिव ॥ ५ ॥ पाथोदजालजटिल मलिन शरद्वनम् ।  
अम्बर धानयामास चन्द्रिकाचयवारिभि ॥ ६ ॥ धन्या  
शरदि सेरते प्रोससविनशालिकान् । प्रासादान्सीसखा  
पौरा केदारार्ध कृपीनला ॥ ७ ॥ नमिता फलभारेण  
न मिता शालमञ्जरी । केदारेषु हि पश्यत के दारेषु  
विनि स्तुहा ॥ ८ ॥ हसश्चन्द्र इवाभाति जल व्योमतल  
यथा । विमला कुमुदानीव तारका शरदागमे ॥ ९ ॥  
राजीवमिव राजीव जल जलमिवाजनि । चन्द्रश्चन्द्र  
इवातन्द्र । शरत्समुदयोभमे ॥ १० ॥ काशा क्षीरनिकाशा  
दधिशारवर्णानि सप्तपर्णानि । नयनीतनिमश्चन्द्र शरदि  
य तत्प्रथमा ज्योत्स्ना ॥ ११ ॥ द्वयमिदमत्यन्तसम  
नीचे प्रमविष्णुता शरत्त्रयम् । क्षेत्रेभ्य प्राप्य फल खलेषु  
निक्षिप्यते यस्मात् ॥ १२ ॥ अथ प्रसवे दुःसुप्ता सिताम्बरा  
समाययासुत्सलपत्रलोचना । सपद्मजा धीरिव मा निपेक्षितु  
सहस्रबालव्यजना शरद्वधू ॥ १३ ॥ ससुप्तसत्यङ्गजलोचनेन  
विनोदयती तरुणनरोधान् । शुद्धाम्बरा सुसपयोधराक्षी  
शरत्सोदय समाजगाम ॥ १४ ॥ पयोदनेषु विकृष्य  
रोषाशिष्कास सा कोकनदायताक्षी । वर्षावधू सां  
धियमुपवर्त्यती प्रौढा सपरीम शरत्पक्षिणे ॥ १५ ॥ चन्द्रायते  
गुप्तरूपाय ह्यो हसायते चारुगतेन बान्ता । कान्तायत  
स्वर्गमुचन वारि वारीयत स्वच्छन्दा विहाय ॥ १६ ॥  
एतद् धनु पाण्डुरयोधरेण शरद्व्यानाद्रनश्रुतातमम् ।  
प्रमोदयती सकलद्विनिन्दु ताप रवरभ्यधिक चकार ॥ १७ ॥  
उपैति सन परिणामरम्यता नदीरनोदत्यमनद्वता महीम् ।

नवैरुणे सप्रति सत्सवस्विर तिरोहित प्रेम घनागमश्रिय  
॥ १८ ॥ पतन्ति नास्मिन्विशदा पतत्रिणो धृतेन्द्रचाप  
न पयोदपङ्कज । तथापि पुष्पाति नम श्रिय परा न  
रम्यमाह्वार्यमपेक्षते गुणम् ॥ १९ ॥ विपाण्डुभिर्मलिनतया  
पयोधैरश्रुताविश्रमा गुणहेमदामभि । इय कदम्बानि  
मर्तुरत्यये न दिग्बधूना कृशता न राजते ॥ २० ॥ विहाय  
वाञ्छासुदिते मदात्ययादरक्तकण्ठस रुते शिखण्डिन ।  
श्रुति श्रयत्युन्मदहसनि स्वन गुणा प्रियत्वोऽधिकृता न  
सत्सव ॥ २१ ॥ अमी प्रयुस्तम्बश्रुत पिशङ्गता गता  
विपाकेन फलस्य शालय । विकसि वमाम्भसि गधमुचिन  
नमन्ति निघ्रातुमिवास्ततोऽलम् ॥ २२ ॥ विहारभूमेभि  
घोषमुत्सुका शरीरजेभ्यश्चयुतधूपङ्कज । असक्तमूषाति  
पय क्षरन्त्यमरूपायनानीव नयति घेनव ॥ २३ ॥  
जगत्प्रसुतिर्जगदेकपायनी म्रजोपकण्ठ तनयैरेषुमी । पुति  
समप्रा समितिर्गवामसातुपैति मरैरिव सहिताहुति ॥ २४ ॥  
कृतावधान जितवर्हिणध्वनौ सुरक्तगोपीजनगीतमि सने ।  
इद जिघत्सामपहाय भूयसीं न ससम्भयेति मृगीकदम्बकम् ॥  
२५ ॥ असावनास्थापरयावधीरित सरोरुहिण्या शिरसा  
नमन्मभि । उपैति शुष्यन्कलम सहाम्भसा मनोमुवा  
तप्त इवाभिपाण्डुताम् ॥ २६ ॥ अमी समुद्रतरोर  
रेषुना ह्ला ह्लासारकणेन वायुना । उपागमे दुश्चरिता  
इयापदा गति न निश्चेतुमल शिलीमुख ॥ २७ ॥  
मुखैरसौ विदुममहलोहितै शिखा पिशङ्गी कमलस  
विभ्रती । शुकावलिभ्यक्तशिरीषकोमला धनु श्रिय गोत्रमिदो  
ऽनुगच्छति ॥ २८ ॥ ददतमन्तरिताहिमदीर्घिति खगकुलाय  
कुलायनिलायिताम् । जलदकालमनोपकृता दिशामपरया  
रयाययवायुध ॥ २९ ॥ स विकचोत्पलचमुपमैक्षत  
क्षितिधृतोऽङ्गुगता दयितामिव । शरदमच्छगलद्रसनोपमा  
क्षमघनामघनाशनकीर्तन ॥ ३० ॥ जगति नैशमशीतका  
कैर्वियति वारिद्वन्द्वमय तम । जलगराजिषु नेत्रमदिद्रव्य  
महतामहता क च नारय ॥ ३१ ॥ समय एव करोति बला  
बल प्रणिगदत इतीव शरीरिणाम् । शरदि हसरवा परी  
कृतसरमयूरमयूरमणीयताम् ॥ ३२ ॥ तनुरुहानि पुरोभिजित  
प्यनेष्वलपक्षविहङ्गमकृजिते । जगद्रक्षमयेव शिखण्डिन  
परिमनोऽरिमवो हि मुदु सह ॥ ३३ ॥ अनुवन यनरनि  
धधुमुखे महत्पराजयाधरचारुणी । विकचबाणदलावन्मो  
ऽधिक मरुचिरे रुचिरैक्षणविभ्रमा ॥ ३४ ॥ कमकमद्विश्रम  
दनेर्दधे सरजसाहणकेसरचारुभि । धियभिमातिमानननी  
रुषा रिरसने रसनैरृषार्यत ॥ ३५ ॥ मुगुत्सरोजरुच मर  
पाटलामनुचकार पकोटतां यत । धृतनयतरमुमुकमानो



न कमलं कमलमयदम्भति ॥ ३६ ॥ विगतसन्धिघट-  
मघटयत्कलमगोपवधूर्नं मृगव्रजम् । श्रुततदीरितशोभ-  
गीतकथनिमिषेऽनिमिषेक्षणमग्रतः ॥ ३७ ॥ कृतमदं निग-  
दन्त इवाकुलीकृतजगन्मूर्जमतङ्गनम् । वसुधुच्छद-  
गुच्छमुगन्धयः सनतगास्ततगानगिरोऽलिभिः ॥ ३८ ॥ तीक्ष्णं  
रविस्तपति नीच इवाचिराद्यः शृङ्गं रुस्त्यजति मित्रमिग-  
कृतजः । तोयं प्रसीदति सुनेरिव चित्तवृत्तिः कामं दीदृ-  
ह्य शोपमुपैति पङ्कः ॥ ३९ ॥ आसादितप्रकटनिर्मलचन्द्र-  
हासः प्रासः शरत्समय एष विशुद्धकान्तः । उरसाय गाढ-  
तमसं घनकालमुग्रं रामो दशासमिन् संभृतवन्धुजीवः  
॥ ४० ॥ वृद्धाङ्गनेत्र विजहौ सरिदुद्धतारं वेदान्तिनामिन्  
मनः शुचि नीरमासीत् । चन्द्रे प्रभा युवतिवक्त्रं इवाकृता-  
भृद्विद्वत्कवित्वमिन् केकिरुतं न रेजे ॥ ४१ ॥ मधुमधुरिम-  
मङ्गी मेजिरे हंसगादास्तु हिमललीला लेभिरे वारि-  
वाहाः । क्षितिरमनदपङ्का किं च रोलम्बवालाचलिकलित-  
मलिन्यः शैवलिन्यस्तदासन् ॥ ४२ ॥ स्फुटं स्फुटपलाशरज-  
भगमासिचक्षुषुटे विपाककपिश्रीकृताः कलममञ्जरीर्विभ्रती ।  
बभौ दिवि शुकावलिः कुवलयच्छविर्जङ्गमा स्वमानहृदय-  
गमा विषुषचापलक्ष्मीरिव ॥ ४३ ॥ अपाकृत्याशेषाण्यपि  
च घनजालानि परितस्तमोधूमस्तोमोद्भवमलिनमानं च  
तदनु । शरच्चन्द्रः शिलपी रतिपतिमुदेऽसौ निजकरीः सुधा  
संदोहाद्रैश्वर्यममनं पाण्डुरयति ॥ ४४ ॥ रम्यं हन्यतर्ल-  
नवाः सुनयना गुञ्जद्विरेफा लताः श्रेणीलघ्नमालतीसुर-  
भयो वाताः सचन्द्राः क्षयाः । यथेतानि जयन्ति हन्त  
परितः शशाङ्गयोधानि मे तद्गोः फीदृगसां विवेकविभनः  
फीदृक्प्रयोधोदयः ॥ ४५ ॥ अर्धं सुतो निशायाः सरम-  
सुरतायाससहस्रयाहः मोदतासहस्रवृणो मधुमदविरती  
हर्म्यपृष्ठे प्रबुद्धः । संमोगह्लातकान्ताशिथिलमुजलतावर्जितं  
कर्करीतो ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं  
मन्दपुण्यः ॥ ४६ ॥ चेतः कर्षति सप्तच्छदकुसुमरसावार-  
सौरभ्यलभ्यदृङ्गीसगीतमक्षिभुतिमुमगदिशो वासराः शार-  
वीनाः । किं च व्याकोशपङ्केरुहमधुरसुखी संचरच्चरीक-  
श्रेणीवेणीसनाया रमयति तरुणः पथिनीमंशुयाली ॥ ४७ ॥

#### अमरश्रीरुद्र

अलक्षितकुचामोर्गं अमन्ती नृत्यमृमिषु । सरोषापि  
सरोजाक्षी न लक्ष्यीकियते श्रौः ॥ ४८ ॥ अमाल्यनीर्गे  
अमरीषु किंचिच्छेलाशले चक्षलोचनायाः । कुचौ  
कदाचिजपनं सुनानो विलोक्य साफल्यमापुरलक्षीः  
॥ ४९ ॥ परिभ्रमन्त्या अमरीविनोदे नितम्बविम्बाद्विगल-  
हकुलम् । विलोक्य कम्पश्चन कोमलरक्षाः पुंसावमन्याः  
सुदशो यथाशुः ॥ ५० ॥ यतो यतः पद्मरणोऽभिरति

ततस्तन प्रेरितलोलशोचना । निरतिप्रुरियमघ शिद्यते  
भयादकामापि हि दृष्टिभिन्नम् ॥ ५१ ॥ करो धुनाना नर-  
पछवाहती वृथा कृषा यानिनि मा परिधमम् । उपेयपी  
कल्पन्ताभिधङ्क्या कयं नितस्तस्यति पद्मदागलिः ॥ ५२ ॥  
चेलाशलेन चलहारलताप्रसादवैष्णोगुणं च चलद्वल्य-  
कृतेन । हेलाहितअमरकअममण्डलीमिदृजनयं रचयतीन  
चिरं नतमूः ॥ ५३ ॥ सुक्ते कायनगुण्डले निपातितं मानिस्य-  
भूषामणौ कीर्णं कैलिसरोरुहे विगलिते सुक्ताकल्पे  
सति । निःशस्यागुजलोचनाप्रमरिकावत्यावसाने पुन  
प्राणेशच्युतिशङ्कयेन हृदये हस्तारनिन्दं ददौ ॥ ५४ ॥

#### शरद्वारयवः

बान्ति स्रग्भै रतिहस्तपल्लिनीसुन्दरीऽनिलाः । स्रग्भ-  
लोलपल्लिमहामहिकामोदनामिताः ॥ ५५ ॥ बान्ति कक्षर-  
सुमगाः सप्तच्छदमुगन्धयः । वाता नरतरस्थानय-  
गमनमन्यराः ॥ ५६ ॥

#### शरत्पथिकः

पङ्कानुपङ्गं पथि विहरन्त कथानशेषं च पयोदधृन्दे ।  
मार्गेषु चन्द्रातपपिच्छिलेषु पदे पदे चस्रजुरध्वनीना-  
॥ ५७ ॥ इह निचुल्लिकुञ्जे वंशसमारमाजि स्वपिपि  
यदि मुहूर्तं पश्यति हेनमेतत् । इति पथिकमकजान्मार्गं  
एषोपविष्टं वदति तरुणशान्तं गोपिका साहमङ्गम् ॥ ५८ ॥

#### हेमन्तवर्णनम्

हेमन्तहिमनिस्पन्दमरलोक्य मनोमवम् । प्रहृष्टं सुनुना  
चेतो रविदेवो धनुर्देवौ ॥ १ ॥ दुराशेन दक्षिण वृष्णन  
कृपणस्य च । अहो न विरमलेया हन्त हेमन्तयामिनी ॥ २ ॥  
हेमन्ते बहुदोषास्ते ह्यं गुणौ सर्वसमतौ । अयत्नशीतर्त्तं  
वारि सुरतं सेववर्जितम् ॥ ३ ॥

#### हेमन्तसमयस्वभावाल्यानम्

हे हेमन्त खरिप्यामि त्वय्यतीते गुणद्वयम् । अयन्न-  
शीतलं वारि निशा च सुरतक्षमा ॥ ४ ॥ हसन्ती वा  
हसन्ती वा हसन्ती यामलोचनाम् । हेमन्ते ये न सेजन्ते  
ते नूनं दैवप्रक्षिता ॥ ५ ॥ कामिनौ हन्त हेमन्तनिशि  
शीतज्वरातुषः । जीरन्ति हरिणाहीना बक्षोवासुपरिज्ञा-  
॥ ६ ॥ अयं शीतं यतीवति सरीसर्पि समीरणं ।  
अपत्नीको मरीमति नरीमति कुजोष्मान् ॥ ७ ॥  
हिमधरलदन्तकरी मन्दधुतिराका धृष्टिमिध ।  
दिगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥ ८ ॥  
अम्बरमेघ रमण्ये यामिन्यै वासरः प्रेयान् । अधिकं  
ददौ निजाङ्गादयं सकुचितं स्वयं तस्यौ ॥ ९ ॥  
विकसति सूर्यं विकसति शुक्लति चासङ्कते तरुिन् ।  
शिथिले निःशकुन्धम् । पङ्कजलीला समुद्रहति ॥ १० ॥

येन्याप्रसूतस्य धेनु प्रसङ्गादङ्गाधिकासादितविक्रमस्य । धैन  
जयार्धनपराङ्मस्य हिमस्य कर्णस्य च को विशेषः ॥ ११ ॥  
अलं हिमानीपरिदीर्णगात्रं समापितं फाल्गुनसगमेन ।  
अत्यन्तमाकाङ्क्षितवृष्णवर्मा भीष्मो महात्माजनि माघतुल्यः ॥ १२ ॥  
अविरलकलिनोदयप्रसूनं कुसुमितकुन्दसुगन्धिगन्ध  
वाह । शुभमसमयजं चिराय लेभे विरलतुषारकणस्तुषार-  
कालः ॥ १३ ॥ निचयिनि लयलीलताविकासे जनयति लोभ  
समीरणे च हर्षम् । विहृतिमुपययौ न पाण्डुसुश्रुतलति  
नयाद्य जिगीषता हि चेत् ॥ १४ ॥ कतिपयसहकारपुष्प  
रम्यस्तनुहिनोऽल्पविनिद्रसिन्दुवारः । सुरभिमुखहिमागमान्त  
शशी समुपययौ शिशिरं सरैकबन्धुः ॥ १५ ॥ गजपति-  
द्वयसीरपि हैमस्तुहिनयन्सरितं वृषतापतिः । सलिल  
सततिमध्वागोपितामृतनुतापुतापकृतं दशाम् ॥ १६ ॥  
इदमद्युक्तमहो महदैव यद्वरतनो असरयत्यनिलोऽन्यदा ।  
स्मृतसंयोजनसोष्णयोधरास्तुहिनस्तु हिनस्तु वियोगिनः ॥ १७ ॥  
प्रियतमेन यया सरुपा स्थितं न सहसा सहसा  
परिरम्य तम् । स्मययितुं क्षणमक्षमताङ्गना न सहसा सहसा  
कृतवेषधुः ॥ १८ ॥ भ्रमामयतं याऽधरपल्लवक्षतिरनावरणं  
हिममारुते । दशनरदिमपटेन च सौकृतैर्निवसितेन सितेन  
सुनिर्वधौ ॥ १९ ॥ ऋणभृता सुतनो बलसीकृतस्फुरित  
दन्तमरीचिमयं दधे । स्फुटमिवावरणं हिममारुतेऽर्धतया  
हुताधारलेखया ॥ २० ॥ धृततुषारकणस्य नमस्तत्सह  
लताङ्गुलिर्जनविभ्रमा । पृथुनिरन्तरमिष्टमुजान्तरं वनित-  
यानितया न निषेहिरे ॥ २१ ॥ हिमकटावपि ता स  
ध्रुवसिद्धे युवतयः सुतपायुषकारिणि । प्रकटयत्यनुग-  
महृनिर्मं सारमय रमयन्ति विलासिनः ॥ २२ ॥ प्रालेयवौल  
शिखरानिलसुभ्रयोगं प्रोफुल्लकुन्दमकरन्दहृतालिङ्गम् ।  
कालोऽयमातपतिः कुङ्कुमपङ्कपिङ्गप्रोङ्गुरस्यरमणीकुचसङ्ग-  
योग्यः ॥ २३ ॥ शुक्लहरितयगानां सीमं भीहारमास सपदि  
निगतनिद्रा कौशिकान्ता क्षणान्ते । निदपति कमनीयकाणमु  
धाल्यकारं सरलितगलनालं जर्जरस्काररेफम् ॥ २४ ॥ लघुनि  
तृणुदीरे क्षेत्रकोणे ययाना ननकल्पलालसस्त्रे सोपधाने ।  
परिहरति सुषुम् हासिकद्वन्द्वभाषाकुचकलशमहोष्णबद्धरेख  
स्तुषारः ॥ २५ ॥ अपि दिर्नमणिरप्य हेक्षितं शीतसधैरय  
निधि निजमायां गाढमालिङ्ग्य दोर्म्याम् । स्वपिति पुनरुदितं

१ क यासगाडुप्रसन्न, पक्षे, कुमारिकायां प्रसन्नस्य २ धनु  
रारिसंगमेनाङ्गु शरीरेणभिक्कासादितं संघासितो विक्रमो रोना  
श्रीशगदनादिरुच्य पठान्नो येन, पक्षे, अनुविषयाह दयसु संघादिन  
पठान्नो येन ३ धनयवोदिरुच्योपन पठान्नो बल यस्य; पक्षे,  
धनयवोदिरुच्योपन पठान्न ४ यय

सालसाङ्गस्तु तस्मात्किमु न भवतु दीर्घा हैमनी यामिनीयम्  
॥ २६ ॥ जरीजूमलौदधुमणिकरसदोहसदशस्फुरदीप्तिमात-  
प्रमुषुतरतारुण्यसुभगाम् । हसन्ती हैमन्ते परिजन  
युता वा सुवदना हसन्ती सेवन्ते परिणतमहाभाग्यनिचया  
॥ २७ ॥ वेद्यन्ते कमयो भृशं कृतजडं गोवाकिं न्दपक्षे  
या सुलीनुहरोदर क्षणमपि प्राप्यामि नैरोज्ज्वलि । शीत  
तिव्यसनातुर पुनरसौ दीनो जन कूर्मवस्त्रान्यङ्गानि  
शरीर एव हि निजे निहोतुमाकाङ्क्षति ॥ २८ ॥ शीतालो  
रिच नूतनस्य रुचयो विद्या इवामेधसा विप्रातिक्रिया  
विभूतय इव क्षीयस्य बोधा इव । भावैः सवलित इव  
प्रियतमे दम्भङ्ग्य सुश्रुवा श्राद्धभूय तिमोभवति सहसा  
हैमन्तिका वासरः ॥ २९ ॥ लज्जा प्रौढमृगीदृशमिध नवस्त्रीना  
रतेच्छा इव सैरिण्या नियमा इव सितरुच्य दुल्याङ्गना  
नामिध । दंपत्यो कलहा इव प्रणयिता वाराङ्गनानामिध  
श्राद्धभूय तिमोभवति सहसा हैमन्तिका वासरः ॥ ३० ॥  
हैमन्ते दधिदुग्धसर्पिरक्षणा माञ्जिष्ठवासोभूत काश्मीर  
द्रवलिस्वाचरुषुषु खिन्ना विचित्रै रतैः । वृत्तोत्तनकाशिनी  
जनकृताश्लेषा गृहाम्भन्तरे ताम्बूलीदलपूगपूरितमुखा धन्या  
सुख शेरते ॥ ३१ ॥ चक्रे चण्डकृवा सम रणमयौ  
हैमन्तपृथ्वीपतिर्ये ये तत्र जिता दिवाकरकपास्ते तेऽमुना  
तक्षणात् । कान्तानां कुचभूधरे निदधिरै मन्येऽहमेन तदा  
नो चेन्मन्दकर कथं दिनकरस्तस्य तन्वीस्तन ॥ ३२ ॥  
प्रोद्योदादरविन्दधुतिधृति विदलकुन्दमाद्यद्विरेके काले  
प्रालेयवातप्रबलविकसितोद्गममन्दारदासि । येषां नो कण्ड  
लम्बा क्षणमपि सुहिनसोददक्षा मृगाक्षी तेषामायामियाणां  
ययसदनसमा यामिनी याति चूनम् ॥ ३३ ॥

कन्दुककीडा

पयोधराकारधरो हि कन्दुक करेण रोषादिव ताडते  
सुदु । इतीव नेत्राकृतिमीतसुखल तस्या प्रसादाय  
पपात पादयो ॥ ३४ ॥ वनिताकरतामरसाभिहत पतित  
पतित पुनरुत्पत्तसि । विदित खलु कन्दुक ते इदं  
वनिताधरसगमलुन्धमिव ॥ ३५ ॥ सानन्दकन्दुकविहार  
विधौ वधूना दोलयमानमणिकङ्कणनिकर्णेन । उड्यायितेऽ  
सुवचिचितविहंगमेषु द्येना इव स्मृतिमुगो विदिक्षा विलम्बा  
॥ ३६ ॥ सावसरधिनिकाशं कर्णपारा कृताङ्गी रव्यगलित  
तालीपत्रताटङ्कमेकम् । बहति हृदयचोर कुङ्कुमन्यास  
गौर बलथितमिव नालं लोचनेन्दोरस्य ॥ ३७ ॥  
अमन्दमणिनूपुरक्षणनवाहवारिषमं क्षणज्जागितमेधस्य  
स्सन्तिताहारच्छटम् । इदं तरलकङ्कणावलिशेषवाचारितं  
मनो हरति सुभ्रुन निमग्न कन्दुककीडनम् ॥ ३८ ॥ अय  
चरणपल्लवपदमन्दमपीरकं परिस्रष्टुदुरोहस्यनकश्य

मानांशुकम् । रणत्कनकमेखलं करसरोरुहाम्नां पुरः पतन्त-  
मपराऽऽदे कुसुमकन्दुकं सुन्दरी ॥ ३९ ॥ वक्रश्रीजित-  
लज्जितेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुकं म्रीडाकौतुकमिग्रमाव-  
मनया तिर्यग्बहन्त्याननम् । शृङ्गाग्रग्रहकृष्णकेतकदल-  
सर्षावतीनां दशा दीर्घापाङ्गतद्वैपैकसुहृदां कोऽप्येष पात्री-  
कृतः ॥ ४० ॥ व्यावल्गलकुचमारमाकुलकचं व्यालोलहारा-  
वलि प्रेङ्खत्कुण्डलोमिगण्डयुगलं प्रसेदि वक्रान्मुजम् ।  
शश्वच्चकरप्रहारमधिकश्वासं, रसादेतया यस्मात्कन्दुक  
सादरं सुमगया संसेव्यसे तत्कृती ॥ ४१ ॥ चञ्चले-  
ञ्चलानि प्रतिसरणिचलव्यस्तवेणीनि बाहोर्विक्षेपादक्षिणस्य  
प्रचलितवलयस्तारकोलाहलानि । श्वासवृत्त्यद्वचांसि द्रुत-  
मितरकरोक्षेपलोलाकानि सत्सज्जि प्रमोदं दपति मृग-  
दशां कन्दुकक्रीडितानि ॥ ४२ ॥ अस्माः सेदाम्बुविन्दु-  
च्युततिलकतया व्यक्तवक्त्रेन्दुकान्तेवोरंवारेण वेगप्रहणन-  
गणनाकेलिवाचालितायाः । तत्पातोर्ध्वानतालकमनमितदृश-  
स्वाङ्गबोच्चालतालीलालित्याहोमिताः स प्रतिकलममुना  
कन्दुकक्रीडितेन ॥ ४३ ॥

### हेमन्तवायवः

वक्ष्यधरचुम्बनं नयनपङ्कजं सुप्रयत्यमन्दपुलकं मनागमल-  
मङ्गमालिङ्गते । विचालयति चालकं चपललोचनानां  
हृत्तापनोत्यविनयं मरुतिप्रिय इवैष हेमन्तिकः ॥ ४४ ॥  
हृणीसीमन्तमुद्रां सपदि तरलयन्कीरकान्ताङ्गान्तः स्वच्छ-  
न्दस्रस्तयाञ्चलचपलतया लोलयन्हारवलीम् । प्रालेया-  
वासपृथ्वीघरशिखरचलचरुवारिप्रवाहमक्षोमप्रतिमश्रीः प्रस-  
रति परितो हेमनो गन्धवाहः ॥ ४५ ॥ नीलोच्चैर्विधिपन्तः  
कृतसुहिनकणासारसङ्गाभ्यपरागकौन्दानानन्दितालीनतितर-  
सुरभीन्मूरिशो दिव्युल्लेपु । एते ते कुङ्कुमाक्तस्तनकलशभरा-  
स्फालनादुच्छलन्तः पीत्वा सीत्कारियकत्रं शिशुहरिणदशां  
हेमना वान्ति वाताः ॥ ४६ ॥

### हेमन्तपथिकः

आहृतोऽपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विशुक्तीन्द्रोऽपि । गन्तु-  
मना अपि पथिकः संकोचं नैव शिथिलयति ॥ ४७ ॥ हेमन्ते  
पथिकजनाः प्रियावियुक्ता लोकाणां गृहवहिरङ्गणे शयानाः ।  
कन्दर्पाकुलमनसां निशासु तेषां शीतं किं लगति जगत्प्रकम्प-  
कारि ॥ ४८ ॥ हेमन्ते हिमकरविम्बचारुरुक्या रामाया  
मृदुमज्जपञ्जरे शयानाः । ये कालं परमसुरं नयन्ति तेषां शीतं  
किं लगति जगत्प्रकम्पकारि ॥ ४९ ॥ हे पान्य प्रियविप्रयोग-  
द्रुतशुभ्यालानभिज्ञोऽसि किं किं वा नास्ति तव प्रिया गतघृणः  
किं वा विहीनो प्रिया । येनास्मिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिव्यासङ्ग-  
धर्मोचिते कुन्दानन्दितमत्तपद्मपङ्कले काले गृहाग्निगतः

॥ ५० ॥ शीतार्तिप्रसरस्तथाकुलपदम्यासैः समुत्कम्पिभिः पान्यै-  
र्निर्दयतुच्छगोघननदद्वापारवैः सूचिताः । प्राप्यन्ते हिमपीडि-  
तानि निशृतप्रोद्गच्छमा धनस्तोकालश्रुतीरकाः कवमपि  
प्राप्ता गिरिग्रामकाः ॥ ५१ ॥ अन्योन्याहतिदन्तनादसुखरं  
वकं मुखं कुर्वता नेत्रे शाशुकणे निमील्य पुलकव्यासङ्गि-  
कण्ठयता । हा हा हेति सुनिष्ठुरं विवदता बाहू प्रसार्य क्षणं  
पुण्याधिः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतदमधुणा ॥ ५२ ॥

### शिशिरवर्णनम्

प्रावरणैरङ्गारैर्गर्भगृहैः स्नततैश्च दयितानाम् । संतर्जित-  
माल्यानां निपतति शीतं दक्षिण- ॥ १ ॥

### शिशिरसमयस्वभावाप्यानम्

कारणोत्पन्नकोपोऽपि सांप्रतं प्रमदाजनः । निशि शीता-  
पदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥ २ ॥ एते समुल्लसद्भासो रा-  
जन्ते कुन्दकोकाः । शीतमीता लताकुन्दमाश्रिता इव तारकाः  
॥ ३ ॥ अंशुकमिव शीतमयात्संस्त्यानत्नञ्छलेन हिमचपलम् ।  
अम्भोभिरपि गृहीतं पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥ ४ ॥  
आचुम्ब्य विम्बाचरमङ्गवलीमालिङ्ग्य संस्पृश्य कपोलपालिम् ।  
श्रीखण्डमादाय करेण कान्तः संघासयामास सरोरुहाक्षिम्  
॥ ५ ॥ तैपनस्तपति स मन्दमन्दं ज्वलनोऽपि ज्वलति स किंचि-  
देव । शरणं शिशिरेश्य किं च यूनां पुत्रतीनां स्ननयुग्ममात्र-  
मासीत् ॥ ६ ॥ कुसुमयन्कलिनीरलिनीरवैर्मदविकासिभिर्पहित-  
हुङ्कृतिः । उपवनं निरमर्त्सयत प्रियान्वियुषतीर्षुवतीः शिशि-  
रानिलः ॥ ७ ॥ उपचितेषु परेष्वसमर्थतां प्रजति काल-  
वशाद्बलवानपि । तपति मन्दगमस्तिरभीषुमात्रहि महाहिमहा-  
निकरोऽभवत् ॥ ८ ॥ अभिविषेगयिषुं सुवनानि यः सरमि-  
वाक्यत लोभ्रजश्चर्यः । क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरयं  
तिरयबुद्धमूढिः ॥ ९ ॥ शिशिरमासमपास गुणोऽस्य नः क इव  
शीतहरस्य कुचोष्मणः । इति धियास्तुर्यः परिरेमिरे घनमतो  
नमतोऽनुमताभियाः ॥ १० ॥ अधिलवङ्गममी रजसाधिकं मलि-  
नितामुमनोदलतालिनः । स्फुटमिति प्रसवेन पुरो हसरसपदि  
कुन्दलता दलतालिनः ॥ ११ ॥ द्वारं गृहस्य पihितं शय-  
नस्य पार्श्वे बहिर्जलस्युपरि तूलभयो गरीयान् । अद्भानुकूल-  
मनुपागवशं कलत्रमित्यं करोति किमसौ स्वपतस्तुपागः  
॥ १२ ॥ बह्वेः शक्तिर्जलमिव गता दर्शनाद्वाहृष्टेर्निलो-  
द्भन्वे नवमरुचके वर्तते पुष्पकार्यम् । शीतनासं दधदिव  
रमिर्याति सिन्धोः कृन्नातुः शीतैर्भीता इव च दिवसाः  
सांप्रतं संकुचन्ति ॥ १३ ॥ पीनोत्तुङ्गपयोधराः परिलसत्सं-  
पूर्णचन्द्राननाः कान्ता नैव गृहे गृहे न च दृढं जालं न  
कौशमीरजम् । ताम्बूलं न च तूलिका न च पटी तैलं न

गन्धाविलं सद्यो गोघृतपाचिता न चटका शीत कथं गम्यते  
॥ १४ ॥ खुडीसीमनि गोरसार्द्रमशनं भुक्त्वा परीत्याज्म  
वैरम्याशे सङ्कपीशुयन्ननिन्दं हर्षात्समाकर्णयन् । श्वेते  
सहतगोगणोष्मणि गृहे सस्ताम्बरा मेहिनीमालिङ्ग्यागणय-  
त्रिशासु तुहिनं प्रोद्गामर पामर ॥ १५ ॥

### हृदयीलनक्रीडा

न पाणिप्रच्छाद्य नयनयुगमलयायतमिदं नितम्बसौदा  
यात्परितगतियोगोऽप्यमुलभ । अतिसल्यौ पाणी स्तनभर  
निरोधात् मिलितौ निमीलक्रीडाया कलुषयसि मुग्धे किमिति  
न ॥ १६ ॥ नैतस्या प्रसूतिद्वयेन सरले शक्ये पिपातु दशौ  
सर्पत्रैर विलोभ्यते मुखशशिच्योत्खावितानैरियम् । इत्थं  
बालतया सखीभिरसङ्कटद्वृमीलनाकेलिपु व्यापिद्धा रजनीमुखे  
च नयने स्वे गर्हते कन्यका ॥ १७ ॥

### शिशिरपायवः

केशानाकुलयन्दराः सुकुलयन्वासो बलादाक्षिपन्नातन्व  
म्बुलकोद्गमं प्रकटयन्नावेगकम्प गते । बारवारसुदारसीकृत  
मरैर्दन्तच्छदं पीडयन्प्राय शैशिर एष सप्रति मरुकान्तासु  
कान्तायते ॥ १८ ॥ सुम्पन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे सीरु-  
ताम्बादधाना यक्ष सुकमुषेयु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्त ।  
ऊरुनाकम्पयन्त पृथुजघनतटात्संयन्तोऽनुकानि व्यक्त  
कान्ताजनाना विटवरितभृत शैशिरा वान्ति वाता ॥ १९ ॥

### शिशिरपथिकः

पुण्यामौ पूर्णबाण्ड प्रथममगणितप्रोपदोष प्रदोषे पान्थ  
मुस्या यथेच्छं तद्वत् तनुवृणे धामनि ग्रामदेव्या । उरकम्पी  
वर्षदायै जरति परिजडे छिद्रिणि छिन्नविद्रे धाते वाति  
प्रवामं हिमकणिनि कणत्कोणत कोणमेति ॥ २० ॥ संविधो  
ग्रामदेव्या वृटपटितकुटीकुम्पकौणिकदेवो शीते सपाति वायौ  
हिमकणिनि एण्डन्तपङ्कजद्वयम् । पान्थ कन्या निशीथे परि-  
कुथितजरत्नसुतानगुरीं ग्रीवापादाग्रजानुग्रहणवटचटत्पर्षदा  
प्रावृणोति ॥ २१ ॥ आरावारीपवहोर्विरचितमुतुगप्रस्तारन्त  
निर्गुणे सरीर्गमप्रियकन्याविकरयशविशच्छटीतवातामिभूते ।  
नीता वृच्छेण पान्थे श्मिभिरिव निविडं जानुसकोचकुन्जैरन्त  
ईर्षादु छद्दिगुणतच्छ्रुतायामयमाश्रियामा ॥ २२ ॥

### स्त्रीस्वभावाभिन्दा

अनेते साहस माया मूर्खत्वमतिरोगता । अशौचं निर्द-  
यत्व च स्त्रीणां दोषा स्वभावात् ॥ १ ॥ प्रियो शङ्करणा कूरा  
दुर्मर्षा प्रियसाहसा । भक्त्यस्त्यैऽपि विश्रम्भं पतिं भ्रात  
रमश्रुत ॥ २ ॥ प्रियो हि नाम सन्तेता निर्देहादेव

पण्डिता । पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रेणैवोपदिश्यते ॥ ३ ॥  
विधेयालीकविश्रम्भमज्ञेषु त्यक्तसौहृदा । नवं नवम्  
मीप्सन्त्य पुश्र्वन्त्य खैरवृत्तय ॥ ४ ॥ जल्पन्ति सौधमदेन  
पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमम् । हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रिय को  
नाम योषिताम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणां द्विगुण आहारो लब्धा चापि  
चतुर्गुणा । साहसं षड्गुणं चैव कामश्चाष्टगुण स्रुत ॥ ६ ॥  
अन्तं कूरा सौम्यमुखा अगाधहृदया स्त्रिय । अन्तर्विषा  
बहिः सौम्या गह्वरा विपकृता इव ॥ ७ ॥ कामनाम्ना क्षिप्रतेन  
विहता मूढचेतसा । नार्यो नैरविहगानामन्न बन्धनवर्गागुण  
॥ ८ ॥ दर्शनाद्वरते चित्तं स्पर्शनाद्वसते बलम् । सगमा  
द्वसते वीर्यं नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥ ९ ॥ चतुरं स्रुत  
पूर्वमुपायास्तेन वेधसा । न सृष्ट पक्षम कोऽपि गृह्यते  
येन योषित ॥ १० ॥ स्त्रियस्तु य कामयते सनिकर्तुं च  
गच्छति । ईषत्यकुरुते सेवा तं तमिच्छन्ति योषित ॥ ११ ॥  
स्थान नास्ति क्षेपो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नर । तेन  
नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२ ॥ यो मोहान्म  
न्यते मूढो रक्तैर्यं मम कामिनी । स तस्या वशगो निल  
भवेत्कीडाशैकुन्तवत् ॥ १३ ॥ अनर्थित्वान्मनुष्याणां भया  
त्परिजनस्य च । भर्षादायामभर्यादा स्त्रियस्तिष्ठति सर्वथा  
॥ १४ ॥ नासा कश्चिदगम्योऽस्ति नासा च वयसि स्थिति ।  
विरूप रूपवन्त वा पुमानित्येव मुञ्जते ॥ १५ ॥ रक्तो  
ऽभिजायते भोग्यो नारीणां शार्ङ्गको यथा । घृष्यते यो दशा  
लम्बो नितम्बे विनिवेशित ॥ १६ ॥ अलक्तको यथा  
रक्तो निष्पीड्य पुरुषस्तथा । अवलामिर्बलाद्रक्त पादभूले  
निपात्यते ॥ १७ ॥ शम्भरस्य च या माया या माया  
नमुचेरसि । कले कुम्भीनलेक्ष्यैव सर्वास्ता योषितो विड  
॥ १८ ॥ हसन्तं प्रहसन्त्येता रुदन्तं प्ररुदन्त्यपि । अप्रिय  
प्रियवाक्यैश्च गृह्णन्ति कालयोगत ॥ १९ ॥ उशना वेद  
यच्छास्त्रं यच्च वेदं ग्रहस्तति । स्त्रीनुद्धता न विशिष्येव  
तस्माद्रक्ष्या कथं हि ता ॥ २० ॥ अन्तं सत्यमित्याहुः  
सत्यं चापि तथान्तम् । इति यास्ता कथं धीरैः सरक्षा  
पुरुषैरिह ॥ २१ ॥ अन्तर्विषमया हेता बहिर्धैव मनोरमा ।  
गुञ्जाफलसमाकारा योषित केन निर्मिता ॥ २२ ॥ मरि  
स्यात्पावक शीतं प्रोष्णो वा शशस्त्रच्छन । स्त्रीणां तदा  
सतीत्यं स्वाद्यदि स्यादुज्जो हित ॥ २३ ॥ या माया  
दुष्टचरिता सततं वदहप्रिया । भार्यारूपेण सा ज्ञेया  
विदधैर्दोषाणां जरा ॥ २४ ॥ तस्मात्प्रवर्षयेन्न नामापि परि-  
वर्षयेत् । स्त्रीणामिह हि सर्वासा य इच्छेत्सुखमाप्नुय  
१ कपरिष्ठासम् २ कुडटा ३ स्त्रियादृष्टव ४ तत् ५ भित्त ६ प्रसूता ७ नरा ८ य विरगा पण्डितेष्टान् ९ पण्डित १० योषा ११ योषा १२ योषा १३ योषा १४ योषा १५ योषा १६ योषा १७ योषा १८ योषा १९ योषा २० योषा २१ योषा २२ योषा २३ योषा २४ योषा २५ योषा २६ योषा २७ योषा २८ योषा २९ योषा ३० योषा ३१ योषा ३२ योषा ३३ योषा ३४ योषा ३५ योषा ३६ योषा ३७ योषा ३८ योषा ३९ योषा ४० योषा ४१ योषा ४२ योषा ४३ योषा ४४ योषा ४५ योषा ४६ योषा ४७ योषा ४८ योषा ४९ योषा ५० योषा ५१ योषा ५२ योषा ५३ योषा ५४ योषा ५५ योषा ५६ योषा ५७ योषा ५८ योषा ५९ योषा ६० योषा ६१ योषा ६२ योषा ६३ योषा ६४ योषा ६५ योषा ६६ योषा ६७ योषा ६८ योषा ६९ योषा ७० योषा ७१ योषा ७२ योषा ७३ योषा ७४ योषा ७५ योषा ७६ योषा ७७ योषा ७८ योषा ७९ योषा ८० योषा ८१ योषा ८२ योषा ८३ योषा ८४ योषा ८५ योषा ८६ योषा ८७ योषा ८८ योषा ८९ योषा ९० योषा ९१ योषा ९२ योषा ९३ योषा ९४ योषा ९५ योषा ९६ योषा ९७ योषा ९८ योषा ९९ योषा १०० योषा १०१ योषा १०२ योषा १०३ योषा १०४ योषा १०५ योषा १०६ योषा १०७ योषा १०८ योषा १०९ योषा ११० योषा १११ योषा ११२ योषा ११३ योषा ११४ योषा ११५ योषा ११६ योषा ११७ योषा ११८ योषा ११९ योषा १२० योषा १२१ योषा १२२ योषा १२३ योषा १२४ योषा १२५ योषा १२६ योषा १२७ योषा १२८ योषा १२९ योषा १३० योषा १३१ योषा १३२ योषा १३३ योषा १३४ योषा १३५ योषा १३६ योषा १३७ योषा १३८ योषा १३९ योषा १४० योषा १४१ योषा १४२ योषा १४३ योषा १४४ योषा १४५ योषा १४६ योषा १४७ योषा १४८ योषा १४९ योषा १५० योषा १५१ योषा १५२ योषा १५३ योषा १५४ योषा १५५ योषा १५६ योषा १५७ योषा १५८ योषा १५९ योषा १६० योषा १६१ योषा १६२ योषा १६३ योषा १६४ योषा १६५ योषा १६६ योषा १६७ योषा १६८ योषा १६९ योषा १७० योषा १७१ योषा १७२ योषा १७३ योषा १७४ योषा १७५ योषा १७६ योषा १७७ योषा १७८ योषा १७९ योषा १८० योषा १८१ योषा १८२ योषा १८३ योषा १८४ योषा १८५ योषा १८६ योषा १८७ योषा १८८ योषा १८९ योषा १९० योषा १९१ योषा १९२ योषा १९३ योषा १९४ योषा १९५ योषा १९६ योषा १९७ योषा १९८ योषा १९९ योषा २०० योषा २०१ योषा २०२ योषा २०३ योषा २०४ योषा २०५ योषा २०६ योषा २०७ योषा २०८ योषा २०९ योषा २१० योषा २११ योषा २१२ योषा २१३ योषा २१४ योषा २१५ योषा २१६ योषा २१७ योषा २१८ योषा २१९ योषा २२० योषा २२१ योषा २२२ योषा २२३ योषा २२४ योषा २२५ योषा २२६ योषा २२७ योषा २२८ योषा २२९ योषा २३० योषा २३१ योषा २३२ योषा २३३ योषा २३४ योषा २३५ योषा २३६ योषा २३७ योषा २३८ योषा २३९ योषा २४० योषा २४१ योषा २४२ योषा २४३ योषा २४४ योषा २४५ योषा २४६ योषा २४७ योषा २४८ योषा २४९ योषा २५० योषा २५१ योषा २५२ योषा २५३ योषा २५४ योषा २५५ योषा २५६ योषा २५७ योषा २५८ योषा २५९ योषा २६० योषा २६१ योषा २६२ योषा २६३ योषा २६४ योषा २६५ योषा २६६ योषा २६७ योषा २६८ योषा २६९ योषा २७० योषा २७१ योषा २७२ योषा २७३ योषा २७४ योषा २७५ योषा २७६ योषा २७७ योषा २७८ योषा २७९ योषा २८० योषा २८१ योषा २८२ योषा २८३ योषा २८४ योषा २८५ योषा २८६ योषा २८७ योषा २८८ योषा २८९ योषा २९० योषा २९१ योषा २९२ योषा २९३ योषा २९४ योषा २९५ योषा २९६ योषा २९७ योषा २९८ योषा २९९ योषा ३०० योषा ३०१ योषा ३०२ योषा ३०३ योषा ३०४ योषा ३०५ योषा ३०६ योषा ३०७ योषा ३०८ योषा ३०९ योषा ३१० योषा ३११ योषा ३१२ योषा ३१३ योषा ३१४ योषा ३१५ योषा ३१६ योषा ३१७ योषा ३१८ योषा ३१९ योषा ३२० योषा ३२१ योषा ३२२ योषा ३२३ योषा ३२४ योषा ३२५ योषा ३२६ योषा ३२७ योषा ३२८ योषा ३२९ योषा ३३० योषा ३३१ योषा ३३२ योषा ३३३ योषा ३३४ योषा ३३५ योषा ३३६ योषा ३३७ योषा ३३८ योषा ३३९ योषा ३४० योषा ३४१ योषा ३४२ योषा ३४३ योषा ३४४ योषा ३४५ योषा ३४६ योषा ३४७ योषा ३४८ योषा ३४९ योषा ३५० योषा ३५१ योषा ३५२ योषा ३५३ योषा ३५४ योषा ३५५ योषा ३५६ योषा ३५७ योषा ३५८ योषा ३५९ योषा ३६० योषा ३६१ योषा ३६२ योषा ३६३ योषा ३६४ योषा ३६५ योषा ३६६ योषा ३६७ योषा ३६८ योषा ३६९ योषा ३७० योषा ३७१ योषा ३७२ योषा ३७३ योषा ३७४ योषा ३७५ योषा ३७६ योषा ३७७ योषा ३७८ योषा ३७९ योषा ३८० योषा ३८१ योषा ३८२ योषा ३८३ योषा ३८४ योषा ३८५ योषा ३८६ योषा ३८७ योषा ३८८ योषा ३८९ योषा ३९० योषा ३९१ योषा ३९२ योषा ३९३ योषा ३९४ योषा ३९५ योषा ३९६ योषा ३९७ योषा ३९८ योषा ३९९ योषा ४०० योषा ४०१ योषा ४०२ योषा ४०३ योषा ४०४ योषा ४०५ योषा ४०६ योषा ४०७ योषा ४०८ योषा ४०९ योषा ४१० योषा ४११ योषा ४१२ योषा ४१३ योषा ४१४ योषा ४१५ योषा ४१६ योषा ४१७ योषा ४१८ योषा ४१९ योषा ४२० योषा ४२१ योषा ४२२ योषा ४२३ योषा ४२४ योषा ४२५ योषा ४२६ योषा ४२७ योषा ४२८ योषा ४२९ योषा ४३० योषा ४३१ योषा ४३२ योषा ४३३ योषा ४३४ योषा ४३५ योषा ४३६ योषा ४३७ योषा ४३८ योषा ४३९ योषा ४४० योषा ४४१ योषा ४४२ योषा ४४३ योषा ४४४ योषा ४४५ योषा ४४६ योषा ४४७ योषा ४४८ योषा ४४९ योषा ४५० योषा ४५१ योषा ४५२ योषा ४५३ योषा ४५४ योषा ४५५ योषा ४५६ योषा ४५७ योषा ४५८ योषा ४५९ योषा ४६० योषा ४६१ योषा ४६२ योषा ४६३ योषा ४६४ योषा ४६५ योषा ४६६ योषा ४६७ योषा ४६८ योषा ४६९ योषा ४७० योषा ४७१ योषा ४७२ योषा ४७३ योषा ४७४ योषा ४७५ योषा ४७६ योषा ४७७ योषा ४७८ योषा ४७९ योषा ४८० योषा ४८१ योषा ४८२ योषा ४८३ योषा ४८४ योषा ४८५ योषा ४८६ योषा ४८७ योषा ४८८ योषा ४८९ योषा ४९० योषा ४९१ योषा ४९२ योषा ४९३ योषा ४९४ योषा ४९५ योषा ४९६ योषा ४९७ योषा ४९८ योषा ४९९ योषा ५०० योषा ५०१ योषा ५०२ योषा ५०३ योषा ५०४ योषा ५०५ योषा ५०६ योषा ५०७ योषा ५०८ योषा ५०९ योषा ५१० योषा ५११ योषा ५१२ योषा ५१३ योषा ५१४ योषा ५१५ योषा ५१६ योषा ५१७ योषा ५१८ योषा ५१९ योषा ५२० योषा ५२१ योषा ५२२ योषा ५२३ योषा ५२४ योषा ५२५ योषा ५२६ योषा ५२७ योषा ५२८ योषा ५२९ योषा ५३० योषा ५३१ योषा ५३२ योषा ५३३ योषा ५३४ योषा ५३५ योषा ५३६ योषा ५३७ योषा ५३८ योषा ५३९ योषा ५४० योषा ५४१ योषा ५४२ योषा ५४३ योषा ५४४ योषा ५४५ योषा ५४६ योषा ५४७ योषा ५४८ योषा ५४९ योषा ५५० योषा ५५१ योषा ५५२ योषा ५५३ योषा ५५४ योषा ५५५ योषा ५५६ योषा ५५७ योषा ५५८ योषा ५५९ योषा ५६० योषा ५६१ योषा ५६२ योषा ५६३ योषा ५६४ योषा ५६५ योषा ५६६ योषा ५६७ योषा ५६८ योषा ५६९ योषा ५७० योषा ५७१ योषा ५७२ योषा ५७३ योषा ५७४ योषा ५७५ योषा ५७६ योषा ५७७ योषा ५७८ योषा ५७९ योषा ५८० योषा ५८१ योषा ५८२ योषा ५८३ योषा ५८४ योषा ५८५ योषा ५८६ योषा ५८७ योषा ५८८ योषा ५८९ योषा ५९० योषा ५९१ योषा ५९२ योषा ५९३ योषा ५९४ योषा ५९५ योषा ५९६ योषा ५९७ योषा ५९८ योषा ५९९ योषा ६०० योषा ६०१ योषा ६०२ योषा ६०३ योषा ६०४ योषा ६०५ योषा ६०६ योषा ६०७ योषा ६०८ योषा ६०९ योषा ६१० योषा ६११ योषा ६१२ योषा ६१३ योषा ६१४ योषा ६१५ योषा ६१६ योषा ६१७ योषा ६१८ योषा ६१९ योषा ६२० योषा ६२१ योषा ६२२ योषा ६२३ योषा ६२४ योषा ६२५ योषा ६२६ योषा ६२७ योषा ६२८ योषा ६२९ योषा ६३० योषा ६३१ योषा ६३२ योषा ६३३ योषा ६३४ योषा ६३५ योषा ६३६ योषा ६३७ योषा ६३८ योषा ६३९ योषा ६४० योषा ६४१ योषा ६४२ योषा ६४३ योषा ६४४ योषा ६४५ योषा ६४६ योषा ६४७ योषा ६४८ योषा ६४९ योषा ६५० योषा ६५१ योषा ६५२ योषा ६५३ योषा ६५४ योषा ६५५ योषा ६५६ योषा ६५७ योषा ६५८ योषा ६५९ योषा ६६० योषा ६६१ योषा ६६२ योषा ६६३ योषा ६६४ योषा ६६५ योषा ६६६ योषा ६६७ योषा ६६८ योषा ६६९ योषा ६७० योषा ६७१ योषा ६७२ योषा ६७३ योषा ६७४ योषा ६७५ योषा ६७६ योषा ६७७ योषा ६७८ योषा ६७९ योषा ६८० योषा ६८१ योषा ६८२ योषा ६८३ योषा ६८४ योषा ६८५ योषा ६८६ योषा ६८७ योषा ६८८ योषा ६८९ योषा ६९० योषा ६९१ योषा ६९२ योषा ६९३ योषा ६९४ योषा ६९५ योषा ६९६ योषा ६९७ योषा ६९८ योषा ६९९ योषा ७०० योषा ७०१ योषा ७०२ योषा ७०३ योषा ७०४ योषा ७०५ योषा ७०६ योषा ७०७ योषा ७०८ योषा ७०९ योषा ७१० योषा ७११ योषा ७१२ योषा ७१३ योषा ७१४ योषा ७१५ योषा ७१६ योषा ७१७ योषा ७१८ योषा ७१९ योषा ७२० योषा ७२१ योषा ७२२ योषा ७२३ योषा ७२४ योषा ७२५ योषा ७२६ योषा ७२७ योषा ७२८ योषा ७२९ योषा ७३० योषा ७३१ योषा ७३२ योषा ७३३ योषा ७३४ योषा ७३५ योषा ७३६ योषा ७३७ योषा ७३८ योषा ७३९ योषा ७४० योषा ७४१ योषा ७४२ योषा ७४३ योषा ७४४ योषा ७४५ योषा ७४६ योषा ७४७ योषा ७४८ योषा ७४९ योषा ७५० योषा ७५१ योषा ७५२ योषा ७५३ योषा ७५४ योषा ७५५ योषा ७५६ योषा ७५७ योषा ७५८ योषा ७५९ योषा ७६० योषा ७६१ योषा ७६२ योषा ७६३ योषा ७६४ योषा ७६५ योषा ७६६ योषा ७६७ योषा ७६८ योषा ७६९ योषा ७७० योषा ७७१ योषा ७७२ योषा ७७३ योषा ७७४ योषा ७७५ योषा ७७६ योषा ७७७ योषा ७७८ योषा ७७९ योषा ७८० योषा ७८१ योषा ७८२ योषा ७८३ योषा ७८४ योषा ७८५ योषा ७८६ योषा ७८७ योषा ७८८ योषा ७८९ योषा ७९० योषा ७९१ योषा ७९२ योषा ७९३ योषा ७९४ योषा ७९५ योषा ७९६ योषा ७९७ योषा ७९८ योषा ७९९ योषा ८०० योषा ८०१ योषा ८०२ योषा ८०३ योषा ८०४ योषा ८०५ योषा ८०६ योषा ८०७ योषा ८०८ योषा ८०९ योषा ८१० योषा ८११ योषा ८१२ योषा ८१३ योषा ८१४ योषा ८१५ योषा ८१६ योषा ८१७ योषा ८१८ योषा ८१९ योषा ८२० योषा ८२१ योषा ८२२ योषा ८२३ योषा ८२४ योषा ८२५ योषा ८२६ योषा ८२७ योषा ८२८ योषा ८२९ योषा ८३० योषा ८३१ योषा ८३२ योषा ८३३ योषा ८३४ योषा ८३५ योषा ८३६ योषा ८३७ योषा ८३८ योषा ८३९ योषा ८४० योषा ८४१ योषा ८४२ योषा ८४३ योषा ८४४ योषा ८४५ योषा ८४६ योषा ८४७ योषा ८४८ योषा ८४९ योषा ८५० योषा ८५१ योषा ८५२ योषा ८५३ योषा ८५४ योषा ८५५ योषा ८५६ योषा ८५७ योषा ८५८ योषा ८५९ योषा ८६० योषा ८६१ योषा ८६२ योषा ८६३ योषा ८६४ योषा ८६५ योषा ८६६ योषा ८६७ योषा ८६८ योषा ८६९ योषा ८७० योषा ८७१ योषा ८७२ योषा ८७३ योषा

॥ २५ ॥ के नाम न विन्दयन्ति मिथ्याज्ञानाजितम्बिनीम् ।  
रम्यां बुद्धोपसर्पन्ति ये ज्वालां शलमा इव ॥ २६ ॥ यद-  
न्तस्त्र जिह्वायां यजिह्वायां न तद्वहिः । यद्वहिस्र कुर्वन्ति  
विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥ २७ ॥ ताडिता अपि दण्डेन  
शस्त्रैरपि विषण्विताः । न वशं योषितो यान्ति न दानैर्न  
च संस्वैः ॥ २८ ॥ आस्तां तावत्किमन्येन दौतात्म्येनाव  
योषिताम् । विधुतं स्तोदरेणापि भ्रन्ति पुत्रमपि स्वकम्  
॥ २९ ॥ रूक्षायां श्रेष्ठसंभारं कठोरायां सुमार्दवम् । नीर-  
सायां रसं बालो बालिकायां विकल्पयेत् ॥ ३० ॥ भोज-  
नाच्छादने दद्याद्वतुकाले च संगमम् । भूषणार्थं च नारीणां  
न तामिर्मन्त्रयेत्सुधीः ॥ ३१ ॥ यत्र स्त्री यत्र कृतयो बालो  
यत्र प्रशासिता । राजत्रिभूलतां याति तद्वहं मार्गोऽप्रवीत्  
॥ ३२ ॥ तावत्स्यात्प्रसन्नसखावद्गुरुजने रतः । पुरुषो  
योषितां यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ३३ ॥ एताः स्वार्य-  
परा नार्यः केवलं स्वसुखे रताः । न तासां बहवः कोऽपि  
मुतोऽपि स्वमुखं विना ॥ ३४ ॥ यदि स्याच्छीतलो बहि-  
श्चन्द्रमा दहनात्मकः । सुखादः सागरः स्त्रीणां तत्सतीत्वं  
प्रजायते ॥ ३५ ॥ संगतानि मृगाक्षीणां तडिद्विलसितान्यपि ।  
क्षणद्वयं न तिष्ठन्ति घनारब्धान्यपि स्वयम् ॥ ३६ ॥  
उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो नैव विद्यते । राजप्रियाः कैर-  
विषयो रमन्ते मधुपैः सह ॥ ३७ ॥ न लज्जान न विनीतत्वं  
न दाक्षिण्यं न मीरता । प्रार्थनाभाव एवैकः सतीत्वे कारणं  
स्त्रियाः ॥ ३८ ॥ न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।  
न शस्त्रेण न शस्त्रेण सर्वथा विपत्ताः स्त्रियः ॥ ३९ ॥  
सुरूपं पुण्यं दृष्ट्वा आतुरं यदि वा सुतम् । योनिः क्षिपति  
नारीणामामात्रमिषाम्मसा ॥ ४० ॥ न स्त्रीणामप्रियः  
कश्चिद्विषयो वापि न विद्यते । गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति  
नयं नवम् ॥ ४१ ॥ कुलीना रूपवत्यश्च नाचवत्यश्च  
योषितः । मर्यादासु न तिष्ठन्ति स दोषः स्त्रीषु नारद ॥ ४२ ॥  
सम्यग्ज्ञानवर्धतः प्रतिक्रामन्त्यो स्थितान् । पतीनां तदमा-  
साद्य नालं नार्यः प्रतीक्षितम् ॥ ४३ ॥ न भयाच्चाप्युत्क्रो-  
शान्नार्थहेतोः कथंचन । न ज्ञातिकुलसंबन्धास्त्रियस्तिष्ठति  
मर्त्युषु ॥ ४४ ॥ माद्यति प्रमदां दृष्ट्वा सुरां पीत्वा न  
माद्यति । यस्यादृष्टिमदा नारी तस्मात्प्रां परिवर्जयेत् ॥ ४५ ॥  
यौवने वर्तमानानां मृष्टामरणवाससाम् । नारीणां सैर-  
वृत्तीनां स्पृहयन्ति कुलस्त्रियः ॥ ४६ ॥ या हि शब्दद्वहुमता  
रक्षन्ते दयिताः स्त्रियः । अपि ताः संप्रसज्यन्ते कुञ्जान्भ-  
जह्वामनैः ॥ ४७ ॥ पशुप्यपि च देवर्षे ये चान्ये  
कुरिसता जनाः । स्त्रीणामगम्यो लोकेऽभिरासि कश्चिन्महा-  
मुने ॥ ४८ ॥ अलाभस्तुरूपार्णां हि भयात्परिजनस च ।

वधवन्धमयाचैव तथा गुप्ता हि योषितः ॥ ४९ ॥ लोका-  
नामपि दातारं कर्तारं मानसान्प्रयोः । रक्षितारं न मृष्यन्ति  
मर्तारं परमस्त्रियः ॥ ५० ॥ न काममोगान्बहुलाज्ञांलका-  
रार्थतंचयान् । तथा हि बहु मन्यन्ते यया रत्याः परिग्रहम्  
॥ ५१ ॥ असद्वर्मस्त्वयं स्त्रीणामस्माकं भवति प्रभो । पापी-  
यसो नरान् यद्वै लज्जां त्यक्त्वा भजन्ति ताः ॥ ५२ ॥  
अविद्वान्समलं लोके विद्वान्समपि वा पुनः । प्रमदां सुख्यं नेतुं  
कामकोषवशानुगम् ॥ ५३ ॥ यस्य स्त्री तस्य मोगेच्छा  
निःस्त्रीकस्य क मोगम् । स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्पत्यं जगत्प-  
त्न्या सुखी भवेत् ॥ ५४ ॥ यस्य जिह्वासहसं स्वाजीवे-  
त्साप्रशतं च यः । अनन्यकर्म स्त्रीदोषान्मोऽप्यनुस्त्वा ल्यं  
ब्रजेत् ॥ ५५ ॥ न विषेण न शस्त्रेण नाग्निना न च मृत्युना ।  
अप्रतीकारपाहत्याः स्त्रीभिरेव स्त्रियः कृताः ॥ ५६ ॥ नयन-  
विकारैरन्यं वचनैरन्यं विचेष्टितैरन्यम् । रमयति सुरतेनान्यं  
स्त्री बहुरूपा निजा कस्य ॥ ५७ ॥ स्त्रीषु न रागः काव्यो  
रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति । रक्तैव हि रन्तव्या विरक्त-  
मावा तु हातव्या ॥ ५८ ॥ हृदयं हरन्ति नार्यो मुनेरपि  
भृङ्गद्वारविशेषैः । दोर्मूलनामिदेशं प्रदर्शयन्त्यो महाचपलाः  
॥ ५९ ॥ सुमुखेन वदन्ति वक्ष्याना प्रहरन्त्येव शितेन  
चेतसा । मधु तिष्ठति वापि योषितां हृदये हालहलं मह-  
द्विषम् ॥ ६० ॥ अत एव निपीयतेऽप्यो हृदयं सुष्ठिभिरेव  
ताभ्यते । पुरुषैः सुखलेशवदितैर्मधुलुब्धैः कमलं यथाभिभिः  
॥ ६१ ॥ गुणाश्रयं कीर्तितुं च कान्तं पतिं विवेक्य सघनं  
रतिज्ञम् । विहाय शीघ्रं वनिता ब्रजन्ति नपान्तरं शील-  
गुणादिहीनम् ॥ ६२ ॥ समुद्रवीचीव चलत्समावाः संध्याप्र-  
लेखेव सुहृत्परागाः । स्त्रियो हतार्थाः पुरुषं निरर्थं निर्दयी-  
दितालककवत्यजन्ति ॥ ६३ ॥ स्त्रियो हि मूलं निर्धे-  
नस पुंसः स्त्रियो हि मूलं व्यसनस पुंसः । स्त्रियो हि मूलं  
नरकस्य पुंसः स्त्रियो हि मूलं कलहस्य पुंसः ॥ ६४ ॥  
अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्व-  
सन्ति । स्त्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो मुनेर्गच्छ्यापरि-  
सर्पणानि ॥ ६५ ॥ अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा अन्यं ततो  
द्विभिराहवन्ति । अन्यत्र मुञ्चन्ति मद्यप्रसेकमन्यं शरीरेण  
च कामयन्ते ॥ ६६ ॥ नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नेच्छे-  
द्वलं स्त्रीषु विवर्षमानम् । अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्दत्ताः  
श्रीदन्ति काकैरिव स्तनपद्मैः ॥ ६७ ॥ कुर्वन्ति तावद्ययमं  
प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम् । प्राजाप्य ते ममय-

१. प्रतीकाररक्षितं पारुष्यं स्त्रीषु यासां ताः २. रत्नः ३. सार्थव-  
नामप्रिय क्षणमनुरागिण्यः ४. निष्पीडितशस्त्रामरभितकाराविव-  
५. मरणस्य ६. दुःखस्य

पाशवद्ध अस्त्रामिप मीनमिषोद्धरति ॥ ६८ ॥ समोह  
यति मदयन्ति विडम्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषा  
दयन्ति । एता प्रविश्य सदयं हृदय नराणा किं नाम  
वामनयना न समाचरन्ति ॥ ६९ ॥ स्त्रीणामशिक्षितपटुत्व  
ममापुषीणा सदृश्यते किमुत या परिबोधवत्य । प्रागन्त  
रिक्षगगननास्त्वमपत्यजातमन्यद्विजै परभृता किल पोषयन्ति  
॥ ७० ॥ अन्नङ्कुरितकूर्चक स तु सितोपलब्ध पय स एव  
धृतकूर्चक सलघणाभुतकोपम । स एव सितकूर्चक  
कथितगुग्गुलुद्वेगाकृष्टयति हरिणीदृशा प्रियतमेषु भावास्त्रय  
॥ ७१ ॥ गृणु हृदय रहस्य यत्प्रसन्न मनीना न खलु न  
खलु योस्मिन्निधि संविधेय । हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्र  
मक्षि क्षुरप्रै पिहितशमतनुन चिषमप्युत्तमानाम् ॥ ७२ ॥  
शास्त्रशोषि प्रकटविनयोऽप्यात्मबोधेऽपि गाढ ससारेऽस्मि  
न्भवति विरलो भाजन सद्गतीनाम् । येनैतस्मिन्निरयनगर  
द्वारसुद्धाटयन्ती वामाक्षीणा भवति कुटिला झूलता कुञ्चि  
केन ॥ ७३ ॥ अपसरत रे दूरादस्मात्काष्ठाविषानलात्प्रकृ  
तिविषमाघोषितसर्पाद्विलासफणाभृत । इतरकणिना दृष्ट  
शक्यश्चिकिरितमुमेष्वश्रुद्वल्यन्तिताभिमिश्रस्त त्वजन्ति हि  
सन्निग ॥ ७४ ॥ स्वातन्त्र्य पितृमन्दिरे च यसतिर्यात्रो  
त्सवे सगतिगौडीपूरुषसन्निधाननियमो वासो विदेशे तथा ।  
सर्गं सह पुश्रलीमिरसकृद्दुर्गेनिजाया क्षति पत्युर्वार्धक  
मीप्सित पर्वसन नाशस्य हेतु स्त्रिय ॥ ७५ ॥ अग्राह्य  
हृदय तथैव यदन र्यर्पणातर्गत भाव पर्वतसूक्ष्ममार्ग  
विषम स्त्रीणा न विज्ञायते । चित्त पुष्करपत्रतोयतरल विद्व  
द्विराशसित नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लतादोवै सम वर्धिता  
॥ ७६ ॥ एकेन क्षितपाटलाधररुचो अल्पन्यनल्पक्षर  
वीक्षन्तेऽन्यमित रकुटकुसुदिनीकुलोहसल्लोचना । दूरोदार  
चरित्रचित्रविषम ध्यामन्ति चाग्य धिया केनेत्य परमार्थ  
तोऽर्थवदिव प्रेमालि वामभुवाम् ॥ ७७ ॥ कार्यक्षय स्तन  
योर्दशोत्तरलताऽस्लीक मुखे दृश्यते कौटिल्य कचसचये प्रव  
चने मान्य त्रिके स्थूलता । मीरुत्व हृदये सदैव कथित  
मायाप्रयोग प्रिये यासा दोषगणो गुणा मृगदृशा ता किं  
नराणा प्रिया ॥ ७८ ॥ मर्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो  
विद्वान्कुलीनो युवा दाता कर्णसम प्रसिद्धविभव शृङ्गार  
दीक्षागुरु । स्वप्राणाधिककल्पिता स्ववनिता क्षेत्रेन सला  
लिता त कान्त प्रविह्वाय सैव शुवती जार पति वान्छति

१ अनुद्वतमश्रु २ शार्कराश्रुत इत्यमिष सुखावह ३ सितकूर्चक  
स्तु स्त्रीणा कथितगुग्गुलुद्वेगजनक न कथमपि सतोषजनक इत्यर्थ  
४ 'नारी' इति लोके ५ समागम ६ प्रवास ७ चित्ताभिप्राय  
८ पर्वतस्वपुत्रमार्गवदतिकठिन ९ वमलपत्रगतनलनिन्दुवच्चञ्चलम्  
१० उपदेश

॥ ७९ ॥ आलापैर्मधुरैश्च काश्चिदपरानलोकितै सक्षितैरन्वा  
न्विभ्रमतल्यनामिरितपन्नङ्गैरनङ्गोन्नतै । आचारैश्चतुरै पर  
नभिनवैरन्या-भ्रुव कम्पनैरित्यं काश्चन रञ्जयन्ति सुदृशो  
गन्ये मनस्वन्यथा ॥ ८० ॥ हासस्तुत्कलिकाप्रदीपनपटुहस्ता  
द्विजेनानन तन्वद्वया विपजातमेव भुजगी वेणी च रोमावलि ।  
किं च श्रीफलमुन्नतस्तनमर काम मनस्तामिसा सर्वाकार  
विषोभमूर्तिमन्वा प्राप्यापि यञ्जीवति ॥ ८१ ॥ सुकाहारलता  
रण्यनिमया हैमास्तुलाकोटयो राग कुङ्कुमसमव सुरमय  
पौष्प्यो विचित्रा स्रज । वासश्चित्रदुकूलमल्पमतिभिर्नार्या  
महो कल्पित बाहान्त परिपश्यता तु निरयो नारीति  
मात्रा कृत ॥ ८२ ॥ आवर्त सशयानामविनयमव  
पत्तन साहमाना दोषाणा सन्निधान कपटशतमय क्षेत्र  
प्रत्ययानाम् । दुर्ग्राह्य यन्महर्द्धिरवररूपमै सर्वमायाकण्ड  
स्त्रीयश्च केन लोके विषममृतमय धर्मनाशाय सृष्टम् ॥ ८३ ॥

### सतीवर्णनम्

यस्य भार्या भुविर्दृक्षा भर्तारमनुगामिनी । नित्य गधुर  
वक्त्री च सा रमा न रमा रमा ॥ १ ॥ नित्य ज्ञाता भुगधा  
च नित्य च प्रियवादिनी । अत्यमुहमितवक्त्री च देवता  
सा न मानुषी ॥ २ ॥ असारभूते ससारे सारभूता नित  
श्चिनी । इति सचिन्त्य वै शमुरधोक्षे पावती दूष्यै ॥ ३ ॥  
सैव साध्वी सुमक्तश्च सुखेह सरसोज्ज्वल । वैक सजा  
यते यस्या करादप्युदरादपि ॥ ४ ॥ सैषसपन्नमैर्मान्य  
प्रेमैर्प्राय प्रियवदम् । कुलीनमनुकूल च कैलस कुत्र लभ्यते  
॥ ५ ॥ न गृह गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते । गृह तु  
गृहिणीहीन कान्तारादतिरिच्यते ॥ ६ ॥ दृक्षमूलेऽपि  
दयिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् । प्रासादोऽपि तथा हीनो हारण्य  
सदृश स्मृत ॥ ७ ॥ तात्कुलस्त्रीमर्यादा यावदंज्ञा  
वगुण्डनम् । इतो तस्मिन्कुलस्त्रीभ्यो धरं वेद्याज्ञानाव  
॥ ८ ॥ कार्ये दासी रतौ वेश्या भोजने जननीसमा ।  
विपत्तौ बुद्धिदात्री च सा भार्या सर्वदुर्लभा ॥ ९ ॥ वदय  
भावेन सुमना सुव्रता सुसमाहिता । अनन्यचिन्ता सुमुखी  
भर्तु सा धर्मचारिणी ॥ १० ॥ न कार्येषु न भोगेषु नैश्वर्ये  
न सुखे तथा । स्पृहा स्वाच्च यया भर्तु सा नारी सुख  
भागिनी ॥ ११ ॥ कैल्योत्थानपरा नित्य गुरुश्रुत्पणे रता ।  
सुसमृष्टगृहा चैव गोशक्तकुतलेपना ॥ १२ ॥ श्रद्धाश्रुत्यो  
पादौ तोषयन्ती पतिव्रता । मातापितृपरा नित्य या

१ पतिव्रता २ लक्ष्मी ३ पताङ्गम्, पक्षि-बालक ४ सौन्दर्य  
पूर्णम् ५ सम्यक्शरचतुरम् ६ प्रेमवदुल्लस ७ मधुरमापि ८ पत्नी  
९ लब्धाया अवगुण्डन संवरणम् १० प्रातरुत्थाननिषेधा

नारी सा पतिव्रता ॥ १३ ॥ पतिर्हि देवो नारीणां पति-  
र्वन्धुः पतिर्गतिः । पत्युर्गतिसमा नास्ति दैवतं वा यया  
पतिः ॥ १४ ॥ बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि योषि-  
ता । न स्वातन्त्र्येण कर्तव्यं किंचित्कार्यं गृह्येष्वापि ॥ १५ ॥  
नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् । पतिं शुश्रू-  
षते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ १६ ॥ पाणिग्राहस्य साध्वी  
स्त्री जीवतो वा मृतस्य वा । पतिलोकममीप्सन्ती नाचरे-  
त्किंचिदप्रियम् ॥ १७ ॥ सदा प्रहृष्टया भाग्यं गृहकार्यं च  
दक्षया । सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चासुक्तहस्तया ॥ १८ ॥  
जीवति जीयति नाये मृते मृता या मुदा युता मुचिते ।  
सहजजेहरसाला कुलवनिता केन तुल्या सात् ॥ १९ ॥  
प्रतिरजनि प्रतिदिवसं विहर बहिश्चण्डि डिण्डिमं दत्वा ।  
कोणवधूदग्वलितैर्विश्वं पुनराकुलीभवति ॥ २० ॥ दीप-  
दशा कुलसुवती वैदग्ध्यैर्नैव मलिनतामेति । दोषा अपि  
भूपार्यै गणिकायाः शशिकलायाश्च ॥ २१ ॥ प्रतिपक्षेणापि  
पतिं सेवन्ते मर्तृवत्सलाः साध्व्यः । अन्यरुदितां शतानि  
हि समुद्रगाः प्रापयन्त्यग्निम् ॥ २२ ॥ तल्पे प्रसुरिव  
शुररिव मनसिजशास्त्रे श्रेमे मुजिष्येव । गेहे श्रीरिव गुरुजन-  
पुरतो मूर्तेषु सा ग्रीवा ॥ २३ ॥ दहामाहृत्य मदं वितन्यते  
करिण इव चिरं पुरयाः । स्त्रीणां करिणीनामिव मदः पुनः  
सकुलनाशाय ॥ २४ ॥ अकरुण कातरमनसा दर्शितनीरा  
निरन्तरालेयम् । त्वामनुभावति विसुखं गङ्गेव भगीरथं  
दृष्टिः ॥ २५ ॥ परपतिनिर्दयकुलदाशोषित शठ नेर्यया न  
कोपेन । दग्धममतोपतसा रोदिमि तव ताननं वीक्ष्य ॥ २६ ॥  
कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा ।  
धर्मेषु कुला क्षमया धरित्री भार्या च पाण्डुष्यवतीह दुर्लभा  
॥ २७ ॥ बहिर्न लोला दगपाङ्गमूलादुपैति कूलादिव साग-  
रोर्मिः । न वा सतीनामभिलाषकन्धं व्यनक्ति गन्धं कलि-  
केय चेताः ॥ २८ ॥ लज्जावशावनतमन्यरदृष्टिपार्तं वैकु-  
म्भितं कुलवधूदमारविन्दम् । तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु  
सक्तिः कथं भवति वेशवधूसूत्रेषु ॥ २९ ॥ नातः परं कुल-  
मतः परतो न शीलं नातः परं च करुणासदनं भृगाक्ष्याः ।  
यद्यापिन्दुरपरधवतोऽपि पत्युरुत्सङ्गितेन चरणेन तया-  
पिन्ये ॥ ३० ॥ मानाशिवर्धनमहोपमेतदेव स्त्रीणां सपत्न-  
वनिताहयकीर्तनं यत् । अय्याजनिर्भरभयप्रणतोत्तराणा  
मन्ये विशेषत इदं कुलकन्यकानाम् ॥ ३१ ॥ पदव्यातो  
गेहाद्वहिरिद्विहिकारोपणसमो निजौवासादन्वयवनमपरद्वीप-  
तुलितम् । वचो टोकालम्यं कृपणधनतुल्यं श्रमदृशः पुमानन्यः

कान्ताद्विधुरिव चतुर्थसमुदितः ॥ ३२ ॥ चतुर्थेऽहि  
स्त्रातां त्रिदिनविरहात्पाण्डुवदना रजोमुक्तां तन्वीं चपल-  
नयनां कामकलिताम् । हिमत्वद्भार्जारीमलयमवगन्ध-  
प्रणयिनीमघन्यः को मुञ्जे च्युतकुसुमरोषामिव लताम् ॥ ३३ ॥  
गतागतकुतूहलं नयनयोस्पाद्गावधि सिन्धुं कुलनतश्रुदा-  
मपर एव विश्राम्यति । वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरिव कोप-  
क्रमः कदाचिदपि चेत्तदा मनसि केवलं मज्जति ॥ ३४ ॥  
मक्तिः प्रेयसि संश्रितेयुं करुणा श्वश्रुपु नम्रं शिरः प्रीतिर्या-  
तुपु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागसपि । अस्नाना कुल-  
योषिता व्रतविधिः सोऽयं विवेयः पुनर्मर्द्दुर्दयिता इति भिय-  
सखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥ ३५ ॥ अश्वत्थानसुपागते गृह-  
पतौ तद्भाषणे नम्रता तत्पादार्पितद्विष्टासनविशिस्तसोर्प-  
चर्या स्वयम् । सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो जलाब्ध शय्या-  
मिति प्राञ्चैः पुत्रि निवेदितः कुलवधूसिद्धान्तधर्मागमः  
॥ ३६ ॥ शुश्रूषस्य गुरुकुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने  
मर्तुर्विप्रकृतापि रोपणतया मा स प्रतीपं गमः । मृष्टिं भव  
दक्षिणा परिजने भोगेष्वनुत्सेकिनी यान्त्येयं गृहिणीपदं  
युवतयो वामाः कुलसाधयः ॥ ३७ ॥ निर्व्याजा दयिते नञा-  
न्धुप नता श्वश्रूष भक्ता भव स्निग्धा बन्धुप वत्सला परि-  
जने सेरा सपत्नीष्वपि । भर्तुर्मित्रजने सनम्रवचना स्निग्धा  
च तद्वैरिषु प्रायः संवयनं नस्तदु तदिदं वीतीपथं मर्तुषु  
॥ ३८ ॥ ज्ञानाम्मो बहु साधिता रसवती देवाभिकार्यो-  
चितः संगारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।  
ज्ञानं नाथ विधीयतामतिथयः सौदमिन्त नान्या त्वरा धन्यं  
बोधयते शनैरिति पतिं मन्वाहलुप्तं सती ॥ ३९ ॥ संकारो  
रतिमन्दिरायधि सखीकर्णवधि व्याहृतं चेतः कान्तसमीहि-  
तावधि महामानोऽपि मौनवधि । हासं चाधरपल्लवावधि  
पदव्यासावधि प्रेक्षितं सर्वे सावधि नावधिः कुलसुधा प्रेम्णः  
परं केवलम् ॥ ४० ॥ शुश्रूषामनुगन्धती गुरुजने वान्त्ये  
ननान्दुः स्विता दाक्षिण्यैकपरायेणा परिजने स्निग्धा सपत्नी-  
ष्वपि । सन्नद्धातिथिसत्कृतौ गृहमरे नैस्तन्मयाविभ्रती धत्से  
किं बहुना भजस्व कुशलं भर्तुः प्रिये जाग्रती ॥ ४१ ॥

### असतीचरित्रम्

यस्य भार्या विरूपा च कंदमला कल्हप्रिया । अधिका-  
धिकमक्षय्यं च सा जरा न जरा जरा ॥ १ ॥ एषैव योषि-  
तां धन्या शीलं च लभते सुखम् । दिवा पतिव्रता भूयो

१ कान्तातिथ्यान्वः पुष्यान्तरद्वचतुष्टयद्वितयश्च इव दन्तानाहं  
हस्यः. २ भर्तृ. ३ आश्रितेषु. ४ क्षमा. ५ अपराधिनि.  
६ प्रपुच्छवदना. ७ गुला ८ लज्जे. ९ अमहत्या. १० वृद्धवयम्.

नक्त च कुलदा यत ॥ २ ॥ पर्यङ्क स्वास्तरण पतिरनुकूलो  
मनोहर सदनम् । तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्य  
रहितव्या ॥ ३ ॥ दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचारासु नगर  
वीथीषु । पत्युर्विदेशगमने परमसुख जघनचपलाया ॥ ४ ॥  
इह वटवृक्षे यश्च प्रतिवसति दिवापि यत्र मयशङ्का ।  
तस्मिन्नभिनववध्या नीता वीतोदया क्षणदा ॥ ५ ॥ सुख  
शम्या ताम्बूलं विध्रब्बास्त्रेषचुम्बनादीनि । तुलयन्ति न  
लक्ष्म्या स्वरतिक्षणचौर्यसुरतस्य ॥ ६ ॥ दिवसे घटिकास्त्रि  
शब्दिशब्दटिका पर रजनौ । लक्ष्य नगरयुवानस्तात विधात  
किमाचरितम् ॥ ७ ॥ आरोपिता शिलायामग्रमेव त्व मवेति  
मन्त्रेण । मन्त्रापि पैरिण्यापदि जारमुख चीक्ष्य हसितैव ॥ ८ ॥  
कुलपतन जैनगह्वो बन्धनमपि जीवितस्य सदैहम् । अङ्गी  
करोति सकल वनिता पर्युरुषससक्ता ॥ ९ ॥ सखि सुख  
यत्नैवकाशे प्राप्त प्रेयान् यथा तथा न गृहे । वातादचारि-  
तादपि भवति गवाक्षानिल शीत ॥ १० ॥ द्वारि स्तम्भ  
विलम्बा म्रियसखि दृष्टिं पथि क्षिपसि । ग्रहिणोपि भाग्यभाजि  
प्रेयसि क्षुत्तीमिव भ्रमरीम् ॥ ११ ॥ सुभग वदति जनस्त  
निजपतिरिति नैव रोचते मङ्गलम् । पीयूषेऽपि हि मेघजभायो  
पहिते भवत्यरुचि ॥ १२ ॥ इह नगरे प्रीतिरप्य भुजग  
सर्पधरुचिरसंचारे । सुन्दरि भग्न भतमेतैर्ब्रकुलप्रतिपालन  
श्रेय ॥ १३ ॥ केलि प्रदहति मज्जां शृङ्गारोऽस्मीनि खाटव  
कटव । वैयक्या परितोषो न स्वादनमीष्टपत्यो ॥ १४ ॥  
हरिदये परलोके जनापवादे च जगति बहुचित्रे । स्थाधीने  
परमणे धन्यास्तात्पर्यफलमाज ॥ १५ ॥ यदि भवति दैव  
योगास्तुमान्विलोपि वैधकी रहसि । न तु कुच्छादपि  
भद्र निजकान्त सा भजत्येव ॥ १६ ॥ यदवधि विवृद्धमात्रा  
विकसितकुसुमोत्करा शण्डेणी । पीताशुकप्रियेय तदवधि  
पक्षीपते पुत्री ॥ १७ ॥ तिमिरेऽपि दूरदृष्ट्या कठिनास्त्रे  
च रहसि सुख्य च । दन्तमयवलयराजी गृहपतिशिरसा  
सह स्फुटतु ॥ १८ ॥ एष्यति मा पुनरवमिति गमने यद  
मङ्गल मयाकारि । अधुना तदेव कारणमवस्थितौ दग्ध  
गेहपते ॥ १९ ॥ ग्रामतरुण तरुण्या नैवेज्जुलमञ्जरी  
सनायवरम् । पश्यत्या भवति सुहृन्मित्रा मलिना सुख  
च्छाया ॥ २० ॥ मया कुमार्यापि न सुमेयक्या न जार

सुस्तस्य पुमान्विलोपित । जनेन गोत्रस्थितिपालनेन मे  
प्रसन्नतामेतु भवोपकारिणी ॥ २१ ॥ पाणौ गृहीतापि पुर  
स्कृतापि स्नेहेन नित्य परिवर्धितापि । परोपकाराय भवेद  
वश्य वृद्धस्य भार्या करदीपिकेव ॥ २२ ॥ प्रियो भवैवाव  
चित् प्रत्येह्येहो हरस्तातुते सपयाम् । अतो नतानेक  
लतावृतानि यास्यामि साय विधिनानि सरय ॥ २३ ॥  
निमृत्त निमृत्त निमालयन्त्या वरुणाशमरणायित पतत्रम् ।  
गुरुयन्त्रितापि गोपवध्या नयनान्तेन निमन्त्रितो मुमुक्षु  
॥ २४ ॥ शिरसि शिरसिज द्योर्निमेष विटपिनि पल्लवमालये  
वृण वा । गणयितुमपि पारयन्ति केचिद्विषयसखि के वप  
यन्तु जारसरयाम् ॥ २५ ॥ पतिरतीव धनी सुमनो दुःखा  
परविलासवतीषु पराशुख । शिशुरलकुरुते भवन सदा  
तदपि सा सुदती रुदती कुत ॥ २६ ॥ नाम्बुजैव कुसुमै  
रैषमेव स्त्रीरिणीनयनपङ्कजयुग्मम् । नोदये दिनकास न  
वेन्दो केरल तमसि यस्य विकास ॥ २७ ॥ इमंमङ्गलं  
मशतैरसतीरहस्यमन्वेययन्कपटमिश्रक लक्षितोऽसि । सस्य  
प्रभुर्न च भवामि तत क्षमस्य मिश्रोपदौकनमिपादयमङ्ग  
लिसे ॥ २८ ॥ मर्द्वेय सत्यमखिल नहि किंचिद्व्यक्तसात्ता मे  
सखि परपरमेदुद्विदि । जारे तथा निजयरे सद्योऽनुपगो व्यर्थ  
किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥ २९ ॥ जन्मैव मास्तु यदि वा  
न नितम्बिनीषु तत्रापि चेदहह नैव कुलाङ्गनासु । हा  
धिरपि कुलभूर्य चेद्वेय नैवास्तु च कश्चन मे मनसोऽतु  
बन्ध ॥ ३० ॥ गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्नधिरा नान्दा नैव  
द्वयस्य च न पाटवमस्ति यातु । इत्थ निशान्य तरुणी कुच  
कुम्भसीक्षि रोमाञ्चककुसुमद्विजितमाततान ॥ ३१ ॥ पप  
बाल्ये बाल्यस्तरुणिमेनि यून पैरिणतापपीच्छातो वृद्धान्  
परिणयविधौ न स्थितिरियम् । स्वयारब्ध जन्म क्षपयिषु  
मनेनैकपतिना न मे गोत्रे पुत्री क्वचिदपि सतीलान्छनमभू  
॥ ३२ ॥ दद्या किंचित्किंचित्कलितमुजलीलाविलसितै कपा  
घातै किंचित्सखविलिखनै किंचिदधिकम् । स्पृशन्त्य  
सर्वाद्ये शुरुभिरनभिप्रक्षितपथे यथेष्ट चेष्टन्ते स्फुटकुचतटा  
पश्य कुण्टया ॥ ३३ ॥ अनार्यप्रज्ञानामिह जनवधूना हि  
मनसो महाशल्य कर्णे तव नवकनम्बुकिसलय । भ्रमनिष्ठा  
हेतोरधिनगरि बुद्धोऽसि न मया त्वयैतावद्वेष पथिक न  
विधेय पुनरपि ॥ ३४ ॥ अय रेवौकुक्षु कुसुमशरसेवा  
समुचित समीरोज्य खेलानवविद्वद्वेलापरिमल । इय प्रावृद्ध

१ दुर्दिवसे २ रात्रय ३ स्थापिता ४ परिणयस्थायामपदि  
५ भ्रष्टताम् ६ निन्दाम् ७ अवसरे ८ रथ्यावा रथ्यायाम्  
९ सर्पा, पक्षे-जारा समद १० नकुलस्य पावनम् पक्षे-न हति  
पदच्छेद ११ कुलप्रतिपालन न देय १२ बन्धकी-कुलटा १३  
अशोककलिका १४ अशोकतरुके कुतसकेत तत्र मत्वा सदीपमञ्जरी  
भादपि प्रतिनिवृत्त दृष्टा गृहस्थापाराधितकुतसकेतयथास्तापराध  
भावनया तस्या सुखच्छाया कञ्चया मलिना भवतीत्यर्थ

१ प्रीत्या, पक्षे-तेजेने २ सुन्दर, मय च-सुहृ भ नश्य  
तस्मिन्पण्डित कुयोग संस्कारा भार्या वनति इदमेव रोदमकारणम्  
३ उपमातु योग्यम् ४ बाल्यावस्थायां ५ हारुण्ये ६ वार्धक्ये  
७ इच्छाविषया कुम्भे ८ जनसमद ९ व्यापार कुर्वते  
१० स्त्रीरप्य ११ नर्मदातीरवय कृतागृहम्



घन्या नवजलदविन्यासचतुरा पराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं शक्यते ॥ ३५ ॥ स्थितिर्गोहोपान्ते परजनपरीहासकलना मुहुर्यतायाते सकृदपि गृहे व्याजगमनम् । मुहुस्तद्व्येष्टिषु क्षणपरिचयो वस्तुनि ददाः समुत्पन्नप्रेम्णाः सकलमिदमापात-सुखदम् ॥ ३६ ॥ नितम्बिन्यो नित्यं विनयपथविन्यस्तमनसः पताकाः स्युः पुत्रि प्रतिनियतमेताः स्वकुलयोः । गुरोरित्या-देशं सदसि सुदशामोक्तवती गतातङ्कं राधा हरिसुखमगाङ्कं शृण्वते ॥ ३७ ॥ अये को जानीते निजपुरुषसङ्गो नहि तथा यथा स्त्रीणां चेतः परपुरुषसङ्गो रमयति । अपि स्वैरं शुद्धा दिवसमखिलं यासरकृता करस्पर्शादिन्दोःसुकुलयति नेत्राणि नलिनी ॥ ३८ ॥ ताम्बूलाक्तं दशनमसकृद्दर्शयन्तीह चेटी घोटीहोषा विकृतविरुतं हेतुहीनं हसन्ती । स्थानस्थानस्थलितपदविन्यासमामासमाना यूनामये वसति कुटिलं नर्तितोर्ध्वनितम्बम् ॥ ३९ ॥ ज्ञाता मैत्री सहज-मधुरापातिभिर्लोचितान्तैः कर्णाकर्णं प्रथितमयसो बन्धुवर्ग-रमाणि । संप्रत्येवं तदपि न मनाम्बुशक्ति प्राणनाथं को जानीते कुवलयदृशः कीदृशः प्रेमबन्धः ॥ ४० ॥ अन्नेदैः कतिचिद्गिरा कुटिलया काश्चित्कियत्यः सितैः स्वैरिष्यः कथयन्ति मन्मथरसव्यापारवश्यं मनः । कासांचित्पुनरङ्गकेषु मसृणच्छायेषु मथस्थितो भावः काचपुटेषु पुष्करमिव प्रव्यक्तमालोक्यते ॥ ४१ ॥ यः कौमारहृदः स एव हि वैरसा एव चैकदशाले चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः । सा चैवास्ति तथापि चौर्यसुरतव्यापार-लीलाविधौ वैरागोपसि वेतसीतरुतले चेतः समुत्कण्ठते ॥ ४२ ॥ दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यसङ्गद्वे दासति प्रायेणास शिशोः पिता न विरसाः कौपीन्यः पासति । एकाकिन्यपि यामि तद्वरमितः क्षोतस्तमालाकुलं नीरन्त्रास्तमुपालिखन्तु जटच्छेदा नलग्नन्धयः ॥ ४३ ॥ शुश्रूषस्व गुरुशिवर्तय सखीवन्दस्व बन्धुस्त्रियः कावेरीतटसंनिविष्टमनने मुग्धे किमुचान्यसि । आसे पुत्रि समीप एव गमनादेलात्ता-लिङ्गितन्यश्चद्वालस्तमालदन्तुरदरी तथापि गोदावरी ॥ ४४ ॥ भद्रं तस्य ततोः स्वयं चिरकृतप्रस्थानकं कथ्यतां दुर्वारस्त-मारण्यवाहिरदहद्विगदारुणं दुर्वचः । मा खिद्यस्व ततः प्रमृ-त्पुनदिनं तस्याः पतङ्गिर्दोषोऽस्मोभिः परिणद्धपल्लवघनच्छाय-स्त्वैवर्धते ॥ ४५ ॥ स्वामी निःश्रुतितेऽप्यसूयति मनोजिघ्रः सपत्नीजनः श्रुतिरहितवैवर्तं नयनगोरीहालिहो यातरः । तद्दूरादयमञ्जलिः किमधुना दग्धमग्निभावेन ते वैदग्धीमधुर-प्रपञ्चचतुर व्योर्ज्यमग्न श्रमः ॥ ४६ ॥ आयातासि विमुञ्च

वेपथुमरं दृष्टासि नो केनचिन्नीलं चोटमसं विमुञ्च हस्तु खेदं निशीथानिलः । इत्यन्तर्भयसद्वक्त्रमसकृद्यामीति तस्मै गता जल्पन्ती परिरम्यते मुकुतिभिः स्वैरं नवस्वरिणी ॥ ४७ ॥ सत्रीडावर्निरीक्षणं यदुमयोर्दृष्टिसंश्रयं ह्यथ शो भविता समागम इति प्रीतिप्रसादश्च यः । प्राप्ते कालसमा-गमे सरमसं यमुन्म्वनालिङ्गनं तत्कामस फलं तदेव सुरतं शेषा पशूनां स्थितिः ॥ ४८ ॥ इन्दुर्यत्र न निन्दते न मधुरं दूतीवचः श्रूयते नोच्छ्वासा हृदयं दहन्त्यशिमिरा नो याति काश्यं वपुः । स्वाधीनामनुकूलिकां स्वगृहिणीमालिङ्गय यस्तुष्यते तस्मिन् प्रेम गृहाभ्रगमनमिदं कष्टं समाचर्यते ॥ ४९ ॥ चेत्तौरुपदि शङ्कसे हिमरूपोरप्यधिरो लज्जसे भोगीन्द्रादपि चेद्भिमेपि तिमिरसोमादपि भ्रससि । चेत्कुञ्जा-दपि दूयसे जनघटस्थानादपि धुम्यसि प्रायः पुत्रि हतासि हन्त भविता त्वत्तः कलङ्कः कुले ॥ ५० ॥ आः पाकं न करोषि पाषिणि कथं पापी त्वदीयः पिता रण्डे जल्पसि किं तवैव जननी रण्डा त्वदीया सखा । निर्गच्छ त्वरितं गृहा-द्वहिरितो नेदं त्वदीयं गृहं हा हा नाय भमाय देहि मरणं जारस्य माग्योदयः ॥ ५१ ॥ कार्ये सत्यपि ज्ञातुं याति न बहिर्नाप्यन्यमालोकते साध्वीरप्येवमुकुर्वती गुरुजनं शत्रुं च शुश्रूषते । विषेष्मं कुरुते च पत्युरधिकं प्राप्ते निशीथे पुन-र्निद्राणे सकले जने शशिसुखी निर्याति रैतुं विदुः ॥ ५२ ॥ आकारेण शशी गिरा परमृतः पापवतधुम्यने हंसशङ्कमणे समं दयितया रत्यां प्रमत्तो गजः । इयं मर्तरी मे समस्त-सुवतिस्त्रायैर्गुणैः सेविते क्षुण्णं नास्ति विवाहितः पतिरिति स्वात्रैप दोषो यदि ॥ ५३ ॥ ज्ञातं ज्ञातिजनैः प्रमृष्टमयसो दूरं गता धीरता त्यक्ता ह्रीः प्रतिपादितोऽप्यविनयः साध्वी-पदं गोज्झितम् । सुसा चोमयशोकसाधुरदवी दत्तः कलङ्कः कुले भूयो दूति किमन्यदस्ति यदसावपापि नागच्छति ॥ ५४ ॥ देहे दुर्लभितस्य देवपशिशोः स्फोटजगो दारुणो यातंस्तेन वनसतित्वचमुपाहृतं मया गम्यते । इष्यन्तु श्रुतितानि धर्मसलिलैः पत्राणि लुप्यन्तु या पशो वा विलिखन्तु हन्त नखैः क्रुद्धाः कपिश्रेणयः ॥ ५५ ॥ अम्ब शत्रु यदि त्वया हतशुकः संवर्धनीयसदा लौहं पञ्जरमस्य दुर्नयवतो गाढान्तरं कास्य । अयं न चरतिनिकुञ्जकुहरे सलीनमग्नि-प्यती दृष्टा यत्र मुजङ्गमेन तदतिश्रेयः किमेभिः क्षतैः ॥ ५६ ॥ न्यस्तं पत्रगमार्धं पादपुङ्गवं भस्तिर्वसुका गुरोस्त्यक्ता प्रीतिरस्मात् किं न भवतो हेतोर्मया दुष्कृतम् ।

१ सूर्यः २ जलम् ३ नववीवनोपमोक्तः ४ श्रेष्ठः ५ विष्णुनरतिशयः ६ शयनेः ७ कीदृशम् ८ जारः ९ कोटिः १० गमनेः १० संशोभ नपदम् 'जातः' इति वा पाठः

१ मन्थिनी २ कदाचित् ३ अनुकरणं कुर्वाणा ४ विशासम् ५ शयनेः ६ कीदृशम् ७ जारः ८ कोटिः ९ गमनेः १० संशोभ नपदम् 'जातः' इति वा पाठः

अज्ञाना शतयतिना नयनयो कोऽपि क्रमो रौरव  
कुम्भीपाकपरमवश्र मनसो युक्त त्वयि प्रस्थिते ॥ ५७ ॥  
नारीणा खलु बभ्रुन्धतमस पाथोधर सोदर कुञ्ज नाभिगृह  
निगा सहचरी सेव्य शर क्षमापति । इत्य चारुचकोर  
चञ्चलदशा यासा मतिर्जायते तासामेव यश सुधाशुष्वल  
तासा च सौर्य सदा ॥ ५८ ॥ हसै शैवलमञ्जरीति कबरी  
चञ्चुभिरार्कयिता चक्रे चद्रयिया चकोरयनिता चक्रे नखे  
रकमम् । युञ्जै पङ्कजकोरकमतिभया वधोरुहो वीक्षितस्त  
न्मात करयै पुनर्न सरसीतोयावगाहोद्यमम् ॥ ५९ ॥  
आला विश्वसन सखीषु विदितभिप्रायसारे जने तन्नाय्य  
पयितु दश सुरुचिरा शक्नोमि न ब्रीडया । लोकोऽप्येष  
परपेहासकुशल सूक्ष्मेक्षितज्ञोऽप्यल मात क शरण  
भ्रजामि हृदये जीणोऽनुरागानल ॥ ६० ॥ कार्येणापि विल  
म्बन परगृहे श्वभ्रनै समन्वये शङ्कामारचयन्ति यूनि भवन  
प्राप्ते मिथो यातर । धीधौर्निर्गमनेऽपि तर्जयति च कुब्जा  
ननान्दा पुन कष्ट हन्त मृगोदशा पतिगृह प्रायेण कारा  
गृहम् ॥ ६१ ॥ एकान्ते बत नो गृह शशिसुखोऽप्यन्या  
द्वयो दृश्यते क्षिप्र साधय यातु पुत्रि स दिने शुक्लयागमावा  
सकम् । श्रद्धया सप्रमिता किलेति बहुश सप्रेत्यत्या यधू  
पाथ वीक्ष्य नमज्ज सक्षितसुखी सैवार्धसिद्धौदनम् ॥ ६२ ॥  
एते वारिकणा किरन्ति पुरुषावर्षन्ति नाम्मोघरा शैला  
शाद्वलसुद्वमन्ति न रुजन्त्येते पुनर्नयकान् । जैलोक्ये  
तरव फलानि मुपते नैवारमन्ते जनाघात कातरमाल  
पामि कुलटाहेतोस्त्वया किं कृतम् ॥ ६३ ॥ सप्तकस्याच  
तास भवति तरलिता यस्तुो नेत्रतारा दृष्टा केनाय काञ्ची  
यदमिसुखगता वेपते त्रकाञ्ची । उग्र कस्याय तुष्ट सखि  
यदनुमते कश्चिदुग्रोऽनुताप ज्ञात केनाय वेणीपयसि  
विलुलिता यन्तुते कापि वेणी ॥ ६४ ॥ पश्यन्ति स्निग्धमुग्ध  
प्रतिकलमधुरैर्नोह्य त्यज्जहारै साकूतैर्म दहासैरपि पर  
पुरुषान् शश्वदान दयति । चेष्टन्ते चेत एते किमपि  
परिचयाद्वारयिष्यन्ति तेषा प्राणाङ्को वेद लोके परजलज  
दशा चित्तमल्यन्तलोलम् ॥ ६५ ॥ पृथ्वी तावन्निकोपा  
विपुलनदनीर्वावरुद्ध तदप्ये तन्नाप्यर्ध युवत्वं शिशुगत  
वयसो रोगिणो योगिनश्च । त्याज्यास्तत्रापि मान्या श्वसुर  
मित्रसुखा सन्ति जेषा कियन्तो मिथ्यावादो ममाय  
सुखरसुखरप पुश्चली पुश्चलीति ॥ ६६ ॥

पान्यसकेत.

ग्रामेऽस्मिन्प्रसङ्गाय न किञ्चित्पान्य विद्यत । पौषोघरो  
ज्ञाति दृष्टा वस्तुमिच्छति चेद्वस ॥ ६७ ॥ पा य

१ पाणपण्डुले पक्षे पाणपण्डुले २ आस्तरणादिकम् पक्षे-  
सामागमप्रतिवचनम् ३ मेघानामुपति पञ्चन्यागमसंकेत इति  
वाच्यः पक्षे-स्वययोरपति

यदभते किंवा सतापमनुविदति । पौषोघर समा  
शास्त्र येन शांतिमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ वीक्षितु न क्षमा श्व  
स्वामी दूरतर गत । अहमेकाकिनी बाला तवेह वसति  
कुत ॥ ६९ ॥ त्वमिव पथिक प्रियो मे मित्रमिलोमे  
गमयति क्लेशान् । किमिदोऽयकुशल मे सप्रति यपाय  
जीवामि ॥ ७० ॥ किमिति कृशासि कृशोदरि किं तत्र  
परकीयवृत्तान्तै । कथय तथापि मुदे मम कथयिष्यति  
पाथ तव जाया ॥ ७१ ॥ यदि गन्तासि दिग्गत पथिक  
पतिस्त्रज सवोध्य । नयनश्रवणविहीना कश्चमुपचर्या मयै  
कया जननी ॥ ७२ ॥ निविडतमतमालमखिवलीविचकिल  
राजिविराजितोरुण्डे । पथिक ससुचितस्तवाप तीरे सपि  
तरि तत्र सरिच्छेदे निवाध ॥ ७३ ॥ भौ पान्य पुस्तकपर  
क्षणमत्र तिष्ठ वैयोऽसि किं गणितशास्त्रविशारदोऽसि । केनौ  
पथेन मम पश्यति भर्तुस्त्वा किं वागमिष्यति पति सुचिर  
प्रवासी ॥ ७४ ॥ एकाकिनी यदबला तरुणी तथाहमस्मिन्  
गृहे गृहपतिश्च गतो विदेशे । क याचसे तदिह वासस्य  
व्यक्ती श्वभ्रममाचवचिरा ननु मूढ पान्य ॥ ७५ ॥ रघ्वा  
रजोरुणितभूसरिताङ्गयदे कचित्सितु सरसि पुत्रक नि  
र्घृणस् । उक्त्येवमङ्गगतयापतमायताक्ष्या पान्यस्त्रिया प्रवदित  
कलण दिनान्ते ॥ ७६ ॥ भवनमिव मदीय मित्रेन पाथ  
पन्था कुसुमशर इवास्मिन्स्तस्करा दुर्निवारा । गृहं इव  
पतङ्गोऽप्येष यातो दिग्वागमदनुभुग भूयो जैन गतु  
समीहे ॥ ७७ ॥ अहमिव दिनलक्ष्मी प्रोषितप्रागनाथा  
त्वमिव पथिक पन्था सुक्तपान्थानुगन्ध । अयमपि परदेश  
सोऽपि यत्रासि गता मदनमधुरसूते किं दृष्टा सत्वरजसि  
॥ ७८ ॥ यामि-वेधा बहुलजलदैर्घ्यैर्दमीमाचकारा निद्रा  
यातो मम पतिरसौ क्लेशित 'कर्मदु खै । बाला चाह मे  
सिन्धुमयात्पासगाढप्रकम्पा ग्रामश्वोरैरयमुपहत पान्य निद्रा  
जर्हीदि ॥ ७९ ॥ कुञ्जायासी किमिवमकरो दाहस  
पान्य बायो बधेतस्मिन्निवससि पुरे सावधानस्तदा स्था ।  
अनोच्छाला कतिचिदबला सन्ति यासा विलासैरुत्पद्यते  
यपदि मदनव्याधयो दुर्निवारा ॥ ८० ॥ इय मुत्तरं  
मिणी न पुनत्र नौसर्गमे भवेत्तैरिगमज्ज पथिक जैव

१ मेघम् पक्षे-स्वयम् २ सम्पन्नार्थानां कुर ३ कात ४ श्वभ्रन  
सूक्ष्मे ५ रषाय ६ कक्षे पुस्तकपारिण पाथ प्रति कलाश्चित्कामिन्या  
स्वाभिप्रायवोतकोकि औपपन्नश्च शब्दा अप-पव द्यवितम् प्रोपि  
तस्व पञ्च कदागमन यविष्यतीति प्रश्नेन सोऽपि गृहे नास्तीति  
स्वितम् ७ गृहस्वामीव ८ द्युर्ध ९ राति १० भयकरगाढाचकार  
११ कर्मन वेदु खै आत दलर्ध १२ उक्तेर्दुर्निर्भनसि ज्ञात  
यद्वय तस्याय पक्षे-काममयात् १३ सुपणा तरमिणी नी  
पक्षे-सुरतरजनशीला १४ नौसर्गम् नौकामासि, पक्षे-आवयो  
सामागम १५ तरमि द्युर्ध, पक्षे-नौका

वेदयागर्हणम्

पैर्दयामौ मदनज्वाला 'स्तेन्यनममेधिता । कामिभिर्यन  
दृष्टं यौनानि धनानि च ॥ १ ॥ अयं च मुस्तज्वाला-  
मयः । यौनानि धनानि च । यौनानि यौनानि यौनानि यौनानि

मलं यान्ति वेद्याविहगमक्षिताः ॥ ३ ॥ घनाशा  
कैतवस्त्रेहो वितथैश्चित्तोपणम् । एकमप्यस्ति नात्मासु  
कथं वेद्यासमा वयम् ॥ ४ ॥ कथं जीवति गणिका गण-  
कोऽपि च राजसेवको वैयः । दिवसे दिवसे मरणं परस्व  
यचिचरञ्जनं वृत्तिः ॥ ५ ॥ न पर्वताग्रे नलिनी प्ररोहति  
न गर्दमा वाजिधुरं वहन्ति । यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति  
शालयो न वेशजाताः शुचयस्त्राहनाः ॥ ६ ॥ हाह्रिरक-  
हिरण्यमूपैस्तोपमेति गणिका धनैःपिणी । प्रेमकोमल-  
कटाक्षनीक्षितैरेव जीवति कुलाङ्गनाजनः ॥ ७ ॥ एता हसन्ति  
च रुदन्ति च विचहेतोर्विश्वासयन्ति पुरुषं न च विश्वसन्ति ।  
तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन वेद्याः ईर्षदानचटिका इय  
वर्जनीयाः ॥ ८ ॥ जात्यन्धाय च दुस्स्वाय च जराजीर्णाशि-  
लाङ्गाय च म्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलरकुष्ठाभिभूताय  
च । यैच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्चन्द्राय पङ्ग्वक्षीषु  
विवेकन्यलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ ९ ॥ केशः कुन्द-  
निपादित्रोपहसति त्रय्यैर्विद्विनाञ्जानान् युनां प्रन्थिधनं विलो-  
कितुमिवोद्गीयस्तनस्तिष्ठति । प्रेमच्छेदस्याणयद्विषयमां रोमा-  
लिशालम्बते यसाः सा कथमस्तु चेताति चमत्काराय  
यापङ्गना ॥ १० ॥ याप्यां जाति विचक्षणो द्विजवरो  
मूर्त्तोऽपि वर्णाश्रमः कुलां नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या  
नामिता गहिणा । प्रसन्नश्चविशस्तारन्ति च यया नावा तयैवे-  
तरे त्वं वापीव लघेन गौरिव जनं वेद्यासि सर्वे भज ॥ ११ ॥

### अष्टनायिकाः

## स्वाधीनपतिका

यदपि रतिमहोत्सवे नकारो यदपि करेण च  
नीविधारणानि । प्रियसखि पतिरेष पार्श्वदेशं तदपि न  
मुच्यति तत्किमाचरामि ॥ १ ॥ मा गर्भमुद्ध्वज्योऽतले  
चक्रासि कान्त सहस्रललिपिता भग्न मम्रति । अन्यानि  
किं न सखि माजनमोदशानां वैरी न चेद्भवति येषामुन्तरायः  
॥ २ ॥ अस्माकं सखि याससी न रुचिरे प्रियेयकं नोऽब्धे  
नो वक्रा गतिरुद्धतं न हृषितं नैवार्थि कश्चिन्मदः । किं  
त्वन्येऽपि जना वदन्ति मुषसोऽन्याः परिनिन्दन्ते  
निशिपतीति निश्चमियता मन्तामर्षः ॥ ३ ॥

विलोकयति मामेतावदाग सखि ॥ ४ ॥ वस्त्राधारपल्लवस  
वचसो हासस लासस वा धन्यानामरविदसुन्दरदशा  
कान्तसन्तोति स्तुतिम् । स्वमेनापि न गच्छति श्रुतिपथ  
चेत पथ दृक्पथ काप्यन्या दयितस्य मे सखि कथं तस्मास्तु  
भेदग्रह ॥ ५ ॥ सीया सति गृहे गृहे मृगदृशो  
यासां निरासकण्ठकाधीकुण्डलहेमकङ्कणलङ्कारो न  
विश्राम्यति । को हेतु सखि कानने पुण्ये सौख्ये सखीसनिधौ  
भ्राम्यती मम बलमस्य परितो दृष्टिर्न मा मुच्यति ॥ ६ ॥  
सन्त्येव प्रतिमन्दिरं सुवतयो यासां सुधासागरस्रोत  
स्युत्सरोजसुन्दरचमत्कारा दृशोर्विभ्रमा । चित्र किं तु  
विचित्रममपकलावैशेषहेतो पुनर्विचित्र चित्तर प्रयच्छति  
सुधा मध्येव किं कारणम् ॥ ७ ॥ एतत्किं प्रणयिष्यपि प्रण  
यिनी यन्मानिनी जायते मन्ये मानविधौ भविष्यति सुख  
किंचिद्विशिष्ट रसात् । वाञ्छा तस्य सुम्यस्य मेऽपि हृदये  
जागर्ति नित्य पर स्वप्नेऽप्येव न मेऽपराध्यति पति कुप्यामि  
तस्मै कथम् ॥ ८ ॥ मध्ये न कश्चिमा स्तने न गरिमा देहे न वा  
कान्तिमा श्रेणौ न प्रथिमा गतौ न गरिमा नेत्रे न वा वकिमा ।  
लासे न द्रदिमा न वाचि पदिमा हासे न वा स्वीतिमा  
प्रापेशस्य तथापि मज्जति मनो मध्येव किं कारणम् ॥ ९ ॥

### खण्डिता

वक्ष किमु कलशाङ्कितमिति किमपि प्रष्टुमिच्छन्त्या ।  
नयन नयोलमुदृश प्रापेश पाणिना पिदधे ॥ १० ॥  
सत्यमेव गदित त्वया विमो जीव दृक् इति यतुपवयो ।  
अन्यद्वारनिहिता नखव्रणास्तावके वपुषि पीडयन्ति माम्  
॥ ११ ॥ सज्यलीकमवधौरितखिल प्रस्थित सपदि कोपपदेन ।  
योषित मुहुरिदं स्मरुणद्धि प्राणनाथमभिवाप्यनिपात  
॥ १२ ॥ शङ्किताय कृतवाप्यनिपातामीर्ष्या विमुखिता  
दयिताय । सानिनीमभिमुखितचित्ता शसति स्म  
धनरोमविभेद ॥ १३ ॥ वक्षोजचिद्वितसुरो दयितस्य वीक्ष्य  
दीर्घे न नि श्वसति जल्पति नैव किंचित् । प्रातर्जलेन  
यद्वन परिमार्जयन्ती बाला विलोचनजालानि तिरोदधाति  
॥ १४ ॥ कात निरीक्ष्य बलाङ्कितकण्ठदेशं सुखास्तया  
परमिया परुषा न वाच । दूतीमुखे मृगदृशा स्खलदम्बुपूरा  
द्वालर निदधिरे नयना तपाता ॥ १५ ॥ भवतु विवित  
व्यर्थलोपैत प्रिय गम्यता तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं  
विषिस्तु पपम्बुख । तव यदि तथा रूढ प्रेम प्रपन्नमिमा  
दशा प्रकृतितरले का न पीडा गते हतजीविते ॥ १६ ॥  
उरस्तव पयोधराङ्कितमिदं कुतो मे धमा ततो मयि  
विषीयता यसु पुरा यदद्वीकृतम् । इति प्रचलचेतस  
प्रियतमस्य वारिषिया कण्ठलनककङ्कण करतलात्ममाह्वयते  
॥ १७ ॥ जातसे निशि जागरो मम पुनर्नैरान्मुजे शोणिमा

नि पीत भवता मधु प्रवितत व्याघूर्णित मे मन ।  
आम्यद्रुद्धधने निकुञ्जभवने लब्ध त्वया श्रीफल पेक्षु  
पुनरेष मा बहुतरै कुरै शैरे कृतति ॥ १८ ॥ प्रात  
प्रातरुपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोर्मन्दया मम  
गौरव व्यपहृत प्रोत्पादित लघनम् । किं तद्यत्र कृत त्वया  
रमण मीर्षुका गया गम्यता दुःख तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना  
कर्तासि तच्छ्रेयसि ॥ १९ ॥ लाङ्गालम्ब ललाटपट्टफलके  
केयूरसूत्रा गले वके कज्जलकालिमा नयनयोस्तान्मूलरागो  
ऽपर । दृष्ट्वा कोपविधाधि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसौ  
लीलातामरसोदरे मृगदृश आसा समाप्ति गता ॥ २० ॥  
कान्त वीक्ष्य विपक्षपक्षमलदृश, पादाम्बुबालककैरालि  
ननमानवीकृतमुखी चित्रापितेयवामत् । रूक्ष नोक्तवती  
न वा कृतवती नि श्वासकोष्णे दृशौ प्रातर्मङ्गलमङ्गना  
करतलादादर्शमादर्शयत् ॥ २१ ॥

### अभिसारिषा

भीतासि नैव मुजगात्पथि महुजस्य सङ्गे पुन किमपि  
कम्पसुरीकरोपि । अम्भोधरध्वनिभिरल्लुमितासि तस्मि  
मद्वाचि साचिवदनासि किमाश्रयसि ॥ २२ ॥ इह जगति  
रतीशप्रक्रियाकौशलस्य कति कति न निशीथे सुभ्र  
सचरति । मम तु विधिहताया जायमानसिताया सहचरि  
परिपन्थी हन्त दन्ताशुरेव ॥ २३ ॥ अम्भोजादृश  
पुरनवलताषास्त्रि सकेतभाजश्वेतोनाथे चिर्यति भृश मोहं  
निद्रा गताया । सख्य नामोद्दवलयति कान्तरात्राशुनाल  
तोयभ्रान्त्या पिबति हरिणी विसय च प्रयाति ॥ २४ ॥  
किमुसीर्षी पन्था कुपितमुजगामोगविपनो मिसोढा भूयस्  
किमिति कुलमालीकटुमिर । इति स्मर स्मरं दरदलित  
शीतशुक्तिरुचौ सरोजाक्षी शोणे दिशि नयनकोण विकिरति  
॥ २५ ॥ जनो दुर्लभ्योऽयं कुलममलिन धरमे विषम पति  
दिष्टद्रा वेषी प्रणयिवचन दुष्प्रतिहरम् । अत काचित्पत्नी  
रतिविहितसकेतगतये गृहाद्वारवार निरगमदथ प्राविशदथ  
॥ २६ ॥ सित वसनमर्पित वपुषि नीलचोलभ्रमा मया  
मृगमदाशया मलयजद्रव सेवित । करेण परिरोधित  
सज्जनशङ्कया दुर्जेन पर परमपुण्यत सखि न लङ्घिता देहली  
॥ २७ ॥ प्रत्यावृत्त्य यदि व्रजासि मदन वाचा भवे प्रयच्यो  
निर्गच्छामि निकुञ्जमेव यदि वा को वेद किं स्यादित ।  
तिष्ठामो यदि वा कचिद्वनतटे किं जातमेतावता मध्ये वर्म  
कलानिधे सुपुदयो जात किमातन्यताम् ॥ २८ ॥ अत  
कङ्कण किं कदाप्यसि घनाक्षेपेण विरुपित दूरे किङ्किणि  
किं कृताप्यसि रतारम्भे रणत्कारिणी । किं मञ्जीरं बहि  
कुतोऽप्यसि रहस्यपाधिरौहे मया सवेताध्वनि बद्धवैरमिव  
यन्मौख्यमालम्बसे ॥ २९ ॥ उद्विष्ट करकङ्कणद्वयदिदं

वद्धा दृढं मेखला यलेन प्रतिपादिता मुखरयोर्मञ्जीरयो-  
र्मूकता । आरब्धे रमसान्मया प्रियसखि क्रीडाभिसारोत्सवे  
चण्डालस्तिमिरानुगुणदृष्टेः विषये विभु ॥ ३० ॥ एषा  
कुण्डकदम्बनीपसुरौ काले घनोद्भासिते कान्तस्थालयमागता  
समदना हृष्टा जलाद्रालका । निधुद्वारिदगजितेः सचविता  
त्वदर्शनाक्राङ्घ्रिणी पादौ नूपुरलम्बकदम्भयौ प्रक्षालयन्ती  
स्थिता ॥ ३१ ॥ मार्गे पङ्कचिते घनान्यतमसे नि शब्द  
सचारया गन्तया च मया प्रियस वसतिर्मुग्धेति कृत्वा  
मतिम् । आजानुद्धतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे मृशं कृच्छ्रे-  
णासपदस्थितिः स्वमने पन्थानमभ्यस्यति ॥ ३२ ॥  
छिद्रान्वेपगतत्वरः प्रियसखि प्रायेण लोकोऽधुना रात्रिश्चापि  
घनान्वकारबहला गन्तुं न ते युज्यते । मा भैरं सखि  
पल्लभ, प्रियतमस्तस्योत्सुका दर्शने युक्तायुक्तविचारणा यदि  
भवेन्नेहाय दृढं जलम् ॥ ३३ ॥ इती विधुदुपागता सह-  
चरी रात्रि सहस्रायिनी दैवजो दिशति स्नेहेन जलद-  
प्रस्थाननेला शुभाम् । वाचं माहलिनीं तनोति तिमिरस्तोमो-  
ऽपि क्षितीरर्जतोऽर्थं दयिताभिसारसमयो मुग्धे विशुद्ध  
श्याम् ॥ ३४ ॥ द्वित्रै केलिसरोरुह त्रिचतुरैर्धम्मिलमखी-  
घ्नं कण्ठानौक्तिकमालिका च तदनु त्यक्त्वा पदै पथमि ।  
अन्तः कान्तनियोगरातरतया दूरामिसारातुरा तन्मञ्जी  
निरपायमप्यनि पर श्रोणीभर निन्दति ॥ ३५ ॥ आत  
प्राणगगप्रयाणसमये प्राणाधिनाथस्य मे पुर्याः स्वेयमपि  
क्षणं वरुणया कण्ठस्थलेऽपि स्थितः । यानरोचननीर-  
निर्मितनदीन्यामिरन्यादृशं पन्थानं परिजलयामि भविता  
वेनानयोर्गठितम् ॥ ३६ ॥ यान्ते कल्पि यामराणि  
गमय एवं भीतिना हृणी सत्यं नाथ निमीलयामि नयने  
यानस शन्या दृश । आयाता वयमागमिष्यमि सुहृद्वर्गस्य  
माग्योदये सदेशं वद कस्तनाभिलषितसौर्वेषु तोयाञ्जलि  
॥ ३७ ॥ उद्दामागुदवर्धितान्धतमसि प्रप्रष्टदिव्यकण्ठले  
काले यामिनामिदमुमदव्यासीर्णनेलाहले । कर्णसासु-  
द्वार्णान्गुवडनाग्देयदन्त पुषादायातामि तदम्बुजाधि  
वृत्तं मन्ये मयं योषिताम् ॥ ३८ ॥ पलीनामपिष्य पङ्कज  
दद्या पत्रोत्पन्नमत्रणे जाते सन्नजना मिथ वृत्तमहोत्साहं  
पुरः प्रस्थिताः । मय्याजं स्थितयोर्निहस्य गतयो शुद्धान्त  
मनामन्तरे यूनो क्षिप्तमोलयोर्निजयते कोज्येष कण्ठग्रह  
॥ ३९ ॥ लोठमोलचमदृष्टि प्रनिलमन्दावीलनासंहति  
व्यथारमुक्तमन्धपुगचलदृशोजन्मोजति । स्फूर्जदीधिति  
विस्फुटति चरुभागीनगलदृष्टि श्रीडागुगृहं प्रयाति  
वृत्तिन, कल्पि यारान्ना ॥ ४० ॥

### कलहान्तरिता

द्वारि चक्षुरविषाणि कपोली जीवितं त्वयि कुतः कल-  
होऽस्याः । कामिनामिति वचः पुनरुक्तं प्रीतये नमनस्व-  
मियाय ॥ ४१ ॥ चकितहरिणलोलेचनया, कुपि तरुणारुण-  
तारहारकान्ति । सरसिजमिदमानं च तस्याः सममिति  
चेतमि समदं विषये ॥ ४२ ॥ विरमति कथनं विना न खेदः  
सति कथने समुपैति वापि लज्जा । इति कलहमधोमुखी  
सखिस्थो लपितुमनालपितुं समाचक्राह ॥ ४३ ॥ अनुनयति  
पतिं न लज्जमाना कथयति नापि सखीजनाय किञ्चित् ।  
प्रसरति मलयानिले नगोदा वहति परतु चिराय शून्यमन्त-  
॥ ४४ ॥ प्रयच्छतोऽर्थैः कुसुमानि मामिनी विपन्नगोत्र दयितेन  
लम्बिता । न किञ्चिद्दे चरणेन केवलं लिलेख बाष्पाकुल-  
लोचना मुनम् ॥ ४५ ॥ न वरीमरीति कनरीमरे सजो न  
चरीकरीति मृगनाभिचित्रकम् । विजरीहरीति न पुरेव मत्पुत्रो  
निवरीनरीति न च विप्रियं प्रिया ॥ ४६ ॥ तत्तद्वदपि  
यथावसर हसत्यप्यालिङ्गनेऽपि न निषेधति शुम्भनेऽपि । किं  
तु प्रसादनमयादपि निहतेन कोपेन कोऽपि विहितोऽद्य रसा  
यतारः ॥ ४७ ॥ न तिर्यग्वनोक्तिं भयति चक्षुरालोहितं  
वचोऽपि परुषाक्षरं न च पदेपु सगच्छते । हिमार्तं ह्य  
वेपते सकल एव विम्वारः प्रकामविनते भ्रूयौ युगपदेव  
भेदं गते ॥ ४८ ॥ मय्यायाते सपदि नयनादुत्थितं चाटु  
वाक्यं बद्धा पाणी बद्ध निगदितं क्षालितं पादपद्मम् । दत्त्वा  
वीटीं सविनयमधोद्वीजित तालवृत्तैर्भूते कोपं कुपलयद्गो  
भूयसी मस्तिरेव ॥ ४९ ॥ चरणपतनप्रत्याख्यानप्रसाद-  
पराप्सुरे निभृत्तत्तिवाचारेस्तुस्त्रा रूपा परपीकृते । प्रगति  
रमणे निश्चयोऽथ सनस्थितहस्तया नयनसलिलच्छन्ना  
दृष्टिः सपीपु निवेशिता ॥ ५० ॥ स्फुटतु हृदयं काम  
कामं करोतु तनुं तनुं न सति चतुःप्रेम्णा कार्यं पुनर्दधि-  
तेन मे । इति सरसस्य मानोद्रेकादुदीर्य वचस्तया रमण-  
पदवी सारङ्गाक्ष्या ससन्नमरीक्षिता ॥ ५१ ॥ पय पीठं दत्ते  
त्वरितमभिषेते न च वचः समाज्ञामाप्ते शिरसि न  
विषेते च मिलनम् । इति स्वान्ते गोपायितनिविडकोपा  
प्रतिपद वृत्रोदार्थार्थार्थं प्रियमहह पर्याकुलयति ॥ ५२ ॥  
पुरस्तन्त्या गोत्रस्वलनचरितोहं नतमुल प्रवृत्तो वैलक्ष्या-  
किमपि लिङ्गितु दैवहतक । स्फुटो रेखान्यासः कथमपि  
स तादृक्परिणतो गता येन व्यक्तिं पुनरवयनै सैव तरुणी  
॥ ५३ ॥ ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा मग-  
मिन्या रोपप्रणयमसादृशदृगिण । अहो चित्रं चित्रं स्फुट  
मिति निगवाधुक्कुप रूपा ब्रह्मार्थं मे शिरसि निहितो वाम-  
चरणः ॥ ५४ ॥ चलं चेत पुंसा सहजमगला पद्मन्द्यो

भवत्येव कोप कचिदपि कदाचित्करण्यो । दहेदङ्ग भृङ्गी  
विधुरपि निदध्यावरिमय सरो मा मग्नीयादिति किमपि  
नाशसिपमहम् ॥ ५५ ॥ आनन्द कचिदप्य सुख हृदय  
चातुर्य धैर्य त्वया स्वेय केति विचार्यता रसिक ते निर्याहि  
पर्याकुल्य । रक्ताम्भोजपरीतपद्मनदतक्षोभगानक्षमश्रुम्यत्य  
श्मचलाचलेक्षणयुग पदयामि तस्मा सुखम् ॥ ५६ ॥ मानम्लान  
मना मनागपि नत नालोकते वल्लभ निर्याते दयिते निरन्तर  
मिय बाला पर तप्यते । आनीते रमणे बलात्परिजनैर्मौन  
समालम्बते धत्ते कण्ठगतानसुन्यतमे निर्गन्तुकामे पुन  
॥ ५७ ॥ आयस्ता कलह पुरेय कुरुते न क्षन्ने याससो भुग्भू  
रतिखण्ड्यमानमधर धत्ते न केशग्रहे । अङ्गान्यर्पयति स्वय  
भवति नो वामा हठातिङ्गने तन्व्या शिक्षित एष सप्रति  
कुत कोपप्रकारोऽपर ॥ ५८ ॥ एकनासनसंस्थिति परि  
हृता प्रत्युद्गमादूरतस्मान्मूलनयनच्छलेन रमसालेणोऽपि  
संविभित । आलापोऽपि न मिश्रित परिजन व्यापारयन्त्या  
निके कान्त प्रत्युपचातश्चतुरया कोप कृतार्थोऽकृत ॥ ५९ ॥  
आशङ्क्य प्रणति पदान्तपिहितौ पादौ करोत्यादराद्याजे  
नागतमावृणोति हसित न स्पष्टसुखीक्षते । मय्यालापवति  
प्रतीपपचन सरया सहाभाषते तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रण  
यिता मानोऽपि रम्योदय ॥ ६० ॥ दूरादुत्सुकमागते  
विवलित समापिणि स्फारित सक्षिप्यत्यरुणे गृहीतवसने  
कोपाश्वितमूलतम् । मानिन्याश्रणानतिव्यतिकरे बाष्पांशु  
पूर्णक्षण चक्षुर्जातमहो मपञ्चचतुर जातागसि प्रेषयति ॥ ६१ ॥  
तारत्य सुखमेलने न च वचोवैदग्ध्यमन्यादृश न भ्रूमङ्ग  
परिमहो न च रह प्रभेऽपि मौनस्थिति । एव सप्रति  
तर्क्यते ॥ सुदृश कोपस्तु मद्रस्तुनि स्वाधीनेऽपि पुरेय  
पङ्कजदृशो यक्ष प्रभुत्वग्रह ॥ ६२ ॥ शोण वीक्ष्य सुख  
विजुम्बितमह यात समीप तत पादेन प्रहृत तया सपदि  
त धृत्वा सहारे मयि । किञ्चित्प्र विधातुमश्रमतया बाष्प  
स्यजत्या सखे ध्यातश्चेति स कौतुक वितनुते कोपोऽपि  
वामभुव ॥ ६३ ॥ सा पत्यु प्रथमापराधसमये सरयोप  
देश पिना नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावजोकिस्सुचनम् ।  
खण्डेरच्छकोमलमूलगतिते पर्यस्तेनोपसला बाला केवल  
मेव रोदिति लुठलोलालकैरुभुमि ॥ ६४ ॥ एकस्मिन्नायने  
विप्रेक्षरमणीनामग्रहे सुमध्या सव कोपपरिग्रहलपितया  
चादूनि कुर्वन्प्रति । आवेगादवधीरित प्रियतमस्तूर्णो स्थित  
सख्येण मा मूसुप्त इवेत्यत्र दबलितग्रीन पुनर्नीजित ॥ ६५ ॥  
तत्त्वोपातसुपेयुपि प्रियतमे वकीकृतमीवया काउत्याकुल्याचि  
साचिहसितस्फूर्जत्कोलक्षिया । हस्तयस्तकरे पुनर्मगदृशा

व्याहारसंक्षालितप्रोष्ठीपृष्ठमयसमासलरुचो विस्फारिता दृश्य  
॥ ६६ ॥ भ्रूमेदो रचितश्चिर नयनयोरभ्यस्तमाभीरुन रोदु  
शिक्षितमादरेण हरित मौनेऽभियोग कृत । धैर्य कर्तुमपि  
स्थिरीकृतमिद चेत् कथंचिन्मया बद्धो मानपरिग्रहे परिकर  
सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥ ६७ ॥ न भूते परया गिर वितनुते न  
भ्रूयुग मङ्गुर नोत्तस क्षिपति क्षितौ श्रवणत सा मे स्फुटोऽप्या  
गसि । कान्ता गर्भगृहे गदाक्षविवरव्यापारितास्या बहि  
सरया वनममिप्रयच्छति पर पर्यशृणो लोचने ॥ ६८ ॥

### विमलच्छा

उत्तिष्ठ दूति यामो यामो यातस्तथापि नायात । धात  
परमपि जीवैर्जीवितनाथो भवेत्तस्या ॥ ६९ ॥ नि ऋह  
निष्करण निखप निर्निमित्त मद्रक्षक त्वमपि सप्रति वक्षित  
स्या । इत्यक्षराणि लिखितानि समीक्ष्य कश्चित्स्केतकेतक  
दले नितरामताम्यत् ॥ ७० ॥ सकेतकेलिगृहमेत्य निरीक्ष्य  
शून्यमेणीदृशो निभृतनि शसिताधराया । अर्धोक्षर वचन  
मर्धनिकसि नेन वाम्बूलमर्धकनलीकृतमेव तस्यौ ॥ ७१ ॥  
कण्ठवचनभाजा केनचिद्वारयोषा सकलरसिकगोष्ठीवक्षि  
वक्षितायौ । इति विहसति रिङ्गदृङ्ग विक्षिप्तचक्षुर्विकचकुसुम  
कातिच्छन्नना केलिकुञ्ज ॥ ७२ ॥ नायातो यदि निर्दय  
सखि शठस्त्व दूति किं दूयसे स्वच्छन्द बहुवल्लभ स रमते  
कि तत्र ते दूषणम् । पश्याद्य प्रियसगमाय दयितस्याकुण्ठ  
माण गुणैरुत्कण्ठातिभरादिव स्फुटदिद चेत् स्वय यासति  
॥ ७३ ॥ शून्य कुञ्जगृह निरीक्ष्य कुटिल विशाय चेतोभुव  
दूती नापि निवेदिता सहचरी पृष्टापि नो वाऽनया । शनो  
शकर चन्द्रशेखर हूर श्रीकण्ठ शूलशिखर वायसेति परतु  
पङ्कजदृशा भर्गस चके स्तुति ॥ ७४ ॥ तर्कि कामपि  
कामिनीमभिरुत किम कलमेकलिभिर्बद्धो बन्धुनिरन्धकारिणि  
यनोपा ते किमु भ्राम्यति । का त क्कातमना मनागपि पयि  
प्रस्थातुमेवाक्षम सकेतीकृतमञ्जुवज्जुललताकुञ्जोऽपि यथा  
गत ॥ ७५ ॥ साखे मा कुरु लोचने विगलति नख  
शलाकाञ्जन तीक्ष्ण नि यसित निवर्तय नवास्ताम्यन्ति  
कण्ठसज । तल्पे मा लुठ कोमलाङ्गि तनुता हन्ताङ्ग-  
रागोऽश्रुते नातीतो दयितोपथानसमयो मा सा यथा मन्यथा  
॥ ७६ ॥ अन्यत्र प्रजतीति का खलु कथा नाप्यस तादृक्कु  
हयो मा नेच्छति नागतश्च हहहा कोऽय दिवे प्रकम । इत्य  
ल्पेतरकल्पनाकवलितस्वात्ता निशान्तातरे बाला वृत्तविवर्त  
नव्यतिक्का नाभोति निद्रा निद्रि ॥ ७७ ॥ दन्ता धैर्यभुवन  
शूर्पि चण्णानुलक्ष्य लज्जानदीमङ्गीकृत्य घनाघवात्परतु  
तव्या न दृष्ट प्रिय । सतापाकुलता तथा च परित  
पाघोदरे गर्जति बोधकान्तवृत्ता तमत्तमहिपत्रा त्या दृशी

योजिते ॥ ७८ ॥ आलीभि शयैरनेकमष्टे कुञ्जोदर  
नीतया शून्य तच्च निरीक्ष्य विमुग्धितया न प्रस्थित न  
स्थितम् । न्यस्ता किंतु नवोदनीरजदशा कुञ्जोपरष्टे रूपा  
तादृग्मृद्वन्मदनचमत्कारस्त्वृशो दृश्य ॥ ७९ ॥

### प्रोपितभर्तृका

अर्पयति प्रतिदिवस प्रियस्य पथि लोचने वाला ।  
निक्षिपति कमलमाला कोमलमिव कर्तुमध्वानम् ॥ ८० ॥  
आकक्षिकक्षितमुखीषु सखीषु विज्ञा विज्ञास्वपि प्रणय  
निह्वनमाचरन्ती । तत्रैव रुदनयना नयनारविन्दमसन्दमाहित  
वती दयिते गतेऽपि ॥ ८१ ॥ विरहविदितमन्त प्रेम  
विज्ञाय कान्त पुनरपि यमु तस्मादेत्य मे दास्यतीति ।  
मरिचनियममक्षोर्न्यस्य बाष्पोदविन्दुस्त्रिषुचति पुरोधोपिह्वार  
देशोपविष्टा ॥ ८२ ॥ ता जानीया परिमितकया  
जीवित मे द्वितीय दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवै  
काम् । गाढोत्पन्ना गुरुषु दिवसेष्वपि गच्छसु बाला  
जाता मन्ये गिद्धिरमथिता पथिनीं वान्यरूपाम् ॥ ८३ ॥  
माळा बालाम्बुजदलमयी मौक्तिकी हारयति काशी याते  
प्रमनति हरी सुधुन प्रस्थितैव । अन्यद्वम् किमपि घमनी  
वर्तते वा न वेति शत्रु बाहोरहह बलय पाणिमूलं प्रयाति  
॥ ८४ ॥ समर्थ हृदि दाहणा मदनपेदना भूयसीमनेन  
तव वर्मना प्रचलित स मे चक्षुः । न वामदिशि शब्दित  
किमिति बालया वायस त्वया मदनसारिके किमिति वा  
कृत न क्षुतम् ॥ ८५ ॥ आदृष्टिप्रसरादियस्य पदवीमुद्रीक्ष्य  
निर्गिण्ण्या विश्रान्तेषु पश्चिन्मह परिणतो प्यान्ते ससु  
त्सपति । दत्तैर्न सद्युचा गृहं प्रतिपद पाण्यस्त्रियागिन्मृगणे  
मा भूदागत इत्यमन्दरलितग्रीवं पुनर्गोक्षितम् ॥ ८६ ॥  
अश्रुः पद्मदलं ददाति तदपि भ्रूसत्रया गृष्टते सखी मर्मर-  
शङ्कया न च तया ससृज्यते पाणिना । यातुर्वापि सुहृ  
द्वृणस यच्चसि प्रत्युत्तर दीयते श्वास किंतु न उच्यते  
दुतवह्नूः कुरङ्गीदृशा ॥ ८७ ॥

### वासकसज्जा

निजपाणिपङ्कजतटस्त्रलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितै ।  
अपरा परीक्ष्य शनैर्मुमुदे सुखवासमास्यकमलचरनै  
॥ ८८ ॥ नेद समीरितमकारि कला न चयमित्याकुला  
पथमपि प्रथमार्पमह । एष निषेयमथ वाच्यमिद मयेति  
शेष प्रिया सुवृत्तिनामतिवाहयन्ति ॥ ८९ ॥ कृत धूपि  
भूषण चिकुरकोरणी धूपिता कृता शयनसन्निधौ  
श्रुयुक्तीदिमासमृति । अगारि हरिणीदृशा भवनमेत्य  
देहरिण्या स्फुरन्नरकेनवीतुमुमगातिभिर्दुर्दिनम् ॥ ९० ॥  
निन्दे केयरे कुरु वरयुगे रत्नबलयैरल शूर्पा श्रीवा  
मरणलतिवेयं किमनया । नयामेवामेकपालिभपि मयि त्वं  
विरचयेन पथं नेपथ्यं बहुतरमनङ्कोत्सवविधौ ॥ ९१ ॥

शत्रून् स्थापयति च्छलेन च तिरोधत्ते प्रदीपाङ्कुर घत्ते सौध-  
वयोतशेतनिन्दे साकेतिक चेदितम् । शत्रुत्वार्थविवर्तिता-  
ङ्गलतिक लोलज्जोलुधुति कापि कापि वराम्बुन प्रियधिया  
तन्पान्तिके न्यस्यति ॥ ९२ ॥ चोल नीलनिचोलमपंग  
विधौ चूडामणिं चुम्बने याचिष्ये कुचयो करार्पणविधौ  
काशं पुन काश्चनीम् । इत्य चन्दनचर्चितैर्मृगमदैरद्वानि  
सत्कुर्वती तत्किं यत्र मनोरथ वितनुते वारेषु वाराङ्गना  
॥ ९३ ॥ दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निजमुपभूषा मनोहारिणीं  
वीमार्चि कपिशं च मोहनगृह नसत्सुरङ्गीदृशा । एन नौ  
सुरतं भविष्यति चिपदवेति सानन्द्या कामं कान्तदिदृक्षया  
च ललित द्वारेऽर्पिता दृश्य ॥ ९४ ॥ हार गुम्फति  
तारकान्तिरुचिर मन्नाति वाञ्छीलता दीपं न्यस्यति किंतु तन  
बहुल जेहं न घत्ते पुन । आलीनामिति वासकस रजनौ  
कामागुरुषा क्रिया साचिसेरमुखी नवोदसमुखी दरास्तमु-  
द्रीक्षते ॥ ९५ ॥ शिल्पं दर्शयितु करोति कुतःकालकारहार-  
सजं चित्रप्रेक्षणवैनेनेन निमपि द्वार समुद्रीक्षते ।  
गृहात्मामणं नव सहचरीभूषाजिगीषामिपादित्य पद्मदृश  
प्रतीत्य चरित सेपाननोभूत्कार ॥ ९६ ॥

### उत्सवा

अमोरोह्राक्षि शमोश्चरणावापधितो केन । यस्य  
विवलितवदना मदनाकृत विमानयसि ॥ ९७ ॥ सखि  
स विजितो वीणानादै कयाप्यपरस्त्रिया पणितममन  
चाभ्या तत्र क्षपाललित ध्रुवम् । कथमितरथा शैर्कलेषु  
सखलकुसुमास्त्रपि प्रसरति नभोमध्येऽपीन्दो प्रियेण  
निलम्ब्यते ॥ ९८ ॥ भ्रमङ्गे रुचितेऽपि दृष्टिरधिक सोल्ल-  
मुद्रीक्षते रूढायामपि वाचि सलितमिदं दुग्धानन  
जायते । कार्कश्य ममितेऽपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते  
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथ मानस्य तस्मिन्नेन ॥ ९९ ॥  
किं रुद्ध प्रियया कयाचिदयना सरया मनोद्वेजित रिना  
कारणगीर्णे किमपि यथावागतो बह्वम । इत्यालोच्य  
मृगीदृशा करतले विन्यस्य वक्राम्बुजं दीर्घं नि शसित चिरं  
च रुदित शिवाश्च पुण्यसज्ज ॥ १०० ॥ यत्राद्यापि समा-  
गत पतिरिति प्राय प्रपेदे परामित्य चेतसि चिन्तयन्त्यपि  
सखी न ग्रीहया वृच्छति । दीर्घं नि शसितं दयाति चक्षितं  
न प्रेक्षते केवलं किंचित्यक्षपलाण्डुपाण्डुररपि घत्ते कपोल-  
स्थलीम् ॥ १०१ ॥ आनेतु न गता निगु प्रियसखी  
सीतो शुभगाकिशु कुद्वे वा प्रतिपेधवाचि निगदी प्राणे-  
श्वरो वर्तते । इत्य कर्णमुनर्णभेतपरज पातोपपातच्छा-  
दक्षणे कापि नवोदनीरजमुग्री बाष्पोद्वय गुशति ॥ १०२ ॥  
ज्ञानं वारिदवारिभिर्विरचितो पागो पद्मे पानने

श्रन्दनविन्दुभिर्मनसिजो देव समाराधित । नीता जागरण  
त्रतेन रजनी व्रीडा कृता दक्षिणा तस किं न तपस्तथापि  
स कथ नायाति नेत्रातिथि ॥ १०३ ॥

### वीरसरनिर्देशः

भर्तृपिण्डान्तरकरो यश कथमहापुत्र । सुराङ्गनास्वय  
प्रादो रम्य बालोऽयमागत ॥ १ ॥ प्राचेण सुकर दान  
प्रायेण सुकर तप । प्राणानपेक्षी व्यापार पुनर्नीरस दुष्कर  
॥ २ ॥ मा भैद नैते निक्षिप्ता नीलोत्पलदलरविप ।  
एते वीरावलोकिन्या लक्ष्म्या नयनविभ्रमा ॥ ३ ॥  
खल्लासिष्ठस्तु मत्तेमकुम्भकूटाट्टहासिन । एकदोर्दण्ड  
शेषेऽपि क सहेत पराभवम् ॥ ४ ॥ हतेऽभिमन्यो कद्वेन  
तत्र पार्थेन सधुगे । अक्षौहिणी सप्त हत्वा हतो राचा  
जयद्रथ ॥ ५ ॥ लोहितायति चादित्ये त्ररमाणो घन  
जय । पश्चिमिशतिसाहस्रातिजघान महारथान् ॥ ६ ॥  
रथेभ्यो गजवाजिभ्य सङ्ग्रामे वीरसकप । पातिता पाल्य  
मानाश्च दृश्यन्तेऽर्जुनतडिता ॥ ७ ॥ पूर्णे शतसहस्रे  
द्वे पदातीना नरोत्तम । प्रजज्वाल रणे भीमो विधूम इव  
पावक ॥ ८ ॥ आकर्णपलित इयामो वयसाऽशीति  
पञ्चक । रणे पर्यचरन्नेषो वृद्ध पोडशवर्षवत् ॥ ९ ॥  
लक्ष्मणो लघुसधानी दूरपाती च राघव । कर्णो दृढप्रहारी  
च पार्थसैते नयो गुणा ॥ १० ॥ न कालस्य न शक्रस्य  
न निष्पौर्षित्तदस्य च । श्रूयन्ते तानि कर्माणि यानि युद्धे  
हनुमत ॥ ११ ॥ सप्तपटि हता कोट्यो वानराणा तर  
खिनाम् । पश्चिमेनाह शेषेण मेघनादेन सायकै ॥ १२ ॥  
धृतधनुषि शौर्यशालिनि शैल न नमन्ति यत्तदाश्रयम् ।  
रिपुसशकेषु गगना कै न वराकेषु काकेषु ॥ १३ ॥ जीव  
न्नेव सृतीऽसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्मयम् । कृत  
मुखमहो दूरतकोटि निर्देशमङ्गुल्या ॥ १४ ॥ रविमणिरपि  
निश्चेद पादैस्त्रिमयुतेर्मनाकस्पृष्ट । ज्वलतितराशितो को वा  
मन्यु सोढु क्षमो मानी ॥ १५ ॥ छिन्नेऽपि शस्त्रभिन्नेऽप्या  
पत्यतितेऽपि निर्विशेषेऽपि । हनुमति कृतप्रतिज्ञे दैवमदैव  
समोऽप्ययम ॥ १६ ॥ लोक शुभासिष्ठस्तु तावदन्य  
पराव्युत्थाना समरेषु पुरातम् । पत्न्योऽपि तेषा न हिया  
सुखानि पुर सखीनामपि दर्शयन्ति ॥ १७ ॥ हा तात  
तातेति स वेदनार्त कण्ठच्छृम्भून्कफानुल्लिप्त । वर एत  
किं भवने किमाज्ञौ सदृष्टदन्तच्छदभीषक् ॥ १८ ॥  
समृच्छित सधुगसप्रहारै पश्यन्ति सुप्रपतितुद्रसुल्यम् ।  
आत्मानमङ्गेषु सुराङ्गनाया मदाकिनीमारुतवीजिताह्वय  
॥ १९ ॥ कश्चिद्विपत्तल्लहृतोत्तमाङ्ग सधो विगानप्रसुता

शुपेत्य । वागाङ्गसक्तसुराङ्गना स्व नृत्यकवचम् समरे  
ददर्श ॥ २० ॥ ते क्षत्रिया कुण्डलिनो युवान परस्पर  
सायकविश्वताङ्गा । कुम्भेषु लम्बा मुपुगुगजाना कुचेतु  
लम्बा इव कामिनीनाम् ॥ २१ ॥ भूरेणुदिग्धा नववारिजत  
सजो रजोवासितवाहुमध्या । गाढ शिवाभि परिस्मयणा  
सुराङ्गनाश्चिष्टयुजान्तराला ॥ २२ ॥ सलीलयातानि न  
भर्तृश्रमोर्न चित्रमुच्चैः श्रवस पदक्रमम् । अनुदुत सयति  
येन केवल बलस्य शत्रु प्रशशस्य शीघ्रताम् ॥ २३ ॥  
कोऽप्येव खण्डितशिप विकसन्मुखश्री प्रारब्धताण्डवविधि  
सुरकामिनीभि । आलोकयते निजकरामिनयानुसन्ध्यापरि  
तेक्षणनिवेदितसत्त्वसार ॥ २४ ॥ स्त्रीषु प्रवीरजननी जननी  
तत्रैव देवी स्वय भगवती गिरिजापि यस्य । त्वदो  
वंशीकृतविशाखमुखावलोकनीयाविदीर्णहृदया स्मृद्दयामभू  
॥ २५ ॥ शरीकृतस्वरुवर कपिपुगवेन लङ्केशवक्षति  
मृणालमृदु पद्मते । तत्र स्थितेश्च कुसुमे कुसुमेपुरेण सीता  
वियोगविधुर दृढमाजघान ॥ २६ ॥ दृष्टिस्तुणीकृतनगभय  
सत्त्वसार धीरोदता नमयतीव गतिधरिनीम् । कौमा  
रकेऽपि गिरिवहुरुता दधानो वीरो रस किमयमेत्युत दर्श  
य ॥ २७ ॥ अथाकृतस्य चरितातिशयेक्ष्य दृष्टेरत्युद्धत  
रपहतस्य तथापि नास्या । कोऽप्येव वीरशिष्टाकृति  
रभयेयमाहात्म्यसारसमुदायमय पदार्थ ॥ २८ ॥ समर  
विहरदक्षलसि पातमिन्नप्रतिनरपतिभिन्नाङ्गलता निम्न  
मध्यात् । वयमहह धराया पातयाम पताकावसनपवन  
लोल बारि दिव्याफगाया ॥ २९ ॥ वयसा कोदार  
प्रतिशृणुत बहोऽञ्जलिरय किमप्याकाङ्क्षाम क्षरति न तथा  
वीरचरितम् । मृतानामासाक भवति परवश्य वपुर्दि  
भवद्वि कर्तव्य नहि नहि पराचीनचरणम् ॥ ३० ॥  
कपोले जानक्या करिकलमदन्तद्युतिमुपि सरसोर गण्डो  
कुमरपुलक वक्रकमलम् । सुदु पश्यन्शृणवन्तजनिचरसेना  
कलकल जटाजूटग्रन्थि द्रव्यति रघूणा परिशुद्ध ॥ ३१ ॥  
मयासेनो यस्य प्रमदयमदृष्टासहचरै शरसुतेन जीवन्निर्वि  
शरजन्मा समभवत् । इमा च क्षत्राणा भुजवनमहादुर्गति  
पहामय वीरो धीमानजयदधिर्विस्त्रान्वसुमतीम् ॥ ३२ ॥  
पुरोजन्मा नाथ प्रयुति मम राम स्वयमह न पुत्र यौगे  
वा रघुकुलमुवा च क्षितिमुजाम् । अधीर धीर वा कलयतु  
जनो मामयमय मया वद्धो दुष्टद्विजदमनवीक्षापरिकर  
॥ ३३ ॥ चापाचार्यस्त्रिपुरविजयी कार्तवीर्यो विजेय शश  
व्यस्य सदनुदधिर्भूरिय हन्तकार । अस्त्वेवैतत्किमु कृत



वतो रेणुकाकण्ठवापां वदस्पर्शस्तत्र परधुना लज्जते चन्द्र-  
हासः ॥ ३४ ॥ अघ्नैः सैरपि संयताग्रचरणो मूर्च्छा-  
विरामक्षणे स्वाधीनव्रणिताङ्गश्चनचितो । रोमोद्भ्रमं वर्ण-  
यन् । भ्रमालुद्वलयत्रिजान् परमटांसंतर्जयतिधुरं घन्यो  
धाम जयधियः पृथुरणसाम्ने पताकायते ॥ ३५ ॥ जन्मे-  
न्दोरमले कुले ज्यपदिशस्यवापि घस्ते गदां मां दुःशासन-  
कोप्यशोषितसुराक्षीवं रिपुं भाषसे । दर्पण्यो मधुकैटमद्विधि  
हरावप्युद्धतं चेष्टसे मन्नामावृष्यो विहाय समरं पङ्केधुना  
लीयसे ॥ ३६ ॥ वीरोऽसौ किमु वर्ण्यते दशमुप-  
दिष्टैः शिरोभिः स्वयं यः पूजासजसुसुको घटयितुं  
देवस खट्वाहिनः । सूर्याणी हरकण्ठसूत्रसुजगत्याकर्ण-  
योषतः सादोपं प्रमथैः कृतमुकुटिभिः स्थितान्तरे चारितः  
॥ ३७ ॥ संतुष्टे तिसृणां पुरामपि रिपौ कण्डूलदोमण्डल-  
क्रीडाकृतपुनःप्रसूदशिरसौ वीरस लिप्थोर्वरम् । याच्नादेन्य-  
र्पतिश्च यस्य कलहायन्ते मिचस्त्वं धृषु त्वं धृषित्यमितो  
सुखानि स दशमीवः कथं वर्ण्यते ॥ ३८ ॥ मूमात्रं क्रिय-  
देतदर्णवमितं तत्साधितं हार्यते यद्वीरेण भवादशेन वदति  
शिससङ्गो जयः । वीरोऽयं नवकाहुरीदृशमिदं घोरं च  
वीर्यं तत्कोपाद्विरम प्रसीद भगवन्नालैव पूज्योऽसि नः  
॥ ३९ ॥ तात त्वं निजकर्मणैव गमितः स्वर्गं यदि स्वस्ति  
ते श्रमस्त्वैकमिदं वपूह्यतिक्रमां तातान्तिकं मा कृष्याः ।  
रामोऽहं यदि तद्दिनैः कतिपर्यैर्वाङ्गानमकंघरः सार्धं वन्धु-  
जनैः सुरेन्द्रविजयी यत्ता स्वयं रावणः ॥ ४० ॥ त्वय्यर्धासन-  
माणि किंनरगणोद्गीतैर्मयद्विक्रमैरन्तःसंयुतमत्सरोऽपि । भग-  
वानाकारगुणौ कृती । उन्मीलद्वन्द्वदीपदक्षिणमुजारोभाबवि-  
द्वोश्चन्द्रायैरेव विलोचनैरभिनयत्पानन्दमाखण्डलः ॥ ४१ ॥  
शक्ताशक्तिरूपैव काननमगाद्गीर्णपाणिधमाः पद्यानो दिवि  
प्रकुचन्ति वसुधा यस्यां न सुते मदान् । लक्ष्मीरप्यरवि-  
न्दसौ वयलमीननिर्यहृपयैश्चिकाविश्रान्तैरलिर्निन कुडारघटाग-  
ण्डोत्तरेमोदते ॥ ४२ ॥ अक्षोघप्रसरेण रावणिरसौ यं दुर्य-  
शोमामिनं चक्रे गीतमशापयन्निनमुजस्येमानमाखण्डलम् ।  
कण्डागर्तकुलीरतां गमयता वीर त्वया रावणं तत्संयुग्मग्रहो  
विशत्यकरिणी जागर्ति सलुपता ॥ ४३ ॥ चत्वारो वय-  
सुत्तिजः स भगवान्कर्मापदेष्टा हरिः सङ्गायाच्यदीक्षितो  
नैरपतिः पत्नी गृहीतज्ञाता । कौरव्याः पशवः प्रियापरिमव-  
हेशोपशान्तिः कलं राजन्योपनिमप्रणया रंसति स्फूर्तिं यशो  
दुन्दुभिः ॥ ४४ ॥ अचारस्य कठोरकायुक्ताविन्यस्त-  
हसाम्बुजस्यवन्न प्रकटीकरोमि नयने शोणे निमेषो  
दयात् । यानत्सायकरोटिपाटितरिपुक्षमापलमैलिस्त्रलम्बली-

माल्यमिलत्परागपटैरामोदिनी मेदिनी ॥ ४५ ॥ नो  
तावत्कल्याणि केलिकृपणे वामध्रुवो लोचने तावन्न प्रणया-  
वलीढमनसः पश्यामि मातुसुखम् । यावत्तारकुटारपात-  
निपतत्प्रत्यर्थापृथ्वीपतिभ्राम्यत्स्वर्णकिरीटवद्धगिरसो भ्राम्यन्ति  
नो केवलः ॥ ४६ ॥ निःपीते कलशोद्भवेन जलधौ  
गौरीपतेर्गङ्गाया होतुं हन्त वपुर्ललाटदहने यावत्तुनः  
प्रक्रमः । तावत्तत्र मया विपक्षनगरीनारीदग्गम्भोरुहद्वन्द्व-  
प्रस्तलदक्षवारिपटलैः स्रष्टाः पयोराशयः ॥ ४७ ॥ आ-  
जन्मप्रक्षचारी पृथुलमुजशिलास्तम्भविभ्राजमानजयाघातश्रेणि-  
संज्ञान्तरितवसुभतीचक्रजैवप्रशस्तः । यक्षःपीठे धनाद्य-  
व्रणकिणकठिने संस्तुवानः प्रपत्कान्नासो राजन्यगोष्ठीवन-  
गजशृङ्गाकौतुकी जामदग्नयः ॥ ४८ ॥ शुद्धाः संघासमेते  
विजहित्वा हार्यो मित्रमत्तमकुम्भा शुष्मदेहेषु लज्जां दधति  
परममी सायका निपतन्तः । सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमसि  
न हि रुपां नन्वहं मेघनादः किंचित्तरम्भलीलानियमित-  
जलधिं राममन्त्रेपयामि ॥ ४९ ॥ अन्नज्वालावलीढमति-  
जलजलवेरन्तरौवायमाणे सेनानादे स्थितेऽस्मिन्मम पितरि  
गुरौ सर्वधन्वीश्वरणाया । कर्णालं संभ्रमेण 'वज्र' कुन  
समरं सुख हार्यिक्य शङ्कां ताते चापद्वितीये बहति रणधुरं को  
भयसावकाशः ॥ ५० ॥ कृषा केरोषु भार्या तव तव च  
पशोस्त्वस्य राक्षसवर्षा प्रत्यक्षं भूपतीनां मम सुवनपतेपञ्चवा  
धृतदासी । तस्मिन्वैरावनुबन्धे वद किमपकृतं तैर्हता ये नरेन्द्रा  
बाहोर्न्यातिमाद्यविषगुरुपदं मामजित्वैव गर्वः ॥ ५१ ॥

### करुणरसनिर्देशः

यस्याः कुसुमसंभ्यापि कोमलाङ्गया रुजाकरी । साऽधि-  
शेते कथं देवी ज्यलन्तीमधुना चिताम् ॥ १ ॥ खाका-  
न्मभवतः पौत्रः पुनो गाण्डीनधन्वनः । स्वसौधो बाहु-  
देवस तं गृध्राः पशुपासते ॥ २ ॥ असहायः सहृदयायी-  
भामनुच्यातवान्मुचम् । पीड्यमानः शरीरैस्तेजोऽग्नौगि-  
कृपादिभिः ॥ ३ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं आता मितं  
सुतः । अमितस्य प्रदातारं मर्तारं का न शोचति ॥ ४ ॥  
अथ, नद्वजेटे रामे सुमन्त्रे गृहमागते । त्यक्तो राजा सुत-  
त्यागादभिसहैरिवसुभिः ॥ ५ ॥ देशे देशे कलत्राणि देशे  
देशे च बाणध्याः । तं देशं नैव पश्यामि यत्र आता  
सहोदरः ॥ ६ ॥ धियस्य मुह्यते यत्र यम तत्रैव संभवः ।  
भूयादसुख्य भूयोऽपि भूयासमनुसंचरः ॥ ७ ॥ विह्वल-  
तीव मर्माणि देहं शोषयतीव मे । दहतीयान्तरात्मानं क्रूरः  
शोकमिदस्थितः ॥ ८ ॥ अविशीर्णकान्तपात्रे नृपदे  
सुसुखि संयुतमेहे । मद्देहदीपकलिके

निर्वाणम् ॥ ९ ॥ वत्स गच्छ मम धाचिकमेतद्रा-  
मचन्द्रचरणे कथयेथाः । आवयोरिव भवेदनुरागो नावयो-  
रिव विधिः प्रतिकूलः ॥ १० ॥ शैशवाभ्युत्ति योषिता  
प्रियैः सौहृदादधमगाशया प्रियाम् । छचना परितदामि  
मृत्यवे सौमिको गृहशकुनिकामिव ॥ ११ ॥ शौखानि  
ते चन्दनशीतलानि श्रुतानि भूमीतलविश्रुतानि । तथापि  
जीर्णो पितरावतस्मिन्विहाय हा वत्स कथं प्रयासि ॥ १२ ॥  
घनी मुनीनामदवी तरुणा दरी गिरीणा तु गवेषितैव ।  
अतः परं लक्ष्मण पश्मलक्षी प्राणा बहिर्भूय गवेपयन्तु  
॥ १३ ॥ अयं हि कन्या परकीय एव तामघ सप्रेष्य  
परिमहीतुः । जाते ममय विशदः प्रकामे प्रत्यर्पितन्यास  
इयान्तराम्ना ॥ १४ ॥ गृहिणी सचिवः सखी मिथः  
प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । करुणाविमुखेन मृदुना  
हरता त्वा वत किं न मे हृतम् ॥ १५ ॥ अपहस्तित-  
ग्राम्भवे त्वया विहितं साहसमस्य रुष्ण्या । तदिहाजपरा-  
धिनि प्रिये सखि कोऽयं करुणोऽजितकर्म ॥ १६ ॥ विपिने  
क अजानिधनं तव चेदं क मनोहर वपुः । अनयो-  
र्धटना विधेः स्फुटं तनु खल्लेन शिरीषकर्तनम् ॥ १७ ॥  
मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रसूतिरैरदा तपस्विनी ।  
गतिस्तयोरेव जनसमर्पयन्नहो विधे त्वा करुणा रुणद्धि  
न ॥ १८ ॥ मदर्थसदृग्मृणालमन्थरः प्रियः कियदूर इति  
त्वयोदिते । विलोकयन्त्या रुदतोऽयं पक्षिणः प्रिये स कीदृ-  
ग्ममिता तव क्षणः ॥ १९ ॥ इयमियं मयदानवनन्दिनी  
निदशनाधजितः प्रसवस्थली । किमपरं दशकंधरोहिनी  
त्वयि करोति करद्वययोजनम् ॥ २० ॥ उत्खातदैवतमिवा-  
यतनं मुपारेरत्नाचलान्तरितस्यमिवान्तरिक्षम् । हस्मीर-  
भूमिज गते सुरवेश्म विश्वं पश्यामि हारमिव नायकरत्न-  
शून्यम् ॥ २१ ॥ आदाय मासमखिलं खनवर्जमद्वाभ्या मुख  
वागैरिक यामि धुरु प्रसादम् । सीदन्ति शम्पकवलप्रह-  
णात्रुभिज्ञा मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवे मदीयाः ॥ २२ ॥  
सद्यः पुरीपरिसरेऽपि शिरीषेष्टद्वी गत्वा जवाभिचतुराणि  
पदानि सीता । गन्तव्यमस्ति कियदित्येसकृद्बुवाणा रामा-  
शुणः कृतवती प्रथमावतारम् ॥ २३ ॥ हत्वा पतिं नृप-  
मवेश्म मुजङ्गदृष्ट देशान्तरे विधिवशाद्रणिकासि जाता ।  
पुनं पतिं समधिगम्य चिता प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी  
कथमघ तत्कम् ॥ २४ ॥ अस्तुतते शशिनि सेव कुसुद्वती  
मे दष्टिं न नन्दयति सस्मरणीयशोभा । इष्टप्रवासजनिता-  
न्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रमुद्वहानि ॥ २५ ॥  
यस्य खया व्रणविरोपमभिहृदीना तैलं न्यधिच्यत मुखे

कुसुमचिविद्धे । श्यामाकुमुदिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न  
पुत्रकृतक पदवीं मृगसे ॥ २६ ॥ दैवे परागवदनशालि  
हेन्त जाते याते च सप्रति दिवं प्रति बन्धुरे । कस्य मन  
कथयितासि निजामवस्था कः शीतलैः शमयिता वचनैस्तर्ध-  
धिम् ॥ २७ ॥ सर्वेऽपि विस्मृतिर्पथं विषयाः प्रयाता विषापि  
खेदं कलित्वा विमुखीबभूव । सा केवलं हरिणशवकलोचन  
मे नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥ २८ ॥ धृत्वा पद-  
स्थलनभीतिवशात्कर मे यास्तदवत्यसि शिलाशकलं विवाहे ।  
सा मा विहाय कथमघ विलासिनि धामारोहतीति हृदयं  
शतधा प्रयाति ॥ २९ ॥ भूनी स्त्रिता रमण नाथ मनो  
हरेति सगोचरैर्यमधिरोपितवत्यसि धाम् । स्वर्गं गता कथ  
मिव क्षिपसि त्वमेणशावाक्षि तं धरणिधूलिषु ममिशारीम्  
॥ ३० ॥ कनकहरिण हत्वा रामो ययौ निजमाश्रम जनक  
तनया प्राणेभ्योऽपि प्रियामविलोकयन् । दृढमुपगतैर्वाष्पा-  
पूरैर्निमीलितलोचनो न विशति कुटीमाशान्तनुप्रणामया  
दसौ ॥ ३१ ॥ अयेदं रक्षोभिः कनकहरिणर्क्षसविधिनं  
तथा रूक्षं पपैर्यथयति यथा क्षालितमपि । जनसन्ने  
शून्ये करुणकरुणैर्यथचरितैरपि र्वांश रोदित्यपि दैर्घ्ये  
यजस्य हृदयम् ॥ ३२ ॥ भुवं ध्वंसो भावी जलविधि  
महीशैलसरितामतो मृत्योः शीर्षेक्षणलघुषु का जनुषु  
कथा । तथाप्युर्वैर्बन्धुव्यसनजनितः कोऽपि विषयो विवेक-  
प्रोन्माभी दहति हृदयं शोकदहनः ॥ ३३ ॥ अक्षशरी-  
कृताभिमन्युहननप्रोद्धततीव्रकुचः पार्यसाकृतशत्रवप्रतिहृते-  
रन्त शुचा सुखतः । कीर्णा बाष्पकणैः पतन्ति घृणि  
श्रीडाजडा दृष्टयो हा वत्सेति गिरः स्फुरन्ति न पुन  
निर्वाप्ति यन्मद्वाहः ॥ ३४ ॥ कोऽहं ब्रूहि सखे स एव  
भगवानार्यः सखे राघवः के यूयं वत नाथ नाथ  
किमिदं दासोऽसि ते लक्ष्मणः । कान्तारे किमिहाकंदं  
वत सखे देव्या गतिर्युग्यते का देवी जनकाधिराजतनया  
हा जानकि कासि हा ॥ ३५ ॥ मप्याहे द्रवद्विगोत्रं  
समये बंदखमाणाद्विरेः कृच्छ्राभिरगतमुत्पन्न जलमयो वीर्य-  
करझाझमम् । प्रेम्णा जीवयितुं मिथः पिब पिबेत्सुखं  
मिथ्या पिबतिर्मिथ्यासमपीतवारि हरिणद्वन्द्वं विपन्नं वने  
॥ ३६ ॥ हा मातस्वरितासि कुन किमिदं हा देवता  
काशियो धिक्प्राणान्पतितोऽपानिर्हुतवहस्तेऽहेतु दग्धे  
दशौ । दग्धं घर्धमव्यरुद्धकरुणाः पौराह्नाना गिराश्रितस्या-  
नपि रोदयन्ति शतधा कुर्वन्ति भित्तोरपि ॥ ३७ ॥ यास

त्यथ शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठस्तमित-  
बाष्पवृत्तिकलुपश्चिन्ताजडे दर्शनम् ॥ वैकुण्ठं मम ताव-  
दीदृशमपि मेहादूरण्यौकसः पीड्यन्ते गृहिणः कथं न  
तैनयाविशेषदुःखेनैव ॥ ३८ ॥ पातुं न प्रथमं व्यवसति  
जलं शुष्मास्पर्शतेषु या नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां जेहेन  
या पलत्रम् । आये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्यु-  
त्सवः सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वतुरजायताम्  
॥ ३९ ॥ या केलिच्युतकेशलगविषमां शय्यां न भेजे पुन  
या जालान्तरनिर्गताककिरणयोतादपि म्लायते । सेयं निष्ठुर-  
काष्ठसंचितचित्तां देदीप्यमानानलां मसोरा भजते यदि  
प्रियमुखं जेहस किं दुष्करम् ॥ ४० ॥ ध्वस्तः काव्योह-  
मेरुः कविविषगिमहारत्नपरिर्वशीर्णः शुष्कः शब्दोवसिन्धुः  
प्रलयमुपगतो वाक्यमागिक्यकोशः । दिव्योक्तीनां निधानं  
निघनमुपगतं हा हता दिव्यवाणी वाणे गीर्वाणवाणी-  
प्रणयिनि विधिना शायिते दीर्घनिद्राम् ॥ ४१ ॥

### अद्भुतरसनिर्देशः

तस्मिन्दे क्षणेनैव त्वरितो वानरप्वजः । सरथं सध्वजं  
सार्धं मीप्समस्तदधे शरैः ॥ १ ॥ रत्नमिच्छिपु संक्रान्तैः  
प्रतिबिम्बशतैर्दृष्टः । ज्ञातो लङ्केश्वरः कृच्छ्रावाञ्जनेयेन त-  
त्त्वतः ॥ २ ॥ चतुर्ध्वपि समुद्रेषु संध्यामन्यास तत्क्षणतः ।  
कक्षाक्षिप्तं निशान्ते से बाली पीलस्त्यमत्यजत् ॥ ३ ॥  
न केनापि श्रुतं दृष्टं धारिणा धारि शुष्यति । अहो गोदा-  
वरीयारा मयसिन्धुर्विशुष्यति ॥ ४ ॥ एष वन्यासुतो  
याति खपुष्यकूर्तेश्वरः । मृगलृष्णाम्भसि ज्ञातः शैश-  
व्यधनुर्वरः ॥ ५ ॥ कसै किं कथनीयं कस्य मनःप्रत्ययो  
भवति । रमयति गोपर्वधूटी कुञ्जकुटीरे परे व्रज ॥ ६ ॥  
चित्रं कनकलतायां पलत्र एवामृतं सुते । कुसुमसमुद्रम-

खञ्जनद्वितयम् । तत्र च मनोजघनुषी तदुपरि गाढान्ध-  
काराणि ॥ ११ ॥ चित्रं महानेप वतावतारः क कान्ति-  
रेषामिनर्वव मङ्गिः । लोकोत्तरं धैर्यमहो प्रभावः क्षाप्या-  
कृतिर्नूतन एष सर्गः ॥ १२ ॥ स्याणुः स्वयं मूलविहीन एव  
पुत्रो विशाखो रमणी त्वपर्या । परोपनीतैः कुसुमैरवसं  
फलत्वगीष्टं किमिदं विचित्रम् ॥ १३ ॥ किं कमिष्यति  
किलैष वामनो यावदित्यमहसन्त दानवाः । तावदस्य न  
मनौ नमस्तले लङ्घितार्कशशिमण्डलः क्रमः ॥ १४ ॥ सुगा-  
न्तकलप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्यां सविकासमासत ।  
तनौ ममुस्तस्य न कैटमद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभवा शुदः  
॥ १५ ॥ कथमुपरि कलाभिनः कलापो विलसति तस्य  
तलेऽष्टमीन्दुरण्डम् । कुवलययुगलं ततो विलोलं तिल-  
कुसुमं तदधः प्रवालमस्मात् ॥ १६ ॥ विपुलेन सागरशयस्य  
कुक्षिणा भुवनानि यस्य परिरे सुगक्षये । मदविभ्रमात्सक-  
लया पपे पुनः स पुरश्चर्यैकतनयैकया दशा ॥ १७ ॥  
पाश्चात्यभागमिह साजुषु संनिपण्णाः पश्यन्ति शान्तमनसा-  
न्तरांशुजालम् । संपूर्णलम्बललालपनोपमानमुत्सन्नसङ्गि-  
हरिणस्य हिमांशुमूर्तः ॥ १८ ॥ इदं तावच्चित्रं यदयनि-  
तले पार्वणशशी कलङ्कादुत्सुकः किमपि च तदन्तर्विल-  
सति । प्रवालं गणिक्यं कुवलयदलं मन्मथघटननोर्वीणा-  
वादध्वनिरिति महश्चित्रमधरम् ॥ १९ ॥ मूकारत्वं कमपि  
वधिराः श्लोकमाकर्णयन्ति श्रद्धासुप्तं विडिचति कुणिः स्ना-  
घया वीक्षतेऽप्यः । अम्यारोहत्सहृह सहसा पट्टरप्यद्रि-  
शङ्कं सान्द्रालसाः शिशुनरनग्रे मन्दमायान्ति यन्ध्याः  
॥ २० ॥ काङ्क्षेन शिरसि यानि शतशदिग्धानि माया-  
निधेः पीलस्तस्य विनानर्जननि तथा आन्तानि नौकौक-  
साम् । तान्येवास्य धनुःशब्दघननं कूर्वान्ति सीतापतेः कीडा-  
चामरदन्तगनुकृतिनिष्ठैर्यन्तैः कर्षैः ॥ २१ ॥ किं

दुर्वेदे भा प्राणेषु दयां कुरु । दुर्लभानि पराधानि प्राणा  
जन्मनि जन्मनि ॥ २ ॥ विना भवं विना मासं परस्वहरणं  
विना । विना परापकारेण दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥  
पूर्वं चेटी ततो बेटी पश्चाद्भवति कुटिनी । सर्वोपायपरि-  
क्षीणा वृद्धा वेदया तपस्विनी ॥ ४ ॥ यदक्षिभ्रूलापाङ्गैः  
स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् । जघनेष्वेव तत्सर्वं पतत्यनपरा-  
धिपु ॥ ५ ॥ केशलुच्चनसाम्येऽपि हन्त पश्यैतदन्तरम् ।  
उपस्थाः कीटमश्नन्ति घृतभक्तं दिग्भ्रमराः ॥ ६ ॥ सामगा-  
ग्रनभूतं मे नोत्तिष्ठमघरं कुरु । उत्कण्ठितासि चेद्भद्रे वामं  
कर्णं दशस्य मे ॥ ७ ॥ भस्माहुर्लिखेकोद्वायी बालशौची  
तथा हिहिः । धारावतीं चक्रवतीं पडेते पुरुषाधमाः ॥ ८ ॥  
प्रेषकः प्रैष्यकः काण्डः किमेकः सत्समलीनकः । योगी  
तत्कालरोगी च पडेते सेयकाधमाः ॥ ९ ॥ आदौ वेद्या  
पुनर्दासी पश्चाद्भवति कुटिनी । सर्वोपायपरिशीणा वृद्धा  
नारी पतिव्रता ॥ १० ॥ गताः केचित्प्रबोधाय स्वयं तं  
कुम्भकर्णकम् । तदधःपवतोऽस्माद्गुह्यीय पतिताः कश्चित्  
॥ ११ ॥ अवारे खलु ससारे चार श्वशुरमन्दिरम् । हरो  
हिमालये शेते हरिः शेते महोदधौ ॥ १२ ॥ कमलं कमला  
शेते हरः शेते हिमालये । क्षीरान्धौ च हरिः शेते मन्ये  
मत्स्यगणशङ्कया ॥ १३ ॥ बिलाद्बहिर्गिल्लसान्तःस्थितमार्ज-  
रसर्पयोः । मध्ये चाखुरिवाभाति पत्नीद्वययुतो नरः ॥ १४ ॥  
सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा पूजामपेक्षते । कन्याराशिस्थितो  
नित्यं जामाता दशमो ब्रह्मः ॥ १५ ॥ स्वयं पञ्चमुखः पुत्रौ  
गजाननपदाननौ । दिग्भ्रमरः कथं जीवेद्वयपूर्णं न चेद्ब्रह्मे  
॥ १६ ॥ उदरद्वयभरणम्यादर्धाङ्गाहितदारः । यदि नैवं  
तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥ १७ ॥ अहुलिमद्भक्तिक-  
ल्पनविविधविधादप्रभृत्तपाण्डित्यः । जपचपलौघः स जने  
ध्यानपरो नगररथासु ॥ १८ ॥ मुण्डो जाटिलो नम्रश्चयी  
दण्डी कषायचिरी वा । भस्मसेशरीरो दिशि दिशि भोगी  
विजृम्भते दम्भः ॥ १९ ॥ शुकुटीकुटिलिललाटः कण्टकि-  
ताङ्गः कटाक्षविकटाक्षः । कवलपति पृथुलकमलैस्तण्डुल-  
मचलं द्विजः कुम्भः ॥ २० ॥ कथं विक्रयकूटतुलाजघन-  
क्षेपरक्षणव्याजैः । एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजनं  
वणिजः ॥ २१ ॥ आरुष्याधिकानुपगौ व्रजति सदा पुण्य-  
पुस्तकं श्रोतुम् । दष्ट इव कुण्डसर्पः पलायते दानधर्मस्थः  
॥ २२ ॥ दत्त्वा दिशि दिशि दंष्ट्रं याचकचित्तोऽवगुण्ठनं  
कृत्वा । चौर इव कुटिलचारी पलायते कुटिलरथाभिः  
॥ २३ ॥ गणयति गगने गणकप्रन्तरेण समागमं विशा-  
खायाः । विविधभुजंगकीडासक्ता गृहिणी न जानाति

॥ २४ ॥ कलमाग्रनिर्गतमयीविन्दुव्याजेन साञ्जनाधुकौः ।  
कथं त्यक्तुष्यमाना रोदिति स्त्रियेव राज्यश्रीः ॥ २५ ॥ वा-  
चयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति नान्य ।  
अयमपरोऽस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं स्वयं न वाचयति  
॥ २६ ॥ अर्थो नाम जनानां जीवितमखिलक्रियाकलपश्च ।  
तं संहरन्ति धूर्ताश्छगलगला गायना लोके ॥ २७ ॥ तमसि  
वराकश्रौरो हाहाकारेण याति संश्रसः । गायनचौरः कथं  
हा हा कृत्वा न याति लक्ष्यं च ॥ २८ ॥ आभ्रगणजयशब्देः प्र-  
तिपददुन्दुकारचर्चारावैः । स्वयमुक्तसाधुवादैरन्तरयति गायनो  
गीतम् ॥ २९ ॥ मेरुः स्थितोऽस्तिदूरे मनुष्यभूमिं परा परि-  
त्यज्य । भीतो भयेन चौर्याद्धोराणां हैमकाराणाम् ॥ ३० ॥  
तस्मान्महीपतीनामसंभवे दस्तुचौराणाम् । एकः सुवर्णकरो  
निमासः सर्वथा नित्यम् ॥ ३१ ॥ उपमुक्तक्षदिरवीटकज-  
निताधररागमङ्गभयात् । पितरि श्वेतेऽपि हि वेद्या रोदिति  
हा तात तातेति ॥ ३२ ॥ वर्णनदयितः । कश्चिद्भवति  
दानकर्मदयितोऽन्यः । रक्षादयितश्चान्यो वेद्याना नर्मदयितो-  
ऽन्यः ॥ ३३ ॥ शृणु सखि कौतुकमेकं ग्रान्येण कु-  
कामिना यदद्य कृतम् । सुरतसुखमीलिताक्षी श्वेतेति भीतेन  
मुक्तासि ॥ ३४ ॥ अर्मणः धावकवध्वाः सुरतविषौ  
दशति नाघरं दत्तम् । मदिराक्षिमाससक्षणमसत्समये निषि-  
द्धमिति ॥ ३५ ॥ द्विजराजशेखरो यद्भृगुभारुहः सदा  
सदारस्सवम् । चक्रे हरं तद्विधिना पुनरुपमयनं । ललाटपठिते  
ते ॥ ३६ ॥ विनापि तातेन विना जनन्या गजाननः  
शंशुसुतामिधानः । विनैव शास्त्रेण विनैव वेदैर्मार्ग्यविना-  
नामिव पाठकोऽभूत् ॥ ३७ ॥ शिक्षितापि सखिसिन्धुं सीता  
रामचन्द्रचरणौ न ननाम । किं भविष्यति मुनीश्वरभूषण-  
रत्नमिह तदजसेति ॥ ३८ ॥ अयं पैटो मे पितुरङ्गभूषणं  
पितामहाक्षेपमुक्तयौवनः । अलंकरिष्यत्ययं पुत्रपोषकाय  
मयापुना पुष्पवदेव धार्यते ॥ ३९ ॥ वैराग्यमङ्गिरचनावचनैः  
प्रतार्य रण्डा चिराय विकटस्त्रनसंतताक्षीम् । प्रलोपदेशमि-  
संगतगण्डमिति निःशङ्कुमुन्मनरसैः कतिवा द्रवति ॥ ४० ॥  
धान्याकनागरनिशार्द्रकदाडिमत्स्यकुस्तुम्बरीलवणतैलसुसङ्क-  
ताद्यः । मत्स्यान्धुशीतसितमक्ततले ददाति स ब्रह्मलोक-  
मधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥ ४१ ॥ खट्वा नितान्त-  
लघुका शिथिलश्रताना द्वेष्ट्यः पतिः स च निरन्तरचाड-  
कारी । तत्रापि देवहतिकाः खलु चापराध्यो हा सखता  
कथमयं व्यसनप्रसङ्गः ॥ ४२ ॥ आकुक्ष्य पाणिभ्यां चि-  
मम शूर्पे वेद्या मद्यान्मसां प्रतिपदं द्रव्यैः पवित्रे । तार-  
खरं प्रहितभूक्यमादाप्रहारं हा हा हतोऽहमिति रोदिति

विष्णुशर्मा ॥ ४३ ॥ गौरी तनुर्नयनमायतमुद्यता च नासा  
कृष्णा कटितटी च पट्टा विचित्रा । अङ्गानि रोमहितानि  
सुग्राय मर्तुः पुच्छं न तुच्छमिति कुञ्ज समनवस्तु ॥ ४४ ॥  
आभाण्डरा शिम्पिजास्त्रिवली कपोले दन्तावली विगलित  
न च मे विषादः । एणीदृशो युतयः पथि मा विलोभ्य  
तातेति मापनपराः खलु वज्रपातः ॥ ४५ ॥ कट्य सुहि-  
प्राया द्विपुरुषमुजग्राह्यमुदरं सनौ धम्पटोलो जवन-  
मविगन्तुं व्यसितौ । मितं मेरीनादो मुखमपि च यत्त-  
द्वयकं तयाप्येषा रण्डा परिमरति संतापयति च ॥ ४६ ॥  
एका भार्या प्रकृतिसुखरा चञ्चला च द्वितीया पुत्रस्त्वैवो  
मुनविजयी मन्मथो दुर्निवारः । शेषः शय्या शयनमुदयौ  
वाहनं वज्रगारिः श्वारं श्वारं खगूहचरितं दारुभूतो सुपरिः  
॥ ४७ ॥ गत्वा द्वारवर्ती नयामि दिवसानारापयन्ती  
हरिं त्यक्त्वा वाजनशनेन जीवितमिदं सुधामि भागीरथीम् ।  
प्रातः प्रातरिति प्रवर्तितकथा निर्वेदमात्मन्वती रण्डा  
नक्षत्रमन्तजारसुरतपीता सुखायास्तु यः ॥ ४८ ॥ पाणौ  
ताम्रघटी कुञ्जः करतले धीते सिते वामसी माले  
सृष्टिलङ्कः सचन्दनरसो व्यैकपुष्पं शिरः । दूरात्सिप्र-  
पदा गतिरिदं तस्यास्तिदन्ता गिरः सोऽयं वक्ष्यितुं  
जगद्गगनतो दम्भस्य देहकमः ॥ ४९ ॥ वक्रोत्थापनमान-  
निःसहजचर्मनयशेषस्यम्रम्यच्छेदति दुर्बलजङ्घनव्यर्गो-  
मालिङ्गने । लज्जाधायिनि खिद्यमानयुवती दृष्टस्य दृष्टे  
रते यत्सात्तद्वतिभाव्य किं नु हसितुं युक्तं किमप्येदि-  
तुम् ॥ ५० ॥ धत्ते वक्षति फौस्त्यगोपलभ्यं मत्वा श्रियः  
सोदरं तन्नामीगृहमाश्रय्य मकरपाशं मनाद्भोजयति ।  
तन्नामगगनाय लुपति हरिः क्षीनसमृद्धे मितं किं केन  
कियतां स एव यदभूदेतादृशः क्षीनः ॥ ५१ ॥ अतुं  
वाञ्छति बाहनं गणपतेरनुं ह्युपातः कणी तं च श्रीवै-  
पर्वतः शिखी च गिरिजामिहोऽपि गंगाननम् । गौरी जह-  
नुनामस्यपि कठानाथं कपालनशो निर्दिणः स पयौ  
पृथुमकलहादीशोऽपि हाग्रहलम् ॥ ५२ ॥ रण्डा पीनस्यो-  
धरायुन मया चण्डातुरगमद्भुजं दोर्दण्डव्यपीवरसनमरं  
नो गाढमाश्लिङ्गति । उद्वेग्यः शनयः शपे यदि पुनः कुनापि  
क्यापिनिपीनोनुजङ्गुचावर्षाडनमरः प्राप्तः श्रवोदयः  
॥ ५३ ॥ अग्रेषा मापमयानपूषट्पटानाप्मायमानोदरे फट्फट-  
फाडिते पायसीधरनं योगेश्वरे सुवति । उड्डीनं विहगै-  
र्धर्तैरिषटितं दोलायितं मित्तिभिः शिष्यैर्वावितमर्षैर्निप-  
तिनं वीडाहलोऽभून्मठे ॥ ५४ ॥ फौडीप्रज्ञाउनेन क्षितिपति-  
कथया सज्जनानां प्रगर्दार्थिता यामाधेयं पुत्रपुत्रम्

समारम्भणायग्रहस्ताः । पश्चादेते निमज्जसुरयुनिजुचामो-  
दचेवणायाः प्राणायामापदेशादिह मिति मया वासगपि  
क्षिपन्ति ॥ ५५ ॥ रे रे लोकाः कुक्षं धनगपुटविधानं हृतं  
हस्तपुग्मैः श्रेयः सर्वेषु येषं मयत्तं गुरुनराः मानवानां धरि-  
त्र्याम् । शीघ्रं रे रात्रय त्वं निरचय वसनेनसिन्धानां पिपानं  
सुषोज्यं कुम्भकणः कटुराविष्टं शीघ्रं देविसुचः ॥ ५६ ॥

### भयानकरसनिर्देशः

इदं मधोनः फुल्लिजं धारासंनिहितानुम् । मरणं यस्य  
दैत्यवीरगर्भनाय केवलम् ॥ १ ॥ ततः परमर्षिविद्व-  
मन्योर्भूमज्जटुप्रेक्ष्यसुखस्य तस्य । स्फुरद्गुदार्चिः सहस्रं  
तृतीयादृशः कृष्णः किल निःप्रातः ॥ २ ॥ विनिर्गतं  
मानदमात्ममन्दिराद्वत्पुत्रपुत्रय यदृच्छयापि यम् । ससंज्ञ-  
मेन्द्रद्रुतपातितगल्ब निमीलितानीन भियाज्मरपती ॥ ३ ॥  
अशकुवन्तोदुमवीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम् ।  
प्रविश्य हेमाद्रिशृङ्गाह्रान्तरं निनाय विष्यद्दिनसार्णि  
कीर्तिकः ॥ ४ ॥ महाप्रलयमारुतस्तुभितपुष्करान्तं कप्रचण-  
धनगर्जितप्रतिस्वातुक्षरी सुदुः । रवः शयनमैरवः स्वर्गित-  
रोदसीकन्दः कुनोऽयं समरोदधेरयममृतपूर्वः पुरः ॥ ५ ॥  
किञ्चित्कोपकलाकलापकलानुङ्कारविभ्रज्जोर्षिषेपादकरोदसी  
रघुपतिर्लङ्कापतेः पत्नम् । कन्दकेरु रत्नकेरु विषट-  
हार स्फुटहृग्युद्ध कोकोडकपि निःश्वसकगि रणजिह्वि  
अगद्वीपि च ॥ ६ ॥ अद्याप्युनदयातुधानतस्त्रीचबन्क-  
रास्कालनव्याख्यामृकमालातरणितैर्यत्पिशशाचाहनाः ।  
उद्धायति यगापि यस्य विततेनादेः प्रचण्डानिलप्रभुस्य  
त्करिकुम्भकूटकुहल्यस्यै रणक्षेपयः ॥ ७ ॥ गीर्वाणाः  
प्रतिपत्ति नैव पिदधे कर्मा सुचर्माधिपः कर्माकर्णिकयर्गित-  
हन्त निधुनं शंसुस्यभूगणाः । दूरादेव कृतान्तद्रुतिनिहा-  
स्त्राकारसंगोपनैरुद्धीरं कलयन्ति कोणपचमूलाये शयाने  
रणे ॥ ८ ॥ निराङ्गं बहिरम्ब चण्डमनसो नामानुस्मर्य  
क्रिया स्वर्देश्यापदधर्वरत्ननरती न क्षापि रत्नस्त्री ।  
किञ्चान्नदृशकंधाराक्षिपुगले कल्याणमाजि स्फुटं लङ्कायां  
प्रतिपद्यति कमयथासाङ्गाकरी आनयति ॥ ९ ॥ अत्राकल-  
चउपयोधरमरव्याविद्वमेयच्छट्टसुकेत्यामिपयैभुगप्रगेरुदा-  
स्फालोचलन्मूर्धना । व्यादायाननमदृष्टासुविकटं दूरेण  
तारपथाप्रमसिद्धपुरं प्रिन्दुन्दरमोन्मुक्तं दुपकामति ॥ १० ॥  
ग्रीढच्छेदनासुरोच्छन्नस्य यत्तत्सहि केशोपमेयनासादृश-  
तिर्यग्गतिरविरयेनारुणेनेत्यमाणम् । कुर्वन्कातुन्मयीर्य-  
स्तुनिविन मरुता कंधाररम्भमात्रा झाङ्कारैर्मममेतन्निपति

तर्जयन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् । आधु परि  
सवति मित्रमदादियान्मो लोकस्थाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ ३२ ॥ दैन्यं क्वचित्क्वचन मन्यथा विकारा कुत्राप्यनेक  
विषयधुजनप्रपञ्च । कापि प्रमुत्पन्नकल्पितमीश्वरत्वमित्यलक  
वैकृतमिदं जगदाविमर्शति ॥ ३३ ॥ आस्तामकण्टकमिदं  
वसुधाधिपत्यं त्रेलोक्यराज्यमपि नैव तृणाय मन्ये । निश  
ङ्गसुहृदिणीकुलसकुलासु चेत् परं वलति शैलवनसलीपु ॥ ३४ ॥ ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरैर्न मित्रा भीरास्त एव  
शमसौख्यमुपसृज्य एव । सीमातिनीमुखलतागहनं च्युदस्य  
येऽवस्थिता शमकलेषु तपोवनेषु ॥ ३५ ॥ बुद्धेरगोचरतया  
न गिरा प्रचारो दूरे गुरुप्रथितवस्तुकथावतार । तत्त्व  
क्रमेण विदुषा करुणावदाते भद्रावता हृदि पदं स्वमाद  
धाति ॥ ३६ ॥ दधति तावदमी विषया सुखं स्फुरति  
यावदियं हृदि भूढता । मनसि तत्त्वविदा तु विवेचकं कं  
विषया कं सुखं कं परिग्रहा ॥ ३७ ॥ क्षणं बालो भूत्वा  
क्षणमपि युवा कामरसिक क्षणं विचूर्णितं क्षणमपि च  
संपूर्णविभव । जराजीर्णैर्द्वैर्नन्द इव वलीमण्डिततमुर्नर  
ससारोङ्गे विशति यमधानोजवनिक्काम् ॥ ३८ ॥ क्वचित्क  
न्धाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधर क्वचिद्भूयो शय्या  
क्वचिदपि च पर्यङ्कशयन । क्वचिद्विश्रायुति क्वचिदपि च  
मृदाशनकुचिर्महात्मा योगज्ञो न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥ ३९ ॥ अहो वा हारे वा नलवति रिपौ वा सुहृदि वा  
मणौ वा लोटे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा । तृणे वा  
सैने वा मम समदशो यान्तु दिवसा क्वचित्पुण्येऽरण्ये  
शिव शिव शिवेति प्रलपत ॥ ४० ॥ गतास्वातन्त्र्यप्रमुख  
सुतपीयूषमधुरा पुरा लक्ष्मीक्षैन्यव्यसनसरसास्तेऽपि दिवसा ।  
अदं शास्त्रं स्वान्तं सपदि यदि निर्वेदपदवीं भजत्यभ्यासो  
ऽयं जनयति सुखं भावविमुखम् ॥ ४१ ॥ अवश्य  
यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया वियोगे को भेदस्यजति न  
जनी यत्स्वयममूर्त्तः । प्रजन्तं स्वातन्त्र्यादनुत्पत्तिरतापाय  
मनसं स्वयं त्यक्तास्त्वेते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ ४२ ॥  
न ससारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं विपाकं पुण्यानां  
जनयति भयं मे विमृशत । गहङ्गि पुण्यौषधैश्चिरपरिगृही  
ताश्च विषया भद्रातो जायते व्यसनमिव दातुं विषयि  
णाम् ॥ ४३ ॥ धनं तावन्नृत्तं कथमपि तयाप्यसं नियतं  
विमर्शोऽलभे वा तव सति वियोगोऽप्युभयथा । अनुत्पाद  
श्रेयाङ्किशु कथय तस्यायं विलयो विनाशो लब्धस्य व्यथ  
यतितरा न त्वनुदय ॥ ४४ ॥ परेषां चेतासि प्रतिदिवसं  
माराप्य बहुधा प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदयं क्लेशकलितम् ।  
प्रसभे त्वय्यन्तं स्वयमुदितचित्तामणिगुणे निविकृतं सकलम्

किमिव हि फलं पुष्यति न ते ॥ ४५ ॥ यदेतत्सच्छन्द  
विहरणमकार्पण्यमज्ञानं सहायै सलपं ध्रुतमुपशमैकक्रतु  
लम् । मनो मन्दस्सन्दं बहिरपि चिरस्थायि विमृशतं जाने  
कलेशा परिणतिरुदारस्य तपस ॥ ४६ ॥ तद्विन्मालोल  
प्रतिदिवसदत्तान्तमसं मवे सौरयं हित्वा शमसुखमुपादेय  
मनधम् । इति व्यक्तोद्धारं चतुलवचसं शून्यमनतो वयं  
वीतवीडो शुक् इव पठाम परममी ॥ ४७ ॥ यदासी  
दुर्बारं प्रसरति मदश्चिचकरिणस्तदा तस्योद्दामप्रसरत्सन्दै  
र्व्यवसितैः । कं तद्वेद्यालानं ॥ च निजकुलाचारनिगडं कं  
सा लज्जारञ्जु कं विनयकुटोराङ्कुशमपि ॥ ४८ ॥ कुपज्ञां  
कल्शाणं प्रतिविटपमारोग्यमटवि स्रवति क्षेमं ते पुलिन  
कुशलं भद्रमुपल । निशान्तादसन्तात्कथमपि विनिष्का  
न्तमधुना मनोऽस्माकं दीर्घामभिलषति शुष्मत्सरवित्तिम् ॥ ४९ ॥ गतं कालो यत्र प्रणयिनि मयि प्रेमकुटिल  
कटाक्षं कालिन्दीलुलहरिद्वृत्तिं प्रभवति । इदानीमस्माकं  
जलकमटीघृष्टकठिना मनोवृत्तिस्तत्किं व्यसनमिनि सुधै  
रग्लपयसि ॥ ५० ॥ गतं कालो यत्र द्विचरणपट्टाणां क्षिति  
मुजा पुरं स्वस्तीकुत्वा विषयसुखमास्वादितमभूत् । इदानीं  
मस्माकं तृणमिव समस्तं कलयतामपेक्षां मिश्रायामपी  
किमपि चेतस्त्रयति ॥ ५१ ॥ अहंकारं कापि ब्रजं वृजिनं  
हे मा त्वमिह भूरभूमिर्दशानामहमपसरं स्व पिशुनं हे ।  
अरे कोचं स्थानान्तरमनुसरानन्यमनसा श्लोकीनाथो नो  
हृदि वसतु देवो हरिरसौ ॥ ५२ ॥ अतिक्रान्तं कालो  
ललितललनाभोगसुखदो भ्रमन्तं शान्तां स सुचिरमिह  
ससारसंश्रयो । इदानीं स्वं सिन्धोस्तदुभयं समारब्धमनिर  
मुतारं फूत्कारं शिवशिवशिवेति प्रतनुम् ॥ ५३ ॥ मैत्रा  
शय्या भूमिर्मसृणंमुपधानं भुजलतां वितातं चाकाशं व्यजनं  
मनुकुलोऽयमनिल । स्फुरद्दीपश्चन्द्रं स्वधृतिवतितासङ्ग-  
शुदितं सुखं शान्तं शेते विगतभवमीतिद्वेष इव ॥ ५४ ॥  
कदा वृत्तदारण्ये नववननिभं नन्दनयं परीतं गोपीमि क्षणं  
रुचिमनोज्ञाभिरमि ॥ गमिष्यामस्तोषं नयनविषयोऽन्यत्  
कृतितो वयं प्रेमीदेकस्खलितगतयो धेपथुभूत ॥ ५५ ॥  
कदा मिश्रामक्तैः कर्कलितमङ्गान्मनुतलैः शरीरं मे स्वास्य  
ऽनुपरतसमस्तोन्द्रियसुखम् । कदा प्रस्माभ्यासस्थितनुतगा  
रण्यविहगा पतिष्यति स्थाणुभ्रमहृत्तथियं स्कन्धशिरसि ॥ ५६ ॥ कदा  
ट्टदारण्ये विमलयमुनासीरपुलिने चरतं गोविन्दं हृत्परमुदागादिसहितम् । अये कृष्णं स्वामिनं  
मधुरसुरलीवादनं विभो प्रसीदेत्याक्रोशमिमिषमिव नेप्यामि

१ पदतो २ सण्णया ३ पदम् ४ मृद ५ उल्लोच ६ सधृति  
स्वीयं येन तदेव वनिता स्त्री तस्या सन्नेन मुदितो दृष्ट हृत्

दिवसान् ॥ ५७ ॥ कदा वा सङ्केते विमलसरयूतीरुलिने  
चरन्त श्रीरामं जनकनयालक्ष्मणयुतम् । अये राम स्वामि-  
जनकनयाग्रहम् विमो प्रसीदेत्याक्रोशत्रिमिषमिन् नेष्यामि  
दिवसान् ॥ ५८ ॥ कदा वाराणस्याममरतेदिनीरोधसि  
वसन्वसान कौपीन शिरमि निदधानोऽञ्जलिपुटम् । अये  
गौरीनाथ त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन प्रसीदेत्याक्रोशत्रिमिष  
मिन् नेष्यामि दिवसान् ॥ ५९ ॥ मू पर्यङ्को निजमुज  
लतागेन्दुकं ख वितानं दीपश्चन्द्रो विरतिरनितालव्ययोग  
प्रमोद । दिङ्मन्याना व्यजनपरनेर्नयमानोऽनुकूर्मैर्निष्ठु  
शेते नृप इव सदा वीतपगो जितात्मा ॥ ६० ॥ आस  
सारात्रिमुनमिदं चिन्धता तात तादृहो वाऽस्माकं नयनपदीं  
श्रोत्रनर्त्तगतो वा । योऽयं घत्ते विषयकरिणीगाढगूडामि  
मानक्षीबलान्त करणकरिण सयमालानलीलाम् ॥ ६१ ॥  
आयुर्नायुव्यथितनलिनीपनमिन् किमन्यत्सपच्छन्पाद्युत्तिह  
चरी खैरचारी कृतान्तः । कसादसिन्ममसि तमसि त्व  
प्रयाहि प्रयागं पौन पुन्यं सुवि भगवती स्वर्धनी ते धुनीते  
॥ ६२ ॥ पूर्वं तान्कुलल्यदृशा लोललोलेपगङ्गाैरकपङ्क्तिः  
किमपि हृदय पूजिता यौवनश्री । सप्रत्यन्तर्निहितसद-  
सद्भानलव्यमवोषप्रत्याहारैर्विशदहृदये वर्तते कोऽपि भाव  
॥ ६३ ॥ मातमये भगिनि कुमते हे पितर्मोहजाल व्याव  
तथ्यं भवतु भवतामेव दीर्घं वियोग । सद्यो लक्ष्मीरमण  
चरणभ्रष्टगङ्गाप्रवाहव्यामिश्राया दृषदि परमनखदडिर्भनामि  
॥ ६४ ॥ गङ्गातीरे हिमगिरिशिलावद्वप्रासनस्य प्रसन्नाना-  
भ्यसनविधिना योगनिद्रा गतस्य । किं तैर्मोर्ष्यं मम सुदिवसै  
र्यन ते निर्निगङ्गा कण्डूयन्ते जटहरिणा शृङ्गमङ्गे  
मदीये ॥ ६५ ॥ मेदाभेदी सपदि गलितौ पुण्यपापे  
विशीर्णे मायामोही क्षयमुपगती नष्टसदेहदृष्टे । शब्दातीत  
त्रिगुणरहित प्राप्य तत्त्वाद्योषं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरत  
को विधि को निषेध ॥ ६६ ॥ यद्वात्मानं सकलवपुषामेक-  
मन्तर्बहिस्त्वं दृष्ट्वा पूर्णं यमिन् सतत सर्वभाण्डस्थविक्रम् ।  
नान्यत्प्राप्य किमपि च तत् कारणाद्विग्रहस्य निस्त्रैगुण्ये  
पथि विचरत को विधि को निषेध ॥ ६७ ॥ हेम कार्यं  
द्रुतदृगन्तं हेममेतेति यद्वत्कीरं क्षीरं समरसतया तोयमे-  
वाभ्युस्ये । एवं सर्वं समरसतया लंपट तल्यद्योर्षं निस्त्रै-  
गुण्ये पथि विचरत को विधि को निषेध ॥ ६८ ॥  
यस्मिन्निर्धं सकलमुनं सामरसैकमृतमुग्धिं स्वापोऽनञ्ज-  
मनिलख जीवमेवं क्रमेण । यथाप्राप्यौ समरसतया सैन्ध  
वैश्वदेवमृतं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरत को विधि को निषेध  
॥ ६९ ॥ यद्वस्योदधिसमरसौ सागरस्य क्षयासौ तद्वज्जीवा

लयपरिगतौ सामरस्यैकमूर्तौ । मेदातीतं परिलयगतं सधि-  
दानन्दरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरत को विधि को निषेध  
॥ ७० ॥ दृष्ट्वा वेध परमथ पदं स्वात्मनोवस्वपं सुद्धात्मान  
सकलरूपपुषामेकमन्तर्बहिस्त्वं स्वम् । मूत्वा नित्यं सदुदिततया  
स्रपकाग्रसत्त्वं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरत को विधि को निषेध  
॥ ७१ ॥ कार्याकार्ये मिमि सततं नैव कर्तृत्वमस्ति जीव-  
न्मुक्तस्वित्तिरगतो दग्धस्त्रात्रमास । एव देहे प्रविलय-  
गते विष्टमानो विमुक्तो निस्त्रैगुण्ये पथि विचरत को विधि  
को निषेध ॥ ७२ ॥ कस्मात्कोऽहं किमपि च मनान्कोऽय  
मन प्रपद्य स्व स्व वेध गगनसदृश पूर्णतत्त्वप्रकाशम् । आन-  
न्दाख्यं समरसघने बाह्यमन्तर्निहीनि निस्त्रैगुण्ये पथि विच-  
रत को विधि को निषेध ॥ ७३ ॥ किं वदप्यं कर कदर्थं  
यसि रे कोदण्डटङ्कारितै रे रे कोनिल कोमलै कलत्रै किं त्व  
मुधा वल्गसि । मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलै कटाक्षै  
रलं चेतश्च्युतचन्द्रचूडचरणप्यानाद्युतं वर्तते ॥ ७४ ॥  
मातर्मोदिनि तात मासुत सखे ज्योति मुच्यो जल आत-  
न्योम निबद्ध एव भवतामनस्य प्रणामाञ्जलि । युष्मत्सङ्ग-  
वशोपजातमुक्तोद्रेक स्फुरन्निर्मलज्ञानपास्तसमलमोहमहिमा  
लीये परे ब्रह्मणि ॥ ७५ ॥ आशा नाम नदी मनोरथजला  
नृणात्तत्प्राकुल्या रागप्राद्विपती वितर्कविहगा धैर्यद्रुम-  
व्यसिनी । मोहोवर्तसुदुस्तरतिगहना प्रोक्तचिन्तातटी तस्याः  
पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ७६ ॥ येषा  
बलभया सह क्षणमपि क्षिप्र क्षया क्षीयते तेषा शीतकर-  
शरी विरहिणामुत्केर सतापकृत् । अस्माकं तु न बलभा  
न विरहसेनोभयभ्रशिन्यामिन्दु राजति दर्पणाङ्कुरितसौ नोप्यो  
न वा शीतल ॥ ७७ ॥ धावन्त प्रतिवासर दिशि दिशि  
प्रत्याश्रया सपदा दृष्ट्वा कालवरोन हन्त पलित कसापि  
दैवद्रुमम् । आवं आनमनश्चोपहसित सर्वेन भग्नोद्यमा  
जीराम परमार्थशून्यहृदयास्तुता मनोमोदकै ॥ ७८ ॥  
सन्त्येके धनलामभानगहनन्यानोहसमृच्छिता केचिदैवत-  
मुन्दरीस्रनपरीरम्भमन्याकुला । अन्तर्भूतसमस्तत्त्वनि-  
बद्धं चिन्मात्ररोष शिव दृष्ट्वा हृष्टमूर्च्छाङ्कुरमप कष्टं  
न शिष्टा कचिद् ॥ ७९ ॥ आदित्यस्य गतागतैरहरह-  
सक्षीयते जीवित व्यापारैर्बहुकार्यभाराङ्कुरमि कालोऽपि न  
ज्ञायते । दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं नासन्न नोत्पद्यते पीत्वा  
मोहमर्यां प्रमादमदिरासुमन्मत्तं जगत् ॥ ८० ॥ यत्रैक  
श्रुतमद्वय पञ्चपतेर्हेतु श्रुतीना कृतौ सद्यो रोहति चाष्टधा  
तलुमृता यत्रैकमुद्यद्गु । यत्रैकाग्रनदीकणेशपि विधुते  
सर्वेन सा धार्यते सा दृष्टाद्भुतमैव कविगिरा पारे हि

वारणसी ॥ ८१ ॥ स्मरस्मरमदोन्नमत्कुचतटीकान्तकटा  
न्दोलितैः पुष्पाग्नौचितैरुशीरचितैः किं तालवृन्तैर्मम ।  
अन्वानन्दवनं मुखं शिराशिषोरर्धममोलदृष्टो यातायातपरि  
श्रमं शमयिता गङ्गातरङ्गानिल ॥ ८२ ॥ एकद्वै किम  
भावि सूरभिरथ द्विनाणि मित्राणि किं व्यापन्नानि गताश्च  
किं त्रिचतुरा घोरा महाव्याधयः । सप्ताष्टैरलमिष्टमेतदपि  
नश्येत् क्षणान्यक्षपान्वात्मन्येव रमस्व तेजसि गते कालेऽथ  
वा सर्वतः ॥ ८३ ॥ नित्यानित्यविचारणा प्रणयिनी वैराग्य  
मेकं सुहृन्मित्राप्येव यनादयः शमदमप्रायाः सखायो  
मताः । नैय्याद्या परिचारिका सहचरी नित्यं मुमुक्षा  
बलादुच्छेद्या रिपवश्च मोहममतासकल्पपैरादयः ॥ ८४ ॥  
पुण्यैर्मूलकलैः प्रियप्रणयिनीं वृत्तिं कुरुष्वानुना मूल्या  
मयपछ्ये कुरु तृणैरुत्तिष्ठ वामो धने । शुद्राणामविवेकमूढ  
मनसा धनेश्वराणां सदा वित्तव्याप्यविवेकसकुलगिरा  
नामापि न धृत्यते ॥ ८५ ॥ भसोद्भूतं भद्रमस्तु भवते  
रुद्राक्षमालं शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयाल  
कृते । अघाराधनतोषितेन विमुना शुभ्यत्सपर्यासुखालोको  
च्छेदिति मोक्षनामानि महामोहे निर्धायामहे ॥ ८६ ॥  
इत्वा दीननिपीडना निजजने बद्धा वनोविग्रहं नैवालोच्य  
गरीयसीरपि चिरादाशुभिकीर्यातना । द्रव्यौघा परि  
सचिता खलु मया यस्यां कृते साप्रत नीयावञ्जलिनापि  
केयलमहो सेयं कृतार्था तनु ॥ ८७ ॥ रम्या तश्चरतस्तथा  
भूतजरत्नमालवसाध्वगैः सनातं च सकौतुकं च  
सद्यः दृष्टस्य तैर्नागरैः । निर्वाजीकृतचित्सुधारसमुदा  
निद्रायमाणस्य मे निःशङ्कं कैरुद्रं कदा कपुटीभिक्षा  
विलुण्ठिष्यति ॥ ८८ ॥ सौजन्यामुमरसली सुचरिता  
लेख्यपुमिर्निर्गुणज्योत्स्नाङ्गणचतुर्दशी सरलतायोगश्चपुच्छ-  
च्छटा । वैरेषापि दुराशया कलियुगे राजावली सेविता  
तैषा शुक्तिनि भक्तिमानसुखे सेवा क्रियत्वौशलम् ॥ ८९ ॥  
भोगे रोगमयं कुले द्युतिमयं वित्ते नृपालाङ्ग्यं माने दैन्य  
मयं बले रिपुमयं रूपे जपया मयम् । शास्त्रे वादमयं  
शुणे खलमयं काये कृतान्ताङ्ग्यं सर्वं वस्तु भयाचितं सुवि  
श्या वैराग्यमेवामयम् ॥ ९० ॥ शय्या शार्दूलमासनं शुचि  
शिला सप्रं दुर्भागाग्रधं शीतं निर्द्वारवारि पानमशनं कन्दा  
सहाया मृगा । इत्यप्रायितलम्यसर्वविषमे दोषोऽप्येके  
धने दुष्पापार्थिनि यस्वार्यपटनाच ध्येयं वा स्वीयते ॥ ९१ ॥  
याच्याशुभ्यमयत्रलम्यमशनं वायुं कृतो वेधसा व्याजना  
परारतृगाङ्गुलं मुस्यां स्थलीरायिनि । सहाएणं  
लघुनश्मपिदां वृत्तिं कृता सा नृणां यामन्वेपयतां प्रयाति

सततं सर्वं समाप्तिं शुभा ॥ ९२ ॥ वीमत्सा विषया जुगु  
प्सिततमं कायो धनो गत्वरं प्रायो बन्धुभिरध्वनीव पथिकै  
र्योगो वियोगावहः । हातव्योऽयमसार एष विरसः ससार  
इत्यादिकं सर्वसैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्या  
त्मनः ॥ ९३ ॥ पुनः खादिति दुःखितं सति सुते तस्या  
मये दुःखितस्तद्दुःखादिकमार्जेन तदनये तमूर्च्छतादुःखितः ।  
जातश्चेत्सगुणोऽथ तमृतिमयं तस्मिन्मृते दुःखितं पुन्यव्याज  
सुपागतो रिपुरयं मा कस्यचिज्जायताम् ॥ ९४ ॥ आ  
हारं फलमूलमात्मरचितं शय्यां भूमीं बल्लकलं सवीताय  
परिच्छदं कुशसमितपुष्पाणि पुनः मृगा । यस्मान्नाश्रयदानं  
भोगविमदा निर्यन्त्रणा शाखिनो मित्राणीत्यधिकं गृहे  
गृहिणा किं नाम दुःखादते ॥ ९५ ॥ सुक्तिं कर्णश्रुत्या  
व्यनक्तुं सुजनसन्निधौ मोदामहे ब्रूता वाचमसूचको विष  
सुचः तस्मिन् निश्चिन्तामहे । या यस्य प्रकृतिः स ता वितनुता  
किं नस्तया चिन्तया कुर्मस्तत्तल्लं कर्म जमनिगडच्छेदाय  
यजायते ॥ ९६ ॥ यस्यान्ति समये क्षुतिं शिवं शिवे  
त्युक्तौ मनोनिर्द्विर्भेदे चामिहचिर्धनेनैव विरतिः शशस्त  
माधौ रतिः । एकान्ते वसतिर्गुरौ प्रतिनतिः सक्तिं सप्त  
सगतिः सत्त्वे प्रीतिरनङ्गनिर्जितिरसौ सन्सुक्तिमार्गो स्ति  
॥ ९७ ॥ समोगाद्विषयामिषस्य परितः सौहित्यमस्त्राखिलं  
ज्ञानोन्मेषतया कथं तव भवेदत्यासदं देहिनि । साध्यं  
तद्वि तदेव साधनमितो व्यावृत्तिरेवाभिप्रातस्तथा ज्योतिरसि  
निन्धनमिदं दोषत्रयं घक्ष्यति ॥ ९८ ॥ सत्यं वक्तुमश्रेय  
मस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानवरं शरण्यममयं  
स्वच्छं पितृभ्यो जलम् । पूजायै परमेश्वरस्य विमलं स्थाप्य  
यज्ञं परं क्षुधावे फलमूलमस्ति शमनं क्लेशामयै  
किं धनं ॥ ९९ ॥ जिह्वे लोचनं नासिकं धयणं हे त्वहं  
चापि नो वार्यसे सर्वेभ्योऽस्तु नमः कृताञ्जलिहं सप्रमय  
प्रायये । शुष्कां यदि समतं तदधुना नात्मानमिच्छाम्यहं  
हेतुः भूमिमुखा निवारदहनज्वालाकराले गृहे ॥ १०० ॥  
भिक्षाहारयदैन्यमपतिहृतं भीतिच्छिदं सर्वदा दुर्मांसवर्मदा  
भिमानमयनं दुःसौघविष्यसनम् । सर्वनाशहमप्रयत्नसुलभं  
साधुप्रियं पावनं शमो सप्तमवार्थमद्वयनिधिं शंसति योगी  
श्वरा ॥ १०१ ॥ मार्तण्डिमं भजस्य कचिदपरं मरुकां  
क्षिणी मां आ भूर्भोग्येभ्यः स्पृहयालरो नहि वयं का नि स्पृ  
हाणामसि । सद्यः स्यूतपलाशपत्रपुटके पात्रे पवित्रीकृतं  
भिक्षासक्तुमिरेव सपतिं वयं वृत्तिं समीहामहे ॥ १०२ ॥  
धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी सत्यं  
संनुरसं दया च भगिनी ज्ञाता मेन सपमः । शय्या भूमि



तलं दिशोऽपि वैसनं ज्ञानासुतं भोजनमेते यस्य कुटुम्बिनो  
वद सखे कस्माद्वयं योगिनः ॥ १०३ ॥ संध्या-  
वन्दन भद्रमस्तु भवते भो ज्ञानं तुभ्यं नमो भो देवाः  
पितरश्च तर्पणविधौ नाहं क्षमः क्षम्यताम् । यत्र कापि  
निषव यादवकुलोत्तंसस्य कंसद्विपः खारं खारमघं हवामि  
तदलं मन्ये किमन्येन मे ॥ १०४ ॥ एणाक्षीसृष्ट्याद्युता  
न कथमप्यासे विवेकोदयान्नित्यं प्रच्युतिशङ्कया क्षणमपि  
क्षरं न मोदामहे । अन्यन्येषु विनाशिवस्तुविषयामोषेषु  
दृष्ट्या न मे खर्णधाः पुंलिने परं हरिप्रदध्यानं मनो वा-  
म्यति ॥ १०५ ॥ जातोऽहं जनको ममैव जननी क्षेत्रं  
कलत्रं कुलं पुत्रा मित्रमपतयो यस्तु बलं विद्या सुहृद्वा-  
न्धवाः । चित्तस्फादितकल्पनामुभवनिद्वानविद्यामयी निद्रा-  
मेव विपूर्णितो बहुविधान्समानिमान्यस्यति ॥ १०६ ॥  
छाटीनैत्रपुटीपयोधरघटीकीडाकुटीदोस्तटीपाटीरदुमवर्णनेन  
कविमिर्द्वैर्विनं नीयते । गोविन्देति जनार्दनेति जगतां  
नाथेति कृष्णेति च व्याहारेः समयस्तदैकमनसा पुंसामति-  
क्रामति ॥ १०७ ॥ वेदसाध्ययनं कृतं परिचितं शास्त्रं  
पुराणं स्मृतं सर्वे व्यर्थमिदं पदं न कमलाकान्तस्य चेत्की-  
र्तितम् । उल्लातं सदृशोक्तं विरचितं सेकोऽन्मसा भूयसा  
सर्वे निष्कलमालवालये क्षिप्तं न बीजं यदि ॥ १०८ ॥  
हेयं हृन्मिदं निकुञ्जमवनं श्रेयं प्रदेयं धनं पेयं तीर्थपयो  
हरेर्नगवतो गेयं पदाम्मोरुहम् । नेयं जन्म विराय दर्म-  
शयने धर्मे निधेयं मनः ख्येयं तत्र सितासितस्य सविधे  
ध्येयं पुराणं महः ॥ १०९ ॥ गङ्गोपुङ्गवतर्झरिङ्गणलवृक्ष-  
न्मरुच्छीतलान्गुञ्जन्द्रुमजुवकुलसल्लुङ्गोपकण्ठान्मुदा ।  
अध्यास्य प्रणिधाय मानसमहो शंभोः पदाम्मोरुहे धन्याः  
प्राप्य परं पदं प्रतिदिनं नन्दन्ति योगं विना ॥ ११० ॥  
क्षीपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्धा पुनस्तादृशी निश्चिन्तं  
सुखसाध्यमैक्षमशनं शय्या इमशाने वने । मित्रामित्रसमा-  
नता पशुपतेश्चिन्ताय शून्यालये स्वात्मानन्दमदभ्युदयितो  
योगी सुखं तिष्ठति ॥ १११ ॥ विभिषक्तान्कृमिनिर्विशेष-  
यपुषः स्पर्जनमहासिद्धयो निष्पन्दीरुतशान्तयोऽपि च तमः-  
कारागृह्यसाते । तं विद्वांसमिह स्तुमः कपुटीमिश्राज्ज्वा-  
कोऽपि वा बालावपन्नसरोजिनीमधुनि वा यसाविशेषो रसः  
॥ ११२ ॥ पालिः पात्रं पवित्रं अमणपरिगतं मैक्षमक्षय्य-  
मघं यद्धं विस्तीर्णमाशादशकमलिनं तत्समसल्लसुखी । येषां  
निसङ्गतताह्नीकरणपरिरितिः स्वान्तसंतोषिणस्ते धन्याः संन्य-  
स्तदैवय्यतिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ११३ ॥ आशा  
निष्ठा प्रतिष्ठा मम किल महिल्लासास्तु सौख्यं कदा साया

प्राप्त्या सा विदध्यादिह किमपि तथा मथ्यमा सा परत्र ।  
आद्या सा नोभयत्राप्यहह तदपि किं सत्ततां यामि तस्यां या  
श्रीद्व्यादप्रगल्भे प्रतिदिवसमुभे ते कथं करोति ॥ ११४ ॥

विषयोपहासः

नित्यमाचरतः शौचं कुर्वतः पितृतर्पणम् । यस्य नोद्वि-  
जते चेतः शास्त्रं तस्य करोति किम् ॥ ११५ ॥ कृमयो  
मस्य विद्या वा निष्ठा यत्सेयमीदृशी । स कायः परतोपाय  
जुन्यतामिति को नयः ॥ ११६ ॥ रक्तमांसमयः कायः  
स्त्रीणां स्पर्शसुखाय नः । तमेवाश्रन्ति सिंहाद्या रम्यं नास्तीह  
वस्तुतः ॥ ११७ ॥ अङ्गमङ्गेन संपीड्य मांसं मांसैव तु  
क्षियः । पुण्ड्रममयं ग्रीवो यत्तन्मोहविजृम्भितम् ॥ ११८ ॥  
उच्चानोच्छ्रनमङ्गकपाटितोदरसंनिभे । छेदिनि स्त्रीरूपे  
सत्तिकरुमेः कस्य जायते ॥ ११९ ॥ दृष्ट्वैव विकृतं कायं  
बायुस्पर्शविवाञ्जितम् । ये तु निर्व्याजमासत्तास्त्रेभ्योऽपि  
विमिमो वयम् ॥ १२० ॥ अन्यत्र भीष्माद्वाङ्मियावन्त्य  
च हन्यतः । हरिणीसुरमात्रेण चर्मणा मोहितं जगत्  
॥ १२१ ॥ त्वकांसरुधिरक्राद्युमेदमज्जासिंहता । विष्मृ-  
पूये रमतां कृमीणां कियदन्तरम् ॥ १२२ ॥ चर्मखण्डं  
द्विधा भिन्नमपानोद्धारयितम् । ये रमन्ते नपस्यन्त कृमिगुल्याः  
कथं न ते ॥ १२३ ॥ सर्वांश्च निविधानस्य कृतप्रस  
विनाशिनः । शरीरकसापि कुते मूढाः पापानि कुर्वते  
॥ १२४ ॥ लालं वक्त्रासदं वेति मांसपिण्डौ पयोधौ ।  
मांसास्थिकूटं जघनं जनः कामग्रहादुरः ॥ १२५ ॥  
दाराः परिमवकाप बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः ।  
क्षोभ्यं जलस्य सेहो ये विप्रस्तेषु सुहृदसा ॥ १२६ ॥  
केसाः काशस्तवकविलासः कायः प्रकटितकरमविलासः ।  
चक्षुर्दन्धवपाटककल्पं त्यजति न चेतः काममनस्यम्  
॥ १२७ ॥ आलोचनं च वचनं च निगूहनं च यासां  
सरन्नधृतवत्सरसं कृशस्त्वम् । तासां किमङ्ग मिशितोत्त-  
पुरीषपात्रं गात्रं सरन्ध्रगदसां न निराकुलोऽसि ॥ १२८ ॥  
प्रादुर्भवति वपुषः कति नाम कीटा यान्यन्नतः खलु तनो-  
रपसारयन्ति । मोहः क एष जगतो यदपल्लवसंशं तेषां  
विधाय परितोपयति स्वदेहम् ॥ १२९ ॥ स्वनौ मांसगन्धी  
कनककल्लावित्युपमितौ सुखं सेप्मागारं तदपि च शशाङ्कन  
तुलितम् । सधन्मृद्विचित्रं कविरवरकसार्धिं जघनं परं  
निन्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुह्यं कृतम् ॥ १३० ॥ वृषा  
शुष्यत्यासे पिबति सलिलं स्वादु सुरभिं धुधातः सन्ध्याली-  
न्कयत्यति मांसाज्यकलितान् । प्रदीप्ते कामाग्नौ सुहृदतर-  
माक्षिप्यति वपुं प्रतीकारं व्याप्येः सुखमिति विपर्यसति जनः  
॥ १३१ ॥ कृशः कायः खड्गः श्ववणरहितः पुच्छविकलो

व्रणी पूयक्षिन्नं वृमिकुलशतैराचिततलु ॥ सुधाक्षमो जीर्ण  
पिठरक्कपालावृतगल शुनीमन्नेति आ हृतमपि निहन्त्येव  
मदन ॥ १३२ ॥ क्षियो दोलान्नेला विषयजरसा भ्रान्त  
विरसा विपद्देहं देह महदपि धन मूरि निधनम् । पृह  
च्छोको लोक सततममला दुःखबहलास्त्याप्यश्लिन्धोरे  
पथि वत रता हन्त कुपिय ॥ १३३ ॥ समाश्लिष्यत्युच्चै-  
र्धनपिदितपिण्डं स्तनपिया सुखं ललाक्षिन्न पिबति चैषकं  
सौख्यमिव । अमेप्यहेदादे पथि च रमते स्पर्शरसिको  
महामोहान्ध्याना निमिव रमणीय न भवति ॥ १३४ ॥  
बाला मामियमिच्छतीन्दुवदना सानन्दमुद्रीकते नीलेन्द्वी  
घरलोचना पृथुकुचोत्पीडं परीरसते । का त्वामिच्छति का  
च पश्यति पशो मासात्वमिर्निर्मिता नारी वेद न किञ्चि  
दत्र स पुन पश्यत्यमृतं पुमान् ॥ १३५ ॥ आस यस्या  
सुधाशु कल्पति नयनाम्या जित पुंसमूह कान्त्या विपु  
लुचाम्या तरुणजरुहे निर्जितेऽस्या सुधाशुम् । कुण्ड  
दुर्गन्धियुक्तं लघुकुमिविश्रुतं पूयमजासवाहियास तन्महि  
कामिर्गतिरिति ययुष कुरितसा नास्ति लोके ॥ १३६ ॥  
कैतद्वक्त्रारविन्दः क्व तद्वरमधु कायताले कटाक्षा का  
छाया कोमलास्ते क्व च मदनधनुर्महो भ्रूविलास । इथ  
खट्वाणकोटौ प्रकटितदशनं मधुगुञ्जतमीर रागान्ध्यानाभि-  
योयैरपहसति महामोहजाल कपालम् ॥ १३७ ॥

गर्मयासमयुक्त दुःखम्

ईमिभि हतसर्वाङ्ग सौकुमार्यात्यतिक्षणम् । शूर्च्छ-  
मामोर्त्येकेशो गर्मस्य धुधितैर्भूशम् ॥ १३८ ॥ कटु-  
तीक्ष्णोष्णलक्षणक्षाराम्लादिभिर्हृत्स्वणे । मातृमुक्तैरुपस्पृष्ट  
सर्वाङ्गोत्थितवेदन ॥ १३९ ॥ उल्लेन सृष्टतल्लक्षितार्द्रश्च  
बहिर्पृष्ठत । आस्ते कृपया शिर कुक्षौ भुसृष्टसिरोधर  
॥ १४० ॥ अकल्प सौहृदवेद्या शैलन्त इव पञ्चरे ।  
अनुच्छसन्सरैर्पुं गर्मं किं नाम विन्दते ॥ १४१ ॥ निघ-  
तोऽहं हरिप्यामि सुदृष्टानीति चिन्तयन् । मेघोसुगिदैर्गर्भ  
सर्वाङ्गो जैर्ययुपुटसृष्टत ॥ १४२ ॥ निर्धैर्गर्भशुखातो  
रैरेषुषैर्ययुपुटसृष्टत । यन्नादिव विनिर्मुक्त पतत्युच्चान्ध्याम्यथ  
॥ १४३ ॥

अनित्यतानिरूपणम्

पता या प्रेशसे लक्ष्मीलङ्घनचामरचञ्चला । स्वप्न एष  
महायुद्धे दिनानि श्रीनि पच वा ॥ १४४ ॥ एकेऽप

१ मांमिष्टम् २ वानपादम् ३ मन्त्रुकम् ४ वीर्ये ५ गता  
६ वृद्धम् ७ लक्ष्मी ८ जययुष्म ९ वृद्धम् १० वृद्धम्  
नादिम्यापरे ११ पृथी १२ वृद्धम् १३ लक्ष्मी १४ वृद्धम्  
१५ वृद्धम् १६ वृद्धम् १७ वृद्धम् १८ वृद्धम् १९ वृद्धम्  
२० वृद्धम् २१ वृद्धम् २२ वृद्धम् २३ वृद्धम् २४ वृद्धम्  
२५ वृद्धम् २६ वृद्धम् २७ वृद्धम् २८ वृद्धम् २९ वृद्धम्  
३० वृद्धम् ३१ वृद्धम् ३२ वृद्धम् ३३ वृद्धम् ३४ वृद्धम्  
३५ वृद्धम् ३६ वृद्धम् ३७ वृद्धम् ३८ वृद्धम् ३९ वृद्धम्  
४० वृद्धम् ४१ वृद्धम् ४२ वृद्धम् ४३ वृद्धम् ४४ वृद्धम्  
४५ वृद्धम् ४६ वृद्धम् ४७ वृद्धम् ४८ वृद्धम् ४९ वृद्धम्  
५० वृद्धम् ५१ वृद्धम् ५२ वृद्धम् ५३ वृद्धम् ५४ वृद्धम्  
५५ वृद्धम् ५६ वृद्धम् ५७ वृद्धम् ५८ वृद्धम् ५९ वृद्धम्  
६० वृद्धम् ६१ वृद्धम् ६२ वृद्धम् ६३ वृद्धम् ६४ वृद्धम्  
६५ वृद्धम् ६६ वृद्धम् ६७ वृद्धम् ६८ वृद्धम् ६९ वृद्धम्  
७० वृद्धम् ७१ वृद्धम् ७२ वृद्धम् ७३ वृद्धम् ७४ वृद्धम्  
७५ वृद्धम् ७६ वृद्धम् ७७ वृद्धम् ७८ वृद्धम् ७९ वृद्धम्  
८० वृद्धम् ८१ वृद्धम् ८२ वृद्धम् ८३ वृद्धम् ८४ वृद्धम्  
८५ वृद्धम् ८६ वृद्धम् ८७ वृद्धम् ८८ वृद्धम् ८९ वृद्धम्  
९० वृद्धम् ९१ वृद्धम् ९२ वृद्धम् ९३ वृद्धम् ९४ वृद्धम्  
९५ वृद्धम् ९६ वृद्धम् ९७ वृद्धम् ९८ वृद्धम् ९९ वृद्धम्  
१०० वृद्धम्

प्रातरपरे पश्चादन्धे पुन परे । सर्वे नि सीम्नि ससारे  
यान्ति क केन शोच्यते ॥ १४५ ॥ येषा निमेषोन्मेषाम्या  
जगता प्रलयोदयौ । तादृशा पुरुषा याता मादृशा गणनैव  
वा ॥ १४६ ॥ गलितानीन्द्रलक्षणि बुद्धुदानीव वारिणि ।  
मा जीवितनिबद्धाश्च विहसिष्यति साधर ॥ १४७ ॥  
ससाररात्रिदुःखे शून्ये देहमये भ्रमे । आस्था चेदु  
वधामि तन्मूर्खो नास्ति मत्तर ॥ १४८ ॥ येषु येषु दृढ  
बद्धा भावना दृढवस्तुषु । तानि तानि विनष्टानि दृष्टानि  
किमिहोत्तमम् ॥ १४९ ॥ यन्मये यच्च पर्यन्ते यदापाते  
मनोरमम् । सर्वमेवापवित्रं तद्विनाशमेव्यद्वितम् ॥ १५० ॥  
नीलोत्पलाग्रनयना परमप्रेमभूषणम् । हासायैव विरासिष्य  
क्षणमङ्गितया स्थिता ॥ १५१ ॥ गन्धर्वनगराकार ससार  
क्षणमङ्गुर । मनसो वासनैवेयसुमयोर्मेदसाधनम् ॥ १५२ ॥  
गतेनापि न सन्धयो न सुखेन भविष्यता । वर्तमान क्षणा  
तीत सगति कस्य केन वा ॥ १५३ ॥ धृषिनी दक्षते  
यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते । सुशोष सागरजलं शरीरे तत्र वा  
कथा ॥ १५४ ॥ इदं युगसहस्रस्य भविष्यदमनदिनम् ।  
तदप्यथत्यमापन्नं का कथा मरणावधे ॥ १५५ ॥ लब्ध्या-  
स्त्यक्ताश्च ससारे यावन्ते बान्धवास्तप्या । न सति  
खलु तावन्तो गङ्गायामपि वालुका ॥ १५६ ॥ आसन्न  
तामेति मृत्युरायुर्याति दिने दिने । आपातं नीयमानस  
वध्यसेव पदे पदे ॥ १५७ ॥ अव्यक्तादीनि भूतानि  
व्यक्तमध्यानि भारत । अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परि-  
देवता ॥ १५८ ॥ एकसार्ययताताना सर्वेषा तत्र गानि  
नाम् । यथेवस्वरितं यातस्तत्र का परिदेवता ॥ १५९ ॥  
सत्य मनोरमा रामा सत्य रम्या विभूतय । किंतु मया  
ङ्गनापङ्गमङ्गलोले हि जीवितम् ॥ १६० ॥ मातापितृ  
सहस्राणि पुत्रदारसतानि च । तयानन्तानि यातानि कस्य वै  
कस्य वा भवान् ॥ १६१ ॥ सर्वे क्षयान्ता निचया पत-  
नान्ता समुच्छ्रयाः । सयोगा विमयोगास्ता मरणान्त दि  
जीवितम् ॥ १६२ ॥ निरालम्बिते दुःखं यादृश गृह-  
पुङ्खटे । न तादृशमताशून्ये कलविह्वेऽयं मृषके ॥ १६३ ॥  
शरदम्बुषरच्छायागत्यर्थो यौवनधिय । आगतस्तथा  
निषया पर्यन्तपतितापिन ॥ १६४ ॥ अन्तर्क पर्यवस्थाता  
जन्मिन सततागद । इति त्याज्ये मने मयो मुत्तावुति  
छते जन ॥ १६५ ॥ नस्य यथा मूर्ध्नि मुदेति मेरे  
ययाजताप बन्धित्यति सन् । मृत्यु समीपस्थितमन्यमान  
म्युनक्ति मर्त्यो निषयास्यैव ॥ १६६ ॥ नदति मया  
विषमप्य नित्य परं निधीदति निषादहीता । निषादहीता

चरतां नराणां धियो न किञ्चिद्विपदो न किञ्चित् ॥ १६७ ॥  
हरिष्यमाणो बहुधा परस्वं करिष्यमाणः सुतसंपदादि ।  
हरिष्यमाणोऽरिहरिः सु पादं न स्वं हरिष्यन्तमपैति क्रोऽपि  
॥ १६८ ॥ उत्तुङ्गवातायनगोपुराणि गृहाणि निचानि दुर-  
र्जितानि । क्षणादधःपातकराणि हन्त चितातिथेरस्य निर-  
र्थकानि ॥ १६९ ॥ मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवन-  
मुच्यते बुधैः । क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्वादि जन्तुर्ननु लाभ-  
वानसौ ॥ १७० ॥ क्षिपसि शुक्रं वृषदंशकरदने मृगमर्ष-  
यसि मृगादनवदने । वितरसि तुरगं महिषविषाणे विदध-  
श्चेतो भोगविताने ॥ १७१ ॥ नलिनीदलगतजलमतितलं  
तद्ब्रह्मवितमतिशयचपलम् । विद्धि व्याधिव्यालग्रस्तं लोकं  
शोकहतं च समस्तम् ॥ १७२ ॥ अष्टकुलचलसप्तसमुद्रा  
ब्रह्मपुरंदरदिनकरवद्राः । न त्वं माहं नार्यं लोकसदपि  
किमर्थं क्रियते शोकः ॥ १७३ ॥ चेतोहरा युवतयः सुहृदो-  
ऽनुकूलाः सद्बान्वयाः प्रणतिगर्भमिश्र मृत्याः । गर्भन्ति  
दन्तिनिवहास्तरलास्तरङ्गाः संमौलने नयनयोर्न हि किञ्चि-  
दस्ति ॥ १७४ ॥ मित्रं कलत्रमितरः परिवारलोको भोगैक-  
साधनमिमाः किल संपदो नः । एकः क्षणः स तु मविष्यति  
यत्र भूयो नार्यं न यूयमितरे न वयं न चेत ॥ १७५ ॥  
अहमिह कृतविद्यो वेदिता सत्कलानां घनपतिरुद्वेगो  
रुसलावप्युक्तः । इति कृतयुगमर्गः सिधते किं जनोऽयं  
कतिपयदिनमप्ये सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥ १७६ ॥ वयं येभ्यो  
जाताश्चिरतरगता एव खलु ते समं यैः संवृद्धाः स्मरण-  
पदवीं तेऽपि गमिताः । इदानीमेते साः प्रतिदिवसमासप्र-  
पतना गतास्तुल्यायत्नां तिकविलनदीतीतरतः ॥ १७७ ॥  
यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिकमवतत्त्वममिव तत्किञ्चनतो भावाः  
स्युः स्मरणविषयादप्यवगताः । अहो पश्यन्पश्यन्सजन-  
मखिलं यान्तमनिशं हतप्रीदं चेतसदपि न मवेत्सङ्गरहि-  
तम् ॥ १७८ ॥ अमीषां जन्तूनां कतिपयनिमेषस्थितिषुषां  
वियोगे धीराणां क इह परितापस्य विषयः । क्षणादुत्पद्यन्ते  
विलयमपि यान्ति क्षणममी न केऽपि स्थाताः सुरमिरि-  
पयोधिप्रमत्तयः ॥ १७९ ॥ आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं  
रात्रौ तदर्थं गतं तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालवृद्ध-  
त्वयोः । शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते जीवे  
वारितरङ्गमुद्बुदसमे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ १८० ॥  
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये अर्थ्यं न गोपादिकं किं वा  
प्राणतमासमागममुखं नैवाधिकं प्रीतये । किं तूदात्तपतत्पत-  
पवनव्यालोलदीपादुरच्छायाचक्षुलमाकल्य सकलं सन्तो  
यनान्तं गताः ॥ १८१ ॥ भूत्वा कल्पशताधुगोऽब्जजमुवः  
सेन्द्राश्च देवामुरा मन्याद्या मुनयो महीजलययो नराः

पराः कोटयः । मोहः कोऽयमहो महातुदयते लोकस्य  
शोकावहो कन्योः फेनसमे गते वपुषि यत्पञ्चात्मके पञ्चताम्  
॥ १८२ ॥ आकान्तं मरणेन जन्म जरया यालुल्यपे  
यौवनं संतोषो घनलिप्सया शैमसुखं प्रौढाङ्गनाविर्भूतैः ।  
लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनमुखो व्यालैर्वृषा दुर्जनैस्सौर्धेण  
विषचयोऽप्युग्रहता ग्रस्तं न किं केन वा ॥ १८३ ॥  
आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैर्परोप्यमुन्मूल्यते लक्ष्मीर्यथ  
पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव न्यापदः । जातं जातमवश्य-  
माशु विवर्षं मृत्युः करोत्येतामसाचक्रि तेन निर्दुःशेन  
विधिना यक्षिमितं सुखिरम् ॥ १८४ ॥ मोर्गास्तुङ्गतरङ्ग-  
मङ्गचपलाः प्राणाः क्षणधंसिनः स्तोकांन्येव दिनानि यावन्-  
मुखं स्फूर्तिः क्रियासक्षिप । तत्संसारमसारमेव निखिलं  
बुद्धा बुधा बोधका लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समा-  
धीयताम् ॥ १८५ ॥ मोगा मेघवितानमप्यविलसत्सौदा-  
मिनीचक्षुषा आयुष्युविषादिताप्रपटलीलीनाम्बुयन्त्ररम् ।  
लोला यौवनलालसास्तनुभूतामित्याकलय्य हुतं योगे धैर्य-  
समाधिसिद्धिमुले बुद्धिं विदधं बुधाः ॥ १८६ ॥ साक्षा-  
लेमायतारः कमलदलदृशो दिक्षु लक्ष्मीरन्ताः सत्पुत्राः  
सन्ति मित्राप्यपि विषमवित्तसंविमागो कुटुम्बः । एतत्सर्वं  
हि तावत्सुकृतविलसितं दृश्यमानं मनोज्ञं यच्चैतत्क्षिप्रनाश-  
प्रणयि वत मनाह म्लायते तेन चेतः ॥ १८७ ॥ आयुः  
कडोल्लोलं कतिपयदिवसस्यायिनी यौवनधीर्याः संकल्प-  
कक्षा धैर्यसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूर्वाः । कण्ठाक्षेपोगूढं  
तदपि च न चिरं यत्थिर्यैमिः प्रणीतं ब्रह्मग्यासक्तचित्ता  
भवत भवमयाम्गोधिपारं तरीतुम् ॥ १८८ ॥

### कालचरितम्

मातुलो यस्य गोविन्दः पिता यस्य घनंजयः । सोऽपि  
कालवशं प्राप्तः कालो हि दुरतिक्रमः ॥ १८९ ॥ पुरंदर-  
सहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च । निर्धोपितानि कालेन प्रदीपा  
इव यावुना ॥ १९० ॥ अवैव हसितं गातं पठितं यैः  
शरीरिभिः । अवैव ते न दृश्यन्ते कष्टं कालस्य चेष्टितम्  
॥ १९१ ॥ त्रियमाणं भूतं बन्धुं शोचन्ति परिदेविनः ।  
आत्मानं नाशोचन्ति कालेन कवलीकृतम् ॥ १९२ ॥  
ब्रह्मा विष्णुदिने याति विष्णुं रुद्रस्य वासरे । ईश्वरस्य  
तथा सोऽपि कः कालं लङ्घितुं क्षमः ॥ १९३ ॥ अस्तु  
लैवन्ते पापाणां मातृषा भन्ति राक्षसाः । कपयः कर्म  
कुर्वन्ति कालस्य कुटिल्य गतिः ॥ १९४ ॥ अंशं न मे

१ उच्छिद्यम्. २ शान्तिसुखम्. ३ विलसितम्. ४ विरचयम्. ५ परा-  
धीनम्. ६ कालः. ७ आत्माधीनम्. ८ स्वतंत्रेण. ९ बुद्ध्या वया ये  
नरदा जयैवसेषां महत्सद्व्यवस्थाः. १० अन्तर्गतिः. ११ मुदलेन-  
१२ संकल्पद्वयम्. १३ कर्मकालविषयद्विधत्ताः. अतिचक्रणा इत्यर्थः.  
१४ कान्ताभिः. १५ तरन्ति. १६ भोजनम्.



विवर्ति शकुना निःशङ्कमङ्गेशयाः । अस्माकं तु मनोरथो-  
परचितप्रासादवापीतटश्रीडाकाननकेलिकौतुकलुपामायुः परं  
क्षीयते ॥ २२० ॥ मद्रोद्भावितादवर्तनं विधिवद्वासीकृताः ।  
सिद्धयो योग्याभ्याससमाहितैः सुदिनं तीर्थे न मोहार्णवः ।  
शुभ्यस्तुद्रनरेन्द्रदत्तविगलसंपन्नयोः सति तैर्विधैरिव पण्डितै-  
रपि बलाकालः कथं नीयते ॥ २२१ ॥ धावित्वा सुसमा-  
हितेन मनसा दूरच्छिरो नामितं भूगानां प्रतिशब्दकैरिव  
चिरं प्रोद्धुमिदं वचः । द्वापथ्यश्च निग्रणापरिभ्रमप्रमलन-  
वक्त्रैः स्थितं ज्ञातः किं क्ववाम सुखति मनो नाधाय-  
वियाग्रहम् ॥ २२२ ॥ नो धर्माय ततो न तत्र निरता  
नार्थाय येनेहशाः कामोऽप्यर्थवतां तदर्थमपि नो मोक्षः  
कचिक्लेशचित् । तत्के नाम वयं धृवं घटिता ज्ञातं पुनः  
कार्णे जीवन्तोऽपि गृता इति श्रवतां शब्दार्थसंतिद्वये  
॥ २२३ ॥ अक्षज्ञानविवेकिनोऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं  
यमुच्यन्तुपमोगवन्त्यपि घनायेकांततो निःस्पृहाः । न  
प्राप्तानि पुन न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो वाञ्छामात्र-  
परिग्रहाण्यपि परित्यक्तुं न शक्ता वयम् ॥ २२४ ॥ विद्या  
नाधिगता कलङ्करहिता विचं च नोपार्जितं श्रुपि सैमा-  
हितेन मनसा पित्रोर्न संगमिता । आलोलयतलोचना  
सुभतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः कालोऽयं परपिण्डोलुपतया  
काकैरिव भेरितः ॥ २२५ ॥ दन्तैः प्रस्थितममतलवतु मो-  
शौक्यं घृतं मूषैः कर्णान्यामपि घाम्बिलसरचना कष्टा-  
स्वमाकर्ण्यते । नेत्रान्यामपि चापलं सुवतिषु त्यक्तं गतं  
यौवनं सार्धेऽसिद्धलिते कथं पुनरहं यातासि तच्चिन्तये  
॥ २२६ ॥ रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो भूत्वा सुधा  
जन्तवो धावन्त्यहमिमस्तथैव निभृतप्रारब्धतत्तक्रियाः ।  
ध्यामार्गः पुनरुक्तमुक्तविपर्ययैर्विवेनामुना संसारेण कद-  
र्यिताः कथमहो मोहाग्र लज्जामहं ॥ २२७ ॥ कृत्वा शस्त्र-  
विभीषिकां कतिपयग्रामेषु दीनाः प्रजा मग्नन्तो विटजस्यितै-  
रुपहृताः क्षोणीमुजस्ते किल । विद्रांसोऽपि वयं किल  
भिजगतीसर्गस्थितिप्यापदामीशस्तत्परिचर्यया न गणितो  
यैरेव नापयणः ॥ २२८ ॥ क्षोणीपर्यटनं श्रमाय विदुषां  
यादाय विचार्यता मानर्थसन्नेहत्वे परिचितास्ते ते धरा-  
धीश्वराः । विरुपाय सरोजमुन्दरदृशामाले कृता दृष्टयः  
पुष्पांनेन भया प्रयागनगरे नाशपि नापयणः ॥ २२९ ॥  
देशे देशे दुराशाकलितद्वयो निष्कृमाणां नृपाणां धावं  
धावं पुरस्तादतिक्रमतिरहं जन्म संपादयामि । आधायाधाय

पचाधव तत्र चरणाम्भोजमन्तःसमाधावन्येऽप्येतिपुण्ये  
पुलकितवपुषो वासपन्नाह्वयन्ति ॥ २३० ॥

विचारः

मृत्योर्विभेदि किं मूढ मीतं सुखति किं यमः ।  
अजातं नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥ २३१ ॥  
अवीत्य चतुरो वेदान्याकृत्याष्टदश सृष्टीः । अहो भगवत्  
वैफल्यमात्मापि कलितो न चैव ॥ २३२ ॥ आदरेण यथा  
स्वौति घनवन्तं घनेच्छया । तथा चेद्विधकर्तारं को न  
सुच्येत वधनाय ॥ २३३ ॥ समस्तकसमार्द्धं मृत्युं  
पश्येज्जानो यदि । आहारोऽपि न रोचेत किमुतान्या विभू-  
तयः ॥ २३४ ॥ विवेक एव व्यसनं पुंसं क्षपयितुं क्षमः ।  
अपहृतं समर्थोऽसौ रविरेव निशातमः ॥ २३५ ॥ यस्मि-  
न्वस्तुनि गमता भम तापस्तत्र तथैव । ययैवाहमुदासे तत्र  
युदासे सभावनसंतुष्टः ॥ २३६ ॥ गुणद्वी जटी वल्कलवा-  
लिदण्डी कषायवासा प्रतकर्षिताङ्गः । त्यक्तैहिको वा यदि  
नास्तत्त्वस्तदा तु तस्मोभयमेव नष्टम् ॥ २३७ ॥ जडा-  
स्त्रोभिः शमयन्ति देहं सुधा मनश्चापि विकारहेतुम् । आ-  
युक्तमर्षं दृशतीति कोपात्सेवास्तुद्विष्य हिनस्ति सिंहः  
॥ २३८ ॥ किं ते धनैर्वन्धुभिरेव वा किं वारैश्च किं  
प्राक्ष्ण यो मरिष्यति । आत्मानमन्यच्छ गृहा प्रविष्टे पिता-  
महास्ते क गताः पिता च ॥ २३९ ॥ धर्मं प्रसन्नादपि  
नाचरन्ति पापं प्रयत्नेन समाचरन्ति । आश्रयैर्मेतद्धि मनुष्य-  
लोकेऽमृतं परित्यज्य त्रिषं पिबन्ति ॥ २४० ॥ बालिका-  
रचितवस्त्रपुत्रिकाक्रीडनेन सहसं मुरार्चनम् । यत्र शा-  
म्यति मनो न विश्रुतं स्मृतवज्जलधिज्जनामलम् ॥ २४१ ॥  
केचिद्वदन्ति घनहीनजानो जघन्यः केचिद्वदन्ति गुणहीन-  
जानो जघन्यः । व्यासो यदत्यखिलवेदविज्ञेपविज्ञो नारायण-  
खरणहीनजानो जघन्यः ॥ २४२ ॥ भिक्षाशनं मयनमाय-  
तनैकदेशः शय्या सुवः परिजनो निजदेहमारः । घासश्च  
जीर्णपटञ्चण्डनिबद्धकण्ठा हा हा तथापि विपद्यान् जहाति  
चेतः ॥ २४३ ॥ केनाप्यनर्थरक्षिणा कपटं प्रयुक्तमेतत्सुह-  
स्रनयनधुमयं विचित्रम् । कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो  
जनो वा स्वप्नेन्द्रजालसदृशः खड्ग जीवलोकः ॥ २४४ ॥  
अत्र गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः दृष्टे लीलावल्य-  
रगितं चागम्याहिणीनाम् । यद्यत्येवं कुरु मवरसासादने  
लम्पटत्वं नो चेत्ततः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ  
॥ २४५ ॥ यदासीदज्ञानं अरतिमिरसंस्कारजनितं तदा  
दृष्टं नारीमयमखिलमेतज्जगदिति । इदानीमस्माकं पटुतर-  
विवेकाञ्जनपुपां समीयता दृष्टिस्मिन्वनमपि प्रसन्न मनुजे  
॥ २४६ ॥ परिच्छेद्यासीतः सकलवचनानामविषयः पुन-

१ मद्रोद्भावितादवर्तनः २ दृष्टेन कर्तुमशक्यम्  
३ स्वमाकर्ण्यते, मेतत्तथैवेति वा. ४ निरिच्छः ५ संगमिता. ६ स्वलेन  
७ माना च पिता च पिता तयोः-

वेसने मे जाया मे धन्धुरगौ मे । इति मे मे कुर्वाणं काल-  
युगे हन्ति पुरुषाजम् ॥ १९५ ॥ प्राप्ता जरा यौवनमप्य-  
तीतं युवा यतप्ये परमार्थसिद्धौ । आसुरगतप्रायमिदं यतोऽसौ  
विश्रम्य विश्रम्य न याति कालः ॥ १९६ ॥ मगरीयाद्या-  
सगरः वक्रत्यो दशाननो राघवलक्ष्मणौ च । सुधिष्ठिरा-  
द्याश्च नभ्रुरेते सत्यं क याता बत ते नरेन्द्राः ॥ १९७ ॥  
आराप्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि शुभ्रामहे वयमिह  
प्रसभं सुगानि । इत्याशया बत विमोहितमानसाना कालो  
जगाम मरणाधिपेव पुंसां ॥ १९८ ॥ यनानेके कचि-  
दपि गृहे तत्र तिष्ठत्यैवो यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र  
नैकोऽपि चान्ते । इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्द्वावि-  
यौधौ बालः बाल्या भुञ्जन्कलेकं क्रीडति प्राणिसारैः  
॥ १९९ ॥ ज्ञातः कष्टमहो महान्तः नृपतिः सौमन्तचक्रं  
च तत्पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिपत्ताश्चरन्विभ्राननाः ।  
उद्विक्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते वेन्द्विगताः कथाः सर्वे  
यस्य यथादगास्त्यतिपथं कालाय तस्यैव नमः ॥ २०० ॥  
काश्चित्पत्नरातं कृतस्थितिचयान्काश्चिद्युगाना शतं काश्चि-  
द्वर्षरातं तथा कतिपयास्तुष्टिदिनाना शतम् । तास्तान्कर्मभि-  
रामनः प्रतिदिनं सक्षीयमाणायुषः कालोऽयं कचली-  
करोति सकलज्जातः पुतः वीरालम् ॥ २०१ ॥ कालेन  
क्षितिवारिद्विषयनव्योमादियुक्तं जगद्द्रव्याद्याश्च सुराः प्रया-  
न्ति विलयं विशो विचारदिति । पर्यामोऽपि विनश्यतो-  
ऽनरतं लोकाननेकान्सुधा माया मोहमयी भवप्रणयिनी  
नास्ती जहीमो वयम् ॥ २०२ ॥ 'द्यौर्मैकान्तविहारिणोऽपि  
विहृगाः संश्रामुयन्त्यापदे पश्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः  
समुद्रादपि । दुर्गातं किमिहास्ति किं सुचरितं क स्थान्त्यामे  
गुणः कालो हि प्यसन्नप्रसारितपरो गृह्णाति दरादपि  
॥ २०३ ॥ माग्याता स महीपतिः क्षितितलेऽलङ्कारभूतो  
गतः सेतुर्मेव महोदयो निरचितः कासौ दशास्तनकः ।  
अन्ये चापि सुधिष्ठिरमृतयो यावन्त एवामवशैकेनापि  
समं गता यमुमती मुञ्च त्वया यासति ॥ २०४ ॥

पद्यात्तापः

जगैव व्येपता नीतं मममोगप्रयोगिना । काचमूल्येन  
मिरीतो हेनै चिर्तामनिर्मया ॥ २०५ ॥  
तरुतरुल्लेन मिमिवास्मिन्पतले । मया न कृतमज्ञेन  
पद्यात्तामिदृश्ये ॥ २०६ ॥ यातं यौवनमधुना

१ वयम् २ वयम् एव वृक्षः ३ पुत्रः ४ वयम् ५ वयम्  
६ वयम् ७ वयम् ८ वयम् ९ वयम् १० वयम् ११ वयम्  
१२ वयम् १३ वयम् १४ वयम् १५ वयम् १६ वयम्  
१७ वयम् १८ वयम् १९ वयम् २० वयम्

वनमधुना शरणमेकमसाकम् । स्फुरदुत्तरारमणीना हा-  
रमणीना गत कालः ॥ २०७ ॥ धनवानिति हि मरो मे  
किं गतविभवो विपादमुपयामि । करनिहतकन्दुरुज्ज-  
पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ २०८ ॥ भोगा न मुक्ता वनेन  
मुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः । कालो न यातो वनेन  
यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ २०९ ॥ पुन-  
प्रमातं पुनरेव शर्नरी पुनः शशाङ्कः पुनरुद्यतो रविः । काल-  
किं गच्छति याति यौवनं तथापि लोकः कथितं न मुच्ये  
॥ २१० ॥ न चारुधि राधाधवो माधवो वा न वाऽपि  
पुण्यादिभिरन्ध्रचूडः । परेषा धने धनधने नीतकालो दधाने  
यमालोकने कः प्रसारः ॥ २११ ॥ न चाकारि कामारे  
कंसारिसेवा न या मेष्टमाचेष्टितं हन्त किञ्चित् । मनः प्रेयस-  
रूपपङ्के निमग्नं किमन्ते कृतान्ते मयावेदीयम्  
॥ २१२ ॥ चित्तैर्भूवित्तभूमस्तभूपालकोपासनावासायस-  
नानाश्रमैः । साधुता सा धुता साधिता साधिता किं तप-  
चिन्तया चिन्तयामः शिरम् ॥ २१३ ॥ अजानन्दाहर्ति  
पतति शलमस्तौमदहने न मीनोऽपि शाल्या मडिराज-  
मन्नाति पिञ्जितम् । विजानन्तोऽप्येते वयमिह विजाड-  
जटिलाश्च सुधामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ २१४ ॥  
चिरं ध्याता रौमा क्षणमपि न रौमप्रतिकृतिः परं पौ-  
रामाचरमधु न रौमाद्रिसलिलम् । नता रथा रामा यदपि  
न रामाय विनैतिर्गतं मे जन्माश्रयं न दंशरप्यजन्मा परित-  
॥ २१५ ॥ कुचौ शू परिचर्चितौ परिचितं चिरं बद्धं  
कृताः परसुरोजयोः परिसरेऽरविन्दश्रियः । स्तुतिर्निरति-  
स्मृतिर्वरतनोः कृतेवादादादिदं नु निखिलं मया विरचितं  
पुनर्नश्वरे ॥ २१६ ॥ नाम्यस्ता मुवि यादिवृन्दमनी-  
विषा विनीतोचितता खड्गप्रैः करिमुन्मपीठवलनैर्वाक-  
नीतं यत्नः । कान्ताबोमलयलचाधररसः पीतो न चन्द्रो-  
तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो नृन्यालये दीनम् ॥ २१७ ॥  
न प्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्साराविच्छिद्येत्तये स्वर्गद्वारकान्त-  
पाटनपटुर्मोऽपि नोपार्जितः । मारीपीनयधोरोरुदुगलं सं-  
ऽपि नालिहितं सातु केवलमेव यौवनजनच्छेदे मुंठाए वर-  
॥ २१८ ॥ क्षान्ते न क्षमया गृहोचितमुखं त्वत्क न सं-  
पतः सोढा दुःखदृशीनागततपनक्षेसा न तप्तं तपः । पत-  
विषमहर्षितं नियमितप्रागेनं शंभो पदं तत्तत्कर्म कृते  
यदेव मुनिभिन्नैः कथैर्नयितम् ॥ २१९ ॥ पदार्थ-  
गिरिवन्दरे निवसता ज्योतिः परं ध्यायतामानन्दामुञ्चे

१ विषयः २ विषयः ३ विषयः ४ विषयः ५ विषयः  
६ विषयः ७ विषयः ८ विषयः ९ विषयः १० विषयः  
११ विषयः १२ विषयः १३ विषयः १४ विषयः १५ विषयः  
१६ विषयः १७ विषयः १८ विषयः १९ विषयः २० विषयः

## सप्तमं संकीर्णप्रकरणम्

शीलं प्रधानं पुरुषे तद्यस्यैव प्रणश्यति । न तस्य जीवितेनार्यो न धनेन न बन्धुभिः ॥ १ ॥ महतो हि क्षयं लब्ध्वा श्लाघां नीचोऽपि गच्छति । दानार्थी मधुपो यद्भद्रजर्णसमाहृतः ॥ २ ॥ महद्भिः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी । दन्तमङ्गो हि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदारणे ॥ ३ ॥ पश्चात्सस्य परामवाय मैषको मांसेन गोर्भूयसा दृष्यन्नैरपि पायसैः प्रतिदिनं संवर्धितो यो मया । सोऽयं सिंहवाहुहान्तरगमद्वीत्याकुलः संभ्रमाद्वन्ताशा विलयं गता हतविवेलांमः परं गोवधः ॥ ४ ॥ पक्षेन्द्रियस्य मर्त्यस्य छिद्रं चेदेकमिन्द्रियम् । ततोऽस्य भवति प्रज्ञा हँतेः पात्रादिवोदकम् ॥ ५ ॥ पक्षैश्च पूजयँहोके यशः प्राप्नोति केवलम् । देवान्पितृन्मनुष्यांश्च भिक्षुन्ततिषिपञ्चमान् ॥ ६ ॥ यक्षिमितं मध्वेष्टोकक्षासो वा दुःखमेव च । आयासो वा यतो मूलस्य देकाह्नमपि त्यजेत् ॥ ७ ॥ यन्निःशब्दजला घनाद्वमरुषे देशेऽतिघोरारवा यच्चाच्छाः समये पयोदमलिने कालुष्यसंदूषिताः । दृश्यन्ते कुलनिजगा अपि परं दिग्देशकालाविमौ तत्सत्त्वं महतामपि स्वसदृशाचारप्रवृत्तिप्रदौ ॥ ८ ॥ यमो दैवस्य तत्सस्य निर्यातयति दुष्कृतम् । इदि स्थितः कर्मसाक्षी क्षेत्रज्ञो यस्य तुष्यति ॥ ९ ॥ भीतवत्संविवातर्धं यावद्भवमनागतम् । आगतं तु भयं दृष्ट्वा महर्तव्यममीतयत् ॥ १० ॥ भुजानाः पयनं सरीसृपगणां प्रवृत्तिता भोगिनो गायकङ्कनिवारका निगदिता विस्तीर्णकर्णा गजाः । यश्चान्यन्तरसंभृतोष्मविकृतिः प्रोक्तः शमी स दुभो लोकेनेति निरालं प्रलयता सर्वं विपर्यासितम् ॥ ११ ॥ यतिमता पतिप्राणा पशुः प्रियहिते रता । यस्य स्वादीदृशी मार्या धन्यः स पुरुषो सुवि ॥ १२ ॥ संक्षेपात्कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्वरेण तु । परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १३ ॥ शुद्धं सन्न सविभ्रमा युवतयः श्वेगातपत्रोच्चवा लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि । विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहकीडापुटस्तन्तुकं मुक्ताजालमिव प्रयाति क्षटिति अश्वदिशो दृश्यतः ॥ १४ ॥ यन्नन्न सरलं चापि यच्चापस्तु न सीदति । घनुर्मिर्त्रं कलत्रं च दुर्लभं शुद्धवंराजम् ॥ १५ ॥ यन्नवे माजने लभः संस्कारो नान्यथा भवेत् । कयाछलेन बालानां नीतिसिद्धिर्ह कथ्यते ॥ १६ ॥ यदयुष्येर्विजानीया श्रीचैस्तदपि फीतयेत् । कर्मणा तस्य वैशिष्ट्यं कथयेद्विनयात्पिनः ॥ १७ ॥ सकृज्जल्पन्ति राजानः

सकृज्जल्पन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रतीयन्ते ग्रीयन्तेति सकृत्सकृत् ॥ १८ ॥ सुखं प्रसन्नं विमला च दृष्टिः कथानुरागो मधुरा च वाणी । स्नेहोऽधिकः संभ्रमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य चिह्नम् ॥ १९ ॥ पञ्च त्वाऽनुगमिष्यन्ति यत्र यत्र गमिष्यसि । मित्राण्यमित्रा मध्यस्था उपजीव्योपजीविनः ॥ २० ॥ परेषामारमनश्चैव योऽविचार्य बलाबलम् । कार्ययोत्तिष्ठते मोहादापदः स समीहते ॥ २१ ॥ बलीयसा हीनबलो विरोधं न भूतिकामो मनसापि वान्छेत् । न वध्यतेऽत्यन्तबलो हि यस्माद्यत्कं प्रणाशोऽस्ति पतंगश्चेत् ॥ २२ ॥ बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमाधुरः परं नयेन्न स्वयमेव वैरिताम् । मिषद्वममास्तीति विचिन्त्य भक्षयेदकारणात्को हि विचक्षणो विषम् ॥ २३ ॥ मित्रसज्जनबन्धूनां बुद्धेर्यस्य चात्मनः । आपन्निकपपापाणे नरो जानाति सारताम् ॥ २४ ॥ मित्राण्येव हि रक्षति मित्रावावसीदति । मित्रादुत्सादितं वैरमपि मूलं निवृन्तति ॥ २५ ॥ मित्रार्थे बान्धवार्थे च बुद्धिमान् यतते सदा । जातांस्वापस्तु यत्नेन जगादेदं वचो मनुः ॥ २६ ॥ प्रत्यासत्तिं मदकरटिनो दानगन्धेन वायुर्गर्जोद्भूतिं प्रकटितरुचिश्चबलेवायुदस्य । चेष्टा स्पष्टं वदति मतिमन्नैपुण्येयतश्चा जन्तोर्गमन्तरपरिचितां निश्चलां चित्तवृत्तिम् ॥ २७ ॥ प्रसादः कुरुते पशुः संपत्तिं नाभिजातताम् । कालिमा कालकूटस्य नापैति हरसंगमात् ॥ २८ ॥ प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोचश्चापि निरर्थकः । न तं मर्तारमिच्छति वण्डं पतिमिव श्रियः ॥ २९ ॥ प्रजाद्वन्द्वं धर्मद्वन्द्वं स्वबन्धुं विद्याद्वन्द्वं वयसा चापि युद्धम् । कार्यकार्यं पूजयिष्या प्रसाद्य यः संशुच्छेज स सुखेकदाचित् ॥ ३० ॥ यथा ग्रामान्तरं गच्छन्नरः कश्चित्कचिद्विसेत् । उत्सृज्य च तमावासं प्रतिष्ठेनापरेऽह्नि ॥ ३१ ॥ एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं धम् । आवासमात्रं काकुरत्य सज्जन्ते नात्र सज्जनाः ॥ ३२ ॥ यथा छायातपौ नित्यं सुसंबद्धौ परस्परम् । एवं कर्म च कर्ता च संस्क्रियवितरेतरम् ॥ ३३ ॥ यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्वयम् । एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्वयम् ॥ ३४ ॥ यथा बीजं विना क्षेत्रमुक्तं भवति निष्फलम् । तथा पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३५ ॥ योऽन्यथा सन्त्यात्मानमन्यथा सत्सु माषते । स पापकृतमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ ३६ ॥

जन्मव्यसिन्ननुभवपथं यो न गतवान् । विवेकप्रध्वंसादुपचित-  
महामोहगहनो विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च  
कुरुते ॥ २४७ ॥ विशीर्णः प्रारम्भो व्युरपि जराव्याधि-  
विधुरं गतं दूरे विप्रसजजनभरणं वाञ्छितमपि । इदानीं  
व्यामोहादहह विपरीते हतविधौ विधेयं यत्तत्त्वं स्फुरति  
मम नाद्यापि हृदये ॥ २४८ ॥ शुचा पात्रं धात्री परिणति-  
रमेध्यप्रचयभूर्यं भूतावासो विमृश कियतीं याति न दशाम् ।  
तदस्मिन्धीराणां क्षणमपि किमास्थातुमुचितं खलीकारः  
कोऽयं यदहमहमेवेति रमसः ॥ २४९ ॥ यदा पूर्वं नासी-  
दुपरि च तथा नैव भविता तदा मध्यावस्थाक्षणपरिचयो  
भूतनिचयः । अतः संयोगोऽस्मिन्परिणतिवियोगे च सहजे  
किमाधारः प्रेमा किमधिकरणाः सन्तु च शुचः ॥ २५० ॥  
स्विरपायः कायः प्रणविषु सुखं स्यैवैविसुखं महामोगा  
रोगाः कुबलयदशः सर्पसदृशः । महावेशः क्लेशः प्रकृति-  
षपला श्रीरपि खला यमः सैरी वैरी तदपि न हितं कर्म  
विहितम् ॥ २५१ ॥ विवेकः किं सोऽपि स्वरसजनिता  
यत्र न कृया स किं योगो यस्मिन्न भवति परानुग्रहरसः ।  
स किं धर्मो यत्र स्फुरति न परद्रोहविरतिः कृतं किं तद्वा  
स्यादुपशमफलं यत्र भवति ॥ २५२ ॥ दिवसरजनीकुल-  
च्छेदैः पतद्विरनारतं वहति निकटे कालस्रोतः सुमस्त-  
भयावहम् । इह हि पततां नास्त्यालम्बो न चापि निवर्तनं  
तदिह महतां कोऽयं मोहो यदेष मदाविलः ॥ २५३ ॥  
माने म्लायिनि खण्डिते च धसुनि व्यर्थं प्रयातेऽर्धिति क्षीणे  
बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्वाधने । दुक्तं केवलमेत-  
देव सुषिरां यत्कुरुकल्याणम्, पूरुषावगिरीन्द्रकन्दरीकुले  
न्यासः कचिद् ॥ २५४ ॥ अद्वैतोक्तिमद्वन्द्वनपि वयं  
बालाश्रमस्कुर्महे ये तु द्वैन्द्रवदास्तरीयशिरसि न्यसाम वामं  
प्रदम् । सिंहः स्त्रीपशियुभिवेद्य हृदये सान्द्रादरादायुश-  
त्यावेशेन भिनवि सन्नमपदं मत्तमकुम्भस्यलम् ॥ २५५ ॥  
हेरात्यागकृतेऽर्पितेन करणव्यूहेन देहेन च स्वानर्थं भव

जन्तुरजयति चेन्मन्तुर्निर्यन्तुः कुतः । शखे शशुनयान्  
नैजगुरुणादत्तेऽथ तेनैव चेतुघ्नो हन्ति निजं वपुः कथं  
रे तत्रापपधी तु कः ॥ २५६ ॥ बीमस्ताः प्रतिभान्ति किं  
न विषयाः किं तु स्पृहायुष्मती देहस्थापचयो मूर्ता  
निविशते गाढो गृहेषु ग्रहः । ब्रह्मोपासमिति स्फुरत्वापि  
हृदि व्यावर्तिका वासना का नाभेयमत्कर्षहेतुगहना दैवी  
सता यातना ॥ २५७ ॥ नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिगता-  
मेकाधिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातारि सुरे  
नारायणे तिष्ठति । यं कञ्चित्पुरुषाघमं कतिपयमावेशमल-  
यदं सेवयै मृगयामहे नरमहो भूढा बराका बयरे  
॥ २५८ ॥ रेतःशोणितयोरियं परिणतिर्यद्वर्णं तमात्रं  
नृत्योरास्पदमाश्रयो गुरुशुचां रोगस्य विश्रामभूः । ज्ञान-  
स्यव्यवशी विवेकविरहान्मज्जविद्याम्बुधौ शङ्करारियति पुत्र  
कान्तयति बत क्षेत्रीयति स्त्रीयति ॥ २५९ ॥ इन्द्रसाशुचि-  
शुकरस्य च सुखे दुःखे च नास्त्यन्तरं स्वच्छाकल्पना  
तयोः खलु सुधा विषा च कान्थाशनम् । रम्भा बाहुति-  
शुक्री च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः संत्रातोऽपि समः सकर्त-  
गतिमिश्रान्योन्यभावः समः ॥ २६० ॥ अर्थप्राणविनाश-  
संशयकरीं प्राप्यापदं दुस्तरं प्रत्यासन्नमयं न वेति विभवं  
खं जीवितं काङ्क्षति । उत्तीर्णस्तु ततो घनार्थमपरा मूढे  
विशत्यापदं प्राणानां च धनस्य चाधमधियामन्योन्यमा-  
पणः ॥ २६१ ॥ अग्रे कस्यचिदस्ति कंचिदभितः केनापि  
पृष्टे कृतः संसारः शिशुमावयौवनजराभारावतापदपम् ।  
बालस्य बहु मन्यस्तासमुत्तरं पारं शय्य सेवतां युद्धस्वं विध-  
याद्विहङ्कृत इव व्यावृत्त्य किं पश्यसि ॥ २६२ ॥ देवं  
श्रीमद्यशोदासुतपदकमले नास्ति भक्तिर्नराणां सेवामात्र-  
कन्याधियगुणकथने नातुरक्ता रसज्ञा । येषां श्रीकृष्णदी-  
लललितरुणरसे सारदौ नैव कर्णौ धिन्ताग्नियक्तान्धगोलाद  
कथयति सततं कीर्तनस्यो युद्धः ॥ २६३ ॥

१ देववादिनः.

१ अपराधः. २ परमेश्वरस्य.

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे पद्यं नवरसप्रकरणं समाप्तम् ।





## सप्तमं संकीर्णप्रकरणम्

शीलं प्रधानं पुरुषे तद्यस्यैह प्रणयति । न तस्य जीवितेनार्थो न धनेन न वन्धुभिः ॥ १ ॥ महतो हि क्षयं लब्ध्वा स्थाया नीचोऽपि गच्छति । दानार्थो मधुगो यद्वद्रजकर्णसमाहतः ॥ २ ॥ महद्भिः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी । दन्तमङ्गो हि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदारणे ॥ ३ ॥ पञ्चास्यस्य परमनाय मैषको मासेन गोमूयसा दण्यवैरपि पायसैः प्रतिदिनं सन्निधौ यो भया । सोऽयं सिंहस्याहुहान्तरगमद्वीत्याकुलः संभ्रमादन्तशाया विलयं गता हृतविधेर्लामः पर गोमयः ॥ ४ ॥ पञ्चेन्द्रियस्य मर्त्यस्य छिद्रं चेदेकमिन्द्रियम् । ततोऽस्य स्रवति प्रज्ञा हँतेः पानादिवोदकम् ॥ ५ ॥ पञ्चैव पूजयेल्लोके यदाः प्राप्नोति केवलम् । देवान्पितृन्मनुष्याश्च मिश्रन्तिधिपञ्चमान् ॥ ६ ॥ यन्निमित्तं भवेच्छोकसासो वा दुःखमेव च । आयासो वा यतो मूलस्य देकाङ्गमपि त्यजेत् ॥ ७ ॥ यन्निःशब्दजला घनाम्बरपुष्पे देशोऽतिघोरतरा यथाच्छा, समये पयोदमल्लिने कालुष्यसदृषिताः । दृश्यन्ते कुलनिम्नगा अपि पर दिग्देशकालाविमौ तत्सत्यं महतामपि स्वसदृशाचारप्रवृत्तिप्रदौ ॥ ८ ॥ यमो वैवल्लतस्त्रस्य निर्यातयति दुष्कृतम् । इति स्थितः कर्मसाक्षी क्षेत्रज्ञो यस्य तुष्यति ॥ ९ ॥ भीतस्तस्य विधातव्यं यावद्भयमनागतम् । आगतं तु भयं दृष्ट्वा महर्तव्यमभीतवत् ॥ १० ॥ मुञ्चानाः पवनं सरीसृपगणां प्रवृत्तिगता भोगिनो गायद्गुह्यनिगारका निगदिता निलीर्णकर्णा गजाः । यश्चाभ्यन्तरसंभृतोऽम्भविहृतिः प्रोक्तः शमी स ह्रमो लोकेनेति निर्गलं प्रलपता सर्वे निपर्यासितम् ॥ ११ ॥ इतिप्रता पतिप्राणा पल्लुः प्रियहिरे रता । यस्य साक्षीदृशी मार्या धन्यः स पुरुषो सुवि ॥ १२ ॥ सक्षेपात्कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्तरणं तु । परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १३ ॥ शुभं सद्यः सविभ्रमा युवतयः श्वरात्-पनोज्ज्वला लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमित्र स्फीते शुभे कर्मणि । विच्छिन्ने नितानामनङ्गकलहक्रीडानुटसन्तुक्तं सुकाजालमित्र प्रयाति दृष्टिदि अदयदिशो दृश्यतम् ॥ १४ ॥ यत्रअ सरलं चापि यथापल्लु न सीदति । धनुर्मित्रं कलत्रं च दुर्लभं शुद्धवंशजम् ॥ १५ ॥ यत्रैव भाजने लभः संस्कारो नान्यथा भवेत् । कयालुनेन बालानां नीतिसिद्धिर्ह कथ्यते ॥ १६ ॥ यदुत्प्रेक्षितं जानीयाद्रीचैस्तदपि कीर्तयेत् । कर्मणा तस्य वैशिष्ट्यं कथयेद्विनयान्वितः ॥ १७ ॥ सङ्कल्पान्ति राजानः

सङ्कल्पान्ति साधनः । सङ्कल्पान्तिः प्रशयन्ते वीण्येताति सङ्कल्पङ्कत् ॥ १८ ॥ मुखं प्रसन्नं विमलं च दृष्टिः कया-नुरागो मधुरा च वाणी । श्रेहोऽधिकः संभ्रमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य चिह्नम् ॥ १९ ॥ पञ्च त्वाऽनुगमिष्यन्ति यत्र यत्र गमिष्यसि । मिनाप्यमित्रा मध्यस्था उपजीव्योप-जीविनः ॥ २० ॥ परेषामारमनश्चैव योऽविचार्य बला-बलम् । कार्ययोचितिष्ठते मोहादापदः स समीहते ॥ २१ ॥ बलीयसा हीनबलो विरोधं न भूतिकामो मनसापि वाञ्छेत् । न वध्यतेऽत्यन्तबलो हि यस्माद्यत्कं प्रणाशोऽस्ति पतंगवृत्तेः ॥ २२ ॥ बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान्नरः पर नयेव स्वयमेव वैरिताम् । मिषद्भूममास्तीति विचिन्त्य मङ्ग-येदकारणार्को हि विचक्षणो विपम् ॥ २३ ॥ मित्र-सजनवन्धूनां बुद्धेर्यस्य चारुमनः । आपन्निकवपापाणे नरो जानाति सारताम् ॥ २४ ॥ मित्राण्येव हि रक्षन्ति मित्र-वाञ्छावर्सादति । मित्रादुत्सादितं वैरमपि मूलं निष्कृन्तति ॥ २५ ॥ मित्रार्थे बान्धवार्थे च बुद्धिमान् यतते सदा । जातात्वापल्लु यत्नेन जगादेदं वचो मनुः ॥ २६ ॥ प्रत्या-सक्तिं मदकरदिनो दानगन्धेन बाधुर्गर्जोद्भूतिं प्रकटित-रुचिश्चक्षलेनाम्बुदस्य । वेद्या स्पष्टं वदति मतमनैपुणोन्ने-यतरा जन्तोर्जन्मान्तरपरिचितां निश्चला चित्तवृत्तिम् ॥ २७ ॥ प्रसादः कुरुते पल्लुः सपत्तिं नामिजातताम् । कालिमा कालहूटस्य नापैति हारसगमात् ॥ २८ ॥ प्रसादो निष्कलो यस्य क्रीडश्चापि निरर्थकः । न हं मर्तारमिच्छन्ति ण्ड पतिमित्र स्रियः ॥ २९ ॥ प्रजावृद्धं धर्मवृद्धं स्वबन्धुं विद्यावृद्धं वयसा चापि वृद्धम् । कार्यकार्यं पूजयिष्या प्रसाद्य यः संवृच्छेत् स मुझेकदाचित् ॥ ३० ॥ यथा ग्रामान्तरं गच्छन्नरः कश्चित्कचिद्विद्वेत् । उत्सृज्य च तमा-वासं प्रतिष्ठेनापरोऽह्नि ॥ ३१ ॥ एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं वसु । आवासमानं वाकुरस्य सजन्ते वात्र सज्जनाः ॥ ३२ ॥ यथा छायातनौ नित्यं सुसप्तद्वौ पर-सारम् । एवं कर्म च कर्ता च सकृद्व्यवितरेतरम् ॥ ३३ ॥ यथा फलानां वक्रानां नान्यत्र पतनाद्भयम् । एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥ ३४ ॥ यथा बीजं विना क्षेत्रयुग्मं भवति निष्कलम् । तथा पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३५ ॥ योज्यया सन्तमात्मानमन्यथा सल्लु मापते । स पापकृच्चमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ ३६ ॥

शान्तेऽनन्तमहिम्नि निर्मलचिदानन्दे तरंगावलीनिर्मुक्तेऽमृत-  
सागराम्भसि भगवद्भ्योऽपि नाचामति । निःसारे मृग-  
तृणिकार्णवजले श्रान्तो विमूढः पितृत्वाचामत्यवगा-  
हतेऽभिरमते मज्जत्यधोमज्जति ॥ ३७ ॥ वयं प्राप्ते मृत्योः  
पितरि तनये वा सुहृदि वा शुचाऽलं तप्यन्ते मृगसुदरताडं  
जहधियः । असारे संसारे विरसपरिणामे तु विदुषां  
वियोगो वैराग्यं ददयति वितन्वन् शमसुखम् ॥ ३८ ॥  
विधेरेव हि जागर्ति मद्यानामर्थसिद्धये । असंचेतयमानानां  
सद्गुत्याः स्वामिनामिव ॥ ३९ ॥ लीलायन्त्र्यः कुलं ध्रुति  
कुलानीय सरिद्धराः । दोषान्सर्वांश्च मत्याशु प्रजापतिरभाषत  
॥ ४० ॥ रामो हेममृगं न वेति नहुषो नो यान्युनक्ति  
द्विजान्निमादेव सयरसधेनुहारेण जाता मतिश्चाजुने । धृते  
आवृचतुष्टयस्त्वमहिर्षी धर्मात्मजो दत्तवान् प्रायः सत्पुरुषो  
विनाशसमये बुद्ध्या परित्यज्यते ॥ ४१ ॥ पुरा विद्वत्ता-  
सौदमलिनधियां क्लेशहृतये गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धौ  
विपयिणाम् । इदानीं संपेक्ष्य क्षितिलवमुजः शास्त्रविमुखा-  
नहो कष्टं सापि प्रतिदिनमधोऽधः प्रविशति ॥ ४२ ॥  
राजा धर्मविना द्विजः शुचिविना ज्ञानं विना योगिनः कान्ता  
सत्यविना हयो गतिविना ज्योतिर्विना भूषणम् । योद्धा  
शूरविना तपो व्रतविना छन्दो विना गायनं भ्राता मेहविना  
नरो हरिविना मुच्यन्ति शीघ्रं बुधाः ॥ ४३ ॥ प्रियवचन-  
कृतोऽपि योपितां दयितजनानुनयो रसादते । प्रविशति  
हृदयं न तद्विदां मगिरिव कृत्रिमरागयोजितः ॥ ४४ ॥  
मानो वा द्यौं वा विशानं विभ्रमः सुषुप्तिर्वा । सर्वं प्रण-  
श्यति समं पितृविहीनो यदा पुरुषः ॥ ४५ ॥ परां  
विनीतः समुपैति सेव्यतां महीपतीनां विनयो विभूषणम् ।  
प्रवृत्तदानो मृदुसंचरत्करः करीव मद्रो विनयेन शोभते  
॥ ४६ ॥ प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं च पुत्रो यद्भूयैव  
हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि मुखे च समकियं  
यदेतन्नयं जगति पुण्यकृते लभन्ते ॥ ४७ ॥ भार्यायां  
जनितं पुत्रमादर्शोऽपि ध्यानम् । हृदये जनिता प्रेक्ष्य  
स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृतः ॥ ४८ ॥ हिंसकान्यपि मृतानि  
यो हिनस्ति न निर्दृगः । स याति नरकं घोरं किं पुनर्यः  
शुमानि च ॥ ४९ ॥ मुञ्चात्वादपरो यस्तु संसारे सत्त-  
मागमः । न विद्योगावसानत्वाद्दुःखानां पुरि शुष्यते  
॥ ५० ॥ पूज्यो बन्धुरपि भियोऽपि तनयो भ्राता वयसोऽपि  
वा मोहादन्वयपदार्थविमुखो ह्येवः स कार्याधिना । लोके  
हि प्रसिद्धा ननु धुतिरियं नयोऽपि गायन्ति यां किं काव-  
चनकेन तेन मयति प्लेदाय कर्णसं यत् ॥ ५१ ॥ सुपा-  
शुभं धाम स्तुतदमलदमिः शशधरः प्रियावयवभ्राम्मोर्जं मलय-

जरजश्चातिशुरभि । सज्जो हृद्यामोदास्तदिदमखिलं रागिभि  
जने करोत्यन्तःक्षोभं न तु विषयसंसर्गविमुखे ॥ ५२ ॥  
भार्यावन्तः क्रियावन्तः सभार्या गृहमेधिनः । भार्यावन्तः  
प्रमोदन्ते भार्यावन्तः श्रियावन्तिताः ॥ ५३ ॥ मन्त्रे तीर्थे  
द्विजे देवे दैवज्ञे भेषजे गुरौ । यादृशी भावना यस्य सिद्धि-  
र्भवति तादृशी ॥ ५४ ॥ बाहू द्वौ च मृणालमासकमठं  
लावण्यलीलाजलं श्रोणी तीर्थशिला च नेत्रशरं घम्भिह-  
सैवालकम् । कान्तायाः स्तनचक्रवाक्युगलं कन्दर्पभागानलै-  
र्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो निर्मितम् ॥ ५५ ॥  
भार्या पुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधनाः स्मृताः । यत्ते समधि-  
गच्छन्ति यस्य ते तस्य तदनम् ॥ ५६ ॥ श्रिया हिताश्च  
ये राज्ञो ब्राह्मणाश्च विशेषतः । आधयेत्सार्पिर्षं विद्वान्-  
हारेण नान्यथा ॥ ५७ ॥ भवारण्यं मीनं तनुगृह्मिदं  
छिद्रवह्मलं बली कालश्रौरो नियतमसिता मोहरजनी ।  
गृहीत्वा ज्ञानासिं विरतिकलकं शीलकवचं समाधानं कृत्वा  
स्थिरतरदृशो जाग्रत जनाः ॥ ५८ ॥ प्रत्युपस्थितकाष्ठस्य  
सुखस्य परिवर्जनम् । अनागतमुखाशा च नैव दुद्धिमता  
नयः ॥ ५९ ॥ प्रथमं संस्थिता भार्या पतिं प्रेत्य प्रतीक्षते ।  
पूर्वं मृतं च मर्तारं पश्चात्साऽप्यनुगच्छति ॥ ६० ॥ प्रथमे  
नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये नार्जितं  
पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ६१ ॥ रागी विन्वाधरोऽसौ  
स्तनकलशपुगे यौवनासुन्दरबै नीचा नाभिः प्रहृष्टा कुटिल-  
कमलकं सत्यकं चापि मध्यम् । कुर्वन्नेवैतानि नाम प्रथम-  
मिह मनश्चितितान्याशु खेदं यन्मां तस्याः कपोली बहूत  
इति मुहुः सच्छकौ तत्र युक्तम् ॥ ६२ ॥ यो नानागुति-  
मत्सदायैरसिक्तोऽसारेऽपि शक्तायुवे सप्रेमा स विदोऽपि  
बर्हिमिह ने किं किं न कुर्वीत्ययम् । इत्याविधृत्तबर्हिरात्रि  
नटते यो बर्हिणोऽम्भोलयास्त्राग्न्यमुद्यति तं विहाय जलदं  
कोऽप्योऽस्ति शून्याशयः ॥ ६३ ॥ शरीरमेवायतनं सुखस्य  
दुःखस्य चाप्यायतनं शरीरम् । यच्छरीरेण करोति कर्म  
तेनैव देही समुपाश्रुते तत् ॥ ६४ ॥ विनयेन दिना का  
श्रीः का निशा शशिना विना । रहिता सत्कवित्वेन कीदृशी  
वाग्विदग्धता ॥ ६५ ॥ शशिना सह याति कौशरी सह  
मेधेन तद्विषलीयते । प्रमदाः पतियत्संगा इति प्रतिपन्नं हि  
विचेतनैरपि ॥ ६६ ॥ वरं मीनं कार्यं न च यच्चनमुक्तं यद-  
नृतं वरं कैव्यं पुंसां न च परकठशाभिगमनम् । वरं प्राण-  
त्यागो न च पिशुनशक्येभ्यमिहकिंचिदं निद्राशिवं न च  
परधनात्सादनमुखम् ॥ ६७ ॥ पुरो देवगारे गिरिरिगण्ड-  
पेहसिखरो धनुर्बानैः पश्चाच्छरकरो धायति भृशम् ।  
सहः सत्येऽन्ये दयदहनदाहय्यतिकरो न गन्तुं न स्वाऽ

हरिणशिखरेयं विलसति ॥ ६८ ॥ लीलावतीनां सहजा  
विलासास एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति । रागो नलिन्या  
हि निर्गमिदस्त्र भ्रमत्येव मुखा पटद्विः ॥ ६९ ॥ बुद्धिश्च  
हीयते पुसां नीचेः सह समागमात् । मध्यमैर्मथ्यतां याति  
श्रेष्ठतां याति चोत्तमैः ॥ ७० ॥ विस्तीर्णप्यवसायमाध्य-  
महतां शिष्यप्रयुक्ताशिषां कार्याणां नयसाहसोद्यतिमता-  
मिच्छापदारोहिणाम् । मानोत्सेकपरक्रमव्यसनिनः पारं न  
यावद्भूताः सामर्थ्ये हृदयेऽयकाशविषया तावत्कर्षे निवृत्तिः  
॥ ७१ ॥ लोको बहुति किं राजन्न भूयां दग्धुमिष्वनम् ।  
क्षालयन्नपि घृष्टाद्भोगद्विवेगो निकृन्तति ॥ ७२ ॥ वर-  
णेन यथा पार्श्वेद्व एवमिदृश्यते । तया पापाश्रितृक्षीया-  
द्भूतमेतद्धि वारुणम् ॥ ७३ ॥ लाञ्छालम् ललाटपट्टमभितः  
केयूरमुद्रा गले धके कजलकालिमा नयनयोस्ताम्बूल-  
रागोदयः । हृष्टा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो  
लीलातामसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्तिं गताः ॥ ७४ ॥  
लज्जा ज्ञेहः स्वरमधुरता बुद्धयो यौवनश्रीः कान्तासहो  
यवनसमता दुःखहानिर्विलासः । धर्मः शास्त्रं सुरगुरुमतिः  
शौचमाचारचिन्ता पूर्णं सर्वे जठरमिदरे प्राणिनां संभवन्ति  
॥ ७५ ॥ पुण्ये ग्रामे घने वा महति सितपट्टच्छयाली-  
कपालीभाषाय न्यायगर्भे द्विजहुतहुतमुष्मन्धूमोपक्रण्टम् ।  
झरं झरं प्रविष्टो दरसुदरदरीपूण्याय ह्युपातो मानी प्राणी  
सनाथो न पुनरुदेनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥ ७६ ॥  
अदेशकालज्ञमनायतिक्षमं यदप्रियं लघ्वकारि चात्मनः ।  
योऽत्राववीत्कारणधर्जितं वचो न तद्वचः साद्विषमेव तद्वचः  
॥ ७७ ॥ अदृष्टपूर्वनाशाय माथानपरिशङ्कितान् । इष्टानि-  
ष्टान्मनुष्याणामस्तं गच्छन्ति रात्रयः ॥ ७८ ॥ सत्क्षेत्रमति-  
पादितः प्रियवचोबद्वालबालवलिनिर्दोषेण मनःप्रसादपयसा  
नित्यन्नसेकक्रियः । दातुस्तत्तदमीप्सितं किल फलन्कालेऽ-  
तिषाढोऽप्यसौ राजन् दानमहीरहो विजयते कल्पद्रुमादी-  
नपि ॥ ७९ ॥ अयं नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ।  
नाम्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति ॥ ८० ॥ अत्यु-  
न्नतिं प्राप्य नरः प्रावारः कीटको यथा । यः विनश्यत्य-  
संदेहमिहैवमुशान नृप ॥ ८१ ॥ क्षेत्रमामवनाद्रिपत्तनपुरी-  
द्वीपक्षमाण्डलप्रत्याशाघनसूयवदमनसां लम्बादिक ध्याय-  
ताम् । कृष्णे देवि यदि प्रसीदसि तनोष्यह्नामि तुङ्गानि  
चेत्तद्भोः प्राणमृतां कुतः शमकथा ब्रह्माण्डक्षैरपि ॥ ८२ ॥  
अत्युदात्तगुणेष्वेवा कृतपुण्यैः प्ररोपिता । शतशशी भवत्येव  
यावन्मात्रापि सत्क्रिया ॥ ८३ ॥ अत्युत्सेकेन सहसा साहसा-  
प्यवसायिनाम् । धीरारोहति संदेहं महतामपि भूयताम्  
॥ ८४ ॥ ज्ञातुं यत्पुनरितिः क्षमते त्रिलोकीं जीवः कथं

कथय संगतिमन्तरं । शङ्कोति कुम्भनिहितः मुदिताञ्जलि  
दीनो मानान्नकाशयितुमप्युदरे गृह्यम् ॥ ८५ ॥ अत्यादरपो  
विद्वान्नीहमानः स्थिर श्रियम् । अन्तः शेषमृणाच्छेषं शनोः  
शेषं न शेषयेत् ॥ ८६ ॥ अत्यमृगान द्विपमाणनाथ विवाग-  
याज्वागणाश्च पराः । संरोधनान्मनुरीपयोश्च वद्विः प्रभारैः  
प्रभवन्ति रोगाः ॥ ८७ ॥ आश्रिताश्चैव लोकस्य निगृह्णन्ति यान्ति  
विद्विषः । विद्वद्वाश्च विनाशाय तस्माद्बोद्धव्येयजाः ॥ ८८ ॥  
अत्यन्तचञ्चलसेह पारदस्य निबन्धने । कामं विज्ञायते  
शुक्तिर्न स्त्रीचित्तस्य काचन ॥ ८९ ॥ अतुष्टिदानं कृतपूर्व-  
नाशनममाननं दुश्चरितानुकीर्तनम् । कथाप्रसङ्गेन च  
नामविस्मृतिर्विरक्तमावश्य जनस्य लक्षणम् ॥ ९० ॥ दुर्ज-  
नस्य च सर्वस्य वरं सर्वो न दुर्जनः । सर्वो ददाति कालेन  
दुर्जनस्तु पदे पदे ॥ ९१ ॥ अतीव गुणसंग्रहो न जातु  
विनयान्वितः । सुसुहृन्मपि भूतानामुपमर्दमुपैक्षते ॥ ९२ ॥  
अतीतानागता भावा ये च वर्तन्ति सांप्रतम् । तान्काल-  
निर्मितानुसृज्य न संज्ञां हातुमर्हसि ॥ ९३ ॥ धनयान्कोष-  
लोमाभ्यामाविष्टो नष्टचेतनः । तिर्यग्गीशः शुष्कमुखः पापको  
मुकुटीमुखः ॥ ९४ ॥ अतिवादास्तितिक्षेत नायमन्येत कंचन ।  
क्रोध्यमानः प्रियं भूयादाकुटः कुशलं वदेत् ॥ ९५ ॥  
अतिह्रेशेन येऽर्थाः स्पर्धमंसातिक्रमेण च । अरेर्थां प्रणिपातेन  
मा स्त तेषु मनः कृयाः ॥ ९६ ॥ निर्दशन्नपरोष्ठं च कुट्टो  
दारुणमापिता । क्लृप्तमिच्छेत्तरिद्रुं दातुमिच्छति चेन्महीम्  
॥ ९७ ॥ अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठा ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः ।  
धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठा ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः ॥ ९८ ॥  
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात्कृत्या कर्म विगर्हितम् । तस्माद्वि-  
शुक्तिमन्विच्छन्विद्वतीयं न समाचरेत् ॥ ९९ ॥ मा क्रुह  
घनजनयौवनगरं हरति विभेषात्कालः सर्वम् । मायामय-  
मिदनखिलं हित्वा ब्रह्मदं प्रविशान्नु विदित्वा ॥ १०० ॥  
अजाखरपुरोत्सर्गमार्जनीरेणुवज्रनैः । दीनखट्वापच्छायेन  
त्यज्यते निर्धनो जनः ॥ १०१ ॥ अचोषमानानि यथा  
पुष्पाणि च फलानि च । स्वं कालं नातवर्तन्ते तथा  
कर्म पुरस्कृतम् ॥ १०२ ॥ नाकालतो मानुरीते योगं  
नाकालतोऽस्तं शिरिमम्युरीति । नाकालतो हीयते वर्धते च  
चन्द्रः समुद्रोऽपि महोर्मिमाली ॥ १०३ ॥ अप्यं स केतलं  
मुह्ये यः पचत्यात्मकारणात् । यज्ञशियाशनं क्षेत्तततामन्नं  
वधीयते ॥ १०४ ॥ अन्धमाधानेन यजेन कापायेन जया-  
जिनेः । लोकान्निवासयित्वैव ततो लुप्येयथा वृद्धः ॥ १०५ ॥  
नाकालतो श्रियते जायते वा नाकाशतो व्याहरते च बालः ।  
नाकालतो यौवनमम्युरीते नाकालतो रोहति बीजमुत्तम्  
॥ १०६ ॥ अथौ प्राप्तं तु पुरुषं कर्मान्वेति स्वयंकुम् ।

तस्मात्तु पुरुषो यत्नाद्धर्मं सन्निवृत्त्याच्छनै ॥१०७॥ अधिहोत्रं  
त्रयो वेदाश्चिदण्डं मसृगपुष्टनम् । प्रज्ञापापैरुहीनाना जीवि  
केति वृहस्पति ॥१०८॥ नाकालमत्ता खगचक्रगाश्च मृग  
द्विपा शैरुमृगाश्च लोके । नाकालत स्त्रीषु भवन्ति गर्भा  
नाथान्यकाले शिशिरोष्णवर्णा ॥१०९॥ एवमेव कुले जाता  
पावकोपमतेजस । क्षमपन्तो निराकारा काष्ठेऽभिरिव  
शेरते ॥११०॥ स एव खलु दारुण्यं यदा निर्मम्य दीप्यते ।  
तदाह च वनं चान्यत्रिदहत्यासु तेजसा ॥१११॥ नाकोशी  
स्याश्चामानी परस मित्रद्रोही नोत नीचोपसेवी । न  
चाभिमानो न च हीनवृत्तो रूक्षा वाचमुषर्त्तं वर्जयीत ॥११२॥  
अभिस्तेजो महलोके गूढस्तिष्ठति दारुणु । न चोपकुञ्जे  
तदाह यात्रोदीप्यते परे ॥११३॥ अग्निं प्राप्य यथा  
सद्यस्तूलाशिर्निनश्यति । तथा गंगा प्रवाहेण सर्वे पापं  
विनश्यति ॥११४॥ व्याधिभिर्मध्यमानाना त्यजता विपुल  
धनम् । वेदना नापकर्षन्ति यतमानाश्चिकित्सका ॥११५॥  
अक्षेने बीजमुत्सृज्यन्तरेव विनश्यति । अवीजकमपि क्षेत्रे  
केवल स्थण्डिल भवेत् ॥११६॥ अक्षमा ह्रीपरित्याग  
श्रीनाशो धर्मसंक्षय । अभिध्याप्रख्यता चैव सर्वे लोभा  
त्यजते ॥११७॥ शमयति गजानन्यागन्धद्विप कलमोऽपि  
सन्ममयतिताप बेगोदम मुजगशिरोर्विषम् । भुवमधिपति  
नीलावसोऽप्यलं परिरक्षितु न खलु वयसा जालैवाय  
स्वकार्यसहो गण ॥११८॥ अक्षम क्षमतामानी क्रियाया  
य प्रवर्तते । स हि हास्यास्पदत्वं च लभते प्राणसशयम्  
॥११९॥ अक्रोधेन जयेत्क्रुद्धमसाधुं साधुना जयेत् ।  
जयेत्कदर्थं दानेन जयेत्सत्येन चानृतम् ॥१२०॥ ब्राह्मण  
पतनीयेषु वर्तमानो विकर्मसु । दाम्भिको दुष्कृतप्राज्ञ  
शूद्रेण सदृशो भवेत् ॥१२१॥ अक्रोधेन क्रोधनेभ्यो  
विशिष्टस्तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्ट । अमानुषेभ्यो मानु  
पाश्च प्रधाना विद्वान्मैत्र्याविदुषा प्रधान ॥१२२॥  
अकृतेष्वेव कार्येषु मूल्यं संप्रकर्षति । सुखैव धर्मशील  
स्वादिनिमित्तं हि जीवितम् ॥१२३॥ यस्तु शूद्रो दमे सत्ये  
पमे च सनतोत्थित । तं ब्रह्मणमहं मन्ये वृत्तेन हि  
भवेद्विज ॥१२४॥ असीति विनयो हन्ति हन्त्यनयं  
पपञ्चम । हन्ति नित्यं क्षमा क्रोधमाचारो हन्त्यलज्जाम्  
॥१२५॥ अकिंचनस दुद्रक्ष उपद्रक्ष सर्वेन । अवेत-  
माणघीलोवाच तुल्यमिह लक्ष्ये ॥१२६॥ सन्त सञ्चरि-  
तोदयव्यसनिन प्रादुर्भयपङ्कजा सर्वत्रैव जनारवाद  
चकिता जीवन्ति दुःखं सदा । अत्युपग्रमति कृतेन न सता  
नेवास्तता स्यादुत्तो सुत्तापुस्तविवेकशून्यहृदयो धयो  
जन प्राहृत ॥१२७॥ अकिंचन पतिपत सुखमासादमि

व्यसि । अकिंचन सुखं शेते ससुतिष्ठति चैव ह ॥१२८॥  
अकाले कृत्यमारब्धं कर्तुर्नार्थाय कल्पते । तदेव काले  
आरब्धं महतेऽर्थाय कल्पते ॥१२९॥ ॥ पश्यन्निरकारण  
क्षितसित पावोजकोशाकृति इमश्रद्धोद्यकठारमद्य रमसादुचत  
ताम्रप्रमम् । प्रातर्जोर्णवलक्षकेशविकृत वृद्धाजशोषोपम वक्त्रं  
न परिहसते ध्रुवमिदं भूतेश्विरस्याधिभि ॥१३०॥  
अकालसहमत्यस्य मूर्खव्यसनेनायकम् । अगुप्त मीरशेषं  
च दुर्गन्धस्यनमुच्यते ॥१३१॥ अकार्याण्यपि पर्याय  
कृतानपि वृजिनाज्वम् । विधीयते हितं यस्य स देह कस  
सुखिर ॥१३२॥ स्तनतदगिदमुचुञ्जं निजो मय्य समुन्नत  
जघनम् । विषमे मृगश्चावाक्ष्या वपुषि नवे क इव न  
स्खलति ॥१३३॥ अकार्यकरणाभीत कार्याणां च विवर्ज-  
नात् । अकाले मन्त्रमेदाच्च येन मायेन तत्पिबेत् ॥१३४॥  
अकामान्कामयति य कामयानाम्परित्यजेत् । बलमन्तं च  
यो द्वेष्टि तमाहुर्मूढचेतसम् ॥१३५॥ स्तनयोर्जघनस्यापि  
मध्ये मध्यं प्रिये तव । अस्ति नास्तीति सद्बोहो न भेद्यापि  
निवर्तते ॥१३६॥ अकामो कामयानस्य शरीरं परिपीडयते ।  
इच्छन्तीं कामयानस्य रतिर्भवति शोभना ॥१३७॥ अकामस्य  
क्रिया काचिदृश्यते नेह कर्हिचित् । यद्यदि कुरुते  
किञ्चित्तत्कामस्य चेदितम् ॥१३८॥ प्रथमा गतिरागैव  
द्वितीया गतिरात्मज । सन्तो गतिस्तृतीयोक्ता चतुर्थी  
धर्मसंशय ॥१३९॥ अकस्मात्प्रक्रिया नृणांमकस्माच्चप  
कर्षणम् । शुभाशुभे महत्त्वं च प्रकृतं सुखिलाययम् ॥१४०॥  
अकर्मशीलं च महाज्ञनं च लोकद्विष्टं बहुमायं नृसंसम् ।  
अदेशकालश्चमनिद्वेषमेतान्मूढे न प्रतिवस्येत ॥१४१॥  
प्रयोजनेषु ये सक्ता न विशेषेषु भारत । तावहं पण्डिता-  
न्मन्ये विशेषा हि प्रसङ्गिन ॥१४२॥ अघैव कुरु यच्छ्रेयो  
मा त्वा कालोऽप्यगादयम् । अकृतेष्वेव कार्येषु मूल्यं  
संप्रकर्षति ॥१४३॥ अधर किसलयराग कोमलविटपात  
वारिणी बाह । कुसुममिव लोमनीयं यौवनमद्भुतं सनद्धम्  
॥१४४॥ चत्वार्याहुर्नरश्रेष्ठा व्यसनानि महीक्षिताम् ।  
मृगया पानमद्याश्च आभ्ये चैवातिरक्ता ॥१४५॥ अधर्मेण  
च य प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति । तयोर्मन्यतर प्रैति द्विष  
वाधिगच्छति ॥१४६॥ अनुपेण शरीरेण प्रतिक्षणविना-  
शिना । ध्रुव यो नाजयेद्वर्मे म शोच्यो मूढचेतन ॥१४७॥  
निबन्धनी रजुरेया या ग्रामे वसतो रति । छित्तैर्ना सुहृतो  
यान्ति नैनां छिन्दन्ति दुष्कृत ॥१४८॥ अध्या जप  
देहवना परतानां जलं जप । असमोयो जग स्त्रीणां वाक्-  
शस्य मनयो जप ॥१४९॥ अनधिगतमनोरथस्य सर्वं  
शतमुपितेय गता यम विद्याया ॥ यदि ॥ तत्र समागमे

तथैव प्रसरति सुब्रु ततः कृती भवेयम् ॥ १५० ॥ श्रुतार्द्रः  
कृतो भूत्वा शनैः संलीयते रिपुः । वल्मीक इव वृक्षस  
पश्चान्मृगमि कृन्तति ॥ १५१ ॥ अनश्वन्याः काशेष्वलस-  
गतयः शास्त्रमहनेभ्यदुःखदा चाचां परिणतिषु मूकाः पराणुषे ।  
विद्वद्वाचां गोष्ठोपकृतपरिचर्याश्च सल्ल ये भवेयुस्ते किं वा  
परमणितिकण्डूतिनिरुपाः ॥ १५२ ॥ अनश्वसेन विधाना-  
मसंसर्गेषु धीमताम् । अनिश्रहेण चाक्षाणां जायते व्यसनं  
नृणाम् ॥ १५३ ॥ मौढ्येन विपदापत्रं मध्यस्थं सुहृदं तथा ।  
शक्त्या ततः समुद्धृत्य हितार्थं भर्तृयेत्सुधीः ॥ १५४ ॥  
अनर्थकं विप्रवासं गृह्यन्तः पौषैः सन्धिं परदारामिमर्गम् ।  
दैव्यं स्तैव्यं पेशुनं मयानं न सेवते यश्च सुखी सदैव  
॥ १५५ ॥ अनर्थमर्थतः पश्यन्नेव चैराप्यनर्थतः । इन्द्रियै-  
रजितैर्बालः सुदुःखं मन्यते सुखम् ॥ १५६ ॥ मधुल्याग-  
स्तनुत्यागो देशत्याग इति श्रिपु । आघन्तावायतलेक्षौ  
मयमः क्षणिकज्वरः ॥ १५७ ॥ अनवाप्यं च शोकेन शरीरं  
चोपतन्यते । अमित्राश्च प्रहृष्यन्ति मा स शोके मनः  
कुंघाः ॥ १५८ ॥ अनातुरोत्कण्ठितयोः प्रसिष्यता समा-  
गमेनापि रतिर्न मां प्रति । परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वरं शरीर-  
नाशोऽपि समानपणयोः ॥ १५९ ॥ प्रज्ञया मानसं दुःखं  
हृन्याच्छरीरमौषधैः । एतद्धि ज्ञानसामर्थ्यं न बालैः  
समतमियात् ॥ १६० ॥ अनात्मवाद्ययद्वेपी वर्धयन्नति-  
संपदः । प्राप्यापि महदैश्वर्यं सह तेन विपद्यते ॥ १६१ ॥  
अनादैव्यं नाददीत परिक्षीणोऽपि पार्थिवः । न चादैव्यं  
समृद्धोऽपि सुहृदमप्यर्थमुत्सृजेत् ॥ १६२ ॥ न च राज्ञौ  
सुखं शेते ससर्प इव वेश्मनि । यः कोपयति निर्दोषं  
सदोषोऽन्यन्तरं जनम् ॥ १६३ ॥ अनादैव्यस्य चादानादा-  
देव्यस्य च वर्जनात् । दीर्घल्यं ख्याप्यते राज्ञः स प्रत्येह  
च नश्यति ॥ १६४ ॥ अनाघन्ता सा तृष्णा अन्तर्देह-  
गता नृणाम् । विनाशयति भूतानि अयोनिज इवानिलः  
॥ १६५ ॥ न च शत्रुस्वज्ञेयो दुर्बलोऽपि बलीयसा ।  
अलोऽपि हि दहत्यग्निर्विपमल्यं हिनस्ति च ॥ १६६ ॥ अना-  
भायमला वेदा ब्राह्मणसाध्वतं मलम् । मलं शृष्वित्या  
बाल्हीकाः पुरुषसान्द्रतं मलम् ॥ १६७ ॥ अनारम्भा भव-  
न्त्यर्थाः केचिन्नित्यं तयागताः । कृतः पुरुषकारो हि भवेत्तेषु  
निरर्थकः ॥ १६८ ॥ द्वेषादिवैकृतवतः प्रतिभासतेऽन्यो  
मिष्यैव चित्रमधिको विशदाम्नोऽपि । चन्द्रादि पश्यति  
पुरो दिगुणं प्रकृत्वा तेजोमयं तिमिरदोषहृतं हि चक्षुः  
॥ १६९ ॥ अनार्थवृत्तमप्राज्ञमस्यकमपार्मिकम् । अनर्थाः  
क्षिप्रमायान्ति वाग्दुष्टं क्रोधन तथा ॥ १७० ॥ अनाहतनव-

द्वारपञ्चरे विद्वानिलः । यत्तिष्ठति तदाश्रयं नियोगे तस्य  
का कथा ॥ १७१ ॥ परोक्तमात्रं यत्तत्त्वं मन्यते बुद्धि-  
वर्जितः । हसनीयः परेषां स शात्कारुडो जयि यथा ॥ १७२ ॥  
अनित्ये प्रियसंवासे संसारे चक्रमृदती । पथि संगतमेवैत-  
द्भ्रता माता पिता सखा ॥ १७३ ॥ अनिर्वाच्यमनिर्मिष्टमप-  
रिच्छिन्नमव्ययम् । प्रज्ञेयं सुजनमेव दुःखमूलनिवृत्तनम्  
॥ १७४ ॥ अकृत्रय बुद्धिमतो दूरलोऽस्मीति नाशयेत् ।  
दीर्घा बुद्धिमतो बाहू धाम्नां हिंसति हिंसितः ॥ १७५ ॥  
अनिर्वेदः श्रियो मूलं लाभस्य च शुभस्य च । महान्मवश्य-  
निर्विण्णः सुखं चानन्तमश्रुते ॥ १७६ ॥ अनिश्चितप्राप्यसाय-  
मीरुभिः पदे पदे दोषस्तानुदर्शयिभिः । फलेर्विस्वादादुपागता  
भिरः प्रयान्ति लोके परिहास्यस्तुताम् ॥ १७७ ॥ मित्रं  
परित्यजति मुञ्चति बन्धुवर्गं शीघ्रं विहाय जननीमपि जन्म-  
भूमिम् । संसृज्य गच्छति विदेशमनिष्टलोकं वित्ताकुली-  
कृतमतिः पुरुषोऽविलम्ब्य ॥ १७८ ॥ अनिष्टसंप्रयोगाश्च  
विप्रयोगाप्रियस्य च । मनुष्या मानसैर्दुःखैर्दहन्ते  
सत्यप्रदयः ॥ १७९ ॥ अनीर्घुर्युगदारश्च संविभागी प्रिय-  
यदः । सत्यो मनुष्याक् स्त्रीणां न चासां वरागो भवेत्  
॥ १८० ॥ न पिता नालजो नात्मा न माता न सर्वो-  
जनः । इह प्रेत्य च नारीणां पतिरेको गतिः सदा ॥ १८१ ॥  
अनुबन्धं च संग्रह्य विषाकं चैव कर्मणाम् । उत्थानमा-  
त्मनश्चैव धीरः कुर्वीत या न वा ॥ १८२ ॥ अनुबन्धावुपेक्षेत  
सानुबन्धेषु कर्मसु । संप्रवर्ष्य च कुर्वीत न वेगेन समाचरेत्  
॥ १८३ ॥ सत्यश्चात्र प्रवादोऽयं लौकिकः प्रतिमाति माम् ।  
पितृन्समुजायन्ते नरा मातरमहताः ॥ १८४ ॥ अनुपाति  
न भर्तारं यदि देवात्कथंचन । तथापि शीलं संरक्ष्य शील-  
ब्रह्मासत्तत्त्वयः ॥ १८५ ॥ अनेकचित्तमन्त्रत्यु द्वेष्यो भवति  
मन्त्रिणाम् । अनवस्थितचित्तत्वात्कार्ये तैः स उपेक्ष्यते  
॥ १८६ ॥ मूढ जहीहि धनमममृष्यां क्रुह तनुबुद्धिमनःसु  
वितृष्याम् । यत्नमसे निजकर्मोपात्तं विसे तेन विनोदय  
चित्तम् ॥ १८७ ॥ अन्तर्दुःखः सदायुक्तः सर्वानर्थकरः क्रिड ।  
शकुनिः शकटारश्च दृष्टान्तावप्य भूयते ॥ १८८ ॥ अन्तर्ये  
सततं सुष्ठुत्यगणितान्तानेव प्रायोधैरपानानपतितोऽसंग-  
बलयैरालिङ्ग्य गृह्णतसौ । व्यक्तं मौक्तिकव्रता जलकणा-  
न्संप्रापयत्यम्बुधिः प्रायोऽन्येन कृतादतो लघुरपि प्राप्नोऽन्यते  
स्वामिभिः ॥ १८९ ॥ मूर्खा यत्र न पूज्यन्ते धाम्ने यत्र मुसं-  
चितम् । दंपत्योः कलहो नास्ति तत्र श्रीः प्रययागता ॥ १९० ॥  
अन्त्येषु रेभिरे धीय न ते मध्येषु रेभिरे । अन्त्यप्राप्तं दुःखं  
प्राहुर्दुःखमन्तरमन्त्ययोः ॥ १९१ ॥ श्रुदेयादितदिदन्त-

पक्षस्य नित्यम् । ततः सहायास्तपह्नांसर्वोश्च तदनन्तरम् ॥ १९२ ॥ अन्योच्छिष्टेषु पात्रेषु सुत्तैवेतुषु महीमुख । कक्षात्र लज्जामवहन् शौचे चिन्ता न वा दधु ॥ १९३ ॥ अन्यो घन प्रेतगतस्य भुङ्क्ते वयासि चाग्निश्च शरीरधातुर । द्वाभ्यामयं गच्छत्यमुं पुण्येन पापेन च वेष्टनमान ॥ १९४ ॥ चलसमाया दुःसेध्या दुर्गोषा भावतस्तथा । प्राञ्जस्य पुरुषस्येह यथा वाचस्तथा श्रिय ॥ १९५ ॥ अन्योऽन्य समुपस्तम्भादन्योन्यापाश्रयेण च । ज्ञातयः सप्रवर्धन्ते सरसीरोवलाभ्युत ॥ १९६ ॥ अन्यो हि नाश्नाति कृतं हि कर्म मनुष्यलोके मनुजस्य कश्चित् । यत्तेन किञ्चिदि कृतं हि कर्म तदक्षुते नास्ति कृतस्य नाश ॥ १९७ ॥ उद्योगेन विना नैव कार्यं किमपि सिध्यति । नहि सुप्तस्य सिंहस्य भविष्यति मुखे मृगा ॥ १९८ ॥ अपकारिणि विधम्भ य करोति नराधम । अनाथो दुर्बलो यद्वन्न चिरं स तु जीयति ॥ १९९ ॥ लोभादेव नरा मृदा घनविद्याभिता अपि । अङ्गुरेषु नियोज्यन्ते भ्रान्त्यन्ते दुर्गमेधपि ॥ २०० ॥ अन्यो हि नाश्नाति कृतं हि कर्म मनुष्यलोके मनुजस्य कश्चित् । यत्तेन किञ्चिदि कृतं हि कर्म तदक्षुते नास्ति कृतस्य नाश ॥ २०१ ॥ अपहृत्य तमस्तीक्ष्णं यथा मात्स्यदेव रवि । तथापहृत्य पापानि भाति गङ्गाजलमुत ॥ २०२ ॥ अत्र प्रवाहो गङ्गाश्च वा समुद्र प्राप्य तद्रस । भवत्यपेयस्तद्विद्वान्नाश्रयेदशुभात्मकम् ॥ २०३ ॥ सुखमेव हि दुःखान्तं कदाचिदुत्तुखत सुखम् । तस्मादेतद्वृथं जह्याद्य इच्छेच्छाश्रित सुखम् ॥ २०४ ॥ अपि मन्दत्वमापन्नो नष्टो धाऽमीदृशनात् । प्रायेण प्राणिना भूयो दुःखवेगोऽधिको भवेत् ॥ २०५ ॥ अपि मार्दवमावेन गात्रं सलीयं बुद्धिमान् । अरिर्नाशयते नित्यं यथा वल्ली महाद्रुमम् ॥ २०६ ॥ सुखार्थी नागारप्रतिभयशमाप्स्युत सुखं जहौ शेषस्त स्वीकृततनु निवेद्यासुररिपुम् । यतस्तेनामुष्मिन्नविगतवता क्रेशशहता धर्मावाधि न्यस्त निरवधि धयमारवहनम् ॥ २०७ ॥ अपुनस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव कथंचन । तस्मात्पुनसुखं दृष्ट्वा पश्चाद्वयति तापस ॥ २०८ ॥ अपूर्णिना न कर्तव्यं कर्म लोके विगर्हितम् । कृतपूर्णे तु त्यजतो महान्धर्म इति युति ॥ २०९ ॥ सुखं दुःखानि भूतानाम जरो जरयत्यसौ । आदित्यो हस्तमभ्येति पुन पुनरुदेति च ॥ २१० ॥ अप्सु मत्तात्पत्यतो नाशश्च परिजलत । सर्वतः सामादमादशमस्य इव कायनम् ॥ २११ ॥ अप साशोभविघ्नान् देवाशहरणं च यत् । बाल्यापोऽग्रती कारस्तद्वैषम्यस्य कारणम् ॥ २१२ ॥ सुखं दुःखे समे साता जन्ता क्रूरहेतुके । शूर्पि स्थितावां वेगानां भवेता

स्रेहच्छेदने ॥ २१३ ॥ अप्रियैरपि निधिष्ये किं स्वात्केशा सहिष्णुमि । ये तदुन्मूलने शक्ता जिगीषा तेषु शोभते ॥ २१४ ॥ अमयस्य हि यो दाता तस्यैव सुमहत्फलम् । नहि प्राणसमं दानं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ २१५ ॥ सुखं दुःखे हि पुरुष पर्यायेणोपसेवते । न हानन्तं सुखं कश्चित्प्रामेति पुरुषार्थम् ॥ २१६ ॥ अभिलषेवैलौ गम्भीरायमुद्राशिवानपि । असावञ्जनसकाशस्त्व तु चामीकरवुति ॥ २१७ ॥ अभि प्रायं यो विदित्वा तु भर्तुं सर्वाणि कार्याणि करोत्यतन्द्री । वक्ता हितानामनुक्तं आर्यं शक्तिश्च आत्मेव हि सोऽनु कम्प्य ॥ २१८ ॥ सुखं दुःखान्तमालस्य दास्य दुःखं सुखोदयम् । श्रुति श्रीर्हीर्षुति कीर्तिर्दक्षे वसति नालसे ॥ २१९ ॥ वाक्यं तु यो नादित्यतेऽनुशिष्ट प्रत्याह यथापि नियुज्यमान । प्रज्ञाभिमानौ प्रतिकूलवादी त्वाभ्य स तादृक् त्वरयैव भृत्य ॥ २२० ॥ अभिमानवता ब्रह्मन्मुक्तां मुक्तविवेकिनाम् । मुज्यतेऽवश्यमोज्यानां दुःखानामपराशरम् ॥ २२१ ॥ सुखमापतित सेवेदुःखमापतित वहेत् । कालं प्राप्तमुपासीत सखानामिव कर्मक ॥ २२२ ॥ अभिमान श्रियं हन्ति पुरुषस्याल्पमेधस । गर्भेण दुष्यते कया गृह्णते न च द्विज ॥ २२३ ॥ अभियुक्तं बलनता दुर्बलं हीनसा धनम् । हृतस्य कासिन चौरमाविशन्ति प्रजागरा ॥ २२४ ॥ सुकर सर्वथा मैत्रं दुष्कर प्रतिपालनम् । अनित्यत्वादि चिन्तानां प्रीतिरल्पेन मिथते ॥ २२५ ॥ अभिभोक्ता बलीयस्त्वादलन्धा न निवर्तते । उपहारादृते तस्मात्सधिन्यो न विद्यते ॥ २२६ ॥ अभिलष्य स्थिरं पुण्यं खयात सिद्धिर्वि वितम् । सेवेत सिद्धिमपिच्छन् स्थाप्य विष्यमिवेशम् ॥ २२७ ॥ यथा शरीरमेवेद जलमुदुदसनिमम् । प्रवाल दीपचपलास्तथा कस्य कृते श्रिय ॥ २२८ ॥ यथा हि पुत्रं कुर्वाच्छरीरे यत्नमुत्तमम् । वसनाचैरुपयैस्तु तथा राज्ये नराधिप ॥ २२९ ॥ अमित्रं नैव मुञ्चेत यदन्तं कारणं न्यपि । दुःखं तत्र न वर्तव्यं हन्या पूर्वापकारिणम् ॥ २३० ॥ अमित्रादुन्नतिं प्राप्य नोन्नतोऽस्मीति विश्वेदे । तस्मात्प्राप्नोन्नतिं नश्येत् प्रावार इव कीटक ॥ २३१ ॥ यथा हि मरतो वर्णैर्गणैर्यत्नात्मनस्तनुम् । नाभारूपी कुर्वाणस्तथात्मा कर्मजास्तन् ॥ २३२ ॥ अमित्रो न विनोक्तव्यं वृषगो बह्वपि भुवन । वृषा न तस्मिन्कर्तव्या हन्यादेवापकारिणम् ॥ २३३ ॥ अमित्रो मित्रतां दाति मित्रं चापि प्रदुष्यति । सामर्थ्ययोगात्कार्याणामनित्या वै सदागति ॥ २३४ ॥ बुद्धिः प्रभावस्तेजश्च सत्सुमाननै च । व्यग्रथायश्च यस्य स्वात्तश्च श्रुतिमयः कुतः ॥ २३५ ॥ अमृतं नैव मृत्युश्च द्वयं देहे प्रतिष्ठितम् । मृदुपपत्ते

मोहास्तत्वेनापघतेऽमृतम् ॥ २३६ ॥ बुद्धिमन्त कृतपत्रं  
शुश्रूषमनस्यकम् । दान्तं नितेन्द्रियं चापि शाको न  
स्पृशते नरम् ॥ २३७ ॥ बुद्धिमतं च मूढं च शूरं मीढं  
जडं कविम् । दुर्बलं बलवन्तं च मागिनं भवतु मुन्यम्  
॥ २३८ ॥ बुद्धिरूपगुणायुष्मत्सुनाम्निषाविशारदान् ।  
प्राशुवन्ति नरा सर्वे मुकृते पूजयन्ति ॥ २३९ ॥  
बुद्धिप्रेष्ठानि कर्माणि बाहुमथ्यानि भारत । तानि जह्वा  
जघन्यानि मारप्रत्यवराणि च ॥ २४० ॥ दिशो वास पात्र  
करकुहरेभ्यो प्रणयिन समाधान निद्रा शयनभयनी  
मूलमग्नानम् । कदैतत्सपूर्णं मम हृदयवृत्तेरभित भविष्य  
त्ययुगं परमपरितोषोपचितये ॥ २४१ ॥ तप सीमा  
मुक्तिं सकलगुणसीमा वितरणं कर्मासीमा काव्यं जनन  
सुखसीमा सुखदना । मिय सीमा मृत्युं मुकृतमुलसीमा  
श्रितभूतिः क्षुपासीमानान्तं श्रुतिमुखरसीमा हरिकृपा  
॥ २४२ ॥ यदा निगाकाको वै लक्ष्यते दैवनिर्मित । तदा  
यै विपरीतेषु मन प्रकुरुते नर ॥ २४३ ॥ व्याघ्राधयापि  
विकलापि सकण्टकापि वक्रापि पङ्क्तिभयापि दुःखसदापि ।  
गन्धेन बन्धुरसि केतकि सर्वजतोरेको गुण स्रुत निहन्ति  
समस्तदोषान् ॥ २४४ ॥ प्रेयास्तोऽहं त्वमपि च मम प्रेयसीति  
प्रवादस्त्वं मे प्राणा अहमपि तन्मासीति हन्त प्रलाप ।  
एव मे ते स्वामहमपि च यत्तच्च नो साधु राधे व्याहारे न  
नहि समुचितो शुष्मदलप्रयोग ॥ २४५ ॥ उत्पत्ता एव  
पूष्यन्ते जना कार्याधिनिर्णरे । शत्रुसललित को नु धन्यते  
मानवं पुन ॥ २४६ ॥ उत्पत्ततोऽन्तरीक्षं वै गच्छतोऽपि  
महातलम् । घावत धृष्टिर्न सन्नो नादत्तमुपतिष्ठते ॥ २४७ ॥  
उत्पन्नमापदं यस्तु समाघते स बुद्धिमान् । वणिजो भार्यया  
जार प्रत्यक्षे निहृतो यथा ॥ २४८ ॥ उपशमकलाद्विधा  
बीजाश्लान्तरमिच्छता भवति विक्रान्तो यत्पारम्भस्तदन  
किमद्भुतम् । नियतविषया ह्येते भावा न याति विपर्यय  
जनयति यत शालेर्बाज न जातु यवाङ्कुरम् ॥ २४९ ॥  
एकं खादु न सुखीत एकश्चार्थान्न चिन्तयेत् । एको न  
गच्छेदध्वानं नैकं सुषेपु जागृयात् ॥ २५० ॥ एकाकी  
गृहसत्यक पाणिप्राप्तो दिगम्बर । सोऽपि सप्ताश्वते लोके  
वृष्णाया पश्य कौतुकम् ॥ २५१ ॥ एकाकी नि स्पृह  
शान्त पाणिप्राप्तो दिगम्बर । कदा शंभो भविष्यामि  
कर्मनिर्मूलनक्षम ॥ २५२ ॥ द्वाविमौ न विराजेते विपरीतेन  
कर्मणा । गृहस्थश्च निरारम्भ कार्यवाशैव भियुक्त ॥ २५३ ॥  
आहारयति न सख्यो विनिद्रो न प्रबुध्यते । वक्ति न  
लेच्छया किंचित्सेवकं किं तु जीवति ॥ २५४ ॥ आयस  
तुर्भमाणेन व्ययकर्म प्रनर्तयन् । अन्त्यतैलदीप्तोऽपि चिर

मद्राणि पश्यति ॥ २५५ ॥ आयत्या शुद्धोपशमदात्ते  
क्षिप्रनिश्चय । अतीते कार्यक्षेत्रे शत्रुनिर्माणिभ्युदते  
॥ २५६ ॥ आयत्या च तदात्रे च यत्नाद्वान्दपेक्षन्म् ।  
तदेव तस्य धूर्तानेन लोकद्विष्टमाचरेत् ॥ २५७ ॥ एतन्नाम  
पठलोके यद्वाच्योरेकचित्तना । अन्यचित्तकृतं कामं शत्रोरपि  
समम् ॥ २५८ ॥ एतस्माद्विरेन्द्रियायंगहनादायासकादाश्रय  
श्रेयोमार्गमसौषधं सशमनव्यापारदर्शं क्षणात् । आत्मीमाव  
मुपहि सत्यत्र विजा कटोळोलोला गतिं मा भूयो मज्ज  
महुरा भवति चेत् प्रसीदामि ॥ २५९ ॥ पर्ये हि कार्ये  
सतत महद्भि कृच्छ्रेऽपि केशेऽप्यतिसकटेऽपि । कृच्छ्राण्य  
कृच्छ्रेण समुत्तपन्ति धैर्योच्छिता ये प्रतिशक्तिदक्षा ॥ २६० ॥  
देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनोऽर्याधिपिनोऽपि च । आगेक्यन्ति  
याजस्तादसि नासीति न कश्चित् ॥ २६१ ॥ एते सगुरुपा  
परार्थघटका स्वार्थं परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुपम  
यूत स्वार्थविरोधेन ये । तेऽपि मातृपराक्षका परहित  
स्वार्थाय विघ्नन्ति ये ये तु प्रसन्ति निरर्थकं परहितं ते कै न  
जानीमहे ॥ २६२ ॥ देवसांस्तुसुचक्ष नास्ति नियम  
कोऽप्यानुकूल्यं प्रति व्यञ्जन् य प्रियमुक्तं घटयते जन्तो  
क्षणादप्रियम् । क्षिप्रं दीर्घेनिदापरासरवितस्ततापनिर्वाणगा  
प्रादुर्भूत्य वनस्पते प्रजुलते विपुलसिगं च य ॥ २६३ ॥  
देवी धीर्नकात्मना दशमुखस्वासीद्गृहे रजसो नीता चैव  
रसातल भाग्यती वदन्या दातारै । गन्धर्वस मदालसा  
च तनया पातालकेतुच्छाईलेन्द्रोऽपजहार हन्त विषया  
वामा विधेष्टुचय ॥ २६४ ॥ किमशक्यं बुद्धिना किमसाध्यं  
निश्चयं दृढ दधताम् । किमशक्यं प्रियवचसा किमलम्बनिद्रो  
धमस्थानम् ॥ २६५ ॥ गन्वाप्यसौ भुवनविदिता केतकी  
स्वणवर्णा पद्मप्राप्त्या चपलमधुर पुण्यमये परात । अन्धी  
भूत कुसुमरजसा कण्टकेल्लेनपक्ष स्यात् गातु ह्ययमपि  
सखे नैन शक्तो द्विरेक ॥ २६६ ॥ गवार्थे श्राकगार्थे च  
स्वाम्यर्थे बीकृतोऽयं वा । स्वानार्थे यत्स्वनेद्यानालस  
लोका सनातना ॥ २६७ ॥ गात्रो गन्धेन पश्यति वेदेनैव  
द्विजातय । चारि पश्यन्ति रात्रानश्नुम्यानिनितरे जना  
॥ २६८ ॥ त्यागो गुणो गुणशतताम्यधिको मतो मे विद्यापि  
भूयति त यदि किं ब्रवीमि । शौर्यं च नाम यदि तन  
नगोऽस्तु तस्यै तच्च त्रय न च यदीर्यति चिन्तेतत्  
॥ २६९ ॥ त्याज्यं सुख विषयसगननम् पुसा दुःखोपद-  
ष्टमिति सुखं विचारणेन । त्रौहीक्षिहासति सितोचन  
तण्डुलाव्यान्को नाम मोक्षप्रकोपहितान्हितार्थी ॥ २७० ॥  
दुगे विकृतं परिखा समुद्रो रक्षाति योधा घनदाच वितन् ।  
शास्त्रं च यत्सोशनसा प्रणीतं स रावणो दैवपराद्विपन्न

॥२७१॥ कर्मानुमेया सर्जन परोक्षगुणवृत्तय । तस्यात्परोक्ष  
वृत्तानां कलैः कर्म विभावयेत् ॥२७२॥ किं गजेन प्रभिन्नेन  
राजकर्मण्यकुरीत । स्थूत्रोऽपि यदि वाऽस्थूत्र श्रेयान्कृत्यकर  
पुमान् ॥२७३॥ किं च दनैः सर्कारैस्तुहिनैः शीतलैश्च किम् ।  
सर्वे ते मित्रगानस्य कला नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २७४ ॥  
नोपभोक्तु न च त्यक्तु शक्नोति विषयाञ्जरी । अस्मि निर्द  
शन श्वेव जिह्वया लेदि केनलम् ॥ २७५ ॥ नो सत्येन  
मृगाङ्क एष यदनीभूतो न चेदीयद्वन्द्व लोचनतां गत  
न कनकैरप्यङ्गयति कृता । किं श्वेव कविभिः प्रसारितमना  
स्तन विज्ञानमपि त्यक्त्वासास्मियम् वपुस्सुगृह्णा मन्दो जन  
सेनते ॥ २७६ ॥ दायदा व्ययभीरुतापरिहृतारब्धेर्मधस्तु  
कृता भृत्या प्रत्युपकारकातरमते कुरुर्न केऽपि प्रियम् ।  
राशीभूतधनस्य जीवितहृत् शश्वतरेभिजा भूयर्तु क्रियते  
द्विषेव रमसाहोमेन किं नाप्रियम् ॥ २७७ ॥ दोकिलोऽह  
मवान्काक समान कालिमावयो । अन्तर कथयिष्यन्ति  
काकलीकोविदा पुन ॥२७८॥ क स दशरथ स्वर्गे भूमा  
महेद्रसुहृदत क स जलनिषेधेला बद्धा नृप सगरस्तथा ।  
क स करतलाजातो वैष्णव क सूर्यतनुर्मनुर्नुत बलमता  
कालेनैते प्रमथ्य निमीलिता ॥ २७९ ॥ आदीर्घेण चलेन  
यकगतिना तेजस्विना मोगिना नीलाब्जघुतिनाहिना वरमह  
दृश्येन सच्चक्षुषा । देष्ट सति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण  
धर्माधिना मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे वैद्यो न चाप्यौष  
धम् ॥ २८० ॥ आदौ चित्ते तत काये सता सज्जगते  
जता । असता च पुन काये नैव चित्ते कदाचन ॥२८१॥  
अत्युक्तिं रहसि गत विचित्रमलेन भाषमाण च । उचित  
प्रणयमपि नृप सहसार्था नोपसर्पन्ति ॥ २८२ ॥ दुर्जन  
संगतिरनर्थपरप्राया हेतु सतामधिगत वचनीयमत्र ।  
लङ्घ्ये हृति दाशग्ये वल्लभ प्राप्नोति वन्धमय दक्षिण  
सिन्धुराज ॥२८३॥ जगैः कथोपमीयते प्रमदा मन्दतुद्धिभिः ।  
शृगीदृशा जलाकानां विचारान्महदन्तरम् ॥ २८४ ॥  
जलौका केनल रक्तमाददानां तग्लिनाम् । प्रमदा सर्वमा  
दत्ते चित्तं चित्तं मल सुखम् ॥ २८५ ॥ कुल वृत्तं च शौर्यं  
च सर्वमतस्तत्र गण्यते । दुष्टेऽप्यकुलीनेऽपि जनो दातरि  
रज्यते ॥ २८६ ॥ दाता लघुरपि सेच्यो भवति न कृष्णो  
महागमि सधृष्ट्या । कृपोऽत सादुजल प्रीत्यै लोकस्य न  
समुद्र ॥ २८७ ॥ नि आशोद्रीर्णदुतमुष्मन्पूरीकृताननैः ।  
वस्त्राशीषे सन्न पुन्यान्नावेव दुर्जने ॥ २८८ ॥ किं रुद्र  
प्रियया पयाचिदथ वा सरया ममोद्वेजित किं वा नारण  
नौरय किमपि यन्नापागतो बहज । इत्यालोच्य शृगीदृशा  
करतले विनस्य यन्नाम्नुन दीर्घे नि शसित विर च रुदित

क्षिप्ताश्च पुष्पसज ॥ २८९ ॥ कालिदासकविता न न वयो  
माहिप दधि सशर्कर पय । ऐणमासमबला च कोमल  
समवन्तु मम जन्मजन्मनि ॥ २९० ॥ उपायो न ज्यो  
यादग्निपोस्तादृश हेतिभिः । उपायज्ञोऽस्यकापोऽपि न शूरैः  
परिभूयते ॥ २९१ ॥ आगत विग्रह विद्वानुपायैः प्रथम  
नयेत् । विजयस्य क्षान्तिवत्याद्रमसेन न सपतेत् ॥ २९२ ॥  
नैतद्विचित्र मनुजार्जमायिन परावराणां परमस्य वेषतः ॥  
अधोऽपि यत्सर्शनधौतपातक प्रापात्मसाम्यं त्वसता  
सुदुर्लभम् ॥ २९३ ॥ ये बालभावात् पठन्ति विद्या ये  
यौवनस्था ह्यधमात्मद्वारा ॥ ते शोचनीया इह जीव  
लोके मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ २९४ ॥ दमेन हानं न  
पुनन्ति वेदा यद्यप्यधीता सह वद्विरत्रैः ॥ सास्य च  
योगश्च कुल च जन्म तीर्थाभिषेकश्च निरर्थकानि ॥ २९५ ॥  
कालो देव कर्म जीव स्वमवो द्रव्य क्षेत्र प्राण आत्मा  
विकार । तत्सङ्घातो बीजरोहमनाहस्तवन्मायैषा तन्निषेध  
प्रपये ॥ २९६ ॥ शनोरपत्यानि प्रियवदानि नोपेक्षितव्यानि  
दुर्धर्मनुष्यैः ॥ तायेव कालेषु विपराणि विषस्य पात्राण्यपि  
दारुणानि ॥ २९७ ॥ क्रतेन जीवेदन्तेन जीमिवेतेन  
जीवेत्यमितेन जीवेत् ॥ सत्यान्ताग्यामययापि जीवेत्  
श्रुतिमेका परियर्जयेत् ॥ २९८ ॥ अक्रोधन क्रोधनेभ्यो  
विशिष्टस्तथा तित्तिहुरतित्तिहोर्विशिष्ट ॥ अमानुष्यो  
मानुषश्च प्रधानो विद्वान्स्त्वेषाविदुषः प्रधान ॥ २९९ ॥  
नास्तीदृश सवनन त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ यया मेत्री  
च लोकेषु दानं च मधुरा च याक् ॥ ३०० ॥ न  
तथा तप्यते विद्वद् पुमा बाणैः सुमर्मणैः ॥ यथा हुदन्ति  
मर्मस्था क्षसता परेष्वप्य ॥ ३०१ ॥ दूरस्थमुक्ता  
शृदुमन्दवाक्या जितेन्द्रिया सत्यपराक्रमाश्च ॥ प्रागेन  
पश्चाद्विपरीतरूपा ये ते तु श्रुत्या न हिता भवन्ति ॥ ३०२ ॥  
यस्यात्मबुद्धिः कुण्डले निधातुके स्वधी क्लृप्तविदु  
भोग इज्यधी ॥ यतीर्यबुद्धिः सलिले न कर्हिचिजनेव  
भिज्ञेऽपि स एव गोचर ॥ ३०३ ॥ क बोधये मनुजोऽर्थ  
लभेत् निपातयन्नदृष्टदृश हि गते ॥ एव नराणां विषयगृहा  
च निपातयन्निरये स्वन्मरूपे ॥ ३०४ ॥ कृत्य विमशाल  
खलस्य जीवनं न वा अमीषां च सता विहिंसनम् ॥ द्वय  
वय स्वादिति सविचित्त्य तज्ज्ञात्याऽविशुद्धमरोपगृह्यारि  
॥ ३०५ ॥ लोक स्वयं क्षेयसि मष्टदृष्टिर्ज्यासमीहेत  
निकाशमया । अन्योऽन्यैर सुतलेष्टहेतोरनतदु सं न च  
वेदं गृह् ॥ ३०६ ॥ सत्या क्षिता किं वशिरो प्रपातैर्बाही  
स्वसिद्धे सुपरह्णैः किम् ॥ सत्यश्रुतौ किं पुरुषाऽऽन्याया



दिग्गल्कलादौ सति किं दुर्कलैः ॥ ३०७ ॥ भूतगन्ध-  
माणोऽपि धीरे देववशानुगः । तद्विद्वान् चलेन्मार्गादन्व-  
गिहं क्षितेर्वतम् ॥ ३०८ ॥ प्राणवृत्त्यैव संतुष्येन्मुनिर्नवेन्द्रिय-  
प्रियैः । ज्ञानं यथा न भवेत्तत्र नावकीर्त्येत् वाच्यम् ॥ ३०९ ॥  
गुणैर्गुणानुपादेते यथाकालं विमुञ्चति ॥ न तेषु युज्यते देही  
गोभिर्गा इव गोपतिः ॥ ३१० ॥ महीयसां पादरजोऽभिषेकं  
निष्किञ्चनानां न घृणीत यावत् ॥ ३११ ॥ नवनीतोत्तरा वाणी  
करुणाकोमलं मनः । धर्मेर्वाजप्रसूतानामेतत्पल्लवक्षलक्षणम्  
॥ ३१२ ॥ कोकिलानां स्वरौ रूपं नारीरूपं पतिव्रता ।  
विद्या रूपं कुरुपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३१३ ॥  
किं जीवितेन धनमानविधर्जितेन मित्रेण किं मरति मीति-  
संशङ्कितेन । सिंहवत् चरत गच्छत मा विपादं काकोऽपि  
जीवति चिरं च बलिं च भुङ्क्ते ॥ ३१४ ॥ तन्मंगलं यत्र  
मनः प्रसन्नं तज्जीवनं यत्र परस्व सेवा । तद्दर्जितं यत्स्व-  
जनेन मुक्तं तद्दर्जितं यत्स्वमरं रिपूनाम् ॥ ३१५ ॥ वेदादि-  
शास्त्रमखिलं प्रपठन्तु लोकाः कुर्वन्तु नाम सततं क्षितिपाठ-  
सेवाम् । उग्रं ततः प्रतिदिनं प्रतिषाधयन्तु न श्रीस्तथापि च  
भजत्यतिमान्यहीनम् ॥ ३१६ ॥ त्यन्त्यालसान्दैवपरान्मनु-  
ष्यान् उरयानमुक्तान्पुरुषादि लक्ष्मीः । अन्विष्य यत्नाद्गुण्या-  
नुपेन्द्र तस्मात्सदोत्थानयता हि मायम् ॥ ३१७ ॥ निलं  
छेदस्तृणानां धरगिविलिखनं पादयोश्चापमार्द्धिदन्तानाम-  
स्पर्शाच्च मलिनवसनता रूक्षता मूर्धनानाम् । द्वैसंध्ये चापि  
निद्रा विवसनशयनं आसहासातिरेकः खागे पीठे च वाद्यं  
हरति धनपतेः केन्द्रवस्त्राणि लक्ष्मीम् ॥ ३१८ ॥ कुचेलिनं  
दन्तमलोपधारिणं बह्माग्निं निधुत्वाक्यमापिणम् । स्योदये  
मलमयेऽपि नायिनं विमुञ्चति श्रीरिपु चरुपाणिनम् ॥ ३१९ ॥  
तद्दीर्घादधिकं यस्तु पुनरन्वत्स्वशक्तिनः । निष्पादयति तं  
प्राज्ञाः प्रवदन्ति नरोत्तमम् ॥ ३२० ॥ भिद्रादौ जनमप्यवह-  
रहितः स्वायत्तचक्षुः सदा दानादानविरक्तमार्गनिरतः कश्चि-  
त्प्रासी स्थितः । रम्याकीर्णविशीर्णजीर्णवसनैरास्वतकृपाघरो  
निर्मानो निरहङ्कृतिः शमसुधाभोगैरुद्विष्टः ॥ ३२१ ॥  
रोहते मायकैर्निर्द्धं यनं पशुना हतम् । याचा दुरुक्तं बीमत्सं  
न संरोहति वाक्शतम् ॥ ३२२ ॥ शय्या जेलशिला गृहं  
गिरिगुहा वस्त्रं तरुणां त्वचः सारंगाः सुहृदो ननु क्षितिरहं  
वृत्तिः कठैः कोमलैः । येन नैर्क्षरिणान्मु पानमुचितं रत्नै  
च विद्याङ्गना मन्ये ते परमेष्ठराः शिरसि यैर्वद्धो न  
येमाञ्छति ॥ ३२३ ॥ सामिनि गुणान्तरजे गुणरति श्रुत्ये-  
नुरतिनि कल्पे । मित्रे चानुपचर्ये निवेश दुःखं सुखी  
मरति ॥ ३२४ ॥ ताम्बूलं कटु त्रिक्तमित्यमधुरं क्षारं कषा-

यान्तिनं वातजे कृकनाशनं कुमिहरं दौर्गन्ध्यदोषाप्रहम् ।  
वक्रस्वामरणं मलाग्रहरणं क्षामाशिसंदीपनं ताम्बूल्यन सखे  
त्रयोदश गुणाः स्वर्गेऽप्यमी दुर्लभाः ॥ ३२५ ॥ यः पित्रा  
समुपात्तानि धनवीर्ययशसि वै । न्यूनतां नयति प्राज्ञस्तमाहुः  
पुरुषावमम् ॥ ३२६ ॥ भोगा मधुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चार्थं  
भरस्तत्कवेह कृते परिभ्रमय रे लोकाः कृतं चेद्वैतः ।  
आशाप्राशगतोपशान्तिविशदं चैतः समावीयता काम्यो-  
त्पत्तिवशे स्वधानानि यदि श्रद्धयमरुद्वचः ॥ ३२७ ॥ लज्जां  
गुणौघजननीं जननीमिव स्वामत्यन्तमुदहृदयामनुवर्तमानाः ।  
तेजस्विनः सुखमसूनुपि संत्वजन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः  
प्रतिज्ञाम् ॥ ३२८ ॥ श्रीप्रकृत्येषु कार्येषु नरो यदि विल-  
म्बते । तत्कृत्यं देवतास्तस्य कोपाद्विग्रह्यसंशयम् ॥ ३२९ ॥  
आत्ममाग्यशतद्रव्यः क्षीद्रव्येणानुकम्पितः । अर्घतः पुरुषो  
नारी या नारी साऽर्घ्यतः पुमान् ॥ ३३० ॥ दक्षता मद्रता  
दास्यं क्षान्तिः हेतुमहिष्युता । संतोषः शीलमुत्साहो मण्ड-  
यन्त्यनुजीविनम् ॥ ३३१ ॥ यदुपातं यदाः पित्रा धनं  
वीर्यमयापि वा । तत्र हारयते यस्तु स नरो मय्यमः  
स्युतः ॥ ३३२ ॥ प्रियमेवाभिधातव्यं नित्यं सत्यु द्विपत्यु  
च । शिखीव केकायधुरः प्रियवाहस्य न प्रियः ॥ ३३३ ॥  
राज्ञो विपद्गुणवियोगदुःखं देशच्युतिर्दुर्गममार्गखेदः ।  
आस्वाद्यतेऽज्ञाः कटु निष्कलयाः कलं मयैतच्चिरजीवितायाः  
॥ ३३४ ॥ वातव्यसनमश्रान्तं महोत्साहं महामतिम् ।  
प्रविशन्ति सदा लक्ष्म्यः सरित्सतिमिवापगाः ॥ ३३५ ॥  
त्यानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः ससुरपा गजाः । तत्रैव  
निघ्नं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ ३३६ ॥ के वा न  
सन्ति तामरसायतंसा हंसावलीवलयिनो जलमनिवेशाः ।  
किं चातकः फलमपेक्ष्य सब्रूपातां पीरंदरीमुपगतो नव-  
वारिधारात् ॥ ३३७ ॥ मानसुद्वहतः पुंसो वरमापत्यदे पदे ।  
मानहीनं सूरैः सार्धं विमानमपि संत्वजेत् ॥ ३३८ ॥  
पुनर्दाराः पुनर्वर्तिनं पुनः क्षेत्रं पुनः पुनः । पुनः शुमाश्रुमं  
कर्म शरीरं न पुनः पुनः ॥ ३३९ ॥ रथः शरीरं पुरुषस्य  
राजत्रासा नियन्तेन्द्रियाण्यस्य चात्माः । तैरप्रमत्तः कुशली  
सदृशैर्दानैः सुभे यानि रथीव धीरः ॥ ३४० ॥ विधाना  
रचिता रेखा ललाटेऽश्वरामलिका । न तां मार्जयितुं शक्तः  
स्वतुल्याप्यतिपण्डितः ॥ ३४१ ॥ सत्यं जना वच्मि न पक्ष-  
पातालोकेषु सर्वेषु च तथ्यमेतत् । नायन्मनोहारि नितम्बि-  
नीभ्यो दुःखस्य हेतुनं च कश्चिदन्वः ॥ ३४२ ॥ एकं भूमिपतिः  
करोति सचिनं राज्ये प्रधानं यदा तं मोहाच्छ्रयते मदः स  
च मदाद्वासेन निर्विद्यते । निर्भिण्णस्य पदं करोति हृदये  
तस्य स्वतन्त्रस्य स्वातन्त्र्यस्य ह्या ततः स नृपतेः प्राणेष्वभि-

दुःखति ॥ ३४३ ॥ सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वथा ।  
कामनोभौ चरो यस्य तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ३४४ ॥ पर-  
क्षिपति दोषेण वर्तमानः स्वयं तथा । यश्च क्रप्यत्यनीशान-  
स च मूढतमो नरः ॥ ३४५ ॥ धनानि जीवितं चैव परार्थे  
प्राज्ञ उद्वेजेत् । सन्निमित्तं चर त्वागो विनाशो नियते सति  
॥ ३४६ ॥ सनियच्छति यो वेगमुत्थितं क्रोधहर्षयोः । स श्रियो  
माजनं राजन् यथापस्तु न मुञ्चति ॥ ३४७ ॥ परिचरि-  
तव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नो सदुपदेशम् । यास्तेषां  
स्वरकयास्ता एव भयन्ति शास्त्राणि ॥ ३४८ ॥ श्रीमद्भल-  
त्प्रमति प्रागल्भ्यात्सप्रवर्धते । दास्यात् कुरुते मूलं सयमा-  
त्यतिष्ठति ॥ ३४९ ॥ पञ्चभिः सधृतः बायो यदि पञ्चत्व-  
मागतः । कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तान् का परिदेवना ॥ ३५० ॥  
धनहेतोर्त्य ईहेत तस्मान्नीहा गरीयसी । भूयान्दोषो हि  
वित्तस्य यश्च धर्मस्तदाश्रयः ॥ ३५१ ॥ याचाशौचं च मनसः  
शौचमिन्द्रियनिग्रहः । सर्वभूतदयाशौचमेतच्छौचं परार्थिनाम्  
॥ ३५२ ॥ ह्युप्यन्ति देवताः सर्वा गायन्ति ऋषयस्तथा ।  
नृत्यन्ति पितरः सर्वे हतिथौ गृहमागते ॥ ३५३ ॥ दुर्दुष्टं  
यद्बुद्धं वा सर्वपापरतं तथा । भर्तारं तारयत्येव भार्या  
धर्मेषु निष्ठिता ॥ ३५४ ॥ न भिक्षा दुष्प्राप्ता पथि भ्रम-  
महाराजचरिते कलैः सपूर्णा भूरपि मृगमुचर्मपि वसनम् ।  
सुखैर्गुं दुःखैर्वा सदशपरिपाकः खलु सदा त्रिनेत्र कस्त्यक्त्वा  
धनलवमदान्यं प्रणमति ॥ ३५५ ॥ यद्यपि भ्रातरः कुदा  
भार्या वा कारणान्तरे । स्वमावतस्ते प्रीयन्ते नेतरः प्रीयते  
जनः ॥ ३५६ ॥ ललाटदेशे रुधिरं सवेद्यञ्छूरस्य यस्य  
प्रविशेद्यं ब्रह्म । तत्सोमपात्रेण समं भवेद्यं सप्राप्तमयज्ञे विधिपत्य-  
विष्टम् ॥ ३५७ ॥ मीनं ज्ञानपरं कणी पवनमुद्गं मेपथ पर्णा-  
शने गतं तिष्ठति मृषिकोऽपि विपिने सिंहो बको ध्यानवान् ।  
शशङ्काम्यति धर्किनीः परिचरन्दैवः सदा देवतः किं तेषां  
फलमस्ति तेन तपसा तद्वावशुद्धिं कुरु ॥ ३५८ ॥ बाहुवीर्यं  
भलं राजो प्राह्मणो प्रह्मनिद्वली । रूपयोवनमायुर्वं स्त्रीणां यत्न-  
मनुत्तमम् ॥ ३५९ ॥ नश्यतो युज्यतो वापि तावद्भवति जीवि-  
तम् । यावद्दाताऽञ्जल्यर्पुं न यावन्मनसोऽपि सतम् ॥ ३६० ॥  
पतिर्माया सप्रविश्य गर्भो भूत्वेह जायते । जायायास्तद्धि  
जायात्वं यदस्मा जायते पुनः ॥ ३६१ ॥ दग्धं दग्धं त्यजति  
न पुनः कायनं कान्तिर्यगे छिद्यं छिद्यं त्यजति न पुनः  
स्वादुतामिसुदुग्धम् । घृष्टं घृष्टं त्यजति न पुनः श्रन्दनं चारु-  
गन्धं प्राणान्तेऽपि प्रष्टुं निश्चितिर्जायते नोत्तमानाम् ॥ ३६२ ॥  
नास्तीयसि निपन्नति पदमुन्नतचेतसः । येषां मुचनलमेऽपि  
निःसीमानो मनोरथाः ॥ ३६३ ॥ छादयिन्नारममाणं हि  
धनं हि शठमुदय । प्रहरन्ति न रन्नेषु सोऽन्यं

सुमहान्भवैत् ॥ ३६४ ॥ नात्यक्त्वा सुखमाप्नोति नात्यक्त्वा  
विन्दते परम् । नात्यक्त्वा चाभयः शेते त्यक्त्वा सर्वं सुखं  
भर ॥ ३६५ ॥ तर्प्यच्छेदो न भवति पुरुषस्तेह कल्पपात्र ।  
निवर्तते तदा तर्पः पापमन्तगतं यदा ॥ ३६६ ॥ दिवसे  
सनिधानेन पिशुनप्रेषणा प्रभोः । ईर्ष्यालुना स्त्रीरणीव  
रक्षितुं यदि पार्यते ॥ ३६७ ॥ कर्मणः फलमिदं चित्तं स्वयमश्नाति  
कारकः । प्रत्यक्षं दृश्यते लोके कृतसापकृतस्य च ॥ ३६८ ॥  
कं पृच्छामः सुपाः स्वर्गे निवसामो वयं सुवि । किं वा  
काव्यरसः स्वादुः किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ ३६९ ॥ उर्वी-  
पतेश्च स्फटिकास्मनश्च शीलोऽजिततस्त्रीहृदयस्य चान्तः । अस-  
निधानात्पततस्थितानामन्योन्यरागः कुरुते प्रवेशम् ॥ ३७० ॥  
आत्मोत्कर्षं न मार्गेत परेषां परिनिन्दया । सगुणैरेव  
मार्गेत विप्रकर्षं पृथग्जनात् ॥ ३७१ ॥ कृतिनोऽपि प्रतीक्षन्ते  
सहायं कार्यसिद्धये । चक्षुष्मानपि नालोकाद्विना वस्तु न  
पश्यति ॥ ३७२ ॥ किं देवकार्याणि मराधिपस्य कृत्वा विरोधं  
विषयस्थितानाम् । तदेवकार्यं जपयज्ञहोमा यस्माभुपाता न  
पतन्ति एष्टे ॥ ३७३ ॥ देयमार्तस्य शयनं स्मितप्रान्तस्य  
चासनम् । रुषितस्य च पानीयं क्षुधितस्य च भोजनम्  
॥ ३७४ ॥ राजव्रजजनुपाध्यायो देवी यच्छिष्येन्द्रहः । तत्र  
प्रजागरः कर्तुमसर्वज्ञैर्न शक्यते ॥ ३७५ ॥ किं ते धनैर्वाध्वै-  
र्वापि किं ते किं ते दौर्भाग्येण यो मरिष्यसि । आत्मानम-  
न्विच्छ गृहा शरिरे पितामहस्ते क गतः पिता च ॥ ३७६ ॥  
न व्याघ्रयो नापि यमः प्रांसं भ्रेयः प्रतीक्षते । यादवैव  
भवेत्कल्पस्तावच्छ्रेयः समाचरेत् ॥ ३७७ ॥ न ध्यायिन् विषं  
तापस्तथान्यद्वापि भूतले । दुःखाय स्वशरीरोत्थं मौक्त्यं  
मेतद्यदा नृणाम् ॥ ३७८ ॥ सुपाद्बहुतरं दुःखं जीविते  
नास्ति सशयः । जित्यस्य चेन्द्रियार्थेषु मोहान्मरणमपि यम्  
॥ ३७९ ॥ साधुद्रास्तिमयो नृपाश्च सदृशा एके हतान्मनस-  
स्वसादेव कणाव्धनस्य जहते जानन्ति ये दातृताम् ।  
सर्वस्मात्स्फुटमुत्पठिताद्वितरतो लेशान्निदान्येऽपि ये दुष्का-  
यस्यकुलस्य हन्त कल्यण्यन्तार्हितापायिताम् ॥ ३८० ॥  
सुखं च दुःखं च भयममौ च लामालमौ मरणं जीवितं च ।  
पर्यायसः सर्वमेते स्मृशन्ति तस्माद्दीरो न च हृष्येद्यं शोचेत्  
॥ ३८१ ॥ कृपिना रूपनाशाय अर्थनाशाय वाजिन ।  
शालमे गृहनाशाय सर्वनाशाय पावकः ॥ ३८२ ॥ पद्म-  
एवो बहुनां मूर्खाणां मध्ये निपतितो बुधः । पद्म-  
सद्व्यापानिव विद्रुतेतं भुवम् ॥ ३८३ ॥ निजाङ्गुल-  
शून्यस्य पथप्रयोजनान् । यो मोहाग्र निगृह्णाति  
तमापद्रुते नरम् ॥ ३८४ ॥ ज्ञानं सता मानमदादिनासर्वं  
केचाचिदेतन्मदमानकारणम् । स्यात्तं विभक्तं यमिन्

विमुक्तये कामातुराणामतिकामकारणम् ॥ ३८५ ॥ तद्भोजनं  
यद्विजमुक्तेशपं तरसाहृदं यत्क्रियते परस्मिन् । सा प्राज्ञता  
या न करोति पापं दम्भं विना यः क्रियते स धर्मः  
॥ ३८६ ॥ धर्मात्यैव नो राजा चिराय वुमुजे सुवम् ।  
अधर्माच्चैव नहुषः प्रतिपेदे रसातलम् ॥ ३८७ ॥ कः  
समावगमीराणां लक्षयेद्वहिरापदम् । बालापत्येन मृत्येन  
यदि सा न प्रकाश्यते ॥ ३८८ ॥ नास्ति धर्मसमो बन्धुर्नास्ति  
धर्मसमा क्रिया । नास्ति धर्मसमो देवः सत्यं सत्यं  
वदान्यहम् ॥ ३८९ ॥ नास्ति सत्यापरो धर्मो नानृतात्यातकं  
परम् । धृतिर्हि सत्यं धर्मश्च तस्यासत्यं न लोपयेत् ॥ ३९० ॥  
एष ते विद्वमच्छायां मरुमार्गं इवाधरः । कस्य नो तनुते  
तन्निव पिपासाकुलितं मनः ॥ ३९१ ॥ नावज्ञया प्रदातव्यं  
किंविद्वा केनचित्कचित् । अवज्ञया हि यद्वत्तं दातुस्तदोप-  
मायहेत् ॥ ३९२ ॥ एकीभूय स्फुटमिव किमप्याचरद्भिः  
प्रलीनैरभिर्भूतैः स्मर कति कृताः स्वान्तं ते विप्रलम्भाः ।  
तस्मादेषां त्यज परिचयं चिन्तय स्वयवस्थामा-  
भापस्ते किमु न विदितः पण्डितः खण्डितः स्वात् ॥ ३९३ ॥  
नाश्रमः कारणं धर्मे क्रियमाणो भवेद्भिः सः । अतो  
यदात्मनोऽप्यर्थं परेषां न तदाचरेत् ॥ ३९४ ॥ जलहतौ  
विशेषेण वैद्युताग्निरिव पुतिः । आपदि स्फुरति प्रज्ञा  
यस्य धीरः स एव हि ॥ ३९५ ॥ नामृतिकालेषु फलं  
ददन्ति शिल्पानि मग्नश्च तथोपधानि । तान्येव कालेन  
समाहितानि सिद्ध्यन्ति वर्धन्ति च भूतिकाले ॥ ३९६ ॥  
देशकालविहीनानि कर्माणि विपरीतवत् । क्रियमाणानि  
दुष्यन्ति हवीष्यप्रयतेष्विव ॥ ३९७ ॥ ऐश्वर्यमदपापिष्टा  
मदाः पानमदादयः । ऐश्वर्यमदमत्तो हि नापतिस्वा विबुध्यते  
॥ ३९८ ॥ कुलोद्भूतं सत्यमुदारचिन्तनं स्थिरं कृतज्ञं धृतिमन्त-  
मूर्जितम् । अतीव दातास्फुटवत्सलं सुदुष्यसाध्यं प्रवदन्ति  
विद्विषम् ॥ ३९९ ॥ ऐश्वर्यस्तद्वत्सर्ववर्धनं न कुर्याच्च कदा-  
चन । गते च गौरवं नास्ति आगते च धनक्षयः ॥ ४०० ॥  
कन्या वरयते रूपं माता वित्तं पिता श्रुतम् । बान्धवाः  
कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥ ४०१ ॥ नारमेतान्य-  
सामर्थ्यात्पुरुषः कार्यमात्मनः । मत्तिसाम्यं द्वयोर्नास्ति कार्येषु  
श्रुतनन्दन ॥ ४०२ ॥ एष समाधो नारीणामनुभूय पुरा  
सुखम् । अल्पामप्यापदं प्राप्य दुष्यन्ति प्रजहत्यपि ॥ ४०३ ॥  
धनेन वाससा प्रेम्णा श्रद्धयाभूतमापाणैः । सततं तोषये-  
दापसाधियं कचिदाचरेत् ॥ ४०४ ॥ का तव कान्ता कसे  
पुनः संसारोऽयमतीव विचित्रः । कस्य त्वं वा कुत आया-  
तस्य चिन्तय तदिदं आतः ॥ ४०५ ॥ ते चापि निपुणा  
यैषाः पुशलाः संमृतोपयाः । व्याधिभिः परिकुप्यन्ते शृगा

व्याधिरिवादिताः ॥ ४०६ ॥ काले सहिष्णुर्मिरिवदसहिष्णुश्च  
बहिवत् । स्कन्धेनापि धेह्यच्छत्रप्रियाणि ससुदाहरम्  
॥ ४०७ ॥ ऐन्दवाद्यर्चिषः कामी शिशिरं हव्यवाहनम् ।  
अबलाविरहरेषाविह्वलो गणयत्ययम् ॥ ४०८ ॥ पुनर्वित्तं  
पुनर्मित्तं पुनर्मर्त्या पुनर्मही । एतत्सर्वं पुनर्लभ्यं न गरीरं  
पुनः पुनः ॥ ४०९ ॥ कश्चिदाश्रयं धित्वा पलाशांश्च  
निषिञ्चति । पुष्पं दृष्ट्वा फले गृभुः स शोचति फलागमे  
॥ ४१० ॥ देवो राजा गुरुर्मर्या वैद्यनक्षत्रपाठकाः ।  
रिच्छहस्ता न गच्छन्ति गते कार्ये न तिथ्यति ॥ ४११ ॥  
त्वन्मुखं कमलं चेति द्वयोरप्यनयोर्मिदा । कमलं जलसंरोहि  
त्वन्मुखं त्वदुपाश्रयम् ॥ ४१२ ॥ परोऽप्यपत्यं हितकृद्यौ-  
पयां स्वदेहजोऽप्यामयवस्तुतोऽहितः । छिन्नासतद्वर्गं यदुता-  
त्मनोऽहितं शेषं सुखं जीवति यद्विवर्जनात् ॥ ४१३ ॥  
कः श्रद्धास्यति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति । शङ्कनीया  
हि लोकेऽस्मिन्निष्प्रियाता दुरितता ॥ ४१४ ॥ पूर्वं ययति  
कर्माणि कृत्वा पापानि ये नराः । पश्चाद्भङ्गां नियधन्ते  
तेऽपि यान्त्युत्तमां गतिम् ॥ ४१५ ॥ तरुणिमसमारम्भे  
तस्याः शरीरसरोवरं स्रमस्र मनोहंस श्रीमन्प्रयासि कथं  
पुनः । श्वणलसिकापाशौ पार्थे प्रसारितपातितौ हतविधि-  
वशाद्दन्धायाग्यो न पश्यति किं भवान् ॥ ४१६ ॥ पीतः  
कुन्देन तातश्चरणतलहतो बहमोऽन्येन रोपादाऽऽवात्या-  
द्विप्रवयः स्वबदनविबरे धार्यते वैरिणी मे । नेहं मे छेद-  
यन्ति प्रतिदिवसमुपाकातपूजानिमित्तात्सत्कारिभ्यः सदाहं  
द्विजकुलनिलयं नाथ शुक्तं त्यजामि ॥ ४१७ ॥ दुर्वाया  
भूषणं पत्रं वृक्षाणां भूषणं सुसम् । स्वदृष्टिभूषणं पुंसां  
नारीणां भूषणं पतिः ॥ ४१८ ॥ कृतवैरे न विश्वासः  
कार्यस्तिह सुहृद्यपि । छन्नं संतिष्ठते वैरं गृहोऽग्निरिव  
दारुषु ॥ ४१९ ॥ द्विजातिपूजाभिरतो दाता ज्ञातिषु  
चार्यवी । क्षत्रियः शीलमात्राजंश्चिरं पालयते महीम्  
॥ ४२० ॥ धनहीनो न हीनश्च धनिकः सुनिश्चयात् ।  
विचारत्नेन यो हीनः स हीनः सर्ववस्तुषु ॥ ४२१ ॥  
परकाव्येन कवयः पद्यव्येन चेश्वराः । निर्लोडितेन स्वकृतिं  
पुण्यन्त्ययतने क्षणे ॥ ४२२ ॥ धननारोऽधिकं दुःखं मन्ये  
सर्वमहचरम् । ज्ञातयो ह्यवमन्यन्ते मित्राणि च घनाश्रुतम्  
॥ ४२३ ॥ तीर्थसेवनमौनमागपि तिमिः सच्चः स्वकुल्याशने  
वाताशान्प्रसते शिखी धनपयोमात्राशनोऽप्यन्वहम् । विश्व-  
स्वाञ्जलचारिणः प्रकटितध्यानोऽपि मुक्तेऽधिकः सत्कर्माचरणे-  
ऽपि दोषविभूतौ न प्रत्ययः पापिनाम् ॥ ४२४ ॥  
कृतविद्योऽपि बलिना व्यक्तं रागेण रज्यते । रागानुरक्त-  
चित्तस्तु किं न कुर्यादसां प्रतम् ॥ ४२५ ॥ त्वया

नीलोत्पलं कर्णे खरेणाञ्जं शरासवे । भयापि भरणे  
चेतस्यमेतत्समं कृतम् ॥ ४२६ ॥ धनक्षयः शिष्टगर्हा  
सदाचारविवर्जनम् । ज्ञातिभिः पीडनं चैव द्यूतासक्तधियां  
वृणाम् ॥ ४२७ ॥ त्रासहेतोर्विनीतिस्तु कियते जीविता-  
शया । पक्ष्यं चेद्विमिष्यामि किं सिंहानुनयेन मे ॥ ४२८ ॥  
निर्दहति कुलशेषं ज्ञातीनां वैरसंगवः क्रोधः । वनमिव  
घनपवनाद्गततरुवरसंपट्टसंभवो दहनः ॥ ४२९ ॥ पयोसुचः  
परीतापं हरन्त्येव शरीरिणाम् । भन्वात्मलाभो महता  
परदुःखोपशान्तये ॥ ४३० ॥ त्यजेद्धर्मं दयाहीनं विद्याहीनं  
गुरुं त्यजेत् । त्यजेत्क्रोधमुखा मायां निःश्रेष्ठान्वाचवांस्त्य-  
जेत् ॥ ४३१ ॥ त्यजेत् संचयांस्तस्मात्सज्जान्केशान्सेहेत-  
या । नहि संचयवान्कश्चिद्दृश्यते निरुपद्रवः ॥ ४३२ ॥  
नौका च खलजिह्वा च प्रतिकूलप्रवर्तिनी । प्रतारणाय  
लोकानां दारुणा केन निर्मिता ॥ ४३३ ॥ तलवद्दृश्यते  
व्योम खयोतो हव्यवाडिय । न चैवास्ति तलं व्योम्नि  
खयोते न हुताशनः ॥ ४३४ ॥ नोपभोगो न वा दानं  
मधुना भरणं न वा । तथापि गुरुतां ध्वजे वृणां संरक्षितं  
धनम् ॥ ४३५ ॥ द्वावेव कथितौ सद्भिः पन्थानौ यदतां  
वर । अहिंसा चैव सत्यं च यत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ ४३६ ॥  
तृणोल्कया जायते जातरूपं धृतेन भद्रो व्यवहारेण  
साधुः । शूरो भयेष्वर्थकृच्छ्रेषु धीरः कृच्छ्रास्वापस्तु  
सुहृदश्चारयश्च ॥ ४३७ ॥ निर्गुणस्य हतं रूपं दुःशीलस्य  
हतं कुलम् । अस्तिद्वल्य हता विद्या अमोगेन हतं धनम्  
॥ ४३८ ॥ दोग्ध्री धान्यं हिरण्यं च मही राज्ञा सुरक्षिता ।  
मितं स्वल्पः परेष्वथ वृक्षा माता यथा पयः ॥ ४३९ ॥  
मितं मुञ्चे संविमज्जाश्रितैर्म्यो मितं स्वपिलमितं कर्म  
धृत्वा । ददात्यमिष्येभ्यभियावितः सं तमात्मवन्तं  
प्रजहत्यनयाः ॥ ४४० ॥ यत्र सुकं दुरुकं च समं  
स्नान्मधुसूदन । न तत्र प्रलपेत्प्राज्ञो बधिरैस्त्विव गावकः  
॥ ४४१ ॥ भिषजो भेषजं कर्तुं कस्मादिच्छन्ति रोगिणाम् ।  
यदि कालेन पच्यन्ते भेषजैः किं प्रयोजनम् ॥ ४४२ ॥  
मूर्खस्तु परिहृत्यैव प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । भिनत्ति  
वाक्पयस्येन अट्टां कण्टको यथा ॥ ४४३ ॥ यत्रोदकं  
तत्र वसन्ति हंशास्तथैव शुष्कं परिवर्जयन्ति । न  
हंसतुल्येन नरेण गार्ह्यं पुनस्त्यजन्ते पुनराश्रयन्ते ॥ ४४४ ॥  
भूतानामपरः कश्चिद्विषायां सततोत्थितः । वचनायां च  
लोकस्य स सुतेष्वेव जीर्यते ॥ ४४५ ॥ मृत्योर्मां  
गृहमेतद्दे या मामे वसतो रतिः । देवानामेव वै गोष्ठो  
यदरण्यमिति धृतिः ॥ ४४६ ॥ यः सर्वकालमनुषैः

परिहसमानो मूढाङ्कुरायपि न जातु पुरस्करोति । व्यापस्तु  
शास्त्रविटपी स फलं प्रसूय पुंसः किलैकपद एव  
लुनात्यलक्ष्मीम् ॥ ४४७ ॥ भैषज्यमेतद्दुःखस्य यदेतन्नानु-  
चिन्तयेत् । चिन्त्यात्मानं हि न व्येति भूयश्चापि प्रवर्धते ॥  
॥ ४४८ ॥ पुण्यं पुण्यं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत् ।  
मालाकार इवारामे न यथाद्वाकराकः ॥ ४४९ ॥ म-  
द्वेषो जघे प्रीतिः सुरचिर्गुलहने । मुखे कटुकता तिलं  
घनिनां ज्वरिणामिव ॥ ४५० ॥ यत्संग्रहो रत्नमहौषधीनां  
करोति सर्वव्यसनावसानम् । त्यागेन तद्यस्य भवेन्नमोऽस्तु  
चित्रप्रभावाय घनाय तस्मै ॥ ४५१ ॥ उपकारं करोम्यस्य  
ममाप्येव करिष्यति । अयं चापि प्रतीकारो राममुग्रि-  
योरिव ॥ ४५२ ॥ महाबलान्पश्य महाबलवान्पश्य  
भूमिं धनधान्यपूर्णाम् । राज्यानि हित्वा विपुलाश्च  
भोगान्प्राप्तान्नेन्द्रान्चक्षन्तकस्य ॥ ४५३ ॥ यथा  
खरश्चन्दनमारवाही भारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य । एवं  
हि शास्त्राणि बह्वन्धीत्य चाधेपु मूढाः खरवद्बहन्ति  
॥ ४५४ ॥ केनमाश्रोपमे देहे जीवे शकुनिवत्सिते ।  
अनित्ये प्रियसंवासे कथं स्वपि पुत्रक ॥ ४५५ ॥ यदा  
विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः । तदा कार्यं  
प्रमादन्ति नराः कालवशं गताः ॥ ४५६ ॥ प्रिया वा मधुरा  
वा तु स्वाम्येष्वेव विराजते । श्रीरक्षणे प्रमाणं तु बाधः  
सुनयकर्मशाः ॥ ४५७ ॥ महादेवो देवः सरिदपि च  
सेवामरसरिदुहा एवागारं वसनमपि ता एव हरितः ।  
सुहृद्वा कालोऽयं अतमिदमदैन्यव्रतमिदं कियद्वा दक्ष्यामो  
वटविटप एवास्तु दयिता ॥ ४५८ ॥ यथा तैलक्षवादीष-  
प्रहासमुपगच्छति । तथा कर्मक्षयाद्देवं प्रहासमुपगच्छति  
॥ ४५९ ॥ प्राप्य कार्यं गरीयस्तु प्रियमुत्सृज्य  
दूतः । हितमेव हि यत्कथं सुहृदा मंत्रिणा वरा  
॥ ४६० ॥ मत्वा परीक्ष्य मेधावी बुद्ध्या संपाप  
चासकृत । श्रुत्वा दृष्ट्वा च विज्ञाय प्राज्ञैर्मन्त्रिणा समारोह-  
॥ ४६१ ॥ यस्यां यस्यामवस्थायां यत्करोति शुभाशुभम् ।  
तस्यां तस्यामवस्थायां तत्फलं समुपाधुते ॥ ४६२ ॥  
भर्तारं किल या नारी छायेवावगता सदा । अनुगच्छति  
गच्छन्ते तिष्ठन्ते चानुतिष्ठति ॥ ४६३ ॥ महान्तमप्यर्थ-  
धर्मयुक्तं यः संत्यजत्यनयाः एव । सुखं मुदुःखान्प्राप्य  
शेते जीणो रयनं सर्प इवावसुच्य ॥ ४६४ ॥ यस्मिं चित्तं  
द्रवीमूर्तं कृत्या सर्वजन्तुषु । तस्य ज्ञानेन मोक्षेन हि  
जटामकलेपनेः ॥ ४६५ ॥ मदरत्तास्य हंसस्य कोटिद्वय-  
शिरसिद्वयः । हरन्ति न तस्या वाचो यथा साध-

विपश्चिताम् ॥ ४६६ ॥ ग्राजो वा यदि वा मूर्खं सघनो  
निर्धनोऽपि वा । सर्वं कालमथ याति शुभाशुभसमन्वित  
॥ ४६७ ॥ यदा शरीरस्य शरीरिणश्च पृथक्त्वमेकान्तत  
एव भावि । आहार्ययोगेण विन्युज्यमान परण को नाम  
भवेद्विषादी ॥ ४६८ ॥ मधुरणदृष्टा मान मधुरेण  
सुगन्धिना । सहकारोद्भवेनैव शब्दशेष करिष्यति  
॥ ४६९ ॥ तद्भान्मावनिरता तत्सवोगपरायणा । तमेव  
भूयो भर्तार सा प्रेत्याप्यनुगच्छति ॥ ४७० ॥  
मूर्धश्चिरायुर्जातोऽपि तस्माज्जातमृतो वर । मृत स  
चात्सु ह्यय यान्जीन जडो दहेत् ॥ ४७१ ॥ ग्राह्यतो  
हि प्रगसन्वा निन्दन्वा किं करिष्यति । वने काक  
इवातुद्विर्वाशमानो निरर्थकम् ॥ ४७२ ॥ यस्मिन्यथा  
वर्तते यो मनुष्यस्तस्मिन्स्था वर्तितव्य स धर्म । मायाचारो  
मायया बाधितव्य साध्याचार साधुना प्रत्युपेय  
॥ ४७३ ॥ मयासोपभृत पूर्वं ममाप्येव करिष्यति । इति  
य क्रियते सपि प्रतीकार स उच्यते ॥ ४७४ ॥  
शुगान्ते चान्ते मेरु कल्पान्ते सप्त सागरा । साधन  
प्रतिपत्तार्थान् चलन्ति वडाचन ॥ ४७५ ॥ मन्वे सुहृदो  
यस्य समागच्छन्ति नित्यम् । चित्ते च सौरयेन न  
किंचित्सदृश मुनि ॥ ४७६ ॥ वणिक्प्रमादी मृतकश्च  
मानी मिश्रुद्विलासी ह्यधनश्च कामी । वराङ्गना  
चाभियनादिनी च न ते च कर्माणि समारभन्ते  
॥ ४७७ ॥ चिंतासहस्रेषु च तेषु मध्ये चिंताश्चतस्रोऽप्यसि  
पात्सुल्या । नीचापमान क्षुभित कलन भार्या विरक्ता  
सहस्रोपरोध ॥ ४७८ ॥ कान्ताविद्योग स्वजनापमान  
ऋणस्य शेष कुजनस्य सेना । दारिद्र्यमावाहिसुखाश्च मित्रा  
विनाभिना पञ्च दहन्ति तीक्षा ॥ ४७९ ॥ यदा न योगोप  
चितासु चैतो मायासु मिद्वस्य विपज्जतेऽङ्ग । अनन्यहेतु  
प्यय मे गति स्मादात्मन्तिको यत्र न मृत्युहास ॥ ४८० ॥  
गृहेश्वरीं संहणभूषिता शुभा पश्यन्मयोगेन पतिं समेताम् ।  
न लालयेत्पूयैत्रैव कामं स किं पुमाश्च पुमान्मे मृतोऽस्ति  
॥ ४८१ ॥ योपिद्विरण्यामरणाभ्ररादिद्रव्येषु मायारचितेषु  
मूढ । प्रलोभितात्मा शुपमोगमुद्धा पतङ्गवच्चक्षति नटदृष्टि  
॥ ४८२ ॥ एकान्तशीलस्य दृढप्रतया सर्वेन्द्रियप्रीतिनि-  
वर्तकस्य । अध्यात्मयोगे गतमानसस्य मोक्षो भुव नित्यमहि  
सकस्य ॥ ४८३ ॥ न शब्दशब्दे निरतस्य मोक्षो न वणसङ्के  
निरतस्य चैव । न भोजनाच्छादनतपरम्य न लोकचिचमहणे  
रतस्य ॥ ४८४ ॥ बालतप प्रेतपूय स्त्री वृद्धा तरुण दधि ।  
आयुष्कामो न सेवेत तथा समार्जनी रज ॥ ४८५ ॥

नाश्रन्ति पितरो देवा क्षुद्रस्य वृषलीपते । भार्याजितस्य  
नाश्रन्ति यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ ४८६ ॥ सङ्गं त्यजेत मिथुन  
प्रतिना सुशुभ्यु सर्वात्मना न विजयेद्बहिरिन्द्रियाणि ।  
एकश्चरन्नहमि चित्तमनन्त ईद्रे शुद्धीत तद्गतिषु साधुषु  
चेत्प्रसङ्ग ॥ ४८७ ॥ धर्मं प्रवर्जितस्तप प्रचलितं सत्य च  
दूर गतं पृथ्वी वन्ध्यफला जन कपटिनो लौल्ये स्थिता  
जालाणा । मर्त्या खीवशगा क्षियश्च चपला नीचा जना  
उन्नता हा वष्ट खलु जीवितं कटिपुगे धन्या जना ये  
स्थिता ॥ ४८८ ॥ यस्मिन्यदा पुष्करनाममायया दुरन्तया  
सृष्टधियं पृथग्यश । कुर्वन्ति तत्र क्षुत्कम्पा कृपा  
न साधवो देवगलाकृते क्रमम् ॥ ४८९ ॥ यो धर्मशीलो  
जितमानरोपो विधाविनीतो न परोपतापी ॥ स्वदासुष्ट  
परदारवर्जितो न तस्य लोके भयमस्ति किंचित् ॥ ४९० ॥  
अत कविर्नामसु यावदर्थं स्यादप्रमत्तो व्यवसायबुद्धि ।  
सिद्धेऽन्यथार्थे न यतेत भूय परित्यज तत्र समीक्षमाण  
॥ ४९१ ॥ मय प्रमत्तस्य वनेष्वपि साधत स आस्ते सह  
पदसपन्न । जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्गुणस्य गृहाधम किं नु  
करोत्यवद्यम् ॥ ४९२ ॥ यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते  
तत्र देवता । यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते सर्वस्वनाकला  
क्रिया ॥ ४९३ ॥ पुनर्विचि पुनर्मित्र पुनर्मार्था पुनर्मेही ।  
एतत्सर्वं पुनर्लभ्य न शरीर पुन पुन ॥ ४९४ ॥  
यस्य कृत्य न जानति मग्नं वा मग्नित परे । कृतमेवाय  
जानन्ति स वे पण्डित उच्यते ॥ ४९५ ॥ भगवत् हि न  
कर्तव्यमैश्वर्यं वा धनेऽपि वा । पूर्वावास हर्षत्यन्ये  
राजधमं हि त विदुः ॥ ४९६ ॥ प्रज्ञावात्सवेव पुरुष  
सयुक्त परया धिया । उदयास्तमनदो हि न हृष्यति न  
शोचति ॥ ४९७ ॥ यस्य पुत्रो वशीभूतो मार्या  
छन्दानुगामिनी । विभवे यश्च सतुष्टस्तस्य स्वर्ग इहेव हि  
॥ ४९८ ॥ भोक्तु पुरुषकारेण दुष्टस्त्रियमिव क्षियम् ।  
व्यवसाय सदैवच्छेत्त हि ह्रीववदाचरेत् ॥ ४९९ ॥ माद्वैवं  
सर्वभूतानामनसुया क्षमा धृति । आयुष्याणि बुधा  
प्राहुर्मित्राणा चापि मानना ॥ ५०० ॥ पुत्राभ्यो  
नरकायस्माच्चयते पितर सुत । तस्मात्पुन इति प्रोक्त  
स्वयमेव स्वयमुवा ॥ ५०१ ॥ यस्य मार्या गृहे नास्ति  
साध्वी च क्षियवादिनी । अरण्य तेन गन्तव्य यथारण्य  
तथा गृहम् ॥ ५०२ ॥ मक्षना शुष्यते कास ताग्रमग्लेन  
शुष्यति । रजसा शुष्यते नारी नदी वनेन शुष्यति ॥ ५०३ ॥  
मा वन छिधि सध्याग्र मा व्याघ्रा नीनशम् वनात् ।  
वन हि रक्षते व्याघ्रैर्व्याघ्राग्रहति काननम् ॥ ५०४ ॥  
यत्क्रोधो यो यजति यद्दाति यद्वा तपस्तप्यति यजुहोति ।

वैवस्वतस्तद्वर्तेऽस्य सर्वं मोघ श्रमो भवति हि क्रोधनस्य ॥ ५०५ ॥ पुमासो ये हि निन्दन्ति वृत्तेनाभिजनेन च । न तेषु निवसेत्प्राज्ञ श्रेयोऽर्थी पापबुद्धिषु ॥ ५०६ ॥ भार्या मूल गृहस्थस्य भार्या मूल सुखस्य च । भार्या धर्मफलावाप्तये भार्या सतानहेतवे ॥ ५०७ ॥ ये स्वेनमभिजानन्ति वृत्तेनाभिजनेन वा । तेषु साधुषु वस्तव्यं स वास श्रेष्ठ उच्यते ॥ ५०८ ॥ वध्यन्ते न ह्यविश्वस्ता शत्रुभिर्दुर्वला अपि । विश्वस्तास्तेषु नश्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्वलैः ॥ ५०९ ॥ पुरतः कृच्छ्रकालस्य घीमान् जागर्ति पूरुष । स कृच्छ्रकालं समाप्य व्यया नवेति कर्हिचित् ॥ ५१० ॥ वधनानि खलु सन्ति यद्गुणि प्रेरञ्जु दृढबन्धनमुक्तम् । दारुमेदनिपुणोऽपि पङ्क्तिर्निष्कियो भवति पङ्कजकोशे ॥ ५११ ॥ यस्तु कृच्छ्रमनुप्राप्तं विचेत्ता नावबुध्यते । स कृच्छ्रकाले व्यथितो न श्रेयो विन्दते महत् ॥ ५१२ ॥ ब्राह्मणेषु च ये शूरा स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च । वृत्तादिव फलं पक्व धृतराष्ट्रं पतति ते ॥ ५१३ ॥ यत्तु सम्यगुपक्रान्तं कार्यमेति विपर्ययम् । पुमास्तुप्राप्तुं पालय्यो दैवान्तरितयैरुष ॥ ५१४ ॥ पुण्ये गन्ध तिले तैले काष्ठेऽर्घं पयसि द्युतम् । इक्षौ गुड तथा देहे पश्यात्मानं विवेकतः ॥ ५१५ ॥ सुखं पद्मदलाकारं वाक्यं चन्दनशीतलम् । हृदयं यद्विषदृशं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ ५१६ ॥ भार्या पतिं सप्रविश्य स यथाज्जायते पुनः । जायायास्तद्धि जायायै धीराणां कवयो विदुः ॥ ५१७ ॥ पुत्रकप्रत्ययाधीतं नाधीतं गुरुसन्निधौ । आजते न सन्नामये जारगर्भे इव स्त्रिया ॥ ५१८ ॥ यस्य स्नेहो भयं तस्य स्नेहो दुःखस्य भाजनम् । स्नेहमूलानि दुःखानि ताति त्यक्त्वा वसेत्सुखम् ॥ ५१९ ॥ ब्राह्मणं ब्राह्मणो वेदं भर्ता वेदं स्त्रियं तथा । अमात्यं नृपतिर्वेदं राजा राजानमेव च ॥ ५२० ॥ यस्य स्त्रीषु रते शक्तिर्जीर्णशक्तिश्च भोजने । देहेऽधिकबला शक्तिसत्त्वास्तोम्यं प्रचक्षत ॥ ५२१ ॥ प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्तं विप्रमाथिनम् । ज्ञानाद्गुणेन कुर्वन्तं यद्यमिन्द्रियदमतिनम् ॥ ५२२ ॥ प्रकुप्यत्यप्रतीकार्ये स्वतेजस्तप्तचेतसाम् । शरणं मरणं त्यक्त्वा किमिवाव्ययं शोर्जयनाम् ॥ ५२३ ॥ सज्जमानप्रकार्येषु सुहृदो वारयन्ति ये । सत्यं ते नैव सुहृदो गुरुवो गुरोरो हि ते ॥ ५२४ ॥ पत्न्यं वतकटुस्य ययप्यमुपपादकम् । न नामप्रहणादेव तस्य वारिं प्रसीदति ॥ ५२५ ॥ प्राप्ते मायै परिजाणं प्रीतिविश्रममाज्जाम् । केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यङ्गरूढम् ॥ ५२६ ॥ सत्यं यत्तुमन्त्रेणमस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानरतं शश्वत्प्रमयः

सञ्चलं पितृभ्यो जलम् । पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलं स्वाध्याययज्ञं परं ह्युद्वगाधे फलमूलमस्ति शमनं ह्येशानकैः किं धनैः ॥ ५२७ ॥ फलतीह पूर्वसुकृतं विद्याधनोऽपि कुलसमुद्भूता । यस्य यदा विभवः स्यात्तस्य तदा दासता याति ॥ ५२८ ॥ सर्वनाशे च सजाते प्राणानामपि सशये । अपि शत्रुं प्रणम्योच्चैः रक्षेत्प्राणाधनानि च ॥ ५२९ ॥ प्रमाणाभ्यधिकस्यापि गण्डश्याममदच्युते । पदं भूर्धिं समाधत्ते केसरी मत्तदन्ति ॥ ५३० ॥ सचये च विनाशान्तं भरणान्ते च जीविते । सयोगे च वियोगाते को नु विप्रणये-मन ॥ ५३१ ॥ प्राप्तविचार्यशिवानां देशात्तरनिवातिनाम् । कोशमानोऽपि भूभागं शतयोजनवद्भवेत् ॥ ५३२ ॥ सता मत्तप्रतिश्रम्य योऽसता वर्तते मते । कारेण व्यसनं प्राप्य पञ्चाचापं स गच्छति ॥ ५३३ ॥ पृथिवीं रत्नसपूर्णां हिरण्यं पञ्चव स्त्रियं । नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शमं प्रजेत् ॥ ५३४ ॥ व्यथयन्ति परं चेतो मनोरथं शतैर्जेना । अनुप्राप्तेर्विहीना स्युः कुलजा विधवा इव ॥ ५३५ ॥ बोद्धारो मत्सरप्रज्ञा प्रभवः सयद्वृषिता । अनयोपहृताश्चाये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥ ५३६ ॥ प्रदक्षमानास्तीक्ष्णेन नीचा परयशोहिना । अशक्तास्तस्य गन्तुमतो निन्दां प्रकुर्वन्ते ॥ ५३७ ॥ फलं धर्मस्य विभवो विभवस्य फलं सुखम् । सुखमूलं तु तवङ्गयो विना तामि कुतः सुखम् ॥ ५३८ ॥ वणिगालोक्य निजे हृदि सोत्साहं परिचितमहीतारम् । हृष्यति तद्वनलङ्घ्यो यद्वल्लुपेण जातेन ॥ ५३९ ॥ बहुधा बहुभिः सार्धं चिन्तिता सुरिरूपिता । न कथंचिद्विहीयते विद्वन्निश्चिन्तिता नया ॥ ५४० ॥ श्यामा प्रिया केशव एव देवो गानो घनं ममथ एव धन्वी । वाणी सखी वारणं एव यानं कालो वसन्तं कवितैव विद्या ॥ ५४१ ॥ बुभुक्षितं किं न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करुणा भवति । प्राणार्थमेते हि समाचरन्ति मत्तं सता यद्वा मत्तं यदेवाम् ॥ ५४२ ॥ प्रायेण श्रीमता लोके भोक्तुं शक्तिर्न विद्यते । जीर्ण-त्यपि नु काष्ठानि दरिद्राणां महीपते ॥ ५४३ ॥ शत्रुणा योपयेच्छतुः नलिना मलवचरम् । स्वकार्याय यतो स्यात्काचित्पीडात्र तद्वश्ये ॥ ५४४ ॥ प्रायः बन्दुकपातेनोत्ततत्कार्यं पतजपि । तथा स्वार्थं पतति मृतिण्डपतनं यथा ॥ ५४५ ॥ बहूनामप्यसापणां समवायो बभ्रवह । तृणैरावधृते रजस्तया नानोऽपि बध्यते ॥ ५४६ ॥ वैपम्यमपि सप्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रियः । आत्मानमात्मना सत्यो जितसर्गा न सत्यः ॥ ५४७ ॥ प्रारब्धते न सत्तु विप्रमयेन नीचैः प्रारम्भ्य

विप्रविहता विरमन्ति मथ्या । विप्रै पुन पुनरपि  
प्रतिहन्मनां शारव्यमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ ५४८ ॥  
शक्याशान्यमविजाय यस्त्वसाध्ये प्रतर्तते । स केनलभयाप्नोति  
निजजीवितसक्षयम् ॥ ५४९ ॥ प्रणयादुपनाराद्या यो  
विशसिति शत्रुषु । स सुख इव वृक्षाग्रे पतित प्रतिबुध्यते  
॥ ५५० ॥ विप्रो वृक्षस्तस्य मूर्धं च सध्या वेद शारदा  
घर्मकर्मादि पत्रम् । तस्मान्मूल यवतो रक्षणीय ठिरे मूले  
नैन शान्ता न पत्रम् ॥ ५५१ ॥ शक्यामि कर्तुमिदमल्पमयत्र-  
साध्यमनादर क इति कृत्यमुपेक्षमाणा । केचित्तमसमनस  
परितापदुःखमापन्नसन्नसुखं पुरुषा प्रयान्ति ॥ ५५२ ॥  
विश्राम्यन्ति महात्मानो यत्र कल्पतराविव । स श्लाघ्य जीनन्ति  
श्रीमान्स्तमोगफला त्रिय ॥ ५५३ ॥ सचिन्त्य सचिन्त्य  
तमुपद्रव्यं मृत्यु मनुष्यस्य विचक्षणस्य । वर्षामुसिक्ता  
इव चर्मबन्धा सर्वे प्रयत्ना मिथिलीभवन्ति ॥ ५५४ ॥  
प्रविष्टं सर्वमृतानि यथा चरति मारुत । चारेणैव चरेद्राजा  
सृष्टं तन्मान्तं प्रतम् ॥ ५५५ ॥ विहितस्नानमुपशान्तिं  
तस्य च सेननात् । अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नर पतनमृच्छति  
॥ ५५६ ॥ शतहृदनां लोलार्धं शलाघाणां तीक्ष्णता तथा ।  
गरुडानिलयो द्रैव्यमनुगच्छन्ति योषित ॥ ५५७ ॥  
व्यञ्जनं हन्ति वै पूर्वं नैव पयोधरी । रतिरिष्टालया  
लोहान्दन्त्याश्च पितर रज ॥ ५५८ ॥ ध्रुवन्ते  
घर्मलभ्यो लोकेज्जमसि यथा ध्रुवा । मज्जन्ति पाप  
शूरय शङ्खं स्कन्धमिषोदके ॥ ५५९ ॥ सर्वपापमेव  
मर्त्यानां व्यसने समुपस्थिते । वाच्यानेनापि साहाय्य  
मिषादन्यो न सदये ॥ ५६० ॥ शठस्तु समयं प्राप्य  
नोपशर हि मन्यते । वर तमुपनर्तार दोषदृष्ट्या च दूषयेत्  
॥ ५६१ ॥ मुखं क्षत्रमत शैते मुखं च प्रतिबुध्यते । मुखं  
चरति लोकेऽभिन्नमन्ता निन्दयति ॥ ५६२ ॥ प्रयाति  
गमन यस्य तेजस्तेजसितैजसा । धृयाजातेन किं तेन  
मातुर्योवनहारिणा ॥ ५६३ ॥ साधैव यत्र सिद्धिर्न तत्र  
दण्डो भुवेन निनियोज्य । पित यदि शर्करया शान्म्यसि  
कोऽर्थं परोलेन ॥ ५६४ ॥ भिकार याति नो चित् धिचे  
यस्य कदाचन । मित्रं स्वात्सर्गालं च कारयेन्नमुत्तमम्  
॥ ५६५ ॥ सामनादा सरोपस्य शत्रो प्रत्युत दीपका ।  
प्रतपयेव सहसा सर्पिपन्नोयन्दिन ॥ ५६६ ॥ विपुलमपि  
घनीय प्राप्य भोगान्मित्रो वा पुण्य इह त शक्त कर्महीनो  
दि मोक्षम् । मुनिहितमपि चायं देवतै रक्ष्यमाण पुरुष  
इह महात्मा प्राप्नुते नित्यमुक्त ॥ ५६७ ॥ योऽभ्यर्थित  
सद्भिर्गुणजमान करोत्यर्थं शक्तिमहापतिना । क्षिप्र यत्नस्य  
समुपैति शन्तमलं प्रसन्ना दि मुखाय सन्त ॥ ५६८ ॥

पण्णामात्मनि युक्तानामिन्द्रियाणां प्रमादिनाम् । यो धीरो  
घायेद्रश्मोन्स स्वात्सर्गमागवि ॥ ५६९ ॥ वेदा प्रमाण  
स्मृतयः प्रमाणं धर्मायुक्तं वचनं प्रमाणम् । यस्य  
प्रमाणं न भजेत्प्रमाणकं स्वस्य कुर्याद्वचनं प्रमाणम्  
॥ ५७० ॥ सहायनन्धनां स्वर्था सहायाश्चार्थनन्धना ।  
अन्योऽन्यवन्धनावेता विनान्योऽन्यं न सिध्यति ॥ ५७१ ॥  
वैराग्ये सचरत्येको नीती भ्रमति चापर । शूद्रे रमते  
कश्चिद्रूपि मेदा परस्परम् ॥ ५७२ ॥ हृदि विद्वद्वात्यर्थं  
यथा सतप्यते जन । पीडितोऽपि हि मेधानी न ता  
वाचसुग्रीरयेत् ॥ ५७३ ॥ विद्वद्भिः सुहृदामन चिह्नैस्तै  
र्निसक्षयम् । परीक्षाकरणं प्रोक्तं होमाग्रेव भूतले ॥ ५७४ ॥  
सतोपक्षिषु कर्तव्यो स्वदार भोजने । त्रिषु चैनं न  
कर्तव्योऽप्येन तपदानयो ॥ ५७५ ॥ प्रसारितकरे मित्रे  
जगदुद्घोतकारिणि । किं न करेय लज्जा ते कुर्वन्त  
कोशसृष्टिम् ॥ ५७६ ॥ यो यत्र सततं याति सुहृदं चैनं  
निरन्तरम् । स तत्र लघुता याति यदि शक्यसो भवेत्  
॥ ५७७ ॥ लब्धव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं वारयितुं न  
शक्त । अतो न शोचामि न विषयो मे ललाटलेपा न पुन  
प्रयाति ॥ ५७८ ॥ ये च मूढतमा लोके ये च बुद्धे पर  
गता । त एव सुखमेवन्ते मध्यम हिश्यते जन ॥ ५७९ ॥  
वर न राज्यं न कुराजराज्यं वर न मित्रं न कुमित्रमित्रम् ।  
वर न शिष्यो न कुशिष्यशिष्यो वर न दारा न बुद्धादारा  
॥ ५८० ॥ यो जित पञ्चगोणं सहजेनात्मकारिणा ।  
आपदस्तस्य वर्णन्ते शूरपक्ष इवोड्गाद ॥ ५८१ ॥ प्रालेय-  
लेशमिथे मरुति प्रामातिके च वाति जडे । गुणदोषज्ञ  
पुरुषो जलेन क शीतमपनयति ॥ ५८२ ॥ प्राणत्यागे  
समुत्पन्ने यदा क्षान्तिरदर्शनम् । तद्वाग्याः सुखद पक्षा  
जीनतोऽपि मृतस्य च ॥ ५८३ ॥ सङ्गं सत्यु विधीयता  
भगवतो भक्तिर्दवाधीयता शान्त्यादि परिचीयता दृढतर  
कर्माशु सत्यज्यताम् । सद्भिर्धो भुपसर्पता प्रतिदिनं तत्पादुका  
संख्यता बहिराक्षरमर्थ्यता धृतिशिरोबाणस्य समाकर्ण्यताम्  
॥ ५८४ ॥ विहृतोऽपि सगमं सखु परस्परं सगतं मनो  
येषाम् । यदि हृदयं तु विचष्टितं ममामगोऽपि निरह  
विशेषयति ॥ ५८५ ॥ प्रणयमधुरा प्रेमोद्वादा रसादलसा-  
स्त्रया मण्डितमधुरा सुखप्राया प्रकाशितसमदा । प्रकृति-  
सुमगा विश्रमार्हाः क्षरोदयदायिनो रहसि किमपि  
सैरालापा हरन्ति भृगोदशाश्च ॥ ५८६ ॥ शतस्रोत्सव  
घट्टं वचश्च श्रवणाश्रुतम् । हृदयं शूरधाराम स्त्रीणां को  
वेद चेष्टितम् ॥ ५८७ ॥ यो नोदतं कुरुते जातु वेप न  
पौरुषेणापि विक्रयतेऽन्यान् । न मूर्च्छितं कटुकान्वाह

किंचित्प्रिय सदा तं कुरुते जतो हि ॥ ५८८ ॥ प्रतीय  
 कृपमाणो हि नोत्तरेदुत्तरेत्तर । वाङ्मनोऽनूकूल तु  
 नवोपाद्वयसनात्तथा ॥ ५८९ ॥ सप्राप्य पण्डितं कृच्छ्रं  
 प्रजामेनावगाहते । बालस्तु कृच्छ्रमागच्छ शिलेवाम्मसि  
 मज्जति ॥ ५९० ॥ प्रणिपातेन हि मुखं सतोऽनूत्तानचेष्टितं ।  
 कुर्वीताप्रिसुखान्भूत्यै देवाः सुकृतकर्मणा ॥ ५९१ ॥  
 समानाद्वाङ्मनो नित्यमुद्विजेत विषादिव । अमृतखेव चाका  
 ह्वेदवमानस्य सर्वदा ॥ ५९२ ॥ प्रसज्या कान्तिहारिण्यो  
 नानामेवविचक्षणा । भवन्ति कस्यचित्तुण्यैर्गुणैः बाचो  
 गृहे स्त्रिय ॥ ५९३ ॥ स्वयंप्रीत्याममृता प्रधाना सर्वेषु  
 सौन्दर्येष्वनाना प्रधानम् । सर्वेन्द्रियाणां नयनं प्रधानं सर्वेषु  
 गानेषु शिरः प्रधानम् ॥ ५९४ ॥ राजा राष्ट्रकृत पापं राज्ञः  
 पापं पुरोहित । भर्ता च स्त्रीकृत पापं शिष्यपापं गुरुस्तथा  
 ॥ ५९५ ॥ यो नाल्लुक्तं ग्राहं रूक्षं प्रियं वा यो वा हतो  
 न प्रतिहन्ति धर्म्यात् । पापं च यो नेच्छति तस्य हन्तुस्त्वहेह  
 देवाः संहृण्यन्ति नित्यम् ॥ ५९६ ॥ प्रतिक्षणमयं कायं  
 क्षीयमाणो न लक्ष्यते । आमकुम्भं ह्याम्भस्थो विशीर्णं  
 सन्निभायते ॥ ५९७ ॥ वित्तं देहि गुणान्वितेषु भक्ति  
 मन्त्रान्वयं देहि क्वचित्तासं धारिनिर्घेजलं घनमुत्ते माधुर्यमुक्तं  
 सदा । जीयान्त्यावरजङ्गमाश्च सकलान्तर्जीव्य भूमण्डल  
 भूयः पश्य तदेव कोटिगुणितं यच्छसमन्मोनिधिम् ॥ ५९८ ॥  
 प्रियमनुचितं क्षमापयस्त्रीक्षणप्रसुरीश्वरो रमयति यतो  
 धित्तामृत्यान्तश्चतुस्त्रिंशद्विंशतिः । नृपमपथगं पान्तिं प्राणा  
 नुपेक्ष्य निजानपि प्रथममिह ये ते पृथेय महात्मभिर्हवी  
 ॥ ५९९ ॥ प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिर्देवतं महत् ।  
 एष विद्वानविद्वान्नाम ज्ञानो देवतं परम् ॥ ६०० ॥  
 ससारथान्तचित्तानां तिस्रो विश्रान्तिभूमयः । अपत्यं च  
 कलत्रं च सतां सगतिरेव च ॥ ६०१ ॥ वातिं गच्छ  
 सुमनसा प्रतिवातं कथंचन । धर्मस्तु मनुष्याणां वाति  
 गच्छ समन्ततः ॥ ६०२ ॥ शयानं चातुर्येते हि तिष्ठन्त  
 चातुरित्थिति । अनुपायति धावन्तं कर्म पूर्वकृतं नरम्  
 ॥ ६०३ ॥ विद्वान्मनुभिरगम्यो विदुषि शठे चाप्रमादिना  
 भाव्यम् । मनुभिरगम्यो मूर्खशठं सवधा त्याज्या  
 ॥ ६०४ ॥ यो हि विदुषासीनो निर्विचिदं सुखं शनैः ।  
 अयसीदेतुर्दुःखिणो घट इवोदके ॥ ६०५ ॥ राजा  
 वेदया यमप्राप्तिस्तस्को बाल्याचक्षते । परदुःखं न जानन्ति  
 अष्टमो भ्रमरकटक ॥ ६०६ ॥ प्राणवदखयेद्व्यान्मनाय  
 मियं पोषयेत् । सर्वदिवससार्धं यमं न्नादिप्रसगमं  
 ॥ ६०७ ॥ तं शोर्वेगमिहृतं व्याधिं स्पृशति दारणं ।  
 तस्याभा सप्रमुपेन न शोकाद्यमुच्यते ॥ ६०८ ॥ सन्निधौऽपि

भुजगं पयसा न वश्यस्तत्पालकानपि निहन्ति बलेन सिंहः ।  
 दुष्टं परैरुपकृतस्तदनिष्टकारी विश्वासलेश इह नैव बुधैर्विधेयः  
 ॥ ६०९ ॥ विचार्योऽपि सेवकं पान्थं क्षुधातोऽप्यमयत्तरः ।  
 माण्डरीं प्रतिहारी च सप्त सुसान्द्रबोधयेत् ॥ ६१० ॥  
 शोकेन रोगा वर्धन्ते पयसा वर्धते तनुः । घृतेन वर्धते  
 वीर्यं मासान्मासं प्रार्धते ॥ ६११ ॥ श्लाघ्यं जन्म  
 सुरूपा धनिकता नीरोगता प्राज्ञता स्वाचारस्थिरता ददा  
 सुकुलता दाक्षिण्यवदारता । आयुष्मद्गुणिपुनता स्वशता  
 सौजन्यवन्मनता श्रीशो भक्तिरती च यस्य स नरः स्वामान  
 यान्दवान् ॥ ६१२ ॥ वयसं परिणामेऽपि यः खलु  
 खल एव स । सुप्रकमपि माधुर्यं नोपयातीन्द्रवारुणम्  
 ॥ ६१३ ॥ शुचिं भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यल  
 क्रिया । प्रशमामरणं पराक्रमं स नयापादितसिद्धिभूतम्  
 ॥ ६१४ ॥ यो हि वेदे च शाले च ग्रन्थधारणतत्परः ।  
 न च ग्रन्थार्थतत्त्वज्ञस्तस्य तद्धारणं बुधा ॥ ६१५ ॥  
 रुजन्ति हि शरीराणि रोगा शरीरमानसा । सायका इव  
 तीक्ष्णप्रा प्रयुक्ता दृढधन्विभिः ॥ ६१६ ॥ भारं स  
 वहते तस्य ग्रन्थसार्थं न वेत्ति यः । वस्तुप्रार्थतत्त्वज्ञो  
 नास्य ग्रन्थारगमो बुधा ॥ ६१७ ॥ रम्याणि वीक्ष्य मनुष्याश्च  
 निश्चयं शब्दार्थयुक्तसुकीमवति यस्तुखितेऽपि जनुः ।  
 तच्चेतसा स्मरति नूनमवोधयद् भावस्थिराणि जनानां तर  
 सौहृदानि ॥ ६१८ ॥ सतुष्टो मायया भता भर्ता भार्या  
 तथैव च । यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै सुखम्  
 ॥ ६१९ ॥ शीतमीताश्च ये विप्रा रणमीताश्च क्षत्रियाः ।  
 अग्निमीता च या नारी त्रयं स्वर्गं न याति हि ॥ ६२० ॥  
 विपत्तिगन्धर्वो दक्षो नित्यसुस्थानयानरः । अन्नमन्नो  
 विनीतात्मा नित्यं भद्राणि पश्यति ॥ ६२१ ॥ रसायनं  
 विद्वद्भैरव सप्रयुक्तं रसायना । दृश्यते नृजया भद्राणि  
 नागैरिवोत्तमैः ॥ ६२२ ॥ योऽप्यवामसं वचनं प्रातिक्कृत्य  
 मृष्यते । शृणोति चातुर्द्वानि द्विपता दशमेति स  
 ॥ ६२३ ॥ लक्ष्म्या लक्ष्मीनता लोके भिक्षादिभ्यां च किं  
 तया । वन्धुभिश्च सुदक्षिणं निश्चयं यादून् सुच्यते ॥ ६२४ ॥  
 रक्षेत्कन्यां पिता विना पतिं पुत्रस्तु वापि ॥ ६२५ ॥ लक्ष्मी  
 धर्मश्च सतानं कीर्तिश्चातुर्व्ययमवम् । वर्धते दयया नित्यं  
 रात्र्यन्तदया पुरुः ॥ ६२६ ॥ प्रतिदिवसं याति त्वं  
 वसन्तवाताहतेन शिशिराक्षी । बुद्धिर्बुद्धिमतामपि कुतूहलं  
 भास्व चित्ताभिः ॥ ६२७ ॥ रम्या रामा यदि कुतूहलं  
 तस्याभोगाय निचं यन्ने वाणी मारुतमिता केचने विच  
 श्रुति । यदि सद्गो वपुषि दृढता सन्धुते जन्म पुनः



धिषिग्दूरादनशनपथं सर्गमेकान्तदुर्गम् ॥ ६२८ ॥ पूर्ण-  
पूर्णं माने परिचितजनवशं तथा नित्यम् । मिथ्याकृत्यस्य  
कथनं प्रकृतिरियं स्वात्किराटानाम् ॥ ६२९ ॥ विवेकिन-  
मनुप्राप्ता गुणा यान्ति मनोज्ञताम् । सुतपं रत्नमाभाति  
चामीकरनियोजितम् ॥ ६३० ॥ पूर्णन्दुमालोक्य यथा  
प्रीतिमाध्यायते नरः । एवं यत्र प्रजाः सर्वा निर्घृतास्तच्छशि-  
व्रतम् ॥ ६३१ ॥ सत्कृता लालिताश्चैव वैदेहि प्राकृताः  
स्त्रियः । दरिद्रमवमन्यन्ते मर्तारं न तु सत्स्त्रियः ॥ ६३२ ॥  
कश्चित्तरति कष्टेन सुगम्भीरं महानदीम् । स तारयति  
तत्काष्ठं स च कष्टेन तारयते ॥ ६३३ ॥ कुसुदान्येष शशाङ्कः  
सविता बोधयति पङ्कजान्येष । वशिना हि परपरिग्रह-  
संश्लेषपरान्मुखी वृष्टिः ॥ ६३४ ॥ निर्गल्य न विशेषद्वयो  
महतां दन्तिदन्तवत् । कर्मश्रीवेष नीचानां वच आयाति  
याति च ॥ ६३५ ॥ बालिशस्तु नरो नित्यं वैकृत्यं योजुवर्तते ।  
स मज्जत्यवशः शोके भारकान्तेष नौजले ॥ ६३६ ॥ क्रुपे  
भास्ति विश्वासः कुमार्याणां कृतो रतिः । कुराज्ये निर्घृति-  
नास्ति कुदेशो नास्ति जीविका ॥ ६३७ ॥ जीवितं च शरीरेण  
जात्यैव सह जायते । उभे सह विवर्तते उभे सह  
विनश्यते ॥ ६३८ ॥ प्रज्ञाशरेणामिहृतस्य जन्तोश्चित्सत्तकाः  
सन्ति न बाधयानि । न होममन्त्रा न च मङ्गलानि नाध्वरेणा  
नाप्यगदाः सुसिद्धाः ॥ ६३९ ॥ वृषानि खलु सन्ति बहूनि  
प्रेमरज्जु दृढवन्धनसुक्तम् । दारुमेदिनपुणोऽपि पञ्च-  
निर्दिकयो मरति पङ्कजकोशे ॥ ६४० ॥ भार्या हि परमो क्षयः  
पुरुषस्यैव पतते । असहायस्य लोकेऽभिदोऽक्यात्रासहायिनी  
॥ ६४१ ॥ कोशद्वन्द्वमियं दधाति नलिनी कादम्बर्यैवैव  
भस्ते धृत्यता नयं किसलयं पुंस्कोकिलासादितम् ।  
इत्याकर्ण मिथः सखीजनवचः सा दीर्घकायास्तते चैलान्तेन  
तिरोदधे सनततं विम्वारं पाणिना ॥ ६४२ ॥ जानाति  
विश्वासयितुं मनुष्यान्विज्ञातदोषेषु दधाति दण्डम् ।  
जानाति भार्यां च तथा क्षमां च तं तादृशं श्रीयुवते समग्रा  
॥ ६४३ ॥ एकाग्रः सादिविद्युतो नित्यं विपरदर्शकः ।  
राजधित्यं सपत्नेषु नित्योद्विग्नः समाचरेत् ॥ ६४४ ॥ कर्म-  
भूमिनिर्माणा प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम् । अधिर्वायुश्च  
सोमश्च कर्मणां फलमागिनः ॥ ६४५ ॥ न किञ्चित्सहसा  
कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् । क्रियते चेद्विनिश्चये तस्य  
श्रेयः कस्तिरितम् ॥ ६४६ ॥ दातारो यदि कल्पशारिभिरलं  
यद्यर्चिनः किं तृणैर्नातिश्रेयदन्तेन किं यदि सुहृद्विष्योवधैः  
किं फलम् । किं कर्पूरालकया यदि द्योः पन्थानमेति  
प्रिया संसारे नसतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम्  
॥ ६४७ ॥ एकान्ते सुखमासता परतरे चेत्तः समाधीयतां  
प्राणात्मा सुसमीक्ष्यतां जगदिदं तद्यपि तद्व्ययताम् ।

प्राक्रमं प्रविलोप्यतां चित्तिवलाघ्रायुचरे क्षिप्यतां प्रारब्धं  
तिह सुन्यतामथ परब्रह्मत्वनास्तीयताम् ॥ ६४८ ॥ धूमा-  
द्वाढमलीमसाच्छुचि पथः सुते घनसोद्वनो लोहसातिशितस्य  
जातिरचलाकुण्डलममालामयात् । किं चाल्यन्तजडाजला-  
द्युतिप्रतो ज्वालाध्वजसोद्वनो जन्मावप्यनुकारिणो न महतां  
सत्यं सन्मावाः क्वचित् ॥ ६४९ ॥ भूतानामपरः कश्चिद्वि-  
सायां सततोत्थितः । वधनार्यां च लोकस्य स सुखेष्वेव  
जीर्यते ॥ ६५० ॥ एकामिपप्रमदमेव सहोदराणामुज्ज्वलते  
जगति वैरमिति प्रसिद्धम् । पृथ्वीनिमित्तमभवत्कुर्याद्वानां  
तीव्रसत्या हि भुवनक्षयकृद्दिशोः ॥ ६५१ ॥ ते पिबन्तः  
कयायांश्च सर्पाणि विविधानि च । दृश्यन्ते जरया भग्ना  
नगा नागैरिवोत्तमैः ॥ ६५२ ॥ न कालस्य प्रियः कश्चिन्न  
द्वेष्यः कुलसत्तमः । न मध्यस्थः कश्चित्कालः सर्वे कालः  
प्रकर्षति ॥ ६५३ ॥ एकाकिना न गन्तव्यं यदि कार्य-  
शतान्यपि । कर्कटीजन्तुमात्रेण कालसर्पो निपातितः  
॥ ६५४ ॥ न दानैः शुष्यते नारी नोपवासशतैरपि । न  
तीर्थसेवया तद्गुरुतः पादोदकैर्यथा ॥ ६५५ ॥ भैषज्यमेत-  
द्गुःखस्य यदेतन्नानुचिन्त्येत । चिन्त्यमानं हि न व्येति  
भूयश्चापि प्रवर्धते ॥ ६५६ ॥ न दिष्टमप्यतिक्रान्तुं शक्यं  
भूतेन केनचित् । दिष्टमेव ध्रुवं मग्न्यै पौरुषं तु निरर्थकम्  
॥ ६५७ ॥ भिषजो भैषजं कर्तुं कक्षादिच्छन्ति रोगिणाम् ।  
यदि कालेन पच्यन्ते भैषजैः किं प्रयोजनम् ॥ ६५८ ॥  
भार्या यस्य गृहे नित्यमतीव परिगर्विता । तस्य लक्ष्मीः  
क्षयं याति कृष्णपक्षे यथा शशी ॥ ६५९ ॥ न कर्मणा  
लभ्यते नेम्यया वा नाप्यलि दाता पुरुषस्य कश्चित् ।  
पर्याययोगाद्विहितं विधात्रा कालेन सर्वं लभते मनुष्यः  
॥ ६६० ॥ भोक्तुं पुरुषकारेण दुष्टस्त्रियमिव श्रियम् ।  
व्यवसायं सदैवेच्छेद्बहिः ह्रीयवदाचरेत् ॥ ६६१ ॥ धूमायन्ते  
व्यपेतानि ज्वलन्ति सहितानि च । धूतराष्ट्रोत्सुकानीव  
ज्ञातयो भरतर्षभ ॥ ६६२ ॥ कुर्मः क्लिप्तपमेतदेव हृदये  
कृतेति कौतूहलात्सैरिष्यः क्षितिपाश्च धिक्चपलतां कार्यं  
च कुर्वुः सकृत् । पाराकान्तधियो भवन्त्यथ यथा मान्त्या-  
न्यधुशल्कोऽपि ता द्यन्ते न च ते यथा स्वपितरो भ्रान्तोऽपि  
शान्तवपाः ॥ ६६३ ॥ दुर्मिहारादेव दुर्मिहं क्लेशालेशं  
मयाद्भयम् । मृतेभ्यः प्रयतं यान्ति दरिद्राः पापकारिणः  
॥ ६६४ ॥ बहवोऽविनयाग्रहा राजानः सपरिच्छदाः ।  
वनस्था अपि राज्यानि विनयात्मनिपेदिरे ॥ ६६५ ॥ जल-  
रेखा खलप्रीतिरर्धवारिघटस्थता । शिरसा धार्यमाणोऽपि  
खलः खलखलायते ॥ ६६६ ॥ जीवन्तं मृतवन्मन्ये देहि-  
नं धर्मवर्जितम् । मृतो धर्मेण संयुक्तो दीर्घजीवी न संशयः  
॥ ६६७ ॥ न वाचा दुर्गमः पारः कार्याणां राक्षसाधम ।

कार्याणां कर्मणा पारं यो गच्छति स बुद्धिमान् ॥ ६६८ ॥  
 नयेन जाप्रत्यनिशं नरेश्वरे सुखं स्वप्नतीह निरुधयः प्रजाः ।  
 प्रमत्तचित्ते स्वपतीह संभ्रमात्प्रजागरेणास्र जगत्प्रबुध्यते ॥ ६६९ ॥ चित्ता दहति निर्जोवं चिन्ता जीवं दहत्यहो ।  
 विन्दुनैवधिका चिन्ता चित्तात्स्या हि भूतले ॥ ६७० ॥  
 न कुलं वृत्तहीनस्य प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि हि  
 जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥ ६७१ ॥ दुर्बुद्धिमकृतप्रज्ञं  
 छत्रं कूर्पं तृणैरिव । विवर्जयेत् मेधावी तस्मिन्नेव प्रणश्यति ॥ ६७२ ॥ न सा प्रीतिर्दिविष्यत्य सर्वकामानुपश्रुतः ।  
 संमवेद्या परा प्रीतिर्गङ्गायाः पुलिने वृणाम् ॥ ६७३ ॥  
 तीर्थस्थितः स्वकुलजास्तिरिति मुहुर्मे मौनी यस्मिन्मिमुपेत्य  
 यनान्तवासी । व्याधो निहन्ति ह यकं प्रभवन्ति ते ते  
 पात्राण्युत्पुंरि वचनचबुतायाम् ॥ ६७४ ॥ एतल्लब्धमिदं  
 च लभ्यमधिकं तन्मूलकस्य ततो लभ्यं चापरमित्यनारतमहो  
 लस्य धनं व्यासति । नैतद्वेदिस पुनर्भवन्तमचिराद्वाशापिश्याचौ  
 बलात्सर्वप्राप्तसिन्धुः । प्रसिष्यति महामोहव्यकारावृत्तम् ॥ ६७५ ॥  
 पूर्वं संमानना यत्र पश्चाच्चैव विमानना । जला-  
 चासद्वान्स्यान्तं शत्रोः संमानितोऽपि सन् ॥ ६७६ ॥  
 धर्मादर्था प्रभवति धर्मात्प्रभवते सुखम् । धर्मेण लभ्यते सर्वं  
 धर्मैसांमिदं जगत् ॥ ६७७ ॥ न वैराग्यमिजानन्ति  
 गुणान्वश्यन्ति नागुणान् । विरोधं नाधिगच्छन्ति ये त  
 उत्तमपूरायाः ॥ ६७८ ॥ क्षीणो रविमवति शशी वृद्धौ च  
 वर्धयति पयसां नाभम् । अन्ये विपदि सहाया धनिनां  
 श्रियमनुभवन्त्यन्ये ॥ ६७९ ॥ कुमार्थो च कुपुत्रं च कुराजानं  
 कुसौहृदम् । कुसंबन्धं कुदेशं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६८० ॥  
 किं कुलेन विशालेन शीलमेवाव कारणम् ।  
 क्रमयः किं न जायन्ते कुसुमेपु सुगन्धिषु ॥ ६८१ ॥  
 नहि कस्य प्रियः को वा विप्रियो वा जगन्त्रये । काले  
 कार्यवशात्सर्वं भवन्त्येवाप्रियाः प्रियाः ॥ ६८२ ॥ तीक्ष्णो-  
 पायशान्तगन्धोऽपि शोऽंशस्तस्याप्यादौ संप्रयः साधुयुक्तः ।  
 उषुद्ग्रासः सारभूतो वनानां सालोऽन्त्यर्च्यं स्थिष्यते पादपेन्द्रः ॥ ६८३ ॥  
 नापितस्य गृहे शौरं पापाणे गन्धलेनम् ।  
 आत्मरूपं जले पश्यन् शकसापि श्रियं हरेत् ॥ ६८४ ॥  
 पुत्राभ्यो नरकायसाध्यायते पितरं सुतः । तस्मात्पुन इति  
 श्लोक्तः स्वयमेव स्वयमुवा ॥ ६८५ ॥ धर्मास्याने श्मशाने  
 च रोणिनां वा भक्तिर्भवेत् । सा सर्वदैव तिष्ठेच्छेत्को  
 न सुच्येत भग्नमात् ॥ ६८६ ॥ कालो हेतुं विकुरुते स्वार्थ-

समनुवर्तते । स्वार्थं प्राप्नोऽमिजानन्ति प्राज्ञं लोकोऽनुवर्तते ॥ ६८७ ॥ न खे सुखे वै कुरुते प्रहर्षे नान्यस्य दुःखे  
 भवति प्रहृष्टः । दत्त्वा न पश्चात्कुरुतेऽनुतापं स कथ्यते  
 संतुष्टपार्यशीलः ॥ ६८८ ॥ तिलार्थं स्वीयमागश्च नि.सारं  
 वदरीफलम् । आहारत्वरतः श्रेयो धृतिः परगृहादपि ॥ ६८९ ॥  
 धर्म एव ध्रुवो नान्यः स्वर्गं द्रौपदि गच्छताम् ।  
 सैव नौः सागरत्सेव वणिजः पारमिच्छतः ॥ ६९० ॥ न  
 स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हिचित् । वरिष्ठमभि-  
 होत्रेभ्यो ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ॥ ६९१ ॥ क्षोभय्यं न च  
 मित्रेषु न विश्वस्तेषु कर्हिचित् । येषां चान्नि भुञ्जीत यत्र  
 च स्वात्मनिश्रयः ॥ ६९२ ॥ किं करिष्यति संसर्गः स्वभाषो  
 दुरतिक्रमः । पश्याप्रफलसंसर्गां कपायो मधुरा क्रुतः ॥ ६९३ ॥  
 धार्मात्मनः शुभैर्धृतिः ऋतुमिश्रासदक्षिणैः । धृतपापा  
 गताः स्वर्गं पितामहनिष्यति ॥ ६९४ ॥ न विश्वासाज्जातु  
 परस्य गेहे गच्छेन्नरश्चेतयानो विकाले । न चत्वरं निशि  
 तिष्ठेन्निरुद्धो न राजकाम्यां योषितं प्रार्थयेत् ॥ ६९५ ॥  
 बध्यन्ते न सविश्वस्ताः शत्रुभिर्दुर्वैला अपि । विश्वस्तास्तेषु  
 बध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्वैले ॥ ६९६ ॥ न वैरमुदीपयति  
 प्रशान्तं न दर्पमारोहति चास्ति मेति । न दुर्गतोऽस्मीति  
 करोत्यकार्यं तमार्यशीलं परमाङ्गरायाः ॥ ६९७ ॥ काले  
 मृदुर्यो भवति काले भवति दारुणः । प्रसाधयति कृत्यानि  
 शत्रुं चाप्यघितिष्ठति ॥ ६९८ ॥ चिकीर्षितं विप्रकृतं च  
 यस्य नान्ये जनाः कर्म जानन्ति किंचित् । मत्से गुणे  
 सम्यगनुष्ठिते च नात्योऽप्यस्य च्यवते कश्चिदर्थः ॥ ६९९ ॥  
 धनेनाधर्मलब्धेन यच्छिद्रमपिधीयते । असंभृतं तद्ववति  
 ततोऽन्यदवधीयते ॥ ७०० ॥ मदरक्तस्य हंसस्य कोकिलस्य  
 शिखण्डिनः । हरन्ति न तथा वाचो यथा साधु विप्रश्रिताम् ॥ ७०१ ॥  
 न स्पृशत्याधुनं जातु न स्त्रीणां स्तनमण्डलम् ।  
 अमनुष्यस्य कसापि हृष्टोऽयं न किलाफलः ॥ ७०२ ॥  
 कोशमूलो हि राजेति प्रवादः सार्वलौकिकः । एतत्सर्वं  
 अहतीह कोशव्यसनवाच्यः ॥ ७०३ ॥ कालेन शीघ्राः  
 प्रवहन्ति वाताः कालेन वृष्टिर्जलदानुपैति । कालेन प्रभो-  
 रावज्जलं च कालेन पुण्यन्ति नगा वनेषु ॥ ७०४ ॥  
 त्वमेव धातुः पूर्वोऽसि त्वमेव प्रत्ययः परः । जनारुपातं न  
 ते किंचिन्नय केनोपमीयसे ॥ ७०५ ॥ क्षीरिण्यः सन्तु गावो  
 भवतु वसुमती सर्वसंपन्नसया पर्जन्यः कालवर्षा सकलजन-  
 मनोवन्दिनो बान्तु वाताः । मोदन्तां जन्ममाजः सततमभिमतं  
 ब्राह्मणाः सन्तु सन्तः श्रीमन्तः पान्तु पृथ्वीं प्रशमितरिपो  
 धर्मनिष्ठाश्च भूपाः ॥ ७०६ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे सप्तमं संकीर्णप्रकरणम् ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

# सुभाषितरत्नखण्डमञ्जूषा

अकाण्डपातोपनता न कं लक्ष्मीर्विमोहयेत् । (क० स०)  
 अकालमेघवद्विचित्रमकस्मादेति याति च । (क० स०)  
 अक्षयं मन्यते कृत्यम् । (प० त०)  
 अक्षोभ्यते महतां महत्त्वस्य हि लक्षणम् । (क० स०)  
 अगच्छन्वैरतेयोऽपि पद्मेकं न गच्छति ।  
 अगम्ये मन्यते सुगम् ।  
 अगाधजलसंचारी न रावं याति रोहितः । (प० त०)  
 अगुणस्य ह्येतं रूपम् ।  
 अहमराक्षसं सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषम् ।  
 अह्नीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ।  
 अचिन्त्यं शीलगुणानां चरितं कुलयोगिणाम् । (क० स०)  
 अचिन्त्यं हि फलं सूते सद्यः सुकृतपादपः । (क० स०)  
 अचिन्त्यो यत दैवनाम्नापातः सुपटुः परयोः । (क० स०)  
 अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषद्विकम् ।  
 अजागलस्तनलेव तस्य जन्म निरयंकम् । (प० त०)  
 अजानतो हठाकुर्वन्त्याज्ञामासी विनश्यति । (क० स०)  
 अजीर्णं भोजनं विषम् । (दि०)  
 अज्ञा कस्य नामहे नोपहासाथ जायते । (क० स०)  
 अज्ञानाभूवचेरसामतिदरां कोऽर्थस्त्रिरश्वां शुनैः ।  
 अतस्यां कुट्टनी धूरचरणा हि विधेरपि । (क० स०)  
 अतिदानाद्विषयः । (भाग०)  
 अतिपरिषदावज्ञा संततगमनादनादरो भवति ।  
 अतिमुक्तिनीरोक्तिः सद्यः प्राणापहारिणी ।  
 अतिशोभो न कर्तव्यश्चक्रं भ्रमति मस्तके । (प० त०)  
 अति सर्वत्र वर्जयेत् । (प० त०)  
 अतुल्ये पतिनो यद्विः स्वयमेवोपनाम्पति । (प० त०)  
 अत्याकरो हि नारीगामकालो मनोभवः । (र० व०)  
 अत्युच्चैर्नवति लघीयतां हि धार्ढ्यम् । (दि० व०)  
 अत्यास्य तपेभ्य कृन्त्यमासे समुन्मिमीलेव विराय चक्षुः ।  
 अदावा वंशदोषेण ।  
 अक्षरेष्वमृतं हि योषितां द्विद्विहाललमेव केवलम् ।  
 अक्षमेयुदेन जयं को ह्रीष्टेष्टप्रियो मन्युः । (क० स०)  
 अक्षमेविषकृत्य पश्यते स्वादु किं फलम् । (क० स०)  
 अथिक्तस्याधिकं फलम् ।  
 अनन्या यात्रिनां जरा । (प० त०)  
 अनन्तापुण्यस्य मघोर्हि जूने द्विरेफमान्ता सविशेषसहा ।  
 (क० स०)  
 अनन्यगामिनी पुंसां कीर्तिरिका पतिवता ।  
 अनपायिनि संश्रयकृते गजमहे पतनाय वष्टी । (क० स०)

अनपेक्ष्य गुणागुणौ जनः स्वस्वैर्निश्रयतोऽनुधावति ।  
 (दि० व०)  
 अनवसरे याचितमिति सत्पात्रमपि कुप्यते दाता ।  
 अनाया कृच्छ्रपतिता विदेशे श्री करोति किम् । (क० स०)  
 अनार्यः परदारम्यवहारः । (भ० शा०)  
 अनार्यजुष्टेन पथा प्रवृत्तानां शिवं कुतः । (क० स०)  
 अनार्यसंगमाहूयं विरोधोऽपि समं महात्मभिः । (कि० ज०)  
 अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।  
 अनियुक्तोऽपि च मूयाद्यदीष्टेरस्वामिनो हितम् । (क० स०)  
 अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् । (भ० शा०)  
 अनिश्चितावधिं धीराः सहन्ते विरहं चिरम् । (क० स०)  
 अनुकुलेऽपि कलत्रे नीचः परदारकम्पदो भवति ।  
 अनुगृह्णन्ति हि प्रायो देवता अपि तादृशम् । (क० स०)  
 अनुत्सेकः रज्जु विक्रमालंकारः ।  
 अनुभवति हि मूर्खा पादपस्तीवमुष्णं शनपति परित्रापं  
 छापया संश्रितानाम् । (भ० शा०)  
 अनुरागपरायताः कुर्वन्ति किं न बोधितः । (क० स०)  
 अनुरागान्धमनसां विचारः सहसा कुतः । (क० स०)  
 अनुसृत्य सवो वस्त्रं यस्त्वहमपि वदह् ।  
 अनुहुंकुरुते धनध्वनिं नहि गोमायुहवति केसरी ।  
 (दि० व०)  
 अन्तरापाति हि श्रेयः कार्यसंपत्तिस्तृप्तकम् । (क० स०)  
 अन्तर्विषमया शोवा बहिर्द्वैव मनोरमाः । (प० त०)  
 अन्तःसारविहीनानामुपदेशो न विधत्ते ।  
 अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीतम् ।  
 अन्धस्याक्षिप्यपदो नीचः श्रायेण दुःसहो भवति ।  
 अन्ध्यायं कुरुते यदा क्षितिपतिः कस्तं निरोक्तुं क्षमः ।  
 अन्धोऽन्धसो भोजननादभूय साधारणो भूषणभूष्यभावः ।  
 अपये पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः ।  
 (र० व०)  
 अपन्यान्ते तु गच्छन्ते सोदरोऽपि विमुञ्चति ।  
 अपवाद एव सुखो ब्रह्मगुणो दूरतः ।  
 अपावो मन्तकस्यो हि विषयमन्येषेतसाम् । (क० स०)  
 अपां हि तृप्ताय न वारिधारा स्वादुः सुगन्धिः स्वदते  
 तुषारा । (नै० च०)  
 अपि गङ्गाजलस्यानादयः केवः कुसायते ।  
 अपि आवा तोषित्यपि दलति यन्त्रस्य हृदयम् । (भा० मा०)  
 अपि धन्यन्तरिक्षः किं करोति गतायुषि ।  
 अपि शुद्धसुपान्तो वाग्बिलस्यैः स्वसीयैः परमगितिषु  
 वृत्तिं यान्ति सन्तः कियन्तः ।  
 अपि स्वदेहास्तिरुतेभिर्ज्यायांघोषधनानां हि पशो गरीयः ।  
 (र० व०)

१. एतद्विषयिणिद्विद्वानां निवर्णं 'साङ्ख्यिकविद्वद्विचयाय'  
 अत्रापेयम् ।

अपुत्रस्य गृहं शून्यम् ।  
 अपृष्टोऽपि हितं मृषात् यस्य नेष्टेत् परामवम् ।  
 अपेक्षन्ते हि विपदः किं पेलवमपेलवम् । (क० स०)  
 अप्रप्राप्तं ददाते हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म ।  
 (कु० सं०)  
 अप्रकटीकृतदन्तिः शकोऽपि जनमिरस्त्रियां लभते ।  
 अप्राप्यं नाम नेहास्ति धीरस्य व्यवसायिनः । (क० स०)  
 अप्रियस्य च पप्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः । (प० त०)  
 अथला यत्र प्रवला ।  
 अनुदुःखं चित्तमप्राप्यं विसर्गं प्रभविष्णुषु । (क० स०)  
 अभयं मन्यते भयम् ।  
 अभद्रं भद्रं वा विधिदिवितमुन्मूलयति कः ।  
 अभितस्तमयोऽपि मादर्थं भजते कैव कथा शरीरिषु ।  
 (र० वं०)  
 अभोगस्य हतं धनम् ।  
 (प० त०)  
 अभ्यर्चनामङ्गलयेन साधुर्माध्यस्थमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थः ।  
 (कु० सं०)  
 अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः ।  
 अभयपङ्कः शोणितकाङ्क्षया किं यदा स्पृशन्तं दशति दिग्भिः ।  
 (र० वं०)  
 अमृतं क्षीरभोजनम् ।  
 अमृतं म्रियदंशम् ।  
 अमृतं राजसमानम् ।  
 अमृतं शिशिरे वह्निः ।  
 अमृतपते हि स्तुतयः सुकर्मणाम् । (कि० अ०)  
 अमोघो देवतानां च प्रसादः किं न साधयेत् । (क० स०)  
 अमृतगर्भो हि जीमूतश्चाकैरभिनन्दते । (र० वं०)  
 अपमद्यः पताकेयमयवा यीधोषणम् ।  
 अपशोभीरथः किं न दुष्यते यत् साधवः । (क० स०)  
 अयाच्यो नार्तानामनुपकरणियो न भवाम् ।  
 अयातपूर्वा परिवादगोचरं सतां हि वाणी गुणमेव भाषते ।  
 (कि० अ०)  
 अयि खलु विपमः पुराट्टानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां  
 विपाकः ।  
 अयोविकारो स्वरितव्यभिच्यते बुतोऽयसो सिद्धरसस्पृशा-  
 मयि । (वे० अ०)  
 अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीया विदधति सोपधि संधि-  
 दूषणानि । (कि० अ०)  
 अरिगुरावे महती ह्यगोचरः । (कि० अ०)  
 अर्यभारयनी वाणी भजते कामयि धियम् ।  
 अर्यमनर्थं भावय निशं नास्ति ततः सुखलेनः मयम् ।  
 (प० वं०)  
 अर्यार्थी जीवलीकोऽर्थः । (र० त०)  
 अर्यगुराणां न गुरवे बन्धुः ।

अर्थिनि जने त्यागं विना श्रीश्च का ।  
 अर्थेन बलवान् सर्वैः । (प० त०)  
 अर्थो हि कन्या परकीय एव । (अ० शा०)  
 अर्थमात्रालापवेनापि पुत्रोत्सवं मन्यन्ते वैयाकरणाः ।  
 अर्थो यदो धोयसुपैति नूनम् ।  
 अलक्ष्यशानोत्कण्ठा नृपाणां न जातु मौलौ मण्यो  
 वसन्त ।  
 अलोकसामान्यमविन्यहेतुकं द्विपन्ति मन्दाश्चरितं महा-  
 रमनाम् । (कु० सं०)  
 अल्पधीर्ज्ञं हतं क्षेत्रम् ।  
 अल्पविधो महामार्गः ।  
 अल्पश्च कालो बहवश्च विद्याः ।  
 अल्पसत्त्वेषु धीराणामवश्यं हि शोभते । (क० त०)  
 अल्पस्य हेतोर्वहु हातुमिच्छन्मिच्छारमूढः प्रतिभाति मे  
 स्वम् । (र० वं०)  
 अल्पक्षरमणीयं यः कथयति निश्चितं स खलु वाग्मी ।  
 अल्पीयसोऽप्यामयतुल्यवृत्तेर्महापकाराय रिपोर्विदूढः ।  
 (कि० अ०)  
 अवसाययिष्ठं क्षमाः सुखं न विधेयेषु विशेषसंपदः ।  
 (कि० अ०)  
 अवस्तुनि कृतकेशो मूर्खो वात्यवहास्तताम् । (क० स०)  
 अविचार्यं प्रभूणां हि श्रुयेवार्थं स्वमभिज्ञः । (र० स०)  
 अविकृतेऽपि बन्धो हि बलात्प्रह्लादते मनः । (कि० अ०)  
 अविपाजीवनं शून्यम् ।  
 अविनीता रिपुर्भार्या ।  
 अविधमो लोकतन्त्राधिकारः । (अ० शा०)  
 अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः । (अ० वं०)  
 अव्यासेषो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धिर्हि लक्षणम् । (र० वं०)  
 अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति । (प० त०)  
 अशानेरमृतस्य चोभयोर्वैशिनश्चानुपराधं धोनयः ।  
 (कु० सं०)  
 अश्लीलं कस्य नाम स्वाद्य खलीकारकारणम् । (क० स०)  
 अश्लीलं कस्य भूवये । (क० सं०)  
 अश्लीलस्य हतं कुलम् ।  
 अशोच्या हि पितुः कन्या सद्गर्वप्रतिपादिका । (कु० सं०)  
 अभुते स हि कल्याणं प्यसने यो न मुद्रति । (क० स०)  
 अभिप्रेते न वा कस्य विद्यानो दुर्जने जने । (क० स०)  
 अथः दार्षं शास्त्रं धीनां वाणी नरश्च नारी च । (र० त०)  
 अथा यस्य जयस्य । (प० नी०)  
 अथा यस्य यथास्य ।  
 असंगृहा द्विजा महतः । (र० त०)  
 असन्मयी हि दोषाय बृहत्पदयेव सेविता । (कि० अ०)  
 असंभाष्या अपि धृतां भवन्तीह समागमाः । (र० सं०)

असमो गो जरा स्त्रीणाम् ।  
 असता सङ्गदेणे साधवो यान्ति विक्रियाम् ।  
 असाध्य सत्यसाध्वीना किमस्ति हि जगन्मये । (क० स०)  
 असाध्य साधयत्यर्थं हेलयामिमुखो विधि । (क० स०)  
 असारे दग्धसतारे सार सारङ्गलोचना ।  
 असारेऽस्मिन्मये तावद्वावा पर्यन्तनीरसा । (क० स०)  
 असिद्धायां निवर्तन्त न हि धीरा कृतोद्यमा । (क० स०)  
 असिद्धेऽस्तु हवा विद्या ।  
 अस्थाने पतित्वा सनीय महत्तामेवाऽस्ती स्वाङ्गति ।  
 अस्थिर जीवित् लोक । (हि०)  
 अस्थिरा पुत्रदाताश्च । (हि०)  
 अस्थिरे धनपौवने । (हि०)  
 अस्वर्गं लोकविरिद्धम् ।  
 अहह कलिकाल प्रभवति ।  
 अहह कष्टमपण्डितता विधे । (भट्ट०)  
 अहह महता नि सीमानश्चरित्रविभूतय । (भट्ट०)  
 अहिता देहदो व्याधि ।  
 अहो अतीव भोगादा कं भाम न विद्वन्मयेत् । (क० स०)  
 अहो चित्राकारा नियतिरिय नीतिर्नयविद ।  
 अहो दुरन्ता बलबहिरोधिता । (कि० अ०)  
 अहो वैनामिद्विज्ञाना मलोऽप्ययं पलायते । (क० स०)  
 अहो नवनवाश्चर्यनिर्माणे रतिको विधि । (क० स०)  
 अहो रूपमहो ध्वनि । (हि०)  
 अहो विधेरचिन्तैव गतिरद्वैतकर्मणाम् । (क० स०)  
 अहो विधौ विषयैस्ते न विषयैस्त्वतीह त्रिम् । (क० स०)  
 अहो विनेन्द्रजालेन स्त्रीणा चेष्टा न विद्यते । (क० स०)  
 अहो निश्चात्य वयन्यते धूर्तश्छप्रमिरीश्वरा । (क० स०)  
 अहो सहन्त यव नो परोदयम् ।  
 आकण्टजलमग्नोऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वा ।  
 आकर स्वपरभूरिकथाना प्रायसो हि मुहदो सहवत्स । (नै० च०)  
 आहृष्ट कामलोभाभ्यामपाय को हि पश्यति । (क० स०)  
 आचार प्रथमो धर्म । (म० सृ०)  
 आज्ञा गुरुणा ह्यविचारणाया । (र० व०)  
 आत्मबुद्धिं सुसाधये ।  
 आत्मार्थं धृतिर्निः स्पृजन् । (प० त०)  
 आत्मेश्वराणां नहि जातु त्रिणा समाधिभेदप्रभवो भवन्ति । (कृ० स०)  
 आदानं हि विसर्गाय सत्ता वारिमुचामिव । (र० व०)  
 आदानसत्यचन पश्चाज्ज्ञात हि कुक्षिय । (क० स०)  
 आदौ साम प्रयोजन्यम् । (प० त०)  
 आपराधोऽपि कष्टेऽपि नोत्साहस्यज्यते बुधे । (क० स०)  
 आपत्काले तु सप्रसते यन्मित्र मित्रमेव तत् । (प० त०)  
 आपस्तु धीरान्पुरुषान्स्वयमायान्ति सपदः । (व० स०)

आपदय धन रक्षेद्दामान् रक्षेदनेरपि । (प० त०)  
 आपदि येनापकृतं येन च हसित दशास्तु निपयेषु । (प० त०)  
 आपदि स्फुरति प्रज्ञा यस्य धीर स एव हि । (व० स०)  
 आपदेऽनुमयलोकादपणी वतमानमपये हि त्रुर्मतिम् । (कि० अ०)  
 आपद्यपि त्याज्यं न सत्त्वं सपदेपिभि । (क० स०)  
 आपद्यपि सतीतृच किं मुञ्चन्ति कुलक्षिय । (व० स०)  
 आपद्यप्राणविकलै किं प्राणै पौरुषेण वा । (क० स०)  
 आपद्यश्च विषयवासिन आतिद्वारेण राज्ञा भवितव्यम् । (अ० शा०)  
 आपद्यार्तिप्रदानमकला सपदो सुसमानाम् । (मै० दू०)  
 आपो बह्व्यूह हि लोकयात्रा यया न भूतानि तथा पराणि । (नै० च०)  
 आपुस्त्रापाति कल्याण कार्यतिदि हि दासति । (क० स०)  
 आपे दुःखं व्यये दुःखं धिगयां कष्टसंश्रया । (प० त०)  
 आपत्त्या ह्यसमासे किं धीरैस्त्यज्यते क्रिया । (क० स०)  
 आपत्ते हि सुदुष्करेऽपि महतां मध्ये विराम कुत । (क० स०)  
 आरम्भगुणी क्षयिणी क्रमेण हन्ती पुरा बुद्धिमती च पश्चात् । (प० त०)  
 आर्जवं हि कुटिलेषु न नीति । (नै० च०)  
 आलस्योपहृता विद्या । (हि०)  
 आपेष्टितो महासर्पश्चान्द किं विद्यापते ।  
 आस्तायन् च कुसुमसदस्य प्रायसो बह्मनाना सद्यःपाति प्रणयि हृदय विप्रयोगे रणदि । (मै० दू०)  
 आशु यत्नति हि प्रेम प्रापन्मान्तरसत्त्व । (क० स०)  
 आश्लो येति कुर्त्तुं प्रभु को हि स्वमभिज्ञाम् । (क० स०)  
 आसुर कुलमनादरणीयम् ।  
 आहारे व्यवहारे च त्यक्तज्ञ सुखी भवेत् ।  
 आहु सप्तदी मैत्री ।  
 आहता हि विषयैकतानता ज्ञानपौमनस न लिप्यति । (नै० च०)  
 इच्छादानपरोपकारकण पात्रानुरूप फलम् ।  
 इतो ब्रह्मलोको ब्रह्म ।  
 इदं च नास्ति न परं च सम्यत् ।  
 इन्द्रोऽपि लघुता याति स्वयं प्रत्यापितुं । (प० त०)  
 इधनीषधगप्यतिस्त्वपा नायेति रूपम् । (शि० व०)  
 इष्ट धर्मेण योजयेत् । (प० त०)  
 इष्टप्रवासजतितायवलाज्जनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रा सुदुःसहानि । (अ० शा०)  
 इष्टयुजानि शोकानि ।  
 इहामुत्र च नारीणां परमा हि याति यति । (क० स०)  
 ईश्या हि विवेकपरिपन्थिनी । (क० स०)

ईश्वराणां हि विनोदरसिकं मनः । (कि० अ०)  
 उच्छ्रायं नयति यदच्छयापि योगः । (क० स०)  
 उत्पद्यन्ते विहीयन्ते ।  
 उत्तरोत्तरमुभो हि विभूतां कोऽपि मङ्गलतमः क्रमवादः । (नै० च०)  
 उत्सवप्रियाः खलु मनुष्याः । (अ० शा०)  
 उत्सहन्ते नहि क्षुद्रमुत्तमाः स्वजनापदेम् । (क० स०)  
 उत्सादैकधने हि वीरहृदये नप्राप्ति स्वेदोऽम्वरम् । (क० स०)  
 उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् । (हि०)  
 उदारस्वर्गं दृष्टुने स्वयं हि श्रीरिवान्नना । (क० स०)  
 उदारस्य वृणं विषम् ।  
 उदिते तु सहस्राक्षौ न स्वघोते न चन्द्रमाः ।  
 उदिते परमानन्दे नाहं न त्वं न वै जगत् ।  
 उदिते पूर्वं कुसुमं सतः फलं घनोदयः प्राक्तनन्तरं पयः । (अ० शा०)  
 उद्धतौ भवति कस्य वा श्रुवः श्रीवराहमपहाय योग्यता । (शि० व०)  
 उद्यमेन विना राज्ञश्च सिद्धिरिति मनोरथाः । (प० त०)  
 उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः । (प० त०)  
 उद्योगः पुरुषलक्षणम् ।  
 उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः । (प० त०)  
 उद्धतः क इव सुखावहः परेयाम् । (शि० व०)  
 उद्धरेद्दीनभक्तान् समर्थो धर्ममाचरेत् ।  
 उद्धतो न सद्देवतिरक्षियाम् ।  
 उन्मादो माददोषेण ।  
 उपकृत्य निसर्गनः परेयामुपरोधं नहि कुर्वते महान्तः । (शि० व०)  
 उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशाभिमुखेषु साधवः । (शि० व०)  
 उपदेशो हि मूर्खानां प्रकोपाय न शान्तये । (प० त०)  
 उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी । (अ० शा०)  
 उपमुक्तं हि सारूप्यं प्रशमः सन्निरिष्यते । (क० स०)  
 उपहितपरमप्रभावभाक्तां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्य-  
 मिति । (कि० अ०)  
 उपार्थं चिन्तयेत् प्राज्ञः । (प० त०)  
 उपायेन हि यत्कुर्यात् तत्र शक्यं पराक्रमैः । (प० त०)  
 उपाजितानामर्थानां ह्याग एव हि रक्षणम् । (प० त०)  
 उषं सुकृष्यदीनं हि सुक्षेत्रेषु महत्फलम् । (क० स०)  
 उष्णत्वमःपातपसंप्रयोगाच्छैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य । (र० व०)  
 उष्णो दहति चाद्धारः शीतः कृष्णायते श्वरम् । (प० त०)  
 भ्रणकृतां पिता शत्रुः । (प० त०)

कृते कृतानोर्न हि मद्यपूतमहंमिति तेजांस्यपराणि हृदयम् । (कु० स०)  
 कृते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं  
 नयः । (शि० व०)  
 कदिश्चित्तविकारिणी ।  
 एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा । (भट्ट०)  
 एकाग्रो हि बहिर्वृत्तिनिवृत्तस्त्वमीक्षते । (क० स०)  
 एका भार्या सुन्दरी वा दूरी वा । (भट्ट०)  
 एको देवः केशवो वा शिवो वा । (भट्ट०)  
 एकोऽन्याधर्महीनोऽपि लक्ष्मीं प्राप्नोति सत्त्वदात् । (क० स०)  
 एको वासः पट्टने वा वने वा । (भट्ट०)  
 एको हि दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्द्रोः किरणैर्विवाहः । (कु० स०)  
 एवमाशाप्रदप्रलैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः । (हि०)  
 एकचित्ते द्वयोरिव किमसाध्यं भवेदिति । (क० स०)  
 जौचित्यं गणयति को विशेषकायः । (शि० व०)  
 क उष्णोदकेन नवमल्लिकां सिञ्चति । (अ० शा०)  
 कठिनाः खलु स्त्रियः । (कु० स०)  
 कण्ठाः क्षणशब्देन विद्यामर्थं च साधयेत् ।  
 कण्ठे सुधा वसति वै खलु सज्जनानाम् ।  
 कथं हि लङ्घयते शूलैर्महिकस्य भूभोषचः । (क० स०)  
 कर्मचिञ्च हि दिव्यानां वीर्यं भजति मोक्षताम् । (क० स०)  
 कर्ममपि भुवनेऽस्मिन्नादशाः संभवन्ति । (प०)  
 कदर्याणां परे प्राणाः प्रायेण द्वयसंघायाः । (क० स०)  
 कदापि सपुरुषाः शोकवास्तव्या न भवन्ति । (अ० शा०)  
 कन्या नाम महदुःखं विवाहो महतामपि । (क० स०)  
 कमलवनभूपा मधुकरः ।  
 कर्मिणेशते रमयितुं न गुणाः । (कि० अ०)  
 करुणादां हि सर्वस्य सन्तोऽकारुण्यान्धवाः । (क० स०)  
 कर्तव्यं हि सतां धन्यः । (क० स०)  
 कर्तव्यो महदाश्रयः । (प० त०)  
 कर्मणो ज्ञानमतिरिच्यते ।  
 कर्मदोषादिरिद्रता ।  
 कर्माजुगो गच्छति जीव एकः । (प्राण०)  
 कर्मयत्तं फलं पुंसाम् ।  
 कलहान्तानि हर्षाणि । (प० त०)  
 कलारत्नं गाने । (प० अ०)  
 कलासीमा काव्यम् । (प० अ०)  
 कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने धालका इव ।  
 कल्पवृक्षोऽन्यमन्यानां प्रायो याति पलाशताम् । (क० स०)  
 कवयः किं न पश्यन्ति ।

कचले पतिता सद्यो वमयति ननु मक्षिकाश्चमोकारम् ।  
 कष्टं शिष्टशक्तिरुक्ति कलौ काश्यसृष्टन्ति विद्याः ।  
 कष्टं निर्धनिरस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ।  
 कष्टं हन्त मृगीदृशां पतिगृहं प्रायेण करागृहम् ।  
 कष्टः खलु पराश्रयः ।  
 कष्टाः कुलपतीकारहेतवेन यत कुक्षियः । (क० स०)  
 कष्टादपि कष्टतरं परगृहवासः पराशं च ।  
 कष्टा हि कुटिलश्चतुर्ध्वस्तवधुस्थितिः । (क० स०)  
 कष्टो हि वाग्धवज्रेहं राज्यलोभोऽतिवर्तते । (क० स०)  
 कष्टो ह्यविनयक्रमः । (क० स०)  
 कस्त्यागः स्वकुटुम्बपेपणविधान्यर्थमयं कुर्वतः ।  
 कस्मिन्ना सजलगुणे गिरा पटुत्वम् । (शि० व०)  
 कस्य नेष्टं हि यौवनम् । (क० स०)  
 कस्यचिक्लिमपि नो हर्णीयम् ।  
 कस्य नाम्युदये हेतुर्मयेसाधुसमागमः । (क० स०)  
 कस्य नोष्टङ्गलं वाद्यं गुरुशासनवर्जितम् । (क० स०)  
 कस्य सत्सङ्गो न भवेच्छुभः । (क० स०)  
 कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा नीचैर्गच्छत्युपरि  
 च दृशा चक्रेनेमिक्रमेण । (मे० द०)  
 कस्याश्नसिति चेनो हि विहितस्वैरसाहसम् । (क० स०)  
 कः कालस्य न गोचरान्तरगतः । (भर्तृ०)  
 कः परः प्रियवादिनाम् । (दि०)  
 कः पैतमहगोलकेऽत्र निजिलैः संमानितो वर्तते ।  
 कः प्राप्नो धाम्नाति जेहं येदयासु सिरासु च । (क० स०)  
 कः शरीरनिर्वापयित्रीं शारदीं ज्योत्स्नां पदान्तेन वारयि-  
 प्यति । (अ० द्वा०)  
 कः सहकारमन्तरेणातिमुकलतां पञ्चावितां सहते ।  
 (अ० द्वा०)  
 कः सुनुर्विनयं विना ।  
 कः स्थानलाभे गुणः । (दि०)  
 का कस्य परिदेवना ।  
 काकाः किमपराध्यन्ति हंसैर्जग्धेषु शालिषु । (क० स०)  
 काकोऽपि जीवति चिराय यलं च मुञ्जे । (प० त०)  
 का नाम कुलजा हि स्त्री भर्तृद्रोहं करिष्यति । (क० स०)  
 कान्ता रूपवती शत्रुः ।  
 कान्ते कथं पठितवानुपलेन चेतः ।  
 कामक्रोधी हि विप्राणां मोक्षद्वारमलघुर्भो । (क० स०)  
 कामं न श्रेयसे कस्य संगमः पुण्यकर्मभिः । (क० स०)  
 कामं व्यसनवृक्षस्य मूलं दुर्जनसंगतिः । (क० स०)  
 कामातुराणां न अयं न लज्जा । (भर्तृ०)  
 कामातो हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचतनेषु । (मे० द०)  
 कामिनश्च कुतो विद्या ।  
 कायः कस्य न वल्लभः ।  
 कार्यं निदानादि गुणानधीते । (ने० च०)

कार्यान्ते ते च क्षप्यन्त ।  
 कालप्रयुक्ता खलु कर्मविद्विर्निज्ञापना भर्तृषु मिदिमेति ।  
 (कु० सं०)  
 कालयुक्त्या दारिर्मियं जायते न च सर्वदा । (क० स०)  
 कालस्य कुटिला गतिः ।  
 काले खलु समारब्धाः कथं यद्गन्ति नीतयः । (र० ब०)  
 काले दत्तं वरं ह्यल्पमकाले बहुनापि रिम् । (क० स०)  
 कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः । (भाग०)  
 कालो ह्ययं निरवधिर्निपुला च गृह्यी । (मा० मा०)  
 का विद्या कवितां विना ।  
 काश्मीरजस्य कुटुम्बपि निगन्तरम्या ।  
 का ह्यजिनी विना हंसं कथं हंसोऽजिनीं विना । (क० स०)  
 किं वा धाराधिरुहं हि जाह्नवं वेदजडे जने । (क० स०)  
 किं वा भविष्यद्वरगलमसां रिमेका सं येसहस्रकिरणो धुरि-  
 नाकरिष्यत् । (अ० द्वा०)  
 किं वा सुलभपापा हि भवन्त्युन्मार्गदूतयः । (क० स०)  
 किं हि न भवेद्दोषरेष्ठवा । (क० स०)  
 किं किं करोति न निरगलतां गता स्त्री ।  
 किंचिरकालोभोगेयानि यौवनानि धनानि च ।  
 किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षणेण । (भर्तृ०)  
 किं तद्वति हि सत्तारं पर्यन्तविरसं हि यत् । (क० स०)  
 किं दूरं श्ववसायिनाम् । (चा० नी०)  
 किं न कुर्वन्ति गोपितः । (भर्तृ०)  
 किं न मक्षन्ति वापसाः ।  
 किं नाम न सहन्ते हि भर्तृभक्ताः कुलाङ्गनाः । (क० स०)  
 किमेष्यं हि धीमताम् । (क० स०)  
 किमत्र चित्रं यदि विद्यायां शशाङ्कलेपामनुवर्तते ।  
 (अ० द्वा०)  
 किमदेयमुदाराणामुपकारिषु तुष्यताम् । (क० स०)  
 किमलम्भं भगवति मस्ये धीनिकेतने ।  
 किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाङ्गीनाम् । (अ० द्वा०)  
 किमिव हि शक्तिहर सत्ताम्यसामनाम् । (दि० व०)  
 किमिवावसादकरामात्मवताम् । (कि० अ०)  
 किमिवास्ति यत्र सुकरं मनस्विभिः । (कि० अ०)  
 किम्बु चोदितः प्रियहितायैकृतः कृतितो भवन्ति सुद्वदः  
 सुहृदाम् । (दि० व०)  
 किं परस्य स गुणः समक्षुते पण्यवृत्तिरपि यत्तोगिताम् ।  
 (दि० व०)  
 किं मर्दितोऽपि कस्तूर्यं लघुनो याति सौरमम् ।  
 किं मिष्टमद्यं खरसुकराणाम् ।  
 कुकमान्तं यशो नृणाम् ।  
 कुकुरो को न पण्डितः ।  
 कुगेहिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखम् ।  
 कुण्डे कुण्डे नवं पयः ।

कुतः परिक्षिप्तपुरे विकारः । (कि० अ०)  
 कुतः बाह्य कलङ्कितः ।  
 कुतः सत्यं च कामिनाम् ।  
 कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ।  
 कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंययः ।  
 कुदेशेऽपि जायन्ते कचिकेचिन्महाशयाः । (क० स०)  
 कृपाञ्जनाच्च भवेद्दिरङ्गः ।  
 कृपयमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः ।  
 कृपुयेण कुलं नष्टम् ।  
 कृप्येको नातिपाशितः ।  
 कुभोजनं चोत्पत्तया विराजते ।  
 कुभोजने दिनं नष्टम् ।  
 कुरहस्यसाहायं हि श्रुते श्रुत्यायते प्रभुः । (क० स०)  
 कुराजान्तामि राजाणि । (प० त०)  
 कुरुपता शीलतया विराजते ।  
 कुरुषी बहुचेष्टिकः ।  
 कुर्वन्त्यकालेऽभिर्मर्कं न कार्यपेक्षिणो बुधाः । (क० स०)  
 कुलवधूः का स्वामिभक्तिं विना ।  
 कुले कश्चिद्व्ययः प्रभवति नरः श्लाघ्यमहिमा ।  
 कुनखता शुभ्रतया विराजते ।  
 कुराज्यदानं च सौहृदम् । (प० त०)  
 कुक्षिष्वभ्यापयतः कुतो यदाः ।  
 कुतश्च धनलोभाया नोपकारेक्षणक्षमाः । (क० स०)  
 कुतश्चानां शिबं कुतः । (क० स०)  
 कुतश्चाधिरसिद्धायां अपि भ्रष्टमन्ति हि भुवम् । (क० स०)  
 कुतश्च सारपरीकारे प्रभो सेवाऽफला कुतः । (क० स०)  
 कुतार्थः स्वामिर्न द्वेष्टि । (प० त०)  
 कृपयानुसारं च धनम् ।  
 कुतो कस्यास्ति सौहृदम् ।  
 कृप्यां दहद्वपि सख्यु क्षितिमिच्छन्नेदो बीजप्ररोहजननीं  
 ज्वलनः करोति । (र० व०)  
 केचिदज्ञानतो नष्टाः ।  
 केचिद्वैष्टाः प्रमादतः ।  
 केचिद्वैष्टस्तु नाशिताः ।  
 केनेत्यं परमार्थतोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामभुवाम् ।  
 केवलोऽपि सुमगो नवामुदः किं पुनश्चिदशचाणला-  
 भिष्ठतः । (र० व०)  
 के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलरम्मयलाः । (मे० द०)  
 वेपां न स्यादभिमतफला प्राप्येनां शुचमेपु । (मे० द०)  
 वेपां नैया कथय कविताकामिनी कौतुकाय ।  
 वेपां हि नापदां हेतुरतिलोभापचुद्धिता । (क० स०)  
 को जानाति जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ।  
 कोऽतिभारः समर्पनाम् । (प० त०)

को धर्मः कृपया विना ।  
 को न वृष्यति विचेन ।  
 को न याति वसं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः ।  
 को नाम राज्ञां भियः । (प० त०)  
 कोऽन्यो हुतवद्वाह्यं प्रभविव्यति । (अ० शा०)  
 कोऽन्योऽप्य न गर्वितः । (प० त०)  
 कोऽर्थी गतो गौरवम् । (प० त०)  
 कोऽन्यकालो विवेकस्य हृदि कामान्धचेतसः । (क० स०)  
 को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् । (प० त०)  
 को विदेशः समर्पनाम् । (प० त०)  
 को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरभियमशीतदीपिणी ।  
 (शि० व०)  
 को हि मार्गमार्गं वा व्यसनान्धो निरीक्षते । (क० स०)  
 को हि विचं रहस्यं वा क्षीपु शक्नोति गृहितुम् । (क० स०)  
 को हि सपत्न्यु चपलास्त्राक्षसे दन्तितासु च । (क० स०)  
 को हि स्वशिरसश्चायां विधेऽश्लेषेऽह्येद्विद्वत् । (क० स०)  
 क्रियाणां सख्यु धर्म्याणां सत्पदयो मूलकारणम् । (कु० स०)  
 क्रियासिद्धिः सर्वे भवति महतां नोपकरणे । (मर्द०)  
 क्रिया हि वस्तुपहिता प्रसीदति । (र० व०)  
 कुन्दे विधौ भजति मित्रममित्रभावम् ।  
 कोचः संसारबन्धवम् ।  
 कोधो मूलमनर्पानाम् । (हि०)  
 कुशः फलेन हि पुनर्नवतां विचसे । (कु० स०)  
 कश्चिद्वै नास्ति विश्वासः क्षुद्रकर्मेण दुर्जने । (क० स०)  
 क वा निधिनिर्धनमेति किं च सं स बाह्यपादं घटयद्वि-  
 स्तति । (नै० च०)  
 कामयोऽस्ति दुरात्मनाम् ।  
 क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ।  
 क्षणे क्षणे यत्नवत्तामुपैति तदैव रूपं रमणीयतायाः ।  
 (शि० व०)  
 क्षमन्ते न विचारं हि मूर्खा विषयलोलुपाः । (क० स०)  
 क्षमया किं न सिध्यति ।  
 क्षान्तिस्तुल्यं तपो नास्ति ।  
 क्षां पिबति पयोधेर्धर्म्यमोधरो दधुरमम्मः ।  
 क्षितितले किं जन्म कीर्तिं विना ।  
 क्षितिपतिः को नाम नीतिं विना ।  
 क्षीणा नरा निष्करणा भवन्ति । (प० त०)  
 क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं चाभूषणं भूषणम् । (मर्द०)  
 क्षुदेऽपि नूनं दारणं प्रपद्ये ममत्वमुद्यैः शिरसां सतीव ।  
 (कु० स०)  
 क्षुधातुराणां न रुचिर्न पक्वम् ।  
 क्षुम्भित्वं प्रसन्नमहो विनापि हेतोर्लोकानिः किमु सति  
 कारणे रमण्यः । (शि० व०)



ख(फ)टाटोपो भयंकरः । (५० त०)  
 खण्डिता एव शोभन्ते धीराधरपयोधराः ।  
 खलसङ्घेऽपि नैषुर्षं करुणाग्रप्रकृतेः कुतः ।  
 गणयन्ति न रात्र्यर्षेऽप्यलक्षेहं महीभुजः । (क० स०)  
 गतं न शोचामि कृतं न मन्ये ।  
 गतस्य शोचने नास्ति ।  
 गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः ।  
 गन्तव्यं राजपथे ।  
 गहना कर्मणो गतिः । (म० गी०)  
 गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः । (कि० ज०)  
 गुणसंहतेः समतिरिक्तमहो निजमेव सत्त्वमुपकारि सत्ताम् । (कि० ज०)  
 गुणान्मूपयते रूपम् ।  
 गुणान्तेनोपधायविरुद्धद्वयः प्रकृत्यमिश्रा हि सत्तामसा-  
 धवः । (कि० ज०)  
 गुणाः पूजास्थानं गुणेषु न च लिङ्गं न च वयः । (उ०च०)  
 गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।  
 गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणः । (म० वृ०)  
 गुणर्विहीना बहु जल्पयन्ति ।  
 गुह्यं नयन्ति हि गुणा न संदतिः । (कि० ज०)  
 गुर्वपि विरुद्धः स्वमाशावन्धः साहयति । (म० शा०)  
 गुहाभ्युपेतं प्रणयादमीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतौ मनी-  
 रिणः । (दि० ब०)  
 गृहे या पुण्यनिष्पत्तिः साध्यन्ति भ्रमतः कुतः । (क० स०)  
 असते हि तनोपहं मुहुर्न तु राह्नाह्नमहर्षति तमः । (दि० ब०)  
 प्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः । (दि० ब०)  
 प्रामानाया कुञ्जरः । (१० चा०)  
 प्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् । (१० त०)  
 प्राबाणोऽप्याद्रैवां सम्पन्नमजन्त्यभिमुखे विधौ । (क० स०)  
 श्लपयति यथा दाशाङ्गं ॥ यथा हि कुमुद्वर्ती दिवसः । (म० शा०)  
 घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छले क्वचिदुपैरप्यपयेन  
 गम्यते । (नै० च०)  
 घनाम्बुमिर्बहुलितनिम्नगान्जलैर्जलं नहि यजति विकार-  
 म्बुधेः । (शि० व०)  
 शन्ति सहजमपि भूरिमियः सममागताः सपदि वैरमापदः । (कि० ज०)  
 शकास्ति योग्येन हि योग्यसंगमः । (नै० च०)  
 शक्रत्परिवर्तने दुःखानि च सुखानि च । (यो० वा०)  
 शत्रुभृत्यं न्यसेत्पादम् । (वा० नी०)  
 शत्रुचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुर्मगनिः ।  
 चपली किल शूराणां रणे जयपराजयौ । (क० स०)

चाण्डालः पक्षिणां काकः ।  
 चाण्डालोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ।  
 चारामानन्ति राजानः ।  
 चित्तं जानाति जन्तूनां प्रेम जन्मान्तरार्जितम् । (क० स०)  
 चित्तमेतदमरीकरणापम् ।  
 चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता ।  
 चित्रा गतिः कर्मणाम् ।  
 चिन्ता जरा मनुष्याणाम् ।  
 चिन्तामनं नास्ति शरीरतोषणम् ।  
 चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः । (म० शा०)  
 चोराणाममृतं बलम् ।  
 चौरं गते या किमु सावधानम् ।  
 छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पगतले मुल-  
 भावकाशा । (म० शा०)  
 छाया हि भूमेः दाक्षिणो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमयः  
 प्रजाभिः । (१० वं०)  
 छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् । (१० त०)  
 छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति । (१० त०)  
 जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ।  
 जटारं को न विमर्ति केवलम् ।  
 जनान्ते कः करमर्पयिष्यति । (नै० च०)  
 जनानुरागप्रमदा हि संपदः ।  
 जनो बहु क्षपयति स्वहस्ताब्धं धनान्धधीः । (क० स०)  
 जपतो नास्ति पातकम् ।  
 जरा रूपं हरति ।  
 जलदत्तमप्यप्यप्राणिनां प्राणमृतः । (का० दा०)  
 जलविन्दुनिपातेन क्रमताः पूर्णते घटः ।  
 ज्ञातं तु ज्ञातं न पुनः प्रयाति ।  
 जातस्य हि ध्रुवो सूर्युः । (यो० वा०)  
 जातापत्या पतिं द्रष्टि ।  
 जातौ जातौ नवाचाराः ।  
 जानन्ति पशवो गन्धात् ।  
 जामावा दशमो ग्रहः ।  
 जायन्ते यत् मूढानां संवादा अपि वादताः । (क० स०)  
 जारक्षीणां पतिः शत्रुः ।  
 जितश्रेष्ठेन सर्वं हि जगदेतद्विजीयते । (क० स०)  
 जितक्रोधो न दुःखस्यास्पृक्षमवेत् । (क० स०)  
 जितदानेष्टु धीराणां खेह एवोचितोऽपि । (क० स०)  
 त्रिद्वालक्ष्ण्यैकैकैरिणियमो नो दुर्जनानां मुखे ।  
 जीवन्तमेव कुण्ठानि काकीव कुट्टुम्बिनी । (क० स०)  
 जीवन्तोऽसति मूढोऽर्थन्यायदर्शः स नोऽस्ति । (क० स०)  
 जीवन्ति धीरोऽभिमतं किं नाम न यदाभुयात् । (क० स०)  
 जीवो जीवस्य जीवनम् ।  
 ज्ञातास्वादो विवृत्रजघनां को विद्वान् समर्थः । (नै० ६०)

ज्ञानमार्गे ह्यहंकारः परिधो दुरतिक्रमः । (क० सं०)  
 ज्ञानमेव शक्तिः ।  
 ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रजयति । (मनु०)  
 ज्ञानस्यामरणं क्षमा ।  
 ज्येष्ठप्राता पितुः समः ।  
 ज्वलप्रति महतो मनांस्यमर्षे न हि लभतेऽजस्रं सुखाभि-  
 स्त्वापः । (कि० ज०)  
 झटिति पराशयवेदिनो हि विज्ञाः । (ने० च०)  
 तन्त्रान्तं खलु भोजनम् ।  
 तत्कारुण्यं कर्मसु यस्य शक्तिः ।  
 तत्क्षणं किं नु कुर्यादि प्रसादः पारमेश्वरः । (क० सं०)  
 तत्तस्य किमपि ब्रूयं यो हि यस्य प्रियो जनः । (उ० च०)  
 तत्र सौमभिमार्गे चतुरश्रगुराननः ।  
 तदेव दुःसहं स्त्रीणामिह प्रणयलण्डनम् । (क० सं०)  
 तपःसीमा मुक्तिः । (प्र० म०)  
 तपोधीनानि श्रेयांसि क्षुपायोऽन्यो न विद्यते । (क० सं०)  
 तपोधीना हि संपदः । (क० सं०)  
 तमस्तपति धर्माशौ कथमाभिर्भविष्यति । (ज० शा०)  
 तश्नीकच इव भीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ।  
 तस्करस्य कुतो धर्मः ।  
 तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ।  
 तस्मात्प्रात्या महान्तोऽयमजनविषये मौनमेवाश्रयन्ते ।  
 तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतितेन भजेत्सती ।  
 तस्य तदेव हि मयुरं यस्य मनो यत्र संलभम् ।  
 तस्य विस्मयिता बुद्धिलोलविन्दुरिवाम्भसि ।  
 तस्य संकुचिता बुद्धिर्बुद्धिचिन्दुरिवाम्भसि ।  
 तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः धीमान्संपूर्णमण्डलः ।  
 तीव्रसत्त्वस्य न चिराद्भवत्येव हि सिद्धयः । (क० सं०)  
 तुदति कुसुममासौ मन्मथोद्वेजनाय । (का० दा०)  
 तुल्यप्रतिद्वग्निं बभूव युद्धम् ।  
 तुल्यन्ति भोजनैर्विप्राः ।  
 तुल्यैका तरुणायते । (प० त०)  
 तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते । (र० वं०)  
 ते भूमण्डलमण्डनैकतिलकाः सन्तः कियन्तो जनाः ।  
 तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यश्वरेस्तान्गरम् ।  
 स्रजन्युक्तमसत्ता हि प्राणानपि न सत्पथम् । (क० सं०)  
 स्वप्नेदेकं कुलस्यार्थं । (प० त०)  
 स्वागामगतिं पूज्यन्ते पशुपापाणादृषाः ।  
 आणामावे हि शापाश्चाः दुर्वन्ति तपसो व्ययम् । (र० वं०)  
 त्रिमुवनविषये कस्य दोषो न जाति ।  
 त्रैलोक्ये दीपको धर्मः ।  
 ददाति तीव्रसत्त्वानामिष्टमीश्वर एव हि । (क० सं०)  
 दया मांसाशिनः कुतः । (प० त०)  
 दयितं जनः खलु शुशीति भ्रम्यते । (वि० व०)

दयितास्वनवस्थितं वृणां न खलु प्रेम चलं सुहजने । (कु० सं०)  
 दरिद्रता धीरतया विराजते ।  
 दर्दुरा यत्र वकारश्चत्र मौनं हि शोभनम् ।  
 दशाननोऽहस्तीतां वन्दनं च महोदधेः ।  
 दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् ।  
 दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाशी । (प० उ०)  
 दारिद्र्यं परमाजनम् । (भा० व०)  
 दावानलश्लोषविपत्तिमन्योऽरण्यस्य हर्तुं जलदाप्रभुः किम् । (कु० सं०)  
 विकल्पान्वा चेदबान्धवा ।  
 दिवि गगनरत्नं दिनकरः । (प्र० म०)  
 दिशस्यार्थं हि सत्त्वमतिक्रमः । (कि० व०)  
 दुःखान्वा हि पतन्त्येव विपद्युन्नेषु कातराः । (क० सं०)  
 दुरधधौतोऽपि किं याति वायसः कलहसताम् ।  
 दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम् । (कि० म०)  
 दुरधीता विषं निष्ठा । (हि०)  
 दुरिततप्तपुःसुदिसव्यपेक्षा हि सिद्धयः । (क० सं०)  
 दुर्गन्धीनस्य नृपः । (हि०)  
 दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यायाऽलंकृतोऽपि सन् ।  
 दुर्जनस्य कुतः क्षमा ।  
 दुर्जनस्याजितं वित्तं भुज्यते राजवत्करैः ।  
 दुर्जया हि विषया विदुषापि । (ने० व०)  
 दुर्बलस्य बलं राजा । (हि०)  
 दुर्मेघी राज्यनाशाय । (प० त०)  
 दुर्लक्ष्यचिह्नं महतां हि वृत्तिः । (कि० व०)  
 दुर्लभं क्षेमकृत्सुतः ।  
 दुर्लभं भारते जन्म मातुल्यं तत्र दुर्लभम् ।  
 दुर्लभः स गुरुर्नैके शिष्यविन्तापहारकः ।  
 दुर्लभः स्वजनमित्रः ।  
 दुष्टे हि जन्तुमुत्पाप्य कस्यात्मनि सुखं भवेत् । (क० सं०)  
 दुष्टेऽपि पत्यो साप्येनां नान्यथावृत्ति मानसम् । (क० सं०)  
 दूरतः पर्वता रम्याः ।  
 दूरादपरिभ्रंशविनिपातो हि दारुणः ।  
 दृष्टवश्च न पुनः कर्मनालेन बध्यते । (क० म०)  
 दृष्टो हि वृषवन्कलभप्रमाणोऽप्याशः पुरोवातमवाप्य मेघः । (र० वं०)  
 देवद्विजसपथो हि कामयेनुर्मता सताम् । (क० सं०)  
 देवा हि नान्यद्विरन्ति किं तु प्रसस्य ते साधुभिर्ददन्ते । (ने० व०)  
 देवो दुर्बलपातकः ।  
 देहपातमपीच्छन्ति सन्तो भाविनयं पुनः । (क० सं०)  
 देहछेदो हि दुस्त्यजः । (क० सं०)  
 दैवमेव हि साहाय्यं कुरुते सावसादिनाम् । (क० सं०)

दैवी विचित्रा गतिः ।  
 दैवे दुर्जनतां गते वृणमपि प्रायेण वज्रायते ।  
 दैवेन हि साध्यन्ते सदयाः शुभकर्मणाम् । (६० सं०)  
 दोषप्राप्ती गुणत्यागी पलोऽपी हि दुर्जनः । (१० सं०)  
 दोषाय निर्विमर्शं भौतप्रश्नोत्तरक्रिया । (१० सं०)  
 दोषोऽपि गुणतां याति प्रभोर्भवति चेकृपा ।  
 धीर्न काचिदयमात्रि निरुद्धा संव सा चलति यत्र हि  
 चित्तम् । (ने० च०)  
 ध्वयेण सर्वं वशाः ।  
 धनं सर्वप्रयोजनम् ।  
 धनानि जीविनं चैव परार्थं प्राज्ञ उच्यते । (१० सं०)  
 धनिनामितरः सतां पुनर्गुणरसंनिधिरिव मेतिथिः ।  
 (धि० व०)  
 धन्यास्ते भुवि ये निरुत्तमनसो धिदुःखितान्कामिनः ।  
 धर्मक्षयकरः क्रोधः ।  
 धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् । (म० भा०)  
 धर्मः सत्येन वर्धते ।  
 धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति ।  
 धर्ममरसगार्थं प्रवृत्तिर्भुवि शार्ङ्गिणः । (२० सं०)  
 धर्मस्य तारं निहितं गुणायाम् । (म० भा०)  
 धर्मस्य खरिता गतिः । (१० सं०)  
 धर्मज्ञ चरतां सचे नास्त्यनम्युदयः कश्चित् । (१० सं०)  
 धर्मज्ञ हीनाः पशुभिः समानाः ।  
 धर्मो मित्रं मृतस्य च ।  
 धर्मो हि सौमित्र्यं कुरुते सगम् । (१० सं०)  
 धर्मो ह्यस्तम्यहर्निर्गतिं निहन्त्युभयलोकयोः । (१० सं०)  
 धिक्कलत्रमपुत्रकम् ।  
 धिन्पुत्रमधिनीत च ।  
 धिगात्ता सर्वदोषभूः ।  
 धिगिमां देहश्रुतामसारताम् । (२० सं०)  
 धिग्गृहं गृहिणीशून्यम् ।  
 धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितम् ।  
 धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितम् ।  
 धिग्जीवितं ध्वयमनोरयम् ।  
 धिग्जीवितं शास्त्रक्रोडिगतम् ।  
 धिग्योनियममात्रकम् ।  
 धीराणां व्रजति हि सर्वं नृन् नान्तपानिनादभिमानीयतां  
 परम् । (धि० व०)  
 धीराश्च मोक्षरिहाः प्रायुष्मन्नीष्टमंगमम् । (१० सं०)  
 धीनं चित्रीयते कस्मादभिचो चित्रकर्मणाम् । (१० सं०)  
 धूमो निरर्थत समीरणेन यत्नसु कश्चिन्नत नृन् यद्धिः ।  
 (२० सं०)  
 धृताः श्रीरुन्नेय हि याद्विद्वैः । (१० सं०)  
 धुवमभिमतं को वा पूर्णं मुदा न हि मायति । (१० सं०)  
 २ सु० २० भा०

धुर्यं फलाय महते महतां सह संगमः । (१० सं०)  
 न कस्य वीर्याय वरस्य संगतिः । (१० सं०)  
 न काचस्य वृत्ते जातु युक्ता मुकामणेः क्षतिः । (१० सं०)  
 न कामसदो रिपुः । (१० सं०)  
 न कृपलननं युक्तं प्रदीप्तं वदित्वा गृहे । (हि०)  
 नक्तः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्तति । (१० सं०)  
 न वापि सौरभमपराधकृतां प्रमृणाम् ।  
 नक्षत्रभूषणं चन्द्रः । (चा० नी०)  
 न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे  
 भवति विमुक्तः । (मे० द०)  
 न खलु धीमतां कश्चिद्विषयो नाम । (म० भा०)  
 न खलु वयस्त्रयो हेतुः । (म० द०)  
 न खलु स उपरतो यस्य बहुभ्यो जनः स्मरति ।  
 न च वैवापरं बलम् ।  
 न च धर्मो दयापरः ।  
 न चलति खलु दानं सज्जनानां कदाचित् ।  
 न च विद्याममो वन्द्युः ।  
 न च ध्याविषयो रिपुः ।  
 न चापत्यसमः क्रोहः ।  
 न जातवद्वरं प्राप्ते सत्त्वाननवसीदति । (१० सं०)  
 न जाने संसारः किमस्मृतमयः किं विषमयः ।  
 न ज्ञानात्परमं चक्षुः ।  
 न तथा कृतचेदेनां करिव्यग्रियतामेति यथा कृपादानम् ।  
 (कि० अ०)  
 न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमात्राचयेत् ।  
 न तोषापरमं सुखम् ।  
 न तोषो महतां सुखा । (१० सं०)  
 न दयामरसं ज्ञानम् ।  
 न दरिद्रस्य दृष्टी लक्ष्मणीयपथो यथा ।  
 न दुष्पारं पररिष्टं जाग्रद्भिर्निपुणैर्यतः । (१० सं०)  
 न देवः परमो विष्णोः ।  
 न धर्मवृद्धेयुः ययः समीक्ष्यते । (३० सं०)  
 न धर्ममदसं मित्रम् ।  
 न धर्मात्परमं मित्रम् ।  
 न नन्दनालोकनमदलेयुः क्षणं क्षणं हृष्यति कस्य चेत्तः ।  
 (३० सं०)  
 न नश्यति तमो नाम कृत्या दीपयतेया ।  
 ननु तैलनिषेकविन्दुना सह दीपाचिरपैति मेदिनीम् ।  
 (२० सं०)  
 ननु दैवमेव शरणं विधिगृह्या पौरुषम् ।  
 ननु प्रजातेऽपि निष्कम्पा मरयः । (१० सं०)  
 ननु यत्किंचिदपि नृपस्य गुणैर्यथा न चने विरहितः ।  
 (वि० अ०)  
 ननु मिथस्य कृती कुरुतेऽस्तिम् ।

न पतिव्यतिरेकेण सुखीणामपरा गतिः । (क० स०)  
 न परिचयो मलिनात्मनो प्रधानम् । (शि० व०)  
 न परेषु महौजसद्वलादप्युच्यन्ति मल्लिच्छा इव । (शि० व०)  
 न परोदितं हि कलयन्ति कुमाराः । (ह० वि०)  
 न पादोन्मूलनराकिरहः शिलोच्चये मूर्च्छति भारवत्स्य । (र० वं०)  
 न पुत्रापरमो लाभः ।  
 न प्रभावरत्नं ज्योतिरुदेति यस्तुघातलात् । (अ० शा०)  
 न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ।  
 न भयं चास्ति जाग्रतः ।  
 न भयति पुनश्च भवितुं सज्जनानाम् ।  
 न भवति मद्वां हि वापि मोघः प्रसादः । (ह० वि०)  
 न भविष्यति ह्यन्त साधनं किमिवान्धमहरिष्यतो विधेः । (र० वं०)  
 न भार्यायाः परं सुखम् ।  
 न भूतो न भविष्यति ।  
 न भेकः कोकनदिनीकिंजल्कास्मादकोविदः । (क० म०)  
 नमोभूपा पूषा । (प० म०)  
 न मुक्तेः परमा गतिः । (यो० वा०)  
 नयनसुखं को निवारयति ।  
 नयनमग्नाः प्रभवतां हि धियः ।  
 न युक्तं ते रोषादतिथिसिन् धिक्कृत्य गमनम् ।  
 नये च शीघ्रं च घसन्ति संपदः ।  
 नयेन चालंकिपते नरेन्द्रवत् ।  
 नरः प्रत्युपकारार्थं विपत्तिमभिवाञ्छति ।  
 न रयनमिव्यति शृंगपते हि तत् । (कु० सं०)  
 नरपति हितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके । (प० व०)  
 नराणां नापितो भूतः । (प० व०)  
 नर्मकसादरं हि नवं वपः । (क० स०)  
 न यस्तु दैवस्थरासादिनश्वरं मुरेश्वरोऽपि प्रतिवर्तुमीश्वरः । (ने० च०)  
 नराह्नानां नर पूष पत्न्याः ।  
 नशा वाणी मुरो मुरे ।  
 न विवेकं विना ज्ञानम् ।  
 न वैराग्यापरं भाग्यम् ।  
 न शरीरं पुनः पुनः ।  
 न क्षान्ते परमं सुखम् ।  
 न शार्ङ्गं वेदतः परम् ।  
 न निमित्तः प्रपद्ये हि धीराणां हृदये भिया । (क० स०)  
 न शूरा विमहन्ते हि क्षीमिभिर् परामयम् । (क० स०)  
 न पदपदधेनिभिरेव पद्मैः सतीवलसन्नमपि प्रकाशते । (कु० सं०)  
 न राश्लोते किं यस्तु नरपदं दीयते । (क० स०)

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः ।  
 न सुवर्णे ध्वनिस्तादृग्यादृक्कांक्षे प्रजायते ।  
 न स्त्री चलिताचारिण्य निशोद्यतमयेक्षते । (क० स०)  
 न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति । (प० मा०)  
 न स्नेहो न च दाक्षिण्यं स्त्रीपक्षे चापलादने । (क० स०)  
 न स्पृशति पल्वलाग्धः पञ्जरशोऽपि कुञ्जरः शपि ।  
 न स्नेहं ज्यवहृतं व्यभारमनो भूतिमिच्छता । (क० स०)  
 नहि कृतमुपकारं साधनो विस्मरति ।  
 नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्युक्तम् ।  
 नहि वापयितुं शक्यं सागराग्धमल्लुण्ठकया ।  
 नहि दुर्बलदन्धानां काले किंचिदप्यरोहति ।  
 नहि दुष्कर्मस्त्री हि किंचिदप्यवसायिनाम् । (ह० स०)  
 नहि नायो विनय्यया ।  
 नहि प्रकुलं सहकारमेव वृक्षान्तरं काङ्क्षति पदपदाङ्गी । (र० वं०)  
 नहि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृपा हितैषिणः । (कि० म०)  
 नहि मूला प्रसिष्यति ।  
 नहि वन्याभूते दुःखं यया हि मृतपुत्रिणी ।  
 नहि विचलति मैत्री दूरतोऽपि सितानाम् ।  
 नहि सत्त्वावसादेन स्वलाप्यापद्विलङ्घयते । (क० स०)  
 नहि सर्वविदः सर्वे ।  
 नहि सर्वेऽपि कुर्वन्ति सभ्या युक्तिविवेचनम् ।  
 नहि सिंहे गन्तव्यस्य भयाक्षिरिगुदातयः । (र० वं०)  
 नहि सुसत्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।  
 नहीदृक्पक्षोऽवसरं ज्वरीदति । (कि० म०)  
 नहीश्वरयाहृतयः कदाचित्पुण्यादि लोके विपत्तिमर्थम् । (कु० स०)  
 नालाले स्त्रियते जन्तुर्विदः शरदातरपि । (प० य०)  
 नातिपीडयितुं भग्नानिच्छन्ति हि महौजसः । (कि० म०)  
 नाधर्मश्चिरमुदये । (क० स०)  
 नानातत्त्वमिच्छाप्रणयिनो लोका यद्विदुष्यते ।  
 नानाकलैः फलति कल्पलतेर भूमिः । (प० म०)  
 नादृताप्यातकं परम् ।  
 नामान्यं भवतीद कर्मरसतो भाव्यस्य नाशः कुतः ।  
 नासीनां भूपणं पतिः ।  
 नाकातैर्जलजमेनि हिमैस्तु दाहम् । (ने० व०)  
 नार्यः समाधितमनं हि कलङ्कयन्ति ।  
 नालं सुखाय सुहृदो नालं दुःखाय दात्रयः । (प० म०)  
 नास्तीयान्महत् सुहृन् दिनदिनं दोषः । (कि० म०)  
 नाऽप्येष्टुः वृषिरीपतिः । (प० मा०)  
 नासद्भिः किंचिदाचरेत् ।  
 नासमीदृश परं स्थानं पूर्वमायतनं स्वमेव ।  
 नास्ति कामसमो व्याधिः ।  
 नास्ति श्रेयस्यो यद्विः ।

नास्ति चक्षुःसमं तेजः ।  
 नास्ति चाक्षसमं बलम् ।  
 नास्ति ज्ञानात्परं सुखम् ।  
 नास्ति तृष्णासमो व्याधिः ।  
 नास्ति धान्यसमं प्रियम् ।  
 नास्ति प्राणममं भयम् ।  
 नास्ति बन्धुसमं बलम् ।  
 नास्ति भर्तुः समो बन्धुः । (विक्र०)  
 नास्ति मेघसमं वेद्यम् ।  
 नास्ति मोहसमो रिपुः ।  
 नास्ति ब्यसनिनां किञ्चिद्विषयस्य धनम् । (क० स०)  
 नास्ति सत्यसमो धर्मः । (म० भा०)  
 नास्ति हस्तिसमः सर्पः ।  
 नास्ति हस्तिसमो बन्धुः ।  
 नास्त्यदर्थं महात्मनाम् ।  
 नास्त्यहो स्वामिभक्तानां पुत्रे बालमनि वा दृष्ट्वा ।

(क० स०)

निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः क्रियन्तः ।  
 निजानृतैर्लौचनसेचनान्ना दृष्टकिमिन्दुः सुखति प्रजानाम् ।  
 निपातनीया हि सवामसाधवः । (वि० व०)  
 निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाङ्गवरो महान् ।  
 निजेऽप्यपत्ये कदगा कठिनप्रकृतेः कुतः । (म० रा०)  
 निरुद्धावपि देशे पूरण्डोऽपि द्रुमावपि । (हि०)  
 निर्गलिताङ्गुलमं शरद्वनं नादति चातकोऽपि । (र० व०)  
 निर्जितेषु तरसा तरलिनां शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये ।

(र० व०)

निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति रागिकाः । (भट्ट०)  
 निर्धनता सर्वापदामास्यदम् ।  
 निर्धनस्य कुतः सुखम् ।  
 निर्वाणदीपे किमु तैलदानम् ।  
 निर्गोहः प्रतिपन्नस्तुपु सवामेतद्धि गोत्रव्रतम् ।  
 निर्मिमर्शो हि शीरवः । (क० स०)  
 निवसन्ति पराकमाधवा न विपादेन समं सख्यदयः ।  
 (कि० अ०)

निवसन्नन्तर्द्वारिण लङ्घयो बहिनं तु ज्वलितः ।  
 निवृत्तपापसंपर्काः सन्तो यास्ति हि निर्मृतिम् । (क० म०)  
 निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् । (हि०)  
 निवारणं चन्द्रः । (प्रसंगा०)  
 निव्यासास्त्ववसीदन्ति लोकोपहसिताः सदा । (क० स०)  
 निव्यतो नादाग्रतेन प्रमोदयमयात्मनः । (क० स०)  
 निवर्गः स हि धीराणां यदापद्यधिकं दृढम् । (क० स०)  
 निवर्गचपलानां हि भाट्यानां संयमः कुतः । (क० स०)  
 निवर्गतोऽन्यमेलिना ह्यसाधवः ।

निवर्गसिद्धो नारीणां सपत्नीषु हि मातरः । (क० स०)  
 निवृत्तस्य तृणं जगत् ।  
 निःसङ्गाद्वानि महतां मानपूजापहारः ।  
 नीचाधयो हि महत्तामपमानहेतुः ।  
 नीचैर्गच्छयुषी च दूताचक्रनेमिदमेव । (मे० दू०)  
 नीचैर्नीचैरतिनीचनीचैः सर्वैरपार्थः फलमेव साध्यम् ।  
 नीचो वदति न बुरुने वदति न साधुः करोत्येव ।  
 नूनं निरूपैरधिकं हासनैः श्रीद्विनि स्मरः । (क० स०)  
 श्रुति जनपदानां दुर्लभः । (प० व०)  
 श्रुत्य वर्णाश्रमपालनं यत्प एव धर्मः । (र० व०)  
 मेन्दुः क्षिपति किं कालं परीक्षीणोऽक्रमण्डले । (क० स०)  
 मेव्यां भर्तृहितैरिष्यो गणयन्ति हि सुखियः । (क० स०)  
 मैरुय सर्वो गुणमन्निपातः ।  
 मैवाकृतिः फलति मैव दुर्ल न शील । (भट्ट०)  
 मैवा रूपं परीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः । (हि०)  
 मैवात्मनीनमया क्रियते मदान्यैः । (वि० व०)  
 मैवान्यथा भवति यद्विस्तितं विधाया ।  
 मैवाधितेषु महतां गुणदोषाङ्गा ।  
 न्याय्यमुपेक्षते हि कः । (ने० च०)  
 न्याय्यं वृत्तिं समाचरेत् ।  
 न्याय्यपथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः । (भट्ट०)  
 पङ्को हि नमसि क्षितः क्षेप्तुः पतति मूर्धनि । (क० स०)  
 पञ्चभिर्मिलितैः किं यजगदीह न साध्यते । (ने० च०)  
 पठतो नास्ति मूर्खत्वम् ।  
 पथः श्रुतेर्दशमिवार ईश्वरा मलीमसामावृते न पद्धतिम् ।  
 (र० व०)

पदं हि सर्वत्र गुणैर्बोधयते ।  
 पदं सहेतु अमरस्य येलब्धं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः ।  
 (क० स०)  
 पद्मपत्रस्थितं वारि घत्ते मुक्ताफलध्रुपम् ।  
 पद्मानां शिशिराक्षयम् ।  
 पयःपानं भुञ्जानां केवलं विषवर्धनम् । (प० व०)  
 पयो गते किं खलु सेतुबन्धः ।  
 पयो मुक्तां पङ्क्तिषु विद्युतेव ।  
 परदुःखेनापि दुःखिता विरलाः ।  
 परदुःखिर्विनाशाद्य ।  
 परदुःखिषु बद्धमसाराणां विमिव ह्यस्ति दुरात्मनालङ्घयम् ।  
 (कि० अ०)  
 परमुक्ते हि कमले किमलेर्जायते रति । (क० स०)  
 परमं लाममरातिभङ्गमाहुः । (कि० अ०)  
 परमार्थमविज्ञाय न भवत्यर्थवच्चिन्तनम् । (र० स०)  
 परलोकगतस्य को बन्धुः ।  
 परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो निजपथा हि देहिनाम् ।  
 (र० व०)

परवृद्धिमासुरि मनो हि मानिनाम् । (शि० व०)  
 परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति । (मर्त०)  
 परसेवकसक्तानां को हि खेहो निजे जने । (क० स०)  
 परहस्तगताः धियः ।  
 परहितनिरतनामादरो नात्मकार्ये ।  
 परामर्शोऽप्युत्सव एव मानिनाम् ।  
 परार्थप्रतिपक्षा हि नेक्षन्ते स्वार्थमुत्तमाः । (क० स०)  
 परिजनतापि गुणाय सद्गुणानाम् । (कि० अ०)  
 परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।  
 परेक्षितज्ञानफला हि बुद्धयः ।  
 परैरनिष्टं चरितं मनस्विनां पयोनुसारोचितमेव शोभते । (क० स०)  
 परैरपराधितवीर्यसंपदां परामर्शोऽप्युत्सव एव मानिनाम् । (कि० अ०)  
 परोपकारजं पुण्यं न स्वात्कृतुस्तैरपि ।  
 परोपकाराय सतां विभूतयः ।  
 परोपकारार्थमिदं शरीरम् ।  
 परोपदेशयेकायां शिक्षाः सर्वे भवन्ति वै ।  
 परोऽपि हितवान्बन्धुः । (प० त०)  
 पशोपपीतस्य सुतैर्हिमाशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि धृष्टेः । (१० व०)  
 पर्वतानां भयं वज्रात् । (वा० नी०)  
 पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीमुदिम्भः । (ने० च०)  
 पवनः परागवाही स्थ्यासु महन्जखलो भवति ।  
 पश्यन्तु लोकाः कलिपीतुकानि ।  
 पश्यन्तु लोकाः कलिदोषकानि ।  
 पाणी पयसा दग्धे तर्कं कूटल्य पामरः पिबति ।  
 पात्रावाहनमाप्नोति ।  
 पात्रानुसारं फलम् ।  
 पावणानां भयं पावात् । (वा० नी०)  
 पापप्रमादाद्वरकं प्रयाति ।  
 पापे कर्मण्यवज्ञातहितवाक्ये कुतः सुखम् । (क० स०)  
 पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना ।  
 पिण्डेष्वनास्या रात्रौ मौक्तिकेषु ।  
 विदूषोपेण मूर्खता ।  
 विपासितैः कान्यरसो न पीयते ।  
 विषामः द्वाप्रीषानुत विषिषकाव्याश्रयासात् ।  
 विभुनग्रनं यतु विप्रति क्षितीन्द्राः ।  
 वीर्या मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्ताभूतं जगत् ।  
 सुप्तामस्थे रटे सा श्रेयोर्ज्वारिणां कुक्षिः । (व० स०)  
 पुण्यरन्ध्रे हि संगतं पश्यन्बुधैः कृतान्वयम् । (क० स०)  
 पुण्यैरेव हि लभ्यते मुहूर्तभिः सत्यं गतिरुर्ध्वा ।  
 पुनः विष्टप्रयोजनः । (वा० नी०)

पुनः शत्रुरपिष्टतः । (वा० नी०)  
 पुनप्रयोजना दारा ।  
 पुनहीनं गृहं शून्यम् ।  
 पुनरापि भयं यत्र सत्र सौख्य हि कीदृशम् ।  
 पुनोदये माद्यति का न हर्षात् । (कु० स०)  
 पुनर्द्विदो पुनरेव पापी ।  
 पुनर्द्विदोः पुनर्वित्तं । (विक० च०)  
 पुनर्धनाद्यः पुनरेव भोगी ।  
 पुनरा अपि बाणा अपि गुणव्युताः कस्य न भयाप ।  
 पुन्यं पर्युषितं त्यजन्ति मधुषाः ।  
 पुस्तकप्रत्ययाधीतं । (नारद०)  
 पूज्यं वाक्यं समृद्धम् ।  
 पूर्वपुण्यतया विधा ।  
 पूर्वगभीरितं श्रेयो दुःखं हि परिषर्तते । (अ० शा०)  
 पृथिवीभूषणं राजा ।  
 पैशालं हि सतीमनः । (क० स०)  
 प्रकृतिः खलु सा महीयसां सहते नान्यसमुन्नति पया ।  
 प्रकृतिमहते कुर्मस्वस्यै नमः कविकर्मणे ।  
 प्रकृतिरेव सत्त्ववताम् ।  
 प्रकृतिस्तिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ।  
 प्रकृतिस्तिद्धमिदं हि महात्मनाम् । (मर्त०)  
 प्रकृत्या ह्यमणिः श्रेयाश्चालंकारश्च्युतोपलः । (कि० अ०)  
 प्रष्टुश्चमप्युद्भवते हि चेष्टा । (कि० अ०)  
 प्रजानामपि दीनानां राजैव सद्यः पिता ।  
 प्रजापतेर्वसतां हि प्राणिसर्गोऽधिकारिकः । (क० स०)  
 प्रज्ञा नाम यत्नं श्रेये निष्पन्नस्य यत्नेन किम् । (व० स०)  
 प्रज्ञाबलं च सर्वेषु मुख्यं कार्येषु साधनम् । (क० स०)  
 प्रणामान्तः सता कोषः ।  
 प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम् । (१० व०)  
 प्रतिकारविधानमायुषः सति शेषे हि फलाय कल्पते । (१० व०)  
 प्रतिफलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता । (शि० व०)  
 प्रतिक्षणं यश्च वतामुपैति तदेष रूपं रमणीयतायाः ।  
 प्रतिपद्यसुहृत्कार्यनिर्वाहं धीरसरजता । (क० स०)  
 प्रतिपद्यार्थनिर्वाहं सहजं हि सतां व्रतम् । (क० स०)  
 प्रतिवृत्ताति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः । (१० व०)  
 प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वे प्रजागता धियः । (क० स०)  
 प्रतीयन्ते न नीतिज्ञाः कृतान्वयस्य धीरेण । (क० स०)  
 प्रत्ययः स्त्रीषु सुष्ठुपानि विमर्शं विदुषामपि । (क० स०)  
 प्रत्यामद्यविषयिमुदमनसां प्रापो मतिः दीयते ।  
 प्रत्युक्तं हि प्रणयितुं सत्कामीप्सितार्थप्रियैव । (वे० ६०)  
 प्रत्युत्पन्नमनिष्टैव । (अ० शा०)  
 प्रथमार्तीमधुषाः पिबन्ति कटु भेषजम् ।

प्रथमतमसावेवंप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः सत्रमपि क्षिरस-  
न्मक्षितां धुनोस्तद्दिशश्च । (४० शा०)  
प्रभुचिन्तये हि जनोऽनुवर्तेन । (४० व०)  
प्रभुप्रसादो हि सुदं न कस्य । (४० स०)  
प्रभुश्च निर्विचारश्च नीतिज्ञैर्न प्रशस्यते । (४० स०)  
प्रभुस्तु विनुवाग्रयः कति न सन्ति कुक्षिमराः ।  
प्रभूणां हि विभूत्यन्या धावत्यविषये मतिः । (४० स०)  
प्रभो हृदयवृत्ते हि कस्य प्रत्यायना भवेत् । (४० स०)  
प्रमदालोचनन्यत्वं मटीमयमिवाञ्जनम् ।  
प्रमाणं परमं युतिः । (४० ग०)  
प्रमादघतो भंशुणोति खलु दोषमयम् । (४० अ०)  
प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु ।  
(४० स०)  
प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम् ।  
(४० व०)  
प्रज्ञादमोहितः प्रायो न विचारश्चमो जनः । (४० स०)  
प्रसन्नतोयानि सुशीतलानि सरानि चेवानि हरन्ति  
धुंनम् । (४० द०)  
प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रसुजते ।  
प्रसन्ने हि किमप्राप्यमनीह परमेधरे । (४० स०)  
प्रमादविह्वलानि पुरःफलानि ।  
प्रमादमीम्यानि सर्वां मुहजने पतन्ति धञ्जुपि  
न दास्याः शराः । (४० शा०)  
प्रभूत्यर्थं च यौवनम् ।  
प्रस्तुवार्थं विरहं हि कोऽसिद्धप्रादयाडितः । (४० स०)  
प्रहर नमसु चापं प्राश्रयहारप्रियोऽहम् ।  
प्रद्वेषनिषेधपरो हि सन्तः । (४० व०)  
प्रागेव मुक्ता नयनाभिरामाः प्राप्येन्द्रनीलं  
किमुवाग्मयन् । (४० व०)  
प्राचीनकर्म बलमनुनयो यदन्ति । (४० ग०)  
प्राज्ञा मरुद्वितं कुर्यात्तन्मरुदसंघोषलब्धये । (४० स०)  
प्रागप्यथायं शूराणां जायते हि रणोत्पन्नः । (४० स०)  
प्रागनुदारा मिश्रजन्त्यर्जिनो ॥ पराभुग्याः । (४० स०)  
प्राणिनां हि निरुष्टापि जन्ममूढिः परा प्रिया । (४० स०)  
प्रागेभ्योऽपि हि धीराणां प्रिया दायुर्मतिक्रिया । (४० व०)  
प्रागेभ्योऽप्यर्थमात्रा हि कृपणस्य गरीयसी । (४० स०)  
प्रागेव हि श्रुत्यानां श्रामिर्मरक्षणं प्रथम् । (४० स०)  
प्रातोऽप्यर्थः क्षणादेव ह्यर्थते मन्त्रद्विना । (४० ग०)  
प्रातोर्नाष्टमजित् । (४० स०)  
प्राप्यते किं यताः शुभमनह्रीरुता गालयम् । (४० स०)  
प्रायः प्रत्ययमायते मयुगैश्चमादरः । (४० स०)  
प्रायः यश्चमयधोर्न दृश्यते वीरुदं शोकः ।  
प्रायः सत्तममंगथो हि लभते देवातुरूपं फलम् ।  
प्रायः सत्पुण्यविनोऽपि लभते देवातुरूपं फलम् ।

प्रायः समानविद्याः परस्परयदाः पुरोभागाः ।  
प्रायः समासत्रविरचितकाले धियोऽपि धुंसां मलिनी-  
भवन्ति ।  
प्रायः सर्वो भवति कस्यानृत्तिराद्रान्तरात्मा । (मे० द०)  
प्रायः श्रियो भवन्तीह नितगद्विपमाः शराः । (४० स०)  
प्रायः स्वं महिमानं क्रोधाव्यनिपद्यते हि जनः ।  
प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यायेषु कुटुम्बिनः । (४० स०)  
प्रायेण भायादीः शील्यं जेहान्घो नेक्षते जनः । (४० स०)  
प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं  
परिषेष्टयन्ति । (४० त०)  
प्रायेण सत्यं दिवायकरे विद्यां हि श्रेयांसि लक्ष्मसुखानि  
विनान्तराप्यः । (४० ग०)  
प्रायेण साधुवृत्तानामस्यायिन्यो निपत्तयः ।  
प्रायेण सामर्थ्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः ।  
(४० स०)  
प्रायेणचममध्यमोत्तमगुणः संसर्गो जायते । (म० द०)  
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ।  
(म० द०)  
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव वात्स्यापदः । (म० द०)  
प्रायो वारितरामा हि प्रवृत्तिर्मनसो नृणाम् । (४० स०)  
प्रायोऽनुमस्य कार्यस्य कालहारः प्रतिक्रिया । (४० स०)  
प्राग्भ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति । (म० द०)  
प्राग्मादक्षितारस्थोऽपि काकः किं गृह्णायते । (४० त०)  
प्रियवन्धुवित्ताशोऽयः शोकाग्निः कं न तापयेत् । (४० स०)  
प्रियमनु मुकुतो हि स रूढहाया विलम्बः । (मे० व०)  
प्रियमांसमृगाधिपोऽग्निमतः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः ।  
(४० व०)  
प्रियानादो हृस्वं क्रिड जगद्वरणं हि भवति । (मे० द०)  
प्रियेषु मौभाग्यफला हि चापरा । (४० स०)  
प्रिये सीमाह्लादः ।  
प्रौढं विशान्मामीदृन ह्य भवता श्रुत्यर्थे रणेऽस्मिन् ।  
फलं भाग्यानुसारतः । (४० ग०)  
फलं फलमादिशते ।  
यत् स्त्रीणां चन्द्राश्रितवृत्तयः । (४० स०)  
यत्ताश्रितानुरोधेन किं न कुर्वन्ति साधयः । (४० स०)  
यधिरस्य गानम् ।  
यधिरान्मन्दकणः श्रेयान् ।  
यद्वात्यार्थपरीगदं खलसंगदमुद्गुला । (४० स०)  
यन्तुः को नाम दुष्टानाम् ।  
यन्तुः सति दैवे यन्तुभिः किं विषेयम् ।  
यत्तदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्यर्थं चेतः । (४० शा०)  
यत् स्त्रीस्य मौलिनम् ।  
यत्नी यत्तं चेति त येषि निर्मलः ।

यलीयसी वलमीधरेच्छा । (म० भा०)  
 बहुरत्ना वसुंधरा ।  
 बहुवचनमल्पसारं यः कथयति मित्रलाभी सः ।  
 बहुविधास्तु सदा कल्याणसिद्धयः । (क० स०)  
 बह्वाक्षर्या हि मेदिनी । (क० स०)  
 धालानां रोदनं बलम् ।  
 बुद्धयः कुशागामिन्यो भवन्ति महत्तमपि ।  
 बुद्धिः कर्मानुसारिणी । (बा० नी०)  
 बुद्धिर्नाम य सर्वत्र मुख्यं मित्रं न पौरुषम् । (क० स०)  
 बुद्धेः फलमनाग्रहः ।  
 बुद्ध्या वा जितमपरेण काममातिशुर्विति स्वगुणमपन्नपः क  
 एव । (दि० व०)  
 बुभुक्षितः किं न करोति यापम् । (प० त०)  
 बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् ।  
 बुभुक्षितैर्धर्माकरणं न सुच्यते ।  
 बोधे बोधे सविदानं भासः ।  
 बुवते हि फलेन साधनो न तु कण्ठेन मित्रोपयोगिताम् ।  
 (नै० च०)  
 भक्तानामनिर्वाण्यं हि श्रेष्ठितम् । (क० स०)  
 भक्त्या कार्यधुरं धनंति कृतिनसो दुर्लभास्तदाद्याः ।  
 भक्त्या हि पुण्याति महासुभावाः ।  
 भेदस्तत्र प्रयोक्तव्यो यतः स वदकारकः । (प० त०)  
 भङ्गेऽपि हि मृगालानामनुश्रवन्ति तन्त्रतः ।  
 भजन्ति वैतलो वृत्तिं राजानः कालवेदिनः । (क० स०)  
 भजन्त्यात्मभक्तिं हि दुर्लभेऽपि न साधनः । (क० स०)  
 भद्रहृत्प्राप्त्याप्तमभद्रं चाप्यभद्रकृत् । (क० स०)  
 भद्रमभद्रं वा हृत्मात्मनि कल्पयते । (क० स०)  
 भयकारं दृष्टकोपात् न हर्षं हि छान्दसा द्विजाः । (क० स०)  
 भये सीमा नृपुः । (प० ख०)  
 भर्ता य खीकृणं पापम् ।  
 भर्तारं हि विना नाम्नः सनीनामन्नि यावच्च । (क० स०)  
 भर्तृमार्गानुसरणं खीणां च परमं प्रवृत्तम् । (क० स०)  
 भयति महत्सु न निष्फलः प्रवासः । (दि० व०)  
 भयति योजयितुपेक्षनीयता ।  
 भवति हि विरुधता युगोऽज्ञानात् । (दि० व०)  
 भवति हृदयदादी दान्यवतुर्यो विषाकः ।  
 भवन्ति हेतामहुलाः सर्वस्यासीद् मित्रव्यः । (क० स०)  
 भवन्ति योचोऽखरे प्रयुक्ता ध्रुवं प्रविष्टपङ्कजोदयाय ।  
 (क० स०)  
 भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेनयां यदुर्विशेषनिर्णयवाः  
 रियाः । (क० स०)  
 भयन्त्ययमिषात्पयो मनुमिष्टे यतिप्रयाः । (प० स०)  
 भयन्पुद्गलः हि सायन्त्यायसरगराः । (प० स०)  
 भयन्त्येव हि भद्राणि धर्मादौ यदादरात् । (क० स०)

भवितव्यता बलवती । (म० छा०)  
 भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः । (म० भा०)  
 भवितव्यस्य नासाध्यं दृश्यते वत दृश्यताम् । (क० स०)  
 भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र । (म० छा०)  
 भवेत् यस्य यस्मिन् स तत्कुर्वन्निवश्यति । (क० स०)  
 भवो हि लोकान्युदयाय तादृशम् ।  
 भस्मीभूतस्य जीवस्य पुनरागमनं कुतः । (नै० च०)  
 भाग्येन हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तमः सेवकः ।  
 भार्या मूलं गृहस्थस्य । (दम्पती)  
 भार्यासमं नास्ति दारीरतोषणम् ।  
 भार्याहीनं गृहस्थस्य शून्यमेव गृहं मतम् ।  
 भाग्यस्थिराणि जनमान्तरसौहृदानि । (म० छा०)  
 भिक्षुको भिक्षुकं दृष्ट्वा श्वानवहङ्गुरायते ।  
 भिक्षुरर्चिर्हि लोकः । (प० व०)  
 भीमा इव हि धीरतां यान्ति कुरे विपत्तयः । (क० स०)  
 भूतार्थकथने यस्य स्वयंस्वेव सरस्वती ।  
 भूतार्थग्राहतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः ।  
 भृशुर्दलं कनकशिक्षरी । (प्र० प०)  
 भूयोऽपि सिक्तः पयसा धूतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ।  
 भोगदर्शनं मृगाक्षी । (प्र० म०)  
 भोगो भूयते धनम् ।  
 भोग्यं किं रमणीं विना ।  
 भ्रष्टस्य का वा गतिः ।  
 भयिना भूयितः सर्वः किमसौ न भयद्वारः । (प० व०)  
 मणेश्चतुर्थं मूर्खं सहजसुभगस्य धृतिमतः ।  
 मतिरेव बलाद्वीर्यसि ।  
 मदमूढबुद्धिषु विवेकिता कुतः । (दि० व०)  
 मद्यपस्य कुतः सत्यम् ।  
 मद्यपाः किं न जल्पन्ति ।  
 मद्ये मारैकमुहुरि प्रसक्ता स्त्री सती कुतः । (क० स०)  
 मधुसमयभूषा मनसिजः । (प्र० प०)  
 मधुरविश्रुतिभ्याः सृष्टयो हा विधातुः । (प्र० रा०)  
 मधुराणि हि मूर्खेभ्यः विविष्टपिसमाधिता घटी ।  
 मनःपूर्वं समाचरेत् । (प्र० नी०)  
 मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । (म० नी०)  
 मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् । (श० व०)  
 मनस्वी कार्यार्थो न गणयति दुःखं न च सुखम् । (प्र० प०)  
 मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ।  
 मनोभूषा मंत्री । (प्र० म०)  
 मनोरथनामगानिर्न विद्यते । (क० स०)  
 मनो हि जन्मात्तरसंनतिज्ञम् । (प्र० व०)  
 मन्दायन्ते न गन्तुं सुन्दरमनुपेक्षापर्यङ्गाः । (नै० दृ०)  
 मन्ये हुञ्जन्विचक्षुचक्षुरेण धात्रि मन्नीषमः ।  
 मयि तु हृत्निधाने हि विद्वन्मनः परेण ।



मत्सुखद्विगमयं दे को हि तिष्ठेत्स्वर्गमिति । (१० स०)  
 मरणं प्रवृत्तिः क्षीरिणीयम् । (१० ब०)  
 मदनं गुणवर्धनम् ।  
 मर्मज्ञान्यमपि नोचरणीयम् ।  
 महतां हि धैर्यमभिभाव्यैः भवम् । (१० अ०)  
 महतां हि सर्वमध्या जनातिथम् । (१० ब०)  
 महतामनुकम्पा हि विरुद्धेषु प्रतिक्रिया । (१० स०)  
 महतीमपि श्रियमनाप्य विस्मयः सुजनो न प्रिलसति जातु  
 किंचन । (१० ब०)  
 महते रुजश्चपि गुणाय महात् । (१० अ०)  
 महाज्ञो येन गतः स पन्थाः । (१० स०)  
 महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेविनुमिच्छति ।  
 महादुःखः प्रतिद्वन्द्वी पौरव्यम् । (१० अ०)  
 महान्महत्वेन करोति विक्रमम् । (१० स०)  
 महीतल्लक्षणं मात्रमिच्छते हि राज्यं पदमैन्द्रमातुः ।  
 (१० ब०)  
 महीपतीनां विनयो हि भूषणम् ।  
 महेश्वरमनाराध्य न सन्तीभितमिदम् । (१० स०)  
 महोदयानामपि संयष्टिचिदा सहायसाध्याः प्रद्विद्वन्ति  
 सिद्धयः । (१० अ०)  
 मातुर्लक्षितं तव प्रसादवशात् दोषा अपि स्युर्गुणाः ।  
 माता च ध्यमिच्छाति । (१० नी०)  
 मातापितृभ्यां दासः सद्य जातु सुखमश्नुते । (१० स०)  
 मातृजन्मा हि वसत्य मन्मीमन्ति यन्वने । (१० स०)  
 मातृसंयत्तापि बहुधात्मना हि स्थलमिति साधुव्यपि  
 मानसति । (१० अ०)  
 मातर्येण दुरात्मनोऽपि सुजनं दृष्ट्वा सदा हासते ।  
 मात्रा समं नास्ति क्षीरपोषणम् ।  
 मादृशो हि कथं कथं सज्जोऽहं न मायसम् । (१० स०)  
 माने श्लाने कुतः सुखम् ।  
 मातरं वसन्तः । (१० अ०)  
 मित्रं च सारं च वचो हि वारिमता । (१० ब०)  
 मित्रायणितव्राणा दुर्लभा हि महोदयाः । (१० स०)  
 मिथ्या परोपकारो हि कुतः स्वात्मस्य धर्मगे । (१० स०)  
 मिष्टान्नमितरे जनाः । (१० ब०)  
 मुक्ता यत्किमुजं कानि कोकिले रमते कथम् । (१० स०)  
 मुक्तं त्रिमुच्य शसितस्य धारया ध्रुवैव नासापवधानधमः ।  
 (१० ब०)  
 सुगरवाग्मरे हि मिराजते । (१० अ०)  
 सुखमद्वैतं हि मध्वस्य विनिपातप्रतिश्रिया । (१० स०)  
 सुखमेव हि वृष्टेः संश्रमज्जलितं मनः । (१० अ०)  
 सुखमार्गमार्गं वा रागान्ध को हि पश्यति । (१० स०)  
 मूढः परमत्यनेन युद्धिः । (१० स०)  
 मूर्खस्य किं शास्त्रस्याग्रमङ्गः ।

मूर्खस्य हृदयं शून्यम् ।  
 मूर्खाणां बोधो रितुः ।  
 मूर्खं हि सङ्गं कस्यापि धर्मे । (१० स०)  
 मूर्खो दृष्टव्यलीलोऽपि व्यानमान्त्वेन तुल्यति । (१० स०)  
 मूर्खोऽनुमतिं कृतं स कार्यं कुरते पुनः । (१० स०)  
 मूर्च्छन्त्यमी विमाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु । (१० अ०)  
 मूढोः संज्ञा तुल्यता ।  
 मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेत्तः कष्टालेप-  
 प्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे । (१० दू०)  
 मेघो गिरिजलधिर्वाप्य च । (१० स०)  
 मोघा हि नाम जायेत महत्सुपट्टितः कुतः । (१० स०)  
 मोक्षमार्गमिति हि श्रीशिराय न सेवते । (१० स०)  
 मौनं विशेषं सततं सुधीभिः ।  
 मौनं सर्वव्यापकम् ।  
 मौनिनः कलहो नास्ति ।  
 म्लायति श्रीः कुलक्षीय गृहे वन्यन्यधिष्ठिते । (१० स०)  
 यं यं पश्यति तस्य तस्य पुरतो मा भूहि दीनं वचः । (म०)  
 यतः सतां हि संगतं मनीषिभिः साक्षपदानमुच्यते ।  
 (१० स०)  
 यतः सत्यं ततो धर्मः ।  
 यतो धर्मस्ततो धनम् ।  
 यतो नागान्तो जयः ।  
 यतो रूपं ततः शीलम् ।  
 यत्तदग्रे विपश्चिरे परिणामेऽमृतोपमम् ।  
 यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ।  
 यत्पूर्वं विनिना ललाटलिखितं तन्मार्जितं कः क्षमः ।  
 यत्र विद्वज्जो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राप्यर्थापि ।  
 यत्राहतिस्तत्र गुणा वसन्ति ।  
 यत्रास्ति लक्ष्मीर्निनयो न तत्र ।  
 यथा पितृं तथा बाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः ।  
 यथा देवस्तथा माया ।  
 यथा बीजं तथा कुरः ।  
 यथा भूमिस्तथा तोयम् ।  
 यथा राजा तथा प्रजा ।  
 यथा वृक्षस्तथा फलम् ।  
 यथाशक्त्यतिथेः पूजा धर्मो हि गृहमेधनाम् । (१० स०)  
 यथोत्तरेण हि गुणेषु कामिनः । (१० अ०)  
 यथोपपन्नं स्वादु हितं च दुर्लभम् ।  
 यद्व्यापितमहं हिमं दीर्घं प्रचक्षते । (१० स०)  
 यदुदुग्धं मायः पुराणं सदा दुषेः । (१० स०)  
 यद्वै भवत्येति ज्ञायते वादसी प्रजा ।  
 यदि वात्यन्मृदुता न कस्य परित्यजेत । (१० स०)  
 यदेव रोचते यथैव भवेत्तस्य सुन्दरम् ।  
 यदेवेन सत्यप्रतिष्ठितं ततोऽजितं कः क्षमः ।

यद्वात्रा निजमालपङ्कलिखितं तन्मार्जितं कः क्षमः ।  
 यद्वाचितात्मा श्रियते जन्तुलक्ष्मणश्रुते । (क० स०)  
 यद्यपि शुद्ध लोकविरुद्धं नावरणीयं नाचरणीयम् ।  
 यद्वा वद्वा भविष्यति ।  
 यदाः पुण्यैरवाप्यते । (चा० नी०)  
 यदास्तु रक्ष्यं परतो यशोधनेः । (र० व०)  
 यस्याथास्तस्य काञ्चनम् ।  
 यस्याथास्तस्य मेदिनी ।  
 यः क्रियावान्स परिहृतः ।  
 यो गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी ।  
 याचते याचकं दृष्ट्वा क्षान्वद्गुणराशये ।  
 याचनामर्थं हि गौरवम् ।  
 यात्रा मोघा घरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा । (मे० दू०)  
 यादतो यः हृतो भ्रात्रा भवेत्तादृश एव सः । (क० स०)  
 यादतास्तन्वः कामं तादृशो जायते षटः । (क० स०)  
 यानरर्थं हि मुरगः । (प्र० म०)  
 यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य निर्वैद्योऽपि सहायताम् । (अ० रा०)  
 या यस्य प्रकृतिः स्वभाजनिता केनापि न त्यज्यते ।  
 या राका क्षशिशोभना शतघना सा कामिनी यामिनी ।  
 या लोकद्वयसाधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ।  
 या सौम्यैर्गुणान्विता पतिरता सा कामिनी कामिनी ।  
 युक्तं न या युक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनु-  
 रोधात् ।  
 युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणी भवति हजस्तस्यपि  
 मयुक्तिः । (कि० ज०)  
 युक्तानां विमलवया तिरस्क्रियायै नाक्राममपि हि भवत्यलं  
 जलौघः । (ति० व०)  
 युक्तियुक्तं मयुक्तीयाद्वालादपि विवक्षणः ।  
 युद्धस्य धातां रम्या स्थात् ।  
 ये तु प्रमत्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे । (भ० दू०)  
 येन येन प्रकरणे प्रतिदः पुरो भवेत् ।  
 येन श्रियः संधपदोपरुद्धं स्वभाजलोकैर्यथाः प्रमृष्टम् ।  
 ये नाम केचिदिदं नः प्रथमव्यग्रं जानन्तु ते किमपि  
 शान्तिरिति नैव यत्नः । (या० या०)  
 येनेष्टं तेन गम्यताम् ।  
 योगस्यचितोपदयोऽस्तिवास्तु ।  
 योजकस्य दुर्लभः ।  
 यो यद्वापि धीर्न हि लभते सोऽपि तत्पश्यन् । (क० स०)  
 रसनि पुण्यानि पुरा टगनि ।  
 रत्नः मृगपदे यथा ।  
 रमदीपस्य हि शिवाया शालपाणि न नश्यति ।  
 रसप्ययेन पावर्गं को हि हितुमर्हति । (र० स०)  
 रपे समायुक्तं कायनेन ।  
 रसानरं पुन्यन ण्य रसम् । (र० म०)

रन्ध्रोपनिपातिनोऽन्यथाः । (अ० शा०)  
 रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति । (कि० म०)  
 रविपीतजला तपाख्ये पुनरोधेन हि युज्यते नदी ।  
 (कु० स०)  
 रसमूला हि व्याधयः ।  
 रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते ।  
 राजा राष्ट्रकृते पापम् । (वृ० चा०)  
 राजा सहायवान्धुरः सोत्साहो जयति द्विपः । (क० स०)  
 राज्ञः पापं पुरोहितः । (र० चा०)  
 रामधाम शरणीरणीयम् ।  
 रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय । (मे० दू०)  
 रिक्तपाणिं पश्येत् राजानं देवतां गुरुम् ।  
 रिपुत्वपि हि भीतेषु सानुकम्पा महादायाः । (क० स०)  
 लक्ष्मीरनुसरति नवगुणसमृद्धिम् ।  
 लक्ष्मीर्यस्य गृहे स एव भजति प्रायो जगद्न्यताम् ।  
 लङ्घयते हरति दाशरथेः बलघ्नं प्राप्नोति वन्यमथ दक्षिण  
 सिन्धुराजः ।  
 लब्धद्विपरसास्वादः को हि रज्येज्जलान्तरे । (क० स०)  
 लब्धस्पर्शानां भवति कुतोऽप्यत्र च्यवत्स्य । (शि० व०)  
 लभेत् वा प्राप्नोति न वा श्रियं श्रिया दुरापः कथमी-  
 रिततो भवेत् । (ज० शा०)  
 ललितान्वानि गीतानि ।  
 लाभः परं खलु मुले तव भस्मपातः ।  
 ललितमपि ललटे प्रोक्षितं कः समर्थः ।  
 लीलया भवजलं तरणीयम् ।  
 लुब्धमर्थेन गृहीयात् । (प० स०)  
 लुब्धानां यवकः क्षतुः ।  
 लोके पशुश्च मूर्खश्च निर्दयिकमती समौ । (क० स०)  
 लोकोपहाराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ।  
 लोकोपहसिताः दाशस्तीदन्त्येव क्षुद्रद्वयः । (र० स०)  
 लोभः पापस्य कारणम् ।  
 लोभमूलानि पापानि ।  
 वक्ता श्रोता यश्चास्ति रमन्ते तत्र संपदः ।  
 वक्ति जन्मान्तरभीर्ति मनः क्षिप्रद्वकारणम् । (क० स०)  
 वक्ते विधौ वद कथं व्यवसायसिद्धिः ।  
 वचने किं दुरिद्रता । (प्र० म०)  
 वचोभूषा सत्यम् । (प्र० म०)  
 वक्ष्यन्ते हेत्येवेह कुक्षिभिः मरुतदायाः । (प्र० स०)  
 यज्ञादपि हि धीराणां चित्तरसमगण्डितम् । (क० स०)  
 यद् वदते स्फुटचन्द्रवाररा रिमारी यद्यन्नाप यन्ते ।  
 (प्र० स०)  
 यनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रायिणात् ।  
 ययोगते किं पतिनायिकायाः ।  
 यर्हि हि मामिनो मृत्युर्न दैन्यं स्वजनाग्रतः । (र० स०)

विद्वान्स्वर्गं पूज्यते । (चा० नी०)  
विधिरहो बलवानिति मे मतिः । (भाग०)  
विधिरच्छृङ्खलो मृगाम् ।  
विधिर्दिष्टं घटयत्यर्थानि चिन्तानपि संमुखाः । (क० स०)  
विधिरितिर्वं बुद्धिरनुसरति ।  
विधेरितिप्राणि विचेष्टितानि ।  
विधेरित्येवामन्त्र-वेष्टे राक्षान्को हि तर्कयेत् । (क० स०)  
विनयाद्याति पात्रग्राम् ।  
विनयो हि सतीतवत् । (क० स०)  
विनाप्यर्थैर्धरैः स्पृशति बहुमानोद्यति पद । (हि०)  
विना मलयमन्त्रं चन्दनं न प्ररोहति ।  
विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ।  
विनाशया न शोभन्ते पण्डिता बनिता लताः ।  
विना हि गुर्वदंशेन संपूर्याः मिद्वयः कुतः । (क० स०)  
विनियोगप्रसादा हि किंकराः प्रमद्विद्युः । (क० स०)  
विनीतनामः किञ्च सूर्यार्तरैर्दं पदं भूमिगतोऽपि भुङ्के । (र० ब०)  
विपदा परिभूताः किं व्यवसन्ति विह्वलितुम् । (क० स०)  
विपदि न कृपिवातिभूमिः । (शि० ब०)  
विपदोऽपि पदं श्लाघोऽप्यकारयति नो हि सः । (क० स०)  
विप्रियमप्याकृष्ये मृते प्रियमेव सर्वदा मुजसः । (म०)  
विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ।  
विमलं कलुषीभवद्य चेत् कथयत्येव हितैरिणं रिपुं वा । (कि० अ०)  
विरक्तस्य तृणं जगत् ।  
विरक्तस्य दृगं भार्या ।  
विलम्बितं न खलु सदा मनसिनी विधित्तवः कलहम्-  
वेक्ष्य विद्विषः । (शि० ब०)  
विलम्बिनी हि सर्वस्य संचयेर क्षगरागिणी । (क० स०)  
विबक्षितं ह्यनुकमनुवापं जनयति । (म० शा०)  
विवेकबारादायद्यौतमन्तः सदा न कामः कलुषीकरोति । (ने० ब०)  
विद्याप्राप्त्यानि मेवानि ।  
विद्यासं स्त्रीषु वर्जयेत् । (बृ० चा०)  
विद्यामः कुटिलेषु कः । (क० स०)  
विद्यासयत्यानु सदा हि योगः । (कि० अ०)  
विषं गोष्ठी दरिद्रस्य ।  
विषमप्यमृतं क्वचिन्नेदंमृतं वा विषमीशरेच्छया । (र० ब०)  
विषयाद्व्यवमाणा हि निष्ठति सुषये कथम् । (र० न०)  
विषमिष्यः कस्यापदोऽयं गताः । (शि० पु०)  
विषवृक्षोऽपि संवर्षं स्वयं छेनुमसंप्रतम् । (क० स०)  
वीरसाहस्यनिर्विघ्नाः सुखलभ्या हि मिद्वयः । (क० स०)  
वीरो हि स्वाम्यमर्हति । (क० स०)  
वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विद्यायाः । (स० र०)

वृत्तं हि राज्ञामुपरद्वयसम् । (२० वं०)  
 पृथा सुसस्य भोजनम् ।  
 पृथा दानं समर्थस्य ।  
 पृथा दीपो दिवापि च ।  
 पृथा भवेदसङ्गहान्तस्य हितोपदेशना । (कृ० सं०)  
 पृथा वृष्टिः समुद्रेषु ।  
 पृथस्य तस्मै विपश्चि ।  
 पृथ्वा जना निष्कण्ठा भवन्ति ।  
 पृथ्वा न ते ये न यदन्ति धर्मम् ।  
 पृथ्वा नारी पतिप्रता ।  
 पेशामानन्ति पण्डिताः ।  
 पेश्यान्नेन वृषनीतिरनेकरूपा ।  
 पेश्यानां च कुतः ज्ञेयः ।  
 प्याप्रस्य चोपवासस्य पारणं पशुमारणम् ।  
 प्याजस्यप्रणयैर्वाक्यैर्जनन्या को न चक्षते । (क० सं०)  
 प्यादिदृश्यते भूधरतामपेक्ष्य कृष्णेन वेदोद्ब्रह्मनाथ दोषः । (कृ० सं०)  
 प्याभितस्त्रौषधं मित्रम् ।  
 पर्वताभिरक्षा हि सतामर्कक्रिया । (कि० अ०)  
 पक्ष्मो निषदा वारि वैशुतामिं नु हन्ति किम् । (क० सं०)  
 पक्ष्या हि केन निश्चेतं दुर्ज्ञाना निधतेर्गतिः । (क० सं०)  
 पक्षोरपि गुणा पाच्या दोषा पाच्या गुतोरपि ।  
 पक्ष्मनलरत्नं शशिमुष्ठी । (प्र० अ०)  
 पक्ष्ममूला हि वृषा मन्त्रमूला च राजता । (क० सं०)  
 पक्ष्ममाधं गतु धर्मेनाधनम् । (कृ० सं०)  
 पक्षापाता न तथा सूचीक्षतयदना पाक् ।  
 पक्षेण रह्यं यदक्षययत्नं न यद्यथाः पक्षभृता क्षिणोति । (२० वं०)  
 पक्षप्रेमप्रत्ययकारेण नोपकारेण दुर्वनः । (कृ० सं०)  
 पक्षां हि निश्चितधियां क न सिद्धिमेति । (वि० व०)  
 पक्षाद्दृष्टिर्बलीयसी ।  
 पक्षिः लिपितं क्लृपयति कः ।  
 पक्ष्यपापं गुरुक्रया ।  
 पक्षीलं परं भूषणम् ।  
 पक्षीलं भूषयते कुलम् ।  
 पक्षीलं हि निदुषां धनम् । (क० सं०)  
 पक्षीलं हि सर्वस्य वरस्य भूषणम् ।  
 पृथिः क्षेमदरो राजा ।  
 पृथिर्नाभी पतिप्रता ।  
 पृथिर्भूमिर्मात्रं तोयम् ।  
 पृथ्वी हि सीमा । (क० सं०)  
 पृथ्वी प्रीतमपृथ्वी कालहरणम् ।  
 पृथ्वीपात्य कः कृषादपृथ्वी हि सघेतनः । (क० सं०)  
 पृथ्वीप्रेने पण्डितैर्निश्चिदम् ।

शूरं कृत्यं दृष्टसौहेदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः । (५० वं०)  
 शूरस्य मरणं तृणम् ।  
 शूराणां श्रुतमारणे नहि परो धर्मः प्रयुक्तो वृषैः ।  
 शूरा हि प्रणतिप्रियाः । (क० सं०)  
 शोककन्दः ककन्या हि धनन्दः कायवान्सुतः । (क० सं०)  
 शोभन्ते विद्या विद्याः ।  
 शोषितसरसि निद्रापे नितरामेवोद्धतः सिन्धुः ।  
 श्यालको गृहनाशाय । (वा० नौ०)  
 श्रद्धया न विना दानम् ।  
 श्रवणपुटरत्नं हरिकथा । (प्र० अ०)  
 श्रवणमुत्तरीमा हरिकथा । (प्र० अ०)  
 श्रीकृष्णस्य कृपालवो यदि भवेत्कः कं निहन्तुं क्षमः ।  
 श्रोतः पदपुष्पं स्मरणीयम् ।  
 श्रीमङ्गलाय प्रभवति । (प्र० भा०)  
 श्रेयसि केन लुप्यते । (वि० व०)  
 श्रेयान् हि मानिनो रस्युर्नेदगारमप्रकाशनम् । (क० सं०)  
 श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रम् ।  
 संपत्सु महतां चित्तं भवत्युःपलकोमलम् ।  
 संतर्जना दोषगुणा भवन्ति । (मद०)  
 संहर्षिणा सह गुणाभ्यधिकैर्दुरासम् । (वि० व०)  
 सकलं शीलेन कुप्याद्विशम् ।  
 सकलकृतिस्तीमा श्रुतिश्रुतिः । (प्र० अ०)  
 सकलगुणभूषा च विनयः ।  
 सकलगुणस्तीमा वितरणम् ।  
 सकलमुत्तरीमा सुवदना । (प्र० अ०)  
 सकृद्विषयानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीधे हरिणाम्नीतुम् । (२० वं०)  
 स क्षत्रियस्त्रासहः सतां यः ।  
 सति साहजिकं प्रेम दूरादपि विज्ञायते ।  
 संकटे हि परीक्ष्यन्ते प्राज्ञाः शूराश्च संगरे । (क० सं०)  
 संकल्पैकप्रधाना हि दिव्यानामरिखाः क्रियाः । (क० सं०)  
 सङ्गः सतां किमु न महत्कामातनोति । (भाग०)  
 सङ्गारसंजायते कामः । (प्र० वी०)  
 सङ्ग्रामो नाम शूराणामुत्तरो हि महानयम् । (क० सं०)  
 सतां प्रज्ञोन्नेयः पुनरयमस्तीमा विनयते ।  
 सतां महत्सुखं सुखं यि यौरयम् । (ने० व०)  
 सतां हि चेनःशुचितामसाशिका । (ने० व०)  
 सतां हि सङ्गः सकलं प्रयुज्यते । (भाग०)  
 सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तरणप्रयुज्यते । (प्र० अ०)  
 सतां हि माधुर्यलक्षणात्मनो न निरुद्धे ।  
 सतां गुरुजिगीषे हि चेननि योन्नेयं क्रियत् । (क० सं०)  
 सतीर्थयो हि मुक्षीणां चिन्त्यो न मुददायः । (क० सं०)  
 स तु निरवधिरेकः सन्तानां विवेकः ।  
 सत्वाधीना हि निन्दयः । (क० सं०)

सत्त्वानुरूपं सर्वस्य धावा सर्वं प्रयच्छति । (६० स०)  
 सत्युत्र एव कुलसन्नि कोऽपि दीपः ।  
 सत्यः प्रवादे यच्छिद्रेष्वनर्था यान्ति मूरिगम् । (६० स०)  
 सत्यनियतवचसं वयसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते । (६० व०)  
 सत्यपूर्तां मदेद्वान्गम् ।  
 सत्यं सत्यकृतोऽलोऽपि धर्मो मूरिफलो भवेत् । (६० स०)  
 सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।  
 सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ।  
 सत्यमेव जपते । (६० चा०)  
 सत्येन सपते रविः । (६० चा०)  
 सत्येन धार्यते पृथ्वी । (६० चा०)  
 सत्येन पूर्णते साशी ।  
 सत्येन वाति धातुश्च । (६० चा०)  
 सत्संगतिः कथय किं न करोति सुंसाम् । (म० ०)  
 सत्सद्वा नहि विदुः कुलीयचनमोहिवाः । (६० स०)  
 सद्गामिमानैकधना हि मानिनः । (६० व०)  
 सदा स्वाद्योऽथ यथितसत्सम्यक्त्वमुपैति सः । (६० स०)  
 सद्गोमूपा धृक्किः ।  
 सद्गाथाद्वैः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु । (म० ६०)  
 सद्भिः कुर्वीत संगतिम् ।  
 सद्भिरेव सहासीत ।  
 सद्भिर्विवादं मैत्री च ।  
 सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलाछित्तमश्वरम् ।  
 सद्यः फलति गान्धर्वम् ।  
 सद्य एव सुकुटां हि पच्यते कष्टवृक्षफलधर्मि काष्ठितम् । (६० व०)  
 स धार्मिको यः परममं न हृदरोत् ।  
 स धीरो यो न संमोहमापत्कालेऽपि गच्छति । (६० स०)  
 सन्तः परीक्ष्याम्यवरज्जन्ते ।  
 सन्तः परार्थं कुर्यान्ना नावेक्षन्ते प्रतिक्रियाम् । (म० या०)  
 संवतिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे । (६० व०)  
 संगोप एव पुरुषस्य परं निधानम् ।  
 संतोषतुल्यं धनमस्ति नाप्यम् ।  
 संतोषे प्राज्ञः शुचिः ।  
 संदीप्ते भवने तु कृपस्वननं प्रत्युद्यमः कीदृशः । (म० ०)  
 संयते भ्रुशमरवि हि सद्भिःयोगः ।  
 संधिं कृत्वा न हन्तव्यः संश्लेषसरे पुनः । (६० स०)  
 संविहृष्टे निरुष्टेऽपि कष्टं रज्यन्ति कुश्रियः । (६० स०)  
 सभारतं विद्वान् । (म० म०)  
 समये हि सर्वमुपकारि वृत्तम् । (६० व०)  
 समर्थो यो नित्यं स जयतिपरां कोऽपि पुरुषः ।  
 समानशील्यमनेषु सद्यम् । (६० व०)

समीरणो नोद्विधा भवेति व्यादिश्यते केन हुगासनस्य । (६० स०)  
 संपत्तु हि सुमन्वानमेकहेतुः स्वपौरयम् । (६० स०)  
 संपूर्णकुम्भो न करोति क्षब्दम् ।  
 संभवत्यभिजातानामभिमानो ह्यकुत्रिमः । (६० स०)  
 संभारना ह्यधिकृतस्य सनोति तेजः । (मि० व०)  
 संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते । (म० गी०)  
 संमुपवीनो हि जयो रन्ध्रप्रहारिणाम् । (६० व०)  
 सतिरतिर्नहि संमुपैति रिक्तताम् । (मि० व०)  
 सतिरस्यप्रपूर्णाऽपि क्षारो न मधुरायते । (मि० व०)  
 सत्यः क्रूरः रालः क्रूरः सर्पाद्वारतः रालः । (मि० व०)  
 सर्वं केहाप्यवर्तेते । (मि० म०)  
 सर्वः कान्दमासीत्यं पश्यति । (मि० व०)  
 सर्वः कालवदोन नश्यति ।  
 सर्वः कृच्छ्रागतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् । (म० ०)  
 सर्वः प्रार्थितमर्थमधिगम्य सुप्री संपद्यते जन्तुः ।  
 राज्ञां तु चरितार्थवा दुःखोत्तरैः । (म० शा०)  
 सर्वः प्रियः पल्लु भवत्यनुरूपचेष्टः । (मि० व०)  
 सर्वं कार्यवशात्सोऽभिमतते तारुस्य को बहुमः । (म० ०)  
 सर्वं जीवद्भिराप्यते । (६० स०)  
 सर्वं वस्य वशाद्गातृस्त्वतिपर्यं कालाय वस्यै नमः ।  
 सर्वं रसमुपद्रवेण सहितं निर्दोषमेकं यदाः ।  
 सर्वं शून्यं दृष्टिस्तु । (६० व०)  
 सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् । (मि० व०)  
 सर्वं सावधि नावधिः कुलभुवां प्रेम्णाः परं केवलम् ।  
 सर्वनासाय मातुलः । (मि० व०)  
 सर्वमत्यन्तगर्हितम् ।  
 सर्वलोकोप्रतिष्ठायां यतन्ते बहवो जनाः ।  
 सर्वशून्या दुरिद्रवा ।  
 सर्वश्रितप्रमाणेन सत्सद्वाभिवाञ्छति । (६० स०)  
 सर्वस्वोपधममि शास्त्रविहितं, भूलस्य नास्त्वौ-  
 पधम् । (६० व०)  
 सर्वोऽपि दुर्जने विपम् ।  
 सर्वारम्भमात्रेण दुष्टप्रत्ययम् ।  
 सर्वस्ववस्थानु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् । (म० शा०)  
 सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते । (म० ०)  
 सर्वे स्वयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः । (म० या०)  
 सर्वो हि जोषगतमप्यपचीयमानं यथिष्युमाश्रयमनागतम-  
 भ्युपैति । (मि० व०)  
 सलज्जा गणित्य नष्टा ।  
 न सुहृदस्येन यः स्यात् । (६० व०)  
 सहते मादृशः को हि गच्छति धर्मविरुद्धम् । (६० स०)  
 सहते विपत्सहर्षं मानी नैवापमानलेहमपि । (म० या०)  
 सहते विरहदुःखं यदास्वी नायसः पुनः । (६० स०)

सहसा विदधीत म क्रियामविबेकः परमापदां पदम् ।

(कि० अ०)

सहसा हि कृतं पापं कथं मा भूद्विपत्तये । (क० स०)

सहसि भवैरुपासितं नहि शुभाफलमेति सोच्यताम् ।

(शि० व०)

सहस्रेषु च पण्डितः ।

सहायकृष्टमैदवा न संगतं भवन्ति गोमायुसखा न

दन्तिनः ।

(कि० अ०)

सागरं वर्जयित्वा कुत्र महानद्यवतरति । (अ० शा०)

साधनेषु हि रतेरुपघते रम्यतां प्रियसमागम एव ।

(कि० अ०)

साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपसाखिल-

सिद्धिः ।

(नै० च०)

साधुः सीयति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्धने ।

साधूनां दुर्जनान्प्रयम् ।

(प० स०)

साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ।

साध्यासाध्यविचारं हि नैक्षते भवितव्यता । (क० स०)

सानुकुले जगन्नाथे विप्रियः सुप्रियो भवेत् ।

सामानाधिकरण्यं हि तेजस्मिरयोः कुतः । (शि० व०)

सारं गृह्णन्ति पण्डिताः ।

साहसं दैरेपेक्षं च कितवानां निसर्गजम् । (क० स०)

सिते हि जायेत सितेः सुलक्ष्यता । (नै० च०)

सिद्धिं वा यदि वाऽसिद्धिं चित्तोऽसादो निवेदयेत् । (प० स०)

तिष्ठन्ति कुत्र सुकृतानि विना श्रेणे ।

सीमन्तिनीनां कान्तोदन्तः सुहृदुपगतः संगमा-

विशिष्टनः ।

(पे० द०)

सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ।

सुकृती चातुभूयैव दुःखमप्यभूते सुखम् । (क० स०)

सुप्तं च मे शयनं च मे ।

सुप्रमाखे निःस्पृहः पुरुषः ।

मुखाधिगः कुतो विद्या ।

मुक्तामपि पानीयं शमपतेन भावकम् । (प० स०)

मुदुर्भान्ताः करुणा हि साधवः । (कि० अ०)

मुदुर्लभे नार्हति कोऽभिनन्दिह प्रकर्षलक्ष्मीमनुरूपसंगमे ।

(कि० अ०)

मुपवर्णे हि स्फुटमारुता या सा पूर्वरूपं फलभाषनायाः ।

(शि० व०)

मुरेषु हि यद्दधतां नमस्ता सर्वांसिस्पर्शमिथः समस्ता ।

(शि० व०)

मुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि गुणाजितम् । (कि० अ०)

मुल्मो हि द्विषां मन्त्रो दुर्लभा मरुत्वाव्यता ।

(कि० अ०)

मुदुर्दम्पतीक्षितमविप्रविषां प्रहृतेर्विराजति विपद्ममपि ।

(शि० व०)

मुपापाये न गतु कमलं पुष्पनि स्यामभिष्याम् । (पे० द०)

सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिनां ।

(र० व०)

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ।

(मह०)

सौख्यं धन्याः किमपि दधते सर्वसंपासमृदाः ।

सखे रवेरप्सु कृताडुवैः कृते न मुदती जातु भवेत्कुमुदती ।

(नै० च०)

स्रोत्रं कस्य न तुष्टये ।

(कु० स०)

स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ।

स्त्रियो नष्टा ह्यभर्तृकाः ।

(इ० चा०)

स्त्रियो यथा विवेचन्तां निष्कर्षं हि सतां मनः । (क० स०)

स्त्रीपित्तमहो विचित्रमिति ।

(क० स०)

स्त्रीविचरैव दैवस्य को वेत्ति गहनो गतिम् । (क० स०)

स्त्रीणां पतिः प्राणा न बाग्धवाः ।

(क० स०)

स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः ।

(कु० स०)

स्त्रीणां भावानुरक्तं हि विरहात्सदनं मनः ।

(क० स०)

स्त्रीणामलीकमुग्धं हि वचः को मन्वते मृदा । (क० स०)

स्त्रीणामार्थं प्रणयवचनं बिभ्रमो हि प्रियेषु । (नै० द०)

स्त्रीपुमानिलनास्यैषा वृचं हि महितं सगम् । (कु० स०)

स्त्री पुंश्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टम् ।

स्त्रीतुद्धिः प्रलयावहा ।

(का० मी०)

स्त्रीभिः कस्य न सखिदत्तं भुवि मनः ।

(मह०)

स्त्रीवचः प्रलयो ह्मन्ति विचारं महतामपि । (क० स०)

स्त्री विनश्यति रूपेण ।

(शा० प०)

स्त्रीषु वाक्सर्वमः कुतः ।

(क० स०)

स्त्रीवचनगोचेषासु कस्येच्छा नोपजायते । (क० स०)

स्यातुं नियोक्तुर्नहि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन ।

(र० व०)

स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ।

(कु० स०)

स्थिरा दौली गुणवतो ।

(कु० स०)

स्त्रापितोऽपि यद्गुरो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो भवेत्कविद ।

स्त्रिगुणस्य हि सत्त्वियः ।

(क० स०)

स्त्रिगुणे हि विरहायासे साधुर्वायं ददाति किम् । (क० स०)

सुपात्यं पापानां फलमपनगोदेषु मुदशाम् ।

खेदगुलति दुःखति ।

(म० वा०)

खेदानाहुः किमपि विरहे च्चंसिन्ने स्वभोगादिरे यस्त-

न्नुपचित्तरसाः प्रेमरादीभयन्ति ।

(नै० द०)

खेदः खलु पापराक्षी ।

(म० शा०)

खुदन्ति न चूनांसानां हृदयं यन्पुत्रद्वयः । (नै० च०)

खुदन्त्यास्त्रारण्यं किमपि नहि रम्यं भृगवताः ।

खुदन्ति गजो हन्ति ।

(प० स०)

खनुमपिगतगुणमरुणाः पटवो न दोषमसिद्धं सत्त्वपमाः ।

(शि० व०)

खोरोरधं विपुपयिनी ।

(म० म०)

खं जीवितमपि सन्तो न गणयन्ति मित्रार्थे । (प० स०)

खमर्कस्यप्रथितो हि लोकः ।

स्वगृहे पूज्यते मूर्धः ।  
 स्वग्रामे पूज्यते प्रभुः ।  
 स्वचित्तप्रलिनो गर्वः कस्य केन प्रदास्यति । (५० तं०)  
 स्वजनस्य हि दुःश्रमप्रभो विवृतद्वारमिजोपजायते ।  
 (कु० सं०)  
 स्वजनालोकवातेदो दुःस्वप्नः कं न चापयेत् । (क० सं०)  
 स्वजातीयविधाताय माहात्म्यं ददयते नृणाम् ।  
 स्वत पूज्य सर्वो परार्थेवा ग्रहणानां हि यथा यथार्थता ।  
 (शि० ब०)  
 स्वदेशजातस्य नरस्य मूलं गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा ।  
 स्वदेशे पूज्यते राजा । (बा० नी०)  
 स्वधर्मे निबन्धे श्रेयः परधर्मो भयावहः । (म० गी०)  
 स्वयिषो निश्चयो नास्ति यस्य स भ्रमनि भ्रमयम् । (इ० ब०)  
 स्वपत्न्यज्ञा हि निश्चेष्टाः कुतो मित्रा विवेकिनाम् । (क० सं०)  
 स्वपदाभ्ययमानस्य कस्याज्ञां को हि मन्यते । (क० सं०)  
 स्वभाजं पृथैव परोपकारिणाम् । (मर्त्य०)  
 स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ।  
 स्वभावस्वच्छानां पतनमपि भाग्यं हि भवति ।  
 स्वभावो दुरतिक्रमः । (५० न०)  
 स्वभावो यादृशो यस्य न ज्ञाति कदाचन । (बा० नी०)  
 स्वमहिमदर्शनमङ्गोर्मुहुरवष्टे जायते यस्यात् ।  
 स्वपक्षांसि निश्चयवतामरवां न यधूष्यन्ति विद्वद्भ्यः ।  
 धियः । (कि० ज०)  
 स्वयमेव हि वातोऽग्नेः सारथ्यं प्रतिपद्यते । (१० ब०)  
 स्वनीर्यशुभा हि मनोः प्रसूतिः । (१० ब०)  
 स्वमुक्तं नास्ति साध्वीनां वासां भर्तृमुक्तं सुखम् ।  
 (१० सं०)  
 स्वस्थे को वा न पण्डितः । (५० सं०)  
 स्वस्थे चित्ते उदयः संभवति ।  
 स्वादुभिस्तु विषयैर्दृढस्रग्दो दुःखमिन्द्रियगणो निवार्यते ।  
 (१० ब०)  
 स्वापीनशुद्धाः सिद्धिमन्तः । (ब० ब०)  
 स्वाधीना दमिता सुगमयि ।  
 स्वामापदं प्रोज्झ्य निपत्तिमग्नं शोचन्ति सन्तो ।  
 सुपकारिपञ्चम् । (कि० ज०)  
 स्वामिन्यसाध्यव्ययने सुगं सन्मन्त्रिणां कुतः । (क० सं०)

स्वामिष पञ्च वर्षाणि दद्या वर्षाणि दाययन् । प्राप्तिस्तु पोटरी  
 वर्षे पुत्रं मित्रमवाचरेत् ॥ (म० न०)  
 स्वाम्यायनाः सदा प्राणा मृत्यानामर्जिता धनैः । (५० सं०)  
 स्वधर्मात्मज्वरं प्राज्ञः कोऽभ्यसा परिपिबति । (शि० ब०)  
 स्वनामलस्य स्फुटतां विधातोः कूटत्वपेक्षा  
 क्रियती गन्तु स्यात् । (शि० ब०)  
 हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ।  
 हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिथा वर्तयन्त्यपः । (म० शा०)  
 हंसो पद्ममरः कुतः कतिपयैर्हंसैर्जिता श्रीस्तव ।  
 हवं ज्ञानं क्रियाहीनम् । (इ० ब०)  
 हवमधोप्रियं धादं । (बा० नी०)  
 हर्षं सैन्यमनापकम् । (बा० नी०)  
 हवश्चाज्ञानतो नरः । (इ० ब०)  
 हवविधिपरिपाकः केन वा लक्ष्मीयः । (म० इ०)  
 हरति मनो मधुरा हि यौवनश्रीः । (मि० म०)  
 हर्मश्चपि नृपो हन्ति ।  
 हस्तस्य भूषणं दानम् ।  
 हस्ती दानविवर्जिते । (इ० बा०)  
 हा कष्टं गन्तु वर्तते कलियुगे धन्या नराः सज्जनाः ।  
 हास्यान्ते किमन्यस्यादृतिरैत्यवशं पलम् । (क० सं०)  
 हा हा तथापि निपयाद्य जहाति चेतः । (मर्त्य०)  
 हंसा यत्नमाधूनां । (म० भा०)  
 हितप्रयोजनं मित्रम् ।  
 हितमुद्धितमुद्दं शारुमुद्दं ।  
 हितमारण्यमौषधम् ।  
 हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः । (शि० ब०)  
 हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।  
 हितोपदेशो मूर्खस्य कोपायैव न क्षान्तये । (इ० सं०)  
 हीनान्यनुपकुर्युः प्रवृत्तानि विवृणोते.....मित्राणि ।  
 (१० ब०)  
 हीयते हि भतिस्तदा हिनैः सह समगमात् ॥ (हि०)  
 हेमः सलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः इयामिकापि वा । (१० ब०)  
 होतारमपि जुह्वन् स्मृतो दहति पावकः । (१० सं०)  
 ह्यर्था हि लोके पुरपस्य वन्तुः । (मर्त्य०)  
 हृदये गर्भीरुं हृदि चागमादे शंसन्ति कार्यावतरं हि मन्त्रः ।  
 (ने० ब०)

## ग्रन्थस्तमाप्तिः

इति विग्नितरन्धा पदनिर्वा मयेपं गङ्गगुणिगणानां श्रीनये मान्तु नित्यम् ।  
विपुत्रविमलदीप्यग्नान्दन्तानां निषानं वरनारनिर्गदा विट्टिपन्नागिरानाम् ॥

अम्बाम्यामाङ्गन्यस्येयम शिष्यः सर्वज्ञः स्वादिम्पूरणार्चुदिः ।  
रुधं कामं चेति पमं च मोक्षं निःसंदेहं श्रीस्तितुं पण्डितोऽपि ॥

प्राग्वार्षि मरुतं विलोच्य निरासी ग्रन्थः दृष्टोऽयं मया  
लोचनानन्ददरः समस्तसुखानामन्तानन्दपूर्वावृषः ।  
अम्बालाप सुमादितान्मृगान्मानन्दपूर्णान्तिगः  
मन्त्राः शंभवि नारयामनिगान्देवान्दमन्तु धुरम् ॥

## प्रज्ञप्तिः

एवं विमति लोचनेऽन्विष निदेशं न निगुणम् ।  
आवृणुषामगो दीप्तान्निहृत्तुषं शुभान्पुषाः ।

## आशीर्षचनन

गुरो वरुण मूर्ध्निः गुरो वरुण निगमनः ।  
गुरो वरुण वरुण वा वरुणवरावरावरे ॥



अचकमत सप(किरात.१०.४९)३८८३८	अणुरपि मणिः प्राण (सु.३२५) ५११२२७	अलच्छं सितमंशु ३३६१८
अच्छुर्वदनो ब्रह्मा (कुन. ५) ३६१५६	अणुरप्यसतां सङ्गः ८७४	अलच्छेनाविह २४६१२०
अचलं चलदिव २५५११३	अत एव निपीयते ३४९६११	अलङ्कृतमिदं (सु.५१४) ७०१२१
अचला कमला १६५१५६३	अतः कर्मिणां (भाग.२.२) ३८९१४९१	अलङ्कृतचय (कथा.३७.२३२) ३७९१८९
अचिन्तितानि (शा.प.स.७.) ७५१५	अतस्तु ज्वरपीडि १८९१६०	अलङ्कृतमन्यन १७६१५५
अचिन्तितानि (हि.१.१५७) ९१११७	अतन्त्रचन्द्राभरण (का.प्र.४.७२) २५३१५	अलङ्कृतविमुखे दैवे (हि.१.१२४) ६५१९
अचिन्त्याः (शा.प. २२०) ५२१२४१	अतसीयुमुपोमेय २२११२२	अलङ्कृतपाना (विक्रम.२३७) ३७९१८४
अचिराधिष्ठित १५११३६६	अतसीयुमसकाम १८१११९	अलङ्कृतस्य २६९१४०६
अचिरं परस्य १५११३८७	अताडयत्पल्लव ३३४१०५	अलङ्कृतकलमन (प्र.१७४) ४०१२३
अचोयमानानि (भा.१.२.६७५६) ९११३	अतिकुपिता अपि (शा.प.स.९) ४७११११	अलङ्कृतपरो (पत्र.८८) ३७९१८६
अच्छप्रसादावति ३०४११४	अतिक्रान्तः का (मृ.२.१०१) ३६८१५३	अलङ्कृतदराध्ययनं १०४१०६
अच्छिन्नं नयना (सु.१४७) २८९१७०	अतिह्रिष्टेन (भा.५.१५२१) ३७९१६६	अलङ्कृतैव (का.म.१०.३९४) ११०११४३
अच्छिन्नामृतविन्दु २७४१२५	अतिगम्भीरे भूये १५११३७०	अलङ्कृतमतिदातारम (भा.५.१५०९) ६९१५
अच्छुतभक्तिवशा १८९१४८	अतिवेज (शा.प.रा.११३) १५११३६५	अलङ्कृतसजा (शा.प.रा.९४) १५६११२४
अजननि प्रतिदिन २८४१७	अतिचिरालोकः १५७१२०६	अलङ्कृतं रह (पंच.१.२५) ३८४१८१
अजन्मा पुरु(किरात.११.७०) १४९१३०८	अतिदयै हता १६११३८३	अलङ्कृतौ यदि न (शा.प.सा.१) १३३१३३
अजरामरव (शा.प.६६९) १६२१४२७	अतिदाक्षिण्य १६११३५३	अलङ्कृतः परितः (कुन.१०२) ११०१२३३
अजर्जरं लसत्पत्रि २०९१६	अतिदानी (शा.प.नी.२६) १५३१२०	अलङ्कृतवृत्ते (हि.२.१२०) १५३१३७८
अजयमभ्यास १०५११३०	अतिदीर्घजीविदो ३५१११	अलङ्कृतकेन स (राग.४.५७३) ३७९१८४
अजातमृतमूर्खा (दि.म.१३) ९०१५	अतिदूरपथ (स.ख.नी.१५) १६०१२९८	अलङ्कृतदातु (राग.३.३०४) ३७९१८३
अजातमृतमूर्खेभ्यो (शा.प.१४८३) ९०१६	अतिपरिचया १६९१७२४	अलङ्कृतस्तन (सा.द.३.६११) २५५१२२
अजाखरगुतो (पंच.२.१०८) ३७९११०१	अतिपरिचया(शा.प.नी.८३) १६९१७२३	अलङ्कृतं प्राप्य (सं.पा.५७) ३७९१८९
अजानन्दादिति(मृ.२.१६०) ३७४१२१४	अतिपरिचया १६९१७२२	अलङ्कृतसद्विस्तारस्य ३३५१३
अजामित्र प्रजा(शा.प.१२९०) १४५११२२	अतिपूजिततारयं २५११७४	अलङ्कृतस्तपृता १६५१३६
अजायुद्वष्टी (शा.प.स. ८) १५३१२७	अतिपूज्यमति (का.म.७.२०२) ५७११२४	अत्र मन्मथलि १२३१९०
अजीयतावर्त (नैष.७.६९) २६४१२२९	अतिप्रणय १७५१९२२	अत्रस्यः सखि २२८१२९४
अज्ञः सुखमाराधयः (हि.१.५६) ४०१२५	अतिप्रहृष्टरत्न २६८१३६०	अत्रान्तरे च (गीत.७.१३.१) ३०४११५३
अज्ञताया प्रेम्णा २९८१७३	अतिमन्दचन्दन ३३४१२२६	अत्राशितं शमित २७४१३
अज्ञातपाणिहृत्वर (प्र. १६९) ४०१३४	अतिमलिनो कर्तुं (शा.प.नी.८३) ५७११२६	अत्रिलोचनसं (का.म.७.१५८) १८८१४१
अज्ञातशास्त्रसद्भावा ४४१५	अतिमात्रभास्वरवं ८६१८	अत्र कोकिल ३३५१२९
अज्ञातविन्दुपरामर्श २६३१२०५	अतिमणीये वाच्ये ३७११४	अत्र नभसि विरी ३४११५३
अज्ञानादि (म.११.२३२) ३७९१९९	अतिवादांसि (म.६.४७) ३७९१६५	अत्र विलय (भाग.७.२.४९) ३७९१८०
अज्ञेय्यो मन्त्रि (म.१२.१०३) ३७९१९८	अतिविततमग्नयस (का.म.७.२५५) २७१३	अत्र पथि रुचयुद ३९९११०
अज्ञानमविरामलौ ९५१२०	अतिविपुलं कुच (नरसीठकुर.) १४१५	अत्र प्रसन्नोदु (प्र.१८१८) ३४११३
अज्ञानेन पटुधुवी (अमर.१४) ३१०११२	अतिव्ययोऽनवे (हि.२.९०) १४३११३३	अत्र बद्धजटे रामे ३६११५
अज्ञो वा यदि १५२१४१६	अतिचयितकृद ३४१११३	अत्र मन्मथवा (शा.प.३६२२) २९९११७
अच्यति रजनिहृद ३०८१७	अतिसंचयकर्तृणां (प्र. ४७४) ७११८	अत्र लक्ष्मणादु (शि.पु.२.११) ३००१५६
अचनस्य दायं दृष्ट्वा (हि.२.९) १५४१४३	अतिसक्त्या अपि (सु. ४०४) ५८१७७९	अत्र नाशितिविष्ट (शि.पु.१६.४३) ४०४१६
अच्छिन्निकारि लोके ५८६६	अतिषाहस्यमतिदु. (शा.प.लो.१) ७२१३८	अत्र सान्द्रसांध्यकि (शि.पु.५.५२) २९९१३
अच्छिन्नस्यानि पुष्पाणि (शा.प.प.३) ४५१३	अतीतानागता (भा.१.२४४) ३७९१६३	अत्र हस्तुस्मीन (मिराद.८.३७) ३३८१७३
अच्छो अलमधीर ३३८१९८	अतीव गुण (भा.५.१४५५) ३७९१६२	अत्र हास्याय देवाय ११
अच्छकटकोटकप ११५१३५	अतुलितानि (हि. १.१२४) ३७९१६१	अत्रोचरं रसोमि (वच.१.२८) ३६३१३३
अच्छी कीरसी प्रायो १९८१६	अतुलितद्विना(शि.पु.११.४६) ३२७११५	अत्रोचरं रसोमि (शि.पु.१०.५२) १२७११
अच्छला जनपदाः १८७११५	अतो हास्यवर्त (म.१.१०८०) ५६११०७	अत्रोचरं रसोमि (शि.पु.११.४६) ३२७११५

अदम्मा हि रम्भा	२५३१७	अधरे मधुरा सरस्व	२७०१२०	अनन्योद्भूतभूतापन्नं (सं.२.२५६)	७८१३
अदाता पुष्टपत्ताग्री (शा.प.४.६८)	७०१२	अधरोऽयमधीरा (कुव.५९)	२६११४१	अनन्यसुखधर्मिलय	३२६१२४
अदातारं दानुप्रवर	१०६१५६	अधरोऽसां कुरङ्गा	२६११४४	अनन्यसाधारणज्ञ	२६७१३६
अदाता बंधदोषेण	१६११३८२	अधर्म्येण (म.२.१११)	३००१४६	अनपेक्षितगुणचयना (सं. २)	३०११०
अदातुर्मनसं कापि न	७१२१	अधार्मीको ल(शा.प.१.२६७)	११११२३	अनाभिज्ञो गुणानां दो	१४८१२७१
अदुगो विषयः कस्य (दि.३.५४)	१४३१६४	अधारी पद्यो तद (नैषध.१.२०)	२५२११	अनाभिष्या पर (भा.१.३.५८६)	१५४१३८
अदृष्टपूर्वमस्माभिर्य (सं.१.७२९)	३४३१९७	अधिकृततल (का.प्र.७.२३३)	२८६१२२	अनन्यसाधेन (काव्या.२.२४७)	३८११५३
अदृष्टपूर्वा (भा.प.१.२.१२५)	३७९१७९	अधिगतपरमार्थान्य (मृ.२.१४)	३९१२६	अनघ्रष्टिः श्रवणामृ	३११२८
अदृष्टमुखमद्रस्य युक्त (सं.५०३)	७३१८	अधिगमनमनेकास्ता	२०९१११	अनयनपथे प्रिये न	३८८१७
अदृष्टव्यापारं (का.मी.९.३८)	२२९१२३९	अधिदेहलि हन्त हेम	२७५११५	अनयोरनवद्याज्ञि(काव्या.१.८७)	३१२१३६
अदृष्टे दर्शनोक्त (का.प्र.५.१.२८)	२९११११	अधिषववदीकृटीरव	२११७८	अनर्थमपि मामि	१६०१३२१
अदेवकाल (वं.३.१.१३)	३७९१७७	अधिभिष्टपक्षिगणं	३७१६	अनर्थकं विप्र(भा.५.१.०७८)	३८११५५
अद्वैतसत्त्वकपायोधिर	४२११	अधियामिनि गजगा	२९८१६	अनर्थमर्थतः (भा.५.१.१५५)	३८११५६
अद्य धूतजिताय (सं.२.११०)	३९६१४	अधिरजनि जगाम (शिष्ट.७.५२)	३१०१२	अनर्थित्वान्मनुष्याणां	३४८११४
अद्य धारा सदाधारा	११७१८३	अधिलवन्नमनो( शिष्ट.६.३६)	३४७१११	अनलसम्भनवि (शा.प.३.४४३)	२८४१६
अद्य क्षीतं नदीवर्ति	३४५१७	अधिशील्याने त्वमसि	२४०११८	अनल्पदग्धारिपु (नैष.१.१०)	१०५११२५
अद्यापि तत्प्रचलद्(सं.१.२९१)	२७८१३९	अपीतव्यवहारज्ञं मौलं	१४२१२	अनवरतपनुज्याहृता	१४११३
अद्यापि तां क्म(शा.प.३.४६९)	२७८१४१	अपीतविषोपाचर (नैषध.१.४)	१०५१२०	अनवरतपरोपकरण	४७११०६
अद्यापि तिष्ठति दशो (कुव.९६)	२७९१५३	अपीतव्यवहारज्ञं मौलं	१४२१२	अनवसरे श्रुतगानपि(शा.प.३.०६)	८३१३३
अद्यापि दुर्निवारं	४८१२३	अनुना मधुकरपतिना	३८८१४६	अनवसरे च यदुक्तं	१७०१७५६
अद्यापि नूनं हृको	२८२१२५	अद्वैतपरिपतिचोक्त	२७८१३०	अनवार्थं च (भा.५.१.३०४)	३८१११५८
अद्यापि नोऽस्ति (शै.५०)	५०१२००	अधोऽपः पदयतः (दि.२.२)	१६३१४६७	अनस्ति सीदति (शा.प. ९६२)	२३४१४२
अद्यापि सा मन(शा.प.३.४७०)	२७८१४२	अधोविधानात्क(नैषध.१.१८)	१०५१३१	अनस्तमितसार (शा.प.०.९८)	२१७१४९
अद्यापि सुन्दरि तवा	२९११२२	अध्याक्रान्ता वसेति	१०७१७४	अनाकाशे (शा.प. ३.३२४)	२६३१९७
अद्यापि स्तनधौलदुर्ग(सं.भा.१)	३०२१९५	अध्यागोषधनंवेदि मार्ग	१३४१२४	अनाकूतैरेव (शा.प. ३.२८९)	२५५१२७
अद्याप्युनमदयानु (शा.प.४.०६७)	३६५१७	अध्याहारः स्मर(नैषध.१.२.५७)	१३६१२५	अनागतविधा (शा.प.मी.१.१)	६३१६
अद्याप्यस्य कठोरका	३६९१४५	अधुवेण शरी (मिकम.१.६७)	३८०१४७	अनाग्रातं पुष्पं (अ.शा.२.१०)	२५५१२५
अद्याप्यस्य यदि प्रिये (सं.१.१५९)	३०९१५	अध्वनि पदमहपरं	३०१३	अनानुरोक्तकण्ठ (मात्रवि.५०)	३८११५९
अद्यैव कुह(भा.१.२.६५३५)	३८०१४३	अध्वन्यध्वनि तरवः	२३६११०	अनात्मवाच (का.मी.५.४)	३८११६१
अद्यैव हस्तिं (शा.प.४.१६८)	३७३११९१	अध्वन्यध्वनि भूरुहः	२४११४२	अनादायी व्ययं	१६७१६३
अद्योत्पन्नवस्तुजंग	३२६१३०	अध्वन्यस्य बहुर्वि(सं.१.६८७)	३३५१४३	अनादिष्टोऽपि भूय	१४४१९१
अद्रोहः सर्व (म.३.१.६७८)	८४१७	अध्वन्यैकैकरन्द	३३५१४५	अनादितचमृतिप्रदि	१५१२४
अद्रिचंवीक्षणं यद्युद्वि	२८७११	अध्वा जरा (भा.५.१.५२३)	३८०१४९	अनादेयं नादधीत(म.८.१७०)	३८११६२
अद्रिं स्रज्जुःपु (उत्तर.१.३९)	५३१२६७	अध्वानं नैकचक्रः	२९५१६९	अनादेयस्य (म.८.१७१)	३८११६४
अद्रितोक्तिपद्मद्वयमपि	३७६१२५५	अनकुरितकूर्चकः स	३४९१७१	अनाद्यान्ता (भा.८.८३)	३८११६५
अमः करोपि रत्ना (शा.प.स.५)	२१५१४	अनङ्गमद्रल (का.प्र.७.१४१)	२५९१७२	अनाज्ञातमला(भा.५.१.५२४)	३८११६७
अमना धनमे(वा.मी.४.१८)	१५५१२८९	अनङ्गमद्रलपीठोऽस्याः	२६८१३८३	अनायके न (शा.प.१.४६६)	१५४१३६
अमरं बाधते भूयो (हं.६४)	१६५१६९८	अनङ्गनाबलास (शा.प.३.०७६)	२५०११	अनायासकृशं म(सा.२.०.६७)	२५४१४
अमरः किसलयपागः	२५५१८	अनङ्गोऽयमनङ्ग(शा.प.३.०९८)	३९२१११	अनारतपरिस्वलम्	१३३११८
अमरः किसल (म.शा.१.१८)	३८०१४४	अनधिगतमनोरथ (विक्रम.६३)	३९३१४४	अनारम्भा (भा.५.२.११३)	३८११६८
अमरं खलु विम्व	२६११४३	अनध्वन्याः (कविता.१०५)	३८११५२	अनार्यप्रज्ञाता (शा.प.३.७७८)	३५२१३४
अमरमृतं कः	२६११५३	अनन्तनामधेयाय (सु. ११)	१३	अनार्यवृत्तम (भा.५.१.४३२)	३८११७०
अमरस्य मधुरिमाणं	१७७१७९९	अनन्तपदविन्यासरचना	३२११२	अनाद्वैतवद्धार (हं.३९)	३८११७१
अमरे नववीटिका	२५११२९	अनन्तपारं फिल	१७३१८७९	अनालोच्य प्रेम्णाः (सं.१.१७०)	३०८१४४

अनाहृतो विशेष (हि.२.५२) १६३४७५  
 अनिले प्रिम (मा.१२.८७३) ३८११७३  
 अनिर्वच्यमनि (कवि.२३) ३८११७४  
 अनिवेदः श्रि (मा.५.१५०३) ३८११७६  
 अनिश्चितरघु (पंच.३.२६२) ३८११७७  
 अनेष्टुप्रयोग (मा.१.१.७३) ३८११७९  
 अनिःसरन्तीमपि १३५१६  
 अनिभालित (शि.१.६.२४) २९७१५५  
 अनिराकृततापसं ५९१२०२  
 अनिर्दोषयोगस्य रूप ३०५१९  
 अनिलोडितकार्यस्य १५८१३८  
 अनिलनिखिलविश्वं प्रा २९४८  
 अनिशमपि मकरके २७८१२०  
 भविषो मतज्ञ २२९११५  
 भविष्यद्विद्वत्तमे (हि.१.५) १६२४३३  
 भविष्युर्गुप्तदा (भा.५.१४०७) ३८११८०  
 भवकुलतः खल (शा.प.५.१०) ४७११२२  
 भवकुलविधासिदैव २०११६९  
 भवकुला विमलाज्ञा १७०१७५३  
 भवकुले विधा देयं यतः ६८१९  
 भवकुले सति धातरि ९११४०  
 भवक्षयमनुक्षणं १३५१२५  
 भवगन्तुं सतं (शा.प.मी.१) १५३१९  
 भवन्तितकमारि (हि.२.१४३) १६९१७२९  
 भवन्तितमेवाचरितं ९११४९  
 भवच्छिष्टो वैश्वरूप २६३१२००  
 भवदिनमधिकं तै २८६११०  
 भवदिनमनुकूल १७५१४३  
 भवदेहमागतयतः (शि.७.१३) ३१०१५  
 भवगमयति पतिं न ३५७१४४  
 भवगमयमहीत्वा (शि.७.११) ३२२१२  
 भवगुणैः मानिन्या १८५१२९  
 भवपालयता (किरात.२.२०) १५११३८  
 भवबन्धं च (मा.५.११०३) ३८११८३  
 भवबन्धावुपे (मा.५.११०३) ३८११८३  
 भवभक्त ददत वित्तं (मिकम.७५) ६२११५  
 भवभवत युवलो ३३४११८  
 भवभवधयदोलम् ३३२१५६  
 भवभमार न (पेप.४.७९) २८२११२८  
 भवभयो निवि (दि.५.२०) ३४११३३  
 भवपातानि क्रमजः पर १५११३७५  
 भवपातानि न (६.५९) ३८११८५  
 भवगन्धमिरेण २६९१४१०  
 भवरागपती संध्या (पञ्च.१.२.१) ९११३५

अनुरागवन्तमपि (दि.५.१.१) २९४१३८  
 अनुरागवर्तिना तव २८८११६  
 अनुरेपनानि (शि.७.१.२४) २९७१२०  
 अनुवनं वनरा (शि.७.४.६) ३४४१३४  
 अनुसरति वरिष्ठो (शा.प.८.२८) ७३१२२  
 अनुनवेगादयमद्विती १२३१३  
 अनुत्तं सख (मार.१.२.२४) ३४८१२९  
 अनुत्तं साहस (चा नी.२.१) ३४६१९  
 अनेवचित्त (का.मी.९.३४) ३८११८६  
 अनेकविधजनरक्षणं १०११७  
 अनेकसाक्षं बहु १७३१८७८  
 अनेकसंशयोच्छेदि परो (हि.प्र.१०) २९१२  
 अनेकसुषिरं वायं १८४१५  
 अनेके फणिनः २३६११६४  
 अनेन पथांश (सा.२.१०.६१) १०५११९  
 अनेन मलयं (शा.प.५.४९) १५४१४९  
 अनेव रम्यो (शा.प.२.२२२) २६२१८०  
 अनेन सर्वाधिकृता १०४१११४  
 अन्तः कटुपि (शा.प.५.१६) ४८११२२  
 अन्तः वरगतस्वस्य (उत्तर.३.१७) ८९१५  
 अन्तः पुटि (शा.प.५.२) २९८१७४  
 अन्तः कूजदुदारकण्ठ ३९४१७५  
 अन्तः कूराः ३४८१७  
 अन्तः क्रोधोज्झान १९५१७  
 अन्तः पुरचरैः (पंच.१.६१) १४८१६६३  
 अन्तः पुरधनाय १५०१३२८  
 अन्तः पुरागा विहित १३९१३  
 अन्तः पुरीयसि (सा.२.१०.२०) १०५११४५  
 अन्तः प्रसत (शा.प.५.१५) १७६१७७२  
 अन्तः संतोषवा (पेप.१.२.३६) १३८१८९  
 अन्तः सारविहीनस्य ३९१७  
 अन्तः साररु (पंच.१.१४३) १४३१२७  
 अन्तः पर्यवस्था ३७२११६५  
 अन्तरप्रमनस्य २५४१२  
 अन्तरायातिमिरोष २११६  
 अन्तर्गता भदनव (पु.न.१५) २८४१२०  
 अन्तर्गतैर्गुणैः किं हि ८२१३९  
 अन्तर्गुणानि नान्यत्र ३११२५  
 अन्तर्द्वैतः सदा (हि.२.९७) ३८११८८  
 अन्तर्नाडीनियमितम् ९११३९  
 अन्तर्लक्ष्यमहमुप्य २३०१२७  
 अन्तर्भूति निरुपति जटे ४०१२८  
 अन्तर्मात्रेदेहेन बहि (द्वि.ता.८) ५५१६२  
 अन्तर्मात्रसंयोगांस्तु ८७१२

अन्तर्मात्रेदेहेन (गीत.८.१७.२) २५११७१  
 अन्त्ये सततं (राग.३.२०२) ३८११८९  
 अन्तर्वसति मार्जारी २३११५९  
 अन्तर्वर्णि मन्यमा ५९१२१०  
 अन्तर्विषमया (पंच.१.२.२१) ३४८१२२  
 अन्तर्विष्णोस्त्रिलोकी (कु.४.९) १९६१५५  
 अन्तर्हिते शशिनि (शा.७८) ३२३११३  
 अन्तर्विष्टाणि (शा.प.का.१०) २४३१२०८  
 अन्तस्तारं तरलतर २७६१३९  
 अन्तिकान्तिक (गोष्ठी) ३००१३८  
 अन्त्यावस्योऽपि (पंच.४.७६) ४८११४३  
 अन्त्ये पुं दे (मा.१.२.६४९१) ३८१११९१  
 अन्तर्प्रोतवृहत्कपा (म.वी.च.१.६५) ३६९१५  
 अन्तर्कल्पचलरूपो ३६५११०  
 अन्तः कल्पितमङ्ग (शा.प.४.७६) ३६६१३  
 अन्तः स्त्रीरपि (मालदी.५.२८) ३६११३५  
 अन्तर्कारगरत्नं (शा.प.३.६४५) २९९१३२  
 अन्तर्धत्वमन्धसमये १७११७५६  
 अन्तर्दानात्परं दानं १५८१२१७  
 अन्तर्ब्रह्मवर्णानि (शा.प.५.२६) १५१११५  
 अन्त्यं मनुष्यं ह (पृच्छ.४.१६) ३४०१६६  
 अन्त्यकालपरिहार्य ३९८११४  
 अन्त्यतो यदि निजोप ७३१२०  
 अन्त्यत्र भीष्माज्ञा ३७११२१  
 अन्त्यत्र आप्तिनिर्देश ३२३११७  
 अन्त्यत्र यूयं कुरा.प्र.२.२०) ३३४११०६  
 अन्त्यत्र वज्रतीति (का.प्र.४.३३) ३५८१७७  
 अन्त्यर्थे हि सौहार्द (हि.२.९३) ८८१  
 अन्त्यदा भूषण (शि.७.४४) १५७१८८  
 अन्त्यप्रतापमा (पंच.८.१००) १६५१५०३  
 अन्त्यमाश्रयते १६०१३३३  
 अन्त्यसु (शा.प.प्र.४) १६९१७३०  
 अन्त्यावायवनि (शि.७.१०.२८) ३१५१३१  
 अन्त्यवर्णपट्टस्या (शा.प.१९६) ३७१३  
 अन्त्यस्त्रीसूत्रपालयो १९८१३९  
 अन्त्यस्य लगति कौं ५७११५४  
 अन्त्या जगदितमयी (रसज्ञा.प्र) ३९१२५  
 अन्त्यानि क्षात्राणि विनो ४३१३  
 अन्त्यावर्णितो कृतो १७२१८२१  
 अन्त्यामोषा (चा.नी.१.५.६) १६६१५७  
 अन्त्यायमार्हाकृत १०४१०८  
 अन्त्या सा सरसी (शा.प.८.०८) २११११९  
 अन्त्यासु तावत् (ह. ७.४५) २२३१७९

अन्यास्ता नृ (का.प.७.२८) १११२५०	अपहृत तम (मि.म.२८२) ३८२१२०२	अपूर्वेषु प्रतुर्विगा (स.०५५५) १०२११५
अन्यूनं शुभम (शि.गु.८.५२) ३३९१०९	अपहृति नहृत्त्वं प्रायेना ९६१७	अपूर्वो दृश्यते व (सं.सं.३०१) २७७१११
अन्यूनोन्नतयो (शि.गु.१७.६९) १२७१२२	अपहृतिस्तचान्धवे ३६२११६	अपूर्वो भानि भारताः ३२१७
अन्ये ते जल (शा.प.चा.१२) २२६१९५४	अपहाय शनः पथिर ३२५१७	अपूर्वोऽयं मया दृष्टः १८५१२६
अन्ये ते निहगाः २२६१९६८	अपां प्रवाहो (भा.नी.५.८) ३८२१२०३	अष्टस्तु नरः कि १४९१३००
अन्येऽपि सन्ति कति २४६१२८	अपाङ्गुलाभोपाप्यपि ३४५१६४	अपेक्षन्ते न च श्रेष्ठे (स.२०४) ४६१४२
अन्येऽपि ॥ (शा.प.चा.११) २२६१९६०	अपाङ्गुलरते (भा.म.१०.५४६) २५३१२७	अप्याकरसमुत्पत्ता २१७१४८
अन्येषु रूपसंपत्तिरन्या (कु.व.१३) २५५१३	अपाङ्गुलसंशर्षि तर(का.प.७.८४) ३०४३३	अप्याप्यमयः माधोः(सु.२.९०) ४६१६०
अन्योच्छिष्टेषु (रा.ग.५.११) ३८२१९९३	अपांनिधि वारिधिर ४९११७८	अप्युन्नतपदास्तु. २५५१३५
अन्यो धनं (भा.१.५४८) ३८२१९९४	अपायसंदर्शन (पंच.१.७०) १७२१८३६	अप्युन्मत्ताय (भा.५.११२४) ३८२१९९१
अन्योन्यमुख २६५१२७४	अपायि मुनिना पुरा ४१३५१२८	अप्येक्यं चतुर्धोः १७११७९५
अन्योऽन्यस्य (भा.५.१३२४) ३८२१९९६	अपारः पाथोधिः २२७११९५	अप्यौलुब्धे मयि ३१८११३
अन्योन्या (शा.प.४०८६) ३६७११३	अपारंभ्योपांतरं चरिह ९९११५	अप्यु द्रवन्ते पाया ३७३१९५४
अन्योन्याहति (शा.प.३९३४) ३६७१५२	अपि कापुस्यो (पंच.१.१६५) १४९१२७९	अप्रकटीकृतचक्रिः १७११७०६
अन्योन्योऽपि पु (शि.गु.१८.३०) १२९१७७	अपि तद्वपुषि प्रस २६५१२८७	अप्रगल्भस्य वा १६११३५७
अन्योऽपि चन्द्रन(शा.प.मे.१०) २१२१३७	अपि त्वया कैरवि २४४१२२१	अप्रगल्भाः (शा.प.१.९१) ३७११
अन्यो हि (भा.३.१३६६८) ३८२१२०१	अपि दलमुत्कृष्टे यजु २२३१७४	अप्रतिबुद्धे श्रोत्रि(सु.२.८८८) १७०१७४२
अन्यथागतविद्या १५६११२७	अपि दिनमग्निरपि ३४६१२६	अप्रभृतमवनीय (शि.गु.१०.८३) ३१११९
अपः पिमन्त्रपापाकी १८७१२३	अपि दोष्यां परिचदा ६२११९	अप्रसन्नमपराधरि (स.३.०११) ३१५१७७
अपकारमसं ५६११०२	अपि नाम स दृश्येत (सु.५.०२) ७०११५	अप्रसादोऽन (दि.३.९०) ३८२१२१२
अपकारिणि मि (दि.१.१६३) ३८२११९९	अपि पिपत चक्रो ३०३१२७७	अप्रस्तावस्तुतिभि (सु.२.०२२) ६७५४
अपकुर्वैति प्रायः (शा.प.म.११) ४५१९	अपि मन्दार (पंच.२.१७९) ३८२१२०५	अप्राकृतस्य च(न.नी.च.२.३९) ३६०१२८
अपहृत्स्य च(भा.१.२.३५०१) ३८१११७५	अपि मरणमुपैति २७५११७	अप्राज्ञेन च कानरे १३६१९
अपकान्ते बाल्ये ३५५१३१	अपि मार्दव (दि.१.१६७) ३८२१२०६	अप्राप्तकालं (सु.२.७८९) १४५१३९
अपण्डितास्ते पुह (सु.४.१२) ३४५१६५	अपि सुदमुपमान्तो (शा.प.१.६४) ३३१४३	अप्रियवचनदरिद्रः ४७१९१
अपनुपारयता ३३२१४९	अपि नृगानि तवा २६१११४६	अप्रियस्मापि प (दि.२.१६५) १६५१४८७
अपहृत्स्यं नृगानि १५७११९३	अपि मेरुमनं प्राप्ताम (शा.प.४.२८) ७६१९	अप्रियाप्यपि ह (दि.२.१३३) १६५१४८६
अपदो दूरगामी च (शा.प.५.१४) १८४११	अपि मिथिः कु (वैष.४.८९) ३८२११३२	अप्रियैरपि (रा.ग.३.२८३) ३८२१२१४
अपनीतपरिमलान्त २२३१५५	अपि पिमवनिही ५११२२५	अकलानि नृत्ताना(सु.२.७२०) १६०१३५६
अपमानं पुर (पञ्च.३.२४६) १६०१२९९	अपि वैति पदह ५९१२०३	अकलाप्यविग्रहधीरम १३१३
अपराधी नूनमहं प्रसीद ३०५१८	अपि निशितरोप ३३६११५	अकला यत्र प्रव १७०१७४७
अपराधेऽपि तिः (दि.२.९८) १४७१२०४	अपि संपूर्णतापु १६५१५२३	अकले सलिले तप २६२१७५५
अपराधो न मेऽस्ती(दि.१.७५) १६३१४४७	अपि संमानसंयु १४९१२८३	अनुदिमांश (शा.प.१.३९८) १४६१९६१
अपराहसीतल २९४१३३	अपि स्थापुवदा १४८१२५८	अनुधा अजंगमा १६५१७३६
अपरीक्षितलक्षणप्रमाण ४२१२	अपि स्वप्नमसलं १४५१२७७	अनुधैर्यलाभा (शा.प.१.१२१) ७११७
अपण्येयं भूभुवनम १३२१२२	अपीतस्त्रीचक्राद (भा.३.२.२००) ३४४१२	अज्जं स्वज्जम (शा.प.१.१६६) २४५१३५
अपण्येयं कृता सेव्या १११३	अपुत्रस्य गति (विक्रम.८५) ३८२१२०८	अज्जैवतिरिजिष्ट १३३११५
अपयतीतमुजायामः २६८१३७४	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अज्जैरम्मः (भा.म.१०.४४६) २४६१३५
अपवादादभीत (किरा.१.१.५६) ५५१५६	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अजयस्य हि(भा.१.२.२७०२) ३८२१२१५
अपसरणमेव धारण (शा.प.७.९८) २२११८	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अभितापचपिदमयो (शि.गु.९.१) २५४१३०
अपसरत रे दूरादस्मा ३४९१७४	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अभितिमिरमि २९४१३९
अपसरति २७८१२७	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अभिद्रोहेण भूताः १६११३६४
अपसर मधुर दू(शा.प.८.३१) २२३१५०	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अभिनयान्तरे ३३२१२९
अपसत्य घन (सु.१.०७१) २७५१७	अपुत्रस्य हृदं (नानी.४.१४) १६३१४५४	अभिनयनवि(का.म.१०.४८२) २८८११३

अभिनवनलिनी (शा.प.म.५) २२३१७२	अमरैरमृतं न (सु.४२९) ५९१२०६	अम्बरमेघ रमण्यै ३४५१९
अभिनवनवनीत २२११२९	अमलमृणालका २५४३३६	अम्बरविपिनमिदानीं २९७५९
अभिनवनवनीत २२११३०	अमलात्मसु प्रति(शिशु.९.२७) ३००१६२	अम्ब त्राम्मसि तिष्ठ २५११६५
अभिनवपुलकालीन ३९५१३२	अमितगुणोऽपि यदा (रघुवद्भा.७) ८२१३७	अम्ब धृशु यदि त्वया ३५३१५६
अभिनववयसश्रीया ३४११५३	अमितः समितः (सा.द.४.७) १०२१३६	अम्बा कुप्यति तात १८३१६३
अभिन्नेलौ (काव्या.२.१८३) ३८२१२१७	अमित्रं नव (भा.१२.५२९८) ३८२१२३०	अम्बा तुष्यति (सं.३१८५) ६६३१४
अभिप्रायं यो(भा.५.३३५८) ३८२१२१८	अस्त्रिन्द्रादुद्यतिं (हरि.१.१७७) ३८२१२३१	अम्बुजमम्बुनि जातं ३६३१८
अभिप्रेतार्थलि (सं.९) २१८	अमित्रो न (भा.१.५५६४) ३८२१२३३	अम्बुजमम्बुनि भर्मा २६२११७१
अभिभवति (किरात.१०.२३) ३४०१२५	अमित्रो मि (भा.१२.४९२५) ३८२१२३४	अम्बः कर्दमतामु १२१११७०
अभिभूतोऽप्यथ १५०१३२७	अमी तटसमीपनि ३३६१२२	अम्बसा भिय (पंच.१.११५) १६४१५०१
अभिभूय सलामय २९४१४४	अमी तिलाहै (शा.प.११८९) २४६१४२	अम्भोसि जलज (दि.१.१९६) १६३१४५५
अभिमतफल (शा.प.स.१४) १०६११६८	अमी धृशुस्त्वमृतः ३४४१२२	अम्भोजप्रकोटोऽथ २२५१३५५
अभिमतमहामानस (भर्तृ.३.२३) ९७१९	अमी विरिष ३३७१६२	अम्भोजाद्याः पुरज ३५६१४४
अभिमानः (भा.१३.२९८९) ३८२१२२३	अमीषां जन्तु (शा.उ.२.९) ३७३११७९	अम्भोजिनीवन (भर्तृ.२.१५) २२१११५
अभिमानधनस्य ८०१३१	अमीषां प्राणानां (भर्तृ.३.७) ७७४१४५	अम्भोधिः स्थल (सं.३१५२) १५१११६
अभिमानवतो १५११३९१	अमी समुद्रतटरो ३४४१२७	अम्भोमुखां सलि (सं.३४३३) २०७१६
अभिमानवता(राग.१.२२६) ३८२१२२९	अमुं कालक्षेपं (शा.प.७८४) २३३१५३	अम्भोरुहमे ज्ञात्वा १५५१११
अमिषुबनिह (सं.२.१७२) १५११३६८	अमुना मरुपूरेन २२०१३	अम्भोरुहाक्षि धामो ३५६१५७
अमिषुपतयाल्लभि ३२०१११	अमुष्मिणा (नैषध.१८.२२०) २२७११९२	अम्भोबाहुमुदि २४३११०८
अमिषुर्क (भा.५.९८६) ३८२१२२४	अमुष्मिण्युपानद्रुम २९७१२९	अम्भानपङ्कजामालां १९३१११
अमिष्योका (का.नी.९.२२) ३८२१२२६	अमुष्मिण्युपाने (शा.प.८७९) २२७११९१	अयं खलु मृणालि ३२७११५
अभिलपन्ति तथा २६१११४७	अमुष्मिणाव (सु.१५५८) २६८१३६२	अयं च सुरतेज्वा (सृष्टि.४.११) ३५५१३
अभिलपति यदि (कुव.३८) २८२११४७	अमुष्य दोष्यामिरि(नैषध.१.२२) २५२१३	अयं त्रयाणां प्रामा २६३१२१४
अभिलप्यं (का.नी.५.१०) ३८२१२२७	अमुष्य सुमिता २५९१६५	अयं दक्षिणे (नैषध.१.१५) १०५११२८
अभिबीक्ष्य (शिशु.१३.३१) १२६१३८	अमुष्य विद्या (नैषध.१.५) १०५११२९	अयं निजः परो (सा.प.२७३) ७०१९
अभिषिपेणमिषु (शिशु.६.५४) ३४७१५	अमुष्या लावण्यं मृदु २५४१३०	अयं मेघादनेरजनि ३०११८०
अभुक्त्यां यसां (भर्तृ.१.५९) ८०१३४	अमुष्योर्ध्वम (नैषध.१२.८२) १०६११६४	अयं पटो मे विदु ३६७११९
अभूदाशी (सु.२२१८) ३२४१३६	अमूल्यस्य मन (सु.१५७०) २६९१४०३	अयं पुरः पार्षण ३०४११४७
अभूद्भूमोरायोः सह ६०१२५०	अमृतं शिशिरे (पंच.१.१४४) १६४१५०८	अयं मार्तण्डः(सा.द.१०.३६) १०६११९१
अभेदेनोपाखे (सं.१.१०२) ५२१२४३	अमृतं किरति हिमां ४८१११७	अयं मृगः समायाति १८११४
अभ्यासः धर्मेणां (सु.१५४४) २५३११	अमृतं चैव (भा.१२.६५५२) ३८२१२३६	अयं मृदुमृगालिनी ३२४१४३
अभ्युत्थानमु (सा.प.३७५७) ३५११३६	अमृतजलपेः पायं पायं ३१३१३६	अयं मे वागुम्फो ३३११५
अभ्युद्गता यमु(सं.६.१००) १०५११३५	अमृतवदभापुरीधुरीणां २६३१२१८	अयं रत्नाकरो (सा.द.१०.७०) २३७१६
अभ्युत्थतमनयुगा ३०४१४	अमृतद्वैतैर्द्वय ३००१६१	अयं रेवाकुलः सुपु ३५२१२५
अभ्युत्थतामृदु(कुमार.१.१३) २६९१४१२	अमृतं तदपरविम्बे २५३१११	अयं पारमेष्ठो (भक्त.१०८) २९६१३३
अभ्युत्थतेऽपि जलदे २२०१४	अमृतं दुर्लभं नृणां १५६१२२५	अयं पियाको वद कस्य २८५१४
अभ्युत्थपुष्पाः सद्भिर्ग (सु.४७१) ७२४१४	अमृतममृतं (शान्त. ४.२.२) २५२१५०	अयं स्वामयः स्वत ४९११७९
अभ्युत्थतामृदु(कुमार.१.१३) २६९१४१२	अमृतममृतं (सा.प.३५१९) २७३११८	अयःपिण्ड इतो (सा.प.५.२३) ५४११७
अभ्युत्थतेऽपि जलदे २२०१४	अमृतवचनलीला २२७११८९	अयमङ्कुरमा (सा.प.१९०३) २५५११४
अभ्युत्थपुष्पाः सद्भिर्ग (सु.४७१) ७२४१४	अमृतमेव कुम्भानि (सु.१५५०) २५११५	अयमतिजलाः प्र (शिशु.४.२९) १४०११
अभ्युत्थतामृदु(कुमार.१.१३) २६९१४१२	अमृतोत्प्रेषणे रागं (सा.प.१०) ३२११०	अयमपि सारोधि २९५१५५
अभ्युत्थतेऽपि जलदे २२०१४	अमरं निनय (शिशु.२०.६२) ३१७१२३	अयमपि पुरातनो २९५१५६
अभ्युत्थपुष्पाः सद्भिर्ग (सु.४७१) ७२४१४	अमरानन्दरसहर्षं ४८११५०	अयमभिनयेपदका(माट्टी.९.५) १४०११
अभ्युत्थतामृदु(कुमार.१.१३) २६९१४१२	अमरममृदि (सा.प.५२८) १८९११८	अयममृदिनिधानं (भर्तृ.३.२०९) ९११८४
अभ्युत्थतेऽपि जलदे २२०१४		

अयमवसरः सरः (ग्र.११२८) २११२	अरक्षितं त्रिष्टुति (सा.प.४४६) ९१४७	अर्थो लापवतु (न.र.२) १७११०३१
अयमविचारितचालया ८९४६	अरण्यं सारङ्गे १७७१९०	अर्थेन त्वा निर्हानस्य (पंच.२.९२) ६५१०
अयमसौ गगनाङ्ग २९४४३	अरन्ध्रदन्तिं कृतं (पंच.१.२५५) ४०१५५	अर्थो गिरामपठितः ३१३१
अयमुदयति चन्द्र ३०११७६	अरतिरियमुपे (शा.प.३४२७) २८४१७७	अर्थो नराणां पति १७३१८६८
अयमुदयति चन्द्रो ३०११७५	अरविन्दमिदं (सा.र.१०.२७) २७८१५५	अर्थो नाम ज (शा.प.४०४६) ३६४१२७
अयमुदयति (शा.प.३७३८) ३२७११०	अरविन्दमन्दमन्द ३२५१९	अर्थो निर्वाचनयो ६९१२४
अयमुदयमहीमन् ३२३१३१	अरविन्देषु कुन्देषु २४०१९८	अर्थोऽपि चेत (घ.१०६) ४०१५३
अयमुदितो हिमरश्मि १९६१११	अरसिक्कनमाप १७०१७५४	अर्थो हि कन्या (अ.शा.४.२१) ३६२११४
अयधनरुचवर्गं फणि ७२१५८	अरातिमिक्क (अ.प्र.१०.४०८) १०३१६३	अर्थ दानव (शा.प.१२५९) ११११३४९
अययः प्राप्य (पंच.२.११६) १६५५३१	अरावप्युत्तिनं (शा.प.१४०१) १४६१७७१	अर्थं श्रुतो निष्ठा (मृ.१.४७) ३४४४६
अयचित्तः सुखं दत्तो ९११९८	अरुचिर्निश्चया १७५१९३१	अर्थचन्द्रवदाकारं १८५१२१
अयि किं शुणवति २३९१८२	अरुणकिरणजालैर ३२२१५	अर्थचन्द्रसमायुक्तं १८५१२८
अयि क्रूरशि तपो २३३११०३	अरुणजलदराजी ३२३१३०	अर्थरात्रे दिनस्यार्धे १८७११५
अयि क्रूरशि तुर २३३११०४	अरुणनयनं सप्रभम् ५१४३	अर्थमित्रेन मिलित २७३१११
अयि जलद यदि (शा.प.७७९) २११११६	अरुणरागानिरे (ख.९.४६) ३३२१५३	अर्थोऽज्ञादित्यार्धेकी १३६१५१
अयि लघासि कस्तू २४७१५७	अरुणतासिल (वि.स.६.२१) ३३२१६९	अर्थोऽविता १२६१३६
अयि दलदरविन्द २४४१२३४	अरुणे च तरुणि(सा.र.१०.८५) ३०११६	अर्थोऽन्नीलितलो (शा.प.११५) २४११५३
अयि दुष्कृतकेन २४२११८१	अरुणतीक्ष्णामुपुं २६९१४१७	अर्थयति प्रतिदिक्च ३५९१८०
अयि बत शुद्धगर्व २४७१६०	अरैः संघार्यते (पंच.१.८९) १४४१८७	अर्थितं रक्षित ३१५१३०
अयि मकरन्दस्य २४३१२१६	अर्कच्छायं तिरयति २७३१२०	अर्करोति यः श्लोकं ३८८
अयि मन्मथपूत (सु.व.२२) ३१२१३४	अर्थावाम्बुधिरैन्दु १३७१६२	अर्करोति हि अरा ९५११
अयि मलयज महि २३७१४२	अचिन्मन्ति विदार्य (शा.प.१०५) १३१३	अर्ककारः शङ्खाक (का.प्र.९.३६९) ९३११५४
अयि मालति सौर २३९१८५	अर्जुनः कृष्णसंयुक्तः २५९१६३	अर्कं हिमानीपरिधीर्ग ३४६११२
अयि रोपमुदीकरो २१६११४	अर्जुनस्य इमे बाणा १८६१४	अर्कश्चाद्य खलायैव ५४१११
अयि सखि शलाः १८९१५३	अर्जुनीयति यदर्थ ६४११४	अर्कको यथा (प.१.१६१) ३४८११७
अयुक्तं पुष्पं वा १५२१४१३	अर्थः सुखं कीर्ति (शा.प.बी.५) ७७१९	अर्कशितकुचामोर्ग ३४५१४८
अयुक्तं स्वामि (वा.नी.१५.७) १५८१२८८	अर्थप्रदणे न तथा ५७११४८	अर्कशितयतागतीः १२४१७
अयुक्तं बहु माप १००१८	अर्थनार्थं मनसा (वा.नी.७.१) १५३१२८	अर्कहृत्पलाजनेर (किरा.११.४०) ८५१५
अयुदे हि यदा (दि.२.१७१) १४७१२१९	अर्थप्राणविना ३७६१२६१	अर्कहृत्पं ततद् (किरा.११.१०) ७९११०
अये कीर अग्नी २२७११५४	अर्थगमो नि (म.५.१०५७) १७११८२३	अर्कस्यैव (दि.२.७) १६३१४६८
अये केयं लीला (शा.प.३५१८) २७३११५५	अर्थोत्रागां न (विक्र.१३२) १७२१८४५	अर्कस्वापि धनं (शा.प.१४५०) ८७११६
अये को जानीते ३५३१३८	अर्थो न सन्ति न ६७१५०	अर्कस्यं लक्ष्म (कविता.७०) १५६११६१
अये ताल म्रीहां २४११४११	अर्थानामर्जनं (घ.२८१५) १६७१६४१	अर्कमतिचपल (शा.प.५६९) २५३१४४
अये नीलप्रीव (शा.प.८७०) २२६११७३	अर्थानानीयिरे (घ.२४७४) ८११४८	अर्कमलमपृण (शा.प.१५१३) २९२१२
अये रुपतिमण्डली १३३११२	अर्थान्नेषिदुषा (शा.प.१६८) ३३१५१	अर्कसुमलतामिनां १३११११
अये मधुप मा कृया २२४१९९	अर्थार्थो जीवलो (पंच.१.९) ६४११	अर्कसुवत्तिनयु (माली.१.११) २७९१५९
अये मातर्दृष्टा सुखम २५८१४९	अर्थोहरणकोशस्य ३८११४	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३
अये मातस्वातः १३२१२१	अर्थो हसन्त्यु(मृ.सं.३८२) १७६१९५६	अर्कसुवत्तिनयु (माली.१.११) २७९१५९
अये यदि समी १२२११७६	अर्थानां कृपा (शा.प.२७५) १०३१५३	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३
अये लाजातुषैः पथि ६७१५६	अर्थानि कथयति ७२१४१	अर्कसुवत्तिनयु (माली.१.११) २७९१५९
अये वापीर्दृष्टा २२६११६२	अर्थानि न तुनवद ६९१२१	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३
अये भारागरो (शा.प.१०५५) २१६१२४	अर्थप्रलब्धिलक्षैर १०२१२०	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३
अयेऽस्तमयते शशी. ३०८११५	अर्थप्रशब्दम् (घ.२५१७) १०७१९३	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३
अये हेलावैलाह. (शा.प.७७५) २१३१५२	अर्थो करोति दैन्यं (शा.प.३१९) ७५११२	अर्कसुवत्तिनेः (ममच.४) २८६१३३

अलिरयं नलि (चा.नी.१५.१५) २२३१७३	अभिदांसमलं लोके(म.२.२१४) ३४९५३	अशेषविप्रप्रतिषेध १,११७
अलीकस्तो यदि २७०१२१	अभिद्वानि भू (हि.३.११३) १४८१२७	अशोक्यानीह (पंच.१.२६४) १६५१५
अलौकिकमहालोक १०३१५५	अभिषेयो मृत्यज(छ.२८५०) १६९१७२५	अशोक्यो निर्धनः १६११८७
अल्प निर्मिता (कुव.९७) २६५१२६५	अभिनयमुवाचमज्ञा (छ.३६४) ४१६२	अरनीमहि वयं (भर्तृ.३.५६) ३१७७
अल्पश्रुतलव एव (स.२९६) ५८१७७२	अभिनाशिनमभ्यामम ३७६०	अश्रान्तं दृष्टव २५८१४
अल्पाक्षरमणीयः यः ८५१८	अभिनीतः धृतो जातः ९०१८	अश्रुच्छलेन सु(सा.द.१०.४५) ३६०१११
अल्पानामपि वस्तूनां (हि.१.३०) ८३१२	अभिमावितेषु (विशु.९.४०) ३००१६५	अद्यः शर्वं (पंच.१.२२४) ८६१७
अल्पायासबलेन २३३११५४	अलिमाव्यतारक (शिशु.९.१२) २९४१४०	अर्धं नैव गर्जं नैव १५६११३६
अल्पीयसामेव (स.५४१) १७३१८७७	अविरतमविरामा ३२३१२०	अधस्तुनं वासवग (विक्रम.९) १७२१८३८
अल्पीयसैव (शा.प.अ.३) २१७१४४	अविरतं परकार्यं (रसगङ्गाधर) ५०११८९	अधमेधसहस्रं (म.१.३०५५) ८३१२
अल्पेच्छुर्धृतिमा (हि.९.५३) १४५११३८	अविताम्युजसंग १७१४	अधा यस्य (शा.प.१.६७२) १४३१५०
अल्पेनापि सुरके (स.१५०८) २६१११३८	अविरलकमलविकासः ३३१११३	अष्टकुलाचलसप्त (मोहमुद्रा) ३७३१७३
अर्धशान्तिनो (चा.नी.८०) १६२१४९२	अविरलकरवाल(सा.द.१०.९५) १०४१६४	अष्टपादधनुःकर्णौ १८५१२१
अर्धगच्छति (रघु ८.८७) २६९१६२७	अविरलपरिवाहै(शा.प.३४८४) २८८१४५	अष्टौ यस्य दिशो दत्ता १८३१४
अर्धज्ञाश्रुतिर्तं प्रेम १५८१२२१	अविरलफुल्लि (किरात.१०.२८) ३४६११३	अष्टौ हाटकनोट (शा.प.५६५) २०५११०
अर्धशान्ताम्राहो (हि.२.७५) १५९१४९२	अविरलमदचारार्घात २१२४	असंख्यगुणोऽपि (गु.१.८६८) ३३४११०४
अर्धतु नः सविस्तुतु (कुव.१२०) २८१२०	अविरलमिदमभ्यः ३३९१११४	असंतुष्टा द्विजा (चा.नी.८०) १६२१४११
अर्धयज्मालगवेषणा ४०३५	अविरलविगलन्मदजल(रसगङ्गाधर) २११०	असंपादयतः (मिशु.२.४७) ८११२
अर्धधर्म्यं कार्यगु २९७११८	अविवेकमतिर्तुषति १५११३६९	असंमर्षं हेमसृग (हि.९.२४) ९२१५१
अर्धनम्य वक्षति (विशु.९.७४) ३१०१६	अविवेकि कुचदम्बं (कुव.२५) २६१२५९	असंभवगुणस्तु (ह.श.६०) ३५९१६५५
अर्धनयकोपस्य(किरात.१.३३) १५३१४०९	अविवेकिनि (शा.प.आ.८६) १४६११५९	असंभाव्यं न वक्ष १६२१४१६
अर्धयः केवलकययः ३३१२३	अविनीर्णकान्तपात्रे ३६११९	असंभृतं मण्डन (रसगङ्गाधर) २५५१२०
अर्धयवेपु २७०१४३२	अविधामं वहै (चा.नी.७०) १६२१४०९	असंभोगेन सामा (हि.१.१५३) ७११२९
अर्धलम्बितविष्णुपदः ८२१३६	अविधसन्धूर्तपुरेय २५११३८	असंमाने तपोवृद्धिः १६०१३२९
अर्धलोकलमपि (शा.प.३.३६९) २५११२१	अवृत्तिर्कं लजे (शा.प.नी.४०) १५३१२९	असंमुखालोकनमा ३१८१५
अर्धलोकितमनुमो २२११०७	अवृत्तिभयम (स.२०४) ८०१२६	असंशयं न्यस्त (किरात.८.३८) ३३८१८१
अर्धलोक्य स्तनौ (शा.प.५२२) १८८१५	अवेद्यं स्वाभानं (गु.४५२) ६११२५४	असज्जनः सज्जनसन्नि ८७१२५
अर्धशस्त्रियवि (हि.१.१३६) १६३१४३८	अवेमव्यापाराकलन २३११३६	असती भवति १७११०८०
अर्धदयं याता (मर्द.३.१३) ३६८१४२	अव्यकाटीनि (भाग.२.२८) ३७२११५८	असत्यलापः पाद(गु.२.९६६) १४६११७७
अर्धदयकारणः प्रा २२७११५५	अव्यवसायिनमलसं (हि.२.३) ६२१११	असत्यता (का.नी.१०.३९) १७४१९१३
अर्धदयमन्येव (स.११४७७) ९२१६९	अव्यकरणमणीतं १७०१७५९	असत्यमप्रत्ययमूलका ८३१३
अर्धदयभाविनो भावा (हि.२७) ९११२६	अव्याजमुन्दरी (शा.प.३.३७७) २७०१९	असत्साहाय्य (शा.प.४.१८९) ८७१७
अर्धदयं भाविभावानां ९११२९	अव्याहो वाम (गु.५९) २०१६०	असद्वर्त्मस्त्वयं ३४९१५२
अर्धदयपठितं सर्वं (स.१५०) २९११५	अव्यापारेषु व्या (दि.२.३०) १६६१५६९	असद्वृत्तौ नायं (स.१.६०७) ३०८१३३
अर्धदयपठिता बाणी १७०१७५८	अव्यक्तः सततं १६६१५९३	असमाने सामान्यं (शा.प.४.३) १८११२
अवाताः प्रा (का.प.१०.४८०) ३०४११५८	अव्यक्ताः शक्ति (कविता.७१) ५४३२२	असमासजि (सा.द.१०.५६) १५०१३५४
अविप्रतिगमपि (स.४०९) ५८११८३	अव्यक्तवस्तुसौदम (सा.द.२.२६६) ३६५१४	असमेः समी (पंच.१.८४) १५११३७४
अविश्रातप्रव(किरात.१.४२) १६११३७४	अव्यक्तमलोम (शा.प.म.८) १६९१७३१	असहायः सहा (पंच.१.१५२) ३६११३
अविज्ञातपि (स.१८८९) २९६१२	अवतनं मे वसनं ३७३११९५	असाह्यः साधु (शा.प.४.१०) ५११२३८
अविदितगुणपि (शा.प.क.१) २०११४	अवर्गदहनज्वल १२३११९२	असाध्यमन्यथा १४४११५५
अविदितवमानन्दो १७०१७६७	अव्युचित्वेचनायस्य १४२११०	असार एव संसारः १७७१८८७
अविदितमुमुक्षुः ३३९१३१	अव्युत्पत्ति कला १३९१८	असारभूते संनारे ३५०१३
अविदः सुरपः १६११३८८	अव्युत्पत्तिपि (पंच.१.१०६) १४६११४९	अगारे यतु संता (पवि.१.२) ३६०१३३
अविद्यं प्रीतनं (चा.नी.४०) १६११३८१	अव्युत्पत्तिपिगम्यह २१११८	अगारे यतु (विमल.१०५) १५६११४६

असावधाने पाण्डि	१५९१२७०	असिन्दिग्विजयो	११०१२३५	अहं च त्वं च राजे	१८७१२२
असावधानास्थापर	२४४१२६	असिन्धुमोदर (शा.प.११२)२२८१२७५		अहं महानसायातः	१५४१३०
असावन्तध्वनि	२६३११५५	असिन्धुप्रतिम	२६६१३१६	अहंयुववर्णि	२२५१३१५
असावद्वेलावप्य	२६३१२१२	अस्य क्षोणितेः (कुव.६५)	१०८१२०१	अहमपि परेऽपि	२३१२४
अविताम्ना (मन्. सं. २११)	२५८१५३	अस्य दग्धोदरस्या	१६१२	अहमस्मि नीलकण्ठ	२२६११६१
अविधायकपथे (शा.प.सा.६)	१७२११३	अस्य प्रयागेऽपि समम (एष.६.३३)१२५५५		अहमिव दिनलक्ष्मीः	३५४१७८
अयुधमयं युयं वा	४४१३	अस्य श्रीमोदराज	११७१३९	अहमिह (गीत.५.१०.१)	१७३११७६
अयुधमा सखे	२७८१३६	अस्यां सखे (शा.प.८४०)	२२५१३२२	अहमिह स्थित	२८४११३
अयुत सयः कुसु (कुमार.२.२६)३११२३		अस्याः कथानां (नैष. ७.००)	२५७११६	अहमेव (शा.प.१०.५५६)	५५१२०४
अयुया हवे	१६३१३५२	अस्याः करद्वे	२६४११०३	अहह चण्डसमीरम	२१४१४
अवेमिदेश्वराराम (हि.१.१.१८)	८०११७	अस्याः करस्य (नैष. ७.७१)	२६३१२३३	अहितदितविचार (चं.१.१६)	१६१५
अवोदा तत्कालो (कुव.६०)	५५५०	अस्याः क्षामनिवा	२६०१२२२	अहिभूयगोऽप्य	४१२१
अवोदामयं यते (बृष.३.६)	६३१३०	अस्याः कुसुमचय्या	३६१११	अहिरहिमिति संघ (वकि.३६.१०)२२११२	
अवो मरुत्तुमि (हनु ६.६५)	३३१११५	अस्याः रज्जु म (नैष. ७.८८)२६८१३७०		अहिरिपुत्रविघ्नता	१९११०५
अवो हि दत्ता तिमि	३२२१२	अस्याः परौ चा (नैष. ७.९९)२६९१४१३		अहिरिव गणाद्रोतः	१५८१२२०
अलंगवति सवि	३०३१५३३	अस्याः पीठोपविष्टा	२५७१२७	अहो एषां वरं जन्म	२३६११
अलंगवति सवित	२९३१७	अस्याः संयमवान्क	२५८१५०	अहो कनकमाहारम्यं (शा.प.म.४)	६४११
अलंगते घशिनि	३६२१२५	अस्याः सपक्षे (नैष. ७.२०)	२५७११४	अहो क्षिमिपि वि (शा.प.२.१२)	४५११
अलंगतीऽप्य (शा.प.१.१८०)	२२७११८०	अस्याः सर्गमि (मि.क.१.९)	२५४१४२	अहो कुटिलकुडीनां (ह.२.४४)	५६१८७
अलमितवियप (ह.१.३८५)	२७५१५	अस्याः सुगन्धि	२५८१४९	अहो केनेदरी (का.म.१०.३५३)	२०५१३
अल्लवालम्बिरवि (ह.१.९०९)	२२४१४९	अस्याः खेदामुवि	३२४१४३	अहो खलमुनं (चं.१.३४०)	५५५१३
अल्लि ग्रीवा धिरो	१८५१४	अस्या धामयरोवरे	२७४१२८	अहो शुणाना प्राप्तर्य	८११७
अल्लि पुनो वरो (जा.नी.४२)१६११३८		अस्यानस्य म (वकि.२४.५)२३११२८		अहो तुष्णावेदया (ह.३.२६३)	७७४१८
अल्लि मयपि सर्वत्र (ह.६.९६)	२२११४	अस्या मनोदरकार (ह.१.४८०)	२५७११	अहो दुर्जनसंघर्गा	८७११
अल्लोदयाचलविल	२६६१३	अस्यामपूर्वं ह्य	२६३११९०	अहो यनानां महती (ह.४.९०)	७२१५३
अल्लयापि चतुः	८५११५	अस्या मुखग्री (नैष. ७.५६)	२६३११८४	अहो नक्षत्रराजस्य (शा.प.७.५०)२०९१३	
अल्लप्रतिघमपथेयं	२६४१२५८	अस्या मुखस्या (नैष. ७.५६)	२६३११८१	अहो न कष्टं सततं	६६१५५
अल्लज्वालावली (वेगी.६.७)	३६११५०	अस्या मुखैव (नैष. ७.५८)	२६३११८५	अहो प्रष्टेचाहर्षं (ह.७.५३)	५५१६६
अल्लामास तुषं	१२१११५५	अस्या मुखेन्दा (नैष. ७.३८)	२६३११५०	अहो प्रभावो (शा.प.६.८९)	३६१३७
अल्लौघप्रसरेण	३६११४३	अस्या मुनीनामपि	२६३१३५५	अहो बत खलः (ह.३.३४)	५६१८०
अल्लानामिनिवेशी (विग्रह)	५८११७०	अस्या मयदा (नैष. ७.६३)२६०११२८		अहो बत मह (शा.प.४.६७)	५४१३७
अल्लाने गमिता (ह.१.८५)	३४६१४	अस्या मदासेन (नैष. ७.२१)	२५७११५	अहो बाणस्य संपानं	३४४११
अल्लिय नास्ति धिरो	१८५११३	अल्ल्याप्रभः (नैष. १.२.९८)११११२४७		अहो महत्वं महता	४१११६९
अल्लिरं जीवितं	१६०१३०७	अल्ल्या ललटे (ह.१.४८७)	२५८१४६	अहो मोहो वरा (वकि.१०.१)२२८१२०६	
अल्लिरमनेकरायं (शा.प.३.८६३)	३४०१९	अल्ल्यावेदलक्षवली	२७२१६४	अहो रघुधरोमये	१११११२८
अल्लिवहपिचैव	१३४१२	अल्ल्यावेदलक्षवली (कुव.६६)	२५४१४४	अहो विद्यालं (का.प.२.२.१९)	१३४१६
अल्लिप्रमाणाला	३३६१३७	अल्ल्यातिर्मुगः (नैष. १.९६)	१२४१११	अहो वैमिन्येन (शा.प.३.००)	८११२१
अल्लार्क जल (शा.प.५.५०६)	१८३१६०	अल्ल्यास्तुस्यन्दन	२५८१४७	अहो सार्वजिकं	१५७१२०८
अल्लार्क परमन्दि	१२०११३७	अल्ल्याः सत्तौ विर	२७४१२०	अहो वा हारे (भौजिल.१.६)	३६८१२०
अल्लार्क सवि वा (शा.प.३.७५५)३५५३		अल्ल्यैव सर्गाय (नैष. ७.७२)२७४१२३६		आ	
अल्लानवेदि कल	२४३११९७	अल्लोर्वारमणस्य (नैष. १.२.६५)१३६१४८		आः कष्टं वव (शा.प.५.४६) २३३१११६	
अल्लान्विवित्र (वकि.१६.७) २२६११७२		अल्लाम्यायः पि	३३७१५७	आः कष्टमप्रष्टा शिवा	४२११
अल्लिन्कुजे विना (शा.प.१.१६) २६११९०		अहंकार बापि	३६८१५७	आः क्षिम्यमिदं (ह.२.२३) ४६१७	
अल्लिन्कुजेवने युग	२३११८८	अहं क्षिम्या क्षिन्	८५११२	आः पार्क न करोपि	१५३१५३





आधोरणाङ्कधमया	१२१७८	आपेदिरेडम्बरपयं (रसगणपर) २११६	आयाते श्रुतिगो (स १०५२) ३२९१५
आधोरणार्नां (ख.७.४६)	१२८३०	आपो विमुक्ताः क	आयाते दमितल (स २०७७) ३०४५
आध्यातोदू (शा.प.३८५३) ३३११२४		आनदङ्गिमस (म.७.६६)	आयानो भवतः (स.२४१५) २०८३६
आननं मृगधात्रा (रसगणपर) २६२१६७		आवधन्य (शा.प.३३०९) २६११३६	आयान्ना दिवस
आननामि हुरिणी	३००३३	आवायं पतिरेप	३२७१०
आननर्विचक्र (दि.१.१०.३६) ३१५३९		आवाहृतमण्डलाप (स.७४)	आयान्मोस्तद्वर्णो
आनन्तरमिव बहि	३१२६	आमाति बाटिकेयं पा	२५१७६
आनन्द वचिदध	३५८५६	आमाति शोमातिघ	आयासघटतलम्बस (मन्. सं. ४००) ६९११३
आनन्दं कुसुदादीना	२९९१३	आमुभाहृति (शा.प.३२९१) २५८३५	आयुः कर्म च (प.२.८५) १६२४२
आनन्दम (का.अ.१०.५४०) ३७८३३		आम्बां बुधा (नै.प.७.७८) २६५१२७	आयुः कपेल (मन्. ३.३०) ३७३१८८
आनन्दमन्यरपुरंद (कु.१.७३) ११११७		आमभ्रगजय (शा.प.४०४८) ३६४३९	आयुर्दानमहोत्स (कु.० १६८) ११४१२
आनन्दमानमकर	३३१२५	आमरणादधि (शा.प.८८२) २२८१०७	आयुर्वेदघटं (मन्. ४.५०) ३७३१८०
आनन्दमादधत	२३१२५	आमरणात्ताः प्रा (दि.१.१८०) ४६१५	आयुर्विद्युत् (स. १०७.२४) ३६५६२
आनन्दमृगदानामिः (रसगणपर) ८७६		आमीलधवनील	आयुर्विचं गृह (दि.१.२२६) १५७१९७
आनन्दयति कोडल	१९८५	आमीलिनल (सा.द.१०.९५) ३१९१२५	आयुर्वेदकृता (वा.मी.१०४) १४३१२०
आनन्दसुधिताः समा	५५७	आमूले वचिदुद्धा	आयुस्ते नरवीर
आनन्दसुधितानो	९०१४	आमूलप्रनिद	१०९१२५
आनन्देन (स.३९)	२५१७५	आमूलान्ता (दि. १.८.२३) १२९६६	आयुर्वेदां च
आनन्दाः स्वकमरे	२२३१७६	आधुनिकारमिधियु १०.२९) ३१७२०	३६४१२३
आनीलां करपत्रे	३०२११२	आधोषिनि (शा.प. १०५०) ७४२१७५	आरब्धे दधि (शा.प.३३५) २६३१२०३
आनेन न गता	३६९११०२	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भेऽपमेता (दि. २.७३) ४५१२०
आपस्वसुदरणा	७८१३३	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भ्यते च (मन्. सं. २७७) ५०१२०३
आपलु मिर्न (दि. १.७२) १६३१४५		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भ्युर्गो (मन्. २.४०) १७३१२६
आपस्वैव हि मह (शा.प.२१४) ४७८६		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भ्यारिष (स. २४१७) ३४८१२
आपस्वैव घनं र (दि. १.४२) १६११३४८		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भ्य भूपति (स. ३२५८) ३७११९८
आपस्वैव घनं (मा. १.६१६९) १६७६४२		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरम्भ्यमा (दि. २.१५८) ६०१२७
आपस्वा कथि (वा.मी. ७४) १६७६४२		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरामाधिपति
आपस्वामापतन्ती (दि. १.३०) १६७६४२		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	२३४८१
आपदि मित्रपदी	१७०१७५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरामारणस्य (शा.प. १००१) २३३१६१
आपदि येनोप (प. १.६६६) १७०१७५		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आरामोऽयमन (शा.प. ९६०) २३२१८७
आपहतः खलु महा (रसगणपर) ५०११९१		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैरुति
आपहत हसति किं	६५१७७	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	३१२१३
आपमुन्ना (वा.मी. ५.२८) १६७६४२		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपमावाय (प. २.८२) १६७६४२		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः मलया
आपरीतोयादि (अ. शा. १.३) १७०१७५		आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	३३३१८
आपस्वारादनग्राय	१३०१८२	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटलः प्रयमम	३२३१७६	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल पीनकठि	१८५१७०	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि. १.८.५४) ३३९१११
आपराटल गिर	३६५१४५	आधोर्देमिधो धृगः (स. ८२६) २३६१०६	आराम्यैः पति (दि



इच्छेदेदिपुलं मे	१५८१२३७	इन्द्रः प्रयास्यति (शा.प.८.९७) २२५१२३७	इह पुरोऽनि (सा.द.१०.३९) १८६११३	
इच्छेयस्तु सुखं	१५२१४१५	इन्द्रपुमारसविर्दं (शा.प.१.८१) ३५११२	इह मनुष्यधूर्ता	३३३१८६
इतः पौरस्त्यायां क	३२४१३९	इन्द्रपुन्रिन्द्रिति किं दु	इह रुमात्रसारे	२२३१५४
इतः शूद्रा चन्द्रसु	३२४१३७	इन्द्रपुन्रं न नि (शा.प.३.७८२) ३५३१५९	इह लोकेऽपि	(छ.३.२६०) ६५१३
इतः स्वपिति (मर्तु.सं.२०)	२९६१२५	इन्द्रपुन्रं युदयादिमूर्ध्नि	इह वट्टो यशः (शा.प.३.७७२) ३५२१५	
इतरकर्मफलानि (भा.३.१२१)	४०१४७	इन्द्रपुन्रं इवा (वा.प.१.४२) २७२१७७	इह समदशकृ (महावीर.५.४०) १४०१४	
इतरदेव बहिर्मुख	५९१२१८	इन्द्रुस्त्यवरासा	इह सरति (शा.प. ८३६)	२२४१८९
इतथेतथास्त्रिंशं	१३२११९	इन्द्रोरस्य त्रियामा	इह सर्वस्यकलिनः (घृच्छ.)	१५५१३
इतस्ततो वात (कुमार.१.४.४६) १२८१४७		इन्द्रोरेककला (शा.प.३.६३७) ३०३१४२	इह स्कृन्ति विष्टति (शा.प.३.५८२) ३१०१२	
इतप्रसविद्धृत्यं (नैष.१.२.२६) १३११९		इन्द्रोरेकम यिपुर (कुव.१.३८) १३५३२	इह हि नववसन्ते	३३३१८६
इतो न किंचित् (शा.प.४.१२७) ३६०१३१		इन्द्रः प्रभुच्यवितो	इहानेके सन्तः	५२१२४२
इतो विद्युत्सुख (शा.प.३.५५७) २९२१२०		इन्द्रस्याशुचिश्च (शा.प.२.७) ३७६१२६०	इहविद्योने (नैष.७.६२) ३९०११२८	
इतो विद्युद्बलीवि (मर्तु.१.४४) २७६१३६		इन्द्राप्रमुखं ज्वल	इहोयानि संप्रत्यहह	२३६११५
इत्थं तत्पतलाधि	३९८११९	इन्द्राया लोकपाला		
इदं कृष्णं कृष्णं (अमर.५४)	३०९१७	इन्द्रो यमोऽपि वर		
इदं तलेहसवैस्व (घृच्छ.१०.२६) ८९११		इमे तादृश्यधीन (मर्तु.१.८५) २५५१३०	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं तावन्मियं यदव	३६३११९	इयं विद्रुपापि प्रकट	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं वर्णाकाण्डयुति	३०६१४३	इयं तावतीला यदधि	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं नमति (शा.प.३.६०५) १२९७१२७		इयं पथि भिन्नैर (शा.प.७.७) २२७१९२२	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं नृपमा (नैष.१.२.९०) १०४११७७		इयं प्रीतिवैष्ठी हृद	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं परमसुन्दरं तनु	२५६१३७	इयं बाला बली स्रु	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं मयोनः कुलि (शा.प.४.०६८) ३६५११		इयं भुजगिनीव्रिता	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं युगसहस्र (शा.प.४.१२२) ३७२१५५		इयं मुद्यामोदहस	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं वक्त्रं साक्षादि	२७११४१	इयं यथासि द्विपतः	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदं हि माहात्म्य	४९११८६	इयं व्याधायते वा (श्रृंगार.१.१) २५३१३	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमनुचितमक्रम (मर्तु.१.२८) २०५१७		इयं सुनय (का.प.१०.४६५) २६२११६८	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमपद कपाटं (शा.प.८.७८) २२७११८९		इयं सुरतरङ्गिणी न	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमनुकमहो म (विद्यु.६.५६) ३४६११७		इयं सुखनी मलकम्	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमविशिष्टैर (अ.शा.३.१.१०) २७९१७३		इयं सुष्टा वक्षस्व	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमासाति गग (सा.द.१०.९९) २९९१८		इयती जगती क्रियती	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमिदमिति भू (विद्यु.७.५०) ३३४१११४		इयत्यप्येतस्मिन्नि (मर्तु.सं.४१२) ७०१३८	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमीदृग्युगोपेतं (किराव.१.१.४१) ८५१६		इयत्यां संपत्तावति	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदमेव भरेन्द्राणां	१४६११८०	इयत्यामपि साम्यां	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदानीं वीर्यामि (शा.प.३.३३६) २८४१२५		इयत्येतस्मिन्मा (मर्तु.सं.४१२) २४८१९६	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदीवरं लोचनयो	२६०१७९	इयमथी तालावत (अमर.१.२७) २७३१८	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदीवरबलदयाममि	२२१५९	इयमिथं मयबालन	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदीवरदाया स्फुट	१९०१७२	इयमुत्तरदी वुस्तपु (मर्तु.सं.४१४) ९६१६	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इदीवरेण नयनं (श्रृंगार.३) ३०६१२५		इयमुत्तरसत्त्व (शा.प.२.२०) ४९११५७	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्दु कैरिणिगीव (शा.प.१.५५७) २९११४		इयुप्रयेणैव जग (नैष.७.२७) २५९१८०	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्दुं निन्दति च (शा.प.१.२३८) १३६१४०		इह किं उच्छ्वास (शा.प.२.९२) २३३१९९	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्दुं निन्दति (शा.प.१.२३८) १३६१४१		इह जगति रतीशय	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्दुं निन्दति	१७५११०३६	इह तुरगशतैः प्रया (शा.प.१.९८) ३९१२३	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्दुं निन्दतु नाम	२९११३९	इह नगरे प्रतिरथ्यं	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	
इन्द्रः किं (का.प.१०.४१९) ३९२१२२		इह निजुलजिह्व (शा.प.३.९२८) ३४५१५८	इहोयानि भवतः (विद्यु.१०.७७) १९११२०	

उद्वराजमुखी मृग	२५११३९	उत्तुङ्गस्त्रनपर्वताद	२६८१३६६	उदयजेव सविता (कुव.५६)	८८११५
उद्गीने विह्वैर्मृतं	२११११८	उत्तुङ्गस्त्रनमरता	२५३११५	उदयमयवे (का.प्र.१०.४३३)	३२७११८
उद्गीना गुणपत्रिणः (शा.प.३९५)७४१३		उत्तुङ्गस्त्रनभार	२६८१३६७	उदयमुदित (शिशु.११.१२)	३२२१८
उत्कण्ठयति (कुव.५०)	३४०८	उत्तुङ्गस्त्रमण्डलोपरि	१६१९	उदयशिलरि (शिशु.११.४७)	३२७११६
उत्कर्णोऽयमकाण्ड	२००१४	उत्तुङ्गस्त्रनचौलदुस्तर	२७४१३२	उदये सविता रणे	४५११९
उत्कर्षवाचिजगुणो	४८१११९	उत्तुङ्गस्त्रर (शा.प.१०५९)	२४३११९५	उदरद्वयभर (शा.प.६४)	३६४११७
उत्कृजन्तु वटे(सु.१४.१३)२२६११४७		उत्थापितः संय (सु.७.३९)	१२८१२६	उदर्कभूमिति	१५८१३६
उत्कृष्य ज्वलितं (शा.प.४०७७)३६६१४		उत्थाय हृदि लीयन्ते (शा.प.४०१)६५११		उदस्य धैर्यं (किरात.८.५०)	३३८१३३
उत्कृष्योत्कृष्य (मालवी.५.१६)	३६६१७	उत्थायोत्थाय (शा.प.६६८)	१६२१४३२	उदस्योच्चैः (शा.प.१२३३)	३२५११६०
उत्कान्तानामा (शिशु.१८७३)१३०११०२		उत्थिता (का.नी.५.६०)	३८३१२४६	उदारचरितरत्ना (शा.प.३८९)	७१११४
उत्क्षिप्तं कर (सा.द.६.७६)	३५६१३०	उत्थितो निशि	२६१११४५	उदारस्य वृणं विना	१५६११४७
उत्क्षिप्ता अपि	१२८११४	उत्थतमि (पंच.२.१३०)	३८३१२४७	उदासीना सीनामपि	२५४१३३
उत्क्षिप्य करि (कुमार.१६.६४)	१२८११५	उत्पत्युत्पन्नविद्या	११३१२९०	उदाहरण (किरात.११.६५)	७१११४
उत्क्षिप्योच्चैः (शिशु.१८.३८)	१२९१७६	उत्पन्नमा (दि.४.७)	३८३१२४८	उदितं प्रियां (शिशु.९.६९)	२८८१३३
उत्खातं निधि (मर्.३.५)	७७१४९	उत्पादयत्यलमिदं	२८६१९	उदितवति (शा.प.१२४१)	२४४११९
उत्खातच्छिन्न	२६८१३९	उत्पादिता (मर्.३.४२३)	७०१३६	उदितवति परस्मि	१५११८०
उत्खातदैवत (शा.प.४००४)	३६२१२१	उत्प्लव्य यः शिख	३३०१३१	उदितेऽपि तयावनीन्द्रा	१३३१७
उत्खाताग्रति (हनु.९.२५)	१४२११५	उत्प्लव्यापा (शिशु.१८.५६)	१२०१८५	उदितोत्सादमति (शिशु.९.७७)	३१११५
उत्संघः केकिपिच्छैर्मरुत	२६९१२२	उत्प्लव्यगैरा (शा.प.१६२)	३२१८	उदीरितोऽर्थः (पंच.२.४४)	१७४१६१५
उत्संघकौटुक (शा.प.११०७)	२३९११०९	उत्प्लव्यजनिपक	३३३१८१	उदेति पूर्वं कुसु (म.भा.७.३०)	१०४११३
उत्संघेय न नति (शा.प.१२९५)२१७१५९		उत्प्लव्यमानसरसीह	२२११२७	उद्देतेन्दुमणि (किरात.९.२४)	३००१४१
उत्ततोऽधमुरंगमः	३३७१५४	उत्प्लव्यम्यसह	२३९११११	उद्देतेन्दुतल (वामन.का.१६५)	३०११६९
उत्तमं सुचिरं नैव (स.३०३)	४६१६४	उत्प्लव्यमलकोमलो	२११८१	उद्देदितनवद्वारि (उद्देद)	३६७११७
उत्तमं स्थाजितं	१६०१३९९	उत्प्लव्यजूनसर्ज (माळवी.९.१७)	३४२१६५	उद्देते भुजवन्दे	१०३११५
उत्तमं प्रणिपा (पंच.४.७४)	१५८१२४६	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमः क्लेशविशोभं (ह.प्र.१०)	४६१५५	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमपथनदान	७३२८	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमस्तोभमपाति	१६९१३०८	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमा (शा.प.१४८७)	१५४१५६	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमानामपि क्षीणां(रसगंगाधर)३४९१३७		उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तमोऽप्यधमस्य (ह.प्र.७०)	१६९१७०१	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तरद्वय कुरज(शा.प.१५५७)	३०५११६	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तरान्ति विनि (कुमार.८.३५)	२९४११४	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तरीयविनि (शिशु.१०.४९)	३१६१२	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तानामुपधाय	२००१४२९	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तानो (का.म.७.३०४)	३७१११९	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तालालकभज	२५६१५५	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तित धामनरु (पंच.२.२४)	६७१६८	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तित दूति (सा.द.३.८३)	३५८१६९	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तिष्ठन्त्या (वे.ग.पा.१.३)	१६११४	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तिष्ठमान (शिशु.२.१०)	१४५१२९६	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तुङ्गमत्तमातृभूम	२२९१९	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तुङ्गतापनगो	३७३११६९	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६
उत्तुङ्गरीतगितार (स.८.३०)	२३०१२६	उत्प्लव्यकलितोह (शा.प.५४५)	२०६११	उद्देतान्म्युदवर्धमान	३११११६

सद्यद्वालाङ्कुर (शा.प.१.२३५) १३८।७६	उपकारः (शा.प.६४९) १५५।४३	उपहितं विधि (छ.९.३१) ३३१।३७
सद्यद्विद्वमकान्ति (रसा.१.२७) ३३३।९३	उपकार (किराज.२.४३.) १७५।९३२	उपसंख्यमास (शिशु.९.५) २९४।३४
सद्यन्त्वमूनि (शा.प.७४१) २०९।९	उपकारं (काजी.९.१०) ३८९।५३	उपादाता यावन्न भव ८२।४६
सद्यधार्दं धन्विनि १२९।५६	उपकारयुद्धी (काजी.२.२.) १४९।३१८	उपाधिभिः सतत १७४।८८७
सद्यं साहसं धैर्यं (निकम.६८) ८२।२	उपकारपरः (शिशु.१६.२२) ५९।२००	उपाध्यायश्च वैद्य १५७।१८९
सद्यमेन हि (पंच.२.१३८) ८२।३	उपकारमेव तनुते (रसगंगाधर) ४७।१०४	उपानीतं दूधान्तरि २३७।५०
सद्यनपातकल २३८।६८	उपकाराय (पच.२.३७) १६५।५२६	उपायज्ञो ३८४।२९९
सद्योगः कलहः १५६।१३९	उपकारणि विद्यन्ते (सु.३०६१) ७५।२	उपासितानां विष्ठा(पंच.७.१५७) ६९।१०
सद्योगः क्षयमेति ३४२।६८	उपकारणि वीत (सु.३०६१) ४९।१६३	उपेक्षितः क्षीं (पंच.१.२५८) १५१।३८०
सद्योगः खलु कर्तव्यः ८२।१	उपकारिषु यः (पच.१.२७०) ६४।४०	उपैति धनमण्डली ३४१।९७
सद्योगिनः करालम्बं ८२।१३	उपकारेण दूयन्ते (सु.२०७) ८०।२४	उपैति सखं मरि (किराज.४.२२) ३४४।१८
सद्योगिनः (वद.नी.१३) ८२।२०	उपकारोऽपि नीचानाः ५४।१०	उपेक्षितराणे विष्ठा.प.३६३४) २९९।१९
सद्वाहारेपिताश्रित १३।४९	उपहृतमनेन (शा.प.३५२) ५७।१२८	उष्ठा कीर्तिलता १२१।१५६
सद्वाहारेपितानां (सु.५०) १६।४७	उपहृतिरेव (सु.४१७) ५८।१८८	उमौ श्वेतौ पक्षौ (शा.प.८९४) ८६।१३
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपहृतिसाहसिक (सु.२५०) ४८।१४७	उमामिमां समुद्रिष्य ३०।१३
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपहृतेल्लेख (शिशु.९.३८) ३००।६३	उरःस्थलं कोऽन ३०३।८०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपहृतिरेव (शा.प.२३६) ४७।१०९	उरति निहितस्ता (भमव.३१) २९८।१७
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपचारः कर्तव्यो १७१।७८८	उरति कणपतिः शिखी २४५।२
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपचारानुयाते ३०९।१	उरति सुरनिदः वा २०३।९६
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपचारानुयाते (छ.९.४४) ३३३।५४	उरत्तव पयोधरादि ३५६।१७
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपचितेषु (शिशु.६.६६.) ३४७।८	उरोजवचनमनो ३६७।३४७
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपजीवति स्म (शिशु.९.३२०) ३००।५७	उरोरुहादुद्रुमिरे पयो ८९।१०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपताप्यमान (शिशु.९.६५) ३८८।३९	उरोरुहाम्मोरोरुहर्ष ३१९।२५
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपदेशो हि (पंच.१.४३०) ३९।४	उवीर्येव स्फटिकात्मनश्च ३८६।३७०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपनिषुष्टिने २४२।२६९	उत्त्वेन संतुल्य ३७२।१४०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपनयनविवाहानुत्स ५९।१२	उच्छ्वापि सखी (शा.प.३४४४) २८७।८
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपनिषदः प्रीपीता ३५१।३४	उच्छापयन्त्या (शा.प.३५११) २९३।१
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपनेतुमुन्नतिमते (शिशु.९.७२) ३१०।४	उच्छास्य कालक (का.प.४.५४) १३३।१०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपपत्तिभिरम्बानां (सु.१४२) ३९।२१	उच्छाना वेद (भा.१.३.२२३९) ३४८।२०
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपबर्हममुजदशो ३२१।१६	उच्छति परिवर्तयन्त्या ३२८।६
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपमुक्तदिरिबी ३६५।३२	उच्छति मलयवासी ३२६।१८
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपमोक्तं न १५७।१६७	उच्छाण्डः शिथिले ३३७।५२
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपमोगकातराणां (सु.४८२) ७२।३२	उच्छाण्डः वचिद्वं २६।१९७
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपमा कालिदासस्य ३७।६३	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपमयो तनुता मधु ३३२।४८	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरि वरालाधारा (रसगंगाधर) ४८।१२७	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरिगतं हि सर्वत्र १८५।४७	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरि घनं घन(सु.४४१.१.२२) ३४२।८२	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरिजतस्य (शिशु.७.४९) ३३४।१३३	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरि पयो (शा.प.३८८४) ३४२।८१	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपरि पीनपयोधर २६६।२९९	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपवनतटस्थला ३३४।१२७	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपचयं (शान्ति.३.३०) ३८३।२४९	
सद्वाहारेपितं धरिद्रं १७०।७६२	उपहरणं विमवानां (शा.प.६२) ४१२।५	

ऊ

ऊरुः वुरत (सा.२.१०.४३) २६८।३९०  
ऊरुद्वयं युगद्वयः (भमव.१३७) २७१।३७  
ऊरुप्रमण्डलि (नैषध.७.५५) ३६९।३५४  
ऊरुमूलचपले (शिशु.१०.६७) ३१७।२८  
ऊरु रम्भा द्यापि २७५।६४  
ऊरुवितं सवनं दृष्ट्वा (ह.घ.३५) ५४।८  
ऊरुणां नैव दद्यात् (शा.प.१.२२०) २३३।९६  
ऊरुर्ध्वं नीरपण्डमे २७२।६५

ऊर्ध्वोद्धतधीवमहो	२२६।१५६	एकस्थं जीवि (सु. ६०)	१६।४२	एकेनाक्ष्ण प्रवित (शा.प.२।५९६)२९।१८	
ऊपरेषु विवरेषु वा	२१२।२४	एकस्त्वं गहने	२२५।१२८	एकेनापि सुपुत्रेण जाय	१०।१
ऊ		एकस्त्वं मधुभूरुहे	२३७।२८	एकेनापि सुपुत्रेण विद्या	१०।४
ऊक्षाणां भूरिपान्ना (सु. २।६)२।१५१		एकसिञ्जनिरावयोः	२४४।२३८	एकेनापि सुपुत्रेण सिंही	१०।८
ऊर्णकर्ता पिता (चा.नी.४५) १५५।२८५		एकस्मिन्धानये (भमर.२३)	३११।२२	एकेनापि हि शशरेण	७८।१
ऊर्णरोपधामि (पंच.३.२४०) १५५।५७		एकस्मिन्धानये विष (भमर.२२)	३५८।६५	एके सत्पुरुषाः (शा.प.४६५) ६१।२६६	
ऊर्णीकृता किं (नेषध.७.३३) २५५।८६		एवस्मिन्धानये सरो	३११।३०	एकेकातिशयालवः (सु.४९२) ७३।५९	
ऊर्णेन	३८४।२९८	एकस्मिन्धानये भृशं (सु. २.५७)२७।१०		एकेन सामृतमयी (सु. १.६) २१०।३२	
ऊर्णैरस्याधमे पुष्पे	१८१।६	एकस्मिन्मलयावले	२३८।६१	एकेनैव स्थितोऽपि	७१।००
ए		एकस्य कर्म सं (पंच.१.३७३) १५७।१७३		एको देवः केच (भर्.३.३०) १७१।८१४	
एकं कायतभूधरं	११९।१३५	एकस्य तस्य मन्ये (शा.प.७६५) २११।१२		एकोऽन्ते द्विसमन्वितो	१८७।१९
एकं दन्तच्छदस्य (सु. ७०)	८।११९	एकस्य दुःख (पंच.२.१८७) १७३।८४३		एकोऽपि गुणवान्मुनो (सु. ६७३०) १०।१	
एकं ध्याननिमी (सा.द.७.३०) ९।१४१		एकस्यायमुदेति (शा.प.१०७०) २१५।१२		एकोऽभूत्पुलिनात्त	३७।५९
एकं भूमिपतिः	१५३।४९८	एवाकिना (चा.नी. ५६) ३९३।६५४		एको विश्वसतो हरा (रसगंगाधर) २४६।१४	
एकं भूमिपतिः करोति (पंच.१.२२३)		एवाकिनि वन (शा.प.१०५) २२९।१४		एकोऽहमसहस्रो (सु. ५८२) २२९।१	
एकं वस्तु दिधा कर्तुं	२५०।२	एवाकिनी यद (शा.प.३७७३) ३५४।७५		एको हि खजन (सु. ५८२) ३३१।५०	
एकं वस्तु यदस्ति	१०९।२१७	एकाकी निःस्पृ (मनु.२.९०) ३८३।२५२		एको हि दोषो गुण (पठ.नी.१७) ६६।४३	
एकं हन्यास (मा.५.१०३३) १४६।१४६		एकामः स्या	३९३।६५४	एणः कीदृशति (शा.प.९.२४) ३३।४४३	
एकः कर्णमहीपतिं	२४५।१०४	एकादशाष्टागाने	११८।११६	एणाशीरुहसाहस्र (शा.प.४) ३७१।१०५	
एकः खलोऽपि यदि	६०।२३२	एकान्त	३८९।४८३	एणायाः पशवः किं	२३८।६३
एकः धर्मं बोधयते (दि.३.५०) १४४।६७		एकान्तमुन्दरवि (शा.प.२७७३) २५३।१८		एणीगणेषु शुभम्	२३३।१०७
एकः स एव जीवति (शा.प.२५८) ५६।३		एकान्ते (साधन.५)	३९३।६५८	एणीदृशः पाणिपु	२५७।१३
एकः स एव वैजस्वी (शा.प.२८५) ७८।२		एकान्ते द्विसमन्वितौ च	५।६१	एणीदृशः भयपक्षी	२२३।८२
एकः क्षमस्तुहस्तः परस्य	१०।१६२	एकान्ते वत नो (शा.प.३७७५) २५८।६२		एणीदृशो विजयते वे	२५७।५
एकः स्वादु (मा.५.१०३६) ३८३।२५०		एकामिप (प. १०)	३९३।६५९	एतत्काम (मनु.१.२९)	३८३।२५८
एक एव रगो (मनु.सं.४.३३) ३२६।१४८		एका भार्या प्रकृ (पठ.नीति.२४) ३६५।४७		एतर्हि प्रययिष्यति	३५६।८
एक एव पदार्थ	१५७।१७९	एकाभूत्सुसामु (कु. १.७३) ११०।२३०		एतर्हिर्निवि (नेषध.१.२.१०४) १३७।५७	
एक एव महान्दो	१०२।१८	एका भूमिमोर्ध्वं (पमै. ९)	२४८।८६	एतत्कुचस्पर्धि (नेषध.७.७५) २६५।२७७	
एकयत्रो रथो (स.कं.४.१६९) ७९।१११		एकमिषाभिलाषो	१६८।६६५	एतत्कुचकुटुम्बि	३०१।१००
एकचक्षुरं काक्षेऽयं	१८५।१११	एवावलीकवि (शा.प.३.३३४) २६६।३०५		एतत्कर्तव्यं कैर (शा.प.३.३३४) ३०३।१३०	
एकचक्षुरो वैदा मन्त्र	१००।२	एवासनस्था जसवायु	४४।२	एतत्कर्तव्यं चक्रवाक	३९४।५३
एकवामिष गत (भिरा. ९.१२) २५७।८		एकीमायं गतयोर्ध्वं (सु. ४.२०) ५८।१९१		एतत्कर्तव्यं चक्रवाक	३९७।३१
एकवामिनसंस्थितिः (भमर.१८) ३५८।५९		एकीभूय (सा.पि. ३.१८) ३८७।३९३		एतदयं पयिके (शा.प.७.८२) २११।३३	
एकदन्तमुत्तिष्ठति (शा.प.१८८) ३।७		एके केचिद्यतिहरण	८७।३२	एतदर्थं कुली (पंच.१.३२०) १५०।३३४	
एकद्विप्रमृति मन्त्रेण	३२५।५७	एके तुभ्या प्रतिकर	२४३।२०१	एतदुच्यतेऽपि (कुमार.८.७०) ३००।३३	
एकैः किममापि	३७०।८३	एकेऽयं प्रात (शा.प.४.२३७) ३७३।१७५		एतद्रूपमयस्रु (नेषध.१.१.८५) १३३।३	
एकमेव गुणं प्राप्य	१०२।३१	एकेन सुलक्षेन (शा.प.३.९०५) ३४४।५		एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव बलि (शा.प.३.२४०) ३६७।३२८		एकेन पेत्यतिहतो	३९३।६५४	एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेवास्ति वामाक्षि	२५५।६४	एकेन विद्रवापसा (शा.प.२.७३) ७३।१८		एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव देवानुर	३।११	एकेन राक्षसेन या	२२१।४	एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव विद्वानुर	१४३।१००	एकेन ह्यन्तर्ज्ञेन दक्ष	१०।३	एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव प्रिया (शा.प.४.१३३) १७३।१५९		एकेन सिताय (पंच.१.२५३) ३५०।७७		एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव शिरसा	१५८।३११	एकेन हि सुज्ञेन (चा.नी.१३) ९०।३		एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	
एकमेव वायु (शा.प.४.७००) १०५।१३६				एतद्व्याप्तिपात (नेषध.१.२.७३) १३५।१९	

एतच्छब्दमिदं च	३५४६७५	एष कुशमिति पदं दल	१४११५	औपमातृपमयाद (कि.प.१.१)२५७७	
एतस्मादसृते (शा.प.१.०८५) २१६१२७		एष ते (अन.२.६७)	३८७१२११	कं	
एतस्माद्विमे (मं.३.३५) ३८३१२५५		एष मन्त्रः सद् (शा.प.८.९०) २२५१२२६		कं पृच्छामः मुराः	३८६१३६९
एतस्मिन्निधि (शा.प.३.८२९) ३३५१३४७		एष वन्ध्यामुतो वाति	३६३१५	कं मोक्षपेद	३८४१३०४
एतस्मिन्मन्त्रमण्डले (शा.प.१.२२९) २१११५		एष वृक्षशिखरे (अनार.८.३६) २५४११५		कं संक्षपान कृष्णः	१९६११५
एतस्मिन्मन्त्रा (शा.प.८.६७) २२७१७७५		एष पद्मपद्मयुवा	२४३१२०३	कंसं ध्वंयते मुरं	२४११६५
एतस्मिन्मन्त्र (शा.प.१.०२०) २४०११२५		एष खगानो (र.२.३९) ३८७१४०३		कंसापवेदं मननं	२०११७३
एतस्मिन्मन्त्रे बने	१३२१३७	एष सूर्यामुसंत (शा.प.३.८३६) ३३६१३३		कंसाविचरणोद्भूत (शा.प.७.३६) २२११३	
एतस्मिन्मन्त्रा वसन्त	३३०१५	एष सर्गतर (शा.प.३.६२२) ३०११५४		कः कः कुम्भ (का.म.७.२६४) २३११४८	
एतस्यां रतिवल्ग्व	२५६१४९	एषा का सुकुमुक्षा	३२८१६	कः कर्गातिपिता	२०४११७७
एतस्याः करिकु (धकि. १) ३३९१११६		एषा ते हर का कुमा	७५३	कः कान्तारमगा	१९७१३४
एतस्याः स्तनपद्म	२७२१६१	एषा धर्मपताकिनी (शा.प.१.०७) ११११०		कः कुर्याद्भवनं सर्वं	१९६१७
एतस्योन्नततत्त्वक	११११२४८	एषा पुष्करेणी मरा	२२२१३६	कः कै कं कै काव	१९६११६
एतां नवाम्बुधरका	२५७१२९	एषा फलकद (वृच्छ.५.३५) ३५७१३१		कः खे चरति (धकि.९.८.२८) १९६१२	
एताः करोषी (रु.१.६.६६) ३३८१६७		एषा भविष्यति विनि	२५३१२६	कः खे माति इतो	२०४१११५
एताः संप्रति गर्भ	११५१५२	एषैव बोधितां धन्या	३५११२	कः पूज्यः मुनय	२०४१११९
एताः स्थलद्वलमसं	२५३१२५	एष्यति मा पुनरय	३५३११९	कः प्राप्यते मदन (शा.प.५.५५५) १९७१३१	
एताः स्वाधेरा (पंच.५.६३) ३४९१३४		एष्यन्ति या (नैष.७.१.०५) २६९१४१८		कः श्रद्धासति (वृच्छ.५.३४) ३८७१४१४	
एता गुरुभोगि (रु.१.६.६०) ३३७१६१		एष्यन्त्ववदमभु	३४३११००	कः स्यादम्बुदया	२०४१११२
एताद्वे कछियुगेऽपि	९९१११	एहि गच्छ पतोतिष्ठ (धन्या.३) ६५१५		कः खमाव (शा.प.१.२३०) ३८७१३८८	
एतानि निःसह (शा.प.३.४१०) २८७११९		एहि स्वागतमा	१८०११०४३	कः खमावगामी (ध.३.१५९) ६६११८	
एतानि बाधयन् (शा.प.१.६९९) २३४११४३		एहि हे रामणि (शा.प.५.३७) १९४१२८		कः सुखानुसुखि (विशु.१.४२) २००१६७	
एता माः प्रेक्ष (शा.प.४.१२९) ३७२११४४		ये		कः सुखचक्षुःकोमि	१५१२९
एतामन्मन्त्राः (दि.२.४७) १६३१४७०		ऐन्दवादर्धः (कम्पा.३.१८३) ३८७१४०८		कः विदेव स्वयं समा	२२१११३
एतावत्सर्वसिद्धिः	२०९१७	ऐन्द्रं घनः (कान्या.५.१.२७) ३४४११७७		कः श्रेणापीप (सा.६.१०.९८) २८०१७७	
एताश्च केतकि (शा.प.१.०१३) ३३५१५३		ऐश्वर्यं नृपस्य	११२१२७१	कटी मुष्टिमात्रा (अ.२.२६०) ३६५१४६	
एता हसन्ति वा च (वृच्छ.४.१४) ३५५१८		ऐश्वर्यमद (भा.५.१.३४७) ३८७१२९८		कटुकं वा मयुरं	१६९१७२१
एते केतकपू (एकि.६.१.३०) ३२४१५०		ऐश्वर्यस्य विभूषणं (मं.३.४३) ८४१२०		कटु कण्ठो मल	४९११७४
एते वे गिरिकुटंब	१४०१५	ऐश्वर्यासह (वा.जी.३.३३) ३८७१४००		कटुवीक्षणोत्पन्न	३७११३३९
एते वे दुर्गति (शा.प.३.८८२) ३४२१७८		ऐश्वर्यादनेपेत् (अनार.१.१४) १५२१४१९		कटुभिरपि कठोरवक	२७१५
एतेनोक्तकृष्ण	११२१२८२	ओ		कठिनतरामवेष्टनये	२२११०९
एते पाटीरवादीन	३२६१३६	ओम्कारो मदनद्वि (शा.प.३.६२२) ३०११२		कठिनहृदये सुख (अमर.५.३) ३०७१५१	
एते बारिकगाः क्रिद	३५४१६३	ओम्काराणि ख (कि.प.९.३३) ३००१४८		कठल्य वस्याः (अनार.१.४२) २६३१२१५	
एतेषु हा तदय मा (मो.२.०४) २१२१३९		ओजोमार्जा (विशु.१.८.७५) १३०११०४		कठस्य विद्वे (शा.प.३.३२७) २६३१२१९	
एते यस्तु (मं.२.३.६) ३८३१२६२		ओन्मः परमार्थक (स.२) ४१८		कठालं करचम्यावण	१०११५९
एते एषुद्वयसौ रा	३४७१३	ओपायसौ मत्स्य (विशु.१.८.३५) १२९१७४		कठालिन्नमन्त्रकं	१५११६३
एते श्रिमत्तमा (धकि.८.२५) ५६११२०		ओष्ठप्रवर्धनिर्दश (कि.प.९.५७) ३१५१४९		कठालोपिणमुत्त	३९१११७
एते हि युगाः (मो.६.७) २४३१२१३		ओ		कठे गद्वता खेरो (अ.२.१०२) ६६१२८	
एतेरैश्वर्यागन्ध (शा.प.०.९५) २३८१५५		ओत्तुक्रयमात्रमवसा	१३५१२	कठे मौक्तिकमाणि	२७७१६५
एतां दौ दक्षप्रक	२११८६	ओत्तुक्रयेन कृत (रसा.१.७) १२१२६		कठे वसन्ती (नैष.७.५०) २६३१२२३	
एतेमेव कृते जाताः	३८०१११०	ओदार्थं मुक्तावयव	२३७१२५	कठोचिचोऽपि हुं	१११११
एतेमेव नदि (अ.४.२८) ५५१२१६		ओरसं कृतसंवन्धं	८८१७	कठरत्नरत्न परमं हा	७३१२३
एतेमेव मनु	३७७१३२	ओवां द्वाविच्छिन्ना (शा.प.४.३२) ७२१४०		कति कति न (शा.प.९.३८) २३३११०२	
एष श्रीजन्तुताम्य	३२६१३७	ओवर्षाद्यमुपग्रा	१६४१५११	कति कति न क्ताः	२२२१६१
				कति कति न (धकि.२६.४) २४०१११६	



कतिचिदुद्धतनिर्गम	४०१४८	कपोलपत्रान्म (नैष ७.६०) २६२११८७	करिष्यति कलानाथ	२९३१५	
कति ते क्वरीमार	१८८१४४	कपोलपार्श्वी तव	२६१११३५	करेण करिणा वीर	१२८११८
कति न सन्ति जना	२८४११६	कपोलफलकाव (सा द १० ४३) २७५१३	करे वैष्णोमेणीसह	२७११४६	
कति न सन्ति ग्रही	२३७१४७	कपोले जान (महा ना ३ ५०) ३६००३१	करे स्थाप्यस्त्राण (मर्ह सं ७२) ५२१२४०		
कति नो विषया	१०५११३३	कपोले पत्राली कर (सु १६२७) ३०६१४७	करोति योड (विराट ३.५१) १७४१८८९		
कतिपयदिनपर (शा प ६९७) ५८११५९		कपोले पत्राली पुल	२३११३७	करोति निर्मलाधार (शा प म १५) ८६१८	
कतिपयदिवसस्या (मोव ३९) २१८१२		कपोले पाण्डुल छिम	२७६१३३	करोति पूज्यमानो (सु ३६५) ५६१९७	
कतिपयदिवसो क्ष (कुव ३९) १२२११७१		कपोले मार्जारि (वा प्र १७९) ३०११७९	करोति शोभामलके (माव ४३) १०७१२५	करोति नाम नीति (दि २.१४) ९११९	
कतिपयनिमेषव (शा प १५५) ३२११८		कमठकुलाचल (मर्ह २ १०९) ४८११२१	करोति धुनाना (विराट ८.४८) ३३६१९१	करोति धुनाना नव (विराट ८ ७) ३४५५३३	
कतिपयसह (विराट १० ३०) ३४६११५		कमण्डलूपमोडमा (दि २.९१) १४२१२३	करोति धुनाना नव (विराट ८ ७) ३४५५३३	कर्कशतकविचारव्यग्र	४३१३
कति पात्रि (शा प १०१८) २३९११०६		कमनीयतानियास	२६०११२५	कर्णलक्ष्मणोत्कर्षास्त्रि	७०१६
कति सन्ति लवण	२३९१८४	कमलभूतनया व	१०४११३२	कर्णस्त्वव शिदिमा (मर्ह २ ३५) ७०१११	
कथं नाम न सेव्य (दि २ २८) १४६११७३		कमलमनमसि (सु १५१६) ३६३११०	कमलकुचजनकाचल	१४११२	कर्णलिदन्त (नैष ७ १०३) २७०१२५
कथमपि कृतप्रत्या (अमर ७५) २७६१४९		कमलादि बिलम्ब्य	३१२१३३	कर्णादि देहि कर्णाधि	११३१३
कथमपि सति श्री (अमर १५) ३०९१८		कमलासनस्तेक्षण	१६१६	कर्णाद्वि सक्ति (शा प १४४) ३७११७	
कथमयनिव (वाच्य प्र ५ १३४) १३६१३६		कमलिनि म (शा प ३७९३) २४४१२२२		कर्णाद्विदमन्तरे (रसगंगाधर) २०७१२८	
कथमित तव (विराट १० ३६) ३३६१३३		कमलिनी मलिनी (सु ७३०) ३३३१००		कर्णाद्विदुमेव कोति	२७२१५६
कथमिदं मनुष्य (शा प १४०) २९११२		कमले कमला सेते	३६४११३	कर्णाद्विदिव्य स्वर्ण (सु १४) ११४	
कथमुपरि कला (सा द १० ४७) ३६३११६		कमले कमले निल	१९५१४०	कर्णे न्यामरचर (शा प ९१९) २३०१८९	
कथयत कथमेयामेनया	५१४२	कमले कमलोत्पत्ति	३१२११२	कर्णे ज्ञपानां वचाप्र	४९११७०
कथय निपुणे (शा प ३५१२) २९२१३		कमले निधाय वम	२७५११०	कर्णे वरचयमन्ति (सु ४६२) ६२१२७८	
कथयितस्मापि हि (दि २ ६७) ७७१८		कमलेपे मतिर्म (सा द १० २७) १०४१८३		कर्णे वरेनापि (नैष ७ १०) २५११८३	
कदली कद (म रावर २ ३७) २६९१२९८		कमलेपे गिर्य (शा प १०७४) २१७१४६		कर्णे वरसविपिणी	२७२१६३
कदा कान्तागारे (गृहाराध २) २७११७४		कमलेपे वरण	३१२१३२	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा चिन्तापामोनि	१८२१४७	कर्मकर्मिष्ठ वरण	१२२११७०	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा भिक्षाभक्तै (प्राति ४) ३६८१५६		कर्मकर्मिष्ठलजय	१२२११७०	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा वाराण (सा द १ २५०) ३६९११५९		कर्मकर्मिष्ठलजय (अमर ९०)	३३१११७	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा वा साकेत नि	३६९११८	कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	२७११७	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा धृष्टदाम्ये न	३६८१५५	कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	२६५१२७१	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कदा धृष्टदाम्ये नि	३६८१५७	कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	३२७१११	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कनकलशस (स क ३ ११०) २२११३१		कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	१४७११९१	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कनकनमुशयि	२६५१२८६	कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	३१६	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
काकरीरुपासा	२११०९	कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	२३१११३२	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कनकमपिपिपि (सिगु ६ ४७) ३४११३५		कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	२३४११३१	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
काकभूषण (वच १ ८१) १७५१९३९		कर्मकर्मिष्ठलजय (सु ७९)	२९५१२०	कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
काकदण्डि दला	३६९१३१	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु १३ ३०) १२६१४२		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्दर्पगण (पौ.व ९ ११) २९०१८९		कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कंधारी रामपदाय क	६१४	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्यां वामपुत्राय	१०००३३	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्या विप्रपति	१६६१७७१	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्याप्रपत्य धनु	३४६१११	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्या वर (नैष १११० १) ३८७१४०१		कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्यावचनाया के	३५८१०२	कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	
कन्यापि य कन्यापुत्र (१४५) २१५११५१		कर्मकर्मिष्ठलजय (सिगु ९ ७५) ३१०१७		कर्णे वरसमेव कर्त (इ पा ५ ३) १९०१३१७	

कलङ्गतिथिर्गर्भे (श.प.२.१०) २०८१२२	कलोलसंचलद्वाय २१५११७	कस्तुरीयान्ति माले १०११४६
कलङ्कदाधो गगना ३२२११	कलोलैः ग्यगय (श.प.१०८९) २१६१२९	कस्तुरी सतिमानना १२७७३
कलम तवातिरु २३११६३	कलयः वाग्निदामा (श.प.१०७०) ३४१२	कस्त्रे शीर्षमदो वोदुं (कु.७१) १०३१३
कलमाः पाकनिन(मोज.१७४)२४३११९६	कलयः किं न (वै.२६) १६०१३०४	कस्त्रं कृष्णमयेहि २३११५०
कलमाप्रनिर्ग (श.प.४०४१)	कलयः परिनुप्यान्ति (श.प.१५८) ३२१५	कस्त्रं ब्रह्मरूपैः (ध.क.७.८३) २०१६८
४५१४; ३६४१२५	कलयति पण्डितराजे ३५१३	कस्त्रं भद्र खन्ने (द्वि.ग.२०) ६११२००
कलयति कुव (सा.२.१०.५१) २७०११६	कलयो वद बुध २०११६३	कस्त्रं भोः क(श.प.१०४६)२४२११७१
कलयति मम चेत २८४१२२	कविः करोति काव्या ३२११४	कस्त्रं भोः कविः २४७१४९
कलय वलयं धाम्म ३०५१४	कविः करोति पयानि ३२११३	कस्त्रं लोहितलोच (ह.७६१) २२१३०
कलया मुपार (शि.गु.९.३७) ३००१५२	कविः पिता पोषयति ३२११५	कस्त्रं शशी मृगय (श.प.१५) ५१५५
कलयो निजहेतुद २६५१२८८	कविन्यागान्ति (ने.प.७.६७) २६३१२१६	कस्तान्कोर्ड किमपि ३६९१७३
कलहान्तानि (पंच.४.७२) १६५१५४५	कविमिष्टप्रेषावु (श.प.१५५) ३७१२	कस्तान् दुर्गलारी १९५१५३
कलाधिनोयोनय ३०४११५०	कविरतुहरति ऋगाया ३७११२	कस्तान्दिन्दुरमौ धिनो ५३१२६६
कलानिधिरयं रवेः ३०११८८	कविस्मरः कविश्च (श.प.१७६) ३४१४	कस्तान्द्योरे सुरातेः १९८१३९
कलारं गीतं गग १७७१५७९	कविवाक्यावृत्तती (श.प.१६५) ३२११९	कस्तान्त्वसन्ति वद १९७१२९
कलावतः संव कला ८१३	कविहृदयेष्वनपूया १७११७८४	कस्तान्त्वसिपति कंसा २००१३४
कलासीमा वा १७७१९९२	कवीना महतां सूक्तं (श.१४८) ४०१२४	कस्ति किं कथनीयं कल ३६३१६
कलाम्यास्ताः सम्म २१०१३२	कवीनां मानस नीमि (मोज.११२) ३२१६	कस्तिन्विष्णुपटाय कैट ६३१३३
कलिकालमियं याव १९४१५१	कवीना संतापो (पदीय) १०६११५१	कस्ति यच्छति स २०४११११
कलितमम्बरमाक ३००१४९	कवीनामगलहर्षो (ध.क.५.५४) ३७१६२	कस्ति हन्त कलाय(रसगंगाधर)२४११०२
कल्यं च तवा (सा.२.१०.८५)१०४१५०	कवीनुं नोमि वा (श.प.१७२) ३६१४४	कस्तिगिम्पि नो १७११८०८
कल्पशोधिहोऽ ११११२५५	कवीन्द्राणामास (कु.४३) १२२११७२	कस्तान्तिमद (शि.गु.१०.१०) ३१४१३
कल्पतद्वामाक्षोम्री (इ.२.१२५) १०३१७१	कवीधराणां वचसा ३९१२०	कस्त लुपं न क्षयम (मोज.७३) २१९१३
कल्पद्रुमः कविपते ८७१२४	कवेरिप्रामयमचन्द्र (श.१५८) ३३१३५	कस्त मरौ डुरधि (श.प.५५३)१९६१३
कल्पद्रुमो न जा (श.प.१२४२) १०११५	कविच्छला (शि.गु.१८.६४) १३०१५४	कस्तान्काय (प्र.रा.व.६.४४) २९२१२८
कल्पद्रुमोऽपि (श.प.९८७) २३७३३१	कविन्मयसिधेव (इ.स.१७) १६८१६७४	कस्तान्देशास्त्रपयति ५११२३१
कल्पयति येन (हि.२.६५) १७०१७७१	कवितासति (भा.१२.४९७३)३९३१६३३	कस्तान्पि वोऽप्य १७६१५५८
कल्पस्थायि न जीवि (श.५२१) ७०१२९	कविताम्यस्तुवा १८४१७२	कस्तान्चिद्वापि कैधि ३४६८८
कल्पान्तकूपैलिः क्रतु ८११७७	कवितामवर्णं टि (र.२.६३) ३८७१४१०	कस्तान्धिन्मुख (शि.गु.८.५६) ३३११११३
कल्पान्तनालसंधो १५६१४९	कवित्रिपत्तत्र (ख.७.५१) ३६०१२०	कस्तये तरवि भ्रा ३३९११२३
कल्पान्ते कोधनस्य (श.प.९७) ८११११	कविजवं पलवमा २३६१३१	कहमसि गुणविकि १८७१२४
कल्पान्ते क्षमिन् (ध.क.२.२४) ५१५४	कविन्मूर्च्छामे (शि.गु.१८.५८)१३०१८८	काश्चित्कल्पसंतं ३७६१२०१
कल्पार्णः नः क्रियासु ८११११	कपायैरुपवासैश्च कृता ४४१४	काश्चित्तुच्छयति ९४११११
कल्पार्णो वो विधत्ता ३३३३	कर्तृ च खलु मूर्खत्वं (वा.नी.२.८) ९६१३	काकः कृष्णः पि (नी.ति.१३) २२५११२०
कल्पार्णो नः किम (श.प.११८३)२२०१४	कर्तृ जीवति गणिका ३५५१५	काकः पक्षबलेन भू २३११५०
कल्पार्णो भगवत्कथा ३४१५४	कष्टा श्रुतिः परा (वा.नी.५९)१६२१३९०	काकः पक्षिषु चा १९८१२१२
कल्पार्णो भवतां ११११२६३	कस्तुरिकां हरिण २४४११०८	काकः पक्षवने रति ८४१२१
कल्पान्तामरवमि २०३१९१	कस्तुरिका वृणु ६०१२४०	काक आहवते साकान् ७३११४
कल्पान्तामरचानुष ३०७१५९	कस्तुरिकासुपाणाम (कु.१२६) ५८११६४	काकतालीययोगेन १५३११२
कल्पान्तामो निधानं (इ.२.१.१) २११८८	कस्तुरी जायते कसा १९६११	काकतालीयवल्गां (हि.प्र.३६) ८३११४
कल्पान्तामोससीमा क २११८९	कस्तुरीतिलकं ललाट (श.२७) २५११८३	काक त्वं फल (ध.क.१०.४) २२८१२१८
कल्योऽयानपरा नि ३५०११२	कस्तुरीतिलकं ललाट १८३१५५	काकस्य गानं यदि (नी.वि.२.८) २२८११०
कलोलक्षित (प्र.रा.व.९.३५) ३०३१११९	कस्तुरीतिलकान्ति मा १०११४५	काकाः किं किं न(मोज.१९२)२२७११८२
कलोलवेक्षितदवाय २१६११९	कस्तुरीतिलकं (श.प.३२९४) २५८१४३	का कान्ता काळिया २००१४

का कायला निवृत्त	२२३।१८	कान्तारभूमिस्तमौलि	८७।३१	कामेघादुपजाति	२०४।११३
काकालौक्यं यमा (सकि.८९.३५) ४५।१		कान्ता रुचि मुनि	१९०।७७	कामेन कामं ग्रहि	३४०।१९
काष्ठस्थस्य दशाननो	७८।१३	कान्ताविभोगः (चा.नी २.१४) ३८९।४७९		कामेनाख्य चापं	२६।२०८
काकुत्स्थेन (शा.प.४०।१८) ३६३।२१		कान्तारे जलवृक्षवै	१३४।२३	कामो वामदशा	१२२।१८५
का कृता विष्णुना	१९८।१०	कान्ते कयुलिकाव	३१८।१८	कावः संगहिता (हि.२.३५) १६३।४६६	
काके काष्णर्म (सकि.१५.१२) २२२।३८		कान्ते कसपि (अमर.१.३३) ३५७।३७		कावः कण्ट (शा.प.१०.३९) २४१।१५४	
काके शौचं (विक्रम.४१) १७१।८१३		कान्ते कयचिद्र (अमर.१.५८) ३२९।६		कायस्थेनोदरस्थेन (शा.प.४०.४१) ४५।१	
काकैः सह विरुद्ध (शा.प.८३८) ४५।३५		कान्ते कलितचोलान्ते	३९।८३	कारङ्गी कुम्भ (शा.प.२८।१२) ३३९।१२५	
काकोलं कलक (शा.प.१६०२) २९७।३०		कान्ते घोरकृतान्त	३११।२९	कारणाग्निमनता (पच.१.१६७) १६५।५३५	
का खलेन सह (वृ.वा.४.३५) ५६१।१०४		कान्ते जगमुषि ताघ	३२४।४७	कारणोत्पन्नकोड (शा.प.३९.८२) ३४७।२	
काधः काशनसेन (हि.प्र.४२) ८६।१२		कान्ते तथा (मृष्टारवि.१.३९) ३१९।२८		कारुण्यं सवि (पच.२.२७) १४९।३६०	
का चने हरिणा	२०३।१०९	कान्ते तल्पमु (अमर.१.०१) ३२९।२१		कारुण्यामृतनीरमाभि	२१।४४
काचा. काशनभूषि	२१८।६३	कान्ते तस्युत्पललो (मरु.१.७२) २५०।१९		कार्कश्यं स्तनयो (पच.१.२०३) ३५०।७६	
काचित्कीर्णा (शिशु.१५.९६) १२६।२२		कान्ते धावय मे पा	१८८।३०	कारुण्येन निर्वर्णयि	२७०।२७
काचिद्वाला रमणव	१९१।८४	कान्तो यात्यति दूरे	३३०।३	कार्पण्येन यथाः (तब.५) १७९।१०३३	
काचिद्विद्योगमलतप्त	१९०।६७	कान्तोऽसि निल (मोक्ष.२.३५) २४२।१७८		कार्पासकृतकृपास	२५१।१५
काचिद्विलोचनयना	१९०।७६	काण्डुच्छामः सुराः (शा.प.२.४७) ३०।१		कार्याकार्यं किम (स.२८६१) ३६९।७२	
काचिद्विचारिताय (शा.प.३५.२३) २७३।३		का पाण्डुपत्नीष्टहभू	१९७।२४	कार्याविही जनः (ह.वा.४.५) १६८।६९०	
काचिन्मृगाङ्गी (शा.प.५.१६) १८५।३१		कापिशायनसुग (शिशु २०.४) ३९४।७		कार्येणपि विलम्बनं	३५५।६१
काचे मणिमणि (पच.१.८३) १४९।२७३		कापूरुषः कुक्षुरब्ध	५५।२७	कार्यं दासी रतौ वैश्या	३५०।९
काचो मणिमणिः (महद.३) ४६।७७		का प्रियेण रहिता	२००।५५	कार्येषु मन्त्री करणे	३५१।२७
काचिदिनाथसमये	१८२।४०	का प्रीतिः सह	१६७।६४८	कार्ये सत्यपि जातु	३५३।५२
काचीगुणैर्विर (शा.प.३३.४५) २६६।३१९		कामं कामदुषु धु (शा.प.४.९५) १८१।२		कार्यं चोदप्रतिप (रुद्र.६.४०) २९०।८५	
काचीं काची न	११८।१०९	कामं कामसमस्तव	१०८।२०४	कालक्रमयमनीयकी	२३९।११
काठिन्यं कुचकुम्भ	११५।५१	कामं जीर्णपलायसह	७४।४७	कालक्रमेण परिणा	१७६।९७०
काठिन्यं कुचयोः स (कुच.१.३४) १३१।४		कामं वृषा. सन्ति (कुच.५.२) १०४।११०		कालाग्र्यौ सूरभि	२३७।४९
काठिन्यमग्नैर (शा.प.३३.४२) २६५।२७२		काम प्रियानपि (स ५.१४)	७९।१	कालातिक्रमण (पच.१.१६५) १७९।२८४	
काणा युक्ता (शा.प.३.३९) १४४।७९		कामं भवन्तु (शा.प.१.१४४) ३४४।२३८		कालातिक्रमण (शा.प.७.८६) २३१।१६६	
का तव का (मोक्षद्व. ) ३८७।४०५		कामं वनेषु हरि (शान्ति.४.४) ८०।२८		कालिदासकवि (पच.१.५) ३८४।२९०	
का र्वं मुनि नरेन्द्र (मोक्ष.१.८२) १३१।३८		कामं वाचः कतिचिद	६९।२७	कालिन्दि ब्रूहि कु (कुच.६.६) ११४।३३	
कानने सरिदुह (सा.२.१०.७४) १०३।६४		कामकार्मुकतया वष	३५८।५६	कालिन्दीनर्मदाब्धः	१३८।१०
कावि स्थाना (शा.प.३८.९८) ३३९।१३०		कामनात्रा क्रितेन	३४८।८	कालिन्दीपुलिनोदरेषु (स.२.८) २५।१८४	
कान्तः कृतान्तचरि	२८७।५	कामपि प्रियमासाय	८२।१२	कालिन्द्याः पुलिनेषु (पच.१.२) २४।१६६	
कान्तं वकि कपोति (अम.५) ९५।१२४		कामवाणप्रहरण	२६३।२७	काले देसे यथायु	११९।१६
कान्तं विना नरीती	१९३।१०	कामारिहितामिच्छ	२०२।७७	कालेन क्षिति (शा.प.४.१६७) ३७५।२०३	
कान्तं वीक्ष्य विपक्ष	३५६।२१	कामसगरविषयो मृगी	३२१।६	कालेन घी (मा.१.२.७१९) ३९५।७४	
कान्तदूय इव (किरण.९.६) २९४।२५		कामान्द्रुषे विप्र (सुख.५.३०) ८५।१२		काले नीलबला (शा.प.३८.७६) ३४२।१४	
कान्तं निरीक्ष्य यत्न	३५६।१५	कामाय रूढय (ह.ग.२.४) १६५।७१८		काले पयोधराणामय	१८६।४
कान्तया कान्तसंयोगे	१९३।७	कामिनः एव (शिशु.१०.६२) ३१७।२२		काले यदु (मा.१.२.५२१४) ३९५।६८	
कान्तया रापरि (शिशु.१०.७२) ३१९।१६		कामिनामयक (शिशु.१०.५७) ३१७।१८		काले सखि (अम.नी.१०.३६) ३८७।४०७	
कान्तसगमय (भिराव.९.५२) ३१५।८४		कामिनीनयनकञ्जल	२५९।१५	का लोकावा क्रिमु	१९७।१८
कान्ता कामपि कामय	७८।३	कामिनो हन्ता हेमन्त	३४५।६	कालो दैनं कर्म	३८४।२९६
कान्ताकटाशविशि (मरु.२.७६) ७८।१२		कामिन्याः स्तनमा	२०३।१०७	कालो मयुः सुपित	२८७।४
कान्ताकेति क (शा.प.९.९१) २३७।५१		कामुद्राः स्तु. कया	१९९।१३	कालो हेतु (मा.१.२.५०६८) ३९५।८७	
कान्तामुषं सु (अमर.१.६२) २७८।३८		कामुद्धार इ (सकि.९८.२४) २०३।८९		का विद्या कवि	१७१।१०२८

कावेरीतीर्थम् (मं.सं.४५०) ३३५१३६  
 कावेरीवारिवे (सं.५९.३३) ३२७३८  
 काव्यं करोषि किमु (सं.५.४) ३८३२  
 काव्यप्रपञ्चम् रच ३०१२०  
 काव्यमप्यो गिरो (शा.प.१०१) ३२१११  
 काव्यसाक्षरमैत्रीभा ३१२४  
 काव्यसाम्राज्यफलस्यापि ३०८  
 काव्यामृतं दुर्जनराहु (सं.१०३) ४०१४०  
 काव्ये मन्त्रमेऽपि विज्ञा (पदसं.२) १११००  
 का शंभुकान्ता किमु १९७१७  
 काशाः क्षीरानि (शा.प.३९०६) ३४४११  
 का शृङ्गारकथा (द्वि.६.४१) १२०१५५  
 का शैलपुत्री किमु १९७१९  
 कादम्ब्यां कृतमाल ३३७१५  
 कादमीनौरव (शा.प.३६०९) २९७२३  
 कादमीप्रवर्गौरि ३१४१७  
 कादमीरेण दिहा ३०४१६४  
 का श्याम्या गुणि १७९१९०२१  
 काश्यानुपमापरिव ११४१७  
 का सनुद्धिः सुम २०३१७०१  
 काशारेण सतिस्तु (वा.प.४) २१४१७९  
 कासि त्वं वद भौ २३११४७  
 किं कण्ठे शिथि (वेनी.२.९) ३०७१५७  
 किं कंदर्पं वरं (शा.प.४०९६) ३६९१७४  
 किं कन्दाः कन्दरे (मं.२.२६) ९७११४  
 किं करिष्यति (वा.नी.२.१०) ३९४१६३  
 किं करिष्यन्ति (सं.२७९०) १६२१४२६  
 किं करोति नरः प्रा (शा.प.४५२) ९०१६  
 किं करोति (मित्र.९.२.२६४) ९११३१  
 किं करोमि हा गच्छा ६६११२  
 किं कवेत्स्य काव्येन (शा.प.१५९) ३७१६  
 किं कवेत्स्य काव्येन (सं.१३४) ३७१५  
 किं कारणं मुक्ति १०५१३८  
 किं किं वन्त्रमुपेय ३०९१८  
 किं किं सिंहस्ततः किं १९१५५  
 किं कुप्यति क (मोज.६९) २४४२१५  
 किं कुर्वन्त्युपति १९७१३६  
 किं कुलेन विशालेन ३८३३  
 किं कुलेन वि(शा.प.१४८५) ३९५१६९  
 किं कुलेनोपदिष्टेन स्त्री (सृष्ट.९.७) ८३१२  
 किं कृमस्य मर (मं.२.६९) ५३१२६९  
 किं कुलेन न (शा.प.१२२०) १०११२  
 किं केहीव सि (शा.प.८८७) २२८१२३  
 किं केतकीपरिमले २२३१८८

किं कोविन्दस्य वि १७६१६६  
 किं कोमलः कल २२५१३४  
 किं कौमुदीः (शा.प.३०६९) २५३११९  
 किं क्रमियति (सिन्धु.१४.७१) ३६३११४  
 किं कूरं फण्डि १७०१७५२  
 किं कूरं स्त्री (श.चा.२.६६) १७१७५१  
 किं क्षापि प्रल (शा.प.८२७) २२४१०१  
 किं सल्लु रक्षतेरेः किं २१६१८  
 किं गजेन ३८५१२७३  
 किं गतेन यदि सा (सं.१०४८) ३४२१८३  
 किं गोत्रं किमु जीवर्णं ६१७९  
 किं चन्दनैः (शृङ्गारवि.२.२) ३८४१२७४  
 किं चन्द्रमाः प्रभु ४९१९८४  
 किं चान्यैः सुकुला (दि.२.९३) ६६११४  
 किं चाव्यारिप्रविला ३३३३३  
 किंचित्कल्पितया (शा.प.२५३०) ३०५३  
 किंचित्कल्पितहारवटि २७३३६  
 किंचित्कोपकला (द्वि.१४.८७) ३६५१६  
 किं चित्रं भुजगानि १३६१५०  
 किं चित्रं यदि (सं.१५३७) १७९१७०२९  
 किंचित्त्वविप्रमोदधि २५८१५५  
 किंचिदाश्रययोगाद् ८६१२  
 किंचिद्विष्णुचक्रेणा ३२५१६३  
 किंचिन्निर्मुच्यमाने गगन (सं.४५) १६५११  
 किंचिन्मुद्रित (मम.१.१८) ३४२१६३  
 किं चैतेश्वरेणैः किं ३१७१६  
 किं छत्रं किं तु र (सं.२.८५) २७११५  
 किं जग्मना च मह ५०१०२  
 किञ्चक्राजिरिव नील १६१७  
 किं जातैर्बहुभिः पुनः (शृङ्ग.२.२) ९०११०  
 किं जातोऽसि (मह.३.८) २३६११८  
 किं जीवितेन ३८५१३४  
 किं तथा कियते (द्वि.१३.२५) ९०१२  
 किं तथा किं (शा.प.२.२.४१) ६९१२२  
 किं तारुण्या (शा.प.१०.३६) २७३१२४  
 किं तावत्सरसि (सिन्धु.८.२९) ३३९११०१  
 किं सिद्धिभिः किमु २८११००  
 किं तीर्थं हरिणा (रसगणधर) १७८११०१८  
 किं तृणाक्षरि कीद १९८१४३  
 किं ते घनैर्ननु ३७५१२३९  
 किं ते घनैः (म.१.२.६५६०) ३८६१३७६  
 किं तेन काव्यमनुना ३२१२  
 किं तेन किल (शा.प.१५१) ३२११  
 किं तेन जातु जाते (वंच.२.२७) ९०११  
 किं ते नम्रतया (नीतिप्र.९) २३८१७७

किं तेन हेमगिरिणा (मं.२.७८) २१५१७  
 किं ते निरुद्धसि ३०६१२९  
 किं त्रानं जगतां २०५१११६  
 किं त्वं न वेत्ति (शा.प.४४०) ९१३८  
 किं त्वं निगृह्ये (शा.प.३५१०) २९३३३  
 किं त्वां भगामि विच्छे ३०५१२  
 किं दूरेण पयो (शा.प.८०३) ३२७११७७  
 किं देवग्यानि (मित्र.१.१९) ३८६१३७३  
 किं दोष्मां किमु (शा.प.१२८) २०१७०  
 किं घनेन कुत्रे १६०३११५  
 किं न ह्यमा (नैष.१.१.१२५) २३७१३३  
 किं न पर्यति महे ३९३१६६  
 किं नमदाया मम ३६५१३७२  
 किं तु भ्रान्त (सं.७.२.२५) ३०३११३५  
 किं तु मे स्या (मोज.२३) १६११३५७  
 किं पद्मस्य रवि न (सं.२.२०) ३१४१७३  
 किं पुनैः किं (शा.प.१०४९) ३४२११७४  
 किं शृष्टेन हत (शा.प.२४९३) २८९१४९  
 किं पौर्यं रयति (मोज.१५३) १७२१८३०  
 किं बान्धवेन रवि २४४१३३१  
 किं ब्रूमो हरे (शा.प.४०२५) ३६३१२३  
 किं मधेनास (दि.२.७६) १४५११४०  
 किं भूमौ परि (शा.प.३६०६) २९७३३१  
 किं भूयं (सा.६.१०.८२) १७६१९४८  
 किं भूयं सुन्दर १९७३३६  
 किं मधुना किं रि ४८१३५  
 किं मध्याह्निका ११५१५०  
 किं मालतीकुपु (शा.प.१००६) २३९१८६  
 किं मुष्मासनम् ३०६१२६  
 किं मुष्मिन् पयो १९९१२६  
 किं सृष्टं गुतवर्चनं ८९१९  
 किं मे सहस्रसेवकैः २८०१९५  
 किं युक्तं बत माम २५११८८  
 किं रुद्रः त्रि (शृङ्गारवि.१.७५) २८९१८४  
 किं रे विषो मृगह २८२११४६  
 किं वर्यता कुचद १०२१२०  
 किं वार्यं स्वर्गदधि ६६११५  
 किं वाच्यो २९६३३१  
 किं वारणेन बहुना ८७१२८  
 किं वासया तन १७४१८८८  
 किं विषया किं १५७१२००  
 किं विश्राम्यति (मोज.१.२.३) २५११७३  
 किं वीर्यो मुनि २४३११९८  
 किं वृत्तान्तः परत् (रसगणधर) १३६१३३  
 किं वीर्यः क (श.प.३.१८) ३०५३३

किं शीताशुभ (प्र.राध.३-२३) १३६४५	किरति मिहिरे वि ३३६४०	कुपिताधरपुटेन पूर २३१३१
किंशुकनिका (शा.प.३७५४) ३३१११	किसलयमिव सुभ्रं (उत्तर.२.५) २७५१२४	कुटिला लक्ष्मीर्यत्र प्रभ ६७१०
किंशुक किं शु २४२१७७	किसलयानि कुत. (भोज.२०६) २१२१२४	कुटुम्बचिन्ताकुलि ३६७१५
किंशुकसितिरुहा ३२२१०२	कीटग्रहं बुद्धि (शा.प.१११५) २१८१०६	कुप्यत्तमायाति गुणः (वक्ति. १) ३३१३१
किंशुके किं शुकः (शा.प.१३७२) ७१११२	कीटोऽपि मुमनः (हि.प.४६) ८६१११	कुत. कुवलयं कणैः (कुन. १) ३३१३५
किंशुके शुक मा २२७१७२	कीटार्कं स्वाज मत्स्या १५८१०	कुत. प्रेमलवोऽप्य २७७१७
किं स्याद्वास्वाज २७१२०५	कीटकतीयं दुस्तर २०११७०	कुतः सेवाविही (हि.२.२९) १४५१२७
किं स्याद्विदोष्यनि २००१४८	कीटस्मृतातदीपवतैः २०११७१	कुत आगत्या घटते १४५
किं स्वप्नः किमु २८७११०	कीटसं समिति चर्ल २०११-६	कुन विषयो यत्रो १७०१७४
किं हारः किमु क (राजेश्व. ७४) २९१२०	कीटस्य सकलजनो २०११७४	कुन विषयो वातः १७०१७५
किं तत्र प्रपद्यता सा २८८१७८	कीटक्षय निरिस्तनु १५७१२७	कुन धीः स्थिरता २०४११४
किं तवा ये प्र (शा.प.१३२३) १४५१३४	कीटक्षतेना भवति र २०११७२	कुनायासी निमिद ३५४८०
किं मकरयमहं हरि २०११६७	कीटग्रहं याम्यग्रहं २००१५०	कुनायोध्या क रा (इतु ६.३७) ५५११३१
किं मरारि स कार्पण्यं ९६१२	कीटग्रहं स्वाज भ २००१५१	कुनोदेत्युदयाचलस्य १५८१३६
किं मकारि मन्दमति ०९११६	कीटस्मृतमतेजसः १५७१३५	कुदेसं च कुटु (चा.नी.२०) १६११३७
किं मत्तारवद्वा छुरैः १२४१६	कीटसं वद मरुत्थ २००१५४	कुदेसासाय (चा.नी.९५) १७५११५
किं मत्त चित् यदि (विक्रम.१३८) ४५१३४	कीटसं हृदयहारि २०११५६	कुधेनकुधेनयनाथ १९०१७४
किं मधिकमस्य (सा.द.१०.७७) २९११०	कीटसं निरयभूरने २०११५७	कुन्दकुजमधु पय १८७११६
किं मन्ततया व्यातं १९११२६	कीट नीरसकरीषा २२७१२५	कुन्दकुजमलमुपास्य २३३१७०
किं मपि कान्तमु (शा.प.६७४९) ३०८१५	कीर्णा रेजे सा (शिथु १८.७९) १३०१०८	कुन्द हन्तैर्मयु निग २७९१६६
किं मपि किमपि (माळती.८.१३) ३०६१३१	कीर्ति प्रवरसेनस्य (सर्व.च.६२) ३५१२४	कुन्दे यदम्बे कुसु २३११७२
किं मपेश्य फले (विरान.२.२१) ४८११५१	कीर्तिः धीमरसिद्ध ११६१५४	कुपाजदोनाथ भ १७३१८५०
किं मप्यसा (शा.प.१४००) १४६११७०	कीर्ति धीरपुवंच ११९१३४	कुपितापि यतः पति ३३३१८३
किं मप्यसि स्व (हि.२.५३) १५३१४७७	कीर्ति धीरपुत्रा रत्न ११९१३९	कुपितापि यदा (सा.द.१०.६४) ३०७१२
किं मलम्बताम्ब (शिथु ९.२०) २९७११६	कीर्तिः स्वर्गतरङ्गिणी १३३१८	कुपुत्रे ना (सा १२.५२२७) ३९३१६३७
किं मव्ययता खातं १९९११-१	कीर्ति स्वर्गतरङ्गिणी (पद्यं च) ११४११४	कुप्यताशुभम् (किगा.९.५३) ३१५१५५
किं मसक्यं शुभचरः (१९३) ३८३१२५५	कीर्तिस्तत्र क्षितिप १३५१२१	कुप्यत्तुक्षेपाहुमरु ३२६१३४
किं मसि निगला (शा.प.१३५४) ३३०१५	कीर्तिस्तो दयिना १२०१८१	कुषोऽनुरूपः च दोषो ४४३१
किं मसि यमुनानद्या २००१३९	कीर्ति मृणालकम १७६१६१	कुसेयुता दिशमुष्ण ३३११९९
किं मस्य रोम्णा क (नेपथ १ २१) २५३१३	कीर्ति मृणालि मत्तरीय ८५१३५	कुञ्जस्य कीटप्रातम्य (स ३१६६) ६६१३३
किं महं वदामि राल (रसगंगाधर) २४८१७०	कीर्तिः व्यातिमयेव ११९१३०	कुभायां च (मा.१२.५२२६) ३५५१६०
किं मातृत्वमुदत्ता (शा.प.४७३) ८११०	कीर्त्यास्य चन्द्रकरकी १३९१५	कुभोज्येन दिने (शा.प.१४९२) १५५११६
किं माप्यस्य (सा.द.१०.८१) १६८१६६४	कीर्त्यालेः बुद्धिमाना (सुभा.७.८) ३२८१२५	कुमारसमवं दृष्ट्वा १८८१३९
किं मासेयं (वा.प.१०.५३२) १७७१९८४	कुसुते कुर्वति बाण ३३३१३	कुमुदकमनी (का.प्र.१०.४६१) ३३३१३६
किं मिच्छति नरः २००१३५	कुसुते पूर्वं यत्नवित ९९११६	कुमुदवनमप (शिथु ११.६४) ३३३१३३
किं मिनि कृदाति क (रसगंगाधर) ३५४१७१	कुसुमावासः कुल (पद्य.१०) १७३१८०६	कुमुदचलैः (शा.प.५५१) २३३१३०
किं मिनि तग्रे परदेशे ३३०११	कुसुमपद्मेनादित (सर्.सं.१.१०) २५३११३	कुमुदान्वयेन वा (म.जा.५.२८) ३३३१३४
किं मिन्दु कि पय २५४१३७	कुचरलोऽवधना (रसगंगाधर) १३०१८	कुमुदेधेयिकं मा (शा.प.३६४३) ३३३१३१
किं मिनातिर (शिथु १६.३१) ४९११५४	कुचरुम्भो स (शा.प.३६५१) २६७१३२५	कुम्भः परिमितमम्भः ००१११
किं मिन्दु मं पारत् १७३१८६१	कुचरुमं ताजधान्यो ३६७१३४६	कुम्भो सद्गर्भा २६४१३५५
किं मिन्दु महुमिह (स ३४५३) २५३१२२	कुचद्वये चरोराक्षी ०६४१२७५	कुम्भः कस्या (जाति.९.१८) ३६८१५९
किं मुनीनाः पण्याः ३५६१२५	कुचाभ्यां भासन्ती २५४१३५	कुम्भः कस्या येनी मुम १२४१८
किं पती पयगृही ७०१२३	कुचावसा. काम ३६५१२९१	कुम्भः कस्या येनी मुम १२४१८
किं पन्नाये जले वि (भोज.१८५) २०५१२	कुचेलिनं (चा.नी. १५.४) ३८५१३१९	कुम्भः कस्या येनी मुम १२४१८
किं पति प्रदर गवा २१०११४	कुचो नु परिचरि ३७६१३१६	कुम्भः कस्या येनी मुम १२४१८

कुसुम कुचा (शा प १२६५) १३२१७  
 कुसुम गम्भीराशयता (सकि ३० १) २१८४  
 कुसुम विनियम (रागम ४ ६६) ३९३१६६३  
 कुसुमां परदारोच्छा १५४२३  
 कुसुमां चक्रना (शा प १५४४) १५४६५  
 कुसुमोष्मावि (सिगु १८ ४४) १३०१८०  
 कुसुमता सुकुटि (सिगु १० ३०) ३१५१३३  
 कुसुम त्रसुमैव बहु ५५५५  
 कुसुमि तानत्र (पच १ २५७) ३४९६८  
 कुसुमनाम (सकि ३३ ३७) २४११४४  
 कुसुमनि व्यलीका (दि १ ३२) १६४४८५  
 कुसुमनामुपवृणे सुख ३०५६७  
 कुसुम रूपा च (नाम नी ५ ६०) २८४०८६  
 कुसुमरुद्रपलाना (शा प ३०७७) २००११६  
 कुसुमपतं जनगर्हा (पच १ १८७) ३५२१५  
 कुसुमीलुगुणे (चा नी १०२) १४२११५  
 कुसुमीलुल पूर्णमुवर्णे (स १३) १५१२  
 कुसुमाचला यस्य महा २०६५  
 कुसुमां रूपलक्ष ३४९१२  
 कुसुमै सह सप (चा नी ५८) १६९१२८५  
 कुसुमे कलह कच १५५१२३  
 कुसुमत्र (काम ती १० ३८) ३८५१२५  
 कुसुमोभि पवनच १४१५  
 कुसुमिदस्त्व ताव (प ७ १७३) १२५३  
 कुसुम तस्या जीवति (सुव १४०) २८८१२०  
 कुसुमा शब्दवार्ताया ९८५५  
 कुसुमकुरुकुका ३३२१६७  
 कुसुम कोशा (शा प ११३५) २४३१२११  
 कुसुम पतदेख ना २०११६१  
 कुसुमपन्म ततो ३३१३६  
 कुसुमनगवना (निराव १० ११) ३३१०५  
 कुसुमपरिमलेनामो ३८६१९५  
 कुसुममेव न केवत्र ३०२४४  
 कुसुमवन्कलिनीर ३८७७  
 कुसुमपुत्र न प्रल २७५१७३  
 कुसुमसमोड्य (शा प ३४७६) २८९१६३  
 कुसुमसूरपिण्ड महा ७४४  
 कुसुमसुम्मार (शा प ३७९७) ३३३१७०३  
 कुसुमसुरस्येव द्वयी (दि १ ३२) ७९१८  
 कुसुमसुराणा (शा प १००९) २३८१७९  
 कुसुमादपि भिमव ०८८१३१  
 कुसुमापुत्रोदण्टे २६४१२३०  
 कुसुमितता (का प १० ४७३) २७५११३  
 कुसुमाप्य प्रवेशेन गुग ८८६३  
 कुसुमि कोणि (स १६८६) १९६११०

कुसुमितामि कलयन् ३३०१७४  
 कुसुमाभा मयावा (शा प ७०७) १५४४४९  
 कुसुमाभि पिबन्तु २९४७३  
 कुसुमे पानमधोमु (शा प ८००) २९३१००  
 कुसुमोदक वटच्छा (चा नी ०६) १२४४७१  
 कुसुमे पातालपद्माप (मोत्र २२७) ११७१८८  
 कुसुम पादो (सकि ०७ ४७) १२२११६०  
 कुसुमो मूलदालवारव (सुव ६ ३) २११८५  
 कुसुमाण्डीछलव २४०११२६  
 कुसुमोदकतोडपि ७४१९  
 कुसुमेण कापि (सकि ४० ००) ०७३१४  
 कुसुमेणामेध्यमये (सर्ग ३ ०८) ८१५  
 कुसुत च गर्वाभिमु १०५१११८  
 कुसुत मुद्रपश्चदे (निराव १८ ७०) ७७७३  
 कुसुत वसुपि भूपण (सुव ५२) ३५९१९०  
 कुसुतकृतैर्भौशाशा (स १६०८) ०९१५  
 कुसुतान्तरेतिरुक्त १७१०  
 कुसुतद्वयस्य मूल (दि ४ ११) १४८१२४५  
 कुसुतकोषे यस्मिन्मर २११५५  
 कुसुतम्य सिगु (म २९८९) १६५१७७२  
 कुसुतचक्रमण गणपु ८०१११  
 कुसुतदुरेतिनिराकरण ४२१५  
 कुसुतधवलममे (सिगु ११ १४) ३३२०१२  
 कुसुतनिधिमिने (पच १ १८७) १६५१४२०  
 कुसुतमद निगद (सिगु ६ ५०) २८५१८८  
 कुसुतमुसुत द (वणी ३ ०४) ३८६१६  
 कुसुतमन्दपदव्यासा ३०११२  
 कुसुमपि महोपकार (रसगताव ५६११८८  
 कुसुतवानन (निराव ११ २६) १२११३६९  
 कुसुतविरोडपि (काम नी ४ ४६) ३८७४७५५  
 कुसुतवैरे न विश्वास ३८७४४९९  
 कुसुतगतमसत्तु (दि २ १६१) १७०१७७३  
 कुसुतस्य करण (नीतिमार १८) १६०१३००  
 कुसुतान्तापानव (पच २ ५) १५७११९१  
 कुसुतान्तस्य दूती जरा ९५११५  
 कुसुतापचारोडपि (सिगु ० ८४) १४७११८६  
 कुसुतापं खामि (ह चा २ ३३) १५६११४०  
 कुसुतावधान जि (निराव ४ ३३) ३४४१२५  
 कुसुतानामद्वितीय १७७१९३०  
 कुसुतानोडपि प्रती (वचित्रा ३४) ३८६१३७०  
 कुसुते च रेणुका इत्या ८८७३  
 कुसुतेप्याभाभक्ते कथ ३०६१४६  
 कुसुते प्रतिष्ठति (पच ५ ८०) १६५१४६६  
 कुसुते दूरादेव सि (अमर १४) ३०६१४१

कुसुतोपचारं प्रियम (सु १९००) २९३१८  
 कुसुतं किमप्य ३८४१३०५  
 कुसुता वापारिहान्ता ३०६१३५  
 कुसुता दीननि (सा द ३ १६८) ३६६१८७  
 कुसुतापि धेरान्न (सु ७०५) ००३१०१  
 कुसुतापि येन रत्ना (सु ४११) ७८११८५  
 कुसुता प्रमुद (म राप २ ३०) २८५५५१  
 कुसुता मेरुमुद्रा (सु १४ ८५) १३६११०  
 कुसुता मिद्रमधु (स २१५०) ३११३३३  
 कुसुता शत्रुवि (गति १ १०) ३७७१२३८  
 कुसुतोपचार यस्मात् (सु ४७७) ७१३३०  
 कुसुम खवधुमन् ७१११६  
 कुसुमसमृद्धिनामपि (सु ४८४) ७०३३६  
 कुसुमेन सचोव (शा प ३८८) ७११८  
 कुसुमेन समो दाता (प्रतिता २९) ७१११  
 कुसुमानिद्वाना १३१११३३  
 कुसुमाणीय काग १०४१९  
 कुसुमाभ्यम् (शा प ४१४१) ३०११११६  
 कुसुमिद्वयस्य (सर्ग २ ९) १७७१९७७  
 कुसुमिभि धत ३०२१३३८  
 कुसुत काप (स ३३००) ३७११३३०  
 कुसुत कनाति त्व (स १३०६) ३००११  
 कुसुताङ्गा कुच ०६४१७४१  
 कुसुतासीयालीना (स १३२५) ३०५१२  
 कुसुताप रप ३८६१३८२  
 कुसुत केसु (वेनी ५ ३०) ३६१५५१  
 कुसुत वसुवैवतु (सु ७६६) २२८१२१३  
 कुसुतव (शा प १२३९) १०८११९९  
 कुसुत त्व नव (शा प १३०) २३११४९  
 कुसुत त्व (विचमहठ) २३११४८  
 कुसुतमुवी न १८५१२५  
 कुसुतवपनद्वय ३०४११४४  
 कुसुतवपनियुता ९५११३  
 कुसुतवपनियुतीनि ३१०१५  
 कुसुता ते कच २९११७  
 कुसुतापुनापुर (शा प ३६५५) ३१३१३  
 कुसुताभ्य गतन (अपि १६) २६११६४  
 कुसुतो गोरसचौर्य २३३१४५  
 कुसुता कर्मा (शा प ८६८) २२७१७०८  
 कुसुता कच ३०५११६  
 कुसुतिलस्य २६०११७७  
 कुसुतित्तानतो (सु ७७६४) १५३११४  
 कुसुतित्ता १२८१३३  
 कुसुतित्ता ११३१२८८  
 कुसुतित्ता ३७५१२४२  
 कुसुतित्ता २३७१५३

केतकीकुसुम भूत (छ ७२४) ८१८	कैलासीयति १३७१७०	को- केलिमग २२०१३८
केतक्य कट्ट २२४१११	कैलासीयति वैरवी १३६५५३	कोलाहलिरपा १८८१३५
केदारभागा (नैष ७ ३५) २५९१८८	कैवर्तकर्मचार ६२१७५	को लामो १८०११०४५
केदारो कीटशो २००१४१	कोक स्तोक ३२०१५०	कोलाहले वाककुलस्य ८६१४
केनन्विन्मधुर (शिख १० ५४) ३१७११६	कोकानाडुलय ३०२११०७	को वीरस मन (हि १ १७५) ७८१११
केनाथितावि नय ५०११९९	कोकानुद्वीयन्त ३२५५८	कोशमूत्रे हि (का नी १३ ३३) ३५४१००३
केनाय चम्प (शा प १००६) २३८१६७	कोकिल कल (शा प ८४१) २२५११२५	कोशद्वयस्य (कुव ६७) ३९३१६५१
केनादिष्टो कमल ५११२३०	कोकिलमृतसि (छ १६४३) ३८४१७८	कोप रफीत (छ १५२३) २६३१२०२
केनाप्यनर्थ (शांति २२) ३७५१२४४	कोकिलाना (चा नी ३९) १६३१३८०	कोडह को (शा प १४०४) १५३१४२३
के नाम न विन (पच ४ ५४) ३४९१२६	कोकिलो (सा द १० ५९) ०२५११२२	कोडह ब्रूहि (महा ना १) ३६३१२५
केनासीन (शा प १११०) २१८१७०	कोटरान्त स्थितो (छ १६९७) ९०१४	को हि तुला (शा प ११९६) २४८१७३
केऽपि खभाव ७२१३९	कोटिद्वयस्य २४८१७५	कोटिल्य कच (का प्र १० ५२६) ३९११३४
के प्रवीणा १९९११८	कोऽतिमार (चा नी ७३) १६३१४०४	कोन्तेयस्य सहा ३३११२२
के भूयन्ति १९७११९	कोऽत्र भूमि (सा द. १० ५१) २९४१२१	कोप वारि (शा प ९३३) ३३३१८८
केय भाग्यवती २४११६०	कोऽत्रेयह (का नी २२) १४५१३७	कोपीन धृतवाह ९८३
केय मूर्धन्यकारे (धृति ९९ २) ८११०४	कोदण्ड न १०८१२०९	कोपीन शत ३७११११
केय इयामोषा (म राष २ ७) २७३११९	कोदण्डस्तव १०८१२०६	कोपे पयसि (शा प ९३२) ३३११६१
केयूरं न करे २५८१५१	कोदण्डो २९०१७८	कोमुदीय तुहिना (कुव ०१) ११५१३१
केयूरान विभूय (मूर्त् २ १६) ८५११४	को हु खी सर्व १९९११४	कोर्म खकोच (हि ३ ४८) १५०१३१६
केयूरीकृतकङ्कणीकृत (धृति ५४ १०) ७८८२	को दुरात्मस्य १९८१२	को विख्याता १९९१३३
केलि प्रदहति (पच १ १८६) ३५२११४	को देश कानि ३६११७	को शकरस्य घल २०११८८
केलिं दुरुन्ध परि (छ ६२३) २३११८८	को धन्यो (हि प्र ११) ९०१५	कोशेय कृमिग (पच १ १०३) ८१४८
केलिचलाहुलिल १४११०	को धर्मो (हि २ १४९) १७०१७६९	कोस्तुभमुरसि (शा प १२०६) २४८१८७
केलीकौतुक २५६१५४	को नवति जग २००१४७	कौत विवाहे (हि ३ १२४) १५२१३९५
केवल व्यसन (पच २ १९५) १६५१५२९	को न याति (मूर्त् २ १०५) १५६११५६	कमसरलित ३७९१६०
के वा न सति (वात ३) ३८५१३३७	को नाम नातुगति ६५१७	कमोदता (नैष ७ ९७) ३६९१४०२
केश बाघ (सा द १० ५) ३७१११२७	को निर्दग्धप्रियुर १९७१३३	कमविक्रय (शा प ४०३५) ३६४१२१
केश दुग्ध ३५५११०	कोऽन्यो योऽ १७०१७६३	कम्यात्पूरी (शिख १८ ७८) १३०११०७
केशप्रसन्नसाम्ये ३६४१६	कोप चम्पक ३३८१७०	कम तक्रान्तवदन (शिख १० ३) ३१४१६
केशम पतित (शा प ५२७) १८६११	कोऽपवाद (मिरात ११ २५) १६११३६८	कामन्य क्षत (धन्या ३) १३११९९
केसा सयमिन (मूर्त् १ १२) ३१४१६९	कोपप्रसाद (पच १ १७) १४८१२४७	कियते धवल (शिख १६ ४६) १७५१९२९
केसानाडुलय (छ १८५४) ३४८११८	कोपबलानुन (शिख १० ३९) ३१५१३२	कीडम्म-दरवन्दरो ७८६
केशान्धवरा (नैष ७ २३) २५८१४०	कोपस्तन्या (ममर ११३३) ३१३१५१	कीडम्माणव (म राष ७ ८०) १४२१११
केशान्धामकर २५८१३७	कोपास्त्रिचिदु (म्याति १ २७) ३१०१५	कीडान्वारि तडाग ३३१२९१
केरी कोमल (शा प ३४५८) २७७१५६	कोपास्त्रीमल्लोत् (ममर ९) ३१०१८	कीडामिचदिरम्य १६१११
केपापिद्वय २२५११४७	कोपो यन भ्रुकुटि (ममर. ३८) ३०९१६	कीडाम च (शा प १५६८) १४३१४१
केपापिद्राधि शुभ (छ १४३) ३९१२२	कोऽप्यन्य (शा प १२२२) १०२११४	कुदस्य दतित १२८११९
केपापिभिजवैरम ९५१२६	कोऽप्येष (शा प ३९७६) ३६०१२४	कुदोत्पन्नस्य (छ ७१७) २२२११९
केसरद्वमतडे ३०११५८	को मायति मक २००१४५	केदार स्मर (का प्र ७ २२७) २६११०९
के स्मिरा के १९८१९	को मोहाय २०३११०६	कोट तातस्य ३१३१
केलास्य प्रम (सा प ५ ११७) १३६१३४	कोऽय कोप ३०७१५३	कोपेर्देष्टिपाति ८११०२
केलासायुदस्ते ७११०१	कोऽय द्वारि हरि (छ १०४) २४११५६	कोपो मूल्य (छ वा २ १३) १६०१३१३
केलासायितमदि (छ २००२) २०६१५६	कोऽर्ज प्राप्ति (मरुट ९९) २९५११३	कोपो दि शत्रु १०३१८८०
केलासायमाल (म प्र ४.६४) १०३१९	कोऽर्जा प्रा (पच १ १५७) १७८११०११	कोपत शिखर ८९३३

क्रोधः श्रीवृत्त (शा.प. ११२७) २११८	२५६१२५६
हेशलागकृते	२५६१२५६
क गन्तासि त्रा (शान्ति.१.१७) ७४१३४	७४१३४
क न ननु जनका	९२१६४
कचिवाहया	१०११२
कचिजिह्वादीनादः (सु. ७२३) २२५११४०	२२५११४०
कचिकल्पा (शा.प.४०९८) ३६८१३९	३६८१३९
कचिकार्षवशादी	५५१७२
कचित्कृष्णाजुन	२६०१९८
कचिरकचिदयं	२२३१४४
कचित्ताम्बू (ममह.१०७) ३२८११४	३२८११४
कचित्पाणिप्राप्तं	९३८८७
कचित्प्रसोपि मित्र	५४१९
कचित्सुभ्रमग्नैः (मर्.सं.८९) २५३१२९	२५३१२९
कचित्सुभी धर्या (सु. ०९४०) ८०१३५	८०१३५
कचित्सुदृष्टः कचि (नीतिशार.९) १५७१७४	१५७१७४
कचिद्विद्वद्गोष्ठी (मर्.३.५१) ८९५५	८९५५
कचिद्वसुध (शिष्ट. १.७.५६) १२७५५	१२७५५
क तिष्ठतस्ते पितरौ	४१३०
क दीपोऽत्र मया (सु. १४१) ३९१२०	३९१२०
क नु सुलभकलङ्क (मोज.१०४) ९२१६५	९२१६५
क पिष्टुनस्य गतिः (सु.४३०) ५५१२१९	५५१२१९
क प्रसिद्धतासि (ममह.७१) २९८११४	२९८११४
क यासि (शा.प.७४) २३११४०	२३११४०
क दगा हृदय	२८२११२७
क यनं तव (सा.द. १०.७०) ९२१६६	९२१६६
क वसति लघु	१९७१३२
क याम्नीर्षी	२१८१७९
क स दधरायः (पंच.३.२५३) १८५१७७	१८५१७७
काद्यैव (निकमोर्व. ४.३४) २८१११३	२८१११३
कापि गतः	२२९१२३६
केदानीं क्षितिस्त्ये (सु. ५८) ११५४०	११५४०
केन्दोर्मण्डलमन्युधिः	८८१२
केतद्वारामिन्दं	३७२११३७
केतमावेष्ट	३०३११२१
क्षयं सरलवीक्षणं	२५६१३९
क्षयं काम्ना (सूक्ति अनु.३३) १३२१२०	१३२१२०
क्षयं बाल्ये भूवा (सु. ३१३९) ३६८१३८	३६८१३८
क्षण मूर्च्छामिति	२८९६६२
क्षणधयिणि साप (सु. २९९) ४६१६३	४६१६३
क्षणदासाव (सा.प.४.८२) १०३१७४	१०३१७४
क्षणहृदय (शा.प. ७६७) २११११४	२११११४
क्षणमपि विरहः (शा.प.४.४८२) २८८१३५	२८८१३५
क्षणमप्यनु (मोज.२.४२) १०२१४७	१०२१४७

क्षणमयसुपुषि (शिष्ट.११.४८) ३२७११७	३२७११७
क्षणत्प्रबोधमायाति	९५१२
क्षतात्किल (सु.२.५३) १५११३७७	१५११३७७
क्षते प्रहारा (पंच.४.६३) १७३१८४४	१७३१८४४
क्षत्रियस्यो (सूक्ति.१२.३७) १५०१३२१	१५०१३२१
क्षन्तव्यो मन्द	१६६१५६६
क्षपां क्षामी (सूक्ति ६१.१८) ३४३१५५	३४३१५५
क्षमातुष्यं तपो	१६६१६००
क्षमा बलमशक्तां (ह.चा.१.३.२२) ८३१३	८३१३
क्षमा क्षयौ च (हि.२.१८०) १६४१४९५	१६४१४९५
क्षमाश्रयं करे यस्य (ह.चा.३.३०) ८३१३	८३१३
क्षययुक्तमपि (किराव. २.११) १५११३८९	१५११३८९
क्षान्तं न (मर्.सं.२.३६) ३७४१२१९	३७४१२१९
क्षान्तिबेद (मर्.२.१८) १७८११०१९	१७८११०१९
क्षामक्षामकपोल	२७७१५९
क्षामं मात्रमतीव	२८६१३७
क्षारं जलं वारि	४५११७५
क्षारं वारि न	२३५११
क्षारो वारिनिधिः	५३११६५
क्षिविप किमपि	१३९१६
क्षिपति (सा.द. १०.५१) ३७३११७१	३७३११७१
क्षिपेद्वाक्य (शा.प. १५१२) १५४१६७	१५४१६७
क्षितौ हस्तावलमः (ममह. २) ८११०९	८११०९
क्षिप्रमायमना (हि.२.९५) १४६११४४	१४६११४४
क्षीणः क्षीणः समी (सु. ५.४६) २०९१५	२०९१५
क्षीणः (सु.१६११) ३०५१११	३०५१११
क्षीणयाव (किराव. ९.६२) ३१६१५४	३१६१५४
क्षीणांशुः (शा.प. ३७१४) ३०७१५६	३०७१५६
क्षीणो रविः (पंच.५.९०) ३९४१६७९	३९४१६७९
क्षीयतामुप (शिष्ट. २०.३४) ३१५१३७	३१५१३७
क्षीरक्षान्तिपाथ	११४१२१
क्षीरसागर (शा.प. ३५१५) ३७३१२	३७३१२
क्षीरारवेलेहृदिषु	३०३११०१
क्षीरेण्यः स (सूच्छ.१०.६०) ३९४१७०६	३९४१७०६
क्षीरेणमगतो (मर्.२.६७) ८८१२०	८८१२०
क्षीरोदन्व (नैष. १२.७४) ११०१२४१	११०१२४१
क्षीरोदीपयन्ति	१३८१७५
क्षुक्षामाः क्षिप्रवः	६७१६६
क्षुक्षामार्मिकध्वज	१०१११
क्षुक्षामोऽपि (सु. ६१४) ३३०१४०	३३०१४०
क्षुप्रुपाशाः कुड	७६११४
क्षुद्राः सन्ति (शा.प.७७३) २३०१३७	२३०१३७
क्षुद्राः सन्ति (सु. २८५) ५२१२५७	५२१२५७

क्षुद्राः संव्रासं (सु. २२८३) ३६११४९	३६११४९
क्षुद्रोद्भवस कटुतां	५७११४९
क्षुद्रोऽपि तनुते तान	८७११८
क्षुभ्यत्प्रजिघृक्षी	१२२११६९
क्षेत्रप्राप्त (प.१५) ३७९१८२	३७९१८२
क्षोणी कं सहेते	२०४१३२०
क्षोणीधम निजा	११५१३६
क्षोणीधम निजाम	११५१३७
क्षोणी यस्य हिष्टमयी	२१५१४
क्षोणीपथंन	३७५१२२९
क्षोणीपात्र त्वदरि	१३२१२५
क्षोणीद्याभयि (मर्.सं.४७२) १८०१०४९	१८०१०४९
क्षोभं धते (शा.प.३२८३) २५६१४०	२५६१४०
क्ष्वेदाभिः क्षमहावीर.६.५७) १३१११९९	१३१११९९
क्ष्वेदानर्जितसिंह	१४११४
ख	
खचित्रमपि मायावी (सु.३१८) ५६१८४	५६१८४
खट्वा नितान्त (सु.२.३५६) ३६४१४२	३६४१४२
खनिर्द्वन्मू (कुमार.१६.२६) १२८१११	१२८१११
खनमूलं भवेद्वाज्य	१५९१२८४
खनवारि भवतः	१२४१२
खनहस्तोऽरिमा	२०८१३४
खन्नाः क्षोणितसं (कुमार.१६.१५) १२७१७	१२७१७
खन्ना क्षिरसंस्तिता (कुमार.१६.७) १२७१५	१२७१५
खन्नाक्षीस्तथा (नकु) १३११५८	१३११५८
खन्नास्तिष्ठन्तु (सु.२.२५२) ३६०१४	३६०१४
खन्नेन श्रितधारेण	१२८१२२
खन्नेनामूलतो (कुमार.१६.३९) १२८११७	१२८११७
खण्डितानेवकंजाति	२७११
खयोतास्तला भवन्ति	२४५१२४१
खयोतो योतते (शा.प.७३८) २०९१२	२०९१२
खनबागुधिलं (पंच.३.१६) २२९१५	२२९१५
खरं धानं गर्जं मत्तं	१५५१९९
खरनखरविमुखा (सु.६०५) २४८१९४	२४८१९४
खर्वधन्विषुमुफसंधि	२०६१२
खलः करोति दुर्ग (सु.१३.११) ५५५१५४	५५५१५४
खलः सज्जनकार्पास	५५५१६०
खलः संप्रपन्नात्रिणि (मा.१.२०६९) ५४११	५४११
खलः सक्तिय (शा.प.३७६) ५४१२६	५४१२६
खलः सुजनपैत्र्ये (सु.३.३५) ५६१८११	५६१८११
खलसक्यं प्राण्यपुरे	४८११३१
खलानां कष्टकानां (वा.मी.१.५.३) ५४१६	५४१६
खलानां धनुषां (ह.चा.१.४.८५) ५४११२	५४११२
खलान् कुक्ष्याः (संप्रपन्नात्रि) ५४१३६	५४१३६





गाढाङ्गिद्रुम (मृगाएरि २१) ३१९१३९	गुणवद्भि सह संगम ६२१२०	गुणरत्नानुपु (दिनु ७ १८) २६९१२५
गाढाङ्गिद्रुमिडीना (स २०८२) ३२०९४३	गुणवन्त (शा प ३०३) ८२१३४	गुणानुपुवति यन्त्र (७ प ३९८) २३१३९
गाढाङ्गिद्रुमिडीनी (अमर ७४) ३२९१००	गुणवन्ति नोप १७११९३४	गुणनासादागतिम ३२८१०
गात्र कष्टर (शा प १०४२) २४२१९६९	गुणवान्मुषिस्थायी (इ घ ६१) ८२१३०	गुणपञ्चा निवासी (इयन्त्र) १५७१७५
गात्र ते (शा प ८८०) २२८१२६९	गुणा कुर्वन्ति (शा प २००) ८२१३०	गुणमिर्द्विजाली (शा प ११ ८) १६९१७३०
गात्रं सङ्घटित (शा प ४१६१) ९६११६६	गुणा सप्त (चा नी १६ ७) ८२१३०	गुणरपि लघुपत्नीना ८२१०२
गान्धेयसु परं पारं ८४१२	गुणागारे गौरे यशस्वि १३९१७०	गुणरक्ष कर्षक सदसि १०११६
गान्धर्व गन्ध (वर्ध सं ४८५) १५९१२६६	गुणा गुणैषु (गुणरक्ष ५) ८२१४०	गुणन्याय मार (शा प ९६६) २३८१४४
गान्धारा गुप्तदास १२६१२९	गुणान्चेति जन्तूनां (इ घ ८४) ८२१०८	गुणन्याय नि (विक्रम १२८) १५५११५७
गार्मार्थेय (शब्दा २ ८५) १२०११४७	गुणाना सा (स ४२१) ६०१७३	गुणपु मित्रिषु २४७१६८
गायति गीते शसति २८८११९	गुणानामज्ञाता प्रसुरधन ८२१४५	गुणपत्नीसमाहितम् १२९११९
गायति हसति (शा प ५७९) २०८१३०	गुणानामज्ञानादनु २४६१३३	गुणपुत्रं न ते (विमान ११ ६४) २५११३
गायत्रीना गोवर्दीम २०११२३	गुणानामन्तर (इ.घ २२) १६८१६७९	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गायत्री (स २४९४) ११८११९९	गुणानामेव (स क ४ १२५) २३४१४०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गावो गन्धेन (विक्रम ११७) ३८३१२६८	गुणान्भूयते रूप १५९१००९	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गाह्वता महिषा (म घा २ ६) १४१११	गुणापवादेन (विमान १४ १२) ५५१०२३	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरयो गुरवस्तैभ्यो ४७१०५	गुणायन्ते (गुणरक्ष ६) ५५१२३६	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरयोऽप्यनुवति १०३१७६	गुणाप्योऽप्य (पच १ ४१५) १४९१३०२	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरा देवी वीणागुण ३५१०५	गुणाधाय (दि २ ११७) ३४९१६०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरिगह्वरेषु गुरुवर्ष २३११२७	गुणिगगगग (दि १ १०८) ४०१२६	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरिर्महान्निरेरुषि (कुप १०८) ७६११३	गुणिन समीपवर्ती (स २४७) ४८११४५	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गिरौ मयूरा (नीलसार १) १७३१८६६	गुणिन जनमा (शा प २९६) ६०१०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीत कोटि ते ९४१०५	गुणिना गुणेषु ५६११०१	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीतशास्त्रिणी (शा प २०९) १५३१२३	गुणिना निरुगुणा १५६११६०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीतान्तरेषु (कुमार ३ १८) ३२११३३	गुणिनामपि निरुप (वामव.८) ४८१११८	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीत्वा किमपि (शा प ५२२) १८५१३०	गुणिनि गुणजो रमते (स २१३) ८११३०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीयन्ते यदि पक्ष १३७१६५	गुणिनोऽपि हि ८११२४	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीर्भिर्गुणैः पक्ष (रसगगाधर) १७३१८६०	गुणी गुण वीति (गुणरक्ष ४) १७५१२७	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गीर्वाणा प्रतिवन्ति ३६५१८	गुणेन सृष्टणीय (गुणरक्ष १३) ८१११८	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणति मञ्जु मित्रिन्दे (रसगगाधर) २३९१८९	गुणेषु क्रियता (शा प २९८) ८१११२	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणान्ति प्रतिपुत्र २८५१३९	गुणेषु यन (सृष्ट ४ २३) ८२१४१	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुण पृच्छत्वा मा १६७१६४५	गुणेष्वेव हि (सृष्ट ४ २२) ८१११०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुण आकर्मयोग्यो ८२१३३	गुणै पूजा (इ घ ७१) ८११२६	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणामाभिधायि (प्र पाष १.५) ४५१११	गुणै सर्वज्ञ (चा नी १६ १०) ८११११	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणदोषावनिधि (दि २ १४३) १६४१४८९	गुणैषुवृत्ता (चा नी १६ ६) ८१११६	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणदोषावशास्त्र (स ३४९) ५६१९१	गुणैर्गौरवमायति (शा प २९९) ८१११३	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणदोषौ सुषो (कुप ६) ३८११०	गुणो गुणन्तर (का नी ५ ६९) ८११०१	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणभेदविदप्रिम १०४१९१	गुणो दूषता या (शा प.३०४) ८१११०	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणमधिगतमपि १६९१७३५	गुणोऽपि दोषता याति ८११२५	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि ८११२०	गुणोऽपि नून दोषाय ४६१११	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणयुक्तोऽप्यधो (शा प ३४४) ८११२३	गुणो भूयते (चा ना ८ १४) १६७१६४६	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणराशिमाहार (स २१६) ४६१७३	गुम्फ पङ्कजलसुति ३१४७	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणवजनपदीयाति (स २१८) ८११२	गुफ प्रयोनोद्देश १६९१७४	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणवत्तत्त्व हार न २४६१२५	गुरुणा स्तनमारे (सृष्टि.५४.९४) २७०१३	गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०
गुणवद्वगुणवद्रा (मर् २.९७) ९३१८२		गुणरत्नानुपु (शा प ११४) १६५१२०

गौरवं प्राप्यते दा (धृक्.११६.३) ६९।७  
 गौराभ्या भुजला २६४।२३६  
 गौरिक्षणं भूधरजा १९०।६९  
 गौरी चम्पकवलि (शा.प.८१६) २२३।४८  
 गौरीचुम्बनचयल (वृत्तक १.१) ७।८८  
 गौरीतनुर्नयनमायन ३६५।४४  
 गौरीनपरसाददश (शा.प.५३५) १९४।१८  
 गौरीनतेगरीयो गरल ४७।९५  
 गौरीव पल्ला सु (नैषध ७.८३) २६३।३४९  
 गौरीः कामतुषा १६६।६०८  
 ग्रन्थिसुव्रतयि (शिशु १०.६३) ३१७।२४  
 ग्रस्तति कोऽपि विनो २७८।३५  
 ग्रस्तमानमिवौजा (किरात.११.५३) ७७।४  
 ग्रामतरणं तव (काव्याल.७.३९) ३५१।२०  
 ग्रामाणासुपशलय (शा.प.९१३) २३०।४२  
 ग्रामेऽस्मिन्पयि (ममर.११३) ३४३।९२  
 ग्रामेस्मिन्प्रस्तर (कुच.१४९) ३५४।६७  
 प्रावाणो मणयो (महट्ट.५०) २१६।२६  
 प्रासादार्धमपि मास (पंच.२.७३) ६९।६  
 प्रासादाल्लितसि (शा.प.१२०८) २३१।५७  
 प्राबाहुतर्षवद्वि (नैषध.७.६६) २६६।३०६  
 प्रावाभ्राभिरामं (म.शा.१.७) २०७।७  
 प्रावाल्गमभृतः (शा.प.२०७) ४१।६५  
 प्रोष्मादिलकृत् (शा.प.५८८) २०८।२७  
 प्रीप्ते प्रीप्तरैः २१४।८२  
 प्रीष्मोष्मद्वेप (शा.प.३८५५) ३४०।१२९  
 प्रानिच्छेदि छुग्न १३०।१०९

घ

घटं भिन्नासदं (शा.प.१४६८) १५५।५०  
 घटनं विपठनमपवा (घ.२३९७) ७०।२८  
 घटमानकीकुचमाय ३२७।६  
 घटितमिवाज्ञन (सा.८.१०.४५) २९७।६  
 घटीयन्त्रायते हारी २६६।३००  
 घटो जन्मस्थानं (शा.प.५०५) ५२।२४४  
 घटानादो नि (विष्णु.१८.१०) १२९।५७  
 घट्यावे रौत (कुमार.१४.४०) १२९।४८  
 घनपनमपि दृष्टं (शा.प.४५३) ३०९।१  
 घनपनापनमन्ति १९५।४४  
 घनतरपनदृष्ट्यादिते ३४१।५०  
 घनतरपनदृष्ट्या ३४१।५१  
 घनतरितमिगुणो (धृक्.१९.१३) २९।१  
 घनगन्तमगमठी (महट्ट.१४) २२९।३३५  
 घनगममगमिगुण ३४१।४९  
 घनमयमे गिरिपु २००।४२

घनैर्विलोक्य (कुमार.१४.३५) १२८।३९  
 घनोद्यमे गाढतमेऽ ३४०।१८  
 घनोऽयं चेद्वेद्युपरि २७६।३५  
 घर्माते न तथा सु (हि.१.९७) ५३।२६१  
 घासमासें गृहाण (शा.प.९२८) २३३।९७  
 घृणन्ते तृणमेतद्रु १२६।२४  
 घृतकुम्भसमा (पथ सु.५४) १६२।४०८  
 घृतं न श्रूयते कर्णे १८१।१४  
 घृतलवणतैलतण्डुल (घृ.३१८८) ६६।३९  
 घृष्टं घृष्टं पुनरपि पु ५१।२२९  
 घ्रातं तालफल (धृक्.९७.७२) १३२।३५  
 घ्रात्वा धोणीम (शा.प.५८६) २०७।१८

च

चकितहरीणलो (का.प्र.१०.८७) ३५७।४२  
 चकोरैरेण द्यु (नैषध.७.३२) २५९।८६  
 चकोराणां चन्द्रः १०६।१५५  
 चक्रं सेव्यं नृ (शा.प.१३७८) १४६।१६१  
 चक्रः पञ्च पा (शा.प.१२६१) ११४।२६  
 चक्रधरोऽपि सुरत्वं ७६।३२  
 चक्र ब्रूहि विभो गदे १५३।८  
 चक्राहो विहरी (शा.प.३५९५) २९६।१०  
 चकीकृतभुजकति २६९।४२६  
 चकी चकारपङ्क्ति (वर्धेशवक.७.१) २७।१४  
 चकी त्रिशूलं न हरी १८५।३५  
 चक्रुरेव सल (विष्णु.१०.६६) ३१७।२७  
 चक्रे ऋण्डका समं ३४६।३२  
 चक्रेण विश्वं युनिषध.७.८९) २६८।३७८  
 चक्षुःपूर्तं न्य (शा.प.४५५१) १५६।१४४  
 चक्षुःप्रीला (धृक् ७५.१०) २९५।१२२  
 चक्षुर्ज्यामपैतु ३०७।५८  
 चक्षुर्मचक्रमधुजं २७९।५७  
 चक्षुर्लसमप्रीकां (धृक्.५८०) ३११।२५  
 चक्षुष्येनखाप्रमेदभि १९।५०  
 चक्षुष्यिन्द्रचन्द्रचाह ६७।४  
 चक्षुष्येनखला (शा.प.३९२६) ३४७।४२  
 चक्षुर्ध्वजौघा (शा.प.३८१२) ३२७।३९  
 चक्षुष्येनखला २६५।२७०  
 चक्षुर्वेन्दुव्ययति १०।१६०  
 चक्षुर्द्रादानीत (शा.प.५३२) १९१।८६  
 चक्षुर्ब्रह्ममितव (नै.१.२१) ३६७।३  
 चक्षरीक चतुरोऽधि २२३।६७  
 चक्षुर्ब्रह्म (मिराव.१३.५३) १५१।३३३  
 चक्षुर्ब्रह्मि चर्म (शा.प.१३६) ११।४८  
 चक्षुर्ब्रह्मदेव (घ.१३) २२।१०५

चण्डीजङ्घाकाण्डः ११।८  
 चण्डीसचुकाभ (सा.७.७.१२) २८२।१४४  
 चतुरः सजतः (शा.प.१४९३) ३४८।१०  
 चतुरङ्गबलो राजा ४४।१  
 चतुर्भेदहि ला (शा.प.३७५८) ३५१।३१  
 चतुर्मुखो न च ब्रह्मा १८५।२४  
 चतुर्लपि समुद्रे (शा.प.४०२४) ३६३।३  
 चत्वारः प्रथयन्तु (म.राय.१.१) १५।३३  
 चत्वारो धनदा (भट्ट.सं.४९०) १५६।१६४  
 चत्वारो वयम् (वेणी.१.२५) ३६१।४४  
 चत्वार्याहुः (मा.२.२२७०) ३८०।१४५  
 चन्दनं शीतलं लोके ८६।६  
 चन्दनं स्तनतटे (शा.प.१७३९) ३२६।५  
 चन्दने विषधरा (महट्ट.३२) २४२।१५५  
 चन्दं सम्राधयति २१०।२९  
 चन्दं चन्दनकंदं (धृक्.४४.९) २९०।८२  
 चन्दं चन्द्रार्धचूडं ११४।३८  
 चन्दं कलङ्करहितं २६२।९८९  
 चन्द्रः क्षयी प्रकृति (विक्रम.९३) ५०।१९४  
 चन्द्रकान्तगलदम्भुना ३२१।५  
 चन्द्रपादजनि (कुमार.८.३७) २९९।३०  
 चन्द्रबिम्बरविबिम्ब ३४०।३  
 चन्द्रध्वजकरायते (शृगारि.१६) २७५।८  
 चन्द्रध्वनमिगुण १३७।५९  
 चन्द्रालिखितेनः १७।३३  
 चन्द्राद्रूपकमण्डलो १३७।९०  
 चन्द्रादिपदैस्तन्मु (नैषध.७.४४) २६१।५९  
 चन्द्रानिर्देशदेहाय ३।४  
 चन्द्रायते शुक्र (काव्या.८.८२८) ३४५।१६  
 चन्द्रे शीतलयस्वी ३४६।२७  
 चन्द्रो जडः कदलि २५३।२९  
 चन्द्रोदये चन्दनमय २९८।१३  
 चन्द्रो द्रादश भास्क २९२।३५  
 चन्द्रोऽनेन कलङ्कि १२३।७७  
 चपलतरतरंग (शा.प.१०९२) २१६।२१  
 चपलहृदये किं (ममर.५६) ३०८।११  
 चरणकमलदापस्त्रवे ३०।१४  
 चरणकमले तटीयं २६९।४०९  
 चरणपतनप्रलाह्या (ममर.५०) ३५७।५०  
 चरणगिरिचुली (धृक्.८३.१५) ३२३।४  
 चरणगिरिनिगुण २९७।२९  
 चराचरजगत्कार (रघुगण.४१) १।६  
 चरेदीयान वटये १५०।१३८  
 चर्मकण्डं द्विधा (भट्ट.१.१०) ३७।११३

पत्रं विना न च विना	१८५	चित्र नर्तनमन्त्रे	१८५१००	पेठोभुनधापवति	२००१००
नल येन पुसा	३५७५५	चित्र महानिप बणा (रसगङ्गाधर)	३६३१३०	पेठोदरा (जा ४ ४३०)	३७३१७४
चलत्पणितिलोदत (शा ५ ५७)	२१६	चित्राभिरक्षापरी (चिपु ३ ४)	१०३१३	चेतयैरुदधि गङ्गे	३४३११०
चलत्कामिनोमी (शा ५ ३१९०)	२५७५४	चित्राय तयि ध्यान्त	२५११५२	चेलाग्रेन (शा ५ ३९२२)	३४५१३
चलत्तरङ्गाया गङ्गा	१८३१११	चित्राखानिगता	१६६१८५	चोल नीलमिचोल	३१५१६३
चल्लेकेन पादे (शा ५ १४६३)	१५५३३५	चित्रालादक (च ४ ४२६)	१४५१३०३	चोलाभ्रताम्रवति	३७५१११
चल्लहला द्वादशगान्धि	३४०११	चित्रोक्तीयादक (शा ५ ३४९४)	२८५१५०	चोली चौली न तु रल	१७५१५०
चल्लभूद्विवा (रसगङ्गाधर)	२६२११६५	चित्रतीया हि (शा ५ १४४०)	१३१११७	च्युता दन्ता (शा ५ ४२३)	७६१
चलन्ति पिरय काम	७७५१९	चित्रा मुख श्रु (शा ५ ५५४)	२३५११३४	च्युतामिन्दोर्छा (शा ५ ९६)	५४४८
चलन्ति येवा (शा ५ १५७३)	१४३१४३	चित्रागम्भीरक	११०१२७९	च्युतोऽप्युद्गति (छ २२३)	४६१७९
चलापाङ्गा ह (म शा १ २०)	२८३११६०	चिताचरिणि इन्त	७५७७	छ	
चलेषु स्वाभिचितेषु	६७१२	चिन्ता जरा म (चा नी १२ ५)	१५५१८२	छत्रायरी न रातायी	१८५११०
चाद्यत्य चरणौ विहा	२५७५५५	चिन्तामि (सा द ३ २०८)	२८६१२८	छत्र संस्पर्शमरेण	११७१९१
चाद्यत्यसुखे भ्रमस्तु	६३१०३	चिन्तामोहविनिध (ममल ८७)	३२९१२३	छत्र वार्धमुपक्षि (मृष्ट ९ ३)	१३९१५
चातस्क (साह र ३ ३३६)	१४५११९५	चिन्तासकविम (मृष्ट ७ २४)	१०१११४	छादयित्वा मभार (म म १६)	२८६१३६४
चाण्डाल पक्षिणा	१५५११८०	चिन्तासहस्रे (मौन नी १२५)	३८९१७७८	छादित कय (चिपु १० १९)	३१७१००
चाण्डाल्य द्वादश	६५१६	चिन्तले नय ए (ह ७ ७)	१५०१३५५	छाया प्रदुर्गति (शा ५ ११२३)	२७९१७
चातक सानुना (शा ५ ७७०)	२१११२	चिन्तकोरचिनी (शा ५ ३६०८)	२९७१३३	छायारसविनि (शा ५ ३०३०)	२३०१५
चातक धूमस्तु (शा ५ ८५७)	२२६११५१	चिरं प्याता यमा	३७५१२१५	छायामि प्रयम	२३६१२५
चातकचिचतुरा (पूर्वकाणा २)	४५११६०	चिरमपि क (चिरान १० ४८)	२८८१३७	छायामन्यस कुन्ति (मिम ६५)	२३६१६
चातकल खलु (शा ५ ८५४)	२१२१२५	चिरामिष्टतृतीयिनी	१११७	छायान्वो यत (शा ५ ९७८)	४५१७
चातुर्पक्षिकविह	२६३११०६	चिररतिपरिदेव (चिपु १२ ३३)	३२२१३३	छाया विमोचिनि	३३६११७
चादय इति यन	२००१४३	चिरविहिणो रसु (ममल ४४)	३१९१३५	छाया सप्रथये सल (कुव ५८)	३३७११७
चाद्री लेणा (म रायव ३)	१९६११००६	चिरधान्तो द्वादह	२३०१३२०	छायासुतमृग (च २ २)	३४११९९
चापाचामीविपुर (सागरनायण)	३६०१३४	चिराददगोर्जा	११५१२३	छाया पाद्यम (च २ ८८)	१४११०६
चापारे श्रीक (शा ५ १४१३)	१४५११०७	चिराय चौतुकाविष्ट	१०११२	छायावेग (शा ५ २६१९)	१५७१३३
चापता परदार्या	५६१५५	चिराय सखगमिष्ट (ह ३६२)	४५११८५	छिद्य सुनिशित	२४३१०२
चापता यपुर (चिपु १० ३३)	३१५१३६	चिरये मित्र सपी	१६६१५८२	छिद्येऽपि (शा ५ २५८५)	३६०११६
चापनूपुरमण्डल (शा ५ ३६८९)	३१८१८	चौरावर्गोचयन्त	१४३१४७	छिद्योऽपि रोहति (मर्त २ २४६)	४७५१३३
चिकीर्षति वि (मा ५ १०८९)	३९७१६९५	चौराणि किं पथि (मर्त २ ४९७)	७५११५	छेदिन प्रदामिरो (शा ५ ११६१)	२४५१६
चिकुरप्रहरा जय (जैव २ २०)	२५७११९	चुन्यनेषु परिव (छ १९ २७)	३१८१६	छेदद्वन्द्वनवत (तीव्रधार ४)	१७८११०१६
चिता प्रचलितो दृष्टा	४४१३	चुम्बतो गण्ड (शा ५ ३९४५)	३४८११५	ज	
चिता दहति निजी (म म १७)	३९५१६७०	चुल्लकयि चन्द्रदी	२८३११६३	जगति जयि (माव्ती १ ३९)	२७५१६५
चितनिर्गतिनिपायि	३१६१६३	चुनीसीमनि (शा ५ ३९४१)	३४८११५	जयति नैधमयी (चिपु ६ ४३)	३४४१३१
चितभूविभक्तमृत	३७४१२१३	चूडपीडकपालसङ्ग (माव्ती १.१)	५१२११	जयति विदितयेत	२४८१८३
चितापत पादुन	१७७१८१५	चूडपीडजिगम	१२५११८	जगत्प्रवृत्ति (चिरात ४ १२)	३४४१२४
चितो निधेयस्व परे (म शा २ १५)	३१५१३११	चूडारलमपानिधि	२९११५७	जगत्स्मिन्ध्याप्रकृत्य (छ ४)	४१२७
चितो भ्रान्तिर्जायते	१००१६	चूडारले स्फुरद्विर्ग	२९८१४०	जगद्देव बहुलावषा	२९५१४७
चित्र कनकलतायां	३६३११७	चूडामीतकस्तनघय	३१२१५	जगद्गुप्त (चैत्र ७ १००)	२६११४१४
चित्र कनकलतायां	३६३११७	चूटश्रेणीपरि (जा ५ ३८१३)	३२६१२७	जगत्त्रेणानन्द वद	२६३११५६
चित्रं वि (जा म १०.५३६)	१४५११५८	चूटामुद्रासारक (कुमार ३ ३२)	३३१११२५	जगो विवादावसरे	३३१११५
चित्रं तपति राजेन्द्र (कुव ७९)	१३३११३	चूटाना विह (म शा ६ ४)	३३३१५४	जगन्धा मायमयान	३६१११४
चित्रं न तपत्य (शा ५ १२४५)	२२०१७	चूत कण्ठि (शा ५ ३९१०)	३४५१४७	जधान बाणैर्दस	३३३१४२
		चेत प्रसादजनन (छ २४१)	४०१५१	जज्ञाका जोग (जा म ७ १५०)	१३११०

जहते तस्यैव (शा.प. ३३५८) २६९३९९	जयश्रियः कृपाणीयं ११५३२	जाता शुद्धकुले १८६३६
जटा नेत्रं वेणीकृतं (कुव. २५) २८५३४	जयश्री (गीत. ११.२२.४) २३१३८	जातिमात्रेण किं (दि. १.५८) १६३१४३
जटाभाभि (का.प्र. १०.१४०) ३०१८१	जये च लभते (हि. २.१७२) १४७२२०	जातिर्यातु रसातलं (मनु.सं. २५) ६४१५
जठरज्वलनज्वलता २२९११८	जये धरित्र्याः (शा.प. ३०८५) २५१३४	जातिरास्य न २२८१२०
जडास्त (शा.प. ४१७५) ३७५३३८	जरठ इव मरालो ३२२१६	जाते जगति ३५११९
जडे प्रथमति (सु. २९२) १६८६७३	जराभरण (स.क. ५.६०) ७०११४	जातेति कन्या महती ९०११
जडेयु जातप्रतिभाभि ४०१३१	जरा रूपं हर (मा.प. १३४१) १७५१६३	जातोऽहं १७११०६
जनं जनपदा नित्यदि. २.७८) १४५११४	जरीशृङ्गमल्लोदयु ३४६१२७	जात्यन्धाय च दुर्मु (मनु.सं. १०९) ३५५५
जनकः साधुविशेषा २३७१४५	जर्जरतृणा (शा.प. ८९६) २२९१२३४	जात्युच्छ्रास्य हि ८११२३
जननी जन्म १५७१७०	जलदः समुद्रसेवा २१२११९	जानन्ति (शा.प. १४४८) १५३१४४
जनयन्यजने हुःखं (हि. १.२८४) ६४८	जलदपङ्क्ति (शिशु. ६.३१) ३४९१३७	जानन्ति हि शुभा १५५११२३
जनस्थाने भ्रान्तं (हज. १०.२४) ७३१३३	जलधर जल (शा.प. ७६९) २११११५	जानन्नपि (पंच. ४.३७) १६०१३५
जनिः सरोऽङ्कदधि २४४१२०	जलधर निलं (मृच्छ. ५.२८) २९८१७	जानाति वि (मा.प. १०७५) ३६३१६४३
जनिता औपेन (बा.नी. ५.२२) १६५१५४२	जलनिधौ जननं २७५१७७	जानामि नागेन्द्र तव ८६११९
जनी दुर्लभ्यो (शा.प. ३६१८) ३५६१२६	जलनिन्दुनि (बा.नी. १२.१९) १५६१५३२	जानीमस्तव गौरि २८६१३०
जन्तोर्निरुपमोगस्य (इ.श. ३४) १६८६८७	जलप्रमोत्पत्तिकृतो २४५१७७	जानीमहे (सा.द. १०.६३) २७३१५
जन्म क्षीरनिधौ २१११४६	जलममिविर्विं धा (हि. १.१६५) १६३१४५७	जानीमो वन्दनं ३७२१७४
जन्म क्षीरमहाजंघे २१११३८	जलरेखा खल (इ.चा. १७.९) ३५३१६६६	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्मनि क्लेशघट्ट (हि. १.८८८) १६३१४६३	जलविस्तृतवक्त्र ३३९१११५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्म ब्रह्मकुलेऽग्रजो ९४१११९	जलमेकेन वर्धन्ते ८०१२५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्मस्थानं न (शा.प. १२०२) २४७१६१	जलाद्राः क्षणाय ३३६१२३	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्मान्तरिण (सा.द. १०.९६) १११५	जलाद्वातो (कया.सा. १२.४१) ३८७३६५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्माभूदुदयौ २३७१३७	जले तैलं खले (बा.नी. १४.५) १५६११३८	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जन्मिनोऽस्य (किरात. ११.१०) १६११३७३	जलीक्यो (काशीखंड ३६.८५) ३८४२८४	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जनेन्द्रोत्सले (वेणी. ६.७) ३६११३६	जलीका कै (काशीखंड ३६.८६) ३८४२८५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जनैव मास्तु यदि ३५२१३०	जल्पयति साधे (बा.नी. १६.२) ३४८१५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जनैव (शा.प. ४१४९) ३७४२०५	जगो हि सरोः (वानराष्टक ८) १७४८८७	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्भीरं वा कमल २६५१२२	जहाति सङ्गरासनं ७२१५७	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्भीरश्रियमति (रसगंगाधर) २६५१२८९	जहीहि कोपं (किरात. ८.८) ३०८१९	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्बुद्वीपशृङ्ग १२२१९८६	जहीहि युगजितं २३२१७९	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्बूद्वीपानि पञ्चानि १८११२२	जाग्रतः (शा.प. ३३६१) २६९१४०४	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्भाप्रासीम (सूर्यराज. १.१) २७१११	जाग्र्यं धियो हरति (मनु.सं. ४२) ८७२९	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जम्भापरेव (शा.प. ११६९) २४५११०	जाग्र्यं हीमति (मनु.सं. २४) ६१२६३	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति जटाकिञ्चलं ४१२२	जातः कूर्मः स (मनु.सं. २४८) ९८१११	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति परिमुपित १११३५	जातः केलिकलावती २३८६०	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति प्रियस्यदन्ते ४११८	जातः सूर्यकुले पिता (सर्ग. १०) ९३१३०९	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति मनसिजः २५०१९	जातः सत्यं न २२०११०	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति ललाटश्यामः १११३८	जानमानं न (पंच. १.२५६) १४७११६६	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति सा नाभि (वेणी. [पा. १.१] १४१६	जातय नाम न विन ७०१३५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयति सा भग (वेणी. [पा. १.१] १४१४	जातस्ते निवि ३५६११८	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयत्युपेन्द्रः स चराचर १४११७	जाताः पकः (पुराणि) ३२५१५५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयन्ति जगता मायुः १६१११	जाताः प्रासादपत्नी २६८१२१	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयन्ति जितमलाराः ५२१२५५	जाता मोक्ष (भगव. ८४) ३११३२	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयन्ति स पथमनाद ३३१३०	जाता सता हि रोले (कुच ८२) ३६३१५	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५
जयन्ति वे मुक्त (शा.प. १६६) २३११	जाता शिवनिधनी ३५२७	जानीमो वयमासनस्य ३७२१७५

जीयादम्भुधितनयाघर(कुव.१२१)११११३	
जीभायः शकुलाट्टते (शा.प. ८१) १७७	
जीर्णमर्षं प्ररां (भा.प. १२५०) १६२४१०	
जीर्णं तरिः सरि	२४६४११
जीर्णस्युत्कटकालहृत (हत.१.३६) ६१७८	
जीर्णोऽपि कमही	२२९६६
जीवजीवयति हि यो	७०१२५
जीवति (शा.प. ३७५५)	३६७११
जीवनग्रहणे नम्रा (कुव.२५)	५५१५१
जीवन्तं मृत (इ.चा.१३.९)	३९३६६७
जीर्यतोऽपि (पंच. १.२८९) १५५११२३	
जीवन्त्यपेक्षये	६६१३१
जीवषेव (शा.प. ३९६७)	३६०१४
जीवन्नपि न तत्कर्तुं	५६११०
जीवाकृतिं स चक्रे	१३११२४
जीवामीति (शा.प. ३४४२)	२८७७
जीवितां तदपि	१७११८१०
जीवित इव कण्ठगतो	४१२९
जीवेति प्रभुव (पंच. १.५४) १४८१२६१	
जीवेन मुञ्चितं प्रेम	२७५१२
जुम्भारजैरद्विम्य (माळवी.९ १६)१४०१४	
जुम्भां निग्रीवन्	१५०१३२९
जुम्भारम्भप्रयति (वेगी. २.८) ३२४१४४	
जुम्भाभिस्तृतवक्त्रपङ्कज	१७११०
जैतुं यत्किपुर हरेण	२१२५
ज्ञातं ज्ञाति (शा.प. ३६१६)	३६३५४
ज्ञाता नैनी सहज	३५३१४०
ज्ञातिभिर्व्यव्यते (गुणरत्नावलि.११) ३२१५	
ज्ञातुं वपुः परि	३७९१८५
ज्ञानं सतां (भर्तृ ६.८६)	३६३३८५
ज्ञानविद्याविहीनस	३९१२३
ज्ञानाविधारसिचणः	४२१४
ज्याहृष्टिष्यद्वलटना (ममह. १) ११११९	
ज्याघातः का (प.राघव ३.१०) ११४१२५	
ज्यायांसम (मा.१.३.२६१०, १६०१३३९)	
ज्योति.शास्त्रमद्वादधी	४४१६
ज्योतिस्त्वमोद्वरमलोचन	३११०
ज्योत्स्नाचय. पयः (सा.द. ७.८) २९९१७	
ज्योत्स्नाभस्मस्तुण्णघ (कुव.५४) २६६१६	
ज्योत्स्ना (का.प्र. १०.४७३) २९११५४	
ज्योत्स्नी इयामलि	२८०१९९
ज्योत्स्नेव (का.प्र. १०.४११) २५११३४	
ज्यलति चलिते	१७०१४८८
ज्यलति (माळवी. २.२) २८४१२३	
ज्यलितुं न (किराट. २.३०) ८०१३	

श्री	
श्रुति जग (प्र.राय.१.१.१)	१११.१२५
ज्ञानानिर्गमि	३२५.१३
ज्ञानज्ञानितकृष्ण	१२११.१३
ट	
टिप्पणन्दयससुद्धति	४२११
ढ	
ढाढाढाढा मरु	३५१.२४
त	
तं वन्दे पद्मसद्मान (शा.प.८५)	१६११
त एव पदवेन्यासास्ता	३०१६
त एवामी बाणासुदपि	२३१५३
तक्षकस्य विपं (बा.नी. १७८)	५४३८८
तदुपपन्नं पद्मे	३४४१११
तदस्यैः स्थापिता (इ.स.६२)	१६८१६६
तदिनि चिराय विना	२१८११
तदिन्मालालो (ध्याति.६०)	३६८१४७
तदिन्नेखा नेयं (प्र.राय.१.३५)	२७३११६
ततः सुमुद (भा.शेष. ८.४०८)	२९९११
ततः कौटुम्भी (शा.प. ३७३३)	३२७११
ततः पराशरविद्वद्	३६५१२
तत्तद्विभिन्नाय (बमर. ५०)	३५७१५४
ततोऽरुणपरि (शास्त्रीकि)	३२३११
तत्तत्क त्वमि	३२८१२०८
तत्तत्कालभट्टविजुम्भण	६१७३
तत्किं कामपि (गीत. ७.१४.१)	३५८१७५
तत्किं वाक्यमनल्पपीत	३२१४
तत्किं स्मरसि न	२२५११२६
तत्कुर्वी चरतः	२९४१२६१
तत्कृतं यज्ञ (शा.प. १२४९)	१२२११७८
तत्तद्दिनैः नयागोदुर	१२६१२०
तत्तद्दलस्य (शा.प. ३५६६)	३५७१४७
तत्तस्याः वसनीय	२५६१५५
तत्तादृकतृणपूलकोप	१४११८
तत्तेजस्वरणिर्नाद	२४१११४९
तत्त्वं किमपि (स्रगगाधर)	३२११६
तत्तु मित्र न (दि.१.२०६)	१६७१६३१
तत्पादनसरज्ञाना	३६९१४२०
तथा न पूर्वं (किरा.८ ४१)	३३८१८४
तथा पौरस्ताया	३०११८२
तथाभिर्भिन्नं व्यथते	५५१२२२
तथ्यं पथ्यं सहेतु	८५११७
तद्वदमपि नाम	२८०१८८
तदपकृतं विधि	४८१११६

तदविनयमना (शिशु. ११.२३)	२०११२
तदाग्गल्लरा	२५११४०
तदा तदङ्गस्य (शा.प.३.३७९)	२७०१२९
तदाहस्योनीलम्भ	२५५१३२
तदा उन्नातानां (शा.प.३.८२४)	३३६१२२
तदा मुग्धं वरुं	२७५१७६
तदा रम्या (शिशु.११.२८)	१६०१३७१
तदीयज्ञपनाभोग	३६८१३८८
तदीयमित्रदीर्घा	२६७१३३०
तदेवाजिज्ञासं (शा.प.३.५३८)	३१०११५
तदेवासा परं मित्रं यत्र	८८११
तदोन्नतमनसस्य (लेख.१.१४)	११९१४
तद्गृहं यत्र वसति	१६६१५७४
तद्विषयमर्थ्यं धाम	३१३१
तद्गोत्रं (श.पा.१५.८)	३८७१३८६
तदोदोऽन्तर्सेत	२९५१६५
तदः प्रमादं निपदः प्र	११११४
तदका सदसि मवीनु	८६११५
तदक्रं नेत्रपथं	२६९१४२१
तदक्रं यदि(वाचरा.२.१७८)	२७११५१
तदक्रामिमुत्वं (अनर.११)	३०९१२२
तद्विच्छेददृश्यम्	२८२११४३
तद्वियोगसमुत्थेय	२७७१७
तनुता तनुता नीना	२०५१३
तनुत्यमा वनेन्दु (शु.७.४८)	१२८१३१
तनुत्राणं तनुत्राणं (दश.४.२८)	१२७१३
तनुत्राणि (शिशु ६.४५)	३४७१३३
तनुत्रमा इव कुमुदः	२९७१४
तनुत्रयादिस्या	२५४१३८
तनुनु ते बस्य फणी	१९६१९
तन्त्रावाप (शिशु.२.८८)	१४७११९०
तन्त्रानुन्दिलक्षोण	३२३१३०
तन्त्रास्ति (शा.प.३.६९४)	३२०११२
तन्त्रितम्बस्य (शा.प.३.३५२)	२६८१३७१
तन्मन्त्रं	३८५१३१५
तन्मूलं गुरुताया (शा.प.३.२०)	७५११३
तन्मन्त्राः (शा.प.३.३४०)	२६४१२४८
तन्मन्त्रा गुरु (अनर.१६)	२७६१५०
तन्मन्त्री तिमिरद्युति	११६१६१
तन्नि त्वद्दान(प्र.राख.७.६५)	११३१७८
तन्नी चारुयोधरा	१८६११४
तन्नीमुज्जित (शा.प.१.२७२)	२३२१३०
तन्नी चारुविषय (अनर १२५)	१७११३८
तन्नी दयामा	२७११४९
तन्नी सा यदि	२८०१६६



तावत्कीकिल (मामिनी.ब.१) २२५।१२७  
तावत्सप्तसमुद्र (शा.प.१.०.९७) ७।९६  
तावत्सन्ति सहाया (प्र.१.१.८३) ६६।३७  
तावत्सर्गगुणायः ७४।४१  
तावत्सारासर्व (पंच.२.१.५०) १६५।५३४  
तावत्स्यास्तु (पंच.५.१.२) ३४।१३३  
तावदाश्रीयते (किरात.१.१.६१) ७५।११  
तावदेव वृतिनां (मनू.सं.७७) २५।१३३  
तावदेव विदुषां २५।१३१  
तावद्भ्रमन्ति (प्र.५.८८) २३५।१६१  
तावद्भ्रमन्ति (शा.प.१.५.७४) १४३।४९  
तावद्भुजा गुरुर्व च (प्र.१.२.५२) ७६।२६  
तावद्भुजादि (हि.१.५७) १६५।५००  
तावद्विद्यानवधा गुणगण ८९।४  
तावन्महती महती ७३।२५  
तावन्महर्ष (मनू.सं.२.५१) १६६।५५४  
तावन्मौनैः (ह.वा.१.४.१८) २२५।१२१  
तास्तु वाचः समायोग्या (प्र.म.८) ८४।१  
तिग्मरूपिप्रतापो (का.प्र.४.५५) १०३।७२  
तिमिरेऽपि दूरदया ३५।२।१८  
तिरोहियान्ति (किरात.८.४७) ३३८।९०  
तिर्यक्पठ (गीत.१.७.१६) २५।१७०  
तिर्यक्त्वं भजतु ६३।३५  
तिलार्थं स्त्रीय (वाणव्य.६६) ३५४।६८९  
विद्वतां तपसि पु (किरात.१.१.४४) ८३।११  
विद्याहेतुया सङ्गमे १८१।५  
वीर्यं दक्षिण (शा.प.१.९.०७) ३४५।३९  
वीर्यधारणं खड्गेन ७३।१५  
वीर्यप्रमहेतिहतिभिः १४३।५६  
वीर्यादुद्रिजते श्रुवां (प्र.१.५) ६३।३३  
वीर्या नार्तुदा (विशु.२.१.०९) ८५।२  
वीर्योपायशान्तगम्योऽपि ३५४।६८३  
वीर्यलीवर्हिनि (रघु.१.६.६४) ३३७।६५  
वीर्यासीत्सुपैति (शा.प.३.५.९७) २९६।११  
वीर्यसेवनमौ (राज.६.३.०९) ३८७।४२४  
वीर्यस्थितः (राज.५.२.०४) ३५४।६७४  
वीर्यानामवलोकनं परि ९८।६  
वीर्ये तपसि (शा.प.१.५.१६) १५४।७१  
वीर्यो निदापच (शा.प.१.७.५) २३६।८  
वीर्योऽयं नितरां २३७।३०  
वीर्योऽयं विद्वद्भीरुः ७५।१९  
वीर्यमिनरा (विशु.२.४.८) ७५।१५  
वीर्यमहाजिह्वासन १३८।८९

वृक्षान्मना वृक्षतपः (प्र.२.५.९) ४५।१६४  
वृक्षमोगे स्तन २६६।३२१  
वृक्षान्तराध्यास १०८।१०७  
वृक्षं दासेर (युधि.२.४.१) २३४।१२६  
वृक्षशतसदृशं गो (पञ्चसं.१.२४) ६९।२६  
वृक्षसिद्धिं श (प्र.५.२.६.४.२) १२८।२०  
वृक्षी वृक्षान् (प्र.५.२.६.४.२) १२८।१९  
वृक्षायारो पाता १०६।१६२  
वृक्षमाराधय रमिणा (प्र.२.४.२.८) १०१।११  
वृक्षं परोपनापित्वं २६६।६६  
वृक्षं भूयति (शा.प.१.२.०.४) ९४।११२  
वृक्षस्यमसि (किरात.१.६.१) ३१६।५३  
वृक्षवर्णच्छदः (मौ. २.६९) २९८।२०५  
वृक्षार्थं (पंच.१.२.७.१) १४६।१५६  
वृक्षेऽपराधे (विशु.२.४.९) ७८।४  
वृक्षारपवत् स्तूयं १५५।२  
वृक्षमिति भोजनै (वा.मी.६.९.१) १५५।१२७  
वृक्ष्यन्तु मे छिद्रम २८७।३  
वृक्षीरवन्धपरिणद १२७।१८  
वृक्षेव मधुमासे १५४।३५  
वृक्षं चाहं वरं मन्ये नरा ७४।४  
वृक्षं मद्रविद (वा.मी.५.१.४) १६७।६३३  
वृक्षमुखमपि न २३३।१००  
वृक्षारपि लघुस्तुल (शा.प.४.०.०) ७३।५  
वृक्षानि नोन्मु (पंच.१.१.३.३) १७४।५०७  
वृक्षानि भूमि (पंच.१.१.८.२) १६३।४४४  
वृक्षारोहयते रज्जु १४४।८४  
वृक्षोक्त्या (भा.५.१.३.३०) ३८८।४३७  
वृक्षयोगः (विशु.२.४.१) १४६।१८३  
वृक्षार्थं भोजनं १६६।५९८  
वृक्षा नयः कमल २३३।५८  
वृक्षा परायाः (शा.प.१.०.८८) २१६।१२  
वृक्षाः सार्वः (शा.प.१.२.०.५) ५२।२४४  
वृक्षा शुष्य (शा.प.४.४.४८) ३७१।१३१  
वृक्षासनिगाये (युधि.१.२.६.२) ७५।२३  
वृक्षां चेह परिलज्ज (हि.१.१.९.०) ७५।३  
वृक्षां छिन्धि भज (मनू.सं.४.४) ५३।१२७  
वृक्षापहारी विमलो १०२।२२  
वृक्षाालो (रसगण.४) २६१।१०१  
वृक्षा हि चेतसि (हि.१.१.९.०) ७६।१८  
वृक्षे वृक्षेऽपि ते ७५।२  
वृक्षे तपसि (शा.प.४.२.४) ७५।७  
वृक्षे देवि (शा.प.४.२.०) ७५।१

वृक्षे देवि नमः (पंच.५.७.७) ७६।८  
वृक्षं वीर्य (शा.प.१.२.२.४) १०८।१५४  
वृक्षे क्षमिणाः (शा.प.१.३.७.७) १६०।२१  
वृक्षे चापि (भा.१.२.१.७.५३) ३८७।४०६  
वृक्षः क्षमा (विशु.२.८.३) १४७।१८५  
वृक्षमिति (शा.प.१.३.१.९) ७५।९  
वृक्षमिमम्य (विशु.२.५.१) ७८।६  
वृक्षमि यम प्रथमं २२०।९  
वृक्षेऽहंनि महीगळे ७५।१०  
वृक्षे वीर्यदुर्जन ३६८।३५  
वृक्षे च चातुर्योक्त्या २१३।७०  
वृक्षे दृष्टिमात्र (प्र.म.१.१.४.५०) ५५।२३४  
वृक्षे धन्याः पुण्यमात्रमे ७५।९  
वृक्षे धन्यानि (पंच.१.२.८.५) ३२।९  
वृक्षेऽनन्तवाच्यमहा (प्र.१.८.२) ३३।३९  
वृक्षार्थं श्रुतं तेन ७६।११  
वृक्षे पिबन्तः (भा.१.१.३.८.५७) १६३।६५२  
वृक्षे भूमीपतयो जयन्ति ३४।५५  
वृक्षे मीमांसामात्रलोके ४३।१  
वृक्षे मूर्धतरा लोके (प्र.४.८.३) ७२।४५  
वृक्षे बन्धान् वृति (मौ. १.२.१) ४८।१३६  
वृक्षे साधवो भुवन (पञ्च.७.७.७) ५०।२१३  
वृक्षेः सर्वस्वीभवद ३०।१५०  
वृक्षे निर्मथितं प्रताप ४१।६९  
वृक्षानामपिपति २१६।१५  
वृक्षेऽस्मिन्पि (मामिनी.म.२.८) २४७।४७  
वृक्षे जन्म (प्र.६.५.४) २३३।११८  
वृक्षेऽपि (विशु.१.८.९.१) १३०।११  
वृक्षो भिन्मगिरिः २७०।९३  
वृक्षेऽपि निज ५६।११७  
वृक्षेऽपि पुत्रा ६४।१४  
वृक्षेऽलयात् ३८५।३१७  
वृक्षे किञ्चुक ३४३।१६८  
वृक्षे चक्रवाकि २२७।१७९  
वृक्षे मानम (प्र.१.४.७) ३३३।५७  
वृक्षे च गुप्त ५७।१५०  
वृक्षे (शा.प.१.५.४.५) १६९।७२८  
वृक्षे निज (शा.प.१.१.०.४) २१८।६९  
वृक्षेऽपि निजानि (ह.वा.१.५.५) ६४।१०  
वृक्षेऽपि यदपि १३५।२४  
वृक्षेऽपि सचचांत् (पा.१.९.४) ३८८।३२  
वृक्षेऽपि सचचांत् १७२।८३८  
वृक्षेऽपि सचचांत् १५७।२०२  
वृक्षेऽपि (वा.मी.२.१.०) १५३।३२





दन्तानामधर (शिशु.८.५५) ३३९१११२  
 दन्तादिदाढिनीयी २६०१११५  
 दन्ता विश्वदन्ताः ७६१२९  
 दन्तिदन्तसमानं हि ४५१३२  
 दन्तीन्द्रदाना १२८१४४  
 दन्तैः प्रस्थितम् ३७५१२२६  
 दन्तैश्चलितं धिया ७७५१२  
 दन्तैर्हीनः शिला १८५११६  
 दन्तैः कोरकित्तास्ति तै १६१८  
 दमेन हीनं (पच.खटि.अ.१९) ३८४१२९५  
 दम्पत्योर्निधि (अमर.१.६) ३२८११९  
 दम्भोलिस्सूर्जदम्भो २०७१२१  
 दयितायाहु (सुक्ति.५.४.४०) २६४१२२४  
 दपुल्लकमलकानन ३२५१४  
 दललितहृदिद्रा २७५१२३  
 दलविदलित (गीत.१.१.१०) ३२६११६  
 दद्रिता १७४१९१३  
 दद्रिद्रमुदरं द(सुक्ति.५.१.६४) २६७१३२  
 दद्रिद्रस्य परा (शा.प.१.१०९) ७३१११  
 दद्रिद्रान्मर कान्तेय (हि.१.१५) ६९१८  
 दर्प कविमुजंगानां(सुक्ति.४.६८) ३६१३६  
 दर्पणार्पित (शा.प.१.१७) २२११०२  
 दर्पणेषु परिभोग (रघु.९.९.२८) ३२८१८  
 दर्पणधगन्ध (शा.प.१.१३७) १२५१६  
 दर्पद्रिकः कुसुमध ३०११८९  
 दर्शने नाथमद्वारा १५०१३३१  
 दर्शनपथ (अ.शा.१.२०.) २७८१२६  
 दर्शनाद्भवते चित्तं ३४८१९  
 दर्शने स्पर्शने बापि ८८१११  
 दर्शयन्ति धारक (सु.१.७९२) ३४४१४  
 दर्शिततापोच्छ्रायै ७९११६  
 दर्शिताभि (शा.प.१.४७१) १५४१५३  
 दलति हृदयं (उत्तर.१.३१) २७९१६८  
 दलदमलको (प्र.राध.२.२७) ३१२१३०  
 दलविततिमृता ३०३१२४  
 दलितकुचनखाङ्गमङ्ग ३१३१४५  
 दलितकोमल (शिशु.६.२२) ३३५१११  
 दलितमौफिक (शिशु.६.३५) ३४११४१  
 दवदहनजटाल(भामिनी.अ.३.४) २१३१५०  
 दवदकनाहुयज्ञो धूमो (कुव.९.२) २३०१३  
 दशकूपसमा (शा.प.२.०८६) १४५१११४  
 दशकैरवबान्ध २६९१४११  
 दशतमारसकेसर २९६१२  
 दशै जगद्रुपि ३१४११५५

दहनजा न वृषु (नैषध.४.४६) २८४११५  
 दहमानाः (शा.प.३.७५) ५४१२५  
 दहमानेऽपि (शा.प.३.४०२) २७५११  
 दाक्षिण्यं स्वजने(सु.२.९.४६)१७९११०३९  
 दाक्षिण्यं नाम (माखि.४.१.४) ३०५१४  
 दाक्षिण्यं मलय्या २८४१३३  
 दातव्यमिति यद्दानं (हि.१.१६) ६९१९  
 दातव्यं भोक्तव्यं (शा.प.४.६९) ६९११७  
 दाता क्षमी (हि.३.१.४०) १४८१२४४  
 दाता दानस्या १७२१८१७  
 दाता न दापयति ५०११९८  
 दाता नीचोऽपि (शा.प.२.८८) ७०११२  
 दाता बलिः (गण्ड.अ.१.१०) ९१४८  
 दातारो यदि (स.क.४.७१) ३९३१६४७  
 दाता लघुरपि (पंच.२.७१) ३८४१३८७  
 दातुः परोपकृति ७५११४  
 दातुश्चतत्पि (सुक्ति.१.१६.४)१५७११९५  
 दातुत्वं प्रिय १५८१२१३  
 दाल्यूहाः (शा.प.८.५०) २५५११३  
 दानं ददस्यपि (शिशु.५.१.३७) २३२१७४  
 दानं दद्रिद्रस्य(सुक्ति.१.१०.९)१७११८२२  
 दानं न दत्तं न तपश्च ६७१४८  
 दानं प्रियवाक्स्त (हि.१.१६३)१७०१७७०  
 दानं भोगं च विना (सु.४.७९) ७२१४२  
 दानं भोगो (पंच.२.१.५७) ६९११५  
 दानं लिप्ता (सा.द.१.०.४८) १६७१६६२  
 दानं सत्त्वा (शा.प.१.५०८) १५४१६५  
 दानपानमधममैष्टिक ६९१२३  
 दानाय लक्ष्मीः (शा.प.४.६१) ४९११७९  
 दानार्थिनां (सा प.९.२९) २३११७०  
 दाने कल्पतर्जये १०७११८०  
 दाने तपसि (शा.प.१.४७७) ९०१९  
 दानेन मुल्यो (पंच.२.१.६६) १७२१८४२  
 दानेन भूतानि ६९१२५  
 दानेन भोगी १६६१६०१  
 दानेन श्लाघ्यतां ६९११४  
 दानोपभोगरहिता (हि.२.११) ७११६  
 दानोपभोगवन्त्या (भोज.६१) ६९१११  
 दामोदरकरा (शा.प.४.९८) १८१११०  
 दामोदरमुदरा (शा.प.१.१६२) २२१११  
 दामोदराय पुष्पायाम १९३१८  
 दायदत्तं मनसिज २७११४७  
 दायदा व्य (राजत.५.१९०)३८४१२७७  
 दायदाः स्पृहयन्ति ६५१२०

दायः परि (शा.प.४.१४०) ३७१११२६  
 दारिद्र्यक्षिपिणः (सु.३.२०४) ६८१८६  
 दारिद्र्यदायादगता १०४११११  
 दारिद्र्य मोक्षत्वं परमं ६६१४१  
 दारिद्र्यशीलोऽपि १००१२  
 दारिद्र्य शोच (मृच्छ.१.३८०) ६६१४२  
 दारिद्र्यस्य परा (पच.२.१.६७) ७६११७  
 दारिद्र्यात्पुरुषस्य (मृच्छ.१.३६) ६८१७३  
 दारिद्र्याद्विद्यमेति (मृच्छ.१.१.४) ६८१७१  
 दारिद्र्यान्लघतापः (भोज.१.९३) ७३११०  
 दारिद्र्यान्मरणाद्वा (मृच्छ.१.११) ६६१३६  
 दारिद्र्येण समीरितापि ६८१८०  
 दारिद्र्योपहतो यथा १०९१२२१  
 दारुणं किञ्चि (पंच.१.१०९) १७२१८३९  
 दासे कृता (मा.द.१.०.३२) ३१३१४८  
 दासेरकस्य (शा.प.१.०२७) २४११९३६  
 दासेरको रस (शा.प.९.५९) २३४११२५  
 दासेऽहं परिरम्भयानि ६१६५  
 दिक्कालात्मसमेव यस्य (कुव.१.०६) ६१७७  
 दिक्कालायनवच्छिन्ना (सु.३) ११२  
 दिक्चक्रं तुल्यमस्य (सुक्ति.१.४.६)२३०१८  
 दिक्धीरतोहृतिजग २०९११०  
 दिगन्ते खेलन्ती स ६०१३४९  
 दिगन्ते श्रूयन्ते (भामिनी.अ.१) २३०१३२  
 दिग्गम्बरलितम्बिन्याः ३१७  
 दिगीशहृन्दांतापि (नैषध.१.६)१०५११२२  
 दिग्बालाककन्दु ३०२१९८  
 दिग्यञ्जतितमि ३०४११५६  
 दिग्बासं यत्प्रतीकं ८१६  
 दिङ्नागाः प्रति २३११५४  
 दिङ्नारीणां स्पृश १२५१२  
 दिङ्मण्डलं परिम २३९११०८  
 दिङ्मण्डलीमुकुटम् ३२३११४  
 दिङ्मण्डं तं मुरारि १८११५  
 दिदक्षमाणः सगमा(शिशु.३.२१)३३०११  
 दिनकरकराश्रयं ३१४१६७  
 दिनमवन्ति वि (शा.प.१.१४४) २२०१८  
 दिनेर्कं यक्षी पूगेः ३६७१२१  
 दिनवामिनी सार्यं (मोक्षमुद्र) ७६१३४  
 दिगन्ते सान्तीनां २६०११०९  
 दिग्बन्धुपया (रघु.९.९.६) ३३१२५  
 दिवसं सुगोच्य (शिशु.९.२४) ३००१५९  
 दिवसरजनीकु (शान्ति.३.२) ३७६१२५३  
 दिवसे घटिकात्रिंशत् ३५११७

दिवसे संनिधा ३८६१३६७	दुग्धान्मोषावगाथे १३८१८६	दुर्मिश्रिणं कसुप (पट्ट.५) १७५१५६
दिवसोऽनुमित्र (विद्यु.१.१७) २९६१५	दुन्दुभिस्तु सुतरामचे ६५११३	दुर्मन्त्री राज्यना १५६११३७
दिवानिनां वारि (रसगंगाधर) २६५१२७३	दुरधिगमः पर (पंच.५.२४) १७११७७८	दुर्योधनः सम(शा.प.१२५७)१४६१४८
दिना पश्यति १५९१२६१	दुरधीता विषं (वाणव्य.९८) १६२१४२३	दुर्लभं संस्कृतं (वाणव्य.९२) १६११३८६
दिवारजन्मो र(नैषध.७ ५५) २६९१९८३	दुराराध्याः त्रि (पंच.१.७३) १४८१२७०	दुर्लभोऽप्युत्तमः (ह.घ.३३) १६८१६८६
दिव्यं चतुरसं (नीतिरत्न.९) २३५१५८८	दुराराध्या हि रा(पंच.१.६८)१४८१२६८	दुर्लोकपक्षीपतिपुत्र २४७१५९
दिव्यं वारि कथं यतः ७१९०	दुरारोहं (काय.नी.११.३६) १४८१२६९	दुर्बारावीर्यं सधुषि २०२१९५
दिव्यचक्षुरहं जातः (घ.१.२०८) २७७१२	दुरासदनज्या(किरात.११.६३) ७९११२	दुर्बाराः स्मर(काव्य.१०.३०) २८५११४
दिशि दिशि (नैषध.२.२५१) २१७१४०	दुरासदान (किरात.११.२३) १६११३६६	दुर्बारातिवाजीव १३४१२९
दिशि दिशि परिहास २८७१४	दुराशेन दरिद्रस्य ३४५१२	दुर्बतं वा सुहृत्(विक्रम.२.८४) १६६११४४
दिशि दिशि (शा.प.१७२०) ३२३११९	दुरितसमूहबलाहक २१९	दुर्बतः क्रियते धूर्तः (हि.प.१.७५) ९७१५
दिशां हाराकाराः (घ.१.७६६) ३४९१५८	दुर्यं त्रिकूटः (गर्क.अ.११३) ३८३१२७१	दुर्बतसंगतिरत्यं (महा.प्र.४.०८) ८८११२
दिशो वास ३८३१२४१	दुर्यंदेशप्रविष्टोऽपि १५०१३५८	दुर्धरितैरेव निजै(शा.प.१.१७५)५८११६०
दिरयात्स भीतकिरणा (घ.६४) ४३३९	दुर्गाणि रागा (शा.प.१२६१) १४४१६८	दुष्टतां दुष्टसंसाधदुष्ट ८७१३
दिग्मस्तुर्धं नरहरि (घ.८५) १९११६	दुर्गां नदीं चि (शा.प.११८६) २४६१४०	दुष्टा भार्या (गर्क.पू.१०८) १५५१११
दिग्माद्रः सकलाङ्क (शा.प.१२३) १७१८	दुर्जनः कृतशिक्षोऽपि ५४१२४	दुष्टाविनीत (शा.प.१४११) १४५११०५
दिग्माद्भ्राह्मणुराधिरास (घ.७७) १११२१	दुर्जनः परिहर्तव्यो (हि.१.८९) ५४१५	दुष्टेऽपि निजै (शा.प.१४१९) १५३११६
दीना दीनमुल्लेखे (घ.३.१९६) ९७११२	दुर्जनः परिहर्तव्यः (घ.२५५) ५५१७०	द्वि त्वं तरुणी (घ.१.१८८) २८७१९
दीनाना कल्पवृक्ष (हृच्छ.१.४८)५३१२७६	दुर्जनः प्रियवादी च (हि.१.८३) ५५१४९	द्वि त्वया कृतमहो २३३१५
दीनानामिह प (मालिनी.अ.९१) २१२१३६	दुर्जनः सुजनीकुलं (घ.२.८७) ५६१११४	द्वि क्षासविद्यो एष २०३१९
दीनोन्नतबलप (शा.प.८५३) २२६१५५३	दुर्जनः सुजनो न ५४३१५	द्विदं नयनोत्पलद्वय २०३१८
दीपदशा दुल्लुपवती ३५११२१	दुर्जनगम्या (पच.१.२०१) १७०१७७२	द्वि विद्युदुगमता ३५७११४
दीपनिर्वाणगन्धं (हि.१.७६) १६३१४४८	दुर्जनजनसंसर्गात्स ८८११०	द्वि न संचरति खे (ह.वा.१.५) ४४१४
दीपयन्त्रोदीरन्ध्र (सा.व.४.१४) १३३१३	दुर्जनस्युपतिमनसां (घ.१९०) ५६११२४	द्वि कान्ताकरं वीक्ष्य १६११०
दीपयन्त्रप नमः (किरात.९.२३) ३००१४०	दुर्जनं प्रथमं बन्धे ४७३३४	द्वि सुफालतया (स.क.५.१७३) २९११८
दीपाः स्थितं बस्तु (घ.२५८) ४९११८१	दुर्जनबन्धनाप्रादेर्दग्धो ४७१९०	द्वि बान्धु निशाच २०१११८
दीपितस्मरसुरसु (विद्यु.१०.४७) ११११७	दुर्जनबदनविनिर्ग ४८११२०	द्वि दुन्दुभि निर्ग (घ.१.०६३) ३२९११८
दीपो भक्षयते (ह.वा.८.३) १५८१२४२	दुर्जनसंगति (विक्रम.१९७) ३८४१२८३	द्वि दतः शोभते (वाणव्य.१५) १६१११४४
दीप्तछन्द्रेगनोगात्र (शा.प.४०६५) १३११८	दुर्जनसहवासादपि ४८११२९	द्वि दत्ता स्थूलतया २२२१५६
दीप्यन्तां मे दीप्ति ७९११७	दुर्जनस्य विविष्टत्वं ५४१२७	द्वि दामस्तु दारपूर्णत २७८११४
दीप्येद्यमनश्चाहं १६८१६५६	दुर्जनस्य च सर्प (ह.वा.३.४४) ३७९१९९	द्वि दालमपरिमेयर २९४११९
दीर्घां शरदिन्दु (मालवि.२.३) २७२१७०	दुर्जनहुतासततं (शा.प.१५३) ३७१११	द्वि दस्थं जलमध्यस्थं १५५११००
दीर्घां बन्दनमात्रि (अमर.४५) ३०५१४	दुर्जनेन समं सख्यं (हि.१.८०) ५५१४८	द्वि दस्थाः पर्वता १५८१२१६
दीर्घोऽपि चैतनक २४६१२७	दुर्जनेनैक्यमानानि (हि.२.२३) ५५१४९	द्वि द्रव्यापितद्वयो ५७११४०
दीव्यन्मोक्षिप्रदशपदि ५४४७	दुर्जनेन वीर्यते (ह.वा.४६) १६८१६९१	द्वि द्रव्योऽपि न (शा.प.१२०९) १४३१३३
दुःखं दीप्यते बह २७७१६४	दुर्जनेन दृष्टयत्नेयं सतां (ह.वा.३) ५४७३	द्वि द्रव्योऽपि स (विक्रम.७८) १६६१५९१
दुःखं दुःखमिति (म.म.१०) ६६१३३	दुर्जनेन दीपमादत्ते दुर्गन्धे ५५४१६	द्वि द्रादर्थं पश्यति (मन्त्र.३.१८) १४३१३१
दुःखाप्राकरती (शान्तिपत्र.१४) ८९१३	दुर्जनेन मार्जवं याति (हि.३.२३) ५४३१९	द्वि द्रादर्थिनमाकलप्य ९९३२४
दुःखेन हि (मा.१२.४६६७) १५४१५४	दुर्दिवसे पनतिमि (पंच.१.१८४) ३५२१४	द्वि द्रादुच्छ्रितपाणि (हि.१.१६४) ६१२१२२
दुःश्रापमस्य पवनः २३४१२७७	दुर्दिवसप्रभवप्रमथन २३०१६	द्वि द्रादुस्तुक्रमागते (अमर.४९) ३५८१६१
दुःश्रेष्ठस्युद्यमन ३३५१८	दुर्दिवस्य बलं रा(वाणव्य.३६)१६२१३९३	द्वि द्रादुस्तुक्रमागते (महा.प्र.१२.२०) २२४११०४
दुःश्रेष्ठतापमया (घ.१.६९९) ३३६१३५	दुर्दिमहृन्मत्र(मा.५.१४९५)३९५१६७२	द्वि द्रादेव हृनोऽहं (घ.१००९) ३३९१११९
दुःस्वप्नं दोर्मलपत्र ३१९१३४	दुर्भोगः स्यात्पक्ष (ह.वा.८१) १६९१७०९	द्वि द्रिष्टेति कुमनि (रसगंगाधर) ८७१३०
दुःस्थं च मीतद्वु (घ.१.२५९) ७६१३९	दुर्भिक्षादेव (मा.१२.६७४७)३९३१६६४	द्वि द्रिष्टेति परस्मादपि (ह.वा.७०) ५८११८१

दूरेऽपि श्रुत्वा भव	१३५।१०	दृष्टा केशव (सू.२.१३)	२४।१५५	देवेऽपितवरणस्तजि बहु	१६।३
दूरे मार्गा (नीतिप्रदीप.१०)	२४।११५२	दृष्टास्वयमम्बरे	३४२।७१	देवे नयैत्यश (सू.६.१.२२)	३४।१।५५
दूरीक्षितक्षिप्र (विशु.१.८.४५)	१३०।८१	दृष्टा दर्पणमण्डले नि	३५९।५४	देवैर्यद्यपि तत्त्व	२१६।३३
दूर्वाङ्कुरलुगहादरा (शा.प.१.३७)	८०।२२	दृष्टापि दृश्यते दृश्यं (सू.२.२८)	४६।७८	देवो राजा	३८७।४२१
दूर्वाया भूपर्ण पत्रं (सा.२.४)	३८७।४८	दृष्टा मण्डलम्	१०८।२१०	देवो हरिवंहुतु व (शा.प.७.४०)	२०९।८
दृक्पातः कमलासने (शा.प.७.५)	१५।२५	दृष्टा वेद्यं परमय	३६९।७१	देव्याः प्राक्परिरम्भणे	६।६७
दृगन्तव्यापारप्रवृत्त	२८०।८४	दृष्टा शारावकीर्णं	२२८।२०२	देशः सोऽयमराति (वेगी.३.३२)	३६६।७
दृग्मन्त्रमन्त्रिम (शा.प.३.७७)	३५२।२८	दृष्टा रक्तोऽसमवद (अमर.६)	२२३।१५२	देशकालविहीनानि (र.६.६३)	३८७।३५७
दृग्म्यां यस्य विलोक	१८।२१	दृष्टेऽस्मिन्संस्थिते (अमर.१९)	३११।१६	देशाटनं पण्डि	१७३।८६४
दृग्ः प्रेमा भग्नः	१७७।६८७	दृष्टेव विकृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशानामुपरि (पंच.१.१६६)	१४९।२८५
दृक्तरंगलकनि (शा.प.१.१९७)	२४८।१७०	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशानुत्पद्य य	१६७।६३९
दृक्तरलिनद्युष्टेः को (ऊव.५७)	७३।३५	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे देशे कलनापि	३६१।६
दृष्ट्यैलनितम्बिनी (शा.प.१.२५)	१८।३३	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे देशे किमपि वृत्तुका	९८।४
दृष्टः वृद्धतरु (सू.५.०.८)	२५३।२८	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे देशे जडिमकु	३३५।५
दृष्टा किंचि (शा.प.३.७४)	३५२।३३	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे देशे दुःखया	३७५।२३०
दृष्टा दृश्यं मनसिजं (विद्व.१.२)	२५०।११	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशैरन्तरिता घाते (अमर.१९)	२०८।३३
दृष्टा विदधिरे दृष्टः	३४२।७६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशं हेमघुति परि	२६६।३२२
दृष्टा सपदि मीलि (सू.२.०.९७)	३११।३६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशानिदकान्ता	८।११४
दृष्टोः सीमावादः (सू.५.२.१)	२५५।२४	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशि देशीति व (शा.प.२.६९)	३८३।२६१
दृष्टौ किमस्या (नैषध.७.१४)	२५९।८६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशि मत्कुन्दुर्क राये (ऊव.६.९)	२२।१०४
दृष्टौ तव मदा (गीत.१.०.७)	३१३।६६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशीति वक्तुफाम (शा.प.१.९२)	७३।१३
दृष्ट्यं दृष्टां सह (शा.प.१.३७३)	२५४।५	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशीति वचनं शुभं (मत्तु.सं.५.१५)	३८३।२६१
दृश्यते पानगोष्ठीषु (सू.७.३.७)	३१४।११	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे दुर्लक्षितस्य देव	३५३।५५
दृश्यन्ते भुवि भूरिति	५३।३६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे पातिनि का (भोज.५.३)	३५१।३५८
दृश्यन्ते मालसोर्तं	२६९।४०७	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशानामधिपे न (शा.प.८.४)	१९।५४
दृष्टं दुर्जनचेष्टितं (सू.१.१.११)	६८।८१	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशानां मनसि दया	१८।१२६
दृष्टः कातलेनया (अमर.८.५)	३२९।१६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशांतरिरी वरा	२०३।१०८
दृष्टः कापि स के (सू.१.०.०)	२५।१८७	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशास्थिपञ्चविदारण (सू.५.२)	१९।४६
दृष्टः सप्रेम दैव्या कि (वेगी.१.१)	८।१०८	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देश्यं कश्चित्कच (शा.प.४.१०७)	३६८।३३
दृष्टः साक्षादसुराणि	१०७।१७८	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशं पुनर (मरस.७.२२१)	८२।१०
दृष्टुर्जनदौरात्म्यः (सू.२.९.८)	४६।६२	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशं फलति सर्वत्र	५।१७
दृष्टस्य यस्य हरिणा रण (सू.४.९)	१६।४६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशं फलति सर्वत्र	५।१७
दृष्टाः संकष्टदाहाः	९।१३३	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशसुलक्ष्य यत्कार्यं	५०।१३
दृष्टा दृष्टिम (नागार्नद.१.१५)	३१८।१४	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशवशादुत्पत्ते (पंच.१.१)	७१।३१
दृष्टान्तो न तवा	१०९।२१९	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशालयदर्शगति (माली.१.२६)	२५।११
दृष्टिं देहि धुनवति (शृंगारि.१)	३१२।६	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशादप्युत्पत्तमाना (सू.१.३.१५)	६२।२८१
दृष्टिं घालसता विम	२५४।४७	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशादहमत्र (सू.७.२९)	२७८।२१
दृष्टिं दे प्रति (शा.प.३.७६९)	३५३।४३	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशादहमत्र (सू.७.२९)	२७८।२१
दृष्टिः कापि सुरा	२७३।७२	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशादहमत्र (सू.७.२९)	२७८।२१
दृष्टिः रोचामण्ड (सू.५.१.६)	२५६।५१२	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशीमिरः केऽपि (सू. १.९४)	३८।३३
दृष्टिस्तृणीकृत (सू.१.०.६)	३६०।२७	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशेन प्रमुणा (मर्त. २.९०)	१५।१२३
दृष्टे चन्द्रमसि प्रवृत्त (सू.१.९.८)	२८९।६८	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे परावदन (मालिनी.क.१)	३६२।२७
दृष्टे लोचनव (अमर.१.६०)	३११।२१	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे विमुखतां याते	९।१७
दृष्टो वा मुह्यतयतो	६०।२३१	दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशे समर्थ (शान्ति. ३.२०)	९२।७६
		दृष्टेव विवृतं (शा.प.४.१४५)	३७१।१२०	देशोऽसंदेहवर्तव्य	९४।१२१

दोम्भी धान्ये (भा. १२.२७३३) ३८१४३९  
 दोर्दण्डद्वयकुण्ड (रसगंगाधर) १०८१२०८  
 दोर्दण्डद्वयलीला १०११५१  
 दोर्दण्डावित (सूक्ति. १५३) ३६३१३३  
 दोर्घातदन्तखण्डः सरु २१२८  
 दोर्भ्यां (काव्यप्र. १०.११) १०६११४८  
 दोर्भ्यां संय (शा.प. ३६८६) ३१५१४०  
 दोलायां जघ (सूक्ति. ५१.१४) २५६१४५  
 दोषजातमवधीर्य ४९११६१  
 दोषोपपन्नमियाति ५९१२१३  
 दोषभीतेर (दि. १.५७) १६४१७५९  
 दोषमपि गुणवति (सू. २४४) ८२१३८  
 दोषाकारोऽपि (भोज. ११८) ५०११५५  
 दोषागमन ३०११३९९  
 दोषानपि गुणीकृतं (सू. २१५) ४६१७२  
 दोषालोकन ५७११५१  
 दोषो गुणिनां ४८११३८  
 दोषोऽपि १५८१२४५  
 दोर्गलेन समीरिता ७७१३९  
 दीर्जन्य (शा.प. १०११) २४११२४३  
 दीर्गञ्जा (मर्त्य. सं. २३) १७८११०१०  
 दीर्ग निरुध (किरात. १.२०) ३००१३७  
 धामारोहति (सूक्ति. २७.१५) २१६१३०  
 धूर्तिं वदन्तो (किरात. ८.१९) ३३८१८२  
 धूर्तं मुक्तक १५७१२०५  
 धूर्तं यो यम (पंच. १.५७) १४८१२६६  
 धवलात्सवं (दि. १.९३) १६३१४५१  
 धविगार्जनः परि (सू. ५४४) ७०१३१  
 ध्वजप्रकृति (काम्य. नी. ५.२) १४८१२५७  
 ध्वज्येयु किमुतर्न (मर्त्य. १.७) २५२१५५  
 धाक्षां प्रवेदि २२७१२६६  
 धाक्षा स्थानमुखी २९११०  
 धागाकम्प्योद १३८१२७  
 धागिन्दीमतु २९५१६६  
 धापीयसा धाध्वं (सूक्ति. ५.१) ३७११६  
 धापीयांसः (सिधु. १८.३३) १२९१७२  
 द्रुतं यस्या २५२१४५  
 द्रुततरकरदक्षाः (सिधु. ११.८) ३२३१२४  
 द्रुततन्त्रिती (सू. ६४९) २३३११०९  
 द्रुतवदयचरण १२७१९  
 द्रुतशतकुम्भ (सिधु. ९.९) २९४१३७  
 द्रुतसमीरवलेः (सिधु. ६.२८) ३४११३४  
 द्रुमाः शम्भुप्राय ३२४१४०  
 द्रुमपर्वं न च (भा. १.११४७) ३९७१६९२

द्रुन्दो द्विगुरपि १८९१५१  
 द्रव्यमिलमलन्तस (सू. १८१३) ३४४११२  
 द्वाविशद् (शा.प. ११९९) २४८१८०  
 द्वारं खड्गि (सूक्ति. ९७.७८) १०८१२०२  
 द्वारं गृहस्य (सू. १८५३) ३४७११२  
 द्वारं द्वारं रट ७१११०  
 द्वारि चक्षुर (किरात. ९.४३) ३५७१४१  
 द्वारि प्रविष्टः १७३१८४८  
 द्वारि स्वप्न ३५२१११  
 द्वारे कल्पतरुगृहे २०१७३  
 द्वारे द्वारे परेयाम ७४१४८  
 द्वारे रुद्रमुने (सू. ३२३८) १५३१४२०  
 द्वारोपान्तनिर (काव्यप्र. ३.२) ३०४१६  
 द्वाविमावम्भसि (भा. ५.१०१०) ६५१८  
 द्वाविमो न (भा. ५.१०२७) ३८३१२५३  
 द्वाविमो पुरयो (सू. २९७३) १५५११०८  
 द्वाविमो (भा. ५.१०२८) १५५११०५  
 द्वाविमो पुरयो (शा.प. १५४९) १५५११०९  
 द्वाविमो पुरयो (शा.प. १५४७) १५५११०४  
 द्वाविमो पुरयो (शा.प. १५३३) १५५११०६  
 द्वाविमो पुरयो (शा.प. १५५०) १५५११०७  
 द्वावेव क (र.गो. २.६३.१७) ३८८१३६  
 दिः शरं नाभि (वृत्त. १.४९) १६५१५५३  
 दिजकुलपते २२७११६६  
 दिजराजसेखरो ३६४१३६  
 दिजा (शा.प. १३८४) १४४११००  
 दिजातिपूजा (भा. ५.१२५४) ३८७१२०  
 दित्रैः केलि ३५७१३५  
 दित्र्यैर्व्योशि ३२५१५४  
 दिधा (सूक्ति. १०९८) २६१११५५  
 दिग्ददन्तवलक (सिधु. ६.१४) ३४११४०  
 दिग्भाविः पुष्य (रसगंगाधर) ११६१५८  
 दिष्टतामुदयः (किरात. २.८) १५३१३८६  
 दिष्टा प्राप्त (कुमार. १६.४२) १२८१२९  
 दीपादभ्यसादपि (रत्ना. १.७) ९१३१९  
 दीपादिवैकु ३८३१६९  
 दीपिदेष (पंच. १.६०) १४८१२६५  
 दीप्या (निरुध. १२.१२) ११०१२३४  
 ध  
 धत्तुरकण्टक २४३११९१  
 धत्तुर धूर्त २४३११९०  
 धत्ते चक्षुरकु (माली. ३.१९) २७४१५  
 धत्ते नायक १२०११४१  
 धत्ते पयल ३३७१४४

धत्ते बर्हमरे ३१४१७२  
 धत्ते मरं (भामिनी. भ. ८९) २३६१५४  
 धत्ते वधसि ३६५१५१  
 धत्ते विद्योमि १९९११२९  
 धत्ते मूर्धनि २३७१२९  
 धनं तावदसुलभं (दि. १.१८९) १६४७  
 धनं तावद्वन्धं कथ (मय. ७७) ३६८१४४  
 धनं यदि यतं (कविता. ४३) ६७१५२  
 धनं यदिह मे १७३१३३  
 धनं (इ.चा. १.५.२१) १५११२५५  
 धनक्षयः शिष्टगर्हा (म. १.७) ३८८१४३७  
 धनमात्रोऽ (भा. १.२.६६१९) ३८७१२३३  
 धनदैर्घ्यमराज्य १०१३३  
 धनबाहुल्यमहेतुः (सू. ५२२) ७०१३०  
 धनमपि परवर्त (सू. १०७) ६५११८  
 धनमजैय काकुत्स्थ (म. ४.४) १६४१३  
 धनमस्तीति (शा.प. १४४६) १५३१३३  
 धनवानिति हि (दि. १.१६८) ३७४१२०८  
 धनवान्कोध ३७५१४४  
 धनवान्मल्लवर्जोके (दि. १.१२३) ६५१३  
 धनहीनो न ही (इ.चा. १.०.१) ३८७१४२१  
 धनहेतोर्वै हेतु (भा. १.२.७८५) ३८६१३५१  
 धनागमेऽधिकं १६८१६८१  
 धनानि जीवितं वै (दि. १.४४) ३८६१३५६  
 धनानि भूमी पश (मर्त्य. १.१५) ९२१५५  
 धनानि विद्वक् ११७१७३  
 धनाशया खली (इ.चा. १.१) ६४१११  
 धनाशा कैतव ३५५१४  
 धनाशा जीवि (दि. १.११२) १६६१५८४  
 धनिकः (गुरु. पू. १.१०) १५३१३४  
 धनिनोऽपि नि (सा. १.०.६६) ४९१३३  
 धनिनोऽप्यदानमोहा (भोज. १.१६) ७२१३३  
 धनुः वीर्यं मीर्या (भोज. १.७३) ५२१२५९  
 धनेन किं यो (दि. २.२) १७४१८६६  
 धनेन वाससा प्रे (द. ४.४४) ३८७१४४  
 धनेनाधर्मल (भा. ५.१२५१) ३९४१७००  
 धनेयु जीवित (शा.प. ४२५) १६८१६५७  
 धनेर्निष्कलीनाः (नीतिवार. ३) ६४१३२  
 धनेर्वियुक्तस्य (सू. ५.४०) ६६१४४  
 धन्यस्त्विव स ३९२१३३  
 धन्यस्त्वमसि २८३११५६  
 धन्याः शरदि ३४४१३  
 धन्याः शुचीनि (सू. १८१) २९११९  
 धन्याः (शा.प. १०४७) २४३१३७२

धन्या केर्य स्थिता (मुद्रा. १.१) ८१७०५	धान्यानां (दि. ३.५५) १४८१२३५	धैर्यमाधाय लज्जा १०४१२
धन्यानां गिरि (भट्ट. ३.१५) ३७४१२२०	धारविला त्वया (मोज. २.३४) १०२१५६	धैर्यमुत्सव (शिष्ट. १०.६८) ३१८१११
धन्या सा गृह २८०१५४	धाराधरस्त्वद (मोज. २.२५) १२५१७	धैर्यलावण्य १०२१५४
धन्याति या (काव्यप्र. ४.१७) ३२८११०	धाराधीश (मोज. २.०२) ११७१८५	ध्याता भाल्त २१११८३
धन्यास्ताः (शा.प. ३.७४८) ३२८१२०	धाराधारां (शा.प. ३.८८१) ३४२१७९	ध्याता भाल्त २९५१६७
धन्यास्ते कवयो ३४१५८	धारेय त्वत्प्रतापेन (मोज. १.७३) ११७१८०	ध्यानव्याज (शा.प. १.३१) २६१२०५
धन्यास्ते ये (गवह.पू.अ. १.१५) ६६१२९	धार्मिकं (नार्म.नी. १.११) १४२१३	ध्यानशत्रुं १६०१३३०
धन्योऽयं मणि २१७१५०	धाट्यल्लद्वित (किरात्र. ९.७२) ३१६१६४	ध्रियते याव (शिष्ट. २.२५) १५११३६२
धन्यन्तरिक्षपण ३७३३७	धावन्तः (शा.प. ४.१०५) ३६९१७८	धुर्वं ध्वंभो (प्रच. ८२) ३६२१३३
धम्मिन्नं परि (शा.प. ३.३७४) ३२८१५	धावन्तमनु १२३१२	ध्वजपटं ३३२१५५
धम्मिल्ले नव (सा.द. ४.९) ११४११३	धाविला सुम (शा.प. ४.१५५) ३७५१२२२	ध्वनिरति २१८१७८
धम्मिल्लो भंग (सुक्ति. ७.८.१५) ३२०१५१	धियन्वेष्टितानि (शा.प. ९.९६) २३७१४८	ध्वस्तः काव्यो (शा.प. ३.९९९) ३६३१४५
धरणिधर ११५१५१	धिक्त्व मूर्ख (शा.प. ३.३२३) २६२१७८	ध्वान्तोषं ३०२११०३
धराधर तव १३२१२७	धित्त्वा रे (शा.प. १.९४) १००१३२	न
धर्मं पालय ११२१२७०	धिगृहं (स्वा.द.वै.अ. २०) १५६११३५	न कठोरं न (काव्या. २.३२४) २५०१३
धर्मं प्रसज्जादपि ३७५१२४०	धिनीति (स्वा.द.काशी.अ. १) १७३१८७१	न कदाचित्प्रतां (पु. ३.०५) ४७८३
धर्मः प्रम (गवह.पू.अ. १.१५) ३८९१४८८	धिरिधका (शा.प. ४.१०) ३७११११२	न करोति १९४१२४
धर्मः प्रागेव (नवरत्न. ४) १५३१४२२	धिगस्त्वेतां ६५११४	न कर्मणा (मा. १.२.७.३३) ३९३१६६०
धर्म एव ह्यनो (मा. ३.१.१८३) ३९४१६९०	धिग्वारिदं (शा.प. ८.६५) २२६१६९१	न कश्चि (शा.प. १.३७६) १४६११६०
धर्मशालायां (शा.प. १.६४३) १४२११६	धीरं वारि (अमर. १.३) ३४३१९४	न कश्चि (इहसति.नी. १.१४) १६११३४६
धर्महान्यजिते १६६१५८८	धीरप्यनिमिर (मामिनी.अ. ५.५९) २२११८१	न कश्चिदपि (शा.प. ६.४७) १५४१४०
धर्मात्मा (र.गो. २.१.१४.१८) ३९४१६९४	धीराणां १६५१४५८	न कस्यचित्स्त्विति (दि. २.४६) १७२१८३५
धर्मास्थाने इम (इ.चा. १.४.६) ३९४१६८६	धुनोति चासिं (काव्यप्र. १०.२०) ९३११२	न क्षात्राणि ३७४१२१२
धर्मादयः प्रम (र. १.९.१०) ३९४१६७७	धुनोतु ध्वान्तं २५७१२५	न क्षा निशि (नैषध. १.१०) २५३११५
धर्मादेवमनो (का.नी. १.१४) ३८७१३८७	धुन्यन्त्यमूनि ३३३१८२	न काममोषा ३४५१५१
धर्मादेवमनो १५७१४१	धुन्यानाधन्य ३२६१३३	न कार्येण न ३५०१११
धर्माधि यस्मा (मा. ३.९५) १६३१४६२	धूमः पयो (सु. ४.४३) ६०२१४४	न कासः (शा.प. १.३२०) १६०१३३४
धर्माधिकामत (दि. २.१७९) १६४१४५४	धूमव्याकुल १२३१२	न कासस्य न (शा.प. ३.९८८) ३६०१११
धर्माधिकामत (महा.अ. १.२०) १५९१२५५	धूम्राद्रादमली (रावत. ४.११) ३९३१६५९	न कासस्य (र. ४.२७.७) ३९३१६५३
धर्माधिकामनोक्षेपु ३०१११	धूमायन्ते व्य (मा. ५.१.३१९) ३९३१६६२	न किञ्चित् (नार्म.नी. १.१.४७) ३९३१६४६
धर्माधिकामहीनस्य (पु. ३.१६७) ६६१२४	धूमायिता (मामिनी.अ. ९.९) २४८१८२	न कुर्याः २३३१७८
धर्माधो यत्र न १६७१६११	धूर्तः स्त्री वा (दि. ३.१३१) १४८१२४२	न कुर्यादपि (शा.प. १.५२६) १५५१८०
धर्मं तत्परता (इ.चा. १.२.१५) ५३१२६२	धूर्ताधोरण १२५११४	न कुलं वृत्त (मा. ५.१.१३३) ३९४१६७१
धर्मो यशो नयो २९१७	धूलिधूसरसर्वाज्ञो (शा.प. ५.७५) ८९१७	न कुले वापि ३४४१२१८
धवलकुसुमभास्त्र १२३१७	धूनीधाराभिरन्धास १३३१४७	न केनापि श्रुतं ३६३१४
धवलपति समग्रं ५११२१९	धूनीधूसर (नान्या. ७.३२) २०८१३५	न केवलं मनुष्येषु (शा.प. ४.४४) ९०१३
धवलान्धात (पंच. १.४३) १४८१२५३	धूनीभिर्दिवमन्त्र (नैषध. १.२.९९) १२४१९	न कोकिला (शा.प. ८.९२) २२९१२२७
धवलीकरोति २६३१२०९	धृतुपात्र (चिष्ट. ६.६०) ३४६१२१	नरः स्वस्थान (पंच. ३.४४) ८६११
धातुस्वात (भट्ट. ४.५४५) ६१२६५	धृतुधनुषि (शा.प. ३.९६५) ३६०१३३	न श्रीगार्ग्य ३७३१६२
धातुः परीक्षा १६०१३३२	धृतुधिस (किरात्र. १०.२४) ३४०१२६	न क्षेपः ६१६८
धातुः (काव्यप्र. १०.३९) २८९१५४	धृत्वा पदस्वखल (मामिनी.अ. ५) ३६२१२९	न क्षेपयातु १६६१६०५
धातुवादेयु १५५११०३	धृष्टः किं ३०७१६४	न क्षिचि ८०११६
धातुधनुर्मुलीकृष्ट ३११	धैर्यं यस्मा (शान्ति. ४.९) ३७०११०३	न क्षापि १८२१३२
धात्याकृतागर (शा.प. ४.०३३) ३६४११	धैर्यं हि कार्यं (पंच. १.२२५) ३८३१२६०	नक्षत्रक्षिति ३२२११३

नक्षत्रभूः १०४१९८  
 नक्षत्रभूषणे चन्द्रो (वाणस्प.८) १६११३४२  
 नक्षत्राणि बहूनि २१११४२  
 न क्षुधा पीयते (पंच.१.९९) १४४१२२  
 नक्षत्रतमुरःस्थले ३२८११५  
 न खनति हरेः (शा.प.९.७०) ८२१४४  
 न गजानां (शा.प.१.३६३) १४३१६३  
 न गजैर्न नरैः (शा.प.१.३६१०) १४३१५४  
 न गणस्यामतो (शा.प.१.३६४) १५३१३३  
 न गम्भो (मर्तु.सं.१.२६) २५०११८  
 न गुणाः क्वापि ४६१६९  
 न गृहं गृहमित्याहु (पच.३.१४६) १५०१६  
 न गृहाति प्रास (शा.प.९.२६) २३२१७५  
 न च गन्ध (शा.प.१.१०१०) २३९१८९  
 न च मेघ (शिष्ट.९.५६) २८७१२  
 न च गौरी (भा.५.१४३७) ३८११९३  
 न च विद्यासमो (वाणस्प.७.५) १६२१७०६  
 न च धातुर (भा.१.२.२१०८) ३८११९६६  
 न चाभिमानि ३८०१११२  
 न चारुधि राधा ३७४१२११  
 न चिरं मम तापाय (कुव.७५) ३३०१३  
 न चौरहार्यं न च (प्र.म.८) ३०११३  
 न जल्प दक्षनविद्या २९४११८  
 न जातु (शानु.९.१.९५) १६६१६०९  
 न जनि संमुख (मम.१.९५) २७३१११  
 न जिप्रत्याप्रायं स्फुरति ३११५  
 न भीमहृष्टैः २५७१२४  
 न शातुं मायानु (म.राय.५.२) १५८१२३४  
 नतोऽपि दयाद्रणकोऽपि ४४७७  
 न तच्छब्देन (पंच.१.१६५) १४६११४७  
 न तज्जले यम (मटि.२.१९) ३३११३५  
 न तथा ताप्य (भाग.१.१.२३) ३८४१३०१  
 न तथा बाण्यते (पंच.२.९५) ६६१३२  
 न तपेच्छन्त्य (स.१६९) ५६११००  
 न तपोमाप्यते (हि.१.४२) १४८१२२९  
 न तदुक्तं न (शा.प.४.७५) १५५११३३  
 न तद्भुवो लोचन २५९१८९  
 न तस्मादिर्न १८५११७  
 न तारक्षर्परे (शा.प.१.०१८) २४०११९९  
 न तिर्यग्यतोऽस्ति २६११४८  
 न तृणानु (नव.१.२.४९) १००१९६३  
 न तेष्वेतस्मिन् (पञ्च.१.००९) ७९१२०  
 न दग्धुस्तुरःस्थले २५६१३६  
 न दातुं नोपभोक्तुं च (मो.७.७०) ७११११

न दानेन न (गृह.पू.अ.२.०९) ३४९१३९  
 न दानैः श्रु (वृ.चा.१.७.१०) ३९३१६५५  
 न दिष्टमप्य (म.६.७८) ३९३१६५७  
 नदीकुले च ये (वृ.चा.२.१५) १६२१४२०  
 नदीजलद्वेषननारि (शा.भा.रा.७) १९०१६४  
 नदीतीरेषु येष्ट (वृ.चा.२.१५) १६७१६४४  
 नदीना च कुला (वाणस्प.२.७) १६५१५४०  
 नदीनां (गृह.वृ.अ.१.०८) १५४१७९  
 न दुर्जनः (वृ.चा.१.१.६) ५६१२२४  
 न दुर्जनानामिह ४६११८०  
 न दूतीसंचारो न २८०१८२  
 नदेभ्योऽपि (पूर्वचातका.७) २१११११  
 न देवकन्यया (कान्या.२.१२५) २५३१२  
 न देवसेवया याति ९११२८  
 न देवाय (गृह.पू.आ.अ.१.०९) ५५५१५७  
 न देवे देवायं (मर्तु.सं.५.५५) ९५११३  
 न देवो विद्यते १६६१५९६  
 न देवं न पित्र्यं च ४४१३  
 न देवमिति संचिन्त्य (शा.प.४.५४) ८२१४  
 नद्यो नीचगता (शा.प.८.१४) २२२१३३  
 न द्वारि द्विरदावली २३७१३६  
 न द्विपत्ति न (शा.प.१.४२३) १५३१४  
 न द्रव्याणामविज्ञाय १६७१६२२  
 न धर्मशास्त्रं पठतीति (हि.१.१७) ८४११६  
 न धातोर्विज्ञानं न च ४४१८  
 न ध्यातं पदं (शा.प.४.४५२) ३७४१२१८  
 न ध्यानं कुर्वे (शा.प.९.६७) २३५११४८  
 न नदा न विदा (मर्तु.सं.१.६५) ८०१३०  
 न नरस्य नरो दासो (हि.१.७८) ६४७७  
 न निर्मिमासन्ति (स.४८६) ७२५११  
 न नीचमुपनामिह २७६१३७  
 ननु नीलात्मल २६३११७०  
 ननु संदिशेऽपि (शिष्ट.९.६१) २८७१३  
 नन्दननमा मयुषः २३२१५७  
 नन्दननन्दनविणे (शा.प.३.८१) ७२१३४  
 नन्दन्ति ॥ (शा.प.४.१२४) ३७२१६७  
 नन्दयति कस्य न (स.१.७४१) ३४०११०  
 नन्याधय (स.४४१) २४८१६९  
 न पशुहर्षेण सपशु १२५१३  
 न पशुहर्षेण (पञ्च.१.१५) १८१२९  
 न पण्डिताः साह (दण्ड.४.२६) ३९३१२२  
 न परं द्रवति हि (स.४४८) ५६११८९  
 न परस्मात्प्रापे (दि.२.०३) १६५१४८८  
 न पर्वतामे नडिनी (वृष्ट.४.१.७) ३५५१६

न पश्यति च १५९१२८२  
 न पाणि (सृष्टि.६६.१०) ३४८११६  
 न पिता ना (र.२.२.७.६) ३८११८९  
 नपुंसकमिति ज्ञात्वा (कुव.९०) २७७१३  
 न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते (शा.प.१.४८६) ८११४  
 न पुत्रात्परमो १६०१३८८  
 न पुत्रायत (शा.प.१.५२४) १५४१७७  
 न प्रसाद (किटात.९.२५) ३००१४२  
 न प्रीतिः पवने १८८१३१  
 न चरीमरीति ३५७१४६  
 न ज्ञातव्या न च (म.राय.१.२३) १११२७  
 न ज्ञूते पदपां गि (सा.३.१.७७) ३५६१६८  
 न भयावाप्य (भा.१.६.२२९) १४९१४४  
 न भवति (मर्तु.सं.५.५५) १४७११०४  
 न भवति मलयस्य ३०११६५  
 न भसि जलद (भम.१.०३) ३४३११०३  
 न भसि निरप (भोज.२.०८) २३३१५१  
 न भसि विरलतार ३२४११५  
 न भिक्षा दुर्मिक्षे ६७१५८  
 न भिक्षा दुष्पा (मर्तु.१.९७) ३८११५५  
 न भूतपूर्वां न च केन १११५४  
 न भोहिगन्तप्रतिषोप १२८१४६  
 न भोमदीव्य (शिष्ट.१.७.६५) १२७११३  
 न भोभूषा पूषा (प्र.म.१.५) १७७१५९१  
 न भोलाताड्यमुषा २९९११५  
 न भोषेन नमोभवी ३२३११६  
 न भूषां स्फुरणं न ३२९१२३२  
 नमः खलेभ्यः क (स.१.२६) ५९१२३०  
 नमः शिवाय निःशेष (स.१.६) ४१५  
 नमः सर्वविदे तले ३६५५  
 नमः स्वतन्त्रपिच्छति (स.२.१) ११७  
 न मणेरितोऽधिक ३४७१५४  
 न मयव्यसनी (शा.प.१.५०७) १५४१५४  
 न मया गौर (कान्या.१.१०८) १५५१४७  
 न मया रचितं २३०१३३  
 नमस्कृत्यैः कूर्यं नमद १८११६  
 नमस्तले गणेशाय ३४४  
 नमस्तले वराहाय (स.७) १८१३१  
 नमस्तुभ्यं देवाणामुक्तु (सृष्टि.१.१) १११  
 नमस्तुभ्यं देवाणामुक्तु (सृष्टि.१.५) ५४४  
 नमस्तुभ्यं देवाणामुक्तु (सृष्टि.५) १४१  
 नमस्तुभ्यं देवाणामुक्तु (सृष्टि.१.१) १४१  
 नमस्तुभ्यं देवाणामुक्तु (मर्तु.१.२३) ९३१८८  
 न मातरि न (गृह.पू.अ.१.१४) ८८१३३

न माता शपते (धर्मवि १८) १६८।६६९  
नमामि मामनो (शा प ५४८) २०५।१  
नमिता फलभारेण न ३४४।८  
न मिथ्यावादस्ते १०६।१५४  
न मुग्धदयिता (शा प १८३) ३७।६१  
न मूर्खोऽप्यमूर्खः (स ५५) १८।३०  
न मे दुःख (शा प ३४५६) २७७।४  
नमो नम बाव्यरसाय (स १६८) ३।१३०  
नमो रामपदाम्भोज २०।७६  
नमो बाधनसातीत (स १५) १।५  
नमो विश्वज्ञे (रघु १० १६) १४।२  
नम्रत्वेनोन्नमन्त (मनु २ ५९) ५३।२७७  
नयगुणोपवितामि (रघु ९ २७) ३३२।४०  
न यज्वानो (पच १ ३२३) १४९।२९८  
न यन्नोद्विद्यतैरपि ५५।४४  
न यत्र गुणव (सक्ति ३६ ३७) २४७।५५  
न यत्र स्थेमान २३०।३३  
नयनच्छलेन सुत २५९।७५  
नयननिपाते (शा प ३५५५) ३१२।२६  
नयननीरज (शा प ३३३६) २६५।२८४  
नयनपयनिरोध (शा प ५९४) २०७।८  
नयनमसि (शा प ७५५) २१०।२१  
नयनयुगासेचन (सा ६ ३६७) २७०।१८  
नयनविकारि (शा प ३७६५) ३५९।५७  
नयनस्य वृक्षां चक्रे २५९।७०  
नयनाबलचक्षुः २६०।१०५  
नयनानन्द (काव्यम १० ५४) २९९।५  
नयनेन निरीक्षिता २७८।३१  
नयनोत्पलजलधारा २७५।११  
न यस्य चेष्टित (पच १ २८४) १६४।५१२  
नयेन ज्ञाम (काम नी ७ ५८) ३९४।६६९  
न येनाङ्कुरित (इ ४ ५३) १५०।३५९  
न योजनशर्तं दूरे (हि १ १४८) ७५।११  
नरत्वं दुर्लभं लो (आश्विपुराण) १६७।६६०  
नरनारीसमुत्पन्ना १८५।१५  
नरपतिहित (शा प १३५३) १५२।४०९  
न रम्य नारम्य १७७।९८९  
नरस्य चिह्न १७७।८९०  
नरस्वामि रूप रूप (वा नी ४३) ८३।२  
नरा स्वरार (स ३०६) १७७।९८०  
नराणां नापितो (पच ३ ७४) १५६।२७९  
नराधिपा नीच (पच ४ ४१४) १५०।३९६  
नरोक्षे जीवलो (काम नी ४ ४२) १४५।१२८  
नरैर्विदलजन्मभिर्गिरि ३१७।४

न लज्जते सञ्जन (स ३५९) ५९।२२५  
न लज्जा न (हि १ १२०) ३४९।३८  
न लभते विनोद्योग (इ ४ ३६) ८३।१७  
नलिकागतमपि ५६।११९  
नलिन मणि (नेष २ २३) २५९।९१  
नलिनातिमोष (सिनु १३ ४३) १२६।४३  
नलिनि निपुणता २४४।२२४  
नलिनीदलगत (शा प ५५७) १७१।७९०  
नलिनीदलगत (मोहमुद्र) ३७३।१७२  
नलिनीदलसा २८५।६  
न लोनायत (शा प १५२१) १६६।६०६  
न लोपो वर्णानां १०६।१५३  
नव वयो (शा प २०८३) १४५।१११  
नव वल नव (नीतिप्र १५) १५९।२९६  
नवकदम्बरजोद (सिनु ६ ३२) ३४१।३८  
नवकनकपिच्छ (सिनु ११ ४३) ३२७।१२  
नवकिसलयतल्प (सापय १२२) २७५।२२  
नवकुङ्कुमचर्चिका २९९।१८  
नवकुङ्कुमारुणपयो (सिनु ९ ७) २९४।३५  
नवकुमुदवनश्रीहा (सिनु ११ २२) ३२७।९  
न वक्षोऽङ्गुष्ठेऽप्रमृष्टि २८०।८६  
नवचन्द्रिकाकुसुम (सिनु ९ २८) ३००।३३  
न वषन्ते ह्य (पच १ १२३) १६४।५०५  
नवनखपदमह (सिनु ११ ३४) ३०९।६  
नवनीतोप (सक्ति १३० ३) ३८५।३१२  
नवनीलमेघधरि (शा प ७३) ३६७।२९  
नवपय कणकोम (सिनु ६ ३६) ३४१।४२  
नवपलाशपलाशव (सिनु ६ २) ३३२।५८  
न वाचा दुर्गम (१ ६ ६७) ३६३।६६८  
न वारयामो भवती २१९।८  
न विता दर्शये (पच १ ४३३) ६४।२  
न विद्या नैव कुलेन ६५।१२  
न विना परिकादेन (शा प ३४६) ५४।२  
न विना पार्थिवो (पच १ ८७) १४४।८५  
न विप्रपादोदकपाहि ८९।२  
न विमोचयिषु ४८।१२३  
न विषये (शा प १३०२) १६०।३३२  
न विद्यासा (मा ५ १३६१) ३९४।६९५  
न विष विष (स ७ ४४) ८८।१  
न विषममृतं (शा प ३७७) ६१।२५५  
न विषयमोगो ३६७।२२  
न विषेय न (कुव १२३) ३४९।५६  
नवीनमनभावस्य याच (कविता २९) ७३।७  
न वेति यो य (इ ४ ११ ८) १७३।८६५

नवे वयसि (मह पू १ १४) १५६।१३४  
न वै तादनाता २४६।१९  
न वैरमुदीपय (मा ५ १०८२) ३९४।६९७  
न वैराग्यमि (मा २ २४४८) ३९४।६७८  
नवोक्तिर्नातिर (शा प १५३) ३०।४  
न व्यापयो (मा २ १९७४) ३८६।१७७  
न व्याधिर्न (योगशा १ २७) ३८६।१७८  
न व्यासिरेया (इ ४ ४१) १६८।६८९  
न शब्दशक्ति (पच ४ ९) ३८९।४८४  
न शा तास्तृष्णा (स ४९१) ७२।५६  
न श्रीक हर्मज्ञी २५५।३३  
नश्यतो धुष्य (मार्कडेव ४९) ३८६।१७७  
न श्वापते यत्न १९९।१९  
न श्वेतोत्तुव (शा प ११११) २१८।६५  
न श्रुतमति (पच १ ३३३) १६४।५१३  
नष्टमपाने दान (स ३४१) ५८।१६६  
नष्टे वारिजनिपिने २२२।५९  
न शययमना (मा १ ५६१३) १६३।३४  
न ससारोत्पन्न (मर्क २ ३६३) ३६८।३३  
न सदृश कक्षापात (स २६५४) ८०।१७  
न समस समर्थस्य १०३।५२  
न सर्पस्य मुखे १४७।१९३  
न सर्वमो न च रपं २८८।९  
न साधु कुत्रापि ५२।२३९  
न सारणीया १५५।१०२  
न सा (स्वर्ग नागर १ १५) ६५।३  
न सा प्रीति (मा २३ १८८१) ३९४।६७३  
न सा समा (शैल नी ११५) १७४।८८४  
न साहसैकान्त (हि १० ११६) १७४।९०९  
न मुखं न च सौभाग्यं ८३।२  
न सौख्यसौभाग्य (शा प ३००) ८३।४  
न स्कन्दते न (म ७ ८४) ३९४।६९१  
न क्षीजित (शा प १५११) १५४।६६  
न क्षीणमप्रिय (हि १ ११७) ३४९।४१  
न स्थातव्य (शा प ३२४) १६०।६२६  
न क्षानं न च २९२।३३  
न स्मृत्तया (काव्य ३ १२१) ३९४।७०२  
न स्म माति (सिनु १०५०) ३१६।१०  
न स्मरेण (मह पू १ १०८) १६६।५७३  
न स्तल्पमप्यप्य (हि १ १०२) १७२।८३४  
न स्तन्यस्य कृते (मोक्ष ११) १६१।३५५  
न स्था करेणमपि २३१।७३  
न स्तु नोपपमिद १००।४  
न स्ते मुखे (पच १ १०८३) ३९४।६८८



न ह्येनं च (शा.प.३०८०) २५०१२  
 न ह्येनैर्न (भा.३.१०६३३) १६०१६१४  
 न हारं नाहारं २८९१६१  
 नहि कस्य (श्रीकृष्णकर्मखं.५) ३९४१६८२  
 नहि जन्मनि ज्येष्ठ (शा.प.गुण.४) ८२१२९  
 नहि मुदिर्गुणेनैव (मालवि.४.६) ८८११६  
 नहि भवति यज्ञ (मनू.सं.५६९) ९११४२  
 नहि भवति वियोगः ५११२१८  
 न हीदद्यं संव (शा.प.१४७०) १५४१५१  
 नाक्षालतो (भा.१२ ८८१) ३७५११०३  
 नाक्षालतो नि (भा.१२.७४२) ३७५११०६  
 नाक्षालमत्तः (भा.१२.७४१) ३८०११०९  
 नाकले भियते (नीतिवार्.१९) १६०१३०१  
 नाकां न दि (सूक्ति.६९.११) २९८१३४  
 नाकौक्षी स्या (भा.५.१२६५) ३८०१११२  
 नाक्षराणि पठता (नै.१२५) ७०१३२  
 नागच्छन्नुपहृत्यते न ६११२६१  
 नागविशेषे क्षेपे २०६१५५  
 नागुणी गुणिर्न ४५११३  
 नागेन्द्रहस्ता (ऊ.४५) २६९१३९७  
 नागो भाति (पंचरत्न.१) १८०११०४२  
 नागिरत्नप्राप्ति (पंच.२.१४८) १५४१६०  
 नाग्री हतव्याकरणौव ४२१७  
 नाजारजः १६५१५६२  
 नातः परं (शा.प.३७५२) ३५११३०  
 नातः पापीयसी (सं.११६४) ६६१२१  
 नातिप्रमत्तः (पंच.१.१४८) ३४९१६७  
 नासकत्वा (भा.१२.६५८१) ३८६१३६५  
 नासर्पनपर्याप्ति (शा.प.४३३) १६०१६२५  
 नासुषधियारो (पु २३६०) ८३११८  
 नात्र व्यापयताः २३४११२०  
 नाथ मयूरो रत्नसि १८११११  
 नाथ सिलोक्त्य मेधं १८९१९  
 नाथे क्षीपुरु (संति.१.११) ३७११२५८  
 नाथो मे विपणि (उ.१.१५४) ३५५१८८  
 नादस्ये निहिता (दि.प.४४) १६२१४३०  
 नापन्यानां (सूक्ति.१०३.२६) २१५११  
 नापीतेऽत्र ऊनो यदि ९९१९  
 नाप्यापदियक्षिगमाथ ४२१९  
 नानदि कैवल्यमर्थि २१०१२८  
 नानःश्ये न च ते १०४१६३  
 नानाभूषणभूषिताः १०५१२१३  
 नानाविध (सम्भ.२.१०.२७) १०५११४४  
 नानिरेव (सि.१.९०) १४६११४२

नानीयन्ते मयुनि ८०१३९  
 नानृषिः कुर्वते १६०१३०३  
 नान्तः प्रवेशमरुण (अमर.११४) २७३१५  
 नीन्तराज्ञाः (फिरात.११.२४) १६११३६७  
 नान्तर्विचिन्तयति (सं.२०६) ५११२१४  
 नान्दीपदानि (दश.२.४०) २५२१४३  
 नान्वी रन्ध्रनतिः २१४१७७  
 नापरीत्य नयेदुष्टं १५०१३३७  
 नापितस्य गृहं ३९४१६८४  
 नाष्ट्रः (पंच.पा.अ.११०) १६६१६१०  
 नापेतोऽनुगयेन (अमर.४२) ३१११२७  
 नासं यत्केनचिदपि (सं.५१९) ७०१२७  
 नाप्राप्यमणि (भा.५.९९३) १६३१४५८  
 नाभिप्रतिष्ठाप्यु (सा.६.१०.९४) १४०१४  
 नाभिरुद्रं २६७१३३९  
 नाभिपेक्षे (कौल.नी.११५) २२०१७  
 नाभिसमेन २६७१३४१  
 नाभीपद्मवत् (प्र.राध.१.२) १५१३०  
 नाभीनिजान्तर २६७१३५९  
 नाभीबलयस्यवद्धा २६७१३४२  
 नाभुतिकालेपु (भा.१२.७३८) ३८७१३९६  
 नाभुक्नुमपि सत्य (शा.प.९२४) २३२१८३  
 नाभ्यस्ता (मनू.सं.१९५) ३७४१३७७  
 नाभृतं न विधं (श्वेत.सं.९१) २५१११०  
 नाभोदस्ताखिलागो २६११९३  
 नाभ्युजैर्न वृद्धैरेव ३५२१२७  
 नाभं धार्यमधी २६११२३१  
 नाभं प्रयाति विवृति २९११८  
 नाभं सुयति २८९१७६  
 नापाति वादवति ७८१८  
 नापातो यदि (सं.१४२८) ३५८१७३  
 नारुषं वृक्षपति ३१३१४७  
 नारभेतान्यसा (भा.२.१९७२) ३८७१४०२  
 नारसिद्धाकृति वीक्ष्य १५४११२  
 नारिकेलसमाद्यस (दि.१.९४) ४५२१४  
 नारीणां राउ ३५४१५८  
 नारीणां मृगनाभि ३२६१३१  
 नारीणां वपनेन ६१२१६७  
 नारी वरमुत्पद्मो १५७११८७  
 नारीभिर्गुदम (दिगु.८.४७) ३१९११०४  
 नारुदः (पु २.१६१) १६५१६१५  
 नारुदेषिभं हनं १६५१६५१  
 नार्यः वृद्धमयइया ११४१२१  
 नार्यश्च (अमर. ८) ३१७१८

नालम्बते दैष्टि (शिगु.२.८६) १४७११८८  
 नालसाः (भा.१२.५२६९) १५३११०  
 नालस्य (शा.प.११३७) २४४१२६  
 नालिङ्गन्ति (शा.प.१२४३) १०८१२००  
 नालिङ्गिता नवलवत् २२३१८६  
 नालीकमन्त्रकृदतीव ११८१३०  
 नालेनेव स्थित्वा (भा.प.८८९) २०८१२३  
 नालोकः कियते (सं.२२६) ४६१७७  
 नाल्पीयसि (शा.प.२११) ३८६१३६१  
 नावज्ञया प्रदा (सं.१.१२.११) ३८७११९१  
 नावज्ञा नाप्यवैद (सूक्ति.२७.३) २१५११  
 नावर्तो न च तरला २१९१६  
 नाविदग्धः प्रियं १६४१५१०  
 नाशयन्तो घनप्यान्तं (सा.६.७.८) २९९१६  
 नाश्रयति पितृ (गव.पु.१०८) ३८९१४८६  
 नाशिष्यः किमभूद्भवः २०१७१  
 नाश्रयति सेवयौ (पंच.१.२९०) ९७१६  
 नाश्वमेतदधुना (पु.४४५) ६०२१५५  
 नाथमः कारणं ३८७१३४४  
 नासत्यवादिनः सत्यं ८३११  
 नासा कश्चि (मनू.१.१२.१८) ३४८११५  
 नासादक्षीया (नै.७.१६) ३६०११११  
 नासाभौकिकमबले ३६०१११८  
 नासावंशमिनिर्मुक्त ३५८१४४  
 नासि क्षमस (इ.चा.५.१२) १५५१२८६  
 नासि धर्मसमो (मर्तगा.१२) ३८७१३६९  
 नासि क्षुधासमं दुःखं ९९११  
 नासि मेघ (इ.चा.५.१७) १५९१३८८  
 नासि (भा.१.२३६४९) १५६११४२  
 नासि (प्रदा.अ.१५३) १६७१३४४  
 नासि सत्यं १६५१५५६  
 नासि सत्या (भा.१.१०९७) ३८७११९०  
 नासि द्रोणां (म.५.१५५) ३५१११६  
 नासीदृशं (मत्स्य.अ.१३) ३८७११००  
 नासल्लव्या तुष्ण्या (शा.प.४२२) ७६१९  
 नासाकं विधिद्वय ८०१४  
 नासिन्धुततवेष्ट (सं.२२९०) ७८१११  
 नास्य मारुद्रे (शा.प.९११) २३४१३९  
 नासोच्छ्रायवती (शा.प.९०६) ३१०१३९  
 नाहं रसो न (शा.प.४०८८) ३६७११५  
 नाहं दुःखहेणी न १३११८  
 नाहं धार्यमधी २६४१२३१  
 नाहृत्पि पुः पदं १०११११  
 नि.पदं चिन्तिरेव २१४१०८

नि पीतपीनति	२१६१७७	विनरा नीचो (मामिनी अ ७)	२२०१६	निग्रायत यक्षयति	८४१७७
नि पीते कलसो	३६११४७	नितान्तस्वच्छदय	११५११०	निम्ब किं (शा प १०४०)	१८११११
नि शङ्ख गवपति	२२३१७७	नित्य छदस्तृणाणा (अष्टस्र ३) ३८५३१८	११५३१८	नियत (वाम नी २४३)	१५३१४१०
नि शङ्ख बहिरम्ब	३६५५९	नित्य (स्काद वा म २५)	१६६११५५	नियतै पदैर्नियेयं	१७११७५३
नि यद्धमकोचित (ने ७ ७७)	२६५१२७८	नित्य निराहति (स ८९)	१११०	नियमयति (अ शङ्ख १८)	१०६११६३
नि रोप व्यानीय	३००१२०	नित्य तन्त्र (शा प ११५८)	१५११३	निगुष क्षत्रियो (दि २ ०७)	१४७१३०३
नि शेषच्युत (अमर १०५)	२९३१७	नित्य मनोरथस्यापि	३०४११	निगुषहन्ता (महा ना २ ३४) १५१३६३	१५१३६३
नि श्वासानलविद्ध	२७७१५८	नित्य या (स ५३८)	७११४७	नियोगिभि (वा प १३३२)	१८११३
नि श्वासा बदन (अमर ९२)	३०९१११	नित्य वृद्धिमुपाय	१ ८१११८	निराजरे वीक्ष्य	१०३१८१५
नि श्वासाक्षी (काम नी १ १८) ३८५१२८८	३८५१२८८	नित्य श्वाता सुगन्धा	३५०१२	निराजने (फिराज १२)	३३८१५५
नि.सारम्ब (शा प ४८३)	१५५१११४	नित्यमाचरण	३७११११५	निरतिव्यय (पक्ष १ ३३)	१७११३०५
नि शीम (मामिनी शु. ४६)	२५९१६१	नि यमाराधिता दैर्	१५५१८९	निरर्थक जम (स क २ २५३) ३०५१५	३०५१५
नि श्वतोऽह (शा प ४३२७)	३७२११८७	नित्यमास गुचि (शा प ६३२) १५६११४८	१५६११४८	निरवयानि पद्यानि	३०१३
नि श्वेह नि कदम्ब	३५८१८०	नि यानिपनिचारणा	३७०१८७	निरवधि (वाप्य १० ४२८)	१८११६
नि श्वेह पतिरक्षिता	२८७१९	नि यार्थपिबि	१७०१३२५	निरम्याजीर्ण	६७१५९
नि श्वेहो याति (शा प ४३००)	३६७१६	नि यिरे (पिपु ६ २४)	३३५११७	निरा (वाप्य ७ २१३)	२०३१५४
नि शो बधि शत (अष्टस्र ९)	७७१५०	नि यानुन्दितछाया	३०९१२३	निरिष्टि (पिपु १७ ६३)	१२७१११
निश्चस्य (इ ७ ७५)	१६९१७०६	नि यानिपिता (का.प्र १० २०)	३०८११	निरिष्ट्य विमुचयने (कुन ६१)	३५०१३०
निश्चस्य दहल्यमिर्ण	१४३१११	नि यामाहित (मन् ४ १७५)	३३११११	निरिष्ट्य वेणी	३३८१७१
निकाम क्षामाक्षी (माधवी २ ३)	२७६१३४	नि यार्थमाहित (दश ४ २३)	२७८१४०	निरुद्ध निरानन्द (दि २ ७)	९०११०
निखित अगदेव (रसगगय ८)	३६७१२७	नि यित्य वत	३४०१४	निरुपमानवद्याया	१५३१२
निखिलेयु श्रुति	१०४१८८	नि यो लोचनमुद्रण	२८१११०	निरुपादानप्रसार (वीरिहार १)	३१३
निचयिनि (फिराज १० २९)	३४६११४	नि ये करणामपि	२७०१११	निरुपामन्वाक्यम्ब	३८१३
निचक्रनिचक्र (शा प ७४२)	२७०१८	निन्दन्तु नीति (भृन् मन् २६५)	७८१११	निरुपान विद्ये	३९३१६३५
निचगुणपरिमा	८३११	निन्द्या य (इ ७ २७)	१६८१६८३	निगुण इति सूत्र	८०१२०
निचदोषा (का.प्र १० २७)	१७११८०१	निर्यते पितृमित्र	८९१८	निगुणलप्यवृत्त (स २४२)	४८११८९
निचनयन (वा ८ १५)	३३३११०३	निर्यते यदि (स १७५७ २००)	३२१४८	निगुणस्य इति क (इ वा ८ १६) ३८८१६३८	३८८१६३८
निचपतिपद्य	१८११२५	निर्यति किञ्च	९२१६३	निगुण्यपि (शा प २३३)	८६१३९
निचपदगतिगुणरहित	४७१६६	निर्यत सुवि (शा प १६०७)	१४३१११	निरिष्टयक्षरापति	२०११०९
निचपाणिपद्म (शिष्ट ५ ५२)	३५९१८८	निर्यात सन्नमयत (पिपु ९ ७१) ३१०१३	३१०१३	निर्येत्यो	२६८१६५
निचपियमुक्तप्रान्ता	३३७१०९	निर्यामित्र (दि १ १७६)	८२१९	निर्येत्यु गन्ध (कुन १७१)	३१०११२
निचरज पदवाच (६.३७)	३४११४३	निर्ययनी (मा १२ ३५४८)	३८०११४८	निर्येत्यु स्रष्ट (कुन १७३)	१० १४
निचरपाहितशेदा	१४७११५	निर्येत्यतनवा	३५४१७३	निर्येत्यु कुन् (नर्मा ८२)	३८८१६३९
निचरीर्यथ (दि १ १५८)	७११८	निर्येत्युपय	२६६१३०८	निर्येत्यु सति (पिपु ८ ५१)	३३९११०८
निर्मा काय (शा प १८३३)	३३६१२१	निर्येत्यु निर्य	३००१२४	निर्येत्यु मयाम्मति	१५१६
निर्मा गुह्यदया (शा प १०३४)	३२७१०	निर्येत्यु (वन्नाति २०)	१६०१३०२	निर्येत्यु यति (पिपु १३ ३)	२६६११४
निजानपि यत्रा	११७१७६	निर्येत्यु (वन्नाति २०)	१७४१०८	निर्येत्यु सुखमन्त्र	१०८१८
निजानुपय (मा १ ११६५)	३८६१३८४	निर्येत्यु (पिपु ८ ५३)	३३८१६६	निर्मा कीर्ण (शा १० २३)	२०३१६
निजगुणवदामाति	१६८१६७७	निर्मा अत्रगुणानि (१ २०)	२००११०	निर्मा य खगिद्विषय (पि १०५)	७६११०६
निर्येत्युगदेवायी	२६८१३७५	निर्मा ग्नाय (शा प ७४३)	२०९१४	निर्मा य सुदयी	२०८१४
निर्येत्युमीश्व	२६९१४०८	निर्येत्यु (स २२ १२५०२)	१६११३०५	निर्मा य सुखमन्त्र	११११०
निर्येत्युविश्व	२६८१३७२	निर्यामि (का.प्र २०४६)	३३८१६९	निर्मा य सुखमन्त्र	२०३१२
निर्येत्युविश्व	३७३१३०	निर्येत्यु (कुन १४ १४)	१०८१४	निर्मा य सुखमन्त्र	१११४८
निर्येत्यु विगुण	१७७१३४४	निर्येत्यु (कुन १८ १५)	१२०१६८	निर्मा य सुखमन्त्र	२६७१६०

निर्घान्त्या (शा.प.३७२८) ३२४।४८  
 निर्लेपो कुचकुङ्कुलो ३२१।२९  
 निर्वाणदीपे (नीतिप्र.१३) १७३।८७४  
 निर्विवेकतया माल्यं ३६७।१८  
 निर्विशेषो यदा (पंच.१.८६) १४६।१५७  
 निर्विवेकायि (पंच.१.२२५) १५७।१७८  
 निर्विषोऽपि (शा.प.१२९७) १४९।३१०  
 निर्वर्गो वृथिवी ९९।२३  
 निर्दृष्टाव्यवस्थ १७८।१०८०  
 निर्दोषे स्रोतोरसवे (छ.२.११२६) ३२१।२६  
 निर्मया (शा.प.३७५०) ३५१।३८  
 निर्दोषं ककचसूतैः ३१४।५  
 निलयः प्रियः (शिष्ट.९.१६) २९९।४  
 निजीना घेसमन्तः ३५४।३४  
 निलीयमानैर्विहगै (कुच.१७१) २९१।६  
 निरासधिनतायाः (सृष्ट.१.१५) ६७।५५  
 निविशते यदि (ने.४.११) २७५।१८  
 निद्रा (मनु.सं.१.५१) ७७।४४  
 निशम्य केलीमवनोप ३३०।२  
 निशाचरोऽपि दीनो २०९।६  
 निशाचरं चन्द्रः (मर्गा.१५) ११५।४६  
 निशितधारिणि (काश्यप.४.१९) २५५।१६  
 निधीये लीना (शा.प.३६९२) ३४२।८६  
 निधितं समुद्रः को १८७।९  
 निषेवन्नामेतं २३२।७७  
 निष्कन्दाः किमु (शान्ति.४.३२) ७४।४६  
 निष्कन्दाभारवि (स.क.४.५५) २३५।५५५  
 निष्कलङ्ककृत्यैक (शा.प.४६४५) ८२।४३  
 निष्कासयन्स्वनेत्रं २७८।२५  
 निष्कूजस्मिताः १४०।५  
 निष्काममृदा ३७२।१४३  
 निष्कातोऽपि च (भामिनी.भ.८५) ५५।५९  
 निष्पालाद्यु हि २६।१५५  
 निष्पीडितो यय २१०।१६  
 निष्पेयोऽस्ति च २४३।१८६  
 निष्प्रत्युद्गमनस्य (शा.प.१२४) १८।१९  
 निष्प्रत्युद्गमासदे १५।३१  
 निरर्गैर्योभोद्गन्त ३२७।३  
 निरर्गोदाराभे (भामिनी.भ.५२) २३८।७२  
 निश्चिद्युति (ने.प.१.२.६१) ११०।२४२  
 निहत निहत सूर्य १४।११  
 नीचं सद्यमपि १७६।९६८  
 नीचः सप्रियतो (शा.प.१५१) ५५।६९  
 नीपताननरत्नम् ७३।२९

नीचस्त्वनीत्वशु निता (श.१७५) ४०।४३  
 नीचावमानमलि (ह.श.२०) १६८।६७७  
 नीचेयु यावनी (शा.प.५५९) १९९।३३  
 नीचैर्दुर्गैर्यनैः शुनी १००।३०  
 नीतं जम्भ (अभेरा.४.१२) २२४।१०८  
 नीतं नववननीतं २२।१११  
 नीता कुम्भस्यलक १२३।१  
 नीतानामाङ्कुरी (कुच.४५) ३११।१४  
 नीतिर्भूमिमुक्तं (नवरत्न.३) १७९।१०३२  
 नीतिस्त्रीमुकुटो १११।२५६  
 नीते मेदं धौत (शिष्ट.१८.२०) १२९।६५  
 नीलोर्चैर्निक्षिप (नवर.१.१९) ३४७।४६  
 नीपस्कन्धे कुहरिणि १४१।४  
 नीपस्कन्धे निवसति १४०।११  
 नीरं दूरे ददपि वि २१३।५७  
 नीरक्षीरविषे (भामिनी.भ.१२) २२१।१०  
 नीरक्षीरे ह्रीत्वा ११७।९६  
 नीराजान्यपि निषेव्य २२३।६८  
 नीरुग्ं परिरभ्य (शुं.वि.२.६७) ३१७।३  
 नीराजान्यपि (शा.प.२९४) ३४२।१८४  
 नीरागा मृग (शा.प.२४८८) २९०।७२  
 नीराजिम् (भामिनी.भ.६१) २४४।२३७  
 नीलीनी (किरा.९.१९) ३००।३६  
 नीलान्नज्युतिर्न १८२।३९  
 नीलान्नानां नय (स.क.२.६७) २७१।४८  
 नीलेन्द्रीवर (स.क.३.११५) २८१।१०२  
 नीलोत्पलदल (स.क.४.९६) ३६।५४  
 नीलोत्पलभ (शा.प.४२२२) ३७२।१५१  
 नीलोत्पलोद्भसित २५३।२४  
 नीवारप्रसवामसुधि (ह.६.३७) २३२।८१  
 नीवाराः शुक्को (भ.शा.१.१२) १४१।७  
 नीवारोदमण्डमु १४६।१०  
 नीवीट्कारितकरा ३१८।८  
 नीवीन्योच्छुस्य (मल्ल.१.२५) २७६।४४  
 नीव्यां संवमनं कचे ३२१।२८  
 नीहाराकरसार (शा.प.७७२) २१३।६०  
 नूनं दुःखाभिषम (स.क.६.२) ४६।४०  
 नूनं बादशाह्यो (शा.प.५५०) २०७।३  
 नूनं हि से क (मनु.सं.१.१८) २५३।४२  
 नूनमयं मे पापः (ह.२.२६५) २७०।१८  
 नूनानाहास्यस्य (मनु.१.११) २५९।६०  
 नूनं पुरि स एवेको (ह.५.१८) ७०।१९  
 नूनानमम्यहाकाशुटी ४२।६  
 नूनचन्द्रकिनि (ह.१७७३) २४३।८९

नूनस्त्वदाजिराजि (रसमंगल.१२६।२५  
 नूनस्त्वर्गाद्वाहास (कुच.१.४८) ११९।५९  
 नूनस्त्वर्गसन्नसन्निरि १।००  
 नृपः करान्मासु (ने.१.२.८०) १०४।११९  
 नृपः कायासक्तो (ह.२.४२) १५३।४११  
 नृपतिनिनाम तवा ११७।३३  
 नृपतिपुरुषशक्ति (सृष्ट.३.१०) २९९।२  
 नृपतिमुकुटरज (ह.७.३) ११८।१२१  
 नृपपीयो धन (पंच.१.२४४) १४९।१२३  
 नृपाणां च नरा (शा.प.१२८७) १४५।१२०  
 नृपोऽप्यष्टः (सुद्र.४.४४) १५३।१७  
 नृसिंहदेवे चलिसे १९०।७३  
 नेता यस्य नृद (मनु.सं.४.५९) १३।१००  
 नेतुः प्रयाणोऽमुक्तता १९०।६  
 नेत्रे खञ्जनगजने (सा.द.३.५२) २७२।७१  
 नेत्रे खञ्जनगजने नव २८१।१०६  
 नेत्रैर्विरोधैः (सा.द.१०.२५) १४०।११  
 नेत्रोपात्तवर्तसिसे २७२।६०  
 नेदं नमोम (सा.द.१०.३८) ३०४।५५१  
 नेदं मुखं मृगवियुक्तं २५३।१०  
 नेदं समीरितमकारि ३५९।८९  
 नेदं सरः सरसवारि २२१।११  
 नेदं ध्यादपि रा (स.क.८०.१) ३९१।२५  
 नेपाक्षीनामराले १३८।७८  
 नेयं विपुलुद्वमधि २७४।११  
 नेतधिनं यद (भ.शा.२.१५) १०७।७५  
 नेतद्वादिद्वार्जितं ३४२।७०  
 नेतद्विद्विदं म (मार्ग.१०.१९) ३८४।२३३  
 नेतस्याः प्रद्युति (शा.प.३९४२) ३४६।१७  
 नेताः स्वयमुप (शा.प.७८८) २११।१७  
 नेयायिकावा नलिनाम् ४३।४  
 नेयायिका वा मनु शाब्दि ४३।४  
 नेरन्तयेच्छि (शिष्ट.१८.७६) ११०।१०५  
 नेरैल्ये वपुस्य २२९।२९९  
 नेव व्याकरणाहमे ३१।४३  
 नेवाह्विः कलति (मनु.सं.४.०) १२।२२  
 नेवात्मनो विनाशं (पंच.१.४४१) ५९।११९  
 नेवायं भगवानुद ३०३।११४  
 नेवालबालबल्यं २१२।४४  
 नेवां संघाविधिरपि १३५।५  
 नेवा वेपं युततर (ह.२.१००) २११।१७  
 नेष्टुयं कलच्छेदो २९०।८०  
 ने कामः मति (ह.२.५७१) १०८।११९  
 ने गन्तानि भवते १२१।२५८

नो चाप ध्रुवर्ष (सा.द.१.८२) २०९१३	पद्मालीपिठ (माव्दी.१.४) ५११२	पतिव्रता पतिश (पंच.१.१४) ३७७१२
नो चापाकलन न १३११२१	पद्मज जलेषु वा (शा.प.९९) २४३१२०	पतिरतीव घनी सुभ ३५२१२६
नो चारु चर (यकि.१७.९) २२८१२८	पद्मसंकरविषदितम् (नैष.५.८७) ६९१२७	पतिभार्या (मनु.९.८) ३८६१३६९
नो चिन्तामयि (मनु.सं.२६६) २१४१७५	पद्मवृत्त पवि (आ.प.२६१७) ३४५१५७	पतिर्हि देवो (वीणा.स्तु.१.१३) ३४५१५७
नोचैः सत्यपि चक्षु (वेगी.२.१) १३९१७	पद्मवृत्तपि च देवर्षे ३४५१५८	पतिनतायाः कुच १७३१८६३
नो जनाति कुत्रीनसु ६३१४३	पद्मो ज्यस्त्वम (सं.क.४.११३) ७४१३५	पतिः पतिं बाह्मे १२९१५३
नो तल्पं मजसे न ३०९१२३	पद्मत्वं यान्दु वाणाः २८११४५	पतिः पतिम (कुंमार.१६.२) १२७१९
नो तावत्तल्लयासि ३६११४६	पद्मत्वं तनुदेव मू (य.२३५५) २८४१३०	पतिः पदाति र (रघु.७.३७) १२८१२५
नोदन्वानासितासि (स.२६६५) १५३१११	पद्म त्वातुगमि (भा.५.१०४६) ३७७१२०	पत्न्युः प्रवृत्तस रती ३१९१२४
नो धर्मो व (मनु.सं.५८२) ३७५१२२३	पद्मदरीजरजिसमा १८६११०	पत्न्युर्वर्ततावसेय (स.६३९) २३११५०
नोपमोक्तु नच (हि.१.११३) ३८४१२७५	पद्मभिः कामिता १५५१११७	पत्यं नैव यदा क (मनु.९.८९) १३११६६
नोपमोक्तुमपि ह्योयो (स.२६७६) ७१११५	पद्मभिः संयुतः (हि.४.७१) ३८६१३५०	पत्रच्छायासु हं (माली.२.२१) ३३७१५८
नोपमोक्तुपरानर्था १९१७०४	पद्मभिः सह गन्त १५५१८४	पत्रपुष्पफलच्छाया (शा.प.९७७) २३६१२
नोपमोक्तो न (अभ्या.२.३२६) ३८८१३५	पद्मभिर्वाति दास (हि.२.३८) १६३१४७३	पत्रकल्पु (मानिनी.अ.२२) २४२११६०
नोपेक्षा न च दाक्षि २१११७	पद्मभ्येऽद्विनि षष्ठे (आ.प.२६१४) ७५१६	पत्रगमि कण्ठक (शा.प.१०१९) २३६१५९
नोपेक्षितव्यो (स.२७६२) १४५१३१५	पद्मभ्यायकमहेन्द्र २७८१३३	पथि निपति (यकि.१७.६) २२८१२४
नो मन्ये दृष्टव (शा.प.९३४) २३२१८९	पद्मभ्यायकमहेन्द्र ११११६	पथि पथि लता ३३४१३१
नो मन्त्रीमयनी (शा.प.८२०) २२४१००	पद्मभ्यास्य परामर्श (पर्वनि.७) ३७७१४	पथि पथि (आभ्य.प.४.२०) ३३३१८५
नो रविर्नै च (यकि.६.८.२०) २९४१०	पद्मोन्निपत्य म (भा.५.१०४७) ३७७१५	पद्मवृत्तस संघानं (स.१४०) ३५११९
नोर्च न वा (कुमार.१.४.१८) १२८१४१	पद्मैतानि विष्टि १६५१५५५	पद्म्यासो गेहाह्वहि ३५११३२
नोर्चनीक्षग (कुमार.८.५६) २९७१११	पद्मैते पाण्डुपुत्राः ९५११२८	पद्मप्रगतमालीनय ३१०११
नो वा क्रियन्तः २२०१२०	पद्मैव पूजयन् (भा.५.१०४५) ३७७१६	पद्मवर्धोऽयको ह्यपि ३५१३०
नो सलेन मृगा (मनु.१.७०) ३८४१२७६	पद्मकर्ममुमुक्षा ३४५१३५	पद्मवन्तरवाप्ति २०२१८४
नो संघ्या समुपासते २०७४	पद्मकोः पत्नी नमय (अमर.४.१) ३१८१९	पद्मविक्रियव्यो (यकि.४.२५) ३३१४४
नो सेवा विहिता ६५६५५	पद्मविपटितमपि २६५१२८८	पद्मवृत्तलीनद्वय (यकि.४.६.६) २९४११
नो सेवा वै अजते २४८१८५	पद्मत्वं सखादित्वं (हि.१.९९) १६३१५५२	पद्मस्थितस पद्मस (शा.प.४८७) ८६१४
नोका च (शा.प.दुर्जन.१८) ३८८१४३३	पद्म रदति पलितद्वी ९५११०	पद्मनि क्तु (याव.१.१२४) १५०१३४५
नोष दुर्जतजिह्वा (कविता.१०) ५४११४	पद्मकः पाठकथेव १५८१२५१	पद्मभ्यामुपि (प्र.राव.२.९) २७११४४
नोपमोक्तु फलका ३४११७४७	पद्मनी नाक्षि मू (शा.प.१४२४) १५३११५	पदे पदे च रत्नाणि (इ.आ.२.१) १६०१३११
नोपमोक्तु (यकि.९.६.१०) २०८१२५	पद्मिष्ठे वैव मूर्ते १५८१२२९	पद्मैः सुभिरिः सुभिरि (नै.१.७) १०५११२३
नोपमोक्तु (मानिनी.यु.४५) २५५१६	पद्मिष्ठे हि गुणाः (सं.पार्श्व.५.४) ३८११	पद्मार्क दिनको (मनु.२.६५५) ७५११३
नोपमोक्तु (शा.प.४.४१५) ३७३१२६६	पद्मिष्ठैः सह १५८१२५२	पद्मार्कैर्योषधक १३०११०१
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मार्कप्रसमने पत ३३११८	पद्मार्कप्रसमन (नैव.७.४९) ४२६१२२२
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मति रतिपूर्ववारि २९४१४८	पद्मार्कप्रसमनिके (कुं.९.०) ३३३१५५
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मति व्यसने (यकि.११.०.२३) ४६१२८	पद्मानना पद्मपलाश १०१११०
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तु तवोरसि स (य.२३२०) ३२०१२	पद्मार्कप्रसमनिके (यकि.१.२.१०) १४११८
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तु नमसो गच्छ २०९१४	पद्म्याः स्वनहेमस्र १६१२
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्म सधमि केतवस ११११२५५
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मिनि किमपि २४४१२४४
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मिन्याः सकला ३३४१४९
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मिन्या दमितेऽनु ३२१११०५
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मे त्वयने स (कुं.१.१०) २४११५८
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मे मृदजने ददा ६३१४
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	पद्मेऽद्विनि (सा.द.१.०.३०) १०३१५८
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१२४३	पद्मत्तुनिरर्ते वारि चूल (कुं.१.१४) ३४०१७	
नोपमोक्तु (यकि.८.६.५) २६४१		

पन्था सहर दीर्घ	११७।८८	परायव्यास (भामिनी अ ७४) ५२।२४६	परोपकार कर्तव्य (पाद्य उ २२) ७४।१
पन्नगमारिकरामो गहो	१३।४	परायानुष्ठाने जट (सुद्रा ३ ४) १३९।३	परोपकारविज्ञानमा (सु २२।२६) ५६।१६
पपात गह्रा ह्रमौलि	३२१।५	परायं य (शा प १०९२) २४२।१७७	परोपकारशून्यस्य (शा प १४७८) ७४।७
पपात पाय कलि	२१२।२९	परिशील कश्चि (मय २ ३७) ६५।१५	परोपकाराय फल (विक्रम ६६) ७५।१०
पपात मेरो सुरसि	३२१।४	परिचरितव्या (मते २ १०८) ३८६।३४८	परोपकृतिकैवल्ये लोल ७४।१
पम्पातरसि रामेग	१९३।५	परिचुम्बति स (शा प ३७८५) ३३१।५	परोपदेशकुसला दृश्यते ८४।४
पय पीठ दत्ते त्वरि	३५७।५२	परिच्छिन्नसादोऽभूत ३१।४०	परोपदेशवेलाया १५६।१५६
पयसि सलिल (शिशु ११ ४५) ३२७।१४		परिच्छेदाती (माली १ ३३) ३७५।३४७	परोपदेशो पाणिडल्य (हि १ १०३) ४५।२६
पयोदकैरोपु विह्व	२४७।१५	परिच्छेदो हि (हि १ १५०) १६३।४५५	परोपसर्पणानन्त (भामिनी म ८४) २३६।१
पयोद हे धारि (उत्त वातक ६) २१२।३५		परिच्युतस्त्वल्च (रत्ना २.२४) २८३।१५७	परोऽपि हितवा (सु २७०५) १५६।१५२
पयोधरपनीभाव	२६४।२५३	परिणयविधौ भर्तृकत्वा २०।८०	परोऽप्यपर्व (भाग ७ ५ ३७) ३८७।४१३
पयोधरस्त्रावदय	२६७।३५०	परितप्यत एव (शिशु १६ २३) ५९।२०१	परोऽवजानाकिरात (४ ४ २३) १७७।१०६
पयोधराकारय (शा प ३९२७) ३४६।३४		परितोषयिता न (शिशु १६ २८) ५९।१९७	पर्जन्य इव भूता (शा प १२८३) १४२।४
पयोधे सर्वस्य शिर	२१७।५७	परिपतति पयो (शा प ३५८८) २९४।४५	पर्वङ्ग स्वास्तर (शा प ३७६१) ३५१।१
पयोमुख प (काव्या २ १७३) ३८८।३३०		परिपीड्य करद्वयेन २४६।३७	पर्वङ्गमन्यिष्यन्धदि (सृष्ट १ १) ८।११३
पदं क्षिपति (भा ५.१००७) ३८६।३४५		परिपूर्णगुणानोगरि (सु ५०५) ७०।१७	पर्वङ्गोऽकृतनागनायक १५३।३
पदं तदिह नास्ति	२४२।१६६	परिपूर्णोऽपि तदाके ५६।१२३	पर्वङ्गो राजलक्ष्म्या ११८।११०
पदं पलितकान्येन	१६५।५६०	परिभ्रमन्त्या (शा प ३९२४) ३४५।५०	पर्वच्छे सरसि (शिशु ८ ४६) ३३९।१०३
पदं विनीतत्वमुपे (भाष ४ ३) १५२।४००		परिम यराभि (शिशु ९.७८) ३११।१०	पर्याप्तपुष्पस्त्रयक ३३१।१४
पदवाक्येन क (राजत ५ १५५) ३९७।४२२		परिमलश्रुतिगत (शा प ९९०) २३७।३९	पर्वतमेदि पविन जैन १।१२३
परदुष्प्रगुप्ति (भामिनी म ८७) ५७।१३९		परिमृदितमृगा (माली १ २५) २७५।२५	पर्वतमेरे रपाङ्गो १८५।२७
परदासपद्मव्यपार (शा प ३६७) १५४।४६		परिम्लान पीन (रत्ना २ १२) २७५।२७	पर्वतमेरे रथो याति १८५।१६
परदारं पट्ट (सं पाठो ५४) १६१।३४९		परिम्लाने माने मुख (अमर २५) १०।४	पलायिता तथारि ११८।१०१
परदारा न गन्त (सु २९) १५४।४४		परिलुठति ललाटे ३०६।३६	पलायस्तुमुमन्ना (कुव २५) २२१।४१
परदु रं समा (राजत १ २२७) ४७।८९		परिधिधिश्रित (शिशु ११ ११) ३२३।२५	पलनत प-पतरोरे (कुव ५७) १०३।२५
परमतिनिर्दयकुलटा ३५१।३६		परिदुःखमपि नृ (शा प ३५५५) ५७।१३०	पल्लवोपमितिशा (शिशु १० ५३) ३१७।१५
परमरितापनकुनुदी ५८।१५७		परिभ्रमं कनमन्त (सु १५५) ३८२।९	पल्लवस्यपिपस्य पङ्क ३५७।३६
परमरमिद्वयवशिष्ट (सु २९२) ५७।१३९		परिसुरपतिस्य (किरात १० २०) ३४०।२२	पवनापनीतवीरमद्भूतो २२३।१०
परमो मरुत (शा प ७९३) २१।४३		परिस्फुरन्मीन (मिथ ८ ४५) ३३८।८८	पवित्रमतिवृत्ति २०३।१०५
परवादे दद्यवदन (सु १८९) ५७।१२९		परिहर कृता (पीठ १० २९ ३) ३०६।४९	पवादाङ्गो प्रवार्य (सु २४२०) २०७।११
परच्छोकाङ्गोद्यान (सु १०९) ४१।१६०		परिहरत पराङ्गना १७५।५४१	पश्यति परस्य युवति १७१।७८०
परररपुत्र (शा प १९२९) १५०।३५०		परिहरति मयातना २०१।६८	पश्यन्ति नैव कनयो १७६।१६१
परस्परणे (सु ७ ५३) १२८।३६		परिहरति यया य (भाष १ ११) २५५।१५	पश्यन्ति क्षिप्रमुग्ध ३५४।१५
परां विनीत (कर्म ११ १ ६५) ३७८।४६		परिहरति रति मति २९३।२	पश्यन्ती परिणामके ३२०।४६
परागो बाधुरेखुदि २८०।७१		परिहृत्य दुपरोहं २६७।३३१	पश्यन्त्यस्यपयपया १०३।१६
पराधीन इषा १६०।३२८		परिहृत्य सल्लय वि (शा प ४०५) ६५।४	पश्यन्तो (यक्षि.५३ ८०) २६१।३६
पराधं प्राप्य दुर्वृत्ति (सु २३११) ३९३।३		परिहादद्वययो (रत्नादेन) १७७।९७७	पश्य पञ्चद्विनीक २९६।१६
पराधेन मुप दग्ध (६ भा ४ २३) ५८।३		परोषां क्लेशद (शा प १५१३) १५४।६८	पश्य पथिमरिगत २९७।११
पराधमपरिरी १६८।६५९		परोषां पीताग्नि (मते १ ६२) ३६८।४५	पद्यानुत्पत्तिनिदि २७१।१५४
पराधम परितो (दि १ १५०) १६४।४९०		परोषामाग्नन (शेष १ ८७) ३७७।२१	पद्याम पिनिर्व (अमर २०) ३१४।४
पराधमपरो जिज्ञे ४३।११		परो मोक्ष्य शुभ यस्य ८३।११	पद्यामि ताभि (माङ्गी १ ४३) २७८।१६
		परो धनुज्यते स (दि १ १७३) १३९।११	पदस्यैधियवन्चरन १३९।३३
		परोऽनार्द्र (भा ४ ४७) ३८१।१७२	परोदयदवायदधिय १०४।३
		परोऽहो कर्षणद्वारा (सं पाठो ५४) ८८।१	परोऽहो मि (म राज ७ ५६) २०१।११

पाकवेतन शु (राजत ३ ३०३) ६०१२७४	पायोदजाल नटिल ३४४१६	पाटी द्वात्रा सुप्रीतस्ति १२६१३१
पात्राया वन (शा प १०१४) २३९१५७	पादन्त्यास (स ५६१) २१०१३३	पाटीतीमोयधोमैकमपर्णा १११२
पागीर तव प (ममिनी अ ११) २३७४३३	पादपाना (स पाठो १४) १६२१४१४	पाद्वैष्यपृथ्वीपरराजकन्या ४१२९
पाठीन कमठ (शा प १३३) १७३३	पादसवाहने वज्री २५१११७	पाद्विन्त्या (शा प ३५०५) २९३११
पाणि पात्र प (शान्ति ४७) ३७११११३	पादस्याविर्मवन्ती (सुश १२) १०११५४	पाद्विस्तारा (शा प ५८७) २०७१९९
पामिप्रहे पवैतराण ४१२८	पादा कन्दकवत्सि १४३११७	पादपुत्रसुरस्य २३४१२४
पामिप्रहे पुलकिन वपु ४११६	पादापम्यितया (सकि २ ३८) १०१३८	पाद्यालमागमिह (दिगु ४ २२) ३६३१८
पामिप्रहस्य सा (म ५ १५६) ३५१११७	पादापातविधुगिता (स ६३५) २३२१८६	पाद्यालाम्बुधिदृष्टपूव २९५१६४
पामिप्रहविधुन(किराण ९ ५०) ३९८११०	पादाहृष्टेन (अमर परि १३३) २८११३२१	पाद्यालैम (शा प १८३१) ३३६१२७
पामिप्रहविधुन(दिगु १० ६९) ३९८११२	पादासके (अमर ६८) ३०७१५०	पायागखण्डे (शा प ४०९९) ३६७१२३
पामिनीरवकृच्छ्र स्तन २९११५५	पादास एव ३१३१५४	पायाणा पयसि १८३१६०
पामो कङ्कणमुक्तग (शु ति ३२) ७ ८९	पादाहृत यदुत्याय (दिगु ७ ४६) ७५१५	पायाणो मितवे ५५४५५
पामो गृहीतापि सुर ३५२१२२	पादाहृतोऽपि (शा प ३६१) ६०१२३७	पायान्ति कस्य कुसुमे २४१११३४
पामो ताम्रपटी (सकि ८९ ७) ३६५१६९	पादान कस्यत १५९१२७३	पिकस्त्रावन्त्या ८५११२
पामो पय (सकि ६५ ४०) ३३४१११९	पाद मूर्धनि (शा प ३५६९) ३१०१७	पिका ग वाचाडीमवति २८५१२६
पामो मा कुव (स १३१३) २८२११३८	पादा सत्तम्भयन्ती ९६११८	पिण्डे पिण्डे १५०१२६५
पामिप्रहस्य विष्णु (स ३०५४) ८४१२३	पान दुर्जनसर्ग (म ९ १३) १६६१५७६	पिता (गव ५५ ११५) १६६१५७१
पाण्डु क्षाम वदन(क्षामप ७ १५) २८५१२	पान छा (मा १२ ५२७२) १४८१३३८	पिता रक्षाको यम्य(हृ चा १७ ५) ९११०
पात पूष्णो (मच्छ १०) २०९१३३	पानघौतनवया (सिद्ध १० २६) ३१५१२९	पिता रक्षाचार गुप्तिह ९३१९५
पातकाना समस्ता १४७११९७	पानमक्षा (शा प ११८९) १४६११६४	पिता वा (पय १ ४१७) १४७१२२१
पात जले विष्णुपदापगा ४२१५	पानायाघरतोऽमृत २७३१६२	पितुरपिपुरं त्रक्षा ३२९११३
पातयति हृदयवेद्ये २७५१८	पानीय (मा १२ ४११४) १६३१४५६	पिनो पादावन्ते १०११४७
पातालत किमु (शा प ४०८०) ३६६१२	पानीय (शा प ३८०७) ३३५११३५	पिनोर्निल प्रिय १६७१६९
पातालमेव वे नाभि ३१२११०	पानीय पातु (शा प ५३०) १८६१२	पिनोर्नैव बच शृणोति ९०११२
पातालाद्वनाबलो २७४१०४	पानीयमानीय २१२१२८	पिदघति (शा प ३६०१) २९७११३
पातालाज विमो (शा प २१७) ८०१४४	पातु को (शा प ११३) २२११०१	पिदघानन्वगुपग (दिगु ५ ७६) ३१०१८
पाशवे मधु मूल १२१११६१	पाय मदमते २५४१६८	पिदघाव तर्गाय (हृ ३५) २९९१४
पातिनोऽपि करा (मर् २ ८३) ४५१३०	पान्याधार इति (शा प ९८३) २३६१२१	पिनाकद्विमाहेन्दुमस्त (शा प ६३) ३१६
पातु प्राणि जय (शा प ४०१७) १८१३१	पायाना प्रमदा ३३७१५६	पिपासाक्षामकण्ठेन ३३६११४९
पातु न प्रथम व्यव (अ शा ४ ८) ३६३१३९	पाप समाचरति (स २७२) ५०१२१०	पिपासुरिव चक्षु ३६०११११
पातु धोनरक्षान (सकि ४ ९९) ३६४३३	पाप कर्तृष्टण कर्तु ९८१२	पिपि प्रिय (शा प ३६५१) ३१६१६७
पातुमाहिवर (मिराव ९ ५१) ३१५४३३	पापानिवाचरति (अ २ ६४) ८८११८	पिपीलीक्षापित चान्य १५५१०१
पातु व कण्ठवेरलक १८१२७	पामारागामि (सकि ९८ १) १५४११७	पिनतस्ते (शा प ५३८) १९५४२२
पातु व शिति १०११४४	पाय पाय पिय (शा प ११५१) २२०१३	पियन्ति नय ४९११७०
पातु वो निरुपमाना ३१४	पायात्स्योधिदुहिदु (शा प १३४) १६१२	पियन्ति मधु (स ६९०) ९११८
पातु वो (हृ-७ १२) १०११८२	पायात्स्य व (स ४८) १६१५	पिब पय (शा प १०११) २३५११५६
पातु वो मंदिनी (स ३०) १८१२४	पायादायासहे १०११५७	पिब स्त्राय (ममिनी अ ५८) २३०१३६
पातु श्रीस्त्रनपत्र १८१३२	पायाहनेन्द्रवदन (स ८०) २१२३	पिपुन खलु ५८११६२
पात्र न तापयति ९०११३	पायाद करणोऽरणो २०६१२	पिपुनत्वमेव विद्या ५७११५२
पात्र पवित्रयति (स ३२४) ५११३१६	पायादो जमदग्निवश २०१७२	पीडा कच्छपवत्तरन्ति ६८१७८
पात्रमपानी (शा प ३७०) ८८१९	पायाभावाभृगे द्रो १९११८	पीडीप्रशाल (शा प ४०२८) ३६५१५५
पात्रविशेषे (मा १३ १७७) ८६१७	पाहिजाततव यावज २३७१३८	पीठे पीठनियमवालक २४११५७
पात्रापाय (स २९७५) १५७१०३	पाटी द्रष्टावक न २३०१३०	पीठेते पुर (सिद्ध १० ४६) ३१६१६
पात्रे स्वाग्नी गुण (मर्गा ४) १४२११२	पाटी द्रस्य (मर्गे ८) १८३१५९	पीत येन पुत्र पुत्रन्दपुत्रे २२२१२७

पीतं यत्र हिमं (शा.प.१२१) २३२।८३	पुमांसो ये हि (भाष.१.४०) ३९०।५०६	प्रमिता (शांति. २.२१) ३६७।१२
पीतं पङ्कजकानने २२४।११४	पुरः पूर्वमिव (रत्ना. ३.७) २०१।२८	प्रोत्पीडे तडा १५६।१६६
पीतः कुन्दन (ह.चा.१.५.१६) ३८७।४१७	पुरः स्थित्वा (सूक्ति. ४९.१२) २७३।१४	पूर्णः पङ्कज २११।४८
पीतमत्र मधु गाथिताः २२३।६९	पुरतः कच्छ ३९०।५१०	पूर्णचन्द्रमुखी १९६।१४
पीतबलमिमते (शिशु. १०.९) ३१४।१२	पुरतः प्रेरयत्याथा ७३।१६	पूर्णनखेन्दुहिगु १।१२५
पीतबीधुमधु (शिशु. १०.११) ३१५।१४	पुरंदरसहस्राणि (सि. ३३०.९) ३७३।१९०	पूर्णपूर्णे (पंच. १.१७) ३९३।६२९
पीतस्तुपार (अमर. १.२०) ३१६।१६	पुरस्तन्व्या (अमर. ५१) ३५७।५३	पूर्णन्दुमा (माकंडेय. २७.२५) ३९३।६३१
पीतस्त्वं कलशोद्भवेन १८३।६५	पुरस्ताद्रच्छन्ती २८०।७८	पूर्णन्दुः कर ११७।५५
पीतोऽगस्तेन सातधरण ६४।४३	पुरा कवीनां गण (कुव. १६४) ३५।७	पूर्णं शतसहस्रे (शा.प. १.२८५) ३६०।८
पीतो यतः (अमर. १.३०) २७५।५७	पुराण (सूक्ति. ५३.१३) २६०।११४	पूर्वं तावत्कुनलय (शांति. ४.१६) ३६९।६३
पीत्वा गर्जन्यपसे २१७।३९	पुराणमित्येव (माळवि. १.२) १७४।८९३	पूर्वं द्विरेक (सूक्ति. ६५.१३) ३३५।११६
पीत्वा मृगं (सूक्ति. ८२.२८) २२३।१५	पुराणरसिम २९३।३	पूर्वं चेदी ततो (शा.प. ४.०५२) ३६४।४
पीनोत्तुङ्ग (शा.प. १.९१९) ३४७।१४	पुराणान्ते १५८।२३२	पूर्वं यत्र समं २९३।५
पीनोत्तुङ्गत्वनकलशयो २७६।४२	पुरातनपरीमल ३२६।२९	पूर्वजन्मकृतं कर्म (हि.प. ३.२) ८२।६
पीयूषं वपुषोऽ (शा.प. ७.६१) २१०।३६	पुराभूद (शा.प. १.५५८) ३३३।६५	पूर्वजन्मजनितं ८३।१९
पीयूषाथयणं (सूक्ति. ७.२.३०) ३०२।९७	पुरा विदत्ता (मरू. ३.१००) ३७८।४२	पूर्वत्रासिद्ध १२१।१४
पीयूषेण कृतार्थिता २१७।३६	पुरावित्तुहासिणी १२।२४	पूर्वदत्ता च १५८।२३४
पीयूषेण मुराः धिया २१७।३४	पुरा शर (शिशु. १७.५५) १२७।४	पूर्वभागतिमिर २९४।१६
पीदतां फलव (शा.प. १.५५६) २३४।१३६	पुरा सरसि (भागिनी. अ. २) २२१।२६	पूर्वा क्षणकम ३५५।५३
पुंसः संशोधनं (शा.प. ५.५३) १९८।४२	पुरीषस्य च ४५।१	पूर्वा प्रतिबोध्य २०९।१७
पुंसां दर्शय छन्दरि १६२।१७४	पुरषः कीदृशो १९९।३१	पूर्वं बधत्ति (मा. १.३.१७८८) ३८७।४१५
पुंसां सर्वसुखैक १४५।११२	पुरषः पौरुषं ९१।२७	वृच्छति पुरवः २००।४६
पुंसामुलत (सूक्ति. ७.५) ७०।१३	पुरहुतदिगन्तना (सि. २.२२०) ३२७।४	वृच्छति शिरसिहरो २०१।६१
पुंस्कोकिलकुलसैते १९४।१४	पुरो (भागिनी. अ. ७९) २४५।११	वृथिवी दृष्टते (सि. १.३०८) ३७२।१५४
पुच्छं घेदहमुच्चाम्ना १७।१२	पुरोजन्मा नाय(महा. ना. १.४७) ३६०।३३	वृथिवी रत्न (मा. १.३.३७५) ३९०।५३४
पुष्पायमानारुण १८२।३३	पुरो दिग्नुरा ३०६।४०	वृथिव्यां शीणि (ह.चा. १.४.१) २९।६
पुष्पीभूतं प्रेम २३१।१२४	पुरोत्तमः पश्चा (सूक्तिमहल) ३०७।११	वृथुर्कर्मस्वर (सूक्ति. १.७.४) ६१।११
पुष्पवीथे कृतं (हि. १७) ९०।६	पुरो देवापारे (नीतिरत्न ५) ३७८।६८	वृथु गगन (सूक्ति. ६.८.९) २५५।५४
पुष्पासौ (सूक्ति. १४.१२) ३४८।२०	पुरो वा पश्चाद्वा ८०।३३	वृथुर्लुलतति (ने. २.१६) २६८।१७७
पुष्पे प्राप्ते बने (मरू. ३.२४) ३७५।७६	पुष्पं पुष्पं (मा. ५.१.१११) ३८८।४४९	वृथ्वी तावन्नि ३५५।६६
पुष्पेर्नूलफलेः (मरू. ३.२७) ३७०।८५	पुष्पं प्रवा (शा.प. ३.३१८) २६१।१४८	वृथ्वीपते शुभ १३५।१०
पुष्पः (शांति. २.१०) ३७०।९४	पुष्पाणि प्रथमं ३३३।५५	वृथ्वी वृथ्वीगुणा (सि. ५.०२) ७०।१६
पुष्पदारादि (शांति. २.२५) ३६७।१३	पुष्पे गन्धं (ह.चा. ७.२१) ३९०।५१५	वृथ्वी श्रीमदनक्ष (शा.प. १.१६०) ११३।१५
पुष्पप्रोम (चाणक्य. १.०७) १४४।७७	पुष्पेमुमता पुरया १९०।७०	वृथ्वीसंशोधनं १९९।६
पुष्पप्रोमधू १५६।१३२	पुष्पेपोरिमिरे (सि. १.५४६) २६५।२९३	वृथ्वी वृत्ते न १४२।१९
पुष्पप्रोजना (चाणक्य. ५.३) १६१।६८५	पुष्पेरपि न (शा.प. १.२९८) १५०।३२६	वृथ्वी (हि. २.२४) १११।४०३
पुष्पनिद्रकल (भागन. अ. ७७) ३६७।२	पुस्तकस्या (चाणक्य. ८.३) १६३।४३३	वृथ्वी प्राम्यद (सि. १.६) १८।१०
पुष्पः पाक १५७।१५४	पुस्तकेषु न (हि.प. ३.८) ३९।१५	वृथ्वी कथम्मुक्ते ३१८।७
पुष्पिणः कति २३६।५	पुस्तकप्रत्यया (ह.चा. १.७.१) ३९०।५१८	वृथ्वीनीवरपद्मवत् ४१।७३
पुनः प्रमातं ३७४।२१०	पुस्तकेषु च या १९९।२६६	वृथ्वीनक्षिप सल ४८।१३५
पुनरपि मिलनं २७८।२८	पुस्तकां हि पदं १५८।११	पुतो दुश्चर (पंचात्न. २) ११२।१४
पुनर्नितं पुनर्मि (ह.चा. १.४.४) ३८७।४०९	पुत्रयो बन्धुरपि (पंच. १.२.४०) ३७८।५१	पुंरं धृतिपति १०५।१४७
पुनर्दातः पुन (ह.चा. १.४.४) ३८५।३१९	पुतिपद्ममेव (सूक्ति. ९८.९) १९४।२९	पुंरंस्त्रैदासि (शा.प. १.१०८) २१८।७३
पुष्पाशो नर (सि. १.१०२४) ३८९।५०१	पुत्यति पूर्वमेव ६२।१७	पुंरंमिधनां व्यमि ४०।१

पौरेभ्यो न भयं	६८७५
पौलस्त्यः (पंच. २.४)	१७९११०२४
पौलस्त्यपीनभुज (दश.रू.४.२८)	१११२०
पौलोमीकुच	३०३११३३
पौलोमी (मामिनी. अ. ४.४)	२४५१२४२
प्रकटमपि न (सू. ४.३५)	५९१२०९
प्रकटं (शिशु. १.६.१९)	१७५१९२४
प्रकटमलिन (शिशु. १.१.३०)	३२२१११
प्रकटान्यपि (शिशु. १.६.१०)	४९११५३
प्रकाशमभ्यस्यतु	४९११६५
प्रकीर्णं (कामं.नी. १.२.५)	३९०१५२३
प्रक्षाल्यसप्त (राजत. ६.२७८)	३९०१५२३
प्रकीर्णकेचामन	१७४१९००
प्रक्षेपता संगति	२१०१२०
प्रकृतिः (दि. ३.२.४४)	१४५११२७
प्रकृतिखल्लाद (सू. ४.१३)	५८११८६
प्रकृतिप्रसवो	४६१५०
प्रक्षेपवन्धे	२६४१२३७
प्रखला एव गुण (सू. ६.९७)	५८११७३
प्रख्यमाना (शा.प. ३.२८१)	२५५१२८
प्रचण्डचण्डमुण्ड	१११२३
प्रचण्डवासनावा	३६७१९
प्रचण्डसूर्यः	३३५१७
प्रज्ञां न (पंच. ३.२४९)	१४५११२१
प्रज्ञां सर (फाग.नी. १.१.२२)	१४५१११७
प्रज्ञाना धर्मपद्म (वे. २७)	१४९१३००
प्रज्ञानां (पंच. १.२४०)	१४९१२९०
प्रज्ञामीटन (वाच. १.३.४०)	१४५११२३
प्रज्ञादृढं धर्म (भा. ५.१.५५)	३७७१३०
प्रज्ञया (भा. ३.१.४०७९)	३८१११६०
प्रज्ञया वा विज्ञाप्या	९०१३
प्रज्ञायुत (भोजप्र. १.५)	१४५११३६
प्रज्ञातृतीयोपनि	१२३१२
प्रज्ञावास्त्वै (भा. ३.१.५३८३)	३८९१४५७
प्रज्ञाचरेणा (भा. ५.१.३९१)	३९३१६३९
प्रणतिमिरपि	३४३११०२
प्रणमत्युपति (दि. २.२७)	९७११४
प्रणम्युपतिप्रिया	४१२०
प्रणम्युपितां दृष्ट्वा (दश.रू. ४.६०)	५१४४
प्रणम्युपि (शिशु. १.६.२८)	३४९१४४
प्रणम्युपिधुराः (महं.सं. २.७३)	३९११५८६
प्रणम्युपि (दि. ४.१.०)	३९११५९०
प्रणिपातेन (कामं.नी. १.३.३)	३९२१५९१

प्रणालीरीघर्ष (विद्व. ४.१.४)	२६०११०८
प्रणीतथा (शा.प. १.३.१४)	३९२१६००
प्रतापमौल्य (भोजप्र. १.९५)	११७०७७
प्रतिकामिनीति (शिशु. ९.३५)	३००१६०
प्रतिकूलता (शिशु. ९.६)	९२१७०
प्रतिक्षणमयं (दि. ४.६.६)	३९२१५९७
प्रतिक्षणसमुद्र (शा.प. ३.६.६७)	३१७१३
प्रतिगतमर्थि (शा.प. ३.८.२५)	३३५१३
प्रतिग्रहकोणं	१७०११४४
प्रतिदिनमयज्ञसुलभे (महं.सं. ६.०७)	९६११
प्रतिदिवसं (पंच. ५.४)	३९२१६२७
प्रतिदिशमभि (किरात. १०.२१)	३४०१२३
प्रतिनगरमटन्ती	१३५१२३
प्रतिपक्षेणापि (मालवि. ५.१.९)	३५११२३
प्रतिपक्षो यदि	२६५१२६९
प्रतिविम्बितगौरीमुख	४१२३
प्रतिविम्बितप्रिया	१४१९
प्रतिरजमि प्रति (शा.प. ३.७.६०)	३५११२०
प्रतीक्ष्यन्ते वीराः	१३११११४
प्रतीपं (कथास. ३.१.८७)	३९२१५८९
प्रतीपभूषेति (नै. १.१.३)	१०५११२७
प्रतीपमानं पुनर (सू. १.५.७)	१३३१३४
प्रत्याक्षरसुत	१०५११४०
प्रत्यक्षे गुरवः	१५९१२७३
प्रत्यामज्व (संकि. ८.२.२७)	३२५१५९
प्रत्यामैः पानिचये (सू. ७.८.४)	२३६१३
प्रत्यामोमेय (मुद्रा. ३.२१)	१५१४९
प्रत्याममङ्कुरित (म. राप्र. १.७)	३२११
प्रत्याग्रणं प्रति	३२८१२१२
प्रत्याग्रमस्याममि (नि. ७.१.९)	२७०१२३
प्रत्यागिवाप्रनयना	१३३१८
प्रत्याहं प्रत्य (शा.प. ३.४.२१)	१५३१२
प्रत्याख्याने च (दि. १.१.३)	१६३१३७
प्रत्यादिष्टिदो (संकि. ४.२.५)	२७४१७
प्रत्यानासक	१०९१२१४
प्रत्याहृतां (शिशु. १.८.५५)	१३०१८६
प्रत्याहृत्य यदि	३५६१२८
प्रत्यासति (राजत. ४.३.५४)	३७७१२७
प्रत्यासन्ननुपाररीधि	१४११९
प्रत्यासन्न (संकि. ६.५.२६)	३४२१७७
प्रत्यासन्नविना (संकि. २.२.७)	१२१२८
प्रत्यासन्नसरेन्द्र	३२५१५८
प्रत्यासन्न (शिशु. १.८.२८)	१२९१७०
प्रत्युपवर्णन्य (सू. ५.१.५)	७०१२४

प्रत्युपवर्णन्य (भा. १.२.४९९३)	८०१२९
प्रत्युपस्थित (भा. १.२.५२८०)	३७८१५९
प्रत्युहः पुलका	३२०१४७
प्रत्युहः (दि. ३.४.५)	१६६१५६८
प्रत्येकं दिक्प	१८४१७६
प्रथमं कला (शिशु. ९.२.९)	३००१५४
प्रथमं युद्धकारित्वं (दि. ३.८.६)	१४३१६०
प्रथमं संस्थिता (भा. १.३.०३३)	३७८१६०
प्रथमदिवस	१७७१९७५
प्रथममन्यसुता	३३३१४४
प्रथममरण (संकि. ७.२.४)	३०११८५
प्रथमवयसि (विक्रान्त. ९.१)	५११२३०
प्रथमा गति (र. २.६.२)	३८०११३९
प्रथमे ना (चाणक्य. ९.३)	३७८१६१
प्रथितौऽसि यत	२१२१३०
प्रथमाना (शा.प. ३.७.५)	३९०१५३७
प्रदानं प्रच्छन्नं (महं. ९.५.४)	५२१२४९
प्रवीप किमु	२४७१६६
प्रदीपमातङ्ग	३०४११४८
प्रदीपे दीपकधन्त्र	१५८१२१५
प्रदीपे (चाणक्य. ९.९)	१६२१४२४
प्रधानाव्यनि	१०३१७५
प्रजुदायाः प्रतर्ल	३२८१३
प्रभवः को	१९६१११
प्रभवः खलु (किरात. २.१.२)	१५११३९०
प्रभवति मनसि (मन. ७)	२५१११८
प्रभाते वृष्ट्यन्ती	३२८११३
प्रभुप्रसाद (पंच. १.५.५)	१४८१२६२
प्रभुप्रसादे (शा.प. १.५.२०)	१५४१७४
प्रभुभिः पूज्यते (भोजप्र. ६.८)	८१११९
प्रभुविषेकी धन	१७३१८५१
प्रभूतमन्य (चाणक्य. ६.७)	१६२१३९८
प्रभूतवयसः (सू. ७. २.३)	१६९१६८०
प्रभ्रस्यच्छ्रुति	११२१२६७
प्रभ्रष्टैः सरम (शिशु. ८.४.९)	३३९११०६
प्रमदा मदिरा	१६०१३२५
प्रमाणभ्यधिक (पंच. १.३.१८)	३९०१५३०
प्रमादिनां (पंच. १.१.६७)	१४९१२८६
प्रमोदं जनय	१९५१५२
प्रमोदे खेदे	४४१५
प्रम्साना (संकि. १.५.७)	२२२१३५
प्रयच्छति चम (सू. १.९.०)	३११३७
प्रयच्छतोच्चैः कु (किरात. ८.१.४)	३५७१४५
प्रयत्ने समक (सू. ४. ७. ७)	१६९१७०२



प्रयत्नैस्तोकिः परि	४३१६	प्रहरति न पथ (शा.प.५२६)	१८६५	प्रातर्नीलनिचोलमच्युत	१२५१७५
प्रयागे तव	१२५११	प्रहरति (अमर.१२)	३२१११	प्रातर्भूषणरीया (छ.३३३६)	३६७१९
प्रयाति ज्ञानं (पंच.३.३१)	३९१५६३	प्रहरिष्यतिप्रयं (शा.प.२४२९)	१५३१८	प्रातर्दन्त कृतास्त्रोऽपि रज	९९१२८
प्रयातुमस्माकं (ने.१.६९)	१२३१४	प्राकारगोपुरा (शा.प.१५६५)	१४३१३८	प्रातिभं विसर (शिशु.१०.२३)	१२५१५५
प्रयातेऽहं भानो (छ.१०९०)	२७५१२८	प्राक्पादयोः (हि.१.८१)	६०१२३५	प्राथमिकी घनदृष्टिः प्राप्ता	१२५४४
प्रयाहि तत्रैव	३०५१२	प्राकृतो हि (भा.१२.४२१७)	३८६५७२	प्रादुर्भवन्ति वपुषः (प्रब.९३)	३७११२९
प्रयोगव्युपपत्तौ प्रति	३४११	प्रागल्भ्यं पुरुषा	३२११२१	प्रादुर्भूते नवजलधरे त्वत्पथं	२८६५६
प्रयोजनेषु ये (भा.५.२४४१)	३८०११४२	प्रागल्भ्यं प्रथम	२४८१७६	प्रादुष्यात्पण्डितानां कवि	४३१७७
प्रलयसहामकरा (शा.प.५१०)	१८११२४	प्रागल्भ्यहीनस्य (न्योतिलस्य)	१७३१८५६	प्रापितेन चट्टाककुविदम्बं	१६११९
प्रवततः (शिशु. ६.३०)	३४११३६	प्रागेतद् (ने.१२.९३)	११०१२४६	प्राप्तः प्राज्यमिव श्रमं	३३५१३४
प्रवातनीलोत्पल (कुमार.१.४६)	२५९१७७	प्राक्षा मेति सतो (भट्ट.१.२५)	३१७१७	प्राप्तमदो मधुमासः प्रबला	११४१३४
प्रविश शठिति (मृ.ति.६)	२६२११९३	प्राचीं वासकसज्जिकायुपगते	३२५१६१	प्राप्तविद्यां (पंच.१.४३२)	३९०५३१
प्रविष्टः सर्वैर (१.१२२.२०)	३९११५५५	प्राचीकुडुमलिल (प्र.राष्ट्र.७.९०)	२७४१४	प्राप्तसमर्थ लभ (पंच.२.१६३)	९२१४८
प्रवीणो वाक्पटु (शा.प.१३३५)	१४४१७४	प्राची दिग्गम्बरमणौ दमिते	३२३११०	प्राप्ताः धियः (भट्ट.१.६८)	१७६१५४
प्रशस्त्यायुक्त	१९४१३२	प्राचीनाचलसुम्बिचन्द्र	३०२११६	प्राप्ता जरा (शा.प.४१६५)	३७४१९१
प्रशान्त (किरात.८.२८)	३३६१७३	प्राचीभागे सरागे धरणि	३०३११२२	प्राप्तानपि न (सूक्ति.९.१९)	७३३१
प्रशान्ते नूपुरा (शा.प.३६९६)	३२०११	प्राचीमहोपरिचलिविविधे	३४३११०	प्राप्तार्थप्रवर्णं प्रव्य (हि.२.१०३)	१४३१२१
प्रसक्तैः पात्रं	३१४११	प्राचीमालम्ब (प्र.राष्ट्र.२.३३)	२९५१७०	प्राप्तास्त्रासादिपपासातिशय	१३३१४५
प्रसन्नाः (छ.१४७)	३९२१५९३	प्राचीविभ्रमकर्णिकाकमलिनी	३२५१५६	प्राप्ते भयै परि (पंच.२.१९३)	३९०५३१
प्रसरति (पंच. १.२४५)	१७७१९५४	प्राचेतसम्पासपरासारायाः	३७१६६	प्राप्ते वसन्तसमये (छ.७५४)	२०३१५४
प्रसरत्न (सूक्ति. ६.१.२७)	३४३११०५	प्राक्तो वा (भा.१२.५७१७)	३८६५६७	प्राप्य कार्यं गरी (१.५.८५)	३८६५६०
प्रसन्न मणिमुदरे (भट्ट. ९.४)	४०१५६	प्राञ्जलावपि (किरात.९.१०)	२९४१२९	प्राप्य चलनधिकारा	१७०१७४०
प्रसादः कुल्ले (हि.१.१९)	३७७१९८	प्राज्ञे निधोऽयं (चाणक्य.८५)	१४६११७८	प्राप्यते शुणव (किरात.९.५८)	३१५१५०
प्रसादमाधुर्यगुणो	४९११६७	प्राज्ञो हि जल्पतां	३८६६	प्राप्यते स्म (शिशु.१०.७८)	३१९१२१
प्रसादरम्प (किरात.११.६८)	८५१३	प्राणवदक्षये (पंच.१.१२३)	३९२१६०७	प्राप्य नामि (शिशु.१०.६०)	३१७१२१
प्रसादे न (सूक्ति. ५७.२३)	३०६१४४	प्राणवृत्तयेव (भा.प.११.७)	३८५१३०९	प्राप्य प्रमाणपद (भोजप्र.१३४)	२४७१६९
प्रसादो (छ.२७८५)	१४६११५८	प्राणाघाताभि (भट्ट.२.६०)	१८०११०५६	प्राप्य मन्मथर (शिशु.१०.८०)	३१९१२३
प्रसादो नि (भोजप्र.४७)	३७७१२९	प्राणातिपातः (भा.१३.५८५८)	१५४१३९	प्राप्य विप्रे जडास्तुर्ग (ह.ता.४४)	५५१७५
प्रसाधिकाल (रघु. ७.७)	१२६१३३	प्राणसागे (पंच.२.१७८)	३९११५८३	प्राप्रब्राह्मिण्यु (का.प्र.७.७४)	१८६१४३
प्रसारणपरैः करैः	३०११८७	प्राणानां च (शा.प.१०८९)	२५११६	प्रामाण्यं स्वत एव नैव	१०९१२१५
प्रसारितकरै (शा.प.१११६८)	३९११५७६	प्राणानां वत किं (शान्ति.१.१८)	७४४३३	प्रामार्थ्यं परतोः स्वतोऽपि	१०५१२१६
प्रसार्य (शा.प.१८७८)	३४३१७४	प्राणा यथात्मनो (हि.१.१२)	१६३१४३६	प्रामार्थ्यं परतो न शक्ति	११७१९९
प्रसीवेति (रत्ना.२.१९)	३०६१४५	प्राणायामोपदेशां धरसिद्ध	३०२१११८	प्रायः कार्ये न सुशान्ति	११९११२
प्रसूनकलिका	३३३१९०	प्राणेश तव विरहिणी हिम	२८७१६	प्रायः कान्यैर्नमितवयसः	४३१५
प्रसूनबाणाद्वय (ने.७.४८)	२६३१२२१	प्राणेशमग्निस (शा.प.३६१२)	२९८१५	प्रायः कुकवयो लोके	११७४
प्रसूनशृङ्गे (शा.प.३७९१)	३३१११६	प्राणेश विरहिता (मृ.ति.१७)	३३०१४	प्रायः खलप्रकृतयो (छ.४०२)	५६११७७
प्रस्ताव (चाणक्य.२४.१५)	१५८१२५०	प्राणेशो न प्रहितनखरेण्वज्र	३२८१४	प्रायः परोपतापाय (छ.२५२)	५६११३१
प्रस्तावे हेतुयुक्तानि	३२१२	प्राणेश्वरपति (अन्त्या.४.१५)	१७३१२०३	प्रायः प्रकाशतां याति (छ.२५०)	५६११२९
प्रस्थानं (अमर.३५)	३२९१२१	प्राणेश्वरे किमपि जल्पति	३२९११९	प्रायः प्रकृत्यतिवरा (ह.ता.३०)	५५१७६
प्रस्थाने तव	१२५११८	प्राणेश्वरपि हिता शक्तिर्योदो	८८१७७	प्रायः सन्त्युप (ह.ता.६)	१६८१७००
प्रस्फुरतप्रचुर	३३११०३	प्रातः क्षालितलोचनाः कर	९६१५	प्रायः स्वमादमनिलो (छ.४४२)	६०१२४३
प्रसेदमसदिरधेन (छ.३३४२)	३६६११	प्रातः प्रातः समुत्थाय द्वौ	१९३१२	प्रायः स्वभावं (ह.ता. ८०)	४९११५
प्रहरदमपनीय (शिशु.११.४)	३२३१२२	प्रातः प्रातरुषा (अमर.३३)	३५६११९	प्रायश्चित्ता वपुषा (कुच.११०)	३३५१९
		प्रातः सीमन्ति (शा.प.२७३१)	३२६१३२	प्रायश्चित्तं न युक्तीतस्त्वन्प्राय	२६४१२५९

प्रायेण धनिनामेव (शा.प.४३४) ६९१७  
 प्रायेण नीचलोकाय कः १९९१२७  
 प्रायेण धीम (मा.५.११४५) ३९०१५३  
 प्रायेण सुहृदं (शा.प.३९६२) ३६०१२  
 प्रायेणात्र (पंच.१.४४८) १७९१०२३  
 प्रायो दुरन्त (म.रा.प.५.४९) १५८१३५  
 प्रायो यकिंश्चिदपि प्राप्नो ८६१९  
 प्रारम्भते न (मुद्रा.२.१७) ३९०१५४८  
 प्रारब्धे रति (शा.प.३६९७) ३२०११७  
 प्रारब्धे विपरीतनामानि रते, ३२०११९  
 प्रारम्भतोऽतिथिपुलं (घ.४२३) ५८११९३  
 प्रारम्भे (मासिनी.भा.४६) २२४११०९  
 प्रालेयमिश्रमकर (विष्णु.२.७) ३२३१११  
 प्रालेयलेखमिश्रे (पंच.३.२३९) ३९११५८२  
 प्रालेयशैल (शा.प.३९६५) ३४६१२३  
 प्रावारैरभारैर्मम (शा.प.३९७७) ३४७११  
 प्राहुषि शैलभ्रेणीनितम्ब २१३१२१  
 प्राहृषेयस्य (शा.प.७८८) २११११  
 प्राक्षप्रोतश्रवीरोत्पन्नलपिर १३११२३  
 प्रासादीयति बैष्णवादिग्रहणं २५०१२२  
 प्रासादे वा विधि (अमर.१०२) २७९१६५  
 प्रियकृतपदस्तेय (अमर.११५) ३२१११९  
 प्रियतमेन यया (विष्णु.६.५७) ३४६११८  
 प्रियप्राया (व.रा.म.२.२) ५११२३७  
 प्रियमनु (राज.७.४.३२१) ३९११५९९  
 प्रियमेवा (कामं.नीति.३.२६) ३७८१४४  
 प्रियवत्सरेपया (धृति.८.२.१६) ३२३१४  
 प्रियवाक्य (वाणव.१६.१७) १५५१८३  
 प्रियविरहमहो (बिह.३.२३) २८५१४८  
 प्रियसखि न तथा पदीरपदे २८५११८  
 प्रियसखि विरह (शा.प.४५१) ९३१८६  
 प्रियसखीतसर्प (विष्णु.८.८) ३३२१६३  
 प्रियस्य सुहृदो (मालवी.५.४१) ३६११७  
 प्रियादशमेवेवास्तु (धृति.४५.२) २०३११  
 प्रिया न्याय्या वृ (मर्त्य.२.६१) ५२१२४८  
 प्रियाम्बुलीभूय सुवी धुमांशु २६११७५२  
 प्रियामाः (धृति.४६.१८) ३२११२२  
 प्रिया वा (महाना.९.१५) ३८८१५७  
 प्रियानिरहितस्या (धृति.४२.१) २७४११  
 प्रियासखीभूतवतो मुदेदं २६११४१६  
 प्रिया हिला (पंच.१.१२) ३७८१५७  
 प्रियेण संयय्य (किरात.८.३७) ३२८१८०  
 प्रियेण सिखा (किरात.८.५४) ३३८१९७

प्रिये सदा पूर्णतरं मनोहरं ३१३१४०  
 प्रियैः सखीलं (किरात.८.४९) ३३८१९२  
 प्रियो मयैवावस्थितैः प्रसूतैः ३५२१२३  
 प्रीणाति यः (मर्त्य.सं.२७९) ३७८१४७  
 प्रीति न प्रच्छीकरोति (घ.४९३) ७२६०  
 प्रीति वस्तुनां हरिः कुव २५११७६  
 प्रीतिलक्ष्मीवर्चसः क्लेशः १५७१९४  
 प्रेक्षणीयकमिव (विष्णु.१०.८२) ३२११८  
 प्रेक्षणप्रेक्षणालापान्धर्वलः २५३१७  
 प्रेङ्गद्वजितरणमुन्मदगज २७१२१२  
 प्रेम छलं तयोरेव १६०१३१४  
 प्रेमार्द्राः (माधवी.५.७) २८०१९३  
 प्रेमैव मास्तु यदि चेत्यपि ५०११९३  
 प्रेमोन्मासितरेष्वतीमुख २६११९६  
 प्रेरयति परम (शा.प.३६४) ५७११११  
 प्रेरितः क्षात्र (किरात.९.२८) ३००१४४  
 प्रेरिकः प्रेर्यक (शा.प.४०६४) ३६४१९  
 प्रेषितस्य कुतो (वाणाव.६१) १६२१३९२  
 प्रोञ्जलज्वलनज्वाला ११८१३  
 प्रोद्यमरीडार (शा.प.३९२४) ३४६१३३  
 प्रोपितवति (म.रा.प.५.५) २१०११०  
 प्रोदमौक्तिकरुचः पयोमुखा ३४११४८  
 प्रोदच्छेदानुरु (छलितगम) ३६५१११  
 प्रोदि यथा कलापु प्रय १२१११५५  
 हवन्ते धर्म (मा.१३.२२) ३९११५५९

**फ**

फणीन्द्रस्ते (कुव.६१) १०२१३५  
 फलं कृतक (मनु.६.६७) ३९०१२५  
 फलं दूरतरं (शा.प.१०४८) २४३११७३  
 फलं धर्मसं (शुक्र.४०) ३९०१२८  
 फलं क्षेत्रपाल (मो.२.७०) ७२१५४  
 फलतीह (पंच.५.९) ३९०१२८  
 फलहीनं नृपं (पंच.१.१६३) १४११२८१  
 फलानां च दलानां च २२२१४२  
 फलायते कुचदन्तमिव २७०१४  
 फलाधी (पंच.१.३७८) १४११२८१  
 फलाधिना मूलतृणाम्बु ६७४९  
 फलितस्य रसालासखिनः २३१११५  
 फुल्लेयु गः कम (शा.प.८२५) २३३१८०  
 फेनया (मा.१२.१२०५०) ३८८१५५

**ब**

बह्व्योपदिभिर्ज्ञेते पत्न्ये - २२११७  
 बकुलकुलमिलितमिलिन्दमाला ३३२१७५

बकुलमाडिद्यापि २८४१४४  
 बह्वेष्ट ब्रूम (शा.प.८९१) २२९१२२८  
 बह्व्योपदिम मवतः क्षम ११६१६७  
 बत सखि (शा.प.१०.४३१) २८४१२१  
 बदरामलत्र (मासिनी.पृ. ८) २६५१२८५  
 बदर्योपदिनी (किरात.९.३४) ३१६१५६  
 बदर्योपदिमि तिष्ठति २९४११८  
 बद्धा मग्नि (पार्थी.५.१५) २६८१३८०  
 बद्धा यदप्यगरसेन ४०५१२  
 बद्धा पद्मान्नं यो नयन २६१३०४  
 बद्धा हियोमा विवली गुणेन २६१३१७  
 बधिरयति कर्मविहर्तुं चार्च ६४११२  
 बन्दीकृत्य (शा.प.५.११९) ११२१२६८  
 बन्दी (मर्त्य.सं.९१२) १८०११०५२  
 बन्धं लब्धतः परस्य २८६१२२२  
 बन्धनस्थो हि (शा.प.१२०९) २३११५८  
 बन्धनानि (वाणव.१५.१७) ३९०१५११  
 बन्धुः को नाम (दि.२.१७४) १६४१४२३  
 बन्धुलाग (कात्या.१.१४७) ३८१११५७  
 बन्धुब्रीमल (दि.२.८०) १६४१४८३  
 बन्धुकुसुति (शा.प.३९५८) ३१४१६८  
 बन्धुवृक्षबन्धुवृक्ष ३६१११४९  
 बन्धुवृक्षबन्धुवृक्ष (म.रा.२.८) २७११३२  
 बन्धुनां मुहूर्ता चैव १६६१५८१  
 बन्धु बन्धुकीर्तनः कविः ३६४१२  
 बन्धुवृक्ष तपस्वी (शा.प.१४९६) १५४१५९  
 बन्दी रीति बद्धा (शा.प.३८८०) ३४३१८८  
 बलमात्रेभ्यो (ख.८.३१) १०४१८६  
 बलवदपि (किरात.१०.३७) ३३६११४  
 बलवानपि (किरात.२.३७) १६४१४९२  
 बलाघीता (शा.प.३९७८) ३१८१११  
 बलिः पातालनिक (मो.२.२२१) १०११७  
 बलिकर्णदधी (शा.प.१२२९) १०२११७  
 बलिना सह (धर्म.मी.५.४९) १४६१२३२  
 बलीयसा हीन (पंच.३.१२६) ३७७१२९  
 बलोपपन्नो (पंच.३.१११) ११७१२३  
 बहल खोमिपाल (मो.६.४) ३१५१६८  
 बहलबलघमर्था मेघनादा १८३१४१  
 बहवः पशवोऽपीह (घ.२.२५५) ७८१२  
 बहवोऽपिनया (म.५.४०) ३९३१६६५  
 बहिः सर्वा (माधवी.१.१७) १७७१५७८  
 बहिरतिनिर्गच्छस्य २४७१६३  
 बहिर्न लोला हगनाह ३५११२८  
 बह्वु जगदपुर (विष्णु.११.२९) ३२८१११

बहुतरङ्गिते रसातल १७७१७४३  
 बहुधा बहुभिः (पंच. ३. ७५) ३९०५५४०  
 बहुधा राज्यालमेन यस्तो १०११९  
 बहुनान किमु (शा. प. ३. ५०६) २९३१२  
 बहुनिष्कपद्रोही बहुधा ५४१३३  
 बहुभिर्न (पंच. ३. ११९) १६५१५६५  
 बहुभिर्वत (शा. प. २०८५) १४५११३३  
 बहुभिर्मू (व. चाणक्य. ७. ११) १६९१७१६  
 बहुनामप्यसा (स. २. ७४२) १४४८३  
 बहुनामलपसाराणा (भोजन. १. ४५) ८३३  
 बहुनि नरधीपाणि (स. १. ४४) ३९३२३  
 बहुभि स्वेच्छया (शिष्ट २. ७३) ८४५५  
 बहुधा स्वरूप (चाणक्य. ६. ९) १६९१४००  
 बाणं हृदिरिव कुरुते सुजनो ४७१५७  
 बाणकरवीरदमनकशत १०३१६९  
 बाणाः पञ्च (रत्ना. ३. ९) २८२११४१  
 बाणाक्षिता (शिष्ट. १. ८. ५६) १३०१८७  
 बाणामिमलकणो विकिरय २८२११३५  
 बाणान्सहस्र (विद. १. २२) २८२११४३  
 बाणेष्वारोप्य गुणान्दिधाय २५०१६  
 बालकीडनमिन्दुशेखर २११८७  
 बालकीडनमिन्दुशेखर १२११५३३  
 बालया वा (मद. ५. १४७) ३५११५५  
 बालसखिरमवारणहार्द १७४१८५५  
 बालस्यापि रवेः (पंच. १. १५७) ७८११  
 बाला वन्दन (शा. प. ३. ५२९) ३०५१२  
 बालकटाक्षसुनितमसती ३७११५  
 बाला तन्वी (स. १. ४०१) ३१७१२  
 बालातपः (गद्य. ५. १०८) ३८९१४८५  
 बालादपि (दि. २. ७९) १६४१४८२  
 बाला मामिमिच्छतीन्दुवद ३४२११३५  
 बालिकारचितवज्रमुनिका ३७५१२४१  
 बालिशस्तु नरो (र. ५. ७. १०) ३९३१६३६  
 बाले तवाधरसुधारवपान ३१३१४९  
 बाले नाथ (मम. ५. ७) ३०५१७  
 बालेन्दुवकाय (कुमार. ३. २९) ३३११२६  
 बाले बाला सिद्धि विवुषा १७८११००५  
 बाले मात्स्येय (शा. प. ३. ८२९) ३३६१३१  
 बाले ललामले (शा. प. ३. २९३) २५८१४१  
 बालोऽपि नावन्त (मनु ७. ८) १४२११८  
 बाल्ये गेहपतो निमीलति २५६१४८  
 बाष्पाङ्गलं प्रलपतोर्ध्वहिणी ३२९१३३  
 बाहुपीडनकच (शिष्ट. १. ०. ७२) ३१८११५  
 बाहुवीर्य (ह. चाणक्य. ५. ११) ३८६१३५९  
 बाहू तस्याः कुशलो २६४१२२७

बाहू द्वौ च मृणाल (श्रु. वि. १) ३७८१५५  
 बाहू प्रियाया जयता मृणा २६४१२२८  
 विशालमशिते दुःखं ३७२११६३  
 विद्वैजाः पुरा घृष्टान्प १००१३  
 विन्दुद्वन्द्वतपत्रि (यकि. ४. १०६) ३५१२९  
 विमर्ति वदनेन किं क २०३११०३  
 विमेति विमुखा (स. ३. ७८) ५६११०८  
 विमेमि सखि (शा. प. ३. २२३) २८३१२  
 विप्रतौ (शिष्ट. १. ०. ८) ३१४१११  
 विप्रत्पायः कपदे सुर ८१११७  
 विप्राणा भरलं कण्ठे भुजंग ५५१५२  
 विप्राणा हृदये (कुच. १. ५५) २९०१८४  
 विप्राणे स्वयि (शा. प. १. १९०) २४५१४  
 विप्राणोऽभिनये (यकि. २. ७२) १८१३५  
 विम्याकारं सुधा (मद. सं. ३. १९) १९४११५  
 विम्बितं मृतपरि (शिष्ट. १. ०. ५) ३१४८८  
 विम्बोष्ठ एव (नवसाहस्राङ्क) ३१२१९  
 विलाहिल्लिलस्यान्तः ३६४१४  
 विसमलमद्याना स्वादु पाना ६०१२४६  
 वीजं चिन्तामणिथेक १२२११६७  
 वीजं चेदिन्द्रान्तिस्फुरित १३८१८५  
 वीजैरङ्कुरितं (शा. प. ८. ५६) २२६१६३  
 वीमत्साः (शान्ति. १. ७) ३७६१२५७  
 वीमत्सा (शान्ति. १. २०.) ३७०१९३  
 शुभः कीदृमचो ब्रूते २००१३०  
 शुभाग्ने न (भोजन. १. २८) १६११३६७  
 शुद्धिं नर्पयति धियं वित ८७१३६  
 शुद्धि प्रभावः (भा. प. १. २७४) ३८२१३३५  
 शुद्धिमन्तं (भा. १. २. ६४९८) ३८३१३३७  
 शुद्धिमत्त्वामि (ह. श. ६९) १६९१७००  
 शुद्धिरूप (मत्तग. १. ३) ३८३१३३९  
 शुद्धिर्वा धरवरहित (स. ५. १२) ७०१२०  
 शुद्धिधनः (शिष्ट. २. ८२) १४६११८४  
 शुद्धिद्य हीयते (भा. ३. ३०.) ३७५१७०  
 शुद्धिधेष्टा (भा. प. १. २५६) ३८३१२४०  
 शुद्धेरगोचर (शान्ति. ३. १४) ३६८१३६  
 शुद्धो बल (भा. २. २६८०) १६६१६०३  
 शुभुक्षितः किं न (पंच. ४. १६) ३९०१५४२  
 शुभुक्षितैर्व्याहर (मद. सं. ६. २१) ६४१११  
 शुद्धसहायः (शिष्ट. २. १००) ८७११९  
 श्रेययन्ति न (शा. प. २. ७४) ७११९  
 शोषितोऽपि बहुसुखि ५५१२११  
 शोढारो (वद. १. २) ३९०१५३६

श्रद्धाग्ने च सुरापे (पंच. ४. ११) ७५१११  
 श्रद्धागोऽपि नरः (चाणक्य. ८. २.) ६४१४  
 श्रद्धाज्ञान (मद. ३. १४) ३७५१२२४  
 श्रद्धा नान्तमपि १८७१२४  
 श्रद्धाहस्ता (मनु. १. १. ५४) १५४१४७  
 श्रद्धाण्डं कियद ८०१४३  
 श्रद्धाण्डं प्रवि १२६१३०  
 श्रद्धाण्डकुम्भकारं १६१५९  
 श्रद्धाण्डच्छन (दशकु. पू. १) २०१६६  
 श्रद्धाण्डमण्डली (मद. सं. २. ८४) ७९१३  
 श्रद्धाण्डसंपुटकलेवर २७१८  
 श्रद्धा दक्षः कुर्वते (स. ८३) १११९  
 श्रद्धादयोऽपि १११९८  
 श्रद्धानन्दप्रसुरं ३१८१४  
 श्रद्धा येन (गद्य. अ. १. १३) ९३१९८  
 श्रद्धा विष्णुदिने १११११९३  
 श्रद्धेय सत्यमखिलं ३५२१३९  
 श्रद्धांशुः श्रद्धा (भा. प. १. २४२५) ३९०१५२०  
 श्रद्धाश्रयः (दि. २. ९६) १४७१२०२  
 श्रद्धाश्रयः (भा. १. १. ४०७५) ३८०११३१  
 श्रद्धाश्रया गणका १५६११३१  
 श्रुतं नूतन (दश. २. १३) ७५१२  
 श्रुतेऽन्तस्था (शा. प. १. ४२) ३८८१४५०  
 श्रुते संप्रति (शा. प. १. २५६) १२२११८९  
 श्रुतं रक्ष (शा. प. १. ५१७) १५४१७३  
 श्रुताना (पंच. १. ३०७) ९७११७  
 श्रुतिः प्रियसि (शा. प. ३. ७५६) ३५११३५  
 श्रुतिप्रवृत्तिलोकल (रसगंगा. २. ४.) १५१३२  
 श्रुतिप्रवृत्तयः (शा. प. १. १८८) २७११२  
 श्रुतिर्भवे (भा. प. १. ०. ५२४) ४८११३६  
 श्रुते देवो जडे (शा. प. १. ४२) ६४१४  
 श्रुते गुणी (दि. २. १६) १४४१७१  
 श्रुतवदन्भुषणमनं ४३११  
 श्रुतवन्तो (शा. प. ४. ४९) ९०११  
 श्रुतिनि (यकि. ३. ७) २८६११४  
 श्रुतिर्वाचाः (शा. प. ४. ००२) ३७४११५  
 श्रुतकुम्भशकलेन ५९१११९  
 श्रुता वयं (स. ३. १७९) ९०१११  
 श्रुताश्रयः (मद. २. ९२) ९४११०९  
 श्रुताश्रुति (शा. प. १. २४४) १०२११९  
 श्रुतेऽन्तस्था (शिष्ट. १. ८. ७७) १३०१९९  
 श्रुतकला (शुभाररसाह. ५) २६६१३३  
 श्रुताश्रितिमयी १३२११७

मन्त्रस्वास्त (शा.प.३६८१)	३११३३	भवभूतिमनादल (शा.प.१७८)	३६३८	मिमाह्वार (मन्.३.३१)	३७०१०१
मण्डस्ताण्ड (सु.४६३)	६२१७७	भवभूते: संबन्धा	३६३३	भिक्षितकमल	३२५५
मद्रतस्य ततो: (शा.प.३७७१)	३५३१४५	भवानिश्चरोमेधं	१९५१४५	मिथु: वासि	१२१४२
मद्रं ते सदृशं (शा.प.५८१)	२०८३३२	भवान्दि मगवा	१०२३०	मिथुघोऽपि सकलेष्वित	४१२७
मद्रं मद्रं (नीतिरत्न ११)	२२५१११८	भवितव्यं (मिक्म. १४८)	९११२२	मिथुघाति	११२१२७२
मद्रात्मनो (रसगंगा. २४.)	१०५११४१	भवितव्यं यथा	९१३०	मिश्रो कन्या (सु.२४०२)	६२१२८०
मद्रात्र ग्रामके (शा.प.३८९५)	३४३१९६	भवित्री र (महा.वा.१०.१२)	२०५१९	मिश्रो मांस (दृष्ट.४.७५)	६१२७७१
मद्रं वाणि ममान (सु.३१९४)	६७६९	भवेन्स्वपर (हि.२.३४)	१४४१७८	मित्रा (मिथु.१८.२२)	१२९६६७
मयं ताव (मुद्रा. ५. १२)	१३९१४	मसनि स्मरिषो	२४५११	मित्रा सद्य: (मेष.२.४४)	२९२१३६
मयं प्रमत्तस्य (माग.५.१)	३८९१४९०	मसना (ह.वाणव.६.३)	३८९१५३०	मिनति (नीतिरत्न.७)	२३०१२३
मयादिवाचिष्य	३३८८९	मस्माद्भुविर्वो (शा.प.४०६३)	३६४१८	मिन्दमरातिहृदयानि (सु.४७)	१६४४
मयेन कृष्णान्यद	१२६१२८	मस्मान्चोरगकृत्तुति	५६०	मिन्दानो (शा.प.३८१४)	३२५६६
मये वा (पंच. १. ११८)	१६८१५०४	मस्मीभूत:	२८४१२९	मित्रा महा (मामिनी.म.१००)	२३०१२९
मतां देवो (दंष्टीश.५८)	१५६११४५	मस्सोद्वलन (कुव. १२१)	३७०१८६	मित्रे चिते	१६५६३६
मतां यद्यपि (मर्त्य.सं.६२५)	३५०१७७	मागीरथी (कुमार.११.३)	२००१३६	मित्रोरस्त्री (मिथु.१८.६५)	१३०१५५
मतरं किल (र.२.२९.२०)	३८८१४६३	माग्यवन्तं (शा.प.४४२)	९०१२	मिपत्रो (मा.१२.५१८९)	३८८१४४२
मर्त्यः पिण्डाष्टय (शा.प.३९६१)	३६०११	माति निर्बिचरे	२६४१२५४	नीतवत्तं (मा.१.५६२२)	३७७११०
मर्त्यस्य हृते	३०९११४	माति रोमा (धृति.५३.६६)	२६७१३४०	नीतासि नैव	३५५१२३
मर्त्यमि: प्रणय (किरात.९.५५)	३१५१४६	माति विन्यस्तक (शा.प.३२८७)	२५७१२	नीतिनीति भुर्जगुणव	५५५५
मर्त्यपुषसिखि (किरात.९.६६)	३१६१५८	मातु नाम (मिथु.१०.८६)	३२१११२	नीतो बाधववासतो	२१११४९
मर्त्यमिमा: प्रति	१३११११६	मातुविन्ममिद	२९४१११	नीतो यजलधि	१२०११४०
मवत इयाति	१९६१८	मानो: पादैर्दहन	३३७१४१	नीतो वनं (मर्त्य.२.९९)	९२१७४
मयतामहमिव	१०३१६६	मानो: धीतकरस	४४६	नीमस्यामप्रतनु (शा.प.११४७)	२२०१९
मवति गमनयो	२०३१९८	मानावभ्युदिते	३०२१११०	नीमप्रीमर्त्य (शा.प.५००)	१८१११६
मवति जमिनी	२०३१९९	मातुर्वै जायते	१९४१३६	नुकं खादुफलं (शा.प.९७९)	२३६१२०
मवति (माह्वी. १०. १५)	३१०११	मार्द स (मा.१२.११३४१)	३९२१६१७	नुकायि यैस्वध (शा.प.९८०)	२३६११३
मवति (वासव. ४)	४७११०२	मार्तं चैत्रुवर्धं	२०५११	नुका मृणा (मामिनी.म.४५)	२२११२३
मवति (शा.प.१००८)	१७७१७७६	मारला धर्नं	१३६१४७	नुकमुकिकु (का.प्र.४.७८)	८७११४
मवतु विदितं (अमर.३०)	३५६११६	मार्ग पति: (मा.१.३०२४)	३९०१५१७	नुकवा मव	२३४११२२
मवतु विदिनं (सु.१६१७)	२९१११४	मार्गहि (मा.१२.५५०६)	३९३१६४१	नुमभूयुगले:	१३१११८
मवत्ते खड्गन	३१२१३५	मार्ग पुत्र: (म.८.४१६)	३७८१५६	नुमालकं (य.राषव.७.१५)	३०६१२७
मवत्तुरागिगुर	१३०११११	मार्गवन्त: (मा.१.३०२९)	३७८१५३	नुमैककुण्डली व्यफ	३५५
मवत्येकस्थले	१६७१३०	मार्गमिथोय: (वाण.३.१४)	१७२१८२७	नुमैकमोय (का.प्रा.३.३४६)	१०१११०
मवत्या विष्टे	२९२१२१	मापासु मुख्या	२९११	नुमतस्वनच्छायां (राजत.१.४६)	३३१४५
मवनमुवि (मिह.४.१२)	२६०११०७	मासते प्रति (का.प्र.९.१८७)	२०५११०	नुमपत्ररे (मामिनी.मं.१७)	३१८१४
मवनमिव मरीचं	३५४१७७	मासो रामिलो (शा.प.१८८)	३७६९	नुमप्रसादण्ड	२२१११७
मवनेन मवो	२८२११२४	मास्तककेश	३०३१२२९	नुज्यन्ते स्वरुहसिता	७१४०
मवने गृहदो (पंच.२.१७)	३८९१४७६	मास्तककुण्डलमणि	२५९१६९	नुजे मिशाले विमले (सु.२२७४)	७८६
मवनोदरेषु परि (मिथु.९.३९)	३००१६४	मास्तकं (य.राषव.१.९)	३६५२	नुजाना: (राज.त.२.१५४)	३७७१११
मवन्ति ते	२८५११०	मास्तकं घृततण्ड	३३०१७	नुवनमोहनजेन	२८२११२९
मवन्ति नम्रा (मन्. २. ६२)	७५१११	मिहो रुचिरा:	१९६१११	नु: पर्यङ्को (मर्त्य.२.९२)	१६९१६०
मवन्ति नरका (कुव. १०४)	६९५	मिशायी स (ऊन.१५९)	१३४७७	नुजाने किं न जाने	१३४१३०
मवन्तो वे (मन्. १. ५१)	२५२१४८	मिशाशनं (मन्.२.१६)	७६३७	नुतानामपर: (१.१२८५१)	३८८१४५५
मवपीनाङ्गजल (सु.२६)	१४५	मिशाशनं (शान्ति.१.२३)	३७५१२३३	नुतानाम (मा.१२.२५२३)	३९३१६६०

भूतावेशनिवेशिता ३४१५६  
 भूतराक्षस्य (माग.१.१.७) ३८५३०८  
 भूत्वालेपनभूषितः ६६३  
 भूत्वा कल्प (मर.१.१) ३७३१८२  
 भूयः कृप १४५१२८२  
 भूयन्मूलित १२६११२  
 भूयन्मूलितटीपु १२३११९१  
 भूमाग्रं कियदेन ३६११३९  
 भूमिपतावर्ष १६९१७२०  
 भूमिर्मित्रं (कामं.मी.१०.२.८) १४९१३११  
 भूमौ स्थिता (भामिनी.क.१.३) ३६२१३०  
 भूयः कण्ठाभूति १९१५६  
 भूयस्तराणि यदभूति ३०११७२  
 भूयादेव सतां १९१३७  
 भूमिष्ठे द्रविणात्मजं ९४१११५  
 भूयो गर्जितमनु (शा.प.७.८७) २१३१६७  
 भूयो निपीय ३२७१९  
 भूयो भूयस्त्व १२२११७३  
 भूरिमारभरा (शा.प.५.६२) २०५१४  
 भूरिशोऽपि च २३९११०३  
 भूरेणुदिवधा (धन्या. १) ३६०१२२  
 भूर्जः (शा.प.१.०५६) २४३११८७  
 भूराकस्य यथा (धकि.१७.२५) ११२१९  
 भूराप्या (पंच.१.२९२) ९७११०  
 भूराणां ह्युप (सुद्रा.३.२३) १०२१३२  
 भूषणकैरजो (शा.प.१.२७४) ११२१३१  
 भूषदीपुडिल ३६४१२०  
 भूषधेणीम्याम (शिष्ट.१.८.४१) १२९१७८  
 भूषाज्ञानात्मन (शा.प.७.९९) २२१११६  
 भूषाकीकण्डमालाः ३२७१४१  
 भूषाकीमुदरे ३७२१६६  
 भूषेर्विना (पंच.१.८८) १४५१८६  
 भूषमदुसत याधर ३४६११९  
 भूकेन कणता (मल्ट.९६) २४७१४६  
 भूकैः कोटरश (भोज.२.०१) २१३१६५  
 भूतन्वं (सुद्रा.३.१४) १३११८  
 भूदामेदी सपदि ३६९१६६  
 भूरीताङ्गति १२२११८४  
 भूययमेतद् (भा.१.१.७२) ३९३१६५९  
 भूकुं पुष्प (धर्म.१.१.२०) ३८९१४९९  
 भूकुं (धर्म.मी.१.१.१०) ३८९१४९९  
 भूगः 'पते (र. ७.७२) १६९१७०३  
 भूगस्य भावनं (दि.१.१.२५) १४७१२०८

भोगाक्षमस्य १७११८०६  
 भोगा न (मर्.३.८) ३७४१२०९  
 भोगा (मर्.३.२६) ३७३११८६  
 भोगा मङ्गुर (मर्.सं.२.९२) ३८५१३२७  
 भोगासकैकेता ११८११०६  
 भोगास्तुह (मर्.३.२५) ३७३११८५  
 भोगिनः (पंच.१.६९) १४६११७४  
 भोगिन्द्रः प्रमदो (सं.२.६३८) १३७१६४  
 भोगेच्छा नोप १६८१६८५  
 भोगे रोमयं (मर्.३.३२) ३७०१९०  
 भोज स्वकीर्ति (भोजप्र.२.२७) ११७१७८  
 भोज स्वदानपायो ११७१७५  
 भोजनाच्छादने (पंच.५.६०) ३४९१३१  
 भोजनान्ते च किं १९६१५  
 भोजप्रतापं तु (भोजप्र.१.२) ११७१८५  
 भोजप्रतापातिर (भोजप्र.२.१८) ११७१८६  
 भोज्यं (वाण्य.२.२) १५५१२११  
 भो पाण्य स्वरितो ३५५१८७  
 भो पाण्य (मर्.सं.८.५०) ३५५१७४  
 भो भोः कति (शा.प.९.२५) २३११६९  
 भो भोः किं किं (शा.प.२.१५२) ९२०१६  
 भो भोः श्रीभो (शा.प.१.२५२) ११७१५५  
 भो मेघ (मृच्छ.५.४७) २८३१५५३  
 भो रोहिणि त्वमसि ३८५१४९  
 भो हंसास्त्वं (शा.प.८.०७) २२३१४०  
 भ्रमचरणपल्लवकण ३४६१३९  
 भ्रमति गिरि (धकि.१०.८.२) २३५१४  
 भ्रमन्वान्तो नवमघ १३१५९  
 भ्रमन्वं (ध.वाण्य.५.९) १५९१२८१  
 भ्रमन्स्वैर आतर्भव २२४१९८  
 भ्रम भ्रमर मूषीपु २२२१४५  
 भ्रमय (माळी.९.४२) २८३१५२  
 भ्रमर भ्रमता (शा.प.८.१८) २२३१७१  
 भ्रमर मरणवीति २२३१९०  
 भ्रमरहितः कीदृशो १९६११०  
 भ्रमरहिता सा ३०१९९  
 भ्रमात्मकीर्णे (शा.प.२.९.१०) ३४५१४९  
 भ्रष्टं मृषति (शा.प.१.१०५) २१७१५१  
 भ्राजिणो (सं.७.८०) २२९१३८८  
 भ्रातः कृष्ण किं ३५६१२९  
 भ्रातः (शा.प.४.१६४) ३७४१२००  
 भ्रातः कृष्णं १००१७  
 भ्रातः कृष्ण (शा.प.१.११९) २४८१७२  
 भ्रातः कीर (शा.प.८.७६) २२७११९९

भ्रातः कोकिल (शा.प.८.५१) २२९११४४  
 भ्रातः पञ्चर (शा.प.१.२०६) २४६१४३  
 भ्रातः पाण्य (कुच.१.७१) ३४३१९३  
 भ्रातः पाण्य (शा.प.२.४०६) ३५५१८६  
 भ्रातः पाण्य म (शा.प.२.८९४) ३४३१९५  
 भ्रातः प्राणगणप्रयाण ३५७१३९  
 भ्रातर्मास्य कुविन्द २४६१३८  
 भ्रातर्द्विरेक २८३१९५९  
 भ्रातर्घातिरशेष (मर्.सं.४.९) ७४१३१  
 भ्रातर्भ्रातः (शा.प.१.१८४) २२४१७०६  
 भ्रातर्धन्य किं (शा.प.९.९१) २३७१५४  
 भ्रातर् दायन (शा.प.४.२१) ७७१५३  
 भ्रातर् देशमनेक (मर्.३.४) ७७१५४  
 भ्रातर् वेदान्तिनः ४४१६  
 भ्रातर्वा (धकि.९.७.२८) ११९१३३९  
 भ्रातर्वा (शा.प.३.८५७) ३४०१३०  
 भ्रातर्धन्यन्दर (पार्श्वी.५.२३) १५३१५  
 भ्रातर् कान्ति (शा.प.२.२७४) २५५१२६  
 भ्रातर्कुप्य (मर्.१.८) २५११४१  
 भ्रातर्वा (कुच.८५) २७७१३२  
 भ्रातर्वा निधि (शा.प.६.५०२) ३९४१७०  
 भ्रातर्वा धनु (शा.प.२.३८०) २५५१२३  
 भ्रातर् न करोति ३०७१६३  
 भ्रातर् रवि (भमर.२८) ३५५१९९  
 भ्रातर् कियते ३०७१६३  
 भ्रातर् कति (शा.प.३.७६३) ३५३१५१  
 भ्रातर् रचित (भमर.१७) ३५८१५७  
 भ्रातर् मित्राया भवता मनोभू २५५१५६  
 भ्रातर्वा सुवैधुन्यसितयं ३१७१३०  
 भ्रातर्वा सुगलं (शा.प.३.२९७) ३५८१५३  
 भ्रातर्वा (किरात.९.५६) ३१५१४८  
 भ्रातर् रेखा च तिलोत्तमा २७०१२४

म

मकरीविरचनसप्त्या (शा.प.७.७०) २२११०६  
 मक्षिका मक्षको वेदया १५६१३८  
 मक्षिका म्रमि (वाण्य.५.८) १६०१६१  
 ममे मेरो पतति तपने १७१५  
 मङ्गलरत्नद्वयमय २११३  
 मज्जत्तम्मसि (मर्.सं.४.८) ९५११३६  
 मज्जन्तोऽपि (धकि.९.९९) ९५१२५८  
 मक्षिष्ठादगरी (शा.प.२.२८०) ३२८१२४  
 मङ्गल्यौ समाविष्टौ १८१११९  
 मनीः दापोही (मर्.सं.१.१) १७०१९८३  
 मनिना वन्यं वलयेन १८०११०५८

मणिर्छति (नीतिरत्न.१२)	२१७४७	मधुरः सुधाव (सा.द.१०.१७)	२७०१५	मनोभूर्मुखाद्यु क्षिपति	१०६१५५
मणिहारलता विमाति तन्व्याः	२६६१३०५	मधुरमिव वदन्ति स्वागतं	१४११३	मनो मधुकरो मेघो मानिनी	१५७१७५
मण्डलीकुल (शा.प.५६९)	२०७१२०	मधुरया (शिशु.६.२०)	३३२६८	मनोरथराखंड (स.३२४१)	७६१९९
मण्डले मण्डलाकारो रेखा	२०७११०	मधुरवचनैः (चुंगारति.१.४२)	२५४१३९	मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो	९११९९
मतिरेव (पुंगरत्न.८)	१७५५९२५	मधुरस्वना श्रुतीर्णा मय्या	१८६१६	मनोरथगर्वात्रं (मास्वी.२.१)	२८४१२७
मतेभकुम्भपरि (पच.१.२२०)	३९११२७	मधुरिमरुचि (का.प्र.१०.५१६)	५५१२०८	मन्त्रतथापित (शा.प.१.३५१)	१४२१२१
मत्तो दिनस्ति सर्वं मिथ्या	१००१५	मधुरोदण्डां (काव्या.३.२०)	३८९४६९	मन्त्रवीजमिदं (हि.२.४५)	१४७१२३४
मत्ता परीक्ष्य (भा.५.१४८७)	३८८१४६१	मधुरोदतमु (शिशु.४.७९)	३१११११	मन्त्रमेदेष्टि (मा.१.५.१९३)	१४७१२२८
मत्ता चापं शशिमुखि निजं	२६७१३३८	मधुमतांशुः (कुव.१.१९)	३०४१५२	मन्त्रसंस्कारसंपन्नास्तत्र	९९३११
मत्ता लोकम (सा.द.६.१८७)	१०३१५७	मधुके माचीकं पिबसि	२२४१५७	मन्त्रिणा वृषि (हि.२.१६७)	१४७१२१५
मत्ता सारं गुणानां (स.४९४)	७२१६१	मधौ मन्दं मन्दं महति	१८२१४३	मन्त्रिणां (पंच.१.१६८)	१६४१५०७
मत्स्याद्योऽपि जानन्ति नीरं	१५५१११६	मध्वं तनुकूल्य (नैषध.७.८२)	२६५१२८१	मन्त्रे तीर्थं द्विजे (विक्रम.६४)	३७८१५४
मदकलकृतान्तकासर	२८४१८	मध्वं तव (सा.द.१०.२५)	२६६१३१४	मन्त्रोद्वालि (सा.प.४.१५८)	३७५१२२१
मदनदहन (शा.प.३.४१३)	२७५१२१	मध्वं विष्णुपदं कुची शिव	२७२१६८	मन्त्रो योष (शिशु.२.२९)	१४६११८१
मदनमपि गुणैर्विद्योपयन्ति	२७३११३	मध्यात्रिली (शा.प.३.३४६)	२६७१३३४	मन्त्र्यक्ष्माधरचूर्णिता (स.१५)	१५१३७
मदनमल्लोक्त्य (शा.प.८.२४)	२२२१४९	मध्यमपोलनिने (किरात.९.२)	२९४१२२	मन्त्र्याभ्रमिधर (कुव.२.७)	३०४१५७
मदनमयमयमदुरगं (स.११)	२२१११५	मध्यस्य प्रथिमा (सा.द.३.५८)	२५६१५१	मन्त्र्यायस्त्राणं (वैनी.१.२२)	३६६११३
मदरक्तस्य (भा.५.१४८४)	३९४१७००	मध्यासमानीय सुसारमां	२६७१३३७	मन्दं निक्षिपते पदानि	३३१५२
मदर्पसंदृष्ट (नैषध.१.१३७)	३६२११९	मध्याहं (दश.४.२.५०)	३३११२३३	मन्दं निषेहि (शा.प.३.६२०)	२९८१५५
मदसिक्तमुखै (किरात.२.१८)	७९११८	मध्याह्नार्कमरीचिका	१११३	मन्दं मन्द ध्वजगुडकोपागत	२५६१४१
मदाम्नसा (शिशु.१.७.६८)	१२७११७	मध्याह्ने चतुस्तलहन्त	३३७४४	मन्दं मरुद्वहति गर्भेति वारि	२७४१३
मदुकिथेदन्तमदं (कुव.१.६६)	३३१४६	मध्याह्नेऽपि (शा.प.३.६६१)	३३११२२१	मन्दं सुखितपांसं (भमह.१.२७)	३४११५२
मदेक्षुया जननी (नैषध.१.१५)	३६२११८	मध्याह्ने दध (शा.प.४.०.१४)	३६२१३६	मन्दममिमधुर्यं (कुव.६.५)	३२२१४
मदोपशमनं धार्ष	३९१११	मध्याह्ने भूनामापोऽपि तिग्म	३३६१३४	मन्दमन्दगमना करिणी	२४४११४
मद्रेहं सुपरीव (स.११९७)	६८१७७	मध्याह्ने हरितो हुताशन	३३७४४७	मन्दधन्वकिरी (शा.प.१.२५४)	११६१६६
मदपस्य कुतः सर्वं दया	१००१३	मध्ये न कश्चिमा खने	३५६१९	मन्दस्मितेन (भामिनी.क.१२)	२७८१४६
मदयाः किं न जलन्ति	१६६१५९२	मध्येन (सा.द.१०.८६)	२६५१२६७	मन्दकिनीपयःपानं	१५८१२४१
मद्यमन्दविगल (शिशु.१०.१७)	३१५१२१	मध्येन सा (कुमार.१.२९)	२६७१३३५	मन्दारदः कुम्भम (विह.२.३)	२७९१५६
मधुगमम्योऽपचाः कृत्युग	९८१८	मध्योऽयं बलिसप्त दष्टि	२६६१२९८	मन्दारमाला (शा.प.६७)	१०११६१
मद्राणि मा कुह (भामिनी.शा.२८)	४०१५०	मनः प्रकुर्यैव (स.१२०६)	२७७११३	मन्दारमेडुरमरंदरसाव	२२१६८७
मधुकरागधर्त (शा.प.८.२९)	१७७१९८	मनसा चिन्तितं (इ.च.१८)	१६११३७६	मन्दोद्भूतैः शिरोभिर्मणि	११२१२८३
मधुकर तव (शा.प.८.१५)	२२२१४७	मनसि (शा.प.३.३८१)	३२९१५	मन्दोध्यमन्दतामे (मास्वी.२.७)	८६११०
मधुकर मा कुह शोकं	२२२१६२	मनसि वचसि (मर्त.६.१९)	५११२२१	मन्दोऽयं (धक्कि.५.९)	३३३१९२
मधुकरैरपवाद (शिशु.६.९)	३३२१६४	मनसैव कृतं पापं न	१६७१६३५	मजिन्दया (शान्तिव.३.८)	७५११६
मधु द्राक्षा (भामिनी.शा.२९)	३५११६	मनस्यमद्वचस्य (इ.चा.२.६०)	५५१५०	मन्ये तदूह (शा.प.३.६५७)	२६८१३८८
मधु दिरेकः कुक्ष (कुमार.२.१६)	३३११११	मनसिनो न (इ.च.८७)	८०१२१	मन्ये मायेयम (शा.प.४.०.०)	३६७१३
मधुपारेष न सुसुखि मानिनि	३०५११३	मनसिहृदयं धौ (इ.च.९)	८०१२०	मन्येऽमुना कर्णेनैषध.७.६४	२६१११२९
मधुना सिधयेतिश्रमं निम्नः	१६०१३१६	मनली म्रियते (हि.१.१३३)	८०११९	मन्ये मूलोः सपत्नी जगति	१२३११६८
मधुप इय (भामिनी.शा.१७)	२४४१२१७	मनामनम्पाष्ट (शिशु.२.४३)	१६५१७१७	मन्येऽरप्ये कुलगिरि	११४१२०
मधुपराजिपरा (हरिविजय)	३३०११	मनीषिणः (योगप्र.५८)	१७४१६०२	मन्ये सत्यमदं लक्ष्मीः सपु	६२१७
मधुपानप्रा (सा.द.१०.९५)	१०२१४२	मनुष्यजातो वृत्त्यायां (स.१२१७)	९७१७	मन्ये समाप्त (शा.प.३.२५०)	२६७१३२४
मधुपानसमुद्रसत्प्रवालं	३२०११०	मनोजरावस्य वितातपत्रं	२९९११६	मन्ये सार्वभौमि तथैव	१०७१७८९
मधुपे मास्वीतुपुर्णं सवृणं	२२२१४६	मनो धावति सर्वत्र	१५८१२२६	मम करप्रहाणाय (शा.प.५.१३)	१८२१३८
मधुपुत्रिममही मेजिरे	३४४१४२	मनोऽपि शब्दानामपि	२५३१४	मम त्रियां कैरविषी करेण	३०४११४५

मम रूपकीर्ति (शिशु.) २८८१२७  
 ममत्वं हिन (भा.२.१५६) ३८५४९६  
 मया कुमार्वापि (शा.प.३७६२) ३५२१२१  
 मयास्योष (कामं.नीति.९.१०) ३८५४७४  
 मयि जीवति वीभाष्ये २४११३८  
 मयि ते पादपतिते (पंच.४.८) ३०५३३  
 मयि मलयसमीरे वर्षतीव ३०५३२  
 भयि सकपटं (ता.द.३.१६२) २७९१७०  
 मयि स्थितिर्न (स.२५२१) १०४११५  
 मयूखनखरुष्ट (स.१९८२) ३०११८६  
 भव्यापाते सपदि शयना ३५७१४९  
 मरणं प्रकृतिः (रघु.८.८६) ३७३१७०  
 मरालभ्रमणीभिर्नियतमुप २७५१३०  
 मदीं नास्तेव सति (स.१३८) २२०११  
 मर्कटस्य सुरापानं तस्य १५९१२९८  
 मर्तव्यमिति (विक्रम.१४३) १६५१४९  
 मर्दितरावणकंठो सरयू २२११७  
 मर्पादानिलयो महोवधि २४९११३  
 मलयज (काव्याल.४.३.१०) २९९१३३  
 मलयभुवि विरूढधन्वेना ६०१२४७  
 मलयमंदरा (ममर.३२) २८३१५३  
 मलयशिखरादाकैलासं ३३४१३०  
 मलयस्य गिरिरम्यनादौ २९९१५  
 मलयाचलगन्धैव स्विधनं ८६१४  
 मलयागिल (स.१६६७) ३६७१२८  
 मलयागिल (काव्याल.३.३०) ३३११७०  
 मलिनयिदुं खलवदन (कुव.९४) १३८१२  
 मलिनहुतभुभुभुम (स.१७६०) ३४११५४  
 मलिना अपि संयमनाकु २५७११०  
 मलिनास्मना (सकि.१४.४) २२४११३०  
 मलिनोऽपि रा (मालिनी.प्रा.९.५) २२३१५६  
 मलिनैरलकैरैतेः शुक्लं प्रक ९५१४  
 मलोत्सर्गं गजे (शा.प.१२०७) २३११५६  
 मल्लिकाचित्तध (सा.द.१०.८९) २९८१३  
 मल्लिकामालभारिष्यः (कुव.१४६) २९८१२  
 मलीमाल्यधिया सुवाकर ६१६४  
 मल्लैः शैलेन्द्रकल्पः (स.४६) २६११९४  
 मल्ले दुःसहवर्णनाकवलिते ४३१५  
 महत्तत्त्वरा (शिशु.१६.३५) १७५१९२८  
 महतां तादसं तेजो (स.४.९४) ४६१६७  
 महतां प्रार्थनैवैव (शा.प.२२०) ४५११०  
 महतां यदि निन्दने रति १७५१९२६  
 महतां यदेव (स.२९८) ५८११७४  
 महतामाश्रयः पुंषां ९११२३

महतोऽपि हि विश्वासा ४७१९९  
 महतो हि (भाव.३१) ३७७११  
 महतोः सुखतयोः सखि ४७१९८  
 महत्सत्येऽप्युषा (हि.३.४९) १४८१२३४  
 महद्भिः स्वर्ध (पंच.१.४०४) ३७७१२  
 महद्भिरोत्सैख्य (स.१९०३) २९४१४२  
 महागजानां गुरुहृदिः १३८१३८  
 महागजानां (कुमार.१४.४९) १२८१४३  
 महाजनस्य संसर्गः (पंच.३.५९) ८६१२  
 महातरुणां (स.७८८) २४११४६  
 महादेवो देवः (मर्त.सं.२९९) ३८८१४५८  
 महारत्नानोऽनुष्टु (शिशु.२.१०४) ४५११४  
 महामहीप्रतरणं (विक्रमच.९६) १६७१६५०  
 महानपि (सकि.९८.२१) १९५१७  
 महानप्यल्पतां (हि.३.३२) १६७१४५८  
 महातुभावसंसर्गः (शा.प.३२१) ८६११  
 महातुभावसंसर्गः कस्य नो ८६१३  
 महान्तमस्य (भा.प.१५३३) ३८८१४६४  
 महाप्रलयमास (वेणी.३.४) ३६५१५  
 महाबलान् (भा.प.१५४६) ३८८१४६३  
 महाभक्तिरपि प्राप्नो न १६४१५०६  
 महाराज श्रीमज्ज (भोजप.८२) १३५१२९  
 महाधर्ममतिस्पर्धं नीरं १९५११  
 महाधर्म्या (शान्ति.४.८) ३६८१५४  
 महातेजो यस्य प्रमदयम ३६०१३२  
 महाखनः (कुमार.१४.३२) १२८१३७  
 महिन्नामन्तर पश्य (स.२२५७) ७८१४  
 महिष्यो हृष्टया भाव्यं १४४८६२  
 महीपतेः सन्ति (शा.प.१६७) ३३१२२  
 महीमण्डलीमण्डपीभूत ३४११४७  
 महीमया पाद (भाव.३०) ३८५१२११  
 महीयसां महति (शिशु १७.५७) १२७१६  
 महीच्छो विहंगमानामेते १९५१५  
 महेयस्त्वा (सकि.३३.५८) २४३११९२  
 मांसं युगाणा (शा.प.१५३६) १७२१८१८  
 मा साक्षीकृत्य १८४१७५  
 माकन्दच्युतपुष्परेणुपटली ३३३१९७  
 माकन्दद्रुममक्षीणु वसतिः ३३६१२९  
 माकन्दराजपरिरम्भण १७६१६६९  
 माकन्दशिपि मा मरन्द ३७५१९  
 माकन्दे मधुपानमधु २२४११३३  
 मा कुरु गुस्तागवै २१६१९  
 मा कुरु घन (मोक्षमुद्र) ३७५११००  
 मा गच्छ प्रमदा (स.२०५३) ३३०१४

मा गमनमदवि (किरात.९.७०) ३१६१६२  
 मा गर्वमुद्रह (सकि.८६.१४) ३५५१२  
 मा गाः प्रत्युप (मर्त.सं.६४६) ११४११  
 मा या विषाद (सकि.१९.४) २२३८८  
 माघधोरो मयूरो मुरदिपु ३७७१  
 माघेन विप्रितोत्सा (सकि.४.५९) ३७६१  
 मा चक्र चक्रि (शा.प.१२५७) १३३१११  
 मा जीवन्यः (शिशु.२.४५) ८९११  
 माणिक्यद्वय (राघवचैतन्य) २२७१२००  
 मातः कं हृदये (दश.क.२.३९) २८६१३१  
 मातः किं यमुनाय देहि २४११५१  
 मातङ्ग कुम्भ (सकि.५२.३८) २६६१३०२  
 मातङ्गाः किमु (सकि.२२.६) २३११४९  
 मातङ्गानां (शिशु.१८.३४) १९११७३  
 मातङ्गीमिव (भोजप.२६१) ३४६१६  
 मातङ्गीय येनहे (शा.प.१५७६) १४३११६  
 मातरं चितरं पुत्रं (भोजप.३) ६९१४  
 मातजीव किमेत (स.६९) ७५१४  
 मातर्धर्मपरे दयां (सकि.९६.३) २०८१३९  
 मातर्नातः परमनुचितं यत् ९७१११  
 मातमयि (शान्ति.४.२३) ३६६१६४  
 मातर्मेदिनि (मर्त.सं.३०१) ३६६१७५  
 मातर्लक्ष्मि (मर्त.सं.३०२) ३७०११०२  
 मातस्वर्णकर (स.१०१) २३११४६  
 मातस्वातजडासु कि १३१३१  
 मा तात संपदा (स.३७४९) १४५११३३  
 मा तात साहसं (स.२७४७) १४५११३०  
 माता नतानां संपदः २०५४  
 माता निन्दति (नीतिसार.२) ६४११६  
 माता पिता (शा.प.१३४७) १४६१५२  
 मातापितृसहस्रा (स.३२८८) ३७२१६९  
 माता मित्रं पिता (हि.१.३३) १६३१४४९  
 माता यदि विषं (वे.३३) २५६१९९  
 माता वल्य (पंच.४.५०) १६११३७१  
 माता वल्य धराधरेन्द्र ९४१११०  
 माता शत्रुः (वाणक्य.१.११) ३९११४  
 मातुलो य (शा.प.४००६) ३७३११८९  
 मातुवत्प (व.वाणक्य.२.१६) १५९१२५४  
 मातेन्द्र रक्षति (भोजप.५) ३३०११४  
 मातर्धर्ममुत्सार्य (मर्त.सं.८४) २५११३६  
 मात्रावर्तनपण्डि (विक्र.१.४०) २५६१६६  
 मात्रासमं नास्ति १७५१९१९  
 मात्रा स्वस्वा (शा.प.६५४) १५४१४५  
 मा त्वं तात (शा.प.१३१०) १४५११३

मायति प्रमदां	३४०१४५	मार्गं देहि पदं (शा.प.५८९)	१४११३	मीलकैरलोनार्ता	३४२१२३
मार्गादेगव (शा.प.११३३)	२१११११	मार्गे कर्दम (शा.प.१६३)	२३५१११५	मुकुटे रोपितः (दि.२.७३)	१६४१८१
मार्गदेतण्डगण्ड	१२१११६६	मार्गे पङ्क्ति (धृति.७१.२)	३५५१३२	मुकुलिवमति (मित्र.१.१०.२०)	३४०१२९
मार्गमातङ्ग (शा.प.४०७२)	३६६११२	मार्गो मृति (शा.प.७७९)	२१३१६४	मुकुं मौक्तिकद्रुम	२९८१२०
मा दानि कृपाः	७२१४७	मार्गो महिषो (दि.१.८७)	१६३१४४९	मुकुमूलकपु (मित्र.१.५)	३५१२४
माधवस्य मुरली	२४६१३६	मार्तण्डमण्डलसमं	१३३१९	मुकुः (धृति.५७.१९)	११७१२३
मा धाव मा धाव	९२१५०	मार्देवं सर्व (मा.५.१४९८)	३८९१५००	मुकुः पतन्ति भूमौ	३३०१७
माधुर्यं (राजपेठक.१)	१७९११०३५	मालतीद्रुमुने	२३८१८०	मुकुताट्टद्रुमुं	२६११३१
माधुर्यंसारधरि	२४३११८९	मालतीमुकुला	२४३१२०९	मुकुाकलेः हि	४०१३३
माधुर्यंरपि धुर्यंदासा	३५११४	मालावर्धमनोहा	२५११८१	मुकुामा वृक्षपाठ (शा.प.१०९)	११२१९
माध्वीके विद्युमण्डले	१८३१६४	माला बालाम्युज	३५११८४	मुकुामृगमिन्दु (मोम.२५.१)	३२११७
मानं मानिनि मुष्ट (दृ.ति.२९)	३०७१६९	मास्त्रियमन्त्र (कु.१.२४)	३१११५३	मुकुावती सर	२६६१३१
मानं मानिनि मुष्ट	३०८११७	मास्त्रियमन्त्रान्वे	५५१६८	मुकुा विह्वम (कु.१.७)	२७२१७६
मानमहप्रदना (शिष्ट.१०.२५)	३१११२८	मास्त्रियं पतिहृत्ते	३२९१६२	मुकुाहाएणीभूय	२४६१२४
मानम्मानमावा	३५८१५७	मा वनं (मा.५.१३७८)	३८९१५०८	मुकुाहृत् न च	२८६११७
मानमुदहतः (मर्.सं.१४८)	३८५१३३८	मा वन संशु	४११७	मुकुाहारलता (मर्.७१)	३५०१८२
मानम्याधि (मन.१.५७)	३०९११०	मावि मासि (शा.प.४८३)	१५५१११५	मुकिर्हि नाम परमः (दृ.१४)	४१३८
माभामिधर्मनम	३५११३१	मिदं दशवि (मा.१.२.५५६६)	३९११४	मुक्ते क्षयनद्रुगळे	३४५१५४
मानिनीजन (मित्र.१.२९)	२९९१२३	मिदं सुष्ठे (मा.५.१०८८)	३८८१४४०	मुक्तेयु रक्षितु (भ.वा.१.८)	१४०१३
मानिनो हृतमानस्य	८०११८	मितमाधुर्यवो (शा.प.४०९१)	३६७१५	मुक्तेयुर्वाधि (धृति.२.७१)	११३३६
माधुर्यं वरवध (दृ.२९४९)	८९१५	मित्रकल (शा.प.४१२५)	१७३११७५	मुक्तेकरः (सा.१.१०.४५)	२६३१२१७
माधुर्ये सति (मर्.गा.८)	१८०११०५०	मित्रं परिलम् (पंच.५.२५)	३८९११०८	मुक्ते मानपरिप्रदः (दृ.१.६१५)	३०९१४
माने नैष्ठिक (महद.७)	७७१११	मित्रे श्रीरत्नाय (दि.१.११४)	८८११९	मुक्तेवान्नः (वि.वा.२.२५)	२७६१४०
माने म्यामिनि (मर्.सं.१०३)	३७६१२५४	मित्रे खेच्छताय (मन.१.१७८११००९)	१५३११५५	मुक्ते वृष्णारमि	३२११२१
मानोमतेव (शा.प.१५४७)	३०९१५	मित्रसखनखन्धु (मोम.१.५६)	१५३११५५	मुक्ते तस्याः (शा.प.१४७२)	२७७१६
मानो वा द (पंच.५.३)	३७८१५५	मित्रहृदः (दृ.२९९०)	१५५१६२	मुक्ते वषट्का (वाग.७.७१)	४९०१५१६
मानवात्ता स (मोम.१८)	३७४१२०४	मित्रोही (वि.म.५७)	१६४१५१९	मुक्ते पाण्डुराज्यं (दृ.१०९९)	२८६११९
मान्वा एव हि	४५११७	मित्रवान्सा (पंच.२.८२)	१६४१५२३	मुक्ते प्रसन्नं (दि.२.५९)	३७७११९
मा पुनस्त्वमभि (शिष्ट.१०.२१)	३१११२४	मित्रसखन (शा.प.१४३८)	३७७१२४	मुक्ते त्रिधावाः	३३०१३
मा बोधि वैयक्रमयापि	४३१४	मित्राणि शत्रुव्य (दृ.५.८)	१५११३८१	मुक्ते यदि किमिन्दु	२७११४०
मा भूषज्जनयोगो	४८११४९	मित्राण्येव हि (दृ.४.२०.१८)	३७७१२५	मुक्ते वहाति	२६३११६३
मा भूषज्म महाङ्के (दृ.२९९९)	६८१८३	मित्रार्थं (पंच.१.२४६)	३७७१२६	मुक्ते विक्षित (शा.प.३२७७)	२५६११५
मा भेष्ट जेते (शा.प.१६६४)	३६०१३	मित्रे कापि (धृति.९८.१४)	२९६११३	मुक्ते कलक (मित्र.७.४४)	३३५१०८
माभाकाशपि (मित्र.१.४४)	२९३१२५	मित्रोर्ध्वचन्द्र (कु.१.१६.४९)	११२१८२४	मुक्ते कृत्तविक (शा.प.१८२९)	३३६११९
मा मालति म्हायधि	२३११८३	मित्रोर्ध्वपर्वत	४४१६	मुक्ते मानेन (दृ.१९९)	३७१७
मा मा सदाभ्यसम	३०५१२३	मित्रिनिधिरि	१३०११०	मुक्ते सिद्धयया (सा.१.१०.१८)	३०५१५
मावामयः प्रकृतेव (दृ.१३७)	५६१८३	मित्रिभूते तत्र (शिष्ट.१८.१८)	१२९१६३	मुक्ते विपुलिहो	२५५११६
मावामीनतनोस्त्रोदु	१७१९	मित्रेः शानपरः (धृति.१.९०)	३८६१३५८	मुक्ते सरोजहवं (शिष्ट.६.४८)	३४७१३३
मा याक्षीत्यममत्र (दृ.१०४५)	३३०१८	मीनवती नवना (रस.२.२४)	२५११६	मुक्ते शान्तिदत्त	२६३११५१
मास्माद्युपमा (सा.१.१०.१३)	२०६१११	मीमांसकाः कति	४३१२	मुक्ते शान्तिनोपि	२५११७८
मास्त्रयन्ता (शा.प.१६६५)	२६९१४२३	मीमांसको मही	१०२१२४	मुक्ते नरलं (कु.१.७१)	२३६१६
मास्त्र मिममति	२९०१२६	मीमांसा पठिता	४११२	मुक्ते नन्दस्य (धृति.५.१७)	३७०१२
मास्त्रिधकरोमस (काम्या.५.६)	३०५१७	मीमांसा पठिता	२३११०६	मुक्ते नोदिर (शा.प.२४९)	४५११५
मा रोषिधरेमेहि (शा.प.४०८)	६५१६३	मीमांसा पठिता	६५११८	मुक्ते नैष्ठिक विधायित (दृ.२७५)	५३११०५
मा वनं हि (मा.५.११०८)	३८९१५०४				



मुखेन्दुच (घकि.५३.४६)	५६४।२६०	मूर्ख व्यसननि	१४२।३०	मृत्युमांघति मूर्ध्नि	७५।१९
मुखे यद्वैरसं (शा.प.१०५३)	२४२।१८०	मूर्खः स्वप्न (दि.३.१२५)	३९।१३	मृत्योर्विमेषि किं (स.३२९५)	३७५।२३१
मुखे हारावाभिर्नय (शा.प.१२६२)	११३।३७	मूर्खचिदानि पठिति	३९।२	मृत्योर्वा (भा.१२.९९५२)	३८८।४४३
मुखैरसौ (किरात.४.३६)	३४४।२८	मूर्खत्वं सुलभं (उद्भट.१)	४१।६६	मृत्युचरणतलापदुः	३३४।११२
मुखमेकं	१५९३६३	मूर्खशिष्योप (वृ.चाणक्य.१.४)	१७५।१३१	मृत्युनातिष्ठुतेन (पंच.१.२९४)	९७।१२
मुग्धस्य कलिविजि	२९६।६	मूर्खधिरा (वृ.चाणक्य.४.६)	३८५।४७१	मृत्युपवनवि (विक्रमोर्व.४.२२)	२८३।१६६
मुग्धस्य ते वद (शा.प.३४३०)	२८५।४७	मूर्खस्तु (वृ.चाणक्य.३.७)	३८८।४४३	मृत्युभिर्बहुभिः (ह.उ.५४)	१५१।३६०
मुग्धा कान्तस्य (काव्या.१.१५५)	३२९।१	मूर्खा यत्र (वृ.चाणक्य.३.२२)	३८९।१९०	मृत्युसार्दः (हरिवंश.१.६६८)	३८१।१५१
मुग्धा मुख (सा.२.१०.३६)	३०३।१३६	मूर्खाणां (पंच.१.४४९)	१६४।५१८	मृत्युलङ्घनकान्ति	११३।५७
मुग्धा स्वप्न (मृगारति.१.५१)	२७६।५१	मूर्खे नियोज्य (चाणक्य.८५)	१४६।१७९	मृत्युलङ्घितमर्घ्यं	२५५।९
मुग्धे किं (शा.प.३५५३)	३०८।२०	मूर्खो (वानरयष्टक.५)	१७१।८२१	मृत्युव्यवहितं (शिशु.२.८५)	१४७।१८७
मुग्धे तवासि (सु.२.१२७)	३२०।१३	मूर्खोऽपि मूर्ख	३९।६	मृत्युना स्वादुता (शा.प.१००५)	२३८।७६
मुग्धे दोलेतिकां (शा.प.३४१९)	२८६।२३	मूर्खोऽशान्त (नवरत्न.६)	१८०।१०५४	मृत्योः परि (सु.२६९०)	१४६।१६८
मुग्धे धातुचकता (घकि.७४.१८)	३१२।१	मूर्खो हि (भा.१.३०७७)	३९।३	मृत्युद्वारस्रुज (दि.१.९२)	५७।१३५
मुग्धे प्रतार (शा.प.३३१२)	२६४।२३५	मूर्तिमन्तमिषरा (सु.२०१६)	३१४।३	मृत्युकिं कठिनौ (शा.प.३३६९)	२६५।२४७
मुग्धे भानं न ते	३०७।१	मूर्ध्व्याधूयमान (सा.२.७.१६)	१०१।१५५	मृग्यचन्दनवि (शिशु.१०.८४)	३३१।१०
मुग्धे मानिनि	३०७।६८	मूर्ध्ना कल्याण	११८।११५	मेखलीयति मेदिन्याः	१२३।१
मुग्धे मुख (अमर.७०)	३०८।२९	मूलं स्थूलमूर्ति (भास्तिनी.प्रा.३२)	२३६।२३	मेघादोषैः स्तनित (सु.१७८९)	३४१।५६
मुग्धे मुख विषा (सु.८४)	१५।२९	मूलं दोषस्य (किरात.१.२.२०)	१६१।३६३	मेघालय्ये भवति	२०२।८६
मुग्धे विषेहि (गीत.१.०.१९.२)	३०५।२३	मूलं बालकवीरघा (विद्य.४.५)	३३६।२५	मेघालय्ये भवति	२०३।९३
मुच्यन्तश्चापलरसं	४६।५२	मूलं भुजंगैः (शा.प.२९९)	२३७।४६	मेघालय्ये भवति	२०३।९०
मुच्यति मुच्यति (कुव.४१)	१२३।१९२	मूलमूलान्तरि (दि.२.१२६)	१४७।२१३	मेघा वर्षन्तु (सृष्ट.५.१६)	२९८।१
मुच्यन्मिन्दवारि	१३१।११७	मूलमेघादितः (भा.१.५५५७)	३८१।१२२	मेघैर्मेदुरमम्बरं (गीत.१.१.१)	२३।१४१
मुख मुख सलिलं	२१२।२४	मूलदेव (शा.प.१०३७)	२४१।१५०	मेघैर्व्योम नवां (सु.१७७७)	३४३।१०६
मुखः घृच्छति	२०४।११०	मृगः प्रमील	११८।३००	मेघो भाति	१०९।२३०
मुखी जटी (शा.प.४३७३)	३७५।२३७	मृगत्रयं भाति	१९०।७१	मेघश्छेदकृषा (अ.शाङ्क.९.५)	१४५।१०९
मुखो जटिलो (शा.प.४०२०)	३६४।१९	मृगमवकर्परा (सु.४.१५)	५८।९८७	मेदिन्यां विषमेधु	१०८।२०७
मुदं विषादः (दि.३.११८)	१७४।१३०	मृगमीनस्रज (भट्ट.स.३२)	५७।१३६	मेघाधी (स.प्रादो.५.५)	१४४।६९
मुदवाली धृत (भोजन.१.४२)	१८८।४२	मृगशिष्टादृश (दश.क.२.२९)	२८९।६५	मेघः स्थितो (शा.प.४०४९)	३६४।१०
मुद्गीदालिसुधाधितु	१९३।९५	मृगशिष्टान्नयनाया	१८२।४२	मेघैर्दृश्यतो हिमा	१११।२६२
मुनिर्जयति (कुव.१७१)	२१७।४२	मृगसंघविधनी	२५९।६६	मेघैरुक्तेरामुदरा (सु.५४)	१८।२८
मुनेरपि (भा.१.२.४१४२)	१६५।५५४	मृगाः भिषालु (कुमार.३.३१)	३३१।२८	मेघामारमनार्द्वे	१८८।३८
मुनारातिर्कर्म (शा.प.१०६८)	११५।९	मृगाङ्गोऽयं (शा.प.३६२७)	३०१।७८	मेघं हण्ति विमली	४२।३
मुनारिपदभक्तिवेत्तदा	३६।३९	मृगा मृगैः (पंच.१.३०५)	१७२।८४०	मेघान्मया मृ (अ.शाङ्क.७.२४)	३०६।३०
मुहुःरुपतता (किरात.१०.३३)	३३३।७८	मृगेन्द्रं वा मृगारिं (शा.प.९०१)	२२९।२	मेघान् विपदा (कविता.७६)	३८१।१५४
मुहुर्मुहुर्वैश्वर्ण्यं	३०६।३७	मृगेभ्यो रक्ष्यते (शा.प.९०२)	२२९।३	मेघानं कालविलम्ब	१५८।२४३
मुहुर्मेघयोद्धेदा (सुभा.५.३)	१५२।४१४	मृगेर्नष्टं सद्योर्नष्टं (शा.प.९०३)	२२९।४	मेघानादस्मान्नैव (घकि.१.१०)	५।५२
मुहुर्मेघजननीजनैः	२८५।६६	मृगालव्यालवल्या (शा.प.४६३२)	११४	मेघान्मृगः (दि.२.२६)	९७।१५
मुहुर्मेघमपि (वृ.चाणक्य.१.३.१)	१६९।२७६	मृतः प्राप्नोति (दि.२.१५९)	१४७।२१७	मेघानि पादप्रहारे (शा.प.२८६)	७८।३
मूकः परापवादे	४८।१२४	मृतस्य लिप्ता	१७२।८२५	मेघे मौनी	१७८।१०००
मूकारण्यं कमपि	३६३।२०	मृतानां (पंच.१.२३८)	१४१।२९७	मेघैर्व्यं सर्वोपदा (सु.१.५७)	६६।१६
मूकीभूय रामेव (सु.७२।१)	२२५।१४१	मृतो दृष्टः (विक्रमच.१.५६)	१६५।१२९	मेघिः खगकि (शा.प.११८८)	२४७।५२
मूढ जहीहि (मोहसुदर.)	८३।११८७	मृत्पिण्डो जल (भट्ट.स.३०४)	८०।४०	मेघिं मानविधि	१३२।३६
मूढे निरन्तरयो	२९८।१६	मृत्युः शरीर (शा.प.३८०)	७१।४	मेघी किं तु महेश	६।६६

यं दृष्ट्वा मीनरूपं	१८१४
यं प्राक्प्रत्ययानां	३०२११४
यं मातापितरौ (म.२.२४७)	१६७६१७
यं यं शृणोऽनु (भोजन.१३९)	१४७१०१
यं शैवाः समुपास (महा.भा.१.३)	१५१२७
यः कन्ठकैरिव	४१२७
यः करोति (हिरात.११.१९)	१६११३६
यः काकिनी (स.२९११)	१५१३३७९
यः कुन्तपाणिरिह	२४८१९१
यः कुन्तसत्वि (दि.२.१३०)	१४७१२११
यः कुकामिन (स.२.१३०)	१४५११६९
यः कृत्वाः कुरु (पंच.१.९३)	१४५१२७५
यः कृत्वाः कुरु (शा.२.८६४)	२२६११६५
यः कोद्विहोमानक	१३५११३
यः कौमारद्वरः (सा.६.१.२)	१५३१४२
यः पठति छिद्यति	१७०१७६०
यः परस्व विपरीतं	१७११८१२
यः पित्रा (मार्क.१.२१.९५)	१८५१३२६
यः पीयूषसहो (शा.२.१६४)	२४५११२
यः पूतनामारणकथ	२३१९८
यः शृष्ट्वा कुरु (पंच.४.१४)	१६५१५४४
यः शृष्टं लुपि (नैषध.१२.९७)	१०८१९९२
यः प्रसंगति नरो	७०१३३
यः प्रागासीद्भि	३१११५८
यः मीनयैस्तुभ (मर्त्य.३.७९)	५०११९९
यः क्षीरार्णवपिरे (शा.५.१४७)	२३११४६
यः शीघ्र (म.राष्ट.७.६२)	३०२११०४
यः संतापमपाक (शा.५.८०९)	२२११३१
यः संमानं सभा (पंच.२.२२)	१४५१३०४
यः सरावस्थमिह (ध.१.९१)	३८१२३
यः सर्वेष्टा (राज.भा.५.५२९)	१८८१४४७
यः सवर्जं कमरं	२२६११७७
यः विन्ध्यां फेनराशि	३१३४
यः हुन्दरस्वद्विगता	१२१५८
यः छिन्धिस्थितिवैद्यकीर्षि	१११५
यः सेन्ये स्मर (शा.५.३०२२)	३२५१५५

यः स्तोकेना (पंच.२.१४८) १६५५३२  
 यः स्यात्तद्वल्लभ्य (श्र.१.९२) ३८१०  
 यः खगोवि हि (वि.२.५८) ८५३१  
 य एवादिः स एवा १८५१४  
 यच्च विरहिणं कैचि ३०३१७०  
 यच्च कामसु (भा.१.२.६५०३) ७६११६  
 यच्चिन्तितं तदिदं १७६१७७१  
 यच्छत्रं य (भा.५.१.१०७) १६६१६०२  
 यच्छत्रमपि जल (पंच.२.७९) ७०१२६  
 यच्छति प्रतिसु (किाठ.९.१४) २६६१६  
 यज्ञमानेन कः खगै १९९१३२  
 यज्ञतोऽसि (शा.५.७५८) २१०१३५  
 यज्ञीषति क्षणमपि (पंच.१.९४) ८८९  
 यतः प्रवृत्ति वे कान्तं २५१४  
 यतः सर्वं त (विष्णु.प्र.५) १४३१३५  
 यत एवागतो (श्र.३.६६) १६९१६९९  
 ययौ व्रीत्वापि १७४८८२  
 ययौ गजैर्विना (शा.५.१५६०) १४३१३६  
 ययौ यतः पदचर ३४५५५१  
 ययौ यतोऽज्ञा (शा.५.३३७५) २७०१२८  
 ययत्कण्ठे गरलं (शा.५.५०२) १८३१५०  
 ययत्करोत्यसि हिंसां (श्रणस्त.२) ७१३  
 ययत्सं कुर्वं (यजु.४.१६१) १६५६९१  
 ययत्सामपि (शैब.१.२.८१) ११०१२४१  
 ययत्कीर्तिः कापि गन्ता १३८१६३  
 ययत्कीर्तिर्वर्त्म मुक्तः १३८१६७  
 ययत्कीर्त्सां धन्यैकृतं १००११७५  
 ययत्कीधनो (भा.१.२.१११८) ३६९१०५  
 ययत्क्षान्तिः (तान्ति.१.१२) ३७०१९७  
 ययत्खलु खलमुखं ५०११४३  
 ययत्तद्रेषु सखेभु न २१२१४२  
 ययत्तलीक्षणा (विह.३.२.१५) २८६१२६  
 ययत्तीर्थानु सुधान्मुखा २७२१६९  
 ययत्तु (यमं.नी.१.१.२९) ३९०१५४  
 ययत्तुपसमान (बृहत्.३.२.२९) २९२१३०  
 ययत्तद्विषय का माप्रा १९९१२५  
 ययत्तदपि कः (पंच.१.४४१) २२६१७०  
 ययत्तोरवापन (शा.५.४०५६) ३६५५०  
 ययत्तद्वल्लभ्य ३०११५५  
 ययत्तद्व्यादित्सु (शैब.२.२.१५) ११२१३७  
 ययत्तद्व्याः समभवत्कुसु २९२१४३  
 ययत्तद्व्याः सिर (शा.५.७५०) २९११६६  
 ययत्तद्व्यापदप्रवृत्ताणि ३०३११३  
 ययत्तद्व्यापदप्रवृत्ताणि ३०३११३

यत्प्रत्ययप्रदायनीकृतम्	२३३१५५
यत्प्रत्ययमुपनीय (नियम.५.८५)	६५१२०
यत्प्रत्ययव्यति (सिन्धु.१०.५१)	२१६१११
यत्प्रत्ययसिपामि द्वाभ्याम्	२७८१४५
यत्प्रत्ययदेश्य (पंच.१.४४३)	१६४११६
यत्प्रत्यय न फलित्वात्सर्वो	१६५१७३४
यत्प्रत्यय न मदनमि (शा.प.१६६६६)	३१७१२
यत्प्रत्यय नार्थस्तु (भा.१.२.२८८८)	३८९१४९३
यत्प्रत्यय नाति दधिभ्यम्	८५१९
यत्प्रत्यय पतित्य (भा.६.१०.६१)	२५११२६
यत्प्रत्यय यन वसते धनैः	१६०१७०६
यत्प्रत्यय विद्वज्ज्जो नाति (हि.१.६११)	३८१२
यत्प्रत्यय द्याभाकपी	१५११२३
यत्प्रत्यय सुक्तं (भा.५.१२९०)	३८८१४४१
यत्प्रत्यय श्री यत्प्रत्यय (पंच.५.६१)	३४५१३२
यत्प्रत्यय कृतिस्त्रय गुणं (पंच.१.२०८)	३७८१३२
यत्प्रत्यय ग्लदन्तिद	१४११२०
यत्प्रत्यय मीयो ज्ञो	१५०१३३३
यत्प्रत्यय निमित्त (का.प.७.२७१)	२३८१६२
यत्प्रत्यय निमित्त कः (महर्ष.१.७११)	३७४११५५
यत्प्रत्यय पि कुवापि	२५१११४
यत्प्रत्यय भाषितवान्वाच	६३१४०
यत्प्रत्यय युक्तं धुषं (हि.२.१७०)	१४४१२१८
यत्प्रत्यय जैवम कायमा	१६५१७३३
यत्प्रत्यय सति लक्ष्मीर्विन	१७३१८४७
यत्प्रत्यय श्रुतमहर्ष	३५११८१
यत्प्रत्यय वैतथ्य यद्वरीच (कुव.१.७१)	२५११५६
यत्प्रत्यय नोदकं (ह.भाषण.७.१३)	३८८१४४४
यत्प्रत्यय प्रहो (राज.त.६.२२७)	३८८१४५१
यत्प्रत्यय वाचाध (पंच.२.१००)	१४५११८०
यत्प्रत्यय सत्यमतमहर्षी (बेनी.१.२४)	३६६१५
यत्प्रत्यय ह्युपेति (शा.प.१.१२९८)	१४६१७४
यत्प्रत्यय सत्यवैतथ्यं गुह्य (मोक्ष.१.५५)	३४१६३
यत्प्रत्यय श्रुतैव परं याति (सि.१.४८)	५६११०
यत्प्रत्यय व्यग्र (भा.१.२.१६६)	१६६१५८५
यत्प्रत्यय खनन (भनु.२.२१८)	१६७१६१६
यत्प्रत्यय खरधन्वन् (सुध.१.१३३)	१८८१४४४
यत्प्रत्यय गजपतिः यान्ति (सि.१.५४)	५६११५४
यत्प्रत्यय गोर्धुत (भा.नी.५.८५)	१४५१२५४१
यत्प्रत्यय ग्रामान्त (१.२.१०८.५.६)	३७७१३१
यत्प्रत्यय यान्ति (भा.५.४२)	१५५११५
यत्प्रत्यय चित्तं स्या (निकम.२.५२)	३४१३६
यत्प्रत्यय छायावपौ (पंच.२.१३६)	३७७१३३
यत्प्रत्यय तयापि यः पुत्रो (सि.१.५)	११६

यथा तैलक्ष (आ.१.३.३६) ३८८१५९	यदाशुक्रान्त (शा.प.५.५५) २०७१४२	यदि रामा (घ.चाणक्य.१.७.१६) ९८१२
यथा दोषो विभावस्य (द.श.४) ५५१७४	यदज्यते परिक्रि (शा.प.३.७८) ७११२	यदि वै मनसि १०४१३
यथा धेनुसहस्रेषु (पंच.२.१.३२) ९१११२	यदवधि वि (यामिनी.शृ.वि.६०) २५५१७	यदि सत्सङ्गनिरतो (सु.४.६१) ८७१५५
यथा नयति कै (शा.प.२०.६१) १८८१३७	यदवधि विरुद्ध ३५२११७	यदि सन्ति गुणाः (कुव.५१) ८१६
यथा परोपकारेषु ५६११०७	यदशक्यं न त (दि.१.९०) १६३१४५०	यदि समर (विगी.३.६) १५२१४०३
यथा प्रभुहता (दि.३.८८) १४८१२३६	यदसेवनीयमसता ३११२२	यदि स्मरामि (शा.प.३.४६२) २७७५५
यथा चीजं विना (आ.१.३.३०१) ३७७३३५	यदस्माभि (शा.प.४.२८) ३७३१७८	यदि स्याच्छीत (पंच.१.२.८७) ३४११३५
यथा चीजः (शा.प.२.२९२) १४५११२४	यदस्य यात्रासु बलो (नैषध.१.८) १२५१६	यदि स्यात्पाव (पंच.१.१९३) ३४८१२३
यथामिषं ज (स्कंद.जागर.१.८५) ६४१९	यदा किंचिज्जोडं (भट्ट.सं.५) ४१५१८	यदि स्यान्म (सा.द.१०.४७) २५११७२
यथा मृत्पिण्डतः (पद्म.भूमि.८१) ८२१८	यदा तु भाग्य (सृष्ट.१.५३) ६७४७७	यदीच्छसि (शा.प.१.४२६) १५८१२१०
यथाययं ताः (मित्रत.८.२) ३३४११२०	यदा त्वं चन्द्रो (शा.प.३.५६४) ३०११३	यदीयबलमालोक्य २८३४
यथा यथा भोज (भोजप्र.७६) ११७८८७	यदानतोऽयदान २०६११३	यदुपात्तं (मार्क.पु.२.१.९३) ३८५१३३२
यथा यथायं बल २५८१३२	यदा न योगो ३८९१४८०	यदेकः कासारं दच २९३११९
यथा यथा विष (शा.प.१.१७०) २५४११९	यदा पूर्वं ना (शान्तिश.२.६) ३७६१३५०	यदेकस्मिन्वर्गे २४०११७७
यथा यथास्याः (शा.प.१.१८५) २५५११७	यदा प्रकृत्यैव (शान्तिश.२.४) ३२१३	यदेतच्चन्द्रान्त (भोजप्र.२.३६) २०५१८
यथा यथैव ज्ञेह (शा.प.१.७२) ५४१२२	यदालोके सृष्टं (म.शा.कु.१.९) १४०१४	यदेतत्कामिन्याः (शा.प.४.१७०) २४६१३५
यथा यूनस्तद्ध (नैषध.२.२.१५०) ३१३३९	यदा वि (मित्रत.१.४.२४) १७४१९०४	यदेतत्तेजान्म (शा.प.१.४०१) ५११२३४
यथा यूनं श्मोत्र (कुव.१.७१) ३४२१८७	यदा विनाश (र.३.६२.२०) ३८३१२४३	यदेतत्सच्छन्दं (भट्ट.१.५१) ३६८१४६
यथा विहासस्तस्या १७४१८८९	यदा विनाशो (र.३.६२.२०) ३८८१४५६	यदेते साधूना (शान्तिश.१.२३) ७३१५५
यथा वृष्टिः समुद्रेषु ५५ ७१	यदा शरीरस्य शरीर (शकु.१.४) ३८११४६८	यदैव भर्ता (शा.प.४.५५) १६६१६०४
यथा शरीरं किल (सु.५.२६) ७०३३४	यदासीदहानं (भट्ट.सं.६) ३७५१२४६	यद्वन्मद्विपदानया १३७१६६
यथा शरीर (कपात.२.२.४०) ३८२१२३८	यदासी दु (शान्तिश.१.२.२) ३६८१४८	यद्वन्मं गुणगौर (अमर.१.५९) ३०७१५७
यथा सत्सवः १९५१४	यदि कुप्यसि ना (सृष्ट.५.३४) ३०८१५	यद्गुणैर्गणितैः १३४१४
यथा हि पुष्पः (स.पाठोप.५३) ३८२१२३९	यदि क्षुण्णं पूर्वं ११९११२४	यद्वाति यदश्नाति (भोजप्र.२.३) ६८१२
यथा हि (पाठ.१.१६९) ३८२१२३२	यदि गन्तासि ३५४१७२	यद्वाति विशिष्टे (दि.१.१६९) ६८१२
यथा हि मलिनैर्वैद्यै (पंच.४.३०) ८४१९	यदि गर्भति (सृष्ट.९.३२) २९८१९	यद्गुणमिदवीमद ६९१११
यथा हि घृष्टं (मा.१.९.९२०) ७६१२०	यदि तव हृदयं (भोजप्र.४.९) १५११३७२	यदात्रा निजभाल (भट्ट.सं.५६) ९३१९९
यथा होकेन चक्रेण (याश.१.३५१) ८२१७	यदि त्रिलोकी (नैषध.३.४०) १०४११०३	यद्वाह व (म.रा.प.३.१६) १०९१२३६
यथेवं वादेवौ (शा.प.१.८२) ३५१२२	यदिदमगणयित्वा ३०६१३२	यद्विन्ममम्बरमणि २७६१
यथोद्ययिगौ द्रव्यं (हि.प्र.४६) ८७११३	यदि दहसन (आनन्द.देवीश.५) ५०११९०	यद्वाजानि च १२११५५७
यथोर्ध्वः पिव (कुव.९.८) ३३९१११७	यदि न स्याज (पंच.४.५१) १४५११२६	यद्भस्म धनुरीधरस्य ९४१११३
यथक्षिप्रलताया (शा.प.४.५५९) ३६४१५	यदि नाम ब्रुते (सु.१.१५८) ६६११७	यद्भर्तुः कुरुते (नैषध.२.२.९२) ११०१२४५
यदचेतनोऽपि (भट्ट.सं.६५) ७९११५	यदि नाम दैव (भट्ट.सं.३०७) २२११९	यद्भूलतो तरलिते २०६१४०
यदधोऽधः (दि.१.२१५७) ७१११७	यदिन्दोरन्वेति ५११२३५	यद्यत्परवशं कर्म (म.४.१.५६) १६५०१२०
यदन्तस्वज जि (पंच.४.५३) ३४९१२७	यदिन्दोर्वैद्यीक्षे २९१११५	यद्यद्विष्टतमं तपो ५६११११
यदप्यथवा १६६१५७८	यदि परगुणा (दश.रू.४.१७) ६११२५६	यद्यदेव रुष्ये (शिष्ट.१०.७९) ३१९१२२
यदपि कटकयात्रा ११६१६५	यदि प्रयुक्ताधारिणीः ३३४८८	यद्यदेव हि वान्ते (दि.१.१९१) १६३१४५६
यदपि जन्म धभूव १२१६९	यदि प्रसादीकु (नैषध.७.४३) २६३१२१०	यद्यच्चनीनं निर २८०११४४
यदपि मेकगणेन २२३१७५	यदि प्राणा एव २९२११८	यद्यपि क्षितिपा (हनु.१.१.१९) १४७११५४
यदपि रतिमहोत्सवे ३५५११	यदि प्रियाविवो (शा.प.३.४४९) २७७७१	यद्यपि खदिराण्ये २३८१६५
यदभावि न (भट्ट.सं.६६६) १६२४२९	यदि प्रिये वेत्ति तव ३०५११५	यद्यपि च देवयो २२९११६
यदमरपातैः सिन्धो २६२१९४	यदि भवति दै (पंच.१.१९२) ३५२११६	यद्यपि चन्दन (भट्ट.सं.६७१) २३७४११
यदनी दश (शा.प.२.४४) ४८१११५	यदि भवति (पंच.१.१९२) ७२१३३	यद्यपि चातक (चातक.८) २२६११५३
यदभ्युत्थमादा (शा.प.७.८८९) २१११६	यदि मत्तोऽसि (शा.प.९.३६) ३३११६२	यद्यपि तरणेः कि २२९१२३३

यद्यपि विधि (शा.प.१.१२२) २३९१९९  
यद्यपि देवाङ्गणा २४७५५८  
यद्यपि न म (मन्त्र.सं.६७२) २४११३७  
यद्यपि बद्धः सौ (शा.प.१.०७८) २१५५७  
यद्यपि बहुगुणग (शा.प.१.४९) २२०५५  
यद्यपि बहु नार्धये तथा ४२१२  
यद्यपि धात(भा.१.२.५०६४) ३८५१३५६  
यद्यपि रटति (मन्त्र.सं.६७४) २३९११७  
यद्यपि शिरोऽधि (शा.प.१.७५४) २१०१९  
यद्यपि सन्ति बहू २१२१२२  
यद्यपि स्वच्छ (शा.प.२.०७९) २१५१२  
यद्यप्यामतरोरसु २२४१११२  
यद्यप्युच्चैर्भि (काम.नी.५.२७) ३७७११७  
यद्रात्रौ रहसि (भमर.१.५०) ३२८११८  
यद्रक्ष सु (शान्ति.१.१४) २३२१११९  
यद्रक्षनाहितमति (धन्या.व.३) ५०१२०६  
यद्रन्ति चपले ६३१२२  
यद्रहस्यादे (वृच्छ.५.१०) २९८८८  
यद्रक्षनमसिंहं च १४३१३७  
यद्रक्षयोद्धिसम ३६९१७०  
यद्रक्षानं चक्रव ३६९१६७  
यद्रक्षयस्तिमि (माष्ठी.१.२२) २७७१४८  
यद्रक्षयते खलानां ५७७१४२  
यद्रक्षीभिः स्तुयति २१६१२२  
यद्रक्षीं कूर्मं (सा.व.६.१८६) १०२१३९  
यद्रक्षवितके (विद्ध.शा.१.१४) ३०११३५  
यद्रक्षद्विषयवर्ग (शा.प.१.५४) ३१४६  
यद्रक्ष नाति (शा.प.१.१४२) २६४१२४९  
यद्रक्षं सरलं (पंच.२.१८८) ३७७११५  
यद्रक्षे भागने (दि.म.८) ३७७११६  
यद्रक्षतस्त्वमल्लिना २३८१६९  
यद्रक्ष्यप्रमिधूर्णमान ६१७२  
यद्रक्षायपि समा ३५९१७०१  
यद्रक्षः प्रयमाक्षरं १११२८  
यद्रक्षिः शब्द (राज.व.४.१०८) ३७७१८  
यद्रक्षिर्मा भवे (शा.प.१.४६१) ३७८१७  
यद्रक्ष्यक्षिप्रितमि २६२१९२  
यद्रक्ष्यदेश (कुव.१७) ३१२११५  
यद्रक्ष्ये यच्च (शा.प.४.१२१) ३७२११५०  
यद्रक्ष्योऽयश्चरै (शा.प.४.५४) २१४६  
यद्रक्ष्यता विष्णु २५११३०  
यद्रक्ष्यमाण (शा.प.१.११२) २१८१६१  
यद्रक्षः प्रतिमही १०६१७२

यद्यो वैवस्वतः (भा.१.३०१८) ३७७१९  
यद्यमिव करधृतदंष्ट्रं ९५५८  
यद्यमिथ्य न (पंच.१.५२) १४८१२६०  
यद्योरोपेयित (सा.व.१.०८०) १०२१४१  
यद्योरेव समं (पंच.१.१०४) १४४४४१  
यद्यनीनयनान्त्रु २७१२११  
यद्यनैरवनिः कान्ता ९८११  
यद्यः करणघोरणी १०६१७७१  
यद्यः पटोऽयमद्विती १२३११  
यद्यः पदाङ्गुष्ठ (नैषध.७.१०७) २७०१२६  
यद्यः पूर्वं (म.राध.७.५२) १०६१६५  
यद्यः साद्याङ्गा ११८१७०३  
यद्यः सौरभ्य (मामिनी.मा.८०) ५५६११  
यद्यः स्तोमानुचै १०६१५७  
यद्यध्वनैरुच १०६१६०  
यद्यश्करे (शा.प.१.४०६) १७५१२०  
यद्योदयामण्डि (शा.प.१.२३१) १०४१९७  
यद्योघननिधे ३५१२३  
यद्योऽधि (किरात.१.४०) १७२१८३२  
यद्यो यस्मान्मल्ली ८३१३  
यद्यत्वारि घातानि ३५११८  
यद्य निम्बं (कुव.४४) २४१११५६  
यद्य मूढतमो १५७१२०१  
यद्यीर्णानां २११९२  
यद्यु कृच्छ्र (भा.१.४५५७) ३६०५१२  
यद्यु शरी (भा.१.१४०७५) ३८०११२४  
यद्यु संचरते ९८१२  
यद्युर्ध्वं न २२१६३  
यद्याच्च येन च (पंच.२.२०) ९२१७१  
यद्यादायि (शा.प.१.०४१) २४१११५९  
यद्यादाकामयो २०१६७  
यद्यादासीत्कुमारः १४१७०  
यद्यादिधसुवेति १११४  
यसिञ्जीवति जीव (मन्त्र.सं.६८०) ९८१६  
यसिञ्जीवति (विष्मच.४) २२९११३  
यसिन्कुलेयः (पंच.१.११४) १७४१८२२  
यसिन्कुल्यं (पंच.१.१४) १४९१२७४  
यसिन्कुले (शा.प.४.६६०) १४३१५९  
यसिन्देहो (पंच.२.८३) १५५१८८  
यसिन्नुचै २३११३३  
यसिन्नुचैवाधि (पंच.१.२६६) १४६११६२  
यसिन्नुदुहसं ५५६३  
यसिन्नुयथा व(भा.५.१.१४०) ३८९१४०३  
यसिन्नुयथा पुष्क (माग.४.६) ३८९१४८९

यसिन्नुष्टे (इ.चागम.१.९) १५७१७६  
यसिन्नुष्टे समु (शा.प.१.६३) ५५११५  
यसिन्नुष्टु (शा.प.४.१०१) ३७५१२३६  
यसिन्नुष्टि ३६९१६९  
यसिन्नुष्टि २३५१३  
यस्य ददाति (शा.प.१.१०६) २३५१६२  
यस्य हृत्वं न (भा.५.९९३) ३८९१४५५  
यस्य क्षीरं (पंच.१.२२४) १६२१४१५  
यस्य क्षीमिपते १३६१४२  
यस्य चाप्रिय (शा.प.१.४२८) १५११७  
यस्य चित्रं (इ.चागम.१.५.१) ३८८१४६५  
यस्य चेतसि (कुमार.६.१८) १०२१४३  
यस्य जिह्वा ३४९१५५  
यस्य जीवन्ति ९७११  
यस्य त्वया वण (शकुं.४.११) ३६२१२६  
यस्य द्वारि सदा १८४१७१  
यस्य न ज्ञायते (पंच.२.६१) १६५१५२७  
यस्य न ज्ञायते (पंच.४.२०) १६५१६४७  
यस्य न सविधे (सा.व.१.०७) २५११२५  
यस्य नास्ति विधे (भा.२.१५४५) ३९१८  
यस्य नास्ति स्वयं (दि.१.११९) ३९१९  
यस्य पुत्रो न वै ९०१७  
यस्य पुत्रो (पर्वणम.१.४) ३८९१४८  
यस्य प्रसादे पद्मा (मनु.७.११) १४२१६  
यस्य भार्या विरूपाक्ष.पू.१.०८) ३५१११  
यस्य भार्या (भा.१.२.५५०९) ३८९१५०२  
यस्य भार्या दुष्मि ३५०११  
यस्य मित्राणि मित्रा (भा.प.४.१०) ९५१२  
यस्य मित्रेण संभाषा (दि.१.१९) ८८१२  
यस्य यस्य हि (पंच.१.७४) १६३१४७८  
यस्य वक्रद्वारे २९११६  
यस्य वक्रमये (शा.प.१.०९९) २१८१६४  
यस्य यद्यो चतुर्णां १८९१५  
यस्य ह्री तस्य ३४९१५४  
यस्य जेहो (इ.चा.१.१.६) ३९०१५१९  
यस्य ह्रीयु (पर्वणम.१.१) ३९०१५२१  
यस्यां महत्त्व २२०१२  
यस्यां मीति १०११५३  
यस्यां यस्यानव (भा.१.१.७८) ३८८१४६२  
यस्यां स केय (शा.प.१.२१३) २१५१६  
यस्याः संगम (शा.प.८.२०) २२४११०२  
यस्याः संयुत २३४११३७  
यस्याः कर्म्यवचः (शा.प.८.४४) २२८१२२०  
यस्याभिः क्षेप ११६१७१

यस्याद्विदितयं	१३।४५	याते मय्य (भाषिनी.भा.१५)	२१९।१३	यानदृष्टिर्मृगाक्षीणां (धृत्व.८४)	२५।१।२
यस्याजनयाम	१३५।१२	यातेयं रजनी	२११।४१	यावद्यावत्सुव (शा.प.३३१६)	२६।१।५८
यत्नात्मबुद्धिः (भा.११.७८)	३८४।३०३	याते यात	२२८।२०१	यावद्याव	२८५।५१
यस्यादीं ब्रज (शा.प.९६८)	२३५।१४९	यातोऽसि पद्म (इत्ना.३.६)	२९५।५०	यावन्तः कुरुते (शा.प.४१३९)	३६।७८
यस्यायास्तस्य मित्राणि (पंच.१.३)	६५।६	यात्येकतोऽस्त (अ.शाकुं.४.१)	३२३।११	यावन्नौरनिधेः	३२।७।३
यस्यालीयत	१७।२	यात्रामद्भल (शा.प.३४३७)	२८४।३२	याविपत्तिर्धना	७।१।२६
यस्यावन्त्यस्यः (शा.प.९१६)	२३१।४५	यात्रासु यस्य	१२५।४	यासां कथा (शा.प.३२९९)	२६०।१००
यस्याश्वोरधिभुर	३७।६८	या दक्षिणा	२८८।१५	यासां नात्रापि (पंच.४.३५)	२५।१।११
यस्यालीचव (शा.प.९५५)	२३४।१३५	यादृशितादृशि	१६।१३	यासां सत्यपि (सा.द.४.१०)	३५२।५३
यस्यास्ति विप्रे न सरः (भट्ट.सं.५.१)	६४।९	यानि मिथ्या (शा.प.१३११)	१४५।१३२	या सा जग	७६।१८
यस्याहुरागमविदः	४।३५	यानेन तन्म्या (नैषध.७.१०२)	२६९।४१५	या साधून्ध	९३।९७
यस्येवमः	१०४१।०१	यान्ति न्याय	१५५।८५	या साधूनिव	३२।५
यस्योच्छिन्ना	१२२।१८८	यान्ती शुभ (भाषिनी.बुं.वि.५४)	२६०।९७	यासांमयल	२५।११
यस्योदये युध	२१२।४९	यान्त्याः सरः	२७९।५५	या सुष्टिः लघुराया (अ.शाकुं.१.१)	७।९९
यस्योदये नैव	२१०।१९	यान्त्या मुहु (माकवी.१.३२.२)	२७८।५१	यासति जलधर (भट्ट.सं.६८८)	११८।३
यस्योद्यद्गन्धाह (सु.५.१)	१६।४३	या पाणिग्रह	१८६।१५	यासति सज्जन (पंच.१.२२४)	३३।२६
यस्योद्यद्गन्ध	११५।३०	या प्रकृत्यैव चपला (वि.२.३४)	९७।६	यासत्यं चक्रुः (अ.शाकुं.४.५)	३६२।१८
यस्योपवीत	१११।६३	या शिम्बोष्ठकृतिः (शा.प.३३९६)	३३०।२	यासामीति (शा.प.३४३५)	२८४।३१
यां कामिनि	२४७।६५	या भाषां दुष्ट (पंच.४.१५१)	३४८।२४	या स्वसमनि पदे (शा.प.४७१)	६२।१
यां दृष्ट्वा यतुतां	२४।१६१	याभिरननः	२५०।८	या दि चपद्म	३४९।४७
यां यां प्रियः (शिष्ट.३.१६)	२७३।२	यामले धिव	२१५।१५	युक्तं मध्ये	२६६।३२२
याः परयन्ति प्रियं (भट्ट.९८९)	२८३।३	या महेश	२१०।१२	युक्तं मया (सु.४४०)	६०।२४२
या कटाक्षच्छटा	१९४।३८	या माताममता	२०५।४	युक्तः प्रमा (किरात.१.१.२९)	१६१।३७२
या कर्षचन (शिष्ट.१०.१८)	३९५।२१	यामि न यामीति धवे (कुव.४२)	३२९।४	युक्तयुक्तं (स्कांद.काशी.१)	१५५।२९३
या कर्षति निज	८४।८	यामिन्येया वह (शृंगारि.१३)	३५४।७९	युक्तियुक्तं प्रयुक्ती (शा.प.४४२)	१५३।२५
या कामिनी सा	१४०।२	यामि प्रेमसि	३२५।१९	युक्तोऽसि	२३५।१६५
या कुण्डेन्दुवृषार	३।३३	यामि विधाव	१८८।४५	युक्त्या परे	१५०।३५७
या कैलिष्ठ्युत	३६३।४०	यामीति प्रिय (शा.प.३३८७)	३२९।२	युगपत्संगड	२।१४
या गम्धाः (किरात.१.१.२२)	१६१।३६५	यामीत्यप्रिय	३२९।२०	युगपद्विकास (शिष्ट.९.४१)	३००।६६
याचकरीरे	७३।२१	यामीत्युक्ते	३२९।१४	युगान्तकालप्रति (शिष्ट.१.१३)	३६३।१५
याचते कार्यकाले यः (वि.२.३१)	८८।८	या राका (गुणरत्न.१०)	१७८।१०१७	युगान्ते (द.वाणक.३४.२१)	३८९।४७५
याचना हि पुरुषस्य (प्रसंगा.१७)	७३।२७	या लक्ष्मा	१११।२६१	युद्धं च (चाणक्य.७२)	१६२।४०३
या चन्द्रस्य	२९०।८१	या लोमा	६१।२६०	युद्धकालेऽप्रयो (पंच.१.५८)	१४६।१६७
याचमानजन (नैषध.५.८८)	७३।४६	यावत्करसार्द्र (अ.म.७.१४५)	३१७।१	युद्धा नामि (नैषध.१२.४८)	११०।३३९
याचितो यः (भोजन.७१)	७०।४	यावत्कर्के नाक्ष (शिष्ट.१८.२६)	१२९।६९	युधिष्ठिरः कस्य	१९६।४
यात्रापदं (सु.२.७४)	५०।२१२	यावच्छकलितो	२०७।९	युधिष्ठिरोऽसि (शा.प.१२२८)	१०२।१६
यात्रायस्यम (शतिति.१.१३)	३७०।१२	यावज्जीवं	१५७।१८६	युष्मन्ति	१६५।६४३
या जयश्रीर्मनो (सा.द.७.९)	२७७।१४	यान्वतिष्ठति	२१३।६२	युष्मन्ते पक्षिपथ	७०।८
यातं यौवन (भट्ट.सं.६८३)	३७४।२७	यावत्त्वं न	२४४।२२६	युष्मत्प्रौढतर	१३४।२०
यातस्यास्त	३०२।९९	यावत्प्रीलस्य (नैषध.१२.४७)	१३८।८२	युष्मद्गोण्ड	१२१।२५
याताः किं न मिल (अमर.१०)	२८०।९०	यावत्कले (शा.प.१०२३)	२३९।११०	युष्मद्भक्ति	१२५।१३
याता यान्ति च या (शा.प.१५०)	३०।३	यावत्सत्य (भट्ट.सं.९८६)	१६१।३६३	युष्माकमन्वर (महद.१)	२७।१८
यातास्ते रसतार (सु.१.७८)	४१।७६	यावत्सत्यमिदं (भट्ट.१९४)	१७८।१००७	युषान्यत्रे	२३३।९८
यातीतः पान्य (शा.प.१२७३)	१३३।४२			युधि ययो	२३८।७८

मृना धैर्य	२६८३६८	ये बालमात्र (मि.म.१२३)	३८४२९४	ये धोते दीप	१८१२२
मृना मोह	२६५२९४	ये बाल्यो न मुषि (दश.४.९)	१५२१४०८	ये धर्म (पञ्च.सहि.२२४)	३८९४९०
मृना मेन	२३१४४०	येडमिज्ञाः	२४०११२२	येधैरेव	१२७१२०
ये कन्द (का.म.१०.५४७)	१३२११६	ये मन्वन्ति (महा.भा.७.१९)	११९११३३	ये धुवानि परि (महा.१०८)	१६२१३५४
ये कायस्थ	९९११८	ये मुष्णन्ति	९९१२१	ये न ददाति न (शा.प.३८७)	६९११६
ये कुम्भीकृत (शा.प.३७२६)	३२४४६६	ये ये खजनेके (सृंगार.५)	३१४१७१	ये न वेति	१४८१२५६
ये के विचित्र	४०१४९	ये लज्जाश्रय	११११२५३	ये न संवरते	९८११
ये युद्धन्ति (शा.प.११०९)	२१७६०	ये वर्धन्ते धनपति (मनु.सं.१७४)	९७११०	ये नाम्ने न च (पंच.१.११)	९८११
ये च प्राहुर्दुरा (पंच.१.४०)	१४८१२५०	ये वर्धिताः (निकम.२५९)	२२१११९	ये नायु (भा.१२.११००८)	३९२१५९६
ये च मूढ (भा.१२.७५९)	३९११५७९	ये वर्धिताः करि (निकम.२५७)	२२३१८१	ये नागामुति (राज.४.१२८)	३७८१५६३
ये जाते व्यसने (शा.प.२४८)	५२१२५६	ये शान्त	१७३१८६२	ये नाम्ना	१३४१२९
ये जाल्यादि (पंच.१.१९)	१४८१२४९	ये शिरसा	२४७१५०	येनाहूतः सम (पंच.१.९८)	१४४१९०
ये जाल्या लघवः (महा.६०)	२१४११०	ये शर्म हर्तुमी (स.३४३)	५६१८६	ये मोदते (भा.५.१०८१)	३९११५८८
येडगुर्ल	११११२५२	येराकठ (भा.प्र.१०.४८४)	११०१२३३	येऽन्यथा सं (मनु.४.९५७)	३७७१२६
ये तावत्स्वगुणे (स.१.६४)	४११७५	येरां कोमल (म.रा.प.१.१८)	३४१६०	येऽन्यथितः (भा.५.१५३२)	३९११५८८
ये स्वेनममि (भा.१.८४०५)	३९०१५०८	येरां दोषल (भा.प्र.४.१०४)	११०१२३१	येऽमिन् प्रकृते (पंच.२.१३)	१६५१५२४
ये स्नेयेय दयालवः (शा.प.२२८)	५३१२६४	येरां न विद्या न (मनु.सं.६२७)	४०१३२	ये मे गर्भगतस्यापि (शा.प.१२२)	७५४
ये दौलकैलि (शा.प.३८१६)	३३५१३३७	येरां निषेयो (शा.प.४१११)	३७३११४६	ये मोहाम्भ्यन्ते (पंच.१.१५०)	३४८११३
येन ध्यत् (ध्वन्या.२.२५)	१९२१८९	येरां प्राणिनः (प्र.३६७)	५६१९९	ये यः शर्प (वे.१.३.३३)	३६७११६
येन पापान (सु.८९५)	७५१३१	येरां ब्रह्मशा (मनु.सं.६९८)	३६९१७७	ये यत्र कुशल (भा.१.३.३२४)	१४६११४५
येन मित्र (भामिनी.पा.४९)	२३०१२४	येरां श्री (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	ये यत्र सुखत (वा.मी.४२)	३९११५७७
येन यत्रैव भोक्तव्यं (मनु.सं.१९२)	९१३३३	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	ये यमयै प्रायं (शा.प.१४३६)	१५३११३
येन शुक्रीकृता (दि.१.१८३)	१६३१४६१	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	ये येन प्रतिबद्धः (दि.१.१४०)	१४८१२४१
येन स्त्रा विनिह्य (शा.प.४०८३)	३६६१६	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	ये रक्षताप्रति	२७१७
येनाकारि	१८७११०	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	ये रामो निज	२१८८२
येनाकारि	२४६१२९	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽर्धकामस्य (भा.५.४१४६)	३९३१६२३
येनाकारि मृणाल (नीतिप्र.३)	९५११२२	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽन्यो	१९३१९०
येनाख्येन सर	९२१७७	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि पति (मि.१०.८५)	३२११११
येनात्मा पश्यतो (द.भा.५५)	१६८१६३३	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनानन्दमेव (शा.प.८४४)	२२५१७४२	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दिव्या (मा.१.१८)	३९३१६२३
येनानर्गलकाल (शा.प.१०८)	२३०१७३	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनामन्दमन्दि (भामिनी.भा.९)	२२२११२	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनामोदिनि (शा.प.८३७)	२२४१७०५	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनास्य (का.प्र.१०.४४४)	२३११४५	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनाईकार (पंच.१०.४४४)	१६४१५१७	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनेनाम्यरखण्डेन (मनु.सं.३२३)	६५१४	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनेरोरपाय्य	९५१२८	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनेरोरपलाति	२७१३३	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनेरोम्यय तमासि (शा.म.७४४)	२०९१५	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येनेरोपति	२२५१३६	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
ये पारं	१८२१४८	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
ये पूर्वं परिपाति (शा.प.९८५)	२३६१२३	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
ये पूर्वं यव (वि.द.भा.१.१०)	३०२१०५	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येऽप्यस्यसि (शा.प.१०.४४४)	३४१६६	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११
येऽप्यस्यसि (शा.प.१०.४४४)	३४१६६	येरां धी (प्र.चा.प.१.२.५)	३७६१२६३	येऽपि दुष्टत (मि.१०.८५)	३२११११

रक्ताशोक (विक्रमोर्व.४.४१) २८३।१५५  
 रक्तेनैव १११।२६०  
 रक्तोत्पुङ्ग (सा.द.२.२६५) ३६६।११  
 रक्तोऽभिजायते (पंच.१.१५५) ३४८।१६  
 रक्षन्ति कृपणाः (शा.प.४.४७२) ७०।३  
 रक्षन्ति पक्षं ((शा.प.१.५७३) १४३।४४  
 रक्ष पात्रगतं (शा.प.१.१९५) २४७।६२  
 रक्षाधिका १५०।३२२  
 रक्षामात्रिकया (शा.प.३.६६९) ३१७।१  
 रक्षोऽन्या (वाच.१.८५) ३९२।६३५  
 रक्षुलिक ११८।१२२  
 रक्षावद्ध ३०४।१६३  
 रक्षयति २६८।३६१  
 रक्षयति सहसा ११।२२  
 रजनिचर (विक्र.शा.४.२) ३३६।२०  
 रजनीमवाप्य (शिशु.९.६३) ३००।५८  
 रजनीषु विमल (सा.द.४.९) १३५।९  
 रजम्यामम्यस्य (शा.प.३.५०९) २९३।६  
 रजोद्युवे जन्मनि १४।३  
 रज्यक्ष २६४।२५५  
 रजिता न २१०।१३  
 रजिता नु विवि (किरात.९.१५) २९७।९  
 रदतु जलधरः (शा.प.३.८७४) ३४०।३०  
 रणत्कङ्कणानां ३३१।२  
 रणे बाणगणै (कुमार.१६.३४) १२८।१०  
 रण्वा पीन ३६५।५३  
 रतखिन्नतरां प्रातः (शा.प.३.७४५) ३२८।१  
 रतरीक्षीवत् ८५।९  
 रतान्ते प्राणेशे ३२१।२३  
 रतिकृति गवै (शा.प.३.७१२) ३२३।५  
 रतिकेलिकलः (सा.द.१.१९३) २६६।१  
 रतिक्रीडाधूते कय (दशक.२.३९) २१६।३  
 रतिपतिप्रतिवेच (शिशु.६.७) ३३३।६२  
 रतिरभसनि (शा.प.३.६८८) ३१९।३०  
 रतिरभसविला (शिशु.१.१२) ३२३।२१  
 रत्नमितिषु (कान्या.२.३०२) ३६३।२  
 रत्नसायु १०४।८४  
 रत्नाकरः किं कुर्वते (नीतिप्र.१) ४९।१७१  
 रत्नाकरतनुजनु (शा.प.१.१४०) ६३।१६  
 रत्नाकरखव ६३।२८  
 रत्नाकरे परि (मह.सं.७०५) २४६।२२  
 रत्नाकरो २१०।२७  
 रत्नानां न (शा.प.१.०७२) २१५।१४  
 रत्नानि विभूष (शा.प.३.०८६) २५१।३०

रत्नान्यथो (सु.२.९२७) १११।२५७  
 रत्नावलीपूर्व ३६।३३  
 रत्नैरापुरितस्यापि (शा.प.१.०००) २१५।३  
 रत्नैर्महाहस्तुतुयुनि (मह.सं.५२) ७७।१०  
 रत्नाप्रिय (कुव.१.४०) २६६।२९७  
 रथः शरीरं (भा.प.१.१५३) ३८५।३४०  
 रथस्थितानां (कुव.३.५) ३३१।२०  
 रथसैकं चक्रं (भोजप्र.१.६९) ५२।२५१  
 रथिनो रथि १२८।२३  
 रथेभ्यो गज (शा.प.३.९८४) ३६०।७  
 रथो रथाङ्ग १२८।२७  
 रथ्याघोषेर्हृणै (शिशु.१.८.३) १२९।५४  
 रथ्यान्तश्चरत (शान्तिप्र.४.९) ३७०।८८  
 रथ्यारजोह (शा.प.३.४०७) ३५४।७६  
 रमसादभिस २९८।१०  
 रमसेन द्वार (शिशु.१.१.३२) १२६।१९  
 रमणीयः १७०।७४५  
 रमणे चरण (सा.द.७.८) ३०८।४  
 रम्भातरु १२८।३५  
 रम्भापि (नेषच.७.९३) २६९।३९२  
 रम्यं ह्रैपि (अ.शाकुं.६.५) २७४।६  
 रम्यं हर्म्यतलं (मह.सं.१.१५) ३४५।४५  
 रम्यं हर्म्यतलं (मह.सं.७०८) २७३।१८१  
 रम्याणि वीर्य (अ.शाकुं.) ३९९।६१८  
 रम्या रामा (मह.सं.१.३३) ३९९।६२८  
 रम्यायौकित ३१।४४  
 रविः करसह १०१।६  
 रविचन्द्रौ घना ७४।३  
 रविजा शशि १८४।७  
 रवितप्तो गजः (कुव.३.७) २३१।६०  
 रविदुरव्रतवृद्ध (शिशु.६.२२) ३३५।१०  
 रविमणि (सु.२.२७३) ३६०।१५  
 रविमगवते २८।२  
 रविरपि न ५६।११६  
 रविषुतकृत १८५।५४  
 रवेः कवेः (शा.प.५.५५४) १९७।२१  
 रवेरत्नं तेजः २९५।१९  
 रवेरेवोदयः (विष्णु.१) २०९।१  
 रवेर्मयूखैरभि (शा.प.३.८३८) ३३६।३६  
 रवति वरणीके (शा.प.३.८९०) ३४२।८५  
 रवायनविद (शा.१.२.८७९) ३९२।६२३  
 रवालशिखर (शा.प.८.४८) २२५।११७  
 रवालनमन्त १४१।६  
 रवा सार (कान्या.५.२०) २०६।१२

रहस्यमेवो (दि.१.९८) ८८।२  
 राः पुण्यं १६६।५८७  
 राकायाम (का.प्र.१०.४५१) २६२।१६६  
 राकाविभा (का.प्र.७.१५६) ३१२।१८  
 राका सुधाकरकर २८८।४३  
 राकसुधाकर (का.प्र.४.४९) २७९।५४  
 राक्षसाः कलि ९८।४  
 राक्षसेभ्यः १९४।२०  
 रागकान्तनयने (किरात.९.६३) ३६६।५५  
 रागादिरोगान्तत ४३।९  
 रागिणि नलिने ७४।६  
 रागिण्यापि ९६७।१०  
 रागी बिम्बाध (पंच.१.६११) ३७८।६३  
 रागी भिनसि १८६।७  
 रागे द्वैरे १६९।५८०  
 राघवस्य १९४।१६  
 राजस्त्वकीर्ति १३४।१  
 राजस्त्वर्चने १०१।१  
 राजचन्द्र (भोजप्र.१.७६) १०२।५५  
 राजतः सलि (भा.१.८५) ६४।१०  
 राजति त्रिवली २६७।३३  
 राजते राजरामा (मह.सं.७०९) ३२८।३  
 राजनि (दि.२.६४) १७०।७४५  
 राजन्कनक (भोजप्र.१.२४) १०२।३९  
 राजन्कमल १८७।१७  
 राजन्नुपुक्षति (मह.सं.५८) १५३।४५  
 राजन्दीवारी (भोजप्र.१.१०) १०२।२५  
 राजनिद्रपते भव (का.प्र.१.२७५) १३१।६  
 राजसभ्यु (भोजप्र.७५) १११।२६६  
 राजश्रवण १९३।६  
 राजस्युज (भोजप्र.२.१२) ११७।९०  
 राजव्रजस्यु (राज.प्र.५.६१७) ३६६।३५  
 राजन्नाजस्युता (शा.प.१.२६८) १३३।८  
 राजन्वि (का.प्र.७.२११) १०५।१४६  
 राजन्वीर १२४।१०  
 राजन्मसाप्य (कुव.१.६३) ३३३।३  
 राजपत्नी (प.चाणक्य.४.२०) १६०।३२६  
 राजहस्ता (म.राघव.७.८) २७८।३४  
 राजसेवा (कुव.५४) १३९।१  
 राजा कुल (दि.१.१७३) ८६।५  
 राजा धृषि (शा.प.१.५४१) १७२।८२०  
 राजा तुष्टोऽपि (भोजप्र.१.७) १४४।१०१  
 राजा धर्मविना (सहस्र.२) ३७८।४३  
 राजानं प्रथमं (दि.१.२०४) १४१।१३

राजानः	११२१२७४	रामं सीतां	१८९१६२	रे खन्त तव	५७१३७
राजानमेव (पंच.१.४२)	१४८१२५२	राम त्वत्की	१८४७३	रेया काचन	२५६१५०
राजा नाम	१५०१३२३	रामरामे (रामरसा.३८)	१८८१३६	रे चाचन्य (मानिनी.प्रा.५७)	२३२१८०
राजानो यं (शा.प.१३२४)	१४५१३३५	रामाया रमणीय (मनह.१२३)	३२६१२८	रेजुग्रंथा	१३०१५७
राजा पश्य	१६६१५६७	रामायाचय	१२१२९	रेजे पुण्यर्थस्य	३३५११
राजा बन्धु (पंच.१.३७७)	१४९१३०१	रामाभिपेक्षे (हनु.३.३)	१८११२८	रेतःशोभि (शक्ति.४.१.२६)	३७६१२५९
राजा मत्तः (हि.३.१८)	१४७१२२४	रामार्चिता	१२१५३	रेतोरफनया	२६१२०४
राजा राजा (सू.९७)	८१११८	रामाविलोल	२५९१५५	रे धाराधर (वाज.७)	२१४१८०
राजा (हृ.चाणक्य.६.१०)	१६०१३१२	रामेन त्रिःसप्त (शिशु.१८.७०)	१३०१९९	रे वृष्टा घाते (शा.प.४०८७)	३६७११४
राजा राष्ट्र (हृ.चाणक्य.६.१०)	३९११६०६	रामे प्रव्रजनं (निकमच.८०)	१५४११०८	रे पद्माक्षर याव (शा.प.११३३)	२१९११२
राजा वे (हृ.चाणक्य.१७.१९)	३९२१३६०६	रामो नाम (कृष्ण.क्यां.२.७२)	२४११५५	रे पद्मिनीदल (शा.प.११३३)	२४४१२७
राजाश्रय	१७३१८५७	रामो हेममृगं (वे.१५)	३७८१४१	रे पद्मिनी	२४४१२९
राजा संय (भोजप्र.५२)	१४७११९८	राष्ट्रस्य चित्तं	१७२१८२९	रे पान्याः	३३५११४१
राजास्य जगतो (का.मी.१.९)	१४२११	रासो ग्रामस्य (गीत.१.४.१२)	२४११६८	रे पुन्य सत्सङ्ग	१८२१३४
राजीव जीव (म.राव.१.३६)	२७११३५	रिकाः कर्मणि (शा.प.१३६०)	१५११३६३	रेक व्यञ्जन	१२०११४४
राजीवमिव (काण्डा.१.१६)	३४४११०	रिक्तेषु वारि (कुच.३१)	३३६११८	रे बालकोक्तिल (शा.प.८४७)	२२५११३३
राजीविविनीवि	२१४१९	रिक्तपुत्रवत्	१३५७२	रे राजहंस (शा.प.८०४)	३३१११८
राजेति क्षण	११५१३१	रिपुरिच सखी (गीत.७.१६.२)	२८४१२३	रे रे कोक्तिल (मनु.सं.७१९)	२२५११३१
राजौ द्विजा (नैषध.७.४६)	२६१११५७	रिपुरिथयः किं	१३४१४	रे रे खलाः	३११३२
राहः संजो	२००१३८	रविप्राप्ति मर्तरे (शिशु.९.१३)	२५४१४१	रे रे घट्ट	२६०११०१
राहस्य	१५०१३३०	रविमिर	३०४११६०	रे रे चातक (मनु.सं.७२१)	२३६११६६
राहामस्य (नैषध.१२.५८)	११०१२४०	रविरति	२४४१२३३	रे रे वीप	२४४१६७
राहामासा	१५०१३२४	रविरस्त्रवर्णपदा (शा.प.५२३)	१८६१२	रे रे निर्दय (हनु.५.२२)	२८२११३९
राहि धर्मिणि (भोजप्र.४४)	१४५१११९	रजस्ति (मा.१.१२२५१४)	३६२१६१५	रे रे पान्य	३५५१८३
राहि मात	१४६११६३	रजनिर्गमन (कुमार.८.६०)	२९९१२५	रे रे रसाल	२४०११३३
राहो मानधन (वेणी.४.१)	३६६१९	रजसापि	१२२११७५	रे रे रावभ	३३४११३८
राहो विपद्भुक्तियो (दश.६.३८)	३८५१३३४	रजोर्द्धि जलधि (सू.५४३)	७११४४	रे रे लोकाः	३६५१५६
राज्यं येन	२१८१३	रधित्विरर (का.प्र.४.७७)	११६१७२	रे रे शिष्टवक्रोद (शा.प.८९५)	२२९१२३१
राज्यं द्यत	१४३१५५	रज्यती नयन (किरा.९.६७)	३१६१५९	रे लाहल्लि (का.प.११८५)	२४६१३९
राज्य (हि.१.१८१)	१४७१२२२	रहे का मयुष्टे (मनु.सं.७१७)	२८८११९	रे वावार्तिनि (शा.प.९२२)	९५११२५
राज्ये सारं (काण्डा.७.९७)	१७११८०२	रहोऽपि	१५०१३३६	रे वाखा	२८३११६५
राभिः काल	२९२१३४	रह्यं वपुर्न (षट्.२४.४)	२३४११२९	रोमशोक (हि.१.४१)	१६९१७१९
राभिः सैव (मनु.१.४५)	३७५१२२७	रह्यं विरोति (सू.४३८)	६०१२४१	रोमी चिर (शा.प.२५८९)	१७०१७६८
राभिःरागमति (किरा.९.१६)	२९७१७०	रह्यस्त्वामयुरस्य (शा.प.८८४)	२३८१२१६	रोमोऽण्ड (हृ.३८३)	५८११६७
राभिर्गमिष्यति (मनु.सं.७१२)	२२३१७८	रह्यायां रोह (पंच.४.५८)	३४५१३०	रोमोर्ग्रन्थं (शिशु.१८.१५)	१८६१६१
राभिर्मे	२८५१३८	रह्यस्य सिन्धु (शा.प.१०६०)	२४३११९४	रोमन्यमाचय (मनु.सं.७२३)	२३३११०६
राभौ जानु (भोजप्र.२३३)	६६१११	रह्यं जरा (वान.४.४)	१७३१८७२	रोमावलिधू	२६७१३५२
राभौ रवे (कुच.३५)	१३८११	रुपमप्रति (शिशु.१०.३७)	३१५१४०	रोमावली	२६७१३४२
राभौ वारिमर (मनह.५४)	३४३१९१	रुपयौवनसंपदा (सं.प्रा.७.५४)	३१९१९	रोमावलीरज्य (नैषध.७.९०)	२६८१३७५
राधा पुनातु (कृष्ण.क्यां.२.२५)	२६११९९	रुपयौधायि	८६१२	रोमावली सु	१४१११
राधामधु	२२१११२	रुपयौधायि (नल.चं.२.२२)	३५०१५	रोमावली र (नैषध.७.८४)	२६७१३५०
राधामुख्य (गीत.५.११.६)	२५११७२	रुपयौधायि	२३८१६६	रोममस्य (शा.प.१०११)	२३६१६६
राधामोहन (साहित.कौ.४.६)	२५११८६	रुपयौधायि	१७५११०८	रोमन्याः	२८५१४०
राभी मानव	१९११८७	रुपयौधायि	२२०१२	रोमन्यैर्न (शा.प.९७६)	१८०११४८



रोलम्यैर्निमि	२३७१२७	लङ्काघा	१२२११८३	लामप्रणयिनो (स.२३०)	४७८०
रोलम्बो	२८५१३६	लङ्कापतेः संकुचितं (शा.प.१६१)	३३१२९	लामलेपा	१६६१५८३
रोपावेशादाभि (शिष्ट.१८.१२)	१२९१५८	लङ्कामूप	१९७३३७	लालने बह (भाग.१०.११५)	१६१३४३
रोपावेशाद्रच्छ (शिष्ट.१८.४)	१२९१५५	लज्जां गुणीष (भट्ट.सं.३१८)	३८५१३२८	लालयन्तमर (म.राषव.३३)	२८११
रोहणं सूक्तिरजा (नल.चं.१.८)	३८१४	लज्जा विहाय (शा.प.३३८५)	३२९१७	लालयेत्यथ (भाग.१०.११५)	१६०१३०८
रोहणाचल (शा.प.१०७१)	२१५११३	लज्जा कीर्ति	१९९११२६	लालां वकास (दश.क.४.७३)	३७१११२५
रोहते सायकै (पंच.३.१०५)	३८५१३२२	लज्जा ग्रीढ	३४६१३०	लावण्यं क तु	२०४१११८
रोहन्तो प्रथमं (भमर.३११)	३१०१११	लज्जामहे (स.८६७)	२१६१२०	लावण्यं तद (का.प.४.७५)	३६७१११
ल		लज्जावतः (स.३१७१)	६६१२७	लावण्यकान्तिप (दश.४.६६)	३०६१२८
लक्ष्मणैस्तुत	१९९१११	लज्जावचा (शा.प.४.७५९)	३५११२९	लावण्यद्रविण (भौचिल.११)	२८६१२९
लक्ष्मणो लघु (शा.प.१९८७)	३६०११०	लज्जा लेहः (पंच.५.९१)	३७९१७५	लावण्यमधु (सा.द.१०.३२)	२६९११९९
लक्ष्मि क्षमस्त	६३१२९	लक्ष्मे त्वं भव	७७५५७	लावण्यामृतरी (नल.चं.७.४३)	२५५१४१
लक्ष्मी तनोतु	२१२२	लक्ष्मीवोद	२८१११११	लावण्यामृतमा (शा.प.१२.८४)	२५६१४७
लक्ष्मीः स्वयं (स.१४६८)	३४४१२३३	लतां पुष्पवतीं	३२५११	लावण्यामृतव (दश.४.६९)	३१४१७४
लक्ष्मीकोपल (स.९९)	१४३३	लताकुञ्जं (सा.द.८.४)	३३४११२९	लावण्यौकसि (खंडप्रशस्ति)	१०९१११२
लक्ष्मीकैलि (स.२००५)	२१११४०	लताकुञ्जे	३२६१२३	लिखति न (शा.प.३४०३)	२७५१६
लक्ष्मीकौस्तुभ (भोजप्र.२६)	९५१११७	लतानामे (का.प.१०.४९८)	३४५१२४३	लिखन्त्याः	२६७१३४४
लक्ष्मीक्रीडा (भोजप्र.२५५)	३०३११३८	लतामूले (अष्ट.कौस्तु.अति.१)	२७५१२९	लिखन्तास्ते (अमर.७)	३०८११२
लक्ष्मीधराः	२००१५३	लतास्ता	२२४१६६	लिखिता विप्रगुप्तेन	९१३३
लक्ष्मीपद्म (स.१४१९)	२४४१२३२	लब्धं जन्म सह (शा.प.७५९)	९४११०७	लिप्पतीव (चूचू.१.२४)	२६६११
लक्ष्मीपयोधरोत्स (दश.क.४.७२)	७०११०	लब्धव्यमर्थ (महा.भा.२१४१)	३९११५७८	लीडप्रस्त (शा.प.५९२)	२०७१२
लक्ष्मीपाणि (धृति सहस्र.)	१५१२३	लब्धसौरभ (शिष्ट.१०.२४)	३१५१२७	लीवानस्तुरोहदृष्टे	२७५११२
लक्ष्मीरस्य हि (अमर्य.७.९३)	१४०१२	लब्धार्थे (विक्रमच.२७७)	१०३१६७	लीनेव प्रति (मालती.५.१०)	२८११०५
लक्ष्मीर्धर्म (प्रसंगम.१७)	३९३१६२६	लब्धारस्य (शा.प.४१३३)	३७२११५६	लीने श्रोत्रेकदे (खंडप्रशस्ति.२४)	१९१३८
लक्ष्मीर्निर्वैति (शांति.४.१)	८१४६	लब्धोच्छ्रायो (शा.प.३५२)	५७११२७	लीलयैव (शिष्ट.१०.१८)	३१५१४१
लक्ष्मीर्पादोनिधि (शा.प.५२९)	६२१९	लब्धोदयो (स.३९५)	५८११७१	लीलातामरसा (भमर.७३)	३१११३१
लक्ष्मीर्पा	११८१११२	लक्ष्म्या जन्म (स.३१०५)	१०४११०२	लीलादोल (शा.प.१८६५)	३२७१४०
लक्ष्मीर्वसति	१५५१८७	लभेत सिकातु (भट्ट.सं.३१९)	४११५७	लीलाधूतजिता	६१६२
लक्ष्मीवन्धुत	१९२१९१	लभेद्यदयुतं	६५११९	लीलासु (भामिनी.मा.६२)	३३११६४
लक्ष्मीवन्तो	६४१२	लम्बोदर तव	१८९११७	लीलायन्त्रः (सा.१३.१४७५)	३७८१४०
लक्ष्मीधेय	११११२५८	लम्बिताः	२६८१३८९	लीलालु (भामिनी.मा.७०)	३८११७
लक्ष्मीसंपर्क (शा.प.११३९)	२४३१२०७	ललाटतिल	१९३१४	लीलावतीनां (भट्ट.सं.८२)	३७९१६९
लक्ष्मीस्त	१०९१२२२	ललाटदेसे (पंच.१.३३४)	३८६१३५७	लीलावली	३७६१४६
लक्ष्मीस्त	१०९१२२४	ललाटे कस्तुरितिलक	२५२१४७	लीलास्मितेन (शा.प.५४६)	३७८१५०
लक्ष्म्या परिपूर्णं (शा.प.१५०१)	६४११३	ललितयमना नायों	२३११३२	ल्लब्धः स्वप्नो (स.३७३)	५६११०३
लक्ष्म्या (कामं.गी.५.७३)	३९२१६२६	ललितमुरसा (भमर.१६१)	३३७१६०	ल्लब्धमपेन (हि.४.०४)	१५५११७
लक्ष्म्या धी	२१७१३७	ललितविभ्रम	३३२१४६	ल्लब्धनां (इ.चा.१०.६)	१५६११५७
लभं रागा (वेणीदत्त.पचवेणी२)	१३८१७९	ललितान्तानि	१६०१३३१	ल्लब्धो न (ऊन.१०३)	७११२५
लभः फेलिक्च (का.प.२.३७)	१२१४०	ललाटलतिका	३२५१३	ल्लोये गोमायी	९३१११
लभद्विरेफा (कुमार.३.३०)	३३११३७	ललन्मौक्तिक	२५७१२०	ल्लुलित (शिष्ट.११.२०)	३३४१३३
लभं पाद	२७४१२७	लाशालक्ष्म (भमर.६०)	३७९१७४	ल्लनग्रीवा (शिष्ट.१८.५९)	१३०८९
लभा नांशुक (भमर.६२)	३२९११७	लाङ्गलालन (भट्ट.सं.५७)	२३११७१	ल्लनं मत्त (भामिनी.मा.६९)	२४२११८२
लघुनि लृणकुटीरे (दश.क.४.२२)	३४६१२५	लाङ्गुलाभिह्वल (सा.द.१०.९२)	२०७१५	ल्लेखनी मुस्तकं	१५८१३३३
लघुरय	२१६१११	लाटीनेन (सुकंद.३२)	३७११७०७	ल्लेखन्ती श्लोमगर्भे	१२४११७

खेवया विमल (किरात.१.२२) ३००१३९	वर्षः निर्मल (विकर्मांक.८.८७) २७२१६७	वदति राममनुष्य जघन्यजो २०२१८५
लोकः शुभ (शा.प. ३९१९) ३६०११७	वर्षः शीतकरो (शा.प.१४) १२१३७	वदनं दशनविहीनं (पंच.५.७३) ९५१९
लोकः स्वयं (माग.५.५) ३८४३०६	वक्त्रशीजितत (मिळ.शा.२.११) २७४३३	वदनं प्रसादसदनं ४७१०३
लोक एष (सं.३०४१) १७११८११	वक्त्रशीजितत (शा.प.३९२८) ३४७१४०	वदनमिदं न (अल.कौ.अप.१) २८३१५८
लोक एष परलोक (नैषध.५.९१) ७२१४८	वक्त्रसन्दि (का.प्र.१०.५२७) ३२०१९	वदनशशिनः (शा.प.३७११) ३२२१४
लोकत्रय (सं.९१) ११११	वक्त्रसाधर ३५६१५	वदनसौर ३३२१६६
लोकद्वयप्रति ९८१३	वक्त्राणि पञ्च (अलं.कौस्तु.रसा.१) ४१३३	वदनाथ बहि ७३११२
लोकयात्राऽभयं (दि.१.१०५) १६३१४५३	वक्त्रादुहस मे ७४४४०	वदनेन निर्जितं (कुव.५०) ३१२१२८
लोकानन्दन (कुव.१३५) २३८१५७	वक्त्राम्मोजं (मोगम.२३०) ११३१२८७	वदने विनिवेशिता ५५१३०५
लोकानामपि ३४९१५०	वक्त्राम्मोबहि ६१७५	वदन्ती जारद्वतान्तं (द्व.१०) १८६११
लोभानां मानमानं ११३१२९३	वक्त्रे गुह्यत्वं २७०१५	वदन्तु कतिचिद्धातव्य ३३१४९
लोकानुग्रह (पंच.१.२४८) १४९१२९५	वक्त्रे वल्ग्याप्रसयः ५३१२७८	वदन्तु देव १३३१११
लोके कलङ्कम (कुव.९०) २६२१९९१	वक्त्रोपातं २७४१२२	वद प्रादुर्भावा २३९१९०
लोकेन्द्रः कणे ११३१५	वक्त्रां विभ्रतो ५४११९	वद वल्लभ १९९१२४
लोकेषु निर्धनो १५८१२४८	वक्त्रत्वं ननु ६११२६८	वध्यन्ते न ३९०१५०९
लोकोत्तरे चरित (अलं.सर्वल.) ७८१७	वक्त्रा नैष (शा.प.११९१) २४९१९८	वनानि दहतो (शा.प.४८८) १५५११२०
लोके बहुति (दि.४.६०) ३७९१७२	वक्त्रः कपटलि (कवितावृ.१६) ५८११६३	वनान्ते खेल (अलं.कौस्तु.वि.१) २४५१९
लोचन (नामिनी.वृ.५०) २५८१४५	वक्त्रेण छिरसि (सं.१६६९) ३३५११३८	वनान्मनूनि (काष्ठा.२.३४९) ३६७१५१
लोचना (किरात.९.६०) ३९५१५२	वक्त्रैः कूरतरे (शा.प.१५१५) १५५१७०	वनिताकरतामर (मोग.प्र.) ३४६१३५
लोचने हरिण २५९१६३	वक्त्रोऽपि पद्मज ८२१४३	वनी सुनीनाम ३६३११३
लोहितमखिलं २३९१९०१	वक्त्रोऽस्तु बाल्ये २१०११७	वनेऽखिलकला (सा.द.१०.९६) १३११५
लोमः प्रतिष्ठा (मोगम.१) ६९११	वक्त्रः किमु ३५६११०	वने जने ९३१५६
लोम सदा (शा.प.४२८) ६९१८	वक्त्रःपीठे (शा.प.१०३) १३१५२	वने जाता (शा.प.५१५) १८४१२
लोममूलानि पापानि १५८१२१४	वक्त्रलो दललम ३२८११६	वनेऽपि सिंहा (पंच.५.७१) ४९११६८
लोमधेदुल्लेन (मर्द.सं.३७) १७८११०१५	वक्त्रःस्थली रक्षतु १४११५	वने वसति १८४१६
लोमात्कोषः (मा.१२.५८८०) ६९१३	वक्त्रःस्थलीवदनवा २५०११३	वनेषु क्षोपाः (शक्ति.श.२.२८) १७४१९०५
लोमात्कोषः प्रभवति (मोगम.२) ६९१२	वक्त्रस्यावरणा (शा.प.३२८०) २५६१४६	वनेषु वन १३५१२७
लोमादेव (दि.१.२४) ३८२१२००	वक्त्रोजन्मि ३५६११४	वन्दामहे महे २०१५५
लोमाविष्टो मरो ६९१६	वक्त्रोजी निविटं २५८१२९	वन्दे देवं जलविद्यारथि (कुव.५८) ५१४६
लोमेन युद्धिखलति (दि.१.१४२) ६९१५	वक्त्रनैसर्गतां (शिशु.१६.२७) ४९११५२	वन्दे वन्दामन्दार ३११
लोमपोलचमःकृति ३५७१४०	वक्त्रसि भवति (मर्द.सं.१४७) २५२१५१	वन्द्याः स पुंसां (सं.११९) ४९११८३
लोमद्विष्ट (किरात.९.४७) ३९६११२	वक्त्रस्यैव वक्त्र (पंच.१.२४७) १५९१२६४	वन्द्याश्चिन्दति (सं.४५९) ६२१२७७
लोमांशुरस्य (वेणी.५.२३) ३९१११२	वक्त्राणि वाचस्पति (विकर्मांक.१.७) ३१९	वपुः कुन्तीभूतं (कविता.६४) ७६१४२
लोभे ब्रुहि १४१५	वक्त्रो वीचीदार्ण ३९१११४	वपुःपरीगाह (शा.प.११०३) २१७१५२
लोलेलौचन (अमर.६१) ३३०१६	वक्त्रो हि सत्यं ८४११५	वपुरुपमं (शा.प.३३५४) २६८१३८५
लोहितावति (शा.प.३९८३) ३६०१६	वक्त्रं च राजते (दि.२.१६८) १४७१२१६	वपुरुपमं विदित्वा एव ५३१२२४
लोकिनां हि (वचर.रा.१.१०) ३६१४७	वक्त्रादपि कठो (वचर.रा.२१५) ४५४४	वपुर्दलनसंभवा (वृं.प्र.१०) १९१४७
	वक्त्रेण त्रिजग (सक्ति.६१.९) ३४११६१	वपुर्विषमसंस्थानं (महद.१) २३४१२४
	वटश्लो मल्लनेप (शा.प.५३९) १९५१४३	वयं काका वयं काका २२८१२०४
यथाः प्रांगुरसौ (शा.प.११८७) २४७१५१	वणिक्प्र (शोनकी.नी.अ.११५) ३८९१४७७	वयं बाल्ये बालां (शा.प.३७६१) ३५२१३२
यथाः मयो गुणवानपि ८७१२१	वणिगालोक्य निजे २९०१५३९	वयं नेम्नो (शा.प.४११३) ३७३१७७
यथाः बलम्भनं ५७११४४	वत्स मच्छ मय वाचिक ३६२११०	वयःप्रकर्षां (शा.प.३३४४) २६६१३१७
यथाः शुभ इव ५७११५६	वत्से मा गा विप्रादं (कुव.१५५) १७११५	वयमपि कवयः कवयः ३५१५
यथाः विद्यावर्तधो ८९१६	वदतानुपमवचनं ध्वनि २००१४४	वयमिह परितुष्टा (शा.प.३०८) ७५११७
यथाः चन्द्रविष्ट (मर्द.सं.९०) २५४१४३		वयसः परि (ह.जा.१२.२३) ३९२१६१३

वयसि गते कः कान	१७४।८९६	वर्णैः कतिपयैरेव (विशु.२.७२)	८४१४	वाक्यं तु यो	३८२।२२०
वयसी शिशुता (नैषध.२.३०)	२६७।३४७	वर्षते येन न (चक्रि.१२६.१८)	७६।२५	वागधरिविच (रघु.१.१)	१८१।२०
वयस्याः कोटारः प्रति	३६०।३०	वर्षते न चिरं शोके वंश	८९।४	बाणुचारोत्सर्व	१८।६
वयो नयं स्वान्तं विषयतरलं	३३०।१	वर्षते वायु संमानं (हि.२.१३५)	५५।४०	बाग्यादमर्य	१६७।६४०
वयोभिमानादपमानता	२३०।२१	वर्षितैः सेवि (शा.प.१०३३)	२४१।१४५	बाज्याधुर्यानाय (शा.प.१४२७)	८५।११
वयोवृद्धास्तोवृद्धा (शा.प.३३४)	६५।२	वर्षते स्पर्धयेद्योमौ (सु.३४६)	५६।८९	वाचः पल्लवयस्यु (गीत.१.४)	३७।७०
वरं कृतध्वस्तगुणादस्य	१६६।५९०	वर्षन्ति स्वन (शा.प.२४९०)	२९०।७४	वाचयति नान्य (सु.२३४४)	३६४।२६
वरं गर्भसावो (पंच.भू.५)	९०।११	वर्षानिलरजो (शा.प.१४१२)	१४५।१०६	वाचाशौचं च (इ.चा.७.२०)	३८६।३५२
वरं दुष्टाच्छृङ्गा (भर्तृ.२.७७)	१७७।९८१	वर्षासु का मयति निर्मयु	२०२।८७	वाचो वामिनि (शृ.ति.२.३५)	३११।१९
वरं दरिद्रः श्रुतिशाल (सु.४४४०)	७०।३६	वर्षासु जाता (अनं.कौस्तु.अर्च.१.३४०)	११६	वाच्यं तस्मै	२८७।६
वरं दारिद्र्य (शा.प.१४४२)	१५३।१८	वर्षासु भीतमचक्राग्निमुजं	१३२।१४	वाजिबारण (मरु.पूर्व.१.१०)	१६३।४७४
वरे न राज्यं न (इ.वा.६.१३)		वलिभिर्मुखमाक्रान्तं (भर्तृ.सं.१५६)	७६।४	वाजी चारु (शा.प.१५५५)	१४५।११०
वरं पक्षच्छेदः (भर्तृ.सं.३२२)	२१५।११	वल्गकुचं व्याकु (शा.प.३६९८)	३२०।८	वाग्धा सज्जन (भर्तृ.सं.४३)	५३।२५९
वरं पर्वतसुर्येण (भर्तृ.सं.३२०)	३९।५	वल्गास्तुचानि वल्गासह	२९१।११	वाग्धैव सूच (पंच.२.८७)	१७६।९५१
वरं प्राणपरि (शा.प.१७४३)	१४७।२०९	वल्मीकप्रभवेण (सु.१८६)	३४।६५	वाग्ध्वेन गतः	३५५।८२
वरं मौनं कार्यं (हि.१.२३७)	३७८।६७	वल्गुभोरसन्नसन्नेन (सा.द.१०.६८)	२७५।४	वाग्धि त्वत्पद (प्र.राधव.१.८)	३२।५०
वरं वनं वरं कैर्यं (शा.प.१३७४)	९७।५	वल्गीनां कति (शा.प.१०६१)	२४३।१९९	वाग्धि दत्तिद्रस्य	६५।१०
वरं वनं व्याघ्रगजे (नीति.८.१५)	६६।४६	वर्षां प्राप्ते (म.९५)	३७८।३८	वाग्धि ममेव	३१।३३
वरं वरयते कन्या	१६५।५४३	वश्यभावेन सुमगाः	३५०।१०	वाग्धि रसवती	९७।३
वरं विन्ध्यादव्यामन (सु.१०५५)	८४।१८	वसति कुत्र सरोरुहसंतति	२०१।६४	वातं स्वावर	१२४।१०
वरं विभवहीनेन (हि.१.१३५)	७१।१३	वसन्तलीलोत्पलपदपदानां	२६०।१०४	वाताकीर्यं (शा.प.३८५६)	३४०।१२८
वरं शय्या (हि.१.१३८)	१७७।९८६	वसन्तप्रारम्भे (सु.१६८८)	३३५।१४०	वाताच्छीतिर	१८५।९६
वरं सखे सत्यवपापमानि	१७४।८८५	वसन्तमासाय	२०२।७९	वातान्वोल्लित (विक्रमच.२६०)	२२१।२७
वरं ह्याहलं मीतं (शा.प.२५५)	६४।३	वसन्तमासाय	२०२।८१	वाता वान्तु (मछ.१.०१)	३४३।१०७
वरं हि नरके वासो (सु.१३६३)	६६।२०	वसन्तविशेषमपारयन्त्या	३४०।१७	वाताहारतया (मछ.८७)	६१।२६९
वरतरुमिषदनपटवः (शा.प.७९०)	२१४।५	वसन्त्यरथ्येयु (शा.प.९४५)	१७४।८८३	वाति गन्धः (र.२.६१.२५)	३९२।६०२
वरमनी तरवो वन (सु.४८८)	७२।५०	वसुधातनिःसृत (किष्कु.९.२५)	३००।१०	वाते वाति यद्	९।१२६
वरमल्पबलं सारं (हि.१.८५)	१४३।६२	वसुमतीपतिना तु सरस्वती	३०।११	वातैर्विधूय (वात.३)	२१२।४६
वरमलन्तविकलः (सु.१८५)	५६।११२	वस्तुनि चिरामित्यपि	१७१।७८५	वातोद्भूतमुषी (शा.प.३६११)	२९८।१९
वरमश्रीकता (शा.प.११३६)	२४३।२०५	वर्षं गच्छ (शा.प.५४१७)	१६६।५७९	वातोक्तासिध	२१५।५
वरमसिधारा तद (पञ्च.सं.९)	६५।१५	वसहीनस्त्वलं (वापक्य.५१)	१६१।३८४	वादानाथायु	११३।२९४
वरमसौ दिवसो (अमर.१२५)	२८४।१२	वदति सुवनश्रेणी (भोजप्र.२०७)	५११।२२६	वानीरप्रसवैर्नि (माहती.९.१५)	१४०।३
वरमहिमुखे कोषा (शा.प.२५५)	८०।३८	वदति विषयरा	५९१।२०७	वान्ति कहार (अमर.१२३)	३४५।५६
वरमुत्तलाह्लाता (शा.प.४९३)	२२९।११	वदहस्या दष्टि (प्र.राधव.२.१६)	२७१।४५	वान्ति राज्ञो (शा.प.१९१५)	३४५।५५
वरमेको गुणी पुत्रो (सं.पाठो.५३)	९०।७	वदन्ति शोक	४५।१२	वापी कपि कदा	२४७।५६
वरणेन यथा (र.२.१२२.१२)	३७९।७३	वदन्ती सिन्दूरं (कुव.६७)	२५८।३८	वापी कपि स्फु (कुव.३६)	२७१।५०
वर्जनीयो मतिमता (शा.प.३६७)	५४।१८	वदति बलि	२३९।१०७	वापीतोयं तटह (शा.प.३६००)	२९६।९
वर्जयेदिन्द्रिय (शा.प.१५१९)	१५४।७३	वदेदभिर्त्र (भा.३२.५२६४)	१५५।८९	वापी पाताल	१२८।७७
वर्णं सितं सममि (भर्तृ.सं.३२३)	९५।१४	वर्दि शीतयितुं हिमं (सु.२२८७)	७८।१४	वापी खल्य (पू.चातका.५)	२२६।१६७
वर्णनदयितः (शा.प.४०५३)	३६४।३३	वर्दिष्यताकेव	१६०।३०५	वाप्यां स्नाति	३५५।११
वर्णप्रकर्षे सति (कुमार.३.२८)	३३१।२५	वर्दिस्वस्य (भर्तृ.सं.४३)	८४।१९	वाप्यो मव (सा.द.१०.७८)	१७१।८०३
वर्णयामि विमलत्वममसः	१२४।१	वर्दिः शक्तिर्जल (वा.रा.५.१५)	३४७।१३	वामस्कन्धनिय (कवि.क.५.१)	२०८।२९
वर्णस्थं गुह्यतापर्व न	६२।२७६	वाक्यस्तुः श्रोत्र	६२।१४	वामार्गस्थल	२५।१७८
वर्णाकारप्रतिष्ठा (हि.३.२२)	१४७।२२५			वामाहीकृतवामाही (शा.प.६२)	३।२

शयुमित्र	१८९१५९	विकिर धवल (वेगी.२.१६)	३०६१३५	विद्या विमल	५९१२१२
शयुमित्र खलननोड्यं (स.४०५)	५८११८०	विकीर्णद्वि (शा.प.४०७८)	३६६१२	विद्या द्युखते	३९११६
शयुमेव महाभूतं	२१४११	विकृति नैव (शा.प.३२३)	४५११६	विद्या सद्	१५९१२६७
शरंवारं (माळवी.१.३८)	२७९१६२	विहन्तरीव	३६११८	विद्ययैव समं कामं (प्र.५०६)	१६७१६१२
शरंवारं सुत	३२६१२६	विकीर्तं निज	१६६१६४	विद्यातीर्थं (मंसगम.६)	१७८११००१
शरंवारमुदयु	३३०११	विगतविमिर (सिन्धु.११.२६)	३२३१२९	विद्या नाधि (मर्त.सं.१७५)	३७५१२२५
शरणाप्यं (सिन्धु.१०.७०)	३१८११३	विगतराय (सिन्धु.६.३९)	३४११४५	विद्या नाम (मर्त.सं.७०)	३०११६
शरणेन्द्रो	१९९११५	विगतशाल (सिन्धु.६.४५)	३४५१३७	विद्या नाम	३०११५
शरश्रीव वन	३३३१९९	विगाडमात्रे (किरात.८.३१)	३३८१७६	विद्याभ्यासो	१५५१८६
शरिजेनेव (सा.द.१०.२६)	१६६१६६१	विगुणोऽपि	३२१२१	विद्या मित्रं (इ.चा.५.१४)	१५९१२८७
शर्वां च (म.राषव.२.१)	१७६१९५४	विहृतीतः	४६१४९	विद्यायां दुर्मरो (शा.प.४९७)	१८११८
शर्यन्तां	२८५१५१	विप्रचान्त	२१२६	विद्यार्द्रं सप्त (मंसगम.१४)	११५१४५
शक्तीयुतभवण	१३१५४	विप्रसः सर्वे	३१३०	विद्यावतः कुचीनल (शा.प.३९६)	७३१३
शायरेण्ड	१९३१९६	विप्रसो वः स पाया (महा.चा.१.२)	२१२९	विद्यार्थी सेवकः (इ.चा.९.६)	३९२१६१०
शायः का (पय.सं.६)	२२७११९७	विचरन्ति विला (सा.द.१०.८०)	१३११२	विद्यावतां (पंच.१.३८)	१४८१२४८
शायःखगुहमिदं (शा.प.४०९)	६७१६३	विच्छिन्ना रय (धनंनय.वि.२४)	१४०१५	विद्यावन्तो	१९२१२८६
शायः शुभ (चोर.पंचा.)	१८०११०४७	विजनमिति (सिन्धु.७.५१)	३३४११५	विद्याविधिर्विधि	३९११०
शायः दौल (शा.प.९९७)	१३८१५६	विजिगीषु (शा.प.१२९६)	१५०१३४२	विद्या विनयो	३९११७
शायनावा (शा.प.४२२५)	१८८१४०	विजितात्म (शा.प.५१८)	१८७१११	विद्या विवा (गुण.रत्न.७)	६०१२९
शायरगम्य	४७१५४	विजेन्या लह्या (मोनय.१७०)	५२१२५०	विद्याविहीना	९०११२
शायधर्म	६८१७६	विजेतुं प्रयते (दि.२.२९)	१४८१२३०	विद्या शर्जं च (दि.प्र.७)	३०१७
शायसां (किरात.९.६५)	३१६१५७	विजेतुः शिगधे (दि.२.१६०)	९७११६	विद्युच्चक्रराल	११५१३
शायसुदेय	१८५१८	विहम्बनैव	७११२९	विद्ये ह्यत	४११७१
शायसि ब्रज	१७९११०३०	विगतप्रयुधरा (सिन्धु.११.४४)	३२७११३	विद्योतन्ते	२१५१८
शायोड्यं (नागा.१.११)	१४२११२	विगतरति गुरुः (चा.प.४१४)	४१६११	विद्राणे रण (विषय.१२.१०)	११०१२३६
शायो बलकल (चाति.श.२.१९)	७४१४४	विगतरति	१७११७९२	विद्राणे रुद्रन्दे स (शा.प.११२)	१३१५१
शायो विपूय	३२५१८	विगतरय कृच	३०६१३३	विद्राण्यः	३११२२
शाय्युहृष्ट	११५१३८	विगतर वारिद	२१११३३	विद्राणां चैव	७६१२७
शायितं	१६६१५९५	वितीर्गशिखा इव (स.१७१)	४०१३९	विद्राणां वसु	१००१३१
विषयकचकलापः (स.१४८४)	२५७१२३	विर्षं देहि गुणा (इ.चा.८.५)	३९२१५९८	विद्राणं च नृपत्वं च (स.१४२६)	३८१७
विषयकमल (सिन्धु.११.१९)	३२६११४	विर्षं परि	१७०१७४१	विद्रोहीगिरि	११५१३९
विषट्टाव्या	९११३७	विरो त्यागः क्षमा (स.१६४)	४७१८२	विद्रुः सुहृदा (पंच.२)	३९११५७४
विषसति नय (चा.प.५१३)	१९११७८	विरोने किं (सप्त.रत्न.५)	१७६१९४७	विद्रुन्द्युगा	११७१३३
विषसति सद्	३३३१८७	विद्रोये (मोनय.२०३)	१८११२३	विद्रुन्मान (अं.सर्वल.)	१०७११८१
विषसति सर्वे	३४५११०	विद्रयतु	१०६११५०	विद्रांसः कवयो	१०११२
विषसदमर	१३१२	विद्रुलितसकला (सिन्धु.१२.७७)	१०३१७८	विद्रानुपालम्भ	६०१२२८
विषससेननी (सा.द.१०.१२)	२७०१६	विद्रुप्यदपाय (सिन्धु.१६.४०)	४०१४५	विद्राष्टु (पंच.१)	३९२१६०४
विषसमि रयापुदिते (स.११८६)	६६१३८	विद्रुपो बदना	३८१३३	विद्रानेव विज्ञा (ज्व.५१)	३८१५
विषसितक (किरात.१०.३२)	३३३१७७	विद्रुः (राषयानं.)	३५११९१	विद्रान्संखि (नवरत्न.९)	१७९११०३७
विषसितमुखां (सा.द.१०.५६)	३२२११२	विद्रोये घनं विद्या (स.२०५३)	८५१३३	विद्यातुर्दे कन्ये	६७१५७
विषसितसक (ननय.२.१२)	३२३१३	विदेवर्षं आगं	१७७१९८२	विद्यात्रा रचिता (पंच.२.१८३)	३८५१३४१
विषसितसद्	३३११३	विद्या मृगी	२३३११०९	विधिरेव हि (कषाय.१०.९१)	३७८१३९
विषारं याति नो (पंच.२०)	३९११५६५	विदि श्रीहृदयं	१८३१५६	विधाय मूर्धनि (नेषक.७.२४)	२६९१३९३
विषारि (शा.प.३४९८)	२९३१३	विद्या विनया	१६५१५५१		

विधाय वैरं (शिशु.२.४२) १५०१३५२	विपजलेखा निर ३३८८३	विरलविरली (शा.प.३७१८) ३२४४१
विधायपूर्वं (रत्ना.२.८) २६२११६४	विपरीतमविष (सफि.७९.१) ३२०१३	विरला जनन्ति १७०१७६१
विधायालीक ३४८४	विपश्चिताम ३६४११	विरलातपच्छ (शिशु.९.३) ९९४३९
विधिः किमस्या २५७१८	विपाकदाहो (प्र.३.१) १४९१३०९	विरहविदित ३५१८९
विधिना मन्त्र (पं.१.२३९) १४९१२८९	विपाण्डुभिर्भो (किरात.४.२४) ३४४१२०	विरहविषमः कामः (भमर.६७) २८१६४
विधिरनघम (नैष.४.८८) २८२१३३१	विपिने क (राघवविष्णुस) ३६२११७	विरहे तव (सा.द.१०.६५) २८७१३
विधिरेव (मर्ह.सं.७४७) २२८१२०९	विपुलक्रमपि (शिशु.७.७०) ३३४११२३	विरहोऽपि संगमः (मर्ह.१.८०) ३९१५८५
विधुतकेशाः परि (मर्ह.सं.७४८) ३३८१७८	विपुलतरनितम्बा (शिशु.११.५) १२३१२३	विराजतेऽस्या (शा.प.३२९५) १५८१४८
विभूताः प्रियस्य ३१८१६	विपुलपुलक (गीत.६.२२.२) २८९१४७	विराजराजपुत्रा १८७११४
विधे विधेहि (शा.प.४९९) १८११३२	विपुलमपि (भा.२३.३३९) ३९११५६७	विराटनगरे राज १९३११
विधोर्विधि २६२११८६	विपुलद्वयानिमित्त्यै (भोजम.९७) ३७११३	विराममेवानलया ३०५११४
विधौ विरुद्धे न ९२१६०	विपुलद्वयैर्यन्यैः (मर्ह.सं.१६२) ८०१३७	विरोधिवचसौ (शिशु.२.२५) ८५११
विष्वस्तपर (वासवदा.९) ५७११३८	विपुलेन सागर (शिशु.१३.४०) ३६३११७	विरपति तथा (शा.प.७८०) २९३१५६
विष्वस्ता मृग (शा.प.११५९) २२०१७	विप्रो वृक्षस्त (ह.आ.१०.१३) ३९११५५१	विरसलाननं २६२११६३
विनयं (ह.आ.प.२.१८) १५९१२७४	विप्रार्थं धन १६०१३२३	विरसितमनु (शिशु.७.४६) ३३४११०
विनयति हृद्यो (शिशु.७.५४) ३३४११२१	विप्रियमप्यारुण्य ४८११३०	विरासमद्योऽस्त (शा.प.५८२) २०८१४१
विना कार्येण ये ९६१२	विप्रेभ्यः साधु २४७१४८	विरासिनी काश्चन १९०१६६
विना खदिर २४२११६४	विषुधावलिस्पूर्णा १०११५	विरासिभित्तिवोनदै ३३३१५१
विना गोरसं १७५११३६	विभज्य मेरुनं (नैष.१.१६) १०५११२९	विरिखति सदसदा ४४१४
विना न साहस्यविदा (ह.१७३) ४०१४१	विभनो हि यथा ६४१८	विरिख्य सखा २२११११
विना परीक्षां (ह.४.४३) ४६१६१	विभिन्नपर्यन्त (किरात.८.१०) ३३८१७५	विरिगेन्द्रः (विक.शा.२.२) ३८०१८०
विनापि क्षातेन ३६४१३७	विभूतिरर्घ्यस्य याच (स.३.२५१) ७६१३६	विरुलितकम (शिशु.११.९८) ३३६१३०
विनाप्यर्थैः स्तुयति (ह.५३५) ७८११०	विभ्रमैर्विभ्रद्वैस्त्वं ३१११७	विरुलितमतिपूरे २८६१११
विना मयं विना मांसं (शा.प.४०४५) ४५१३	विभ्रम्य ध्यान ३४४१३२९	विरुलितालकसंहति (शिशु.६.१) ३३३१५९
विना मयं ३६४१३	विमुचति पदे १३२१२६	विरुलोकयन्तीमिर ३५१३८
विनायकपतेः १८८१३४	विमुचति युधो २५२१४९	विरुकितास्या (नैष.७.५१) २६११५९
विनायमेनो (काव्या.१.१५) २०६११६	विमुचन्त्या प्राणां (ह.१.४०३) २८९१६०	विरुक्म (कुमार.१.४.१७) १२८१४०
विना यौवन १८८१३३	वियति विलोकि ३२०१५	विरुक्म बालमुख १८२१३०
विना सार्य २६३११९९	वियत्युच्छातुच्छो (शा.प.८२) १७१६	विरुक्म संगमे रागं (ह.१८८७) २९३१४
विनिर्गतं मानद ३६५१३	वियदस्मिन्निगम्य ३०८१८	विरुचनं दक्षि (कुमार.७.५९) १२६११४
विनिवेतुं (उत्तर.आ.१.१५) ३१३१६३	वियुक्ता बासन्ती २४०११२१	विवर्णवचनैर्नृत्यु (ह.४.७४) १६९१७०५
विनैवात्मोवाहं (भ.रा.प.१.३३) १७११४२	वियोगाया (नैष.७.६१) २६०११२६	विवस्त्रतानासिप (कुव.३५) २९७१११
विन्यमन्दर (शा.प.१०६४) २९५१३	वियोगवहिकुण्डे २८५११	विवादप्रारम्भः ८२१४७
विन्याद्रिः करि (शा.प.१२६४) ११६१६३	विरचिता गधु ३३२१४२	विवादशीलां खय १७५१२३१
विपक्षः श्रीकण्ठो (स.२२८०) ५२१२५३	विरचिनारायण ११११२	विवादो धन (शा.प.१४६९) १५४११९
विपक्षचित्तो (किरात.८.३४) ३३८१७९	विरमति घनाः कि (स.१७६२) ३४३११०४	विवादकाळे ऋतु १७३१८४९
विपक्षमखिली (शिशु.२.३४) १५११३६१	विरमति कर्ण ३५७१४३	विवादे पुरोर्वाज १९७१२८
विपत्तौ किं विशा ९१११४	विरमति महा (अनर्थ.१.२) १५१२२	विरिजगर्भाभर (किरात.१.४.३) ८५१३३
विपराशान्त्यै (शा.प.४०९१) ३६७१४	विरमति तिमिर (शा.प.७६३) २१०१२२	विरिनकि न सं (शिशु.१६.३९) ४०१४४
विपस्विधुं २८०१८५	विरम नाय (मुं.१.१.२५) ३१८१७	विरुष्वती पुरस्तेक्ष्म ५५१६५
विपदि धैर्यमाध्यायु (मर्ह.सं.१.४) ५०११८८	विरम रत्न मुधा २९७१५४	विरुषः किं (शांति.४.२.२३) ३७६१२५३
विपदोऽपि (किरात.२.१४) १५११३९२	विरम विरमाया (मर्ह.सं.३.२७) ७८११४	विरुषः सह संय (गल.चं.१.६) ४६१३७
विपयमानता १९४१३९		विरुष एव व्यसनं (ह.४.५) ३७५१२३१
विपत्तं पश्चिन्ना (शा.प.९८१) २३६११६		विरुषाकोशे (मर्ह.सं.३.२९) ७७१४७

विवेकिन (इ.चा.१६.९)	३९३१६३०	विपारी मेह्यम	१९५१४८	वीरमिहारिनाटीया	१२२११८७
विशदप्रभाप (शिशु.९.२६)	३००१५१	विष्णुर्वा प्रियुपन्तको (सु.२४)	१११७	वीराणां रुद्रगुण्ड	१२११२२
विशन्तीनां (वि.शा.१.४४)	३३७१४३	विष्णोः का बहमा	१९९१३०	वीराणां विपमैर्षो (कुमार.१६.२३)	१२८१९
विशालान्ता गता	१५७१९०	विष्णोरागमनं निशम्य	५१५९	वीराणां वनप्रति (कुमार.१६.२७)	१२८१९२
विशंपते विस्व	१०४१९६	विष्णुकोवचकुमार (वनप.२.२२)	१४१११	वीरामितेषु मृग	३२०११४
विशालं शाल्म (यल.२.०७)	२४११५१	विष्णुशीर्षीविशिषि	१२९१६८	वीरे सद्यपि रिपुणां	१९६१९
विशालाक्षीकटा	२६०१९९	विष्णुजन्मलविक (शिशु.१६.३२)	४९११५५	वीरोऽसौ किमु (महा.ना.७.५५)	३६११३७
विशालाक्ष्याः कटा	२७७१८	विष्णुज सुन्दरी (मालि.४.१३)	३०५१९९	वीरोऽसाहृष्टा (शिशु.१८.१६)	१२९१६२
विशिखव्यालयोरम्य	५४१३	विस्तारिणा सुहृ	२६८१३७३	वृश्चं क्षीण (सप्त.रत्न.४)	१७८११०१३
विशीर्षः प्रार (वाति.४.१.६)	३७६१२४८	विस्तारी खनमार (दश.रु.)	२५७१५८	वृक्षमूलेऽपि	३५०१७
विशोषयेन्मही (शा.प.१.३५०)	१४६११५३	विस्तोर्गन्ध (पंच.३)	३७९१७१	वृक्षस्यापे कलं	१८५१२३
विश्रमार्थमुप (शिशु.१०.८८)	३२१११४	विस्तीर्णो दीर्घ (शा.प.१०.३४)	२४१११४८	वृक्षाप्रवासी न च	१८५१३४
विश्रम्य विश्रम्य (महर्.१.३२)	२७५११६	विस्तर्य म्योमग्रा	११४११५	वृक्षाप्रवासी न च	१८५१३३
विश्रान्तो दिवस (शा.प.३४२०)	२८६१२४	विस्वयः सद्यैवा (दि.२.२५)	१५५१५५	वृक्षान्दोलनमय	२३५११५२
विश्राम्यन्ति (का.मी.५.७२)	३९११५५३	विस्वव्यापातदोषः (कु.१.२२)	१७११७८६	वृष्टं यन्नेन (भा.५.१२८९)	८४१८
विश्वेष्वाकुलचक्र (नल.चं.५.७५)	२९५१६१	विहगपतिः कं हत	२०११६०	वृष्टं युद्धे (शिशु.१८.६६)	१३०१९०
विश्वं चाष्टुपमस्त (वनप.२.५२)	२९८१३७	विहंगा वाहनं येषां	१८७१२८	वृष्टानुपूर्वै च (कुमार.१.३५)	२६९१४०१
विश्वं भ्रातृप्रमल्य	१९८१४	विहर्गैर्मतं मयुक्तेष्व	२१९१५	वृष्टाभिरप्यां हृतायां	८१११३
विश्वं भ्रातृप्रमल्य	१९८१४	विहस्य पाणी (किता.८.५१)	३३८१५४	वृष्टिं स्त्रां (रा.प.१.२२८)	६११२७३
विश्वस्य हेतुमरै (शा.प.५४२)	२०६११७	विहाय पीयूषरसं	२२१११८	वृष्टिच्छेदविषी	१५३१४२१
विश्वामिदमगुण	५०१२०१	विहाय पीरुषं यो हि (शा.प.४५६)	८२१५	वृष्ट्यर्थं नाति (दि.१.१८२)	१६३१४६०
विश्वामित्रपराशर (महर्.सं.३३०)	२५२११७	विहाय वान्छा (किता.४.२५)	३४४१२१	वृष्टा कथं मूलसि	२२६११५७
विश्वसः संपदां (पंच.२.३५)	१४९१३०५	विहायसि विहायिणी	३२०११६	वृष्टा गायालोकं (वृ.कि.४१.६)	२८७१५
विश्वसप्रति (दि.४.५२)	१६५१५६१	विहारमूरेरभि (किता.४.३१)	३४४१२३	वृष्टा ज्वलति (सु.३७९)	५६११०९
विश्वसो भवता	१३७१७१	विहितवचनार्थे	३६१५०	वृष्टा दुग्धोऽनङ्गा (सु.४४९)	६०१२५१
विश्वस्य मयुर	२४५११३	विहितस्नानम् (वा.३.२.१९)	३९११५५६	वृष्टा धूर्त्वापाराः	३२६१२५
विश्वेद्यो नः स पायात्	१११८	विहिताभिलिर्जनत (शिशु.९.१४)	३९६१२	वृष्टा वृष्टिः (इ.चा.५.१६)	१५३१२६
विश्वेधरस्तु ह्यधिया	१७६१९६५	वीक्षितानि तव वारिधि	६३१२१	वृष्टेव संकल्पयते	२८२११२६
विश्वोपनीव्ये न	२२६११५५	वीक्षितुं न क्षमा (सा.६.१०.८२)	३५४१६९	वृद्धत्वनलदग्धस्य	९५१५
विषं चक्रमर्गं (वाण.५.७)	१६२१४२२	वीक्ष्यते पलितश्रेणिर्नव	९५१६	वृद्धस्य वचनं (नीतिवार.८)	१५९१२९७
विषं भुक्ष्य	१८६१३	वीक्ष्य रत्नचय (किता.९.५९)	३१५१५१	वृद्धात्रेव विजहौ	३४५१४१
विषमिणि (शिशु.१७.६३)	१२७११२	वीणाप्येकगुणेन	२४९११००	वृद्धिर्बस्य (शा.प.९८६)	२३६१२४
विषमिर्मृशमि (शिशु.१७.५३)	१२७१२	वीणामद्वे कयमपि	२७६१३८	वृद्धिहायो कुसुदमुहदः	४४१५
विषतां निषेवित (शिशु.९.८८)	२८८१३२	वीणा वंशधनं (सु.३.१७४)	६६१४०	वृद्धोऽन्धः पतिरेष (भोज.२.५५)	६७१६४
विषदिग्धस्य मक्ष (दि.२.१२९)	१४७१२१०	वीणावंशाश्रया (शा.प.३२५)	८६१५	वृन्देन सारपलितगुह	१४०१६
विषपतोऽप्यतिवि (वासव.६)	५७११२५	वीणेव श्रोतही (दश.दलन.३.५१)	७११२४	वृन्दारप्ये चरन्ती	२६११९२
विषमारसहसेण गर्व	२३५११५७	वीतव्यसन (कामं.नी.१.३७)	३८५१३३५	वृन्दारप्ये तपनत	२३११३४
विषमगता अपि न (सु.३३८)	४८११३९	वीथीषु वीथीषु	२९९११४	वृन्देन सारपलितगुह	३२२१३
विषमस्यत्वाद् (पंच.१.१९०)	१७११७७७	वीरवीरसमुद्र (बं.म.९०)	११२१२७६	वृद्धिब्याकुलतो (पी.व.४.९.१३)	२५११७१
विषमा मलिनात्मनो (शा.प.३५३)	५४४१	वीर त्वं कार्यं चेद	११३१२	वृद्धिज्वलद्विष्ट (शा.प.८६९)	२२६११७१
विषमोऽपि (किता.२.२)	१५११३८५	वीर त्वद्विपुलमणी (कु.१.४३)	१३११६	वृष्टीं ते प्रसनीय	३१४१७९
विषमविशुरा दृष्टिः	२७६१४८	वीर त्वद्विपुलमणी (कु.१.४३)	१३११६	वृष्टीवन्धक (शा.प.३१६८)	१३४४
विषस्य विष (महर्.सं.७५१)	१५८१२३१	वीर त्वद्विपुलमणी (कु.१.४३)	१३११६	वृष्टीवन्धक (शा.प.३१६८)	१३४४
विषहीनो यया (शा.प.१.३६४)	१४३१६५	वीर त्वद्विपुलमणी (कु.१.४३)	१३११६	वृष्टीवन्धक (शा.प.३१६८)	१३४४
विषादप्यमृतं (महर्.पू.१.१०)	१५५१६६	वीर त्वद्विपुलमणी (कु.१.४३)	१३११६	वृष्टीवन्धक (शा.प.३१६८)	१३४४

वेणी विहङ्गम (शा प २३७८) २७१३१  
 वेणीवेल्लमङ्गण २७१५३  
 वेणी इयामा भुज २५७७  
 वेतण्डगण्ड (भामिनी प्रा ६०) २२९८  
 वेत्ता कोकिल एव २३९१००  
 वेनरवा (अल कौस्तुभ १) २२३६५  
 वेदवेदाङ्गत (मसगाभ १६) १४२१८  
 वेदव्यास न ९९१७  
 वेदस्याध्ययनं ३७११०८  
 वेदा प्रमाणं स्मृत(दृ २४) ३९११५००  
 वेदादिशास्त्र (पञ्च क्रिया अ ५) ३८५३१६  
 वेदाङ्गुलरते (गीत १ १ १२) १७११  
 वेदान्तेषु (विक्रमोक्त १ १) ५१५६  
 वेदा येन समुद्धृता १७१४  
 वेधा द्वेषा (कुञ्ज २०) १६५१५२  
 वेधा वेदनया (विक्रमच २७७) १०२१२९  
 वेपथुमेलिन (लटक मेल २ ३०) ७३१९  
 वेपन्ते (शा प १९२१) ३४६१२८  
 वेलासुखहृष्य हेलार ११५१९६  
 वेष्टरपक्षिताराज १२५१९६  
 वेद्यानामिष विद्यानां ३८११२  
 वेद्यावेदमस्तु (प्रतोष च १) ६१२७२  
 वेद्यासौ (मर्त सं ११०) ३५५१९  
 वैकल्प धरणी (पञ्च १ १८८) १००१९  
 वैकुण्ठभक्तप्रकाश १२३१९८९  
 वैशुष्येऽपि हि ४७१००  
 वैदेही समनाय १८३१५३  
 वैद्य पानरत (पञ्च रत्न ३) १७८११०१२  
 वैद्यराज नमस्तु (शा प ४०१८) ४४१२  
 वैद्यराज नमस्तुभ्य (छ २३१९) ४४१९  
 वैद्यस्तर्कविहीनो १६५१७२६  
 वैद्यानामातुर (दि ३ ३३) १६४१४९९  
 वैद्या वदन्ति १७६१५५७  
 वैभवभाजां दूषणमपि ६५१९  
 वैभक्तिको मरुदतु ३२५११२  
 वैमुख्य मृगलाञ्छ २४४१२३९  
 वैयाकराफिरा (छ २३३३) ४२१९  
 वैराग्यभक्ति (शा प ४०२७) ३६४१४०  
 वैराग्ये सचरत्येनो(मर्त १ ९९) ३९११५७२  
 वैपम्पमपि (भा ३ २०५१) ३९०१५४७  
 व्यचली वश (विशु ११ ३४) १२६१४७  
 व्यजन व्यजन २८८१२६  
 व्यजनमरुत (विहृ शा ३ २०) २७६१४७  
 व्यज्यमानकलङ्क (शा प ७५४) २०९१४

व्यजन हन्ति (पञ्च ३ २०४) ३९११५५९  
 व्यतनोदपास्य (विशु १३ ३३) १२६१४०  
 व्यतिकरितदिग्ध (मालवी २ ९) ५९१२२३  
 व्यतिपञ्चति (मालवी १ २७) १७६१५७४  
 व्यतीतकृत्ये शिशिरे ३३११७  
 व्यथयतिररा (शा प ४९१) १६९१७३२  
 व्यथयति वृ (गीत १० १९ ५) ३०७१५०  
 व्यथयन्ति परं(पञ्च २ १०२) ३९०१५३५  
 व्यथितमपि (किरात १० २२) ३४०१३४  
 व्यथत घाता (वैषव ७ ५४) २६२१७८२  
 व्यथवासा पञ्च १९४१२२  
 व्यसन (पञ्च २ १९४) १६५१५३८  
 व्यसनानन्तर (हृ २१) १६८१६७८  
 व्यसनिष हृष (योगप्र ७७) २९७१२६  
 व्यसने मिनपरीक्षा १७११७५३  
 व्यसनेन्द्रेव (पञ्च २ ६) १६४१५२९  
 व्यसरतु भूधर (विशु ९ १९) २९७११५  
 व्याकुलोऽपि (शा प १५२७) १५५१८१  
 व्यालोसरोक्त २७११३९  
 व्याख्यातुमेव (छ १५५) ३९११८  
 व्यागुञ्जमधुकर (रत्न सम्रा) २३६११२  
 व्याप्रा सेवति ८४१२२  
 व्याप्रीव तिष्ठति (भृगु सं ३३३) ३६७१३२  
 व्याजस्तुति (सा द १० ६०) २३२१४७  
 व्याजम्भमाणव (प्र रावण ७ ७९) १४११२  
 व्याधितस्यार्थहीनस्य ८८११०  
 व्याधिभि (आ १२ १२५४२) ३८०१९५  
 व्याधुतकेसरस (सदृश वाङ्मदेव) १९१४४  
 व्याधूय (सा द १० ५१) २८३१९५०  
 व्यानरो (किरात ९ १७) ३००१३४  
 व्यापारा तरसुत्यज्य ९८१४  
 व्याप्त लौकै (विशु १८ ४०) १२९१७७  
 व्यामिश्रैकैकबाहु ३२२१३४  
 व्यामोह तव १९४१२३  
 व्याल बालवृणा (मर्त सं ६७) ४११६७  
 व्यालाथ राहुष (स १९६) ४०१३७  
 व्यालाश्रया (हृ ४ १७ २१) ३८३१२४४  
 व्याल्लो केश (शा प ३००४) ३२२१३२  
 व्यानलगातुच (कुञ्ज ६१) ३४७१४१  
 व्याहृत खलु (शा प ३५५९) ३०७१६६  
 व्यासगिरा निर्भति ३६१५८  
 व्यासादीन्कवि (शा प २०५) ४११६३  
 व्यास नैकतया (मर्त २ ६) १०५१२२९  
 व्योमनि (भामिनी प्रा ९३) ७५१३

व्योमपात्रमपि २९६१९  
 व्योमव्या (शा प ३८५२) ३३९१२६  
 व्योमार्षे (चर्कि २६ ८) २३४१२९  
 व्योमेकान्त (मर्त सं ७५८) ३७४१२०३  
 व्योमस्त्रापिच्छ (मालवी ५ ६) २९५१७३  
 व्योमि प्राज्ञगसीमि २९८१३८  
 व्योमि स वास ५७११३३  
 व्योम्रीव नीरदभर (छ १०) ४१३६  
 व्रजति विषय (विशु ११ २५) ३३३१२८  
 व्रजलघ (विहृ शा ४ १) १५४१६२  
 व्रजस्यपरवारि (विहृ ४ १) ३३४१४२  
 व्रजति से (किरात १ ३०) १५३१३६  
 व्रजन्ति पद्मानि १९७१२२  
 व्रजगुरुप्रमदा ३३११३८  
 व्रणमृता सुतनो (विशु ६ ५९) ३४६१२०  
 व्रततिवित (विशु ३ ५५) ३३४१०९  
 व्रते विवाद (छ ३१८) ४९११६९  
 व्रीडायोगाक्ष (शा प ३३६४) २७९१६९  
 व्रीडावेलाकृद २५११२२  
 वा  
 शकरं पतित इह्वा १८७११३  
 शकरशिरसि २९०११९  
 शकरार्धतनुव (प्र रावण ७ ५६) २९९१२३  
 शशु श्वेतार्क १५८१३९  
 शशुर्मानस (स २६३९) १३४१५९  
 शशुस्त्वमभुदर्यो (मर्त सं ११२) २५०११२  
 शवतत्त्वविबोध २८५१३५  
 शक्ति प्रमापमति १०५१३७  
 शक्ति सर्वातिरिक्ता १२१११३३  
 शक्तिर्मिभिरा (स २५९९) १४८१८०  
 शक्तिरहितो (शा प १५३३) १६६१७२७  
 शक्तिवैकल्य (किरात ११ ५९) ७५१९  
 शचेनापि (पञ्च ३ २२२) १७९१९०३६  
 शक्य यच्च विशेषतो १११९  
 शक्यते येन २२६११५०  
 शक्याशक्य (सं पा ४२) २९११५४९  
 शक्यो नारयितु (मर्त सं ७५९) ४११६८  
 शकादरति (शा प १०६२) २९११०  
 शक्योयाननिवासिता ९८१२  
 शक्यासि फलु (पञ्च ३ २४६) २९११५५३  
 शङ्क्याय (विशु १० ३५) ३१५१३०  
 शङ्काभि सर्वे (दि ४ २४) १६३१४३९  
 शङ्काश्रुतिनेन ३१७१८  
 शङ्किताय (किरात ९ ४६) ३५९१३३

[illegible]



शिचिरमासमपा (शिशु ६ ६५) ३४७।१०  
 शिचिरसीकर (शा प ३८९७) ३४३।९९  
 शिशुरपि निपुणो १७५।९४२  
 शिशुर्वेति पशुर्वेति वेति २९।९  
 शिशुरप्यविशेष (दि ३ १२८) १४८।२३९  
 शीकरासार (विदग्ध मुख ४ ३८) १९४।२६  
 शीघ्र भूमियुहे (शा प ३४११) २७६।५२  
 शीघ्रकृत्येषु (पच ३ २१८) ३८५।३२९  
 शीतमध्या कदम्ब च (स ४१६९) ६६।२५  
 शीतकण्ठसूतसूत (शा प ३८६२) ३४०।५  
 शीतवातातपहेष्ठा (स ३२०७) १६३।४६९  
 शीतभीताक्ष (चाणक्य ९६) ३९२।६२०  
 शीताशुर्मय (रत्ना ३ ११) ३०७।६०  
 शीताशुर्विप (विदग्ध शा ३ १९) २८१।११८  
 शीताशुस्फटिकाल ३०२।१०३  
 शीताशोरिष नूतनस्य ३४६।२९  
 शीतातपादिकष्टानि (पच १ ९९३) ९७।११  
 शीतार्तिप्रसर (शा प ३९३३) ३४७।५१  
 शीतेऽतीत (नीति म १४) १७८।१००३  
 शीतेनाधुनितस्य (भोजम २३२) ६८।७२  
 शीधुपानविधु (किरात ९ ४२) ३१५।४२  
 शीधुपानविधुरेषु (किरात ९ ७३) ३१६।६५  
 शीघ्रघ्राणाक्षिपाणी (वर्षस ६) २७।१६  
 शील प्रधान (मा ५ ११४२) ३७७।१  
 शील रक्षतु मेधावी (स १०५२) ८४।१२  
 शील श्रुतयति श्रुत ६८।७९  
 शील शौर्यमना १५८।२५३  
 शीलभारवती (रसग दीप) १५६।१६५  
 शीलानि ते बन्धन ३६२।१२  
 शीलवल्गुभनमह १७६।९५९  
 शीलविजामातुला (शा प १६३) ३३१।७  
 शुक तव पठन (शा प ८७४) २२७।१८४  
 शुकतुष्यच्छवि सविदु (शा प ८६) २७।२  
 शुक हरितयवाना (शा प ३९२०) ३४६।२४  
 शुक्लीचक्षुःखातच्छवि २६५।२९०  
 शुक्लद्वयपुटे भोज (भोज २५६) ११७।८२  
 शुक्ले पक्षे शीत १७२।८१६  
 शुचा पात्र (शाति स १ २५) ३७६।२४९  
 शुचिस्व त्यागिता (काम नी ४ ७५) ८८।३  
 शुचि भूमिगत (शा प ६११) १५६।१४३  
 शुचि भूयति (किरात २ ३२) ३९२।६१४  
 शुचिरिति परित (शा प ३५९३) ३९४।४६  
 शुष्कीधोसुरयो (धर्म विवेक ६) १८३।५७  
 शुद्ध स एव सुलजय (स २७३) ५०।२११

शुद्धकास्तरचित्तापि ८५।९  
 शुद्धमाविलमव (कुमार ८ ५७) २९७।१२  
 शुद्धा सप्त न (शिशु १८ १३) १२९।५९  
 शुद्धान्ते सीधुपाणोन्मद ८।११६  
 शुन पुच्छमिव (शु चाणक्य ७ १९) ३०।८  
 शुभ वाप्यशुभ (दृष्टांत शा ३१) १६८।६८४  
 शुभानना (किरात ८ ४२) ३३८।८५  
 शुभ सखा सवि (भतु १ ९५) ३७७।१४  
 शुशुभिरे सित ३३२।४७  
 शुश्रूषल गुरुन (म शाकु ४ १७) ३५१।३७  
 शुश्रूषल गुरुन (माखी १० २२) ३५३।४४  
 शुश्रूषामनुगृह्यती ३५१।४१  
 शुष्क मास क्षि (चाणक्य ६४) १६२।३५५  
 शुष्कस्थने वहि (वानरा ६) १७३।८७३  
 शुन्य वासयुह (अमर १२) ३११।२८  
 शुन्य वैशम चिरा (वक्ति ८७ ५) ३५५।८४  
 शुन्य कुलपुह निरीक्ष्य ३५८।७४  
 शुन्यमपुनस्य युह (दृच्छ १ ८) ६६।३२  
 शुन्यमा (योग वा सार १ ८) १६१।३७०  
 शुन्येऽपि च (मामिनी प्रा ८५) ४७।८७  
 शूरं लजामि वैद्यन्याहुदारी ६२।३  
 शूरत्वयुष्ठा मृदु ३८४।३०२  
 शूराक्ष कृतविषाक्ष (स ५४२) १५६।१६३  
 शूरा केऽपि पुर ७४।३८  
 शूरा सति सहस्रश (शशि ५) ५३।२७१  
 शूरोऽर्थशास्त्र (शा प १३३८) १४३।३४  
 शूरोऽसि कृतविद्यो (पच ४ ३९) २२९।१२  
 शृणालशशास्त्रदू २२५।११९  
 शृणु सखि (कुडनी म ३९२) ३६४।३४  
 शृणु हृदयरह (शति शा १ २८) ३५०।७२  
 शृण्वपुर (मामिनी प्रा २५) २१३।४१  
 शेषे शीतकरोऽम्बुजे ३३०।१  
 शेषमाप्य तु कान्येन ६६।३०  
 शैल नाम (लल कौस्तुभि १) २४५।१४  
 शैलराजतनयास्तन (स ७२) १३।१  
 शैलीपी तव १३७।६८  
 शैले द्वप्रतिपाय (सा द १० ९२) ६।७६  
 शैलेयेषु शिलात २१३।५९  
 शैले शैले न (चाणक्य २ ९) १५७।१८३  
 शैवालधेप्रिशोभा २।१३२  
 शैवालप्रस्थिति ३६२।११  
 शोक मा ह्रु ७५।४  
 शोकस्थानसद (भा १२ ७५१) १६२।४३१  
 शोकाप्रतिभयना (भोजम १४८) ८८।१४

शोकोत्पत्तिर २९०।७२  
 शोकेन रोगा (शु चा १० २०) ३९२।६११  
 शोण वीक्ष्य (सा द ३ ३६) ३५८।६३  
 शोणौ कौणौ सखि २८६।१६  
 शोभते विदुषा (दृष्टांत शा ५०) ३९।१७  
 शोभन्ते विदुषा १५६।१३०  
 शोष गते (शा प ७८५) २१२।४०  
 शौर्य केसरिणा १०८।३०३  
 श्याम धीकुचकुटुम १४।८  
 श्याम च वर्तुलाकारं १८५।२०  
 श्यामलेनाङ्कित (रसग वषा म) २५८।४३  
 श्यामधेसारुणाङ्गा जल १४।४  
 श्यामा प्रिया (प्रसगा ११) ३९०।५४१  
 श्यामा मन्थर १६०।३९०  
 श्यामा मिलिन्दमाला २५७।९  
 श्यामास्त्रा (ध्वन्या २ १७) २९२।१३  
 श्यामी तव १९४।२१  
 श्रद्धाश्च ह्युभा १२ ६०७१) १६७।६१९  
 श्रमण धाव (वक्ति ८९ १७) ३६४।३५  
 श्रमयति शरीर २५९।७३  
 श्रवणाक्षति (विणी १ ४) ३६।५७  
 श्राव धाव त्वरीय ११२।२८५  
 श्रिय प्रवृत्ते (विदग्ध शा १ ८) ३०।१२  
 श्रिया ह्य (किरात ८ ४४) ३३८।८७  
 श्रियो दोलालोला (मन ९६) ३७२।१३३  
 श्रियो वासा (वक्ति १९ ६) २४४।५५  
 श्रीकण्ठस्य कपदै (भनव शा ७ ५३) ९।१३७  
 श्रीकण्ठस्य सङ्गति (स ९५) ७।९१  
 श्रीकण्ठासक्त ११३।२९३  
 श्रीकृतिरहित चक्षु १४।७  
 श्रीकण्ठे प्रीततेजा ११४।१०  
 श्रीकृष्ण पूतनाया १००।६  
 श्रीकृष्ण प्रतापेन ११४।१९  
 श्रीधाम्नि वृषधो १४।१४  
 श्रीनाथ न श्रुतमेति १८१।२७  
 श्रीनाथस्तवनानु ३६।२६  
 श्रीपरिचयाजडा (रवियुग) ६२।१३  
 श्रीभोज (शा प १२५३) ११७।८४  
 श्रीमच्चन्दनरुह (भोजम २२) २३८।५९  
 श्रीमता कथय २४६।३०  
 श्रीमद्वेपथुध्वय २४।१६३  
 श्रीमद्राजशिक्षामणे १३६।४६  
 श्रीमद्रूपमणे गुणेन १२२।१७७  
 श्रीमदीर मही ११२।२७५

श्रीमद्भारविहीर	१३४१२६	श्रीमद्भारविहीर	१३४१२६	सपन्नमणीदीप्त	२०१११६
श्रीमद्देवकुण्डली	११६१५७	श्रीमद्देवकुण्डली	११६१५७	सपदिता मरदि	११२१४८
श्रीमदायक	१२०११४२	श्रीमदायक	१२०११४२	सपुत्रमुम्मा न	१७३१८७०
श्रीमद्देवधर्मालि	२१११४४	श्रीमद्देवधर्मालि	२१११४४	सप्रति न कल्पन (सकि १३ ०)	१११११३
श्रीराजीवानवगम स्थल	१६१४०	श्रीराजीवानवगम स्थल	१६१४०	सप्रवष्टुमिन देयि (सिद्ध १० ४८)	११६१८
श्रीराम त्वदनेक	१११११३१	श्रीराम त्वदनेक	१११११३१	सप्रतिचिनुमात्र	२५८१३१
श्रीरामायणभारत	३७१६५	श्रीरामायणभारत	३७१६५	सप्राप्त मरध्वनन	१४१७
श्रीरामे मृगया	१२०११४६	श्रीरामे मृगया	१२०११४६	सप्रतिज्ञविवा (सकि ४४ ३०)	११०१७५
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सप्रामुवति (स २२८९)	७८१९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सप्राप्त पण्डित (१ २८ १३)	११०१५९०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समाच्यमिष्टमुवना	१००१३३९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समिन्नयोमुप्या	२५५११०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	संभुतिम्व मानय	२४५१७४०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समोहाद्विष्ट (सकि ४ १३)	३७०१९८
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समागानाट (मयव रा ७ ३७)	११११६५
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समाचन (मा ५ १४६९)	१४६११६७
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समम केदमा	१५७११९९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समतोऽह प्रमार्ति (पच १ ५९)	१४८१७६४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समानाद्राक्षा (मनु २ १९०)	३९२१५९०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समूर्तिन (मयगना)	३६०१९९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	समोहात (मर्तु सं ३३६)	३५०१९९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सयो नयति विचैव (सि प्र ५)	३०१६
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सम्मोदिकनक	३०३१२३०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवरणाय वदुनी बहु	३२८१५
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवर्धितोऽपि भु (स पातो ४८)	३९२१६०९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सविधानुमभि (किराय ९ ३२)	३००१४७
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सामगो ग्राम (शा प ३९४७)	३४८१२१
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	साक्ष्य सावुराग	३२२१४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवचानिव पातुमौत	२३११४४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवदि तदव भूप (शा प १३९)	२११११
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारकृत्तमम्य द्वे (दि १ १०४)	२९१४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवार तव नि सार (शा प ४१६३)	८८११
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवाररादि (शा प ४११८)	२७०१४८
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारवपमम्य द्वे (दि १ १५४)	८८१९
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारध्यात (मयग ९)	३९ १६०१
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवार साक द्येय	०५१६
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारोऽभिन्नसार (मनु स ८८)	२५ १६०
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारोऽभिन्नसार (मनु स ९७)	२५३१११
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवारोऽभिन्नसार (सि १८)	४१११
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सवचित्तुमुक्त विद्या	४११४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	साध्यतम्य गुण (द्विष्ट स ८)	१६८१६७१
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	सहति श्रेयसी राज (दि १ ३६)	८३११
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	स एष्टाश्री ज (स ८ २० ६७)	२५०१४
श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	श्रीमद्भारवपम (मा ५ १२३२)	३८६१३४९	स एव खलु (मा ५ ३३९२)	१८०११११

स एव घायो विपदि	७७११	सङ्ग्रह नाकुलीनल च ४ २०)	१४२१२८	सति शीले गुणा (हं २ १४)	८४१६	
स एव रसिको लोके	३८११५	सङ्ग्रामक्षोणित्य	११८११०७	सतीमपि ज्ञा(म॥ कु ५ १७)	१७४१९०१	
स कथ न (शा प ३ ३५३)	२६८१३७६	सङ्ग्रामाङ्गणमाम	(सु २५१३)	१०८११९७	सत्कविरसनाश्रूणि निस्तुष	३११२३
सकलभुवनवन्धोर्वर (शा प १२१) १५१२०		सङ्ग्रामाङ्गणमामते (सदुक्ति क )	२४५१८	सत्कृता लालिता (भाव २०)	३९३१६३२	
सकलापि कला	१७५१९३७	सङ्ग्रामानन्दवर्षिणी	१२७१३	सत्कोण लेलेनेत्र (शा प ४०३९)	४४१९	
स किंसखा साधु (किरात १ ५)	१५२१३२५	सङ्ग्रामे रिपुमुञ्जा	१८३१२२	सत्कोनप्रति (सु ३०२८)	३७५१७५	
स किमु सहित सुधांशु	२१९११०	सङ्ग्रामे सुमते (भोजन १५१)	१५८१२३०	सत्पक्षा ऋजव श्रुदा (सु २२९)	४७७७९	
सकृजल्पन्ति (वे ३४)	३७७११८	सङ्ग्रामे स्फुरदखिना	२०११७५	सत्पात्रोपनयोचितसत्य	३०१२०	
सकृज्ज्वरुपासेनो (पच २ १६८) ४५१३१		सङ्ग्रामो दिवसायते	११९११३६	सत्पादपान्विपुल (शा प ११५३)	२२०१२	
सरुदपि दृष्टा (सु २४०)	१७११७८३	सच्छिद्रे निक्ते	१६७१६३२	सत्पुरुष खलु हिता	५०११९७	
सकृदिव समर्थे थाले	३०५१७	सच्छिद्रे भयकुटिल (सु ४४७)	९०१४	सत्य गुणा गुणवता	५०१२०९	
सकृदुक्तद्वितीया (चाणक्य १०४)	१४४१७५	स च्छिन्नमूल	१२८१२९	सत्य जना (मंतू १ ५४)	३८५१३४२	
सकृदुष्ट च मित्र (चाणक्य १९)	१६११३४५	स जयति चित्रचरित्रो	१८९१५३	सत्य तयदवोचयामम	३१०११०	
सकृद्योययति कृता (सु ३२०१)	६८८८५	स जयति महावराहो	१८१२६	सत्य तप सुगलै (कुव १३)	३१२१२९	
स क्षत्रियस्त्राण (किरात ३ ४८)	१५११३७६	स जयति हिमकरले (वासव ४)	४११५	सत्य तपो ज्ञानमहिंसता	३९११९	
स क्षारो जल (सक्ति १३ १०)	२१४८८३	स जयी वरमा (भोजन ५९)	१४७११९९	सत्य त्व पुरुषोत्तमो	१२५११६	
सखि दयित (किरात १० ४७)	२८८१३६	सजलजलधर (किरात १० १९)	३४०१२१	सत्य दुर्लभ एव (गुगारति २ ८)	३११११८	
सखि दशनक्षममधरे	३२८१४	स जात कोऽप्या (मर्व ३ ३३८)	८०१३६	सत्य म (व्यास मौक्तिल १८)	३७२११६०	
सखि पतिविरहहुताश	२८५१३	स जातो यन आतेन (हि प्र १४)	९८१७	सत्य वक्तुमशेष (शक्ति ४ ५)	३९०१५२७	
सखि स विजितो	३५९१९८	स जीव (हं चाणक्य १४ १३)	१५९१२५६	सत्य योग्य दया (हि ३ १२९)	१४८१२४०	
सखि साहजिक	८८११	स जीवति यशो यस्य (नीतिसार ७)	९८१४	सत्य सत्य मुने (शा प ८५५)	१६६१५७२	
सखि सुखमल्लव	३५२११०	सजन एव हि विद्या	४७११०१	सत्य सति पृष्ट गृहे (सु ति ३)	३४१५७	
सखि हे पश्य रस	३४३१९८	सजनसन्नो मा भूयदि	८७१२०	सत्य सा बहुरूपिणी	१२०११३८	
सखीमिक्षा (शा प ३४८५)	२८९१५९	सजनस्य हृदय नवनीत	४९११६२	सत्यधर्मच्युतापुत्र (हि ३ ६६)	५६१६८	
सखे खेद मा गा (सु ११९१)	६७१६०	सजना एव साधूना (नीतिसार ७)	४६१५६	सत्यपि च सुकृत (भोजन २६)	१७११०८७	
सखे साय स्नात्वा	२७३११७	सज्जता कुम्भमिति	१२७१२४	सत्यप्रज्ञमत्तपोभि स (शा प ४३२)	६९१९	
सगुणापि हन्त	५८११५८	सज्जमानम (का नी ४ ४५)	३९०१५२४	सत्यभामासमाश्लिष्ट	१०२१२९	
सगुणै सेविता (शा प ११४८)	२२०१४	सज्जितसकलशरीरा (सु ३५२६)	३०५१३	सत्यमेव गदित स्वया	३५६१११	
सङ्कटे न च गन्तव्य	१६७१६५२	सज्जितानि सुरभी (शिशु १० १)	३१४१४	सत्यमेव (महाविद्यान तन २१)	३८६१३४४	
सङ्कटे त्रुङ्गभुवि सा	२८८१४२	सधये च (भा १२ ३८९१)	३९०१५३१	सत्यशील (विदग्ध मुख ४ ७०)	१९६१३१	
सङ्कटे केलिगृहमेव	३५८१७१	सधरन्ति मृगनाभि	२९८११३	सत्यध्यान (रा २ ३५ २८)	३८१११८४	
सङ्क्षिप्येत क्षण (मय २ ४५)	२९२१२७	समारा रतिमदिरा	३५११४०	सत्या क्षितौ (भाग २ २ ४)	३८५१३०७	
सङ्गपात कथ्यते	३७७११३	सन्धित ऋतुषु नोप (सु ४८७)	७२१४९	सत्यानुसारिणी लक्ष्मी	१५७११८८	
सङ्गोभ पयसि (शिशु ८ १८)	३३८११००	सन्धिल्य सन्धिल्य (मोक्ष ९०)	१७४१८९४	सत्यावृता च पर (हि २ ८६१)	१५२१४०४	
सङ्गोया न भवति	२१६१२८	सज्जमाते तावया (शिशु १८ १)	१२९१५२	सत्यासक्तमना गुणा	११८११०८	
सङ्ग त्यजेत (गौनकी ३०)	३८९१४८७	सज्जहार सद्दसा पश्चिषु १० ४४)	३१६१४	सत्यासक्तमना प्रवृद्ध	१९११८८	
सङ्ग नैव हि सन्धि (मृच्छ १ ३७)	६८१७४	सज्जातपत्रप्रकरा विता (कुव ४५)	३३५१६	सत्येन धार्यते (हं चा ५ १८)	१५९१२९०	
सङ्ग रा सु (साधन पत्रक २)	३९११५८४	सजातसा द्रगदरन्दरसा	९२१७९	सत्त्वादिस्थैरगमितगुणै	१२११५	
सङ्ग सवर्त्मना (हि ४ ९०)	८७११७	सज्जाते द्रवरूपता	११८११०५	सत्सन्नाद्धचित हि (हं चा १२ ७)	८७११२७	
सङ्गतानि मृगा (काव्या २ ३३२)	३४९१३६	सता मतमति (भा ३ ४१४७)	३९०१५३३	सत्साक्ष्यमवाप्य य	२२७११९८	
सङ्गतभिर्गन्धितैश्च (शिशु १० ८२)	३२११७	सता समालोच्यता	२६५१२८३	सत्साधुगते मूर्त्तस्य (सु ३३६)	५६१८२	
सङ्गतं स्विपरीत	८८१११	सति काकुत्स्थकुलोक्षति	३६५११	सत्सूत्रसविधान सद	३०१२१	
सङ्गतविरह	२७७११९	सति द्राक्षाफले क्षीरे	७११२०	सदप्रहारीभवता	११८११०४	
सङ्गतमपि साहिल्य	२९१८	सति प्रदीपे सत्यमो (मृत् स १३०)	२७७१९	सदम्भोजाम्भोज परि	२२३१९३	
				सदय हृदय यत्न	१५७११९२	

सद्वनमसदनुयास	१५१३७१	सन्तत श्वापते कर्म	१९९१२०	सन्ध्या य प्रणिपत्य लोक	७१५५
सदसत्त्वेन भावाना युक्ता (सु. २०) ४११२		सन्ततमुसलसङ्गा	१०४८२	सन्ध्याताण्डवचण्डण्ड	२९५६३
सदसि विदुरमीमन्त्रो	९३८९	सन्ततादयसच्यैव वद	२६११३२	सन्ध्याताण्डवड (वकि २ ३१)	१०१४८
सदा खड्गनयोग्याय (सु ३३२) ५५१७८		सन्ततधमद्वारिणीतल	१०७१९०	सन्ध्याताण्डवडम्बरव्यस	१०१५२
सदागतिद्वयोन्मूल्यसम	१९६१३	सन्तसायसि सन्ध (मनु स ३३)	८७३३	सन्ध्याताना नरपुरावित्तो	४३४
सदानुरक्तप्रकृति (शा प १२८८) १४२५		सन्तमेव चिर (शिशु १० १५)	३१५१८	सन्ध्यारागवती स्वभाव	१३४६
सदा प्रदोषो मम (सूच्य ५ ३७) ३१२३८		सन्तथ लुन्धाथ	१९७२३	सन्ध्यावन्दन भद्र	३७११०४
सदा प्रहृष्टया भार्य (द श ४०) ३५११८		सन्तथेद (शा प १५१२)	१७८१०१४	सन्ध्यावन्दनवे गया	१९४११२
सदा मध्ये यासा (का प्र ७ ५६) ३१४२		सन्तथेदिद गुणनिन्दो	३६२४	सन्ध्यावध्यस्तो	२९५७१
सदानाम्यो न (दि १ ०२) १४७२१२		सन्तस्मृतीसारण (मोचन ४०) ४९११७३		सन्ध्यागल्लिखल्लिमि	४१९
सदारिमथ्यापि न वैरि	१८५१३२	सन्ताप जगतो विदु	२९३१७२	सज्जोडय नवतह	२५६१२२
सदा वरु मदा (सु २३०८) ३६४१५		सन्तापनोद्वम्पान्ता	५७१४७	सज्जा नाविकधोरणी	७४५१६
सदाहमालस (नल च १ १६) १००१२३		सतापय चिरं चन्द्र	२८५१४६	सज्जारीमणोमा (कान्ता ३ ५)	१०३१५९
स धीयितो य सकल	१७५१९९	सन्तापिताना मधुरे	७३३११	सज्जिर्षोडन	१५८१२२२
सदुत्तस द्वावय	१०५१३२	सन्ति कृपा स्फुर (सु ६८६) ७१११०		सज्जिगृह विदुरं	३२३१८
सदुपगणि निर्दो (नल च १.१२) ३६१५५		सन्ति धान (मल कौस्तु ८ १५)	३२४	सज्जियच्छति (भा ५ १३८४) ३८६३४७	
स दोष (सुत्रा रा ३ ३२) १४७१९२		सन्ति स्वादुक्ला (सु ३२३६) ७४४५५		सज्जिहितेऽपि	१७१८०४
सदोषमपि निर्दोष	३८१९	सन्तु द्वामा (वकि ६५ ३) ३३४११७		मन्मन्त्रिणा बर्ध	१५१३८३
सद्भावेन ज (कामनी ३ ३३) १६०३३३		सन्तु विलोचनभाषण (प्रव ९) २५११९९		सम्मार्ये ताव (शा प ३३००) २६०१११२	
सद्भि सनोध्यमानो	१६५५४१	सन्तुष्टे निष्ठा (ननव ३ ४१) ३६१३८		संशयस्तभूपापि	७७०१९९
सद्भिरेव सहसीत (शा प १४२२) १५३३३		सन्तुष्टो भार्यया (म ३ ६०) ३२२६१९		सम्भाममहन् (मल कौस्तु ४ १)	३२१११
सद्भिर्मांसे हिंसे काव्य	३०१	सन्तुष्ट्युत्तम (इ च ९१) १६५१७१२		सपक्षो लभते (शा प १४४९) १५०३४८	
सद्भिस्तु लीलया प्रोक्त	६५१२१	सन्तोऽपि न विरा (सु ३१६१) ६६१९		सपक्षो लभते (शा प १४४९) १५०३४९	
सद्भ्येव निन्तरं	३४२१७२	सन्तोऽपि सन्त (शा प २४०) ४९१६६		सपदि कुमुदि (शिशु ११ २४) ३२२११०	
सद्य करस्पर्शमवा (नवसाहसाङ्ग) १०४५५		सन्तोऽपि सन्त (शा प २४०) ४९१६६		सपदि सखीभिर्नि	३३११४
सद्य पुरीषरि (बाल रामा ६ ३४) ३६२१२४		सन्तो मनसिहृन्नेव प्रदु	४६४४	स पातु यो यस्य जरा (सु ६३) २२११२०	
सद्य प्रबालेन्द्रमचार	३३११२४	सन्तोपनयते पुंसा (इ च ८८) १६६१७११		स पुमानयवज (विराट ११ ६२) ७५१७	
सद्य सद्यमानसोक्त	३२४५५१	सन्तोपप्रियु (इ च १३.१९) १६०३३३७		सतपठि हता (शा प ३९९६) ३६०११२	
सद्य सद्यमानपी (शा प ३६०७) २९७३३२		सन्तोपासृततुसा (वकि १२८ ७) ७५१७		सतैताभि न (शा प १४५६) १५६१४८	
सद्यध्वन्दनपङ्क	३००१०६	सन्त्यज्य शर्पगद्गोपा	५४१२८	सप्रतिबन्ध कार्यै (माल्वे १ ९) १५१३६७	
सद्यो मास (वाणव ६५) १६२३९६		सन्त्यन्येऽपि बृह (मनु स ५३) २४९१६९		स बन्धुयो विपत्ताना (दि १ ३१) ८८६	
सद्गदगदहारारामय	२५२१५९	सन्त्येके धनरा (शाप सु ४११०) ३६९१७९		समयचक्रिन (गीत ५ ११ ६) ३०८११०	
सद्गदगदस्य परिताप (सु ३०८) ५०१२०७		सन्त्येकेऽपि महीदहा	२३८७१	समाकरतह वन्दे	१०१११
सद्गदगमात गुणकाटि	६०१२३०	सन्त्येव प्रतिमन्दिर युन	३५६१७	समा ना न (शा प १३४५) १४६१५५	
सार्द्धसायदक्ष (शिशु १८ १९) १२९६४		सन्त्येव लिखिताकाशा	२३७४०	सधूम करकिंस	२५६१४४
सद्गदगमस्य (सा द ६ १७७) १५०३५३		सन्त्येवान् एह (अमर ९१) ३०७१५५		सम विलासो (शा प ३२७६) २५५११८	
सद्गिया यदि का चिन्ता (शा प ४७३) ३०१९		सद्भीत (भा १२ २७०५) १५०३३९		समदनमवत (शिशु ७ ५९) ३३४१२५	
सद्गुणगद्गुण (शा प ११७३) २४६१२६		सन्दर्शयस्वमयुग्मव	२४३३२०८	समदमतग (का प्र १० ४९१) १०३१७७	
सद्गोदमथ्योत्तमहेमदुग्म	१०११९	सद्दधवश्रेष्ठवला (सु १८७३) ३३८६६६		समदमिच्छि (विराट १० २५) ३४०१२७	
सद्गुर्जितजटाजू (शा प १०१) ९११२०		सन्दृष्टापरपना (अमर ३६) ३१७५५		समन्तादाकान्तादव	२२६१७४
सन्त अपि न सन्ति	९९१२६	सन्दानान्ताद (शिशु १८ ७१) १३०११००		सममिच्छल (शिशु ६ १०) ३३२६६५	
सन्त सद्य (दश रु ३ १८) ३८०१२७		सन्दिग्धे परलोकेऽपि (१ १९६) ३५२११५		समय एव कराति (शिशु ६ ४४) ३४४१२२	
सन्त स्वत प्रसा न्ते	४५१२९	सन्दिहो वैष्णवे मार्गे	१६६६६०७	समयज्ञानयंत्रत (शिशु ६ ४४) ३४९१४३	
सन्त एव सता नि (दि १ १९३) ४६४४६		सन्धिप्रविष्टया (सु २४६६) १५०३११८		समयमिह वदति क	२०१६६६
		सन्ध्या कोप तत लप	२७६१५५	समयशरयो ज्योमा	३०४१९५५

सहकारे चिर (भोज्य २८६) २२५१२३	साधन मुमहय (का.प्र ७ १५१) ७९१२	सा मे यद्यपि २८११७३
सह कुसुदकदम्बे ३०३११२८	साधन्येण कय १२०११४९	सामैव हि १४९१३१०
सहचार शपसा ७८५११	साधयति (स्र ४०१) ५८११७६	सामोपायनय (स्र २२८५) ७८११२
सहमलिनवक्र (प्रबोध १२) १७५१५४०	साधारणतत्त्वैकिक ३३ ३०) २३८१६४	साम्रा दानन (मनु) १४८१२३१
सहनाघदश (शिशु १६ २९) ५९११९८	सा धारयत्य २६४१२६२	साम्रैव यत्र (पच १ ४०९) ३९११५६४
सहोत्पत्ति (इ ४ २६) १६८१६८२	साधु चन्द्रम (स्र ५३ ३५) ७६२११७८	साम्य (निद्रा ४ १ २५) ३३३११००
सह तथा स्वर २८२११३३	साधुरेव (इ ४ २) ४६११४	साय चन्द्रकला २७४१३१
सह परिजनेन ७७१५	साधुरेवार्थिभि (मनु ४ ७९२) ७३१४	साय दामप्रथन २८६११८
सह वसतामप्य (स्र ३९९) ५८११७५	साधु व्याकरण ४३१९	साय नायमुदेति ३०२१११७
सहसा विद (किरात २ ३०) १७५१९३५	साधुव्येतिवति (स्र ४०८) ५८११८२	साय ज्ञानपुरा (का.प्र ४ ७९) २९३११२
सहसा हृदये २८५१४	साधुवा दर्शन पुण्य (स्र ६८ १) ८६१७	सायक्यहायगाह (का.प्र ७ ४) १८९१५५
सहसिद्धिमिद (स्र २४८) ४८११४६	साधो कुण्डलपत्र २४८१८८	सा यावति (शा.प ३५८०) ३१११२०
सहसकरपूरणा १०६१ ७०	साधो प्रकापि (हि १ ८६) ४५१२३	सारक्षाक्ष्या कुच २६६१३१०
सहस्रशीया पुत्र (शा.प ४९४) १८१११	साध्वी मा वी (गीत १९ २४ १) ३५११३	सारक्षो न रता (स्र ६५८) २३३१११५
सहस्रास्यो नाग ५५११	साध्वीव भारती (स्र १४५) ३२११७	सारसवतावि (शा.प ४००१) १०२११७९
सहायक-घ (भा.प १ ३३७) ३९११५७१	साध्वीत्राणा (नीतिरत्न १५) १७८११००२	सारखत श्रोतस १०११८
स हि गगन (हि १ ३२) ६३१८३	सानन्द नदिहस्ता (स्र ८१) ३३१५	सा राहस्यारव २६९१४२४
सहिष्ये विरह (काव्या ० १५१) ३३०१३	सानन्द सदन (चागक्य १२ १) ८९१४	सा रामणी (अल कौस्तुभ ४) २७११३४
सहृदया कवि (स्र १५९) ३३१२८	सानन्दकन्दुक ३४६१३६	सारासारपरि (स्र २८२०) १४४११०२
सहमेककर्म घते २६४१२३९	सानन्दप्रमदाक्यास (स्र १४) ३२१४५	सा रोमावति (गीत ४ ९९) २९०१८८
सहादरा लुक्कमकस ३११२९	सानन्दमप (अल कौस्तुभ ११) २२३१८३	सार्यकालयकपद २७०१४२८
स ग्रामाल्य (हि २ ९२) १४२१२२	सानन्दा गणनायक ५११४०	सार्ध मौरय (शृंगार.ति १२०) ३०९११
सांसारिकमुखासक १५७११८२	सा न साति न २९०१८७	सावैनीममवन (शा.ति ४ २ २६) ३६७१३०
साक कुंरग (का.प्र ५ १२१) १०५११४२	साधुज कामन १९९१२८	सात्वताननयुक्त (शा.प १२७५) १३१११
साक प्रादगर्गेल २१७१४३	सात्वश्रयै ३२९११३	सालकक (अमर १२८) ३१०१४
सा कविता सा (मत्सगा ४ १३) ३०११८	सान्द्रा मुद २६१२०१	सालककेन (अमर ११६) ३१०१३
साकरो (पच ३ ८६) १४४१७२	सा दानन्दपुरे (गीत ९ १८ ३) २५११४७	सालस सुखर (शा.प १२१९) १४४१५८
साकृत निमसालद (स्र १९७) ४११७४	सान्द्राभीदवती २३२१९२	सावलेपमुपलि (किरात ११ १६) ४९११५८
साकृतमपुरकोमत्र ३५१६	सा द्राम्मोद (शिशु १८ ३६) १२९१७५	सावशेषपदमुष्क (शिशु १० १६) ३१५११९
साकृतस्मितमा (गीत २ ६ १२) २४११६९	सा ध्वमस्मित ७९४१२०	सावित्रामान १६७१६१३
साक्षर पुरुष १५६११५५	सा ध्वमरागह (महापम.यु) २९३१९	सा विधापर २८१११०६
साक्षर निपटीता १ ८१२०९	सा ध्वयु (अमर २९) ३५८१६४	सा विरहदहनद्वया २८८११०
साक्षात्किष्कण्ड (महावीरक ७ ९) १४०११	सा ध्वयु (अमर २९) ३५८१६४	सासङ्गस्य (स्र २५६७) १०८११९५
साक्षात्तेमाव (शा.प ४ १२९) ३७३११८७	सा ध्वयु (अमर २९) ३५८१६४	सावर्धयुति (स्र ३६२) ६३१७७५
साक्षादभूलस्य ३२०१४	सा ध्वयु (अमर २९) ३५८१६४	सा श्रीया न (अमर पुराण) १५७११७१
साक्षात्मपयत (शा.प ४००७) ३६११२	सा बाह भवते (शृंगार.ति १२२) ३१०१६	सा सचाचयम २८१११०४
सागति त्रियनमे (स्र २०१४) ३१४१२	सा बाला वय (अमर ३४) २८०१९२	सा सपथैव रक्ता २८८१८
सागवेष्टिपि न (स्र ३२३) ४७१८४	सा भाषा या (भा.प १ ३०२७) १५४१६१	सा सा सपथत द्व (विक्रमच ५३) ९१३१४
सामय्योऽपि निज १०११११	सा भिमानम (स्र ३१०) ४७१८५	सा सुन्दर तव (अध्याय १ १०) २८७१४
साम्येयमोमहृद्यति ७७११३	सामगायनपूतमे (शा.प ४०६२) ३६४१७	सा सेवा या (पच १ ४७) १४८१२५५
सा तवीत (स्र ४२ ९) ३३५११४२	सामदान भेद १५०१३२०	सा सौन्दर्यनिध २८११११६
सा ताण्णाति (स्र ३८ ३) ७७५११९	सामवादा (शिशु २ ५५) ३९११५६६	सा सनास्रलि २६४१२५७
सा दुग्ध (निद्रा ४ १ ३८) २७११३६	सा मा द्रव्यति (गीत ११ २० १) २९३१४	साधे मा कुं ३५८१७६
सा दृष्टा येन (स्र १२५४) २७०११	सामादिसजि (पच १ १६) १४९१२८७	साधनिकम्पवत्या ३१२१२१

समरविहरदस्त्र	३६०।२९	सरसपरिपत्कणं	३।१३५	सर्वस्य जन्तोर्भवति	१८२।३१
समरशिरसि सैन्यं	२०३।९७	सरसापि कवेर्वाणी	३०।७	सर्वस्य द्वे (भोजप्र.३०७)	१८२।४७
समरे हेमरेखाङ्गं बाणं	१८६।६	सरसा सालकारा	३०।१७	सर्वस्य सर्वदापि	४८।१३४
समर्पिताः कस्य न (सु.४.२५)	६०।२२६	सरसि बहुशस्ता (हि.४.१०२)	१७७।९५५	सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते (हि.१.२०)	८३।१
समर्थं हृदि दारुणं	३५१।८५	सरसीतोय	१९४।३४	सर्वस्यैव हि (सु.१.५०९)	२६१।१३९
समवलोक्य विलास	३३५।१३९	सरस्वति प्रसा (देवी.शत.जानन्द.)	१२०५।५	सर्वस्वापहरो न दस्तु	१८५।३७
समस्तनीति (चाणक्य.१०५)	१४३।३३	सरस्वतीपवित्राणा (घक्ति.४.६९)	३५।२१	सर्वस्वापहरो न	१८६।३८
समस्तलक्षणायोग एव (सु.१७)	४।१०	सरस्वतीमाधुर (श्रीकण्ठ.च.२.२७)	४०।३८	सर्वहिंसानिहता (हि.१.६४)	१६५।५४७
समस्तदावनीनायमीळे	१३१।१०	सरस्वतीव काष्ठा (घक्ति.४.९३)	३६।५३	सर्वाङ्गमर्पयन्ती	९।१४३
समस्थलीकृत (शिष्ट.१७.६६)	१२७।१५	सरस्वती स्थिता (सु.२.४४३)	१३४।३	सर्वालकारयुक्तापि न	८४।७
समाकृतं वासः (शा.प.३.६७७)	३१८।१०	सरोरुहं तस्य दृश्यं	२५२।५	सर्वाशापरिपूरि (सु.१.१८)	२१८।८१
समागमिष्यतो (शा.प.८.६३)	२११।८	सरोरुहदृष्टापर	३६६।१	सर्वाशास्त्रि (स.कं.२.२१४)	३३९।१२७
समाजैः सम्राज्ञां	१०६।१५२	सरोरुहद्वान्न	१२८।३४	सर्वाशुचिनि (नामा.४.७)	३७।११२४
समानकुलशैलीयैः	२७४।१	सर्पः क्रूरः (मर्तु.सं.७८५)	५४।३३	सर्वास्तुभ्यः सम	२४१।२००
समायाति यदा लक्ष्मी (नीति.प्र.१६)	६३।८	सर्पस्तारिणि वा (घक्ति.६०.२३)	३३७।४५	सर्वे क्षयान्ता (भा.१.१.४८)	३७२।१६२
समारम्भा भग्नाः (मर्तु.सं.७८१)	७७।४६	सर्पतुर्जनयोर्मध्ये (मर्तु.७८४)	५४।३०	सर्वे ध्वान्तमिदं	२९८।३६
समाश्लिष्टाः समा (सा.द.२.९७)	२५१।१३	सर्पस्य रत्ने	१७३।८५४	सर्वेन्द्रिया (चाणक्य.९८)	१६२।३९९
समाश्लिष्य (सा.ति.श.१.२९)	३७२।१३४	सर्पाः पिबन्ति (पंच.२.१५९)	७५।१४	सर्वेऽपि विस्तृ (रसगं.१विम.)	३६२।२८
समिति पतिनिपाता	१३६।३७	सर्पाणां च (पंच.५.४४)	१६४।५०९	सर्वे यत्र (शा.प.१.४६७)	१५०।३४०
समीचीना चीनाश्च	२५४।३१	सर्पान्याघ्रा (पंच.१.४२)	१४८।२५१	सर्वेषामेव (मनु.५.१०६)	३९१।५६०
समुत्कीर्णं तन्म्या	२८०।७९	सर्पानिवां कृपाणी	१२४।१६	सर्वेन्द्रिगकरं धृगादन	३४७।४५
समुत्पत्तिः स्वच्छे	२४४।२३५	सर्वं लुपितमुद्गते	१०८।२०५	सर्वोपमाद्रव्यसमु	२७०।२२
समुत्तिष्ठकुचमुम्भ	२६७।३५७	सर्वं वनं तुणास्या	२१२।२०	सर्वोपधीना (व.चा.९.४)	३९२।५९४
समुत्तिरसि (शा.प.८.३९)	२२५।११५	सर्वसह्य ये (शा.प.१.४५१)	१६५।५५७	सललितमलकानां	३२६।१७
समुद्दीपितकंदर्पं कृत	३५।१०	सर्वैः कल्पे वयसि यतते	१३९।६	सललितमव (शिष्ट.७.४७)	३३४।१११
समुद्यते क्रुध न	२०२।८२	सर्वैः क्लिप्ताय (सु.९२)	११।२	सलीलमिय (घक्ति.५.८८)	२६१।४२२
समुद्रवीचीव (बृच्छ.४.१५)	३४९।६३	सर्वे एव जनः (हि.३.४१)	१५०।३३५	सलीलयातानि (शिष्ट.१.५२)	३६०।२३
समुद्रस्वापर्यं (शा.प.१.१६७)	६३।३१	सर्वज्ञः सन्नदसि	१९१।८५	स विकचोत्पल (शिष्ट.६.४२)	३४४।३०
समुद्रावरणा भूमिः	१६२।४०७	सर्वज्ञ इति लोको (भोजप्र.१२२)	९९।२७	सविता (का.प.१०.४०५)	१७१।६००
समुद्रेणान्तस्थष्टद	२१७।५६	सर्वज्ञेन त्वया	१९५।४१	सविप्रदादोदककर्द	८९।१
समुज्जतपनस्तन (भोजप्र.९६४)	१३५।२६	सर्वज्ञं गुणवान्देहे	८२।३१	सम्यदक्षिणयो (पंच.१.८२)	१४८।१७२
समुपागतवति	२४२।१७७	सर्वज्ञं गुणवानेव (इ.च.७९)	८१।२७	सम्यक्लीकमव (किरा.१.९.५५)	३६६।११२
समुद्रसप्तद्वन्द्वतो	३४४।१४	सर्वज्ञं संपदस्वस्य (घक्ति.१२८.५)	७५।८	सम्यक्ज्ञं तिलकाल	२८१।११९
समुद्रसार्द्धिनकर (शिष्ट.१७.६१)	१२७।१०	सर्वज्ञोद्गतकन्दला	३४२।६९	सम्यक्ज्ञे (शा.प.३.८२२)	३३५।१४६
समुद्रानो वाचां	३१।३८	सर्वेया व्यवहृतं (वत्सर.राम.१.५)	५५।६६	सम्यक्सन्वोदवाहु	३२२।३३
सं मुखैः कालम (दि.२.४७)	१४८।२३३	सर्वेया संलयेद्वाहं	१५४।३७	समीक्षा दयिता (का.प्र.७.२२१)	१२।११
समूहपातमग्रन्तः (शिष्ट.२.३३)	७९।६	सर्वेया स्वहितं (सु.२.९०५)	१७१।८०७	समीक्षापेक्षिनी (शा.प.३.७८०)	१५३।८८
सम्यगतिपथः	१७१।७९८	सर्वेदा सर्वदो (भोजप्र.३१३)	१०१।३	सं धीकण्ठ (अनप.रा.७.६१)	३०२।११५
संज्ञासमप (पिडा.१०.२६)	३४०।२८	सर्वदेवमयस्यापि (पंच.१.१३३)	१४२।७	संस्तव्यमितस्तव	११।८५
संज्ञासं पाण्डु	२२२।४१	सर्वदेवमयो (पंच.१.१३३)	१४२।६	संसार साहं (काम्याल.१.३५)	२०५।१
संज्ञासंयं (नल.चं.२.१५)	१०३।६८	सर्वदेवमयो (मात्स्य.५.१८९)	२९।३	सं शुद्धयन्ते (पंच.२.३६०)	१६४।११५
संज्ञा बहुवारम्भ (काम्याल.)	२०५।९	सर्वेनास्ते (पंच.४.२८)	१५५।५०	सं क्षिण्यो (दि.२.१४१)	१७१।१०२३
संज्ञे एव दो (विक्रमा.८.६४)	२६४।२३६	सर्वनास्ते च (पंच.४.२२)	३९०।५२९	सं क्षिण्यो स्वयं	१८०।१०४६
संज्ञे साहसरा (मात्स्य.६.१०)	३०५।१०	सर्वेनोत्पत्तिर्यो	२३५।१५३	संक्षयस्तुमुम (मर्तु.सं.१४०)	३३।१५

सहस्रारे चिरं (मोजय २८६) २२५।१२३	साधन सुमहय (का.प्र ७ १५१) ७५।१२	सा मे यद्यपि २८१।१०३
सह उमुदकदन्वै ३०३।१२८	साधर्म्येण कथ १२०।१४५	सामैन हि १४५।३१२
सहचरि शपथा २८५।५	साधयति (स्र ४०१) ५८।१७६	सामोपायनय (स्र २२८५) ७८।१२
सहनमलिनवक्र (यवोप १२) १७५।५४०	साधारणतस्तुष्टि ३३ ३०) २३८।६४	साम्रा दानन (मनु) १४८।२३१
सहजाद्यदश (शिशु १६-२९) ५५।१९८	सा धारयत्य २६४।२६२	साम्रिण यत्र (पच १ ४०९) ३९।१५६४
सहजोऽपि (इ च २६) १६८।६८२	साधु चन्द्रम (स्रि ५३ ३१) २६७।१७८	साम्य (निद्र शा १ २५) ३३३।१००
सह तथा स्मर २८२।१३३	साधुरेव (इ च २) ४६।१४	साय चन्द्रकग २७४।३१
सह परिजनेन ७७।५	साधुरेवायिभि (मनु स ७९२) ७३।४	साय दामप्रयन २८६।१८
सह वमतामप्य (स्र ३९९) ५८।१७५	साधु व्याकरण ४३।५	साय नायमुदेति ३०२।११७
सहसा विद (किरण २ ३०) १७५।९३५	साधुप्रेवासित (स्र ४०८) ५८।१८२	साय नानयुगा (का.प्र ४ ७९) २९३।१२
सहसा हृदये २८५।४	साधुना दर्शन पुण्य (स्रि ६८ १) ८६।७	सायकप्रहायमाहा (काम्यप्र ७ ४) १८९।५५
सहसिद्धिमिद (स्र २४८) ४८।१४६	साधो कुण्डलघट २४८।८८	सा यावति (शा प ३५८०) ३१।१२०
सहस्रकरपूरणा १०६। ७०	साधो प्रफापि (इ १ ८६) ४५।२३	सारक्षास्था कुच २६६।३१०
सहस्रशीर्षा पुरय (शा प ४५४) १८१।१	साध्वी मा वी (गीत १२ २४ १) ३५।१०	मारक्षा न लता (इ ६५८) २३३।१५५
सहस्रास्यो नाग ५।५९	साध्वीव भारती (इ १४५) ३२।१७	सारसवसावि (शा प ४००१) १२२।१७५
सहायनय (भा ५ १३७१) ३९।१।७७	साध्वीश्रीणा (नीवरत्न १५) १७८।१००२	सारखत स्रोतार १०।१८
स हि गगन (हि १ २१) ९३।८३	सानन्द नविहस्ता (स्र ८१) ३।३५	सा राजहर्षेरिव २६९।४२४
सहिव्ये विरह (काव्या २ १५१) ३३०।३	सानन्द सदन (चागक्य १२ १) ८९।४	सा रामणी (अन कौरु व १) २७।१३४
सहृदया कवि (स्र १५९) ३३।२८	सानन्द मन्दुक ३४६।३६	सारसारपरे (स्र २८२०) १४४।१०२
सहैमकृष्ण घते २६४।२३९	सानन्दप्रमदाकग्राह (श्रु ति १ ४) ३२।४५	सा रोमाशति (गीत ४ ९) २९०।८८
सहादरा कुङ्कुमकेस ३१।२५	सानन्दमेष (अन कौरु वि १) २२३।८३	सायकानयकपद २७०।४२८
स हामाल (हि १ ९२) १४२।२२	सानन्दा गगनायक ५।१४०	सार्थ मनोरथ (शृणार.गि १२०) ३०५।१
सासारिन्मुखसक १५७।१८२	सा न साति न २९०।८७	सावैर्नौममवन (शाति घ २ २६) ३६७।३०
साक कुंरग (का म ५ १२१) १०५।१४२	सातुज कानन १९९।२८	सालदाननयुगा (शा प १२७५) १३।११
साक प्रावगायैर् २९७।४३	सा त्वग्राये ३२९।१३	सालक (अमर १२८) ३१०।४
सा नविता सा (मसगा म १३) ३०।१८	सा त्रा सुद २६२।०९	सालककेन (अमर ११६) ३१०।३
साकसे (पच १ ८६) १४४।७३	सान्द्रानन्दधुर (गीत ९ १८ ३) २५।१४७	साल्म सुखर (शा प ११११) १४४।१८
साकृत निजसविदे (स्र १९७) ४१।७४	सान्द्रामोदवती २३२।५२	सावलेयमुपलि (किरात १३ १६) ४९।१५८
साकृतमदुरकोमल ३५।६	सा त्राम्मोद (शिशु १८ ३६) १२९।७५	सावलेयपदमुचरिद्धि १० १६) ३१५।१५
साकृतस्मितमा (गीत २ ६ १२) २४।१६९	सा म्यमसमित २९४।२०	सावित्रीमान १६७।६१३
साधरं पुरय १५६।१५५	सान्म्यरागह (मधोपम.यु) २९३।९	सा विद्याधर २८१।१०६
साक्षरा विपरीता १५८।२०९	सा पत्यु (अमर २९) ३५८।६४	सा विरहदहनद्वया २८८।१०
साक्षात्कलाष्ट (महावीरच ७ ९) १४०।१	सातपथीन (स्र २४५) ४८।१४३	साशङ्कस्य (स्र २५६७) १०८।१५५
साक्षारमेनाव (शा प ४१२९) ३७३।१८७	सा बाह भवते (शृणार.गि १२२) ३१०।६	साथ्यै युधि (स्र ३६२) ६२।२७५
साक्षाद्भूसूर्य ३२०।४	सा बाला वय (अमर ३४) २८०।९२	सा थीसा न (यकट प्रराग) १५७।१७१
साक्षामभवत (शा प ४००७) ३६१।२	सा भाया या (भा १ ३०२७) १५४।६१	सा सचाचम २८१।१०४
सागसि प्रियतमे (स्र १०१४) ३१४।२	साभिमानम (स्र ३१०) ४७८।५	सा सचयैव रक्ता २८८।८
सागसेपि न (स्र ३२३) ४७।८४	सामगायनपूत मे (शा प ४०६२) ३६४।७	सा सा सपयत ह्यु (विक्रमच ५३) ९।३३४
सामयोऽपि कि १०१।११	सामदाने भेद १५०।३२०	सा सुन्दर तव (अम्याष्ट ६ १०) २८७।४
सागेपक्योमहदोषित २७।१३	सामवादा (शिशु २ ५५) ३९।१५६६	सा सेवा या (पच १ ४७) १४८।२५५
सा तवीति (स्रि ४२ ९) ३३५।१४२	सामवादा (शिशु २ ५५) ३९।१५६६	सा सौन्दर्यनिधि २८१।११६
सा तोरणागति (स्रि ३८ ३) २७५।१९	सा मा द्रव्यात (गीत ११ २० १) २९३।४	सा सनाष्ठलि २६४।२५७
सा दुग्ध (निद्र शा १ १८) २७१।३६	सामादिगवि (पच १ १६८) १४९।२८७	सासे मा कु ३५८।७६
सा दृष्टा येन (स्र १२५४) २७०।१	सामुदास्तिस (राज्य ४ ६२९) ३८६।३८०	साहजिकप्रपन्था ३१२।२१

साहारे वचन ३१०१९  
 साहित्यपायो (इव ७३) ३८११८  
 साहित्यसगीत (मनु स ७९६) ४०३०  
 साहित्ये सुकुमार (यकि ४ १०४) ३४१५९  
 सिद्ध शिशु (मनु स ७१) ७६११४  
 सिद्धशुण्डी (नीतिप्र ८) ८६११४  
 सिद्धादेक (वाणवय ६६) १६२१३९७  
 सिंहो वली गिरि (मनु स ७०७) ९२१८०  
 सिंहो व्याकरण (पच २ ३६) १७९११०२५  
 सिक्क रफटिककुम्भा (कुप १७१) १३४१५  
 सिक्काया वीर (शा प ११३४) १२४११५  
 सिचार्मैमैशरीति ११४१२५  
 सित वसनम (शा प ३०९७) ३५६१२७  
 सितकिरणकली ३०३११२६  
 सिताशुबैचपति १०५११२६  
 सिद्ध मन्त्रो (इ चा १४ १७) १६८१६५६  
 सिद्धि बाण्ड (पच ३ २२४) १७६११०२७  
 सिध्यन्ति कर्मसु (अ श कु ७ ४) १५२१४०६  
 सिन्दुरे रवि ३२०१४५  
 सिन्दूर सीमन्ता (शा प १२४०) १३९१३  
 सिन्दूरसुतिमुग्ध (नेवप १२ ३६) १२३१३  
 सिन्दूरसुहृदा (नम च ३ ७) २७१५  
 सिन्दूरपाणीव २८११९  
 सिधुव्रतपाण्ड १९१३९  
 सिधुस्वरं (शा प १११६) २१७१५३  
 सिन्धो सुधागुहा २९७१२५  
 सिन्धोर्जनमम ११०१२३८  
 सीतासमामोक्षण्डा १८११९  
 सीतारं शिखरि (शा प ५२४) १८६१३  
 सीकृतानि (शिष्ट १० ७१) ३१९११८  
 सीदन्ति चामि ९८१२  
 सीदति सन्तो १०११०  
 सीमन्तिनीपु का १९६१३  
 सीना वृद्धि (पच १ १०२) १४४१५४  
 सीमा संशय (पच १ १०२) १४४१५५  
 सुदारीविद २००१४९  
 सुदर्शितय मन्त्रे (भोजम १९९) ३६१३१  
 सुदरे सयया (रा ४ ३२ ७) ३८२१२२५  
 सुदये चन्द (भोजम ८०) ३२१३  
 सुदमारमहो (दिष्ट १६ २३) ५६११९९  
 सुदलजम १०५१५३८  
 सुदुटे भोजये (वाणव ३ ३) १९०१३५१  
 सुद च दु रा (पच ५ १०६) ८६१३८१  
 सुदं जीवति (वाणव २ ३४३) ८०१२३

सुख दु खात (मा १२ ८३०) ३८२१२१९  
 सुख हि (मृच्छ १ १०) १७५१९१८  
 सुख ह्यवमत (मनु २ १६३) ३९११५६२  
 सुखदु खा (मा १२ १२५१८८) ३८२१२१०  
 सुखदु खे (इ न ४७) ३८२१२१३  
 सुखदु खे हि (इ चा ४ २३) ३८२१२१६  
 सुखमापतिव (मा ३ १५३८४) ३८२१२२२  
 सुखमेव हि (मा १२ ७५५) ३८२१२०४  
 सुखयतिरता न ८५११०  
 सुखलनदशा ह्यै ५११२२८  
 सुखशया साम्बूल (रा प ३७८ १) ३५२१६  
 सुखस्य दु खस्य न ९२१५७  
 सुखाद्बहुतर (मा १२ ७४६५) ३८६१३७९  
 सुखाथी त्यजते १५८१२१६  
 सुखार्थी ना (राजत ३ २१५) ३८०१२०७  
 सुखास्वादपरी (दि ४ ७७) ३८६१५०  
 सुगन्ध कर्तकौपुष १४६११७६  
 सुगृहीतमलिन (कवितामृत १४) ५७११४५  
 सुजन व्यजन (मसगा ३) ४५११८  
 सुजनानामपि हृदय ५६११२२  
 सुजनो न याति (मनु २ ६२) ४७१११  
 सुजीर्णमन्न (वाग्यंज ७) १७४१००६  
 सुत पत त प्रस (भोजम २९२) १८२१३६  
 सुतनु जहिहि (भमर ३९) ३१११३३  
 सुतनु जहिहि (शा प ३५७७) ३०६१३०  
 सुतनु श्रुतिस्वमतो ३३११२  
 सुतनु हृदय (अ श कु ७ २४) ३०६१४८  
 सुतमूल (शा प १४२९) १५०१३४७  
 सुदीर्घा रागशा (शा ६ ३३३५) २६५१२४४  
 सुधाबोजवितेय कय (पच स २०) ९३११०  
 सुधाकरकर (शा प ११०२) २८६१६७  
 सुधापात्र काति २६१२००  
 सुधापदभासे (विद १ ३१) २६३१९९८  
 सुधामयोऽपि (शा प ३२०५) २६०११२०  
 सुधारिन् सचयमिर ३०११३३  
 सुधागुह्रं (मनु १ ४०) ३७८१५२  
 सुदारी सा (शा प ३३६६) २७०१४३१  
 सुदागिरिसान्मदनु १०११५  
 सुता स्वर्गांतरचिन २३११३९  
 सुतामदानाश भवेद १७३१८४५  
 सुपरा स्वाद (पच १ २६) १६४१५०१  
 सुमग वदति जवम ३५२११७  
 सुमग तजाननरद १९४१२७  
 सुमग त्यक्धारम्भे २८७११  
 सुमगमन्तिनार (अ श कु १ ३) ३३५१४

सुभगे कोटिसख्यत्व ३३११७  
 सुभाषित द्वारि विश २२११७  
 सुभाषितज्ञेन जनेन १७३१८६७  
 सुभाषतमयैर्द्वयै (पच २ १७४) २९१३  
 सुभाषितरसा (शा प १५६) १५११२९४  
 सुभाषितरसासाद (पच २ १७३) २९१५  
 सुभाषितस्याध्ययने २२७१८६  
 सुभाषितेन गीतेन २९१२  
 सुभाषितै श्रीतिरनु (छ २६९) ५०११८७  
 सुभिम (वाणव ९०) १६२१४१७  
 सुभ्रु त्व इपिते (चोरपथिका) ३०७१६५  
 सुभ्रु त्व नवनीतकल्प ३०७१७०  
 सुब्रवाभाषयोऽपि (शिपु १० ८७) ३२१११३  
 सुमय्ये वागमज्ञैर्वचन २९३११७  
 सुमनोवरत्नाना १४५१०८  
 सुमन्त्रिते सुवि (शा प १४३१) १५३१९  
 सुमहा व्यपि (दि १ २६) १६३१४४०  
 सुमुखेन वदन्ति (पच २ १९९) ३४५१६०  
 सुमुखोऽपि सुवृत्तो (शा प १५८) २४८१७८  
 सुमेरुशिखरप्रान्त १८१११३  
 सुरतभरखिलपन्न (निद्रा १ २८) ३२५१३  
 सुरतवैरत (शा प १७०७) ३२१११८  
 सुरते च समाधौ च ३१७११  
 सुरमन्दिरतमूल (मोहमुद्र १) ३६७१२६  
 सुराणा (अन कोष्टु म् १) १०६११५८  
 सुरासुखिरोरत्नकाति (छ ६) १९१११  
 सुरूप सुवद हृदा ३४९१४०  
 सुलभ वस्तु सर्वस्य (इ चा ५७) १५७१७७३  
 सुलभा (मा ५ १३४८) १४५१११५  
 सुवदनावदना ३३३१४३  
 सुवर्णपुष्पो (मा ५ १२५५) १४८१२५४  
 सुवर्णललितपाद १०११४  
 सुवर्णस्य सुवर्णस्य १८६१८  
 सुवर्णाङ्कना बन्धा १८७१११  
 सुवर्णं पट्टे (भोजम १२६) १४७१२००  
 सुविरलमीकि (रसग र रूप) २६३११७३  
 सुदृष्टसेकरूपस पर (छ २१९) ४६१०५  
 सुद्वयवायिनि शूरे ६२११६  
 सुदीप्त स्वर्णगोरा १९६१८  
 सुदयामा चन्दनवती १९५१३  
 सुधमाविषय पती २६२११७६  
 सुधैर्यपथस मरुम्य १६८१६४  
 सुधैर्यव्रीचनयन (सु ८८९) ७२१५२  
 सुधैर्यैर्धदपि (शिष्ट १० ५९) १२७१८



मुष्टिवसनलंका (काव्यप्र. ७.९) १३६।३८	सोडपूवों रसना (भट्ट. १८) २२४।११०	सनयुगमुष्माकरणाः १०३।८१
मुहदस्वर्णीनरपत्र ३३२।७१	सोमः सौर्यं दत्तौ (वाङ्. १.७१) २५०।३	सनयोजेष्ठ (काव्य. २.२१७) ३८०।१३६
मुहदा हितकामा (दि. १.७४) १६३।४४६	सोमघ्नान्तो (युक्ति. २८.४) २१८।६६	सनावटे चन्दन (नेपथ. ७.८०) २६६।३०७
मुहदां हि धनं (सु. ३.१७०) ६६।२६	सोमार्थावितनिष्पिबान १९।५२	सनान्ते नो ह्यो १९१।८३
मुहदासुपकार (पंच. १.२२) १५१।३८४	सोमणः स्नानशिशु. १०.५८) ३१७।१९	सनाभोगे पत (स्वप्न. २.७.) २५७।३
मुहदि निरन्तर (पंच. १.११०) १७०।७३९	सौत्रमिन्द्रीवरलोच ३४२।७३	सनी तुम्हां समा २६७।२६
मुहदो ज्ञातयः पुत्रा ९१।१६	सौम्यं दध (शिशु. ८.८८) ३३९।१०५	सनी भारार्पण्यग्र्या २६६।३१३
मुक्ति कर्णसुधां (शक्ति. ३.३.७) ३७०।९६	सौजयन्धन्यज्जुषः ५०।२०४	सनी मांगम (मनु. ६.१५९) ३७१।१३०
मुद्रमाय शुचये तस्यै (युक्ति. १.४६) ३।२	सौजयन्मातृसिन्धवः (प्रसगा. ९) ५३।२६३	सन्धस्य नदयति (वानराष्ट. ५) १७५।९४५
मुद्रमेम्बोऽपि (यजु. ९.५) १४४।८१	सौजयन्मासु (सा. ३.१०.३४) ३७०।८९	सुमः कं (काव्यप्र. ४.१३) ३१३।६४
सूचमानविभेद १५२।४१७	सौधादुद्रिजते (विक्र. शा. ३.२) २९०।८६	सुवद्वलनिर्वर्ते सति ३८।२५
सूचीमुखेन (सहृदया. ३.५२) २८३।१६७	सौन्दर्यं (प्रस. रा. ४.१४) १०९।२२७	सुवन्ति सुर्वी (किटाव. १.४.५) ८५।११
सुविर्गेषसमुद्रतो २८२।१४८	सौन्दर्यपात्रे (विक्रमांक. ८.७५) २६०।१२३	सुखोष्णमः परि (शा. ५.१.१३०) २१९।१०
सुते सुकरुहणि २३१।६६	सौन्दर्यस्य (का. प्र. १०.४२५) २५४।४६	सुखोष्णमाद्यनवता २५०।१४
सुतपारकृतात्मनोर्ना (युक्ति. ४.४७) ३६।३४	सौन्दर्यस्य मनो २६८।३६९	सुखोष्णमः परि (पंच. १.१३१) ५४।२३
सुतं पाणिनिपदं कलय ४२।४	सौमार्थं विर (शा. ५.४८४) १५५।११८	सुखोष्णमः परि (अनर्घ. रा. ४.१) ३२५।६०
सुतैः पाणिनिनिर्दिष्टैर्बहु ४२।२	सौमित्रे ननु (प्र. रा. ४.६०) २८१।१२०	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतारा चलपाठि १९३।९३	सौरामम्मो (सा. ३.१०.१६) २७०।१४	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतः सचरि (मनु. सं. ८०७) १७९।१०२०	सौरभ्यं युव (मामिनी. प्रा. ३६) २३८।५८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं सर्वज्ञाचार्यं (प्रसगा. १५) ८३।११	सौरभ्यं युव (सा. ५.३३७४) २७१।५२	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतस्य का तिमिर २०२।९२	सौरभ्यगर्भमकन्द २४०।११५	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतस्यैव च लोमलि ३०७।५४	सौरभ्यं बलिते रसे ३२५।६४	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुजति च जग (काव्यप्र. १०.२५) ११४।५	सौरभ्येण निशुवन २३३।११३	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुजति तावद्वेष (मनु. सं. ३४२) ९२।६७	सौरभ्येण समारुणोपि २४२।१८३	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं संवेद्य (शा. ५.१५७१) १४३।१७०	सौवर्णः कमला (युक्ति. ३१.६) २१९।१७	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतपक्रमको (अनर्घ. रा. ८.७४) ५३।१७०	सौवर्णद्विगुणध्रेण्या २६४।२३८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं मन्नाशुपु सुधा (काव्यप्र. ४.५) २७३।१६	सौवर्णाद्विगुणध्रेण्या १६।४८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं सुतः कौमु (नेपथ. ७.२८) २५९।८१	सौवर्णानि सरो १५६।१५८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं क्षीमुमयी वा सुधा २७३।३	सौहार्दं शम्भुपुत्रवत् ९९।२२	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतं स्वधी वननृ (युक्ति. २.६.६) २३३।१०५	सौहार्दसंगरेषाणां (कुत्र. ६६) १६८।६५८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतः स्वामिन् (पंच. १.५१) १४८।२५९	सौहार्देन परिलक्षं (सु. २.७००) १५३।३०	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतया धनमिच्छ (पंच. २.२८७) ९७।४	सुहृन्धान्तिन्युरय्य ३३७।५३	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुतया श्वशुरार्थरक्षा (पंच. २.२९१) ९७।३	सुहृन्धे विन्यस २७४।३४	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुवितन्वो (बाणव. ९.२) १६४।९६६	सुवदस्वकमव्यवस्य २७८।२९	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुवेव मानमसिर्ल (दि. १.१३९) ७३।२०	सुतं धनन्तं जननी २२।११६	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुव्योत्तारणतो (शा. ५.१५७५) १४३।४५	सुतं धनन्तं तनयं १२६।३७	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुवन्धीरकष्ट (विक्र. शा. २.२३) २५५।६०	सुतपत्रधस्वखलदम्बर २५३।१२	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुव परं न विनश्यति (युक्ति. ६.१४) ७०।२२	सुततटस्मिदसु (युक्ति. ५३.९६) ३८०।१२३	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुव साध्वी मुमक्षय ३५०।४	सुतन्यस्योत्तीरे (अ. शा. ३.६) २७६।३२	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सुव सुव सरसी रम २२१।११	सुतपरिसर (शा. ५.३३३०) ३२६।१५	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सोढुमलमसि नाहं ३०५।६	सुतभाषाया मध्येन २६७।३२९	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सोम्यो नो न लघीजनः २७७।६३	सुतमारोऽत्र वकेन्दु २६९।४०५	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सोपचारमुपशान्त (शिशु. १०.२) ३१५।५	सुतमण्डलमाधिल १८७।१८	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६
सोपामानि तिरोहितानि २१९।१४	सुतयुगमथु (औचित्य. २०) १०३।७०	सुखोष्णमः परि (युक्ति. ८.२.१८) ३३३।९६

समावेन हि (इ.चा.१३.३) १५९१२७८  
 समावेनैव निशितः (सु.३८६) ५६१११३  
 समस्तैकसमार्हः ३७५१२३४  
 स्वयं कर्म करो (इ.चा.६.९) १५९१२८३  
 स्वयं जहाति सेवकः ९७११३  
 स्वयं तथा न कर्तव्यं स्व ८३१३  
 स्वयं पचयुषः ३६४११६  
 स्वयं प्रगमते (शिशु.२.५०) ७८१५  
 स्वयंभूः शंभुर २६४१२५०  
 स्वयं महेयः शृशुणे ९२१५२  
 स्वयं सेरा (किरा.१०.६३) १८२१४४  
 स्वयं समुखविस्तरा ८१११४  
 स्वयमपि भूरिच्छिद्र ५८११६१  
 स्वयमश्रात (सु.११०९) २८२१२३३  
 स्वसेन वधर्ता ५७११५५  
 स्वरेण तस्या (कुमार.१.४५) २६३१२९९  
 स्वर्गच्युताना (इ.चा.७.१६) १७३१८५८  
 स्वर्गाद्रौप्या कुत्र (मोज.५.८५) ११७१९७  
 स्वर्गानर्गलनिर्गल ३८१२९  
 स्वर्गे वाचं (दिशु.१८.६२) १३०१९२  
 स्वर्गे कल्पद्रुमाद्य १३८१८७  
 स्वर्गे श्रीमिरदोनिवाति २८११  
 स्वर्गच्छवीनाम २६११३५  
 स्वर्गविदातयुति २६७१३५४  
 स्वर्गः स्कन्धपरि (शा.प.५.८८) २३७१३४  
 स्वर्गगालिनशयन २०१७७  
 स्वर्गादुः सुरत्वेनानु ५१५८  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २८१३  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २५७१२४  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २४८१८१  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा ३०११०८  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा १३२१२४  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा १६९१७३७  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा ४८११३७  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा १७११८०५  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा १०६११६६  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा १८१११७  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २०६१४  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २१६११६  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा ४८११२८  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा २२८१२०२  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा ३५०१७५  
 स्वर्गादुः श्रुतिवारपा ४६१७४

स्वार्धनेन सुतनो (दिशु.१०.७) ३१४१०  
 स्वादितः स्वयम (किरा.९.५५) ३१५१४७  
 स्वाधीना दयिता १७५११०४०  
 स्वाधीनेऽपि (मूर्.सं.८१६) १७०७५१  
 स्वाधीनैव समुद्भिर्जनो ४८११३३  
 स्वाधीनो रसनायलः ३८१२८  
 स्वान्ते वैभवमपि ११२१२७५  
 स्वामधिकं नु (हि.१.२०९) ८८११२  
 स्वामिप्रायपरोक्षस्य (पसंभा.१६) ९७१३  
 स्वामिन्प्रभो (सु.२०९६) ३१९१२६  
 स्वामिन्प्रभो (सु.२०९६) ३२२१३१  
 स्वामिनि गुणा (पंच.१.२२०) ३८५१३२४  
 स्वामी कुप्यति कुप्यतां २८७१८  
 स्वामी निःश्रुति (शा.प.३.६९१) ३५३१४६  
 स्वामी मुपपतरो (सा.द.३.२६६) २३११५१  
 स्वामी समुपवनप्रियस्य (सु.५६) २०६५  
 स्वामीदवापित (सु.७३८) २४४१३३०  
 स्वाम्यमाख्य (शा.प.१४००) १५०१३७  
 स्वाम्यादिशु (पंच.१.१२१) १४४१५६  
 स्वाम्यादिशासु (पंच.१.२०) १४४१५७  
 स्वाम्युक्ते यो न (मो.ज.प्र.२७) १४४१५९  
 स्वाम्ये पेशलता गुणे (सु.२६६) ५३१२७४  
 स्वायतमेकान्तगुणं (मूर्.सं.६८) ८६१३  
 स्वायं धनानि (गामिनी.प्रा.९९) ७३१३२  
 स्वायंनेत्येष एव हि (सु.४१९) ५८११९०  
 स्वायं केन मुचं दिवा २९३१११  
 स्वायं मण्डलम् (मो.ज.प्र.२५२) ३१९१४२  
 स्वायं गणनी स्फुरित २७६१४१  
 स्वायं सन्ति यद्दे यद्दे ३५६१६  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १२११४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (सु.१६६) ३५६१३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २०८१३८  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.१०४) १२१३५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १२१३४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (र.रु.२.१७) १२०११४५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १११११६४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ३३७१५०  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (प्र.रा.व.७.६१) ३०११६३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २७४१२९  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २२११६  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (निको.व.४.३३) २८३११६३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.११८२) २२११२२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ३४४१९

स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.१०३८) २४११५३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २२३१३४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ३५४१५९  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.११२६) २२०११९  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ८८१३३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १७६१६४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.३.६२५) २९९११२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १७६१६३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.७.९५) २१४१११  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (सा.द.१०.५) २१४११२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १७१११  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित विधेः २१७१३८  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (मोज.प्र.२४८) ३८१२४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (इ.चा.८.८) १६६१५७०  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (चाणक्य.१००) १६३१४२५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.३.६२२) ३६०१५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (मूर्.सं.८१८) ३६३१३४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २६०१७०२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १८७११३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २८७१२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २८४१११  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.१४०२) १६६१५७७  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ६३१३९  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १९६११०  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.६८) ११११  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २६८१६५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २०६१२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (वि.शा.४.४) ३६६१२४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.७.५१) २०९१७  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (श.प्र.१०.४६८) १०३१८०  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित १५६१३  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (श.प्र.२.१६) १४०१६  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (र.रु.२.१) २५११८  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (निको.व.२३०) ११११५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ११११८१  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ६३१२०  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (शा.प.५०४) २३०१२५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २०३११०४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ३७३११६८  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ४५१२२  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (मूर्.सं.८२०) १८१२५  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित २९१४  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित (मूर्.सं.१५) ३९१२८  
 स्वायं दानप्रणम्यप्रपुषित ९९१२७

स्थानाभिर्गल्य (स १३७९)	२९२३६	सृष्ट्वा येन शिरोह्मे	३६६१०	खेरराजीवनयने (सा २ १० ७)	३०८१३
स्थानेषु शिष्य (अनप २ ९)	१७६१९५३	सृष्ट्विष्टस्रिस्तरण	२९५१५३	स्मरा सन्तु सभा	२३१५२
स्थाने स्थाने (यकि ५९ १४)	३३३१८९	सृष्टृणीया कल्प न (स २४६)	४८११४४	स्मर दिश कुमुदं	२१०१३०
स्थापिनोऽर्थे (शिगु २ ८७)	१४७१७८९	सृष्टयति भुनयो (मनु स ३४६)	७८१५	स्मरणनेन हरिणा सरवृह	१६१५
स्थाल्यां (मनु स ३४३)	९५११२७	सृष्टिदमरकतश्रीहा (शा प ११०)	१४१६	स्यादस्य तनिरक्षर	१८०११०४४
स्थितिं नो रे (भाषिणी प्रा ५०)	२३०१३५	सृष्टिस्स गुणो (स ८९४)	२१८६८८	स्थादि तौयममृत	१४०१५
स्थितिर्गोहोपाते	३५३१३६	सृष्टिरे सौरभमरेण (स १८९)	३३४३२	ससमानमुपयत् (शिगु १० ४६)	३१६१५
स्थितो न खादामि	१७४१८९९	रक्षित रक्षित (शा प १८३०)	३३६१३२	सम्दाम मूर्धनि (शा प ११९३)	२४७१५३
स्थित्यतिरक्ति (किरात १२ ४)	७९१८	स्फुल्ल स्फुल्लपलाश	३४५१६३	सखा नित (कुमार ३ ५५)	२६८१३८१
स्थित्वा क्षण (शा प ८००)	२२१११७	स्फुल्लतरुमन्वीना	१३२११५	सख्योत्थेन प्रकटीकृत	५७११४६
स्थित्वा धैर्य (शा प ५७१)	२०८१२४	स्फुल्लतु हृदय (अनप ७३)	३५७१५१	सखा तदवस्था तारो	१३११३
स्थिरत्वमचिरमुती	२५६१३८	स्फुल्लमसद्वनम (कुव १०१)	२६६१३२०	सखीय हृदय (कुव १२०)	२६५१२६४
स्थिरापाय (शाति घ २ ११)	३७६१२५१	स्फुल्लमिदमभि (विशु ७ ५८)	३३४११२२	सखेलिङ्गशक्ति (नेपथ १ २३)	२५२१४
स्थिरा शैली गुण (कुव ५१)	३८१११	स्फुल्लमिवोज्ज्वल (शिगु ५ ६)	३३२१६०	सखर्भशक्तिनिर्मल सुदृष्ट	८९१३
स्थूलप्रावरणे (शाति घ २ २७)	९६११७	स्फुरदद्भुतत (का प्र १० ५६१)	१०४१८९	सखुणानिव परदोषान् (स ४१०)	५८११८४
ज्ञात खर्गतरङ्गिणी	७८४	स्फुरदधीतरविज (शिगु ६ २५)	३४११३१	सखित्तपरेचित (मनु स ८१२)	७०१३९
ज्ञातस्त्वद्रिपुरक्षमायति	११६१५३	स्फुरदुदखिजभार	२९८११२	सख्यद (स ६५७)	२३३११७७
ज्ञाता प्राशुष (शा प १२८०)	१३३१३३	स्फुरद्वर्जिस्नन (नेपथ १ ९)	१०५११२४	सख्यद दग्धर	२४४१२३५
ज्ञाता तिष्ठति (भोज प्र ३०२)	२८११११५	स्फुरद्रोमोद्भेदस्तर	३१८११२	सख्यदवतज तेन (दि १ ६८)	१६५१५५०
ज्ञातु बान्धवि किं	१३७१७४	स्फुरत पिङ्गला (स १७२१)	३४०१६	सख्यद वैस्वनश्रीव	११११६७
ज्ञानं वारिदवारि	३५९१०३	स्फुरचानारलाणित	२५४१३२	सख्यद दोच्छलद (का प्र १ ४)	९११२१
ज्ञान नाम (शा प १४१५)	१४४११०३	स्फुरति बाहुल्ये (स १५७३)	३०८१४	सखन स्वात्म (इ घ ७६)	१६९१७७७
ज्ञानान्मो बहु (शा प ३७०१)	३५९१३९	स्फुरति जठरे (शा प ५०७)	१८१११८	सखानीय विना (इ घ ११)	१५०१३५६
ज्ञानार्त्रेकुप्यन्तु (सु १६ ५०)	२५७१११	स्फूर्ज्जग्राण्डशुक्ली	१३८१९१	सखानीयविधाताय (इ घ १२)	१६९१७१३
ज्ञातीनां गृह (शिगु ८ ५२)	३३९१११०	सायमानमाय (शा प ३३१७)	२६३१२०८	सखत प्रकाशो	१०४११००
जिग्मथ ययपि वीक्षित	३०७१६१	सावकल्पमो बाळे	३५८१५४	सखदोर्जनयति (नेपथ २ ६१)	२५९१९०
जिग्मथभात्रय मुकुसुमेव	२९११९	सारतोऽभलपकलिपता	२७३११	सखेक्षान कुश (दि ३ १६)	१४२१२५
जिग्मथस्वरविलोल	२७३१५८	सारदवधुनिमित्त (द रु २ ४०)	२८९१४६	सखेक्षजातस्य नरस्य	१७३१८५३
जिग्मथामा फकिने	२४०११२९	सार गृहसतमरव	२८२११३०	सखक्षच्छद या राघु (स ४५०)	६०३२५३
जिग्मथेन्द्रोपकुसुन्दर	२७३१५९	सारमानसिक	२६६१३१५	सखप्रतारकोऽती (मनु स १२०)	२५११२७
जेह ययप (शा प ३५४८)	३०८११८	सारशरपिनि (विद्ध शा २ १०)	३४६१३७	सखप्रादादितदर्शननाम	२५११८९
जेह स्त्रीरु कृष्ण	२८३११६४	सारशरघतवि (सा २ १० ६५)	२८६१२४	सख दृष्टा किमपि	२७९१६७
जेहच्छिपि (दि १ ९५)	४५११५	सारदुताशनमुमुत्सु (शिगु ६ ६)	३३३१६१	सखेऽपि क्षितिपाव	१३३१३४
जेहनिर्मलमधत (शिगु १० ४९)	३१६१९	सतब्धा बय (शा प ३३९२)	३५५१८५	सखेऽपि दधि रमसे	४९१११०
जेहसर्वधितान्वाला	२५८१३०	सतब्धोऽह स्वया (स १०४४)	२९११२	सखेऽपि यमरेण (अनप १४)	१०३१३७
जेहेन भूतिदानेन (शा प ३७१)	५४१२०	सारा धनुर्गदियुनो	२५९१६९	सखप्रज्ञा युजियये (स १९३)	३३३१३६
जेहोपपन्न इति पूज	६९११०	सारस्मेरमदोषम	३७०१८२	सखलनिचय (स २८३)	१७७१९६६
जेहो हि वरम (भोज प्र १७०)	१७३१७८९	समित किचिद्वेन (मनु स ९३)	२५५१२९	सख्यभारस्य तदुत्तमा	२५३१६
सर्पधातां मुधामेन	२३२१५४	समित्तयो प्राणना	२६३१२०१	समान न नदाले (इ घ ४०)	४६१५९
सर्प स्वातन्त्र्यार्थो	२७७११६	समित्तयो ब्रामि (द रु ४ ६४)	३१३१६३	समाननेन मुपायित (इ घ २९)	४६१५७
सृष्टाजि विमरुधो (हपि १)	३३६१३८	समित्तुप्याद्रमोऽन (तागा ३ १२)	३१२१३३	समानपठितस्नास्य (क्रिया ११)	५४११६
सृष्टावपि गजो (स २७५२)	१५३१३२	सितेन भावन य (मनु स ७९)	२५११३७	समानपृथग्यप्रसन्नमि (दि १ ८०)	१४३१६१
सृष्टरचयेव (रवा १ २१)	२६४१२३२	सिततोऽनयन (सा २ १० १५)	३१६११	समानपृथग्यप्रसन्नमि (दि १ ८०)	१४३१६१
सृष्टादृष्टि विरो	० ११५१५४	सोरे विषाय (सा २ १० ३४)	२७८१३२	समानपृथग्यप्रसन्नमि (दि १ ८०)	१४३१६१

स्वभावेन हि (घ.चा.१३.३) १५९१२७८  
 स्वभावेनैव निश्चितः (गु.३८६) ५६११३  
 स्वमन्त्ररुग्माहर्द्ध ३७५१२३४  
 स्वयं कर्म करो (घ.चा.६.६) १५९१२८३  
 स्वयं नृदाति धेवकः ९७११३  
 स्वयं तथा न कर्तव्यं म्य ८३१३  
 स्वयं पयस्युगः ३६४११६  
 स्वयं प्रगमते (शिशु.२.५०) ७८५  
 स्वयंभूः शंसुर ३६४१२५०  
 स्वयं महेधः शशुरो ९३१५२  
 स्वयं वंरा (कितान.१०.६३) १८३१४४  
 स्वयं खमुखविस्तारा ८१११४  
 स्वयमपि भूरिच्छिद्र ५८१६९१  
 स्वयमप्राप्त (गु.११०९) २८२१२३  
 स्वस्तेन वधतां ५७१५५  
 स्वरेण तस्या (कुमा.८.४५) २६३१२९९  
 स्वर्गस्तुताना (इ.चा.७.१६) १७३१८५८  
 स्वर्गाद्रोपाल कुन(मोन.प.८५) ११७१९७  
 स्वर्गानर्गलनिर्गल ३८१२९  
 स्वर्गे बाधं (शिशु.१८.६२) १३०१९२  
 स्वर्गे कल्पद्रुमाथ १३८१८७  
 स्वर्गोन्मोदिनदोलिकाति २८११  
 स्वर्गच्छवीनाम ३६११३५  
 स्वर्गावदातयुति ३६७१३५४  
 स्वर्गैः द्रुक्चपति (शा.प.९८८) २३७१३४  
 स्वर्गगातिनक्षत्रयो २०१७७  
 स्वर्मातुः सुखकमानु ५१५८  
 स्वर्मातुवतिवारपा २८१३  
 स्वर्मातुपुष्कलियुति २५७१२२  
 स्वर्लोकस्य (मामिनी.आ.५५) २४८१८१  
 स्वर्माश्रुतपात्र ३०३१०८  
 स्वर्गं ध्रुमः किमपि १३३१२१  
 स्वर्गप्राप्तयुवसाव (मर्.म.३.५०) ७५१२२  
 स्वर्गा इति राम १६५७३७  
 स्वर्गापि साधु संप (गु.२.३५) ४८११३७  
 स्ववशः करोति (शा.प.४.३९) १७११८०५  
 स्वानुपनिर् (अ.शा.३.५.०) १०६११६६  
 स्वार्थकर्मिन्द (शा.प.५.०१) १८१११७  
 स्वार्थि स्वागतमर्थहृद्(घ.८६) २०१६४  
 स्वस्त्वस्तु बिभ्रमवना (गु.८९०) २९६११६  
 स्वस्थानादपि विचलति ४८११२८  
 स्वस्त्व्यायुति (मामिनी.आ.५६) २२८१२०२  
 स्वातथ्यं पितृम (हि.१.११४) ३५०१७५  
 स्वात्मन्येव सत्यं याति (घ.२.१७) ४६१७४

स्वात्नेन सुततो (शिशु.१०.०) ३१४११०  
 स्वादितः स्वयम (कितान.५.५५) ३१५१४७  
 स्वाधीना दमिता १७१११०४०  
 स्वाधीनेऽपि (मर्.म.८.१६) १७०१७५१  
 स्वाधीना सधुर्दिर्जनो ४८११३३  
 स्वाधीनो रचनावलः ३८१२८  
 स्वान्ते वैमवमसि ११३१२७५  
 स्वामिर्विं नु (हि.१.२०९) ८८११२  
 स्वामिप्रायपरुदस्य (मर्.म.१.६) ९७११  
 स्वामिन्धनो (घ.२०९६) ३१९१२६  
 स्वामिन्धुप्याल(मर्.म.१.४२) ३३२१३१  
 स्वामिनि गुणा (पंच.१.२२०) ३८५१३४  
 स्वामी कुप्यति कुप्यतां २८७१८  
 स्वामी निःश्वसि (शा.प.३६९१) ३५३१४६  
 स्वामी सुभ्यतरो (सा.द.३.२६६) २३११५१  
 स्वामी सन्मुखनयस्य (गु.५६) २०१६५  
 स्वामोदवातिन (गु.७३८) २४४१३०  
 स्वाम्यमालय (शा.प.१४००) १५०१३७  
 स्वाम्यादिशुस्तु (पंच.१.१२१) १४४१६६  
 स्वाम्यादिशालु (पंच.१.२०) १४४१९७  
 स्वाम्युके यो न (मो.म.२.२७) १४४१९९  
 स्वाम्ये पेशलता गुणे (घ.२.६६) ५३१३७४  
 स्वायत्तमेकान्तपुर्ण (मर्.म.६.८) ८६१३  
 स्वार्थं वनानि (मामिनी.आ.९६) ७३१३२  
 स्वार्थनिपेक्ष एव हि (गु.४.१९) ५८११९०  
 स्वार्थं केन भुञ्जं विता २९३१११  
 स्वार्थं नृपलम् (मोन.प.२५२) ३१११४२  
 स्वार्थी गण्डो स्फुरति २७६१४१  
 स्वार्थाः सन्ति गृहे गृहे ३५६१६  
 स्वार्थान्प्रगन्धप्रकुपित १२३१४  
 स्वार्थमभुजमागमयेष (घ.१६६) ३४५३३  
 स्वार्थेद्वैदितकृष्णां २०८१३८  
 स्वार्थे कर्मणीदृष्टः (शा.प.१०७) ११३१२५  
 स्वार्थसन्दिदृष्टान्दचन्दन १२३३४  
 स्वार्थम्.का (द.रु.२.१७) १२०१३५  
 स्वार्थवामकुचमण्डन ११११६४  
 स्वार्थे कर्मणि संनि ३३७१५०  
 स्वार्थे केवद्ये (म.म.७.६१) ३०११३३  
 स्वार्थं सारितमीदृते २७४१२९

हंसाः पद्मना (शा.प.१०३८) ३४११५३  
 हंसी यति परागपित्र २२३१३८  
 हंसैः घोरलमप्रीति ३५४१९९  
 हंसैर्लम्ब्यग्रं (शा.प.११२६) २२०१९९  
 हंसोऽप्यगः धममरो ८८११३  
 हंसो न माति वक्तिमो १७६१६४  
 हंसो यया राज (शा.प.३६२५) २९९११२  
 हंसो निमाति मल्लिनी १७६१६३  
 हंसो दग्धमीर (शा.प.७९५) २१४१११  
 हंसो घोर समीर (सा.द.१०.५) २१८११२  
 हंसो मीततो हरे किमु १७१११  
 हंसो वारिनिधे विधेः २१७१३८  
 हन्ताहृदयानां (मोन.प.२४८) ३८१२८  
 हन्तं शनं किञ्चा (इ.चा.८.८) १६६१५०  
 हन्तमप्रीतिनं (वागव.१००) १६३१४२५  
 हन्तेऽमिनन्वी (शा.प.१९८२) ३६०१५  
 हन्ता पनि वृष (मर्.म.८.८८) ३६३१२४  
 हन्ता श्वेचनविधि २६०११०२  
 हन्तसि हन्तायने १८७११३  
 हन्त कान्तमपि तं २८७१२  
 हन्ताहि संतापनिहृत्तये ३८४१११  
 हन्तं मेयो (शा.प.१४०२) १६६१५७  
 हन्तुर्वन्तु नानाधर्माय ६३३१९  
 हरः क्षयी तापकरः १६६१७०  
 हरकण्ठमहानन्द (शा.प.६८) ११११  
 हरकोषज्वालावलि २६८१३६४  
 हरनयनहुताग्ज्वाला २०६१२  
 हरन्ति हृदयानि (मि.आ.४.४) ३६६१२४  
 हरसुखे सुरतदिनी (शा.प.७५१) २०११७  
 हरश्च विप (आ.म.१०.४६८) १०३१८०  
 हरश्चित् सिधंति यानि ५२१६३  
 हरिचरण (शंति.प.३.१६) १४०१२  
 हरिणेश्वरा यन (रत्न.प.१) २५११८  
 हरिणापि हरेणापि(विक्रम.२.३०) ९१११५  
 हरिद्रायां गुरुप्रवर १९११८१  
 हरिमास्ति विन्नुसंभवे ६२१२०  
 हरिरल्लावि (शा.प.९०४) २३०१२५  
 हरिचरितं कां तवास्तरिपु २०३१०४  
 हरिष्यामो बहुधा २०३१६८  
 हरेः पदादितिः श्रद्धा ४४१२२  
 हरेर्बालावराहम् (मर्.म.८.२०) १८१२५  
 हर्तुं गोचरं याति वता २११४  
 हर्तुयाति न गोचरं (मर्.म.१.९) ३५१२८  
 हर्म्यस्थानमयमर्कमिति ९९१२७

हृषिकेशौ समौ (हि ३.१३२) १४८।२४३	हा हा देखि (वत्सर राम २ १९) २७९।६३	हेतुप्रमाण (शा प ३३५) ६५।८
हृषं वपनिवधत्ते चिर २१४।८४	हिंसकान्यपि (पच ३ १ ६) ३७८।४९	हेतुनैसर्गिक १६८।६६७
हृषोदम्भोजन्मप्रभृति ८।१०६	हियाशून्यमय (मृत् स ३५२) ९७।१३	हेतो कुतोऽप्य (सु २७९) ५१२।१५
हृषति कसति हर्षा (सु ३३३३) ६०।२४८	ह्रिषोपदेश (शा प १५२३) १५४।७६	हे दारिद्र्य (शा प ४०३) ६५।२
हसन्तः प्रह (भा १३.२२३८) ३४८।१९	ह्रित्वा तामुपरो (कुट्टनी म) ११२।२६९	हे दावानल (शा प ११५६) २२०।१
हसन्ती वा हसन्ती वा ३४५।५	ह्रित्वा दैत्यरिपोरु. ११०।२३७	हे पक्षिणा (शा प ८०८) ६२।२८२
हस्त कम्पवती रुग्दि ३१८।१६	ह्रित्वा मर्द ६०।२३६	हे पाषोद (भोज प्र २१४) २१५।७६
हस्त इव भूतिम (वासवदत्ता ७) ५७।१५३	हिमश्रुतावपि (शिशु ६ ६१) ३४६।२२	हे मान्य (शा प ३५३१) ३४७।५०
हस्तन्यस्तकुपो (सु १४०५) १०७।१८२	हिमकर परभाग २१०।३११	हेमकुम्भमिव ३१८।९
हस्तपद्मजनिविष्टयो २।१५	हिमशवल (शा प ३९१९) ३४५।८	हेमन्तहिम ३५।१
हस्तस्य भूषण १५९।२९१	हिमश्रवणसहस्र (शिशु ७ ७३) ३३४।१२४	हेमन्ते दधि (मृत् स १४४) ३४६।३१
हस्तस्येदप्रपित इव ३१३।६१	हिमश्रवणाय (कुमार ३ ३३) ३३१।३०	हेमन्ते ३४७।४८
हस्तादपि (शा प ४८५) १५५।११९	हिमशिथिर १०६।१४९	हेमन्ते बहु ३४५।३
हस्ताम्भोजालिमाला ११३।१	हिमसमयो २३६।९	हेमन्ते हिमकर ३४७।४१
हस्ताम्भोजे २८९।५२	हिमश्रुतगङ्ग २०२।७८	हेममखीर (शा प ३३५९) २६९।४००
हस्ती चाङ्गुष्ठ (इ चा ७) १६७।६३८	हिमाश्रुतगङ्गा (म रामव ६.४३) २९२।११	हे मलि हे २४८।९०
हस्ती वन्य (शा प १२५०) १२२।१८०	हिमानीस्थगिरौ १९९।१७	हे मातङ्ग २३०।४४
हस्ती शृङ्ग (इ चा ११ ३) ७९।२०	हिरण्य (का नी १३ २६) १४५।१२९	हेमाम्भोरुद्रप (मर्तु स ८२३) ३३४।१३३
हस्ती हस्तस (चाणक्य २८) १६१।३४७	हीनसेवा न (हि ३ २१) १६४।४७७	हेम कार्य ३६९।६८
हस्ते चकलि २६४।२४०	हीनहस्ता दधालेख १८१।४	हेम हर्म्यमिद ३७१।१०९
हस्तोनाम्र वीत (शिशु १८ ४८) १३०।८३	हीमते हि (हि प्र ४३) ८६।९	हेतोपादेय ८।११५
हस्ते शक्रकिणाद्रिती २०।६३	हुकारैर्दत्ता (नागा ३ ५) ३१४।७६	हे रज हेतुगुला २४६।३४
हा तात (शा प ३९७०) ३६०।१८	हुतमिष्ट च १०२।३४	हे राजानरसज (सु १६७) ३३१।५०
हा धिक् सा (विक्रमोर्व १) २८१।११४	हुतहुतायामवीति (सु ९ ४०) ३३२।५०	हे रक्षित क्षणिके ६३।३७
हा मातस्वरि (नारायणगु ३) ३६२।३७	हुण्णीसीमन्त (शा प ३९३०) ३४७।४५	हेलाप्रस्थान ११३।२९१
हारे वधवि (भामिनी प्रा ९४) २३५।१५०	हृत्तोऽन्तराग (शा प ३८४९) ३३८।७०	हेलाविदम्बित २३०।१९
हार इन्द्रजाला २६६।३०१	हृत्वा पमवन २८१।१०७	हेला स्वात्कार्य १६२।४९८
हार प्रलम्बित १७६।९६७	हृदय कौस्तुभ (शा प. ११९) २३१।०३	ह हर्षक २३१।५१
हारे गुम्फति ३५९।९५	हृदय हर्षित ३४९।५७	हे रमसार २४६।२३
हारध्रुवति ३१९।४४	हृदयगुणकुटीरे २५०।१७	हे रमकेतकि २३९।५५
हारस्यात्रिपुराण २४६।३३	हृदयमाश्रयसे (निष ४ ७५) २८५।४३	हे रमन्त (शा प ३९२३) ३४५।४
हारहीरकहिरण्य ३५५।७	हृदयमिषुनि (विक्रमोर्व २ १०) २७९।७१	हे हे मिन जिता ४३।१०
हारानाहर देव (शा प १२३६) १०८।१९८	हृदयानि सता (शा प २३४४) ४६।४९	हृ हेरम्ब १११।०
हारानवशेषा ननु २८८।३९	हृदये कुल २४६।२१	हे हेला (शायन पुत्र २ २४९) ११७।१५
हातिवा (शा प ८७१) २२७।१७६	हृदि त्रिष (साहिल की ११ ५) २८२।१३७	हेपन्ते यन्त्रित १०७।१७७
हारो जगद्दर्श (ममर ९८) २५०।१५	हृदि लोभेन (शा प १८६) ३५।२५	हेपायोपैर्दृष्टि १२७।२३
हारो नागोपि (मनु ना ५ २४) २८३।१	हृदि लज्जोदरे ७३।१९	हृदाम्बासि (मिराल ८ ४३) ३३८।६६
हारो माति इव १८२।४९	हृदि विद (वाम जी ३ २४) ३९१।५७३	हृदितया भवतीति ३१६।१
हारोऽय (साहिल की ११ ८) २६६।३०४	हृदयति देवता (चाणक्य ५१) ३८६।३५३	हृदयरादवनत (शिशु १० ५२) ३१७।४
हारगदल चतु (भामिनी प्रा ९०) ६०।२३३	हे कीर २२७।१८८	हृदयमोद (शिशु १० ५२) ३१५।२५
हारदण्डे (सु २०) ६३।२९	हे मूप त्व २३०।१३	हेपयति (सु ४३४) ५८।१६४
हारदण्डि (शिशु १० १३) ३१५।१६	हे कोमल (मर्तु स ८ २२) २२५।१३७	हृदयनता २५१।१०
हारदण्डवच्छिद्य ३५०।८१	हे गन्तारपण १३।४३	
हा हन्त मानव २२१।२०	हेतु कोऽपि ४३।८	